

भगवद्वादरायणप्रणीतम्
श्रीमद्भागवतम्

स्थूलाक्षरं मूलमात्रम्

प्रधानसम्पादकः

प्रो. कृ.त. पाण्डुरङ्गी

वेङ्कटर विश्वविद्यालयस्य विश्वान्तप्राध्यापकः

सम्पादकः

डा. कृष्णाचार्य उपाध्यायः

उपनिदेशकः - विद्यापीठा स्नातकोत्तर संस्कृत शोधकेन्द्रः

प्रकाशकाः - द्वैतवेदान्ताध्ययनसंशोधनप्रतिष्ठानम्, वेङ्कटरु-04.

भगवद्वादरायणप्रणीतम्
श्रीमद्भागवतम्

Editor in Chief

Mahamahopādhyāya

Prof. K.T. Pandurangi

Formerly Prof. of Sanskrit, Bangalore University

Hon. Director of Dvaita Vedanta Studies and

Research Foundation, B'lore

Edited by

Dr. Krishnacharya Upadhyaya, M.A., Ph.D.

Deputy Director, Vidyadheesha Shodha Kendra

2015

Ph: 9448988106, 8073611531
VANDANA BOOK HOUSE
Religious & Sanskrit Books
N.R. Colony, Bangalore-19.

This Volume is published with the grant from the Govt. of Karnataka

Published by

Dvaita Vedanta Studies and Research Foundation

No.11, Uttaradi Matha Road, Uttaradi Matha Compound,

Basavanaqudi, Bangalore-560 004.

भीमस्नायनम्

Śrīmad Bhāgavatam (Mula) Editor in Chief : Prof. K.T. Pandurangi, Edited by Dr. Krishnachāya Upadhyaya Published by Dvaita Vedanta Studies and Research Foundation, No.11, Uttaradi Matha Road, Uttaradi Matha Compound, Basavanagudi, Bangalore-560 004.

No. of Pages : xlv +724

Price : Rs.400/-

© : Publisher

ISBN No.: 978-93-83679-46-1

॥ श्री दिग्विजयारामो विजयते ॥

श्रीमज्जगद्गुरु श्रीमध्वाचार्यं मूलमहासंस्थानम्

उत्तरादिमठः

श्रीमदुत्तरादिमठाधीशः

श्री श्री १००८ श्री सत्यात्मतीर्थश्रीपादाः

अनुग्रहसन्देशः

भक्तिः परे स्वे अनुभवो विरक्तिः

अन्यत्र चैतत् त्रिक एककालम् ॥

ಉಟ ಮಾಡುವವನಿಗೆ ಮನಕೆ ತುಚ್ಛ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ದೇಹಕ್ಕೆ ಪುಚ್ಛ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಹೆಸರು ನಿಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಕಾರ್ಯಗಳು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗುವಂತೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವನ್ನು ಓದುವವನಿಗೂ ಮೂರು ಕಾರ್ಯಗಳು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತವೆ. ಭಗವಂತನ ವಿಷಯಕೆ ಜ್ಞಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಭಗವದ್ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಲೌಕಿಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಒರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಕಾರ್ಯಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಭಾಗವತವೇ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಇದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೆ ಚತುಃಶ್ಲೋಕಿಯಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಗ್ರಂಥ. ಅದನ್ನು ಶ್ರೀ ಶುಕಾಚಾರ್ಯರು ಪರಿಣಿತರಾಜರನ್ನು ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹದಿನೆಂಟು ಸಾವಿರ ಶ್ಲೋಕಾತ್ಮಕವಾಗಿ ರಸವತ್ತಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮಹದುಪಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಗ್ರಂಥದ ಅಧ್ಯಯನ, ಪಾರಾಯಣ, ಸಂಗ್ರಹ, ಪೂಜೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ. ಪದ್ಯಪುರಾಣವೇ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಭಗವಾನ್ ವೇದವ್ಯಾಸರೇ ಈ ಮಾತನ್ನು ಘಂಟಾಘೋಷವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದುಂಟು. ಈ ಗ್ರಂಥದ ಅಧ್ಯಯನ, ಅಧ್ಯಾಪನಗಳಿಂದ ಧನ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದ ಸಾಧಕರು ಅನೇಕ. ಮುಂಬರುವ ಸಾಧಕರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಲಿ ಎಂದು ಶ್ರೀಪತ್ಯಧರ್ಮತೀರ್ಥರ, ಶ್ರೀ ಯಾದವಾರ್ಯರ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀನಿವಾಸತೀರ್ಥರ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಮೂಲಪಾಠವನ್ನು ದ್ವೈತವೇದಾಂತ ಸಂಶೋಧನ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನ ಕೇಂದ್ರದಿಂದ ಮುದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಸಂತಸದ ಸಂಗತಿ. ಈ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಗೌರವ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಪ್ರೊ. ಕೆ.ಟಿ. ಪಾಂಡುರಂಗಿಯವರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ನೂರಾರು ಉತ್ತಮಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದೆ. ಮತ್ತಷ್ಟು ಗ್ರಂಥಗಳು ಶ್ರೀಶೃಂಗಾಚಾರ್ಯ ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾಚಾರ್ಯ ಪಾಂಡುರಂಗಿಯವರ ಹಿರಿತನದಲ್ಲಿ ಹೊರಬರಲಿ. ಪಂ. ಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ಇವರು ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉತ್ತಮ ವಿದ್ವಾಂಸರು, ಸಂಶೋಧಕರು, ವಾಗ್ಮಿಗಳಾದ ಇವರು ಈಗಾಗಲೇ ಅನೇಕ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಹರಿವಾಯುಗುರುಗಳ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇತೋಪೈತಿತಯ ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ, ವಿರಕ್ತಿಗಳನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಲಿ. ಈ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನವು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯಲೆಂದು ನಮ್ಮ ಉಪಾಸ್ಯಮೂರ್ತಿಗಳಾದ ಶ್ರೀಮೂಲಸೀತಾಸಮೇತ ಶ್ರೀಮೂಲರಾಮ ದಿಗ್ವಿಜಯರಾಮ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ
ಪ್ರಕಾಶನ

Preface

Mahābhārata, Rāmāyaṇa and Bhāgavata have influenced Indian thought and culture for several millenia. The lessons delivered from the events and the characters described in this trinity still guide the conduct and the behaviour of our country men and women.

The philosophical and theological import of these great works are brought out by a series of commentaries. Śrī Madhvāchārya has also written a brief commentary viz., Bhāgavatatātparya nirṇaya explaining the crucial philosophical and theological terms.

The glory of Viṣṇu and His incarnations form the central theme of Bhāgavata. All major incarnations of Viṣṇu and the episodes relating to major Bhaktas of Viṣṇu viz. Pralhāda, Dhruva etc. are dealt with. Two important theological concepts viz., Bhakti and Vairāgya are described through many episodes and events. Śuddha Bhāgavata dharma is the central messages.

Based on commentaries of Śrīmadvijayadhwaṇī tīrtha, Śrī Satyadharmatīrtha, Śrī Yādavārya, Śrī Śrīnivasatīrtha, we have prepared the main text of Bhāgavata. Dvaita Vedānta Foundation has decided to produce these texts.

Dr. Krishnacharya Upadhyaya has edited this volume. Hope Research Scholars and Students utilise this.

Prof. K.T. Pandurangi
Chairman and Hon. Director
Dvaita Vedānta Studies &
Research Foundation, B'lore.

प्राङ्निवेदनम्

कः पन्था निःश्रेयसपदप्राप्तेः, को वा मन्था पारावारविहीनस्य संसारमहोदधेर्षो ह्यमृतोपलब्धेर्निदानं भवेदिति निश्चेतुमशक्नुवन्तो जनाः प्रायेण सीदन्ति विपीदन्ति च सन्ततम् । न केवलमपेक्षावानेव, उपेक्षवान् प्रेक्षावांश्च जनः प्रायशो भववारिनिधेरुत्तुरङ्गैरितस्ततो रिक्तचमाण इवावलोक्यते ।

इमामेव देहिनां दयनीयां दशां दर्शं दर्शमकारणकरुणावरुणालयोऽदीनो दीनवन्धुर्भगवानशेषलोकशोकार्णवशोपणाय भूतले समवतीर्ष निजां श्रवणस्मरणार्हा मधुरमधुरामशेषसौख्यशीलां क्लेशकीलां ललितलीलां निखिलजनमनःकुमुद-मोदिनीं कमनीयां सुयशःकीमुदीं च वितनोति यां रसनयाऽऽस्वादमास्वादं श्रवणपुटेः पायं पायं जनाः कालव्याल-विषज्वालाजलधिबलयं गोण्यदमिवानापासमुद्गच्छन् तदीयां परमानन्दमयीं पदवीमदवीयसीमुपयन्ति । स एव नक्तन्दि-मनुरक्तजनवत्सलो भगवान् निजपुरातनज्ञानराशिप्रकाशाय वेदानां व्यासाय च वेदव्यासरूपतयाऽवतीर्ष सर्गप्रतिसर्गादि-लक्षणलक्षितानीतिहासपुराणानि प्रकटय्य वेदं समुपवृंहयति । तेष्वेव च भगवदीयदिव्यलीलानुचरितानि तानि तदुपदिष्ट-ज्ञानामृतपरिप्लुतानि सङ्कलय्य सकललोकसुलभानि सम्पादयत्यनुकम्पापुरःसरम् ।

तादृशेष्वेव पुराणेष्वन्यतमं धन्यतमं महापुराणमूर्धन्यतमं चेदं भागवतं भाग्यवतां धनं प्रतिबन्धनं च दीर्भाग्यभागस्य विभातितरां नितरां भूतले । एतदेव कालव्यालत्रासप्रणाशकरं यथोक्तं पाद्रे 'कालव्यालमुखग्रासत्रासनिर्णाशहेतवे । श्रीमद्भागवतं शास्त्रं कलां कीरण भाषितम् ॥' इति । एतदेवाद्वितीयमनुपमं च मुक्तिसाधनं प्रतिपदं प्रतिपादितम् – एकं भागवतं शास्त्रं मुक्तिदानेन गर्जतीति । इदमेव वासुदेवतेजसोपबृंहितं तदीयनिवासपदं भगवतो बाङ्गयीमूर्तिश्च – 'स्वकीयं यद् भवेत्तेजस्तच्च भागवतेऽदधात् । तिरोधाय प्रविष्टोऽयं श्रीमद्भागवतार्णवम् ॥ तेनेयं बाङ्गयी मूर्तिः प्रत्यक्षा वर्तते हरेः ।' इति पाद्मवचनात् । श्रीमद्भागवतग्रन्थोऽयं वसुधासुधाराशिर्षो ह्यत्रावुधानामपि सुलभः परत्र च विबुधानामपि दुर्लभः । युक्तमुक्तं चैतत् – श्रीमद्भागवती वार्ता सुराणामपि दुर्लभेति । किं बहुना पुराणपरिवृढोऽयं कामनामाक्रमितुं वामनावतारः । क्रोधगहनगहनदहनाय दावदहनः । लाभलोभलुष्टाकः । मोहकपाटोत्पाटनपटीयः पाटवरः । मदमुदिरभञ्जनः प्रभञ्जनः । मात्सर्यतृणभारोत्सारणचर्पापरिचर्प्यचरणश्चक्रवातः । संशयशयनस्थली । विचिकित्सा-चिकित्सालयः । दम्भजम्भोद्रेदनाय दम्भोलिः । कलुषाद्रिकुलिशः । निखिलाज्ञाननिशानिशातनाय प्रभातभानु-र्विज्ञानमयः । रागद्वेषाद्यखिलदोषमोपकरः कश्चिदपश्चिमपुण्यप्रभावातिशयश्च ।

अत्रामन्दानन्दमयप्रेमभक्तिमन्दाकिनी मन्द्यते । अत्र कलिं दहन्ती सत्कर्मकलिन्दजापि बन्धते । अर्धव च श्रुतिसारसर्वस्ववहा सज्ज्ञानसरस्वती नितरां नन्द्यते । पुराणेऽस्मिन् संसृतिसिन्धुतराणतरणिरिव नैकविधसाधनसरणिः संलक्ष्यते । यत्र तत्र बहुधा व्रतव्रततपो वितता वीक्ष्यन्ते, यदाश्रयमाश्रयतां सतां मनोरथाः फुल्लन्ति फलन्ति च सन्ततम् । निजाश्रितजनानल्पमनोरथोपकल्पककल्पतरुरिवेदं पुराणमाकल्पमुज्जृम्भते । अतः सर्वधेतुदेवाश्रयणीयं सुधीभिः ।

पारे वाचावस्ति महत्त्वं भगवतो भागवतस्य च । नेशः शोषोऽप्यशेषतया वक्तुं किमुतास्मादृशो मांसदृशः । तथापि "अथावाच्यः सर्वः स्वमतपरिणामावधि गृणन्" इति न्यायेन यत् कदाचित् क्वचित् केनचित् किञ्चिदुच्यते

तदप्यखिलद्वीपदीपाय भगवन्तं भास्वन्तं दीपप्रदर्शनमिव विडम्बनमात्रं स्वकीयश्रद्धाभक्त्यभिव्यञ्जनमात्रमेवेति वा मनसिकृत्य तदीचित्यं समर्थनीयम् । सत्यं तु पुनरियंदेव न वयं शक्ता भगवतो भागवतस्य भागवतानां च माहात्म्यप्रकाशनेऽतस्तूर्ण्यमिवास्महं ।

इदं पुनरनुभूतचरं दृष्टचरं च बहूनां महात्मनां यन्ध्रमद्भागवतस्याश्रयग्रहणेन परिहृतचाञ्चल्यायाः शम्पाया इव भगवदनुकम्पायाः प्रकाशः दर्शनः शनैरुत्तरात्तरमुत्कर्षणान्तर्यामि वितापन्तं । किपद् वचाम् ? किपद् वा संकलयाम् ? श्रीमद्भागवतं स्वधीयानैः कतिभिर्न हापिताविद्यामयी भ्रान्तिः ? कति वा नावापिताः शाश्वती शान्तिम् ?

विद्यावतां भागवते परीक्षेति प्रसिद्धैव भागवतस्य विषयगाम्भीर्यमनुमीयन्तं ।

एतादृशं श्रीमद्भागवतं एतादृशी भवापहन्त्री भागवती रथान्नपाणेः कथां आनन्दतुन्दिलमानसः श्रीमदानन्दतीर्थ भगवत्पादाचार्यः प्रोवाच च मदनेश्वरदेशं प्रदेशविशेषं । शृण्वतां विदुषां विदुषश्चानन्दरसाम्बुधौ निमग्नान् व्यधित ।

अवदत्स कथां रथान्नपाणेर्भगवान् भागवते भवापहन्त्रीम् ।

अनुरूपगुणस्वरदिभाजा निजशिष्यप्रवरं वाच्यमानं ।

कथनं तदुदारधैर्यसारं मधुरं पुष्कलभाववत्प्रसन्नम् ।

विदुषां विदुषांश्च शृण्वतां व्यधितानन्दरसाम्बुधौ निमग्नान् ।

न केवलं प्रवचनं प्रचकार व्यरचयच्च व्याख्यां श्रीमद्भागवतस्य । श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादप्रणीतानामयमेकोभागः पुराणप्रस्थानं नाम । यत्र श्रीभागवतभाष्यं श्रीभागवततात्पर्यनिर्णयो नाम प्रस्तूयते । यद्वा ह वै निर्णिकं श्रीभागवतभावं मुखत एव निर्णयति न केवलं, पुनरुपधाऽपि भवति निखिलपुराणानां हृदयस्य व्याकरणे । यदपि च पुराणप्रस्थानेषु पततां पान्थानां परमः सखा । जगाद च यदन्तरेण सुमध्वविजयप्रबन्धा श्रीनारायणपण्डिताचार्यः—

पुराणस्थानपान्थानामभाषात्रयवेदिनाम् ।

भवता सुसखा चक्रे श्रीभागवतनिर्णयः ॥

उपलभ्यन्ते चास्योपरि नानाभाषासु निबद्धा बहुविधा व्याख्याः । देवभाषायां तु भागवतोपरि बह्वेटीकाष्टीकिताः सन्ति । तेषु व्याख्यानेषु माध्वीयपरम्परायां श्रीविजयध्वतीर्थानां, सत्यधर्मतीर्थानां, यादवाचार्याञ्च व्याख्याः अध्येतृणां मनोहराः । व्याख्यानानुसारी पाठश्चावश्यक आसीत् । व्याख्यातृभिराहतः पाठ एकः, परिदृश्यमानः मूलपाठः एकः । अस्मिन्नवसरे अध्येतारः क्लेशमनुभूवितारो भविष्यन्ति इति विचार्य व्याख्यानानुगुणपाठप्रकाशनाय आचार्यः प्राचार्यः कृतमतिः कृतपाण्डुरङ्गिः । तेषामाशयेन सम्पादनकर्मणि सपुत्रुक्तोऽयमकृतमतिः कृष्णाचार्य उपाध्यायः ।

एतद्वन्धप्रकाशनं श्रीमदुत्तरादिमठाधीशानां १००८ श्रीमत्सत्वात्मतीर्थश्रीचरणानां परमानुग्रहेण परिसमाप्तिमगादिति निवेदने महानानन्दो भवति । अतः एतत्प्रकाशनकार्यस्य मूलमुख्यप्रवर्तकाः संस्थायाः पोषकाः समनुग्राहकाश्च अस्मत्कुलगुरवः मत्स्वरूपोद्धारकाश्च परमपूज्यश्रीमत्सत्वात्मतीर्थश्रीचरणा एव । एषां लोकोत्तरवैदुष्येण गाढागाध-

प्राङ्निवेदनम्

कः पन्था निःश्रेयसपदप्राप्तेः, को वा मन्था पारावारविहीनस्य संसारमहोदधेर्षो ह्यमृतोपलब्धेर्निदानं भवेदिति निश्चेतुमशक्नुवन्तो जनाः प्रायेण सीदन्ति विपीदन्ति च सन्ततम् । न केवलमपेक्षावानेव, उपेक्षावान् प्रेक्षावांश्च जनः प्रायशो भववारिनिधेरुत्तुङ्गतरङ्गैरितस्ततो रिङ्गचमाण इवावलोक्यते ।

इमामेव देहिनां दयनीयां दशां दर्शं दर्शमकारणकरुणावरुणालयोऽदीनो दीनबन्धुर्भगवानशेषलोकशोकार्णवशोपणाय भूतले समवतीर्य निजां श्रवणस्मरणार्हा मधुरमधुरामशेषसौख्यशीलां क्लेशकीलां ललितलीलां निखिलजनमनःकुमुद-मोदिनीं कमनीयां सुवशःकौमुदीं च वितनोति यां रसनपाऽऽस्वादमास्वादं श्रवणपुटैः पायं पायं जनाः कालव्याल-विषज्वालाजलधिवलयं गोण्डमिवानायासमुल्लङ्घ्य तदीयां परमानन्दमयीं पदवीमदवीपसीमुपयन्ति । स एव नक्तन्दि-मनुरक्तजनवत्सलो भगवान् निजपुरातनज्ञानराशिप्रकाशाय वेदानां व्यासाय च वेदव्यासरूपतयाऽवतीर्य सर्गप्रतिसर्गादि-लक्षणलक्षितानीतिहासपुराणानि प्रकटय्य वेदं समुपवृंहयति । तेवैव च भगवदीयदिव्यलीलानुचरितानि तानि तदुपदिष्ट-ज्ञानामृतपरिप्लुतानि सङ्कलय्य सकललोकसुलभानि सम्पादयत्यनुकम्पापुरःसरम् ।

तादृशेष्वेव पुराणेष्वन्यतमं धन्यतमं महापुराणमूर्धन्यतमं चेदं भागवतं भाग्यवतां धनं प्रतिबन्धनं च दीर्घायभागस्य विभातितरां नितरां भूतले । एतदेव कालव्यालघासप्रणाशकरं यथोक्तं पाद्ये 'कालव्यालमुखग्रासघासनिर्णाशहेतवे । श्रीमद्भागवतं शास्त्रं कलां कीरेण भाषितम् ॥' इति । एतदेवाद्वितीयमनुपमं च मुक्तिसाधनं प्रतिपदं प्रतिपादितम् – एकं भागवतं शास्त्रं मुक्तिदानेन गर्जतीति । इदमेव वासुदेवतेजसोपवृंहितं तदीयनिवासपदं भगवतो बाह्वयीमूर्तिश्च – 'स्वकीयं यद् भवेत्तेजस्तच्च भागवतेऽदधात् । तिराधाय प्रविष्टोऽयं श्रीमद्भागवतार्णवम् ॥ तेनेयं बाह्वयी मूर्तिः प्रत्यक्षा वर्तते हरेः ।' इति पाद्यवचनात् । श्रीमद्भागवतग्रन्थोऽयं वसुधासुधाराशिर्षो ह्यत्राबुधानामपि सुलभः परत्र च विबुधानामपि दुर्लभः । युक्तमुक्तं चैतन् – श्रीमद्भागवती वार्ता सुराणामपि दुर्लभेति । किं बहुना पुराणपरिवृढोऽयं कामनामाक्रमितुं वामनावतारः । क्रोधगहनगहनदहनाय दाबदहनः । लाभलोभलुण्टाकः । मोहकपाटोत्पाटनपटीयः पाटबरः । मदमुदिरभञ्जनः प्रभञ्जनः । मात्सर्यतृणभारोत्सारणचर्यापरिचर्यचरणश्चक्रवातः । संशयशायनस्थली । विचिकित्सा-चिकित्सालयः । दम्भजम्भोद्भेदनाय दम्भोलिः । कलुषाद्रिकुलिशः । निखिलाज्ञाननिशानिशातनाय प्रभातभानु-र्विज्ञानमयः । रागद्वेषाद्यखिलदोषमोषकरः कश्चिदपश्चिमपुण्यप्रभावातिशयश्च ।

अत्रामन्दानन्दमयप्रेमभक्तिमन्दाकिनी मन्द्यते । अत्र कलिं दहन्ती सत्कर्मकलिन्दजापि बन्द्यते । अत्रैव च श्रुतिसारसर्वस्ववहा सज्ज्ञानसरस्वती नितरां नन्द्यते । पुराणेऽस्मिन् संसृतिसिन्धुतारणतरणिरिव नैकविधसाधनसरणिः संलक्ष्यते । यत्र तत्र बहुधा ब्रतव्रततपो वितता वीक्ष्यन्ते, यदाश्रयमाश्रयतां सतां मनोरथाः फुल्लन्ति फलन्ति च सन्ततम् । निजाश्रितजनानल्पमनारंभापकल्पकल्पतरुरिवेदं पुराणमाकल्पमुज्जृम्भते । अतः सर्वधेतुदेवाश्रयणीयं सुधीभिः ।

पारे वाचावस्ति महन्वं भगवतो भागवतस्य च । नेशः शोषोऽप्यशेषतया वक्तुं किमुतास्मादृशो मांसदृशः । तथापि "अथावाच्यः सर्वः स्वमतिपरिणामावधि गृणन्" इति न्यायेन यत् कदाचित् कचित् केनचित् किञ्चिदुच्यते

तदप्यखिलद्वीपदीपाय भगवते भास्वते दीपप्रदर्शनमिव विडम्बनमात्रं स्वकीयश्रद्धाभक्त्यभिव्यञ्जनमात्रमेवेति वा मनसिकृत्य तदीचित्वं समर्थनीयम् । सत्यं तु पुनरियदेव न कथं शक्ता भगवतां भागवतस्य भागवतानां च माहात्म्यप्रकाशनेऽतस्तूष्णीमेवास्महे ।

इदं पुनरनुभूतचरं दृष्टचरं च बहूनां महात्मनां यच्छ्रीमद्भागवतस्याश्रयग्रहणेन परिहृतचाञ्चल्यायाः शम्पाया इव भगवदनुकम्पायाः प्रकाशः शनैः शनैरुत्तरोत्तरमुत्कर्षेणान्तर्व्याप्तिं वितापते । किपद् वचाम् ? किपद् वा संकलयाम् ? श्रीमद्भागवतं स्वधीयानैः कतिभिर्न हापिताविद्यामयी भ्रान्तिः ? कति वा नावापिताः शाश्वतीं शान्तिम्?

विद्यावतां भागवते परीक्षेति प्रसिद्धं च भागवतस्य विषयगाम्भीर्यमनुमीयते ।

एतादृशं श्रीमद्भागवतं एतादृशी भवापहन्त्री भागवती रथाङ्गपाणेः कथां आनन्दतुन्दिलमानसः श्रीमदानन्दतीर्थ भगवत्पादाचार्यः प्रांवाच च मदनेश्वरदेशं प्रदेशविशेषं । शृण्वतो विदुषोऽविदुषश्चानन्दरसाम्बुधौ निमग्नौ व्यथित ।

अवदत्स कथां रथाङ्गपाणेर्भगवान् भागवते भवापहन्त्रीम् ।

अनुरूपगुणस्वरादिभाजा निजशिष्यप्रवरेण वाच्यमाने ।

कथनं तदुदारधैर्यसारं मधुरं पुष्कलभाववत्प्रसन्नम् ।

विदुषोऽविदुषोऽत्र शृण्वतोऽपि व्यथितानन्दरसाम्बुधौ निमग्नौ ।

न केवलं प्रवचनं प्रचकार व्यरचयच्च व्याख्यां श्रीमद्भागवतस्य । श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादश्रुणीतानामयमेकोभागः पुराणप्रस्थानं नाम । यत्र श्रीभागवताभ्यां श्रीभागवतात्यर्थनिर्णयो नाम प्रस्तूयते । यद् ह वै निर्णयं श्रीभागवताभावं मुखत एव निर्णयति न केवलं, पुनरुपधाऽपि भवति निखिलपुराणानां हृदयस्य व्याकरणे । यदपि च पुराणप्रस्थानेषु पततां पान्थानां परमः सखा । जगाद च यदन्तरेण सुमध्वविजयप्रबन्धा श्रीनारायणपण्डिताचार्यः—

पुराणस्थानपान्थानामभाषात्रयवेदिताम् ।

भवता सुसखा चक्रे श्रीभागवतनिर्णयः ॥

उपलभ्यन्ते चास्योपरि नानाभाषासु निबद्धा बहुविधा व्याख्याः । देवभाषायां तु भागवतोपरि बह्वष्टीकाष्टीकिताः सन्ति । तेषु व्याख्यानेषु माध्वीयपरम्परायां श्रीविजयध्वतीर्थानां, सत्यधर्मतीर्थानां, वादवार्ण्यानाञ्च व्याख्याः अध्येतॄणां मनोहराः । व्याख्यानानुसारी पाठश्रावयक आसीत् । व्याख्यातुभिराहतः पाठ एकः, परिदृश्यमानः मूलपाठः एकः । अस्मिन्नवसरे अध्येतारः क्लेशमनुभितारो भविष्यन्ति इति विचार्य व्याख्यानानुगुणपाठप्रकाशनाय आचार्यः प्राचार्यः कृतमतिः कृतपाण्डुरङ्गिः । तेषामाशयेन सम्पादनकर्मणि सपद्युक्तोऽयमकृतमतिः कृष्णाचार्य उपाध्यायः ।

एतद्वन्धप्रकाशनं श्रीमदुत्तरादिमठाधीशानां १००८ श्रीमत्सत्यात्मतीर्थश्रीचरणानां परमानुग्रहेण परिसमाप्तिमादिति निवेदने महानानन्दो भवति । अतः एतत्प्रकाशनकार्यस्य मूलमुख्यप्रवर्तकः संस्थायाः पोषकः समनुग्राहकाश्च अस्मत्कुलगुरुवः मत्स्वरूपोद्धारकाश्च परमपूज्यश्रीमत्सत्यात्मतीर्थश्रीचरणा एव । एषां लोकोत्तरवैदुष्येण गाढागध-

तपःप्रभावेन करुणापूर्णानुग्रहेण च सकलसुजनाः बुधसिकजनाश्च सुखसागरे निमज्ज्योन्मज्ज्य विहरन्ति । साम्प्रतं तत्र भवन्तः प्रकाशनमिदमाशीर्वचनैः समनुगृह्णन्ति इति महदिदं प्रमोदस्थानम् । तेन प्रकाशनमिदं परिपूर्णं सार्थकञ्चाभवदिति मन्यामहे । तेषामुपकारानुग्रहातिशयं वर्णयितुमपर्षासपदा वयं तान् स्मारं स्मारं नामं नामं च तत्परणारविन्देषु कृतज्ञतापूर्वकं भक्तिमननकुसुमाञ्जलिं समर्प्य उत्तरत्राप्येवमेवास्मां कृपां कुर्वन्त्विति पूज्यतमान् गुरुचरणान् श्रीचरणान् मुहुः सम्प्रार्थयामहे ।

“न च तद्वन्दनं प्राहुः विना चेत् गुरुवन्दनं” इत्युक्त्यानुगुण्याय, जयतीर्थविद्यापीठस्य कुलपतयः सुधाविशारदाः सर्वदान्तेवासिभ्यः सुधान्यायामृतादिग्रन्थानामाकृतप्रकटनपुरस्सरं सच्छास्त्रपाठप्रवचनेषु रताः, तथा मम आबाल्यं सुधान्तं वेदान्तं उपदिश्य भगवन्मार्गोपदेशकाः श्रीगुत्तलाचार्याः नात्र कथंचिदपि विस्मरणीयाः । तेभ्योऽपि कुर्वे नमः ।

उपनवतिवयस्यपि तरुणजनासाधारणं उत्साहं बहतां अस्मिन् भागवतसम्पादनकर्मणि मां नियोज्य योग्यसूचना-प्रदानद्वारा उपकृतवतां संस्कृतवाङ्मयक्षेत्रे भीष्मायितानां, विद्वन्मान्यानां, बहुसङ्ख्याकवेदान्तग्रन्थसम्पादकानां, द्वैतवेदान्ताध्ययनसंशोधनप्रतिष्ठानस्य गौरवनिदेशकानां तथा गौरवाध्यक्षाणां, महामहोपाध्यायेत्यादिविरुदाङ्कितानां, आचार्याणां प्रो. के.टि. पाण्डुरङ्गिमहाभागानां सविधे अनेकान् नमस्कारान् निवेदयामि ।

साधनशरीरमिदं प्रदाय श्रीमदाचार्यमते रुचिमन्तं मां विधाय सदा मदहृदि विलसतः सदा श्रीपादचरणासक्तान् मे तातपादान् “श्री प्रह्लादाचार्य उपाध्यायान्” शिलातनयोऽहं समर्पित नमस्कुर्वे ।

अस्मिन् सम्पादनकर्मणि बहुविधसाहाय्यं विहितवच्चः विद्याधीशशोधकेन्द्रनिर्देशकेभ्यः पूज्येभ्यः पं. डा. सत्यध्यानाचार्य कट्टी महाभागेभ्यः प्रणामानि सूचयामि ।

ग्रन्थमिमं सश्रद्धं अल्पीयसि काल एव सुष्ठु सङ्गणितवते मम प्रियाय फणिने धन्यवादान् वितरामि । पुनरप्येवं सम्पादकर्मण्यस्मिन् परोक्षतः अपरोक्षतश्च ये माम् उपाकार्पुः तानहमत्र सद्भावनायां संस्मरामि ।

पुनरप्यन्ते भागवतशास्त्रप्रतिपाद्याय श्रीकृष्णाय ग्रन्थसमर्पणपुरस्सरमनन्तान् प्रणामान् समर्प्य विरमामि ।

इति

भवदीयः बुधजनविधेयः

डा. कृष्णाचार्य उपाध्यायः

उपनिदेशकः

विद्याधीशस्रतकोत्तरसंस्कृतशोधकेन्द्रः, वेङ्गलूरु

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
श्रीमद्भागवतमाहात्म्यम्

अथ प्रथमोऽध्यायः

सचिदानन्दरूपाय विश्वोत्पत्त्यादिहेतवे ।
तापत्रयविनाशाय श्रीकृष्णाय वयं नमः
यं प्रब्रजन्तमनुपेतमपेतकृत्यं
द्वैपायनो विरइकातर आजुहाव ।
पुत्रेति तन्मयतया तत्रवोऽभिनन्दु-
स्तं सर्वभूतहृदयं मुनिमानतोऽस्मि
नमिषं सूतमासीनमभिवाद्य महामतिम् ।
कथामृतरसास्वादकुशलः शीनकोऽब्रवीत्
शीनक उवाच-
अज्ञानध्वान्तविध्वंसकोटिर्सुखसमग्रभ ।
सूताख्याहि कथासारं मम कर्णरसायनम्
भक्तिज्ञानविरागामो विवेको वर्धते महान् ।
मायामोहनिरासश्च वैष्णवैः क्रियते कथम्
इह पोरं कली प्रापो जीवश्चासुरतां गतः ।
ऋशाक्रान्तस्य तस्यैव शोधने किं प्रायणम्
श्रेयसां यद्भवेच्छ्रेयः पावनानां च पावनम् ।
कृष्णप्राप्तिकरं शश्वन्साधनं तद्वदाधुना
चिन्तामणिर्लोकसुखं सुरद्रुः स्वर्गसम्पदम् ।
प्रयच्छति गुरुः प्रीतो वैकुण्ठं योगिदुर्लभम्
सूत उवाच-
प्रीतिः शीनक चित्ते ते द्यतो वञ्चि विचार्य च ।
सर्वसिद्धान्तनिष्पन्नं संसारभयनाशनम्
भक्त्योषधवर्धनं यच्च कृष्णसन्तोषहेतुकम् ।
तदहं तेऽभिधास्यामि सावधानतया शृणु
कालव्यालमुखग्राससत्रासनिर्णाशहेतवे ।
श्रीमद्भागवतं शास्त्रं कली कीरेण भाषितम्
एतस्मादपरं किञ्चिन्मनःशुद्धयै न विद्यते ।
जन्मान्तरे भवेत्पुण्यं तदा भागवतं लभेत्

परीक्षिते कथां यन्तु सभायां संस्थिते शुके ।
सुधाकुम्भं गृहीत्वैव देवास्तत्र समागमन् ॥ १ ॥
शुकं नत्वायदन् सर्वे स्वकार्यकुशलाः सुराः ।
कथासुधां प्रयच्छस्व गृहीत्वैव सुधामिमाम् ॥ १४ ॥
एवं विनिमये जाते सुधा राज्ञा प्रपीयताम् ।
प्रपास्यामो वयं सर्वे श्रीमद्भागवतामृतम् ॥ १५ ॥
क सुधा क कथालोक क काचः क मणिर्महान् ।
ब्रह्मरातो विचार्यैवं तदा देवाज्जहास ह ॥ १६ ॥
अभक्तांस्तांश्च विज्ञाय न ददौ स कथामृतम् ।
श्रीमद्भागवती वार्ता सुराणामपि दुर्लभा ॥ १७ ॥
राज्ञो मोक्षं तथा वीक्ष्य पुरा पातापि विस्मितः ।
सत्यलोके तुलां बद्ध्वातोलापत्साधनान्यजः ॥ १८ ॥
लघून्यन्यानि जातानि गीरवेण इदं महत् ।
तदा ऋषिणाः सर्वे विस्मयं परमं ययुः ॥ १९ ॥
मेनिरे भगवद्रूपं शास्त्रं भागवतं कली ।
पठनाच्छ्रवणात्सयो वैकुण्ठफलदायकम् ॥ २० ॥
सप्ताहेन श्रुतं चैतत्सर्वथा मुक्तिदायकम् ।
सनकायैः पुरा श्रोक्तं नारदाय दयापरैः ॥ २१ ॥
ययपि ब्रह्मसम्बन्धाच्छ्रुतमेतत्सुरार्षिणा ।
सप्ताद्वधवणविधिः कुमारैस्तस्य भाषितः ॥ २२ ॥
शीनक उवाच-
लोकविग्रहमुक्तस्य नारदस्याप्तिरस्य च ।
विधिश्चैव कुतः प्रीतिः संयोगः कुत्र तैः सह ॥ २३ ॥
सूत उवाच-
अत्र ते कीर्तयिष्यामि भक्तियुक्तं कथानकम् ।
शुकेन मम यत्रोक्तं रहः शिष्यं विचार्य च ॥ २४ ॥
एकदा हि विशालायां चत्वार ऋषयोऽमलाः ।
सत्सङ्गार्थं समायाता दशशुस्त्रत्र नारदम् ॥ २५ ॥

कुमारा ऊचुः—

कथं ब्रह्मन् दीनमुखः कुतश्चिन्तातुरो भवान् ।

त्वयितं गम्यते कुत्र कुतश्चागमनं तव

॥ २६ ॥

इदानीं शून्यचित्तोऽसि गतचित्तो यथा जनः ।

तवेदं मुक्तसङ्गस्य नोचितं वद कारणम्

॥ २७ ॥

नारद उवाच—

अहं तु पृथिवी यातो ज्ञात्वा सर्वोत्तमामिति ।

पुष्करं च प्रयागं च काशीं गोदावरीं तथा

॥ २८ ॥

हरिश्चेत्रं कुरुक्षेत्रं श्रीरङ्गं सेतुबन्धनम् ।

एवमादिपु तीर्थेषु भ्रममाण इतस्ततः

॥ २९ ॥

नापश्यं कुत्रचिच्छर्मं मनःसन्तोषकारकम् ।

कलिनाथमभिप्रेण धरेयं बाधितापुना

॥ ३० ॥

सत्यं नास्ति तपः शीघ्रं दया दानं न विद्यते ।

उदरम्भरिणो जीवा वराकाः कूटभाषिणः

॥ ३१ ॥

मन्दाः सुमन्दमतपो मन्दभाष्या लुपद्भुताः ।

पाखण्डनिरताः सन्तो विरक्ताः सपरिग्रहाः

॥ ३२ ॥

तरुणीप्रभुता गेहे श्यालको बुद्धिदायकः ।

कन्याविक्रयिणो लोभाद्व्यपतीनां च कल्कनम्

॥ ३३ ॥

आश्रमा पवने रुद्रास्तीर्थानि सरितस्तथा ।

देवतापतनान्ध्र दुष्टैर्नष्टानि भूरिशः

॥ ३४ ॥

न योगी नैव सिद्धो वा न ज्ञानी सक्त्रियो नरः ।

कलिदावानलेनाथ साधनं भस्मतां गतम्

॥ ३५ ॥

अङ्गुला जनपदाः शिखशूला द्विजातयः ।

कामिन्यः केशशूलिन्यः सम्भवन्ति कलाविह

॥ ३६ ॥

एवं पश्यन् कलेर्दोषान् पर्यटन्नयनीमहम् ।

यामुन् तदमापन्नो यत्र लीला हरेरभूत्

॥ ३७ ॥

तत्रार्थं मया दृष्टं श्रूयतां तन्मुनीश्वराः ।

एका तु तरुणी तत्र निषण्णा खिन्नमानसा

॥ ३८ ॥

वृद्धी द्वौ पतिनौ पाशैः निःशस्त्रावचेतनी ।

शुश्रूषन्ती प्रबोधन्ती रुदती च तयोः पुरः

॥ ३९ ॥

दशदिक्षु निरीक्षन्ती रक्षितारं निजं ययुः ।

वीन्यमाना शतरसीभिर्वीथ्यमाना मुहुर्मुहुः

॥ ४० ॥

दृष्ट्वा दूराद्गतः सोऽहं कीनुकेन तदनतिकम् ।

मां दृष्ट्वा चोत्थिता बाला विह्वला चाब्रवीद्वचः ॥ ४१ ॥

बालोवाच—

भो भोः साधो क्षणं तिष्ठ मचिन्तामपि नाशय ।

दर्शनं तव लोकस्य सर्वपापहरं परम्

॥ ४२ ॥

बहुधा तव वाक्येन दुःखशान्तिर्भविष्यति ।

यदा भाग्यं भवेद्भूरि भवतो दर्शनं तदा

॥ ४३ ॥

नारद उवाच—

कासि त्वं काविमौ चेमा नार्यः काः पद्मलोचनाः ।

वद देवि सविस्तारं स्वस्य दुःखस्य कारणम्

॥ ४४ ॥

बालोवाच—

अहं भक्तिरिति ख्याता इमी मे तनयी मती ।

ज्ञानधैराग्यनामानौ कालयोगेन जर्जरी

॥ ४५ ॥

गङ्गायाः सरितश्चेमा मत्सेयार्थं समागताः ।

तथापि न च मे श्रेयः सेवितायाः सुरैरपि

॥ ४६ ॥

इदानीं शृणु मद्वातां सचित्तस्त्वं तपोधन ।

वार्तां मे वितताप्यस्ति तां श्रुत्वा सुखमावह

॥ ४७ ॥

उत्पन्ना द्रविडे साहं वृद्धिं कर्णाटके गता ।

कचित्कचिन्महाराष्ट्रे गुजरी जीर्णतां गता

॥ ४८ ॥

तत्र घोरकलेर्योगात्पाखण्डैः खण्डिताङ्गका ।

दुर्वलाहं चिरं याता पुत्राभ्यां सह मन्दताम्

॥ ४९ ॥

वृन्दावनं पुनः प्राप्य नवीनेव सुरूषिणी ।

जाताहं युवती सम्पक्वेष्वेष्टरूपा तु साम्प्रतम्

॥ ५० ॥

इमी तु शयितावत्र सुती मे क्लिश्यतः श्रमात् ।

इदं स्थानं परित्यज्य विदेशं गम्यते मया

॥ ५१ ॥

जरठत्वं समायाती तेन दुःखेन दुःखिता ।

साहं तु तरुणी कस्मात्सुती वृद्धाविमौ कुतः

॥ ५२ ॥

त्रयाणां सहचारित्वाद्विपरीत्यं कुतः स्थितम् ।

घटते जरठा माता तरुणी तनयाविति

॥ ५३ ॥

अतः शोचामि चात्मानं विस्मयाविष्टमानसा ।

वद योगनिधे धीमन् कारणं चात्र किं भवेत्

॥ ५४ ॥

नारद उवाच-

ज्ञानेनात्मनि पश्यामि सर्वमेतत्तवानपे ।

न विषादस्त्यथा कार्ष्णो हरिः शं ते करिष्यति ॥ ५५ ॥

सूत उवाच-

क्षणमात्रेण तज्ज्ञात्वा वाक्यमूचे मुनीश्वरः ॥ ५६ ॥

नारद उवाच-

शृणुष्वब्रह्मिणा बाले युगोऽयं दारुणः कलिः ।

तेन लुप्तः सदाचारो योगमार्गस्तपांसि च ॥ ५७ ॥

जना अघासुरायन्ते शाठ्यदुष्कर्मकारिणः ।

इह सन्तो विपीदन्ति प्रहृष्यन्ति ह्यसाधवः ।

धत्ते धैर्यं तु यो धीमान् स धीरः पण्डितोऽथवा ॥ ५८ ॥

अस्मृश्यानवलोक्येयं शेषभारकी धरा ।

वर्षे वर्षे क्रमाद्वाता मद्गलं नापि दृश्यते ॥ ५९ ॥

न त्वामपि सुतैः साकं कोऽपि पश्यति साम्प्रतम् ।

उपेक्षितानुरागान्धैर्जर्जरत्वेन संस्थिता ॥ ६० ॥

वृन्दावनस्य संयोगात्पुनस्त्वं तरुणी नवा ।

धन्यं वृन्दावनं तेन भक्तिर्नृत्यति यत्र च ॥ ६१ ॥

अत्रेभ्यो ग्राहकाभावाच्च जरायपि मुञ्चतः ।

किञ्चिदात्मसुखेनेह प्रसुप्तिर्मन्यतेऽनयोः ॥ ६२ ॥

भक्तिरुवाच-

कथं परीक्षिता राज्ञा स्थापितो ह्यशुचिः कलिः ।

प्रवृत्ते तु कली सर्वसारः कुत्र गतो महान् ॥ ६३ ॥

करुणापरं हारिणाप्यधर्मः कथमीक्ष्यते ।

इमं मे शंशयं छिन्दि त्वद्वाचा सुखितास्म्यहम् ॥ ६४ ॥

नारद उवाच-

यदि पृष्टस्त्वया बाले प्रेमतः श्रवणं कुरु ।

सर्वं वक्ष्यामि ते भद्रे कत्रमलं ते गमिष्यति ॥ ६५ ॥

यदा मुकुन्दो भगवान् क्षमां त्यक्त्वा स्वपदं गतः ।

तदिनात्कलिरायातः सर्वसाधनबाधकः ॥ ६६ ॥

दृष्टो दिविजने राज्ञा दीनवच्छरणं गतः ।

न मया मारणीयोऽयं सारङ्ग इव सारभुक् ॥ ६७ ॥

यत्फलं नास्ति तपसा न योगेन समाधिना ।

तत्फलं लभते सम्यक्कलौ केशवकीर्तनात् ॥ ६८ ॥

एकाकारं कलिं हृद्धा सारवत्सारनीरसम् ।

विष्णुरातः स्थापितवान् कलिजनानां सुखाय च ॥ ६९ ॥

कुर्माचरणात्सारः सर्वतो निर्गतोऽधुना ।

पदार्पाः संस्थिता भूमी वीजहीनास्तुषा यथा ॥ ७० ॥

विप्रभागवती वार्ता गेहे गेहे जने जने ।

कारिता कणलोभेन कथासारस्ततो गतः ॥ ७१ ॥

अत्युग्रभूरिकर्माणो नास्तिका रीत्वा जनाः ।

तेऽपि तिष्ठन्ति तीर्थेषु तीर्थसारस्ततो गतः ॥ ७२ ॥

कामक्रोधमहालोभतृष्णाव्याकुलचेतसः ।

तेऽपि तिष्ठन्ति तपसि तपःसारस्ततो गतः ॥ ७३ ॥

मनसश्चाज्याहोभादभ्यात्पास्त्रण्डसंश्रयात् ।

शास्त्रानभ्यसनावैयं ध्यानयोगफलं गतम् ॥ ७४ ॥

पण्डितास्तु कलत्रेण रमन्ते महिषा इव ।

पुत्रस्योत्पादने दक्षा अदक्षा मुक्तिसाधने ॥ ७५ ॥

न हि वैष्णवता कुत्र सम्प्रदायपुरःसरा ।

एवं प्रलयतां प्राप्नो वस्तुसारः स्थले स्थले ॥ ७६ ॥

अयं तु युगधर्मो हि वर्तते कस्य दूषणम् ।

अतस्तु पुण्डरीकाक्षः सहते निकटे स्थितः ॥ ७७ ॥

सूत उवाच-

इति तद्वचनं धुत्वा विस्मयं परमं गता ।

भक्तिरूपे बभौ भूयः धूयतां तच्च शीनक ॥ ७८ ॥

भक्तिरुवाच-

सुरैर् त्वं हि धन्योऽसि मद्रायेन समागतः ।

साधूनां दर्शनं लोके सर्वसिद्धिकरं परम् ॥ ७९ ॥

जयति जगति मायां यस्य कायाधवस्ते

वचनरचनमेकं केवलं चाकल्यम् ।

ध्रुवपदमपि यातो यत्कृपातो ध्रुवोऽयं

सकलकुशलपात्रं ब्रह्मपुत्रं नतास्मि ॥ ८० ॥

इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये
भक्तिनारदसमागमो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

नारद उवाच-

वृथा खेदयेते बाले अहो चिन्तातुरा कथम् ।

श्रीकृष्णचरणाम्भोजं स्मर दुःखं गमिष्यति

॥ १ ॥

द्रोषदी च परित्राता येन कीरवकश्मलात् ।

पालिता गोपसुन्दर्यः स कृष्णः कापि नो गतः

॥ २ ॥

त्वं तु भक्तिः प्रिया तस्य सततं प्राणतोऽधिका ।

त्वयाऽऽहूतस्तु भगवान् याति नीचगृहेष्वपि

॥ ३ ॥

सत्यादित्रियुगे बोधवैराग्यी मुक्तिसाधकी ।

कली तु केवला भक्तिर्ब्रह्मसायुज्यकारिणी

॥ ४ ॥

इति निश्चित्य चिद्रूपः सद्रूपां त्वां ससर्ज ह ।

परमानन्दचिन्मूर्तिः सुन्दरी कृष्णवह्नभाम्

॥ ५ ॥

वदध्याञ्जलिं त्वया पृष्टं किं करोमीति चैकदा ।

त्वां तदाऽऽज्ञापयन्कृष्णो मद्भक्तान् पोषयेति च

॥ ६ ॥

अद्भीकृतं त्वया तद्वै प्रसन्नोऽभूद्भरिस्तदा ।

मुक्तिं दासी ददौ तुभ्यं ज्ञानवैराग्यकाविविमी

॥ ७ ॥

पोषणं स्येन रूपेण वैकुण्ठे त्वं करोषि च ।

भूमी भक्तविषोषाय छाया रूपं त्वया कृतम्

॥ ८ ॥

मुक्तिं ज्ञानं विरक्तिं च सह कृत्वा गता भुवि ।

कृतादिद्रापरस्यान्तं महानन्देन संस्थिता

॥ ९ ॥

कली मुक्तिः क्षयं प्राप्ता पाखण्डामयपीडिता ।

त्वदाज्ञया गता शीघ्रं वैकुण्ठं पुनरेव सा

॥ १० ॥

स्मृता त्वयापि चात्रैव मुक्तिरायाति याति च ।

पुत्रीकृत्य त्वयमी च पादौ स्वस्यैव रक्षितौ

॥ ११ ॥

उपेजातः कली मन्दौ वृद्धौ जातौ सुतौ तव ।

तथापि चिन्तां मुञ्च त्वमुपायं चिन्तयाम्यहम्

॥ १२ ॥

कलिना सदशः कोऽपि युगो नास्ति वरानने ।

तस्मिंस्त्वां स्थापयिष्यामि गेहे गेहे जने जने

॥ १३ ॥

अन्यधर्मान्तिरस्कृत्य पुरस्कृत्य महोत्सवान् ।

तदा नाहं ह्येदांस्तो लोकं त्वां न प्रवर्तये

॥ १४ ॥

त्वदन्विताश्च ये जीवा भविष्यन्ति कलाविह ।

पापिनोऽपि गमिष्यन्ति निर्भयं कृष्णमन्दिरम्

॥ १५ ॥

ः पां चित्ते वसेद्भक्तिः सर्वदा प्रेमरूपिणी ।

न ते पश्यन्ति कीनाशं स्वप्नेऽप्यमलमूर्तयः

॥ १६ ॥

न प्रेतो न पिशाचो वा राक्षसो वासुरोऽपि वा ।

भक्तियुक्तमनस्कानां स्पशने न प्रभुर्भवेत्

॥ १७ ॥

न तपोभिरनं वेदश्च न ज्ञानेनापि कर्मणा ।

हरिर्हि साध्यते भक्त्या प्रमाणं तत्र गोपिकाः

॥ १८ ॥

नृणां जन्मसहस्रेण भक्ती प्रीतिर्हि जायते ।

कली भक्तिः कली भक्तिर्भक्त्या कृष्णः पुरः स्थितः

॥ १९ ॥

भक्तिद्रोहकरा ये च ते सीदन्ति जगत्त्रये ।

दुर्वासा दुःखमापन्नः पुरा भक्तविनिन्दकः

॥ २० ॥

अलं व्रतेरलं तीर्थैरलं योगैरलं मसैः ।

अलं ज्ञानकथालापभक्तिरैकैव मुक्तिदा

॥ २१ ॥

सूत उवाच-

इति नारदनिर्णीतं स्वमाहात्म्यं निशम्य सा ।

सर्वाङ्गपुष्टिसंयुक्ता नारदं वाक्यमब्रवीत्

॥ २२ ॥

भक्तिरुवाच-

अहो नारद धन्योऽसि प्रीतिस्ते मयि निधला ।

न कदाचिद्धिमुद्यामि चित्ते स्थास्यामि सर्वदा

॥ २३ ॥

कृपालुना त्वया साधो मद्ब्रथा ध्वंसिता क्षणात् ।

पुत्रयोधेतना नास्ति ततो बोधय बोधय

॥ २४ ॥

सूत उवाच-

तस्या वचः समाकर्ण्य कारुण्यं नारदो गतः ।

तयोर्वोधनमारेभे कराग्रेण विमर्दयन्

॥ २५ ॥

मुखं संयोज्य कर्णान्ते शब्दमुखैः समुचरन् ।

ज्ञान प्रबुध्यतां शीघ्रं रे वैराग्य प्रबुध्यताम्

॥ २६ ॥

वेदवेदान्तपोषिश्च गीतापाठैर्मुहुर्मुहुः ।

बोध्यमानो तदा तेन कथञ्चिचोत्थितो बलात्

॥ २७ ॥

नेत्रैरनवलोकन्ती जृम्भन्ती सालसावुभी ।		एवमृषिगणैः पृष्टैर्निर्णीषोकं दुरासदम्	॥ ४२ ॥
वकचत्पलितौ प्रायः शुष्ककाष्ठसमाद्रुकी	॥ २८ ॥	ततश्चिन्तानुरः सोऽथ बदरीवनमागतः ।	
शुक्लाम्नी ती निरीक्ष्यैव पुनः स्वापपरायणी ।		तपश्चरामि चात्रेति तदर्पं कृतनिश्चयः	॥ ४३ ॥
ऋषिचिन्तापरां जातः किं विधेयं मयेति च	॥ २९ ॥	तावददर्शं पुरतः सनकादीन्मुनीश्वरान् ।	
अहो निद्रा कथं याति वृद्धत्वं च महत्तरम् ।		कोटिसूर्यसभाभासानुयाच मुनिसत्तमः	॥ ४४ ॥
चिन्तयन्निति गोविन्दं स्थाप्यामास भार्गव	॥ ३० ॥	नारद उवाच-	
व्योमवाणी तदैवाभून्मा रूपां स्त्रियतामिति ।		इदानीं भूरिभाष्येन भवद्भिः सद्भ्योऽभवत् ।	
उद्यमः सफलस्तेऽप्ये भविष्यति न संशयः	॥ ३१ ॥	कुमारा ब्रुवतां शीघ्रं कृपां कृत्वा ममोपरि	॥ ४५ ॥
एतदर्थं तु सत्कर्म सुरपे त्वं समाचर ।		भवन्तो पांगिनः सर्वे बुद्धिमन्तो बहुश्रुताः ।	
तच्च कर्माभिधास्यन्ति साधवः साधुभूषणाः	॥ ३२ ॥	पञ्चदापनसंपुक्ताः पूर्वेषामपि पूर्वजाः	॥ ४६ ॥
सत्कर्मणि कृते तस्मिन् सनिद्रा वृद्धतानयोः ।		सदा वैकुण्ठनिलया हरिकीर्तनतत्पराः ।	
गमिष्यन्ति क्षणाद्भक्तिः सर्वतः प्रसरिष्यति	॥ ३३ ॥	लीलामृतरसोन्मत्ताः कथामात्रैरुज्जीविनः	॥ ४७ ॥
इत्याकाशवचः स्पष्टं तत्सर्वैरपि विश्रुतम् ।		हरिः शरणमेवं हि नित्यं येषां मुखे वचः ।	
नारदो विस्मयं लेभे नेदं ज्ञातमिति ब्रुवन्	॥ ३४ ॥	अतः कालसमादिष्टा जरा युष्मान्न बाधते	॥ ४८ ॥
नारद उवाच-		येषां भूभङ्गमात्रेण द्वारपालौ हरेः पुरा ।	
अनयाऽऽकाशावाण्यापि गोप्यत्वेन निरूपितम् ।		भूमी निषिन्तौ सद्यो यत्कृपातः पुरं गतौ	॥ ४९ ॥
किंवा तत्साधनं कार्यं येन कार्यं भवेत्तयोः	॥ ३५ ॥	अहो भाग्यस्य योगेन दर्शनं भवतामिह ।	
क भविष्यन्ति सन्तस्ते कथं दास्यन्ति साधनम् ।		अनुग्रहस्तु कर्तव्यो मयि दीने दयापरैः	॥ ५० ॥
मयात्र किं प्रकर्तव्यं यदुक्तं व्योमभाषया	॥ ३६ ॥	अशरीरगिरोक्तं यत्किञ्च साधनमुच्यताम् ।	
सूत उवाच-		अनुष्ठेयं कथं तावत्प्रब्रुवन्तु सविस्तरम्	॥ ५१ ॥
तत्र द्वावपि संस्थाप्य निर्गतो नारदो मुनिः ।		भक्तिज्ञानविरागाणां सुखमुत्पद्यते कथम् ।	
तीर्थं तीर्थं विनिष्क्रम्य पृच्छन्मार्गे मुनीश्वरान्	॥ ३७ ॥	स्थापनं सर्ववर्णेषु प्रेमपूर्वं प्रपन्नतः	॥ ५२ ॥
बुद्धान्तः श्रूयते सर्वैः किञ्चिन्निश्चित्य नोच्यते ।		कुमारा उचुः-	
असाध्यं केचन प्रोचुर्दुर्ज्ञेयमिति चापरे ।		मा चिन्तां कुरु देवर्षे हर्षं चित्ते समाबह ।	
मूकौभूतास्तथाप्ये तु कियन्तस्तु पलायिताः	॥ ३८ ॥	उषाघः सुस्तसाभ्योऽत्र वर्तते पूर्वं एव हि	॥ ५३ ॥
हाहाकारो महानासीन्नलोक्ये विस्मयाबहः ।		अहो नारद धन्योऽसि विरक्तानां शिरोमणिः ।	
वेदवेदान्तोपेक्ष्य गीतापाठैर्विबोधितम्	॥ ३९ ॥	सदा श्रीकृष्णदासानामग्रणीयौगभास्करः	॥ ५४ ॥
भक्तिज्ञानविरागाणां नोदनिष्ठत्रिकं यदा ।		त्वयि चित्रं न मन्त्रज्यं भक्त्यर्थमनुवर्तिनि ।	
उपायो नापरोऽस्तीति कर्णे कर्णेऽनपञ्जनाः	॥ ४० ॥	पटते कृष्णदासस्य भक्तेः संस्थापना सदा	॥ ५५ ॥
योगिना नारदेनापि स्वयं न ज्ञापते तु यन् ।		कृषिभिर्वह्यो लोके पन्थानः प्रकटीकृताः ।	
तत्कथं शक्यते वक्तुमितरैरिह मानुषैः	॥ ४१ ॥	अमसाध्याश्च ते सर्वे प्रायः स्वर्गफलप्रदाः	॥ ५६ ॥

वैकुण्ठसाधकः पन्था स तु गोप्यो हि वर्तते ।
 तस्योपदेशा पुरुषः प्रायो भाग्येन लभ्यते
 सत्कर्म तव निर्दिष्टं व्योमवाचा तु यत्पुरा ।
 तदुच्यते भृगुध्वाय स्थिरचित्तः प्रसन्नधीः
 द्रव्यपज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथापरे ।
 स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च ते तु कर्मविसूचकाः
 सत्कर्मसूचको नूनं ज्ञानयज्ञः स्मृतो गुपैः ।
 श्रीमद्भागवतालापः स तु गीतः शुकादिभिः
 भक्तिज्ञानविरागाणां तदुपोषेण बलं महत् ।
 ब्रजिष्यति द्वयोः कष्टं सुखं भक्तेर्भविष्यति
 प्रलयं हि गमिष्यन्ति श्रीमद्भागवतध्वनेः ।
 कलेदौषा इमे सर्वे सिंहशब्दाद् यूका इव
 ज्ञानवैराग्यसंयुक्ता भक्तिः प्रेमरसाबहा ।
 प्रतिगेहं प्रतिजनं ततः क्रीडां करिष्यति
 नारद उवाच—
 वेदवेदान्तपोषैश्च गीताषाढैः प्रबोधितम् ।
 भक्तिज्ञानविरागाणां नोदतिष्टत्त्रिकं यदा
 श्रीमद्भागवतालापात्तत्कथं बोधयेष्यति ।
 तत्कथासु तु वेदार्थः श्लोके श्लोके पदे पदे
 छिन्दन्तु संशयं ह्येनं भवन्तोऽमोघदर्शनाः ।
 विलम्ब्यो नात्र कर्तव्यः शरणागतवत्सलाः
 कुमारा ऊचुः—
 वेदोपनिषदां साराज्जाता भागवती कथा ।
 अत्युत्तमा ततो भाति पृथग्भूता फलाकृतिः

॥ ५७ ॥ आमूलाग्रं रसस्तिष्ठन्नास्ते न स्वाद्यते यथा ।
 स भूयः सम्पृथग्भूतः फले विश्वमनोहरः ॥ ६८ ॥
 यथा दुग्धे स्थितं सर्पिर्न स्वादापोपकल्पते ।
 पृथग्भूतं हि तद्रव्यं देवानां रसवर्धनम् ॥ ६९ ॥
 इक्षुणामपि मध्यान्तं शर्करा व्याप्य तिष्ठति ।
 पृथग्भूता च सा मिष्टा तथा भागवती कथा ॥ ७० ॥
 इदं भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसम्मितम् ।
 भक्तिज्ञानविरागाणां स्थापनाय प्रकाशितम् ॥ ७१ ॥
 वेदान्तवेदसुखाते गीताया अपि कर्तरि ।
 परितापवति व्यासे मुखत्यज्ञानसागरे ॥ ७२ ॥
 तदा त्वया पुरा प्रोक्तं चतुःश्लोकसमन्वितम् ।
 तदीयश्रवणात्सयो निर्बाधो वादरायणः ॥ ७३ ॥
 तत्र ते बिस्मयः केन यतः प्रश्नकरो भवान् ।
 श्रीमद्भागवतं श्राव्यं शोकदुःखविनाशनम् ॥ ७४ ॥
 नारद उवाच—
 यदर्शनं च विनिहन्त्यशुभानि सयः
 श्रेयस्तनोति भवदुःखदवादितानाम् ।
 निःशेषशेषमुखगीतकथैकपाणाः
 प्रेमप्रकाशकृतेन शरणं गतोऽस्मि ॥ ७५ ॥
 भाग्योदयेन बहुजन्मसमर्जितेन
 सत्सङ्गं च लभते पुरुषो यदा वै ।
 अज्ञानहेतुकृतमोहमदान्धकार-
 नाशं विधाय हि तदोदयते विवेकः ॥ ७६ ॥
 इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये
 कुमारनारदसंवादे नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

नारद उवाच—
 ज्ञानयज्ञं करिष्यामि शुकशास्त्रकथोज्ज्वलम् ।
 भक्तिज्ञानविरागाणां स्थापनाय प्रयत्नतः
 कुत्र कार्षीं मया यज्ञः स्थलं तद्वाच्यतामिह ।
 महिमा शुकशास्त्रस्य यत्कव्यो वेदपारंगः

॥ १ ॥ कियद्भिद्विषयैः श्राव्या श्रीमद्भागवती कथा ।
 को विधिस्तत्र कर्तव्यो ममेदं ब्रुवतामितः ॥ २ ॥
 कुमारा ऊचुः—
 भृगु नारद वक्ष्यामो बिनष्टाय विवेकिने ।
 गङ्गाद्वारसमीपे तु तटमानन्दनामकम् ॥ ४ ॥

नानाकृपिगणैर्जुष्टं देवसिद्धनिषेवितम् ।		दीक्षिता नारदेनाय दत्तमासनमुत्तमम् ।	
नानातरुतताकीर्णं नवकोमलवालुकम्	॥ ५ ॥	कुमारा बन्दिताः सर्वैर्निपेदुः कृष्णतत्पराः	॥ १८ ॥
रम्यमेकान्तदेशस्थं हेमपद्मसुसौरभम् ।		वैष्णवाश्च विरक्ताश्च न्यासिनो ब्रह्मचारिणः ।	
यत्समीपस्थजीवानां धीरं चेत्तसि न स्थितम्	॥ ६ ॥	मुस्तभागे स्थितास्ते च तदग्रे नारदः स्थितः	॥ १९ ॥
ज्ञानपञ्चस्थया तत्र कर्तव्यो ह्यप्रयत्नतः ।		एकभागे कृपिगणास्तदन्यत्र दिवीकसः ।	
अपूर्वसरूपा च कथा तत्र भविष्यति	॥ ७ ॥	वेदोपनिषदोऽन्यत्र तीर्थान्यत्र स्त्रियोऽन्यतः	॥ २० ॥
पुरःस्थं निर्वलं यैव जराजीर्णकलेवरम् ।		जयशब्दो नमःशब्दः शङ्खशब्दस्तथैव च ।	
तद्दृश्यं च पुरस्कृत्य भक्तिस्तत्रागमिष्यति	॥ ८ ॥	चूर्णलाजाग्रसूनानां निक्षेपः सुमहानभूत्	॥ २१ ॥
यत्र भागवती वार्ता तत्र भक्त्यादिकं ब्रजेत् ।		विमानानि समारुह्य कियन्तो देवनायकाः ।	
कथाशब्दं समाकर्ण्य तत्रिकं तरुणायते	॥ ९ ॥	कल्पवृष्ट्रसूनैस्तान् सर्वान्स्तत्र समाकिरन्	॥ २२ ॥
सूत उवाच—		सूत उवाच—	
एवमुक्त्वा कुमारास्ते नारदेन समं ततः ।		एवं तेज्ज्वलितेषु श्रीमद्भागवतस्य च ।	
गङ्गातटं समाजग्मुः कथापानाय सत्पराः	॥ १० ॥	माहात्म्यमूर्ध्विरे स्पष्टं नारदाय महात्मने	॥ २३ ॥
यदा यातास्तटं ते तु तदा कोलाहलोऽप्यभूत् ।		कुमारा उवाचः—	
भूलोकं देवलोकं च ब्रह्मलोकं तथैव च	॥ ११ ॥	अथ ते वर्णयेत्स्माभिर्महिमा शुकशास्त्रजः ।	
श्रीभागवतपीयूषपायाय रसलभ्यटाः ।		यस्य ध्वजमात्रेण मुक्तिः कर्तले स्थिता	॥ २४ ॥
धावन्तोऽप्यायसुः सर्वे प्रथमं ये च वैष्णवाः	॥ १२ ॥	सदा सेव्या सदा सेव्या श्रीमद्भागवती कथा ।	
भृगुर्वसिष्ठश्च्यवनश्च गीतमो		यस्याः ध्वजमात्रेण हरिश्चितं समाश्रयेत्	॥ २५ ॥
मेधातिथिर्देवलदेवराती ।		ग्रन्थोऽष्टादशसाहस्रो द्वादशाक्षान्यसम्मितः ।	
रामस्तथा गाधिसुतश्च शाकलो		परीक्षिच्छुकसंवादः शृणु भागवतं च तत्	॥ २६ ॥
मृकण्डपुत्रात्रिजपिष्णलादाः	॥ १३ ॥	तावत्संसारचक्रेऽस्मिन् भ्रमतेऽज्ञानतः पुमान् ।	
योगेश्वरी व्यासपराशरी च		यावत्कर्णगता नास्ति शुकशास्त्रकथा ध्वजम्	॥ २७ ॥
छायागुको जाजलिजहमुख्याः ।		किं ध्रुतेर्हर्बुहिः शास्त्रेः पुराणेश्च भ्रमावहैः ।	
सर्वेऽप्यमी मुनिगणाः सहपुत्रशिष्याः		एकं भागवतं शास्त्रं मुक्तिदानेन गर्जति	॥ २८ ॥
स्वस्त्रीभिराययुरनिप्रणयेन युक्ताः	॥ १४ ॥	कथा भागवतस्यापि नित्यं भवति यद्गृहे ।	
वेदान्तानि च वेदाश्च मन्त्रास्तन्त्राः समूर्तयः ।		तद्गृहं तीर्थरूपं हि वसतं शपनाशनम्	॥ २९ ॥
दशसप्तपुराणानि पट्टशास्त्राणि तथाऽऽययुः	॥ १५ ॥	अथमेपसहस्राणि वाजपेयशतानि च ।	
गङ्गायाः सरितस्तत्र पुष्करादिसरांसि च ।		शुकशास्त्रकथायाश्च कलां नार्हन्ति षोडशीम्	॥ ३० ॥
क्षेत्राणि च दिशः सर्वा दण्डकादिवनानि च	॥ १६ ॥	तावत्पापानि देहेऽस्मिन्निवसन्ति तपोधनाः ।	
नगादयो ययुस्तत्र देवगन्धर्वदानवाः ।		यावन्न ध्रूयते सम्यक् श्रीमद्भागवतं नरैः	॥ ३१ ॥
गुरुत्वात्तत्र नापातान्भृगुः सम्बोध्य चानयत्	॥ १७ ॥	न गङ्गा न गया काशी पुष्करं न प्रयागकम् ।	
		शुकशास्त्रकथायाश्च फलेन समतां नयेत्	॥ ३२ ॥

श्लोकार्थं श्लोकपादं वा नित्यं भागवतोद्भवम् ।

पठस्व स्वमुखेनैव यदीच्छसि परां गतिम्

॥ ३३ ॥

वेदादिर्वेदमाता च पौरुषं सूक्तमेव च ।

त्रयी भागवतं चैव द्वादशाक्षर एव च

॥ ३४ ॥

द्वादशात्मा प्रयागश्च कालः संवत्सरात्मकः ।

ब्राह्मणाश्चाग्निहोत्रं च सुरभिर्द्वादशी तथा

॥ ३५ ॥

तुलसी च वसन्तश्च पुरोत्तम एव च ।

एतेषां तत्त्वतः प्राज्ञैर्न पृथग्भाव इष्यते

॥ ३६ ॥

यश्च भागवतं शास्त्रं वाचयेदर्थतोऽनिशम् ।

जन्मकोटिकृतं पापं नश्यते नात्र संशयः

॥ ३७ ॥

श्लोकार्थं श्लोकपादं वा पठेद्भागवतं च यः ।

नित्यं पुण्यमवाप्नोति राजसूयाश्रमेधयोः

॥ ३८ ॥

उक्तं भागवतं नित्यं कृतं च हरिचिन्तनम् ।

तुलसीपौषाणं चैव धेनूनां सेवनं समम्

॥ ३९ ॥

अन्नकाले तु येनैव श्रूयते शुकशास्त्रवाक् ।

प्रीत्या तस्यैव वैकुण्ठं गोविन्दोऽपि प्रयच्छति

॥ ४० ॥

हेमसिंहयुतं चैतद्वैष्णवाय ददाति च ।

कृष्णेन सह सापुत्र्यं स पुमौल्लभते ध्रुवम्

॥ ४१ ॥

आजन्ममात्रमपि येन शठेन किञ्चि-

चित्तं विधाय शुकशास्त्रकथा न पीता ।

चाण्डालवच खरवद्वत तेन नीतं

मिथ्या स्वजन्म जननीजनिदुःखभाजा

॥ ४२ ॥

जीवच्छवो निगदितः स तु पापकर्मा

येन श्रुतं शुककथावचनं न किञ्चित् ।

धिक् न नरं पशुसमं भुवि भाररूप-

मेवं वदन्ति दिवि देवसमाजमुख्याः

॥ ४३ ॥

दुर्लभैव कथा लोके श्रीमद्भागवततोद्भवा ।

कोटिजन्मसमुत्थेन पुण्येनैव तु लभ्यते

॥ ४४ ॥

तेन योगनिधे धीमन् श्रोतव्या सा प्रयत्नतः ।

दिनानां निपमो नास्ति सर्वदा श्रवणं मतम्

॥ ४५ ॥

सत्येन ब्रह्मचर्येण सर्वदा श्रवणं मतम् ।

अराक्यत्यात्कली वोध्यो विशोषोऽत्र शुकाज्ञया

॥ ४६ ॥

मनोवृत्तिजयश्चैव नियमाचरणं तथा ।

दीक्षा कर्तुमशक्यत्वात्सप्ताहश्रवणं मतम्

॥ ४७ ॥

श्रद्धातः श्रवणे नित्यं मापे तावद्वि यत्फलम् ।

तत्फलं शुकदेवेन सप्ताहश्रवणे कृतम्

॥ ४८ ॥

मनसश्चाजयाद्रोगान्पुंसां चैवायुषः क्षयात् ।

कलेर्दोषबहुत्वाच्च सप्ताहश्रवणं मतम्

॥ ४९ ॥

यत्फलं नास्ति तपसा न योगेन समाधिना ।

अनायासेन तत्सर्वं सप्ताहश्रवणे लभेत्

॥ ५० ॥

यज्ञाद्गर्जति सप्ताहः सप्ताहो गर्जति व्रतात् ।

तपसो गर्जति प्रौढैस्तीर्थान्नित्यं हि गर्जति

॥ ५१ ॥

योगाद्गर्जति सप्ताहो ध्यानाज्ज्ञानाच्च गर्जति ।

किं ब्रूमो गर्जनं तस्य रे रे गर्जति गर्जति

॥ ५२ ॥

शौनक उवाच-

साध्वर्षमेतत्कथितं कथानकं

ज्ञानादिधर्मान् विगणय्य साम्प्रतम् ।

निःश्रेयसे भागवतं पुराणं

जातं कुतो योगविदादिसूचकम्

॥ ५३ ॥

सूच उवाच-

यदा कृष्णो धरां त्यक्त्वा स्यपदं गन्तुमुद्यतः ।

एकादशं परिश्रुत्याप्युद्भवो वाक्यमब्रवीत्

॥ ५४ ॥

उद्भव उवाच-

त्वं तु यास्यसि गोविन्द भक्तकार्यं विधाय च ।

मयित्ते महती चिन्ता तां श्रुत्वा सुखमावह

॥ ५५ ॥

आगतोऽयं कलिर्घोरो भविष्यन्ति पुनः खलाः ।

तत्सद्वेनैव सन्तोऽपि गमिष्यन्त्युद्यता यदा

॥ ५६ ॥

तदा भारवती भूमिर्गोरूपेण कमार्थयेत् ।

अन्यो न दृश्यते त्राता त्वत्तः कमललोचन

॥ ५७ ॥

अतः सन्तु दयां कृत्वा भक्तवत्सल मा ब्रज ।

भक्तार्थं सगुणो जातो निराकारोऽपि चिन्मयः

॥ ५८ ॥

त्वद्विषयेन ते भक्ताः कथं स्थास्यन्ति भूतले ।

निर्गुणोपासने कष्टमतः किञ्चिद्विचारय

॥ ५९ ॥

इत्युद्धववचः श्रुत्वा प्रभासेऽचिन्तयद्भरिः । भक्तावलम्बनार्थाय किं शिष्यं मयेति च	॥ ६० ॥	उचुः कुमारो वचनं तदानीं कथार्पतो निष्पदितापुनेयम् । एवं गिरः सा ससुता निशम्य सनत्कुमारं निजगाद नम्रा	॥ ६१ ॥
स्वकीयं यद्भवेत्तेजस्तच्च भागवतेऽदधात् । तिरोधाय प्रविष्टोऽयं श्रीमद्भागवतार्णवम्	॥ ६२ ॥	भक्तिरुवाच— भवद्भिरपैव कृतास्मि पुष्टा कलिप्रणष्टाणि कथारसेन । काहं तु तिष्ठाम्यधुना ब्रुवन्तु ब्रह्मा इदं तां गिरमूर्चिरे ते	॥ ६३ ॥
तेनेयं वाङ्मयी मूर्तिः प्रत्यक्षा वर्तते हरः । सेवनाच्छ्रवणात्पाठाद्दर्शनात्पापनाशिनी	॥ ६४ ॥	भक्तेषु गोविन्दस्वरूपकत्री प्रेमैकधर्त्री भवरागहन्त्री । सा त्वं च तिष्ठस्व सुधैर्यसंश्रया निरन्तरं वैष्णवमानसानि	॥ ६५ ॥
सप्ताहश्रवणं तेन सर्वेभ्योऽप्यधिकं कृतम् । साधनानि तिरस्कृत्य कली धर्मोऽयमीरितिः	॥ ६६ ॥	ततोऽपि दोषाः कलिजा इमे त्वां द्रष्टुं न शक्ताः प्रभवोऽपि लोके । एवं तदाज्ञावसरेऽपि भक्ति- स्तदा निषण्णा हरिदासचित्ते	॥ ६७ ॥
दुःखदारिद्र्यवदोर्भाग्यपापप्रक्षालनाय च । कामक्रोधजयार्थं हि कली धर्मोऽयमीरितिः	॥ ६८ ॥	सकलभुवनमध्ये निर्धनास्तेऽपि धन्या निवसति हृदि येषां श्रीहरेर्भक्तिरेका । हरिरपि निजलोकं सर्वपातो विहाय प्रविशति हृदि तेषां भक्तिसूत्रोपनद्धः	॥ ६९ ॥
अन्यथा वैष्णवी माया देवैरपि सुदुस्त्यजा । कथं त्याज्या भवेत्युम्भिः समाहोऽतः प्रकीर्तितः	॥ ७० ॥	ब्रूमोऽद्य ते किमधिकं महिमानमेवं ब्रह्मात्मकस्य भुवि भागवताभिषयस्य । यत्संश्रयाजिगदिते लभते सुवक्ता श्रोतापि कृष्णसमतामलमन्यधर्मैः	॥ ७१ ॥
सूत उवाच— एवं नगाहश्रवणोरुधर्मै प्रकाश्यमाने कपिभिः सभायाम् । आश्चर्यमेकं समभूतदानीं तदुच्यते संगृणु शीनक त्वम्	॥ ७२ ॥	इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये भक्तिकष्टनिवर्तनं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥	
भक्तिः सुती ती तरुणी गृहीत्या प्रेमैकरूपा सहसाऽऽविरासीत् । श्रीकृष्ण गोविन्द हरे मुरारे नायेति नामानि मुहुर्वदन्ती	॥ ७३ ॥		
तां चागतां भागवतार्थभूषां सुचारुवेषां ददशुः सदस्याः । कथं प्रविष्टा कथमागत्य मध्ये मुनीनामिति तर्कयन्तः	॥ ७४ ॥		

अथ चतुर्थोऽध्यायः

सूत उवाच— अथ वैष्णवचित्तेषु दृष्टा भक्तिमलीकिकीम् । निजलोकं परित्यज्य भगवान् भक्तवत्सलः वनमाली घनश्यामः पीतवासा मनोहरः । काञ्चीकलापरिचरो लसन्मुकुटकुण्डलः	॥ १ ॥	त्रिभङ्गललितभारुकीस्तुभेन विराजितः । कोटिमन्यधलावण्यो हरिचन्दनचर्चितः परमानन्दचिन्मूर्तिर्मधुरो मुरलीधरः । आविवेश स्वभक्तानां हृदयान्यमलानि च	॥ २ ॥
---	-------	--	-------

वैकुण्ठवासिनो ये च वैष्णवा उद्धवादयः ।

तत्कथाश्रवणार्थं ते गूढरूपेण संस्थिताः ॥ ५ ॥

तदा जयजयारावो रसपुष्टिरालौकिकी ।

चूर्णप्रसूनवृष्टिश्च मुहुः शङ्करवोऽप्यभूत् ॥ ६ ॥

तत्संभासंस्थितानां च देहगेहात्मविस्मृतिः ।

दृष्ट्वा च तन्मयावस्थां नारदो वाक्यमब्रवीत् ॥ ७ ॥

अलौकिकोऽयं महिमा मुनीश्वराः

सप्ताहजन्योऽथ विलोकितो मया ।

मूढाः शठा ये पशुपक्षिणोऽत्र

सर्वेऽपि निष्पापतमा भवन्ति ॥ ८ ॥

अतो नृलोके ननु नास्ति किञ्चि-

चित्तस्य शोषाय कलौ पवित्रम् ।

अधीषविध्यंसकरं तथैव

कथासमानं भुवि नास्ति चान्यत् ॥ ९ ॥

के के विशुद्धवन्ति वदन्तु महां

सप्ताहयज्ञेन कथामयेन ।

कृपालुभिलोकहितं विचार्य

प्रकाशितः कोऽपि नवीनमार्गः ॥ १० ॥

कुमारा उचुः-

ये मानवाः पापकृतस्तु सर्वदा

सदा दुराचाररता विमार्गगाः ।

क्रोधाग्निदग्धाः कुटिलाश्च कामिनः

सप्ताहयज्ञेन कलौ पुनन्ति ते ॥ ११ ॥

सत्येन हीनाः पितृमातृदुपका-

स्तृष्णाकुलाश्चामधर्मवर्जिताः ।

ये दम्बिका मत्सरिणोऽपि हिंसका

सप्ताहयज्ञेन कलौ पुनन्ति ते ॥ १२ ॥

पञ्चोग्रपापाशुलछन्नकारिणः

क्रूराः पिशाचा इव निर्दयाश्च ये ।

ब्रह्मस्यपुष्टा व्यभिचारकारिणः ।

सप्ताहयज्ञेन कलौ पुनन्ति ते ॥ १३ ॥

कायेन वाचा मनसापि पातकं

नित्यं प्रकुर्वन्ति शठा हठेन यः ।

परस्वपुष्टा मलिना दुरासायाः

सप्ताहयज्ञेन कलौ पुनन्ति ते ॥ १४ ॥

अत्र ते कीर्तयिष्याम इतिहासं पुरातनम् ।

यस्य श्रवणमात्रेण पापहानिः प्रजायते ॥ १५ ॥

तुङ्गभद्रातटे पूर्वमभूत्पत्तनमुत्तमम् ।

यत्र वर्णाः स्वधर्मेण सत्यसत्कर्मतत्पराः ॥ १६ ॥

आत्मदेवः पुरे तस्मिन् सर्ववेदविशारदः ।

श्रीतस्मात्तेषु निष्णातो द्वितीय इव भास्करः ॥ १७ ॥

भिक्षुको वित्तवांश्लोके तन्निषा पुन्धुली स्मृता ।

स्ववाक्यस्थापिका नित्यं सुन्दरी सुकुलोद्भवा ॥ १८ ॥

लोकवार्तारता क्रूरा प्रायशो बहुजल्पिका ।

शूरा च गूढकृत्येषु कृपणा कलहप्रिया ॥ १९ ॥

एवं निवसतोः प्रेम्णा दम्पत्यो रममाणयोः ।

अर्थाः कामास्तयोरामासत्र सुखाय गृहादिकम् ॥ २० ॥

पञ्चाङ्गमार्गः समारब्धास्ताभ्यां सन्तानहेतवे ।

गोभूहिरण्यवासांसि दीनेभ्यो पच्छतः सदा ॥ २१ ॥

धनार्थं धर्ममार्गेण ताभ्यां नीतं तथापि च ।

न पुत्रो नापि वा पुत्री ततश्चिन्तातुरो भृशम् ॥ २२ ॥

एकदा स द्विजोदुःखाद् गृहं त्यक्त्वा वनं गतः ।

मध्याह्ने तृपितो जातस्तडागं समुपेयिवान् ॥ २३ ॥

पीत्वा जलं निषण्णस्तु प्रजादुःखेन कर्षितः ।

मुहूर्तादपि तत्रैव संन्यासी कश्चिदागतः ॥ २४ ॥

दृष्ट्वा पीतजलं तं तु विप्रो यातस्तदन्तिकम् ।

नत्वा च पादयोस्तस्य निःश्वसन् संस्थितः पुरः ॥ २५ ॥

यतिरुवाच-

कथं रोदिषि विप्र त्वं का ते चिन्ता वलीयसी ।

यद् त्वं सत्वरं महां स्वस्य दुःखस्य कारणम् ॥ २६ ॥

प्राप्त्यन उवाच-

किं ब्रवीमि कृपे दुःखं पूर्वापापेन सञ्चितम् ।

मदीयाः पूर्वजास्तोषं कवोष्णमुपभुञ्जते ॥ २७ ॥

मदत्तं नैव गृह्णन्ति प्रीत्या देवा द्विजातयः ।

प्रजादुःखेन शून्योऽहं प्राणांस्त्यक्तुमिहागतः ॥ २८ ॥

धिग्जीवितं प्रजाहीनं धिगृहं च प्रजां विना ।		तरुणी कुटिला तस्य सख्ये च रुरोद ह ।	
धिन्धनं चानपत्यस्य धिकुलं सन्ति विना ॥ २९ ॥	॥ २९ ॥	अहो चिन्ता ममोत्पन्ना फलं चाहं न भक्षये ॥ ४४ ॥	॥ ४४ ॥
पान्यते या मया धेनुः सा वन्ध्या सर्वथा भवेत् ।		फलभक्षेण गर्भः स्याद्र्भेणोदरवृद्धिता ।	
यो मया रोपितो वृक्षः सोऽपि वन्ध्यात्वमाश्रयेत् ॥ ३० ॥	॥ ३० ॥	स्वल्पभक्षं ततोऽशक्तिगृहकार्यं कथं भवेत् ॥ ४५ ॥	॥ ४५ ॥
यत्फलं मद्गृहापातं तच्च शीघ्रं विनश्यति ।		दैवादं धात्री ब्रजेन्द्रामे पलायेद्भिषी कथम् ।	
निर्भाग्यस्यानपत्यस्य किमतो जीवितेन मे ॥ ३१ ॥	॥ ३१ ॥	शुकवयवसंस्पर्शं कुक्षेः कथमुत्सृजेत् ॥ ४६ ॥	॥ ४६ ॥
इत्युक्त्वा स रुरोदोच्चैस्तत्पार्श्वं दुःखपीडितः ।		निर्यक्वेदागतो गर्भस्तदा मे मरणं भवेत् ।	
तदा तस्य पतेधित्वे करुणाभूदरीयसी ॥ ३२ ॥	॥ ३२ ॥	प्रसूतो दारुणं दुःखं सुकुमारी कथं सहे ॥ ४७ ॥	॥ ४७ ॥
तद्भालाक्षरमालां च वाचयामास योगवान् ।		मन्दायां मयि सर्वस्वं ननान्दा संहरेत्तदा ।	
सर्वं ज्ञात्वा यतिः पश्चाद्विप्रमूचे सविस्तरम् ॥ ३३ ॥	॥ ३३ ॥	सत्यशौचादिनिपमो दुराराध्यः स दश्यते ॥ ४८ ॥	॥ ४८ ॥
यतिरुवाच—		लालने पालने दुःखं प्रसूतायाश्च वर्तते ।	
मुधाज्ञानं प्रजारूपं बलिष्ठा कर्मणो गतिः ।		वन्ध्या वा विधवा नारी सुखिनी चेति मे मतिः ॥ ४९ ॥	॥ ४९ ॥
विवेकं तु समासाद्य त्यज संसारवासनाम् ॥ ३४ ॥	॥ ३४ ॥	एवं कुलकयोगेन तत्फलं नैव भक्षितम् ।	
शृणु विप्र मया तेऽद्य प्रारब्धं तु विलोकितम् ।		पत्या पृष्टं फलं भुक्तं भुक्तं चेति तपेरितम् ॥ ५० ॥	॥ ५० ॥
सप्तजन्मावधि तव पुत्रो नैव च नैव च ॥ ३५ ॥	॥ ३५ ॥	एकदा भगिनी तस्यास्तदृहं स्वेच्छयाऽऽगता ।	
सन्ततेः सगरो दुःखमवापादः पुरा तथा ।		तदग्रे कथितं सर्वं चिन्तेयं महती हि मे ॥ ५१ ॥	॥ ५१ ॥
रे मुधाद्य कुटुम्बाशां संन्यासे सर्वथा सुखम् ॥ ३६ ॥	॥ ३६ ॥	दुर्बला तेन दुःखेन ह्यनुजे करावाणि किम् ।	
ब्राह्मण उवाच—		साब्रवीन्मम गर्भोऽस्ति तं दास्यामि प्रसूतितः ॥ ५२ ॥	॥ ५२ ॥
विवेकेन भवेत्किं मे पुत्रं देहि बलादपि ।		तावत्कालं सगर्भे च गुप्ता तिष्ठ गृहे सुखम् ।	
नो चेत्त्यजाम्यहं प्राणांस्त्वदग्रे शोकमूर्च्छितः ॥ ३७ ॥	॥ ३७ ॥	वित्तं त्वं मन्वतेर्यच्छ स ते दास्यति बालकम् ॥ ५३ ॥	॥ ५३ ॥
पुत्रादिसुखहीनोऽयं संन्यासः शुष्क एव हि ।		पाण्मासिको मृतो बाल इति लोको वदिष्यति ।	
गृहस्थः सरसो लोके पुत्रयौत्रसमन्वितः ॥ ३८ ॥	॥ ३८ ॥	तं बालं शेषविष्यामि नित्यमागत्य ते गृहे ॥ ५४ ॥	॥ ५४ ॥
इति विप्राग्रहं कष्टं विधिलेखविमार्जनान् ॥ ३९ ॥	॥ ३९ ॥	फलमप्यं धेन्वे त्वं परीक्षार्थं तु साम्प्रतम् ।	
न यास्यसि सुखं पुत्रायथा देवहृतोयमः ।		तत्तदाचरितं सर्वं तथैव स्वीस्वभावतः ॥ ५५ ॥	॥ ५५ ॥
अतो हटेन पुक्तोऽसि हार्थिनं किं वदाम्यहम् ॥ ४० ॥	॥ ४० ॥	अथ कालेन सा नारी प्रसूता बालकं तदा ।	
तस्याग्रहं समालोक्य फलमेकं स दत्तवान् ।		आनीय जनको बालं रहस्ये धुन्तुली ददौ ॥ ५६ ॥	॥ ५६ ॥
इदं भक्षय पत्या त्वं ततः पुत्रो भविष्यति ॥ ४१ ॥	॥ ४१ ॥	तथा च कथितं भवेत् प्रसूतः सुखमर्भकः ।	
सत्यं शौचं दया दानमेकभक्तं तु भोजनम् ।		लोकस्य सुखमुत्पन्नमात्मदेवप्रजोदयात् ॥ ५७ ॥	॥ ५७ ॥
वर्षायपि स्त्रिया कार्यं तेन पुत्रोऽतिनिर्मलः ॥ ४२ ॥	॥ ४२ ॥	ददौ दानं द्विजातिभ्यो जातकर्म विधाय च ।	
एवमुक्त्वा यथौ योगी विप्रस्तु गृहमागतः ।		गीतवादित्रयोपोऽभूत्तद्द्वारे मङ्गलं बहु ॥ ५८ ॥	॥ ५८ ॥
पत्न्याः पाणौ फलं दत्त्वा स्वयं यातस्तु कुञ्चितम् ॥ ४३ ॥	॥ ४३ ॥		

भर्तुर्योऽब्रवीद्वाक्यं स्तन्यं नास्ति कुचे मम ।

अन्यस्तन्येन निर्दग्धा कथं पुष्णामि बालकम् ॥ ५९ ॥

मत्स्वसुध प्रसूताया मृतो बालस्तु वर्तते ।

तामाकार्यं गृहे रक्ष सा तेऽर्भ पोषयिष्यति ॥ ६० ॥

पतिना तन्कृतं सर्वं पुत्ररक्षणहेतवे ।

पुत्रस्य धुन्धुकारीति नाम मात्रा प्रतिष्ठितम् ॥ ६१ ॥

त्रिमासे निर्गते चाथ सा धेनुः सुपुवेऽर्भकम् ।

सर्वाद्वसुन्दरं दिव्यं निर्मलं कनकप्रभम् ॥ ६२ ॥

दृष्ट्वा प्रसन्नो विप्रस्तु संस्कारान् स्वयमादधे ।

मत्वाऽऽश्चर्यं जनाः सर्वे दिदृक्षार्थं समागताः ॥ ६३ ॥

भाष्योदयोऽधुना जात आत्मदेवस्य पश्यत ।

धेन्या बालः प्रसूतस्तु देवरूपीति कौतुकम् ॥ ६४ ॥

न ज्ञातं तद्रहस्यं तु केनापि विधियोगतः ।

गोकर्णं तं सुतं दृष्ट्वा गोकर्णं नाम चाकरोत् ॥ ६५ ॥

कियत्कालेन ती जाती तरुणी तनयाबुध्री ।

गोकर्णः पण्डितो ज्ञानी धुन्धुकारी महाखलः ॥ ६६ ॥

स्नानशीचक्रियाहीनो दुर्भक्षी क्रोधवर्धितः ।

दुष्परिग्रहकर्ता च शवहस्तेन भोजनम् ॥ ६७ ॥

चौरः सर्वजनद्वेषी परवेश्मप्रदीपकः ।

लालनायार्भकान्धृत्वा सयः कूपे न्यपातयत् ॥ ६८ ॥

हिंसकः शस्त्रधारी च दीनान्धानां प्रपीडकः ।

चाण्डालाभिरतो नित्यं पाशाहस्तः श्वसङ्गतः ॥ ६९ ॥

तेन वेश्याकुसत्रेन पित्र्यं वित्तं तु नाशितम् ।

एकदा पितरौ ताड्य पात्राणि स्वयमाहरत् ॥ ७० ॥

तन्विता कृपणः प्रोक्षेधनहीनो रुरोद ह ।

वन्ध्यत्वं तु समीचीनं कुपुत्रो दुःखदायकः ॥ ७१ ॥

क तिष्ठामि क गच्छामि को मे दुःखं व्यपोहयेत् ।

प्रणांस्त्यजामि दुःखेन हा कष्टं मम संस्थितम् ॥ ७२ ॥

तदानीं तु समागत्य गोकर्णो ज्ञानसंपुतः ।

बोधयामास जनकं वैराग्यं परिदार्शयन् ॥ ७३ ॥

असारः खलु संसारो दुःखरूपी विमोहकः ।

सुतः कस्य धनं कस्य स्नेहवाञ्छलतेऽनिशम् ॥ ७४ ॥

न चेन्द्रस्य सुखं किञ्चिन्न सुखं चक्रवर्तिनः ।

सुखमस्ति विरक्तस्य मुनेरेकान्तजीविनः ॥ ७५ ॥

मुष्माज्ञानं प्रजारूपं मोहतो नरके गतिः ।

निपतिष्यति देहोऽयं सर्वं त्यक्त्वा वनं व्रज ॥ ७६ ॥

तद्वाक्यं तु समाकर्ण्य गन्तुकामः पिताब्रवीत् ।

किं कर्तव्यं वने तात तत्त्वं वद सविस्तरम् ॥ ७७ ॥

अन्धकूपे स्नेहपाशो बद्धः पङ्कुरहं शठः ।

कर्मणा पतितो नूनं मामुद्धर दयानिधे ॥ ७८ ॥

गोकर्ण उवाच-

देहेऽस्थिमांसरुधिरैऽभिमतिं त्यज त्वं

जायासुतादिषु सदा ममतां विमुञ्च ।

पश्यानिशं जगदिदं क्षणभङ्गनिष्ठं

वैराग्यरागरसिको भव भक्तिनिष्ठः ॥ ७९ ॥

धर्मं भजस्व सततं त्यज लोकधर्मान्

सेवस्व साधुपुरुषाञ्जहि कामतृष्णाम् ।

अन्यस्य दोषगुणचिन्तनमाशु मुक्त्वा

सेवाकधारसमहो नितरां पिबत्यम् ॥ ८० ॥

एवं सुतोक्तिवशतोऽपि गृहं विहाय

यातो वनं स्थिरमतिर्गतपष्टिवर्षः ।

युक्तो हरेरनुदिनं परिचर्ययासी

श्रीकृष्णमाप नियतं दशमस्य पाठात् ॥ ८१ ॥

इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये विप्रमोक्षो

नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

सूत उवाच—

पितर्युपरते तेन जननी ताडिता भृशम् ।

क वितं तिष्ठति ब्रूहि हनिष्ये लक्ष्म्या न चेत् ॥ १ ॥

इति तद्वाक्यसन्नासाञ्जनन्या पुत्रदुःखतः ।

कूपे पातः कृतो रात्री तेन सा निधनं गता ॥ २ ॥

गोकर्णस्तीर्थयात्रार्थं निर्गतो योगसंस्थितः ।

न दुःखं न सुखं तस्यं न वैरी नापि बान्धवः ॥ ३ ॥

पुन्युकारी गृहेऽतिष्ठत्यश्वपण्यवधूतः ।

अत्युग्रकर्मकर्ता च तत्पोषणविमृद्वीः ॥ ४ ॥

एकदा कुलटास्तासु भूषणान्यभिलिप्सवः ।

तदर्थं निर्गतो गेहात्कामान्यो मृत्युमस्मरन् ॥ ५ ॥

यतस्ततश्च संहृत्य वितं वेश्म पुनर्गतः ।

ताभ्योऽयच्छत्सुवस्त्राणि भूषणानि कियन्ति च ॥ ६ ॥

बहुवित्तचयं दृष्ट्वा रात्री नार्यो व्यचारयन् ।

चीर्यं करोत्यसी नित्यमतो राजा ग्रहीष्यति ॥ ७ ॥

वितं हत्वा पुनश्चैनं मारयिष्यति निश्चितम् ।

अतोऽर्थगुप्तये गूढमस्माभिः किं न हन्यते ॥ ८ ॥

निहत्यैनं गृहीत्वार्थं यास्यामो यत्र कुत्रचित् ।

इति ता निश्चयं कृत्वा सुमं सम्बद्धश्च रश्मिभिः ॥ ९ ॥

पाशं कण्ठे निधायास्य तन्मृत्युमुपचक्रमुः ।

त्वरितं न ममारसी चिन्तायुक्तास्तदाभवन् ॥ १० ॥

तमाङ्गारसमूहाश्च तन्मुखे हि विचिक्षिपुः ।

अग्निज्वालातिदुःखेन व्याकुलो निधनं गतः ॥ ११ ॥

तं देहं मुमुचुर्गते प्रायः साहसिकाः स्त्रियः ।

न ज्ञातं तद्रहस्यं तु केनापीदं तथैव च ॥ १२ ॥

लोकेः पृष्टा बदन्ति स्म दूरं यातः प्रियो हि नः ।

आगमिष्यति वर्षेऽस्मिन् वित्तलोभविकर्षितः ॥ १३ ॥

स्त्रीणां नैव तु विश्वासं दुष्टानां कारयेदुषः ।

विश्वासे यः स्थितो मूढः स दुःखेः परिभूयते ॥ १४ ॥

सुधामयं वचो यासां कामिनां रसवर्धनम् ।

इदयं सुरधाराभं प्रियः को नाम योषिताम् ॥ १५ ॥

संहृत्य वितं ता याताः कुलटा बहुभर्तृकाः ।

पुन्युकारी बभूवाप महान् प्रेतः कुकर्मतः ॥ १६ ॥

बान्धारूपपरो नित्यं पावन्दशदिशोऽन्तरम् ।

शीतातपपरिक्लिष्टो निराहारः पिपासितः ॥ १७ ॥

न लेभे शरणं कापि हा दैवेति मुहुर्वदन् ।

कियत्कालेन गोकर्णो मृतं लोकादबुध्यत ॥ १८ ॥

अनाथं तं विदित्वैव गयाश्राद्धमकीकृतम् ।

यस्मिंस्तीर्थे तु संयाति तत्र श्राद्धमवर्तयन् ॥ १९ ॥

एवं भ्रमन् स गोकर्णः स्वपुत्रं समुपेयिवान् ।

रात्री गृहाङ्गणे स्वसुमागतोऽलक्षितः परैः ॥ २० ॥

तत्र सुमं स विज्ञाय पुन्युकारी स्वबान्धवम् ।

निशीधे दशांयामास महारीत्रतरं वपुः ॥ २१ ॥

सकृन्मेषः सकृद्वस्ती सकृच्च महिषोऽभवत् ।

सकृदिन्द्रः सकृच्चाग्निः पुनश्च पुरुषोऽभवत् ॥ २२ ॥

वैपरीत्यमिदं दृष्ट्वा गोकर्णो धैर्यसंयुतः ।

अयं दुर्गतिकः कोऽपि निश्चित्याथ तमब्रवीत् ॥ २३ ॥

गोकर्ण उवाच—

कस्त्वमुग्रतरो रात्री कुतो यातो दशामिमाम् ।

किं वा प्रेतः पिशाचो वा राक्षसोऽसीति शंस नः ॥ २४ ॥

सूत उवाच—

एवं पृष्टस्तदा तेन स्रोदोवैः पुनः पुनः ।

अशक्तो वचनोबारे संज्ञामात्रं चकार ह ॥ २५ ॥

ततोऽञ्जली जलं कृत्वा गोकर्णस्तमुदेरयत् ।

तत्सेकहतपापोऽसी प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ २६ ॥

प्रेत उवाच—

अहं भ्राता त्वदीयोऽस्मि पुन्युकारीति नामतः ।

स्वकीयेनैव दोषेण ब्रह्मत्वं नाशितं मया ॥ २७ ॥

कर्मणो नास्ति संख्या मे महाज्ञाने विवर्तिनः । लोकानां हिसकः सोऽहं स्त्रीभिर्दुःखेन मारितः ॥ २८ ॥	सर्वेऽब्रुवन् प्रयत्नेन कर्तव्यं सुकरं त्विदम् । गोकर्णो निश्चयं कृत्वा वाचनार्थं प्रवर्तितः ॥ ४२ ॥
अतः प्रेतत्वमापन्नो दुर्दशां च बहाम्यहम् । बाताहारेण जीवामि दैवाधीनफलोदयात् ॥ २९ ॥	तत्र संश्रवणार्थाय देशग्रामाजना ययुः । पश्यन्धवृद्धमन्दाध तेऽपि पापक्षयाय वै ॥ ४३ ॥
अहो बन्धो कृपासिन्यो भ्रातर्मांशु मोचय । गोकर्णो वचनं श्रुत्वा तस्मै वाक्यमथाब्रवीत् ॥ ३० ॥	समाजस्तु महाज्ञातो देवविस्मयकारकः । यदेवासनमास्थाय गोकर्णोऽकथयत्कथाम् ॥ ४४ ॥
गोकर्ण उवाच— त्वदर्थं तु गयापिण्डो मया दत्तो विधानतः । तत्कथं नैव मुक्तोऽसि ममाश्चर्यमिदं महत् ॥ ३१ ॥	स प्रेतोऽपि तदाऽऽयातः स्थानं पश्यन्नितस्ततः । सप्तग्रन्थियुतं तत्रापश्यत्कीचकमुच्छ्रितम् ॥ ४५ ॥
गयाभ्राद्भ्रातृ मुक्तिश्चेदुपायो नापरस्त्विह । किं विधेयं मया प्रेत तत्त्वं वद सविस्तरम् ॥ ३२ ॥	तन्मूलच्छिद्रमाविश्य श्रवणार्थं स्थितो ह्यसी । वातरूपी स्थितिं कर्तुमशक्तो बंशमाविशत् ॥ ४६ ॥
प्रेत उवाच— गयाभ्राद्वशतेनापि मुक्तिर्मे न भविष्यति । उपायमपरं कश्चित्त्वं विचारय साम्प्रतम् ॥ ३३ ॥	वैष्णवं ब्राह्मणं मुखं श्रोतारं परिकल्प्य सः । प्रथमस्कन्धतः स्पष्टमास्थानं धेनुजोऽकरोत् ॥ ४७ ॥
इति तद्वाक्यमाकर्ण्य गोकर्णो विस्मयं गतः । शतभ्राष्ट्रैर्न मुक्तिश्चेदसाध्यं मोचनं तव ॥ ३४ ॥	दिनान्ते रक्षिता गाथा तदा चित्रं बभूव ह । बंशैकग्रन्थिभेदोऽभूत्सशब्दं पश्यतां सताम् ॥ ४८ ॥
इदानीं तु निजं स्थानमातिष्ठ प्रेत निर्भयः । त्वन्मुक्तिसाधकं किञ्चिदाचरिष्ये विचार्य च ॥ ३५ ॥	द्वितीयेऽङ्कि तथा सायं द्वितीयग्रन्थिभेदनम् । तृतीयेऽङ्कि तथा सायं तृतीयग्रन्थिभेदनम् ॥ ४९ ॥
पुन्धुकारी निजस्थानं तेनादिष्टस्ततो गतः । गोकर्णश्चिन्तयामास तां रात्रिं न तदध्यगात् ॥ ३६ ॥	एवं सप्तदिनैश्चैव सप्तग्रन्थिविभेदनम् । कृत्वा स द्वादशास्कन्धश्रवणात्प्रेततां जहौ ॥ ५० ॥
प्रातस्तमागतं दृष्ट्वा लोकाः प्रीत्या समागताः । तत्सर्वं कथितं तेन यज्ज्ञातं च यथा निशि ॥ ३७ ॥	दिव्यरूपधरो जातस्तुलसीदाममण्डितः । पीतवासा पनश्यामो मुकुटी कुण्डलान्वितः ॥ ५१ ॥
विद्वांसो योगनिष्ठाश्च ज्ञानिनो ब्रह्मवादिनः । तन्मुक्तिं नैव तेऽपश्यन् पश्यन्तःशस्त्रसञ्चयान् ॥ ३८ ॥	ननाम भ्रातरं सद्यो गोकर्णमिति चाब्रवीत् । त्वयाहं मोचितो बन्धो कृपया प्रेतकश्मलात् ॥ ५२ ॥
ततः सर्वैः सूर्यवाक्यं तन्मुक्तौ स्थापितं परम् । गोकर्णः स्तम्भनं चक्रे सूर्यवेगस्य वै तदा ॥ ३९ ॥	धन्या भागवती वार्ता प्रेतपीडाविनाशिनी । सप्ताहोऽपि तथा धन्यः कृष्णलोकफलप्रदः ॥ ५३ ॥
तुभ्यं नमो जगन्नाशिनं ब्रूहि मे मुक्तिहेतुकम् । तच्छ्रुत्वा द्रुतः सूर्यः स्फुटमित्यभ्यभाषत ॥ ४० ॥	कम्पन्ते सर्वपापानि सप्ताहश्रवणे स्थिते । अस्माकं प्रलयं सद्यः कथा चेयं करिष्यति ॥ ५४ ॥
श्रीमद्भागवतान्मुक्तिः सप्ताहं वाचनं कुरु । इति सूर्यवचः सर्वैर्धर्मरूपं तु विधुतम् ॥ ४१ ॥	आर्द्रं शुष्कं लघु स्थूलं बाह्यमनःकर्मभिः कृतम् । श्रवणं विदहेत्यायं पावकः समिधोयथा ॥ ५५ ॥
	अस्मिन् वै भारते वर्षे सूरिभिर्देवसंसदि । अकथाभ्राविणां पुंसां निष्फलं जन्म कीर्तितम् ॥ ५६ ॥

किं मोहतो रक्षितेन सुपुत्रेन बलीयसा ।

अधुवेण शरीरेण शुक्रशास्त्रकथां विना

अस्थिस्तम्भं स्यायुबद्धं मांसशोणितलेपितम् ।

चर्मावनद्धं दुर्गन्धं पात्रं मूत्रपुरीषयोः

जराशोकविपाकातौ रोगमन्दिरमातुरम् ।

दुष्पूरं दुर्धरं दुष्टं सद्योऽपि क्षणभङ्गुरम्

कृमिविद्भ्रस्मसंज्ञान्तं शरीरमिति वर्णितम् ।

अस्थिरेण स्थिरं कर्म कुतोऽयं साधयेन्न हि

यत्नातः संस्कृतं चात्रं सायं तब विनश्यति ।

तदीयरससम्पुष्टे काये का नाम नित्यता

सप्ताहश्रवणाहोके प्राप्यते निकटे हरिः ।

अतो दोषनिवृत्त्यर्थमेतदेव हि साधनम्

नुदनुदा इव तोयेषु मशका इव जन्तुषु ।

जायन्ते मरणाप्येव कथाश्रवणवर्जिताः

जडस्य शुष्कवंशस्य यत्र ग्रन्थिविभेदनम् ।

चित्रं किमु तदा चित्तग्रन्थिभेदः कथाश्रवान्

भियते हृदयग्रन्थिखिल्यन्ते सर्वसंशयाः ।

क्षीयन्ते चास्य कर्माणि सप्ताहश्रवणे कृते

संसारकर्दमालेपप्रक्षालनपटीयसि ।

कपातीर्थे स्थिते चित्ते मुक्तिरेव बुधैः स्मृता

एवं ब्रुवति वै तस्मिन् विमानमागमत्तदा ।

वैकुण्ठवासिभिर्पुङ्गव प्रस्फुरद्दीप्तिमण्डलम्

सर्वेषां पश्यतां भजे विमानं धुन्धुलीसुतः ।

विमाने वेष्णवान् वीक्ष्य गोकर्णो वाक्यमब्रवीत् ॥ ६८ ॥

गोकर्ण उवाच-

अत्रैव बहवः सन्ति श्रोतारो मम निर्मलाः ।

आनीतानि विमानानि न तेषां युगपन्कुतः

श्रवणं समभागेन सर्वेषामिह दृश्यते ।

फलभेदः कुतो जातः प्रब्रुवन्तु हरिप्रियाः

॥ ५७ ॥

॥ ५८ ॥

॥ ५९ ॥

॥ ६० ॥

॥ ६१ ॥

॥ ६२ ॥

॥ ६३ ॥

॥ ६४ ॥

॥ ६५ ॥

॥ ६६ ॥

॥ ६७ ॥

॥ ६८ ॥

॥ ६९ ॥

॥ ७० ॥

हरिदासा उचुः-

श्रवणस्य विभेदेन फलभेदोऽत्र संस्थितः ।

श्रवणं तु कृतं सर्वैर्न तथा मननं कृतम् ।

फलभेदस्ततो जातो भजनादपि मानद

सप्तरात्रमुपोष्यैव प्रेतेन श्रवणं कृतम् ।

मननादि तथा तेन स्थिरचित्ते कृतं भूशम्

अददं च हतं ज्ञानं प्रमादेन हतं धृतम् ।

सन्दिग्धो हि हतो मन्त्रो व्यग्रचित्तो हतो जपः ॥ ७३ ॥

अवैष्णवो हतो देशो हतं श्राद्धमपात्रकम् ।

हतमश्रोत्रिये दानमनाचारं हतं कुलम्

विश्वासो गुरुवाक्येषु स्वस्मिन्दीनत्वभावना ।

मनोदोषजयश्चैव कथायां निश्चला मतिः ॥ ७५ ॥

एवमादि कृतं चेत्स्यात्तदा वै श्रवणे फलम् ।

पुनः श्रवान्ते सर्वेषां वैकुण्ठे वसतिर्ध्रुवम् ॥ ७६ ॥

गोकर्णं तब गोविन्दो गोलोकं दास्यति स्वयम् ।

एवमुक्त्वा यषुः सर्वे वैकुण्ठं हरिकीर्तनाः ॥ ७७ ॥

श्रवणे मासि गोकर्णः कथामूचे तथा पुनः ।

सप्तरात्रवती भूयः श्रवणं तैः कृतं पुनः ॥ ७८ ॥

कथासमाप्तौ यज्ज्ञातं श्रूयतां तब नारद

विमानैः सह भक्तैश्च हरिराविर्बभूव ह ।

जपशब्दा नमःशब्दास्तत्रासन् बहवस्तदा ॥ ८० ॥

पाञ्चजन्यध्वनिं चक्रे हर्षात्तत्र स्वयं हरिः ।

गोकर्णं तु समालिङ्ग्याकरोत्स्वसदृशं हरिः ॥ ८१ ॥

श्रोतृनन्यान् घनश्यामान् पीतकौशेयवाससः ।

किरीटिनः कुण्डलिनस्तथा चक्रे हरिः क्षणात् ॥ ८२ ॥

तद्गम्ये ये स्थिता जीवा आश्चर्याङ्गलजातयः ।

विमाने स्थापितास्तेऽपि गोकर्णकृपया तदा ॥ ८३ ॥

प्रेषिता हरिलोके ते यत्र गच्छन्ति योगिनः ।

गोकर्णेन स गोशालो गोलोकं गोपबह्वभम् ।

कथाश्रवणतः प्रीतो निर्वयी भक्तवत्सलः ॥ ८४ ॥

अयोध्यावासिनः पूर्वं यथा रामेण सङ्गताः ।
तथा कृष्णेन ते नीता गोलोकं योगिदुर्लभम् ॥ ८५ ॥

यत्र सूर्यस्य सोमस्य सिद्धानां न गतिः कदा ।
तं लोकं हि गतास्ते तु श्रीमद्भागवतश्रवात् ॥ ८६ ॥

ब्रूमोऽत्र ते किं फलवृन्दमुज्ज्वलं
सप्ताहयज्ञेन कथासु सञ्चितम् ।

कर्णेन गोकर्णकथाक्षरो यैः

पीतश्च ते गर्भगता न भूयः ॥ ८७ ॥

बाताम्बुपर्णांशानदेहशोषणी-
स्तपोभिरुग्रेथिरकालसञ्चितैः ।

योगैश्च संयान्ति न तां गतिं यै

सप्ताहगाथाश्रवणेन यान्ति याम् ॥ ८८ ॥

इतिहासमिमं पुण्यं शाण्डिल्योऽपि मुनीश्वरः ।

पठते चित्रकूटस्थो ब्रह्मानन्दपरिभुतः ॥ ८९ ॥

आख्यानमेतत्परमं पवित्रं

धृतं सकृद्वै विदहेदधीषम् ।

श्राद्धे प्रयुक्तं पितृसिमावहे-

न्नित्यं सुपाठादपुनर्भवं च ॥ ९० ॥

इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये

गोकर्णमोक्षवर्णनं नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

कुमारा ऊचुः-

अथ ते सम्प्रवक्ष्यामः सप्ताहश्रवणे विधिम् ।

सहायैर्वसुभिश्चैव प्रायः साध्यो विधिः स्मृतः ॥ १ ॥

दैवज्ञं तु समाहूय मुहूर्तं पृच्छ्य यत्नतः ।

विवाहे यादृशं वित्तं तादृशं परिकल्पयेत् ॥ २ ॥

नभस्य आश्विनोर्जी च मार्गशीर्षः शुचिर्नभाः ।

एते मासाः कथारम्भे श्रोतॄणां मोक्षसूचकाः ॥ ३ ॥

मासानां विप्र हेयानि तानि त्याज्यानि सर्वथा ।

सहायाश्चेतरे तत्र कर्तव्याः सोऽयमाश्रयः ॥ ४ ॥

देशो देशो तथा सेयं वार्ता प्रेष्या प्रयत्नतः ।

भविष्यति कथा चात्र आगन्तव्यं कुटुम्बिभिः ॥ ५ ॥

दूरेहरिकथाः केचिद्दूरेवाच्युतकीर्तनाः ।

स्त्रियः शूद्रादयो ये च तेषां वोधो यतो भवेत् ॥ ६ ॥

देशो देशो विरक्ता ये वैष्णवाः कीर्तनोत्सुकाः ।

तेष्वेव एवं प्रेष्यं च तद्देखनमितीरितम् ॥ ७ ॥

सतां समाजो भविता समरात्रं सुदुर्लभः ।

अपूर्वरसरूपैव कथा चात्र भविष्यति ॥ ८ ॥

श्रीभागवतवतीपूषणानाय रसलम्पटाः ।

भवन्तश्च तथा शीघ्रमायात प्रेमन्तराः ॥ ९ ॥

नावकाशः कदाचिद्येदिनमात्रं तथापि तु ।

सर्वथाऽऽगमनं कार्यं क्षणोऽत्रैव सुदुर्लभः ॥ १० ॥

एवमाकारणं तेषां कर्तव्यं विनयेन च ।

आगन्तुकानां सर्वेषां बासस्थानानि कल्पयेत् ॥ ११ ॥

तीर्थे वापि बने वापि गृहे वा श्रवणं मतम् ।

विशाला वसुधा यत्र कर्तव्यं तत्कथास्थलम् ॥ १२ ॥

शोधनं मार्जनं भूमेर्लेपनं धातुमण्डनम् ।

गृहोपस्करमुद्धृत्य गृहकोणे निवेशयेत् ॥ १३ ॥

अर्वाक्पश्चाद्गतो यत्नादास्तीर्णानि प्रमेलयेत् ।

कर्तव्यो मण्डपः प्रोक्षैः कदलीखण्डमण्डितः ॥ १४ ॥

फलपुष्पदलैर्विष्वग्वितानेन विराजितः ।

चतुर्दिक्षु ध्वजारोपो बहुसम्पद्भिराजितः ॥ १५ ॥

ऊर्ध्वं सप्तैव लोकाश्च कल्पनीयाः सविस्तरम् ।

तेषु विप्रा विरक्ताश्च स्थापनीयाः प्रबोध्य च ॥ १६ ॥

पूर्वं तेषामासनानि कर्तव्यानि यथोत्तरम् ।

वक्तुश्चापि तदा दिव्यमासनं परिकल्पयेत् ॥ १७ ॥

उदङ्मुखो भवेद्भक्ता श्रोता यै प्राङ्मुखस्तदा ।

प्राङ्मुखश्चेद्भवेद्भक्ता श्रोता चोदङ्मुखस्तदा ॥ १८ ॥

अथवा पूर्वदिग्गन्ध्या पूज्यपूजकमध्यतः ।	तदग्रे नियमः पश्चात्कर्तव्यः श्रेयसे मुदा ।	
श्रोतृणामागमे प्रोक्ता देशकालादिकोविदेः	॥ १९ ॥ समरात्रं यथाशक्त्या धारणीयः स एव हि	॥ ३४ ॥
विरक्तो वैष्णवो विप्रो वेदशास्त्रविशुद्धिकृत् ।	वरणं पञ्चविप्राणां कथाभङ्गनिवृत्तये ।	
दृष्टान्तकुशलो धीरो वक्ता कार्याऽतिनिःस्पृहः	॥ २० ॥ कर्तव्यं तेहरिर्जाप्यं द्वादशाक्षरविषया	॥ ३५ ॥
अनेकधर्मविभ्रान्ताः शैणाः शास्त्रण्डवादिनः ।	ब्राह्मणान् वैष्णवांश्चान्यांस्तथा कीर्तनकारिणः ।	
शुकशास्त्रकथोचारे त्याज्यान्ते यदि पण्डिताः	॥ २१ ॥ नत्वा सम्पूज्य दत्ताङ्गः स्वयमासनमावेशेत्	॥ ३६ ॥
वक्तुः पार्थे सहायार्थमन्यः स्थाप्यस्तथाविधः ।	लोकवित्तनागारपुत्रचिन्तां व्युदस्य च ।	
पण्डितः संशयच्छेत्ता लोकबोधनतत्परः	॥ २२ ॥ कथाचित्तः शुद्धमतिः स लभेत्फलमुत्तमम्	॥ ३७ ॥
यत्रा शीरं प्रकर्तव्यं दिनादर्वाग्रतामये ।	आसृषोदयमारभ्य सार्धत्रिप्रहरान्तकम् ।	
अरुणोदयेऽसी निर्वर्त्य शीघ्रं स्नानं समाचरेत्	॥ २३ ॥ बाचनीया कथा सम्पन्धीरकण्ठं सुधीमता	॥ ३८ ॥
नित्यं संक्षेपतः कृत्वा सन्न्यासं स्वं प्रयत्नतः ।	कथाविरामः कर्तव्यो मध्याह्ने पटिकाद्वयम् ।	
कथाविप्रविधाताय गणनाथं प्रपूजयेत्	॥ २४ ॥ तत्कथामनु कार्यं वै कीर्तनं वैष्णवैस्तदा	॥ ३९ ॥
पितृन् सन्तर्प्य शुद्धयर्थं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।	मलमूत्रजयाथं हि लघ्वाहारः सुखावहः ।	
मण्डलं च प्रकर्तव्यं तत्र स्थाप्यो हरिस्तथा	॥ २५ ॥ हविष्पात्रेण कर्तव्यो होक्वारं कथार्थिना	॥ ४० ॥
कृष्णमुद्दिश्य मन्त्रेण चरत्पूजाविधिं क्रमान् ।	उपोष्य समरात्रं वै शक्तिभेच्छृणुयात्तदा ।	
प्रदक्षिणमस्कारान् पूजान्ते स्तुतिमाचरेत्	॥ २६ ॥ घृतपानं पयःपानं कृत्वा वै भृगुपात्सुखम्	॥ ४१ ॥
संसारसागरे मग्नं दीनं मां करुणानिधे ।	फलाहारेण वा भाव्यमेकभुक्तेन वा पुनः ।	
कर्ममोहगृहीताङ्गं मामुद्धर भवार्णवान्	॥ २७ ॥ सुखसाध्यं भवेयत् कर्तव्यं श्रवणात् तत्	॥ ४२ ॥
श्रीमद्भागवतस्यापि ततः पूजा प्रयत्नतः ।	भोजनं तु वरं मन्ये कथाश्रवणकारकम् ।	
कर्तव्या विधिना प्रीत्या धूपदीपसमन्विता	॥ २८ ॥ नोपवासो वरः प्रोक्तः कथाविप्रकरो यदि	॥ ४३ ॥
ततस्तु श्रीफलं धृत्या नमस्कारं समाचरेत् ।	सप्ताहव्रतिनां पुंसां नियमाञ्चक्षुः नारद ।	
स्तुतिः प्रसन्नचित्तेन कर्तव्या केवलं तदा	॥ २९ ॥ विष्णुदीक्षाविहीनानां नाधिकारः कथाश्रवे	॥ ४४ ॥
श्रीमद्भागवताख्योऽयं प्रत्यक्षः कृष्ण एव हि ।	ब्रह्मचर्यमधःसुप्तिः पत्रावल्यां च भोजनम् ।	
स्वीकृतोऽसि मया नाथ मुक्त्यर्थं भवसागरे	॥ ३० ॥ कथासमाप्तौ भुक्तिं च कुर्वाणित्यं कथाव्रती	॥ ४५ ॥
मनोरथो मदीयोऽयं सफलः सर्वथा त्वया ।	द्विदलं मधु तैलं च गरिष्ठान्नं तपैव च ।	
निर्विघ्नेनैव कर्तव्यो दासोऽहं तव केशव	॥ ३१ ॥ भावदुर्धं पशुपितं जह्यान्नित्यं कथाव्रती	॥ ४६ ॥
एवं दीनवचः श्रोत्र्य वक्तारं चाथ पूजयेत् ।	कामं क्रोधं मदं मानं मत्सरं लोभमेव च ।	
सम्पूज्य वस्त्रभूषाभिः पूजान्ते तं च संस्तवेत्	॥ ३२ ॥ दम्भं मोहं तथा द्वेषं दूरयेव कथाव्रती	॥ ४७ ॥
शुकरूप प्रबोधश्च सर्वशास्त्रविशारदः ।	वेदवैष्णवविप्राणां गुरुगोब्रतिनां तथा ।	
एतत्कथाप्रकाशेन मदज्ञानं विनाशाय	॥ ३३ ॥ सतीराजमहतां निन्दां वर्जयेयः कथाव्रती	॥ ४८ ॥

रजस्वलान्त्यजम्लेच्छपतितत्रात्यकैस्तदा ।		द्वादश ब्राह्मणान् पश्चाद्भोजयेन्मधुपायसैः ।	
द्विजद्विद्वेदबाहीश्च न वदेयः कथाव्रती	॥ ४९ ॥	दद्यात्सुवर्णं धेनुं च व्रतपूर्णत्वेतवे	॥ ६४ ॥
सत्यं शीघ्रं दयां मौनमार्जवं विनयं तथा ।		शक्ती पलत्रयमितं स्वर्णसिंहं विधाय च ।	
उदारमानसं तद्वदेवं कुर्यात्कथाव्रती	॥ ५० ॥	तत्रास्य पुस्तकं स्थाप्यं लिखितं ललिताक्षरम्	॥ ६५ ॥
दरिद्रश्च क्षयी रोगी निर्भाग्यः पापकर्मवान् ।		सम्पूज्यावाहनार्चैस्तदुपचरिः सदक्षिणम् ।	
अनपत्यो मोक्षकामः भृगुयाच कथामिमाम्	॥ ५१ ॥	वस्त्रभूषणगन्धाद्यैः पूजिताय यतात्मने	॥ ६६ ॥
अपुष्पा काकवन्ध्या च बन्ध्या या च मृतात्मका ।		आचार्याय सुधीर्दत्त्वा मुक्तः स्याद्भवबन्धनैः ।	
सर्वद्रुमां च या नारी तथा श्रान्त्या प्रयत्नतः	॥ ५२ ॥	एवं कृते विधाने च सर्वपापनिवारणे	॥ ६७ ॥
एतेषु विधिना श्रावे तदक्षयतरं भवेत् ।		फलदं स्यात्पुराणं तु श्रीमद्भागवतं शुभम् ।	
अत्युत्तमा कथा दिव्या कोटियज्ञफलप्रदा	॥ ५३ ॥	धर्मकामार्थमोक्षाणां साधनं स्यान्न संशयः	॥ ६८ ॥
एवं कृत्वा व्रतविधिमुपापनमथाचरेत् ।		कुमारा ऊचुः—	
जन्माष्टमीव्रतमिव कर्तव्यं फलकाङ्क्षिभिः	॥ ५४ ॥	इति ते कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ।	
अकिञ्चनेषु भक्तेषु प्रायो नोपापनाग्रहः ।		श्रीमद्भागवतेनैव भुक्तिमुक्ती करो स्थिते	॥ ६९ ॥
श्रवणेनैव पूतास्ते निष्कामा वैष्णवा यतः	॥ ५५ ॥	सूत उवाच—	
एवं नगाहयज्ञेऽस्मिन् समासे श्रोतुमिस्तदा ।		इत्युत्त्वा ते महात्मानः प्रोचुर्भागवतीं कथाम् ।	
पुस्तकस्य च वक्तुश्च पूजा कार्यातिभक्तितः	॥ ५६ ॥	सर्वपापहरां पुण्यां भुक्तिमुक्तिप्रदायिनीम्	॥ ७० ॥
प्रसादतुलसीमाला श्रोतुभ्यश्चाथ दीयताम् ।		भृष्वतां सर्वभूतानां सप्ताहं नियतात्मनाम् ।	
मृदन्नतालालितं कर्तव्यं कीर्तनं ततः	॥ ५७ ॥	यथाविधि ततो देवं तुष्टुवुः पुरुषोत्तमम्	॥ ७१ ॥
जयशब्दं नमःशब्दं शङ्खशब्दं च कारयेत् ।		तदन्ते ज्ञानवैराग्यभक्तीनां पुष्टा परा ।	
शिष्टेभ्यो याचकेभ्यश्च वित्तमन्नं च दीयताम्	॥ ५८ ॥	तारुण्यं परमं चाभूत्सर्वभूतमनोहरम्	॥ ७२ ॥
विरक्तश्वेद्वेच्छेता गीता वाच्या परेऽहनि ।		नारदश्च कृतार्थोऽभूत्सिद्धे स्वीये मनोरथे ।	
गृहस्थश्चेतदा होमः कर्तव्यः कर्मशान्तये	॥ ५९ ॥	पुलकीकृतसर्वाङ्गः परमानन्दसम्भूतः	॥ ७३ ॥
प्रतिशोकं तु जुहुयाद्विधिना दशमस्य च ।		एवं कथां समाकर्ण्य नारदो भगवत्प्रियः ।	
पायसं मधु सर्पिश्च तिलान्नादिकसंयुतम्	॥ ६० ॥	प्रेमगद्गदया वाचा तानुवाच कृताञ्जलिः	॥ ७४ ॥
अथवा हवनं कुर्याद्वायव्या सुसमाहितः ।		नारद उवाच—	
तन्मयत्वात्पुराणस्य परमस्य च तत्त्वतः	॥ ६१ ॥	धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि भवद्भिः करुणापरीः ।	
होमाशक्ती बुधो हीम्यं दयात्तत्फलसिद्धये ।		अथ मे भगवोऽह्यः सर्वपापहरो हरिः	॥ ७५ ॥
नानाच्छिद्रनिरोधार्थं न्यूनताधिकतानयोः	॥ ६२ ॥	श्रवणं सर्वधर्मैभ्यो वरं मन्ये तपोधनाः ।	
दोषयोः प्रशमार्थं च पठेन्नामसहस्रकम् ।		वैकुण्ठस्थो यतः कृष्णः श्रवणाद्यस्य लभ्यते	॥ ७६ ॥
तेन स्यात्सफलं सर्वं नास्त्यस्मादधिकं यतः	॥ ६३ ॥	सूत उवाच—	
		एवं ब्रुवति वै तत्र नारदे वैष्णवोत्तमे ।	
		परिभ्रमन् समायातः शुको योगेश्वरस्तदा	॥ ७७ ॥

तत्राययीं षोडशवार्षिकस्तदा
व्यासात्मजो ज्ञानमहाविचन्द्रमाः ।

कथायसाने निजलाभपूर्णः
प्रेम्णा पठन् भागवतं ज्ञानैः ज्ञानैः

दृष्ट्वा सदस्याः परमोक्तजसं
सद्यः समुत्थाय ददुर्महासनम् ।

प्रीत्या सुरर्षिस्तमपूजयत्सुखं
स्थितोऽबदत्संभृणुतामलां गिरम्

श्रीशुक उवाच-

निगमकल्पतरोगलितं फलं

शुकमुखादमृतद्रवसंपुतम् ।

पिबत भागवतं रसमालयं

मुहुर्हो रसिका भुवि बावुकाः

धर्मः प्रोज्झितकैतवोऽत्र परमो निर्मत्सराणां सतां

वेद्यं वास्तवमत्र यस्तु शिवदं तापत्रयोन्मूलनम् ।

श्रीमद्भागवते महामुनिकृते किं वा परीश्वरः

सद्यो हृद्यवरूप्यतेऽत्र कृतिभिः शुश्रूषुभिस्तत्त्वज्ञात् ॥ ८१ ॥

श्रीमद्भागवतं पुराणतिलकं षट्पञ्चवानां धनं

यस्मिन् पारमहंस्यमेवममलं ज्ञानं परं गीयते ।

यत्र ज्ञानविरागभक्तिसहितं नैष्कर्म्यमाविष्कृतं

तच्छृण्वन् प्रपठन् विचारणपरो भक्त्या विमुञ्चेन्नरः ॥ ८२ ॥

स्वर्गे सत्ये च कैलासे वैकुण्ठे नास्त्ययं रसः ।

अतः पिबन्तु सद्भाग्या मा मा मुञ्चत कर्हिचित् ॥ ८३ ॥

सूत उवाच-

एवं ब्रुवाणे सति बादरायणौ

मध्ये सभायां हरिराविरासीत् ।

प्रहादवल्गुद्ववफाल्गुनादिभि-

र्वृतः सुरर्षिस्तमपूजयच्च तान्

दृष्ट्वा प्रसन्नं महदासने हरिं

ते चक्रिरे कीर्तनमग्रतस्तदा ।

भवो भवान्या कमलासनस्तु

तत्रागमत्कीर्तनदर्शनाय

॥ ७८ ॥

॥ ७९ ॥

॥ ८० ॥

॥ ८४ ॥

॥ ८५ ॥

प्रहादस्तालधारी तरलगतितया चोद्वः कांस्यधारी

वीणाधारी सुरर्षिः स्वरकुशलतया रागकर्ताजुनोऽभूत् ।

इन्द्रोऽबादीन्मृदङ्गं जयजयसुकराः कीर्तने ते कुमारा

यत्राग्रे भाववक्ता सरस्वरचनया व्यासपुत्रो बभूव ॥ ८६ ॥

ननर्त मध्ये त्रिकमेव तत्र

भक्त्यादिकानां नटवत्सुतेजसाम् ।

अलौकिकं कीर्तनमेतदीक्ष्य

हरिः प्रसन्नोऽपि वचोऽब्रवीत् ॥ ८७ ॥

मत्तो वरं भाववृताद् वृणुष्वं

प्रीतः कथाकीर्तनतोऽस्मि साम्प्रतम् ।

श्रुत्वेति तद्वाक्यमतिप्रसन्नाः

प्रेमाद्रिचिन्ता हरिर्मुखिरे ते ॥ ८८ ॥

नगाहगाथासु च सर्वभक्तै-

रेभिस्तस्या भाव्यमिति प्रथञ्चात् ।

मनोरपोऽयं परिपूर्णय-

स्तयेति चोत्त्वान्तरधीयताञ्च्युतः ॥ ८९ ॥

ततोऽनमत्तचरणेषु नारद-

स्तथा शुकादीनपि तापसांश्च ।

अथ प्रहृष्टाः परिनष्टमोहाः

सर्वे ययुः पीतकपाप्रतास्ते ॥ ९० ॥

भक्तिः सुताभ्यां सह रक्षिता सा

शास्त्रे स्वकीयेऽपि तदा शुकेन ।

अतो हरिर्भागवतस्य सेवना-

चित्तं समायाति हि वैष्णवानाम् ॥ ९१ ॥

दारिद्र्यदुःसञ्चरदाहितानां

मायापिशाचीपरिमर्दितानाम् ।

संसारसिन्धौ परिपातितानं

क्षेमाय वै भागवतं प्रगर्जति ॥ ९२ ॥

शौनक उवाच-

शुकैर्नोक्तं कदा रात्रे गोकर्णेन कदा पुनः ।

सुरर्षये कदा ब्राह्मेष्ठिभिः मे संशयं त्विमम् ॥ ९३ ॥

सूत उवाच—

आकृष्णनिर्गमात्त्रिंशद्वर्षाधिकगते कलौ ।
 नवमीतो नभस्ये च कथारम्भं शुकोऽकरोत् ॥ ९४ ॥
 परीक्षिच्छ्रवणान्ते च कलौ वर्षशतद्वये ।
 शुद्धे शुची नवम्यां च धेनुजोऽकथयत्कथाम् ॥ ९५ ॥
 तस्मादपि कलौ प्राप्ते त्रिंशद्वर्षगते सति ।
 ऊचुरूर्जे सिते पक्षे नवम्यां ब्रह्मणः सुताः ॥ ९६ ॥
 इत्येतत्ते समाख्यातं यत्पृष्टोऽहं त्वयानघ ।
 कलौ भागवती वार्ता भवरोगविनाशिनी ॥ ९७ ॥
 कृष्णप्रियं सकलकल्मषनाशनं च
 मुक्त्येकहेतुमिह भक्तिविलासकारि ।
 सन्तः कथानकमिदं पिबतादरेण
 लोके हि तीर्थपरिशीलनसेवया किम् ॥ ९८ ॥
 स्वपुरुषमपि वीक्ष्य पाशहस्तं
 वदति यमः किल तस्य कर्णमूले ।
 परिहर भगवत्कथासु मत्तान्-
 प्रभुरहमन्यनृणां न वैष्णवानाम् ॥ ९९ ॥

असारे संसारे विषयविषयसङ्गाकुलधियः
 क्षणार्थं क्षेमार्थं पिबत शुक्गापातुलसुषाम् ।

किमर्थं व्यर्थं भो ब्रजत कुपथे कुत्सितकथे
 परीक्षितसाक्षी यच्छ्रवणगतमुक्तमुक्तिकथने ॥ १०० ॥

रसप्रवाहसंस्थेन श्रीशुकेनेरिता कथा ।
 कण्ठे सम्बध्यते येन स वैकुण्ठप्रभुर्भवेत् ॥ १०१ ॥

इति च परमगुह्यं सर्वसिद्धान्तसिद्धं
 सपदि निगदितं ते शास्त्रपुञ्जं विलोक्य ।

जगति शुक्कथातो निर्मलं नास्ति किञ्चित्
 पिव परमुखहेतोर्द्वादशास्कन्धसारम् ॥ १०२ ॥

एतां यो नियततया शृणोति भक्त्या

यश्चेनां कथयति शुद्धवैष्णवाग्रे ।

तौ सम्यग्विधिकरणात्कलं लभेते
 याथाध्यात्र्यं हि भुवने किमप्यसाध्यम् ॥ १०३ ॥

इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये

श्रवणविधिकथनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ समाप्तमिदं श्रीमद्भागवतमाहात्म्यम् ॥

विषयानुक्रमिका

अध्यायः विषयाः

प्रथमस्कन्धः १-३५

१. मद्रत्नाचरणम् । नैमिशक्षेत्रे सूतागमनम् । शौनकप्रश्नाः ।
२. सूतस्य प्रतिवचनप्रक्रमः । शुकप्रशंसाप्रमाणी । भगवत्कथाप्रवणस्यावश्यकत्वकथनपूर्वके तन्महिमवर्णनम् ।
३. धीमतरूपमारभ्य कल्किपर्यन्तं भगवतश्चतुर्विंशत्यवतारवर्णनम् । भागवतपुराणोदयः ।
४. शौनकस्य भागवतोत्पत्त्यादिविषयप्रश्नः । सूतस्य प्रतिवचने व्यासचतारः । कृतानेककार्यस्य तस्यापरितोषो नारादागमनं च ।
५. व्यासनारदसंवादे व्यासस्य स्वापरितोषनिमित्तप्रश्नः । नारदस्य समाधिभाषया हरिगुणवर्णनग्रन्थरचनप्राधान्या । तस्योपकृतया स्वपूर्वजन्मवृत्तान्तकथनारम्भः ।
६. नारदपूर्वजन्मकथनानुवृत्तिः । व्यासमामन्त्र्य तद्रूपं च ।
७. व्यासेन भागवतग्रन्थरचना शुकस्याप्यापनं च । परीक्षितकथाकथनप्रतिज्ञा । तत्परीक्षितकथा पाण्डवकथोद्देशः । अश्वत्थाम्नो वृत्तान्तः ।
८. कृष्णेन द्रौपद्याः सान्त्वनम् । कृष्णे प्रस्थिते उवराया अभिषावनं प्राधान्या च । कृष्णेन गर्भस्य रक्षणम् । कुन्तीस्तुतिः ।
९. धर्मराजव्यथा । विशासनं प्राप्य भीष्मदर्शनम् । मुनीनामगमो भीष्मोपदेशो भीष्मस्तुतिश्च ।
१०. कृष्णस्य द्वारकागमनम् । हस्तिनावत्यां प्रस्थानवैभवम् । स्त्रीणां वचनम् । धर्मराजेन सैन्यप्रेषणम् । द्वारकायामुत्सवः ।
११. परीक्षितो जन्म । धर्मराजसन्तोषः । विप्रेर्ज्ञातकफलकथनं च ।
१२. विदुरस्य हस्तिनपुरीक्षितनिवर्तनम् । युधिष्ठिरस्य कुशलप्रश्नः । विदुरेण धृतराष्ट्रस्य बोधनम् । तेषां वनप्रवेशस्तत्र नासो धर्मराज्यलापो नारदेन तस्य सान्त्वनं च ।
१३. पार्थस्य द्वारकागमनम् । धर्मराजेन हस्तिनावत्यामनिर्दृशंनम् । पार्थस्य प्रतिनिवृत्तिः । कान्तिदीनमुत्तं तं दृष्ट्वा धर्मराजस्य प्रश्नाः ।
१४. पार्थप्रलापः, कृष्णतिरोधानकथनं कृष्णमहिमानुसन्धानं च ।
१५. कृष्णगतिं धृत्वा पाण्डवानां वीराध्वगमनं युधिष्ठिरस्य लपचिन्तनं च ।
१६. परीक्षितो राज्यप्राप्तिः । कलिप्रवेशं धृतवतस्तस्य जैत्रयात्रा । धराधर्मसंवादश्च ।
१७. परीक्षिता कलेः सन्तर्जनम् । धराधर्मयोरात्मासनं संवादश्च । भीताय कलये अवस्थानार्थं पथस्थानदानं च ।
१८. परीक्षितो मृगयागमनम् । आधमे विप्रतिस्कारः । तन्मुत्तरापथः ।
१९. परीक्षितः पश्चात्तापः । गङ्गायां प्रायोपवेशः । तत्र मुनीनामगमनं च ।
२०. तत्र शुकगमनम् । राज्ञा तस्य प्रशंसा । श्रोतव्यादिविषये प्रश्नश्च ।

द्वितीयस्कन्धः ३६-५४

१. शुकप्रतिवचनारम्भः । मुमुक्षुः कर्तव्यवर्णनम् । भागवतप्रवचनप्रतिज्ञा । सद्वाद्भोक्तेसेन राज्ञः प्रोत्साहनम् । विराड्रूपोपासूनिविधिश्च ।
२. हृदयाकाशगतरूपोपासनम् । योगधारणयोक्तान्तिः ।
३. मुमुक्षुणा यदकर्तव्यं कर्तव्यं च । पुनः शौनकप्रश्नो हरिसेवाविहीनस्य निन्दनं च ।
४. सूतेन राजप्रश्रानामनुवादः शुकस्य मद्रत्नाचरणं च ।
५. ब्रह्मनारदसंवादे नारदकृतपूर्वपक्षस्य ब्रह्मणा निराकरणम् । हरिमाहात्म्यप्रतिपादनाय सृष्टिकथनं च ।
६. अण्डान्तः सृष्टिकथनानुवृत्तिः । ब्रह्मणो यज्ञकरणम् । भगवन्स्तुतिश्च ।

७. ब्रह्मणा नारदाय हरेरवताराणां वर्णनं लोकेषु तद्विपुलीकरणादेशश्च ।
८. परीक्षितो विशेषप्रश्नाः प्रतिवचने शुक्रस्योपामन्त्रणं च ।
९. शुक्रस्य प्रतिवचनोपक्रमः । ब्रह्मणः सृष्टिः । तस्य तपः । वैकुण्ठदर्शनम् । हरिणा तस्य वरदानं चतुःश्लोकीभागवतोपदेशः । भागवतागतिक्रमश्च ।
१०. पुराणस्य दशलक्षणानि । अण्डान्तः ब्रह्मशरीरसृष्टिस्तत्र देवानां प्रवेशः । भगवतो रूपद्वयस्य प्रशंसा । विदुरमैत्रेयसंवादविषये शौनकप्रश्नश्च ।

तृतीयस्कन्धः ५५-११६

१. धृतराष्ट्रापचारदर्शनेन विदुरस्य तीर्थयात्रा । यमुनातटे उद्भवदर्शनं, यादवानां क्षेमप्रश्नश्च ।
२. उद्भवस्य प्रतिवचनम् । कृष्णमहिम्नः प्रशंसा । कृष्णजन्मारभ्याशरद्भिहारं तस्य लीलाभिध्यानकथने ।
३. कंसवधमारभ्य प्रभासयात्रापार्षन्तं तस्य लीलाभिध्यानकथने ।
४. प्रभासे यादवानां नाशः । बदरी गन्तुमुद्भवस्यादेशः । तत उद्भवस्य गमनं च ।
५. हरिद्वारे विदुरमैत्रेयसमागमः । उपसत्तिपूर्वकं तत्त्वोपदेशप्रार्थना ।
६. मैत्रेयप्रतिवचनम् । सृष्टिकथनम् । ब्रह्माण्डनिर्माणे तत्त्वदेवानामशक्तिः प्रार्थनं च ।
७. ब्रह्माण्डसृष्टिः । तदन्तः ब्रह्मशरीरसृष्टिः । तत्र तत्त्वदेवानां सव्यापाराणां प्रवेशश्च ।
८. सृष्ट्यादिभगवद्व्यापारविषये विदुरस्य प्रश्नः । मैत्रेयस्य समाधानम् । पुनः सविस्तरं विदुरप्रश्नाः ।
९. विदुरप्रश्नोत्तरतया भागवतकथनप्रतिज्ञा । शेषद्वारा भागवतागतिक्रमः । ब्राह्मकल्पे ब्रह्मणः सृष्टिः । ब्रह्मणः स्वमूलान्वेषणं भगवद्दर्शनं च ।
१०. ब्रह्मणः स्तुतिः । भगवतः प्रसन्नता आपासनं च ।
११. ततो ब्रह्मणः सृष्टिः पट्विधा त्रिविधा च ।
१२. कालस्वरूपम् । युगमानादि । पाप्रकल्पः बराहकल्पश्च ।
१३. ब्रह्मणा सनकादीनां रुद्रप्रजापतिमनूनां च सृष्टिः । ब्रह्मण्डान्तः सर्वसृष्टिश्च ।
१४. स्वायम्भुवमनुचरितविषये विदुरप्रश्नः । मनोर्भूमिस्थापनयत्नः । बराहावतारश्च ।
१५. हिरण्यकषोऽरुत्पत्तिविषये विदुरप्रश्नः । मैत्रेयप्रतिवचनम् । दितेर्निर्वन्धः दितिकाश्यपसंवादः । काश्यपेन पौत्रगुणकथनेन दितेः सान्त्वनं च ।
१६. देवानां चतुर्मुखोपसत्तिः । ब्रह्मणा जयविजययोः शापप्रसन्नकथनम् । साध्यां सनकादीनां रोधः शापश्च ।
१७. भगवतो बहिरागमनम् । सनकादिभिः संवादः । तच्छापोररीकरणं दूतयोरार्थासनं च ।
१८. हिरण्यकषोरजन्म । अपशकुनानि । हिरण्याक्षदिविजयश्च ।
१९. हरिहिरण्याक्षसमागमस्तयोर्पुद्गलं च ।
२०. युद्धानुवृत्तिः । हिरण्याक्षवधः ।
२१. पुनः सङ्क्षेपेण सृष्टिकथनम् । यक्षादिमानुषान्भेदसृष्टिश्च ।
२२. विन्दुसरसि कर्मस्य तपश्चरणम् । भगवदाविर्भावः कर्मस्यादेशः । देवदूत्या सह स्वायम्भुवमनोर्विन्दुसरोगमनम् । कर्मप्रश्नश्च ।
२३. मनुना देवदूतीविवाहस्य प्रस्तावः । ससमयं कर्मस्याङ्गीकारः । कर्मदेवदूतीविवाहश्च ।
२४. देवदूत्याः कर्ममानुग्रहः । दुहितृणामुत्पत्तिः । प्रव्रज्याकामं कर्ममं प्रति देवदूत्याः प्रार्थनम् ।
२५. पट्वा आर्थासनम् । कपिलावतारः । कर्मप्रव्रज्या तद्वतिश्च ।
२६. देवदूत्याः कपिलोपसत्तिः । कपिलोपदेशः । सतां लक्षणम् । भक्तिस्वरूपस्य तन्माहात्म्यस्य च निरूपणम् ।

२७. तत्त्वानां सङ्ख्यानम् । तद्व्यवधानां च कथनम् ।
२८. अध्यात्मसाधनतया मनोऽसङ्गत्वाभ्यासः । प्रकृतिपुरुषयोर्विषये देवदूतीप्रश्नः कपिलस्य तत्परिहारश्च ।
२९. योगलक्षणम् । आसनायष्टाङ्गानि । ध्येयमूर्तिवर्णनम् ।
३०. भक्तियोगप्रकाराणां निरूपणम् ।
३१. वैराग्यार्थं जीवमृतिरूपणम् । वार्धक्यमरणनरकदुःखानि च ।
३२. जीवस्य गर्भवासजननादिदुःखम् । कपिजीवस्य विशेषः ।
३३. योगिनां गतिः । अचिरादिमार्गगतानामेवानिवृत्तिः । तस्या भक्त्यैकसाध्यत्वम् ।
३४. देवहूत्याः कपिलस्तुतिः । कपिलेन मातुरावासनम् । कपिलस्य गमनम् । देवहूत्यास्तपो भगवत्प्राप्तिश्च ।

चतुर्थस्कन्धः ११७-१७८

१. स्वायम्भुवदौहित्रवंशचारित्र्यम् । यज्ञदत्तावतारी नरनारायणावतारश्च ।
२. दाक्षायणीकथा । विश्वसृजां यज्ञे रुद्रस्य तिरस्कारः । शापप्रतिश्रापौ ।
३. दक्षस्य वृद्धस्यनिसोपमः । सत्याः प्रार्थना । शिवस्यासम्मतिरपायसूचना च ।
४. सत्या गमनम् । यज्ञशालायामवज्ञा । सत्या रोपवचनानि ।
५. लघुचिन्तनेन योगाग्नी सत्या देहत्यागः । दक्षिणाग्नी भृगोर्होमश्च ।
६. वीरभद्रादिभिः सह शिवेन दक्षाध्वरस्य भद्रः ।
७. देवैः सह ब्रह्मणाः कैलासगमनं शिवप्रशंसा च ।
८. शिवस्य प्रसादः । वरदानम् । यज्ञशालामागत्य यज्ञपूर्तिश्च ।
९. स्वायम्भुवपुत्रवंशचरितम् । सुरुचिवाचा ध्रुवस्य निर्गमनं, नारदसमागम उपदेशौ, ध्रुवस्य तपश्च ।
१०. ध्रुवस्य वासुदेवसाक्षात्कारः । तत्स्तुतिः प्रतिनिवर्तनं च ।
११. ध्रुवस्य पुण्यजनेर्पुण्ड्रं मनुवाक्येनोपशमश्च ।
१२. धनदस्यागमनं तत्संवादश्च । ध्रुवस्य राज्यशासनं ध्रुवलोकप्राप्तिश्च ।
१३. ध्रुववंशः । अद्रुस्य यज्ञे देवानामनागमनम् । वेनजन्म, तस्य हिंसाचारः ।
१४. भृग्यादिभिर्वेनस्योपदेशः । तत्तिरस्कारः । वेनस्यासदादेशः । मुनिभिः तस्य हननम् ।
१५. पृथोः पट्टाभिषेकः । तस्य स्वप्रशंसाप्रतिषेधश्च ।
१६. सूतादिभिः प्रशंसान्याजेन भवितव्यस्य वृषुचरितस्य गानम् ।
१७. पृथोः धरायै क्रोधः । धरायास्तत्स्तुतिश्च ।
१८. धराया उपायप्रतिपादनम् । वत्सदोहनभेदेन पृथोः सर्वदोहनम् ।
१९. शताश्वमेधदीक्षितस्य पृथोर्षत्रवेभ्यम् । राज्यसमृद्धिः । अन्तिमे यज्ञे शक्रेणाश्वस्य हरणम् । पाण्डुसृष्टिः । अन्ततः सन्धानं च ।
२०. भगवदादेशः । इन्द्रस्य क्षमापणं च ।
२१. पुनः पुरप्रवेशः । सत्रप्रागः । प्रज्ञासम्मोषनं तासां वाचश्च ।
२२. तत्र सनकाद्यागमनम् । राज्ञः प्रार्थना । सनत्कुमारोपदेशो राज्ञो धन्यतावचनानि च ।
२३. पृथोस्तपोवनगमनम् । लघुचिन्तनेन देहत्यागः । अर्षिषो गतिश्च ।

२४. पृथोर्वैशो बहिष्मतो जन्म । प्रचेतसां जन्म । तेषां रुद्रदर्शनं तदुपदेशो रुद्रगीता च ।
 २५. नारदागमनम् । बहिष्मतः प्रार्थनया पुरञ्जनचरितकथनोपक्रमः । पुरञ्जनासादितपुरीवर्णनम् । तस्य प्रमदोत्तमाप्राप्तिस्तपोर्दाम्पत्यं च ।
 २६. पुरञ्जनस्य मृगया । प्रतिनिवृत्तेन तेन पुरञ्जन्वाः सात्वन् च ।
 २७. तयोः सुखेन कालयापनम् । प्रञ्चारकालकन्यासहितगन्धर्वैः पुरारोपः ।
 २८. पुरीषातः । पुरञ्जनस्य विदर्भराजकुमारितया जन्म । पाण्डवेशेन विवाहः । तपोवने पाण्डवेशानाशः । पुरञ्जनस्य विलापः । अविज्ञातसखस्य बोधनं च ।
 २९. बहिष्मत्प्रार्थनया नारदेन विविच्य सर्वस्वार्थस्य कथनम् ।
 ३०. प्रचेतसां तपः । भगवत्साक्षात्कारः । वार्ध्वाविवाहो दधजन्म च ।
 ३१. प्रचेतसां प्रव्रजनम् । तेषां नारदसमागमः संवादश्च । विदुरस्य प्रतिनिवर्तनं च ।

पञ्चमस्कन्धः १७९-२१४

१. श्रियव्रतकथा । तस्य विवाहः । आग्नीध्रादिसुतोत्पत्तिः । तस्य महिमा गतिश्च ।
 २. आग्नीध्रतपः । पूर्वचित्तिप्राप्तिः । नाभ्यादिसुतप्राप्तिः । तस्य गतिश्च ।
 ३. नाभेर्यज्ञः । भगवदाविर्भावे सति पुरोधसां वचनानि । ऋषभावतारश्च ।
 ४. ऋषभस्य राज्याभिषेकादिः । नाभेरगतिः । ऋषभस्य जयन्त्यां सुतशतोत्पत्तिः ।
 ५. ऋषभस्य स्वपुत्रान् प्रत्युपदेशः । अवभूतचर्यां योगसिद्ध्यादिश्च ।
 ६. ऋषभावतारसमाप्तिस्तस्य महिमा च ।
 ७. भरतकथा । पुलहाश्रमं गत्वा तस्य तपश्चरणम् ।
 ८. भरतस्य हरिणीशावराप्राप्तिः । तत्रातिस्नेहः । तेन हरिणजन्मप्राप्तिश्च ।
 ९. आश्रितसकुले जन्म । जडताविडम्बनम् । देहानभिमततिर्मरणादभीतिश्च ।
 १०. भरतरङ्गणसमागमः । तयोः संवादः । रङ्गणस्य शरणागतिश्च ।
 ११. भरतोपदेशः । हरिगुरुचरणोपासनाया मनोजयसम्पादनादेशः ।
 १२. रङ्गणप्रश्नः । भरतने स्ववाचां विवरणं स्वपूर्वजन्माभिव्यापनं च ।
 १३. भरतोपदेशः । संसारस्वरूपवर्णनम् । राज्ञः प्रसासावचनानि च ।
 १४. पूर्वाध्याये पारोक्ष्येण कथितस्य संसारस्वरूपस्य विविच्य कथनम् ।
 १५. श्रियव्रतान्ववाचे गयस्य जन्म । तन्महिमा । श्रियव्रतवंशकथनसमाप्तिश्च ।
 १६. भूमण्डलवर्णनम् । तत्र मेरोरिळावृतस्य जम्बूद्वीपस्य च वर्णनम् ।
 १७. भागीरथीगयम् । मेरोरधनुर्दिशं तस्याः शालाः । इळावृते भवस्योपासनं च ।
 १८. जम्बूद्वीपगतभद्राथहरिचर्यादिलिखण्डानां तत्रत्यानामुपासनस्य च वर्णनम् ।
 १९. जम्बूद्वीपगतकिम्पुरुषभारतवर्षाणां वर्णनम् । भारतवर्षप्रशांसा च ।
 २०. प्रधकुशक्रौञ्चशाकपुष्करद्वीपानां लोकालोकावर्तस्य च वर्णनम् ।
 २१. ज्योतिश्चक्रानुवर्णनम् । तत्र विशिष्य सूर्यगतिवर्णनम् ।
 २२. सूर्यगतिविवेचनम् । चन्द्रादिग्रहाणां वर्णनम् । शिशुभाररूपस्य च वर्णनम् ।

२३. भुविचराणामतद्वादिसप्तलोकानां वर्णनम् । शेषस्य मदिमा च ।
 २४. विविधनरकाणां तन्निमित्तभूतदुष्कर्मणां च कथनम् ।

पष्ठस्कन्धः २१५-२४९

१. राज्ञो नरकनिवारणोपायप्रश्नः । अजामिळकथा । विष्णुदूतानां प्रश्नः । यमदूतानामुत्तरदानं च ।
२. विष्णुदूतानां प्रतिवचनम् । अजामिळस्याद्वाधः । अन्ते सद्गतिश्च ।
३. यमस्य स्वदूतैः संवादः । विष्णुत्कर्षकथनं वैष्णवप्रशंसा च ।
४. प्रचेतसां कथा । दध्नजन्म । तस्य विवाहः तपश्चरणम् । भगवदाविर्भावः । हंसगुह्यस्तोत्रम् । भगवदनुग्रहश्च ।
५. हयैधानां जन्म । तेषां नारदस्य कूट्यश्राः प्रव्रज्या च । एवं शबलाद्यानामपि ।
६. ब्रह्मणा दशस्यानुनयः । पण्डितद्विषाणां प्राप्तिः । तासां वंशः । विश्वरूपवरणं च ।
७. इन्द्रं गुरोस्तिरस्कारः । अरिभ्यः वराभयः । विश्वरूपोपसत्तिः । तस्य प्रतिश्रवश्च ।
८. नारायणवर्म, सन्यासं, सफलधुति ।
९. विश्वरूपवधः । तेन प्राप्तया ब्रह्महत्याया विभागः । वृत्रजन्म । देवानां तपः भगवदाश्वासनं च ।
१०. देवानां दर्पाच्युपसत्तिः । तेन स्वास्थिदानम् । वज्रनिर्मितिः । इन्द्रस्य युद्धोपमः । दैत्यानां पलायनं च ।
११. वृत्रस्य संरम्भः । इन्द्रमुद्दिश्य वचनानि ।
१२. वृत्रस्य युद्धं वचनानि च । इन्द्रस्य तत्प्रशंसा । वृत्रवधश्च ।
१३. ब्रह्महत्याया इन्द्रस्यानिवृत्तिः । हयमध्यागो नृसिंहभ्यानं पापविभूतनं च ।
१४. वृत्रस्य पूर्ववृत्तान्तः । शूरसेनाधिपतेक्षित्रकेतोः कथा । पुत्रप्राप्तिर्मृतिश्च ।
१५. अग्निरोनारदाभ्यां पुनरागमनं चित्रकेतोः कद्रोधानं च ।
१६. नारदमृतजीवयोः संवादः । नारदाग्निरोभ्यां चित्रकेतोः कथं । मन्त्रदानम् । चित्रकेतोः सिद्धिर्विद्यापरत्वप्राप्तिश्च ।
१७. चित्रकेतोः पार्वतीशायः । त्वष्टुर्दक्षिणाग्री वृत्रतया जन्म च ।
१८. अदितिर्वंशकथनानुवृत्तिः । दितेर्वंशः । दित्या काश्यपं प्रलोभ्य वरादानम् । काश्यपस्यासन्नोपः । दितेर्ब्रतधारणम् । मरुतां जन्म च ।
१९. पुंसवनव्रतनिरूपणम् ।

सप्तमस्कन्धः २५०-२८१

१. भगवतो वैषम्याद्यभावाविवेचनम् । नारदधर्मराजसंवादो वैद्यविषये प्रश्नः । नारदस्योत्तरम् । जपविजययोजनम्ब्रयोहोसः ।
२. हिरण्यध्वजेन हिरण्यकशिपोरमर्पः । मन्त्रणम् । कपोतकयोहोसेन कृशद्वाज्यादीनां सान्त्वनं च ।
३. हिरण्यकशिपोस्तपश्चरणम् । देवानां विरिञ्चप्रार्थना । तस्यागमनं वरादानं च ।
४. हिरण्यकशिपोर्दण्डः । दिक्पालान् विजित्य महेन्द्रभवनवासः । देवैर्भगवदुपसर्पणम् । होरभयदानं च ।
५. शण्डामर्काध्यापनम् । पितुः पुरतः प्रह्लादस्योक्तिः । निर्वन्धेन त्रिवर्गोपदेशः । द्वितीयवारं प्रह्लादस्योक्तिः । हिरण्यकशिपो रोषश्च ।
६. प्रह्लादेन दैत्यबालकानां विष्णुधर्मोपदेशः ।
७. स्वस्य नारदान् तत्त्वज्ञानप्राप्तिप्रकारवचनम् । पुनरुपदेशः ।
८. सुतं स्वयमेव हन्तुं हिरण्यकस्य निर्धारः । तथोपमः । नृसिंहावतारः । तन्मादिमा दैत्यवधो ब्रह्मादीनां तत्तत्तवनं च ।
९. प्रह्लादकुना नृसिंहस्तुतिः । वारस्वीकापेरणा च ।

१०. कामासरोद्भवितृपूतन्वयोर्वरणम् । हरिण्यकवरदानविषये हरिब्रह्मसंवादः । प्रह्लादस्याभिषेचनम् । देवानां स्वस्वधामगमनं च ।
११. त्रिपुरवपेऽशकस्य हरस्य हर्यनुग्रहो त्रिपुरदाहश्च ।
१२. नारदेन युधिष्ठिरस्य नृणां स्त्रीणां च साधारणधर्माणां ब्राह्मणादिवर्णधर्माणां च निरूपणम् ।
१३. ब्रह्मचारिवनस्थधर्मयोर्निरूपणम् । सर्वाश्रमसाधारणधर्मनिरूपणं च ।
१४. सहास्रानुनि प्रह्लादेनावधूतस्य दर्शनम् । वृष्टेनावधूतेन स्ववृत्तेर्वर्णनं च ।
१५. धर्मराजप्रश्नोत्तरतया नारदेन विशिष्य गृहस्थधर्माणामुपदेशः ।
१६. कर्मज्ञानयोगयोः प्रपञ्चस्वरूपस्य लयादीनां च वर्णनम् । नारदस्य पूर्वजन्मवृत्तान्तः । युधिष्ठिरस्य श्रीकृष्णपूजा च ।

अष्टमस्कन्धः २८२-३२०

१. यज्ञेन स्वायम्भुवमनोः रक्षा । स्वारोचिषोत्तममन्वन्तरयोर्वर्णनम् । चतुर्थे तापसमन्वन्तरे गजेन्द्रमोक्षप्रस्तावः ।
२. त्रिकूटपर्वताभ्याशे सरसि गजेन्द्रस्य ग्राहग्रहः । स्वतः परतो वा मोचनासमर्पस्य गजेन्द्रस्य हरिशरणागतिः ।
३. गजेन्द्रस्तोत्रम् । हरिणा गजेन्द्रस्य मोक्षणम् ।
४. देवानां पुण्यवर्षः । ग्राहस्यापि देवलक्षापनिवृत्तिः । फलधुतिश्च ।
५. रैवतचायुषमन्वन्तरयोर्वर्णनम् । चायुषे धीरसमुद्रमधनप्रस्तावः दुर्वाससः ज्ञापेन पराजितेर्देवैः सह गत्वा विरिञ्चस्य हरिस्तवनं च ।
६. हरेराविर्भावः । ब्रह्मणः स्तोत्रम् । हरेरुपायोपदेशो मन्दरानयनं च ।
७. समुद्रमधनम् । स्थानविनिमयः । कूर्मरूपेण मन्दरोद्धारः । अजितस्य स्वयं निर्मधनम् । हालाहलोत्पत्तिः क्रेत्रेण तस्य पानं च ।
८. पुनर्मधने कामधेन्यायुत्पत्तिः । रमाया आविर्भावः । तस्या अभिषेकः । तस्या हरिवरणम् । धन्वन्तर्याविर्भावः । अमृतकलशहरणं हरेर्वधनं च ।
९. देवदानवयुद्धम् । आसुरीमायासृष्टिः । हरेराविर्भावेन तत्राशयः ।
१०. पुनर्युद्धम् । बलिवासवसंवादः । बलिनमुच्योर्वधः । ब्रह्मप्रेषितनारदवचनेन देवानां युद्धाभिप्रेतिः । उशनसा मृतसञ्जीविन्या बल्यादीनामुज्जीवनं च ।
११. हरस्य मोहिनीरूपदर्शनम् । अन्ततो हरिणा तस्य समाधासनं च ।
१२. वैवस्वतादीन्द्रसावर्ण्यन्तसप्तममन्वन्तरवर्णनम् । अष्टमे सावर्णिमन्वन्तरे यामनावतारप्रस्तावश्च ।
१३. प्रतिमन्वन्तरं मन्वादिहर्यवतारान्तानां पण्णां पृथक्कर्मनिरूपणम् ।
१४. राज्ञो यामनचरितबुभुक्षा । बलेः भृगूणामुपसत्तिः । दिविजयः । स्वर्गरोधे शक्रादीनां स्वर्गपरित्यागः । बलेः शिलोकपालनं च ।
१५. पुत्रार्थे विषण्णाया अदितेः कश्यपेन पयोव्रतविधानोपदेशः ।
१६. अदित्या व्रतधारणम् । हरेः प्रादुर्भावः । तत्तन्तुतिर्वरदानम् । हरेरदितिगर्भप्रवेशे सति ब्रह्मणः स्तुतिः ।
१७. यामनावतारः । तस्योपनायनम् । यज्ञवाटप्रवेशः । बलेस्तनूना यष्टेरणा च ।
१८. यामनस्य बलिकुलग्रसां । पदत्रयभूमिपाश्वा । बलेरस्तनोपः । यामनस्य निर्वन्धः । शुक्रेण बलेर्बोधनं च ।
१९. बलेः स्वप्रतिश्रवपूर्तिनिर्वन्धः । शुक्रस्य ज्ञापः । बलेर्यामनपादप्रधाढनम् । पुण्यवृष्टिः । त्रिविक्रमरूपेण पदद्वयेनैव सर्वक्रमणं च ।
२०. ब्रह्मणा स्वलोकागतस्य विष्णुपादस्यार्चनम् । गङ्गाजन्म । जाम्बवतो भेरीघोषः । बल्यनुचराणां कदनोदयः । बलेः सान्त्वनम् । बलिबन्धः । यामनवचनं च ।
२१. बलेः स्वसार्पदानम् । प्रह्लादस्य त्रिविक्रस्तवनम् । बल्यनुग्रहकृते ब्रह्मणः प्रार्थना । हरिणा बलेः सुतळाधिपत्यदानं रक्षाप्रतिश्रवश्च ।

२२. बलेः प्रह्लादस्य कृतज्ञतानियेदनम् । हर्षाङ्गया शुक्रस्य प्रापश्चितविधिपूर्वकं यज्ञसमापनम् । इन्द्रस्य स्वर्गप्राप्तिः । उपेन्द्रस्य महाभिषेकश्च ।
२३. मत्स्यावतारचरितम् ।

नवमस्कन्धः ३२१-३५७

१. वैश्वतमनोर्वैशप्रश्रः । प्रथमं वसिष्ठस्य मनोः प्रजापते इष्टिः । इक्षोत्यतिः । तस्य सुपुत्रता पुनः स्त्रीत्यं च ।
२. इक्ष्वावर्तमहिमा । इक्ष्वाया बुधेन विवाहः । पुरूरवस उत्पत्तिः । वसिष्ठमहिम्ना व्यवस्थायां पुंसत्वम् । इक्ष्वायाः पुत्रप्राप्तिः । पुरूरवसो राज्ञ्यं दत्त्वा वनगमनं च ।
३. पुत्रार्थे मनोस्तपश्चरणम् । इक्ष्वाकादिदशसुतोत्पत्तिः । पृषप्रकथा । करुशादीनां वंशः । दिष्टवंशे मरुतस्य जन्म तन्महिमा च ।
४. शर्पातर्दुहितः सुकन्यायाः कथा । ज्यवनमहिमा । शर्पातिवंशे रेतस्य जन्म । रेतीकथा च ।
५. नाभागकथा । आश्रितसः सत्रे रुद्रेण तस्य भूरिचिदानम् ।
६. नाभागपुत्रस्याम्बरीषस्य कथा ।
७. अम्बरीषसुतवंशः । मनोरिक्षाकुजन्म । तस्य पुत्रशतम् । विकुक्षिकथा । ककुत्स्थजन्म तन्महिमा च । पुनःपुनश्च जन्म । तस्येष्टिः । मान्धातुजन्म । तस्य पञ्चाशत्कन्याः । सौभरि-कथा । मान्धातुवंशे त्रिशङ्कु जन्म ततो हरिश्चन्द्रस्य । रोहितकथा ।
८. रोहितान्वये सगरजन्म । तस्य कथा । भगीरथस्य गङ्गावतारणम् । तदन्वये खड्गजन्म । रघुजन्म । रामावतारः ।
९. रामस्य यज्ञचरणम् । सीतापरित्यागः । वाल्मीक्याश्रमे कुलवोत्पत्तिः । शत्रुघ्नदिग्विजयः । रामस्य शासनप्रकारश्च ।
१०. कुशमारभ्य सुमित्रानां मनुवंशकीर्तनम् ।
११. इक्ष्वाकुतनयस्य निमः कथा । वसिष्ठशापः । जनकजन्म । तस्य वंशश्च ।
१२. सोमवंशकथनोपक्रमः । अत्रिकुले सोमजन्म । बुधोत्पत्तिः । बुधादिछायां पुरूरवस उत्पत्तिः । तस्योर्वशीप्रणयकथा ।
१३. पुरूरवसवंशे गाधिजन्म । जगद्व्युत्पत्तिः । परशुरामावतारः । तबर्तितं दैह्यकुलनाशश्च ।
१४. परशुरामकथा । मात्रादिहननमुज्जीवनं च । भूमारहरणम् । यागकरणम् । गोपेर्विश्वामित्रजन्म । शुनःशेषकथा । पुरूरवसो वंशे दीर्घतमसस्ततो धन्वन्तरेण जन्म । क्षत्रवृद्धवंशः ।
१५. नहुषस्य वंशः । तत्र ययातिदेवयानीकथा । द्रुत्वादीनां जन्म ।
१६. ययातिर्वंस्तकथानिरूपणं निर्वेदो हरेश्चरणोपसत्तिश्च ।
१७. पुरुवंशचरणनम् । तत्र द्रुप्यन्तजन्म तत्कथा च । भरतस्य जन्म तस्य महत्कर्म च । तस्य वितथेऽन्वये भरद्वाजजन्म ।
१८. वितथान्वये बृहत्क्षेत्रगर्गन्तिदेवानां जन्म । नन्तिदेवमहिमा । गर्गवंशे दिवोदासस्य तत अहल्याया ततः शतानन्दस्य ततः शारद्वतस्य ततः कृष्णाः कृष्यस्य च जन्म ।
१९. दिवोदासवंशे दुषदजन्म । बृहत्क्षेत्रपुत्रवंशे कुरुजन्म । कुरुवंशे प्रदीपजन्म । ततो देवापिशन्तुबाहिकानाम् । शन्तनुवंशे बादरायणाद् धृतराष्ट्रपाण्डुबिदुराणामुत्पत्तिः । पाण्डवसन्ततिश्च ।
२०. अनुद्रुह-तुर्वसु-यदुनां वंशचरणनम् । यदुवंशे कातवीर्यार्जुनस्य महिमा । तद्वंशे ज्यामपस्य शैल्यानां विदर्भजन्म ।
२१. यदुवंशचर्णनानुवृत्तिः । वसुदेवस्य देवक्यां श्रीकृष्णस्य सुभद्रायाश्च जन्म ।

दशमस्कन्धः पूर्वार्धः ३५८-४३४

१. राशो कृष्णकथाप्रवर्णना विशेष्प्रश्रः । शुक्रस्य प्रतिवचनारम्भः । तत्रादौ देवकीविवाहः । कंससारथ्यम् । देवकीवधोयोगः । वसुदेवेन तस्या मोचनं च ।

२. वसुदेवदेवक्योः कीर्तिमदुत्पत्तिः । कंसस्यार्जवम् । देवकार्षसिद्धये नारदस्य कंसाय रहस्यकथनम् । कंतेन वसुदेवदेवक्योः कारागाराधेयः । पण्णां शिशूनां बधो यदुभिर्विरोधः ।
३. देवक्या सप्तमगर्भधारणम् । दुर्गाया गर्भस्य रोहिण्युदरे स्थापनम् । हरिणा वसुदेवे ततो देवक्यां च प्रवेशः । कंसस्य भीतिः । ब्रह्मरूपयोगर्भस्यस्तुतिः देवक्याः समाधासनं च ।
४. श्रीकृष्णावतारः । पित्रोः स्तुतिः । भगवदादेशाद् कृष्णं ब्रजे न्यस्य ततो दुर्गामादाय नन्दस्य मधुरागमनम् ।
५. स्त्रीशिशुहनने कंसस्योधमः । तस्याः प्रबोधनेन कंसस्य पश्चात्तापः । देवकीयसुदेवाबुन्मुच्य क्षमायाचनम् । मन्त्रिभिः समालोच्याशेषशिशुबधमन्त्रणं च ।
६. ब्रजे नन्दस्य पुत्रोत्सवाचरणम् । गोपानामुद्वासः । कंसाय वार्षिकं दत्त्वा वसुदेवेन सद्भ्यः तद्वचनाच्चन्दस्य ब्रजगमनं च ।
७. पूतनासंहारः । मातृणां रक्षाविधानम् । पूतनाविरोधेर्वश्याः सद्गतिः । पूतनादेहनिर्हरणम् । नन्दस्य ब्रजप्राप्तिः ।
८. औत्थानिके कर्मणि शकटासुरवधः । विष्टाणां स्वस्तिवाचनम् । तृणावर्तसंहारः । जृम्भमाणस्य शिशोर्मुखे यशोदाया ब्रह्माण्डदर्शनम् ।
९. गर्गस्य रहसि बालयोर्नामकरणम् । तयोर्माहात्म्यस्यापनम् । बालयोश्चन्द्रमणं वत्तानां विकर्षणं शृङ्गवादिभिः क्रीडा पद्भ्यां चलनं च । दध्यादिस्तेयेन गोपीनां मुत् । मृद्भक्षणम् । यशोदाया तस्यास्य ब्रह्माण्डदर्शनम् । नन्दयशोदयोः कृष्णेऽतिशयभक्तौ तयोस्तपसः कारणत्वनिरूपणम् ।
१०. यशोदाया दधिनिर्मपनम् । कृष्णस्य त्यागः । दधिभाण्डभञ्जनम् । यष्ट्या भीपयित्वा दामभिर्वन्धनोवागः । कृष्णेन भक्तवश्यतायाः प्रकटनम् । उलूखले बद्धस्य तस्य यमळार्जुनमध्ये प्रवेशः ।
११. नळकूबरमणिग्रीवयोः शापस्य कारणम् । उलूखलं विकर्षतो यमळार्जुनोद्धारः । नळकूबरमणिग्रीवयोः कृष्णस्तुतिः । भगवदाज्ञया स्वलोकगमनं च ।
१२. नन्देन कृष्णस्योत्सखलान्मोचनम् । गोपानां विस्मयः । कृष्णस्य नृत्तगानादिलीला । उपनन्दवचनाद् वृन्दावनगमनम् । वत्सपालकत्वं वेण्वादिभिः क्रीडा च । वत्सासुरस्य वक्तव्यं च संहारः । नन्दस्य गर्गवचःस्मरणम् ।
१३. कृष्णरामयोः पशुपालनं क्रीडा च । बलरामेण ताळवने धेनुकभञ्जनम् । सायङ्काले यशोदारोहिणीभ्यां कृष्णरामयोर्मण्डनादि । यमुनाविपजलपानेन मृत्तानां गोगोपालानां स्ववीक्षणेन कृष्णेन पुनःकङ्क्षीवनम् ।
१४. यामुनहरेः काळियनिर्मपनम् । नर्तनम् । तद्गद्गस्तुतिप्रसन्नेन तस्य मोचनम् । काळियेन कृष्णं स्तुत्वा रमरकङ्क्षीपगमनम् ।
१५. रमणकं हित्वा काळियस्य यमुनागमने निमित्ततया गरुडविरोधकथनम् । गरुडस्य सौभरिशापं ज्ञात्वा तत्र काळियागमनम् । कृष्णे जलाग्निःसृते गोपानां प्रमोदः । रात्री दवाशिष्टानं च ।
१६. धीष्मागमः । गोपानां नृचं गानं क्रीडा च । बलरामेण ञ्छगोपकृष्णिणः प्रलम्बस्य यधः । गोपानां देवानां च मोदः ।
१७. मुञ्जादय्यां गवां मार्गभ्रंशः । कृष्णाह्वानं श्रुत्वा प्रतिनिवर्तनम् । पुनर्दावाग्निं पीत्वा सायाह्ने ब्रजगमनम् । एतच्छ्रुत्वा सर्वे विस्मयधः ।
१८. प्रावृद्धवर्णनम् । गोपैः सह कृष्णस्य तदुचिता क्रीडा । ततः शारदागमः ।
१९. शरदि वनं प्रविश्य कृष्णस्य वेणुगानम् । गोपीनां तच्छ्रवणं प्रशंसा च ।
२०. हेमनागमः । ब्रजकुमारीणां कात्यायनीव्रतम् । तासां वस्त्रावहरणम् । वासांसि दत्त्वा तासां समाधासनं च । ततो गोपैः सह गवां चारणम् ।
२१. धुषादितिः गोपैः कृष्णस्य प्रार्थना । तद्वचनेनात्रार्थे यजतां विष्टाणामुपसर्पणम् । तैरिनाकृते पुनः कृष्णवचनेन तत्पत्नीनामुपसृतिः । तभिः स्वयमागत्य स्वन्नस्य दानम् । विष्टाणां पश्चात्तापः ।
२२. कृष्णस्येन्द्रयागभट्टः इन्द्रमन्युजनकवचनानि च । गिरिमुद्दिश्य यागं निर्वत्य सर्वैः ब्रजं प्रत्यागमनम् ।
२३. इन्द्रस्य कोपः । संवर्तकर्मपरासारवर्षः । कृष्णस्य गोवर्द्धनोद्धारणम् । समाह्वानं इन्द्रस्यानुतापः । गोपैः कृष्णस्य प्रशंसा च ।

२४. गोपानां विस्मयवचनम् । नन्दस्य गगनचरनेस्तेषां विस्मयोपशमनं च ।
२५. इन्द्रेणागत्य कृष्णं स्तुत्वा धर्मापावनम् । कृष्णस्य सान्त्वनम् । सुरभिरीरेण कृष्णमभिषिच्य गोविन्देति नामकरणं च ।
२६. द्वादशवामकाले श्वानुं यमुनां गतस्य नन्दस्य वरालोकनयनम् । कृष्णस्य तत्प्रतिनिवर्तनम् । कुतूहलिनां गोपानां स्वलाकदर्शनं च ।
२७. शरत्रिंशि वेणुगानम् । गोपीनामागमनम् । गोपीभिः कृष्णस्य संवादः । कृष्णस्य तापी रमणं तासां मदं वीक्ष्यादर्शनं च ।
२८. गोपीनां पश्चात्तापः । कृष्णान्वेषणम् । कृष्णेन सह गताया गोप्या अवस्था । चन्द्रास्तमयश्च ।
२९. गोपीगीता ।
३०. कृष्णस्याविर्भावः । गोपीनां हर्षः । तासां साकूतप्रश्नः कृष्णस्योत्तरं च ।
३१. रासोत्सवः । कृष्णकृतगोप्यभिर्मानविषये राज्ञः शुकस्योत्तरं च ।
३२. देवयात्रायामम्बिकावने नन्दस्याजगरेण श्रासः । कृष्णस्य तन्मोचनम् । अजगरस्य सुदर्शनविद्यापरत्वप्राप्तिः कृष्णं स्तुत्वा यमनम् । शङ्खचूडवधश्च ।
३३. वेणुगीता ।
३४. वृषभरूपिणोऽरिष्टासुरस्य वधः । ततो नारदेनागत्य कंसाय तज्जन्मरहस्यकथनम् । कंसस्य मन्त्रालोचनम् । रामकृष्णौ इन्तुं गोकुलं प्रति केशिनः प्रेषणम् । कुवलयापीडेन तयोर्वधं विचिन्त्य धनुषांगमिषेण रामकृष्णानेनुमङ्कृतस्य गोकुलप्रेषणम् ।
३५. ब्रजमागतस्य केशिनः कृष्णेन वधः । नारदेन कृष्णस्य भाविकार्यशंसनम् । ज्योत्सामुरवधश्च ।
३६. अक्रूरस्य कृष्णसन्धिन्नयना गोकुलप्राप्तिः । रामकृष्णदर्शनं तत्कृतसत्कारश्च ।
३७. परदिनेऽक्रूणे कंससन्देशस्य कथनम् । गोपानां प्रयाणसम्भ्रमः । गोपीनां खेदः । रामकृष्णावादायाङ्कुरस्य ततो रथे प्रस्थानम् । मध्येमार्गे यमुनायां भगवद्दर्शनं च ।
३८. अक्रूरस्तोत्रम् ।
३९. रथं प्राप्य पुनः प्रस्थानम् । मधुराप्राप्तिः । गोपैः सह मधुरादर्शनम् । रजकप्रसङ्गः । वायकस्य सुदासः कृष्णसेवा ।
४०. पुनर्मार्गे त्रिवक्राया अनुभवः । ततो धनुस्शलां प्रविश्य धनुर्भद्रः । कंसस्य त्रासो दुग्धशकुनानि प्रजागरश्च । परदिने मध्येषु सर्वेषां समावेशः ।
४१. कुवलयापीडं हत्वा रामकृष्णयो रत्नप्रवेशः । प्रजानां कृष्णरामविक्रमसंस्तवनम् । महपुङ्गे चाणूरस्य कृष्णाह्वानम् ।
४२. कृष्णचाणूरयोर्बलमुष्टिकयोर्निपुट्टम् । शीणामनुकम्पा । चाणूरमुष्टिकयोर्वधः । साधूनां हर्षः । कंसवधः । पित्रोर्मोचनं तत्पदाभिषेकनन्दनं च ।
४३. कृष्णेन स्वचाचा पित्रोर्मोहनम् । उग्रसेनाभिषेकः । विदेशादाकार्यं यदूनां मधुरायां निवेशः । नन्दं सान्त्वन्य ब्रजं प्रति प्रेषणम् । रामकृष्णयोरुपनयनं सान्दीपनी वासो गुह्यदक्षिणादानं च ।
४४. कृष्णेनोद्धवं सन्दिश्य ब्रजं प्रति प्रेषणम् । तस्य नन्दगृहप्रवेशः । कृष्णं संस्मृत्य नन्दस्याधुमोचनम् । उद्धवेन तस्य सान्त्वनं च ।
४५. रहस्युद्धवेन गोपीनां संवादः । भ्रमरगीतम् । उद्धवेन गोपीनां संस्तवः कृष्णसन्देशाहरणं च । कृष्णं तद्विहारं च संस्मृत्य गोपीनां कृष्णकुशलप्रश्नः ।
४६. उद्धवः न तत्र कतिपयमासान् समुष्य मनसा गोपीः संस्तुत्य प्रतिनिवर्तनम् ।
४७. कृष्णस्य त्रिवक्रगृहप्रवेशस्तदनुग्रहश्च । पश्चादङ्कुरगृहं गत्वा पाण्डवक्षेमविज्ञानार्थं हास्तिनपुरं प्रति तस्य प्रेषणम् ।
४८. अक्रूरस्य हास्तिनपुरप्राप्तिः । धृतराष्ट्रवैषम्यं ज्ञात्वा तस्य हितोपदेशः । मधुरामागत्य कृष्णस्य निवेदनं च ।

दशमस्कन्ध उत्तरार्धः ४३५-५३५

४९. अस्तिप्राप्तिभ्यां जरासन्धस्य कंसवधकथनम् । जरासन्धस्य मधुराया रोधः । कृष्णरामयोः प्रतिविधिः । जरासन्धराजयः प्रतिनिवर्तनं च । कृष्णस्य मधुराप्रवेशः ।
५०. मासत्रये पुनर्जरासन्धोद्यमः । रात्रौ यमुनातीरे सेनानिवेशः । कृष्णेन स्वसेनां त्रिधा विभज्यारुणोदयकाल एवाक्रम्य शत्रुसेनायाः शासनम् ।
५१. जरासन्धेन शोणितपुरं गत्वा बाणसाहाय्ययाचना । बाणसेनामन्त्रिद्वयसहितस्य जरासन्धस्य युद्धोद्यमः । रामजरासन्धयोर्युद्धम् । बाणमन्त्रिणोः प्रतिनिवृत्तिश्च ।
५२. अवशिष्टसेनाया अनुत्साहः । जरासन्धं जिघांसतो रामस्याशरीरत्वाण्याः प्रतिनिवृत्तिः । जरासन्धे निवृत्ते रामकृष्णयोर्मधुराप्रवेशः । दुर्गार्थं गोमन्तमुरिष्य प्रचलनम् । मार्गे भार्गवदर्शनम् । तदनुज्ञया कर्वीरपुरं गत्वा सृगालवासुदेवं हत्वा गोमन्तप्राप्तिः ।
५३. रामकृष्णयोर्गोमन्ते प्रसवणे वासः । बलेर्भगवन्किरीटापहारः । गह्वरे तं विजित्य तदानीय कृष्णे समर्पणम् । मासचतुष्टयानन्तरं रामकृष्णयोः प्रतिनिवृत्तिः । जरासन्धस्याष्टादशसङ्ग्रामान् पूर्वं यवनेन मधुराया रोधः । द्वारकानिर्माणं सर्वेषां तत्र निवेशश्च ।
५४. बहिरागत्य कृष्णस्य धावनम् । यवनानुधावनम् । मुचुकुन्दगुहाप्रवेशः । यवननाशः । मुचुकुन्दवृत्तान्तः । तत्स्तोत्रं कृष्णस्यानुग्रहश्च ।
५५. मुचुकुन्दस्य बदरिकागमनम् । यवनसेनापते द्वारकायां नीयमाने मार्गे जरासन्धरोधः । धनं विहाय कृष्णरामाभ्यां पलाय्य गोमन्तगमनम् । गोमन्ते दीपिते तत उन्मुत्थालक्षितं द्वारकागमनं च ।
५६. द्रुपदं पाण्डवैर्बद्धं धुत्वा कृतवर्मणो हस्तिनापुरीश्रेणम् । कृतवर्मणा तत्र गत्वा सर्वं विज्ञायागत्य कृष्णाय निवेदनं च ।
५७. रेवतीबलरामयोर्विवाहकथनम् । रुग्मिणीविवाहोयोगः । रुग्मिण्याः कृष्णस्य ब्राह्मणद्वारा पत्रप्रेषणं च ।
५८. कृष्णेन कुण्डिनं गत्वा यात्राच्छलेन बहिरागताया रुग्मिण्या हरणम् । बलरामेण सेनया सह कुण्डिनं प्रत्यनुगमनम् ।
५९. शिशुपालपक्षीयाणां रामेण सह युद्धम् । पराजितानां जरासुतादीनां प्रतिनिवृत्तिः । अन्यैः शिशुपालसन्तानम् । रुग्मिणः प्रतिश्रवः । युद्धे कृष्णेन तस्य विरूपकरणम् । बलरामस्य तन्मोचनम् । रुग्मिणो भोजकटे वासः । रुग्मिणीकृष्णयोर्द्वारका-गमनं च ।
६०. सत्राजितः स्यमन्तकप्राप्तिः । वने सिंहं प्रसेनस्य जाम्बवता च सिंहस्य वधः । कृष्णस्यान्वेषणं गुहाप्रवेशो जाम्बवतः युद्धं मणिना सह जाम्बवतीमादाय राज्ञे मणिसमर्पणम् । पश्चात्तप्तेन सत्राजिता कृष्णाय सत्यभामाया दानं च ।
६१. पाण्डवान् दधान् धुत्वा कृष्णस्य हस्तिनापुरगमनम् । तदन्तरे शतधन्वना मण्यवै सत्राजितो वधः । अह्नौ मणिं न्यस्य तस्य पलायनम् । कृष्णेनानुगत्य तद्वधः । विमनसो बलरामस्य मिथिलागमनम् । कृष्णेन वाराणसीतोऽक्रूरमानाय्य तत्स्य मणिं प्रदर्श्य पुनस्तस्यैव दद्यात् स्यापवादस्य मार्जनं च ।
६२. कृष्णस्य शक्रप्रस्थे कतिचिन्मासवासः । अर्जुनेन सह मृगयां गतस्य काङ्क्षिन्दीर्शनम् । तामानीय द्वारकायां तद्विवाहः । एवं मित्रविन्दायास्ततो नाश्रितेर्नीलायाध विवाहः ।
६३. कदाचिद् द्वारकामागत्य शक्रेण नरकासुरोपद्रवस्य कथनम् । इन्द्राशसनम् । कृष्णस्य प्राग्व्योतिषगमनम् । मुरेण युद्धा तस्य तत्सुतानां च वधः । ततो नरकस्य निष्क्रमणम् ।
६४. कृष्णनरकयोर्युद्धम् । चक्रेण नरकशिरोपहारः । स्वर्गसम्पदः स्वर्गप्रेषणम् । धरायाः कृष्णस्तवनम् । भगदत्ताज्याभिषेकः । नरकोपकृष्टपोडसहस्रकन्यानां च द्वारकां प्रति प्रेषणम् ।
६५. प्राग्व्योतिषाद् द्वारकां गच्छतः कुण्डल्यादित्ये कुण्डले दातुं स्वर्गगमनम् । शक्रसभायां देवैः सत्यभामाकृष्णयोः पूजा । अदितेरशशिषः । ततः प्रस्थानसमये सत्यभामायाः पारिजातहरणनिर्वन्धः । वृक्ष उन्वाटिते देवैः सह युद्धम् ।
६६. दिक्पालानां कृष्णेन युद्धम् । तेषां पराजयः पलायनं च ।
६७. तत इन्द्रागमनम् । शक्रस्य ज्ञानोदयः क्षमायाचना सर्वस्वनिवेदनं च । ततः पोडशासहस्रकन्याभिः कृष्णस्य द्वारकागमनम् ।

६८. शङ्करमाराध्य कृष्णस्य पुत्रलाभः । अनिर्देशस्य शिशोः शम्भवेण हरणम् । समुद्रे प्राप्तस्य शिशोः शम्भरगृह्णाति । मायावत्या तस्य वर्पनं विद्यादानं च । युद्धे शम्भरं हत्वा रत्या सह प्रसुप्तस्य द्वारकागमनम् ।
६९. पीण्डकस्य द्वारकापथः । कृष्णेन तस्य वधः । तस्य सुतेन सुदर्शनेन कृष्णदहनाय कृत्याया निर्माणम् । कृष्णेन चक्रेण तस्या वाराणस्याश्च दाहनम् ।
७०. सूर्योपरागः । सर्वेषां कुरुध्वेये समन्तपञ्चकगमनम् । कुन्तीवसुदेवसंवादः । सर्वैः कृष्णसौभगस्य द्वारकीकृतां पुण्यस्य च प्रशंसा । एकान्ते कृष्णस्य गोपीभिः समागमस्ताप्तां सान्त्वनं च ।
७१. कृष्णपुषिष्ठिरयोः कुशलप्रश्नः । द्रौपद्यष्टमहिष्यादिसंवादश्च ।
७२. तत्र द्वैपायनादिमुनीनामागमनम् । कृष्णरामयोस्तन्तत्कारः प्रशंसा च । तैः कृता कृष्णस्य स्तुतिः । वसुदेवस्य तान् प्रति कर्मनिर्द्दोषश्रस्तेषामुत्तरं च ।
७३. वसुदेवस्य कृत्विग्वरणम् । तैरुत्तमकल्पेन मत्स्यनुष्ठानम् । नन्दवसुदेवसंवादः । पारिवर्ह स्वीकृत्य सर्वेषां गमनम् । कृष्णस्य वृष्णिभिः सह द्वारकागमनं च ।
७४. मुनिभिर्द्वांशकृष्णमाहात्म्यस्य वसुदेवस्य तत्स्तुतिः । मृतसुतानयने देवकीप्रार्थना । सुतळं गत्वा बलेः पूजां स्वीकृत्य कृष्णस्य वदानयनं मात्रे समर्पणं च ।
७५. रुग्मिण्या साकं कृष्णस्य प्रेमकलहायोगः । रुग्मिण्याः कृष्णवचसां व्याख्यानम् । कृष्णेन तस्याः परिसान्त्वनं च ।
७६. सर्वांसु भार्यासु कृष्णस्यापत्यानि । तेषु प्रधानानां नामानि । अनिरुद्धेन रोचनाया परिणयः । तत्र यूयत्ससह बलरामेण रुग्मिणो वधः ।
७७. बाणासुरकथा चित्रलेखया अनिरुद्धापहरणम्
७८. बाणासुरभुजकुन्तनम्, उपानिरुद्धयोर्विवाहः
७९. कृष्णमहिमानं द्रुपदमागतस्य नारदस्य विविधदम्ब्येषु तस्य बहुविधव्यापारदर्शनम् ।
८०. कृष्णस्य नित्यविधिः । ब्राह्मे मुदूते उत्थानं ध्यानादि सभ्रष्टवेशो मन्त्रणं रथेन बहिर्गमनित्यादि । जरासन्धवारुद्धनृपाणां स्वमोक्षाय दूतप्रेषणम् । नादरागमनं धर्मराजस्य राजसूयसङ्कल्पोक्तिश्च ।
८१. उद्धववचनेन राजदूतं समाश्वास्य प्रेषणम् । प्रयाणसन्नाहः । इन्द्रप्रस्थगमनं युधिष्ठिरादिपूजास्वीकारश्च ।
८२. सभामध्ये युधिष्ठिरस्य क्रतुराजचिकीर्षोक्तिः । कृष्णस्य तदनुमोदनम् । भीमार्जुनाभ्यां सह गत्वा जरासन्धपातनम् । भ्रातॄणां निधानयनं च ।
८३. कृष्णेन जरासन्धवारुद्धानां नृपाणां मोचनं सत्कृत्य स्वस्वस्थानप्रेषणं च ।
८४. राजसूयवर्णनम् । अष्टयपूजावसरे शिशुपालवधश्च ।
८५. राजसूयावभृथसम्भ्रमः । ततः सभायामुपविष्टानां पाण्डवानां वैभववर्णनम् ।
८६. सभायां दुर्योधनप्रवेशः तस्य विभ्रमः । द्रौपद्यादीनां हासः । धर्मराजसान्त्वनमविगणय्य दुर्योधनस्य निर्गमनम् । तत्र नारदस्य सान्त्वोपायोक्तिः ।
८७. कृष्णस्यानुपस्थितौ सान्त्वनं द्वारकाया रोपनम् । यादवानां विशेषतः प्रसुप्तस्य च प्रतिक्रिया । सान्त्वन्निद्रहार्मुर्चितस्य प्रसुप्तस्य सुतेनापवहनम् ।
८८. प्रत्यावृत्य प्रसुप्तेन युधमनो वधः । पीडितस्य सान्त्वस्य ततोऽपचानम् । ततः कृष्णस्य द्वारकागमनम् । कृतवर्ममुत्सेन सर्वैः शान्ता सान्त्वमनुदृत्य युद्धे तद्वपश्च ।
८९. कृष्णस्य द्यूते पाण्डवराजस्य वनगमनस्य च वार्ताप्राप्तिः । वने पाण्डवानां दर्शनं सान्त्वनं च । कृकलासृष्टसङ्घः । स्ववृत्तान्तं कथयित्वा नृगस्य स्वर्गगमनं च ।

९०. बलरामस्य नन्दगोकुलयात्रा । गोपीभिः क्रिडा यमुनायाः कर्षणं च ।
 ९१. बलरामेण सर्वानपकुर्वतो विविदस्य वधः ।
 ९२. साम्नेन स्वयंरस्थाया लक्षणाया हरणम् । कुरूणां तत्रिग्रहः । बलरामस्य द्वितोक्तिः । कीरवाणां दुर्वचनम् । कोपेन बलेन हस्तिनपुरस्य विकर्षणम् । कीरवशराणागतिः । सपुत्रसुपस्य बलरामस्य द्वारकागमनं च ।
 ९३. कृष्णेन मिथिलां गत्वा भुतदेवबहुलाश्वयोरनुग्रहः । ततः प्रतिनिवृत्तिश्च ।
 ९४. शिवस्य शिप्रप्रसादविषये वृकासुरकथा । भगवता शिवस्य सह शान्मोचनं च ।
 ९५. सरस्वतीतटे सत्रमासीनैर्मुनिभिर्भृगुं प्रेष्य हरेः सर्वोत्तमत्वस्य व्यवस्थापनम् ।
 ९६. धृतिगीता ।
 ९७. पाण्डवान् समावचनवासन् भुत्वा कृष्णस्य शस्त्रस्थगमनम् । ततो दीव्यकरणम् । दुर्योधनस्य दुर्बुद्धिः । भारतपुत्रं दुर्योधनविनाशश्च ।
 ९८. बलरामस्य तीर्थयात्रा । नैमिशारण्ये तेन रोमहर्षणस्य वधः । प्रायश्चित्ततया बल्लवधो बत्सरपर्यन्तं तीर्थयात्रा च ।
 ९९. ततः पर्वणि बल्लव (बल्लल)वधः । पुनस्तीर्थयात्राप्रकारः । भीमदुर्योधनयोर्योगादपुद्गलमये । कुरुक्षेत्रप्राप्तिः । अनाहतहितवचनस्य तस्य द्वारकागमनं च ।
 १००. पाण्डवान् राज्ये संस्थाप्य कृष्णस्य द्वारकागमनम् । कुचेलोपाख्यानम् । तत्र कुचेलस्य द्वारकागमनं कृष्णस्य तत्सत्कारः पूर्ववृत्तस्मरणं च ।
 १०१. कृष्णस्य पृथुकादानम् । कुचेलस्य प्रतिनिवृत्तिः । तद्वहवैभवं च ।
 १०२. कृष्णस्याश्वमेधयागानुष्ठानं मध्ये मृतविप्रपुत्रानयनं च ।
 १०३. यमुनायामवधूतानां सपरिवारं द्वारकागमनं च । मध्ये दन्तवक्रोरो दन्तवक्रविदूषयोर्यवध ।
 १०४. द्वारावत्यां पत्नीभिः सहर्षं जलक्रीडादिभिः कृष्णस्य कालपापनम् ।
 १०५. सर्वत आगत्य मुनीनां द्वारकावासः । छत्रियादीनां च तत्रागमनम् । यदुवंशस्य विस्तृतेः श्रेष्ठयस्य च वर्णनम् । भगवन्नुत्तिपूर्वकं शुक्रस्य स्कन्धसमापनं च ।

एकादशस्कन्धः ५३६-५९०

१. कृष्णस्य यदुकुलसञ्जिहीर्षा । पिण्डारकक्षेत्रे यदुकुमारीः साम्बद्वारा क्रीणां हेळनम् । क्रीणां शापः । उग्रसेनस्य मुसलसमर्पणं तेन तस्य विनियोगश्च ।
 २. द्वाकायां वसुदेवनारदसमागमः । वसुदेवस्य भागवतधर्मप्रश्नः । तदुत्तरतया नारदस्य जायन्तेयोपाख्यानप्रक्रमः । विदेहस्य भागवतधर्मविषयः प्रश्नः कचेरुत्तरं च । विदेहस्य भागवतोत्तमलक्षणाश्रो हरेरुत्तरं च ।
 ३. नतो हरिसामर्थ्यविषयः प्रश्नः । अन्तरिक्षस्योत्तरम् । ततो मायातरणोपायप्रश्नः । प्रबुद्धस्य वैराग्यपूर्वकश्रवणादितर्वसमर्पणान्त-साधननिरूपणम् । नारायणस्य स्वरूपस्थितिविषये प्रश्न आविर्होत्रस्योत्तरं च ।
 ४. भगवदयतारलीलप्रश्नः । द्रुमिळस्योत्तरम् । विशेषतः कपिमूर्तिपरस्य नारायणस्य महिमा ।
 ५. हरावभक्तानां निष्ठाविषये प्रश्नः । चमसस्योत्तरम् । युगभेदेन भगवन्मूर्तिविशेषाणां पूजाविष्कारप्रश्नः । करभाननस्योत्तरम् । कलियुगमहिमा । जायन्तेयोपारय्यानसमाप्तिः ।
 ६. ब्रह्मादिभिर्द्वारकामागत्य स्वधाम गन्तुं कृष्णस्य प्रार्थना । कृष्णस्य सम्मतिः । यादवानां प्रभासप्रेषणं द्विजाचारार्थनादेशश्च । उद्धवस्य कृष्णोपसतिः स्वनयनप्रार्थना च ।
 ७. कृष्णेनोद्धवस्य समाधासनम् । उद्धवस्य तन्योपदेशप्रार्थना । तदुत्तरतया कृष्णस्यावधूतयदुसंवादकथनारम्भः । पित्रादिचेष्टितम् ।

८. अवधूतपदसंवादानुवृत्तिः । पिङ्गळादिचेष्टितम् ।
९. कुमार्यादिगुरुभिः शिक्षितस्य निरूपणम् । अवधूतपदसंवादसमाप्तिः ।
१०. कृष्णोद्भवसंवादः । मोक्षसाधनवैराग्यादिनिरूपणं वर्णाश्रमाचारनिरूपणं च । एकजीववादमवलम्ब्योद्भवस्य पूर्वपक्षः ।
११. कृष्णस्योत्तरम् । जीवशब्देस्य जीवभेदस्य च समर्थनम् । साधुस्वभावनिरूपणं विविधाधिष्ठानेषु भगवत्पूजाप्रकारवर्णनं च ।
१२. साधनेषु भक्तेः प्राधान्यमभिधाय गोपीनां प्रशंसा । उद्भवस्य संशयः । ततो वायोः सर्वजीवाधिकयोग्यताप्रशंसा च ।
१३. कृष्णस्य सान्त्विकदेशादिसंभवादेशः । दुःखहेतुत्वं ज्ञात्वाऽपि विषयभोगे प्रवृत्तावुद्भवस्य कारणप्रश्नः । रजोगुणोत्सेकस्य तत्र कारणत्वनिरूपणम् । हंसरूपेण स्वेन सनकादीनामुपदेशस्य निरूपणं च ।
१४. श्रेयसामनेकत्वात् कस्य प्राधान्यमित्युद्भवप्रश्नः । भक्तेः प्राधान्यमित्युत्तरम् । वैराग्यस्यावश्यकत्वं च । भगवतो ध्यानप्रकारनिरूपणं च ।
१५. सिद्धीनां विषय उद्भवप्रश्नः । अष्टौ सिद्धयः प्रधाताः पुनरष्टादशप्रधाता इत्युक्त्वा तत्तत्सिद्धिप्राप्त्यकारणादिनिरूपणम् ।
१६. भगवद्विभूतिविषय उद्भवप्रश्नः । भगवता स्वविभूतीनां वर्णनम् ।
१७. भगवद्वत्त्वायादकवर्णाश्रमाचारविषये प्रश्नः । कृतादिषु विविधवर्णाश्रमधर्मानुष्ठानप्रकारकथनम् । विशेषतो ब्रह्मचर्यगार्हस्थ्ययोर्निरूपणं च ।
१८. वानप्रस्थधर्मस्य यतिधर्मस्य च निरूपणम् ।
१९. भगवता ज्ञाने प्रशंसित उद्भवस्य तादृशज्ञानोपदेशप्रार्थना । भगवता ज्ञानविज्ञानभक्तियोगानामुपदेशः । पुनरुद्भवप्रश्नोत्तरतया यमनियमादिनिरूपणम् ।
२०. विधिनिषेधनिमित्तगुणदोषवर्षविषय उद्भवप्रश्नः । तदुत्तरतयोपोद्घातप्रक्रियया कर्मज्ञानभक्तियोगानां निरूपणम् ।
२१. गुणदोषस्वरूपनिरूपणम् । द्रव्यादीनां शुद्धवशुद्धिकथनम् । भगवन्तं विहाय विषयाशया यागादिकारणे आनन्दस्वस्य वेदस्वरूपस्य तत्तात्पर्यस्य च कथनम् ।
२२. उद्भवस्य तत्त्वानां सङ्ख्याया बुभुत्सा । भगवता विचक्षाभेदेन प्रवृत्तानां गणनानामविरोधस्य समर्थनम् । भगवद्विमुक्तानां देहाद् देहान्नप्राप्तिकथनम् । देहाभिमानत्यागादेशश्च ।
२३. देहाभिमानत्यागविषये भिक्षोः कथा । भिक्षुगीता ।
२४. साङ्ख्योपदेशः । प्राधान्येन सृष्टेः संहारस्य च वर्णनम् ।
२५. गुणानां मिथ्याणामभिधानां च फलकथनम् ।
२६. दुर्लभं मानुषं लब्ध्वा गुणेषु न सज्जेदित्यर्थः ऐक्यापाकथनम् ।
२७. पञ्चराशोकविधिना भगवत्पूजाप्रकारनिरूपणम् ।
२८. दुर्जनसज्जनस्वभावादीनां निन्दनानिन्दनयोरप्रशंसनप्रशंसनयोश्च विधानम् । अभिमाननिमित्तो जीवस्य संसार इति तन्निवृत्तये योगवर्षोपदेशः ।
२९. दुश्चरयोगोपेक्षया सुलभभगवत्प्रीतिकर्षमाणामनुष्ठानविधानम् । कृष्णोद्भवसंवाद अधिकायांदिनिरूपणम् । उद्भवस्य वदरीगमनं च ।
३०. ततो द्वारावत्यां महोत्थाताः । सीतालानां शङ्खोद्धारोपेक्षणमन्येषां प्रभासगमनं च । तत्र मैरव्यानेन यदुक्तलानाः । बलरामस्य योगेन देहत्यागः । कृष्णपादे जराव्यापवेधः । तस्य स्वच्छिषणम् । अवशिष्टकार्यविषये दारुकस्यादेशश्च ।
३१. ब्रह्मादिभिः पुनरागत्य कृष्णस्य स्वधामगमनप्रार्थनम् । कृष्णस्य स्वधामगमनम् । दारुकस्य वसुदेवादीनां वृत्तान्तकथनम् । सीतां यथानयं देहत्यागः । कृष्णावतारचरितध्वन्यादीनां फलभुतिश्च ।

१. कलियुगे भाविनां राजवंशानां कथनम् ।
२. कलियुगे धर्मान्नावर्णनम् । कल्किरूपिणो हरेरवतारमहिमा । राज्यादिभोगस्यानित्यतानिरूपणं च ।
३. राजन्यवृन्दाशिषो हृष्टा वृथिव्या हासः । राज्ञः कलिदोषनिर्हरणोपायप्रश्नः । शुकस्योत्तरम् । कलियुगेऽपि कृतानुवर्तनप्रकारः । कलिदोषशान्त्यै हरिकीर्तनादिविधानम् ।
४. नित्यनैमित्तिकप्राकृतिकात्यन्तिकलयानां वर्णनम् । जातज्ञानस्य तव तक्षकादिभयं नास्तीति शुकेन परीक्षित आश्वासनं च ।
५. राज्ञः स्वधन्यतानिवेदनम् । शुकस्य गमनम् । तक्षकदंशो राज्ञो देहदाहश्च देवदुन्दुभ्यादिमद्रूपोपादि । जनमेजयस्य सर्पयागः । बृहस्पतेस्तन्निवारणं च ।
६. सूतशौनकसंवादे पैलादीनां वेदविभागकरणप्रकारनिरूपणम् । अष्टादशपुराणानां नामनिर्देशश्च ।
७. सूतं सम्भाव्य शौनकादीनां मार्कण्डेयकथाप्रश्नः । सूतस्य प्रतिवचनप्रक्रमः । मार्कण्डेयस्य तपश्चर्या भगवन्साक्षात्कारश्च ।
८. मार्कण्डेयस्य हरिसामर्थ्यदर्शनप्रार्थना । हरेः प्रलयसामर्थ्यप्रकाशनं च ।
९. मुनेर्नारायणशरणागतिः । शिवपार्वत्योर्मार्कण्डेयेन संवादः । वरेण च्छन्दनम् । मार्कण्डेयस्य भगवद्भक्तिवरणं च ।
१०. भगवदाराधन अद्भुताद्भुताकल्पचिन्तनप्रकारनिरूपणम् ।

श्रीमद्भागवतमाहात्म्यम्

श्रीमद्भागवतं नाम पुराणं लोकविश्रुतम् ।	कथं स वैष्णवो ज्ञेयः शास्त्रं भागवतं कलौ ।
शृणुयाच्छ्रद्धया युक्तो मम सन्तोषकारणम् ॥ १ ॥	गृहे न तिष्ठते यस्य श्रपचादधिको हि सः ॥ १३ ॥
नित्यं भागवतं यस्तु पुराणं पठते नरः ।	सर्वस्वेनापि लोकेश कर्तव्यः शास्त्रसङ्ग्रहः ।
प्रत्यक्षरं भवेत्तस्य कपिलादानजं फलम् ॥ २ ॥	वैष्णवस्तु सदा भक्त्या तुष्ट्यर्थं मम पुत्रक ॥ १४ ॥
श्लोकार्थं श्लोकपादं वा नित्यं भागवतोद्भवम् ।	यत्र यत्र भवेत् पुण्यं शास्त्रं भागवतं कलौ ।
पठते शृणुयाद् यस्तु गोसहस्रफलं लभेत् ॥ ३ ॥	तत्र तत्र सदैवाहं भवामि त्रिदशैः सह ॥ १५ ॥
यः पठेत् प्रयतो नित्यं श्लोकं भागवतं सुत ।	तत्र सर्वाणि तीर्थानि नदीनदसरांसि च ।
अष्टादशपुराणानां फलमाप्नोति मानवः ॥ ४ ॥	यज्ञाः सप्तपुरी नित्यं पुण्याः सर्वे शिलोच्चयाः ॥ १६ ॥
नित्यं मम कथा यत्र तत्र तिष्ठन्ति वैष्णवाः ।	श्रोतव्यं मम शास्त्रं हि यशोधर्मजयार्थिना ।
कलिबाह्या नरास्ते वै येऽर्चयन्ति सदा मम ॥ ५ ॥	पापक्षयार्थं लोकेश मोक्षार्थं धर्मबुद्धिना ॥ १७ ॥
वैष्णवानां तु शास्त्राणि येऽर्चयन्ति गृहे नराः ।	श्रीमद्भागवतं पुण्यमायुरारोग्यपुष्टिदम् ।
सर्वपापविनिर्मुक्ता भवन्ति सुखन्दिताः ॥ ६ ॥	पठनाच्छ्रवणाद् वापि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १८ ॥
येऽर्चयन्ति गृहे नित्यं शास्त्रं भागवतं कलौ ।	न भृषन्ति न हृष्यन्ति श्रीमद्भागवतं परम् ।
आस्फोटयन्ति बल्गन्ति तेषां प्रीतो भवाम्यहम् ॥ ७ ॥	सत्यं सत्यं हि लोकेश तेषां स्वामी सदा यमः ॥ १९ ॥
यावद्दिनानि हे पुत्र शास्त्रं भागवतं गृहे ।	न गच्छति यदा मर्त्यः श्रोतुं भागवतं सुत ।
तावत् पिवन्ति पितरः क्षीरं सर्पिर्मधूदकम् ॥ ८ ॥	एकादश्यां विशेषेण नास्ति पापरतस्ततः ॥ २० ॥
यच्छन्ति वैष्णवे भक्त्या शास्त्रं भागवतं हि ये ।	श्लोकं भागवतं चापि श्लोकार्थं पादमेव वा ।
कल्पकोटिसहस्राणि मम लोके वसन्ति ते ॥ ९ ॥	लिखितं तिष्ठते यस्य गृहे तस्य वसाम्यहम् ॥ २१ ॥
येऽर्चयन्ति सदा गेहं शास्त्रं भागवतं नराः ।	सर्वाभ्रमाभिगमनं सर्वतीर्थावगाहनम् ।
प्रीणितास्तैश्च विबुधा यावदाभूतसंश्रवम् ॥ १० ॥	न तथा पावनं नृणां श्रीमद्भागवतं यथा ॥ २२ ॥
श्लोकार्थं श्लोकपादं वा वरं भागवतं गृहे ।	यत्र यत्र चतुर्वक्त्र श्रीमद्भागवतं भवेत् ।
शतशोऽथ सहस्रैश्च किमन्यैः शास्त्रसङ्ग्रहैः ॥ ११ ॥	गच्छामि तत्र तत्राहं गौर्यया सुतवत्सला ॥ २३ ॥
न यस्य तिष्ठते शास्त्रं गृहे भागवतं कलौ ।	मत्कथावाचकं नित्यं मत्कथाश्रवणे रतम् ।
न तस्य पुनरावृत्तिर्याम्यपाशात् कदाचन ॥ १२ ॥	मत्कथाप्रीतमनसं नाहं त्यक्ष्यामि तं नरम् ॥ २४ ॥

श्रीमद्भागवतं पुण्यं दृष्ट्वा नोत्तिष्ठते हि यः । महाराजोपचारैस्तु श्रीमद्भागवतं सुत ।
 सांबत्सरं तस्य पुण्यं बिलयं याति पुत्रक ॥ २५ ॥ भृण्वन्ति ये नरा भक्त्या तेषां बश्यो भवाम्यहम् ॥ २९ ॥
 श्रीमद्भागवतं दृष्ट्वा प्रत्युत्थानाभिवादनैः । समोत्सवेषु सर्वेषु श्रीमद्भागवतं परम् ।
 सम्मानयेत् तं दृष्ट्वा भवेत् प्रीतिर्ममातुला ॥ २६ ॥ भृण्वन्ति ये नरा भक्त्या मम प्रीत्यै च सुव्रत ॥ ३० ॥
 दृष्ट्वा भागवतं दूरात् प्रक्रमेत् सम्मुखं हि यः । भृण्वन्ति ये नरा भक्त्या मम प्रीत्यै च सुव्रत ॥ ३० ॥
 पदे पदेऽश्वमेधस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ २७ ॥ बस्त्रालङ्करणैः पुष्पैर्धूपदीपोपहारकैः ।
 उत्थाय प्रणमेद् यो वै श्रीमद्भागवतं नरः । वशीकृतो ह्यहं तैश्च सत्त्वित्या सत्पतिर्यथा ॥ ३१ ॥
 धनपुत्रांस्तथा दारान् भक्तिं च प्रदाम्यहम् ॥ २८ ॥ (स्कन्दपुराण, विष्णुखण्ड)

श्रीमद्भागवतसप्ताहपारायणस्य दैनन्दिनविश्रामस्थलानि
 निम्नाक्षिप्तपद्येषु निरूपितानि

मनुकर्मसंवादपर्यन्तं प्रथमेऽहनि ।
 भरताख्यानपर्यन्तं द्वितीयेऽहनि वाचयेत् ॥
 तृतीये दिवसे कुर्यात् सप्तमस्कन्धपूरणम् ।
 कृष्णाविर्भावपर्यन्तं चतुर्थे दिवसे वदेत् ॥
 रुक्मिण्युद्वाहपर्यन्तं पञ्चमेऽहनि शस्यते ।
 श्रीहंसाख्यानपर्यन्तं षष्ठेऽहनि वदेत् सुधीः ॥
 सप्तमे तु दिने कुर्यात् पूर्तिं भागवतस्य वै ।
 एवं निर्विघ्नतासिद्धिर्विपर्यय इतोऽन्यथा ॥

भगवद्वादरायणप्रणीतम् श्रीमद्भागवतम्

प्रथमस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

जन्मायस्य यतोऽन्वायादितरतश्चाप्येभ्यः स्वराद्
तेने ब्रह्म हृदा य आदिकवये मुह्यन्ति यं सूरयः ।
तेजोवारिमृदां यथा विनिमयो यत्र त्रिसर्गो मृषा
धाप्ता स्येन सदा निरस्तकुहकं सत्यं परं धीमहि ॥ १ ॥
धर्मः प्रेङ्गितकैतवोऽत्र परमो निर्मत्सराणां सतां
वेद्यं वास्तवमत्र वस्तु शिवदं तापत्रयोन्मूलनम् ।
श्रीमद्भागवते महामुनिकृते किं वाऽपररीश्वरः
सद्यो हृदयमभ्यन्तेऽत्र कृतिभिः शुश्रूषुभिस्तत्त्वज्ञान् ॥ २ ॥

निगमकल्पतरोगलितं फलं
शुकमुखादमृतद्रवसंपुतम्
पिबत भागवतं रसमालयं
मुहुरहो रसिका भुवि भावुकाः ॥ ३ ॥
नैमिषेऽनिमिषक्षेत्रे ऋषयः शीनकादयः
सत्रं सर्गाय लोकाय सहस्रसममासत ॥ ४ ॥
त एकदा तु मुनयः प्रातर्हुतहुताशनाः ।
सत्कृतं सूतमासीनं पञ्चद्विरमादताः ॥ ५ ॥

ऋषयः ऊचुः—
त्वया खलु पुराणानि सेतिहासानि चानप ।
आख्यातान्यप्यपीतानि धर्मशास्त्राणि तान्युत ॥ ६ ॥
यानि वेदविदां श्रेष्ठो भगवान् वादरायणः ।
अन्ये च मुनयः सूत परावरविदो विदुः ॥ ७ ॥
वेत्थ त्वं सीम्य तत्सर्वं तत्त्वतस्तदनुग्रहान् ।
ब्रूयुः त्रिगुणस्य शिष्यस्य गुरवो गुह्यमप्युत ॥ ८ ॥

तत्र तत्राजसाऽपुष्पान् भवता यद्विनिधितम् ।
पुंसामेकान्ततः श्रेयस्तत्रः शंसितुमर्हति ॥ ९ ॥
प्रायेणान्वापुषो मर्त्याः कलावस्मिन् युगे जनाः ।
मन्दाः सुमन्दमतयो मन्दभाग्या ह्युपद्रुताः ॥ १० ॥
भूरीणि भूरिकर्माणि श्रोतव्यानि विभागशः ।
अतः साधोऽत्र यत्सारं समुद्धृत्य मनीषया ।
ब्रूहि ब्रह्मण भूतानां येनात्माऽऽशु प्रसीदति ॥ ११ ॥
सूत जानासि भद्रं ते भगवान् सात्वतां पतिः ।
देवक्यां वसुदेवस्य जातो यस्य चिकीर्षया ॥ १२ ॥
तत्रः शुश्रूषमाणानामर्हस्यद्रानुवर्णितुम् ।
यस्यावतारो भूतानां क्षेमाय विभवाय च ॥ १३ ॥
आपन्नः संसृतिं पोरं यन्नाम विवशो गृणन् ।
ततः सद्यो विमुच्येत यं विभेति स्वयं भवः ॥ १४ ॥
यत्पादसंश्रयाः सूत मुनयः प्रशमायनाः ।
सद्यः पुनन्त्युपसृष्टाः स्वर्धुनीवानुसेवया ॥ १५ ॥
को वा भगवतस्तस्य पुण्यश्लोकेऽवकर्मणः ।
शुद्धिकामो न शृणुयायशः कलिमलापहम् ॥ १६ ॥
तस्य कर्माण्युदाराणि परीणीतानि सूरिभिः ।
ब्रूहि नः श्रद्धाधानानां लीलया दधतः कलाः ॥ १७ ॥
अथाख्याहि हरेर्धाम्न्यवतारकथाः शुभाः ।
लीला विदधतः स्वैरमीश्वरस्यात्ममायया ॥ १८ ॥
यद्यं तु न वितृप्याम उत्तमश्लोकविक्रमैः ।
यच्छृण्वतां रसज्ञानं स्वादु स्वादु पदे पदे ॥ १९ ॥

कृतवान् किल बीर्वाणि सह रामेण केशवः ।
 अतिमत्पर्वाणि भगवान् गूढः कपटमानुषः
 कलिमागतमाज्ञाय क्षेत्रेऽस्मिन् वैष्णवे वषम् ।
 आसीना दीर्घसत्रेण कथायां सक्षणा हरेः

॥ २० ॥

॥ २१ ॥

त्वन्नः सन्दर्शितो धावा दुस्तरं निस्तितीर्षताम् ।

कलिं सत्त्वहरं पुंसां कर्णधार इवार्णवम् ॥ २२ ॥

ब्रूहि योगेश्वरे कृष्णे ब्रह्मण्ये धर्मकर्मणि ।

स्वां काष्ठामधुनोपेतं धर्मः कं शरणं गतः ॥ २३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

इति सम्प्रश्नसम्प्लुष्टो विप्राणां रीमहर्षणिः ।

प्रतिपूज्य बचस्तेषां प्रवक्तुमुपचक्रमे

॥ १ ॥

सूत उवाच—

यं प्रव्रजन्तमनुपेतमपेतकृत्यं

द्विपापनो विरहकातर आजुहाव

पुत्रेति तन्मयतया तरवोऽपि नेदु-

स्तं सर्वभूतहृदयं मुनिमानतोऽस्मि

॥ २ ॥

यः स्यानुभावमखिलधुतिसारमेक-

मध्यात्मदीपमतिरितितीर्षतां तमोऽन्धम्

संसारिणां करुणयाऽऽह पुराणगुहं

तं व्याससुनुमुपयामि गुहं मुनीनाम्

॥ ३ ॥

नारायणं नमस्कृत्य नरत्रैव नरोत्तम ।

देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो ग्रन्थमुदीरये

॥ ४ ॥

मुनयः सापु पृष्टोऽहं भवद्भिलोकमद्भलम् ।

यत्कृतः कृष्णसंप्रश्नो येनात्माऽऽशु प्रसीदति

॥ ५ ॥

स वै पुंसां परो धर्मो यतो भक्तिरपोक्षजे ।

अहंनुक्यव्यवहिता यथाऽऽत्माऽऽशु प्रसीदति

॥ ६ ॥

वायुदेवे भगवति भक्तियोगः प्रयोजितः ।

जनयत्याशु वैराग्यं ज्ञानञ्च यदहंनुकम्

॥ ७ ॥

धर्मः स्यनुष्ठितः पुंसां विश्वस्सेनकथाधराम् ।

नोत्पादयेद्यदि रतिं श्रम एव हि केवलम्

॥ ८ ॥

धर्मस्य ह्यापवर्गस्य नार्थोऽर्थापहं कल्पते ।

नार्थस्य धर्मकान्तस्य कामो लाभाय हि स्मृतः

॥ ९ ॥

कामस्य नेन्द्रियप्रीतिलाभो जीवति यावता ।

जीवस्यातत्त्वजिज्ञासोर्नाथो यथेह कर्मभिः

॥ १० ॥

वदन्ति तत्तत्त्वविदस्तत्त्वं यज्ज्ञानमद्वयम् ।

ब्रह्मेति परमात्मेति भगवानिति शङ्कते ॥ ११ ॥

सत्तामात्रं तु यत्किञ्चित्सदसचाविशेषणम् ।

उभाभ्यां भाष्यते साक्षाद्भगवान् केवलः स्मृतः ॥ १२ ॥

तच्छब्दधाना मुनयो ज्ञानवैराग्ययुक्ता ।

पश्यन्त्यात्मनि चात्मानं भक्त्या धृतगृहीतया ॥ १३ ॥

अतः पुष्पिर्द्विजश्रेष्ठाः वर्णाश्रमविभागाशः ।

स्वनुष्ठितस्य धर्मस्य संसिद्धिर्हरितोपणम् ॥ १४ ॥

तस्मादेकेन मनसा भगवान्सात्वतां पतिः ।

श्रोतव्यः कीर्तितव्यश्च ध्येयः पूज्यश्च नित्यदा ॥ १५ ॥

यदनुध्यायिनो युक्ताः कर्मग्रन्थिनिबन्धनम् ।

छिन्दन्ति कोविदास्तस्य को न कुर्यात्कधारतिम् ॥ १६ ॥

शुश्रूषोः श्रद्धानस्य वासुदेवकथारतिः ।

स्यान्महत्तेजसा विप्राः पुण्यतीर्थनिषेवणान् ॥ १७ ॥

शृण्वतां स्वकथां कृष्णः पुण्यश्रवणकीर्तनः ।

हयन्तस्यो ह्यभद्राणि विधुनोति सुहृत् सताम् ॥ १८ ॥

नष्टप्राप्यभद्रेषु नित्यं भागवतसेवया ।

भगवत्युत्तमश्लोके भक्तिर्भवति नैष्ठिकी ॥ १९ ॥

तदा रजस्तमोभावाः कामलोभादयश्च ये ।

चेत एतैरनाविद्धं स्थितं सत्ये प्रसीदति ॥ २० ॥

एवं प्रसन्नमनसो भगवद्भक्तियोगतः ।

भगवत्तत्त्वविज्ञानं मुक्तसदस्य जायते ॥ २१ ॥

भियते हृदयग्रन्थिच्छिद्यन्ते सर्वसंशयाः ।

क्षीयन्ते चास्य कर्माणि दृष्ट एवात्मनीश्वरे ॥ २२ ॥

अतो वै कवयो नित्यं भक्तिं परमया मुदा ।
वासुदेवे भगवति कुर्वन्त्यात्मप्रसादनीम्
सत्त्वं रजस्तम इति प्रकृतेर्गुणास्ते-
युक्तः परः पुरुष एव इहास्य धत्ते ।
स्थित्यादये हरिर्विराध्वहरेति सञ्ज्ञाः
श्रेयांसि तत्र खलु सत्त्वतर्नी नृणां स्युः
पार्थिवादारुणां धूमस्तस्मादग्निस्त्वयीमयः ।
तमसस्तु रजस्तस्मात्सत्त्वं यद् ब्रह्मदर्शनम्
भेजिरे मुनयोऽथाग्रे भगवन्तमधोऽज्ञजम् ।
सत्त्वं विशुद्धं क्षेमाय कल्पते नेतराविह
मुमुक्षुषां पोरमूढान् हित्वा भूतपतीनय ।
नारायणकलाः शान्ता भजन्ति ह्यनसूयवः
रजस्तमः प्रकृतयः समशीलान् भजन्ति वै ।
पितृभूतप्रजेशादीन् श्रियर्थयप्रज्ञेऽप्यवः

॥ २३ ॥

॥ २४ ॥

॥ २५ ॥

॥ २६ ॥

॥ २७ ॥

॥ २८ ॥

वासुदेवपरा वेदा वासुदेवपरा मत्ताः ।
वासुदेवपरा योगा वासुदेवपराः क्रियाः ॥ २९ ॥
वासुदेवपरं ज्ञानं वासुदेवपरं तपः ।
वासुदेवपरो धर्मो वासुदेवपरा गतिः ॥ ३० ॥
स एवेदं ससर्गाग्रे भगवानात्ममायया ।
सदसद्कृपया चासी गुणमध्याऽनुषो विभुः ॥ ३१ ॥
तथा विलसितेष्पु गुणेषु गुणवानिव ।
अन्नः प्रविष्ट आभाति विज्ञानेन विजृम्भितः ॥ ३२ ॥
यथा व्यवहितो यद्विदोऽरुण्येकः स्वपोनिषु ।
नानेव भाति विशात्मा भूतेषु च तथा पुमान् ॥ ३३ ॥
असी गुणमध्याविर्भूतसूक्ष्मेन्द्रियादिभिः ।
स्वनिर्मितेषु निर्विष्टो भुङ्क्ते भूतेषु तद्गुणान् ॥ ३४ ॥
भावयन्नेष सत्त्वेन लोकान् वै लोकभावनः ।
लीलावताराणुगतस्तिर्यङ्मनसुरादिषु ॥ ३५ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

सूत उवाच-
जगृहे पौरुषं रूपं भगवान् महदादिभिः ।
सम्भूतं पोटशकलमादौ लोकसिसृक्षया
यस्याम्भसि शयानस्य योगनिद्रां वितन्वतः ।
नाभिहृदाम्बुजादासीद्ब्रह्मा विश्वमृजां पतिः
यस्यावयवसंस्थानं कल्पितो लोकविस्तरः ।
तद्वै भगवतो रूपं विशुद्धं सत्त्वमूर्जितम्
पदयन्त्यदो रूपमदभ्यचक्षुषः
सहस्रपादोरुभुजाननाद्भुतम् ।
सहस्रमूर्धध्वणाक्षिनासिकं
सहस्रमौल्यम्बरकुण्डलोद्भसन्
एतज्जानावताराणां निधानं वीजमन्ययम् ।
यस्यांशांशेन सृज्यन्ते देवतिर्यङ्मनरादयः
स एव प्रथमं देवः कीमारं सर्गमास्थितः ।
चचार दुश्चरं ब्रह्मा ब्रह्मचर्यमसंख्यितम्

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

द्वितीयं तु भवायास्य रसातलगतां महीम् ।
उद्धरिष्यन्नुपादत्त पद्मेशः सौकरं वपुः ॥ ७ ॥
तृतीयमृषिसर्गं वै देवर्षित्वमुपेत्य सः ।
तत्र सात्वतमाचष्ट नैष्कर्म्यं कर्मणां यतः ॥ ८ ॥
तुयं धर्मकलासर्गं नरनारायणावृषी ।
भूत्वाऽऽत्मोपशमोपेतमकरोदुद्धरं तपः ॥ ९ ॥
पञ्चमः कपिलो नाम सिद्धेशः कालविज्जितम् ।
श्रोत्रावाऽऽसुरपे सांस्र्यं तत्त्वग्रामविनिर्णयम् ॥ १० ॥
षष्ठमत्रैरपत्यन्त्वं वृतः प्राप्नोऽनसूयया ।
आन्वीक्षिकीमलकाय प्रह्लादादिभ्य ऊचिबान् ॥ ११ ॥
ततः सप्तम आकृत्यां रुचेर्यज्ञोऽभ्यजापत ।
स यामादौः सुरगणैरपात्स्वायं भुवान्तरम् ॥ १२ ॥
अष्टमो मेरुदेव्यां तु नाभेर्जात उरुक्रमः ।
दर्शयन्वन्तं धीराणां सर्वाश्रमनमस्कृतम् ॥ १३ ॥

ऋषिर्ध्याचितो भेजे नयमं पार्थिवं वपुः ।
 दुग्धवानोपधीर्विश्रास्तेनार्यं च उशतमः ॥ १४ ॥
 रूपं स जगृहे मात्स्यं बाधुषान्तरसंत्यये ।
 नान्यारोप्य महीमप्यामपाद्वैवस्वतं मनुम् ॥ १५ ॥
 सुरासुराणामुदधिं मध्नतां मन्दराचलम् ।
 दध्रे कमठरूपेण पृष्ठे एकादशं विदुः ॥ १६ ॥
 धान्यन्तरं द्वादशमं त्रयोदशममेव च ।
 अषाययत्सुधामन्यान् मोहिन्या मोहयन् स्त्रिया ॥ १७ ॥
 चतुर्दशं नारसिंहं विभ्रदैत्येन्द्रमूर्जितम् ।
 ददार करजैरूरावेरकान् कटकृपथा ॥ १८ ॥
 पञ्चदशं वामनकं कृत्वाऽगादध्वरं बलेः ।
 पदत्रयं याचमानः प्रत्यादित्सुखिविष्टपम् ॥ १९ ॥
 अवतारे षोडशमे यच्छन्त्रह्मद्रुहो नृपान् ।
 त्रिःसप्तकृत्यः कुपितो निःशत्रामकरोन्महीम् ॥ २० ॥
 ततः सप्तदशे जातः सत्यवत्यां पराशरात् ।
 चक्रे वेदतरोः शाखा दृष्ट्वा पुंसोऽत्यमेधसः ॥ २१ ॥
 नरदेवत्वमापन्नः सुरकार्यचिकिर्षया ।
 समुद्रनिग्रहादीनि चक्रे वीर्याण्यतः परम् ॥ २२ ॥
 एकोनविंशे विंशतिमे वृष्णिषु प्राप्य जन्मनी ।
 रामकृष्णाविति भुवो भगवानहरद्भारम् ॥ २३ ॥
 ततः कलौ सम्प्रवृत्ते सम्मोहाय सुरद्विषाम् ।
 बुद्धो नाम्ना जिनसुतः कीकटेपु भविष्यति ॥ २४ ॥
 अथासी युगसन्ध्यायां दस्युप्रायेषु राजसु ।
 जनिता विष्णुयशसो नाम्ना कल्की जगत्पतिः ॥ २५ ॥
 अवतारा ह्यसंख्येया हरेः सत्यनिधेर्द्विजाः ।
 यथा विदासिनः कुल्याः सरसः स्युः सहस्रशः ॥ २६ ॥
 ऋपयो मनवो देवा मनुषुत्रा महीजसः ।
 कलाः सर्वे हरेरेव सप्रजापतयः स्मृताः ॥ २७ ॥
 एते स्यांशकलाः पुंसः कृष्णस्तु भगवान् स्वयम् ।
 इन्द्रारिव्याकुलं लोकं मृश्यन्ति युगे युगे ॥ २८ ॥

जन्म गुह्यं भगवतो य एवं प्रयतो नरः ।
 सायम्प्रातर्गृणान् भक्त्या दुःखग्रामाद्विमुच्यते
 एतद्रूपं भगवतो ह्यरूपस्य चिदात्मनः ।
 मायागुणैर्विरचितं महदादिभिरात्मनि
 यथा नभसि मेघीषा रेणुर्वा पार्थिवोऽनिले ।
 एवं द्रष्टार इत्यन्वमारोपितमबुद्धिभिः
 अतः परं यदव्यक्तमव्यूढगुणवृंहितम् ।
 अदृष्टाश्रुतवस्तुत्वान्स जीवो यः पुनर्यतः
 यत्रेमे सदसद्रूपे प्रतिपिडे स्वसंविदा ।
 अविद्ययाऽऽत्मनि कृते इति तद्ब्रह्मदर्शनम्
 यद्येपोपरता देवी माया वैशारदी मतिः ।
 संपन्न एवेति विदुर्महिम्नि स्ये महीयते
 एवं जन्मानि कर्माणि हाकर्तुरजनस्य च ।
 वर्णयन्ति स्म कवयो वेदगुह्यानि हृत्यतेः
 स वा इदं विश्वममोघलीलः
 सृजत्यवत्यन्ति न सज्जतेऽस्मिन् ।
 भुतेषु चान्तर्हित आत्मतन्त्रः
 पाद्वर्गिकं जिप्रति पङ्गुशेः
 न चास्य कश्चिन्निपुणं विधातु-
 रथेति जन्तुः कुमनीष उतितम् ।
 नामानि रूपाणि मनोवचोभिः
 सन्तन्वतो नटचर्यामिबाज्ञः
 स वेद धातुः पदवीं पदस्य
 दुरन्तवीर्यस्य रथाद्रूपाणेः ।
 योऽमायया सन्ततयाऽनुवृत्त्या
 भजेत तत्पादसरोजगन्धम्
 अपेह धन्या भगवन्त इत्थं
 यद्वासुदेवोऽखिललोकनाथे ।
 कुर्वन्ति सर्वात्मक आत्मभूतं
 न यत्र भूयः परिवर्तं उग्रः
 इदं भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसंमितम् ।
 उत्तमशोकचरितं चकार भगवानुपिः

निःश्रेयसाय लोकस्य धन्यं स्वस्त्ययनं महत् ।
तदिदं ग्राहयामास सुतमात्मवतां वरम् ॥ ४१ ॥
सर्ववेदतिहासानां सारं सारं समुद्धृतम् ।
स तु संश्रावयामास महाराजं परीक्षितम् ॥ ४२ ॥
प्रायोपविष्टं गङ्गायां परीतं परमर्षिभिः ।
तस्य कीर्तयतो विप्रा राजर्षेः पूरितं जसः ॥ ४३ ॥

अहं चाध्यगमं तत्र निविष्टस्तदनुग्रहात् ।
सोऽहं यः श्रावयिष्यामि यथाऽधीतं ययामति ॥ ४४ ॥
कृष्णे स्वधामोषगते धर्मज्ञानादिभिः सह ।
कलौ नष्टज्ञां पुंसां पुराणार्कोऽमुनोदितः ॥ ४५ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

इति ब्रुवाणं संस्तूय मुनीनां दीर्घसत्रिणाम् ।
वृद्धः कुन्वपतिः सूतं बह्वचः शीनकोऽब्रवीत् ॥ १ ॥
शीनक उवाच—
सूत सूत महाभाग वद नो वदतां वर ।
कथां भागवतीं पुण्यां यामाह भगवान् शुक्रः ॥ २ ॥
कस्मिन् युगे प्रवृत्तं स्थानं वा केन हेतुना ।
कुतः संचादितः कृष्णः कृतवान् संहितां मुनिः ॥ ३ ॥
तस्य पुत्रो महायोगी समदृक् निर्विकल्पकः ।
एकान्तगतिरुन्निद्रो गूढो मूढ इवेत्येते ॥ ४ ॥
कथमालक्षितः परैः संप्राप्तः कुरुजाद्वलम् ।
उन्मत्तमूकजडवद्विचरन् गजसाहये ॥ ५ ॥
कथं वा पाण्डवेयस्य राजर्षेर्मुनिना सह ।
संवादः समभूततः यत्रैषा सात्वती श्रुतिः ॥ ६ ॥
स गोदोहनमात्रं हि गृहेषु गृहमधिनाम् ।
अवेक्षते महाभागस्तीर्थाकुर्वन्स्तदाश्रमम् ॥ ७ ॥
अभिमन्युसुतं सूतं प्राहुर्भागवतोत्तमम् ।
तस्य जन्म महाधर्म्यं कर्माणि च गृणीहि नः ॥ ८ ॥
स सम्राट् कस्य वा हेतोः पाण्डूनां मानवर्धनः ।
प्रायोपविष्टो गङ्गायामनाहत्यापिराट्श्रियम् ॥ ९ ॥
नमन्ति यत्पादनिकेतमात्मनः
शिवाय चानीय धनानि शत्रवः ।
कथं स धीरः श्रियमद्ग दुस्त्यजा-
मियेष चोत्तममहो महासुभिः ॥ १० ॥

शिवाय लोकस्य भवाय भूतये
य उत्तमद्योकरावण्येना जनाः ।
जीवन्ति नान्मार्पमसौ परां श्रियं
मुमोच निर्वियं कुतः कलेवरम् ॥ ११ ॥
तत्सर्वं नः समाचक्ष्व पृष्टो यदिह किञ्चिन ।
मन्ये त्वां विषये वाचां सातमन्वत्र छान्दसात् ॥ १२ ॥
सूत उवाच—
द्वारे समनुप्राप्ते तृतीये युगपर्यये ।
ज्ञातः पराशरायोगी वासव्यां कलया हरेः ॥ १३ ॥
स कदाचित्सरस्वत्याः उपस्पृश्य जलं शुचिः ।
विचिक्र एक आसीन उदिते रश्मिमण्डले ॥ १४ ॥
परावरजः स कपिः कालेनाव्यकर्तृहसा ।
युगधर्मव्यतिकरं प्राप्तं भुवि युगे युगे ॥ १५ ॥
भीतिकानां च भावानां शक्तिहासं च तत्कृतम् ।
अश्रद्धानाभिः सत्त्वान् दुर्मैधान् हसितापुपुः ॥ १६ ॥
दुर्भगांश्च जनान्वीक्ष्य मुनिर्विव्येन चक्षुषा ।
सर्ववर्णाश्रमाणां यदधी चिरममोघदृक् ॥ १७ ॥
चानुहोत्रं कर्मशुद्धिं प्रजानां वीक्ष्य वैदिकम् ।
व्यदपायज्ञस्तन्त्ये वेदमेकं चतुर्विधम् ॥ १८ ॥
ऋष्यजुःसामाधर्वाख्या वेदाश्चत्वार उद्भूताः ।
इतिहासपुराणं च पञ्चमो वेद उच्यते ॥ १९ ॥
तत्रर्वेदपरः पेलः सामगो जैमिनिः कविः ।
वैशंपायन एवेको निष्पातो यजुषां ततः ॥ २० ॥

अपर्वाङ्गीरसामासीत्सुमंतुर्वारुणो मुनिः ।
 इतिहासपुराणानां पिता मे रोमहर्षणः ॥ २१ ॥
 त एव कपयो वेदं स्वं स्वं व्यस्यन्ननेकधा ।
 शिष्यैः प्रशिष्यैस्तच्छिष्यैर्वेदास्ते शासिनोऽभवन् ॥ २२ ॥
 त एव वेदा दुर्मोर्धार्पण्ये पुरुषैर्यथा ।
 एवं चकार भगवान् व्यासः कृष्णवत्सलः ॥ २३ ॥
 स्त्रीशूद्रद्विजवन्भूनां त्रयी न भुतिगोचरा ।
 कर्मश्रेयसि मूढानां श्रेय एवं भवेदिह ।
 इति भारतमाख्यानं कृपया मुनिना कृतम् ॥ २४ ॥
 एवं प्रवृत्तस्य सदा भूतानां श्रेयसि द्विजाः ।
 सर्वात्मकेनापि यदा नातुष्यत् हृदयं ततः ॥ २५ ॥
 नातिप्रसन्नहृदयः सरस्वत्यास्तटे शुची ।
 वितर्कयन्विविक्तस्य इदं चोवाच धर्मवित् ॥ २६ ॥

भूतव्रतेन हि मया छन्दसि गुरवोऽग्रयः ।
 मानिता निर्व्यलीकेन गृहीतं चानुशासनम् ॥ २७ ॥
 भारतव्यपदेशेन ह्याग्रापार्थः प्रदर्शितः ।
 दृश्यते यत्र धर्मो हि स्त्रीशूद्रादिभिरप्युत ॥ २८ ॥
 अथापि यत मे देहो ह्यात्मा चैवात्मना विभुः ।
 असंपन्न इवाभाति ब्रह्मवर्चस्विसत्तमः ॥ २९ ॥
 किं वा भागवता धर्मा न प्रायेण निरूपिताः ।
 प्रियाः परमहंसानां त एव ह्यप्युतप्रियाः ॥ ३० ॥
 तस्यैव खिन्नमात्मानं मन्यमानस्य स्थितः ।
 कृष्णस्य नारदोऽध्यागादाश्रमं प्रागुदाहृतम् ॥ ३१ ॥
 तमभिज्ञाय सहसा प्रत्युत्थायागतं मुनिम् ।
 पूजयामास विधिबन्धारदं सुरपूजितम् ॥ ३२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

सूत उवाच—
 अथ तं सुखमासीन उपासीनं बृहच्छ्रुवाः ।
 देवर्षिः प्राह विप्रर्षि वीणापाणिः स्मयन्निव ॥ १ ॥
 नारद उवाच—
 पाराशर्यं महाभाग भवतः कचिदात्मना ।
 परितुष्यति शारीर आत्मा मानस एव वा ॥ २ ॥
 जिज्ञासितं सुसंपन्नमपि ते महद्भुतम् ।
 कृतवान्भारतं यस्त्वं सर्वार्थपरिवृंहितम् ॥ ३ ॥
 जिज्ञासितमधीतञ्च ब्रह्म यत्तत्सनातनम् ।
 तथापि शोचस्यात्मानमकृतार्थं इव प्रभो ॥ ४ ॥
 व्यास उवाच—
 अस्येव मे सर्वमिदं त्वयोक्तं
 तथापि नात्मा परितुष्यते मे ।
 तन्मूलमव्यक्तमगाधवोधं
 पृच्छामहे त्वाऽऽत्मभयात्मभूतम् ॥ ५ ॥

स वै भवान् वेदसमस्तगुणं
 उपासितो यः पुरुषः पुराणः ।
 परावरेषो मनसैव विधं
 सृजन्त्यवत्यन्ति गुणैरसद्वः ॥ ६ ॥
 त्वं पर्यटन्नर्क इव त्रिलोकी-
 मन्तश्चरो वायुरिवात्मसाक्षी ।
 परावरे ब्रह्मणि धर्मतो व्रते-
 स्त्रातस्य मे न्यूनमलं विचक्ष्व ॥ ७ ॥
 नारद उवाच—
 भवतानुदितप्रायं यशो भगवतोऽमलम् ।
 येनैवासी न तुष्येत मन्ये तदर्शनं खिलम् ॥ ८ ॥
 यथा धर्मादयो त्वार्था मुनिवर्णानुवर्णिताः ।
 न तथा वासुदेवस्य महिमा ह्यनुवर्णिनः ॥ ९ ॥
 न तद्वचश्चिपदं हरेर्यशो
 जगत्पवित्रं न गृणीत कर्हिचित् ।
 तद्वायसं तीर्थमुशान्ति मानसा
 न यत्र हंसा न्यपतन्मिमंक्षया ॥ १० ॥

त वाग्विसर्गो जनतापविप्रबो
यस्मिन् प्रतिशोकमवद्ववत्यपि ।
नामान्यनन्तस्य यशोकितानि यत्
शृण्वन्ति गायन्ति गृणन्ति साधवः
नैष्कर्म्यमप्यच्युतभाववर्जितं
न शोभते ज्ञानमलं निरञ्जनम् ।
कुतः पुनः शश्वदभद्रमीश्वरे
न चार्पितं कर्म यदप्यकारणम्
अतो महाभाग भवानमोषदह्
शुचिश्रवाः सत्वरतो धृतव्रतः ।
उरुक्रमस्याखिलबन्धमुक्तये
समाधिनाऽनुस्मर यद्विचेष्टितम्
अतोऽन्यथा किञ्चन यद्विचक्षितं
पृथग्दशास्तत्कृतरूपनामभिः ।
न कर्हिचित्कापि च दुःस्थितामति-
लंभते वाताहतनीरवास्पदम्
जुगुप्सितं धर्मकृतेऽनुशासनं
स्वभावरक्तस्य महान् व्यतिक्रमः ।
यद्वाक्यतो धर्म इतीतरस्थितो
न मन्यते तस्य निवारणं जनः
विचक्षणोऽस्याहंति वेदितुं विभो-
रनन्तपारस्य निवृत्तितः सुखम् ।
प्रवर्तमानस्य गुणैरनात्मन-
स्ततो भवान् दर्शय वेष्टितं विभोः
त्यक्त्या स्वधर्मं चरणाम्बुजं हरे-
र्भजन्नपकोऽथ पतेत्ततो यदि ।
यत्र क वा भद्रमभूदमुष्य
को वाऽर्थ आप्तो भजतां स्वधर्मम्
तस्यैव हेतोः प्रपतेत कोविदो
न लभ्यते यद्भ्रमतामुर्प्यथः ।
तद्भ्रम्यते दुःखवदन्यतः सुखं
कालेन सर्वत्र गभीररंहसा

॥ ११ ॥

॥ १२ ॥

॥ १३ ॥

॥ १४ ॥

॥ १५ ॥

॥ १६ ॥

॥ १७ ॥

॥ १८ ॥

न वै जनो जातु कथञ्चन व्रजे-
न्मुकुन्दसेव्यन्यदद्वसंसृतिम् ।
स्मरन्मुकुन्दाहृष्युपगृह्णन् पुन-
र्विहातुमिच्छेन्न रसग्रही जनः
इदं हि विश्वं भगवानिबेतरो
यतो जगत्स्थाननिरोपसंभवः ।
तद्वि स्वयं वेद भवांस्तथापि
प्रदर्शितां भवतः प्रदर्शितम्
त्वमात्मनाऽऽत्मानमर्थेऽमोषदह्
परस्य पुंसः परमात्मनः कलाम् ।
अजं व्रजातं जगतः शिवाय तन्म-
हानुभावाभ्युदयोऽपि गण्यताम्
इदं हि पुंसस्तपसः धृतस्य वा
स्विष्टस्य सूक्तस्य च बुद्धदत्तयोः ।
अधिष्ठितोऽर्थः कथिभिर्निरूपितो
यदुत्तमश्लोकगुणानुवर्णनम्
अहं पुराऽतीतभवेऽभवं मुने
दास्यास्तु कस्याधन वेदवादिनाम् ।
निरूपितो बालक एव योगिनां
शुश्रूषणे प्रावृषि निर्विबधताम्
ते मय्यपेतासितचापलेऽर्भके
दान्ते यत्क्रीडनकेऽनुवर्तिनि ।
चक्रुः कृपां ययपि तुल्यदर्शनाः
शुश्रूषमाणे मुनयोऽल्पधारिणि
उच्छिष्टलेशाननुमोदितो द्विजैः
सकृच्च भुञ्जे तदपास्तकिल्बिषः ।
एवं प्रवृत्तस्य विशुद्धचेतस-
स्तद्धर्म एवाभिरुचिः प्रजापते
तत्रान्वहं कृष्णकथाः प्रगायताम-
नुग्रहेणाशृणवं मनोहराः ।
ताः श्रद्धया मेऽनुसवं विशृण्वतः
प्रियथवस्याह तदाऽभन्मतिः

तस्मिंस्तदा लब्धरुचेर्महामते
 प्रियवचस्यस्त्रलिता मतिर्मम ।
 ययाऽहमेतत्सदसत्स्वमायया
 पश्ये मयि ब्रह्मणि कल्पितं परे ॥ २७ ॥
 इत्थं शरत्प्रावृष्टिकावृत्तं हरे-
 र्विभूषवतो मेऽनुसवं यशोऽमलम् ।
 सङ्गीत्यमानं मुनिभिर्महात्मभि-
 र्भक्तिः प्रवृत्ताऽऽत्मारजस्तमोपहा ॥ २८ ॥
 तस्यैवं मेऽनुरक्तस्य प्रथितस्य हृतेनसः ।
 श्रद्धाधानस्य बालस्य दान्तस्यानुचरस्य च ॥ २९ ॥
 ज्ञानं गुह्यतमं यत्तत्साक्षाद्भगवतोदितम् ।
 अन्ववोचन् गमिष्यन्तः कृपया दीनवत्सलाः ॥ ३० ॥
 येनैवाहं भगवतो वासुदेवस्य वेधसः ।
 मायानुभावमविदं तेन गच्छन्ति तत्पदम् ॥ ३१ ॥
 एतत्संस्मृचितं ब्रह्मन् तापत्रयचिकित्सितम् ।
 यदीदृशे भगवति कर्म ब्रह्मणि भावितम् ॥ ३२ ॥
 आमयोऽयं च भूतानां जायते येन सुव्रत ।
 तदेव ह्यामयद्रव्यं तत्पुनानि चिकित्सितम् ॥ ३३ ॥

एवं नृणां क्रियायोगाः सर्वे संसृतिहेतवः ।
 त एवात्मविनाशाय कल्पन्ते कल्पिताः परे ॥ ३४ ॥
 यदत्र क्रियते कर्म भगवत्परितोषणम् ।
 ज्ञानं यत्तदधीनं हि भक्तियोगसमन्वितम् ॥ ३५ ॥
 कुर्याणां यत्र कर्माणि भगवच्छिक्षयाऽसकृत् ।
 गृणन्ति गुणनामानि कृष्णस्यानुस्मरन्ति च ॥ ३६ ॥
 ॐ नमो भगवते तुभ्यं वासुदेवाय धीमहि ।
 प्रयुष्मायानिरुद्धाय नमः संकर्षणाय च ॥ ३७ ॥
 इति मूर्त्यभिधानेन मन्त्रमूर्तिममूर्तिकम् ।
 यजते यज्ञपुरुषं स सम्पद्यर्शनः पुमान् ॥ ३८ ॥
 इमं स्वधर्मनियममवेत्य मदनुरिक्तम् ।
 अदान्मे ज्ञानमैश्वर्यं स्वस्मिन् भावं च केशवः ॥ ३९ ॥
 त्वमप्यदभ्युत विभुतं विभोः
 समाप्यते येन विदां बुभुक्षितम् ।
 प्रत्याहि दुःखैर्मुहुर्दितात्मनां
 सङ्कल्पनिर्वाणमुशान्तिं नान्यथा ॥ ४० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भगवते प्रथमस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

सूत उवाच-
 एवं निशम्य भगवान् देवपैत्रंन्म कर्म च ।
 भूयः पश्य तं ब्रह्मन् व्यासः सत्यवतीसुतः ॥ १ ॥
 व्यास उवाच-
 भिक्षुभिर्विश्रवसिते विज्ञानादेष्टुभिस्तय ।
 वर्तमानो वयस्याये ततः किमकरोद्भवान् ॥ २ ॥
 स्यायम्भुव कया वृत्त्या वर्तितं ते परं वयः ।
 कथं वेदमुदम्राक्षीः काले प्राप्ते कलेवरम् ॥ ३ ॥
 प्राकृत्यविषयामेतां स्मृतिं ते सुरसत्तम ।
 नरोव्य व्यवधान्काल एष सर्वनिराकृतिः ॥ ४ ॥
 नारद उवाच-
 भिक्षुभिर्विश्रवसिते विज्ञानादेष्टुभिर्मम ।
 वर्तमानो वयस्याये तत एतदकरोपाम् ॥ ५ ॥

एकात्मजा मे जननी योपिन्मूढा च किङ्करी ।
 मय्यात्मजेऽनन्यगती चक्रे सेहानुबन्धनम् ॥ ६ ॥
 साऽस्वतन्त्रा न कल्पाऽसीयोगक्षेमं ममेच्छती ।
 ईशस्य हि वशे लोको योपा दारुमयी यथा ॥ ७ ॥
 अहं च तद्भस्मकुल उपिवांस्तदपेक्षया ।
 दिग्देशकालव्युत्पन्नो बालकः पञ्चहायनः ॥ ८ ॥
 एकदा निर्गतं गेहाहुहन्तीं निशि गां पथि ।
 सर्पोऽदशत्पदा स्पृष्टः कृपणां कालचोदितः ॥ ९ ॥
 तदा तदहमीशस्य भक्तानां समभीप्सितम् ।
 अनुग्रहं मन्यमानः प्रातिष्ठं दिशमुत्तराम् ॥ १० ॥
 स्त्रीतान् जनपदांस्तत्र पुरग्रामव्रजाकरान् ।
 खेटान् पाटनवाटीश्च वनान्युपवनानि च ॥ ११ ॥

विचित्रधानुचित्राद्रीनिभग्रभुजद्रुमान् ।		सत्सेवया दीर्घया धे जाता मयि दृढा मतिः ।	
जलाशयांश्छिजजलाञ्जलिनीः सुरसेविताः	॥ २२ ॥	हित्याऽवयमिमां लोकं गन्ता मञ्जनामसि	॥ २७ ॥
चित्रम्यनः पत्ररथैर्विभ्रमद्रुमरथियः ।		मतिर्मयि निबद्धेऽयं न विषयेत कर्हिचित् ।	
नलवणशरस्तम्बकुशकीचकगह्वरम्	॥ २३ ॥	प्रजासर्गनिरोधेऽपि स्मृतिश्च मदनुग्रहात्	॥ २८ ॥
एक एवातिपातोऽदमद्राशं विपिनं महत् ।		एतावदुक्ता विरराम तन्महद्-	
घोरं प्रतिभयाकारं व्यालोलुःशिवाजिरम्	॥ २४ ॥	भूतं नभोलिङ्गमलिङ्गमीश्वरम् ।	
परिधानेन्द्रियात्माऽहं तृट्परीतो बुभुक्षितः ।		अहं च तस्मै महतां महीयसे	
स्राव्या पीत्वा हृदं नया उपस्पृष्टो गतश्रमः	॥ २५ ॥	शीष्णाऽञ्जनां विदधेऽनुकम्पितः	॥ २९ ॥
तस्मिन्निर्मनुजेऽरण्ये पिप्लोलोपस्य आश्रितः ।		नामान्यनन्तस्य गतत्रयः पठन्	
आत्मनाऽऽत्मानमात्मस्थं यथाश्रुतमचिन्तयम्	॥ २६ ॥	गुह्यानि भ्रदाणि कृतानि च स्मरन् ।	
स्वप्नो मायाऽग्रहः शय्या जाग्रदाभास आत्मनः ।		गां पर्यटन्तुष्टमना गतस्मृदः	
नामरूपक्रियावृत्तिः संविच्छास्त्रं परं पदम्	॥ २७ ॥	कालं प्रतीक्षन्पटो विमत्सरः	॥ ३० ॥
नेन्द्रियार्थं च न स्वप्नं न सुप्तं न मनोरथम् ।		एवं कृष्णमतेर्ब्रह्मसक्तस्यामलात्मनः ।	
न निरोधं चानुगच्छेच्चित्रं तद्गगनपदम्	॥ २८ ॥	कालः प्रादुरभूत्काले विद्युत्सीदामिनी यया	॥ ३१ ॥
स एको भगवानग्रे क्रीडिष्यन्नदिमान्मनः ।		एवं मयि प्रयुधाने शुद्धां भागवतीं तनुम् ।	
सृष्टा विहृत्य तज्जगत्वा उदास्ते केवलः पुनः	॥ २९ ॥	प्रारब्धकर्मनिर्वाणो न्यपतत्पात्रधीतिकः	॥ ३२ ॥
ध्यायतश्चरणाम्भोजं भावनिवृत्तचेतसः ।		कल्पान्त इदमादय शयानेऽम्भस्युदन्वतः ।	
उत्कण्ठाभुकलाक्षस्य हयासीन्मे शनैर्हरिः	॥ ३० ॥	शिशपिष्णोरनुप्राणं विवेशान्तरहं विभोः	॥ ३३ ॥
प्रेमातिभारनिर्मिण्णपुलकाद्गोऽतिनिवृत्तः ।		सहस्रपुगपर्यन्त उन्थापेदं सिमुधतः ।	
आनन्दसंश्रये लीनो नापश्यमभयं मुने	॥ ३१ ॥	मरीचिमिश्रा रूपयः प्राणोऽभ्योऽहं च जङ्घिरे	॥ ३४ ॥
रूपं भगवतो यत्तन्मनःकालं सुखावहम् ।		अन्तर्वह्निश्च लोकान् स्त्रीन् पर्यैम्यस्कन्दितव्रतः ।	
अपश्यन्सहसोत्तम्यो केवलयादुदुर्गमा इव	॥ ३२ ॥	अनुग्रहान्महाविष्णोरविषातगतिः कचिन्	॥ ३५ ॥
दिग्धुस्तदहं भूयः प्रणिधाय मनो हृदि ।		देवदत्तामिमां वीणां स्वरब्रह्मविभूषिताम् ।	
वीथमाणाऽपि नापश्यमवितुम् इवानुरः	॥ ३३ ॥	मूर्च्छयित्वा हरिकपां गायमानधराम्यहम्	॥ ३६ ॥
एवं यत्नतं विजने मामाहागोचरो गिराम् ।		प्रागयतः स्वीयाणि तीर्थपादः प्रियधवाः ।	
गम्भीरस्मरणया वाचा शुचः प्रशमयन्निव	॥ ३४ ॥	आहूत इव मे शीघ्रं दर्शनं यानि चेतसि	॥ ३७ ॥
हन्तास्मिन् जन्मनि भवान्न मां द्रष्टुमिहाहति ।		एतदानुरचितानां मात्रास्यशौच्यया मुहुः ।	
अविषककपायाणां दुर्दर्शोऽहं कुपोगिनाम्	॥ ३५ ॥	अवसिन्धुश्रवो दृष्टो हरिचर्यानुवर्णनम्	॥ ३८ ॥
सकृददर्शितं रूपमेतत्कामाय तेऽनघ ।		यमादिभिर्योगपथैः कामलोभवतो मुहुः ।	
मत्कामः शनैः साधु सर्वान्मुञ्चति हच्छ्रयान्	॥ ३६ ॥	मुकुन्दसेवया यद्वत्तथात्माऽद्धा न शाम्यति	॥ ३९ ॥
		सर्वं तदिदमाख्यातं यत्पृष्टोऽहं त्वयानघ ।	
		जन्मकर्महरस्य मे भवतश्चान्तोपगम्	॥ ४० ॥

सूत उवाच-

एवं सम्भाष्य भगवानारदो वासवीसुतम् ।

आमन्त्र्य वीणां रणयन् ययौ यादृच्छिको यतिः ॥ ४१ ॥

शौनक उवाच-

निर्गते नारदे सूत भगवान्वादारायणः ।

श्रुतवांस्तदभिप्रेतं ततः किमकरोद्विभुः ॥ १ ॥

सूत उवाच-

ब्रह्मनयाः सरस्वत्याः आश्रमः पश्चिमे तटे ।

शम्पाप्राप्त इति प्रोक्तः ऋषीणां सत्रवर्धनः ॥ २ ॥

तस्मिन् ऋष्याश्रमे व्यासो बदरीपण्डमण्डिते ।

आसीनोऽप्युपस्थृष्य प्रणिदधौ मनश्चिरम् ॥ ३ ॥

भक्तियोगेन मनसि सम्यक् प्रणिहितेऽमले ।

अपश्यत् पुरुषं पूर्णं मायां च तदप्राप्तयाम् ॥ ४ ॥

यया संमोहितो जीवः आत्मानं त्रिगुणात्मकम् ।

परोऽपि मनुतेऽनर्थं तत्कृतव्याभिपद्यते ॥ ५ ॥

अनर्थोपशमं साक्षाद्भक्तियोगमधोक्षजे ।

लोकस्याजानतो विद्वांश्चक्रे सान्त्वतसंहिताम् ॥ ६ ॥

यस्यां वै श्रूयमाणायाम् कृष्णे परमपूरुषे ।

भक्तिरुत्पद्यते पुंसां शोकमोहभयापहा ॥ ७ ॥

स संहितां भागवतीं कृत्वा नुक्रम्य चात्मजम् ।

शुकमध्यापयामास निवृत्तिनिरतं मुनिम् ॥ ८ ॥

शौनक उवाच-

स वै निवृत्तिनिरतः सर्वत्रोपेक्षको मुनिः ।

कस्य वा बृहतीमेतामात्मारामः समभ्यसन् ॥ ९ ॥

आत्मारामाश्च मुनयो निग्राह्या अप्युत्क्रमे ।

कुर्वन्त्यहेतुकीं भक्तिं इत्यंभूतगुणो हरिः ॥ १० ॥

हरेर्गुणाक्षिममतिर्भगवान् वादारायणिः ।

अध्यगान्महदश्वानां नित्यं विष्णुजनप्रियम् ॥ ११ ॥

परीक्षितोऽथ राजर्षेः जन्मकर्मविलापनम् ।

संस्थां च पाण्डुपुत्राणां वक्ष्ये कृष्णकथोदयाम् ॥ १२ ॥

अहो देवर्षिर्न्योऽयं यः कीर्तिं शार्ङ्गधन्वनः ।

गायन् माध्व्या गिरा तन्व्या रमयन्त्यातुरं जगन् ॥ ४२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

यदा मृधे कीरवपाण्डवानां वीरेष्वथो वीरगतिं गतेषु ।

वृकोदरोविद्वग्गदाभिमर्शभग्नोरुदण्डे धृतराष्ट्रपुत्रे ॥ १३ ॥

भर्तुः प्रियं द्रोणिरिति स्म पश्यन्

कृष्णामुतानां स्वपतां शिरांसि ।

अपाहरद्विप्रियमेतदस्य

जुगुप्सितं कर्म विगर्हयन्ति ॥ १४ ॥

माता शिशूनां निधनं सुतानां

निशम्य घोरं परितप्यमाना ।

तदारुदद्वाप्यकलाकुलाक्षी तां

सान्त्वयन्नाह कीरटीमाली ॥ १५ ॥

तन्मा शुचस्ते प्रमृजामु भद्रे

यद्ब्रह्मवन्द्योः शिर आततायिनः ।

गाण्डीवमुक्तैर्विशिखैरुपाहरे

त्याक्रम्य यत्सास्यसि नेत्रजेर्जलेः ॥ १६ ॥

इति प्रियां वल्गुविचित्रजल्पैः

स सान्त्वयित्वाऽच्युतमित्रसूतः ।

अभ्यद्रवद्वाति उग्रधन्वा

कषिष्वजो गुरुपुत्रं रथेन ॥ १७ ॥

तमापतन्तं स विलोक्य दूरात्कुमारहोद्विग्रमना रथेन ।

पराद्रवत्प्राणपरीमुख्यां यावद्रमं रुद्रभयावधार्किः ॥ १८ ॥

यदाऽशरणमात्मनमैक्षत आन्तवाहनम् ।

अखं ब्रह्मशिरो मेन आत्मत्राणं द्विजात्मजः ॥ १९ ॥

अधोपस्थृष्य सलिलं सन्दपेऽस्त्रं समाहितः ।

अजानन्नपि संहारं प्राणकृच्छ्रं उपस्थिते ॥ २० ॥

ततः प्रादुष्कृतं तेजः प्रचण्डं सर्वतो दिशम् ।

प्रापतत्तदभिप्रेक्ष्य विष्णुं जिष्णुरुवाच ह ॥ २१ ॥

अर्जुन उवाच-

कृष्ण कृष्ण महाभाग भक्तानामभयद्वर ।

त्वमेको दत्तमानानामपवर्गोऽसि संमृतेः ॥ २२ ॥

त्वमायः पुरुषः साक्षादीश्वरः प्रकृतेः परः ।

मायां व्युदस्य चिच्छक्त्या कैवल्ये स्थित आत्मनि ॥ २३ ॥

स एष जीवलोकस्य मायागंहितचेतसः ।

विधत्सेः स्येन वीर्येण श्रेयां धर्मादिलक्षणम् ॥ २४ ॥

तथाऽयं चाद्यतारस्ते भुवो भारजिह्वीर्षया ।

स्वानामानन्यभावानामनुध्यानाय चासक्तुन् ॥ २५ ॥

किमिदं स्विक्तुतो वेति देव देव न वेद्वधम् ।

सर्वतोमुखप्रापाति तेजः परमदारुणम् ॥ २६ ॥

श्रीभगवानुवाच-

वेन्देदं द्रोणपुत्रस्य ब्राह्मसखं प्रदर्शितम् ।

नैवासी वेद संहारं प्राणवाध उपास्थिते ॥ २७ ॥

न ह्यस्यान्यतमं किञ्चिदसं प्रत्यवकर्षणम् ।

जहस्तेज उन्नद्धमखड्गो ह्यस्तेजसा ॥ २८ ॥

सूत उवाच-

श्रुत्वा भगवता श्रोतं फल्गुनः परवीरहा ।

स्पृष्टाऽपस्तं परिक्रम्य ब्राह्मं ब्राह्मण सन्धे ॥ २९ ॥

संहत्यान्योन्यमुभयोस्तेजसी शरसंबुते ।

आवृत्य रोदसी खं च ववृधातेऽर्कवह्निवन् ॥ ३० ॥

हृष्टऽस्तेजस्तु तपोरक्षोकात्र्यदहन्महन् ।

दत्तमानाः प्रजास्तर्वाः सांवर्तकमसंत ॥ ३१ ॥

प्रजोपह्वयमालक्ष्य लोकव्यतिकरं च तम् ।

मत्तं च बासुदेवस्य संजहारार्जुनो द्वयम् ॥ ३२ ॥

तत आसाद्य तरसा दारुणं गीतमीसुतम् ।

ववन्धामर्षताम्राक्षः पशुं रानया यथा ॥ ३३ ॥

शिविराय निनीपन्तं रज्या वध्या रिपुं बलान् ।

प्राहारजुनं प्रकुपितो भगवानम्बुजेक्षणः ॥ ३४ ॥

मेनं पार्थाहंसि त्रातुं ब्रह्मवन्धुमिमं जहि ।

योऽसावनागसः सुप्तानवधीत्रिषि बालकान् ॥ ३५ ॥

मत्तं प्रमत्तमुन्मत्तं सुप्तं बालं शिष्यं जटम् ।

प्रपन्नं विरपं भीतं न रिपुं हन्ति धर्मवित् ॥ ३६ ॥

स्वप्राणान् यः परप्राणैः प्रपुष्पात्यपृणः खलः ।

तद्वधस्तस्य हि श्रेयः यदोषायात्पथः पुमान् ॥ ३७ ॥

प्रतिभुतं च भवता पाञ्चाल्यै भृषवतो मम ।

आहरिष्ये शिरस्तस्य यस्ते मानिनि पुत्रहा ॥ ३८ ॥

तदसी वध्यातां पाप आतताप्यात्मवन्बुहा ।

भर्तुश्च विप्रिष्यं वीर कृतयान्कुलपांसनः ॥ ३९ ॥

एवं परीक्षता धर्मं पार्थः कृष्णेन चोदितः ।

नैच्छद्भक्तुं गुरुसुतं ययप्यात्महनं महान् ॥ ४० ॥

अघोपेत्य स्वशिविरं गोविन्दप्रियसारथिः ।

न्यवेदयत्तं प्रियायै शोचन्त्या आत्मजान् हतान् ॥ ४१ ॥

तथाऽऽहृतं पशुवन्पाशावद्धं

अवाह्मुसं कर्मजुगुप्सितेन ।

निरीक्ष्य कृष्णाऽपकृतं गुरोः सुतं

वामस्वभावा कृपया ननान् ॥ ४२ ॥

उवा च चासहन्त्यस्य बन्धनानयनं सती ।

मुच्यतां मुच्यतामेप ब्राह्मणो नितरां गुरुः ॥ ४३ ॥

सरहस्यो धनुर्वेदः सविसर्गोपसंयमः ।

अखग्रामथ भवता शिक्षितो वदनुग्रहान् ॥ ४४ ॥

स एष भगवान् द्रोणः प्रजारूपेण वर्तते ।

तस्यात्मनोऽर्धं पठ्यास्ते नान्यवाद्दीरसूः कृपी ॥ ४५ ॥

तद्धर्मज्ञ महाभाग भवद्विः कीरवं कुलम् ।

वृजिनं नाहति शत्रुं पूज्यं वन्द्यमभीक्ष्णसाः ॥ ४६ ॥

मा रोदीदस्य जननी गीतमी पतिदेवता ।

यथाऽहं मृतवत्ताऽऽर्ता रोदिम्यधुमुखी मुहुः ॥ ४७ ॥

यैः कोपितं ब्रह्मकुलं राजन्यैरकृतात्मभिः ।

तत्कुलं प्रदहत्याशु सानुबन्धं शुचार्पितम् ॥ ४८ ॥

सूत उवाच-

धर्म्यं न्याय्यं सकरुणं निर्व्यलीकं समं महन् ।

राजा धर्मसुतो राक्ष्याः प्रत्यनन्दद्वयो द्विजाः ॥ ४९ ॥

नकुलः सहदेवश्च युयुधानो धनञ्जयः ।
 भगवान् देवकीपुत्रो ये चान्ये याश्च योषितः ॥ ५० ॥
 तत्राहामर्षितो भीमः तस्य श्रेयान् वधः स्मृतः ।
 न भर्तुर्नान्नभार्यै योऽहन्सुप्तान् शिशून् वृषा ॥ ५१ ॥
 निशाम्य भीमगदितं द्रौपद्याश्च चतुर्भुजः ।
 आलोक्य वदनं सस्युरिदमाह हसन्निव ॥ ५२ ॥
 श्री भगवान् उवाच—
 ब्रह्मवन्धुर्न हन्तव्य अततायी वधार्हणः ।
 मयैवोभयमाज्ञातं परिपाल्यनुशासनम् ॥ ५३ ॥

कुरु प्रतिश्रुतं सत्यं यत्तत् सान्त्वयता प्रियाम् ।
 प्रियं च भीमसेनस्य पाञ्चाल्यै मत्तमेव च ॥ ५४ ॥
 सूत उवाच—
 अर्जुनः सहसाऽऽश्लाय हरेर्हार्दमधासिता ।
 मणिं जहार मूर्धन्यं द्विजस्य सहमूर्धजम् ॥ ५५ ॥
 विमुच्य रजानाबद्धं बालहन्त्याहतप्रभम् ।
 तेजसा मणिना हीनं शिविरान्निरवापयन् ॥ ५६ ॥
 बन्धनं द्रविणादानं स्थानान्निर्वापणं तथा ।
 एष हि ब्रह्मवन्धूनां वधो नान्योऽस्ति दैहिकः ॥ ५७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

सूत उवाच—
 पुत्रशोकातुराः सर्वे पाण्डवाः सह कृष्णया ।
 स्वानां मृतानां यत्कृत्यं चकुर्निर्हरणादिकम् ॥ १ ॥
 अथो निशामयामास कृष्णाया भगवानपुरा ।
 पतितायाः पादमूले रुदन्या यत्प्रतिश्रुतम् ॥ २ ॥
 पश्य राक्षसिदारांस्ते रुदतो मुक्तमूर्धजान् ।
 आलिङ्ग्य स्वपतीन् भीमगदाभग्नोरुवक्षसः ॥ ३ ॥
 अथ ते सम्प्रेतानां स्वानामुदकमिच्छताम् ।
 दातुं सकृष्णा गङ्गायां पुरस्कृत्य ययुषियः ॥ ४ ॥
 ते निनीयोदकं सर्वे विलप्य च भृशं पुनः ।
 आप्नुता हरिपादाब्जरजःपूतसरिजले ॥ ५ ॥
 तत्रासीनं कुरुपतिं धृतराष्ट्रं सहानुजम् ।
 गांधारीं पुत्रशोकार्तां वृथां कृष्णां च माधवः ॥ ६ ॥
 सान्त्वयामास मुनिभिर्हंतपुत्राञ्छुचापिपान् ।
 भूतेषु कालस्य गतिं दर्शयन्नप्रतिक्रियाम् ॥ ७ ॥
 घातयित्वाऽञ्जुतो राज्ञ्याः कचस्पर्शहतायुषः ।
 सापयित्वाऽज्ञानशत्रोः स्यारज्यं कितवैर्हंतम् ॥ ८ ॥
 याजयित्वाऽथमैधेनं त्रिभिरुक्तमकल्पकैः ।
 तद्यशः पावनं दिक्षु शतमन्योरिवातनोन् ॥ ९ ॥

आमन्त्र्य पाण्डुपुत्रांश्च शीनेयोद्धवसंपुतः ।
 द्वेषायनादिभिर्विष्टैः पूजितैः प्रतिपूजितः ॥ १० ॥
 गन्तुं कृतमतिर्ब्रह्मन् द्वाकां रथमास्थितः ।
 उपलेभेऽभिषायन्तीमुत्तरां भयविह्वलाम् ॥ ११ ॥
 उत्तरा उवाच—
 पाहि पाहि महायोगिन् देव देव जगत्यते ।
 नान्यं त्वदभयं पश्ये यत्र मृत्युः परस्परम् ॥ १२ ॥
 अभिद्रवति मामीश शरस्तप्तायसो विभो ।
 कामं दहतु मां नाथ मा मे गर्भो निपात्यताम् ॥ १३ ॥
 सूत उवाच—
 उपधार्य वचस्तस्याः भगवान्भक्तवत्सलः ।
 आपाण्डवमिदं कर्तुं द्रौणेरस्त्रमवुध्यत ॥ १४ ॥
 तर्ह्येषां भृगुश्रेष्ठ पाण्डवाः पञ्चसायकान् ।
 आत्मनोऽभिमुखान् दीप्तानालक्ष्यास्त्रणुपादतुः ॥ १५ ॥
 व्यसनं वीक्ष्य तत्तेषां अनन्यविषयात्मनाम् ।
 सुदर्शनेन स्वास्त्रेण स्वानां रक्षां व्यधाद्विभुः ॥ १६ ॥
 अन्तस्थः सर्वभूतानामात्मा योगेश्वरो हरिः ।
 स्वमाययाऽवृणोद्गर्भं वैराट्याः कुरुतन्तये ॥ १७ ॥

ययप्यसं ब्रह्मशिरस्त्वमोघं चाप्रतिक्रियम् ।
 वैष्णवं तेज आसाद्य समशाम्यद् भृगूद्ब्रह्म ॥ १८ ॥
 मा मस्या ह्येतदाध्वं सर्वार्थमयेऽच्युते ।
 य इदं मायया देव्या सृजत्यवति हन्त्यजः ॥ १९ ॥
 ब्रह्मतेजो विनिर्मुक्तैरात्मजैस्सह कृष्णया ।
 प्रयाणाभिमुखं कृष्णमिदमाह पृथा सती ॥ २० ॥
 पृथा उवाच-
 नमस्ये पुरुषं त्यागमीश्वरं प्रकृतेः परम् ।
 अलक्ष्यं सर्वभावानामन्तर्बहिरपि ध्रुवम् ॥ २१ ॥
 मायाजवनिकाच्छन्नो मयाऽधोऽक्षज मर्त्यया ।
 न लक्ष्यसे मूढदशा नदो नाटवचरो यथा ॥ २२ ॥
 तथा परमहंसानां मुनीनाममलात्मनाम् ।
 भक्तियोगविधानार्थं कथं पश्येमहि स्त्रियः ॥ २३ ॥
 कृष्णाय वासुदेवाय देवकीनन्दनाय च ।
 नन्दगोपकुमाराय गोविन्दाय नमो नमः ॥ २४ ॥
 नमः पट्टजनाभाय नमः पट्टजमालिने ।
 नमः पट्टजनेत्राय नमस्ते पट्टजांग्रये ॥ २५ ॥
 यथा हृषीकेश खलेन देवकी
 कंसेन रुद्धातिचिरं मुचार्पिता ।
 विमोचिताऽहं च सहात्मजा विभो
 त्वर्यव नाथेन मुहुर्विपद्गणात् ॥ २६ ॥
 विषान्महाघ्नैः पुरुषाददंशना-
 दसत्सभायाः वनवासकृच्छृतः ।
 मृधे मृधेऽनेकमहारथास्ततो
 द्रोण्यस्तथास्म त्रैऽभिरक्षिताः ॥ २७ ॥
 विषदः सन्तु नः शशन्नत्र तत्र जगत्पते ।
 भवतो दर्शनं यत्स्यादपुनर्भवदर्शनम् ॥ २८ ॥
 जन्मैश्वर्यश्रुतश्रीभिर्यमानमदः पुमान् ।
 नाहं इत्यभिधातुं वै त्वामकिञ्चनगोचरम् ॥ २९ ॥
 नमोऽकिञ्चनविज्ञाय निपूतगुणवृक्षये ।
 आत्मारामाय शान्ताय केवल्यपतये नमः ॥ ३० ॥

मन्ये त्वां कालमीशानं अनादिनिधनं परम् ।
 समं चरन्तं सर्वत्र भूतानां यन्मिथः कलिः ॥ ३१ ॥
 न वेद कश्चिद्भगवन्धिकीर्षितं ।
 तयेहमानस्य नृणां विडम्बनम् ।
 न यस्य कश्चिद्विषयितोऽस्ति कश्चिन् ।
 द्वेषश्च यस्मिन् विषमा मतिर्नृणाम् ॥ ३२ ॥
 जन्म कर्म च विशात्मन्नजस्याकनुरात्मनः ।
 तिर्यङ्मृगशुष्यादस्मू तदत्यन्तविडम्बनम् ॥ ३३ ॥
 गोप्याददे त्वपि कृतागसि दाम तावद्
 या ते दशाधुकलिलाञ्जनसम्भ्रमाधम् ।
 यत्र च विनम्य भयभावनया स्थितस्य
 सा मां विमोहयति भीः प्रति यं विभेति ॥ ३४ ॥
 केचिदाहुरजं जातं पुण्यशोकस्य कीर्तये ।
 यदोः प्रियस्यान्ववाये मलयस्येव चन्दनम् ॥ ३५ ॥
 अपरे यमुदेवस्य देवक्यां याचितोऽभ्यागात् ।
 अजस्रस्यमस्य क्षमाय वधाय च सुरद्विषाम् ॥ ३६ ॥
 भारावतारणायान्ते भुवो नाव इवोदधी ।
 सीदन्त्या भूतिभारेण जातो ह्यात्मभुवाऽर्षितः ॥ ३७ ॥
 भावेऽस्मिन् क्रिश्यमानानामवियाकामकर्मभिः ।
 श्रवणस्मरणाहाणि करिष्यन्निति केचन ॥ ३८ ॥
 धुष्वन्ति गाथन्ति गृणन्त्यभीक्ष्णशः
 स्मरन्ति नन्दन्ति तवेहितं जनाः ।
 त एव पश्यन्त्यचिरेण तावकं
 भवप्रवाहोपरमं पदाम्बुजम् ॥ ३९ ॥
 अप्यय नस्त्यं स्वकृतेहितः प्रभो
 जिहाससि स्त्विसुहृदोऽनुजीविनः ॥
 येषां न चान्यद्भवतः पदाम्बुजा-
 त्परायणं राजसु योजिताहंसात् ॥ ४० ॥
 ते वयं नामरूपाभ्यां यदुभिः सह पाण्डवाः ।
 भवतो दर्शनं यद्दि हृषीकाणामिवेशितुः ॥ ४१ ॥
 नेयं शोभिष्यते तत्र यथेदानीं गदाधर ।
 त्वत्पदेराक्षिता भाति स्वलक्षणविलक्षितैः ॥ ४२ ॥

इमे जनपदाः स्वृद्धाः सुपक्षीपथिवीरुपः ।
 वनाद्रिनयुदन्वन्तो ह्येधन्ते तव वीक्षिताः ॥ ४३ ॥
 अथ विज्ञेश विशात्मन् विश्वमूर्ते स्वकेषु मे ।
 स्नेहाशासिमिं छिन्दि ध्रुवं पाण्डुषु वृष्णिषु ॥ ४४ ॥
 त्वयि मेऽनन्यविषया मतिर्मधुपतेऽसकृत् ।
 रतिमुद्रवहतादद्या गन्नेवौषमुदन्वति ॥ ४५ ॥
 श्रीकृष्ण कृष्णसख वृष्णिवृषावनिधुक्
 राजन्यवंशदहनामरवन्वयवीर्य ।

गोविन्द गोद्विजसुरार्तिहरावतार
 योगेशराखिलगुरो भगवन्नमस्ते ॥ ४६ ॥
 सूत उवाच—
 पृथयेत्थं कलपदेः परिगीताखिलोदयः ।
 मन्दं जहास वैकुण्ठो मोहयन् योगमायया ॥ ४७ ॥
 तां वादमित्युषामन्य प्रविश्य गजसाहयम् ।
 स्त्रियश्च स्वपुरं यास्यन् प्रेम्णा राज्ञा निवारितः ॥ ४८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

सूत उवाच—
 व्यासायैरीशरोहाद्वैः कृष्णेनाद्भुतकर्मणा ।
 प्रबोधितोऽपीतिहासैः नाबुध्यत शुचापितः ॥ १ ॥
 आह राजा धर्मसुतः चिन्तयन् सुहृदां यथम् ।
 प्राकृतेनात्मना विश्राः स्नेहमोहवशं गतः ॥ २ ॥
 अहो मे पश्यताज्ञानं हृदि रूढं दुरात्मनः ।
 पारक्यस्यैव देहस्य बह्मीऽक्षोहिणीर्हताः ॥ ३ ॥
 न मे स्यान्निरयान्मोक्षो ह्यपि वर्षाभुतायुतेः ।
 बालद्विजसुहृन्मित्रपितृभ्रातृगुरुद्वयः ॥ ४ ॥
 नैनो राज्ञः प्रजाभर्तुः धर्मो युद्धे यथो द्विषाम् ।
 इति मे न तु बोधाय कल्पते शाश्वतं वचः ॥ ५ ॥
 स्त्रीणां मद्गतबन्धूनां द्रोहो योऽसाविहान्वितः ।
 कर्मभिर्हयमेधीयेनाहं कल्पो व्यपोहितुम् ॥ ६ ॥
 यथा पद्मेन पद्मम् सुरया वा सुराकृतम् ।
 भूतान्यां तथैवेतां न यज्ञो मारुतमर्हति ॥ ७ ॥
 सूत उवाच—
 इति भीतः प्रजाद्रोहात्सर्वधर्मविविक्तस्या ।
 ततो विशसनं प्रापायत्र देयव्रतोऽपतन् ॥ ८ ॥
 तदा तद्भातरः सर्वे सदधैस्त्वन्यभूषितेः ।
 अन्वगच्छन् रथेर्विप्राः व्यासधीम्यादयस्तथा ॥ ९ ॥
 भगवानपि विप्रप्रे रथेन सथनअयः ।
 स तेव्यरोचत नृपः कुबेर इय गुह्यवैः ॥ १० ॥

एष्टा निपतितं भूमौ दिवश्चतुर्भुजमिवामरम् ।
 प्रणेमुः पाण्डवा भीष्मं सानुगाः सहचक्रिणः ॥ ११ ॥
 तत्र ब्रह्मर्षयः सर्वे देवर्षयश्च सत्तम ।
 राजर्षयश्च तत्रासन् द्रष्टुं भरतपुत्रवत् ॥ १२ ॥
 पर्वतो नारदो धीमन् भगवान् वादरायणः ।
 वृहदथो भरद्वाजः सशिष्यो रेणुकासुतः ॥ १३ ॥
 वसिष्ठ इन्द्रप्रमदक्षितो गृत्समदोऽसितः ।
 कक्षीवान् गीतमोऽत्रिश्च कौशिकोऽथ सुदर्शनः ॥ १४ ॥
 अन्ये च मुनयो ब्रह्मन् ब्रह्मरातादयोऽमलाः ।
 शिष्यरूपेता आजगमुः कश्यपाद्विरसादयः ॥ १५ ॥
 तान् समेतान् महाभाग उपलभ्य वसूतमः ।
 पूजयामास धर्मज्ञो देशकालविभागवित् ॥ १६ ॥
 कृष्णं च तत्रभावज् आसीनं जगदीश्वरम् ।
 हृदिस्थं पूजयामास माययोपातविग्रहम् ॥ १७ ॥
 पाण्डुपुत्रानुपासीनान् प्रश्रयप्रेमसन्नतान् ।
 अभ्याचष्टानुरागासीरन्धीभूतेन चक्षुषा ॥ १८ ॥
 भीष्म उवाच—
 अहो कष्टमहोऽन्याय्यं ययूषं धर्मनन्दन ।
 जीवितुं नार्हथ क्लिष्टं विप्रधर्माञ्चुताभयाः ॥ १९ ॥
 संस्थितेऽतिरथे पाण्डो पृथा वालप्रजा वधुः ।
 युष्मत्कृते बहून् क्लेशान् प्राप्ताऽऽतोऽकवती यथा ॥ २० ॥

सर्वं कालकृतं मन्ये भवतां च यदप्रियम् ।		दानधर्मान् राजधर्मान् मोक्षधर्मान् विभागशः ।	
सकालो यदृशे लोको वायोरिव घनावलिः ॥ २१ ॥	॥ २१ ॥	स्त्रीधर्मान् भगवद्धर्मान् समासव्यासयोगतः ॥ ३४ ॥	॥ ३४ ॥
यत्र धर्ममुतो राजा गदापाणिर्वृकोदरः ।		धर्मार्यकाममोक्षांश्च सहोपायान् यथा मुने ।	
कृष्णोऽस्त्री गाण्डिवं चापं सुहृत्कृष्णस्ततो यित् ॥ २२ ॥	॥ २२ ॥	नानास्थानेतिहासेषु वर्णयामास तन्वयित् ॥ ३५ ॥	॥ ३५ ॥
न तस्य कर्हिचिद्राजन् पुमान् वेद विधित्सितम् ।		धर्मान् प्रवदतस्तस्य स कालः प्रत्युपस्थितः ।	
यद्विजिज्ञासया युक्ताः मुह्यन्ति कथयोऽपि हि ॥ २३ ॥	॥ २३ ॥	यो योगिनश्छन्दमृत्योर्वाञ्छितस्तन्सूत्ररापणः ॥ ३६ ॥	॥ ३६ ॥
तस्माज्जगद्व्यतन्त्रं व्यवस्य भरतर्षभ ।		तदोपसंहृत्य गिरं सहस्रणीः	
तस्यानुविहितोऽनाथा नाथ पाहि प्रजाः प्रभो ॥ २४ ॥	॥ २४ ॥	विमुक्तसङ्गं मन आदिपूरुषे ।	
एष धं भगवान् साक्षादायो नारायणः पुमान् ।		कृष्णं लसन्तीतपटे चतुर्भुजे	
मोहयन् मायया लोकं गूढश्चरति वृष्णिषु ॥ २५ ॥	॥ २५ ॥	पुरः स्थितेऽमीलितहाव्यधारयत् ॥ ३७ ॥	॥ ३७ ॥
अस्यानुभ्रायं भगवान् वेद गुरुधृतमं शिवः ।		विशुद्धया धारणया धृताशुभः	
देवर्षिर्नारदः साक्षाद्भगवान् कपिलो नृप ॥ २६ ॥	॥ २६ ॥	तदीश्वर्येषाम्शु गतापुधव्यधः ।	
यं मन्यसे मातुलेयं प्रियं मित्रं सुहृन्मम ।		निवृत्तसर्वेन्द्रियवृत्तिविभ्रमः	
अकरोः सचिवं द्रुतं सीहृदादथ सारथिम् ॥ २७ ॥	॥ २७ ॥	तुष्टाव जल्पं विमृजन् जनार्दनम् ॥ ३८ ॥	॥ ३८ ॥
सर्वात्मनः समदृशो ह्यद्रवस्यानहङ्कृतेः ।		भीष्म उवाच-	
तत्कृतं मतिवैषम्यं निरवयस्य न क्वचित् ॥ २८ ॥	॥ २८ ॥	इति मतिरूपकल्पिता वितृष्णा	
तथाप्येकान्तभक्तेषु पश्य भूषानुकम्पितम् ।		भगवति सान्त्वतपुद्गवे विभूषि ।	
यन्मेऽसूस्त्यजतः साक्षात्कृष्णो दर्शनमागतः ॥ २९ ॥	॥ २९ ॥	स्वमुस उपगतं कचिद्विहृतं	
भक्त्याऽऽवेश्य मनो यस्मिन् वाचा यन्नाम कीर्तयन् ।		प्रकृतिमुपेषुपि यद्भवप्रवाहः ॥ ३९ ॥	॥ ३९ ॥
त्यजन् कलेवरं योगी मुच्यते कामकर्मभिः ॥ ३० ॥	॥ ३० ॥	त्रिभुवनकमनं तमालवर्णं	
स देवदेवो भगवान् प्रतीक्षां		रविकरगौरवराग्वरं दधाने ।	
कलेवरं यावदिदं हिनोम्यहम् ।		वपुर्लककुलावृताननाब्जं	
प्रसन्नहासारुणलोचनोद्भसन्-		विजयसखे रतिरस्तु मेऽनवया ॥ ४० ॥	॥ ४० ॥
मुखाम्बुजो ध्यानपथश्चतुर्भुजः ॥ ३१ ॥	॥ ३१ ॥	युधि नुरगरजोविपुलविध्यत्	
सुत उवाच-		कचतुलितश्रमवार्पलंकृतास्ये ।	
युधिष्ठिरस्तदाकर्ण्य शयानं शरपञ्चरे ।		मम निशितशरीरिर्बिभ्रयमान-	
अपृच्छद्विविधान् धर्मान् कपीणामनुगृह्यताम् ॥ ३२ ॥	॥ ३२ ॥	त्वयि विलसत्कवचेऽस्तु कृष्ण आत्मा ॥ ४१ ॥	॥ ४१ ॥
पुरुषस्वभावविहितान् यथावर्णं यथाश्रमम् ।		सपदि सखिबचो निशम्य मध्ये	
वेराग्यरागोपाधिभ्यामाप्नातोभयलक्षणान् ॥ ३३ ॥	॥ ३३ ॥	निजपरयोर्वलयो रथं निवेश्य ।	
		स्थितवति परसेनिकापुरस्था	
		हतवति वार्धसखे रतिर्ममास्तु ॥ ४२ ॥	॥ ४२ ॥

व्यवसितपूतनामुखं निरीक्ष्य
स्वजनबधाद्रिमुखस्य दोषबुद्ध्या ।
कुमतिमहरदात्मविषया य-
श्रणरतिः परमस्य तस्य मेऽस्तु

॥ ४३ ॥

स्वनियममपहाय मत्प्रतिज्ञां
कृतमधिकर्तुमवबुद्धो रथस्थः ।
धृतरथचरणोऽभ्ययाद् बलाग्रे
हरिरिव हन्तुमिमं गतोत्तरीयः

॥ ४४ ॥

शितविशिखहतो विशीर्णदंसः
क्षतजपरिप्लुत आततायिनो मे ।
प्रसभमभिससार मद्रथार्थं
स भवतु मे भगवान् मुदे मुकुन्दः

॥ ४५ ॥

विजयरथकुटुम्ब आततोत्रे
धृतहयरश्मिजितश्रमेक्षणीये ।
भगवति रतिरस्तु मे मुमुर्षोः
यमिह निरीक्ष्य हता गताः स्वरूपम्

॥ ४६ ॥

ललितगतिविलासबल्युद्गास-
प्रणयनिरीक्षणकल्पितोरुमानाः ।
कृतमनुकृतवत्य उन्मदान्धाः
प्रकृतिमगुः किल यस्य गोषवध्यः

॥ ४७ ॥

मुनिगणनृपवर्यसंकुलेऽन्तः
सदसि युधिष्ठिरराजसूय एषाम् ।
अहंणमभिषेद ईक्षणीयो
मम दृशिगोचर एष आविरात्मा

॥ ४८ ॥

तमिममहमजं शरीरभाजां
हृदि हृदि विष्टितात्मकल्पितानाम् ।
प्रतिदृशमिव नैकधार्कमेकं
समधिगतोऽस्मि विधूतभेदमोहः

॥ ४९ ॥

क्षितिभरमबरोपितं कुरूणां
धसन इवासृजदक्षवंशवह्निम् ।
तमिममजमनुव्रतार्तिहांघ्रिं
हृदि परिरथ्य जहामि मर्त्यनीडम्

॥ ५० ॥

सूत उवाच-

कृष्ण एवं भगवति मनोवाग्दृष्टिवृत्तिभिः ।
आत्मन्यात्मानमाविश्य सोऽन्तःथास उपारमत्

॥ ५१ ॥

संपद्यमानमाज्ञाय भीष्मं ब्रह्मणि निष्कले ।
सर्वे बभूवुस्ते तूष्णीं वयांसीव दिनात्ययं

॥ ५२ ॥

तत्र दुन्दुभयो नेदुः देवगन्धर्वनादिताः ।

शशांसुः साधवो ब्रह्मन् खात्येनुः पुष्पवृष्टयः

॥ ५३ ॥

तस्य निर्हरणादीनि संपरेतस्य भार्गव ।

युधिष्ठिरः कारयित्वा मुहूर्तं दुःखितोऽभवत्

॥ ५४ ॥

तुष्टुर्मुनयो हृष्टाः कृष्णं तद्ब्रह्मनामभिः ।

ततस्ते कृष्णहृदयाः स्वाश्रमान् प्रपद्युः पुनः

॥ ५५ ॥

ततो युधिष्ठिरो गत्वा सकृष्णो गजसाहचरम् ।

पितरं सान्त्वययामास गान्धारी च तपस्विनीम्

॥ ५६ ॥

पित्रा चानुमतो राजा यासुदेवानुमोदितः ।

चकार राज्यं धर्मेण पितृपतामहं विभुः

॥ ५७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

शौनक उवाच-

हन्त्रा स्वरिक्थस्मृध आततायिनो
युधिष्ठिरो धर्मभूतां गवि स्थिरः ।

सहानुजैः प्रत्यवरुद्धभोजनः

कथं प्रवृत्तः किमकार्षीत्ततः

॥ १ ॥

सूत उवाच-

वंशं कुरोर्वंशदवाग्निनिर्हतं

संरोहयित्वा भयतापनो हरिः ।

निवेशयित्वा निजराज्यं ईश्वरो

युधिष्ठिरं प्रीतमना बभूव ह

॥ २ ॥

याजयित्वाऽथमधेस्तान् त्रिभिरुत्तमकल्पकैः ।

तयशः पावनं दिक्षु शतमन्योरिवातनोत्

॥ ३ ॥

निशम्य भीष्मोक्तमयाच्युतोदितं प्रवृत्तविद्वानविभूतविभ्रमः॥		सितातपत्रं जग्राह मुक्तादामविभूषितम् । रत्नदण्डं गुडाकेशः प्रियः प्रियतमस्य हि ॥ १८ ॥
शशास गामिन्द्र इवाजिताश्रयः प्रणिप्युपात्तामनुजानुवर्तितः ॥ ४ ॥	॥ ४ ॥	उद्धवः सात्यकिश्चैव व्यजने परमाद्भुते । विकीर्यमाणैः कुसुमै रेजे मधुपतिः पथि ॥ १९ ॥
कामं ववर्ष पर्जन्यः सर्वकामदुषा मही । सिपिचुः स्म ब्रजं गावः पयसाऽन्यथा मुदा ॥ ५ ॥	॥ ५ ॥	अभूयन्ताशिपः सत्यास्तत्र तत्र द्विजेरिताः । नानुरूपाणुरूपाश्च निर्गुणस्य गुणात्मनः ॥ २० ॥
नयः समुद्रा गिरयः सयनस्पतिवीरुधः । फलन्त्योषधयः सर्वाः काममन्वतुं तस्य वै ॥ ६ ॥	॥ ६ ॥	अन्योन्यमासीत्सञ्चल्य उत्तमशोकचेतसाम् । कीरयेन्त्रपुराणीं सर्वश्रुतिमनोहरः ॥ २१ ॥
नाभयो व्यापयः क्रेशाः दैवभूतात्महेतवः । अजातशत्रावभयन् जन्तूनां रात्रिं कर्हिचित् ॥ ७ ॥	॥ ७ ॥	स्त्रिय उचुः- स वै किलापं पुरुषः पुरातनो य एक आसीदविशेष आत्मनि । अग्रे गुणैर्भ्यो जगदात्मनीश्वरं निर्मलितान्मा निशि सुप्तशक्तिपु ॥ २२ ॥
उपित्वा हस्तिनपुरं मासान्कतिपयान्दरिः । सुहृदां च विशोकाय स्वसुधं प्रियकाम्यया ॥ ८ ॥	॥ ८ ॥	स एव भूयो निजवीर्यचोदितान् स्वजीवमायां प्रकृतिं सिसृक्षतीम् । अनामरूपात्मनि रूपनामनी विधित्समानोऽनुससार शान्तिं कृत् ॥ २३ ॥
आमन्त्र्य चाभ्यनुज्ञातः परिप्यन्वाभिवाय तम् । आम्रोह रथं कैथित्वरिष्यकांऽभिवाहितः ॥ ९ ॥	॥ ९ ॥	स वा अयं यत्पदमत्र सूरयो जितेन्द्रिया निर्जितमातरिश्चनः । पश्यन्ति भक्त्युत्कलितामलान्मना न त्वेष सत्त्वं परिमार्दुमर्हति ॥ २४ ॥
सुभद्रा द्रौपदी कुन्ती विदुरोऽथ पुष्टिष्ठिरः । गान्धारी धृतराष्ट्रश्च युवन्सुगीतमो यमो ॥ १० ॥	॥ १० ॥	स वा अयं सख्यनुगीतसत्कथो वेदेषु गुह्येषु च वेदवादिभिः । य एक ईशो जगदात्मलीलया सृजत्यवत्यन्ति न तत्र सज्जते ॥ २५ ॥
वृकोदरश्च धीम्यश्च स्थियो मत्स्यसुतादयः । न सेहिरे विमुखान्त्तो विरहं शार्ङ्गधन्वनः ॥ ११ ॥	॥ ११ ॥	यदा त्वधर्मेण तमोऽधिका नृपाः जीवन्ति तत्रैव हि सात्वतः किल । धर्मं भगं सत्यमृतं दयां यशो भवाय रूपाणि दधयुगे युगे ॥ २६ ॥
तत्सद्गन्मुक्तदुःसद्रो हानुं नोत्सहते बुधः । कीर्त्यमानं यशो यस्य सकृदाकर्ण्य रोचनम् ॥ १२ ॥	॥ १२ ॥	अहो अलं श्राप्यतमं यदोः कुलं त्वहो अलं पुण्यतमं मधोर्वनम् । यदेष पुंसामृषयः प्रियश्रवाः स्वजन्मना चङ्क्रमणेन चाश्रति ॥ २७ ॥
तस्याभ्यस्तपिथः पार्थाः सहेरन्विरहं कथम् । दर्शनस्वशंभालापशयनासनभोजनैः ॥ १३ ॥	॥ १३ ॥	
सर्वे तेऽनिमिषैरघैस्तमनुद्रुतचेतसः । वीक्ष्यन्तः सेहसंबन्धाद्विचेरुस्तत्र ह ॥ १४ ॥	॥ १४ ॥	
न्यरुन्धन्नुद्गलद्वाप्यर्मात्कण्ठयादेवकीमुते । निर्यात्यगारात्त्राभद्रमिति स्याद्वान्धवस्थियः ॥ १५ ॥	॥ १५ ॥	
मृदङ्गशङ्खभेर्यश्च वीणापणवगोमुखाः । पुन्धुर्यानकपण्टायाः नेदुर्दुन्दुभयस्तथा ॥ १६ ॥	॥ १६ ॥	
प्रासादशिखराकूटाः कुरुनार्यो दिदृक्षया । ययुषुः कुसुमैः कृष्णे प्रेमरीडस्मितेक्षणाः ॥ १७ ॥	॥ १७ ॥	

अहो बत स्वयंशसस्तिरस्करी
 कुशस्थली पुण्ययशस्करी भुवः ।
 पश्यन्ति नित्यं यदनुग्रहेक्षित-
 स्मितावलोकं स्वपतिं स्म यत्प्रजाः ॥ २८ ॥
 नूनं व्रतस्नानहुतादिनेश्वरः
 समर्चितो तस्य गृहीतपाणिभिः ।
 पिबन्ति याः सख्यधरामृतं मुहुः
 ब्रजस्थियः सम्मुमुहुर्यदाज्ञया ॥ २९ ॥
 या वीर्यशुक्लेन हुताः स्वयंवरे
 प्रमथ्य चैषप्रमुखान् विशुष्मिणः ।
 प्रयुष्मसाम्बप्रमुखात्मजाः परा
 याश्चाहुता भीमवधे सहस्रशः ॥ ३० ॥
 एताः पुरा सौत्वमबामये समं
 निरस्तशोकं बत साधु कुर्वते ।
 यासां गृहात्युष्करलोचनः पतिः
 न जात्यपेत्याकृतिभिः हृदि स्पृशन् ॥ ३१ ॥
 सूत उवाच-
 एवंविधा गदन्तीनां स गिरः पुण्ययोपितां ।
 निरीक्षणेनाभिनन्दन् सस्मितेन ययौ हरिः ॥ ३२ ॥
 अजातशत्रुः पृतनां गोपीधाय मधुद्विषः ।
 परेभ्यः शङ्कितः सेहात् प्रापुक्तं चतुरङ्गिणीम् ॥ ३३ ॥
 अथ दूरागतान् शीरिः कौरवान् विदुरान्वितान् ।
 सन्निवर्त्य ददं स्निग्धान् प्रायात्स्वनगरीं प्रियैः ॥ ३४ ॥
 कुरुजाद्रत्नपाञ्चालान् शूसेनान् सयामुनान् ।
 ब्रह्मावर्तं कुरुक्षेत्रं मत्स्यान् सारस्वतानथ ॥ ३५ ॥
 मरुधन्वमतिक्रम्य सौवीराभीरसैन्धवान् ।
 आनतान् भार्गवोपागाच्छान्तवाहो मनाविभुः ॥ ३६ ॥
 तत्र तत्र च तत्रत्यैर्हरिः प्रत्युद्यताहंणः ।
 सायं भेजे दिशं पश्चाद्रविष्टो गां गतस्तदा ॥ ३७ ॥
 आनतान् स उपश्रज्य स्फुटान् जनपदान् स्वकान् ।
 दग्धी दवरयं तेषां विपादं शमयन्निय ॥ ३८ ॥

स उचकाशे धवलोदरो दरोऽ-
 प्युरुक्रमस्याधरशोणशोणिमा ।
 दाभ्यापमानः करकअसम्पुटे
 यथाऽञ्जपण्डे कलहंस्त उत्तयनः ॥ ३९ ॥
 तमुपश्रुत्य निनदं जगद्भवभयापहम् ।
 प्रत्युद्यपुः प्रजाः सर्वाः भर्तृदर्शनलालसाः ॥ ४० ॥
 नत्योपनीतबलयो रवेदिपमियाहताः ।
 आत्मारामं पूर्णकामं निजलाभेन नित्यदा ॥ ४१ ॥
 प्रीत्युत्फुल्लमुखाः प्रोचुर्हर्षगद्गदया गिरा ।
 पितरं सर्वसुहृदमवितारमिवाभकाः ॥ ४२ ॥
 नताः स्म ते नाथ सदाङ्घ्रिपङ्कजं
 विरिञ्चवैरिञ्चसुरेन्द्रबन्दिनम् ।
 परायणं क्षेममिहेच्छतां परं
 न यत्र कालः प्रभवेत्परप्रभुः ॥ ४३ ॥
 भवाय नस्त्वं भव विश्वभावन
 त्वमेव माताऽऽत्मसुहृत्पतिः पिता ।
 त्वं सद्गुरुनः परमश्च देवतं
 यस्यानुवृत्त्या कृतिनो बभूविम ॥ ४४ ॥
 अहो सनाथा भवता स्म यद्वयं
 त्रैविष्टपानामपि दूरदर्शनम् ।
 प्रेमस्मितस्निग्धनिरीक्षणाननं
 पश्येम रूपं तव सर्वसीभगम् ॥ ४५ ॥
 यर्ह्यभ्युजाधाध्वति माधवो भवान्
 कुरून् मधून्वाऽथ सुहृदिदक्षया ।
 तत्राब्दकोटिप्रतिमः क्षणो भवेत्
 रधिं विनाऽऽश्यामिव नस्तवाच्युत ॥ ४६ ॥
 इति चोदीरिता वाचः प्रजानां भक्तवत्सलः ।
 गृण्वानोऽनुग्रहं दृष्ट्वा पितन्यन्त्राधिशान्तुरीम् ॥ ४७ ॥
 मधुभोजदशार्हार्हकुकुरान्धकवृष्णिभिः ।
 आत्मतुल्यबलैर्गुप्तां नागैर्भोगवतीमिव ॥ ४८ ॥
 सर्वतुल्यविविधैः पुण्यवृक्षलताश्रमैः ।
 उयानोपवनारामैर्भूतपद्माकरश्रियम् ॥ ४९ ॥

गोपुरद्वारमार्गेषु कृतकीतुकतोरणाम् ।		सितातपत्रव्यजनैरुपस्कृतः	
चित्रध्वजपताकाग्रैरन्तःप्रतिहतातपाम्	॥ ५० ॥	प्रसूनवपैरभिवर्षितः पथि ।	
सम्प्राजितमहामार्गरथ्यापणकचत्वराम् ।		पिशङ्गवासा वनमालया बन्धी	
सिक्तां गन्धजलैरुक्तां फलपुष्पाश्रुतांकुरैः	॥ ५१ ॥	घनो यथाकौडुपचापध्वजैः	॥ ६४ ॥
द्वारैर्द्वारैर्गृहाणाञ्च दध्यक्षतफलैश्शुभिः ।		प्रविष्टस्तु गृहं पित्रोः परिष्वक्तः स्वमातृभिः ।	
अलङ्कृतां पूर्णकुम्भैर्बलिभिर्भूषणदीपकैः	॥ ५२ ॥	वयन्दं मिरसा सप्त देवकीप्रमुखा मुदा	॥ ६५ ॥
निशम्य कृष्णमायानं वसुदेवो महामनाः ।		ताः पुत्रमङ्गमारोप्य स्नेहश्रुतपयोधराः ।	
अक्रूरधोऽग्रसेनञ्च रामश्चाद्भुतविक्रमः	॥ ५३ ॥	हर्षविह्वलितान्मानः सिपिवुर्नैत्रजैर्जलेः	॥ ६६ ॥
प्रयुष्मश्चारुदेष्णञ्च साम्बो जाम्बवतीसुतः ।		अथाविशत्स्वभयनं सर्वकाममनुत्तमम् ।	
प्रहर्षयोगोच्छ्वसितशयनासनभोजनाः	॥ ५४ ॥	प्रासादा यत्र पत्नीनां सहस्राणि च पौड्या ।	
वारणेन्द्रं पुरस्कृत्य ब्राह्मणैः ससुमङ्गलैः ।		शतमणोरानं चैव बद्धपैङ्ग्यमण्डिताः	॥ ६७ ॥
शङ्खतूर्पनिनादेन ब्रह्मघोषेण चादृतः ।		पत्न्यः पतिं श्राप्य गृहानुपागतं	
प्रत्युज्जम्ब रथैर्हृष्टाः प्रणयागतसाध्वराः	॥ ५५ ॥	यिलोक्स्य सञ्जातमनोमहोत्सवाः ।	
वारमुत्स्थाञ्च शतशो यानैस्तद्दर्शनांस्तुकाः ।		उत्तम्पुरात्सहसाऽऽसनाश्रयाः	
चलत्कुण्डलनिर्भातकपोलवदनश्रियः	॥ ५६ ॥	साकम्पितव्रीडितलोचनाननाः	॥ ६८ ॥
नटनतकगन्धर्वाः सूतमागधवन्दिनः ।		तमात्मजैर्दृष्टिभिरन्तरात्मा	
गायन्ति चान्तमशोकचरितान्यद्भुतानि च	॥ ५७ ॥	दुरन्तभावाः परिरिभिरपि पतिम् ।	
भगवांस्तत्र बन्धूनां पीराणामनुवर्तिनाम् ।		निरुद्धमप्यस्रवदम्बु नेत्रयोः	
यथाविध्युपसङ्गम्य सर्वेषां मानमादधे	॥ ५८ ॥	विलज्जतीनां भृगुवर्यं वैरुवात्	॥ ६९ ॥
प्रह्लाभिवन्दनाश्रेपकरम्पर्शस्मितेक्षणैः ।		यद्यप्यसौ पार्श्वगतो र्होगत-	
आधम्य आ श्वाकेभ्यः वीरधाभिर्मतेर्विभुः	॥ ५९ ॥	स्तासां यथाप्यङ्घ्रियुगं नवं नवम् ।	
स्वयञ्च गुरुभिर्विप्रैस्सदरैः स्थविरैरपि ।		पदे पदे का विरमेत तत्पदा-	
आशीर्भिर्युज्यमानोऽन्यैर्वन्धुभिश्चाविशान्तरम्	॥ ६० ॥	बलापि यं श्रौतं जडाति कर्हिचित्	॥ ७० ॥
राजमार्गं गते कृष्णे द्वारकायाः कुलवियः ।		एवं नृपाणां क्षितिभारजन्मना-	
हर्म्याण्यारुरुहुर्विप्रास्तदीक्षणमहोत्सवाः	॥ ६१ ॥	मधोहिणीभिः परिवृत्ततेजसाम् ।	
नित्यं निरीक्षमाणानां यद्यपि द्वारकीकसाम् ।		विधाय वैरं श्वसनो यथानलं	
न वितृष्यन्ति हि दशाः श्रियो धामाद्रमप्युतम्	॥ ६२ ॥	मियो वधेनोपरतो निरावुधः	॥ ७१ ॥
श्रियो निवासो यस्योरः पानपात्रं मुखं दशाम् ।		स एष नरलोकेऽस्मिन्नवतीर्णः स्वमायया ।	
वाहवो लोकापालानां सारङ्गाणां पदाम्बुजम्	॥ ६३ ॥	रेमे खीरजकूटस्थः भगवान्प्राकृतो यथा	॥ ७२ ॥
		उदामभावपिशुनामलबल्लुहास-	
		व्रीडावलोकविहृतो मदनोऽपि यासाम् ।	
		सम्मुह्य चापमजहात् प्रमदोत्तमास्ता	
		यस्येन्द्रियं विमथितुं कुहकैर्न शुकुः	॥ ७३ ॥

मन्यते तन्मयं लोको ह्यसद्व्रमपि सत्त्रिणम् ।
 आत्मीयम्येन मनुजं प्राबुध्वानमतोऽबुधः
 यत्तदीशानमीशस्य प्रकृतित्त्वोऽपि तद्गुणैः ।
 न पुन्यते सदात्मस्थैर्यथा बुद्धिस्तदाश्रया

॥ ७४ ॥

॥ ७५ ॥

तं मेनिरे खला मूढास्तेष्वानुव्रतं हरेः ।

अप्रमाणविदो भर्तुर्दीश्वरं मतयो यथा

॥ ७६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

शोनक उवाच—

अथत्वाग्ना विसृष्टेन ब्रह्मशीर्ष्णोरुतेजसा ।

उत्तराया हतो गर्भ ईशोनोज्जीवितः पुनः

॥ १ ॥

तस्य जन्म महाबुद्धेः कर्माणि च गृणीहि नः ।

निधनञ्च यथेयासीत्स प्रेत्य गतवान्यथा

॥ २ ॥

तदिदं श्रेतुमिच्छामि वक्तुं वा यदि मन्यसे ।

ब्रूहि नः श्रद्धधानानां यस्य ज्ञानमदाच्छुक्रः

॥ ३ ॥

सूत उवाच—

अपीपलद्धमराजः पितृवद्भयन्यराजः ।

निस्पृहः सर्वकामेभ्यः कृष्णपादानुसेयया

॥ ४ ॥

सम्पदः क्रतवो विप्रा महिषी भ्रातरो मही ।

जम्बुद्वीपाधिपत्यञ्च यशश्च त्रिदिवं गतम्

॥ ५ ॥

किन्ते कामातुरस्यार्थाः मुकुन्दमनसो द्विजाः ।

नापिजहुर्मुदं रात्रिः क्षुधितस्य यथेतरे

॥ ६ ॥

मातुर्गर्भगतो वीरः स तदा भृगुनन्दन ।

ददर्श पुरुषं कश्चिदह्यमानोऽस्त्रतेजसा

॥ ७ ॥

अद्भुष्टमात्रमलं स्फुरत्पुटमीलिनम् ।

आपीच्यदर्शनं श्यामं तटिद्वाससमच्युतम्

॥ ८ ॥

श्रीमदीर्षचतुर्धाहुं तप्तकाञ्चनकुण्डलम् ।

क्षतजातं गदापाणिमात्मनः सर्वतोदिशम्

॥ ९ ॥

परिभ्रमन्तमुल्काभां भ्रामयन्तं गदां मुहुः ।

अस्त्रतेजः स्वगदया नीहारमिव गोपतिः ।

विधमन्तं सन्निकर्षे पथैक्षत क इत्यसौ

॥ १० ॥

विभूष तदमेयात्मा भगवान् धर्मगुञ्जिभुः ।

मिषतो दशमास्यस्य तत्रैवान्तर्दधे हरिः

॥ ११ ॥

ततः सर्वगुणोदकं सानुकूलग्रहोदये ।

जज्ञे वंशधरः पाण्डोर्भूयः पाण्डुरिवीजसा

॥ १२ ॥

तस्य प्रीतमना राजा विप्रैर्धौम्यकृपादिभिः ।

जातकं कारयामास वाचयित्वा च मङ्गलम्

॥ १३ ॥

हिरण्यं गां महीं ग्रामान्दन्त्यथानृपतिर्वरान् ।

प्रादात्स्वन्नञ्च विप्रेभ्यः प्रजातीर्यै स तीर्थवित्

॥ १४ ॥

तमूचुर्ब्राह्मणास्तुष्टा राजानं प्रश्रयानतम् ।

एष ह्यस्मिन्प्रजातन्त्री कुरूणां पौरवर्षभ

॥ १५ ॥

दवेनाप्रतिपातेन कुले संस्थामुपेयुषि ।

रातो योऽनुग्रहाधाय विष्णुना प्रभविष्णुना

॥ १६ ॥

तस्मान्नम्रा विष्णुरात इति लोके वृहच्छ्रवाः ।

भविष्यति न सन्देहो महाभागवतो महान्

॥ १७ ॥

राजोवाच—

अप्येष वंशयात्राजर्षीन्पुण्यशोकान्महात्मनः ।

अनुवर्तिता स्विद्यशसा सापुवादेन सत्तमाः

॥ १८ ॥

ब्राह्मणा ऊचुः—

पार्थ प्रजाविता साक्षादिश्वकुरिव मानवः ।

ब्रह्मण्यः सत्यसन्धश्च रामो दाशरर्धियथा

॥ १९ ॥

एष धाता शरण्यश्च यथा ह्योशीनरः शिविः ।

यशो वितनिता स्यानां दीप्यन्तिरिव यज्यनाम्

॥ २० ॥

धन्विनामग्रणीरपः तुल्यश्चार्जुनपोद्गयोः ।

हुताश इव दुर्धर्षः समुद्र इव दुस्तरः

॥ २१ ॥

मृगेन्द्र इव विक्रान्तो निपेय्यो हिमवानिव ।

तितिधुर्वसुधेवासी सद्विष्णुः पितरविष

॥ २२ ॥

पितामहसमः साम्ये प्रसादे गिरिशोपमः ।

आश्रयः सर्वभूतानां यथा देवो रमाश्रयः

॥ २३ ॥

सर्वसदृणमाहात्म्य एष कृष्णमनुव्रतः ।
 रन्तिदेव इवोदारो ययातिरिव धार्मिकः ॥ २४ ॥
 पृत्यां बलिसमः कृष्णं प्रह्लाद इव सद्गहः ।
 आहतैर्षोऽधर्मधानां वृद्धानां पर्युपासकः ॥ २५ ॥
 राजर्षीणां जनयिता शास्ता चोत्पथगामिनाम् ।
 निगृहीता कलंगेष भुयो धर्मस्थ कारणान् ॥ २६ ॥
 तक्षकादात्मनो मृत्युं द्विजपुत्रोपसर्जितात् ।
 प्रपत्यत उपश्रुत्य मुक्तसद्वः पदं हरेः ॥ २७ ॥
 जिज्ञासितात्मयाधात्म्यो मुनेर्व्यासमुतादसी ।
 हित्वेदं नृप गङ्गायां यास्यत्यद्वाऽकुतोभयम् ॥ २८ ॥
 इति राज्ञ उपादिश्य विप्रा जातककाविदाः ।
 लब्धापचितयः सर्वे प्रतिजग्मुः स्वकान्गृहान् ॥ २९ ॥
 स एष लोके विख्यातः परीक्षित इति यः प्रभुः ।
 संपदश्चिन्मनुष्यापत्यरीक्षत नरेष्विह ॥ ३० ॥

स राजपुत्रो यवृषे आशु शुरु इवोदुपः ।
 आपूर्यमाणः पितृभिः काष्ठाभिरिव सोऽन्वहम् ॥ ३१ ॥
 यक्ष्यमाणोऽधर्मेधेन ज्ञातिद्रोहजिहासया ।
 राजतव्यधनो दध्याबन्धव करदण्डयोः ॥ ३२ ॥
 तदभिप्रेतमाहस्य भ्रातरोऽच्युतनोदिताः ।
 धनं प्रहीणमाजहुरुदीच्या भूरिशो दिशः ॥ ३३ ॥
 तेन सम्भृतसम्भारो लब्धकामो युधिष्ठिरः ।
 वाजिमर्षेस्त्रिभी राजा यज्ञेशमयजद्वारिम् ॥ ३४ ॥
 आहूतो भगवान् राज्ञा याजयित्वा द्विजैर्नृपम् ।
 उवास कतिचिन्मासानुहदः श्रियकाम्यया ॥ ३५ ॥
 ततो राज्ञोऽभ्यनुज्ञातः कृष्णया सह बन्धुभिः ।
 यया द्वारवतीं ब्रह्मन्सानुनौ यदुभिर्वृतः ॥ ३६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

सूत उवाच—
 विदुरस्तीर्थयात्रायां मैत्रेयादात्मनो गतिम् ।
 ज्ञात्वाऽऽगादस्तिनपुरं तयाऽस्वाप्तविविन्तितः ॥ १ ॥
 यावतः कृतवान्प्रश्रान्तान्ता कीपारवाग्रतः ।
 जातैकभक्तिर्गोविन्दे तेभ्यश्चैरणराम ह ॥ २ ॥
 तं बन्धुमागतं दृष्ट्वा धर्मपुत्रः सहानुजः ।
 धृतराष्ट्रो युपुत्सुश्च सूतः शारद्वतः पृथा ॥ ३ ॥
 गान्धारी द्रौपदी ब्रह्मन्सुभद्रा चोत्तरा कृपी ।
 अन्याश्च जामयः पाण्डोर्जातयः समुताः स्त्रियः ॥ ४ ॥
 प्रत्युज्जग्मुः प्रहर्षेण प्राणांस्तन्य इवागतान् ।
 अभिसद्विष्य विधिवत्परिषद्वाभिवन्दनैः ॥ ५ ॥
 मुमुचुः प्रेमवाण्योऽपि मिथ औत्कण्ठ्यकातराः ।
 राजा तमर्हाचक्रे कृतासनपरिग्रहम् ॥ ६ ॥
 तं भुक्त्वन्तमासीनं विश्रान्तं सुखमासने ।
 प्रश्रयाचनतो राजा प्राह स्वानाथ भृष्यताम् ॥ ७ ॥

युधिष्ठिर उवाच—
 अपि स्मर्य नो युष्मत्पक्षच्छाया समेधितान् ।
 विषद्रणादिपाश्यादेर्मोचिता यत्समातृकाः ॥ ८ ॥
 कया कृत्या वर्तितं वै चरद्भिः क्षितिमण्डलम् ।
 तीर्थानि क्षेत्रमुख्यानि सेवितानीह भूतले ॥ ९ ॥
 भवद्विधा भागवतास्तीर्थभूतास्त्वनं प्रभो ।
 तीर्थीकुर्वन्ति तीर्थानि स्वात्मस्येन गदाभूता ॥ १० ॥
 अपि नः सुहृदस्तात वान्धवाः कृष्णदेवताः ।
 दृष्टाः श्रुता वा यदवः स्वपूर्वा सुखमासते ॥ ११ ॥
 इत्युक्तो धर्मराजेन सर्वं तत्समवर्णयत् ।
 यथानुभूतं भ्रमता विना यदकुलक्षयम् ॥ १२ ॥
 तत्त्वश्रियं दुर्विषयं नृणां स्वयमुपस्थितम् ।
 नावेदयत्युक्तो दुःखितान्द्रुपमधमः ॥ १३ ॥
 कश्चिन्कालमयावात्सीत्सन्कृतो देववत्सकैः ।
 भ्रान्त्यौघस्य श्रेयस्कृत्सर्वेषां प्रीतिमावहन् ॥ १४ ॥

अविभ्रदर्यमा दण्डं यथापमपकारिषु ।
 यावद्भार शूद्रत्वं शापाद्वर्षशतं यमः ॥ १५ ॥
 युषिष्ठिरो लब्धराज्यो दृष्ट्वा पौत्रं कुलन्धरम् ।
 भ्रातृभिलोकपालाभैर्मुमुदे परया श्रिया ॥ १६ ॥
 अधामन्त्र्याच्युतो बन्धूनिबन्तानुगतान्भिभुः ।
 अर्जुनोद्धवशैनेयैर्यथै द्वारवतीं हृषेः ॥ १७ ॥
 एवं गृहेषु सक्तानां प्रमत्तानां गृहेहया ।
 अत्यक्रामदविज्ञातः कालः परमदुस्तरः ॥ १८ ॥
 विदुरस्तदभिप्रेत्य धृतराष्ट्रमभाषत ।
 राजनिर्गम्यतां शीघ्रं पश्येदं भयमागतम् ॥ १९ ॥
 प्रतिक्रिया न यस्येह कुतश्चित्कर्हिचित् प्रभो ।
 स एष भगवान् कालः सर्वेषां नः समागतः ॥ २० ॥
 येन चेहाभिपन्नोऽयं प्राणैः प्रियतमैरपि ।
 जनः सद्यो विपुज्येत किमुतान्यैर्धनादिभिः ॥ २१ ॥
 पितृभ्रातृसुहृद्वत्पुत्रा हतास्ते विगतं वयः ।
 आत्मा च जरसा ग्रस्तः परगेहमुपाससे ॥ २२ ॥
 अहो महीयसी जन्तोर्जीविताशा यया भवान् ।
 भीमापवर्जितं पिण्डमादत्से गृहपालवत् ॥ २३ ॥
 अग्निर्निसृष्टो दत्तश्च गरो दाराश्च दूषिताः ।
 हतं क्षेत्रं धनं येषां तदन्नैरसुभिः कियत् ॥ २४ ॥
 तस्यापि तव देहोऽयं कृपणस्य जिजीविषोः ।
 परैत्यनिच्छतो जीर्णो जरया वाससी इव ॥ २५ ॥
 गतस्वार्थमिमं देहं विपुक्तो मुक्तबन्धनः ।
 अविज्ञातगतिर्नद्यात्स वै धीर उदाहृतः ॥ २६ ॥
 यः स्वतः परतो येह जातनिर्वेद आत्मवान् ।
 हृदि कृत्वा हर्षं गेहात्यब्रजेत्स नरोत्तमः ॥ २७ ॥
 अथोदीचीं दिशं यातु स्थैरज्ञातगतिर्भवान् ।
 इतोऽर्वाक्प्रापशः कालः पुंसां गुणविकर्षणः ॥ २८ ॥
 एवं राजा विदुरेणानुजेन
 प्रज्ञाचतुर्वीथित आजमीदः ।
 छित्वा स्येषु स्नेहपाशान्द्रदिद्वान्
 निश्चक्राम भ्रातृसन्दर्शिताप्या ॥ २९ ॥

पतिं प्रयान्तं सुबलस्य पुत्री
 पतिव्रता चानुजगाम साध्वी ।
 हिमालयं न्यस्तदण्डप्रहर्षं
 मनस्थिनामवसत्सन्विहारम् ॥ ३० ॥
 अजातशत्रुः कृतमैत्रो हुताग्नि-
 र्विप्राज्ञत्वा तिलगोवस्त्ररुमैः ।
 गृहान् प्रविष्टो गुरुवन्दनाय
 न चापश्यत्पितरौ सौबलीञ्च ॥ ३१ ॥
 तत्र सञ्जयमासीनं पप्रच्छोद्विग्रमानसः ।
 गावत्प्राणैः क नस्तातो वृद्धो हीनश्च नेत्रयोः ।
 अंबा या हतपुत्रातां पितृव्यः क गतः सुहृन् ॥ ३२ ॥
 अपि मय्यकृतप्रज्ञे हतबन्धुः स्वभार्यया ।
 आशंसमानः शमलं गङ्गायां दुःखितोऽपतन् ॥ ३३ ॥
 पितर्युपरते पाण्डौ सर्वाज्ञः सुहृदः शिशून् ।
 अरक्षतां व्यसनतः पितृव्यौ क गतावितः ॥ ३४ ॥
 सूत उवाच-
 कृपया स्नेहवैरुज्यान्सूतो विरहकर्षितः ।
 आत्मेश्वरमक्षाणो न प्रत्याहातिपीडितः ॥ ३५ ॥
 विसृज्याश्रूणि पाणिभ्यां विष्टभ्यात्मानमात्मना ।
 अजातशत्रुं प्रत्यूचे प्रभोः पादावनुस्मरन् ॥ ३६ ॥
 सञ्जय उवाच-
 अहश्च व्यसितो राजन् पित्रोर्ध्वः कुलनन्दन ।
 न वेद साध्व्या गान्धार्वा मुपितोऽस्मि महात्मभिः ॥ ३७ ॥
 सूत उवाच-
 एतस्मिन्नन्तरे विप्राः नारदः प्रत्यदृश्यत ।
 वीणां त्रितन्त्री ध्वनयन् भगवान् सहतुम्बुरुः ॥ ३८ ॥
 राज्ञादरोपनीतार्थं प्रत्युत्थानाभिबन्धितम् ।
 परमासन आसीनं कीरवेन्द्रोऽभ्यभाषत ॥ ३९ ॥
 युषिष्ठिर उवाच-
 नाहं वेद गतिं पित्रोर्भगवान्कृतावितः ।
 कर्णधार इवापारे सीदतां पारदर्शनः ॥ ४० ॥

नारद उवाच-

मा कञ्चन शुचो राजन् यदीश्वरवशं जगत् ।
 स संयुक्तं भूतानि स एव विपुनक्ति च ॥ ४१ ॥
 यथा गावो नसि प्रोता तन्त्यां बद्धाः स्वदामभिः ।
 वाक्तन्त्यां नामभिर्वद्धा वहन्ति बलिमीशितुः ॥ ४२ ॥
 यथा क्रीडोपस्कराणां संयोगविगमाविह ।
 इच्छया क्रीडितुः स्यातां तथैवंशच्छया नृणाम् ॥ ४३ ॥
 यन्मन्यसे ध्रुवं लोकमध्रुवं वायवंभयम् ।
 सर्वथा हि न शोच्यास्ते स्नेहादन्त्यत्र मोहजात् ॥ ४४ ॥
 तस्माद्ब्रह्मद्रं धैर्यव्यमज्ञानकृतमात्मनः ।
 कथं त्वनाथाः कृपणा वतैरन् वत मामृते ॥ ४५ ॥
 कालकर्मगुणापीनो देहोऽयं पादधीतिकः ।
 कथमन्यास्तु गोपायेन् सर्पप्रस्तो यथा परम् ॥ ४६ ॥
 अहस्तानि सहस्तानामपटो द्विचतुष्पदम् ।
 अणूनि तात महतां जीवो जीवस्य जीवनम् ॥ ४७ ॥
 तदिदं भगवान् राजन्नेक आत्माऽऽत्मनां स्वहृक् ।
 अन्तरोऽनन्तरो भाति पश्य त्वं माययोरुताम् ॥ ४८ ॥
 सोऽयमयं महाराज भगवान् भूताभवनः ।
 कालरूपोऽवतीर्णोऽस्यामभावाय सुरद्विषाम् ॥ ४९ ॥
 निष्पादितं देवकृत्यमवशेषं प्रतीक्षते ।
 तावद्युपवेक्षध्वं भवेयावदिदेहरः ॥ ५० ॥

पूतराष्ट्रः सह भ्रात्रा गान्धार्था च स्वभार्यया ।
 दक्षिणेन हिमवतः कृषीणामाश्रमं गतः ॥ ५१ ॥
 स्रोतोभिः समभिर्वत्र स्वर्पुनी सप्तधाऽभ्यगात् ।
 सप्तानां प्रीतये नाम्ना सप्तस्रोतः प्रचक्षते ॥ ५२ ॥
 स्नात्वा त्रिपवणं तस्मिन् हुत्वा चाग्नीन् यथाविधि ।
 अन्धश्च उपशान्तात्मा स आस्ते विगतेक्षणः ॥ ५३ ॥
 जितासनो जितवासः प्रत्याहृतपडिन्द्रियः ।
 हरिभावनया ध्वस्तारजःसत्त्वतमोमलः ॥ ५४ ॥
 विज्ञानात्मनि संयोन्य क्षेत्रज्ञे प्रविलाप्य तम् ।
 ब्रह्मण्यात्मानमाधारे षटाम्बरमिवाम्बरे ॥ ५५ ॥
 ध्वस्तमायागुणोद्भक्तो निरुद्धकरणाशयः ।
 निर्वर्तितखिलाहार आस्ते स्थाणुरिवाधुना ।
 तत्स्यनरायो नैवाभूत् सत्यस्तासिलकर्मणः ॥ ५६ ॥
 स वा अयतनाद्राजा परतः पञ्चमेऽहनि ।
 कलेवरं हास्यति ह तच्च भस्मीभविष्यति ॥ ५७ ॥
 दशमानेऽग्निभिर्देहे पत्युः पत्नी सहोदजे ।
 बहिः स्थिता पतिं साध्वी तमग्निमनुवेक्ष्यति ॥ ५८ ॥
 विदुरस्तु तदाधर्यं निशाम्य कुरुनन्दन ।
 हर्षशोकयुतस्तस्माद्गन्ता तीर्थनिषेवकः ॥ ५९ ॥
 इत्युक्त्वाऽथारुहत्स्वर्गं नारदः सहतुम्बुकः ।
 युधिष्ठिरं वचस्तस्य हृदि कृत्वाऽजहाच्छुक्वः ॥ ६० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

सूत उवाच-

सम्प्रस्थिते द्वारकायां जिष्णी वन्मुदिदक्षया ।
 ज्ञातुं मायामनुप्यस्य बासुदेवस्य चेहितम् ॥ १ ॥
 व्यतीताः कतिचिन्मासास्तदा नु शतशो नृपः ।
 ददर्श घोररूपाणि निमित्तानि भृगुद्वह ॥ २ ॥
 कालस्य च गतिं रीद्रां विपर्यस्ततुर्धर्मिणः ।
 पापीयसीं नृणां वार्तां क्रोडलोभानृतात्मनाम् ॥ ३ ॥

जिह्वप्रायं व्यवहृतं साध्यमिध्वं सोहदम् ।
 पितृमातृमुहृद्भ्रातृदम्पतीनाऽथ कल्किताम् ॥ ४ ॥
 निमित्तान्यप्यरिष्टानि काले त्वनुगते नृणाम् ।
 लोभापधर्मप्रकृतिं हृद्दोषावानुतं नृपः ॥ ५ ॥
 युधिष्ठिर उवाच-
 सम्प्रेषिते द्वारकायां जिष्णी वन्मुदिदक्षया ।
 ज्ञातुं पुण्यशोकस्य कृष्णस्य च विचेहितम् ॥ ६ ॥

गताः सप्ताधुना मासा भीमसेन तवानुजः ।
 नायाति कस्य वा हेतोर्नार्ह वेदेदमञ्जसा ॥ ७ ॥
 अपि देवर्षिणाऽऽदिष्टः स कालः प्रत्युपस्थितः ।
 यदाऽऽत्मनोऽङ्गमाक्रीडं भगवानुत्सिसृक्षति ॥ ८ ॥
 येषां नः सम्पदो राज्यं दाराः प्राणाः कुलं प्रजाः ।
 आसन् सपत्नविजयो लोकाश्च यदनुग्रहात् ॥ ९ ॥
 पशयोत्पातान्नरव्याघ्र भीमान् दिव्यान् सदेहिकान् ।
 घोरमाशंसतोऽदूराद्रप्यं नो बुद्धिमोहनम् ॥ १० ॥
 ऊर्वंश्चिवाहवो मह्यं स्फुरन्मङ्गं पुनः पुनः ।
 वेपथुश्चापि हृदये आरादास्पन्ति विप्रियम् ॥ ११ ॥
 शिवेपोयन्तमरुणमभिरौत्यनलानना ।
 मामङ्ग सारमेयोऽयमभिधावत्यभीतवत् ॥ १२ ॥
 शस्ताः कुर्वन्ति मां सव्यं दक्षिणं पशवोऽपरे ।
 बाहांश्च पुरुषव्याघ्र लक्ष्मते रुदतो मम ॥ १३ ॥
 मृत्युदूतः कपोतोऽग्राबुलूकः कम्पयन्मनः ।
 प्रत्युलूकश्च हुङ्गिरनिद्री शून्यमिच्छतः ॥ १४ ॥
 धूमा दिशः परिधयः कम्पते कुः सहाद्रिभिः ।
 निर्पातश्च महांस्तान् साकश्च स्तनयितुभिः ॥ १५ ॥
 वायुर्वाति खरस्पर्शो रजसां विमृजंस्तमः ।
 असृग्दर्पन्ति जलदाः बीभत्समिव सर्वतः ॥ १६ ॥
 सूर्यं हतप्रभं पश्य ग्रहमर्दं मिथो दिवि ।
 ससद्गुले तु भगणे ज्वलिते इव रोदसी ॥ १७ ॥
 नयो नदाश्च क्षुभिताः सरांसि च मनांसि च ।
 न ज्वलन्त्यग्निरान्येन कालोऽयं किं विधास्यति ॥ १८ ॥
 न पिवन्ति स्ननं वत्साः न दुहन्ति च मातरः ।
 रुदन्यध्रुमुखा गावो न हृष्यन्त्यृषभा व्रजे ।
 श्वेतानि रुदन्तीव स्थियन्ति तुचलन्ति च ॥ १९ ॥
 इमं जनपदाः ग्रामाः पुरोयानकराश्रमाः ।
 भ्रष्टरिष्यो निगनन्दाः किमप्यं दर्शयन्ति नः ॥ २० ॥
 मन्य एतर्महोत्पातेनूनं भगवतः पदेः ।
 अनन्यपुरुषगीभिर्हीना भूर्हतसीभगा ॥ २१ ॥

इति चिन्तयन्तस्तस्य दृष्टारिष्टेन चेतसा ।
 राज्ञः प्रत्यागमद्ब्रह्मन्यदुपुर्वाः कपिध्वजः ॥ २२ ॥
 तं पादयोर्निपतितमयथापूर्वमातुरम् ।
 अधोयदनमब्जिन्दून्मुखन्तं नयनाब्जयोः ॥ २३ ॥
 विलोक्योद्दिग्रहदयो विच्छायमनुजं नृप ।
 पृच्छति स्म सुहृन्मध्ये संस्मरन्नादेरितम् ॥ २४ ॥
 युधिष्ठिर उवाच—
 कचिदानर्तपुर्यां नः स्यजनाः सुखमासते ।
 मधुभोजदशार्हाहंसात्वतान्धकवृष्णयः ॥ २५ ॥
 शूरो मातामहः कचित्त्वयस्यास्ते चाप्य मारिपः ।
 मातुलः सानुजः कचित्कुशल्यानकदुन्दुभिः ॥ २६ ॥
 सप्तस्वसारः तत्पत्न्यो मातुलान्यः सहात्मजाः ।
 आसते सत्पुत्रा श्वेम् देवकीप्रमुखा स्त्रियः ॥ २७ ॥
 कचिद्राजाऽऽहुको जीवत्यसत्पुत्रोऽस्य चानुजः ।
 हृदीकः ससुतोऽङ्कुरो जयन्तगदसारणाः ॥ २८ ॥
 आसते कुशलं कचिये च शत्रुजिदादयः ।
 कचिदास्ते सुखं रामो भगवान्नात्वंतां पतिः ॥ २९ ॥
 प्रयुग्मः सर्ववृष्णीनां सुखमास्ते महारथः ।
 गम्भीरयोऽनिरुद्धो वर्तते भगवानुत ॥ ३० ॥
 सुपेणश्चरुदेणश्च साम्भो जाम्बवतीसुतः ।
 अन्ये च कार्ष्णिप्रवराः सपुत्राः कपभादयः ॥ ३१ ॥
 तथैवानुचराः शीरेः श्रुतसेनोद्भवदयः ।
 सुनन्दनन्दशीर्षण्या ये चान्ये सात्वतर्षभाः ॥ ३२ ॥
 अपि स्वस्त्यासते सर्वे रामकृष्णभुजाश्रयाः ।
 अपि स्मरन्ति कुशलमस्माकं यद्गोसाहदाः ॥ ३३ ॥
 भगवानपि गोविन्दो ब्रह्मण्यो भक्तवत्सलः ।
 कचित्पुरे सुधर्मायां सुखमास्ते सुहृद्वृतः ॥ ३४ ॥
 मद्राजश्च लोकाणां क्षेमाय च भवाय च ।
 आसते यदुकुलाम्भोधायायोऽनन्तसत्तः पुमान् ॥ ३५ ॥
 यद्वाहुदण्डैर्मुग्मायां स्वपुर्यां यदवोऽर्चिताः ।
 क्रीडन्ति परमानन्दं महार्षारुपिका इव ॥ ३६ ॥

पत्पादशुभ्रूषणमुख्यकर्मणा
सत्पादयो व्यष्टसद्व्योपितः ।
निर्जित्य सद्रूपे त्रिदशास्तदाशिपो
हरन्ति यद्वापुधचह्रभोचिताः ॥ ३७ ॥
यद्वाहृदण्डाभ्युदयानुनीविनो
यदुग्रवीराः ह्यकुतोभयाः मुहुः ।
अधिक्रमन्त्यङ्घ्रिभिराहतं बलात् ।
सभां सुधर्मा सुरसत्तमोचिताम् ॥ ३८ ॥
कश्चित्तेऽनामयं तात भ्रष्टेनैवा विभासि मे ।
अलव्यमानोऽयत्रातः किं वा तात चिरोपितः ॥ ३९ ॥

कश्चिन्नाभिहतो भावीः शब्दादिभिरमङ्गलैः ।
न दत्तं पुनर्कथिष्यः आशया यन्त्रतिथुतम् ॥ ४० ॥
कश्चित्त्वं ब्राह्मणं बालं गां वृद्धं रोगिणिं स्त्रियम् ।
शरण्योपसृतं सत्त्वं नात्याधीः शरणप्रदः ॥ ४१ ॥
कश्चित्त्वं नागमोऽगम्यां गम्यां वाऽसत्कृतां स्त्रियम् ।
पराजितो वाऽय भवान्चोत्तमैर्नाथमैः पथि ॥ ४२ ॥
अपिस्त्रियैर्भुङ्क्ष्यास्त्वं सम्भोज्या(न्)वृद्धबालकान् ।
जुगुप्सितं कर्म किञ्चित्कृतवानसदक्षमम् ॥ ४३ ॥
कश्चित्प्रेष्टतमेनाय हृदयेनात्मबन्धुना ।
शून्योऽसि रहितो नित्यं मन्यसे तेऽन्यथा हि रुक् ॥ ४४ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

सूत उवाच—
एवं कृष्णसखः कृष्णो भ्रात्रा राजा विकल्पितः ।
नानाशस्त्रास्पर्दं रूपं कृष्णविश्लेषकशितः ॥ १ ॥
शोकाग्निमुष्यद्वदनहन्तराजं हतप्रभम् ।
(शोकेन शुष्यद्वदनहन्तराजो हतप्रभः)
विभुं तमेवानुध्यापन्नाशक्रोत्रप्रतिभापितुम् ॥ २ ॥
कृच्छ्रेण संस्तभ्य शुचः पाणिनाऽऽमृत्युं नेत्रजम् ।
पारोक्ष्येण समुज्ज्वलप्रणयार्थकण्ठ्यकातरः ॥ ३ ॥
सख्यं मैत्री सौहार्दं च सारध्यादिषु संस्मरन् ।
नृपमग्रजमित्याह वाष्पणद्वयपा गिरा ॥ ४ ॥
अर्जुन उवाच—
वधितोऽहं महाराज हरिणा बन्धुरूपिणा ।
येन मेऽपहतं तेजो देवविस्मापनं महत् ॥ ५ ॥
यस्य क्षणवियोगेन लोको ह्यप्रियदर्शनः ।
उक्थेन रहितो ह्येष मृतकः प्राञ्च्यते यथा ॥ ६ ॥
यत्संश्रयान्दुष्टपदगोह उपागतानां
राज्ञां स्वयंवरमुखे स्मरदुर्मदानाम् ।
तेजो हतं खलु मया विहृतं मत्स्यः
सर्जकृतेन धनुषाऽधिगता च कृष्णा ॥ ७ ॥

यत्सन्निधावहम् खाण्डवमग्रयेऽदा-
मिन्द्रश्च सामरगणं तरसा विजित्य ।
लब्धा सभा मयकृताऽद्भुतशिल्पमाया
दिग्भ्योऽहरनृपतयो बलिमध्वरे ते ॥ ८ ॥
यत्सन्निधी नृपशिरोह्विमहन्मखार्थं
आर्षोऽनुजस्तव यदापुधसत्त्ववीर्यः ।
तेनाहताः प्रमथनाथमखाय भूषा
यन्मोचिताऽभ्युदयन् बलिमध्वरे ते ॥ ९ ॥
पट्टास्तनवापि मत्सृष्टमहाभिषेक-
क्षापिष्टचाहकवरं कितवः सभायाम् ।
स्मृष्टं वीकीर्य पदयोः पतिताभ्युमुख्यो
यैस्तन्निधयो न्यकृत तत्स विमुक्तकेऽयः ॥ १० ॥
यत्तेजसाऽथ भगवान्पुषि शूलपाणि-
र्विस्मापितः स गिरिशोऽस्त्रमदानिजं मे ।
अन्येऽपि चाहममुनेव कलेवरेण
प्राप्तो महेन्द्रभवने महदासनार्थम् ॥ ११ ॥
तत्रैव मे विहरतो भुजदण्डपुगवं
गाण्डीवलक्षणमरातिबधाय देवाः ।
सेन्द्राः धिता यदनुभाषितमाजमीड
तेनाहमय मुपितः पुरुषेण भूषा ॥ १२ ॥

यद्वाप्यवः कुरुबलाब्धिमनन्तपार-
मेको रथेन तरसाऽतरमार्यसत्त्वः ।
प्रत्याहृतं पुरधनञ्च (पुरुधनं च) मया परेषां
तेजः परं मणिमयञ्च हृतं शिरोभ्यः ॥ १३ ॥
यो भीष्मकर्णगुरुशल्पचमूष्वदध-
राजन्यवर्परधमण्डलमण्डितासु ।
अग्रेचरो मम रथे रथपूषणाना-
मायुर्मनांसि च दशा सहसा य आच्छन्तु ॥ १४ ॥
यदोप्सु मां प्रणिहितं गुरुभीष्मकर्ण-
द्रोणित्रिगर्तशालसैन्धववाहिकाधैः ।
अस्त्राण्यमेयमहिमानि निरूपितानि
नोपस्पृशुर्नुहरिदासमिवासुराणि ॥ १५ ॥
यन्मे नृन्येद्र तदतर्क्यविहार ईशो
योऽलव्यरूपमवदद्रणमूर्ध्नि दर्शौ ।
यन्माययाऽऽवृतदृशो न बिदुः परं तं
सूत्रादयोऽहमहमस्मि ममेति भव्याः ॥ १६ ॥
सौन्ये वृतः कुमतिनाऽऽत्मद ईशरो मे
यत्पादपद्मभवाय भजन्ति भव्याः ।
संश्रान्तबाहमरयो रथिनो भुविष्ठं
न प्राहरन्यदनुभावनिरस्तचित्ताः ॥ १७ ॥
नर्माण्युदाररुचिरस्मितशोभनानि
हे पार्थ हेऽर्जुन सखे कुरुनन्दनेति ।
सञ्जन्तितानि नरदेव हृदिस्मृशानि
स्मर्तुर्लुठन्ति हृदयं मम माधवस्य ॥ १८ ॥
शय्यासनानि विकल्पनभोजनादि-
ष्वैश्याद्वयस्य ऋभुमानिति विप्रलब्धः ।
सख्युः सखेव पितृवत्तनयस्य सर्वं

सेहे महामहितया कुमतेरथं मे ॥ १९ ॥
सोऽहं नृपेन्द्ररहितः पुरुषोत्तमेन
सख्या श्रियेण सुहृदा हृदयेन शून्यः ।
अध्वन्युरुक्रमपरिग्रहमद्वं रक्षन्
गोपेरसद्विरबलेव विनिर्जितोऽस्मि ॥ २० ॥
तद्वै धनुस्त इषवः स रथो हयास्ते
सोऽहं रथी नृपतयो यत आमनन्ति ।
सर्वं क्षणेन तदभूदसदीगारिक्तं
भस्मान् हुतं कुहकराद्धमिवोसमूपे ॥ २१ ॥
राजंस्त्वयाभिपूषणानां सुहृदां नः सुहृत्पुरे
विप्रशापविभूदानां निग्रतां मुष्टिभिर्मिथः ॥ २२ ॥
वारुणीं मदिरां पीत्वा मदोन्मथितचेतसाम् ।
अजानतामियात्मानं चतुःपञ्चावशेषिताः ॥ २३ ॥
प्रायेणैतद्भगवतः ईश्वरस्य विचेष्टितम्
मिथो निग्रन्ति भूतानि भावयन्ति च यन्मिथः ॥ २४ ॥
जलौकसां जले यद्वन्महान्तोऽदन्यणीयसः ।
दुर्वलान् वलिनो राजन् महान्तो वलिनो मिथः ॥ २५ ॥
एवं वलिष्टैर्यदुभिर्महद्भिरितरान् विभुः ।
यदून्यदुभिरन्योन्यं भूभारं सञ्जहार ह ।
कण्टकं कण्टकेनैव द्व्यध्यापीशितुः समम् ॥ २६ ॥
देशकालार्थयुक्तानि हृत्तापोपशमामि च ।
हरन्ति स्मरतश्चित्तं गोविन्दाभिहितानि मे ॥ २७ ॥
सूत उवाच-
एवं चिन्तयतो जिष्णोः कृष्णापादसरोरुहम् ।
सौहार्देनातिगादेन शान्ताऽऽसीद्विमला मतिः ॥ २८ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

सूत उवाच-
वासुदेवाह्वयभिध्यानपरिवृद्धितरंहसा ।
भक्त्या निर्मथिताशेषकपायपिपणोऽर्जुनः ॥ १ ॥

गीतं भगवता ज्ञानं यत्तत्संग्राममूर्ध्नि ।
कालकर्मतमोरुद्धं पुनरध्यगमद्विभुः ॥ २ ॥
विशोको ब्रह्मसम्पत्त्या सञ्छिन्नद्वैतसंशयः ।
लीनप्रकृतिनैर्गुण्यादलिङ्गत्वाद्दत्तसंभयः ॥ ३ ॥

निशम्य भगवन्मार्गं संस्थां यदकुलस्य च ।
स्वःपथाय मतिं चक्रे निवृत्तात्मा युधिष्ठिरः

॥ ४ ॥

यदा मुकुन्दो भगवानिमां महीं
जहौ स्वतन्या श्रवणीयसत्कथः ।

तदा हरावप्रतिबुद्धचेतसा-
मभद्रहेतुः कलिरन्यवर्तत

॥ ५ ॥

युधिष्ठिरस्तत्परिसर्पणं वुधः
पुरे च राष्ट्रे च गृहे तथात्मनि ।

विभाव्य लोभानृतजित्वाहिसना-
यधर्मचक्रं गमनाय पर्यधात्

॥ ६ ॥

स्वराट् पीत्रं विनीतन्तमात्मनोऽनवमं गुणैः ।
तोयनीय्याः पतिं भूमेरभ्यपिबद्भज्राहये

॥ ७ ॥

मपुरायां ततो यद्रं शूरसेनपतिं ततः ।
प्राजापत्यां निरूप्येष्टिमित्रीनपिबदीश्वरः

॥ ८ ॥

विसृज्य तत्र तत्सर्वं दुक्लबलपादिकम् ।
निर्ममो निरहङ्कारः सञ्छिन्नाशेषबन्धनः

॥ ९ ॥

वाचं जुहाव मनसि तन्प्राण इतरे परम् ।
धृत्वा ह्यपानं सोत्सर्गं तत्परत्ये ह्यजोहवीत्

॥ १० ॥

त्रित्वे हुत्वाऽथ पञ्चत्वं तत्रैकत्वेऽजुहोन्मुनिः ।
सर्वमात्मन्यजुहवीद्भक्षण्यात्मानमव्यये

॥ ११ ॥

चीरवासा निराहारे बद्धबाहुस्समूर्धजः ।
दर्शयन्नात्मनो रूपं जडोन्मत्तपिशाचवत् ।

अनपेक्षमाणो निरगादगृणवन् वधिरौ यथा

॥ १२ ॥

उदीचीं प्रविशेशाशां गतपूर्वा महात्मभिः ।
हृदि ब्रह्म परं ध्यायन्नावर्तत गतो यतः

॥ १३ ॥

सर्वे तमनु निर्जगमुभ्रान्तः कृतनिश्चयाः ।
कलिनाऽधर्ममिथेण हृद्धा स्मृष्टाः प्रजा भुवि

॥ १४ ॥

ते साधुकृतसर्वायाः ज्ञान्वाऽऽत्यन्तिकमात्मनः ।
मनसा धारयामासुर्वैकुण्ठचरणाम्बुजम्

॥ १५ ॥

तद्धानोद्विक्तया भक्त्या विशुद्धपिपासाः परं ।
तस्मिन्नारायणपद एकान्तमतपोऽपतन्

॥ १६ ॥

अवापुर्दुर्वापं ते असद्भिर्विषयात्मभिः ।
विधूतकल्मषं स्थानं विरजेनात्मनैव हि

॥ १७ ॥

द्रीपदी च तदाज्ञाय पतीनामनपेक्षताम् ।
वासुदेवे भगवति एकान्तमतिरापतत्

॥ १८ ॥

यः श्रद्धयैतद्भगवत्प्रयाणं
पाण्डोः सुतानामपि संप्रयाणम् ।

शृणोत्यलं स्वस्वययनं पवित्रं
लब्ध्वा हरी भक्तिमुपैति ज्ञानिन्

॥ १९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

सूत उवाच-

ततः परीक्षद् द्विजवर्यशिक्षया
महीं महाभागवतः शशास ह ।

यथा हि सूत्यामभिजातकोविदाः
समादिशन् विश्वं महद्गुणांस्तथा

॥ १ ॥

स उत्तरस्य तनयामुपयेम इरावतीम् ।
जनमेजयादींश्चतुरस्तस्यामुत्पादयत्सुतान्

॥ २ ॥

आजहाराश्वमेधांसीन् गत्रायां भूरिदक्षिणान् ।
शारद्वतं गुरुं कृत्वा देवा यत्राक्षिणोचराः

॥ ३ ॥

निजग्राहीजसा पीरः कलिं दिग्विजये क्वचित् ।
नृपतिरूपं शूद्रं घ्नन् गोमिथुनं पदा

॥ ४ ॥

शौनक उवाच-

कस्य हेतोर्निजग्राह कलिं दिग्विजये नृपः ।
नृदेवचिरधृक् शूद्रः कोऽसौ गां यः पदाऽहनत्

॥ ५ ॥

तत्कथ्यतां महाभाग यदि विष्णुकपाश्र्वयम् ।
अथ वाऽस्य पदाम्भोजमकरन्दलिहां सताम्

॥ ६ ॥

किमन्यैरसदालापैरायुषो यदसंजयः ।
क्षुद्रायुषां नृणामत्र मर्त्यानां मृतिमिच्छताम्

॥ ७ ॥

इहोपहृतो भगवान्मृत्युः शामित्रकर्मणि ।

न कश्चिन्म्रियते तावद्यावादास्त इहान्तकः

॥ ८ ॥

एतदर्थं हि भगवानाहृतः परमर्षिभिः ।

अहो नृलोके पीयेत हरिलीलामृतं यचः

॥ ९ ॥

मन्दस्य मन्दप्रज्ञस्य प्रायो मन्दापुपश्च वै ।

निद्रया हियते नक्तं दिवा चाप्यर्धकर्मभिः

॥ १० ॥

सूत उवाच—

यदा परीक्षित्कुरुजाह्वले वसन्

कलिं प्रविष्टं निजचक्रवर्तिनं ।

निशम्य वार्तामनतिप्रियां ततः

शरासनं संयुगरोचिराददे

॥ ११ ॥

स्वलदूतं श्यामतुरङ्गपोजितं

रथं मृगेन्द्रध्वजमास्थितः पुरात् ।

वृत्तो रथाश्चद्विपत्तिपुक्तया

स्वसेनया दिविजयाया निर्गतः

॥ १२ ॥

भद्रार्थं केतुमालश्च भारतञ्चोत्तरान् कुरून् ।

किमरुपादीनि सर्वाणि विजित्य जगृहे बलिम्

॥ १३ ॥

तत्र तत्रोपगृण्वानः स्वपूर्वेषां महात्मनाम् ।

प्रगीयमानं पुरतः कृष्णमाहात्म्यसूच(कम्)नम्

॥ १४ ॥

आत्मानश्च परित्रातमथत्प्राप्नोऽस्यतेजसः ।

सेहश्च वृष्णिपार्थानां तेषां भक्तिश्च केशवे

॥ १५ ॥

तेभ्यः परमसन्तुष्टः प्रीत्युज्जृम्भितलोचनः ।

महाधनानि वासांसि ददौ हारान्महामनाः

॥ १६ ॥

सारथ्यपारषदसेवनसख्यदीन्य-

वीगसनानुगमनस्तवनप्रणामैः ।

स्निग्धेषु पाण्डुषु जगत्प्रणतस्य विष्णोः

भक्तिं करोति नृपतिधरणारविन्दे

॥ १७ ॥

तस्यैवं वर्तमानस्य पूर्वेषां वृत्तमन्यहम् ।

नातिदूरे किलाध्वयं यदासीत्तन्निबोध मे

॥ १८ ॥

धर्मः पदैकेन चरन् विच्छायामुपलभ्य गाम् ।

पृच्छति स्माश्रुयदनां विवन्तामिष मातरम्

॥ १९ ॥

धर्म उवाच—

कश्चिद्भेदेऽनामयमात्मनस्ते

विच्छायाऽसि म्लायता यन्मुखेन ।

आलक्ष्ये भवतीमन्तराधि

दूरे बन्धुं कश्चन शोचसीव

॥ २० ॥

पादेन्यूनं शोचसि मेकपाद-

मुतात्मानं वृषलेभौक्ष्यमाणम् ।

अथो सुरादीन् हृतयज्ञभागान्

प्रजा उत स्विन्मपवत्यवर्षति

॥ २१ ॥

अरक्ष्यमाणा स्त्रिय उर्वि वाला-

ञ्छोचस्यथो पुरुषादैरिवार्तान् ।

वाचं देवीं ब्रह्मकुले कुकर्मण्य-

ब्रह्मण्ये राजकुले कुलाश्रयाम्

॥ २२ ॥

किं क्षत्रवन्धून्कलिनोपमुष्टान्

राष्ट्राणि या तैरयरोपितानि ।

इतस्ततो वाऽशानपानवास-

स्नानव्यवायात्सुकजीबलोकम्

॥ २३ ॥

यद्वाऽथ(यद्वाऽम्य)ते भूरिभ-

रावतारकृतावतारस्य हरेर्धरित्रि ।

अन्तर्हितस्य स्मरती विसृष्टा

कर्माणि निर्वाणविलम्बितानि

॥ २४ ॥

इदं ममाचक्ष्य तवाधिमूलं

वसुन्धरे येन विकर्षिताऽसि ।

कालेन वा ते बलिनाऽवलीढं

सुरार्चितं किं प्रभुणाऽथ सौभगम्

॥ २५ ॥

धरोवाच—

भवान् हि वेद तत्सर्वं यन्मां धर्मानुपृच्छसि ।

चतुर्भिः वर्तसे येन पादेलोकमुखावहेः

॥ २६ ॥

सत्यं शीघ्रं दया दानं त्यागः सन्तोष आर्जवम् ।

शमो दमः तपः साम्यं तितिष्ठोपरतिः धृतम्

॥ २७ ॥

ज्ञानं विरक्तिरर्थं शौर्यं तेजो धृतिः स्मृतिः ।

स्वातन्त्र्यं कीदृशं कान्तिः सौभागं मार्दवं क्षमा

॥ २८ ॥

प्रागल्भ्यं प्रथयः शीलं सह आजो बलं भगः ।
 गाम्भीर्यं स्थैर्यमास्तिक्यं कीर्तिमानोऽनहंकृतिः ॥ २९ ॥
 इमे चान्ये च भगवन्नित्या यत्र महागुणाः ।
 प्राथ्या महत्त्वमिच्छद्भिः न च यान्ति स्म कर्हिचित् ॥ ३० ॥
 तेनाहं गुणपात्रेण धीनिवासेन साम्प्रतम् ।
 शोचामि रहितं लोकं पाप्मनः कलिनेक्षितम् ॥ ३१ ॥
 आत्मानधानुशोचामि भवन्तधामराजतम् ।
 देवानृषीन् पितॄन् साधून् सर्वान् वर्णास्तथाश्रमान् ॥ ३२ ॥
 ब्रह्मादयो बहुतिथं यदपाद्गमोक्ष-
 कामा यथोक्तविधिना भगवत्प्रपन्नाः ।
 सा श्रीः स्ववासमरविन्दवनं विहाय
 यत्पादसौभगमलं भजतेऽनुरक्ता ॥ ३३ ॥
 तस्याहमञ्चकुलिशाडुशोकेतुकेतैः
 श्रीमन्दर्भगवतः समलङ्कृताद्री ।

वीनत्यरोचमुपलब्धतपोविभूति-
 लोकान् समान् व्यसृजदुत्समयतीं तदने ॥ ३४ ॥
 यो वै ममातिभरमासुरवंशराज्ञा-
 मखीहिणीशतमपानुददात्मतन्त्रः ।
 त्वां दुस्मभूतपदमान्मनि वीर्येण
 सम्पादयन्त्यदुपु रम्यमविभ्रदहम् ॥ ३५ ॥
 का वा सहेत विरहं पुरुषोत्तमस्य
 प्रेमावलोकचिरस्मितबल्लुजल्यैः ।
 स्थैर्यं समानमहरन्मधुमानिनीनां
 रोमांस्तयो मम यद्विचिद्विहतायाः ॥ ३६ ॥
 सूत उवाच-
 तपोरथं कथयतोः पृथिवीधर्मयोस्तदा ।
 परीक्षिन्नाम राजर्षिः प्राप्तः प्राचीं सरस्वतीम् ॥ ३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे पोटशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

सूत उवाच-
 तत्र गोमियुनं राजा हन्यमानमनाभवत् ।
 दण्डहस्तश्च वृषलं ददशो नृपलाञ्छनम् ॥ १ ॥
 वृषं मृणालधवलं मेहन्तमिव विभ्यतम् ।
 वेपमानं पदेकेन सीदन्तं शूद्रपीडितम् ॥ २ ॥
 गात्र धर्मदुषां दीनां भृशं शूद्रपदाहताम् ।
 विवत्सामभुवदनां कृशां यवसमिच्छतीम् ॥ ३ ॥
 पण्डित रथमारुहः कार्तस्वरपरिच्छदम् ।
 मेघगम्भीरया वाचा समारोपितकार्मुकः ॥ ४ ॥
 कस्त्यं मच्छरणे लोके बलाहंस्यवली बली ।
 नरदेवोऽपि वेपेण नटवन्कर्मणाऽद्विजः ॥ ५ ॥
 स त्वं कृष्णे गते दूरं सह गाण्डीवधन्वना ।
 शोच्योऽस्यशोच्यान् रहसि प्रहरन् वधमर्हसि ॥ ६ ॥
 त्वं वा मृणालधवलः पदिन्दूनः पदा चरन् ।
 वृषरूपेण किं कश्चिदेवो नः परित्सेदयन् ॥ ७ ॥

न जातु कीरवेन्द्राणां दोर्दण्डपरिरम्भिते ।
 भूतले निपतन्त्यस्मिन् विना त्वां प्राणिनां शुचः ॥ ८ ॥
 मा सौरभेयानुशुचो ज्येते ते वृषलाद्रयम् ।
 मा रोदीरम्ब भद्रं ते खलानां मयि शास्तरि ॥ ९ ॥
 यस्य राष्ट्रे प्रजा मातर्हिंस्यन्ते साध्वसाधुभिः ।
 तस्य मत्तस्य नश्यन्ति कीर्तिरापुर्णगो गतिः ॥ १० ॥
 एष राज्ञः परो धर्मो ह्यार्तानामार्तिनिग्रहः ।
 अत एनं वधिष्यामि भूतद्रुहमसत्तमम् ॥ ११ ॥
 कोऽवृक्षतव पादांस्त्रीन्सौरभेय चतुष्पदः ।
 मा भूवंस्त्वादाश राष्ट्रं राज्ञां कृष्णानुवर्तिनाम् ॥ १२ ॥
 आरुष्याहि वृष भद्रं वः साधूनामकृतागताम् ।
 आत्मवेरूप्यकर्तारं पार्थानां कीर्तिदूषणम् ।
 गलेऽनागस्यं युजन् सर्वतोऽस्य च तद्रथम् ॥ १३ ॥
 अनागस्त्विवह भूतेषु य आगस्कृत्तिरकुशः ।
 आहर्ताऽस्मि भुजं साध्यादमन्त्यापि साह्रदम् ॥ १४ ॥

राज्ञो हि परमो धर्मः स्वधर्मस्यानुपालनम् ।
 शासतोऽन्यथाशास्त्रं अनापयुत्यथानिह ॥ १५ ॥
 धर्म उवाच—
 एतद्वः पाण्डवेयानां युक्तमार्ताभ्यं वचः ।
 येषां गुणगणैः कृष्णो दीत्यादी भगवान्मृतः ॥ १६ ॥
 न वयं क्लेशवीजानि यतः स्युः पुरुषर्षभ ।
 पुरुषं तं विजानीमः वाक्यभेदविमोहिताः ॥ १७ ॥
 केचिद्वैकल्पवचस आहुरात्मानमात्मनः ।
 दैवमन्ये परे कर्म स्वभावमपरे प्रभुम् ॥ १८ ॥
 अप्रतर्क्यादनिर्याच्यादिति केचपि निश्चयः ।
 अत्रानुरूपं राजर्षे विमृश स्वमनीषया ॥ १९ ॥
 एवं धर्मं प्रवदति स सम्राट् द्विजसत्तमाः ।
 समाहितेन मनसा विदित्वा प्रत्यचष्ट तम् ॥ २० ॥
 धर्मं ब्रवीषि धर्मज्ञ धर्मोऽसि वृष्टरूपधृक् ।
 यदधर्मकृतः स्थानं सूचकस्यापि तद्भवेत् ॥ २१ ॥
 अधवा देवमायाया नूनं गतिरगोचरा ।
 चेतसो वचसश्चापि भूतानामिति निश्चयः ॥ २२ ॥
 तपः शीघ्रं दया सत्यं इति पादाः कृते कृताः ।
 अधर्माद्वैख्यो भग्नाः स्मयसद्गमदेस्तव ॥ २३ ॥
 इदानीं धर्मपादस्ते सत्यं निर्वर्तसे यतः ।
 तं विपुल्यधर्मोऽयमनुतेनैधितः कलिः ॥ २४ ॥
 इषध्व भूर्भगवता न्यासितोरुभरा सती ।
 श्रीमद्विस्तृत्यदन्यासैः सर्वतः कृतकौतुका ॥ २५ ॥
 शोचन्त्यधुकला साध्वी दुर्भगवोज्झिताऽधुना ।
 अन्नलक्ष्म्याः नृपय्याजाः शूद्रा भोक्ष्यन्ति मामिति ॥ २६ ॥
 सूत उवाच—
 इति धर्मं महीर्ष्वयं सान्त्वयित्वा महारथः ।
 निशातमाददे खट्वां कलयेऽधर्महेतवे ॥ २७ ॥
 तद्विषांसुमभिप्रेत्य विहाय नृपलाञ्छनम् ।
 तत्पादमूर्ध्नं शिरसा समगाद्वयविललः ॥ २८ ॥
 पतितं पादयोर्वीरः कृपया दीनवत्सलः ।
 शरण्यां नावधीच्छलोक्य आह चंदं हसन्निव ॥ २९ ॥

राजोवाच—
 न ते गुडाकेशपशोधराणां
 यद्वाञ्छलेभ्यो भयमस्ति किञ्चित् ।
 न वर्तितव्यं भवता कथञ्चित्
 क्षेत्रे मदीये त्वमधर्मवन्धुः
 त्वां वर्तमानं नरदेवदेदे-
 प्वनुप्रवृत्तोऽयमधर्मपूथः ।
 लोभोऽनृतं चौर्यमनार्यमंहो
 ज्येष्ठा च माया कलहश्च दम्भः
 न वर्तितव्यं तदधर्मवन्धो
 धर्मेण सत्येन च वर्तितव्ये ।
 ब्रह्मावर्ते यत्र यजन्ति यज्ञैः
 यज्ञेश्वरं ब्रह्मवितानयज्ञाः
 यस्मिन्दरिर्भगवानिज्यमान
 इष्टात्ममूर्तिर्यजतां शं तनोति ।
 कामानमोषान् स्थिरजङ्गमा-
 नामन्तर्वह्निर्वापुरिवेश आत्मा
 परीक्षितैवमादिष्टः स कलिर्जातयेषधुः ।
 तमुद्यतासिमाहंदं दण्डपाणिमिवोद्यतम्
 यत्र क वाऽथ वत्स्यामि सार्वभौम तवाङ्गया ।
 लक्षये तत्र तत्रापि त्यामान्तेपुशरासनम्
 तन्मे धर्मभृतां श्रेष्ठ स्थानं निर्देष्टुमर्हसि ।
 यत्रैव नियतो बन्त्य आतिष्ठस्तेऽनुशासनम्
 सूत उवाच—
 अभ्यर्थितस्तदा तस्मै स्थानानि कलये ददी ।
 सूतं पानं स्त्रियः सूता यत्राधर्मश्चतुर्विधः
 पुनश्च याचमानाय जातरूपमदात्प्रभुः ।
 ततोऽनृतं मदः कामो रजो वैरश्च पथमम्
 अमूनि पथस्थानानि ह्यधर्मप्रभवः कलिः ।
 औत्तरयेण दत्तानि न्यवसत्तन्निदेशकृत्
 अधेतानि न सेवेत बुधुः पुरुषः क्वचित् ।
 विशेषतो धर्मशीलो राजा लोकपतिर्गुरुः

वृषस्य नष्टांघ्रीन् पादांस्तपः शीघ्रं दयामिति ।
प्रतिसन्धे आश्वास्य महीञ्च समवर्षयत्
स एष एतद्व्याप्त्यस्त आसनं पार्श्वोचितम् ।
पितामहंनोपन्यस्तं राज्ञाऽरण्यं विविधता

॥ ४१ ॥

॥ ४२ ॥

आस्तेऽधुना स राजर्षिः कौरवेन्द्रः त्रियोद्वसन् ।

गजाह्वये महाभागधृक्प्रवर्ती बृहच्छ्रुवाः ॥ ४३ ॥

इत्थं भूतानुभावोऽयमभिमन्युसुतो नृपः ।

यस्य पालयतः क्षीणीं यूपं सत्राय दीक्षिताः ॥ ४४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

सूत उवाच—

यौ वै श्रेण्यस्रवित्युष्टो न मानुरदरे मृतः ।

अनुग्रहाद्भगवतः कृष्णस्याद्भुतकर्मणः ॥ १ ॥

ब्रह्मशापोन्वितायाम्नु तक्षकान्प्राणविह्वले ।

न सम्मुमोहांकृष्याद्भगवत्परितापयः ॥ २ ॥

उत्सृज्य सर्वतः सङ्गं विज्ञानार्जितसंस्थितिः ।

ध्यासकैर्जहो शिष्यः गङ्गायां स्वकलेवरम् ॥ ३ ॥

नान्तमशोकयातानां जुपतां तत्कथामृतम् ।

स्यात्सम्भ्रमोऽन्तकालेऽपि स्मरतां तत्पदाम्बुजम् ॥ ४ ॥

तावत्कलिर्नप्रभवेत्प्रविष्टोऽपीह सर्वतः ।

यावदीशो महानुर्व्यामाभिमन्यव एकराट् ॥ ५ ॥

यस्मिन्नहनि यद्वैव भगवानुत्सर्जं गाम् ।

तदैवेहानुवृत्तोसावधर्मप्रभवः कलिः ॥ ६ ॥

नानुद्वेष्टि कलिं सद्माट् सारङ्ग इव सारभुक् ।

कुशलान्याशु सिद्धयन्ति नेतराणि कृतानि यत् ॥ ७ ॥

किन्तु वालेषु शूरेण कलिना शूरभीरुणा ।

अग्रमत्तः प्रमत्तेषु यो वृको नृपु वर्तते ॥ ८ ॥

उपवर्णितमेतद्भः पुण्यं पारीक्षितं मया ।

यामुदेवकथोपेतमाख्यानं यदपृच्छथ ॥ ९ ॥

या याः कथाः भगवतः कथनीयोरुत्कर्मणः ।

गुणकर्माश्रया गुप्तिः सेव्यास्तास्ताः बुभूषुभिः ॥ १० ॥

ऋषय ऊचुः—

सूत जीव समाः सौम्य शाश्वतीर्विशदं यथाः ।

यस्त्वं शंसति कृष्णस्य मर्त्यानाममृतं हि नः ॥ ११ ॥

कर्मण्यस्मिन्नाथास्ये धूमधूमात्यनां भवान् ।

आषाययति गोविन्दपादपद्मासवं मधु ॥ १२ ॥

तुलयाम लवेनाऽपि न स्वर्गं नापुनर्भवम् ।

भगवत्सङ्गिसद्व्यस्य मर्त्यानां किमुनाशिपः ॥ १३ ॥

को नाम तृप्येद्रसवित्कथायां

महत्तमैकान्तपरायणस्य ।

नान्तं गुणानामगुणस्य जग्मु-

योगेश्वरा ये भवपाद्यमुल्याः ॥ १४ ॥

ततो भवान् वै भगवत्प्रधानो

महत्तमैकान्तपरायणस्य ।

हरेरुदारं चरितं विशुद्धं

शुश्रूषतां नो वितनोतु विद्वान् ॥ १५ ॥

तन्नः परं पुण्यमसंवृत्तार्थ-

माख्यानमत्यद्भुतयोगनिष्ठम् ।

आख्यायन्तान्ता चरितोपपन्नं

पारीक्षितं भागवताभिरामम् ॥ १६ ॥

स वै महाभागवतः परीक्षि-

येनापवर्गास्त्यमदभ्रबुद्धिः ।

ज्ञानेन वैपासकिशब्दितेन

भजे सगेन्द्रध्वजपादमूलम् ॥ १७ ॥

सूत उवाच—

अहो वयं जन्मभृतो महामन्

वृद्धानुवृत्त्यापि विलोमजाताः ।

दीप्तकुल्यमाधिं विधुनोति शीघ्रं

महत्तमानामभिधानयोगः ॥ १८ ॥

कुतः पुनर्गृणतो नाम तस्य महत्तमैकान्तपरायणस्य । योऽनन्तशक्तिर्भगवाननन्तो महद्गुणत्वायमनन्ताहुः	॥ १९ ॥	स तु ब्रह्मरूपरेसे गतासुमुरंगं रूपा । विनिर्गच्छन् धनुष्कोट्या निधाय पुरमागमत् ॥ ३० ॥ एष किं निभृताशेषकरणो मीलितेक्षणः । मुधासमाधिरोहोस्वित् किञ्च स्यात्क्षत्रवन्धुभिः ॥ ३१ ॥ तस्य पुत्रोऽतितेजस्वी विहरन् बालकोऽभ्रैकः । राज्ञाऽप्ये प्रापितं तातं श्रुत्वा तत्रेदमब्रवीत् ॥ ३२ ॥ अहो अधर्मः पालानां पृथ्व्या बलिभुजामिव । स्वामिन्यधं यदासानां द्वारपानां शुनामिव ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणैः क्षत्रवन्धुर्हि द्वारपालो निरूपितः । स कथं तद्गृहे द्वाःस्थः सभाण्डं भोक्तुमर्हति ॥ ३४ ॥ कृष्णे गते भगवति शास्त्वर्पुत्वथगामिनाम् । तान् भिन्नसेतूनयाहं शास्मि पश्यत मे बलम् ॥ ३५ ॥ इत्युक्त्वा रोपताम्राक्षः वयस्यानृपिबालकान् । कोशिक्येष उपसृश्य वाग्वज्रं विससर्ज ह ॥ ३६ ॥ इतो लङ्घितमर्पादं तक्षकः सप्तमेऽहनि । पथ्यति स्म कुलाद्धारं चोदितो मे पितुर्दुहम् ॥ ३७ ॥ ततोऽभ्येत्याश्रमं बालो गले सर्पकलेवरम् । पितरं वीक्ष्य दुःखार्तो मुक्तकण्ठो रुरोद ह ॥ ३८ ॥ स वा आक्षिप्तो ब्रह्मन् श्रुत्वा सुतविलापितम् । उन्मील्य शनैर्केनेत्रे दृष्ट्वा चांसे मृतोरगम् ॥ ३९ ॥ विसृज्य पुत्रं पश्यच्च वत्स यस्माद्विरोदिपि । केन वा ते विप्रकृतमित्युक्तः स न्यवेदयत् ॥ ४० ॥ निशम्य शापमतदहं नरेन्द्रं स ब्राह्मणो नात्मजमभ्यनन्दत् । अहो वतांहो महदज्ञ ते कृत- मल्पीपसि द्रोह उरुश्रमो धृतः ॥ ४१ ॥ न वै नृभिर्नरदेवोऽपारथ्यः तं शामुमर्हस्यपिपकबुद्धे । यत्तेजसा दुर्विपहेण गुप्ता विन्दन्ति भद्राप्यकुतोभयाः प्रजाः ॥ ४२ ॥ अरक्षमाणे नरदेवनाम्नि रथाद्रपाणावयमद्र लोकः ।
एतावताऽलं ननु सूचितेन गुणैरसाम्येऽनतिशापनेऽस्य । हित्चेतरान् प्रार्थयतो विभूति- र्यस्याद्विरेणुं जुपतेऽनभीप्सोः	॥ २० ॥	
अथापि यत्पादनस्त्रावसृष्टं जगद्विरेणोपहृताह्णाम्भः । सेवां पुनात्यन्यतमो मुकुन्दा- त्को नाम लोके भगवत्पदार्थः	॥ २१ ॥	
यत्रानुरक्ताः सहसैव पीरा व्यपोह्य देहादिषु सद्गमूढम् । ब्रजन्ति तत्पारमहंस्यसत्त्वं यस्मिन्नहिंसोपरमथ धर्मः	॥ २२ ॥	
अहं हि पृष्टोऽस्य गुणान् भवद्वि- राचक्ष आत्मावगमोऽत्र यावान् । नभः पतन्त्यात्मसमं पतत्रिण- स्तथा समं विष्णुगतिं विपथितः	॥ २३ ॥	
एकदा धनुरुग्रस्य विचरन्मृगयां बने । मृगाननुगतः श्रान्तः क्षुधितस्तृपितो भृशम्	॥ २४ ॥	
जलाशयमचक्षाणः प्रविवेश स आश्रमम् । ददशं मुनिमासीनं शान्तं मीलितलोचनम्	॥ २५ ॥	
प्रतिरुद्धेन्द्रियप्राणमनोबुद्धिमुपारतम् । स्थानत्रयात्परं प्राप्तं ब्रह्मभूतमपिक्रियम्	॥ २६ ॥	
विप्रकीर्णजाटुञ्जं रौरवेणाजिनेन च । विशुष्यन्तालुरुदकं तथाभूतमयाचत	॥ २७ ॥	
अलब्धतृणभूम्यादिरसंप्राप्तार्थसूततः । अवज्ञातमियाऽन्वमानं मन्यमानश्चुकोप ह	॥ २८ ॥	
अभूतपूर्वः सहसा क्षुत्तृभ्यामर्दितान्मनः । ब्राह्मणं प्रत्यभृद्वहन्मत्सरो मन्थुराय च	॥ २९ ॥	

तदा हि चोऽप्रचुरो विनह- त्यरक्ष्यमाणो विवरूपवत्क्षणान्	॥ ४३ ॥	धर्मपालो नरपतिः स तु सद्भाट् बृहच्छ्रवाः । साध्वान्महाभागवतो राजर्षिर्हृषमेधयाट् । धुनुट्च्छ्रमान्वितो दीनो नैवास्मच्छापमर्हति	॥ ४६ ॥
तदय नः पापमुपैत्यनन्वयं यन्नष्टनाथस्य पशोर्विलुप्तकाः । परस्परं प्रन्ति शपन्ति वृञ्जते पशून् स्त्रियोऽर्थान् पुरदस्थवो जनाः	॥ ४४ ॥	अपापेषु स्वभृत्येषु बालेनापकृनुद्धिना । पापं कृतं तद्भगवान्सर्वात्मा क्षन्तुमर्हति	॥ ४७ ॥
तदार्यधर्मश्च विलीयते नृणां वर्णाश्रमाचारयुतश्चयीमयः । ततोऽर्थकामाभिनिवेशितात्मनां शुनां कपीनामिव वर्णसह्रः	॥ ४५ ॥	तिरस्कृता विप्रलब्धाः शप्ताः क्षिप्ताः हता अपि । नास्य तद्व्रतिकुर्वन्ति तद्रक्ताः प्रभवोऽपि हि	॥ ४८ ॥
		इति पुत्रकृतापेन सोऽनुतप्तो महामुनिः । स्वयं विप्रकृतो राज्ञा नैवाऽयं तदचिन्तयन्	॥ ४९ ॥
		साधवः प्रायशो लोके परैर्द्वन्द्वेषु योजिताः । न व्यपन्ति न हृष्यन्ति यत आत्माऽगुणाश्रयः	॥ ५० ॥
		॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥	

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

सूत उवाच- महीपतिस्त्वय तत्कर्म गतं विचिन्त्यन्नात्मकृतं सुदुर्मनाः । अहो मया नीचमनार्यवत्कृतं निरागसि ब्रह्मणि गूढतेजसि	॥ १ ॥	कृष्णाक्षिसेवामभिमन्यमान उपाविशन्नायमममर्त्यनयाम्	॥ ५ ॥
ध्रुवं ततो मे कृतदेवहेलनाट् दुरत्ययं व्यसनं नातिदीर्घान् । तदस्तु काममपनिष्कृताय मे यथा न कुर्वा पुनरेवमद्वा	॥ २ ॥	या वै लसच्छीतुलसीविमिश्र- कृष्णाक्षिरेण्वभ्यधिकामुनेत्री । पुनात्यशेषानुभयत्र लोकान् कस्तां न सेवेत मरिष्यमाणः	॥ ६ ॥
अथैव राज्यं बलमुद्धकांशं प्रकोपितव्रत्सकुलानलो मे । दहत्यभद्रस्य पुननं मेऽ- भूत्पापीयसी धीर्द्विजदेवतासु	॥ ३ ॥	इति व्यवस्थाप्य च पाण्डवेयः प्रायोपवेशं प्रति विष्णुपयाम् । दध्यौ मुकुन्दाक्षिमनन्यभावा मुनिव्रतो मुक्तसमस्तसद्वः	॥ ७ ॥
स चिन्त्यन्निव्यमपाशृणांयथा मुनेः सुतोकाविकृतिं तक्षकाख्यान् । स साधु मेने न चिरेण तक्षका- दलंप्रसक्तस्य धिरक्तिकारणम्	॥ ४ ॥	तत्रोपजग्मुर्भुवनं पुनाना महानुभावा मुनयः सशिष्याः । प्रायेण तीर्थापिगमापदेशीः स्वयं हि तीर्थानि पुनन्ति सन्तः	॥ ८ ॥
अथो विहायेमममुध लोकं विमृश्य ती हेयतया पुरस्तात् ।		अत्रिर्वसिष्ठश्च्यवनः शरद्वा- नरिष्टनेमिर्भृगुरक्षिराश्च । पराशरो गाधिसुतोऽथ राम उच्यथ इन्द्रप्रमतीभ्रवाहो	॥ ९ ॥

मेधातिथिर्देवल आर्हिषेणो
भरद्वाजो गौतमः पिप्पलादः ।
मैत्रेय और्वः कवयः कुम्भयो-
निर्द्वैपायनो भगवान्भारद्वज

॥ १० ॥

अन्ये च देवर्षिब्रह्मर्षिवर्याः
राजर्षिवर्या अरुणादयश्च ।
नानार्पेयप्रवरान् समेतान-
भ्यर्च्य राजा शिरसा बबन्धे
सुखोपविष्टेष्वथ तेषु भूयः
कृतप्रणामः स्वचिकीर्षितं यत् ।
विज्ञापयामास विविकचेता
उपस्थितोऽग्रेऽर्घ्यगृहीतपाणिः

॥ ११ ॥

॥ १२ ॥

राजोवाच-
अहो वयं धन्यतमा नृपाणां
महत्तमानुग्रहणीयशीलाः ।
राज्ञां कुलं ब्राह्मणपादशीच-
मारादिसृष्टं वत गर्हकर्म
तस्यैव मेऽस्त्वय परावरो
व्यासक्तचित्तस्य गृहेष्वभीक्ष्णम् ।
निर्येदमूलो द्विजशापरूपो यत्र
प्रसक्तोऽभयमेव धत्ते

॥ १३ ॥

॥ १४ ॥

तं मोषविष्टं प्रतियान्तु विद्या
गङ्गा च देवी धृतचित्तमीशे ।
द्विजोपसृष्टः कुहकस्तक्षको या
दशात्बलं गायत विष्णुगाथाः

॥ १५ ॥

पुनश्च भूषाद्भगवत्यनन्ते
रतिः प्रसन्नश्च तदाश्रयेषु ।
महत्सु यां यां उपयामि सृष्टिं
मैत्र्यस्तु सर्वत्र नमो द्विजेभ्यः

॥ १६ ॥

इति स्म राजा व्यवसाययुक्तः
प्राचीनकाण्डेषु कुशेषु धीरः ।
उदङ्मुखो दक्षिणकूल आस्ते
समुद्रपट्यास्त्वसुतन्यस्तभारः

॥ १७ ॥

विहाय सर्वं नरदेवचिह्नं
केयूरहारान्नदमौलिरत्नान् ।
रत्नांगुलीयान् विमलान्निरास्य
पवित्रपाणिर्मुनिवेष आस्ते

॥ १८ ॥

एवं च तस्मिन्नरदेवदेवे
प्रायोपविष्टो दिवि देवसहाः ।
प्रशास्य भूमौ व्यकिरन् प्रसूने-
र्मुदा मुहुर्द्वन्द्वभयश्च नेदुः

॥ १९ ॥

महर्षयो वै समुपागता ये
प्रशास्य साध्वित्वनुमोदमानाः ।
ऊचुः प्रजानुग्रहशीलसारा
यदुत्तमशोकगुणानुरूपम्

॥ २० ॥

न वा इदं राजर्षिवर्यं चित्रं
भवत्सु कृष्णं समनुव्रतेषु ।
येऽध्यासनं राजकिरीटजुष्टं
सयो जहर्भगवत्पार्षकामाः

॥ २१ ॥

सर्वे वयं तावदिहास्महेऽथ
कलेवरं यावदसी विहाय ।
अजं परं विरजस्कं विशोकं
यास्यत्यन्यं भागवतप्रधानः

॥ २२ ॥

आश्रुत्य तदपिगणवचः परीक्षित्
समं मपुत्रचुत्तुं गुरुशापव्यलीकम् ।
आभाषतेनानभिवन्त्य युक्तः
शुश्रूषमाणश्चरितानि विष्णोः

॥ २३ ॥

राजोवाच-
समागताः सर्वत एव सर्वे
वेदा यथा मूर्तिधरास्त्रिपुष्टे ।
नेहापवाऽमुत्र च कश्चनार्थ
कृते परानुग्रहमात्मशीलाः

॥ २४ ॥

ततश्च वः प्रभ्रमिमं विपृच्छे
विश्रम्य विद्या इतिकृत्यतायाम् ।
सर्वात्मना श्रियमाणस्तु कृत्यं
शुद्धं तत्रामृशताभिपुक्तः

॥ २५ ॥

अथ विंशोऽध्यायः

सूत उवाच-

तत्राभवद्भगवान् व्यासपुत्रो
यदृच्छया गामटमानोऽनपेक्षः ।
अलक्ष्यलिङ्गो निजलाभतुष्टो
वृत्तश्च बालैरवधूतवेषः

॥ १ ॥

तं व्यष्टवर्षं मुकुमारपाद-
करोरुवाहंसकपोलगात्रम् ।
चार्यारुणाक्षोऽश्रसतुल्यकर्णं
सुभ्राननं कंबुसुजातकण्ठम्
निगूढजत्रुं पृथुतुङ्गवक्षसमा-
यर्तनाभिं बलिवल्गुद्वयम् ।
दिगम्वरं वक्र(वक्त्र)विकीर्णकिशं
प्रलम्बबाहुं स्वमरोत्तमाभम्

॥ ३ ॥

त्रयामं सदाऽऽपीच्यवयोद्गलक्ष्म्या
स्त्रीणां मनोज्ञं रुचिरस्मितेन ।
प्रत्युन्धिता मुनयश्चासनेभ्यः
तल्लक्षणा अपि गूढवर्चसम्
स विष्णुरातोऽतिथय आगताय
तस्मै सपर्यां शिरसाऽऽजहार ।
ततो निवृत्ता ह्यवुधाः स्त्रियोऽ-
र्भकाः महासने चोपविवेशः पूजितः

॥ ५ ॥

स संवृतस्तत्र महान् महीयसां
ब्रह्मर्षिराजपिदिवर्षिसङ्घैः ।
व्यरोचतालं भगवान्प्रेत्यु-
ग्रदृष्टतारानिकरैः परीतः

॥ ६ ॥

प्रशान्तमासीनमकुण्ठमेधसं
मुनिं नृपो भागवतोऽभ्युपेत्य ।
प्रणम्य मूर्धाऽवहितः कृताञ्जलि-
नन्वा गिरा स्रुतयाऽन्वपृच्छत्

॥ ७ ॥

राजोवाच-

अहो अयं वयं ब्रह्मन् सत्संख्याः क्षत्रबन्धवः ।
कृपायाऽतिथिरूपेण भवद्विस्तीर्यकाः कृताः

॥ ८ ॥

येषां संस्मरणान्युसः सयः शुद्धयन्ति वै गृहाः ।
किम्पुनर्दर्शनस्पर्शपादशौचासनादिभिः

॥ ९ ॥

सान्निध्यात्ते महायोगिन् पातकानि महान्त्यपि ।
सयो नश्यन्ति वै पुंसां विष्णोर्विच सुरेतराः

॥ १० ॥

अपि मे भगवान् प्रीतः कृष्णः पाण्डुसुतप्रियः ।
पैतृष्यसेयप्रीत्यर्थं तद्गोत्रस्याप्तवान्धवः

॥ ११ ॥

अन्यथा तेऽव्यक्तगतेर्दर्शनं नः कथं नृणाम् ।
नितरां श्रियमाणानां संसिद्धस्य बरीयसः

॥ १२ ॥

अतः पृच्छामि संसिद्धं योगिनां परमं गुरुम् ।
पुरुषस्येह यत्कार्यं श्रियमाणस्य सर्वदा

॥ १३ ॥

यच्छ्रोतव्यमथो जाप्यं यत्कर्तव्यं नृभिः सदा ।
स्मर्तव्यं भजनीयं वा ब्रूहि यदा विपर्ययम्

॥ १४ ॥

नूनं भगवतो ब्रह्मन् गृहेषु गृहमेथिनाम् ।
न लक्ष्यते ह्यवस्थानमपि गोदोहनं कचिन्

॥ १५ ॥

सूत उवाच-

एवमाभाषितः पृष्टः स राज्ञा ऋक्षण्या गिरा ।
प्रत्यभाषत धर्मज्ञो भगवान् बादरायणिः

॥ १६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते प्रथमस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामहादशसाहस्रं
पारमहंस्यां संहितायां प्रथमस्कन्धः ॥

द्वितीयस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

शुक उवाच-

वरीयानेष ते प्रश्नः कृतो लोकहितं नृप ।

आत्मवित्सम्मतः पुंसां श्रोतव्यादिषु यः परः ॥ १ ॥

श्रोतव्यानीह राजेन्द्र नृणां सन्ति सहस्रशः ।

अपश्यतामात्मतत्त्वं गृहेषु गृहमेधिनाम् ॥ २ ॥

निद्रया हियते नक्तं व्यवायेन नवं वयः ।

दिवा चार्पेहया राजन्कुटुम्बभरणेन वा ॥ ३ ॥

देहापत्यकलत्रादिध्वात्मदेन्येष्वसत्स्वपि ।

तेषु प्रसक्तो निधनं पश्यन्नपि न पश्यति ॥ ४ ॥

तस्माद्भारत सर्वात्मा भगवान् हरिरीश्वरः ।

श्रोतव्यः कीर्तितव्यश्च स्मर्तव्यश्चेच्छताऽभयम् ॥ ५ ॥

एतावान्साहचयोगाभ्यां स्वधर्मपरिनिष्ठया ।

जन्मलाभः परः पुंसांमनो नारायणस्मृतिः ॥ ६ ॥

प्रायेण मुनयो राजत्रिवृत्ता विधिनिषेधतः ।

नैर्गुण्यस्या रमन्ते स्म गुणानुकथने हरेः ॥ ७ ॥

इदं भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसम्मितम् ।

अपीतवान् द्वापरादौ पितुर्द्वैपायनादहम् ॥ ८ ॥

परिनिष्ठितोऽपि नैर्गुण्य उत्तमशोकलीलया ।

गृहीतचेता राजर्ष आख्यानं यदधीतवान् ॥ ९ ॥

तदहं तेऽभिधास्यामि महापुरुषिको भवान् ।

यत्र श्रद्धतामाशु स्यान्मुकुन्दे मतिः सती ॥ १० ॥

एतन्निर्विद्यमानानामिच्छतामकुतोभयम् ।

योगिनां नृप निर्णीतं हरेर्नामानुकीर्तनम् ॥ ११ ॥

किं प्रमत्तस्य बहुभिः परोक्षेर्हायनैरिह ।

परं मुहूर्तं विदितं घटते श्रेयसे यतः ॥ १२ ॥

खट्वाक्षो नाम राजर्षिः ज्ञान्वेद्यन्तामिहायुषः ।

मुहूर्तात्सद्रमुत्सृज्य गतवानभयं हरिम् ॥ १३ ॥

तयाप्येतर्हि कीरव्य सप्ताहं जीवितावधिः ।

उपकल्प्य तत्सर्वं यत्तावत्साम्परायिकम् ॥ १४ ॥

अन्तकाले तु पुरुष आगते गतसाध्यसः ।

छिन्यादसङ्गशक्तेण स्मृतां देहेऽनु ये च तम् ॥ १५ ॥

गृहान्नव्रजितो धीरः पुण्यतीर्थजलाश्रुतः ।

शुची विविक्त आसीनो विधिवत्कल्पितासने ॥ १६ ॥

अभ्यसेन्मनसा शुद्धं त्रिवृद्ब्रह्माक्षरं परम् ।

मनो यच्छेद्व्रितथासो ब्रह्मवीजमनुस्मरन् ॥ १७ ॥

नियच्छेद्विषयेभ्योऽक्षान्मनसा बुद्धिसारथिः ।

मनः कर्मभिराशिमं शुभार्थं धारयेद्विषया ॥ १८ ॥

तत्रैकाग्रययं ध्यायेदव्युच्छिन्नेन चेतसा ।

मनो निर्विषयं युक्त्या ततः किञ्चित् संस्मरेत् ।

पदं तत्परमं विष्णोः मनो यत्र प्रसीदति ॥ १९ ॥

रजस्तमोभ्यामाक्षिप्तं विमूढं मन आत्मनः ।

यच्छेद्धारणया धीरो हन्ति या तत्कृतं मलम् ॥ २० ॥

यस्यां सन्धार्यमाणायां योगिनो भक्तिलक्षणः ।

आशु सम्पद्यते योग आश्रयं भद्रमीक्षतः ॥ २१ ॥

राजोवाच-

यथा सन्धार्यते ब्रह्मन् धारणा यत्र संमता ।

यादृशी वा हरेदाशु पुरुषस्य मनो मलम् ॥ २२ ॥

श्रीशुक उवाच-

जितासनो जितथासो जितसद्रो जितेन्द्रियः ।

स्थूलं भगवतो रूपे मनः सन्धारयेद्विषया ॥ २३ ॥

विशेषस्तस्य देहोऽयं स्थविष्ठश्च स्थवीयसाम् ।

यत्रेदं दृश्यते विश्वं भूतं भव्यं भव्यं यत् ॥ २४ ॥

आण्डकोशे शरीरेऽस्मिन् सप्तावरणसंयुते ।

वैराजः पुरुषो योऽसौ भगवान् धारणाश्रयः ॥ २५ ॥

पातालमेतस्य हि पादमूलं

पठन्ति पार्ष्णिप्रपदे रसातलम् ।

महातलं विश्वसृजस्सुगुल्फो

तलातलं वै पुरुषस्य जडे ॥ २६ ॥

द्वे जानुनी सुतलं विश्वमूर्ते-
रूरुद्धयं पितलश्चातलश्च ।

महीतलं तज्जपनं महीपते
नभस्तलं नाभिसरो गृणन्ति

॥ २७ ॥

ऊरुस्थलं ज्योतिरनीकमस्य
ग्रीवा महर्वदनं ये जनोऽस्य ।

तपो रराटि चिदुरादिपुंसः
सत्यं तु शीपाणि सहस्रशीर्ष्णः

॥ २८ ॥

इन्द्रादयो बाहव आहुरस्य
कर्णौ दिशः श्रोत्रममुष्य शब्दः ।

नासत्यदस्त्री परमस्य नासे
प्राणश्च गन्धो मुखमग्निरिन्द्रः

॥ २९ ॥

वीरक्षिणी चक्षुरभूत्यतद्वः
पक्ष्माणि विष्णोरहनी उभे च ।

तद्भूविजुम्भः परमेष्ठिषिण्य-
मापोऽस्य तालू रस एष जिह्वा

॥ ३० ॥

छन्दांस्यनन्तस्य गिरो गृणन्ति
दंष्ट्रायमेन्दुगणा द्विजानि ।

हासो जनोन्मादकरी च माया
दुरन्तसर्गो यदधातृमोक्षः

॥ ३१ ॥

ग्रीडोत्तरोष्ठोऽधर एव लोभो
धर्मः स्तनोऽधर्मपथश्च पृष्ठः ।

कस्तस्य मेढ्रं वृषणी च मित्रः
कुक्षिः समुद्रा गिरयोऽस्थिसह्याः

॥ ३२ ॥

नपोऽस्य नाड्योऽय तनूरुहाणि
महीरुहा विश्वतनोर्नृपिन्द्र ।

अन्नश्च वीर्यं धसितं मातरिषा
गतिर्वयः कर्म गुणलवाहः

॥ ३३ ॥

ईशस्य केशान्विदुरम्बुवाहान्
वासस्तु सन्ध्ये कुरुवर्य भूध्रः ।

अव्यक्तमाहुर्हृदयं मनस्तु स
चन्द्रमाः सर्वविकारकोशः

॥ ३४ ॥

विज्ञानशक्तिं मतिमामनन्ति
सर्वात्मनोऽन्तःकरणं गिरित्रिः ।

अथायतपुष्टगजा नस्त्रानि
सर्वे मृगाः पशवः श्रोणिदेशे

॥ ३५ ॥

वचांसि तव्याहरणं बिचित्रं
मनुर्मनीषा मनुजो निवासः ।

गन्धर्वविद्याधरचारणाप्सरः
स्वरस्मृतिर्हंसुरानीकवीर्यः

॥ ३६ ॥

ब्रह्माननः क्षत्रभुजो महात्मा
विदूरद्विधितकृष्णवर्णः ।

स्याहास्वधावीर्यगुणोपपन्नो
हव्यात्मकः कर्मवितानयोगः

॥ ३७ ॥

इयानसावीथरविग्रहस्य यः
सन्निवेशः कथितो मया ते ।

सन्ध्यायतेऽस्मिन् वपुषि स्थविरे
मनः स्वबुध्या न यतोऽस्ति किञ्चित् ॥ ३८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

शुक उवाच-

एवं पुरा धारणयाऽऽत्मयौनि-
नैष्टां स्मृतिं प्रत्यवरुह तुष्यन् ।

तथा ससर्जैरमोपहृष्टि-
र्यथाऽप्यपात्राग्न्यवसायबुद्धिः

॥ १ ॥

शब्दस्य हि ब्रह्मण एष वन्याः
यन्नामभिधायति धीरुषार्थः ।

परिभ्रमस्तत्र न विन्दतेऽर्था-
न्मायामये वासनया शयानः

॥ २ ॥

अतः कविर्नामसु यावदर्थः
स्यादप्रमत्तो व्यवसायबुद्धिः ।

सिद्धेऽन्यथार्थे न यतेत तत्त-
त्परिधर्मं तत्र समीक्षमाणः

॥ ३ ॥

सत्यां क्षितौ किं कशिपोः प्रयासे- वाही स्वसिद्धे तुपवर्हणैः किम् । सत्यञ्जली किं पुरुषर्णपात्रे- दिग्वस्त्रलाभे सति किं दुकूलैः	॥ ४ ॥	विभूषितं मेखलयाहुलीयकै- र्महाधनेर्नृपुरुकङ्कणादिभिः । स्निग्धामलैः कुञ्चितनीलकुन्तलै- र्विरोचमानाननहासपेशलम्	॥ १२ ॥
चीराणि किं पथि न सन्ति दिशन्ति भिक्षां नो वाऽद्विषाः परभूतः सरितोऽप्यशुष्यन् । रुद्धा गुहाः किमवभूतसुहृन् कृष्णः कस्माद्भजन्ति कवयो धनदुर्मदान्धान्	॥ ५ ॥	अदीनलीलाहसितेक्षणोद्गसद्भू- भङ्गसंसूचितभूर्वनुग्रहम् । ईक्षेत चिन्तामयमेनमीश्वरं याचन्मनो धारणयाऽवतिष्ठते	॥ १३ ॥
एवं स्वचित्ते स्वत एव सिद्ध आत्मप्रियोऽर्थो भगवाननन्तः । तं निर्वृतो निषतार्थो भजेत संसारहेतुपरमथ यत्र	॥ ६ ॥	एकैकरोऽङ्गानि धियाऽनुभावये- त्पादादियावद्भसितं गदाभूतः । जितं जितं स्थानमपोह्य धारये- त्परं परं शुष्यति धीर्यथा यथा	॥ १४ ॥
स सर्वविद् हयनुभूश्च सर्वं आत्मा यथा सुमजनेक्षितैकः । तं सत्यमानन्दनिधिं भजेत सर्वात्मनाऽतोऽन्यत आत्मघातः	॥ ७ ॥	यावन्न जायेत पराचरेऽस्मिन् विश्वेश्वरे द्रष्टरि भक्तियोगः । तावत्स्थवीयः पुरुषस्य रूपं क्रियावसाने प्रपतः स्मरेत	॥ १५ ॥
कस्तं त्वनाहत्य परानुचिन्तामृते पशुत्वमसतीं नाम युञ्ज्यात् । पश्यन् जनं पतितं चैतरण्यां स्वकर्मजान् परितापाशुपाणम्	॥ ८ ॥	स्थिरं सुखं चासनमास्थितो यति- र्यदा जिहासुरिममङ्ग लोकम् । काले च देशे च मनो न सज्जेत् प्राणान्नियच्छेन्मनसा जितासुः	॥ १६ ॥
केचित्स्वदेहान्तर्हृदयावकाशे प्रादेशमात्रं पुरुषं वसन्तम् । चतुर्भुजं कञ्जरपाद्मशङ्ख- गदाधरं धारणया स्मरन्ति	॥ ९ ॥	मनश्च बुध्याऽमलया नियम्य क्षेत्रज्ञ एतां निनयेत्तमात्मनि । आत्मानमात्मन्यवरुध्य धीरो लब्धोपशान्तिर्विरमेत कृत्यान्	॥ १७ ॥
प्रसन्नवक्त्रं नलिनायतेक्षणं कदम्बकिञ्जल्कपिशङ्गवाससम् । लसन्महाहारहिरण्यपाद्मदं स्फुरन्महारत्नकिरीटकुण्डलम्	॥ १० ॥	न यत्र कालोऽनिमिषां परः प्रभुः कुतो नु देवा जगतां य ईश्वरे । न यत्र सत्त्वं न रजस्तमश्च न वै विकारो न महान्प्रधानम्	॥ १८ ॥
उन्निद्रहृत्पद्मजकर्णिकालये योगेश्वरास्थापितपादपद्मवम् । श्रीलक्षणं कीस्तुभरत्नकन्धर- मम्लानलक्ष्म्या वनमालयाऽञ्जितम्	॥ ११ ॥	परं पदं वैष्णवमामनन्ति तयत्रेति नेतीत्यतदुत्सिद्धवः । विसृज्य दीरात्म्यमनन्यसीहदा हृदोपगुह्यापुरम् पदे पदे	॥ १९ ॥

इत्थं मुनिस्तुष्टमेष्यस्थितो विज्ञानदृष्टीर्यसुरन्विताशयः । स्वपार्णनाऽऽपीड्य गुदं ततोऽनिलं स्थानेषु पदमुलमपेक्षितकलमः	॥ २० ॥	अपो अनन्तस्य मुस्तानलेन दन्दस्मानं स निरीक्ष्य विश्वम् । निर्वाति सिद्धेश्वरजुष्टधिष्ण्यं यद्विपरार्थं तदु पारमेष्ठ्यम्	॥ २१ ॥
नाभ्यां स्थितं हृद्यवरोष्य तस्मा- दुदानगत्योरसि तं नयेन्मुनिः । ततोऽनुसन्धाय धिया मनस्वी स्वतालुमूलं शनकैर्नयेत	॥ २१ ॥	न यत्र शोको न जरा न मृत्यु- नां धिर्न चांद्रेण कृते कुतश्चित् । यश्चित्ततोदः क्रिययाऽनिर्दविदां दुरन्तदुःस्त्रभवानुदसंनान्	॥ २० ॥
तस्माद् भुवोरन्तरमुजयेत निरुद्धसप्ताश्वपथोऽनपेक्षः । स्थित्वा मुहूर्तार्धमकुण्टदृष्टि- र्निर्भिद्य मूर्ध्न् विसृजेत्स्वरं गतः	॥ २२ ॥	ततो विशेषं प्रतिपद्य निर्भयस्ते- नात्मनाऽपोऽनतमूर्ध्नि च त्वरन् । ज्योतिर्मयो वायुमुपेत्य काले वाय्वात्मना खं बृहदात्मनिद्रम्	॥ २१ ॥
यदि प्रयास्यत्यथ पारमेष्ठ्यं धेहायसानामुत पद्धिहारम् । अष्टाधिपत्यं गुणसन्निवाये सहैव गच्छेन्मनसेन्द्रियैश्च	॥ २३ ॥	प्राणेन गन्धं रसनेन वै रसं रूपं तु दृष्ट्या स्पर्शं त्वचैव । श्रोत्रेण चोपेत्य नभोगुणं तत्प्रायेण नावृत्तिमुपैति योगी	॥ २२ ॥
योगेश्वराणां गतिमामनन्ति बहिःखिलोक्याः एव नान्तरात्मा । न कर्मभिस्तां गतिमाप्नुवन्ति विद्यातपोयोगसमाधिभाजाम्	॥ २४ ॥	स भूतसूक्ष्मेन्द्रियसन्निकर्षात् सनातनोऽसौ भगवाननादिः । मनोमयं देवमयं चिकार्यं संसाद्य मत्या सह तेन याति	॥ २३ ॥
यैश्चानरं याति विहायसा गतः सुपुष्पया ब्रह्मपथेन शोचिषा । विधूतकल्मोऽथ हरेरुदस्ता- त्प्रयाति चक्रं नृप शैशुमारम्	॥ २५ ॥	विज्ञानतत्त्वं गुणसन्निरोधं तेना- त्मनाऽऽत्मानमुपैति शान्तिम् । आनन्दमानन्दमयोऽवसाने सर्वात्मके ब्रह्मणि वासुदेवे	॥ २४ ॥
योऽन्तः पचति भूतानां यस्तपत्यण्डमध्यगः । सोऽश्रिवैश्चानरो मार्गो देवानां पितृणां मुनेः	॥ २६ ॥	एतां गतिं भागवतो गतो यः स वै पुनर्नह विपज्जतेऽङ्ग । एते सृती ते नृप वेदगीते त्वयाऽभिपृष्टेऽथ सनातने च ॥	॥ २५ ॥
देवपानं पिह्लाभिरहान्येति शतायुषा । रात्रीरिडाभिः पितृणां विपुबत्तां सुपुष्पया	॥ २७ ॥	ये द्वे पुरा ब्रह्मण आह पृष्ठः आराधितो भगवान् वासुदेवः	॥ २६ ॥
तद्विधनाभिं त्वधिपद्य विष्णो- रणीयसा चिरजेनात्मनैकम् । नमस्कृतं ब्रह्मविद्यामुपैति कल्पायुषो यद्विबुधा रमन्ते	॥ २८ ॥	नत्प्रतोऽन्यः शिवः पन्थाः विभुतः संसृताविह । वासुदेवे भगवति भक्तियोगो यतो भवेत्	॥ २७ ॥

भगवान् ब्रह्म कात्स्न्र्येन त्रिरन्वीक्ष्य मनीषया ।
तद्धि ह्यपश्यत्कूटस्थे रतिरात्मन् यतो भवेत् ॥ ३७ ॥
भगवान् सर्वभूतेषु लक्षितश्चात्मना हरिः ।
हृष्येकुंभ्यादिभिर्द्रष्टा लक्षणीरनुमापकेः ॥ ३८ ॥
तस्मान्सर्वात्मना राजन् हरिः सर्वत्र सर्वदा ।
श्रोतव्यः कीर्तितव्यश्च स्मर्तव्यो भगवानृणाम् ॥ ३९ ॥

पिबन्ति ये भगवत आत्मनः सतां
कथामृतं श्रवणपुटेषु सम्भूतम् ।
पुनन्ति ते विषयविदूषितास्यं
ब्रजन्ति तच्चरणसरोरुहान्तिकम् ॥ ४० ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
एवमेतन्निगदितं पृष्टवान् यद्ब्रवान्मम ।
नृणां यन्म्रियमाणानां मनुष्येषु मनीषिणाम् ॥ १ ॥
ब्रह्मवर्चसकामस्तु यजेत ब्रह्मणस्पतिम् ।
इन्द्रमिन्द्रियकामस्तु प्रजाकामः प्रजापतीन् ॥ २ ॥
देवीं मायां तु श्रीकामस्तेजस्कामो विभावसुम् ।
वसुकामो वसून् रुद्रान् वीर्यकामस्तु वीर्यदान् ॥ ३ ॥
अत्रायकामस्त्वदिति स्वर्गकामोऽदितेः सुतान् ।
विधान्देवान् राष्ट्रकामः साध्यान् संसाधको विशाम् ॥ ४ ॥
आयुष्कामोऽश्विनीं देवीं पुष्टिकाम इलां यजेत् ।
प्रतिष्ठाकामः पुरुषो रोदसी लोकमातरी ॥ ५ ॥
रूपाभिकामो गन्धर्वान् स्त्रीकामोऽप्सर उर्वशीम् ।
आधिपत्यकामः सर्वेषां यजेत परमेष्ठिनम् ॥ ६ ॥
यज्ञं यजेद्यशस्कामः कोशकामः प्रचेतसम् ।
वियाकामस्तु गिरिशं दाम्पपत्यार्थं उमां सतीम् ॥ ७ ॥
धर्मार्थमुत्तमशोकं तन्तुं तन्वन् पितृन्पजेत् ।
रक्षाकामः पुण्यजनानोजस्कामो मरुद्गणान् ॥ ८ ॥
रान्यकामो मनून् देवान्निर्कृतिं त्वभिचरन्पजेत् ।
ग्रामकामो यजेत्सोममकामः पुरुषं पुमान् ॥ ९ ॥
अकामः सर्वकामो वा मोक्षकाम उदारधीः ।
तीव्रेण भक्तियोगेन यजेत पुरुषं परम् ॥ १० ॥
एतावानेव यजतामिह निःश्रेयसोदयः ।
भगवन्पचलो भावो यद्भागवतमद्गतः ॥ ११ ॥

ज्ञानं यदा प्रतिनिवृत्तगुणोर्मिचक्र-
मात्मप्रसाद उभयत्र गुणेष्वसङ्गः ।
केवल्यसम्भृतपथस्त्वथ भक्तियोगः
को निर्वृतो हरिकथासु रतिं न कुर्यात् ॥ १२ ॥
शौनक उवाच—
इत्यभिव्याहृतं राजा निशम्य भरतर्षभः ।
किमन्यत्वृष्टवान् भूयो वैयासकिमृषिं कविम् ॥ १३ ॥
एतच्छ्रुत्पतां विद्वन् सूत नोऽर्हसि भाषितुम् ।
कथा हरिगुणोदाराः सतां स्युः सदसि ध्रुवम् ॥ १४ ॥
स वै भागवतो राजा पाण्डवेयो महारथः ।
बालः क्रीडनकैः क्रीडन् कृष्णक्रीडां य आददे ॥ १५ ॥
वैयासकिश्च भगवान् वासुदेवपरायणः ।
उरगायगुणोदाराः सतां स्युर्हि समागमे ॥ १६ ॥
आपुर्हुरति वै पुंसाम् उद्यन्नस्तथ यन्नसी ।
तस्यैतं यः क्षणो नीतः उत्तमशोकवार्तया ॥ १७ ॥
तरवः किञ्च जीवन्ति भस्वाः किं न त्वसन्त्युत ।
न खादन्ति न मेहन्ति किं ग्राम्याः पशवोऽपरे ॥ १८ ॥
श्वविश्वराहोष्ट्रखरैः स तुल्यः पुरुषः पशुः ।
न यत्कर्णपथोपेतो जातु नाम गदाग्रजः ॥ १९ ॥
वित्ते वतोरुक्रमविक्रमान् ये
न शृण्वतः कर्णपुटे नरस्य ।
जिह्वाऽसती दार्दुरिकेव सूत
न चेत्प्रगायत्युरुगायगाधाम् ॥ २० ॥

भारः परं पट्टकिरीटनुष्टम्-
प्लुतमाङ्गं न नमन्मुकुन्दम् ।
शाखी करी नां कुरुतः सपथौ
हरेलंसत्काधनकङ्कणी वा
वर्हायिते ते नयने नराणां
लिङ्गानि विष्णोर्न निरीक्षतां यं ।
पादौ नृणां ती दुमजन्मभाजी
क्षेत्राणि नानुव्रजतां हरेर्यौ
जीवच्छयो भागवताङ्घ्रिणुं न
जातु मर्त्योऽभिलषंत यस्तु ।

॥ २१ ॥

॥ २२ ॥

श्रीविष्णुपथा मनुजस्तुलस्याः
श्वसच्छयो यस्तु न वेद गन्धम् ॥ २३ ॥
तदश्मसारं हृदयं वनेदं
पट्टह्यमाणैर्हरिनामधेयैः ।
न विक्रियेताथ मुसे विकारां
नेत्रं जलं यात्ररुहेषु हयैः ॥ २४ ॥
अथाभिषेद्यद् मनोऽनुकूलं
प्रभासे भागवत्प्रधानः ।
यदाह वैयासकिरात्मविद्या-
विशारदा नृपतिं साधु पृष्टः ॥ २५ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

धैयासंकेरिति वचस्तत्त्वनिश्चयमात्मनः ।
उपधार्य मतिं कृष्णे आन्तरयः सती व्यधात् ॥ १ ॥
आत्मजायासुतागारपशुद्रविणवन्पु ।
राज्ये चाविकले नित्यनिरुद्धां ममतां जही ॥ २ ॥
एप्रच्छ चेममेवार्थं यन्मां पृच्छथ सत्तमा ।
कृष्णानुभावध्वणे श्रद्धायां महायशः ॥ ३ ॥
संस्थां विज्ञाय सन्त्यस्य कर्म वैवर्गिकश्च यत् ।
वासुदेवे भगवति स्यात्माभावं हृदं गतः ॥ ४ ॥
राजोवाच-
समीचीनं वचो ब्रह्मन् सर्वज्ञस्य तवानप ।
तमो विशीर्यते मह्यं हरेः कथयतः कथाः ॥ ५ ॥
भूय एव विवित्तामि भगवानात्ममापया ।
यथेदं सृजते विश्वं दुर्विभाव्यमपीश्वरैः ।
यथा गोपायति विभुः यथा संयच्छते पुनः ॥ ६ ॥
यां यां शक्तिमुपाश्रित्य पुरुशक्तिः परः पुमान् ।
आत्मानं क्रीडयन् क्रीडन् करोति विकरोति च ॥ ७ ॥
नूनं भगवतो ब्रह्मन् हरेरद्भुतकर्मणः ।
दुर्विभाव्यमिवाभाति कविभिश्च विचेष्टितम् ॥ ८ ॥

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

॥ ७ ॥

॥ ८ ॥

यथा गुणांस्तु प्रकृतेर्बुगपत्क्रमशोऽपि वा ।
विभति भूरशस्त्वेकः कुर्वन् कर्माणि जन्मभिः ॥ ९ ॥
विचिकित्सितमेतन्मे ब्रवीतु भगवान्यथा ।
शब्दब्रह्मणि निष्णातः परस्मिंश्च भवान् खलु ॥ १० ॥
सुत उवाच-
इत्युपामन्त्रितो राजा गुणानुकथने विभोः ।
हृषीकेशमनुस्मृत्य प्रतिवक्तुं प्रचक्रमे ॥ ११ ॥
श्रीशुक उवाच-
नमः परस्मै पुरुषाय भूयसे
सदुद्भवस्याननिरोधलीलाया ।
गृहीतशक्तिव्रित्तिपाथ देहिना-
मन्तर्धुवासानुपलभ्यवर्त्मने ॥ १२ ॥
भूयो नमः सद्बृजिनच्छिदे-
सतामसम्भवापासितसत्यमूर्त्ये ।
पुंसां पुनः शरमहंस्य आश्रमे
व्यवस्थितानामनुमृष्यदाशुषे ॥ १३ ॥
नमो नमस्तेस्त्वृपभाय सात्वतां
विदूरकाशाय मुहुः कुपोगिनाम् ।
निरस्तसाम्यातिशयेन राधसा
स्वधामनि ब्रह्मणि रस्यते नमः ॥ १४ ॥

यत्कीर्तनं यच्छृण्वणं यदीक्षणं
यद्भक्त्यं यत्स्मरणं यदर्हणम् ।
लोकस्य सयो विपुनोति कल्मषं
तस्मै सुभद्रश्रवसे नमो नमः

॥ १५ ॥

विचक्षणा यशरणोपसादना-
त्सङ्गं व्युदस्योभयतोऽन्तरात्मनः ।
विन्दन्ति हि ब्रह्मगतिं गतकृमा-
स्तस्मै सुभद्रश्रवसे नमो नमः

॥ १६ ॥

तपस्विनो दानपरा यशस्विनो
मनस्विनो मन्त्रविदः सुमङ्गलाः ।
क्षेमं न विन्दन्ति विना यदर्पणं
तस्मै सुभद्रश्रवसे नमो नमः

॥ १७ ॥

किरातहृणान्धपुलिन्दपुल्कसा
आभीरकङ्का यवनाशकादयः ।
येऽन्ये च पापा यदपाश्रयाश्रया-
च्छुष्यन्ति तस्मै प्रभविष्णवे नमः

॥ १८ ॥

त एष आत्मात्मवतामधीश्वर-
स्त्रीमयो धर्ममयस्तपोमयः ।
गतव्यलीकैरजशङ्करादिभि-
र्वितर्क्यलिङ्गो भगवान् प्रसीदताम्

॥ १९ ॥

श्रियःपतिर्यज्ञपतिः प्रजापति-
र्धियां पतिर्लोकपतिर्धरापतिः ।
पतिर्गतिश्चान्यकवृष्णिसान्वतां
प्रसीदतां मे भगवान् प्रसीदतां

॥ २० ॥

यदह्वयभिधानसमाधिप्रीतया
धिपाऽनुपश्यन्ति हि तत्त्वमात्मनः ।
वदन्ति चैतत्कवयो यथारुचि
स मे मुकुन्दो भगवान् प्रसीदताम्

॥ २१ ॥

प्रचोदिता येन पुरा सरस्वती
वितन्वताऽजस्य सती स्थितिं हृदि ।
स्वलक्षणा प्रादुरभूत्किलास्यतः
स मे कपीणामृषभः प्रसीदताम्

॥ २२ ॥

भूतैर्महद्भिर् यमाः पुरो विभु-
निर्माय शोते यदमृषु पुरुषः ।
भुङ्क्ते गुणान् पोडशापोडशात्मकः
सोऽलक्ष्मीष्ट भगवान् वचांसि मे

॥ २३ ॥

नमस्तस्मै भगवते वासुदेवाय वेधसे ।
पपुत्रानमयं सौम्याः यन्मुखाम्बुरुहासवम्
एतदेवात्मभू राजभारदायेति पृच्छते ।
वेदगर्भोऽभ्यधात्साक्षात् यदाह हरिरात्मनः

॥ २५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

नारद उवाच-
देवदेव नमस्तेस्तु भूतभावनपूर्वज ।
तद्विजानीहि यज्ज्ञानमात्मतत्त्वनिर्दानम्
यद्ग्राह्यं यदधिष्ठानं यतः सृष्टिर्दिविभो ।
यत्संस्थं यत्परं यच्च तत्तत्त्वं यद तत्त्वतः
सर्वं ह्येतद्भवान् वेद भूतभव्यभवत्प्रभुः ।
करामलकवद्विधं विज्ञानावसितं तव
यद्विज्ञानो यदाधारो यत्परस्त्वं यदात्मकः ।
एकः सृजति भूतानि भूतैरेवात्ममायया

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

आत्मन् भावयसे तानि न पराम्भावयेः स्वयम् ।
आत्मशक्तिमवष्टभ्य सृजनाभिरिवाङ्गमः
नाहं वेद परं त्वस्मान्नावरं न समं विभो ।
नामरूपगुणैर्भाव्यं सदसत्किञ्चिदन्यतः
स भवानचरद् घोरं यत्तपः सुसमाहितः ।
तेन खेदयसे नस्त्वं परां शङ्कां च यच्छसि
एतन्मे पृच्छतः सर्वं सर्वज्ञ सकलेश्वर ।
विजानीहि यथेवेदमहं बुध्येऽनुशासितः

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

॥ ७ ॥

॥ ८ ॥

ब्रह्मोवाच-

सम्यकारणिकस्येदं वत्स ते विचिकित्सितम् ।

यदहं चोदितः सौम्य भगवद्दीर्घदर्शनं

॥ ९ ॥

नानृतं वत तच्चापि यथा मां प्रब्रवीषि भोः ।

अविज्ञाय परं मत्त एतावत्त्वं यतो हि मे

॥ १० ॥

येन स्वरोच्चिषा विश्वं रोचितं गेचयाम्यहम् ।

यथाकौऽग्रिपथा सोमो यथक्षग्रहतारकाः

॥ ११ ॥

नमस्तस्मै भगवते वासुदेवाय धीमहि ।

यन्मायया दुर्जयया मां वदन्ति जगद्गुरुम्

॥ १२ ॥

विलज्जमानया यस्य स्थानुमीश्वरस्येऽमुषा ।

विमोहिता विकल्पन्ते ममाहमिति दुर्धियः

॥ १३ ॥

द्रव्यं कर्म च कालश्च स्वभावो जीव एव च ।

वासुदेवात्यरो ब्रह्मज्ञ चान्योऽप्यौऽस्ति तावन्तः

॥ १४ ॥

नारायणपरा वेदा देवा नारायणाद्भजाः ।

नारायणपरा लोका नारायणपरा मखाः

॥ १५ ॥

नारायणपरो योगो नारायणपरं तपः ।

नारायणपरं ज्ञानं नारायणपरा गतिः

॥ १६ ॥

तस्यापि द्रष्टुरीशस्य कूटस्थस्याखिलान्मनः ।

सृज्यं सृजामि सृष्टोऽहमीक्ष्यैवाभिचोदितः

॥ १७ ॥

सत्त्वं रजस्तम इति निर्गुणस्य गुणास्त्रयः ।

स्थितिसर्गनिर्रोपेषु गृहीता मायया विभोः

॥ १८ ॥

कार्यकारणकर्तृत्वे द्रव्यज्ञानक्रियाथयाः ।

वध्नन्ति नित्यदा मुक्तं माषिणं पुरुषं गुणाः

॥ १९ ॥

स एष भगवोद्विग्नैर्विभिरितैरपोधजः ।

स्वलक्षितगतिर्ब्रह्मन्सर्वेषां मम चेश्वरः

॥ २० ॥

कानं कर्म स्वभावश्च मायेशो मायया स्वया ।

आत्मन् यदच्छया प्राप्तं विबुधपुरुषाददे

॥ २१ ॥

कालाद्रुणव्यतिकरात्परिणामस्वभावतः ।

कर्मणो जन्म महतः पुरुषापिष्ठितादभूत्

॥ २२ ॥

महतस्तु विकुर्वाणाद्रजस्सत्त्वोपबृंहितान् ।

तमः प्राधानस्त्वभवद् द्रव्यज्ञानक्रियात्मकः

॥ २३ ॥

सोऽहश्चर इति प्रोक्तो विकुर्वन् समभूत्त्रिधा ।

वैकारिकस्तेजसश्च तामसश्चेति यद्विदा ।

द्रव्यशक्तिः क्रियाशक्तिर्ज्ञानशक्तिरिति प्रभोः

॥ २४ ॥

तामसादपि भूतान्देविकुर्वाणादभून्नभः ।

तस्य मात्रागुणः शब्दो लिङ्गं यद्द्रष्टृदृश्ययोः

॥ २५ ॥

नभसोऽथ विकुर्वाणादभूत्सर्वागुणोऽनिलः ।

परान्वयाच्छब्दवांश्च प्राण ओजः सहो बलम्

॥ २६ ॥

वायोरपि विकुर्वाणात्कालकर्मस्यभावतः ।

उदपद्यत तेजो वै रूपवत्पश्यशब्दवत्

॥ २७ ॥

तेजसस्तु विकुर्वाणादासीद्भूमो रसात्मकम् ।

रूपवत्पश्यशब्दवांश्च घोषवच्च तदन्यथा

॥ २८ ॥

विशेषस्तु विकुर्वाणादम्भसो गन्धवानभूत् ।

परान्वयाद्रसस्पर्शरूपशब्दगुणान्वितः

॥ २९ ॥

वैकारिकान्मनो जज्ञे देवा वैकारिका दश ।

दिश्यातात्क्षेत्रेणोधिबहीन्द्रोपेन्द्रमित्रकाः

॥ ३० ॥

तेजसानु विकुर्वाणादिन्द्रियाणि दशाभवन् ।

ज्ञानशक्तिः क्रियाशक्तिर्वुद्धिः प्राणस्तु तेजसो

॥ ३१ ॥

श्रोत्रवक्त्रप्राणदृग्जिह्वावाग्दोर्मैन्द्राद्विषयवः ।

य एतेऽसद्भवा भावा भूतेन्द्रियमनोगुणाः ।

यदायतननिर्माणे न शोकुर्ब्रह्मवित्तम

॥ ३२ ॥

तदा संहत्य चान्योन्यं भगवच्छक्तिचोदिताः ।

सदसत्त्वमुपादाय नो भयं ससृजुर्हृदः

॥ ३३ ॥

वर्षपूगसहस्रान्ते तदण्डमुदकेशयम् ।

कानकर्मस्वभावस्योजीवोजीवमजीजनत्

॥ ३४ ॥

स एष पुरुषस्तस्मादण्डं निर्भिद्य निर्गतः ।

सहस्रोर्बुद्धिवाहधिः सहस्राननशीर्षवान्

॥ ३५ ॥

यस्येहावयवैर्लोकान् कल्पयन्ति मनीषिणः ।

ऊर्वादिभिरथः सप्त सप्तोर्ध्वं जयनादिभिः

॥ ३६ ॥

पुरुषस्य मुखं ब्रह्म धृत्रमेतस्य वाह्यः ।

ऊर्ध्वोर्वेशो भगवतः पद्भ्यां शूद्रो व्यजायत

॥ ३७ ॥

भूलोकः कल्पितः पद्भ्यां भुवर्लोकोऽस्य नाभितः ।
 हृदा स्वर्लोक उरसा महर्लोक महात्मनः ॥ ३८ ॥
 ग्रीवायां जनलोकश्च तपोलोकोऽस्य नेत्रयोः ।
 मूर्धभिः सत्यलोकस्तु ब्रह्मलोकः सनातनः ॥ ३९ ॥
 तत्कट्यामतलं कृष्णमूर्ख्यां वितलं विभोः ।
 जानुभ्यां सुतलं कृष्णं जङ्घाभ्यान् तलातलम् ॥ ४० ॥

महातलन्तु गुल्फाभ्यां प्रपदाभ्यां रसातलम् ।
 पातालं पादतलतः इति लोकमयः पुमान् ॥ ४१ ॥
 भूलोकः कल्पितः पद्भ्यां भुवर्लोकस्तु नाभितः ।
 स्वर्लोकः कल्पितो मूर्ध्नि इति वा लोककल्पना ॥ ४२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच—
 याचो बह्वर्मुखं क्षेत्रं उन्दसां सप्तपातवः ।
 हव्यकव्यामृतान्नानां जिह्वा सर्वरसस्य च ॥ १ ॥
 सर्वासूनाश्च यापोश्च तन्नासे परमायने ।
 अधिनोरोपधीनाश्च प्राणो गन्धस्य चैव हि ॥ २ ॥
 रूपाणां तेजसां चक्षुर्दिवः सूर्यस्य चाक्षिणी ।
 कर्णौ दिशाश्च तीर्थानां श्रोत्रमाकाशाशब्दयोः ॥ ३ ॥
 तद्वात्रं वस्तुसाराणां सौभाग्यस्य च भाजनम् ।
 त्वगस्य स्पर्शवायोश्च सर्वमेधस्य चैव हि ॥ ४ ॥
 रोमाणुद्विजजातीनां यैवा यज्ञस्तु सम्भृतः ।
 केशाश्च भ्रुवन्स्त्राण्यस्य शिलालोहाभ्रविपुताम् ॥ ५ ॥
 बाहवो लोकपालानां प्रायशः क्षेमकर्मणाम् ।
 विक्रमो भ्रुवःस्वश्च क्षेमस्य शरणस्य च ॥ ६ ॥
 अपां वीर्यस्य सर्गस्य पर्जन्यस्य प्रजापतेः ।
 पुंसः शिश्र उपस्थस्तु प्रजात्यानन्दनिर्वृतेः ॥ ७ ॥
 पापुर्ऽमस्य मित्रस्य परिमोक्षस्य नारद ।
 हिंसाया निक्कन्तेर्मृत्योर्निरयस्य गुदः स्मृतः ॥ ८ ॥
 पराभूतरघमस्य तमसश्चापि पथिमः ।
 नाड्यो नदनदीनान्तु गोत्राणामस्त्रिसंहतिः ॥ ९ ॥
 अव्यकरसासिन्धूनां भूतानां निधनस्य च ।
 उदरं विदितं पुंसो हृदयं मनसः पदम् ॥ १० ॥
 धर्मस्य मम तुभ्यश्च कुमारणां भवस्य च ।
 विज्ञानस्य च तत्त्वस्य परम्यात्मा परायणम् ॥ ११ ॥

अहं भवान् भवश्चैव य इमे मुनयोऽग्रजाः ।
 सुरासुरनरा नागाः खगा(गावो) मृगसरीसृपाः ॥ १२ ॥
 गन्धर्वाप्सरसो यक्षा रक्षोभूतगणोरगाः ।
 पशवः पितरः सिद्धाः विद्याप्राश्चारादुमाः ॥ १३ ॥
 अन्ये च विविधा जीवा जलस्थलनभौकसः ।
 ग्रहर्क्षकितवस्तारास्तडितः स्तनपित्तवः ॥ १४ ॥
 सर्वं पुरुष एवेदं भूतं भव्यं भवश्च यत् ।
 तेनेदमावृतं विधं वितस्तिमपितिष्ठता ॥ १५ ॥
 स्वधिष्यं प्रतपन् प्राणो वहिश्च प्रतपत्यर्सा ।
 एवं विराजं प्रतपंस्तपत्यन्तर्वहिः पुमान् ॥ १६ ॥
 सोऽमृतस्याभयस्येशो मर्त्यमन्नं यदत्यगात् ।
 महिमैव ततो ब्रह्मन् पुरुषस्य दुरत्ययः ॥ १७ ॥
 पादोऽस्य सर्वाभूतानि पुंसः स्थितिविदो विदुः ।
 अमृतं क्षेममभयं त्रिमूर्धोऽधापि मूर्धस्तु ॥ १८ ॥
 पादास्तयो वहिस्त्यासन्नप्रजानां य आधयाः ।
 अन्तश्चिलोक्यास्त्यपरो गृहमधेर्वृंहदधुतः ॥ १९ ॥
 सृती विचक्रमे पिब्वक्साशनानशने उभे ।
 यदविद्या च विद्या च पुरुषस्तुभ्याश्रयः ॥ २० ॥
 तस्मादण्डाद्विराड् जज्ञे भूतेन्द्रियगुणाश्रयः ।
 तद्ब्रह्ममव्यगाद्विधं गोभिः सूर्य इवाश्रयम् ॥ २१ ॥
 यदाऽस्य नाभ्यान्नलिनादहमासं महात्मनः ।
 नाविन्दे यज्ञसम्भारान् पुरुषावयवानृते ॥ २२ ॥
 तेपु यज्ञाश्च पशवः सवनस्पतयः कुशाः ।
 इदञ्च देवयजनं कालाश्रमात्मगुणान्वितः ॥ २३ ॥

यस्योपधयः स्रंहा रसलोहमृदो जलम् ।
 ऋचो यज्ञेषु सामानि चातुर्होत्रश्च सप्तम् ॥ २४ ॥
 नामधेयानि मन्त्राश्च दक्षिणाश्च व्रतानि च ।
 देवतानुक्रमः कल्पः सङ्ख्यः सूत्रमेव च ॥ २५ ॥
 गतयो मतयः श्रद्धा प्रायश्चित्तं समर्पणम् ।
 पुरुषावयवैरैतैः सम्भाराः सभृता मया ॥ २६ ॥
 इति सम्भृतसम्भारः पुरुषावयवैरहम् ।
 तमेव पुरुषं यज्ञं तेनेवायजमीश्वरम् ॥ २७ ॥
 ततस्ते भ्रातर इमे प्रजानां पतयो नव ।
 अयजन् व्यक्तमव्यक्तं पुरुषं सुसमाहिताः ॥ २८ ॥
 ततश्च मनवः काल ईजिरे ऋषयोऽपरे ।
 पितरो विबुधा देव्याः मनुष्याः क्रतुभिर्विभुम् ॥ २९ ॥
 नारायणे भगवति तदिदं विश्वमाहितम् ।
 गृहीतमायोरुगुणे सर्गादावगुणे स्वतः ॥ ३० ॥
 सुजामि तन्निपुणोऽहं हरो हरति तद्वशः ।
 विश्वं पुरुषरूपेण परिपाति त्रिशक्तिभूक् ॥ ३१ ॥
 इति तेऽभिहितं तात यथेदमनुपृच्छसि ।
 नान्यद्भगवतः किञ्चिद्भावं सदसदात्मकम् ॥ ३२ ॥
 न भारती मेऽहं मृषोपलक्ष्यते
 न कहिंचिन्मे मनसो मृषा गतिः ।
 न मे हृषीकाणि पतन्त्यसत्यये
 यन्मे हृदीन्कण्ठवक्त्रा धृतो हरिः ॥ ३३ ॥
 सोऽहं समाप्तायमयस्तपोमयः
 प्रजापतीनामभिवन्दितः पतिः ।
 आस्थाय योगं निपुणं समाहित-
 स्तत्राध्यगच्छं यत आत्मसम्भवः ॥ ३४ ॥
 नतोऽस्म्यहं तवरणं समीपुषां
 भवच्छिदं स्वस्वयनं सुमद्गलम् ।
 यः स्वात्ममायाविभवं स्वयं गतो
 नाहं नभस्यांस्तमयापरे कुतः ॥ ३५ ॥
 नाहं न यूयं बत तद्विति विदुः
 न यामदेवः किमुतापरे सुराः ।

यन्मायया मोहितबुद्धयस्त्विदं
 विनिर्मितं स्वात्मसमं विचक्ष्महे ॥ ३६ ॥
 यस्यायतारकर्माणि गायन्ति ह्यस्मदादयः ।
 न यं विदन्ति तन्येन तस्मै भगवते नमः ॥ ३७ ॥
 स एष आद्यः पुरुषः कल्पे कल्पे सृजत्यजः ।
 आत्माऽऽत्मन्यात्मनाऽऽत्मानं स संपच्छति पाति च ॥ ३८ ॥
 विशुद्धं केवलं ज्ञानं प्रत्यक् सम्पगवस्थितम् ।
 सत्यं पूर्णमनाद्यनन्तं निर्गुणं नित्यमद्वयम् ॥ ३९ ॥
 कृतं विन्दन्ति मूनयः प्रशान्तात्मेन्द्रियाशयाः ।
 यदा तदैवात्मनैस्तितरोधीयेत विश्रुतम् ॥ ४० ॥
 आयाऽयतारः पुरुषः परस्य
 कालः स्वभावः सदसन्मनश्च ।
 द्रव्यं विकारो गुण इन्द्रियाणि
 विराड् स्वरादृक्कास्तु चरिण्यु भूम्नः ॥ ४१ ॥
 अहं ब्रह्मो यज्ञ इमे प्रजेशाः
 दक्षादयो ये भवदादयश्च ।
 स्वर्लोकपालाः खगलोकपालाः
 नृलोकपालास्तल्लोकपालाः ॥ ४२ ॥
 गन्धर्वविद्याधरचारणेशाः ये
 यक्षक्षौरगनागनाथाः ।
 ये वा ऋषीणाम् ऋषभाः पितृणां
 देवैरेन्द्रिमिद्धैरदानवेन्द्राः ॥ ४३ ॥
 अन्ये च ये प्रतपिषाचभूत-
 कूष्माण्डयादोमृगपथधीशाः ।
 यत्किञ्च लोकं भगवन् मह-
 स्वदोजः सहस्वद्वलवत्क्षमावन् ।
 ही धी विभूत्यात्मवदद्भुतार्ण
 तत्तत्परं रूपवदस्वरूपम् ॥ ४४ ॥
 प्रापान्यतो यानृपय आमनन्ति
 लीलावतारान् पुरुषस्य भूम्नः ।
 आपीयतां कर्मरूपायशोपा-
 ननुक्रम्ये त इमान् सुपेशान् ॥ ४५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच-

यत्रोद्भूतः क्षितितलोद्भरणाय विभ्रत्
 क्रौडीं तनुं सकलयज्ञमयीमनन्तः ।
 अन्तर्महार्णव उपागतमादित्यं
 तं दंष्ट्राऽद्रिमिष बज्रधरो ददार
 जातो रुचेरजनयत्सुयशाः सुयज्ञः
 आकूतिसुनुरमरानथ दक्षिणायाम् ।
 लोकत्रयस्य महतीमहरय आर्तिं
 स्वायम्भुवेन मनुना हरिरित्यनूक्तः
 जज्ञे च कर्दमगृहे द्विज देवहूत्यां
 स्त्रीभिः समं नवभिरात्मगतिं स्वमात्रे ।
 उच्ये य आत्मशमलं गुणसङ्ग-
 मस्मिन् विभूय कपितः स्वगतिं प्रपेदे
 अत्रेरपत्यमभिकाङ्क्षत आह तुष्टो
 दत्तो मयाहमिति यद्भगवान् स दत्तः ।
 यत्पादपङ्कजपरागपवित्रदेहा
 योगार्पिमापुरमयीं यदुद्देहयायाः
 तप्तं तपो विविधलोकसिमुक्षया म
 आदौ सनात्सुतपसस्तपतः सनोभूत् ।
 प्राकल्पसम्प्रवयिनष्टमिहात्मतत्त्वं
 सम्यग्जगाद मुनयो यदचक्षतात्मन्
 धर्मस्य दक्षदुहितर्यजनि स्वमूर्त्यां
 नारायणो नर इति स्वतपःप्रभावः ।
 दृष्टात्मनो भगवतो नियमावलोपं
 देव्यस्त्वनङ्गपृतना घटितुं न शुकुः
 कामं दहन्ति कृतिनो ननु रोपदृष्ट्या
 रोपं दहन्त्यमुते न दहन्त्यसह्यम् ।
 सोऽयं यदन्तरमलं निविशन् विभेति
 कामः कथं नु पुनरस्य मनः श्रयेत
 विडः सपञ्चदितपत्रिभिरन्ति राज्ञो
 बालोऽपि सत्रपगतस्तपसे वनाय ।

तस्मा अदाद्भुवगतिं गुणते प्रसन्नो
 दिव्याः स्तुवन्ति मुनयो यदुपर्यपस्तात् ॥ ८ ॥
 यद्वेनमुत्पद्यतं द्विजवाक्यवज्र-
 निष्पिष्टीरूपभगं निरपे पतन्तम् ।
 ज्ञात्वाऽर्थितो जगति पुत्रपदञ्च लेभे
 दुग्धा वसूनि वसुधा सकलानि येन ॥ ९ ॥
 नाभेरसावृषभ आस सुदेविसनुः
 यो वै चचार समदग्ं हृदि योगचर्याम् ।
 यत्पारमहंस्यमृषयः पदमामनन्ति
 स्वस्थः प्रशान्तकरणः परिमुक्तसङ्गः ॥ १० ॥
 सत्रे ममास भगवान्ह्यशीर्षं ण्यः
 साक्षात्सपञ्चपुरुषस्तपनीयवर्णः ।
 छन्दोमयो मखमयोऽखिलदेवतात्मा
 वाचो बभूवुश्शक्तीः थसतोऽस्य नस्तः ॥ ११ ॥
 मत्स्यो युगान्तसमये मनुनोपलब्धः
 क्षोणीमयो निखिलजीवनिकायकेतः ।
 विस्त्रंसितानुरुभये सलिले मुखान्म
 आदाय तत्र विजहार ह वेदमार्गान् ॥ १२ ॥
 क्षीरोदधावमरदानवयूथपानां
 उन्मथ्रताममृतलब्धय आदिदेवः ।
 पृष्टेन कच्छपवपुर्विदधार गोत्रं
 निद्रेक्ष्णोऽद्रिपरिवर्तकपाणकण्डुः ॥ १३ ॥
 त्रैविष्टपोरुपहारिर्नृसिंहरूपं
 कृत्वा भ्रमदभुक्कुटिर्दष्टकालवक्त्रम् ।
 दैत्येन्द्रमाशु गदयाऽभिशतन्तमारान्
 ऊरो निपात्य विददार नखैः स्फुरन्तम् ॥ १४ ॥
 अन्तः सरस्युरुबलेन पदे गृहीतो
 ग्राहेण यूपतिरम्बुजहस्त आर्तः ।
 आहोदमादिपुरुषाखिललोकनाथ-
 तीर्थश्रवःश्रवणमङ्गलनामधेय ॥ १५ ॥

स्मृत्या हरिस्तमरणार्थिनमप्रमेयः
चक्रायुधः पतगराजभुजाधिरुदः ।
चक्रेण नक्रवदन् विनिपात्य तस्मात्
हस्ते प्रगृह्य भगवान् कृपयाञ्जहार
ज्यायान्गुणैरवरजोऽप्यदितेः सुतानां
लोकान् विचक्रम इमान्यदशोऽधिपज्ञः ।
क्ष्मां वामनेन जगृहे त्रिपदच्छलेन
याश्चामृते पथिचरन् प्रभुभिर्न चान्यः
नार्यो बलेरयमुक्रमपादशीचम्
अम्भः शिवं धृतवतो विबुधाधिपत्यम् ।
यो वै प्रतिभृतमृतेऽपि च शीर्षमाणम्
आत्मन्यमङ्ग मनसा हरयेऽभिमेने
तुभ्यश्च नारद भूशं भगवान् विवृज
भावेन साधु परितुष्ट उवाच योगम् ।
ज्ञानश्च भागवतमात्मसुतत्वादीपं
यद्वासुदेवशरणा विदुराजसैव
चक्रश्च दिक्ष्विहन्तं दशसु स्यतेजो
मन्वन्तरेषु मनुवंशधरो विभर्ति ।
दुष्टेषु राजसु दमं विदधत्स्वकीर्तिं
सत्ये निविष्ट उवाची प्रपञ्चश्रितैः
धन्वन्तरिश्च भगवान् स्वयमास देवो
नाम्ना नृणां पुरुषां रज आशु हन्ति ।
यज्ञे च भागममृतापुरवाप चाङ्गा
आयुश्च वेदमनुशास्यवतीर्य लोके
क्षत्रं क्षयाय विधिनोपहृतं महान्मा
ब्रह्मभृगुज्ज्ञितपथं नरकार्तिलिप्सु ।
उद्धन्त्यसाधयनिकण्टकमुग्रवीर्यः
त्रिः सप्तकृत्व उरुधाररथधेन
कृत्स्नप्रसादसुमुखः कतया कलेशः
इक्ष्वाकुवंश अवतीर्य गुरोर्निदिशे ।
तिष्ठन् वनं सदयितानुज आविवेश
यस्मिन् विरुध्य दशकन्धर आर्तिमान्छन्

॥ १६ ॥

॥ १७ ॥

॥ १८ ॥

॥ १९ ॥

॥ २० ॥

॥ २१ ॥

॥ २२ ॥

॥ २३ ॥

यस्मा अदादुदधिरुदभवाङ्गवेपो
मार्गं सपथिपुरं हरवदिधक्षोः ।
दूरेसुहृन्मथितरोपसुशोपदष्ट्या
तातप्यमानमकरोरगनक्रचक्रः
यश्चस्थलस्पर्शरुणमहेन्द्रबाह-
दन्तैर्विलम्बितककुब्जपरुदहासः ।
सयोऽमुभिः सह विनैष्यति दारहनुः
विस्फूर्जितैर्धनुष उवर्तिः ससैन्यः
भूमेः सुरंतरवरूपविमर्दितापाः
क्लेशव्ययाय कलयासितकृष्णकेशः ।
जातः करिष्यति जनानुपलक्ष्यमार्गः
कर्माणि चात्ममहिमोपनिबन्धनानि
तोकेन जीवहरणं यदुल्लिखयाः
त्रैमासिकस्य च पदा शकटोपवृत्तः ।
यद्रहताऽन्तरगतेन दिवि स्मृशोर्वा
उन्मूलनं त्वितरधाऽर्जुनयोर्न भाव्यम्
यद्वै ब्रजे ब्रजपशून् विपतोपपीतान्
गोपांसु जीवयदनुग्रहदृष्टिवृष्ट्या ।
तच्च्युद्धयेऽतिविषवीर्यविलोलजिह्वम्
उवाटपिष्यदुग्रं व्यहरद् हृदिन्याम्
तत्कर्म दिव्यमिव यन्निशि निःशयानं
दावाग्रिनाशु विपिने परिदहमाने ।
उन्नेष्यति ब्रजमितोऽवसितान्तकालं
नेत्रे पिपाय्य सवलतोऽनधिगम्यवीर्यः
गृहीत ययदुपवद्भुममुष्य माता
शुल्वं सुतस्य न तु तत्तदमुष्य माति ।
यज्जुम्भतोऽस्य वदने भुवनानि गोपी
संवीक्ष्य शङ्कितमनाः प्रतिबोधितस्य
नन्दश्च मोक्षयति भयाद्वरुणस्य पाशात्
गोपान् विलेपु पिहितान्मयसुनुना च ।
जल्प्यावृत्तं निशि शयानमतिश्रमेण
लोके विकुण्ठ उपधास्यति गोकुलं स्म

॥ २४ ॥

॥ २५ ॥

॥ २६ ॥

॥ २७ ॥

॥ २८ ॥

॥ २९ ॥

॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥

गोपैर्मखे प्रतिहते ब्रजविप्रवाय
 देवेऽभिवर्षति पशून् कृषया रिरधुः ।
 धर्तोच्छिन्नीन्ध्रमिव सप्तदिनानि सप्त-
 वर्षां महीप्रमनपैककरे सतीलम् ॥ ३२ ॥
 क्रीडन् वने निशि निशाकररश्मिगीर्षा
 रासोन्मुखः कल्पदायतमूर्च्छितेन ।
 उदीपितस्मरुजां ब्रजसद्वभूतां
 हर्तुर्हरिष्यति शिरो धनदानुगस्य ॥ ३३ ॥
 ये च प्रलम्बस्वरदर्दुरकेशयष्ट
 मल्लभक्तसयवनाः कुजपौण्ड्रकायाः ।
 अन्येऽपि शाल्वकपिवत्त्वलदन्तवक्र-
 सप्तोक्षशंवरविदूरथ रुग्मिमुख्याः ॥ ३४ ॥
 ये वा मृधे समितिशालिन आत्तचापाः
 काम्भोजमत्स्यकुरुसृञ्जयकैकयाणाः ।
 यास्यन्त्यदर्शनमिता यत्पार्थभीम-
 व्याजाहयेन हरिणा निलयं तदीयम् ॥ ३५ ॥
 कालेन मीलितदशामयमृश्य नृणां
 स्तोकापुषां स्वनिगमो वत दूरपारः ।
 आविर्हितस्त्वनुपुगं स हि सत्यवत्यां
 वेदद्रुमं विटपशो विभ्रजिष्यति स्म ॥ ३६ ॥
 देवद्विषां निगमवर्त्मनि विष्ठितानां
 पूर्वमर्भयेन विहिताभिरदृश्यमूर्तिः ।
 लोकान् प्रतां मतिविमोहमतिप्रलोभं
 वेपं विधाय यदभापत औपधर्म्यम् ॥ ३७ ॥
 यद्वांलयेष्वपि सतां न कथा हरेः स्युः
 पपण्डिनो द्विजजनाः वृषता नृदेवाः ।
 स्वाहा स्वथा वषडिति स्म गिरो न यत्र
 शास्ता भविष्यति कलेर्भगवान्युगान्ते ॥ ३८ ॥
 सर्गे तु योऽहमृषयो नव ये प्रजेशाः
 स्थानेऽथ धर्ममखमन्यमरावनीशाः ।
 अन्ते त्वधर्महरमन्युवशामुरायाः
 मायाविभूतय इमाः पुरुशक्तिभाजः ॥ ३९ ॥

विष्णोर्नु वीर्यगणनां कतमोऽहंतीह
 यः पार्थिवान्यपि कविर्विममे रजांसि ।
 चस्कम्भ यः स्वरभसा स्खलितं त्रिपृष्ठं
 यन्मां निशाम्य सदनादुरुकम्पमानम् ॥ ४० ॥
 नान्तं विदाम्यहममी मुनयः प्रजेशा
 मायावलस्य पुरुषस्य कुतोऽपरे ये ।
 गायन् गुणान् दशशतानन आदिदेवः
 शेषोऽधुनाऽपि समवस्यति नास्य पारम् ॥ ४१ ॥
 येषां स एव भगवान् दययेदन्नतः
 सर्वात्मनाश्रितपदो यदि निर्व्यलीकम् ।
 ते ये विदन्त्यतितरन्ति च देवमायां
 नैषां ममाहमिति धीः श्रुसृगालभक्ष्ये ॥ ४२ ॥
 वेदाहमङ्ग परमस्य हि योगमायां
 यूयं भवश्च भगवानथ दैत्यवर्षः ।
 पत्नी मनोः स च मनुस्तदपत्यभूताः
 प्राचीनवर्हिर्कभुरङ्ग उत ध्रुवश्च ॥ ४३ ॥
 इक्ष्वाकुरेलमुचुकुन्दविदेहगाधि-
 रध्वम्बरीपसगरागयनाहुषायाः ।
 मान्धात्रलर्कशतधन्वनरन्तिदेव-
 देवव्रता बलिरमूर्तरयो दिलीपः ॥ ४४ ॥
 सौभर्षुदङ्गशिबिदेवलपिप्लतादाः
 सारस्वतोऽवपराशारभुरिषेणाः ।
 येऽन्ये विभीषणहनुमदुपेन्द्रदत्त-
 पार्थार्हिषेणविदुरश्रुतदेवमुख्याः ॥ ४५ ॥
 ते ये विदन्त्यतितरन्ति च देवमायां
 स्त्रीशूद्रहूणशवरा अपि पापजीवाः ।
 ययदभुतक्रमपरायणशीलशिशाः
 तिर्यग्जना अपि किमु श्रुतधारणा ये ॥ ४६ ॥
 शश्वत्प्रशान्तमभयं प्रतिबोधमात्रं
 शुद्ध समं सदसतः परमात्मतत्त्वम् ।
 शङ्को न यत्र पुरुकारकवान् क्रियार्थो
 माया परंत्यभिमुखे च विलज्जमाना ॥ ४७ ॥

तद्धि पदं भगवतः परमस्य पुंसो ब्रह्मेति यद्विदुरजघमुखं विशोकम् । सम्पद् निशाम्य यतयो यमलोकदंतुं जह्नुः सुधामिव निषानखनित्रमिन्द्रः ॥ ४८ ॥	इदं भागवतं नाम यन्मे भगवतोदितम् । सद्वहोऽयं विभूतीनां तदेतद्विपुलीकुरु ॥ ५१ ॥
स श्रेयसामपि विभुर्भगवान्यतोऽस्य भावस्वभावविहितस्य सतः प्रसिद्धः । देहे स्वधानुविगमे तु विशीर्यमाणे व्यामेव तत्र पुरुषो न विशीर्यतेऽनः ॥ ४९ ॥	यथा हरी भगवति नृणां भक्तिर्भविष्यति । सर्वात्मन्यखिलाधार इति सङ्ख्यस्य वर्णय ॥ ५२ ॥
सोऽयं तेऽभिहितस्तात भगवान्विशभावनः । समासेन हरेर्नान्यदन्यस्मात्सदसच यत् ॥ ५० ॥	नृनन्मनि न तुष्येत किं फलं यमनश्वरे । कृष्णे ययपवर्गेशे भक्तिः स्यान्नानपायिनी ॥ ५३ ॥
	किं स्याद्वर्णाश्रमाचारैः किं दानैः किं तपःश्रुतैः । सर्वापघ्नोऽनमशोके न चेद्भक्तिरपोषधे ॥ ५४ ॥
	मायां वर्णयतोऽमुष्य ईश्वरस्यानुमोदतः । गृष्वतः श्रद्धया नित्यं माययाऽऽत्मा न मुह्यति ॥ ५५ ॥
	॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

राजोवाच— ब्रह्मणा चोदितो ब्रह्मन् गुणान्गव्यनेऽगुणस्य च । यस्मै यस्मै यथा ग्राह नारदो देवदर्शनः ॥ १ ॥	अनः मुञ्चति भूतानि भूतात्मा यदनुग्रहात् । ददोशे येन तदूयं नाभिषन्नसमुद्भवः ॥ ९ ॥
एतद्वेदितुमिच्छामि तत्त्वं वेदविदां वर । हरेरदभुतवीर्यस्य कथा लोकसुमङ्गलाः ॥ २ ॥	स चापि यत्र पुरुषो विशम्भित्पुद्गवाप्ययः । मुक्त्वाऽऽत्ममायां मायेशः शंते सर्वगुणाश्रयः ॥ १० ॥
प्रथयस्य महाभाग यथाऽहमखिलात्मनि । कृष्णे निवेशय निःसङ्गं मनस्स्यक्ष्ये कलेवरम् ॥ ३ ॥	पुरुषावयवैर्लोकः सपाताः पूर्वकल्पिताः । लोकैरमुष्याययवाः सपालैरिति शुभुमः ॥ ११ ॥
गृष्वतः श्रद्धया नित्यं गूणतश्च स्वचेष्टितम् । कालेनानतिदीर्घेण भगवान् विशते हृदि ॥ ४ ॥	यावान् कल्पो विकल्पो वा यथा कालोऽनुमीयते । भूतभयभयच्छब्द आपुर्मानश्च यत्कृतम् ॥ १२ ॥
प्रविष्टः कर्णरन्ध्रेण स्वानां भावसरोरुहम् । धुनोति शमलं कृष्णः सलिलस्यं यथा शरत् ॥ ५ ॥	कालस्यानुगतिर्था तु लक्ष्यतेऽण्शी महत्यपि । यावतीः कर्मगतयो यादशीर्द्विजसत्तम ॥ १३ ॥
धौतात्मा पुरुषः कृष्णपादमूलं न मुञ्चति । मुक्तसर्वपरिहृणः पान्थः स्वशरणं यथा ॥ ६ ॥	यस्मिन् कर्मसमावापो यथा येनोपगृह्यते । गुणानां गुणिनां चैव परिमाणं सुविस्तरम् ॥ १४ ॥
यदधानुमतो ब्रह्मन् देहारम्भोऽस्य धातुभिः । यदच्छया हेतुना वा भवन्तो जानते यथा ॥ ७ ॥	भूपातालकुब्ज्योमग्रहक्षेत्रभूभुताम् । सरित्समुद्रद्वीपानां सम्भवश्चेतदोक्तसाम् ॥ १५ ॥
आसीद्यदुदरात्पद्मं लोकसंस्थानलक्षणम् । यावानयं वै पुरुषः इयत्तावयर्थः पृथक् । ॥ ८ ॥	प्रमाणमण्डकोशस्य बाह्याभ्यन्तरवस्तुनः । महताधानुचरितं वर्णाश्रमविनिर्णयम् ॥ १६ ॥
तावानसाविति प्रोक्तस्तथावयववानिव	अवतारानुचरितं यदाश्रयतमं हरेः । युगानि युगमानश्च धर्मो यश्च युगे युगे ॥ १७ ॥

नृणां साधारणो धर्मः सविशेषश्च यादृशः ।
 श्रेणीनां राजर्षीणाञ्च धर्मः कृच्छ्रेषु जीवताम् ॥ १८ ॥
 तत्त्वानां परिसङ्ख्यानं लक्षणं हेतुलक्षणम् ।
 पुरुषाराधनविधिः योगस्याध्यात्मिकस्य च ॥ १९ ॥
 योगेश्वरैश्वर्यगतिं लिङ्गब्रह्मञ्च योगिनाम् ।
 वेदोपवेदधर्माणामितिहासपुराणयोः ॥ २० ॥
 सम्भवः सर्वभूतानां विक्रमः प्रतिसङ्क्रमः ।
 दृष्टार्तस्य काम्यानां त्रिवर्गस्य च यो विधिः ॥ २१ ॥
 यो वाऽनुशयिनां सर्गः पाण्ड्यस्य च सम्भवः ।
 आत्मनो बन्धमोक्षौ च व्यवस्थानं स्वरूपतः ॥ २२ ॥
 यथाऽऽत्मतन्त्रो भगवान् विक्रीडत्यात्ममापया ।
 विसृज्य च यथा मायामुदास्ते साक्षिवद्विभुः ॥ २३ ॥

सर्वमेतच्च भगवान् पृच्छतो मेऽनुपूर्वशः ।
 तत्त्वतोऽहंस्पृदाहर्तुं प्रपन्नाय महामुने ॥ २४ ॥
 अत्र प्रमाणं हि भवान् परमेष्ठी यथाऽऽत्मभूः ।
 अपरे त्वनुतिष्ठन्ति पूर्वेषां पूर्वजैः कृतम् ॥ २५ ॥
 न मेऽसवः परायन्ति ब्रह्मजनशानादमी ।
 पिबतोऽच्युतपीयूषं त्वद्वाक्याद्धि विनिःसृतम् ॥ २६ ॥
 एत उवाच—
 स उपामन्त्रितो राज्ञा कथायामिति सत्पतेः ।
 ब्रह्मरातो भृशं प्रीतो विष्णुरातेन संसदि ॥ २७ ॥
 आह भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसम्मितम् ।
 ब्रह्मणे भगवत्प्राक्तं ब्रह्मकल्प उपागतं ॥ २८ ॥
 यद्यत्परीक्षिद्वपभः पाण्डूनामनुपृच्छति ।
 आनुपूर्व्येण तत्सर्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ २९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 आत्ममायामृते राजन् परस्यानुभवात्मनः ।
 न पटेतार्थसम्बन्धः स्वप्ने द्रष्टुरिवाञ्जसा ॥ १ ॥
 बहुरूप इवाभाति मायया बहुरूपया ।
 रममाणो गुणेष्वस्या ममाहमिति मन्यते ॥ २ ॥
 यर्हि चायं महित्वे स्वे परस्मिन् कालमाययोः ।
 रमते गतसंमोहस्यबन्धोदास्ते तदोभयम् ॥ ३ ॥
 आत्मतन्त्रविशुध्यर्थं यदाह भगवानुतम् ।
 ब्रह्मणेऽदर्शयद्रूपमव्यलीकक्रताहतः ॥ ४ ॥
 स आदिदेवो भजतां परो गुरुः
 स्वधिष्ण्यमास्थाय सिमृद्यैक्षत ।
 तात्राध्यगच्छद् दशमत्र सम्मतो
 प्रपञ्चनिर्माणविधिर्यथा भवेत् ॥ ५ ॥
 सध्वनिपन् व्यध्रमेकदाभ्यस्युषा-
 शृणाद् द्विगदितं वचो विभुः ।

स्पर्शेषु यच्छोऽशमेकविंशं
 निष्किञ्चनानां नृप यद्धनं विदुः ॥ ६ ॥
 निशम्य तद्वक्तृदिदृक्षवा दिशो
 विलोक्य तत्रान्यदपश्यमानः ।
 स्वधिष्ण्यमास्थाय विमृश्य तद्धितं
 तपस्युपादिह इवादधे मनः ॥ ७ ॥
 दिव्यं सहस्राब्दममोषदर्शानो
 जितानिलात्मा विजितोभयेन्द्रियः ।
 अतप्यत स्माखिललोकतापनं
 तपस्तपीयांस्तपतां समाहितः ॥ ८ ॥
 तस्मै स्वलोकं भगवान् सभाजितः
 सन्दर्शयामास परं न यत्पदम् ।
 व्यपेतसंक्लेशविमोहसाध्यसं
 सन्दृष्टवद्विर्विबुधैरभिष्टुतम् ॥ ९ ॥
 न वर्तते यत्र रजस्तमस्तपोः
 सत्त्वश्च मिश्रं न च कालविक्रमः ।

न यत्र माया किमुतापरे हरे- रनुव्रतायत्र सुरासुरार्चिताः	॥ १० ॥	तं प्रियमाणं समुपस्थितं कविं प्रजाविसर्गे निजशासनार्हणम् । बभाप ईषस्मिन्तशोचिषा गिरा प्रियः प्रियं प्रीतमनाः करे स्पृशन्	॥ १८ ॥
श्यामावढाताः शतपत्रलोचनाः पिशङ्गवस्त्राः सुरुचः सुषेससः । सर्वे चतुर्बाहव उन्मिषन्मणि- प्रवेकनिष्काभरणाः सुवर्चसः	॥ ११ ॥	भगवानुवाच- त्वयाऽहं तोषितः सम्यक्वेदगर्भसिसृक्षया । चिरं भूतेन तपसा दुस्नोपः कूटयोगिनाम्	॥ १९ ॥
प्रवालवैदर्पमृणालवर्चसां परिस्फुरन् कुण्डलमौलिमालिनाम् । भ्राजिष्णुभिर्यः परितो विराजते लसद्दिमानायलिभिर्महात्मनाम् । विद्योतमानप्रमदोत्तमाभिः सवियुदभ्रावलिभिर्यथा नभः	॥ १२ ॥	वरं वरय भद्रं ते वरेशं माऽभिवान्छितम् । सर्वश्रेष्ठःपरिधामः पुंसां महर्शनावधिः मनीषितानुभावोऽयं मम तोकावलोकनम् । यदुपश्रुत्य रहसि चकर्थ परमं तपः	॥ २० ॥ ॥ २१ ॥
श्रीयत्र रूपिष्पुरुगायपादयोः करोति मानं बहुधा विभूतिभिः । प्रेङ्ग्विधा याः कुसुमाकरानुर्गर्वि- गीयमाना प्रियकर्म गायती	॥ १३ ॥	प्रत्यादिष्टं मया तत्र त्वयि कर्मविमोहिते । तपो मे हृदयं साक्षादात्माऽहं तपसोऽनप सृजामि तपसैवेदं ग्रसामि तपसा पुनः । विभर्ति तपसा विश्वं वीर्यं मे दुस्तरं तपः	॥ २२ ॥ ॥ २३ ॥
ददर्श तत्राखिलसात्वतां पतिं श्रियःपतिं यज्ञपतिं जगत्पतिम् । सुनन्दनन्दप्रबलाहणादिभिः स्वपार्षदमुखैः परितोषितं विभुम्	॥ १४ ॥	ब्रह्मोवाच- भगवन् सर्वभूतानामध्यक्षोऽवस्थितो गुहाम् । वेद ह्यप्रतिरुद्धेन प्रज्ञानेन चिकीर्षितम् अथापि नाथमानाय नाथ नाथय नाथितम् । परावरे यथा रूपे जानीयां ते त्वरूपिणः	॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥
भृत्यप्रसादाभिमुखं दृगासवेः प्रसन्नहासारुणलोचनाननम् । किरीटिनं कुण्डलिनं चतुर्भुजं पीताशुकं वशसि लक्षितं श्रिया	॥ १५ ॥	यथाऽऽत्ममायायोगेन नानासाक्ष्यपुपुर्वहितः । वितुष्यन् विसृजन् गृह्णन् विभ्रदात्मानमात्मना क्रीडस्यमोषसङ्कल्प ऊर्णनाभिर्यथोर्णति । तथा तद्विषयां पेहि मनीषां मयि माधव	॥ २६ ॥ ॥ २७ ॥
अध्यहणीयासनमास्थितं विभुं वृत्तं चतुष्पोडशपञ्चशक्तिभिः । पुक्तं भगीः स्वैरितरत्र चाधुर्वैः स्य एव धामन् रममाणमीश्वरम्	॥ १६ ॥	भगवन्छिद्विमतमहं करवाणि ह्यनन्दितः । नेहमानः प्रजासर्गं कथ्येयं यदनुग्रहान् यावन्तस्मा सत्पुत्रिवेशते कृतः प्रजाविसर्गे विभ्रजामि भोजनम् । अविक्रवस्ते पार्कर्मणि स्थितो मा मे समुज्ज्वलमदोऽजमानिनः	॥ २८ ॥ ॥ २९ ॥
तदर्शनाहादपरिप्लुतान्तरो हृष्यन्तनुः प्रेमभराश्रुलोचनः । ननाम पादाम्बुजमस्य विधसृक् यत्पारहस्येन पथाऽधिगम्यते	॥ १७ ॥		

भगवानुवाच-

ज्ञानं परमगुह्यं मे यद्विज्ञानसमन्वितम् ।
सरहस्यं तदङ्गं च गृहाण गदितं मया ॥ ३० ॥

यावानहं यथाभावो यद्रूपगुणकर्मकः ।
तथैव तस्यविज्ञानमस्तु ते मदनुग्रहात् ॥ ३१ ॥

अहमेवासमग्रे च नान्वयत्सदसत्परम् ।
पश्चादहं त्वमेतच्च योऽवशिष्येत सोऽस्म्यहम् ॥ ३२ ॥

कृतेऽर्थं यत्प्रतीयेत न प्रतीयेत चात्मनि ।
तद्विद्यादात्मनो मायां यथाभासो यथातमः ॥ ३३ ॥

यथा महान्ति भूतानि भूतेषूपावचेषु च ।
प्रविष्टान्प्रविष्टानि तथा तेषु न तेष्वहम् ॥ ३४ ॥

एतावदेव जिज्ञास्यं तत्त्वजिज्ञासुनाऽऽत्मनः ।
अन्वयव्यतिरेकाभ्यां यत्स्यात्सर्वत्र सर्वदा ॥ ३५ ॥

एतन्मत्तं ममातिष्ठ परमेण समाधिना ।
भवान् कल्पविकल्पेषु न विमुह्यति कर्हिचित् ॥ ३६ ॥

शुक उवाच-

सम्प्रदर्शयमजो जनानां परमेष्ठिनः ।
पश्यतस्तस्य तद्रूपमात्मनो न्यरुणद्धरिः ॥ ३७ ॥

अन्तर्हितेन्द्रियार्थाय हरयेऽवहिताञ्जलिः ।
सर्वभूतमयो विश्वं ससर्जदं स पूर्ववत् ॥ ३८ ॥

प्रजापतिर्धर्मपतिरेकदा नियमान्ब्रह्मन् ।
भद्रं प्रजानामन्विच्छन्नातिष्ठत्स्वार्थकाम्यया ॥ ३९ ॥

तं नारदः प्रियतमो रिक्थादानामनुव्रतः ।
शुश्रूषमाणः शीलेन प्रश्रयेण दमेन च ॥ ४० ॥

मायां विविदिपुर्विष्णोः मायेऽस्य महामुनिः ।
महाभागवतो राजन् पितरं पर्यतोपयत् ॥ ४१ ॥

तुष्टं निशाम्य पितरं लोकानां प्रपितामहम् ।
देवर्षिः परिपृच्छ भवान्यन्माऽनुपृच्छति ॥ ४२ ॥

तस्मा इदं भागवतं पुराणं दशलक्षणम् ।
श्रोक्तं भगवता प्राह प्रीतः पुत्राय भूतकृत् ॥ ४३ ॥

नारदः प्राह मुनये सरस्वत्यास्तटे नृप ।
ध्यायते ब्रह्म परमं व्यासायामिततेजसे ॥ ४४ ॥

यदुताहं त्वया पृष्टो वैराजानुरुपादिदम् ।
यथाऽऽसीत्तदुपाख्यास्ये प्रश्रानन्यांश्च कृत्स्नशः ॥ ४५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अत्र सर्गो विसर्गश्च स्थानं पोषणमृतयः ।
मन्वन्तरेऽनुकथा निरोधो मुक्तिराश्रयः ॥ १ ॥

दशमस्य विशुध्यर्थं नवानामिह लक्षणम् ।
वर्णयन्ति महान्मानः श्रुतेनार्थेन चाञ्जसा ॥ २ ॥

भूतमात्रेन्द्रियधियां जन्मसर्ग उदाहृतः ।
ब्रह्मणो गुणवैषम्याद्विसर्गः पौरुषः स्मृतः ॥ ३ ॥

स्थितिर्यैकुण्ठविजयः पोषणं तदनुग्रहः ।
मन्वन्तराणि सद्धर्मा उत्तयः कर्मवासनाः ॥ ४ ॥

अवतारानुचरितं हरेश्चास्यानुयतिनाम् ।
पुंसामीशकथा श्रोक्ता नानारूपानोपवृद्धिताः ॥ ५ ॥

निरोधोऽस्यानुशयनमात्मनः सह शक्तिभिः ।
मुक्तिर्हित्वाऽन्यथारूपं स्वरूपेण व्यवस्थितिः ॥ ६ ॥

आभासश्च निरोधश्च यतस्तत्त्वयमीयते ।
स आश्रयः परं ब्रह्म परमात्मेति शब्दते ॥ ७ ॥

आध्यात्मिको यः पुरुषः सोऽसावेवाधिदैविकः ।
यस्तत्रोभयविच्छेदः स स्मृतो ह्याधिभौतिकः ॥ ८ ॥

एतदेकतमाभावे यदा नोपलभामहे ।
व्रितयं तत्र यो वेद स आत्मा स्वाश्रयाश्रयः ॥ ९ ॥

पुरुषोऽष्टं विनिर्भिय यदाऽसौ स विनिर्गतः ।
आत्मनोऽयनमन्विच्छन्नपोऽस्राक्षीच्छुचिः शुचीः ॥ १० ॥

तास्वयान्तीत्स्वसृष्टासु सहस्रपरिवत्सरान् ।
तेन नारायणो नाम यदापः पुरुषोद्भवाः ॥ ११ ॥

द्रव्यं कर्म च कालश्च स्वभावो जीव एव च ।
यदनुग्रहतः सन्ति न सन्ति यदुपेक्षया ॥ १२ ॥
एको नानात्वमन्विच्छन् योगतत्त्वात्समुत्थितः ।
वीर्यं हिरण्यमयं देवो मायया व्यसृजन्त्रिधा ॥ १३ ॥
अधिदेवमायाध्यात्ममधिभूतमिति प्रभुः ।
पुनस्तत्पौरुषं वीर्यं त्रिधा भिद्यत तच्छृणु ॥ १४ ॥
अन्तःशरीर आकाशं पुरुषस्य विचेष्टतः ।
आंजः सद्यो बलं जज्ञे ततः प्राणो महानभूत् ॥ १५ ॥
अनुप्राणयति यं प्राणाः प्राणान्तं सर्वजन्तुषु ।
अपानन्तमपानयति नरदेवमियानुगाः ॥ १६ ॥
प्राणेन क्षिपता धुनून्तरा जायते विभोः ।
पिपासतो जक्षतश्च प्राङ्मुखं निरभियत ॥ १७ ॥
मुखतस्नातु निर्भिन्नं जिह्वा तत्रोपजायते ।
ततो नानासां यज्ञं जिह्वा योऽधिगम्यते ॥ १८ ॥
विषक्षोर्मुखतो भूयो वह्निर्वागव्याहृतं तयोः ।
जले वै तस्य सुचिरं निराधः समजायत ॥ १९ ॥
नासिके निरभियतां दोषयति नभस्वति ।
तत्र वायुर्गन्धवहो प्राणो नसि जिघृक्षतः ॥ २० ॥
यदात्मनि निरालोक आत्मानश्च दिदृक्षतः ।
निर्भिन्ने अधिष्ठा तस्य ज्योतिश्चक्षुर्गुणग्रहः ॥ २१ ॥
बोध्यमानस्य ऋषिभिरात्मनस्तज्जिघृक्षतः ।
कर्णौ च निरभियेतां दिशः श्रोत्रं गुणग्रहः ॥ २२ ॥
वस्तुनो मृदुकाटिन्यलपुगुर्गुणाशीतताम् ।
जिघृक्षतस्त्वङ्निर्भिन्ना तस्यां रोममहीरुहाः ॥ २३ ॥
तत्र चान्तर्वर्तिज्यामस्त्वचा नन्धगुणावृतः ॥ २४ ॥
हस्ती रुहद्वस्तस्य नानाकर्मचिकीर्षया ।
तयोस्तु बलवानिन्द्र आदानमुभयाश्रयम् ॥ २५ ॥
गतिं चिकीर्षतः पादौ रुहतातेऽभिकामतः ।
एण्यां हव्यं स्वयं यज्ञः कर्म यन्क्रियते नृभिः ॥ २६ ॥
निरभियत शिश्रो वै प्रजानन्दामुतार्धिनः ।
उपस्य आसीत्कामानां श्रियं तदुभयाश्रयम् ॥ २७ ॥

उत्तिसृक्षोर्धातुमलं निरभियत वै गुदम् ।
ततः पापुस्ततो मित्र उत्सर्ग उभयाश्रयः ॥ २७ ॥
आसिसृक्षोः पुरः पुषी नाभिद्वारमपावृतम् ।
ततोऽपानस्ततो मृत्युः पृथक्त्वमुभयाश्रयम् ॥ २८ ॥
आदित्सोरन्त्रपानानाम् असृक्षन्धन्नादिके (स्यान्त्रनाडयः) ।
नयः समुद्राश्च तयोस्तृप्तिः पुष्टिस्तदाश्रये ॥ २९ ॥
निदिध्यासोरान्त्रमायां हृदयं निरभियत ।
ततो मनश्चन्द्र इति सत्स्यः काम एव च ॥ ३० ॥
त्वक्चर्ममांसरुधिरमेदोमज्जास्त्रिधातवः ।
भूम्यमेजोमयाः सप्त प्राणो व्योमाम्बुवापुभिः ॥ ३१ ॥
गुणात्मकानीन्द्रियाणि भूतादिप्रभवा गुणाः ।
मनः सर्वविकारात्मा बुद्धिर्विज्ञानरूपिणी ॥ ३२ ॥
एतद्भगवतो रूपं स्थूलं ते व्याहृतं मया ।
महादिभिश्चावरणैरष्टभिर्वहिरावृतम् ॥ ३३ ॥
अतः परं सूक्ष्मतममव्यक्तं निर्विशेषणम् ।
अनादिमध्यनिधनं नित्यं बाह्यनसोः परम् ॥ ३४ ॥
अमुनी भगवद्वेषे मया ते ह्यनुवर्णिते ।
उभे अपि न गृह्णन्ति मायामृष्टेऽविपश्चितः ॥ ३५ ॥
स वाच्यवाचकतया भगवान् ब्रह्मरूपधृक् ।
नामरूपक्रिया धत्ते सकर्माकर्मकः परः ॥ ३६ ॥
प्रजापतीन् मनू देवान्प्रीन् पितृगणान् पृथक् ।
सिद्धचारणगन्धर्वान् विद्याधरासुरगुह्यकान् ॥ ३७ ॥
किन्नराप्सरसो नागान् सर्पान् किम्पुरुषानपि ।
मानुष्यः पिशाचांश्च प्रेतभूतविनायकान् ॥ ३८ ॥
कूष्माण्डान्मादलवेतालान् यातुपानान् ग्रहानपि ।
खगान् मृगान् पशून् वृक्षान् गिरीन् नृप सरीसृपान् ॥ ३९ ॥
द्विविधाश्चतुर्विधाश्चाव्ये जलस्थलनभीकतः ।
कुजालकुञ्जानमिधाणां कर्मणां गतयस्त्रिधा ॥ ४० ॥
सत्यं रजस्तम इति तिष्ठः सुरुनारकाः ।
तत्राप्येकैकशो राजन् भियन्ते गतयस्त्रिधा ॥ ४१ ॥

यदेवैकतमोऽन्याभ्यां स्वभाव उपहन्यते ।
 तदेवेदं जगद्भाता भगवान् धर्मरूपधृक् ।
 पुष्पाति स्थापयन् विश्वं तिर्यङ्नरसुरात्मभिः ॥ ४२ ॥
 ततः कालाग्रिरुद्रात्मा यत्सृष्टमिदमात्मनः ।
 सन्नियच्छति तत्काले घनानीकमिवानिलः ॥ ४३ ॥
 इत्यम्भावेन कथितो भगवान् भगवत्तमः ।
 नेत्यम्भावेन हि परं द्रष्टुमर्हन्ति सूरयः ॥ ४४ ॥
 न चास्य जन्मकर्माणि परस्य न विधीयते ।
 कर्तृत्वं प्रतिषेधार्थं माययाऽऽरोपितं हि तत् ॥ ४५ ॥
 अयं ते ब्रह्मणः कल्पः सविकल्प उदाहृतः ।
 विधिः साधारणो यत्र सर्गाः प्राकृतवैकृताः ॥ ४६ ॥
 परिमाणञ्च कालस्य कल्पलक्षणविग्रहम् ।
 यथा परस्ताद्वयाख्यास्ये पात्रं कल्पमिमं शृणु ॥ ४७ ॥

श्रीनक उवाच—

यदाह नो भवान् सूत क्षत्ता भागवतोत्तमः ।
 चचार तीर्थानि भुवस्त्यक्त्वा बन्धून् सुदुस्त्यजान् ॥ ४८ ॥
 कुत्र कौपारवेस्तस्य संवादोऽध्यात्मसम्भवः ।
 यद्वा स भगवांस्तस्मै पृष्टस्तत्त्वमुवाच ह ॥ ४९ ॥
 ब्रूहि नस्तदिदं सीम्य विदुरस्य विचेष्टितम् ।
 बन्धुत्यागनिमित्तं च यधैवागतवान् पुनः ॥ ५० ॥
 सूत उवाच—
 राज्ञा परीक्षिता पृष्टो यदवादीन्महामुनिः ।
 तद्वोऽभिधास्ये शृणुत राज्ञः प्रश्नानुसारतः ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते द्वितीयस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामष्टादशसाहस्रं
 पारमहंस्यां संहितायां द्वितीयस्कन्धः ॥

तृतीयः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

एवमेतत् पुरा पृष्टो मैत्रेयो भगवान् किल ।
क्षत्वा वनं प्रविष्टेन त्यक्त्वा स्यगृहमुद्धिमत् ॥ १ ॥

यदा त्वयं मन्त्रकृद् वां भगवानसितेश्वरः ।
पीरयेन्द्रपुरं हित्वा प्रविशेशान्मसात्कृतम् ॥ २ ॥

परीक्षितुवाच-

कुत्र क्षतुर्भगवता मैत्रेयेणास सद्भ्रमः ।
कदा वा सह संवाद एतद् वर्णय नः प्रभो ॥ ३ ॥

न ह्यन्त्यार्षोदयस्तस्य विदुरस्यामलात्मनः ।
तस्मिन् वरीयसि प्रभः साधुवादापवृंहितः ॥ ४ ॥

सुत उवाच-

स एवमुपि वर्योऽयं पृष्टो राज्ञा परीक्षिता ।
प्रत्याह तं सुवदुहिन् प्रीतात्मा श्रूयतामिति ॥ ५ ॥

श्रीशुक उवाच-

यदा तु राजा स्वसुतानसाधून्
पुष्पत्रधर्मेण विनष्टदृष्टिः ।
भ्रातुर्यविष्टस्य सुतान् विबन्धून्
प्रवेदय लाक्षाभवेन ददाह ॥ ६ ॥

यदा सभायां कुरुदेवदेव्याः
केशाभिमर्शं सुतकर्म गर्ह्यम् ।

न वारयामास नृपः सुधाया
अस्त्रैर्हरन्त्याः कुचकुङ्कुमानि ॥ ७ ॥

यूते त्वधर्मेण जितस्य साधोः
सत्याबलम्बस्य वनागतस्य ।

न याचितोऽदात् समयेन दापं
तमो जुषाणो यदजातशत्रोः ॥ ८ ॥

यदा तु पार्थप्रहितः सभायां
जगद्गुर्यानि जगाद कृष्णः ।

न तानि पुंसाममृतापनानि
राजाऽनुमेने हतपुण्यनेशः ॥ ९ ॥

यदोषहृतो भवनं प्रविष्टो

मन्त्राय पुष्टः किल पूर्वजेन ।

अप्याह तं मन्त्रदृशां वरीयान्

यन्मन्त्रिणो वैदुरिकं वदन्ति ॥ १० ॥

अजातशत्रोः प्रतिपद्य दापं

तितिक्षतो दुर्विपहं तयागः ।

सहानुजो यत्र वृकोदरो हि

स्वशत्रुदा यं त्वमतं विभेषि ॥ ११ ॥

यदा तु पार्थान् भगवान् मुकुन्दो

गृहीतवान् सक्षितिदेवदेवः ।

आस्ते स्वपुत्रां यदुदेवदेवो

विनिर्मिताशेषनृदेवदेवः ॥ १२ ॥

स एष दोषः पुरुषद्विडास्ते

गृहं प्रविष्टो यमपत्यमत्या ।

पुष्पासि कुष्णाद् विमुखो गतश्री-

स्त्यजाश्वधेनं कुलकौशलाय ॥ १३ ॥

इत्युचिवांस्तत्र सुपोधनेन

प्रवृद्धकोपस्फुरिताधरेण ।

असत्कृतः सन्मृहणीयशीलः

क्षत्ता सकर्णानुजसौवतेन ॥ १४ ॥

क एनमत्रोपजुहाव जिह्वं

दास्याः सुतं यद्वलिनैव पुष्टः ।

तस्मिन् प्रतीपः परकृत्य आस्ते

निर्वास्यतामात्रा पुराञ्छ्वसतः ॥ १५ ॥

स इत्थमत्युन्वजकर्णवाणे-

भ्रान्तुः पुरो मर्मसु ताडितोऽपि ।

स्मयन् धनुर्द्वारि निधाय मापां

गतव्यथोऽयादुरु मानयानः ॥ १६ ॥

स निर्गतः कौरवपुण्यलब्ध-

गजाह्वयात् तीर्थपदः पदानि ।

अन्वाक्रमत् पुष्पचिकीर्षयो-
 र्व्यामधिष्ठितो यानि सहस्रमूर्तिः
 वनेषु पुष्पयोपवनाद्रिकुञ्जे-
 ष्वपङ्क्तोऽप्येपु सरित्सरस्सु ।
 अनन्तलिङ्गेः समलङ्कृतोऽपु
 चचार तीर्थायतनेष्वनन्यः
 गां पर्यटन् मेध्यविविक्तवृत्तिः
 सदाऽऽपुतोऽधःशायनावधूतः ।
 अलक्षितः स्वैरवधूतः (केशो) वेपो
 व्रतानि चेरे हरितोपणानि
 इत्थं ब्रजन् भारतमेव वर्ष
 कालेन यावद् गतवान् प्रभासम् ।
 तावच्छशास क्षितिमेकचक्रा-
 मेकातपत्रामजितेन पार्थः
 तत्रापि शुभाव सुहृद्विनष्टिं
 वनं यथा वेणुजवह्निनाऽऽश्रयम् ।
 संस्पर्धया दग्धमथानुशोचन्
 सरस्यतीर्त्तं प्रत्यगिषाय तूष्णीम्
 तस्यां त्रितस्योशनसो मनोश्च
 पृथोरथाग्रसितस्य बायोः ।
 तीर्थं मुदासस्य गवां गुह्यस्य
 यच्छाद्देवस्य स आसिपेये
 अन्यानि चेह द्विजदेवदेवैः
 कृतानि नानायतनानि विष्णोः ।
 प्रत्यङ्मुख्याङ्कितमन्दिराणि
 यद्दर्शनान् कृष्णमनुस्मरन्ति
 ततस्त्वतिग्रन्थ सुराष्ट्रमृद्वं
 सीवीरमत्स्यान् कुरुजाह्नलांश्च ।
 कालेन तावद् यमुनामुपेत्य
 तत्रोद्धवं भागवतं ददर्श
 स वासुदेवानुचरं प्रशान्तं
 बृहस्पतेः प्राप्तनयं प्रतीतम् ।
 आलिङ्ग्य गाढं प्रणयेन भद्रं
 स्यानामपृच्छद् भगवत्प्रजानाम्

॥ १७ ॥

॥ १८ ॥

॥ १९ ॥

॥ २० ॥

॥ २१ ॥

॥ २२ ॥

॥ २३ ॥

॥ २४ ॥

॥ २५ ॥

कचिन् पुराणी पुरुषी स्वनाभ्य-
 पद्मानुवृत्त्येह कला(किला)वतीर्णी ।
 आसात उर्व्याः कुशलं विधाय
 कृतधर्णी कुशलं शूरगेहे
 कश्चित् कुरूणां परमः सुहृन्नो भामः
 स आस्ते सुखमद्र शीरः ।
 यो वै स्वसृणां पितृवद् ददाति
 वरान् वदान्यो वरतर्पणेन
 कश्चिद् वरूपाधिपतियदुनां
 प्रद्युम्न आस्ते सुखमद्र वीरः ।
 यं रुक्मिणी भगवतोऽभिलेभे
 आराध्य विप्रान् स्मरमादितागै
 कश्चित् सुखं सात्वतवृष्णिभोज-
 दाशार्हकाणामधिपः सः आस्ते ।
 यमभ्यपिच्छतपत्रनेत्रो
 नृपासनाधिं परिहृत्य दूरान्
 कचिद्धरेः सौम्यसुतः सहस्र
 आस्तेऽग्रणी रथिनां साधु साम्बः ।
 असूत यं जाम्बवती व्रतादया देवं
 गुहं योऽम्बिका पृतोऽग्रे
 क्षेमं स कश्चिद् युयुधान आस्ते
 यः फल्गुनाह्वयधनूरहस्यः ।
 तेभेऽअसाऽऽपोक्षजसेवयैव
 गतिं तदीयां यतिभिर्दुरापां
 कश्चिद् युधः स्वस्त्यनमीव
 आस्ते श्वफल्कपुत्रो भगवत्प्रपन्नः ।
 यः कृष्णपादाङ्कितमार्गपांसु-
 प्वचेष्ट प्रेमविभिन्नधैर्यः
 कश्चित्छिवं देवकभोजपुत्र्या
 विष्णुप्रजाया इव देवमातुः ।
 या वै स्वर्गर्भेण बभार देवं
 त्रयी यथा यज्ञवितानमर्थम्

॥ २६ ॥

॥ २७ ॥

॥ २८ ॥

॥ २९ ॥

॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥

॥ ३३ ॥

अपिस्विदास्ते भगवान् सुखं वा
यः सान्वतां कामदुषोऽनिरुद्धः ।
यमामनन्ति स्म हि शब्दयोनिं
मनोमयं सन्त्वतुरीयमर्थम्

॥ ३४ ॥

अपिस्विदन्ये च निजात्मदेव-
मनन्यवृत्त्या समनुव्रता ये ।
हार्दिक्यसत्यात्मजचारुदण्ड-
गदादयः स्वस्ति चरन्ति सीम्य

॥ ३५ ॥

अपि स्वदोर्भ्यां विजयाच्युताभ्यां
धर्मेण धर्मः परिपाति सेतुम् ।
दुषोभनोऽतप्यत यत्सभायां
साम्राज्यलक्ष्म्या विजयानुवृत्त्या

॥ ३६ ॥

किं वा कृतापेष्वायमन्यमर्षी
भीमोऽहिवद् दीर्घतमं व्यमुञ्चत् ।
यस्याग्निपातं रणभ्रूतं सेहे
मार्गं गदापाधरतो विचित्रम्

॥ ३७ ॥

कचिद् यशोधा रथपूषपानां
गाण्डीवधन्वोपरतारिरास्ते ।
अलक्षितो यच्छरकूटगद्गो
मायाकिरातो गिरिशानुतोप

॥ ३८ ॥

यमानुतस्वित् तनयी च माद्रवाः
पार्थैर्वृती एक्षमभिरक्षिणीव ।
रेमात उद्धृत्य मृधे स्वारिक्थं
सुधां सुपर्णाधिप यद्विचक्रान्

॥ ३९ ॥

अहो पृथाऽपि त्रियतेऽर्भकार्ये
राजर्षिवर्येण विनापि तेन ।
यस्त्वेक बीरोऽतिरथो विजिये
पनुर्द्वितीयः ककुभश्चतस्रः

॥ ४० ॥

सीम्यानुशोचे तमधः पतन्तं
भ्रात्रे परंताप विदुद्गहे यः ।
निर्यापितो येन सुहृत् स्वपुत्रां
अहं स्वपुत्रान् समनुव्रतेन

॥ ४१ ॥

सोऽहं हरेर्मन्त्रविडम्बनेन दशो
नृणां चालयतो विधातुः ।
नान्योपलक्ष्यः पदवीं प्रसादा-
चरायि पश्यन् गतविस्मयोऽत्र

॥ ४२ ॥

नूनं नृपाणां त्रिमदोन्वयानां
मही मुहुधानयतां चमूभिः ।
वधान् प्रपन्नार्तिजिहीर्षयेशो
हृषैक्षतापं भगवान् कुरूणाम्

॥ ४३ ॥

अजस्य जन्मोत्पन्नानायाप
कर्माण्यकर्तुगृहणाप पुंसाम् ।
न त्वन्यथा कोऽर्हति देहयोगं
परो गुणानामुत कर्मतन्त्रम्

॥ ४४ ॥

तस्य प्रपन्नाखिललोकपाना-
मवस्थितानामनुशासने स्वे ।
अर्थाय जातस्य यदुष्यजस्य
वार्ता सखे कीर्तय तीर्षकीर्तैः

॥ ४५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

शुक उवाच-

इति भागवतः पृष्ठः क्षत्रा वार्तां प्रियाश्रयाम् ।
प्रतिवक्तुं न चान्तेहे औत्कण्डवान् स्मारितेश्वरः
यः पञ्चहायनो मात्रा प्रानराशाय याचितः ।
नेच्छन् तद् रचयन् पश्य सपर्यां बालनीलया
स कथं सेवया तस्य कालेन जरसं गतः ।
पृष्टो वार्तां प्रतिब्रूयाद् भर्तुः पादावनुस्मरन्

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

स मुहूर्तमभूत् तूर्णां कृष्णाग्रिसुपया भृशम् ।
तीव्रेण भक्तिपयोगेन निमग्नः सधु निर्वृतः
पुनकोद्विजसर्वाहो मुञ्चन् मीलदृशाऽशु सः ।
पूर्णांघ्रौ लक्षितस्तेन खेदप्रसरसंभ्रुतः
शान्कैर्भगवद्भक्तानुलोकं पुनरागतः ।
विमृश्य नेत्रे विदुरं प्रत्याहोदय उत्तमपन्

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

उद्धव उवाच-

कृष्णयुग्मणिनिम्नोचे गीर्णेष्वजगरेण ह ।

किं न नः कुशलं ब्रूयां गतश्रीषु यदुष्वहम् ॥ ७ ॥

दुर्भगो बत लोकोऽयं यदवो नितरामपि ।

ये संवसन्तो न विदुर्हरि मीना यथाऽम्भसि ॥ ८ ॥

इक्षितज्ञाः पुरुषीढा एकारामाश्च सात्वताः ।

सात्वतामृषभं सर्वे भूतावासममंसत ॥ ९ ॥

देवस्य मायया स्पृष्टा ये चान्ये असदाश्रयाः ।

भ्राम्यन्ते धीर्नतद्वाक्यैरात्मन्युत्सामलात्मनाम् ॥ १० ॥

प्रदर्शयतिप्रतपसामयितुमदृशां नृणाम् ।

आदायान्तरपाद् यस्तु स्वविम्बं लोकलोचनम् ॥ ११ ॥

यन्मर्त्यलीलीपयिक्तं स्वयोग-

मायावलं दर्शयता गृहीतम् ।

विस्मापनं स्वस्य च सीमार्द्धैः

परं पदं भूषणभूषणाङ्गम् ॥ १२ ॥

यद्धर्मसूनोर्वत राजसूये

निरीक्ष्य दृक्स्वस्त्ययनं त्रिलोकः ।

कान्त्वर्च्येन चात्रोपगतं विधातु-

रर्वाक् सृती कौशलमित्यमन्यत ॥ १३ ॥

यस्यानुरागधुतहासरास-

लीलाचलोकप्रतिलब्धमानाः ।

ब्रजस्त्रियो हम्भिरनुप्रवृत्त-

धिपोऽवतस्युः किल कृत्यशेषाः ॥ १४ ॥

स्वशान्तरूपेष्वितैश्च रूपै-

रभ्यर्यमानेष्वनुकम्पितात्मा ।

परावरेणो महदंशयुक्तो

ह्यजोऽपि जातो भगवान् यथाऽग्निः ॥ १५ ॥

मां खेदयत्येतदजस्य जन्म-

विडम्बनं यद्वसुदेवगणे ।

ब्रजे च वासोऽभिप्रादिव स्वयं

पुराद् व्यवात्सीद् यदनन्तवीर्यः ॥ १६ ॥

दुनोति चेतः स्मरतो ममैतद्

यदाह पादादभिवन्य पित्रोः ।

ताताम्ब कंसादुरुकम्पितानां

प्रसीदतं नोऽकृतनिष्कृतीनाम् ॥ १७ ॥

को वा अमुप्याङ्घ्रिसरोजरेणुं

विस्मर्तुमीशत पुमान् विजिघ्रन् ।

यो विस्फुरद्भूविटपेन भूमे-

भरं कृतान्तेन तिरश्चकार ॥ १८ ॥

दृष्टा भवद्विर्ननु राजसूये

चैयस्य कृष्णं द्विपतोऽपि सिद्धिः ।

यां योगिनः संस्पृहयन्ति

सम्पद्योगेन कस्तद्विरहं सहेत ॥ १९ ॥

तथैव चान्ये नरलोकवीरा

य आहवे कृष्णमुखारविन्दम् ।

नेत्रैः पिवन्तो नयनाभिरामं

पार्थास्त्रपूताः पदमापुरस्य ॥ २० ॥

स्वयं त्वसाम्प्रातिशयस्त्रयधीशः

स्वराज्यलक्ष्म्यासमस्तकामः ।

यलिं हरद्भिः सुरलोकपालैः

किरीटकोट्येडितपादपीठः ॥ २१ ॥

तत्तस्य कैङ्कर्यमलं भूतान्नो

विग्लापयत्यङ्ग यदुग्रसेनम् ।

तिष्ठन् निपण्णं परमेष्ठिधिष्ण्ये

न्यबोधयद् देव निप्रायेति ॥ २२ ॥

अहो वकीयं स्तनकालकूटं

जिपांसया पाययदप्यसाध्वी ।

लेभे गतिं धान्युचितां ततोऽन्यं

कं वा दयालुं शरणं ब्रजेम ॥ २३ ॥

मन्येऽसुरान् भागवतांस्त्रयधीशो

संरम्भमार्गाभिनिविष्टचित्तान् ।

ये संपुगेऽचक्षत तार्क्ष्यपुत्र-

स्यांसे सुनाभापुधमापतन्तम् ॥ २४ ॥

वसुदेवस्य देवस्यां जातो भोजेन्द्रबन्धने ।
 चिकीर्षुर्भगवाञ्छमं अञ्जनेनाभियाचितः
 ततो नन्दव्रजमितः पित्रा कंसाद् विविभ्यता ।
 एकादशसमस्तत्र गृधार्चिः सवलौऽवसन्
 परीतो वत्सपैर्वत्सांश्चारयन् व्यहरद्धरिः ।
 यमुनोपवने कूजद्विजसंकुलिताद्ग्रिपे
 कौमारा दर्शयन्प्रेष्टाः प्रेक्षणीया व्रजीकसाम् ।
 रुदन्निव हसन् मुग्धबालसिंहावलोकनः
 स एव गोकुलं लक्ष्म्या निकेतं सितगोवृषम् ।
 चारयन्ननुगान् गोपान् रणद्वेगुररीरमन्

॥ २५ ॥

॥ २६ ॥

॥ २७ ॥

॥ २८ ॥

॥ २९ ॥

प्रयुक्तान् भोजराजेन मायिनः कामरूपिणः ।

लीलया व्यनुदत् तांस्तान् वानः क्रीडनकानिध ॥ ३० ॥

विषत्रान् विषपानेन निगूढ भुजगाधिपम् ।

उत्पाप्यापाययद् गावस्ततोऽपं प्रकृतिस्मितम् ॥ ३१ ॥

भयाजयद् गोसवेन गोपराजं द्विजोत्तमैः ।

वितस्य चोम्भारस्य चिकीर्षन् सद्बन्धं विभुः ॥ ३२ ॥

वर्पतीन्द्रं व्रजः कोपाद् भगमानेऽतिविह्वले ।

गोजलीलानपश्येन व्रातो भद्रानुगृहता ॥ ३३ ॥

शरच्छशिकर्मुष्टं मानयन् रजनीमुसुम् ।

गायन् कलपदं रेमे स्त्रीणां मण्डलमण्डनः ॥ ३४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

उद्धव उवाच-

ततः स आगत्य पुरं स्वपित्रो-

धिक्कीर्षयासां बलदेवसंपुतः ।

निपात्य तुङ्गाद् रिपुपूषनायं

हतं व्यकर्षद् व्यसुमोजसोऽर्व्याम्

॥ १ ॥

सान्दीपितेः सकृत् शोकं ब्रह्मापीत्य सविस्तरम् ।

तस्मै प्रादाद् वरं पुत्रं मृतं पञ्चजनोदरात्

॥ २ ॥

समाहुता भीष्मककन्यया ये

श्रियः सर्वर्णेन जिहीर्षयेषाम् ।

गान्धर्ववृत्त्या मिषतां स्वभागं

जहे पदं मूर्ध्नि दधत् सुपर्णः

॥ ३ ॥

ककुप्सतोऽविह्वनसो दमित्वा

स्वयंवरे नाग्रजितौमुवाह ।

तान् भग्नमानानभिगृध्यतोऽज्ञान्

जप्रेऽक्षतः शस्त्रभूतश्च शस्त्रैः

॥ ४ ॥

प्रियं प्रभुर्ग्राम्य इव प्रियाया

विधित्सुरार्जुद् युतकं यदर्थं ।

यद्वाद्याद्वत् तं सगणो रुपाऽन्यः

स्वार्थे पुरा तैर्यमयाचतानतः

॥ ५ ॥

सुतं मृधे स्वं(स्वं) वपुषा ग्रसन्तं

दृष्ट्वा मुनाभोन्मथितं परित्र्याः ।

आमन्त्रितस्तत्तनयाप शोषं

दत्त्वा तदन्तःपुरमाविवेश

॥ ६ ॥

तत्राहुतास्ता नरदेवकन्याः

कुजेन दृष्ट्वा हरिमतर्वन्मुम् ।

उत्पाप सयो जगूहुः प्रहर्ष-

क्रीडानुरागप्रहितावलोकैः

॥ ७ ॥

आसां मुहूर्तं एकस्मिन् नानागारेषु योषिताम् ।

सविधिं जगूहे पाणीन् पुररूपः स्वमायया

॥ ८ ॥

तास्वपत्यान्यजनयदात्मतुल्यानि सर्वतः ।

एकैकस्यां दश दश प्रकृतेर्विभूषया

॥ ९ ॥

कालमागधशाब्बादीनकीं रुन्धतः पुरम् ।

अजीघनत् स्वयं दिव्यं स्वपुंसां तेज आदिशान्

॥ १० ॥

शंवरं विविदं वाणं मुरं बल्ललमेव च ।

अन्यांश्च दन्तवक्त्रादीनवधीन् कांश्च पातयन्

॥ ११ ॥

अथ ते भ्रातृपुत्राणां पक्षयोः पतितान् नृपान् ।

चचाल भूः कुरुक्षेत्रं येपामापततां बलैः

॥ १२ ॥

सकर्णदुःशासनसीवलानां
कुम्भन्त्रपाकेन हतश्रियापुष्पम् ।
सुयोधनं सानुचरं शयानं
भग्नोरुमुर्व्यां स नन्द पश्यन् ॥ १३ ॥
कियान् भुवोऽयं क्षपितोरुभारो
यद् द्रोणभीष्मार्युनभीमशल्यैः ।
अष्टादशाक्षीहिणिको मदंश-
रास्ते बलं दुर्विषहं यदूनाम् ॥ १४ ॥
मिथो यदेपां भविता विवादो
माध्व्या मदात् ताम्रविलोचनानाम् ।
नैपां बधोपाय इयानतोऽन्यो
मप्युद्यतेऽन्तर्दधते स्वयं स्म ॥ १५ ॥
एवं सन्नित्य भगवान् स्वाराज्ये स्थाप्य धर्मजम् ।
नन्दयामास सुहृदः साधूनां वर्त्म दर्शयन् ॥ १६ ॥
उत्तरायां धृतः पूर्वोर्वशः साध्वभिमन्युना ।
स वै द्रोणपुत्रसंछिन्नः पुनर्भगवता धृतः ॥ १७ ॥
अयाजयद् धर्मसुतमथमेपिभिर्विभुः ।
सोऽपि क्षामानुजै रक्षन् रेमे कृष्णमनुव्रतः ॥ १८ ॥
भगवानपि विशात्मा लोकवेदपथानुगः ।
कामान् सिपेवे द्वावत्यामसक्तः साहच्यमास्थितः ॥ १९ ॥

स्निग्धस्मिताबलोकेन वाचा पीयूषकल्पया ।
चरित्रेणानवयंनं श्रीनिकेतने चात्मना ॥ २० ॥
इमं लोकममूँक्ष्वेव रमयन् सुतरां यदून् ।
रेमे क्षणदया दत्तक्षणः स्त्रीक्षणसीहृदः ॥ २१ ॥
तस्येत्यं रममाणस्य संवत्सरगणान् वहून् ।
गृहमेधेषु योगेषु विरागः समजायत ॥ २२ ॥
देवाधीनेषु कामेषु देवाधीनः स्वयं पुमान् ।
को विश्रंभेत योगेन योगेश्वरमनुव्रतः ॥ २३ ॥
पुर्णं कदाचित् क्रीडद्भिर्यदुभोजकुमारकैः ।
कोपिता मुनयः शेषुर्भगवन्मतकोविदाः ॥ २४ ॥
ततः कतिपर्यमांसैर्वृष्णिभोजान्धकादयः ।
ययुः प्रभासं संहृष्टा रथैर्देवविमोहिताः ॥ २५ ॥
तत्र स्नात्वा पितॄन् देवान् कपींश्चैव तदंभसा ।
तर्पयित्वाऽथ शिष्टेभ्यो गावो बहुगुणा ददुः ॥ २६ ॥
हिरण्यं रजतं शय्यां वासांस्पजिनकम्बलान् ।
हयान् स्थानिभान् कन्यां धरां वृत्तिकरीमपि ॥ २७ ॥
अन्नं चोरुरसं तेभ्यो दत्त्वा भगवदपणम् ।
गोविप्रार्थासकः शूराः प्रणेमुर्भुवि मूर्धभिः ॥ २८ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

उद्धव उवाच—
अथ ते तदनुज्ञाता भुक्त्वा पीत्वा च वारुणीम् ।
तया विभ्रंशितज्ञाना दुरुक्तेर्ममं पस्पृशुः ॥ १ ॥
तेषां मरिचदोषेण विषमीकृतचेतसाम् ।
निम्नोचति रवावासीद् वेणूनामिव मर्दनम् ॥ २ ॥
भगवानात्ममायाया गतिं तामवलोक्य सः ।
सरस्वतीमुपस्पृश्य वृथमूलमुपाविशत् ॥ ३ ॥
अहं चोक्तो भगवता प्रपन्नार्तिहरेण ह ।
वदरी त्वं प्रवाहीति स्वकुलं सञ्जिहीषुणा ॥ ४ ॥
अथापि तदभिष्टेनं जानन्नहमरिदम् ।
पृष्टतोऽन्वयगमं भर्तुः पादविश्लेषणाधमः ॥ ५ ॥

अद्राक्षमेकमासीनं विचिन्वन् दयितं पतिम् ।
श्रीनिकेतं सरस्वत्यां कृतकेतमकेतनम् ॥ ६ ॥
इयामावदातं विरजं प्रशान्तारुणलोचनम् ।
दोर्भिश्चतुर्भिर्विदितं पीतक्रीशाम्बरेण च ॥ ७ ॥
वाम उरावधिश्चित्त्व दक्षिणाङ्घ्रिसरोरुहम् ।
अपाश्रितार्मकाथन्त्वमकृशं त्यक्तपिप्लवम् ॥ ८ ॥
तस्मिन् महाभागवतो द्वैपायनसुहृन् सखा ।
लोकाननुचरन् सिद्ध आससाद यच्छ्रया ॥ ९ ॥
तस्यानुरक्तस्य मुनेर्मुकुन्दः प्रमोदभारानतकन्धरस्य ।
आभृण्वतो मामनुरागहाससमीक्षया विश्रमयन्नुवाच ॥ १० ॥

भगवानुवाच-

वेदाहमन्तर्मनसीप्सितं ते
ददामि यत् तद् दुरवापमन्यैः ।

सत्रे पुरा त्रिधसृजां मनुनां
मत्सिद्धिक्रमेन यसो त्वयेष्टः

॥ ११ ॥

स ण्य साधो चरमो भवाना-
मासादितस्ते मदनुग्रहोऽयम् ।
यन्मां नृलोकं रह उत्सृजन्तं
दिष्टया दृष्टयान् विज्ञानुवृत्त्या

॥ १२ ॥

पुरा मया प्राक्तमजाय नाभ्यं
पद्मे निपण्णय ममादिसर्गे ।
ज्ञानं परं मन्महिमावभासं यत्
सूर्यो भागवतं वदन्ति

॥ १३ ॥

इत्यादरोक्तः परमस्य पुंसः
प्रतीक्षणानुग्रहभाजनोऽहम् ।
श्रेढात्परोमा स्त्रलिताक्षरत्नं
मुधन् शुचः प्राञ्जनिरावभाषं
को न्यीश ते पादसरोजभाषं
सुदुर्लभोऽर्थेषु चतुर्वर्षीह ।
तथापि नाहं प्रवृणोमि भूमन्
भयत्पदाम्भोजनिपेवणोत्सुकः

॥ १५ ॥

कर्माण्यनीहस्य भवोऽभवस्य ते
दुर्गाश्रयोऽधारिभयात् पलायनम् ।
कालात्मनो यत् प्रमदायुताथयः
स्वान्मनुरतेः खिपति धीर्विदामपि

॥ १६ ॥

मन्वेपु मां वा उपहूय यत् त्वम्
अकुण्ठिताखण्डसदात्मबोधः ।
पृच्छेः प्रभो मुख इवप्रमत्त-
स्तन्नो मनो मोहयतीव देव
ज्ञानं परं स्वान्मरहः प्रकाशं
प्रोवाच कस्मै भगवान् समग्रम् ।
अपि क्षमं नो ग्रहणाय भर्त-
वेदाग्रसा यद् बृजिनं तरेम

॥ १८ ॥

इत्यावेदितहार्दाय मह्यं स भगवान् परः ।
आदिदेशारविन्दाक्ष आत्मनः परमां स्थितिम्

॥ १९ ॥

स एवमाराधितपादतीर्था-
दधीततत्त्वात्मविबोधमार्गः ।
प्रणम्य पादौ परिचृत्य देव-
मिहागतोऽहं विरहानुरात्मा

॥ २० ॥

सोऽहं त्वदर्शनाद्वादवियोगार्तिपुतः प्रभो ।
गमिष्ये दयितं तस्य यदप्रांश्रममण्डलम्
यत्र नारायणो देवो नरश्च भगवान् ऋषिः ।
मृदु तीव्रं तपो दीर्घं तेषाते लोकभावनी

॥ २१ ॥

॥ २२ ॥

शुक उवाच-

इत्युद्धवादुपाकर्ण्य सुहृदां दुःसहं वधम् ।
ज्ञाननाशमपत् क्षता शोकमुत्पतितं बुधः

॥ २३ ॥

स तं महाभागवतं ब्रजन्तं कौरवर्षभ ।
विश्रम्भाद्भ्यधत्तेदं मुख्यं कृष्णपरिग्रहे

॥ २४ ॥

ज्ञानं परं स्वान्मरहः प्रकाशं
यदाह योगेश्वर ईश्वरस्ते ।
यक्तुं भवान् नोऽर्हति यद्धि विष्णो-
भृत्याः स्वभृत्यार्थकृतधरन्ति

॥ २५ ॥

उद्धव उवाच-

ननु ते तत्त्वसंराद्ध ऋषिः कौपारवोऽन्ति मे ।
साक्षाद् भगवताऽऽदिष्टो मर्त्यलोकं जिहासता

॥ २६ ॥

सूत उवाच-

इति सह विदुरेण विश्वमूर्ते-
गुणकृपया सुपया पुनोक्ताथः ।
क्षणमिव पुनिने यमस्वसुस्तां
समुपित औपगविर्निशां ततोऽगात्

॥ २७ ॥

राजोवाच-

निधनमुपगतेषु वृष्णिभोजे-
ष्वधिरययूधपयूषेषु मुख्यः ।
स तु कथमवशिष्ट उद्धवो
यद्धरिरपि तत्पञ्च आकृतिं त्र्यधीशः

॥ २८ ॥

शुक उवाच-

ब्रह्मशापापदेशेन कालेनामोषवाञ्छितः ।

संहृत्य स्वकुलं नूनंत्यश्यन् देहमचिन्तयत् ॥ २९ ॥

अस्मात्तोकादुपरते मयि ज्ञानं मदाश्रयम् ।

अर्हत्पुद्गव एवाद्वा सम्प्रत्यात्मवतां परः ॥ ३० ॥

नोद्भवोऽण्वपि मन्थूनां यदुणीर्निर्जितः प्रभुः ।

अतो मद्गत् पुनर्लोकं ग्राहयन्निह तिष्ठतु ॥ ३१ ॥

एवं त्रिलोकगुरुणा सन्दिष्टः शब्दपोनिना ।

वदयाश्रममासाय हरिमीजे समाधिना ॥ ३२ ॥

विदुरोऽप्युद्धवात् भुत्वा कृष्णस्य परमात्मनः ।

क्रीडयोपात्तदेहस्य कर्माणि धापितानि च ॥ ३३ ॥

देहन्यासं च तस्यैवं धीराणां धैर्यवर्धनम् ।

अन्येषां दुष्करतरं पशूनां विक्रवात्मनाम् ॥ ३४ ॥

आत्मानं च कुरुश्रेष्ठ कृष्णेन मनसेक्षितम् ।

ध्यायन् गते भागवते रुदो प्रेमविह्वलः ॥ ३५ ॥

कालिन्याः कतिभिर्विद्वानहोभिर्भरतर्षभ ।

प्रापयत युसरितं यत्र मित्रासुतो मुनिः ॥ ३६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

शुक उवाच-

द्वारि युनया ऋषभः कुरूणां

मैत्रेयमासीनमगाधवोधम् ।

क्षत्ताऽभिसृत्याच्युतभावयुद्धः

एषच्छ सौशील्यगुणानितृप्तम् ॥ १ ॥

विदुर उवाच-

सुखाय कर्माणि करोति लोको

न तेः सुखं नान्यदुपारमं वा ।

विन्देत भूयस्तत एव दुःखं

यदत्र युक्तं भगवान् वदेन्नः ॥ २ ॥

जनस्य कृष्णाद् विमुखस्य

देवादधर्मशीलस्य सुदुःखितस्य ।

अनुग्रहापेह चरन्ति नूनं

भूतानि भव्यानि जनार्दनस्य ॥ ३ ॥

तत् साधुवर्षादिश शर्मवर्त्म

संराधितो भगवान् येन पुंसां ।

हृदि स्थितो यच्छति भक्तिपूते

ज्ञानं स्वसत्ताधिगमं पुराणम् ॥ ४ ॥

करोति कर्माणि कृतावतारो

यान्वात्मतन्त्रो भगवांस्त्र्यपीशः ।

यथा ससर्जाग्र इदं निरीहः

संस्थाप्य वृत्तिं जगतो विपत्ते ॥ ५ ॥

यथा पुनः स्वे ख इदं निवेश्य

शोते गुहायां स निवृत्तवृत्तिः ।

योगेश्वराधीश्वर एक एत-

दनुप्रविष्टो बहुधा यथाऽऽसीत् ॥ ६ ॥

क्रीडन् विपत्ते द्विजगोसुराणां

क्षेमाय कर्माण्यवतारभेदेः ।

मनो न नृप्यत्यपि शृण्वतां नः

सुशोकमीलेश्वरितामृतानि ॥ ७ ॥

यैस्तत्त्वभेदैरधिलोकनाथो

लोका नलोकान् सह लोकपालान् ।

अचीकृषद् यत्र हि सर्वसत्त्व-

निकायभेदोऽधिकृतः प्रतीतः ॥ ८ ॥

येन प्रजानामुत वाऽऽत्मकर्म-

रूपाभिधानेन भिदां व्यपन्न ।

नारायणो विश्वसृगात्मयो-

निरेतच नो वर्णय विप्रवर्ष ॥ ९ ॥

परावरेषां भगवन् कृतानि

भूतानि मे व्यासमुखादभीक्ष्णम् ।

न तृप्तमः कर्णसुखाबहानां

तेषामृते कृष्णकृषामृतीपात् ॥ १० ॥

कस्तुप्रयात् तीर्थपदोऽभिधानात्
सत्रेषु वः स्मृभिरीड्यमानात् ।

यः कर्णनाडी पुरुषस्य यातो
भयप्रदां गहरति छिनत्ति

॥ ११ ॥

मुनिर्विचक्षुर्भगवद्गुणानां
सखाऽपि ते भारतमाह कृष्णः ।
यस्मिन् नृणां ग्राम्यसुखानुवादे-
मर्तिर्गृहीता न हरेः कथायाम्

॥ १२ ॥

सा श्रद्धाधानस्य विवर्धमाना
विरक्तिमन्यत्र करोति पुंसः ।
हरेः सदाऽनुस्मृतिनिवृत्तस्य
समस्तदुःखाप्ययमाशु धत्ते

॥ १३ ॥

ताञ्छोच्यशोच्यानविदोऽनुशोचं
हरेः कथायां विमुखानघेन ।
क्षिणोति देवोऽनिमिषस्तु तेषा-
मापुर्वृथाबादगतिस्मृतीनाम्

॥ १४ ॥

तदस्य कौषारव शर्मदानुद्विः
कथामेव कथासु सारम् ।
उद्धृत्य पुण्येभ्य इवार्तवन्धो
शिवाय नः कीर्तय तीर्थकीर्तैः

॥ १५ ॥

स विश्वजन्मस्थितिसंयमार्षे
कृतावतारः प्रगृहीतशक्तिः ।

चकार कर्माण्यतिपीरूपाणि

यानीश्वरः कीर्तय तानि मह्यम्

॥ १६ ॥

शुक उवाच-

स एवं भगवान् पृष्टः क्षत्रा कौषारविमुनिः ।

पुंसां निःश्रेयसार्थाय तमाह बहुमानयन्

॥ १७ ॥

क्षेत्रेय उवाच-

साधु पृष्टं त्वया साधो लोकान् साध्वनुगृह्णता ।

कीर्तिं पितन्यता लोके आत्मनोऽधोऽधजात्मनः

॥ १८ ॥

नैतच्छित्रं त्वपि क्षतबादरायणवीर्यजे ।

गृहीतोऽनन्यभावेन यत् त्वया हरिरीश्वरः

॥ १९ ॥

माण्डव्यशाणद् भगवान् प्रजासंयमनो यमः ।

भ्रातुः क्षेत्रे भुजिष्यायां जातः सत्यवतीसुतात्

॥ २० ॥

भवान् भगवतो नित्यं सम्मतः सानुगम्य हि ।

ज्ञानोपदेसाय च मामादिशद् भगवान् ब्रजन्

॥ २१ ॥

अथ ते भगवद्गीता योगमायोपवृद्धिताः ।

विश्वस्थित्युद्भवांतायां वर्णयाम्यनुपूर्वशः

॥ २२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

क्षेत्रेय उवाच-

भगवानेक आसंदमग्र आत्मात्मनां विभुः ।

आत्मेच्छानुगतो ह्यात्मा नानाशक्त्युपलक्षितः

॥ १ ॥

स वा एष तदा द्रष्टा नाशयद् विश्वमेकाद् ।

मेनेऽसन्तमिवात्मानं सुमशक्तिरसुमहक्

॥ २ ॥

सा वा एतस्य सन्द्रेष्टुः शक्तिः सदसदात्मिका ।

माया नाम महाभाग यदेदं निर्ममे विभुः

॥ ३ ॥

कालवृत्त्यां तु मायायां गुणमय्यामधोक्षजः ।

पुरुषेणात्मभूतेन वीर्यमाधत्त वीर्यवान्

॥ ४ ॥

ततोऽभवन्महत्तत्त्वमव्यक्तात् कालचोदितात् ।

विज्ञानात्मात्मदेहस्थं विश्वं व्यञ्जस्तमो नुदन्

॥ ५ ॥

सोऽप्यंशगुणकालात्मा भगवद्दृष्टिगोचरः ।

आत्मानं व्यकरोदात्मा विश्वस्यास्य सिसृक्षया

॥ ६ ॥

महत्तत्त्वाद् विकुर्वाणादहन्तत्त्वमजायत ।

कार्यकारणकर्त्रात्मा भूतेन्द्रियमनोभवः

॥ ७ ॥

वैकारिकस्तेजसश्च तामसश्चेत्यहं त्रिधा ।

अहंतत्त्वाद् विकुर्वाणात्मनो वैकारिकादभूत्

॥ ८ ॥

वैकारिकाश्च ये देवा अर्थाभिव्यञ्जनं यतः ।

तैजसानीन्द्रियाण्येव ज्ञानकर्ममयाणि च

॥ ९ ॥

तामसो भूतसूक्ष्मादिर्यतः खं निद्रात्मनः

॥ १० ॥

कालमायांशयोगेन भगवद्दीक्षितं नभः ।

तामसानुसृतं स्पृशं विकुर्वन् निर्ममेऽनिलम्

॥ ११ ॥

अनिलोऽपि विकुर्वाणो नभसोरुबलान्वितः ।
 ससर्जं रूपतन्मात्रां ज्योतिर्लोकस्य लोचनम् ॥ १२ ॥
 अनिलेनान्वितं ज्योतिर्विकुर्बन् परबीक्षितम् ।
 आपत्ताम्भो रसमयं कालमायांशयोगतः ॥ १३ ॥
 ज्योतिषाम्भोऽनुसंसृष्टं विकुर्बन् परबीक्षितम् ।
 महीं गन्धगुणामाधात् कालमायांशयोगतः ॥ १४ ॥
 भूतानां नभआदीनां ययद् भाव्यं परात् परम् ।
 तेषां परानुसंसर्गाद् यथासङ्ख्यं गुणान् विदुः ॥ १५ ॥
 एते देवाः कला विष्णोः कालमायांशल्लिङ्गिनः ।
 नानात्वात् स्वक्रियानीशाः प्रोचुः प्राञ्जलयो विभुम् ॥ १६ ॥
 देवा ऋचुः-
 नताः स्म ते देव पदारविन्दं
 प्रपन्नतापोपशमातपत्रम् ।
 यन्मूलकेता यतयोऽञ्जसोरु-
 संसारदुःखं वहिरुत्क्षिपन्ति ॥ १७ ॥
 कृते यदस्मिन् भव ईश जीवा-
 स्तापत्रयेणाभिहता न शर्म ।
 आत्महन्तले भगवंस्तवाङ्गि-
 च्छायांशविद्यामत आश्रयेम ॥ १८ ॥
 मार्गन्ति यत् ते मुखपद्मनीडि-
 श्छन्दःसुपर्णैर्कपयो विधिके ।
 यचाघमर्षो युसरिद्धरायाः
 परं पदं तीर्थपदः प्रपन्नाः ॥ १९ ॥
 यच्छृङ्गया श्रुतवत्या च भक्त्या
 संमूज्यमाने हृदयैःवधार्थं ।
 ज्ञानेन धैरागपवनेन धीरा
 ब्रजन्ति यत् तेऽद्विसरोजपीठम् ॥ २० ॥
 विश्वस्य जन्मस्थितिसंयमार्थं
 कृतावतारस्य पदाम्बुजं ते ।
 ब्रजेम सर्वे शरणं यदीश
 स्मृतं प्रयच्छन्त्यभयं स्वपुंसाम् ॥ २१ ॥

यत् सानुबन्धेऽसति देहगोहे
 ममाहमित्यूहदुराग्रहाणाम् ।
 पुंसां सुदूरं बसतोऽपि पुष्पां
 भजेम तत् ते भगवन् पदाब्जम् ॥ २२ ॥
 तं त्वामसद्वृत्तिभिरक्षिभिर्यै
 पराहृतान्तर्मनसः परेश ।
 अधो न पश्यंत्युरुगाय नूनं
 यत् ते पदन्यासविलासलक्ष्म्याः ॥ २३ ॥
 पानेन ते देव कथामुधायाः
 प्रवृद्धभक्त्या विशदाशया ये ।
 वैराग्यसारं प्रतिलभ्य योषं
 यथाऽञ्जसा त्वेषु(त्वाऽऽपु)रकुण्ठधिष्यम् ॥ २४ ॥
 तथापरे चात्मसमाधियोग-
 बलेन जित्वा प्रकृतिं वलिष्ठाम् ।
 त्वामेव धीराः पुरुषं विशन्ति
 तेषां श्रमः स्यान्नतु सेवया ते ॥ २५ ॥
 तत् ते वयं लोकसिसृक्षयाऽद्य
 त्वया विसृष्टासिभिरात्मभिर्यै ।
 सर्वे विपुक्ताः स्वविहारतन्त्रं
 न शक्नुमस्तन् प्रतिकर्तवे ते ॥ २६ ॥
 यावद् वलिं तेऽज हराम काले
 यथा वयं चात्रमदाम यत्र ।
 तयोभयेषां त इमे ह लोका
 वलिं हरन्तोऽन्नमदन्यनीशाः ॥ २७ ॥
 त्वं नः सुराणामसि सान्त्वयानां
 कूटस्थ आद्यः पुरुषः पुराणः ।
 त्वं देव शक्त्यां गुणकर्मयोनी
 रेतस्त्वजायां कविरादधेऽजः ॥ २८ ॥
 ततो वयं सत्प्रमुखा यदर्थं
 बभूविमात्मन् करवाम किं ते ।
 त्वं नः स चक्षुः परिदेहि
 शक्ता देव क्रियार्थं यदनुग्रहेण ॥ २९ ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

कपिरुवाच—

इति तासां स्वशक्तीनामसतीनां समेत्य सः ।
 प्रसुप्तलोकतन्त्राणां निशम्य गिरमीश्वरः ॥ १ ॥
 कालसंज्ञां तदा देवीं विभ्रच्छक्तिमुत्क्रमः ।
 त्रयोविंशतितन्त्राणां गणं युगपदाविशत् ॥ २ ॥
 सोऽनुप्रविष्टो भगवान् चेष्टारूपेण नं गणम् ।
 भिन्नं संपादयामास सुप्तं कर्म प्रबोधयन् ॥ ३ ॥
 प्रबुद्धकर्मा देवेन त्रयोविंशतिको गणः ।
 प्रेरितोऽजनयत् स्वाभिर्मात्राभिरपि(भि) पूरुषम् ॥ ४ ॥
 परेण विज्ञाता स्वस्मिन् मात्रया विश्वसृग् गणः ।
 चुक्षोभान्योन्यमासाय यस्मिन् लोकाश्चराचराः ॥ ५ ॥
 हिरण्मयः स पुरुषः सहस्रपरिवत्सरान् ।
 आण्डकोश उवासाप्सु सर्वसत्त्वोपवृद्धितः ॥ ६ ॥
 स वै विश्वसृजां गर्भो देवकर्मात्मशक्तिमान् ।
 विवर्जनात्मनाऽन्मानमेकधा दशधा त्रिधा ॥ ७ ॥
 एष ह्यशेषसत्त्वानामात्मांशः परमात्मनः ।
 आयोऽवतारो यत्रासी भूतग्रामो विभाव्यते ॥ ८ ॥
 साध्यात्मं साधिदेवं च साधिभूतमिति त्रिधा ।
 विराट्प्राणो दशविध एकाधा हृदयेन च ॥ ९ ॥
 स्मरन् विश्वसृजामीशो विज्ञापितमधोऽक्षजः ।
 विराजमतपत् स्वेन तेजसेषां विबुद्धये ॥ १० ॥
 अथ तस्याभितप्तस्य कतिचापतनानि ह ।
 निरभियन्त देवानां तानि मे गदतः शृणु ॥ ११ ॥
 तस्याग्निरास्यं निर्भिण्णं लोकपालोऽविशत् पदम् ।
 याचा स्वांशेन वक्तव्यं ययासी प्रतिपद्यते ॥ १२ ॥
 निर्भिण्णं तानु वरुणो लोकपालोऽविशद्द्वारो ।
 जिह्वांशेन च रसान् ययाऽसी प्रतिपद्यते ॥ १३ ॥
 निर्भिण्णे अधिनो नासे विष्णोराविशतां पदम् ।
 प्राणेनांशेन गन्धस्य प्रतिपत्तिर्यतो भवेत् ॥ १४ ॥

निर्भिण्णे अग्निणी त्वष्टा लोकपालोऽविशत् प्रभोः ।
 चक्षुषांशेन रुपाणां प्रतिपत्तिर्यतो भवेत् ॥ १५ ॥
 निर्भिण्णान्यत्र चर्माणि लोकपालोऽनिलोऽविशत् ।
 प्राणोनांशेन संस्पर्शं येनासी प्रतिपद्यते ॥ १६ ॥
 कर्णावस्य विनिर्भिण्णी धिष्ण्यं स्वं विविशुर्दिशः ।
 श्रोत्रेणांशेन शब्दस्य सिद्धिं येन प्रपद्यते ॥ १७ ॥
 त्वचमस्य विनिर्भिण्णां विविशुर्धिष्ण्यमोषधीः ।
 अंशेन रोमभिः कण्ठं येरसी प्रतिपद्यते ॥ १८ ॥
 मेढ्रं तस्य विनिर्भिण्णं स्वर्णिष्ण्यं क उपाविशत् ।
 रेतसांशेन येनासावानन्दं प्रतिपद्यते ॥ १९ ॥
 गुदं पुंसो विनिर्भिण्णं मित्रो लोकेश आविशत् ।
 पापुनांशेन येनासी विसर्गं प्रतिपद्यते ॥ २० ॥
 हस्तौवस्य विनिर्भिण्णाचिन्द्रः स्वर्पतिराविशत् ।
 वानेषांशेन पुरुषो यथा वृत्तिं प्रपद्यते ॥ २१ ॥
 पादावस्य विनिर्भिण्णी लोकेशो विष्णुराविशत् ।
 गत्या स्वांशेन पुरुषो यथा प्राप्यं प्रपद्यते ॥ २२ ॥
 हृदयं चास्य निर्भिण्णं चन्द्रमा धिष्ण्यमाविशत् ।
 मनसांशेन येनासी विक्रियां प्रतिपद्यते ॥ २३ ॥
 आत्मानं चास्य निर्भिण्णं वाचस्पतिरुपाविशत् ।
 बुद्ध्या स्वांशेन येनासी निधयं प्रतिपद्यते ॥ २४ ॥
 अहं चास्य विनिर्भिण्णमभिमानोऽविशत् पदम् ।
 कर्त्रा स्वांशेन येनासी कर्तव्यं प्रतिपद्यते ॥ २५ ॥
 सत्त्वं चास्य विनिर्भिण्णं महान् धिष्ण्यमुपाविशत् ।
 चित्तेनांशेन येनासी विज्ञानं प्रतिपद्यते ॥ २६ ॥
 शीष्णोऽस्य वीर्यं पश्यां स्वं नाभेरुदपद्यत ।
 गुणानां वृत्तयो येषु प्रतीयन्ते सुरादयः ॥ २७ ॥
 औत्पत्तिकेन सत्त्वेन दिवं देवाः प्रपदिरे ।
 परां रजःस्वभावेन पणयो ये च ताननु ॥ २८ ॥
 तार्तीयेन स्वभावेन भगवन्नाभिमाश्रिताः ।
 उभयोरन्तरं व्योम ये रुद्रपार्षदा गणाः ॥ २९ ॥

मुखतोऽवर्तत ब्रह्म पुरुषस्य कुरूब्रह्म ।
 यत्रोन्मुखत्वाद् वर्णानां मुख्योऽभूद् ब्राह्मणो गुरुः ॥ ३० ॥
 बाहुभ्योऽवर्तत क्षत्रं क्षत्रियस्तदनुव्रतः ।
 यो जातस्यायते वर्णान् पुरुषान् कण्टकक्षतात् ॥ ३१ ॥
 विशोऽवर्तन्त तस्योर्वो लोकवृत्तिकरीर्विभोः ।
 वैश्यस्तदुद्रयो वार्ता नृणां यः समवर्तयन् ॥ ३२ ॥
 पद्भ्यां भगवतो जज्ञे शुश्रूषाकर्मसिद्धये ।
 तस्यां जातः पुरा शूद्रो यद्वृत्त्या तुप्यते हरिः ॥ ३३ ॥
 एते वर्णाः स्वधर्मेण यजन्ते स्वगुरुं हरिम् ।
 श्रद्धयाऽत्मविशुद्धयर्थं यज्जाताः सह वृत्तिभिः ॥ ३४ ॥
 एतन् क्षत्रभगवतो देवकर्मात्मरूपिणः ।
 कः श्रद्ध्यादुदाहर्तुं योगमायावतोदयम् ॥ ३५ ॥

अथापि कीर्तयाम्यङ्ग यथामति यथाश्रुतम् ।
 कीर्तिं हरेः स्वां संस्कृतुं गिरमन्याभिधां सतीम् ॥ ३६ ॥
 एकान्तलाभं वचसो नु पुंसः सुशोकमीलेर्गुणवादमाहुः ।
 श्रुतेश्च विद्वद्गिराकृतायाः कथासुधाया उत संप्रयोगम् ॥
 आत्मनोऽवसितो बन्त महिमा कविनादिना ।
 संवत्सरसहस्रान्ते धिया योगविपरया ॥ ३८ ॥
 अतो भगवतो मायां मायिनामपि मोहिनीम् ।
 यत् स्वयं चात्मवत्कर्मात्मा न वेद किमुतापरे ॥ ३९ ॥
 यतोऽप्राप्य निवर्तन्ते वाचश्च मनसा सह ।
 अहं चान्य इमे देवास्तस्मै भगवते नमः ॥ ४० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

एवं ब्रुवाणं मेत्रेयं द्वैपायनसुतो बुधः ।
 प्रीणयन्निव भारत्या विदुरः प्रत्यभापत ॥ १ ॥
 विदुर उवाच—
 ब्रह्मन् कथं भगवतश्चिन्मात्रस्याविकारिणः ।
 लीलया चापि युज्येरन् निर्गुणस्य गुणाः क्रियाः ॥ २ ॥
 क्रीडाया मुद् यतोऽहंस्य कामं चिक्रीडिषाऽन्यतः ।
 स्वतन्त्रमस्य तु कथं निर्वृतस्य सदात्मनः ॥ ३ ॥
 अस्माक्षीत् भगवान् विश्वं गुणमय्याऽऽत्ममायया ।
 तथा संस्थापयन्तेतद् भूयः प्रत्यभिधास्यति ॥ ४ ॥
 देशतः कालतो योऽसाववस्थानः स्वतोऽन्यतः ।
 अथितुसावबोधात्मा स युज्येताजया कथम् ॥ ५ ॥
 भगवानेव एवैकः सर्वक्षेत्रेष्ववस्थितः ।
 अमुष्य दुर्भगत्वं वा क्लेशो वा कर्मभिः कुतः ॥ ६ ॥
 एतस्मिन् मे मनो विद्वन् शिष्यतेऽज्ञानसंकटे ।
 तन्नः पराणुद विभो कदमलं मानसं महत् ॥ ७ ॥
 शुक उवाच—
 स इत्थं चोदितः क्षत्रा तत्त्यजिज्ञासुना मुनिः ।
 प्रत्याह भगवच्चित्तः स्मयन्निव गतस्मयः ॥ ८ ॥

मेत्रेय उवाच—
 सेयं भगवतो माया न्याय्यं येन विरूप्यते ।
 ईश्वरस्य विमुक्तस्य कार्पण्यमुत बन्धनम् ॥ ९ ॥
 यथाऽर्थेन विनाऽमुष्य पुंस आत्मविपर्ययः ।
 प्रतीयत उपद्रुः स्वशिरश्छेदनादिकः ॥ १० ॥
 यथा जले चन्द्रमसः कम्पादिस्तत्कृतो गुणः ।
 दृश्यतेऽसन्नपि द्रष्टुरात्मनोऽनात्मनो गुणः ॥ ११ ॥
 स वै निवृत्तिधर्मेण वासुदेवानुकम्पया ।
 भगवद्भक्तियोगेन तिरोपत्ते शरीरिह ॥ १२ ॥
 यदेन्द्रियोपरामार्थो दृष्टात्मनि परे हरी ।
 विलीयन्ते तदा क्लेशाः संसुप्तस्येव कृच्छ्रजः ॥ १३ ॥
 अशेषसंक्लेशशामं विपत्ते गुणानुवादश्रवणं मुरारेः ।
 किं वा पुनस्तत्परणारविन्दपरागसेवारतिरात्मलब्ध्या ॥ १४ ॥
 विदुर उवाच—
 संछिन्नः संशयो मह्यं तव सूक्तासिना विभो ।
 उभयत्रापि भगवन्मनो मे सम्प्रधावति ॥ १५ ॥
 साधु तद् व्याहृतं विद्वन्नात्ममायायनं हरेः ।
 आभात्यपार्थं निर्मूलं विश्वमूलं न यद् बहिः ॥ १६ ॥

यथ मृतमो लोके यथ बुद्धेः परं गतः ।
 तावुभौ सुखमेधेते क्षिप्रत्यन्तरितो जनः ॥ १७ ॥
 अर्थाभावं विनिश्चित्य प्रतीतस्याप्यनात्मनः ।
 तां चापि पुष्पचरणसंययाऽहं पराणुदे ॥ १८ ॥
 यत्संयया भगवतः कूटस्थस्य मधुद्विषः ।
 रतिरासो भवेन् तीव्रः पादयोर्व्यसनार्दनः ॥ १९ ॥
 दुरापा ह्यल्पतपसः संया वैकुण्ठवर्त्मसु ।
 यत्रोपगमयन्ते नित्यं देवदेवो जनार्दनः ॥ २० ॥
 सुध्वाऽग्रे महदादीनि सविकाराण्यनुक्रमात् ।
 तेभ्यो विराजमुदभूत्य तमनु प्राविशद् विभुः (प्रभुः) ॥ २१ ॥
 यमाहुराद्यं पुरुषं सहस्राह्वयूहबहुकम् ।
 यत्र विश्व इमे लोकाः सविकाराः समासते ॥ २२ ॥
 यस्मिन् दशविधः प्राणः सेन्द्रियार्पेन्द्रियस्त्रिवृत् ।
 त्वयेरिता यतो वर्णास्त्रिभूतीर्वदस्य नः ॥ २३ ॥
 यत्र पुत्रैश्च पीत्रैश्च नमूभिः सह गोत्रजैः ।
 प्रजा विचित्राकृतय आसन् याभिर्दिदं ततम् ॥ २४ ॥
 प्रजापतीनां स पतिश्चक्रे कान् प्रजापतीन् ।
 सर्गाश्चेवानुसर्गाश्च मनून् मन्वन्तराधिपान् ॥ २५ ॥
 एतेषामपि वंशाश्च वंशानुचरितानि च ।
 उपर्यध ये लोका भूमेर्मिश्रान्मजासते ।
 तेषां संस्थां प्रमाणं च भूर्लोकस्य च वर्णय ॥ २६ ॥
 तिर्यङ्मानुपदेवानां सतीसृपतत्रिणाम् ।
 वद नः सर्गसंख्यं हं गर्भस्वेदद्विजोद्भिदाम् ॥ २७ ॥
 गुणावतारेर्विश्वस्य सर्गस्थित्यप्ययात्मनः ।
 सृजतः श्रीनिवासस्य व्याचक्षोदारविक्रमम् ॥ २८ ॥
 वर्णाश्रमविभागांश्च रूपशीलस्वभावतः ॥ २९ ॥
 कपीणां जन्मकर्माणि वेदस्य च विकर्षणम् ।
 यज्ञस्य च वितानानि योगस्य च पथः प्रभो ॥ ३० ॥

नैष्कर्म्यस्य च सांख्यस्य तन्त्रं वा भगवत्स्मृतम् ।
 पापण्डपयवेषम्यं प्रतिनोमनिवेशनम् ॥ ३१ ॥
 जीवस्य गतयो याश्च यावतीगुणकर्मजाः ।
 धर्माण्यकाममोक्षाणां निमित्तान्यविरोधतः ॥ ३२ ॥
 यार्ताया दण्डनीतेश्च धृतस्य च विधिं पृथक् ।
 आद्वयस्य च विधिं ब्रह्मन् पितृणां सर्वमेव च ॥ ३३ ॥
 ग्रहनश्वरतारणां कालावयवसंस्थितिम् ।
 दानस्य तपसो वापि यचेष्टापूर्तयोः फलम् ॥ ३४ ॥
 प्रवासस्थस्य यो धर्मो यश्च पुंस उतापदि ।
 येन वा भगवांस्तुष्येद् धर्मयोगनिर्जनार्दनः ॥ ३५ ॥
 सम्प्रसीदति वा येषामेतदाख्याहि मेऽनघ ।
 अनुव्रतानां शिष्याणां पुत्राणां च द्विजोत्तम ॥ ३६ ॥
 अनापुष्टमपि ब्रह्मगुरुवो दीनवत्सलाः ।
 तत्त्वानां भगवन्तेषां कतिधा प्रतिसंक्रमः ॥ ३७ ॥
 नत्रेमं क उपासीरन् क उ च्चिदनुशोरे ।
 पुरुषस्य च संस्थानं स्वरूपं वा परस्य च ।
 ज्ञानं च नेगमं यत् तद् गुरुशिष्यप्रयोजनम् ॥ ३८ ॥
 निमित्तानि च तस्येह प्रोक्तान्यनघ सूरिभिः ।
 स्वतो ज्ञानं कुतः पुंसां भक्तिर्वैराग्यमेव वा ॥ ३९ ॥
 एतान् मे वृच्छतः प्रश्नान् हरेः कर्मविविक्तया ।
 ब्रूहि मेऽन्धस्य मित्रत्वादजया नष्टचक्षुषः ॥ ४० ॥
 सर्वे वेदाश्च यज्ञाश्च तपोदानानि चानघ ।
 जीवाभ्युदयनस्य न कुर्वीरन् कलामपि ॥ ४१ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 स इत्यमापूष्टपुराणकल्पः कुरुप्रधानेन मुनिप्रधानः ।
 प्रवृद्धहर्षो भगवत्कथायां संचोदितस्तं प्रहसन्निवाह ॥ ४२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

मेत्रेय उवाच—

सत्सेवनीयो वत पूरुवंशो
यह्नोकपालो भगवत्प्रधानः ।
बभूविषेहाजितकीर्तिमालां
पदे पदे नूतनयस्यभीक्ष्णम्
सोऽहं नृणां धुल्लसुखाय दुःखं
महद् गतानां विरमाय तुभ्यम् ।
प्रवर्तये भागवतं पुराणं यदाह
साक्षाद् भगवान् कपिभ्यः
आसीनमुख्यां भगवन्तमायं
सद्वर्षणं देवमकुण्ठसत्त्वम् ।
विवित्सवस्तत्त्वमतः परस्य
कुमारमुख्या मुनयोऽन्यपृच्छन्
स्वमेव धिष्यं बहुमानयन्तं
यं बासुदेवाभिधमामनन्ति ।
प्रत्यक्भूताक्षाम्बुजकोपमीप-
दुन्मीलयन्तं विबुधोदयाय
स्वर्धुन्युदारैः स्वजटाकलापै-
रुपस्मृशन्तश्चरणोपधानम् ।
पद्मं यदर्वन्त्यहिराजकन्याः
सप्रेम नानावलिभिर्वरार्हाः
मुहुर्गृणन्तो वचसाऽनुराग-
स्खलत्यदेनास्य कृतानि तज्ज्ञाः ।
किरीटसाहस्रमणिप्रवेकप्रयोति-
तोदामफणासहस्रम्
प्रोक्तं क्लृप्तद् भगवन्तमेन
निवृत्तिधर्माभिरताय तेन ।
सनत्कुमाराय स चाह पृष्टः
सांख्यायनायाद्रभूतव्रताय
सांख्यायनः पारमहंस्यमुख्यो
विवक्षमाणां भगवद्विभूतीः ।

जगाद सोऽस्मद्वरवेऽन्विताय
पराशरायाथ वृहस्पतेश्च ॥ ८ ॥
प्रोवाच मह्यं स दयालुरुक्तो
मुनिः पुलस्त्येन पुराणमायम् ।
सोऽहं तवैतत् कथयामि वत्स
श्रद्धानलवे नित्यमनुव्रताय ॥ ९ ॥
उदभूतं विश्वमिदं तदासीद्
यन्निद्रया मीलितदृक् न्यमीलयत् ।
अहीन्द्रतन्वेऽधिशायन एकः
कृतक्षणः स्वात्मरतावनीहः ॥ १० ॥
सोऽन्तःशरीरेऽर्पितभूतसूक्ष्मः
कालात्मिकां शक्तिमुदीरयाणः ।
उवास तस्मिन् सलिले पदे स्वे
यथाऽनलो दारुणि रुद्धवीर्यः ॥ ११ ॥
चतुर्गुणानां च सहस्रमप्सु स्वपं-
स्तयोदीरितया स्वशक्त्या ।
कालाख्ययाऽसादितकर्मतन्त्रो
लोकानपीमान् ददशे स्वदेहे ॥ १२ ॥
तस्यात्मसूक्ष्माभिनिविष्टदृष्टे-
रन्तर्गतोऽर्थो रजसाऽतनीयान् ।
गुणेन कालानुगतेन विद्धः
शुष्यंस्तदाऽभिघत नाभिदेशात् ॥ १३ ॥
स पद्मकोपः सहस्रोदतिष्ठत्
कालेन कर्मप्रतिबोधितेन ।
स्यरोचिषा तन् सलिलं विशालं
विद्योतयन्नर्क इवात्मयोनिः ॥ १४ ॥
तह्नोकपद्मं स उ एव विष्णुः
प्राचीविशान् सर्वगुणावभासम् ।
तस्मिन् स्थयं वेदमयो विधाता
स्वयम्भुवं यं स्म वदन्ति सोऽभूत् ॥ १५ ॥

तस्यां स चाम्भोरुहकर्णिकाया- मवस्थितो लोकमपश्यमानः । परिक्रमन् व्याप्तिं विवृत्तनेत्र- श्रुत्वा रि तंभेऽनुदिशं मुखानि		प्रेक्षां क्षिपन्तं हरितोपलाद्रैः सन्ध्याभ्रनीयैरुक्कममूर्धः । रत्नोदधेरौषधिसीमनस्य- वनसजो वेणुभुजाङ्घ्रिपाङ्गः	
तस्माद् युगान्तश्चसनावधूर्ण- महोर्मिचक्रान् सलिनाद् विरूढम् । अपाश्रितः कञ्चमु लोकतन्त्रं नान्मानमङ्गाऽविददादिदेवः	॥ १६ ॥	आयामतो विस्तरतः समान- देहेन लोकत्रयसंग्रहेण । विचित्रदिव्याभरणांशुकानां कृतधियोपाश्रितदिव्यवेपम्	॥ २४ ॥
क एष योऽसावहमन्त्रपृष्ठ एतन् कुतो याऽञ्जमनन्यदप्सु । अस्ति ह्यपस्तादिह किञ्चनैत- दपिष्ठितं यत्र सताऽनुभाव्यम्	॥ १७ ॥	पुंसां स्वकामाय विचिक्तामार्ग- रभ्यर्चतां कामदुषाङ्घ्रिपद्मम् । प्रदसंयन्तं कृपया नखेन्दु- मपूस्तभिन्नाहुलिचारुपत्रम्	॥ २५ ॥
स इत्थमुद् वीक्ष्य तदञ्जनाल- नालीभिरन्तर्जलमाविवेश । नार्यागतस्तत्स्वरनालनालीः स ये विचिन्वन्सदविन्दताजः	॥ १८ ॥	मुखेन लोकार्तिहरस्मितेन परिस्फुरत्कुण्डलमण्डितेन । शोणापितेन/धराविम्बभासा प्रत्यर्हयन्तं सुनसेन सुभ्रा	॥ २६ ॥
तमस्यपारं विदुरात्मसर्गं विचिन्वतोऽभूत् सुमहास्त्रिनेमिः । यो देहभाजां भयमीरयाणः परिक्षिणोत्यायुरजस्य हेतिः	॥ १९ ॥	कदम्बकिञ्जल्कपिशङ्गवाससा स्वतद्वृत्तं मेखलया नितम्बे । हारेण चानन्तधनेन वत्स श्रीवत्सवक्षस्थलवह्नेन	॥ २७ ॥
ततो निवृत्यप्रतिलब्धकाष्ठः स्वधिष्ण्यमास्थाय पुनः स देवः । शर्नैर्जितश्वासनिवृत्तचित्तो न्यपीददारूढसमाधिषोणः	॥ २० ॥	पारार्थिकयूरमणिप्रवेक- पर्यस्तदोर्दण्डसहस्रशास्त्रम् । अव्यक्तमूलं भुवनाङ्घ्रिपेन्द्र- महीन्द्रभोगैरधिवीतबल्कम्	॥ २८ ॥
कालेन सोऽजः पुरुषायुषाऽभि- प्रवृद्धयोगेन विरूढवीथः । स्वयं तदन्तर्हृदयेऽबभात- मपश्यतापश्यत यत्र पूर्वम्	॥ २१ ॥	चराचरीको भगवन्महीध्र- महीन्द्रबन्धुं सलिलोपगृहम् । किरीटसाहस्रहिरण्यभूङ्गमा- विर्भवन्तोऽनुभारतगर्भम्	॥ २९ ॥
मृणालगौरायतशोभभोग- पर्यङ्क एकं पुरुषं शायानम् । फणासहस्रायुतमूर्धरत्न- युभिर्हतध्वान्तयुगान्ततोये	॥ २२ ॥	निवीतमाम्नायमपुत्रताश्रय- स्वकीर्तिमय्या वनमालया हरिम् । सूर्येन्दुवाय्वऽगमन्त्रिषामभिः परिक्रमन्त्राधनिकैर्दुरासदम्	॥ ३० ॥
	॥ २३ ॥		॥ ३१ ॥

तर्ह्येव तन्नाभिसरःसरोज-
मात्मानमम्भः शसनं विषय ।
ददर्श देवो जगतो विधाता
नातः परं लोकविसर्गदृष्टिः

॥ ३२ ॥

स्वकर्मवीजं रजसोपरकः
प्रजाः सिरृक्षत्रियदेव दृष्ट्वा ।
अस्तीद् विसर्गाभिमुखस्तमीश-
मव्यक्तवर्त्मन्यभिवेदितात्मा

॥ ३३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच-

ज्ञातोऽसि मेऽयं सुचिराज्जनु देहभाजां
न ज्ञायते भगवतो गतिरित्यवयम् ।
नान्यत् त्वदस्ति भगवन्नपि तत्त्वशुद्धं
मायागुणव्यतिकराद् यदुर्वर्तिभासि

॥ १ ॥

रूपं यदेतदवबोधपरसोदयेन
शशत्रिवृत्ततमसः सदनुग्रहाय ।
आदौ गृहीतमवतारशक्तैकवीजं
यन्नाभिपद्मभवनादहमाविरासम्

॥ २ ॥

नातः परं परमं यद् भवतः स्वरूप-
मानन्दमात्रमविकारमविद्धवचः ।
पश्यामि विश्वसृजमेकमविधमायं
भूतैर्न्द्रियात्मकमदस्त उपाश्रितोऽस्मि

॥ ३ ॥

यद् वा इदं भुवनमङ्गलमङ्गलं यद्
ध्यानात्मनो दर्शितं त उपासकानाम् ।
तस्मै नमो भगवतेऽनुविधेम तुभ्यं
योऽनादृतो निरयभाग्रिसत्प्रसङ्गैः

॥ ४ ॥

ये तु त्वदीयचरणाम्बुजकोशगन्धं
जिघ्रन्ति कर्णविचरैः श्रुतिवातनीतम् ।
भक्त्या गृहीतचरणः परया च तेषां
नार्षपि नाथ हृदयाम्बुह्रान् स्वपुंसाम्

॥ ५ ॥

तावद् भयं द्रविणगेहसुहृन्निमिजं
शोकः स्पृहा परिभयो विपुलश्च लोभः ।
तावन्ममेत्यसद्व्यग्रह आर्तिमूलं
यावन्न तेऽद्विमभयं प्रवृणीत लोकः

॥ ६ ॥

देवेन ते हतधियो भवतः प्रसङ्गात्
सर्वाशुभापशमनाद् विमुखैर्न्द्रिया ये ।

कुर्वन्ति काममुखलेशलवाय दीना
लोभाभिभूतमनसोऽकुशलानि शशत्
धुतृदृत्रिधातुभिरिमा मुहुर्यमानाः
शीतोष्णवातवर्षैरितरेतराच ।

॥ ७ ॥

कामाग्निनाऽव्युत रुपा च सुदुर्भरण
संपदयतो मन उरुक्रम सीदते मे

॥ ८ ॥

यावत् पृथक्त्रयमयात्मन इन्द्रियार्थ
मायाबलं भगवतो जन ईश पश्येत् ।
तावच्च संसृतिरसौ प्रतिसङ्क्रमेत
व्यथाऽपि दुःखनिबहं बहती क्रियार्था

॥ ९ ॥

अध्याहृतार्थकरणा निशि निःशयाना
नानामनोरथधियः क्षणभग्ननिद्राः ।
देवाद्धतार्थरचना ऋपयोऽपि देव
युष्मत्प्रसङ्गविमुक्ता इह संसरन्ति

॥ १० ॥

त्वद्भावयोगपरिभाषितहृत्सरोजा
ये सञ्छुतेक्षितपथा ननु नाथ पुंसाम् ।
यद् यद् धिया त उरुगाय विभावयन्ति
तत् तद् वपुः प्रणयसे तदनुग्रहाय

॥ ११ ॥

नातिप्रसीदसि ततोपचितोपचारै-
राराधितः सुरगणैर्हृदि यद्धकामैः ।
यः सर्वभूतदययाऽसदलभ्यैको
नानार्जनेष्ववहितः सुहृदन्तरात्मा

॥ १२ ॥

पुंसामतो विविधकर्मभिरध्वराद्यै-
र्दानेन चोद्यतपसा व्रतचर्या च ।
नाराधनं भगवतस्तस्य सन्क्रियाधौ
धर्मोऽर्पितः कर्हिचित् क्रियते न यत्र

॥ १३ ॥

शयन् स्वरूपमहसैव निपीतभेद-
मोहाय बोधधिषणाय नमः परस्मै ।
विश्वोदयस्थितिलयेषु निमित्तलीला-
रामाय ते नम इदं चक्रेमथराय ॥ १४ ॥
यस्यावतारगुणकर्मविदम्बनानि-
नामानि येऽसुविगमे वियशः गृणन्ति ।
ते नैकजन्मशमलं सहसैव हित्वा
संधान्यपावृतमृतं तमजं प्रपद्ये ॥ १५ ॥
यो वा अहं च गिरिशश्च विभुः स्वयं च
स्थित्युद्भवप्रलयेतव आत्ममूलाः ।
भूत्वा त्रिषाद् बभूव एक उच्छरोह-
स्तस्मै नमो भगवते भुवनद्रुमाय ॥ १६ ॥
लोको विकर्मनिरतः कुशले प्रमत्तः
कर्मण्ययं त्वदुदिते भवदर्शने स्ये ।
यस्तावदस्य बलवानिह जीविताशां
सद्यश्छिनत्त्यनिमिषाय नमोऽस्तु तस्मै ॥ १७ ॥
यस्माद् विभेम्यहमपि द्विपार्षधिषण्य-
मध्यासितः सकललोकनमस्कृतं यत् ।
तेषु तपो बहुतपोऽवकृतसमान-
स्तस्मै नमो भगवते विसखाय तुभ्यम् ॥ १८ ॥
तिर्यङ्मनुष्यविवुषादिषु जीवयोनि-
प्यात्मच्छयाऽत्मकृतसंतुषीप्सया यः ।
रमेऽनिरस्तरतिरप्युपलब्धकाष्ठ-
स्तस्मै नमो भगवते पुरुषोत्तमाय ॥ १९ ॥
योऽविद्ययानुपहतोऽपि दशार्धवृत्त्या
निद्रामुवाह जडरीकृतलोकरुपात्रः ।
अन्तर्जनेऽदिकशिपुस्पर्शानुक्लृप्तं
भीमोर्मिमालिनि जनस्य सुखं विवृण्वन् ॥ २० ॥
यत्राभिषद्यभवनादहमासमय
लोकत्रयोपकरणो यदनुग्रहेण ।
तस्मै नमस्त उदरस्थभवाय योग-
निद्रावसानविकसन्नल्लिनेक्षणाय ॥ २१ ॥

सोऽयं समस्तजगतां सुहृदेक आत्मा
सत्त्वेन यन्मृडयते भगवान् भगोन ।
तेनैव मे दशमनुस्पृशताद् यथाऽहं
सस्यामि पूर्ववदिदं प्रणतप्रियांऽसौ ॥ २२ ॥
एष प्रपन्नवरदो रमयाऽत्मशक्त्या
यद् यत् करिष्यति गृहीतगुणावतारः ।
तस्मिन् स्वविक्रम इदं सृजतोऽपि चेतो
पुञ्जीत कर्मशमलं च यथा विजह्याम् ॥ २३ ॥
नाभिहृदादिह सतोऽम्भसि यस्य पुंसां
विज्ञानशक्तिरहमासमनन्तशक्तेः ।
रूपं विचित्रमिदमस्य विवृण्वतो मे
मा रीरिपीष्ट निगमस्य गिरां विसर्गः ॥ २४ ॥
सोऽसावदभ्रकरुणो भगवान् विवृद्ध-
प्रेमस्मितेन नयनाम्बुरुहं विजृम्भन् ।
उत्थाय विश्वविजयाय मनोविषादं
माध्व्या गिराऽपनयतात् पुरुषः पुराणः ॥ २५ ॥
मैत्रेय उवाच-
स्वसम्भवं निशाम्यैवं तपोविद्यासमाधिभिः ।
यावन्मनोवचः स्तुत्या विरराम स खिन्नवत् ॥ २६ ॥
अथाधिष्ठेत्तमालक्ष्य ब्रह्मणो मधुसूदनः ।
विषण्णचेतसस्तेन कल्पव्यतिकराम्भसा ॥ २७ ॥
लोकसंस्थानविज्ञान आत्मनः परिशिखतः ।
तमाहागाधया वाचा कश्मलं शमयन्निव ॥ २८ ॥
भगवान् उवाच-
मा वेदगर्भं गास्तन्त्रीं सर्गं उपममावह ।
तन्मया चोदितं हृद्ये यस्मां प्रार्थयते भवान् ॥ २९ ॥
भूयश्च तप आतिष्ठ विद्यां चैव मदाश्रयाम् ।
ताभ्यामन्तर्हृदि ब्रह्मन् लोकान् द्रक्ष्यस्यपावृतान् ॥ ३० ॥
तत आत्मनि योगेन भक्तिपुक्तः समाहितः ।
द्रष्टाऽसि मां ततं ब्रह्मन् मयि लोकोऽस्त्वमात्मनि ॥ ३१ ॥
यदा तु सर्वभूतेषु दारुण्यग्निरिव स्थितम् ।
प्रतिचक्षीत मां लोको जहान् तर्ह्येव कश्मलम् ॥ ३२ ॥

यदा रहितमात्मानं भूतेन्द्रियगुणाश्रयैः ।
स्वरूपेण मयोपेतं पश्यन् स्वराज्यमृच्छति ॥ ३३ ॥
नानाकर्मविषाकेन प्रजा बह्वीः सिसृक्षतः ।
नात्मावसीदत्यस्मिन्ते वर्षीयान् मदनुग्रहः ॥ ३४ ॥
ऋषिमायं न वप्राति पापीयांस्त्वां रजोगुणः ।
यन्मनो मयि निर्वर्द्धं प्रजाः संसृजतोऽपि ते ॥ ३५ ॥
ज्ञातोऽहं भवता त्वय दुर्विद्वेषोऽपि देहिनाम् ।
यन्मां त्वं मन्यसे युक्तं भूतेन्द्रियगुणात्मभिः ॥ ३६ ॥
तुभ्यं मद्विचिकित्सायामात्मा मे दर्शितो बहिः ।
नालेन सलिले मूलं पुष्करस्य विचिन्वतः ॥ ३७ ॥
यच्चकथं मम स्तोत्रं मत्कल्पाभ्युदाहृतम् ।
यद् वा तपसि निष्ठा च स एष मदनुग्रहः ॥ ३८ ॥
प्रीतोऽहमस्तु भद्रं ते लोकानां विजयेच्छया ।
यदस्तीपीद् गुणमयं निर्गुणं माऽनुवर्णयन् ॥ ३९ ॥

य एतेन पुमान् नित्यं स्तुत्वा स्तोत्रेण मां भजेत् ।
तस्याहं सम्प्रसीदयं सर्वकामवशेश्वरः ॥ ४० ॥
पूर्तेन तपसा यज्ञैर्दानैर्योगैः समाधिना ।
राज्यं निःश्रेयसां पुंसां मत्प्रीतिस्तत्त्वविन्मतम् ॥ ४१ ॥
अहमात्मात्मनां धातः प्रेष्टः सन् प्रेषसामपि ।
अतो मयि रतिं कुर्याद् देहादिर्यत्कृते प्रियः ॥ ४२ ॥
सर्ववेदमयेनेमा आत्मनाऽऽत्मात्मयोगिना ।
प्रजाः सृज यथापूर्वं याश्च मय्यनुशरते ॥ ४३ ॥
मैत्रेय उवाच—
तस्मा एवं जगत्प्रष्टा प्रधानपुरुषेश्वरः ।
व्यज्येदं स्वेन रूपेण कञ्चनाभस्तिरोदधे ॥ ४४ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

विदुर उवाच—
अन्तर्हिते भगवति ब्रह्मा लोकपितामहः ।
प्रजाः ससर्ज कतिधा दैहिकीर्मानसीर्विभुः ॥ १ ॥
ये च मे भगवन् पृष्टास्तत्त्वय्यर्था बहुवित्तम् ।
तान् यदस्यानुपुर्व्येण छिन्धिः नः सर्वसंशयान् ॥ २ ॥
शुक उवाच—
एवं सञ्चोदितस्तेन क्षत्रा कौपारयो मुनिः ।
प्रीतः प्रत्याह तान् प्रभान् हृदिस्थानघ भार्गव ॥ ३ ॥
मैत्रेय उवाच—
विरिधोऽपि तथा चक्र दिव्यं वर्षशतं तपः ।
आन्मन्यात्मानमावेशय यथाऽहं भगवानजः ॥ ४ ॥
तद् विलोक्याञ्जसंभूतां वायुना यदधिष्ठितम् ।
पद्मम्भश्च तत्कालकृतवीरेण कम्पितम् ॥ ५ ॥
तपसा ह्येधमानेन वियथा चात्मसंस्थया ।
वियुद्धविज्ञानवलो न्यपाद् वायुं सहाम्भसा ॥ ६ ॥

तद् विलोक्य वियद्व्यापि पुष्करं यदधिष्ठितः ।
अनेन लोकान् प्राग्लीनान् कल्पितास्मीत्यचिन्तयत् ॥ ७ ॥
पद्मकोशं तदाविश्य भगवान् कर्मचोदितः ।
एकं व्यभाहीदुरुधा त्रिधा भाव्य द्विसप्तधा ॥ ८ ॥
एतावान् जीवलोकस्य संस्थाभेदः समासतः ।
धर्मस्य ह्यनिमित्तस्य विषाकः परमेष्ठिनः ॥ ९ ॥
विदुर उवाच—
यदात्थ बहुरूपस्य हररद्भुतकर्मणः ।
कालाख्यं लक्षणं ब्रह्मन् यथा वर्णय नः प्रभो ॥ १० ॥
मैत्रेय उवाच—
गुणव्यतिकराकारो निर्विशेषोऽप्रतिष्ठितः ।
पुरुषस्तदुपादानमात्मानं लीलयाऽसृजत् ॥ ११ ॥
विश्वं वै ब्रह्मतन्मात्रं संस्थितं विष्णुमायया ।
ईश्वरेण परिच्छिन्नं कालेनाध्यक्तमूर्तिना ॥ १२ ॥
यथेदानीं तथा चाग्रे पश्चादप्येतदीदृशम् ।
सर्गो नवविधस्तस्य प्राकृतो वैकृतश्च यः ॥ १३ ॥

कालद्रव्यगुणैरस्य त्रिविधः प्रतिसङ्ख्यः । आयस्तु महतः सर्गो गुणवैषम्यमात्मनः	॥ १४ ॥	रूढगृध्रवक्रयेना भासवद्भूरवर्हिणः । हंससारसचक्राहकाकोलुकादयः स्वगाः	॥ २४ ॥
द्वितीयस्त्यहमस्तत्र द्रव्यज्ञानक्रियादयः । भूतसर्गस्तृतीयस्तु तन्मात्रद्रव्यशक्तिमान्	॥ १५ ॥	अर्वाकूक्षोतस्तु नवमः क्षत्तरेकविधो नृणाम् । रजोऽधिकाः कर्मपरा दुःखे च सुखमानिनः	॥ २५ ॥
चतुर्थं ऐन्द्रियः सर्गो यस्तु ज्ञानक्रियात्मकः । वैकारिकां देवसर्गः पथमो ऽन्यमयं मनः	॥ १६ ॥	वैकृतास्त्रय एषेते देवसर्गश्च सत्तम । वैकारिकश्च यः प्रोक्तः कौमारस्तूभयात्मकः	॥ २६ ॥
पट्टस्तु तमसः सर्गो यस्त्यवुद्धिकृतः प्रभोः । पडिमे प्राकृताः सर्गा वैकृतानपि मे भृणु	॥ १७ ॥	देवसर्गश्चाष्टविधो विनुषाः पितरोऽसुराः । गन्धर्वाप्सरसः सिद्धा यक्षरक्षांसि चारणाः	॥ २७ ॥
रजोभाजो भगवतो लीलेयं हरिमेषसः । सप्तमो मुख्यसर्गस्तु पञ्चविंशस्त्युषां च यः	॥ १८ ॥	भूतप्रेतपिशाचाश्च विद्याप्रा किन्नरादयः । दशैते विदुराख्यताः सर्गास्ते विश्वसुकृताः	॥ २८ ॥
वनस्पत्योपधिलता त्यक्स्तारा वीरुषो द्रुमाः । उन्मोतसस्तमःप्राया अन्तःस्पर्शां विशोपिणः	॥ १९ ॥	अतः परं प्रवक्ष्यामि वंशान् मन्वतराणि च । एवं रजःभुतः स्रष्टा कल्पादिव्यात्मभूर्हरिः ।	॥ २९ ॥
तिरधामष्टमः सर्गः सोऽष्टाविंशद्विधो मतः । अविदो भूर्निमसो ग्राणज्ञा हृदि(य)वेदिनः	॥ २० ॥	सृजत्यमोघसङ्कल्प आत्मैवाऽन्तमानमात्मना	॥ २९ ॥
गौरजो महिषः कृष्णः सूक्तो गवयो रुरुः । द्विशफाः पशवश्चेमे अचिरुष्टश्च सत्तम	॥ २१ ॥	गुणव्यत्यय एतस्मिन् मायावत्त्वादधीशितुः । न पौर्वापर्यमिच्छन्ति नयां भ्राम्यद्भ्रमेर्यथा	॥ ३० ॥
खरोऽथोऽश्वतरां गौरः शरभश्चमरी तथा । एते चैकाशफाः क्षत्तः भुणु पथनखान् पशून्	॥ २२ ॥	देवासुरादयः क्षत्तः कल्पेऽस्मिन् ये प्रकीर्तिताः । त एव नामरूपाभ्यामासन् मन्वन्तरान्तरे	॥ ३१ ॥
श्वा सृगालो वृको व्याघ्रो मार्जारः शशशाल्यकौ । सिंहः कपिर्गजः कूर्मो गोधा च मकरादयः	॥ २३ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥	

अथ द्वादशोऽध्यायः

मंत्रेय उवाच— चरमस्तु विशेषाणामनेकांसयुतः सदा । परमाणुः स विज्ञेयो नृणामेक्यभ्रमो यतः	॥ १ ॥	अणुर्द्वौ परमाणू स्यान् त्रसरेणुस्तयः स्मृतः । जालार्करज्यवगतः खमेवानुपतत्रगात्	॥ ५ ॥
सत एव पदार्थस्य स्वरूपावस्थितस्य यत् । केवल्यं परममहानविशेषो निरन्तरः	॥ २ ॥	त्रसरेणुत्रिकं भुङ्क्ते यः कालः सा त्रुतिः स्मृता । तन्निभागस्तु वेधः स्यात् तैस्त्रिभिस्तु लवः स्मृतः	॥ ६ ॥
एवं कालोऽप्यनुमितः सौक्ष्म्ये स्थौल्ये च सत्तम । संस्थानभुक्त्या भगवानव्यक्तोऽव्यक्तभुग् विभुः	॥ ३ ॥	निमेषस्तिलयो ज्ञेय आघ्रातात्ले त्रयः क्षणः । क्षणान् पथ विदुः काष्ठां नपु ता दश पथ च	॥ ७ ॥
स कालः परमाणुर्वै यो भुङ्क्ते परमाणुताम् । सतोऽविशेषभुग् यस्तु स कालः परमो महान्	॥ ४ ॥	लघूनि वै समाघ्राता दश पथ च नाडिका । ते द्वे मुहूर्तं प्रहरः पञ्च यामः सप्त वा नृणाम्	॥ ८ ॥
		द्वादशार्पणोन्मानं चतुर्भिश्चतुरह्नुनि । स्वर्णमापैः कृतच्छिद्रं यावत् प्रमथजनं पिवेत्	॥ ९ ॥

यामाश्रत्वारश्चत्वारो मर्त्यानामहनी उभे ।
 पक्षः पञ्चदशाहानि गुरूः कृष्णश्च मानद ॥ १० ॥
 तयोः समुच्चये मासः पितृणां तदहर्निशम् ।
 द्वौ तावतुः षडयनं दक्षिणं चोत्तरं दिवि ॥ ११ ॥
 अयने अहनी प्रादुर्वत्सरो द्वादश स्मृतः ।
 संबत्सरशतं नृणां परमापुर्निरूपितम् ॥ १२ ॥
 ग्रहर्षताराचक्रस्थः परमाण्वादिना जगत् ।
 संबत्सरावसानेन पर्येत्यनिमिषो विभुः ॥ १३ ॥
 संबत्सरः परिवत्सर इडावत्सर एव च ।
 अनुवत्सरो वत्सरश्च विदुरैवं प्रभाष्यते ॥ १४ ॥
 यः सृज्यशक्तिमुरुषोच्छसयन् स्वशक्त्या
 पुंसोऽभ्रमाय दिवि धावति भूतभेदः ।
 कालाख्यया गुणमयी क्रतुभिर्वितन्व-
 स्तस्मै बलिं हरत वत्सरपञ्चकाय ॥ १५ ॥
 विदुर उवाच—
 पितृदेवमनुष्याणामायुः परमिदं स्मृतम् ।
 परंपरां गतिमाचक्ष्व ये स्पुः कल्पाद् बहिर्विदः ॥ १६ ॥
 भगवान् वेद कालस्य गतिं भगवतो ननु ।
 विश्वं विचक्षते धीरा योगराद्धेन चक्षुषा ॥ १७ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 कृतं त्रेता द्वापरं च कलिश्चेति चतुर्युगम् ।
 दिव्यैर्द्वादशासाहस्रैः सावधानं निरूपितम् ॥ १८ ॥
 चत्वारि त्रीणि द्वे चैकं कृतादिषु यथाक्रमम् ।
 संख्यातानि सहस्राणि द्विगुणानि शतानि च ॥ १९ ॥
 त्रयोऽंशयोगन्तरेण यः कालः शतसंख्ययोः ।
 तमेवाहुर्युगं तज्ज्ञा यत्र धर्मो विधीयते ॥ २० ॥
 धर्मश्चतुष्पाण्मनुजान् कृते समनुवर्तते ।
 स एवाप्येवधर्मैर्न व्यति पादेन वर्धता ॥ २१ ॥
 त्रैलोक्याद् युगसाहस्रं वहिराब्रज्यणो दिनम् ।
 तावन्त्येव निशा तात यच्चिर्मालति विश्वसृक् ॥ २२ ॥
 निशावसान आरब्धो लोककल्पोऽनुवर्तते ।
 यावद् दिनं भगवतो मन्तु भुञ्जन्तुर्दश ॥ २३ ॥

स्यं स्वं कालं मनुर्भुङ्क्ते साधिका होक्ससतिः ।
 मन्वन्तरेषु मनवस्तद्द्वेष्टया ऋषयः सुराः ।
 भवन्ति चैते युगपत् सुरेसाश्चानु ये च तान् ॥ २४ ॥
 एष देवन्दिनः सर्गो ब्राह्मखेलोऽक्यवर्तनः ।
 तिर्यङ्मृत्पितृदेवानां सम्भवो यत्र कर्मभिः ॥ २५ ॥
 मन्वन्तरेषु भगवान् विभ्रत् सत्त्वं स्वमूर्तिभिः ।
 मन्वादिभिरिदं विश्वमवत्युदितपीरुपः ॥ २६ ॥
 तमोमात्रामुपादाय प्रतिस्फुटविक्रमः ।
 कालेनानुगतः शेष आस्ते तूष्णीं दिनात्यये ॥ २७ ॥
 तमेवानुविलीयन्ते लोका भूरादयस्त्रयः ।
 निशापामनुवृत्तायां निर्मुक्तशशिभास्कारे ॥ २८ ॥
 त्रिलोक्यां दह्यमानायां शक्त्या सङ्घर्षणाग्निना ।
 यान्त्यूष्मणा महर्लोकोज्जनं कम्पादयोऽर्दिताः ॥ २९ ॥
 तावत् त्रिभुवनं सद्यः कल्पान्ते विपसिन्धवः ।
 ग्रावयन्त्युत्कटाटोपचण्डवातेरितोर्मयः ॥ ३० ॥
 अन्तः स तस्मिन् सलिल आस्तेऽनन्तासनो हरिः ।
 योगनिद्रामीलितक्षः स्तूयमानो जनलयैः ॥ ३१ ॥
 एवंविधैरहोरात्रैः कालगत्योपलक्षितैः ।
 अपेक्षितमिवास्यापि परमापुर्वयःशतम् ॥ ३२ ॥
 यदर्धमायुस्तस्य परार्धमभिधीयते ।
 पूर्वः परार्धोऽपक्रान्तो ह्यपरार्धोऽयं वर्तते ॥ ३३ ॥
 पूर्वस्यादौ परार्धस्य ब्रह्मो नाम महानभूत् ।
 कल्पो यत्राभवद् ब्रह्मा शब्दब्रह्मेति यं विदुः ॥ ३४ ॥
 तस्यैव चान्ते कल्पोऽभूद् यं पाप्ममभिवक्षते ।
 यद्धरेनाभिसरस आसीद्भोक्तरोरुहम् ॥ ३५ ॥
 अयं तु कथितः कल्पो द्वितीयस्यापि भारत ।
 वाराह इति विख्यातो यत्रासीत् सूक्तरो हरिः ॥ ३६ ॥
 कालोऽयं द्विपरार्धोऽयं निमेष उपचर्यते ।
 अय्याकृतस्यानन्तस्य ह्यनादेर्जगदान्धमनः ॥ ३७ ॥
 कालोऽयं परमाण्वादिद्विपरार्धान्त ईरितः ।
 नैवेष्टे स प्रभुर्भूम्न ईश्वरो धाममानिनाम् ॥ ३८ ॥

विकारैः पांडशयुक्तो विशोषादिभिरावृतः ।
अण्डकोशो बहिर्यं पञ्चाशत्कोटिविस्तृतः
दशोत्तरार्धिकयंत्र प्रविष्टः परमाणुबन्धः ।
लक्ष्यतेऽन्तर्गताश्चान्ये कोटिशो तण्डराशयः

॥ ३९ ॥

॥ ४० ॥

यमादुरक्षरं ब्रह्म सर्वकारणकारणम् ।

विष्णोर्धामं परं साक्षान् पुरुषस्य महात्मनः ॥ ४१ ॥

॥ इति धीमन्नागवते तृतीयस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

मंत्रेण उवाच—

इति ते वर्णितः क्षत्तः कालाख्यः परमात्मनः ।

महिमा वेदगर्भोऽथ यदस्माद्वीजविभो मे ॥ १ ॥

ससर्जाग्रिऽथ तामिस्रमन्धतामिस्रमादिकृत् ।

महामोहं च मोहं च तमश्वाज्ञानवृत्तयः ॥ २ ॥

दृष्ट्वा पापीयसीं सृष्टिं नात्मानं बह्ममन्यत ।

भगवद्भुवान्पूतेन मनसाऽन्यास्ततोऽसृजत् ॥ ३ ॥

सनकं च सनन्दं च सनातनमथान्मभूः ।

सनत्कुमारं च मुनिं निष्क्रियान्ध्वरेतसः ॥ ४ ॥

तान् वभ्रापे स्वभूः पुत्रान् प्रजाः सृजत पुत्रकाः ।

तन्नेच्छन् मोक्षधर्माणो वासुदेवपरायणाः ॥ ५ ॥

सोऽवज्ञातः सुतरेचं प्रत्याख्यातानुशासनैः ।

क्रोधं दुर्विषहं जातं नियन्तुमुपचक्रमे ॥ ६ ॥

पिया निगूहमाणोऽपि भुवोर्मर्ध्यान् प्रजापतेः ।

सयोऽजायत तन्मन्युः कुमारो नीललोहितः ॥ ७ ॥

स धै रुरोद देवानां पूर्वजो भगवान् भवः ।

नामानि कुरु मे पातः स्थानानि च जगद्गुरो ॥ ८ ॥

इति तस्य वचः पादो भगवान् परिपालयन् ।

अभ्यधाद् भद्रया वाचा मा रोदीस्तन् करोमि ते ॥ ९ ॥

यदरोदीः सुरश्रेष्ठ सोऽद्रेग इव बालकः ।

ततस्त्यामभिधास्यन्ति नाम्ना रुद्र इति प्रजाः ॥ १० ॥

हृदिन्द्रियाण्यसुख्यौम वापुर्ग्रिजलं मही ।

सूर्यश्चन्द्रस्तपश्चैः स्थानान्येकादशीव ते ॥ ११ ॥

मन्युर्मनुर्महानासो महाच्छिव कतध्वजः ।

मरुता भवः कालो वामदेवो पूतव्रतः ॥ १२ ॥

धीवृत्तिरसहो मा च निपुन् सर्पिरिलाम्बिका ।

श्रावती सुधा दीक्षा रुद्राण्यो रुद्र ते स्त्रियः ॥ १३ ॥

गूढाणीतानि नामानि स्थानानि च सपोषणम् ।

आभिः सृज प्रजा बहीः प्रजानामसि यत् पतिः ॥ १४ ॥

इत्यादिष्टः स गुरुणा भगवान् नीललोहितः ।

सन्धाकृतिः स्वभावेन ससर्जात्मसमाः प्रजाः ॥ १५ ॥

रुद्राणां रुद्रमुष्टानां समन्ताद् ग्रस्तां जगन् ।

निशाम्यासंख्यशो यूपान् प्रजापतिराहूत ॥ १६ ॥

अलं प्रजाभिः सुष्टाभिरदशीभिः सुरोत्तम ।

मया सह दहन्तीभिर्दिशश्चुर्धिरुन्मणीः ॥ १७ ॥

तप आनिष्ट भद्रं ते सर्वभूतसुखाबहम् ।

तपसैव दयापूर्वं स्रष्टा विश्वमिदं भवान् ॥ १८ ॥

तपसैव परंन्योतिर्भगवन्तमपोहजम् ।

सर्वभूतगूढावासमग्रासा विन्दते पुमान् ॥ १९ ॥

मंत्रेण उवाच—

एवमात्मभुवाऽदिष्टः परिक्रम्य गिरां पतिम् ।

वादमित्यमुषामन्य विवेश तपसं वनम् ॥ २० ॥

अथाभिध्यायतः सर्गं दश पुत्राः प्रजज्ञिरे ।

भगवच्छक्तिपुत्रस्य लोकस्तन्नालहेतवः ॥ २१ ॥

मरीचिरज्यशिरसो पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ।

भृगुर्वसिष्ठो दक्षश्च दशमस्तत्र नारदः ॥ २२ ॥

उत्सह्नाचारो जज्ञे दधोऽङ्गुष्ठान् स्वयम्भुवः ।

प्राणाद् वसिष्ठः सञ्जातो भृगुस्त्यपि करात् क्रतुः ॥ २३ ॥

पुलहो नाभिर्भो जज्ञे पुलस्त्यः कर्णयोः ऋषिः ।

अद्विरा मुखतोऽक्ष्णोऽत्रिर्मरीचिर्मनसोऽभवत् ॥ २४ ॥

यामाश्रत्वारश्चत्वारो मर्त्यानामहनी उभे ।
 पक्षः पक्षदशाहानि शुक्रः कृष्णश्च मानद ॥ १० ॥
 तयोः समुच्चये मासः पितृणां तदहर्निशम् ।
 द्वी तावतुः पडयन् दक्षिणं चोत्तरं दिवि ॥ ११ ॥
 अयने अहनी प्राहुर्वत्सरो द्वादश स्मृतः ।
 संवत्सरज्ञानं नृणां परमापुर्निकृषितम् ॥ १२ ॥
 ग्रहर्क्षताराचक्रस्थः परमाण्वादिना जगत् ।
 संवत्सरावसानेन पर्येत्यनिमिषो बिभुः ॥ १३ ॥
 संवत्सरः परिवत्सर इशवत्सर एव च ।
 अनुवत्सरो वत्सरश्च विदुरेवं प्रभाष्यते ॥ १४ ॥
 यः सृज्यशक्तिमुरुषोऽप्युसयन् स्वशक्त्या
 पुंसोऽभ्रमाय दिवि धावति भूतभेदः ।
 कालाख्यया गुणमयी क्रतुभिर्वितन्व-
 स्तस्मी बलिं हरत वत्सरपञ्चकाय ॥ १५ ॥
 विदुर उवाच-
 पितृदेवमनुष्याणामायुः परमिदं स्मृतम् ।
 परेषां गतिमाचक्ष्व ये स्युः कल्पाद् बहिर्विदः ॥ १६ ॥
 भगवान् वेद कालस्य गतिं भगवतो ननु ।
 विद्यं विचक्षते धीरा योगराट्तेन चक्षुषा ॥ १७ ॥
 मैत्रेय उवाच-
 कृतं त्रेता द्वापरं च कलिश्चेति चतुर्युगम् ।
 दिव्यैर्द्वादशसाहस्रैः सावधानं निरूपितम् ॥ १८ ॥
 चत्वारि त्रीणि द्वे चैकं कृतादिषु यथाक्रमम् ।
 संख्यातानि सहस्राणि द्विगुणानि शतानि च ॥ १९ ॥
 सन्धांशयोरन्तरेण यः कालः शतसंख्ययोः ।
 तमेवाहुर्बुधं तज्ज्ञा यत्र धर्मो विधीयते ॥ २० ॥
 धर्मश्चतुष्पान्मनुजान् कृते समनुवर्तते ।
 स एषान्येष्वधर्मेण ज्येति पादेन वर्धता ॥ २१ ॥
 त्रैलोक्याद् युगसाहस्रं बहिराग्रदणो दिनम् ।
 तावत्येव निशा तात यन्निर्मीलति विश्वसृक् ॥ २२ ॥
 निशावसान आरब्धो लोककल्पोऽनुवर्तते ।
 यावद् दिनं भगवतो मनून् भुञ्जन्तुर्दश ॥ २३ ॥

स्यं स्यं कालं मनुर्भुञ्जे साधिका होकसप्ततिः ।
 मन्वन्तरेषु मनवस्तद्दशया ऋषयः सुराः ।
 भवन्ति धेते युगपत् सुरेशाश्चानु ये च तान् ॥ २४ ॥
 एष देवन्दिनः सर्गो ब्राह्मखेलोक्यवर्तनः ।
 तिर्यङ्मृषिपितृदेवानां सम्भवो यत्र कर्मभिः ॥ २५ ॥
 मन्वन्तरेषु भगवान् विभ्रतु सत्त्वं स्वमूर्तिभिः ।
 मन्वादिभिरिदं विश्वमवत्युदितपौरुषः ॥ २६ ॥
 तमोमात्रामुपादाय प्रतिस्फुटविक्रमः ।
 कालेनानुगतः शेष आस्ते तूष्णीं दिनात्यये ॥ २७ ॥
 तमेवानुबिलीयन्ते लोका भूरादयस्ययः ।
 निशापामनुवृत्तायां निर्मुक्तशशिभास्करे ॥ २८ ॥
 त्रिलोक्यां दह्यमानायां शक्त्या सङ्कर्षणाग्निना ।
 यान्त्वृष्ण्या महालोकान्नं कम्बादयोऽदिताः ॥ २९ ॥
 तावत् त्रिभुवनं सयः कल्पान्ते विपसिन्धवः ।
 प्लावयन्त्युत्कटाटोपचण्डवातेरितोर्मयः ॥ ३० ॥
 अन्तः स तस्मिन् सलिल आस्तेऽनन्तासनो हरिः ।
 योगनिद्रामीलितक्षः स्नूयमानो जनलयैः ॥ ३१ ॥
 एवंविधैरहोरात्रैः कालगत्योपलक्षितैः ।
 अपेक्षितमिवास्यापि परमापुर्वयःशतम् ॥ ३२ ॥
 यदर्धमायुषस्तस्य परार्धमभिधीयते ।
 पूर्वः पार्षोऽपक्रान्तो ह्यपार्षोऽयं वर्तते ॥ ३३ ॥
 पूर्वस्यादी परार्धस्य ब्राह्मो नाम महानभूत् ।
 कल्पो यत्राभवद् ब्रह्मा शब्दब्रह्मेति यं विदुः ॥ ३४ ॥
 तस्यैव चान्ते कल्पोऽभूद् यं पाद्ममभिचक्षते ।
 यद्धरेर्नाभिरस आसीद्लोकसरोरुहम् ॥ ३५ ॥
 अयं तु कथितः कल्पो द्वितीयस्यापि भारत ।
 वाराह इति विख्यातो यत्रासीत् सूकरो हरिः ॥ ३६ ॥
 कालोऽयं द्विपार्षाख्यो निमेष उपचर्यते ।
 अध्याकृतस्यानन्तस्य त्वनादेर्जगदात्मनः ॥ ३७ ॥
 कालोऽयं परमाण्वादिर्द्विपरार्धान्त ईरितः ।
 नैवेष्टे स प्रभुर्भूष ईश्वरो धाममनिनाम् ॥ ३८ ॥

विकारीः पांडीयुक्तो विशेषादिभिरावृतः ।
अण्डकोशो बहिर्यं पथाशान्कोटिविस्तृतः
दशोत्तराधिकैर्यत्र प्रविष्टः परमाणुवत् ।
लक्ष्यतेऽन्तर्गताधान्यं कोटिशो हण्डराशयः

॥ ३९ ॥

॥ ४० ॥

यमाहुरधरं ब्रह्म सर्वकारणकारणम् ।

विष्णोर्धाम परं साक्षात् पुरुषस्य महात्मनः

॥ ४१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—

इति ते वर्णितः क्षत्तः कालाख्यः परमात्मनः ।

महिमा वेदगर्भोऽथ यदद्याधीनिबोधं मे

॥ १ ॥

ससर्जाग्रैऽथ तामिस्रमन्थतामिस्रमादिकृत् ।

महामोहं च मोहं च तमश्चाज्ञानवृत्तयः

॥ २ ॥

इष्टा पापीयसीं सृष्टिं नात्मानं वह्नमन्यत ।

भगवद्ध्यानपूतेन मनसाऽन्यास्ततोऽसृजत्

॥ ३ ॥

सनकं च सनन्दं च सनातनमथात्मभूः ।

सनत्कुमारं च मुनिं निष्क्रियानुध्वरेतसः

॥ ४ ॥

तान् बभाषे स्वभूः पुत्रान् प्रजाः सृजत पुत्रकाः ।

तन्मैच्छन् मोक्षधर्माणो वासुदेवपरायणाः

॥ ५ ॥

सोऽवज्ञातः सुतेरयं प्रत्याख्यातानुशासनैः ।

क्रोधं दुर्विषहं जातं नियन्तुमुपचक्रमे

॥ ६ ॥

धिया निगूढमाणोऽपि भूवोर्मध्यान् प्रजापतेः ।

सर्पोऽजायत तन्मन्युः कुमारो नीललोहितः

॥ ७ ॥

स ये रुरोद देवानां पूर्वजो भगवान् भवः ।

नामानि कुरु मे धातः स्थानानि च जगद्गुरो

॥ ८ ॥

इति तस्य वचः पात्रो भगवान् परिपालयन् ।

अभ्यधाद् भद्रया वाचा मा रोदीस्तत् करोमि ते

॥ ९ ॥

यदरोदीः सुरश्रेष्ठ सोऽग्रे इव बालकः ।

ततस्त्वामभिधास्यन्ति नाम्ना रुद्र इति प्रजाः

॥ १० ॥

हृदिन्द्रियाण्यस्यैव वापुर्गिरिर्नर्मही ।

स्यंधन्द्रस्तपर्थः स्थानान्येकादसीव ते

॥ ११ ॥

मन्युर्मनुर्महानासो महाच्छिव कतध्वजः ।

मरेतरा भवः कालो वामदेवो धृतव्रतः

॥ १२ ॥

धीर्वृत्तिरसहो मा च नियुत् सपिरिताम्विका ।

इरावती सुधा दीक्षा रुद्राण्यो रुद्र ते स्त्रियः

॥ १३ ॥

गूढाणेतानि नामानि स्थानानि च सपोषणम् ।

आभिः सृज प्रजा बहीः प्रजानामसि यत् पतिः

॥ १४ ॥

इत्यादिष्टः स गुरुणा भगवान् नीललोहितः ।

सत्त्वाकृतिः स्वभावेन ससर्जात्मसमाः प्रजाः

॥ १५ ॥

रुद्राणां रुद्रसृष्टानां समन्ताद् प्रसतां जगत् ।

निशाम्यासंख्यशो यथान् प्रजापतिरशङ्कत

॥ १६ ॥

अनं प्रजाभिः सृष्टाभिरिदृशीभिः सुरोत्तम ।

मया सह दहन्तीभिर्दिशधुभिर्बुधैर्बुधैः

॥ १७ ॥

तप आनिष्ट भद्रं ते सर्वभूतसुखावहम् ।

तपसैव यथापूर्वं स्रष्टा विश्वमिदं भवान्

॥ १८ ॥

तपसैव परं ज्योतिर्भगवन्तमपोक्षजम् ।

सर्वभूतगुहावासमञ्जसा विन्दते पुमान्

॥ १९ ॥

मैत्रेय उवाच—

एवमात्मभुवाऽदिष्टः परिक्रम्य गिरां पतिम् ।

बाहमित्यमुमामन्य विवेश तपसे वनम्

॥ २० ॥

अधाभिध्यायतः सर्गं दश पुत्राः प्रजङ्गिरे ।

भगवच्छक्तिपुक्तस्य लोकसन्तानहन्तवः

॥ २१ ॥

मरीचिरज्यक्षिरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ।

भृगुर्वसिष्ठो दक्षश्च दशमस्तत्र नारदः

॥ २२ ॥

उत्सङ्गात्तारदो जज्ञे दक्षोऽद्भुष्टान् स्वयम्भुवः ।

प्राणाद् वसिष्ठः सञ्जातो भृगुस्त्वचि करात् क्रतुः

॥ २३ ॥

पुलहो नाभितो जज्ञे पुलस्त्यः कर्णपो कपिः ।

अद्रिस्तो मुखतोऽक्ष्णोऽजिर्मरीचिर्मनसोऽभवत्

॥ २४ ॥

धर्मः स्तनाद् दक्षिणतो यत्र नारायणः स्वयम् ।
 अधर्मः पृथतो यस्मान्मृत्युलोकमपह्नतः ॥ २५ ॥
 हृदि कामो भुवोः क्रोधो लोभश्चापरदच्छदान् ।
 आस्याद् वाक् सिन्धवो मेघाभिकर्कतिः पापोरपाश्रयः ॥ २६ ॥
 छायायाः कर्दमो जज्ञे देवहूत्याः पतिः प्रभुः ।
 मनसो देहतश्चेदं जज्ञे विश्वकृतो जगत् ॥ २७ ॥
 वाचं दुहितरं तन्वीं स्वयम्भूर्हरतीं मनः ।
 अकामां चक्रे धत्तः सकाम इति नः श्रुतम् ॥ २८ ॥
 तमधर्मे कृतमतिं विलोक्य पितरं सुताः ।
 मरीचिमुख्या मुनयो विप्रभ्यान् प्रत्यपेधयन् ॥ २९ ॥
 नैतत् पूर्वं कृतं त्वय न करिष्यन्ति येऽपरे ।
 यः स्वां दुहितरं गच्छेदनिगृह्णाङ्गं प्रभुः ॥ ३० ॥
 तेजीयसामपि ह्येतन्न सुशोभ्यं जगद्गुरो ।
 यद्वृत्तमनुतिष्ठन् वै लोकः क्षेमाय कल्पते ॥ ३१ ॥
 तस्मै नमो भगवते य इदं स्वेन रोचिषा ।
 आत्मस्य व्यञ्जयामास स धर्मं पातुमर्हति ॥ ३२ ॥
 स इन्धं गूणतः पुत्रान् पुरो हृष्टा प्रजापतीन् ।
 प्रजापतिपतिस्तन्वीं तत्याज व्रीडितस्तदा ॥ ३३ ॥
 तां दिशो जगद्गुरोरां नीहारं यद् विदुस्तमः ।
 कदाचिद् ध्यायतः स्रष्टुर्वेदा आसंश्चतुर्मुखां ॥ ३४ ॥
 कथं स्रक्ष्याम्यहं लोकान् समवेतान् यथा पुरा ।
 चातुर्होत्रं कर्मतन्त्रमुपदेदयैः सह ।
 धर्मस्य पादाश्चत्वारस्तथैवाश्रमवृत्तयः ॥ ३५ ॥
 विदुर उवाच—
 स वै विश्वसृजामीशो वेदादीन् मुखतोऽसृजत् ।
 यद् यद् येनासृजद् देवस्तन्मे ब्रूहि तपोधन ॥ ३६ ॥
 मन्त्रेय उवाच—
 कण्यजुःसामाथर्वाख्यान् वेदान् पूर्वादिभिर्मुखैः ।
 शस्त्रमित्र्यां स्तुतिस्तोमं प्रायश्चित्तं व्यथान् क्रमान् ॥ ३७ ॥
 आयुर्वेदं धनुर्वेदं गान्धर्वं वेदमात्मनः ।
 स्थापत्य चासृजद् वेदं क्रमाद् पूर्वादिभिर्मुखैः ॥ ३८ ॥

इतिहासपुराणं च पञ्चमं वेदमीश्वरः ।
 सर्वेभ्य एव बब्रूवेभ्यः ससृजे सर्वदर्शनः ॥ ३९ ॥
 पोडस्पुकथौ पूर्ववक्त्रात् पुरीष्याशिष्टतावध ।
 आसोर्षामानिरात्री च वाजपेयं सगोसवम् ॥ ४० ॥
 तपः शीघ्रं दया सत्यं धर्मस्येति पदानि च ।
 आश्रमांश्च यथासंख्यमसृजत् सह वृत्तिभिः ॥ ४१ ॥
 सावित्रं प्राजापत्यं च ब्राह्मं चाध वृहत् तथा ।
 वार्ताऽसध्यशालीनं शिलोच्छ इति वै गृहे ॥ ४२ ॥
 धैर्यान्नासा बालसित्योदम्बराः फेनपा वने ।
 न्यासे कुटीचकः पूर्वं बहूदो हंसनिक्रियौ ॥ ४३ ॥
 आन्वीक्षिकी त्रयी वार्ता दण्डनीतिस्तथैव च ।
 एवं व्याहृतयश्चासन् प्रणवेनास्पदं गताः ॥ ४४ ॥
 तस्योष्णिगासील्लोमभ्यो गायत्री च त्वचो विभोः ।
 त्रिष्टुप् मांसात् सुतोऽनुष्टुप् जगत्पत्यः प्रजापतेः ।
 मज्जायाः पङ्क्तिरुत्पत्ता बृहती प्राणतोऽभवत् ॥ ४५ ॥
 स्पशांस्तस्याभवन् जीवात् स्वरो देह उदाहृतः ।
 ऊष्माण इन्द्रियाण्यादुरन्तस्था बलमात्मनः ॥ ४६ ॥
 स्वराः सप्त बिहारेण भवन्ति स्म प्रजापतेः ।
 शब्दब्रह्मात्मनस्तात व्यक्ताव्यक्तात्मनः प्रभोः ॥ ४७ ॥
 ब्रह्मानुभावविततो नानाशक्त्युपबृंहितः ।
 ततोऽपरामुपादाय स सर्गाय मनो दधे ॥ ४८ ॥
 कृषीणां भूरिवीर्याणामपि सर्गमविस्तृतम् ।
 ज्ञात्वा तद् हृदये भूयश्चित्तयामास कौरव ॥ ४९ ॥
 अहो अद्भुतमेतन्मे व्यापृतस्यापि नित्यदा ।
 न लोपन्ते प्रजा नूनं देवमत्र विधातकम् ॥ ५० ॥
 एवं युक्तिमतस्तस्य देवं चावेक्षतस्तदा ।
 कस्य रूपमभूद् द्वेधा यत् कायमभिक्षते ॥ ५१ ॥
 ताभ्यां रूपविभागाभ्यां मिथुनं समपद्यत ।
 यस्तु तत्र पुमान् सोऽभून्मनुः स्वायम्भुवः स्वराट् ॥ ५२ ॥
 स्त्रीर्षाऽऽसीच्छतरूपास्त्वा महिष्यस्य महात्मनः ।
 तदा मिथुनधर्मेण प्रजा एषांभवृषिरे ॥ ५३ ॥

स चापि शतरूपायां पञ्चापत्यान्यजीजनत् ।
प्रियव्रततोत्तानपादौ तिस्रः कन्याश्च भारत

॥ ५४ ॥

आकृतिर्देवहूनिश्च प्रसूतिरिति सत्तम ।

आकृतिं रुचये प्रादान् कर्दमाय तु मध्यमाम् ।

दक्षायादात् प्रसूतिं च यत् आपूरितं जगत्

॥ ५५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

शुक उवाच-

निशम्य वाचं वदतो मुनेः पुण्यतमां नृप ।

भूयः एषच्छ कीरज्यां वासुदेवकथादतः

॥ १ ॥

विदुर उवाच-

स धे स्वायम्भुवः सन्नाट् प्रियः पुत्रः खयम्भुवः ।

प्रतिलभ्य प्रियां पत्नीं किं चकार ततो मुने

॥ २ ॥

चरितं तस्य राजर्षेरादिराजस्य सत्तम ।

ब्रूहि मे श्रद्धानाय विष्वक्सेनाश्रयो ह्यसौ

॥ ३ ॥

श्रुतस्य पुंसः सुचिरश्रमस्य

नन्वञ्जसा सूरिभिरीडितोऽर्थः ।

यत् तद् गुणानुश्रवणं मुकुन्द-

पादारविन्दं हृदयेषु येषाम्

॥ ४ ॥

शुक उवाच-

इति ब्रुवाणं विदुरं विनीतं

सहस्रशीर्ष्णश्रवणोपधानम् ।

प्रहृष्टरोमा भगवन्कथायां

प्रणीयमानो मुनिरभ्यचष्ट

॥ ५ ॥

मैत्रेय उवाच-

यदा स्वभार्यया साकं जातः स्वायम्भुवो मनुः ।

प्राश्नतिः प्रणतश्चेद वेदगर्भमभापत

॥ ६ ॥

त्वमेकः सर्वभूतानां जन्मकृद् वृत्तिदः पिता ।

अथापि नः प्रजानां ते शुश्रूषा केन वा भवेत्

॥ ७ ॥

तद् विधेहि नमस्तुभ्यं कर्मविज्यात्मशक्तिषु ।

यत् कृत्वेह यशो विष्वगमुत्र च भवेद् गतिः

॥ ८ ॥

ब्रह्मोवाच-

प्रीतस्तुभ्यमहं तात स्वस्ति स्याद् वां क्षितीश्वर ।

यन्निर्य्वर्लोकैर्न हृदा शाधि मेत्यात्मनाऽर्पितम्

॥ ९ ॥

एतावत्यात्मजैरेवं कार्याऽथापचितिर्गुरौ ।

शक्त्याऽप्रमत्तैर्गृह्येत शासनं गतमत्सरैः

॥ १० ॥

स त्वमस्यामपत्यानि सदृशान्यात्मनो गुणैः ।

उत्पाय शाधि धर्मेण गां यज्ञैः पुरुषं यज्ञ

॥ ११ ॥

परं शुश्रूषणं मत्तं स्यात् प्रजारक्षया नृप ।

भगवांस्ते प्रजाभर्तृर्हपीकेशोऽनुतुष्यति

॥ १२ ॥

येषां न तुष्टो भगवान् यज्ञनिष्ठो जनार्दनः ।

तेषां श्रमोऽप्यह्युपाधाय यदात्मा नादतः स्वयम्

॥ १३ ॥

मनुरुवाच-

आदेशोऽहं भगवतो वर्तयाम्यरिसूदन ।

स्थानं त्विहानुजानीहि प्रजानां मम च प्रभो

॥ १४ ॥

यदोकः सर्वसत्त्वानां मही मग्ना महाम्भसि ।

अस्या उद्धरणे यतो देव देव्या विधीयताम्

॥ १५ ॥

मैत्रेय उवाच-

परमेष्ठी त्वयां मध्ये तथा सत्तामवेक्ष्य गाम् ।

कथमेनां समुन्नेय इति दध्यौ पिथा चिरम्

॥ १६ ॥

पीतं मया जतं सर्वं पृथिवी च निवेशिता ।

तथापि किमिदं साय भ्राज्यते पुनरम्भुभिः

॥ १७ ॥

प्रजा देवासुरपितृमनुष्यपशुपक्षिणः ।

सरीसृपान् नगान् नागान् भूतान्युवाचचानि च

॥ १८ ॥

सृजतो मे क्षितिर्वाग्भिर् भ्राज्यमाना लयं गता ।

अथात्र किमनुद्वेपमस्माभिः सर्गयोजितैः

॥ १९ ॥

यस्याहं हृदयादासं स ईशो विदधातु मे ।

इत्यभिध्यापतो नासाविवरान् सहसाऽनघ ।

बराहतोको निरगादङ्गुलिपरिमाणतः

॥ २० ॥

(समस्तप्राणोक्तस्य उत्तरार्धः पूर्णप्राणोपधनमन्त्रिण मुद्राक्षिति भागयते नास्ति ।

परं श्रीराघवेन्दुनन्दनसप्तमितिः कागनिद्रपती संक्षया मुद्राक्षिति राघवे ।)

तस्याभिपश्यतः स्वस्थः क्षणेन किल भारत ।
 गजमात्रः प्रवच्यते तदद्भुतमभूमहत् ॥ २१ ॥
 मरीचिमुखैर्विष्टैः कुमारैर्मनुना सह ।
 दृष्ट्वा तत् सौकरं रूपं तर्कयामास चित्रधा ॥ २२ ॥
 किमेतत् सौकरव्याजं सत्त्वं दिव्यमवस्थितम् ।
 अहो बताश्चर्यमिदं नासाया मे विनिःसृतम् ॥ २३ ॥
 दृष्टोऽद्भुतशिरोमात्रः क्षणाद् गण्ड(शिलासमः)शिलोपमः ।
 अपिस्त्विद् भगवानेष यज्ञो मे खेदयन्मनः ॥ २४ ॥
 इति मीमांसतस्तस्य ब्रह्मणः सह सनुभिः ।
 भगवान् यज्ञपुरुषो जगज्जिगेन्द्रसन्निभः ॥ २५ ॥
 ब्रह्माणं हर्षयामास हरिस्तांश्च द्विजोत्तमान् ॥
 स्वर्गजितेन ककुभः प्रतिस्वनयता विदुः ॥ २६ ॥
 निशम्य तद् घर्षरितं स्वखेद-
 क्षयिष्णु मायामयसूकरस्य ।
 जनस्तपः सन्पनिवासिनस्ते
 त्रिभिः पवित्रैर्मुनयोऽगृणन् स्म ॥ २७ ॥
 तेषां सतां वेदवितानमूर्तिं
 ब्रह्मावधार्यात्मगुणानुवादम् ।
 ननर्द भूयो विबुधोदयाय
 गजेन्द्रलीतो जलमाविशे ॥ २८ ॥
 उन्धिसवालः खचरः कठोर-
 सटा विधुन्वन् खररोमशावकम् ।
 खुराहताध्रः सितशृङ्ग ईशा-
 ज्योतिर्विभासो भगवान् महीध्रः ॥ २९ ॥
 प्राणेः पृथ्व्याः पदवीं विजिघ्रन्
 क्रोडापदेशः स्वयमध्वरायः ।
 कगलदंष्ट्रोऽप्यकरालदम्भा-
 मुदीक्ष्य चिप्रां गृणतोऽविशत् कम् ॥ ३० ॥
 स यद्रकूटाहनिपातघ्रेण-
 विशीर्णकुक्षिः स्तनयन्मुदन्वान् ।
 उत्सृष्टदीर्घाभिर्करिवातं-
 द्युक्रोश यज्ञेश्वर पाहि मेति ॥ ३१ ॥

सुरैः क्षुण्डीरयन्तदाप
 उत्पारवारं त्रिवरू रसायाम् ।
 ददर्श गां तत्र सुपुष्पुुरगे
 यां जीवधानीं स्वयमभ्यधत् ॥ ३२ ॥
 स्वदंष्ट्रयोद्धृत्य मही विलग्रां
 स उन्धितः संरुद्धे रसायाः ।
 तत्रापि शैत्यं गदयाऽऽपतन्तं
 सुनाभसन्दीपिततीव्रमन्युः ॥ ३३ ॥
 जपान रुन्धानमसह्यविक्रमः
 सलीलयेधं मृगराडिवाभ्यसि ।
 तद्रक्तपद्माद्विततुण्डगण्डो
 यथा गजेन्द्रो जगतीं विभिन्दन् ॥ ३४ ॥
 तमालनीलं सितदन्तकोट्या
 क्षमामुत्क्षिपन्तं गजलीलयाऽहम् ।
 प्रज्ञाय बद्धाञ्जलयोऽनुवाकै-
 र्विरीशमुख्या उपतस्थुरीशाम् ॥ ३५ ॥
 देवा उचुः-
 जितं जितं तेऽजितं लोकभावन
 त्रयीतनुं स्वां परिधुन्वते नमः ।
 यज्ञोमगतेषु नितिल्युब्ययस्तस्मै
 नमः कारणसूकराय ते ॥ ३६ ॥
 रूपं तथैतन्ननु दुष्कृतात्मनां
 दुर्दर्शनं देव यदध्वरात्मकम् ।
 छन्दांसि यस्य त्वचि बहिरोम-
 स्वान्यं हसि त्वद्विषु चानुहोत्रम् ॥ ३७ ॥
 सुक् तुण्ड आसीत् सुव ईश नासयो-
 रिडोदरं चमसः कर्णरन्ध्रे ।
 प्राशिन्नमास्ये रसने ग्रहास्तु
 यच्चर्वणं ते भगवन्नग्निहोत्रम् ॥ ३८ ॥
 दीक्षात्मजन्मोपसदः शिरोध-
 म्बन्धं प्रावणीयोदनीयदंष्ट्रः ।
 जिह्वा प्रवर्ग्यस्तत्र शीर्षणं क्रतोः
 सध्यावसध्या चितयोऽसवो हि ते ॥ ३९ ॥

सोमस्तु रेतः सवनान्यवस्थितिः
 संस्थाविभेदास्तव देहधातवः ।
 सत्राणि सर्वाणि शरीरसन्धि-
 स्त्वं सर्वयज्ञक्रतुरष्टिवन्धनः
 नमो नमस्तेऽखिलमन्त्रदेवता
 द्रव्याय सर्वक्रतवे क्रियात्मने ।
 वैराग्यभक्त्याऽऽत्मजयानुभावित-
 ज्ञानाय विद्यागुरवे नमो नमः
 दंष्ट्राग्रकोट्या भगवंस्त्वया धृता
 विराजते भूधर भूः सभूधरा ।
 यथा वनाग्निस्सरतो दत्ता धृता
 मतंगेन्द्रस्य सपत्रपद्मिनी
 त्रयीमयं रूपमिदं च सीकरं
 भूमण्डलं नाथ दत्ता धृतेन ते ।
 चकास्ति भृङ्गोदधनेन भूपसा
 कुलाचलेन्द्रस्य यथैव विभ्रमः
 संस्थापयैतां जगतां सितस्फुपां
 लोकाय (हिताय) पट्वीमसि मातरं पिता ।
 विधेम यस्य नमसा सह त्वया
 यस्यां स्यतेजोऽग्निमिवारणावधाः
 कः श्रद्धधीतान्यतमस्तव प्रभो
 रसां गताया भुव उद्विबर्णम् ।
 न विस्मयोऽसौ त्वयि विश्वविस्मये
 यो माययेदं ससृजेऽतिविस्मयः
 विधुन्यता वेदमयं निजं वपु-
 जंनस्तपस्सत्यनिवासिनो वयम् ।

॥ ४० ॥

॥ ४१ ॥

॥ ४२ ॥

॥ ४३ ॥

॥ ४४ ॥

॥ ४५ ॥

सटाशिखोद्भूतशिष्यान्मुविन्दुभि-
 र्विमुज्यमाना भृशमीश पाविताः ॥ ४६ ॥

स पै वत भ्रष्टमतिस्तवैषते
 यः कर्मणां पारमपारकर्मणः ।
 त्वयोगमायागुणयोगमोहतो
 विस्मृतां नो भगवन् विधेहि शम् ॥ ४७ ॥

मैत्रेय उवाच-
 प्रत्युपस्थीयमानस्तेर्मुनिभिर्ब्रह्मवादिभिः ।
 सलिले स्वसुराक्रान्ता उपाधत्ताविताऽयनिम् ॥ ४८ ॥

स इत्थं भगवानुवीं विश्वक्सेनः प्रजापतिः ।
 रसाया लीलयोन्नीतामप्सु न्यस्य यथो हरिः ॥ ४९ ॥

य एवमेतां हरिमेषतो हरेः
 कथां सुभद्रां कथनीयमापिनः ।
 भुण्वीत भक्त्या श्रवयेत वोशर्ता
 जनादर्नोऽस्याशु हृदि प्रसीदति ॥ ५० ॥

तस्मिन् प्रसन्ने सकलाशिषां प्रभो
 किं दुर्लभं ताभिरलं तयात्मभिः ।
 अनन्यभक्त्या भजतां गुहाशयः
 स्वयं विधत्ते स्वर्गतिं परः पुमान् ॥ ५१ ॥

को नाम लोके पुरुषार्थसारवित्
 पुराकथानां भगवत्कथामुषाम् ।
 आपीय कणाञ्जलिभिर्भवापहा-
 महो हरिर्न्येत विना नरेतरम् ॥ ५२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

शुक उवाच-
 निशम्य कौशारविणांपर्यर्णितां
 हरेः कथां कारासूकरात्मनः ।
 पुनः स पण्डित समुद्यताञ्जलि-
 नं चानितृप्तो बिदुरो धृतव्रतः

॥ १ ॥

बिदुर उवाच-
 तेनैव च मुनिश्रेष्ठ हरिणा यज्ञमूर्तिना ।
 आदिदेव्यो हिरण्यशो हत इत्यनुशुभम् ॥ २ ॥
 तस्य चोद्भूतः क्षोणीं स्वदंष्ट्राग्रेण लीलया ।
 देवराजस्य च ब्रह्मन् कस्माद्धेतोर्भूत्मुपः ॥ ३ ॥

श्रेष्ठेय उवाच-

साधु वीर त्वया पृथग्बतारकथां हरेः ।

यत् त्वं पृच्छसि मर्त्यानां मृत्युपाशविशातनीम् ॥ ४ ॥

ययोत्तानपदः पुत्रो मुनिना गीतयाऽर्भकः ।

मृत्योः कृत्वेह मूर्ध्न्यङ्गिमारोह हरेः पदम् ॥ ५ ॥

अधात्रापीतिहासोऽयं श्रुतो मे वर्णितः पुरा ।

ब्रह्मणा देवदेवेन देवानामनुपृच्छताम् ॥ ६ ॥

दिनिर्दाघायणी क्षत्तमारीचं कश्यपं पतिम् ।

अपत्यकामा चकमे सन्ध्यायां हृच्छयादिता ॥ ७ ॥

इष्टाऽग्निजिह्वं पयसा पुरुषं यजुषां पतिम् ।

निम्नोचत्यर्कं आसीनमग्निगारे समाहितम् ॥ ८ ॥

दिनिरुवाच-

एष मां त्वत्कृते विद्वन् काम आत्तशरासनः ।

दुनोति दीनां विक्रम्य रम्भामिव मतङ्गजः ॥ ९ ॥

तद् भवान् दत्तमानायां सपत्नीनां समृद्धिभिः ।

प्रजावतीनां भद्रं ते मय्यापुक्रामनुग्रहम् ॥ १० ॥

भर्तृयासोरुमानानां लोकानाविशते यशः ।

पतिर्भवद्विधो यासां प्रजया ननु जायते ॥ ११ ॥

पुरा पिता नो भगवान् दक्षो दुहितृवत्सलः ।

कं वृणीत वरं वत्सा इत्यपृच्छत नः पृथक् ॥ १२ ॥

स विदित्वाऽऽत्मजानां नो भावं सन्तानभावनः ।

त्रयोदशाददात् तासां यास्ते शीलमनुव्रताः ॥ १३ ॥

अथ मे कुरु कल्याण कामं कञ्जविलोचन ।

आप्तोपसर्पणं भूमजमोषं हि महीपति ॥ १४ ॥

श्रेष्ठेय उवाच-

इति तां वीर मारीचः कृपणां बहुभाषिणीम् ।

प्रत्याहानुनयन् वाचा प्रवृद्धानद्रकः समलाम् ॥ १५ ॥

एष तेऽहं विषास्यामि प्रियं भीरु यदिच्छसि ।

तस्याः कामं न कः कुर्यात् सिद्धिर्स्वैवर्गिकी यतः ॥ १६ ॥

सर्वाश्रमानुपादाय स्वाश्रमं कलत्रवान् ।

व्यसनार्णवमन्येति जलयानिर्धर्षाणवम् ॥ १७ ॥

यामाहुरात्मनो हार्षं श्रेयस्कामस्य भामिनि ।

यस्यां स्वधुरमध्यस्य पुमांश्चरति विज्वरः ॥ १८ ॥

यामाश्रित्वेन्द्रियारातीन् दुर्जयानितराश्रमैः ।

वयं जयेम हेलाभिर्दस्यूनं दुर्गपतिर्यथा ॥ १९ ॥

न वयं प्रभवस्तां त्वामनुकर्तुं गृहेश्वरि ।

अप्यायुषा वा कात्स्त्रवेन ये चान्ये गुणगृध्रवः ॥ २० ॥

अथापि काममेनं ते प्रजापि करवाण्यलम् ।

यथा मां नातिवाचन्ति मूढान् प्रतिपालय ॥ २१ ॥

एषा घोरतमा वेला घोराणां घोरदर्शना ।

चरन्ति यस्यां भूतानि भूतेशानुचराणि ह ॥ २२ ॥

एतस्यां साध्वि सन्ध्यायां भगवान् भूतभावनः ।

परीतो भूतपार्षद्विरुपेणाटति भूतराट् ॥ २३ ॥

श्मशानचक्रानिलभूतिभूष-

विकीर्णविद्योतजटाकलापः ।

भस्मावकुण्डामलरुक्मदेहो

देवसिन्धुः पश्यति देवरस्ते ॥ २४ ॥

न यस्य लोके स्वजनः परो या

नात्याहतो नोत कश्चिद्विगर्हाः ।

वयं व्रतैर्यचरणापविद्धा-

माशास्महेऽजां वत भुक्तभोगाम् ॥ २५ ॥

यस्यानवयाचरितं मनीषिणो

गूढन्यविद्यापटलं विभित्सवः ।

निरस्तसाम्यातिशयो हरेः स्वयं

पिशाचचर्यामचरत् सतां गतिः ॥ २६ ॥

हसन्ति यस्याचरितं हि दुर्भगाः

स्वात्मन् रतस्याविदुषः समीहितम् ।

यैर्वस्त्रमात्याभरणानुलेपनैः

श्वभोजनं स्वात्मतपोपलानितम् ॥ २७ ॥

ब्रह्मादयो यत्कृतसेतुपाला

यत्कारणं विश्वमिदं हि मायया ।

आज्ञाकरी तस्य पिशाचचर्या

अहो विभूश्चरितं विडम्बनम् ॥ २८ ॥

मैत्रेय उवाच—

एवं संवेदिता भवां मन्मथोन्मथितेन्द्रिया ।

जग्राह वासो ब्रह्मर्षेर्वृषलीय गतत्रया ॥ २९ ॥

संविदित्वाऽथ भार्यायास्तन्निर्वन्धं विकर्मणि ।

नत्वा दिष्टाय रहसि तथा चोपविशेऽह ॥ ३० ॥

अथोपस्मृश्य सलिलं प्राणानायम्य वाग्यतः ।

ध्यायन् जजाप यिरजं ब्रह्म ज्योतिः सनातनम् ॥ ३१ ॥

दितिस्तु व्रीडिता तेन कर्माचरेण भारत ।

उपसद्रम्य चिर्षिमधोमुख्यभ्यापत ॥ ३२ ॥

न मे गर्भमिमं ब्रह्मन् भूतानामुपभोऽवधीत् ।

रुद्रः पतिर्हि भूतानां यस्याकारचमंहसम् ॥ ३३ ॥

नमो रुद्राय महते देवायोग्राय मीदुषे ।

शिवाय न्यस्तदण्डाय धृतदण्डाय मन्यवे ॥ ३४ ॥

स नः प्रसीदताद् भीमो भगवानुर्वनुग्रहः ।

व्याधस्याप्यानुकम्प्यानां स्त्रीणां देवः सतीपतिः ॥ ३५ ॥

मैत्रेय उवाच—

स्वगर्भस्याशिषं लोक्यामाशासानां प्रवेपतीम् ।

निवृत्तसन्धानियमो भार्यामाह प्रजापतिः ॥ ३६ ॥

कश्यप उवाच—

अप्रायत्यादात्मनस्ते दोषान्मौहूर्तिकादुत ।

मन्निर्देशातिचारेण देवानां चैव हेलनात् ॥ ३७ ॥

भविष्यतस्तवाभद्रावभद्रे जाठराधमी ।

लोकान् सपत्नांस्त्रीक्षण्डि मुहुराक्रन्दपिष्यतः ॥ ३८ ॥

प्राणिनां हन्यमानानां दीनानामकृतागसाम् ।

स्त्रीणां निगृह्यमाणानां कोपितेषु महात्मसु ॥ ३९ ॥

तदा विश्वेश्वरः क्रुद्धो भगवान् लोकभावनः ।

हनिष्यत्यवतीपांसौ यथाद्रींशुतपर्वभृक् ॥ ४० ॥

दितिरुवाच—

वधं भगवता साक्षात् सुनाभोदारबाहुना ।

आशासे पुत्रयोर्महं मा क्रुद्धाद् ब्राह्मणात् प्रभो ॥ ४१ ॥

न ब्रह्मदण्डदशस्य न भूतभयदस्य च ।

नारक्यश्चानुगृह्णन्ति यां यां योनिमसौ गतः ॥ ४२ ॥

कश्यप उवाच—

कृतशोकानुतापेन सयः प्रत्यवमर्शनात् ।

भगवत्पुरुषानाच भवे मय्यपि चादरात् ॥ ४३ ॥

पुत्रस्यैव च पुत्राणां भवितेकः सतां मतः ।

गायन्ति यद् यशः शुद्धं भगवद्यशसा समम् ॥ ४४ ॥

योगैर्हमेव दुर्बणं भावयिष्यन्ति साधवः ।

निर्वैरादिभिरात्मानं यच्छीलमनुवर्तितुम् ॥ ४५ ॥

यत्प्रसादादिदं विश्वं प्रसीदति यदात्मकम् ।

शश्वद्दृक् भगवान् यस्य तोष्यतेऽनन्यया दशा ॥ ४६ ॥

स वै महाभागवतो महात्मा

महानुभावो महतां महिष्टः ।

प्रवृद्धभक्त्या हानुभाविताशये

विशेष वैकुण्ठमतद् विहास्यति ॥ ४७ ॥

अलम्पटः शीलधरो गुणाकरो

हृष्टः परार्थे व्यधितेषु दुःखितः ।

अभूतशत्रुजगतः शोकहर्ता

नैदापिकं तापमिवोदुराजः ॥ ४८ ॥

अन्तर्बहिःश्रामलमञ्जनेत्रं

स्वपूरुषेच्छानुगृहीतरूपम् ।

पौत्रस्तव श्रीलनानालतामं

द्रष्टा स्फुरत्कुण्डलमण्डिताननम् ॥ ४९ ॥

मैत्रेय उवाच—

श्रुत्वा भागवतं पौत्रममोदत दितिर्भृशम् ।

पुत्रयोश्च वधं कृष्णाद् विदित्वाऽऽसीन्महामनाः ॥ ५० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

धैरेय उवाच-

प्राजापत्यं तु तत् तेजः परतेजोह्नं दितिः ।

दधार वर्षाणि शतं शङ्खमानाऽसुरार्दनात् ॥ १ ॥

लोके तेन हतालोके लोकपाला इतीजसः ।

न्यवेदयन् विश्वसृजे ध्वान्तव्यतिकरं दिशाम् ॥ २ ॥

देवा ऊचुः-

तम एतद् विभो वेत्थ संविश्या यद् वयं भृशम् ।

न ह्यव्यक्तं भगवतः कालेनास्मष्टवर्त्मनः ॥ ३ ॥

देवदेव जगद्धातलोकनाथसिखामणे ।

परेषामपरेषां वा त्वं भूतानामसि भावविन् ॥ ४ ॥

नमो विज्ञानवीर्याय माययेदमुषेयुषे ।

गृहीतगुणभेदाय नमस्तेऽव्यक्तयोने ॥ ५ ॥

ये त्वामनन्यभावेन भावयन्त्यात्मभावनम् ।

आत्मनि श्रोतभुवनं परं सदसदात्मकम् ॥ ६ ॥

तेषां सुव्यक्तयोगानां जितशक्तेन्द्रियात्मनाम् ।

लब्धयुष्मत्प्रसादानां न कुतश्चित् पराभवः ॥ ७ ॥

यस्य वाचा प्रजाः सर्वा गावस्तन्येव यन्त्रिताः ।

हरन्ति बलिमायन्तास्तस्मै मुख्यात्माने नमः ॥ ८ ॥

स त्वं विधत्स्व शं भूमन् तमसा लुप्तकर्मणाम् ।

अदभ्रदयया दृष्ट्या प्रपन्नानर्हसीक्षितुम् ॥ ९ ॥

एष देव दितेर्गर्भं ओजः काश्यपमर्षितम् ।

दिशस्तिमिरयन् सर्वा एषतेऽग्निरिवैषसि ॥ १० ॥

धैरेय उवाच-

स प्रहस्य महाबाहो भगवान् शब्दगोचरः ।

प्रत्यावष्टात्मभूर्देवान् प्रीणन् रुचिरया गिरा ॥ ११ ॥

ब्रह्मोवाच-

मानसा मे सुता युष्मत्पूर्वं वै सनकादयः ।

चैरुर्विहायसा लोकां लोकेषु विगतस्पृहाः ॥ १२ ॥

त एकदा भगवतो धैकुण्ठस्यामलात्मनः ।

ययुर्विकुण्ठनिलयं सर्वलोकात्मसकृतम् ॥ १३ ॥

वसन्ति यत्र पुरुषाः सर्वे धैकुण्ठमूर्तयः ।

ये नित्यमनिमित्तेन धर्मेणाराधयन् हरिम् ॥ १४ ॥

यत्र चायः पुमानास्ते भगवान् शब्दगोचरः ।

सत्त्वं विष्टभ्य विरजं स्यानां नो मृडयन् वृषः ॥ १५ ॥

यत्र नैःश्रेयसं नाम वनं कामदुषैर्दुर्मे ।

सर्वर्तुश्रीभिर्यिभ्राजत्कैवल्यमिव मूर्तिमत् ॥ १६ ॥

वैमानिकाः सललनाश्रितानि यत्र

गायन्ति लोकशमलक्षपणानि भर्तुः ।

अन्तर्जले तु विलसन्मधुमाधवीनां

गन्धेन खण्डितधियोऽप्यनिलं क्षिपन्तः ॥ १७ ॥

पारावतान्यभृतसारसचक्रयाक-

दात्पूहहंसशुकितित्तिरवर्हिणायैः ।

कोलाहले विरचिते चिरमात्रयोर्धै-

र्भृङ्गाधिपे हरिकभामनुगायमाने ॥ १८ ॥

मन्दारकुन्दकुरवोत्पलचम्पकोर्ण-

पुत्रागनागवकुलाम्बुजपारिजाताः ।

गन्धेऽर्चिते तुलसिकाभरणेन तस्या

यस्मिंस्तपः सुमनसो बहुमानयन्ति ॥ १९ ॥

यत् सङ्कुलं हरिपदानतिमात्रतुम्-

वैहूर्यमारकतहेममयैर्विमनैः ।

येषां बृहत्कटितटाः स्मितशोभिमुख्यः

कृष्णात्मनां न रज आदपुरुत्तमयायैः ॥ २० ॥

श्री रूपिणी कणयती चरणारविन्दं

नीलाम्बुजेन हरिसन्नि मुक्तदोषा ।

संलक्ष्यते स्फटिककुड्च उपेतहेम्नि

सम्प्राज्जीवत यदनुग्रहणेऽन्ययताः ॥ २१ ॥

वापिपु विद्रुमतदास्वमृतामलाप्सु

प्रेष्यान्विता निजवने तुलसीभिरिशाम् ।

अभ्यर्चन्ती स्वलक्ष्मणसमीक्ष्य वक्त्र-

मुच्छेपितं भगवन्तेत्यमताङ्ग यच्छ्रीः ॥ २२ ॥

यत्र ब्रजन्यपभिदोऽरचनानुवादाः
शृण्वन्ति येऽन्यविषयाः कुक्था मतिप्रीः ।

यास्तु धृता हतभगैर्नृभिरानवीर्या-
स्तास्तान् क्षिपन्त्यशरणेषु तमःसु हन्त

येऽभ्यर्थितामपि च नो नृगतिं प्रपन्ना
ज्ञानं च तत्त्वविषयं सहधर्मं यत्र ।

नाराधनं भगवतो वितरन्त्यमुष्य
संमोहिता विततया ननु मायया ते

यत्र प्रयान्यनिमिषामृपभानुवृत्त्या
दूरेयमा ह्युपरि नः स्पृहणीयशीलाः ।

भर्तुर्मियः सुयशसः कथनानुराग-
वैकल्यवाप्यकलया पुलकीकृताक्षाः

तद्विश्वगुर्धधिकृतं भुवनैकबन्धं
दिव्यं विचित्रविबुधाप्रविमानशोभिः ।

आपुः परां मुदमपूर्वमुपेत्य योग-
मायाबलेन मुनयस्तदयो विकुण्ठम्

तस्मिन्नतीत्य मुनयः पदसज्जमानाः
कक्ष्याः समानवयसस्त्यय सप्तमायाम् ।

देवावचक्षत गृहीतगदी परार्ध-
केयूरकुण्डलकिरीटविट्टवेपी

मत्तद्विरेफवनमालिकया निवीती
बिन्त्यस्तयाऽसितचतुष्टयबाहुमध्ये ।

वक्त्रभूषा कुटिलया स्फुटनिगन्तेन
रक्तेक्षणैर्न च मनाग् रभसं दधानी

द्वायैतयोः प्रविशिशुर्मितोरपृष्ठा
पूर्वा ययाऽऽरपुटवद्भक्तपाटिका याः ।

सर्वत्र ते ह्यविषया मुनयः स्वदृष्ट्या
ये सञ्चरन्त्यविहता विगताभिशाशः

तान् वीक्ष्य वातरसानांश्चतुरः कुमारान्
वृज्जान् दशार्धवयसो विदितान्मत्तत्त्वान् ।

चेत्रेण चास्त्रतन्वतामतदर्हणांस्ती
तेजो विहस्य भगवत्प्रतिकूलशीली

॥ २३ ॥

॥ २४ ॥

॥ २५ ॥

॥ २६ ॥

॥ २७ ॥

॥ २८ ॥

॥ २९ ॥

॥ ३० ॥

ताभ्यां मिपत्स्वनिमिषेषु निपिष्यमानाः
स्वर्हत्तमा ह्यपि हरेः प्रतिहारपाभ्याम् ।

ऊचुः सुहृत्तमदिदक्षितभद्र ईपन्-
कामानुजेन सहसा त उपभृताक्षाः

कां वा इदृत्य भगवत्परिचर्ययोवे-
स्तद्धर्मिणामपि सतां विषमस्वभावः ।

तस्मिन् प्रशान्तपुरुषे गतविग्रहे वां
को वाऽत्मबन् कुहकपोः परिशाहनीयः

न ह्यन्तरं भगवतीह समस्तकुक्ष-
यात्मानमात्मनि नभो नभसीव धीराः ।

पश्यन्ति यत्र युवयोः सुरलिङ्गिनो किं
व्युत्पादितं तुदरभेदि भयं यतोऽस्य

तद् वा अमुष्य परमस्य विकुण्ठभर्तुः
कर्तुं न युक्तमिति धीमहि मन्दधीभ्याम् ।

लोकानितो ब्रजतमन्तरभावदृष्ट्या
पापीयसश्चप इमे रिपवोऽस्य यत्र

तेषामितीरितमुभावचधार्थं पोरं
तं ब्रह्मदण्डमनिवारणमसंपूरीः ।

सयो हरेरनुचरावुरुविभ्यतस्तन्-
पादग्रहावपततामनिकातरेण

भूयानपाद्भिः भगवद्भिरकारि दण्डो
यो नो हरेत सुरहेलनमप्यशेषम् ।

मा योऽनुतापकलया भगवत्स्मृतिग्नौ
मोहो भवेदिह तु नो ब्रजतोरयोऽधः

एवं तदैव भगवानरविन्दनाभः
स्यानां विबुध्य सदतिक्रममार्पहृषः ।

तस्मिन् ययौ परमहंसमहामुनीना-
मन्येषणीयवरणो निलयान् सहध्रीः

तं त्वागतं प्रतिहृतीपयिकं स्वपुंभि-
स्तेऽचक्षताक्षविषयं स्वसमाधिगम्यम् ।

हंसधियोर्ब्रजनयोः शिववापुनोल-
शुभ्रातपत्रशशिकेसरशीकराम्बुम्

॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥

॥ ३३ ॥

॥ ३४ ॥

॥ ३५ ॥

॥ ३६ ॥

॥ ३७ ॥

॥ ३८ ॥

कृच्छ्रप्रसादसुमुखं स्पृहणीयधाम
 स्नेहाचलोककलया हृदि संस्पृशन्तम् ।
 श्यामे पृथावुरसि शोभितया श्रिया स्व-
 ग्रीवामणिं सुभगयन्मिवात्मधिष्यन्म् ॥ ३९ ॥
 पीतांशुकं पृथुनितम्बमधिस्फुरन्त्या
 काञ्चवाऽलिभिर्विरुतया वनमालया च ।
 बल्युप्रकोष्ठबलयं विनतासुतांते
 विन्यस्तहस्तमितरेण धुनानमञ्जम् ॥ ४० ॥
 विपुत्क्षिपन्मकरकुण्डलमण्डनार्ह-
 गण्डस्थलोन्नसुमुखं मणिमकिरीटम् ।
 दोर्दण्डखण्डविबरे चरता परार्थ-
 हारेण कन्धरगतेन च कीस्तुभेन ॥ ४१ ॥
 अत्रोपसृष्टमिति चोत्स्मितमिन्दिरायाः
 स्वानां पिथा विरचितं बहुसौष्टवाढ्यम् ।
 मह्यं भवस्य भवतां भजनीयमङ्गं
 नेमुर्निरिक्ष्य नचितृमदशो मुदा कैः ॥ ४२ ॥
 तस्यारविन्दनयनस्य पदारविन्द-
 किञ्जल्कमिश्रतुलसीमकरन्दवायुः ।
 अन्तर्गतः स्वयिवरेण चकार तेषां
 सहोभमक्षरजुषामपि चित्ततन्योः ॥ ४३ ॥
 ते वा अमुष्य यदनासितपद्मकोप-
 मुद्रीक्ष्य सुन्दरतरापरकुन्दहासम् ।
 लब्धाशिषः पुनरवेक्ष्य तदीयमङ्घ्रि-
 द्वन्द्वं नसारुणमणिश्रयणं निदधुः ॥ ४४ ॥
 पुंसां गतिं मृगयतामिह योगमार्ग-
 र्ध्यान्यस्पदं बहुमतं नयनाभिरामम् ।

ते तद्वपुर्दर्शयानमनन्यसिद्धे-
 रीत्यन्तिकैः समगृणन् युतमष्टभोगैः ॥ ४५ ॥
 कुमार उचुः-
 योऽन्तर्हितो हृदि गतोऽपि दुरात्मनां न्य-
 मयेपि नो नयनमूलमनन्तराद्धः ।
 यत्तैव कर्णविवरेण गुहां गतो नः
 पित्रानुवर्णितरहो भवदुद्भवेन ॥ ४६ ॥
 तं त्वां विदाम भगवन् परमात्मतत्त्वं
 सत्त्वेन सम्प्रति रतिं रचयन्तमेषाम् ।
 यत् तेऽनुभावविदितैर्हृदभक्तियोगै-
 रुद्ग्रन्थयो हृदि विदुर्मुनयो विरागाः ॥ ४७ ॥
 नात्यन्तिकं विगणयन्त्यपि ते प्रसादं
 किं चान्यदर्पितभयं भुव उन्नयेस्ते ।
 येऽङ्ग त्वदङ्घ्रिशरणा भवतः कथायाः
 कीर्तन्यतीर्थयशसः कुशला रसज्ञाः ॥ ४८ ॥
 कामं ब्रजेम वृजिनैर्निरयेषु नष्टा-
 धेतोऽलिवद् यदि नु ते पदयो रमेत ।
 वाचश्च नस्तुलसिवद् यदि तेऽङ्घ्रिशोभाः
 पूर्वैते ते गुणगणैर्यदि कर्णरन्ध्रः ॥ ४९ ॥
 प्रादुश्चकथं यदिदं पुरुहूत रूपं
 तेनेश निर्वृतिमवापुरत्नं दशो नः ।
 तस्मा इदं भगवते नम उद्विधेम
 योऽनात्मनां दुरुदयो भगवान् प्रतीतः ॥ ५० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच-
 इति तद् गृणतां तेषां मुनीनां योगधर्मिणाम् ।
 प्रतिनन्य जगादेदं विकुण्डनिलयो विभुः ॥ १ ॥
 श्री भगवानुवाच-
 एतां वै पार्यदी मह्यं जयो विजय एव च ।
 रुदधीकृत्य मां यद् वो बद्धन्तामतिक्रमम् ॥ २ ॥

यस्त्वेतयोर्धृतो दण्डो भवद्भिर्मांमनुव्रतैः ।
 स एवानुमतोऽस्माभिर्मुनयो देवकेलनात् ॥ ३ ॥
 तद् वः प्रसादवाम्यय ब्रह्म देवं परं हि मे ।
 तथ्येवात्मकृतं मन्ये यत् स्वपुंभिरसत्कृताः ॥ ४ ॥

यन्नामानि च गृह्णाति लोको भृत्ये कृतागसि ।

सोऽसाधुवादस्तत्कीर्तिं हन्ति त्यचमियामयः ॥ ५ ॥

यस्यामृतामलपशः श्रवणावगाहः

सयः पुनाति जगदाश्रयचं विकुण्ठः ।

सोऽहं भयद्वय उपलब्धमुतीर्धकीर्ति-

सिञ्च्यतां स्वबाहुमपि यः प्रतिकूलवृत्तिम् ॥ ६ ॥

यत्संश्रया चरणपद्मप्रवित्रं शोः

सयः क्षताखिलमलं प्रतिलब्धशीलम् ।

न श्रीविरक्तमपि मां विजहाति यस्याः

प्रक्षालनार्थमितरे नियमोऽहंते मन् ॥ ७ ॥

नाहं तथाऽपि यजमानहविर्विताने-

श्रोतद्गलद्धृतमदन् हुतभुद्धसेन ।

यद् ब्राह्मणस्य मुत्ततश्रुतोऽनुपासं

तुष्टस्य मय्यवहितैर्निजकर्मपाकेः ॥ ८ ॥

येषां विभ्रर्म्यहमस्त्रण्डविकुण्ठयोग-

मायाविभूतिरमलाद्विरजः कीरिटेः ।

विप्रांसु को न विपहेन यदहंणाभः

सयः पुनाति सहचन्द्रलतामलोकान् ॥ ९ ॥

ये मे तनूद्विजवरान् दुदुहर्मीयान्

भूतान्यतब्धशरणानि च भेदबुध्या ।

द्रक्ष्यन्त्यवक्षतदृशो ह्यभिमन्यवस्तान्

गुप्रा रुपा मम कृपन्त्यधिदण्डनेतुः ॥ १० ॥

ये ब्राह्मणान् मयि धिया क्षिप्तोऽर्चयन्ति

तुष्यद्भुदः स्मितमुधोक्षितपद्मवक्त्राः ।

वाण्याऽनुरागकलयाऽऽत्मजयद् गूणन्तः

संबोधयन्त्यहमिवाहमुपा(सित)कृतस्तेः ॥ ११ ॥

तन्मे स्वभर्तुरवसायमलक्षमाणी

युष्मद्व्यतिक्रमगतिं प्रतिपद्य सयः ।

भूयो ममान्तिकमितां तदनुग्रहो मे

यत् कालतोऽप्यधिरमः हतयोर्विवासः ॥ १२ ॥

व्रतोवाच-

अथ तस्योपाश्रीं देवीमुपिकुल्यां सरस्वतीम् ।

आस्वाद्य मन्मुदृष्टानां नेपातात्माऽप्यनृप्यत ॥ १३ ॥

सती व्यादाय शृण्वन्तो लघ्वीं गुर्वर्षगहराम् ।

विगाह्यागपथगम्भीरं न विदुस्तच्चिकीर्षितम् ॥ १४ ॥

ते योगमाययाऽऽरब्धपारमेष्ठ्यमहोदयम् ।

प्रोचुः प्राञ्जलयो विप्राः प्रहृष्टाः कम्पितत्वचः ॥ १५ ॥

कपय ऊचुः-

न ययं भगवन् विघ्नस्तव देव चिकीर्षितम् ।

कृतो मेऽनुग्रहश्चेति यदध्यक्षः प्रभापसे ॥ १६ ॥

ब्रह्मण्यस्य परं देवं ब्राह्मणाः किल ते प्रभो ।

विप्राणां देवदेवानां भगवानात्मेदेवतम् ॥ १७ ॥

त्वत्तः सनातनो धर्मो रक्षते तनुभिस्तव ।

धर्मस्य परमो गुह्यो निर्विकारो भवान् मतः ॥ १८ ॥

तरन्ति ह्यञ्जसा मृत्युं निवृत्ता(निर्वृता) यदनुग्रहात् ।

योगिनः स भवान् किञ्चिदनुगृहेत यत् परैः ॥ १९ ॥

यं वै विभूतिरुपपात्यनुवेत्तमन्यै-

रधार्थिभिः स्वशिरसा धृतपादरेणुः ।

धन्यापिताङ्गितुलसीनवदामधाम्नो

लोकं मधुव्रतपतेरिव कामयाना ॥ २० ॥

यस्तां विविक्तचरितैरनुयतमानां

नात्याद्रिय(यः)न् परमभागवतप्रसङ्गः ।

स त्वं द्विजानुपपपुण्यरजःपुनीतिः

श्रीयत्सलक्ष्म किमगा भगभाजनत्वम् ॥ २१ ॥

धर्मस्य ते भगवतस्त्रिपुग त्रिभिः स्वैः

पद्मिधराचारमिदं द्विजदेवताधर्मम् ।

नूनं भूतं तदभिषातिरजस्तमश्च

सत्त्वेन नो वरदया तनुवा निरस्य ॥ २२ ॥

न त्वं द्विजोत्तमकुलं यदिहात्मगोपं

गोप्ता वृष स्वहणेन सु(स)मूनुतेन ।

तर्ह्येव नक्षयति शिष्यस्तव देव पन्था

लोकोऽग्रहीष्यद्व्यभस्य हि यत् प्रमाणम् ॥ २३ ॥

तत्तेऽनभीष्टमिव सत्त्वनिषेर्विधितोः

क्षेमं जनाय निजशक्तिभिरुद्धतारैः ।

नेतावता व्यपिपतेर्वत विधमर्तु-

स्तेजःक्षतिस्त्ववनतस्य स ते विनोदः ॥ २४ ॥

यं वाऽनयोर्दममधीश भवान् विचष्टे
 वृत्तिं च वा तदनु मन्महि निर्व्यलीकम् ।
 अस्मासु वा य उचितो श्रियतां स दण्डो
 येऽनागसी वयमपुष्पमहि किल्बिषेण ॥ २५ ॥

भगवानुवाच—
 एती सुरेतरगतिं प्रतिपद्य सद्यः
 संरम्भसम्भृतसमाध्यनुवद्धयोगी ।
 भूयः सकाशमुपयास्यत आसु यो
 वः शापो मयैव विहितस्तद्वैत विप्राः ॥ २६ ॥

ब्रह्मोवाच—
 अध ते मुनयो दृष्ट्वा नयनानन्दभाजनम् ।
 वैकुण्ठं तदधिष्ठानं विकुण्ठं च स्वयम्भुवम् ॥ २७ ॥

भगवन्तं परिक्रम्य प्रणिपत्यानुमान्य च ।
 प्रतिजग्मुः प्रमुदिताः शंसन्तो वैष्णवीं श्रियम् ॥ २८ ॥

भगवाननुगावाह यातं मा भैष्टमस्तु शम् ।
 ब्रह्मतेजः समर्थोऽपि हन्तुं नेच्छे मत्तं तु मे ॥ २९ ॥

एतत् पुरैव निर्दिष्टं रमया क्रुद्धया यदा ।
 तदाऽपवारिता द्वारि विशन्ती मय्युपारते ॥ ३० ॥

मयि संरम्भयोगेन निस्तीर्य ब्रह्महेलनम् ।
 प्रत्येष्यतं निकाशं मे कालेनान्धीयसा पुनः ॥ ३१ ॥

द्वाःस्थावादित्य भगवान् विमानश्रेणिभूषणम् ।
 सर्वातिशयया लक्ष्म्या जुष्टं स्वं धिष्यमाविशान् ॥ ३२ ॥

ती तु गीर्वाणरूपमी दुस्तराद्धरिलोकतः ।
 हतश्रियी ब्रह्मशापादभूतां विगतस्मयी ॥ ३३ ॥

तदा विकुण्ठधिषणात् तयोनपतमानयोः ।
 हाहाकारो महानासीद् विमानाग्रेषु पुत्रकाः ॥ ३४ ॥

तावेव ह्यधुना प्राप्ती पार्षदावृषभौ हरेः ।
 दितेर्जठरमाविष्टं काश्यपं तेज उन्वणम् ॥ ३५ ॥

तयोरसुरयोरय तेजसा यमयोर्हि वः ।
 आक्षिप्तं तेज एतर्हि भगवांस्तद् विधित्सति ॥ ३६ ॥

विशस्य यः स्थितिलयोद्भवहेतुरापो
 योगेश्वररपि दुरत्यययोगमार्गः ।
 क्षेमं विधास्यति स नो भगवांस्तच्छ्रयी-
 खातास्मदीयविमृशेन कियानिहार्यः ॥ ३७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

मेघेव उवाच—
 निशम्यात्मभुवा गीतं कारणं शङ्ख्योज्झिताः ।
 ततः सर्वे न्यवर्तन्त त्रिदिवाय दिवौकसः ॥ १ ॥

दिनिस्तु भर्तुरादेशादपत्यपरिशङ्किनी ।
 पूर्णे वर्षशते साध्वी पुत्री प्रसुपुषे यमो ॥ २ ॥

उत्पाता वद्वस्तत्र निपेतुर्जायमानयोः ।
 दिवि भुव्यन्तरिक्षे च लोकस्य च भयावहाः ॥ ३ ॥

सहाचला भुवश्चेनुदिशः सर्वाः प्रजन्वन्तुः ।
 सोल्काश्वाशनयः पेतुः केतवधार्तिहतयः ॥ ४ ॥

यवी यायुः सुदुस्पर्शः फट्कारारायवान् मुहुः ।
 उन्मूलयन् नगपतीन् चान्यानीको रजोध्वजः ॥ ५ ॥

उहसत्तडिदम्भोदपटया नष्टभाणं ।
 व्योमि प्रविष्टमसा न स्म व्याहृष्यते पदम् ॥ ६ ॥

चुक्रोश विमना वार्षिकूर्दूर्मिधुभितोदरः ।
 सोदपानाश्च सरितश्चुक्षुभुः शुष्कपङ्कजाः ॥ ७ ॥

मुहुः परिधयोऽभून् सराहोः शशिसूर्ययोः ।
 निर्घातरवनिर्हादा विचरेभ्यः प्रजङ्घिरे ॥ ८ ॥

अन्तर्ग्रामेषु मुखतो वमन्त्यो वह्निमुत्त्वणम् ।
 सृगाला अपि टङ्गारेः प्रणेदुरशिवाः शिवाः ॥ ९ ॥

संगीतवद् रोदनवदुन्नमप्य शितोरधरान् ।
 व्यमुधन् विविधा वाचो ग्रामसिंहास्ततस्ततः ॥ १० ॥

खरोष्ट्राः कर्करीः क्षत्तः सूरिग्रन्तो धरातलम् ।
 खान्काररभसा मत्ताः पर्थधायन् वरूधशः ॥ ११ ॥

रुद(व)न्तो रासभ्रवस्ता नीडादुदपतन् खगाः ।
 पोपेऽरण्ये च पशवः शकृन्मूत्रमकुर्वन्त ॥ १२ ॥

गायोऽब्रसन्नसूदोहास्तोयदाः पूयवर्षिणः ।
व्यरुदन् देवनिन्नानि द्रुमाः पतुर्विनाऽनिलम् ॥ १३ ॥
ग्रहान् पुण्यतमानान्ये भगणाश्चपि दीपिताः ।
अतिचेरुर्वक्रगत्या युपुधुश्च परस्परम् ॥ १४ ॥
दृष्ट्वाऽन्यांश्च महोत्पातान् नततत्त्वविदः प्रजाः ।
ब्रह्मपुत्रानृते भीताः मेनिरे विश्वसम्भवम् ॥ १५ ॥
तायादिदैत्यी सहसा व्यन्यमानात्मपीरुपी ।
ववृषातेऽस्मसारेण कायेनाद्रिपती इव ॥ १६ ॥
दिविस्पृशं हेमकिरीटकोटिभि-
निरुद्धकाष्ठी स्फुरदद्रुदैर्भुजैः ।
गां कम्पयन्ती चरणैः पदे पदे
कट्या सुकाश्चार्कमतीत्य तस्यतुः ॥ १७ ॥
प्रजापतिर्नाम तयोरकार्पाद्
यः प्राक् स्वदेहाद् यमयोरजायत ।
तं वै हिरण्यकशिपुं विदुः प्रजाः
यं तं हिरण्याक्षमसूत सा ततः ॥ १८ ॥
चक्रे हिरण्यकशिपुर्दोभ्यां ब्रह्मवरेण च ।
यशो सपालान् लोकांस्वीनकुतोमृत्युरुद्धतः ॥ १९ ॥
हिरण्याक्षोऽनुजस्तस्य प्रियः प्रीतिकृदन्वहम् ।
गदापाणिर्दिवं यातो युपुत्सुर्मुगयन् रणम् ॥ २० ॥
तं वीक्ष्य दुःसहजवं रणत्काश्चननूपुरम् ।
वैजयन्त्या स्रजा जुष्टमंसन्यस्तमहागदम् ॥ २१ ॥
मनोवीर्यमहोत्सिक्तमधृष्यमकुतोभयम् ।
भीता निलित्यिरे देवास्ताऽर्ष्यवस्ता इवाहयः ॥ २२ ॥
स वै तिरोहितान् दृष्ट्वा सहसा स्वेन दैत्यराट् ।
सेन्द्रान् देवगणान् क्लीबानपश्यद् व्यनदद् भृशम् ॥ २३ ॥
ततो निवृत्तः क्रीडिष्यन् गम्भीरं भीमनिस्वनः ।
विजगाहे महासन्तो वापि मत्त इव द्विषः ॥ २४ ॥

तस्मिन् प्रविष्टे वरुणस्य सेनिकाः
यादोगणाः सन्नपियः सप्ताध्वसाः ।
अहन्यमाना अपि तस्य वर्चसा
प्रपतिता दूरतरं प्रदुदुवुः ॥ २५ ॥
स वर्षपूगानुदधी महाबल-
ध्वन् महोर्मीः श्वसनेरिता मुहुः ।
गुर्व्याऽभिजग्रे गदया विभावरी-
मासेदिवांस्तान् पुरं प्रचेतसः ॥ २६ ॥
तत्रोपलभ्यासुरलोकपालको
यादोगणानामृषभं प्रचेतसम् ।
स्मयन् प्रलब्धुं प्रणिपत्य नीचव-
ज्जगद मे देवधिराज सन्नरम् ॥ २७ ॥
त्वं लोकपालाधिपतिर्वृहच्छ्रवा
वीर्यायहो दुर्मदवीरमानिनाम् ।
विजित्य लोकेऽसिल दैत्यदानवान्
यद् राजसूयेन पुराऽयजत् प्रभो ॥ २८ ॥
स एवमुत्सिक्तमदेन विदिषा
हृदं प्रलब्धो भगवानपां पतिः ।
रोषं समुत्थं शमयन् स्वया धिया
व्यवोचदद्रोषशमं गता वयम् ॥ २९ ॥
पश्यामि नान्यं पुरुषान् पुरातनाद्
यः संपुगे त्वां रणरङ्गकोविदम् ।
आवारयिष्यत्यसुरर्षभाहितं
मनस्विनो यं वृणुते भवादृशाः ॥ ३० ॥
तं वीरमारादभिषय विस्मयः
शपिष्यसे वीरशये श्रुतिवृत्तः ।
यस्त्वद्रिधानामसतां प्रसान्तये
रूपाणि धत्ते सदनुग्रहेच्छया ॥ ३१ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—

तदेवमाकर्ण्य जलेशभाषितं
महामनस्तद् विगणय्य दुर्मदः ।
हरेर्विदित्वा गतिमङ्ग नारदाद्
रसातलं संविधिशो त्वरान्वितः

॥ १ ॥

ददर्श तत्राविजितं धराधरं
प्रोत्तीयमानावनिमग्रदंष्ट्रया ।
मुष्णन्तमक्ष्याम्बुरुहारुणथियं
जहास चाहो वनगोचरो मृगः

॥ २ ॥

आहिनेमेदङ्ग महीं विमुञ्च नो
रसीकसां विश्वसृजेयमर्षिता ।
न स्वस्ति यास्यस्यमुषा मयेक्षितः
सुराधमासादितसूकराकृते

॥ ३ ॥

त्वं नः सपत्नैरभयाय किं वृत्तो
यो मायया हंस्यसुरान् परोक्षजित् ।
त्वां योगमायावलमत्स्यपीरुपं
संस्थाप्य मूर्धं प्रमृजे सुहृच्छुचः

॥ ४ ॥

त्वयि स्थिते गदया शीर्णशीर्ष-
ण्यस्मद्भुजच्युतया ये च तुभ्यम् ।
वलिं हरन्त्यृषयो ये च देवाः
स्वयं सर्वे न भविष्यन्त्यमूलाः

॥ ५ ॥

स तुयमानोऽरिदुरुक्ततोमैर-
दैष्टाग्रगां गामुपलभ्य भीताम् ।
तोदं मृपन् निरगादम्बुमध्याद्
ग्राह्यतः सकरोण्युपैधैः

॥ ६ ॥

तं निःसरन्तं सलिलादनुदुतो
हिरण्केशो द्विरदं यथा झपः ।
करालदंष्ट्रोऽशनिनिःस्वनोऽब्रवीद्
गतहियां किं न्यस्ततां विगर्हितम्

॥ ७ ॥

स गामुदस्तात् सलिलस्य गोचरे
विन्यस्य तस्यामदृशात् स्वसत्त्वम् ।
अभिष्टुतो विश्वसृजां प्रसूने-
रापूर्वमाणो विवुधैः पश्यतोऽरेः

॥ ८ ॥

परानुपक्तं तपनीयोपकल्प-
महागदं काश्चनचित्रिताङ्गम् ।
मर्माण्यभीक्ष्णं प्रतुदन्तं दुरुक्तैः
प्रचण्डमन्युः प्रहसन्तं बभाषे

॥ ९ ॥

भगवानुवाच—
सत्यं वयं भो वनगोचरा मृगा
युष्मद्विधान् मृगये ग्रामसिंहान् ।
न मृत्युपाशीः प्रतियुक्तस्य वीराः
विकत्थनं तव गृह्णन्त्यभद्र

॥ १० ॥

एते वयं न्यासहरा रसीकसां
गतहियो गदया द्रावितास्ते ।
तिष्ठामहेऽधापि कथञ्चिदाजौ
स्थेयं क यामो बलिनोत्थाय वैरम्

॥ ११ ॥

त्वं यद् रथानां किल सूषणाधिपो
घटस्व नोऽस्वस्तय आधदुद्रुहः ।
संस्थाप्य चास्मान् प्रमृजाथु स्वकानां
यः स्वां प्रतिज्ञां नातिषिप्यत्यसभ्यः

॥ १२ ॥

सोऽधिक्षितो भगवता प्रलब्धश्च रुपा भृशम् ।
आजहारोत्थ्वणं क्रोधं क्रीड्यमानोऽहिराडिव
विसृजन्नहिवच्छवासं मन्युप्रचलितेन्द्रियः ।
आसाय तरसा दैत्यो गदयाऽभ्यहनद्धरिम्

॥ १४ ॥

भगवांस्तु गदावेगं विसृष्टं रिपुणोरसि ।
अवध्यत् तिरश्चीनो योगारूढ इवान्तकम्
पुनर्गदां स्वामादाय भ्रामयन्तमभीक्ष्णशः ।
अभ्यधावद्धरिः क्रुद्धः संरम्भाद् दहदच्छदः

॥ १६ ॥

ततः स्वगदयाऽरातिं दक्षिणांसभुवि प्रभुः ।
आजग्रे स तु तां सौम्य गदया कोविदोऽहनत्
एवं गदाभ्यां गुर्वीभ्यां हर्यक्षो हरिरेव च ।
जिगीषया सुसंख्यावन्योन्यमभिजग्नतुः

॥ १७ ॥

तयोः स्मृतोः स्निग्धगदाहताङ्गयोः
क्षतम्बाप्राणविवृद्धयुद्धयोः ।

॥ १८ ॥

विचित्रमागौश्वरतोर्जिगीपया व्यभादिलायामिव शुष्मिणोर्मूधः	॥ १९ ॥	आगस्कृद् भयकृद् दुष्कृदस्मल्लब्धवरोऽसुरः । अन्वेषयन्नतिरपो लोकानटति कण्टकः	॥ २३ ॥
दैत्यस्य यज्ञावयवस्य मायया गृहीतवाराहतनोर्महात्मनः । कौरव्य महां द्विपतोर्विमर्दने दिदृशुरागाद् अपिभिवृतः स्वराट्	॥ २० ॥	मैनं मायाविनं हतं निरहुशमसत्तमम् । आक्रीड बालवद् देव यदाशीविषमुत्थितम्	॥ २४ ॥
आसन्नशोण्डीरमंपेतसाध्वसं कृतप्रतीकारमहायपिक्रमम् । विलक्ष्य दैत्यं भगवान् सहस्रणी- जंगाद नारायणमादिस्करम्	॥ २१ ॥	न यावदेष वर्षेत स्वां वेलां प्राप्य दारुणः । स्वां देवमायामास्थाप तावद्ब्रह्मेनमच्युत	॥ २५ ॥
ब्रह्मोवाच- एष ते देव देवानामङ्घ्रिमूलमुपेषुषाम् । विप्राणां सौरभेयीणां भूतानामप्यनागसाम्	॥ २२ ॥	एषा घोरतमा सन्ध्या लोकशम्भट्करी प्रभो । उपसर्पति सर्वात्मन् सुराणां जपमावह	॥ २६ ॥
		अधुनैवाभिजिन्नाम योगो मौहूर्तिकोऽभ्यगात् । शिवाय नस्त्वं सुहृदामाशु निस्तर दुस्तरम्	॥ २७ ॥
		दिष्टया त्वा विहितं मृत्युमपमासादितः स्वयम् । विक्रम्येनं मूढे हत्वा लोकानापेहि शर्मणि	॥ २८ ॥
		॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥	

अथ विंशोऽध्यायः

भैवेय उवाच- अवधार्य विरिञ्चस्य निर्व्यलीकमृतं बचः । प्रहस्य प्रेमगर्भेण तदपात्रेन सौऽग्रहीत्	॥ १ ॥	विलोक्य चामर्षपरिभ्रुतेन्द्रियो रुषा स्वन्दलच्छदमादशच्छवसन्	॥ ७ ॥
ततः सपत्रं मुखतश्चरन्तमकुतोभयम् । जघानोत्पत्य गदया हनावसुरमध्नतः	॥ २ ॥	करालदंष्ट्रधुर्भ्यां संचक्षाणो दहन्निव । अभिद्रुत्य स्वगदया हतोऽसीत्यहनद्धरिम्	॥ ८ ॥
सा हता तेन गदया विहिता भगवत्करात् । यिष्पूणिता भृशं रेजे तदद्भुतमिवाभवत्	॥ ३ ॥	पदा सज्येन तां साधो भगवान् यज्ञसूकरः । लीलया मिततः शत्रोः प्राहरद् वातरहसा	॥ ९ ॥
स तदा लब्धवीर्योऽपि न बबाधे निरायुधम् । मानयन् स मूढे धर्मं विश्वक्सेनं प्रकोपयन्	॥ ४ ॥	आह चापुधमादत्स्व घटस्व त्वं जिगीपसि । इत्युक्तः स तया भूयस्ताडयन् व्यनदद् भृशम्	॥ १० ॥
गदायामपविद्धायां हाहाकारं च निगते । मानयामास तं धर्मं सुनाभं चास्मरद् विभुः	॥ ५ ॥	तां स आपततीं वीक्ष्य भगवान् समवस्थितः । जग्राह लीलया प्राप्तां गरुत्मानिव पन्नगीम्	॥ ११ ॥
तं व्यग्रचक्रं दितिपुत्राधमेन स्वपार्षदमुख्येन विपज्जमानम् । चित्रा वाचस्तारिदां खेचराणां	॥ ६ ॥	स्वपीरूपे प्रतिहते हतमानो महासुरः । नेच्छद् गदां दीपमानां हरिणा विगतप्रभः	॥ १२ ॥
तत्र स्मासन् स्वस्ति तेऽमुं जहीति स तन्निशाम्यात्तरयाद्रमग्रतो व्यवस्थितं पद्मपलाशालोचनम् ।		जग्राह विशिखं शूलं ज्वलितं ज्वलनापमम् । यज्ञाय धृतरूपाय विप्रायाभिरचन् यथा	॥ १३ ॥
		तदोजसा दैत्यमहाभटार्पितं चकासदन्तः स्र उदीर्णदीपिति । चक्रेण चिच्छेद निशातनेमिना हरिर्था तात्पर्यपत्रमुज्झितम्	॥ १४ ॥

वृक्षे च शूले बहुधारिणा हरेः
 प्रत्येत्य विस्तीर्णमुरो विभूतिमत् ।
 प्रवृद्धरोषः सकठोरमुष्टिना
 नदन् प्रहृत्यान्तरधीयतासुरः ॥ १५ ॥
 तेनेत्यमाहते क्षत्तर्भगवानादिसूकरः ।
 नाकम्पत मनान् वापि सजाहृत इव द्विपः ॥ १६ ॥
 अधोरुधाऽसृजन्मायां योगमायेथरे हरी ।
 यां विलोक्य प्रजास्रस्ता मेनिरेऽस्योपसंयमम् ॥ १७ ॥
 प्रवतुर्वायवश्चण्डास्तमः पांसवंमीरयन् ।
 दिग्भ्यो निपेतुर्गावाणः क्षेपणीः प्रहिता इव ॥ १८ ॥
 चीर्नहृगणाऽध्रौषेः सवियुस्तनयितुभिः ।
 वर्षद्भिः पूषकेशासृग्विष्णूमूत्रास्थीनि चासकृन् ॥ १९ ॥
 गिरयः प्रत्यहश्यन्त नानायुधमुचोऽनघ ।
 दिग्वाससो यातुधान्यः शूलिन्यो मुक्तमूर्धजाः ॥ २० ॥
 बहुभिर्यक्षरक्षोभिः पत्त्यथरधकुञ्जैः ।
 आततापिभिरुत्सृष्टा हिंसा वाचोऽतिवैशसाः ॥ २१ ॥
 प्रादुष्कृतानां मायानामासुरीणां विनाशनम् ।
 सुदर्शनासं भगवान् प्रायुक् च ततस्त्रिषात् ॥ २२ ॥
 तदा दितेः समभवन् सहसा हृदि वेषधुः ।
 स्मरन्त्या भर्तुरादेशं स्तनाबासृक् प्रसुमुखे ॥ २३ ॥
 व्युदस्तासु स्वमायासु भूयश्चात्रय केशचम् ।
 उपापगूढमानोऽमुं दहोऽवस्थितिं बहिः ॥ २४ ॥
 तं मुष्टिभिर्विनिग्रन्तं वज्रसारिधोक्षजः ।
 करेण कर्णमूलेऽहन् यथा त्वाष्ट्रं मरुत्यतिः ॥ २५ ॥
 समाहतो विश्वसृजा ह्यवज्ञया
 परिभ्रमद्वात्र उदस्तलोचनः ।
 चिकीर्णवाहद्विशिरोधरोऽपतद्
 यथा नगेन्द्रो लुलितो नभस्वता ॥ २६ ॥
 क्षितीं शयानं तमकुण्डवर्चसं
 करानन्दं परिदृष्टदण्डम् ।
 अजादयो वीक्ष्य शशांसुरागता
 अहां उमां को न लभेन संस्थितिम् ॥ २७ ॥

यं योगिनो योगसमाधिना हरे-
 ध्यायन्ति लिङ्गादसतो मुमुक्षवः ।
 तस्यैष दैत्यरूपभः पदा हतो
 मुखं प्रपश्यंस्तनुमुत्सर्जनं ह ॥ २८ ॥
 एती हि पार्षदावस्य शापाद् यातावसद्रतिम् ।
 पुनः कतिपयैः स्थानं प्रपत्येते ह जन्मनि ॥ २९ ॥
 देवा उचुः-
 नमो नमस्तेऽखिलयज्ञतन्त्रवे
 स्थितौ गृहीतामलसत्त्वमूर्त्ये ।
 दिष्ट्वा हतोऽयं जगतामरुन्द-
 स्त्वत्पादभक्त्या वयमीश निर्वृताः ॥ ३० ॥
 भैत्रेय उवाच-
 एवं हिरण्याक्षमसद्विक्रमं
 संसादयित्वा हरिरादिसूकरः ।
 जगाम लोकं स्वमखण्डितोत्सवं
 समीडितः पुष्करविष्टरादिभिः ॥ ३१ ॥
 मया यथाऽनूक्तमथादितो हरेः
 कृतावतारस्य सुमित्र चेष्टितम् ।
 यथा हिरण्याक्ष उदारविक्रमो
 महामृषेः क्रीडनवन्निराकृतः ॥ ३२ ॥
 शुक उवाच-
 इति कीशारवाख्यातामाश्रुत्य भगवत्कथाम् ।
 क्षत्ताऽऽनन्दं परं लेभे महाभागवतो नृप ॥ ३३ ॥
 अन्येषां पुण्यक्षोकानामुदायमशशां सताम् ।
 उपश्रुत्य भवेन्मोदः श्रीवत्साङ्गस्य किं पुनः ॥ ३४ ॥
 यो गजेन्द्रं जपग्रस्तं ध्यायन्तं चरणाम्बुजम् ।
 क्रोशन्तीनां करेणूनां कृच्छ्रतोऽमोचयद् द्रुतम् ॥ ३५ ॥
 तं सुखाराध्यमृजुभिरनन्यशरणैर्नृभिः ।
 कृतज्ञः को न सेवेत दुराराध्यमसापुभिः ॥ ३६ ॥
 यो वै हिरण्याक्षवधं महादभुतं
 विक्रीडितं कारणसूकरात्मनः ।
 शृणोति गायन्त्यनुमोदतेऽञ्जसा
 विमुच्यते ब्रह्मवधादपि द्विजः ॥ ३७ ॥

एतन्महापुण्यफलं पवित्रं
धन्यं यशस्यं पदमापुराशिषाम् ।

प्राणेश्वर्याणां युधि शीर्यवर्धनं
नारायणोऽन्ते गतिरङ्ग शृण्वताम् ॥ ३८ ॥

॥ इति श्रीमद्भगवते तृतीयस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

राजोवाच-

महीं प्रतिष्ठामध्यास्य योऽसौ स्वायम्भुवो मनुः ।

कान्यध्वतिष्ठद् द्वाराणि मार्गापावरजन्मनाम् ॥ १ ॥

क्षता महाभागवतः कृष्णस्यैकान्तिकः सुहृत् ।

यस्तन्वाज्राग्रं कृष्णो सापत्यमघवानिति ॥ २ ॥

द्वेषापनादनवरो महित्वे तस्य देहजः ।

सर्वात्मना श्रितः कृष्णं तत्परान् वाऽप्यनुव्रतः ॥ ३ ॥

किमन्यपृच्छन्मित्रेयं विरजास्तीर्यसेवया ।

उपगम्य कुशवर्तं आसीनं तत्त्वचित्तमम् ॥ ४ ॥

तयोः संवदतोः सूत प्रवृत्ता ह्यमलाः कथाः ।

आपो गात्र्य इवापग्र्यो हरेः पादाम्बुजाश्रयाः ॥ ५ ॥

ता नः कीर्तय भद्रं ते कीर्तन्योदारकर्मणः ।

रसज्ञः को नु नृप्येत हरिलीलामृतं पिवन् ॥ ६ ॥

सूत उवाच-

एवं परीक्षिता पृष्ठो भगवान् वादरायणिः ।

भगवत्परीताध्यात्मस्तमाह श्रूयतामिति ॥ ७ ॥

शुक उवाच-

हरेर्भूतक्रोडतनोः स्वमायया

निशम्य गोरुद्धरणं रसातलात् ।

लीलां हिरण्याक्षमचक्राया हतं

सञ्जातहर्षो मुनिमाह भारत ॥ ८ ॥

विदुर उवाच-

प्रजापतिपतिः सृष्ट्वा प्रजासर्गे प्रजापतीन् ।

किमारभत मे ब्रह्मन् प्रब्रूयन्त्येकमार्गवित् ॥ ९ ॥

ये मरीच्यादयो विप्राः यस्तु स्वायम्भुवो मनुः ।

ते ये ब्रह्मण आदेशात् कथमेतदभावयन् ॥ १० ॥

स्वद्वितीयाः किमसृजन् स्वतन्वा उत कर्मभिः ।

आहोस्वित् संहताः सर्वे इदं स्म समकल्पयन् ॥ ११ ॥

मित्रेय उवाच-

दैवेन दुर्वितर्क्येण परेणानिमिषेण च ।

जातशोभाद् भगवतो महानासीद् गुणत्रयात् ॥ १२ ॥

रजःप्रधानान्महतस्त्रितशो देवचोदितात् ।

जातःससर्जं भूतादिविषदादीनि पञ्च च (सः) ॥ १३ ॥

तानि चैकैकशः स्रष्टुमसमर्थानि भीतिकम् ।

संहत्य देवयोगेन हेममण्डमवामुजन् ॥ १४ ॥

सोऽश्विष्टाशिसलिल आण्डकोशो निरात्मकः ।

साग्रं वै वर्षसाहस्रमन्ववात्सीत् तमीश्वरः ॥ १५ ॥

तस्य नाभेरभूत् पद्मं सहस्राकौरुदीधिति ।

सर्वजीवनिर्वायको यत्र (यतः) स्वयमभूत् स्वराट् ॥ १६ ॥

सोऽनुविष्टो भगवता यः शेते सलिलाशये ।

लोकसंस्थां यथापूर्वं निर्ममे संस्थया स्वया ॥ १७ ॥

ससर्जं च्छाययाऽविद्यां पञ्चपर्वाणमग्रतः ।

तामिषमन्धतामिधं तमो मोहो महातमः (महत्तमः) ॥ १८ ॥

विससर्जात्मनः कार्यं नाभ्यनन्दत् तमोमयम् ।

जगदुर्ध्वरक्षार्क्षिं रात्रिं धुनृत्समुज्जवाम् ॥ १९ ॥

धुनृद्भ्यामुपसृष्टास्ते तं जग्धुमभिदुद्रुवुः ।

मा रक्षतेनं जग्ध्वमित्युधैः धुनृर्ददिताः ॥ २० ॥

देवस्तानाह संविष्टो मा या जक्षत रक्षत ।

अहो मे यक्षरक्षार्क्षिं प्रजा यूयं भविष्यथ ॥ २१ ॥

देवताः प्रभया या या दिव्याः प्रमुखतोऽसृजन् ।

तेऽहर्षुर्देवयन्तोऽपि विसृष्टां तां प्रभामहः ॥ २२ ॥

देवोऽदेवान् जपनतः सृजति स्माति(स्म वि)लोलुपान् ।

त एनं लोलुपता मैथुनायाभिपेदिरे ॥ २३ ॥

ततो हसन् स भगवानसुरैर्निरपत्रयैः ।

अन्वीयमानस्तरसा कुञ्जो भीतः परापतन् ॥ २४ ॥

स उपब्रज्य वरदं प्रपन्नार्तिहरं हरिम् ।
 अनुग्रहाय भक्तानामनुरूपात्मदर्शनम् ॥ २५ ॥

पाहि मां परमात्मन्ते प्रेपणेनासृजं प्रजाः ।
 ता इमा यभितुं पापा उपक्रामन्ति मां प्रभो ॥ २६ ॥

त्वमेकः किल लोकानां क्लिष्टानां क्लेशनाशनः ।
 त्वमेकः क्लेशदस्तेषामनासन्नपदां तव ॥ २७ ॥

सोऽवधार्यास्य कार्पण्यं विविक्ताध्यात्मदर्शनः ।
 विमुञ्चात्मतनुं घोरामित्युक्तो विमुमोच ह ॥ २८ ॥

तां कणवरणाभोजां मदविह्वललोचनाम् ।
 काञ्चीकलापविलसद्दुकूलच्छन्नरोधसम् ॥ २९ ॥

अन्योन्याश्लेषयोनुहनिन्नरपयोधराम् ।
 सुनासां सुद्विजां सिन्धुहासतीलावलोकनाम् ॥ ३० ॥

गृह्णन्तीं व्रीडयाऽऽत्मानं नीलालकवरूथिनीम् ।
 उपलभ्यासुराः सन्ध्यां सर्वे तां मुमुहुः स्त्रियम् ॥ ३१ ॥

अहो रूपमहो धैर्यमहो अस्या नवं वयः ।
 मध्ये कामयमानानामकामेव विसर्पति ॥ ३२ ॥

वितर्कयन्तो बहुधा तां सन्ध्यां प्रमदायतीम् ।
 अभिसम्भाव्य विसम्भात् पर्यपृच्छन् कुमेषसः ॥ ३३ ॥

काऽसि कस्यासि रम्भोरु को वाऽर्थस्तेऽत्र भामिनि ।
 रूपद्रविणपण्येन दुर्भागान् नो विबाधसे ॥ ३४ ॥

या वा काऽसि त्वमवले दिष्ट्या सन्दर्शनं तव ।
 उद्धुनोपीक्षमाणानां कन्दुकञ्जीडया मनः ॥ ३५ ॥

नैकत्र ते जयति शालिनि पादपद्मं
 ग्रन्था मुहुः करतलेन पतत्पतङ्गम् ।
 मध्यं विपीदति वृहत्तनभारभीतं
 थान्ता च दृष्टिमलः सुजटावररूपः ॥ ३६ ॥

इति सायन्तनीं सन्ध्यामसुराः प्रमदायतीम् ।
 प्रलोभयन्तीं जगद्गुमन्ता मूढधियः स्त्रियम् ॥ ३७ ॥

प्रहस्य भावगम्भीरं जिघ्रन्त्यात्मानमात्मना ।
 कान्त्था ससर्जं भगवान् गन्धर्वाप्सरसां गणान् ॥ ३८ ॥

विससर्ज तनुं तां वै ज्योत्स्नां कान्तिमतीं प्रियाम् ।
 तामेव चा ददुः प्रीत्या विश्वासुपुरोगमाः ॥ ३९ ॥

सृष्ट्वा भूतपिशाचांश्च भगवानात्मतन्द्रिणा ।
 दिव्याससो मुक्तकेशान् वीक्ष्य चामीलयद् दृशो ॥ ४० ॥

जगदुस्तद्विसृष्टां तां जृम्भणाख्यां तनुं प्रभोः ।
 निद्रादीन्द्रियविक्लेदो यथा भूतेषु दृश्यते ।
 तयोच्छिष्टान् धर्षयन्ति तमुन्मादं प्रचक्षते ॥ ४१ ॥

उर्जस्यन्तं मन्यमान आत्मानं भगवानजः ।
 साध्यान् गणान् पितृगणान् परोक्षेणासृजत् प्रभुः ॥ ४२ ॥

त आत्मसर्गं तं कार्यं पितरः प्रतिपेदिरे ।
 साध्येयश्च पितृभ्यश्च कवयो यद् वितन्वते ॥ ४३ ॥

सिद्धान् विद्याधरांश्चैव तिरोधानेन सोऽसृजत् ।
 तेभ्यो ददौ तमात्मानमन्तर्धानाल्पमद्भुतम् ॥ ४४ ॥

स किन्नरान् किंपुरुषानात्मना चासृजत् प्रभुः ।
 मानयन्नात्मानाऽऽत्मानमात्माभासं विलोकयन् ॥ ४५ ॥

ते तु तज्जगृह् रूपं त्यक्तं यत् परमेष्ठिना ।
 मिथुनीभूय गायन्तस्तमेवोपसि कर्मभिः ॥ ४६ ॥

देहेन वै भोगवता शयानो बहुचिन्तया ।
 सर्वेऽनुपचिते क्रोधादुत्ससर्ज हि तद् वपुः ॥ ४७ ॥

येऽहीयन्तामुतः केशा अहयस्तेऽहं जज्ञिरे ।
 सर्पा विसर्पतः क्रूरा नागा भोगोरुकन्धराः ॥ ४८ ॥

स आत्मानं मन्यमानः कृतकृत्यमिवात्मभूः ।
 तदा मनून् ससर्जान्ते मनसा लोकभावनान् ॥ ४९ ॥

तेभ्यः स व्यसृजद् देहं परः पुरुष आत्मनः ।
 तां दृष्ट्वा ये पुरा सृष्टाः प्रसाशांसुः प्रजापतिम् ॥ ५० ॥

अहो एतज्जगत्स्रष्टः सुकृतं वत ते कृतम् ।
 प्रतिष्ठिताः क्रिया यस्मिन् साकमन्नमदामहे ॥ ५१ ॥

तपसा विद्यया युक्तो योगेन सुसमाधिना ।
 आदावृषीन् हृषीकेशः ससर्जाभिमतः प्रजाः ॥ ५२ ॥

तेभ्यश्चैकेशस्तस्य देहस्यांशमदादजः ।
 यत् तन् समाधिपोगर्धितपोविद्याविरक्तिम् ॥ ५३ ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

विदुर उवाच-

स्वायम्भुवस्य च मनोर्वशः परमसम्मतः ।

कप्यतां भगवन् यत्र मैथुनेनैषिरे प्रजाः

॥ १ ॥

प्रियव्रतोज्ञानपादी सुतो स्वायम्भुवस्य वै ।

यथाधर्मं जुगुपतुः सप्तद्वीपवतीं महीम्

॥ २ ॥

तस्य वै दुहिता ब्रह्मन् देवहूतीति विभ्रुता ।

पत्नी प्रजापतेरुक्ता कर्दमस्य त्वयाऽनघ

॥ ३ ॥

तस्यां स वै महायोगी युक्तायां योगलक्षणैः ।

ससर्ज कतिधा वीर्यं तन्मे शुश्रूषवे वद

॥ ४ ॥

रुचिर्यो भगवान् ब्रह्मन् दक्षो वा ब्रह्मणः सुतः ।

यथा ससर्ज भूतानि लब्ध्वा भायौ च मानवीम्

॥ ५ ॥

मैत्रेय उवाच-

प्रजाः सृजेति भगवान् कर्दमो ब्रह्मणोदितः ।

सरस्यत्यां तपस्तेपे सहस्राणां समा दश

॥ ६ ॥

ततः समाधिपुक्तेन क्रियायोगेन कर्दमः ।

संप्रपेदे हरिं भक्त्या प्रपन्नवरदामुपम्

॥ ७ ॥

तावत् प्रसन्नो भगवान् पुष्कराक्षः कृते युगे ।

दर्शयामास तं क्षतः शब्दं ब्रह्म दधद् यपुः

॥ ८ ॥

सतं विरजमर्काभं सितपद्मोज्ज्वलत्स्नजम् ।

स्निग्धनीलालकवक्रातवक्राब्जविरजाम्बरम्

॥ ९ ॥

किरीटिनं कुण्डलिनं शङ्खचक्रगदाधरम् ।

श्वेतोत्पलक्रीडनकं मनःस्पर्शस्मितेक्षणम्

॥ १० ॥

विन्यस्तचरणाम्भोजमंसदेशे गरुत्मतः ।

दृष्ट्वा खेऽवस्थितं यक्षःशिर्यं कौस्तुभकन्धरम्

॥ ११ ॥

जातहर्षोऽपतन्मूर्धा शितौ लब्धमनोरधः ।

गीर्भीस्त्वभ्यगृणात् प्रीतः स्वभावान्मा कृताञ्जलिः

॥ १२ ॥

कर्दम उवाच-

जुष्टं बतायाखिलसत्त्वराशेः

संसिद्धमक्षोस्तव दर्शनान्नः ।

यद् दर्शनं जन्मभिरिडिच सद्भि-

राशासते योगिनो रूढयोगाः

॥ १३ ॥

ये मायया ते हतचेतसस्त्व-

त्पादारविन्दं भवसिन्धुपातम् ।

उपासते कामलवाय तेषां

रासीश कामान् निरपेऽपि ये स्युः

॥ १४ ॥

तथा स चाहं परिवोदुकामः

समानशीलां गृहमेधिधेनुम् ।

उपेयिवान् मूलमशेषमूलं

दुराशयः कामदुषाद्विषय

॥ १५ ॥

प्रजापतेस्ते यवसाऽधीश तन्मया

लोकः किलायं कामहेतोर्निवृद्धः ।

अहं च लोकानुगतो वहामि

वलिं च शुक्लानिमिषाय तुभ्यम्

॥ १६ ॥

लोकांश्च लोकानुगतानसुंश्च

हित्वा श्रितास्ते चरणातपत्रम् ।

परस्परं त्वद्गुणवादसीधु-

पीयूषनिर्पापितदेहधर्माः

॥ १७ ॥

न तेऽजरारुध्रमिरायुरेषां

त्रयोदशारं विशतं पष्ठिषव ।

वर्णण्यन्तन्तच्छिदि यत् त्रिनाभि

करालस्रोतो जगदाच्छिष धावत्

॥ १८ ॥

एकः स्वयं सन् जगतः सिसृक्षया

द्वितीययाऽऽत्मन्रपियोगमायया ।

सृजत्यदः पाप्मि पुनर्ग्रहीष्यते

यधोर्णनभिर्भगवन् स्वशक्तिभिः

॥ १९ ॥

नैतद् बताधीश पदं तवंप्रितम्

यन्मायया जगृहे भूतसूक्ष्मम् ।

अनुग्रहाय त्वयि यर्हि मालया

लसत्तुलस्या भगवान् विलक्षितः

॥ २० ॥

तं त्वाऽनुभूत्योपरतक्रियायै

स्वमायया वर्तितलोकतन्त्रम् ।

नमाम्यभीक्ष्णं नमनीयपाद-

सरोजमन्वीपसि कामवर्षम्

॥ २१ ॥

कपिरुवाच-

इत्यव्यलीकं प्रणतोऽब्जनाभ-

स्तमावभापे वचसाऽमृतेन ।

सुपर्णपक्षोपरि रोचमानः

प्रेमस्मितोऽतीक्ष्णविभ्रमद्भुः

॥ २२ ॥

भगवानुवाच-

विदित्वा तव चैतन्यं मे पुरैव समयोजितम् ।

यदर्धमात्मनियमैस्त्वयैवाहं समर्चितः

॥ २३ ॥

न वै जानु मृपेदं स्यात् प्रजायाश्च मदहंणम् ।

भवद्विधेष्वतितरां मयि संगृहितात्मनाम्

॥ २४ ॥

प्रजापतिपतिः सप्ताद् मनुर्विख्यातमङ्गलः ।

ब्रह्मावर्तं योऽधिवसंञ्छाति सप्ताण्यंवां महीम्

॥ २५ ॥

स चेह विप्र राजर्षिमहिष्या शतरूपया ।

आयास्यति दिदृक्षुस्त्वां परशो धर्मकोविदम्

॥ २६ ॥

आत्मजामसितापाङ्गी वयःशीलगुणान्विताम् ।

मृगपत्नीं एतिं दास्यत्यनुरूपाय ते प्रभुः

॥ २७ ॥

समाहितं ते हृदयं यत्रेमान् परिवत्सरान् ।

सा त्वां ब्रह्मन् नृपवधूः काममाशु भजिष्यति

॥ २८ ॥

या त आत्मपुतं वीर्यं नवधा प्रसविष्यति ।

वीर्ये त्वदीय रूपय आपास्यंस्तेज आत्मनः

॥ २९ ॥

त्वं च सम्यगनुष्ठाय निर्देशं म उशत्तर ।

मयि तीर्थाकृताशेषक्रियार्थो मां प्रपत्स्यसे

॥ ३० ॥

कृत्वा दयां च जीवेषु दत्त्वा चाभयमात्मयान् ।

मप्यात्मानं सहजगद् द्रक्षस्यात्मनि चापि माम्

॥ ३१ ॥

संभूय स्वांशकलया त्वद्दीर्घेण महामते ।

तव क्षेत्रे देवदूत्यां प्रणेप्ये तत्त्वसंहिताम्

॥ ३२ ॥

एवं तमनुभाष्यथ भगवान् प्रत्यगक्षतः ।

जगाम विन्दुरसतः सरस्वत्या परिथितात्

॥ ३३ ॥

निरीक्षतस्तस्य ययावशेषसिद्धेश्वराभिष्टुतसिद्धमार्गः ।

आकर्णयन् पत्रपेन्द्रपद्मेरुचारितं स्तोममुदीर्णसाम ॥ ३४ ॥

एवं संप्रस्थितं शृङ्गे कर्दमो भगवान् कपिः ।

आस्ते स्म विन्दुरसि तं कालं प्रतिपालयन्

॥ ३५ ॥

मनुः स्पन्दनमास्थाय शतकीम्भपरिच्छदम् ।

आरोप्य स्वां दुहितरं सभार्यः पर्यटन् महीम्

॥ ३६ ॥

तस्मिन् सुधन्वन्नहनि भगवान् यत् समादिशत् ।

उपायादाथमपदं मनुः शान्तव्रतस्य तत्

॥ ३७ ॥

यस्मिन् भगवतो नेत्रादपतन् हर्षविन्दवः ।

कृपया संपरीतस्य प्रपन्नेऽर्पितया भृशम्

॥ ३८ ॥

तद् वै विन्दुसरो नाम सरस्वत्या परिप्लुतम् ।

पुण्यं शिवामृतजलं महर्षिगणसेवितम्

॥ ३९ ॥

पुण्यद्रुमलताजालैः कूजत्पुण्यमृगद्विजैः ।

सर्वर्तुकलपुष्पाढ्यं यनराजिथियान्वितम्

॥ ४० ॥

मत्तद्विजगणोदपुष्टं मत्तभ्रमरविभ्रमम् ।

मत्तवर्हिन्टाटोपमाह्वयन्मत्तकोकिलम्

॥ ४१ ॥

कदम्बचम्पकाशोककरञ्जकुलासनेः ।

कुन्दमन्दारकुटजैश्चूतपोतेरनंकृतम्

॥ ४२ ॥

कारण्डवैर्वैकैर्हंसैः कुरैर्जलकुटैः ।

सारसैश्चक्रवाकैश्च चकौरिवल्लुकूजितम्

॥ ४३ ॥

शशकैर्हरिणैः श्रोढैः श्विङ्गवयकुञ्जैः ।

गोपुच्छैर्हरिभिर्मैकैर्नकुलैर्नाभिभिर्वृतम्

॥ ४४ ॥

प्रविश्य तत् तीर्थवरमादिराजः सहानुगः ।

ददर्श मुनिमासीनं तस्मिन् हुतहुताशनम्

॥ ४५ ॥

विद्योतमानं वपुषा तपस्युग्रयुजा चिरम् ।

नातिक्षामं भगवतः स्निग्धापाङ्गविलोकनात्

॥ ४६ ॥

तद्व्याहृतामृतकलापीयूषध्रवणेन च ।

प्रांशुं पद्मपलाशाक्षं जटिलं चीरवाससम् ।

उपसंसृत्य मलिनं यथाहणमसंस्कृतम्

॥ ४७ ॥

अथोटजमुपायान्तं नृदेवं प्रणतं पुरः ।

सपर्यया प्रत्यगृह्णात् प्रतिनन्यानुरूपया

॥ ४८ ॥

गृहीताहंणमासीनं संयतं प्रीणयन् मुनिः ।

स्मरन् भगवदादेशमित्याह धरण्या गिरा

॥ ४९ ॥

नूनं चन्द्रमणं देव सतां संरक्षणया ते ।

वधाय चासतां यस्त्वं हरेः शक्तिर्हि पालिनी

॥ ५० ॥

योऽकैन्द्रीन्द्रवायूनां यमधर्मप्रचेतसाम् ।
रूपाणि स्थान आधत्से तस्मै शुक्लात्मने नमः ॥ ५१ ॥
न यदा रथमास्थाय जैत्रं मणिगणार्पितम् ।
विस्फुरचण्डकोण्डो रथेन त्रासयन्त्रयान् ॥ ५२ ॥
स्वसैन्यचरणयुष्णं वेपयन् मण्डलं भुवः ।
विकर्षन् वृंहतीं सेनां पर्यटस्यंशुमानिव ॥ ५३ ॥

तदैव सेतवः सर्वे यणाश्रमनिबन्धनाः ।
भगवद्रचिता राजन् भियेरन् वत इत्सुभिः ॥ ५४ ॥
अधर्मश्च समेपेत लोलुपैर्व्यूहीर्नृभिः ।
शयाने त्वयि लोकोऽयं दस्युग्रस्तो विनश्यति ॥ ५५ ॥
अपापि पृच्छे त्वां वीर यदर्धं त्वमिहागतः ।
तद् वयं निर्व्यंतीकेन प्रतिपचामहे हृदा ॥ ५६ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—
एवमाविष्कृताशेषगुणकर्मोदयं मुनिम् ।
सद्वीड इव तं सम्राट् उपारतमुवाच ह ॥ १ ॥
मनुरुवाच—
ब्रह्मासृजन् स्वमुखतो युष्मानस्मत्परीप्सया ।
छन्दोमयांस्तपोविधायोगयुक्तानलम्पटान् ॥ २ ॥
तन्त्राणायासृजवास्मान् दोःसहस्रान् सहस्रपान् ।
हृदयं तस्य हि ब्रह्म ध्वजमङ्गं प्रचक्षते ॥ ३ ॥
अतो ह्यन्योन्यमात्मानं ब्रह्म ध्वजं च रक्षतः ।
रक्षन्त्यस्मान् द्वयं देवः सदा सदसदात्मकः ॥ ४ ॥
तव सन्दर्शनादेव च्छिन्ना मे संशया हृदः ।
यत् स्वयं भगवान् ग्रीत्या धर्ममाह रिरक्षिषोः ॥ ५ ॥
दिष्ट्वा मे भगवान् दृष्टो दुर्दशो योऽकृतात्मनाम् ।
दिष्ट्वा पादरजः स्पृष्टं शीष्णां ये भवतः शिवम् ॥ ६ ॥
दिष्ट्वा त्वयानुशिष्टोऽहं कृतधानुग्रहो महान् ।
अपावृत्तेः कर्णरन्ध्रेर्जुश दिष्ट्वोऽशीर्गिरिः ॥ ७ ॥
स भवान् दुहितुः श्रेष्ठपरिक्षिष्टात्मनो मम ।
श्रोतुमर्हसि दीनस्य श्रावितं कृपया मुने ॥ ८ ॥
प्रियव्रतात्तानपदोः स्वसेयं दुहिता मम ।
अन्विच्छन्ती पतिं युक्तं वयःशीलगुणादिभिः ॥ ९ ॥
यदा तु भवतः शीलश्रुतरूपवयोगुणान् ।
अभूणोन्नारदान् सैषा त्वय्यासीत् कृतनिधया ॥ १० ॥

तत् प्रतीच्छ द्विजाग्रेशो भद्रयोपहतां मया ।
सर्वात्मनाऽनुरूपां ते गृहमेधेषु कर्मसु ॥ ११ ॥
उपतस्य हि कामस्य प्रतिवादो न शस्यते ।
अपि निर्भुक्तसङ्गस्य कामरक्तस्य किं पुनः ॥ १२ ॥
य उपतमनादित्य कीनाशमभियाचते ।
क्षीयते तद् यशः स्फीतं मानश्चावज्ञया हतः ॥ १३ ॥
अहं त्व्यागृण्यं विद्वन्नुद्वाहार्थं समुपतम् ।
अतस्त्वमुपकुर्वाणः प्रता प्रतिगृहाण मे ॥ १४ ॥
कपिरुवाच—
बाढमुद्रोदुकाभोऽहमप्रमत्ता तयात्मजा ।
आवधारनुरूपोऽसावापो वैवाहिको विधिः ॥ १५ ॥
कामः स भूयान्नरदेव तेऽस्याः
पुत्र्याः समाग्रापविधौ प्रतीतः ।
क एव ते तनयां नाद्रियेत
स्वयैव कान्त्या क्षिपतीमिव श्रियम् ॥ १६ ॥
यां हर्म्यपृष्ठे कणदक्षिशोभां
विक्रीडती कन्दुकषिडलाक्ष्मीम् ।
विश्वासमुन्यपतन् स्वाद् विमानाद्
विलोक्य संमोहविमूढचेताः ॥ १७ ॥
तां प्रार्थयन्ती ललनालतामा-
मसेवितथीचरणैरदृष्टाम् ।
सुतां मनोरुषपदः स्वसारं
को नानुमन्येत वुषोऽभिजातः ॥ १८ ॥

अतो भजिष्ये समयेन साध्वी
यावत् तेजो विभृषादान्मनो मे ।
अतो धर्मान् पारमहंस्यमुख्यान्
शुक्लोपदिष्टान् बहुमन्येऽविहिंस्रान् ॥ १९ ॥
यतोऽभवद् विश्वमिदं विचित्रं
संस्थाप्यते यत्र च वाचतिष्ठते ।
प्रजापतीनां पतिरेष मह्यं
परं प्रमाणं भगवाननन्तः ॥ २० ॥
मैत्रेय उवाच—
स उग्रधन्वन्निषदेवावभाष
आसीच्च तूष्णीमरयिन्दनाभम् ।
धियोपगृह्णन् स्मितशोभितेन
मुखेन चेतो लुलुभे देवहृत्याः ॥ २१ ॥
सोऽनुज्ञात्वा व्यवसितं महिष्या दुहितुः स्फुटम् ।
तस्मै गुणगणाढ्याय ददौ तुल्यां प्रहर्षितः ॥ २२ ॥
शतरूपा महाराज्ञी पारिवर्हान् महाधनान् ।
दम्पत्योः पर्यदात् प्रीत्या गृहवासःपरिच्छदान् ॥ २३ ॥
प्रत्या दुहितरं सम्राट् सरक्षाय गतव्यधः ।
उपगृह्य च बाहुभ्यामौत्कण्ठ्योन्मथिताशयः ॥ २४ ॥
अशक्नुवंस्तद्विहं मुञ्चन् वाष्पकलां मुहुः ।
आसिञ्चन्नम्र यत्सेति नेत्रोर्दिदुहितुः शिरसाः ॥ २५ ॥
आमन्यन् तं मुनिवरमनुज्ञातः सहानुगः ।
प्रतस्थे रथमास्थाय सभार्यः स्वपुरं नृपः ॥ २६ ॥
उभयोर्ऋषिकुल्यायाः सरस्वत्याः सरोधसोः ।
त्रयीणामुपशान्तानां पश्यन्नाश्रमसम्पदः ॥ २७ ॥

तमायान्तमभिप्रेत्य ब्रह्मावर्तं प्रजाः पतिम् ।
गीतसंस्तुतिवादित्रैः प्रत्युदीयुः प्रहर्षिताः ॥ २८ ॥
वर्हिष्मती नाम पुरी सर्वसम्पत्समन्विता ।
न्यपतन् यत्र रोमाणि यज्ञस्याङ्गं विधुन्वतः ॥ २९ ॥
कुशकाशास्त एवासल्लसद्भरितवर्चसः ।
कपयो धैः पराभाज्य यज्ञघ्नान् यज्ञमीजिरे ॥ ३० ॥
कुशकाशमपं वर्हिरास्तीर्य भगवान् मनुः ।
अयजद् यज्ञपुरुषं लब्धं स्थानं यतो ददम् ॥ ३१ ॥
वर्हिष्मती नाम पुरी निर्विशय सुखमावसत्
तस्यां प्रविष्टो भयनं तापत्रयविनाशनम् ।
सभार्यः सप्रजः कामान् बुभुजेऽन्याविरोधतः ॥ ३२ ॥
संगीयमानसत्कीर्तिः सखीभिः सुरगायकैः ।
प्रत्यूषेण्यनुवद्रेन हृदा शृण्वन् हरेः कथाः ॥ ३३ ॥
निष्णातं योगम्रायासु मुनिं स्वायुम्भुवं मनुम् ।
यदा संसयितुं भोगा न शेकुर्भगवत्परम् ॥ ३४ ॥
अयातयामास्तस्यासन् यामाः स्वान्तरयापनाः ।
शृण्वतो ध्यायतो विष्णोः कुर्वतो ब्रुवतः कथाः ॥ ३५ ॥
स एवं स्वान्तरं निन्ये युगानामेकसप्ततिम् ।
वासुदेवप्रसङ्गेन परिभूतगतित्रयः ॥ ३६ ॥
शारीरा मानसा दिव्याः पर्यासे ये च मानुषाः ।
भौतिकाश्च कथं क्लेशा वाधन्ते हरिसंश्रयम् ॥ ३७ ॥
यः पृष्टो मुनिभिः प्राह धर्मान् नानाविधान् शुभान् ।
नृणां वर्णाश्रमाणां च सर्वभूतहितः सदा ॥ ३८ ॥
एतन् त आदिराजस्य मनोश्चरितमद्भुतम् ।
वर्णितं वर्णनीयस्य तदपत्योदयं शुणु ॥ ३९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—
पितृभ्यां प्रस्थितं साध्वी पतिमिद्विनकाविदा ।
नित्यं पर्यचरन् प्रीत्या भवानीय भवं प्रभुम् ॥ १ ॥

विस्मयेणात्मशीचेन गौरवेण तमेन च ।
शुश्रूषा सौहृदेन यात्रा मधुरया प्रभो ॥ २ ॥

विमृज्य कामं दम्भं च द्वेषं लोभमप्यं मदम् ।
 अप्रमत्तोद्यता नित्यं तेजीयांसमतोपयत् ॥ ३ ॥
 स धे देवार्पित्यस्तां मानवीं समनुव्रताम् ।
 देवाद् गरीयसः पत्न्युराशासानां महाशिषः ॥ ४ ॥
 कालेन भूयसा क्षामां कर्शिनां व्रतचर्या ।
 प्रेमगद्गदया वाचा पीडितः कृपयाऽब्रवीत् ॥ ५ ॥
 तुष्टोऽहमय तव मानिनि मानदायाः
 शुभ्रपया परमया परया च भक्त्या ।
 यो देहिनामयमतीत्य सुहृन् स्वदेहो
 नापेक्षितः समुचितं क्षयितुं यदर्थं ॥ ६ ॥
 या मे स्वधर्मनिरतस्य तपःसमाधि-
 वियात्मयोगविजिता भगवत्प्रसादात् ।
 तामेव ते मदनुभावनयाऽवरुद्धां
 हर्षिं प्रपश्य वितराम्यभयामशोकाम् ॥ ७ ॥
 अन्ये पुनर्भगवतो भुव उद्दिनृम्भ-
 विभ्रंशितार्थरचनाः किमुरुक्रमस्य ।
 सिद्धासि भूक्ष विभवान् निजधर्मदेहान्
 दिव्यान् नरेन्दुरधिगान् नृपविक्रियाभिः ॥ ८ ॥
 मैत्रेय उवाच-
 एवं ब्रुवाणमवलाऽखिलयोगमाया-
 वियाविचक्षणमवेत्य गताधिरासीत् ।
 सप्रश्रयप्रणयविह्वलया गिरिषा
 ग्रीडावलोकितसद्वसिताननाऽऽह ॥ ९ ॥
 देवहूतिरुवाच-
 राज्ञं तव द्विजवृषेतदमोघयोग-
 मायाधिपे त्वयि विभो तदवेमि भर्तः ।
 यस्तेऽभ्यधापि समयः सकुदहसद्गो
 भूयाद् गरीयसि गुणप्रसवः सतीनाम् ॥ १० ॥
 तत्रेति कृत्यमुपशिक्ष यथोपदेशं
 येनैव मे कर्शितोऽतिरिक्तयात्मा ।
 सिध्येत ते कृतमनोभवधर्पितायाः
 कामस्तदीश भवनं सदृशं विचक्ष्व ॥ ११ ॥

मैत्रेय उवाच-

प्रियायाः प्रियमन्विच्छन् कर्दमो योगमास्थितः ।
 विमानं कामगं क्षतस्तर्होवाविरचीकरत् ॥ १२ ॥
 सर्वकामदुषं दिव्यं सर्वत्रसमन्वितम् ।
 सर्वहृद्युषचपोदकं मणितस्तम्भोरुपस्कृतम् ॥ १३ ॥
 दिव्योपस्करणोपेतं सर्वकालसुखावहम् ।
 पट्टिकाभिर्विचित्राभिः पताकाभिरलंकृतम् ॥ १४ ॥
 स्रग्भिर्विचित्रमालाभिर्मञ्जुसिञ्जत् पङ्क्तिभिः ।
 दुकूलश्रीमकौशोर्धेयैर्नानावस्त्रैर्विराजितम् ॥ १५ ॥
 उपर्युपरि विन्यस्तनिलयेषु पृथक् पृथक् ।
 क्लृप्तैः कशिपुभिः कान्तं पर्यङ्मयजनासनेः ॥ १६ ॥
 तत्र तत्र विनिक्षिप्तनानाशिल्पोपशोभितम् ।
 महामरकतस्थल्या जुष्टं विद्रुमवेदिभिः ॥ १७ ॥
 द्वास्तु विद्रुमदेहत्या भातं यज्ञक्रपादिमत् ।
 शिखरेविन्द्रीनीलेषु हेमकुम्भैरधिष्ठितम् ॥ १८ ॥
 चक्षुष्मत्यग्रगायैर्वज्रभिषिपु निर्मितैः ।
 जुष्टं विचित्रवैतानैर्महाहैर्हैमतोरणैः ॥ १९ ॥
 हंसपारावतव्रातैस्तत्र तत्र निकूजितम् ।
 कृत्रिमान् मन्यमानैः स्वानपिरुहाविरुह्य च ॥ २० ॥
 विहारस्थानशयनसंवेशप्राङ्गणान्निरीः ।
 यथोपगोपं रचितैर्विस्मापनमिवात्मनः ॥ २१ ॥
 इदम् गृहं तत् पश्यन्तीं नातिप्रीतेन चेतसा ।
 सर्वभूताशयाभिज्ञः प्रायोचत् कर्दमः स्वयम् ॥ २२ ॥
 निमज्जाम्बिन् हृदे भीरु विमानमिदमारुह ।
 इदं शुकृकृतं तीर्थमाशिषामाप्तये नृणाम् ॥ २३ ॥
 सा तद् भर्तुः समादाय यवः कुवलपेक्षणा ।
 सरजं विभ्रती वासो येणीभूतांश्च मूर्धजान् ॥ २४ ॥
 अन्नं च मलपट्टेन संच्यन्नं शयलस्ननम् ।
 आचिवेश सरस्यात्याः सरः शिवजलाशयम् ॥ २५ ॥
 साऽन्तः सरसि वेशमस्थाः शतानि दश कन्यकाः ।
 सर्वाः केशोरवयसो ददशौत्यलगन्धयः ॥ २६ ॥

तां दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय प्रोचुः प्राञ्जलयः स्त्रियः ।
 वयं कर्मकरीस्तुभ्यं शाधि नः करवाम किम् ॥ २७ ॥

स्नानेन तां महाहर्षेण स्नापयित्वा मनस्विनीम् ।
 दुक्ले निर्मले नूत्ने ददुरस्यै च मानद ॥ २८ ॥

भूषणानि परार्थानि वरीयांसि युमन्ति च ।
 अन्नं सर्वगुणोपेतं पानं चैवामृतासवम् ॥ २९ ॥

अथादर्शो स्वमात्मानं स्रविणिं विरजाम्बरम् ।
 विरजं कृतस्वस्त्ययनं कन्याभिर्वहुमानितम् ॥ ३० ॥

स्नातं कृतशिरःस्नानं सर्वाभरणभूषितम् ।
 निष्कप्रीवं बलपिनं कूजत्काञ्चननूपुरम् ॥ ३१ ॥

श्रोण्योरध्यस्तया काञ्चया काञ्चन्या बहुरत्नया ।
 हारेण च महाहर्षेण रुचकेन च भूषितम् ॥ ३२ ॥

सुभुवा सुदता क्षृण्वस्त्रिधापाद्रेन चक्षुषा ।
 पद्मकोशस्यूधा नीलेतरकैश्च तसन्मुखम् ॥ ३३ ॥

यदा सस्मार ऋषभमृषीणां दयितं पतिम् ।
 तत्र चास्ते सह स्त्रीभिर्यत्रास्ते स प्रजापतिः ॥ ३४ ॥

भर्तुः पुरस्तादात्मानं स्त्रीसहस्रवृत्तं तदा ।
 निशाम्य तयोगगतिं संशयं प्रत्यपद्यत ॥ ३५ ॥

स तां कृतमलस्नानां विभ्राजन्तीमपूर्ववत् ।
 आत्मनो विभ्रतीं रूपं संवीतरुचिरस्तनम् ॥ ३६ ॥

विद्याधरीसहस्रेण सेव्यमानां सुवाससम् ।
 जातभावो विमानं तदारोहयदमित्रहन् ॥ ३७ ॥

तस्मिन्ब्रह्ममहिमा प्रिययाऽनुपक्तो
 विद्याधरीभिरुपचीर्णवपुर्विमाने ।
 यन्नाज उक्तचक्र उद्वृणपानवीच्य-
 स्ताराभिरावृत इवोदुपतिर्नभस्स्थः ॥ ३८ ॥

तेनाल्लोकपथिहारकुलाचलेन्द्र-
 द्राणीष्वनद्रसस्रमास्तसोभगासु ।
 सिद्धैर्नुतो युपुनिपातशिवस्यनासु
 रेमे चिरं धनदयहलनावरूपी ॥ ३९ ॥

धैर्यम्भके सुरवने नन्दने पुष्पभद्रके ।
 मानसे चैत्रार्ये च स रेमे रामया सह ॥ ४० ॥

भ्राजिष्णुना विमानेन कामगेन महीयसा ।
 वैमानिकानत्यशेत चरन् लोकान् यथानिलः ॥ ४१ ॥

किं दुरापादनं तेषां पुंसामुरामचेतसाम् ।
 यैराश्रितस्तीर्षपदश्चरणो व्यसनात्ययः ॥ ४२ ॥

प्रेक्षयित्वा भुवो गोलं पट्यै यावान् स्वसंस्थया ।
 बह्वाश्रयं महायोगीं स्वाश्रमाय न्यवर्तत ॥ ४३ ॥

विभज्य नवधाऽऽत्मानं मानवीं सुरतोत्सुकाम् ।
 रामां निरमयन् रेमे वर्षपूगान् मुहूर्तवत् ॥ ४४ ॥

तस्मिन् विमान उत्कृष्टं शय्यां रतिकरीं श्रिता ।
 न चाबुद्धयत तं कालं पत्याऽऽपीच्येन सद्गता ॥ ४५ ॥

एवं योगानुभावेन दम्पत्यो रममाणयोः ।
 शतं व्यतीयुः शरदः कामलालसयोर्मनाक् ॥ ४६ ॥

तस्यामाधत्त रेतस्तां भावयन्नात्मनाऽऽत्मयित् ।
 नवधा विधाय रूपं स्यं सत्यसंकल्पविद् विभुः ॥ ४७ ॥

ततस्ताः सुपुत्रे सद्यो देवहूतिः स्त्रियः प्रजाः ।
 सर्वास्ताश्चरुसर्वाद्रव्यो लोहितोत्पलगन्धयः ॥ ४८ ॥

पतिं सा प्रव्रजिष्यन्तं तदाऽऽलक्ष्योशती सती ।
 स्मयमाना विह्वलेन हृदयेन विदूयता ॥ ४९ ॥

लिखन्त्यधोमुखी भूमिं पदा नखमणिश्रिया ।
 उवाच ललितां वाचं निरुध्याश्रुक्लां शनैः ॥ ५० ॥

सर्वं तद् भगवान् मह्यमुपोवाह प्रतिश्रुतम् ।
 अथापि मे प्रपन्नाया अभयं दातुमर्हसि ॥ ५१ ॥

ब्रह्मन् दुहितृभिस्तुभ्यं विमृश्याः पतयः समाः ।
 कश्चित् स्यान्मे विशोकाय त्वयि प्रव्रजिते वनम् ॥ ५२ ॥

एतावताऽनं कालेन व्यतिक्रान्तेन मे प्रभो ।
 इन्द्रियार्थप्रसङ्गेन परित्यक्तपरात्मनः ॥ ५३ ॥

इन्द्रियार्थेषु सज्जन्या प्रसङ्गस्त्वयि मे कृतः ।
 अजानन्त्या परं भावं तथाप्यस्त्वभवाय मे ॥ ५४ ॥

संयोगः संसृतेर्हेतुरस्तस्य विहितो धिया ।
 स एव साधुषु कृतो निःसङ्गत्वाय कल्पते ॥ ५५ ॥

नेह यत् कर्म धर्माय न विरागाय कल्पते ।
न तीर्थपदसेवायै जीवन्नपि मृतो हि सः

॥ ५६ ॥

साहं भगवतो नूनं वञ्चिता मायया दृढम् ।

या त्वां विमुक्तिदं प्राप्य न मुमुक्षे ह वन्धनात् ॥ ५७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—

निर्वेदवादिनीमेषं मनोर्दुहितरं मुनिः ।

दयालुः शालिनीमाह शुक्लाभिष्याहृतं स्मरन्

॥ १ ॥

ऋषिरुवाच—

मा स्त्रिदो राजपुत्रीत्यमात्मनं प्रत्यनिन्दिते ।

भगवांस्तेऽधुरो गर्भमदूरात् संप्रपत्स्यते

॥ २ ॥

धृतव्रता सुभद्रं ते दमेन नियमेन च ।

तपोद्रविणदानैश्च श्रद्धया चेधरं भज

॥ ३ ॥

स त्वयाऽऽराधितः शुक्लो वितन्वन् मामकं यशः ।

छत्ता ते हृदयग्रन्थिमोदयं ब्रह्मभावनः

॥ ४ ॥

मैत्रेय उवाच—

देवहूत्यपि संदेशं गौरवेण प्रजापतेः ।

सम्यक् श्रद्धाय पुरुषं कूटस्थमभजद् गुरुम्

॥ ५ ॥

तस्यां बहुतिथे काले भगवान् मधुसूदनः ।

कार्दमं वीर्यमापन्नो जज्ञेऽग्निर्वि दारुणि

॥ ६ ॥

अवादयंस्तदा ज्योतिं वादित्राणि घनापनाः ।

गायन्ति तं स्म गन्धर्वा नृत्यन्त्यप्सरसो मुदा

॥ ७ ॥

पेतुः सुमनसो दिव्याः सेचरैरपवर्जिताः ।

प्रसेदुश्च दिशः सर्वा अम्भांसि च मनांसि च

॥ ८ ॥

तत् कर्दमाश्रमपदं सरस्वत्या परितुतम् ।

स्वयम्भूः साधुमृषिभिर्मरीच्यादिभिरभ्यात्

॥ ९ ॥

भगवन्तं परं ब्रह्म सत्त्वेनांशेन शत्रुहन् ।

तत्सत्त्वान्निविशत्यै जातं विद्वानजः स्वराट्

॥ १० ॥

सभाजयन् विशुद्धेन व्रतसा तच्चिकीर्षितम् ।

ग्रहप्यमाणैरसुभिः कर्दमं चेदमभ्यधात्

॥ ११ ॥

प्रत्योपाय—

त्वया मेऽपचितिस्तान् कल्पिता निर्व्यलीकतः ।

यन्मे सङ्गृहे वाक्यं भवान् मानद मानयन्

॥ १२ ॥

एतावत्येव शुश्रूषा कार्या पितरि पुत्रकैः ।

वादमित्यनुमन्येत गौरवेण गुरोर्वचः

॥ १३ ॥

इमा दुहितरः सत्यस्तव वत्स सुमध्यमाः ।

सर्गमेताः प्रभाविः स्वेर्वृहपिप्यन्ति नैकधा

॥ १४ ॥

अतस्त्वमृषिमुख्येभ्यो यथाशीलं यथाकृचि ।

आत्मजाः परिदेह्यस्त्रिंशन्मृणीहि यशो भुवि

॥ १५ ॥

वेदाहमायं पुरुषमवतीर्णं स्वमायया ।

भूतानां शोषधिं देहं विभ्राणं कपिलं मुनिम्

॥ १६ ॥

ज्ञानविज्ञानयोगेन कर्मणामुद्धरंश यः ।

हिरण्यकेशः पद्माक्षः पद्ममुद्रापदाम्बुजः

॥ १७ ॥

एष मानवि ते गर्भं प्रविष्टः कैटभाईनः ।

अविद्यासंशयग्रन्थिं छित्त्वा गां विचरिष्यति

॥ १८ ॥

अयं सिद्धगणाधीशः साङ्गत्वाचार्यैः सुसम्मतः ।

लोके कपिल इत्याख्यां गन्ता ते कीर्तिवर्धनः

॥ १९ ॥

मैत्रेय उवाच—

तावाधास्य जगत्पृष्टा कुमारैः सहनारदः ।

हंसो हंसेन यानेन स्वधाम प्रत्यपद्यत

॥ २० ॥

गते शतधृती क्षत्तः कर्दमस्तेन चोदितः ।

योपदिष्टं स्वदुहितुः प्रादाद् विश्वसृजां ततः

॥ २१ ॥

मरीचये कलां प्रादादनसूयामधात्रये ।

श्रद्धामद्रिरसेऽयच्छत् पुलस्त्याप इविर्भुवम्

॥ २२ ॥

पुनहाप गतिं युक्तां क्रतवे च क्रियां सतीम् ।

त्वातिं च भृगवेऽयच्छद् वसिष्ठायाप्यरुन्धतीम्

॥ २३ ॥

अधर्वणेऽददाच्छान्तिं यया यज्ञो वितन्यते ।

विश्वर्षभान् कृतोद्वाहान् सदारान् समलालयन्

॥ २४ ॥

ततस्त कपयः क्षत्तः कृतदारा निमन्त्र्य तम् ।

श्रानिष्ठन् नन्दमापनाः स्वं स्वमाश्रमण्डलम्

॥ २५ ॥

स चावतीर्णं त्रियुगमाज्ञाय विपुधर्पभम् ।		एतन्मे जन्म लोकेऽस्मिन् मुमुक्षुणां दुराशयात् ।	
विविक्त उपसङ्गम्य प्रणम्य समभाषत ॥ २६ ॥	॥ २६ ॥	प्रसंख्यानाय तत्त्वानां समत्वायात्मदर्शिनाम् ॥ २६ ॥	॥ २६ ॥
अहो पापच्यमानानां निरपे स्वैरमङ्गलैः ।		एष आत्मपथोऽन्यको नष्टः कालेन भूयसा ।	
कालेन भूयसा नूनं प्रसीदन्तीह देवताः ॥ २७ ॥	॥ २७ ॥	तं प्रवर्तयितुं देहमिमं विद्धि मया भृतम् ॥ २७ ॥	॥ २७ ॥
वहुजन्मविषकेन सम्मग्ं योगसमाधिना ।		गच्छ कामं मयाऽऽपृष्टो मयि संन्यस्तकर्मणा ।	
द्रष्टुं यतन्ते यतयः शून्यागारेषु यत्नदम् ॥ २८ ॥	॥ २८ ॥	जित्वा सुदुर्जयं मृत्युममृतत्वाय मां भज ॥ २८ ॥	॥ २८ ॥
स एव भगवानव्य हेननं नगणप्य नः ।		मामात्मानं स्वयंज्योतिः सर्वभूतगुहाशयम् ।	
गृहेषु जातो ग्राम्याणां यः स्वानां पक्षपोषणः ॥ २९ ॥	॥ २९ ॥	आत्मन्येवात्मना यीक्ष्य विशोकोऽभयमृच्छसि ॥ २९ ॥	॥ २९ ॥
स्वीयं वाक्यमृतं कर्तुमवतीर्णोऽसि मे गृहे ।		विश्वमेतद्धि शास्त्रेण विज्ञायात्मानमीश्वरम् ।	
चिकीर्षुर्भगवच्छर्म भक्तानामभिवर्धनः ॥ ३० ॥	॥ ३० ॥	मुनिः शान्तमनोवाक्यस्तदा नरूपात्युपप्लवः ॥ ३० ॥	॥ ३० ॥
तान्येव तेऽभिरूपाणि रूपाणि भगवंस्तव ।		मात्र आध्यात्मिकीं विद्यां शमनीं सर्वकर्मणाम् ।	
यानि यानीह रोचन्ते स्वजनानामरूपिणः ॥ ३१ ॥	॥ ३१ ॥	वितरिष्ये यया चासी भयं चातितरिष्यति ॥ ३१ ॥	॥ ३१ ॥
त्वां सूरिभिस्तत्त्वबुभुत्सयाऽद्धा		मेत्रेय उवाच—	
सदाभिवादाहंणपादपीठम् ।		एवं समुदितस्तेन कपिलेन प्रजापतिः ।	
ऐश्वर्यवैराग्ययशोऽवबोध-		दक्षिणीकृत्य तं प्रीतो वनमेव जगाम ह ॥ ३२ ॥	॥ ३२ ॥
वीर्यश्रिया पूर्णमहं प्रपद्ये ॥ ३२ ॥	॥ ३२ ॥	व्रतं स आस्थितो मीनमात्मैकशरणो मुनिः ।	
परं प्रधानं पुरुषं महान्तं		निःसङ्गो व्यचरत् क्षोणीमनग्रिरनिकेतनः ॥ ३३ ॥	॥ ३३ ॥
कालं कविं त्रिवृतं लोकपालम् ।		मनो ब्रह्मणि युञ्जानो यत् तत् सदसतः परम् ।	
आत्मानुभूत्याऽनुगतप्रपञ्चं		गुणावभासे विगुण एकभक्त्याऽनुभाषिते ॥ ३४ ॥	॥ ३४ ॥
स्यच्छन्दशक्तिं कपिलं प्रपद्ये ॥ ३३ ॥	॥ ३३ ॥	निरहङ्गुतिर्निर्ममश्च निर्द्वन्द्वः समदृक् स्वदृक् ।	
तं त्वाऽभिपुच्छेऽद्य पतिं प्रजानां		प्रत्यग्रः शान्तधीर्धरः प्रशान्तोर्मिरिबोदधिः ॥ ३५ ॥	॥ ३५ ॥
त्वयाऽवतीर्णेन उताप्तकामः ।		आत्मानं सर्वभूतेषु भगवन्तमवस्थितम् ।	
परित्राजो पदवीमास्थितोऽहं		अपश्यत् सर्वभूतानि भगवत्यपि चात्मनि ॥ ३६ ॥	॥ ३६ ॥
चरिष्ये त्वां हृदि युञ्जन् विशोकः ॥ ३४ ॥	॥ ३४ ॥	वासुदेवे भगवति सर्वज्ञे प्रत्यागात्मनि ।	
भगवन्नुवाच—		परेण भक्तिभावेन लब्धात्मा मुक्तबन्धनः ॥ ३७ ॥	॥ ३७ ॥
मया प्रोक्तं हि लोकस्य प्रमाणं सत्यलौकिके ।		इच्छाद्वेषविहीनेन सर्वत्र समचेतसा ।	
अधाजनि मया तुभ्यं यदबोचमृतं मुने ॥ ३५ ॥	॥ ३५ ॥	भगवद्भक्तियोगेन प्राप्तो भागवतीं गतिम् ॥ ३८ ॥	॥ ३८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

अथ षड्विंशोऽध्यायः

राजोवाच-

कपिलस्तत्त्वसंख्याता भगवानात्ममायया ।

जातः स्वयमजः साक्षादान्मप्रज्ञमये नृणाम् ॥ १ ॥

अहंस्य धर्मिणां पुंसां गरिष्णः सर्वयोगिनाम् ।

विश्रुती श्रुतदेवस्य भूरि नृप्यन्ति मेऽसवः ॥ २ ॥

यद् यद् विधत्ते भगवान् स्वच्छन्दात्माऽऽत्ममायया ।

तानि मे श्रद्धाधानस्य कीर्तन्यान्नुकीर्तय ॥ ३ ॥

शुक उवाच-

द्वैपायनसखार्धचं मैत्रेयो भगवांस्तथा ।

प्राहेनं विदुरं प्रीत आन्वीक्षिष्यां प्रचोदितः ॥ ४ ॥

पितरि प्रस्थितेऽरण्यं मातुः प्रियचिकीर्षया ।

तस्मिन् विन्दुसंरंवात्सीद् भगवान् कपिलः किल ॥ ५ ॥

तमासीनमकर्मणं तत्त्वमार्गाग्रदर्शनम् ।

स्वसुतं देवहूत्याह धातुः संस्मरती बचः ॥ ६ ॥

देवहूतिरुवाच-

निर्विण्णाऽतितरां भूमजसदिन्द्रियतर्पणात् ।

येन संभाव्यमानेन प्रपन्नाऽन्धतमः प्रभो ॥ ७ ॥

तस्य त्वं तमसोऽन्धस्य दुष्पारस्याथ पारगः ।

सखधुर्जन्मनामन्ते तथ्यं मे त्वदनुग्रहान् ॥ ८ ॥

य आयो भगवान् पुंसामीश्वरो वै भवान् किल ।

लोकस्य तमसाऽन्धस्य बधुः सूर्य इवोदितः ॥ ९ ॥

अथ मे देव संमोहमपाक्रुपुं त्यमर्हसि ।

योऽवग्रहोऽहं ममेतीत्येतस्मिन् योजितस्त्वया ॥ १० ॥

तं त्वा गताऽहं शरणं शरण्यं

स्वभृत्यसंसारतरोः कुठारम् ।

जिज्ञासया प्रकृतेः पूरूपस्य

नमामि सद्धर्मविदां वरिष्ठम् ॥ ११ ॥

मैत्रेय उवाच-

इति स्वमातुर्निरवयमीप्सितं

निशम्य पुंसामपवर्गचोदनम् ।

धिषाऽभिनन्यात्मयतां सतां गति-

र्वभाष ईषत् स्मितशोभिताननः ॥ १२ ॥

भगवानुवाच-

योग आध्यात्मिकः पुंसां मतो निःश्रेयसाय मे ।

अत्यन्तोपरतिन्यत्र दुःखस्य च सुखस्य वै ॥ १३ ॥

तमिमं ते प्रवक्ष्यामि यमबोचं पुराऽनये ।

ऋषीणां श्रोतुकामानां योगमुर्वद्वनैपुणम् ॥ १४ ॥

चेतः सत्त्वस्य बन्धाय मुक्तये चात्मनो मतम् ।

गुणेषु सक्तं बन्धाय रतं वा पुंसि मुक्तये ॥ १५ ॥

अहंममाभिमानांत्येः कामलोभादिभिर्मलैः ।

वीतं यदाऽऽत्मनः शुद्धमदुःखमसुखं समम् ॥ १६ ॥

तदा पुरुष आत्मानं केवलं प्रकृतेः परम् ।

निरन्तरं स्वयंज्योतिरणिमानमखण्डितम् ॥ १७ ॥

ज्ञानवैराग्ययुक्तेन भक्तियोगेन चात्मना ।

परिप्रयत्नुदासीनां प्रकृतिं च हतोजसम् ॥ १८ ॥

न युज्यमानया भक्त्या भगवत्पत्नित्वात्मनि ।

सदृशोऽस्ति शिवः पन्था योगिनां ब्रह्मसिद्धये ॥ १९ ॥

प्रसङ्गमजरं पाशमात्मनः कवयो विदुः ।

स एव साधुषु कृतो मोक्षद्वारमपावृतम् ॥ २० ॥

नितिश्वः कारुणिका मुहुदः सर्वदेहिनाम् ।

अजातशत्रवः शान्ताः साधवः साधुभूषणाः ॥ २१ ॥

मप्यनन्येन भावेन भक्तिं कुर्वन्ति ये हृदाम् ।

मत्कृते त्यक्तकर्माणस्त्यक्तस्वजनबान्धवाः ॥ २२ ॥

मदाश्रयाः कपा मृष्टाः शृण्वन्ति कथयन्ति च ।

तपन्ति विविधांस्तपानैकात्म्यगतचेतसः ॥ २३ ॥

त एते साधवः साध्वि सर्वसङ्गविवर्जिताः ।

सद्गतेष्वथ ते प्रार्थ्यः सद्गदोषहरा हि ते ॥ २४ ॥

सतां प्रसङ्गान्मम वीर्यसम्पदो

भवन्ति हृत्कर्णरसायनाः कपाः ।

तद्भोषणादाथपवर्गवर्त्मनि

श्रद्धावती भक्तिरनुक्रमिष्यति ॥ २५ ॥

भक्त्या पुमान् जातविराग ऐन्द्रियाद्
दृष्टुतात्मद्रविणानुचिन्तया ।
चित्तस्य यत्तो ग्रहणे योगयुक्तो
यतिष्यते ऋजुभिर्योगमार्गैः ॥ २६ ॥

असेवयाऽयं प्रकृतेर्गुणानां
ज्ञानेन वैराग्यविजृम्भितेन ।
योगेन मर्यापितया च भक्त्या
मां प्रत्यगात्मानमिहावरुन्धे ॥ २७ ॥

देवहूतिरुवाच—
का चित् त्वर्यापिता भक्तिः कीदृशी मम गोचरा ।
यया पदं ते निर्वाणमञ्जसा प्राप्नुयामहम् ॥ २८ ॥

यो योगो भगवत्प्राप्ति निर्वाणान्तरात्मस्त्वयोदितः ।
कीदृशः कति चाङ्गानि यतस्तत्त्वावबोधनम् ॥ २९ ॥

तदेतन्मे विजानीहि यथाऽहं मन्दधीहीरे ।
सुखं बुद्धयेय दुर्वोधं योषा भवदनुग्रहात् ॥ ३० ॥

मेत्रेय उवाच—
विदित्वाऽर्थं कपिलो मातुरित्थं
जातस्त्रेहो यत्र तन्वाऽभिजातः ।
तत्त्वाभ्यायं यत् प्रवदन्ति साङ्ग्यं
प्रावोचद् वै भक्तिवितानयोगम् ॥ ३१ ॥

भगवानुवाच—
देवानां गुणलिङ्गानामानुभाविककर्मणाम् ।
सत्त्व एवैकमनसो वृत्तिः स्वाभाविकी तु या ॥ ३२ ॥

अनिमित्ता भगवति भक्तिः सिद्धेर्गरीयसी ।
जरयन्त्याशु या कोशं निगीर्णमनलो यथा ॥ ३३ ॥

नैकात्म्यतां मे स्पृहयन्ति केचि-
न्मत्पादसेवाभिरता मदीहाः ।
येऽन्योन्यतो भागवताः प्रसज्य
सम्भ्राजयन्ते मम पीरुपाणि ॥ ३४ ॥

पश्यन्ति मे ते रुचिराण्येव सन्तः
प्रसन्नवक्त्रारुणलोचनानि ।
रूपाणि दैत्यासुविनाशनानि
साकं वाचं स्पृहणीयां वदन्ति ॥ ३५ ॥

तैर्दर्शनीयावयवैरुदार-
विलासहासेशितवामरसूक्तैः ।
हृतात्मनो हृत्प्राणस्य भक्ति-
मन्विच्छतो गतिमण्णीं प्रयुञ्जे ॥ ३६ ॥

अथो विभूतिं मम मायया चिता
मैश्वर्यमष्टाङ्गमनुप्रवृत्तम् ।
श्रियं न देवी स्पृहयन्ति भद्रां
परस्य मे तेऽमुचते हि लोके ॥ ३७ ॥

न कर्हिचिन्मत्पराः शान्तरूपा
नरूप्यन्ति मे नोऽनिमिषो लेटि हेतिः ।
येषामहं प्रिय आत्मा सुतश्च
सखा गुरुः सुहृदो देवमिष्टम् ॥ ३८ ॥

इमं लोकं तथैवामुमात्मानमुभयापिनम् ।
आत्मानमनु ये चेमे ये राघः पशवो गृहाः ॥ ३९ ॥

विसृज्य सर्वानन्यांश्च मामेवं विश्वतोमुखम् ।
भजन्यनन्यया भक्त्या तान् मृत्योरतिपारये ॥ ४० ॥

नान्यत्र मद् भगवतः प्रधानपुरुषेश्वरात् ।
आत्मनः सर्वभूतानां भयं तीव्रं निवर्तते ॥ ४१ ॥

मद्भयाद् वाति बालोऽयं सूर्यस्तपति मद्भयात् ।
वर्षतीन्द्रो दहन्यग्रिमृत्युधरति मद्भयात् ॥ ४२ ॥

ज्ञानवैराग्ययुक्तेन भक्तियोगेन योगिनः ।
क्षेमाय पादमूलं मे प्रविशान्त्यकुलोभयम् ॥ ४३ ॥

एतावानेव लोकेऽस्मिन् पुंसां निःश्रेयसोदयः ।
तीव्रेण भक्तियोगेन मनो मर्यापितं स्थितम् ॥ ४४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे षड्विंशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

भगवानुवाच-

अथ ते समग्रवक्ष्यामि तत्त्वानां लक्षणं पुण्यम् ।

यद् विदित्वा विमुच्येत पुरुषः प्राकृतेर्गुणैः ॥ १ ॥

ज्ञानं निःश्रेयसार्थाय पुरुषस्थात्मदर्शनम् ।

यदाहुर्वर्णये तत् ते हृदयग्रन्थिभेदनम् ॥ २ ॥

अनादिरात्मा पुरुषो निर्गुणः प्रकृतेः परः ।

प्रत्यग्धामा स्वयंज्योतिर्विशं येन समन्वितम् ॥ ३ ॥

न जानो न म्रियेतात्मा स हि देहायुषाधिभिः ।

निमित्तैरात्ततद्दर्मा यथा स्वप्ने तदीक्षिता ॥ ४ ॥

स एव प्रकृतिं सूक्ष्मां देवीं गुणमयीं विभुः ।

यदृच्छयैवोपगतामभ्यषयत लीनया ॥ ५ ॥

गुणैर्विचित्राः सृजतीं सरूपाः प्रकृतिं प्रजाः ।

विलोक्य मुमुढे सयः स इह ज्ञानगह्वरा ॥ ६ ॥

एवं पराभिधानेन कर्तृत्वं प्रकृतेः पुमान् ।

कर्मसु क्रियमाणेषु गुणैरात्मनि मन्यते ॥ ७ ॥

तदस्य संसृतिर्वन्धः पारतन्त्र्यं च तत्कृतम् ।

भवत्यकर्तुंरीशस्य साक्षिणो निर्वृतात्मनः ॥ ८ ॥

कार्यकारणकर्तृत्वे कारणं प्रकृतिं विदुः ।

भोक्तृत्वे सुखदुःखानां पुरुषः प्रकृतेः परः ॥ ९ ॥

देवहूतिरुवाच-

प्रकृतेः पुरुषस्यापि लक्षणं पुरुषोत्तम ।

ब्रूहि कारणयोरस्य सदसच यदात्मकम् ॥ १० ॥

भगवानुवाच-

यत् तत् त्रिगुणमव्यक्तं नित्यं सदसदानमकम् ।

प्रधानं प्रकृतिं प्राहरविशेषं विशेषवत् ॥ ११ ॥

पञ्चभिः पञ्चभिर्ब्रह्म चतुर्भिर्दशभित्तया ।

एतच्चतुर्विंशतिकं गणं प्राधानिकं विदुः ॥ १२ ॥

महाभूतानि पञ्चैव भूरापोऽग्निर्मरुतभः ।

तन्मात्राणि च तावन्ति गन्धादीनि मतानि मे ॥ १३ ॥

इन्द्रियाणि दश श्रोत्रं त्वग्गृह्णरसननासिकम् ।

याक् करी चरणी मेदं पापुर्दशम उच्यते ॥ १४ ॥

मनो बुद्धिरहङ्कारश्चित्तमित्यन्तरात्मनः ।

चतुर्धा लक्ष्यते भेदो वृत्त्या लक्षणरूपया ॥ १५ ॥

एतावानेव संख्यातो ब्रह्मणः सगुणस्य हि ।

सन्निवेशो मया प्रोक्तो यः कालः पञ्चविंशकः ॥ १६ ॥

प्रभावं पीरुषं प्राहुः कालमेकं यतो भयम् ।

अहङ्कारविमूढस्य कर्तुः प्रकृतिमीयुषः ॥ १७ ॥

प्रकृतेर्गुणसाम्यस्य निर्विशेषस्य मानयि ।

वेष्टा यतः स भगवान् काल इत्युपलक्षितः ॥ १८ ॥

अन्तः पुरुषरूपेण कालरूपेण यो वहिः ।

समन्वेत्येष सत्त्वानां भगवानात्ममापया ॥ १९ ॥

देवान् क्षुभितधर्मिण्यां स्वस्यां योनीं परः पुमान् ।

आपन्नं वीर्यं साऽसूत महत्तत्त्वं हिरण्यमयम् ॥ २० ॥

विश्वमात्मगतं व्यञ्जन् कूटस्थो जगदद्भुतः ।

स्वतेजसाऽपिबन् तीव्रमात्मप्रस्थापनं तमः ॥ २१ ॥

यत् तत् सत्त्वगुणं स्वच्छं शान्तं भगवतः पदम् ।

यदाहुर्वासुदेवाख्यं चित्तं तन्महदात्मकम् ॥ २२ ॥

स्वच्छत्त्वमविकारित्वं शान्तत्त्वमिति चेतसः ।

वृत्तिभिलक्ष्णं प्रोक्तं यथाऽपि प्रकृतिः परा ॥ २३ ॥

महत्तत्त्वाद् विकर्वाणाद् भगवद्दीप्यसम्भवात् ।

क्रियाशक्तिरहङ्कारस्त्रिविधः समपयत ॥ २४ ॥

वैकारिकस्तेजसश्च तामसश्च यतो भवः ।

मनसश्चेन्द्रियाणां च भूतानां महतामपि ॥ २५ ॥

वैकारिकोऽपिदेवं तु बुद्धिः प्राणश्च तेजसः ।

तामसस्त्वर्धमात्रं च गुणव्यतिकरसिक्वत् ॥ २६ ॥

सहस्रशिरसं साक्षाद् यमनन्तं प्रचक्षते ।

संकर्षणाख्यं पुरुषं भूतेन्द्रियमनोमयम् ॥ २७ ॥

कर्तृत्वं कारणत्वं च कार्यत्वं चेति लक्षणम् ।

शान्तपोरविमूढत्वमिति वा स्यादहङ्कृतेः ॥ २८ ॥

वैकारिकाद् विकर्वाणान्मनस्तत्त्वमजायत ।

यत् सङ्गत्वविकल्पाभ्यां वर्तते कामसम्भवः ॥ २९ ॥

यद् विदुर्लनिरुद्धाख्यं हृषीकाणामधीश्वरम् । शारदेन्दीवररूपाम् संराध्यं योगिभिः शनैः ॥ ३० ॥	ऋदनं पिण्डनं तृप्तिः प्राणनाप्ययनोन्मत्तम् । तापापनोदो भूयस्त्वयम्भसो वृत्तयस्त्विमाः ॥ ४५ ॥
तेजसात् तु विकुर्वाणाद् बुद्धितत्त्वमभूत् सति । द्रव्यस्फुरणविज्ञानमिन्द्रियाणामनुग्रहात् ॥ ३१ ॥	रसमात्राद् विकुर्वाणादम्भसो देवचोदितात् । गन्धमात्रमभूत् तस्मात् पृथ्वी प्राणस्तु गन्धः ॥ ४६ ॥
संशयोऽथ विषयासो निश्चयः स्मृतिरेव च । स्वाप इत्युच्यते बुद्धेर्लक्षणं वृत्तिः पृथक् ॥ ३२ ॥	करम्भपूतिसौरभ्यशान्तोग्राम्लादिभिः पृथक् । द्रव्यावयववैषम्याद् गन्ध एका विधियते ॥ ४७ ॥
तेजसानीन्द्रियाण्येव क्रियाज्ञानविभागशः । प्राणस्य हि क्रियाशक्तिर्वुद्धेर्विज्ञानशक्तिता ॥ ३३ ॥	भावनं ब्रह्मणः स्थानं धारणं सद्भिः शोषणम् । सर्वसत्त्वगुणाद्भेदः पृथिवीवृत्तिलक्षणम् ॥ ४८ ॥
तामसा च विकुर्वाणाद् भगवद्दीर्घचोदितात् । शब्दमात्रमभूत् तस्मान्नभः श्रोत्रं तु शब्दगम् ॥ ३४ ॥	नभोगुणविशेषोऽर्थो यस्य तच्छ्रोत्रमुच्यते । वायोगुणविशेषोऽर्थो यस्य तत् स्पर्शनं विदुः ॥ ४९ ॥
अर्धाश्रयत्वं शब्दस्य द्रष्टुर्लङ्घ्यमेव च । तन्मात्रत्वं च नभसो लक्षणं कवयो विदुः ॥ ३५ ॥	तेजोगुणविशेषोऽर्थो यस्य तच्चक्षुरुच्यते । अम्भोगुणविशेषोऽर्थो यस्य तद् रसनं विदुः ॥ ५० ॥
भूतानां छिद्रदातृत्वं वहिरन्तरमेव च । प्राणोन्द्रियात्मधिष्यत्वं नभसो वृत्तिलक्षणम् ॥ ३६ ॥	भूमेर्गुणविशेषोऽर्थो यस्य स प्राण उच्यते । परस्य दृश्यते धर्मो ह्यपरस्मिन् समन्वयात् ॥ ५१ ॥
नभसः शब्दतन्मात्रात् कालगत्या विकुर्वतः । स्पर्शोऽभवत् ततो वायुस्त्वक् स्पर्शस्य च संग्रहः ॥ ३७ ॥	अतो विशेषो भावानां भूमावेवोपलक्ष्यते । एतान्वसंहृत्य यदा महदादीनि सप्त धै ॥ ५२ ॥
मुदुत्वं कठिणत्वं च शैत्यमुष्णत्वमेव च । एतत् स्पर्शस्य स्पर्शत्वं तन्मात्रत्वं नभस्वतः ॥ ३८ ॥	न शुकुः पुरुषं खरुं भोगायतनमञ्जसा । कालकर्मगुणोपेतो जगदादिरुपाविशान् ॥ ५३ ॥
चालनं व्यूहनं प्राप्तिर्नैतृत्वं द्रव्यशब्दयोः । सर्वेन्द्रियाणामान्मात्मत्वं वायोः कर्माभिलक्षणम् ॥ ३९ ॥	ततस्तेनानुविद्धेभ्यस्तत्त्वेभ्योऽण्डमचेतनम् । उत्थितं पुरुषो यस्मादुदतिष्ठदसौ विराद् ॥ ५४ ॥
वायोऽथ स्पर्शतन्मात्राद् रूपं देवेरितादभूत् । समुत्थितं ततस्तेजश्चक्षु रूपोपलम्भनम् ॥ ४० ॥	एतदण्डं विशेषाख्यं क्रमवृद्धेर्दशोत्तरीः । तोयादिभिः परिवृत्तं प्रधानेनावृत्तं बहिः ॥ ५५ ॥
द्रव्याकृतित्वं गुणता व्यक्तिसंस्थान्त्वमेव च । तेजस्यं तेजसः साध्वि रूपमात्रस्य वृत्तयः ॥ ४१ ॥	यत्र लोकवितानोऽयं रूपं भगवतो हरेः ॥ ५६ ॥
पोतनं पचनं पानमदनं हिममर्दनम् । तेजसो वृत्तयस्त्वेताः शोषणं क्षुत्तुदुःखः ॥ ४२ ॥	हिरण्यमादाण्डकोशादुत्थाय सलिले शयात् । तमाविश्य महादेवो बहुधा निर्विभेद खम् ॥ ५७ ॥
रूपमात्राद् विकुर्वाणाद् तेजसो देवचोदितात् । रसमात्रमभूत् तस्मादम्भो जिह्वा रसग्रहः ॥ ४३ ॥	निरभियतास्य प्रथमं मुखं वाणी ततोऽभवत् । वाण्या वहिरथो नासे प्राणोऽतः प्राण एतयोः ॥ ५८ ॥
कपायो मधुरस्निग्धः कटुवाम्न इति नैकधा । भौतिकानां विकारं रस एका विधियते ॥ ४४ ॥	प्राणाद् वायुरभियंतामक्षिणी चक्षुरेतयोः । तस्मात् सूर्याऽन्वभियंता कर्णौ श्रोत्रं ततो दिशः ॥ ५९ ॥
	निर्विभेद विराजस्त्वग् रोममश्रादयस्ततः । ततश्चापपथः पथाच्छिन्नं निर्विभेदे ततः ॥ ६० ॥

रेतस्तस्मादाप आसन् निरभियत वै गुदम् ।		त्वचं रोमभिरापथ्यो नोदतिष्ठत् ततो विराट् ।	
गुदादपानोऽपानाच मृत्युर्लोकभयद्वरः	॥ ६० ॥	रेतसा शिश्रमापस्तु नोदतिष्ठत् ततो विराट्	॥ ६८ ॥
हस्ती च निरभियेतां वलं ताभ्यां ततः स्वराट् ।		गुदं मृत्युरापानेन नोदतिष्ठत् ततो विराट् ।	
पादौ च निरभियेतां गतिस्ताभ्यां ततो हरिः	॥ ६१ ॥	हस्ताचिन्द्रो बलेनैव नोदतिष्ठत् ततो विराट्	॥ ६९ ॥
नाड्योऽस्य निरभियन्त तभ्यो लोहितमाहृतम् ।		विष्णुर्गन्धैव चरणी नोदतिष्ठत् ततो विराट् ।	
नयस्ततः समभवन्मुदरं निरभियत	॥ ६२ ॥	नाडीर्नयो लोहितेन नोदतिष्ठत् ततो विराट्	॥ ७० ॥
धुन्विषासे ततः स्यातां समुद्रस्तु तपोरभूत् ।		धुनुद्भ्यामुदरं सिन्धुर्नोदतिष्ठत् ततो विराट् ।	
अथास्य हृदयं भिन्नं हृदयान्मन उत्थितम्	॥ ६३ ॥	हृदयं मनसा चन्द्रो नोदतिष्ठत् ततो विराट्	॥ ७१ ॥
मनसश्चन्द्रमा जातो बुद्धिर्बुद्धेरिगिरापतिः ।		बुद्ध्या ब्रह्माऽपि हृदयं नोदतिष्ठत् ततो विराट् ।	
अहङ्कारस्ततो रुद्रश्चित्तं चैत्यस्ततोऽभवत्	॥ ६४ ॥	रुद्रोऽभिमत्या हृदयं नोदतिष्ठत् ततो विराट्	॥ ७२ ॥
एतं ह्यभ्युत्थिता देवा नैवास्यान्त्यापनेऽशकन् ।		चित्तेन हृदयं चैत्यः क्षेत्रज्ञः प्राविशद् यदा ।	
पुनराविविशुः खानि तमुत्पापयितुं क्रमात्	॥ ६५ ॥	विराट् तदैव पुरुषः सलिलादुदतिष्ठत्	॥ ७३ ॥
वह्निर्वाचा मुखं भेजे नोदतिष्ठत् ततो विराट् ।		यथा प्रसुप्तं पुरुषं प्राणैर्न्ययमनोधिषः ।	
प्राणेन नासिको वायुः नोदतिष्ठत् ततो विराट्	॥ ६६ ॥	प्रभवन्ति विना येन नोत्पापयितुमोजसा	॥ ७४ ॥
अक्षिणी चक्षुषाऽऽदित्यो नोदतिष्ठत् ततो विराट् ।		तमस्मिन् प्रत्यगात्मानं धिया योगविषकया ।	
श्रोत्रेण कर्णा च दिशो नोदतिष्ठत् ततो विराट्	॥ ६७ ॥	भक्त्या विरक्त्या ज्ञानेन विविच्यात्मनि चिन्तयेत्	॥ ७५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे सप्तविंशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टाविंशोऽध्यायः

प्रकृतिस्त्रयोऽपि पुरुषो नान्यते प्राकृतैर्गुणैः ।		यमादिभिर्योगपथैरभ्यसञ्च्यद्वयाऽन्वितः ।	
अविकारादकृतृत्वान्निर्गुणत्वाज्जलाकवत्	॥ १ ॥	मयि भावेन सत्येन मत्कथाश्रवणेन च	॥ ७ ॥
स एष यद्विं प्रकृतेर्गुणेष्वभिपिपज्जते ।		सर्वभूतसमन्वेन निर्वीरणप्रसन्नतः ।	
अहङ्कारविमुदात्ता कर्ताऽस्मीत्यभिमान्यते	॥ २ ॥	ब्रह्मचर्येण मीनेन स्वधर्मेण महीपसा	॥ ८ ॥
तेन संसारपदवीमवशोऽभ्येत्य निर्वृतः ।		यदृच्छ्योपपत्त्येन सन्तुष्टो मितबुद्ध मुनिः ।	
प्रासङ्गिकः कर्मदोषैः सदसन्मिश्रयोगिषु	॥ ३ ॥	विविक्तशरणः शान्तो मेघः करुण आत्मवान्	॥ ९ ॥
अर्थे ह्यविद्यमानेऽपि संसृतिर्न निवर्तते ।		सानुबन्धे च देहेऽस्मिन्नकुर्वन्नसदाग्रहम् ।	
ध्यायतो विषयानस्य स्वप्नेऽनर्थागमो यथा	॥ ४ ॥	ज्ञानेन दृष्टत्त्वेन प्रकृतेः पुरुषस्य च	॥ १० ॥
प्रवृज्य स्वप्नसुप्तिभ्यां संस्मरन्नात्मवैशसम् ।		निवृत्तबुद्धवचस्थानो दूरीभूतान्यदर्शनः ।	
वैतथ्यं व्यभिचारं च नास्ती ध्यायेद् यतो भयम्	॥ ५ ॥	उत्पन्नभ्यात्मनाऽऽत्मानं चक्षुषेर्वाकमेकदक्	॥ ११ ॥
अत एव शनैश्चित्तं प्रसक्तमसतां पथि ।		मुक्तनिद्रः सदाभासमसति प्रतिपद्यते ।	
भक्तियोगेन तीव्रेण विरक्त्याऽऽत्मवशं नयेत्	॥ ६ ॥	सतो बन्धुं समं चक्षुः सर्वानुस्मृतमद्वयम्	॥ १२ ॥

यथा जलस्य आभासः स्थलस्थेनावदृश्यते ।
 स्वाभासेन यथा सूर्यो जलस्थेन दिशि स्थितः ॥ १३ ॥
 एवं त्रिवृद्धहारा भूतेन्द्रियमनोगुणैः ।
 स्वाभासेर्लक्षितोऽनेन सदाभासेन सत्यद्वक् ॥ १४ ॥
 भूतसूक्ष्मेन्द्रियमनोबुद्ध्यादिष्विह निद्रया ।
 तीनेषु सत्सु यस्तत्र विनिद्रो निरहङ्गियः ॥ १५ ॥
 मन्यमानस्तदात्मानमनष्टो नष्टवन्मृषा ।
 नष्टेऽहङ्कारेण द्रष्टा नष्टचित्त इवातुः ॥ १६ ॥
 एवं प्रत्यवमृश्यासावात्मानं प्रतिपद्यते ।
 साहृद्धारस्य द्रव्यस्य योऽवस्थानमनुग्रहः ॥ १७ ॥
 देवहूतिरुवाच—
 पुरुषं प्रकृतिर्ब्रह्मन् न विमुञ्चति कर्हिचित् ।
 अन्योन्यापाश्रयत्वाच्च नित्यत्वादनयोः प्रभो ॥ १८ ॥
 यथा गन्धस्य भूमेश्च न भावो व्यतिरेकतः ।
 अपां रसस्य च यथा तथा बुद्धेः परस्य च ॥ १९ ॥
 अकर्तुः कर्मबन्धोऽयं पुरुषस्य यदाश्रयः ।
 गुणेषु सत्सु प्रकृतेः कैवल्यं तेष्वतः कथम् ॥ २० ॥
 सकृत् तत्त्वावमर्शेन निवृत्तं भयमुल्बणम् ।
 निवृत्तस्यानिवृत्तत्वात् पुनः प्रत्यवतिष्ठते ॥ २१ ॥
 भगवानुवाच—
 अनिमित्तप्रवृत्तेन स्वधर्मेणामलत्मना ।
 तीव्रया मयि भक्त्या च धृतिसंभृतया चिरम् ॥ २२ ॥

दृष्टत्वेन ज्ञानेन वैराग्येण बलीयसा ।
 तपोयुक्तेन योगेन तीव्रेणात्मसमाधिना ॥ २३ ॥
 प्रकृतिः पुरुषस्यैवं दह्यमाना त्वहर्निशम् ।
 तिरोभवित्री शनकैरग्रेयोरनिवारिणीः ॥ २४ ॥
 भुक्तभोगा परित्यक्ता दृष्टदोषा च नित्यशः ।
 नेश्वरस्याशुभं धत्ते स्वे महिम्नि स्थितस्य च ॥ २५ ॥
 यथा ह्यप्रतिबुद्धस्य प्रस्वापो बहन्नर्थकृत् ।
 स एव प्रतिबुद्धस्य न वै मोहाय कल्पते ॥ २६ ॥
 एवं विदिततत्त्वस्य प्रकृतिर्मयि मानसम् ।
 युञ्जतो नापकुरुते आत्मारामस्य कर्हिचित् ॥ २७ ॥
 यदेवमध्यात्मरतः कालेन बहुजन्मना ।
 सर्वत्र जातवैराग्य आब्रह्मभवनान्मुनिः ॥ २८ ॥
 मद्भक्तः प्रतिबुद्धार्थो मत्प्रसादेन भूपसा ।
 निःश्रेयसं स्वसंस्थानं कैवल्यारूपं मदाश्रयम् ॥ २९ ॥
 प्राप्नोतीद्वाञ्छसा धीरः स्वदशा च्छिन्नसंशयः ।
 यद् गत्वा न निवर्तते योगी निद्रविनिर्गमे ॥ ३० ॥
 यदा न योगोपचितासु चेतो
 मायासु सिद्धस्य विपद्यते च ।
 अनन्यहेतुष्वध मे गतिः स्याद्
 आत्यन्तिकी यत्र न मृत्युहासः ॥ ३१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे अष्टाविंशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनत्रिंशोऽध्यायः

भगवानुवाच—
 योगस्य लक्षणं यक्ष्ये सवीजस्य नृपात्मजे ।
 मनो येनैव विधिना प्रसन्नं याति सत्यधम् ॥ १ ॥
 स्वधर्माचरणं शक्त्या विधर्माच्च निवर्तनम् ।
 देवलब्धेन सन्नोप आत्मविचरणापन्नम् ॥ २ ॥
 ग्राम्यधर्मनिवृत्तिश्च मोक्षधर्मरतिस्तथा ।
 मितमेध्याटनं शश्वद् विविकलक्षत्रसेवनम् ॥ ३ ॥

अहिंसा सत्यमस्तेयं यावदर्थपरिग्रहः ।
 ब्रह्मचर्यं तपः शौचं स्वाध्यायः पुरुषार्चनम् ॥ ४ ॥
 मौनं सदासनं स्थैर्यं प्राणानां च जपः शनैः ।
 प्रत्याहारश्चेन्द्रियाणां विषयान्मनसा हृदि ॥ ५ ॥
 स्वधिष्ण्यानामेकदेशे मनसा प्राणधारणम् ।
 वैकुण्ठलीलाभिध्यानं समाधानं तथाऽऽत्मनः ॥ ६ ॥
 एतैरन्येध पथिभिर्मनो दृष्टमसत्यधम् ।
 बुद्ध्या युञ्जति शनैर्जितप्राणो दानन्दिनः ॥ ७ ॥

शुची देशे प्रतिष्ठाप्य विजितासन आसनम् ।
 तस्मिन् स्वस्तिसमासीनः कञ्जुकायः समभ्यसेत् ॥ ८ ॥

प्राणस्य शोधयेन्मार्गं पूरकुम्भकरेचकेः ।
 प्रतिकूलं वा चित्तं यथा स्थिरमवधत्तम् ॥ ९ ॥

मनोऽचिरात् स्याद् विरजं त्रितयासस्य योगिनः ।
 बाष्पग्रिभ्यां यथा लोहं ध्यातं त्वजति वै मलम् ॥ १० ॥

प्राणायामेर्दंद्दं दोषान् धारणाभिश्च किल्बिषान् ।
 प्रत्याहारोऽसंयमो ध्यानेनानीधरान् गुणान् ॥ ११ ॥

यदा मनः स्वं विरजं योगेन सुसमाहितम् ।
 काष्ठं भगवतो ध्यायेत् स्वनासाग्रावलोकनः ॥ १२ ॥

प्रसन्नवदनाम्भोजं पद्मगर्भाङ्गेष्वक्षणम् ।
 नीलोत्पलदलश्यामं शङ्खचक्रगदाधरम् ॥ १३ ॥

लसत्पद्मजकिञ्जल्कपीतकीशेयवाससम् ।
 श्रीवत्सवक्षसं भ्राजत्कीस्तुभामुककन्धरम् ॥ १४ ॥

मत्तद्विरेफाकुलया परीतं वनमालया ।
 परार्ध्यहारचलपकिरीटादन्नपुष्पम् ॥ १५ ॥

काञ्चीगुणोद्भसच्छोणिं हृदयाम्भोजविष्टरम् ।
 दर्शनीयतमं शान्तं मनोनयननन्दनम् ॥ १६ ॥

अपीच्यदर्शनं शशत् सर्वलोकनमस्कृतम् ।
 सन्तं वयसि कैशोरं भक्तानुग्रहकातरम् ॥ १७ ॥

कीर्तन्यतीर्थयशसं पुण्यशोकयशस्करम् ।
 ध्यायेद् देवं समग्राह्यं यावन्न च्यवते मनः ॥ १८ ॥

स्थितं ब्रजन्तमासीनं शयानं वा गुहाशयम् ।
 प्रेक्षणीयेहितं ध्यायेच्छुद्धभावेन चेतसा ॥ १९ ॥

तस्मिन् लब्धपदं चित्तं सर्वावयवसंस्थितम् ।
 विलोक्यैकत्र संयुन्यादङ्गे भगवतो मुनिः ॥ २० ॥

सञ्चिन्तयेद् भगवत्धरणाविन्दं
 यद्वाद्गुणशब्दजसङ्गहङ्गान्धनादवम् ।
 उनुद्गरकविनसन्नसन्नचक्रवाल-
 न्यान्साभिराहतमहद्भृदयान्यकारम् ॥ २१ ॥

यच्छीचनिःसृतसरित्प्रयरोदकेन
 तीर्थेन मूर्ध्निधिधृतेन शिवः शिवोऽभूत् ।
 ध्यानुर्मनः शमलशीलनिसृष्टवज्रं
 ध्यायेच्चिरं भगवत्धरणाविन्दम् ॥ २२ ॥

ऊरू सुपर्णभुजयोरपिशोभमाना-
 वोजोनिधी स्वतसिकाकुसुमावभासी ।
 व्यालम्बिपीतवरवाससि वर्तमान-
 काञ्चीकलापपरिरम्भितम्बमम्ब ॥ २३ ॥

नाभिहृदं भुवनकोशगुहोदरस्थं
 यन्नात्मयोगनिधिपणाखिललोकपद्मम् ।
 व्युद्धं हरिन्मणिमुपः स्तनयोरमुष्य
 ध्यायेद् द्वयं विततहारमयूखगीरम् ॥ २४ ॥

यशोऽपिवासमूपभस्य महाविभूतेः
 पुंसां मनोनयननिर्वृतिमादधानम् ।
 कण्ठं च कीस्तुभमणेरभिभूषणार्थं
 कुर्यान्मनस्पृखिललोकनमस्कृतस्य ॥ २५ ॥

बाहूश्च मन्दरगिरिः परिवर्तनेन
 निर्णितबाहुवलययानधिलोकपालान् ।
 सञ्चिन्तयेद् दशशतारमसत्त्वनेजः
 शङ्खं च तत्करसरोरुहराजहंसम् ॥ २६ ॥

कीमोदकीं भगवतो दयितां स्मरेत्
 दिग्धामरातिभटशोणितकर्दमेन ।
 मालां मधुव्रतवरूपगिरोपपुष्टां
 चैत्यस्य तत्त्वममलं मणिमस्य कण्ठे ॥ २७ ॥

भृत्यानुकम्पितपियेह गृहीतमूर्तेः
 सञ्चिन्तयेद् भगवतो वदनारविन्दम् ।
 यद् विस्फुरन्मकरकुण्डलबलितेन
 विद्योतितामलकपोलमुदारहासम् ॥ २८ ॥

यच्छीनिकेतमलिभिः परिसेव्यमानं
 भूत्या स्वया कुटिलकुन्तलवृन्दनुष्टम् ।
 मीनद्वयधियमधिक्षिपदन्त्यनेत्रं
 ध्यायेन्मनोमयमन्त्रित उग्रसङ्घ ॥ २९ ॥

तस्यावलोकमपिकं कृपयाऽतिघोर-
तापत्रयोपशमनाय निस्पृष्टमक्षोः ।
स्निग्धस्मितानुगुणितं विपुलप्रसादं
ध्यायेच्चिरं विततभावनया गुहायाम्
हासं हरेरवनताखिललोकतीव्र-
शोकाभुसागरविशोषणमन्तुदारम् ।
संमोहनाय रचितं निजमापयाऽस्य
भ्रमण्डलं मनुसुते मकरध्वजस्य
ध्यानायनं रहसि तद् बहुलापरोष्ठ-
भासाऽरुणायिततनुद्विजकुन्दपङ्क्तिं ।
ध्यायेत् स्वहृत्कुहरकेऽवसितस्य विष्णो-
र्भक्त्याऽऽर्द्रयाऽर्पितमना न वृषण् दिदृक्षेत्
एवं हरी भगवति प्रतिलब्धभावो
भक्त्या द्रवद्भूदय उत्पलकप्रमोदः ।
औत्कण्ठ्यवाप्यकलया मुहुरर्त्यमान-
स्तबापि चित्तवद्विशं शनैर्केर्वियुद्धे
मुक्ताश्रयं यद्दि निर्विषयं स्वचित्तं
निर्वाणमृच्छति मनः सहसा यथाऽर्चिः ।
आत्मानमत्र पुरुषोऽव्यवधानमेक-
मन्वीक्षते प्रतिनिवृत्तगुणप्रवाहः
सोऽप्येतया चरमया मनसो निवृत्त्या
तस्मिन् महिम्नयसितः सुखदुःखबाहो ।
हेतुत्वमप्यसति कर्तारि दुःखयोनं
स्वात्मन् विभक्त उपलब्धपरात्मकाष्टः

॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥

॥ ३३ ॥

॥ ३४ ॥

॥ ३५ ॥

देहं तु तं न चरमं स्थितमुज्झितं वा
सिद्धो विपश्यति यतोऽध्यगमत् स्वरूपम् ।
देवादुपेतमथ देववशादपेतं
वासो यथा परिकृतं मदिरामदान्धः ॥ ३६ ॥
देहोऽपि देववशागः खलु कर्म यावत्
स्वारम्भकं प्रतिसमीक्षत एव सासुः ।
तं स्रष्टव्यमधिरूढसमाधियोगः
स्वाप्नं पुनर्न भजते प्रतिबुद्धयत् सः ॥ ३७ ॥
यथा पुत्राच विज्ञाच पृथङ् मर्त्यः प्रतीयते ।
अप्यात्मत्वेनाभिमताद् देहादेः पुरुषस्तथा ॥ ३८ ॥
यथोन्मुकाद् विस्फुलित्वाद् धूमाद् वाऽपि स्वसम्भवात् ।
अप्यात्मत्वेनाभिमताद् दाहकोऽग्निः पृथङ् मतः ॥ ३९ ॥
भूतेन्द्रियान्तःकरणात् प्रधानाद्बीजसंज्ञितान् ।
आत्मा तथा पृथङ् द्रष्टा भगवान् ब्रह्मसंज्ञितः ॥ ४० ॥
सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ।
ईक्षेतानन्यभावेन भूतेषु च तदात्मताम् ॥ ४१ ॥
स्वयोनिषु यथा ज्योतिरेकं नाना प्रतीयते ।
योनीनां गुणवैषम्यात् तथाऽस्मात् प्रकृती स्थितः ॥ ४२ ॥
तस्मादिमां स्वां प्रकृतिं देवीं सदसदान्मिकाम् ।
दुर्विभाव्यां पराभाज्य स्वरूपेणावतिष्ठते ॥ ४३ ॥
अन्वयव्यतिरेकाच्च साक्षात्मा व्यभिचारिणः ।
यैतथ्यं व्यभिचारं च निद्रान्तोऽस्यानुचिन्तयेत् ॥ ४४ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

देवहूतिरुवाच-
लक्षणं महदादीनां प्रकृतेः पुरुषस्य च ।
स्वरूपं लक्ष्यतेऽमीषां येन तत् पारमार्थिकम्
यथा सादृश्येषु कथितं यन्मूलं तत् प्रचक्षते ।
भक्तियोगस्य मे मार्गं ब्रूहि विस्तरशः प्रभो
विरागो येन पुरुषो भगवन् सर्वतो भवेत् ।
आचक्ष्य जीवलोकास्य विविधाः कर्मसंतृप्तीः

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

कालस्यैधररूपस्य परेषां च परस्य ते ।
स्वरूपं वत कुर्वन्ति यद्धेतोः कुशलं जनाः ॥ ४ ॥
लोकस्य मिथ्याभिमतैरचक्षुषः
चिरं प्रसुप्तस्य तमस्यनाश्रये ।
शान्तस्य कर्मण्यनुविद्धया धिया
त्वमाविरासीः किल योगभास्करः ॥ ५ ॥

मैत्रेय उवाच—

इति मातुर्वचः श्रुत्वा प्रतिनन्य महामुनिः ।

आवभाषे कुरुश्रेष्ठ प्रीतस्तां करुणार्दितः

॥ ६ ॥

भगवानुवाच—

भक्तियोगो बहुविधो मार्गर्भाभिनि भाव्यते ।

स्वभावगुणमार्गेण पुंसां भावो विभियते

॥ ७ ॥

अभिसन्धाय यो हिसां दम्भं मात्सर्यमेव च ।

संरम्भी भिन्नहृत् भावं मयि कुर्यात् स तामसः

॥ ८ ॥

विषयानभिसन्धाय यश ऐश्वर्यमेव च ।

अर्चादावर्चयेद् यो मां पृथग्भावः स राजसः

॥ ९ ॥

कर्मनिर्हारमुद्दिश्य परस्मिन् वा तदर्पणम् ।

यजेद् यष्टव्यमिति वाऽपृथग्भावः स सात्त्विकः

॥ १० ॥

मद्गुणश्रुतमात्रेण मयि सर्वगुणाश्रये ।

मनोगतिरविच्छिन्ना यथा गङ्गाभ्रसोऽम्बुधी

॥ ११ ॥

लक्षणं भक्तियोगस्य निर्गुणस्य सुदाहृतम् ।

अहेतुक्यव्यवहिता या भक्तिः पुरुषोत्तमे

॥ १२ ॥

सालोक्यसार्ष्टिसामीप्यसारूप्यैवकृत्यमित्युत ।

दीपमानं न गृह्णन्ति विना मत्सत्त्वं जनाः

॥ १३ ॥

स एव भक्तियोगाख्य आत्यन्तिक उदाहृतः ।

येनातिव्रज्य त्रिगुणान् मद्भावापोपपद्यते

॥ १४ ॥

निषेधितेनानिमित्तेन स्वधर्मेण महीपसा ।

क्रियायोगेन शक्तेन नातिहिंसेण नित्यशः

॥ १५ ॥

मद्विष्णुदर्शनस्पर्शापूजास्तुत्यभिवन्दनैः ।

भूतेषु मद्भावनया सत्येनासङ्गमेव च

॥ १६ ॥

महतां बहुमानेन हीनानामनुकम्पया ।

मैत्र्या वा चात्मतुल्येषु यमेन निषमेन च

॥ १७ ॥

आध्यात्मिकानुश्रवणानामसङ्गीतनाद्य मे ।

आर्तवेनार्पसङ्गेन निरहंक्रियया तथा

॥ १८ ॥

मङ्गर्मेणापि यद्विः परिसंशुद्ध आशयः ।

पुरुषस्याज्ञासाऽभ्येति श्रुतमात्रगुणं हि माम्

॥ १९ ॥

यथा वातरथो प्राणमावृत्ते गन्ध आशयात् ।

एवं योगरतं येन आत्मानमविकारि यत्

॥ २० ॥

अहं सर्वेषु भूतेषु भूतात्माऽवस्थितः सदा ।

तमवज्ञाय मां मर्त्यः कुरुतेऽर्चाविडम्बनम्

॥ २१ ॥

यो मां सर्वेषु भूतेषु सन्तमात्मानमीश्वरम् ।

हित्वाऽर्चा भजते मीढ्याद् भस्मन्येव जुहोति सः

॥ २२ ॥

द्विषतः परकाये मां मानिनो भिन्नदर्शिनः ।

भूतेषु बद्धवैरस्य न मनः शान्तिमृच्छति

॥ २३ ॥

अहमुवाचर्षेर्द्रव्यैः क्रिययात्पन्नयाऽनघे ।

नैव तृप्येऽर्चितोऽर्चायां भूतग्राभावामानिनः

॥ २४ ॥

अर्चादावर्चयेत् तावदीश्वरं मां स्वकर्मकृत् ।

यावन्न वेद स्वहृदि सर्वभूतेष्ववस्थितम्

॥ २५ ॥

आत्मनश्च परस्यापि यः करोत्यन्तरोदरम् ।

तस्य भिन्नदृशो मृत्युर्विधत्ते भयमुत्पणम्

॥ २६ ॥

अथ मां सर्वभूतेषु भूतात्मानं कृतालयम् ।

अहंयेद् दानमानाभ्यां मैत्र्या भिन्नेन चक्षुषा

॥ २७ ॥

जीवाः श्रेष्ठा ह्यजीवानां ततः प्राणभृतः शुभे ।

ततः सचित्ताः प्रवरास्ततश्चेन्द्रियवृत्तयः

॥ २८ ॥

अत्रापि स्वर्गवेदिभ्यः प्रवरा रसेवेदिनः ।

तेभ्यो गन्धविदः श्रेष्ठास्ततः शब्दविदो वराः

॥ २९ ॥

रूपभेदविदस्तत्र ततश्चोभयतोदतः ।

तेषां बहुपदः श्रेष्ठाश्चतुष्पादस्ततो द्विपात्

॥ ३० ॥

ततो वर्णाश्र चत्वारस्तेषां ब्राह्मण उत्तमः ।

ब्राह्मणेष्वापि वेदज्ञो ह्यर्धज्ञोऽभ्यधिकस्ततः

॥ ३१ ॥

अर्धज्ञात् संशयच्छेत्ता ततः श्रेयान् स्वधर्मकृत् ।

मुक्तसङ्गस्ततो भूयान् न दोष्ठा धर्ममात्मनः

॥ ३२ ॥

तस्मान्मप्यर्पिताशेषक्रियाधाम्बरतिनरः ।

मप्यर्पितात्मनः पुंसो मयि संन्यस्तकर्मणः

॥ ३३ ॥

न पश्यामि परं भूतमकर्तुः समदर्शनात् ।

मनसैतानि भूतानि प्रणमेद् बहुमानयन् ।

ईश्वरो जीवकलया प्रविष्टो भगवानिति

॥ ३४ ॥

भक्तियोगश्च योगश्च मया मानव्युदीरितः ।

ययोरकतरेणैव पुरुषः पुरुषं व्रजेत्

॥ ३५ ॥

यत् तद् भगवतो रूपं ब्रह्मणः परमात्मनः ।
 परं प्रधानात् पुरुषाद् दैवं कर्मविचेष्टितम् ॥ ३६ ॥
 रूपभेदास्पदं दिव्यं काल इत्यभिधीयते ।
 भूतानां महदादीनां यतो भिन्नदशां भयम् ॥ ३७ ॥
 योऽन्तः प्रविश्य भूतानि भूतरत्यखिलाश्रयः ।
 स विष्णुर्वाक्यो धिया ज्ञेयः कालः कलयतां प्रभुः ॥ ३८ ॥
 न चास्य कश्चिद् दयितो न द्वेष्ट्यो न च बान्धवः ।
 आविशत्यप्रमत्तोऽसौ प्रमत्तं जनमन्तकृत् ॥ ३९ ॥
 यद्भयाद् वति वातोऽयं सूर्यस्तपति यद्भयात् ।
 यद्भयाद् वर्पते देवो भगणो भाति यद्भयात् ॥ ४० ॥

यद् वनस्पतयो भीता लताश्रीपथिभिः सह ।
 स्वे स्वे कालेऽभिगृह्णन्ति पुष्पाणि च फलानि च ॥ ४१ ॥
 स्रवन्ति सरितो भीता नोत्सर्पन्त्युदधिर्धतः ।
 अग्निरिन्धे सगिरिभिर्भूतं मज्जति यद्भयात् ॥ ४२ ॥
 नभो ददाति श्वसतां मार्गं यन्निषमाददः ।
 लोकस्य देहं तनुते महान् सप्तभिरावृतः ॥ ४३ ॥
 गुणाभिमानिनो देवाः सर्गादिष्वस्य यद्भयात् ।
 वर्तन्तेऽनुपुगं येषां वश एतश्चाचरम् ॥ ४४ ॥
 सोऽनन्तोऽन्तकरः कालोऽनादिरादिकृदव्ययः ।
 जन् जनेन जनयन् मारयन् मृत्युनाऽऽत्मना ॥ ४५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ एकत्रिंशोऽध्यायः

भगवानुवाच—
 तस्यैतस्य जनो नूनं नायं वेदोऽविक्रमम् ।
 काल्यमानोऽपि बलिना वायोऽरिव घनावलिः ॥ १ ॥
 यं यमर्षमुपादत्ते दुःखेन सुखहेतवे ।
 तं तं धुनोति भगवान् पुमाञ्छोचति यत्कृते ॥ २ ॥
 यदध्रुवस्य देहस्य सानुबन्धस्य दुर्मतिः ।
 ध्रुवाणि मन्यन्ते मोहाद् गृहक्षेत्रवसूनि च ॥ ३ ॥
 जन्तुर्धै भव एतस्मिन् यां यां योनिमुपग्रेज् ।
 तस्यां तस्यां स लभते निर्वृतिं न विरज्यते ॥ ४ ॥
 नरकस्फोऽपि देहं धै न पुमांस्यक्तुमिच्छति ।
 नारक्यां निर्वृती सत्यां देवमायाविमोहितः ॥ ५ ॥
 आत्मजायामुतागारपशुशृङ्गविवन्धुषु ।
 निरुद्धमूलहृदय आत्मानं बहुमन्यते ॥ ६ ॥
 सन्दह्यमानसर्वाङ्ग एषामुद्धनाधिना ।
 करोत्यविरतं मूढो दुरितानि दुराशयः ॥ ७ ॥
 आक्षिप्तात्मन्त्रियः स्त्रीणामसतीनां च माषया ।
 ग्दोराचितसङ्गापेः शिशूणां कलभापणैः ॥ ८ ॥
 गृहेषु कूटधर्मेषु दुःखतन्त्रेष्वन्त्रितः ।
 कुर्वन् दुःखप्रतीकारं मुखचन्मन्यते गृही ॥ ९ ॥

अर्थेरापादितैर्गुण्यां हिंसयेतस्ततश्च तान् ।
 पुष्पाति येषां पोषणे शोषभुग् यात्यथः स्वयम् ॥ १० ॥
 वार्तायां लुप्यमानायामारव्यायां पुनः पुनः ।
 लोभाभिभूतो निःसत्त्वः परार्थे कुरुते स्पृहाम् ॥ ११ ॥
 कुटुम्बभरणाकल्पो मन्दभाग्यो वृधोयमः ।
 श्रिया विहीनः कृपणो ध्यायञ्छ्वसति मूढधीः ॥ १२ ॥
 एवं स्वभरणाकल्पं तत्कलत्रादपस्तदा ।
 नाद्रियन्ते यथापूर्वं कीनाश इव गोजरम् ॥ १३ ॥
 तत्राप्यजातनिर्वेदो श्रियमाणः स्वयंभूतैः ।
 जरयोपात्तधैरूप्यो मरणाभिमुखो गृह ॥ १४ ॥
 आस्तेऽवमत्याऽपत्याधिर्गृहपाल इवाहरन् ।
 आमयेनष्टदीप्ताग्निरत्याहारोऽल्पचेष्टितः ॥ १५ ॥
 बापुनोन्क्रमतोत्तारकफसंरुद्धनासिकः ।
 कासथासकृतापासः कण्ठो घुरुपुरायते ॥ १६ ॥
 शयानः परिशोचद्भिः परिवीतः स्वबन्धुभिः ।
 वाच्यमानोऽपि न ज्ञाते कालपाशवशं गतः ॥ १७ ॥
 एवं कुटुम्बभरणे व्यापृतात्माऽजितेन्द्रियः ।
 म्रियते रुढतां स्वानामुरुवेदनयाऽस्तधीः ॥ १८ ॥

यमदूती तदा प्राप्ती भीमौ सरभसेधणी । स दृष्ट्वा व्रसनहृदयः शकुन्मूर्ध्नं विमुञ्चति	॥ १९ ॥	कृन्तनं चावयवशो गजादिभ्योऽभिधावनम् । पातनं गिरिगृहेभ्यो रोधनं बन्धनार्तयोः	॥ २७ ॥
यातनादेह आचूच्य पाशैर्वध्या गले बलात् । नीयते दीर्घमध्यानं दण्ड्यं राजभटा यथा	॥ २० ॥	यास्तामिच्छान्धतामिस्त्रीरवापाथ यातनाः । भुङ्क्ते नरो वा नारी वा मिथः सङ्गेन निर्मिताः	॥ २८ ॥
तथोर्निभिन्नहृदयस्तर्जनेर्जातयेषुः । पथि श्वभिर्भक्ष्यमाण आतोऽयं स्वमनुस्मरन्	॥ २१ ॥	अत्रैव नरकः स्वर्ग इति मातः प्रचक्षते । या यातना यै नारक्यस्ता इहाप्सुपलक्षिताः	॥ २९ ॥
धुनुत्परीतोऽर्कदवानलानिलैः सन्तप्यमानः पथि तप्तयानुके ।		एवं कुटुम्बं विभ्राण उदरम्भर एव वा । विमुन्येहोभयं प्रेत्य भुङ्क्ते तत्फलमीदृशम्	॥ ३० ॥
कृच्छ्रेण पृष्टं कषाया च ताडित- थलन्त्यशक्तोऽपि निराश्रयोदके	॥ २२ ॥	एकः प्रपद्यतेऽध्यानं हित्वेह स्वकलेवरम् । कुशलेतराशेषो भूतद्रोहेण यद् भूतम्	॥ ३१ ॥
तत्र तत्र पतञ्छान्तो मूर्च्छितः पुनरुत्थितः । तथा पापीयसा नीतस्तमसा यमसादनम्	॥ २३ ॥	दैवेनासादितं तस्य शमलं निरये पुमान् । भुङ्क्ते कुटुम्बरोपस्य हतचित्त इवातुरः	॥ ३२ ॥
योजनानां सहस्राणि नवतिनव चाध्वनः । त्रिभिर्मुहूर्तैर्द्वाभ्यां वा नीतः प्राप्नोति यातनाम्	॥ २४ ॥	केवलेन ह्यधर्मेण कुटुम्बभरणोत्सुकः । याति जीवोऽन्धतामिधं चरमं तमसः पदम्	॥ ३३ ॥
आदीपनं स्वगात्राणां वेष्टयित्वान्मुकादिभिः । आत्ममांसादनं कापि स्वकृतं परतोऽपि वा	॥ २५ ॥	अधस्तात्तरलोकस्य यावतीर्यातनान्स्तु ताः । क्रमशः समनुक्रम्य पुनरात्रात्रेज्युचिः	॥ ३४ ॥
जीवतश्चान्त्राभ्युद्धारः श्वगृध्रैर्मसादने । सर्पवृश्चिकदंशाद्यैः स्मरद्भिश्चात्मवैशसम्	॥ २६ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥	

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः

भगवानुवाच— कर्मणा देवतन्त्रेण जन्तुर्देहोपपत्तये । स्त्रियाः प्रविष्ट उदरं पुंसो रेतःकणाश्रयः	॥ १ ॥	मातुर्जन्धात्रपानाधैरेषान्तातुरसम्मतः । आस्ते विष्णुवधोर्गतं सजन्तुर्जन्तुसम्भवे	॥ ६ ॥
कलिलं त्वेकात्रेण पश्चरत्रेण बुदुदम् । दशाहेन तु कर्कशुः पश्यण्डं वा ततः परम्	॥ २ ॥	कृमिमिः क्षतकण्ड्वयः सौकुमार्यान् प्रतिक्षणम् । मूच्छामाग्राण्युरुक्तेऽस्तत्रन्त्यैः क्षुधितैर्मुहुः	॥ ७ ॥
मासेन तु शिरो द्वाभ्यां बाह्ववायव्यविग्रहः । नखरोमास्थिचर्माणि लिङ्गच्छिद्रोद्भवविभिः	॥ ३ ॥	कटुतीक्ष्णोष्णलवणक्षाराम्लादिभिरुत्पणैः । मातृभुक्तेरुपस्पृष्टः सर्वोद्गोत्थितवेदनः	॥ ८ ॥
चतुर्भिर्धातवः सप्त पञ्चभिः धुनुदुद्भवः । पङ्क्तिभिर्जरापुष्पा वीतः कुक्षी भ्रमति दक्षिणे	॥ ४ ॥	उत्पेन संवृतस्तस्मिन्नान्त्रे बहिरावृतः । आस्ते कृत्वा शिरः कुक्षी भुष्टृष्टशिरोपरः	॥ ९ ॥
सप्तमे जन्मकर्माणि गतानि स्मरते ऋषिः । जगत्यां यानि देवस्य मायया बन्धमात्मनः	॥ ५ ॥	अकल्पः स्वाङ्गवेष्टायां शकुन्त इव पञ्चरे । तत्र तद्वस्मृतिर्देवात् कर्म जन्मशतोद्भवम् । स्मरन् दीर्घमनुष्यासं गर्भे किं नाम चिन्दते	॥ १० ॥

आरभ्य सप्तमान्साहस्रबोधोऽपि वेपितः ।
 नैकत्रासे सृतिवातेर्विष्टाभूरिव सोदरः ॥ ११ ॥
 नाधमानो कपिर्भीतः सप्तवध्रिः कृताञ्जलिः ।
 स्तुवीत तं विरूढवाचा बाचा येनोदरेऽर्पितः ॥ १२ ॥
 जीव उवाच—
 तस्योपसन्नमवितुर्जगदिच्छयाऽऽत्त-
 लीलातनोर्भुवि लसन्नरणारविन्दम् ।
 सोऽहं ब्रजामि शरणं नकुतोभयं मे
 येनेदृशी गतिरदर्यसतोऽनुरूपा ॥ १३ ॥
 यस्त्यत्र बद्ध इव कर्मभिरावृतात्मा
 भूतेन्द्रियाशयमयीमवलम्ब्य मायाम् ।
 आस्ते विशुद्धमविकारमखण्डबोध-
 मातप्यमानहृदयेऽवसितं तमेमि ॥ १४ ॥
 यः पञ्चभूतरचिते रहितः शरीरे
 छन्नो यथेन्द्रियगुणार्थविदात्मकोऽहम् ।
 तेनाधिकुण्ठमहिमानमूर्षि तमेनं
 वन्दे परं प्रकृतिपूरुषयोः पुमांसम् ॥ १५ ॥
 यन्माययोरुगुणकर्मनिबन्धनेऽस्मिन्
 सांसारिके पथि चरंस्तदतिश्रमेण ।
 नष्टस्मृतिः पुनरयं प्रवृणीत लोको
 पुक्त्या कया महदनुग्रहमन्तरेण ॥ १६ ॥
 ज्ञानं यदेतददधात् कतमः स देव-
 स्सैकालिकं स्थिरचरोऽप्यनुवर्तितांशः ।
 तं जीवकर्मपदवीमनुवर्तमाना-
 स्ताप्यवोपशमनाय वयं भजेम ॥ १७ ॥
 देहान्यदेहविवरे जठराग्निनाऽऽसृग्-
 विष्णुमूत्रकूपपतितो भृशतमदेहः ।
 इच्छन्निता विवसितुं गणयन् स्वमासान्
 निर्वास्यते कृष्णधीर्भगवन् कदा नु ॥ १८ ॥
 येनेदृशीं मतिमसी दशमास्य ईश
 सद्भाहितः पुरुदयेन भवाद्देशेन ।
 स्वेनैव तुष्यतु कृतेन स शीननाथः
 को नाम तत्पतिं विनाऽञ्जलिमस्य कुर्यात् ॥ १९ ॥

पश्यत्ययं धिपणया ननु सप्तवध्रिः
 शारीरभेदमशरीरत्वदस्य देहे ।
 यदक्षया स तमहं पुरुषं पुराणं
 पश्ये बहिर्हृदि च चैत्यमिव प्रतीतम् ॥ २० ॥
 सोऽहं वसन्नपि विभो बहुदुःखवासं
 गर्भान्न निर्जिगमिषे बहिरन्धकूपे ।
 यत्रोपयातमुपसर्पति देवमाया
 मिध्यामतिर्यदनु संसृतिचक्रमेतत् ॥ २१ ॥
 तस्मादहं विगतविरूढ उद्धरिष्य
 आत्मानमाशु तमसः सुहृदात्मनैव ।
 भूयो यथा व्यसनमेदतनेकरन्त्रं
 मा मे भविष्यदुपसादितविष्णुपादः ॥ २२ ॥
 भगवानुवाच—
 एवं कृतमतिं गर्भे दशमास्यं सपयुषिम् ।
 सयः शिप्यन्वाचीनं प्रसूत्यै सृतिमारुतः ॥ २३ ॥
 तेनोपसृष्टः सहसा कृत्वाऽवाक् शिर आतुरः ।
 विनिष्क्रामति कृच्छ्रेण निरुच्छवासे गतस्मृतिः ॥ २४ ॥
 पतितो भुष्यसृष्ट्वै विष्टाभूरिव चेष्टे ।
 रोरूपयति गतज्ञानो विपरीतां गतिं गतः ॥ २५ ॥
 परच्छन्दं नविदुषा पुष्यमाणो जनेन सः ।
 अनभिप्रेतमापन्नः प्रत्याख्यातुमनीधरः ॥ २६ ॥
 शायितोऽशुचिपर्यङ्गे जन्तुः स्वेदजद्रूपिते ।
 नेशः कण्ठयनेऽज्ञानामासनोत्थानचेष्टने ॥ २७ ॥
 तदुन्त्यामत्यचं दंशा मशका मत्कुणादयः ।
 रुदन्तं विगतज्ञानं कृमयः कृमिकं यथा ॥ २८ ॥
 स त्वेवं शैशवं भुक्त्वा दुःखं पीगण्डमेव च ।
 अलव्याभीषितोऽज्ञानादिद्वमन्युः शुचाऽर्पितः ॥ २९ ॥
 सह देहेन मानेन वर्धमानेन मन्युना ।
 करोति विग्रहं कामी कामिष्यन्ताप चात्मनः ॥ ३० ॥
 भूतेः पञ्चभिरावृते देहे देहबुधोऽसकृन् ।
 अहंममेत्यसद्भाहं करोति कुमतिर्मतिम् ॥ ३१ ॥

तदर्थं कुरुते कर्म यद्वदो याति संसृतिम् ।
 तमो विशति यद्वदो येनासी मर्त्यजन्मनि ॥ ३२ ॥
 येन यातीदशं क्लेशमवियामकर्मबन्धनम् ॥ ३३ ॥
 ययसद्भिः पथि पुनः शिश्रोदरकृतोयमैः ।
 आस्थितो रमते जन्तुस्तमो विशति पूर्ववत् ॥ ३४ ॥
 सत्यं शीघ्रं दया मीनं वुद्धिः श्रीहीयंशः क्षमा ।
 शमो दमो भगधेति यत्सद्वाद् याति संक्षयम् ॥ ३५ ॥
 तेष्पशान्तेषु मृदेषु खण्डितात्मावसायिषु ।
 सद्गं न कुर्याच्छोष्येषु योपिन्त्रीशामृगेषु च ॥ ३६ ॥
 न तथाऽस्य भवेन्मोहो बन्धश्चान्यप्रसङ्गतः ।
 योपित्सद्वाद् यथा पुंसां यथा तत्सद्भिः सद्गतः ॥ ३७ ॥
 प्रजापतिर्दुहितरं दृष्ट्वा तद्रूपपरिपतः ।
 रोहिदभूतां सोऽन्यथावद् ऋष्यरूपी गतत्रयः ॥ ३८ ॥
 तत्सृष्टिसृष्टसृष्टेषु कोन्व्यखण्डितधीः पुमान् ।
 ऋषिं नारायणमृतं योपिन्मप्येह मायया ॥ ३९ ॥
 बलं मे पश्य मायायाः स्त्रीमय्या जपिनो दिशाम् ।
 या करोति निजायत्तान् भूविजृम्भणे केवलम् ॥ ४० ॥
 सद्गं न कुर्यात् प्रमदासु जातु
 योगस्य पारं परमारुरुधुः ।
 मत्सेवया प्रतिलब्ध्यात्मलाभो
 वदन्ति यां निरयद्धारमस्य ॥ ४१ ॥
 योपयाति शनैर्माया योपिद् देवविनिर्भिता ।
 तामीक्षेतात्मनो मृत्युं तृणैः कूपमियावृतम् ॥ ४२ ॥

यां मन्त्यते पतिमोहान्मन्मायामृषभायतीम् ।
 स्त्रीत्वं स्त्रीसद्गतः प्राप्तां वित्तापत्यगृहप्रदाम् ॥ ४३ ॥
 तमात्मनो विजानीयाद् भृत्यापत्यगृहात्मकम् ।
 देवोपसादितं मृत्युं मृगयोगायनं यथा ॥ ४४ ॥
 देहेन जीवभूतेन लोकाह्लोकमनुव्रजन् ।
 भुञ्जान एव कर्माणि करोत्यविरतं पुमान् ॥ ४५ ॥
 जीवां यस्यानुगो देहो भूतेन्द्रियमनोमयः ।
 तन्निरोधोऽस्य मरणमाविर्भावस्तु सम्भवः ॥ ४६ ॥
 द्रव्योपलब्धिस्थानस्य द्रव्येक्षाऽयोग्यता यदा ।
 तत् पथत्वमहंमानादुत्पत्तिर्द्रव्यदर्शनम् ॥ ४७ ॥
 यथाऽक्ष्णोर्द्रव्यावयवदर्शनायोग्यता यदा ।
 तदैव चक्षुषो द्रष्टुर्द्रष्टृत्वं योग्यताऽनयोः ॥ ४८ ॥
 पुंसो यथेवेन्द्रियाणि विन्दन्ति स्वगतं परम् ।
 सुखं दुःखं नान्यगतं तथेशांशः पृथक्कलाः ॥ ४९ ॥
 आत्मनः केवलं ज्ञानमर्थो देहायसद्गिनः ।
 सुखदुःखादयो भावा न देहस्य न चात्मनः ॥ ५० ॥
 तस्मान्न कार्यः सन्त्रासो न कार्पण्यं न सम्भ्रमः ।
 वुद्ध्या जीवगतिं धीरो मुक्तसद्गधरेदिह ॥ ५१ ॥
 सम्यग्दर्शनाया वुद्ध्या योगधराग्यपुक्तया ।
 मायाविरचिते लोके चरेद् यस्य कलेवरम् ॥ ५२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे त्रविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

भगवानुवाच—
 अथ यो गृहमेधीयान् धर्मान्वाचसन् गृहे ।
 काममर्थं च धर्मं च दोग्धि भूयः पिपतिं तान् ॥ १ ॥
 स चापि भगवः शान्तं काममूढः पराङ्मुखः ।
 यजते क्रतुभिर्देवान् पितृंश्च श्रद्धयाऽन्वितः ॥ २ ॥
 तच्छ्रद्धयाऽऽक्रान्तमतिः पितृदेवव्रतः पुमान् ।
 गत्या चान्द्रमसं लोकं सोमपाः पुनरेष्यति ॥ ३ ॥

यदा चाहीन्द्रायायां शनैः सन्तासतो हरिः ।
 तदा लोका लयं यान्ति त एते गृहमेधिनाम् ॥ ४ ॥
 ये स्वधर्मं न दुहन्ति धीराः कामापरितये ।
 निःसद्गा न्यस्तकर्माणाः प्रशान्ताः शुद्धचेतसः ॥ ५ ॥
 निवृत्तिधर्मनिरता निर्ममा निरहङ्कृताः ।
 स्वधर्माख्येन सत्येन परिशुद्धेन चेतसा ॥ ६ ॥

सूर्यद्वारेण ते यान्ति पुरुषं विश्वतोमुखम् ।
परावरेण प्रकृतिमस्योत्पत्त्यन्तभावनम्

॥ ७ ॥

द्विपराधायसाने यः प्रलयो ब्रह्मणस्तु ते ।
तावदध्यासते लोके परस्य परिचिन्तकाः

॥ ८ ॥

श्माम्भोनलानिलावियन्मन इन्द्रियार्थ-
भूतादिभिः परिवृतः प्रतिसंजिहीर्षुः ।
अव्याकृतं विशति यर्हि गुणत्रयात्मा
कालं परं स्वमनुभूय परः स्वयम्भूः

॥ ९ ॥

एवं परेत्य भगवन्तमनुप्रविष्टः
ये योगिनो जितमरुन्मनसो विरागाः ।
तेनैव साकममृतं पुरुषं पुराणं
ब्रह्म प्रधानमुपयान्त्यगताभिमानाः

॥ १० ॥

आयः स्थिरचरणां यो वेदगर्भः सहर्षिभिः ।
योगैश्वर्यैः कुमाराद्यैः सिद्धैर्योगप्रवर्तकैः

॥ ११ ॥

भेददृष्ट्वाऽभिमानेन निःसङ्गेनापि कर्मणा ।
कर्तृत्वात् सगुणं ब्रह्म पुरुषं पुरुषर्षभम्

॥ १२ ॥

स सङ्गत्य पुनः काले कालेनेश्वरमूर्तिना ।
जातेऽगुणव्यतिकरे यथापूर्वं प्रजायते

॥ १३ ॥

ऐश्वर्यं पारमेष्ठ्यं यत् तेऽपि धर्मविनिर्मितम् ।
निषेव्य पुनरायान्ति गुणव्यतिकरेऽसति

॥ १४ ॥

अथ तं सर्वभूतानां हृत्पद्मे कृतानयम् ।
धृतानुभावं शरणं ब्रज भावेन भामिनि

॥ १५ ॥

ये त्विहासक्तमनसः कर्मसु श्रद्धयाऽन्विताः ।
कुर्वन्त्यप्रतिपिद्वानि नित्यान्वपि च कृत्स्नशः

॥ १६ ॥

रजसा कुण्ठमनसः कामात्मानोऽजितेन्द्रियाः ।
पितृन् यजन्यनुदिनं गृहं च भिरताशयाः

॥ १७ ॥

त्रैयर्गिकासने पुरुषा विमुखा हरिमेधसः ।
कथायां कथनीयोरुविक्रमस्य मधुद्विषः

॥ १८ ॥

नूनं देवेन विरता ये त्वच्युतकथासुधाम् ।
हित्वा शृण्वन्त्यसद्वायाः पुरीषमिव विड्भुजः

॥ १९ ॥

दक्षिणेन पथाऽप्यंगः पितृलोकं व्रजन्ति ते ।
प्रजायां तु प्रजायन्ते उमशानान्क्रियाकृतः

॥ २० ॥

ततस्ते क्षीणसुकृताः पुनर्लोकमिमं सति ।
पतन्ति विषया देवैः सद्यो विभ्रंशितोदयाः

॥ २१ ॥

तस्मात् त्वं सर्वभावेन भजस्व परमेष्ठिनम् ।
तदुपाश्रयया भक्त्या भजनीयदाम्बुजम्

॥ २२ ॥

वासुदेवे भगवति भक्तियोगः प्रबोदितः ।
जनयत्याशु विराग्यं ज्ञानं यद् ब्रह्मदर्शनम्

॥ २३ ॥

यदाऽस्य चित्तमर्थेषु समेष्टिन्द्रियवृत्तिभिः ।
न विगृह्णान्ति वैषम्यं प्रियमप्रियमप्युत

॥ २४ ॥

स तदैवात्मनाऽऽत्मानं निःसङ्गं समदर्शिनम् ।
हेयोपादेयपरहितमारूढपदमीक्षते

॥ २५ ॥

ज्ञानमात्रं परं ब्रह्म परमात्मेश्वरः पुमान् ।
दृश्यादिभिः पृथग्भावेर्भगवानेक ईयते

॥ २६ ॥

एतावानेव योगेन समग्रेणेह योगिनः ।
युज्यतेऽभिमतो ह्यर्थो यदसङ्गत्य कृत्स्नशः

॥ २७ ॥

ज्ञानमेकं पराचीनेरिन्द्रियैर्ब्रह्म निर्गुणम् ।
अवभात्यर्थरूपेण भ्रान्त्या शब्दादिधर्मिणाम्

॥ २८ ॥

यथा महानहङ्कारस्त्रिवृत् पथविधः स्वराद् ।
एकादशविधस्तस्य वपुर्ण्डं जगद् यतः

॥ २९ ॥

एतद् वै श्रद्धया भक्त्या योगाभ्यासेन नित्यशः ।
समाहितात्मा निःसङ्गो विरक्तः परिपश्यति

॥ ३० ॥

इत्येतत् कथितं गुर्वि ज्ञानं तद् ब्रह्मदर्शनम् ।
येनैव युज्यते तत्त्वं प्रकृतेः पुरुषस्य च

॥ ३१ ॥

ज्ञानं योगश्च मन्त्रिष्टो नैर्गुण्यो भक्तिरक्षणः ।
द्वयोरप्येक एवार्थो भगवच्छब्दलक्षणः

॥ ३२ ॥

यथेन्द्रियैः पृथक् चारिरर्थो बहुगुणाश्रयः ।
एको नानेयते तद्वद् भगवाञ्छास्त्रवर्त्मभिः

॥ ३३ ॥

क्रियया क्रतुभिर्दानैस्तपःस्वाध्यायदर्शिनः ।
आत्मेन्द्रियजयेनापि संन्यासेन च कर्मणाम्

॥ ३४ ॥

योगेन विविधांशेन भक्तियोगेन चैव हि ।
धर्मैर्गोभयचिह्नेन यः प्रवृत्तिनिवृत्तिमान्

॥ ३५ ॥

आत्मतन्त्रायोपेन वैराग्येण हृदेन च ।
 ईयते भगवानेभिः सगुणो निर्गुणः स्वदेह-
 प्रायोचं भक्तियोगस्य स्वरूपं ते चतुर्विधम् ।
 कालस्य चाव्यक्तगतेयौऽन्तर्धावति जन्तुषु
 जीवस्य संमृतीर्वहीरविद्याकर्मनिर्मिताः ।
 याः स्वयं प्रविशन्नात्मा न वेद गतिमात्मनः
 नैतत् खलायांपदिशेन्नायिनीताय कर्हिचित् ।
 न स्तब्धाय न भिन्नाय नैव धर्मध्वजाय च

॥ ३६ ॥

॥ ३७ ॥

॥ ३८ ॥

॥ ३९ ॥

न लोलुपायोपदिशेन्न गृहारूढचेतसे ।
 नाभक्ताय च मे जातु न मद्भक्तद्विषामपि ॥ ४० ॥
 श्रद्धानाय भक्ताय विनीतायानसूयये ।
 भूतेषु कृतमैत्राय शुश्रूषाभिरताय च ॥ ४१ ॥
 बहिर्ज्ञातविरागाय शान्तचित्ताय दीयते ।
 निर्मत्सराय शुचये यस्याहं प्रेयसां प्रियः ॥ ४२ ॥
 य इदं श्रुणुयादम्ब श्रद्धया पुरुषः सुकृत ।
 यो याभिधत्ते मचितः स ह्येति पदवी च मे ॥ ४३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

मेत्रेय उवाच-
 एवं निशम्य कपिलस्य वचो जनित्री
 सा कर्दमस्य दयिता किल देवहूतिः ।
 विस्मस्तमोहपटला तमभ्रिष्णाम्य
 तुष्टाय तत्त्वविषयाखिलसिद्धभूमिम्
 देवहूतिरुवाच-
 अथाप्यप्यान्ते सलिले शयानं
 भूतेन्द्रियार्थात्ममयं वपुस्ते ।
 गुणप्रवाहं सदशेषवीजं दध्नी
 स्वयं यज्जटाब्जजातः

॥ १ ॥

॥ २ ॥

स एव विश्वस्य भवान् विधत्ते
 गुणप्रवाहेषु विभक्तवीर्यः ।
 सर्गायनीहोऽवितथाभिसन्धि-
 रात्मेश्वरोऽतस्त्वयसहस्राक्षिः

॥ ३ ॥

स त्वं भूतो मे जडरण नाथ
 कथं नु यस्वोदर एतदासीत् ।
 विश्वं युगान्ते वटपत्र एकः
 शेते स्म मायाशिशुरद्विषानः

॥ ४ ॥

त्वं देहतन्त्रः प्रशमाय वाप्सनां
 निदेशभाजां च विभो विभूतये ।
 यथावतारास्तव सूकरादय-
 स्तथाऽयमप्यात्मपथोऽपलब्धये

॥ ५ ॥

यन्नामधेयश्रवणानुकीर्तनाद्
 यत्प्रहणाद् यत्स्मरणादपि क्वचित् ।
 थादोऽपि सद्यः सवनाय कल्पते
 कुतः पुनस्ते भगवन् नु दर्शनात् ॥ ६ ॥
 भद्रो वत श्रपचोऽतो गरीयान्
 यज्जिह्वाग्रे वर्तते नाम तुभ्यम् ।
 तेपुस्तपस्ते नुहुवुः सुरायान्
 ब्रह्मानुचुर्नाम गृणन्ति ये ते ॥ ७ ॥
 तं त्वाऽद्वाऽहं ब्रह्म परं पुमांसं
 प्रत्यक् स्रोतस्यात्मनि संविभाव्यम् ।
 स्वतेजसा ध्वस्तगुणप्रवाहं
 वन्दे विष्णुं कपिलं वेदगर्भम् ॥ ८ ॥
 मेत्रेय उवाच-
 ईडितो भगवानेवं कपिलाख्यः परः पुमान् ।
 वाचाऽविरूययेत्याह मातरं मानुवत्सलः ॥ ९ ॥
 भगवानुवाच-
 मार्गेणानेन मातस्ते सुसेव्येनोदितेन मे ।
 आस्थितेन परां काष्ठामचिरादवरोत्त्यसि ॥ १० ॥
 श्रद्धत्यैतन्मत्तं मह्यं नृपं यद् ब्रह्मवादिभिः ।
 येन मामभयं यायान्मृत्युमृच्छन्त्यतद्विदः ॥ ११ ॥

श्रेष्ठेय उवाच-

इति प्रदर्श्य भगवानुशतीमात्मनो गतिम् ।
स्वमात्रा ब्रह्मवादित्या कपिलोऽनुमतो ययी ॥ १२ ॥
सा चापि तनपोक्तेन योगादेशेन योगयुक् ।
तस्मिन्नाश्रम आसीना सरस्वत्याः समाहिता ॥ १३ ॥
अभीष्टावगाहकपिशान् जटिलान् कुटिलालकान् ।
आत्मानं चोग्रतपसा विप्रती चीरिणं कृशम् ॥ १४ ॥
प्रजापतेः कर्दमस्य तपोयोगविजृम्भितम् ।
स्वगार्हस्थ्यमनोपम्यं प्रार्थ्य वैमानिकैरपि ॥ १५ ॥
पयःफेननिभाः शय्या दान्ता रुक्मपरिच्छदाः ।
आसनाश्च च हेमानि सुस्यशास्तरणानि च ॥ १६ ॥
स्वच्छस्फटिककुड्येषु महामारकतेषु च ।
रत्नदीपार्चिषो भान्ति ललनारत्नसंयुताः ॥ १७ ॥
गृहोद्यानं कुसुमितै रम्यं बहमद्रुमैः ।
कूजद्विहङ्गमिधुनं गायन्मत्तमधुव्रतम् ॥ १८ ॥
यत्र प्रविष्टमात्मानं विबुधानुचरा जगुः ।
वाण्यामुत्पलगन्धिन्यां कर्दमेनोपलालितम् ॥ १९ ॥
हित्या तदीप्सिततमप्याखण्डनयोपिताम् ।
किञ्चिच्चकार वदनं पुत्रविश्लेषणातुरा ॥ २० ॥
वनं प्रव्रजिते पत्यावपत्यविरहातुरा ।
ज्ञाततत्त्वाऽप्यभून्नष्टवत्सा गौरिव वत्सला ॥ २१ ॥
तमेव ध्यायती देवमपत्यं कपिलं हरिम् ।
बभूवाविरतोत्साहा निःस्पृहा तादृशो गृहे ॥ २२ ॥
ध्यायती भगवद्रूपं यदाह ध्यानगोचरम् ।
सुतं प्रसन्नवदनं समस्तव्यस्तचिन्तया ॥ २३ ॥
भक्तिप्रवाहयोगेन धैराग्येण बलीयसा ।
युक्तानुष्ठानजातेन ज्ञानेन ब्रह्महेतुना ॥ २४ ॥
विशुद्धेन तदाऽऽत्मानमात्मना विश्वतोमुखम् ।
स्थानुभूत्या तिराभूतमायागुणविशेषणम् ॥ २५ ॥

ब्रह्मण्यवस्थितमतिर्भगवत्यात्मसंश्रये ।
निवृत्तजीवोपाधित्वात् क्षीणक्लेशाऽऽसन्नवृत्तिः ॥ २६ ॥
नित्यरूढसमाधित्वात् परावृत्तगुणभ्रमा ।
न सस्मार तदाऽऽत्मानं स्वप्रदष्टमियोत्थितः ॥ २७ ॥
तदेहः परतः पोपोऽप्यकृशधाप्यसम्भवात् ।
बभू मलैरवच्छन्नः सधूम इव पावकः ॥ २८ ॥
स्वाङ्गं तपोयोगमयं मुक्तकेशं गताम्बरम् ।
दैवगुणं न बुबुधे वासुदेवप्रविष्टीः ॥ २९ ॥
एवं सा कपिलोक्तेन मार्गेणाविरतं परम् ।
आत्मानं ब्रह्म निर्वाणं भगवन्तमवाप ह ॥ ३० ॥
तद् वीरासीन् पुण्यतमं क्षेत्रं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।
नाम्ना सिद्धपदं यत्र सा संसिद्धिमुपेयुषी ॥ ३१ ॥
तस्यास्तद् योगविधुतमाशु भर्त्यमभूत् सरित् ।
स्रोतसां प्रवरा सौम्य सिद्धिदा सिद्धसेविता ॥ ३२ ॥
कपिलोऽपि महायोगी भगवान् पितुराश्रमात् ।
मातरं समनुज्ञाय प्रागुदीचीं दिशं ययी ॥ ३३ ॥
सिद्धचारणगन्धर्वैर्मुनिभिश्चिप्यसरोगणैः ।
स्तूयमानः समुद्रेण दत्तार्हणनिकेतनः ॥ ३४ ॥
आस्ते योगं समाख्याय साङ्गवाचार्यैरभिष्टुतः ।
त्रयाणामपि लोकानामुपशान्त्यै समाहितः ॥ ३५ ॥
श्रेष्ठेय उवाच-

एतन्निगदितं तात यत् पुरोऽहं त्वयाऽनघ ।
कपिलस्य च संवादो देवहूत्याश्च पावनः ॥ ३६ ॥
य इदमनुश्रुणोति योऽभिपते
कपिलमुनेर्मतमात्मयोगगुह्यम् ।
भगवति कृतधीः सुपर्णकेता-
वुष लभते भगवत्पदारविन्दम् ॥ ३७ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे धैरासक्यामष्टादशसाहस्रं
पारमहंस्यां संहितायां तृतीयस्कन्धः ॥

चतुर्थस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच-

मनोस्तु शतरूपाणां तिस्रः कन्याश्च जज्ञिरे ।

आकूतिर्देवहूतिश्च प्रसूतिरिति विभुताः ॥ १ ॥

आकूतिं रुचये प्रादादपि भ्रातृभर्ता नृपः ।

पुत्रिकाधर्ममाश्रित्य शतरूपानुमोदितः ॥ २ ॥

प्रजापतिः स भगवान् रुचिस्तस्यामजीजनत् ।

मिथुनं ब्रह्मवर्चस्वी परमेण समाधिना ॥ ३ ॥

यस्तपोः पुरुषः साक्षाद् विष्णुर्यज्ञस्वरूपधृक् ।

या स्त्री सा दक्षिणा भूतैरंशभूताऽनपायिनी ॥ ४ ॥

आनित्ये स्वर्गहं पुण्याः पुत्रं विततरोचिषम् ।

स्वायंभुवो मुदा युक्तो रुचिरंग्राह दक्षिणाम् ॥ ५ ॥

तां कामयानां भगवानुवाह यजुषां पतिः ।

तुष्टायां तोषमाणोऽजनयद् द्वादशात्मजान् ॥ ६ ॥

तोषः प्रतोषः सन्तोषो भद्रः शान्तिरिडस्पतिः ।

इन्द्रः कविर्भुवः स्वाहः सुदेवो रोचनो द्विपद् ॥ ७ ॥

तुषिता नाम ते देवा आसन् स्वायंभुवान्तरे ।

मरीचिमिश्रा कृपया यज्ञः सुरगणेश्वरः ॥ ८ ॥

प्रियव्रतोत्तानपादी मनुपुत्री महीजसी ।

तत्पुत्रपौत्रनसृणामनुवृत्तं तदन्तरम् ॥ ९ ॥

देवहूतिमदात् तात कर्दमायात्मजां मनुः ।

तत्सम्बन्धि श्रुतप्राप्यं भवता गदतो मम ॥ १० ॥

दक्षाय ब्रह्मपुत्राय प्रसूतिं भगवान् मनुः ।

प्रायच्छद् यत्कृतः सर्गस्थिलोक्यां विततो महान् ॥ ११ ॥

याः कर्दमसुताः प्रोक्ता नव ब्रह्मर्षिपत्नयः ।

तासां प्रसूतिप्रसरं श्रोत्र्यमानं निबोध मे ॥ १२ ॥

पत्नी मरीचेस्तु राज्ञा सुपुत्रे कर्दमात्मजा ।

कश्यपं पूर्णिमानं च ययोरारूढितं जगत् ॥ १३ ॥

पूर्णिमाऽस्तु विरजं विश्रानां च परंतप ।

देवकुल्या हरः पादशीचाद् याऽभूत् सरिद् दिवः ॥ १४ ॥

अत्रेः पत्न्यनसृया त्रीन् जज्ञे सुयशसः सुतान् ।

दत्तं दुर्वाससं सोममात्मेशब्रह्मसम्भवान् ॥ १५ ॥

विदुर उवाच-

अत्रेर्गृहे सुरश्रेष्ठाः स्थित्यन्तोत्पत्तिहेतवः ।

किंस्विचिकीर्षवो जाता एतदाख्याहि मे गुणो ॥ १६ ॥

मैत्रेय उवाच-

ब्रह्मणा चोदितः सृष्टावत्रिर्ब्रह्मविदां वरः ।

सह पत्न्या ययी कर्षं कुलाद्रिं तपसि स्थितः ॥ १७ ॥

तस्मिन् प्रसूनस्तवकपलाशाशोककानने ।

वार्भिः स्रवद्भिरुदपुष्टे निर्विन्ध्यायाः समन्ततः ॥ १८ ॥

प्राणायामेन संयम्य मनो वर्षशतं मुनिः ।

अतिष्टेदेकपादेन निर्द्वन्द्वोऽनिलभोजनः ॥ १९ ॥

शरणं तं प्रपद्येऽहं य एव जगदीश्वरः ।

प्रजामात्मसमां मह्यं प्रयच्छत्विति चिन्तयन् ॥ २० ॥

तप्यमानं त्रिभुवनं प्राणायामेधिताग्निना ।

निर्गतेन मुनेर्मूर्ध्ने समीक्ष्य प्रभवत्तपः ॥ २१ ॥

अप्सरामुनिगन्धर्वासिद्धविधापरोरगेः ।

वितायमानयशसो मुदाऽऽधमपदं ययुः ॥ २२ ॥

तत्प्रादुर्भावसंयोगविद्योतितमना मुनिः ।

उत्तिष्ठन्नेकपादेन ददशं विबुधपुष्पभान् ॥ २३ ॥

प्रणम्य दण्डवद् भूमावुपतस्थेऽर्हणाञ्जलिः ।

वृष्टं समुपवर्णस्यान् स्यैः स्यैश्चिद्वैद्यं चिह्नितान् ॥ २४ ॥

कृपावलोकनेन लसद्भदनेनोपलम्भितान् ।

तच्छोचिषा प्रतिहते निमील्य मुनिरक्षिणी ॥ २५ ॥

चेतस्तत्प्रवणं युञ्जन्नास्तावीन् संहताञ्जलिः ।

शङ्कया सूक्तया वाचा सर्वलोकगरीयसः ॥ २६ ॥

अत्रिरुवाच—

विश्वोद्भवस्थितिलयेषु विभज्यमानै-

र्मायागुणैरनुगुणं प्रगृहीतदेहाः ।

हे ब्रह्मविष्णुगिरिशाः प्रणतोऽस्म्यहं य-

स्तेभ्यः क एव भवतां म इहोपहृतः ॥ २७ ॥

एको मयेह भगवान् विबुधप्रधान-

श्चित्तीकृतः प्रजननाय कथं नु यूयम् ।

अत्रागतास्तनुभृतां मनसोऽपि दूरा

ब्रूत प्रसीदत महानतिविस्मयो मे ॥ २८ ॥

मैत्रेय उवाच—

इति तस्य वचः श्रुत्वा त्रयस्ते विबुधर्षभाः ।

प्रत्युचुः क्षणया वाचा प्रहसन्तो मुनिं प्रभो ॥ २९ ॥

देवा ऊचुः—

यथा कृतस्ते संकल्पो भाव्यं तेनैव नान्यथा ।

तत्संकल्पस्य ते ब्रह्मन् यद् वै ध्यायसि ते वयम् ॥ ३० ॥

अथास्मदंशभूतास्ते आत्मजा लोकविधुताः ।

भवितारोऽङ्ग भद्रं ते वितरिष्यन्ति ते यशः ॥ ३१ ॥

एवं कामवरं दत्त्वा प्रतिजगमुः सुरेश्वराः ।

सभाजितास्तपोः सम्यग् दम्पत्योर्मिपतोस्ततः ॥ ३२ ॥

सोमोऽभूद् ब्रह्मणोऽंशेन दत्तो विष्णोस्तु योगवित् ।

दुर्यासाः शङ्करस्यांशो निबोधाद्विरसः प्रजाः ॥ ३३ ॥

श्रद्धा त्व्यद्विरसः पत्नी चतस्रोऽसूत कन्यकाः ।

सिनीवाली कुहू राका चतुर्थ्यनुमतस्तथा ॥ ३४ ॥

तत्पुत्रावपरावास्तां ख्यातीं स्वारोचिषान्तरे ।

उच्यन्ते भगवान् साक्षाद् ब्रह्मिष्ठश्च बृहस्पतिः ॥ ३५ ॥

पुलस्त्योऽजनयत् पत्न्यामगस्त्यं च हर्षिभुवि ।

सोऽन्यजन्मनि दक्षोऽग्निर्विश्रवाश्च महातपाः ॥ ३६ ॥

तस्य यक्षपतिर्देवः कुबेरस्त्विडविलासुतः ।

रावणः कुम्भकर्णश्च तथाऽन्यस्यां विभीषणः ॥ ३७ ॥

पुलहस्य गतिर्भाषां व्रीनसूत सती सुतान् ।

कर्मश्रेष्ठं वरीयांसं सहिष्णुं च महामते ॥ ३८ ॥

क्रतोरपि क्रिया भाषां वालखिल्यानसूयत ।

ऋषीन् पण्डितहस्ताणि ज्वलतो ब्रह्मतेजसा ॥ ३९ ॥

ऊर्जायां जज्ञिरे पुत्रा वसिष्ठस्य परन्तप ।

चित्रकेतुप्रधानास्ते सप्त ब्रह्मर्षयोऽमलाः ॥ ४० ॥

चित्रकेतुः सुरोचिश्च विरजो मित्र एव च ।

उल्बणो वसुभृयानो युमान् शकन्यादयोऽपरे ॥ ४१ ॥

शान्तिस्त्वधर्वणः पत्नी त्रेभे पुत्रं धृतव्रतम् ।

दध्यध्वमथशिरसं भृगोर्वीशं निबोध मे ॥ ४२ ॥

भृगुः ख्यात्यां महाभागः पत्न्यां पुत्रानजीजनत् ।

धातारं च विधातारं श्रियं च भगवत्प्रियाम् ॥ ४३ ॥

आयतिं नियतिं चैव सुते मेरुस्तपोरदात् ।

ताभ्यां तपोरभवतां मृकण्डुः प्राण एव च ॥ ४४ ॥

मार्कण्डेयो मृकण्डोस्तु प्राणाद् वेदशिरा मुनिः ।

कविश्च भार्गवो यस्य भगवानुशाना सुतः ॥ ४५ ॥

सर्वे ते मुनयः क्षत्तलोकान् सर्गैरभावयन् ।

एष कर्मदोहित्रसंतानः कथितस्तव ॥ ४६ ॥

शृण्वतः श्रद्धधानस्य सद्यः पापहरः परः ।

प्रसूतिं मानवीं दक्ष उपयेमे ह्यजात्मजः ॥ ४७ ॥

तस्यां ससर्ज दुहितुः षोडशामललोचनाः ।

त्रयोदशादाद् धर्माय तथैकामग्रये विभुः ॥ ४८ ॥

पितृभ्य एकां पुत्रेभ्यो भवायैकां भवच्छिदे ।

श्रद्धा मैत्री दया शान्तिस्तुष्टिः पुष्टिः क्रियोन्नतिः ॥ ४९ ॥

बुद्धिर्मेधा तितिक्षा हीर्मूर्तिर्धर्मस्य पत्नयः ।

श्रद्धाऽसूत शुभं मैत्री प्रसादमभयं दया ॥ ५० ॥

शान्तिः सुखं मुदं तुष्टिः स्मयं पुष्टिरसूयत ।

योगं क्रियोन्नतिर्दर्पमर्थं बुद्धिरसूयत ॥ ५१ ॥

मेधा स्मृतिं तितिक्षा तु क्षेमं हीः प्रथयं सुतम् ।

मूर्तिः सर्वगुणोत्पत्ती नरनारायणावृषी ॥ ५२ ॥

ययोर्जन्मन्यदो विश्वमभ्यनन्दत् सुनिर्वृतम् ।

मनांसि ककुभो वाताः प्रसेदुः सरितोऽग्रयः ॥ ५३ ॥

दिव्यवायन्त नृयाणि पेतुः कुसुमवृष्टयः ।

मुनयस्तुष्टुवस्तुष्टा जगुर्गन्धर्वकिन्नराः ॥ ५४ ॥

नृत्पन्ति स्म स्त्रियो देव्य आसीत् परममङ्गलम् ।

देवा ब्रह्मादयः सर्वे उपतस्थुरभिष्टुः

॥ ५५ ॥

देवा उचुः—

यो मायया विरचितं निजयाऽऽत्मनीदं

खे रूपभेदमिव तत्प्रतिचक्षणाप ।

एतेन धर्मसदने ऋषिमूर्तिनाऽथ

प्रादुश्चकार पुरुषाय नमः परस्मै

॥ ५६ ॥

सोऽयं स्थितिव्यतिकरोपशमाप सृष्टान्

सत्त्वेन नः सुरगणाननुमेयतत्त्वः ।

दृश्याददभ्रकरुणेन विलोकनेन

यच्छीनिकेतममलं शिपताऽरविन्दम्

॥ ५७ ॥

एवं सुरगणीस्तात भगवन्तावभिष्टुति ।

लब्धावलोकैर्पयनुरचिती गन्धमादनम्

॥ ५८ ॥

ताचिमी वै भगवतो हरेरंशाविहागती ।

भारव्ययाय च भुयः कृष्णो यदुकुरुद्वही

॥ ५९ ॥

स्वाहाऽभिमानिनश्चाग्रेऽत्मात्मजांस्त्रीनजीजनत् ।

पावकं पवमानं च शुचिं च हुतभोजनम्

॥ ६० ॥

तेभ्योऽग्रयः समभवंश्चत्वारिंशच्च पञ्च च ।

त एषैकोनपञ्चाशत् साकं पितृपितामहैः

॥ ६१ ॥

वेतानिके कर्मणि यन्त्रामभिर्ब्रह्मादिभिः ।

आग्रेष्या इष्टयो पञ्चे निरूप्यन्तेऽग्रयस्तु ते

॥ ६२ ॥

अग्निप्यात्ता वह्निपदः सोम्याः पितर आन्यपाः ।

साग्रयोऽनग्रयस्तेषां पत्नी दाक्षायणी स्वधा

॥ ६३ ॥

तेभ्यो दधार कन्ये द्वे मेनां वैतरणी स्वधा ।

उभे ते ब्रह्मयादिन्यौ ज्ञानविज्ञानपारगे

॥ ६४ ॥

भवस्य पत्नी तु सती भवं देवमनुव्रता ।

आत्मनः सदशं पुत्रं न लेभे गुणशालिनम्

॥ ६५ ॥

पितर्यप्रतिरूपे स्वे भवापानागसे रुपा ।

अग्नीदेवात्मनाऽऽत्मानमजह्राद् योगसंपुता

॥ ६६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

विदुर उवाच—

भवे शीलवतां श्रेष्ठे दक्षो दुहितृवत्सलः ।

विद्वेषमकरोत् कस्मादनादत्वात्मजां सतीम्

॥ १ ॥

कल्लं चराचरगुहं निर्वैरं शान्तविग्रहम् ।

आत्मारामं कथं द्रष्टे जगतो दैवतं महत्

॥ २ ॥

एतदाख्याहि मे ब्रह्मन् जामातुः शशुरस्य च ।

विद्वेषस्तु यतः प्राणानत्यजद् दुस्त्यजान् सती

॥ ३ ॥

मंत्रेण उवाच—

पुरा विश्वमृजां सत्रे समेताः परमर्षयः ।

तथाऽमरगणाः सर्वे सानुगा मुनयोऽग्रयः

॥ ४ ॥

तत्र प्रविष्टे मुनयो हृष्टाऽकमिव रोचिषा ।

भ्राजमानं विनिमिरं कुर्वन्तं तन्महत् सदः

॥ ५ ॥

उदतिष्ठन् सदस्यास्ते स्वधिष्येभ्यः सहाग्रयः ।

कते विरिधिं शयं च तद्भासा क्षिप्तचेतसः

॥ ६ ॥

सदसस्पतिभिर्दक्षो भगवान् साधु सत्कृतः ।

अजं लोकगुरुं नत्वा निपसाद तदाज्ञया

॥ ७ ॥

प्राङ् निषण्णं मृडं हृष्टा नामृष्यत् तदनाहतः ।

उवाच वाचं चक्षुष्यामभिधीक्ष्य दहन्निव

॥ ८ ॥

दक्ष उवाच—

धूयतां ब्रह्मर्षयो मे सहस्रभ्याः सहाग्रयः ।

साधूनां ब्रुवतो वृत्तं नाज्ञानाच्च च मत्सरात्

॥ ९ ॥

अयं तु लोकपालानां यसोऽग्नौ निरपत्रपः ।

सद्भिर्वाचरितः पन्था येन स्वल्पेन दूषितः

॥ १० ॥

एष मे सिध्यतां प्राप्नो यन्मे दुहितुरग्रहीत् ।

पाणिं विप्राग्रिमुखतः सावित्र्या इव साधुवत्

॥ ११ ॥

गृहीत्वा मृगशावाक्ष्याः पाणिं मर्कटलोचनः ।

प्रत्युत्पानाभिवादाहं याचाऽप्यकृतं नोचितम्

॥ १२ ॥

नुमक्रियायामुचये मानिने भिन्नसेतवे ।

अनिच्छन्नप्यदां बालां शूद्रायेवोऽगतीं गिरम्

॥ १३ ॥

प्रेतावासेषु घोरेषु घोरैर्भूतगणैर्बुतः ।
 अटत्पुन्यमत्तवज्रो व्युत्सकेशो हसन् रुदन् ॥ १४ ॥
 चिताभस्मकृतस्नानः प्रेतास्त्रिग्रन्थिभूषणः ।
 शिवापदेशो ह्यशिवो मत्तो मत्तजनप्रियः ॥ १५ ॥
 पतिः प्रमथभूतानां तमोमात्रात्मिकात्मनाम् ।
 तस्मा उन्मादनाथाय नष्टशीचाय दुर्हृदि ॥ १६ ॥
 दत्ता वत मया साध्वी चोदिते परमेष्ठिना ॥ १७ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 विनिन्द्यैवं स गिरिशमग्रतीपमवस्थितम् ।
 दक्षो ह्यप उपस्पृश्य क्रुद्धः शम्भुं प्रचक्रमे ॥ १८ ॥
 अयं तु देवयजन इन्द्रोपेन्द्रादिभिर्भवः ।
 यज्ञभागं न लभतां देवैर्देवगणाधमः ॥ १९ ॥
 निषिध्यमानः स सदस्यमुख्ये-
 दक्षो गिरित्राय विसृज्य शापम् ।
 तस्माद् विनिष्क्रम्य विवृद्धमनु-
 र्जगाम कौरव्य निजं निकेतनम् ॥ २० ॥
 विज्ञाय शापं गिरिशानुगाग्रणी-
 र्नन्दीश्वरो रोपकपायदूषितः ।
 दक्षाय शापं विससर्ज दारुणं
 ये चान्वमोर्दस्तदवाच्यतां द्विजाः ॥ २१ ॥
 नन्दिरुवाच—
 य एतन्मर्त्यमुद्दिश्य भगवत्यप्रतिद्रुहि ।
 द्रुह्यत्यज्ञः पृथग्गृह्णित्तत्त्वतो विमुखो भवेत् ॥ २२ ॥
 गृहेषु कूटधर्मेषु सक्तो ग्राम्यमुखेच्छया ।
 कर्तन्वन् वितनुताद् वेदवादविपन्नधीः ॥ २३ ॥
 बुद्ध्या पराभिध्यायिन्या विस्मृतात्मगतिः पशुः ।
 स्त्रीकामः सोऽस्तु नितरां दक्षो यस्तमुखोऽचिरात् ॥ २४ ॥

विद्याबुद्धिरविद्यायां कर्ममय्यामसावजः ।
 संसरन्त्विह ये चामुमनुशावैवमानिनम् ॥ २५ ॥
 गिरेः सुतायाः पुष्पिण्या मधुगन्धेन भूरिणा ।
 मध्ना चान्मथितात्मानः संमुखान्तु हरद्विपः ॥ २६ ॥
 सर्वभक्षा द्विजा वृत्त्यै धृतविद्यातपोव्रताः ।
 वित्तदेहेन्द्रियारामा याचका विचरन्त्विह ॥ २७ ॥
 तस्यैवं वदतः शापं श्रुत्वा द्विजकुलाय वै ।
 भृगुः प्रत्यमृजच्छापं ब्रह्मदण्डं दुरत्ययम् ॥ २८ ॥
 भृगुरुवाच—
 भवव्रतधरा ये च य एतान् समनुव्रताः ।
 पाखण्डिनस्ते भवन्तु सच्छास्त्रपरिपन्थिनः ॥ २९ ॥
 नष्टशीचा मूढधियो जटाभस्मास्थिधारिणः ।
 विशन्तु शिवदीक्षायां यत्र दैवं सुरासवम् ॥ ३० ॥
 ब्रह्म च ब्राह्मणांश्चैव ये यूयं परिनिन्द्य ।
 सेतुं विधारणं पुंसामतः पाखण्डमाश्रिताः ॥ ३१ ॥
 एष एव हि लोकानां शिवः पन्थाः सनातनः ।
 यं पूर्वं चानुसंतस्थुर्यत्प्रमाणं जनार्दनः ॥ ३२ ॥
 तद् ब्रह्म परमं शुद्धं सतां वर्त्म सनातनम् ।
 विगर्ह्य यात पाखण्डं दैवं वो भूतराट् सदा ॥ ३३ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 तस्यैवं वदतः शापं भृगोः स भगवान् भवः ।
 निश्चक्राम ततः किञ्चिद् विमना इव सानुगः ॥ ३४ ॥
 तेऽपि विश्वसृजः सत्रं सहस्रपरिवत्सरान् ।
 संविधाय महोत्साहाद् यत्रेज्य रूपभो हरिः ॥ ३५ ॥
 आहुत्यावभृत् यत्र गङ्गा यमुनयाऽन्विता ।
 विरजेनात्मना सर्वैः स्वं स्वं धाम ययुस्ततः ॥ ३६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच-

सदा विद्विषतोरेवं कालो विषदमानयोः ।

जामातुः धशुरस्यापि सुमहानतिचक्रमे

॥ १ ॥

यदाऽभिषिक्तो दक्षस्तु ब्रह्मणा परमेष्ठिना ।

प्रजापतीनां सर्वेषामाधिपत्यं स्मयाऽभवत्

॥ २ ॥

इष्टा स बाजपेयेन ब्रह्मिष्ठो भूय एव च ।

बृहस्पतिसवं नाम समारभे क्रतून्मम

॥ ३ ॥

तस्मिन् ब्रह्मर्षयः सर्वे देवर्षिपितृदेवताः ।

आसन् कृतस्वस्त्ययनास्तत्त्वथ सभर्तृकाः

॥ ४ ॥

तदुपश्रुत्य नभसि खेचराणां प्रजन्यताम् ।

सती दाक्षायणी देवी पितृर्षमहोत्सवम्

॥ ५ ॥

ब्रजतीः सर्वतो दिभ्य उपदेववरस्त्रियः ।

विमानयानाः सप्रेष्टाः निष्ककण्डूचः सुवाससः

॥ ६ ॥

दृष्ट्वा स्वनिलयाभ्याशे लोलाक्षीर्मृदुकण्डलाः ।

पतिं भूतपतिं देवर्षीमुक्यादभ्यभाषत

॥ ७ ॥

सत्युवाच-

प्रजापतेस्ते धशुरस्य सांप्रतं

निर्यापितो यज्ञमहोत्सवः किल ।

वयं च तत्राभिसराम वाम ते

ययर्थाऽमी विबुधा ब्रजन्ति हि

॥ ८ ॥

तस्मिन् भगिन्यो मम भर्तृभिः स्वकै-

र्ध्रुवं गमिष्यन्ति सुहृदिदृष्टवः ।

अहं च तस्मिन् भवताऽभिकामये

सहोपनीतं परिवर्हमर्हिनुम्

॥ ९ ॥

तत्र स्वसृमं ननु भर्तृसंमिता

मातृष्वसृः किञ्चिपयं च मातरम् ।

द्रक्ष्ये चित्रोत्कण्ठमना महर्षिभि-

रुनीयमानं च मृडाध्वरध्वजम्

॥ १० ॥

त्वप्येतदाश्रयमनात्ममायया

विनिर्मितं भाति गुणत्रयात्मकम् ।

अथाप्यहं योषिदतत्त्वविद्ये ते

दीना दिदृक्षे भव मे भवक्षितिम्

॥ ११ ॥

पश्य प्रयान्तीश्च भवान्ययोपितः

स्वलंकृताः कान्तसखा वरूथशः ।

यासां ब्रजद्भिः शितकण्ठ मण्डितं

नभो विमार्गः कलहंसपाण्डुभिः

॥ १२ ॥

कथं सुतायाः पितुर्गहकौतुकं

निशम्य देहः सुरवर्ष नेहते ।

अनाहुता अप्यभियानि सौहृदाद्

भर्तुर्गुरोर्देहकृतश्च केतनम्

॥ १३ ॥

तन्मे प्रसीदेदममर्त्यं वाञ्छितं

कर्तुं भवान् कारुणिको बताहंसि ।

त्वयाऽपि पूर्णोऽयमदब्रचधुषा

निरूपिताऽतोऽनुगृहाण याचितः

॥ १४ ॥

कथिरुवाच-

एवं गिरित्रः प्रिययाऽभिभाषितः

प्रत्यभ्यधत्त ब्रह्मन् सुरप्रियः ।

संस्मारितो मर्मभिदः कुवागिपून्

यानाह को विश्वसृजां समधतः

॥ १५ ॥

शम्भुरुवाच-

त्वयोदितं शोभनमेव शोभने

अनाहुता अप्यभियानि बन्धुषु ।

ते ययनुत्पादितदोषदृष्टयो

वलीयसाऽनात्म्यमदेन मन्युना

॥ १६ ॥

विघातपोवित्तवर्षयःकुलिः

सतां गुणैः पद्भिरसत्तमा मदैः ।

स्मृती हतायामभिमानदुर्दश-

स्तसा न पश्यन्ति हि धाम भूयसाम्

॥ १७ ॥

नैतादृशानां स्वजनव्यपेक्षया

गृहान् प्रतीयादनवस्थितात्मनाम्

येऽभ्यागतान् वक्रपियाऽभिचक्षते

आरोपितभूभिरमर्षणाक्षिभिः

॥ १८ ॥

तथाऽरिभिर्न प्रपन्ने शिलीमुखैः

शोतेऽर्दिताहो हृदयेन दूयता ।

स्वानां यथा बद्धपिपां दुरुक्तिभि-
र्दिवानिशं तप्यति मर्मताडितः

॥ १९ ॥

व्यक्तं त्वमुत्कृष्टगतेः प्रजापतेः
प्रियाऽऽत्मजानामसि सुभु संमता ।
अथाऽपि मानं न पितुः प्रपत्स्यसे
मदाश्रयात् कः परितप्यते यतः

॥ २० ॥

तातप्यमानेन हृदाऽऽतुरेन्द्रियः
समृद्धिभिः पूरुपबुद्धिसाक्षिणाम् ।
अकल्प एषामधिरोदुमञ्जसा
पदं परं द्वेष्टि यथाऽसुरा हरिम्
प्रत्युद्गमप्रश्रयणाभिवादनं
विधीयते साधु मिथः सुमध्यमे ।
प्राज्ञैः परस्मै पुरुषाय चेतसा
गुहाशयायैव न देहमानिने

॥ २१ ॥

॥ २२ ॥

सत्त्वं विनुद्धं वसुदेवशब्दितं
यदीयते तत्र पुमानपावृतः ।

सत्त्वं च यस्मिन् भगवान् वासुदेवो
दाधोक्षजो मे मनसा विधीयते

॥ २३ ॥

त्वया निरीक्ष्यो न पिताऽपि देहकृद्
दक्षो मम द्विद् तदनुब्रताश्च ये ।

यो विश्वसृग्पद्मगतं वरोरु मा-
मनागसं दुर्वचसाऽकरोत् तिरः

॥ २४ ॥

यदि ब्रजिष्यस्यतिहाय मद्ब्रजो
भद्रं भवत्या न ततो भविष्यति ।

सम्भावितस्य स्वजनात् पराभवो
यदा स सद्यो मरणाय कल्पते

॥ २५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

मेत्रेय उवाच-

एतावदुक्त्या विरराम शङ्करः
पट्यङ्गनाशं क्षुभयत्र चिन्तयन् ।
सुहृदिदधुः परिशङ्किता भवानि-
ष्कामती निर्बिषाती स्वधाम सा

॥ १ ॥

सुहृदिदक्षाप्रतिपातदुर्मनाः
सेहाद्रुदन्त्यश्रुकलातिविह्वला ।

भवं भवान्यप्रतिपूरुषं रुपा
प्रथक्षतीवैक्षत जातवेपथुः

॥ २ ॥

ततो विनिःशस्य सती विहाय तं
शोकैव रोपेण च द्रूयता हृदा ।
पित्रोरगान् श्लेषयिमूढधीर्गुहान्
प्रेम्णाऽऽत्मनो योऽर्धमरासत प्रियः

॥ ३ ॥

तामन्वगच्छन् द्रुतविक्रमां सती
मेकां त्रिनेत्रानुचराः सहस्रशः ।
सपार्पदमुख्या मणिमन्मटादयः
पुरो वृपेन्द्रास्तरसाऽऽगतव्यथाः

॥ ४ ॥

तां सारिकामण्डुकदर्पणाम्बुजैः
श्वेतातपत्रव्यजनस्रगादिभिः ।

गीतायनैर्दुन्दुभिःशङ्खवेणुभि-
र्वृपेन्द्रमारोप्य विलम्बिता ययुः

॥ ५ ॥

आब्रह्मपोषोजितयज्ञवैशसं
विप्रर्षिजुष्टं विवृषेथ सर्वशः ।

मृदावयःकाश्चनदर्भचर्मभि-
र्निसृष्टभाण्डं यजनं समाविशत्

॥ ६ ॥

तामागतां तत्र न कथनाद्रियद्
यिमानितां यज्ञकृतो भयाज्जनः ।

कृते स्वसारो जननीं च सादराः
प्रेमाश्रुकण्ठ्यः परिसस्वजुर्मुदा

॥ ७ ॥

सीन्दर्यसम्प्रदानसमर्धवार्ताया
मात्रा च मानृष्वसुभिश्च सादरम् ।

दत्तां सपर्यां वरमासनं च सा
नादत्त पित्राऽप्रतिनन्दिता सती

॥ ८ ॥

अरुद्रभागं तमवेक्ष्य चाध्वरं
 पित्रा च देवे कृतहेलनं विभी ।
 अनादता यज्ञसदस्यधीधरी
 चुकोप लोकानिव धक्ष्यती रुपा
 जगद्दं सामर्पविषन्नया गिरा
 शिवद्विषं धूमपथधमस्मयम् ।
 स्वतंजसा भूतगणान् समुत्थितान्
 निगृह्य देशी जगतांऽभ्रिण्वतः
 दंष्ट्रुवाच—
 न यस्य लोकेऽस्म्यतिशायनः प्रिय-
 स्तथाऽप्रियां देहभृतां प्रियात्मनः ।
 तस्मिन् समस्तात्मनि मुक्तचेरेके
 कते भवन्तं कतमः प्रतीपकः
 दोषान् परेषां हि गुणेष्वसाधवो
 गृह्णन्ति केचिन्न भवाद्दशा द्विजाः ।
 गुणांश्च फलान् बहुलीकरिण्यवां
 महत्तमास्तेष्वविदद् भवानयम्
 नाध्वर्यमेतद् यदसन्तु सर्वदा
 महद्भिन्दि कुणपात्मवादपु ।
 सेष्यां महापूरुषपादपांसुभि-
 र्निस्ततंजसु तदेव शोभनम्
 यद् द्रवक्षरं नाम गिरेरितं नृणां
 सकृन् प्रसन्नादपमाशु हन्ति तत् ।
 पवित्रकीर्तिं तमलशुभ्यशासनं
 भवानहो द्वेष्टि शिवं शिवेतरः
 यत्पादपद्मं महतां मनोऽलिभि-
 र्निपयितं ब्रह्मरसासवार्धिभिः ।
 लोकस्य यद् वर्पति चाशिपोऽर्धिनः
 तस्मै भवान् दुष्टति विथवन्धवे
 किं वा शिवाख्यमग्निः च न विदुस्त्वदन्ये
 ब्रह्मादयस्तमवकायं जटाः रमशाने ।

॥ ९ ॥

॥ १० ॥

॥ ११ ॥

॥ १२ ॥

॥ १३ ॥

॥ १४ ॥

॥ १५ ॥

तन्मात्यभस्मनृकपाल्यवसत्पिशाचै-
 र्यै मूर्धभिर्दधति तबरणावसृष्टम्

॥ १६ ॥

कर्णी पिपाय निरयाद् यदकल्प ईशे
 धर्मावितर्पयृणिभिर्नृभिरस्यमाने ।
 छिन्यान् प्रसह्य रुशतीमसतां प्रभुधेन्
 जिह्वामसूनपि ततो विसृजेन् स धर्मः

॥ १७ ॥

अतस्तवात्यत्रमिदं कलेवरं
 न धारयिष्ये शितिकण्टगर्हिणः ।
 जग्यस्य मोहाद्वि विशुद्धिमन्थसो
 जुगुप्सितस्योद्धरणं प्रचक्षते

॥ १८ ॥

न वेदवादाननुवर्तते मतिः
 स्व एव लोके रमतो महामुनेः ।
 यथा गतिर्देवमनुष्ययोः पृथक्
 स्व एव धर्मे न परं क्षिपेन् स्थितः

॥ १९ ॥

कर्म प्रवृत्तं च निवृत्तमप्युत
 वेदे विविच्योभयलिङ्गमाश्रितम् ।
 विरोधि तद् यौगपदेककर्तरि
 द्वयं यथाऽब्रह्मणि कर्म न चर्छति

॥ २० ॥

मा वः पदव्यः पितरस्मदास्थिता
 या यज्ञशालासनधूमवर्त्मनाम् ।
 कदन्नतृप्तेरसुभृद्विरीडिता
 अव्यक्तलिङ्गा अवधूतसेविताः

॥ २१ ॥

एतेन देहेन हरे कृतागसो
 देहोद्भवेनालमलं कुजन्मना ।
 त्रीडा ममाभूत् कुजनप्रसन्नतः
 तज्जन्मधिगू यन्महतामवयकृत्

॥ २२ ॥

गोत्रं त्वदीयं भगवान् वृषध्वजो
 दाक्षायणीत्याह यदा सुदुर्मनाः ।
 व्यपेतनर्मस्मितमाशु ताव-
 दुत्स्रस्य एतन्कुणपं त्वदज्जन्म

॥ २३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्पस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच-

इत्यध्वरे दक्षमनूय शत्रुहन्
क्षिताबुदीचीं निपसाद शान्तवाक्
स्पृष्टा जलं पीतदुकूलसंवृता
निमील्य हग्नं योगपथं समाविशत्
कृत्वा समानावनिलौ जितासना
सोदानमुत्थाप्य च नाभिचक्रतः ।
शनैर्हृदि स्थाप्य धिपोरसि स्थितं
कण्ठाद् भुवोर्मध्यमनिन्दिताऽनयत्
एवं स्वदेहं महतां महीयसा
मुहुः समारोपितमङ्गमादरात् ।
जिहासती दक्षरुपा मनस्विनी
दधार गात्रेष्वनिलाग्निधारणम्
ततः स्वभर्तुश्चरणाम्बुजासवं
जगद्गुरोश्चिन्तयती न चापरम् ।
ददर्श देहे हतकल्मषा सती
सद्यः प्रजज्वाल समाधिजाग्रिना
तत् पश्यतां खे भुवि चाद्भुतं महत्
हाहिति वादः सुमहानजायत ।
हन्त प्रिया देवतमस्य देवी
जहायसून् केन सती प्रकोपिता

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

अहो त्वनार्यं महदस्य पश्यत
प्रजापतेर्यस्य चराचराः प्रजाः ।
जहायसून् यद्विमताऽऽत्मजा सती
मनस्विनी मानमभीक्ष्णमर्हती

॥ ६ ॥

सोऽयं दुर्मर्षहृदयो ब्रह्मबन्धु-
लोकैऽपकीर्तिं महतीमवाप्स्यति ।
यदङ्गजां स्वां पुरुषद्विदुयतां
न प्रत्यपेधन्मृतयेऽपराधतः

॥ ७ ॥

दक्षस्तु दृष्ट्वा दुहितुः स्वनिमित्तं विनाशनम् ।
वहतप्यत घोरेण मयाऽसाधु कृतं वत
धिङ् मामविजितात्मानं निर्गुणं निरपत्रपम् ।
योऽहं स्वीकृत्य मृतकं व्यर्थमेनो महीयसि
वदत्येवमजे सत्या दृष्ट्वाऽसुत्यागमद्भुतम् ।
दशं सुपार्षदा हन्तुमुदतिष्ठन्नुदायुधाः

॥ १० ॥

तेषामापततां वेगं निशाम्य भगवान् भृगुः ।

यज्ञप्रप्रेन यजुषा दक्षिणाग्री जुहाव ह

॥ ११ ॥

अध्वर्युणा हूयमाने देवा उत्पेतुरोजसा ।

ऋभवो नाम तपसा सोमं प्राप्ताः सहस्रशः

॥ १२ ॥

तेरलातायुधैः सर्वे प्रमथाः सहगुह्यकाः ।

हन्यमाना दिशो भेजुरुशद्भिर्ब्रह्मतेजसा

॥ १३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच-

भवो भवान्या निधनं प्रजापते-
रसत्कृताया ह्यवगम्य नारदान् ।
स्वपार्षदसैन्यं च तदध्वर्यु-
र्विद्रावितं क्रोधमपारमादधे
क्रुद्धः सुदण्डेषुटः स धूर्जटि-
र्जटां तदिद्वहिसटोग्रोचिपम् ।
उत्कृत्य रौद्रः सहस्रांशितो हसन्
गम्भीरनादो विसरजं तां भुवि

॥ १ ॥

॥ २ ॥

ततोऽतिकायस्तनुवा स्पृशन् दिवं

सहस्रबाहुर्धनरक्तसूर्पदक् ।

करालदंष्ट्रोज्ज्वलदग्निमूर्धजः

कपालमाली विविधोयतायुधः

॥ ३ ॥

तं किं करोमीति गृणन्तमाह

वद्धाञ्जलिं भगवान् भूतनाथः ।

दशं सयज्ञं जहि मद्भटानां

त्वमग्रणी रुद्र जटांशको मे

॥ ४ ॥

आज्ञप्त एवं कुपितेन मन्युना स देवदेवं परिक्रमे विभुम् । मेने तदाऽऽत्मानमसङ्गरहसं सहीयसां तात सहः सहिष्णुम्		तावत् स रुद्रानुचरिर्मखो महान् नानाविधैर्वायनकेरुदायुधैः । पिङ्गेः पिशङ्गेर्मकरोदराननैः पर्यागुवद्विर्विदुरान्वरुध्यत	
अन्वीयमानः स तु रुद्रपाषँदे- भृशं नदद्विर्व्यनदत् सुभैरयम् । उयम्य शूलं जगदन्तकान्तकं सम्प्राद्रवद् घोषणभूषणाङ्घ्रिः	॥ ५ ॥	केचिद् वभभुः प्राग्बंशं पत्तीशालां तथाऽपरे । सद आग्नीध्रशालां च तद्विहारं महानसम्	॥ १३ ॥
अथर्विजो यजमानः सदस्याः ककुभ्युदीच्यां प्रसमीक्ष्य रेणुम् । तमः किमेतत् कुत एतद् रजोऽभू- दिति द्विजा द्विजपत्न्यश्च दध्युः	॥ ६ ॥	रुरुयुयुवपात्राणि तथैकेऽग्नीननाशयन् । कुण्डेष्वमूत्रपन् केचिद् विभिदुर्वैदिमेखलाः	॥ १४ ॥
याता न यान्ति न हि सन्ति दस्यवः प्राचीनवर्हिर्जीवति होश्रदण्डः । गावो न कान्यन्त इदं कुतो रजो लोकोऽधुना किं प्रलयाप कल्पते	॥ ७ ॥	अवाधन्त मुनीनन्य एके पत्तीरतर्जयन् । अपरे जगुर्दुर्देवान् प्रत्यासन्नान् पलापितान्	॥ १५ ॥
प्रसूतिमिश्राः श्विप उद्विगृचिता ऊचुर्विपाको वृजिनस्यैव तस्य । यत्पश्यतीनां दुहितृणां प्रजेशः सुतां सतीमवदध्यावनागसम्	॥ ८ ॥	भृगुं बबन्ध मणिमान् वीरभद्रः प्रजापतिम् । चण्डीशः पूषणं देवं भगं नन्दीश्वरोऽग्रहीत्	॥ १६ ॥
यस्त्वन्तकाले व्युभजटाकलापः स्वशूलसूच्यर्षितदिग्गजेन्द्रः । यिततप्य नृत्यत्युदिताखदोर्ध्वजो रूक्षाद्वाहासः स्तनपितुभिन्नदिक्	॥ ९ ॥	सर्व एवर्त्विजो हृष्टा सदस्याः सदिवीरुसः । नैर्यमानाः सुभृशं प्रावभिर्नैकपाऽद्रवन्	॥ १७ ॥
अमर्षयित्वा तमसहृतेजसं मन्युश्रुतं दुर्विपहं भुकुट्या । करालदंष्ट्राभिरुदस्तभागणं स्यात् स्यस्ति किं कोषयतो विधातुः	॥ १० ॥	जुह्वतः सुवहस्तस्य उमथूणि भगवान् भवः । भृगोर्लुलुधे सदसि योऽहसन् उमथु दर्शयन्	॥ १८ ॥
वहेयमुद्विगृशशोच्यमाने जनेन दक्षस्य मखे महात्मनः । उत्पेनुरुत्पाततमाः सहस्रशो भयावहा दिवि भूमी च पर्यक्	॥ ११ ॥	भगस्य नेत्रे भगवान्पतितस्य रुपा भुवि । उज्जहार सदस्योऽक्ष्णा यः शपन्तमसूचयन्	॥ १९ ॥
	॥ १२ ॥	पूष्णधापातयद् दन्तान् कलिङ्गस्य यथा बलः । शप्यमाने गरिमणि योऽहसद् दर्शयन् दतः	॥ २० ॥
	॥ १३ ॥	आक्रम्योरसि दक्षस्य शितपारेण हेतिना । छिन्दन्नपि तदुद्धृतं नाशक्रोत् व्यम्बकस्तदा	॥ २१ ॥
	॥ १४ ॥	शस्त्रैरसान्वितैरेनमनिर्भिण्णत्वचं हरः । विस्मयं परमापन्नो दध्यौ पशुपतिश्चिरम्	॥ २२ ॥
	॥ १५ ॥	हृष्टा सञ्जपने योगं पशूनां स पतिर्मखे । यजमानपशोः कस्य कापान् तेनाहरच्छिरः	॥ २३ ॥
	॥ १६ ॥	साधुवादस्तदा तेषां कर्म तत् तस्य शंसताम् । भूतप्रेतपिशशाचानामन्येषां तद्विपर्ययः	॥ २४ ॥
	॥ १७ ॥	जुहावैतच्छिरस्तस्य दक्षिणाप्रावमर्षितः । तद् देवयजनं दध्या प्रातिष्ठद् गुह्यकालयम्	॥ २५ ॥
	॥ १८ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥	॥ २६ ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच-

अथ देवगणाः सर्वे रुद्रानीकैः पराजिताः ।
 शूलपट्टिशनिखिंशंगदापरिपमुद्गैः ॥ १ ॥
 संचिन्नभिनसर्वाङ्गाः सत्त्विक्सभ्याः समाकुलाः ।
 स्वयंभुवे नमस्कृत्य कात्स्न्येनैतन्यवेदयन् ॥ २ ॥
 उपलभ्य पुरैवेतद् भगवानब्जसम्भवः ।
 नारायणश्च विशात्मा न कस्याध्वरमीयतुः ॥ ३ ॥
 तदाकर्ण्य विभुः ग्राह्य तेजीयसि कृतागसाम् ।
 क्षेमाय भूयसे भूपान् प्रायेण वुभूपताम् ॥ ४ ॥
 अप्यापि यूयं कृतकिल्बिषा भवे
 ये वर्हिषो भागभाजं परादुः ।
 प्रसादपध्वं परिशुद्धचेतसा
 क्षिप्रप्रसादं प्रगृहीताङ्घ्रिपद्माः ॥ ५ ॥
 आशासाना जीवितमध्वरस्य
 लोकः सपालः कुपिते न यस्मिन् ।
 तमाशु देवं प्रियया विहीनं
 क्षमापयध्वं हृदि विद्धं दुरुक्तेः ॥ ६ ॥
 नाहं न यज्ञो न च व्युमन्ये
 ये देहभाजो मुनयश्च तत्त्वम् ।
 विदुः प्रमाणं बलवीर्ययोवां
 तस्यात्मतन्त्रस्य क उद्धिपित्सत् ॥ ७ ॥
 स इत्थमादिश्य सुरानजस्तु तेः
 समन्वितः पितृभिः सप्रजेशैः ।
 ययौ स्वधिष्ण्यान्निलयं पुरद्विषः
 केलासमद्रिप्रवरं प्रियं प्रभोः ॥ ८ ॥
 जन्मीपथपोमन्त्रयोगसिद्धैर्नरैः ।
 जुष्टं किन्नरगन्धर्वैरप्सरारिभृजुं सदा ॥ ९ ॥
 नानामणिमयैः शृङ्गेरानाधातुधिचित्रितैः ।
 नानाद्रुमलतागुल्मेनानामृगगणानुतैः ॥ १० ॥
 नानाऽमलप्रस्रवणैर्नानाकन्दरसानुभिः ।
 रमणं विहरन्तीनां रमणैः सिद्धपापिताम् ॥ ११ ॥

मयूरकेकाभिरुतं मदान्वालिबिमूर्च्छितम् ।
 प्लावितै रक्तकण्ठानां कूजितैश्च पतत्रिणाम् ॥ १२ ॥
 आह्वयन्तमिवोद्धस्तेर्द्धिजैः कामपुष्टैर्द्रुमैः ।
 व्रजन्तमिव मातङ्गैर्गृणन्तमिव निरखैः ॥ १३ ॥
 मन्दारैः पारिजातैश्च सरलैश्चोपशोभितम् ।
 तमालैः सालतालैश्च कौविदारासनानुतैः ॥ १४ ॥
 चूतैः कदम्बनीपैश्च नागपुन्नागचम्पकैः ।
 पाटलाशोकवकुलैः कुन्दैः कुरवकैरपि ॥ १५ ॥
 सुवर्णशतपत्रैश्च वीरैर्गुक्तातिभिः ।
 कुल्लकैर्मल्लिकाभिश्च माधवीभिश्च मण्डितम् ॥ १६ ॥
 पनसोदुम्बराश्चत्पल्लक्ष्म्यग्रोपहिङ्गुभिः ।
 भूर्जैरोपधिभिः पूगैः राजपूगैश्च जम्बुभिः ॥ १७ ॥
 खर्जूराम्नातकाम्नायैः प्रियालमपुकेन्दुदैः ।
 द्रुमजातिभिरन्यैश्च राजितं वेणुकीचकैः ॥ १८ ॥
 कुमुदोत्पलकङ्कहारशतपत्रवनर्द्धिभिः ।
 नलिनीषु कलं कूजत्वग्गवृन्दोपशोभितम् ॥ १९ ॥
 मृगैः शाखाभृगैः क्रोडैर्मृगैर्द्रुमैर्कक्षशाल्यकैः ।
 गवयैः शरभैर्वाघैः रुभिर्महिषादिभिः ॥ २० ॥
 कर्णौकैः पदाथास्यैर्निजुं मृगनाभिभिः ।
 कदलीखण्डसंरुद्धनलिनीपुलिनश्रियम् ॥ २१ ॥
 पर्यस्तं नन्द्या सत्याः स्नानपुण्यतमोदया ।
 विलोक्य भूतेशागिरं विबुधा विस्मयं ययुः ॥ २२ ॥
 ददृशुस्तत्र ते रम्यामलकां नाम वै पुरीम् ।
 वनं सौगन्धिकं चापि तत्र तन्नाम पङ्कजम् ॥ २३ ॥
 नन्दा बालकनन्दा च सरितो बाह्यतः पुरः ।
 तीर्थपादपदाम्भोजरजसाऽतीथपावने ॥ २४ ॥
 ययौः सुरस्थियः क्षत्तरवरुद्ध स्वधिष्ण्यतः ।
 क्रोडन्ति पुंसः सिञ्चन्त्यो विगाढ रतिकर्षिताः ॥ २५ ॥
 ययोस्तन्वानविभ्रष्टकुचकुङ्कुमपिश्रम् ।
 चित्रप्रांऽपि पिवन्त्यग्धः पाययन्तो गजा गजीः ॥ २६ ॥

तारहेममहारत्नविमानशतसङ्कुलम् ।		तथाऽपरे सिद्धगणा महर्षिभि-
जुष्टा पुण्यजनस्त्रीर्भियथा खं सतडिद्धनम्	॥ २७ ॥	यै वै समन्तादनु नीललोहितम् ।
दित्वा यस्मैश्वरपुरीं वनं सौगन्धिकं च तत् ।		नमस्कृतः प्राह शशाङ्गशेखरं
द्रुमः कामदुर्धर्यं चित्रमाल्यफलच्छदेः	॥ २८ ॥	कृतप्रणामं प्रहसन्निवात्मभूः
रक्तकण्ठखगानीकस्वरमण्डितपट्पदम् ।		॥ ४१ ॥
कलहं सकुलप्रष्टखरदण्डजलाशयम्	॥ २९ ॥	ब्रह्मोवाच-
वनकुञ्जरसङ्घपृष्ठहरिचन्दनवायुना ।		जाने त्वामीश विश्वस्य जगतो योनिबीजयोः ।
अधिपुण्यजनस्त्रीणां मुहुर्नम्रयन्मनः	॥ ३० ॥	शक्तेः शिवस्य च परं यत् तद् ब्रह्म निरन्तरम्
येदूर्यकृतसोपाना वाप्य उत्पलमालिनीः ।		॥ ४२ ॥
व्याप्तं किंपुरुषैर्दृष्टा त आराद् ददृशुर्वटम्	॥ ३१ ॥	त्यमेव भगवन्नेतच्छिवशक्तयोः स्वरूपयोः ।
स योजनशतोन्मेषः पादोनविटपायतः ।		विश्वं सृजति पात्यस्ति क्रीडयोर्यपदो यथा
पर्यगतामलच्छायो निर्नीडस्तापवर्जितः	॥ ३२ ॥	॥ ४३ ॥
तस्मिन् महायोगमपे मुमुक्षुशरणे सुराः ।		त्यमेव धर्मार्यदुष्टाऽभिपत्तये
ददृशुः शिवमासीनं त्यक्कामर्षमिवान्तकम्	॥ ३३ ॥	दक्षेण सूत्रेण विसर्जिताध्वरः ।
सनन्दनादिभिः सिद्धैः शान्तैः संशान्तविग्रहम् ।		त्वयैव लोकेऽवसिताश्च सेतवो
उपास्यमानं सत्त्वा च भर्ता गुह्यकरक्षसाम्	॥ ३४ ॥	यान् ब्राह्मणाः श्रद्धयते धृतव्रताः
विद्यातपोयोगपथमास्थितं तदधीश्वरम् ।		॥ ४४ ॥
ध्यायन्तं विश्वमुद्ददं वात्सल्यालोकमद्भुतम्	॥ ३५ ॥	त्वं कर्मणां मद्भल मद्भलानां
लिङ्गं च तापसाभीष्टं भस्मदण्डजटाजिनम् ।		कर्ताऽसि लोके तनुषु स्वयं फलम् ।
अत्रेन सन्ध्याभ्ररुचा चन्द्रलेखां च विभ्रतम्	॥ ३६ ॥	अमद्भलानां च तमिषममुल्बणं
उपविष्टं दर्भमय्यां वृष्यां ब्रह्म सनातनम् ।		विपर्ययः केनचिदेव कस्यचित्
नारदाय प्रयोचन्तं पुच्छते श्रुण्वतां सताम्	॥ ३७ ॥	॥ ४५ ॥
कृत्वोरी दक्षिणे सव्यं पादपद्मं च जानुनि ।		न वै सतां त्वचरणार्पितात्मनां
वाहुं प्रकोष्ठेऽक्षमालामासीनं तर्कमुद्रया	॥ ३८ ॥	भूतेषु सर्वेष्वभिपश्यतां तव ।
तं ब्रह्मनिर्वाणसमाधिमास्थितं		भूतानि वात्मन्यपुष्पं दिदृक्षतां
व्यपाश्रितं गिरिशां योगकक्ष्याम् ।		प्रायेण रोपोऽभिभवेद् यथा पशोः
सलोकपाला मुनयो मनुना-		॥ ४६ ॥
मायं मनुं प्राञ्जलयः प्रणेमुः	॥ ३९ ॥	पृथग्धियः कर्मदशो दुराशयाः
स तूत्पलभ्यागत्मात्मयोनिं		परोदयेनार्पितं हृद्भुजोऽनिशम् ।
सुरासुरेश्वरभिचन्दिताङ्घ्रिः ।		परान् दुरुक्तेर्विदुदन्त्यरुनुदा-
उत्पाय चक्रे शिरसाऽभिवन्दनं		स्तान् मा वधीर्देव भवान् पृथग्विधान्
महत्तमोऽर्कस्य यथैव विष्णोः	॥ ४० ॥	॥ ४७ ॥
		येऽस्मिन् यदा पुष्करनाभमायया
		दुर्लङ्घ्यया स्मृष्टधियः वृषदृशः ।
		कुर्वन्ति तत्र ह्यनुकम्पया कृपां
		न साधवो देवबलात्कृताः कथम्
		॥ ४८ ॥
		भवान् हि पुंसः परमस्य मायया
		दुरन्तयाऽस्पृष्टमतिः समस्तहृक् ।
		तथा हतात्मस्वनुकर्मचेत-
		स्स्वनुग्रहं कर्तुमिहाहंति प्रभो
		॥ ४९ ॥

कुर्वध्वरस्योद्धरणं हतस्य भो
 त्वयाऽसमाप्तस्य मनोः प्रजापतेः ।
 न यत्र भागं तव भागिनो ददुः
 कुस्पधिना येन मखो निनीयते ॥ ५० ॥
 जीवताद् यजमानोऽयं प्रपद्येताक्षिणी भगः ।
 भूगोः श्मश्रूणि रोहन्तु पूष्णो दन्ताश्च पूर्ववत् ॥ ५१ ॥

देवानां भग्नगात्राणामृत्विजां चायुधाश्मभिः ।
 भवताऽनुगृहीतानामाशु मन्ये त्वनातुरम् ॥ ५२ ॥
 एष ते रुद्र भागोऽस्तु यदुच्छिष्टोऽध्वरस्य वै ।
 यज्ञस्ते रुद्र भागेन कल्पतामथ यज्ञहन् ॥ ५३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—
 इत्यजेनानुनीतेन भवेन परितुष्यता ।
 अभ्यधापि महाबाहो ग्रहस्य श्रूयतामिति ॥ १ ॥
 रुद्र उवाच—
 नापं प्रजेश वालानां वर्णये नानुचिन्तये ।
 देवमायाभिभूतानां दण्डस्तत्र धृतो मया ॥ २ ॥
 प्रजापतेर्दग्धशीर्ष्णो भवत्वजमुखं शिरः ।
 मित्रस्य चक्षुपेक्षेत भागं स्वं वह्निपो भगः ॥ ३ ॥
 पूषा तु यजमानस्य दक्षिर्जक्षतु पिष्टभुक् ।
 देवाः प्रकृतसर्वाङ्गा ये म उच्छेषणं ददुः ॥ ४ ॥
 बाहुभ्यामधिनाः पूष्णो हस्ताभ्यां कृतबाहवः ।
 भयन्त्यध्वर्यवधान्ये वस्तश्मश्रुर्भुगुर्भवेत् ॥ ५ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 तदा सर्वाणि भूतानि श्रुत्वा मीदुष्टमोदितम् ।
 परितुष्टात्मभिस्तत्र साधु साध्वित्यथाब्रुवन् ॥ ६ ॥
 ततो मीद्वांसमामन्त्र्य शुनासीराः सहर्षिभिः ।
 भूयन्तद् देवयजनं समीद्वब्रूवन्तः ययुः ॥ ७ ॥
 विधाय कान्त्वर्चैर्न च तद् यदाह भगवान् भवः ।
 सन्धुधुः कस्य कायेन सवनीयपशोः शिरः ॥ ८ ॥
 सन्धीयमाने शीर्षणि दक्षो रुद्राभिर्वीक्षितः ।
 सयः सुम इत्योत्तम्यो ददशे चाग्रतो मृडम् ॥ ९ ॥
 तदा वृषध्वजद्वेपकलिलात्मा प्रजापतिः ।
 शिखावलोकादभवच्छरदश्च इयामलः ॥ १० ॥

भवस्तवाय कृतधीर्नाशक्रोदनुरागतः ।
 औत्कण्ठ्यवाप्यकलया सम्प्रेतां सुतां स्मरन् ॥ ११ ॥
 कृच्छान् संस्तभ्य च मनः प्रेमविह्वलितः सुधीः ।
 शशांस निर्वर्लीकेन भायेनेन प्रजापतिः ॥ १२ ॥
 दक्ष उवाच—
 भूयाननुग्रह अहो भवता कृतो मे
 दण्डस्त्वया मयि धृतो यदपि प्रसह्य ।
 न ब्रह्मवन्धुषु च वां भगवन्नयज्ञा
 तुभ्यं हरेश्च कुत एव धृतव्रतेषु ॥ १३ ॥
 विद्यातपोव्रतधरान् मुखतः स्म विप्रान्
 ब्रह्मात्मतां प्रथयितुं प्रथमं त्वमस्त्राः ।
 तद् ब्राह्मणान् परम सर्वविपत्सु पाप्मि
 पालः पशूनिव विभो प्रगृहीतदण्डः ॥ १४ ॥
 योऽसी मयाऽविदिततत्त्वदशा सभायां
 क्षितो दुरुक्तिविशिखैरगण्य तन्मायम् ।
 अर्वाक् पतन्तमर्हन्तमनिन्द्यैक्षद्
 दृष्ट्याऽऽर्द्रया स भगवान् स्वकृतेन तुष्येत् ॥ १५ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 क्षमायैवं स मीद्वांसं ब्रह्मणा चानुमन्त्रितः ।
 कर्म सन्तानयामास सोपाध्यायत्विगप्रिभिः ॥ १६ ॥
 धेष्णवं यज्ञसंतत्यं त्रिकपालं द्विजोत्तमाः ।
 पुरोडाशं निरवपन् वीरसंसर्गशुद्धये ॥ १७ ॥
 अध्वर्युणाऽऽत्तहविषा हूयमाने यजुष्यती ।
 यथा विगुह्यया दध्यौ तथा प्रादुरभूद्धरिः ॥ १८ ॥

तदा स्वप्नभया तेषां योतयन्त्या दिशो दश ।
मुष्णस्तेज उपानीतस्तादृश्येण स्तोत्रनिर्जितः

॥ १९ ॥

श्यामो हिरण्यरशानोऽर्ककिरीटजुष्टो
नीलालकभ्रमरकुण्डलमण्डितास्यः ।

कम्बोजचक्रशरचापगदापिचर्म-
व्यग्रहिरण्यमयभुजैरिव कर्णिकारः

॥ २० ॥

यक्षस्थिधितवधूर्वनमाल्युदार-
हासावलोककलया रमयंश्च विश्वम् ।

पार्श्वभ्रमद्व्यजनचामरराजहंसः

श्वेतातपत्रशशिनांपरि लक्ष्यमाणः

॥ २१ ॥

तमुपागतमालक्ष्य सर्वे सुरगणादयः ।

प्रणम्यः सहस्रोत्थाप्य ब्रह्मेन्द्रज्यक्षनायकाः

॥ २२ ॥

तत्तेजसा हतरुचः सन्नजिह्वाः ससाध्वसाः ।

मूर्ध्नि कृताञ्जलिपुटा उपतस्थुरधोक्षजम्

॥ २३ ॥

अप्यर्वाङ्मृत्यो यस्य महित्वे स्वभुवादयः ।

यथामति गृणन्ति स्म कृतानुग्रहविग्रहम्

॥ २४ ॥

दक्षो गृहीतार्हणसाधनोत्तमं

यज्ञेश्वरं विश्वसृजं परं गुरुम् ।

सुनन्दनन्दायनुर्गोवृत्तं मुदा

गृणन् प्रपेदे प्रयतः कृताञ्जलिः

॥ २५ ॥

दक्ष उवाच-

शुद्धं स्वधाम्न्युपरताखिलबुद्धचवस्यं

चिन्मात्रमेकमभयं प्रतिपिष्य मामाम् ।

तिष्ठन्तर्ध्व पुरुषस्यमुपेत्य तस्या-

मास्ते भवानपरिशुद्धमिवामनन्ति

॥ २६ ॥

कन्विज ऊचुः-

तत्त्वं न ते वयमनञ्जन रुद्रशापान्

कर्मण्यवग्रहधियो भगवन् विदामः ।

धर्मोपलक्षणमिदं त्रिवृदध्वराख्यं

ज्ञानं यदर्थमधिदैवमदस्त्वमास्थाः

॥ २७ ॥

सदस्या ऊचुः-

उत्पत्त्यध्वन्यशरण उरुक्लेशदुर्गान्तकोश-

व्यालाकृष्टे विषयमृगतृष्णात्मगेहोरुभारः ।

द्वन्द्वश्रे खलमृगभये शोकदावेऽज्ञसार्धः

पादौ शस्त्रौ शरणद कदा याति कामोपसृष्टः

॥ २८ ॥

रुद्र उवाच-

तव वरद वराङ्गवाशिषा चानभिध्ये

ह्यपि मुनिभिरसकैरादरेणाहंणीये ।

यदि रचितपिण्यं मां विद्धि लोकापविद्धं

जगति न गणयेयं त्वत्परानुग्रहेण

॥ २९ ॥

भृगुरुवाच-

यन्मायया गहनयाऽपहृतात्मबोधा

ब्रह्मादपस्तनुभूतस्तमसि स्वपन्नः ।

नात्माश्रितं तव विदन्यधुनाऽपि तत्त्वं

सोपं प्रसीदतु भवान् प्रणतात्मवन्धुः

॥ ३० ॥

नैतन् स्वरूपं भवतोऽसौ वदार्थ-

भेदग्रहः पुरुषो यावदीधेत् ।

ज्ञानस्य चार्थस्य गुणस्य चाश्रयान्

मायामयाद् व्यतिरिक्तो यतस्त्वम्

॥ ३१ ॥

इन्द्र उवाच -

इदमच्युत विश्वभावनं वपुरानन्दकरं मनोदशम् ।

सुरविदित्क्षुण्णैरुदापुधैर्भुजदण्डैरुपपन्नमहभिः

॥ ३२ ॥

यज्ञपत्य ऊचुः -

यज्ञोऽयं तव यजनाय केन सृष्टो

विध्वस्तः यमुपतिनाऽय दक्षकोपात् ।

तन्नस्त्वं कुशाशयनाभ शान्तमेधं

यज्ञात्मन्नलिनरुचा हवा पुनीहि

॥ ३३ ॥

कषय ऊचुः -

अनन्वितं ते भगवन् विचेष्टितं

यदात्मना चरसि हि कर्म नाज्यसे ।

विभूतयो यत उपसेदुतीश्वरा-

न्न मन्यते स्वयमनुपतिनीं भवान्

॥ ३४ ॥

सिद्धा ऊचुः -

अयं ते कथामृष्टपीयूषनद्यां

मनोवारणः क्लेशदावाग्रिदग्धः ।

तृणार्तोऽवगादो न सम्भार दायं

न निष्क्रामति ब्रह्मसंज्ञ एव

॥ ३५ ॥

यजमान उवाच -

स्वागतं ते प्रसीदेश तुभ्यं नमः

श्रीनिवास श्रिया कान्तया त्राहि नः ।

त्वामृतेऽधीश नाङ्गैर्मखः शोभते

शीर्षहीनः कवचो यथा पूरुषः

॥ ३६ ॥

लोकपाला उचुः-

दृष्टः किं नो दग्भिरसद्गृहेस्त्वं

प्रत्वग्दृष्ट्या दृश्यते येन विश्वम् ।

माया ह्येषा भवदीया हि भूयन्

यस्त्वं पट्टः पञ्चभिर्भासि भूतैः

॥ ३७ ॥

योगेश्वरा उचुः-

प्रेयात्र तेऽन्योऽस्त्यमृतप्रिय प्रभो

विधात्मनीक्षेत्र पृथग् य आत्मनः ।

अद्यापि भृत्येश तयोपधावता-

मनन्यवृत्त्याऽनुगृहाण वत्सल

॥ ३८ ॥

जगदुद्भवस्थितिलयेषु लीलया

प्रविभज्यमानगुणयाऽऽत्ममायया ।

रचितात्मभेदमतये स्वसंस्थया

द्वितिवर्तितभ्रमगुणात्मने नमः

॥ ३९ ॥

ब्रह्मोवाच-

नमस्तेऽमिततत्त्वाय धर्मादीनां च सूतये ।

निर्गुणाय च यत्काष्ठां नाहं वेदापरे कुतः

॥ ४० ॥

अग्रिरुवाच-

यत्तेजसाऽहं सुसमिद्धतेजा

हव्यं बहाम्यध्वर आज्यसिक्तम् ।

तं यज्ञियं पञ्चविधं च पञ्चभिः

स्वियं यजुर्भिः प्रणतोऽस्मि यज्ञम्

॥ ४१ ॥

देवा उचुः-

पुरा कल्पापाये स्यकृतमुदीकृत्य विकृतं

त्वमेवायस्तस्मिन् सलिल उरगेन्द्राधिपत्ये ।

पुमान्छेषे सिद्धैर्हृदि विमृशिताध्यात्मपदविः

स एवायाक्ष्णोः पथि चरसि भृत्यानयसि च

॥ ४२ ॥

गन्धर्वा उचुः-

आशासाना देव मरीच्यादयः

एते ब्रह्मेन्द्राया देवगणा रुद्रपुरोगाः ।

क्रीडाभाण्डं विश्वमिदं यत्पु विभूष-

स्तस्मै नित्यं नाथ नमस्ते करवामः ॥ ४३ ॥

विपाधरा उचुः-

त्वन्माययाऽर्धमभिपय कलेवरेऽस्मिन्

कृत्वा ममाहमिति दुर्मतिरुत्पथेः स्थिः ।

क्षितोऽप्यसद्विषयलालस आत्ममोहं

युष्मत्कथामृतनिषेवक उद्व्युदस्येत्

॥ ४४ ॥

ब्राह्मणा उचुः-

त्वं क्रतुस्त्वं हविस्त्वं हुतासाः स्वयं

त्वं हि मन्त्राः समिद् दर्भपात्राणि च ।

त्वं सदस्यत्विजो दम्पती देवता

अग्निहोत्रं स्वधा सोम आन्यं पशुः

॥ ४५ ॥

त्वं पुरा गां रसाया महान् सुकरो

दंष्ट्रया पथिनीं वारणेन्द्रो यथा ।

सूयमानो नदहीलया योगिभि-

र्व्युज्जहर्षं त्रयीगात्र यज्ञक्रतुः

॥ ४६ ॥

सामगा उचुः-

संप्रसीद त्वमस्माकमाकाङ्क्षतां

दर्शनं ते परिभ्रष्टसत्कर्मणाम् ।

कीर्त्यमाना नृभिः सामगीरीश ते

यज्ञविप्राः क्षयं यान्ति तस्मै नमः

॥ ४७ ॥

भैत्रेय उवाच-

इति दक्षः कविर्यज्ञं भद्रक्रावमर्शितम् ।

कीर्त्यमाने हृषीकेशे उन्नित्ये यज्ञभावने

॥ ४८ ॥

भगवान् स्वेन भागेन सर्वात्मा सर्वभागभुक् ।

दक्षं वभाष आभाष्य प्रीयमाण इवानय

॥ ४९ ॥

श्रीभगवानुवाच-

अहं ब्रह्मा च शर्वश्च जगतः कारणं परम् ।

आत्मेधर उपद्रष्टा स्वयंदृग्विशोषणः

॥ ५० ॥

स आत्ममायामाविश्य योऽहं गुणमयीं द्विज ।

सृजन् रक्षन् हरन् विश्वं द्रोणे संज्ञाः क्रियोचिताः ॥ ५१ ॥

तस्मिन् ब्रह्मण्यद्वितीये केवले परमात्मनि ।
 देहात्मबुद्धिभूतानि भेदेनाज्ञोऽनुपश्यति ॥ ५२ ॥
 यथा पुमान् न स्वाद्रेषु शिरःपाण्यादिषु क्वचित् ।
 पाक्वबुद्धिं कुरुत एवं भूतेषु मत्परः ॥ ५३ ॥
 त्रयाणामेकभावानां यो न पश्यति वै भिदाम् ।
 सर्वभूतात्मना ब्रह्मन् स शान्तिमधिगच्छति ॥ ५४ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 एवं भगवताऽऽदिष्टः प्रजापतिपतिर्हरिम् ।
 अर्चित्वा क्रतुना स्वेन देवान्भूयतोऽयजत् ॥ ५५ ॥
 रुद्रं च स्येन भागेन लुषाधावत् समाहितः ।
 कर्मणोदवसानेन सोमपानितरानपि ॥ ५६ ॥
 तस्मा अप्यनुभावेन स्वेनैवावाप्ताराधसे ।
 धर्म एव मतिं दत्त्वा त्रिदशास्ते दिवं ययुः ॥ ५७ ॥
 एवं दाक्षायणी हित्वा सती पूर्वकलेवरम् ।
 जज्ञे हिमवतः क्षेत्रे मेनायामिति शुश्रुमः
 तमेव दयितं भूयस्त्ववाप पतिमम्बिका ॥ ५८ ॥

अनन्यभावेकगतिः शक्तिः सुमेव पूर्यम्
 एतद् भगवतः शम्भोः कर्म दक्षाध्वरदुहः ।
 श्रुतं भागवताच्छिष्यादुद्धवान्मे वृहस्पतेः ॥ ५९ ॥
 इदं रहस्यं परमीशचेष्टितं
 यशस्यमापुष्यमधीपमर्षणम् ।
 यो नित्यदाऽऽकण्ठं तु कीर्तयेद् बुधो
 पुनोत्पद्ये कौरव भक्तिभाविनः ॥ ६० ॥
 सती मेनात्मजां तात प्राप्य जायां भवः पुनः ।
 तथा मैधुनमारभ्य रेमे देवः समाः शतम् ॥ ६१ ॥
 स्ववीर्यपारणेऽकन्यां ज्ञात्वा जायां स पूज्यति ।
 उत्सर्ज्याम्बरे रेतो गङ्गा जग्राह तत्रदी ॥ ६२ ॥
 पीत्वाऽन्तरजरं बद्धिच्छर्दं शरकाननेन ।
 कुमारोऽभूत् ततस्तस्मै स्तनं षट् कृत्तिका ददुः ॥ ६३ ॥
 पद्भिर्मुखैः स्तनं पीत्वा स बालः पण्मुखोऽभवत् ।
 ततश्चक्रुः सैन्यपालं सर्वासुरभयंकरम् ॥ ६४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

अथ नवमोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—
 सनकाद्या नारदश्च ऋभुर्हंसोऽरुणिर्यतिः ।
 नैते गृहान् ब्रह्मसुता ह्यवसन्ध्वरेतसः ॥ १ ॥
 मृषाऽधर्मस्य भार्याऽऽसीद् दम्भं मायां च शत्रुहन् ।
 असूत मिथुनं तच्च निकर्तितं गृहेऽग्रजः ॥ २ ॥
 तयोः समभवद्भोगो निकृतिश्च महामते ।
 ताभ्यां क्रोधश्च हिंसा च दुरुक्तिश्च तयोः कलिः ॥ ३ ॥
 दुरुक्तौ कलिराधत्त भयं मृत्युं च सतम ।
 तयोश्च मिथुनं जज्ञे यातना निरयस्तथा ॥ ४ ॥
 एते त्वधर्मवृक्षस्य वंशाः संसृतिहेतवः ।
 श्रेयस्कामो न सेवेत नितरामाश्रमोत्तमी ॥ ५ ॥
 संग्रहेण मया रुवातः अनुसर्गस्तवानघ ।
 त्रिः श्रुत्वेतत् पुमान् पुण्यं विधुनोत्यात्मनो मलम् ॥ ६ ॥

अथातः कीर्तये वंशं पुण्यकीर्तेः कुरुद्रह ।
 स्वायंभुवस्यापि मनोहरिरंशांशजन्मनः ॥ ७ ॥
 प्रियव्रतोत्तानपादी शतरूपापतेः सुती ।
 वासुदेवस्य कलया रक्षायाम् जगतः स्थिती ॥ ८ ॥
 जाये उत्तानपादस्य सुनीतिः सुरचिस्तपोः ।
 सुरचिः प्रेयसी पत्न्युर्नैतरा पत्न्युतो ध्रुवः ॥ ९ ॥
 एकदा सुरुचेः पुत्रमद्रमारोष्य लालयन् ।
 उत्तमं नारुक्षन्तं ध्रुवं राजाऽभ्यनन्दत ॥ १० ॥
 तथा विकीर्षमाणं तं सपत्न्यास्तनयं ध्रुवम् ।
 सुरचिः पृथ्वो राज्ञः सैर्धर्माहातिगर्विता ॥ ११ ॥
 न वत्स नृपतेर्धिष्ण्यं भवानारोदुमर्हति ।
 न गृहीतो मया यत् त्वं कुधावपि नृपाम्भज ॥ १२ ॥
 बालोऽसि वत नात्मानमन्यस्वीर्गर्भसंभूतम् ।
 नूनं वेद भवान् यस्य दुर्लभेऽर्थे मनोरथः ॥ १३ ॥

तपसाऽऽराध्य पुरुषं तस्यैवानुग्रहेण मे ।

गर्भे त्वं साधयात्मानं यदीच्छसि नृपासनम् ॥ १४ ॥

श्रेत्रेय उवाच-

मातुः सपत्न्याः सुदुरुक्तिविद्धः

श्वसन् रुपा दण्डहतो यथाऽहिः ।

हित्वा मिषन्तं पितरं सन्नबाचं
जगाम मातुः स रुदन् सकाशम् ॥ १५ ॥

तं निःश्वसन्तं स्फुरिताधरोष्ठं

सुनीतिरुत्सङ्गमुदूह्य वालम् ।

निशाम्य तत् पुत्रमुखाश्रितान्तं
सा विव्यपे यद् गदितं सपत्न्या ॥ १६ ॥

सोत्सृज्य धैर्यं विललाष शोक-

दाबाग्निना दावलतेव वाला ।

वाक्यं सपत्न्याः स्मरती सरोज-

श्रिया दशा बाष्पकलामुवाह ॥ १७ ॥

दीर्घं श्वसन्ती वृजिनस्य पारम्

अपश्यती वालकमाह वाला ।

माऽमङ्गलं तात परेषु मंस्था

भुङ्क्ते जनो यत् परदुःखदस्तत् ॥ १८ ॥

सत्यं सुरुच्याऽभिहितं भवान् मे

यद् दुर्भगाया उदरे गृहीतः ।

स्नन्येन वृद्धश्च विलज्जते यां

भार्येति या वोदुमिडस्पतिर्मां ॥ १९ ॥

आतिष्ठ तत् तात विमत्सरस्त्यम्

उक्तं सुमात्राऽपि यदव्यलीकम् ।

आत्तधयापोक्षजपादपद्मं

यदीच्छसेऽध्यासनमुत्तमो यथा ॥ २० ॥

यत्पादपद्मं परिपूज्य विथ-

विभावनायात्तगुणाभिपत्तेः ।

अत्रोऽप्यतिष्ठन् खलु पारमेष्ठ्यं

पदं जितात्मा श्वसनाभिवन्द्यम् ॥ २१ ॥

तथा मनुष्यो भगवान् पितामहो

यमेकभक्त्या पुरुदक्षिणमर्षः ।

इष्टाऽभिपदे दुरवापमन्यतो

भीमं सुखं दिव्यमथापवर्ग्यम् ॥ २२ ॥

तमेव वत्साश्रय भृत्यवत्सलं

मुमुक्षुभिर्मृग्यपदाञ्जपद्धतिम् ।

अनन्यभावे निजधर्मभाविते

मनस्यवस्थाप्य भजस्य पुरुषम् ॥ २३ ॥

नान्यं ततः पद्मपलाशलोचनाद्

दुःखच्छिदं ते मृगयामि कथन ।

यो मृग्यते हस्तगृहीतपद्मया

श्रियेतैरेव विमृग्यमाणया ॥ २४ ॥

श्रेत्रेय उवाच-

एवं संजल्पितं मानुराकर्ण्यार्थागमं वचः ।

सन्नियम्यात्मानाऽऽत्मानं निश्चक्राम पितुः पुरात् ॥ २५ ॥

नारदस्तदुपाकर्ण्य ज्ञात्वा चास्य चिकीर्षितम् ।

स्पृष्ट्वा मूर्धन्यघग्नेन पाणिना ग्राह्यं विस्मितः ॥ २६ ॥

अहो तेजः क्षत्रियाणां मानभङ्गममृष्यताम् ।

बालोऽप्ययं हृदा धत्ते यत् समानुरसद्वचः ॥ २७ ॥

नारद उवाच-

क यात्येको भवान् यत्स हित्वा स्वगृहमुद्धिमत् ।

लक्षये त्वाऽवमत्याऽङ्गं संततं स्वजनोत्थया ॥ २८ ॥

ध्रुव उवाच-

किं न ते ध्यानजातेन दृष्टं वा योगराधसा ।

नोत्सहे सुरुचेर्बाचा समाधातुं मनःक्षतम् ॥ २९ ॥

नारद उवाच-

नाधुनाऽप्यवमानं ते सन्मानं चापि पुत्रक ।

लक्षयामः कुमारस्य सक्तस्य क्रीडनादिषु ॥ ३० ॥

विकल्पं विद्यमानेऽपि न ह्यसंतोषहेतवः ।

पुंसो मोहमृते भिन्ना यद्गोका निजकर्मभिः ॥ ३१ ॥

परितुष्येत् ततस्तात तावन्मात्रेण पूरुषः ।

देवोपसादितं यायद् वीक्ष्येश्वरगतिं पुषः ॥ ३२ ॥

अथ मात्रोपदिष्टेन योगेनावरुत्तसि ।

यत्प्रसादान् स वै पुंसां दुरात्थ्यो गतो मम ॥ ३३ ॥

मुनयः पदवीं यस्य निःसङ्गेनोरुजन्मभिः । न विदुर्मृगयन्तोऽपि तीव्रयागसमाधिना ॥ ३४ ॥	प्रसादाभिमुखं शशत्रसन्नवदनेक्षणम् । सुनासं सुभुवं चारुकपोलं सुन्दरं हरिम् ॥ ४८ ॥
अतो निवर्ततामेष निर्वन्धस्तव निष्फलः । यतिष्यति भवान् काले श्रेयसे समुपस्थिते ॥ ३५ ॥	तरुणं रमणीयाद्गमरुणाब्जेक्षणाधरम् । प्रपताश्रयणं कृष्णं शरण्यं कठुणाणवम् ॥ ४९ ॥
यस्य देवेन विहितं स तेन सुखदुःखयोः । आत्मानं तोषयन् देही तमसः पारमृच्छति ॥ ३६ ॥	श्रीवत्साङ्गं घनश्यामं पुरुषं यनमालिनम् । शङ्खचक्रगदाधरभिरव्यक्तचतुर्भुजम् ॥ ५० ॥
गुणाधिकान्मुदं लिप्सेदनुक्रोशं गुणाधमात् । मैत्रीं समानादन्विच्छेन्न तापैरभिभूयते ॥ ३७ ॥	किरीटिनं कुण्डलिनं केयूरबलयान्वितम् । कौस्तुभाभरणश्रीवं पीतकौशेयवाससम् ॥ ५१ ॥
ध्रुव उवाच— सोऽयं शमो भगवता सुखदुःखहतात्मनाम् । दर्शितः कृपया पुंसां दुर्दशोऽस्मद्विधेस्तु यः ॥ ३८ ॥	काञ्चीकलापपर्यस्तं लसत्काञ्चननूपुरम् । दर्शनीयतमं शान्तं मनोनयनवर्धनम् ॥ ५२ ॥
अथापि मेऽविनीतस्य क्षात्रं घोरमुपेयुषः । सुरुच्या दुर्वचोवाण्णेन भिन्ने श्रयते हृदि ॥ ३९ ॥	पद्भ्यां नखमणिश्रेण्या विलसद्भ्यां समर्चताम् । हृत्पद्मकणिकाधिष्यमाक्रम्यात्ममन्वयस्थितम् ॥ ५३ ॥
पदं त्रिभुवनोत्कृष्टं जिगीषोः साधुवर्त्म मे । ब्रूयस्मात्पितृभिर्ब्रह्मचर्यैरप्यनपिष्टितम् ॥ ४० ॥	स्मयमानमभिध्यायेत् सानुरागावलोकनम् । नियमेनैकभूतेन मनसा वरदर्पभम् ॥ ५४ ॥
नूनं भवान् भगवतो योऽद्भजः परमेष्ठिनः । विन्दुन्नटते वीणां हितार्थं जगतोऽर्कयन् ॥ ४१ ॥	एवं भगवतो रूपं सुभद्रं ध्यायतो मनः । निर्वृत्त्या परया पूर्णं सम्पन्नं न निवर्तते ॥ ५५ ॥
मंत्रेय उवाच— इत्युदाहृतमाकर्ण्य भगवान् नारदस्तदा । प्रीतः प्रत्याह तं बालं तद्वाक्यमनुकम्पया ॥ ४२ ॥	जाप्यश्च परमो गुह्यः श्रूयतां मे नृपात्मज । यं समराजं प्रपठन् पुमान् पश्यति खेचरान् ॥ ५६ ॥
नारद उवाच— जनन्याऽभिहितः पन्थाः स वै निःश्रेयसस्य ते । भगवान् वामुदेवस्तं भज तत्प्रवणात्मना ॥ ४३ ॥	ओं नमो भगवते वामुदेवाय मन्त्रेणानेन देवस्य कुर्याद् द्रव्यमयीं वुषः । सर्षपां विविधैर्द्रव्यैर्दशकालविभागयित् ॥ ५७ ॥
धर्मार्थकाममोक्षाख्यं य इच्छेच्छ्रेय आत्मनः । गकमेव हरेस्तत्र कारणं पादसेवनम् ॥ ४४ ॥	सलिलैः शुचिभिर्मातृवैर्न्यैर्मूलफलादिभिः । शस्ताङ्कुरैः कुशीधारैश्च तुलस्या श्रियया प्रभुम् ॥ ५८ ॥
तत् तात गच्छ भद्रं ते यमुनायास्तदं शुचि । पुण्यं मधुवनं यत्र सान्निध्यं नित्यदा हरेः ॥ ४५ ॥	लब्ध्वा द्रव्यमयीमर्चां श्रित्यम्ब्रादिषु चार्चयेत् । आहतात्मा मुनिः शान्तो यतवाहं मितवन्धुभुक् ॥ ५९ ॥
स्नान्याऽनुसवनं तस्मिन् कालिन्या सलिले शिषे । कृत्वाचितानि त्रिसंघात्मानः कल्पितासने ॥ ४६ ॥	स्वेच्छावतारचरितं धरितं निजमापया । करिष्यत्युत्तमशोकस्तान् ध्यायेद् हृदयद्वयम् ॥ ६० ॥
प्राणायामेन विवृता प्राणेन्द्रियमनोमलम् । ज्ञानैर्व्युदस्याभिध्यायेन्मनसा गुरुणां गुरुम् ॥ ४७ ॥	परिचर्यां भगवतो यापयतीः पूर्वकल्पिताः । ता मन्त्रहृदयेनैव प्रपुन्यान्मन्त्रमूर्तये ॥ ६१ ॥
	एवं कायेन मनसा वचसा च मनोगतः । परिचर्यमाणो भगवान् भक्तिमत्परिचर्यया ॥ ६२ ॥

पुंसाममायिनां सम्यग् भजतां भाववर्धनः ।
 श्रेयो दिशत्यभिमतं यद् धर्मादिषु देहिनाम् ॥ ६३ ॥
 विरक्तश्रेन्द्रियरती भक्तियोगेन भूषसा ।
 तन्निरन्तरभावेन भजेताद्धा विमुक्तये ॥ ६४ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 इत्युक्तस्तं परिक्रम्य प्रणम्य च नृपार्भकः ।
 ययौ मधुवनं पुण्यं हरेश्वरणचर्चितम् ॥ ६५ ॥
 तपोवनं गते तस्मिन् प्रविष्टोऽन्तःपुरं मुनिः ।
 अर्हितोऽर्हणया राज्ञा सुखासीन उवाच तम् ॥ ६६ ॥
 नारद उवाच—
 राजन् किं ध्यायसे दीर्घं मुखेन परिशुष्यता ।
 किं वा न रिप्यते कामो धर्मो वाऽर्थेन संयुतः ॥ ६७ ॥
 राजोवाच—
 सुतो मे बालको ब्रह्मन् सैनेनाकरुणात्मना ।
 निर्वासितः पञ्चवर्षः सह मात्रा महान् कविः ॥ ६८ ॥
 अयनपाथं वने ब्रह्मन् मा खादन्त्वर्भकं वृकाः ।
 श्रान्तं शपानं क्षुधितं परिम्लानमुखाम्बुजम् ॥ ६९ ॥
 अहो मे वत दीरात्म्यं स्तीजितस्योपधारय ।
 योऽङ्गं प्रेम्णाऽऽरुक्षन्तं नाभ्यनन्दमसत्तमः ॥ ७० ॥
 नारद उवाच—
 मा मा शुचः स्वतनयं देवगुप्तं विशांपते ।
 तत्प्रभावमविज्ञाय प्रावृङ्क्ते ययशो जगत् ॥ ७१ ॥
 सुदुष्करं कर्म कृत्वा लोकपालेरपि प्रभुः ।
 एष एत्यत्यचिरतो यशो विपुलयंस्तव ॥ ७२ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 इति देवर्षिणा प्रोक्तं विस्मयं जगतीपतिः ।
 राज्यलक्ष्मीमनाहत्य पुत्रमेवान्वचिन्तयत् ॥ ७३ ॥
 तत्राभिषिक्तः प्रयतस्तामुषोप्य विभावरीम् ।
 समाहितः पर्यचरद् दिष्ट्याऽऽदेशेन पूरुषम् ॥ ७४ ॥
 त्रिरात्रान्ते त्रिरात्रान्ते कपित्थवदराशनः ।
 आत्मवृत्त्यनुसारं मासं नित्येऽर्चयन् हरिम् ॥ ७५ ॥

द्वितीयं च तथा मासं पठे पठेऽर्भको दिने ।
 नृणपणादिभिः शीर्षैः कृताजोऽभ्यर्चयद् विभुम् ॥ ७६ ॥
 तृतीयं चानपन्मासं नवमे नवमेऽहनि ।
 अब्धश्च उत्तमश्लोकमुपाधावत् समाधिना ॥ ७७ ॥
 चतुर्थमपि वै मासं द्वादशे द्वादशेऽहनि ।
 वायुभक्षो जितथासो ध्यायन् देवमपारयत् ॥ ७८ ॥
 पञ्चमे मास्यनुप्राप्ते जितथासो नृपात्मजः ।
 ध्यायन् ब्रह्म पदेकेन तस्थी स्थाणुरिवाचलः ॥ ७९ ॥
 देवाश्चक्रुस्तपोविश्रं त्रासयन्तः स्वमायया ।
 सर्वैर्भसिंहकूष्माण्डैस्तान् नापश्यत् परं गतः ॥ ८० ॥
 सर्वतो मन आकृष्य हृदि भूतेन्द्रियाश्रयम् ।
 ध्यायन् भगवतो रूपं नाद्राक्षीत् किञ्चनापरम् ॥ ८१ ॥
 आधारं महदादीनां प्रधानपुरुषेश्वरम् ।
 ब्रह्म धारयमाणे तु त्रयो लोकाश्चकम्पिरे ॥ ८२ ॥
 यदेकपादेन स पार्थिवार्भक-
 स्तस्थौ तदद्गुह्यनिपीडिता मही ।
 ननाम तत्रार्थमिभेन्द्रधिष्ठिता ॥ ८३ ॥
 तरीव सत्येतरतः पदे पदे
 तस्मिन्नभिध्यायति विश्वमात्मनो
 द्वारं निरुध्यासुमनन्यया धिया ।
 लोका निरुच्छ्वासनिपीडिता भूशं
 सलोकपालाः शरणं ययुर्हरिम् ॥ ८४ ॥
 देवा ऊचुः—
 नैवं विदामो भगवन् प्राणरोधं
 चराचरस्याखिलसत्त्वधाम्नः ।
 विप्रेहि तन्नो वृजिनाद् विमोक्षं
 प्राप्ता वयं त्वां शरणं शरण्यम् ॥ ८५ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 मा श्रेष्ठ बालं तपसो दुरत्यया-
 त्रिवर्तयिष्ये प्रतिपात स्वधाम ।
 यतो हि यः प्राणनिरोध आसी-
 दीतानपादिर्मयि संगतात्मा ॥ ८६ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

मंत्रेण उवाच-

त एवमुत्सन्नभया उरुक्रमे
कृतप्रणामाः प्रथपुष्टिविष्टपम् ।
सहस्रशीर्षाऽपि ततो गरुत्तला
मधोर्वनं भृत्यदिदृक्षया गतः

॥ १ ॥

स वै धिया योगविषाकृतीश्रया
हृत्पद्मकोशं स्फुरितं तडित्प्रभम् ।
तिरोहितं सहस्रबोपलक्ष्य
वहिः स्थितं तदवस्थं ददर्श

॥ २ ॥

तद्दर्शनागतसाध्वसः क्षिताव-
चन्दतार्क्षं विनिमय्य दण्डवत् ।
दृग्भ्यां प्रपश्यन् प्रपिवन्निवार्य-
श्चुम्बन्निवात्येन भुजेन चाक्षिपन्

॥ ३ ॥

स तं विवक्षन्तमतद्दिदं हरि-
र्ज्ञात्वाऽस्य सर्वस्य च हृषवस्थितः ।
कृताञ्जलिं ब्रह्ममयेन कम्बुना
पस्पर्शं वालं कृपया कपोले

॥ ४ ॥

स वै तदैव प्रतिपद्य तां गिरं
देवीं परिज्ञातपरात्मनिर्णयः ।
तद्भक्तिभावोऽभ्यगुणादसत्वरं
परिश्रितोरुभवसं भुवक्षितिम्

॥ ५ ॥

भुव उवाच-
योऽन्तः प्रविश्य मम वाचमिमां प्रसुमां
संजीवयत्यखिलशक्तिधरः स्वभावा ।
अन्यांश्च हस्तचरणश्रवणान्वगादीन्
प्राणान् नमो भगवते पुरुषाय तुभ्यम्

॥ ६ ॥

एकस्त्वमेव भगवन्निदमात्मसाक्त्या
मायाख्ययोरुगुण्या महदायशोपम् ।
गृध्राऽनुविश्य पुरुषस्तद्वृणुषु
नानेव दारुषु विभावसुवद् विभासि
त्वदन्तया वयुनयेदमचष्ट विश्वं
गुप्तः प्रबुद्ध इव नाथ भवत्यपन्नः ।

तस्यापचर्यशरणं तव पादमूलं
विस्मर्यते कृतधिया कथमार्तवन्धो

॥ ८ ॥

नूनं विमृष्टमतयस्तव मायया ते
ये त्वां भवाप्यविमोक्षणमन्यद्देतोः ।

अर्चन्ति कल्पकतर्कं कुणपोपभोग्यम्
इच्छन्ति यत् स्पर्शजं निरपेक्षं नृणाम्

॥ ९ ॥

या निर्वृतिस्तनुभूतां तव पादपद्म-
ध्यानाद् भयजनकथाश्रवणेन वा स्यात् ।

सा ब्रह्मणि स्वमहिमन्यपि नाथ मा भूत्
किम्बन्तकासिलुलितान् पतनां विमानान्

॥ १० ॥

भक्तिं मुहुः प्रवहतां त्वयि मे प्रसङ्गो
भूषादनन्त महताममलाशयानाम् ।

येनाञ्जसोऽन्वणमुरुख्यसनं भवाब्धिं
नेप्ये भवद्रुणकयामृतपानमत्तः

॥ ११ ॥

ते न स्मरन्त्यतिरागं प्रियमीशमाद्यं
स्यान् संपदः सुतमुद्दृग्दृहविन्दितारान् ।

ये त्वञ्जनाभभवदीपपदारविन्द-
सौगन्ध्यलुब्धहृदेषु कृतप्रसङ्गाः

॥ १२ ॥

तिर्यङ्मगद्विजसरीसृषदेवदित्य-
मन्यादिभिर्विचितं सदसद्विशोपम् ।

रूपं स्थविष्टमज ते महदायशोपं
नातः परं परम वेष्टि न वज्र बाधः

॥ १३ ॥

कल्पान्त एतदखिलं जडरेण गृह्णन् ।
शोते पुमान् स्वहगनन्तसत्सत्त्वद्वे ।

यन्नाभिसिन्धुरुहकाञ्चनलोककष-
गर्भे युमान् भगवते प्रणतोऽस्मि तस्मै

॥ १४ ॥

त्वं नित्यमुक्तपरिशुद्धविशुद्ध आत्मा
कूटस्थ आदियुरुषो भगवांस्त्वधीशः ।

ये बुध्यवस्थितमखण्डितया स्वबुद्धया
दृष्टा स्थिता वधिमता व्यतिरिक्ता आस्ते

॥ १५ ॥

यस्मिन् विरुद्धगतयोऽप्यनिशं पतन्ति
 विद्यादयो विविधशक्तय आनुपूर्व्या ।
 तद् ब्रह्म विश्वभवंमेकमविश्वमाय-
 मानन्दमात्रमविकारमहं प्रपद्ये ॥ १६ ॥

सत्याशिपो हि भगवंस्तव पादमूल-
 माशिष्टयोऽनुभजतः पुरुषार्थमूर्तेः ।
 अप्येवमार्यं भगवान् परिपाति दीनान्
 वासं च वत्सकमनुग्रहकातरोऽस्मान् ॥ १७ ॥

मैत्रेय उवाच-
 अथाभिष्टुत एवं वै सत्संकल्पेन धीमता ।
 भृत्यानुक्तो भगवान् प्रतिनन्येदमब्रवीत् ॥ १८ ॥

श्रीभगवानुवाच-
 वेदाहं ते व्यवसितं हृदि राजन्यबालक ।
 तत् प्रपच्छामि भद्रं ते दुरापमपि भूयसाम् ॥ १९ ॥

नान्यैरपिष्ठितं भद्रं यद् भाजिष्णु भुवक्षिति ।
 यत्र ग्रहर्क्षताराणां ज्योतिषां चक्रमाहितम् ॥ २० ॥

मेढरां गोचक्रवत् स्थासु उदस्तात् कल्पवासिनाम् ।
 धर्मोऽग्निः कश्यपः शक्रो मुनयो ये वनोक्तसः ।
 चरन्ति दक्षिणीकृत्य भ्रमन्तो यत्सतारकाः ॥ २१ ॥

प्रस्थिते तु वनं पित्रा दत्तां गां धर्मसंश्रयः ।
 षट्त्रिंशद्वर्षसाहस्रं रक्षिताऽव्याहृतेन्द्रियः ॥ २२ ॥

त्वद्भ्रातर्युक्तमे नष्टे मृगयायां तु तन्मनाः ।
 अन्येपती वनं माता दावाग्रिं सा प्रवेक्ष्यति ॥ २३ ॥

इष्टा मां यज्ञहृदयं यज्ञैः पुष्कलदक्षिणैः ।
 भुङ्क्वा चेहाशिपः सत्या अन्ने माऽनुस्मारिष्यसि ॥ २४ ॥

ततो गन्ताऽसि मत्स्थानं सर्वलोकनमस्कृतम् ।
 उर्गारिष्टाद् ऋषिभ्यस्त्वं यतो नावर्तते यतिः ॥ २५ ॥

मैत्रेय उवाच-
 इत्यर्चितः स भगवानतिमुज्यान्मनः पदम् ।
 बालस्य पश्यतो धाम जगाम गरुडध्वजः ॥ २६ ॥

सोऽपि संकल्पजं विष्णोः पादसेवां पसादितम् ।
 प्राप्य संकल्पनिर्वाणं नातिप्रीतोऽभ्यगात् पुरम् ॥ २७ ॥

विदुर उवाच -
 सुदुर्लभं यत् परमं पदं हरे-
 र्मायाविनस्तवरणार्चनार्जितम् ।
 लब्ध्वाऽप्यसिद्धार्थमिवैकजन्मना
 कथं स्वमात्मानममन्यतार्थयित् ॥ २८ ॥

मैत्रेय उवाच-
 मातुः सपत्न्या बाग्वाणीर्हदि विद्धस्तु तान् स्मरन् ।
 नैच्छन्मुक्तिपतेर्मुक्तिं तस्मात् तापमुपेयिषान् ॥ २९ ॥

ध्रुव उवाच-
 समाधिनाऽनेकभवेन यत्पदं
 विदुः सनन्दादय ऊर्ध्वतरसः ।
 मासैरहं पद्भिरमुष्य पादयो-
 र्ज्ञापामुपेत्यापहतः पृथङ्मतिः ॥ ३० ॥

अहो वत ममानात्म्यं मन्दभाग्यस्य पश्यत ।
 भवच्छिदः पादमूलं गत्वा याचे तदन्तवत् ॥ ३१ ॥

मतिर्विदूषिता देवैर्यतद्भिरसहिष्णुभिः ।
 यो नारदवचस्तथ्यं नाग्रहीपमसत्तमः ॥ ३२ ॥

देवीं मायामुपाश्रित्य प्रसुप्त इव भिन्नहृक् ।
 तप्ये द्वितीयेऽप्यसति भ्रातृभ्रातृव्यहृद्भुजा ॥ ३३ ॥

मयैतत् प्रार्थितं व्यर्थं चिकित्सव गतायुषि ।
 प्रसाय जगदात्मानं तपसा दुष्प्रसादनम् ॥ ३४ ॥

भवच्छिदमपाचेऽहं भवं भाग्यविवर्जितः ।
 तादात्म्यं यच्छतो मौढ्यान्मानो मे भिक्षितं वत
 ईश्वरात् क्षीणपुण्येन पुलकानिव चाधनः ॥ ३५ ॥

मैत्रेय उवाच-
 न वै मुकुन्दस्य पदारविन्दयो
 रजोनुपस्तात भवाद्दशा जनाः ।
 वाञ्छन्ति तदास्यमृतेऽर्थमात्मनो
 यच्छया लब्धमनः समृद्धयः ॥ ३६ ॥

आकर्ण्यन्मजमायान्तं सम्परेत्य यथागतम् ।
 राजा न श्रद्धे भद्रमभद्रस्य कुतो मम ॥ ३७ ॥

श्रद्धाय वाक्चं देवैर्हर्षवेगेन धर्षितः ।
 वार्ताहर्तुरतिप्रीतो हारं प्रादान्महाधनम् ॥ ३८ ॥

सदशं रथमारुह्य कार्तस्वरपरिष्कृतम् ।
 ब्राह्मणैः कुलवृद्धैश्च पर्यस्तोऽमात्यवन्धुभिः ॥ ३९ ॥
 शङ्खदुन्दुभिनादेन ब्रह्मपोषेण वेणुभिः ।
 निधक्राम पुरातं तूर्णमात्मजाभीक्ष्णोत्सुकः ॥ ४० ॥
 सुनीतिः सुखिश्वास्य महिष्यी रुक्मभूषितं ।
 आरुह्य शिविकं सार्धमुत्तमेनाभिजगमतुः ॥ ४१ ॥
 तं दृष्ट्वापवनाभ्यास आघान्तं तरसा रथात् ।
 अवरुह्य नृपस्तूर्णमासाय प्रेमविह्वलः ॥ ४२ ॥
 परिरेभेऽङ्गनं दोभ्यां दीर्घोत्कण्ठमनाः खसन् ।
 विष्वक्सेनाद्विसंस्पर्शहतशोषपापबन्धनम् ॥ ४३ ॥
 अघाजिग्रन्मुहुर्मूर्ध्नि शान्तेनयनवारिभिः ।
 स्त्रापयामास तनयमासां हाममनोरथम् ॥ ४४ ॥
 अभिवन्द्य पितुः पादावाशीर्भिक्षुानुमन्त्रितः ।
 ननाम मातरौ शीर्ष्णां सत्कृतः सञ्जनाग्रणीः ॥ ४५ ॥
 सुखचित्तं समुत्थाप्य पादावनतमर्भकम् ।
 परिष्वज्याह जीवेति बाष्पगद्गदया गिरा ॥ ४६ ॥
 यस्य प्रसन्नो भगवान् गुणैर्मैत्र्यादिभिर्हरिः ।
 तस्मै नमन्ति भूतानि निम्नामाप इव स्वयम् ॥ ४७ ॥
 उत्तमश्च ध्रुवश्चोभावन्त्योन्मं प्रेमविह्वली ।
 अङ्गसङ्गादुत्पुलकावक्षीषं मुहुरूहतुः ॥ ४८ ॥
 सुनीतिरस्य जननी प्राणेभ्योऽपि प्रियं सुतम् ।
 उपगुह्य जहावापि यदङ्गस्पर्शानिर्वृता ॥ ४९ ॥
 पयः स्तनाभ्यां सुप्ताव नेत्रजैः सलिलैः शिवैः ।
 तदाऽभिषिच्यमानाया वीरे वीरसुवो मुहुः ॥ ५० ॥
 तां शशांसुर्जना राज्ञी दिष्ट्या ते पुत्र आर्तिहा ।
 प्रतिलब्धधिरं नष्टो रक्षिता मण्डलं भुवः ॥ ५१ ॥
 अभ्यर्चितस्त्वया नूनं भगवान् प्रणतार्तिहा ।
 यदनुध्यायिनो धीरा मृत्युं जिग्युः सुदुर्जयम् ॥ ५२ ॥
 लात्यमानं जनेरैवं ध्रुवं सञ्जातं नृपः ।
 आरोप्य करिणीं हृष्टः स्नूयमानोऽविशन् पुरम् ॥ ५३ ॥

तत्र तत्रोपसंक्रुमैर्लसन्मकरतोरणैः ।
 संवृतेः कदलीस्तम्भैः पूगपांतेषु तद्विधैः ॥ ५४ ॥
 चूतपल्लववासः स्रग्मुक्तादामविलम्बिभिः ।
 उपस्कृतं प्रतिद्वारमणं कुम्भैः सदीपकैः ॥ ५५ ॥
 प्राकारिगोपुरादालैः शान्तकुम्भपरिच्छदैः ।
 सर्वतोऽलंकृतं श्रीमद्विमानशिखरपुभिः ॥ ५६ ॥
 मृष्टचत्वररध्यादिमानं चन्दनचर्चितम् ।
 लाजाक्षतैः पुष्पफलैस्तन्दुलैर्वलिभिर्वृतम् ॥ ५७ ॥
 ध्रुवाय पथि दृष्टाय तत्र तत्र पुरस्त्रियः ।
 सिद्धाश्वतथदध्यम्बुदूर्वापुष्पफलानि च ॥ ५८ ॥
 उपजहूः प्रयुञ्जाना वात्सल्यादाशिषः सतीः ।
 शृण्वन्तु बन्धुगुणीतानि श्रविषाद् भवनं पितुः ॥ ५९ ॥
 महामणित्रातमये स तस्मिन् कशिपुत्तमे ।
 लालितो नितरां पित्रा न्यवसद् दिवि देवयत् ॥ ६० ॥
 पयः फेननिभाः शय्या दान्ता रुक्मपरिच्छदाः ।
 आसनानि महार्हाणि यत्र रीक्ष्मा उपस्कराः ॥ ६१ ॥
 यत्र स्फटिककुड्वेषु महामारकतेषु च ।
 मणिप्रदीपा आभान्ति ललनारत्नसंयुताः ॥ ६२ ॥
 उपानानि च रम्याणि विचित्रैरमरदुमैः ।
 कूजद्विहङ्गमिषुर्नैर्गायन्मत्तमपुत्रतैः ॥ ६३ ॥
 वाप्यो वैदूर्यसोपानाः पद्मोत्पलकुमुद्वतीः ।
 हंसकारण्डवकुलैर्जुष्टाश्चक्राहसरासैः ॥ ६४ ॥
 उत्तानपादो राजर्षिः प्रभावं तनयस्य तम् ।
 श्रुत्वा दृष्ट्वाऽद्भुततमं प्रपदे विस्मयं परम् ॥ ६५ ॥
 वीक्ष्योदवयसं पुत्रं प्रकृतीनां च संमतम् ।
 अनुरक्तप्रज्ञं राजा ध्रुवं चक्रे भुवः पतिम् ॥ ६६ ॥
 आत्मानं च प्रवयसमाकलय्य विशां पतिः ।
 वनं विरक्तः प्रातिष्ठन् विमृशन्नात्मनो गतिम् ॥ ६७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच-

प्रजापतेर्दुहितरं शिशुमारस्य वै ध्रुवः ।
 उपयेमे भ्रमिं नाम तत्सुतौ कल्पवत्सरी ॥ १ ॥
 श्लाघामपि भार्यायां वायोः पुत्र्यां महाबलः ।
 पुत्रमुत्कलनामानं योगेश्वरमजीजनत् ॥ २ ॥
 उत्तमस्त्वकृतोद्वाहो मृगयायां बलीयसा ।
 हतः पुण्यजनेनाद्री तन्माता तद्वर्ति गता ॥ ३ ॥
 ध्रुवो भ्रातृवधं श्रुत्वा कोषामर्षशुचाऽर्पितः ।
 जैत्रं स्यन्दनमास्थाप्य गतः पुण्यजनालयम् ॥ ४ ॥
 गत्वादीचीं दिशं राजा रुद्रानुचरसेयिताम् ।
 ददर्श हिमवद्द्रोण्यां पुरीं गुह्यकसंकुलाम् ॥ ५ ॥
 दध्मो शङ्खं महाबाहुः खं दिशश्चानुनादयन् ।
 येनोद्दिग्रहशः क्षत्तरुपदेव्योऽत्रसन् भृशम् ॥ ६ ॥
 ततो निष्क्रम्य बलिन उपदेवमहाभटाः ।
 असहन्तस्तन्निनादमभिपेतुरुद्राधुधाः ॥ ७ ॥
 स तानापततो वीर उग्रधन्वा महारथः ।
 एकैकं युगपत् सर्वानहन् वाणेश्चिभिस्त्रिभिः ॥ ८ ॥
 ते वै ललाटलग्नैस्तेरिपुभिः सर्व एव हि ।
 मत्वा निरस्तमात्मानमाशंसन् कर्म तस्य तत् ॥ ९ ॥
 तेऽपि चामुममृष्यन्तः पादस्पर्शमिवोरगाः ।
 शरैरविद्धयन् युगपद् द्विगुणं प्रचिकीर्षवः ॥ १० ॥
 ततः परिपनिस्त्रिंशोः प्रासशूलपरथपैः ।
 शङ्खनृष्टिभिर्भुङ्गुण्डीभिश्चित्रवाजैः शरैरपि ॥ ११ ॥
 अभ्यवर्पन् प्रकुपिताः सरथं सह सारधिम् ।
 इच्छन्तस्तत्प्रतीकर्तुमयुतानां त्रयोदश ॥ १२ ॥
 औत्तानपादिः स तदा शस्त्रवर्षेण भूयसा ।
 नोपादृश्यत संच्छन्न आसारेण यथा गिरिः ॥ १३ ॥
 हाहाकारस्तर्दशासीन् सिद्धानां दिवि पश्यताम् ।
 हतोऽयं मानवः सूर्यो मत्तः पुण्यजनार्णवे ॥ १४ ॥

नदत्सु यातुधानेषु जयकाशिष्वधो मृधे ।
 उदतिष्ठद् रथस्तस्मान्नीहारादिव भास्करः ॥ १५ ॥
 धनुर्विस्फूर्जयन्धुगं द्विपातं खेदमुद्रहन् ।
 अस्त्रीषं व्यथमद् वाणेषंनानीकमिवानिलः ॥ १६ ॥
 तस्य ते चापनिमुक्ता भित्त्वा चर्माणि रक्षसाम् ।
 कायानाविशुस्तिग्मा गिरीनशनयो यथा ॥ १७ ॥
 भङ्गैः संचिद्यमानानां शिरोभिश्चारुकुण्डलैः ।
 ऊरुभिर्हेमतालाभेर्दोर्भिर्यलयवल्गुभिः ॥ १८ ॥
 हारकेषूप्रमुकुटेरुष्णीपैश्च महाधनैः ।
 आस्तृतास्ता रणभुवो रेजुवीरमनोहराः ॥ १९ ॥
 हतावशिष्टा इतरे रणाजिराद्
 रक्षोगणाः क्षत्रियवर्षसायकैः ।
 प्रायो निकृत्तावयवा विदुद्रुवु-
 र्मृगेन्द्रविद्रीडितयूथपा इव ॥ २० ॥
 अपश्यमानः स तदाऽऽततायिनं
 महामृधे कंचन मानवोत्तमः ।
 पुरीं दिदक्षन्नपि नाविशद् द्विपां
 न मायिनां वेद चिकीर्षितं जनः ॥ २१ ॥
 इति ब्रुवंश्चित्ररथः स्वसारधिं
 यत्तः परेषां प्रतियोगशङ्कितः ।
 शुभाव शब्दं जलपेरिविरतं
 नभस्वता दिक्षु रजोऽन्वदृश्यत ॥ २२ ॥
 क्षणेनाच्छादितं व्योम घनानीकेन सर्वतः ।
 विस्फुरत्तडिता दिक्षु त्रासयंस्तनयितुना ॥ २३ ॥
 बवृषू रुधिरौपास्थिपूर्वविण्मूत्रमेधसः ।
 निपेतुर्गगनादस्य कवन्धान्वग्रतोऽनघ ॥ २४ ॥
 ततः खेऽदृश्यत गिरेर्निपेतुः सर्वतो दिशम् ।
 गदापरिपनिस्त्रिंशमुसलाः साशमवर्षिणः ॥ २५ ॥
 अहयोऽशनिनिःश्वासा यमन्तोऽग्निं रुपाऽक्षिभिः ।
 अभ्यधावन् गजा मत्ताः सिंहव्याघ्राश्च यूथशः ॥ २६ ॥

समुद्र उर्मिभिर्भीमः प्लावयन् सर्वतो भुवम् ।
 आससाद महाहावः कल्पान्त इव भीषणः ॥ २७ ॥
 एवंविधान्यनेकानि त्रासनान्यमनस्विनाम् ।
 ससृजुस्तिग्मगतय आसुर्वा माययाऽसुराः ॥ २८ ॥
 ध्रुवं प्रयुक्तामसुरेस्तां मायानिदुस्तराम् ।
 निशाम्य तस्य मुनयः शमाशंसन् समागताः ॥ २९ ॥
 मुनय उचुः—
 आत्तानपादे भगवांस्तस्य शार्ङ्गधन्वा
 देवः क्षिणोत्वचनतार्तिहरो विषक्षान् ।
 यन्नामधेयमभिधाय निशाम्य चाङ्गा
 लोकोऽक्षता तरति दुस्तरमङ्ग मृत्युम् ॥ ३० ॥
 मैत्रेय उवाच—
 निशाम्य वदतामेवं कपीणां धनुषि ध्रुवः ।
 संदधेऽस्त्रमुपस्पृश्य यन्नारायणनिर्मितम् ॥ ३१ ॥
 संधीयमान एतस्मिन् माया गुह्यकनिर्मिताः ।
 क्षिप्रं विनेशुर्विदुर क्लेशा ज्ञानोदये यथा ॥ ३२ ॥
 तस्यापांश्च धनुषि प्रयुज्जतः
 सुवर्णपुङ्गाः कलहंसवाससः ।
 चिनिःसृता आविचिशुर्द्विपद्मलं
 वनं यथा भीमरवाः शिखण्डिनः ॥ ३३ ॥
 तस्तिग्मधरैः प्रधने शिखीमुखै-
 रितस्ततः पुण्यजना उपद्रुताः ।
 तमभ्यधायन् कुपिता उदायुषाः
 सुपर्णमुज्ज्वलफणा इवाहवः ॥ ३४ ॥
 स तान् पृथक्कैरभिधावतो मृधे
 निकृत्तबाहूरुशिरोपरोदरान् ।
 निनाय लोकं परमकमण्डलं
 ब्रजन्ति निर्भय यमूर्ध्वरितसः ॥ ३५ ॥
 तान् हन्यमानानभिवीक्ष्य गुह्य-
 काननागसश्चित्ररथेन भूरिशः ।
 आत्तानपादि कृपया पितामहो
 मनुजंगादोपगतः सहर्षिभिः ॥ ३६ ॥

मनुक्याच—

अलं वत्सतिरोपेण तमोद्घारेण पाप्मना ।
 येन पुण्यजनेतानवधीस्त्वमनागसः ॥ ३७ ॥
 नास्मत्कुलोचितं तात कर्मैतत् सद्विगर्हितम् ।
 वधोऽयमुपदेशानामात्थस्तेऽकृतेनसाम् ॥ ३८ ॥
 नन्येकस्यापराधेन तत्सद्भादं बह्व्यो हताः ।
 भ्रानुर्वधाभितमेन त्वयाऽङ्ग भ्रानुवत्सल ॥ ३९ ॥
 नायं मार्गो हि साधूनां हृषीकेशानुवर्तिनाम् ।
 यदात्मानमसंगृह्य पशुवद् भूतर्वशासम् ॥ ४० ॥
 सर्वभूतात्मभावेन भूतावासं हरिं भवान् ।
 आराध्याप्य दुराराध्यं विष्णोस्तत् परमं पदम् ॥ ४१ ॥
 स त्वं हरेरनुध्याता तत्पुंसामपि संमतः ।
 कथं त्ववयं कृतवाननुशिष्यन् सतां व्रतम् ॥ ४२ ॥
 नितिध्या करुणया मैत्र्या चाखिलजन्तुषु ।
 समत्येन च सर्वात्मा भगवान् सम्प्रसीदति ॥ ४३ ॥
 सम्प्रसन्ने भगवति पुरुषः प्राकृतेर्गुणैः ।
 विमुक्तो जीवनिमुक्तो ब्रह्म निर्वाणमृच्छति ॥ ४४ ॥
 भूतैः पञ्चभिराव्यो योषित् पुरुष एव हि ।
 तयोर्व्यवायान् सम्भूतिर्पोषित्पुरुषयोरिह ॥ ४५ ॥
 एवं प्रवर्तते सर्गः स्थितिः प्रलय एव च ।
 गुणव्यतिकराद् राजन् मायया परमात्मनः ॥ ४६ ॥
 निमित्तमात्रं तत्रात्मा निर्गुणः पुरुषर्षभ ।
 व्यक्ताव्यक्तमिदं विश्वं यत्र भ्रमति लोहवत् ॥ ४७ ॥
 स खल्विदं भगवान् योगशक्त्या
 गुणप्रवाहेषु विभक्तवीर्यः ।
 करोत्यकतैव निहन्त्यहन्ता
 चेष्टा विभूयः खलु दुर्विभाव्या ॥ ४८ ॥
 सोऽनन्तोऽन्तकरः कालोऽनादिरादिकुदव्ययः ।
 जनं जनेन जनयन् मारयन् मृत्युनाऽऽत्मनः ॥ ४९ ॥
 न वै स्वपशोऽस्य विषय एव वा
 परस्य मृत्योर्विशतः समं प्रजाः ।

तं धावमानमनुधावन्त्यनीशा
 यथा रजांस्त्यनिलं भूतसङ्गाः ॥ ५० ॥
 आयुषोऽपचयं जन्तोस्तपैषोपचयं विभुः ।
 उभाभ्यां रहितः स्वस्थो दुःस्थस्य विदधात्यसी ॥ ५१ ॥
 केचित् कर्म बदन्येन स्वभावमपरे नृप ।
 एके कालं परे देवं पुंसः काममुतापरे ॥ ५२ ॥
 अत्यक्तस्याग्रमेयस्य नानाशक्त्युदयस्य च ।
 न वै विकीर्षितं तात को वेदाद्वाऽस्य सम्भवम् ॥ ५३ ॥
 नैवेते पुत्रक भ्रातुर्हन्तारो धनदानुगाः ।
 विसर्गादानयोस्तात पुंसो देवं हि कारणम् ॥ ५४ ॥
 स एव विश्वं सृजति स एवावति हन्ति च ।
 अपापि ह्यनहंकारान्नाज्यते गुणकर्मभिः ॥ ५५ ॥
 एष भूतानि भूतात्मा भूतेशो भूतभावनः ।
 स्वशक्त्या मायया युक्तः सृजत्यपि च पाति च ॥ ५६ ॥
 तमेव मृत्युममृतं तात देवं
 सर्वात्मनोपेहि जगत्परायणम् ।
 यस्मै बलिं विश्वसृजो हरन्ति
 गावो यथा वै नसि दामपन्त्रिताः ॥ ५७ ॥
 यः पञ्चवर्षो जननीं त्वं विहाय
 मातुः सपत्न्या वचसा भिन्नवर्मा ।
 वनं गतस्तपसा प्रत्यगक्ष
 माराध्य लेभे मूर्ध्नि पदं त्रिलोक्याः ॥ ५८ ॥

तमेवमज्ञात्मनि मुक्तविग्रह-
 र्व्यपाश्रितं निर्गुणमेकमक्षरम् ।
 आत्मानमन्विष्य विमुक्तमात्मदग्
 यस्मिन्निदं भिन्नमसत् प्रतीयते ॥ ५९ ॥
 त्वं प्रत्यगात्मनि सदा भगवत्यनन्त
 आनन्दमात्र उपपन्नसमस्तशक्ती ।
 भक्तिं विधाय परमां ज्ञानकैरविद्या-
 ग्रन्थिं विभेत्स्यसि ममाहमिति प्ररूढाम् ॥ ६० ॥
 संयच्छ रोषं भद्रं ते प्रतीपं श्रेयसां परम् ।
 श्रुतेन भूयसा राजन्नगदेन यथाऽऽमयम् ॥ ६१ ॥
 येनोपसृष्टात् पुरुषाल्लोक उद्भिजेत भृशम् ।
 न बुपस्तद्वशं गच्छेदिच्छन्नभयमात्मनः ॥ ६२ ॥
 हेलनं गिरिशभ्रातुर्धनदस्य त्वया कृतम् ।
 यज्जग्निवान् पुण्यजनान् भ्रातृश्रानित्यमर्पितः ॥ ६३ ॥
 तं प्रसादय वत्साशु सन्नत्या प्रथयोक्तिभिः ।
 न यावन्महतां तेजः कुलं नोऽभिभवविष्यति ॥ ६४ ॥
 इत्युक्तस्तं प्रणम्याह भगवंस्तेऽनुशासनम् ।
 आनिष्टे भ्रातृमात्रोर्मै शोचतः क्षम्यतामिति ॥ ६५ ॥
 मैत्रेय उवाच-
 एवं स्वायंभुवः पौत्रमनुशास्य मनुर्धुवम् ।
 तेनाभिवन्दितः साकमृषिभिः स्वपुरं ययी ॥ ६६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

मैत्रेः उवाच-
 ध्रुवं निवृत्तं प्रतिबुध्य वैशसा-
 दपेतमन्वुर्भगवान् धनेश्वरः ।
 तत्रागतभ्राणयक्षकिर्जरः
 संस्तूपमानोऽभ्यवदत् कृताञ्जलिम् ॥ १ ॥
 धनद उवाच-
 भो भो क्षत्रियदायाद परितुष्टोऽस्मि तेऽनघ ।
 यस्म्यं पितामहादेशाद् वैरं दुस्त्यजमत्यजः ॥ २ ॥

न भवानवधीद् यक्षान् न यक्षा भ्रातरं तव ।
 काल एव हि भूतानां प्रभुरप्ययभावयोः ॥ ३ ॥
 अहं त्वमित्यपार्थां धीरज्ञानात् पुरुषस्य हि ।
 स्वाग्नीव भ्रातृनुप्यानाद् यथा बन्धविपर्ययः ॥ ४ ॥
 तद् गच्छ ध्रुव भद्रं ते भगवन्तमपोज्ञजम् ।
 सर्वभूतात्मभावेन सर्वभूतात्मविग्रहम् ॥ ५ ॥
 भजस्य भजनीयाङ्गिमभयाय भवच्छिदम् ।
 युक्तं विरहितं शक्त्या गुणमप्याऽऽत्ममायया ॥ ६ ॥

युष्णीहि कामं नृप यन्मनोगतं मत्तस्त्वमीतानपदेऽपिशङ्कितः । वराहंणोऽस्यम्युजनाभपादयो- र्निरन्तरं त्वां वयमद्र शुश्रुम	॥ ७ ॥	भक्तिं हरी भगवति प्रवहन्नजस- मानन्दवाप्यकलया मुहुर्यमानः । विद्विग्यमानहृदयः पुलकाचिताक्षो नात्मानमस्मरदसाविति मुक्तलिङ्गः	॥ १८ ॥
क्षेत्रेय उवाच- स राजराजेन वराय चोदितो ध्रुवो महाभागवतो महामतिः । हरी स वज्रेऽवलितो स्मृतिं यया तरत्यप्येतं दुरत्ययं तमः	॥ ८ ॥	स ददर्श विमानाग्रं नभसोऽवतरद् भुवः । विभ्राजयद् दश दिशो राकापतिमिवोदितम्	॥ १९ ॥
तस्य प्रीतेन मनसा तां दत्तैलिलिलस्ततः । पश्यतोऽन्तर्दधे सोऽपि स्वपुरं प्रत्यपयत	॥ ९ ॥	तत्रानुदेवप्रवरी चतुर्भुजी श्यामी किञ्जोरावरुणाम्बुजेश्वरी । स्थिताववष्टभ्य गदां सुवाससी किरीटहाराद्दवचरुकुण्डली	॥ २० ॥
अथापयत यज्ञेयं क्रतुभिर्मरिदक्षिणीः । द्रव्यक्रियादेवतानां कर्माकर्मफलप्रदम्	॥ १० ॥	विज्ञाय तावुत्तमभावकिङ्करा- वभ्युत्थितः साध्यससन्नविक्रमः । ननाम नामानि गृणन् मधुद्विषः पारंप्रधानाविति संहताञ्जलिः	॥ २१ ॥
सर्वात्मन्यच्युते सर्वे तीव्रोपां भक्तिमुद्बुद्धन् । ददशात्मनि भूतेषु तमेवावस्थितं विभुम्	॥ ११ ॥	तं कृष्णपादाभिनिविष्टचेतसं वडाञ्जलिं प्रथयन्ब्रह्मन्धरम् । सुनन्दनन्दावुपलभ्य सम्मितं प्रीत्योचतुः पुष्करनाभसंमती	॥ २२ ॥
तमेव शीलसम्पन्नं ब्रह्मण्यं दीनवत्सलम् । गोप्तां धर्मसेतूनां मेनिंरं पितरं प्रजाः	॥ १२ ॥	सुनन्दनन्दावूचतुः- भो भो भद्रं सुभद्रं ते वचो नोऽवहितः शुणु । यः पञ्चवर्षस्तपसा भवान् देवमतीतृषन्	॥ २३ ॥
पट्विंशद्वर्षसाहस्रं शशास क्षितिमण्डलम् । भोगैः पुण्यक्षयं कुर्वन्नभोगिरशुभक्षयम्	॥ १३ ॥	तस्याखिलजगद्भातुर्विद्धि देवस्य शार्ङ्गिणः । पार्यदाविह सम्प्राप्ती नेतुं त्वां भगवत्पदम्	॥ २४ ॥
एवं बहुसवं कालं महात्माऽविकलेन्द्रियः । त्रिवर्गोपयिकं नीत्वा पुत्रायादानृपासनम्	॥ १४ ॥	सुदुर्जयं विष्णुपदं जितं त्वया यन् सूर्योऽप्राप्य विचक्षते परम् । आतिष्ठ तच्चन्द्रदिवाकरादयो ग्रहर्षताराः परियन्ति दक्षिणम्	॥ २५ ॥
मन्यमान इदं विश्वं मायाचितमात्मनि । अविचारचितस्यग्रगन्धर्वनगरोपमम्	॥ १५ ॥	अनास्थितं ते पितृभित्त्यैरप्यङ्गं कर्हिचित् । आतिष्ठ जगतां वन्यं तद् विष्णोः परमं पदम्	॥ २६ ॥
आत्मस्वपत्न्यसुहृदो बलमृद्धकोश- मन्तःपुरं परिबिहारभुवश्च रम्याः । भूमण्डलं जलधिमेखलमाकलय्य कालोपसृष्टमिति स प्रथयी विशालाम्	॥ १६ ॥	एतद् विमानप्रवरमुत्तमशोकमौलिना । उपस्थापितमापुष्पज्जिह्वारोतुं त्यमर्हसि	॥ २७ ॥
तस्या विशुद्धकरणः शिववार्गिगाह्य वद्भासनो जितमरुन्मनसाऽऽहताक्षः । स्थूले दधार भगवत्त्रिरूप एतद् ध्यायन्तदव्यवहितो व्यसृजन् समार्थी	॥ १७ ॥		

मैत्रेय उवाच -

निशाम्य वैकुण्ठनिषोऽन्यमुख्ययो-

र्मधुच्युतां वाचमुरुक्रमप्रियः ।

कृताभिषेकः कृतनित्यमद्भुतो

मुनीन् प्रणम्याशिषमभ्यवादयत् ॥ २८ ॥

परीत्याभ्यर्च्य शिष्यान् पार्षदावाभिवन्द्य च ।

इयेष तदधिष्ठातुं विभ्रद् रूपं हिरण्यमयम् ॥ २९ ॥

तदा दुन्दुभयो नेदुर्मदङ्गणवादयः ।

गन्धर्वमुल्याः प्रजगुः पेतुः कुसुमवृष्टयः ॥ ३० ॥

स च स्वर्लोकमारोक्ष्यन् सुनीतिं जननीं ध्रुवः ।

अन्वस्मरदहं हित्वा नैनां यास्ये त्रिविष्टपम् ॥ ३१ ॥

इति व्यवसितं तस्य व्यवसीय सुरोत्तमो ।

दर्शयामासतुर्देवीं देवयानेन चाग्रगाम् ॥ ३२ ॥

तत्र तत्र प्रशांसद्भिः पथि वैमानिकैः सुरैः ।

अवकीर्यमाणो ददशो कुसुमैः क्रमशो ग्रहान् ॥ ३३ ॥

त्रिलोकीं देवयानेन सोऽतिव्रज्य मुनीनपि ।

पुरस्ताद् यद् भुवगतिं विष्णोः पदमध्यागतात् ॥ ३४ ॥

यद् भ्राजमानं स्वरुचैव सर्वतो

लोकास्त्रयो ह्यनुविभ्राजन्त एते ।

न ते खला जन्तुषु ये त्वनुग्रहाद्

व्रजन्ति भद्राणि चरन्ति येऽनिशम् ॥ ३५ ॥

शान्ताः समदशः शुद्धाः सर्वभूतानुरञ्जनाः ।

यान्त्यञ्जसाऽच्युतपदमच्युतप्रियवान्धवाः ॥ ३६ ॥

इत्युत्तानपदः पुत्रो ध्रुवः कृष्णपरायणः ।

अभूत् त्रयाणां लोकानां चूडामणिरिवामलः ॥ ३७ ॥

गम्भीरवेगानिभिषां ज्योतिषां चक्रमर्षितम् ।

यस्मिन् भ्रमति कीरज्य मेढ्यामित्र गवां गणः ॥ ३८ ॥

महिमानं विलोक्यास्य नारदो भगवान् ऋषिः ।

आतोषं वितुदन् शोकान् सत्रेऽगायत् प्रचेतसाम् ॥ ३९ ॥

नारद उवाच-

नूनं सुनीतेः पतिदेवताया-

स्तपः प्रभावस्य सुतस्य तां गनिम् ।

दृष्ट्वाऽभ्युपायानपि वेदवादिनो

नैवाधिगन्तुं प्रभवन्ति किं नृपाः ॥ ४० ॥

यः पञ्चवर्षो गुरुदारवाकृशरै-

र्मित्रेण यातो हृदयेन दूयता ।

वनं ममादेशकरोऽजितं प्रभुं

जिगाय तद्रक्तिगुणैः पराजितम् ॥ ४१ ॥

यः क्षत्रवन्धुर्भुवि तस्याधिरुद-

मन्यारुरुक्षेदपि वर्षपूरीः ।

यः पञ्चवर्षो यदहोभिरल्यैः

प्रसाय वैकुण्ठमवाप तत्पदम् ॥ ४२ ॥

मैत्रेय उवाच -

एतत् तेऽभिहितं सर्वं यत् पृष्टोऽहमिह त्वया ।

ध्रुवस्योद्दामपशसञ्चारितं संमतं सताम् ॥ ४३ ॥

धन्यं यशस्यमापुष्यं पुण्यं स्वस्त्ययनं महत् ।

स्वर्ग्यं धीर्व्यं सौमनस्यं प्रशस्यमघमर्षणम् ॥ ४४ ॥

श्रुत्यैतच्छ्रद्धयाऽभीक्ष्णमच्युतप्रियचेष्टितम् ।

भवेद् भक्तिर्भगवति यथा स्यात् क्लेशशंस्रयः ॥ ४५ ॥

महत्त्वमिच्छतां तीर्थं श्रोतुः शीलादयो गुणाः ।

यत्र तेजस्तदिच्छन् मानो यत्र मनस्विनाम् ॥ ४६ ॥

प्रयतः कीर्तयेत् प्रातः समवाये द्विजन्मनाम् ।

सायं च पुण्यश्लोकस्य ध्रुवस्य चरितं महत् ॥ ४७ ॥

पीर्णमास्यां सिनीवालयां द्वादश्यां श्रवणेऽथ वा ।

दिनक्षये व्यतीपाते संक्रमेऽर्कदिनेऽपि वा ॥ ४८ ॥

श्रावयेच्छ्रद्धधानानां तीर्थपादपदाश्रयः ।

नेच्छंस्तत्राऽन्मनाऽऽत्मानं संतुष्ट इति सिध्यति ॥ ४९ ॥

ज्ञानमज्ञानतन्त्राय यो दद्यात् सत्पथामृतम् ।

कृपालोर्दीनानाथस्य देवास्तस्यानुगृह्णते ॥ ५० ॥

इदं मया तेऽभिहितं कुरुद्वह

ध्रुवस्य विख्यातविशुद्धकर्मणः ।

हित्वाऽर्भकः क्रीडनकानि मानु-

र्गहं च विष्णुं शरणं यो जगाम ॥ ५१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

निशम्य कौपारविणोपवर्णितं
ध्रुवस्य वैकुण्ठपदाधिरोहणम् ।

प्ररूढभावो भगवन्धोषक्षणे

प्रष्टुं पुनस्तं विदुरः प्रचक्रमे

॥ १ ॥

विदुर उवाच-

के ते प्रचेतसां नाम कस्यापत्यानि सुव्रत ।

कस्यान्वयाये प्रख्याताः कुत्र वा सत्रमासत

॥ २ ॥

मन्ये महाभागवतं नारदं देवदर्शनम् ।

येन प्रोक्तः क्रियायोगः परिकर्षाविधिरेतः

॥ ३ ॥

स्वधर्मशीलैः पुरुषभगवान् पुरुषोत्तमः ।

इत्यमानो भक्तिमता नारदेनैरितः किल

॥ ४ ॥

यास्ता देवर्षिणा तत्र वर्णिता भगवत्कथाः ।

महां शुश्रूषे ब्रह्मन् कान्धर्वैनाचष्टुमर्हसि

॥ ५ ॥

मंत्रेण उवाच-

ध्रुवस्य चोत्कलः पुत्रः पितरि प्रस्थिते वनम् ।

सार्वभौमश्रियं नैच्छदधिराजासनं पितुः

॥ ६ ॥

त जन्मनापशान्तात्मा निःसङ्गः समदर्शनः ।

ददर्श लोके विततमात्मानं लोकमात्मनि

॥ ७ ॥

आत्मानं ब्रह्म निर्वाणं प्रत्यस्तमितविग्रहम् ।

अवबोधरसकात्म्यमानन्दमनुसन्ततम्

॥ ८ ॥

अव्ययच्छिन्नयोगाग्निदग्धकर्मलाशयः ।

स्वरूपमवरुन्धानो नान्यदस्मात् तदैक्षत

॥ ९ ॥

जडान्धवधिरौन्मत्तमूकाकृतिरतन्मतिः ।

लक्षितः पथि बालानां प्रशान्ताचिरिवानलः

॥ १० ॥

मत्वा तं जडमुन्मत्तं कुलवृद्धाः समन्विजः ।

वत्सरं भूषति चक्रुर्यवीर्यासं भ्रमेः सुतम्

॥ ११ ॥

स्वर्वाधिर्वत्सरस्येष्टा भार्याऽमृतं पडामजान् ।

पुष्पाणि तिग्मकेतुं च इषमूर्जं यशुं जयम्

॥ १२ ॥

पुष्पाण्यस्य प्रभा भार्यां दोषा च द्वे वभूवतुः ।

शानमध्यन्दिनं सायमिति त्वास्मन् प्रभासुताः

॥ १३ ॥

प्रदोषो निशिषो व्युष्ट इति दोषासुताख्यः ।

व्युष्टः सुतं पुष्करिण्यां सर्वतेजसमादधे

॥ १४ ॥

स चक्षुः सुतमाकृत्यां पत्न्यां मनुमवाप ह ।

मनोरसूतं महिषी वैराजा नद्वयला सुतान्

॥ १५ ॥

पुरुकुत्सं त्रितं युष्मं सत्यव्रतमृतव्रतम् ।

अग्निधोममतीरात्रं सुपुष्पं शिविमनुमुक्त्वा

॥ १६ ॥

उन्मुकोऽजनयन् पुत्रान् पुष्करिण्यां पडुतमान् ।

अङ्गं सुनासमाख्यातिं क्रतुमाङ्गिरसं गयम्

॥ १७ ॥

सुनीषाऽङ्गस्य या पत्नी सुपुत्रे वनमुत्त्वणम् ।

यदौःशील्यान् राजर्षिर्निर्विण्णो निरगात् पुरात्

॥ १८ ॥

यमङ्गं शेपुः कुपिता वाग्वज्रा मुनयः किल ।

गतासोस्तस्य भूपत्ये ममन्धुर्दक्षिणं करम्

॥ १९ ॥

भराजके तदा लोके दम्बुभिः पीडिताः प्रजाः ।

जातो नारायणांशेन पृथुः पृथुपराक्रमः

॥ २० ॥

विदुर उवाच-

तस्य शीलनिधेः साधोर्ब्रह्मण्यस्य महात्मनः ।

राज्ञः कथमभूद् दुष्टा प्रजा यद्विद्वता ययौ

॥ २१ ॥

किं चाहो वनमुद्दिश्य ब्रह्मदण्डमप्युपजन् ।

दण्डव्रतधरे राज्ञि मुनयो धर्मकोविदाः

॥ २२ ॥

नावध्येषः प्रजापालः प्रजाभिरपवानपि ।

यदसौ लोकपालानां विभक्त्यौजः स्वतेजसा

॥ २३ ॥

एतदाख्याहि मे ब्रह्मन् सुनीषात्मजचेष्टितम् ।

अज्ञधानाय भक्त्या त्वं परावरयित्तमः

॥ २४ ॥

मंत्रेण उवाच-

अङ्गोऽथमेधं राजर्षिराजहार महाक्रतुम् ।

नाजग्मुर्देवतास्मिन्नाहूता ब्रह्मवादिभिः

॥ २५ ॥

तमूचुर्विस्मितास्तात यजमानमथर्विजः ।

हवीषि हूयमानानि न ते गृह्णन्ति देवताः

॥ २६ ॥

राजन् हवीष्यदुष्टानि अज्ञयाऽऽसादितानि ते ।

उन्दांस्यपातयामासि योजितानि धृतव्रतैः

॥ २७ ॥

न विदामेह देवानां हेलनं वयमण्यपि ।
 यत्र गृह्णन्ति भागान् स्वान् ये देवाः कर्मसाक्षिणः ॥ २८ ॥
 मेत्रेण उवाच—
 अङ्गो द्विजवचः श्रुत्वा यजमानः सुदुर्मनाः ।
 तत् प्रष्टुं व्यसृजद् वाचं सदस्यास्तदनुज्ञया ॥ २९ ॥
 नागच्छन्त्याहुता देवा न गृह्णन्ति ग्रहानिह ।
 सदसस्पतयो ब्रूत किमवयं मया कृतम् ॥ ३० ॥
 सदस्या उचुः—
 नरदेवेह भवतो नावयं हि मनाक् स्थितम् ।
 अस्त्येकं प्राक्तनमयं यदि हेदक् त्यमग्रजः ॥ ३१ ॥
 तथा साधय भद्रं ते आत्मानं सुप्रजं नृप ।
 इष्टस्ते पुत्रकामस्य पुत्रं दास्यति यज्ञभुक् ॥ ३२ ॥
 यथा स्वभागधेयानि ग्रहीष्यन्ति दिवीकसः ।
 यद् यज्ञपुरुषः साक्षादपत्याय हरिवृत्तः ॥ ३३ ॥
 तांस्तान् कामान् हरिर्दद्याद् यान् यान् कामयते जनः ।
 आरापितो यथेवैष यथा पुंसां फलोदयः ॥ ३४ ॥
 इति व्यवसिता विप्रास्तस्य राज्ञः प्रजामये ।
 पुरोडाशं निरवपन् शिपिविष्टाय विष्णवे ॥ ३५ ॥
 तस्मात् पुरुष उत्तस्थी हेममात्यमलाम्बरः ।
 हिरण्मयेन पात्रेण सिद्धमादाय पायसम् ॥ ३६ ॥
 स विप्रानुमतो राजा गृहीत्वाऽञ्जलिनोदनम् ।
 अवप्राप मुदा पुक्तः प्रादात् पत्न्या उदारधीः ॥ ३७ ॥
 सा तन् पुंसवनं राज्ञी प्राश्यतीं पत्नुरादधे ।
 ननः काल उपावृत्ते कुमारं सुपुत्रेऽप्रजा ॥ ३८ ॥
 स बाल एव पुरुषो मातामहमनुव्रतः ।
 अधर्माशोदधं मृत्युं तेनाभवदधार्मिकः ॥ ३९ ॥

स शरासनमुद्यम्य मृगपुर्वनगोचरः ।
 हन्त्यसाधुर्मृगान् दीनान् बेनोऽसावित्यरीज्वनः ॥ ४० ॥
 आक्रीडे क्रीडतो बालान् वयस्यानतिदारुणः ।
 प्रसह्य निरनुक्रोशः पशुमारममारयन् ॥ ४१ ॥
 तं विलक्ष्य खलं पुत्रं शासनेर्विविधैर्नृपः ।
 यदा न शासितुं कल्पो भृशमासीत् सुदुर्मनाः ॥ ४२ ॥
 प्रायेणाभ्यार्चितो देवो येऽप्रजा गृहमग्निनः ।
 कदपत्यभृतं दुःखं ये न विन्दन्ति दुर्भरम् ॥ ४३ ॥
 यतः पापीयसी कीर्तिरधमं महा नृणाम् ।
 यतो विरोधः सर्वेषां यत आधिरनन्तकः ॥ ४४ ॥
 कस्तं प्रजापदेशं वै मोहं बन्धनमात्मनः ।
 पण्डितो बहुमन्येत यदर्थाः क्लेशदा गृहाः ॥ ४५ ॥
 कदपत्यं वरं मन्ये सदपत्याच्छुचास्पदात् ।
 निर्विधेयं गृहान्मत्स्यं यत् क्लेशनिबहानुरः ॥ ४६ ॥
 एवं स निर्विण्णमना नृपो गृहा-
 निशीथ उत्थाय महोदयोदयात् ।
 अलब्धनिद्रोऽनुपलक्षितो नृभि-
 र्हित्वा गतो बेनसुखं प्रसुप्ताम् ॥ ४७ ॥
 विज्ञाय निर्विधं गतं पतिं प्रजाः
 पुरोहितामात्यसुहृद्रणादयः ।
 विचिक्चुरूर्ध्वामतिशोककातरा
 यथा निगूढं पुरुषं कुयोगिनः ॥ ४८ ॥
 अलक्षयन्तः पदवीं प्रजापते-
 र्हतोद्यमाः प्रत्युपसृत्य ते पुरीम् ।
 कपीन् समेतानभिवन्द्य साधवो
 न्यवेदयन् पीरव भर्तृविप्लवम् ॥ ४९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

मंत्रेण उवाच—

भृगवादयस्ते मुनयो लोकानां धेमदर्विनिः ।
 गोमर्षसति धे नृणां पश्यन्तः पशुसाम्यताम् ॥ १ ॥

वीर मातरमाहूय सुनीथां ब्रह्मवादिनः ।
 प्रकृत्यसंमतं वेनमभ्यपिधन् पतिं भुवः ॥ २ ॥

श्रुत्वा नृपासनगतं वेनमत्युग्रशासनम् ।
 निलिन्युदस्यवः सयः सर्पत्रस्ता इवास्त्रवः ॥ ३ ॥

स आरूढनृपस्थान उन्नद्धोऽष्टविभूतिभिः ।
 अवमेने महाभागान् स्तब्धः सम्भावितः शठः ॥ ४ ॥

एवं मदन्ध उत्तिक्तो निरदुश इव द्विषः ।
 पर्यटन् रथमास्थाय कम्पयन्निव रोदसी ॥ ५ ॥

न यष्टव्यं न दातव्यं न होतव्यं द्विजाः क्वचित् ।
 एवं न्यवारयद् धर्मं भेरीघोषेण सर्वतः ॥ ६ ॥

वेनस्यावेश्य मुनयो दुर्वृत्तस्य विचेष्टितम् ।
 विमृश्य लोकव्यसनं कृपयोचुः स्म सत्रिणः ॥ ७ ॥

अहो उभयतः प्राप्तं लोकस्य व्यसनं महत् ।
 दारुणपुभयतो दीप्त इव तस्करपालयोः ॥ ८ ॥

अराजकभयादेव कृतो राजाऽतदर्हणः ।
 ततोऽप्यासीद् भयं त्वय कथं स्यात् स्वस्ति देहिनाम् ॥ ९ ॥

अहंरिव पयः पोषः पोषकस्याप्यनर्धकृत् ॥ १० ॥

येनः प्रकृत्यैव खलः सुनीधागर्भसम्भवः ।
 निरूपितः प्रजापालः स जिघांसति वै प्रजाः ॥ ११ ॥

तथाऽपि सान्त्वयामांऽमुं माऽस्मास्तत्पातकं स्पृशेत् ।
 तद्विद्वद्भिरसद्वृत्तो येनोऽस्माभिः कृतो नृपः ॥ १२ ॥

सान्त्वितो यदि नो वाचं न गृहीप्यत्यधर्मकृत् ।
 लोकपिहारसन्दग्धं दहिष्यामः स्वतेजसा ॥ १३ ॥

एवमभ्यवसायेनं मुनयो गूढमन्यवः ।
 उपत्रज्याब्रुवन् येनं सान्त्वयित्वाऽथ सामभिः ॥ १४ ॥

नृपवर्यं निबोधेत्तद् यत् ते विज्ञापयाम भोः ।
 आपुः श्रीवलकीर्तीनां तव तात विवर्यनम् ॥ १५ ॥

धर्मं आचरितः पुंसां वाङ्मनःकायबुद्धिभिः ।
 लोकान् विशोकान् वितरत्यथानन्यमसद्विनाम् ॥ १६ ॥

स ते मा विनशेद् वीर प्रजानां धेमलक्षणः ।
 यस्मिन् विनष्टे नृपतिरैश्वर्यादयरोहति ॥ १७ ॥

राजन्नसाध्वमात्येभ्यश्चोरादिभ्यः प्रजा नृपः ।
 रक्षन् यथा बलिं गृह्णति प्रेत्य च मोदते ॥ १८ ॥

यस्य राष्ट्रं पुंर्यैव भगवान् यज्ञरूपः ।
 इज्यते स्वेन धर्मेण जनेर्वर्णाश्रमात्मकेः ॥ १९ ॥

तस्य राज्ञो महाराज भगवान् भूतभावनः ।
 परितुष्यति विधातमा तिष्ठतो निजशासने ॥ २० ॥

तस्मिंस्तुष्टे किमप्राप्यं जगतामीश्वरेश्वरे ।
 लोकाः सपाला ह्येतस्मै हरन्ति बलिमाहताः ॥ २१ ॥

तं सर्वलोकामरयज्ञसद्गहं
 त्रयीमप्यं द्रव्यमप्यं तपोमयम् ।
 यज्ञैर्विचित्रैर्व्रजतो भवाय ते
 राजन् स्वदेशाननुरोदधुमर्हसि ॥ २२ ॥

यज्ञेन युष्मद्विषये द्विजातिभि-
 र्वितापमानेन सुराः कला हरेः ।
 स्विष्टाः सुतुष्टाः प्रदिशन्ति वाग्भिर्गतं
 तद्वेलनं नार्हसि वीर चेष्टितम् ॥ २३ ॥

वेन उवाच—
 वालिशो वत यूयं वै अधर्मं धर्ममानिनः ।
 ये वृत्तिदं पतिं हित्वा जारं पतिमुपासते ॥ २४ ॥

अवजानन्ति ये मूढा नृपकृष्णिमीश्वरम् ।
 नानुविन्दन्ति ते भद्रमिह लोके परत्र च ॥ २५ ॥

को यज्ञं पुरुषो नाम यत्र वो भक्तिरीदृशी ।
 भर्तृव्येहविद्वराणां यथा जारे कुपोषिताम् ॥ २६ ॥

विष्णुर्विद्वो गिरिश इन्द्रो वायुर्मो रविः ।
 पर्जन्यो धनदः सोमः क्षितिरग्निरापो पतिः ॥ २७ ॥

एते बान्ये च विवृधाः प्रभवो वरशापयोः ।
 देहे तिष्ठन्ति नृपतेः सर्वदेवमयो नृपः ॥ २८ ॥
 तस्मान्मां कर्मभिर्विप्रा यजध्वं गतमत्सराः ।
 बलिं च मह्यं हरत मत्तोऽन्यः कोऽग्रभुक् पुमान् ॥ २९ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 इत्थं विपर्ययमतिः पापीयानुत्पथं गतः ।
 अनुनीयमानस्तयाध्यां न चक्रे भ्रष्टमङ्गलः ॥ ३० ॥
 इति तेऽसत्कृतास्तेन द्विजाः पण्डितमानिना ।
 भग्रायां हव्ययाध्यायां तस्मै विदुर चुक्रुधुः ॥ ३१ ॥
 हन्यतां हन्यतामेप पापः प्रकृतिदारुणः ।
 जीवन् जगदसावाशु कुरुते भस्मसाद् ध्रुवम् ॥ ३२ ॥
 नापमर्हत्यसद्वृत्तो नरदेववरासनम् ।
 यो धे यज्ञपतिं विष्णुं विनिन्दत्यनपत्रपः ॥ ३३ ॥
 को वेनं परिचक्षीत वेनमेकमुतेऽशुभम् ।
 प्रास ईदृशमैथर्थं यदनुग्रहभाजनम् ॥ ३४ ॥
 इत्थं व्यवसिता हन्तुमृषयो रूढमन्यवः ।
 निजगृह्णन्कृतैर्वेनं हतमच्युतनिन्दया ॥ ३५ ॥
 ऋषिभिः स्वाश्रमपदं गते पुत्रकलेवरम् ।
 सुनीधा पालयामास विद्यायोगेन शोचती ॥ ३६ ॥
 एकदा मुनयस्ते तु सरयूसलिलागुताः ।
 हुत्वाऽग्निं सत्कथाधक्कुरुपविष्टाः सरितटे ॥ ३७ ॥
 वीक्ष्योत्थितान् महोत्पातानाहुलौकभयंकरान् ।
 अप्यभद्रमनावाया दस्पृश्यो न भवेद् भुवः ॥ ३८ ॥
 यं ब्रुवन्तु ऋषिषु धावतां सर्वतो दिशम् ।
 पांसुः समुत्थितो भूमेधोराणां वसु लुम्पताम् ॥ ३९ ॥

तदुपद्रवमाज्ञाय लोकस्य वसु लुम्पताम् ।
 भर्तयुषरते तस्मिन्नन्योन्ये च जिघांसताम् ॥ ४० ॥
 चोरप्रायं जनपदं हीनसत्त्वमराजकम् ।
 लोका नावारयच्छक्ता अपि तदोपदर्शिनः ॥ ४१ ॥
 ब्राह्मणः समदक् शान्तो दीनानां समुपेक्षकः ।
 स्रवते ब्रह्म तस्यापि भिन्नभाण्डात् पयो यथा ॥ ४२ ॥
 नाहस्य वंशो राजर्षेरप संस्थातुमर्हति ।
 अमोघवीषां हि नृपा वंशोऽस्मिन् केशवाश्रयाः ॥ ४३ ॥
 विनिधित्वैवमृषयो विपन्नस्य महीपतेः ।
 ममन्धुरकं तरसा तत्रासीद् बाहुको नरः ॥ ४४ ॥
 काककृष्णोऽतिहस्यगो हस्यबाहुर्महाहनुः ।
 हस्वपात्रिघ्ननासाग्रो रक्ताक्षस्ताम्रमूर्धजः ॥ ४५ ॥
 तं तु तेऽवनतं दृष्ट्वा किं करोमीति वादिनम् ।
 निपीदित्यब्रुवन्स्तात स निपादस्ततोऽभवत् ॥ ४६ ॥
 तस्य वंश्यास्तु नैपादा गिरिकाननगोचराः ।
 योऽपाहरजायमानो वेनकल्मषमुत्त्वणम् ॥ ४७ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 अथ तस्य पुनर्विष्टैर्विपन्नस्य महीपतेः ।
 बाहुभ्यां मध्यमानाभ्यां मिथुनं समपद्यत ॥ ४८ ॥
 तद् दृष्ट्वा मिथुनं जातमृषयो ब्रह्मवादिनः ।
 ऊचुः परमसन्तुष्टा विदित्वा भगवत्कलाम् ॥ ४९ ॥
 कपय ऊचुः —
 एष विष्णोर्भगवतः कला भुवनपावनी ।
 इयं च लक्ष्मीः सम्भूतिः पुरुषस्यानपापिनी ॥ ५० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्दे चतुर्थशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

विप्रा ऊचुः—
 अत्र तु प्रथमो राज्ञां पुमान् प्रथयिता यशः ।
 पृथुर्नाम महाराजा भविष्यति पृथुश्रवाः ॥ १ ॥
 इयं च देवी सुदती गुणभूषणभूषणा ।
 अर्चिनां वरागंठा पृथुमेवावस्थन्ती ॥ २ ॥

एष साक्षाद्धरेरंशो जातो लोकरिरक्षया ।
 इयं च तत्परा हि श्रीरनुजज्ञेऽनपापिनी ॥ ३ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 प्रशंसन्ति स्म तं विप्रा गन्धर्वप्रमुखा जगुः ।
 मुमुचुः सुमनोधाराः सिद्धा नृत्यन्ति तत्स्थिरयः ॥ ४ ॥

शङ्खतूर्यमृदङ्गाया नेदुर्दुन्दुभयो दिवि ।

तत्र सर्वं उपाजग्मुर्देवर्षिपितृणां गणाः

॥ ५ ॥

ब्रह्मा जगद्गुरुदेवः सहागत्य सुरंश्वरैः ।

येन्यस्य दक्षिणे हस्ते दृष्ट्वा चिह्नं गदाभूतः

॥ ६ ॥

पादयोररविन्दं च तं धे मेने हरः कलाम् ।

यस्याप्रतिहतं चक्रमंशस्य परमेष्ठिनः

॥ ७ ॥

तस्याभिपेक आरब्धो ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादिभिः ।

आभिपेचनिकान्यस्मै आजहुः सर्वतो जनाः

॥ ८ ॥

सरित्समुद्रा गिरयो नागा गावः खगा मृगाः ।

यीः शितिः सर्वभूतानि समाजहुरुपायनम्

॥ ९ ॥

सोऽभिषिक्तो महाराजः सुवासाः साध्वलकृतः ।

पट्याऽर्चिषाऽलकृतया चिरेजेऽग्रिरियापरः

॥ १० ॥

तस्मै जहार धनदो हेमं वीर वरासनम् ।

वरुणः सलिलस्रावमानपत्रं शशिप्रभम्

॥ ११ ॥

वायुश्च बालव्यजने धर्मः कीर्तिमयी स्रजम् ।

इन्द्रः किरीटमुत्कृष्टं दण्डं संयमनं यमः

॥ १२ ॥

ब्रह्मा ब्रह्ममयं वर्म भारती हारमुत्तमम् ।

हरिस्सुदर्शनं चक्रं तत्पट्यव्याहतां थियम्

॥ १३ ॥

दशचन्द्रमसिं रुद्रः शतचन्द्रं तथाऽम्बिका ।

सोमोऽमृतमयानथांस्त्वष्टा रूपाश्रयं रथम्

॥ १४ ॥

अग्निराजगवं चापं सूर्यो रश्मिमयानिपूतम् ।

भूः पादुके योगमये यीः पुष्पबलिमन्त्रहम्

॥ १५ ॥

नाट्यं सुगीतं वादिब्रमन्तर्धानं च सेचराः ।

कषयश्चाशिसः सत्यां समुद्रः शङ्खमात्मजम्

॥ १६ ॥

सिन्धवः पर्वता नयो रथवीथीर्महात्मनः ।

सूतोऽथ मागधो बन्दी संस्तोतुमुपनस्थिरे

॥ १७ ॥

स्तावकांस्तानभिष्टेन्य पृथुर्वैन्यः प्रतापवान् ।

मेघनिर्हादाया वाचा ग्रहसन्निदमब्रवीत्

॥ १८ ॥

पुपुरुवाच-

हे सूत हे मागध सौम्य वन्दिन्

लोकेऽधुनाऽस्पष्टगुणस्य मे स्यात् ।

किमाश्रयो मे स्तव एष योज्यतां

मा मय्यभूवन् वितथा गिरो वः

॥ १९ ॥

तस्मात् परांघेऽस्मदुपाश्रितान्यलं

करिष्यथ स्तोत्रमपीड्यवाचः ।

सन्तुत्तमशोकगुणानुवादे

जुगुप्सितं न स्तवयन्ति सभ्याः

॥ २० ॥

महद्गुणानात्मनि कर्तुमिच्छन्

कः स्तावकैः स्तावयते सतोऽपि ।

स धै भविष्यन्निति विप्रलब्धो

जनापहासं कुमतिर्न वेद

॥ २१ ॥

प्रभवो ह्यात्मनः स्तोत्रं जुगुप्सन्त्यपि किथुताः ।

हीमन्तः परमोदाराः पौरुषं वा विगर्हितम्

॥ २२ ॥

वयं त्वविदिता लोके सूताया अपि वरीमभिः ।

कर्मभिः कथमात्मानं गापयिष्याम बालवत्

॥ २३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

मेवेय उवाच-

इति ब्रुवाणं नृपतिं गायका मुनिचोदिताः ।

तुष्टुपुस्तुष्टमनसस्तद्भागमृतसेवया

॥ १ ॥

सूत उवाच-

नालं वयं ते महिमानुवर्णने

यो देवदेवोऽवततार मायया ।

येनाद्भुतजातस्य च पौरुषाणि ते

वाचस्पतीनामपि वरमुर्धियः

॥ २ ॥

अथाप्युदारश्रवसः पृथोहरिः

कलावतारस्य कथामृताहताः ।

यथोपदेशं मुनिभिः प्रचोदिताः

श्लाघ्यानि कर्माणि वयं वितन्महे

॥ ३ ॥

एष धर्मभृतां श्रेष्ठो लोकं धर्मेऽनुवर्तयन् ।

गोप्ता च धर्मसेनूनां शास्ता तत्परिपन्थिनाम्

॥ ४ ॥

एते चान्ये च विवृषाः प्रभवो वरशापयोः ।
 देहे तिष्ठन्ति नृपतेः सर्वदेवमयो नृपः ॥ २८ ॥
 तस्मान्मां कर्मभिर्विप्रा यजध्वं गतमत्सराः ।
 बलिं च मह्यं हरत मत्तोऽन्यः कोऽग्रभुक् पुमान् ॥ २९ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 इत्थं विपर्ययमतिः पापीयानुत्पथं गतः ।
 अनुनीयमानस्तथाश्वां न चक्रे भ्रष्टमङ्गलः ॥ ३० ॥
 इति तेऽसत्कृतास्तेन द्विजाः पण्डितमानिना ।
 भग्रायां हव्यपाश्वायां तस्मै विदुर चुक्रुषुः ॥ ३१ ॥
 हन्यतां हन्यतामेष पापः प्रकृतिदारुणः ।
 जीवन् जगदसावाशु कुरुते भस्मसाद् ध्रुवम् ॥ ३२ ॥
 नायमर्हत्यसद्वृत्तो नरदेवबरासनम् ।
 यो वै यज्ञपतिं विष्णुं विनिन्दत्यनपन्नपः ॥ ३३ ॥
 को वेनं परिचक्षीत येनमेकमृतेऽशुभम् ।
 प्राप्ता ईदृशमैश्वर्यं यदनुग्रहभाजनम् ॥ ३४ ॥
 इत्थं व्यवसिता हन्तुमृषयो रूढमन्यवः ।
 निजघ्नुर्हृक्कृतेर्वेनं हतमच्युतनिन्दया ॥ ३५ ॥
 ऋषिभिः स्वाश्रमपदं गते पुत्रकलेवरम् ।
 सुनीथा पालयामास विद्यायोगेन शोचती ॥ ३६ ॥
 एकदा मुनयस्ते तु सरयुसलिलाभुताः ।
 हुत्वाऽग्निं सत्कथाश्चक्रुरपविष्टाः सरितटे ॥ ३७ ॥
 वीक्ष्योत्थितान् महोत्पातानाहुर्लोकभयंकरान् ।
 अप्यभद्रमनापाया दस्युभ्यो न भवेद् भुवः ॥ ३८ ॥
 एवं ब्रुवन्तु ऋषिषु धावतां सर्वतो दिशम् ।
 पांसुः समुत्थितो भूमेश्चोराणां यसु लुम्पताम् ॥ ३९ ॥

तदुषद्रवमाज्ञाय लोकस्य वसु लुम्पताम् ।
 भर्तृपुंरते तस्मिन्नन्योन्यं च जिघांसताम् ॥ ४० ॥
 चोरप्रायं जनपदं हीनसत्त्वमराजकम् ।
 लोका नावारयञ्छक्ता अपि तदोपदर्शिनः ॥ ४१ ॥
 ब्राह्मणः समदृक् शान्तो दीनानां समुपेक्षकः ।
 स्रवते ब्रह्म तस्यापि भिन्नभाण्डान् एषो यथा ॥ ४२ ॥
 नाङ्गस्य वंशो राजपरिपत्र संस्थातुमर्हति ।
 अमोघवीर्या हि नृपा वंशोऽस्मिन् केशवाश्रयाः ॥ ४३ ॥
 विनिश्चित्वैवमृषयो विपन्नस्य महीपतेः ।
 ममन्वुरुक्तं तरसा तत्रासीद् बाहुको नरः ॥ ४४ ॥
 काककृष्णोऽतिहस्यांगो हस्त्वबाहुर्महाहनुः ।
 हस्त्वपात्रिभ्रनासाग्रो रक्ताक्षस्तान्नमूर्धजः ॥ ४५ ॥
 तं तु तेऽवनतं दृष्ट्वा किं करोमीति वादिनम् ।
 निपीदित्वब्रुवंस्तात स निषादस्ततोऽभवत् ॥ ४६ ॥
 तस्य वंश्यास्तु नैपादा गिरिकाननगोचराः ।
 योऽपाहराज्यायमानो वेनकल्मषमुल्वणम् ॥ ४७ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 अथ तस्य पुनर्विष्टैर्विपन्नस्य महीपतेः ।
 बाहुभ्यां मध्यमानाभ्यां मिथुनं समपद्यत ॥ ४८ ॥
 तद् दृष्ट्वा मिथुनं जातमृषयो ब्रह्मवादिनः ।
 ऊचुः परमसन्तुष्टा विदित्वा भगवत्कलाम् ॥ ४९ ॥
 ऋषय ऊचुः —
 एष विष्णोर्भगवतः कला भुवनपावनी ।
 इयं च लक्ष्मीः सम्भूतिः पुरुषस्यानपायिनी ॥ ५० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्दे चतुर्थशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

विप्रा ऊचुः—
 अत्र तु प्रथमो राज्ञां पुमान् प्रथयिता यशः ।
 पृथुर्नाम महाराजा भविष्यति पृथुश्रवाः ॥ १ ॥
 इयं च देवी सुदती गुणभूषणभूषणा ।
 अर्चिर्नाम वरागेहा पृथुमेवावकन्धती ॥ २ ॥

एष साक्षाद्धरेरंशो जातो लोकरिरक्षया ।
 इयं च तत्परा हि श्रीरनुजज्ञेऽनपायिनी ॥ ३ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 प्रशंसन्ति स्म तं विप्रा गन्धर्वप्रमुखा जगुः ।
 मुमुचुः सुमनोधाराः सिद्धा नृत्यन्ति तन्त्रियः ॥ ४ ॥

शङ्खनूर्यमृदङ्गाया नेदुर्दुन्दुभयो दिवि ।
 तत्र सर्वं उपाजग्मुर्देवर्षिपितृणां गणाः ॥ ५ ॥
 ब्रह्मा जगद्गुरुर्देवः सहागत्य सुरेश्वरः ।
 वैन्यस्य दक्षिणे हस्ते दृष्ट्वा चिह्नं गदाभृतः ॥ ६ ॥
 पादयोरारविन्दं च तं ये मेने हरेः कलाम् ।
 यस्याप्रतिहतं चक्रमंशस्य परमेष्ठिनः ॥ ७ ॥
 तस्याभिषेक आरब्धो ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादिभिः ।
 आभिषेचनिकान्यस्मि आजहुः सर्वतो जनाः ॥ ८ ॥
 सरित्समुद्रा गिरयो नागा गायः खगा मृगाः ।
 यैः क्षितिः सर्वभूतानि समाजहुरुपायनम् ॥ ९ ॥
 सोऽभिषिक्तो महाराजः सुवासाः साध्वलकृतः ।
 पट्याऽर्चिपाऽलकृतया विरेजेऽग्निरिवापरः ॥ १० ॥
 तस्मै जह्वार धनदो हेमं वीर वरासनम् ।
 वरुणः सलिलस्रावमातपत्रं शशिप्रभम् ॥ ११ ॥
 वायुश्च बालव्यजने धर्मः कीर्तिमयी स्रजम् ।
 इन्द्रः किरीटमुत्कृष्टं दण्डं संयमनं यमः ॥ १२ ॥
 ब्रह्मा ब्रह्ममयं वर्म भारती हारमुत्तमम् ।
 हरिस्सुदर्शनं चक्रं तत्पद्मव्याहतां शिषम् ॥ १३ ॥
 दशचन्द्रमसिं रुद्रः शतचन्द्रं तथाऽम्बिका ।
 सोमोऽमृतमयानथास्त्वष्टा रूपाश्रयं रथम् ॥ १४ ॥
 अग्निराजगवं चापं सूर्यो रश्मिमयानिपून् ।
 भूः पादुके योगमपे योः पुष्पवलिमन्वहम् ॥ १५ ॥

मेत्रेय उवाच—

इति वृषाणं नृपतिं गायका मुनिचोदिताः ।
 तुष्टुवुस्तुष्टमनसस्तद्वागमृतसेवया ॥ १ ॥
 गत् उवाच—
 नालं वयं ते महिमानुवर्णने
 यो देवदेवोऽवततार मायया ।
 वेनाद्भजानस्य च पीरुपाणि ते
 वाचस्पतीनामपि बभ्रमुर्धियः ॥ २ ॥

नाटयं सुगीतं वादित्रमन्तर्याणं च खेचराः ।
 कपयश्चाशिपः सत्पां समुद्रः शङ्खमात्मजम् ॥ १६ ॥
 सिन्धवः पर्वता नवो रथवीथीर्महात्मनः ।
 सूतोऽथ मागधो बन्दी संस्तोतुमुपतस्थिरे ॥ १७ ॥
 स्तावकांस्तानभिप्रेत्य पृथुर्वैन्यः प्रतापवान् ।
 मेघनिर्हादया वाचा प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ १८ ॥
 पृथुर्वाच—
 हे सूत हे मागध सौम्य बन्दिन्
 लोकेऽधुनाऽस्वष्टगुणस्य मे स्यात् ।
 किमाश्रयो मे स्तव एष योज्यतां
 मा मय्यभूवन् वितथा गिरो वः ॥ १९ ॥
 तस्मान् परोक्षेऽस्मदुपाश्रितान्यलं
 करिष्यथ स्तोत्रमपीड्यवाचः ।
 सत्युत्तमशोकगुणानुवादे
 जुगुप्सितं न स्तवयन्ति सभ्याः ॥ २० ॥
 महदुपानात्मनि कर्तुमिच्छन्
 कः स्तावकैः स्तावयते सतोऽपि ।
 स वै भविष्यन्निति विप्रलब्धो
 जनापहासं कुमतिर्न वेद ॥ २१ ॥
 प्रभवो ह्यात्मनः स्तोत्रं जुगुप्सन्त्यपि विधुताः ।
 हीमन्तः परमोदाराः पीरुषं वा विगर्हितम् ॥ २२ ॥
 वयं त्वविदिता लोके सूताया अपि वरीमभिः ।
 कर्मभिः कथमात्मानं गापयिष्याम बालवन् ॥ २३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

अथाप्युदारश्रवसः पृषोहीरः
 कलावतारस्य कथामृतादितः ।
 यषोपदेशं मुनिभिः प्रचोदिताः
 श्लाघ्यानि कर्माणि वयं वितन्महे ॥ ३ ॥
 एष धर्मभूतां श्रेष्ठो लोकं धर्मेऽनुवर्तयन् ।
 गोप्ता च धर्मसेतूनां शास्ता तत्परिपन्थिनाम् ॥ ४ ॥

एष वै लोकपालानां विभक्त्यैकतनौ तनूः ।
 काले काले यथाभागं लोकयोरुभयोर्हितम् ॥ ५ ॥
 वसु काल उपादत्ते काले चायं विमुञ्चति ।
 समः सर्वेषु भूतेषु प्रतपन् सूर्यवद् विभुः ॥ ६ ॥
 तितिश्वत्यक्रमं वैत्य उपयाक्रमतामपि ।
 भूतानां करुणः शशदातानां क्षितिवृत्तिमान् ॥ ७ ॥
 देवेऽवर्षत्यसौ देवो नरदेववपुर्हरीः ।
 कृच्छ्राणाः प्रजा ह्येष रक्षिष्यत्यञ्जेन्द्रवत् ॥ ८ ॥
 आप्याययत्यसौ लोकं वदनामृतमूर्तिना ।
 सानुरागावलोकने विशदस्मितचारुणा ॥ ९ ॥
 अत्यक्तवर्त्मपे विशुद्धकार्यो
 गम्भीरचेता उपगुप्तचित्तः ।
 अनन्तमाहात्म्यगुणैकधामा
 पृथुः प्रचेता इव संवृतात्मा ॥ १० ॥
 दुरासदो दुर्विपह आसन्नोऽपि विदूषवत् ।
 नैवाभिभवितुं शक्यो वेनारण्युत्थितोऽनलः ॥ ११ ॥
 अन्तर्वहिश्च भूतानां पश्यन् कर्माणि चारणैः ।
 उदासीन इवाप्यक्षो वायुरात्मव देहिनाम् ॥ १२ ॥
 नादण्ड्यं दण्डयत्येष सुतमात्मद्विपामपि ।
 दण्डयत्यात्मजमपि दण्ड्यं धर्मपथे स्थितः ॥ १३ ॥
 अस्याप्रतिहतं चक्रं पृथोरामानसाचलान् ।
 वर्तते भगवानकौ यावत् तपति गोगणैः ॥ १४ ॥
 रञ्जयिष्यति यद्भोकमपमात्मविचेष्टितैः ।
 अयामुमाहू राजानं मनोरञ्जनकैः प्रजाः ॥ १५ ॥
 दृढव्रतः सत्यसन्धो ब्रह्मण्यो बृद्धसेवकः ।
 शल्प्यः सर्वभूतानां मानन्दो दीनवत्सलः ॥ १६ ॥
 मानृभक्तिः परस्त्रीषु पत्न्यपामर्ष इवात्मनः ।
 प्रजामु पितृवत् स्निग्धः किङ्गरो ब्रह्मवादिनाम् ॥ १७ ॥
 देहिनामात्मवत् प्रष्टुः सुहृदानन्दवर्धनः ।
 मुक्तसद्व्रतसद्गोऽयं दण्डपाणिरसाधुषु ॥ १८ ॥
 एष दोग्धा महीं वीर्यं गां सतीमांजसां पथीः ।
 समां करिष्यते चेमां धनुः कोटया समन्ततः ॥ १९ ॥

अयं तु साक्षाद्भगवांस्त्र्यपीशः
 कूटस्थ आत्मा कलयाऽवतीर्णः ।
 यस्मिन्नविचारचितं निरर्थकं
 पश्यन्ति नानात्वमिव प्रतीतम् ॥ २० ॥
 अयं भुवो मण्डलमादयाद्रे-
 गौमिकवीर्यो नरदेवनाथः ।
 आस्थाय जैत्रं रथमातचापः
 पर्यस्यते दक्षिणतो यथाऽर्कः ॥ २१ ॥
 तस्मै नृपालाः किल तत्र तत्र
 बलिं हरिष्यन्ति सलोकपालाः ।
 मंस्यन्ति एषां स्त्रिय आदिराजं
 चक्रावुधं तथश उचरन्त्यः ॥ २२ ॥
 अयं महीं गां दुदुहेऽधिराजः
 प्रजापतिर्वृत्तिकरः प्रजानाम् ।
 यो लीलयाऽद्रीन् स्वशरासकोट्या
 भिन्दन् समां गामकरोद् यथेन्द्रः ॥ २३ ॥
 विस्फूर्जयन्नाजगवं धनुः स्वं
 यदाऽचरत् क्षमामविषल आजी ।
 तदा निलिन्पुर्दिशि दिश्यसन्तो
 लाङ्गलमुपयय यथा मृगेन्द्रः ॥ २४ ॥
 एषोऽश्वमेधाञ्छतमाजहार
 सरस्वती प्रादुरभूद्धि यत्र ।
 अहापीद् यस्य हयं पुरन्दरः
 शतक्रतुश्चरमे वर्तमाने ॥ २५ ॥
 एष स्वसन्नोपवने समेत्य
 सनत्कुमारं भगवन्तमेकम् ।
 आराध्य भक्त्याऽलभतामलं तत्
 ज्ञानं यतो ब्रह्म परं वदन्ति ॥ २६ ॥
 तत्र तत्र गिरस्तास्ता इति विश्रुतविक्रमः ।
 श्रोण्यत्यात्माश्रिता गाथाः पृथुः पृथुपराक्रमः ॥ २७ ॥
 दिशो विजित्याप्रतिरुद्धचक्रः
 स्वतंजसोत्पाटितलोकशल्पः ।
 एवं सुरेन्द्रैरनुगीयमानो
 महानुभावां भविता पतिर्भुवः ॥ २८ ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच-

एवं स भगवान् वैन्यः ख्यापितो गुणकर्मभिः ।
छन्दयामास तान् कामैः प्रतिपूज्याभिनन्द्य च ॥ १ ॥

ब्राह्मणप्रमुखान् वर्णान् भृत्यामात्यपुरोधसः ।
पौरान् जानपदान् श्रेणीः प्रकृन्तीः सम्पूजयन् ॥ २ ॥

विदुर उवाच-

कस्माद् दधार गोरूपं धरित्री बहुरूपिणी ।
यां दुदाहं पृथुस्तत्र को वत्सो दोहनं च किम् ॥ ३ ॥

प्रकृत्या विषमा देवी कृता तेन समा कथम् ।
तस्य मेध्यं हयं देवः कस्य हेतोरपाहरत् ॥ ४ ॥

सनत्कुमाराद् भगवतो ब्रह्मन् ब्रह्मविदुत्तमात् ।
लब्ध्वा ज्ञानं सविज्ञानं राजर्षिः कां गतिं गतः ॥ ५ ॥

यद्यान्यदपि कृष्णस्य ब्रह्मन् भगवतः प्रभोः ।
श्रवः सुश्रवसः पुण्यं पूर्वदेहकृचाश्रयम् ॥ ६ ॥

भक्ताय मेऽनुरक्ताय तव चापोहजस्य च ।
बन्धुमर्हसि योऽदुष्टाद् वैन्यरूपेण गामिमाम् ॥ ७ ॥

श्रीशुक उवाच-

चोदितो विदुरेणैवं वासुदेवकथां प्रति ।
प्रशस्य तं प्रीतमना मैत्रेयः प्रत्यभाषत ॥ ८ ॥

मैत्रेय उवाच-

यदाऽभिषिक्तः पृथुरङ्गं विष्टे-
रामन्त्रितो जनतायाश्च पालः ।

प्रजा निरन्त्रे क्षितिपृष्ठं एत्य
धुत्क्षामदेहाः पतिमभ्यवोचन् ॥ ९ ॥

प्रजा ऊचुः -

वयं राजन् जाडरेणाभितप्ता
यथाऽग्निना कोटरस्थेन वृधः ।

त्यामय याताः शरणं शरण्यं
यः शाधि नो वृत्तिकरः पतिर्नः ॥ १० ॥

तन्नो भवानर्हति रातवेऽन्नं
धुधाऽर्दितानां नरदेवदेव ।

यावन्न नङ्क्ष्यामह उज्झितान्ना
वार्तापतित्वं किल लोकपालः ॥ ११ ॥

मैत्रेय उवाच-

पृथुः प्रजानां करुणं निशम्य परिदेवितम् ।
दीर्घं दध्यौ कुरुष्वेष्टे निमित्तं सोऽन्वपयत ॥ १२ ॥

पृथिव्यौपथिवीजानि निगीर्णान्यसति शास्त्रि ।
तदहं देहिनां वृत्तिमात्मयोगेन साधये ॥ १३ ॥^१

इति व्ययसितो बुद्ध्या प्रगृहीतशरासनः ।
संदधे विशिखं भूमी कुद्धस्त्रिपुरहा यथा ॥ १४ ॥

प्रवेपमाना धरणी निशम्योदायुषं च तम् ।
गीः सत्यपाद्रवद् भीता मृगीव मृगयोर्दुर्तम् ॥ १५ ॥

तामेवान्वन्नजद् वैन्यः कुपितोऽत्यरुणेक्षणः ।
शरं धनुषि संधाय यत्र यत्र पलायति ॥ १६ ॥

सा दिशो विदिशो देवी रोदसी चान्तरं तपोः ।
पावती तत्र तत्रेनं ददर्शांनूपातायुधम् ॥ १७ ॥

लोके नाविन्दत त्राणं वैन्यान्मृत्योरिव प्रजाः ।
ब्रह्मा तदा निववृत्ते हृदयेन विदूषता ॥ १८ ॥

अवोवाध महाभागं धर्मज्ञाऽपन्नवत्सल ।
त्राहि मामपि भूतानां पालनेऽवस्थितो भवान् ॥ १९ ॥

स त्वं जिघांससे कस्माद् दीनामकृतकिल्बिषाम् ।
अहनिष्यत् कथं वोपां धर्मज्ञ इति यो मतः ॥ २० ॥

प्रहरन्ति न वै स्त्रीषु कृतागः स्वपि जन्तवः ।
किमुत त्वद्विधा राजन् करुणा दीनवत्सलाः ॥ २१ ॥

मां निहन्त्याजरां नावं यत्र विषं प्रतिष्ठितम् ।
आत्मानं च प्रजाश्रेयाः कथमभसि धास्यसि ॥ २२ ॥

पृथुवाच -

वसुधे त्वां वधिष्यामि मञ्जसासनपराहमुखीम् ।
भागं बर्हिषि या वृद्धे न तनोषि च नो वसु ॥ २३ ॥

१. (अयं श्लोकः पूर्णछत्रसंशोधनमन्दिरेण मुद्राक्षिते भागवते नास्ति ।
एतदभावे उत्तरश्लोकोऽनन्वित इव भाति ।)

यवसं जग्यनुदिनं नैव दोग्ध्यधीषसं पयः ।
 तस्यामेवं हि दुष्टायां दण्डो नात्र न शस्यते ॥ २४ ॥
 त्वं खल्वीपधिबीजानि प्राक् सृष्टानि स्वयम्भुवा ।
 न मुञ्चस्यात्मरुद्धानि मामवज्ञाय मन्दधीः ॥ २५ ॥
 अमीषां क्षुत्परीतानामार्तानां परिदेवितम् ।
 शमयिष्यामि तद्वाणैर्भिन्नापास्तव मेदसा ॥ २६ ॥
 पुमान् योषिदुत क्लीब आत्मसंभावनोऽधमः ।
 भूतेषु निरनुक्रोशो नृपाणां तद्वधो वरः ॥ २७ ॥
 त्वां स्तब्धां दुर्मदां नीत्वा मायाणां तिलशः शरैः ।
 आत्मयोगबलेनेमा धारयिष्याम्यहं प्रजाः ॥ २८ ॥
 एवं मन्युमयीं मूर्तिं कृतान्तमिव विभ्रतम् ।
 प्रणता प्राञ्जलिः प्राह मही संजातवेषधुः ॥ २९ ॥
 धरणुवाच –
 नमः परस्मै पुरुषाय मायया
 विन्वस्तनानातनवे गुणात्मने ।
 नमः स्वरूपानुभवेन निर्धुत-
 द्रव्यक्रियाकारकविभ्रमोर्मये ॥ ३० ॥
 येनाहमात्मीयतनुर्विनिर्मिता
 धात्रा यतोऽयं गुणसर्गसंग्रहः ।
 स एव मां हन्तुमुदायुधः स्वरा-
 दुपस्थितोऽन्यं शरणं कमाश्रये ॥ ३१ ॥
 य एतदादावसृजत्तन्वाचरं
 स्वमाययाऽऽत्माश्रययाऽवितर्कया ।

तथैव सोऽयं किल गोमुमुद्यतः
 कथं नु मां धर्मपरो जिघांसति ॥ ३२ ॥
 नूनं तपेशस्य समीहितं जनैः
 स्वमायया दुर्जरयाऽकृतात्मभिः ।
 न लक्ष्यते यस्त्वकरोदकारयद्
 योऽनेक एकः परतः स ईश्वरः ॥ ३३ ॥
 सर्गादि योऽस्यानुरुणद्धि शक्तिभि-
 र्द्रव्यक्रियाकारकचेतनात्मभिः ।
 तस्मै समुन्नद्धविरुद्धशक्तये नमः
 परस्मै पुरुषाय वेधसे ॥ ३४ ॥
 स वै भवानात्मविनिर्मितं जगद्
 भूतेन्द्रियान्तःकरणात्मकं विभो ।
 संस्थापयिष्यन्नज मां रसातला-
 दभ्युज्जहाराम्भस आदिसूक्तः ॥ ३५ ॥
 अपामुपस्थे मयि नाव्यवस्थिताः
 प्रजा भवानय रिरक्षिषुः किल ।
 स वीरमूर्तिः समभूद् धराधरो
 यो मां वपस्युग्रशरो जिघांसति ॥ ३६ ॥
 नूनं जनैरीहितमीश्वराणा-
 मस्मद्विधेस्तद्गुणसर्गमायया ।
 न ज्ञायते मोहितचित्तवृत्तिभि-
 स्तेभ्यो नमो वीरयशस्कोऽभ्यः ॥ ३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथाष्टादशोऽध्यायः

मेवम उवाच –
 इत्थं पृथुमभिष्टूय रुपा प्रस्फुरिताधरम् ।
 पुनराहावनिर्भाता संस्थभ्यात्मानमात्मना ॥ १ ॥
 सन्नियच्छ विभो मन्युं विबोध आवितं च मे ।
 सर्वतः सारमादत्ते यथा मधुकरो वुधः ॥ २ ॥
 अस्मिंल्लोकेऽधवाऽमुष्मिन् मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ।
 दृष्टा योगाः प्रयुक्ताश्च पुंसां श्रेयःप्रसिद्धये ॥ ३ ॥

तानातिष्ठति यः सम्यगुपायान् पूर्वदर्शितान् ।
 अपरः श्रद्धयोपेत उपायान् विन्दतेऽञ्जसा ॥ ४ ॥
 ताननाहत्य योऽधिद्वानर्थानात्रभते स्वयम् ।
 तस्य व्यभिचरन्त्यर्थाः प्रारब्धाश्च पुनः पुनः ॥ ५ ॥
 पुरा सृष्टाश्चोपधयो ब्राह्मणाय विशां पते ।
 भुज्यमाना मया दृष्टा असद्विरधृतव्रतैः ॥ ६ ॥

अपालिता नादतास्ता भवद्विलोकपालकैः ।		अन्ये च मायिनो मायामन्तर्धानगतात्मना ।	
चोरीभूतेऽथ लोकेऽहं यज्ञार्चैऽग्रसमीपधीः	॥ ७ ॥	मयं प्रकल्प्य वत्सन्त्ये दुदुहुर्धारणामयीम्	॥ २० ॥
नूनं ता वीरुधः क्षीणा मयि कालेन भूयसा ।		यक्षरक्षांसि भूतानि पिशाचाः पिशिताशानाः ।	
तत्र हृष्टेन योगेन भवानादानुमर्हति	॥ ८ ॥	भूतेशवत्सा दुदुहुः कपाले क्षतजासवम्	॥ २१ ॥
वत्सं कल्प्य मे वीर येनाहं वत्सला तव ।		तथाऽहयो दन्दशूकाः सर्पा नागाश्च तक्षकम् ।	
धोक्ष्ये क्षीरमयान् कामाननुरूपं च दोहनम्	॥ ९ ॥	वत्सं विधाय दुदुहुर्विलपात्रे विषं पयः	॥ २२ ॥
दोग्धारं च महाबाहो भूतानां भूतभावन ।		पशवो यवसं क्षीरं वत्सं कृत्वा च गोवृषम् ।	
अन्नमीप्सितमूर्जस्वद् भगवान् याज्जले यदि	॥ १० ॥	अरण्यपात्रे चाधुधन् मृगेन्द्रेण च दंष्ट्रिणः	॥ २३ ॥
समां च कुरु मां राजन् देववृष्टं यथा पयः ।		क्रव्यादाः प्राणिनः क्रव्यं दुदुहुः स्वकलेबरे ।	
अपर्तावपि भद्रं ते उपावर्तेत मां विभो	॥ ११ ॥	सुपर्णवत्सा विहगाश्चरं चाचरमेव च	॥ २४ ॥
इति प्रियहितं वाक्यं भुव आदाय भूषतिः ।		वटवत्सा वनस्पतयः पृथग्रसमयं पयः ।	
तथा चकार सर्वत्र सारमाददते वुधाः	॥ १२ ॥	गिरयो हिमवद्वत्सा नानाधानून् स्वसानुपु	॥ २५ ॥
वत्सं कृत्वा मनुं पाणावदुहन् सकलोपधीः ।		सर्वे स्वमुख्यवत्सेन स्ये स्ये पात्रं पृथक् पृथक् ।	
ततोऽपरे यथाकामं दुदुहुः पृथुभाविताम्	॥ १३ ॥	सर्वकामदुषां पृथ्वीं दुदुहुः पृथुभाविताम्	॥ २६ ॥
ऋषयो दुदुहुर्देवीमिन्द्रियेष्वथ सत्तमाः ।		एवं पृथ्वादयः पृथ्वीमदुहन् स्वन्नामात्मनः ।	
वत्सं वृहस्पतिं कृत्वा पयःशब्दोमयं शुचि	॥ १४ ॥	दोहवत्सादिभेदेन क्षीरभेदं कुरुद्वह	॥ २७ ॥
कृत्वा वत्सं सुरगणा इन्द्रं सोममदुदुहन् ।		ततो महीपतिः प्रीतः सर्वकामदुषां पुषुः ।	
हिरण्मयेन पात्रेण वीर्यमोजो बलं पयः	॥ १५ ॥	दुहितृत्वे चकारेमां प्रेम्णा दुहितृवत्सलः	॥ २८ ॥
दैतेया दानवा वत्सं प्रह्लादमसुरर्षभम् ।		चूर्णयन् स्वधनुःकोट्या गिरिकूटानि राजराट् ।	
विधाय दुदुहुः क्षीरमयःपात्रे सुरासवम्	॥ १६ ॥	भूमण्डलमिदं वैन्यः प्रायश्चक्रे समं विभुः	॥ २९ ॥
गन्धर्वाप्सरसोऽधुधन् पात्रे पन्नमये पयः ।		अथास्मिन् भगवान् वैन्यः प्रजानां वृत्तिदः पिता ।	
वत्सं विधावसुं कृत्वा गान्धर्वं मधु सौभगम्	॥ १७ ॥	निवासान् कल्पयाश्चक्रे तत्र तत्र यथार्हतः	॥ ३० ॥
वत्सेन पितरोऽयम्णा कव्यं क्षीरमधुक्षत ।		ग्रामान् पुरः पत्तनानि दुर्गाणि विविधानि च ।	
आमपात्रे महाभाग श्रद्धया श्राद्धदेवताः	॥ १८ ॥	पोषान् व्रजांश्च शिविरान् नगरान् खेटखर्वदान्	॥ ३१ ॥
प्रकल्प्य वत्सं कपिलं सिद्धाः संकल्पनामयीम् ।		प्राक् पृथोरिह नैषेया पुरग्रामादिकल्पना ।	
सिद्धिं नभसि विद्यां च ये च विद्याधरादयः	॥ १९ ॥	यथामुखं वसन्ति स्म तत्र तत्राकुतोभयाः	॥ ३२ ॥
		॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥	

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—

अथादीक्षत राजर्षिर्हयमेधशतेन सः ।
 ब्रह्मावर्ते मनोः क्षेत्रे यत्र प्राची सरस्वती ॥ १ ॥
 तदभिधेत्य भगवान् कर्मातिशयमान्मनः ।
 शतक्रतुर्न ममृषे पृथोर्यज्ञमहोत्सवम् ॥ २ ॥
 यत्र यज्ञपतिः साक्षाद् भगवान् हरिरीश्वरः ।
 अन्वाहूयत सर्वात्मा सर्वलोकगुरुः प्रभुः ॥ ३ ॥
 अन्वितौ ब्रह्मशर्वाभ्यां लोकपालैः सहानुगीः ।
 उपगीयमानो गन्धर्वमुनिभिश्चाप्सरोगणैः ॥ ४ ॥
 सिद्धा विद्याधरा देव्या दानवा गुह्यकादयः ।
 सुनन्दनन्द्रमुखाः पार्षदप्रवरा हरेः ॥ ५ ॥
 कपिलो नारदो दत्तो योगेशाः सनकादयः ।
 तमन्वीयुर्भागवता ये च तत्सेवयोत्सुकाः ॥ ६ ॥
 यत्र धर्मदुषा भूमिः सर्वकामदुषा मही ।
 दोग्धि स्माभीप्सितानधार्तं यजमानस्य भारत ॥ ७ ॥
 ऊहुः सर्वरसान् नयः क्षीरदध्यन्नगोरसान् ।
 तरयो भूरिवर्ष्माणः प्रासूयन्त मधुच्युतः ॥ ८ ॥
 सिन्धवो रत्ननिकरान् गिरयोऽन्नं चतुर्विधम् ।
 उपायनान्युपाजहुः सर्वे लोकाः सपालकाः ॥ ९ ॥
 इति चाधोऽक्षजेशस्य पृथोर्यज्ञमहोदयम् ।
 असूयन् भगवानिन्द्रः प्रतिघातमचीकरत् ॥ १० ॥
 चरमेणाधमधेन यजमाने यजुष्पतिम् ।
 वैन्धे यज्ञपशुं स्पर्धन्नपोवाह तिरोहितः ॥ ११ ॥
 तमत्रिभंगवानैक्षत् त्वरमाणं विहायसा ।
 अमुकमिव पापण्डं योऽधर्मे धर्मविभ्रमः ॥ १२ ॥
 अत्रिणा चोदितो हन्तुं पृथुपुत्रो महारथः ।
 अन्यथावत संक्रुद्धन्तिष्ठ तिष्ठति चात्रवीत् ॥ १३ ॥
 तं ताडशाकृतिं वीक्ष्य मनेऽधर्मशरीरिणम् ।
 जटिल भ्रमना छत्रं तस्मै वाणं न मुञ्चति ॥ १४ ॥

पाषाणिवृत्तं वै भूयो हन्तयेऽत्रिरचोदयत् ।
 जहि यज्ञहन्तं तात महेन्द्रं विबुधाधिपम् ॥ १५ ॥
 एवं वैन्धसुतः प्रोक्तस्त्वरमाणं विहायसा ।
 अन्वधावदतिक्रुद्धो रावणं गृध्राडिव ॥ १६ ॥
 सोऽथ रूपं च तद्वित्वा तस्थावन्तर्हितः स्वराट् ।
 धीरः स्वपशुमादाय पितृयज्ञमुपेयिवान् ॥ १७ ॥
 तत् तस्य चाद्भुतं कर्म विलक्ष्य परमर्षयः ।
 नामधेयं ददुस्तस्मै विजिताथ इति प्रभो ॥ १८ ॥
 उपसृज्य तमस्तीव्रं जहाराथं पुनर्हरिः ।
 चपालयूपपोशन्नो हिरण्यरशानं विभुः ॥ १९ ॥
 अत्रिः संदर्शयामास त्वरमाणं विहायसा ।
 कपालखट्वाङ्गधरं वीरो नैनमवोधत ॥ २० ॥
 अत्रिणा चोदितस्तस्मै सन्दधे विशिखं रुपा ।
 सोऽथ रूपं च तद्वित्वा तस्थावन्तर्हितः स्वराट् ॥ २१ ॥
 वीरश्चाथमुपादाय पितृयज्ञमधात्रजत् ।
 तदवयं हरे रूपं जगृहुर्ज्ञानदुर्वलाः ॥ २२ ॥
 यानि रूपाणि जगृहे इन्द्रो ह्यजिहीर्षया ।
 तानि पापस्य पण्डानि लिङ्गं पण्डमिहोच्यते ॥ २३ ॥
 एवमिन्द्रे हरत्यथं वैन्धस्यजिघांसया ।
 तद्गृहीतविमुष्टेषु पापण्डेषु मतिर्नृणाम् ॥ २४ ॥
 धर्मं इत्युपधर्मेषु नग्रक्तपटादिषु ।
 प्रायेण सज्जते भ्रान्त्या पेशलेषु च यागिषु ॥ २५ ॥
 तदभिज्ञाय भगवान् पृथुः पृथुपराक्रमः ।
 इन्द्राय कुपितो वाणमादत्तोयतकार्मुकः ॥ २६ ॥
 तमुत्विजः शाक्यथाभिसन्धितं
 विचक्ष्य दुष्टेक्ष्यमसत्वरंहसा ।
 निवारयामासुरहो महामते
 न युज्यतेऽत्रान्यवधोऽप्रचोदितात् ॥ २७ ॥
 वयं मरुन्वन्तमिहार्धनाशनं
 हयामहे त्वच्छ्रयसा हतन्विषम् ।

अयातपामोपहयैस्तमग्रये प्रसह्य राजन् जुहवाम तेऽहितम् ॥ २८ ॥	एभिरिन्द्रोपसंसृष्टैः पासण्डैर्हारिभिर्जनम् । हियमाणं विचक्षैतद् यस्ते यज्ञभृगवभुम् ॥ २९ ॥
इत्यामन्त्य क्रतुपतिं विदुरस्यत्विजो रुषा । सुह्यन्त्यस्तं जुह्वतोऽभ्येत्य स्वयंभूः प्रत्यपेधत ॥ २९ ॥	भवान् परित्रातुमिहावतीर्णो धर्मं च नानासमयानुरूपम् । वेनापचारादबलुममथ तदेहतो विष्णुकलाऽसि वैत्य ॥ ३० ॥
न यथा भवतामिन्द्रो यद् यज्ञो भगवत्तनुः । तं जिघांसत यज्ञेन यस्येष्टास्तनवः सुराः ॥ ३० ॥	स त्वं विमृश्याभिभवं प्रजापतेः सहस्रिपतिं विश्वसृजोऽतिपीपृहि । ऐन्द्री च मायामुपधर्ममातरं प्रचण्डपासण्डपथं प्रभो जहि ॥ ३१ ॥
तदिदं पश्यत महद् धर्मव्यतिकरं द्विजाः । इन्द्रेणानुष्ठितं राज्ञः कर्मैतद्धि जिघांसया ॥ ३१ ॥	मैत्रेय उवाच— इत्थं स लोकगुरूणा समादिष्टो विशांपतिः । तथाच कृतवान् सख्यं मघोनाऽपि च सन्धे ॥ ३२ ॥
पृथुकीर्तिः पृथो भूयास्त्वं होकानशतक्रतुः । अलं ते क्रतुभिः शिष्टैर्यद् भवान् मोक्षधर्मवित् ॥ ३२ ॥	कृतायभृध्यस्त्रानाय पृथवे भूरिकर्मणे । वरान् दुदुस्ते वरदा ये तद्बहिर्हिपि तर्पिताः ॥ ३३ ॥
नैवात्मने महेन्द्राय रोपमाहर्तुमर्हसि । उभावपि हि भद्रं ते उत्तमसोकविग्रहौ ॥ ३३ ॥	विप्राः सत्याशिपस्तुष्टाः श्रद्धया लब्धदक्षिणाः । आशिपो युपुनः क्षत्तरादिराजाय सन्कृताः ॥ ३४ ॥
मास्मिन् महाराज कृपाः स्म चिन्तां निशामयास्मद्वच आहतात्मा । यद् ध्यायतो देवहतं तु कर्तुं मनोऽतिकष्टं विशते तमोऽन्धम् ॥ ३४ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥
क्रतुर्विरमतामेष देवेषु दुरवग्रहः । धर्मव्यतिकरो यत्र पाण्डेर्इन्द्रनिर्मितैः ॥ ३५ ॥	

अथ विंशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच — भगवांश्चापि वैकुण्ठः साकं मपवता विभुः । यज्ञैर्यज्ञपतिः स्विष्टो यज्ञभृक् तमभापत ॥ १ ॥	असंसक्तः शरीरस्मिन्नमुनोत्पादिते गृहे । अपत्ये द्रविणे दारे कः कुर्यान्ममतां नुषः ॥ २ ॥
श्रीभगवानुवाच — एष ते ह्यकार्पी भद्रं हयमेपशतस्य ह । क्षमापयत आत्मानममुष्य क्षन्तुमर्हसि ॥ २ ॥	एकः मुदः स्वयंज्योतिर्निर्गुणोऽसौ गुणाश्रयः । सर्वगोऽनावृतः साक्षी निरात्माऽनात्मनः परः ॥ ३ ॥
सुधियः साधवो लोके नरदेव नरोत्तम । नाभिद्रुहन्ति भूतैर्भ्यो यहानात्मा कलेवरम् ॥ ३ ॥	देहायपाधास्तद्वर्मा न स्युस्तद्विप्रात्मनः । कैवल्यं तस्य वै धर्मः सुपुत्रं तजिदशनम् ॥ ४ ॥
पुरुषा यदि मुह्यन्ति त्वाद्दशा देवमापया । श्रम एव परं जातो दीर्घया वृद्धसेवया ॥ ४ ॥	य एवं सन्तमात्मानमात्मस्थं वेद रूषः । नाज्यते प्रकृतिस्फोऽपि तद्गुणैः समयस्थितः ॥ ५ ॥
अत एव इमं विद्वानविद्याकामकर्मभिः । आरब्धमिति नैवास्मिन् प्रविवुदो न सज्जते ॥ ५ ॥	यः स्वधर्मेण मां नित्यं निराशीः श्रद्धयाऽन्वितः । भजते शनैस्तस्य मनो राजन् प्रसीदति ॥ ६ ॥
	परित्यक्तगुणः सम्पददर्शनो विशदाश्रयः । शान्तिं मे समवस्थानं ब्रह्म कैवल्यमश्नुते ॥ ७ ॥

उदासीनमिवाध्यक्षं द्रव्यज्ञानक्रियात्मनाम् ।
कूटस्थमिममात्मानं यो वेदाप्रोति शोभनम्

॥ १२ ॥

भिन्नस्य लिङ्गस्य गुणप्रवाहं
द्रव्यक्रियाकारकचेतनात्मनः ।

हृद्वा सुसंपत्सु विपत्सु सूर्यो न
विक्रियन्ते मयि बद्धसीहृदाः

॥ १३ ॥

समः समानोत्तममध्यमाधमः

सुखे च दुःखे च जितेन्द्रियाशयः ।

मयोपकृमाखिलसत्त्वसंयुतो

विधत्स्व धीराखिललोकरक्षणम्

॥ १४ ॥

श्रेयः प्रजापालनमेव राज्ञो

यत् सांपराये सुकृतं पष्ठमंशम् ।

अतोऽन्यथा हृतपुण्यः प्रजा-

नामरक्षिता करहारोऽपमति

॥ १५ ॥

एवं द्विजान्ग्रामतानुवृत्त-

धर्मप्रधानान्यतमोऽविताऽस्याः ।

हस्त्वेन कालेन गृहोपयातान्

द्रष्टासि सिद्धाननुरक्तलोकः

॥ १६ ॥

वरं च मत् कंचन मानवेन्द्र

वृणीष्व तेऽहं गुणशीलयन्त्रितः ।

नाहं मखेर्वै सुलभस्तपोभि-

र्योगेन वा यः समवृत्तवर्ती

॥ १७ ॥

मैत्रेय उवाच-

स इत्थं लोकगुरुणा विष्वक्सेनेन विश्वजित् ।

अनुशासित आदेशं शिरसा जगृहे हरेः

॥ १८ ॥

स्मृशन्तं पादयोः शीष्णां व्रीडन्तं स्वेन कर्मणा ।

शतक्रतुं परिष्वज्य विद्रेषं विसर्ज्य ह

॥ १९ ॥

भगवानपि विश्वात्मा पृथुनोपहृताहंणः ।

समुज्जिहानया भक्त्या गृहीतचरणाम्बुजः

॥ २० ॥

प्रस्थानाभिमुखोऽप्येनमनुग्रहविलम्बितः ।

पश्यन् पद्मपलाशाक्षो न प्रतप्ये सुहृत् सताम्

॥ २१ ॥

स आदिगानो रचिताञ्जलिर्हं

विलोकिन्तुं नाशकदध्रुलोचनः ।

न किंचनोवाच स वाष्पविक्षो

हदोपगुह्यामुमथ व्यवस्थितः

॥ २२ ॥

अथाभिमृन्याश्रुकणान् विलोक-

यन्नतृप्तहृगोचरमाह पूरुषम् ।

पदा स्मृशन्तं क्षितिमंस उन्नते

विन्यस्तहस्ताग्रमुरङ्गविद्विषः

॥ २३ ॥

पृथुर्वाच -

वरान् विभो त्वद् वरदेश्वाद् बुधः

कथं वृणीते गुणविक्रियात्मनाम् ।

ये नारकाणामपि सन्ति चेहिकाः

तानीश कैवल्यपतेर्वृणीत कः

॥ २४ ॥

न कामये नाथ तदप्यहं कचि-

न्न यत्र गुप्पचरणाम्बुजासवम् ।

महत्तमान्तर्हृदयान्मुखच्युतं

विधत्स्व कर्णामृतमेप मे वरः

॥ २५ ॥

स उत्तमश्लोकमहन्मुखच्युतो

भवत्पदाम्भोजसुधाकणानिलः ।

स्मृतिं पुनर्विस्मृततत्त्ववर्त्मनां

कुयोगिनां नो वितरत्यलं वरैः

॥ २६ ॥

यशः शिवं सुश्रव आर्यसङ्गमे

यदृच्छया चोपशृणोति ते सकृत् ।

कथं गुणज्ञो विरमेद् विना पशुं

श्रीर्यत् प्रवृत्ते गुणसंग्रहेच्छया

॥ २७ ॥

अथाभजं त्वाऽखिलपूरुषोत्तमं

गुणालपं पद्मकरेव लालसः ।

अप्यावपारेकपतिस्पृषोः कलि-

र्न स्यात् कृतस्त्वचरणैकतानयोः

॥ २८ ॥

जन्तोर्जगत्यां जगदीश येशसं

स्यादेव यत् कर्मणि नः समीहितम् ।

करोपि फल्गव्युरु दीनवत्सल

स्व एव पिण्येऽभिरतस्य किं तथा

॥ २९ ॥

भजन्यथ त्वामत एव साधवो
व्युदस्तमायागुणविभ्रमोदयम् ।
भवत्पदानुस्मरणादते सतां
निमित्तमन्यद् भगवन् न विप्रदे
मन्ये गिरं ते जगतां विमोहिनीं
वरं वृणीष्येति भजन्तमात्थ यत् ।
वाचा नु तन्नया यदि ते जनांसितः
कथं पुनः कर्म करोति मोहितः
त्वन्माययाऽब्जा जगदीश खण्डितो
यदन्यदाशास्त कतात्मनोऽवुषः ।
यथा चरेद् बालहितं पिता स्वयं
तथा त्वमेवाहंसि नः समीहितम्
श्रीभगवानुवाच -
साधु तेऽवसितं राजन्नाशास्ते न यदाशिपः ।
स्वर्गापवर्गनरकान् समं पश्यति मत्परः

॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥

॥ ३३ ॥

श्रीतोऽहं ते महाराज रोषं दुस्त्यजमत्यजः ।
श्रद्धधानो मदादेशं तन्मह्यं परमार्हणम् ॥ ३४ ॥
मेत्रेय उवाच-
इति वैन्यस्य राजर्षेः प्रतिनन्दार्यवद् वचः ।
पूजितोऽनुगृहीत्येनं गन्तुं चक्रेऽच्युतो मतिम् ॥ ३५ ॥
देवर्षिपितृगन्धर्वसिद्धचारणपन्नगाः ।
किन्नराप्सरसोऽमृत्याः खगा भूतान्यनेकशः ॥ ३६ ॥
यज्ञेश्वरधिषा राज्ञा वाग्विन्ताञ्जलिभक्तिः ।
सभाजिता ययुः सर्वे वैकुण्ठादनुगतास्ततः ॥ ३७ ॥
भगवानपि राजर्षेः सोपाध्यायस्य पश्यतः ।
हरन्निव मनोऽमुष्य स्वधाम प्रत्यगात् ब्रभुः ॥ ३८ ॥
अदृष्टाय नमस्कृत्य स्वस्य संदर्शितात्मने ।
वासुदेवाय देवानां देवाय स्वपुरं ययौ ॥ ३९ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

अथैकविंशोऽध्यायः

मेत्रेय उवाच-
मीकिकैः कुसुमस्रभिर्दुकूलैः स्पर्शतोरणैः ।
महासुरभिभिर्पूषैर्मण्डितं तत्र तत्र वै
चन्दनागुरुतोयाद्रंध्याचन्धर्ममार्गवत् ।
पुष्पाक्षतफलेस्तोषेलांजैरिचिभिरिचितम्
संवृतेः कदलीस्तम्भैः पूगपोतैः परिष्कृतम् ।
तरुपल्लवमालाभिः सर्वतः समलंकृतम्
प्रजास्तं दीपबलिभिः संभृताशेषमङ्गलैः ।
अभीषुर्मुष्टकन्याश्च मृष्टकुण्डलमण्डिताः
शङ्खदुन्दुभिपोषेण ब्रह्मपोषेण चत्विर्जाम् ।
विधेश भवनं वीरः स्नूपमानो गतस्मयः
पूजितः पूजयामास तत्र तत्र महायशसाः ।
पौरान् जानपदांस्तान्स्नान् श्रितान् शिषवच्छ्रुतः
स एवमादीन्यन इत्यचेष्टितः
कर्माणि भूयांसि महन्महत्तमः ।
कुर्वन् शशासावनिमण्डलं यशः
स्फीतं निधायारुहे परं पदम्

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

॥ ७ ॥

सूत उवाच-
श्रुत्वाऽऽदिराजस्य यशो विजृम्भितं
गुणैरशेषैर्गुणवत्सभाजितम् ।
क्षता महाभागवतः सदस्यते
कीशारविं ग्राहं गुरुं समर्चयन् ॥ ८ ॥
विदुर उवाच-
सोऽभिषिक्तः पुषुर्विप्रैर्लब्धशेषपुरार्हणः ।
विप्रश्च वैष्णवं तेजो बाहोर्वाभ्यां दुदोहं गाम् ॥ ९ ॥
को न्वस्य कीर्तिं न शृणोत्यभिज्ञो
यद्विक्रमोच्छिद्यमशेषभूषाः ।
लोकाः सपाला उपजीवन्ति काम-
मयापि तन्मे वद कर्म शुद्धम् ॥ १० ॥
मेत्रेय उवाच-
गङ्गापमुनयोरन्योरन्तरा क्षेत्रमावसन् ।
आरब्धानेव वुभुने भोगान् पुण्यनिहासया ॥ ११ ॥
सर्वशस्त्रस्त्रितादेशः सप्तद्वीपैकदण्डपृक् ।
अन्यत्र ब्राह्मणकुलादन्यत्राच्युतगोत्रतः ॥ १२ ॥

एकदाऽऽसीन्महासत्रदीक्षा तत्र दिवीकसाम् ।
 समाजो ब्रह्मर्षीणां च देवर्षीणां च सत्तम ॥ १३ ॥
 तस्मिन्नर्हत्सु सर्वेषु स्वर्चितेषु यथार्हतः ।
 उत्थितः स सदोमध्ये ताराणामुदुराडिव ॥ १४ ॥
 शंशुः पीनापतभुजो गौरः कञ्जारुणेष्वणः ।
 सुनासः सुमुखः सोम्यः पीनांसः सुद्विजस्मितः ॥ १५ ॥
 व्यूढवक्षा बृहच्छोणिवर्लीवल्गुतरोदरः ।
 आवर्तनाभिरोजस्वी काञ्चनोरुदग्रबाक् ॥ १६ ॥
 सूक्ष्मवक्त्रासितस्निग्धमूर्धजः कम्बुकन्धरः ।
 महाधने दुकूलाग्रये परिधावोपधाय च ॥ १७ ॥
 व्यञ्जिताशेषगात्रत्रीर्नियमे न्यस्तभूषणः ।
 कृष्णाजिनधरः श्रीमान् कुशपाणिः कृतोचितः ॥ १८ ॥
 शिशिरस्निग्धताराक्षः तानैक्षत समन्ततः ।
 ऊचिवानिदमुर्वीशः सदस्यान् हर्षयन्निव ।
 चारु चित्रपदं क्षणं हृद्यं गूढमविह्वलम् ॥ १९ ॥
 पृथुखाच -
 सभ्याः शृणुत भद्रं वः साधवो य इहागताः ।
 सत्सु जिज्ञासुभिर्धर्ममावेद्यं स्वमनीषितम् ॥ २० ॥
 अहं दण्डधरो धात्रा प्रजानामिह योजितः ।
 रक्षिता वृत्तिदस्तेषु सेतुषु स्थापिता पृथक् ॥ २१ ॥
 तस्य मे तदनुष्ठानाद् यदाहर्ब्रह्मवादिनः ।
 लोकाः स्युः कामसंदोहा यस्य तुष्यति दिष्टक् ॥ २२ ॥
 य उद्धरेत् करं राजा प्रजा धर्मेष्वशिक्षयन् ।
 प्रजानां शमलं भुङ्क्ते भागं च स्वं जहाति सः ॥ २३ ॥
 तः प्रजा भर्तृषिण्डार्थं स्वार्थमप्यनसूयवः ।
 कुरुतापोक्षजयिष्यं तर्हि मेऽनुग्रहः कृतः ॥ २४ ॥
 यूपं तदनुमोदय्यं पितृदेवर्षयोऽमलाः ।
 कर्तुं शास्त्रानुज्ञातस्तुल्यं यत् प्रेत्य तत् फलम् ॥ २५ ॥
 अस्ति यज्ञपतिनाम केषांचिदिह सत्तमाः ।
 इहामुत्र च लक्ष्यन्ते ज्योत्स्नायत्यः कचिद् भुवः ॥ २६ ॥

मनोरुत्तानपादस्य ध्रुवस्यापि महीपतेः ।
 प्रियव्रतस्य राजर्षेरङ्गस्यास्मत्पितुः पितुः ॥ २७ ॥
 ईदृशानामथान्येषामजस्य च भवस्य च ।
 प्रह्लादस्य बलेश्चापि कृत्यमस्ति गदाभृतः ॥ २८ ॥
 राज्यस्वर्गापवर्गाणां प्रापेणैकात्महेतुना ।
 दौहित्रादीनृते मृत्योः शोच्यान् धर्मविमोहितान् ॥ २९ ॥
 यत्पादसंवाभिरुचिस्तपस्विना-
 मशेषजन्मोपचितं मलं धियः ।
 सयः क्षिणोत्यन्वहंमथती सती
 यथा पदाङ्गुष्ठविनिःसृता सरित् ॥ ३० ॥
 विनिर्धुताशेषमनोमलः पुमा-
 नसङ्गविज्ञानविशेषवीर्यवान् ।
 यदङ्गिमूले कृतकेतनः पुन-
 र्न संसृतिं क्लेशवहां प्रपद्यते ॥ ३१ ॥
 तमेव यूपं भजतात्मवृत्तिभि-
 र्मनोवचः कायगुणैः स्वकर्मभिः ।
 अमायिनः कामदुप्राङ्गिपङ्कजं
 यथाधिकारावसितार्थसिद्धये ॥ ३२ ॥
 असाविहानेकगुणाध्वरैः सता
 पृथग्विधैर्द्रव्यगुणक्रियोक्तिभिः ।
 सम्पद्यतेऽर्थाशयलिङ्गनामभि-
 र्विशुद्धविज्ञानपनस्वरूपतः ॥ ३३ ॥
 प्रधानकालाशयकर्मसङ्ग्रहः
 शरीरशेषं प्रतिपद्य चेतनः ।
 क्रियाफलत्वेन विभुर्विभाव्यते
 यथाऽनलो दाक्षु तदुष्णात्मकः ॥ ३४ ॥
 अहो यतामी वितरन्त्यनुग्रहं
 हरिं गुरुं यज्ञभुजामधीश्वरम् ।
 स्वधर्मयोगेन यजन्ति मामका
 निरन्तरं क्षोणितले धृतव्रताः ॥ ३५ ॥
 मा जानु तेजः प्रभवेन्महर्द्धिभि-
 स्तिनिक्षया तपसा विद्यया च ।

देदीप्यमानेऽजितदेवतानां कुले स्वयं राजकुले द्विजानाम्	॥ ३६ ॥	गुणालयं शीलधनं कृतञ्च श्रद्धाश्रयं संवृणते नु संपदः । प्रसीदतां ब्रह्मकुलं गवां च जनार्दनः सानुचरश्च मह्यम्	॥ ४३ ॥
ब्रह्मण्यदेवः पुरुषः पुरातनो नित्यं हरिर्यश्चरणाभिवन्दनात् । अवाप लक्ष्मीमनपाधिनीं यशो जगत्पवित्रं च महत्तमाग्रणीः	॥ ३७ ॥	मेत्रय उवाच— इति ब्रुवाणं नृपतिं पितृदेवद्विजातयः । तुष्टुपुष्टमनसः साधुवादेन साधवः	॥ ४४ ॥
यत्सेवयाऽशेषगुणाश्रयः स्वराट् विप्रप्रियस्तुप्यति काममीश्वरः । तदेव तद्धर्मपरिर्विनीतेः सर्वात्मना ब्रह्मकुलं निषेव्यताम्	॥ ३८ ॥	पुत्रेण जयते लोक इति सत्यवती श्रुतिः । ब्रह्मदण्डहतः पापो यद् बेनोऽत्यन्तरत् तमः	॥ ४५ ॥
पुमाहभेताप्यतिवेलमात्मनः प्रसादतोऽत्यन्तशमं स्वतः स्वयम् । यन्नित्रयसम्बन्धनिषेवया ततः परं किमत्रास्ति सुखं हविर्भुजाम्	॥ ३९ ॥	हिरण्यकशिपुश्चापि भगवन्निन्दया तमः । विविधुरत्यगात् स्नोः प्रह्लादस्यानुभावतः	॥ ४६ ॥
अश्रात्यनन्तः खलु तत्त्वकोविदेः श्रद्धाहुतं यन्मुख इज्यनामभिः । न धै तथा चेतनया बहिष्कृते हुताशने पारमहंस्यवर्यगुः	॥ ४० ॥	वीरवर्य पितः पृथ्व्याः समः संजीव शाश्वतीः । यस्येदृश्यच्युते भक्तिः सर्वलोकैकभर्तारि	॥ ४७ ॥
यद् ब्रह्म नित्यं विरजं सनातनं श्रद्धातपोमङ्गलमीनसंश्रमेः । समाधिना विभ्रदिहार्थसिद्धये यत्रेदमादर्श इवावभासते	॥ ४१ ॥	अहो वयं ह्यपि पवित्रकीर्ते त्वयैव नाथेन मुकुन्दनाथाः । यदुत्तमश्रोक्तमस्य विष्णो- ब्रह्मण्यदेवस्य कथां व्यनक्षि	॥ ४८ ॥
तेषामहं पादसरोजरेणु- मार्या बहेपाधिकिरीट आभुः । यं नित्यदा विभ्रत आशुषाणं नश्यत्यमुं सर्वगुणा भजन्ति	॥ ४२ ॥	नात्यन्तिकमिदं नाथ तव जीव्यानुशासनम् । प्रजानुरागो महतां प्रकृतिः करुणात्मनाम्	॥ ४९ ॥
		अय नस्तमसः पारस्त्वपोपासादितः प्रभो । भ्राम्यतां नष्टरिणां कर्मभिर्देवसंज्ञितैः	॥ ५० ॥
		नमो विवृद्धसत्त्वाय पुरुषाय महीपसे । यो ब्रह्मधर्ममाविश्य विभर्तीदं स्वतेजसा	॥ ५१ ॥
		॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥	

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

मेत्रेय उवाच— जनेषु प्रगृणत्येवं पुरुं पृथुलविक्रमम् । तत्रोपजग्मुर्मुनयः त्वारः सूर्यवर्चसः	॥ १ ॥	तद्दर्शनोद्गतप्राणान् प्रत्यादित्सुरिवोत्थितः । मसदस्यानुगो वैन्ध इन्द्रियेशो गुणानिव	॥ २ ॥
तांस्तु सिद्धेश्वरान् राजा व्योमोऽवतरतोऽर्चिषा । लोकानपापान् कुर्वन्त्या सानुगोऽवष्ट लक्षितान्	॥ २ ॥	गौरवायन्त्रितः सभ्यः प्रथयानतकन्धरः । विधिवत् पूजयाध्वके गृहीताप्यार्हणासनान्	॥ ४ ॥

तत्पादश्रीचसलिलैर्मार्जितालकवन्धनः ।

तत्र शीलवतां वृत्तिमाचरन् मानयन्निव

॥ ५ ॥

हाटकान् आसीनान् स्वधिष्ण्येष्विव पावकान् ।

श्रद्धासंयमसम्पन्नः प्रीतः ब्राह्म भवाग्रजान्

॥ ६ ॥

पुरुषाच -

अहो आचरितं कृष्णे मङ्गलं मङ्गलायनाः ।

यस्य वो दर्शनं ह्यासीद् दुर्दर्शानां कुयोगिनः

॥ ७ ॥

किं तस्य दुर्लभतरमिहलोके परत्र च ।

यस्य विप्राः प्रसीदन्ति शिवो विष्णुश्च सानुगः

॥ ८ ॥

नेव लक्षयते लोको लोकान् पर्यटतोऽपि यान् ।

यथा सर्वदशं सर्वं आत्मानं येऽस्य हेतवः

॥ ९ ॥

अधना अपि ते धन्याः साधवो गृहमेधिनः ।

यद्गृहा अर्हवयाम्भुनृणभूमिसुवाग्धराः

॥ १० ॥

व्यालालयद्रुमा ह्येते संसिद्धाखिलसंपदः ।

यद्गृहास्तीर्थपादीयपादतीर्थधिर्वर्जिताः

॥ ११ ॥

स्वागतं यो द्विजश्रेष्ठा यद् व्रतानि मुमुक्षवः ।

चरन्ति श्रद्धया धीरा बाला एव बृहन्ति वै

॥ १२ ॥

कच्चिन्नः कुशलं नाथा इन्द्रियार्थधेवेदिनाम् ।

व्यसनावाप एतस्मिन् पतितानां स्वकर्मभिः

॥ १३ ॥

भवत्सु कुशलप्रश्न आत्मारामेषु नेष्यते ।

कुशलाकुशला यत्र न सन्ति मतिवृत्तयः

॥ १४ ॥

तदहं कृतविश्रम्भः सुहृदोऽत्र तपस्विनाम् ।

संपृच्छे भव एतस्मिन् क्षेमः केनाञ्जसा भवेत्

॥ १५ ॥

व्यक्तं ह्यात्मवतामात्मा भगवान्नात्मभावनः ।

स्थानामनुग्रहायेमां सिद्धरूपी चरन्त्यजः

॥ १६ ॥

धैरेय उवाच -

पृथोस्तत्सूक्तमाकर्ण्य सारं सुष्टु मितं मधु ।

स्मयमान इव प्रीत्या कुमारः प्रत्युवाच ह

॥ १७ ॥

सनत्कुमार उवाच-

साधु पुष्टं महाराज सर्वभूतहितात्मना ।

भवता विदुषा चापि साधूनां गतिरीदृशी

॥ १८ ॥

संगमः खलु साधूनामुभयेषां सुसंमतः ।

सत्संभाषणसंप्रश्नः सर्वेषां चितनोति शम्

॥ १९ ॥

असन्त्येव राजन् भवतो मधुद्विषः

पादारविन्देऽस्य गुणानुवादेन ।

रतिः सदा या विधुनोति नैष्ठिकी

कामं कपायं मलमन्तरात्मनः

॥ २० ॥

शास्त्रेष्वियानेव सुनिश्चितो नृणां

क्षेमस्य सम्पत्तिवमृशेषु हेतुः ।

असङ्ग आत्मव्यतिरिक्तवस्तुनि

रदा रतिर्ब्रह्मणि निर्गुणे च या

॥ २१ ॥

तच्छृद्धया भगवद्धर्मचर्यया

जिज्ञासयाऽऽध्यात्मिकयोगनिष्ठया ।

योगेश्वरोपासनया च नित्यं

पुण्यश्रवःकथया पुण्यया च

॥ २२ ॥

अर्धेन्द्रियारामगुणेष्वनुष्णया

तत्सम्मतानामपरिग्रहेण च ।

विविकिरुच्या परितोष आत्मन्

विना हरेर्गुणपीयूषपानात्

॥ २३ ॥

अहिंसया पारमहंस्यचर्यया

स्मृत्या मुकुन्दाचरिताग्रयसीधुना ।

यमैरकामैर्मनियमैरभिध्यया

निरीहया द्वन्द्वतितिक्षया च

॥ २४ ॥

हरेर्मुहुस्तत्परकर्णपूरया

गुणाभिधानेन विजृम्भमाणया ।

भक्त्या ह्यसङ्गः सदसत्परात्मनि

स्यान्निर्गुणे ब्रह्मणि चाञ्जसा रतिः

॥ २५ ॥

यदा रतिर्ब्रह्मणि नैष्ठिकी पुमा-

नाचार्यवान् ज्ञानधिरागरंहसा ।

दहत्यपीजं हृदयं जीवकोशं

पञ्चात्मकं योनिमिवोत्पितोऽग्निः

॥ २६ ॥

दग्धाशयो मुक्तसमस्ततट्टणो

नेवात्मनो वहिरन्तर्विचरे ।

परात्मनोऽप्यद् व्यवधानं पुरस्तात्

स्यग्रे यथाऽपुरुषस्तद्विनाशे

॥ २७ ॥

आत्मानमिन्द्रियार्थं च परं यदुभयोरपि ।
 सत्पाशाय उपाधी वै पुमान् पश्यति नान्यदा ॥ २८ ॥
 निमित्ते सति सर्वत्र जलादावपि पूरुषः ।
 आत्मनश्च परस्यापि भिदां पश्यति नान्यदा ॥ २९ ॥
 इन्द्रिर्वर्षिषयाकृष्टैराक्षिप्तं ध्यायतो मनः ।
 चेतनां हस्ते बुद्धेः स्तुम्बस्तोयमिव हृदात् ॥ ३० ॥
 भ्रश्यत्यनुस्मृतिधितुं ज्ञानभ्रंशः स्मृतिक्षये ।
 तटोर्ध्वं कवयः प्रादुरात्माप्लव्यमात्मनः ॥ ३१ ॥
 नातः परतरां लोके पुंसः स्वाध्व्यतिक्रमः ।
 ययस्त्यन्यस्य प्रेयस्त्वमात्मनः स्वव्यतिक्रमात् ॥ ३२ ॥
 अर्थेन्द्रियार्थाभिध्यानं सर्वार्थापह्नवो नृणाम् ।
 भ्रंशितो ज्ञानविज्ञानाद् येनाविशति मुग्धताम् ॥ ३३ ॥
 न कुर्यात् कर्हिचित् सङ्गं तमस्तीव्रं तितीर्षुणा ।
 धर्माधिकाममोक्षाणां यदत्यन्तविघातकम् ॥ ३४ ॥
 तत्रापि मोक्ष एवार्थ आत्यन्तिकतयेष्यते ।
 त्रेवर्ग्यार्थो यतो नित्यं कृतान्तभयसंयुतः ॥ ३५ ॥
 परावरे च ये भावा गुणव्यतिकरादनु ।
 न तेषां विद्यते श्रेय ईशविभ्रंशिताशिषाम् ॥ ३६ ॥
 मनोमात्रमिदं विधत्तं यथा स्वप्ने मनः क्रिया ।
 क्रिया च वासनमात्रं साऽनीहायां प्रलीयते ॥ ३७ ॥
 आत्मा त्वनीहया साक्षात् स्वयंन्योतिः प्रसिद्धयति ।
 एवं व्युदस्यात्ममायां भिदामुपरमेन्मुनिः ॥ ३८ ॥
 न यत्र निद्रा मूर्च्छा वा नार्थदृक् च मनोरथः ।
 नानुवृत्तिर्न प्रत्यस्तद् ब्रह्म विजितात्मनः ॥ ३९ ॥
 तत्त्वं नरेन्द्र जगतामथ तत्पुषां च
 देहेन्द्रियासुषिपणात्मभिरावृतानाम् ।
 यः क्षेत्रचित् त्वमनयोर्हृदि विष्यगाधिः
 प्रत्यक् चकास्ति भगवांस्तमधेहि सोऽस्ति ॥ ४० ॥
 यस्मिन्निदं सदसदान्तयता विभ्राति
 मायाविवेकविभुतिः स्रजिवाहिबुद्धिः ।

तं नित्यमुक्तपरिशुद्धविबुद्धतत्त्वं
 प्रत्यूढकर्मकलिलप्रकृतिं प्रपद्ये ॥ ४१ ॥
 यत्पादपङ्कजपरागविलासभक्त्या
 कर्माशयग्रथितमुदग्रययन्ति सन्तः ।
 तत्त्वं न तद् द्विमतयोऽपि विरुद्धमार्ग-
 सोतो गुणास्तमरणं भज वासुदेवम् ॥ ४२ ॥
 कृच्छ्रो महानिह भवार्णवमग्न्यवेशाः
 पङ्कजगन्क्रमसुखेन तितीर्षयन्ति ।
 तत् त्वं हरेर्भगवतो भजनीयमर्हं
 कृत्योदुषं व्यसनमुत्तर दुस्तराणाम् ॥ ४३ ॥
 श्रेय उवाच-
 स एवं ब्रह्मपुत्रेण कुमारेणात्ममेधसा ।
 दर्शितात्मगतिः सम्यक् प्रशस्योवाच तं नृपः ॥ ४४ ॥
 पृथुर्वाच -
 कृतो मेऽनुग्रहः पूर्वं हरिणाऽऽर्तानुकम्पिना ।
 तमापादयितुं ब्रह्मन् भगवन् यूयमागतः ॥ ४५ ॥
 निष्पादितं च कात्स्न्येन भगवद्विष्णुणातुभिः ।
 साधुदत्तं हि सर्वं मे आत्मना सह किं ददे ॥ ४६ ॥
 प्राणा दाराः सुता ब्रह्मन् गृहाश्र सपरिग्रहाः ।
 रायो मही बलं कोश इति सर्वं निवेदितम् ॥ ४७ ॥
 सेनापत्यं च राज्यं च दण्डनेतृत्वमेव च ।
 सर्वलोकाधिपत्यं च वेदशास्त्रविदहंति ॥ ४८ ॥
 स्यंप(स्व)मेव ब्राह्मणो भुंक्ते स्वं वस्ते स्वं ददाति च ।
 तस्यैवानुग्रहेणाज्ञं भुञ्जते क्षत्रियादयः ॥ ४९ ॥
 धेरीदृशी भगवतो गतिरात्मवाच
 एकान्ततो विगमिभिः प्रतिपादिता नः ।
 तुष्यन्वदभ्रकरुणाः स्वकृतेन नित्यं
 को नाम नत् प्रतिकरोति विनोदपात्रम् ॥ ५० ॥
 श्रेय उवाच -
 त आत्मयोगपथ आदिराजेन पूजिताः ।
 शीलं तदीयं शंसन्तः खेऽभूवन् मिषतां नृणाम् ॥ ५१ ॥

वैश्यस्तु धुर्यो महतां संस्थित्वाऽध्यात्मशिक्षया ।
 आत्मकाममिवात्मानं येन आत्मन्यवस्थितः ॥ ५२ ॥
 कर्माणि च यथाकालं यथादेशं यथाबलम् ।
 यथोचितं यथावित्तमकरोद् ब्रह्मसत्कृतम् ॥ ५३ ॥
 फलं ब्रह्मणि विन्यस्य निर्विषदः समाहितः ।
 कर्माध्यक्षं च मन्यान आत्मानं प्रकृतेः परम् ॥ ५४ ॥
 गृहेषु वर्तमानोऽपि स सामान्यश्रियाऽन्वितः ।
 नासज्जतेन्द्रियार्थेषु निरहंमतिरर्कवत् ॥ ५५ ॥
 एवमध्यात्मयोगेन कर्माण्यनुसमाचरन् ।
 पुत्रानुत्पादयामास पश्चार्चिष्यात्मसम्मतान् ॥ ५६ ॥
 विजिताथं भूमिकेशं हर्यक्षं द्रविणं वृकम् ।
 सर्वेषां लोकपालानां दधरैकः पृथग् गुणान् ॥ ५७ ॥
 गोपीधाय जगत्सृष्टेः काले स्वे स्वेऽच्युतात्मकः ।
 मनोवाङ्मूर्तिभिः सौम्यैर्गुणैः संरञ्जयन् प्रजाः ॥ ५८ ॥
 राजेत्यधानामधेयं सोमराज इवापरः ।
 सूर्यवद् विसृजन् गृह्णन् प्रतपंश्च भुवो वसु ॥ ५९ ॥

दुर्यधस्तेजसेवाग्निर्महन्द्र इव दुर्यधः ।
 तितिष्ठया परित्रीय दीरिवाभीष्टदो नृणाम् ॥ ६० ॥
 वर्पति स्म यथाकामं पर्जन्य इव तर्पयन् ।
 समुद्र इव दुर्वोधः सत्येनाचलराडिव ॥ ६१ ॥
 धर्मराडिव शिक्षायामाध्यै हिमवानिव ।
 कुबेर इव कोशाढ्यो गुप्तार्थो वरुणो यथा ॥ ६२ ॥
 मातरिश्वेव सर्वात्मा बलेन महतीजसा ।
 अविपद्यतया देवो भगवान् भूतराडिव ॥ ६३ ॥
 कन्दर्प इव सौन्दर्यं मनस्वी मृगराडिव ।
 वात्सल्ये मनुवच्चूपां प्रभुल्ये भगवानजः ॥ ६४ ॥
 बृहस्पतिर्ब्रह्मवादे आत्मतत्त्वे स्वयं हरिः ।
 भक्त्या गोगुरुविष्टेषु विष्णुक्तेनानुवर्तिषु ॥ ६५ ॥
 हिया प्रथयशीलाध्यामात्मतुल्यपरोयमैः ।
 कीर्त्योर्ध्वगीतया पुंभिल्लोलोक्ये तत्र तत्र ह ॥ ६६ ॥
 प्रविष्टः कर्णरन्ध्रेषु स्त्रीणां रामः सतामिव ॥ ६७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्रेष्ठेय उवाच—
 इष्ठाऽऽत्मानं प्रवयसमेकदा वैश्य आत्मवान् ।
 आत्मना वर्धिताशेषसानुसर्गः प्रजापतिः ॥ १ ॥
 जगतस्तत्स्थुषश्चापि वृत्तिदो धर्मभृत् सताम् ।
 निष्पादितेथरादेशो यदर्थमिह जमिवान् ॥ २ ॥
 आत्मजेप्यात्मजां न्यस्य विरहाद् रुदतीमिव ।
 प्रक.सु विमनास्त्वेकः सदारोऽगान् तपोवनम् ॥ ३ ॥
 तत्रापायान्मनियमो धैर्यानसुसम्पत्तेः ।
 आरब्ध उग्रतपसि यथा स्वविषये पुरा ॥ ४ ॥
 कन्दमूलफलाहारः शुष्कपर्णाशनः कचिन् ।
 अन्धशः कनिचित्यशान् यापुभक्षस्ततः परम् ॥ ५ ॥
 ग्रीष्मे पथतया वीगे यथास्यामातरपाण्मुनिः ।
 आकण्टमग्रः शिशिर उदकं मृगिङ्गलेशयः ॥ ६ ॥

तितिधुर्यतवाग् दान्त ऊर्ध्वरीता जितानिलः ।
 आरिराधयिषुः कृष्णमाचरत् तप उत्तमम् ॥ ७ ॥
 तेन क्रमानुसिद्धेन ध्वस्तकर्मात्माशयः ।
 प्राणायामैः सन्निरुद्धपङ्कजचिच्छिन्नबन्धनः ॥ ८ ॥
 सनत्कुमारो भगवान् यदाहाध्यात्मिकं परम् ।
 योगं तेनैव पुरुषमभजत् पुरुषपर्यभः ॥ ९ ॥
 भगवद्भक्तिमणः साधो श्रद्धया यततः सदा ।
 भक्तिर्भगवति ब्रह्मण्यनन्यविषयाऽभवत् ॥ १० ॥
 तस्यानया भगवतः परिशुद्धकर्म-
 सत्यात्मनस्तदनु संस्मरणानुपूर्व्या ।
 ज्ञानं विरक्तिमदभूत्रिशितेन येन
 विच्छेद संशयपदं निजजीवकोशाम् ॥ ११ ॥

छिन्नान्यधीरधिगतात्मगतिर्निरीह-
स्तत् तत्पजेऽच्छिन्नदिदं ययुनेन येन ।
तावन्न योगगतिर्भिर्यतिरप्रयत्नो
यावद् गदाग्रजकषासु रतिं न कुर्यात् ॥ १२ ॥
एवं स वीरप्रवरः संयोन्यात्मानमात्मनि ।
ब्रह्मभूतो ददं काले तत्याज स्वकलेवरम् ॥ १३ ॥
सम्पीड्य पापुं पार्णिष्यां वायुमुत्सर्पयच्छनैः ।
नाभ्यां कोष्ठेष्ववस्थाप्य हृदुरःकण्ठशीर्षणि ॥ १४ ॥
उत्सर्पयन्नसुं मूर्ध्नि क्रमेणावेक्ष्य निस्समूहः ।
वापुं वायी क्षितौ कार्यं तेजस्तेजस्वयुजत् ॥ १५ ॥
खान्याकाशे द्रवं तोये यथास्थानं विभागशः ।
क्षितिमम्भसि तत् तेजस्यदो वायी नभस्यमुम् ॥ १६ ॥
इन्द्रियाणि समस्तानि तन्मात्राणि यथोद्भवम् ।
भूतादिस्तान् समुत्क्षिप्य महत्यात्मनि सन्दधे ॥ १७ ॥
तं सर्वगुणविन्यासं जीवे मायामये न्यधात् ।
तं चानुशयमात्मस्यमसायनुशायी पुमान् ।
ज्ञानधराग्यवीर्येण स्वरूपस्थो व्यधात् प्रभुः ॥ १८ ॥
अर्चिर्नाम महाराज्ञी तत्पत्न्यनुगता यनम् ।
सुकुमार्यतदहं च यत् पद्भ्यां स्पर्शनं भुवः ॥ १९ ॥
अतीव भर्तुर्ब्रतधर्मनिष्ठया
शुभ्रूपया चार्पदहयात्रया ।
नाविन्दतार्तिं ब्रतकर्शिताऽपि सा
प्रेयस्करस्पर्शनमाननिर्वृता ॥ २० ॥
देहं विपन्नाखिलचेतनादिकं
पत्न्युः पृथिव्या दयितस्य चात्मनः ।
आलक्ष्य किञ्चिच्च लिप्य सा सती
चितामधारोपपदद्रिसानुनि ॥ २१ ॥
विधाय कृत्यं हृदिनीजलाद्भुता
दन्वांदकं भर्तुरुदारकमणः ।
नत्वा दिविस्फूर्तिदशांसिः परीत्य
विवेश वह्निं ध्यायती भर्तुपादम् ॥ २२ ॥

विलोक्यानुगतां साध्वीं पृथुं वीरवरं पतिम् ।
तुष्टुवर्बदा देवेदैवपत्न्यः सहस्रशः ॥ २३ ॥
कुर्वन्त्यः कुसुमासारं तस्मिन् मन्दरसानुनि ।
नदत्स्वमरतूर्येषु गृणन्ति स्म परस्परम् ॥ २४ ॥
देव्य ऊचुः -
अहो इयं वधूधन्या या चैवं भूभुजां पतिम् ।
सर्वात्मना पतिं भजे यज्ञशं श्रीवधूरिव ॥ २५ ॥
सैषा नूनं ब्रजत्यूध्वमनुवैत्यं पतिं सती ।
पश्यतोऽस्मानतीत्याचिर्दुर्विभाव्येन कर्मणा ॥ २६ ॥
तेषां दुरापं किन्त्यन्यन्मत्यानां भगवत्पदम् ।
वियुहोलापुषो ये ये नैष्कर्म्यं साधयन्त्युत ॥ २७ ॥
स यक्षितो वतात्मभृक् कृच्छ्रेण महता भुवि ।
लब्ध्वाऽऽपवर्ग्यं मानुष्यं विषयेषु विपद्यते ॥ २८ ॥
मेत्रेय उवाच-
स्तुवन्तीष्वमरलीषु पतिलोकं गता वधूः ।
यं वा आत्मविदां पुषो वैन्यः प्रापाच्युताक्षयः ॥ २९ ॥
इत्थंभूतानुभावोऽसौ पृथुः स भगवत्तमः ।
कीर्तितं तस्य चरितमुदामचरितस्य वै ॥ ३० ॥
य इदं सुमहत्पुण्यं श्रद्धयाऽवहितः पठेत् ।
भावयेत् श्रुणुयाद् वाऽपि स पृथोः पदवीमियान् ॥ ३१ ॥
ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्वी राजन्यो जगतीपतिः ।
वैश्यः पठन् विशपतिः स्थाच्युद्ग उत्तमतामियान् ॥ ३२ ॥
त्रिःकृत्य इदमाकर्ण्य नरो नार्यथवाऽहतः ।
अग्रजः सुप्रजतमो निर्धनो धनवत्तमः ॥ ३३ ॥
इदं स्वस्त्ययनं पुंताममङ्गल्यनिवारणम् ।
धन्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं कलिमलपहम् ॥ ३४ ॥
धर्मार्थकाममोक्षाणां सम्पक् सिद्धिमभीप्सुभिः ।
श्रद्धयैतदनुधाव्यं चतुर्णां कारणं परम् ॥ ३५ ॥
सङ्ग्रामाभिमुखो राजा श्रुत्येतदनुपाति यान् ।
बलिं तस्मै हरन्त्यग्रे राजानः पृथगे यथा ॥ ३६ ॥
मुक्तान्यसङ्गो भगवत्पचलां भक्तिमुद्बहन् ।
वेन्यस्य चरितं पुण्यं शृणुयाच्छ्रावयेत् पठेत् ॥ ३७ ॥

वैचित्रवीर्याभिहितं महन्माहात्म्यसूचकम् ।
अस्मिन् कृतमतिर्मर्त्यः पार्थवी गतिमाप्नुयान् ॥ ३८ ॥
अनुदिनमिदमादरेण भूषवन्
पृथुचरितं प्रथयन् विमुक्तसङ्गः ।

भगवति भवसिन्धुपारभूते

स च निपुणां लभते रतिं मनुष्यः

॥ ३९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

श्रेत्रेय उवाच—

विजिताश्वोऽथ राजाऽऽसीत् पृथुपुत्रः पृथुश्रवाः ।

यदीयेभ्योऽदत्तं काष्ठा भ्रातृभ्यो भ्रातृवत्सलः ॥ १ ॥

हर्षक्षयादिशत् प्राचीं धूम्रकेशाय दक्षिणाम् ।

प्रतीचीं यूक्तसंज्ञाय तुर्यां द्रविणसे विभुः ॥ २ ॥

अन्तर्धानगतिं शक्राह्वयाऽन्तर्धानसंज्ञितः ।

अपत्यत्रयमापन्नं शिखण्डिन्यां सुसंमतम् ॥ ३ ॥

पावकः पवमानश्च शुचिरित्यग्रयः पुरा ।

वसिष्ठशापादुत्पन्नाः पुनर्वौगगतिं गताः ॥ ४ ॥

अन्तर्धानो नभस्वत्यां हविर्धानमविन्दत् ।

य इन्द्रमथहतरां विद्वानपि न जघ्रियान् ॥ ५ ॥

राज्ञां वृत्तिकरादानं दण्डशुल्कादि दारुणम् ।

मन्यमानो दीर्घसत्रव्याजेन विससर्ज ह ॥ ६ ॥

तत्रापि हंसं पुरुषं परमात्मानमात्मदृक् ।

यजंस्तद्भोक्ततामाप परमेण समाधिना ॥ ७ ॥

हविर्धानाद्दविर्धानी विदुरासूत पदं सुतान् ।

वर्हिष्मन्तं गयं शुक्लं कृष्णं सत्यं जितव्रतम् ॥ ८ ॥

वर्हिष्मन् तु महाभागो हविर्धानिः प्रजापतिः ।

क्रियाकाण्डेषु निष्णातो योगेषु च कुरूद्वह ॥ ९ ॥

यस्येदं देवयजनमनुयज्ञं वितन्वतः ।

प्राचीनाग्निः कुटीरासीदास्तनूतं वसुधातलम् ॥ १० ॥

सामुद्रीं देवदेवोक्तामुपयेमे शतद्रुतिम् ।

यां वीक्ष्य चाग्नस्यार्द्धीं किञ्चिदीं सुपुद्गलकृताम् ॥ ११ ॥

परिक्रमन्तीमुद्राहो चक्रमेऽग्निः शुकीमिव ।

विपुषामुरगन्धर्वमुनिसिद्धमहोरागाः ।

विजिताः स्मृपया दिक्षु कणयन्त्यं नृपैः ॥ १२ ॥

प्राचीनवर्हिषः पुत्राः शतद्रुत्यां दशाभवन् ।

तुल्यनामव्रताः सर्वे वेदस्त्राताः प्रचेतसः ॥ १३ ॥

पित्राऽऽदिष्टाः प्रजासर्गे तपसेऽर्णवमाविशन् ।

दशवर्षसहस्राणि तपसाचैस्तपस्विनः ॥ १४ ॥

यदुक्तं पथि दृष्टेन गिरिशेन प्रसीदता ।

तद् ध्यायन्तो जपन्तश्च पूजयन्तश्च संपताः ॥ १५ ॥

विदुर उवाच—

प्रचेतसां गिरित्रेण यथाऽऽसीत् पथि सङ्गमः ।

यद्वाऽप्याह हरः प्रीतस्तन्नो ब्रह्मन् बर्दाधवन् ॥ १६ ॥

सङ्गमः खलु विप्रैर्षि शिवेन हि शरीरिणाम् ।

दुर्लभो मुनयो दध्युरसङ्गाः यमभीप्सितम् ॥ १७ ॥

आत्मारामोऽपि यस्वस्य लोककल्पस्य राधसे ।

शक्त्या युक्तो विचरति घोरया भगवान् भवः ॥ १८ ॥

श्रेत्रेय उवाच—

प्रचेतसः पितुर्वाक्यं शिरसाऽऽधाय साधयः ।

दिसां प्रतीचीं प्रययुस्तपस्याहतचेतसः ॥ १९ ॥

समुद्रमुप विस्तीर्णमपश्यन् सुमहत् सरः ।

महन्मन इव स्वच्छं प्रसन्नसलिलाश्रयम् ॥ २० ॥

नीलरक्तोत्पलाम्भोजकङ्कारेन्दीवराकरम् ।

हंससारसचक्राहकारण्डवनिकूजितम् ॥ २१ ॥

मत्तभ्रमरसीस्वर्वहृष्टरोमलताश्रिपम् ।

पद्मकोशरजो दिक्षु विशिष्यत्यवनोत्सवम् ॥ २२ ॥

तत्र गान्धर्वमाकर्ण्य दिव्यमार्गमनोहरम् ।

विसिस्मिरे राजपुत्रा मृदद्रवणवाद्यवत् ॥ २३ ॥

तर्ह्येव सरसस्तस्माच्चिक्त्रामन्तं सहानुगम् ।

उपगीयमानममरप्रवरं विवुषानुर्गः ॥ २४ ॥

तप्तहेमनिकर्षाभं शितिकण्ठं त्रिलोचनम् । प्रसादसुमुखं वीक्ष्य प्रणेमुर्जातकोत्तुकाः ॥ २५ ॥	नम ऊर्जं इमे त्रय्याः पतये यज्ञोत्तसे । तृप्तिदाय च जीवानां नमः सर्वरसात्मने ॥ ३८ ॥
स तान् प्रपन्नार्तिहरो भगवान् धर्मवत्सलः । धर्मज्ञान् शीलसम्पन्नान् प्रीतान् प्रीत उवाच ह ॥ २६ ॥	सर्वसत्त्वात्मदेहाय विशेषाय स्थवीयसे । नमस्त्रिलोक्यपालाय सहभोजोबलाय च ॥ ३९ ॥
रुद्र उवाच - यूयं बर्हिषदः पुत्रा विदितं बधिकीर्षितम् । अनुग्रहाय भद्रं य एवं मे दर्शनं कृतम् ॥ २७ ॥	अर्पलिङ्गाय नमस्ते नमोऽन्तर्बहिरात्मने । नमः पुण्याय शोकाय अमुष्यै भूरिवर्चसे ॥ ४० ॥
यः परस्तमसः साक्षात् त्रिगुणाद्धीयसंज्ञितात् । भगवन्तं वासुदेवं प्रपन्नः स प्रियो हि मे ॥ २८ ॥	प्रवृत्ताय निवृत्ताय पितृदेवाय कर्मणे । नमो धर्मविपाकाय मृत्यवे दुःखदाय च ॥ ४१ ॥
स्वधर्मनिष्ठः शतजन्मभिः पुमान् विरिञ्चतामेति ततः परं हि माम् । अव्याकृतं भागवतोऽयं धैष्यवं पदं यथाऽहं विविधैः कलात्यये ॥ २९ ॥	नमस्त आशिषामीश मनवे कारणात्मने । नमो धर्माय वृद्धे कृष्णायाकुण्ठमेपसे ॥ ४२ ॥
अथ भागवता यूयं प्रियाः स्व भगवान् यथा । न मे भागवतानां च प्रेयानन्योऽस्ति कर्हिचिन् ॥ ३० ॥	पुरुषाय पुराणाय सांख्ययोगेश्वराय च । शक्तित्रयसमेताय मीढुपेऽहंकृतात्मने ॥ ४३ ॥
इदं विविक्तं जन्मयं पवित्रं महलं परम् । निःश्रेयसकरं चापि श्रूयतां यद् वदामि वः ॥ ३१ ॥	चेतनाकृतिरूपाय नमो वाचोविभूतये । दर्शनं नो दिदृक्षूणां देहि भागवतार्चितम् ॥ ४४ ॥
मैत्रेय उवाच - इत्यनुक्रोशाहृदयो भगवानाह ताच्छिवः । बद्धाञ्जलीन् राजपुत्रान् नारायणपरो वचः ॥ ३२ ॥	रूपं श्रियतमं स्वानां सर्वेन्द्रियगुणाञ्जनम् । अग्निधरावृद्धपनयपामं सर्वसौन्दर्यसंग्रहम् ॥ ४५ ॥
रुद्र उवाच - जितं य आत्मविदुष्याः स्वस्तये स्वस्तिरस्तु वः । भवतां राषसे राथ्यं सर्वस्मा आत्मने नमः ॥ ३३ ॥	चार्वाक्यतचतुर्बाहुं सुजातरुचिराननम् । पद्मकोशपलाशाश्वं सुन्दरभु सुनासिकम् ॥ ४६ ॥
नमः पट्टजनाभाय भूतसूक्ष्मेन्द्रियात्मने । वासुदेवाय ज्ञान्ताय कूटस्थाय स्वरोचिणे ॥ ३४ ॥	सुद्विजं सुकोपोलास्यं समकर्णविभूषितम् । प्रीतिग्रहसितापाद्गमलकैरुपशोभितम् ॥ ४७ ॥
संकर्षणाय सूक्ष्माय दुरन्तापान्तकाय च । नमो विश्वप्रबोधाय प्रयुग्मायान्तरात्मने ॥ ३५ ॥	लसत्यङ्गजिकिञ्जल्दुकूलं मृष्टकुण्डलम् । स्फुरात्किरीटबलयहारानुपुरमेखलम् ॥ ४८ ॥
नमो नमोऽनिरुद्धाय हृषीकेशेन्द्रियात्मने । नमः परमहंसाय पूर्णाय निभृतात्मने ॥ ३६ ॥	शङ्खचक्रगदापद्ममालामण्युत्तमर्द्धिमत् । सिंहस्कन्धमुरो विभ्रत् सौभाग्यवीरकौस्तुभम् ॥ ४९ ॥
स्वर्गापवर्गद्वाराय नित्यं शुचिपदे नमः । नमो हिरण्यवीर्याय चातुर्होत्राय तन्त्रवे ॥ ३७ ॥	श्रियाऽनपायिन्याऽऽक्षितं निकषादमोरसोद्भसत् । पूरेचकसंविश्रवलिमत्यह्वोदरम् ॥ ५० ॥
	प्रतिसंक्रामयद् विश्वं नाभ्याऽऽवर्तगभीरया । श्यामश्रोण्यधिरौचिष्णुदुकूलस्वर्णमेखलम् । समचार्यद्विजहोरुनिग्नजानुसुदर्शनम् ॥ ५१ ॥
	पदा शरत्पद्मपलाशरोचिया नखपुष्पिर्नौतुर्यं विपुल्यता ।

प्रदर्शय स्वीयमपास्तसाध्वसं पदं पुरोमार्गगुरुस्तमोजुषाम्	॥ ५२ ॥	महानहं खं मरुदग्निवार्धराः सुरर्षयो भूतगणा इदं यतः	॥ ६३ ॥
एतद् रूपमनुष्येयमात्मशुद्धिमभीप्सताम् । यद्भक्तियोगोऽभयदः स्वधर्ममनुतिष्ठताम्	॥ ५३ ॥	सृष्टं स्वशास्त्रेदमनुप्रविश्य चतुर्विधं पुरमात्मशांकेन ।	
भवान् भक्तिमतां लभ्यो दुर्लभः सर्वदेहिनाम् । स्वाराज्यस्याप्यभिमता एकान्तेनात्मविद्वतिः	॥ ५४ ॥	अथो विदुस्त्वां पुरुषं सन्तमत्र भुङ्क्ते हर्षैर्कर्मषु सारथं यतः	॥ ६४ ॥
त्वां दुराराध्यमाराध्य सतामपि दुरापया । एकान्तभक्त्या को बाञ्छेत् पादमूर्लं विना बहिः	॥ ५५ ॥	स एष लोकानतिचण्डवेगो विकर्षसि त्वं खलु कालघानः ।	
यत्र निर्विघ्नमरणं कृतान्तो नावमन्यते । विश्वं विष्टम्भयन् वीर्यशौर्यविस्फुरितभुवा	॥ ५६ ॥	भूतानि भूतैरनुमेयतत्त्वो पनाबलीर्वापुर्गिरिवापिपत्नः	॥ ६५ ॥
क्षणार्धेनाऽपि तुलये न स्वर्गं नापुनर्भवम् । भगवन्सद्भिस्त्रयस्त्रय मत्यानां किमुताशिषः	॥ ५७ ॥	प्रमत्तमुच्चैरितिकृत्यचिन्तया प्रवृद्धलोभं विषयेषु लालसम् ।	
अधानपाद्भ्योस्तव कीर्तितीर्थयो- रन्तर्बहिः स्नानविभूतपाष्पन्नाम् ।		त्वमप्रमत्तः सहसाऽभिपद्यते धुल्लेलिहानोऽहिरियाखुमन्तकः	॥ ६६ ॥
भूतेष्वनुक्रोशसुसत्त्वशीलिनां स्यात् सद्भ्योऽनुग्रह एष नस्तव	॥ ५८ ॥	कस्त्यत्पदाब्जं विजहाति पण्डितो यत् ते पुमानप्ययमब्जकेतनः ।	
न यस्य चित्तं बहिरर्धविभ्रमं मनोगुहायां च निविष्टमाविशेत् ।		विशङ्क्याऽस्मदुरुचंति स्म यद् विनोपपत्तिं मनवश्चतुर्दश	॥ ६७ ॥
यद्भक्तियोगानुगृहीतमञ्जसा मुनिर्विचष्टे ननु तत्र ते पदम्	॥ ५९ ॥	यत्स्पृष्टोऽहरहर्मुक्तोऽशः शोतेऽमृताम्बुधौ । तावद् वेदाथ तत् तेऽङ्घ्रिं जनो नु स्मरते च तत् ॥ ६८ ॥	
यत्रेदं व्यज्यते विश्वं विश्वस्मिन्नवभाति यत् । न त्वं ब्रह्म परं ज्योतिराकाशमिव विस्मृतम्	॥ ६० ॥	अथ त्वमसि नो ब्रह्मन् परमात्मन् विपश्चिताम् । विश्वं रुद्रभयज्वस्तमकुतश्चिद्रया गतिः	॥ ६९ ॥
यो माययेदं पुरुरूपयाऽसृजद् विभर्ति भूयः क्षययेदविक्रियः ।		इदं जपत भद्रं यो विस्मभ्य नृपनन्दनाः । स्वधर्ममनुतिष्ठन्तो भगवत्परिपाशयाः	॥ ७० ॥
यद्वेदवुद्धिः सदिव्याऽऽत्मसंस्थया तमात्मतन्त्रं भगवन् प्रतीमहि	॥ ६१ ॥	तमेवात्मानमात्मस्थं सर्वभूतेष्ववस्थितम् । पूजयथ्यं गृणन्तश्च ध्यायन्तश्चासकृद्भारम्	॥ ७१ ॥
क्रियाकलापरिदमेव योगिनः श्रद्धान्विताः साधु यजन्ति सिद्धये ।		योगादेशमुपासाय धारयन्तो मुनिव्रताः । समाहितधियः सर्वे एतदभ्यसनाहताः	॥ ७२ ॥
भूतेन्द्रियान्तःकरणोपलक्षणं वेदं च तन्त्रं च त एव कोविदाः	॥ ६२ ॥	इदमाह पुराऽस्माकं भगवान् विश्वसृक्पतिः । भृगुयादीनाम्रात्मजानां सिसृधुः संसिसृक्षताम्	॥ ७३ ॥
त्वमेक भावः पुरुषः गुणशक्ति- स्तथा रजः सत्त्वतमो विधायते ।		ते ययं चोदिताः सर्वे प्रजासर्गे प्रजेधराः । अनेन ध्वस्ततमसः सिसृक्षुः विविधाः प्रजाः	॥ ७४ ॥

अधेदं नित्यदा युक्तो जपन्नयहितः पुमान् ।
 अचिराच्छ्रेय आप्नोति वासुदेवपरायणः ॥ ७५ ॥
 श्रेयसामिह सर्वेषां ज्ञानं निःश्रेयसं स्मृतम् ।
 सुखं तरति दुष्पारं ज्ञाननीध्व्यसनार्णवम् ॥ ७६ ॥
 य इदं श्रद्धया युक्तो मद्गीतं भगवत्स्तवम् ।
 अधीयानो दुराराध्यं हरिमाराधयत्यसौ ॥ ७७ ॥
 विन्दते पुरुषोऽमुष्माद् यद् यदिच्छति सत्वरम् ।
 मद्गीतगीतान् सुप्रीताच्छ्रेयसामेकवद्भान् ॥ ७८ ॥

य इदं कल्प उत्थाय प्राञ्जलिः श्रद्धयाऽन्वितः ।
 शृणुयाच्छ्रावयेन्मन्त्रौ मुच्यते कर्मबन्धनैः ॥ ७९ ॥
 गीतं मयेदं नरदेवनन्दनाः
 परस्य पुंसः परमात्मनः स्तवम् ।
 जपन्त एकाग्रधियस्तपो मह-
 बराध्वमन्ते तत आप्स्यधेप्सितम् ॥ ८० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

मंत्रेण उवाच -
 इति संदिश्य भगवान् वाहिपदरभिपूजितः ।
 पश्यतां राजपुत्राणां तत्रैवानन्दधे हरः ॥ १ ॥
 रुद्रगीतं भगवतः स्तोत्रं सर्वे प्रचेतसः ।
 जपन्तस्ते तपस्तेषुर्वर्षाणामयुतं जले ॥ २ ॥
 प्राचीनवर्हिषं धत्तः कर्मस्यासक्तमानसम् ।
 नारदोऽध्यात्मतत्त्वज्ञः कृपालुः प्रत्यबोधयन् ॥ ३ ॥
 नारद उवाच -
 श्रेयस्त्वं कृतमद् राजन् कर्मणाऽऽत्मन ईहसे ।
 दुःखहानिः सुखावाप्तिः श्रेयस्तन्नेहयेष्यते ॥ ४ ॥
 प्राचीनवर्हिषाच-
 न जानामि महाभाग परं कर्मापविद्धधीः ।
 ब्रूहि मे विमलं ज्ञानं येन मुच्येय कर्मभिः ॥ ५ ॥
 नारद उवाच -
 गृहेषु कूटधर्मेषु पुत्रदारधनार्थधीः ।
 न परं विन्दते मृदो भ्राम्यन् संसारवर्त्मसु ॥ ६ ॥
 भो भो प्रजापते राजन् पशून् पश्य त्वयाऽध्वरे ।
 संज्ञापितान् जीवसङ्घान् निर्गुणेन सहस्रशः ॥ ७ ॥
 एते त्वां सम्प्रतीक्षन्तः स्मरन्तो वेशसं तव ।
 सम्परेतमयः कूटं विछन्दन्पुत्थितमन्यधः ॥ ८ ॥
 अत्र ते कथयिष्येऽहमितिहासं पुरातनम् ।
 पुरातनस्य चरितं निबोध गदतो मम ॥ ९ ॥

आसीन् पुराजो नाम राजा राजन् बृहच्छ्रवाः ।
 तस्याधिज्ञाननामाऽऽसीन् सखाविज्ञानचेष्टितः ॥ १० ॥
 सोऽन्वेपमाणः शरणं बभ्राम पृथिवीं प्रभुः ।
 नानुरूपं यदाऽविन्ददभूत् स विमना इव ॥ ११ ॥
 न साधु मेने ताः सर्वा भूतले यावतीः पुरः ।
 कामान् कामयमानोऽसी तस्य तस्याभिपत्तये ॥ १२ ॥
 स एकदा हिमवतो दक्षिणेष्वाह सानुषु ।
 ददर्श नवभिद्वारैः पुरीं लक्षितलक्ष्णाम् ॥ १३ ॥
 प्राकारोपवनाद्गालपरिखेरुचरोत्तरीणैः ।
 स्वर्णरीप्यायसेऽङ्गैः संकुला सर्वतो गृहेः ॥ १४ ॥
 नीलस्फटिकधेदूर्यमुकामरकतारुणैः ।
 कृमहर्म्यस्थली दीप्तां श्रिया भोगवतीमिव ॥ १५ ॥
 सभाचत्वररथ्याभिराक्रीडापतनाणैः ।
 वैत्यध्वजपताकाभिर्पुष्पां विद्रुमवेदिभिः ॥ १६ ॥
 पुर्यास्तु बाह्योपवने दिव्यद्रुमलताकुले ।
 नदीद्विहङ्गान्किलकुलकोलाहलजलाशये ॥ १७ ॥
 हिमनिर्गमविपुष्पान्कुसुमाकरवायुना ।
 चलत्प्रवालवितपिनलिनीतटसंपदि ॥ १८ ॥
 नानाऽरण्यमृगव्रातेरनावधे मुनिव्रतैः ।
 आहूतं मन्यते पान्यो यत्र कोकिलकूजितैः ॥ १९ ॥
 यदृच्छयाऽऽगतां तत्र ददर्श प्रमदोत्तमाम् ।
 भूत्वेदंशभिरायान्तीमेकैकशतनायकैः ॥ २० ॥

तेषां परिवृद्धो राजन् सर्वेषां बलिमुद्धहन् ।
 सस्त्रीकाणां सखा तस्या बहुरूपोऽग्रणीः सियः ॥ २१ ॥

पथशीर्षाहिना गुप्तां प्रतीहारेण सर्वतः ।
 अन्वेपमाणामृषभमग्रीदां कामरूपिणीम् ॥ २२ ॥

सुनासां सुदतीं बालां सुकपोलां वराननाम् ।
 समविन्यस्तकर्णाभ्यां विध्वती कुण्डलधियम् ॥ २३ ॥

पिशङ्गनीवीं सुधोष्णीं श्यामां कनकमेखलाम् ।
 पद्भ्यां कण्ड्र्यां चलतीं नूपुरैर्देवतामिव ॥ २४ ॥

स्तनी व्यञ्जितकेशोरी समवृत्ती निरन्तरी ।
 बलान्तेन निगूहन्तीं व्रीडया गजगामिनीम् ॥ २५ ॥

तामाह ललितां वीरः सव्रीडस्मितशोभिनीम् ।
 स्निग्धेनापाद्रुष्टेन स्पृष्टः प्रेमभ्रमदभ्रुवा ॥ २६ ॥

का त्वं कञ्जपलाशाक्षि कस्यासीह कुतः सति ।
 इमामुपपुरीं भीरु किं चिकीर्षसि शंस मे ॥ २७ ॥

क एतेऽनुपथा एत एकादशमहाभटाः ।
 एता वा ललना सुभु कोऽयं तेऽहिः पुरस्सरः ॥ २८ ॥

त्वं हीर्भवान्यस्यथ बाग् रमा पतिं
 विचिन्वती किं मुनिवद् रहो बने ।
 त्वदङ्घ्रिसाम्याससमस्तकामः
 क पश्यकोशः पतितः कराग्रात् ॥ २९ ॥

नासां वरोर्वन्यतमा भुविस्मृक्
 पुरीमिमां वीरवरेण साकम् ।
 अहंस्पलङ्गुर्मुदभ्रकर्मणा
 लोकं परं श्रीरिच यज्ञपुंसा ॥ ३० ॥

यंदप माऽपाद्रवित्पण्डितेन्द्रियं
 सव्रीडहासेक्षणविभ्रमदभ्रुवः ।
 तवोपसृष्टो भगवान् मनोभयः
 प्रवाधतेऽधानुगृहाण शोभने ॥ ३१ ॥

त्वदाननं सुभु सुतारलांचनं
 व्यालम्बिनीलालकचून्दस्यूतम् ।
 इन्नीय मे दर्शय यन्मुखाचकं
 यद् व्रीडया नाभिमुखं गुचिस्मितं ॥ ३२ ॥

इत्थं पुरञ्जनं नारी याचमानमधीरवत् ।
 अभ्याषत तं वीरं हसन्ती वीरमोहिनी ॥ ३३ ॥

न विदाम वयं सम्यक् कर्तारं पुरुषर्षभ ।
 आत्मनश्च परस्यापि गोत्रं नाम च यत् कृतम् ॥ ३४ ॥

इहाय सन्तमान्मानं विदाम न ततः परम् ।
 येनेयं निर्मिता वीर पुरी शरणमात्मनः ॥ ३५ ॥

एते सखायः सख्यो मे नरा नार्यश्च मानद ।
 सुमायां मयि जागर्ति नागोऽयं पालयन् पुरीम् ॥ ३६ ॥

दिष्ट्वाऽऽगतोऽसि भद्रं ते ग्राम्यान् भोगानभीप्ससे ।
 उद्ग्रहिष्यामि त्वां स्नेहं स्ववन्धुभिरारिन्दम ॥ ३७ ॥

इमां त्वमथितिष्ठस्व पुरीं नवमुखीं विभो ।
 मयोपनीतान् गृह्णानः कामभोगाञ्छतं समाः ॥ ३८ ॥

का नु त्वदन्यं रमयेदरतिञ्जमकोविदम् ।
 असांपरायाभिमुखमश्नन्तनविदं पशुम् ॥ ३९ ॥

धर्मो ह्यत्रार्थकामी च प्रजानन्दोऽमृतं यशः ।
 लोका विशोका विरजा यान् न केवलिनो विदुः ॥ ४० ॥

पितुर्देवर्षिमर्त्यानां भूतानामात्मनश्च ह ।
 क्षेम्यं वदन्ति शरणं भवेऽस्मिन् यद् गृहाश्रमम् ॥ ४१ ॥

का नाम वीर विल्ल्यात वदान्यं प्रियदर्शनम् ।
 न वृणीत पतिं श्रामं माहशी त्वाहशं स्वयम् ॥ ४२ ॥

कस्या मनस्ते भुजगेन्द्रभोगयोः
 सियो न सज्जेद् भुजयोर्महाभुज ।
 योऽनाथवर्गाधिपलं घृणोद्धत-
 स्मितावलोकं चरस्यपोहिनुम् ॥ ४३ ॥

नारद उवाच—
 इति ती दम्पती तत्र समुद्युत समयं मिथः ।
 तां प्रविश्य पुरीं राजन् मुमुदाते शतं समाः ॥ ४४ ॥

उपगीयमानो ललितं तत्र तत्र च गायकैः ।
 व्रीडन् परिवृत्तः स्त्रीभिर्हृदिनीमाविशच्छुची ॥ ४५ ॥

समां परि कृता द्वारः पुरस्तस्यास्तु द्वे अपः ।
 पृथग् विपयगत्यर्थं तस्यां यः कथनेश्वरः ॥ ४६ ॥

पञ्चद्वारस्तु पीरस्त्या दक्षिणैका नयोत्तरा ।		स्वयं त्वन्तःपुरगतो विपूचिना समन्वितः ।	
पश्चिमं द्वे अमृषां ते नामानि नृप व्रणये	॥ ४७ ॥	मोहं प्रसादं हर्षं वा याति जायाम्नजोद्भवम्	॥ ५६ ॥
सद्योताविर्मुखी च प्राग्द्वारावेकत्र निर्मिते ।		एवं कर्मसु संसक्तः कामात्मा वञ्चितोऽनुधः ।	
विभ्राजितं जनपदं याति ताभ्यां युमत्सखः	॥ ४८ ॥	महिषी यद् यदीदृतं तत् तदेवान्ववर्तत	॥ ५७ ॥
नलिनी नालिनी च प्राग्द्वारावेकत्र निर्मिते ।		कचित् पिवन्त्यां पिवति मदितां मदविह्वलः ।	
अवधूतसखस्ताभ्यां विषयं याति सौरभम्	॥ ४९ ॥	अश्रन्त्यां कचिदश्राति जघ्न्यां सह जघ्ति	॥ ५८ ॥
मुख्या नामपुरस्ताद् द्वास्तयाऽऽपणवद्दनी ।		कचिद् गायति गायन्त्यां रुदन्त्यां रुदति कचित् ।	
विषयी याति पुराद् रसज्ञविषणान्वितः	॥ ५० ॥	कचिद्वसन्त्यां हसति जल्पन्त्यामनुजल्पति	॥ ५९ ॥
पितृभूर्नृप पुष्यां द्वा दक्षिणेन पुरञ्जनः ।		कचिद्वावति धावन्त्यां तिष्ठन्त्यामनुतिष्ठति ।	
राष्ट्रं दक्षिणपाञ्चालं याति श्रुतधरान्वितः	॥ ५१ ॥	अनुशते शयानायामन्यास्ते कचिदासतीम्	॥ ६० ॥
देवभूर्नाम पुष्यां द्वा उत्तरेण पुरञ्जनः ।		कचिच्छृणोति शृण्वन्त्यां पश्यन्त्यामनुपश्यति ।	
राष्ट्रमुत्तरपाञ्चालं याति श्रुतधरान्वितः	॥ ५२ ॥	कचिज्जिप्रति जिप्रत्यां स्मृशन्त्यां स्मृशति कचित्	॥ ६१ ॥
आसुरी नाम पश्चाद् द्वास्तया याति पुरञ्जनः ।		कचिच शोचतीं जायामनुशोचति दीनवत् ।	
ग्राम्यकं नाम विषयं दुर्मदेन समन्वितः	॥ ५३ ॥	अनुहस्य हृष्टायां मुदितामनुमोदते	॥ ६२ ॥
निर्कन्तिनाम पश्चाद्द्वास्तया याति पुरञ्जनः ।		विप्रलब्धो महिष्येवं सर्वप्रकृतिवधितः ।	
वैशसं नाम विषयं लुब्धकेन समन्वितः	॥ ५४ ॥	नेच्छन्ननुकरोत्यज्ञः क्लैवात् क्रीडाभूगो यथा	॥ ६३ ॥
अन्धशवमीपां पीराणां निर्वाक्योपस्करावुभौ ।		॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥	
अक्षण्वतामपिपतिस्ताभ्यां याति करोति च	॥ ५५ ॥		

अथ पङ्क्तिविंशोऽध्यायः

नारद उवाच -		तीर्थेषु धुतिदृष्टेषु राजा मेध्यपशून्यने ।	
स एकदा महेत्थातो रथं पञ्चाश्वमाशुगम् ।		यावदधर्मलं लुब्धो हन्यादिति नियम्यते	॥ ६ ॥
द्वीपं द्विचक्रमेकाग्रं त्रिवेणुं पञ्चवन्पुरम्	॥ १ ॥	य एवं कर्म नियतं विद्वान् कुर्याति वा न वा ।	
एकरश्म्येकदमनमेकनीडं द्विकूर्वरम् ।		कर्मणा तेन राजेन्द्र ज्ञानेन स न लिप्यते	॥ ७ ॥
पञ्चप्रहरणं सप्तवरूपं पञ्चयिक्तरम्	॥ २ ॥	अन्यथा कर्म कुर्वाणः कामरूढो निबद्धवते ।	
हेमोपस्करमारुह्य स्वर्णवर्माशयेपुषिः ।		गुणप्रवाहप्रतिनितो नष्टप्रज्ञो ब्रजन्त्यधः	॥ ८ ॥
एकादशचमूनायः पञ्चप्रस्थमगाद् वनम्	॥ ३ ॥	तत्र निर्भिण्णगात्राणां चित्रवाजैः शिलीमुखैः ।	
चचार मृगायां तत्र दस आत्तेपुकामुकः ।		विश्रवोऽभूद् दुःसितानां दुस्सहः करुणात्मनाम्	॥ ९ ॥
विहाय जायामतदर्हा मृगव्यसनलालसः	॥ ४ ॥	शशान् वराहान् महिषान् गवयान् रुशान्यकान् ।	
आसुरीं वृत्तिमाश्रित्य घोरात्मा निरनुग्रहः ।		मेघानन्यांश्च विविशान् विनिघ्नन् श्रममप्यगात्	॥ १० ॥
न्यहनन्निशितेयार्णवनेषु वनगोचरान्	॥ ५ ॥	ततः क्षुत्तृप्तिरिहान्तो निवृत्तो गृहमेधिवान् ।	
		कृतस्नानोचिताहारः संविशेति गतक्लमः	॥ ११ ॥

आत्मानमर्हयाश्चक्रे धृलेपस्रगादिभिः ।
 साध्वलकृतसर्वाङ्गो महिष्यामादधे मनः ॥ १२ ॥
 तृप्तो हृष्टः सुदत्तश्च कन्दर्पाकृष्टमानसः ।
 न व्यचष्ट वरारोहां गृहिणीं गृहमेधिनीम् ॥ १३ ॥
 अन्तःपुरस्त्रियोऽपृच्छद् विमना इव वेदिपन् ।
 अपि बः कुशलं रामाः सेश्वरीणां यथा पुरा ॥ १४ ॥
 न तथेतर्हि रोचन्ते गृहेषु गृहसम्पदः ।
 यदि न स्याद् गृहे माता पत्नी वा पतिदेवता ॥ १५ ॥
 व्यङ्गे रथ इव प्राङ्गः को नामासीत् दीनवत् ।
 क्व वर्तते सा ललना मज्जन्तं व्यसनार्णवे ।
 या मामुद्धरति प्रज्ञां दीपयन्ती पदे पदे ॥ १६ ॥
 रामा ऊचुः -
 नरनाथ न जानीमस्त्वत्प्रिया यद् व्यवस्यति ।
 भूतले निरवस्तारे शयानां पश्य शत्रुहन् ॥ १७ ॥
 नारद उवाच-
 पुरञ्जनः स्वमहिषीं निरीक्ष्यावधुतां भुवि ।
 तत्सद्गोन्मथितज्ञानो वैक्लव्यं परमं ययी ॥ १८ ॥
 सान्त्वयन् क्षक्षणाया वाचा हृदयेन विदूयता ।
 प्रेयस्याः प्रेमसंरम्भलिङ्गमात्मनि नाप्यगात् ॥ १९ ॥
 अनुनिन्येऽथ शनकैर्वीरोऽनुनयकोविदः ।
 पस्परां पादयुगलमाह चोत्सह्नलालिताम् ॥ २० ॥

नूनं त्वकृतपुण्यास्ते भृत्या येष्वीश्वराः शुभे ।
 कृतागः स्वात्मसात् कृत्वा शिक्षादण्डं न युञ्जते ॥ २१ ॥
 परमानुग्रहो दण्डो भृत्येषु प्रभुणाऽर्पितः ।
 बालो न वेद तत् तन्वि बन्धुकृत्यममर्षणः ॥ २२ ॥
 सा त्वं मुखं सुदति सुभ्रव्नुरागभार-
 ग्रीडा विलम्बविलसद्दसितावलोकम् ।
 नीलालकालिभिरुपस्कृतमुन्नतं नः
 स्वानां प्रदर्शय मनस्विनि बल्लुवाक्यम् ॥ २३ ॥
 तस्मिन् दधे दममहं तव वीरपत्नि
 योऽन्यत्र भूसुरकुलात् कृतकिल्बिषस्तम् ।
 पश्ये न वीतभयमुन्मुदितं त्रिलोक्यां
 क्रुद्धस्य वै मुरारिपोरितरत्र दासात् ॥ २४ ॥
 यक्त्रं न ते चितिलकं मलिनं विहर्ष
 संरम्भभीममविमृष्टमपेतरागम् ।
 पश्ये स्तनावपि शुचोपहतौ सुजातौ
 विम्बाधरं विगतकुङ्कुमपद्मरागम् ॥ २५ ॥
 तन्मे प्रसीद सुहृदः कृतकिल्बिषस्य
 स्वैरं गतस्य मृगयां व्यसनातुरस्य ।
 का देवं वशगतं कुसुमास्त्रवेग-
 विस्मस्तपीं स्यमुशती न भजेत कृत्ये ॥ २६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

नारद उवाच-
 इत्थं पुरञ्जनं सध्वग्नं वशमानीय विभ्रमैः ।
 पुरञ्जनी महाराज रेमे रमयती पतिम् ॥ १ ॥
 स राजा महिषीं राजन् रुचिराम्बरसंवृताम् ।
 कृतस्वस्त्वयनानां तृप्तमभ्यनन्ददुपागताम् ॥ २ ॥
 तयोपगूढः परिरब्धकन्धरां
 रहोऽनुमन्त्रैरपकृष्टचेतनः ।
 न कालरंहो वुवुधे दुरत्ययं
 दिवा निशंति प्रमदापरिग्रहः ॥ ३ ॥

शयानमुन्नद्धमदो महामना
 महार्हतन्ये महिषीभुजोपधे ।
 तामेव वीरोऽमनुत व्यवायत-
 स्तमोऽभिभूतो न निजं परं हि तत् ॥ ४ ॥
 तस्यैवं रममाणस्य कामकर्मलचेतसः ।
 क्षणार्धमिव राजेन्द्र व्यतिक्रान्तं नवं वयः ॥ ५ ॥
 तस्यामजनयत् पुत्रान् पुरञ्जन्यां पुरञ्जनः ।
 शतान्येकादश विराडायुषोऽर्धमात्यगात् ॥ ६ ॥

दुहितृदंशोत्तरशतं पितृभ्रातृयशस्करीः । शीलीदार्यगुणोपेताः पीरञ्जन्यः प्रजापते ॥ ७ ॥	कालस्य दुहिता काचित् त्रिलोकीं वरमिच्छति । पर्यटन्ती न बहिष्मन् प्रत्यनन्दत कश्चन ॥ १९ ॥
स पाञ्चालपतिः पुत्रान् पितृवंशविबर्धनान् । दारैः संयोजयामास दुहितुः सदृशैर्वरैः ॥ ८ ॥	दीर्घायेनात्मनो लोके विधुता दुर्भगेति सा । यां तुरो राजकपये पिताऽदत्तं पूरवे वरम् ॥ २० ॥
पुत्राणां चाभवन् पुत्रा एकैकस्य शतं शतम् । धैर्यं पीरञ्जनो वंशः पाञ्चालेषु समंभितः ॥ ९ ॥	कदाचिदटमाना सा ब्रह्मलोकान्मही गतम् । वज्रे वृहद्वज्रं मां तु जानन्ती काममोहिता ॥ २१ ॥
तेषु तद्विक्थदारेषु गृहकोशानुजीविषु । निगूढेन ममत्वेन विषयेष्वन्वबध्यत ॥ १० ॥	मयि संरभ्य विपुलमदाच्छाणं मुदुःसहम् । स्यातुमर्हसि नैकत्र मयाधाविमुखो मुने ॥ २२ ॥
इंजे च क्रतुभिर्विप्रीक्षितः पशुमारकः । देवान् पितॄन् भूतपतीन् नानाकामो यथा भवान् ॥ ११ ॥	ततो विहतसहस्रा कन्यका यवनेश्वरम् । मयोपदिष्टमासाय वज्रे नाम्ना भयं पतिम् ॥ २३ ॥
युक्तेष्वंघ्रं प्रमत्तस्य कुटुम्बासक्तचेतसः । आससाद स वै कालो योऽग्रियः प्रियपोषिताम् ॥ १२ ॥	ऋषभं यवनानां त्वां वृणे वीर्यसितं पतिम् । सहस्यस्त्वयि भूतानां कृतः किल न रिप्यति ॥ २४ ॥
चण्डवेग इति ख्यातां गन्धर्वाधिपतिर्नृप । गन्धर्वास्तस्य बलिनः पष्टुत्तरशतत्रयम् ॥ १३ ॥	द्वाविमावनुशोचन्ति बालावसदवग्रही । यल्लोकशास्त्रोपनतं न राति न तदिच्छति ॥ २५ ॥
गन्धर्व्यस्तावतीरस्य मैथुन्यश्च सितासिताः । परिवृत्त्या विलुम्पन्ति सर्वकामान् विनिर्मितान् ॥ १४ ॥	अथो भजस्व मां भद्र भजतीं मे दयां कुरु । एतावान् पौरुषो धर्मो यदाताननुकम्पते ॥ २६ ॥
ते चण्डवेगानुचराः पुरञ्जनपुरीं यदा । हर्तुमारोभिरे तत्र प्रत्यपेधन् प्रजागरः ॥ १५ ॥	कालकन्योदितं वाचं निशम्य यवनेश्वरः । चिकीर्षुदिवगुणं स सस्मितं तामभाषत ॥ २७ ॥
स सप्तभिः शतैरेको पिंशकेन शतं समाः । पुरञ्जनपुराध्यक्षो गन्धर्वैर्युग्मे बली ॥ १६ ॥	मया निरूपितस्तुभ्यं पतिरात्मसमाधिना । नाभिनन्दति लोकोऽयं त्वामभद्रामसम्भताम् ॥ २८ ॥
क्षीयमाणे स्वसामर्थ्ये एकस्य बहुभिर्युधि । चिन्तां परां जगामातः सराष्ट्रपुरवान्धवः ॥ १७ ॥	त्वमज्ञातमतिर्भुङ्क्ष्व लोकं कर्मविनिर्मितम् । याहि मे वृत्तनायुक्ता प्रज्वरस्त्यां प्रणेण्यति ॥ २९ ॥
स एव पुर्यां मधुभुक् पाञ्चालेषु स्वपापदैः । उपनीतं बलिं गृह्णन् स्त्रीजितो नाविदद भयम् ॥ १८ ॥	प्रज्वारोऽयं मम भ्राता त्वं च मे भगिनी भव । पराम्बुभाभ्यां लोकेऽस्मिन्नव्यक्तो भीमसैनिकः ॥ ३० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे सप्तविंशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टाविंशोऽध्यायः

नारद उवाच— सैनिका भयनाग्नौ ये बहिष्मन् दिष्टकारिणः । प्रज्वारकालकन्याभ्यां विचेरुवनीमिमाम् ॥ १ ॥	कालकन्याऽपि बुभुजे पुरञ्जनपुरीं वलात् । धयाभिभूतः पुरुषः सयो निस्सारतामियात् ॥ ३ ॥
त एकदा तु रभसा पुरञ्जनपुरीं नृप । रुधुर्भीमभोगाढ्यां जरत्यग्नपालिताम् ॥ २ ॥	तयोपभुज्यमानां ये यवनाः सर्वतो दिशम् । द्वाभिः प्रविश्य सुभृशं श्रादयन् सकलां पुरीम् ॥ ४ ॥

तस्यां प्रपीड्यमानायामभिमानी पुरञ्जनः ।
 अवापोरुविषांस्तापान् कुटुम्बी ममताकुलः ॥ ५ ॥
 कन्योपगृहो नष्टश्रीः कृष्णो विषयात्मकः ।
 नष्टप्रज्ञो हृतेथर्षो गन्धर्वयवनेर्बलात् ॥ ६ ॥
 विशीर्णां स्वपुरीं वीक्ष्य प्रतिकूलाननाहतान् ।
 पुत्रपौत्रानुगामात्पान् जायां च गतसौहृदाम् ॥ ७ ॥
 आत्मानं कन्यया ग्रस्तं पाञ्चालानरिदूषितान् ।
 दुरन्तचिन्तामापन्नो न लेभे तत्प्रतिक्रियाम् ॥ ८ ॥
 कामानभिलषन् दीनो यातयामांश्च कन्यया ।
 मतात्मसंविन्निस्त्रेहः पुत्रदारांश्च लालयन् ॥ ९ ॥
 गन्धर्वयवनाक्रान्तां कालकन्योपमर्दिताम् ।
 हातुं प्रचक्रमे राजा तां पुरीमनिकामतः ॥ १० ॥
 भयनाम्नोऽग्रजो भ्राता प्रज्वारः प्रत्युपस्थितः ।
 ददाह तां पुरीं कृत्स्नां भ्रातुः प्रियचिकीर्षया ॥ ११ ॥
 तस्यां संदह्यमानायां सपीरः सपरिच्छदः ।
 कौटुम्बिकः कुटुम्बिन्या उपातप्यत सान्वयः ॥ १२ ॥
 यवनोपरुद्धायतनो ग्रस्तायां कालकन्यया ।
 पुर्यां प्रज्वारसंस्पृष्टः पुरपालोऽन्वतप्यत ॥ १३ ॥
 न शेके सेवितुं तत्र पुरुकृच्छ्रोख्येषुः ।
 गन्तुमैच्छन् ततो वृक्षकोटरादिव सानलात् ॥ १४ ॥
 शिथिलावयवो यर्हि गन्धर्वैर्हृतयौरुषः ।
 यवनेररिभी राजन्पुरुद्धो रुरोद ह ॥ १५ ॥
 दुहितुः पुत्रपौत्रांश्च जामिजामानृषार्पदान् ।
 स्मृत्याऽवशिष्टं यत्किञ्चिद् गृहकोशपरिच्छदम् ॥ १६ ॥
 अहं ममेति स्वीकृत्य गृहेषु कुमतिर्गृही ।
 दय्यो प्रमदया दीनो विप्रयोग उपस्थिते ॥ १७ ॥
 लोकान्तरं गतवति मय्यनाथा कुटुम्बिनी ।
 वर्तिष्यते कथं त्वेषा वालकाननुशोचती ॥ १८ ॥
 न मय्यनशिते भुङ्क्ते नास्त्राते स्त्राति मत्परा ।
 मयि गुणे सुसंनुष्टा भक्तिसंते यतयाग्नं भयान् ॥ १९ ॥
 प्रयोधयति माऽविज्ञं व्युपनि शोककर्षिता ।
 बन्मैतद् गृहमेधीयं वीर्यसूरि नेष्यति ॥ २० ॥

कथं नु दारिका दीना दारका मत्परायणाः ।
 वर्तिष्यन्ते मयि गते भिन्ननाव इवोदधी ॥ २१ ॥
 एवं कृष्णया बुद्ध्या शोचन्तमनदर्हणम् ।
 ग्रहीतुं कृतधीरेनं भयनामाऽभ्यपद्यत ॥ २२ ॥
 पशुवद् यवनेनैष नीयमानः स्वकं क्षयम् ।
 अन्वद्रुवन्ननुपथाः शोचन्तो भृशमानुराः ॥ २३ ॥
 पुरीं विहायोपगत उपरुद्धो विह्वलः ।
 तदा तमेवानुपुरीं विशीर्णां प्रकृतिं गता ॥ २४ ॥
 विकृष्यमाणः प्रसभं यवनेन वलीयसा ।
 नाविन्दत् तमसाऽऽविष्टः सखायं सुहृदं परम् ॥ २५ ॥
 तं यज्ञपशवोऽजेन संज्ञसा येऽदयालुना ।
 कुठारेश्चिच्छिदुः क्रुद्धाः स्मरन्तो वेशसं तु तत् ॥ २६ ॥
 अनन्तपारे तमसि मग्नो नष्टस्मृतिः समाः ।
 शाश्वतीरनुभूयार्तीः प्रमदासद्गदूषितः ॥ २७ ॥
 तामेव मनसा गृह्णन् बभूव प्रमदोत्तमा ।
 अनन्तरं विदर्भस्य राजसिंहस्य वेशमनि ॥ २८ ॥
 उपयेमे वीर्यपणां वैदर्भी मलयध्वजः ।
 युधि निर्जित्य राजन्यान् पाण्डूयः परपुरञ्जयः ॥ २९ ॥
 तस्यां सञ्जनयांचक्रे आत्मजामसितेक्षणाम् ।
 यवीयसः सप्तसुतान् सप्तद्रविडभूतः ॥ ३० ॥
 एकैकस्याभवत् तेषां राजन्नुदमवुदमम् ।
 भोक्ष्यते यद्वंशधर्मही मन्वन्तरं परम् ॥ ३१ ॥
 अगस्त्यः प्राग्दुहितरमुपयेमे धृतव्रतमा ।
 यस्यां दृष्ट्युतो जात इभ्यवासात्मजो मुनिः ॥ ३२ ॥
 विभज्य तनयेभ्यः क्ष्मां राजर्षिर्मलयध्वजः ।
 आरिराधयिषुः कृष्णं स जगाम कुलाचलम् ॥ ३३ ॥
 हित्वा गृहान् सुतान् भोगान् वैदर्भी मदिरक्षणा ।
 अन्वधावत पाण्डूवेशं ज्योत्स्नेय रजनीकरम् ॥ ३४ ॥
 तत्र चन्द्रवटा नाम ताम्रपर्णी परोदका ।
 तत्पुण्यसलिलैर्नित्यमुभयश्रात्मनो मृजन् ॥ ३५ ॥

कन्दादिभिर्मूलफलैः पुष्पपर्णैस्तृणादकैः ।
 वर्तमानः शनेर्गात्रकर्पणं तप आस्थितः ॥ ३६ ॥
 शीतोष्णवातवर्षाणि क्षुत्पिपासे प्रियाप्रिये ।
 सुखदुःखे इति द्वन्द्वान्यजयत् समदर्शनः ॥ ३७ ॥
 तपसा विषया पक्कपायो नियमयंभः ।
 युयुत्रे ब्रह्मणाऽऽत्मानं विजिताक्षानिलाशयः ॥ ३८ ॥
 आस्ते स्थाणुरिवैकत्र दिव्यं वर्षशतं स्थितः ।
 वासुदेवे भगवति नान्यद् वेदोद्ब्रह्म रतिम् ॥ ३९ ॥
 स व्यापकतयाऽऽत्मानं व्यतिरिक्तयाऽऽत्मनि ।
 विद्वान् स्वप्न इवामृष्य साक्षिणं विरराम ह ॥ ४० ॥
 साक्षाद्भगवतांकेन गुरुणा हरिणा नृपः ।
 विशुद्धज्ञानदीपेन स्फुरता विश्वतो मुखम् ॥ ४१ ॥
 परे ब्रह्मणि चात्मानं परं ब्रह्म तथाऽऽत्मनि ।
 वीक्षमाणो विद्वापेक्षामस्मादुपरराम ह ॥ ४२ ॥
 पतिं परमधर्मज्ञं धेदभी मलयध्वजम् ।
 प्रेम्णा पर्यचरद्वित्वा भोगान् सा पतिदेवता ॥ ४३ ॥
 चीरवासा व्रतक्षामा वेणीभूतशिरोरुहा ।
 वभावुषपतिं शान्ता शिखाशान्तमिवानलम् ॥ ४४ ॥
 अजानती प्रियतमं यदोपरतमद्रना ।
 सुस्थिरासनमासाय यथा पूर्वमुपाचरत् ॥ ४५ ॥
 यदा नोपलभेताद्ग्रावूष्माणं पत्युरर्चती ।
 आसीन् संविग्रहदया दूषभ्रष्टा मृगी यथा ॥ ४६ ॥
 आत्मानं शोचती दीनमबन्धुर्विक्रयाऽशुभिः ।
 स्तनायासिच्य विपिने सुस्वरं प्ररुद सा ॥ ४७ ॥
 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ राजपै इमामुदधिमेखलाम् ।
 दस्युभ्यः क्षत्रवन्धुभ्यो विभ्यती पातुमर्हसि ॥ ४८ ॥
 एवं विलपती बाला विपिनेऽनुगता पतिम् ।
 पतिता पादयोर्भर्तुं रुदन्त्यधूष्यवर्तयत् ॥ ४९ ॥
 चितिं दाकमयीं कृत्वा तस्यां पत्युः कलेवरम् ।
 आदीप्य चानुमरणे विलपन्ती मनो दधे ॥ ५० ॥

तत्र पूर्वतरः कथित् सखा ब्राह्मण आत्मवान् ।
 सान्त्वयन् वल्गुना साम्ना तामाह रुदती प्रभो ॥ ५१ ॥
 का त्वं कस्यासि को वाऽयं शयानो यस्य शोचसि ।
 जानासि किं सखायं मां येनाग्रे विचर्यषं ह ॥ ५२ ॥
 अपि स्मरसि चात्मानमविज्ञातसत्त्वं सत्त्वं ।
 हित्वा मां पदमन्विच्छन् भीमभोगरतो गतः ॥ ५३ ॥
 हंसावहं च त्वं चार्य सखायी मानसायनी ।
 अवात्स्व रमणी चोभी सहस्रपरिवत्सरान् ॥ ५४ ॥
 स त्वं विहाय मां बन्धो गतो ग्राम्यमतिर्महीम् ।
 विचरन् पदमद्राक्षीः कयाचिन्निर्मितं स्त्रिया ॥ ५५ ॥
 पञ्चरामं नवद्वारमेकपालं त्रिकोष्टकम् ।
 पट्कलं पञ्चविषणं पञ्चप्रकृति स्त्रीधवम् ॥ ५६ ॥
 पञ्चेन्द्रियार्था आरामा द्वारो प्राणादयः प्रभो ।
 तेजोवन्नानि कोष्टानि गोलकेन्द्रियसंग्रहः ॥ ५७ ॥
 विषणस्तु क्रियाशक्तिर्भूतप्रकृतिरव्यया ।
 शक्त्यधीसाः पुमानत्र प्रविष्टो नावबुद्धयते ॥ ५८ ॥
 तस्मिंस्त्वं रामया स्मृष्टो रममाणो हतस्मृतिः ।
 तत्सद्वादीदृशीं प्राप्तो दशां पापीयसीं विभो ॥ ५९ ॥
 न त्वं विदुर्भुविता नायं वीर सुहृत् तव ।
 न पतिस्त्वं पुरजन्त्रा रुद्धो नवमुखे यथा ॥ ६० ॥
 माया लोपा मया सृष्टा यत् पुमांसं स्त्रियं पतिम् ।
 मन्वसे नोभयं यद् वै हंसं पश्यात्मनो गतिम् ॥ ६१ ॥
 अहं भवान्न चान्यस्त्वं त्वमेवाहं विचरष्व भो ।
 न नौ पश्यन्ति कवयसिष्ठं जातु मनागपि ॥ ६२ ॥
 यथा पुरुष आत्मानमेकमादर्शचक्षुषोः ।
 द्विधाभूतमिवेक्षेत तथैवान्तरमावयोः ॥ ६३ ॥
 एवं स मानसो हंसो हंसेन प्रतिबोधितः ।
 स्वस्थस्तद्व्यभिचारेण नष्टामाप पुनः स्मृतिम् ॥ ६४ ॥
 वहिष्मन्नेतदध्यात्मं पारोक्ष्येण प्रदर्शितम् ।
 यत् परोक्षप्रियो देवो भगवान् विश्वभावनः ॥ ६५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे अष्टाविंशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनत्रिंशोऽध्यायः

प्राचीनवर्हिर्वाच -

भगवंस्ते वचोऽस्माभिर्न सम्पगवगम्यते ।

कवयस्तद्विजानन्ति न वयं कर्ममोहिताः

॥ १ ॥

नारद उवाच-

पुरुषं पुरञ्जनं वियाद् यद् व्यनक्त्यात्मनः पुरम् ।

एकद्वित्रिचतुष्पादं बहुपादमपादकम्

॥ २ ॥

योऽविज्ञातादयस्तस्य पुरुषस्य सखेत्तरः ।

यत्र विज्ञायते रूपैर्नामभिर्वा क्रियागुणैः

॥ ३ ॥

यदा जिपृथन् पुरुषः कान्त्यर्थेन प्रकृतेर्गुणान् ।

नवद्वारं द्विहस्ताङ्घ्रिं पुरं मनुत साधयति

॥ ४ ॥

बुद्धिं तु प्रमदां वियान्ममाहमिति यत्कृतम् ।

यामधिष्ठाय देहेऽस्मिन् पुमान् भुङ्क्तेऽक्षिभिर्गुणान्

॥ ५ ॥

सखाय इन्द्रियगणो ज्ञानं कर्म च यत्कृतम् ।

सख्यस्तद्वृत्तयः प्राणः पञ्चवृत्तिर्यथोपरागः

॥ ६ ॥

गृहद्वलं मनो वियादुभयेन्द्रियनायकम् ।

पञ्चालाः पञ्चविषयाः यन्मध्ये नवखं पुरम्

॥ ७ ॥

अक्षिणी नासिके कर्णौ मुखं शिश्रुगुदायिति ।

द्वे द्वे द्वारी बहिर्पाति तत्तदिन्द्रियसंपुतः

॥ ८ ॥

अक्षिणी नासिके आस्यमिति पञ्च पुरस्कृताः ।

दक्षिणा दक्षिणः कर्ण उत्तरा चोत्तरः स्मृतः

॥ ९ ॥

पश्चिमे इत्यधोद्वारी गुदाशिश्राविहोदिते ।

खपोताविर्मुखी चात्र नेत्रे एकत्र निर्मिते

॥ १० ॥

रूपं विभ्राजितं ताभ्यां विषये चक्षुषेत्तरः ।

नलिनी नालिनी नासे गन्धः सौरभ उच्यते

॥ ११ ॥

प्राणोऽवभूतो मुख्याऽऽस्यं विषणो रसयिद् रसः ।

आपणो व्यवहारोऽत्र चित्रमन्वो बहूदनम्

॥ १२ ॥

पितृभूर्दक्षिणः कर्ण उत्तरो देवभूः स्मृतः ।

प्रवृत्तं च निवृत्तं च शार्यं पाञ्चालसंज्ञितम्

॥ १३ ॥

पितृयानं देवयानं श्रोत्रान् धृतभरो व्रजेत् ।

आसुरी मेदमयांश्च द्वाव्ययायो ग्रामिणां रतिः

॥ १४ ॥

उपस्थो दुर्मदः प्रोक्तो निरक्तिर्गुद उच्यते ।

यैशानं नरकं पापुर्लुब्धकोऽन्यौ तु मे शृणु

॥ १५ ॥

हस्तपादौ पुमांस्ताभ्यां युक्तो याति करोति च ।

अन्तःपुरं च हृदयं विपूचिर्मन उच्यते

॥ १६ ॥

तत्र मोहं प्रसादं वा हर्षं प्राप्नोति तद्गुणैः ।

यथा यथा विक्रियते गुणाक्तो विकरोति वा

॥ १७ ॥

तथा तथोपद्रष्टाऽऽत्मा तद्वृत्तिरिति कीर्त्यते ।

देहो रथस्त्विन्द्रियाथः संवत्सरवयोगतिः

॥ १८ ॥

द्विकर्मचक्रस्त्रिगुणध्वजः पश्चात्सुवन्धुरः ।

मनोरश्मिर्बुद्धिसूतो हृत्तीडो द्वन्द्वकूरः

॥ १९ ॥

पञ्चेन्द्रियार्थप्रक्षेपः सप्तपातुवरूपकः ।

आकूतिर्विक्रमो बाह्यो मृगतृष्णां प्रधायति

॥ २० ॥

एकादशेन्द्रियचक्रः पञ्चसूताविनोदकृत् ।

संवत्सरध्वजवेगः कालो येनोपलक्षितः

॥ २१ ॥

तस्याहानीह गन्धर्वा गन्धर्व्यौ रात्रयः स्मृताः ।

हरन्त्यायुः परिक्रान्त्या पष्ट्युत्तरशतत्रयम्

॥ २२ ॥

कालकन्या जरा साक्षाद्भोक्तृतां नाभिनन्दति ।

स्वसारं जगृहे मृत्युः क्षयाय यवनेत्तरः

॥ २३ ॥

आपयो व्यापयस्तस्य सैनिकाः यवनाः खलाः ।

भूतोपसर्गा अरयः प्रन्वारो विविधो ज्वरः

॥ २४ ॥

एवं बहुविधैर्दुःखैर्देवभूतात्मसम्भवेः ।

क्लिश्यमानः शानं वर्षं देहे देही तमोवृत्तः

॥ २५ ॥

प्राणैर्द्विषमनोधर्मानात्मन्वध्यस्य निर्गुणः ।

शेते कामलवं ध्यायन् ममाहमिति कर्मकृत्

॥ २६ ॥

यदाऽऽत्मानमविज्ञाय भगवन्तं परं गुरुम् ।

पुरुषस्तु विषज्जेत गुणेषु प्राकृतेष्वहम्

॥ २७ ॥

गुणाभिमानो स तदा कर्माणि कुरुतेऽवशः ।

शुद्धं कृष्णं लोहितं वा यथाकामाभिजायते

॥ २८ ॥

शुक्रान् प्रकाशभूषिष्ठान् लोकानाप्रोति कर्हिचिन् ।
 दुःखोदकान् क्रियायासान् तमशोकोन्कटान् कचिन् ॥ २९ ॥
 कचिन् पुमान् कचिच्च स्त्री कचिच्चोभयमन्यधीः ।
 देवो मनुष्यस्तिर्यग् वा यथाकर्मणुं भवः ॥ ३० ॥
 क्षुत्परीतो यथा दीनः सागमेयो गृहं गृहम् ।
 चरन् विन्दति यद् दिष्टं दण्डमोदनमेव वा ॥ ३१ ॥
 तथा कामाशयो जीव उवाचचपया भ्रमन् ।
 उपपधो वा मध्ये वा याति दिष्टं प्रियाप्रियम् ॥ ३२ ॥
 दुःखेष्वेकतरंगाणि देवभूतात्महेतुषु ।
 जीवस्य न व्यवच्छेदः स्याच्चेत् तत्तत्प्रतिक्रिया ॥ ३३ ॥
 यथा हि पुरुषा भारं शिरसा गुरुमुद्रहन् ।
 तं स्कन्धेन स आपत्ते तथा सर्वाः प्रतिक्रियाः ॥ ३४ ॥
 नैकान्ततः प्रतीकारः कर्मणां कर्म केवलम् ।
 द्वयं ह्यवियोगोपसृतं स्वप्ने स्वप्न इवानघ ॥ ३५ ॥
 अर्थे ह्यवियमानेऽपि संसृतिर्न निवर्तते ।
 मनसा लिङ्गरूपेण स्वप्ने विचरतो यथा ॥ ३६ ॥
 अथात्मनोऽर्धभूतस्य यतोऽर्धपरम्परा ।
 संसृतिस्तद्व्यवच्छेदो भक्त्या परमया हरी ॥ ३७ ॥
 यासुन्दरे भगवति भक्तियोगः समाहितः ।
 सप्रीचीनेन वैराग्यं दानं च जनयिष्यति ॥ ३८ ॥
 सोऽचिरादिव राजर्षे स्यादच्युतकथाश्रयः ।
 शृण्वतः श्रद्धाधानस्य नित्यदा स्यादधीयतः ॥ ३९ ॥
 यत्र भागवता राजन् साधवो विशदाशयाः ।
 भगवद्गुणानुकथनश्रवणाव्यग्रचेतसः ॥ ४० ॥
 तस्मिन् महन्मुखारिता मधुभिर्भारिच-
 पीयूषतोयसरितः परितः स्रवन्ति ।
 ता ये पिवन्त्यनुसवं नृप गाढकर्णैः ॥ ४१ ॥
 तान् न स्पृशन्त्यशनतृड्भयशोकमोहाः
 एतरूपद्रुतो नित्यं जीवलोकः स्वभावजैः ।
 न करोति हेरनून् कथामृतनिधी रतिम् ॥ ४२ ॥

प्रजापतिपतिः साक्षाद्भगवान् गिरिशो मनुः ।
 दक्षादयः प्रजापध्या नैष्ठिकाः सनकादयः ॥ ४३ ॥
 मरीचिरत्र्यम्बरसी पुरस्त्वः पुलहः क्रतुः ।
 भृगुर्वसिष्ठ इत्येते मदन्ता ब्रह्मवादिनः ॥ ४४ ॥
 अयापि वाचस्पत्यस्तपोविद्यासमाधिभिः ।
 पश्यन्तोऽपि न पश्यन्ति तद् विष्णोः परमं पदम् ॥ ४५ ॥
 शब्दब्रह्मणि दुष्पारे चरन्त उरुविस्तरे ।
 मन्त्रलिङ्गैर्व्यवच्छिन्नं भजन्तो न विदुः परम् ॥ ४६ ॥
 सर्वेषामपि जन्तूनां सततं देहोपपणे ।
 अस्ति प्रज्ञा समापत्ता को विशेषस्तथा नृणाम् ॥ ४७ ॥
 लब्ध्वेहान्ते मनुष्यत्वं हित्वा देहायसद्ग्रहम् ।
 आत्मसमृत्त्या विहायेदं जीवात्मा स विशिष्यते ॥ ४८ ॥
 यदा यस्यानुगृह्णाति भगवानात्मभावितः ।
 स जहाति मतिं लोके वेदे च परिनिष्ठिताम् ॥ ४९ ॥
 तस्मात् कर्मसु बहिष्पन्नज्ञानादर्धकाशिषु ।
 माऽर्धदृष्टिं कृपाः श्रोत्रस्पर्शोऽप्यसृष्टवस्तुषु ॥ ५० ॥
 खलोक्तं न विदुस्ते वै यत्र देवो जनार्दनः ।
 आहुर्धूम्रपिण्डो वेदं सकर्मकमतद्विदः ॥ ५१ ॥
 आस्तीर्षं दर्भैः प्रागृष्टैः कान्त्यर्चनैः क्षितिमण्डलम् ।
 ततो बृहद्विद्वान्मातृ कर्म नावेपि यत् परम् ॥ ५२ ॥
 तत् कर्म हरितोषं यत् सा विद्या तन्मतिर्यथा ।
 हरिर्देहभूतामात्मा स्वयं प्रकृतिरीश्वरः ॥ ५३ ॥
 तत्पादमूलं शरणं यतः क्षेमो नृणामिह ।
 सर्वे प्रियतमो ह्यस्य यतो न भयमण्वपि ।
 इति वेद स वै विद्वान् यो विद्वान् स गुरुर्हरिः ॥ ५४ ॥
 नारद उवाच-
 प्रश्न एवं हि संचिञ्चो भवतः पुरुषर्षभ ।
 अत्र मे वदतो गुह्यं निशामय सुनिश्चितम् ॥ ५५ ॥
 शुद्धधरं सुमनसां शरणे मधित्वा
 रक्तं पङ्क्तिगणसामसुलुब्धकर्मणम् ।
 अग्रे वृक्षानसुहृदोऽधिगण्य यान्तं
 पृष्ठे मृगं मृगयन्तुऽथकवाणभिरगम् ॥ ५६ ॥

(अस्यार्थः)

सुमनः समधर्मणां स्त्रीणां शरण आश्रमे पुष्पमधुगन्धवत्क्षुद्रतमं
काम्यकर्मविपाकजं कामसुखलवं जैह्वीपस्थ्यादि विचिन्वन्तं
मिथुनीभूय तदभिनिवेशितमनसं षडङ्किगणसामगीतवदति-
मनोहरवनितादिजनालापेष्वतितरामतिप्रलोभितकर्णमग्रे वृकयूथ-
यदात्मन आपूर्तरोऽहोरात्रान्तान् काललवविशेषानविगणय्य
गृहेषु विहरन्तं पृष्ठत एव परोक्षमनुप्रवृत्तो लुब्धकः कृतान्तोऽन्तः-
शरेण यमिह पराविध्यति तमिममात्मानमहो राजन् भिन्नहृदयं
द्रष्टुमर्हसीति ॥

स त्वं विचक्ष्व मृगचेष्टितमात्मनोऽन्त-
श्चितं निपच्छ हृदि कर्णधुनीं च चित्तिम् ।
जह्यज्ञनाश्रममसत्तमयूथगाथं
प्रीणीहि हंसशरणं विरम क्रमेण ॥ ५७ ॥
राजोवाच-
श्रुतमन्वीक्षितं ब्रह्मन् भगवान् यदभाषत ।
नैतज्ज्ञानत्युपाध्यायाः किञ्च ब्रूयुर्विदुर्वदि ॥ ५८ ॥
संशयोऽत्र न मे विप्र संच्छिन्नस्तत्कृतो महान् ।
ऋषयोऽपि हि मुह्यन्ति यत्र नेन्द्रियवृत्तयः ॥ ५९ ॥
कर्माण्यारभते येन पुमानिह विहाय तम् ।
अमुत्रान्येन देहेन जुष्टान्यसकृदनुते ॥ ६० ॥
इति चेदविदां याचः श्रूयन्ते तत्र तत्र ह ।
कर्म च क्रियते श्रोतं परोक्षं न प्रकाशते ॥ ६१ ॥
नारद उवाच-
येनैवारभते कर्म तेनैवामुत्र तत् पुमान् ।
भुङ्क्तं ह्यव्यवधानेन लिङ्गेन मनसा स्वकम् ॥ ६२ ॥
शवानमिममुत्सृज्य श्वसन्तं पुरुषो यथा ।
कर्मात्मन्याहितं भुङ्क्तं तादृशेनैतरेण वा ॥ ६३ ॥
ममेति मनसा यद् यदसावहमिति ब्रुवन् ।
गृहीयात् तत् पुमान् राद्धं कर्म येन पुनर्भवः ॥ ६४ ॥
यथाऽनुमीयते चित्तमुभयैरिन्द्रियेहितैः ।
एवं प्राग्देहजं कर्म लक्ष्यते चित्तवृत्तिभिः ॥ ६५ ॥

नानुभूतं क चानेन देहेनादृष्टमश्रुतम् ।
कदाचिदुपलभ्येत यद् रूपं यादृगात्मनि ॥ ६६ ॥
तेनास्य तादृशो राजन् लिङ्गिनो देहसम्भवः ।
श्रद्धस्वाननुभूतार्थं न मनः स्पृष्टमर्हति ॥ ६७ ॥
मन एव मनुष्यस्य पूर्वरूपाणि शंसति ।
भविष्यतश्च भद्रं ते तथैव नभविष्यतः ॥ ६८ ॥
अदृष्टमश्रुतं चेह कचिन्मनसि दृश्यते ।
यथा तथाऽनुमन्तव्यं देशकालक्रियाश्रयम् ॥ ६९ ॥
सर्वे क्रमानुरोधेन मनसीन्द्रियगोचराः ।
आयान्ति वर्गशो यान्ति सर्वे सुमनसो जवान् ॥ ७० ॥
सत्त्वैकनिष्ठे मनसि भगवत्पार्थवर्तिनि ।
तमश्चन्द्रमसीयेदमुपरज्यावभासते ॥ ७१ ॥
नाहममेति भावोऽयं पुरुषे व्यवधीयते ।
तावद् बुद्धिमनोऽक्षाधगुणव्यूहो ह्यनादिमान् ॥ ७२ ॥
सुसिमुच्छोषतापेषु प्राणायनविपाततः ।
नेहतेऽहमिति ज्ञानं मृत्युप्रज्वायपोरपि ॥ ७३ ॥
गर्भे बाल्येऽप्यपीष्कल्यादेकादशविधं तदा ।
लिङ्गं न दृश्यतेऽधूनः कुहलं चन्द्रमसो यथा ॥ ७४ ॥
अर्थे ह्यवियमानेऽपि संसृतिर्न निवर्तते ।
ध्यायतो विषयानस्य स्वप्नेऽनर्थागमो यथा ॥ ७५ ॥
एकं पञ्चविधं लिङ्गं त्रिवृत् पोडशविस्तरम् ।
एष चेतनया युक्तो जीव इत्यभिधीयते ॥ ७६ ॥
अनेन पुरुषो देहानुपादत्ते विमुश्चति ।
हर्षं शोकं भयं दुःखं सुखं चानेन विन्दति ॥ ७७ ॥
यथा तूणजलूका च नोपयात्यपयाति च ।
न त्यजेन्निद्रयमाणोऽपि प्राग्देहाभिर्मतिं जनः ॥ ७८ ॥
यावदन्यं न विन्देत व्यवधानेन कर्मणाम् ।
मन एव मनुष्येन्द्र भूतानां भवभावनम् ॥ ७९ ॥
यदक्षश्चरितं ध्यायन् कर्माण्याचिनुतेऽसकृत् ।
सति कर्मण्यविद्यायां बन्धः कर्मण्य आत्मनः ॥ ८० ॥

अतस्तदपवाधार्थं भज सर्वात्मना हरिम् ।		तत्रैकाग्रमता वीरो गोविन्दचरणाम्बुजम् ।	
पदपंस्तदात्मकं विथं स्थित्युत्पत्त्यप्यया यतः	॥ ८१ ॥	विमुक्तसङ्गोऽनुभजन् भक्त्या तत्साम्यतामगात्	॥ ८६ ॥
भक्तिः कृष्णं दया जीवेज्जकुण्डज्ञानमात्मनि ।		एतदध्यात्मपारोक्ष्यं गीतं देवर्षिणाऽनघ ।	
यदि स्यादात्मनो भूयादपवर्गस्तु संसृतेः	॥ ८२ ॥	यः श्रावयेद् यः श्रुणुयात् स लिङ्गेन विमुच्यते	॥ ८७ ॥
अदृष्टं दृष्टवन्नङ्क्षेदभूतं स्वप्रवदन्यथा ।		एतन्मुकुन्दपशसा भुवनं पुनानं	
भूतं भयद् अभिष्यच सुप्तं सर्वरहोरहः	॥ ८३ ॥	देवर्षिचर्यमुखनिःसृतमात्मशीचम् ।	
मैत्रेय उवाच—		यः कीर्त्यमानमधिगच्छति पारमेष्ठ्यं	
भागवतमुख्यो भगवान् नारदो हंसयोगतिम् ।		नास्मिन् भवे भ्रमति मुक्तसमस्तबन्धः	॥ ८८ ॥
प्रदर्श्य ह्यमुमामन्य सिद्धलोकं ततोऽगमन्	॥ ८४ ॥	अध्यात्मपारोक्ष्यमिदं मयाऽधिगतमदभुतम् ।	
प्राचीनवर्ही राजर्षिः प्रजासर्गाभिरक्षणे ।		एवं त्रय्याधयः पुंसविद्योऽमुत्र च संशयः	॥ ८९ ॥
आदिश्य पुत्रानगमन् तपसे कपिलाधमम्	॥ ८५ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥	

अथ त्रिंशोऽध्यायः

विदुर उवाच—		वर्हिष्मतः पुरुष आह सुतान् प्रपन्नान्	
ये त्वयाऽभिहिता ब्रह्मन् सुताः प्राचीनवर्हिषः ।		पर्जन्यनादरुतया सपृष्णावलोकः	॥ ७ ॥
ते रुद्रगीतेन हरिं सिद्धिमापुः प्रतोप्य काम्	॥ १ ॥	श्रीभगवानुवाच —	
किं चेह नाहंन्त्यपरत्र वा सुखं		वरं वृणीष्वं भद्रं वो यूपं मे नृपनन्दनाः ।	
केचन्यनाथप्रियपार्थवर्तिनः ।		सोहार्देनापृथग्धर्मास्तुष्टोऽहं सीहदेन वः	॥ ८ ॥
आसाद्य देवं गिरिशं यहच्छया		योऽनुस्मरति सन्ध्यायां युष्मानुदिनं नरः ।	
प्रापुः परं नूनमथ प्रचेतसः	॥ २ ॥	तस्य भ्रातृध्यात्मसाम्यं तथा भूतेषु सीहदम्	॥ ९ ॥
मैत्रेय उवाच—		ये तु मां रुद्रगीतेन सायंप्रातः समाहिताः ।	
प्रचेतसोऽन्तरुदधी पितुरादेशकारिणः ।		स्तुवन्महद् कामवरान् दास्ये प्रज्ञां च शोभनाम्	॥ १० ॥
जपयज्ञेन तपसा पुरञ्जनमतोपयन्	॥ ३ ॥	यद् यूपं पितुरादेशमग्रहीष्ट मुदाऽन्विताः ।	
दिव्यवर्षसहस्रान्ते पुरुषस्तु सनातनः ।		अतो व उशती कीर्तिलोकाननुभविष्यति	॥ ११ ॥
तेषामाविरभूत् कृच्छ्रं शान्तेन शमयन् रुचा	॥ ४ ॥	भविता विभ्रुतः पुत्रोऽनवमो ब्रह्मणो गुणैः ।	
सुपर्णस्कन्धमारूढो मेरुशृङ्गमिवाम्बुदः ।		य एतामात्मवीर्येण त्रिलोकीं पूरयिष्यति	॥ १२ ॥
पीतयासा मणिग्रीवः कुर्वन् विनिमिरा दिशः	॥ ५ ॥	कण्डोः प्रम्लोचया लब्ध्वा कन्या कमललोचना ।	
काशिष्णुना कनककर्णविभूषणेन		तां चापविद्धां जगद्गुरुं नृपनन्दनाः	॥ १३ ॥
भ्राजत्कपोलवदनो ग्लिसत्किरीटः ।		धुत्क्षामाया मुसे राजा सोमः पीयूषवर्षिणीम् ।	
अष्टापुधः करवं मुनिभिः सुरेन्द्रैः		देशिनीं रोदमानाया निदधे स दयान्वितः	॥ १४ ॥
आसेयितो गरुडकिन्नरगीतकीर्तिः	॥ ६ ॥	प्रजाविसर्ग आदिष्टाः पित्रा मामनुवर्तता ।	
पीनायताष्टभुजमण्डलमध्यलक्ष्म्या		तत्र कन्यां यरारोहां तामुद्ब्रह्म माचिरम्	॥ १५ ॥
स्पर्धच्छ्रिया परिवृतो वनमालया यः ।			

अपृथग्धर्मशीलानां सर्वेषां वः सुमध्यमा ।
 अपृथग्धर्मशीलेयं भूयात् प्रत्यर्पिता मया ॥ १६ ॥
 दिव्यवर्षसहस्राणां सहस्रमहतीजसः ।
 भीमान् भोक्ष्य भोगान् वै दिव्यांश्चानुग्रहान्मम ॥ १७ ॥
 अध मय्यनपायिन्या भक्त्या एकगुणाशयाः ।
 उपयास्यथ मद्भाम निर्विघ्न निरयादतः ॥ १८ ॥
 गृहेष्वाविशतां चापि पुंसां कुशलकर्मणाम् ।
 मद्भार्तायातयामानां न बन्धाय गृहा मताः ॥ १९ ॥
 न व्यवहियते यज्ञो ब्रह्मेतद् ब्रह्मवादिभिः ।
 न मुह्यन्ति न शोचन्ति न हृष्यन्ति यतो गताः ॥ २० ॥
 धैर्येय उवाच—
 एवं ब्रुवाणं पुरुषार्थभाजनं
 जनार्दनं प्राञ्जलयः प्रचेतसः ।
 तद्दर्शनध्वस्ततमोरजोमला
 गिराऽगृण्णु गद्वदया सुहृत्तमम् ॥ २१ ॥
 प्रचेतस ऊचुः—
 नमो नमः क्लेशविनाशनाय निरूपितोदारगुणाह्वयाय ।
 मनोवचोवेगपुरोजवाय सर्वाक्षमार्गैरगताध्वने नमः ॥ २२ ॥
 शुद्धाय शान्ताय नमः स्वनिष्ठमनस्यपार्थ विलसद्द्वयाय ।
 नमो जगत्स्थानलयोदयेषु गृहीतमायागुणविग्रहाय ॥ २३ ॥
 नमो विशुद्धसत्त्वाय हरये हरिमेषसे ।
 वासुदेवाय कृष्णाय प्रभवे सर्वसात्वताम् ॥ २४ ॥
 नमः कमलनाभाय नमः कमलमालिने ।
 नमः कमलपादाय नमस्ते कमलेक्षण ॥ २५ ॥
 नमः कमलकिञ्जल्कपिशङ्गामलवाससे ।
 सर्वभूतनिवासाय नमोऽयुद्धक्ष्महि साक्षिणे ॥ २६ ॥
 रूपं भगवता त्वेतदशोकेशासंक्षयम् ।
 आविष्कृतं नः क्लिशानां किमन्यदनुकम्पया ॥ २७ ॥
 एतावत्त्वं हि विभुभिर्भाव्यं दीनेषु वत्सलेः ।
 यदनुस्मर्यते काले स्वबुद्ध्याऽभद्ररन्ध्रत ॥ २८ ॥
 येनोपशान्तिर्भूतानां क्षुद्रकानामपीहितम् ।
 अन्तर्हितोऽन्तर्हृदये कस्मान्नो यद नाशियः ॥ २९ ॥

असावेव वरोऽस्माकमीप्सितो जगतां पते ।
 प्रसन्नो भगवानेयामपवर्गगुरुगतिः ॥ ३० ॥
 वरं वृणीमहेऽथापि नाथ त्वत् परतः परात् ।
 न ह्यन्तस्त्वद्विभूतीनां योऽनन्त इति गीयते ॥ ३१ ॥
 पारिजातेऽक्षसा लभ्ये सारङ्गोऽन्यत्र सेवते ।
 त्वदङ्घ्रिमूलमासाय साक्षात् किं किं वृणीमहे ॥ ३२ ॥
 यावत् ते मायया स्पृष्टा भ्रमाम इह कर्मभिः ।
 तावद् भवत्प्रसङ्गानां सङ्गः स्यान्नो भवे भवे ॥ ३३ ॥
 तुलयाम लवेनापि न स्वर्गं नापुनर्भवम् ।
 भगवत्सङ्गिसङ्गस्य मर्त्यानां किमुताशयः ॥ ३४ ॥
 यत्रेड्वन्ते कथा मृष्टास्तृष्णायाः प्रशमो यतः ।
 निर्वैरं यत्र भूतेषु नोद्वेगो यत्र कश्चन ॥ ३५ ॥
 यत्र नारायणः साक्षाद् भगवान् न्यासिनां गतिः ।
 प्रस्तूयते सत्कथासु मुक्तसङ्गे पुनः पुनः ॥ ३६ ॥
 तेषां विचरतां पद्म्यां तीर्थानां पावनेच्छया ।
 भीतस्य किं न रोचेत तावकानां समागमः ॥ ३७ ॥
 वयं तु साक्षाद्भगवत्प्रियस्य
 प्रियस्य सख्युः क्षणसङ्गमेन ।
 सुदुश्चिकित्सस्य भवस्य मृत्यो-
 र्भिषक्तमं त्वाऽद्य गतिं गताः स्मः ॥ ३८ ॥
 यत्रः स्वधीतं गुरवः प्रसादिता
 विप्राश्च वृद्धाऽथ सदानुवृत्त्या ।
 आर्या ह्यनाथाः सुहृदो भ्रातरश्च
 सर्वाणि भूतान्वनस्ययैव ॥ ३९ ॥
 यत्रः सुतप्तं तप एतदीश
 निरन्ध्रसां कालमदभ्रमप्सु ।
 सर्वं तदेतत् पुरुषस्य भूम्नो
 वृणीमहे ते परितोषणाय ॥ ४० ॥
 मनुः स्वयंभूर्भगवान् भवथ
 येऽन्ये तपोज्ञानविशुद्धसत्त्वाः ।
 अदृष्टपारा अपि यन्महिम्नः
 स्तुवन्त्यथो त्वाऽऽत्मसमं गृणीमः ॥ ४१ ॥

नमः समाय शुद्धाय पुरुषाय पराय च ।
 वामुदेयाय सत्त्वाय तुभ्यं भगवते नमः ॥ ४२ ॥
 मैत्रेय उवाच—
 इति प्रचेतोभिरभिष्टुतो हरिः
 प्रीतस्तथेत्याह शरण्यवत्सलः ।
 अनिच्छतां यानमनृचक्षुषां
 ययी स्वधामानपवर्गविक्रमः ॥ ४३ ॥
 अथ निर्याय सलिलान् प्रचेतस उदन्वतः ।
 वीक्ष्याकुप्यन् दुमैश्छन्नां गामारोदुमियोत्थितैः ॥ ४४ ॥
 ततोऽग्रिमारुती राजन्नमुबन् मुस्रतो रुषा ।
 महीं निर्वीरुधं कर्तुं सावर्तक इवाप्यये ॥ ४५ ॥
 भस्मसात् क्रियमाणांस्तान् दुमान् वीक्ष्य पितामहः ।
 आगतः शमयामास पुत्रान् बहिष्मतो नयैः ॥ ४६ ॥

तत्रावशिष्टा ये वृक्षा भीता दुहितरं तदा ।
 आजहुस्ते प्रचेतोभ्य उपदिष्टाः स्वयंभुवा ॥ ४७ ॥
 ते च ब्रह्मण आदेशान्मारिषामुपयेमिरे ।
 यस्यां महदवज्ञानादजन्मजनयोनिजः ॥ ४८ ॥
 चाधुपे त्वन्तरे प्राप्ते प्राक्सर्गे कालविद्रुते ।
 यः ससर्ज प्रजा इष्टाः स दक्षो दैवचोदितः ॥ ४९ ॥
 यो न्यक्चकार सर्वेषां तेजस्तेजस्विनां रुचा ।
 स्वयोगोपात्तदास्याव कर्मणा दक्षमनुवन् ॥ ५० ॥
 तं प्रजासर्गरक्षायामनादिर्भगवानजः ।
 युषोऽयं युयुनुस्तं वै सर्वेऽन्ये च प्रजेश्वराः ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्थस्कन्धे त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ एकत्रिंशोऽध्यायः

मैत्रेय उवाच—
 तत उत्पन्नविज्ञाना आथधोऽक्षजभाषितम् ।
 स्मरन्त आत्मजे भार्या विमृज्य प्राव्रजन् गृहान् ॥ १ ॥
 दीक्षिता ब्रह्मसन्नेषेण सर्वभूतात्ममेधसा ।
 प्रतीच्यां दिशि वेलायां सिद्धोऽभूद् यत्र जाजलिः ॥ २ ॥
 तान् निर्जितप्राणमनोवचोदृशो
 जितासनाच्छान्तसमानविग्रहान् ।
 परेऽमले ब्रह्मणि योजितात्मनः
 सुगसुरेड्यो ददशे स्म नारदः ॥ ३ ॥
 तमागतं त उत्थाय प्रणिपत्याभिनन्द्य च ।
 पूजयित्वा यथादेशं सुखासीनमधाब्रुवन् ॥ ४ ॥
 स्वागतं ते सुरपैऽय दिष्टया नो दर्शनं गतः ।
 तव चङ्क्रमणं ब्रह्मक्षभयाय यथा रवेः ॥ ५ ॥
 यदादिष्टं भगवता शिवेनाधोऽक्षजेन च ।
 तद् गृहेषु प्रसक्तानां प्रायशः क्षपितं प्रभो ॥ ६ ॥
 तत्रः प्रयतोपाध्यात्मज्ञानं तत्त्वार्थदर्शनम् ।
 येनाज्ञसा तरिष्यामो दुस्तरं भवसागरम् ॥ ७ ॥

मैत्रेय उवाच—
 इति प्रचेतसा पृष्टो भगवान् नारदो मुनिः ।
 भगवत्युत्तमक्षो आविष्टात्माऽब्रवीन्पुत्रान् ॥ ८ ॥
 नारद उवाच—
 तज्जन्म तानि कर्माणि तदायुस्तन्मनो वचः ।
 नृणां येन हि विश्वात्मा सेव्यते हरिरीश्वरः ॥ ९ ॥
 किं जन्मभित्तिभिर्वैह शुक्लसावित्रयाङ्गिकैः ।
 कर्मभिर्वा त्रयीप्रोक्तैः पुंसोऽपि विबुधायुषः ॥ १० ॥
 धृतेन तपसा वा किं वचोभिश्चित्तवृत्तिभिः ।
 बुद्ध्या वा किं निपुणया बलेनेन्द्रियराधसा ॥ ११ ॥
 किं वा योगेन सांख्येन न्यासस्वाध्याययोरपि ।
 किं वा श्रेयोभिरन्यैश्च न यत्रात्मप्रदो हरिः ॥ १२ ॥
 श्रेयसामपि सर्वेषामात्मा ह्यवधिर्धितः ।
 सर्वेषामपि भूतानां हरिरात्माऽऽत्मदः प्रियः ॥ १३ ॥
 यथा तरोर्मूलनिषेचनेन
 तृप्यन्ति तत्स्कन्धभुजोपशाखाः ।
 प्राणोपहाराव यथेन्द्रियाणां
 तथैव सर्वाहङ्गमन्युतेन्या ॥ १४ ॥

यथैव सूर्यात् प्रभवन्ति गावः
 पुनश्च तस्मिन् प्रविशन्ति काले ।
 भूतानि भूमौ स्थिरजङ्गमानि
 तथा हरावेव गुणप्रवाहः ॥ १५ ॥

एतत् परं तज्जगदात्मनः पदं
 सकृद् विभातं सवितुर्थया प्रभा ।
 यदाऽसवो जाग्रति सुप्तवृत्तयो
 द्रव्यक्रियाकारकविभ्रमान्ययः ॥ १६ ॥

यथा नभस्यभ्रतमःप्रकाशा
 भवन्ति भूयो न भवन्त्यनुक्रमात् ।
 एवं परे ब्रह्मणि शक्तपस्त्वम्-
 रजस्तमस्त्वमिति प्रवाहः ॥ १७ ॥

तेनैकमात्मानमशेषदेहिनां
 कालं प्रधानं पुरुषं परेशम् ।
 स्यतेजसा ध्वस्तगुणप्रवाह-
 मात्मैकभावेन भजध्वमद्वा ॥ १८ ॥

निरस्तसङ्कल्पविकल्पमद्वयं
 द्रवापवादोपरमोपलम्भनम् ।
 अनादिमध्यान्तमजसनिर्वृतिं
 संज्ञसिमात्रं भजतामुया दशा ॥ १९ ॥

दयया सर्वभूतेषु संतुष्टवा येन केन वा ।
 सर्वेन्द्रियोपशान्त्या च तुष्यत्याशु जनार्दनः ॥ २० ॥

अपगतसकलेपणामलात्मन्य-
 विरतमेधितभावनोपहृतः ।
 निजजनवशागत्वमासवान् यो
 न सरति चिद्वद्वधरः सतां हि ॥ २१ ॥

न भजति कुमनीपिणां स इज्यां
 हरिरधनात्मधनप्रियो रसज्ञः ।
 श्रुतधनकुलकर्मणां मदिरै
 विदधति पापमकिञ्चनेषु सत्सु ॥ २२ ॥

श्रियमनुचरतीं तदर्थिनश्च
 द्विपदपतीन् विवृषांश्च यः स्वपूर्णः ।
 न भजति निजभृत्यवर्गान्त्यः
 कथममुमुक्षुस्तेजो पुमान् कृतज्ञः ॥ २३ ॥

भवतां वंशधुर्योऽभूद् ध्रुवश्चित्ररथः स्वराट् ।
 गुरुदारवचोवाणीर्निर्भिन्नहृदयोऽभूकः ॥ २४ ॥

त्यक्त्वा स्त्रिणं च तं गच्छन् दृष्टो मे पद्भ्युदारधीः ।
 पञ्चवर्षो मदादेशीः संराध्य पुरुषेश्वरम् ॥ २५ ॥

तत् परं सर्वधिष्येभ्यो मायाधिष्ठितमारुहन् ।
 मुनयोऽद्याप्युदीक्षन्ते परं नापुराह् नृपाः ॥ २६ ॥

तं यूयं सर्वभूतानामन्तर्यामिणमीश्वरम् ।
 रुद्रादिष्टोपदेशेन भजध्वं भवनुत्तये ॥ २७ ॥

मैत्रेय उवाच—
 इति प्रचेतसो राजन्नन्यांश्च भगवत्कथाः ।
 आचक्षित्वा ब्रह्मलोकं ययौ स्वायम्भुवो मुनिः ॥ २८ ॥

तेऽपि तन्मुखनिर्घातं यशो लोकमलापहम् ।
 हरेर्निशम्य तत्पादं ध्यायन्तस्तद्गतिं ययुः ॥ २९ ॥

एतत् तेऽभिहितं क्षतर्चन्मां त्वं परिपृष्टवान् ।
 प्रचेतसां नारदस्य संवादे हरिकीर्तनम् ॥ ३० ॥

य एष उत्तानपदो मानवस्यानुवर्णितः ।
 वंशं प्रियव्रतस्यापि निबोध नृपसत्तम ॥ ३१ ॥

यो नारदादात्मविद्यामधिगम्य पुनर्महीम् ।
 भुक्तवा विभज्य पुत्रेभ्य ऐश्वरं समगात् पदम् ॥ ३२ ॥

इत्थं तु कीपारविणोपवर्णितं
 क्षत्ता निशम्याजितपादसत्कथाम् ।
 प्रवृद्धभावाभुक्लोककुलो मुनेः
 दधार मूर्ध्ना चरणं हृदा हरेः ॥ ३३ ॥

विदुर उवाच—
 सौऽयं तेन महायोगिन् भवता करुणात्मना ।
 दर्शितस्तमसः पारो यत्राकिञ्चनगो हरिः ॥ ३४ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्यानम्य तमामन्त्र्य विदुरो गजसाहस्यम् ।
 स्वानां दिदृशुः प्रययौ ज्ञातीनां निर्वृताशयः ॥ ३५ ॥

एतद् यः शृणुयाद् राजन् राज्ञां हर्षपितात्मनाम् ।
 आपुर्धनं यशः स्वस्ति गतिमैश्वर्यमाप्नुयात् ॥ ३६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते चतुर्धस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैशाख्यामष्टादशशताहस्रां
 पारमहंस्यां संहितायां चतुर्धस्कन्धः ॥

पञ्चमस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

राजोवाच—

प्रियव्रतो भगवत आत्मारामः कथं मुने ।

गृहेऽरमत यन्मूलः कर्मबन्धः पराभवः ॥ १ ॥

न नूनं मुक्तसद्धानां तादृशानां महामुने ।

गृहेष्वभिनिवेशोऽयं पुंसां भवितुमर्हति ॥ २ ॥

महतां खलु विप्रैः उत्तमश्लोकपादयोः ।

छापानिवृत्तचित्तानां न कुटुम्बे स्पृहा मतिः ॥ ३ ॥

संशयोऽयं महान् ब्रह्मन् दारागारसुतादिषु ।

सक्तस्य यत्सिद्धिरभूत्कृष्णे च मतिरच्युता ॥ ४ ॥

श्रीशुक उवाच—

वाढमुक्तं भगवत उत्तमश्लोकस्य श्रीमन्नरणादिन्दमकरन्दरस

आदित आयेशितचेतसो भगवतपारमहंस्यदयितः कथञ्चि-

दन्तराषविहतां स्यां शिवतमां पदवीं न प्रापेण हि हिन्वन् आस्ते

॥ ५ ॥

यहि वाव स राजपुत्रः प्रियव्रतः परमभागवतो नारदस्य चरणोप-

सेचयाञ्जसाऽवगतपरमार्थसत्तन्वो ब्रह्मसन्नेषे दीक्षिष्यमाणोऽ-

वनितलपरिपालनायाम्नात्प्रवरगुणगणैकान्तभाजनतया स्वपित्रोषा

मन्त्रितो भगवति वासुदेव एवाव्यवधानसमाधियोगेन समावेशित

सकलकारकक्रियाकलापो नैवाभ्यनन्दत् ॥ यदपि तदप्रत्याम्ना-

तव्यं तदधिकरण आत्मनोऽन्यस्मादसतो यदा पराभवमन्वीक्ष-

माणः ॥ ६ ॥

अथ ह भगवानादिदेव एतस्य गुणविसर्गस्य परिवृंहणानुष्यानेन

व्यवसितसकलजगदधिप्राय आत्मयोनिरस्त्रिलिङ्गमनिजजन-

परिचेष्टितः स्वभवनदावततार ॥ ७ ॥

तत्र तत्र गगनतल उडुपतिरिष विमनावलिभिरनुपधममर-

परिवृंदैरभिपूज्यमानः पथि पथि च वरूपशः सिद्धगन्धर्व-

साध्यचारणमुनिगणैरुपगीयमानो गन्धमादनद्रोणीमव-

भासयन्नुपसराप ॥ ८ ॥

तत्र ह या एनं देवर्षिः हंसयानेन पितरं भगवन्तं हिरण्यगर्भ-

मुपलभ्यमानः ॥ सहसं च सह पितापुत्राभ्यां अवहिताञ्जलि-

रुपतस्थे ॥ ९ ॥

भगवानपि भारत तदुपनीताईणः सूक्तवाकेनातितरामुदितगुण-

गणावतारसुविजयः प्रियव्रतमादिपुरुषस्तं सदयहासावलोक इति

होवाच ॥ १० ॥

ब्रह्मोवाच—

निबोध तातेदमृतं ब्रवीमि

माऽसूयितुं देवमर्हस्यमेवम् ।

अहं भवस्ते तत एष महर्षि-

र्यहाम सर्वे विवशा यस्य दिष्टम्

॥ ११ ॥

न तस्य कश्चित्तपसा विषया वा

न योगवीर्येण मनीषया वा ।

नैवार्थधर्मैः परतः स्वतो वा

कृतं विद्वन्तु तनुभृद्भिभूयात्

॥ १२ ॥

भवाय नाशाय च कर्म कर्तुं

शोकाय मोहाय सदाभयाय ।

मुखाय दुःखाय च देहयोग-

मव्यक्तदिष्टं जनताऽङ्ग धत्ते

॥ १३ ॥

यद्वाचि तन्त्यां गुणकर्मनामभिः

स्वदामभिर्वत्स वयं सुयोजिताः ।

सर्वे बहामो बलिमीश्वराय

प्रोता नसीच द्विपदे चतुष्पदः

॥ १४ ॥

ईशावसुष्टं त्वयकृन्महेऽङ्ग

दुःखं सुखं वा गुणकर्मसङ्गात् ।

आस्थाप यत्तद्यदपुक्तनाथ

चधुष्मताऽन्या इव नीयमानाः

॥ १५ ॥

मुक्तोऽपि तावद्विभूयान्स्वदेह-

मारव्यमश्रजभिमाननून्यः ।

यथोपपातं प्रतिपातनिद्रः

किन्त्वन्वदेहाय गुणात्र बृङ्क्ते

॥ १६ ॥

अयं प्रमत्तस्य वनेष्वपि स्या-

यतो वसन्ते सह पट्सपत्ताः ।

जितेन्द्रियस्यात्मरतेर्बुधस्य

ग्रहाभयः किञ्च करोत्यवयम्

॥ १७ ॥

यः पट्सपत्तान्बिजिगीपमाणो

गृहेषु निर्विद्य यतत पूर्वम् ।

युष्येत दुर्गाश्रित उर्जितारिन्

क्षीणेपु कामं विचरेद्विपश्चित्

॥ १८ ॥

त्वं त्वञ्जनाभाहिसरोजकोश-

दुर्गाश्रितो निर्जितपट्सपत्तः ।

भुङ्क्तेह भोगान् पुरुषातिसृष्टान्

विमुक्तसङ्गः प्रकृतिं भजस्व

॥ १९ ॥

श्रीशुक उवाच-

इति समभिहितो महाभागवतो भगवत्स्त्रिभुवनगुरोरनुशासन-

मात्मनो लघुतयावनतशिरोधरो वादमिति सबहुमानमुवाह ॥

भगवानपि मनुना यथावदुपकल्पितापचितिः प्रियव्रतनारदयो-

निमिषमभिसमीक्षमाणयोरात्मसमबस्थानं वाद्वनसोः क्षय-

मव्यवहितमगमत् ॥ २१ ॥

मनुरपि परैरेजेत्वं समभिसन्धितमनोरथः सुरार्पिचरानुमते-

नात्मजमखिलधरामण्डलस्थितिगुप्तय आस्थापातिविषयविषम-

विषजलाशयादुपराम ॥ २२ ॥

इति ह शाय स जगतीपतिरीश्वरेच्छयापिनिवेशितकर्माधि-

कारोऽखिलजगद्वन्ध्वंसनपरानुभावस्य भगवतः आदिपुरुष-

स्याद्वियुगलानवरतध्यानानुभावेन परिरन्धितकपायाशया-

वदातोऽपि मानवर्धनो महतां महीतलमनुशासत ॥ २३ ॥

अथ च दुहितरं प्रजापतेर्विधकर्मण उपयेमे बहिष्मतीं नाम ।

तस्यामु हवा आत्मजानात्मसमानशीलगुणकर्मरूपवीर्योदारान्

दश भावयाम्बभूव । कन्यां यवीयसीमूर्जस्वतीं नाम ॥ २४ ॥

आग्नीध्रेभ्यजिह्वयज्विवाहुमहावीरहिरण्यरेतोपूनपृष्टसवनमेधातिथि-

वीतिहोत्रकवप इति सर्वं एवाग्रिनामानः ॥ २५ ॥

एतेषां कविमहावीरः सवन इति त्रय आसन्नूर्ध्वरितसः । त

आत्मविद्यायामर्भकभावादारभ्य कृतपरिचयाः पारमहंस्य-

मेयाश्रममभजन् ॥ २६ ॥

तस्मिन्नु हया उपशमशीलाः परमश्रुतयः सकलजीवनिकाया-

वासस्य भगवतो धासुदेयस्य संसारभीतानां शरणभूतस्य

श्रीमन्वरणारविन्दविरतस्मृतिविगलितपरमभक्तियोगानुभावेन
परिभाषितान्तर्हृदयाभिगते भगवति सर्वेषां भूतानामात्मभूते
प्रत्यगात्मन्येव तादात्म्यमविशेषेण समीपुः ॥ २७ ॥

अन्यस्यामपि भार्यायां त्रयः पुत्रा आसन् । उत्तमस्तापसो रैवत
इति मन्यन्तरापिपतयः ॥ २८ ॥

एवमुपशमयानेषु स्वतनयेष्वथ जगतीपतिर्जगतीमर्बुदान्येकादश
परिवत्सराणामव्याहताखिलपुरुषकारसारभूतदोर्दण्डयुगला-
पीडितकोदण्डमीर्यगुणस्तनितविरमितधर्मप्रतिपक्षो बहिष्मत्यां
चानुदिनमेधमानप्रमोदप्रसरणपोषणश्रीशङ्खमुपितहासावलोककृचि-
रक्ष्वेलनादिभिः पराभूयमानविवेकोऽनवबुध्यमान इव महामना
बुभुजे ॥ २९ ॥

यावदवभासयति सुरगिरिमुपयांक्रमन् भगवानादित्यो
वसुधातलमर्धेनेव प्रतपति अर्धेनेवाच्छादयति तदा हि भगव-
दुपासनोपचितातिपुरुषप्रभावस्तदनभिनन्दन्समजयेन रथेन
ज्योतिर्मयेन रजनीमपि दिनं करिष्यामीति सप्तकृत्वस्तरणि-
मनुपयांक्रामत्स द्वितीय इव पतङ्गः ॥ ३० ॥

या वा इह तद्रथचरणेनमिकृतपरिखास्ताः सप्तसिन्धव आसन्
यत एवंकृता सप्तभुवो द्वीपाः ॥ ३१ ॥

जम्बूद्वीपक्षाल्मलिकुशक्रावशाकपुष्करसङ्गाः तेषां परिमाणं
पूर्वस्मात् पूर्वस्मोदुत्तरोत्तरे यथासद्व्यं द्विगुणेन बहिः समन्तत
उपकृताः ॥ ३२ ॥

लवणोदक्षुरसोदसुरोदपृतोदक्षीरोददधिमण्डोदशुद्धोदनाः सप्त-
जलधयः सप्तद्वीपपरिखाः अभ्यन्तरद्वीपसमानाः एकैकशो
यथानुपूर्व्यं सप्तस्वपि बहिर्द्वीपेषु पृथक् पृथक् परित उपकल्पिताः ।
तेषु जम्बूवादिषु बहिष्मतीपतिरनुवृत्तानात्मजानाग्नीध्रेभ्य-
जिह्वयज्विवाहुहिरण्यरेतोपृतपृष्टमेधातिथिवीतिहोत्रसञ्ज्ञान्
यथासद्व्यंकेकैकस्मिन्नेकमेकमेवाधिपतिं विदधे ॥ ३३ ॥

दुहितरमूर्जस्वतीं नामोशनसे प्रायच्छयस्यामासीदेवयानी-
नामकाव्यसुता ॥ ३४ ॥

नैवविधः पुरुषकार उरुक्रमस्य
पुंसां तदद्विरजसा जितपद्गुणानाम् ।

चित्रं विद्वद्विगतः सकृदाददीत

यन्नामधेयमधुना स जहाति बन्धम्

॥ ३५ ॥

स एवमपरिमितचलपराक्रम एकदा तु देवर्षिचरणानुसेवयानु-
पतितगुणविसर्गसंगोणानिवृत्तमिवात्मानं मन्यमानः आतनिर्वेद
इदमाह ॥ ३६ ॥

अहो असाध्यनुष्ठितं यदभिनिवेशितोऽहमिन्द्रियरविद्या-विरचित-
विषमविषयान्धकूपे तदलमलं मनुष्यवनिताविनोदमृगं मां
धिग्धिगिति गर्हयाश्चकार ॥ ३७ ॥

परदेवताप्रसादाधिगतात्मप्रत्यक्षमर्शनपरिनिवृत्तः स्वपुत्रेभ्य इमां
गां यथादायं विभज्य भुक्तभोगां च महिषीं मृतकमिव सहमहा-
विभूतिमपहाय स्वयं निहितनिर्वेदो हृदि गृहीतरुचिरहरि-
विहारानुभावां भगवतो नारदस्य पदवीमनुससार ॥ ३८ ॥

तस्य ह वा एते श्लोकाः ।

प्रियव्रतकृतं कर्म को नु कुर्याद्विनेश्वरम् ।

यो नेमिनिर्भरकरोच्छायां घ्नन्सप्तवारीप्रीन् ॥ ३९ ॥

भूतसंस्थानं कृतं येन सरिद्रिरयनादिभिः ।

सीमा च भूतनिर्वृत्य द्वीपे द्वीपे विभागशः ॥ ४० ॥

भीमं दिव्यं मानुषं च महित्वं योगकर्मजम् ।

यश्चेत्तु निरयोपम्यं पौरुषं तु जनप्रियम् ॥ ४१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

एवं पितरि सन्निवृत्ते तदनुशासने वर्तमान आग्नीध्रो जम्बु-
द्वीपीकसः प्रजा भीरुसचन्द्रमार्गवेक्षमाणः पर्यगोपायन् ॥ १ ॥

स तु कदाचित्पितृलोककामः सुरवरवनिताक्रीडाचलद्रोण्यां
भगवन्तं विश्वसृजां पतिमाहृतपरिचर्योपकरण आत्मकाग्र्येण
तपसाऽऽश्रययाम्बभूव ॥ २ ॥

एतदुपलभ्य भगवानादिपुरुषः सदसि गायन्तीं पूर्वचिन्तिं
नामाप्सरसमभियापयामास ॥ ३ ॥

सा च तदाश्रमोपवनमतिरमणीयविधिविद्विडपिष्टपिष्टप-
निकटपुटलताकुटिलरूढस्थलविहङ्गमिधुनैः श्लाघ्यमानश्रुतिभिः
प्रतिबोध्यमानसलिलकुक्कुटकारण्डवकलहंसादिभिर्विचित्रमुप-
कूजितामलजलाशयकमलाकरमुपबध्नाम ॥ ४ ॥

तस्याः सुललितपदविन्यासगतिविलासेनानुपदं सखासणाय-
मानरुचिरचरणाभरणस्वनमुपाकर्ण्य नरदेवकुमारः समाधि-
योगेनामीलितनयननलिनमुकुलयुगलमीपद्विकास्याचष्ट ॥ ५ ॥
तामेयाविदूरे विलोक्य मधुकरीमिव सुमनस उपजिघ्रन्तीं दिविज-
मनुजमनोनयनाहादत्पैर्गतिविहारविनयविलोकनसुस्वराक्षरा-
वयधर्मनसि नृपं कुसुमापुपस्थं विदधतीं विवरम् ॥ ६ ॥

निजमुत्तविगलितमदासचामोदमदान्धमपुकरनिकरोपरोधेन
द्रुतपदविन्यासचल्युत्थन्दनस्तनकलशकबरहारशानां देवीं तदव-

लोकनेन विधुताचसरस्य भगवतो मकरध्वजस्य वशमुपनीतो
जडवदिति होवाच ॥ ७ ॥

का त्वं चिकीर्षसि च किं मुनिवर्यं शीले

मायासि किं भगवतः परदेवतायाः ।

विज्ये विभर्षि धनुषी सुहृदात्मनोऽर्थे

किं वा मृगान्मृगयसे विषिणे प्रमत्तान् ॥ ८ ॥

वाणाविमी भगवतः शतपत्रपत्री

शान्तावपुङ्गरुचिरावतितिगमदन्ती ।

कस्मै प्रपुङ्क्तसि यने विचरन्न विषः

क्षेमाय नो जडपिपां तव विक्रमोऽस्तु ॥ ९ ॥

शिष्या इमे भगवतः परितः पठन्ति

गायन्ति साम सरहस्यमजस्रमीश ।

सुष्मच्छिस्ताविलुलिताः सुमनोऽभिवृष्टीः

सर्वे भजन्त्युपिगणा इव वेदशाखाः ॥ १० ॥

वाचं परं चरणपद्मजतिनितीर्णां

ब्रह्मरूपमुखरीं शृणुमोऽथ तुभ्यम् ।

लब्धा कदम्बरुचिरद्विदृष्टविम्बे

यस्यामलातरपिधिः क्व च बल्कला ने ॥ ११ ॥

किं सम्भूतं रुचिरयोर्द्विजं शृङ्गयोस्ते

मध्ये कूशो बहसि यत्र हशी श्रिते मे ।

पद्मोरुणः सुरभिरामविषाण ईदृग्ये-

नाथमं सुभग मे सुरभीकरोपि ॥ १२ ॥

लोकं प्रदर्शय सुहृत्तम तावकं मे
 यत्रत्य इत्थमुरसावयवावपूर्वौ ।
 अस्मद्विषय मन उचयनी विभर्षि
 वहद्भुतं सरसहासमुपां च बक्त्रे ॥ १३ ॥
 का बात्मवृत्तिरदनाद्बहिरङ्ग भाति
 विष्णोः कलास्यनिमिषन्मकरी च कर्णौ ।
 उद्विग्रमीनयुगलं द्विजपङ्क्तिशोभि
 चासन्नभृङ्गनिकरं सर उन्मुखं ते ॥ १४ ॥
 योऽसौ त्वया करसरोजहतःपतद्गो
 दिधु भ्रमन् भ्रमत एजयतेऽक्षिणी ते ।
 युक्तं न ते स्म वरवक्रजटावरूपः
 कृष्णोऽनिलो हरति लम्पट एष नीवीम् ॥ १५ ॥
 रूपं तपोधन तपश्चरतां तपोध्रं होतनु
 केन तपसा भवतेह लब्धम् ।
 चतुर् तपोऽहंसि मया सह मित्र मह्यं
 किं वा प्रसीदसि स वै भवभावानो मे ॥ १६ ॥
 न त्वां त्यजामि दयितां द्विज शैवदत्तं
 यस्मिन्मनो दृगपि वा न विधाति लग्नम् ।
 मां चारुभृङ्गाहंसि नेतुमनुव्रतं ते
 चित्तं यतः प्रतिसरन्तु शिवाः सचिव्यः ॥ १७ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 नाभिरपत्यकामोऽप्रजया मेरुदेव्या भगवन्तं यज्ञपुरुषमवहि-
 तात्माऽयजत ॥ १ ॥

तस्य इवाव श्रद्धया विशुद्धभावेन यजतः प्रवर्ग्येषु प्रचरन्तु
 द्रव्यदेशकालमन्त्रनिर्गदक्षिणाविधानयोगोपपत्त्या दुरधिगमोऽपि
 भगवान् भागयतयत्सलतया प्रतीत आत्मानमपराजितं निज-
 जनाभिप्रायार्थविधित्सया गृहीतहृदयो हृदयद्रुमं मनोनयना-
 नन्दनाभिरामावययमाविशकार ॥ २ ॥

अथ हतमाविष्कृतभुजयुगलद्वयं द्विरणमयं पुरुषविशेषं कपिश-
 कोशेयाम्बरभरमुरसि विलसच्छीवन्तालालां द्रव्यरचनरूढवन-
 मालास्फूर्जामृतमणिगणप्रवरदिभिर्फलक्षितम् ॥ ३ ॥

श्रीशुक उवाच—

इति ललनानुनयातिविशारदो ग्राम्यवैदग्ध्यया परिभाषया तां
 विबुधवधूमिति सभाजयामास ॥ १८ ॥

सा च ततस्तस्य वीरयूपपतेर्बुद्धिशीलरूपविधावयःश्रियीदार्यैः
 पराक्षितमनास्तेन सहायुतायुतपरिवत्सरोपलक्षणं कालं जम्बुद्वीप-
 पतिना भोगान् बुभुजे ॥ १९ ॥

तस्यामु इ वा आत्मजान्स राजवर्ष आग्रीश्रो नाभिकिम्पुरुष-
 हरिवर्षेलावृत्तरम्यकहरिणमयकुरुभद्राश्वकेतुमालसंज्ञान्नव भावया-
 म्बभूव सा सून्या तु पुत्रान्नवानुवत्सरं गृह एवापहाय पूर्वचित्तिर्भूष
 एवाजं देवमुपतस्थे ॥ २० ॥

आग्रीश्रसुतास्ते मातुरनुग्रहादीत्यनिकेनेव संहननबलोपेताः पित्रा
 विभक्तान्मृत्युनयानामानि यथाभागं जम्बुद्वीपवर्षाणि बुभुजुः ॥

आग्रीश्रो राजपुत्रस्तामप्सरसमेवानुदिनमभिमन्यमानस्तस्याः
 सलोकतां धुतिभिरवरुन्धन् ईजे यत्र पितरो मोदयन्ते ॥ २२ ॥

सम्प्रेते पितरि नवभ्रातरो मेरुदुहितृर्मैरुदेवीं प्रतिरूपायुग्रदंष्ट्रीं
 लतां रामां श्यामां नारी भद्रां देवीमिति संज्ञा नवोदवहन् ॥ २३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पद्मस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

स्फुटकिरणप्रवरमणिमयमुकुटकिरीटकुण्डलकटकटिसूत्रहार-
 केयूरनूपुराङ्गभूषणविभूषितं क्रान्तिकुसदस्यगृहपतयोऽधना
 इवोत्तमं धनमुपलभ्य सवद्भुमानमहर्णेनावनतशीर्षाण उपतस्थुः ॥

अहंसि मुहुर्हन्तमार्हणमस्माकं अनुपधानां नमो नम इत्ये-
 तावदेव सतुषशिक्षितं कोऽहंति पुमान्प्रकृतिगुणव्यतिकरमति-
 रनीश ईश्वरस्य प्रकृतिपुरुषयोः परस्परार्वाकितनमतिनाम-
 रूपाकृतिभिर्निरूपणम् ॥ ५ ॥

सकलजननिकायवृजिनिरसनशिबतमप्रवरगुणगणकदेशकधनाहते ॥

परिजनानुरागविरचितस्तव लवसंशब्दसलिलकिसलयतुलसी-
 दूर्वाङ्गुरेपि सम्भूतया सपर्यया किल परम परिनुप्यसि ॥ ७ ॥

अधानयापि भगवत इत्ययोरुसम्भारभरया न समुचितमर्थ-
 मिहापलभाहते ॥ ८ ॥

आत्मत एवानुसवनमअसा व्यतिरेकेणानुचोभूयमानाशेष-
पुरुषार्थस्वरूपस्य किन्तु नाथाशिष आशासानामेतदभि-
संराधनमात्रं भवितुमर्हति ॥ १० ॥

तयथा वालिशानां स्वयमात्मनः श्रेयः परमविदुषां परमपुरुष-
प्रवलतरकरुणया स्वमहिमानं चापवर्गारूपमुपकल्पयिष्यन्त्य-
यत्तांपचित एवैतरयदिहोपलब्धितः ॥ १० ॥

अथाहंयामः परं ह्यहंत्तम यहि बहिषि राजपैर्वरदर्पभो भगवान्
निजपुरुषेक्षणविषय आसीत् ॥ ११ ॥

असद्वनिशितज्ञानानलविधूताशेषमलानां भगवत्स्वभावाणां
आत्मारामाणां मुनीनामनवरतपरागणितगुणगणपरमद्वलायतन
कथनांऽसि ॥ १२ ॥

अथ कथञ्चित्स्खलनधुत्पतनजृम्भणदुरवस्थानादिषु विवशानां नः
श्रीमवरणारविन्दस्मरणाथ ज्वरभरणदशायामपि सकलकस्मल-
निरसनानि तव गुणकृतनामधेयानि यचनगांचराणि भवन्तु ॥

किञ्चायं राजर्षिरपत्यकामः प्रजां भवादृशीमाशासन ईश्वर-
माशिषां स्वर्गापवर्गयोरपि भगवन्तमुपधावति प्रजायामर्षप्रत्ययो
धनदमिवाधनः फलीकरणं को वा इहते ॥ १४ ॥

अपराजितापराजितया माययाऽनवसितपदध्यानाव्यापृतमति-
र्विषमविषयावृतप्रकृतिरनुपासितमहचरणः ॥ १५ ॥

यदु हवाव पुनरदभ्रकर्तारिह समाहूतः तदर्पथियां मन्दानां नस्तदेव
हेलनं देवाहंसि साम्येन सर्वान्मना प्रतिबोदुमविदुषाम् ॥ १६ ॥

इति निगदेनाभिष्टुयमानो भगवाननिमिषर्पभो वर्षधराभि-वन्दित-
चरणः सदयमिदमाह ॥ १७ ॥

श्रीभगवानुवाच-

अहो वताहमृपयो भवद्भिरवितयगीर्भिवरमसुलभमभियाचितो
यदमुष्य आत्मजो मया सदृशो भूयादिति ममाहमेवाभिरूपः
केवलयादथापि ब्रह्मवादो न मृषा भवितुमर्हति ममैव हि मुखं
यद्विजदेवकुलम् ॥ १८ ॥

तत आशीघ्रीये क्षेत्रेऽहं कलयाऽवतरिष्यामि आत्मतुल्यमनुप-
लभयमानः ॥ १९ ॥

इति निशामयन्त्या मेरुदेव्याः पतिं समभिधापान्तर्दधे भगवान्
॥ २० ॥

बहिषि तस्मिन् एवं विष्णुरात भगवन्त्यरमर्षिभिः प्रसादितो नाभेः
प्रियचिकीर्षया तदवरोधजने मेरुदेव्यां च धर्मान् दर्शयितुकामो
वातरसानां श्रमणानां कपीणामूर्ध्वमन्थिनां मुक्या तन्वाऽव-
ततार ॥ २१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अथ तमुत्पत्त्यैवाभिव्यज्यमानभगवद्ब्रह्मणं साम्प्रोपशम-
धैराग्यैश्वर्यमहाविभूतिभिरनुदिनमेषमानानुभावं प्रकृतयः प्रजा
ब्राह्मणाः प्रकृतयो देवताश्चानितलसमवनायातितरां जगधुः
॥ १ ॥

तस्य हवा इत्थं वर्ष्मणा वरीयसा बृहच्छ्लोकेन भोजसा बलेन
श्रिया यशसा वीर्यशौर्याभ्यां च पिता ऋषभ इतीदृक् नाम
चकार ॥ २ ॥

यस्य हीन्द्रः स्पर्धमानो भगवान् वर्षे न वर्षं तदवधार्य भगवान्
ऋषभदेशो योगेश्वरः प्रहस्यात्मयोगमायया स्ववर्षमाश्रनाभं
नामाभ्यवर्षत् ॥ ३ ॥

नाभिस्तु यथाभिलषितं सुप्रजास्त्वमवरुद्ध्य प्रमोदभरविहलो
गददाक्षया गिरा स्वैरं गृहीतनरलोकसमानधर्मं भगवन्तं पुराण-
पुरुषं मायाविलसितमतिर्वत्स तातेति सानुरागमुपलालयन्तरां
निर्वृतिमुपगतो विदितानुरागः पौरप्रकृतिजनपदानां राजा
नाभिरात्मजं समपसेतुरक्षायामभिषिच्य ब्राह्मणेपूनिषाथ सह
मेरुदेव्या विशालायां प्रसन्ननिपुणेन तपसा समाधियोगेन
नरनारायणाख्यं भगवन्तं वासुदेवमुपासीतः कालेन तन्महिमा-
नमवाप ॥ ४ ॥

यत्र ह पाण्डवेशे श्लोकानुदाह्रन्ति ॥

कोऽनु तत्कर्म राजपैर्नभिरन्वाचरेत्युमान् ।

अपत्यतामायस्य हरिः शुद्धेन कर्मणा

॥ ५ ॥

ब्रह्मण्योऽन्यः कुतो नाभेर्विश्रा मङ्गलपूजिताः ।

यस्य बर्हिषि यज्ञेशं दर्शयामासुरजसा ॥ ६ ॥

अथ स भगवान् ऋषभः स्ववर्षं कर्मक्षेत्रमनुमन्यमानः प्रदर्शित-
गुरुकुलवास उपलब्धवैरुर्गुरुभिरनुज्ञातो गृहमेधिनां धर्माननु-
शिक्षमाणो जयन्त्यामिन्द्रदत्तायामुभयलक्षणं धर्मं समाप्तायाप्ता-
तमभियुञ्जन्नात्मजानामात्मसमानानां शतं जनयामास ॥ ७ ॥

येषां खलु स महायोगी भरतो ज्येष्ठः श्रेष्ठगुण आसीद्येनेदं वर्षं
भारतमिति व्यपदिशन्ति ॥ ८ ॥

तमनु कुशावर्त इलावर्तो ब्रह्मावर्त आर्यावर्तो मलयकेतुर्भद्रसेन
इन्द्रस्मृक् विदर्भः कीकट इति नव नवतिप्रधानाः ॥ ९ ॥

कविर्हरिन्तरिक्षः प्रयुद्धः पिप्पलायनः । आबिर्होत्रोऽथ
द्रुमिश्रमसः करभाजन इति भागवतधर्मदर्शना नव महा-
भागवतास्तेषां सुचरितं भगवन्महिमोपवृंहितं वसुदेवनारद-
संबादरूपं उपशमायमानमुपरिष्टाष्टर्णषिष्यामः ॥ १० ॥

यवीयांस एकाशीतिर्जायन्तेयाः पितुरादेशकरा महाशालीना
महाश्रोत्रिया यज्ञशीलाः कर्मश्रद्धाः ब्राह्मणा बभूवुः ॥ ११ ॥

भगवानृषभसंज्ञ आत्मतन्त्रः स्वयं नित्यनिवृत्तानर्थपरम्परः
केचलानन्दानुभव ईश्वर एवं विपरितवत्कर्माण्यारभमाणः
कालेनानुगतं धर्ममाचारेणोपशिक्षयन् अतद्विद्वांसमुपशान्तो मैत्रः
कारुणिको धर्मार्षयशःप्रजानन्दामृताविरोधेन गृहेषु लोका-
न्नियमयत् ॥ १२ ॥

यच्छीर्षण्याचरितं तदनुवर्तते लोकः ॥ १३ ॥

यदपि स्वविदितं सकलं धर्मं ब्राह्मं गुह्यं ब्राह्मणैर्दर्शितमाग्रेण
सामादिभिरुपायैर्जनतामनुशशास ॥ १४ ॥

द्रव्यदेशकालवयःश्रद्धन्विष्विषोद्देशोपचितैः सर्वैरपि क्रतुभि-
र्यथोपदेशं शतकृत्व इयाज ॥ १५ ॥

भगवता ऋषभेण परिरक्षमाण एतस्मिन्वर्षे न कश्चन पुरुषो
वाञ्छत्यव्ययमानमिवात्मनोऽन्यस्मात्कथञ्चन किमपि कर्हि-
चिदपेक्षते भर्तृपुनसवनविजृम्भितस्नेहातिशयमन्तरेण ॥ १६ ॥

स कदाचिदटमानो भगवानृषभो ब्रह्मावर्तं गतो ब्रह्मर्षि-
प्रवरसभायां प्रजानां निशामयन्तीनामात्मजानबहितात्मनः-
प्रश्रयप्रणयभरं सुयन्त्रितानप्युपशिक्षयन्निति होवाच ॥ १७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

ऋषभ उवाच-

नायं देहो देहभाजां नृलोके
कस्तत्कामानर्हति विद्भुजां ये ।

तपो दिव्यं हर्ह्य येन सत्त्वं
शुष्येयस्माद्ब्रह्मसुखं ह्यनन्तम् ॥ १ ॥

महत्सेवां द्वारमाहुर्विमुक्तेस्तमोद्वारं योषितां सद्भिः सद्भिः ।
महान्तस्ते सप्तचित्ताः प्रशान्ता विमन्यवः सुहृदः साधवो ये ॥

ये वा मयीशे कृतसौहृदार्था जनेषु देहं भरवार्तिकेषु ।
गृहेषु जायात्मजरातिरासु न प्रीतिपुक्ता यावदार्था लोके ॥

नूनं प्रमत्तः कुरुते कर्मदीनो यदिन्द्रिप्रतीतय आवृणोति ।
न साधु मन्ये यत आत्मनोऽयमसन्नपि क्लेशद आस देहः ॥

पराभवस्तावदबोधजातो यावन्न जिज्ञासत आत्मतत्त्वम् ।
तावन्क्रियास्तावदिदं मनो वै कर्मात्मकं येन शरीरवन्तः ॥

एवं मनः कर्मवशं प्रयुङ्क्त अविषयात्मन्यवधीयमाने ।
प्रीतिर्न यावन्मयि वासुदेवे न मुच्यते देहयोगेन तावत् ॥ ६ ॥

यदानुपश्यत्यवधागुणेशं स्वार्थे प्रमत्तः सहसाऽविपश्चित् ।
गतस्मृतिर्विन्दति तत्र तापानासाय मैथुन्यमगारमग्नः ॥ ७ ॥

पुंसः स्त्रिया मिथुनीभाव एष तयोर्मिथो हृदयग्रन्थिमाहुः ।
यतो गृहक्षेत्रसुतासवितैर्जनस्य मोहोऽयमहं ममेति ॥ ८ ॥

यदात्मनो हृदयग्रन्थिरस्य कर्मानुबन्धो दृढमाश्रयेत् ।
तदा जनः सम्परिवर्तमानो मुक्तः परं यात्यतिहाय हेतुम् ॥ ९ ॥

हरी गुरी मयि भक्त्यानुवृत्त्या वितृष्ण्या द्रव्यतितिक्षया च ।
सर्वत्र जन्तोर्व्यसनावगत्या जिज्ञासया तपसेहानिवृत्त्या ॥ १० ॥

मत्कर्मभिर्मत्कथया च नित्यं मत्पादसद्भाट्टणकीर्तनात्मे ।
निर्वैरसाम्योपशमेन पुत्रा जिज्ञासया देहगेहात्मबुद्धेः ॥ ११ ॥

अध्यात्मयोगेन विविक्तसेवया प्राणेत्रिप्रात्माभिजयेन सम्यक् ।
 सच्छ्रद्धया ब्रह्मचर्येण शशदसम्प्रमादेन जयेन वाचा ॥ १२ ॥

सर्वत्र मद्भावविचक्षणेन ज्ञानेन विज्ञानविराजितेन ।
 योगेन धृत्युद्भवसत्त्वयुक्तो लिङ्गं व्यपोहेत्कुशलोऽहमाख्यम् ॥

कर्माशयं हृदयग्रन्थिवन्धमविधायीऽऽसादितमप्रमत्तः ।
 अनेन योगेन यथापदेशं सम्यग्यपोहोपरमेत योगान् ।
 पुत्रांश्च शिष्यांश्च पिता गुरुर्वा महोक्तकामो मदनुग्रहार्थः ॥

इत्थं विमन्युरनुशिष्यादतज्ज्ञानं योजयेत्कर्मसु कर्ममृदान् ।
 कं योजयन्मनुजोऽर्थं लभेत निपातयन्नदृशं हि गते ॥ १५ ॥

लोकः स्वयं श्रेयसि नष्टदृष्टिर्धोऽर्धांस्मीहंत निकामकामः ।
 अन्योन्यवैरं सुखलेशहेतोरतननुदुःखं च न वेद मूढः ॥ १६ ॥

कस्तं स्वयं तदभिज्ञो विषधिविधायामन्तरे वर्तमानम् ।
 दृष्ट्वा पुनस्तं स घृणः कुनुजिं प्रयोजयेदुत्पथगं यथान्धम् ॥

गुरुर्न सः स्यात्स्वजनो न सः स्या-
 त्पिता न सः स्याज्जननी न सा स्यात् ।
 देवं न तत्स्यान्नृपतिश्च सः स्या-
 न्नमोचयेयः समुपेतमृत्युम् ॥ १८ ॥

इदं शरीरं मम दुर्विभाव्यं सत्त्वं हि मे हृदयं यत्र धर्मः ।
 पृष्ठे कृतो मे यदधर्म आरादतो हि मामृषभं प्रादुरार्षाः ॥

तस्माद्भवन्तो हृदयेन जाताः सर्वे महीषांसममुं सुनाभम् ।
 अक्रिष्टुद्धया भरतं भजन्त्यं शुश्रूषणं तद्वरणं प्रजानाम् ॥ २० ॥

भूतेषु वीरुद्धं उदत्तमा ये सरीसृपास्तेषु सुबोधनिष्ठाः ।
 ततो मनुष्याः प्रवरास्ततोऽपि गन्धर्वसिद्धा विबुधानुगा ये ॥

देवा सुरेभ्यो मघवान् प्रधानो दक्षादयो ब्रह्मसुताश्च तेषाम् ।
 भवः परः सोऽथ विरिधिवीर्यः स मत्परोहं द्विजदेवदेवः ॥

न ब्राह्मणैस्तुलये भूतमन्यत्प्रश्यामि विप्रात्किमतः परं नु ।
 यस्मिन्नृभिः प्रहुतं श्रद्धयाऽहमश्रामि कामं न तथाग्रिहोत्रे ॥

धृतास्तनूराशतीर्षं पुराणीर्वेनेह सत्त्वं परमं पवित्रम् ।
 शमो दमः सत्त्वमनुग्रहश्च तपस्तिनिशानुभवश्च यत्र ॥ २४ ॥

मत्तोऽप्यनन्तात्परतः परस्मात्सर्वापवर्गाधिपतेर्न किञ्चित् ।
 येषां किमु स्यादितरेण तेषामकिञ्चनानां मयि भक्तिभ्राजाम् ॥

सर्वाणि मद्भिष्यतया भवद्भिश्चराणि भूतानि सुता ध्रुवाणि ।
 सम्भावितव्यानि पदेपदे वो विविक्तदृष्टिस्तदुदाहर्णं मे ॥ २६ ॥

मनोवचोदकरणीर्हितस्य साक्षात्कृतं मे परिवर्णं हि ।
 विना पुमान्येन महाविमोहकृतान्तपाशाश्च विमोक्तुमीशः ॥

श्रीशुक उवाच—
 स एवमनुशास्त्रात्मजान्स्वयमनुशिष्टानपि लोकानुशासनार्थं
 महानुभावः परमसुहृद्भवानुपभापदेश उपशमशीलानामुपरत-
 कर्मणां महामुनीनां भक्तिज्ञानवैराग्यलक्षणं परमहंस्यधर्ममुप-
 शिष्यमाणः स्वतनयं शतन्येष्टं परमभागवतं भगवज्जनपरायणं
 भरतं धरणीतलपरिपालनायाभिषिच्य स्वयं भवन एवोर्वरित-
 शरीरमात्रपरिग्रह उन्मत्त इव गगनपरिधानः प्रकीर्णकेश
 आत्मन्यारोपिताहवनीयो ब्रह्मचरतां प्रव्रजान् ॥ २८ ॥

जडान्धमूकबधिरपिशिचोन्मादकवदबधूतवेषोऽभिभाष्यमाणोऽपि
 जनानां गृहीतमीनव्रतस्त्पूणी बभूव ॥ २९ ॥

तत्रतत्र पुराग्रामदुर्गाकरसेटसर्पटसिधिराजपोषसार्यगिरिवना-
 श्रमादिष्वनुपदमवनिचरापसदैः परिभूयमानो मक्षिकाभिरिव
 वनगजस्तर्जनताडनावमहेहननिष्ठीवनग्रावशकुद्रजः प्रशेषणश्रुतिवा-
 तदुरुक्तेस्तदविगणयन्नेवास्तत्संस्थान एतस्मिन् देशोलक्षणेऽ-
 सद्पदेश अभयानुभवस्वरूपेण स्वमहिमावस्थानेनासमवरोपिताहं-
 ममाभिमानत्वादसंश्लिष्टः पृथिवीमकचरः परिवभ्राम् ॥ ३० ॥

अतिसुकृमारकरचरणोः स्थलविपुलबाहंसंगलवदनायवपविवन्यासः
 प्रकृतिसुन्दरः स्वभावहासमुखसो नवनलिनदलायमानसिशिर-
 तरचार्वरुणापतनयनसदृशमुभगकर्णोलकर्णकण्ठनासः विगूढस्मित-
 वदनमहोत्सवेन पुरयनितानां मनसि कुसुमशामुपस्थानः ।
 परागबलम्बमानकुटिलजटिलालककपिलकेशभूरिभारोऽवभूत-
 मलिननिजशरीरेण ग्रहगृहीत इयादृश्यत ॥ ३१ ॥

यर्हि याव स भगवान् लोकमिमं योगस्याद्धा प्रतीपमिवा-
 चक्षानस्तत्रातिक्रियाकर्म बीभत्सितमिति व्रतमाजगरमास्थितः
 शयान एवाश्रान्तिं पिबति खादत्ययमेहति हसति स चेदमान
 उचरितादिषोऽंशस्तस्य ह यः पुरीपसुरभिसौगन्धयो वायुस्तं देशं
 दशयोजनं समन्तात्सुरभीचकार । एवं गोमृगकाकचर्यया

ब्रजंस्तिष्ठन्नासीनः शयानः काकमृगगोवचरति पिवति खाद-
त्यवबमेहति स्म ॥ ३२ ॥

इति नानायोगचर्चाचरणो भगवान्कैवल्यपतिक्रमोपधिगतपर-
ममहानन्दानुभव आत्मनि सर्वेषां सुतानामात्मभूते भगवति

वासुदेवे आत्मनोऽन्यवधानेनानन्तरोदरभावेन सिद्धसमस्तार्थैः
परिपूर्णो योगैश्वर्याणि वैहायसमनोजवान्तर्धानपरकायप्रवेश-
दूरग्रहणादिति यदृच्छयोपगतानि नाञ्जसा हृदयेनाभ्यनन्दत् ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

राजोवाच-

न नूनं भगवन्नात्मरामाणां योगसमीरितज्ञानावर्जितकर्म-
वीजानामैश्वर्याणि पुनः क्लेशादनि भवितुमर्हन्ति यदृच्छयोप-
गतानि ॥ १ ॥

शुक उवाच-

सत्यमुक्तं किन्निच ह वा एके मनसो विस्मम्भमनवस्थानस्य
घटकिराट इव न सद्गच्छन्ति ॥ २ ॥

तथा चोक्तम्-

न कुर्यात्कस्यचित्सख्यं मनसि ह्यनवस्थिते ।
यद्विस्मम्भाचिराचीर्णं चस्कन्द तप ऐश्वरम् ॥ ३ ॥

नित्यं ददाति कामस्य छिद्रं तमनु येऽरयः ।

योगिनः कृतमेवस्य पत्न्युजयिव पुंश्ली ॥ ४ ॥

कामो मन्मुर्मदो लोभः शोकमोहभयादयः ।

कर्मबन्धश्च यन्मूलः स्वीकुर्यात्को नु तद्बुधः ॥ ५ ॥

अथैवमखिललोकपाललामो विलक्षणो जडवदबधूतवेष-
भापाचरितैरविलक्षितभगवत्प्रभावो योगिनां साम्प्रदायविधि-
मनुशिक्षयन्त्यकलेवरं जिहासुरात्मन्यात्मानमसंन्यवहित-
मनर्थान्तरभावेनान्वीक्षमाण उपरतानुवृत्तिरुपरराम ॥ ६ ॥

तस्य ह वा एवं मुक्तलिङ्गस्य भगवतः रूपस्य योगमायावसानो
देह इमां जगतीमभिमानाभासेन चङ्क्रममाणः ॥ ७ ॥

एकदा नु काट्टककर्णाटकाक्षिणकर्णाटकान् देशान् यदृच्छयोप-
गतः कुटचाचलोपयने आस्यकृताश्मकवल उन्माद इव
मुक्तमूर्द्धजोऽसंवीत एव विचचार ॥ ८ ॥

अथ समीरवेगत्रिभुतवेणुनिर्घर्षणजातो दावानलस्तद्वन-
मालेलिहानः सह तेन ददाह ॥ ९ ॥

यस्य किलानुचरितमुपाकर्ण्य काट्टककर्णाटकानां दक्षिण-
कर्णाटकानां राजाऽर्हतामोपशिक्ष्य कलावधर्म उत्कृष्यमाणे
भवितव्येन विमोहितः स्वधर्मपथमकुतोभयमपहाय कुपयं
पापण्डमसमञ्जसं निजमनीपया मन्दः सम्प्रवर्तयिष्यते ॥ १० ॥

येन ह वा कली मनुजापसदा देवमायाविमोहिताः स्वविधि-
नियोगशोचाचारविहीना देवहेलनादीन्यपत्रतानि निजेच्छया
गृह्णन्ता अस्मानानाचमनाशीचकेशोद्बुधनादीनि कलिनाऽ-
धर्मबहुलेनोपहृतपिथो ब्रह्मब्राह्मणयज्ञपुरुषलोकविदूषकाः प्रायेण
भवयिष्यन्ति ॥ ११ ॥

ते च ह्यर्वाक्तनया निजलोकपात्रयान्धपरम्परया त
एवानाशस्थास्तमस्यन्धे स्वयमेव प्रपतयिष्यन्ति ॥ १२ ॥

अयमवतारो रजसोपप्लुतकैवल्यशिक्षणार्थः तस्यानुगुणान्
श्लोकान्नायन्ति ॥ १३ ॥

अहो भुवः सप्तसमुद्रवत्या द्वीपेषु वर्षेष्वाविपुण्यमेतत् ।
गायन्ति यत्रत्यजना मुरारेः कर्माणि भद्राण्यवतारवन्ति ॥

अहोऽनुवंशो यशसावदातः प्रियव्रतो यत्र पुमान् पुराणः ।
कृतावतारः पुरुषः स आयश्चचार धर्मं यदकर्महितम् ॥ १५ ॥

को न्वस्य काष्ठामपरोऽनुगच्छेन्मनोरथेनाप्यभवाय योगी ।
ययोगमायां स्पृहयन्त्युदस्तां महत्तमा येन कृतप्रयत्नाः ॥ १६ ॥

इति ह स्म सकललोकदेवब्राह्मणगावां परमगुरोर्भगवत
रूपभास्वस्य विशुद्धाचरितं पुंसां समस्तदुश्चरिताभिरुणं परम-
महामद्भलायनमिदमनुश्रव्योपचितयाऽनुगुणोत्पात्रावयव्यवहितो
भगवति तस्मिन्वासुदेवे एकान्ततो भक्तिरनयोऽपि समनुवर्तते ॥

यस्यामेव कवय आत्मानमविरतविधिवृजिनसंसारपरितापोप-
तप्यमानमनुसूचनं स्नापयन्तस्तथैव परया निर्वृत्या ह्यपवर्गिक-
मात्यन्तिकं परमपुरुषार्थमपि स्वयमासादितं नैवात्रियन्ते
भागवतत्वेनैव परिसमाप्तसर्वाथाः ॥ १८ ॥

राज्यन्तिर्गुरुलं भयतां यदनां
देवप्रियः कुलपतिः क च किङ्करो वः ।
अस्त्येवमद्र भगवान् भजतां मुकुन्दो
मुक्तिं ददाति कहिचित्सम न भक्तिपांगम् ॥

नित्यानुभूतनिजलाभनिवृत्ततृष्णः
श्रेयस्यतद्रचनया चिरमुमृद्धेः ।
लोकस्य यः करुणया भयमात्मलोक-
माख्यात्रमो भगवते ऋषभाय तस्मै ॥ २० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे पद्योऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

भरतस्नु महाभागवतां यदा भगवताऽवनितलपरिपालनाय
सध्विन्तितस्तदनुशासनपरः पञ्चजनीं विश्वरूपदुहितरमुपयेमे ॥

तस्यामु ह वा आत्मजान् कात्स्न्यैरनानुरूपानात्मनः पञ्च
जनयामास भूतादिरिव भूतसूक्ष्माणि ॥ २ ॥

सुमतिं राष्ट्रभूतं सुदर्शनमायरणं धूमकेतुमिति आज्ञनाभं नामैतद्वर्षं
भारतमिति यत आरभ्य व्यपदिशन्ति ॥ ३ ॥

स हि बहुविन्महीपतिः पितृपितामहवदुरुवत्सलतया स्ये स्ये
कर्मणि वर्तमानाः प्रजाः पर्यपालयन् ॥ ४ ॥

इंजे च भगवन्तं यज्ञपुरुषं क्रतुभिरुवाचैः श्रद्धयाऽऽहिताग्नि-
रग्निहोत्रदर्शपूर्णमासचातुर्मास्यपशुसोमानां प्रकृतिविकृति-
भिरनुसवनं चातुर्होत्रविधिना ॥ ५ ॥

सम्प्रचरत्सु नानायोगेषु विरचिताङ्गक्रियेषु अपूर्वं यत्तत्क्रियाफलं
धर्माख्यं परब्रह्मणि यज्ञपुरुषे सर्वदेवतालिङ्गानां मन्त्राणामर्प-
नियामकतया साक्षात्कर्तारि परदेवतायां भगवति वासुदेवे एव
भावयानः आत्मनैपुण्यमृदितकषायो हविष्यध्वर्युभिर्गृह्यमाणेषु
स यजमानो यज्ञभाजो देवास्तान्पुरुषायपवेज्बध्यभावयत् ॥ ६ ॥

एवं कर्मविशुद्धिविशुद्धसन्त्यस्तान् हृदय आकाशगारीं ब्रह्मणि
भगवति वासुदेवे महापुरुषोपलक्षणीः श्रीवत्सकींस्तुभवनमाला-
रिदरगदादिभिरुपलक्षिते निजपुरुष हृदुद्धिखितेनात्मनात्मनि
पुरुषरूपेण विरोचमाने उचैस्तरां भक्तिरनुदिनमेधमानरयाऽ-
जायत ॥ ७ ॥

एवं वर्षापुतसहस्रपर्यन्तावसानावसितकर्मनिर्वाणावसरोऽपि-
भुज्यमानं स्वतन्त्रयेभ्यो रिक्थं पितृपैतामहं यथादायं विभज्य स्वयं
सकलसम्पन्निकेतात्स्वनिकेतनात्पुलहाश्रमं प्रवव्राज । यत्र ह वाच
भगवान् हरिरयापि तत्रत्यानां निजजनानां वात्सल्येन सविधाप्यते
इच्छारूपेण ॥ ८ ॥

यत्राश्रमपदान्युभयतो नाभिर्भिर्दपचक्रैश्चक्रनदीनाम सरित्प्रवरा
सर्वतः पवित्रीकरोति ॥ ९ ॥

तस्मिन्वाय किल स एकः पुलहाश्रमोपवने विविधकुसुम-
किसलयलुलसिकाम्बुभिः कन्दमूलफलोपहारैश्च समीहमानो
भगवत आराधनं विविक्त उपरतविषयाभिलाष उपहतोपशमः
परां निर्वृतिमवाप ॥ १० ॥

तथैवमविरतपुरुषपरिचर्यया भगवति प्रवर्द्धमानानुरागभार-
हतहृदयशीथिल्यः प्रहर्षवेगेनात्मन्युद्भिद्यमानरोमपुलककुलकः
औत्कण्ठ्यप्रवृत्तप्रणयवाप्पनिरुद्धावलोकनयनोऽभिरमे । एवं
निजरमणारुणचरणारविन्दानुध्यानेनोपचितभक्तियोगपरिप्लुत-
परमाह्लादगभीरहृदयावगादपिपणस्तां विक्रियमाणां भगवत्सपर्या
न सम्भार ॥ ११ ॥

इत्थं धृतभगवद्व्रत ऐणाजिनवाससानुसवनाभिपेकार्द्रकपिश-
कुटिलजटाकलापेन च विरोचमानः सूर्य इव भगवन्तं हिरण्मयं
पुरुषं ददर्श सूर्यमण्डलेऽप्युपतिष्ठन्नेतदुहोवाच ॥ १२ ॥

परो राजाः सवितर्जातवेदो वेदस्य गर्भो मनसैर्दं जगान् ।
स्वरेतसाऽदः पुनराविश्य चरे हंसं गृध्राणामृषभं सङ्गृणीमः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

एकदा तु महानद्यां कृताभिषेकनैगमिकावश्यको ब्रह्माक्षरमभि-
गुणानो मुहूर्तत्रयमुदकान्त उपविशेत् । तत्र तदा राजन्हरिणी
पिपासया जलाशयाभ्याशमेकैवोपजगाम । तथा पेपीयमाने उदके
तावदेवाविदुरेण नदतो मृगपतेरुनदा लोकात्रयभयद्वर उदपतत् ॥

तमुपश्रुत्य सा मृगवधूः प्रकृतिविरुद्धा चकितनिरीक्षणा सुतरामपि
हरिभयाभिनिवेशव्यग्रहृदया पारिप्लवहरिगततृपाऽतिभयात्सह-
सोचक्राम ॥ २ ॥

तस्या उत्पतन्त्या अन्तर्बद्धा उरुभयावगलितो योनिगतो गर्भः
स्रोतसि निपपात । तत्प्रसवगोत्सर्पणभयलेदानुरा स्वगणै-
र्विपुन्यमाना कस्याश्चिदर्या कृष्णसारसती निपपात चाथ
ममार ॥ ३ ॥

तं त्वेणकुणकं कृपणं स्रोतसा चोद्यमानमभिबीक्ष्यापविद्धवन्तुं
वन्तुरिवानुकम्पया राजर्षिर्भरत आदाय मृतमातरमेणमाश्रमपद-
मानयत् ॥ ४ ॥

तस्य हवा कुणक उवैस्तरां तस्मिन् कृतनिजाभिमानस्याह-
हस्तत्पोषणपालनप्रीणनलालनानुष्यानेनात्मनियमाः सहयमाः
पुरुषपरिचर्यादय एकैकशः कतिपयाहर्गणेन विपुन्यमानाः किल
सर्व एवोदवसन् ॥ ५ ॥

अथेदमाह अहो बतायं हरिणकुणकः कृपण ईश्वररथचरण-
परिभ्रमणरयेण स्वगणसुहृद्वन्धुभ्यः परिवर्जितः शरणं च
मोपसादितो मामेव मातृपितृभ्रातृजातिभ्योऽधिकं गोपायनं
मन्यमानो नान्यं कश्चन वेद मय्येवातिविस्मयश्चात एव मया
मत्परायणस्य पोषणपालनप्रीणनलालनमप्यनसूयेनानुष्ठेयं
शरण्योपेक्षादोषविदुषा ॥ ६ ॥

नूनं ह्यार्याः साधव उपशमशीलाः कृपणसुहृद एवंधिधार्थं
स्वार्थान् गुरुतरानुपेक्षन्ते ॥ ७ ॥

इति कृतानुपद्ग आसनस्नानाशनशयनाटनस्थानादिषु सहमृग-
जहुना स्नेहानुबद्धहृदय आसीत् ॥ ८ ॥

कुसुमकुशसमित्पालाशफलमूलान्द्रकादीन्याहरिष्यमाणो वृक-
सालावृक्षादिभ्यो भयमाशङ्कमानः सह हरिणकुणकेन वनमा-
विशति ॥ ९ ॥

पथि पथि च मुग्धभावेन तत्र तत्र विपवतमतिप्रणयभारहृदयः
कार्षण्यात् स्कन्धेनोद्धति एवमुत्सङ्गे उरसि चावधायोपलालयन्
परमामवाप मुदम् ॥ १० ॥

क्रियायां निर्वर्त्यमानाधामन्तराल उत्थायोत्थाय यदेनमभिचक्षीत
तर्हि वाच स वर्षपतिः प्रकृतिस्थेन मनसा तस्मै हाशिप आशास्ते
स्वस्ति स्याद्वत्स ते सर्वत इति ॥ ११ ॥

अन्यदा तु भृशमुद्विग्नमना नष्टद्विषण इव कृपणः सकरुण-
मतिरतिरतिपेण हरिणकुणकविरहविह्वलहृदयसन्तापस्तमनुशोचन्
किल कश्मलं महदभिरम्भित इति होवाच ॥ १२ ॥

अपि बत स धे कृपणेणवालको मृतहरिणीसुतोऽहो ममानार्थस्य
शठकितवमतेरकृतसुकृतस्य कृतविद्यम्भ आत्मप्रत्ययेन तद-
विगणयन् स्वजन इवागमिष्यति ॥ १३ ॥

अपि क्षेमेणास्मिन्नाश्रमोपवने शष्पाणि चरन्तं देवगुप्तं द्रक्ष्यामि ॥

अपि न वृकः सालावृकोऽन्यतमो वा नैकचरो जक्षयति ॥

निम्नोचति भगवान्सकलजगत्क्षेमोदयः सूर्यात्माऽवापि न मम
मृगवधून्पास आगच्छति ॥ १६ ॥

अपिस्विदकृतसुकृतं मामागत्य सुखमिष्यति । हरिणराजकुमारो
विविधरुचिरदर्शनीयनिजमृगदारकविनोदेरसन्तोषं स्वानाम-
पनुदन् ॥ १७ ॥

श्वेलिकया मां मुषा समाधिना मीलितदशं प्रेमसंरम्भेण चकित-
मागत्य पृपत् अपरुपविषाणाग्रेण लुठति ॥ १८ ॥

आसादितहविषि वर्हिषि दूषिते मयोपालब्धो भीतभीतः सपसु-
परतरभसः कपि कुमारवदवहितकरणकलाप आस्ते ॥ १९ ॥

किं वा अरे आचरितं तपस्तपस्विन्यानया यदियमवनिः सविनय
कुष्णसारतनयतनुतरसुभगशिवतमखरसुरपदपङ्क्तिभिर्द्विषि-
विधुरातुरस्य कृपणस्य मम द्विषणपदवीं सूचयन्त्यात्मानं सर्वतः
कृतकौतुकं द्विजानां स्वगाणवर्गकामानां देवयजनं करोति ॥

अपिस्विदसौ भगवानुदुष एनं मृगपतिभयान्मृतमातरं मम मृग-
वालकं स्वाश्रमपरिभ्रष्टमनुकम्पया कृपणजनवत्सलः परिपाल-
यति । एष ने हरिणकुणकोपनिधिर्मया गुप्त इति ॥ २१ ॥

किं वा आत्मज विक्षेपज्वरदायदहनशिखाभिरुपतप्यमानहृदय-
स्थलनलिनं मामुपसृतमृगीतनयः शिशिरशान्तानुरागगुणितनिज-
वदनसलिलामृतमयगभस्तिभिः स्वपथति ॥ २२ ॥

इति चैवमपटमानमनोरयाकुलहृदयो मृगदारकाभासेन स्वारव्य-
कर्मणा योगारम्भणतो विभ्रंशितः स योगतापसो भगवदाराधन-
लक्षणाच्च कथमितरथा जात्यन्तर एणकुणके आसन्नः साक्षा-
न्निःश्रेयसप्रतिपक्षतया प्राक् परित्यक्तदुस्त्यग्रहृदयाभिज्ञातस्य
तस्यैवमन्तरायविहतयांगारम्भणस्य राजर्षैर्भरतस्य तावन्मृगार्भक-
पांषणपालनप्रीणनलालनानुपद्वेणाविगणयत आत्मानमहिरि-
वाखुविलं दुरतिक्रमः कालः करालरभस आपयत ॥ २३ ॥

तदानीमपि पार्श्ववर्तिनमात्मजं बन्धुमिवानुशांचन्तमभिधीक्षमाणो
मृग एवाभिधेक्षितमना विसृज्य लोकाभिमं सह मृगंण कलेवर-
मनुस्मृतजन्मानुस्मृतिरितरवन्मृगशरीरमवाप ॥ २४ ॥

तत्रापि ह वा आत्मनो मृगत्यकारणं भगवदाराधनसमीहानु-
भावेनानुस्मृत्य भृशमनुतप्यमान आह ॥ २५ ॥

अहो कष्टं भ्रष्टोऽहमात्मवत्तानुपधायद्विमुक्तसमस्तसङ्गस्य
विविक्तपुण्यारण्यशरणस्यात्मवतः आत्मनि सर्वेषामात्मनां
भगवति वासुदेवे तदनुश्रवणमननसङ्कीर्तनानुस्मरणाभि-
योगेनाशून्यसकलपामेन कालेन समावेशितं समाहितं कान्त्यर्थेन
मनस्तनु पुनर्ममावुधस्य रागान्मृगसुतमनुपरिसुखाव ॥ २६ ॥

एवं निगूढनिर्वेदो विसृज्य मृगीं मातरं पुनर्भगवत्क्षेत्रमुप-
शमशीलमुनिगणदयितं शालग्रामं पुलस्त्यपुलहाश्रमं
कालंजरात्प्रत्याजगाम ॥ २७ ॥

तस्मिन्नपि कालं प्रतीक्षमाणः सद्वाच भृशमुद्विग्न आत्मसहचरः
शुक्लपर्णतृणवीरुधा वत्तमानो मृगत्यनिमित्तावसानमेव गणय-
न्मृगशरीरं तीर्षोदकक्लिन्नमुत्सर्ज ॥ २८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पथमस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अथ कस्यचिद् द्विजवरस्याद्विरसप्रवरस्य शमदमतपः-
स्वाध्यायाध्ययनत्यागसन्तोषतिनिक्षिप्रश्रवणवियाऽनसृष्टात्मज्ञानानन्द-
युक्तस्यात्मसदृशभुतशीलाचाररूपोदायगुणा नव सौदर्या अङ्गना
यभूतुः मिथुनं च यवीपस्यां भार्यायाम् ॥ १ ॥

यस्तु तत्र पुमास्तं परमभागवतं राजर्षिप्रवरं भरतमुत्सृष्टमृगशरीरं
चरमशरीरेण विप्रत्वं गतमाहुः ॥ २ ॥

तत्रापि स्वजनसद्वाच भृशमुद्विग्नमानो भगवतः कर्मबन्ध-
विध्वंसनश्रवणस्मरणगुणधिररणेन चरणारविन्दपुगलं मनसा
चिदधतः आत्मनः प्रतिपातामाशंसमानो भगवदनुग्रहेणानु-
स्मृतस्वपूर्वजन्मावलिरात्मानमुन्मत्तजडवधिरूपेण दर्शयामास
लोकस्य ॥ ३ ॥

तस्यापि हवाऽऽत्मजस्य स विप्रः पुत्रस्नेहानुवदमना आसमावर्त-
नात्संस्कारान्यः ऽपदेशं विदधान उपनीतस्य च पुनः शौचा-
चमनादीन् कर्मनियमाननभिप्रेतानपि समशिक्षयन् अनुशिष्टेन हि
भाष्यं पितुः पुत्रेणेत्यसदाग्रहः ॥ ४ ॥

स चापि तदुह पितृसन्निधावेव सप्रीचिनमिव करोति । छन्दस्य-
ध्यापयिष्यन्सह व्याहृतिभिः सृष्टणवशिष्टिपदीं सार्वित्रीं श्रिष्यवा-
सन्तिकान्मासानधीयमानमप्यसमयेतरूपं ग्राहयामास ॥ ५ ॥

एवं स्वतनुजे आत्मन्यनुरागावेशितचित्तः शौचाध्ययनव्रत-
नियमगुर्वनलशुभ्रूपाणीषीकुर्वाणकानि कर्माण्यतदभियुक्तान्यपि
समनुशिष्टेन भाष्यमित्यसदाग्रहः पुत्रमनुशासतः । पिता स्वयं
तावदनधिगतमनोरथः कालेनाप्रमत्तेन स्वयं गृहे प्रमत्त
उपसंहृतः ॥ ६ ॥

अथ यवीपसी द्विजसती स्वगर्भजातमिथुनं सपत्न्यामुपन्यस्य
स्वयमनुसंस्थया पतिलोकप्रमाणात् । पितर्युपरते भ्रातर एनम-
तन्म्राभवविदल्यप्यां विद्यायामेव पर्यवसितमतयो न परविद्यायां
जडमतिरिति भ्रातरमनुशासननिर्वन्धान्यवृत्तन् ॥ ७ ॥

स च प्राकृतोद्दिष्टपदशुभिरुन्मत्तजडवधिरित्यभिप्राप्यमाणो यदा
तदनुरूपाणि प्रभापते कर्माणि च स कार्यमाणः परेच्छया
करोति । विहितो येतनतो वा यात्रया यद्वच्छया योषसादित-
मन्यं बहु मृष्टं कदम्बं वाऽभ्यवहरति परं नेन्द्रियप्रीतिनिमित्तम् ॥

नित्यनिवृत्तदुःखस्वसिद्धविशुद्धानुभवानन्दस्वात्मलाभाधितः
सुखदुःखयोर्द्वन्द्वनिमित्तयोरसम्भावितदेहाभिमानः ॥ ९ ॥

शीतोष्णवातवर्षेषु वृष इवानुनाहः पीनः संहननाहः स्थण्डिल-
संवेशनानुन्मर्दनानुन्मज्जनेन रजसा महामणिरिवानभिव्यक्त-
ब्रह्मवर्चाः कर्पटावृतकटिरुपवीतेनोरुमपिणा द्विजातिरिति
ब्रह्मवन्पूरिति संज्ञयाऽज्ञानावगतो विचचार ॥ १० ॥

यदा तु परत आहारं कर्मवेतनत ईहमानः स्वभ्रातृभिरपि केदार-
कर्मणि निरूपितस्तदपि करोति । किन्तु न समं विषमन्यून-
मधिकमिति वेद । कणपिण्याकफलीकरणकुल्मापस्थाली-
पुरीषादीन्यप्यमृतवदारोचयति ॥ ११ ॥

अथ कदाचिद् वृषलीपतिर्भद्रकाल्यः पुरुषपशुशालभतापत्यकामः
॥ १२ ॥

तस्य ह देवविमुक्तस्य पशोः पदवीं तदनुचराः परिधावन्तो
निशि निशीथसमये तमसाऽऽवृतापामनधिगतपशव आकस्मिकेन
विधिना केदारान्वीरासनेन मृगवराहादिभ्यः संरक्ष्यमाण-
माद्विसप्रवरसुतमपश्यन् ॥ १३ ॥

अथ त एनमनवलयक्षणमवमृश्य तेन भर्तुः कर्मनिष्पत्तिं
मन्यमाना बद्ध्या रशनया चण्डिकागृहमुपनिन्युर्मुदा विकसित-
वदनाः ॥ १४ ॥

अथ पणयस्तं स्वविधिनाऽभिपिच्याहतेन वाससाऽऽच्छाय
भूषणानुलेपश्चकितलकादिभिरुपस्कृतं भुक्तवन्तं पूषदीपमाल्य-
लाजकिसलपाद्मुरफलोपहारोपेतया वैशससंस्थया महता

गीतस्तुतिमुदङ्गपणवधोपेण च तं पुरुषपशुं भद्रकाल्याः पुरत
उपवेशयामासुः ॥ १५ ॥

अथ वृषलराजपणिः पुरुषपशोरसृगासवेन देवीं भद्रकालीं
यक्ष्यमाणस्तदाऽऽभिमन्त्रितमसिमतिकरालं निशितमुपाददे ॥
इति तेषां वृषलानां रजस्तमःप्रकृतीनां धनमदरजसोत्सिक्त-
मनसां भगवन्कलाद्विसकुलं कदर्भीकृत्योत्पन्नेन स्थैरं विहरतां
हिंसाविहाराणां कर्मातिदारुणं यद्ब्रह्मभूतस्य साक्षाद्ब्रह्मर्षिसुतस्य
निर्वैरस्य सर्वभूतसुहृदः सूनायामप्यनभिमतस्यालम्भनं तदुपलभ्य
ब्रह्मतेजसाऽतिदुर्विपहेण दन्दह्यमानेन वपुषा सहसोच्चाल सैव
देवी भद्रकाली ॥ १७ ॥

भृशममर्षरपोषेशरभसविलसितभुक्तुद्विष्टपकुटिलदंष्ट्राकणेश्चणा-
टोपातिभयानकवदना हन्तुकामेवेदं सहाद्रह्यासमतिसंरम्भेण
विमुञ्चती तत उत्पत्य पापीयसां दुर्भाषानां तेनैवासिना वृक्का-
शीर्ष्णां गलान्त्रयन्तमसृगासवमत्युष्णं सह गर्णनिपीयातिपान-
मदबिह्लोचैस्तरां स्वपार्पदेः सह जगौ ननर्त विजहार च
शिरःकन्दुकलीलया ॥ १८ ॥

एवमेव खलु महदभिचारातिक्रमः कान्त्रवैनात्मने फलति ॥
न या एतद्विष्णुराताड्भुतं यदसम्भ्रमः स्वशिरच्छेदेन आपतितेऽपि
विमुक्तदेहाद्यात्मभावसुहृदहृदयग्रन्थीनां सर्वसत्यसुहृदात्मनां
निर्वैराणां साक्षाद्भागवतोऽनिमिषारिवरापुषेनाप्रमत्तेन तेस्ते-
र्भविंशरभिरक्ष्यमाणानां तत्पादमूलमकुतोभयमाश्रितानां भागवत-
परमहंसानाम् ॥ २० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीगुरु उवाच-

अथ सिन्धुसीवीरपते रहूगणस्य व्रजत इभुमन्यास्तदे नया
भगवन्तं कपिलरूपिं द्रष्टुं कस्मिंश्चिदाश्रमे स्थितं तन्कुलपतिना
शिविकावाहकपुरुषान्वेषणसमये देवेनोपसादितः स द्विजवर
उपलब्धः पण पीवा युवा संहननाहः खरवन् धुरं वोदुमलमिति
पूर्वविष्टिगृहीतः सह गृहीतः प्रमभमतदहं उवाह शिविकां स हि
महानुभावः ॥ १ ॥

यदा हि द्विजवरस्य युगमात्रवलोकानुगतेन समा पुरुषगतिस्तदा
विषमगतायां स्वशिविकायां रहूगण उपधार्य पुरुषानपिबहत
आह । हे वोद्वारः साध्यतिक्रमत किमिति विषममूढते यानमिति ॥

अथ त ईश्वरवचः सोपलम्भमुपाकर्ण्य तुर्याञ्छ्रितमनसस्तं
विज्ञापयाम्यभुवुः ॥ ३ ॥

न ययं नरदेवप्रमत्ताः भयत्रियमानुपथाः साध्येव बहामः
अयमुपेय निपुक्तोऽपि न द्रुतं व्रजति नानेन सह वोदुमिह ययं
पारयाम इति ॥ ४ ॥

सांसर्गिको दोष एव नूनमेकस्यापि सर्वेषां संसर्गिणां भवितु-
मर्हतीति निशम्य कृपणं वचो राज्ञा रहूण उपसितकुण्डोऽपि
निसर्गेण बलात्कृतं ईषदुत्थितमन्युरविस्पष्टब्रह्मतेजसं जातवेदस-
मिव रजसा तमसाऽऽवृतमतिराह ॥ ५ ॥

अहो कष्टं भ्रातृव्यक्तमुरपरिधान्तो दीर्घमध्यानमेक एव
ऊहितवान् सुचिरं नातिपीवा नातिसहननाहो जरसोपद्रुतो
भवान्नास्रेनो एषार एते संहृद्गिनः ॥ ६ ॥

इति बहुविप्रलब्धोऽप्यविषया विहितद्रव्यगुणकर्मांशपस्वचरम-
कलेवरेऽवस्तुनि संस्थानविशेषं अहममेत्यनभ्यारोपितमिध्या-
प्रत्ययो ब्रह्मभूतस्त्वर्णी शिविकामुवाह ॥ ७ ॥

अथ पुनः स्वशिविकायां विषमगतायां प्रकुपित उवाच रहूणः
किमेवं त्वं जीवन्मृतोसि मां कदर्थाकृत्य भर्तृशासनमतिचरसि ।
प्रमत्तस्य ते करोमि चिकित्सां दण्डपाणिर्गिरि जनतायाः यथा
प्रकृतिं स्वां भजिष्यसीति ॥ ८ ॥

एवं बहवद्भमभिभाषमाणं नरेदवाभिमानिनं रजसा तमसाऽनु-
विद्धेन मदेन तिरस्कृताशेषभगवन्प्रियनिकेतं षण्डितमानिनं स
भगवान् ब्राह्मणो ब्रह्मभूतः सर्वभूतसुहृदात्मा योगेश्वरचर्यायां
नातिव्युत्पन्नमतिं स्मयमान इव विगतस्मय इदमाह ॥ ९ ॥

ब्राह्मण उवाच-

त्वयोदितं व्यक्तमविप्रलब्धं भर्तुः स मे स्यादपि वीर भारः ।
गन्तुर्वादि स्यादधिगम्यमध्या पीवेति चासी न विदां प्रवादः ॥

स्वीत्यं काश्यं व्यापय आधयथ

धुत्तृद्भयं कलिरिच्छा जरा च ।

निद्राऽरतिर्मन्युरहंमदथ देहेन

जातस्य हि मे न सन्ति

॥ ११ ॥

जीवन्मृतत्वं नियमेन राजन्नाथन्नवयद्विकृतस्य दृष्टम् ।

स्वस्वामिभावो भूय एष यत्र तर्ह्यच्युतेऽसाविति कृत्ययोगः ॥

विशेषबुद्धेर्विवरं मनाक् क पश्यामि यत्र व्यवहारतोऽन्यत् ।

क ईश्वरस्तत्र किमीशितव्यमयापि राजन्करायाम किं ते ॥ १३ ॥

उन्मत्तमजडव्यक्तव्यसंस्थां गतस्य मे वीर चिकित्सितेन ।

अयं कियान् भवता शिशितेन स्तब्धप्रमत्तस्य च पिष्टपेषः ॥

श्रीशुक उवाच-

एतावदनुवादपरिभाषया प्रत्युदीर्य मुनिवर उपशमशील उपरता-
नात्पनिमित्तमुपभोगेन कर्मारब्धं व्यपनयन् राजधानमपि
तथोवाह ॥ १५ ॥

स चापि षण्डयेय सिन्धुसीवीरपतिस्तत्त्वजिज्ञासायां सम्यक्-
भ्रष्टयाऽधिकृताधिकारः तद्दृढग्रन्थविमोचनं द्विजवच आश्रुत्य
बहुयोगग्रन्थमत्तं त्वरयाऽथकहा शिरसा पादमूलमुपगतः क्षमाप-
यन्विगतनरदेवस्मय उवाच रहूणः ॥ १६ ॥

कस्त्वं निगूढभरति द्विजानां विभर्षिं सूत्रं कतमोऽवपूतः ।
कस्यासि कुत्रत्य इहापि कस्मान् क्षेमाप नभेदसि नोत शुक्रः ॥

नाहं विशाङ्गे सुरराजवज्राक्षयक्षशूलाक्ष यमस्य दण्डात् ।

नाश्र्यकंसोमानिलवित्पासाच्छङ्गे भृशं ब्रह्मकुलावमानात् ॥

तद्ब्रह्मसद्गो जडवन्निगूढविज्ञानवीर्यो विचरस्यपारः ।

वचांसि योगग्रथितानि साधो न नः क्षमन्ते मनसा विभेत्तुम् ॥

अहं च योगेश्वरमानमतत्त्वविदां मुनीनां कपिलं गुहं वै ।

प्रष्टुं प्रवृत्तः किमिहारणं यत्साक्षाद्वरि ज्ञानकलावतीर्णम् ॥

स वै भयोल्लोकनरीक्षणार्थमव्यक्तलिङ्गो विचरत्यपिस्वित् ।

योगेश्वराणां गतिमल्पबुद्धिः कथं विचक्षीत गृहानुबद्धः ॥

दृष्टः श्रमः कर्मत आत्मनो वै भर्तुर्गन्तुर्भवतश्चायमन्ये ।

यथा श्रुतोदानयनादिभावाः समूलदृष्टो व्यवहारमार्गः ॥ २२ ॥

स्यान्यग्रितापात्ययसो हि तापस्ततापतस्तण्डुलगर्भरन्धिः ।

देहेन्द्रियास्वासायसन्निकर्षात्तत्संहृतिः पुरुषस्यानुरोधान् ॥ २३ ॥

शास्ताऽधिगोसा नृपतिः प्रजानां

यः किङ्करो वै न पिनष्टि पिष्टम् ।

स्वधर्ममाराधनमच्युतस्य

यदीहमानो विजहात्यधोपम्

॥ २४ ॥

तन्मे भवानरेदवाभिमानमदेन तुच्छीकृतसत्तमस्य ।

कृपीष्ट मेत्री दशमार्तवन्धो यथा तेषां सदवध्यानमहः ॥ २५ ॥

न विक्रिया विश्वसुहृत्सत्तस्य साम्येन बीताभिमतेस्तवापि ।

महद्दिमानात्कृतकृतादिमाहृषक्षत्पदूरादपि शूलपाणिः ॥ २६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

ब्राह्मण उवाच-

अकोविदः कोविदवादादान्दस्यथो नातिविदां वरिष्ठः ।
 न सूर्यो हि व्यवहारमेनं तत्त्वावमर्शेन सहामनन्ति ॥ १ ॥

तथैव राजन्नुरुगार्हमेपवितानविद्योरुबिजृम्भितेषु ।
 न वेदवादेषु हि तत्त्ववादः प्रायेण शुद्धो नु चकास्ति साधु ॥

न तस्य तत्त्वग्रहणाय साक्षात्
 वरीयसीरपि याचः समासन् ।
 स्वप्ने निरुक्त्या गृहमेधसौख्यं
 न यस्य हेयानुमितं स्वयं स्यात् ॥ ३ ॥

यावन्मनो रजसा पूरुषस्य सत्त्वेन वा तमसा वाऽनुरुद्धम् ।
 चेतोभिराकृतिभिराननोति निरदुःशः कुशलं चेतारं वा ॥ ४ ॥

स वासनात्मा विषयोपरक्तो गुणप्रवाहो विकृतः षोडशात्मा ।
 चित्रं पृथङ्नामभी रूपभेदमन्तर्वहिष्ठः स्वपुरेस्तनोति ॥ ५ ॥

दुःखं सुखं व्यतिमित्रं च तीव्रं कालोपपन्नं फलमाव्यनक्ति ।
 आलिङ्ग्य मायारचितान्तरात्मा स्वदेहिनं संसृतिचक्रकूटम् ॥

तावानयं व्यवहारः सदा वै क्षेत्रज्ञसाक्ष्योर्भवति स्थूलसूक्ष्मः ।
 तस्मान्मनोलिङ्गमदो वदन्ति गुणागुणस्यास्य परावरस्य ॥ ७ ॥

गुणानुरक्तं व्यसनाय जन्तोः
 क्षेमाय नैर्गुण्यमथो मनः स्यात् ।
 यथा प्रदीपो घृतवर्तिमास्थितो
 स्थितिं स धूमां भजति ह्यन्यदा स्वम् ॥ ८ ॥

पदं तथा गुणकर्मानुबद्धं
 गृहिर्मनः श्रयतेऽन्यत्र तत्त्वम् ।
 एकादशासन्मनसोऽस्य वृत्ती-
 राकृतयः पञ्च धियोऽभिमानाः ॥ ९ ॥

मात्राणि कर्माणि पुरं च तारां
 वदन्ति हेकादश वीर भूमिम् ॥ १० ॥

गन्धाकृतिस्पर्शरसश्चर्वांसि
 विसर्गगत्यात्यर्भजन्त्यन्तित्याः ।
 एकादशं स्वीकरणं ममेति
 मायामहं द्वादशमेकमाहुः ॥ ११ ॥

द्रव्यस्यभावाशयकर्मकाले-
 रेकादशामी मनसो विकाराः ।
 सहस्रशः शतशः कोटिशश्च
 क्षेत्रज्ञतो न मिथो न स्वतः स्युः ॥ १२ ॥

क्षेत्रज्ञ एता मनसो विभूतीर्जीवस्य मायारचिता अनित्याः ।
 आचिर्हिताः कापि तिरोहिताश्च शुद्धो विचष्टे ह्यविशुद्धकर्तुः ॥

क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषः पुराणः साक्षात्स्वयं ज्योतिरजः परेशः ।
 नारायणो भगवान्वासुदेवः स्वमाययाऽऽत्मन्यवधीयमानः ॥

यथानिलः स्थावरजद्रूपमानात्मात्मस्वरूपेण निविष्ट ईष्टे ।
 एवं परो भगवान्वासुदेवः क्षेत्रज्ञ आत्मेदमनुप्रविष्टः ॥ १५ ॥

न यावदेतां तनुभूरेन्द्र विभूय मायां वयुनोदयेन ।
 विमुक्तसङ्गो जितपद्मपत्नो वेदार्थतत्त्वं भ्रमतीह तावत् ॥

न यावदेतन्मन आत्मलिङ्गं संसारतापावपनं जनस्य ।
 यच्छोकमोहामयसङ्गलोभवैरानुबन्धं ममतां विपत्ते ॥ १७ ॥

भ्रातृव्यमेनं त्वमदभ्रवीर्यमुपेक्षयाऽप्येधितमग्रमत्तः ।
 गुरोर्हरिश्चरणोपासनासो जहि व्यलीकं स्वयमात्ममोहम् ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

रहृगण उवाच-

नमो नमः कारणविग्रहाय स्वरूपनुष्णीकृतविग्रहाय ।
 नमोऽवधूतद्विजवन्तुलिङ्गनिगूढनित्यानुभवाय नुभयम् ॥ १ ॥

ज्वरामपातस्य यथागदं सज्जिदापदमस्य यथा हिमाम्भः ।
 कुदेहमानाहिचिनष्टदृष्टेर्द्रव्यचस्तेऽमृतमीपथं मे ॥ २ ॥

तस्माद्भवन्नमं संशयार्थं पृच्छामि पश्चादधुना सुवोपम् ।
 अध्यात्मयोगग्रथितं पुरातनमाख्यादि कौतुहलचेतसो मे ॥

यदाह योगेश्वर दृश्यमानं क्रियाफलं सद्भववहारमूलम् ।
न त्वञ्जसा तत्त्वविमर्शनाय भवानमुष्मिन्भ्रमे मनो मे ॥ ४

ब्राह्मण उवाच-

अयं जनो नाम चलन्युधिष्यां
यः पार्थिवः पार्थिव कस्य हेतोः ।
तस्यापि चाह्वयोरपि गुल्फजहा-
जानूरुमध्योरशिरोधरांसाः ॥ ५ ॥

असे च दार्वी शिविका च यस्यां
सांवीरराजंत्यपदेश आस्ते ।
यस्मिन्भवान् रुद्रनिजाभिमानो
राजाऽस्मि सिन्धुष्विति दुर्मदान्यः ॥ ६ ॥

शोच्यानिमांस्तानधिकस्तथाधिं विष्ट्या निगृह्णन्निरनुग्रहोऽसि ।
जनस्य गोमेति विकल्पमानो न शोऽभसे वृद्धसभासु दुष्टः ॥

यदि क्षितायेव चराचरस्य विदाम निष्टां प्रभवं च नित्यम् ।
तन्नामतोऽन्यद्वयवहारमात्रं निरूप्यतां तत्क्रिययानुतिष्ठन् ॥

एवं निरुक्तं क्षितिशब्दवृत्तमसन्निधानं परमाणवो ये ।
अविद्यया मनसा कल्पितास्ते येषां समूहेन कृतो विशेषः ॥

एवं कृशं स्थूलमणुर्वृहस्पदस्य सञ्जीवमजीवमन्यत् ।
द्रव्यस्वभावासायकालकर्मनाम्नाऽजयाऽवेहि कृतं द्वितीयम् ॥

ज्ञानं विशुद्धं परमार्थमेकमनन्तरं न बहिर्ब्रह्म सत्यम् ।
प्रत्यक् प्रशान्तं भगवच्छब्दवाच्यं यद्वासुदेवं कवयो वदन्ति ॥

रहूणीतत्तपसा न याति न विद्यया निर्वसनाद्बुद्धाद्वा ।
न छन्दसा नोतजलाग्निसूर्यैर्विना महत्पादरजोभिषेकम् ॥ १२ ॥

यत्रोत्तमशोकगुणानुवादः प्रसूयते ग्राम्यकथाविधातः ।
निषेव्यमाणोऽनुदिनं मुमुक्षोर्मती सति यच्छति बासुदेवे ॥

अहं पुरा भरतो नाम राजा विमुक्तदृष्टभुतसद्भवन्धः ।
आराधनं भगवत ईहमानो मृगोऽभवं मृगसङ्गाद्वतार्यः ॥ १४

सा मां स्मृतिमृगदेहेऽपि वीर कृष्णार्चनप्रभवा नो जहाति ।
अयो अहं जनसङ्गाद्विमुक्तो विशाह्मानोऽविकृतश्रमि ॥

तस्मान्नरोऽसद्भुसुसद्भुजातज्ञानासिन्नेवेह विवृक्कसद्भुः ।
हर्षं तदीहाकधनभुतिभ्यां लब्धस्मृतिर्यात्यतिपारमर्षजनः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

ब्राह्मण उवाच-

दुरत्ययेऽध्वन्यजया निवेशितो
रजस्तमः सत्वविभक्तकर्मदक् ।
स एष सार्धोऽर्धपरः परिभ्रमन्
भवाटवी याति न शर्म बिन्दति ॥ १ ॥

यस्यामिमे पण्णरदेव दस्यवः
स्वार्थं विलुपन्ति कुनायकं बलात् ।
गोमायशो यत्र हरन्ति सार्धकं
प्रमत्तमाविश्य यथोरणं वृकाः ॥ २ ॥

प्रभूतवीरकृत्तुण्णुन्मगहरे
कटोरदंशैर्मशकिरुद्रुतः ।
कचिच्च गन्धर्वपुरं प्रपश्यति
कचिन्कचिचासुहोर्नुमुकं ग्रहम् ॥ ३ ॥

निवासतोपद्रविणात्मबुद्धि-
स्ततस्तनो पावति भो अटव्याम् ।
कचिच्च वात्योन्धितपांसुधूमा
दिशो न जानाति रजस्वलाशः ॥ ४ ॥

अदृश्यज्ञिहोस्वचकर्णमूलः
उत्कृष्टाग्निर्ध्वजितान्तरात्मा ।
अपुण्यवृक्षान् अयते धुषार्दितो
मरीचितोयान्प्रभिवति कचित् ॥ ५ ॥

कचिद्वितोयाः सरितोऽभियाति
परस्परं सादयते निरन्नः ।
आसाय दावं कचिदग्रिततो
निर्वियते क च यधैर्हतासुः ॥ ६ ॥

प्रेतहंतस्वः क च निर्विण्णचितः
शोचन्विमुल्लङ्घयति कर्मलम् ।

कचिच्च गन्धर्वपुरं प्रविष्टः
प्रमोदते निर्वृतवन्मुहूर्तम्

॥ ७ ॥

चलन्कचिच्छण्डकशर्कराग्नि-
नंगारुरुधुर्विमना इवास्ते ।
पदे पदेऽभ्यन्तरवह्निनाऽर्दितः
कीदृम्बिकः क्रुध्यति वै जनाय

॥ ८ ॥

कचिन्निगीर्णोऽजगराहिना जनो
नाथेति किञ्चिद्विपिनेऽपविद्धः ।
दष्टः स्म शोते क च दन्दशूकै-
रन्धोऽन्यकूपे पतितस्तमिधे
कर्हिस्मचित्पुद्गलसाम्बिचिवन्
स्तन्मक्षिकाभिर्मथितो विमानः ।
तत्रापि कृच्छ्रात्प्रतिलब्धमन्ये
बलाद्विलुप्त्यन्यथ तं ततोऽन्ये

॥ ९ ॥

॥ १० ॥

कचिच्च शीतातपवातवर्ष-
प्रतिक्रियां कर्तुमनीश आस्ते ।
कचिन्मिथोविषणन्यच्च किञ्चि-
द्विक्रेयमृच्छत्युत वित्तशाठ्यात्

॥ ११ ॥

कचिन्कचित्क्षीणधनस्तु तस्मिन्
शय्यासनस्थानविहारहीनः ।
यावत्परादप्रतिलब्धकामः
पारक्यदृष्टिर्लभतेऽवमानम्
प्रसज्जति कापि लताभुजाश्रय
स्तदाऽऽश्रयोऽव्यक्तपदं द्विजस्य ह ।
कचिन्कदाचिद्धरिचक्रतस्सन्
सख्यं विधत्ते बककंकगृध्रेः

॥ १२ ॥

॥ १३ ॥

तेर्वधितो हंसकुलं समाविश-
न्न रोचयच्छीलमुपैति वानरम् ।
तज्जातिरासेन सुनिर्वृतेन्द्रियः
परस्परान्वीक्षणविस्मृतावधिः
द्रुमेषु रंस्यन्सुतदारवत्सलो
व्यवापदीनो विवशश्चरन्त्यनं ।

॥ १४ ॥

कचिन्प्रमादाद्भिरिकन्दरे पतन्
बह्वी गृहीत्या गजभीत आस्थितः

॥ १५ ॥

ततः कथञ्चित्प्रतिमुक्त आपदः
पुनश्च सार्धं प्रविशत्यरिन्दम ।
अध्वन्यमुष्मिन्नजया निवेशितो
भ्रमज्जनोऽद्यापि न वेद कश्चन

॥ १६ ॥

अन्योन्यवित्तव्यतिपद्भ्युद्ध-
वैरानुबन्धोऽधिवहन्मिथश्च ।
अध्वन्यमुष्मिन्नुरुकृच्छ्रवित्त-
बाधोपसर्गैर्विहरन्विषन्नः

॥ १७ ॥

तांस्तान्विषन्नान् स हि तत्र तत्र
विहाय जातं परिगृह्य सार्धः ।
आवर्ततेऽद्यापि न कश्चिदत्र
वीराध्वनः पारमुपैति योगम् ॥

मनस्विनो निर्जितदिग्गजेन्द्रा
ममेति सर्वे भुवि वद्धवैराः ।
मृधे शयीरन्न तु तद्ब्रजन्ति
यन्यस्तदण्डो गतवैरोऽभियाति

॥ १८ ॥

रहूगण त्वमपि ह्यध्वनोऽस्य
सन्धस्तदण्डः कृतभूतमैत्रः ।
असज्जितात्मा हरिसेवयाऽशित-
ज्ञानासिमादाय तरातिपारम्

॥ १९ ॥

राजोवाच-
अहो नृजन्मास्त्रिलजन्मशोभनं
किं जन्मभिस्त्वपरैरप्यमुष्मिन् ।
न यद्धृषीकेशयशः कृतात्मनां
महात्मानां यः प्रचुरः समागमः

॥ २१ ॥

न ह्यद्भुतं त्वखरणाब्जरेणुभि-
र्हतांहसो भक्तिरधोक्षजेऽमला ।
मौहूर्तिकायस्य समागमाच्च मे
दुस्तर्कमूलोऽपहतोऽविचेकः

॥ २२ ॥

नमो महद्भ्योऽस्तु नमः शिशुभ्यो
नमो पुत्रभ्यो नम आवदुभ्यः ।

ये ब्राह्मणा गामवधूतलिङ्गा-

श्रन्ति तेभ्यः शिवमस्तु राज्ञाम् ॥ २३ ॥

श्रीशुक उवाच-

इत्येवमुत्तरमातः स वै ब्रह्मार्पितुतः सिन्धुपतेः परमात्मसत्तत्त्व-
मधिगणितपरमानुभावः । परमकारुणिकतयोपदिश्य रहूगणेन
सकरुणमभिवन्दितचरणकमलः पूर्णार्णव इव निभूतकरणो-
म्यांशयो धरणीमिमां विचचार ॥ २४ ॥

संघीरपरतिरिप सुजनसमवगतपरमात्मसत्तत्त्वः आत्मन्यविया-
ध्यारोपितां च देहात्ममतिं विससर्ज एवं नृप भगवदाश्रितानु-
भावः । तस्येमान् शोकान् गायन्ति ॥ २५ ॥

आर्षभस्येह राजर्षेर्मनसाऽपि महात्मनः ।

नानुवत्सार्हति नृपो मन्त्रिकेव गरुत्मतः ॥ २६ ॥

यो दुस्त्यजान् दारसुतान् सुहृद्राज्यं हृदि स्पृशम् ।

जही पुत्रैव मलयद्रुत्तमशोकलालसः ॥ २७ ॥

यो दुस्त्यजान् क्षितिमुत्स्वजनार्थदारान्

प्राप्यै श्रियं सुरवीरैः सदयावलोकैः ।

नैच्छन्नृपस्तदुचितं महतां मधुद्विद-

सेवानुरक्तमनसामभवोऽपि फल्गुः ॥ २८ ॥

यज्ञाय धर्मपतये विधिनैपुणाय

योगाय साङ्ख्यशिरसे प्रकृतीशराय ।

नारायणाय हरये नम इत्युदारं

गायन्मृगत्वमपि यः समुदाजहात ॥ २९ ॥

इदं भागवतसंभाजितावदातगुणकर्मणो राजर्षैर्भरतस्यानुचरितं
स्वस्त्ययनमायुष्यं धन्यं यज्ञस्य स्वर्गप्रापयार्थं चानुभूणो-
त्वाख्यास्यत्यभिनन्दति च सर्वार्थं ह्येवाशिष आत्मत आशास्ते
न काश्चन परत इति ॥ ३० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

राजोवाच-

यो ह वा इह बहुविदा महाभागवत त्वयाऽभिहितः पारोक्ष्येण
वचसा जीवलोकस्य भवाध्या स ह्यार्षमनीपया कल्पितविषयो
नांजसाऽप्युत्पन्नलोकासमधिगतः अथ तदेव दुरवगमं
समवेतानुकूल्येन निर्दिश्यताम् ॥ १ ॥

सूत उवाच-

स होवाच य एष देहात्ममानिनां सत्त्वादिगुणविशेष-
विकल्पितकुशलाकुशल समग्रहारविनिर्मितविधिदेहावलिभि-
र्वियोगसंयोगाद्यनादिसंसारानुभवस्य द्वारभूतेन पडिन्द्रियवर्गेण
तस्मिन् दुर्गाध्ववदसुगमेऽध्वन्यापतित ईश्वरस्य भगवतो
विष्णोर्वंशवर्तिन्या माधया जीवलोकोऽयं यथा वणिक्
सार्वभौमः स्वदेहनिष्पादितकर्मानुभवन् इमं शानवदशिव-
तमायां संसारादव्यां गतो नायापि विफलबहुयोगसहस्रहृत्तापो-
पशमनीं हरिगुर वरणारविन्दमधुकरानुपदवीमवरुन्धे ॥ २ ॥

यस्यामुह वा एते पडिन्द्रियनामानः कर्मणा दस्यव इव तयथा
पुरुषस्य धनं किञ्चित्साक्षाद्दर्शोपधिकं बहुकृच्छ्राधिगतं
यत्परमपुरुषागधनलक्षणं साम्प्रदायिकमुदाहरन्ति ॥ तद्धर्म्यं धनं

दर्शनस्पर्शनश्रवणास्वादानावग्राणसंकल्पसमवायेन गृहे ग्राम्योप-
भोगेन कुनाथस्याजितात्मनो विलुपन्ति ॥ ३ ॥

अथ च यत्र कौटुंबिकस्य दारापत्यादयो नाम्ना कर्मणा वृक्-
सृगाला इवानिच्छतोऽपि कदर्यस्य कुटुंबिन उरणकवत्संरक्षमाणं
मिपतोऽपहरन्ति ॥ ४ ॥

यथा हानुवत्संरं कृष्यमाणमप्यदग्धवीजक्षेत्रं पुनरावपनकाले
गुल्मनृणवीरुद्विग्नहरमेव भवति । एवमेव गृहाधमः कर्मक्षेत्रं
यस्मिन्न हि कर्माण्युत्सीदन्ति ॥ ६ ॥

यदपककामकरुण एष आवसथस्तत्र रतो दंशमशकसमाप-
सदैर्मुनयैः शलभशकुन्ततस्करमूपकादिभिरुपकृष्यमानवहिः-
प्राणः कचित्प्राणवर्तमानोऽस्मिन्नध्वन्यावियोकामकर्मभिरुपक-
मनसाऽनुपपन्नार्थं नरलोकं गन्धर्वनगरमुपपन्नमिति मिथ्या-
हृष्टिरनुपश्यति ॥ ७ ॥

कविचाशोपदोषनिपदनं पुरुषविशेषमुपेत्य तद्वर्णगुणनिहितमतिः
सुवर्णमुपादिस्तत्यत्रिकामकातर इवोन्मुकपिशायम् ॥ ८ ॥

अथ कदाचिद्गृहपानीयद्रविणाथनेकात्मोपजीवनाभिनिवेश
एतस्यां संसाराट् व्यामितस्ततः परिधावति ॥ ९ ॥

कचिच्च वात्योपमया प्रमदयाऽऽरोहमारोपितस्तत्कालरजसा
रजनीभूतं कुजन इव साधुमर्यादां रजस्वलाक्षो दिग्देवतादि-
रजस्वलमतिर्न विजानाति ॥ १० ॥

कचिदुलूकझिहीस्वनबदतिपरुपरभसाटोपं प्रत्यक्षं परोक्षं वा
पिराजकुलनिर्भस्तितेनातिव्यथितकर्णमूलहृदयः ॥ ११ ॥

स यदा दग्धपूर्वसुकृतस्तदा कारस्करकाकतुण्डायपुण्यद्रुमलता-
विषोदधानबदुभयार्थद्रविणशून्यद्रविणान् जीवन्मृतान् स्वयं
जीवन्निमगण उपधावति ॥ १२ ॥

कचित्सकृदवगतविषयवैतथ्यः स्वयं विषयाभिध्यानेन विप्रंशित-
स्मृतिरत एव मरीचितोयप्रायांस्तानेवाभिधावति ॥

एकदा त्वसत्प्रसंगाभिकृतमतिव्युदसोतथलनबदुभयतोऽपि दुःखदं
पाण्डमभिधाति ॥ १४ ॥

यदा तु परवाधयाऽञ्जमात्मनो नोपनमति तदा हि पितृपुत्रान्
वालान् खलु भक्षयति ॥ १५ ॥

कचिदासाय गृहं दावचत्त्रियार्थविधुरमसुखोदकं शोकाग्निना
दह्यमानो भृशं निर्वैदमुपगच्छति ॥ १६ ॥

कचित्कालविपमितराजकुलयक्षापहतप्रियतमधनासुमृतक इव
विगतजीवलक्षण आस्ते ॥ १७ ॥

कदाचिन्मनोरथावगतपितृपितामहायसस्तदिति स्वप्ननिर्वृति-
मनुभवति ॥ १८ ॥

कचित्दृढाश्रमचोदितकर्मातिभारगिरीनारुक्षमाणो लौकिक-
व्यसनकर्षितमनाः कण्टकशार्कराक्षेत्रं प्रविशन्निव सीदति ॥

कचिदुःसहेन कायाभ्यन्तरवह्निना गृहीतसारः स्वकुटुम्बाय
क्रुध्यति ॥ २० ॥

स एव पुनर्निद्राजगरगृहीतोऽन्धे तमसि मग्नः शून्यारण्य इव शेते
नान्यत्किञ्चन वेद शब्द इवापचिदः ॥ कचिद्भ्रमना दष्टो
दुर्जनदन्दशृङ्गेरलध्वनिद्राक्षणो व्यथितहृदयेन क्षीयमाण-
विज्ञानोऽन्धकूपेऽन्धवत्यनति ॥ २१ ॥

कहिंस्मचित्कामसुखलवान्विचिन्वन्त्यदा परदारपरद्रव्याण्यव-
रुन्धानो राज्ञा स्वामिभिर्वा निहतः पतत्यपारे निरये ॥ २२ ॥

अथ च तस्मादुभयथापि कर्मास्मिन्नात्मनः संसाराद्यपन-
मुदाहरन्ति ॥ २३ ॥

यदि च मुक्तस्ततो यथादेवदत्त उपाच्छिनत्ति तस्मादपि विष्णुमित्र
इत्यनवस्थितिः ॥ २४ ॥

कचिच्च शीतातपवातवर्षायेनेकाधिदैविकभीतिकात्मीयानां
दुःखानां वारणायाकल्पो दुरन्तचिन्तया विपण्ण आस्ते ॥

कचिन्मिथोऽभ्येत्य विपणिकः काकणिकामात्रमप्यपहरति
अकिञ्चिद् विद्वेषमुपयाति वित्तशाठ्येन ॥ २६ ॥

कचिच्च क्षीणधनः शय्यासनायुपभोगहीनो यावदप्रतिलब्ध-
मनोरथः परस्वादाने व्यवसितमतिस्ततोऽवमानादीनि लभते ॥

एवं वित्तव्यतिपद्भिव्यूढवैरानुबन्धोऽपि पूर्ववासनया मिय
उद्बहतां स एवोद्बहति ॥ २८ ॥

यत आरब्ध एव नरलोकसार्थस्तमध्वनः पारमुपदिशन्ति ॥

यदिदं योगानुशासनमेतदेव शान्तमं ते उपशमशीला उपरतात्मान
उपतिष्ठन्ति ॥ ३० ॥

कापि देवमायया स्त्रिया भुजलतोपगूढः प्रस्कन्धविषेक-
ज्ञानस्तद्विहारगृहारम्भान् कुर्वन्स्तदाश्रयोऽसक्तः सुतदुहितृकल-
भापितावलोकविषेष्टितापहतहृदय आत्मानमजितात्माऽ-
पारेऽन्धतमसि प्राहिणोति ॥ ३१ ॥

कदाचिदीश्वरस्य भगवतो विष्णोश्चक्रात्परमाण्वादिद्विपराद्धाप-
वर्गकालोपलक्षणपरिवर्तनेन वयस्तरसा हरत आब्रह्मस्तम्भादीनां
मिपतां विव्रस्तहृदयस्तमेवेश्वरं कालचक्रानिजायुषं साक्षाद्भगवन्तं
यज्ञपुरुषमनाहृत्य पाण्डदेवताः कंकगृध्रवक्राया आर्यहंससमय-
परिभूताः सांकेत्येनाभिषेते ॥ ३२ ॥

यदा तु ताभिः पाण्डदेवताभिरात्मवंचकेरुक्वंचितो ब्रह्मकुलं
समाविशंस्तेषां शीलमुपनयनादिश्रौतस्मार्तकर्मानुष्ठानेन भगवतो
यज्ञपुरुषस्याराधनमेव पुनस्तदरोचयं च्छूद्रकुलं भजत्यनिगम-
पारिमुद्धं यस्य हि मिथुनीभावः कुटुम्बभरणं यथा वानरजाते-
स्तत्रापि निरवरोधः स्वरेण विहरन्तिकृपणवुद्धिरन्योन्यमुख-
निरिक्षणादिशाम्यकर्माण्य विस्मृतकालावधिः ॥ ३३ ॥

कचिदुभयदेहिकार्थेषु गृहेषु रंस्यन्यथा जानरः सुतदारवत्सलो
व्यवायक्षणः ॥ ३४ ॥

एवमध्वन्यवरुंधानो मृत्युगजभयातमसि गिरिकन्दरप्राये पतन्
कर्मवल्लीमवलम्ब्य तत आपदः कथञ्चिन्नरकाद्रिमुक्तः पुनरप्येवं
संसाराध्वनिं वर्तमानो नरलोकसार्थमुपयाति ॥ ३५ ॥

एतस्मिन्संराराध्वनिं नानाङ्गैरुपसर्गवितते बाधित आपन्नास्तत्र
तत्र विमृज्य जातं जातमुपादाय शोचन् मुह्यन् स्त्रियन् विभ्यन्
हृष्यन् रुदन् गायन् साधुवर्जितोऽसाधुषुन एवावर्ततेऽद्यापि ॥

यत आरब्ध एष नरलोकसार्थः यमध्वनः पारमुपदिशन्ति यदिदं
योगानुशासनं नाम शतमं न वा एतदनुरुन्धे न्यस्तदण्डा
शान्तिमन्त उपशमशीला उपरतात्मान उपतिष्ठन्ति यदपि
दिग्विजयिनो यज्वानो राजर्षयो नैवेतद्ब्रजन्ति किन्तु मृधे
शरीरन् यस्यामेव ममेवेयं महीति कृतवैरानुबन्धाः यां विसृज्य
स्वयमुपसंहताः । यस्यामिम उपसर्गाः सुखदुःखरागद्वेष-
भयाभिमानप्रमादोन्मादशोकमोहमात्सर्यैर्पावमानधुत्पिपासाधि-
व्याधिराजान्ममरणादयः ॥ ३७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

भरतस्यात्मजः सुमतिर्नामाऽभिहितो यमु ह वाच केचित्पापण्डिनो
विलोक्य कपभपदवीमनुवर्तमानमनार्था अवेदसमाप्तातां देवतां
स्वमनीयया पापीयसी कली कल्पयिष्यन्ति ॥ १ ॥

तस्मादृष्टसेनायां देवपादिनां पुत्रोऽभवत् ॥ २ ॥

अधामुषां तत्तनयो देवयुग्मस्ततो धेनुमत्यां सुतः परमेष्ठी तस्य
सुवर्चलायां प्रतीह उपजातः य आत्मविषयायां स्वयमखिलायां
संसिद्धो महापुरुषमनुसस्मर ॥ ३ ॥

प्रतीहात्सुबलायां प्रतिहरादयस्य आसन् इत्याकोविदाः सूनवः
प्रतिहर्तुः स्तुत्यां व्योमभूमानावजनिपाताम् ॥ ४ ॥

व्याघ्र ऋषिकुल्यायामुद्रीयः ततः प्रस्तोता देवकुल्यायां प्रस्तोतु-
र्विरुक्तायां हृदयत्र आसीद्विभुः विभोरत्यां च पुषुपेणस्तस्मा-
न्नक आकूत्यां जज्ञे नक्ताद्रतिपुत्रो गयो राजर्षिप्रवर उदारध्रवा
अजायत साक्षाद्भगवतो विष्णोर्जगदभिरक्षया गृहीतसत्त्वस्य
कलात्मवत्ताभिलक्षणेन महापुरुषतां प्राप्ताः ॥ ५ ॥

स वै स्वधर्मेण प्रजापालनपोषणप्रीणनोपलालनानुशासन-
लक्षणैर्न्यादिना च भगवति महापुरुषे परब्रह्मणि सर्वान्म-
नाऽर्पितपरमार्थलक्षणैर्ब्रह्मविद्यारणानुसंवेष्टाऽऽपादितभगव-
द्भक्तियोगेन चाभीक्ष्णशः परिभाषितविशुद्धसत्त्व उपरतानात्म्ये
आत्मनि स्वयमुपलभ्यमानब्रह्मानुभावोऽपि निरभिमान
एवावनिमज्जुगपत् ॥ ६ ॥

तस्येमां गाथां पाण्डवेय पुराविद उपायन्ति ।

गयं नृपं कः प्रतिपाति कर्मभि-
र्यज्वाभिमानी बहुविद्धमगोसा ॥

सदागतश्रीः सदसस्पतिः सतां
सत्त्वैकोऽन्यो भगवत्कलामृते ॥ ७ ॥

यमभ्यपिधन्यरया मुदा सतीः
सत्याशिषो दक्षकन्याः सरिद्धिः ।
यस्य प्रजानां दुदुहे धराऽऽशिषो
यधेप्सिता वै गुणवत्सुतोषाः ॥ ८ ॥

छन्दांस्येकामस्य च यस्य कामान्
दुदुहुराजहुरधो वलिं नृषाः ।
प्रत्याहता युधि धर्मे च विद्वा
यस्याशिषः पष्टमं प्रजाध ॥ ९ ॥

यस्याध्वरे भगवानध्वरात्मा
मधोनि मायत्युरुक्तोमपीधे ।
श्रद्धा विशुद्धा चलभक्तियोग-
समर्पितेन्या फलमाजहार ॥ १० ॥

वल्लीणानाद्विहिपि देवतिर्विष्-
मनुष्यवीरुत्तृणमाविरिधान् ।
प्रीयेत सयः स हि विश्व एष
प्रीतः स्वयं प्रीतिमगाद्रथस्य ॥ ११ ॥

गयाद्वयन्तां चित्ररथः स्वस्तिरवरोधन इति त्रयः पुत्रा बभूवुश्चित्र
रथादृजायां सम्राडजनिष्ट ॥ १२ ॥

तत उत्कलायां भरीचिर्मरीचेर्विन्दुमत्यां विन्दुमानुदपद्यत तस्मा-
त्सुपेणायां मधुर्नामाभवत् । मधोः सुमनस्यां वीरव्रतस्ततो
ब्रजायां मन्थुप्रमन्यू जज्ञाते मन्योः सत्यायां भुवनस्ततो दोषायां
त्वष्टा अजनिष्ट त्वष्टुर्विरजोर्विरोचनायां विरजस्य शतजित्प्रवरं
पुत्रशतं कन्याश्च विपूच्यां किल जाताः ॥ १३ ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

राजोवाच—

इत्युक्ततस्त्वया भूमण्डलायामविशेषो यावदादित्यस्तपति यत्र
चासी ज्योतिषां गणेशन्द्रमाः सह दृश्यते ॥ १ ॥

तत्रापि प्रियव्रतरथचरणपरिखातिः सप्तभिः सप्तसिन्धव उपकृप्ताः
यत एतस्याः सप्तद्वीपविशेषकल्पस्त्वया भगवान् खलु सूचितः
एतदेव निखिलमहंमानतो लक्षणतश्च सर्वं जिज्ञास्यामि ॥ २ ॥

भगवतो गुणमये स्थूलरूपे आवेशितं मनो ह्यगुणोऽपि सूक्ष्म
आत्मज्योतिषि परि ब्रह्मणि भगवति यासुदेवाख्ये क्षममावेशितुं
तदु है तत् गुरोऽहंस्वनुवर्णयितुमिति ॥ ३ ॥

कपिरुवाच—

न वै महाराज भगवतो मायागुणविभूतेः स्थानविशेषाणां नाम-
रूपतः काष्ठां मनसाऽधिगन्तुमलं विवुधापुणेणापि पुरुषस्तस्मा-
त्प्राधान्येनैव भूगोलविशेषं नामरूपमानलक्षणतो व्याख्या-
स्यामः ॥ ४ ॥

यो वा अयं द्वीपः कुचलयकमलकोशाभ्यन्तरकोशो नियुत-
योजनविशालः समवर्तुलो यथा पुष्करम् ॥ ५ ॥

यस्मिन्नयथर्षाणि नवयोजनसहस्रायामान्यष्टभिर्मर्यादागिरिभिः
सुविभक्तानि भवन्ति ॥ ६ ॥

येषां मध्ये इलायूतं नामाभ्यन्तरवर्षं यस्य नाभ्यामवस्थितः
सीवर्णः कुलगिरि राजो मेरुद्वीपायामसमुद्राहः कर्णिकाभूतः
कुचलयकमलस्य मूर्द्धनि द्वात्रिंशत्सहस्रयोजनविततो मूले
षोडशसहस्रं तावताऽन्तर्भूत्यां प्रविष्टः ॥ ७ ॥

उत्तरांशेनेलावृताचीलः श्वेतः भृङ्गयानिति त्रयो रम्यक-
शिरमयकुर्शुणां वर्षाणां मर्यादागिरयः प्रागापता उभयतः
क्षारोदावधयो द्विसहस्रपृथ्वः पृथ्वीकजः पूर्वस्मादुत्तरांश-
दशांशेन दैर्घ्यं एव हसन्ति ॥ ८ ॥

तत्रार्थं श्लोकः—

प्रियव्रतं वंशमिमं विरजश्रमोद्भवः ।

अकरोदत्यलं कीर्त्या विष्णुः सुरगणं यथा ॥ १४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥

एवं दक्षिणेनेलावृतान्निपथो हेमकूटो हिमालय इति प्रागापता
यथा नीलादयः अयुतयोजनोत्सेधाः हरिवर्षकिम्पुरुषभारतानां
यथासद्वयम् । मर्यादागिरयः ॥ ९ ॥

तथेलावृतमपरेण पूर्वैण च माल्यवद्भन्धमादनावानीलनिपथायतो
द्विसहस्रयूद्धी केतुमालभद्राथयोः सीमानं विदधाते ॥ १० ॥

मन्दरो मेरुमन्दरः सुषार्थः कुमुद इत्ययुतयोजनविस्तारोन्नाहाः
मेरोश्चतुर्दिशमवष्टम्भगिरय उपकृप्ताः ॥ ११ ॥

चतुर्वर्षेतेषु चूतजम्बूकदम्बन्यग्रोधाश्चत्वारः पादप्रचराः पर्वत-
केतव इवाभिसहस्रयोजनोन्नाहस्तावद्विद्वपविततयः शतयोजन-
परिणाहाः ॥ १२ ॥

हृदाश्चत्वारः पयोमध्विधुरसमृष्टजलाः यदुपस्पृशिन उपदेवगणा
योग्यधर्षाणि स्वाभाविकानि भरतर्षभ पारयन्ति ॥ १३ ॥

देशोद्यानानि च भवन्ति चत्वारि नन्दनं वैत्ररथं वैभ्राजकं सर्वतो-
भद्रमिति ॥ १४ ॥

येष्वमरपरिवृद्धाः सहामरललललललामयूधपतयः उपदेवगणै-
रुपगीयमानमहिमानः किल विहरन्ति ॥ १५ ॥

मन्दरोत्तमः एकादशशतयोजनोचुद्रदेवचूतशिरसो गिरिशिखर-
स्थूलानि फलान्यमृतकल्पानि निपतन्ति ॥ १६ ॥

तेषां विशीर्यमाणानामतिमधुरसुरभिबहुलारुणरसोदेनारुणोदा
नाम नदी मन्दगिरिशिखरान्निपतन्ती पूर्वैनेलावृतमुपप्लावयति ॥

यदुपजोषाद्भवान्या अनुचरीणां पुण्यजनवधूनामवयवस्पर्श-
सुगन्धवातो दशयोजनं समन्तादनुवासयति ॥ १८ ॥

एवं जम्बूकलानामत्युचरनिपातविशीर्णानामनस्थिप्रायाणामि-
भक्त्यपनिभानां रसेन जम्बूनदी मेरुमन्दरशिखरादयुत-
योजनादयनितले निपतन्ती दक्षिणेनान्मानं यावदिलावृत-
मुपस्पन्दयति ॥ १९ ॥

तावदुभयोरपि रोधसोऽयां मृत्तिका तत्र फलरसेनानुविध्यमाना
वाय्वर्कसंयोगविषाकेन सदामरलोकाभरणं जाम्बूनदं नाम सुवर्णं
भवति ॥ २० ॥

यदु ह वायु विबुधादयः सह युवतिभिः कटकमुकुटकटिसूत्रा-
द्याभरणरूपेण खलु धारयन्ति ॥ २१ ॥

यस्तु महाकदम्बः सुपार्थनिगूढस्तस्य कोटरेभ्यो निःसृताः
पञ्चव्यामपरिणाहाः पञ्चमधुधाराः सुपार्थशिरस्राव्यन्त्योऽ-
परेणात्मानं श्लाघन्मनुमोदयन्ति ॥ २२ ॥

या लुपभुञ्जानानां मुखनिर्वांसितो वायुः समन्ताच्छतयोजन-
मनुवासयति ॥ २३ ॥

एवं कुमुदनिरुद्धो यः शतचलशो नाम वटस्तस्य स्कन्धेभ्योऽ-
र्वाचीनाः पयोदधिधृतमधुगुडान्नाद्यम्बरशरश्यासनाभरणादयः
सर्वकामदुषा नदाः कुमुदाग्रात्यन्तल उत्तरं गेलावृतमुपभोज-
यन्ति ॥ २४ ॥

यानुपजुपाणानां न कदाचित्कचिदपि प्रजानां बलीपलित-
ङ्गमस्येददीर्गन्य जरामपापमृत्युशीतोष्णवैषण्योपसर्गादयस्ताप-
विशेषा भवन्ति । यावज्जीवं सुखं निरतिशयमेव ॥ २५ ॥

कुरङ्गकुरङ्गकुसुम्भकयैकद्विचिकूटशिशिरपतङ्गरुचकनिपथ-
शितिवासकपिलशङ्खैर्दूर्यजार्थुषिहंसैर्पद्मनीरनागकालअरनारदा-
दयो गिरयो मेरोः कर्णिकाया इव केसरभूता मूलदेशे परित
उपकृताः ॥ २६ ॥

जठरदेवकूटो मेरुं पूर्वैणाष्टदशयोजनसहस्री उदगायती द्विसहस्रं
पृथुनुद्गी भवतः । एवमपरेण पवनपारिपात्री दक्षिणेन कैलास-
करवीरी प्रगायती एवमुत्तरतः शृङ्गमकरी इत्यष्टभिरेतैः परिसृत्यो
अश्रिरिव परितो मेरुश्चकास्ति काश्चनगिरिः ॥ २७ ॥

मेरोर्मूर्धनि भगवत आत्मयोनैरुपकृतां पुरीं अयुतयोजनसाहस्रीं
समचतुरस्रां शतकौम्भीं शतकोटिं वदन्ति ॥ २८ ॥

तामनुपरितो लोकपालानामष्टानां यथादिशं यथासूत्रं तुरीयभागेन
पुरोऽष्टावुपकृताः ॥ २९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पथमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

तत्र भगवतः साक्षाद्वल्लिप्तस्य विष्णोर्विक्रमतो वामपादाद्गुह्य-
नरनिर्भिन्नोऽर्धाण्डकटाहविवरेणान्तःप्रविष्टा या बाह्वजलपादा
तचरणपङ्कजाचनेननारुणकिञ्चनकोपरजिता खिलजगदपमला-
पहोपस्पर्शानामला साक्षाद्भगवन्दीत्यनुपलक्षितवचोभिरभिधीय-
मानातिमहता कालेन युगसहस्रोपलक्षणेन दिशो मूर्धन्यवततार
यत्तद्विष्णुपदमाहुः ॥ १ ॥

यत्र हवा य चीरन्नत औत्तानपादिः परमभागवतोऽस्मत्कुल-
देवताचरणारविन्दोदकमिति यामनुसवनमुत्कृष्टमाणभगव-
ज्जन्किवांगेन दृढं क्षिपमानानाहृत्य औत्कण्ड्याद्विवशामीलित-
लोचनयुगलकुङ्कुमलविगलितामलवाप्यकलयाऽभिच्यज्यमान-
रामपुलककुलक अपुनपि परमादरेण शिरसा विभर्ति ॥ २ ॥

तत उपयस्तत्प्रभावज्ञा ऋषिलोके यां ननु तपस आत्यन्तिकी
सिद्धिरेतावर्तयति भगवति सर्वान्मनि यामुदेयेऽनवरतभक्ति-
योगलाभेनचोपशितान्यापांमगतयो मुक्तिमिवागतं मुमुक्षुषः
सर्वदुमानमेशायापि जटाजूटैरुद्धहन्ति ॥ ३ ॥

ततोऽनेकसहस्रकोटिविमानानीकसङ्कुलदेवपानेनावतरन्तीन्दुमण्डला-
प्लाव्य ब्रह्मसदने निपतति ॥ ४ ॥

तत्र चतुर्धा भिद्यमाना चतुर्भिर्नामभिश्चतुर्दिशामभिस्यन्दन्ती
नदीनदपनिमेवभिनिविशति सीतालकनन्दा चधुर्धिति ॥५॥

सीता तु ब्रह्मसदनात्केसराद्रिशिखरेभ्योऽधोऽधः पतन्ती गन्ध-
मादनमूर्ध्नि पतित्वान्तरेण भद्रार्थं वर्षं प्राच्यां दिशि धारससमुद्रं
प्रविशति ॥ ६ ॥

एवं माल्यवच्छिन्नरात्रिपतन्त्यनुपरतयेगा केतुमालामभिचक्षुः
प्रतीच्यां दिशि सरित्पतिं प्रविशति ॥ ७ ॥

भद्राचोन्नतो मेरुशिरसो निपतन्ती गिरिशिखराद्रिशिखरमति-
हाय शृङ्गवतः शृङ्गादभिस्यन्दमाना उत्तरांस्तु कुरूनतिक्रम्यो-
दीच्यां दिशि लवणार्णवं प्रविशति ॥ ८ ॥

तथेवालकनन्दा दक्षिणेन तु ब्रह्मसदनाद्बह्वि गिरिकूटा-
न्यतिक्रम्य निपथहेमकूटहिमकूटान्यतिरभसरररंहसा लुठन्ती
भारतमेव वर्षं दक्षिणस्यां दिशि जलनिधिं प्रविशति ॥ ९ ॥

अन्ये नदा नयश्च वर्षेऽस्मिन्सन्ति बहुशो मेवादिगिरिदुहितरः
अत्रापि जम्बूद्वीपे भारतमेव वर्षं कर्मक्षेत्रं अधान्यान्त्यएवर्षाणि
स्वर्गिणां पुण्यशोपभोगस्थानानि भीमानि स्वर्गपदानि व्यपदि-
शन्ति ॥ १० ॥

येषु पुरुषाणाममुतवर्षापुषां देवकल्पानां नागापुतप्राणानां वज्र-
संहननवलवयोमोदप्रमुदितमहासौरतनिरतनरवरावरौधमिधुनव्यवायाप-
वर्गधृतेकगर्भकलत्राणां त्रेतायुगसमः कालो वर्तते ॥ ११ ॥

यत्र इ देवतपयः स्वैः स्वैर्गणनायकैर्विहितमहाहर्षाः सर्वतुं-
कुसुमस्तवकफलकिसलयप्रिया आनम्यमानविटपलताविट-
पिभिरुपशोभमानरुचिरकाननाश्रमायतनवर्षगिरिद्रोणीषु तथा
चामलजलाशयेषु विकचविविधवनरुहामोदमदमुदितराजहंस-
जलकुङ्कुटकारण्डवसारसचक्रवाकादिभिर्मधुकरनिकाराकृतिभिरुप-
कूजितेषु जलक्रीडादिभिर्विविधविनोदैः सुललितसुरसुन्दरीणां
कामकलिलविलासहासलीलावलोककाकृष्टमनोदृष्टयः स्वैरं किल
विहरन्ति ॥ १२ ॥

नवस्वपि वर्षेषु भगवान्नारायणो महापुरुषः पुरुषाणामनु-
ग्रहायामततत्त्वब्यूहेनायापि सन्निधीयते ॥ १३ ॥

इलावृते तु भगवान् भव एक एव पुमान् न ह्यन्यस्तत्र निविशति
भगवत्याः शापनिमित्तज्ञः । यत्रक्षेप्य स्त्रीभावस्तत्पञ्चाद्रक्षयामः ॥

भवानीनाथैः स्त्रीगणारुदसहस्रैरवध्यमानो भगवतश्चतुर्भुजैः-
महापुरुषस्य तुरीयां तामसीं मूर्तिं प्रकृतिमात्मनः सङ्घर्षणसंज्ञां
आत्मसमाधिरूपेण सन्निधापेतदभिगृणन् भव उपधावति ॥

भव उवाच-

ॐ नमो भगवते महापुरुषाय सर्वगुणसङ्ख्यातायानन्ताया-
व्यक्ताय नम इति ॥ १६ ॥

भजे भजन्यारुणपादपङ्कजं

भगव्य कृत्स्नस्य परं परायणम् ।

भक्तेष्वलम्भायितभूतभावनं
भवापहं त्वां भवभावमीश्वरम्

॥ १७ ॥

न यस्य मायागुणचित्तवृत्तिभि-
र्निरीक्षतो ह्यवपि दृष्टिरन्यते ।

ईशो यथा नोऽजितमन्युर्दहसां
कस्तं न मन्येत जिगीषुरात्मनः

॥ १८ ॥

असन्द्दशो यः प्रतिभाति मायया
क्षीवेच मध्वासवताम्रलोचनः ।

न नागवध्वोऽर्हणमीशिरे हि या
यत्पादयोः स्पर्शानधर्षितेन्द्रियाः

॥ १९ ॥

यमादुरस्य स्थितिजन्मसंयमं
त्रिभिर्विहीनं यमनन्तमीश्वरम् ।

न वेद सिद्धार्थमिय कचित्स्थितं
भूमण्डलं मूर्धसहस्रधामसु

॥ २० ॥

यस्याथ आसीदुणविग्रहो महा-
न्विज्ञानधिष्ण्यो भगवानजः किल ।

यत्सम्भवोऽहं त्रिवृता स्वतेजसा
वैकारिकं तामसमैन्द्रियं सृजे

॥ २१ ॥

एते वयं यस्य वशे महात्मनः

स्थिताः शकुन्ता इव सूत्रयन्त्रिताः ।

महानहं वैकृततामसेन्द्रियाः

सृजाम सर्वं यदनुग्रहादिदम्

॥ २२ ॥

यन्निर्मितां कर्हापि कर्मपर्यणीं

मायां जनोऽयं गुणसर्गमोहितः ।

न वेद निस्तारणयोगमभ्रसा

तस्मै नमस्तद्विलयोदाय्यात्मने

॥ २३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

श्री शुक उवाच-

तथा च भद्रश्रया नाम धर्मसुतस्तत्कुलपतयः पुरुषा भद्राथे वर्षे
साक्षाद्भागवतो द्यामुदयस्य प्रियां तनुं धर्ममयीं ह्यशीषांभिधानां
परमेश समाधिना सन्निधाप्येदमभिगृणन् उपधावन्ति ॥ १ ॥

भद्रश्रवस ऊचुः-

ॐ नमो भगवते धर्मायात्मशोभनाय नम इति

॥ २ ॥

अहो विचित्रं भगवद्विचेष्टितं

ग्रन्तं जनोऽयं हि मिषत्र एवपति ।

ध्यायन्नस्यार्हि विकर्म सेयते
निर्हृत्य पुत्रः पितरं जिजीविषुः

॥ ३ ॥

वदन्ति विश्वं कथयश्च नश्वरं
पश्यन्ति चाध्यात्मविदो विपश्चितः ।
तथाऽपि मुह्यन्ति तवाज मायया
सुविस्मयं कृत्यमिदं नताः स्म तम्

॥ ४ ॥

विशोद्भवस्थाननिरोधकर्म ते
दृक्कर्तुरङ्गीकृतमप्येषावृतम् ।
युक्तं न चित्रं त्वयि कार्यकारणं
सर्वान्मनि व्यतिरिक्ते च वस्तुनि

॥ ५ ॥

वेदान्युगान्ते तमसा तिरस्कृता-
ब्रसातलायो नृतरङ्गविग्रहः ।
प्रत्याददे वै कथयेऽभियाचते
तस्मै नमस्तेऽवितथं हिताय ते

॥ ६ ॥

हरिवर्षे च भगवान्नरहरिरूपेणाऽस्ते तद्रूपग्रहणनिमित्तमुच्चर-
त्राभिधास्यामः तदपितं रूपं महापुरुषगुणभाजनो महाभागवतो
देत्यदानवकुलतीर्थीकरणशीलचरितः प्रल्हादोऽव्यवधानानन्य-
भक्तियोगेन सह तद्वर्षपुरुषरूपेणास्ते इदं चोदाहरति ॥ ७ ॥

ॐ नमो नृसिंहाय तेजस्तेजसे आविरा विर्भव वज्रनख वज्रदंष्ट्र
कर्माशयान् । रन्ध्रय रन्ध्रय तमो ग्रस स्वाहा अभयमभयमात्मने
भूयिष्ठान् ॥ ८ ॥

स्वस्त्यस्तु विश्वस्य खलः प्रसीदतां
ध्यायन्तु भद्राणि शिवं मनो धिया ।
मनश्च भद्रं भजतादधोक्षजे
आविश्यतां नो मतिरप्यहेतुकी

॥ ९ ॥

माऽऽगारदारान्मजदेहवन्पु
सद्गो यदि स्याद्भगवत्प्रियेषु नः ।
यः प्राणवृत्त्या परितुष्ट आत्मवान्
सिद्धयदूरात्त तपेन्द्रियप्रियः

॥ १० ॥

पतंगालब्धं निजवीर्यवधं
नीर्यं मुहुः संस्पृशतां हि मानसम् ।

हरत्यजोऽहः श्रुतिभिर्गतोऽन्तः
को वै न सेवेत मुकुन्दविक्रमम्

॥ ११ ॥

यस्यास्ति भक्तिर्भगवत्यकिञ्चनाः
सर्वैर्गुणैस्तत्र समासते सुराः ।
हरावभक्तस्य कुतो महद्गुणा
मनोरपेनासति धायतो वहिः

॥ १२ ॥

हरिर्हि साक्षाद्भगवाच्छरीरिणा-
मात्मा ज्ञापाणामिव तोयमीप्सितः ।
हित्या महान्तं यदि सज्जते गृहे
तदा महत्त्वं यस्या दंपतीनाम्

॥ १३ ॥

तस्माद्राजरागविषादमन्यु-
मानस्मृदाभयदेव्याधिमूलम् ।
हित्या गृहं संसृतिचक्रवालं
नृसिंहपादं भजतां कुतोभयमिति

॥ १४ ॥

केतुमाले भगवान्कामदेवस्वरूपेणास्ते लक्ष्म्याः प्रियचिकीर्षया
प्रजापतेर्दुहितृणां च तद्वर्षपतीनां पुरुषापुषाऽहोरात्रपरिसङ्ख्या-
नानां यासां गर्भा महापुरुषमहावतेजसोद्भेजितमनसां विश्वस्ता
व्यसवः संवत्सरान्ते निपतन्ति ॥ १५ ॥

अतीव सुललितगतिविलासविलसितरुचिरहासलेशावलोक-
लीलया किञ्चिदुत्तंभितमुन्दरभूमण्डलसुभगवदनारविन्दधिया रमां
रमयन्निन्द्रियाणि रमयते ॥ १६ ॥

तद्भगवतो मायामयं रूपं परमसमाधिपोगेन रमादेवी संवत्सरस्य
रात्रिषु प्रजापतेर्दुहितृभिरुपेताहस्ते तद्भर्तृभिरुपेतोपास्ते । इदं
चोदाहरति ॥ १७ ॥

ॐ हां हीं हूं ॐ नमो भगवते हृषीकेशाय सर्वविशेषपथिन्-
क्षेत्रान्मने आकूलीनां चिन्तानां चेतसां विशोषाणां चापिपतये
पोडशकलाय छन्दोमयायान्नमपायामृतमयाय सर्वमयाय महसे
ओजसे बलाय कान्ताय कामाय नमस्ते उभयत्र भूयान् ॥

स्त्रियो व्रतेस्त्वां हृषीकेशं स्वतो-
द्वाराप्य लोके पतिमाशासतेऽन्यम् ।
तासां न ते वै परिपास्यपत्यं
प्रियं धनाधूषि यतोऽस्वतन्त्राः

॥ १९ ॥

अन्ये नदा नयश्च वर्षेऽस्मिन्सन्ति बहुशो मेवादिगिरिदुहितरः
अत्रापि जम्बूद्वीपे भारतमेव वर्षं कर्मक्षेत्रं अधान्यान्वष्टवर्षाणि
स्वर्गिणां पुण्यशोषोभगस्थानानि भौमानि स्वर्गपदानि व्यपदि-
शन्ति ॥ १० ॥

येषु पुरुषाणामयुतवर्षावेषु देवकल्याणां नागायुतप्राणानां वज्र-
संहननवलवयोमोदप्रमुदितमहासीरतनिरतनरवराबरोभिमधुनव्यवायाप-
वर्गधृतेकाग्रकलत्राणां त्रेतायुगसमः कालो वर्तते ॥ ११ ॥

यत्र ह देवतपयः स्वैः स्वैर्गणनायकैर्विहितमहार्हणाः सर्वतु-
कुसुमस्तवकफलकिसलयप्रथिया आनम्यमानवितपलतावित-
पिभिरुपशोभमानरुचिरकाननाश्रमायतनवर्षगिरिद्रोणीषु तथा
चामलजलाशयेषु विकचविविधवनरुहामोदमदमुदितराजहंस-
जलकुटुकारण्डवसारसचक्रवाकादिभिर्मधुकरनिकाराकृतिभिरुप-
कूजितेषु जलक्रीडादिभिर्विविधयिनोदेः सुललितसुरसुन्दरीणां
कामकलिलयिलासहासलीलावल्लोकाकृष्टमनोदृष्टयः स्वैरं किल
विहरन्ति ॥ १२ ॥

नवस्वपि वर्षेषु भगवान्नारायणो महापुरुषः पुरुषाणामनु-
ग्रहापातमत्तत्त्व्यूहेनाद्यापि सन्निधीयते ॥ १३ ॥

इलावृते तु भगवान् भव एक एव पुमान् न हान्यस्तत्र निविशति
भवान्याः शापनिमित्तज्ञः । यत्रवेक्ष्य स्त्रीभावस्तत्पश्चाद्वश्यामः ॥

भवानीनाथैः स्त्रीगणानुदसहस्रैरवस्थमानो भगवतश्चतुर्भुजै-
र्महापुरुषस्य तुरीयां तामसीं मूर्तिं प्रकृतिमात्मनः सङ्कर्षणसंज्ञां
आत्मसमाधिरूपेण सन्निधापितदभिगृणन् भव उपधावति ॥

भव उवाच-

ॐ नमो भगवते महापुरुषाय सर्वगुणसङ्घातायानन्ताया-
व्यक्ताय नम इति ॥ १६ ॥

भज भजन्यारुणपादपङ्कजं

भगस्य कृत्स्नस्य परं परायणम् ।

भक्तेष्वलम्भावितभूतभावनं
भवापहं त्वां भवभावमीश्वरम्

॥ १७ ॥

न यस्य मायागुणचित्तवृत्तिभि-
र्निरिक्षतो ह्यण्वपि दृष्टिरज्यते ।

ईशो यथा नोऽजितमम्युरंहसां
कस्तं न मन्येत जिगीषुरात्मनः

॥ १८ ॥

असन्दशो यः प्रतिभाति मायया
क्षीवेव मध्वासवताम्रलोचनः ।

न नागवध्वोऽर्हणीमीशिरे हि या
यत्पादयोः स्पर्शनपर्षितेन्द्रियाः

॥ १९ ॥

यमाहुरस्य स्थितिजन्मसंयमं
त्रिभिर्विहीनं यमनन्तमीश्वरम् ।

न वेद सिद्धार्थमिव क्वचित्स्थितं
भूमण्डलं मूर्धसहस्रधामसु

॥ २० ॥

यस्याय आसीद्वृणविग्रहो महा-
न्विज्ञानधिष्ण्यो भगवानजः किल ।

यत्सम्भवोऽहं त्रिवृता स्वतेजसा
वैकारिकं तामसमेन्द्रियं सृजे

॥ २१ ॥

एते वर्षं यस्य वशो महात्मनः

स्थिताः शकुन्ता इव सूत्रयन्त्रिताः ।

महानहं धैकृततामसेन्द्रियाः

सृजाम सर्वं यदनुग्रहादिदम्

॥ २२ ॥

यन्निर्मितां कदापि कर्मपर्वणीं

मायां जनोऽयं गुणसर्गमोहितः ।

न वेद निस्तारणयोगमञ्जसा

तस्मै नमस्तद्विलयोदयात्मने

॥ २३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

श्री शुक उवाच-

तथा च भद्रश्रवा नाम धर्मसुतस्तत्कुलपतयः पुरुषा भद्राश्च वर्षे
साक्षाद्भगवतो यामुदवस्य प्रियां ननु धर्ममयीं ह्यशीपांभिधानां
परमेण समाधिना सन्निधायेंदमभिगृणन् उपधावन्ति ॥ १ ॥

भद्रश्रवस ऊचुः-

ॐ नमो भगवते धर्मायात्मशांभनाय नम इति

॥ २ ॥

अतो विचित्रं भगवद्विचेष्टितं

ग्रन्तं जनोऽयं हि मिषत्र पश्यति ।

ध्यायन्नसर्वहि विकर्म सेवेते
निर्हन्त पुत्रः पितरं जिजीविषुः

॥ ३ ॥

वदन्ति विषं कवयश्च नश्वरं
पश्यन्ति चाध्यात्मविदो विपश्चितः ।
तथाऽपि मुह्यन्ति तवाज मायया
सुविस्मयं कृत्यमिदं नताः स्म तम्

॥ ४ ॥

विश्वोद्भवस्थाननिरोधकर्म ते
लघुकर्तुरङ्गीकृतमप्यपावृतम् ।
युक्तं न चित्रं त्वयि कार्यकारणे
सर्वान्मनि व्यतिरिक्ते च वस्तुनि

॥ ५ ॥

वेदान्त्युगान्ते तमसा तिरस्कृता-
व्रसातलायो नूनुरद्रविग्रहः ।
प्रत्यादेदे वै कवयेऽभिषाचते
तस्मै नमस्तेऽवितये हिताय ते

॥ ६ ॥

हरिवर्षे च भगवान्नरहरिरूपेणाऽस्ते तद्रूपग्रहणनिमित्तमृत्तर-
त्राभिधास्यामः तदयितं रूपं महापुरुषगुणभाजनो महाभागवतो
देव्यदानवकुलतीर्थीकरणशीलचरितः प्रल्हादोऽव्यवधानानन्य-
भक्तियोगेन सह तद्वर्षपुरुषरूपास्ते इदं चोदाहरति ॥ ७ ॥

ॐ नमो नृसिंहाय तेजस्तेजसे आविरा विर्भव वज्रनख वज्रदंष्ट्र
कर्माशयान् । रन्ध्रय रन्ध्रय तमो ग्रस स्वाहा अभयमभयमात्मने
भूषिष्ठान् ॥ ८ ॥

स्वस्त्यस्तु विश्वस्य खलः प्रसीदतां
ध्यायन्तु भद्राणि शिष्यं मनो धिया ।
मनश्च भद्रं भजतादधोऽक्षजे
आविश्यतां नो मनिरप्यहेतुकी

॥ ९ ॥

माऽऽगारदारामजन्देहवन्पु
सहो यदि स्याद्भगवन्निषेधे नः ।
यः प्राणवृत्त्या परितुष्ट आत्मवान्
सिद्धत्यदूराच तथेन्द्रियप्रियः

॥ १० ॥

यत्संगलब्धं निजवीर्यैर्भव
तीर्थं मुहुः संस्पृशतां हि मानसम् ।

हरत्यजोऽहः श्रुतिभिर्गतोऽन्तः
को वै न सेवेत मुकुन्दचिह्नम्

॥ ११ ॥

यस्यास्ति भक्तिर्भगवत्पक्षिणाः
सर्वैर्गुणैस्तत्र समासते सुराः ।
हरावभक्तस्य कुतो महदुणा
मनोरथेनासति धावतो बहिः

॥ १२ ॥

हरिर्हि साक्षाद्भगवाच्छरीरिणा-
मात्मा ज्ञाणामिव तोषमीप्सितः ।
हित्वा महान्तं यदि सज्जते गृहे
तदा महत्त्वं वयसा दंपतीनाम्

॥ १३ ॥

तस्माद्रजोरागविषादमन्यु-
मानस्युदाभयदेव्याधिभूलम् ।
हित्वा गृहं संसृतिचक्रवालं
नृसिंहपादं भजतां कुनोभयमिति

॥ १४ ॥

केतुमाले भगवान्कामदेवस्वरूपेणास्ते लक्ष्म्याः प्रियचिकीर्षया
प्रजापतेर्दुहितृणां च तद्वर्षपतीनां पुरुषायुषाऽहोरात्रपरिसङ्ख्या-
नानां यासां गर्भा महापुरुषमहाखतेजसोद्भूतमनसां विध्वस्ता
व्यसवः संवत्सरान्ते निपतन्ति ॥ १५ ॥

अतीय सुललितगतिविलासविलसितरुचिरहासलेशाबलोक-
लीलया किञ्चिदुत्तंभितसुन्दरभूमण्डलसुभगवदनारविन्दधिया रमां
रमयन्निन्द्रियाणि रमयते ॥ १६ ॥

तद्भगवतो मायामयं रूपं परमसमाधिपोगेन रमादेवी संवत्सरस्य
रात्रिपु प्रजापतेर्दुहितृभिरुपेताहस्यु तद्भर्तृभिरुपेतोपास्ते । इदं
चोदाहरति ॥ १७ ॥

ॐ हां हीं हूं ॐ नमो भगवते हृषीकेशाय सर्वविशेषवित्-
क्षेत्रात्मने आकूतीनां चित्तानां चेतसां विशेषाणां चाधिपतये
पांडशकलाय छन्दोमयायान्नमयायामृतमयाय सर्वमयाय महसे
ओजसे बलाय कान्ताय कामाय नमस्ते उभयत्र भूपान् ॥

क्षियो व्रतेस्त्वां हृषीकेश्वरं स्वतो-
ह्वाराय्य लोकं पतिमाशास्तेऽन्यम् ।
तासां न ते धं परिप्रास्यपत्यं
प्रियं धनापूर्पि यतोऽस्वतन्त्राः

॥ १९ ॥

स वै पतिः स्यादकुतोभयः स्वयं
समन्ततः पाति भयानुरं जनम् ।
स एक एवेतरथा मिथो भवं (भजनं)
नैवात्मलाभादपि मन्यते परम् ॥ २० ॥

यस्तस्य ते पादसरोरुहार्हणं
निकामयेत्सोऽखिलकामलम्पटः ।
तदेव चाभीप्सितमीप्सितार्चनं
यद्भगवत्प्रोक्तं भगवन् प्रतप्यते ॥ २१ ॥

मत्प्राप्तये ये ससुरासुरादयः
स्तप्यन्त उग्रं तप ऐन्द्रिये धियः ।
कृते भवत्यादपरायणं न मां
विन्दन्त्यहं त्वद्ब्रह्मदा यतोऽजित ॥ २२ ॥

स त्वं ममापि कुरु शीर्षणि स्वकं
करावुजं यत्तदधायि सात्वताम् ।
विभर्षि मा लक्ष्म बरेण्य मायया
क ईश्वरस्येहितमूहितुं विभुः ॥ इति ॥ २३ ॥

रम्यके च भगवतः प्रियतमं भात्यमवताररूपं तद्वर्षपुरूपस्य
मनोः प्राक् प्रदर्शितं स इदानीमपि महता भक्तियोगेनाराध-
यन्निदं चोदाहरति ॥ २४ ॥

ॐ नमो भगवते मुख्यतमाय नमः सत्त्वाय प्राणावीजसे सहसे
बलाय महामत्स्याय नम इति ॥ २५ ॥

अन्तर्वहिष्ठाखिललोकपालकै-
रदृष्टरूपो विचरस्वरुस्वनः ।
स ईश्वरस्त्वं य इदं बरोऽनय-
चान्मा यथा दारुमयी नरः स्त्रियम् ॥ २६ ॥

यं लोकपालाः किल मत्सरज्वरा
हित्वा यतन्तोऽपि पृथक्समेत्य च ।
पानुं न शेकुर्द्विषदधनुषदः
सरीमृपास्थामु यदग्र दृश्यते ॥ २७ ॥

भयान्पुगान्तार्णय उर्मिमालिनि
शोणीमिमामोपधिविरुधं निधिम् ।
मया सहोन्मत्त उग्र ओजसा
तस्मै जगन्प्राणगुणात्मने नमः इति ॥ २८ ॥

हिरण्यमये भगवान्निवसति कूर्मतनुं विभ्राणास्तस्य प्रियतमं
तनुमर्पमा सह तद्वर्षपुरूपः पितृगणाधिपतिरुपधावति मन्त्रमिमं
चानुजपति ॥ २९ ॥

ॐ नमो भगवते अक्षराय सर्वसत्त्वगुणविशेषणाय नोपलक्षित-
स्थानाय नमोऽव्यर्पणे नमो भूयसे नमोऽवस्थानाय नमस्ते ॥

यद्रूपमेतन्निजमाययाऽर्पित-
मर्षस्वरूपं बहुरूपरूपितम् ।
सत्त्वा न यस्यास्त्ययथोपलम्भना
तस्मै नमस्तेऽव्यपदेशरूपिणे ॥ ३१ ॥

जरायुजं स्वेदजमण्डजोद्भिजं
चराचरं देवर्षिपितृभूतभेदम् ।
योः खं क्षितिः शीलसरित्समुद्र-
द्वीपग्रहस्येयभिधेय एकः ॥ ३२ ॥

यस्मिन्नसंख्येयविशेषनाम
रूपाकृतौ कविभिः कल्पितेयम् ।
सत्त्वा यथा तत्त्वदृशा विनीयते
तस्मै नमः साङ्ख्यनिदर्शनाय हि इति ॥ ३३ ॥

उत्तरेषु कुरुषु भगवान्यङ्गपुरूपः कृतवराहरूप आस्ते । तं तु देवी
हैपा भूः सहकुरुभिरस्खलितभक्तियोगेनोपधावति । इमां च
परमामुपनिषदमावर्तयति ॥ ३४ ॥

ॐ नमो भगवते मन्त्रतत्त्वलिङ्गाय यज्ञक्रतवे महीधराय
महापुरुषाय नमः कर्मशृङ्गाय त्रिपुणाय नमस्ते ॥ ३५ ॥

यस्य स्वरूपं कवयो विपश्चितो
गुणेषु योनिष्विव जातवेदसम् ।
मज्जन्ति मथ्ना मनसा दिदृक्षवो
गूढं क्रियार्थेनम ईरितात्मने ॥ ३६ ॥

द्रव्यक्रियाहेत्वयनेशकर्तृभि-
र्मायागुणैर्वस्तुनिरीक्षितात्मने ।
तथैव तत्रातिशयात्मबुद्धिभि-
र्निरस्तमायाकृतये नमो नमः ॥ ३७ ॥

करोति विश्वस्थितिसंयमोदयं
यथेक्षितं नेधितुमीश ते गुणः ।

माया यथाऽयो भ्रमते यदाश्रया
ग्राण्यो नमस्ते गुणकर्मसाक्षिणे
प्रमथ्य देत्यं प्रतिवारणं मृष्टे
यो मां रसाया जगदादिसूकरः ।

॥ ३८ ॥

कृत्याऽग्रदंष्ट्रे निरगादुदन्वतः

क्रीडन्निवेभः प्रणताऽस्मि तं विभुम्

॥ ३९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

किपुरुषे तु वर्षे भगवन्तमादिपुरुषं लक्ष्मणाग्रजं सीताभिरामं रामं
तचरणसन्निकर्षाभिरतः परमभागवतो हनूमान् सह किपुरुषैर-
विरतभक्तिरुपास्ते ॥ १ ॥

आर्ष्टिपेणेन सह गन्धर्वैरनुगृणीयमानां परमकल्याणीं भर्तृभगव-
त्कथां समुपगृणीति स्वयं चेदं गायति ॥ २ ॥

ॐ नमो भगवत उत्तमश्लोकाय नमः आर्यलक्षणशीलव्रताय नमः
उपाश्रितात्मने (उपासितलोकाय) नमः साधुवादनिकर्षणाय
नमो ब्रह्मण्यदेवाय महापुरुषाय महाराजाय नम इति ॥ ३ ॥

यत्तद्विशुद्धानुभवमात्रमेकं
स्यतेजसा ध्वस्तगुणव्यवस्थाम् ।

प्रत्यक्प्रशान्तं सुधियोपलम्भन-
मनामरूपं निरहं प्रपद्ये

॥ ४ ॥

मर्त्यावतारस्त्विह मर्त्यशिष्यं
रक्षोवधायैव न केवलं विभोः ।

कुतोऽन्यथा स्य रमतः स्व आत्मन्
सीताकृतानि व्यसनानीश्वरस्य

॥ ५ ॥

न वै स आत्माऽऽत्मवतामधीश्वरो
भुङ्क्ते हि दुःखं भगवान्वासुदेवः ।

न स्वीकृतं कश्मलमध्वरीतं
न लक्ष्मणं चापि जहाति कर्हिचित्

॥ ६ ॥

न जन्म नूनं महतो न सीभगं
न चाद्रवुद्धिनांकृतिस्तोपहेतुः ।

तिर्यग्विसृष्टानां नो वर्नाकस-
श्चकार सत्ये च सलक्ष्मणाग्रजः

॥ ७ ॥

सुरोऽसुरो वाऽथ नरोऽथ वानरः
सर्वात्मना यः सुकृतव्रमुत्तमम् ।

भजेत रामं मनुजाकृतिं हरिं

य उत्तराननयत् कोसलान्दिवम् इति

॥ ८ ॥

भारतेऽपि वर्षे भगवान्नरनारायणाख्यः आकल्पान्तमुपचित-
धर्मज्ञानविरागैश्वर्योपशमोपरमात्मोपलम्भनमनुग्रहात्मात्मवतामनु-
कम्पया तपोऽव्यक्तगतिश्चरति ॥ ९ ॥

तं भगवान्नारदो वर्णाश्रमवतीभिर्भारतीभिः प्रजाभिर्भगव-
त्श्लोकाभ्यां साङ्ख्ययोगाभ्यां भगवदनुभावोपवर्णनं सावर्णेक्य-
देश्यमाणः परमभक्तिभावेनोपसरति इदं चोदाहरति ॥ १० ॥

ॐ नमो भगवत उपशमशीलायोपरतानात्म्यायाकिञ्चनविज्ञाय
ऋषिकपभाय नरनारायणाय परमहंसाय परमगुरवे आत्मा-
रामाधिपतये नमो नम इति ॥ ११ ॥

गायति चंदम्—

कर्ताऽस्य सर्गादिषु यो न बद्धयते

न हन्यते देहगतोऽपि देहिकैः ।

द्रष्टुं ह्य् यस्य गुणैर्विदूष्यते

तस्मै नमोऽसक्तविविक्तसाक्षिणे

॥ १२ ॥

इदं हि योगेश्वरयोगनेपुणं

हिरण्यगर्भो भगवान् जगाद यत् ।

यदन्तकाले त्वयि निर्गुणे मनो

भक्त्या निधायोज्झति दुष्कलेवरम्

॥ १३ ॥

यथैहिकामुष्मिककामलंपटः

सुतेषु दारेषु धनेषु चिन्तयन् ।

शङ्केतं विद्वान् कुकलेवरात्यथा-

यस्तस्य यत्रः शम एव केवलम्

॥ १४ ॥

तत्रः प्रभो त्वं कुकलेवरापितां

त्वन्मापयाऽहं ममतामधोक्षज ।

भिन्याम येनाशु वयं सुदुर्भितां

विपेदि योगं त्वयि नः सुभाषितम् इति

॥ १५ ॥

भारतेऽप्यस्मिन्वर्षे सरिच्छेलाः सन्ति बहवो मलयो मन्दरप्रस्थो
मैनाकश्चिकूट रूपभः कनकः कोसलः सद्यो वेदगिरिः क्रप्य-
मूकः श्रीशैलो वेङ्कटो महेन्द्रो वारिधरो विन्ध्यः शुक्तिमानुध-
गिरिः पारियात्रो द्रोणधिवक्त्रो गोवर्धनो रैवतकः ककुभो नीलः
कोकामुख इन्द्रकीलको हिमगिरिरिति चान्ये च शतशः सहस्रशः
शैलास्तेषां नितम्बप्रभवा नदा नयश्च सन्त्यसङ्ख्याताः ॥१६॥

एतासामापो भारत्यः प्रजा नामभिरेव पुनन्तीनामात्मना
चोपस्पृशन्ति ॥ १७ ॥

चन्द्रवटा ताम्रपर्णी अवटोदका कृतमाला वैहायसी कावेरी वेणी
पयोदा यमुना सरस्वती शर्करावर्ता तुङ्गभद्रा कृष्णा भीमरथी
गोदावरी निर्विन्ध्या पयोष्णी तापी सुरसा नर्मदा चर्मण्वती
सिन्धुः अन्धः शोणश्च महानदी वेदस्मृतिः ऋषिकुल्या त्रिसोमा
कौशिकी मन्दाकिनी ह्यद्वती गोमती सरयू रोधस्वती सप्तवती
घोषणा सुपोमा शतमाला चन्द्रभागा शुतद्रु मरुदृषा वितस्ता
असिङ्गी विश्वेति महानयः ॥ १८ ॥

अस्मिन्नेव वर्षे पुरुषैर्लब्धजन्मभिः शुक्ललोहितकृष्णवर्णैर्न
स्वारब्धेन कर्मणा दिव्यमानुषनारकगतयो बह्व्य आत्मन
आनुपूर्वेण सर्वा ह्येव सर्वेषां विधीयन्ते यथावर्णविधान-
मपवर्गश्चापि भवति ॥ १९ ॥

योऽसौ भगवति सर्वभूतात्मन्यनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयने
परमात्मनि वासुदेवेऽनन्यनिमित्तभक्तियोगलक्षणो नानागति-
निमिताधियाग्रन्थिरन्ध्रद्वारेण यदा हि महापुरुषसङ्गतिः एतदेव
हि देवा गायन्ति ॥ २० ॥

अहो वर्तेषां किमकारि शोभनं
प्रसन्न एषां स्विदुत स्वयं हरिः ।
धर्जन्मलब्धं नृपु भारताजिरे
मुकुन्दसेवोपयिक्तं स्मृहात्मभिः ॥ २१ ॥

किं दुष्करनः क्रतुभिस्तपोव्रतै-
र्दानादिभिर्वा युजयेन फल्गुना ।

न यत्र नारायणपादपङ्कज

स्मृतिः प्रमुष्टाऽतिशयेन्द्रियोन्मस्रवान् ॥ २२ ॥

कल्याणपुषां स्थानजयात्पुनर्भवान्
क्षणापुषां भारतभूजयो वरः ।

क्षणेन मर्त्येन कृतं मनस्विनः
संन्यस्य संयान्यभयं पदं हरेः ॥ २३ ॥

न यत्र वैकुण्ठकथामुपाऽपगा
न साधवो भागवतास्तनदाश्रयाः ।

न यत्र यज्ञेशमखा महोत्सवाः

सुरेशलोकोऽपि न याति सेव्यताम् ॥ २४ ॥

प्राप्ता नृजातिं त्विह ये च जन्तवो
ज्ञानक्रियाद्रव्यकलापसंभूताः ।

न चेद्यतेरत्र पुनर्भवाय ते

भूयो वनौका इव यान्ति बन्धनम् ॥ २५ ॥

यैः श्रद्धया बहिषि भागशो हयि-
निरुसमिष्टं विधिमन्त्रवस्तुतः ।

एकः पृथङ् नामभिराहुतो मुदा

गृह्णाति पूर्णः स्वयमाशिषां प्रभुः ॥ २६ ॥

सत्यं दिशन्त्यर्थितमर्थितो नृणां

नैवार्थितो यत्पुनरर्थिनो मदः ।

स्वयं विभक्ते भजतामनिच्छता-

मिच्छाविधानं निजपादपङ्कजम् ॥ २७ ॥

ययत्र नः स्वर्गमुखावशेषितं

स्विष्टस्य दत्तस्य कृतस्य शोभनम् ।

तेनाञ्जनाभस्मृतिजन्मनः स्या-

द्वपे हरिर्पद्मजतां शं तनोति इति ॥ २८ ॥

श्रीशुक उवाच-

जंबुद्वीपस्य च राजन्नुपद्वीपानष्टौ ह्येक उपदिशन्ति सगरात्म-
जैरथान्वेषण इमां महीं परितो निखनद्भिरुपकल्पितान् ॥२९॥

तथया स्वर्णप्रस्थश्चन्द्रशुक्ल आयतनो रमणको मन्दोरुणः

पाञ्चजन्यः सिंहलो लङ्केति ॥ ३० ॥

एवं तव भारतोत्तमजम्बुद्वीपवर्षविभागो यथोपदेशमुपवर्णितः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

अथ विंशोऽध्यायः

श्री शुक उवाच-

अतः परं ब्रह्मादिद्वीपानां प्रमाणलक्षणसंस्थानतो वर्पविभाग उपवर्ण्यते ॥ १ ॥

जम्बुद्वीपोऽयं यावान् प्रमाणविस्तारतस्तावता क्षारोदधिना परिवेष्टितो यथा मेरुर्जम्बुद्वीपेन लवणादधिरपि ततो द्विगुण-
विशालेन ब्रह्माख्येन परिक्षिप्तो यथा परित्वा वाहोपवनेन ब्रह्मो
जंबूप्रमाणो द्वीपारूपातिकरो हिरण्ययः उत्थितो यत्राग्निरूपास्ते
सप्तजिह्वः तस्याधिपतिः प्रियव्रतात्मज इध्मजिह्वः स्वं द्वीपं सप्त
वर्षाणि विभज्य सप्तवर्षनामभ्य आत्मजेभ्य आकलय्य
स्वयमात्मयोगेनोपरराम ॥ २ ॥

शिवं यशस्यं सुभद्रं शान्तं क्षेमममृतमभयमिति वर्षाणि तेषु
गिरयो नद्यश्च सप्त सप्तैवास्त्रभिज्ञाताः ॥ ३ ॥

मणिकूटो, वज्रकूट, इन्द्रसेनो, ज्योतिष्मान्, ध्रुवर्षाणो,
हिरण्यग्रीवो, मेघमाल इति सन्तुशीलाः, अरुणा, अनुगुणा,
आद्भिरसी, सावित्री, सुप्रभाता, कर्तभरा, सत्यभेरी महानद्यः
यासां जलोपस्पर्शनविधूतजस्तमसां हंसपतंगगोर्ध्वायनसत्याग
संज्ञाधन्यारो वर्षाणां सहस्रापुषो विबुधोपसमन्दर्शनप्रजननाः
स्वर्गद्वारं त्रय्या वियया भगवन्तं त्रयीमयं सूर्यात्मानं यजन्ते ॥

ब्रह्मस्य विष्णो रूपं यत्सत्यतंस्य ब्रह्मणः ।
अमृतस्य च मृत्योश्च सूर्यमात्मानमीमहि ॥ इति ॥ ५ ॥

ब्रह्मादिषु पञ्चसु पुरुषाणामापुरिन्द्रियमोक्षः सहोवलं बुद्धिर्विक्रम
इति च सर्वैषामौचितिकीसिद्धिरविशेषेण वर्तते ॥ ६ ॥

ब्रह्मस्तु स्वसमानेनैधुरसोदेनावृतो यथा द्वीपोऽपि शाल्मलो
द्विगुणविशालः समानेन सुरोदेनावृतः परिवृत्तेन ॥ ७ ॥

यत्र ह वै शाल्मली ब्रह्मायामा यस्यां या व किल निलयमाहु-
र्भगवत्छन्दःस्तुतः पतत्रिराजस्य साध्यर्था जम्बूत उपलक्ष्यते ॥
तद्द्वीपाधिपतिः प्रियव्रतात्मजो यज्वबाहुः स्वस्तुतेभ्यस्तन्नामानि
सप्त वर्षाणि व्यभजत् सुरोचनं सोमनस्यं रमणकं देववर्हं
पारिभद्रमाप्यायनमभिजातमिति ॥ ९ ॥

तेष्वद्रयो नद्यश्च सप्तैवाभिज्ञाताः सुरतः शतशृङ्गो यामदेवः कुन्दो
मुकुन्दः पुण्यवर्षः सहधुतिरिति अनुमतिः सिनीवाली सरस्वती
कुङ्कु रजनी नन्दा राकेति ॥ १० ॥

तद्वर्षपुरुषाः श्रुतधरवीर्यधरवसुधरोर्ध्वधरसंज्ञा भगवन्तं वेदमयं
सोममात्मानं वेदेन यजन्ते ॥ ११ ॥

स्वर्गाभिः पितृदेवेभ्यो विभजन् शुकृकृष्णयोः ।

अन्यः प्रजानां सर्वासां राजा नः सोममस्त्विति ॥ १२ ॥

एवं सुरोदाद्बहिस्तद्द्विगुणः स्वसमानेनावृतो घृतोदेन यथापूर्वं
कुशाद्वीपो यस्मिन् कुशास्तवो देवकृतस्तद्द्वीपारूपापनो ज्वलन
इवापरः शशत्स्वशष्परोचिया दिशो विराजयति ॥ १३ ॥

तद्वीपपतिः प्रियव्रतो राजा हिरण्यरेता नाम स्वद्वीपं सप्तभ्यः
पुत्रेभ्यो यथाभागं विभज्य स्वयं तु तप आतिष्ठत् । वसुदानदृढ-
रुचिनाभिगुप्तसत्यव्रतविश्रवामदेवनामभ्यः ॥ १४ ॥

तेषां वर्षेषु सीमागिरयो नयथाभिज्ञाताः सप्तसप्तैव तु बभूवुः
चक्रः शूद्रः कपिलिष्ठकूटो देवानीक ऊर्ध्वरोमा द्रविण इति ॥

रसकुल्या, मधुकुल्या, श्रुतविन्दा, मित्रविंदा, देवगर्भा, घृत-
च्युता, मन्त्रमालेति नद्यः यासां पयोभिः कुशाद्वीपौकसः
कुशलकोविदाभिषुक्तकुशलकसंज्ञा भगवन्तं जातवेद स्वर्कृषिणं
कर्मकीशालेन यजन्ते ॥ १६ ॥

परस्य ब्रह्मणः साक्षाज्जातवेदोऽसि हव्यवाद् ।

देवानां पुरुषाद्भानां यज्ञेन पुरुषं यज इति ॥ १७ ॥

तथा वहिः क्रौञ्चद्वीपो कुशाद्वीपान् समानेन क्षीरोदेन परित
उपकृतो वृतो यथा कुशाद्वीपो घृतोदेन यस्मिन् क्रौञ्चो नाम
पर्वतराजो द्वीपनामनिवर्तक आस्ते ॥ १८ ॥

योऽसी गुह्यग्रहगोन्मथितनितम्बकुओऽपि क्षीरोदेनासिच्यमानो
भगवता वरुणेनाभिगुप्तो विभयो बभूव ॥ १९ ॥

तस्मिन् प्रियव्रतो घृतपृष्ठो नामाधिपतिः स तु तद्वीपवर्षाणि
सप्तधा विभज्य तेषु पुत्रनामसु सप्तारिक्षादान्वर्षपात्रिविषय स्वयं
भगवतः परमकल्याणस्यात्मभूतस्य होत्रेणारविन्दमुपजगाम ॥

आमो मधुमेहो मेघपृष्ठः सुधामा कपिज्योतिर्लोहितार्णो
वनस्पतिरिति घृतपृष्ठसुतास्तेषां वर्षगिरयः सप्त सप्तैव नयथाभि-
ख्याताः शुक्रो वर्षमान उपवर्हण उपभोजनो नन्दो नन्दनः
सर्वतोभद्र इति ॥ २१ ॥

अभयाऽमृतीषा आर्यका तीर्थवती रूपवती पवित्रा शुक्लेति
यासामेभः पवित्रममलमुपपुञ्जाना गुरुकपभद्रविणदेवकसंज्ञा
वर्षपुरुषा अम्मयं देवमपां पूर्णानांजलिना यजन्ते ॥ २२ ॥

आपः पुरुषवीर्याश्च पुनन्तीर्भूयः सुवः ।
ता नः पुनीयुरपग्रीः संस्पृशेतात्मनाऽभवे इति ॥ २३ ॥

एवं परस्तादक्षीरोदात्परित उपवेशितः शाकद्वीपो द्वात्रिंश-
ल्लक्षयोजनायामः समानेन च दधिमण्डोदेन परित उपकृष्टः
यस्मिन् हि शाको नाम महीरुहः स्वक्षेत्रव्यपदेशको यस्य हि
महान्सुरभिगन्धस्तद्रूपमनुवासयति ॥ २४ ॥

तस्यापि प्रिययत्रत एवापिपतिनांम्रा मेपातिथिः सोऽपि विभज्य
सप्त वर्षाणि पुत्रनामानि तेपु स्वात्मजान्युरोजवमनोजव-
वेपमानभूषानीकचित्ररेफवहुरूपविधाधारसंज्ञात्रिधायाधिपतीन्
स्वयं भगवत्यन्तन आवेशितमतिस्तपोवनं प्रविवेश ॥ २५ ॥
तेपु वर्षमर्यादागिरयो नयश्च सप्त सप्त एव ईशान उरुभृहो
बलभद्रः शतकेसरः सहस्रस्रोतो देवपालो महानस इति ॥

अनघा आयुर्दा उभयस्पृष्टिरपराजिता पञ्चपदी सहस्रभृति-
र्निजपृतिरिति ॥ २७ ॥

तद्वर्षेपु पुरुषा धृतव्रतसत्यव्रतदानव्रतानुव्रतनामानो भगवन्
वाय्वात्मकं प्राणायामविधूतजरस्तमसः परमसमाधिना यजन्ते ॥

अन्तःप्रविश्य भूतानि यो विभर्त्यात्मकेतुभिः ।
अन्तर्यामीश्वरः साक्षात्पातु नो यद्वशे इदम् इति ॥ २९ ॥

एवमेव दधिमण्डोदात्परतः पुष्करद्वीपस्ततो द्विगुणायामः
समन्तत उपकल्पितः समानेन स्वादूदकसमुद्रेण वहिरावृतो
यस्मिन्बृहत्पष्करं ज्वलनशिखामलकनकपत्रायुतं भगवतः
कमलासनस्याध्यासनं परिकल्पितं तद्द्वीपमध्ये मानसोत्तर-
नामकं एवार्वाचीनपराचीनयोर्वर्षयोर्मर्यादाचलोऽयुतयोजनो-
च्छायायामो यत्र तु चतसृषु दिक्षु चत्वारि पुराणि लोकपाला-
नामिन्द्रादीनां यदुपरिष्ठात्सूर्यरथस्य मेरुं परिक्रमतः संवत्स-
रात्मकमहोरात्राभ्यां चक्रं परिक्रमति ॥ ३० ॥

तद्द्वीपस्याधिपतिः प्रियव्रतो वीतिहोत्रो नामा स्वस्यात्मजी-
रमणकपातुकनामानां वर्षपती नियुज्य स्वयं पूर्वजवद्भगव-
त्कर्मशील एवास्ते ॥ ३१ ॥

तद्वर्षपुरुषा भगवन्तं ब्रह्मरूपिणमकर्मकेण कर्मणा चारा-
धयन्तीदं चोदाहरन्ति ॥ ३२ ॥

यत्ते कर्ममयं लिङ्गं ब्रह्मलिङ्गं जनोऽर्चति ।
भेदेनैकान्तमद्वैतं तस्मै भगवते नम इति ॥ ३३ ॥

ततः परस्ताद्लोकालोकनामाचलः लोकालोकयोरन्तराले परित
उपकृष्टः ॥ ३४ ॥

यावन्मानसोत्तरमेवोत्तरं तावती भूमिः काश्चन्यादर्शतलोपमा
यस्यां प्रहितः पदार्थो न कथञ्चित्तुनः प्रत्युपलक्ष्यते तस्मात्सर्व-
सत्यपरिहृताऽऽसीत् ॥ ३५ ॥

लोकालोक इति समाख्या यदेनैवाचलेन लोकालोकावन्तर्वर्तिना
स्थाप्येति ॥ ३६ ॥

स लोकत्रयान्ते परित ईश्वरेण विहितः यस्मात्सूर्यादीनां
ध्रुवापवर्गाणां ज्योतिर्गणानां गभस्तयोऽर्वाचीनांखिलोका-
न्वितन्वाना न कदाचित्पराचीना भवितुमुत्सहन्ते तावदुन्नह-
नायामः ॥ ३७ ॥

एतावोल्लोकविन्यासो मानलक्षणसंस्थाभिर्विचिन्तितः कविभिः
स तु पञ्चाशन्तोद्विगुणितस्य भूगोलकस्य तुरीयभागो यावोल्लोका-
लोकाचलः ॥ ३८ ॥

तदुपरिष्ठात्तत्सुवाशास्वात्मयोनिनाऽखिलजगद्गुणाऽभिनिवेशिता
ये द्विरदपतयः क्रुपभः पुष्करचूडो वामनोऽपराजित इति सकल-
लोकस्थितिहेतवः ॥ ३९ ॥

तेषां स्वविभूतीनां महेन्द्रादीनां लोकपालानां विविधवीर्योप-
बृंहणाय भगवान्परममहापुरुषो महाविभूतिपतिरन्तर्याम्यात्म-
विशुद्धसत्यधर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्याद्यष्टमहासिद्धयुपलक्षणो विष्व-
क्सेनादिभिः स्वर्षाद्व्यधरेः परिवारितो निजवरापुषोपशोभिते
भुजदण्डैः सन्पार्यमाणस्तस्मिन् गिरिवरे समन्तात्सकल-
लोकस्यस्तय आस्ते ॥ ४० ॥

आकल्पमेव भगवानात्मयोगमायया विरचितविविधलोकयात्रा-
गोपीधायय योऽन्तर्विस्तार एतेन त्रिलोकपरिमाणं व्याख्यातम् ॥

यद्वह्निर्लोकालोकाचलान्ततः परस्तायोगेश्वरगतिं विशुद्धा-
मुदाहरन्ति ॥ ४२ ॥

अण्डमध्यगतः सूर्यो यावाभूत्सूर्योदन्तरम् ।

सूर्याण्डगोलयोर्मध्ये कोटयः स्युः पञ्चविंशतिः ॥ ४३ ॥

मृतेऽण्ड एव एतस्मिन्मृतभूततो मार्ताण्ड इति व्यपदेशः ।
 हिरण्यगर्भ इति यद्विरण्याण्डसमुद्भवः ॥ ४४ ॥
 सूर्येण हि विभज्यन्ते दिशः खं योर्मही तथा ।
 स्वर्गापवर्गनरकरसीकांसि च सर्वशः ॥ ४५ ॥

देवतिर्यङ्मनुष्याणां सरीसृपसवीरुषाम् ।
 सर्वजीविकायाणां सूर्य आत्मा हवीरितः ॥ ४६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

श्री मुक्त उवाच—
 एतावानेव भूवल्लयस्य सन्निवेशः प्रमाणलक्षणतश्च व्याख्यात
 एतेनैव हि दिवो मण्डलमानं तद्विद उपदिशन्ति ॥ १ ॥

यथा द्विदलनिष्पावादीनां तदन्तरेणान्तरिक्षमुपसन्धितम् ॥ २ ॥
 यन्मध्यगो भगवांस्तपतां पतिस्तपन आतपेन त्रिलोकान्
 प्रतपत्यवभासयत्यात्मभासा एव उदगयनदक्षिणायनवेषुव-
 संज्ञाभिरारोहणवरोहणादिभिर्दीर्घह्रस्वसमानाभिर्गतिभिरारोहणा-
 वरोहणसमस्थानेषु यथासवनमभिपद्यमानो मकरादिराशिष्व-
 होरात्राणि दीर्घह्रस्वसमानानि विधत्ते ॥ ३ ॥

यदा मेपतुल्योर्वर्तते तदाऽहोरात्राणि समानानि भवन्ति ॥ ४ ॥
 यदा वृषभादिषु पञ्चसु राशिषु चरति तदाहान्येव वर्धन्ते हसन्ति
 च रात्रयः मासि मास्यैकेका घटिका तुल्यं दिवसं वर्धमाना-
 न्यहानि तावतीरनुसङ्गीयमाणा रात्रयः समुद्भूत्य समान्य-
 होरात्राणि त्रिंशन्मुहूर्तान्येव भवन्ति यदा वृश्चिकादिषु पञ्चसु
 वर्तते तदाऽहोरात्राणि विपरीतानि भवन्ति ॥ ५ ॥

यावदक्षिणायनमहानि वर्धन्ते हसन्ति च रात्रयः यावदुदगयन-
 महानि हसन्ति रात्रयो वर्धन्ते ॥ ६ ॥

एवं नवकोट्य एकपञ्चाशद्विंशति च योजनानां मानसोत्तर-
 गिरिपरिवर्तमानस्योपदिशन्ति तस्मिन्नेन्द्री पुरी मेरोः पूर्वस्मा-
 द्देवधानी नाम दक्षिणतो याम्या संयमिनी नाम पश्चाद्भारुणी
 निम्नोच्चनी नामोत्तरतः सांम्या विभायरी नाम तासूक्ष्मपञ्चाहा-
 स्तमयनिशीधानीति भूतानां प्रवृत्तिनिवृत्तिनिमित्तानि समय-
 विशेषेण मेरोधनुर्दिशम् ॥ ७ ॥

तत्रत्यनां दिवसमध्यगत एव सदाऽदिव्यस्तपति सज्येनाचलं
 दक्षिणेन करोति ॥ ८ ॥

यत्रोदेति तत्समानसूत्रनिपाते निम्नोच्चति यत्र क च न स्यन्दते
 तत्र हेष समानसूत्रनिपाते प्रस्थापयति तत्र गतं न पश्यति ये
 तमनुपश्येरन् ॥ ९ ॥

यदा चैन्द्र्याः पुर्णाः प्रतिचलति पञ्चदशभिर्घटिकाभिर्याम्यां
 सपादकोटिद्वयं योजनानां सार्धद्वादशलक्षणि साधिकानि
 चोषयति ॥ १० ॥

एवं ततो वारुणी सौम्यामैत्री च पुनः पुनस्तथाऽन्ये च ग्रहाः
 सोमादयो नक्षत्रैः सह ज्योतिषक्रेण समभ्युपयन्ति सह
 चाभिनिम्नोच्चन्ति ॥ ११ ॥

एवं मुहूर्ते चतुर्विंशद्विंशत्योऽन्येषां ताधिकानि सौरो रथस्थी-
 मपोऽसी चतसृषु परिवर्तते पुरीषु ॥ १२ ॥

यस्यैकं चक्रं द्वादशारं पण्णेमि त्रिणाभि स्वयं संवत्सरात्मकं
 समामनन्ति तस्याश्चो मेरोर्मूर्धनि कृतो मानसोत्तरे कृतैकभागे
 यत्र श्रोतं रविरधचक्रं तैलपन्नवन्मानसोत्तरे गिरी परिभ्रमति ॥

तस्मिन्नेकं कृतमूलो द्वितीयोऽधस्तुरीयमानेन संमितः ॥ १४ ॥

तैलपन्नाक्षवद्भुवे कृतोपरिभागे रपनीडस्तु पश्चिंशद्विंश-
 योजनायतस्तुरीयभागविंशालस्तावान् रविरधयुगो यत्र हया-
 भ्रन्दोनामानः सप्तरुणयोजिता बहन्ति देवमादित्यम् ॥ १५ ॥

पुरस्तासवितुररुणः पश्चात्त्रिपुक्तः सीत्ये कर्मणि किलास्ते ॥

तथा बालिखित्या कृपयोंऽगुष्टपर्वमात्राः पश्चिहस्राणि पुरतः
 सूर्यं सूक्तवाकाय निपुक्ताः संस्तुवन्ति ॥ १७ ॥

तथाऽन्ये च कृपयो गन्धर्वाप्सरसो नागा ग्रामण्यो यातुधाना
 देवा इत्येकैकशो गणाः सप्त वैकैकशो रथस्था मासि मासि
 भगवन्तं सूर्यमात्मानं नानानामानं पृथङ्नामानः पृथक्कर्म-
 भिर्द्वादश उपासते ॥ १८ ॥

लक्षोत्तरसार्धनवकोटियोजनपरिमण्डलभूवल्लयस्य क्षणेन
 गज्युत्तुरद्विहस्रयोजनानि स भुङ्क्ते ॥ १९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

राजोवाच-

यदेतस्य भगवत आदित्यस्य मेरुं ध्रुवं च प्रदक्षिणेन परिक्रमतो
राशीनामभिमुखं च प्रचलनं भगवतोपवर्णितं अमुष्य वयं
कथमनुमीमहीति ॥ १ ॥

स होवाच शुकः यथा कुलालचक्रेण भ्रमता सह भ्रमतां
तदाश्रयाणां पिपीलीकादीनां गतिरन्यैव प्रदेशान्तरेष्वप्युप-
लभ्यमानत्वात् । एवं नक्षत्रराशिभिरुपलक्षितेन कालचक्रेण ध्रुवं
मेरुं प्रदक्षिणतः परिधावता सह परिधावमानानां तदाश्रयाणां
सूर्यादीनां ग्रहाणां गतिरन्यैव नक्षत्रान्तरे राश्यन्तरे बोपलभ्य-
मानत्वात् ॥ २ ॥

स एष भगवानादिपुरुषः साक्षान्नारायणो लोकानां स्वस्त्य
आत्मानं त्रयीमयं कर्मविशुद्धिनिमित्तं कविभिरपि वेदेन
विज्ञास्यमानो द्वादशधा विभज्य पदसु वसन्तादिषु क्रतुषु
यथोपजोषमृतुगुणान् विदधाति ॥ ३ ॥

तमेतमिह पुरुषाख्यं विद्यायां वर्णाश्रमाचारानुपथा उचावचैः
कर्मभिराप्तावेयौगवितानैश्च श्रद्धया यजन्तोऽजसा श्रेयः समधि-
गच्छन्ति ॥ ४ ॥

अथ स एष आत्मा लोकानां यावापृथिव्योरन्तरेण नभोबलयस्य
कालचक्रगतो द्वादशमासान् भुङ्क्ते तानेव राशिः संज्ञान् संवत्सरा-
वयवान् मासान् पञ्चद्वयं सपादक्षद्वयमुपदिशन्ति यावता पष्टमंशं
भुञ्जीत स वै क्रतुरित्युपदिश्यते संवत्सरावयवः ॥ ५ ॥

अथ च यावताऽर्धेन नभोवीथ्याः प्रचरति तं कालमयनमाचक्षते ॥

अथ च यन्नभोमण्डलं सह यावापृथिव्योर्मण्डलाभ्यां कान्तर्येन
भुञ्जीत तं कालं संवत्सरं परिवत्सरमिडावत्सरमनुवत्सरं वत्सर-
मिति भानोर्मायाशेच्छसमानगतिभिः समामनन्ति ॥ ७ ॥

एवं चन्द्रमा अर्कगभस्तिभ्य उपरिष्ठादक्षयोजनत उपलभ्य-
मानोऽर्कस्य संवत्सरभुक्तिं पक्षाभ्यां मासभुक्तिं सपादक्षाभ्यां
दिनेनैव पञ्चभुक्तिमग्रचारी द्रुततरगमनो भुङ्क्ते नक्षत्राणामग्रणीत्वं
च ॥ ८ ॥

अथ चापूर्यमाणाभिरूपक्षीयमाणाभिश्च कलाभिः पितृणा-
महोरात्राणि पूर्वपक्षापरपक्षाभ्यां वितन्वानः सर्वजीवनिवहणार्था
जीवश्चक्रमेकं नक्षत्रं त्रिंशन्मृतेभुङ्क्ते ॥ ९ ॥

य एष षोडशकलः पुरुषो भगवान्मनोमयोऽन्नमयोऽमृतमयो
देवपितृमनुष्यभूतपशुपक्षिसरीसृपवीरूपां प्राणाय्यायनशीलत्वा-
त्सर्वमय इति वर्णयन्ति ॥ १० ॥

तत उपरिष्ठादक्षयोजनतो नक्षत्राणि मेरुं दक्षिणेनैव कालायन
ईश्वरयोजितानि सहाभिजिताऽष्टाविंशतिः ॥ ११ ॥

तत उपरिष्ठादुशाना द्विलक्षयोजनत उपलभ्यते पुरतः पश्चात्सद्वैव
चारकस्य शीघ्रमांश साम्यादिभिर्गतिभिरर्कवचरति लोकानां
नित्यदाऽनुकूल एव प्रायेण वर्यं यत्स्थितिद्वारेणानुमीयते स
वृष्टिविष्टभग्रहोपशमनः उशनसा बुधोऽपि व्याख्यातः ॥ १२ ॥

तत उपरिष्ठाद् द्विलक्षयोजनतो बुधः सोमसुत उपलभ्यमानः
प्रायेण शुभकृयदाऽर्कमतिरिच्येत तदाऽतिवाताभ्रप्रायाऽनाबृष्ट्या
भयमाशंसते ॥ १३ ॥

तत ऊर्ध्वमद्भारकोऽपि योजनलक्षद्वयत उपलभ्यमानसिधिसिद्धिः
पक्षैरर्केशो राशीन् द्वादशानुभुङ्क्ते यदि न चक्रेणाभिवर्तते
प्रायेणाशुभग्रहोऽपशंसः ॥ १४ ॥

तत उपरिष्ठाद्विलक्षयोजनान्तरगतो भगवान् बृहस्पतिरर्कैकस्मिन्
राशी परिवत्सरं प्रचरति यदि न चक्रः स्यान् प्रायशोऽनुकूलो
ग्राहणकुलस्य ॥ १५ ॥

तत उपरिष्ठाद्योजनलक्षद्वयात्प्रतीयमानः शनिश्च एकैकस्मिन्ताशीं
त्रिंशन्मासान् विलम्ब्यमानः सर्वानेवानुपैति तावद्भिरनुवत्सरैः
प्रायेण हि सर्वेषामशान्तिकरः ॥ १६ ॥

तत उत्तरस्मादप्य एकादशलक्षयोजनान्तर उपलक्ष्यन्ते य एव
लोकात्ममनुभावयन्तो भगवतो विष्णोर्वत्परमं पदं प्रदक्षिणं
प्रक्रमन्ति ॥ १७ ॥

अथ तस्मात्परतत्त्वषोडशलक्षयोजनान्तरतो यत्तद्विष्णोः परमं
पदमभिवदन्ति यत्र महाभागवतो ध्रुव औत्तानपादिश्रिनेन्द्रेण
प्रजापतिना कश्यपेन धर्मेण च समकालयुग्भिः सबहुमानं
दक्षिणतः क्रियमाण इदानीमपि कल्पजीवानामाजीव्य उपास्ते
तस्यैहानुभाव उपवर्णितः ॥ १८ ॥

स हि सर्वेषां ज्योतिर्गणानां ग्रहनक्षत्रादीनामनिमिषेण-
व्यक्तंरहा भगवता कालेन भ्राम्यमाणां स्थाणुरिवावर्ष्टं

ईश्वरेण विहितः शश्वदवभासते यथा मेदीस्तम्भ आक्रमणपशवः
संयोजितास्त्रिभिः सर्ववर्षथास्थानं मण्डलानि चरन्ति ॥१९॥

एवं भगणा ग्रहादय एतस्मिन्नन्तर्विद्योगेन कालचक्र आयोजिता
ध्रुवमेवावलम्ब्य वायुनोदीर्यमाणा आकल्पान्तं परितः क्रमन्ति ॥

नभसि यथा मेघाः श्येनादयो वायुवशाः कर्मसारथयः
परिवर्तन्ते ॥ २१ ॥

एवं ज्योतिर्गणाः प्रकृतिपुरुषसंयोगानुगृहीतकर्मनिर्मितगतयो भुवि
न पतन्ति ॥ २२ ॥

केचनैतज्ज्योतिरनीकं प्रसिद्धिशिशुमारसंस्थानस्य भगवतो
वासुदेवस्य योगधारणायामनुवर्णयन्ति ॥ २३ ॥

यस्य पुच्छाग्रेऽर्वाकृशिरसः कुण्डलीभूतदेहस्य ध्रुव उपकल्पित-
स्तस्य लांगूले प्रजापतिरग्निरिन्द्रो धर्म इति ॥ २४ ॥

पुच्छमूले धाता विधाता च कट्पां सप्तर्षयस्तस्य दक्षिणावर्त-
कुण्डलीभूतशरीरस्य यान्युदगयनानि दक्षिणपार्श्वे तु नक्षत्राण्युप-
कल्पयन्ति ॥ २५ ॥

दक्षिणायनानि तु सच्ये यथा शिशुमारस्य कुण्डलीभोग-
सन्निवेशस्य पार्श्वयोः भयोरप्यवयवाः समसद्वथा भवन्ति ॥२६॥

पृष्ठे त्वजवीची आकाशगङ्गा चोत्तरतः पुनर्वसुपुण्यौ दक्षिण-
वामयोः श्रोग्योराद्राऽऽश्लेषा च दक्षिणवामयोः पादयोरभि-
जिदुत्तरापादे च दक्षिणवामयोर्नसिकयोर्ययासद्वयं च श्रवण-
पूर्वापादे च दक्षिणवामयोर्लोचनयोर्निष्ठामूलं च दक्षिण-वामयोः
कर्णयोर्मपादीन्यष्ट नक्षत्राणि दक्षिणायनानि वामपार्श्वपङ्क्तिषु
युञ्जीत ॥ २७ ॥

तथैव मृगशीर्षादीन्युदगयनानि दक्षिणपार्श्वेषु प्रातिलोम्येन
प्रतिपुञ्जीत ॥ २८ ॥

शतभिषज्येष्ठे द्वे स्कन्धयोर्दक्षिणवामयोर्वसेत् ॥ २९ ॥

उत्तरहनावगतस्यः अधरहनी यमो मुखे चाह्नारकः शनैश्चर
ऊपस्थे बृहस्पतिः रकुदि वधस्यादित्यो हृदये नारायणो मनसि
चन्द्रो नाभ्यामुशनास्तनयोरश्विनी बुधः प्राणापानयोरारुगले
केतवः सर्वाङ्गेषु रोमसु सर्वे तारागणाः ॥ ३० ॥

एतदुद्दैव भगवतो विष्णोः सर्वदेवतामयं रूपमहरहः सन्ध्यायां
प्रयतो वायुपतो निरीक्ष्यमाण उपतिष्ठेत् नमोनमो ज्योतिर्लोकाय
कालायनायानिमिषांपतये महापुरुषाय धीमहीति ॥ ३१ ॥

ग्रहशंतारामयमापिदैविकं रूपं हरेर्मन्त्रकृतशिकालम् ॥

नमस्यतः स्तुवतो नश्यते धै स्वयं त्रिकालं कृतमाशु पापम् ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अपस्तात्सवितुर्पौजनायुते स्वर्भानुर्नक्षत्रवचरतीत्येकं योऽसाव-
मरत्यं ग्रहत्वं वाऽऽलभत भगवदनुकेपया स्वयमसुरापसदः
संहिकेयो हतदर्शस्तस्य तात जन्मकर्मणी चोपरिष्टाद्वक्ष्यामः ॥

पददस्तरणेर्मण्डलं प्रतपति तद्विस्तारतो योजनायुतमाचक्षते
द्वादशशहस्रं सोमस्य त्रयोदशशहस्रं राहोयः पर्वणि तद्व्यवधान-
कृद्भानुवन्ध्यासूर्याचन्द्रमसावभिधावति ॥ २ ॥

तन्निशाभ्योभयत्रापि भगवताऽभिरक्षणाद्य प्रयुक्तं सुदर्शनं नाम
भागवतं चक्रं ऽर्विपहं परिवर्तमानमभ्यवस्थितो मुहूर्तमुद्भिज-
मानशक्तिहृदय आरादेव निवर्तते तदुपराग इति वदन्ति
लोकाः ॥ ३ ॥

ततोऽपस्तात्सिद्धचारणविधापराणां सदनानि तावन्मात्र एव ॥

ततोऽपस्तायधरक्षः पिशाचभूतप्रेतगणानां विहाराजिमन्तरिक्षं
यावद्वायुर्वाति यावन्मेघा उपलभ्यन्ते ॥ ५ ॥

ततोऽपस्ताच्छतयोजनान्तरे चेवं पृथिवी यावद्दससारसश्येन
सुपर्णादयः पतत्रिप्रवरा उत्पतन्तीत्युपवर्णितं भूमेर्यथा संनिवेश-
मवस्थानम् ॥ ६ ॥

अवनेरप्यपस्तात्सप्त भूधिरा एकैकशो योजनायुतायाम-
विस्तारास्तारतम्येनोपकृप्ताः अतलं वितलं सुतलं तलातलं
महातलं रसातलं पातालमिति ॥ ७ ॥

एतेषु हि विलस्वर्गेषु स्वर्गादप्यधिकाः सकलसम्पत्समृद्धयः
कामभोगैश्चर्यान्न्दविभूतिभिः सुसमृद्धभवनोपानाह्रीडाविहारेषु

दैत्यदानवकाद्रवेया नित्यप्रमुदितानुरक्तकलत्रापत्यबन्धुसुहृदनु-
चरा गृहपतय ईश्वरादप्रत्यतिहतकामबिनोदा निवसन्ति ॥ ८८ ॥

येषु महाराज मयेन मायया निर्मिताः पुरो नानामणि-
प्रवेकविरचितविचित्रभवनप्राकारगोपुरसभाधैत्यचत्वरायत-
नादिभिर्नानास्वनमिधुनपारावतशुकसारिकाकीर्णकृत्रिम-
भूमिभिरिवेश्वरगृहोत्तमैः समलङ्कृताश्चकास्ति ॥ ९ ॥

उद्यानानि चातितरां मनस्विन्द्रियानन्दिभिः कुसुमफलस्तवक-
किसलयवनतरुचिरविटपैर्विटपिनां कनकलतालिङ्गितानां श्रीभिः
समिधुनबिहङ्गकुलकोलाहलजलाशयानाममृतजलपूर्णानां
झपकुलोद्गहनधुम्रितनीनीरजकुमुदकुचलपकटारनीलोत्पलशत-
पत्रादियनेषु कृतनिकेतानामेकविहाराकुलमपुकराणां मधुकर-
विविधस्वननादिभिरिन्द्रियोत्सवैरमरलोकश्रियमतिशयितानि ॥

यत्र ह वा न भयमहोरात्रिभिः कालविभागीरुपलक्ष्यते ॥ ११ ॥

यत्र हि महाहिप्रवरशिरोमणयः शार्वरं तमः प्रवाधन्ते ॥ १२ ॥

न वा एतेषु वसतां दिव्यीपधरसपानस्नानादाधयो व्याधयो
बलीपलितजरादयश्च देहवैषम्यदीर्गान्धस्वेदध्रमग्लानिक्लमा इति
वयोवस्थाश्च भवन्ति ॥ १३ ॥

न हि तेषां कल्पाणानां प्रभवति कुतश्चन मृत्युर्विना भगवत्तेज-
सश्चापदेशात् ॥ १४ ॥

यस्मिन्प्रविष्टेऽसुरबधूनां प्रायः पुंसवनानि भयादास्रवन्ति पतन्ति
च ॥ १५ ॥

अथातले मयपुत्रोऽसुरो बलो निवसति येन ह वा इह सृष्टाः
पण्णवतिमायाः काश्चनायापि मायाविनो धारयन्ति यस्य च
विजृम्भमाणस्य मुखतस्त्रयः स्त्रीगणा उदपयन्त स्त्रीरिण्यः
कामिन्यः पुंश्चल्यः ॥ १६ ॥

या वै विलापनप्रविष्टं पुरुषं रसेन हाटकाख्येन पापयित्वा
स्वविलासावलोकनानुरागस्मिन्सद्भाषोपगूहनादिभिः स्थैरं किल
रमयन्ति ॥ १७ ॥

यस्मिन्नुपभुङ्क्ते पुरुषा ईश्वरोऽहं सिद्धोऽहमित्ययुतमहागज-
वन्द्यान्मानः कल्पन्ते मदांषा इव ॥ १८ ॥

ततोऽधस्तात् वितले हरो भगवान् हाटंकेरः स्वपार्षदभूत-
गणावृतः प्रजापतिस्सर्गोपवृंहणाय भवो भयान्ता सह मिधुनी-

भूयाऽस्ते यत्र प्रवृत्ता सारित्थवरा हाटका नाम भवयोर्वीर्येण
यत्तच्चित्रभानुमार्तारिश्चनेष्यमान अंजसा पिवति तन्निष्पन्नं
हाटकाख्यं सुवर्णं भूषणेनासुरेन्द्राचरोधेषु पुरुषाः सह
पुरुषीभिर्धारयन्ति ॥ १९ ॥

ततोऽधस्तात्सुतले उरुश्रवाः पुण्यश्लोको विरांचनात्मजो
बलिर्भगवता महेन्द्रस्य श्रियं चिकीर्षमाणेनादितेलब्धकापो भूत्वा
बटुवामनरूपेण पराक्षिप्तस्वबलोकत्रयो भगवदनुक्तं पथैव
पुनःप्रवेशित इन्द्रादिष्ववियमानया सुसंवृद्धया श्रियाऽभिजुष्टः
स्वधर्मेणाराधयंस्तमेव भगवन्तमपगतसाध्वस आस्तेऽधुनापि ॥

नो एवेतत्साक्षाद्भरो भूमिदानस्य यद्भगवत्यशेषजीविकायानां
जीवभूतात्मभूते परमात्मनि वासुदेवे तीर्थतमे पात्र उपपन्ने परया
श्रद्धया परमादरसमाहितमनसा संप्रतिपादितस्य साक्षादपवर्ग-
द्वारस्य यद्विलनिलधैर्यं यस्य हवा धुत्पतनप्रस्त्रलनादिषु
विवशः सकृन्नामाभिगृण्यनुरूपः कर्मबन्धमञ्जसा विधुनोति ॥

यस्य ह वै प्रतिबोधनं तु मुमुक्षवोऽञ्जसा होपलभन्ते यत्तद्भगव-
न्नाम सर्वेषामात्मनामात्मदमेव ॥ २२ ॥

न वै भगवान्नूनं मनुष्यान्नुजग्राह यदुत पुनरात्मानुसृतिमोक्षं
मायामयं भोगैश्वर्यमेवाऽस्तनुते ॥ २३ ॥

यत्तद्भगवताऽनपिगतान्योपायेन च याश्चाछलेनापहृतस्वशरीरा-
वशोपितलोकत्रयो यो वरुणपाशैश्च बद्धो गिरिदर्पा चापविद्ध इति
होवाच ॥ २४ ॥

नूनं वताऽयं भगवानर्थेषु निष्णातोऽसाविन्द्रस्य सचिवो मन्त्राय
भूत एकान्ततो बृहस्पतिस्तमतिहाय यदा स्वयमुपेन्द्रेणातदहं
मामयाचत पदान्यात्मन आशिषो नो एव न दास्यामि
गम्भीररयस्य कालस्य मन्वन्तरपरिमितं कियहोक्तत्रयमिदम् ॥

यस्यानुदास्यमेवास्मात्पितामहः किल यत्रे ननु स्वयिष्ठं राज्यं
यदकुतोभयं पदं दीयमानं भगवता चिरमिमे स्वपितरि तस्य
महानुभावस्यानुपधमनुवर्तितुमलममृदितकपायः को वाऽस्मद्विधः
परिहीनभगवदनुग्रह इति ॥ २६ ॥

तस्यानुचरितमुत्तरस्माद्विस्तरिष्यते यस्य भगवान्स्वयमखिल-
जगद्गुणनारायणो द्वारि गदापाणिरवतिष्ठते निजजनानु-
कम्पितहृदयो येन पदांगुष्ठेन दशकन्धरो योजनानुप्तं दिग्विजय
उवाचितः ॥ २७ ॥

ततोऽधस्तात्तलातले मयो नाम दानवेन्द्रस्त्रिपुराधिपतिर्भगवता
मुरारिणा विलोक्यः शंखिकीर्णुणा निर्दग्धस्वपुरत्रयस्तत्प्रसादा-
हृष्यपदं मायाविनामाचार्यो महादेवेन परिरक्षितो विगत-
सुदर्शनभयो महीयते ॥ २८ ॥

ततोऽधस्तान्महातले काद्रवेयाणां नैकशिरसां क्रोधवशो नाम
गणः कुहकतक्षककालियमुषेणादिप्रधाना महाभोगवन्तः
पतत्रिराजाधिपतेः पुरुषोत्तमबाह्वादनवरनमुद्भिजमानाः स्वकल-
त्रापत्यमुहत्कुटुंबसद्रेन कचित्प्रमत्ता विचरन्ति ॥ २९ ॥

ततोऽधस्ताद्रासानले दैतेया दानवाः पणयो नाम निवातकवचाः
कालकेया हिरण्यपुरवासिन इति विबुधप्रत्यनीका उत्पन्त्या
महाजसो महासाहसिनो भगवतः सकललोकमहानुभावस्य हररेव
तेजसा प्रतिहतावलेषा विलेशया एव निवसन्ति ये वै सरमयेन्द्र-
दृत्या वाग्भिर्मन्त्रवणाभिरिन्द्राद्भिष्यन्ति ॥ ३० ॥

ततोऽधस्तान्वाताले नागपतयो ब्रासुकिप्रमुखाः शङ्खकुलिक-
महाशङ्खधेतनजयधुनराष्ट्राश्चन्द्रकुम्बलाश्चरदेवदत्तादयो महा-
भोगिनो महामर्षा निवसन्ति येषामुह वै पञ्चसमद्रशशतसहस्र-
शीर्षाणां फणासु विरचिता महामणयो रोचिष्णवः पाताल-
विवरतिमिरनिकरं स्वरोचिषा विधमन्ति ॥ ३१ ॥

तस्य मूलदेशे त्रिंशद्योजनसहस्रान्तरे आस्ते या वै कला
भगवतस्तामसी समारख्याताऽनन्त इति सान्त्वता यद्द्रष्टुं दृश्योः
सन्निकर्षणमहमित्यभिमानलक्षणं सद्रूपणमित्वाचक्षते ॥ ३२ ॥

तस्येदं धितिमण्डलं भगवतोऽनन्तमूर्तेः सहस्रशिरस एकस्मिन्नेव
शीर्षणि त्रियमाणं सिद्धार्थं इव लक्ष्यते ॥ ३३ ॥

यस्य ह वा इदं कालेनोपसंजिहीर्षतोऽमर्षविरचितरुचिरभ्रमद्-
भुवोरन्तरेण संकर्षणो नाम रुद्र एकादशव्यूहरूप्यशशिगिरसं
शूलमुत्तभयञ्जुदतिष्ठत् ॥ ३४ ॥

यस्यांश्रिकमलयुगलारुणविशदनखमणिमण्डलेष्वहिपतयः सह
सान्त्वतपंभिरकालभक्तियोगेनावनमन्तः स्ववदनानि परिस्फुर-
त्कुण्डलप्रभामण्डितंगडस्थलान्यतिमनोहराणि प्रमुदितमनसः
किल विलोकयन्ति ॥ ३५ ॥

यस्यैव हि नागराजकुमार्य आशिष आशासानाश्चार्वागद-
वलपथिलसितविशदधिपुत्रधवलसुभगरुचिरभुजरजनस्तम्भेष्व-
गरूचन्दनकुडुमपद्मानुलेपनावल्लिपमानास्तदभिप्रशान्मथितहृदय-

मकरध्वजावेशरुचिरललितस्मितास्तदनुरागसमुदितमदविपूर्ण-
तारुणायलोकनयनचन्दनारविन्दं सग्रीडे किल विलोकयन्ति ॥

स एष भगवाननन्तोऽनन्तगुणार्णव आदिदेव उपसंहृता-
मर्परोषवेगो लोकानां स्वस्त्य आस्ते ॥ ३७ ॥

ध्यायमानः सुरासुरोगसिद्धगन्धर्वविद्यापरमुनिगणैरनवरत-
मदमुदितविकृतिविह्वललोचनः सुललितमुखरितामृतेनाप्याप-
मानः स्व्यार्पदविबुधव्यूषतीनपरिम्लानरागनवनुलसिकामोद-
मध्वासयेन माघन्मपुकरघ्रातमधुरगीतश्रियं वैजयन्तीं स्यां
वनमालां नीलवासा एककुण्डलो हलककुदिकृतसुभगसुन्दरभुजो
भगवान् माहेन्द्रो वारणेन्द्र इव काञ्ची कस्यामुदारलीलो
विभर्ति ॥ ३८ ॥

य एष एवमनुश्रुतोऽभिध्यायमानो मुमुक्षुषामनादिकाल-
कर्मवासनाप्रथितमविद्यामयं हृदयग्रन्थिं सत्वरजस्तमोमय-
मन्तर्हृदयं गत आमु निर्भिन्ति ॥ ३९ ॥

तस्यानुभावमिमं भगवान्स्याधुनो नारदः सह त्वं वुरुणा सभायां
ब्रह्मणः संशोकयामास ॥ ४० ॥

उत्पत्तिस्थितिलयहेतवोऽस्य कल्पाः
सन्त्वायाः प्रकृतिगुणा यदीक्ष्याऽसन् ।

यद्रूपं ध्रुवमकृतं यदेकमात्मन्
नानाऽधात्कथमुह वेद तस्य यत्नं ॥ ४१ ॥

मूर्तं यः पुरुकृषया वभार सत्त्वं
संशुद्धं सदसदिदं विभाति यत्र ।

यद्गीतां मृगपतिराददेऽनवया-
मादानां स्वजनमनांस्पुदारावीर्यः ॥ ४२ ॥

यन्नामधृतमनुकीर्तयेदकस्मा-
दातो वा यदि पतितः प्रलोभनाद्वा ।

हन्त्यहः सपदि नृणामशेषमन्यं
कं शेषाद्भगवत आभयेन्मुमुक्षुः ॥ ४३ ॥

मूर्धन्यर्पितमणुवत्सहस्रमूर्ध्नो
भूगोलं सगिरिसरित्समुद्रसत्त्वम् ।

आनन्त्यादिविदित विक्रमस्य भूभूः
को वीर्याण्यपि गणयेत्सहस्रजिह्वः ॥ ४४ ॥

एवं प्रभावो भगवाननन्तो

दुरन्तवीर्यस्वगुणानुभावः ।

मूले रसायाः स्थित आत्मतन्त्रो

यो लीलया क्षमां स्थितये विभर्ति

॥ ४५ ॥

एता ह्येवेह नृभिरुपगन्तव्या गतयो

यथाकर्मविनिर्मिता यथोपदेशमनुवर्णिताः

॥ ४६ ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

राजोवाच—

महर्षे एतद्वैचित्र्यं लोकस्य कथमिति

॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच—

बहुगुणव्याक्तर्तुः श्रद्धायाः कर्मगतयः पृथग्बिधाः सर्वा एव

सर्वस्य तारतम्येन भवन्ति ॥ २ ॥

अधेदानीं प्रतिपिद्मलक्षणस्याधर्मस्य तथैव कर्तुः श्रद्धाया

वेसादस्यात्कर्मफलं विसदृशं भवति ॥ ३ ॥

या ह्यनायवियाकामानां तत्परिणामलक्षणाः सृतयः सहस्रशः

प्रवृत्तास्ताः प्राचुर्येणानुवर्णयिष्यामः ॥ ४ ॥

राजोवाच—

नरका नाम भगवन् किं देशविशेषाः अथवा बहिःस्थिलोक्या

आहोस्विदन्तराल इति ॥ ५ ॥

ऋषिरुवाच—

अन्तराल एव त्रिजगत्यास्तु दिशि दक्षिणस्यामधस्ताद्भूमे-

रुपरिष्ठादण्डजलाशयस्याग्निप्राज्ञातदयः पितृगणा यस्यां दिशि

स्यानां गोत्राणां परमेण समाधिना सत्या एवाशिष आशासना

नियसन्ति ॥ ६ ॥

यत्र ह्याव भगवान् पितृराजो वैवस्वतः स्वविषयं प्राप्तिषु

स्वपुरुषैर्जन्तुषु सम्परेतेषु यथाकर्मावयमेवानुद्भूतभगव-

च्छासनः सगणां दमं धारयति ॥ ७ ॥

तत्र हेनू नरकानेकविंशतिं गणयन्ति अथ तांस्ते राजन्नाम-

रूपलक्षणतोऽनुक्रमिष्यामः तामिस्रोऽन्धतामिस्रो रीरयो

महागण्यः कुम्भीपाकः कालसूत्र अमिषत्रयनं सूकरमुखोऽन्ध-

कृपः कृमिभोजनः सन्देशस्तमभूमिर्बलकण्टकः शान्मली

धनगणी पृषोदः प्राणरोधो विशयनं लालाभक्षः सामयेयादन-

मयीचरिषुर्गन्तः पानमिति ॥ ८ ॥

कामान्कामयमानस्यैतावत्यो हि राजन् पुंसः प्रवृत्तिलक्षणस्य
धर्मस्य विपाकगतय उचायथा विसदृशा यथाप्रश्रं व्याख्याताः
किमन्यत्कथयाम इति ॥ ४७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

किञ्चाप्येऽपि क्षारकर्दमो रक्षोगणभोजनः शूलप्रोतो दन्दशूकः
पटनिरोधः पर्यावर्तनं सूचीमुखमित्यष्टाविंशतिनरका विविधया-
तनाभूयः ॥ ९ ॥

तत्र ह यस्तु परवितापत्यकलत्राण्यपहरति स हि कालपाशबद्धो
यमपुरुषैरतिभयानकैस्तामिस्रे नरके बलाशिपात्यते ।
अनशनातिपानदण्डसन्ताडनसन्तर्जनादिभिः पात्यमानो जन्तु-
र्यत्र कश्मलमासादित एकदैव मूर्छामुपपाति तमिस्रप्राये ॥ १० ॥

एवमेवान्धतामिस्रे यस्तु बध्निपित्वा पुरुषं धनदारादीनुषभुङ्क्ते
यत्र शरीरी निपात्यमानो यातनास्थो वेदनया नष्टमतिर्नष्टदृष्टिश्च
भवति । यथा हि वनस्पतिर्वृक्ष्यमानमूलस्तस्मादन्धतामिस्रं
तमुपदिशन्ति ॥ ११ ॥

यस्त्विह वा एतदहमिति ममेदमिति भूतद्रोहेण केवलं कुटुम्ब-
मेवानुदिनं पुष्पाति । स तदिह विहाय स्वयमेव तदशुभेन रीरये
निपतति ॥ १२ ॥

ये चेह यथैवामुना विहिंसिता जन्तवः परत्र यमयातना उपगतं
त एव रुखो भूत्वा तथा तमेव विहिंसन्ति तस्माद्दीरवमित्याहुः ।
रुहरिति सर्पादिति कूरसत्यापदेशः ॥ १३ ॥

एवमेव महारौरयो यत्र निपतितं पुरुषं क्रव्यादा रुवस्तन्त्रव्येण
खादयन्ति यः केवलं हि देहभरः ॥ १४ ॥

यस्त्विह वा उग्रः पशून् पक्षिणो वा प्राणिन उपरुन्धयति
तमकरुणं पुरुषादेरपि विगर्हितममुत्र यमानुचराः कुम्भीपाकै
तमतेल उपरुन्धयन्ति ॥ १५ ॥

यस्त्विह पितृभानुब्रह्मशुक्र तदध्यापहतां वा स कालसूत्रशैले
नरकेऽयुतयोजनपरिमण्डले ताम्रमये खले तप्ततले उपर्यपस्ता-
दश्रयकाभ्यां तप्यमानेऽभिनिवेशिनः क्षुत्पिपासाभ्यां च दह-

मानान्तर्वहः शरीर आस्ते शेते तिष्ठति परिधायति याचति च याचन्ति पशुरोमाणि तायद्वर्षसहस्राणि कालसूत्रसंज्ञके नरके नियसति ॥ १६ ॥

यस्त्विह वै निजयंदपथादनापचगतः पापण्डं चापगतस्तमसि पत्रयनं प्रवेश्य कशया प्रहरन्ति । तत्र हासादित इतस्ततो धावमान उभयतो धारस्तालवनासिपत्रैरिच्छमानसयाङ्गो हा हतोऽस्मीति परमया वेदनया मूर्च्छितः पदे पदे निपतति । स्वधर्महा पापण्डानुगतः फलं भुङ्क्ते ॥ १७ ॥

यस्त्विह राजा राजपुरुषो वा अदण्ड्ये दण्डं प्रणयति ब्राह्मणे वा शरीरदण्डं स पापीयान्नरकेऽमुत्र सूकरमुखे निपतति तत्राति-
बलेर्निष्पीडयमानापयवो यथैवेक्षुदण्डं आर्तस्यरेण स्वनयन् कचिन्मूर्च्छितः कश्मलमुपगतो यथैवेह दृष्टोऽप उपरुद्धः ॥ १८ ॥

यस्त्विह वै भूतानामीश्वरकल्पितवृत्तीनामविदितपरव्यथानां स्वयं पुरुषोपकल्पितवृत्तिर्विदितपरव्यथो व्यथामाचरति स परत्रान्यकुपे तदभिद्रोहणे निपतति तत्र हासो तेजन्तुभिः पशुमृगपक्षिसरसूपै-
र्मशकपूकमत्कुणमक्षिकादिभिर्न केचनेहाभिद्रोहारस्तनैः सर्वतोऽभिद्रुहमाणस्तमसि विहतनिद्रानिवृत्तिरलव्यावस्थानः परिक्रामति यथा कुशरीर जीवः ॥ १९ ॥

यस्त्विह वाऽसंविभ्रन्वाभाति यत्किञ्चनोपनतमनिवर्तितय-
ज्ञोपायमसंस्कृतं स परत्र कृमिभोजने नरकाधमे निपतति तत्र शतसहस्रयोजने कृमिकुण्डे कृमिभूतः स्वयं कृमिभिरेव भक्ष्यमाणः कृमिभोजनो पावदप्रदत्ताकृतनिर्वैशास्तावदान्मानं पातयति ॥ २० ॥

यस्त्विह वै स्तेपेन बलाद्वा हिरण्यरत्नादीनि ब्राह्मणस्य चापहर-
त्यन्यस्य वाऽनापदि पुरुषं तममुत्र राजन् यमपुरुषा अयस्मयै-
रश्विचर्योः सन्दंशस्त्यचि निष्कालयन्ति ॥ २१ ॥

यस्त्विह वाऽगम्यां शियं पुरुषं वा योपिदपि गच्छति तावमुत्र कशया ताडयन्तस्तर्जयन्तस्तप्तया सूर्या लोहमय्या पुरुषमानिद्र-
यन्ति शियं च पुरुषरूपया सूर्या ॥ २२ ॥

यस्त्विह वै सर्वाभिगमस्तममुत्र निरपे वतमानं यद्वकण्टक-
शात्मलीमारोप निकर्षयन्ति ॥ २३ ॥

ये त्विह वा राजन्यो राजपुरुषा वा पापण्डा धर्मसेतून् भिन्दन्ति

ते सम्परेत्य वैतरण्यां निपतन्ति भिन्नमर्यादाः तस्यां निरप-
परिस्त्राभूतायां नयां यादोगणैरितस्ततो भक्ष्यमाणा आत्मना न विपुज्यमानास्ते स्वासुभिरुह्यमानाधीपेन कर्मपाकमनुस्मरन्तो विष्णुमूत्रपूयशोणितकेनान्तरास्थिमन्दोमांसवाहिन्यामुपतप्यन्ते ॥

ये त्विह वै वृषलीपतयो नष्टीचाचारनियमास्त्यक्तलज्जाः पशुचर्यां चरन्ति ते चापि प्रेत्य पूषविष्णुमूत्रक्षेप्मलालापूर्णान्वे निपतन्ति तदेवातिवीभक्षितमश्रन्ति ॥ २५ ॥

ये त्विह वै श्वदभपतयो ब्राह्मणादयो मृगपाविहारा अतीर्थे च मृगाभिप्रन्ति तानपि सम्परेतोऽहक्ष्यभूतान्यमपुरुषा इषुभि-
र्विद्धयन्ति ॥ २६ ॥

ये त्विह वै डाम्बिका इम्भयज्ञेषु पशून्विशसन्ति तानमुष्मिहोके
वैशसने नरके पतितान्निरपतयः पातयित्वा विशसन्ति ॥

यस्त्विह ये सवर्णा भार्या द्विजो रेतः पाययति काममोहितसं
पापकृतममुत्र रेतःकुल्यायां पातयित्वा रेतः पाययन्ति ॥ २८ ॥

ये त्विह वै दस्यवोऽग्निदा गदा ग्रामान् सायान् वा विलुम्पन्ति राजा राजभटा वा तांश्चापि हि परेतान्यमदृता वज्रदंष्ट्राः श्वानः
सप्तशतानि विंशतिश्च तैः सरभसं खादयन्ति ॥ २९ ॥

यस्त्विह वाऽऽनृतं बदति साक्ष्ये द्रव्यविनिमये दाने वा कथञ्चित्स वै प्रेत्य नरके अवीथिमत्यधःशिरा निरवकाशो
योजनशतोच्छ्रयाद्रिट्टिकाविपातयते । पतज्वलमिव स्थलमशम-
पृष्टमयभासते तदवीथिमिति तिलशो विशीर्यमाणशरीरो न क्षियमाणः पुनरारोपितो निपतति ॥ ३० ॥

यस्त्विह वै विशो राजन्यो वैश्यो वा सोमपीथस्तत्कलत्रं वा सुरां
व्रतस्थितो वा पिबति तेषां निरयनीतानामुसि पदाऽऽक्रम्यास्ये
वस्त्रिना द्रवमाणं काष्ण्यायंसं निषिञ्चति ॥ ३१ ॥

अथ यस्त्विह वा आत्मसम्भावनेन स्वयमधमो जन्मतपो-
विद्याचारवर्णाश्रमव्रतो वरीयसो न बहुमन्येत स मृतक एव मृत्या
क्षारकर्दमे निरयेऽवाक्शिरनिपातितो दुरन्तायातना
लभ्यते ॥ ३२ ॥

ये त्विह वै पुरुषाः पुरुषमेधेन यजेरन्नशास्त्रीयान् वा पशून्
खादन्ति याश्च शिषोऽथ पशून् खादन्ति तांश्च तांश्च ये पशव
इह निहतास्ते यमसादने यातयन्तो रक्षोगणाः सीनिका इव

स्वधितिना विदार्यासृक्पिबन्ति नृत्यन्ति गायन्ति हसन्ति च
हृष्यमाणा यथेह पुरुषादाः ॥ ३३ ॥

ये त्विह वा अनागसोऽरण्ये ग्रामे वा वैसम्भकरूपविद्यम्भप्य
जिजीविषून् शूलसूत्रादिपूषोतान् क्रीडनकतया पातयन्ति तेऽपि
च प्रेत्य यमपातनानुशूलसूत्रादिषु प्रोतात्मानः क्षुनुद्भ्यां
चोपहताः कङ्कलाकादिभिश्चेतस्ततस्तिग्मनुण्डाहन्त्यमाना
आत्मशमलं स्मरन्ति ॥ ३४ ॥

ये त्विह ये भूतानुद्वेजयन्ति नरा अत्युल्लङ्घनस्वभावा यथा
दन्दशूकास्तेऽपि प्रेत्य नरके दन्दशूकाख्ये निपतन्ति यत्र नृप
दन्दशूकाः पञ्चमुखाः सप्तमुखा उपसृप्य ग्रसन्ति यथा
विलेशयाः ॥ ३५ ॥

ये त्विह वा अवटकुसुलगृहादिषु भूतानि रुन्धन्ति तथाऽमुत्र
तेष्वेवोपवेश्य सगरेण वह्निना धूमेन निरुन्धन्ति ॥ ३६ ॥

यस्त्विह वाऽऽतिथीनभ्यागतान्वा गृहपतिरसकृदुपगतमन्यु-
दिधुधुरिवापचक्षुषा निरीक्षते तस्य चापि निरये पाषट्हेरक्षिणी
यक्रतुण्डा गृध्रकङ्काकबलाकादयः प्रसह्योरुबलादुत्पाटयन्ति ॥

यस्त्विह वाऽर्धाभिमतिरहङ्कृतिस्तिर्यक्प्रेक्षणः सर्वतः शङ्गी
व्ययविनाशचिन्तया परिशुष्यमाणहृदयबदनो निर्वृतिमनुपगतो
ग्रह इवार्थमभिरक्षति । स चापि प्रेत्य तत्सम्पादनोत्कर्षण-

संरक्षणशमलग्रहः सूचीमुखे नरके निपतति यत्र ह वित्तग्रहं पाप-
पुरुषं धर्माजपुरुषा चायका इव सर्वतोऽङ्गेषु सूत्रैः परिवयन्ति ॥

एवंविधा नरका यमलोके सन्ति शतशः सहस्रशस्तेषु सर्वेषु सर्व
एवाधर्मवर्तिनो ये केचिदिहोदिता अनुदिताश्चावनिपते पर्यायेण
विशन्ति ॥ ३७ ॥

तथैव धर्मानुवर्तिन उत्तरत्र इह तु पुनर्भवे उभयशेषाभ्यां
निविशन्ति ॥ ४० ॥

निवृत्तिलक्षणमार्ग आदावेव व्याख्यातः एतावानेवाण्डकोशो
यश्चतुर्दशधा पुराणेषूपकल्पितः ॥ ४१ ॥

यस्तद्भगवतो नारायणस्य साक्षान्महापुरुषस्य स्थविष्ठं रूपमात्म-
मायया गुणमयमनुवर्णितमादृतः पठति शृणोति आचरति स
एवायं भगवतः परमात्मनो ह्यणिष्ठमपि श्रद्धावानो भक्तिविशुद्ध-
बुद्धिर्वेद ॥ ४२ ॥

श्रुत्वा स्थूलं तथा सूक्ष्मं रूपं भगवतो यतिः ।

स्थूले निर्जितमात्मानं शनैः सूक्ष्मधिया नयेत् इति ॥ ४३ ॥

भूद्रीपवर्षसरिदन्निभःसमुद्र

पातालदिङ्नरकभागणलोकसंस्थम् ।

गीतं मया तव नृपाद्भुतमीश्वरस्य

स्थूलं वपुः सकलजीवनिकायधाम्नः

॥ ४४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पञ्चमस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामष्टादशसाहस्रां
पारमहंस्यां संहितायां पञ्चमस्कन्धः ॥

षष्ठस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

राजोवाच— निवृत्तिमार्गः कथित आदी भगवता यथा । क्रमयोगोपलब्धेन ब्रह्मणा यदसंसृतिः ॥ १ ॥ प्रवृत्तिलक्षणश्चैव त्रैगुण्यविषयो मुने । योऽसावलीनप्रकृतेर्गुणसर्गः पुनः पुनः ॥ २ ॥ अधर्मलक्षणा नाना नरकाधोपवर्णिताः । मन्यन्तरश्च व्याख्यात आयः स्वापम्भुवो यतः ॥ ३ ॥ प्रियव्रतोत्तानपदोर्वशस्तचरितानि च । द्वीपवर्षसमुद्राद्रिनदीनदवनानि च ॥ ४ ॥ धरामण्डलसंस्थानं भागलक्षणमानतः । ज्योतिषां विवराणां च यथेदमसृजद् विभुः ॥ ५ ॥ अधुनेह महाभाग यथैव नरकान् नरः । नानोग्रयातनान् नेपात् तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ ६ ॥ श्रीशुक उवाच— न चेदिहैवापचिति यथाऽहंसः कृतस्य कुर्यान्मनउक्तिपाणिभिः । ध्रुवं स धे प्रेत्य नरकानुपैति ये कीर्तितो मे भवतस्तिगमयातनाः ॥ ७ ॥ तस्मात्पुनैवाधिह पापनिष्कृतौ यनेत मृत्योरविषयदाऽऽत्मनः । दोषस्य दृष्टा गुरुलाप्यं यथा भिषक् चिकित्सते रुजां निदानवित् ॥ ८ ॥ राजोवाच— दृष्टुताभ्यां यत्पापं जानन्नप्यात्मनोऽहितम् । करोति भूयो विवशः प्रायश्चित्तमथो कथम् ॥ ९ ॥ कचिन्निवर्ततेऽभद्रात्कचिचरति तत्पुनः । प्रायश्चित्तमथोऽपार्थं मन्ये कुञ्जरसौचवत् ॥ १० ॥ श्रीशुक उवाच— कर्मणा कर्मनिहारो न ह्यात्यन्तिक इप्यते । अविद्वदधिकारित्याद्यायश्चित्तयिर्मर्शनम् ॥ ११ ॥	नाश्रतः पथ्यमेवान्नं व्यापयोऽभिभवन्ति हि । एवं नियमकृद्वाजच्छनैः क्षेमाप कल्पते ॥ १२ ॥ तपसा ब्रह्मचर्येण शमेन च दमेन च । त्यागेन सत्यशीचाभ्यां नियमेन यमेन च ॥ १३ ॥ देहवाग्वुद्धिजं धीरा धर्मज्ञा श्रद्धयाऽन्विताः । क्षिपन्त्यथं महदपि वेणुगुल्ममिवानलः ॥ १४ ॥ केचित्केवलया भक्त्या वासुदेवपरायणाः । अथ पुन्यन्ति कात्स्न्येन नीहारमिव भास्करः ॥ १५ ॥ न तथा ह्यपवान् राजन् एषेत तपआदिभिः । यथा कृष्णार्पितप्राणस्तत्पूरुषनिषेवया ॥ १६ ॥ सप्रीचीनो ह्यपं लोके पन्थाः क्षेमोऽकुतोभयः । सुशीलाः साधवो यत्र नारायणपरायणाः ॥ १७ ॥ प्रायश्चित्तानि चीर्णानि नारायणपराङ्मुखैः । न वै पुनन्ति राजेन्द्र सुराकुम्भमिवापणाः ॥ १८ ॥ सकृन्मनः कृष्णपदारविन्दयो- र्निवेशितं तद्गुणरागि वैरिह । न ते यमं पाप्माभूतश्च तद्भटान् स्वप्रेऽपि पश्यन्ति हि चीर्णनिष्कृताः ॥ १९ ॥ अत्रैवोदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् । दूतानां विष्णुयमयोः संवादं तं निबोध मे ॥ २० ॥ कान्यकुब्जे द्विजः कश्चिद् दासीपतिरजामिलः । नाम्ना नष्टसदाचरो दास्याः संसर्गदूषितः ॥ २१ ॥ बन्धुक्षेः केतवेधोर्वैर्गर्हितां वृत्तिमाश्रितः । विभ्रन् कुटुम्बमशुचिर्यातयामास देहिनम् ॥ २२ ॥ एवं निवसतस्तस्य लालयानस्य तत्सुतान् । कालोऽत्यगान्महान् राजन्नष्टाशीत्याऽऽयुषः समाः ॥ २३ ॥ तस्य प्रवयसः पुत्रा दश तेषां तु योऽवमः । बालो नारायणो नाम्ना पित्रोश्च दयितो भृशम् ॥ २४ ॥
--	--

स बद्धहृदयस्तस्मिन्नर्भके कलभापिणि ।
 निरीक्षमाणस्तल्लीलां मुमुदे जरठो भृशम् ॥ २५ ॥
 भुञ्जानः प्रपिबन्नादन्वालकस्तेहयन्त्रितः ।
 भोजयन्पाययन्मूढो न वेदागतमन्तकम् ॥ २६ ॥
 स एवं वर्तमानोऽङ्गो मृत्युकाल उपस्थिते ।
 मतिं चकार तनये बाले नारायणाह्वये ॥ २७ ॥
 स पाशहस्तांसीन् दृष्ट्वा पुरुषान् भृशदारुणान् ।
 वक्रतुण्डानूर्ध्वरोष्ण आत्मानं नेतुमागतान् ॥ २८ ॥
 दूरे क्रीडनकासक्तं पुत्रं नारायणाह्वयम् ।
 ग्लाबितेन स्वरेणोच्चैरानुहावाकुलेन्द्रियः ॥ २९ ॥
 निशम्य स्त्रियमाणस्य मुखतो हरिकीर्तनम् ।
 भर्तुर्नाम महाराज पार्षदाः सहसाऽपतन् ॥ ३० ॥
 विकर्षतोऽन्तर्हृदयादासीपतिमजामिलम् ।
 यमप्रेष्यान् विष्णुदूता वारयामासुरोजसा ॥ ३१ ॥
 ऊचुर्निषेधितास्तांस्ते वैष्वस्वतपुरःसराः ।
 के यूयं प्रतिपेक्षारो धर्मराजस्य शासनम् ॥ ३२ ॥
 कस्य वा कुत आयाताः कस्मादस्य निषेधः ।
 किं देवा उपदेवा वा यूयं किं सिद्धसत्तमाः ॥ ३३ ॥
 सर्वे पद्मपलाशाक्षाः पीतकौशेयवाससः ।
 किरीटिनः कुण्डलिनो लसत्पुष्करमालिनः ॥ ३४ ॥
 सर्वे च नूत्रवयसः सर्वे चारुचतुर्भुजाः ।
 धनुर्निपद्मासिगदाशत्रुचक्राम्बुजश्रियः ॥ ३५ ॥
 दिशो विधिमिरालोकाः कुर्वन्तः स्येन रोचिषा ।
 किमर्थं धर्मपालस्य किङ्कारान् नो निषेधः ॥ ३६ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्ते यमदूतस्ते वासुदेवांशकारिणः ।
 तान् प्रत्यूचुः ब्रह्मस्येदं मेघनिर्हादया गिरा ॥ ३७ ॥
 विष्णुदूता ऊचुः—
 यूयं वै धर्मराजस्य यदि निर्देशकारिणः ।
 व्रत धर्मस्य नस्तन्तं यथाधर्मस्य लक्षणम् ॥ ३८ ॥

कथंस्विद् प्रियते दण्डः किं वाऽस्य स्थानमीप्सितम् ।
 दण्डबाः किं कारिणः सर्वे आहोस्वित्कतिचिन्ताम् ॥ ३९ ॥
 यमदूता ऊचुः—
 वेदप्रणिहितो धर्मो ह्यधर्मस्तद्विपर्ययः ।
 वेदो नारायणः साक्षात्स्वयम्भूरिति शुभुम ॥ ४० ॥
 येन स्वधाग्नयमी भावा रजस्तत्त्वतमोमयाः ।
 गुणनामक्रियारूपैर्विभाव्यन्ते यथातथम् ॥ ४१ ॥
 सूर्योऽग्निः खं मरुद्वावः सोमः सन्ध्याहनी दिशः ।
 कालः स्वयं धर्म इति खेते धर्मस्य साक्षिणः ॥ ४२ ॥
 एतैरधर्मो विज्ञातः स्थानं दण्डस्य युज्यते ।
 सर्वे क्रमानुरोधेन दण्डमर्हन्ति कारिणः ॥ ४३ ॥
 संभवन्ति ह्यभद्राणि विपरीतानि चानयाः ।
 कारणं गुणसद्गोऽस्ति देहवान् ह्यकर्मकृत् ॥ ४४ ॥
 येन यावान्यथा धर्मो ह्यधर्मो वा समीहितः ।
 स एव तत्फलं भुङ्क्ते यथा तावदमुत्र वै ॥ ४५ ॥
 यथेह देवप्रवरास्त्रैविध्यमुपलभ्यते ।
 भूतेषु गुणवैचित्र्यात्तथाऽन्यत्रानुमीयते ॥ ४६ ॥
 वर्तमानोऽन्यथोः कालो गुणाभिज्ञापको यथा ।
 एवं जन्मानयोरेतद्धर्माधर्मनिर्दानम् ॥ ४७ ॥
 मनसैव पुरे देवः पूर्वरूपं विपश्यति ।
 अनुमीमांसतेऽपूर्वं मनसा भगवानजः ॥ ४८ ॥
 यथाऽज्ञस्तमसा युक्त उपास्ते व्यक्तमेव हि ।
 न वेद पूर्वमपरं नष्टजन्मस्मृतिस्तथा ॥ ४९ ॥
 पञ्चभिः कुरुते स्वार्थान् पञ्च वेदाऽथ पञ्चभिः ।
 एकस्नु षोडशेन त्रीन् स्वयं सप्तदशोऽनुते ॥ ५० ॥
 तदेतच्छोडशकलं लिङ्गं शक्तित्रयं महत् ।
 धत्तेऽनु संसृतिं पुंसि हर्षशोकभयार्तिदम् ॥ ५१ ॥
 देहज्ञोऽजितपद्मवर्गोऽनिच्छन् कर्माणि कार्यते ।
 कोशकार इवात्मानं कर्मणाऽऽच्छाय मुह्यति ॥ ५२ ॥
 न हि कश्चित् क्षणमपि जानु तिष्ठत्यकर्मकृत् ।
 कारयते ह्ययशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ॥ ५३ ॥

लब्ध्वा निमित्तमव्यक्तं व्यक्ताव्यक्तं भवत्युत ।
 यथा योनिं यथा यीनं स्वभावेन बलीयसा
 एष प्रकृतिसद्वेन पुरुषस्य विपर्ययः ।
 आसीत्स एष न चिरादीशसद्वादिलीयते
 अयं च श्रुतसम्पन्नः शीलवृत्तगुणालयः ।
 धृतव्रतो मृदुदान्तः सत्यवान्मन्त्रविच्छुचिः
 गुर्वप्यतिथिवृद्धानां शुभपुर्निरहंकृतिः ।
 सर्वभूतसृहन्साधुर्मितयागनसूयकः
 एकदासी यनं यातः पितृसन्देशकृद्विजः ।
 आदाय तत आवृत्तः फलपुष्पसमित्कुशान्
 ददर्श कामिनं कश्चिच्छूद्रं सह भुजिष्यया ।
 पीत्वा तु मधु मेरयं मदापूर्णतनेत्रया
 मत्तया विशयत्रीय्या हृपेतं निरपन्नपम् ।
 क्रीडन्तमनुगायन्तं हसन्तमनयाऽन्तिके
 दृष्ट्वा तां कामलिमेन याहुना परिरम्भिताम् ।
 जगाम हृच्छयवशं सहस्रं विमोहितः

॥ ५४ ॥

॥ ५५ ॥

॥ ५६ ॥

॥ ५७ ॥

॥ ५८ ॥

॥ ५९ ॥

॥ ६० ॥

॥ ६१ ॥

स्तम्भयन्नात्मनाऽऽत्मानं यावत्सत्त्वं यथाश्रुतम् ।

न शशाक समाधानं मनो मदनवेपितम् ॥ ६२ ॥

तन्निमित्तसत्त्वव्याजग्रहग्रस्तो विचेतनः ।

तामेव मनसा ध्यायन् स्वधर्माद्विरराम इ ॥ ६३ ॥

तामेव तोषयामास पित्र्येणार्थेन यावता ।

ग्राम्यैर्मनोभैः कामैः प्रसीदत यथा तथा ॥ ६४ ॥

विशं स्वभार्यामग्रीडां कुले महति लम्बिताम् ।

विससर्जाचिरात्पापः स्वीरिण्यापाद्बिद्वधीः ॥ ६५ ॥

इतस्ततश्चोपनिन्ये न्यायतोऽन्यायतो धनम् ।

बभारास्याः कुटुम्बिन्याः कुटुम्बं मन्दधीरयम् ॥ ६६ ॥

यदसौ शास्त्रमुल्लङ्घ्य स्वीरचार्यायर्गदितः ।

आवर्तत चिरं कालमथायुरशुचिर्मलान् ॥ ६७ ॥

तत एनं दण्डपाणैः सकाशं कृतकिल्बिषम् ।

नेप्यामोऽकृतनिवेशं यत्र दण्डेन शुष्यति ॥ ६८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पद्यस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

यादरायणिरुवाच-

एतत्ते भगवद्भूता यमदृताभिभाषितम् ।

उपधायां ताव्राजन् प्रत्याहुर्नयकोविदाः ॥ १ ॥

विष्णुदृता ऊचुः-

अहो कष्टं धर्मदशामधर्मः स्पृशते सताम् (सभाम्) ।

यत्रादण्डवेष्ण्यापेषु दण्डो धीर्ययते वृथा ॥ २ ॥

प्रजानां पितरो ये च शास्तारः साधवः समाः ।

यदि स्यात्तेषु वैषम्यं कं यान्ति शरणं प्रजाः ॥ ३ ॥

यशदाचरति श्रेयानितरस्तत्तदीदृते ।

स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥ ४ ॥

यस्याऽत्र शिर आधाय लोकः स्वपिति निर्वृतः ।

स्वयं धर्ममधर्मं वा न हि वेद यथा पशुः ॥ ५ ॥

स कथं हर्षितात्मानं कृतमेवमचेतनम् ।

विरम्भणीयो भूतानां सृष्टीणो द्रोग्धुमर्हति ॥ ६ ॥

अयं हि कृतनिर्वैशो जन्मकोट्यहंसामपि ।

यद्व्याजहार विवशो नाम स्वस्त्ययनं हरेः ॥ ७ ॥

एतेनैव ह्यपो नोऽस्य कृतं स्यादपनिष्कृतम् ।

यदा नारायण इति जगद चतुरध्वरम् ॥ ८ ॥

स्तेनः सुरापो मित्रघृण्वल्लहा गुरुतल्पगः ।

स्त्रीराजपितृगोहन्ता ये च पातकिनोऽपरे ॥ ९ ॥

सर्वेषामप्यपवतामिदमेव सुनिष्कृतम् ।

नामव्याहरणं विष्णोर्पतस्तद्विषया मतिः ॥ १० ॥

न निष्कृतरुदितैर्ब्रह्मवादिभि

स्तथा विशुद्धव्ययवान् व्रतादिभिः ।

यथा हरेर्नामपदैरुदाहृतै

स्तदुक्तमशोकगुणोपलम्भकम् ॥ ११ ॥

नेकान्तिकं तद्वि कृतेऽपि निष्कृते मनः पुनर्थावति चेदसत्यम् ।

तत्कर्मनिर्हारमभीप्सतां हरिगुणानुवादः खलु सत्यभावनः ॥

अधेनं माऽपनयत कृताशेषाधनिष्कृतम् ।
यदसौ भगवन्नाम श्रियमाणः समग्रहीन् ॥ १३ ॥
साद्रेत्यं पारिहास्यं वा स्तोभं हेलनमेव वा ।
वैकुण्ठनामग्रहणमशेषाधरं विदुः ॥ १४ ॥
पतितस्त्रलितो भग्नः सन्दष्टस्तस आहतः ।
हरिरित्यवशेनाह पुमान्नाहंति यातनाम् ॥ १५ ॥
गुरुणां च लघूनां च गुरुणि च लघूनि च ।
प्रायश्चित्तानि पापानां ज्ञात्योक्तानि महर्षिभिः ॥ १६ ॥
तेस्तान्यपानि पूयन्ते तपोदानव्रतादिभिः ।
नाधर्मबीजं हृदयं तदपीशाङ्गिसेवया ॥ १७ ॥
धर्मो योऽयमुपन्यस्तः परमस्तु सनातनः ।
क्रियतेऽहरहः शुद्धिरात्मनो वाससो यथा ॥ १८ ॥
नैकान्तशुद्धिः स्यात् कर्तुः क्रियया कर्तृता यतः ।
अकर्तुरात्मनस्तस्माद्भजेतानीहया हरिम् ॥ १९ ॥
अज्ञानादधवा ज्ञानादुत्तमश्लोकनाम यत् ।
संकीर्तितमघं पुंसो दहत्येषो यथाऽनलः ॥ २० ॥
यथाऽगदं वीर्ययुतं सूपयुक्तं यदृच्छया ।
अजानतोऽप्यात्मगुणं कुर्यान्मन्त्रोऽप्युदाहृतः ॥ २१ ॥
पतिं यः पृच्छत भटा धर्मोऽस्मिन् यदि संशयः ।
स वेद परमं गुह्यं धर्मस्य भगवान् यमः ॥ २२ ॥
श्रीशुक उवाच—
एवं ते सुविनिर्णीय धर्मं भागवतं नृप ।
तं याम्यपाशात्रिमुच्य त्रिषं मृत्योरमृमुचन् ॥ २३ ॥
इति श्रुत्वादिता याम्या दूता यातायमान्तिकम् ।
यमराजे यथा सर्वमाचक्षुषुरारिन्दम ॥ २४ ॥
द्विजः पाशाद्विनिर्मुक्तो गतभीः प्रकृतिं गतः ।
वयन्दे शिरसा विष्णोः किङ्करान्दर्शनोत्सवः ॥ २५ ॥
तं विवशुमभिष्टेय महापुरुषकिङ्कराः ।
सहसा पश्यतस्तस्य तन्त्रान्दर्धधोऽनघ ॥ २६ ॥
अथानामिह आकर्ण्य दूतानां यमकृष्णयोः ।
धर्मं भागवतं मुदं श्रियं च गुणाश्रयम् ॥ २७ ॥

भक्तिमान् भगवत्याशु माहात्म्यश्रवणाद्धरेः ।
अनुतापो महानासीत् स्मरतोऽशुभमात्मनः ॥ २८ ॥
अहो मे परमं कष्टमभूद्विजितात्मनः ।
येन विज्ञावितं ब्रह्म वृषत्यां जायताऽऽत्मना ॥ २९ ॥
धिङ्मां विगर्हितं सद्भिर्दुष्कृतं कुलकञ्चलम् ।
हित्वा बालां सतीं योऽहं सुरापामसतीमगाम् ॥ ३० ॥
वृद्धावनाथो पितरी नान्यवन्तू तपस्थिनी ।
अहो मयाऽधुना त्यक्तावकृतज्ञेन नीचवत् ॥ ३१ ॥
सोऽहं व्यक्तं पतिष्यामि नरके भृशदारुणे ।
धर्मप्राः कामिनो यत्र बिन्दन्ति यमयातनाः ॥ ३२ ॥
किमिदं स्वप्नमाहोस्वित्साक्षाद् दृष्टमिहाद्भुतम् ।
क याता अय ते ये मां व्यकर्षन् पाशापाणयः ॥ ३३ ॥
अथ ते क गताः सिद्धाश्चत्वार्यारुदर्शनाः ।
व्यमोचयन् नीयमानं बद्ध्या पाशीरधोभुवः ॥ ३४ ॥
अथापि मे दुर्भगस्य विबुधोत्तमदर्शने ।
भवितव्यं मङ्गलेन येनाऽत्मा मे प्रसीदति ॥ ३५ ॥
अन्यथा श्रियमाणस्य नाशुर्वेर्बुधलीपतेः ।
वैकुण्ठनाम ग्रहणं जिह्वा वक्तुमिहाहंति ॥ ३६ ॥
क चाहं कितवः पापो ब्रह्मोज्झो निरपत्रपः ।
क च नारायणेत्येतद्भगवन्नाम मङ्गलम् ॥ ३७ ॥
सोऽहं तथा यतिष्यामि यतचित्तेन्द्रियाणिलः ।
यथा न भूय आत्मानमन्धे तमसि मज्जये ॥ ३८ ॥
विमुच्य तमिमं बन्धमवियाकामकर्मजम् ।
सर्वभूतसुहृदान्तो धैर्यः करुण आत्मवान् ॥ ३९ ॥
मोचये ग्रस्तमात्मानं योषिन्मय्याऽऽत्ममायया ।
विक्रीडितो यथेयाहं क्रीडाभृग इवाधमः ॥ ४० ॥
ममाहमिति देहादी हित्वा मिथ्यार्थधीर्मतिम् ।
धास्ये मनो भगवति शुद्धं तत्कीर्तनादिभिः ॥ ४१ ॥
इति जातसुनिर्वेदः क्षणमङ्गेन साधुषु ।
गङ्गाद्वारमुपेयाय मुक्तसार्वानुबन्धनः ॥ ४२ ॥

स तस्मिन् देवसदनं आसीनो योगमास्थितः ।
 प्रत्याहतेन्द्रियग्रामो युषां मन आत्मनि
 ततो गुणोभ्य आत्मानं विपुज्यात्मसमाधिना ।
 युयुजे भगवद्भामि ब्रह्मण्यनुभवात्मनि
 यदुत्पारतधीस्तस्मिन्नब्रह्मीत् पुरुषान् पुरः ।
 उपलभ्योपलब्धान् प्राग् वचन्दे शिरसा द्विजः
 हित्वा कलेवरं तीर्थे गङ्गायां दर्शनादनु ।
 सयः स्वरूपं जगृहे भगवत्पार्थवर्तिनाम्
 साकं विहायसा विप्रो महापुरुषकिङ्करीः ।
 हेमं विमानमारुह्य ययौ यत्र धियः पतिः
 एवं स विप्रचितसर्वधर्मो
 दास्याः पतिः पतितो गर्तकर्मा ।

॥ ४३ ॥

॥ ४४ ॥

॥ ४५ ॥

॥ ४६ ॥

॥ ४७ ॥

निपात्यमानो निरये हतव्रतः

सयो विमुक्तो भगवन्नाम गृह्णन्

॥ ४८ ॥

नातः परं कर्मनिबन्धकृन्तनं

मुमुक्षुतां तीर्थपदानुकीर्तनात् ।

न यत् पुनः कर्मसु सज्जते मनो

रजस्तमोभ्यां कलिलं न चान्यथा

॥ ४९ ॥

य एवं परमं गुह्यमितिहासमपाषहम् ।

श्रुणुयाच्छ्रद्धया युक्तो यश्च भक्त्याऽनुकीर्तयेत्

॥ ५० ॥

न वै स नरकं गच्छेन्नैक्षितो यमकिङ्करीः ।

यद्यप्यमद्गलो मर्त्यो विष्णुलोके महीयते

॥ ५१ ॥

प्रियमाणो हरेर्नाम गृणन् पुत्रोपचारितम् ।

अजामिलोऽप्ययान्मुक्तिं किमुत श्रद्धया गृणन्

॥ ५२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते षष्ठस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

राजोवाच-

निशम्य देवः स्वभटोपवर्णिनं

प्रत्याह किं तानपि धर्मराजः ।

एवं हताज्ञो विहितान् मुरारे

नैदशिकिर्यस्य वशे जनोऽयम्

॥ १ ॥

यमस्य देवस्य न दण्डभङ्गः

कुतश्चनर्षे श्रुतपूर्वं आसीत् ।

एवं मुने बृश्चति लोकसंशयं

न हि त्वदन्य इति मे विनिश्चितम्

॥ २ ॥

वादरायणिहवाच-

भगवत्पुरुषे राजन् याम्याः प्रतिहतोऽयमाः ।

पतिं विज्ञापयामासुः यमं संयमनीपतिम्

॥ ३ ॥

यमदता उचुः-

कति सन्तीह शास्तारो जीवलोकस्य वै प्रभो ।

त्रैविध्यं कुवंतः कर्म फलाभिव्यक्तिहेतवः

॥ ४ ॥

यदि स्युर्वहवो लोके शास्तारो दण्डधारिणः ।

कस्य स्यातां न या कस्य मृत्युश्चामृतमेव च

॥ ५ ॥

किन्तु शास्त्रबहुल्ये स्याद् बहूनामिह कर्मणाम् ।

शास्त्रन्यमुपचारो हि यथा मण्डलवर्तिनाम्

॥ ६ ॥

अतस्त्वमेको भूतानां सेधराणामधीश्वरः ।

शास्ता दण्डधरो नृणां शुभाशुभविवेचनः

॥ ७ ॥

तस्य ते विहतो दण्डो नृलोके वर्ततेऽधुना ।

चतुर्भिरदभुतैः सिद्धैराज्ञा ते विप्रलम्बिता

॥ ८ ॥

नीयमानं तवादेशादस्माभिर्पतितनागहृद्म् ।

व्यामोचयन् पातकिनं छित्त्वा पाशान् प्रसह्य ते

॥ ९ ॥

तांस्ते वेदितुमिच्छामो यदि नो मन्यसे क्षमम् ।

नरापणेत्यभिहिते मा भैरित्यापयुर्दुतम्

॥ १० ॥

श्रीगुक् उवाच-

इति देवः स आपृष्टः प्रजासंयमनो यमः ।

प्रीतः स्वदूतान् प्रत्याह स्मरन् पादाम्बुजं हरेः

॥ ११ ॥

यम उवाच-

परो मदन्यो जगतस्तत्सुषुप्तश्च

ओतं प्रोतं पटवद् यत्र विश्वम् ।

यदंशतोऽस्य स्थितिजन्मनाशा

नस्योतवद् यस्य वशो च लोकः

॥ १२ ॥

यो नामभिर्वाचि जनं निजायां
 वध्नाति तन्त्यामिव दामभिर्गाः ।
 यस्मै यतिं त इमे नामकर्मभि-
 र्निबन्धवद्वाश्रयिता यदन्ति ॥ १३ ॥
 अहं महेन्द्रो निर्रक्तिः प्रचेताः
 सोमोऽग्निरीशः पवनोऽङ्को विरिधः ।
 आदित्यविश्वेवसवोऽध साध्या
 मरुद्गणा रुद्रगणाः ससिद्धाः ॥ १४ ॥
 अन्ये च ये विश्वसृजोऽमरेश
 भृगवादयोऽस्पृष्टरजस्तमस्काः ।
 यस्येहितं न विदुः स्पृष्टमायाः
 सत्त्वप्रधाना अपि किं ततोऽन्ये ॥ १५ ॥
 यं ये न गोभिर्मनसाऽसुभिर्वा
 हृदा गिरा वाऽसुभृतो विचक्षते ।
 आत्मानमन्तर्हृदि सन्तमात्मनां
 चक्षुर्यथैवाकृतयस्ततः परम् ॥ १६ ॥
 तस्यात्मतन्त्रस्य हरेरपीशितुः
 परस्य मायाधिपतेर्महात्मनः ।
 प्रायेण दूता इह ये मनोहरा-
 धरन्ति तद्रूपगुणस्वभावाः ॥ १६ ॥
 भूतानि विष्णोः सुरपूजितानि
 दुर्दशंलिङ्गानि महादुभुतानि ।
 रक्षन्ति तद्रक्षितमतः परेभ्यो
 मत्तश्च मर्त्यान्ध सर्वतश्च ॥ १८ ॥
 धर्मं तु साक्षाद् भगवत्प्रणीतं
 न रै विदुर्कृपयो नापि देवाः ।
 न सिद्धमुत्वा असुरा मनुष्याः
 कुतो नु विषाधत्तचारणादयः ॥ १९ ॥
 स्वयम्भूर्नारदः शम्भुः कुमारः कपिलो मनुः ।
 प्रह्लादो जनको भीष्मो बलिर्वैयासकिर्वयम् ॥ २० ॥
 द्वादशैते विजानीमो धर्मं भागवतं भटाः ।
 गुह्यं विशुद्धं दुर्बोधं यज्ज्ञात्वाऽमृतमश्नुते ॥ २१ ॥

एतावानेव लोकेऽस्मिन् पुंसां धर्मः परः स्मृतः ।
 भक्तियोगो भगवति तन्नामग्रहणादिभिः ॥ २२ ॥
 नामोच्चारणमाहात्म्यं हरेः पश्यत पुत्रकाः ।
 अजामिलोऽपि येनैव मृत्युपाशादमुच्यत ॥ २३ ॥
 एतावताऽलमपनिर्हरणाय पुंसां
 सङ्कीर्तनं भगवतो गुणकर्मनाम्नाम् ।
 विक्रुश्य पुत्रमध्वान् यदजामिलोऽपि
 नारायणेति श्रियमाण इषाय मुक्तिम् ॥ २४ ॥
 प्रायेण वेद तदिदं न महाजनोऽयं
 देव्या विमोहितमतिर्वत माययाऽलम् ।
 त्रय्यां जडीकृतमतिर्मधुपुष्पितायां
 यैतानिके महति कर्मणि युज्यमानः ॥ २५ ॥
 एवं विमृश्य सुधियो भगवत्पन्नने
 सर्वात्मना विदधते खलु भावयोगम् ।
 ते मे न दण्डमहन्त्यथ ययमीषां
 स्यात् पातकं तदपि हन्त्युरुगायवादः ॥ २६ ॥
 ते देवसिद्धपरिगीतपवित्रगाथा
 ये साधवः समदशो भगवत्प्रपन्नाः ।
 तान् नोपसीदत हरेर्गदयाऽभिगुप्तान्
 नैषां भयं न च वयं प्रभवाम दण्डे ॥ २७ ॥
 तानानयध्वमसतो विमुखान् मुकुन्द-
 पादारविन्दमकरन्दरसादजस्रम् ।
 निष्किञ्चनैः परमहंसकुलैः रसज्ञैः
 जुष्टाद् गृहे निरयवर्त्मनि बद्धतृष्णान् ॥ २८ ॥
 जिह्वा न यत्किं भगवद्गुणनामधेयं
 चेतश्च न स्मरति तत्तत्तत्तत्तत्तत्तत् ।
 कृष्णाय नो नमति यच्छिर एकदाऽपि
 तानानयध्वमसतोऽकृतविष्णुकृत्यान् ॥ २९ ॥
 कृष्णाङ्गिपद्मपुलिद् न पुनर्विस्पृष्ट-
 मायागुणेषु रमते वृजिनावहेणु ।
 अन्यस्तु कामहत आत्मारजः प्रमादु-
 मीहतं कर्म यत एव रजः पुनः स्यात् ॥ ३० ॥
 तत् क्षम्यतां स भगवान् पुरुषः पुराणो
 नारायणः स्वपुरुषैर्यदसत्कृतं नः ।

स्यानामहो न विदुषां रचिताञ्जलीनां
क्षान्तिर्धरीपति नमः पुरुषाय भूम्ने

॥ ३१ ॥

श्रीशुक उवाच—

इत्थं स्वभर्तृगदितं भगवन्महित्वं
संस्मृत्य चिस्मिन्तथियो यमकिङ्करास्ते ।
तेनाच्युताश्रयजनं प्रतिशङ्कमाना
द्रष्टुं च विभ्यति ततः प्रभृति स्म राजन्

॥ ३२ ॥

तस्मात् सङ्कीर्तनं विष्णोर्जगन्मङ्गलमहसाम् ।

महतामपि कौरव्य विद्वदेकान्तविनिष्कृतम् ॥ ३३ ॥

शृण्वतो गृणतो वीर्याण्युरामानि हरेर्मुहुः ।

यथा सुजातया भक्त्या शुष्येनात्मा व्रतादिभिः ॥ ३४ ॥

इतिहासमिमं गुह्यं भगवान् कुम्भसम्भवः ।

कथयामास मलय आसीनो हरिमर्चयन् ॥ ३५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पद्यस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

राजोवाच—

देवासुरनृणां सर्गो नागानां मृगपक्षिणाम् ।
सामासिकस्त्वया प्रांक्तो यस्तु स्वायम्भुवेऽन्तरे
तस्यैव व्यासमिच्छामि श्रोतुं ते भगवन् यथा ।
अनुसर्गं यथा शक्त्या ससर्जं भगवान् परः

॥ १ ॥

॥ २ ॥

रत उवाच—

इति सम्प्रभ्रमाकर्ण्य राजपैवां दरापणिः ।

प्रतिनन्य महायोगी जगाद मुनिसत्तमाः

॥ ३ ॥

कपिरुवाच—

यदा प्रचेतसः पुत्रा दश प्राचीनवर्हिषः ।

अन्तस्समुद्राद्रुन्मग्ना ददगुर्गां दुर्मवृताम्

॥ ४ ॥

द्रुमेभ्यः क्लृप्यमानास्ते तपोदीपितमन्यवः ।

मुखतो वायुमग्निं च ससृजुस्तदिषक्षया

॥ ५ ॥

ताभ्यां निर्दग्धमानांस्तानुपलभ्य कुरूद्वह ।

राजोवाच महान् सोमो मन्वुं प्रशमयन्निव

॥ ६ ॥

मा द्रुमेभ्यो महाभागा दीनेभ्यो द्रोणुमर्हथ ।

विवर्धयिष्यो यूपं प्रजानां पतयः स्मृताः

॥ ७ ॥

आर्द्रा प्रजापतिपतिर्भगवान् हरिरव्ययः ।

वनस्पतीनोपधीश्च ससर्जोर्जमिषं विभुः

॥ ८ ॥

अन्नं चरणामचरा ह्यपादः पादवारिणाम् ।

अहस्ता हस्तपुक्तानां द्विपदां च चतुष्पदः

॥ ९ ॥

यूपं च पित्राऽन्यादिष्टा देवदेवेन चानयाः ।

प्रजागर्गां हि कथं वृक्षान् निर्दग्धुमर्हथ

॥ १० ॥

आनिष्टत सतां मार्गं कोपं यच्छत दीपितम् ।

पित्रा पितामहेनापि जुष्टं वः प्रपितामहैः ॥ ११ ॥

तोक्तानां पितरी वन्धू दशः पक्ष स्त्रियः पतिः ।

नृपः प्रजानां भिक्षूणां गृह्यज्ञानां बुधः सुहृन् ॥ १२ ॥

अन्तर्देहेषु भूतानामात्माऽस्ते हरिरीश्वरः ।

सर्वं तद्विष्णुमयीक्ष्ण्यमेवं वस्तोपितो ह्यसौ ॥ १३ ॥

यः समुत्पतितं देह आकाशान्मन्युमुल्बणम् ।

आत्माविज्ञासया यच्छेत् सगुणानतिवर्तते ॥ १४ ॥

अलं दग्धेद्रुमेर्दीनैः शेषाणां शिवमस्तु वः ।

वार्धो ह्येषा वरा कन्या पत्नीत्वे प्रतिगृह्यताम् ॥ १५ ॥

इत्यामन्य वरारोहां कन्यामाप्सरसी नृप ।

सोमो राजा यथी दत्त्वा ते धर्मोपोपमेरे ॥ १६ ॥

तेभ्यस्तस्यामभूद् राजन् दक्षः प्राचेतसः किल ।

यस्य प्रजाविसर्गेण लोका आपूरिताख्यः ॥ १७ ॥

यथा ससर्ज भूतानि दक्षो दुहित्वत्सलः ।

रेतसा मनसा चैव तन्ममावहितः शृणु ॥ १८ ॥

मनसेवासृजन् पूर्वं प्रजापतिरिमाः प्रजाः ।

देवासुरमनुष्यादीन् नभःस्थलजलीकसः ॥ १९ ॥

तमवृंहितमालोक्य प्रजासर्गं प्रजापतिः ।

विन्ध्यपादानुपत्रज्य सोऽचरद् दुश्चरं तपः ॥ २० ॥

तत्राप्यमर्षणं नाम तीर्थं पापहरं परम् ।

उपस्मृत्यानुसवनं तपसाऽतोपपद्मि ॥ २१ ॥

यो नामभिर्वाचि जनं निजायां वभ्राति तन्त्यामिव दामभिर्गाः । यस्मै बलिं त इमे नामकर्मभि- र्निबन्धवद्वाश्रकिता वहन्ति ॥ १३ ॥ अहं महेन्द्रो निरर्कितः प्रचेताः सोमोऽग्निरीशः पवनोऽर्को विरिधः । आदित्यविश्वेवसवोऽथ साध्या मरुद्गणा रुद्रगणाः ससिद्धाः ॥ १४ ॥ अन्ये च ये विश्वसृजोऽमरेश भृग्वादयोऽस्पृष्टरजस्तमस्काः । यस्येहितं न विदुः स्पृष्टमायाः सत्त्वप्रधाना अपि किं ततोऽन्ये ॥ १५ ॥ यं धै न गोभिर्मनसाऽसुभिर्वा हृदा गिरा बाऽसुभूतो विचक्षते । आत्मानमन्तर्हृदि सन्तात्मनां चक्षुर्यधैवाकृतयस्ततः परम् ॥ १६ ॥ तस्यात्मतन्त्रस्य हरेरधीशितुः परस्य मायाधिपतेर्महात्मनः । प्रायेण दूता इह धै मनोहरा- श्वरान्ति तद्रूपगुणस्वभावाः ॥ १६ ॥ भूतानि विष्णोः सुरपूजितानि दुर्दशालिङ्गानि महादभुतानि । रक्षन्ति तद्वक्तिमतः परेभ्यो मत्तश्च मर्त्यानथ सर्वतश्च ॥ १८ ॥ धर्मं तु साक्षाद् भगवत्प्रणीतं न धै विदुर्कथया नापि देवाः । न सिद्धमुख्या असुरा मनुष्याः कुतो नु विद्यापरचारणादयः ॥ १९ ॥ स्वयम्भूतारदः शम्भुः कुमारः कपिलो मनुः । प्रह्लादो जनको भीष्मो बलिर्वैयासकिर्ययम् ॥ २० ॥ द्वादशेते विजानीमो धर्मं भागवतं भटाः । गुह्यं विशुद्धं दुर्बोधं यज्ज्ञात्याऽमृतमश्नुते ॥ २१ ॥	एतावानेव लोकेऽस्मिन् पुंसां धर्मः परः स्मृतः । भक्तियोगो भगवति तन्नामग्रहणादिभिः ॥ २२ ॥ नामोच्चारणमाहात्म्यं हरेः पश्यत पुत्रकाः । अजामिलोऽपि येनैव मृत्युपाशादमुच्यत ॥ २३ ॥ एतावताऽलमपनिर्हरणाय पुंसां सङ्कीर्तनं भगवतो गुणकर्मनाम्नाम् । विकुञ्चय पुत्रमपचान् यदजामिलोऽपि नारायणेति श्रियमाण इषाय मुक्तिम् ॥ २४ ॥ प्रायेण वेद तदिदं न महाजनोऽयं देव्या विमोहितमतिर्वत माययाऽलम् । त्रय्यां जडीकृतमतिर्मधुपुष्पितायां धैतानिके महति कर्मणि युज्यमानः ॥ २५ ॥ एवं विमूढ्य सुधियो भगवत्पन्नने सर्वात्मना विदधते खलु भावयोगम् । ते मे न दण्डमर्हन्त्यथ ययमीपां स्यात् पातकं तदपि हन्त्युरुगाययादः ॥ २६ ॥ ते देवसिद्धपरिगीतपवित्रगाथा ये साधवः समदशो भगवत्प्रपन्नाः । तान् नोपसीदत हरेर्गदयाऽभिगुप्तान् नैपां भयं न च वयं प्रभवाम दण्डे ॥ २७ ॥ तानानयध्वमसतो विमुखान् मुकुन्द- पादारविन्दमकरन्दरसादजस्रम् । निष्किर्धनः परमहंसकुलैः रसज्ञैः जुष्टाद् गृहे निरपयत्मनि वद्धतृष्णान् ॥ २८ ॥ जिह्वा न वक्ति भगवद्गुणनामधेयं चेतश्च न स्मरति तच्चरणारविन्दम् । कृष्णाय नो नमति यच्चिर एकदाऽपि तानानयध्वमसतोऽकृतविष्णुकृत्यान् ॥ २९ ॥ कृष्णाङ्घ्रिपद्मपुलिद् न पुनर्विस्पृष्ट- मायागुणेषु रमते वृजिनावहेषु । अन्यस्तु कामहत आत्परजः प्रमार्ष्टु- मीहेत कर्म यत एव रजः पुनः स्यात् ॥ ३० ॥ तन् क्षम्यतां स भगवान् पुरुषः पुराणो नारायणः स्वपुरुषैर्यदसत्कृतं नः ।
--	--

स्वानामहो न विदुषां रचिताञ्जलीनां
क्षान्तिर्वरीपसि नमः पुरुषाय भूषे

॥ ३१ ॥

श्रीशुक उवाच-

इत्थं स्वभर्तृगदितं भगवन्महित्वं
संस्मृत्य विस्मितधियो यमकिङ्करास्ते ।
तेनाच्युताश्रयजनं प्रतिशङ्कमाना
द्रष्टुं च विभ्यति ततः प्रभृति स्म राजन्

॥ ३२ ॥

तस्मात् सङ्कीर्तनं विष्णोर्जगन्मङ्गलमहसाम् ।

महतामपि कौरव्य विद्वद्येकान्तविनिष्कृतम् ॥ ३३ ॥

शुण्वतो गृणतो वीर्याण्युशमानि हरेर्मुहुः ।

यथा सुजातया भक्त्या शुण्वेन्नात्मा व्रतादिभिः ॥ ३४ ॥

इतिहासमिमं गुह्यं भगवान् कुम्भसम्भवः ।

कथयामास मलय आसीनो हरिमर्चयन् ॥ ३५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पद्यस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

राजोवाच-

देवासुरनृणां सर्गो नागानां मृगपक्षिणाम् ।
सामासिकस्त्वया प्राक्तो यस्तु स्वायम्भुवेऽन्तरे
तस्यैव व्यासमिच्छामि श्रोतुं ते भगवन् यथा ।
अनुसर्गं यथा शक्त्या ससर्जं भगवान् परः

॥ १ ॥

॥ २ ॥

सूत उवाच-

इति सम्प्रभ्रमाकर्ण्य राजपैवां दरायणिः ।
प्रतिनन्य महायोगी जगाद मुनिसत्तमाः

॥ ३ ॥

ऋषिवाच-

यदा प्रचेतसः पुत्रा दश प्राचीनवर्हिषः ।
अन्नस्सामुद्रादुन्मग्ना ददशुर्गा दुर्मूर्ताम्

॥ ४ ॥

द्रुमेभ्यः कृष्यमानास्ते तपोदीपितमन्यवः ।
मुखतो वायुमग्निं च ससृजुस्तदिधक्षया

॥ ५ ॥

ताभ्यां निर्दह्यमानांस्तानुपलभ्य कुरूद्वह ।

राजोवाच महान् सोमो मन्तुं प्रशमयन्निव

॥ ६ ॥

मा द्रुमेभ्यो महाभागा दीनेभ्यो द्रोणुमर्हथ ।

विवर्धयिष्यो यूयं प्रजानां पतयः स्मृताः

॥ ७ ॥

आर्ता प्रजापतिपतिर्भगवान् हरिरव्ययः ।

वनस्पतीनोपधीध ससर्जोर्जमिषं विभुः

॥ ८ ॥

अन्नं चराणामवरा ह्यपादः पादचारिणाम् ।

अहस्ता हस्तपुक्तानां द्विपदां च चतुष्पदः

॥ ९ ॥

यूयं च पित्राऽन्यादिष्टा देवदेवेन चानपाः ।

प्रतामगांश्च हि कथं वृक्षान् निर्दग्धुमर्हथ

॥ १० ॥

आतिष्ठत सतां मार्गं कोपं यच्छत दीपितम् ।

पित्रा पितामहेनापि जुष्टं वः प्रपितामहेः ॥ ११ ॥

तां कानां पितरी वन्द् दशः पक्ष्य स्त्रियः पतिः ।

नृपः प्रजानां भिक्षूणां गृहज्ञानां बुधः सुहृन् ॥ १२ ॥

अन्तर्देहेषु भूतानामात्माऽऽस्ते हरिरीश्वरः ।

सर्वं तद्विष्ण्वमीधध्वमेवं वस्तोपितो ह्यसौ ॥ १३ ॥

यः समुत्पतितं देह आकाशान्मनुमुत्खण्डम् ।

आत्मजिज्ञासया पच्छेत् सगुणानतिवर्तते ॥ १४ ॥

अलं दग्धेद्रुमैर्दैनैः शेषाणां शिवमस्तु वः ।

वार्षीं ह्येषा वरा कन्या पत्नीत्ये प्रतिगृह्यताम् ॥ १५ ॥

इत्यामन्य वरारोहां कन्यामाप्सरसीं नृप ।

सोमो राजा यथी दन्या ते धर्मोपापेभ्ये ॥ १६ ॥

तेभ्यस्तस्यामभूद् राजन् दक्षः प्राचेतसः किल ।

यस्य प्रजाविसर्गेण लोका आपूरिताख्यः ॥ १७ ॥

यथा ससर्ज भूतानि दक्षो दुहितृवत्सलः ।

रेतसा मनसा चैव तन्ममावहितः शृणु ॥ १८ ॥

मनसेवासृजत् पूर्वं प्रजापतिरिमाः प्रजाः ।

देवासुरमनुष्यादीन् नभःस्थलजलीकसः ॥ १९ ॥

तमवृंहितमालोक्य प्रजासर्गं प्रजापतिः ।

विन्ध्यपादानुपत्रज्य सोऽचरद् दुश्चरं तपः ॥ २० ॥

तत्राप्यमर्षणं नाम तीर्थं पापहरं परम् ।

उपस्मृश्यानुसवनं तपसाऽन्तोपपद्धरिम् ॥ २१ ॥

अस्तीपीद् हंसगुह्येन भगवन्तमपोक्षजम् ।
तुभ्यं तदभिधास्यामि कस्यातुष्ययतो हरिः

॥ २२ ॥

प्रजापतिरुवाच—

नमः परायावितपानुभूतये
गुणत्रयाभासनिमित्तवन्धवे ।
अदृष्टधाम्ने गुणतत्त्वबुद्धिभि-
निर्युत्तमानावधये स्वयम्भुवे

॥ २३ ॥

न यस्य सख्यं पुरुषो वेत्ति सख्युः
सखा यसन् संवसतः पुरेऽस्मिन् ।
गुणो यथा गुणिनोऽव्यक्तदृष्टि-
स्तस्मै महेशाय नमस्करोमि

॥ २४ ॥

देहोऽसवोऽक्षा मनः(सो)भू तमात्रा
नात्मानमन्यं च विदुः परं यत् ।
सर्वं पुमान् वेद गुणांश्च तज्ज्ञो
न वेद सर्वज्ञमनन्तमीडे

॥ २५ ॥

यदोपरामो मनसो नामरूप-
रूपस्य दृष्टिस्मृतिप्रमोपात् ।
य ईषते केवलया स्वसंस्थया
हंसाय तस्मै शुचिसग्रने नमः

॥ २६ ॥

मनीषिणोऽन्तर्हृदि सन्निवेशितं
स्वशक्तिभिर्नवभिधं त्रिवृद्धिः ।
वर्द्धिं यथा दारुणि पाञ्चदश्यं
मनीषया निष्कृपन्तीह गूढम्

॥ २७ ॥

स वै ममादोषविशेषमाया
निपेधनिर्वाणसुखानुभूतिः ।
स सर्वनामा स च विश्वरूपः
प्रसीदतामनिरुक्तात्मशक्तिः

॥ २८ ॥

यद्यन्निरुक्तं यचसा निरूपितं
धियाऽक्षिभिर्यां मनसा द्योत यस्य ।
मा भूत् स्वरूपं गुणरूपवृद्धितं
स वै गुणापायनिसर्गलक्षणः

॥ २९ ॥

यस्मिन् यतो येन च यस्य यम्यं
यं यो यथा कुरुते कार्यते वा ।

परावरेषां परमं प्राक् स्वसिद्धं
तद् ब्रह्म तद्धेतुरनन्यदेकम्

॥ ३० ॥

यच्छक्तयो वदतां वादिनां धै
विवादसंवादभुवो भयन्ति ।
कुर्वन्ति तेषां मुहुरात्ममोहं
तस्मै नमोऽनन्तगुणाय भूमे

॥ ३१ ॥

अस्तीति नास्तीति च यस्तुनिष्ठयो-
रेकस्थयोर्भिन्नविरुद्धधर्मयोः ।
अपेक्षितं किञ्चन सांख्ययोगयोः
समं परं ह्यनुकूलं वृद्धत् तत्

॥ ३२ ॥

योऽनुग्रहार्थं भजतां पादमूल-
मनामरूपो भगवाननन्तः ।
नामानि रूपाणि च जन्मकर्मभि-
र्भजे स मह्यं परमः प्रसीदताम्

॥ ३३ ॥

यः प्राकृतेर्ज्ञानपथैर्जनानां
यथाशयं देहगतो विभाति ।
यथाऽनिलः पार्थिवमाश्रितो गुणं
स ईश्वरो मे कुरुतात्मनोरथम्

॥ ३४ ॥

श्रीशुक उवाच—

इति स्तवैः संस्तुयतः स तस्मिन्नथमर्पणे ।
प्रादुरासीत् कुरुश्रेष्ठ भगवान् भक्तवत्सलः

॥ ३५ ॥

कृतपादः सुपर्णासे श्रलम्बाष्टमहाभुजः ।
शङ्खचक्रासिचर्मपुण्ड्रः पाशगदाधरः

॥ ३६ ॥

पीतवासा घनश्यामः प्रसन्नवदनेक्षणः ।
वनमालानिवीताङ्गो लसच्छीघ्रतस्कीर्तुभः

॥ ३७ ॥

महाकिरीटकटकस्फुरन्मकरकुण्डलः ।
काञ्चनशृङ्गलीयवलयनूपुराङ्गदभूषितः

॥ ३८ ॥

त्रैलोक्यमोहनं रूपं विभ्रत् त्रिभुवनेश्वरः ।
वृत्तो नारदनन्दाद्यैः पार्ष्णिः सुरवृधैः

॥ ३९ ॥

स्तूपमानोऽनुगायद्भिः सिद्धगन्धर्वचारणैः ।
रूपं तन्महदाश्चर्यं विलक्ष्यागतसाध्वसः ।

॥ ४० ॥

ननाम टण्डवद् भूमौ प्रहृष्टात्मा प्रजापतिः

न किञ्चनोदीरयितुमशक्तं तीव्रया मुदा ।
 आपूरितमनोद्गारो हृदिन्य इव निर्झरैः ॥ ४१ ॥
 तं तथाऽवनतं भक्तं प्रजाकामं प्रजापतिम् ।
 चित्तज्ञः सर्वभूतानामिदमाह जनार्दनः ॥ ४२ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 प्राचेतस महाभाग संसिद्धस्तपसा भवान् ।
 यच्छृङ्खया मत्परया मयि भावं परं गतः ॥ ४३ ॥
 प्रीतोऽहं ते प्रजानाथ यत्ने स्याद्गृहणं तपः ।
 मर्मप कामो भूतानां यद् भूयासुर्विभूतयः ॥ ४४ ॥
 ब्रह्मा भवो भवन्तश्च मनवो विनुषंधराः ।
 विभूतयो मम होता भूतानां भूतिहेतवः ॥ ४५ ॥
 तपो मे हृदयं ब्रह्म तनुर्विया क्रियाऽऽकृतिः ।
 अद्भानि क्रतवो जाता धर्म आत्माऽस्यः सुराः ॥ ४६ ॥
 अहमेवेदमासाद्ये नान्यत् किञ्चान्तरं बहिः ।
 संज्ञानमात्रमव्यक्तं प्रसुममिव विधतः ॥ ४७ ॥

मय्यनन्तगुणोऽनन्ते गुणतोऽनन्तविग्रहे ।
 यदासीत् तत एवायः स्वयम्भूः समभूदजः ॥ ४८ ॥
 स वै यदा महादेवो मम वीर्योपबृंहितः ।
 मेनेऽकल्पमियात्मानमुद्यतः सर्गकर्मणि ॥ ४९ ॥
 अथ मेऽभिहितो देवस्तपोऽतप्यत दारुणम् ।
 नय विश्वसृजो युष्मान् येनादायसृजद् विभुः ॥ ५० ॥
 एषा पञ्चजनस्याह दुहिता वै प्रजापतेः ।
 असिक्री नाम पत्नीत्ये प्रजेसा प्रतिगृह्यताम् ॥ ५१ ॥
 मिथुनव्यवायधर्मस्तं प्रजासर्गमिमं पुनः ।
 मिथुनव्यवायधर्मिणां भूरिशो भावपिप्यसि ॥ ५२ ॥
 त्वत्तोऽधस्तात् प्रजाः सर्वा मिथुनीभूष मायया ।
 मदीयया भविष्यन्ति हरिष्यन्ति च मे बलिम् ॥ ५३ ॥
 इत्युक्त्वा मिततस्तस्य भगवान् विश्वभावनः ।
 स्वप्नोपलब्धार्थ इव तत्रैवान्तर्दधे हरिः ॥ ५४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पटस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

वाटरायणिरुवाच—
 तस्यां स पाञ्चजन्यां वै विष्णुमायोपबृंहितः ।
 हर्षथसंज्ञानयुतं पुरानजनयद् विभुः ॥ १ ॥
 अपृथग्धर्मशीलास्ते सर्वे दाक्षायणा नृप ।
 पित्रा प्रोक्ताः प्रजासर्गे प्रतीचीं प्रयपुर्दिशम् ॥ २ ॥
 तत्र नारायणसरस्तीधं सिन्धुसमुद्रयोः ।
 राद्रमो यत्र सुमहन्मुनिसिद्धनिषेवितम् ॥ ३ ॥
 तदुपस्पृशनादेव विनिर्भूतमलाशयाः ।
 धर्मे पागमहंस्ये च श्रोत्रव्रमतयोऽप्युत ॥ ४ ॥
 तेपुस्ते तप एवोग्रं पित्रादेशेन यन्त्रिताः ।
 प्रजाविवृज्ये यत्नान् देवर्षितान् ददर्श ह ॥ ५ ॥
 उवाच वायु हर्षथाः कथं स्रक्ष्यथ वै प्रजाः ।
 अदृष्टाऽन्तं भूयो यूयं बालिशा बत पालकाः ॥ ६ ॥
 तथैकपुरुषं राज्यं विलं चादृष्टनिर्गमम् ।
 बहुरूपां शिष्यं चापि पुमांसं पुंशलीपतिम् ॥ ७ ॥

नदीमुभयतोवाहां पञ्चपञ्चाद्भुतं गृहम् ।
 कविद्वंसं चित्रकथं धुरान्तं च स्वयं भ्रमिम् ॥ ८ ॥
 कथं स्वपितुरादेशमविद्वांसो विपश्चितः ।
 अनुरूपमविज्ञाप्य अहो सर्गं करिष्यथ ॥ ९ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 तन्निशम्याथ हर्षथा औत्पत्तिकमनीयया ।
 वाचः कूटं च देवैर्यः स्वयं विममृशुर्धिया ॥ १० ॥
 भूः क्षेत्रं बीजसंज्ञस्य यदनादिनिबन्धनम् ।
 अदृष्टा तस्य निर्वर्णां किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ ११ ॥
 एक एवैश्वरस्तुषो भगवान् स्वाधयः परः ।
 तमदृष्टाभवं पुंसः किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १२ ॥
 पुमान् नर्पति यद् गत्वा विलं स्वर्गगतो यथा ।
 प्रत्यगात्माऽविद इह किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १३ ॥
 नानारूपाऽऽत्मनो बुद्धिः स्वैरिणीव गुणान्विता ।
 तन्निशम्यागतस्येह किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १४ ॥

तत्सङ्गं शितैश्वर्यं संसरन्तं कुभार्यवत् ।
 तद्वतीरवुधस्येह किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १५ ॥

सृष्टवप्ययकरीं मायां वेलाकूलान्तवेगिनीं (ता)म् ।
 मत्तस्य तदविज्ञानात् किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १६ ॥

पञ्चविंशतितत्त्वानां पुरुषोऽद्भुतदर्शनः ।
 अध्यात्ममवुधस्येह किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १७ ॥

ऐश्वर्यं शास्त्रमुत्सृज्य बन्धमोक्षानुदर्शनम् ।
 विविकल्पदमज्ञात्वा किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १८ ॥

कालचक्रं भ्रमिं तीक्ष्णं सर्वं निष्कर्षयेज्जगत् ।
 स्वतन्त्रमवुधस्येह किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १९ ॥

शास्त्रस्य पितुरादेशं यो न वेद निर्वर्तकम् ।
 कथं तदनुस्मृत्या गुणविभ्रममुपक्रमेत् ॥ २० ॥

इति व्यवसिता राजन् हर्षथा एकमेवसः ।
 प्रययुस्तं परिक्रम्य पन्थानमनिर्वर्तकम् ॥ २१ ॥

स्वरब्रह्मणि निर्भाते हृषीकेशपदाम्बुजे ।
 अखण्डं चित्तमावेश्य लोकानन्वचिरन्मुहुः ॥ २२ ॥

नाशं निशम्य पुत्राणां नारदाच्छीलशालिनाम् ।
 अन्वतप्यत कः शोचन् सुप्रजास्त्वं शुचां पदम् ॥ २३ ॥

स भूयः पञ्चजन्यायामजेन परिसान्त्वितः ।
 पुत्रानजनयद् दक्षः शबलाभान् सहस्रिणः ॥ २४ ॥

तेऽपि पित्रा समादिष्टाः प्रजासर्गे धृतव्रताः ।
 नारायणसरो जग्मुर्वर्जं सिद्धास्तु पूर्वजाः ॥ २५ ॥

तदुपस्पर्शनादेव विनिर्भूतमलाशयाः ।
 जपन्तो ब्रह्म परमं तेषुस्तत्र महत् तपः ॥ २६ ॥

अभ्रक्ष्णः कतिचिन्मासान् कतिचिद् वायुभोजनाः ।
 आराधयन् मन्त्रमिममभ्यसन् इडस्मतिम् ॥ २७ ॥

ओं नमो नारायणाय पुरुषाय महात्मने ।
 विशुद्धसत्त्वधिष्ण्याय महाहंसाय धीमहि ॥ २८ ॥

इति तानपि राजेन्द्र प्रजासर्गं चिन्तयित्वा मुनिः ।
 उपेत्य नारदः ग्राह यच्चः कूटानि पूर्ववत् ॥ २९ ॥

दाक्षायणाः संभ्रूणत गदगो निगमं मम ।
 अनिच्छतानुपदवीं भ्रातॄणां भ्रातृवत्सलाः ॥ ३० ॥

भ्रातॄणां प्रायणं भ्राता योऽनुतिष्ठति धर्मयित् ।
 स पुण्यबन्धुः पुरुषो मरुद्भिः सह मोदते ॥ ३१ ॥

एतावदुक्तवा प्रपथी नारदोऽमोघदर्शनः ।
 तेऽपि चान्वगमन्मार्गं भ्रातॄणामेव मारिष ॥ ३२ ॥

सप्रीचीनं प्रतीचीनं परस्यानुपथं गताः ।
 नाथापि ते निवर्तन्ते पश्चिमा यामिनीरिव ॥ ३३ ॥

एतस्मिन् काल उत्पातान् वहून् पश्यन् प्रजापतिः ।
 पूर्ववन्नारदकृतं पुत्रनाशमुपाशृणोत् ॥ ३४ ॥

चक्रोप नारदायासी पुत्रशोकविमूर्छितः ।
 देवर्षिमुपलक्ष्याह रुपा प्रस्फुरिताधरः ॥ ३५ ॥

दक्ष उवाच—
 अहो असाधो साधूनां साधुलिङ्गेन नस्त्यया ।
 असाध्यकार्पर्मकाणां भिक्षोर्मार्गः प्रदर्शितः ॥ ३६ ॥

कणैश्वरिभिरमुक्तानाममीमांसितकर्मणाम् ।
 विघातः श्रेयसः पाप लोकयोरुभयोः कृतः ॥ ३७ ॥

एवं त्वं निरनुक्रोशो बालानां मतिभिद्धरेः ।
 पार्पदमध्ये चरसि यशोहानिपत्रपः ॥ ३८ ॥

ननु भागवता नित्यं भूतानुग्रहकातराः ।
 कते त्वां सीहदग्रं वै वैरकारमवैरिणाम् ॥ ३९ ॥

नेत्वं पुंसो विरागः स्यात् त्वया केवलित्वा विना ।
 मन्त्यसे ययुषशमं सेहपाशनिर्वर्तनम् ॥ ४० ॥

नानुभूय न जानाति पुमान् विषयतीक्ष्णताम् ।
 निर्विद्यते स्वयं तस्मान्न तथा भिन्नधीः परैः ॥ ४१ ॥

यत्रस्थं कर्मवद्भानां साधूनां गृहमेधिनाम् ।
 कृतघानसि दुर्मर्षं विप्रिणं तव मर्षितम् ॥ ४२ ॥

तन्नुकृत्तनयानां त्वमभद्रमचरः पुनः ।
 तस्माद्लोकेषु ते मूढ न भवेद् भ्रमनः पदम् ॥ ४३ ॥

श्रीशुक उवाच—
 प्रतिजग्राह तद् वाटं नारदः साधुसम्मतः ।
 एतावान् साधुवाटो हि नितिश्चेत्तथैव स्वयम् ॥ ४४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पष्ठस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

श्रीगुरु उवाच-		यस्तोरात्रिरसी पुत्रो विश्वकर्मा कृतीपतिः ।	
ततः प्राचेतसोऽसि त्रयामनुनीतः स्वयम्भुवा ।		ततो मनुश्चाधुषोऽभूद् विश्वेशाया मनोः सुताः ॥ १५ ॥	
पष्टिं सञ्जनयामास दुहितुः पितृवत्सलाः ॥ १ ॥		विभावसोरसुतोपा व्युष्टं रोचिषमातपम् ।	
ददौ स दश धर्माप करपाय त्रयोदश ।		पथयामोऽथ भूतानि येन जाग्रति कर्मसु ॥ १६ ॥	
कालस्य नयने युक्ताः समविंशतिमिन्द्वे ।		भूतस्य भार्या भूता या रुद्रा एकादश स्मृताः ।	
भूताद्विरःकृशाथेभ्यो द्वे द्वे ताक्ष्यस्य चापराः ॥ २ ॥		सुरूपाऽसूत भूतस्य भार्या रुद्राथ कोटिशः ॥ १७ ॥	
नामधेयान्यमूपां त्वं सापत्यानां च मे शृणु ।		रैवतोऽजो भवो भीमो वाम उग्रो वृषाकपिः ।	
यासां प्रसूतिप्रभवैर्लोका आपूरितास्तपः ॥ ३ ॥		अजेकपादहिबुध्भ्यो बहुरूपो महानिति ।	
भानुर्लम्बा ककुब्जामिर्विधा साध्या मरुत्वती ।		रुद्राथ पापदांथान्यान् घोरान् प्रेतविनायकान् ॥ १८ ॥	
वसुर्मुहूर्ता सद्गत्या धर्मपट्वयः सुताञ्चृणु ॥ ४ ॥		प्रजापतेरात्रिरसः स्वधा पत्नी पितृनय ।	
भानास्तु घेदकपथ इन्द्रसेनस्ततो नृप ।		अथर्वात्रिरसं वेदं पुत्रत्वे चाकरोत् सती ॥ १९ ॥	
विशोत आसीद्भगवासान्ततश्च स्तनयित्रवः ॥ ५ ॥		कृशाथोऽर्चिषि भार्यायां धूमकेतुमजीजनत् ।	
ककुभः सद्गत्वासीत् कीकटस्तनयो यतः ।		पिपणायां वेदशिरा देवलं च सुतं मनुम् ॥ २० ॥	
भुवो दुर्गाणि जामेयाः स्यर्गो नन्दिस्ततोऽभवत् ॥ ६ ॥		ताक्ष्यस्य चिन्ता कद्रूः पतञ्जी यामिनी इति ।	
विधेदेवास्तु विश्वायामप्रजांस्तान् प्रचक्षते ।		पतङ्गचसूत पतंगान् यामिनी शलभानथ ॥ २१ ॥	
साथ्यो गणस्तु साध्यायामर्षसिद्धिस्तु तत्सुतः ॥ ७ ॥		चिन्ताऽसूत गरुडं साक्षाद् यज्ञेशवाहनम् ।	
मरुत्वांश्च जयन्तश्च मरुत्वत्यां वभूवतुः ।		सूर्यसूतमनूश्च कद्रुर्नागाननेकशः ॥ २२ ॥	
जयन्तो वामुदेवांश्च उपेन्द्र इति यं विदुः ॥ ८ ॥		कृत्तिकादीनि नक्षत्राणीन्दोः पट्वस्तु भारत ।	
मीहूर्तिका देवगणा मुहूर्तायाश्च जज्ञिरे ।		दक्षशापात् सोऽनपत्यस्तासु यक्षग्रहादितः ।	
यथा फलं प्रयच्छन्ति भूतानां स्वस्यकालजम् ॥ ९ ॥		पुनः प्रसाद्य तं सोमः कला लेभे क्षयेधिताः ॥ २३ ॥	
सद्गत्यायाश्च सद्गत्यः कामः सद्गत्पजः स्मृतः ।		शृणु नामानि लोकानां मातृणां शङ्कराणि च ।	
वसवोऽष्टौ वसोः पुत्रास्तेषां नामानि मे शृणु ॥ १० ॥		अथ कश्यपपत्नीनां यत्नस्तुमिदं जगत् ॥ २४ ॥	
द्रोणः प्राणो ध्रुवोऽर्कोऽग्निर्दोषो वस्तुर्विभावसुः ।		अदितिर्दिदिदनुः काष्ठा अरिष्टा सुरसा इला ।	
द्रोणस्याभिमतैः पत्न्या हर्षशोकभयादथ ॥ ११ ॥		मुनिः क्रोधवशा ताम्ना सुरभिः सरमा तिमिः ॥ २५ ॥	
प्राणस्योर्जस्वती भार्या सह आपुः परोजवः ।		तिमेषादोगणा आसन् श्वपदाः सरमासुताः ।	
ध्रुवस्य भार्या भरणी त्वसूत विविधाः पुरः ॥ १२ ॥		सुरभेर्महिषा गावो ये चान्ये द्विशफा नृप ।	
अर्कस्य वासना भार्या पुत्रास्तर्पादपः स्मृताः ।		ताम्रायाः श्वेनगृध्राया मुनेरप्सरसां गणाः ॥ २६ ॥	
अग्नेर्भायां वसोर्धारा पुत्रा द्रविणकादयः ॥ १३ ॥		दन्द्शुकादयः सर्पा राजन् क्रोधवशात्त्वजाः ।	
स्कन्दश्च कृत्तिकापुत्रो ये विशाखादपस्ततः ।		इलाया भूहः सर्वे यानुधानाश्च सीरसाः ॥ २७ ॥	
दोषस्य शर्वरी पुत्रः शिशुमारो हरेः कला ॥ १४ ॥		अरिष्टायाश्च गन्धर्वाः काष्ठाया द्विशफेतराः ।	
		सुता दनोरेकपष्टिस्तेषां प्राधानिकान् शृणु ॥ २८ ॥	

द्विपूर्णां शम्बरोऽरिष्टो ह्यग्रीवो विभावसुः ।
 अयोमुखः शंकुशिराः स्वर्भानुः कपिलोऽरुणः ॥ २९ ॥
 पुलोमा वृषपर्वा च एकचक्रोऽनुतापनः ।
 पूषकेशो विरूपाक्षो विप्रचितिस्तु दुर्जयः ॥ ३० ॥
 स्वर्भानोः सुप्रभां कन्यामुवाह नमुचिः किल ।
 वृषपर्वणस्तु शर्मिष्ठां ययातिर्नाहुपो बली ॥ ३१ ॥
 वैशानरसुता याश्च चतस्रश्चारुदर्शनाः ।
 उपदानवी ह्यशिरा पुलोमा कालिका तथा ॥ ३२ ॥
 उपदानवी हिरण्याक्षः क्रतुर्ह्यशिरां नृप ।
 पुलोमां कालिकां च द्वे वैशानरसुते नृप ॥ ३३ ॥
 उपयेमे च भगवान् कश्यपो ब्रह्मचोदितः ।
 पीलोमाः कालिकेयाश्च दानवा युद्धशालिनः ॥ ३४ ॥
 तयोः पश्चिमह्वाणि यज्ञप्रांसे पितुः पिता ।
 जपान स्वर्गतो राजन् एक इन्द्रियश्रवः ॥ ३५ ॥
 विप्रचितिः सिंहिकायां शतं चैकमजीजनत् ।
 राहुज्येष्ठं केतुशतं ग्रहन् य उपागतः ॥ ३६ ॥

अधातः श्रूयतां वंशो योऽदितेरनुपूर्वशः ।
 यत्र नारायणो देवः स्वांशोनावतरद् विभुः ॥ ३७ ॥
 विवस्वानर्यमा पूषा त्वष्टाऽथ सविता भगः ।
 धाता विधाता वरुणो मित्रश्शक्र उरुक्रमः ॥ ३८ ॥
 विवस्वतः श्राद्धदेवं संज्ञाऽसूयत वै मनुम् ।
 मिधुनं च महाभाग यमं देवं यमीं तथा ॥ ३९ ॥
 सैव भूत्वाऽथ वडवा नासत्प्री पुपुवे भुवि ।
 छाया शनैश्चरं लेभे सावर्णिं च मनुं ततः ।
 कन्यां च तपतीं या वै ब्रह्मे संवरणं पतिम् ॥ ४० ॥
 अर्यम्णो मानृका पत्नी तयोश्चर्पणयः सुताः ।
 यत्र वै मानुषी जातिर्ब्रह्मणा चोपकल्पिता ॥ ४१ ॥
 पूषाऽनपत्यः पिष्टादो भग्नदन्तोऽभवत् पुरा ।
 योऽसौ दक्षाय कुपितं जहास विवृतद्विजः ॥ ४२ ॥
 त्वष्टुर्देव्यानुजा भार्या रचना नाम कन्यका ।
 सन्निवेशस्तयोः (स्तया) जंज्ञे विश्वरूपश्च वीर्यवान् ॥ ४३ ॥
 तं बश्रिरे सुरगणा स्वस्त्रीयं द्विपतामपि ।
 विमतेन परित्यक्ता गुरुणाऽऽद्विरेसेन यत् ॥ ४४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पष्ठस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

राजोवाच—
 यस्य हेतोः परित्यक्ता आचार्येणात्मनः सुराः ।
 एतदाचक्ष्व भगवन् शिष्याणामक्रमं गुर्वी ॥ १ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इन्द्रस्त्रिभुवनैश्वर्यमदोद्धतितसत्यः ।
 मरुद्विर्वसुभी रुद्रादित्यैर्कंभुभिर्नृप ॥ २ ॥
 विश्वेदेवैश्च साध्यैश्च नासत्यभ्यां परिश्रितः ।
 सिद्धचारणगन्धर्वैर्मुनिभिर्ब्रह्मवादिभिः ॥ ३ ॥
 विद्याधराप्सरोग्रिभ्यः किञ्चरैः पतंगैरपि ।
 निपेज्यमाणो भगवान् स्यमानश्च भारत ॥ ४ ॥
 उपगीयमानो ललितमास्थानाध्यासनाश्रितः ।
 पाण्डुरङ्गानपत्रेण चन्द्रमण्डलचामुणा ॥ ५ ॥

युक्तान्यैः पारमेष्ठ्यैश्चामरव्यजनादिभिः ।
 विराजमानः पीलोम्या सहार्धासनया भृशम् ॥ ६ ॥
 स यदा परमाचार्यं देवानामात्मनश्च ह ।
 नाभ्यनन्दत सम्प्राप्तं प्रत्युत्थानासनादिभिः ॥ ७ ॥
 वाचस्पतिं मुनिवरं सुरासुरनमस्कृतम् ।
 नोच्चालासनादिन्द्रः पश्यन्नपि समागतम् ॥ ८ ॥
 ततो निर्गत्य सहसा कविराद्विरसः प्रभुः ।
 आपयी स्वगृहं तूष्णीं विद्वाञ्छ्रीमदविक्रियाम् ॥ ९ ॥
 तल्लेखं प्रतिवुष्येन्द्रो गुरुहेलनमात्मनः ।
 गर्हयामास सदसि स्वयमात्मानमात्मना ॥ १० ॥
 अहो वत मयाऽऽभु कुतं वै दम्बवुद्धिना ।
 यन्मयैश्वर्यमनेन गुरुः सदसि कान्तकृतः ॥ ११ ॥

को गृध्रेण पण्डितो लक्ष्मी त्रिविष्टपपतेरपि ।
 यथाऽहमासुरं भावं नीतोऽयं विनुषेधरः ॥ १२ ॥
 ये पारमेष्ठ्यधिषणमधितिष्ठन् न कश्चन ।
 प्रत्युत्तिष्ठदिति ब्रूयुधर्मं ते न परं विदुः ॥ १३ ॥
 तेषां कुपधद्रष्टृणां पततां तमसि ह्यधः ।
 ये श्रद्धधुर्वचस्ते ये मज्जन्यश्मश्रूया इव ॥ १४ ॥
 अथाहममराचार्यमगाधधिषणं द्विजम् ।
 प्रसादयिष्येऽपिशठः शीष्णां तचरणं स्पृशन् ॥ १५ ॥
 एवं चिन्तयन्तस्तस्य मयोनो भगवान् गृहान् ।
 वृहस्पतिर्गतोऽदृष्टां गतिमध्यात्ममायया ॥ १६ ॥
 गुरोर्नाधिगतः संज्ञां परीक्षन् भगवान् स्वराट् ।
 ध्यायन् धिया सुरैर्युक्तः शर्म नालभतात्मनः ॥ १७ ॥
 तत् श्रुत्वावासुराः सर्वे आधित्याज्ञानसं मतम् ।
 देवान् प्रत्युद्यमं चक्रुर्दुर्मदा आततायिनः ॥ १८ ॥
 तैर्विसृष्टेषुभिस्तीक्ष्णैर्निर्भिन्नाङ्गोक्रवाहवः ।
 ब्रह्माणं शरणं जग्मुः सहेन्द्रा नतकन्धराः ॥ १९ ॥
 तांस्तथाऽभ्यर्दितान् वीक्ष्य भगवानात्मभूरजः ।
 कृपया परया देव उवाच परिसान्त्वयन् ॥ २० ॥
 ब्रह्मोवाच—
 अहो वत सुरश्रेष्ठा ह्यभद्रं वः कृतं महत् ।
 ब्रह्मिष्ठं ब्राह्मणं दान्तमैश्वर्यान्नाभ्यनन्दत ॥ २१ ॥
 तस्यायमन्ययस्यासीन् परेभ्यो वः पराभवः ।
 प्रक्षीणेभ्यः स्वर्गैरभ्यः समृद्धानां च यत् सुराः ॥ २२ ॥
 मपचन् द्विपतः पश्य प्रक्षीणान् गुर्वतिक्रमान् ।
 सम्प्रत्युपचितान् भूयः काव्यमाराध्य भक्तितः ॥ २३ ॥
 आददीरन् निलयनं ममापि भृगुदेवताः ॥ २४ ॥
 त्रिविष्टपं किं गणयन्त्यभेयमन्त्रा भृगूनामनुशिक्षितार्थाः ।
 न विप्रगोचिन्दगवीगराणां भवन्त्यभद्राणि नरेश्वराणाम् ॥
 तद् विश्वरूपं भ्रताशु विप्रं
 तपस्विनं त्वाष्ट्रमधात्मवन्तम् ।
 सभाजितार्थान् स विधास्यते वो
 यदि क्षमिष्यध्वमतास्य कर्म ॥ २५ ॥

श्रीशुक उवाच—

त एवमुदिता राजन् ब्रह्मणा विगतज्वराः ।
 कपिं त्वाष्ट्रमुपब्रज्य परिष्वज्येदमब्रुवन् ॥ २६ ॥
 देवा उबुः—
 वयं तेऽतिथयः प्राप्ता आश्रमं भद्रमस्तु ते ।
 कामः सम्पाद्यतां तात पितृणां समपोचितः ॥ २७ ॥
 पुत्राणां हि परो धर्मः पितृशुश्रूषणं सताम् ।
 अपि पुत्रवतां ब्रह्मन् किमुत ब्रह्मचारिणाम् ॥ २८ ॥
 आचार्यो ब्रह्मणो मूर्तिः पिता मूर्तिः प्रजापतेः ।
 भ्राता मरुत्यतेर्मूर्तिर्माता साक्षात् शितेस्तनुः ॥ २९ ॥
 दयाया भगिनी मूर्तिर्धर्मस्यात्माऽतिथिः स्वयम् ।
 अग्रेरभ्यागतो मूर्तिः सर्वभूतानि चात्मनः ॥ ३० ॥
 तस्मात् पितृणामातानामार्तिं परपराभवाम् ।
 तपसाऽपनयन् तात सन्देशं कर्तुमर्हसि ॥ ३१ ॥
 वृणीमहे त्वां पाध्यायं ब्रह्मिष्ठं ब्राह्मणं गुरुम् ।
 यथाज्ञसा विज्ञेय्यामः सपत्न्यास्तव तेजसा ॥ ३२ ॥
 नो(न) गर्हयन्ति ह्यर्पेषु यविष्ठाह्वयभिवानम् ।
 छन्दोभ्योऽन्यत्र न ब्रह्मन् वयो ज्यैष्ठ्यस्य कारणम् ॥ ३३ ॥
 कपिरुवाच—
 अभ्यर्चितः सुरगणैः पौरोहित्ये महातपाः ।
 स विश्वरूपस्तानाह प्रसन्नः अक्षयया गिरा ॥ ३४ ॥
 विश्वरूप उवाच—
 विगर्हितं धर्मशीलैर्ब्रह्मवर्चोऽप्ययम् ।
 कथं नु मद्रिषो नाथा लोकेश्वरभिधाचितः ॥ ३५ ॥
 प्रत्याख्यास्यति यः शिष्यः स एव स्वार्थं उच्यते ॥ ३६ ॥
 अकिञ्चनानां हि धनं शिलोच्छ्रनं
 स तेन निर्वर्तितसाधुसन्निधयः ।
 कथं विगर्ह्यं तु करोम्यधीश्वराः
 पौरोधसं हृष्यति येन दुर्मतिः ॥ ३७ ॥
 तथाऽपि न प्रतिब्रूयां गुरुभिः प्रार्थितं कियत् ।
 भवतां प्रार्थितं सर्वं प्राणैरर्थं साधये ॥ ३८ ॥

श्रीशुक उवाच-

तेभ्य एवं प्रतिश्रुत्य विश्वरूपो महातपाः ।

पौरुहित्यं ततश्चक्रे परमेण समाधिना

॥ २८ ॥

सुरद्विपां श्रियं गुप्तामीशनस्याऽपि वियया ।

आच्छिद्यादान्महेन्द्राय वैष्णव्या वियया विभुः

॥ २९ ॥

यया गुप्तः सहस्राक्षो जिग्येऽसुरचमूर्विभुः ।

तां प्राह स महेन्द्राय विश्वरूप उदारधीः

॥ ४० ॥

यां प्रविशयासुराञ्छत् कक्ष्यां नारायणात्मिकाम् ।

अजेपीद् वृषभस्तान् सिंहः क्षुद्रमृगानिव

॥ ४१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पष्ठस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथाष्टमोऽध्यायः

राजोवाच-

यया गुप्तः सहस्राक्षः सबाहान् रिपुसैनिकान् ।

क्रीडन्निव विनिर्जित्य त्रेलोब्बां बुभुजे श्रियम्

॥ १ ॥

भगवंस्तन्ममाख्याहि बर्म नारायणात्मकम् ।

यथाऽऽततायिनः शत्रून् येन गुप्तोऽजयन्मृधे

॥ २ ॥

श्रीशुक उवाच-

वृत्तः पुरोहितस्त्वाष्ट्रो महेन्द्रायानुपृच्छते ।

नारायणाख्यं बर्माह तदिहैकमनाः शृणु

॥ ३ ॥

विश्वरूप उवाच-

धीताद्विपाणिराचम्य सपवित्र उदङ्मुखः ।

कृतस्वाङ्गकरन्यासो मन्त्राभ्यां वाग्यतः शुचिः

॥ ४ ॥

नारायणमयं बर्म सन्नहोद् भय आगते ।

देवभूतात्मकर्मभ्यो नारायणमयः पुमान्

॥ ५ ॥

पादयोजानुनोरूयोरुदरे हृद्यधोरसि ।

मुखे शिरस्यानुपूर्व्यादोऽक्षरादीनि विन्यसेत्

॥ ६ ॥

ओं नमो नारायणायेति विपर्ययमथापि वा ।

करन्यासं ततः कुर्याद् द्वादशाक्षरवियया

॥ ७ ॥

गणवादियकारान्तमङ्गुल्यगुणपर्वसु ।

न्यसेद्पृथक् ओङ्कारं विकारमनु मूर्धनि

॥ ८ ॥

पकारं तु भ्रुवोर्मध्ये णकारं शिरस्यया दिशेत् ।

वेकारं नेत्रयोर्ध्वान्नकारं सर्वसन्धिषु

॥ ९ ॥

मकारमस्यमृदिश्य मन्त्रमूर्तिर्भवेद् वृषः ।

सत्रिसर्गं फडन्तं तु सर्वदिक्षु विनिर्दिशेत्

॥ १० ॥

‘ओं विष्णवे नमः’

इत्यात्मानं परं ध्यायेद् ध्येयं पट्टशक्तिभिर्वृतम् ।

विघातेजस्तपोमूर्तिरिमं मन्त्रमुदाहरेत्

॥ ११ ॥

ओं ॥ हरिर्विदध्यान्मम सर्वरक्षां

न्यस्ताद्विषमः पतगेन्द्रपुष्टे ।

दरारिचर्मासिगदेषुचाप-

पाशान् दधानोऽष्टगुणोऽष्टबाहुः

॥ १२ ॥

जलेषु मां रक्षतु मत्स्यमूर्ति-

र्यादोगणेभ्यो वरुणस्य पाशान् ।

स्थले च मायाबटुवामनोऽव्यान्

त्रिविक्रमः खेऽवतु विश्वरूपः

॥ १३ ॥

दुर्गेष्वटव्याजिमुखादिषु प्रभुः

पावानृसिंहोऽसुरयूथपारिः ।

विमुञ्चतो यस्य महाद्रहासं

दिशो विनेदुर्न्यपतंश्च गर्भाः

॥ १४ ॥

रक्षत्वसी माऽध्वनि यज्ञकल्पः

स्वदेष्टृयोन्नीतधरो बराहः ।

रामोऽद्रिकूटेष्वथ विप्रवासे

सलक्ष्मणोऽव्याद् भरताग्रजो माम्

॥ १५ ॥

मामुग्रधन्वा अखिलप्रमादा-

न्नारायणः पातु नरश्च हासान् ।

दत्तस्त्वययोगादथ योगनाथः

पायाद् गुणेशः कपिलः कर्मबन्धात्

॥ १६ ॥

सनत्कुमारोऽवतु कामदेवाद्धय-

शीर्षो मां पथि देवहेलनान् ।

देवर्षिचर्यः पुरुषान्तरार्चनान् कूर्मो हरिर्मा निरपादशेषान्	॥ १७ ॥	देन्द्र बिद्राघय कृष्णपूरितो भीमस्वनोऽरीन् हृदयानि कम्पयन्	॥ २५ ॥
धन्वन्तरिर्भगवान् पात्यपथ्याद् द्वन्द्वद् भयाद् ऋषभो निर्जितात्मा । यज्ञश्च लोकादुत तत्कृताभो बलो गणात् क्रोधवशादहोन्द्रः	॥ १८ ॥	त्वं तिग्मधारासिवरारिसैन्य- मीशप्रयुक्तो मम छिन्धि छिन्धि । चक्षुषि चर्मच्छतचन्द्र छादय द्विषामर्षं नो हर पापचक्षुषाम्	॥ २६ ॥
द्वेषायनो भगवानप्रबोधाद् बुद्धस्तु पापण्डगणान् प्रमादान् । कल्की कलः कालमलान् प्रपानु धर्माविनाशोरुकृतावतारः	॥ १९ ॥	यं नो भयं ग्रहेभ्योऽभूत् केतुभ्यो नृभ्य एव च । सरीसृपेभ्यो दंष्ट्रिभ्यो भूतेभ्योऽपेभ्य एव च	॥ २७ ॥
मां केशवो गदया शत्रवरज्याद् गोविन्द आसद्वय आसत्वेणुः । नारायणः पानु सदाऽऽत्तशक्ति- मंथ्यन्दिने विष्णुरीन्द्रपाणिः	॥ २० ॥	सर्वाण्येतानि भगवन्नामरूपावकीर्तनान् । प्रपानु सद्भ्यं सयो येऽन्ये श्रेयःप्रतीपकाः	॥ २८ ॥
देवोऽपराण्डे मधुहोग्रधन्वा सायं त्रिधामाऽवतु माधवो माम् । दोषे हृषीकेश उतापरात्रे निशीथ एकोऽवतु एवनाभः	॥ २१ ॥	गरुडो भगवांस्तोत्रस्तोमच्छन्दोमयः प्रभुः । रक्षत्यशेषकृच्छ्रेभ्यो विष्वक्सेनः स्वनामभिः	॥ २९ ॥
श्रीवत्सलश्चाऽपरात्र ईशः प्रत्यूष ईशोऽसिधरो जनार्दनः । दामोदरोऽव्यादनुसन्ध्यं प्रभाते विष्णुः श्रीमान् भगवान् कालमूर्तिः	॥ २२ ॥	सर्वापद्भ्यो हरेर्नामरूपपानापुधानि नः । बुद्धीन्द्रियमनःप्रणान् पानु पार्षदभूषणाः	॥ ३० ॥
चक्रं युगान्तानलतिग्मनेमि भ्रमन् समान्ताद् भगवत्प्रयुक्तम् । दन्दग्धि दन्दग्यारिसैन्यमासु कशं यथा वातसखो हुताशः	॥ २३ ॥	यथा हि भगवानेव यस्तुतः सदसच यत् । सत्येनानेन नः सर्वे यानु नाशमुपद्रवाः	॥ ३१ ॥
गदेऽशनिस्पर्शानविस्फुलिङ्गे निष्पिण्डि निष्पिण्डजितप्रियाऽसि । कूष्माण्डध्वनायकयशशो- भूतग्रहांश्चूर्णय चूर्णपारीन्	॥ २४ ॥	यथैकात्म्यानुभावेन विकल्परहितः स्वयम् । भूषणायुषलिङ्गाख्या धत्ते शक्तीः स्वमायया	॥ ३२ ॥
त्वं यातुधानप्रमथप्रेतमान्- पिशाचविग्रहघोररुद्हीन् ।		तेनैव सत्यमानेन सर्वज्ञो भगवान् हरिः । पानु सर्वैः स्वकृपैर्नः सदा सर्वत्र सर्वगः	॥ ३३ ॥
		विदिधु दिक्षुधर्मधः समन्तादन्तर्बहिर्भगवान् नारसिंहः । प्रहापयैहोकरभयं स्येनेन स्येनेजसा शस्तसमस्ततेजाः	॥ ३४ ॥
		मघवन्निदमात्मानं वर्म नारायणात्मकम् । विजेष्यस्यञ्जसा येन दंशितोऽसुरपूषणान्	॥ ३५ ॥
		एतद् धारयमाणस्तु यो यः पश्यति चक्षुषा । पदा वा संस्पृशेत् सयः साध्वसात् स विमुच्यते	॥ ३६ ॥
		न कुताश्चिद् भयं तस्य विद्यां धारयतो भवेत् । राजदस्युग्रहादिभ्यो व्याप्यादिभ्यश्च कर्हिचित्	॥ ३७ ॥
		इमां विद्यां पुरा कथित् कौशिको धारयन् द्विजः । योगधारणया स्वाङ्गं जहौ स मरुधन्वि	॥ ३८ ॥

तस्योपरि विमानेन गन्धर्वपतिरेकदा ।
 यथौ चित्ररथः स्त्रीभिर्वृतो यत्र द्विजध्वजः ॥ ३९ ॥
 साहजो न्यपतन् सयः सविमानो ह्यवाकूशिराः ।
 (विद्यामिमं धारयतो मृतस्यास्थिविलङ्घनात्) ॥ ४० ॥
 स बालखिल्यवचनादस्थीन्यादाय विस्मितः ।
 प्रास्य प्राचीसरस्वत्यां स्नात्वा धाम स्वमन्वगात् ॥ ४१ ॥

य इदं शृणुयात् काले यो धारयति चाहतः ।
 तं नमस्यन्ति भूतानि मुच्यते सर्वतो भयात् ॥ ४२ ॥
 एतां विद्यामधिगतो विश्वरूपाच्छतक्रतुः ।
 त्रैलोक्यलक्ष्मीं बुभुजे विनिर्जित्य मृधेऽसुरान् ॥ ४३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पष्ठस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 तस्यासन् विश्वरूपस्य शिरांसि त्रीणि भारत ।
 सोमपीथं सुरापीथमन्नादमिति शुभ्रम् ॥ १ ॥
 स ये बर्हिषि देवेभ्यो भागं प्रत्यक्षमुच्यते ।
 अददाद् यस्य पितरो देवास्तं प्रश्रयन्तृषु ॥ २ ॥
 स एव हि ददौ भागं परोक्षमसुरान् प्रति ।
 यजमानोऽब्रह्म भागं मातृस्रेहवशानुगः ॥ ३ ॥
 तद् देवहेलनं तस्य धर्मालीकं सुरेश्वरः ।
 आलक्ष्य तरसा भीतस्तच्छीर्षाण्यच्छिन्द कृपा ॥ ४ ॥
 सोमपीथं तु यत् तस्य शिर आसीत् कपिश्रलः ।
 कलविद्धः सुरापीथमन्नादं यत् स तित्तिरिः ॥ ५ ॥
 ब्रह्महत्यामञ्जलिना जग्राह यदपीश्वरः ।
 संवत्सरान्ते तदपं भूताशंसाविशुद्धये ।
 भूम्यम्बुद्रुमयोपिज्ज्वल्यनुर्था व्यभजद्वरिः ॥ ६ ॥
 भूमिस्तुरीयं जग्राह स्वातपूर्वरेणे ये ।
 ईरणं ब्रह्महत्याया रूपं भूमौ प्रदृश्यते ॥ ७ ॥
 तुरीयं छेदरोहेण वरेण जगुर्मुहमाः ।
 तेषां निर्यासरूपेण ब्रह्महत्या प्रदृश्यते ॥ ८ ॥
 शशन्कामवरेणाहस्तुरीयं जगुहः शिवः ।
 राजारूपेण ताम्ब्यहो मासि मासि प्रदृश्यते ॥ ९ ॥
 द्रव्यभूयोवरेणापस्तुरीयं जगुर्मुहमम् ।
 ताम्बु बुद्धदफेनाभ्यां दृष्टं तर्द्धरिक्त्विन्यपम् ॥ १० ॥
 हनपुत्रस्ततस्त्यष्टा जुहावेन्द्राय अत्रये ।
 इन्द्रशशो विषयंस्व मा चित्रं जदि चिद्विषम् ॥ ११ ॥

अथान्याहार्यपचनादुत्थितो घोरदर्शनः ।
 कृतान्त इव लोकानां युगान्तसमये यथा ॥ १२ ॥
 विष्वग्बिम्बधर्मानं तमिषुमात्रं दिने दिने ।
 दग्धशैलप्रतीकाशं सन्ध्याभ्रानीकवाससम् ।
 तप्तताम्रशिखाशमथुं मध्याह्नाकौग्रलोचनम् ॥ १३ ॥
 देदीप्यमानत्रिशिखे शूल आरोप्य रोदसी ।
 नृत्यन्तमुज्ज्वलन्तं च चालयन्तं पदा महीम् ॥ १४ ॥
 दरीगम्भीरवक्त्रेण पिवन्तं च नभस्तलम् ।
 लिङ्गन्तं जिह्वपक्ष्पाणिं ग्रसन्तं भुवनत्रयम् ॥ १५ ॥
 महता रीद्रदंष्ट्रेण जुम्भयन्तं मुहुर्मुहुः ।
 वित्रस्ता दुद्रुबुल्लोका वीक्ष्य सर्वे दिशो दश ॥ १६ ॥
 येनावृता इमे लोकास्तमसा त्वाष्ट्रमूर्तिना ।
 स ये वृत्र इति प्रोक्तः पापः परमदारुणः ॥ १७ ॥
 तं निजप्रुरभिद्रुत्य सगणा विबुधर्षभाः ।
 स्वैः स्वैर्दिव्याशशशैर्यैः सोऽग्रसत् तानि कृत्स्नशः ॥ १८ ॥
 ततस्ते विस्मिताः सर्वे विषण्णा ग्रस्तेजसः (अष्टचेतसः) ।
 प्रत्यक्षमादित्युरूपमुपतस्थुः समाहिताः ॥ १९ ॥
 देवा ऊचुः—
 बाध्यम्बराग्रपक्षितयसिलोका
 ब्रह्मादयो ये ययमुद्विजन्तः ।
 हराम यस्मै बलिमन्तकोऽसौ
 विभेति यस्मादरणं ततो नः ॥ २० ॥
 अविस्मितं तं परिपूर्णकामं
 स्वर्गेय लाभेन समं प्रशान्तम् ।

विनोपसर्पत्यपरं हि बालिशः
थलाद्रुलेनातितित(पिप)तिं सिन्धुम्

॥ २१ ॥

यस्योऽकृद्धे जगतीं स्वनाथं
मनुष्याऽऽवध्य ततार दुर्गम् ।
स एव नस्त्वाष्ट्रभयाद् द्रन्तात्
त्राता श्रितान् वारिचरोऽपि नूनम्

॥ २२ ॥

पुग स्वयम्भूरपि संयमाम्भ-
स्युदीर्णचानोर्मिरथैः कराले ।
एकोऽरचिन्द्यात् पतितस्ततार
तस्माद् भयाद् येन स नोऽस्तु पारः

॥ २३ ॥

य एक ईशो निजमायया नः
ससर्ज येनानुसृजाम विधम् ।
वयं च यस्यापि पुरः समेताः
पश्याम लिङ्गं पृथगीशमानिनः

॥ २४ ॥

यो नः सपत्नैर्भृशमर्यमानात्
देवर्पितिर्यङ्मृषु नित्य एव ।
कृतावतारस्तनुभिः स्वमायया
कृत्याऽऽन्मसात् पाति युगे युगे च

॥ २५ ॥

तमेव देवा वयमात्मदेवतं
परं प्रधानं पुरुषं विश्वमायम् ।
ब्रजाम सर्वे शरणं शरण्यं
स्यानां स नो धास्यति शं महात्मा

॥ २६ ॥

श्रीशुक उवाच-
इति तेषां महाराज सुराणामुपनिष्टताम् ।
प्रतीच्यां दिश्यभूदायिः शङ्खचक्रगदाधरः
आत्मनुत्पत्यः षोडशभिर्विना श्रीवत्सकौस्तुर्भा ।

॥ २७ ॥

पयुपासितमुन्निद्रशरदम्बुरुहेक्षणम्
हृष्टा तममराः सर्वे ईक्षणाह्लादविक्रवाः ।
दण्डवत् पतिता भूमी शनैरुत्थाय तुष्टुः

॥ २८ ॥

देवा ऊचुः-
नमस्ते यज्ञवीर्याय जयसे जत ते नमः ।
नमस्ते अस्तु चक्राय नमोऽस्तु पुरुहूतये

॥ २९ ॥

यत् ते गतीनां तिसृणामीशितुः परमं पदम् ।

नार्वाचीनो विसर्गस्य धातुर्वेदितुमर्हति ॥ ३१ ॥

ओं नमस्ते भगवन् नारायण बासुदेवादिपुरुष महानुभाव
परममङ्गल परमकल्याण परमकारुणिक परमहंसपरिव्राजकैः
परमेष्णामयोगसमाधिना परिभाषितपरिस्फुटितपारमहंस्य-
धर्मेणोद्पातिततमः कषाटद्वारेणापावृते आत्मलोके स्वयमुपलब्धो
निजसुखानुभवो भवान् दुरवबोध इव तव विहारयोगो
यदशरणोऽशरीर इदमनपेक्षितास्मत्समयायः स आत्मनैवा-
विक्रियमाणेन सगुणमगुणः सृजति पाप्मि हंसि ॥ ३२ ॥

त्रिभुवनात्मभवन त्रिविक्रम त्रिनयन त्रिलोकमनोहरानुभाव तवैव
विभूतयोऽभूवन् दिनिजदनुजादयश्चापि तेषामनुपक्रम-
समयोऽयमिति स्वात्ममायया सुरनरमृगमिश्रितजलचराकृतिभिः
यथाऽपराधं दण्डं दध्यावतीर्य ॥ ३३ ॥

अथो ईश जहि त्वाष्ट्रं ग्रसन्तं भुवनत्रयम् ।
ग्रस्तानि येन नः कृष्ण तेजांस्यस्त्रापुधानि च ॥ ३४ ॥

हंसाय दध्निलयाय निरीक्षकाय
कृष्णाय मृष्टयशसे निरुपक्रमाय ।
सत्संग्रहाय भवपान्थनिजाश्रयाय
शब्द वरिष्ठगतये हरये नमस्ते ॥ ३५ ॥

श्रीशुक उवाच-
अधैवमीदृशो राजन् सादरं त्रिदशैर्हरिः ।
स्वमुपस्थानमाकर्ण्य ग्राह तानभिनन्दितः ॥ ३६ ॥

श्रीभगवानुवाच-
प्रीतोऽहं बः सुरश्रेष्ठा मनुपस्थानविषया ।
आत्मैश्वर्यस्मृतिः पुंसां भक्तिश्चैव यथा मयि ॥ ३७ ॥

किं दुराणं मयि प्राप्ते तथापि विनुषर्षभाः ।
मय्येकान्तमतिनान्यन्मतो वाञ्छति तत्त्ववित् ॥ ३८ ॥

न वेद कृपणः श्रेय आत्मनो गुणवस्तुदङ्क ।
तस्य तानिच्छतो यच्छे यदि सोऽपि तथाविधः ॥ ३९ ॥

स्वयं निःश्रेयसं विद्वान् न वक्तृपञ्चाय कर्मभिः ।
न राति रोगिणोऽप्यर्थं वाञ्छतोऽपि भिषक्तमः ॥ ४० ॥
मघवन् यात भद्रं वो दध्यधमृषिसत्तमम् ।
विषाव्रततपःसारं गात्रं पाचन मा चिरम् ॥ ४१ ॥

स वै ह्यधिगतो दध्यङ् अधिभ्यां ब्रह्म निष्कृतम् ।
 तद् वा अधशिरं नाम तयोरमरतां व्यधात् ॥ ४२ ॥
 कृत्स्नं चाधर्वणं त्वाष्ट्रं वरमभिर्धं मदात्मकम् ।
 विश्वरूपाय यत् प्रादात् त्वाष्ट्राय त्वमधास्ततः ॥ ४३ ॥

युष्मभ्यं याचितो दध्यङ् धर्मज्ञोऽज्ञानि दास्यति ।
 ततस्तैरायुधश्रेष्ठो विश्वकर्मविनिर्मितः ।
 येन वृत्रशिरोहतां मतेजउपवृद्धितः ॥ ४४ ॥
 तस्मिन् विनिहते यूयं तेजोऽस्त्रायुधसम्पदः ।
 भूयः प्राप्स्यथ भद्रं वो न हिंसन्ति च मत्परान् ॥ ४५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पष्ठस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 इन्द्रमेवं समादिश्य भगवान् विश्वभावनः ।
 पश्यतामनिमेषाणां तत्रैवान्तर्दधे हरिः ॥ १ ॥
 तथाऽभिधाचितो देवैर्कपिराधर्वणो महान् ।
 मोदमान उवाचेदं प्रहसन्नेव भारत ॥ २ ॥
 अपि वृन्दारका यूयं न जानीथ शरीरिणाम् ।
 संस्थायां यस्त्वभिद्रोहो दुःसहश्चेतनापहः ॥ ३ ॥
 जिजिबिषूणां जीवानामात्मा प्रेष्ट इहेप्सितः ।
 क उत्सहेत तं दातुं भिक्षमाणाय विष्णवे ॥ ४ ॥
 देवा ऊचुः—
 किन्तु तद् दुस्त्यजं ब्रह्मन् पुंसां भूतानुकम्पिनाम् ।
 भवद्विधानां महतां पुण्यश्लोकेऽवकर्मणाम् ॥ ५ ॥
 नूनं स्वार्थपरो लोको न वेद परसङ्गतम् ।
 यदि वेद न याचेत नेति नाह यदीश्वरः ॥ ६ ॥
 ऋषिरुवाच—
 धर्मं यः श्रोतुकामेन यूयं वै प्रत्युदाहृताः ।
 एष यः प्रियमात्मानं त्यजन्तं सन्त्यजाम्यहम् ॥ ७ ॥
 योऽध्रुवेणान्मना नाथा न धर्मं न यशः पुमान् ।
 इंहत भूतदयया स शोच्यः स्थावरैरपि ॥ ८ ॥
 एतावानव्ययो धर्मः पुण्यश्लोकेरुपासितः ।
 यो भूतशोकहर्षाभ्यामात्मा शोचति हृष्यति ॥ ९ ॥
 अहां दैन्यमहो कष्टं पार्श्व्यः क्षणभंगुरैः ।
 यन्नोपकुप्यादम्यार्थमन्त्यः स्वज्ञातिविग्रहैः ॥ १० ॥

श्रीशुक उवाच—
 एवं कृतव्यवसितो दध्यङ्काधर्वणस्तनुम् ।
 परं भगवति ब्रह्मण्यात्मानं संनयन् जहौ ॥ ११ ॥
 यत्ताक्षासुमनोबुद्धिस्तत्त्वहृग् ध्यस्तबन्धनः ।
 आस्थितः परमं योगं न देहं वुषुधं गतम् ॥ १२ ॥
 अयेन्द्रो वज्रमुयम्य निर्मितं विश्वकर्मणा ।
 मुनेस्त्वस्थिभिरुत्सिक्तो भगवन्तेजसाऽन्वितः ॥ १३ ॥
 युतो देवगणैः सर्वैर्गजेन्द्रोपर्यशोभत ।
 स्तूपमानो मुनिगणैस्त्रैलोक्यं हर्षयन्निव ॥ १४ ॥
 वृत्रमभ्यद्रवच्छत्रुमसुरानीकयुधैः ।
 पर्यस्तं तेजसा राजन् क्रुद्धो रुद्र इवान्तकम् ॥ १५ ॥
 ततः सुराणामसुरै रणः परमदारुणः ।
 त्रेतामुखे नर्मदायामासीद् वै प्रथमेऽन्तरे ॥ १६ ॥
 रुद्रेर्वसुभिरादित्यैरधिभ्यां पितृवह्निभिः ।
 मरुद्भिर्कृभुभिः सायैर्विदग्धैर्देवैर्मरुत्यतिम् ॥ १७ ॥
 हृष्टा वज्रधरं शक्रं रोचमानं स्वया श्रिया ।
 नामृष्यन्नसुरा राजन् मृधे वृत्रपुरःसराः ॥ १८ ॥
 नमुचिः शम्बरोऽनर्वा द्विर्मां वृषभोऽम्बरः ।
 हयग्रीवः शंकुशिरा विप्रचित्तिरयामुखः ॥ १९ ॥
 पुलोमा वृषपर्वा च प्रहृतिर्हेतितकचः ।
 व्यामकेशो विरूपाक्षः कपिलोऽथ विभावसुः ॥ २० ॥
 इन्द्रलो वल्लवश्चैव दन्तश्चो वृषध्वजः ।
 कालनाभो महानाभो भूतसन्तानपनो वरः ॥ २१ ॥

देतेया दानवा यथा रक्षांसि च सहस्रशः ।
 सुमालिमलिप्रमुखाः कार्तस्वरपरिच्छदाः ॥ २२ ॥
 प्रतिपिथ्यन्द्रसेनाग्रयं मृत्योरपि दुरासदम् ।
 अभ्यद्रवन्नसम्भीताः सिंहनादेन दुर्मदाः ॥ २३ ॥
 गदासिपरिषेवाणिः पाशामृद्रतोर्मरैः ।
 शूलैः परश्वधैः खड्गैः शतग्रीभिर्भुशुण्डिभिः ।
 सर्वतोऽयाकिरन्नसैः शस्त्रैश्च विनुषर्पभान् ॥ २४ ॥
 न तेऽदृश्यन्त सञ्जज्ञाः शरजालैः समन्ततः ।
 पुद्गानुपुद्गैः पतितैः प्रावृषीय नभो धनैः ॥ २५ ॥
 न ते शस्त्रास्त्रययीषा व्यासेदुः सुरसेनिकान् ।
 छिन्नाः सिद्धपथं देवैर्लपुहस्तैः सहस्रधा ॥ २६ ॥
 अथ क्षीणास्त्रशस्त्रीषा गिरिद्वन्द्वमोर्षलैः ।
 अभ्यवर्षन् सुरबलं चिच्छिदुस्तांश्च पूर्ववत् ॥ २७ ॥
 तानशतान् स्वस्तिमतो निशम्य शस्त्रास्त्रपूरैश्च वृत्रनाथाः ।
 द्रुमदंष्ट्रिर्विविधाद्विद्वेष्टाक्षिपंस्तत्र सुरेन्द्रसेनिकान् ॥ २८ ॥

सर्वे प्रयासा अभवन् विमोघाः कृताः कृता देवगणेषु दैत्यैः ।
 कृष्णानुकूलेषु यथा महत्सु धुद्रैः प्रयुक्ता रुशती रूक्षवाचः ॥
 ते स्वप्रयासं वितथं निरीक्ष्य हरावभक्ता इतपुद्गदर्पाः ।
 पलायनायाजिमुखे विसृज्य पतिं मनस्ते दधुरस्तसाराः ॥
 वृत्रोऽसुरांस्ताननुगान् मनस्यी प्रधावतः प्रेक्ष्य वभाष एतत् ।
 पलायितं प्रेक्ष्य बलं च भग्नं भयेन तीव्रेण विहस्य वीरः ॥
 कालोपपन्नां रुचिरां मनस्विनीमुवाच वाचं पुरुषप्रवीरः ।
 हे विप्रचित्ते नमुचे पुलोमन् मयानवन् शम्बर मे शृणुष्वम् ॥
 जातस्य मृत्युर्धुय एष सर्वतः
 प्रतिक्रिया यस्य न चेह कृता ।
 लोको यथाधाप्य ततो यदि ह्यमुं
 को नाम मृत्युं न वृणीत युक्तम् ॥ ३३ ॥
 द्वौ सम्मताविह मृत्युं दुरापी यद् ब्रह्मसंधारणया जितासुः ।
 कलेवरं योगरतो विजह्याद् यदग्रणीवीरशायेऽनिवृत्तः ॥ ३४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पद्यस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथैकादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 त एवं शंसतो धर्म(र्म्यं) यचः पत्युरचेतसः ।
 नैवागृह्णन् भयत्रस्ताः पलायनपरा नृप ॥ १ ॥
 विशीर्यमाणां वृत्तनामासुरीमसुरर्षभः ।
 कालानुकूलस्विदशैः कान्त्यमानामनाथवत् ॥ २ ॥
 इष्टाऽतप्यन्त संक्रुद्ध इन्द्रशत्रुमर्षितः ।
 तां(तान्) निवार्योजसा राजन् निर्भत्स्येदमुवाच ह ॥ ३ ॥
 वृत्र उवाच—
 किं व उच्चरिता मानुर्धावद्विः पृष्टतो हतैः ।
 न हि भीतवधः श्लाघ्यो न स्वयर्षः शूमानिनाम् ॥ ४ ॥
 यदि वः प्रधने श्रद्धा सारं वा धुङ्गका हृदि ।
 अग्रे निष्टे मां मे न चेद् ग्राम्यमुखे स्पृहा ॥ ५ ॥
 एवं सुरगणान् क्रुद्धो भीषयन् यपुषा रिपून् ।
 व्यनदन् गुमहाश्रणो येन लोका विचेतसः ॥ ६ ॥

तेन देवगणाः सर्वे वृत्रविस्फोटनेन वै ।
 निपेतुर्मुच्छिन्ता भूमौ यथैवाशानिना हताः ॥ ७ ॥
 ममदं पक्ष्यां सुरसेन्यमातुरं निमीलिताक्षं रणरङ्गदुर्मदः ।
 गां कम्पयन्नुयतशूल ओजसा नालं वनं यूपपतिर्यथोन्मदः ॥
 बिलोक्त्य तं वज्रधरोऽन्यमर्षितः स्वशस्त्रवेऽभिद्रवते महागदाम् ।
 विषेष्ट नामापतनीं सुदुस्साहं जग्राह वामेन कोणे लीलया ॥
 स इन्द्रशत्रुः कुपितो भृशं तया महेन्द्रबाहं गदयोरुविक्रमः ।
 जपान् कुम्भस्थल उजदन् मृधे तत्कर्म सर्वे समपूजयन् नृप ॥
 ऐरावतो वृत्रगदाभिर्मृष्टो विपूर्णितोऽद्रिः कुलिशाहतो यथा ।
 अपासरद् भिन्नमुखः सहन्द्रो मुञ्चन्नसृक् समधनुर्भुशार्तः ॥
 न सन्नवाहाय विषण्णचेतसे प्रायुष्ट भूयः स गदां महात्मा ।
 इन्द्रोऽमृतस्यन्दिकराभिमर्षवीतव्यथः क्षतवाहोऽवतस्थे ॥ १२ ॥

स तं नृपेन्द्राहवकाम्यया रिपुं वज्रायुधं भ्रातृहणं विलोक्य ।
स्मरन्ध तत्कर्म नृशंसमहः शोकेन मोहेन हसन् जगाद ॥ १३ ॥
वृत्र उवाच—
दिष्ट्या भवान् मे समवस्थितो रिपु-
यो ब्रह्महा गुरुहा भ्रातृहा च ।
दिष्ट्याऽनृणोऽयाहमसत्तम त्वया
मच्चूलनिर्भिन्नदधुदाऽचिरान् ॥ १४ ॥
यो नोऽग्रजस्यात्मविदो द्विजातेर्गुरोरपापस्य च दीक्षितस्य ।
विस्मय खड्गेन शिरांस्यवृश्चः पशोरिवाकरुणः स्वर्गकामः ॥
हीथीदयाकीर्तिभिरुज्जितं त्वां स्वकर्मणा पुरुषादेह गह्वरम् ।
कृच्छ्रेण मच्चूलविभिन्नदेहमस्पृष्टवह्निं समदन्तु गृध्राः ॥ १६ ॥
अन्ये तु ये त्वाऽनु नृशंसमज्ञा ययुपताप्ताः प्रहरन्ति मह्यम् ।
तैर्भूतनाथं सगणं निशातत्रिशूलनिर्भिन्नगलेर्यजामि ॥ १७ ॥
अथो हरे मे कुलिशेन वीर हतां प्रमध्येह शिरो यदीह ।
तत्रानृणो भूतवलिं विधाय मनस्विनां पादरजः प्रपत्ये ॥ १८ ॥
सुरेश कस्मान्न हिनोपि वज्रं पुरःस्थिते धेरिणि मय्यमोघम् ।
मा संशयिष्ठा न गदेव वज्रं स्यान्निष्फलं कृपणार्थेय याव्वा ॥
नन्येष वज्रस्तव शक्र तेजसा
हरेर्दधीचेस्तपसा च तेजितः ।
तेनेव शत्रुं जहि विष्णुयन्त्रितो
यतो हरिर्विजयः श्रीगुणास्ततः ॥ २० ॥
अहं समापाय मनो यथाऽऽह
सङ्घर्षणस्तवरणारविन्दे ।
त्वद्ब्रह्मरहोतु(लु)लितग्राम्पयाशो
गतिं मुनेर्याम्यपविद्धलोकः ॥ २१ ॥

पुंसां किलैकान्तधियां स्वकानां
याः संपदो दिवि भूमी रसायाम् ।
न राति यस्माद् भयमुद्वेग आधि-
र्मदः कलिर्व्यसनं सम्प्रयासः ॥ २२ ॥
त्रैवर्गिकायासविधातमस्म-
त्यतिर्विधत्ते पुरुषस्य शक्र ।
तेनानुमेयो भगवत्प्रसादो
यो दुर्लभोऽकिञ्चनगोचरोऽन्यैः ॥ २३ ॥
अहं हरे तव पादैकमूल
दासानुदासो भविताऽस्मि भूयः ।
मनः स्मरेतात्मपतेर्गुणान् नो
गृणीत वाक् कर्म करोतु कायः ॥ २४ ॥
न नाकपृष्ठं न च पारमेष्ठ्यं
न सार्वभौमं न रसाधिपत्यम् ।
न योगसिद्धीरपुनर्भवं वा
समञ्जसं त्वां विरह्य काहे ॥ २५ ॥
अजातपथा इव मातरं खगाः
स्तन्यं यथा वत्सतराः क्षुधार्ताः ।
प्रियं प्रियेवाध्युषितं विषण्णा
मनोऽरविन्दाक्ष दिदृक्षते त्वाम् ॥ २६ ॥
ममोत्तमक्षोकजनेषु सख्यं
संसारचक्रं भ्रमतः स्वकर्मभिः ।
त्वन्माययाऽऽत्मात्मजदारगेहे-
ज्वासकचित्तस्य न नाथ भूयान् ॥ २७ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते षष्ठस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

कर्षिकवाच—
एवं त्रिहामुनृषं देहमाजी मृत्युं परं विजयं मन्यमानः ।
शूलं प्रगृह्णाऽभ्यपतन् सुनेन्द्रं यथा महापुरुषं केतभोऽप्सु ॥
ततो पुगान्ताग्रिकटोर्गत्रिहमाविद्धव शूलं तरसाऽसुनेन्द्रः ।
शिर्या महेन्द्राय विनय धीमो हतोऽसि पापेति रुपा जगाद ॥

स आपतन्तं ज्वलितं महोत्कवजिरीक्ष्य दुष्टेक्ष्यमजातविक्रयः ।
वज्रेण वज्री शतपर्वणाऽच्छिन्दद् भुजं च तत्स्योरगराजभोगम् ॥
छिन्नैककाङ्क्षः परिषेण वृत्रः संरथ्य आसाय गृहीतवज्रम् ।
हतौ ततोऽन्द्रमथाऽमरोशं वज्रध्वं हस्तान्यपतन्मथोनः ॥ ४ ॥
वृत्रस्य कर्मातिमहाद्भुतं तन् सुरासुराधारणसिद्धसंधाः ।
अपूजयस्तन् पुरुहूतसंघटं निरीक्ष्य हातेति विचुक्रुशुर्भूशम् ॥

इन्द्रो न यज्ञं जगृहे विलज्जितश्च्युतं स्वहस्तादरिसन्निधी पुनः ।
 तमाह वृत्रो हर आत्तवज्रो जहि स्वशत्रुं न विपादकालः ॥
 युपुत्सतां कुञ्चिदाततायिनां जयः सदैकत्र न वै पराजयः ।
 विनैकमुत्तिलयस्थितेश्वरं सर्वज्ञमायं पुरुषं सनातनम् ॥
 लोकाः सपाला यस्येमे ऽमन्ति विचक्षा वशे ।
 द्विजा इव सिन्धो वज्राः स काल इह कारणम् ॥ ८ ॥
 ओजः सहो बलं प्राणममृतं मृत्युमेव च ।
 तमज्ञाय जनो हेतुमात्मानं मन्यते जडः ॥ ९ ॥
 यथा दारुमयी नारी यथा यन्त्रमयो मृगः ।
 एवं भूतानि मयवन् ईशतन्त्राणि विद्धि भोः ॥ १० ॥
 पुरुषः प्रकृतिर्यत्कमात्मभूतेन्द्रियाशयाः ।
 शक्रवन्त्यस्य सर्गादी न विना यदनुग्रहम् ।
 अविद्वानेवमात्मानं मन्यतेऽनीशमीश्वरम् ॥ ११ ॥
 भूतैः सृजति भूतानि ग्रसते तानि वै स्वयम् ॥ १२ ॥
 आयुः धीः कीर्तिरश्वर्यमाशिषः पुरुषस्य याः ।
 भवन्त्येव हि ते काले यथाऽनिच्छोर्विषययाः ॥ १३ ॥
 तस्मादकीर्तियशसोर्जयापजययोरपि ।
 समः स्यात्सुखदुःखाभ्यां मृत्युजीवनपोस्तथा ॥ १४ ॥
 सत्त्वं रजस्तम इति प्रकृतेर्नात्मनो गुणाः ।
 तत्र साक्षिणमात्मानं यो वेद न स बध्यते ॥ १५ ॥
 पश्य मां निर्जितं शक्र वृक्षायुधभुजं मृषे ।
 घटमानं यथाशक्ति तव प्राणजिह्वाय ॥ १६ ॥
 प्राणग्लहोऽयं समर इष्यते बाहनासनः ।
 अत्र न ज्ञाप्यतेऽमुष्य जयोऽमुष्य पराजयः ॥ १७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इन्द्रो वृत्रवचः श्रुत्वा गतातीकमपूजयत् ।
 गृहीतवज्रः प्रहसन्तमाह गतविस्मयः ॥ १८ ॥
 इन्द्र उवाच—
 अहो दानव सिद्धोऽसि यस्य ते मतिरीदृशी ।
 भक्तः सर्वान्मानाऽऽत्मानं सुहृदं जगदीश्वरम् ॥ १९ ॥

भवानतार्पीन्मायां वै वैष्णवीं जनमोहिनीम् ।
 यद् विहायामुं भावं महापुरुषतां गतः ॥ २० ॥
 सन्निदं महदाश्रयं यद् रजःप्रकृतेस्तव ।
 वामदेवे भगवति सत्त्वान्मनि ददा मतिः ॥ २१ ॥
 यस्य भक्तिर्भगवति हरी निःश्रेयसेश्वरे ।
 विक्रीडतोऽमृताम्भोषी किं क्षुद्रेः स्वातकोदकेः ॥ २२ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इति ब्रुवाणान्वन्योन्वं धर्मजिज्ञासया नृप ।
 युपुषाते महावीर्याविन्द्रवृत्री युधाम्पती ॥ २३ ॥
 आविध्य परिषं वृत्रः कार्णापिसमरिन्द्रम् ।
 इन्द्राय प्राहिणोद् घोरं वामहस्तेन मारिष ॥ २४ ॥
 स तु वृत्रस्य परिषं करं च कारभोपमम् ।
 चिच्छेद युगपद् देवो वज्रेण शतपर्वणा ॥ २५ ॥
 दोर्भ्यामुत्कृतमूलाभ्यां वभौ रक्तस्रवोऽसुरः ।
 छिन्नपक्षो यथा गोत्रः खाद् भ्रष्टो वज्रिणा हतः ॥ २६ ॥
 कृत्वाऽधरां हनुं भूमीं शैत्यो दिव्युत्तरां हनुम् ।
 नभो गम्भीरवक्त्रेण लिलेहोन्त्यणिजहया ॥ २७ ॥
 दंष्ट्राभिः कालकन्थाभिर्ग्रसन्निव जगत्त्रयम् ।
 अतिमात्रं (त्र) महाकाय आक्षिपन्स्तरसा गिरीन् ॥ २८ ॥
 गिरिराट् पादचारीव पद्भ्यां निर्दरयन् महीम् ।
 जग्रास तं समासाय वज्रिणं सहबाहनम् ।
 महाप्राणो महावीर्यो महासर्प इव द्विषम् ॥ २९ ॥
 वृत्रग्रस्तं तमालक्ष्य सप्रजापतयः सुराः ।
 हा कष्टमिति निर्विण्णाश्चुक्रुः समहर्षयः ॥ ३० ॥
 निगीर्णोऽयमुन्नेत्रेण न ममारोदरं गतः ।
 महापुरुषसज्जो योगमायाबलेन च ॥ ३१ ॥
 धित्वा वज्रेण तत्कुक्षिं निष्क्रम्य बलभिद् विभुः ।
 उचकन्तं शिरः शत्रोर्गिरिशुद्धमिवोजसा ॥ ३२ ॥
 वज्रस्तु तत्कन्धरमाशुवेगः कृन्तन् समन्तात् परिवर्तमानः ।
 न्यषातयत् तावदहर्गणं यो ज्योतिषामपने वार्त्रहृत्ये ॥ ३३ ॥

तदा च खे दुन्दुभयो विनेदुर्गन्धर्वविषाध्रमहर्षिसिद्धाः ।
 वार्त्रप्रल्लैस्तैस्त्रयभिरुवाना मन्त्रैर्मुदा कुसुमैरभ्यवर्षन् ॥ ३४ ॥

वृत्रस्य देहान्निष्क्रान्तमात्मज्योतिरिरिन्दम् ।
 पश्यतां सर्वलोकानां स्वलोकं समपद्यत ॥ ३५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते षष्ठस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

वृत्रे हते त्रयो लोका विना शक्रेण भूरिद ।
 सपाला ह्यभवन् सद्यो विज्वरा निर्वृतेन्द्रियाः ॥ १ ॥

देवर्षिपितृभूतानि दैत्यदेवानुगाध ये ।
 प्रतिजग्मुः स्वधिष्ण्यानि ब्रह्मेशोन्द्रादपस्ततः ॥ २ ॥

राजोवाच—

इन्द्रस्यानिर्वृतेर्हेतुं श्रोतुमिच्छामि भो मुने ।
 येनासन् सुखिनो देवा हरेर्दुःखं कुतोऽभवत् ॥ ३ ॥

श्रीशुक उवाच—

वृत्रविक्रमसंविश्राः सर्वे देवाः सहर्षिभिः ।
 तद्ब्रह्मार्थयन्त्रिन्द्रं नैच्छद् भीतो बृहद्वधात् ॥ ४ ॥

इन्द्र उवाच—

भूस्त्रीजलद्रुमैरेनो विश्वरूपवधोद्भवम् ।
 विभक्तमनुगृह्णद्भिवृत्रहत्यां क माज्यमहम् ॥ ५ ॥

श्रीशुक उवाच—

ऋषयस्तदुपाकर्ण्य महेन्द्रमिदमब्रुवन् ।
 मार्जयिष्याम भद्रं ते हयमेधेन मा स्म भैः ॥ ६ ॥

हयमेधेन पुरुषं परमात्मानमीश्वरम् ।
 इष्टा नारायणं देवं मोक्षयसेऽपि जगद्वधात् ॥ ७ ॥

ब्रह्महा पितृहा गोघ्नो मानृहाऽऽचार्यहाऽपवान् ।
 थादः पुल्कसको वाऽपि शुष्येरन् यस्य कीर्तनात् ॥ ८ ॥

तमथमेधेन महामखेन श्रद्धान्वितोऽस्माभिरनुष्ठितेन ।
 हत्याऽपि सन्नह्य चराचरं त्वं न लिप्यसे किं खलनिग्रहेण ॥ ९ ॥

श्रीशुक उवाच—

एवं सधोदितो विप्रर्मरुत्यानहन्द् गृध्रम् ।
 ब्रह्महत्या हन्ते तस्मिन्नाससाद वृषाकपिम् ॥ १० ॥

तपेन्द्रं स्म ह सन्तमं निर्वृतिनांमुमाविशान् ।
 हीमनां वाच्यनां श्रामं मुष्यवन्त्यपि नो गुणाः ॥ ११ ॥

तां ददर्शानुधावन्तीं चण्डालीमिव रूपिणीम् ।
 जरया वेपमानाङ्गीं यक्षमग्रस्तामसृक्षटाम् ॥ १२ ॥

विकीर्यं पलितान् केशांस्तिष्ठ तिष्ठेति भाषिणीम् ।
 मीनगन्धसुगन्धेन कुर्वतीं मार्गदूषणम् ॥ १३ ॥

नभोगतो दिशः सर्वाः सहस्राक्षां विशाम्पते ।
 प्रागुदीचीं दिशं हृष्टा प्रविष्टो नृप मानसम् ॥ १४ ॥

स आवसत् पुष्करनालतन्नु-
 मलम्बभो(भा)गो यदिहाग्निदूतः ।

वर्षाणि साहस्रमलक्षितोऽन्तः
 राञ्चिन्त्यन् ब्रह्मवधाद् विमोक्षम् ॥ १५ ॥

तावत् त्रिणाकं नहुषः शशास
 विद्यातपोयोगबलानुभावः ।

स सम्पदार्थमदान्धबुद्धि-
 नीतस्तिरथां गतिमिन्द्रपट्या ॥ १६ ॥

ततो गतो ब्रह्मगिरोपहूत
 कतम्भरध्याननिवारिताहः ।

पापस्तु दिग्देवतया हतीजा
 स्तं नाभ्यभूद्वितं विष्णुपद्या ॥ १७ ॥

तं च ब्रह्मर्षयोऽभ्येत्य हयमेधेन भारत ।
 यथावद् दीक्षयाधक्तुः पुरपाराधनेन हि ॥ १८ ॥

अधेज्यमानं पुरुषं सर्वदेवमात्मनि ।
 अथमेधे महेन्द्रेण वितते ब्रह्मवादिभिः ॥ १९ ॥

स वै त्वाष्ट्रवधो भूयानपि पापः परन्त्यपि ।
 नीतस्तेनैव शून्याय नीहार इव भानुना ॥ २० ॥

स वाजिमेधेन यथोदितेन वितायमानेन मरीचिमिश्रैः ।
 हृष्टाऽपि यज्ञं पुरुषं पुराणमिन्द्रो महानास विधूतपापः ॥ २१ ॥

इदं महाख्यानमशेषपाप्मनां प्रक्षालनं तीर्थपदानुकीर्तनम् ।
भक्त्युच्छ्रयं भक्तजनानुवर्णनं महेंद्रमोक्षं विजयं मरुत्वतः ॥
पठेयुराख्यानमिदं सदा नृपाः
शृण्वन्त्यथो पर्वणि पर्वणीन्द्रियम् ।

धन्यं यशस्यं निखिलायमोचनं
रिपुञ्जयं स्वस्त्ययनं यथाऽऽवुपम् ॥ २३ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते पद्यस्तम्भे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

परीक्षितुवाच—
रजस्तमस्त्वभावस्य ब्रह्मन् वृत्रस्य पाप्मनः ।
नारायणे भगवति कयमासीद् दृढा रतिः ॥ १ ॥
देवानां शुद्धसत्वानामृषीणां चामलात्मनाम् ।
भक्तिर्मुकुन्दचरणे न प्रायेणोपजायते ॥ २ ॥
रजोभिस्समसंख्याताः पार्थिवैरिह जन्तवः ।
तेषां ये केचनेहन्ते श्रेयो वै मनुजादयः ॥ ३ ॥
प्रायो मुमुक्षवस्तेषां केचनेह द्विजोत्तमाः ।
मुमुक्षां सहस्रेषु कथिन्मुच्येत सिद्धयति ॥ ४ ॥
मुक्तानामपि सिद्धानां नारायणपरायणः ।
सुदुर्लभः प्रशान्तात्मा कोटिष्वपि महामुने ॥ ५ ॥
वृत्रसु स कथं पापः सर्वलोकोपतापनः ।
इत्थं दृढमतिः कृष्ण आसीत् संग्राम उल्बणे ॥ ६ ॥
अत्र नः संशयो भूपान् धातुं कीतुहलं प्रभो ।
यः पारुषेण समरे सहस्राक्षमतोपपत् ॥ ७ ॥
सूत उवाच—
परीक्षितोऽथ संग्रश्नं भगवान् वादरायणिः ।
निशम्य श्रद्धापानस्य प्रतिनन्य बचोऽब्रवीत् ॥ ८ ॥
श्रीशुक उवाच—
शृणुष्व्याद्यहितो राजत्रितिहासं पुरातनम् ।
धुनं द्वैपायनमुत्सास्त्राददेवबलादपि ॥ ९ ॥
आसीद् राजा सार्वभौमः शूरेनेषु वै नृप ।
चित्रकेतुरिति ख्यातो यस्यासीत् कामधुङ् मही ॥ १० ॥
तस्य भार्यासहस्राणां सहस्राणि दशाभयन् ।
शान्तानिकश्चापि नृपो न लेभे तामु सन्ततिम् ॥ ११ ॥

रूपीदार्यवयोजन्मविद्यैश्वर्यधियादिभिः ।
सम्पन्नस्य गुणैस्सर्वैश्चिन्ता बन्ध्यापतेरभूत् ॥ १२ ॥
न तस्य सम्पदः सर्वा महिष्यो वामलोचनाः ।
सार्वभौमस्य भूक्षेपं नाभूवन् प्रीतिहेतवः ॥ १३ ॥
तस्यैकदा तु भवनमग्निरा भगवान् कपिः ।
लोकाननुचरन्नेतानुपागच्छयच्छया ॥ १४ ॥
तं पूजयित्वा विधिवत्पुण्यानाहंणादिभिः ।
कृतातिथ्यमुपासीदत् सुखासीनं समाहितः ॥ १५ ॥
महर्षिस्तमुपासीनं प्रश्रयावनतं क्षितौ ।
प्रतिपूज्य महाराज समाभाष्येदमब्रवीत् ॥ १६ ॥
अग्नीरा उवाच
अपि तेऽनामयं स्वस्ति प्रकृतीनां तथाऽऽत्मनः ।
यथा प्रकृतिभिर्गुप्तः पुमान् राजा च सप्तभिः ॥ १७ ॥
आत्मानं प्रकृतिष्वद्धा निधाय श्रेय आप्नुयात् ।
राज्ञस्तथाप्रकृतयो नरदेवाहितादयः ॥ १८ ॥
अपि दाराः सुतामात्या भृत्याः श्रेणोऽथ मन्त्रिणः ।
पौरा जानपदा भूपा आत्मा च वशवर्तिनः ॥ १९ ॥
यस्यात्माऽनुवशधेत् स्यात् सर्वे तद्वशाग इमे ।
लोकाः सपाला यच्छन्ति सर्वे बलिमतन्द्रिताः ॥ २० ॥
आत्मनः प्रीतयेऽप्यात्मा परतः स्वत एव वा ।
तन्मयेऽलम्बकामं त्वां चिन्तया शबलं मुखम् ॥ २१ ॥
श्रीशुक उवाच—
एवं विकल्पितो राजन् विदुषा मुनिनाऽपि सः ।
प्रश्रयावनतोऽभ्याह प्रजाकामस्ततो मुनिम् ॥ २२ ॥
चित्रकेतुर्वाच—
भगवन् किं न विदितं तपोज्ञानसमाधिभिः ।
योगिनां ध्वस्तपापानां बहिरन्तः शरीरिषु ॥ २३ ॥

तथाऽपि पृच्छतो ब्रूयां ब्रह्मज्ञात्मनि चिन्तितम् ।
 भवतो विदुषश्चापि चोदितस्त्वदनुज्ञया ॥ २४ ॥
 लोकपालैरपि प्रार्थ्याः साम्राज्यैर्धर्मसम्पदः ।
 न नन्दयन्त्यप्रजं मां धुनुर्दक्षाममिवापरे ॥ २५ ॥
 तन्नः पाहि महाभाग पूर्वं सह गतं तमः ।
 यथा तरेम दुस्तारं प्रजया तद् विपेहि नः ॥ २६ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्यर्पितः स भगवान् कृपालुर्ब्रह्मणः सुतः ।
 श्रपयित्वा चरं त्वाष्ट्रं त्वष्टारमपजद् विभुः ॥ २७ ॥
 ज्येष्ठा श्रेष्ठा च या राज्ञो महिषीणाश्च भारत ।
 नाम्ना कृतयुतिस्तस्यै यज्ञोच्छिष्टमदाद् विभुः ॥ २८ ॥
 अथाह नृपतिं राजन् भवितेकस्तवात्मजः ।
 हर्षशोकप्रदस्तुभ्यमिति ब्रह्मसुतो ययौ ॥ २९ ॥
 साऽपि तन्नाशनादेव चित्रकेतोरधारयत् ।
 गर्भं कृतयुतिर्देवी कृत्तिकाऽग्रेरिवात्मजम् ॥ ३० ॥
 तस्या अनुदिनं गर्भः शुक्लपद्म इवोद्भुजः ।
 ववृधे शूरेसनस्य तेजसा शनकैर्नृप ॥ ३१ ॥
 अथ काल उपावृत्ते कुमारः समजायत ।
 जनयन् शूरेसनानां शृण्वतां परमां मुदम् ॥ ३२ ॥
 स राजा सुकुमारस्य स्नातः शुचिरलङ्कृतः ।
 वाचयित्वाऽऽशिषो विप्रैः कारयामास जातकम् ॥ ३३ ॥
 तेभ्यो हिरण्यं रजतं वासांस्त्याभरणानि च ।
 ग्रामान् हयान् गजान् प्रादाद् धेनूनामर्बुदानि पद ॥ ३४ ॥
 ववर्ष कामानन्येषां पर्जन्य इव देहिनाम् ।
 धन्यं यशस्यमायुष्यं कुमारस्य महात्मनः ॥ ३५ ॥
 कृच्छ्रलब्धेऽस्य राजपैस्तनयेऽनुदिनं पितुः ।
 यथा निःस्वस्य कृच्छ्राभे धने स्नेहोऽन्ववर्धत ॥ ३६ ॥
 मानुस्त्वतितरां पुत्रे स्नेहो मोहसमुद्भवः ।
 कृतयुतेः सपत्नीनां प्रजाकामन्वरोऽभवत् ॥ ३७ ॥
 विभ्रकंतांरतिप्रीतिः यथा दागे प्रजावति ।
 न तथाऽन्येषु सञ्ज्ञे वालं लालयतोऽन्यद्दम् ॥ ३८ ॥

ताः पर्यतप्यन्नात्मानं गर्हयन्त्योऽभ्यसूयया ।
 अनपत्येन दुःखेन राज्ञश्चानादरेण च ॥ ३९ ॥
 धिगप्रजां स्त्रियं पाषां पत्युधागृहसम्मताम् ।
 सप्रजाभिः सपत्नीभिर्दासीमिव तिरस्कृताम् ॥ ४० ॥
 दासीनां को नु सन्तापः स्वामिनः परिचर्यया ।
 अभीक्ष्णं लब्धमानानां दास्या दासीव दुर्भगाः ॥ ४१ ॥
 एवं सन्दह्यमानानां सपत्न्याः पुत्रसम्पदा ।
 राज्ञोऽसम्मत्तवृत्तीनां विद्वेषो बलवानभूत् ॥ ४२ ॥
 विद्वेषपात्रमनयः स्त्रियो दारुणचेतसः ।
 गरं ददुः कुमाराय विद्वेषपात्रपतिं प्रति ॥ ४३ ॥
 कृतयुतिरजानन्ती सपत्नीनामर्षं महत् ।
 सुप्त एवेति सञ्चिन्त्य निरीक्ष्य व्यचरद् गृहे ॥ ४४ ॥
 शयानं सुचिरं बालमुपधाय मनीषिणी ।
 पुत्रमानय मे भद्रे इति धात्रीमचोदयत् ॥ ४५ ॥
 सा शयानमुपग्रज्य दृष्ट्वा चोत्तारलोचनम् ।
 प्राणैर्न्द्रियात्मभिस्त्यक्तं हताऽस्मीत्यपतद् भुवि ॥ ४६ ॥
 तस्यास्तदाकर्ण्य भृशानुरस्वरं
 प्रन्त्याः कराभ्यामुर् उचकैरपि ।
 प्रविश्य राज्ञी त्वरयाऽऽत्मजान्तिकं
 ददर्श वालं सहसा मृतं सुतम् ॥ ४७ ॥
 पपात भूमौ परिवृद्धया शुचा
 मुमोह विभ्रष्टशिरोरुहाम्बर ।
 ततो नृपान्तःपुरवर्तिनो जना
 नराश्च नार्यश्च निशम्य रोदनम् ।
 आगत्य तुल्यव्यसनानां सुदुःखिता-
 स्ताश्च व्यलीकं रुदुः कृतागसः ॥ ४८ ॥
 श्रुत्वा मृतं पुत्रमलक्षितान्तिकं
 विनष्टदृष्टिः प्रपतन् स्खलन् पथि ।
 स्नेहानुबन्धितया शुचा भृशं
 विमूर्छितोऽनुप्रकृतिर्दिजेवृत्तः ॥ ४९ ॥
 पपात बालस्य स पादमूले
 मृतस्य विद्यस्तशिरोरुहाम्बरः ।

दीर्घं धसन् वाष्पकलोपरोधतो निरुद्धकण्ठो न शशाक भाषितुम्	॥ ५० ॥	त्वं तात नार्हसि च मां कृष्णामनायां त्यक्तुं विचक्ष्य पितरं तव शोकतप्तम् । अञ्जस्नोरे भवताऽग्रजदुस्तरं यद् ध्वान्तं न याह्यकरुणेन यमेन दूरम्	॥ ५५ ॥
पतिं निरीक्ष्योक्तशुचाऽर्पितं तदा मृतं च बालं सुतमेकसन्ततिम् । जनस्य राज्ञी प्रकृतेश्च हट्टजं सती दधाना विललाष चित्रधा	॥ ५१ ॥	उत्तिष्ठ तात त इमे शिशवो वयस्या- स्त्वामाह्वयन्ति नृपनन्दन संविहर्तुम् । सुमधिरं ह्यशनया च भवान् परीतो भुंक्ष्य स्तनं पिव शुचो हर नः स्वकानाम्	॥ ५६ ॥
स्तनद्वयं कुंकुमपद्मण्डितं निपिञ्जती साञ्जनवाष्पविन्दुभिः । विकीर्यं केशान् विगलत्स्त्रजः सुतं शुशोच चित्रं कुरीव दुष्करम्	॥ ५२ ॥	नाहं तनूज ददशो हतमद्गला ते मुग्धस्मितं मुदितवीक्षणमाननाञ्जम् । किं वा गतोऽस्यपुनरन्वयमन्यलोके नीतोऽपृणेन न गृणोमि कला गिरस्ते	॥ ५७ ॥
अहो विधातस्त्वमनीय बालिशो यस्त्वात्मसृष्टेऽप्रतिरूपमीहसे । परं तु जीवत्यपरस्य या मृतिः विपर्ययधेत् न्यमसि ध्रुवं परः	॥ ५३ ॥	श्रीशुक उवाच— विलपन्त्यां मृतं पुत्रमिति चित्रविलापनेः । चित्रकेतुर्भृशं तमो मुक्तकण्ठो रुरोद ह	॥ ५८ ॥
न हि क्रमधेदिह मृत्युजनमनोः शरीरिणामस्तु तदात्मकर्मभिः । यः स्नेहपाशो निजसर्गवृद्धये स्वयं कृतस्ते तमिमं विवृक्षसि	॥ ५४ ॥	तयोर्विलपतोः सर्वे दम्पत्योस्तदनुव्रताः । रुद्धुः स्म नरा नायः सर्वमासीदचेतनम्	॥ ५९ ॥
		एवं कश्मलमापन्नं नष्टसंज्ञमनायकम् । ज्ञात्वाऽऽश्रितो नाम मुनिराजगाम सनारदः	॥ ६० ॥
		॥ इति श्रीमद्भागवते पद्यस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥	

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच— उच्यनुर्मृतकोषान्ते पतितं मृतकोपमम् । शोकाभिभूतं राजानं बोधयन्ती सदुक्तिभिः	॥ १ ॥	भूतेर्भूतानि भूतेशः सृजत्यवति हन्यजः । आत्मसृष्टैरस्वतन्त्रैरनपेक्षोऽपि बालवत्	॥ ६ ॥
कोऽयं स्यात् तव राजेन्द्र भवान् यमनुशोचति । त्वं चास्य कतमः सृष्टी पुरेदानीमतः परम्	॥ २ ॥	देहेन देहिनो राजन् देहाद् देहोऽभिजायते । बीजादेव यथा बीजं देहार्थं इव शाश्वतः	॥ ७ ॥
यथा प्रयान्ति संयान्ति स्रोतोवेगेन बालुकाः । संयुज्यन्ते विपुज्यन्ते तथा कालेन देहिनः	॥ ३ ॥	देहदेहाविभागोऽयमविवेककृतः पुरा । जातिव्यक्तिविभागोऽयं यथा वस्तुनि कल्पितः	॥ ८ ॥
यथा धानासु धे धाना भवन्ति न भवन्ति च । एवं भूतेषु भूतानि चोदिनानीशमायया	॥ ४ ॥	नानात्वं जन्मनाशश्च क्षयो वृद्धिः क्रियाफलम् । द्रष्टुश्च भान्त्यतद्वर्मा यथाऽग्नेर्दाहविक्रियाः	॥ ९ ॥
ययं च त्वं च ये चेमे तुन्यकालाधराचराः । जन्ममृत्योर्यथा पथात् प्रागेवमधुना विभो	॥ ५ ॥	त इमे देहसंयोगादात्मन्याभान्त्यसद्गृहात् । स्वप्ने यथा तथा नान्यद् व्यापेत् सर्वं भयं च यत्	॥ १० ॥

प्रसुप्तस्थानहम्मानात्र घोरा भाति संसृतिः ।
 जानतोऽपि यथा तद्वद् विमुक्तस्यानहम्मतः ॥ ११ ॥

तस्मादन्यन्मनोमात्रं जह्यहम्ममतातमः ।
 वासुदेवे भगवति मनो पेह्यात्मनीश्वरे ॥ १२ ॥

श्रीशुक उवाच—
 एवमाथासितो राजा चित्रकेतुर्द्विजोक्तिभिः ।
 विमृज्य पाणिना वक्त्रमाधिम्लानमभापत ॥ १३ ॥

राजोवाच—
 की युवां ज्ञानसंपत्नी महिषी च महीयसाम् ।
 अवधूतन वेषेण गूढाविह समागती ॥ १४ ॥

चरन्ति ह्यवनी कामं ब्राह्मणा भगवत्प्रियाः ।
 मादृशां ग्राम्यबुद्धीनां बोधापोन्मत्तलिङ्गिनः ॥ १५ ॥

कुमारो नारद ऋभुरक्षिरा देवलोऽसितः ।
 अपान्तरतमो व्यासो मार्कण्डेयोऽथ गौतमः ॥ १६ ॥

वसिष्ठो भगवान् रामः कपिलो वादरायणिः ।
 दुर्वासा याज्ञवल्क्यश्च जातुकर्णस्तथाऽऽरुणिः ॥ १७ ॥

रोमशश्च्यवनो दत्त आसुरिः सप्तजलिः ।
 पराशरोऽथ मैत्रेयो भरद्वाजश्च आरुणः ।
 ऋषिर्वेदशिरा बोध्यो मुनिः पञ्चशिखस्तथा ॥ १८ ॥

हिरण्यनाभः कौशल्यः श्रुतदेवः क्रतुध्वजः ।
 एते परे च सिद्धेशाश्चरन्ति ज्ञानहेतवः ॥ १९ ॥

तस्माद् युवां ग्राम्यपशोर्मम मुग्धपियः प्रभू ।
 अन्ये तमसि मग्नस्य ज्ञानदीप उदीर्यताम् ॥ २० ॥

अक्षिरा उवाच—
 अहं ते पुत्रकामस्य पुत्रदोऽस्म्यक्षिरा नृप ।
 एष ब्रह्ममुत्तसाक्षात्प्रादो भगवान् कपिः ॥ २१ ॥

इत्थं त्वां पुत्रशोकंन मग्नं तमसि दुस्तरे ।
 अतदर्हमनुस्मृत्य महापुरुषगोचरम् ॥ २२ ॥

अनुग्रहाद् भगवतः प्राप्तावाचामिह प्रभो ।
 ब्रह्मण्यो भगवद्भक्तो नायसीदनुमर्दति ॥ २३ ॥

तदेव ते परं ज्ञानं ददामि गृहमागतः ।
 ज्ञात्वाऽन्याभिनिवेशं ते पुत्रमेवादादमहम् ॥ २४ ॥

अधुना पुत्रिणां तापो भवतैवानुभूयते ।
 एवं दारा गृहा रायो विविधैश्वर्यसम्पदः ॥ २५ ॥

शब्दादयश्च विषयाश्चला राजन् विभूतयः ।
 राज्यं मही बलं कोशो भृत्यामात्यसुहृज्जनाः ॥ २६ ॥

सर्वेऽपि शूरसेनेमे शोकमोहभयार्तिदाः ।
 गन्धर्वनगप्राख्याः स्वप्रमायामनोरथाः ॥ २७ ॥

दृश्यमाना विनाऽर्थेन न दृश्यन्ते मनोभवाः ।
 कर्माभिध्यायतो नाना कर्माणि मनसोऽभवन् ॥ २८ ॥

अयं हि देहिनो देहो द्रव्यज्ञानक्रियात्मकः ।
 देहिनो विविधक्लेशसन्तापकृदुदाहृतः ॥ २९ ॥

तस्मात् स्वस्थेन मनसा विमृश्य गतिमात्मनः ।
 द्वैते ध्रुवार्थविश्रम्भं त्यजोपशममाविश ॥ ३० ॥

भोजो नाम नृपः स्वप्ने शत्रुगस्तान्नभोजनः ।
 दुःखं दुर्विषहं प्राप्तः शोकमोहभयार्दितः ॥ ३१ ॥

केचिद् बिलुलुपुर्भोगानपरेऽवधिपुः धितान् ।
 पूर्ववैरग्रहेर्जाया अन्य आत्मशिरोऽहरन् ॥ ३२ ॥

इत्थं दुरन्तदुःखीषादुत्थितस्तद(म)नुस्मरन् ।
 तावद् भृशं सुनिर्विण्णो निर्जगाम ततो गृहात् ॥ ३३ ॥

दर्शयन्नात्मनाऽऽत्मानं निस्सदः शान्त(न्ति)विग्रहः ।
 प्रविष्टो ब्रह्म निर्वाणं कुलायं नाविदच तम् ॥ ३४ ॥

नारद उवाच—
 इमां मन्त्रोपनिषदं प्रतीच्छ प्रयतो मम ।
 यां धारयन् समरात्रद् द्रष्टा संकर्षणं विभुम् ॥ ३५ ॥

यत्पादमूलमुपसृत्य नरेन्द्र पूर्वे
 शर्वादयो भ्रममिमं द्वितयं विसृज्य ।
 सयस्तदीयमनुलानधिकं महित्वं
 प्रापुर्भवानपि परं न चिरादुपैति ॥ ३६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पष्ठस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अथ देवकपी राजन् सम्परेतं नृपात्मजम् ।
दर्शयित्वेति होवाच ज्ञातीनामनुशोचताम् ॥ १ ॥

नारद उवाच-

जीवात्मन् पश्य भद्रं ते मातरं पितरं च ते ।
सुहृदो बान्धवांस्तमान् शुचा त्वत्कृतया भृशम् ॥ २ ॥

कलेवरं स्वमाविश्य शेषमायुः सुहृद्वृतः ।
भुङ्क्ष्व भोगान् पितृप्राप्तानपितिष्ठ नृपासनम् ॥ ३ ॥

जीव उवाच-

कस्मिन् जन्मन्यमी ब्रह्मन् पितरो मातरोऽभवन् ।
कर्मभिर्भ्रात्र्यमाणस्य देवतिर्यङ्मुपांनिषु ॥ ४ ॥

बन्धुव्यात्यारिमध्यस्थमिश्रोदासीनविद्विषः ।
सर्व एव हि सर्वेषां भवन्ति क्रमशो मिथः ॥ ५ ॥

यथा यस्तूनि एष्यानि हेमादीनि ततस्ततः ।
पर्यटन्ति नरेष्वेवं जीवा योनिषु कर्तुषु ॥ ६ ॥

नित्यस्यार्थस्य संबन्धो ह्यनित्यो दृश्यते नृप ।
यावद् यस्य हि संबन्धो ममत्वं तावदेव हि ॥ ७ ॥

एवं योनिगतो जीवः स नित्यो निरहंकृतः ।
यावद् यत्रोपलभ्येत तावत् स्वत्वं हि तस्य तत् ॥ ८ ॥

एष नित्योऽव्ययः सूक्ष्म एकः सर्वाश्रयः स्वदेक् ।
आत्ममायागुणैर्विधमत्मानं सृजते प्रभुः ॥ ९ ॥

न ह्यस्यातिप्रियः कश्चिन्नाप्रियः स्वः परोऽपि वा ।
एकः सर्वविधां द्रष्टु कर्तुणां गुणदोषयोः ॥ १० ॥

नादत्त आत्मा हि गुणं न दोषं न क्रियाफलम् ।
उदासीन इयासीनः परावरदगीश्वरः ॥ ११ ॥

श्रीशुक उवाच-

इत्युदीर्य गतो जीवो ज्ञातयस्तस्य ते तदा ।
यिस्मिता मुमुक्षुः शोकं(खेदं)छित्वाऽऽत्मसंवेदशुद्धताम् ॥ १२ ॥

निर्हन्त्य ज्ञातयो ज्ञानेर्देहं कृत्यांचिताः क्रियाः ।
तत्पुनर्दुस्स्यतं खेदं शोकमोहप्रयातिदम् ॥ १३ ॥

बालश्रो व्रीडितास्तत्र बालहत्याहतप्रभाः ।
बालहत्याव्रतं चेकब्राह्मणैर्यन्निरूपितम् ।

यमुनायां महाराज स्मरन्त्यो द्विजभाषितम् ॥ १४ ॥

स इत्थं प्रतिबुद्धात्मा चित्रकेतुर्द्विजोक्तिभिः ।
गृहान्धकूपात्रिफ्रान्तः सरःपद्मादिव द्विषः ॥ १५ ॥

कालिन्यां विधिवन् स्रात्वा कृतपुण्यजलक्रियः ।
मीनेन संपतप्राणो ब्रह्मपुत्रावबन्दत ॥ १६ ॥

अथ तस्मै प्रपन्नाय भक्ताय प्रयतात्मने ।
भगवान् नारदः प्रीतो विद्यामेतामुवाच ह ॥ १७ ॥

नारद उवाच-

नमस्तुभ्यं भगवते वासुदेवाय धीमहि ।
प्रयुष्मायानिरुद्धाय नमः सद्दर्शनाय च ॥ १८ ॥

नमो विज्ञानमात्राय परमानन्द(मूर्त्यै)रूपिणे ।
आत्मारामाय ज्ञानाय निवृत्तद्वैतदृष्टे ॥ १९ ॥

आत्मानन्दानुभूत्यै सम्यक्त्वक्तोर्मये नमः ।
हृषीकेशाय महते नमस्तेऽनन्तमूर्त्यै ॥ २० ॥

वचस्पुषरते प्राप्य य एको मनसा सह ।
अनामरूपचिन्मात्रः सोऽव्ययः(व्यानः) सदसत्परः ॥ २१ ॥

यस्मिन्नित् यतश्चेदं तिष्ठत्यप्येति ज्ञापते ।
मृन्मयेष्विव मृज्जातिस्तस्मै ते ब्रह्मणे नमः ॥ २२ ॥

यच्च स्पृशन्ति न विदुर्मनोबुद्धीन्द्रयासवः ।
अन्तर्वह्निश्चितं व्योमवत् न ततोऽस्म्यहम् ॥ २३ ॥

देहेन्द्रियप्राणमनोऽप्योऽमी यदंशविद्धाः प्रचरन्ति कर्मसु ।
नैवान्यदा लोहमिव प्रतप्तं स्थानेषु तद् द्रष्टृपदेशमेमि ॥ २४ ॥

ओं नमो भगवते महापुरुषाय महानुभावाय महाविभूत्यै सकल-
सान्त्वतपरिवृट् न करकमलकुटुम्भलोपलालितचरणारविन्दयुगल
परम परमेष्ठिन् नमस्ते ॥ २५ ॥

श्रीशुक उवाच-

भक्तायैतं प्रपन्नाय विद्यामादिश्य नारदः ।
यथावद्विरसा साकं धाम स्यात्पम्बुवं विभो ॥ २६ ॥

चित्रकेतुस्तु विद्यां तां यथा नारदभाषिताम् ।
 धारयामास सप्ताहमब्धः सुसमाहितः ॥ २७ ॥

ततश्च सप्तरात्रान्ते विद्यया धार्यमाणया ।
 विद्याधराधिपत्यं स लेभेऽप्रतिहतं नृपः ॥ २८ ॥

ततः कतिपयाहोर्भिविषयेद्धमनोगतिः ।
 जगाम देवदेवस्य शेषस्य चरणान्तिकम् ॥ २९ ॥

मृणालगौरं शितिवाससं स्फुर-
 त्किरीटकेयूरकटित्रकङ्कणम् ।
 प्रसन्नवक्त्रारुणलोचनं वृतं
 ददर्श सिद्धेश्वरमण्डलेः प्रभुम् ॥ ३० ॥

तद्दर्शनध्वस्तसमस्तकिल्बिषः
 स्वच्छा(स्था)मलान्तःकरणोऽभ्ययान्मुहुः ।
 प्रवृद्धभक्त्याऽऽप्रणयाश्रुलोचनः
 प्रहृष्टरोमा तमनादिपूरुषम् ॥ ३१ ॥

स उत्तमश्लोकपदाब्जविहरं
 प्रेमाश्रुलेश्वररूपसेचयन् मुहुः ।
 प्रेमापकृद्धाखिलवर्णनिर्गमो
 नैवाशकत् तं प्रसमीडितुं चिरम् ॥ ३२ ॥

ततः समाधाय मनो मनीषया
 वभाष एतन् प्रतिलब्धवाग्रसः ।
 नियम्य सर्वेन्द्रियबाह्यवर्तनं
 जगद्गुरुं सात्वतशास्त्रविग्रहम् ॥ ३३ ॥

चित्रकेतुरुवाच-
 अजित जितः सममतिभिः
 साधुभिर्भवान् जितात्मभिर्भवता ।
 विजितास्तेऽपि च भजता-
 मकामा(त्म)नां य आत्मदोऽतिकरुणः ॥ ३४ ॥

तव विभवः खलु भगवन् जगदुदयस्थितिलयावनादीनि ।
 विश्वसृजस्तेऽंशांशास्तत्र मृषा स्पर्धन्ति पृथगभिमत्या ॥ ३५ ॥

परमाणुपरममहतांस्त्यमागन्तान्तरवर्ती त्रयविधुरः ।
 आदायन्ते च सत्त्वानां यद् ध्रुवं तदेवान्तरकालेऽपि ॥ ३६ ॥

क्षित्यादिभिरेव किलावृतः सप्तभिर्दशगुणोत्तरैराण्डकोशः ।
 यत्र भगवन्पुण्योऽणुकल्पः सहाण्डकोटिभिस्तदनन्तम् ॥

विषयतृणो नरपशयो य उपासते विभूतीं परं त्वाम् ।
 तेषामाशिष ईश तदनु विनश्यन्ति यथाऽराजकुलम् ॥ ३८ ॥

कामधियस्त्वयीश रचिता न पुनारोहन्ति यथा करम्भवीजानि ।
 ज्ञानात्मन्यगुणमपे गुणगणतोऽस्य द्वन्द्वजालानि ॥ ३९ ॥

जितमजित तदा भवता यदाऽऽह भागवतं धर्ममनवयम् ।
 निष्किञ्चना ये मुनय आत्मारामा यमुपासतेऽप्यवर्णाय ॥ ४० ॥

विषममतिर्न यत्र नृणां त्वमहमिति मम तवेति च योऽन्यत्र ।
 विषमप्रिया रचितः स तद्विदुः क्षयिष्णुरधर्मबहुलः ॥ ४१ ॥

कः क्षेमो निजपरयोः कियानर्थः स्वपरद्रुहा धर्मेण ।
 स्वद्रोहान् तव कोपः परसम्पीडया च तथाऽधर्मः ॥ ४२ ॥

न व्यभिचरति तवेक्षा यथा ह्यभिहितो भागवतो धर्मः ।
 स्थिरचरसत्त्वकदम्बेष्वपृथग्भिषो य उपासते त्वार्याः ॥ ४३ ॥

न हि भगवन्नपदिदमिदं त्वदर्शानानृणामखिलपापक्षयः ।
 यन्नामसकृच्छ्रवणात् पुत्सकोऽपि विमुच्यते संसारान् ॥

अथ भगवन् वयमधुना त्वदवलोकपरिमृष्टाशयमलाः ।
 सुरकपिणा यदुदितं तावकेन कथमन्यथा भवति ॥ ४५ ॥

विदितमनन्त समस्तं तव जगदात्मनो जनैरिहाचरितम् ।
 विज्ञाप्य परमगुरोः कियदिह सवितुरिव स्वयतोः ॥ ४६ ॥

नमस्तुभ्यं भगवते सकलजगत्स्थितिलयोदयेऽशाय ।
 दुरवसितात्मगतये कुपोगिनां नमः परमहंसाय ॥ ४७ ॥

यं धे त्वसन्तमनु विश्वसृजः त्वसन्ति
 यं चेत्किता(न)मनुवृत्तय उच्यन्ति ।
 भूमण्डलं सर्पपायति यस्य मूर्ध्नि
 तस्मै नमो भगवतेऽस्तु सहस्रमूर्धे ॥ ४८ ॥

श्रीशुक उवाच-
 संस्तुतो भगवानेवमनन्तस्तमभाषत ।
 विद्याधरपतिं प्रीतश्चित्रकेतुं कुरुद्वह ॥ ४९ ॥

श्रीभगवानुवाच-
 यन्नारदाद्गुरोभ्यां ते व्याहृतं मम शासनम् ।
 संमिद्धोऽसि यथा राजन् विद्यया दर्शनाद्य मे ॥ ५० ॥

अहं वै सर्वभूतानि भूतात्मा भूतभावनः ।
 शब्दब्रह्म परं ब्रह्म ममोभे शाश्वती तन् ॥ ५१ ॥
 लोकेऽवितनमात्मानं लोकं चात्मनि सन्ततम् ।
 उभयं च मया व्याप्तं मयि चैवोभयं कृतम् ॥ ५२ ॥
 यथा सुषुप्तः पुरुषो विश्वं पश्यति चात्मनि ।
 आत्मानमकदंशस्थं मन्यते स्वप्न उन्वितः ॥ ५३ ॥
 एवञ्च जागृणाद्रीनि जीवस्थानानि चात्मनः ।
 मायामात्राणि विज्ञाय तद्गृह्यारं परं स्मरेत् ॥ ५४ ॥
 येन प्रसुप्तः पुरुषः स्वापं वेदात्मनस्तदा ।
 सुखं च निर्गुणं ब्रह्म तमात्मानमर्थहि माम् ॥ ५५ ॥
 उभयं स्मरतः पुंसः प्रस्थापयतिबोधयोः ।
 अन्येति व्यतिरिच्येत तन्ज्ञानं ब्रह्म तन् परम् ॥ ५६ ॥
 यद्येव विस्मृतः पुंसो मद्भावां भिन्न आत्मनः ।
 ततः संसार एतस्य (एकस्य) देहाद् देहो मृतेर्मृतिः ॥ ५७ ॥
 लब्ध्वैव मानुषीं योनिं ज्ञानविज्ञानसम्भवाम् ।
 आत्मानं यो न वुध्येत न कश्चित् क्षेममाप्नुयान् ॥ ५८ ॥

स्मृत्येहायां परिक्लेशं ततः फलविपर्ययम् ।
 नोभयं चाप्यनीहायां पश्यंस्तद् विरमेत् कविः ॥ ५९ ॥
 सुखाय दुःखमोक्षाय कुर्वते दम्पती क्रियाः ।
 ततोऽनिवृत्तिप्राप्तिर्दुःखस्य च सुखस्य च ॥ ६० ॥
 एवं विपर्ययं वुध्यन् नृणां विद्याभिमानिनाम् ।
 आत्मनश्च गतिं सूक्ष्मां स्थानत्रयविलक्षणां ॥ ६१ ॥
 दृष्टभुताभिर्मात्राभिः विमुक्तः स्येन तेजसा ।
 ज्ञानविज्ञानसन्तुष्टो मद्भक्तः पुरुषो भवेत् ॥ ६२ ॥
 एतावानेव मनुजैर्योगनेपुण्यबुद्धिभिः ।
 स्वार्थः सर्वात्मना ज्ञेयो यत् परात्मैकदर्शनम् ॥ ६३ ॥
 त्वमेतच्छ्रद्धया राजन्नप्रमत्तो बभौ मम ।
 ज्ञानविज्ञानसम्पन्नो धारयन्नाशु शुध्यति ॥ ६४ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 आधास्य भगवानित्थं चित्रकेतुं जगद्गुरुः ।
 पश्यतस्तस्य विशात्मा ततश्चान्तर्दधे हरिः ॥ ६५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पद्यकान्धे षोडशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्री शुक उवाच—
 यतश्चान्तरहितोऽनन्तस्तस्यै कृत्वा दिशे नमः ।
 विद्याधरश्चित्रकेतुश्चचार गगनेश्वरः ॥ १ ॥
 सलक्षं लक्षवर्षाणामव्याहतबलेन्द्रियः ।
 स्तूयमानो महायोगी मुनिभिः सिद्धचारणैः ॥ २ ॥
 कुलाचलेन्द्रदोणीषु नानासङ्कल्पसिद्धिषु ।
 रमे विद्याधरस्त्रीभिर्गापयन् हरिमीश्वरम् ॥ ३ ॥
 एकदा य विमानेन विष्णुदत्तेन भास्वता ।
 गिरिशं ददशे गच्छन् परीतं सिद्धचारणैः ॥ ४ ॥
 आलिङ्ग्याद्दी (दे) कृपां देवीं बाहुना मुनिसंसदि ।
 उवाच देव्यां ऽप्यन्त्यां जहासोऽवेस्तदन्तिके ॥ ५ ॥
 चित्रकेतुश्चाच—
 एष लोकगुरुः साक्षाद् धर्म (र्म) वक्ता शरीरिणाम् ।
 आस्ते मुख्यः सभायां वै मिथुनीभूय भार्यया ॥ ६ ॥

जटाधरस्त्रीव्रतया ब्रह्मवादी सतां पतिः ।
 अद्वैतं कृत्य स्थिरं चास्ते गतहीः प्राकृतो यथा ॥ ७ ॥
 प्रायशः प्राकृताश्चापि स्थिरं रहसि विभ्रति ।
 अयं महाव्रतधरो विभर्ति सदसि स्थिरम् ॥ ८ ॥
 भगवानपि तच्छ्रुत्वा प्रहस्यागाधधीर्नृप ।
 तूर्णीं बभूव सदसि सन्धाध तदनुव्रताः ॥ ९ ॥
 इत्यतर्दीर्घविदुषि व्रुवाणे बहसोभनम् ।
 रुपाऽऽह देवी पृष्टाय निर्वृतात्माभिमानिने ॥ १० ॥
 शर्वन्तुवाच—
 अयं किमधुना लोके शास्ता दण्डधरः प्रभुः ।
 अस्मद्विधानां दुष्टानां निर्लज्जानां च विप्रकृन् ॥ ११ ॥

न वेद धर्मं किल पद्मयोनिरं ब्रह्मपुत्रा भृगुनारदायाः ।
 न वै कुमारः कपिलो मनुश्च ये नो निषेधन्त्यतिवर्तिनं हरम् ॥

चित्रकेतुस्तु विद्यां तां यथा नारदभाषिताम् ।
 धारयामास समाह्वयभक्षः सुसमाहितः ॥ २७ ॥
 ततश्च सप्तरात्रान्ते विद्यया धार्यमाणया ।
 विद्याधरापिपत्यं स लेभेऽप्रतिहतं नृपः ॥ २८ ॥
 ततः कतिपयाहोभिर्विद्ययेद्धमनोगतिः ।
 जगाम देवदेवस्य शेषस्य चरणान्तिकम् ॥ २९ ॥
 मृणालगौरं शितिवाससं स्फुर-
 त्किरीटकेयूरकटित्रकङ्कणम् ।
 प्रसन्नवक्त्रारुणलोचनं वृत्तं
 ददर्श सिद्धेश्वरमण्डलेः प्रभुम् ॥ ३० ॥
 तद्दर्शनञ्चस्तसमस्तकिल्बिषः
 स्वच्छा(स्था)मलान्तःकरणोऽभ्ययान्मुहुः ।
 प्रवृद्धभक्त्याऽऽग्रणयाश्रुलोचनः
 ग्रहणरोमा तमनादिपूरुषम् ॥ ३१ ॥
 स उत्तमश्लोकपदाब्जविहरं
 प्रेमाश्रुलेशैरुपसेचयन् मुहुः ।
 प्रेमोपकृद्धाखिलवर्णनिर्गमो
 नैवाशक्तुं तं प्रसमीडितुं चिरम् ॥ ३२ ॥
 ततः समाधाय मनो मनीषया
 बभ्राप एतत् प्रतिलब्धवाग्रसः ।
 नियम्य सर्वेन्द्रियबाह्यवर्तनं
 जगद्गुरुं सात्त्वतशास्त्रविग्रहम् ॥ ३३ ॥
 चित्रकेतुरूपाच-
 अजित जितः सममतिभिः
 याधुभिर्भवान् जितात्मभिर्भवता ।
 विजितास्तेऽपि च भजता-
 मकामा(त्म)नां य आत्मदोऽतिकरुणः ॥ ३४ ॥
 तव विभवः खलु भगवन् जगदुदयस्थितिलयायनादीनि ।
 विश्वसृजस्तेऽंशांशास्तत्र मृषा स्पर्धन्ति पृथगभिमत्या ॥ ३५ ॥
 परमाणुपरममहतांस्त्यमायनान्तरवर्ती त्रयविधपुरः ।
 आदायन्ते च सत्त्वानां यद् ध्रुवं तदेवान्तर्कालेऽपि ॥ ३६ ॥

क्षित्यादिभिरेष किलावृतः सप्तभिर्दशगुणोत्तरैराण्डकोशः ।
 यत्र भगवत्पुण्योऽणुकल्पः सहाण्डकोटिभिस्तदनन्तम् ॥
 विषयतृणो नरपशवो य उपासते विभूतीं परं त्वाम् ।
 तेषामाशिष ईश तदनु विनश्यन्ति यथाऽराजकुलम् ॥ ३८ ॥
 कामपियस्त्वयीश रचिता न पुनारोहन्ति यथा कर्मभवीजानि ।
 ज्ञानात्मन्यगुणमये गुणगणतोऽस्य द्वन्द्वजालानि ॥ ३९ ॥
 जितमजित तदा भवता यदाऽऽह भागवतं धर्ममनवद्यम् ।
 निष्किञ्चना ये मुनय आत्मारामा यमुपासतेऽपवर्गाय ॥ ४० ॥
 विषममतिर्न यत्र नृणां त्वमहमिति मम तवेति च योऽन्यत्र ।
 विषमधिया रचितः स हाशुद्धः क्षयिष्णुरधर्मबहुलः ॥ ४१ ॥
 कः क्षेमो निजपरयोः कियानर्थः स्वपरद्रुहा धर्मेण ।
 स्वद्रोहान् तव कोपः परसम्पीडया च तथाऽधर्मः ॥ ४२ ॥
 न व्यभिचरति तवेक्षा यथा ह्यभिहितो भागवतो धर्मः ।
 स्थिरचरसत्त्वकदम्बेऽप्यपृथग्विषयो य उपासते त्वार्याः ॥ ४३ ॥
 न हि भगवन्नघटितमिदं त्वदर्शान्मृणामखिलपापक्षयः ।
 यन्नामसकृच्छ्रयान्तां पुनस्तकोऽपि विमुच्यते संसारान् ॥
 अध भगवन् वयमधुना त्वदवलोकपरिमृष्टाशयमलाः ।
 सुरक्षपिणा यदुदितं तावकेन कथमन्यथा भवति ॥ ४५ ॥
 विदितमनन्तं समस्तं तव जगदात्मनो जनैरिहाचरितम् ।
 विज्ञाप्य परमगुरोः कियदिह सवितुरिव खयांतेः ॥ ४६ ॥
 नमस्तुभ्यं भगवते सकलजगत्स्थितिलयोदयेशाय ।
 दुरवसितात्मगतये कुयोगिनां नमः परमहंसाय ॥ ४७ ॥
 यं धे श्वसन्तमनु विश्वसृजः श्वसन्ति
 यं चेकिता(र)नमनुवृत्तय उचकन्ति ।
 भूमण्डलं सर्पपायति यस्य मूर्ध्नि
 तस्मै नमो भगवतेऽस्तु सहस्रमूर्ध्ने ॥ ४८ ॥
 श्रीशुक उवाच-
 संस्तुतो भगवानेवमनन्तस्तमभाषत ।
 विद्याधरपतिं प्रीतिश्रित्वकेतुं कुरुद्रह ॥ ४९ ॥
 श्रीभगवानुवाच-
 यच्चारदाद्गोभ्यां ते व्याहृतं मम शासनम् ।
 संसिद्धोऽसि यथा राजन् विद्यया दर्शनाच्च मे ॥ ५० ॥

अहं वै सर्वभूतानि भूतात्मा भूतभावनः ।
 शब्दब्रह्म परं ब्रह्म ममोभे शाश्वती तन् ॥ ५१ ॥
 लोकंऽविततमात्मानं लोकं चात्मनि सन्ततम् ।
 उभयं च मया व्याप्तं मयि वैवोभयं कृतम् ॥ ५२ ॥
 यथा सुषुप्तः पुरुषो विष्यं पश्यति चात्मनि ।
 आत्मानमेकदेशस्थं मन्यते स्वप्न उन्वितः ॥ ५३ ॥
 एषं जागरणादीनि जीवस्थानानि चात्मनः ।
 मायामात्राणि विज्ञाप्य तद्दृष्टारं परं स्मरेत् ॥ ५४ ॥
 येन प्रसुप्तः पुरुषः स्थापं वेदात्मनस्तदा ।
 सुखं च निर्गुणं ब्रह्म तमात्मानमवैहि माम् ॥ ५५ ॥
 उभयं स्मरतः पुंसः प्रस्थापप्रतिबोधयोः ।
 अन्येति व्यतिरिच्येत तज्ज्ञानं ब्रह्म तन् परम् ॥ ५६ ॥
 यद्येष विस्मृतः पुंसो मद्भावो भिन्न आत्मनः ।
 ततः संसार एतस्य (एकस्य) देहाद् देहो मृतेर्मृतिः ॥ ५७ ॥
 लब्ध्वेह मानुषी योनिं ज्ञानविज्ञानसम्भवाम् ।
 आत्मानं यो न कुप्येत न कश्चित् क्षेममाप्नुयात् ॥ ५८ ॥

स्मृत्येहायां परिश्लेशं ततः कलविपर्ययम् ।
 नोभयं चाप्यनीहायां पश्यंस्तद् विरमेत् कविः ॥ ५९ ॥
 सुखाय दुःखमोक्षाय कुर्वति दम्पती क्रियाः ।
 ततोऽनिवृत्तिप्राप्तिर्दुःखस्य च सुखस्य च ॥ ६० ॥
 एषं विषयं कुप्या नृणां विद्याभिमानिनाम् ।
 आत्मनश्च गतिं सूक्ष्मां स्थानत्रयविलक्षणाम् ॥ ६१ ॥
 दृष्टभुताभिर्मात्राभिः विमुक्तः स्वेन तेजसा ।
 ज्ञानविज्ञानसन्तुष्टो मद्भक्तः पुरुषो भवेत् ॥ ६२ ॥
 एतावानेव मनुजैर्योगैर्गुण्यवुद्धिभिः ।
 स्वार्थः सर्वात्मना ज्ञेयो यत् परात्मैकदर्शनम् ॥ ६३ ॥
 त्वमेतच्छ्रद्धया राजन्नप्रमत्तो यत्रो मम ।
 ज्ञानविज्ञानसम्पन्नो धारयन्नाशु शुध्यति ॥ ६४ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 आत्मास्य भगवानित्थं चित्रकेतुं जगद्गुरुः ।
 पश्यतस्तस्य विद्यात्मा ततश्चान्तर्दधे हरिः ॥ ६५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पटस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्री शुक उवाच—
 यतश्चान्तर्हितोऽनन्तस्तस्यै कृत्वा दिशो नमः ।
 विद्याधरध्वजकेतुध्वजार गगनेचरः ॥ १ ॥
 सलक्षं लक्षवर्षाणामव्याहतबलेन्द्रियः ।
 स्तूयमानो महायोगी मुनिभिः सिद्धचारणैः ॥ २ ॥
 कुलाचलेन्द्रद्रोणीषु नानासङ्कल्पसिद्धिषु ।
 रेमे विद्याधरस्त्रीभिर्गायन् हरिमीश्वरम् ॥ ३ ॥
 एकदा स विमानेन विष्णुदत्तेन भास्वता ।
 गिरिशं दृशे गच्छन् परीतं सिद्धचारणैः ॥ ४ ॥
 आलिङ्ग्याङ्गी (ङ्)कृतां देवीं बाहुना मुनिसंसदि ।
 उवाच देव्यां ऽप्यन्त्यां जहासोवेस्तदन्तिके ॥ ५ ॥
 चित्रकेतुरुवाच—
 एष लोकगुरुः साक्षाद् धर्म (र्म)वक्ता शरीरिणाम् ।
 आस्ते मुख्यः सभायां वै त्रिपुनीभूय भार्यया ॥ ६ ॥

जटाधरस्तीव्रतया ब्रह्मवादी सतां पतिः ।
 अद्वै कृत्य स्थिं चास्ते गतहीः प्राकृतो यथा ॥ ७ ॥
 प्रायसाः प्राकृताश्चापि स्थिं रहसि विव्रति ।
 अयं महाव्रतधरो विभर्ति सदसि स्थिपम् ॥ ८ ॥
 भगवानपि तच्छ्रुत्वा प्रहस्यागाधधीनृष ।
 तूर्णीं बभूव सदसि सभ्याश्च तदनुव्रताः ॥ ९ ॥
 इत्यतर्दीर्यविदुषि व्रुवाणे बहशोभनम् ।
 रुपाऽऽह देवी पृष्टाय निर्जितात्माभिमानिने ॥ १० ॥
 पार्वत्युवाच—
 अयं किमपुना लोके शास्ता दण्डपरः प्रभुः ।
 अस्मद्विधानां दुष्टानां निर्लज्जानां च विप्रकृत् ॥ ११ ॥
 न वेद धर्मं किल पद्मपोनिनं ब्रह्मपुत्रा भृगुनारदायाः ।
 न वै कुमारः कपिलो मनुश्च ये नो निषेधन्त्यतिवर्तिनं हरम् ॥

एषामनुष्येयपदान्जयुगं जगद्गुरुं मङ्गलमङ्गलं स्वयम् ।
 यः क्षत्रबन्धुः परिभूय सूरिन् प्रशासति पृष्टस्तदयं हि दण्ड्यः ॥
 नापमर्हति वैकुण्ठपादमूलोपसर्पणम् ।
 सम्भावितमतिः स्तब्धः साधुभिः पर्वपासितम् ॥
 अतः पापीयसी योनिमासुरी याहि दुर्मते ।
 यथेह भूयो महतां न कर्ताऽमुत्र कित्विषम् ॥ १५ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं शप्तश्चित्रकेतुर्विमानादवरुह्य सः ।
 प्रसादयामास सर्ती मूर्ध्ना नम्रेण भारत ॥ १६ ॥
 चित्रकेतुरुवाच—
 प्रतिगृह्णामि ते शापमात्मनोऽञ्जलिनाऽम्बिके ।
 देवैर्मन्त्राय यत् श्रोक्तं पूर्वदिष्टं हि तस्य तत् ॥ १७ ॥
 संसारचक्र एतस्मिन् जन्तुरङ्गानमोहितः ।
 भ्राम्पन् सुखं च दुःखं च भुङ्क्ते सर्वत्र सर्वदा ॥ १८ ॥
 नैवात्मा न परश्चापि कर्ता स्यात् सुखदुःखयोः ।
 कर्तारं मन्यतेऽज्ञा(प्र)ज्ञ आत्मानं परमेव च ॥ १९ ॥
 गुणप्रवाह एतस्मिन् कः शापः को न्यनुग्रहः ।
 कः स्वर्गो नरकः को वा किं दुःखं सुखमेव च ॥ २० ॥
 एकः सृजति भूतानि भगवानात्ममायया ।
 एषां बन्धं च मोक्षं च सुखं दुःखं च निष्कलः ॥ २१ ॥
 न चा(त)स्य कश्चिद् दयितः प्रतीपो
 न ज्ञातिवन्धुनं परो न च स्वः ।
 समस्य सर्वत्र निरञ्जनस्य
 कुतोऽनुरागः कुत एव रोषः ॥ २२ ॥
 तथाऽपि तच्छक्तिविसर्ग एषां
 सुखाय दुःखाय हिताहिताय ।
 बन्धाय मोक्षाय च मृत्युजन्मनोः
 शरीराणां संसृतये च कल्पते ॥ २३ ॥
 अथ प्रसादये न त्वां शापमोक्षाय भामिनि ।
 यन्मन्यसे असाधूक्तं मम तत् क्षम्यतां सति ॥ २४ ॥

वादरायणिरुवाच—
 इति प्रसाद्य गिरिकी चित्रकेतुरारिन्दम ।
 जगाम स्वविमानेन पश्यतोः स्मयतोस्तयोः ॥ २५ ॥
 ततस्तु भगवान् रुद्रो रुद्राणीमिदमब्रवीत् ।
 देवर्षिदित्यसिद्धानां पार्षदानां च शृण्वताम् ॥ २६ ॥
 देवदेव उवाच—
 दृष्टव्यसि सुशोणि हरेरद्भुतकर्मणः ।
 माहात्म्यं भृत्यभृत्यानां निःस्पृहाणां महात्मनाम् ॥ २७ ॥
 नारायणपराः सर्वे न कुतश्चन बिभ्यति ।
 स्वर्गापवर्गानरकेष्वपि तुल्यार्थदर्शिनिः ॥ २८ ॥
 देहिनां देहसंयोगाद् द्वन्द्वानीथरतीलया ।
 सुखं दुःखं मृतिर्जन्म शापानुग्रह एव च ॥ २९ ॥
 अविचेककृतः पुंसो ह्यर्षभेद इहात्मनि ।
 गुणदोषविकल्पश्च भिदेव स्वप्रकल्पिता ॥ ३० ॥
 वासुदेवे भगवति भक्तिमुद्रहतां नृणाम् ।
 ज्ञानविज्ञानवीर्याणां न हि कश्चिद् व्यपाश्रयः ॥ ३१ ॥
 नहं विरिधो न कुमारनारदी न ब्रह्मपुत्राः मुनयः सुरेशाः ।
 विदाम यस्येहितमंशाकांशका न तत्स्वरूपं पृथगीशामानिनः ॥
 न ह्यस्यातिप्रियः कश्चिन्नाप्रियः स्वः परोऽपि वा ।
 आत्मत्वात् सर्वभूतानां सर्वभूतप्रियो हरिः ॥ ३३ ॥
 तस्य चायं महाभागश्चित्रकेतुः प्रियोऽनुगः ।
 सर्वत्र समदक् शान्तो ह्यहं चैवाच्युतप्रियः ॥ ३४ ॥
 तस्मान्न विस्मयः कार्यः पुरुषेषु महत्सु च ।
 महापुरुषभक्तेषु शान्तेषु समदर्शिषु ॥ ३५ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इति श्रुत्वा भगवतः शिवस्योमाऽभिभाषितम् ।
 बभूव शान्तपी राजन् देवी विगतविस्मया ॥ ३६ ॥
 इति भागवतो देव्याः प्रतिशामुमलन्तमः ।
 मूर्ध्ना सञ्गृह्ये शापमेतावत् साधुलक्षणम् ॥ ३७ ॥
 जज्ञे त्वष्टुर्दक्षिणाग्री दानवी योनिमाश्रितः ।
 यूत्र इत्यभिविख्यातो ज्ञानविज्ञानसंयुतः ॥ ३८ ॥

एतन् ते सर्वमाख्यातं यन्मां त्वं परिपृच्छसि ।
 वृत्रस्यासुरजातेश्च कारणं भगवन्मतेः ॥ ३९ ॥
 इतिहासमिमं पुण्यं चित्रकेतोर्महात्मनः ।
 माहात्म्यं विष्णुभक्तानां श्रुत्वा बन्धाद् विमुच्यते ॥ ४० ॥

य एतत् प्रातरुत्थाय श्रद्धया वाग्यतः पठेत् ।
 इतिहासं हरिं स्मृत्वा स याति परमां गतिम् ॥ ४१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते षष्ठस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

पृथिस्तु पत्नी सवितुः सावित्री व्याहृती त्रयीम् ।
 अग्निहोत्रं पशुं सोमं चातुर्मास्यं महामत्तान् ॥ १ ॥
 सिद्धिर्भगस्य भार्याऽङ्ग महिमानं विभुं प्रभुम् ।
 आशिषं च यगरोहां कन्यां प्रासूत सुव्रताम् ॥ २ ॥
 धातुः कुहूः सिनीवाली राका चानुमतस्तथा ।
 सायं दर्शमथ प्रातः पूर्णमासमनुक्रमत् ॥ ३ ॥
 अग्निं पुरीष्यमाधत्त क्रियायां समनन्तरः ।
 चर्पणी वरुणस्यासीद् यस्यां जातो भृगुः पुनः ॥ ४ ॥
 बाल्मीकिश्च महायोगी यल्मीकादभवत् किल ।
 अगस्त्यश्च यसिष्ठश्च मित्रावरुणयोर्कपी ॥ ५ ॥
 रेतः सिपिचतुः कुम्भे उर्वया सन्निधां सुतम् (द्रुतम्) ।
 रेचन्यां मित्र उत्सर्गमरिष्टं पिप्पलं व्यधात् ॥ ६ ॥
 पालोम्यामिन्द्र आभूत् त्रीन् पुत्रानिति नः श्रुतम् ।
 जयन्तं कपथं तात तृतीयं मीदुषं प्रभुः ॥ ७ ॥
 उरुक्रमस्य देवस्य मायावामनरूपिणः ।
 कीर्ती पत्न्यां बृहज्जोकास्तस्यासन् सांभगादयः ॥ ८ ॥
 तत्कर्मगुणवीर्याणि कश्यपस्य महात्मनः ।
 पश्चाद् वक्ष्यामहेऽदित्यां यथैवावततार ह ॥ ९ ॥
 अथ कश्यपदायादान् दत्तेयान् कीर्तयामि ते ।
 यत्र भागवतः श्रीमान् प्रह्लादो बलिरेव च ॥ १० ॥
 दितेर्द्वावेव दायारी दैत्यदानववन्दिता ।
 हिरण्यकशिपुनां हिरण्याश्व कीर्तिनी ॥ ११ ॥
 हिरण्यकशिपोर्भार्या कयाधुनां दानवी ।
 जम्भस्य तनया दत्ता सुपुत्रे चतुरः सुतान् ॥ १२ ॥
 सदादं प्रागनुत्तादं प्रह्लादं ह्लादमेव च ।
 तन्वयसा गिहिका नाम राहुं विप्रचित्तोऽग्रहीत् ॥ १३ ॥

शिरोऽहर्द पस्य हरिश्चक्रेण पिबतोऽमृतम् ।
 संह्लादस्य कृतिर्भार्याऽसूत पञ्चजनं ततः ॥ १४ ॥
 ह्लादस्य धमनिर्भार्याऽसूत वातापिमित्वलम् ।
 योऽगस्त्यायाप्यतिथये पेषे वातापिमित्वलः ॥ १५ ॥
 अनुत्तादस्य सूर्यायां वाष्कलो महिपस्तथा ।
 विरोचनस्तु प्राह्लादिवर्लितस्तस्याभवत् किल ॥ १६ ॥
 वाणज्येष्ठं केतुशतमशनायां ततोऽभवत् ।
 तस्यानुभावः सुशोक्यः पश्चादेवाभिधास्यते ॥ १७ ॥
 वाणस्त्वाराध्य गिरिशं लेभे तद्रणमुत्थताम् ।
 यत्पात्रे भगवानास्ते अयापि पुरपालकः ॥ १८ ॥
 मरुतश्च दितेः पुत्राश्चत्वारिंशन्नवाधिकाः ।
 त आसन्नप्रजाः सर्वे नीता इन्द्रेण सात्प्रताम् ॥ १९ ॥
 राजोवाच—
 कथं न आसुरं भावमपोहोत्तिकं गुरो ।
 इन्द्रेण प्रापिताः साम्यं किं नु साधु कृतं हि तैः ॥ २० ॥
 इमे श्रद्धते विद्वन् कपथो हि मया सह ।
 परिज्ञानाय भगवंस्तन्नो व्याख्यातुमर्हसि ॥ २१ ॥
 सूत उवाच—
 तद् विष्णुशतस्य स वादरायणिवचो निशम्याहृतमर्थवन्मुनिः ।
 सभाजयन्तन्निभूतेन चेतसा जगाद सत्रायण सर्वदर्शनः ॥ २२ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 हतपुत्रा दितिः शक्रपाणिर्ग्राहेण विष्णुना ।
 मन्युना शोकदीप्तेन ज्वलन्ती पर्यचिन्तयत् ॥ २३ ॥
 कदा नु भ्रानुहन्तारं इन्द्रियाराममुत्त्वणम् ।
 अक्रिन्नहृदयं शपं घातयित्वा स्वये सुखम् ॥ २४ ॥

कृमिबिद्भस्मसंज्ञाऽन्ते यस्येशाभिहितस्य वा ।

भूतधृक् तत्कृते स्वार्थं किं वेद निरयो यतः ॥ २५ ॥

आज्ञासानस्य तस्येदं ध्रुवमुन्नद्धचेतसः ।

मदशोषणमिन्द्रस्य भूयाद् येन सुतो हि मे ॥ २६ ॥

इति भावेन सा भर्तुराचचारासकृत् प्रियम् ।

शुभ्रूषयाऽनुरागेण प्रश्रयेण दमेन च ॥ २७ ॥

भक्त्या परमया राजन् मनोज्ञैर्बल्लुभापितैः ।

मनो जग्राह भावज्ञा सुस्मितापाद्गवीक्षणीः ॥ २८ ॥

एवं स्त्रिया जडीभूतो विद्वानपि विदग्धया ।

बादमित्याह विवशो नैतच्चित्रं हि योपिति ॥ २९ ॥

विलोक्यैकान्तभूतानि भूतान्यादौ प्रजापतिः ।

स्त्रियं चक्रे स्वदेहाधीं यया पुंसां गतिर्हता ॥ ३० ॥

एवं शुभ्रूषितस्तात भगवान् कश्यपः स्त्रिया ।

प्रहस्य परमप्रीतो दितिमाहाभिनन्य च ॥ ३१ ॥

कश्यप उवाच-

वरं वरय वामोरु प्रीतस्तेऽहमनिन्दिते ।

स्त्रीणां भर्तारि सुप्रीते कः काम इह चागमः ॥ ३२ ॥

पतिरेव हि नारीणां देवतं परमं स्मृतम् ।

मानसः सर्वभूतानां वासुदेवः श्रियः पतिः ॥ ३३ ॥

स एव देवतालिङ्गैर्नामरूपविकल्पितैः ।

इन्यते भगवान् पुंभिः स्त्रीभिश्च पतिरुपधृक् ॥ ३४ ॥

तस्मात् पतिव्रता नार्यः श्रेयःकामाः सुमध्यमाः ।

यत्रन्तेऽनन्यभावेन पतिमात्मानमीधरम् ॥ ३५ ॥

योऽहं त्वयाऽर्चितां भद्रे ईदृग्भावेन भक्तितः ।

किं ते सम्पादये काममसतीनां सुदुर्लभम् ॥ ३६ ॥

दितिरुवाच-

वरदोऽसि यदि ब्रह्मन् पुत्रमिन्द्रहणं वृणे ।

भमृत्युं मृतपुत्राऽहं येन मे पातिती सुती ॥ ३७ ॥

निशम्य तद्वचो शिशो विमनाः पर्वतप्यत ।

अहो अधर्मः सुमहानय मे गमुपस्थितः ॥ ३८ ॥

अहो अयेन्द्रियारामो योपिन्मय्येशमायया ।

गृहीतचेताः कृपणः पतिप्ये नरके ध्रुवम् ॥ ३९ ॥

कोऽतिक्रमोऽनुवर्तन्त्याः स्वभावमिह योपितः ।

धिङ् मां वतावुषं स्वार्थं यदहं त्वजितेन्द्रियः ॥ ४० ॥

शरच्चन्द्रोपमं वक्त्रं वचश्च श्रवणामृतम् ।

हृदयं धुरधाराभं स्त्रीणां को वेद चेष्टितम् ॥ ४१ ॥

न हि कश्चित् प्रियः स्त्रीणामत्रसा स्वाशिपात्मनाम् ।

पतिं पुत्रं भ्रातरं वा प्रन्त्यर्थं पातयन्ति हि ॥ ४२ ॥

प्रतिश्रुतं ददामीति वचस्तत्र मृषा भवेत् ।

यषं नार्हति चेन्द्रोऽपि तत्रेदमुपकल्पये ॥ ४३ ॥

इति संचिन्त्य भगवान् मारीचः कुरुनन्दन ।

उवाच किञ्चित् कुपित आत्मानं च विगर्हयन् ॥ ४४ ॥

कश्यप उवाच-

पुत्रस्ते भविता भद्रे इन्द्रहा देवबान्धवः ।

संवत्सरं व्रतमिदं ययज्ञो धारयिष्यसि ॥ ४५ ॥

दितिरुवाच-

धारयिष्ये व्रतं ब्रह्मन् ब्रूहि कार्याणि यानि मे ।

यानि चेह निषिद्धानि न व्रतं प्रन्ति यान्युत ॥ ४६ ॥

कश्यप उवाच-

न हिंस्यात् सर्वभूतानि न शपेन्नानृतं वदेत् ।

न छिन्यान्नखरोमाणि न स्पृशेद् यदमद्रलम् ॥ ४७ ॥

नाप्सु स्त्रायान् कुप्येत न सम्भाषेत दुर्जनैः ।

न वसीतार्धातवासः स्रजं वा विधृतां कचिन् ॥ ४८ ॥

नोच्छिष्टं चण्डिकात्रं च सामिपं वृषलाहृतम् ।

भुञ्जीतादवस्थया दष्टं पिबेन्नाञ्जलिना त्वपः ॥ ४९ ॥

नोच्छिष्टाऽस्पृष्टसलिला सन्ध्यपोमुक्तमूर्धजा ।

अनर्चिताऽसंयतवाक् नासंवीता वहिश्चरेत् ॥ ५० ॥

नार्धातपादाऽप्रयता नार्द्रपात्राण्युदक्क्षिराः ।

शपीत नापराङ् नान्ध्वनं नग्रा न च सन्ध्ययोः ॥ ५१ ॥

धीतवासा शुचिर्नित्यं सर्वमद्रलसंयुता ।

पूजयेन् प्रातरासात् प्राग् गोविशान् श्रियमच्युतम् ॥ ५२ ॥

स्त्रियो वरवतीश्वाचैत् स्मृगन्धबलिमण्डनैः ।
 पतिं चाच्योपतिष्ठेत् ध्यायेत् कोष्ठगतं च तम् ॥ ५३ ॥
 संवत्सरं पुंसवनं व्रतमेतदविच्युतम् ।
 धारयिष्यसि चेत् तुभ्यं शक्रहा भविता सुतः ॥ ५४ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 वादमित्यभ्युपेत्याथ दिती राजन् महामनाः ।
 कश्यपान् गर्भमाधत् व्रतं चाश्रो दधार सा ॥ ५५ ॥
 मानृष्यमुरभिप्रायमिन्द्र आज्ञाय मानद ।
 शुभ्रूषणनाभमस्यां दितिं पर्यचरत् कविः ॥ ५६ ॥
 नित्यं वनात् सुमनसः फल्मूलसमित्कुशान् ।
 पत्राङ्कुरमृदापथ कालं काल उपाहरन् ॥ ५७ ॥
 एवं तस्या व्रतस्थाया व्रतच्छिद्रं हरिर्नृप ।
 प्रेषुः पर्यचरज्जिह्वा मृगदं व मृगाकृतिः ॥ ५८ ॥
 नाध्यगच्छद् व्रतच्छिद्रं तत्परोऽथ महीपते ।
 चिन्तां तीव्रां गतः शक्रः केन मे स्याच्छिवं त्विह ॥ ५९ ॥
 एकदा सा तु सन्त्यायामुच्छिष्टा व्रतकशिता ।
 अस्पृष्टवार्धयाताङ्घ्रिः सुष्याप विधिमोहिता ॥ ६० ॥
 लब्ध्वा तदन्तरं शक्रो निद्रोपहतचेतसः ।
 दितेः प्रविष्ट उदरं योगेशो योगमायया ॥ ६१ ॥
 चकत् सप्तधा गर्भं यत्रेण कनकप्रभम् ।
 रुदन्तं सप्तधंकेकं मा रोदीरिति तान् पुनः ॥ ६२ ॥
 ते तमूचुः पीड्यमानाः सर्वे प्राञ्जलयो नृप ।
 नो निषांससि किं त्विन्द्र भ्रातरो मरुतस्तव ॥ ६३ ॥
 मा भ्रेष्ट भ्रातरो मह्यं यूपमित्याह कौशिकः ।
 अनन्यभावान् पार्षदानात्मनो मरुतां गणान् ॥ ६४ ॥
 न ममार दितेर्गर्भः श्रीनिवासानुकम्पया ।
 यक्षुषा कुलिशधुष्णो द्रौण्यखेण यथा भवान् ॥ ६५ ॥
 सकृदिष्टाऽऽदिष्टरूपं पुरुषो याति सात्मताम् ।
 संवत्सरं किमिदं दिव्या यद्धरिरर्चितः ॥ ६६ ॥

सजूरिन्द्रेण पञ्चाशद् देवास्ते मरुतोऽभवन् ।
 व्यपोह्य मानृदोषं ते हरिणा सोमया वृताः ॥ ६७ ॥
 दितिरुत्थाय ददशो कुमाराननलप्रभान् ।
 इन्द्रेण सहितान् देवी पर्यतुष्यदनिन्दिता ॥ ६८ ॥
 अयेन्द्रमाह ताताहमादित्यानां भयावहम् ।
 अपत्यमिच्छन्त्यचरं व्रतमेतत् सुदुष्करम् ॥ ६९ ॥
 एकः संकल्पितः पुत्रः सप्तसप्ताभवन् कथम् ।
 यदि ते विदितं पुत्र सत्यं कथय मा मृषा ॥ ७० ॥
 इन्द्र उवाच—
 अम्ब तेऽहं व्यवसितमुपधायांगतोऽन्तिकम् ।
 लब्ध्वान्तरोऽच्छिद्रं गर्भमर्थबुद्धिनं धर्मवित् ॥ ७१ ॥
 कृतो मे सप्तधा गर्भ आसन् सप्त कुमारकाः ।
 तेऽपि वैकेकशो वृक्षाः सप्तधा नापि मन्त्रिरे ॥ ७२ ॥
 ततस्तत् परमाध्वर्यं वीक्ष्याध्यवसितं मया ।
 महापुरुषपूजायाः सिद्धिः कार्यानुपदिग्नी ॥ ७३ ॥
 आराधनं भगवत ईहमाना निराशिषः ।
 ये तु नेच्छन्त्यपि परं ते स्वार्थकुशलाः स्मृताः ॥ ७४ ॥
 आराध्यात्मप्रदं देवमात्मानं जगदीश्वरम् ।
 को वृणीत गुणस्पर्शं बुधः स्यान्नरत्केऽपि यत् ॥ ७५ ॥
 तदिदं मम दीर्जन्यं बालिशस्य महीयसि ।
 धनुर्महसि मातस्यं दिष्ट्या गर्भोऽमृतोत्पितः ॥ ७६ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इन्द्रस्तथाऽभ्यनुज्ञातः शुक्रभावेन तुष्टया ।
 मरुद्भिः सह तां नत्या जगाम त्रिदिवं प्रभुः ॥ ७७ ॥
 एवं ते सर्वमाख्यातं यन्मां त्वं प्रारिपृच्छसि ।
 मह्यं मरुतां जन्म किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ७८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते पद्यस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

राजोवाच-

व्रतं पुंसवनं ब्रह्मन् भवता यदुदीरितम् ।
तस्य वेदितुमिच्छामो येन विष्णुः प्रसीदति ॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच-

शुक्ले मार्गशिरे पक्षे योषिद् भर्तुरनुज्ञया ।
आरभेत व्रतमिदं सार्वकामिकमादितः ॥ २ ॥

निशम्य मरुतां जन्म ब्राह्मणाननुमन्त्र्य च ।
स्नात्वा शुक्लदती शुक्ले वसीतालङ्कृताम्बरे ॥ ३ ॥

पूजयेत् प्रातराशान् प्राक् भगवन्तं श्रिया सह ।
नमस्ते निरपेक्षाय पूर्णकाम नमोऽस्तु ते ।

महाविभूतिपतये नमः सकलसिद्धये ॥ ४ ॥

यतस्त्वं कृपया भूत्या तेजसा महतीजसा ।
तुष्ट ईश गुणैः सर्वैस्ततोऽसि भगवान् विभुः ॥ ५ ॥

विष्णुपत्नि महामाये महापुरुषलक्षणे ।
श्रीयेथा मे महाभागे लोकमातर्नमोऽस्तु ते ॥ ६ ॥

ओं नमो भगवते महापुरुषाय महानुभावाय महाविभूतिपतये सह
महाविभूतिभिः बलिमुषाहरामीति । अनेनाहरहर्मन्त्रेण विष्णो-
रासनार्ध्यपाचोपस्पृशंस्नानवासउपवीतभूषणगन्धपुष्प-
धूपोषहारायुपचारांश्च समाहित उपाहरेत् ॥ ७ ॥

हविशेषं तु जुहुयादनले द्वादशाहुतीः ।
ओं नमो भगवते महापुरुषाय महाविभूतिपतये स्वाहेति ।

शिवं विष्णुं च वरदावाशिषां प्रभवावुभी ।
भक्त्या सम्पूजयेन्नित्यं यदीच्छेत् सर्वसम्पदः ॥ ८ ॥

ऋणमदं दण्डवद् भूमी भक्तिप्रहेण चेतसा ।
दशावारं जपेन्मन्त्रं ततः स्तोत्रमुदीरयेत् ॥ ९ ॥

युवां तु विश्वस्य विभू जगतः कारणं परम् ।
इयं हि प्रकृतिः सूक्ष्मा मायाशक्तिर्दुरन्त्याया ॥ १० ॥

तस्या अधीश्वरः साक्षान् त्वमेकः पुरुषः परः ।
त्वं सर्वपत्र इत्येवं क्रियेयं फलभृगु भवान् ॥ ११ ॥

गुणव्यक्तिरियं देवी व्यञ्जको गुणभृगु भवान् ।
त्वं हि सर्वशरीरात्मा श्रीः शरीरेन्द्रियाशया ॥ १२ ॥

नामरूपे भगवती प्रत्ययस्त्यम(मु)पाश्र्वयः ।
यथा युवां त्रिलोकस्य वरदो परमेश्वरी ।

तथेमा उत्तमश्लोक सन्तु सत्या महाशिषः ॥ १३ ॥

इत्यभिष्टूय वरदं श्रीनिवासं श्रिया सह ।
तन्निस्सार्योपहरणं दत्त्वाऽऽचमनमर्चयेत् ॥ १४ ॥

ततः स्तुवाना स्तोत्रेण भक्तिप्रहेण चेतसा ।
यज्ञोच्छिष्टमवप्राप्य पुनरभ्यर्चयेद्भारम् ॥ १५ ॥

पतिं च परया भक्त्या महापुरुषचेतसा ।
श्रियेस्तीस्तेरूपनमेत् प्रेमशीलः स्वयं पतिः ॥ १६ ॥

विभूयात् सर्वकर्माणि पट्या उवाचचानि च ।
कृतमेकतरेणापि दम्पत्योरुभयोरपि ॥ १७ ॥

पट्यां कुर्यादनर्हायां पतिरेव समाहितः ।
विष्णोर्व्रतमिदं विप्रन्न विहन्त्यात् कथञ्चन ॥ १८ ॥

विप्रान् सियो वरवतीः स्रग्गन्धबलिमण्डनैः ।
अर्चैर्दहहर्षतया देवं नियममास्थिता ॥ १९ ॥

उद्भास्य देवं स्ये धाम्नि तन्निवेदितमग्रतः ।
अयादात्मविशुद्ध्यर्थं सर्वकामाप्तये तथा ॥ २० ॥

एतेन पूजाविधिना मासान् द्वादश हापनम् ।
नीत्वा चोपरमेत् साध्वी कार्तिके चरमेऽहनि ॥ २१ ॥

शो भूतेऽप उपस्पृश्य कृष्णमभ्यर्च्य पूर्ववत् ।
पयःभूतेन जुहुयाच्चरुणा सह सर्पिया ।

पाकयज्ञविधानेन द्वादशीबाहुतीः पतिः ॥ २२ ॥

ब्राह्मणान् भोजयेद् भक्त्या त्वन्वायेद्द्वादशात्मवित् ।
तेभ्यो दयासिलान् राजन् सोदपाश्रान्मुडा(निला)न्यितान् ॥

आशिषः शिरसाऽऽदाय द्विजैः प्रीतिः समीरिताः ।
प्रणम्य शिरसा भक्त्या भुञ्जीत तदनुज्ञया ॥ २४ ॥

आचार्यमग्रतः कृत्वा वाग्यतः सुसमाहितः ।
दयान् पट्यं चरोः शेषं सुप्रजास्त्वं सुसीभगम् ॥ २५ ॥

एतच्चरित्वा विधिवद् ब्रतं विभो-
रभीषितार्थं लभतं पुमानिह ।

स्त्रीर्वा तदास्थाय लभत सीभगं
श्रियं श्रज्जां जीवपतिं यशो गृहम्

॥ २६ ॥

कन्याऽपि विन्देत समग्रलक्षणं
पतिं त्ववीरा हतकिल्बिषा गतिम् ।

मृतप्रजा जीवसुतान् धनेश्वरी
सुदुर्भगा सुभगा रूपमग्रयम्

॥ २७ ॥

विन्देद् विरूपा विरुजो विमुच्यते
य आमयावीन्द्रियदेहकल्पः ।

एतत् पठन्नभ्युदये च कर्मण्य-

नन्ततृप्तिं पितृदेवतानाम्

॥ २८ ॥

तुष्टाः प्रयच्छन्ति समस्तकामान्

होमावसाने हुतभुक् श्रीहरिश्च ।

राजन् महन्मरुतां जन्म पुण्यं

दितेव्रतं चाभिहितं महत् ते

॥ २९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते पद्यस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामष्टादशसाहस्रं
पारमहंस्यां संहितायां पद्यः स्कन्धः ॥

सप्तमस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

राजोवाच—

समः प्रियः सुहृद् ब्रह्मन् भूतानां भगवान् स्वयम् ।
 इन्द्रस्यार्थे कथं दैत्यानवधीद्विषमो यथा ॥ १ ॥
 न ह्यस्यार्थः सुरगणैः साक्षान्निःश्रेयसात्मनः ।
 नैवासुरेभ्यो विद्वेषो नोद्वेगश्चागुणस्य हि ॥ २ ॥
 इति नः सुमहाभाग नारायणगुणान् प्रति ।
 संशयः सुमहान् जातस्तद्भवान् छेत्तुमर्हति ॥ ३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 साधु पृष्टं महाराज हरेर्धरितमद्भुतम् ।
 यद् भागवतमाहात्म्यं भगवद्भक्तिवर्धनम् ॥ ४ ॥
 गीयते परमं पुष्पं ऋषिभिर्नारदादिभिः ।
 नत्वा कृष्णाय मुनये कथयिष्ये हरेः कथाम् ॥ ५ ॥
 निर्गुणोऽपि ह्यजोऽव्यक्तो भगवान् प्रकृतेः परः ।
 स्वमायागुणमाविश्य बाध्यबाधकतां गतः ॥ ६ ॥
 सत्त्वं रजस्तम इति प्रकृतेर्नात्मनो गुणाः ।
 न तेषां युगपद् राजन् हास उनाह एव च ॥ ७ ॥
 जयकाले तु सत्त्वस्य देवपीन् रजसोऽसुरान् ।
 तमसो यक्षरक्षांसि तत्कालानुगुणो भजन् ॥ ८ ॥
 ज्योतिरादिरिवाभाति सद्भातात्र विविच्यते ।
 बिन्दन्त्यात्मानमात्मस्थं मथित्वा कवयोऽन्ततः ॥ ९ ॥
 यदा सिन्धुः पुर आत्मनः परो
 जः सृजत्येव पृथक् स्वमापया ।
 सत्त्वं विचित्रासु रिरसुरीश्वरः
 शपिष्यमाणस्तम ईरयत्यसौ ॥ १० ॥
 कालं चरन्तं सृजतीश आश्रयः
 प्रधानपुंभ्यां नरदेव सत्यकृत् ।
 स तत्र तत्रोभयसिद्धिमाप्नुयान्
 लिङ्गात्मनो लिङ्गगुणाश्च सन्ति ॥ ११ ॥

य एष राजन्नपि काल ईशिता
 सत्त्वं सुरानीकमिवैषयत्यजः ।
 तत्प्रत्यनीकानसुरान् सुरप्रियो
 रजस्तमस्कान् प्रमिणोत्पुरुष्याः ॥ १२ ॥
 स वा पुनः स्वसृष्टस्य स्थितिरिदानीन्वृत्तये ।
 सत्त्वं सुरगणान् विष्णुरूपवृंहयते मुहुः ॥ १३ ॥
 अत्रैवोदाहृतः पूर्वमितिहासः सुरर्षिणा ।
 प्रीत्या महाक्रती राजन् पृच्छतेऽजातशत्रवं ॥ १४ ॥
 हृष्टा महाद्भुतं राजा राजसूये महाक्रती ।
 वासुदेवे भगवति सायुज्यं चेदिभूभुजः ॥ १५ ॥
 तत्रासीनं सुरकपिं राजा पाण्डुसुतः क्रूरी ।
 पप्रच्छ विस्मितमना मुनीनां गृण्वतामिदम् ॥ १६ ॥
 युधिष्ठिर उवाच—
 अहो ह्यत्यद्भुतं ह्येतद् दुर्लभैकान्तिनामपि ।
 वासुदेवे परे तत्त्वे प्राप्तिर्धैर्यस्य विद्विषः ॥ १७ ॥
 एतद् वेदितुमिच्छामः सर्व एव वयं मुने ।
 भगवन्निन्दया वेनो द्विजैस्तमसि पातितः ॥ १८ ॥
 दमयोपसुतः पाप आरभ्य कलभाषणान् ।
 सम्प्रत्यमर्षी गोविन्दे दन्तवक्रश्च दुर्मतिः ॥ १९ ॥
 शपतोरसकृद् विष्णुं यद् ब्रह्म परमव्ययम् ।
 धिग्रो न जातो जिह्वायां नान्यं विविशतुस्तमः ॥ २० ॥
 कथं तस्मिन् भगवति दुरवग्राह्यधामनि ।
 पश्यतां सर्वलोकानां लयमीयतुरजसा ॥ २१ ॥
 एतद् ब्राम्ह्यति मे बुद्धिर्दीर्घार्थिरेव वापुना ।
 ब्रूहेतदद्भुततमं भगवन्नत्र कारणम् ॥ २२ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 राजस्तद्ब्रह्म आकर्ष्य नारदो भगवान् कपिः ।
 तुष्टः प्राह तमाभाष्य शृण्वन्त्याः सदसः कथाः ॥ २३ ॥

नारद उवाच—

निन्दनस्तवस्तकारान्यकारार्थं कलेवरम् ।
 प्रधानपरायां राजन् अविवेकेन कल्पितम् ॥ २४ ॥

हिंसा तदभिमानेन दण्डपाक्ययोर्वथा ।
 वैषम्यमिह भूतानां ममाहमिति पार्थिव ॥ २५ ॥

यन्निबन्धोऽभिमानोऽयं तद्वधात् प्राणिनां वधः ।
 तथा न यस्य केवल्यादभिमानोऽसिलात्मनः ।
 परस्पेदमकर्तुं हि हिंसा केनास्य कल्प्यते ॥ २६ ॥

तस्माद् धैरानुबन्धेन निर्वैरण भयेन वा ।
 स्नेहात् कामेन वा युञ्ज्यात् कथञ्चिन्नेष्टे पृथक् ॥ २७ ॥

यथा धैरानुबन्धेन मर्त्यस्तन्मयतामियात् ।
 न तथा भक्तियोगेन इति मे निश्चिता मतिः ॥ २८ ॥

कीटः पेशस्कृता रुद्धः कुड्यं यान्तमनुस्मरन् ।
 संरम्भभययोगेन विन्दते तत्स्वरूपताम् ॥ २९ ॥

एवं कृष्णे भगवति मायामनुज ईश्वर ।
 वैरेण धृतपाप्मानः तमापुरनुचिन्तया ॥ ३० ॥

कामात् स्नेहाद् भयाद् द्वेषाद् यथा भक्त्येश्वरे मनः ।
 आयेत्य तदपं हित्वा बहवस्तद्रतिं गताः ॥ ३१ ॥

गोप्यः कामाद् भयात् कंसो द्वेषाद्वैद्यादयो नृपाः ।
 सम्बन्धाद् वृष्णयः स्नेहाद् यूयं भक्त्या वयं विभो ॥ ३२ ॥

कतमोऽपि न येनस्य पश्चानां पुरुषं प्रति ।
 तस्मात् केनाप्युपायेन मनः कृष्णे निवेशयेत् ॥ ३३ ॥

मानुष्येष्टेयो वक्ष्येयो दन्तवक्रश्च पार्थिव ।
 पार्षदप्रवरी विष्णोर्विप्रशापात् पदच्युतौ ॥ ३४ ॥

युधिष्ठिर उवाच—
 कीदृशः कस्य या शापो हरिदासाभिर्मर्शनः ।
 अश्रद्धेय इवाभाति हरैरेकान्तिनां भवः ॥ ३५ ॥

देहेन्द्रियासुखीनानां वैकुण्ठपुरवासिनाम् ।
 देहसंयन्त्रसंयन्त्रं तदाख्यातुमर्हसि ॥ ३६ ॥

नारद उवाच—

एकदा ब्रह्मणः पुत्रा विष्णोर्लोकं यदृच्छया ।
 सनन्दनादयो जग्मुश्चरन्तो भुवनत्रयम् ॥ ३७ ॥

पथपट्टापनार्भाभाः पूर्वेषामपि पूर्वजाः ।
 दिव्याससः शिशून् मत्वा द्वास्थी तान् प्रत्यपेधताम् ॥ ३८ ॥

अशपन् कुपिता एवं युवां वासं न चाह्यः ।
 रजस्तमोभ्यां रहिते पादमूले मधुद्विषः ॥ ३९ ॥

पापिष्ठामासुरीं योनिं बालिशौ यातमाश्रितः ।
 एवं शप्ती स्वभयनात् पतन्ती तैः कृपालुभिः ॥ ४० ॥

प्रोक्तौ पुनर्जन्मभिरौ त्रिभिर्लोकैश्च कल्पताम् ।
 जज्ञाते तौ दितेः पुत्री देत्यदानवबन्दिनी ।
 हिरण्यकशिपुर्ज्येष्ठो हिरण्याक्षोऽनुजस्ततः ॥ ४१ ॥

हतो हिरण्यकशिपुर्हरिणा सिंहरूपिणा ।
 हिरण्याक्षो धरोद्धारे विभ्रता सौकरं वपुः ॥ ४२ ॥

हिरण्यकशिपुः पुत्रं प्रह्लादं भगवत्प्रियम् ।
 जिघांसुरकरोत्राना यातना मृत्युहेतवे ॥ ४३ ॥

तं सर्वभूतात्मभूतं प्रशान्तं समदर्शनम् ।
 भगवन्नेजसा स्पृष्टं नाशक्रोद्धन्नुमुचयैः ॥ ४४ ॥

ततस्तौ राक्षसी जाती केशिन्यां विश्रवःसुती ।
 रावणः कुम्भकर्णश्च सर्वलोकप्रतापिनी ॥ ४५ ॥

तत्रापि राघवो भूत्वा न्यहनच्छापमुक्ये ।
 रामवीर्यं श्रोप्यसि त्वं मार्कण्डेयमुखात् प्रभो ॥ ४६ ॥

तावद्य क्षत्रियौ जाती मानुष्यसाम्भवी तव ।
 अधुना शापनिर्मुक्तौ कृष्णचक्रहतांहीसौ ॥ ४७ ॥

धैरानुबन्धतीव्रेण ध्यानेनाच्युतसाम्भ्रताम् ।
 नीती पुनर्हरिः पार्थ जग्मतुर्विष्णुपार्षदौ ॥ ४८ ॥

युधिष्ठिर उवाच—
 विद्वेषो दयिते पुत्रे कथमासीन्महात्मनि ।
 ब्रूहि मे भगवन् येन प्रह्लादेऽप्यच्युतात्मनि ॥ ४९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

नारद उवाच-

भ्रातर्यैर्विनिहते हरिणा क्रोडमूर्तिना ।
 हिरण्यकशिपू राजन् पर्यतप्यद् रुपा शुचा ॥ १ ॥
 आह चेदं रुपा पूर्णः सन्ददृशानच्छदः ।
 कोपोज्ज्वलाभ्यां चक्षुर्भ्यां निरीक्षन् धूम्रमम्बरम् ॥ २ ॥
 करालदंष्ट्रोदृष्ट्वा दुष्प्रेक्ष्यभुकुटीमुखः ।
 शूलमुपाम्य सदसि दानवानिदमब्रवीत् ॥ ३ ॥
 हिरण्यकशिपुरुवाच-
 भो भो दानव दैतेष द्विर्धर्मस्यैव शम्बर ।
 शतबाहो हयग्रीव नमुचे पाक इन्व्यल ॥ ४ ॥
 विप्रचित्ते मम वचः पुलोमन् शकुनादयः ।
 शृणुताऽनन्तरं सर्वैः क्रियतामाशु मा चिरम् ॥ ५ ॥
 सप्तैर्घातितः क्षुद्रैर्भ्राता मे दयितस्सुहृत् ।
 पार्ष्णिग्राहेण हरिणा समेनाप्युपधायनैः ॥ ६ ॥
 तस्य त्यक्तस्वभावस्य घृणेर्मायावनीकसः ।
 भजन्तं भजमानस्य बालस्मेयास्थिरात्मनः ॥ ७ ॥
 मञ्जूलभिन्नग्रीवस्य भूरिणा रुधिराण वै ।
 युद्धप्रियं तर्पयिष्ये भ्रातरं मे हतव्यथः ॥ ८ ॥
 तस्मिन् कूटेऽहिते नष्टे कृन्तमूले वनस्पती ।
 विटपा इव शुष्पन्ति विष्णुप्राणा दिवीकसः ॥ ९ ॥
 तावद् यात भुवं यूपं ब्रह्मक्षत्रसमेषिताम् ।
 सूदयध्वं तपोयज्ञस्वाध्यायप्रतनदानकान् ॥ १० ॥
 विष्णुर्द्विजक्रियामूलो यज्ञो धर्ममयः पुमान् ।
 देवर्षिपितृभूतानां धर्मस्य च परायणम् ॥ ११ ॥
 यत्र यत्र द्विजा गावो वेदा वर्णाश्रमाः क्रियाः ।
 तं तं जनपदं यात सन्दीपयत वृधत ॥ १२ ॥
 इति ते भर्तृनिर्देशमादाय शिरसाऽऽहताः ।
 तथा प्रजानां कटनं विदधुः कटनप्रियाः ॥ १३ ॥
 पुरग्रामत्रजोपानश्वेत्तरागमाश्रमाकरान् ।
 खेटखर्वटचोपांश्च दृढदुः पचनानि च ॥ १४ ॥

केचित् खनित्रैर्विभिदुः सेतुप्राकारगोपुरान् ।
 आजीव्यांश्चिच्छिदुर्वृक्षान् केचित् परशुपाणयः ।
 प्रादहन्धरणानन्ये प्रजानां ज्वलितान्मुकैः ॥ १५ ॥
 एवं विप्रकृते लोके दैत्येन्द्रानुचरैर्महूः ।
 दिवं देवाः परित्यज्य भुवि चेरुरलक्षिताः ॥ १६ ॥
 हिरण्यकशिपुर्भ्रातुः सम्परेतस्य दुःखितः ।
 कृत्वा कटोदकादीनि भ्रातृपुत्रानसान्धययत् ॥ १७ ॥
 शकुनिं शम्बरं धृष्टं भूतसन्तापनं वृकम् ।
 कालनेमिं महानाभं हरिश्मधुमपोत्कलम् ॥ १८ ॥
 तन्मातरं रुशद्भानुं दितिं च जननीं गिरा ।
 क्षण्यया देशकालज्ञ इदमाह जनेश्वर ॥ १९ ॥
 हिरण्यकशिपुरुवाच-
 भव्वाभ्व हे वधूः पुत्रा वीरं माऽहंय शोचितुम् ।
 रिपोरभिमुखे क्षात्र्यः शूराणां वध ईप्सितः ॥ २० ॥
 भूतानामिह संवासः प्रपायामिव सुप्रते ।
 देवेनैकत्र नीतानामुच्चीतानां तथाऽधुवः ॥ २१ ॥
 नित्य आत्माऽव्ययः शुद्धः सर्ववित् सर्वगः परः ।
 धत्तेऽसावात्मनो लिङ्गं मायया विसृजन् गुणान् ॥ २२ ॥
 यथाऽम्भसा प्रचलता तरवोऽपि चला इव ।
 चक्षुषा भ्राम्यमाणेन दृश्यते भ्रमतीव भूः ॥ २३ ॥
 एवं गुणैर्भ्राम्यमाणे मनस्यविकलः पुमान् ।
 याति तन्ताम्यतां भद्रे ह्यलिङ्गो लिङ्गवानिव ॥ २४ ॥
 एष आत्मविपर्ययो ह्यलिङ्गे लिङ्गभावनः ।
 एवं प्रियाप्रियैर्योगो वियोगः कर्मसंसृतिः ॥ २५ ॥
 संभवश्च विनाशश्च शोकश्च विविधः स्मृतः ।
 अविवेकश्च चिन्ता च विवेकस्मृतिरिव च ॥ २६ ॥
 अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।
 यमस्य प्रेतवन्धूनां संवादं तं निबोधत ॥ २७ ॥
 उशीनरं पृथग् राजा सुयज्ञ इति विभुतः ।
 सप्तत्रैरिहतां युद्धे ज्ञातयस्तमुपासत ॥ २८ ॥

विशीर्णरत्नकवचं विभ्रष्टाभरणस्रजम् ।

शरनिर्भिन्नहृदयं शयानमसृगाचिलम्

॥ २९ ॥

विकीर्णकेशं स्तब्धाश्रं संस्मभ्द दृष्टच्छदम् ।

रजःकुण्डमुखाभ्मोजं छिन्नापुधभुजं मृधे

॥ ३० ॥

उशीनरंन्द्रं विधिना तथाकृतं

पतिं महिष्यः प्रसमीक्ष्य दुःखिताः ।

हताः स्म नापंति करैरुता भृशं

ग्रन्थ्यां मुहुस्तत्पदयोरुपापतन्

॥ ३१ ॥

रुदन्त्य उर्ध्वदंषिताद्विपद्भञ्जं

सिध्नन्त्य अश्वैः कुचकुङ्कुमारुणैः ।

विखस्तकेशाभरणाः शुचं नृणां

सृजन्त्य आक्रन्दनया विलेपिरे

॥ ३२ ॥

अहो विधात्राऽकरुणेन नः प्रभो

भवान् प्रणीतो धिगगोचरं दशाम् ।

उशीनराणामपि वृत्तिदः पुरा

कृतोऽपुना येन शुचां विवर्धनः

॥ ३३ ॥

त्वया कृतज्ञेन वयं महीपते

कथं विना स्याम सुहृत्तमेन ।

तत्रानुयानं तव वीर पादयोः

शुश्रूषतीनां दिशः पत्र वास्यसि

॥ ३४ ॥

एवं विलपतीनां वै परिगृह्य मृतं पतिम् ।

अनिच्छतीनां निर्हारमकौऽस्तं संन्यवर्तत

॥ ३५ ॥

तत्र ह प्रेतबन्धूनामाश्रुत्य परिदेवनम् ।

आह तान् वालको भूत्वा यमः स्वयमुपागतः

॥ ३६ ॥

यम उवाच—

अहो अमीषां वयसाऽधिकाणां

विपश्यतां लोकविधिं विमोहः ।

यत्रोद्भवस्तत्र गतं मनुष्यं

स्वयं सधर्मा अनुशोचन्त्यपार्थम्

॥ ३७ ॥

अहो वयं धन्यवमा यदत्र

त्यक्ताः पितृभ्यां न विचिन्तयामः ।

अभक्ष्यमाणा अवला वृकादिभिः

स रक्षिता रक्षति यो हि गर्भे

॥ ३८ ॥

य इच्छयेतः सृजतीदमन्ययो

य एव रक्षत्यवलुम्पते यः ।

तस्यावलाः क्रीडनमादुरीशितु-

श्राचरं निग्रहसङ्गहे प्रभोः

॥ ३९ ॥

पथि च्युतं तिष्ठति दिष्टरक्षितं

गृहे स्थितं तद्विहृतं विनश्यति ।

जीवत्यनाथोऽपि तदीक्षितो वने

गृहेऽपि गुप्तोऽस्य हतो न जीवति

॥ ४० ॥

भूतानि तैस्तेर्निजयोनिकर्मभि-

र्भयन्ति काले न भवन्ति सर्वशः ।

न तत्र हात्मा प्रकृतावपि स्थित

स्तस्या गुणैरन्यतमो निवध्यते

॥ ४१ ॥

इदं शरीरं पुरुषस्य मोहजं

यथा पृथक् भौतिकमीयते गृहम् ।

तपोदकैः पार्थिवतैजसैरनः

कालेन जातो विकृतो विनश्यति

॥ ४२ ॥

यथाऽनलो दारुपु भिन्न इषते

यथाऽनिलो देहगतः पृथक् स्थितः ।

यथा नभः सर्वगतं न सज्जते

तथा गुणैः सर्वगुणाश्रयः परः

॥ ४३ ॥

सुयज्ञो नन्वयं शेते मृदा यमनुशोच्य ।

यः श्रोता योऽनुक्तेह न स दृश्येत् कर्हिचित्

॥ ४४ ॥

न श्रोता नानुक्ताऽयं मुख्योऽप्यत्र महानसुः ।

यस्त्विहोन्द्रिययानात्मा स चान्यः प्राणदेहयोः

॥ ४५ ॥

भूतेन्द्रियमनोलिङ्गान् देहानुवाचयान् विभुः ।

भजन्युत्सृजति ह्यन्यस्तथापि स्वेन तेजसा

॥ ४६ ॥

यावद्विद्वान्वितो ह्यात्मा तावत् कर्मनिबन्धनः ।

ततो विपर्ययः क्लेशो मायायोगोऽनुवर्तते

॥ ४७ ॥

वितथाभिनिवेशोऽयं यदुणेष्वर्थद्वयचः ।

यथा मनोरथः स्वप्नः सर्वमेन्द्रियकं मुषा

॥ ४८ ॥

अथ नित्यमनित्यं वा नेह शोचन्ति तद्विदः ।

नान्यथा शक्यते कर्तुं स्वभावः शोचतामिति

॥ ४९ ॥

लुब्धको विपिने कथित् पक्षिणां निर्मितोऽन्तकः ।
 वितत्य जालं विदधे तत्र तत्र प्रलोभनम् ॥ ५० ॥
 कुलिङ्गमिधुनं तत्र विचरन् समदृश्यत ।
 तयोः कुलिङ्गी सहसा लुब्धकेन प्रलोभिता ॥ ५१ ॥
 साऽसज्जत सिचा तन्त्या महिषी कालयन्त्रिता ।
 कुलिङ्गस्तां तपाऽपन्नां निरीक्ष्य भृशदुःखितः ॥ ५२ ॥
 स्नेहादकल्पः कृपणां पर्यदेवयदानुरः ।
 अहो अकरुणो देवः स्त्रिया कृपण्या विभुः ॥ ५३ ॥
 कृपणं माऽनुशोचन्त्या दीनया किं करिष्यति ।
 कामं नयतु मां देवः किमर्द्धेनात्मनो हि मे ॥ ५४ ॥
 दीनेन जीवता दुःखं मन्देन विप्रायुषा ।
 कथं त्यजातपक्षास्तान् मानुहीनान् विभर्म्यहम् ।
 मन्दभाष्या प्रतीक्षन्ते नीडे मे मातरं प्रजाः ॥ ५५ ॥
 एवं कुलिङ्गं विरुयन्तमारात् प्रियावियोगातुरमश्रुकण्ठम् ।
 तदेव तं शाकुनिकः शरेण विव्याध कालप्रहितो निलीनः ॥

एवं यूयमपश्यन्त्य आत्मापापमबुद्धयः ।
 मेनं प्राप्स्यथ शोचन्त्यः पर्ति वर्षशतैरपि ॥ ५७ ॥
 हिरण्यकशिपुरुवाच—
 बाल एवं प्रवदति सर्वे विस्मितचेतसः ।
 ज्ञातयो मेनिरे सर्वमनित्यमयथोत्थितम् ॥ ५८ ॥
 यम एतदुपाख्याय तत्रैवान्तरधीयत ।
 ज्ञातयोऽपि सुयज्ञस्य चक्रुर्यत् सांपरायिकम् ।
 ततः शोचत मा यूयं परं चात्मानमेव च ॥ ५९ ॥
 क आत्मा कः परो वाऽत्र स्वीयः पारक्य एव च ।
 स्वपराभिनिवेशेन विनाऽज्ञानेन देहिनः ॥ ६० ॥
 नारद उवाच—
 इति दैत्यपतेर्वाक्यं दितिराकर्ण्य समुपा ।
 पुत्रशोकं क्षणात् त्यक्त्वा तत्त्वे चित्तमधारयत् ॥ ६१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

नारद उवाच—
 हिरण्यकशिपू राजन्नजेयमजरामरम् ।
 आत्मानमप्रतिद्वन्द्वमेकराजं व्यपित्सत ॥ १ ॥
 स तेपे मन्दरद्रोण्यां तपः परमदारुणम् ।
 ऊर्ध्वबाहुर्नभोदष्टिः पादाद्गुह्याश्रितावनिः ॥ २ ॥
 जटादीपितिभी रेजे संवर्ताकं इवांशुभिः ।
 तस्मिंस्तपस्तप्यमाने देवाः स्थानानि भेजिरे ॥ ३ ॥
 तस्य मूर्धः समुद्भूतः सध्रुवोऽग्निस्तपोमयः ।
 तिर्यगूर्ध्वमण्डलोकानतपद् विष्वगीरितः ॥ ४ ॥
 चुक्षुर्भुवन्दन्वन्तः सङ्गीपाद्रिश्चाल भूः ।
 निपेतुः सप्रदास्ताग जन्वल्बुध दिशो दश ॥ ५ ॥
 तेन तप्ता दिव्यं त्यक्त्वा ब्रह्मलोकं ययुः सुराः ।
 धात्रे विज्रापयामासुर्देवदेव जगत्पते ॥ ६ ॥
 दैत्येन्द्रतपसा तप्ता दिवि म्यातुं न शक्नुमः ।
 तस्य चापशमं ब्रह्मन् विपेति यदि मन्यसे ॥ ७ ॥

लोका न यावन्नक्ष्यन्ति बलिहारास्तव प्रभो ।
 तस्यायं किल सङ्कल्पश्चरतो दुश्चरं तपः ॥ ८ ॥
 ध्रुयतां किं न विदितं तथापि विनिवेद्यते ।
 सृष्ट्वा चराचरमिदं तपोयोगसमाधिना ॥
 अध्यास्ते सर्वधिष्णेभ्यः परमेष्ठी निजासनम् ॥ ९ ॥
 तदहं वर्धमानेन तपोयज्ञसमाधिना ।
 कालात्मनोऽथ नित्यत्वात् साधयिष्ये तथाऽऽत्मनः ॥ १० ॥
 अन्यदेदं विधास्येऽहमयथापूर्वमोजसा ।
 किमन्यैः कालनिधूतैः कल्पान्तैर्वैष्णवादिभिः ॥ ११ ॥
 इति शुश्रुम निर्वन्धं तपः परममास्थितः ।
 विधत्स्वानन्तरं युक्तं स्वयं त्रिभुवनेश्वर ॥ १२ ॥
 तवासनं हि जगतां पारमेष्ठ्यं जगत्पते ।
 भवाय श्रेयसो भूयैः क्षेमाय विजयाय च ॥ १३ ॥
 इति विज्रापितो देवैर्भगवानात्मभर्तृषु ।
 परीतो भृगुदक्षादिर्ययो दैत्येश्वराश्रमम् ॥ १४ ॥

तं ददर्श प्रतिच्छन्नं बल्मीकतृणकीचकेः ।
 पिपीलिकाभिराकीर्णं (णं) मेदत्वद्वांसशोणितम् ॥ १५ ॥
 तपन्तं तपसा लोकान् यथा भाविततं रविम् ।
 विलक्ष्य विस्मितः प्राह हसन्तं हंसवाहनः ॥ १६ ॥
 ब्रह्मोवाच—
 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते तपः सिद्धोऽसि काश्यप ।
 वरदोऽहमनुप्राप्तो त्रियतामीप्सितो वरः ॥ १७ ॥
 भद्राक्षमहमेतत् ते हत्सारं महदद्भुतम् ।
 दंशभक्षितदेहस्य प्राणा ह्यस्थिषु शरते ॥ १८ ॥
 नेतत् पूर्वपथश्चक्रुर्न करिष्यन्ति चापरे ।
 निरम्बुधारेभ्यः प्राणान् को वै दिव्यसमाः शतम् ॥ १९ ॥
 व्यवसायेन तेऽनेन दुष्करेणामनस्विभिः ।
 तपोनिष्ठेन भवता जितोऽहं दितिनन्दन ॥ २० ॥
 ततस्त आशिषः सर्वा ददाम्यसुरपुङ्गव ।
 मर्त्यस्य ते ह्यमर्त्यस्य दर्शनं न च निष्फलम् ॥ २१ ॥
 नारद उवाच—
 इत्युत्त्वाऽऽदिभवो देवो भक्षिताङ्गं पिपीलिकैः ।
 कमण्डलुजलेनोक्षद् दिव्यनामोपराधसा ॥ २२ ॥
 स तत्कीचकबल्मीकान् सह ओजोबलान्वितः ।
 सर्वाययसम्पन्नो यद्वसंहननो युवा ।
 उत्थितस्तप्तहमाभ्रं विभावसुरिवैधसः ॥ २३ ॥
 स निरीक्ष्याम्बरे देवं हंसवाहनमास्थितम् ।
 ननाम शिरसा भूमीं तदर्शनमहोत्सवः ॥ २४ ॥
 उत्थाय प्राञ्जलिः प्रह ईक्षमाणो ह्मा विभुम् ।
 हर्षाभ्रपुलकोद्भेदो गिरा गद्वदयाऽगृणत् ॥ २५ ॥
 हिरण्यकशिपुरुवाच—
 कल्पान्ते कालसृष्टेन योऽन्धेन तमसाऽऽवृतम् ।
 अभिव्यनन् जगदिदं स्वयंन्योतिः स्वरोचिषा ॥ २६ ॥

आत्मना त्रिवृता चेदं गुजत्यवति लुप्यति ।
 रजःसत्त्वतमोधाप्ते पराय महते नमः ॥ २७ ॥
 नम आयाय बीजाय ज्ञानविज्ञानमूर्तये ।
 प्राणेत्रियमनोबुद्धियिकारीत्यंकिमीपुषे ॥ २८ ॥
 त्वमीशिषे जगतस्तस्युपश्च प्राणेन मुखेन पतिः प्रजानाम् ।
 चित्तस्य चित्तिर्मन इन्द्रियाणां पतिर्महाभूतगुणाशयेनः ॥ २९ ॥
 त्वं सप्ततन्तून् वितनोपि तन्वा त्रय्या चतुर्होत्रकवियया च ।
 त्वमेक आत्माऽऽत्मवतामनादिरनन्तपारः कविरव्ययात्मा ॥
 त्वमेव कालोऽनिमिषो जनाना-
 मापुलंवायावपथेः क्षिणोपि ।
 कूटस्थ आत्मा परमेष्ठ्यजो महान्
 त्वं जीवलोकास्य च जीव आत्मा ॥ ३१ ॥
 त्वत्तः परं नापरमप्यनेजदेजश्च किञ्चिद् व्यतिरिक्तमस्ति ।
 विद्याकलास्ते तनवश्च सर्वा हिरण्यगर्भोऽसि बृहन् त्रिपृष्टः ॥
 व्यक्तं विभो स्थूलमिदं शरीरं
 येनेन्द्रियप्राणमनोगुणांस्त्यम् ।
 भुक्ते स्थितो धामनि परमेष्ठ्ये
 अव्यक्त आत्मा पुरुषः पुराणः ॥ ३३ ॥
 अनन्ताव्यक्तरूपेण येनेदमखिलं ततम् ।
 चिदविच्छक्तिपुक्ताय तस्मै भगवते नमः ॥ ३४ ॥
 यदि दास्यस्यभिमतान् वरान् मे वरदोत्तम ।
 भूतेभ्यस्त्वद्द्विसृष्टेभ्यो मृत्युर्मा भून्मम प्रभो ॥ ३५ ॥
 नान्त्वर्वाहिर्दिवानक्तमन्यस्मादपि चापुधैः ।
 न भूमी नाम्बरे मृत्युर्न नरैर्न मृगेरपि ॥ ३६ ॥
 व्यसुभिर्यासुमद्रिवां सुरासुरमहोरगैः ।
 अश्रितैर्ब्रह्मता युद्धे ऐक्यन्तं च देहिनाम् ॥ ३७ ॥
 सर्वेषां लोकपालानां महिमानं तथाऽऽत्मनः ।
 तपोयोगप्रभायेन यो न रिप्यति कश्चिन् ॥ ३८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

एवं वृतः शतधृतिः हिरण्यकशिपोरथ । प्रादात् तत्तपसा प्रीतो वरान् तस्य सुदुर्लभान् ॥ १ ॥	उपासतोपायनपाणिभिर्विना त्रिभिस्तपोयोगबलीजसां पदम् ॥ १३ ॥
ब्रह्मोवाच- तातेमे दुर्लभाः पुंसो यान् वृणीषे वरान् मम । तथाऽपि वितराम्यङ्ग वरान् यदपि दुर्लभान् ॥ २ ॥	जगुर्महेन्द्रासनमोजसाऽऽस्थितं विश्वावसुस्तुम्बुरुस्मदादयः । गन्धर्वसिद्धा ऋषयोऽस्तुवन् मुहु र्वियाधरा अप्सरसश्च पाण्डव ॥ १४ ॥
ततो जगाम भगवानमोषानुग्रहो विभुः । पूजितोऽसुरवर्षेण स्तूपमानः प्रजेश्वरैः ॥ ३ ॥	स एव वर्णाश्रमिभिः क्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः । इत्यमानो हविर्भागानग्रहीन् स्वेन तेजसा ॥ १५ ॥
एवं लब्धवरो दैत्यो विभ्रद्वेममयं वपुः । भगवत्यकरोद् द्वेपं भ्रातुर्वधमनुस्मरन् ॥ ४ ॥	अकृष्टपच्या तस्यासीन् सप्तद्वीपवती मही । तथा कामदुषा यौश्च नानाश्वर्षपदं नभः ॥ १६ ॥
स विजित्य दिशः सर्वां लोकांश्च त्रीन् महामुरः । देवासुरमनुष्येन्द्रान् गन्धर्वगण्डोरगान् ॥ ५ ॥	रत्नाकराश्च रत्नानि तत्पत्न्यश्रोहूरुमिभिः । क्षारसीधुघृतधीद्रदपिधीरामृतोदकाः ॥ १७ ॥
सिद्धचारणविद्याधान् ऋषीन् पितृपतीन् मनून् । यक्षरक्षःपिशाचेशान् प्रेतभूतपतीनपि ॥ ६ ॥	शीला द्रोणीभिराक्रीडं सर्वतुपु गुणान् द्रुमाः । दधार लोकपालानामेक एव पृथग् गुणान् ॥ १८ ॥
सर्वसत्त्वपतीन् जित्वा यशमानीय विश्वजित् । जह्वा लोकपालानां स्थानानि सह तेजसा ॥ ७ ॥	स इत्थं निर्व्रितककुबेकराद् विषयान् प्रियान् । यधोपजोषं भुञ्जानो नानृत्यदजितेन्द्रियः ॥ १९ ॥
देवोद्यानश्रिया जुष्टमध्यास्ते स्म त्रिविष्टपम् । महेन्द्रभवनं साक्षान्निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ ८ ॥	एवमैश्वर्यमत्तस्य हप्तस्योच्छास्त्रवर्तिनः । कालो महान् व्यतीयाय ब्रह्मशापमुपेयुषः ॥ २० ॥
त्रैलोक्यलक्ष्म्यापतनमभ्युवासासितलर्द्धिमत् । यत्र विद्रुमसोषाना महामरकता भुवः ॥ ९ ॥	तस्योग्रदण्डसंविश्राः सर्वे लोकाः सपालकाः । अन्यत्रालब्धशरणाः शरणं ययुरच्युतम् ॥ २१ ॥
यत्र स्फटिककुड्यानि वेदूर्यस्तम्भपद्मयः । यत्र चित्रवितानानि पद्मरागासनानि च ॥ १० ॥	तस्यै नमोऽस्तु काष्ठायै यत्रात्मा हरिरीश्वरः । यद् गत्या न निवर्तन्ते शान्ताः संन्यासिनोऽमलाः ॥ २२ ॥
पयःफेननिभाः शय्या मुक्तादामपरिच्छदाः । भूजजिर्नूपुरैर्दिव्यैः शब्दपन्नय इतस्ततः । रत्नस्थलीषु पश्यन्ति सुदतीः सुन्दरं मुखम् ॥ ११ ॥	इति ते संपत्तात्मानः समाहितधियोऽमलाः । उपतस्थुर्हृषीकेशं विनिद्रा वायुभोजनाः ॥ २३ ॥
तस्मिन् महेन्द्रभवने महामुरो महाबलो निर्व्रितलोके एकराट् । रमेऽभिवन्द्याद्विपुगः सुगदिभिः प्रतापितैरुज्जितचण्डग्रासनः ॥ १२ ॥	ओं नमो भगवते महापुरुषाय महात्माने । विशुद्धानुभवानन्दसन्दोहाय यतोऽभयम् ॥ २४ ॥
तमद्र मत्तं मधुनोरुगन्धिना विवृत्तताम्राक्षमशोषधिष्ण्ययाः ।	तेषामाविरभूद् वाणी अरूपा मेघनिस्स्यना । सत्रादयन्ती ककुभः साधूनामभयद्वरी ॥ २५ ॥
	मा र्भष्ट विबुधश्रेष्ठाः सर्वेषां भद्रमस्तु वः । मदशं हि भूतानां सर्वश्रेयोपपत्तये ॥ २६ ॥

ज्ञातमेतस्य दीरात्म्यं देतेषासदस्य यत् ।
 तस्य शान्तिं करिष्यामि कालस्तावत् प्रतीक्ष्यताम् ॥ २७ ॥
 यदा देवेषु वंदेषु गांधु विप्रेषु साधुषु ।
 धर्मे मयि च विद्वेषः स या आशु विनश्यति ॥ २८ ॥
 निर्वैराय प्रशान्ताय स्वस्मृताय महात्मने ।
 प्रह्लादाय यदा द्रुहंछनिष्येऽपि वरंजितम् ॥ २९ ॥
 नागद उवाच-
 इत्युक्त्वा लोकगुरुणा तं प्रणम्य दिवीकसः ।
 न्यवर्तन्त गतोद्वेगा मंनिरे चासुरं हतम् ॥ ३० ॥
 तस्य दैत्यपतेः पुत्राधत्वारः परमाद्भुताः
 प्रह्लादोऽभून्महान् तेषां गुणैर्महदुपासकः ।
 ब्रह्मण्यः शीलसम्पन्नः सत्यसन्धो जितेन्द्रियः ॥ ३१ ॥
 आत्मयत् सर्वभूतानामेकः प्रियसुहृत्तमः ।
 दासयत् सज्जतायां हिः पितृवद् दीनवत्सलः ॥ ३२ ॥
 भ्रातृवत् सद्गुरुं शिष्यो गुरुप्रीथरभावनः ।
 विद्यार्थरूपजन्माद्यैर्मानस्तम्भविजितः ॥ ३३ ॥
 नोद्विग्नचित्तो व्यसनेषु निःस्पृहः
 श्रुतेषु दृष्टेषु गुणेष्ववस्तुदक् ।
 दान्तेन्द्रियप्राणशरीरयोः सदा
 प्रशान्तकामो रहितासुरोऽसुरः ॥ ३४ ॥
 यस्मिन् महागुणा राजन् गृह्यन्ते कविभिर्महूः ।
 न तेऽधुनाऽभिधीयन्ते यथा भगवतीश्वरे ॥ ३५ ॥
 यं साधुगाथासदसि रिषवोऽपि सुरा नृप ।
 प्रतिमानं प्रकुर्वन्ति किमुतान्ये भवादशाः ॥ ३६ ॥
 गुणैरलमसद्भवेदमाहात्म्यं तस्य सूच्यते ।
 चासुंदरे भगवति यस्य नैसर्गिकी रतिः ॥ ३७ ॥

न्यस्तक्रीडनको बालो जडवत् तन्मनाः सदा ।
 कृष्णग्रहगृहीतात्मा न वेद जगदीदृशम् ॥ ३८ ॥
 आसीनः पर्यटनश्रन् शयानः प्रविबन् ब्रुवन् ।
 नानुसन्दध एतानि गोविन्दपरिरक्षितः ॥ ३९ ॥
 कचिद् रुदति गोविन्दचिन्ताचञ्चलचेतनः ।
 कचिद्धसति तचिन्ताद्वाद उद्रापति कचित् ॥ ४० ॥
 नदति कचिदुत्कण्ठो विलज्जो नृत्पति कचित् ।
 कचित् तद्भायनायुक्तस्तन्मयोऽनुचकार ह ॥ ४१ ॥
 कचिदुत्पुलकस्तूष्णीमशेषस्पर्शनिःस्पृहः ।
 अस्यन्प्राण आनन्दसलिलामीलितेक्षणः ॥ ४२ ॥
 स उत्तमभोक्तापदारविन्दयो-
 र्निषेवयाऽकिञ्चनसद्गल्लभया ।
 तन्वन् परां निर्वृतिमात्मनो मुहु-
 र्दुःसद्गृहीनः स्वमनःशमं व्यधात् ॥ ४३ ॥
 तस्मिन् महाभागयते महाभागे महात्मनि ।
 हिरण्यकशिपू राजन् अकरोदपमात्मजे ॥ ४४ ॥
 युधिष्ठिर उवाच-
 देव्यं एतद्विच्छामो वेदितुं तव सुव्रत ।
 यदात्मजाय शुद्धाय पिताऽधात् साधवे अपम् ॥ ४५ ॥
 पुत्रान् विप्रतिकूलांध पितरः पुत्रवत्सलाः ।
 उषालभन्ते शिष्यार्थं नैवाधमपरे यथा ॥ ४६ ॥
 किमुतानुवशान् साधून् तादृशान् गुरुदेवतान् ।
 एतत् कीर्तुहलं ब्रह्मजस्माकं विधम प्रभो ।
 पितुः पुत्राय यद् द्वेषो मरणाय प्रयोजितः ॥ ४७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

नागद उवाच-
 पारोक्षित्याय भगवान् वृतः काव्यः किलासुरः ।
 शण्डामकौ सुतो तस्य देवराजगृहान्तिके ॥ १ ॥
 तो राज्ञा प्रापितं बालं प्रह्लादं नयकोविदम् ।
 पाठयामासतुः पाठयानन्यांधासुरबालकान् ॥ २ ॥

यत् तत्र गुरुणा प्रोक्तं शुश्रुवे न पषाठ ह ।
 न साधु मनसा मेने स्वरूपासद्गहाश्रयम् ॥ ३ ॥
 एकदाऽसुरराट् पुत्रमद्भमारोप्य पाण्डव ।
 पण्डितं कथ्यतां वत्स मन्यते साधु यद् भवान् ॥ ४ ॥

प्रह्लाद उवाच-

तत् साधु मन्येऽसुरवर्यं देहिनां सदा समुद्रिग्रथियामसद्गहान् ।
दित्वाऽऽत्मपातं गृहमन्धकूपं वनं गतो यद्धरिमाश्रयेत् ॥ ५ ॥

नारद उवाच-

श्रुत्वा पुत्रगिरो दैत्यः परपक्षसमीहिताः ।
जहास बुद्धिर्बालानां भियते परबुद्धिभिः ॥ ६ ॥

सम्यग् विधार्यतां बालो गुरुगेहे द्विजातिभिः ।
विष्णुपक्षप्रतिच्छन्नेन भियेतास्य धीर्यथा ॥ ७ ॥

गृहमानीतमाहूय प्रह्लादं दैत्यपाजकाः ।
प्रशस्य श्लक्ष्ण्या वाचा समपृच्छन्त सामभिः ॥ ८ ॥

वत्स प्रह्लाद भद्रं ते सत्यं कथय मा मृषा ।
बालानति कुतस्तुभ्यमेष बुद्धिविपर्ययः ॥ ९ ॥

बुद्धिभेदः परकृत उताहो ते स्वतो भवेत् ।
भण्यतां श्रोतुकामानां गुरुणां कुलनन्दन ॥ १० ॥

प्रह्लाद उवाच-

परः स्वधेत्यसद्ग्राहः पुंसां यन्मायया कृतः ।
विमोहितधियां दृष्टः तस्मै भगवते नमः ॥ ११ ॥

स यदाऽनुगतः पुंसां पशुबुद्धिर्विभियते ।
अन्य एष तपाऽन्योऽहमिति देहगताऽसती ॥ १२ ॥

स एष आत्मा स्वपरेत्यबुद्धिभि-
र्दुरन्वयानुक्रमणो निरुच्यते ।

मुह्यन्ति यद्वर्त्मनि वेदवादिनो
ब्रह्मादयो ह्येष भिनत्ति मे मतिम् ॥ १३ ॥

यथा भ्राम्यन्त्ययो ब्रह्मन् स्वयमाकर्षसन्निधिः ।
यथा मे भियते चेतश्चक्रपाणी यदृच्छया ॥ १४ ॥

नारद उवाच-

एतावद् ब्राह्मणायोक्त्या विरराम महामतिः ।
तं निर्भन्त्याथ कुपितः सुदीनां राजसेवकः ॥ १५ ॥

आनीयतामरे चेत्रमस्माकमयशस्कृतः ।
कुलाद्वागस्य दुर्वुद्धेश्वरुथोऽस्यादितो दमः ॥ १६ ॥

दैत्यचन्दनवने ज्ञातोऽयं कण्टकद्रुमः ।
तन्मूलोन्मूलपरशोर्यिष्णोर्नालायितोऽर्भकः ॥ १७ ॥

इति तं विविधोपायैर्भीषयन् तर्जनादिभिः ।
प्रह्लादं ग्राहयामास त्रिवर्गस्योपपादनम् ॥ १८ ॥

तत एनं गुरुज्ञान्या ज्ञानज्ञेयचतुष्टयम् ।
दैत्येन्द्रं दशायामास मानुमृष्टमलंकृतम् ॥ १९ ॥

पादयोः पतितं बालं प्रतिनन्याशिपाऽसुरः ।
परिष्वज्य चिरं दोष्यां परमामाप निर्वृतिम् ॥ २० ॥

आरोप्याद्भ्रमवप्राप मूर्धन्यश्रुकलाम्बुभिः ।
आसिध्नून् विकसद्भ्रममिदमाह युधिष्ठिर ॥ २१ ॥

प्रह्लादानूयतां तात स्वधीतं किञ्चिदुत्तमम् ।
कालेनैतावताऽऽपुष्पन् यदशिक्षद् गुरोर्भवान् ॥ २२ ॥

प्रह्लाद उवाच-

श्रवणं कीर्तनं विष्णोः स्मरणं पादसेवनम् ।
अर्चनं वन्दनं दास्यं सत्स्यमात्मनिवेदनम् ॥ २३ ॥

इति पुंसाऽर्पिता विष्णोर्भक्तिश्चेन्नलक्षणा ।
क्रियते भगवत्पद्धा तन्मन्येऽधीतमुत्तमम् ॥ २४ ॥

नारद उवाच-

निशम्येतत् सुतवचो हिरण्यकशिपुस्तदा ।
गुरुपुत्रमुवाचेदं रुपा प्रस्फुरितापरः ॥ २५ ॥

हिरण्यकशिपु उवाच-

ब्रह्मबन्धो किमेतत् ते विषयं त्रयताऽसता ।
असारं ग्राहितो बालो मामनाहत्य दुर्मते ॥ २६ ॥

सन्ति ह्यसाधवो लोके दुर्मित्राश्छद्मवेपिणः ।
तेषामुदेत्यथं काले रोगः पातकिनामिष ॥ २७ ॥

गुरुपुत्र उवाच-

न मत्प्रणीतं न परप्रणीतं सुतो बदत्येष तवेन्द्रशत्रो ।
नैसर्गिकीयं मतिरस्य राजन् नियच्छ मन्युं क तदात्ममानः ॥

नारद उवाच-

गुरुणैवं प्रतिश्रोक्तो भूय आहासुरः सुतम् ।
न चेदुरुमुखीयं ते कुतोऽभद्रासती मतिः ॥ २९ ॥

प्रह्लाद उवाच-

मतिर्न कृष्णे परतः स्वतोऽपि वा मिथोऽभिपद्येत गृहव्रतानाम् ।
आदानगोभिर्विशतां तमिद्यं पुनः पुनश्चर्यितचर्यणानाम् ॥

न ते विदुः स्वार्थगतिं हि विष्णुं दुराशया ये वहिरर्थाभावाः ।
अन्धा यथान्धैरुपनीयमाना वाचीशतन्त्यामुरुद्राग्निं वद्धाः ॥

मेषां मतिस्त्वावदुरुक्रमाग्निं स्पृशत्यनर्थापगमो यदर्थः ।
महीयसां पादरजोऽभिपेकं निष्किञ्चनानां न वृणीत यावत् ॥

नारद उवाच-

इत्युत्तवोपरतं पुत्रं हिरण्यकशिपू रूपा ।
अन्धीकृतात्मा स्योत्सङ्गाग्निरस्यत महीतले ।
आहामपंरूपाऽऽविष्टः कपायीकृतलोचनः ॥ ३३ ॥

हिरण्यकशिपुरुवाच -
वध्यतामाध्यं यथा निस्सारयत नैर्कताः ।
अयं मे भ्रातृहा शोच्यो हित्वा स्वान् सुहृदोऽधमः ॥ ३४ ॥

पितृव्यहन्तुः पादौ यो विष्णोर्दासवदर्थेति ।
विष्णोर्वा साध्यसी किं नु करिष्यत्यसमञ्जसः ॥
साहृदं दुस्त्यजं पित्रोऽरयन् पञ्चहायनः ॥ ३५ ॥

परोऽप्यपत्यं हितकृद् यथोपधं
स्वदेहजोऽप्यामयवत् सुतोऽहितः ।
छिन्त्यान् तदङ्गं यदनात्मनोऽहितं
शपं सुखं जीवति यद्विसर्जनान् ॥ ३६ ॥

सर्वैरुपाधिर्हन्तव्यः सम्भोगशयनासनेः ।
सुहृद्विद्रुधरः शत्रुमुनेन्दुश्चमिवेन्द्रियम् ॥ ३७ ॥

नैर्कतास्ते समुद्दिष्टा भञ्जं धै शूलषाणयः ।
निग्मदंष्ट्राः करालास्याः ताम्रगमधुशिरोरुहाः ॥ ३८ ॥

नदनो भैरवं नादं छिन्धि भिन्नीति वादिनः ।
आसीनं चाहनन् शूलैः प्रह्लादं सर्वमर्मु ॥ ३९ ॥

परे ब्रह्मण्यनिर्देश्ये भगवत्यखिलात्मनि ।
युक्तात्मन्यफला आसन्नपुण्यस्येव तन्त्रियाः ॥ ४० ॥

प्रयासेऽपि हन्ते तस्मिन् क्षेप्येन्द्रः परिशङ्कितः ।
चकार तद्रूपोपायान् निर्वन्धेन युधिष्ठिर ॥ ४१ ॥

दिग्गजेन्द्रशङ्केन्द्ररभिचारावपातनैः ।
मायाभिः सच्चिदेधिथ गरदानैरभोजनैः ॥ ४२ ॥

हिमवाप्यग्निसलिलैः पर्वताक्रमणैरपि ।
न शशाक यदा हन्तुमपापमसुरः सुतम् ॥ ४३ ॥

चिन्तां दीर्घतमां प्राप्तस्तत्कतुं नाभ्यपद्यत ।
एष मे वहसाधुक्तो यथोपायाश्च निर्मिताः ॥ ४४ ॥

तैस्तेऽर्हैरसद्वैर्मुक्तः स्वेनैव तेजसा ।
वर्तमानोऽविद्वद् वै वालोऽप्यजडधीरयम् ॥ ४५ ॥

न विस्मरति मेऽनार्यं शुनःशेष इव प्रभुः ।
अप्रमेयानुभावोऽयमकुतश्चिद्वयोऽमरः ॥ ४६ ॥

नूनमेतद्विरोधेन मृत्युर्मे भविता न वा ।
इति तच्चिन्तया किञ्चिन्म्लानथियमधोमुखम् ।
शण्डामर्कावीशानसी विचिक इति होचतुः ॥ ४७ ॥

जितं त्वयैकेन जगत्त्रयं भुवो-
र्विजृम्भणवस्तसमस्तमधिष्णयम् ।
न तस्य चिन्त्यं तव नाथ चक्ष्महे
न वै शिशूनां गुणदोषयोः पदम् ॥ ४८ ॥

इमं तु पादौर्वरुणस्य वद्ध्वा निषेहि भीतो न पलायते यथा ।
बुद्धिश्च पुंसो वयसाऽऽप्यसेवया यावदुरुर्भागव आगमिष्यति ॥

तथेति गुरुपुत्रोक्तमनुज्ञापेदमब्रवीत् ।
धर्मा ह्यस्योपदेष्टव्या राज्ञां ये गृहमेधिनाम् ॥ ५० ॥

धर्ममर्थं च कामं च नितरां चानुपूर्वशः ।
प्रह्लादापोचन् राजन् प्रथितावतनाथ च ॥ ५१ ॥

यथा त्रिवर्गं गुरुभिरात्मने उपशिक्षितम् ।
न साधु मेनं तच्छिक्षां ब्रह्मद्वारामोपचर्णिताम् ॥ ५२ ॥

यदाऽऽचार्यः परावृत्तो गृहमेधीयकर्मसु ।
वयस्यैर्वालकैस्तत्र सोपहृतः कृतक्षणेः ॥ ५३ ॥

अथ तान् क्षत्रण्या वाचा प्रत्याहूय महाबुधः ।
उवाच विद्वान् तज्जिष्ठां कृपया प्रहसन्निव ॥ ५४ ॥

ते तु तद्गौरवाः सर्वे त्यक्क्रीडापरिच्छदाः ।
बाला नदूषितधियो ब्रह्मद्वारामेरितेहितैः ॥ ५५ ॥

पर्युपासत राजेन्द्र तन्म्यस्तहृदयेक्षणाः ।
तानाह करुणो मेनो महाभागवतोऽसुरः ॥ ५६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

प्रह्लाद उवाच-

हन्तार्थका मे शृणुत यद्यो वः सर्वतः शिवम् ।
 वयस्यान् पश्यत मृतान् क्रीडान्धा मा प्रमात्यथ ॥ १ ॥
 न पुरा विवशा बाला आत्मनोऽर्थे प्रियैपिणः ।
 गुरूक्तमपि न ग्राह्यं यदनर्थेऽर्धकल्पनम् ॥ २ ॥
 यदुक्त्या न प्रबुध्येत सुमस्त्यज्ञाननिद्रया ।
 न श्रद्धान्मान्तं तस्य यथाऽन्यो ह्यन्यनायकः ॥ ३ ॥
 कः शत्रुः क उदासीनः किं मित्रं चेह आत्मनः ।
 भवन्त्वपि नयैः किं स्याद् देवं संपद्विपत्यदम् ॥ ४ ॥
 यो न हिंस्याद् धर्मकाममात्मानं स्वजनेऽवशः ।
 पुनः श्रीलोकयोर्हेतुः स मुक्तान्योऽतिदुर्लभः ॥ ५ ॥
 कौमार आचरेत् प्राज्ञो धर्मान् भागवतानिह ।
 दुर्लभं मानुषं जन्म तदप्यभुवमर्षदम् ॥ ६ ॥
 यदा हि पुरुषस्येह विष्णोः पादोपसर्पणम् ।
 यदेप सर्वभूतानां प्रिय आत्मेश्वरः सुहृत् ॥ ७ ॥
 सुखमैन्द्रियकं देत्या देहयोगेन देहिनाम् ।
 सर्वत्र लभ्यते देवाद् यथा दुःखमयत्रतः ॥ ८ ॥
 तत् प्रयासो न कर्तव्यो यत आपुर्व्ययः परम् ।
 न तथा विन्दते क्षेमं मुकुन्दचरणाम्बुजम् ॥ ९ ॥
 ततो यतेन कुशलः क्षेमाय च यमाश्रितः ।
 शरीरं पौरुषं यावन्न विषयेन पुष्कलम् ॥ १० ॥
 पुंसां वर्षशतं ह्यपुः तदर्थं चाजितात्मनः ।
 निष्कलं यदसौ राज्ञां शतेऽन्धं प्रापितस्तमः ॥ ११ ॥
 मुग्धस्य बाल्यकौमार्यः क्रीडतो याति विंशतिः ।
 जरया ग्रस्तदेहस्य बाल्यकल्पस्य विंशतिः ॥ १२ ॥
 दुराचरेण कामेन मोहेन च बलीयसा ।
 शेषं गृहेषु सक्तस्य प्रमत्तस्यापयति हि ॥ १३ ॥
 पश्यथ्यं मतिर्धर्म्यं ज्ञानीनां नः कुटुम्बिनाम् ।
 श्रेयोविद्यातादायासादीहनामन् संसृतिम् ॥ १४ ॥

को गृहेषु पुमान् सक्तमात्मानमजितेन्द्रियः ।
 श्लेढपाशैर्दंष्ट्रं बद्धमुत्सहेत विमोचितुम् ॥ १५ ॥
 को न्यर्थनृणां विमुञ्जेत् प्राणेशोऽपि य ईप्सितः ।
 यं क्रीणात्यसुभिः प्रेष्टैस्तस्करः सेवको यणिक् ॥ १६ ॥
 कथं प्रियाया अनुकम्पितायाः सङ्गं रहस्यं रुचिरांश्च मन्त्रान् ।
 सुहृत्सुतश्लेढवशः शिशूनां कलाक्षराणामनुरक्तचित्तः ॥ १७ ॥
 प्रताः स्मरन्ता दुहितृहृदय्या
 भ्रातृन् स्वसृवां पितरी च दीनी ।
 गृहान् मनोज्ञान् रुचिरच्छदांश्च
 वृत्तींश्च कुल्याः पशुभृत्यवर्गान् ॥ १८ ॥
 त्यजेत कोऽस्य इवेहमानः कर्माणि लोभादयितृप्तकामः ।
 औपस्थ्यजैर्हृदयं बहुमन्यमानः कथं विरज्येत दुरन्तमोहः ॥
 कुटुम्बपोषाय च यन्निजायुर्न बुध्यतेऽर्थं विहितं प्रमत्तः ।
 सर्वत्र तापत्रयदुःखितात्मा निर्विद्यते न स्वकुटुम्बरामः ॥
 वित्तेषु नित्याभिनविष्टचेता विद्वांश्च दोषं परविचर्तुः ।
 प्रेत्येह याऽथाप्यजितेन्द्रियस्तदशान्तकामो हरते कुटुम्बी ॥
 विद्वानपीतृन् दनुजाः कुटुम्बं पुष्पन् स्वलोकाय न कल्पते वै ।
 यः स्वीयपारक्यविभिन्नभावस्तमः प्रपद्येत यथा विमूढः ॥
 यतो न कश्चित् कच कुत्र विद्वान्
 दीनं स्वमात्मानमलं समर्थः ।
 विमोचितुं यामदृशां विहार-
 क्रीडांमृगो यन्निगडोऽक्षिसर्गः ॥ २३ ॥
 ततो विद्वान् परिहृत्य देत्या देत्येषु सङ्गं विषयान्मकेषु ।
 उपेत नारायणमादिदेवं स मुक्तसङ्गैरिपितोऽपवर्गः ॥ २४ ॥
 न ह्यन्युतं प्रीणयतो बह्वायासोऽसुरात्मजाः ।
 आत्मन्यात् सर्वभूतानां सिद्धत्वादिह सर्वतः ॥ २५ ॥
 पराचरेषु भूतेषु ब्रह्मान्त्वस्थाचरादिषु ।
 भौतिकेषु विकारेषु भूतेष्वथ महत्सु च ॥ २६ ॥

गुणेषु गुणसाम्ये च गुणव्यतिकरे तथा ।
 एक एव परो ह्यात्मा भगवानीश्वरोऽव्ययः ॥ २७ ॥
 प्रत्यगात्मस्वरूपेण कालरूपेण च स्वयम् ।
 व्याप्यव्यापकनिर्देशयो ह्यनिर्देशयोऽविकल्पितः ॥ २८ ॥
 केवलानुभवानन्दस्वरूपः परमेश्वरः ।
 माययाऽन्तर्हितैश्वर्यं इत्येते गुणसर्गया ॥ २९ ॥
 तस्मान् सर्वेषु भूतेषु दयां कुरुत सीहृदम् ।
 भावमासुरमुन्मुच्य तया तुष्यन्त्यधोक्षजः ॥ ३० ॥
 तुष्टं च तत्र किमलभ्यमनन्त आद्यं
 किं तर्गुणव्यतिकरारिह येऽनुसिद्धाः ।
 धर्मादिभिः किमगुणं च काङ्क्षितेन
 सारं नृपां चरणयोरुपगम्यतां नः ॥ ३१ ॥
 धर्माधकाम इति यो विहितस्त्रिवर्गं
 ईक्षा त्रयी नयदमी विविधा च वार्ता ।

मन्ये तदेतदखिलं निगमस्य सत्यम् ।
 स्वात्मार्षणं स्वसुहृदः परमस्य पुंसः ॥ ३२ ॥
 ज्ञानं तदेतदमलं दुरवापमाह
 नारायणो नरसखः किल नारदाय ।
 एकानिनां भगवतस्तदकिञ्चनानां
 पादारविन्दरजसाऽऽप्नुतदेहिनां स्यात् ॥ ३३ ॥
 श्रुतमेतन्मया पूर्वं ज्ञानं विज्ञानसंयुतम् ।
 धर्मं भागवतं शुद्धं नारदाद् देवदर्शनात् ॥ ३४ ॥
 दैत्यपुत्रा ऊचुः—
 प्रह्लाद त्वं ययं चापि नर्तेऽन्यं विग्रहे गुरुम् ।
 एताभ्यां गुरुपुत्राभ्यां बालानामपि हीश्वरः ॥ ३५ ॥
 बालस्यान्तःपुरस्थस्य महत्सङ्गो दुरन्वयः ।
 छिन्धि नः संशयं सौम्य स्याच्चेद् विस्मम्भकारणम् ॥ ३६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे पष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

नारद उवाच—
 एवं दैत्यसुतेः पृष्टो महाभागवतोऽसुरः ।
 उवाच स्मयमानस्तान् स्मरन् मदनुशासनम् ॥ १ ॥
 प्रह्लाद उवाच—
 पितरि प्रस्थितेऽस्माकं तपसे मन्दराचलम् ।
 युद्धोद्योगं परं चक्रुर्विबुधा दानवान् प्रति ॥ २ ॥
 पिपीलीकेरिहिरिव दिष्टया लोकोपतापनः ।
 पापेन पापाऽभक्षीति यादिनो वासवादयः ॥ ३ ॥
 तेषामतिबलोद्योगं निशाम्यासुरयूथयाः ।
 वध्यमानाः सुरभीताः दुद्रुवः सर्वतो दिशम् ॥ ४ ॥
 कलत्रपुत्रचित्तमान् गृहान् पशुपरिच्छदान् ।
 नावैशमाणास्त्वरिताः सर्वे प्राणपरीप्सवः ॥ ५ ॥
 व्यलृम्पन् रात्रि शरिरममरा जयकाशिनः ।
 इन्द्रस्तु राजमहिषीं मातरं मम चाग्रहीन् ॥ ६ ॥
 नीयमानां भयोद्विग्नां रुदन्ती कुरीमिव ।
 यदृच्छयाऽऽगतस्तत्र देवर्षिर्ददृशे पथि ॥ ७ ॥

प्राह मेनां सुरपते नेतुमर्हस्यनागसीम् ।
 मुखं मुखं महाभाग सतीं परपरिग्रहम् ॥ ८ ॥
 इन्द्र उवाच—
 आस्तेऽस्या जठरे वीर्यमविषह्यं सुरद्विपः ।
 आस्यतां यावत् प्रसवं मोक्ष्येऽर्धपदवीं गतः ॥ ९ ॥
 नारद उवाच—
 अयं निष्किल्बिषः साक्षान्महाभागवतो महान् ।
 त्वया न प्राप्यते संस्थामनन्तानुचरो बली ॥ १० ॥
 इत्युक्तस्तां विहायेन्द्रो देवर्षेर्मानयन् वचः ।
 अनन्तप्रियभक्त्येनां परिक्रम्य दिवं ययौ ॥ ११ ॥
 ततो नो मातरमृषिः समानीय निजाश्रमम् ।
 आधास्येहोप्यतां भद्रे यावत् ते भर्तुरागमः ॥ १२ ॥
 तपेत्पयात्सीद् देवर्षेरन्ति साऽप्यकुतोभया ।
 यावद् दैत्यपिपौरान् तपसो न न्यवर्तत ॥ १३ ॥
 कपिं पर्यचरन् तत्र भक्त्या परमया सती ।
 अन्तर्बन्दी स्वगर्भस्य धेमायेच्छाप्रसूतये ॥ १४ ॥

कपिः कारुणिकस्तस्याः प्रादादुभयमीश्वरः ।
 धर्मस्य तत्त्वं ज्ञानं च मामप्सुदिश्य निर्मलम् ॥ १५ ॥
 तत् तु कालस्य दीर्घत्वात् स्त्रीत्यान्मातुस्तिरोदधे ।
 कपिणाऽनुगृहीतं मां नाधुनाप्यजहान् स्मृतिः ॥ १६ ॥
 भवतामपि भूयान्मे यदि श्रद्धयते वचः ।
 वैशारदी धीः श्रद्धानः स्त्रीवालानां च मे यथा ॥ १७ ॥
 जन्मायाः पडिमे भावा दृष्टा देहस्य नात्मनः ।
 फलानामिव वृक्षस्य कालेनेश्वरमूर्तिना ॥ १८ ॥
 आत्मा नित्योऽव्ययः शुद्ध एकः क्षेत्रज्ञ आश्रयः ।
 अविक्रियः स्वयद् वश्यो व्यापकोऽसद्वचनावृतः ॥ १९ ॥
 एतेर्द्वादशभिर्विद्वान् आत्मनो लक्षणेः परैः ।
 अहं ममेत्यतद्वाचं देहादौ मोहजं त्यजेत् ॥ २० ॥
 हेमं यथा ग्राह्यमु हेमकारः क्षेत्रेषु योगैस्तदभिज्ञ आप्नुयात् ।
 क्षेत्रेषु देहेषु तथाऽऽत्मयोगैरध्यात्मविद् ब्रह्मगतिं लभेत् ॥
 अर्थी प्रकृतयः प्रोक्तास्त्रय एव हि तद्गुणाः ।
 विकाराः पांडशाचार्यैः पुमानेकः समन्वयात् ॥ २२ ॥
 देहस्तु सर्वसद्गतो जगत् तस्थुरिति द्विधा ।
 अत्रैव मृष्यः पुरुषो नेति नेतीत्यतत् त्यजन् ॥ २३ ॥
 अन्वयव्यतिरेकेण विवेकेनागतात्मना ।
 सगंस्थानसमाप्तापैर्विमृशद्भिरसत्वरैः ॥ २४ ॥
 बुद्धेर्जागरणं स्वप्नः सुषुप्तिरिति वृत्तयः ।
 ता येनेवानुभूयन्ते सोऽध्यक्षः पुरुषः परः ॥ २५ ॥
 एभिस्त्रिवर्णैः पर्यस्तेर्बुद्धिभेदैः क्रियोद्भवैः ।
 सरूपमात्मनो धत्ते गन्धैर्वायुर्वान्धवात् ॥ २६ ॥
 एतद्भागे हि संसारो गुणकर्मनिबन्धनः ।
 अज्ञानमूलोऽपाधोऽपि पुंसः स्वप्न इवाप्यते ॥ २७ ॥
 मनोमयत्वात् सर्वार्थाः स्वप्नजागरणयोः समाः ।
 दृष्टानर्थानपि ध्यातुः शोकमोहभयप्रदाः ॥ २८ ॥
 तस्माद् भवद्विः कर्तव्यः कर्मणां त्रिगुणात्मनाम् ।
 बीजनिर्हरणे योगः प्रवाहोपग्रमो विपः ॥ २९ ॥

तत्रोपायसहस्राणामयं भगवतोदितः ।
 यदीश्वरे भगवति भक्तिः स्यान्मान्वा यथा रतिः ॥ ३० ॥
 गुरुशुश्रूषया भक्त्या सर्वलाभार्पणेन च ।
 सद्नेन साधुभक्तानामीश्वराराधनेन च ॥ ३१ ॥
 श्रद्धया तत्कथायां च कीर्तनेर्गुणकर्मणाम् ।
 तत्पदाम्बुगुरुध्यानात् तद्विद्वेक्षार्हणादिभिः ॥ ३२ ॥
 हरिः सर्वेषु भूतेषु भगवानास्त ईश्वरः ।
 इति भूतानि मनसा कामैस्तैः साधु मानयेत् ॥ ३३ ॥
 एवं निर्जितपद्मैः क्रियते भक्तिरीश्वरे ।
 वासुदेवं भगवति यथा संलभते रतिम् ॥ ३४ ॥
 निशम्य कर्माणि गुणाननुत्पान्
 वीर्याणि लीलातनुभिः कृतानि ।
 यदाऽऽतिहर्षोत्पुलकाभुगद्गदः
 श्रोतृकण्ठ उद्वापति रीति नृत्यति ॥ ३५ ॥
 यदा ग्रहग्रस्त इव कचिद्धस्ताम्रकण्ठे ध्यायति वन्दते जनम् ।
 मुहुः धसन् वक्ति हरे जगत्पते नारायणेत्यात्मगतितत्रयः ॥
 तदा पुमान् मुक्तसमस्तबन्धनस्तद्भाववानुकृताशयाकृतिः ।
 निर्दम्भवीजानुशयो महीयसा भक्तिप्रयोगेण समेत्यधोक्षजम् ॥
 अधोक्षजालापमिहाशुभात्मनः शरीरिणः संसृतिचक्रशातनम् ।
 तद् ब्रह्मनिर्वाणसुखं विदुर्बुधास्ततो भजन्त्य हृदये हृदीश्वरम् ॥
 कोऽतिप्रयासोऽसुरवालका हरेरुपासने स्ये हृदि छिद्रवत् सतः ।
 अस्यात्मनः सल्लुपशेषदेहिनां सामान्यतः किं विषयोपपादनैः ॥
 रायः कलत्रं पशवः सुतादयो
 गृहा मही कुञ्जरकोशभूतयः ।
 सर्वार्थकामाः क्षणभङ्गुरावुपः
 कुर्वन्ति मर्त्यस्य कियत् प्रियं चलाः ॥ ४० ॥
 एवं हि लोकाः क्रतुभिः कृता अमी
 क्षयिण्यवः सातिशया न निर्मलाः ।
 तस्माददृष्टभुतद्रुपणं परं
 भर्त्यकमीशं भजतात्मलब्धये ॥ ४१ ॥

यदर्धमिह कर्माणि विध्यद्भान्यसकृच्चरः । करांत्यतो विपर्यासममोषं बिन्दते फलम् ॥ ४२ ॥	सर्वेषामपि भूतानां हरिरात्मेश्वरः श्रियः । भूतैर्महद्भिः स्वकृतेः कृतानां बीजसंज्ञितः ॥ ५० ॥
सुखाप दुःखमोक्षाप संकल्प इह कर्मणः । सदाऽऽप्राप्तीहया दुःखमनीहापां सुखान्त्रतिम् ॥ ४३ ॥	देवोऽसुरो मनुष्यो वा यक्षो गन्धर्व एव च । भजन् मुकुन्दचरणं स्वस्तिमान् स्याद् यथा वयम् ॥ ५१ ॥
कामान् कामयतेऽकाम्यान् यदर्धं इह पूरुषः । स वै देहन्तु पारक्यो भद्रुरां यात्युपैति च ॥ ४४ ॥	नालं द्विजत्वं देवत्वमृषित्वं वाऽसुरात्मजताः । श्रीणनाथ मुकुन्दस्य न वृत्तं न बहुज्ञता ॥ ५२ ॥
किमु व्यवहितापत्यदारागारधनादयः । राज्यकोशगजामात्यभृत्यामा ममतास्पदाः ॥ ४५ ॥	न दानं न तपो नेत्या न शीचं न व्रतानि च । श्रीयतेऽमलया भक्त्या हरिरन्यद् विडम्बनम् ॥ ५३ ॥
किमेतेरात्मनस्तुच्छैः सह देहेन नथैरः । अनथैरर्धसंकाशीर्नित्यानन्दमहोदधेः ॥ ४६ ॥	ततो हरी भगवति भक्तिं कुरुत दानवाः । आन्मीपम्येन सर्वत्र सर्वभूतात्मनीथरे ॥ ५४ ॥
निरूप्यतामिह स्वार्थः कियान् देहभूतोऽसुराः । निपेकादिष्ववस्थासु क्रियमानस्य कर्मभिः ॥ ४७ ॥	देतेया यक्षरक्षांसि स्त्रियः शूद्रा व्रजीकसः । खगा मृगाः पापजीवाः सन्नि ह्यप्युततां गताः ॥ ५५ ॥
कर्माण्यारभते देही देहेनात्मानुवर्तिना । कर्मभिस्तनुते देहमुभयं त्वविशेकतः ॥ ४८ ॥	एतावानेव लोकेऽस्मिन् पुंसां स्वार्थः परः स्मृतः । एकान्तभक्तिर्गोविन्दे यत् सर्वत्र तदीक्षणम् ॥ ५६ ॥
तस्मादर्थार्थं कामार्थं धर्माथं यदपात्रयाः । भजतानीहयाऽऽत्मानमनीहं हरिमीश्वरम् ॥ ४९ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

नाष्ट उवाच— अथ दैत्यसुताः सर्वे श्रुत्वा तदनुवर्णितम् । जगुर्हृन्निरेयत्वाश्रेव गुर्वनुदिक्षितम् ॥ १ ॥	कुड्मस्य यस्य कम्पले त्रयो लोकाः सहेधराः । तस्य मेऽभित्तं मूढ शासनं किबलोऽत्यागाः ॥ ७ ॥
अथाचार्यसुतस्तेषां वुड्मिकान्तसंस्थिताम् । आलक्ष्य भीतस्त्वरितो राज्ञ आवेदयद् यथा ॥ २ ॥	प्रह्लाद उवाच— न केवलं मे भवतश्च राजन् स वै बलं बलिनां चापरेषाम् । परावरेषां स्थिरजद्रमा ये ब्रह्मादयो येन वशं प्रणीताः ॥ ८ ॥
श्रुत्वा तदप्रियं दैत्यो दुस्सहं तनयानयम् । कोपावेशचलद्रात्रः पुत्रं हन्तुं मनो दधे ॥ ३ ॥	स ईश्वरः काल उरुक्रमोऽसावोजः सहः सत्त्वबलेन्द्रियात्मा । स एव विश्वं परमः स्वशक्तिभिः सृजत्यवत्यपि गुणत्रयेणाः ॥
शित्वा परुषया वाचा प्रह्लादमतदर्हणम् । आदेश्रमाणः पापेन तिरश्चीनेन चक्षुषा ॥ ४ ॥	जह्यासुरं भावमिमं स्वमात्मनः समं मनो पत्न्य न सन्नि विद्विषः । कृतेऽजितादात्मन उत्पथस्थितान् ॥ ५ ॥
प्रथयाचनतं दान्तं वद्धाश्रुतिमवस्थितम् । सर्पः पदाऽहत इव थसन् प्रकृतिदारुणः ॥ ५ ॥	तद् विद्वपनन्तस्य महन् समर्हणम् ॥ १० ॥ दस्यूनं पुरं पण्णविजित्य लुम्पतो मन्यन्त एकं स्वजिता दिशो दश । जितात्मनो ब्रह्म समस्य देहिनां साधोः स्वमोहप्रभवाः कुतः परे ॥ ११ ॥
शिरण्यकशिपुश्चाव— हे दुर्विनीत मन्दात्मन् कुलभेदकराधम । स्नत्वं मच्छासनोद्धूतं नेष्ये त्वाऽथ यमश्रयम् ॥ ६ ॥	

हिरण्यकशिपुरुवाच-

व्यक्तं त्वं मर्तुकामोऽसि योऽतिमात्रं विकत्थसे ।

मुमुर्षूणां हि मन्दात्मन् ननु स्युर्विब्रुता गिरः ॥ १२ ॥

यस्त्वया मन्दभाग्योक्तो मदन्त्यो जगदीश्वरः ।

कासो यदि स सर्वत्र कस्मात् स्तम्भे न दृश्यते ॥ १३ ॥

सोऽहं विकत्थमानस्य शिरः कायाद्धरामि ते ।

गोपायेत हरिस्त्वाऽय यस्ते शरणमीप्सितः ॥ १४ ॥

नारद उवाच-

एवं दुरुक्तेर्मुहुरदयन् रुपा

सुतं महाभागवतं महासुरः ।

खड्गं प्रगृह्योत्पतितो बरासनात्

स्तम्भं तताडातिवलः स्वमुष्टिना ॥ १५ ॥

तदैव तस्मिन् निनदोऽतिभीषणो

बभूव येनाण्डकटाहमस्फुटत् ।

यं यै स्वधिष्ण्योपगतं ह्यजादयः

श्रुत्वा स्वधामाप्ययमहं मेनिरे ॥ १६ ॥

अभिक्रमन् पुत्रयधेप्सुरोजसा निशम्य निर्हादमपूर्वमद्भुतम् ।

अन्तः सभायां न ददर्श तत्पदं वितत्रसुयै न सुरारिपूषाः ॥

सत्यं विधातुं निजभृत्यभाषितं

व्याप्तिं च भूतेष्वखिलेषु चात्मनः ।

अदृश्यतात्यद्भुतरूपमुद्ब्रह्मन्

स्तम्भे सभायां नमृगं नमानुषम् ॥ १८ ॥

ससत्यमेवं परितो विपश्यन्

स्तम्भस्य मध्यादनु निर्जिहानम् ।

नायं मृगो नापि नरो विचित्र-

महो किमेतन्मृगान्द्रूपम् ॥ १९ ॥

मीमांसमानस्य समुत्थितोऽग्रतो

नृसिंहरूपस्तदलं भयानकम् ।

प्रतप्तचामीकरचण्डलोचनं

स्फुरन्सटाकैसरज्जुभिन्ताननम् ॥ २० ॥

कपालदंष्ट्रं करवालचञ्चलं

धुगन्तजितं भृकुटीमुखोन्मथम् ।

स्तब्धोर्ध्वकर्णं गिरिकन्दराद्भुत-

व्यात्तास्यनासं हनुभेदभीषणम् ॥ २१ ॥

दिवि स्पृशत्कायमदीर्घपीवर-

ग्रीवोरुवक्षः स्थलमन्यमध्यमम् ।

चन्द्रांशुगिरिशङ्खुरितं तनूरुष्टै-

र्विश्वभुजानीकशतेनैखायुधैः ॥ २२ ॥

दुरासदं सर्वनिजेतरायुध-

प्रवेकविद्रावितदेत्यदानयम् ।

प्रायेण मेऽयं हरिणौरसारिणा

यधः स्मृतोऽनेन समुद्यतस्य किम् ॥ २३ ॥

एवं ब्रुवंस्त्वभ्यपतद् गदायुधो

नदन् नृसिंहं प्रति दैत्यकुञ्जरः ।

अलक्षितोऽग्री पतितः पतद्गमो

यथा नृसिंहोजसि सोऽसुरस्तथा ॥ २४ ॥

न तद् विचित्रं खलु सत्यधामनि

स्यतेजसांशेन पुराऽपिबत् तमः ।

ततोऽभिषयाभ्यहनन्महासुरो

रुपा नृसिंहं गदयोरुवेगया ॥ २५ ॥

तं विक्रमन्तं सगदं गदाधरो

महोरगं तार्क्ष्यसुतो यथाऽग्रहीत् ।

स तस्य हस्तोत्कलितस्तदाऽसुरो

विक्रीडतो यद्वदहिर्गुरुमतः ॥ २६ ॥

असाध्यमन्यन्त हतोऽसुरोऽमरा

घनच्छदा भारत सर्वधिष्ण्याः ।

तं मन्यमानो निजवीर्यशक्तिं

यद्वस्तमुक्तो नृहर्षिं महासुरः ॥ २७ ॥

पुनस्तमासज्जत खड्गचर्मणी

प्रगृह्य वेगेन गतध्रमो मृधे ।

तं श्येनवेगं शतचन्द्रवर्मभि-

श्चरन्तमच्छिद्रमुषर्षधो हारिः ॥ २८ ॥

कृत्वाऽदृष्टासं खरकैसरौन्वयो

निर्मिलिताशं जगृहे महाजवः ।

विष्वक् स्फुरन्तं ग्रहणानुरं हरि-
व्यालो यथाऽऽस्तुं कुलिशाश्रितव्यचम्

॥ २९ ॥

द्वार्पूर्वापात्य ददार लीलया
नखैर्यथाऽहिं गरुडो महाविषम् ।
संरम्भदुष्टेक्ष्यकराललोचनो
व्यात्ताननान्तं विलिहन् स्वजिहया

॥ ३० ॥

असृग्बलाक्कारुण्येसराननो
यथाऽऽन्त्रमाली द्विपहत्यया हरिः ।
नखाङ्कुरोत्पाटितहस्सरुहं
विमृज्य तस्यानुचरानुदावुधान्

॥ ३१ ॥

अहन् समन्तान्नखशस्त्रपाणिभि-
र्दोदण्डमूथानुषधान् सहस्रशः ।
सटाचभूता जलदाः परापतन्
ग्रहाश्च तद्दृष्टिचिन्तारोचिषः

॥ ३२ ॥

अम्भोधयः श्वासहता विबुधुभु-
र्निर्हादधीता दिगिभा जहुर्दिशः ।
यौस्तत्सटाक्षिप्तचिमानसंकुला
प्रोत्सर्पन् क्ष्मा च पदाऽतिपीडिता

॥ ३३ ॥

शीलाः समुत्पेतुरमुष्यं रहसा
तत्तेजसा खं ककुभो न रेजिरे ।
ततः सभायामुपविष्टमुन्ने
नृपासने सम्भृततेजसं विभुम्

॥ ३४ ॥

अलक्षितद्रैरधमत्यमर्षणं
प्रचण्डवक्त्रं न बभाज कथन ।
निशाम्य लोकत्रयमस्तकज्वरं
तमादिदित्यं हरिणा हतं मृधे

॥ ३५ ॥

प्रहर्षयोगोत्कलितानना मुहुः
प्रसूनवर्षैर्ववृषुः सुरक्षिषः ।
तदा विमानावलिभिर्नभःस्थलं
दिदधतां संकुलमास नाकिनाम्

॥ ३६ ॥

सुगनका हुन्दुभयो विनेदिरे गान्धर्वमुख्या ननुतुर्गुः क्षिपः

॥ ३७ ॥

त उपग्रज्य विबुधा ब्रह्मेन्द्रगिरिशादयः ।

ऋषयः पितरः सिद्धा विद्याधरमहोन्गाः

॥ ३८ ॥

मनवः प्रजानां पतयो गन्धर्वाप्सरचारणाः ।

पक्षाः किम्पुरुषास्तान् वेतालाः सह किन्नराः

॥ ३९ ॥

ते विष्णुपार्षदाः सर्वे सुनन्दकुमुदादयः ।

मूर्ध्नि वद्धाञ्जलिपुटा आसीन् तीव्रतेजसम् ।

ईडिरे नरशार्दूलं नातिदूरचराः पृथक्

॥ ४० ॥

ब्रह्मोवाच-

नतोऽस्म्यनन्ताय दुरन्तशक्ये

विचित्रवीर्याय पवित्रकर्मणे ।

विश्वस्य सर्गस्थितिसंपमान् गुणैः

स्वलीलया सन्दधतेऽन्यपात्मने

॥ ४१ ॥

रुद्र उवाच-

कोपकालो युगान्तस्ते हतोऽयमसुरोऽन्यकः ।

तत्सुतं पादानुसृतं भक्तं ते भक्तवत्सल

॥ ४२ ॥

इन्द्र उवाच-

प्रत्यानीताः परम भवता त्रायता नः स्वभागा

दैत्याकान्तं हृदयकमलं त्वदृढं प्रत्यवोधि ।

कालग्रस्तं कियदिदमहो नाथ मुश्रूषतां ते

मुक्तिस्तेषां न हि बहुमता नारासिंहापरीः किम्

॥ ४३ ॥

ऋषय ऊचुः-

त्वं नस्तपः परममात्य यदात्मतेजो

येनेदमादिपुरुषात्मगतं समस्तम् ।

तद् विप्रलुप्तममुनाथ शरण्यपाल

रक्षागृहीतवपुषा पुनरन्वयंस्थाः

॥ ४४ ॥

पितर ऊचुः-

आह्वानि नोऽधिबुभुजे प्रसभं तनूदौ

दन्तानि तीर्थसमयेऽपि तिलाम्बु चापिवत् ।

तस्योदाराञ्जलिदीर्णवपाद् य आर्चन्

तस्मै नमो भगवतेऽखिलकर्मगोत्रे

॥ ४५ ॥

सिद्धा ऊचुः-

यो नो गतिं योगसिद्धामसाधुरहापिद् योगतपोवलेन ।

नानादर्षं तं नखैर्विददार तस्मै तुभ्यं प्रणताः स्मो नृसिंह ॥

विद्याधरा ऊचुः -

विद्यां पृथग्धारणयाऽनुरुद्धां
न्यपेददृशो बलवीर्यहसः ।

स येन सद्बन्धे पशुबद्धतस्तं
महानृसिंहं प्रणताः स्म नित्यम्

॥ ४६ ॥

नागा ऊचुः -

येन पापेन रत्नानि स्त्रीरत्नानि हृतानि नः ।
तद्बन्धः पाटनेनासां दत्तानन्द नमोऽस्तु ते

॥ ४८ ॥

मनव ऊचुः -

मनवो वयं तव निदेशकारिणो
दितिजेन देव परिभूतसेतवः ।
भवता खलः स उपसंहृतः प्रभो
करवाम ते किमनुशाधि किञ्चरान्

॥ ४९ ॥

प्रजापतय ऊचुः-

प्रजेशा वयं ते परेशाभिसृष्टा न
येन प्रजा ये सृजामो निषिद्धाः ।
स एष त्वया भिन्नवक्षस्तु शेते
जगन्मद्गलं सत्त्वमूर्तेऽवतारः

॥ ५० ॥

गन्धर्वा ऊचुः-

वयं विभो ते नटनाटवगायका
येनात्मसाद् वीर्यबलौजसा कृतः ।
स एष नीतो भवता दशामिमां
किमुत्पथस्थः कुशलाय कल्पते

॥ ५१ ॥

चारणा ऊचुः-

हरे तवाङ्घ्रिपङ्कजं भवापवर्गमाश्रिताः ।
य एष साधुहृच्छ्रयस्त्वयाऽसुरः समापितः

॥ ५२ ॥

यक्षा ऊचुः-

वयमनुचरमुख्याः कर्मभिस्ते मनोऽङ्गे
स्त इह दितिसुतेन प्रापिता बाहकल्पम् ।
अनुजनपरितापं तत्कृतं ज्ञानता ते
नरहर उपनीतः पञ्चतां पञ्चविंश

॥ ५३ ॥

किपुरुषा ऊचुः-

वयं किम्पुरुषास्त्वं तु महापुरुष ईश्वरः ।
अयं कापुरुषो नष्टो धिक्कृतः साधुभिर्वितः

॥ ५४ ॥

वेताला ऊचुः-

सभासु सत्रेषु तवामलं यशो
गीत्वा सपर्यां महतीं लभामहे ।
यस्तान् व्यनपीद् भृशमेघ दुर्जनो
दिष्टया हतस्ते भगवन् यथाऽऽमयः

॥ ५५ ॥

किञ्चरा ऊचुः-

वयमीश किञ्चरगणास्तवानुगा
दितिजेन विष्टिममुनाऽनुकारिताः ।
भवता हरे सवृजिनोऽपसादितो
नरसिंह नाथ विभवाय नो भव

॥ ५६ ॥

विष्णुपार्षदा ऊचुः-

अघैतद्धरिनररूपमद्भुतं ते
दृष्टं नः शरणद सर्वलोकशर्म ।
सोऽयं ते विधिकर ईश विप्रशापा-
तस्येदं निधनमनुग्रहाय विप्रः

॥ ५७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सममस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

नारद उवाच-

एवं सुरादयः सर्वे ब्रह्मरूपुरस्सराः ।

नोपेतुमशक्नु मन्वुसङ्गं सुदृगसदम्

॥ १ ॥

साक्षाच्छ्रीः प्रेषिता देशेदंदा तन्महदद्भुतम् ।

अदृष्टाश्रुतपूर्वत्वात् सा नोपेयाय शङ्किता

॥ २ ॥

प्रह्लादं प्रेषयामास ब्रह्माऽवस्थितमन्त्रिके ।

तात प्रशमयोंपेहि स्वपित्रे कुपितं प्रभुम्

॥ ३ ॥

तथेति शनकं राजन् महाभागवतोऽर्भकः ।

उपेत्य भुवि कायेन ननाम विधृताञ्जलिः

॥ ४ ॥

स्वपादमूले पतितं तमर्भकं

त्रिलोक्य देवः कृपया परिश्रुतः ।

उत्थाप्य तच्छीर्ष्पदधात् कराम्बुजं
कालादिनिर्दृष्टिषां कृताभयम्

॥ ५ ॥

स तन्करस्पशंपुताखिलाशुभः
सपयभिव्यक्तपरात्मदर्शनः ।

तत्पादपद्मं हृदि निर्वृतो दधी
हृष्यन्तनुः क्लिप्तहृदश्रुलोचनः

॥ ६ ॥

अस्तीषीद् हरिमेकाग्रमनसा सुसमाहितः ।
प्रेमगद्गदया वाचा तन्व्यस्तहृदयेक्षणः

॥ ७ ॥

प्रह्लाद उवाच—

ब्रह्मादयः सुरगणाः मुनयोऽथ सिद्धाः
सर्त्यक्तानमतयो बचसां प्रवाहेः ।

नान्तं परस्य परतोऽप्यधुनाऽपि यान्ति
किं तांष्टुमर्हति स मे हरिरुग्रजातः

॥ ८ ॥

मन्ये धनाभिजनरूपतपःश्रुतीज-
स्तेजःप्रभायबलपौरुषवुद्धिगोपाः ।

नाराधनाय हि भवन्ति परस्य पुंसो
भक्त्या तुतांष भगवान् ननु सूषपाय

॥ ९ ॥

विप्राद् द्विपङ्गुणपुतादरविन्दनाभ
पादारविन्दविमुखाच्छूषणं वरिष्ठम् ।

मन्ये तदपितमनोवचनात्मगेह

प्राणः पुनाति सकलं न तु भूरिमानः

॥ १० ॥

नैवात्मनः प्रभुरयं निजलाभपूर्णो
मानं जनादविदुषः करुणो वृणीते ।

यद् वज्रतो भगवते विदधीत मानं
तपोऽन्मने प्रतिमुखस्य यथा मुखश्रीः

॥ ११ ॥

तस्मादहं विगतविह्वल ईश्वरस्य
सर्वात्मना न हि गृणामि यथामनीषम् ।

नीचोऽत्रया गुणविसर्गमनुप्रविष्टः

पूयेत येन हि पुमाननुवर्णितेन

॥ १२ ॥

सर्वे तामी विःशक्रास्तव सत्त्वधाम्नो
प्रह्लादयो व्यभिक्ता न चोद्विजन्तः ।

क्षमाय भूतय उतात्ममुखाय चाऽस्य
विक्रीडितं भगवतो रुचिरावतारैः

॥ १३ ॥

तद् यच्छ मन्युमसुरश्च हतस्त्वयाऽय
मोदेत सापुरपि वृश्चिकसर्पदत्त्वा ।

लोकाश्च निर्वृतिमिताः प्रतिपान्तु सर्वे
रूपं नृसिंहविभवाय जनाः स्मरन्ति

॥ १४ ॥

नाहं विभेभ्यजित तेऽतिभयानकास्य
जिह्वाग्निनेत्रभ्रुकुटीरभसोग्रदंष्ट्रात् ।

आन्वस्रजः क्षतजकेसरशङ्कुकर्णा
त्रिहार्दभीतदिगिभादरिभिज्जसाग्रात्

॥ १५ ॥

त्रस्तोऽस्म्यहं कृपणवत्सल दुःसहोग्र
संसारचक्रकदनात् कृशातां प्रणीतः ।

वद्धः स्वकर्मभिरुशतम तेऽक्लिमूलं
भीतापवर्गमरणं समिषां कदा नु

॥ १६ ॥

यस्मात् प्रियाप्रियवियोगसुयोगजन्य
शोकाग्निना सकलधौनिषु दलमानः ।

दुःखौषधं तदपि दुःखमतद्विषाऽहं
भूमन् भ्रमामि यद मे तव दास्ययोगम्

॥ १७ ॥

सोऽहं प्रियस्य सुहृदः परदेवताया
लीलाकथास्तव नृसिंह विरिञ्चगीताः ।

अज्जस्तराम्यनुगृणन् गुणविप्रमुक्तो
दुर्गाणि ते पदपुगालपहंससङ्गः

॥ १८ ॥

वालस्य चेह शरणं पितरी नृसिंह
आर्तस्य चागदमुदन्वति मज्जतो नोः ।

तप्तस्य तर्पणविधिर्पदिहाअसृष्ट
स्तद्वत्प्रभो तनुभृतां त्यदुपासकानाम्

॥ १९ ॥

यस्मिन् यतो येन च यर्हि यस्य
यस्मै यथा यमुत यस्त्वपरः परो वा ।

भावं करोति विकरोति पृथक् स्वभावः
सद्योदितस्तदखिलं भवतः स्वरूपम्

॥ २० ॥

माया मनः सृजति कर्ममयं बलीयः
कालेन चोदितगुणानुमतेन पुंसः ।

छन्दोमयं यदजयापितपोऽशारं
संसारचक्रमग्न कोऽतिरेत्स्वदन्वः

॥ २१ ॥

स त्वं हि नित्यविजितात्मगुणः स्वधात्रा
कालो बशीकृतविसृज्यविसर्गशक्तिः ।

चक्रे विसृष्टमजयेश्वर पोडशारे

निष्पीड्यमानमुपकर्षं विभो प्रपन्नम् ॥ २२ ॥

दृष्टा मया दिवि विभोऽखिलधिष्यपाना
मायुः श्रियो विभव इच्छति यान् जनोऽयम् ।

येऽस्मात्पितुः कुपितहासविजृम्भितभू
विस्फूर्जितेन लुलिताः स तु ते निरस्तः ॥ २३ ॥

तस्मादमूस्तनुभूतामहमाशिषो ज्ञः
आयुः श्रियं विभवमैन्द्रियमाविरिवात् ।

नेच्छामि ते विलुलिता गुरुविक्रमेण
कालात्मनोपनय मां निजभृत्यपार्थम् ॥ २४ ॥

कुत्राशिषः श्रुतिसुखा मृगतृष्णरूपाः
केदं कलेवरमशेषरुजां विरोहम् ।

निर्विद्यते न तु जनो यदपीह विद्वान्
कामानलं मधुलधैः शमयन् दुरापैः ॥ २५ ॥

काहं रजःप्रभव ईश तमोऽधिकेऽस्मिन्
जातः सुरेतरकुले क तवानुकम्पा ।

न ब्रह्मणो न तु भवस्य न वै रमाया
यन्मेऽर्पितः शिरसि पद्मकण्ठप्रसादः ॥ २६ ॥

नैषा परावरमतिर्भवतो ननु स्यात्
जन्तोर्यथाऽऽत्मसुहृदो जगतस्तथाऽपि ।

संसेवया सुरतरोरिव ते प्रसादः
सेवानुरूप उदयो न परावरत्वम् ॥ २७ ॥

एवं जनं निपतितं प्रभवाहिकूपे
क्षमाभिकाममनु यः प्रपन्नं प्रसन्नात् ।

कृत्वाऽऽत्मसात् सुरर्षिणा भगवन् गृहीतः
सोऽहं कथं नु विमृजे तव भृत्यसेवाम् ॥ २८ ॥

मत्प्राणरक्षणमनन्त पितृवधं च
मन्ये स्वभृत्यकपिशाक्यमृतं विधातुम् ।

खड्गं प्रगृह्य यदयोचदसद् विधित्तु-
स्त्वामीधरो मदपराऽयन्तु कं हरामि ॥ २९ ॥

एकस्त्वमेव जगदेतदमुष्य यत् त्व-
माद्यन्तयोः पृथगवस्यसि मध्यतश्च ।

सृष्ट्वा गुणव्यतिकरं निजमास्पदं
नानेव तैरवसितस्तदनुप्रविष्टः ॥ ३० ॥

त्वं वा इदं सदसदीश भवांस्ततोऽन्यो
माया यदात्मपरबुद्धिरियं ह्यपार्था ।

यद् यस्य जन्मनिधनं स्थितिरिक्षणं च
तद् वं तदेव खलु कालबदुद्दितायोः ॥ ३१ ॥

न्यस्येदमात्मनि जगद् विलयाम्बुमध्ये
शेषासनो निजसुखानुभवो निरीदः ।

योगेन मीलितहगात्मनि यतनिद्र
स्तुर्यस्थितो ननु तमोऽनुगुणांश्च युंक्षे ॥ ३२ ॥

तस्यैव ते वपुरिदं निजकालशक्त्या
सञ्चोदितं प्रकृतिधर्मिण आत्मगूढम् ।

अम्भस्यनन्तशयनाद्विरमत्समाधेः
नाभेरभूत् स्वकणिगाद्बटवन्महाब्जम् ॥ ३३ ॥

तत्सम्भवः कविरतोऽन्यदपश्यमान
स्त्वां बीजमात्मनि ततं स बहिर्विचिन्वन् ।

नाविन्ददब्दशतमप्सु निमज्जमानो
जातेऽङ्कुरे कथमिहोपलभेत बीजम् ॥ ३४ ॥

स त्वात्मयोनिरिति विस्मित आश्रितोऽब्जं
कालेन तीव्रतपसा परिशुद्धभावः ।

त्वामात्मनीश भुवि गन्धमिवातिसूक्ष्मं
भूतेन्द्रियाशयमपे विततं ददर्श ॥ ३५ ॥

एवं सहस्रवदनाङ्घ्रिशिरःकरोरु
नासास्यकर्णनयनाभरणापुषाद्वयम् ।

मायायामं सदुपलक्षणसन्निवेशं
हृद्धा महापुरुषमाप मुदं विरिञ्चः ॥ ३६ ॥

तस्मै भवान् हयशिरस्तनुवं च विभ्रद्
वेदद्रुहायतिबली मधुकैटभाख्यो ।

हत्वाऽनयन् श्रुतिगणांश्च रजस्तमश्च
सन्त्यं तव प्रियतमां तनुमामनन्ति ॥ ३७ ॥

इत्थं नृतिर्यगृषिदेवज्ञपावतरी
लोकान् विभावयसि हंसि जगत्प्रतीपान् ।

धर्मं महापुरुषं पासि युगानुवृत्तं
छन्नः कली यदभवसि युगोऽथ स त्वम्

॥ ३८ ॥

नैतन्मनस्तव कथासु विकुण्ठनाथ
सम्प्रीयते दुरितदुष्टमसाधु तीव्रम् ।
कामानुरं हर्षशोकभयपणातं
तस्मिन् कथं तव गतिं विमृशामि दीनः

॥ ३९ ॥

जिह्वकनोऽच्युत विकर्षन्ति मा विनुमा
शिश्नोऽन्यतस्त्वगुदरं श्रवणं कुतश्चित् ।
प्राणोऽन्यतश्चलदक् क च कर्मशक्ति
बहव्यः सपट्य इय गेहपतिं तुनन्ति

॥ ४० ॥

एवं स्वकर्मपतितं भववैतरण्या
मन्योऽन्यजन्मभरणाशनिभीतभीतम् ।
पदपन्नं जनं स्वपरविग्रहवैरमैत्रं
हन्तेति पारमतिपीडि मूढसत्यम्

॥ ४१ ॥

कोऽन्यत्र तेऽखिलगुरो भगवन् प्रयास
उत्तारणेऽस्य भवसम्भवलोकपेहेतोः ।
मूढेषु ये महदनुग्रह आर्तबन्धो
किं तेन ते प्रियजनाननुसंयमानः

॥ ४२ ॥

नैवोद्विजे भयदुरन्यययवैतरण्या
स्त्वस्तीर्थगायनमहामृतपानमत्तः ।
शोचे नु ते विमुखचेतस इन्द्रियार्थ
मायासुखाय भरमुद्रहतो विमूढान्

॥ ४३ ॥

प्रायेण देवमुनयः स्वविमुक्तिकामा
मानं चरन्ति विजने न परार्थनिष्ठाः ।
नैतान् विहाय कृपणान् विमुमुक्षु एको
नान्यं त्वदास्य शरणं भ्रमतोऽनुपश्ये

॥ ४४ ॥

यन्मधुनादि गृहमेधिसुखं हि तुच्छं
कण्डूयेन करयोरिव दुःखदुःखम् ।
तृणान्ति देहकृपणा बहुदुःखभाजः
कण्डूतिवन्मनसिजं विपहेत धीरः

॥ ४५ ॥

मीनव्रतश्रुततपोऽध्ययनस्वधर्मं

व्याख्यारहोजपसमाधय आपवर्ग्याः ।

प्रायः परं पुरुषं ते त्वजितेन्द्रियाणां

वार्ता भवन्त्युत न वाऽत्र तु दाम्भिकानाम्

॥ ४६ ॥

रूपे श्मे सदसती तव वेददृष्टे

बीजाद्गुणविषयं न चान्यदरूपकस्य ।

युक्ताः समक्षमुभयत्र विचिन्वते त्वां

योगेन यद्विमिव दारुणं नान्यतः स्यात्

॥ ४७ ॥

त्वं वायुप्रवनिर्विषयदम्बुमात्राः

प्राणेन्द्रियाणि हृदयं चिदनुग्रहश्च ।

सर्वं त्वमेव सगुणो विगुणश्च भूम्न

नान्यत् त्वदस्त्यपि मनोवचसा निरुक्तम्

॥ ४८ ॥

नैते गुणानुगुणिनो महदादयो ये

सर्वे मनःप्रभृतयः सहदेवमत्स्याः ।

आयन्नवन् उरुगाय विदन्ति हि त्वा

मेवं विमृश्य सुधियो विरमन्ति शब्दान्

॥ ४९ ॥

तत्त्वे मनो दर्शने दृगपि स्तुतो च

वाक् कर्मणि ह्यपि करी श्रवणं कथायाम् ।

संसेवया त्वयि विनेति षडङ्गया किं

भक्तिं जनः परमहंसगती लभेत

॥ ५० ॥

नारद उवाच-

एतावद्वर्णितगुणो भक्त्या भक्तेन निर्गुणः ।

प्रह्लादं प्रणतं प्रीतो गतमन्युरभाषत

॥ ५१ ॥

श्रीभगवानुवाच-

प्रह्लाद भद्र भद्रं ते प्रीतोऽहं तेऽसुरोत्तम ।

वरं वृणीष्यामिमतं कामपूरोऽस्म्यहं नृणाम्

॥ ५२ ॥

मामप्रीणत आपुष्पन् दर्शनं दुर्लभं हि मे ।

हृदा मां न पुनर्जन्तुरात्मानं तमुमर्हति

॥ ५३ ॥

प्रीणन्ति ह्यथ मां धीराः सर्वभावेन माधवम् ।

श्रेयस्कामा महाभागाः सर्वेषामाशिषां पतिम्

॥ ५४ ॥

नारद उवाच-

एवं प्रलोभ्यमानोऽपि वरलोकप्रलोभनैः ।

एकान्तिन्याद् भगवति नैच्छत् तानसुरोत्तमः

॥ ५५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

नारद उवाच-

भक्तियोगस्य तत् सर्वमन्तरायतयाऽर्भकः ।

मन्यमानो हृषीकेशं स्मयमान उवाच ह ॥ १ ॥

प्रह्लाद उवाच-

मा मा प्रलोभयत्व्याऽसक्तं कामेषु तैरैः ।

तत्सद्गभीतो निर्विण्णो मुमुक्षुस्त्वामुपाश्रितः ॥ २ ॥

भृत्यलक्षणजिज्ञासुर्भक्तं कामेषु चोदयात् ।

भवान् संसारवीजेषु हृदयग्रन्थिषु प्रभो ॥ ३ ॥

नान्यथा तेऽखिलगुरोर्पटते करुणात्मनः ।

नष्टदृष्टेस्तमस्यन्धे त्वं पारः पारदर्शिनः ॥ ४ ॥

यस्त आशिष आशास्ते न स भृत्यः स वै यणिक् ।

स वै स्वामी स वै भृत्यो गुणलुब्धो न कामुकौ ॥ ५ ॥

आशासानो न वै भृत्यः स्वामिन्याशिष आत्मनः ।

न स्वामी भृत्यतः स्वाम्यमिच्छन् यो राति चाशिषः ॥ ६ ॥

अहं त्वकामस्त्वद्भक्तस्त्वं च स्वाम्यनपाश्रयः ।

नान्यथेहाययोरर्थो राजसेवकयोरिव ॥ ७ ॥

यदि रासीश मे कामान् वरान् त्वं वरदर्पभ ।

कामानां हृयसंरोहं भवतस्तु वृणे वरम् ॥ ८ ॥

इन्द्रियाणि मनः प्राणा आत्मा धर्मो धृतिर्मतिः ।

हीः श्रीस्तेजः स्मृतिः सत्यं येषां नश्यन्ति जन्मना ॥ ९ ॥

चिमुञ्चति यदा कामान् मानवो मनसि श्रितान् ।

तर्हि च पुण्डरीकाक्ष न भवायाचकल्पते ॥ १० ॥

नारदनोपदिष्टं मे तव मन्त्रमिमं स्मरं ॥ १० ॥

ओं नमो भगवते तुभ्यं पुरुषाय महात्मने ।

हरयेऽद्भुतसंशय ब्रह्मणे परमात्मने ॥ ११ ॥

श्रीनृसिंह उवाच-

नैकान्तिनो मे मयि जात्विहाशिष

आशासतेऽमुत्र तथा भवाद्दशाः ।

तथाऽपि मन्वन्तगमैतदत्र

दैत्यैश्चराणामनुबुद्धं भांगान् ॥ १२ ॥

कथा मदीया जुषमाणः प्रियास्त्व-

मावेश्य मामात्मनि सन्तमेकम् ।

सर्वेषु भूतेष्वप्यिवज्जमीशं

यजस्य योगेन च कर्म हिन्वन् ॥ १३ ॥

भोगेन पुष्पं कुशलेन पापं कलेवरं कालजयेन हित्वा ।

कीर्तिं विशुद्धां सुरलोकगीतां विताय मामेप्स्यसि मुक्तबन्धः ॥

य एतत् कीर्तयेन्मह्यं त्वया गीतमिदं नरः ।

त्वां च मां च स्मरन् काले कर्मबन्धाद् विमुच्यते ॥ १५ ॥

प्रह्लाद उवाच-

वरं वरय एतत् ते वरदेशान्महेश्वर ।

यदनिन्दत् पिता मे त्वामविद्वांस्तेज ऐश्वरम् ॥ १६ ॥

वद्धामपांशयः साक्षात् सर्वलोकगुहं प्रभुम् ।

भ्रातृहेति मृषादृष्टिस्त्वद्भक्ते मयि चाधवान् ॥ १७ ॥

तस्मात् पिता मे पूयते दुरन्ताद् दुस्तरादधात् ।

पूतस्तेऽपाङ्गसन्दृष्टस्तदा कृपणवत्सल ॥ १८ ॥

श्रीभगवानुवाच-

त्रिः सप्तभिः पिता पूतः पितृभिः सह तेऽनघ ।

यत् साधोऽस्य कुले जातो भवान् वै कुलपावनः ॥ १९ ॥

यत्र यत्र च मज्जकाः प्रशान्ताः समदर्शिनः ।

साधवः समुदाचारास्ते पूयन्तेऽपि कीकटान् ॥ २० ॥

सर्वात्मना न हिंसन्ति भूतग्रामेषु किञ्चन ।

उवाचयेषु देत्येन्द्र मद्भावेन गतस्मृदाः ॥ २१ ॥

भवन्ति पुरुषा लोके मज्जकास्तच्चामनुव्रताः ।

भवान् मे खलु भक्तानां सर्वेषां प्रतिरूपपृक् ॥ २२ ॥

कुरु त्वं प्रतकार्याणि पितुः पूतस्य सर्वशः ।

मदद्रव्यशनेनात्र लोकान् यास्यति सुप्रजाः ॥ २३ ॥

पित्र्यं च स्थानमातिष्ठ यथाकं ब्रह्मवादिभिः ।

मप्यवेश्य मनस्तात कुरु कर्माणि तत्परः ॥ २४ ॥

नारद उवाच-

प्रह्लादोऽपि तथा चक्रे पितृयुतं साम्परायिकम् ।

यथाऽऽह भगवान् राजन्नभिषिक्तो द्विजोत्तमः ।
 प्रह्लादस्तु तयाऽकार्पाद् राज्यं निहतकण्टकम् ॥ २५ ॥
 प्रह्लादमुमुखं हृष्टा ब्रह्मा नरहरिं हरिम् ।
 स्तुत्वा शशिः पवित्राभिः प्राह देवादिभिर्युतः ॥ २६ ॥
 ब्रह्मावाच—
 देवदेवास्त्रिलाप्यक्ष भूतभावन पूजं ।
 दिष्ट्वा ते निहतः पापो लोकसन्तापनोऽसुरः ॥ २७ ॥
 योऽसी लब्धवरो मत्तो न यथो मम सृष्टिभिः ।
 तपोयांगवलान्नद्धः समस्तनिगमानहन् ॥ २८ ॥
 दिष्ट्वाऽस्य तनयः साधुर्महाभागवतोऽर्भकः ।
 त्वया विमोचितो मृत्योर्दिष्ट्वा व्रतस्त्वयाऽधुना ॥ २९ ॥
 एतद् वपुस्तं भगवन् ध्यायतः प्रयतात्मनः ।
 सर्वतो गोमृ सन्त्रासान्मृत्योरपि जिघांसतः ॥ ३० ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 मैवंविधोऽसुराणां ते प्रदेयः पद्मसम्भव ।
 वरः क्रूरनिसर्गाणामहीनाममृतं यथा ॥ ३१ ॥
 नारद उवाच—
 इत्युक्त्वा भगवान् राजन् ततश्चान्तर्दधे हरिः ।
 अदृश्यः सर्वभूतानां पूजितः परमेष्ठिना ॥ ३२ ॥
 ततः सम्पूज्य विधिवद् वयन्दे परमेष्ठिनम् ।
 भवं प्रजापतीन् देवान् प्रह्लादो भगवत्कलाः ॥ ३३ ॥
 ततः काप्यादिभिः सार्धं मुनिभिः कमलासनः ।
 दैत्यानां दानवानां च प्रह्लादमकरोत् पतिम् ॥ ३४ ॥
 प्रतिनन्य ततो देवाः प्रपूज्य परमाशिषः ।
 स्वधामानि ययू राजन् ब्रह्माद्याः प्रतिपूजिताः ॥ ३५ ॥
 एवं तौ पार्षदी विष्णोः पुत्रत्वं प्रापिती दितेः ।
 हृदि स्थितेन हरिणा धैरभावेन तौ हतौ ॥ ३६ ॥
 पुनस्तौ पूर्वशापेन राक्षसी तौ बभूवुः ।
 कुम्भकर्णदशार्ण्वौ हतौ तौ रामविक्रमैः ॥ ३७ ॥
 शयानौ युधि निर्भिन्नहृदयौ रामसायकैः ।
 तथिनी जहनुर्देहं यथा प्राक्तनजन्मनि ॥ ३८ ॥

तावेवाद्य पुनर्जातौ शिशुपालकच्छाजौ ।
 हरी वैरानुबन्धेन पश्यतस्ते समीपतः ॥ ३९ ॥
 एनः पूर्वकृतं यत् तद् राजानः कृष्णवैरिणः ।
 जहृस्तेऽन्ते तदात्मानः कीटाः पेशास्कृतौ यथा ॥ ४० ॥
 यथा यथा भगवतो भक्त्या परमया भिदाम् ।
 नृपाश्चेयादयः साम्यं हरेस्तचिन्तया ययुः ॥ ४१ ॥
 आख्यातं सर्वमेतत् ते यन्मां त्वं परिपृष्टवान् ।
 दमयोपसुतादीनां हरेः साम्यमपि द्विषाम् ॥ ४२ ॥
 एषा ब्रह्मण्यदेवस्य कृष्णस्य च महान्मनः ।
 अवतारकथा पुण्या यथो यत्रादित्ययोः ॥ ४३ ॥
 प्रह्लादस्यानुचरितं महाभागवतस्य च ।
 भक्तिज्ञानं विरक्तिश्च यायात्स्यं चास्य वै हरेः ॥ ४४ ॥
 सर्गस्थित्यप्यवेशस्य गुणकर्मनुवर्णनम् ।
 परावरेणो स्थानानां कालेन व्यत्ययो महान् ॥ ४५ ॥
 धर्मो भागवतानां च भगवान् येन गम्यते ।
 आख्यातेऽस्मिन् समाख्यातमाध्यात्मिकमशेषतः ॥ ४६ ॥
 य एतत् पुण्यमाख्यानं विष्णोर्वीर्योपबृंहितम् ।
 कीर्तयेच्छ्रद्धया श्रुत्वा कर्मपाशैर्विमुच्यते ॥ ४७ ॥
 एतद् य आयपुरुषस्य मृगेन्द्रलीलां
 दैत्येन्द्रपृथपवधं प्रयतः पठेत् ।
 दैत्यात्मजस्य च सतां प्रव्रस्य पुण्यं
 श्रुत्वानुभावमकुतोभयमेति लोकम् ॥ ४८ ॥
 ययं नृलोकं वत भूरिभागा
 लोकं पुनान् मनुष्योऽभियाप्ति ।
 एषां गृहानावसतीति साक्षाद्
 गूढं परं ब्रह्म मनुष्यलिङ्गम् ॥ ४९ ॥
 स वा अयं ब्रह्म महद् विमृष्यं
 केवल्यनिर्वाणसुखानुभूतिः ।
 प्रियः सुहृद् यः खलु मानुषेय
 आत्माऽहंणीयो विधिक्षुद्रुक्ष ॥ ५० ॥

न यस्य साक्षाद् भवपञ्चादिभी
रूपं धिया वस्तुतयोपवर्णितम् ।
मीनेन भक्त्योपशमेन पूजितः
प्रसीदतामेव स सान्त्वतां पतिः ॥ ५१ ॥

नारद उवाच—
स एष भगवान् राजन् व्यतनोद् विततं यशः ।
पुरा रुद्रस्य देवस्य मयेनानन्तमायिना ॥ ५२ ॥

राजोवाच—
कस्मिन् कर्मणि देवस्य यशोऽभूज्जगदीशितुः ।
यथा चोपचिता कीर्तिः कृष्णेनानेन कथ्यताम् ॥ ५३ ॥

नारद उवाच—
निर्जिता असुरा देवैर्युष्येनेनोषवृंहितैः ।
मायिनां परमाचार्यं मयं शरणमाययुः ॥ ५४ ॥

स निर्ममे पुरस्तिष्ठो हैमरोप्यायसीर्विभुः ।
दुर्लक्ष्यापायसंयोगा दुर्वितर्क्यपरिच्छदाः ॥ ५५ ॥

ताभिस्तेऽसुरसेनान्यो लोकान् व्रीन् सेश्वरान् नृप ।
स्मरन्तो नाशयांचक्रुः पूर्ववैरमलक्षिताः ॥ ५६ ॥

ततस्ते सेश्वरा लोका उपासायेश्वरं ततः ।
ब्राह्मि नस्तावकान् देव विनष्टान् त्रिपुरालयैः ॥ ५७ ॥

अथानुगृह्य भगवान् मा भेष्टेति मुरान् विभुः ।
शरं धनुषि सन्धाय पुर्यामखं व्यमुधत ॥ ५८ ॥

ततोऽग्निवर्णा इषव उत्पेतुः सूर्यमण्डलान् ।
यथा मपूषसन्दोहा नादृश्यन्त पुरो यतः ॥ ५९ ॥

तैः सृष्टा व्यसवः सर्वे निपेतुस्त्रिपुरीकसः ।
तानानीय महायोगीर्मयः कूपरसेऽक्षिपन् ॥ ६० ॥

सिद्धामृतरसस्पृष्टा वज्रसारा महोजसः ।
उन्नस्थुर्मैघटलनाद् वेद्युता इव वह्नयः ॥ ६१ ॥

विलोक्य भग्नसङ्कल्पं विमनस्कं वृषध्वजम् ।
तदाऽयं भगवान् विष्णुस्तत्रोपायमकल्पयत् ॥ ६२ ॥

वत्स आसीत् तदा ब्रह्मा स्वयं विष्णुरयं हि गीः ।
प्रविश्य त्रिपुरं काले रसकूपामृतं पपी ॥ ६३ ॥

तेऽसुरा ह्यपि पश्यन्तो न न्यपेधन् विमोहिताः ।
तद् विज्ञाय महायोगी रसपालानिदं जगौ ।
स्मयन् विशोकः शोकातान् स्मरन् देवगतिं च ताम् ॥ ६४ ॥

देवोऽसुरो नरोऽन्यो वा नेश्वरोऽस्तीह कश्चन ।
आत्मनोऽन्यस्य वा दिष्टं देवेनापोहितं द्वयोः ॥ ६५ ॥

अधासां शक्तिभिः स्वाभिः शम्भोः प्राधनिकं व्यधात् ।
धर्मज्ञानचिरक्यादितपोविद्याक्रियादिभिः ॥ ६६ ॥

रथं सूतं ध्वजं बाहं धनुर्वर्म शरादि यत् ।
सन्नद्धो रथमास्थाय सशरं धनुराददे ॥ ६७ ॥

शरं धनुषि सन्धाय मुहूर्तेऽभितिजीश्वरः ।
भगवत्तेजसा गुप्तो ददाह त्रिपुरं नृप ॥ ६८ ॥

दिवि दुन्दुभयो नेदुर्विमानशतसङ्कुले ।
देवर्षिपितृसिद्धेश जयेति कुसुमोत्करैः ।
अवाकिन् जगुर्हृष्टा ननुतुधाप्सरो गणाः ॥ ६९ ॥

एवं दग्ध्वा पुरस्तिष्ठो भगवान् पुरहा नृप ।
ब्रह्मादिभिः स्तूयमानः स्वधाम प्रत्यपगत ॥ ७० ॥

एवंविधान्यस्य हरेः स्वमायया
विदम्बमानस्य नृलोकमात्मनः ।
वीर्याणि गीतान्युपिभिर्जगद्गुरो-
लोकान् पुनानान्यपरं वदामि किम् ॥ ७१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
श्रुत्यहितं साधुसभासभाजितं महत्तमाग्रण्य उरुक्रममात्मनः ।
युधिष्ठिरं देव्यपतेर्मुदान्वितः पश्यच्छ भूतस्तनयं स्वयम्भुवः ॥

युधिष्ठिर उवाच—
भगवन् श्रोतुमिच्छामि नृणां धर्मं सनातनम् ।
वर्णाश्रमाचारयुतं यत् पुमान् चिन्तते परम् ॥ २ ॥

भवान् प्रजापतेः साक्षादात्मजः परमंष्टिनः ।
 सुतानां सम्मतो ब्रह्मन् तपोज्ञानसमाधिभिः ॥ ३ ॥
 नागपणपरा विप्रा धर्मं गुह्यं यथा विदुः ।
 करुणाः साधवः शान्तास्त्वद्विधा न तथा परं ॥ ४ ॥
 नागद उवाच-
 नत्वा भगवतेऽज्ञाय लोकाणां धर्महतये ।
 वक्ष्ये सनातनं धर्मं नागपणमुखाच्छ्रुतम् ॥ ५ ॥
 योऽवतीर्षात्मनोऽशो दाक्षायण्यां तु धर्मतः ।
 लोकाणां स्वस्तयेऽध्यास्ते तपो वदरिकाश्रमे ॥ ६ ॥
 धर्ममूलं हि भगवान् सर्ववेदमयो हरिः ।
 स्मृतिश्च तद्विदां राजन् येन चात्मा प्रसीदति ॥ ७ ॥
 सत्यं दया तपः शौचं तितिक्षेक्षा शमो दमः ।
 अहिंसा ब्रह्मचर्यं च त्यागः स्वाध्याय आर्जवम् ॥ ८ ॥
 सन्तोषः समदृक्सेवा ग्राम्येहोपरमः शनैः ।
 नृणां विषययेहंक्षा मोनमात्मविमर्शनम् ॥ ९ ॥
 अन्नायादेः संविभागो भूतेभ्यश्च यथाऽर्हतः ।
 तेष्व्वात्मदेवतावुद्धिः सुतरां नृप पाण्डव ॥ १० ॥
 श्रवणं कीर्तनं चास्य स्मरणं महतां गतेः ।
 संवेज्याऽवनतिः सत्यं दास्यमात्मसमर्पणम् ॥ ११ ॥
 नृणामयं परो धर्मः सर्वेषां समुदाहृतः ।
 त्रिंशद्ब्रह्मणसंपुनः सर्वात्मा येन तुष्यति ॥ १२ ॥
 संस्कारा ययविच्छिन्ना स द्विजो वेदिकादयः ।
 इज्याध्ययनदानानि विहितानि द्विजन्मनाम् ॥ १३ ॥
 जन्मकर्मावदातानां क्रियाश्च निगमोदिताः ।
 विप्रस्याध्यापनादीनि ततोऽन्यस्यापरिग्रहः ॥ १४ ॥
 राज्ञो वृत्तिः प्रजागोमुरविप्राद् या करादिभिः ।
 वैश्यस्य वानांवृत्तिः स्यान्नित्यं ब्रह्मकुलानुगः ॥ १५ ॥
 शूद्रस्य द्विजशूद्रा वृत्तिश्च स्वामिनो भवेत् ॥ १६ ॥
 वानां विचित्रशालीनं यायावर्यं गिलोच्छनम् ।
 विप्रवृत्तिश्चतुर्थेयं श्रेयसी चोनरांतरा ।
 जयन्त्यो नांत्तमां वृत्तिमनापदि भजेन्नरः ॥ १७ ॥

कते राजन्यमापन्तु सर्वेषामपि सर्वशः ।
 कतामृताभ्यां जीवेत मृतं प्रमृतेन वा ॥ १८ ॥
 सत्यानृताभ्यां जीवेत न श्ववृत्त्या कथञ्चन ।
 कतमुच्छिशिलं शोकममृतं पदपाचितम् ॥ १९ ॥
 मृतं तु नित्यपाथा स्यात् प्रमृतं कर्षणं स्मृतम् ।
 सत्यानृतं तु वाणिज्यं श्ववृत्तिर्न च सेवनम् ॥ २० ॥
 वर्जयेत् तां सदा विप्रो राजन्यश्च जुगुप्सिताम् ।
 सर्ववेदमयो विप्रः सर्वदेवमयो नृपः ॥ २१ ॥
 शमो दमस्तपः शौचं सन्तोषः क्षान्तिरार्जवम् ।
 दानं दयाऽच्युतात्मन्यं सत्यं च ब्रह्मलक्षणम् ॥ २२ ॥
 शीर्यं वीर्यं धृतिस्तेजस्त्याग आत्मजयः क्षमा ।
 ब्रह्मण्यता प्रसादश्च रक्षा च शत्रुलक्षणम् ॥ २३ ॥
 देवगुर्वार्यगोभक्तिस्त्रिवर्गपरितोषणम् ।
 आस्तिक्यमुद्यमो नित्यं नैपुण्यं वैश्यलक्षणम् ॥ २४ ॥
 शूद्रस्य सन्नतिः शौचं सेवा स्वामिन्यमायया ।
 अमन्त्रयज्ञो हस्त्येयं मीढ्यं गोविप्रश्चक्षणम् ॥ २५ ॥
 स्त्रीणां नु पतिदेवानां तच्छुश्रूषाऽनुकूलता ।
 तद्व्युष्वनुवृत्तिश्च नित्यं तद्व्रतधारणम् ॥ २६ ॥
 सम्मार्जनोपलेपाभ्यां गृहमण्डनवर्तनैः ।
 स्वयं च मण्डिता नित्यं परिमृष्टपरिच्छदा ॥ २७ ॥
 कामेरुवाचवैः साध्वी प्रश्रयेण दमेन च ।
 वाक्यैः सत्यैः प्रियैः प्रेम्णा काले काले भजेत् पतिम् ॥ २८ ॥
 सन्तुष्टाऽलोलुपा दक्षा धर्मज्ञा प्रियसत्यवाक् ।
 अग्रमत्ता शुचिः श्रिग्धा पतिं त्वपतितं भजेत् ॥ २९ ॥
 या पतिं हरिभावेन भजेच्छरीरि तत्परा ।
 हर्षात्मना हरेर्लोकं पत्या श्रीरिव मोदते ॥ ३० ॥
 वृत्तिः सस्तरजातीनां तत्तत्कुलकृता भवेत् ।
 भवेत्तोरणामपापानामन्यजान्तेऽथसायिनाम् ॥ ३१ ॥
 प्रायः स्वभावविहितो नृणां धर्मो युगे युगे ।
 वेददग्धिः स्मृतो राजन् प्रेत्य चेह च शर्मकृत् ॥ ३२ ॥

वृत्त्या स्वभावकृतया वर्तमानः स्वकर्मणि ।
 हित्वा स्वभावजं कर्म शनैर्निर्गुणतामियात् ।
 उज्जमानं मुहुः क्षेत्रं स्वयं निर्वीर्यतामियात् ।
 न कल्पते पुनः स्यूते उसं बीजं च नश्यति

॥ ३३ ॥

॥ ३४ ॥

एवं कामाशयं चित्तं कामानामतिसेवया ।
 विरज्येत यथा राजन्नाश्रित्वं कामविन्दुभिः ।
 यस्य यत्क्षणं प्रोक्तं पुंसो वर्णादिव्यञ्जकम् ।
 यद्यन्यत्रापि दृश्येत तत् तेनैव विनिर्दिशेत्

॥ ३५ ॥

॥ ३६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

नारद उवाच—

ब्रह्मचारी गुरुकुले बसेद् दान्तो गुरोर्हितम् ।
 आचरेद् दासवज्रीचो गुरौ सुदृढसीहृदः

॥ १ ॥

सायं प्रातरुपासीत गुर्वग्र्यर्कसुरोत्तमान् ।
 सन्ध्ये उभे च यतवान् जपन् ब्रह्म समाहितः

॥ २ ॥

छन्दांस्यधीयेत गुरोराहूतश्च सुयन्त्रितः ।
 उपक्रमेऽवसाने च चरणी शिरसा नमेत्

॥ ३ ॥

मेखलाजिनवासांसि जटादण्डकमण्डलून् ।
 विभृयादुपवीतं च दर्भपाणिर्वधोदितम्

॥ ४ ॥

सायं प्रातश्चरेद् भैक्ष्यं गुरुवे तन्निवेदयेत् ।
 भुञ्जीत यद्यनुज्ञातो नो चेदुपवसेत् कचिन्

॥ ५ ॥

सुरीलो मितभृगु दक्षः श्रद्धाधनो जितेन्द्रियः ।
 यावदर्थं व्यवहरेत् स्त्रीषु स्त्रीनिर्जितेषु च

॥ ६ ॥

वर्जयेत् प्रमदागाधामगृहस्थो बृहद्भतः ।
 इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्त्यपि यतेर्मनः

॥ ७ ॥

केसप्रसाधनोन्मर्दस्नपनाभ्यञ्जनादिकम् ।
 गुरुस्त्रीभिर्व्यवृत्तिभिः कारयेत्आत्मनो युवा

॥ ८ ॥

नन्वग्निः प्रमदा नाम घृतकुम्भः पुमान् यतः ।
 सुतामपि रहो जहादन्वदा यावदर्थकृत्

॥ ९ ॥

कल्पयेदात्मनो यावदाभासमिदमीश्वरः ॥
 द्वेतं तावन्न विरमेत् ततो ह्यस्य विपर्ययः

॥ १० ॥

एतवान्यद् गृहस्थस्य समाम्नातं यनेरपि ।
 गुरुवृत्तिर्विकल्पेन गृहस्थस्यनुगामिनः

॥ ११ ॥

अञ्जनाभ्यञ्जनोन्मर्दस्नयलेपाभिमं मधु ।
 मृगन्धलेपादङ्गागन्धजेषु धृतव्रताः

॥ १२ ॥

उपित्वेयं गुरुकुले द्विजोऽधीत्यावबुध्य च ।

त्रयीं साङ्गोपनिषदं यावदर्थं यथावलम्

॥ १३ ॥

दत्त्वा वरमनुज्ञातो गुरोः कामं यदीश्वरः ।

गृहं वनं वा प्रविशेत् प्रव्रजेत् तत्र वाऽवसेत्

॥ १४ ॥

अग्नौ गुरावात्मनि च सर्वभूतेष्वधोश्चजम् ।

भूतैः स्वधामभिः पश्येदप्रविष्टं प्रविष्टवत्

॥ १५ ॥

एवंविधो ब्रह्मचारी वानप्रस्थो यतिर्गुदी ।

परं विन्दति विज्ञानं परं ब्रह्माधिगच्छति

॥ १६ ॥

वानप्रस्थस्य वक्ष्यामि नियमान् मुनिसंमतान् ।

यानातिष्ठन् मुनिर्गच्छेद् ऋषिलोकमिहाञ्जसा

॥ १७ ॥

न कुरूप्यमश्रीयादकृष्टं वाऽप्यकालतः ।

अग्निपक्वमधामं वा अर्कपक्वमुताहरत्

॥ १८ ॥

वन्यैश्चपुरोडाशान् निर्वपेन्नित्यचोदितान् ।

लब्धे नवे नयात्राये पुराणं तु परित्यजेत्

॥ १९ ॥

अग्न्यर्धमेव शरणमुटनं वाऽद्रिकन्दरम् ।

श्रयेत् हिमवाय्वग्निवर्षाकांतपनान् स्वयम्

॥ २० ॥

केशरोमनखशमश्रुमलानि जटिलो दधत् ।

कमण्डल्वजिने दण्डवत्कलाग्निपरिच्छदान्

॥ २१ ॥

चरेद् वने द्वादशाब्दानष्टौ वा चतुरो मुनिः ।

द्वावेकं वा यथाबुद्धिर्न विपश्येत् कृच्छ्रतः

॥ २२ ॥

यदाऽकल्पः स्वक्रियायां व्याधिभिर्जरायाऽथवा ।

आन्विक्षिष्यां च विद्यायां कुर्यादनशानादिकम्

॥ २३ ॥

आत्मन्यग्नीन् समारोप्य संन्यस्याहं ममात्मताम् ।

कारणेषु न्यसन् सम्पक् सद्भानं तु यथाहृतः

॥ २४ ॥

ऐ खानि वायी निःशासान् तेजस्युष्माणमात्मवान् ।
 अप्यमृकृष्टेष्मपूपानि क्षिती शेषं यथोद्भवम् ॥ २५ ॥
 वाचमशी सत्रकल्पमिन्द्रे शिल्पं करावपि ।
 पदानि गतिभिर्विष्णो रत्योपस्थं प्रजापती ॥ २६ ॥
 मित्रं पापुं विसर्गं च यथास्थानं विनिर्दिशन् ।
 दिक्षु श्रोत्रं स नादेन स्पर्शेनाध्यात्मनि त्वचम् ॥ २७ ॥
 रूपाणि चक्षुषा राजन् ज्योतिष्यभिनिवेशयेत् ।
 अप्सु प्रवेशयेद् जिह्वां ग्रंथेऽङ्गान् क्षिती न्यसेत् ॥
 मनो मनोरथधन्त्रे बुद्धिं बोधैः कवी परे ॥ २८ ॥

कर्माण्यध्यात्मना रुद्रे यदहममताः क्रियाः ।
 सत्त्वेन चित्तं क्षेत्रज्ञे गुणैर्वैकारिकं परे ॥ २९ ॥
 अप्सु क्षितिमपो ज्योतिष्यदो वायी नभस्यमुम् ।
 कूटस्थे तच्च महति तदव्यक्तेऽक्षरे तु तत् ॥ ३० ॥
 इत्यक्षरतयाऽऽत्मानं चिन्मात्रमवशेषितम् ।
 ज्ञात्वाऽद्वयोऽथ विरमेद् दग्धयोनिरिवानिलः ॥ ३१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

नारद उवाच—
 कल्पस्त्वेवं परिब्रज्य देहमात्रावशेषितः ।
 ग्रामंकरात्रविधिना निरपेक्षश्चरन्महीम् ॥ १ ॥
 विभृयाद् ययसी वासः कापीनाच्छादनं परम् ।
 त्यक्तं न लिङ्गदण्डाभ्यामन्यत् किञ्चिदनापदि ॥ २ ॥
 एक एव चरद् भिक्षुरात्मारामोऽनपाश्रयः ।
 सर्वभूतसुहृच्छान्तो नारायणपरायणः ॥ ३ ॥
 पश्येदात्मन्यदो विश्वं परं सदसतोऽद्वये ।
 आत्मानं च परं ब्रह्म सर्वत्र सदसन्मये ॥ ४ ॥
 सुमप्रबोधयोः सन्धावत्मनो गतिमात्मदक् ।
 पश्यन् बन्धं च मोक्षं च मायामात्रं न वस्तुतः ॥ ५ ॥
 नाभिनन्देद् ध्रुवं मृत्युमध्रुवं वा स्वजीवितम् ।
 कालं परं प्रतीक्षेत भूतानां प्रभवाप्ययम् ॥ ६ ॥
 नासच्छास्त्रेषु सज्जेत नोपजीवेत जीविकां ।
 अतिवादान् त्यजेत् तर्कान् पक्षं कश्चिन्न संशयेत् ॥ ७ ॥
 न शिष्यान्नुद्यतीतं ग्रन्थान् नैवाभ्यसेद् बहून् ।
 न व्याख्यामुपजीवेत नारम्भानारभेत् क्वचित् ॥ ८ ॥
 न यतैराश्रमः प्रायो धर्महेतुर्महात्मनः ।
 शान्तस्य समचित्तस्य विभृयादुत वा त्यजेत् ॥ ९ ॥
 अव्यक्तलिङ्गो व्यक्तार्थो मनीष्युन्मत्तबालवत् ।
 कथिर्मुकवदात्मानमदृशो दर्शयितृणाम् ॥ १० ॥

अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।
 प्रह्लादस्य च संयादं मुनेराजगरस्य च ॥ ११ ॥
 तं शयानं धरोपस्थे कावेर्यां सिंहसानुनि ।
 रजस्वलेस्तनूदौर्ज्ञेर्विगूढामलतेजसम् ॥ १२ ॥
 ददर्श लोकान् विचरन् लोकतत्त्ववित्सया ।
 वृत्तोऽमान्यैः कतिपयैः प्रह्लादो भगवत्प्रियः ॥ १३ ॥
 कर्मणाऽऽकृतिभिर्वाचा लिङ्गैर्वर्णाश्रमादिभिः ।
 नाविन्दत जनोऽयं ये सोऽसाविति न वेति च ॥ १४ ॥
 तं नत्वाऽभ्यर्च्य विधिवत् पादयोः शिरसा स्पृशन् ।
 विवित्सुरिदमप्राक्षीन्महाभागवतोऽसुरः ॥ १५ ॥
 प्रह्लाद उवाच—
 विभर्षिं कापं पीवानं सोयमो भोगवान् यथा ।
 चित्तं नैवाय भवतो भोगो वित्तवतामिह ॥
 भोगिनां खलु देहोऽयं पीवा भवति नान्यथा ॥ १६ ॥
 न ते शयानस्य निरुयमस्य
 ब्रह्मन्निहार्यो यत एव भोगाः ।
 अभोगिनोऽयं तव चित्र देहः
 पीवा यतस्तद् वद नः क्षमं चेत् ॥ १७ ॥
 कविः कन्यो निपुणहृक् चित्रप्रियकपः समः ।
 लोकस्य कुर्वतः कर्म शेषे न द्वेष्टि नीचि वा ॥ १८ ॥

नारद उवाच—

स इत्थं दैत्यपतिना परिपृष्टो महामुनिः ।

स्मयमानस्तमभ्याह तद्भागमृतपन्त्रितः ॥ १९ ॥

ब्राह्मण उवाच—

वेदेदमसुरश्रेष्ठ भवान् नन्वार्यसम्मतः ।

ईहोपरमयोर्युग्मां पदमध्यात्मचक्षुषा ॥ २० ॥

यस्य नारायणो देवो भगवान् हृद्गतः सदा ।

भक्त्या केवलया शिष्टो धुनोति ध्वान्तमर्कवत् ॥ २१ ॥

अथापि ब्रूमहे प्रश्नान् तव राजन् यथाश्रुतम् ।

सम्भाषणीयो हि भवानात्मनः शुद्धिमिच्छता ॥ २२ ॥

तृष्ण्या भववाहिन्या ग्राम्यकामैरपूर्णया ।

कर्माणि कार्यमाणोऽहं नानायोनिषु योजितः ॥ २३ ॥

यदृच्छया लोकमिमं प्रापितः कर्मभिर्भगम् ।

स्वर्गापवर्गयोर्द्वारं तिरश्चां पुनरस्य च ॥ २४ ॥

अत्रापि दम्पतीनां च सुखायान्यापनुत्तये ।

कर्माणि कुर्वतां दृष्ट्वा निवृत्तोऽस्मि विषययम् ॥ २५ ॥

सुखसमाप्त्यमनो रूपं सर्वेहोपरतेहि यत् ।

मनःसंस्पर्शजान् दृष्ट्वा भोगान् शस्तान्न संविशन् ॥ २६ ॥

इत्येतदात्मनः स्वार्थं सन्तं विस्मृत्य वै पुमान् ।

विचित्रामसति द्वैते घोरामाप्नोति संसृतिम् ॥ २७ ॥

जलं तदुद्गर्धशङ्खं हित्वाऽङ्गो जलकाम्यया ।

मृगनृणामुपाधावेत् तथाऽन्यत्रार्थदक् स्वतः ॥ २८ ॥

देहादिभिर्देवतन्त्रैरात्मनः सुखमीहतः ।

दुःखात्पथं वाऽनीशस्य क्रिया मोषाः कृताः कृताः ॥ २९ ॥

आध्यात्मिकादिभिर्दुःखैरिविमुक्तस्य कर्त्तुंचित् ।

मत्स्यस्य कृच्छ्रोपनतर्यैः कामैः क्रियेत किम् ॥ ३० ॥

पश्यामि धनिनां क्लेशं लुब्धानामजितात्मनाम् ।

भयादलघ्ननिद्राणां सर्वतोऽपि विशाद्रिनाम् ॥ ३१ ॥

राजतश्चोन्नतः शत्रोः स्वजनान् पशुपक्षितः ।

अर्थिभ्यः कालतः स्वस्मान् नित्यं प्राणार्थवज्रयम् ॥ ३२ ॥

शोकमोहभयक्रोधा रागद्वेषभ्रमादयः ।

यन्मूलाः स्युर्नृणां जगतात् स्पृहां प्राणार्थयोर्युधः ॥ ३३ ॥

मधुकारमहासर्पां लोकेऽस्मिन् नो गुरुत्तमी ।

वैराग्यं परितोषं च प्राप्ता यच्छिक्षया वयम् ॥ ३४ ॥

विरागः सर्वकामेभ्यः शिक्षितो मे मधुव्रतात् ।

कृच्छ्रमं मधु तद्विजं हत्वाऽप्यन्यो हरेत् पतिम् ॥ ३५ ॥

अनीहः परितुष्टात्मा यदृच्छोपनतादहम् ।

नो चेच्छये वह्नानि महाहिरिव सत्त्ववान् ॥ ३६ ॥

कचिदल्पं कचिद् भूरि भुञ्जेऽन्नं साध्वसाधु वा ।

कचिद् भूरिगुणोपेतं गुणहीनमुत कचित् ॥ ३७ ॥

श्रद्धयोपहतं कापि कदाचिन्मानवर्जितम् ।

भुञ्जे भुक्त्याऽथ कस्मिंश्चिद् दिवा नक्तं यदृच्छया ॥ ३८ ॥

क्षीमं दुकूलमजिनं चीरं बल्कलमेव वा ।

यसेऽन्यदपि सम्प्राप्तं दिष्टभुक् तुष्टीरहम् ॥ ३९ ॥

कचिच्छये धरोपस्ये नृणपर्णावमभस्मसु ।

कचित् प्रासादपर्यङ्गे कशिपो वा परेच्छया ॥ ४० ॥

कचित् स्नातोऽनुलिप्ताङ्गः सुवासाः सगलङ्कृतः ।

रथेभाथैश्चरे कापि दिग्वासा ग्रहवत् कचित् ॥ ४१ ॥

नाहं निन्दे च न स्तोमि स्वभावविषमं जनम् ।

एतेषां श्रेय आशासे उतैकात्म्यं महात्मनि ॥ ४२ ॥

विकल्पं जुहुयाचिते तन्मनस्पर्यधिप्रमे ।

मनो वैकारिके हत्वा मायायां वै जुहोत्यमुम् ॥ ४३ ॥

आत्मानुभूतीं तां मायां जुहुयात् सत्यदृक् मुनिः ।

ततो निरीहो विरमेत् स्यानुभूत्याऽत्मनि स्थितः ॥ ४४ ॥

स्वात्मवृत्तं मयेत्थं ते सुगुप्तमनुवर्णितम् ।

व्यपेतं लोकशास्त्राभ्यां भवान् हि भगवन्निप्रयः ॥ ४५ ॥

नारद उवाच—

धर्मं पारमहंस्यं वै मुनेः श्रुत्वाऽसुरेश्वरः ।

पूजयित्वा ततः प्रीतः आमन्त्र्य प्रपथो गृहान् ॥ ४६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

युधिष्ठिर उवाच-

गृहस्थ एतां पदवीं विधिना येन चाभ्रसा ।

यायाद् देवकपे ब्रूहि मादशो गृहमूढधीः ॥ १ ॥

नाम्द उवाच-

साधु पृष्टं महाभाग लोकानामनुगृह्यता ।

तत्त्वेन तदहं वक्ष्ये मेष्कर्म्यं येन कर्मणाम् ॥ २ ॥

गृहेष्वयस्थितो राजन् क्रियाः कुर्वन् गृहोचिताः ।

यासुन्दरापणं साक्षादुपासीत महामुनीन् ॥ ३ ॥

श्रुष्वन् भगवतोऽभीक्ष्णमयतारकयामृतम् ।

श्रद्धापां यथाकालमुपशान्तजनान्दत्तम् ॥ ४ ॥

तत्सद्वाच्छनकेः सद्गमात्मजायाम्जादिषु ।

विमुञ्चन्मुञ्चमानेषु स्वयं स्वप्रवृत्तितः ॥ ५ ॥

यावदर्थं उपासीनो देहे गेहं च पण्डितः ।

विरक्तो रक्तवत् तत्र नृलोके नरतां न्यसेत् ॥ ६ ॥

ज्ञातयः पितरौ पुत्रा भ्रातरः सुहृदोऽपरे ।

यद् वदन्ति यदिच्छन्ति अनुमोदन्त निममः ॥ ७ ॥

दिव्यं भीमं चान्तरिक्षं वित्तमच्युतनिर्मितम् ।

तत्सर्वमुपभुञ्जीरन् न स्वीकुर्यात् स्वतो बुधः ॥ ८ ॥

यावद् भ्रियेत जटर् तावत् स्वत्वं हि देहिनाम् ।

अधिकं योऽभिमन्येत स स्तेनो दण्डमर्हति ॥ ९ ॥

नृगोखराधमर्कास्तु सरीसृपविमक्षिकान् ।

आत्मनः पुत्रवत् पश्येत् तं तपोमन्तरं कियत् ॥ १० ॥

त्रिवर्गं नातिकृच्छ्रेण भजेत् गृहमेध्यम् ।

यथादेशं यथाकालं यावत् देवोपपादितम् ॥ ११ ॥

आथाधान्तं वसायिभ्यः कामान् संविभजेद् यथा ।

आर्घ्यतान् महतां दारान् नृणां सत्त्वग्रहो यतः ॥ १२ ॥

जह्याद् यदर्थं राजान् प्राणान् हन्याद् वा पितरं गुरुम् ।

तस्यां स्वत्वं स्थितं जह्याद् यस्तेन ह्यजितो जितः ॥ १३ ॥

कृमिविद्भस्मनिष्ठान्तं केदं तुच्छं कलेवरम् ।

क तदीयरतिर्भायां कायमात्मा नभश्छदिः ॥ १४ ॥

सिद्धैर्यज्ञावशिष्टार्थैः कल्पयेद् वृत्तिमात्मनः ।

शेषे स्वत्वं त्यजेत् प्राज्ञः पदवीं महतामियात् ॥ १५ ॥

देवानृषींश्च भूतानि पितृनात्मानमन्वहम् ।

स्ववृत्त्याऽगतविद्येन यजेत पुरुषं पृथक् ॥ १६ ॥

यत्नात्मनोऽधिकारोऽस्ति सर्वाः स्युर्यज्ञसम्पदः ।

वैतानिकेन विधिना अग्निहोत्रादिना यजेत् ॥ १७ ॥

न ह्यग्निमुखतोऽयं वै भगवान् सर्वयज्ञभुक् ।

इन्येत हविषा राजन् यथा विप्रमुखैर्हुतेः ॥ १८ ॥

तस्माद् ब्राह्मणदेवेषु मर्त्यादिषु यथाहंतः ।

तैस्तैः कामैर्यजेच्चैनं क्षेत्रज्ञं ब्राह्मणाननम् ॥ १९ ॥

कुर्यादपरपक्षीयं मांसि श्रोष्ठपदे द्विजः ।

श्राद्धं पित्रोर्पथावित्तं तद्वन्भूनां च वित्तवान् ॥ २० ॥

अयने विपुत्रे कुहां व्यतीपाते दिनक्षये ।

चन्द्रादित्यापरागे च द्वादश्यां श्रवणेषु च ॥ २१ ॥

नृतीयायां शुक्लपक्षे नवम्यामथ कार्तिके ।

चतसृष्वप्यष्टकासु हेमन्ते शिशिरे तथा ॥ २२ ॥

माघे च सितसप्तम्यां मघाराकासमागमे ।

राकषा वाऽनुमत्या वा मासपक्षाणि युतान्यपि ॥ २३ ॥

द्वादश्यामनुराधा स्यात् श्रवणस्तिष्ठ उत्तराः ।

तिसृष्येकादशी चासु जन्मर्धं सौम्ययोगयुक् ॥ २४ ॥

त एते श्रेयसः काला नृणां श्रेयोविपरिणाः ।

कुर्यात् सर्वात्मनैतेषु श्रेयोऽर्घ्यां तदायुषः ॥ २५ ॥

येषु स्नानं जपो होमो व्रतं देवद्विजार्चनम् ।

पितृदेवनृभूतेभ्यो यद् दत्तं तद्वचनधरम् ॥ २६ ॥

संस्कारकालो जायाया अपत्यस्यात्मनस्तथा ।

व्रतसंस्था मृताहव्य कर्मण्ययुदये नृष ॥ २७ ॥

अथ देशान् प्रवक्ष्यामि धर्मादिश्रेयभावहान् ।

स वै पुण्यतमो देशः सत्पात्रं यत्र लभ्यते ॥ २८ ॥

विश्वं भागवतो यत्र जगदेतवराचरम् ।

यत्र ह ब्राह्मणकुलं तपोविद्यादयान्वितम् ॥ २९ ॥

यत्र यत्र हरेरर्चा स देशः श्रेयसां पदम् ।
 यत्र गङ्गादयो नद्यः पुराणेषु च विभृताः ॥ ३० ॥
 सरांसि पुष्करादीनि क्षेत्राण्यर्हाश्रितान्युत ।
 कुरुक्षेत्रं गयशिरः प्रयागः पुलहाश्रमः ॥ ३१ ॥
 नैमिषं फल्गुनं सेतुः प्रभासोऽथ कुशास्थली ।
 बाराणसी मधुपुरी यम्पा विन्दुसरस्तथा ॥ ३२ ॥
 नारायणाश्रमो नन्दा सीतारामाश्रमादयः ।
 सर्वे कुलाचला राजन् महेन्द्रमलयादयः ॥ ३३ ॥
 एते पुण्यतमा देशा हरेरर्चाश्रिताः पुनः ।
 एतान् देशान् निषेधेत् श्रेयस्कामो ह्यभीक्ष्णशः ॥ ३४ ॥
 धर्मो ह्यत्रोदितः पुंसां सहस्रापिफलोदयः ।
 पात्रं चात्र निरुक्तं वै कविभिः पात्रवित्तमैः ॥ ३५ ॥
 हरिरेवैक उर्वीश यन्मयं च चराचरम् ।
 देवर्ष्यर्हन्सु वै सन्सु तत्र ब्रह्मात्मजादिषु ।
 राजन् यदग्रपूजायां मतः पात्रतयाऽच्युतः ॥ ३६ ॥

जीवराशिभिराकीर्णं आण्डकोशाङ्घ्रियो महान् ।
 तन्मूलन्यादच्युतेन्या सर्वजीवात्मतर्पणम् ॥ ३७ ॥
 पुराण्यनेन सृष्टानि नृतिर्यगृषिदेवताः ।
 शेते जीवेन रूपेण पुरेषु पुरुषो ह्यसौ ॥ ३८ ॥
 तेष्वीशो भगवान् राजन् तारतम्येन वर्तते ।
 तस्मात् पात्रं हि पुरुषो यावानात्मा यथेयते ॥ ३९ ॥
 हृद्धा तेषां मिथो नृणामवज्ञात्मात्मनो नृष ।
 त्रेतादिषु हरेरर्चा क्रियार्थं कविभिः कृता ॥ ४० ॥
 ततोऽर्चायां हरिं केचिच्छृद्धया च सपर्यया ।
 उपासते उपासा हि नार्थदा पुरुषद्विषाम् ॥ ४१ ॥
 पुरुषेष्वपि राजेन्द्र सुपात्रं ब्राह्मणं विदुः ।
 तपसा वियया तुष्ट्या धत्ते येदं हरेस्तनुम् ॥ ४२ ॥
 तन्वोऽस्य ब्राह्मणा राजन् कृष्णस्य जगदात्मनः ।
 पुनन्तः पादरजसा त्रिलोकीं देवतं महत् ॥ ४३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

नारद उवाच—
 कर्मनिष्ठा द्विजाः केचित् तपोनिष्ठा नृपापरे ।
 स्वाध्यायेऽन्ये प्रवचने अन्ये च ज्ञानयोगयोः ॥ १ ॥
 ज्ञाननिष्ठाश्च देवानि कथ्यान्यानन्यमिच्छता ।
 देवे च तदलाये स्यादितरेभ्यो यथाऽर्हतः ॥ २ ॥
 द्वौ देवे पितृकार्ये त्रीनेकैकमुभयत्र वा ।
 भोजयेत् सुसमृद्धोऽपि धाद्धे कुर्यान्न विस्तरम् ॥ ३ ॥
 त्रैकालोचितश्रद्धाद्रव्यपात्रार्हणानि च ।
 सम्यग् भवन्ति नैतानि विस्तरात् स्वयज्नार्पणात् ॥ ४ ॥
 देशे काले च सम्प्राप्तमुत्पन्नं हरिदेवतम् ।
 श्रद्धया विधिवत् पात्रे न्यस्तं कामधुपाश्रयम् ॥ ५ ॥
 देवर्षिपितृभूतभ्य आत्मने स्वजनाय च ।
 अन्नं संविभजन् पश्यन् सर्वतः पुरुषात्मकम् ॥ ६ ॥

न दद्यादामिषं धाद्धे न चायाद् धर्मतत्त्वविन् ।
 मुनीनां स्यात् परा प्रीतिर्यथा न पशुहिंसया ॥ ७ ॥
 नैतादृशः परो धर्मो नृणां सद्धर्ममिच्छताम् ।
 न्यासो दण्डस्य भूतेषु मनोवाकायजस्य यः ॥ ८ ॥
 एके कर्ममयान् यज्ञान् ज्ञानिनो यज्ञवित्तमाः ।
 आत्मसंयमनेऽनीहा जुहति ज्ञानदीपिते ॥ ९ ॥
 द्रव्ययज्ञैर्यक्ष्मणां हृद्धा भूतानि विभ्यति ।
 एष माकरुणो हन्यादतज्ज्ञो ह्यसुतृष्व ध्रुवम् ॥ १० ॥
 तस्माद् देशोपपन्नेन मुन्यन्नेनैव धर्मवित् ।
 सन्तुष्टोऽहरहः कुर्यान्नित्यनैमित्तिकाः क्रियाः ॥ ११ ॥
 विधर्मः परधर्मश्च आभास उपमा छलः ।
 अधर्ममात्राः पद्मेमा धर्मज्ञोऽधर्मवत् त्यजेत् ॥ १२ ॥
 धर्मवाधो विधर्मः स्यात् परधर्मोऽन्यचोदितः ।
 उपधर्मस्तु पातखण्डो दम्भो वा धर्मभिच्छलः ॥ १३ ॥

यस्मिन्च्छया कृतः पुम्भिराभासो द्वाध्रमः पृथक् ।
 स्वभावविहितो धर्मः कल्प्यतेऽस्योपशान्तये ॥ १४ ॥
 धर्मार्थमपि नेहेन यात्रार्थं वाऽधनो धनम् ।
 अनीहाऽनीहमानस्य महाहेरिव वृत्तिदा ॥ १५ ॥
 सन्तुष्टस्य निरीहस्य स्वान्मारामस्य यन् सुखम् ।
 कुतस्तन् कामलोभेन धावतोऽर्थेहया दिशः ॥ १६ ॥
 सदा सन्तुष्टमनसः सर्वाः सुखमया दिशः ।
 शर्कराकण्टकादिभ्यो यथोपापान्तपदः शिवम् ॥ १७ ॥
 सन्तुष्टः केन वा राजन् न वर्तेतापि वारिणा ।
 औपस्थजैहवकार्पण्याद् गृहपालायते जनः ॥ १८ ॥
 असन्तुष्टस्य विप्रस्य तेजो विद्या तपो यशः ।
 स्ववतीन्द्रियलील्येन ज्ञानं वैवाचकीयते ॥ १९ ॥
 कामस्यान्तं द्वि धुनृद्भ्यां क्रोधस्येतत्कलोदयात् ।
 जनां याति न लोभस्य जित्वा भुक्त्या दिशो भुवः ॥ २० ॥
 पण्डिता बहुषां राजन् बहुज्ञाः संशयच्छिदः ।
 सदसस्पतयोऽप्येकं असन्तोपात् पतन्त्यधः ॥ २१ ॥
 असद्वल्त्याज्जपेत् कामान् क्रोधं कामविवर्जनात् ।
 अर्थानर्थेक्षया लोभं भयं तत्त्वावमर्शनात् ॥ २२ ॥
 आन्द्रीक्षक्या शोकमोहो दम्भं महदुपाधयात् ।
 योगान्तरायान् मीनेन हिंसां कायावनीहया ॥ २३ ॥
 कृपया भूतजं दुःखं देवं जह्यात् समाधिना ।
 आत्मजं योगवीर्येण निद्रां सत्यनिषेधया ॥ २४ ॥
 रजस्तमश्च सत्येन सत्यं चोपशमेन च ।
 गतत् सर्वं गुणं भक्त्या पुरुषो मनसा जयेत् ॥ २५ ॥
 यस्य साक्षाद् भगवति ज्ञानदीपप्रदे गुणैः ।
 अभिसन्धिः श्रुतं तस्य सर्वं कुञ्जरशीचयत् ॥ २६ ॥
 एष वै भगवान् साक्षात् प्रधानपुरुषेश्वरः ।
 योगेश्वरैर्विमृग्याद्दृष्टिलोकोऽयं मन्यते नरम् ॥ २७ ॥
 पट्टवर्गसंयमकान्ताः सर्वा निगमचोदनाः ।
 तदन्ता यदि नो योगमावहेयुः श्रमायदाः ॥ २८ ॥

यथा वार्तादयो विद्याः पुंसः स्वार्थं न विप्रति ।
 अनर्थाय भवेयुश्च पूर्तमिष्टं तयाऽसतः ॥ २९ ॥
 यश्चित्तयिज्येच्छुः स्यान्निःसङ्गो निष्परिग्रहः ।
 एको विविक्तशरणो भिक्षुर्धैर्यमिताशानः ॥ ३० ॥
 शुची देशे समे राजन्नास्याप्यासनमात्मनः ।
 स्थिरं सुखं समं तस्मिन्नासीतन्वद्वा ओमिति ॥ ३१ ॥
 प्राणापानी सन्निरुन्यात् पूरकुम्भकरैश्चकैः ।
 यावन्मनस्यजेत् कामान् स्वनासाग्रनिरीक्षणः ॥ ३२ ॥
 यतो यतो निःसरति मनः कामदत्तं भ्रमत् ।
 ततस्तत् उपाहृत्य हृदि रुन्ध्याच्छनेर्वुधः ॥ ३३ ॥
 एवमभ्यसतश्चिन्तं कालेनात्पीयसा मुनेः ।
 अविषण्णं च निर्याणं यात्यनिन्धनवह्निवत् ॥ ३४ ॥
 कामादिभिरनाविद्धं प्रशान्तासिलवृत्तिं यत् ।
 चित्तं ब्रह्ममुखस्पृष्टं नैवोचिष्टेन कर्हिचिन् ॥ ३५ ॥
 यः प्रव्रज्य गृहात् पूर्वं विवर्णावपनात् पुनः ।
 यदा सेवेत तान् भिक्षुः स पापो निरपवधः ॥ ३६ ॥
 यैः स्वंदेहः स्मृतोऽनात्मा मर्त्यो विद्वत्कृमिभस्मवत् ।
 तमेव स्वात्मसात् कृत्वा श्लाघयन्ति हसत्तमाः ॥ ३७ ॥
 गृहस्थस्य क्रियात्यागो व्रतत्यागो यदोरपि ।
 तपस्यिनो ग्रामसेवा भिक्षोरिन्द्रियलील्यता ॥ ३८ ॥
 आश्रमापसदा ह्येते खत्वाश्रमविडम्बिनः ।
 देवमायाविमूढांस्तानुपेक्षेतानुकम्पया ॥ ३९ ॥
 आत्मानं चेद् विजानीयादेवं ज्ञानभूताशयः ।
 किमिच्छन् कस्य वा हेतोर्देहं पुष्पाति लम्पटः ॥ ४० ॥
 आहुः शरीरं रश्मिन्द्रियाणि ह्यानभीपुं मन इन्द्रियेशम् ।
 यस्मान्नि मात्रा पिपणां च सूतं सत्यं बृहदन्धुरमीसपाम ॥
 अक्षं दशप्राणमधर्मधर्मां चक्रेऽभिमानं रथिनं च जीवम् ।
 धनुर्हि तस्य प्रणवं पठन्ति शरं तु जीवं परमेव लक्ष्यम् ॥
 रागो द्वेषश्च लोभश्च शोकमोहो भयं मदः ।
 मानोऽभिमानोऽसूया च माया हिंसा च मत्सरः ॥ ४३ ॥

रजः प्रमादः क्षुब्धोऽशत्रवस्त्वेवमादयः ।
 रजस्तमः प्रकृतयः सत्यप्रकृतयः कचित् ॥ ४४ ॥
 यावन्नुकापरथमात्मवशोपकल्पं
 धत्ते गरिष्ठचरणार्चनया निशातम् ।
 ज्ञानासिमच्युतबलं दधदस्तशत्रुः
 स्वाराज्यनृप उपशान्त इदं विजह्यात् ॥ ४५ ॥
 नो चेत् प्रमत्तमसदिन्द्रियवाजिसूता
 नीत्वोत्पथं विषयदस्युषु निक्षिपन्ति ।
 ते दस्यवः सहयसूतममुं तमोऽन्धे
 संसारकूप उरुमृत्युभये क्षिपन्ति ॥ ४६ ॥
 प्रवृत्तं च निवृत्तं च द्विविधं कर्म वैदिकम् ।
 आवर्तते प्रवृत्तेन निवृत्तेनानुतेऽमृतम् ॥ ४७ ॥
 हिंसं द्रव्यमयं काम्यमग्निहोत्रायशान्तिदम् ।
 दर्शश्च पूर्णमासश्च चानुर्मास्यः पशुः पुनः ॥ ४८ ॥
 एतदिष्टं प्रवृत्ताख्यं हुतं प्रहुतमेव च ।
 पूर्तं सुरालयारामकृपाजीव्यादिलक्षणम् ॥ ४९ ॥
 द्रव्यमूष्मविषाकथं भूमो रात्रिरपक्षयः ।
 अपयनं दक्षिणं सौम्यं दर्शं ओषधिवीरुधः ॥ ५० ॥
 अन्नं रेत इति क्षमेश पितृधानं पुनर्भयः ।
 एकैकश्येनानुपूर्व्याद् भूत्वा भूत्वेह जायते ॥ ५१ ॥
 निषेकादिश्मशानान्तेः संस्कारैः संस्कृतो द्विजः ।
 इन्द्रियेषु क्रियायज्ञानं ज्ञानदीपेषु जुहति ॥ ५२ ॥
 इन्द्रियाणि मनस्येवं वाचि वैकारिकं मनः ।
 तां तु वर्णसमाग्राये तमोद्धारं स्यरे न्यसेत् ॥ ५३ ॥
 ओद्धारं विन्दुनादे तु तं तु प्राणे महत्यमुम् ।
 अग्निः सूर्यो दिवा वायुः शुक्लो राकोत्तरः स्वराद् ॥ ५४ ॥
 विशोऽथ तैजसः प्राज्ञस्तुषं आत्मा समन्वयः ।
 देवयानमिदं प्राहुर्भूत्वा भूत्वाऽनुपूर्वशः ।
 आत्मयान्युपशान्तात्मा ह्यात्मस्थो न निवर्तते ॥ ५५ ॥
 य एते पितृदेवानामयने देवनिमित्तं ।
 शाश्वते चक्षुषा वेद जनस्थोऽपि न मृताति ॥ ५६ ॥

आदावन्तेऽजनानां शं बहिरन्तः परावरम् ।
 ज्ञानं ज्ञेयं वचो वाच्यं तमो ज्योतिश्च तत् स्यपम् ॥ ५७ ॥
 अवापितोऽपि ह्याभासो यथा वस्तुतया स्मृतः ।
 दुर्षट्वादिन्द्रियकं तद्बदर्थविकल्पितम् ॥ ५८ ॥
 क्षित्यादीनां पदार्थानां छाया न कतमाऽपि हि ।
 न संपातो विकारोऽपि न पृथङ् नान्वितोऽपि वा ॥ ५९ ॥
 धातयोऽवयवित्वाच्च तन्मात्रावयवैर्विना ।
 न स्युर्लसत्यवयवित्वासन्नावयवया इव ॥ ६० ॥
 स्यात् सादृश्यप्रमस्तावद् विकल्पे सति वस्तुनः ।
 जाग्रत्स्वप्नौ यथा स्वप्ने तथा विधिनिषेधता ॥ ६१ ॥
 भावाद्वैतं क्रियाद्वैतं द्रव्याद्वैतं तथैव च ।
 वर्तयन् स्यानुभूत्येह त्रीन् स्वप्नान् धनुते मुनिः ॥ ६२ ॥
 कार्यकारणवस्त्येक्यदर्शनं षटतनुवत् ।
 अवस्तुत्वाद् विकल्पस्य भावाद्वैतं तदुच्यते ॥ ६३ ॥
 यद् ब्रह्मणि परे साध्यात् सर्वकर्मसमर्पणम् ।
 मनोवाक्यतनुभिः पार्थ क्रियाद्वैतं तदुच्यते ॥ ६४ ॥
 आत्मजायासुतादीनामन्येषां सर्वदेहिनाम् ।
 यत् स्वार्थकामयोरैक्यं द्रव्याद्वैतं तदुच्यते ॥ ६५ ॥
 यद् यस्य वाऽनिषिद्धं स्याद् येन यत्र यतो नृप ।
 स तेनेहेतु कर्माणि नरो नान्यैरनापदि ॥ ६६ ॥
 एतैरन्यैश्च वेदोक्तैर्वर्तमानः स्वकर्मभिः ।
 गृहेऽप्यस्य गतिं यायाद्राजस्तद्भक्तिभाङ् नरः ॥ ६७ ॥
 यथा हि यूयं नृपदेवदुस्त्यजादापद्रणादुत्तरिता ननु प्रभो ।
 यत्पादपङ्केरुहसेवया भवानहार्पीर्भित्तिदिग्माजः क्रतुः ॥ ६८ ॥
 अहं पुराऽभयं कथिद् गन्धर्व उपवर्हणः ।
 नाम्नाऽतीते महाकल्पे गन्धर्वाणां सुसम्मतः ॥ ६९ ॥
 रूपपेशलमाधुर्यसौगन्ध्यप्रियदर्शनः ।
 स्त्रीणां प्रियतमो नित्यं मतस्तनुरलम्पटः ॥ ७० ॥
 एकदा देवसत्रे तु गन्धर्वाप्सरसां गणाः ।
 उपहृता विश्वसृग्भिर्हरीगाधोपगायने ॥ ७१ ॥

अगाधं तद् विदित्वाऽहं स्त्रीभिः पङ्क्तितो गतः ।

ज्ञात्वा विषसृजस्तन्मे हेलनं शेषुरोजसा ॥ ७२ ॥

याहि त्वं शूद्रतामाशु नष्ट्रीः कृतहेलनः ।

तावद् दास्यामहं जज्ञे तत्रापि ब्रह्मवादिनाम् ॥ ७३ ॥

शुश्रूषयाऽनुसङ्गेन प्राप्तोऽहं ब्रह्मपुत्रताम्

धर्मस्ते गृहमेधीयो वर्णितः पापनाशनः । ॥ ७४ ॥

गृहस्थो येन पदवीमञ्जसा न्यासिनामियान्

सूयं नृलोके वत भूरभागा लोकं

पुनाना मुनयोऽभियान्ति ।

येषां गृहानावसतीति साक्षाद्

गृहं परं ब्रह्म मनुष्यलिङ्गम् ॥ ७५ ॥

स वा अयं ब्रह्म महद् विमृग्यं

केवल्यनिर्वाणमुखानुभूतिः ।

प्रियः सुहृद् यः खलु मातुलेय

आत्माऽहंणीयो विधिकृद्गुरुश्च ॥ ७६ ॥

न यस्य साक्षाद् भवपद्मजादिभी

रूपं धिया वस्तुतयोपवर्णितम् ।

मीनेन भक्त्योपशमेन पूजितः

प्रसीदतामेष स सात्वतां पतिः ॥ ७७ ॥

श्रीशुक उवाच-

इति देवर्षिणा प्रोक्तं निशम्य भरतर्षभः ।

पूजयासास सुप्रीतः कृष्णं च प्रेमविह्वलः ॥ ७८ ॥

कृष्णपार्थानुषामन्त्र्य पूजितः प्रययौ मुनिः ।

श्रुत्वा कृष्णं परं ब्रह्म पार्थाः परमविस्मिताः ॥ ७९ ॥

इति दाक्षायणीनां ते पृथग्वंशाः प्रकीर्तिताः ।

देवासुरमनुष्याद्या लोका यत्र चराचराः ॥ ८० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते सप्तमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामष्टादशसाहस्रां

पारमहंस्यां संहितायां सप्तमस्कन्धः ॥

अष्टमस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

राजोवाच-

स्यायम्भुवस्येह मनोवैशोऽयं विस्तराच्छ्रुतः ।

यत्र विश्वसृजां सर्गो मनूनन्यान् वदस्व नः ॥ १ ॥

यत्र धर्मा हि विविधाश्चतुर्वर्णाश्रिताः शुभाः ।

मन्वन्तरे हरेर्जन्म कर्माणि च महीयसः ॥ २ ॥

गृणन्ति कवयो ब्रह्मन् तानि नो वद शृण्वताम् ।

यदस्मिन्नन्तरे ब्रह्मन् भगवान् विश्वभावनः ॥ ३ ॥

कृतवान् कुरुते कर्ता ह्यतीतेऽनागतेऽथ वा

ऋषिरुवाच-

मनवोऽस्मिन् व्यतीताः पद् कल्पे स्यायम्भुवादयः ।

आयस्ते कथितो यत्र देवादीनां च सम्भवः ॥ ४ ॥

आकूत्यां देवहूत्यां च दुहित्रोस्तस्य वै मनोः ।

धर्मज्ञानोपदेशार्थं भगवान् पुत्रतां गतः ॥ ५ ॥

कृतं पुरा भगवतः कपिलस्यानुवर्णितम् ।

आख्यास्ये भगवान् यज्ञो यचकार कुरूद्वह ॥ ६ ॥

विरक्तः कामभोगेषु शतरूपापतिः प्रभुः ।

विसृज्य राज्यं तपसे सभायां वनमाविशान् ॥ ७ ॥

सुनन्दायां वर्षशतं पदैकेन भुवं स्पृशान् ।

तप्यमानस्तपो घोरमिदमन्वाह भारत ॥ ८ ॥

मनुरुवाच-

येनायं तपते विश्वं विश्ववीर्यं यतस्तपः ।

यो जागर्ति शयानेऽस्मिन् नायं तं वेद वेद सः ॥ ९ ॥

आत्मावाप्त्यमिदं विश्वं यज्जगत्यां जगन्मनः ।

तेन त्यक्तेन भुञ्जीथा मा गृधः कस्यचिद् धनम् ॥ १० ॥

यं न पश्यन्ति पश्यन्तं चक्षुर्यस्य न रिप्यति ।

तं भूतनिलयं देवं सुपर्णमुपधावत ॥ ११ ॥

यस्याथर्त्तानां न मर्त्यं च न परो नान्तरं बहिः ।

विश्वस्यामूर्तिं पद् यस्माद् विश्वं च नद् कृतं महत् ॥ १२ ॥

स विश्वकालः पुरुहूत ईशः

सत्यं परंज्योतिरजः पुण्यः ।

धत्तेऽस्य जन्मायजयाऽऽत्मशक्त्या

तां विद्ययोदस्य निरीह आत्मे ॥ १३ ॥

अथाग्र ऋषयः कर्माणीहन्ते कर्महन्तवे ।

ईहमानो हि पुरुषः प्रायोऽनीहां प्रपद्यते ॥ १४ ॥

ईहते भगवानीशो न हि तत्र विषज्यते ।

आत्मलभेन पूर्णार्थो नावसीदन्ति येऽनु तम् ॥ १५ ॥

तमीहमानं निरहङ्कृतं बुधैर्निराशिषं पूर्णमनन्यचोदितम् ।

तच्छिक्षयन्तं निजवर्त्ममूढान् प्रभुं प्रपद्येऽस्त्रिलधर्मभावनम् ॥

श्रीशुक उवाच-

इति मन्त्रोपनिषदं व्याहरन्तं समाहितम् ।

हृष्टाऽसुरा यातुधाना जग्धुमभ्यद्रवन् क्षुधा ॥ १७ ॥

तांस्तथावसितान् वीक्ष्य यज्ञः सर्वगतो हरिः ।

यामैः परिवृतो देवैर्हन्त्वाऽशासत् त्रिविष्टपम् ॥ १८ ॥

स्वारोचिषो द्वितीयस्तु मनुग्रैः सुतोऽभवत् ।

धुमस्तुपेणरोचिष्मत्प्रमुखास्तस्य चात्मजाः ॥ १९ ॥

तत्रेन्द्रो रोचनस्त्वासीत् देवाश्च तुपितादयः ।

ऊर्जस्तम्बादयः सप्त ऋषयो ब्रह्मवादिनः ॥ २० ॥

ऋषेस्तु वेदशिरसस्तुपिता नाम पन्थभूत् ।

तस्यां जज्ञे ततो देवो विभुरित्यभिविश्रुतः ॥ २१ ॥

अष्टाशीतिसहस्राणि मुनयो ये भूतव्रताः ।

अन्यशिक्षन् व्रतं तस्य कीमारब्रह्मचारिणः ॥ २२ ॥

तृतीय उत्तमो नाम प्रियव्रतसुतो मनुः ।

पचनः सृञ्जयो यज्ञहोत्रायास्तस्तुता नृप ॥ २३ ॥

वसिष्ठतनयाः सप्त ऋषयः प्रमदादयः ।

सत्या वेदश्रुता भद्रा देवा इन्द्रस्तु सत्यजित् ॥ २४ ॥

धर्मस्य सूनृतायां तु भगवान् पुरुषोत्तमः ।

सत्यमेव इति ख्यातो जातः सत्यव्रतैः सह ॥ २५ ॥

सोऽनृतव्रतदुःशीलानसतो यक्षराक्षसान् ।
भूतद्रुहो भूतगणांस्त्यजधीतु सत्यजित्स्तुतः
चतुर्थ उत्तमभ्राता मनुनाम्ना च तापसः ।
वृषस्यातिर्नरः केतुरित्याया दश तत्सुताः
सत्यका हरयो वीरा देवास्त्रिशिर ईश्वरः ।
ज्यातिर्धामादयः सप्त ऋषयस्तापसेऽन्तरे
देवा वैधृतयो नाम विधृतेस्तनया नृप ।
नष्टाः कालेन धैर्वेदा विधृताः स्वेन तेजसा
तत्रापि जज्ञे भगवान् हरिणां हरिमेधसः ।
हरिरित्याहुतो येन गजेन्द्रो मांचितो ग्रहात्

॥ २६ ॥

॥ २७ ॥

॥ २८ ॥

॥ २९ ॥

॥ ३० ॥

राजोवाच—

वादरायण एतते श्रोतुमिच्छामहे वयम् ।

हरिर्यथा गजपतिं ग्राहयस्तममुचुत् ॥ ३१ ॥

तत् कथासु महापुण्यं धन्यं स्वस्त्ययनं शुभम् ।

यत्र यत्रोत्तमलोको भगवान् गीयते हरिः ॥ ३२ ॥

सूत उवाच—

परीक्षितैव स तु वादरायणिः

प्रायोपविष्टेन कथासु चोदितः ।

उवाच विप्राः प्रतिनन्य पार्थिवं

मुदा मुनीनां सदसि स्म शृण्वताम् ॥ ३३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धोः प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

आसीद् गिरिवरो राजसिंहकूट इति विश्रुतः ।

क्षीरोदनावृतः श्रीमान् योजनापुतमुच्छ्रितः ॥ १ ॥

तावता विस्मृतः पर्यक् त्रिभिः भृङ्गैः पयोनिधिम् ।

दिशश्च रोचयन्नास्ते सौप्यापसहिरण्ययैः ॥ २ ॥

अन्यैश्च कुतुभः सर्वा रत्नधानुविचित्रितैः ।

नानाद्रुमलतागुल्मैः निर्घोषैर्निर्झराम्भसाम् ॥ ३ ॥

सदा निर्णिज्यमानाङ्घ्रिः समन्तात् पयउर्मिभिः ।

करोति श्यामलां भूमिं शुभैर्मरकतादिभिः ॥ ४ ॥

सिद्धचारणगन्धर्वविद्याधरमहोरगैः ।

किन्नरैरप्सरामिथ क्रीडाद्भिर्जुष्टकन्दरैः ॥ ५ ॥

यत्र सद्गीतसन्नादिर्नन्दद्रुहममर्षया ।

अभि गर्जन्ति हरयः श्यापिनः परगङ्गया ॥ ६ ॥

नानारण्यपशुघातसद्गुलद्रोण्यलङ्कृतः ।

चित्रद्रुमसुरोयानकलकण्डविहङ्गमः ॥ ७ ॥

सारित्सरोभिरञ्जोदैः पुलिनैर्मणिवातुकैः ।

देयसीमज्जनामोदसारभाक्तानिलैर्बुतैः ॥ ८ ॥

तस्य द्रोण्यां भगवतो वरुणस्य महात्मनः ।

उयानमनुमन्नाम आक्रीडं सुरयोपिताम् ॥ ९ ॥

सर्वतोऽलङ्कृतं दिव्यैर्नित्यपुष्पफलद्रुमैः ।

मन्दारैः पारिजातैश्च पाटलाशोकचम्पकैः ॥ १० ॥

चूतैः प्रियालैः पनसैराश्लेषाभ्रान्तकैरपि ।

क्रमुकेर्नारिकेलैश्च खजूरीवीजपूकैः ॥ ११ ॥

मधुकैः सालनालैश्च तमालै रसनाजुनैः ।

अरिष्टोदुम्बरप्रक्षेपैः किशुकचन्दनैः ॥ १२ ॥

पिचुमन्दैः कोविदारैः सरलैः सुरदारुभिः ।

द्राक्षेधुरभाजम्बूभिर्वदर्यक्षाभयामलैः ॥ १३ ॥

विल्वैः कपिलैर्जम्बीरैर्वृन्तो भल्लानकादिभिः ।

तस्मिन् सरः सुविपुलं लसत्काञ्चनपङ्कजम् ॥ १४ ॥

कुमुदोत्पलकल्हारशतपत्रधियोर्जितम् ।

मत्तपट्टपदिर्नुष्टं शकुन्तैः कलनिःस्वनैः ॥ १५ ॥

हंसकारण्डवाकीर्णं चक्राहैः सारसैरपि ।

जलकुक्कुटकोपष्टिदान्यूहकुलकूजितम् ॥ १६ ॥

मत्स्यकच्छपसञ्चारचलत्पद्मजः पयः ।

कदम्बवेतसनलनीपवज्रुलकैर्वृतम् ॥ १७ ॥

कुन्दैः कुरवकाशोकैः शिरीषैः कुटजेन्द्रुदैः ।

कुन्जकैः स्वर्णपूषीभिर्नागपुत्रागजातिभिः ॥ १८ ॥

मल्लिकाशतपत्रैश्च माधवीजालकादिभिः ।

शोभितं तीरजैश्चान्यैर्नित्यतुर्भिरलङ्घुमैः

॥ १९ ॥

तत्रैकदा तद्गिरिकाननाश्रयः

करेणुभिवारणयूषपथरन् ।

सकण्टकं कीचकवेणुवेत्रव-

द्विशालगुल्मं प्ररुजन् वनस्पतीन्

॥ २० ॥

यद्वन्धमात्राद्वरयो गजेन्द्रा

व्याघ्रादयो व्यालमृगाः सखद्गाः ।

महोरगाश्चपि भयाद् द्रवन्ति

सगीरकृष्णाः शलभाश्चर्मयः

॥ २१ ॥

वृका वराहा महिपर्क्षशल्या

गोपुच्छशालावृकमर्कटाश्च ।

अन्ये च क्षुद्रा हरिणाः शशादय-

श्चरन्त्यमीता यदनुग्रहेण

॥ २२ ॥

स घर्मतप्तः करिभिः करेणुभि-

र्बुतो मदच्युत्कलभैरनुद्रुतः ।

गिरिं गरिम्णा परितः प्रकम्पयन्

निपेयमाणोऽलिकुलेर्मदाशनेः

॥ २३ ॥

सरोऽनिलं पङ्कजरेणुरूपितं

जिघ्रन्नद्रान्मदविहलेक्षणः ।

वृतःस्ययूषेन तृषादितेनत-

त्सरोवराभ्याशमधगमद् द्रुतम्

॥ २४ ॥

विगाह्य तस्मिन्नमृताम्बु निर्मलं

हेमारविन्दोत्पलरेणुवासितम् ।

एषी निकामं निजपुष्करोद्धृतं

स्वात्मानमग्निः स्त्रपयन् गतक्लमः

॥ २५ ॥

स्यपुष्करेणोद्धृतशीकाराम्बुभि-

र्निपाययन् संस्त्रपयन् यथा गृही ।

पूर्णं करेणून् कलभांश्च दुर्मतो

नाचष्ट कृच्छं कृष्णोऽजमायया

॥ २६ ॥

तं तत्र कश्चिन्नृप देवचोदितो

ग्राहो बलीयांश्चरणे रुपाऽग्रहीन् ।

यदृच्छयैवं व्यसनं गतो गजो

यथाबलं सोऽतिबलो विचक्रमे

॥ २७ ॥

तथाऽऽतुरं यूथपतिं करेणवो

विकृष्यमाणं तरसा बलीयसा ।

विचक्रुःशुदीनधियोऽपरे गजाः

पार्ष्णिग्रहाः पारयितुं न चाशकन्

॥ २८ ॥

नियुध्यतोरैवमिभेन्द्रनक्रयो-

र्विकर्षतोरन्तरतो वह्निर्मथः ।

समाः सहस्रं व्यगमन् महीपते

सप्राणयोश्चित्रमर्मसतामराः

॥ २९ ॥

ततो गजेन्द्रस्य सहोबलीजसां

कालेन दीर्घेण महानभूद् व्ययः ।

विकृष्यमाणस्य जलेऽवसीदतो

विपर्ययोऽभूत् सकलं जलीकसः

॥ ३० ॥

इत्थं गजेन्द्रः स यदाप सङ्घटं

प्राणस्य देही विवशो यदृच्छया ।

अपारयन्नात्मविमोक्षणे चिरं

दध्याविमं बुद्धिमथाभ्यपद्यत

॥ ३१ ॥

न मामिमे ज्ञातय आतुरं गजाः

कुतः करिण्यः प्रभवन्ति मोचितुम् ।

ग्राहेण पाशेन विधातुरावृतोऽ-

प्यहं च तं यामि परं परायणम्

॥ ३२ ॥

यः कथनेशो बलिनोऽन्तकोरगात्

प्रचण्डवेगादभिधावतो भृशम् ।

भीतं प्रपन्नं परिपाति यद्वयात्

मृत्युः प्रधावत्यरणं तमीमहि

॥ ३३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

एवंव्यवसितो बुद्ध्या समाधाय मनो हृदि ।

जज्ञाय परमं जायं प्राग्जन्मन्यनुशिक्षितम् ॥ १ ॥

गजेन्द्र उवाच-

ओं नमो भगवते तस्मै यत एतच्चिदात्मकम् ।

पुरुषायादिवीज्याय परेशायाभिधीमहि ॥ २ ॥

यस्मिन्निदं यतश्चेदं येनदं य इदं स्वयम् ।

योऽस्मात् परस्माद्य परस्तं प्रपद्ये स्वयम्भुवम् ॥ ३ ॥

यः स्वात्मनीदं निजमाययाऽर्पितं

कचिद् विभानं क च ततिरोहितम् ।

अचिद्धदक् साक्ष्युभयं तदीशते

स आत्ममूलोऽयतु मां परात्परः ॥ ४ ॥

कालेन पञ्चत्वमितेषु कृत्स्नशो

लोकेषु लीनेषु च सर्वेतेषु ।

तमस्तदासीद् गहनं गभीरं

यस्तस्य पारेऽभिविराजते विभुः ॥ ५ ॥

न यस्य देवा ऋषयः पदं विदु-

र्जन्तुः पुनः कोऽर्हति गन्तुमीरितम् ।

यथा नटस्याकृतिभिर्विचिष्टतो

दुरन्वयानुक्रमणः स माऽयतु ॥ ६ ॥

दिदृक्षवो यस्य पदं सुमद्गलं

विमुक्तसद्भा मुनयः सुसाधवः ।

चरन्त्यलोकव्रतमव्रणं वने

सर्वात्मभूताः सुहृदः स मे गतिः ॥ ७ ॥

न विद्यते यस्य च जन्म कर्म वा

न नामरूपे गुणदोष एव वा ।

तथापि लोकाश्रयसंभवाय यः

स्वमायया तान्यनुकालमुच्छति

तस्मै नमः परेशाय ब्रह्मणेऽनन्तशक्तये । ॥ ८ ॥

अरूपायोररूपाय नम आश्रयकर्मणे

॥ ९ ॥

नम आत्मप्रदीपाय साक्षिणे परमात्मने ।

नमो गिरां विदूराय मनसश्चेतसामपि ॥ १० ॥

सत्येन प्रतिलभ्याय नैष्कर्म्येण विपश्चिताम् ।

नमः कैवल्यनाथाय निर्वाणसुखसंविदे ॥ ११ ॥

नमः ज्ञान्ताय घोराय गूढाय गुणकर्मणे ।

निर्विशेषाय साम्याय नमो ज्ञानपनाय च ॥ १२ ॥

क्षेत्रज्ञाय नमस्तुभ्यं सर्वाध्यक्षाय साक्षिणे ।

पुरुषायात्ममूलाय मूलप्रकृतये नमः ॥ १३ ॥

सर्वेन्द्रियगुणद्रष्ट्रे सर्वप्रत्ययदेहते ।

असत्याद्य विमुक्ताय सदाभासाय ते नमः ॥ १४ ॥

नमो नमस्तेऽखिलकारणाय

नारायणाचार्यविनाशनाय ।

सर्वांगमाग्रायमहागर्वाय

नमोऽप्यवगांय परायणाय ॥ १५ ॥

गुणारणिच्छन्नचिद्रूपभाय

तत्त्वोभयविस्फूर्जितमानसाय ।

युक्तात्मभिः स्वहृदये परिभाविताय

ज्ञानात्मने भगवते नम ईश्वराय ॥ १६ ॥

यं धर्मकामार्थविमुक्तकामा

भजन्त इष्टां गतिमाप्नुवन्ति ।

किन्त्वाशिषो रात्यपि देहमव्ययं

करोतु मेऽद्वैतदयो विमोक्षणम् ॥ १७ ॥

एकान्तिनो यस्य न कथनार्थं

वाञ्छन्ति ते वै भगवत्प्रधानाः ।

अत्यद्भुतं यच्चरितं सुमद्गलं

गायन्त आनन्दसमुद्रमग्राः ॥ १८ ॥

तमक्षरं ब्रह्म परं परेशमव्यक्तमाध्यात्मिकयोगगम्यम् ।

अतीन्द्रियं सूक्ष्ममिवातिदूरमनन्तमायं परिपूर्णमीडे ॥ १९ ॥

यस्य ब्रह्मादयो देवा वेदा लोकाश्चरचराः ।

नामरूपविभेदेन जल्प्या च कलया कृताः ॥ २० ॥

यथाऽर्विपोऽग्नेः सवितुर्गभस्तयो
 निर्यान्ति संयान्त्यसकृत् स्वरोचिषः ।
 तथा यतोऽयं गुणसम्प्रबाहो
 बुद्धिर्मनः खानि शरीरसर्गः ॥ २१ ॥
 स वै न देवासुरमर्त्यतिर्यङ्
 न स्त्री न पण्डो न पुमान् न जन्तुः ।
 नायं गुणः कर्म न सन् न चासन्
 निपेक्षोपो जयतादशेषः ॥ २२ ॥
 जिजीविषे नाहमिहामुषा किम-
 न्तर्बहिश्चावृतयेभयोन्मा ।
 इच्छामि कालेन न यस्य विद्व-
 स्तस्यात्मलोकावरणस्य मोक्षणम् ॥ २३ ॥
 सोऽहं विश्वसृजं विश्वमविश्वं विश्ववेदसम् ।
 विश्वात्मानमजं ब्रह्म प्रणतोऽस्मि परं पदम् ॥ २४ ॥
 योगरन्धितकर्माणो हृदि योगविभाषिते ।
 योगिनो यं प्रपश्यन्ति योगीशं तं नतोऽस्म्यहम् ॥ २५ ॥
 नमो नमस्तुभ्यमसह्यवेगशक्तित्रयायाखिलधीगुणाय ।
 प्रपन्नपालाय दुरन्तशक्तये बुद्धीन्द्रियाणामनथाप्यवर्त्मने ॥

नायं वेद स्वमात्मानं यच्छक्त्याऽहं धिया हतः ।
 तं दुरत्ययमाहात्यं भगवन्तं नतोऽस्म्यहम् ॥ २७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं गजेन्द्रमुपवर्णितनिर्विशेषं
 ब्रह्मादयो विधिपलित्वाभिदाभिमानाः ।
 नैते यदोपससृपुर्निखिलात्मकन्यात्
 तत्राखिलामरवरो हरिराविरासीत् ॥ २८ ॥
 तं तद्वदार्तमुपलभ्य जगन्निवासः
 स्तोत्रं निशम्य दिविजेः सह संस्तुवद्भिः ।
 उन्दोमयेन गरुडेन समुत्तमान-
 श्वक्रापुरोधे ह्यगमदाशु यतो गजेन्द्रः ॥ २९ ॥
 सोऽन्तः सरस्युरुवलेन गृहीत आर्तो
 दृष्ट्वा गरुत्मति हरिं स उपात्तचक्रम् ।
 उत्क्षिप्य साम्बुजकरं गिरमाह कृच्छा-
 न्नारायणाखिलगुरो भगवन् नमस्ते ॥ ३० ॥
 तं वीक्ष्य पीडितमजः सहसाऽवतीर्य
 सग्राहमाशु सरसः कृपयोज्ज्वलहार ।
 ग्राह्याद् विपाटितमुखादरिणा गजेन्द्रं
 सम्पश्यतां हरिरममुचदुस्त्रियाणाम् ॥ ३१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

श्री शुक उवाच—
 तदा देवर्षिगन्धर्वा ब्रह्मेशानपुरोगमाः ।
 मुमुक्षुः कुसुमासारं शंसन्तः कर्म तद्धरेः ॥ १ ॥
 नेदुर्दुन्दुभयो दिव्या गन्धर्वा ननुतुर्जगुः ।
 रूपयश्चरणाः सिद्धास्तुष्टुवः पुरुषोत्तमम् ॥ २ ॥
 योऽसी ग्राहः स धै सद्यः परमाश्वर्यरूपधृक् ।
 मुक्तो देवलशापेन हृद्गन्धर्वसत्तमः ॥ ३ ॥
 प्रणम्य शिरसाऽधीशमुत्तमशोकमव्ययम् ।
 अगायत यशोधाम कीर्तन्यगुणसत्त्वधम् ॥ ४ ॥
 सोऽनुकम्पित ईशेन परिक्रम्य प्रणम्य तम् ।
 लोकस्य पश्यतां लोकं स्वमगान्मुक्तकिल्बिषः ॥ ५ ॥

गजेन्द्रो भगवत्पश्याद् विमुक्तोऽज्ञानबन्धनात् ।
 प्राप्तो भगवतो रूपं पीतवासाश्वतुर्भुजः ॥ ६ ॥
 स धै पूर्वमभूद्राजा पाण्डवो द्रविडसत्तमः ।
 इन्द्रयुग्म इति ख्यातो विष्णुव्रतपरायणः ॥ ७ ॥
 स एकदाऽऽराधनकाल आत्मवान्
 गृहीतमौनव्रत ईश्वरं हरिम् ।
 जटाधरस्तापस आश्रुतोऽच्युतं
 समर्चयामास कुलाचलाश्रयः ॥ ८ ॥
 यदृच्छया तत्र महायशा मुनिः
 समागमच्छिष्यगर्भः परित्तितः ।
 तं वीक्ष्य तूष्णीमकृताहंणादिकं
 रहस्युपासीनमृषिचक्षुकोष ह ॥ ९ ॥

तस्मा इमं शापमदादसाधु-
 रयं दुरात्माऽकृतबुद्धिरयम् ।
 मङ्गलानां प्राविशतां तमिद्यं
 यथा गजः स्तब्धमतिः सदोषः ॥ १० ॥

श्रीशुक उवाच-
 एवं शान्त्या गतोऽगस्त्यो भगवान् नृप सानुगः ।
 इन्द्रपुष्पांसि राजर्षिर्दिष्टं तदुपधारयन् ॥ ११ ॥

आपन्नः कीर्त्तरी योनिमात्मस्मृतिविनाशिनीम् ।
 हर्षचर्चनानुभावेन यद्राजत्वेऽप्यनुस्मृतिः ॥ १२ ॥

एवं विमोक्ष्य गजपूषपमञ्जनाभ-
 स्तेनापि पारिपदां गमितेन युक्तः ।
 गन्धर्वसिद्धिविपुषेरूपगीयमान-
 कर्माऽद्भुतं स्वभवनं गरुडासनोऽगात् ॥ १३ ॥

एवं महाराज तर्वरतां मया
 कृष्णानुभायो गजराजमोक्षणम् ।
 स्वर्ग्यं यशस्यं कलिकल्मषापहं
 दुःस्वप्ननाशं कुरुष्व गृण्वताम् ॥ १४ ॥

अथानुकीर्तयन्त्येतच्छ्रेयस्कामा द्विजातयः ।
 शुचयः प्रातरुन्धाय दुःस्वप्नायुपशान्तये ॥ १५ ॥

इदमाह हरिः प्रीतो गजेन्द्रं कुरुसत्तम ।
 गृण्वतां सर्वभूतानां सर्वभूतमयो विभुः ॥ १६ ॥

श्रीभगवानुवाच-
 ये मां त्वां च सरध्वेदं गिरिकन्दरकाननम् ।
 वेवकीचकप्रेणूनां गुल्मानि सुप्रादावान् ॥ १७ ॥

भृङ्गाणीमानि धिष्ण्यानि ब्रह्मणो मे शिवस्य च ।
 क्षीरोदं मे प्रियं धाम येतद्वीपं च भास्वरम् ॥ १८ ॥

श्रीवत्सं कीम्स्तुभं मालां गदां कीमोदकी मम ।
 सुदर्शनं पाञ्चजन्यं सुपर्णं पतंगेश्वरम् ॥ १९ ॥

शेषं च मत्कलां सूक्ष्मां प्रियं देवीं मदाश्रयाम् ।
 ब्रह्माणं नारदमृषिं भवं ब्रह्मादेव च ॥ २० ॥

मत्स्यकूर्मचराहायैरवतारैः कृतानि मे ।
 कर्माण्यनन्तपुण्यानि सूर्यसोमहृताशान् ॥ २१ ॥

प्रणवं सत्यमव्यक्तं गोविप्रान् धर्ममध्वरम् ।
 दाक्षायणीं धर्मपतीं सोमकश्यपयोरपि ॥ २२ ॥

गङ्गां सरस्वतीं नन्दां कालिन्दीं सितवारणाम् ।
 ध्रुवं ब्रह्मकपीन् सप्त पुण्यद्रोकांश्च मानवान् ॥ २३ ॥

उन्वापापररात्रान्ते प्रयताः सुसमाहिताः ।
 स्मरन्ति मम रूपाणि मुच्यन्ते तैःऽहसोऽसितान् ॥ २४ ॥

ये मां स्तुयन्त्यनेनाहं प्रतिबुद्ध्य निशात्यये ।
 तेषां प्राणात्यये चाहं ददामि विमलां मतिम् ॥ २५ ॥

श्रीशुक उवाच-
 इत्यादिश्य हृषीकेशः प्राध्याय जलजोत्तमम् ।
 हर्षयन् विबुधानीकमारुरोह खगाधिपम् ॥ २६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-
 राजबुद्धिमेतत् ते हरिः कर्माण्यनाशनम् ।
 गजेन्द्रमोक्षणं पुष्पं रैवतं त्वन्तरं गृणु ॥ १ ॥

पञ्चमो रैवतो नाम मनुस्तापससोदरः ।
 बलविन्यादयस्तस्य सुता अर्जुनपूर्वकाः ॥ २ ॥

विभुरिन्द्रः सुरगणा राजन् भूतरयादयः ।
 हिरण्यरोमा वेदशिरा ऊर्ध्वबाहादयो द्विजाः ॥ ३ ॥

पतीं विकुण्ठा शुभ्रस्य वैकुण्ठेः सुरसत्तमैः ।
 तयोः स्वकलया जज्ञे वैकुण्ठो भगवान् स्वयम् ॥ ४ ॥

वैकुण्ठः कल्पितो येन लोको लोकनमस्कृतः ।
 रमया प्राश्र्यमानेन देव्या तत्त्रिषकाम्यया ॥ ५ ॥

तस्यानुभावः कथितो गुणाश्च परमोदयाः ।
 भीमान् रेणून् स विममे यो विष्णोर्वर्णयेद् गुणान् ॥ ६ ॥

पहश्च चक्षुषः पुत्रश्चाक्षुषो नाम धै मनुः ।
 पुरुः पुरुषसुयुग्मप्रमुखाश्चाक्षुषात्मजाः ॥ ७ ॥

इन्द्रो मन्द्रपुमस्तत्र देवा आप्यादयो गणाः ।
 मुनयस्तत्र वैराजहरिमदीरकादयः ॥ ८ ॥

तत्रापि देवः सम्भूत्यां वैराजस्याभवत् सुतः ।
 अजितो नाम भगवानंशेन जगतः पतिः ॥ ९ ॥

पयोधिं येन निर्मथ्य सुराणां साधिता सुधा ।
 भ्रममाणोऽम्भसि धृतः कूर्मरूपेण मन्दरः ॥ १० ॥

राजोवाच—
 यथा भगवता ब्रह्मन् मथितः क्षीरसागरः ।
 यदर्थं वा यतश्चान्द्रिं दधाराम्बुचरात्मना ॥ ११ ॥

यथाऽमृतं सुरैः प्राप्तं किमन्यदभवत् ततः ।
 एतद् भगवतः कर्म वदस्व परमाद्भुतम् ॥ १२ ॥

त्वयेत्यं कथ्यमानेन महिम्ना सात्वतां पतेः ।
 नातितृप्यति मे चित्तं सुचिरं तापतापितम् ॥ १३ ॥

सूत उवाच—
 सम्पृष्टो भगवानेवं द्वैपायनसुतो द्विजाः ।
 अभिनन्द्य हरेर्वीर्यमभ्याचष्टुं प्रचक्रमे ॥ १४ ॥

श्रीशुक उवाच—
 यदा युद्धेऽसुरिर्देवा बाध्यमानाः शितायुषेः ।
 गतासवो निपतिता नोत्तिष्ठेरन् स्म भूयशः ॥ १५ ॥

यदा दुर्यसशापेन सेन्द्रा लोकास्त्रयो नृप ।
 निःश्रीकाश्चाभवन्स्तत्र नेशुरिज्यादिकाः क्रियाः ॥ १६ ॥

निशाम्येतत् सुरगणा महेन्द्रवरुणादयः ।
 नाध्यगच्छन् स्वयं मन्त्रैर्मन्त्रयन्तो धिनिश्चयम् ॥ १७ ॥

ततो ब्रह्मसभां जग्मुर्मैरोर्मूनि सर्वशः ।
 सर्वं विज्ञापयाधकृः प्रणताः परमेष्ठिने ॥ १८ ॥

स विलोक्येन्द्रवाप्यादीन् निःसत्यान् विगतप्रभान् ।
 लोकानमद्बलप्रापान् सुरगंधै यथा विभुः ॥ १९ ॥

समाहितेन मनसा संस्मरन् पुरुषं परम् ।
 उवाचोत्पुद्गद्वदनो देवान् ग भगवान् परः ॥ २० ॥

अहंबवो ययमयो सुरादयो मनुष्यतिर्यग्द्रुमघर्मजादयः ।
 यस्यावतारांशकलाविसर्जिता ब्रजाम सर्वे शरणं तमव्ययम् ॥

न यस्य कथ्यो न च रक्षणीयो नोपेक्षणीयादरणीयपक्षः ।
 अथापि सर्गस्थितिसंघमाय धत्ते रजःसत्त्वतमांसि काले ॥

अयं तु तस्य स्थितिपालनक्षणः
 सत्त्वं जुषाणस्य भवाय देहिनाम् ।
 तस्माद् ब्रजामः शरणं जगद्गुरुं
 स्वानां स नो धास्यति शं सुरप्रियः ॥ २३ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्याभाप्य सुरान् वेधाः सह देवैरिन्द्रम् ।
 अजितस्य पदं साक्षाद्ब्रजाम तमसः परम् ॥ २४ ॥

तत्रादृष्टस्वरूपाय धृतपूर्वाय चाभ्यधात् ।
 स्तुतिमद्भुतदेवीभिर्गीर्भिस्त्वबहितेन्द्रियः ॥ २५ ॥

ब्रह्मोवाच—
 अधिक्रियं सत्यमनन्तमायं गुहाशयं निष्कलमप्रतर्क्यम् ।
 मनोग्रयाणं वचसाऽनिरुक्तं नमाम हे देव वरं वरेण्यम् ॥ २६ ॥

विषधितं प्राणमनोधियात्मनामर्षेन्द्रियाभासमनिद्रमव्रणम् ।
 छायातपो यत्र न गृध्रपक्षौ तमक्षरं खं त्रिपुगं ब्रजामहे ॥ २७ ॥

अजस्य चक्रं त्वजयेर्यमाणं मनोमयं पञ्चदशारमाशु ।
 त्रिनाभि विद्युद्बलमष्टनेमि यदक्षमाहुस्तमृतं प्रपद्ये ॥ २८ ॥

यदेकवर्णं तमसः परं सदलोकमव्यक्तमनन्तपारम् ।
 आसाधकारोपसुपर्णपत्रमुपासते योगरथेन धीराः ॥ २९ ॥

न यस्य कश्चातिपिपति मायां यया जनो मुह्यति वेदनार्थम् ।
 तं निर्जितात्मात्मगुणं परेशं नमामि भूतेषु समं चरन्तम् ॥

इमे वयं यत्प्रियथैव सृष्टाः सत्त्वेन सृष्टा बहिरन्तरं विभो ।
 गतिं न सूक्ष्माप्यपथ विग्रहे कुतोऽसुराया इतरप्रधानाः ॥

पादौ महीधरं स्वकृतेव यस्य चतुर्विधो यत्र हि भूतसर्गः ।
 स वै महापूरुष आत्मतन्त्रः प्रसीदतां ब्रह्म महाविभूतिः ॥

अम्भस्तु यद्रेत उदारवीर्यं सिध्यन्ति जीवन्युत वर्धमानाः ।
 लोकास्त्रयोऽथाखिललोकपालाः प्रसीदतां ब्रह्म महाविभूतिः ॥

सोमं मनो यस्य सामामनन्ति दिवीकृतां वै बलमन्य आयुः ।
इशो नगानां प्रजनः प्रजानां प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥

अग्निमुखं यस्य तु जातवेदा जातः क्रियाकाण्डनिमित्तजन्मा ।
अन्नः समुद्रे पचतः स्वधान् प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥

यच्चक्षुरासीत् तरणिदैवयानं त्रयीमयो ब्रह्मण एष धिष्यम् ।
द्वारं च मुक्तेरमृतस्य मृत्योः प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥

प्राणादभूद् यस्य चराचराणां
प्राणः सहो वै बलमोजध वायुः ।
अन्यास्मि सन्नात्रमिवानुगा वयं
प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥ ३७ ॥

श्रोत्राद् दिशो यस्य हृदथ खानि
प्रजज्जिंरं सं पुरुषस्य नाभ्याः ।
प्राणेन्द्रियात्मा स्वशरीरवन्तुः
प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥ ३८ ॥

बलान्महेंद्रस्त्रिदशाः प्रसादा-
न्मन्योर्गिरिशोऽशरणाद् विरिधः ।
रोधयथ छन्दांस्युपयस्तु मेदृतः
प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥ ३९ ॥

श्रीवक्षसः पितरश्छाययाऽसन्
धर्मः स्तनादितरः पृष्ठतोऽभूत् ।
यौर्वस्य शीर्ष्णोऽप्सरसो बिहारात्
प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥ ४० ॥

विप्रो मुखाद् ब्रह्म च यस्य गुहां राजन्य आसीद् भुजयोर्वलं च ।
ऊर्वोर्विशोऽङ्गेरभवंश्च शूद्राः प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥

लोभोऽधरात् प्रीतिरुपयंभूद् युतिर्नस्तः पशव्यं स्पृशेन कामः ।
भुवोर्वमः पक्ष्मभवस्तु कालः प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥

द्रव्यं वयः कर्म गुणाश्च शेषं वयोगमायापहिताः पतन्ति ।
यद् दुर्विभाव्यं प्रबुधावबोधं प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥

नमोऽस्तु तस्मा उपशान्तशक्ये स्वराज्यलाभपरिपूरितात्मने ।
गुणेषु मायाचितेषु वृत्तिभिर्न सज्जमानाय नमः स्वभूतये ॥

स त्वं नो दर्शयात्मानमस्मत्करणोचरः ।
प्रपतानां दिदृक्षां सस्मितं ते मुस्माम्बुजम् ॥ ४५ ॥

तैस्तेः स्वेच्छाकृते रूपैः काले काले स्वयं विभो ।
कर्म दुर्विषहं यत्रो भगवान् वै करोति हि ॥ ४६ ॥

क्लेशभूर्त्यसाराणि कर्माणि विफलानि च ।
देहिनां विपयार्तानां न तथेवापि त्वयि ॥ ४७ ॥

नाधमः कर्मकल्पोऽपि विफलापेक्षरार्पितः ।
कल्पते पुरुषस्यैव स ह्यात्मा दयितो हितः ॥ ४८ ॥

यथा हि स्कन्धशास्त्राणां तरोर्मूलावसेचनम् ।
एवमारानधनं विष्णोः सर्वपाप्मात्मनश्च हि ॥ ४९ ॥

नमस्तुभ्यमनन्ताय दुर्वितर्क्यात्मकर्मणे ।
निर्गुणाय गुणेशाय सत्त्वस्थाप च साम्प्रतम् ॥ ५० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
एवं स्तुतः सुरगणैर्भगवान् हारीश्वरः ।
तेषामाविर्भूद् राजन् सहस्राकोटययुतिः ॥ १ ॥
तेनैव महता सर्वे देवाः प्रतिहतेक्षणाः ।
नापश्यन् सं दिशः क्षोणीमात्मानं चाग्रतो विभुम् ॥ २ ॥
विराजो भगवान् दृष्ट्वा सह शर्वेण भारत ।
स्वच्छं मरकतश्यामं कञ्जगर्भाङ्गक्षणम् ॥ ३ ॥

तप्तहेमावदातेन लसत्कीशोपवाससा ।
प्रसन्नचारुसर्वाङ्गं सुमुखं सुन्दरभुवम् ॥ ४ ॥
महामणिकिरीटेन केयूराभ्यां च भूषितम् ।
कर्णाभरणनिर्भातकपोलश्रीमुखाम्बुजम् ॥ ५ ॥
काञ्चीकलापवलयहारनूपुरशोभितम् ।
कौस्तुभाभरणं लक्ष्य विभ्रतं वनमालिनम् ॥ ६ ॥
सुदर्शनादिभिः स्वास्त्रैर्मूर्तिमद्गिरुपासितम् ।
तुष्टाव देवप्रवरः सर्वैसां पुरुषं परम् ।
सर्वामरणैः सार्धं सर्वार्द्रैरस्थितं गतेः ॥ ७ ॥

ब्रह्मोवाच—

अज्ञाय जन्मस्थितिसंयमाय गुणाय निर्वाणसुखार्णवाय ।
अणोरणिष्ठेऽपरिगण्यधाष्ठे महानुभावाय नमो नमस्ते ॥ ८ ॥

रूपं तवैतत् पुरुषर्षभेड्यं
श्रेयोर्धिभिर्वैदिकतान्त्रिकैश्च ।
योगेन धातः सह नखिलोकान्
पश्याम्यमुष्मिन् भुवि विश्वमूर्ते ॥ ९ ॥

त्वय्यग्र आसीदिदमात्मतन्त्रे
त्वमादिरन्तो जगतोऽस्य मध्यम् ।
घटस्य मूल्मेव परः परस्मान्
त्वमेव चाशेषविशेषनामा ॥ १० ॥

त्वं माषयाऽऽत्माश्रयया स्वयेदं
निर्माय विश्वं तदनुप्रविष्टः ।
पश्यन्ति युक्ता मनसा मनीषिणो
गुणव्यवायेऽप्यगुणं विपश्चितः ॥ ११ ॥

यथाऽग्निमेधस्यमूर्तं च गोपु
भुव्यन्नमूत्खनने तपोर्व्याः ।
योगैर्मनुष्या अधिपन्ति हित्वा
गुणेषु बुध्या कवयो वयन्ति ॥ १२ ॥

तं त्वा वयं नाथ समुज्जिह्वानं
सरोजनाभातिचिरेप्सितार्थम् ।
दृष्ट्वा गता निर्वृतिमय सर्वे
गजा दवार्ता इव गात्रमम्भः ॥ १३ ॥

स त्वं विधत्स्याऽखिललोकपाला
वयं यदर्थास्तव पादमूलम् ।
समागतास्ते वहिरन्तरात्मन्
किं वाय विज्ञाप्यमशेषसाक्षिणः ॥ १४ ॥

अहं गिरित्रश्च सुरादयो ये
दक्षादयोऽग्रेण्य केनवस्ते ।
किं वा विधेमसा पृथग्विभाविता
विधत्स्व शं नो द्विजदेवमित्र ॥ १५ ॥

श्रीशुक उवाच—
एवं विरिञ्चयादिभिर्गीडितस्तद्
विज्ञाय तेषां हृदयं रथं च ।

जगाद जीमूतगभीरया गिरा
बद्धाञ्जलीन् संवृतसर्वकामान् ॥ १६ ॥

एक एवेश्वरस्तस्मिन् सुरकार्ये सुरशेरः ।
विहर्तुकामस्तानाह समुद्रोन्मथनादिभिः ॥ १७ ॥

श्रीभगवानुवाच—

हन्त ब्रह्मन्नहो शम्भो हे देवा मम भाषितम् ।
श्रुणुतावहिताः सर्वे श्रेयो वः स्याद् यथा पुरा ॥ १८ ॥

यातुधानैश्च देतेयैस्तावत् सन्धिर्विधीयताम् ।
कालेनानुगृहीतेस्तेर्षावद् वो भव आत्मनः ॥ १९ ॥

अरयोऽपि हि सन्धेयाः सति कार्षार्धगौरवे ।
अहिमूपकवद् देवा ह्यर्धस्य पदवीं गतेः ॥ २० ॥

अमृतोत्पादने यत्रः क्रियतामविलम्बितम् ।
यस्य पीतस्य वै जन्तुर्मृत्युग्रस्तोऽमरो भवेत् ॥ २१ ॥

क्षित्वा क्षीरोदधी सर्वा वीरुनृणलतीपधीः ।
मन्थानं मन्दरं कृत्वा नेत्रं कृत्वा तु वासुकिम् ॥ २२ ॥

सहायेन मया देवा निर्मथध्वमतन्द्रिताः ।
क्लेशभाजो भविष्यन्ति देव्या यूयं फलग्रहाः ॥ २३ ॥

यूयं तदनुमोदध्वं यदिच्छन्त्यसुराः सुराः ।
न संरम्भेण सिद्धयन्ति सर्वेऽर्थाः सान्त्वया यथा ॥ २४ ॥

न भेतव्यं कालकूटाद् विषाञ्जलपिसम्भवान् ।
लोभः कार्यो न वो जातु रोषः कामस्तु वस्तुषु ॥ २५ ॥

श्रीशुक उवाच—

इति देवान् समादिशय भगवान् पुरुषोत्तमः ।
तेषामन्तर्दधे राजन् स्वच्छन्दगतिरीश्वरः ॥ २६ ॥

अथ तस्मै भगवते नमस्कृत्य पितामहः ।
भवश्च जग्मतुः स्वं स्वं धाम चेयुर्वलिं सुराः ॥ २७ ॥

दृष्ट्वाऽरीनप्यसम्पन्नान् जातश्चेलान् स्वनाथकान् ।
न्यपेधद् देव्यरादुष्यैः सन्धिग्रहकालयित् ॥ २८ ॥

ते वैरोचनिमारीनं गुप्तं चासुरयूथपैः ।
श्रिया परमया जुष्टं जिताशेषमुपागमन् ॥ २९ ॥

महेन्द्रः श्रक्ष्णया वाचा सान्त्वयित्वा महामतिः ।
अभ्यभाषत नत्सर्वं शिथिलं पुरुषोत्तमान् ॥ ३० ॥

तदरोचत दैत्यस्य तत्रान्यं येऽसुराधिपाः ।

शम्बरोऽरिष्टनेमिश्च ये च त्रिपुरवासिनः

॥ ३१ ॥

ततो देवासुराः कृत्वा संविदं कृतसीहदाः ।

उद्यमं परमं चक्रुरमृतार्थे परन्तप

॥ ३२ ॥

ततस्ते मन्दरगिरिमग्नसोत्पाट्य दुर्मदाः ।

नदन्त उदधिं निन्युः शक्ताः परिषदावहः

॥ ३३ ॥

दूरभारोद्बहधान्ताः शक्रवैरोचनादयः ।

अपारयन्तस्तं वोढुं विषया विजहुः पथि

॥ ३४ ॥

निपतन् सर्गिरस्तावद् बहूनमरदानवान् ।

चूर्णयामास महता भारेण कनकाचलः

॥ ३५ ॥

तांस्तथा भग्नमनसो भग्नबाहूकन्धरान् ।

विद्वान् भगवांस्तत्र बभूव गरुडध्वजः

॥ ३६ ॥

गिरिपातविनिष्पिष्टान् विलोक्यामर दानवान् ।

ईक्ष्वा जीवयामास निर्जरान् निर्गणान् यथा

॥ ३७ ॥

गिरिं चारोष्य गरुडे हस्तेनैकेन लीलाय ।

आरुह्य प्रपयावधिं सुरासुरगणैर्वृतः

॥ ३८ ॥

अवरोष्य गिरिं स्कन्धान् सुपर्णः पततां वरः ।

ययौ जलान्त उत्सृज्य हरिणा स विवर्जितः

॥ ३९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

ते नागराजमामन्त्र्य फलभागेन वासुकिम् ।

परिधाय गिरौ तस्मिन् नेत्रमब्धिं मुदान्विताः

॥ १ ॥

आरेभिरे सुरा यत्ता अमृतार्थे कुरूद्वह ।

हरिः पुरस्ताज्जगृह पूर्वं देवास्ततोऽभवन्

॥ २ ॥

तन्निच्छन् दैत्यपतयो महापुरुषचेष्टितम् ।

न गृह्णीमो ययं पुच्छमहेरद्वममद्भलम्

॥ ३ ॥

स्वाध्यायश्रुतसम्पन्नाः प्रख्याता जन्मकर्मभिः ।

इति तूष्णीं स्थितान् दैत्यान् विलोक्य पुरुषोत्तमः

॥ ४ ॥

स्मयमानो विसृज्याग्रं पुच्छं जग्राह सामरः ।

कृतस्थानविभागास्ते एयं कश्यपनन्दनाः

॥ ५ ॥

ममन्युः परमायत्ता अमृतार्थे पयोनिधिम् ।

मध्यमानेऽर्णवं सोऽद्रिनापारो ह्यपोऽविशत्

॥ ६ ॥

प्रियमाणोऽपि वलिभिर्गौरवान् पाण्डुनन्दन ।

ते सुनिर्विण्णमनसः परिम्लानमुखश्रियः ।

आसन् स्वपीरूपे नष्टे देवेनातिवलीयसा

॥ ७ ॥

विलोक्य विप्रपगतिं तदेषरो दुरन्तवीर्योऽवितपाभिसन्धिः ।

कृत्वा वपुः काच्छपमद्भुतं महन् प्रविश्य तोयं गिरिमुज्जहार ॥

तमुत्थितं वीक्ष्य कुलाचलं पुनः समुत्थिता निर्मथितुं सुरासुराः ।

दशर पृष्ठेन स लक्षयोजनप्रस्तारिणा द्वीप इवापरो महान् ॥

सुरासुरेन्द्रैर्भुञ्जयीयंवेपितं परिभ्रमन्तं गिरिमङ्ग पृष्ठतः ।

विभ्रत् तदावर्तनमादिकच्छपो मेनेऽद्वकण्डूयनमग्रमेयः ॥ १० ॥

तथाऽसुरानाविशदासुरेण रूपेण तेषां बलवीर्यमीरयन् ।

उदीपयन् देवगणान्धं विष्णुर्देवेन नागेन्द्रमबोधरूपः ॥ ११ ॥

उपर्यगेन्द्रं गिरिराडिवान्त

आक्रम्य हस्तेन सहस्रबाहुः ।

तस्यौ दिवि ब्रह्मभवेन्द्रमुखैः

अभिष्टुबद्धिः सुमनोभिर्वृष्ट्या(ष्टः) ॥ १२ ॥

उपर्यधश्चात्मनि गोत्रनेत्रयोः परेण ते प्राविशता समेपिताः ।

ममन्युरब्धिं तरसा मदोत्कटा महाद्रिणा क्षोभितनक्रचक्रम् ॥

अहीन्द्रसाहस्रकरालदिद्रुस्रथासाग्रिधूमाहतवर्चसोऽसुराः ।

पीलोमकालेयवलीन्वलादयो दवाग्रिदग्धाः सरला इवाभवन् ॥

देवांश्च तच्छाससिखाहतप्रभान् धूमास्वरस्रग्वरकञ्चुकाननान् ।

समभ्यवर्षन् भगवद्वशा पना वपुः समुद्रोर्म्युपगूढवायवः ॥

मथ्यमानान् तथा सिन्धोर्देवासुरवरूपयैः ।

यदा सुधा न जायेत निर्ममन्वाजितः स्वयम् ॥ १६ ॥

मेघयामाः कनकपरिधिः कर्णविघातोविपुन-

मूर्ध्नि भ्राजद्विलितकचस्रग्धरो रक्तनेत्रः ।

जैत्रेदोर्भिर्जंगदभयदेन्दुशकं गृहीत्वा

मध्नन् मध्ना प्रतिगिरिरिवाशोभतायो धृताद्रिः ॥ १७ ॥

निर्मध्यमानादुदधेरभूद् विषं
महोत्थणं हालहलाहमप्रतः ।
सम्भ्रान्तमीनोन्मकरादिकच्छपो-
क्तिमिद्विषाग्रहतिमित्रिलाकुलात्

॥ १८ ॥

तदुग्रवेगं दिशि दिश्युपर्यपो
विसर्पदुत्सर्पदसत्त्ववीर्यम् ।
भीताः प्रजा दुद्रुवुरङ्ग सेश्वरा
अरक्ष्यमाणाः शरणं सदाशिवम्

॥ १९ ॥

विलोक्य तं देववरं त्रिलोक्या
भवाय देव्याऽभिपुतं मुनीनाम् ।
आसीनमद्रावणवर्गहेतो-
स्तपो जुपाणं स्तुतिभिः प्रणेमुः

॥ २० ॥

प्रजा ऊचुः-

देवदेव महादेव भूतात्मन् भूतभावन ।

ब्रह्मि नः शरणापन्नान् त्रैलोक्यदहनाद् विपात्

॥ २१ ॥

त्वमेकः सर्वजगत ईश्वरो बन्धमोक्षयोः ।

तं त्वामर्चन्ति कुशलाः प्रपन्नार्तिहरं गुरुम्

॥ २२ ॥

गुणमय्या स्वशक्त्याऽस्य सर्गस्थित्यप्सयान् विभो ।

धत्से यदा स्वहन् भूमन् ब्रह्मविष्णुशिवाभिधाम्

॥ २३ ॥

त्वं ब्रह्म परमं गुह्यं सदसद्भावभावनम् ।

नानाशक्तिभिराभासस्त्वमात्मा जगदीश्वरः

॥ २४ ॥

त्वं शब्दयोनिर्यगदादिरात्मा

प्राणैन्द्रियद्रव्यगुणस्वभावः ।

कालः क्रतुः सत्यमृतं च धर्म-

स्त्यप्यक्षरं यत् त्रिवृदामनन्ति

॥ २५ ॥

अग्निर्मुखं तेऽखिलदेवतात्मा

क्षितिं विदुर्लोकभवाश्चिपश्चिजम् ।

कालो गतिस्तेऽखिलदेवतात्मनो

दिशश्च कर्णो रसनं जलेशः

॥ २६ ॥

नाभिर्नभरत्ने श्वसनं नभस्यान्

सूर्यश्च चक्षुषि जलं स्म रेतः ।

परावरत्ना द्रुहिणस्तवात्मा

सोमो मनो यौगंधर्वश्चिररत्नं

॥ २७ ॥

कुक्षिः समुद्रा गिरयोऽस्थिसहा
रोमाणि सर्वौपधिवीरुषस्ते ।

छन्दांसि साक्षात् तव सप्तधातव-

स्वयीमवात्मन् हृदयं स धर्मः

मुखानि पञ्चोपनिषत् तवेश

पेक्षिंशदृष्टोत्तरमन्त्रवर्गः ।

यत् तच्छिवाख्यं परमात्मतत्त्वं

देव स्वयंज्योतिरवस्थितिस्ते

छाया त्वधर्मो मृद धर्मिसर्गो

नेत्राणि ते सत्वरजस्तमांसि ।

साक्षान्मनुः शास्त्रकृतस्तथेश

छन्दोमयो देवक्रपिः पुराणः

न ते गिरित्राखिललोकपाल

विरिश्चैकुण्ठसुरेन्द्रगम्यम् ।

ज्योतिः परं यत्र रजस्तमश्च

सत्त्वं न यद् ब्रह्म निरस्तभेदम्

कामाध्वरत्रिपुरकालहरायेनैक

भूतद्रुहः क्षपयतः स्तुतये न तत् ते ।

यत्पन्तकाल इदमात्मकृतं स्पनेत्र-

बहिस्कुलिङ्गशिखया भसितं तवेश

ये त्वात्मागमगुरुभिर्हृदि चिन्तिताङ्घ्रि-

द्वन्द्वं चरन्तमुमया तपसाऽभितप्तम् ।

कत्थन्त उग्रवपुषं निरतं उमशाने

ते भूतभूतिमविदस्तव हीनलज्जाः

तत् तस्य ते सदसतोः परतः परस्य

नाञ्जः स्वरूपगमने प्रभवन्ति भूम्नः ।

ब्रह्मादयः किमुत संस्तवने वयं तु

तत्सर्गसर्गविषया अपि भक्तिमात्रम्

एतत्परं प्रपश्यामो न परं ते महेश्वर ।

मृडनाय हि लोकस्य व्यक्तित्वेऽव्यक्तकर्मणः

श्रीशुक उवाच-

तद् वीक्ष्य व्यसनं तासां कृषया भृशपीडितः ।

सर्वभूतमुहद् देव इदमाह सती ग्रियाम्

शिव उवाच-

अहो वत भवान्येतत् प्रजानां पश्य वैशसम् ।
 क्षीरोदमधनोद्भूतात् कालकूटादुपस्थितम् ॥ ३७ ॥
 आसां प्राणपरीप्सूनां विधेयमभयं हि मे ।
 एतावान् हि प्रभोरर्थो यद् दीनपरिपालनम् ॥ ३८ ॥
 प्राणैः स्वैः प्राणिनः पान्ति साधवः क्षणभङ्गुरैः ।
 वद्धधरैषु भूतेषु मोहितेष्वान्ममायया ॥ ३९ ॥
 पुंसः कृपयतो भद्रे सर्वान्मा प्रीयते हरिः ।
 प्रीते हरौ भगवति प्रीयेऽहं सचराचरः ।
 तस्मादिदं गरं भुञ्जे प्रजानां स्वस्तिरस्तु मे ॥ ४० ॥
 श्रीशुक उवाच-

एवमामन्य भगवान् भवानीं विवभानवः ।
 तद् विषं जम्भुमारभे प्रभावज्ञाऽन्वमोदत ॥ ४१ ॥

श्रीशुक उवाच-

पीते गरं वृषाङ्गेण प्रीतास्तेऽस्मरदानवाः ।
 ममन्युस्तरसा सिन्धुं हविषानीं ततोऽभवत् ॥ १ ॥
 तामग्रिहोऽभीमृषयो जगृहुर्ब्रह्मवादिनः ।
 यज्ञस्य देवपानस्य मेध्याय हविषे नृप ॥ २ ॥
 तत उचैःश्रवा नाम हयोऽभूच्चन्द्रपाण्डुरः ।
 तस्मिन् बलिः स्मृहां चक्रे नेन्द्र ईश्वरशिक्षया ॥ ३ ॥
 तत ऐरावतो नाम वारणेन्द्रो विनिर्गतः ।
 दन्तधनुर्भिः श्वेताद्रेर्हरन्भगवतो महम् ॥ ४ ॥
 ततोऽभवत् पारिजातः सुरलोकाविभूषणः ।
 पूरयत्यर्थितो योऽर्थः शशद् भुवि यथा भवान् ॥ ५ ॥
 ततश्चाप्सरसो जाता निष्ककण्ट्यः सुवाससाः ।
 रमण्यः स्वर्गिणां यन्गुणतिरीलावलोकनैः ॥ ६ ॥
 ततश्चाऽऽविर्भूत् साक्षाच्छीरमा भगवत्प्रिया ।
 रञ्जयन्ती दिशः कान्त्या वियुत्सोऽदामनी यथा ॥ ७ ॥
 तस्यां चक्रुः स्मृहां सर्वे समुरामुरमानवाः ।
 रूपादार्यवयोवर्णमहिमाक्षिमचेतसः ॥ ८ ॥

ततः करतलीकृत्य व्यापि हालाहलं विषम् ।
 अभक्षयन्महादेवः कृपया भूतभावनः ॥ ४२ ॥
 तस्यापि दर्शयामास स्ववीर्यं गलकल्मषः ।
 यक्षकार गले नीलं तच्च सापोर्विभूषणम् ॥ ४३ ॥
 तप्यन्ते लोकतापेन साधवः प्रापशो जनाः ।
 परमाराधनं तद्धि पुरुषस्याखिलात्मनः ॥ ४४ ॥
 निशम्य कर्म तच्छब्धोर्देवदेवस्य मीढुपः ।
 प्रजा दाक्षायणी ब्रह्मा वैकुण्ठश्च शशांसिरे ॥ ४५ ॥
 प्रस्कन्नं पिवतः पाणेर्यत् किञ्चिज्जगद्गुहः स्म तत् ।
 वृथिकाहिविषोपयो दन्दशूकाश्च ये परे ॥ ४६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

तस्याश्वासनमानिन्ये महेन्द्रो महदद्भुतम् ।
 मूर्तिमन्यः सरिच्छेष्टा हेमकुम्भेर्जलं शुचि ॥ ९ ॥
 अभिषेचनिका भूमिराहरत् सकलीपथीः ।
 गावः पञ्चपवित्राणि यस्तनो मधु माधवम् ॥ १० ॥
 कपयः कल्पयाश्चकुरभिषेकं यथाविधि ।
 जगुर्भद्राणि गन्धर्वा नार्यश्च ननृतुर्जगुः ॥ ११ ॥
 मेघा मृदद्रवणयमुरजानकगोमुखान् ।
 व्यनादयन् शङ्खवेणुवीणातुमुलनिःस्वनान् ॥ १२ ॥
 ततोऽभिषिपिचुर्देवी धियं पद्मकरां सतीम् ।
 दिग्भिः पूर्णकन्दरीः सूक्तवाकैर्द्विजैरितेः ॥ १३ ॥
 समुद्रः पीतकौशेयवाससी समुपाहरत् ।
 वरुणः खड्गं वैजयन्तीं मधुना मत्तपदपदाम् ॥ १४ ॥
 भूषणानि विचित्राणि विधकमां प्रजापतिः ।
 हारं सरस्वती पद्ममजो नागाश्च कुण्डले ॥ १५ ॥
 ततः कुतस्वस्त्ययनोत्पलखं नदद्भिरेकां परिगृह्य पाणिना ।
 चञ्चल यक्त्रं सुकपोलकुण्डलं सत्रीडहासं दधती सुशोभनम् ॥

स्तनद्वयं चातिकृशोदरी समं निरन्तरं चन्दनकुङ्कुमोक्षितम् ।
 ततस्ततो नूपुरचलनुसिञ्जितैर्विसर्पती हेमलतेव सा बभौ ॥ १७ ॥

विलोकयन्ती निरवयमात्मनः पदं ध्रुवं चाव्यभिचारिसदृशम् ।
 गन्धर्वयक्षासुरसिद्धचारणत्रैविष्टपेयादिषु नान्यविन्दत् ॥ १८ ॥

नूनं तपो यस्य न मनुनिर्जयो
 ज्ञानं क्वचित् तच्च न सद्भवर्जितम् ।
 कश्चिन्महांस्तस्य न कामनिर्जयः
 स ईश्वरः किं परतो व्यपाश्रयः ॥ १९ ॥

धर्मः क्वचित् तस्य न भूतसौहृदं
 त्यागः क्वचित् तच्च न मुक्तिकारणम् ।
 वीर्यं न पुंसोऽस्त्यजवेगनिष्कृतं
 न हि द्वितीयो गुणसद्भवर्जितः ॥ २० ॥

क्वचिचिरापुनं हि शीलमद्भुतं
 क्वचित् तदप्यस्ति न वेद्यमायुषः ।
 यत्रोभयं कुत्र च सोऽप्यमद्भुतः
 सुमद्भुतः कश्चन कांक्षते हि माम् ॥ २१ ॥

श्रीशुक उवाच—
 एवं विमृश्याव्यभिचारिसदृशं
 पदं निजैकाग्र्यसिद्धिणाश्रयम् ।
 यत्रे यरं सर्वगुणैरपेक्षितं
 रमा मुकुन्दं निरपेक्षमीप्सितम् ॥ २२ ॥

तस्यांसदेश उशती नवकञ्जमालां
 मायन्मधुव्रतवरूपगिरोपपुराहम् ।
 तस्थी निवीय निकटे तदुरः स्वधाम
 सत्रीडहासविकसन्नयनेन भीता ॥ २३ ॥

स्वस्याः स्त्रियश्चिन्नगतो जनको जनन्या
 वक्षो निवासमकरोत् परमं विभूतेः ।
 श्रीः स्याः प्रजाः सकरुणेन निरीक्षणेन
 यत्र स्थिरं धयत साधिपतीखिलोकान् ॥ २४ ॥

शङ्कन्त्यमृदद्गानां चादित्राणां पृथक् स्वनः ।
 देवानुगातां सखीणां नृत्यानां गायतामभूत् ॥ २५ ॥

ब्रह्मरुद्राद्भिरोमुख्याः सर्वे विश्वगुतो विभुम् ।
 ईदृगेऽवितर्धमन्त्रैर्मन्त्रिद्विद्विः पुष्पवर्षिणः ॥ २६ ॥

श्रिया विलोकिता देवाः सप्रजापतयः प्रजाः ।
 शीलादिगुणसंपन्ना लेभिरे निर्वृतिं पराम् ॥ २७ ॥

निस्सत्या लोलुपा राजन् निरुयोगा गतव्रयाः ।
 यदा चोपेक्षिता लक्ष्म्या बभूवुर्देव्यदानवाः ॥ २८ ॥

अपासीद् वारुणी देवी कन्या कमललोचना ।
 असुरा जगृहुस्तान् वै हरेरनुमतेन ते ॥ २९ ॥

अथोदधेर्मध्यमानात् काश्यपैरमृतार्थिभिः ।
 उदतिष्ठन्महाराज पुरुषः परमाद्भुतः ॥ ३० ॥

दीर्घपीवरदोर्दण्डः कम्बुग्रीवोऽरुणेक्षणः ।
 श्यामलस्तरुणः स्रग्धी सर्वाभरणभूषितः ॥ ३१ ॥

पीतवासा महोरस्कः सुमृष्टमणिकुण्डलः ।
 नीलकुक्षितकेशान्तः सुभगः सिंहविक्रमः ॥ ३२ ॥

अमृतापूर्णकलशं विभ्रद् बलपभूषितः ।
 स वै भगवतः साध्याद् विष्णोरंशोऽसम्भवः ॥ ३३ ॥

धन्वन्तरिरिति ख्यात आयुर्वेदहृदिज्यभाक् ।
 तमालोक्यासुराः सर्वे कलशं चामृताभृतम् ॥ ३४ ॥

लिप्तान्तः सर्ववस्तूनि कलशं तरसाऽहरन् ।
 नीयमानेऽसुरैस्तस्मिन् कलशेऽमृतभाजने ॥
 विषण्णमनसो देवा हरिं शरणमाययुः ॥ ३५ ॥

इति त्रैलोक्यमालोक्य भगवान् भूत्यकामकृत् ।
 मा स्त्रियत मिथोऽर्थं वः साधयिष्ये स्वमायया ॥ ३६ ॥

मिथः कलिरभूत् तेषां तदर्थं तर्पचेतसाम् ।
 अहं पूर्वमहं पूर्वं न त्वं न त्वमिति प्रभो ॥ ३७ ॥

देवाः स्वभागमर्हन्ति ये तुल्यायासहेतवः ।
 सत्रयाग इवैतस्मिन्नेव धर्मः सनातनः ॥ ३८ ॥

इति स्वान् प्रत्यपेधन् वै देवेया जातमन्तराः ।
 दुर्बलाः प्रचलान् राजन् गृहीतकलशान् मुहुः ॥ ३९ ॥

एतस्मिन्नन्तरे विष्णुः सर्वोपायविदीधरः ।
 योषिद्रूपमनिर्देशं दधार परमाद्भुतम् ॥ ४० ॥

प्रेक्षणीयोत्पलश्यामं सर्वायययसुन्दरम् ।
 रामानकर्णाभरणं सुकपोलोज्ज्वलनम् ॥ ४१ ॥

नवयीवननिष्यन्दस्तनभारकुशोदरम् ।
 मुखामोदानुरक्तलिङ्गशरोद्विग्लोचनम् ॥ ४२ ॥
 विभ्रतुः स्वकेशभारेण मालामुत्कुलमल्लिकाम् ।
 सुग्रीयकण्ठाभरणं सुभुजाद्वदभूषितम् ॥ ४३ ॥
 विरजाम्बरसंवीतं चित्रं वक्ष्यीयशोभया ।
 काञ्चया प्रविलसद् वल्गुस्फुरवरणनूपुरम् ॥ ४४ ॥
 सग्रीडस्मितविक्षिप्तभ्रूविलासावलोकनः ।
 दैत्ययूथपचेतस्सु काममुदीषयन्मुहुः ॥ ४५ ॥
 तंऽन्योन्यतः सुधापात्रं हरन्तस्त्यक्तसीहदाः ।
 क्षिपन्तो दस्युधर्मेण आयान्तीं ददशुः खिपम् ॥ ४६ ॥
 अहो रूपमहो धाम अहो अस्या नयं वयः ।
 इति तं तामभिद्रुत्य पश्यन्नुजातहृच्छयाः ॥ ४७ ॥
 का त्वं कञ्जपलाशाक्षि कुतो या किं चिकीर्षसि ।
 कस्यासि वद यामोरु मध्वन्तीव मनांसि नः ॥ ४८ ॥
 न ययं त्वाऽमरैर्दैन्यः सिद्धगन्धर्वचारणेः ।
 स्पृष्ट्वा तु जानीमो लोकेक्षीश्च कुतो नृभिः ॥ ४९ ॥
 नूनं त्वं विधिना सुभुः प्रेषितासि शरीरिणाम् ।
 सर्वेन्द्रियमनःप्रीतिं विधातुं सपृणेन किम् ॥ ५० ॥
 सा त्वं नः स्पर्धमानानामेकवस्तुनि भामिनि ।
 ज्ञातीनां वज्रवराणां शं विधत्स्व सुमुष्यमे ॥ ५१ ॥
 ययं कश्यपदायादा भ्रातरः कृतवीरयाः ।
 विभ्रजस्व यथान्यायं नैव भेदो यथा भवेत् ॥ ५२ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युषामन्त्रितो दैत्यैर्मायायोपिद्वपुर्द्वैरिः ।
 प्रहस्य रुचिरपाद्वैर्निरीशत्रिदमग्रवीत् ॥ ५३ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 कथं कश्यपदायादाः पुंश्चत्वां मयि सद्गताः ।
 विश्वासं पण्डिता जानु कामिनीषु न यान्ति हि ॥ ५४ ॥
 सात्वानृकाणां स्त्रीणां च स्त्रीरिणीनां सुरद्विपः ।
 सख्यान्याहुरनित्यानि नूतं नूतं विचिन्वताम् ॥ ५५ ॥

श्रीशुक उवाच—

इति ते क्ष्वेलितैस्तस्या आश्वस्तमनसोऽसुराः ।
 जहसुर्भयगम्भीरं ददुश्चामृतभाजनम् ॥ ५६ ॥
 ततो गृहीत्वाऽमृतभाजनं हरि-
 र्वभाष इषत्स्मितशोभया गिरा ।
 ययभ्युपेतं क च साध्यसाधु वा
 कृतं मया वो विभजे सुधामिमाम् ॥ ५७ ॥
 इत्यभिध्याहृतं तस्या आकर्ण्यसुरपुङ्गवाः ।
 अग्रमाणिविदस्तस्यास्तन् तपेत्स्वन्मंसत ॥ ५८ ॥
 अयोपोऽप्य कृतस्नाना हुत्वा च हविषाऽननम् ।
 दत्त्वा गोविप्रभूतेभ्यः कृतस्वस्त्ययना द्विजैः ॥ ५९ ॥
 ययोपजोषं वासांसि परिधायाहतानि ते ।
 कुशेषु प्राविशान् सर्वे प्रागग्रेष्वभिभूषिताः ॥ ६० ॥
 प्रादुस्वेषूपविष्टेषु सुरेषु दितिषु च ।
 धूपामोदितशालापां जुष्टायां मान्यदीपकैः ॥ ६१ ॥
 तस्यां नरेन्द्रकरभोरुसदुकूल-
 शोणीतटालसगतिर्मदविह्वलाक्षी ।
 सा कूजती कनकनूपुरसिञ्चितेन
 कुम्भस्तनी कलशपाणिरधाविवेश ॥ ६२ ॥
 तां श्रीमुखी कनककुण्डलचारुकर्ण-
 नासाकपोलवदनां परदेवताख्याम् ।
 संवीक्ष्य संमुमुहुर्कृत्स्मितवीक्षणैर्न
 देवासुरा विगलितस्तनपट्टिकान्ताम् ॥ ६३ ॥
 असुराणां सुधादानं सर्पाणामिव दुर्नयम् ।
 मत्वा जातिनृशसानां नतान् व्यभजदभ्युतः ॥ ६४ ॥
 कन्धयित्वा पृथक् पट्टीरुभयेषां जगत्पतिः ।
 तांशोपवेशयामास स्वासु स्वासु च पट्टिषु ॥ ६५ ॥
 दैत्यान् गृहीतकलशो बध्यशुषसधरैः ।
 दूरस्थान्माययामास जराभृत्युहरं सुरान् ॥ ६६ ॥
 ते पालयन्तः समयमसुराः स्वकृतं नृप ।
 तूष्णीमासन् कृतस्नेहाः स्त्रीविवादनगुप्सया ॥ ६७ ॥

तस्यां कृतातिप्रणयाः प्रणयापायकातराः ।
 बहुमानेन चाबद्धा नोचुः किञ्चन विप्रियम् ॥ ६८ ॥
 देवलिङ्गप्रतिच्छन्नः स्वर्भानुर्देवसंसदि ।
 प्रविश्य सोममपिबन्द्वाकाभ्यां च सूचितः ॥ ६९ ॥
 चक्रेण धुरधारेण जहार पिबतः शिरः ।
 हरिस्तस्य कबन्धस्तु सुधया प्राघितोऽपतत् ॥ ७० ॥
 शिरस्त्यमरतां नीतमजो ग्रहमचीकृषत् ।
 यस्तु पर्वणि चन्द्राकावभिधायति वैरधीः ॥ ७१ ॥
 पीतप्रायेऽमृते देवैर्भगवांल्लोकभावनः ।
 पश्यतामसुरेन्द्राणां स्वरूपं जगृहे विभुः ॥ ७२ ॥

एवं सुरासुरगणाः समदेशकाल-
 हेत्वर्धयोगगतयो विफले विकल्पाः ।
 तत्रामृतं सुरगणाः फलमञ्जसाऽऽपुः
 यत्पादपङ्कजरजःश्रयणात्र दैत्याः ॥ ७३ ॥
 ययुयतेषु वसुकर्ममनोवचोभि-
 र्देवान्मजादिषु नृभिस्तदस्तु पुरस्तात् ।
 तैरेव सद् भवति यत् क्रियते च तस्मिन्
 सर्वस्य तद् भवति मूलनिपेचनं यत् ॥ ७४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-
 इति दानवदेतेषा नाविन्दमृतं नृप ।
 युक्ताः कर्मणि यन्नाश्च नारायणपराङ्मुखाः ॥ १ ॥
 साधयित्वाऽमृतं राजन् पाषयित्वाऽमृतं सुरान् ।
 पश्यतां सर्वभूतानां यथै गुरुडवाहनः ॥ २ ॥
 सप्तत्नानां परामृद्धिं दृष्ट्वा च दितिनन्दनाः ।
 अमृष्यमाणा उत्पेतुर्देवान् प्रत्युपतापुधाः ॥ ३ ॥
 ततः सुरगणाः सर्वे सुधया पीतपेयिताः ।
 प्रतिसंयुयुधुः शस्त्रैर्नारायणपरायणाः ॥ ४ ॥
 तत्र देवासुरो नाम रणः परमदारुणः ।
 रोधस्मुदन्यतो राजन् तुमलो रोमहर्षणः ॥ ५ ॥
 तत्रान्यान्यं सप्तत्रास्ते संरब्धमनसो रणे ।
 समासाद्यासिर्भाषणैर्निजभुवि विधापुधैः ॥ ६ ॥
 शङ्खतूर्यमुद्रहानां भेरीडमरिणां महान् ।
 हस्त्यश्वरथपत्नीनां नदतां निस्स्यन्तोऽभवत् ॥ ७ ॥
 रथिनां रथिभिस्तत्र पत्तिभिः सह पत्तयः ।
 हया हर्षैर्भक्ष्येभ्यः समसज्जन्त संयुगे ॥ ८ ॥
 उष्ट्रैः केचिद् द्वित्रैः केचित्पङ्कःश्रिययुः खरैः ।
 केचिद् गोरमृगैर्कक्ष्मीपिभिर्गिरिभेदाः ॥ ९ ॥

गृध्रैः कङ्कैर्वैकरन्ये श्येनेर्भासैस्तिमिद्रिलैः ।
 शरभैर्महिषैः खड्गैर्गोवृषैर्गव्यपारुणैः ॥ १० ॥
 शिवाभिरासुभिः केचित् कृकलासैः शशीनैः ।
 वस्तीरैकैः कृष्णसारिर्हंसैरन्ये च सूकरैः ॥ ११ ॥
 अन्ये जलस्थलस्रगेः सन्त्यैर्विकृतविग्रहेः ।
 सेनयोरुभयो राजन् विविशुस्तेऽग्रतोऽग्रतः ॥ १२ ॥
 चित्रध्वजपटे राजन्नातपत्रैः शितामलैः ।
 महाधनैर्वज्रदण्डैर्विभ्राजद्वाहचामरैः ॥ १३ ॥
 वानोद्धूतोत्तरोष्णीपैः सन्तृतेर्वर्मभूषणैः ।
 स्फुरद्भिर्विशदैः शशैः सुतरां सूर्यदिग्भिः ॥ १४ ॥
 देवदानववीराणां ध्वजिन्यां पाण्डुनन्दन ।
 रेजतुर्वीचिमालाभिर्पादसामिब सागरे ॥ १५ ॥
 वैरोचनां बलिः सङ्घे सोऽसुराणां चमूपतिः ।
 यानं वैहायसं नाम कामगं मयनिर्मितम् ॥ १६ ॥
 सर्वसाङ्गामिकोपेतं सर्वार्थरम्यं प्रभो ।
 अत्रतत्त्वमनिर्देश्यं दृश्यमानमदर्शनम् ॥ १७ ॥
 आस्थितस्तद्विमानान् सर्वानाकाधिपैर्वृतः ।
 बालव्यजनछत्राण्डं रेजे चन्द्र इवोदये ॥ १८ ॥
 तस्यासन् सर्वतो यानैर्यूधानां पतयोऽसुराः ।
 नमुचिः शम्बरो बाणो विप्रचितिरयोमुखः ॥ १९ ॥

द्विमुर्धा कालनाभोऽथ प्रहेतिर्हेतिरित्यलः ।
 शकुनिर्भूतसन्तापो यद्रथेन्द्रो विरोचनः ॥ २० ॥
 हयग्रीवः शङ्कुशिराः कपिलो मेषदन्तुभिः ।
 तारकधृक्कदक् शुम्भो निशुम्भो जम्भ उत्कलः ॥ २१ ॥
 अरिष्टोऽरिष्टनेमिश्च मयश्च त्रिपुराधिपः ।
 अन्ये पीलोमकालेया निवातकवचादयः ॥ २२ ॥
 अलघ्नभागाः सोमस्य केवलं क्लेशभागिनः ।
 सत्यं एते रणमुखे बहुशो निर्जितामराः ॥ २३ ॥
 सिंहनादं विमुधन्तः शङ्खान् दध्मुर्महारवान् ।
 दृष्ट्वा सपत्नानुत्सिक्तान् बलभित् कुपितो भृशम् ॥ २४ ॥
 गेरायतं दिक्किरणमारूढो विपतिं स्वराट् ।
 यथा स्रवत्प्रस्रवणमुदयाद्रिमहर्षतिः ॥ २५ ॥
 तस्यासन् सर्वतो देवा नानाबाह्वज्रायुधाः ।
 लोकपालाः सह गणैर्वाय्वश्रिवरुणादयः ॥ २६ ॥
 तेऽन्योन्यमभिसंभृत्य क्षिपन्तो नामभिर्मिथः ।
 आहत्यन्तो विशन्तोऽग्रे युयुधुर्ब्रह्मयोधिनः ॥ २७ ॥
 युयुधे बलिरिन्द्रेण तारकेण दिवस्यतिः ।
 वरुणो हेतिनाऽपुष्यन्मित्रो राजन् प्रहेतिना ॥ २८ ॥
 यमस्तु कालनाभेन विश्वकर्मा मयेन वै ।
 शम्भरो युयुधे त्वष्टा सवित्रा तु विरोचनः ॥ २९ ॥
 अपराजितेन नमुचिरिधिनी वृषपर्षणा ।
 सूर्यो बलिमुत्तैर्देवो वाणज्येष्ठशतेन सः ॥ ३० ॥
 राहुणा च तथा सोमः पुलोम्ना युयुधेऽनिलः ।
 निशुम्भगुन्धम्यादेर्वी भद्रकाली नराशनी ॥ ३१ ॥
 वृषाकपिस्तु जम्भेन महिषेण विभावसुः ।
 इत्यलः सहयतापिप्रंलपुत्रैरिन्दम ॥ ३२ ॥
 कामदेवेन दुर्मथं उत्कलो मानृभिः सह ।
 वृहस्पतिस्तृग्नानसा नरकेण शनैश्चरः ॥ ३३ ॥
 मरुतो निवातकवचैः कालेर्षयसद्योऽमराः ।
 विश्वेदेयास्तु पीलोमै रुद्राः क्रोधवरीः सह ॥ ३४ ॥

त एवमाजायसुराः सुरेन्द्रा
 द्रव्येन संहृत्य च युध्यमानाः ।
 अन्योन्यमासाय निजयुजसा
 जिगीषवस्तीक्ष्णसारांश्च विशिषुः ॥ ३५ ॥
 भृशुण्डिभिश्चक्रगदशिपद्भिः
 शक्त्युन्मुकैः प्रासपरश्वधैरपि ।
 निर्विशभङ्गैः परिधैः समुद्रैः
 सभिण्डपालैश्च शिरांसि चिच्छिदुः ॥ ३६ ॥
 गजानुरङ्गाः सरपाः पदातयः
 सारोहवाहा विविधा विस्त्रण्डिताः ।
 निकृत्तबाहूरुशिरोधराङ्गय-
 शिष्ठन्नध्वजेप्यासतनुवभूषणाः ॥ ३७ ॥
 तेषां पदायानरथाङ्गचूर्णितान्
 आयोधनादुल्बण उच्चितस्तदा ।
 रेणुर्दिशः खं युमणिं च छादयन्
 न्यवन्तासृक्कृमृतिभिः परिप्लुतः ॥ ३८ ॥
 शिरोभिर्बृहत्तकिरीटकुण्डलैः
 संरम्भहृग्भिः परिदण्डच्छदेः ।
 महाभुजैः साभरणीः सहायुधैः
 संप्राप्तान्ता भूः कलभोरुभिर्वभौ ॥ ३९ ॥
 कवन्थास्तत्र चोत्पेतुः पतितैः स्वशिरोऽक्षिभिः ।
 उद्यतापुषदोर्दण्डैराधावन्तो भटान् मृषे ॥ ४० ॥
 बलिर्महेन्द्रं दशभिस्त्रिभिररावतं शरैः ।
 चतुर्भिश्चतुरो बाह्वनेकनारोहमार्च्छयत् ॥ ४१ ॥
 स तानापततः शक्रस्तावद्विः शीघ्रविक्रमः ।
 चिच्छेद निशितैर्भङ्गैरसंप्राप्तान् हसन्निव ॥ ४२ ॥
 तस्य कर्मात्तमं वीक्ष्य दुर्मथः शक्तिमाददे ।
 तां ज्वलन्तीं महोल्काभां हस्तस्थामच्छिन्नद्वरिः ॥ ४३ ॥
 ततः शूलं ततः प्रासं ततस्तोमरमृषयः ।
 ययच्छस्त्रं समादधात् सर्वं तदच्छिन्नं विभुः ॥ ४४ ॥
 ससत्रांधासुरीं मायामन्तर्धानगतोऽसुरः ।
 ततः प्रादुरभूच्छेलः सुरानीकोपरि प्रभौ ॥ ४५ ॥

ततो निपेतुस्तरवो दह्यमाना दवाग्निना ।
 शिलाविटङ्गशिखराश्चूर्णयन्तो द्विपद्मलम् ॥ ४६ ॥
 महोरगाः समुत्पेतुर्दन्दशूकाः सवृथिकाः ।
 सिंहव्याघ्रबराहाश्च मर्दयन्तो महासुरान् ॥ ४७ ॥
 यातुधान्यश्च शतशः शूलहस्ता विवाससः ।
 छिन्दि भिन्नीति बादिन्यस्तथा रक्षोगणा विभो ॥ ४८ ॥
 ततो महापना व्योम्नि गम्भीरपरुषस्वनाः ।
 अङ्गारान् मुमुचुर्वातिराहताः स्तनपित्तवः ॥ ४९ ॥
 सुष्टो दैत्येन सुमहान् बह्विः श्वसनसारथिः ।
 सांवर्तक इवात्पुष्टो विबुधध्वजिनीमधाक् ॥ ५० ॥
 ततः समुद्र उद्वेलः सर्वतः प्रत्यदश्यत ।
 प्रचण्डवातैरुद्धूततरङ्गावर्तभीषणः ॥ ५१ ॥
 एवं दैत्यैर्महामाघैरलक्ष्यगतिभीषणैः ।
 सृज्यमानासु मायासु विषेदुः सुरसैनिकाः ॥ ५२ ॥
 न तत्प्रतिविधिं यत्र विदुरिन्द्रादयो नृप ।
 ध्यातः प्रादुरभूत् तत्र भगवान् विश्वभावनः ॥ ५३ ॥

ततः सुपर्णासकृताह्विपद्मवः पिशाङ्गवासा नवकञ्जलोचनः ।
 अदश्यताष्टापुधवाहुरुहस्यच्छ्रीकौस्तुभानर्घ्यकिरीटकुण्डलः ॥
 तस्मिन् प्रविष्टेऽसुरकूटकर्मजा
 माया विनेशुर्महतां महीयसि ।
 स्वाश्रो यथाऽहिः प्रतिबोध आगते
 हरिस्मृतिः सर्वविपद्भिर्मोक्षणी ॥ ५५ ॥
 दृष्ट्वा मृधे गरुडबाहमिभारिबाह
 आविष्य शूलमहिनोदध कालनेमिः ।
 तद्दीलया गरुडमूर्ध्नि पतद् गृहीत्वा
 तेनाहनवृष सवाहमर्षिं व्यथीशः ॥ ५६ ॥
 माली सुमात्यतिबली युधि पेतुर्यद्यक्रेण
 कृत्तशिरसावथ माल्यवांस्तम् ।
 आहत्य तिग्मगदयाऽहनदण्डजेन्द्रं
 तावच्छिरोऽच्छिनदरेर्नदतोऽरिणाऽऽयः ॥ ५७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अथो सुराः प्रत्युपलब्धचेतसः परस्य पुंसः परवाऽनुकम्पया ।
 जघ्रुर्भूशं शक्रसमीरणादपस्तांस्तान् रणे धैरभिसंहताः पुरा ॥
 वैरोचनाय संरब्धो भगवान् पाकशासनः ।
 उदपच्छद् यदा वज्रं प्रजा हाहेति चुक्रुशुः ॥ २ ॥
 यद्वपाणिस्तमाहं दंतिरस्कृत्य पुरः स्थितम् ।
 मनस्विनं सुसम्पन्नं विचरन्तं महामृधे ॥ ३ ॥
 इन्द्र उवाच-
 नटवन्मूढ मायाभिर्मांशेशान् नो जिगीयसि ।
 जित्वा बालान् निवड्वाक्षान् यथा हरति तद्धनम् ॥ ४ ॥
 आम्रुक्षन्ति मायाभिर्मनिसुपानि ये दिवम् ।
 तान् दस्युन् विधुनाम्यज्ञानं पूर्णस्माच्च पदादधः ॥ ५ ॥
 सोऽहं दुर्मापिनस्तेऽयं वज्रेण शतपर्वणा ।
 शिगं दर्शयेन्मन्त्रान्मन चटयन् ज्ञानिभिः सह ॥ ६ ॥

वलिरुवाच-

सङ्ग्रामे वर्तमानानां कालेनोदितकर्मणाम् ।
 कीर्तिर्नयोऽजयो मृत्युः सर्वेषां स्युरनुक्रमान् ॥ ७ ॥
 तमिमं कालरशानं जनाः पश्यन्ति सूरयः ।
 न हृष्यन्ति न शोचन्ति तत्र यूयमपण्डिताः ॥ ८ ॥
 न वयं मन्यमानानामात्मानं तत्र कारणम् ।
 गिरो वः साधु शोच्यानां गृहीमो मर्मताडनाः ॥ ९ ॥
 श्रीशुक उवाच-
 प्रत्याक्षिप्य विभुं वीरो नाराचर्चवीरमर्दनः ।
 आकर्ण्यपूर्णरहनदाक्षेपैराहतं पुनः ॥ १० ॥
 एवं निराकृतो देवो वैरिणा तथ्यवादिना ।
 नामृष्यन् तद्विषेधं तोत्राहत इव द्विपः ॥ ११ ॥
 प्राहरन् कुलिशं तस्मा अमोघं परमर्दनम् ।
 सयानो न्यपतद् भूमौ छिन्नपक्ष इवाचलः ॥ १२ ॥

सखायं पतितं दृष्ट्वा जम्भो बलिसखः सुहृत् ।		निरीक्ष्य पृतनां देवः परैरभ्यर्दितां रणे ।	
अभ्ययात् सौहृदं सख्युर्हन्तस्यापि समाचरन् ॥ १३ ॥		उदयच्छद् रिपून् हन्तुं वज्रं वज्रधरो रुपा ॥ २७ ॥	
स सिंहबाह् आसाय गदामुद्यम्य रंहसा ।		स तेनैवाष्टधारेण शिरसी बलपाकयोः ।	
जत्राचताडयच्छक्रे गजं च सुमहाबलः ॥ १४ ॥		ज्ञातीनां पश्यतां राजन् जहार जनयन् भयम् ॥ २८ ॥	
गदाप्रहारव्यथितो भृशं विह्वलितो गजः ।		नमुचिस्तद्वधं दृष्ट्वा शोकामरुपाञ्चितः ।	
जानुभ्यां धरणीं स्पृष्ट्वा कसमलं परमं ययौ ॥ १५ ॥		जिपांसुरिन्द्रं नृपते चकार परमोद्यमम् ॥ २९ ॥	
ततो रथो मातलिना हरिभिर्दशशतैर्वृतः ।		अश्मसारमयं शूलं घण्टावद्धेमभूषणम् ।	
आनीतो द्विपमुत्सृज्य रथमारुह्य विभुः ॥ १६ ॥		प्रगृह्याभ्यद्रवन् क्रुद्धो नमुचिर्दानवोत्तमः ॥ ३० ॥	
तस्य तन् पूजयन् कर्म यन्तुर्दानवसत्तमः ।		तदाविध्य महावीर्यो हतोऽसीति वितर्जयन् ।	
शूलैर्न ज्वलता तं तु स्मयमानोऽहननृपे ॥ १७ ॥		प्राहिणोद् देवराजाय निनदन् मृगराडिव ॥ ३१ ॥	
संघे रुजं सुदुर्मर्षं सत्यमालम्ब्य मातलिः ।		तदापतद् गगनतले महाजवं	
इन्द्रां जम्भस्य संक्रुद्धो वज्रेणापाहरच्छिरः ॥ १८ ॥		निचिच्छिदे हरिरिपुभिः सहघषा ।	
जम्भं श्रुत्वा हतं तस्य ज्ञातयो नारदादपेः ।		तमाहनन् नृप कुलिशेन कन्धरे	
नमुचिश्च बलः पाकसयोऽपेयुस्त्वरान्विताः ॥ १९ ॥		रुपाऽन्वितसिदशपतिः शिरो हरन् ॥ ३२ ॥	
वचोभिः परुपेरिन्द्रं मर्दयन्तोऽस्य मर्मसु ।		ततोऽस्य न त्वचमपि वज्र ऊर्जितो	
शरैरवाकिरन् मेघा धाराभिरिव पर्वतम् ॥ २० ॥		विभेद यः सुरपतिनीजसेतितः ।	
हरीन् दशशतानाजो हर्षयस्य बलः शरैः ।		तदद्भुतं परमनिवीर्यवृत्रभिन्	
तावद्भिरदंयामास युगपद्गुहस्तयान् ॥ २१ ॥		तिरस्कृतो नमुचिशिरोपरत्वचा ॥ ३३ ॥	
शताभ्यां मातलिं पाको रथं सावयवं पृथक् ।		तस्मादिन्द्रोऽविभेच्छत्रोर्वज्रः प्रतिहतो यतः ।	
सकृत्सन्धानमोक्षेण तदद्भुतमभूद् रणे ॥ २२ ॥		किमिदं देवयोगेन भूतं लोकविमोहनम् ॥ ३४ ॥	
नमुचिः पञ्चदशभिः स्वर्णपुद्गैर्महिपुभिः ।		येन मे पूर्वमद्रीणां पक्षच्छेदः प्रजात्यपे ।	
आहत्य व्यनदन् सद्रूपे सताय इव तोषदः ॥ २३ ॥		कृतो निविशतां भरैः पतन्त्रैः पतनां भुवि ॥ ३५ ॥	
सर्वतः शरकूटैर्न शक्रे सरपसारपिम् ।		तपःसारमयं त्वाष्ट्रं वृत्रो येन विपाटितः ।	
छादयामासुरसुराः प्रावृट्सूर्यमिवाम्बुदाः ॥ २४ ॥		अन्ये चातिबलोपेताः सर्वस्त्रैरक्षतत्त्वचः ॥ ३६ ॥	
अलक्षयन्तस्तमतीव विह्वला		सोऽयं प्रतिहतो वज्रो मया मुक्तोऽसुरेऽत्यके ।	
विचक्रुःसुदैवगणाः सहानुगाः ।		नाहं तदाददे वज्रं ब्रह्मतेजोऽप्यकारणम् ॥ ३७ ॥	
अनायकाः शत्रुबलेन निर्वृता		इति शक्रे विपीदन्तमाह वागसातीरिणी ।	
यणिवपथा भिन्ननवं यथाऽर्णवे ॥ २५ ॥		नायं शुष्केरथो नाद्वैर्यमर्हति दानवः ॥ ३८ ॥	
ततस्तुरापाडिपुःश्वपञ्चराद्		मयाऽस्मै यद् वरो दतो मृत्युर्नैवाद्रिशुक्रयोः ।	
चिनिर्गतः साथरथध्वजोऽग्रणीः ।		अतोऽन्यथिन्नन्तीपस्ते उपायो मयवन् रिपोः ॥ ३९ ॥	
यथो दिशः खं पृथिवीं च रोचयन्		तां देवी गिरमाकर्ण्य मयवान् सुसमाहितः ।	
स्वनेजसा सूर्यं इव क्षपात्यये ॥ २६ ॥		ध्यायन् फेनमथापश्यदुपायमुभयात्मकम् ॥ ४० ॥	

नशुक्लेण नचाद्रेण जहार नमुचेः शिरः ।
 तं तुष्टुबुर्मुनिगणा माल्यैश्चावाकिरन् विभुम्
 गन्धर्वमुख्यौ जगत्तुर्विश्वावसुपरावसु ।
 देवदुन्दुभयो नेदुर्नर्तक्यो ननुतुर्मुदा
 अन्येऽप्येवं प्रतिद्वन्द्वान् वाप्यश्विरुणादयः ।
 सुदयामासुरस्त्रीपैर्मृगान् केसरिणो यथा
 ब्रह्मणा प्रेषितो देवान् देवर्षिर्नारदो नृप ।
 वारयामास विबुधान् हृष्टा दानवसङ्क्षयम्
 नारद उवाच—
 भवद्भिरमृतं प्राप्तं नारायणभुजाश्रयैः ।
 श्रिया समेषिताः सर्वे उपारमत विग्रहान्

॥ ४१ ॥

॥ ४२ ॥

॥ ४३ ॥

॥ ४४ ॥

॥ ४५ ॥

श्रीशुक उवाच—

संयम्य मन्वुसंरम्भं मानयन्तो मुनेर्वचः ।

संगीयमानानुचरैर्ययुः सर्वे त्रिविष्टपम् ॥ ४६ ॥

येऽवशिष्टा रणे तस्मिन् नारदानुमतेन ते ।

वलिं विपन्नमादाय अस्तंगिरिमुपागमन् ॥ ४७ ॥

तत्राविनष्टावयवान् वियमानशरोधरान् ।

उशाना जीवयामास सञ्जीविन्या स्वविद्यया ॥ ४८ ॥

वलिश्चोशनसा स्मृष्टः प्रत्यापन्नेन्द्रियस्मृतिः ।

पराजितोऽपि नास्त्रियहोक्ततत्त्वविचक्षणः ॥ ४९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

वृषध्वजो निशाम्येदं योषिद्रूपेण दानवान् ।

मोहयित्वा सुरगणान् हरिः सोममपाययन् ॥ १ ॥

वृषमारुह्य गिरिषाः सर्वभूतगणैर्वृतः ।

सह देव्या ययौ द्रुष्टुं यत्रास्ते मधुसूदनः ॥ २ ॥

सभाजितो भगवता सादरं सोमया भवः ।

सूपविष्ट उवाचेदं प्रतिपूज्य स्मयन् हरिम् ॥ ३ ॥

देव देव जगद्भवापिन् जगदीश जगन्मय ।

सर्वेषामेव भावानां त्वमात्मा हेतुरीश्वरः ॥ ४ ॥

तदेव चरणाम्भोजं श्रेयस्कामा निराशिपः ।

विमुञ्च्योभयतः सङ्गं मुनयः समुपासते ॥ ५ ॥

त्वं ब्रह्म पूर्णममृतं विगुणं विशोक-

मानन्दमात्रमविकारमनन्यदन्यत् ।

विद्यस्य हेतुर्नृदपस्थितिसंयमाना-

मात्मेश्वरश्च तदपेक्षतयाऽनपेक्षः ॥ ६ ॥

एकस्त्वमेव सदसद्द्वयमद्वयं च

स्वर्णं कृताकृतमिवेह न वस्तुभेदः ।

अज्ञानतस्त्वयि जर्नविरहितो विकल्पो

यस्माद् गुणव्यतिकरो निरुपाधिकश्च ॥ ७ ॥

त्वां ब्रह्म केचिदवयन्त्युत धर्ममेक

एके परं सदसतोः पुरुषं परेशम् ।

अन्ये वदन्ति नवशक्तियुतं परं त्वां
 केचिन्महापुरुषमव्ययमात्मतन्त्रम् ॥ ८ ॥

नाहं परापूर्कपयो न मरीचिमुख्या

जानन्ति यद्विरचितं खलु सत्त्वसर्गाः ।

यन्मायया मुपितचेतस ईश देव-

मर्त्यादयः किमुत शश्वदभद्रवृत्ताः ॥ ९ ॥

स त्वं समीहसि ततः स्थितिजन्मनाशान्

भूतेहितं च जगतो ह्यपिवन्धमोक्षी ।

वायुर्पथा विशति स्वं च चराचराख्यं

सर्वं त्वदात्मकतयाऽवगमो नुतिस्ते ॥ १० ॥

अवनारा मया दृष्टा रममाणस्य ते गुणैः ।

सोऽहं तद् द्रष्टुमिच्छामि यन् ते योषिद्रुपुर्धृतम् ॥ ११ ॥

येन सम्मोहिता देव्याः पायिताधामृतं सुराः ।

तद् दिदृक्षव आयाताः परं कीदृहलं हि नः ॥ १२ ॥

श्रीशुक उवाच—

एवमभ्यर्षितो विष्णुर्भगवान् शूलपाणिना ।

प्रहस्य भावगम्भीरं गिरिशं प्रत्यभाषत ॥ १३ ॥

श्रीभगवानुवाच-

कौतूहलाय दैत्यानां योषिद्वेषो मया कृतः ।
पश्यता सुरकार्याणि गतं वीर्यभोजने ॥ १४ ॥

तन् तेऽहं दर्शयिष्यामि दिदृक्षोः सुरसत्तम ।
तत्कामिनां च मन्त्रव्यं सङ्कल्पप्रभादयम् ॥ १५ ॥

श्रीशुक उवाच-

इति ब्रूवाणो भगवांस्तत्रैवान्तरधीयत ।
सर्वतश्चारयंश्चक्षुर्भव आस्त संहोमया ॥ १६ ॥

ततो ददशोपवने वरसिधं विचित्रपुष्पारुणपद्मद्वये ।
चिक्रीडतीं कन्दुकलीलया लसन्निभ्वपर्यस्तदुकूलमेखलाम् ॥

आवर्तनोद्धर्तनकम्पितस्तनप्रकूटहागुरुभरैः पदे पदे ।
प्रभज्यमानामिव मथ्यतश्चलत्पदचालं नयतीं ततस्ततः ॥

दिक्षु भ्रमत्कन्दुकचार्पलेभृशं प्रोद्धिप्रतारापतलोललोचनाम् ।
स्यकर्णविभ्रान्तलोलकुण्डलोद्गसत्कपोलालकमण्डिताननाम् ॥

क्षपदुकूलां कवरीं च विच्युतां सन्नद्यतीं वामकरेण बल्युना ।
विनिप्रतीमन्यकरेण कन्दुकं विमोहयन्तीं जगदात्ममायया ॥

तां वीक्ष्य देव इति कन्दुकलीलपथे
ग्रीडास्कुटस्मितचिसृष्टकटाक्षमूढः ।

स्त्रीप्रेक्षणप्रतिसमीक्षणनिर्वृतात्मा
नात्मानमनलिक उमां स्वगणांश्च वेद ॥ २१ ॥

तस्याः कराग्रान् स तु कन्दुको यदा
गतो विदूरं तमनुव्रजन्त्याः ।

वासः समूहं लघु मारुतोऽहरद्
भवस्य देवस्य किलानुपश्यतः ॥ २२ ॥

एवं तां रुचिरापाङ्गीं दर्शनीयां मनोरमाम् ।
हृष्टा तस्यां मनश्चक्रे विलज्जन्त्यां भवः किल ॥ २३ ॥

तयाऽपहृतपिज्ञानस्तत्कृतस्मरविह्वलः ।
भवान्या अपि पश्यन्त्या गतहीस्तत्पदं ययौ ॥ २४ ॥

सा तमायान्तमालोक्ष्य विवक्षा ग्रीडिता भृशाम् ।
निरीयमाना वृक्षेषु हसन्ती नान्वतिष्ठत ॥ २५ ॥

तामन्यगच्छद् भगवान् भयः प्रत्यपितेन्द्रियः ।
कामस्य च वशं नीतः करेणुमिव दूषयः ॥ २६ ॥

सोऽनुव्रज्यातिवेगेन गृहीत्याऽनिच्छतीं स्त्रियम् ।
केशबन्ध उपानीय बाहुभ्यां परिपस्वजे ॥ २७ ॥

सोपगृह्णा भगवता करिणा करिणी यथा ।
इतस्ततः प्रसर्पन्ती विप्रकीर्णशिरोरुहा ॥ २८ ॥

आत्मानं मोचयित्वाऽहं सुरर्षभभुजान्तरात् ।
प्रादवत् सा पृथुशोणी माया देवविनिर्मिता ॥ २९ ॥

तस्यासी पदवीं रुद्रो विष्णोरद्भुतकर्मणः ।
प्रत्यपद्यत कामेन वैरिणेव विनिर्जितः ॥ ३० ॥

तस्यानुधावतो रेतश्चस्कन्दामोपरेतसः ।
शुष्मिणो दूषपस्वेव वासितामनुधावतः ॥ ३१ ॥

यत्र यत्रापतन्महान् रेतस्तस्य महात्मनः ।
तानि रुद्रस्य हेम्नश्च क्षेत्राण्यासन् महीपते ॥ ३२ ॥

सरित्सरःसु शैलेषु वनेष्वपवनेषु च ।
यत्र कचासन् ऋषयस्तत्र सन्निहितो हरः ॥ ३३ ॥

स्कन्धे रेतसि सोऽपश्यदत्मानं देवमायया ।
जडीकृतं नृपश्रेष्ठ सन्यवर्तत कर्ममलात् ॥ ३४ ॥

अथावगतमाहात्म्य आत्मनो जगदात्मनः ।
अपरिद्वेषवीर्यस्य न मेने तदुदाहृतम् ॥ ३५ ॥

तमविलम्बमग्रीडमालक्ष्य मधुसूदनः ।
उवाच परमप्रीतो विभ्रन्त्वां पौरुषीं तनुम् ॥ ३६ ॥

श्रीभगवानुवाच-

दिष्ट्या त्वं विवृष्येह स्वां निष्टामात्मना स्थितः ।
यतो दुस्तरया स्वैरं मोहितोऽस्यहं मायया ॥ ३७ ॥

को नु मेऽतितरेन्मायां विपक्तस्त्वदते पुमान् ।
तांस्तान् विसृजतीं भावान् दुस्तरामकृतात्मभिः ॥ ३८ ॥

सेवं गुणमयी माया न त्वामभिभविष्यति ।
मया समेतं कालेन कामरूपेण भागशः ॥ ३९ ॥

श्रीशुक उवाच-

एवं भगवता राजन् श्रीवत्सादेन सत्कृतः ।
आमन्त्र्य तं पठिन्मय सगणः स्वालयं ययौ ॥ ४० ॥

आत्मांशभृतां तां मायां भवान् भगवान् भवः ।
शंस्तामपिमुत्त्वानां ग्रीत्या नृपय भारत ॥ ४१ ॥

अपि व्यपश्यस्त्वमजस्य मायां परस्य पुंसः परदेवतायाः ।
 अहं कलानामृषोषो विमुखो यथा वशोऽन्ये किमुतास्वतन्त्राः ॥
 यं मामपृच्छस्त्वमुपेत्य योगात् समासहस्रान्त उपारतं ये ।
 स एष साक्षात् पुरुषः पुराणो न यत्र कालो विशते न वेदः ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इति तेऽभिहितस्तात विक्रमः शार्ङ्गधन्वनः ।
 सिन्धोर्निर्मथने येन धृतः पृष्ठे महाचलः ॥ ४४ ॥

एतन्मुहुः कीर्तयतोऽनुण्वतो न रिप्यन्ते जातु समुद्यमः क्वचित् ।
 यदुत्तमशोकगुणानुवर्णनं समस्तसंसारपरि(प्र)थमापहम् ॥
 असदविषयमङ्घ्रिं भावगम्यं प्रपन्ना-
 नमृतममरवर्षानाशयत् सिन्धुमध्यम् ।
 कपटपुवतिवेपो मोहयन् यः सुरासी-
 स्तमिममुपसृतानां कामपूरं नतोऽस्मि ॥ ४६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 मनुर्विचस्वतः पुत्रः आद्यदेव इति श्रुतः ।
 सप्तमो वर्तमानो यस्तदपत्यानि मे शृणु ॥ १ ॥
 इक्ष्वाकुश्च नभश्चैव धृष्टः शर्पातिरेव च ।
 नरिष्यन्तोऽथ नाभागः सप्तमो दिष्ट उच्यते ॥ २ ॥
 करूपश्च वृषप्रथ दशमो वसुमान् स्मृतः ।
 मनोर्वैवस्वतस्यैते दश पुत्राः परन्तप ॥ ३ ॥
 आदित्या वसवो रुद्रा विश्वेदेवा मरुद्गणाः ।
 अश्विनावृषयो राजन्निन्द्रस्तेषां पुरन्दरः ॥ ४ ॥
 कश्यपोऽत्रिर्वसिष्ठश्च विश्वामित्रोऽथ गौतमः ।
 जमदग्निर्भरद्वाज इति सप्तर्षयः स्मृताः ॥ ५ ॥
 अत्रापि भगवज्जन्म कश्यपाददितेरभूत् ।
 आदित्यानामवरजो विष्णुर्वाग्मनरूपधृक् ॥ ६ ॥
 संक्षेपतो मयाकानि सप्तमन्वन्तराणि ते ।
 भविष्याण्यथ वक्ष्यामि विष्णोः शक्त्यऽन्वितानि च ॥ ७ ॥
 विचस्वतश्च द्वे भार्ये विश्वकर्मासुते उभे ।
 सज्ञा छाया च राजेन्द्र ये प्रागभिहिते तव ॥ ८ ॥
 तृतीयां वडवामकं तासां संज्ञासुताद्यथः ।
 यमो यमी आद्यदेवश्छायायाश्च सुतान् शृणु ॥ ९ ॥
 सार्वर्णस्तपती कन्या भार्या संवरणस्य या ।
 शनैश्चरन्तृतीयां भूदधिनां वडवान्मनो ॥ १० ॥
 अष्टमे अन्तरे याते सार्वर्णिर्भविता मनुः ।
 निर्मोहविरजस्कायाः सार्वर्णस्तनया नृप ॥ ११ ॥

तत्र देवाः सुतपसो विरजा अमितप्रजाः ।
 तेषां विरोचनसुतो वलिर्निद्रो भविष्यति ॥ १२ ॥
 दत्त्वेमां याचमानाय विष्णवे यः पदत्रयम् ।
 राद्धमिन्द्रपदं हित्वा ततः सिद्धिमवाप्स्यति ॥ १३ ॥
 योऽसौ भगवता वद्धः प्रीतेन सुतले पुनः ।
 निवेशितोऽधिके स्वर्गादधुनाऽऽस्ते स्वराडिव ॥ १४ ॥
 गालयो दीप्तिमान् रामो द्रोणपुत्रः कृपस्तथा ।
 कृष्यशृङ्गः पिताऽस्माकं भगवान् बादरायणः ॥ १५ ॥
 इमे सप्तर्षयस्तत्र भविष्यन्ति स्वयोगतः ।
 इदानीमासते राजन् स्वे स्वे आश्रममण्डले ॥ १६ ॥
 देवगुह्यात् सरस्यत्यां सार्वभौमपतिः प्रभुः ।
 स्थानं पुरन्दराद् हत्वा बलये दास्यतीश्वरः ॥ १७ ॥
 नवमो दक्षसार्वर्णिर्मनुर्वरुणसम्भवः ।
 भूतकेतुर्दीप्तकेतुरित्याद्यास्तसुता नृप ॥ १८ ॥
 पारामरीचिर्गर्भाया देवा इन्द्रोऽद्भुतः स्मृतः ।
 युतिमत्प्रमुखास्तत्र भविष्यन्त्यप्ययस्ततः ॥ १९ ॥
 आपुष्मन्तोऽम्बुधारायामृषभो भगवत्कलः ।
 भविता येन संज्ञातस्त्रिलोकीं भोक्ष्यतेऽद्भुतः ॥ २० ॥
 दशमो ब्रह्मसार्वर्णिरुपशोकमुनो महान् ।
 तन्मुता भूरिपेणाया हविष्मत्प्रमुखा द्विजाः ॥ २१ ॥
 तत्रापि जन्म भविता हरर्विश्वसृजां गृहे ।
 श्रीमूर्तिरिति विख्यातो येनाप्यायेत वै जगत् ॥ २२ ॥

हविष्मान् सुकृतः सत्यो जयो मूर्तिस्तदा द्विजाः ।
 सुवासनविरुद्धाया देवाः शम्भुः सुरेश्वरः ॥ २३ ॥
 विष्णुर्सेनो विपूष्पां तु शम्भोः सख्यं करिष्यति ।
 जातः शान्तस्तु भगवान् गृहे विष्वसृजो विभुः ॥ २४ ॥
 मनुर्वै धर्मसाधणिकोऽश्वम आत्मवान् ।
 अनागतस्तत्सुताश्च सत्यधर्मादयो दश ॥ २५ ॥
 विहङ्गमाः कामगमा निराणरुचयः सुराः ।
 इन्द्रश्च धैधृतस्तेषामृषयश्चारुणादयः ॥ २६ ॥
 आर्यकस्य सुतस्तत्र धर्मसंतुरिति स्मृतः ।
 धैधृतायां हरेश्चासिलोकीं धारयिष्यति ॥ २७ ॥
 भविता रुद्रसाधर्णी राजन् द्वादशमो मनुः ।
 देववानुपदेवश्च देवश्रेष्ठादयः सुताः ॥ २८ ॥
 कृतधामा च तत्रेन्दो देवाश्च हरितादयः ।
 कपयश्च तपोमूर्तिपथाद्रीप्रकादयः ॥ २९ ॥
 स्वधामाख्यो हरेश्च साधयिष्यति तन्मनोः ।
 अन्तरं सत्यमहसः सूनृतायाः सुतो विभुः ॥ ३० ॥

मनुस्त्रयोदशो भाव्यो देवसाधर्णिं रात्रमवान् ।
 चित्रसेनविचित्राया देवसाधर्णिदिहजाः ॥ ३१ ॥
 देवाः सुकर्मसुत्रामसंज्ञा इन्द्रो दिवस्पतिः ।
 निर्मोक्तत्त्वदर्शाया भविष्यन्त्यृषयस्तदा ॥ ३२ ॥
 देवहोत्रस्य तनय उपहतां दिवस्पतेः ।
 योगेश्वरो हरेश्चो बृहत्यां सम्भविष्यति ॥ ३३ ॥
 मनुर्वा इन्द्रसाधर्णिश्चतुर्दशम एष्यते ।
 जन्तुभीरववर्षाया इन्द्रसाधर्णिर्वीर्यजाः ॥ ३४ ॥
 विचित्राश्चाधुषा देवाः शुचिरिन्द्रो भविष्यति ।
 अग्निर्वाहुः शुचिः शुद्धो मागधायान्तपस्विनः ॥ ३५ ॥
 सत्रायणस्य तनयो बृहद्भानुस्तदा हरिः ।
 वितानायां महाराज क्रियातन्मून् वितायिता ॥ ३६ ॥
 राजन् चतुर्दशतानि त्रिकालानुगतानि ते ।
 प्रोक्तान्यभिर्मितः कन्यो युगसाहस्रपर्ययः ॥ ३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

राजोवाच—
 मन्वन्तरेषु भगवन् यथा मन्वादपस्त्विमे ।
 यस्मिन् कर्मणि ये येन नियुक्तास्तद्देवस्व मे ॥ १ ॥
 ऋषिरुवाच—
 मनवो मनुष्याश्च मुनयश्च महीपते ।
 इन्द्राः सुरगणार्थं सर्वे पुरुषासनाः ॥ २ ॥
 यज्ञादयो याः कथिताः पौरुष्यस्तनवो नृप ।
 मन्वादयो जगदात्रा नयन्त्याभिः प्रचोदिताः ॥ ३ ॥
 चतुर्युगान्ते कालेन शस्ताश्छुतिगणान् यथा ।
 तपसा कपयोऽपश्यन् यतो धर्मः सनातनः ॥ ४ ॥
 ततो धर्मं चतुष्पादं मनवो हरिणोदिताः ।
 युक्ताः साधारण्यन्यद्वा स्ये स्ये काले मही नृषाः ॥ ५ ॥
 पालयन्ति प्रजापाला यावदन्तं विभागशः ।
 यत्तभागभुजो देवा ये च तत्रानुकीर्तिताः ॥ ६ ॥

इन्द्रो भगवता दत्तां त्रैलोक्यस्थियमूर्जिताम् ।
 भुञ्जानः पाति लोकांस्त्रीन् कामं लोके प्रवर्पति ॥ ७ ॥
 ज्ञानं चानुपुगं ब्रूते हरिः सिद्धस्वरूपपृक् ।
 ऋषिरुपधरः कर्म योगं योगेश्वरूपपृक् ॥ ८ ॥
 सर्गं प्रजेश्वरूपेण दस्मून् हन्ति स्वराइवपुः ।
 कालरूपेण सर्वेषामभावाय पृथग्गुणः ॥ ९ ॥
 स्तूयमानो जनेरभिर्माययाऽनामरूपया ।
 विमोहितात्मभिर्नानादर्शनेन च हस्यते ॥ १० ॥
 एतन् कल्पविकल्पस्य प्रमाणं परिकीर्तितम् ।
 यत्र मन्वन्तराण्याहुश्चतुर्दश पुराविदः ॥ ११ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

राजोवाच—

बलेः पदत्रयं भूमेः कस्माद्वरिरयाचत ।
 भूत्येधरः कृपणवद्व्याप्योऽपि बबन्ध तम् ॥ १ ॥
 एतद् वेदितुमिच्छामो महन् कौतूहलं हि नः ।
 याश्चेधरस्य पूर्णस्य बन्धनं वाऽप्यनागसः ॥ २ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 पराजितश्रीरसुभिश्च हापितो
 इन्द्रेण राजन् गुरुभिः स जीवितः ।
 सर्वात्मना तानभजद् भृगून् बलिः
 शिष्यो महान् स्वार्थनिवेदनेन ॥ ३ ॥
 तं ब्राह्मणा भृगवः प्रीयमाणा
 अयाजयन् विश्वजिता त्रिलोकम् ।
 जिगीषमाणं विधिनाऽभिपिच्य
 महाभिषेकेण महानुभावाः ॥ ४ ॥

ततो रथः काञ्चनपट्टबद्धो हयाश्च हयैश्चतुरङ्गवर्णाः ।
 ध्वजश्च सिंहेन विराजमानो हुताशनादास हविर्भिरिद्वान् ॥ ५ ॥
 धनुश्च दिव्यं पुरतोपनद्धं तूणावारिकी कवचं च दिव्यम् ।
 पितामहस्तस्य ददी च मालामम्लानपुष्पां जलजं च शुक्रः ॥ ६ ॥
 एवं स विप्रार्जितयोधनार्थस्तेः कल्पितस्वस्त्ययनोऽथ विश्रान् ।
 प्रदक्षिणीकृत्य कृतप्रणामः प्रह्लादमामन्त्र्य नमश्कार ॥ ७ ॥
 अथारुह्य रथं दिव्यं भृगुदत्तं महारथः ।
 सुस्रग्धरोऽथ सन्नद्धो धन्वी खड्गी धृतेषुभिः ॥ ८ ॥
 त्रेमाद्भलसद्बाहुः स्फुरन्मकरकुण्डलः ।
 राराज रथमारुढो पिण्यस्थ इव हव्यवाद् ॥ ९ ॥
 तुल्यैर्धर्यवयःश्रीभिः स्ययूषैर्दैत्ययूषैः ।
 पिवद्भिरिव स्रं दग्भिर्दहद्भिः परिधीनिव ॥ १० ॥
 वृतां विकर्पन् महतीमासुरीं ध्वजिनीं विभुः ।
 ययाविन्दुपुरीमुड्गां कम्पयन्निव रौदसीम् ॥ ११ ॥
 गम्यामुपवनान्यानिः श्रीमद्भिनन्दनादिभिः ।
 कूजद्विद्वद्भिमिधुनैर्गायन्मत्तमधुव्रतैः ॥ १२ ॥

प्रबालफलपुष्पोरुभारशाखामरद्रुमैः ।
 हंससारसचक्राढकारण्डबकुलाकुलाम् ॥ १३ ॥
 नलिन्यो यत्र क्रीडन्ति प्रमदाः सुरसेविताः ।
 आकाशगङ्गा देव्या वृतां परिस्रभूतया ॥ १४ ॥
 प्राकारेणाग्निवर्णेन साट्टालेनोन्नतेन च ।
 रुग्मपट्टकपटैश्च द्वारैः स्फाटिकगोपुरैः ॥ १५ ॥
 जुष्टां विभक्तप्रपथां विश्वकर्मविनिर्मिताम् ।
 सभाचत्वररध्याह्वां विमानैर्न्यवुदैर्युताम् ।
 भृङ्गाटकेर्मणिमयैर्वद्भविद्रुमवेदिभिः ॥ १६ ॥
 यत्र नित्यवयोरूपाः श्यामा विरजवाससः ।
 भ्राजन्ते रूपवन्नार्यं अर्चिर्भिरिव बह्वयः ॥ १७ ॥
 सुरस्त्रीकेशविभ्रएनवसौगन्धिकस्रजाम् ।
 यत्रामोदमुपादाय मार्गं आवाति मारुतः ॥ १८ ॥
 हेमजालाभनिर्गच्छद्भूमेनागुरुगन्धिना ।
 पाण्डुरेण प्रतिच्छन्नमार्गे यान्ति सुरस्त्रियः ॥ १९ ॥
 मुक्ताविटानैर्मणिहेमकेतुभिर्नानापताकावलभीभिरावृताम् ।
 शिखण्डिपारावतभृङ्गनादितां यैमानिकस्त्रीकलगीतमङ्गलाम् ॥ २० ॥
 मृदङ्गशङ्खानकदुन्दुभिस्त्रयैः सतालवीणामुरजर्षिबेणुभिः ।
 नृत्यैः सवार्थरूपदेवगीतकैर्मनोरमां स्वप्रभया जितग्रहाम् ॥ २१ ॥
 यां न व्रजन्त्यधर्मिष्ठाः खला भूतद्रुहः शठाः ।
 मानिनः कामिनो लुब्धा एभिर्हीना व्रजन्त्युत ॥ २२ ॥
 तां देवधानीं स वरुधिनीपति-
 वर्तिः समन्ताद् रूपे पृतन्यया ।
 आचार्यदत्तं जलजं महास्वनं
 दध्मी प्रपुञ्जन् भयमिन्द्रयोपिताम् ॥ २३ ॥
 मघवांस्तदभिप्रेत्य बलेः परममुद्यमम् ।
 सर्वदेवगणोपेतो गुरुमेतदुवाच ह ॥ २४ ॥
 इन्द्र उवाच—
 भगवन्नुद्यमो भूयान् बलेनः पूर्ववैरिणः ।
 अविपत्यमिदं मन्ये केनारीन् तेजसाऽसमः ॥ २५ ॥

नेन कश्चित् कुतो वापि प्रतिबोदुमधीश्वरः ।
 पिबन्निव मुखेनेदं लिहन्निव दिशो दश ॥ २६ ॥
 दहन्निव दिशो दग्धिः संवर्ताग्रिबोत्पितः ॥ २७ ॥
 ब्रूहि कारणमेतस्य दुर्धर्पत्वस्य मद्रिपोः ।
 ओजः सद्यो बलं तेजो यत एष समुद्यमः ॥ २८ ॥
 गुरुवाच-
 जानामि मघवन् शत्रोरुन्नतेरस्य कारणम् ।
 शिष्यायोपभृतं तेजो गुरुभिर्ब्रह्मवादिभिः ॥ २९ ॥
 भवद्विधां भयान् वापि वर्जयित्वेश्वरं हरिम् ।
 नास्य शक्तः पुरः स्थातुं कृतान्तस्य यथा जनाः ॥ ३० ॥
 तस्मान्निलयमुत्सृज्य दूषं सर्वे त्रिविष्टपम् ।
 यात कालं प्रतीक्षन्तो यतः शत्रोर्विपर्ययः ॥ ३१ ॥
 एष विप्रबलोदकैः सम्प्रत्यूजितविक्रमः ।
 एषामेवावमानेन सानुबन्धो विनह्यति ॥ ३२ ॥

श्रीशुक उवाच-

एवं सुमन्त्रितापांस्ते गुरुणाऽर्धानुदर्शिना ।
 हित्वा त्रिविष्टं जग्मुर्गीर्वाणाः कामरूपिणः ॥ ३३ ॥
 देवेष्वतिथिलीनेषु बलिर्वैरोचनः पुरीम् ।
 देवधानीमपिष्टाय वशं नित्ये जगत्वयम् ॥ ३४ ॥
 तं विश्वजयिनं शिष्यं भृगवः शिष्यवत्सलाः ।
 शतेन हयमेषानामनुव्रतमयाजयन् ॥ ३५ ॥
 ततस्तदनुभावेन भुवनत्रयविभ्रुताम् ।
 कीर्तिं दिक्षु पितन्वानः स रेज उदुराडिव ॥ ३६ ॥
 बुभुजे च श्रियं स्वृद्धां द्विजदेवोपलम्बिताम् ।
 कृतकृत्यमिवात्मानं मन्यमानो महामनाः ॥ ३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

एवं पुत्रेषु नष्टेषु देवमाताऽदितिस्तदा ।
 हते त्रिविष्टपे दैत्यैः पर्यतप्यदनाथवत् ॥ १ ॥
 एकदा कश्यपस्तस्या आश्रमं भगवानगात् ।
 निरुत्सवं निरानन्दं समाधेर्विरतधिरात् ॥ २ ॥
 स पत्नीं दीनवदनां कृतासनपरिग्रहः ।
 सभाजितो यथान्यायमिदमाह कुरुब्रह्म ॥ ३ ॥
 अप्यभद्रं न विप्राणां भद्रे लोकेऽधुनाऽऽगतम् ।
 न धर्मस्य न लोकस्य मृत्योश्छन्दानुवर्तिनः ॥ ४ ॥
 अपि वाऽकुशलं किं वा गृहेषु गृहमेधिनि ।
 धर्मस्यार्थस्य कामस्य यत्र योगो ह्ययोगिनाम् ॥ ५ ॥
 अपि वाऽतिथयोऽभ्येत्य कुटुम्बासकया त्वया ।
 गृहादपूजिता गताः प्रत्युत्थानेन वा क्वचित् ॥ ६ ॥
 गृहेषु येष्वतिथयो नार्चिताः सलिलेरपि ।
 यदि निर्यान्ति ते नूनं प्रेतराजगृहोपमाः ॥ ७ ॥

अप्यत्रयस्तु बेलायां न हुता हविषा सति ।
 त्वयोद्विग्रथिषा भद्रे प्रोषिते मयि कर्हिचित् ॥ ८ ॥
 यत्पूजया कामदुषान् यान्ति लोकान् गृहान्विताः ।
 ब्राह्मणोऽग्रिथ वै विष्णोः सर्वदेवात्मनो मुखम् ॥ ९ ॥
 अपि सर्वे कुशलिनस्तत्र पुत्रा मनस्विनि ।
 लक्ष्येऽस्वस्थमात्मानं भवत्या लक्ष्मणैरहम् ॥ १० ॥
 अदितिरुवाच-
 भद्रे द्विजगवां ब्रह्मन् धर्मस्यास्य जनस्य च ।
 त्रिवर्गस्य परं क्षेत्रं गृहमेधिन् गृहा इमे ॥ ११ ॥
 अग्रयोऽतिथयो भृत्या भिषवो ये च लिप्तवः ।
 सर्वं भगवतो ब्रह्मन्नुप्यानात्र तिष्यति ॥ १२ ॥
 को नु मे भगवन् कामो न सम्पद्येत मानसः ।
 यस्या भवान् प्रजाप्यक्ष एवं धर्मान् प्रभाषते ॥ १३ ॥
 तवैव मारीच मनःशरीरजाः प्रजा इमाः सत्त्वरजस्तमोजुषः ।
 मनोरथं तामु सुरादिषु प्रभो यथाविभागं भजते महेश्वरः ॥

तस्मादंशं भजन्त्या मे श्रेयश्चिन्तय सुव्रत ।
 हृतथियो हृतस्थानाः सपत्नैः पाहि नः प्रभो ॥ १५ ॥

परीर्विवासिता साऽहं मग्ना व्यसनसागरे ।
 ऐश्वर्यं श्रीर्यशः स्थानं हतानि प्रचलेर्मम ॥ १६ ॥

यथा तानि पुनः साधो प्रपथेरन् ममात्मजाः ।
 तथा विधेहि कल्याणं धिया कल्याणकृतम् ॥ १७ ॥

श्रीशुक उवाच—
 एवमभ्यर्थितोऽदित्या कस्तामाह स्मयन्निव ।
 अहो मायाबलं विष्णोः स्नेहबद्धमिदं जगत् ॥ १८ ॥

क देहो भौतिकोऽनात्मा क चात्मा प्रकृतेः परः ।
 कस्य के पतिपुत्राया मोह एव हि कारणम् ॥ १९ ॥

उपतिष्ठस्य पुरुषं भगवन्तं जनार्दनम् ।
 सर्वभूतगुहावासं वासुदेवं जगद्गुरुम् ॥ २० ॥

स विधास्यति ते कामान् हरिर्दीनानुकम्पनः ।
 अमोघा भगवद्भक्तिर्नैतरेति मतिर्मम ॥ २१ ॥

अदितिरुवाच—
 केनाहं विधिना ब्रह्मलुपस्थास्ये जगत्पतिम् ।
 यथा मे सत्यसङ्गो विदध्यात्स मनोरथम् ॥ २२ ॥

आदिश त्वं द्विजश्रेष्ठ विधिं तदुपधावनम् ।
 आशु तुप्यति मे देवः सीदन्त्याः सह पुत्रकैः ॥ २३ ॥

कश्यप उवाच—
 एतन्मे भगवान् पृष्टः प्रज्ञाकामस्य पद्मजः ।
 यदाह ते प्रवक्ष्यामि व्रतं केशवतोषणम् ॥ २४ ॥

फाल्गुनस्यामले पक्षे द्वादशाहं पयोव्रतः ।
 अर्चयेद्भगवन्दाशं भक्त्या परमयाऽन्वितः ॥ २५ ॥

सिनीशान्यां मृदालिष्य स्नायात् क्रोडविदीर्णया ।
 यदि लभ्येत ये श्यांतस्येतं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ २६ ॥

त्वं देव्यादिवराहेण रसायाः स्थानमिच्छता ।
 उद्धृताऽसि नमस्तुभ्यं पाप्मानं मे प्रणाशय ॥ २७ ॥

निर्वर्तितामनियमो देवमर्चैन् समाहितः ।
 अर्चायां स्थण्डिले गुर्ये जले बद्धा गुरावपि ॥ २८ ॥

नमस्तुभ्यं भगवते पुरुषाय महीयसे ।
 सर्वभूतनिवासाय वासुदेवाय साक्षिणे ॥ २९ ॥

नमोऽव्यक्ताय सूक्ष्माय प्रधानपुरुषाय च ।
 चतुर्विंशद्गुणाय गुणसंख्यानहेतवे ॥ ३० ॥

नमो द्विशीर्षे त्रिपदे चतुःशृङ्गाय तन्त्रवे ।
 समहस्ताय यज्ञाय त्रयीविद्यात्मने नमः ॥ ३१ ॥

नमः शिवाय रुद्राय नमः शक्तिधराय च ।
 सर्वविद्याधिपतये भूतानां पतये नमः ॥ ३२ ॥

नमो हिरण्यगर्भाय प्राणाय जगदात्मने ।
 योगैश्वर्यशरीराय नमस्ते योगहेतवे ॥ ३३ ॥

नमस्त आदिदेवाय देवदेवाय ते नमः ।
 नारायणाय ऋषये नराय हरये नमः ॥ ३४ ॥

नमो मरकतश्यामवपुषेऽधिगतथिये ।
 केशायाय नमस्तुभ्यं नमस्ते पीतवाससे ॥ ३५ ॥

त्वं सर्ववरदः पुंसां वरेण्य वरदर्पभ ।
 अतस्ते तपसा धीराः पादरेणुमुपासते ॥ ३६ ॥

अन्धवर्तन्त यं देवाः श्रीचिनिर्जितपद्मयोः ।
 स्पृहयन्त इवामोदं भगवान् मे प्रसीदताम् ॥ ३७ ॥

एतैर्मन्त्रैर्हृषीकेशमावाहनपुरस्सरम् ।
 अर्चयेच्छुद्धया युक्तः पायोपस्पर्शनादिभिः ॥ ३८ ॥

अर्चितं गन्धमाल्याद्यैः पयसा स्नापयेद् विभुम् ।
 वस्त्रोपवीताभरणपायोपस्पर्शनिस्ततः ॥ ३९ ॥

गन्धधूपादिभिश्चाचैन् द्वादशाक्षरवियया ।
 सूतं पयसि नैवेद्यं शाल्यञ्च विभवे सति ॥ ४० ॥

ससर्पिः सगुडं दत्त्वा जुहुयान्मूलवियया ।
 निवेदितं तद्भक्ताय दद्याद् भुञ्जीत वा स्वयम् ॥ ४१ ॥

दत्त्वाऽचमनमर्चिता ताम्बूलं च निवेदयेत् ।
 जपेदंशोरगतां स्तुवीत स्तुतिभिः प्रभुम् ॥ ४२ ॥

कृत्वा प्रदक्षिणं भूमौ प्रणमेद् दण्डवन्मुदा ।
 कृत्वा शिरसि तच्छेषं देवमुद्गासयेत् ततः ॥ ४३ ॥

ह्रस्ववरान् भोजयेद् विप्रान् पायसेन यथाचितम् ।
 भुङ्गीत तेरनुज्ञातो हुतशेषं सभाजितैः ॥ ४४ ॥
 ब्रह्मचार्यं तद्रात्र्यां शो भूते प्रथमेऽहनि ।
 प्रातः शुचिर्षंधांकेन विधिना सुसमाहितः ॥ ४५ ॥
 पयसा स्नापयित्वाऽर्चैद् यजद् ब्रतसमापनम् ।
 पयोभक्षो ब्रतमिदं चरेद् विष्णवर्चनाहतः ॥ ४६ ॥
 पूर्ववज्रहृयादग्निं ब्राह्मणांश्चापि भोजयेत् ।
 एवं न्यहरहः कुर्याद् द्वादशाहं पयोव्रतम् ॥ ४७ ॥
 हरेराराधनं होममहर्षणं द्वित्रितर्पणम् ।
 प्रतिपदिनमारभ्य यावच्छुक्लत्रयोदशी ॥ ४८ ॥
 ब्रह्मचर्यमधःस्वापं स्नानं त्रिपवणं चरेत् ।
 वर्जयेदसदालापं भांगनुचावचांस्तथा ॥ ४९ ॥
 अहिंस्रः सर्वभूतानां यातुदेवपरायणः ।
 त्रयोदश्यामथो विष्णोः स्नापनं स्नापकेर्विभोः ॥ ५० ॥
 कारयेच्छास्त्रदष्टेन विधिना विधिकोविटैः ।
 पूजां च महतीं कुर्याद् वित्तशास्त्रविचरितः ॥ ५१ ॥
 चक्रं निरूप्य पयसि शिपिविष्टाय विष्णवे ।
 सृतेन तेन पुरुषं यजेत सुसमाहितः ॥ ५२ ॥
 नैवेद्यं चापि गुणवद् दद्यात् पुरुषतुष्टिदम् ।
 आचार्यं ज्ञानसम्पन्नं ब्रह्माभरणधेनुभिः ॥ ५३ ॥

तोषयेद् कत्विजश्चैव तद् विध्याराधनं हरेः ।
 भोजयेत् तान् गुणवता सदन्नेन शुचिस्मिते ॥ ५४ ॥
 अन्यांश्च ब्राह्मणान् शक्त्या ये च तत्र समागताः ।
 दक्षिणां गुरवे दद्याद् कत्विगन्धश्च यथाहृतः ॥ ५५ ॥
 अन्नायेनाथपाकांश्च प्रीणयेत् समुपागतान् ।
 भुक्त्वन्तु च विप्रेषु दीनान्धकृपणादिषु ॥ ५६ ॥
 विष्णोस्तन्प्रीणनं विद्वान् सह भुङ्गीत वन्धुभिः ।
 नृत्यवादित्रगीतैश्च स्तुतिभिः स्वस्तिवाचकैः ॥ ५७ ॥
 कारयेत् तत्कथाभिश्च पूजां भगवतोऽन्यहम् ।
 एतन् पयोव्रतं नाम पुरुषाराधनं परम् ॥ ५८ ॥
 पितामहेनाभिहितं मम ते समुदाहृतम् ।
 त्वं चानेन महाभागे सम्यक् वीर्णेन केशवम् ॥ ५९ ॥
 आत्मना शुद्धभावेन भजनीयं भजाज्ययम् ।
 अयं वै सर्वयज्ञाख्यः सर्वैर्ब्रतमिदं श्रुतम् ॥ ६० ॥
 तपःसारमिदं भद्रे दानं चेश्वरतर्पणम् ।
 त एव नियमाः साक्षात् त एव च यमोत्तमाः ॥ ६१ ॥
 तस्मादेवं व्रतं भद्रे प्रपत्ता श्रद्धया चर ।
 भगवान् परितुष्टो बरानामु विधास्यति ॥ ६२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

श्रीगुरु उवाच—
 इत्युक्ता साऽदिति राजन् स्वभर्त्रा कश्यपेन य ।
 अन्वतिष्ठद् ब्रतमिदं द्वादशाहमनन्त्रिता ॥ १ ॥
 चिन्तयन्त्येकया बुद्ध्या भगवन्ममोक्षजम् ।
 प्रगृह्णन्त्रियदुशधान् मनसा बुद्धिसारथिः ॥ २ ॥
 मनश्चकाग्रया बुद्ध्या भगवत्पत्तिदाम्निन ।
 यासुदेवे समाधाय चचार ह पयोव्रतम् ॥ ३ ॥
 तस्याः प्रादुरभूत् तात भगवानादिपूरुषः ।
 धीनवासाधनुर्बाहुः शस्त्रचक्रगदाधरः ॥ ४ ॥

तं नेत्रगोचरं वीक्ष्य सहस्रोत्थाय सादारम् ।
 ननाम भुवि कायेन दण्डवत् प्रीतिविह्वला ॥ ५ ॥
 सोत्थाय बद्धाञ्जलिरीडितुं स्थिता
 नोत्सेह आनन्दजलाकुल्लेक्षणा ।
 बभूव तूर्णां पुलकाकुलाकृति-
 स्तदर्शानात्पुत्सवगात्रवेपथुः ॥ ६ ॥
 प्रीत्या शर्नगर्द्रदया गिरा हर्षं
 तुष्टाव सा देव्यदितिः कुरूह ।
 उद्दीक्षती सा पिवती चक्षुषा
 रमापतिं यक्षपतिं जगत्पतिम् ॥ ७ ॥

अदितिरुवाच—

यज्ञेश यज्ञपुरुषाच्युत तीर्थपाद
तीर्थश्रव श्रवणमङ्गलनामधेय ।
आपन्नलोकवृजिनोपशमोदयाय
शं नः कृषीश भगवन्नवसन्ननाथ ॥ ८ ॥
विश्वाय विश्वभवन स्थितिसंयमाय
स्वेरं गृहीतपुरुशक्तिगुणाय भूमे ।
स्वच्छाय शशदुपवृंहितपूर्णबोध-
व्यापादितात्मतमसे हरये नमस्ते ॥ ९ ॥
आयुः परं वपुरभीष्टमनुत्यलक्ष्मी-
वीर्भूसाः सकलयोगगुणस्त्रिवर्गः ।
ज्ञानं च केवलमनन्त भवन्ति तुष्टान्
त्यक्तो नृणां किमुपसन्नजनाधिनाशः ॥ १० ॥
श्रीशुक उवाच—
अदित्यैवं स्तुतो राजन् भगवान् पुष्करेक्षणः ।
क्षेत्रज्ञः सर्वभूतानामिति होवाच भारत ॥ ११ ॥
श्रीभगवानुवाच—
देवमातर्भयत्या मे विज्ञातं चिरकाहितम् ।
यत्सपत्नैर्हृतश्रीणां व्याधितानां स्वधामतः ॥ १२ ॥
तान् विनिर्जित्य समरे दुर्मदानसुरर्षभान् ।
प्रतिलब्धजयश्रीभिः पुत्रैरिच्छस्युपासितुम् ॥ १३ ॥
इन्द्रन्येष्टैश्च तनयैर्हतानां युधि विद्विषाम् ।
स्त्रियां रुन्दन्तीरासाय द्रष्टुमिच्छसि दुःखिताः ॥ १४ ॥
आत्मजान् सुसमृद्धान् स्वान् प्रत्याहृतयशःश्रियः ।
नाकपृष्ठमधिष्टाय क्रीडतो द्रष्टुमिच्छसि ॥ १५ ॥
प्राप्योऽधुना तेऽसुरपूथनाथा अवाराणीया इति देवि मे मतिः ।
यत्तेऽनुकूलैश्चरित्रगुणैः न विक्रमस्तत्र सुखं ददाति ॥ १६ ॥
अथाप्युपायो मम देवि चिन्त्यः सन्तोषितस्य व्रतचर्यया ते ।
ममार्चनं नार्हति गन्तुमन्यथा श्रद्धानुरूपं फलहेतुकत्वात् ॥

त्वयाऽर्चितधाहमपत्यगुप्तये
पयोव्रतेनानुगुणं समीडितः ।
स्वांशेन पुत्रत्वमुपेत्य ते सुतान्
पातास्मि मारीचतपस्यबस्थितः ॥ १८ ॥
उपधाव पतिं भद्रे प्रजापतिमकल्मषम् ।
मां च भावय तेऽपत्यमेवंरूपमवस्थितम् ॥ १९ ॥
नैतत् परस्मा आरुह्येयं देवगुह्यं कथञ्चन ।
सर्वं सम्पद्यते देवि देवगुह्यान् सुसंवृतान् ॥ २० ॥
श्रीशुक उवाच—
एतावदुक्त्वा भगवांस्तत्रैवान्तरधीयत ।
अदितिर्दुर्लभं लब्ध्वा हरेर्जन्मात्मनि प्रभोः ॥
उपाधावत् पतिं भक्त्या परया कृतकृत्यवत् ॥ २१ ॥
स धै समापियोगेन कश्यपस्तदबुध्यत ।
प्रविष्टमात्मनि हरेरंशं ह्यवितथेक्षणः ॥ २२ ॥
सोऽदित्यां वीर्यमाधत्त तपसा चिरसम्भूतम् ।
समाहितमना राजन् दारुण्यश्रिं यथाऽनिलः ॥ २३ ॥
अदित्यां निहितं गर्भं भगवन्तं सनातनम् ।
हिरण्यगर्भो विज्ञाय समीडे गुह्यनामभिः ॥ २४ ॥
ब्रह्मोवाच—
जयोरुगाय भगवन्नुत्क्रम नमोऽस्तु ते ।
नमो ब्रह्मण्यदेवाय त्रिगुणाय नमोऽस्तु ते ॥ २५ ॥
पृथ्निगर्भाय देवाय वेदगर्भाय वेधसे ।
त्रिगुणाय त्रिपृष्टाय शिपिविष्टाय विष्णवे ॥ २६ ॥
त्वमादिरन्तो भुवनस्य मध्यमनन्तशक्तिं पुरुषं यमाहुः ।
कालो भवानाक्षिपतीश विधं स्रोतो यथाऽम्भःपतितं गभीरम् ॥
त्वं धै प्रजानां स्थिरजङ्गमानां प्रजापतीनामसि सम्प्रविष्टः ।
दिवीकसां देव दिवश्च्युतानां परायणं नीरिय मज्जतोऽप्यु ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

इत्थं विरिञ्चितकर्मवीर्यः

प्रादुर्बभूवामृतभूरदित्याम् ।

चतुर्भुजः शङ्खदाम्जयज्जः

पिशङ्गवासा नलिनापतन्धनः

॥ १ ॥

श्यामावदातो झपराजकुण्डल-

त्विषाङ्गसञ्छीवदनाम्बुजः पुमान् ।

श्रीचत्सवक्षा बलयाङ्गदोहस-

त्किरीटकाश्रीगुणचारुनूपुरः

॥ २ ॥

मधुव्रतघ्रातविषुष्टया स्वया

विराजितश्रीवनमालया हरिः ।

प्रजापतेर्वैश्वतमः स्वरोचिषा

विनाशायन् कण्ठनिविष्टकौस्तुभः

॥ ३ ॥

दिशः प्रसेदुः सलिलाशयास्तदा

प्रजाः प्रहृष्टा कृतवो गुणान्विताः ।

योरन्तरिक्षं क्षितिर्गिज्ञिह्वा

गावो द्विजाः सङ्ग्रहपुनर्गाथ

॥ ४ ॥

श्रोणायां श्रवणद्वादश्यां मुहूर्तेऽभिजिति प्रभुः ।

सर्वे नक्षत्रतारायाश्चक्रुस्तज्जन्म दक्षिणम्

॥ ५ ॥

द्वादश्यां सविताऽतिष्ठन्मध्यंदिनगतो नृप ।

चित्रया नाम सा प्रोक्ता यस्यां जन्म विदुर्हरिः

॥ ६ ॥

शङ्खदुन्दुभयो भेयौ मृदद्वयवानकाः ।

चित्रवादित्रत्याणां निर्घोषस्तुमलोऽभवन्

॥ ७ ॥

प्रीताश्चाप्सरसोऽनृत्यन् गन्धर्वपत्नयो जगुः ।

नृष्टुर्मुनयो देवा मनवः पितरोऽग्रयः

॥ ८ ॥

सिद्धयियाधरगणाः सकिम्पुरुषकिन्नराः ।

चारणा यक्षरक्षांसि सुपर्णभुजगोत्तमाः

॥ ९ ॥

गायन्तोऽभिप्रङ्गसन्तो नृत्यन्तो विबुधानुगाः ।

अदित्या आश्रमपदं कुसुमेः समवाकिन्

॥ १० ॥

दृष्ट्वाऽदितिस्तं निजगर्भसम्भवं परं पुमांसं मुदमाप विस्मिता ।

गृहीतदेहं निजयोगमापया प्रजापतिश्चाह जपेति विस्मितः ॥

यत् तद् वपुर्भाति विभूषणावुपैरव्यक्तवद् व्यक्तमधारयद्हरिः ।

वभूय तेनैव स वामनो वदुः सम्पश्यतोर्दिव्यगतिर्यथा नटः ॥

तं वदुं वामनं दृष्ट्वा मोदमाना महर्षयः ।

कर्माणि कारयामासुः पुरस्कृत्य प्रजापतिम् ॥ १३ ॥

तस्योपनीयमानस्य सावित्री सविताऽब्रवीत् ।

वृहस्पतिर्ब्रह्मसूत्रं मेखलां कश्यपो ददौ ॥ १४ ॥

ददौ कृष्णाजिनं भूमिर्दण्डं सोमो वनस्पतिः ।

कीपीनाच्छादनं माता यौशष्ठं जगतः पतेः ॥ १५ ॥

कमण्डलुं वेदगर्भः कुशान् सप्तर्षयो वदुः ।

अष्टमालां महाराज सरस्वत्यक्षयात्मनः ॥ १६ ॥

तस्मा इत्युपनीताय यक्षराट् पात्रिकामदात् ।

भिक्षां भगवती साक्षादुमाऽदादम्बिका सती ॥ १७ ॥

स ब्रह्मवर्चसेनैव सभां सम्भावितो वदुः ।

ब्रह्मर्षिगणसञ्जुष्टामात्यरोचत मारिषः ॥ १८ ॥

समिद्धमाहितं यत्किं कृत्वा परिसमूहनम् ।

परिस्तीर्य समभ्यर्च्य समिद्धिरजुहोद् द्विजः ॥ १९ ॥

धुत्वाऽश्वमेधैर्पयमानमूर्जितं

वलिं भृगूणामुपकल्पितस्ततः ।

जगाम तत्राखिलसारसम्भृतो

भारेण गां सन्नमयन् पदे पदे ॥ २० ॥

तं नर्मदायास्तट उत्तरे बलेर्षज्ञ-

न्विजस्ते भृगुवत्ससङ्घिके ।

प्रवर्तयन्तो भृगवः कृतूत्तमं

व्यचक्ष्णतारादुदितं यथा रथिम् ॥ २१ ॥

तत्रत्विजो यजमानः सदस्या

हतत्विषो वामनतेजसा नृप ।

सूर्यः किमायात्यथवा विभावसुः

सनत्कुमारोऽथ दिदक्षया क्रतोः ॥ २२ ॥

इत्थं सशिष्येषु भृगुव्यनेकधा

वितर्क्यमाणो भगवान् स वामनः ।

सदण्डछत्रं सजलं कमण्डलुं

विवेश विभ्रद् हयमेधयाटम् ॥ २३ ॥

मौञ्ज्या मेखलयाऽऽवीतमुपवीताजिनोत्तरम् ।
 जटिलं वामनं विप्रं मायामाणवकं हरिम् ॥ २४ ॥
 प्रविष्टं वीक्ष्य भृगवः सशिष्यास्ते सहाग्रिभिः ।
 प्रत्यगृह्णन् समुत्थाय संक्षिप्तास्तस्य तेजसा ॥ २५ ॥
 यजमानः प्रमुदितो दर्शनीयं मनोरमम् ।
 रूपानुरूपावयवं तस्मा आसनमाहरत् ॥ २६ ॥
 स्वागतेनाभिनन्द्याध पादौ भगवतो वलिः ।
 अवनिज्यार्चयामास मुक्तसङ्गं मनोरमम् ॥ २७ ॥
 तत्पादशीघ्रं कलिकल्मषापहं स धर्मविन्मूर्ध्वर्धधातुं सुमद्गलम् ।
 यद् देवदेवो गिरिशश्चन्द्रमौलिर्दधार मूर्ध्ना परया च भक्त्या ॥
 बलिरुवाच—
 स्वागतं ते नमस्तुभ्यं ब्रह्मन् किं करवाम ते ।
 ब्रह्मर्षीणां तपः साक्षान्मन्ये त्वाऽऽर्य वपुर्धरम् ॥ २९ ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 इति वैरोचनेर्वाक्यं धर्मयुक्तं सुसूततम् ।
 निशम्य भगवान् प्रीतः प्रतिनन्देदमब्रवीत् ॥ १ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 यच्चस्तथैतज्जनदेव सूतं कुलोचितं धर्मयुतं यशस्करम् ।
 यस्य प्रमाणं भृगवः साम्प्रदाये पितामहः कुलवृद्धः प्रशान्तः ॥
 न होतस्मिन् कुले कश्चिन्निस्त्यः कृपणः पुमान् ।
 प्रत्याख्याता प्रतिश्रुत्य यो वाऽदाता द्विजातये ॥ ३ ॥
 न सन्ति तीर्थे पुषि वाऽर्धनाऽर्धिताः
 पराङ्मुखा ये त्वमनस्विनो नृप ।
 पुष्पकुले यद् यशसाऽमलेन
 प्रह्लाद उद्भाति यथोदुपः खं ॥ ४ ॥
 यतो जातो हिरण्याश्वशरञ्जक इमां मदीम् ।
 प्रतिवीरं दिग्विजये नाविन्दत गदायुधः ॥ ५ ॥
 यं विनिर्जित्य कुच्छ्रेण विष्णुः क्षोब्धार आगते ।
 नात्मानं जयितं मेने तदीयं भूयन्नुस्मरन् ॥ ६ ॥
 निशम्य नद्वयं भ्राता हिरण्यकशिपुः पुरा ।
 हन्तुं भ्रातृहणं क्रुद्धो जगाम निलयं हरेः ॥ ७ ॥

अथ नः पितरस्तुमा अथ नः पावितं कुलम् ।
 अथ स्थिष्टः क्रतुरयं यद् भवानागतो गृहान् ॥ ३० ॥
 अवाग्रयो मे सुहृता यथाविधि द्विजान्मज त्वचरणायवेजनेः ।
 हतांहसो वार्धिरियं च भूमिरद्धा पुनीता तनुभिः पदेस्तव ॥
 यद् यद् बटो बाणश्चि स तत् प्रतीच्छ
 मे त्वामर्थिनं विप्रसुतानुतर्कये ।
 गां काञ्चनं गुणवद् वाऽथ धाम
 मृष्टं तथाऽन्नमुत वा विप्रकन्याम् ।
 ग्रामान् समृद्धान् तुरगान् गजान् वा
 रथांस्तथार्हन्तम संप्रतीच्छ ॥ ३२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

तमायान्तं समालोक्य शूलपाणिं कृतान्तवत् ।
 चिन्तयामास कालज्ञो विष्णुर्मायाविनां वरः ॥ ८ ॥
 यतो यतोऽहं तत्रासौ मृत्युः प्राणभृतामिव ।
 अतोऽहमस्य हृदयं प्रवेक्ष्यामि परागृहाः ॥ ९ ॥
 एवं स निश्चित्य रिपोः शरीरमाधावतो निर्बिबिशोऽसुरेन्द्र ।
 थासानिलान्तर्हितसूक्ष्मदेहस्तद्वाणरन्ध्रेण विविग्रचेताः ॥ १० ॥
 स तत्रिकेतं परिमृश्य शून्यम्-
 पश्यमानः कुपितो ननाद ।
 क्ष्मां वां दिशः खं विवरान् समुद्रान्
 विष्णुं विचिन्वन् न ददर्श वीरः ॥ ११ ॥
 अपश्यन्निति होवाच मयाऽन्विष्टमिदं जगत् ।
 भ्रातृहा मे गतो नूनं यतो नावर्तते पुमान् ॥ १२ ॥
 वैरानुबन्ध एतायानामृत्योरिह देहिनाम् ।
 अज्ञानप्रभवो मन्थुरहम्मानोऽपवृंहितः ॥ १३ ॥
 पिता प्रह्लादपुत्रस्ते तद्विद्वान् द्विजवत्सलः ।
 स्वमायुर्द्विजलिङ्गेभ्यो देवेभ्योऽदात् स याचितः ॥ १४ ॥

भवानाचरिता धर्मानास्थितान् गृहमेधिभिः ।
 ब्राह्मणैः पूर्वजैः शूरन्यैश्चोदामकीर्तिभिः ॥ १५ ॥
 तस्मान् त्वत्तो महीमीपद् वृणोऽहं वरदर्पभ ।
 पदानि त्रीणि दैत्येन्द्र सम्मितानि पदा मम ॥ १६ ॥
 नात्यं ते कामये राजन् वदान्याज्जगदीश्वरान् ।
 नैनः प्रश्रोति धै विद्वान् यावदर्थं प्रतिग्रहान् ॥ १७ ॥
 बलिरुवाच—
 अहो ब्राह्मणदायाद् वाचस्तेऽवृद्धसम्मतः ।
 त्वं बालो बालिशमतिः स्वार्थं प्रत्यबुधो यथा ॥ १८ ॥
 मां वचोभिः समाराध्य लोकानामेकमीश्वरम् ।
 पदत्रयं वृणीते योऽबुद्धिमान् द्वीपदामुपम् ॥ १९ ॥
 न पुमान् मामनुव्रज्य भूयो याचितुमर्हति ।
 तस्माद् वृत्तिकरी भूमिं यतो कामं प्रतीच्छ मे ॥ २० ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 याचन्तो विषयाः प्रेष्टासिलोक्यामजितेन्द्रियम् ।
 न शक्नुवन्ति ते सर्वे प्रतिपूरयितुं नृप ॥ २१ ॥
 त्रिभिः क्रमेरसन्तुष्टो द्वीपेनापि न पूर्णते ।
 नववर्षसमेतं समद्वीपधरेच्छया ॥ २२ ॥
 समद्वीपाधिपतयो नृपा धैर्यगदादयः ।
 अर्थैः कामगता नान्तं तृष्णाया इति नः श्रुतम् ॥ २३ ॥
 यदृच्छपोषपत्रेण सन्तुष्टो वर्तते सुखम् ।
 नासन्तुष्टसिंहिलोकरजितात्मोपसादितः ॥ २४ ॥
 पुंसोऽयं संसृतेर्हैतुरसन्तोपोऽर्थकामयोः ।
 यदृच्छपोषपत्रेण सन्तोपो मुक्तये स्मृतः ॥ २५ ॥
 यदृच्छालाभतुष्टस्य तेजो विप्रस्य वर्धते ।
 तन् प्रशाम्यत्यसन्तोपादम्भसेयामुशुक्षिणः ॥ २६ ॥
 तस्मान् त्रीणि पदान्येव वृणो न्यद् वरदर्पभात् ।
 एतावतं यः सिद्धोऽहं वित्तं यावत्प्रयोजनम् ॥ २७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्तः स हसन्नाह वाञ्छितं प्रतिगृह्यताम् ।
 यामनाय मही दानुं जग्राह जलभाजनम् ॥ २८ ॥

विष्णवे क्ष्मां प्रदास्यन्तमुशना असुरेश्वरम् ।
 जार्नधिकीर्षितं विष्णोः शिष्यं ग्राह विदां वरः ॥ २९ ॥
 उशना उवाच—
 एष वैराचने साक्षाद् भगवान् विष्णुरव्ययः ।
 कश्यपाददितेर्जातो देवानां कार्यसाधकः ॥ ३० ॥
 प्रतिभुतं त्वयैतस्मै यदनर्थमजानता ।
 न साधु मन्ये दैत्यानां महानुपगतोऽनयः ॥ ३१ ॥
 एष ते स्थानमैश्वर्यं भुतं तेजो यशस्करम् ।
 दास्यत्याच्छिष्य शक्राय मायामाणवको हारिः ॥ ३२ ॥
 त्रिभिः क्रमेरिमाहोकां विशकायः क्रमिष्यति ।
 सर्वस्य विष्णवे दत्त्वा मृदं वर्तिष्यसे कथम् ॥ ३३ ॥
 क्रमतो गां पदेकेन द्वितीयेन दिवं विभोः ।
 खं च कायेन महता तार्तीयस्य कुतो गतिः ॥ ३४ ॥
 निष्ठान्तं नरकं मन्ये ह्यप्रदातुः प्रतिभुतम् ।
 प्रतिभुतस्य योऽनीशः प्रतिपादयितुं भवान् ॥ ३५ ॥
 न तदानं प्रशंसन्ति येन वृत्तिर्विषयते ।
 दानं यज्ञस्तपः कर्म लोकं वृत्तिमतो यतः ॥ ३६ ॥
 धर्माय यशसेऽर्थाय कामाय स्वजनाय च ।
 पञ्चा विभजन् वित्तमिहामुत्र च मोदते ॥ ३७ ॥
 अत्रापि बहुचर्गीतं शृणुष्यासुरसत्तम ।
 सत्यमोमिति यन् प्रोक्तं यन्नेत्याहानूतं हि तत् ॥ ३८ ॥
 सत्यं पुष्पफलं विषादात्मवृक्षस्य जीवतः ।
 वृक्षेऽजीवति तत्र स्यादनुतं मूलमात्मनः ॥ ३९ ॥
 यद् यथा वृक्ष उन्मूलः शृणुप्युद्धर्ततेऽचिरात् ।
 एवं नष्टानूतः सय आत्मा शृण्येन्न संशयः ॥ ४० ॥
 पराग्रिकमपूर्णं वा अधरं यत् तदोमिति ।
 तद् यत् किञ्चोमिति ब्रूयान्न स रिच्येत धै पुमान् ॥ ४१ ॥
 भिक्षवे सर्वमोदुर्वज्जालं कामेभ्य आत्मने ।
 अधैतन् पूर्णमभ्यात्मं यच्च नेत्यनूतं वचः ॥ ४२ ॥
 सर्वं नेत्यर्थिनं ब्रूयात् स दुष्कीर्तिः शसन्मृतः ।
 स्त्रीपु नमं विवाहे च वृत्त्यर्थं प्राणसङ्गे ।
 गोब्राह्मणार्थं हिंसायां नानृतं स्यान्नृगुप्सितम् ॥ ४३ ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -

बलिरेवं गृहपतिः कुलाचार्येण भाषितः ।

तूष्णीं भूत्वा क्षणं राजनुवाचावहितो गुरुम् ॥ १ ॥

बलिरुवाच-

सत्यं भगवता प्रोक्तं धर्मोऽयं गृहमेधिनाम् ।

अर्थं कामं यशो वृत्तं यो न वाधेत कर्हिचित् ॥ २ ॥

स बाहं बित्तलोभेन प्रत्याचक्षे कथं द्विजम् ।

प्रतिश्रुत्य ददामीति प्राह्णादिः कितवो यथा ॥ ३ ॥

न ह्यसत्यात् परोऽधर्म इति होवाच भूरियम् ।

सर्वं वोदुमलं मन्ये ऋतेऽलीकपरं नरम् ॥ ४ ॥

नाहं विभेमि निरयान्नाधर्मादसुखान्वात् ।

न स्थानव्यवनान्मृत्योर्वथा विप्रप्रलोभनात् ॥ ५ ॥

यद् यद् हास्यति लोकेऽस्मिन् सम्परेतो धरादिकम् ।

तस्यात्यागे निमित्तं किं विप्रस्तुष्येत तेन चेत् ॥ ६ ॥

श्रेयः कुर्वन्ति भूतानां साधवो दुस्त्यजासुभिः ।

दध्यङ्गिशिविप्रभृतयः को विकल्पो धरादिषु ॥ ७ ॥

यैरियं भुज्यते ब्रह्मन् दैत्येन्द्रेरनिवर्तिभिः ।

तेषां कालोऽग्रसीहोकान् न यशोऽपिगतं भुवि ॥ ८ ॥

सुलभा युधि विप्रैर् हनिवृत्तास्तनुत्यजः ।

न तथा तीर्थं आयाते श्रद्धया ये धनत्यजः ॥ ९ ॥

मनस्विनः कारुणिकस्य शोभनं

यदर्थकामोपनयेन दुर्गतिः ।

कुतः पुनर्ब्रह्मविदां भवाद्दशां

ततो वटोरस्य ददामि वाञ्छितम् ॥ १० ॥

यजन्ति यज्ञक्रतुभिर्यमादता

भवन्ति भ्राष्ट्रापविधानकोविदाः ।

स एष विष्णुर्वरदोऽस्तु वा परो

दास्याम्यमुष्यं क्षितिमीप्सितां मुने ॥ ११ ॥

यद्यप्यसावधर्मेण मां वध्नायादनागसम् ।

तथाप्येनं न हिंसिष्ये भानं ब्रह्मननु रिपुम् ॥ १२ ॥

एष वा उत्तमश्रोको न जिहासति यद् यशः ।

हत्वा मेनां हरेद् युद्धे शयीत निहतो मया ॥ १३ ॥

श्रीशुक उवाच-

एवमश्रद्धितं शिष्यमनादेशकरं गुरुः ।

शशाप दैवप्रहितः सत्यसत्यं मनस्विनम् ॥ १४ ॥

दृढं पण्डितमान्यज्ञः स्तब्धोऽस्यस्मदुपेक्षया ।

मच्छासनातिगो यस्त्वमचिराद् भ्रष्टयसे श्रियः ॥ १५ ॥

एवं शप्तः स्वगुरुणा सत्यान्त्र चलितो महान् ।

यामनाय ददावेतामर्चित्वोदकपूर्वकम् ॥ १६ ॥

विन्ध्यावलिस्तदागत्य पत्नी जालकमालिनी ।

आनिन्ये कलशं हेममावनेजन्ययां भृतम् ॥ १७ ॥

यजमानः स्वयं तस्य श्रीमत्पादयुगं तदा ।

अवनिन्यावहन्मूर्ध्नि तदशो विश्वापवनीः ॥ १८ ॥

तदाऽसुरेन्द्रं दिवि देवतागणा

गन्धर्वविद्याधरसिद्धचारणाः ।

तत्कर्म सर्वेऽपि गृणन्त आर्जवं

प्रसूनवर्षैः बभूवुर्मुदाऽन्विताः ॥ १९ ॥

नेदुर्मुहुर्दुर्दुर्भयः सहस्रशो

गन्धर्वकिम्पूरुपकिञ्चरा जगुः ।

मनस्विनाऽनेन कृतं सुदुष्करं

विद्वानदाद् यद् रिपवे जगत्त्रयम् ॥ २० ॥

तद् वामनं रूपमवर्धताद्भुतं

हरेरनन्तस्य गुणत्रयात्मकम् ।

भूः खं दिशो यीर्विचराः पयोधयः

तिर्यङ्मुदेवा कपयः सदास्तन् ॥ २१ ॥

काये बलिस्तस्य महाविभूतेः

सहर्त्विगाचार्यसदस्य एतन् ।

ददशं विश्वं त्रिगुणं गुणात्मके

भूतेन्द्रियार्थाशयजीवयुक्तम् ॥ २२ ॥

रसामचष्टाद्वितलेऽथ पादयोः

मही महीप्राङ् पुरुषस्य जडयोः ।

एतन्निष्णो जानुनि विषमूर्तेरु-
र्योगेण मरुतामिन्द्रसेनः

॥ २३ ॥

सन्ध्यां विभोर्वाससि गुह्य ऐक्षन्
प्रजापतीन् जघने स्वात्ममुख्यान् ।

नाभ्यां नभः कुक्षिषु सप्तमिन्धून्
उक्रमस्योरसि कक्षमालाम्

॥ २४ ॥

हृद्यद्ग धर्मं स्तनयोर्मुंरारेकतं
च सत्यं च मनस्यधेन्दुम् ।

श्रियं च वक्षस्यरविन्दहस्तां
कण्ठे च सामानि समस्तरंफान्

॥ २५ ॥

इन्द्रप्रधानानमरान् भुजेषु

तत्कर्णयोः ककुभो योध मूर्धनि ।

केशेषु मेघान् थसन् नासिकायाम्

अक्ष्णोश्च सूर्यं यदने च बहिम्

॥ २६ ॥

बाणेषां च छन्दांसि रसे जलेशं भुवोर्निषिधं च विधिं च पशुसु ।

अहश्च रात्रिं च परस्य पुंसां मन्त्रं ललाटेऽथ एव लोभम् ॥

स्पर्शं च कामं नृप रेतस्यमम्भः पृष्ठे त्वधर्मं क्रमणेपु यज्ञम् ।
छायामु मृत्पुं हसिते च मायां तनुरुहेष्वीपधिजातयश्च ॥ २८ ॥

नदीश्च नादीषु शिला नखेषु बुद्धावजं देवगणानृषींश्च ।

प्राणेषु गात्रे स्थिरजङ्गमानि क्षणार्धमात्रेण विबुद्धमूर्तेः ॥ २९ ॥

सर्वात्मनीदं भुवनं निरीक्ष्य सर्वेऽसुराः कश्चमलमापुरङ्ग ।

सुदर्शनं चक्रमसहतेजो धनुश्च शार्ङ्गं स्तनयितुघोषम् ॥ ३० ॥

पर्जन्यघोषो जलजः पाञ्चजन्यः कौमोदकी विष्णुगदा तरस्विनी ।

वैद्याधरोऽसिः शतचन्द्रपुक्तस्तृणोत्तमावक्षयसायकी च ॥ ३१ ॥

सुनन्दनन्दा उपतस्फुरीशं पार्पादमुख्याः सहलोकपालाः ।

स्फुरात्किरीटादत्रदमीनकुण्डलश्रीवत्सरज्जोत्तममेखलाम्बरीः ।

मधुव्रतस्यग्वनमालया वृतो राजा राजन् भगवानुरुक्रमः ॥

शितिं पदैकेन बलेर्विचक्रमे नभः शरीरेण दिशश्च बाहुभिः ।

पदं द्वितीयं क्रमतस्त्रिविष्टं न वै तृतीयस्य तदीयमण्वपि ।

उरुक्रमस्याह्निरुपपर्यो दिवो महर्जनाभ्यां तपसः परं गतः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

अथ विंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

स तं समीक्ष्याञ्जभवो नखेन्दुभि-

र्हतस्वधामपुतिरावृतोऽभ्यगात् ।

मरीचिमिश्रा क्रपयो बृहद्व्रताः

सनन्दनाया नरदेव योगिनः

॥ १ ॥

वेदोपवेदा नियमा यमान्विता-

स्तर्कैतिहासाद्रपुराणसंहिताः ।

ये चापरे योगसमीरदीपित-

ज्ञानाग्निना रन्धितकर्मकल्मषाः ।

वयन्द्रे यत्स्मरणानुभावतः

स्यायम्भुवं धाम गता अकर्मकम्

॥ २ ॥

अधाह्वये प्राञ्चमिताय विष्णो-

रुपाहरन् पद्मभवोऽर्हणोदकम् ।

समन्त्रं भक्त्याऽभ्यगृणान्धुचिश्चवा

यन्नाभिपद्मेरुहसम्भवः स्वयम्

॥ ३ ॥

धातुः कमण्डलुजलं तदुरुक्रमस्य

पादावनेजनपवित्रतया नरेन्द्र ।

स्वधुन्यभूजभसि सा पतती निमार्ष्टि

लोकत्रयं भगवतो विशदेव कीर्तिः

॥ ४ ॥

ब्रह्मादयो लोकनाथाः स्वनाथाय समाहताः ।

सानुगा बलिमात्रहुरसङ्गिसात्मभूतये

॥ ५ ॥

तापैः समर्हणैः सगभिर्दिव्यगन्धानुलेपनैः ।

पूषेदीपिः सुरभिभिर्लांजाधतफलादुरैः

॥ ६ ॥

स्तवनेर्जयशब्देश्च तद्दीर्घमहिमाङ्कितैः ।

नृत्तवादित्रगातेश्च शङ्खदुन्दुभिनिःस्वनैः ।

जाम्बवान् कश्चराजस्तु भेरीशब्देर्मनोजवः

॥ ७ ॥

विजयं दिधु सर्वासु महोत्सवमपोपयन् ।

महौ सर्वां हतां दृष्ट्वा त्रिपदव्याजयाधया ।

ऊचुः स्वभर्तुरसुरा दीक्षितस्यात्यमर्षिताः

॥ ८ ॥

न वा अयं ब्रह्मबन्धुर्विष्णुर्मायाविनां वरः ।
 द्विजरूपप्रतिच्छन्नो देवकार्यं चिकीर्षति ॥ ९ ॥
 अनेन याचमानेन शत्रुणा बहुरूषिणा ।
 सर्वस्वं नो हृतं भर्तुर्न्यस्तदण्डस्य बहिषि ॥ १० ॥
 सत्यव्रतस्य सततं दीक्षितस्य विशेषतः ।
 नानृतं भाषितुं शक्यं ब्रह्मण्यस्य दयावतः ॥ ११ ॥
 तस्मादस्य वधो धर्मो भर्तुः शुश्रूषणं च नः ।
 इत्यापुधानि जगद्बलेरनुचरासुराः ॥ १२ ॥
 ते सर्वे वामनं हन्तुं शूलपट्टिशपाणयः ।
 अनिच्छतो बले राजन् प्राद्वज्रातमन्यवः ॥ १३ ॥
 तानभिद्रवतो दृष्ट्वा दितिजानीकपान् नृप ।
 प्रहस्यानुचरा विष्णोः प्रत्यपेधनुदापुधाः ॥ १४ ॥
 नन्दः सुनन्दोऽथ जयो विजयः प्रबलो बलः ।
 कुमुदः कुमुदाक्षश्च विष्वक्सेनः पतत्रिराट् ॥ १५ ॥
 जयन्तः श्रुतदेवश्च पुष्पदन्तोऽथ सात्वतः ।
 सर्वे नागापुतप्राणाः स्वां स्वां ते जघुरासुरीम् ॥ १६ ॥
 हन्यमानान् स्वकान् दृष्ट्वा पुरुषानुचरैर्बलिः ।
 वारयामास संरब्धान् काव्यशापमनुस्मरन् ॥ १७ ॥
 हे विप्रचित्ते हे राहो हे हेते धृपतां वचः ।
 मा पुष्यत निवर्तध्वं न नः कालोऽयमर्थकृत् ॥ १८ ॥
 यः प्रभुः सर्वभूतानां सुखदुःखोपपत्तये ।
 तं नातिवर्तितुं देव्याः पीरुपैरीश्वरः पुमान् ॥ १९ ॥
 यो नो भयाय प्रागासीदभयाय दिवौकसाम् ।
 स एव भगवानय वर्तते तद्विपर्ययम् ॥ २० ॥
 वलेन सचिवैर्बुध्या दुर्गमज्जीवपादिभिः ।
 सामादिभिरुपायैश्च कालं नात्येति धै जनः ॥ २१ ॥
 भवद्विर्निर्जिता ह्येते बहुशोऽनुचरा हरेः ।
 शैरुद्धास्त एवाय युधि जित्वा नदन्ति नः ॥ २२ ॥
 एतान् वयं विज्रेण्यामो यदि देवं प्रसीदति ।
 तस्मान् कालं प्रतीक्षध्वं यो नोऽर्थत्वाय कल्पते ॥ २३ ॥

श्रीशुक उवाच-

पत्न्युर्निगदितं श्रुत्वा दैत्यदानववृषपाः ।
 रसां निर्विविशू राजन् विष्णुपापंदताडिताः ॥ २४ ॥
 अथ तार्क्ष्यसुतो ज्ञात्वा विराड् विभुचिकीर्षितम् ।
 वबन्ध वारुणैः पाशैर्वलिं सृत्येऽहनि क्रतोः ॥ २५ ॥
 हाहाकारो महानासीद् रोदस्योः सर्वतो दिशाम् ।
 गृह्यमाणोऽसुरपतौ विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ २६ ॥
 तं बद्धं वारुणैः पाशैर्भगवानाह वामनः ।
 नष्टशिर्यं स्थिरप्रज्ञमुदारवशसं नृप ॥ २७ ॥
 श्री भगवानुवाच-
 पदानि त्रीणि दत्तानि भूमेर्मह्यं त्वयाऽसुर ।
 द्वाभ्यां क्रान्ता मही सर्वा तृतीयमुपकल्पय ॥ २८ ॥
 यावत् तपत्यसौ गोभिर्षावदिन्दुः सहोदुभिः ।
 यावद् वर्षति पर्जन्यस्तावती भूरियं तव ॥ २९ ॥
 पदेकेन मया क्रान्तो भूलोको विबरीः सह ।
 स्वलोकस्तु द्वितीयेन पश्यतस्ते मयाऽऽत्मना ॥ ३० ॥
 प्रतिश्रुतमदानुस्ते निरये वास इष्यते ।
 विश त्वं निरयं तस्माद् गुरुणा चानुमोदितः ॥ ३१ ॥
 यो विप्राय प्रतिश्रुत्य न तदर्पयते कचित् ।
 वृथा मनोरथस्तस्य दूरस्वर्गः पतत्यधः ॥ ३२ ॥
 विप्रलब्धो ददामीति त्वयाऽहं चाय मानिना ।
 तदप्यलीकफलं भुङ्क्ष्व निरयं कतिचित् समाः ॥ ३३ ॥
 श्रीशुक उवाच-
 एवं विप्रकृतो राजन् वलिर्भगवताऽसुरः ।
 भियमानोऽप्यभिजात्मा प्रत्याहाविह्वलं वचः ॥ ३४ ॥
 बलिरुवाच-
 ययुत्तमशोक भवान् ममेरितं
 वचो व्यलीकं सुरवर्यं मन्यसे ।
 करोम्यृतं तत्र भवेत् प्रलम्भनं
 पदं तृतीयं कुरु शिर्षिणं मे निजम् ॥ ३५ ॥
 विभेमि नाहं निरयात् पटञ्चुतो
 न पाशबन्धाद् व्यसनाद् दुर्गमयान् ।

नैवार्थकृच्छ्राद् भवतो विनिग्रहात् असाधुवादाद् भृशमुद्दिजे यथा	॥ ३६ ॥	तस्मै बलिर्यारुणपाशयन्त्रितः समर्हणं नोपजहार पूर्ववत् । ननाम मूर्धाऽधुविलोललोचनः सग्रीडनीचीनमुखो बभूव ह	॥ ४७ ॥
पुंसां श्लाघ्यतमं मन्ये दण्डमर्हन्तमार्पितम् । यं न माता पिता भ्राता सुहृदश्चादिशन्ति हि	॥ ३७ ॥	स तत्र हासीनमुदीक्ष्य सत्यतिं सुनन्दनन्दायनुगुरुपासितम् । उपेत्य भूमीं तरसा महामना ननाम मूर्धां पुलकाधुविहलः	॥ ४८ ॥
न्यं नूतमसुराणां नः परोक्ष्यं परमो गुरुः । यां नोऽनेकमदान्धानां तद्वंशं चक्षुरादिशः	॥ ३८ ॥	प्रह्लाद उवाच— त्वपेय दत्तं पदमेन्द्रमूर्जितं हृतं तदेवाय तपेय शोभनम् । मन्ये महानस्य कृतोऽप्यनुग्रहो विभ्रंशितो यन्विश्य आत्ममोहान्	॥ ४९ ॥
यस्मिन् वैरानुबन्धेन रूढेन विवुधेतराः । वहवो लेभिरे सिद्धिं यामिहेकान्तयोगिनः	॥ ३९ ॥	यथा हि विद्वानपि मुखते जनः तत्को विचष्टे गतिमात्मनो यथा । तस्मै नमस्ते जगदीशराय वै नारायणायाखिललोकसाक्षिणे	॥ ५० ॥
तेनाहं निगृहीतोऽस्मि भवता भूरिकर्मणा । वद्वश्च वारुणैः पाशैर्नानुग्रीडे न विष्यये	॥ ४० ॥	श्रीशुक उवाच— वद्धं वीक्ष्य पतिं साध्वी तत्पत्नी भयविह्वला । प्राञ्जलिः प्रणतोपेन्द्रं वभापेऽबाहुस्त्री नृप	॥ ५१ ॥
पितामहो मे भयदीयसम्मतः प्रह्लाद आविष्कृतसाधुवादः । भवद्विपक्षेण विचित्रवैशालं सम्प्रापितस्त्वत्परमः स्वपित्रा	॥ ४१ ॥	विन्यायलिरुवाच— क्रीडार्धमात्मन इदं त्रिजगत् कृतं ते स्वाम्यं तु तत्र कुपिषोऽपर ईशा कुरुषुः । कर्तुं प्रभोस्तव किमस्य त आवहन्ति त्वक्कहियस्त्वदवरोपितकर्तृवादाः	॥ ५२ ॥
किमात्मनाऽनेन जहाति योऽन्ततः किं रिक्चहारैः स्यज्जनाख्यदस्युभिः । किं जायया संसृतिहेतुभूतया मर्त्यस्य गेहैः किमिहापुषो व्ययः	॥ ४२ ॥	श्रीशुक उवाच— तस्या नु शुभवतो राजन् प्रह्लादस्य कृताञ्जलेः । हिरण्यगर्भो भगवानुवाच मधुसूदनम्	॥ ५३ ॥
इत्थं स निश्चित्य पितामहो महानगाधवोषो भवतः पादपद्मम् । ध्रुवं प्रपदे तदकुतोभयं जनाद् भीतः स्वपक्षक्षणास्य सत्तमः ॥	॥ ४३ ॥	ब्रह्मोवाच— भूतभावन भूतेश देवदेव जगन्मय । मुख्येन हतसर्वस्वं नायमर्हति निग्रहम्	॥ ५४ ॥
अपाहमप्यात्मरिपोस्तवान्तिकं देवेन नीतः प्रसभं त्याजितश्रीः । इदं कृतान्तान्तिकवर्ति जीवितं यथाऽध्रुवं स्तब्धमतिर्न बुध्यते	॥ ४४ ॥	कृत्स्ना तेऽनेन दत्ता भूर्लौकाः कर्माजिताश्च ये । निवेदिनं च सर्वस्वमात्माऽविक्रवया पिपा	॥ ५५ ॥
श्रीशुक उवाच— तस्येत्यं भापमाणस्य प्रह्लादो भगवन्प्रियः । आजगाम कुरुध्रेष्ठ रःकापतिरियोन्वितः	॥ ४५ ॥	प्रलम्बवाहं सुभगं समैशत	॥ ४६ ॥

यत्पादयोरशठधीः सलिलं प्रदाय
 दूर्वादुरैरपि विधाय सती सपर्याम् ।
 अप्युत्तमां गतिमसौ भजते त्रिलोकीं
 दत्त्वा न विह्वयमनाः कथमार्तिमृच्छेत् ॥ ५६ ॥

श्रीभगवानुवाच—
 ब्रह्मन् यमनुगृह्णामि तद्विलं विधुनोम्यहम् ।
 यन्मदः पुरुषः स्तब्धो लोकं मां चावमन्यते ॥ ५७ ॥

यदा कदाचिद्धीवात्मा संसरन् निजकर्मभिः ।
 नानापोनिष्वनीशोऽयं पौरुषीं गतिमाब्रजेत् ॥ ५८ ॥

जन्मकर्मवयोरूपविवैर्यथार्थनादिभिः ।
 यद्यस्य न भवेत् स्तम्भस्तत्रापि मदनुग्रहः ॥ ५९ ॥

मानस्तम्भनिमित्तानां जन्मादीनां समन्ततः ।
 सर्वश्रेयःप्रतीपानां हन्त मुद्गेज मत्परः ॥ ६० ॥

एष दानवदेत्यानामग्रणीः कीर्तिवर्धनः ।
 अजैपीदजयां मायां सीदन्नपि न मुह्यति ॥ ६१ ॥

क्षणाद् विभ्रंशितः स्थानात् शिशो वद्धश्च शत्रुभिः ।
 ज्ञातिभिश्च परित्यक्तो यातनामनुयापितः ॥ ६२ ॥

गुरुणा भस्मितः शशो जही सत्यं न सुब्रतः ।
 छलैरुक्तो मया धर्मो नायं त्यजति सत्यधम् ॥ ६३ ॥

एवं मे प्रापितं स्थानं दुष्प्रापममरीरपि ।
 सायणैरन्तरस्यायं भवितेन्द्रो मदाश्रयः ॥ ६४ ॥

तावत् सुतलमध्यास्तां विश्वकर्मविनिर्मितम् ।
 यत्रापयो व्यापयश्च क्लमस्तन्त्री पराभवः ॥ ६५ ॥

नोपसर्गां निवसतां सम्भवन्ति ममेच्छया ।
 इन्द्रसेन महाराज याहि भो भद्रमस्तु ते ॥ ६६ ॥

सुतलं स्वर्गभिः प्रार्थ्य ज्ञातिभिः परिवारितः ।
 न त्वामभिभविष्यन्ति लोकेशाः किमुतापरं ॥ ६७ ॥

त्वच्छासनातिगान् दैत्यान् चक्रं मे सूदयिष्यति ।
 रक्षिष्ये सर्वतोऽहं त्वां सानुगं सपरिच्छदम् ॥ ६८ ॥

सदा सन्निहितं वीर तत्र मां द्रक्ष्यते भवान् ।
 तत्र दानवदेत्यानां सङ्गान् ते भाव आसुरः ।
 दृष्ट्वा मदनुभावं धै सद्यः कुण्ठो विनश्यति ॥ ६९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्तवन्तं पुरुषं पुरातनं
 महानुभावोऽखिलसाधुसम्मतः ।
 वद्धाञ्जलिर्वाप्यकलाकुलेश्वणो
 भक्त्युद्गलो गद्गदया गिराऽब्रवीत् ॥ १ ॥

बलिरुवाच—
 भहो प्रसादोऽस्य कृतः समुद्यतः
 प्रपन्नभक्तार्थविधौ समाहितः ।
 यद्गोकपालस्तदनुग्रहोऽमरैः
 अलव्यपूर्वोऽपसदंऽसुरैः ॥ २ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्तवा हरिमानम्य ब्रह्मणं राभवं ततः ।
 विवेश सुतलं प्रीतो बलिमुक्तः सहासुरैः ॥ ३ ॥

एवमिन्द्राय भगवान् प्रीत्याऽऽनीय त्रिविष्टपम् ।
 पूरयित्वाऽदितेः काममशासत् सकलं जगत् ॥ ४ ॥

लब्धप्रसादनिर्मुक्तं पीत्रं वंशधरं बलिम् ।
 निशाम्य भक्तिप्रवणः प्रह्लाद इदमब्रवीत् ॥ ५ ॥

प्रह्लाद उवाच—
 नेमं विरिञ्चो लभते प्रसादं
 न श्रीर्न शर्वः किमुतापरे ते ।
 यत्रोऽसुराणामसि दुर्गपालो
 विथाभिवन्द्यैरभिवन्दितादिः ॥ ६ ॥

यत्पादपद्मकरन्दनिपेयणेन
 ब्रह्मादयः शरणदाशनुयन्ते विभूतीः ।
 कस्माद् वयं कुसुतयः खलपोनयस्ते
 दाक्षिण्यदृष्टिपदवीं भवतः प्रणीताः ॥ ७ ॥

चित्रं तवेहितमहोऽमितयोगमाया-
लीलाविमृष्टभुवनस्य विशारदस्य ।
सर्वात्मनः समदृशो विषमस्वभावो
भक्तप्रियो यदसि कल्पतरुस्वभावः ॥ ८ ॥

श्रीभगवानुवाच-
यत्स प्रह्लाद भद्रं ते प्रयाहि सुतलालयम् ।
मोदमानः स्वर्पात्रेण ज्ञातीनां सुखमावह ॥ ९ ॥

नित्यं दृष्टाऽसि मां तत्र गदापाणिमवस्थितम् ।
मदर्शनमहाहादन्यस्तकर्मनिबन्धनः ॥ १० ॥

श्रीशुक उवाच-
आज्ञां भगवतो राजन् प्रह्लादो बलिना सह ।
वाढमित्यमलप्रज्ञो मूर्धन्याय कृताञ्जलिः ॥ ११ ॥

परिक्रम्यादिपुरुषं सर्वासुरचमूपतिः ।
प्रणतस्तदनुज्ञातः प्रविशेऽ महाबलिम् ॥ १२ ॥

अथाहोशनसं राजन् हरिनारायणोऽन्तिके ।
आसीनमुन्मिन्त्राणां मध्ये सदसि ब्रह्मादिनाम् ॥ १३ ॥

श्री भगवानुवाच-
ब्रह्मन् सन्तनु शिष्यस्य कर्मच्छिद्रं वितन्वतः ।
यत्तत्कर्मसुर्वपम्यं ब्रह्मदष्टं समं भवेत् ॥ १४ ॥

श्रीशुक उवाच-
कुतस्तत्कर्मवैषम्यं यस्य कर्मेश्वरो भवान् ।
यज्ञेशो यज्ञपुरुषः सर्वभावेन पूजितः ॥ १५ ॥

मन्त्रतस्तन्वतश्छिद्रं देशकालार्हवस्तुतः ।
सर्वं करोति निश्छिद्रमनुसंकीर्तनं तव ॥ १६ ॥

तथापि यदतो भूमन् कर्ण्याम्यनुशासनम् ।
एतच्छ्रेयः परं पुंसां यत् तवाज्ञानुपालनम् ॥ १७ ॥

श्रीशुक उवाच-
अभिनन्द्य होराज्ञामुशना भगवानिति ।
यज्ञच्छिद्रं समतनोद् बलेर्धिप्रतिभिः सह ॥ १८ ॥

एवं बलेर्मही राजन् भिक्षित्वा वामनो हरिः ।
ददौ भ्रात्रे महेन्द्राय त्रिदिवं यन् परीहृतम् ॥ १९ ॥

प्रजापतिपतिर्ब्रह्मा देवर्षिपितृभूमिपैः ।
दक्षभृग्व्याङ्गिरामुख्यैः कुमारोऽप्येन च ॥ २० ॥

कश्यपस्यादितेः प्रीत्यै सर्वभूताभयाय च ।
लोकानां लोकपालानामकरोद् वामनं पतिम् ॥ २१ ॥

देवानां सर्वदेवानां धर्मस्य यशसः श्रियः ।
मङ्गलानां व्रतानां च कल्पं स्वर्गापवर्गयोः ॥ २२ ॥

उपेन्द्रं कल्पयाश्चेत् पतिं सर्वविभूतये ।
तदा सर्वाणि भूतानि भृशं मुमुदिरं नृप ॥ २३ ॥

ततस्त्विन्द्रः (पुरःकृत्वा) पुरस्कृत्य देवयानेन वामनम् ।
लोकपालेर्दिवं नित्ये ब्रह्मणा चानुमोदितः ॥ २४ ॥

आप्य त्रिभुवनं चेन्द्र उपेन्द्रभुजपालितम् ।
श्रिया परमया जुष्टो मुमुदे गतसाध्वसः ॥ २५ ॥

ब्रह्मा शर्वः कुमारश्च भृगवाया मुनयो नृप ।
पितरः सर्वभूतानि सिद्धा वैमानिकाश्च ये ॥ २६ ॥

सुमहन् कर्म तद् विष्णोर्गापन्तः परमाद्भुतम् ।
धिष्ण्यानि स्वानि ते जग्मुरदिति च शशंसिरे ॥ २७ ॥

सर्वमेतन्मयाख्यातं भवतः कुरुनन्दन ।
उरुक्रमस्य चरितं श्रोतृणामपमोचनम् ॥ २८ ॥

पारं महिम्न उरुविक्रमतो मुरारे-
र्यः पार्थिवानपि कविर्विममे रजांसि ।
किं जायमान उत जात उपैति मर्त्यं
इत्याह मन्त्रहृष्टिः पुरुषस्य यस्य ॥ २९ ॥

य इदं देवदेवस्य होरद्भुतकर्मणः ।
अवतारानुचरितं शृण्वन् याति परां गतिम् ॥ ३० ॥

क्रियमाणे कर्मणीदं देवे पित्र्येऽथ मानुषे ।
यत्र यत्रानुकीर्त्यं त तत्तेषां सुकृतं विदुः ॥ ३१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

राजोवाच-

भगवन् श्रोतुमिच्छामि हरेरद्भुतकर्मणः ।

अवतारकथामायां मायामत्स्यविडम्बनाम् ॥ १ ॥

यदर्धमदधाद् रूपं मात्स्यं लोकजगुप्सितम् ।

तमःप्रकृति दुर्मर्षं कर्मग्रस्तं इवेश्वरः ॥ २ ॥

एतन्नो भगवन् सर्वं यथावद् वक्तुमर्हसि ।

उत्तमश्लोकचरितं सर्वलोकसुखावहम् ॥ ३ ॥

सूत उवाच-

इत्युक्तो विष्णुरातेन भगवान् वादरायणिः ।

उवाच चरितं विष्णोर्मत्स्यरूपेण यत् कृतम् ॥ ४ ॥

श्रीशुक उवाच-

गोविप्रसुताधूनां उन्दसामपि चेश्वरः ।

रक्षामिच्छंस्तनूर्पते धर्मस्यार्थस्य चैव हि ॥ ५ ॥

उवाचेषु भूतेषु चरन् वायुरिवेश्वरः ।

नोवाचत्वं भजते निर्गुणत्वाद् धियो गुणैः ॥ ६ ॥

आसीदतीतकल्पान्ते ब्राह्मो नैमित्तिको लयः ।

समुद्रोपप्लुतास्तत्र लोका भूरादयोऽनघ ॥ ७ ॥

कालेनागतनिद्रस्य धातुः शिशयिपोर्वली ।

मुखतो निःसृतान् वेदान् हयग्रीवोऽन्तिकेऽहरत् ॥ ८ ॥

ज्ञात्वा तद् दानवेन्द्रस्य हयग्रीवस्य चेष्टितम् ।

दधार शफरीरूपं भगवान् हरिरीश्वरः ॥ ९ ॥

तत्र राजकपिः कश्चिन्नाम्ना सत्यव्रतो महान् ।

नारायणपरोऽतप्यत् तपस्तस्तलिलाशये ॥ १० ॥

योऽसावस्मिन् महाकल्पे तनयः स विवस्वतः ।

आड्डदेव इति ख्यातो मनुष्ये हरिणाऽर्पितः ॥ ११ ॥

एकदा कृतमालायां कुर्वतो जलतर्पणम् ।

तस्याश्रन्युदके काचित् शफर्यैकाऽभ्यपगत ॥ १२ ॥

सत्यव्रतोऽश्रुजगतां सह तोयेन भारत ।

उत्ससर्ज नदीतोये शफरीं द्रविडेश्वरः ॥ १३ ॥

तमाह साऽतिकरुणं महाकारुणिकं नृपम् ।

यादोभ्यो ज्ञातिपातिभ्यो दीनां मां दीनवत्सल ।

कथं विसृजसे राजन् भीतामस्मिन् सरिजले ॥ १४ ॥

श्रीशुक उवाच-

तमात्मनोऽनुग्रहार्थं प्राप्तं मत्स्यवपुर्धरम् ।

अजानन् रक्षणार्थाय शफर्याः स मनो दधे ॥ १५ ॥

तस्या दीनतरं वाक्यमाश्रुत्य स महीपतिः ।

कलशाप्सु निधायैनां दयालुर्निन्य आश्रमम् ॥ १६ ॥

सा तु तत्रैकरात्रेण वर्धमाना कमण्डली ।

अलब्धान्मावकाशं वा इदमाह महीपतिम् ॥ १७ ॥

नाहं कमण्डलायस्मिन् कृच्छं यस्तुमिहोत्सहे ।

कल्पयीकः सुविपुलं यत्राहं निवसे सुखम् ॥ १८ ॥

स एनां तत आदाय न्यधादौदध्नोदके ।

तत्र क्षिप्वा मुहूर्तेन हस्तत्रयमवर्धत ॥ १९ ॥

मीन उवाच-

न म एतदलं राजन् सुखं वस्तुमुदध्नम् ।

पृथु देहि पदं मयां यत् त्वाहं शरणं गता ॥ २० ॥

श्रीशुक उवाच-

तत आदाय सा राज्ञा क्षिप्वा राजन् सरोवरे ।

तदावृत्त्यात्मना सर्वं महामीनोऽन्यवर्धत ॥ २१ ॥

मीन उवाच-

नैतन्मे स्वस्तये राजशुदकं सलिलीकसः ।

निधेहि रक्षायोगेन हृदे मामविदासिनि ॥ २२ ॥

इत्युक्तः सोऽनघन्मत्स्यं तत्र तत्राविदासिनि ।

जलाशये सम्मितं तं समुद्रे प्राक्षिपज्ज्ञपम् ॥ २३ ॥

क्षिप्यमाणस्तमाहेदमिह मां मकरादयः ।

अदन्त्यतिबला वीर मां नेहोत्सृष्टुमर्हसि ॥ २४ ॥

एवं विमोहितस्तेन वदता यन्नुभारतीम् ।

तमाह को भवानस्मान् मत्स्यरूपेण मोहयन् ॥ २५ ॥

नैववीर्यो जलचरो दृष्टोऽस्माभिः श्रुतोऽपि वा ।

यो भवान् योजनशतमदाय व्यानशे सरः ॥ २६ ॥

नूनं त्वं (भगवन्) भगवान् साक्षाद् हरिर्नारायणोऽव्ययः ।
 अनुग्रहाय भूतानां धत्से रूपं जलीकसम् ॥ २७ ॥
 नमस्ते पुरुषश्रेष्ठ स्थित्युत्पत्त्यप्येधर ।
 भक्तानां नः प्रप्रचानां मुख्यो ह्यात्मा गतिर्विभो ॥ २८ ॥
 सर्वे लीलावतारास्ते भूतानां भूतिहेतवे ।
 ज्ञानुमिच्छाम्यदो रूपं यदर्थं भवता धृतम् ॥ २९ ॥
 न तेऽरविन्दाक्ष पदोपसर्पणं मुधा भवेत् सर्वसुहृत्प्रियात्मनः ।
 यधेतरंगां पृथगात्मनां सतामदीदृशो यद् बपुरद्भुतं हि नः ॥
 इति ब्रुवाणं नृपतिं जगत्पतिं सत्यव्रतं मत्स्यवपुर्गुणक्षये ।
 विहर्तुकामः प्रलयाणवेऽब्रवीथिर्कीर्तिकान्तजनप्रियं प्रभुः ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 सममेऽद्यतनादूर्ध्वमहन्त्येतरन्दम् ।
 निमह्यत्यप्ययाम्भोधीं त्रैलोक्यं भूर्भुवादिकम् ॥ ३२ ॥
 विलोक्यां लीयमानायां संवतांम्भसि वै तदा ।
 उपस्थास्यति नोः काचिद् विशाला त्वां मयेरिता ॥ ३३ ॥
 त्वं तावदीपधीः सर्वा बीजान्युवाचानि च ।
 समर्पिभिः परिवृतः सर्वसन्धोपवृंहितः ॥ ३४ ॥
 आरुढ वृहतीं नावं विचरिष्यस्यविह्वलः ।
 एकाग्रये निरालोके कृपीणामेव वर्चसा ॥ ३५ ॥
 दोषूयमानां तां नावं समीरेण बलीयसा ।
 उपस्थितस्य मे शूद्रे निवग्रीहि महाहिना ॥ ३६ ॥
 अहं त्वामृपिभिः साकं सह नावमुदन्वति ।
 विकर्पन् विचरिष्यामि यावद् ब्राह्मी निशा प्रभो ॥ ३७ ॥
 मदीयं महिमानं च परं ब्रह्मेति शब्दितम् ।
 येत्यस्यनुग्रहीतं मे सम्प्रश्रैर्विपृतं हृदि ॥ ३८ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्थमादिश्य राजानं हरिन्तरधीयत ।
 सोऽन्वैवक्षत तं कालं यं हृषीकेश आदिशत् ॥ ३९ ॥
 आस्तीर्य दर्भान् प्राकूलान् राजर्षिः प्रागुदङ्मुखः ।
 निपसाद हरेः पादौ चिन्तयन् मत्स्यरूपिणः ॥ ४० ॥
 ततः समुद्र उद्वेलः सर्वतः प्राचयन् महीम् ।
 यधमानो महामेधैर्वपद्भिः समदृश्यत ॥ ४१ ॥

ध्यायन् भगवदादेशं ददृशे नावमागताम् ।
 तामारुहो विन्द्रेन्द्रादापीपथिवीरुधः ॥ ४२ ॥
 तमचुर्मुनयः प्रीतं राजन् ध्यायस्व केशवम् ।
 स वै नः संकटादस्मादविता शं विधास्यति ॥ ४३ ॥
 सोऽनुध्यातस्ततो राज्ञा प्रादुरासीन्महाण्वि ।
 एकशूद्रधरो मत्स्यो हैमो निवृत्तपोजनः ॥ ४४ ॥
 निवध्य नावं तच्छूद्रे यथोक्तो हरिणा पुरा ।
 वरज्जेणाहिना तुष्टस्तुष्टाव मधुसूदनम् ॥ ४५ ॥
 राजोवाच—
 अनायविषोपहतात्मसंविदस्तन्मूलसंसारपरिभ्रमातुराः ।
 यदच्छयेहोपमृता यमाप्नुयुर्मिमुक्तिदो नः परमो गुरुर्भवान् ॥
 जनोऽबुधोऽयं निजकर्मबन्धनः
 सुसेच्छया कर्म समीहतेऽसुखम् ।
 यत्संवया तां विधुनोत्यसन्मतिं
 ग्रन्थिं विभिन्द्याद् हृदये स नो गुरुः ॥ ४७ ॥
 यत्संवयाऽग्रेरिव रुद्रोदनं
 पुमान् विजह्यान्मलमात्मनस्तमः ।
 भजेत वर्णं निजमेध सोऽव्ययो
 भूयान् स ईशः परमो गुरोर्गुरुः ॥ ४८ ॥
 न यत्प्रसादापुतभागलेशमन्ये च देवा गुरवो जनाः स्वयम् ।
 कर्तुं समेताः प्रभवन्ति पुंसस्तमीधरं त्वां शरणं प्रपद्ये ॥ ४९ ॥
 अचक्षुरन्धस्य यथाऽग्रणीः कृत-
 स्तथा जनस्याविदुषो बुधो गुरुः ।
 त्वमर्षदृक् सर्वदशां समीक्षणो
 वृत्तो गुरुर्नः सुगतिं विवित्सताम् ॥ ५० ॥
 जनो जनस्यादिशतेऽसतीं गतिं यया प्रपद्येत दुरत्ययं तमः ।
 त्वमव्ययं ज्ञानममोपमञ्जसा प्रपद्येत येन जनो निजं पदम् ॥
 त्वं सर्वलोकस्य सुहृन् प्रियेशरो ह्यात्मा गुरुर्ज्ञानमभीष्टसिद्धिः ।
 तथापि लोको न भयन्तमन्धधीर्जनानि सन्तं हृदि बद्धकामः ॥
 तं त्वामहं देववरं वरेण्यं प्रपद्य ईशं प्रतिबोधनाय ।
 छिन्त्ययदीपेभगवन् वचोभिर्ग्रन्थिं हृदय्यां विवृणु स्वमोकः ॥

श्रीशुक उवाच-

इत्युक्तवन्तं नृपतिं भगवानादिपूरुषः ।

मत्स्यरूपी महाम्भोषी विहरंस्तत्त्वमब्रवीत् ॥ ५४ ॥

पुराणसंहितां दिव्यां साङ्ख्ययोगक्रियावतीम् ।

सत्त्वव्रतस्य राजर्षेरात्मगुह्यमशेषतः ॥ ५५ ॥

अर्थापीद् कपिभिः साकमात्मतत्त्वमसंशयम् ।

नाव्यासीनो भगवता प्रोक्तं ब्रह्म सनातनम् ॥ ५६ ॥

अतीते प्रलयापाय उत्थिताय च वेधसे ।

हत्वाऽसुरं हयग्रीवं वेदान् प्रत्याहरद् हरिः ॥ ५७ ॥

स तु सत्त्वव्रतो राजा ज्ञानविज्ञानसंपुतः ।

विष्णोः प्रसादात् कल्पेऽस्मिन्नासीद् वैवस्वतो मनुः ॥ ५८ ॥

सत्त्वव्रतस्य राजर्षेर्मायामत्स्यस्य शार्ङ्गिणः ।

संवादं महदाख्यातं ध्रुत्वा मुच्येत कित्विषात् ॥ ५९ ॥

अवतारं हरेर्योऽमुं कीर्तयेदन्वहं नरः ।

सङ्ख्यास्तस्य सिध्यन्ति प्रयाति परमां गतिम् ॥ ६० ॥

प्रलयपयसि धातुः सुप्रशक्तंमुखेभ्यः

ध्रुतिगणमपनीतं प्रत्युपादत्त हत्वा ।

दितिजमकथयच ब्रह्म सत्त्वव्रताय

तमहमखिलहेतुं जिह्वमीनं नतोऽस्मि ॥ ६१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामष्टादशसाहस्र्यां

पारमहंस्यां संहितायां अष्टमस्कन्धः ॥

नवमस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

राजोवाच—

मन्वन्तराणि सर्वाणि त्वयोक्तानि धृतानि मे
वीर्याण्यनन्तवीर्यस्य हरेस्त्रज कृतानि च ॥ १ ॥

योऽसी सत्वव्रतो नाम राजर्षिर्द्रविडेश्वरः ।

ज्ञानं योऽतीतकल्पान्ते लेभे पुरुषसेवया ॥ २ ॥

स धे विवस्वतः पुत्रो मनुरासीदिति धृतम् ।

त्वया तस्य सुताः प्रोक्ता इक्ष्वाकुप्रमुखा नृपाः ॥ ३ ॥

तेषां वंशं पृथग् ब्रह्मन् वंशानुचरितानि च ।

कीर्तयस्य महाभाग नित्यं शुश्रूषतां हि नः ॥ ४ ॥

ये भूता ये भविष्याश्च भवन्त्ययतनाश्च ये ।

तेषां नः पुण्यकीर्तनां सर्वेषां वद विक्रमान् ॥ ५ ॥

सूत उवाच—

एवं परीक्षिता राज्ञा सदसि ब्रह्मवादिनाम् ।

पृष्टः प्रोवाच भगवान् शुक्रः परमधर्मविन् ॥ ६ ॥

श्रीशुक उवाच—

ध्रूयतां मानवो वंशः सङ्क्षेपेण परन्तप ।

न शक्यते विस्तरतो वक्तुं वर्षशतैरपि ॥ ७ ॥

पराचरेषां भूतानामात्मा यः पुरुषः परः ।

स एवासीदिदं विद्यं कल्पान्तेऽन्त्यत्र किञ्चन ॥ ८ ॥

तस्य नाभेः समभवत् स पद्मकोशो हिरण्यपः ।

तस्मिन् जज्ञे महाराज स्वयम्भूधतुराननः ॥ ९ ॥

मरीचिर्मानसस्तस्य जज्ञे तस्यापि कश्यपः ।

दाक्षायण्यां ततोऽदित्यां विवस्वानभवत् सुतः ॥ १० ॥

ततो मनुः आद्धदेवः सञ्जायामास भारत ।

श्रद्धायां जनयामास दश पुत्रान् स आत्मवान् ॥ ११ ॥

इक्ष्वाकुनृगशर्पातिदिष्टपृष्टकरुशकान् ।

नारिप्यन्तं वृषां च नाभागं च नभं कथिम् ॥ १२ ॥

अग्रजस्य मनोः पूर्वं वसिष्ठो भगवान् किल ।

मित्रावरुणयोर्हि प्रजाधर्मकरोद् विभुः ॥ १३ ॥

तत्र श्रद्धा मनोः पत्नी होतारं समयाचत ।

दुहितृर्धर्ममुपागम्य प्रणिपत्य पयोव्रता ॥ १४ ॥

प्रेषितोऽध्ययुष्णा होता दध्यौ तत् सुसमाहितः ।

गृहीतं तेन हविषि वषट्कारं गृणन् द्विजः ॥ १५ ॥

होतुस्तव्यभिचारेण कन्येला नाम साऽभवत् ।

तां विलोक्य मनुः प्राह नातिदृष्टमना गुरुम् ॥ १६ ॥

भगवन् किमिदं जातं कर्म यो ब्रह्मवादिनाम् ।

विपरीतमतो कष्टं मैत्रं स्याद् ब्रह्मविक्रिया ॥ १७ ॥

यूयं मन्त्रविदो पुक्तास्तपसा दग्धकिन्त्रिणाः ।

कुतः सङ्कल्पवैषम्यमनृतं विनुषेधिय ॥ १८ ॥

तन्निशम्य वचस्तस्य भगवान् प्रेषितामहः ।

होतुर्व्यतिक्रमं ज्ञात्वा वभाषे रविनन्दनम् ॥ १९ ॥

एतत् सङ्कल्पवैषम्यं होतुस्ते व्यभिचारतः ।

तथापि साधयिष्येऽहं सुप्रजास्यं स्वतेजसा ॥ २० ॥

एवं व्यवसितो राजन् भगवान् स महायशः ।

अस्तोषीदादित्युरुपमिलायाः पुंस्त्वकाम्यया ॥ २१ ॥

तस्मै कामवरं तुष्टो भगवान् हरिरीश्वरः ।

ददायित्वाऽभवत् तेन सुयुग्मः पुरुषर्षभः ॥ २२ ॥

स एकदा महाराज विचरन् मुग्धां बने ।

यूतः कतिपयामात्यैरश्वमारुह्य सैन्यवम् ॥ २३ ॥

प्रगृह्य रुचिरं चापं शरांश्च परमाद्भुतान् ।

दंशितोऽनुमृगं वीरो जगाम दिशामुत्तराम् ॥ २४ ॥

सुकुमारवनं मेरोरपस्तान् प्रविवेश ह ।

यत्रास्ते भगवान् शम्भू रममाणः सहोमया ॥ २५ ॥

तस्मिन् प्रविष्ट एवासी सुयुग्मः परवीरहा ।

अपश्यत् स्त्रियमात्मानमथं च वडवां नृप ॥ २६ ॥

तथा तदनुगाः सर्व आत्मलिङ्गविषययम् ।

हृष्टा विमनसोऽभूवन् वीक्ष्यमाणाः परस्परम् ॥ २७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते तत्त्वप्रकरणे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

राजोवाच-

कृपमेवंगुणो देशः केन वा भगवन् कृतः ।

प्रश्रमेनं समाचक्ष्य परं कौतूहलं हि नः

॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच-

एकदा गिरिशं द्रुमृपयस्तत्र सुव्रताः ।

दिशो वितिमिरा भासा कुर्वन्तस्तमुपागमन्

॥ २ ॥

तान् विलोक्याभिवक्ता देवी विवस्वा ब्रीडिता भृशम् ।

भर्तुरङ्गान् समुत्थाप्य नीवीमाश्रय पर्यधात्

॥ ३ ॥

कृपयोऽपि तयोर्वीक्ष्य प्रसन्नं रममाणयोः ।

निवृत्ताः प्रययुस्तस्मान्नरनारायणाश्रमम्

॥ ४ ॥

तदेवं भगवानाह प्रियायाः प्रियकाम्यया ।

स्थानं यः प्रविशेदेतत् स वै योषिद् भवेदिति

॥ ५ ॥

तत ऊर्ध्वं वनं तद् वै पुरुषा वर्जयन्ति हि ।

स चानुचरसंपुक्तो विचचार वनाद् वनम्

॥ ६ ॥

अथ तामाश्रमाभ्यासो चरन्ती प्रमदोत्तमाम् ।

स्त्रीभिः परिवृतां वीक्ष्य चकमे भगवान् वृषः

॥ ७ ॥

साऽपि तं चकमे सुभूः सोमराजसुतं पतिम् ।

स तस्यां जनयामास पुरूरवसमात्मजम्

॥ ८ ॥

एवं स्त्रीत्वमनुप्राप्तः सुयुग्मो मानवो नृपः ।

सस्मार स्वकुलाचार्यं वसिष्ठमिति शुश्रुम

॥ ९ ॥

स तस्य तां दशां दृष्ट्वा कृपया भृशपीडितः ।

सुयुग्मस्याशायन् पुंसन्मुपधावत शङ्करम्

॥ १० ॥

तुष्टः स तस्मै भगवान् कृपये प्रीतिमावहन् ।

स्वां च वाचमृतां कुर्वन्निदमाह विशाम्पते

॥ ११ ॥

श्री शङ्कर उवाच-

मासं पुमान् स भविता स्त्री मासं तपसा तव ।

इति व्यवस्थया कामं सुयुग्मोऽयन् मेदिनीम्

॥ १२ ॥

श्रीशुक उवाच-

आचार्यानुग्रहात् कामं लब्ध्वा पुंसत्वं व्यवस्थया ।

पालयामास जगतीं नाभ्यनन्दन् स्म तं प्रजाः

॥ १३ ॥

तस्योत्कलो गयो राजन् विमलश्च सुतास्रयः ।

दक्षिणापथराजानो वभूवुर्धर्मवत्सलाः

॥ १४ ॥

ततः परिणतः काले प्रतिष्ठानपतिः प्रभुः ।

पुरूरवस उत्सृज्य गां पुत्राय गतो वनम्

॥ १५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

एवं गतेऽथ सुयुग्मे मनुर्वैवस्वतः सुते ।

पुत्रकामस्तपस्तेपे यमुनायां शतं समाः

॥ १ ॥

ततोऽप्यजन्मनुर्देवमपत्यार्थं हरिं प्रभुम् ।

इक्ष्वाकुपूर्वजान् पुत्रान् लेभे स्वसदृशान् दश

॥ २ ॥

वृषप्रसूनु मनोः पुत्रो गोपालो गुरुणा कृतः ।

पालयामास गा यतो राज्ञ्यां वीरासनव्रतः

॥ ३ ॥

एकदा प्राविशद् गोष्ठं शार्दूलो निशि वर्पति ।

शयाना गाय उत्थाय भीतास्ता वध्रमुज्ज्वे

॥ ४ ॥

एकां जग्राह बलवान् साऽनुक्रोशमपातुराम् ।

तस्यासु क्रान्तिं ध्रुत्वा वृषध्रोऽभिससार ह

॥ ५ ॥

खड्गमादाय तरसा प्रलीनोदुगणे निशि ।

अजानन्नहनन्द वक्रोः शिरः शार्दूलशङ्कया

॥ ६ ॥

व्याघ्रो विवृक्णाश्रवणो निशिशङ्गहतस्ततः ।

निश्चक्राम भृशं भीतो रक्तं पथि समुत्सृजन्

॥ ७ ॥

मन्यमानो हतं व्याघ्रं वृषप्रः परवीरहा ।

अद्राक्षीन् स्वहतां वध्रुं व्युष्टायां निशि दुःखितः

॥ ८ ॥

तं शशाप कुलाचार्यः कृतागसमकामतः ।

न क्षत्रवन्धुः शूद्रस्त्वं कर्मणा भविताऽमुना

॥ ९ ॥

एवं क्षमस्तु गुरुणा प्रत्यगृह्णात् कृताश्रयिः ।

अधारयद् व्रतं वीर ऊर्ध्वेता मुनिप्रियम्

॥ १० ॥

वासुदेवे भगवति सर्वान्मन्यमले षे ।
 एकान्तिन्यं गतो भक्त्या सर्वभूतसुहृन् समः ॥ ११ ॥
 विमुक्तसङ्गः शान्तात्मा संयताधोऽपरिग्रहः ।
 यदृच्छयापपन्नेन कल्पयन् धृतिमान्मनः ॥ १२ ॥
 आत्मन्यात्मानमापाय ज्ञानतृप्तः समाहितः ।
 विषयार महीमतां जडान्धविषयाकूटितः ॥ १३ ॥
 एवंश्रुतो वनं गत्वा दृष्ट्वा दावाग्रिमुत्थितम् ।
 तनोपयुक्तकरणो ब्रह्म प्राप परं मुनिः ॥ १४ ॥
 कविस्तदाऽयं विषयं निःस्पृहो
 विमुन्य सङ्गं सह बन्धुभिर्वनम् ।
 निवेश्य चित्ते पुरुषं स्वरोचिषं
 विवेश केशोरवयाः परं गतः ॥ १५ ॥
 कलूषान्मानवादासन् कारुशाः क्षत्रजातयः ।
 उत्तरापथगोप्तारो ब्रह्मण्या धर्मवत्सलाः ॥ १६ ॥
 धृष्टाङ्गार्धमभूत् क्षत्रं ब्रह्मभूयं गतं क्षितौ ।
 नभपुत्रोऽधि बलवान् स्वातिमूलोऽभयद्वसुः ॥ १७ ॥
 वसोः प्रतीकस्तत्पुत्र ओषवानोषवत्स्वसा ।
 कन्या चोषवती नाम सुदर्शन उवाह ताम् ॥ १८ ॥
 चित्रसेनो नरिष्यन्ताद् दक्षस्तस्य सुतोऽभवत् ।
 तस्य मीद्वांस्ततः कूर्च इन्द्रसेनस्तु तत्सुतः ॥ १९ ॥
 वीतिहोत्रस्त्रिन्द्रसेनान् तस्य सत्यधवा अभूत् ।
 उरुधवाः सुतस्तस्य देवदत्तस्ततोऽभवत् ॥ २० ॥
 देवदत्तस्य भगवानग्निः स्वयमभूत् सुतः ।
 कानीन इति विख्यातो जातूकर्ण्यो महानृपिः ॥ २१ ॥
 ततो ब्रह्मकुलं जातमाग्निवेशयपयं नृप ।
 नरिष्यन्तान्वयः शोको दिष्टवंशमतः शृणु ॥ २२ ॥
 नाभागो दिष्टपुत्रोऽन्यः कर्मणा वैश्यतां गतः ।
 भलन्दनः सुतस्तस्य वत्सप्रीतिर्भलन्दनान् ॥ २३ ॥

वत्सप्रीतेः सुतः प्रांशुस्तत्सुतः प्रमितिर्विभुः ।
 खनित्रः प्रमितेस्तस्मादाधुषोऽथ विविंशतिः ॥ २४ ॥
 विविंशतिसुतो रम्भः खनिनेत्रोऽस्य धार्मिकः ।
 कर्त्तव्यो महाराज तस्यासीदात्मजो नृपः ॥ २५ ॥
 तस्यावीक्षित् सुतो यस्य मरुतश्चक्रवर्त्यभूत् ।
 संवर्तोऽयाजयद् यं वै महायोग्यैर्ऋतस्सुतः ॥ २६ ॥
 मरुतस्य यथा यज्ञो न तथाऽन्योऽस्ति कश्चन ।
 सर्वं हिरण्यं त्वयासीद् यत् किञ्चास्त्यतिशोभनम् ॥ २७ ॥
 अमाघदिन्द्रः सोमेन दक्षिणाभिर्द्रिजातयः ।
 मरुतः परिवेशारो विश्वे देवाः सभासदः ॥ २८ ॥
 मरुतस्य दमः पुत्रस्तस्यासीद् राज्यवर्धनः ।
 सुधृतिस्तत्सुतो जज्ञे सौधृतेयो नरः सुतः ॥ २९ ॥
 तत्सुतः केवलस्तस्माद् बन्धुमान् वेगवांस्ततः ।
 बन्धुस्तस्याभवद् यस्य तृणविन्दुर्महीपतिः ॥ ३० ॥
 तं भेजेऽलम्बुसा देवी भजनीयगुणालयम् ।
 वराप्सरा यतः पुत्राः कन्या चेलिविलाऽभवत् ॥ ३१ ॥
 यस्यामुत्सादयामास विश्रवाश्च धनाधिपम् ।
 प्रदाय विद्यां परमामृषियोगेश्वरः पितुः ॥ ३२ ॥
 विशालः शून्यबन्धुश्च भूमकेतुश्च तत्सुताः ।
 विशालो वंशकृद् राजा वैशाली निर्ममे पुरीम् ॥ ३३ ॥
 हेमचन्द्रः सुतस्तस्य धूम्राक्षस्तस्य चात्मजः ।
 तत्पुत्रः सहदेवस्तु कृशाक्षः सहदेवजः ॥ ३४ ॥
 कृशाक्षात् सोमदत्तोऽभूद् योऽश्वमेपेरिडस्पतिम् ।
 इष्ट्वा पुरुषमापाश्र्यां गतिं योगेश्वराश्रिताम् ॥ ३५ ॥
 सोमदत्तिस्तु सुमतिस्तत्सुतो जनमेजयः ।
 एते वैशालभूषालास्तृणविन्दोर्यशोधराः ॥ ३६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

शार्वातिर्मानयो राजन् ब्रह्मिष्ठः सम्भवूय ह ।
 यो वा अङ्गिरसां सत्रे द्वितीयमहरप्यगात् ॥ १ ॥
 सुकन्या नाम तस्यासीत् कन्या कमललोचना ।
 तया सार्धं वनगतो ह्यगमच्यवनाश्रमम् ॥ २ ॥
 सा सखीभिः परिवृता विचिन्वन्त्यङ्घ्रिपान् वने ।
 बल्मीकरन्ध्रे दहो खयोते इव ज्योतिषी ॥ ३ ॥
 देवेन चोदिता बाला ज्योतिषी कण्टकेन सा ।
 अबिध्यन्मुग्धभावेन सुखावासृक् ततो बहु ॥ ४ ॥
 शकुन्मूत्रनिरोधोऽभूत् सैनिकानां च तत्क्षणात् ।
 राजर्षिस्तमुपालभ्य पुरुषान् विस्मितोऽब्रवीत् ॥ ५ ॥
 अप्यभद्रं न पुष्पाभिर्भार्गवस्य विचेष्टितम् ।
 व्यक्तं केनापि नस्तस्य कृतमाश्रमदूषणम् ॥ ६ ॥
 सुकन्या प्राह पितरं भीता किञ्चित् कृतं मया ।
 द्वे ज्योतिषी अजानन्त्या निर्भिन्ने कण्टकेन ते ॥ ७ ॥
 दुहितुस्तद्वचः श्रुत्वा शर्यतिर्जातसाध्वसः ।
 मुनिं प्रसादयामास बल्मीकान्तर्हितं शनैः ॥ ८ ॥
 तदभिप्रायमाज्ञाय प्रादाद् दुहितरं मुनेः ।
 कुच्छान्मुक्तस्तमामन्त्र्य पुरं प्रायात् सहानुगः ॥ ९ ॥
 सुकन्या च्यवनं प्राप्य पतिं परमकोपनम् ।
 प्रीणयामास चित्तज्ञा अग्रमन्ताऽनुवृत्तिभिः ॥ १० ॥
 कस्यचित् त्वथ कालस्य नासत्यावाश्रमं गती ।
 तौ पूजयित्वा प्रोवाच वयो मे दत्तमीश्वरी ॥ ११ ॥
 ग्रहं गृहीष्ये सोमस्य यज्ञे वामप्यसोमयोः ।
 क्रियतां मे वयो रूपं प्रमदानां यदीप्सितम् ॥ १२ ॥
 वादमित्युचतुर्विप्रमभिनन्य भिषकप्रो ।
 निमन्यतां भवानस्मिन् हटे सिद्धविनिर्मिते ॥ १३ ॥
 इत्युक्तो जराया ग्रन्तदंशो धमनिसन्ततः ।
 हटं प्रवेशितोऽभिभ्यां स्वयं चामज्जतां हटे ॥ १४ ॥

पुरुषास्त्रय उत्तमपुराणीच्या वनिताप्रियाः ।
 रुक्मस्रजः कुण्डलिनस्तुन्यरूपाः सुवाससः ॥ १५ ॥
 तान्निरीक्ष्य वरारोहा सरूपान् सूर्यवर्चसः ।
 अजानती पतिं साध्वी अधिनी शरणं ययी ॥ १६ ॥
 दर्शयित्वा पतिं तस्यै पातिव्रत्येन तोषिती ।
 ऋषिमामन्त्र्य ययतुर्विमानेन त्रिविष्टपम् ॥ १७ ॥
 यक्ष्यमाणोऽथ शार्वातिश्च्यवनस्याश्रमं गतः ।
 ददर्श दुहितुः पार्श्वे पुरुषं सूर्यवर्चसम् ॥ १८ ॥
 राजा दुहितरं प्राह कृतपादाभियन्दनम् ।
 आशिषध्राप्रयुञ्जानो नातिप्रीतमना इव ॥ १९ ॥
 चिकीर्षितं ते किमिदं पतिस्त्वया
 प्रलोभितो लोकनमस्कृतो मुनिः ।
 या त्वं जराग्रस्तमसत्यसम्मतं विहाय
 जारं भजसेऽमुमध्वगम् ॥ २० ॥
 कथं मतिस्तेऽम्ब गताऽन्यथा सतां
 मार्गात्स्वियं मत्कुलदूषणं त्विदम् ।
 विभर्षि जारं यदपत्रपा कुलं
 पितुश्च भर्तुः पतयस्यथस्तमः ॥ २१ ॥
 एवं ब्रुवाणं पितरं स्मयमाना शुचिस्मिता ।
 उवाच तात जामाता तवैष भृगुनन्दनः ॥ २२ ॥
 शशांस पित्रे तत्सर्वं वयोरूपाभिलम्भनम् ।
 विस्मितः परमप्रीतस्तनयां परिपस्वजे ॥ २३ ॥
 सोमेन याजयन् वीरं ग्रहं सोमस्य चाग्रहीत् ।
 असोमयोऽप्यधिभोऽच्यवनः स्वेन तेजसा ॥ २४ ॥
 हन्तुं तमाददे वज्रं सयामन्युरमर्षितः ।
 सच वज्रं स्तम्भयामास भुजमिन्द्रस्य भार्गवः ॥ २५ ॥
 अन्वजानन्स्ततः सर्वे ग्रहं सोमस्य चाधिनीः ।
 भिषजाविति यत् पूर्वं सोमं हुत्वा वहिष्कृती ॥ २६ ॥
 उत्तानवर्हिःरानतौ भूरिपेण इति त्रयः ।
 शार्वातिरभवन् पुत्रा आनताद् रेवतोऽभवन् ॥ २७ ॥

सोऽन्तःसमुद्रे नगरीं विनिर्माय कुशस्थलीम् ।
 आस्थितोऽभुङ्क्त विषयानानादीनरिन्दम् ॥ २८ ॥
 तस्य पुत्रशतं जज्ञे ककुभिर्न्येष्टमुत्तमम् ।
 ककुब्धी रेवती कन्यां स्यामादाय विभुं गतः ॥ २९ ॥
 पुत्र्या वरं परिग्रष्टुं ब्रह्मलोकमपावृतम् ।
 आवर्तमाने गान्धर्वे स्थितोऽलब्धक्षणाः क्षणम् ॥ ३० ॥
 तदन्ते विभुमानम्य स्याभिप्रायं न्यवेदयन् ।
 तच्छ्रुत्वा भगवान् ब्रह्मा प्रहस्य तमुवाच ह ॥ ३१ ॥
 ब्रह्मा उवाच—
 अहो राजन् निरुद्धास्ते कालेन हृदि ये कृताः ।
 तत्पुत्रपीवनमृणां गोत्राणि च न शृण्वहे ॥ ३२ ॥

मुहूर्तं शृण्वतोऽश्वायं प्रतिपातस्य तेऽनघ ।
 कालोऽभिपातस्त्रिनव चतुर्भुगविकल्पितः ॥ ३३ ॥
 तद् गच्छ देवदेवांशो बलदेवो महाबलः ।
 कन्यारत्नमिदं राजन् नररत्नाय देहि भो ॥ ३४ ॥
 भुवो भारवताराय भगवान् भूतभावनः ।
 अवतीर्णो निजांशेन पुण्यश्रवणकीर्तनः ॥ ३५ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्यादिशोऽभिवन्द्यात् नृपः स्वपुरमागतः ।
 त्यक्त्वा पुण्यजनत्रासाद् भ्रातृभिर्दिव्यवस्थितैः ॥ ३६ ॥
 गुतां दत्त्वाऽनवयाङ्गी बलाय बलशालिने ।
 वदपांख्यं ययी राजा तमुं नारायणाश्रमम् ॥ ३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 नाभागोऽन्यस्ततः प्राज्ञो यं मत्वा भ्रातरः कविम् ।
 यविष्टं व्यभजन् दायं ब्रह्मचारिणमाह सः ॥ १ ॥
 भ्रातरोऽभाङ्क्त किं मलं भजान पितरं तव ।
 किं म आर्षास्तताभाङ्क्षुर्मा पुत्रक तदाद्याः ॥ २ ॥
 इम अद्विरसः सत्रमासतेऽय सुमेधसः ।
 पष्टं पष्टमुपेत्याहः कवे मुह्यन्ति कर्मणि ॥ ३ ॥
 तांस्यं शंसय सूक्ते द्वे वैश्वदेवे महात्मनः ।
 ते स्वर्पन्तां धनं सत्रपरिशेषितमात्मनः ॥ ४ ॥
 दास्यन्ते तेऽथ तान् गच्छ तथा स कृतवान् यथा ।
 तस्मै दत्त्वा ययुः स्वर्गं ते सत्रपरिवेषणम् ॥ ५ ॥
 तं कथित् स्वीकारिष्यन्तं पुरुषः कृष्णदर्शनः ।
 उवाचोत्तरतोऽभ्येत्य ममेदं वास्तव्यं वसु ॥ ६ ॥

ममेदमुपिभिर्दत्तमिति तर्हि स्म मानव ।
 स्यान्नो ते पितरि प्रश्नः स गतः पितरं तथा ॥ ७ ॥
 यज्ञवास्तुगतं सर्वमुच्छिष्टमृषयः कश्चित् ।
 चकुर्हि भागं रुद्राय स देवः सर्वमहति ॥ ८ ॥
 नाभागस्तं प्रणम्याह तवेश किल वास्तुगम् ।
 इत्याह मे पिता ब्रह्मन् शिरसा त्वां प्रसादये ॥ ९ ॥
 यत् ते पिताऽवदद् धर्मं त्वं च सत्त्वं प्रभाषसे ।
 दशमि ते मन्त्रदशो ज्ञानं ब्रह्म सनातनम् ॥ १० ॥
 गृहाण द्रविणं दत्तं यत् सत्रपरिवेषितम् ।
 इत्युत्थाऽन्तर्हितो रुद्रो भगवान् भक्तवत्सलः ॥ ११ ॥
 य एतत् संस्मरेत् प्रातः सायं च सुसमाहितः ।
 कविर्भवति मन्त्रज्ञो गतिं चैव तथाऽऽत्मनः ॥ १२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 नाभागादम्वरीषोऽभून्महाभागवतः कुतः ।
 नास्पृशद् ब्रह्मशापोऽपि चक्रप्रतिहतः कश्चित् ॥ १ ॥

राजोवाच—
 भगवच्छ्रोतुमिच्छामि राजर्षेस्तस्य धीमतः ।
 न प्राशू यत्र निर्मुक्तो ब्रह्मदण्डो दुरत्ययः ॥ २ ॥

श्रीशुक उवाच-

अम्वरीषो महाभागः सप्तद्वीपवतीं महीम् ।
 अव्ययां च श्रियं लब्ध्वा विभवं चानुलं भुवि ॥ ३ ॥
 मेनेऽतिदुर्लभं पुंसां सर्वं तत् स्वप्नसम्मितम् ।
 विद्वान् विभवनिर्वाणं तमो विनाति यत् पुमान् ॥ ४ ॥
 यासुदेवे भगवति तद्भक्तेषु च साधुषु ।
 प्राप्तो भावं परं विश्वं येनेदं लोष्टवत् स्मृतम् ॥ ५ ॥
 स वै मनः कृष्णपदारविन्दयोः
 वचांसि वैकुण्ठगुणानुवर्णने ।
 करी हरेर्मन्दिरमार्जनादिषु
 श्रुतिं चकाराच्युतसत्कथोदये ॥ ६ ॥
 मुकुन्दलिङ्गालयदर्शने दृशी
 तद्भृत्यगात्रस्पर्शोऽङ्गसङ्गम् ।
 प्राणं च तत्पादसरोजसीरभ
 श्रीमन्तुलस्यां रसनां तदपि ॥ ७ ॥
 पादौ हरेः क्षेत्रपदानुसर्पणे
 शिरो हृषीकेशपादाभिवन्दने ।
 कामं तु दास्ये न तु कामकाम्यया
 तथोत्तमशोकजनाश्रयां रतिम् ॥ ८ ॥
 एवं सदा कर्मकलापमात्मनः
 परेऽधियज्ञे भगवत्यपोक्षजे ।
 सर्वात्मभावं विदधन्महीमिमां
 तन्निष्ठविश्राभिहितः शशास ह ॥ ९ ॥
 ईजेऽथमधरधियज्ञमीश्वरं
 महाविभूत्योपचिताद्भदृशिणेः ।
 ततेर्वसिष्ठसितगीतमादिभिः
 विद्वानभिद्योतमसी सरस्वतीम् ॥ १० ॥
 यस्य क्रान्तुषु गीर्वाणैः सदस्या कल्विजो जनाः ।
 तुल्यरूपाधाननिषा व्यदश्यन्त सुवाससः ॥ ११ ॥
 स्वर्गो न प्रार्थितो यस्य मनुर्जरमरप्रियः ।
 शृण्वद्भिरुगपापद्भिरुत्तमशोकचेष्टितम् ॥ १२ ॥
 समृद्धा यस्य नो कामाः स्थाराज्यपरिभाविताः ।
 दुर्लभा अपि सिद्धानां मुकुन्दं हृदि पश्यतः ॥ १३ ॥

स इत्थं भक्तियोगेन तपोयुक्तेन पार्थिव ।
 स्वधर्मेण हरिं प्रीणन् सद्गान् सर्वाञ्छनेर्जही ॥ १४ ॥
 गृहेषु दारेषु सुतेषु बन्धुषु द्विषोत्तमस्वन्दनवाज्रिपत्तिषु ।
 अक्षय्यरत्नाभरणायुषादिष्वनन्तकोशेष्वकरोदसन्मतिम् ॥ १५ ॥
 तस्मा अदाद्धरिश्चक्रं प्रत्यनीकभयावहम् ।
 एकान्तभक्तियोगेन प्रीतो भूत्वाऽभिरक्षणम् ॥ १६ ॥
 आरिराधयिषुः कृष्णं महिष्या तुल्यशीलया ।
 युक्तः सांवत्सरं वीरो दधार द्वादशीव्रतम् ॥ १७ ॥
 व्रतान्ते कार्तिके मासि त्रिरात्रं समुपोषितः ।
 स्नातः कदाचित् कालिन्यां हरिं मधुवनेऽर्चयत् ॥ १८ ॥
 महाभिषेकविधिना सर्वोपस्करसम्पदा ।
 अभिषिच्य वराकल्पैर्गन्धमान्याह्मणादिभिः ॥ १९ ॥
 तद्गतान्तरभावेन पूजयामास केशवम् ।
 ब्राह्मणांश्च महाभागान् सिद्धार्थानपि भक्तितः ॥ २० ॥
 गयां रुक्मविपाणीनां रूप्याङ्घ्रिणां सुवाससाम् ।
 पयःशीलवयोरूपवत्सोपस्करसम्पदाम् ॥ २१ ॥
 श्रद्धिणोत् साधुविश्रेष्ठो गृहेषु न्यवुदति पट् ।
 भोजयित्वा द्विजानग्रे स्वाह्वनं गुणवत्तरम् ॥ २२ ॥
 लब्धकामैरनुज्ञप्तः पारणायोपचक्रमे ।
 तस्य तर्हतिथिः साक्षाद् दुर्वासा भगवानभूत् ॥ २३ ॥
 तमानर्च्यतिथिं भूयः प्रत्युत्थानासनाह्मणैः ।
 यथाचेऽभ्यवहाराय पादमूलमुपागतः ॥ २४ ॥
 प्रतिनन्य स तयाद्यां कर्तुमावश्यकं गतः ।
 निममज्ज बृहद् ध्यायन् कालिन्दीसलिले शुची ॥ २५ ॥
 मुहूर्तार्धावशिष्टायां द्वादश्यां पारणं प्रति ।
 चिन्तयामास धर्मज्ञो द्विजैस्तद्वर्त्मसदृष्टे ॥ २६ ॥
 ब्राह्मणातिक्रमे दोषो द्वादश्यां यदपारणे ।
 यत् कृत्वा साधु मे भूपादधर्मो वा न मां स्मृशेत् ॥ २७ ॥
 अभ्यसा केवलं नाथ करिष्ये व्रतपारणम् ।
 आहुरब्धक्ष्णं विप्रा ह्यशितं नाशितं च यत् ॥ २८ ॥

इत्यपः प्राप्य राजर्षिश्चिन्तयन् मनसाऽच्युतम् ।
 प्रत्याचष्ट कुरुष्वेष्ट द्विजागमनमेव सः ॥ २९ ॥
 दुर्वासा यमुनाकुलात् कृतावश्यक आगतः ।
 राज्ञाऽभिच्छन्दितस्तस्य वपुषं चण्डितं धिया ॥ ३० ॥
 मनुष्या प्रचलद्वात्रां भुक्कुटिलाननः ।
 वृभुक्षितश्च सुतरां कृताञ्जलिमभापत ॥ ३१ ॥
 अहां अस्य नृशंसस्य शियोन्मत्तस्य पश्यत ।
 धर्मव्यतिक्रमं विष्णोरभक्तस्येष्टमानिनः ॥ ३२ ॥
 यो मामतिधियायातमातिथ्येन निमन्त्र्य च ।
 अदत्त्वा भुक्त्वास्तस्य सयस्ते दर्शय कलम् ॥ ३३ ॥
 एवं ब्रुवाण उक्तृत्य जटां रोपयिदीपितः ।
 तथा स निर्गमे तस्मै कृत्यां कालानलोपमाम् ॥ ३४ ॥
 तामापतन्तीं ज्वलतीमसिहस्तां पदा भुवम् ।
 वेपयन्तीं समुद्रीक्ष्य न चचाल पदा नृपः ॥ ३५ ॥
 आदिष्टं भक्तरक्षायां पुरुषेण महात्मना ।
 ददाह कृत्यां तच्चक्रं कुडाहिमिव पावकः ॥ ३६ ॥
 तदभिरुद्वद्विष्य स्वप्रयासं च निष्फलम् ।
 दुर्वासा दुद्रुवे भीतो दिक्षु प्राणपरीप्सया ॥ ३७ ॥
 तमन्वधावद् भगवद्रपाङ्गं
 दावाग्रिरुद्धतशित्तो यथाहिम् ।
 तथाऽनुपक्तं मुनिरीक्षमाणो
 गुहां विविधुः प्रससार मेरोः ॥ ३८ ॥
 दिशो नभः क्षमां विवरान् समुद्रान्
 लोकान् सपालास्त्रिदिवं गतः सः ।
 यतो यतो धावति तत्र तत्र
 सुदर्शनं दुष्प्रसहं ददर्श ॥ ३९ ॥
 अलब्धनाथः स यदा कुतश्चित्
 सन्वस्तचितोऽरण्यमेषमाणः ।
 देवं विरिधं समगाद् विधात-
 स्थाह्वान्मयोनेऽजिततेजसो माम् ॥ ४० ॥

श्रीब्रह्मोवाच-

स्थानं मदीयं सह विश्वमेतत्
 क्रिडावसाने द्विपरार्थसंग्रे ।
 भूभद्रमात्रेण हि सन्दिधयोः
 कालात्मनः पश्यति को भविष्यत् ॥ ४१ ॥
 अहं भवो दक्षभृगुप्रधानाः
 प्रजेशभूतेशसुरेशमुखाः ।
 सर्वे वयं यत्रियमं प्रपन्ना
 मूर्धाऽर्पितं लोकहितं बहामः ॥ ४२ ॥
 श्रीशुक उवाच-
 प्रत्याख्यातो विरिधेन विष्णुचक्रोपतापितः ।
 दुर्वासाः शरणं यातः शर्व कलासबासिनम् ॥ ४३ ॥
 श्रीसद्वर उवाच-
 वयं न तात प्रभवाम भूषो
 भवन्ति काले न भवन्ति हीदृशाः ।
 यस्मिन् परेऽन्येष्यजजीवकोशाः
 सहस्रशो यत्र वयं भ्रमामः ॥ ४४ ॥
 अहं सनत्कुमारश्च नारदो भगवानजः ।
 कपिलोऽपानतरमा देवलो धर्म आसुरिः ॥ ४५ ॥
 मरीचिप्रमुखाधान्ये सिद्धेशाः पारदर्शिनः ।
 विदाम न वयं सर्वे यन्मायां माययाऽऽवृताः ॥ ४६ ॥
 तस्य विश्वेश्वरस्येदं शंस दुर्विषहं हि नः ।
 तमेव शरणं याहि हरिस्ते शं विधास्यति ॥ ४७ ॥
 ततो निराशो दुर्वासाः पदं भगवतो ययी ।
 विकुण्ठात्वं यदध्यास्ते श्रीनिवासः श्रिया सह ॥ ४८ ॥
 सन्दहमानोऽजितशस्त्रबह्निना
 तत्पादमूले पतितः सवेपथुः ।
 आहाच्युतानन् सदीप्सित प्रभो
 कृतागसं मामव विश्वभावन ॥ ४९ ॥
 अजानता ते परमानुभावं
 कुतं मयाऽपं भवतः प्रियाणाम् ।
 विधेहि तस्यापचितिं विधातः
 मुच्येत यन्नाम्मुदिते नारकोऽपि ॥ ५० ॥

श्रीभगवानुवाच—

अहं भक्तपराधीनो ह्यस्वतन्त्र इव द्विज ।

साधुभिर्ग्रस्तहृदयो भक्तेर्भक्तजनप्रियः ॥ ५१ ॥

नाहमात्मनमाशासे मद्भक्तैः साधुभिर्विना ।

श्रियं चात्यन्तिर्कीं ब्रह्मन् येषां गतिरहं परा ॥ ५२ ॥

ये दारागारपुत्रादीन् प्राणान् वित्तमिदं परम् ।

हिन्वा मां शरणं याताः कथं तांस्त्यक्तुमुत्साहे ॥ ५३ ॥

मयि निर्वर्द्धहृदयाः साधवः समदर्शिनः ।

वशीकुर्वन्ति मां भक्त्या सत्स्त्रियः सत्यतिं यथा ॥ ५४ ॥

मत्सेवया प्रदिष्टं च सालोक्यादिचतुष्टयम् ।

नेच्छन्ति सेवया पूर्णाः कुतोऽन्यत् कालविभ्रुतम् ॥ ५५ ॥

साधवो हृदयं मह्यं साधूनां हृदयं त्वहम् ।

मदन्यत् ते न जानन्ति नाहं तेभ्यो मनागपि ॥ ५६ ॥

उपायं कथयिष्यामि तव विप्र शृणुष्व तत् ।

अयं ह्यात्माभिचारस्ते यतस्तं यातु वै भवान् ॥ ५७ ॥

साधुषु प्रहितं तेजः प्रहर्तुः कुरुते भयम् ।

तपो विद्या च विप्राणां निःश्रेयसकरे उभे ॥ ५८ ॥

त एव दुर्विनीतस्य कल्प्येते कर्तुरन्यथा ।

ब्रह्मस्तद् गच्छ भद्रं ते नाभागतनयं नृपम् ।

क्षमापय महाभागं ततः शान्तिर्भविष्यति ॥ ५९ ॥

श्रीशुक उवाच—

एवं भगवताऽऽदिष्टो दुर्वासाश्चक्रतापितः ।

अम्बरीषमुपावृत्त्य तत्पादौ दुःखितोऽग्रहीत् ॥ ६० ॥

तस्य तद् व्यसनं वीक्ष्य पादस्पर्शविलज्जितः ।

अस्तावीत् तद्धरेरसं कृपया पीडितो भृशम् ॥ ६१ ॥

अम्बरीष उवाच—

त्वमग्निर्भगवान् सूर्यस्त्वं सोमो ज्योतिषां पतिः ।

त्वमापस्त्वं क्षितिर्व्योम वायुमात्रेन्द्रियाणि च ॥ ६२ ॥

सुदर्शनं नमस्तुभ्यं सहस्रागच्युतप्रिय ।

सर्वांश्चयातिन् विप्राय स्यन्ति भूयादिऽस्थिते ॥ ६३ ॥

त्वं धर्मस्त्वं धृतिः सत्यं त्वं यज्ञोऽस्त्रिलयज्ञभृक् ।

त्वं लोकपालः सर्वान्मा त्वं तेजः वीर्यं षण्म् ॥ ६४ ॥

नमः सुनाभाखिलधर्मसेतवे

अधर्मशीलामुरधूमकेतवे ।

त्रैलोक्यगोपाय विशृङ्खलवर्चसे ॥ ६५ ॥

मनोजवायाद्भुतकर्मणेऽस्तु ते

यदा विमृष्टस्त्वमनञ्जनेन वै

बलं प्रविशयोर्यजितदेत्यदानवम् ।

बाहूदोर्वङ्गिप्रशिरोधराणि ॥ ६६ ॥

वृक्कणन्नजस्रं प्रधाने विराजसे

त्यत्तेजसा धर्ममयेन संहतं

तमः प्रकाशश्च दशोर्महात्मनाम् ।

दुरत्ययस्ते महिमा गिराम्पते

त्वद्रूपमेतन् सदसन् परावरम् ॥ ६७ ॥

स त्वं जगत्राणखलप्रहणये

निरूपितः सर्वसहो गदाभृता ।

विप्राय चास्मत्कुलदेवहेतवे

विपेहि भद्रं तदनुग्रहो हि नः ॥ ६८ ॥

ययस्ति दत्तमिदं वा सधर्मो वा स्वनुष्ठितः ।

कुलं नो विप्रदेवं चेद् द्विजो भवतु विज्वरः ॥ ६९ ॥

यदि मे भगवान् प्रीत एकः सर्वगुणाश्रयः ।

सर्वभूतात्मभावेन द्विजो भवतु विज्वरः ॥ ७० ॥

श्रीशुक उवाच—

इति संस्तुवतो राज्ञो विष्णुचक्रं सुदर्शनम् ।

अशाम्पन् सर्वतो विप्रं प्रदहद् राजयाधया ॥ ७१ ॥

स मुक्तोऽस्त्राश्रितापेन दुर्वासाः स्वस्तिमांस्ततः ।

प्रशंसां तमुर्वीशं युञ्जानः परमाशिषः ॥ ७२ ॥

दुर्वासा उवाच—

अहो अनन्तदासानां महित्वं दृष्टमय मे ।

कृतागसोऽपि यद् राजन् मद्गलानि समीहसे ॥ ७३ ॥

दुष्करं किन्तु साधूनां दुस्त्यजं वा महात्मनाम् ।

यैः सङ्गृहीतो भगवान् सात्वतामृषभो हरिः ॥ ७४ ॥

यन्नामश्रुतिमात्रेण पुमान् भवति निर्मलः ।

तस्य तीर्थपदः किं वा दासानामवशिष्यते ॥ ७५ ॥

राजन्ननुगृहीतोऽहं त्वयाऽतिकरुणात्मना ।
ममापं पृष्ठतः कृत्वा प्राणा यन्मेऽभिरक्षिताः ॥ ७६ ॥
राजा तमकृताहारः प्रत्यागमनकाह्वया ।
चरणावुपसंगृह्य प्रसाद्य समभोजयत् ॥ ७७ ॥
सोऽशित्वाऽऽदत्तमानीतमातिथ्यं सार्वकामिकम् ।
तृप्तात्मा नृपतिं श्राह भुज्यतामिति सादरम् ॥ ७८ ॥
प्रीतोऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि तव भागवतस्य वै ।
दर्शनस्पर्शानालंपरातिथ्येनात्ममेधसा ॥ ७९ ॥
कर्मावदातमेतत् ते गाथन्ति स्वःस्त्रियो मुहुः ।
कीर्तिं परमपुण्यां च कीर्तयिष्यन्ति भूरियम् ॥ ८० ॥
श्रीशुक उवाच—
एवं संकीर्त्य राजानं दुर्वासाः परितोषितः ।
यथा विहायसाऽऽमन्य ब्रह्मलोकमर्हन्तुकम् ॥ ८१ ॥
संबन्धसरोऽत्यागात् तावत् यावत् नागतो गतः ।
मुनिस्तदर्शनाकाङ्क्षी राजाऽब्धक्षो बभूव ह ॥ ८२ ॥

गतेऽथ दुर्वाससि सोऽम्बरीषो
द्विजोपभोगातिपयित्रमाहरन् ।
ऋषेर्विमोक्षं व्यसनाद्य बुद्ध्या
मेनेऽस्ववीर्यं च परानुभावम् ॥ ८३ ॥
एवंविधानेकगुणः स राजा
परात्मनि ब्रह्मणि वासुदेवे ।
क्रियाकलापैः समुदाह भक्तिं
यथा विरिञ्चादिमधकार ॥ ८४ ॥
श्रीशुक उवाच—
अधाम्बरीषस्तनयेषु राज्यं
समानशीलेषु विसृज्य धीरः ।
वनं विवेशात्मनि वासुदेवे
मनो दधद् ध्वस्तगुणप्रवाहः ॥ ८५ ॥
इत्येतत् पुण्यमाख्यानमम्बरीषस्य भूषतेः ।
सद्दीर्घयन्ननुध्यायन् भक्तो भगवतो भवेत् ॥ ८६ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे पष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
विरूपः केतुमाञ्छम्भुरम्बरीषसुताख्यः ।
विरूपात् पृथदश्वोऽभूत् तत्पुत्रस्तु रथीतरः ॥ १ ॥
रथीतरस्याग्रजस्य भार्यायां तन्त्येवेष्टितः ।
अद्विरा जनयामास ब्रह्मवर्चस्विनः सुतान् ॥ २ ॥
एते क्षत्रप्रसूता वै पुनश्चाद्विरसः स्मृताः ।
रथीतराणां प्रवराः क्षत्रोपेता द्विजातयः ॥ ३ ॥
क्षुबतस्तु मनोजङ्गे इक्ष्वाकुप्राणतः सुतः ।
तस्य पुत्रशतं ज्येष्ठा विकुक्षिनिमिदण्डकाः ॥ ४ ॥
तेषां पुरस्तादभवन् आर्यावर्ते नृपा नृप ।
पञ्चविंशति पश्चाच्च त्रयो मध्येऽपरेन्यतः ॥ ५ ॥
स एकदाऽष्टक आह्र इक्ष्वाकुः सुतमादिशत् ।
मांसमानीयतां मेध्यं विकुक्षे गच्छ मा चिरम् ॥ ६ ॥
तपेति सवनं गत्वा मृगान् हत्वा क्रियार्हणान् ।
श्रान्तो बुभुक्षितो वीरः शशमाददपस्मृतिः ॥ ७ ॥

शेषं निवेदयामास पित्रे तेन च तद्वरुः ।
चोदितः प्रोक्षणायाह दुष्टमेतदकर्मकम् ॥ ८ ॥
ज्ञान्या पुत्रस्य तत्कर्म गुरुणाऽभिहितं नृपः ।
देशान्निस्सारयामास सुतं त्यक्तविधिं रुषा ॥ ९ ॥
स तु विप्रेण संवादं जापकेन समाचरन् ।
त्यक्त्वा कलेवरं योगी स तेनावप यत्परम् ॥ १० ॥
पितरुपरतोऽभ्येत्य पृथिवीशासनं कृतम् ।
शशस्त्रीजे हरिं यज्ञैः शशदा इति विभ्रुतः ॥ ११ ॥
पुरञ्जयस्तस्य सुत इन्द्रयाह इतीरितः ।
ककुत्स्थ इति वायुकः शुणु नामानि कर्मभिः ॥ १२ ॥
कृतान्त आसीत् समरे देवानां सह दानवैः ।
पार्थिग्राहो वृत्तो वीरो देवैर्देवपराजितैः ॥ १३ ॥
वचनावेवदेवस्य विष्णोर्विधात्मनः प्रभोः ।
वाहनत्ये वृत्तस्तस्य बभूवेन्द्रो महावृषः ॥ १४ ॥

स सन्नद्धो धनुर्दिव्यमादाय विशिखान् शितान् ।
 स्नूपमानस्तमारुह युपुत्सुः ककुदि स्थितः ॥ १५ ॥
 तेजसा व्यापितो विष्णोः पुरुषस्य परात्मनः ।
 प्रतीच्यां दिशि दैत्यानां न्यरुणन् त्रिदशैः पुरम् ॥ १६ ॥
 तैस्तस्य ह्यभवद् राजन् सङ्ग्रामो रोमहर्षणः ।
 यमाय भृङ्गेरनयद् दैत्यान् ये युपुधुर्मधे ॥ १७ ॥
 तस्येपुपाताभिमुखं युगान्ताग्निमिवोत्पणम् ।
 विसृज्य दुद्रुवुर्दैत्या हन्यमानाः स्वमालयम् ॥ १८ ॥
 जित्वा पुरं धनं सर्वं सश्रीकं यद्वपाणये ।
 प्रत्ययच्छत् स राजर्षिरिति नामभिराहुतः ॥ १९ ॥
 पुरञ्जयस्य पुत्रोऽभूदनेनास्तत्सुतः पृथुः ।
 विश्वगन्धिस्ततश्चन्द्रो युवनाथस्तु तत्सुतः ॥ २० ॥
 शावस्तिस्तत्सुतो येन शावस्ती निर्मिता पुरी ।
 बृहदथस्तु शावस्तेस्ततः कुवलयार्थकः ॥ २१ ॥
 यः प्रियार्धमुदङ्गस्य पुन्धुं नाग्राऽसुरं बली ।
 सुतानामेकविंशत्या सहस्रैरहनद् वृतः ॥ २२ ॥
 पुन्धुमार इति ख्यातस्तत्सुतास्ते प्रजन्व्युतः ।
 पुन्धोर्मुखाग्रिना सर्वे त्रय एवावशेषिताः ॥ २३ ॥
 दृढाथः कपिलाथश्च भद्राथ इति भारत ।
 दृढाथपुत्रो हर्षश्चो निकुम्भस्तत्सुतः स्मृतः ॥ २४ ॥
 बर्हणाथो निकुम्भस्य कुशाथोऽथास्य सेनजित् ।
 युवनाथोऽभवत् तस्य सोऽनपत्यो वनं गतः ॥ २५ ॥
 भार्याशतेन निर्बिण्ण रूपयोऽस्य कृपालवः ।
 इष्टं स्म यतयाश्चकुरेन्द्री ते सुसमाहिताः ॥ २६ ॥
 राजा तयज्ञसदनं प्रविष्टो निशि तर्पितः ।
 दृढा शयानान् विश्रांस्तान् पपी मन्त्रजलं स्वयम् ॥ २७ ॥
 उत्थितास्ते निशाग्याथ व्युदकं कलशं प्रभो ।
 पञ्चद्व्युः कस्य कर्मदं पीतं पुंसवनं जलम् ॥ २८ ॥
 राज्ञा पीतं विदित्वाऽथ ईश्वरप्रहितेन ते ।
 ईश्वराय नमश्चक्रुरतो देववलं बलम् ॥ २९ ॥

ततः काल उपावृत्ते कुक्षिं निर्भिद्य दक्षिणम् ।
 युवनाथस्य तनयश्चक्रवर्ती जजान ह ॥ ३० ॥
 कं धास्यति कुमारोऽयं स्तन्यो रोरुयते भृशम् ।
 मान्धातवत्स मा रोदीरितीन्द्रो देशिनीमदात् ॥ ३१ ॥
 न ममार पिता तस्य विप्रदेशप्रसादतः ।
 युवनाथोऽथ तत्रैव तपसा सिद्धिमन्वगात् ॥ ३२ ॥
 त्रसदस्मुरितीन्द्रोऽङ्ग विदधे नाम तस्य वै ।
 यस्मात् त्रसन्ति ह्युद्विष्टा दस्यवो रावणादयः ॥ ३३ ॥
 यौवनाथोऽथ मान्धाता चक्रवर्त्यवनीं प्रभुः ।
 समद्रीपवतीमेकः शशासाच्युततेजसा ॥ ३४ ॥
 इंजे च यज्ञं क्रतुभिरात्मविद् भूरदक्षिणैः ।
 सर्वदेवमयं देवं सर्वात्मकमतीन्द्रियम् ॥ ३५ ॥
 द्रव्यं मन्त्रो विधिर्यज्ञो यज्ञमानस्तथात्विजः ।
 धर्मो देशश्च कालश्च सर्वमेतद् यदात्मकम् ॥ ३६ ॥
 यावत् सूर्य उदेति स्म यावच्चन्द्रः प्रतिष्ठति ।
 सर्वं तद् यौवनाथस्य मान्धातुः क्षेत्रमुच्यते ॥ ३७ ॥
 शशाविन्दोर्दहितरि विन्दुमत्यामथानूपः ।
 पुरुकुत्समम्वरीपं मुचकुन्दं च योगिनम् ।
 तेषां स्वसारः पञ्चाशत् सौभरीं वज्रिरे पतिम् ॥ ३८ ॥
 यमुनान्तर्जले मग्नस्तप्यमानः परं तपः ।
 निर्वृतिं मीनराजस्य वीक्ष्य भेषुनधर्मिणः ॥ ३९ ॥
 जातस्मृहो नृपं विप्रः कन्यामेकामयाचत ।
 सोऽप्याह गृह्यतां ब्रह्मन् कामं कन्या स्वयंवरे ॥ ४० ॥
 स विचिन्त्याग्निवः स्त्रीणां जरोऽयमसम्मतः ।
 बलीपलित एजत्क इत्यहं प्रत्युदाहृतः ॥ ४१ ॥
 साधयिष्ये तथाऽऽत्मानं सुरस्त्रीणामभीषितम् ।
 किं पुनर्मनुजस्त्रीणामिति व्यवसितः प्रभुः ॥ ४२ ॥
 मुनिः प्रवेशितः क्षत्रा कन्यान्तःपुरमृद्धिमन् ।
 वृतश्च राजकन्याभिरैकः पञ्चाशता वरः ॥ ४३ ॥
 तासां कलिरभूद् भूपांसन्दर्भेऽपोय सोहृदम् ।
 ममानुरूपो नायं व इति तद्रतचेतसाम् ॥ ४४ ॥

स बहुचस्ताभिरचारणीयथिया विराजन्तपरिच्छदेषु ।
 गृहेषु नानोपवनामलाभः प्रसूतसीगन्धिककाननेषु ॥ ४५ ॥
 महाहंशाश्यासनवस्त्रभूषणस्नानानुलेपाभ्यवहारमान्यकेः ।
 स्वलङ्कृतसीपुरुषेषु नित्यदा रेमेऽनुगायद्विजवृन्दवन्दिषु ॥
 यद्गार्हस्थ्यं तु संवीक्ष्य सप्तद्वीपवतीपतिः ।
 विस्मितः स्तम्भमजहात् सार्वभौमधियान्वितः ॥ ४७ ॥
 एवं गृहप्यभिरतो विषयान् विविधैः सुखैः ।
 सेवमानो न चातुष्यदाज्यस्तोकैरिवानलः ॥ ४८ ॥
 स कदाचिदुपासीन आत्मापहव्यमात्मना ।
 ददर्श बहुवाचायौ मीनसङ्गसमुत्थितम् ॥ ४९ ॥
 अहो इमं पश्यत मे विनाशं तपस्विनः सचरितव्रतस्य ।
 अन्तर्जले वारिचप्रसङ्गान् प्रस्त्रावितं ब्रह्म चिरं धृतं यत् ॥
 सङ्गं त्यजंत मिथुनव्रजिनान्मुमुक्षुः
 सयात्मना न विसृजंद् वहिरिन्द्रियाणि ।
 एकध्वजं रहसि चित्तमनन्तं ईशे
 युञ्जीत तत्रतिषु साधुषु चेत् प्रसङ्गः ॥ ५१ ॥
 एकस्तपस्व्यहमयाम्भसि मत्स्यसङ्गान्
 पञ्चाशतांश्च सुतपश्चसहस्रसङ्गः ।
 नान्तं ब्रजाम्युभयकृत्यमनोरथानां
 मायागुणैर्हृतमतिर्विषयेऽर्धभावः ॥ ५२ ॥
 एवं वसन् गृहे कालं विरक्तो न्यासमाधितः ।
 वनं जगामानुषयुस्तत्पत्न्यः पतिदेवताः ॥ ५३ ॥
 तत्र तस्या तपस्तीक्ष्णमात्मकज्ञानमात्मचित् ।
 संहृष्टाग्निभिरात्मानं युयोज परमात्मनि ॥ ५४ ॥
 ताः स्वपत्युर्महाराज निरीक्ष्याध्यात्मिकीं गतिम् ।
 अन्वीयुस्तत्प्रभावेण शान्तमग्निमिचारिषः ॥ ५५ ॥
 मान्यान्पुत्रप्रवरौ योऽम्बरीषः प्रकीर्तितः ।
 मातामहेन प्रवृत्तां युवनाथसु तत्सुतः ॥ ५६ ॥
 हरितस्तस्य पुत्रोऽभून्मान्यान्पुत्ररा इमे ।
 नर्मदा भ्रातृभिर्दत्ता पुरुकुलाय चोरगैः ॥ ५७ ॥

तथा रसातलं नीतो भुजगेन्द्रप्रयुक्तया ।
 गन्धर्वान् सोऽवधीत् तत्र वधस्थान् विष्णुशक्तिभृक् ॥ ५८ ॥
 नागाहव्यवरः सर्पादभयं स्मरतामिमम् ।
 त्रसदस्युः पीरुकुतो योऽनरण्यस्य देहकृत् ॥ ५९ ॥
 हर्षधस्तनुतस्तस्मादरुणोऽथ त्रिवन्धुरः ।
 तस्य सत्यव्रतः पुत्रश्चिदाङ्कुरिति विभुतः ॥ ६० ॥
 प्राप्तश्चण्डालतां शापाद् गुरोः कौशिकतेजसा ।
 सशरीरो गतः स्वर्गमथापि दिवि दृश्यते ॥ ६१ ॥
 पतितोऽर्वाङ्कुरा देवैस्तेनैव स्तम्भितो बलान् ।
 त्रैशङ्ग्यो हारिश्चन्द्रो विश्वामित्रवसिष्ठयोः ॥ ६२ ॥
 यन्निमित्तमभूद् युद्धं पश्चिणोर्वहुवार्षिकम् ।
 सोऽनपत्यो विपण्णात्मा नारदस्योपदेशतः ॥ ६३ ॥
 वरुणं शरणं यातः पुत्रो मे जायतां प्रभो ।
 यदि वीरो महाराज तेनैव त्वां यजे इति ॥ ६४ ॥
 तथेति वरुणंनोक्तं पुत्रो जातस्तु रोहितः ।
 जातः सुतो ह्यनेनाङ्ग मां यजस्वेति सोऽब्रवीत् ॥ ६५ ॥
 यदा पशुर्निर्दशः स्यादथ मेथ्यो भवेदिति ।
 निर्दशो च समागत्य यजस्वेत्याह सोऽब्रवीत् ॥ ६६ ॥
 दन्ताः पशोर्यज्ञायैरन्नं मेथ्यो भवेदिति ।
 जाता दन्ता यजस्वेति स प्रत्याहाथ सोऽब्रवीत् ॥ ६७ ॥
 यदा पतन्यस्य दन्ता अध मेथ्यो भवेदिति ।
 पशोर्निपतिता दन्ता यजस्वेत्याह सोऽब्रवीत् ॥ ६८ ॥
 यदा पशोः पुनर्दन्ता जायन्तेऽथ पशुः शुचिः ।
 पुनर्जाता यजस्वेति स प्रत्याहाथ सोऽब्रवीत् ॥ ६९ ॥
 साक्षाद्भुक्तो यदा राजन् राजन्योऽथ पशुः शुचिः ।
 इति पुत्रानुरागेण स्नेहयन्त्रितचेतसा ।
 कालं वधयता तं तमुक्तो देवस्तमैश्वर ॥ ७० ॥
 रोहितस्तदभिज्ञाय पितुः कर्म चिकीर्षितम् ।
 प्राणैर्पुण्ड्रनुष्णाणिररण्यं प्रत्यपयत ॥ ७१ ॥
 पितरं वरुणप्रसन्नं धृत्वा जातमहोदरम् ।
 रोहितो ग्राममेयाथ तमिन्द्रः प्रत्यपेयत ॥ ७२ ॥

भूमेः पर्यटनं पुण्यं तीर्थक्षेत्रनिषेवणैः ।
 रोहितायाऽदिशच्छक्रः सोऽप्यरण्येऽचरत् समाम् ॥ ७३ ॥
 एवं द्वितीये तृतीये चतुर्थे पञ्चमे तथा ।
 अभ्येत्याभ्येत्य स्थविरो विश्रो भूत्वाऽऽह वृत्रहा ॥ ७४ ॥
 पटं संवत्सरं तत्र चरित्वा रोहितः पुरीम् ।
 उपव्रजजजीगतादक्रीणान्मध्यमं सुतम् ।
 शुनःशेषं पशुं पित्रे प्रदाय समवन्दत ॥ ७५ ॥
 ततः पुरुषमेधेन हरिश्चन्द्रो महायशः ।
 मुक्तोदरो यजन् देवान् वरुणादीन् महाक्रतौ ॥ ७६ ॥
 विश्वामित्रोऽभवत् तस्मिन् होताध्वर्षुराधामवान् ।
 जमदग्निर्भूद् ब्रह्मा वसिष्ठोऽथास्यसामगः ॥ ७७ ॥

तस्मै तुर्यो ददाविन्द्रः शातकुम्भमयं रथम् ।
 शुनःशेषस्य माहात्म्यमुपरिष्टात् प्रचक्षते ॥ ७८ ॥
 सत्यसारं धृतिं हृष्टा सभार्यस्य च भूषतेः ।
 विश्वामित्रो भृशं प्रीतो ददावबिहतं गतिम् ॥ ७९ ॥
 मनः पृथिव्यां तामद्भिस्तेजसाम्भोऽनिलेन तत् ।
 खे वायुं धारयन्तं च शब्दादी तन्महात्मनि ॥ ८० ॥
 तस्मिन् ज्ञानकलां ध्यात्वा तथा ज्ञानं विनिर्दहन् ।
 हित्वा तां स्येन भावेन निर्वाणसुखसंविदा ।
 अनिर्देशयाप्रतर्क्येण तस्यै विध्वस्तबन्धनः ॥ ८१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवतं नवमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 हरितो रोहितादासीचम्पस्तस्माद् विनिर्मिता ।
 चम्पापुरी सुदेवोऽतो विजयो यस्य चात्मजः ॥ १ ॥
 तरुस्तस्तुतस्तस्माद् वृक्षस्तस्यापि बाहुकः ।
 सोऽग्निर्हृताराज्यस्तु सभाषो बनमाविशत् ॥ २ ॥
 वृद्धं तं पथतां प्राप्तं महिष्यन् मरिष्यती ।
 और्वेण जानताऽऽत्मानं प्रजावन्तं निवारिता ॥ ३ ॥
 आज्ञायास्यै सपत्नीभिर्गरो दत्तोऽत्र साहसः ।
 सह तेनैव सञ्जातः सगराख्यो महायशः ॥ ४ ॥
 सगरश्चक्रवर्त्यासीत् सागरो यत्सुतेः कृतः ।
 यस्तालगङ्गान् यवनाञ्चकान् द्वैहयवर्वरान् ॥ ५ ॥
 नावधीद् गुरुवाक्येन चक्रे विकृतचेपिणः ।
 मुण्डान् शमश्रुधरान् कांश्चिन्मुक्तकेशार्धमुण्डितान् ॥ ६ ॥
 अनन्तर्वाससः कांश्चिद्वह्निवाससोऽपरान् ।
 सोऽथमेषरयजत् सर्ववेदसुरात्मकम् ॥ ७ ॥
 और्वोपदिष्टयोगेन हरिमात्मानमीश्वरम् ।
 तस्योत्सृष्टं पशुं यज्ञे जहाराथं पुरन्दरः ॥ ८ ॥
 सुमत्यास्तनया इमाः पितुरादेशकारिणः ।
 हयमन्येषमाणास्ते समनान्यखननं महीम् ॥ ९ ॥

प्रागुदीच्यां दिशि हयं ददशुः कपिलान्तिके ।
 एष वाजिहरश्चोर आस्ते मीलितलोचनः ॥ १० ॥
 हन्यतां हन्यतां पाप इति पण्डितहस्तिणः ।
 उदायुषा अभिययुरुन्मिमेष तदा मुनिः ॥ ११ ॥
 स्वशरीराग्निना तावन्महेन्द्रहृतचेतसः ।
 महद्बल्यतिक्रमहता भस्मसादभवन् क्षणान् ॥ १२ ॥
 न साधुवादो मुनिकोपभर्जिता
 नृपेन्द्रपुत्रा इति सत्त्वधामनि ।
 कथं तमो रोपमयं विभाव्यते
 जगत्पवित्रात्मनि खे रतो भुवः ॥ १३ ॥
 यस्यैरिता साङ्ख्यमयी द्वेदह
 नीर्यया मुमुक्षुस्तरते दुरत्ययम् ।
 भवार्णवं मृत्युपथं विपश्चितः
 परात्मभूतस्य कथं पृथङ्मतिः ॥ १४ ॥
 योऽसमञ्जस इत्युक्तः स केसिन्या नृपात्मजः ।
 तस्य पुत्रोऽशुमान् नाम्ना पितामहहिते रतः ॥ १५ ॥
 असमञ्जस आत्मानं दर्शयन्नसमञ्जसम् ।
 जातिस्मरः पुरा सद्भाद् योगी योगाद् विचालितः ॥ १६ ॥
 आचरन् गहिर्लोकं ज्ञातीनां कर्म विप्रियम् ।
 सरप्यां क्रीडतो बालान् प्रास्यदुद्वेजयञ्जनम् ॥ १७ ॥

एवंवृत्तः परित्यक्तः पित्रा स्नेहमपोह्य ये ।
 योगैश्वर्येण बालोस्तान् दर्शयित्वा ततो ययी ॥ १८ ॥
 अयोध्यावासिनः सर्वे बालकान् पुनरागतान् ।
 दृष्ट्वा विसिस्मिन् राजन् राजा बाष्पान्वतप्यत ॥ १९ ॥
 अंशुमांशोदितो राज्ञा तुरङ्गान्वेषणे ययी ।
 पितृव्यव्रतानुपथं भस्मापि ददर्श हयम् ॥ २० ॥
 तत्रासीनं मुनिं वीक्ष्य कपिलाख्यमधोक्षजम् ।
 अस्तीत् समाहितमनः प्राञ्जलिः प्रणतो महान् ॥ २१ ॥
 अंशुमानुवाच—
 न पश्यति त्वां परमात्मनोऽजनो
 न बुध्यतेऽद्यापि समाधिपुष्कभिः ।
 कुतोऽपरे तस्य मनःशरीर
 विसर्गसृष्टा ययमप्रकाशाः ॥ २२ ॥
 ये देहभ्राजस्त्रिगुणप्रधाना
 गुणान् विपश्यन्त्युत वा तमथ ।
 यन्मायया मोहितचेतस्ते
 विदुः स्वसंस्थं न बहिःप्रकाशाः ॥ २३ ॥
 तं त्वामहं ज्ञानघनस्वभावं
 प्रध्वस्तमायामयभेदमोहैः ।
 सनन्दनाद्यैर्मुनिभिर्विभाव्यं
 कथं विमूढः परिभाषयामि ॥ २४ ॥
 प्रशान्तमायागुणकर्मलिङ्गमनामरूपं सदसद्विमुक्तम् ।
 ज्ञानोपदेशाय गृहीतलिङ्गं नमामहे त्वां पुरुषं पुराणम् ॥ २५ ॥
 यन्मायारचिते लोके वस्तुबुध्या गुहादिषु ।
 भ्रमन्ति कामलोभेष्यामोहविभ्रान्तचेतसः ॥ २६ ॥
 अयं नः सर्वभूतात्मन् कामकर्मैन्द्रियाशयः ।
 मोहपाशो दृढशिख्रो भगवंस्तव दर्शनात् ॥ २७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्थं गीतानुभावस्तं भगवान् कपिलो मुनिः ।
 अंशुमन्तमुवाचेऽमनुगृह्य धिया नृप ॥ २८ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 अथोऽयं नीपतां वन्त पितामहपशुस्तव ।
 इमे च पितरा दग्धा गद्गाम्भोऽर्हन्ति नेतरन् ॥ २९ ॥

तं परिक्रम्य शिरसा प्रसाद्य हयमानयत् ।
 सगरस्तेन पशुना क्रतुशेषं समापयत् ॥ ३० ॥
 राज्यमंशुमते न्यस्य निःस्पृहो मुक्तबन्धनः ।
 और्वोपदिष्टमार्गेण लेभे गतिमनुत्तमाम् ॥ ३१ ॥
 अंशुमांश्च तपस्तेषु गद्गागमनकाम्यया ।
 कालं महान्तं नाशक्रोत् ततः कालेन संस्थितः ॥ ३२ ॥
 दिलीपस्तत्पुत्रः तद्वदशक्तः कालमेविवान् ।
 भगीरथस्तस्य पुत्रस्तेषु स सुमहत्तपः ॥ ३३ ॥
 दर्शयामास तं देवी प्रसन्ना वरदाऽस्मि ते ।
 इत्युक्तः स्वमभिप्रायं शशंसावनतो भृशम् ॥ ३४ ॥
 गद्गोवाच—
 को विधारयिता वेगं पतन्त्या मे महीतले ।
 अन्यथा भूतलं भित्त्वा नृप यास्ये रसातलम् ॥ ३५ ॥
 किं चाहं दुर्गतिं यास्ये नरा मध्यामृजन्त्ययम् ।
 मृजामि तदथं क्रूरं राजंस्तत्र विविच्यताम् ॥ ३६ ॥
 राजोवाच—
 साधवो निराशिषः शान्ता ब्रह्मिष्ठा लोकपावनाः ।
 हरन्त्यप तेऽङ्गसद्माद् ये प्राप्ताः स्वहृदा हरिम् ॥ ३७ ॥
 धारयिष्यति ते वेगं रुद्रस्त्वात्मा शरीरिणाम् ।
 यस्मिन्नोतमिदं प्रांतं विश्वं शाटीव तन्पु ॥ ३८ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्त्वा स नृपो देवी तपसाऽतोषयच्छिवम् ।
 कालेनात्मीयसा चापि तपसेषुः समनुप्यत ॥ ३९ ॥
 तथेति राज्ञाऽभिहितः सर्वलोकहितः शिवः ।
 दधारावहितो गद्गां पादपूजलां हरैः ॥ ४० ॥
 भगीरथोऽपि राजर्षिर्निन्ये भुवनपावनीम् ।
 यत्र स्वपितृणां देहा भस्मीभूताः स्म शरीरे ॥ ४१ ॥
 रथेन वायुवेगेन प्रयान्तमनुधावती ।
 देशान् पुनन्ती निर्दग्धानसिधन् सगरात्मजान् ॥ ४२ ॥
 यज्जलस्पर्शमात्रेण ब्रह्मदण्डहता अपि ।
 सगरात्मजा दिवं जग्मुः केवलं देहभस्मभिः ॥ ४३ ॥

भस्मीभूताङ्गसङ्गेन स्वर्पाताः सगरात्मजाः ।
 किं पुनः भद्रया देवी ये सेवन्ते धृतव्रताः ॥ ४४ ॥
 न ह्येतत् परमाश्रयं स्वर्धुन्या यदिदोदितम् ।
 अनन्तचरणाभोजप्रसूताया भवच्छिदः ॥ ४५ ॥
 यस्मिन्मनः सन्निवेश्य भद्रया मुनयोऽमलाः ।
 त्रैगुण्यं दुस्त्यजं हित्वा सत्यो यातास्तदात्मताम् ॥ ४६ ॥
 धृतो भगीरथाज्ज्ञे तस्य नाभोऽपरोऽभवत् ।
 सिन्धुद्वीपस्ततस्तस्मादधुतापुस्ततोऽभवत् ॥ ४७ ॥
 क्रतुपर्णो नलसखो योऽश्वयियामयाभलात् ।
 दत्त्वाऽक्षहृदयं तस्मै सर्वकामस्तु तत्सुतः ॥ ४८ ॥
 ततः सुदासस्तत्पुत्रो मदयन्तीपतिर्नृपः ।
 आहुर्मित्रसहं यं ये कल्पापाङ्गिमुत क्वचित् ॥ ४९ ॥
 वसिष्ठशापाद् रक्षोऽभूदनपत्यः स्वकर्मणा
 राजोवाच—
 किञ्चिन्मित्रो गुरोः शापः सीदासस्य महात्मनः ।
 एतद् वेदितुमिच्छामः कथ्यतां न रहो यदि ॥ ५१ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 सीदासो मृगयां किञ्चिच्चरन् रक्षो जपान ह ।
 मुमोच भ्रातरं सोऽथ गतः प्रतिचिकीर्षया ॥ ५२ ॥
 स चिन्त्यन्नघं राज्ञः सूदरूपधरो गृहे ।
 गुरवे भोक्तुकामाय पत्न्या नित्ये नरामिपम् ॥ ५३ ॥
 परिप्रेष्यमाणं भगवान् विलोक्याभक्ष्यमञ्जसा ।
 राजानमशपत् क्रुद्धो रक्षो ह्येवं भविष्यसि ॥ ५४ ॥
 रक्षःकृतं तद् विदित्वा चक्रे द्वादशावार्षिकम् ।
 त्रयोऽप्यपोऽञ्जलिनाऽऽदाय गुहं शम्भुं समुद्यतः ॥ ५५ ॥
 वारितो मदयन्त्याऽऽपो रुशतीः पादयोज्ज्वली ।
 दिशः खमवनीं सर्वां पश्यन् जीवमयीं नृपः ॥ ५६ ॥
 राक्षसं भावमापन्नः पादे कल्पापतां गतः ।
 व्यवपकाले ददशे वनीकोदम्पती द्वित्रौ ॥ ५७ ॥
 क्षुधातो जगृहे विप्रं तत्पत्न्याहाकृतार्थवत् ।
 न भवान् राक्षसः साक्षाद्विश्वाकूणां महागधः ॥ ५८ ॥

मदयन्त्याः पतिवीरं नाधमै कर्तुमर्हसि ।
 देहि मेऽपत्यकामायास्त्वकृतार्थं पतिं द्विजम् ॥ ५९ ॥
 देहोऽयं मानुषो राजन् पुरुषस्याखिलार्थदः ।
 तस्मादस्य वधो वीर सर्वार्थवध उच्यते ॥ ६० ॥
 एष हि ब्राह्मणो विद्वान् तपःशीलगुणान्वितः ।
 आरिराधयिषुब्रह्म महापुरुषसंज्ञितम् ॥ ६१ ॥
 सर्वभूतात्मभावेन भूतेष्वन्तर्हितं गुणैः ।
 सोऽयं ब्रह्मर्षिर्वर्यस्ते राजर्षिप्रवराद् विभोः ॥ ६२ ॥
 कथमर्हति धर्मज्ञं वधं पितुरिवात्मजः ।
 तस्य साधारणपस्य भूणस्य ब्रह्मवादिनः ॥ ६३ ॥
 कथं वधं यथा वध्ना मन्यते सम्मतो भवान् ।
 यययं क्रियते भक्ष्यस्तर्हि मां खाद पूर्वतः ॥ ६४ ॥
 न जीविष्ये विना येन क्षणं च मृतकं यथा ।
 एवं करुणभाषिण्या विलपन्त्या अनाथवत् ॥ ६५ ॥
 व्याघ्रः पशुमियाखादत् सीदासः शापमोहितः ।
 ब्राह्मणी वीक्ष्य भर्तारं पुरुषादेन भक्षितम् ॥ ६६ ॥
 शोचन्त्यात्मानमुर्वीशमशपत् कुपिता सती ।
 यस्मान्मे भक्षितः पाप कामार्तायाः पतिस्त्वया ॥ ६७ ॥
 तथापि मृत्युराधानादकृतप्रज्ञं दर्शितः ।
 एवं मित्रसहं शम्भो पतिलोकपरायणा ॥ ६८ ॥
 तदस्थीनि समिद्धेऽग्नी प्रास्य भर्तुर्गतिं गता ।
 विशापो द्वादशाब्दान्ते मैथुनाय समुद्यतः ॥ ६९ ॥
 विज्ञाय ब्राह्मणीशापं महिष्या स निवारितः ।
 तत ऊर्ध्वं स तत्याज सीसुखं कर्मणाऽप्रजाः ॥ ७० ॥
 वसिष्ठस्तदनुज्ञातो मदयन्त्यां प्रजामधात् ।
 सा ये सप्त समा गर्भमविशन्न व्यजायत ॥ ७१ ॥
 जघ्रेऽश्मनोदरं तस्मान् सोऽश्मकस्तेन कथ्यते ।
 अश्मकान्मूलको जज्ञे यः सीभिः परिरक्षितः ॥ ७२ ॥
 नारीकवच इत्युक्तो निःक्षत्रे मूलकोऽभवत् ।
 ततो दशरथस्तस्मान् पुत्र गेलविलिः स्मृतः ॥ ७३ ॥

राजा विधसहो यस्य खट्वाङ्गश्चक्रवर्त्यभूत् ।
 यो देवैरर्पितो देव्यानवपीद् युधि दुर्जपान् ॥ ७४ ॥
 राजा उवाच—
 मुहूर्तमायुर्ज्ञात्येत्य स्वपुरं सन्धे मनः ।
 न मे ब्रह्मकुलान् प्राणाः कुलदेवान् चात्मजाः ॥ ७५ ॥
 न श्रियो न मही राज्यं न दाराधातिवह्मभाः ।
 न बान्धवऽपि मतिर्महामधर्मं रमते क्वचित् ॥ ७६ ॥
 नापश्यमुत्तमशोकादन्यत् किञ्चन वस्त्वहम् ।
 देवैः कामवरो दत्तो मह्यं त्रिभुवनैर्यरैः ॥ ७७ ॥
 न वृणो ह्यवरं कर्म भूतभावनभावनाद् ।
 येऽविक्षिमेन्द्रियधिषो देवास्ते स्यहृदि स्थितम् ।
 न विदन्ति श्रियं शश्वदात्मानं किमुतापरं ॥ ७८ ॥
 अयेशमायारचितेषु सङ्गे गुणेषु गन्धर्वपुरोपमेषु ।
 रूढं प्रकृत्याऽऽत्मनि विश्वभर्तुर्भावेन हित्वा तमहं प्रपद्ये ॥
 इति व्यवसितो बुध्या नागयणगृहीतया ।
 हित्वाऽन्यभायमज्ञानं ततः स्वं भाग्यमाश्रितः ॥ ८० ॥
 यत् तद् ब्रह्म परं सूक्ष्ममशून्यं शून्यकल्पितम् ।
 भगवान् वासुदेवेति यं गृणन्ति हि सान्वताः ॥ ८१ ॥
 मुक्त उवाच—
 खट्वाङ्गाद् दीर्घबाहुश्च रघुस्तस्मात् पृथुश्रवाः ।
 अजस्तस्मान्महाराजस्तस्माद् दशरथोऽभवत् ॥ ८२ ॥
 तस्यापि भगवानेव साक्षाद् ब्रह्ममयो हरिः ।
 अंशान्शेन चतुर्धाऽगात् पुत्रवत् प्रार्थितः सुरैः ।
 रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्राश्चेति संज्ञया ॥ ८३ ॥
 तस्यानुचरितं राजन् कृपिभिस्तन्वदशिभिः ।
 श्रुतं हि वर्णितं भूरि त्वया सीतापतेर्मुहुः ॥ ८४ ॥
 गुर्वयं त्यक्कारज्यो व्यचरदनुव्रतं पद्मपञ्चां प्रियायाः
 पाणिस्पृशांक्षमाभ्यां मृजितपथिकृतो यो हरीन्द्रानुजाभ्याम् ।
 वैरूप्याच्छर्पणस्याः प्रियविरहरूपाऽऽरोपितभ्रूविजृम्भः
 श्रुत्याऽऽविर्वहसेतुः खलदवदहनः कोसलेन्द्रोऽवतीर्णः ॥
 विश्वामित्राभ्यरे येन मारीचाया निशाचराः ।
 पश्यतो लक्ष्मणस्यैव हता नेर्कतपुत्रचाः ॥ ८६ ॥

यो लोकवीरसमिती धनुरैशमुग्रं
 सीतास्वयंवरमुखे त्रिशतोपनेयम् ।
 आदाय बालगजलील इवेधुषष्टिं
 सञ्जीकृतं नृप विकृत्य वभञ्ज मध्ये ॥ ८७ ॥
 जित्वात्मरूपगुणशीलवयोऽनुरूपां
 सीताभिषां श्रियमुरस्यभिलब्धमानाम् ।
 मार्गे ब्रजन् भृगुपतेर्व्यनयत् प्ररूढं
 दर्पं मही कृतयतो हतराजबीजाम् ॥ ८८ ॥
 यः सन्वपाशपरिवीतपितुर्निर्दिशं
 खेणस्य चापि शिरसा जगृहे सभार्यः ।
 राज्यश्रियं प्रणयिनः सुहृदोऽपिचासं
 त्यक्त्वा ययौ वनमसूनिव मुक्तसङ्गः ॥ ८९ ॥
 रक्षःस्वसुर्यंकृत रूपमशुद्धवृद्धे-
 स्तस्याः खरत्रिशिरदूषणमुख्यवन्भून् ।
 जग्रे चतुर्दशसहस्रमवारणीय-
 कोदण्डपाणिरटमान उवास कृच्छ्रम् ॥ ९० ॥
 सीताकथाश्रवणदीपितहृच्छयेन
 सृष्टं विलोक्य नृपते दशकल्मेरेण ।
 जग्रे कृतं गवपुपाऽऽश्रमतोऽपकृष्टो
 मारीचमाशु विशिखेन यथाऽरिमुग्रः ॥ ९१ ॥
 रक्षोधमेन वृकवद् विपिनेऽसमक्षं
 वैदेहराजदुहितुर्यंपपापितायाम् ।
 भ्रात्रा वने कृष्णवत् प्रियया विपुक्तः
 स्त्रीसङ्गिनामिति रतिं प्रथयंश्चचार ॥ ९२ ॥
 दग्ध्वाऽऽत्मकृत्यहतकृत्यमहन् कवन्धं
 सख्यं विधाय कृपिभिर्द्विजागतिं ते ।
 बुद्ध्याऽथ वालिनि हते प्रवगेन्द्रसैन्यै-
 र्वैलामगात् स मनुजोऽजभवार्चिताङ्गिः ॥ ९३ ॥
 यद्रोषतीव्रपरिवृत्तकटाक्षपात-
 संभ्रान्तनक्रमकरो भयगीर्णघोषः ।
 सिन्धुः शिस्यहंणं परिगृह्य रूपी
 पाशारविन्दमुपगम्य बभाप एतत् ॥ ९४ ॥

तं त्वा वयं जडधिपो न विदाम भूमन्
कूटस्थमादिपुरुषं जगतामधीशम् ।

त्वं सत्त्वतः सुरगणान् रजसः प्रजेशान्
मन्योश्च भूतपतयः स भवान् गुणेशः

॥ ९५ ॥

कामं प्रयाहि जहि विश्रवसोऽवमेहं
त्रैलोक्यरावणमवाप्नुहि वीर पत्नीम् ।

वप्रीहि सेतुमिह ते यशसो वितत्यै
गायन्ति दिग्विजयिनो यमुपेत्य भूपाः

॥ ९६ ॥

बध्वोदधी रघुपतिर्विधिपाद्रिकूटैः

सेतुं कपीन्द्रकारकमितभूरुहाक्षैः ।

सुग्रीवनीलहनुमत्प्रमुखैरनेकै-

र्लङ्गं विभीषणदशाऽऽविशदाशु दग्धाम्

॥ ९७ ॥

स यानरेन्द्रबलरुद्धविहारकोष्ठ-

सद्द्वारगोपुरसदोबलभीवितङ्गा ।

निर्भञ्ज्यमानधिपणध्वजहेमकुम्भ-

शृङ्गाटका गजकुलेर्हदिनीच पूर्णा

॥ ९८ ॥

रक्षःपतिस्तदवलोक्य निकुम्भकुम्भ-

धूमाक्षदुर्मुखसुरान्तनरान्तकादीन् ।

पुशान् प्रहस्तप्रतिकायधिकम्पनादीन्

सर्वानुगान् समहिनोदध कुम्भकर्णम्

॥ ९९ ॥

तां यातुधानपृतनामसिश्लचाप-

प्रासर्पिशक्तिशरतोमरखड्गजुष्टाम् ।

सुग्रीवलक्ष्मणमरुत्सुतगन्धमाद-

नीलाद्गददर्शपनसादिभिरन्वितोऽयान्

॥ १०० ॥

तेऽनीकपा रघुपतेरभितप्य सर्वै-

र्ऽन्धं वरूधमिभपत्तिरयाथयोधम् ।

जघ्नुर्दुर्मेगिरिगण्डेषुभिरद्रवाधाः

सीताभिर्मशंहतमङ्गरायणेशाम्

॥ १०१ ॥

रक्षःपतिः स्वबलनष्टिमवेक्ष्य रुष्ट

आरुह्य यानकमथाभिससार रामम् ।

स्यः स्पन्दने द्युमति मातलिनोपनीते

विभ्राजमानमहनज्रिशितैः क्षुरग्रैः

॥ १०२ ॥

रामस्तमाह पुरुषादपुरीष यत्रः

कान्ताऽसमक्षमसताऽपहता स्वयं ते ।

त्यक्तत्रपस्य फलमय जुगुप्सितस्य

इच्छामि काल इव कर्तुमलङ्घ्यवीर्यः

॥ १०३ ॥

एवं क्षिपन् धनुषि सन्धितमुत्ससर्ज

वाणं स वज्रमिव तद्भूदयं विभेद ।

सोऽसृग् वमन् दशमुखैर्मयपतद् विमानाद् ।

हा हेति जल्पति जने सुकृतीव रक्षः

॥ १०४ ॥

ततो निष्क्रम्य लङ्काया यातुधान्यः सहस्रशः ।

मण्डोदर्या समं तस्मिन् प्ररुदन्त्य उपाद्रवान्

॥ १०५ ॥

स्वान् स्वान् बन्धून् परित्यज्य लक्षणेपुभिरर्दितान् ।

रुदुः सुस्वरं दीना ग्रन्थ आत्मानमात्मना

॥ १०६ ॥

हा हताः स्म वयं नाथ लोकरावणरावण ।

कं यायाच्छरणं लङ्का त्वद्विहीना परार्दिता

॥ १०७ ॥

न वै वेद महाभाग भवान् कामवशं गतः ।

तेजोऽनुभावं सीताया येन नीतो दशमिमाम्

॥ १०८ ॥

कृतैषा विधवा लङ्का वयं च कुलनन्दन ।

देहः क्रुतोऽयं गुणगामात्मा नरकहेतवे

॥ १०९ ॥

श्रीशुक उवाच-

स्वानां विभीषणधक्त्रे कोसलेन्द्रानुमोदितः ।

पितृमेधविधानेन यदुक्तं साम्प्रसारयिकम्

॥ ११० ॥

ततो ददर्श भगवानशोकबनिकाश्रमे ।

क्षामां स्वविरहव्याधेः शिशुषामूलमाश्रिताम्

॥ १११ ॥

रामः प्रियतमां भार्या दीनां वीक्ष्यान्यकम्पत ।

आत्मसन्दर्शनाद्वादविकसन्मुखपङ्कजाम्

॥ ११२ ॥

आरोप्यारुह्ये यानं भ्रान्तुभ्यां हनुमद्युतः ।

विभीषणाय भगवान् दत्त्वा रक्षोगणेशताम्

॥ ११३ ॥

लङ्कामायुध कल्पान्तं यया तीर्णव्रतः पुरीम् ।

अवकीर्णमाणः कुसुमैर्लोकपालार्पितैः पथि

॥ ११४ ॥

उपगीयमानचरितः शतधृत्यादिभिर्मुदा ।

गोमूत्रयावकं श्रुत्वा भ्रातरं वल्कलाम्बरम्

॥ ११५ ॥

महाकारुणिकोऽतप्यज्जटिलं स्थण्डिलेशयम् ।
 भरतः प्राप्तमाकर्ण्य पीरामान्यपुरोहितैः ॥ ११६ ॥
 पादुके शिरसि न्यस्य रामं प्रत्युद्यतोऽग्रजम् ।
 नन्दिग्रामात् स्वशिविरान् गीतवादित्रिनःस्वनेः ॥ ११७ ॥
 ब्रह्मपापेण च मुहुः पठद्विजस्रवादिभिः ।
 स्वर्णकर्ण्यग्रेष्वापि हेमेश्वित्रध्वजै रथैः ॥ ११८ ॥
 सदर्थं रुक्मसत्रादिभैरैः पुरटवर्मभिः ।
 श्रेणीभिर्वारमुख्याभिर्मृत्यैश्चागात् सदापतैः ॥ ११९ ॥
 पारमेश्वरानुपादाय भाण्डान्युच्चावचानि च ।
 पादयान्यपतत् प्रेम्णा प्रक्षिन्नहृदयेक्षणः ॥ १२० ॥
 पादुके न्यस्य पुरतः प्राञ्जलिर्वाप्यलोचनः ।
 तमाश्लिष्य हृदं दोभ्यां स्नापयन् नेत्रजैर्जलेः ॥ १२१ ॥
 रामो लक्ष्मणसीताभ्यां विप्रेभ्यो योऽभवंस्ततः ।
 तेभ्यः स्वयं नमश्चक्रे प्रजाभिश्च नमस्कृतः ॥ १२२ ॥
 धुन्यन्त उत्तरासङ्गं पतिं वीक्ष्य चिरागतम् ।
 उत्तराः कोसलाः मान्यैः किरन्तो ननुतुमुदा ॥ १२३ ॥
 पादुके भरतोऽगृहाचामरव्यज्जोत्तमे ।
 विभीषणः ससुग्रीवः श्वेतच्छत्रं मरुत्सुतः ॥ १२४ ॥
 धनुर्निपट्ठाञ्छत्रुग्रः सीता तीर्थकमण्डलुम् ।
 अविभ्रदद्भदः खड्गं हेमं चर्मक्षराणनृप ॥ १२५ ॥
 पुष्पकस्थैर्वृतस्त्वेभिः स्तूपमानश्च वन्दिभिः ।
 विंरजे भगवान् राजन् गृहीरन्दुरिबोदितः ॥ १२६ ॥

भ्रातृभिर्नन्दितः सोऽपि सोत्सवां प्राविशत् पुरीम् ।
 प्रविश्य राजभवनं गुरुपत्नीश्च मातरम् ॥ १२७ ॥
 गुरून् वयस्यावरजान् पूजितः प्रत्यपूजयन् ।
 वैदेही लक्ष्मणश्चैव यथापोग्यं प्रणेमतुः ॥ १२८ ॥
 पुत्रांस्तन्मातरस्तावत् प्राणांस्तन्य इवोत्थिताः ।
 आरोप्याद्वेऽभिषिञ्चन्त्यो वाप्यीधैर्विजहुः शुचः ॥ १२९ ॥
 जटा निर्मुच्य विधिवत् कुलवृद्धैः समं गुरुः ।
 अभ्यषिञ्चद् यथैवेन्द्रं चतुःसिन्धुजलादिभिः ॥ १३० ॥
 एवं कृतशिरस्त्रानः सुवासाः सदलंकृतः ।
 स्वलंकृतैः सुवासोभिर्भ्रातृभिर्भार्याया बभौ ॥ १३१ ॥
 अग्रहीदासनं भ्रात्रा प्रणिपत्य प्रसादितः ।
 प्रजाः स्वधर्मनिरता वर्णाश्रमगुणान्वितः ॥ १३२ ॥
 जुगोप पितुवद् रामो मेनिरे पितरं च तम् ।
 त्रेतायां वर्तमानायां कालः कृतसमोऽभवत् ॥ १३३ ॥
 रामे राजनि धर्मज्ञे सर्वभूतसुखावहे ।
 वनानि नवो गिरयो वर्षाणि द्विपसिन्धवः ॥ १३४ ॥
 सर्वे कामदुषा आसन् प्रजानां भरतर्षभ ।
 नाधिष्ठापिजराधुलुङ्गदुःखशोकभयक्षमाः ॥ १३५ ॥
 मृत्युधानिच्छतां नासीद् रामे राजन्यपोक्षजे ।
 एकपत्रिव्रतधरो राजर्षिचरितः शुचिः ॥ १३६ ॥
 स्वधर्मं गृहमेधीयं शिक्षयन् स्वयमाचरन् ।
 प्रेम्णाऽनुवृत्त्वा शीलेन प्रश्रयावन्ता सती ।
 भिया हिया च भावज्ञा भर्तुः सीताऽहरन्मनः ॥ १३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 भगवानात्मनाऽऽत्मानं राम उत्तमकल्पकैः ।
 सर्वदेवमयं देवमीज आचार्यवान् मसैः ॥ १ ॥
 होत्रेऽददाद् दिशं प्राचीं ब्रह्मणो दक्षिणां विभुः ।
 अध्वर्यवे प्रतीचीं च उदीचीं सामगाय सः ॥ २ ॥

आचार्याय ददौ शेषा याचती भूतदन्तरा ।
 मन्यमान इदं कुलं ब्राह्मणोऽहंनि निःस्पृहः ॥ ३ ॥
 इत्यदात् स्वमलहारं वासोभ्यामवरोपितः ।
 तथा राक्षसि वैदेही सीमद्गन्ध्यावरोपिता ॥ ४ ॥
 ते तु ब्राह्मणदेवस्य वात्सल्यं वीक्ष्य सज्जनाः ।
 प्रीताः क्षिप्रधियस्तस्मै प्रत्यर्प्येदं वभाषिरे ॥ ५ ॥

ब्राह्मणाः ऊचुः-

अग्रतं नस्त्यया किञ्च भगवन् भुवनेश्वर ।
यतोऽन्तर्हृदि संविद्य तमो हंसि स्वरोचिया ॥ ६ ॥
नमो ब्रह्मण्यदेवाय रामायकुण्डमेधसे ।
उत्तमशोकधुर्याय न्यस्ततन्वेऽर्पिताङ्घ्रये ॥ ७ ॥
श्रीशुक उवाच-
कदाचिह्लोकजिज्ञासुर्गूढा रात्र्यामलक्षितः ।
चरन् बचोऽशृणोद् रामो भार्यामुद्दिश्य कस्यचित् ॥ ८ ॥
नाहं विभर्मि त्वां दुष्टमसतीं परवेशमगाम् ।
सौणो हि विभूयात् सीतां रामो नाहं भजे पुनः ॥ ९ ॥
इति लोकाद् बहुमुखाद् दुराराध्यादसंबिदः ।
श्रुत्वा भीतेन सा त्यक्ता प्राप्ता प्राचेतसाश्रमम् ॥ १० ॥
अन्तर्वद्वर्पाङ्गते काले यमो सा सुपुत्रे सुती ।
कुरो लब्ध इति स्वाती तयोश्चक्रे क्रिया मुनिः ॥ ११ ॥
अद्भुतश्रक्केतुश्च लक्ष्मणस्यात्मजो स्मृती ।
तक्षः पुष्कल इत्यास्तां भरतस्य महीपते ॥ १२ ॥
सुबाहुः श्रुतसेनश्च शत्रुघ्नस्य यभूवतुः ।
गन्धर्वान् कोटिशो जग्रे भरतो विजये दिशाम् ।
तदीयं धनमानीय सर्वं राज्ञे न्यवेदयत् ॥ १३ ॥
शत्रुघ्नश्च मधोः पुत्रं लयणं नाम राक्षसम् ।
हत्वा मधुवनं चक्रे मधुरां नाम वै पुरीम् ॥ १४ ॥
मुनौ निशिष्य तनयी सीता भर्ता विवासिता ।
ध्यायन्ती रामचरणी विवरं प्रविवेश ह ॥ १५ ॥
तच्छ्रुत्वा भगवान् रामो रुन्ध्रपि धिया शुचः ।
ऋतस्तस्या गुणांस्तांस्तान् नाशक्रोद् रोदधुमीश्वरः ॥ १६ ॥
सीपुम्पसङ्ग एतादृक् सर्वत्र त्रासमायवहः ।
अपीश्वराणां किमुत ग्राम्यस्य गृहमेधिनः ॥ १७ ॥
तत ऊर्ध्वं ब्रह्मचर्यं धारयन्ननुहोन् प्रभुः ।
त्रयोदशाब्दसाहस्रमग्निहोत्रमखण्डितम् ॥ १८ ॥
स्मरतां हृदि विन्यस्य बुद्धं पयमिवांशुकैः ।
स्वपाटपद्मं राम आत्मज्यातिरगान् ततः ॥ १९ ॥

नेदं यशो रघुपतेरिह विश्वमूर्ते-

लीलातनोरधिकशान्तिविमुक्तधाम्नः ।
रक्षोवधो जलधिवन्धनमसृषाणः
किं तस्य शत्रुहनेन कपयः सहायाः ॥ २० ॥
यस्यामलं नृपसदस्सु यशोऽधुनाऽपि
गायन्त्यघप्रमृषयो दिगिभेन्द्रपाते ।
तन्नाकपालवसुपालकिरीटजुष्टं
पादाम्बुजं रघुपतेः शरणं प्रपद्ये ॥ २१ ॥
स धैः स्मृष्टोऽभिष्टो वा संविन्नोऽनुगतोऽपि वा ।
कोसलास्ते ययुः स्थानं यत्र गच्छन्ति योगिनः ॥ २२ ॥
पुरुषो रामचरितं श्रवणैरुपधारयन् ।
आनुशंस्यपरो राजन् कर्मबन्धैर्विमुच्यते ॥ २३ ॥
राजोवाच-
कथं स भगवान् रामो भ्रातृन् वा स्वयमात्मनः ।
तस्मिन् वा तेऽन्यवर्तन्त प्रजाः पीरास्त ईश्वरे ॥ २४ ॥
श्रीशुक उवाच-
अधादिशद् दिग्विजये भ्रातृन् त्रिदशेश्वरः ।
आत्मानं दर्शयन् स्वानां पुरीमैक्षत सानुगः ॥ २५ ॥
आसिक्तमार्गां गन्धोदैः करिणां मदसीकरैः ।
स्वामिन् प्राप्तमालोक्य मत्तां वा सुतरामिव ॥ २६ ॥
प्रासादगोपुरसभाचैत्यदेवगृहादियु ।
विन्यस्तहेमकलशैः पताकाभिश्च मण्डिताम् ॥ २७ ॥
पूयैः सवुनी रम्भाभिः पालिकाभिः सुवाससाम् ।
आदर्शैरंशुकैः खभिः कृतकानुक्तोरणाम् ॥ २८ ॥
तमुपेयुस्तत्र तत्र पीरा अर्हणपाणयः ।
आशिषो युयुजुर्देव पाद्रीमां प्राक् त्वयोद्भूताम् ॥ २९ ॥
तं ताः प्रजा वीक्ष्य पतिं चिरागतं
दिदक्षतोत्सृज्य गृहान् स्त्रियो नराः ।
आरुह्य हर्म्याण्यरविन्दलोचनं
ननुत्तमेनाः कुसुमेरवाकिरन् ॥ ३० ॥
अथ प्रविष्टः स्वगृहं जुष्टं स्वैः पूर्वराजभिः ।
अनन्तगृहकोशादयमनर्थ्यैरुपरिच्छदम् ॥ ३१ ॥

विद्रुमोदुम्बरद्वरिर्विदुषस्तम्भपङ्क्तिभिः ।
 स्थलेमार्गकतैः स्वच्छेभान् स्फटिकभित्तिभिः ।
 चित्रस्रग्भिः पट्टिकाभिर्वासोमणिगणांशुभिः ।
 मुक्ताफलैर्धिदुहासैः कान्तकामोपपत्तिभिः ।
 धूपदीपैः सुरभिर्मण्डितैः पुष्पमण्डकैः ।
 सीपुंभिः सुरसद्भादीनुंष्टं भूषणभूषणैः

॥ ३२ ॥

॥ ३३ ॥

॥ ३४ ॥

तस्मिन् स भगवान् रामः सिन्धुया त्रिययेष्टया ।

रेमे स्व्यारामचाराणामुपभः सीतया सह ॥ ३५ ॥

बुभुजे च यथाकामं कामं धर्ममपीडयन् ।

वर्षपूगान् वहन् नृणामभिष्येपाङ्घ्रिपद्मवः ॥ ३६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

कुशस्य चातिथिस्तस्मान्निपथस्तत्सुतो नभः ।

पुण्डरीकोऽथ तनुव्रजः क्षेमधन्वाऽभवत् ततः ॥ १ ॥

देवानीकस्ततोऽहीनः पारिपात्रथ तत्सुतः ।

ततो वलस्थलस्तस्माद् वज्रनाभोऽर्कसम्भवः ॥ २ ॥

खगणस्तत्सुतस्तस्माद् विधूतश्चाभवत् सुतः ।

ततो हिरण्यनाभोऽभूद् योगाचार्यस्तु जैमिनेः ॥ ३ ॥

शिष्यः सकलमध्यात्मं याज्ञवल्क्योऽध्यगाद् यतः ।

योगं महोदयमृषिर्हृदयग्रन्थिभेदनम् ॥ ४ ॥

पुष्यो हिरण्यनाभस्य ध्रुवसन्धिस्ततोऽभवत् ।

सुदर्शनोऽथाग्रिवर्णः शीघ्रस्तस्य मरुत् सुतः ॥ ५ ॥

योऽसावास्ते योगसिद्धः कलापश्राममास्थितः ।

कलेरन्ते सूर्यवंशं नष्टं भावयित्वा पुनः ॥ ६ ॥

तस्मान् तु सुश्रुतस्तस्य सन्धिस्तस्यापि मर्षणः ।

महस्वान्तस्तनुतस्तस्माद् विश्वसाहजानजायत ॥ ७ ॥

ततो बृहद्बलो यस्तु पित्रा ते समरे हतः ।

एते हीश्याकुभूपाला अतीताः शृण्वनागतान् ॥ ८ ॥

बृहद्बलस्य भविता पुत्रो नाम्ना बृहद्रथः ।

उरुध्वः सुतस्तस्य यमुप्रीतिर्भविष्यति ॥ ९ ॥

प्रतिष्योमस्ततो भानुर्दिवाकौ बाहिनीपतिः ।

सहदेवस्तनो भायी बृहदधोऽथ भानुमान् ॥ १० ॥

प्रतीकाथो भानुमतः सुप्रतीकोऽथ तत्सुतः ।

भविता मरुदधोऽथ सुनध्वजोऽथ रुक्मकः ॥ ११ ॥

तस्यान्तरिक्षस्तनुव्रजः सुतपास्तदमित्रजित् ।

बृहद्भानुस्तु तस्यापि बर्हिस्तस्मान् कृतञ्जयः ॥ १२ ॥

रणञ्जयस्तस्य सुतः सञ्जयो भविता ततः ।

तस्माच्छ्रक्तोऽथ शुद्धोदो लाट्रस्तत्सुतः स्मृतः ॥ १३ ॥

ततः प्रसेनजित् तस्माद् धुद्रको भविता ततः ।

कुणको भविता तस्मान् सुरधस्तनयस्ततः ।

सुमित्रो नाम निष्ठान्तस्त्येते बार्हिद्बला नृपाः ॥ १४ ॥

इक्ष्वाकूणामयं वंशः सुमित्रान्नो भविष्यति ।

यतस्तं प्राप्य राजानं संस्प्राप्तप्यति वै कलौ ॥ १५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

निमिरिक्ष्वाकुर्नयो यसिष्टमवृत्तत्विजम् ।

आरभ्य सत्रं सोऽप्याह शक्रेण प्राग् वृत्तोऽस्मि भोः ॥ १ ॥

तं निर्वर्त्यागमिष्यामि तावन्मां प्रतिपालय ।

तूष्णीमामीद् गृहपतिः सोऽपीन्द्रस्याकरोन्मखम् ॥ २ ॥

निमिश्रलमिदं विद्वान्सत्रमारभतात्मवान् ।

कृत्विग्भिरपरैस्तावद् यावत् तन्नागमद् गुरुः ॥ ३ ॥

शिष्यव्यतिक्रमं वीक्ष्य निर्वर्त्य गुरुरागतः ।

अशपत् पततां देहो निमेः पण्डितमानिनः ॥ ४ ॥

निमिः प्रतिददी शापं गुरवेऽधर्मवर्तिने ।
 तवापि पततां देहो लोभाद्धर्ममजानतः ॥ ५ ॥
 इत्युत्ससर्ज तं देहं निमिरध्यात्मकोविदः ।
 मित्रावरुणयोर्जज्ञे ऊर्वश्यां प्रपितामहः ॥ ६ ॥
 गन्धवस्तुपु तदेहं निधाय मुनिसत्तमाः ।
 समासे सत्रपागेऽथ देवान्चुः समागतान् ॥ ७ ॥
 राज्ञो जीवतु देहोऽयं प्रसन्नाः प्रभवो यदि ।
 तथेत्युक्ते निमिः प्राह मा भून्मे देहबन्धनम् ॥ ८ ॥
 यस्य योगं न वाञ्छन्ति वियोगभयकातराः ।
 भजन्ति चरणाम्भोजं मुनयो हरिमेधसः ॥ ९ ॥
 देहं नावरुन्तेऽहं दुःखशोकभयाश्रयम् ।
 सर्वत्रास्य यतो मृत्युर्मत्स्यानामुदके यथा ॥ १० ॥
 देवा ऊचुः—
 विदेह उष्यतां कामं लोचनेषु शरीरिणाम् ।
 उन्मेषणनिमेषाभ्यां लक्षितोऽध्यात्मसंस्थितः ॥ ११ ॥
 अराजकभयं नृणां मन्यमाना महर्षयः ।
 देहं ममन्युश्च निमिः कुमारः समजायत ॥ १२ ॥
 जननाज्जनकः सोऽभूद् वैदेहस्तु विदेहजः ।
 मिथिलो मथनाज्जातो मिथिला येन निर्मिता ॥ १३ ॥
 तस्मादुदायमुत्तस्य पुत्रोऽभून्नन्दिवर्धनः ।
 ततः सुकेतुस्तस्यापि देवरातो महीपतिः ॥ १४ ॥
 तस्माद् बृहद्रथस्तस्य महावीर्यः सुपृत्पिता ।
 सुपृत्तेर्धृष्टकेतुर्वै हर्यशोऽथ मरुस्ततः ॥ १५ ॥

मरोः प्रतीन्धकस्तस्माज्जातः कृतरथो यतः ।
 देवमीदस्तस्य सुतो विधृतोऽथ महाधृतिः ॥ १६ ॥
 कृतिरातस्ततस्तस्मान्महारोमाऽथ तन्सुतः ।
 स्वर्णरोमा सुतस्तस्य हस्वरोमा व्यजायत ॥ १७ ॥
 ततः सीरध्वजो जज्ञे यज्ञार्थं कर्पतो महीम् ।
 सीता सीराग्रतो जाता तस्मान् सीरध्वजः स्मृतः ॥ १८ ॥
 कुशध्वजस्तस्य पुत्रस्ततो धर्मध्वजो नृप ।
 धर्मध्वजस्य द्वौ पुत्रौ कृतध्वजमितध्वजौ ॥ १९ ॥
 कृतध्वजात् केशिध्वजः खाण्डिक्यस्तु मितध्वजात् ।
 कृतध्वजसुतो राजन्नात्मविद्याविशारदः ॥ २० ॥
 खाण्डिक्यः कर्मतत्त्वज्ञो भीतः केशिध्वजाद् गतः ।
 भानुमांस्तस्य पुत्रोऽभूच्छतयुग्लस्तु तन्सुतः ॥ २१ ॥
 शुचिस्तु तनयस्तस्मात् सनद्वाजस्ततोऽभवत् ।
 ऊर्जकेतुः सनद्वाजादजोऽथ कुरुजिस्तुतः ॥ २२ ॥
 अरिष्टनेमिस्तस्यापि धृतायुस्तत्सुपार्थकः ।
 ततश्चित्रयो यस्य क्षेमापिर्मिथिलाधिपः ॥ २३ ॥
 तस्माद्धेमरथस्तस्य सुतः सत्परथस्ततः ।
 आसीदुषगुरुस्तस्मादुषगुप्तोऽग्रिसम्भवः ॥ २४ ॥
 वैबस्वतोऽथ तत्पुत्रो युयुधो यत्सुभाषणः ।
 ध्रुतस्ततो जयस्तस्माद् विजयोऽस्माद् कृतः सुतः ॥ २५ ॥
 शुनकस्तत्सुतो जज्ञे वीरहव्यो धृतिस्ततः ।
 बहुलाश्वो धृतस्तस्य कृतिरस्य महावशी ॥ २६ ॥
 एते वै मिथिला राजन्नात्मविद्याविशारदाः ।
 योगेश्वरप्रसादेन द्रन्द्वैर्मुक्ता गृह्यन्पि ॥ २७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 अथातः श्रूयतां राजन् वंशः सोमस्य पावनः ।
 यस्मिन्नेलादयो भूपाः कीर्यन्ते पुण्यकीर्तयः ॥ १ ॥
 सहस्रशिरसः पुंसो नाभिददसरोरुहात् ।
 जातस्यासीन् सुतो धानुरग्रिः पितृसमो गुणैः ॥ २ ॥

तस्य दम्भ्योऽभवत् पुत्रः सोमोऽमृतमयः किल ।
 विप्रोपध्वम्बुगर्भाणां ब्रह्मणा कल्पितः पतिः ॥ ३ ॥
 सोऽयजद् राजसूयेन विजित्य भुवनत्रयम् ।
 पत्नीं बृहस्पतेर्दर्पतां तारां नामाहरद् बलात् ॥ ४ ॥

यदा स देवगुरुणा याचितोऽभीक्ष्णशो मदात् ।
 नात्यजन् तत्कृतं जज्ञे सुरदानवविग्रहः ॥ ५ ॥

शुक्रो बृहस्पतेर्द्वेषादग्रहीत् सासुरोदुपम् ।
 हरो गुरुमुतस्रेहान् सर्वभूतगणावृतः ॥ ६ ॥

सर्वदेवगणोपेतां महन्त्रो गुरुमन्ययात् ।
 सुरासुरविनाशोऽभूत् समरस्तारकामयः ॥ ७ ॥

निवेदिताऽजोऽद्विरसा सोमं निर्भर्त्स्य विधकृत् ।
 तारां स्वभ्रत्रे प्रायच्छदन्तर्बद्धीं बृहस्पतिः ॥ ८ ॥

गर्भं त्वजाशु दुष्प्रज्ञं मध्येब्रादाहितं परे ।
 नाहं त्वां भस्मसात् कुर्यां स्थियं सान्त्वानिके सति ॥ ९ ॥

तत्याज ब्रीडिता तारा कुमारं कनकप्रभम् ।
 तस्यां जज्ञे दस्युहन्ता कुमारः कनकप्रभः ॥ १० ॥

स्पृहामाद्विरसश्चक्रे कुमारे सोम एव च ।
 ममायं न तवेत्युच्चैस्तपोर्विवदमानयोः ॥ ११ ॥

पञ्चर्ष्युर्कपयो देवा मैवांचे ब्रीडिता च सा ।
 कुमारो मातरं प्राह कुपिताऽलीकलज्जया ॥ १२ ॥

किं न योचस्यसद्वृत्ते पितरं मे वदाशु वै ।
 न त्वां तु भस्मसात् कुर्यामात्मावधविगृहीनीम् ॥ १३ ॥

ब्रह्मा तं तु विनिर्भर्त्स्य क्षेप्तारं मातुरन्तिके ।
 तामाहूय समग्राशीद् रह एव तु सान्त्वया ॥ १४ ॥

सोमस्येत्याह शनैः सोमस्तं तावदग्रहीत् ।
 तस्यात्मयोनिरकृतं बुध इत्यभिधां नृप ॥ १५ ॥

बुद्ध्या गम्भीरया येन पुत्रेणाषोडशाण् मुदम् ।
 ततः पुरुरवा जज्ञे इलायां य उदाहृतः ॥ १६ ॥

तस्य रूपगुणोदायशीलद्रविणविक्रमान् ।
 धृत्योर्वशीन्द्रभवने गीयमानान् सुरर्षिणा ॥ १७ ॥

तदन्तिकमुपेयाय देवी स्मरशारादिता ।
 मित्रावरुणयोः शाषादापत्ना नरलोकताम् ॥ १८ ॥

निशाम्य पुरुषश्रेष्ठं कन्दर्पमिव रूपिणाम् ।
 धृतिं विहाय ललना उपतस्थे तदन्तिकम् ॥ १९ ॥

स तां विलोक्य नृपतिर्हर्षेणोत्फुल्लोचनः ।
 उवाच क्षत्रण्या वाचा देवीं हृष्टनूरुहः ॥ २० ॥

राजोवाच—
 स्वागतं ते वरारोहे आस्यतां करवाम किम् ।
 संरमस्य मया साकं रतिनीं शायतीः समाः ॥ २१ ॥

उर्वंशुवाच—
 कस्यास्त्ययि न सज्जेत मनो दृष्टिश्च सुन्दर ।
 यदक्षान् रमा याति स दृष्टो हरिराश्रयः ॥ २२ ॥

एतावुरणकी राजन् न्यस्ती रक्षस्व मानद ।
 संरंभ्ये भवता साकं श्लाघ्यः स्त्रीणां वरः स्मृतः ॥ २३ ॥

पूतं मे वीर भक्ष्यं स्यान्नेष्टे त्वाऽन्यत्र मैपुनात् ।
 विवाससं तत् तथेति प्रतिपेदे महामनाः ॥ २४ ॥

राजोवाच—
 अहो रूपमहो भावं नरलोकविमोहनम् ।
 को न सेवेत मनुजो देवीं त्वां स्वयमागताम् ॥ २५ ॥

शुक उवाच—
 तथा स पुरुषश्रेष्ठो रमयन्त्या यथाहृतः ।
 रेमे सुरविहारोपु कामं चैत्ररथादिपु ॥ २६ ॥

रममाणस्तया देव्या पद्मकिञ्जल्कगन्धया ।
 तन्मुक्तामोदमुपितो मुमुदेऽब्जगणान् बहून् ॥ २७ ॥

अपश्यन्नुर्वशीमिन्द्रो गन्धर्वान् समबोधयत् ।
 उर्वशीरहितं मलयमास्थानं नातिशोभते ॥ २८ ॥

त उपेत्य महाराजो तमसि प्रत्युपस्थिते ।
 उर्वंश्या उरणी जहृर्न्यस्ती राजनि जायया ॥ २९ ॥

निशाम्याक्रन्दितं देवी पुत्रयोर्नीयमानयोः ।
 हताऽस्म्यहं कुनायेन नपुंसा वीरमानिना ॥ ३० ॥

यद्विष्मद्भादहं नष्टा हतापत्या च दस्युभिः ।
 यः शंते निशि सन्त्रस्तो यथा नारी दिवा पुमान् ॥ ३१ ॥

इति वाक्सायकेर्विद्धः प्रतोदिरिव कुञ्जरः ।
 निशि निशिंशमादाय विवस्त्रोऽभ्यद्रवद् रूपा ॥ ३२ ॥

ते विसृज्योरण्यो तत्र प्रायोतन्न स्वविपुता ।
 आदाय मेपाचापान् नग्रमेक्षत सा पतिम् ॥ ३३ ॥

निमिः प्रतिददी शापं गुरवेऽधर्मयतिने ।

तवापि पततां देहो लोभाद्धर्ममजानतः

॥ ५ ॥

इत्युत्सर्ज तं देहं निमिरध्यात्मकोविदः ।

मित्रावरुणयोर्जज्ञे उर्वश्यां प्रपितामहः

॥ ६ ॥

गन्धवस्तुपु तदेहं निधाय मुनिसत्तमाः ।

समाप्ते सत्रपागेऽथ देवान्चुः समागतान्

॥ ७ ॥

राज्ञो जीयतु देहोऽयं प्रसन्नाः प्रभवो यदि ।

तपेत्युक्ते निमिः प्राह मा भून्मे देहबन्धनम्

॥ ८ ॥

यस्य योगं न बाञ्छन्ति वियोगभयकातराः ।

भजन्ति चरणाम्भोजं मुनयो हरिमेधसः

॥ ९ ॥

देहं नावरुन्तेऽहं दुःखशोकभयाश्रयम् ।

सर्वत्रास्य यतो मृत्युर्मत्स्यानामुदके यथा

॥ १० ॥

देवा ऊचुः-

विदेह उप्यतां कामं लोचनेषु शरीरिणाम् ।

उन्मेषणनिमेषाभ्यां लक्षितोऽध्यात्मसंस्थितः

॥ ११ ॥

अराजकभयं नृणां मन्यमाना महर्षयः ।

देहं ममन्धुश्च निमिः कुमारः समजायत

॥ १२ ॥

जननाज्जनकः सोऽभूद् वैदेहस्तु विदेहजः ।

मिथिलो मथनाज्जातो मिथिला येन निर्मिता

॥ १३ ॥

तस्मादुदावसुस्तस्य पुत्रोऽभून्निर्वर्धनः ।

ततः सुकेतुस्तस्यापि देवरातो महीपतिः

॥ १४ ॥

तस्माद् बृहद्रथस्तस्य महावीर्यः सुधृत्पिता ।

सुधृतेर्धृष्टकेतुर्वै हर्यथोऽथ मरुस्ततः

॥ १५ ॥

मरोः प्रतीन्धकस्तस्माज्जातः कृतरथो यतः ।

देवमीदस्तस्य सुतो विधृतोऽथ महाधृतिः

॥ १६ ॥

कृतिरातस्तन्तस्मान्महारोमाऽथ तन्सुतः ।

स्वर्णरोमा सुतस्तस्य हस्वरोमा व्यजायत

॥ १७ ॥

ततः सीरध्वजो जज्ञे यज्ञार्थं कर्पतो महीम् ।

सीता सीराग्रतो जाता तस्मान् सीरध्वजः स्मृतः

॥ १८ ॥

कुशाध्वजस्तस्य पुत्रस्ततो धर्मध्वजो नृप ।

धर्मध्वजस्य द्वौ पुत्रौ कृतध्वजमितध्वजौ

॥ १९ ॥

कृतध्वजात् केशिध्वजः खाण्डिक्यस्तु मितध्वजात् ।

कृतध्वजसुतो राजन्नात्मविद्याविशारदः

॥ २० ॥

खाण्डिक्यः कर्मतत्त्वज्ञो भीतः केशिध्वजाद् गतः ।

भानुमांस्तस्य पुत्रोऽभूच्छतयुग्लस्तु तन्सुतः

॥ २१ ॥

शुचिस्तु तनयस्तस्मात् सनद्वाजस्ततोऽभवत् ।

ऊर्जकेतुः सनद्वाजादजोऽथ कुरुजित्सुतः

॥ २२ ॥

अरिष्टनेमिस्तस्यापि धृतायुस्तन्सुपार्थकः ।

ततश्चित्रथो यस्य क्षेमापिर्मिथिलाधिपः

॥ २३ ॥

तस्माद्धेमरथस्तस्य सुतः सत्यरथस्ततः ।

आसीदुपगुरुस्तस्मादुपगुप्तोऽग्रिसम्भवः

॥ २४ ॥

वैवस्यतोऽथ तत्पुत्रो युयुथो यत्सुभाषणः ।

धृतस्ततो जयस्तस्माद् विजयोऽस्माद् क्रतुः सुतः

॥ २५ ॥

शूनकस्तत्सुतो जज्ञे वीरहन्त्रो धृतिस्ततः ।

बहुलाथो धृतस्तस्य कृतिरस्य महावशी

॥ २६ ॥

एते वै मिथिला राजन्नात्मविद्याविशारदाः ।

योगेश्वरप्रसादेन द्रन्द्धेर्मुक्ता गृह्यन्पि

॥ २७ ॥

॥ इति धीमद्भागवते नवमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अपातः श्रूयतां राजन् वंशः सोमस्य पावनः ।

यस्मिन्नेलादयो भूषाः कीर्त्यन्ते पुण्यकीर्तयः

॥ १ ॥

सहस्रशिरसः पुंसो नाभिददसरोरुहात् ।

जातस्यासीत् सुतो धानुरग्रिः पितृसमो गुणैः

॥ २ ॥

तस्य दम्भ्योऽभवत् पुत्रः सोमोऽमृतमयः किल ।

विप्रीपध्यम्बुगर्भाणां ब्रह्मणा कल्पितः पतिः

॥ ३ ॥

सोऽपजद् राजसुयेन विजित्य भुवनत्रयम् ।

पत्नीं बृहस्पतेर्दत्तां तारां नामाहरद् बलात्

॥ ४ ॥

यदा स देवगुरुणा याचितोऽभीक्ष्णशो मदान् ।
 नान्यजन् तन्कृते जज्ञे सुरदानयविग्रहः ॥ ५ ॥

शुक्रो बृहस्पतेर्द्वेषादग्रहीत् सासुरोऽपुम् ।
 हरो गुरुसुतस्रेहात् सर्वभूतगणावृतः ॥ ६ ॥

सर्वदेवगणोपेतो महेंद्रो गुरुमन्यवान् ।
 सुरासुरविनाशोऽभूत् समरस्तारकामयः ॥ ७ ॥

निवेदितोऽजोऽद्विरसा सोमं निर्भत्स्य विश्वकृत् ।
 तारां स्वभर्त्रे प्रायच्छदन्तर्वतीं बृहस्पतिः ॥ ८ ॥

गर्भं त्यजाशु दुष्टज्ञे मन्त्रेवादाहितं परैः ।
 नाहं त्वां भस्मसात् कुर्यां सिध्यं सान्तानिके सति ॥ ९ ॥

तत्याज व्रीडिता तारा कुमारं कनकप्रभम् ।
 तस्यां जज्ञे दस्युहन्ता कुमारः कनकप्रभः ॥ १० ॥

स्पृहामाद्विरसध्वरे कुमारे सोम एव च ।
 ममायं न तवेत्युधैस्तपोर्विवदमानयोः ॥ ११ ॥

एषच्छुर्कपयो देवा नैवांचे व्रीडिता च सा ।
 कुमारो मातरं प्राह कुपितोऽलीकलज्जया ॥ १२ ॥

किं न योचस्यसद्वृत्ते पितरं मे वदाशु धै ।
 न त्वां तु भस्मसात् कुर्यामात्मावयविगृहीनीम् ॥ १३ ॥

ब्रह्मा तं तु विनिर्भत्स्य क्षेप्तारं मानुरन्तिके ।
 तामाहूय समप्राक्षीद् रह एव तु सान्त्वया ॥ १४ ॥

सोमस्येत्याह शनकैः सोमस्तं तावदग्रहीत् ।
 तस्यात्मयोनिरकृतं पुष्टं इत्यभिधां नृप ॥ १५ ॥

बुद्ध्या गम्भीरया येन पुत्रेणापोऽुराण् मुदम् ।
 ततः पुरुषा जज्ञे इलायां य उदाहृतः ॥ १६ ॥

तस्य रूपगुणौदार्यशीलद्रविणविक्रमान् ।
 श्रुत्योर्वशीन्द्रभवने गीयमानान् सुरर्षिणा ॥ १७ ॥

तदन्तिकमुपेयाय देवी स्मरशारदिता ।
 मित्रायरुणयोः शापादापन्ना नरलोकताम् ॥ १८ ॥

निशाम्य पुरुषश्रेष्ठं कन्दर्पमिव रूपिणम् ।
 धृतिं विहाय ललना उपतस्थे तदन्तिकम् ॥ १९ ॥

स तां विलोक्य नृपतिर्हर्षेणोत्फुल्लोचनः ।
 उवाच क्षणया वाचा देवीं हृष्टनूरुदः ॥ २० ॥

राजोवाच—
 स्वागतं ते वरारोहे आस्यतां करवाम किम् ।
 संरमस्व मया साकं रतिनीं शाश्वतीः समाः ॥ २१ ॥

उर्वसुवाच—
 कस्यास्त्वयि न सज्जेत मनो दृष्टिश्च सुन्दर ।
 यदज्ञात्त रमा याति स दृष्टो हरिराश्रयः ॥ २२ ॥

एतावुरणकीं राजन् न्यस्तौ रक्षस्व मानद ।
 संरस्ये भवता साकं ध्राप्यः स्त्रीणां वरः स्मृतः ॥ २३ ॥

धृतं मे वीर भक्ष्यं स्यान्नेष्टे त्वाऽन्यत्र मेधुनात् ।
 विवाससं तन् तथेति प्रतिपेदे महामनाः ॥ २४ ॥

राजोवाच—
 अहो रूपमहो भावं नरलोकविमोहनम् ।
 को न सेवेत मनुजो देवीं त्वां स्वयमागताम् ॥ २५ ॥

शुक उवाच—
 तथा स पुरुषश्रेष्ठो रमयन्त्या यथाहृतः ।
 रेमे सुरविहारेषु कामं चैत्ररथादिषु ॥ २६ ॥

रममाणस्तया देव्या पद्मकिञ्चल्कगन्धया ।
 तन्मुखासोदमुपितो मुमुदेऽब्जगणान् बहून् ॥ २७ ॥

अपश्यन्नुर्वशीमिन्द्रो गन्धर्वां समचोदयत् ।
 उर्वशीरहितं महामास्यानं नातिशोभते ॥ २८ ॥

त उपेत्य महारात्री तमसि प्रत्युपस्थिते ।
 उर्वश्या उरणी जहृन्वस्ती राजनि जायया ॥ २९ ॥

निशाम्याक्रन्दितं देवी पुत्रयोर्नीयमानयोः ।
 हताऽस्म्यहं कुनापेन नपुंसा वीरमानिना ॥ ३० ॥

यद्विसम्भारहं नष्टा हतापत्या च दस्युभिः ।
 यः शोते निशि सन्नस्तो यया नारी दिवा पुमान् ॥ ३१ ॥

इति वाक्सापकैर्विद्वः प्रतोदैरिव कुञ्जरः ।
 निशि निशिंशमादाय विवस्त्रोऽभ्यद्रवद् रुपा ॥ ३२ ॥

ते विसृज्योरणी तत्र प्रायोतन्त स्वविपुता ।
 आदाय मेपावायानां नगमेक्षत सा पतिम् ॥ ३३ ॥

ऐलोऽपि शयने जायामपश्यन् विमना अभूत् ।
 तथितो विल्लवः शोचन् बध्नामोन्मत्तवन्महीम् ॥ ३४ ॥
 स तां वीक्ष्य कुरुक्षेत्रे सरस्वत्यां च तत्सखीः ।
 पश्यन् प्रहृष्टबदनः प्राह सूक्तं पुरुरवाः ॥ ३५ ॥
 अहो जाये तिष्ठ तिष्ठ धोरं न त्यक्तुमर्हसि ।
 मन्वा अद्याप्यनिर्वृत्ता यचांसि कृणवावहे ॥ ३६ ॥
 सुदेवोऽयं पतत्यत्र देवि दूरं हतस्त्वया ।
 खादन्त्येन वृका गृध्रस्त्वत्प्रासादस्य नास्पदम् ॥ ३७ ॥
 उर्वंशुवाच—
 मा मूधा पुरुषोऽसि त्वं मा स्म त्वाऽयुर्वृका इमे ।
 कापि सख्यं न वै स्त्रीणां वृकाणां हृदयं यथा ॥ ३८ ॥
 स्त्रियो ह्यकरुणाः क्रूरा दुर्मर्षाः प्रियसाहसाः ।
 ग्रन्थन्त्यार्येऽपि विसृज्यं पतिं भ्रातरमप्युत ॥ ३९ ॥
 विधापालीकवित्तम्भमङ्गेऽप्यन्तस्तीक्ष्णदाः ।
 नवं नवमभीषन्त्यः पुंश्चल्यः स्वैरवृत्तयः ॥ ४० ॥
 संवत्सरान्तेऽपि भवानेकरात्रं मयेथर ।
 यत्स्यप्यपत्यानि च ते भविष्यन्त्यपराणि भोः ।
 अन्तर्वर्तीमुपालक्ष्य देवीं स प्रपथी पुरीम् ॥ ४१ ॥
 पुनस्तत्र गतोऽब्दान्ते उर्वंशीं वीरमातरम् ।
 उपलभ्य मुदा पुक्तः समुवास तया निशाम् ॥ ४२ ॥

अधेनमुर्वंशी प्राह कृष्णं विरहातुरम् ।
 गन्धर्वांनुपधायेमांस्तुभ्यं दास्यन्ति मामिति ॥ ४३ ॥
 तस्य संस्तुवतस्तुष्टा अग्रिस्थालीं ददुर्नृप ।
 उर्वंशीं मन्यमानस्तां नावुध्यत चरन् वने ॥ ४४ ॥
 स्थालीं न्यस्य वने गत्वा गृहानभ्युपितो निशि ।
 व्रतायां सम्प्रवृत्तायां मनसि त्रय्यवर्तत ॥ ४५ ॥
 स्थालीस्थानं गतोऽश्वत्थं शमीगर्भं विलक्ष्य सः ।
 तेन द्वे अरणी कृत्वा उर्वंशीलोककाम्यया ॥ ४६ ॥
 उर्वंशीं मन्त्रतो ध्यायन्नभराणिमुत्तराम् ।
 आत्मानमुभयोर्मध्ये यत् तत् प्रजननं प्रभुः ॥ ४७ ॥
 तस्य निर्मथनाज्ज्ञातो जातवेदा विभावसुः ।
 त्रय्या स विद्यया राज्ञा पुत्रत्ये कल्पितस्त्रिवृत् ॥ ४८ ॥
 तेनापजत यज्ञेऽं भगवन्तमपोक्षजम् ।
 उर्वंशीलोकमन्विच्छन् सर्वदेवमयं हरिम् ॥ ४९ ॥
 एक एव पुरा वेदः प्रणवः सर्ववाङ्मयः ।
 देवो नारायणो नान्य एकोऽग्रिवर्ण एव च ॥ ५० ॥
 पुरुरवस एवासीत् त्रयी व्रतामुखे नृप ।
 अग्रिना प्रजया राजा लोकं गान्धर्वमेपिवान् ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

ऐलस्य चोर्वंशीगर्भात् पडासन्नात्मजा नृप ।
 आयुः श्रुतायुः सत्यायू रयोऽथ विजयो जयः ॥ १ ॥
 श्रुतायोर्यसुमान् पुत्रः सत्यायोश्च श्रुतश्रयः ।
 रयस्याद्भुत एकस्तु जयस्य तनयोऽमितः ॥ २ ॥
 भीमस्तु विजयस्याथ काञ्चनो होत्रकस्तनः ।
 तस्य जह्नुः सुतो गङ्गां गण्डूपीकृत्य योऽपिबत् ॥ ३ ॥
 जहोस्तु पुरुस्तत्पुत्रो बलाकथात्मजोऽजकः ।
 ततः कुशः कुशस्यापि कुशाम्बुस्तनयो वसुः ॥ ४ ॥
 कुशानाभश्च चत्वारो गाधिगासीत् कुशाम्बुजः ॥ ५ ॥

तस्य सत्यवतीं कन्यामृचीकोऽयाचत द्विजः ।
 वरं विसदृशं मत्वा गाधिर्भागवमब्रवीत् ॥ ६ ॥
 एकतः श्यामकर्णानां हयानां चन्द्रवर्चसाम् ।
 सहस्रं दीपतां शुल्कं कन्यायाः कुशिकान्वयः ॥ ७ ॥
 इत्युक्तस्तन्मतं ज्ञात्वा गतः स वरुणान्तिकम् ।
 आनीय दत्त्वा तानथानुपपेमे बराहनाम् ॥ ८ ॥
 स ऋषिः प्रार्थितः पत्न्या शश्वत्वा चापत्यकाम्यया ।
 श्रपयित्वाभयैर्मन्त्रैश्चक्रं स्नातुं गतो मुनिः ॥ ९ ॥
 तावत् सत्यवती मात्रा स्यचक्रं याचिता सती ।
 श्रेष्ठं मत्वाऽनयाऽप्यच्छन्मात्रे मातुरदात् स्वयम् ॥ १० ॥

तद् विश्राय मुनिः प्राह पत्नीं कष्टमकार्षीः ।		तस्मै स नरदेवाय मुनिरर्हणमाहारत् ।	
घोरो दण्डधरः पुत्रो भ्राता ते ब्रह्मविचमः ॥ ११ ॥	॥ ११ ॥	ससैन्यामात्यचाहाय हविर्धान्या तपोधनः ॥ १५ ॥	॥ १५ ॥
प्रसादितः सत्यवत्या मयं भूदिति भार्गवः ।		स वीरस्तस्य तद् दृष्ट्वा आत्मैश्वर्यातिशायनम् ।	
अथ तर्हि भवेत् पीशो जमदग्निस्ततोऽभवत् ॥ १२ ॥	॥ १२ ॥	तत्राद्रिचन्द्रिहोत्रीं सभिलापः स द्वेदयः ॥ १६ ॥	॥ १६ ॥
सा चाभूत् सुमहापुण्यः कौशिकी लोकपायनी ।		हविर्धानीमृपेर्दपांन्नरान् हनुमयोगयत् ।	
रेणोः सुतां रेणुकां चैव जमदग्निश्चाह याम् ॥ १३ ॥	॥ १३ ॥	तां ते माहिष्मतीं नित्युः सवत्सां क्रन्दतीं बलात् ॥ १७ ॥	॥ १७ ॥
तस्यां चैव भार्गवरूपेः सुता वसुमदादयः ।		अथ राजनि निर्याते राम आश्रम आगतः ।	
यवीयान् जज्ञे एतेषां राम इत्यभिधिभुतः ॥ १४ ॥	॥ १४ ॥	धुत्वा तत् तस्य दीरात्म्यं चुक्रोधाहिरवाहतः ॥ २८ ॥	॥ २८ ॥
यमाहुर्वासुदेवांशं द्वेदयानां कुलान्तकम् ।		परशुं योजयामास सत्पुं चर्मकार्मुकम् ।	
त्रिःसप्तकृत्यो य इमां चक्रं निःक्षत्रियां महीम् ॥ १५ ॥	॥ १५ ॥	अन्यथावत् दुर्धर्षो मृगेन्द्र इव दूषणम् ॥ २९ ॥	॥ २९ ॥
दृष्टं क्षत्रं भुयो भारमब्रह्मण्यमधार्मिकम् ।		तमापतन्तं भृगुवर्यमोजसा	
रजस्तमोभूतमहन् फल्गुन्यपि कृतंऽहसि ॥ १६ ॥	॥ १६ ॥	धनुर्धरं बाणपरधपापुधम् ।	
राजोवाच—		ऐणेषचर्मांस्वरमात्मधामभिपुं	
किं तदहो भगवतो राजन्यैरजितात्मभिः ।		जटाभिर्दशो पुरीं नृपः ॥ ३० ॥	॥ ३० ॥
कृतं येन कुलं नष्टं क्षत्रियाणामभीरुणशः ॥ १७ ॥	॥ १७ ॥	अत्रोदपद्मस्तिवरांश्च पत्तिभिः	
श्रीशुक उवाच—		गदासिबाणैर्दिशतग्निसकिभिः ।	
द्वेदयानामधिपतिरर्जुनः क्षत्रियर्षभः ।		अक्षौहिणीः समदशानिभीषणाः	
दत्तं नारायणस्यांशमाराध्य परिकर्मभिः ॥ १८ ॥	॥ १८ ॥	ता राम एको भगवान्सूदयत् ॥ ३१ ॥	॥ ३१ ॥
वाहून् दशशतं लेभे दुर्धर्षत्वमरातिषु ।		यतो यतोऽसौ प्रहरन् परश्वधो	
अव्याहतेन्द्रियांजश्रीतेजोवीर्यशोबलम् ॥ १९ ॥	॥ १९ ॥	मनोनिर्लाजाः परचक्रसूदनः ।	
योगेश्वरत्वमैश्वर्यं गुणा यत्राणिमादयः ।		ततस्ततश्छिन्नभुजोरुक्कन्धरा	
चचारान्याहतगतिर्लोकेषु यवो यथा ॥ २० ॥	॥ २० ॥	निपेतुरुष्यां हतसुतवाहनाः ॥ ३२ ॥	॥ ३२ ॥
वीरत्वेरावृतः क्रीडन् रेवाम्भसि मदोत्कटः ।		दृष्ट्वा स्वसैन्यं रुषिरीषकर्दमे	
ध्वजयन्तीं खड्गं विभ्रद् स्रोध सरितं भुजैः ॥ २१ ॥	॥ २१ ॥	रणाजिरे रामकुठारसायकैः ।	
विश्रावितं स्वशिखिरं प्रतिखोतः सरिजलेः ।		त्रिवृक्कचर्मध्वजचापविग्रहं	
नामृष्यन् तस्य तद्दीर्घं वीरमानी दशाननः ॥ २२ ॥	॥ २२ ॥	निपातितं द्वेदय आपतद् रुपा ॥ ३३ ॥	॥ ३३ ॥
गृहीतो लीलया रथीणां समक्षं कृतकिल्बिषः ।		अथार्जुनः पञ्चशतं पु वाहुभिर्धनुष्यु	
माहिष्मत्यां सन्निरुद्धो मुक्तो येन कपिर्यथा ॥ २३ ॥	॥ २३ ॥	बाणान् युगपत् स सन्दधे ।	
स एकदा तु मृगयां विचरन् विजने वने ।		रामाय रामोऽसम्भूतां समग्रणी-	
यद्वच्छायाऽऽश्रमपदं जमदग्नेरुपाविशत् ॥ २४ ॥	॥ २४ ॥	स्तानेकवद्वेषुभिरच्छिन्नत् समम् ॥ ३४ ॥	॥ ३४ ॥
		पुनः स्वहस्तेरचलान् मृषेऽङ्घ्रिषान्	
		उत्क्षिप्य वेगादभिधावतो युधि ।	

भुजान् कुठारेण कठोरनेमिना
चिच्छेद रामः प्रसभं हसन्निव ॥ ३६ ॥
कृन्तवाहोः शिरस्तस्य गिरिशृङ्गमिवाहरत् ।
हते पितरि तत्पुत्रा अपुतं दुद्रुबुर्भवात् ॥ ३६ ॥
अग्निहोत्रीमुपावृत् सवत्सां परवीरहा ।
समुपेत्याश्रमं पित्रे परिक्रिष्टां समार्षपत् ॥ ३७ ॥
स्वकर्म तत्कृतं रामः पित्रे भ्रातृभ्य एव च ।
वर्णयामास तच्छ्रुत्वा जमदग्निरभाषत ।
राम राम महाबाहो भवान् पापमकारपीत् ॥ ३८ ॥

अवधीर्नरदेवं यत् सर्वदेवमयं वृथा ।
ययं हि ब्राह्मणास्तात क्षमयाऽर्हणतां गताः ॥ ३९ ॥
यथा लोकगुरुर्देवः पारमेष्ठ्यमगात् पदम् ।
क्षमया रोचते लक्ष्मीः ब्राह्मी सीरी यथा प्रभा ।
क्षमिणामाशु भगवांस्तुष्यते हरिरीश्वरः ॥ ४० ॥
राज्ञो मूर्धावसिक्तस्य यथो ब्रह्मवधाद् गुरुः ।
तीर्थसंसयया चाहो जल्लङ्घ्युतचेतनः ॥ ४१ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवतं नवमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
पित्रोपशिक्षितो रामस्तथेति कुरुनन्दन ।
संवत्सरं तीर्थचर्यां चरित्वाऽऽश्रममाव्रजत् ॥ १ ॥
कदाचिद् रेणुका याता गङ्गायां पद्ममालिनम् ।
गन्धर्वराजं क्रीडन्तमप्सरोरभिरपश्यत ॥ २ ॥
विलोकयन्ती क्रीडन्तमुदकार्थं नदीं गता ।
होमवेलां न सस्मार किञ्चिच्चित्ररथस्पृहा ॥ ३ ॥
कालात्ययं तं विलोक्य मुनेः शापविशद्विता ।
आगत्य कलशं तस्मी पुरोधाय कृताञ्जलिः ॥ ४ ॥
व्यभिचारं मुनिर्ज्ञात्वा पत्न्याः प्रकुपितोऽब्रवीत् ।
प्रतीनां पुत्रकाः पापामित्युक्तास्तां न चक्रिरे ॥ ५ ॥
रामः सज्जोदितः पित्रा भ्रातृन् मात्रा सहायधीन् ।
प्रभावज्ञो मुनेः सम्यक् समापेक्षतपसश्च सः ॥ ६ ॥
वरेण छन्दयामास प्रीतः सत्यवतीमुतः ।
वत्रे हतानां रामोऽपि जीवितं चास्मृतिं वधे ॥ ७ ॥
उत्तस्युस्ते कुशलिनो निद्रापाय इवाञ्जसा ।
पितुर्विद्वांस्तपोवीर्यं रामधर्मे सुहृद्वधम् ॥ ८ ॥
येऽर्जुनस्य सुता राजन् स्मरन्तः स्म पितुर्वधम् ।
रामवीर्यपराभूता लेभिरे शमं न कवित् ॥ ९ ॥
एकदाऽऽश्रमतो रामे सभातरि यनं गते ।
धैरं सिषाधयिष्यो लब्धच्छिद्रा उपागमन् ॥ १० ॥

एष्ट्वाऽप्रयागार आसीनमावेशितथियं मुनिम् ।
भगवत्युत्तमशोकं जग्मुस्ते पापनिधयाः ॥ ११ ॥
याचामानाः कृपणया राममात्राऽतिदारुणाः ।
प्रसह्य शिर उक्त्य जग्मुस्ते क्षत्रबन्धवः ॥ १२ ॥
रेणुका दुःखशोकाता निग्रन्थ्यात्मानमात्मना ।
राम रामेति तातेति विचुक्रोशोचकैः सती ॥ १३ ॥
तदुपश्रुत्य दूरस्था हा रामेत्यार्तवत्स्वरम् ।
त्वरयाऽऽश्रममासाय ददृशुः पितरं हतम् ॥ १४ ॥
ते दुःखरोषामर्षार्तिशोकवेगविमोहिताः ।
हा तात साधो धर्मिष्ठ त्वत्त्वाऽस्मान् स्वर्गतो भवान् ॥
विलप्येवं पितुर्देहं निधाय भ्रातृषु स्वयम् ।
प्रगृह्य परशुं रामः क्षत्रान्ताय मनो दधे ॥ १६ ॥
गत्वा माहिष्मतीं रामो ब्रह्मघ्नविहतश्रियम् ।
तस्यां स तीर्थभी राज्ञां मध्ये चक्रे महागिरिम् ॥ १७ ॥
तद्रक्तेन नदीं घोरामब्रह्मण्यभयावहाम् ।
हेतुं कृत्वा पितुर्वधं क्षत्रेऽमद्वलकारिणि ॥ १८ ॥
त्रिः सप्तकृत्यः पृथिवीं कृत्वा निःक्षत्रियां विभुः ।
स्यमन्तवधकं चक्रे शोणितोदान् हदान् नव ॥ १९ ॥
पितुः कायेन सन्धाय शिर आपाद्य बहिषि ।
सर्वदेवमयं देवमात्मनमयजन्मसैः ॥ २० ॥

ददी प्राची दिशं होत्रे ब्रह्मणे दक्षिणां दिशम् ।
 अध्वर्यवे प्रतीचीं वा उद्रात्र उत्तरां दिशम् ॥ २१ ॥
 अन्येभ्योऽवान्तरदिशः काश्यपाय च मध्यतः ।
 आर्यावर्तमुपद्रष्टुं सदस्येभ्यस्ततः परम् ॥ २२ ॥
 ततश्चायभूयस्मानविधुताशेषकिन्विपः ।
 सरस्वत्यां ब्रह्मनयां रेजे व्यञ्ज इवांशुमान् ॥ २३ ॥
 स्वदेहं जमदग्निस्तु लब्ध्वा संज्ञानलक्षणम् ।
 कपीणां मण्डले सोऽभूत् सप्तमो रामपूजितः ॥ २४ ॥
 जामदग्न्योऽपि भगवान् रामः कमललोचनः ।
 आगामिन्यन्तरं राजन् वर्तयिष्यति वै बृहत् ॥ २५ ॥
 आस्तेऽद्यापि महेन्द्रादौ न्यस्तदण्डः प्रशान्तधीः ।
 उपगीयमानचरितः सिद्धगन्धर्वचारणैः ॥ २६ ॥
 एवं भृगुषु विश्वात्मा भगवान् हरिरीश्वरः ।
 अवतीर्थ परं भारं भुवोऽहन् बहुशो नृषान् ॥ २७ ॥
 गाधेरभून्महातेजाः समिद्ध इव पावकः ।
 तपसा क्षात्रमुत्तुङ्ग्य यो लेभे ब्रह्मवर्चसम् ॥ २८ ॥
 विश्वामित्रस्य चैवास्त्वं पुत्रा एकशतं नृप ।
 मध्यमस्तु मधुच्छन्दा माधुच्छन्दस एव ते ॥ २९ ॥
 पुत्रं कृत्वा शुनःशेषं देवरातं च भार्गवम् ।
 आजीगर्तं सुतानाह ज्येष्ठ एष प्रकल्प्यताम् ॥ ३० ॥
 यो वै हरिश्चन्द्रमखे विक्रीतः पुरुषः पशुः ।
 स्तुत्या देवान् प्रजेसादीन् मुमुषे पाशबन्धनान् ॥ ३१ ॥
 यो रातो देवयजने देवेणाधिसुताय सः ।
 देवरात इति ख्यातः शुनःशेषस्तु भार्गवः ॥ ३२ ॥
 ये मधुच्छन्दसो ज्येष्ठाः कुशलं मेनिरे न तत् ।
 अशपत् तान् मुनिः क्रुद्धो म्लेच्छा भवत दुर्जनाः ॥ ३३ ॥
 स होवाच मधुच्छन्दाः सार्धं पञ्चाशता ततः ।
 यत्रो भवान् सञ्जानीते तस्मिंस्तिष्ठामहे वयम् ॥ ३४ ॥
 ज्येष्ठं मन्त्रदृशं चक्रुः त्वामन्वधो वयं स्म हि ।
 विश्वामित्रः सुतानाह वीरवन्तो अभिष्यथ ॥ ३५ ॥

ये मानं मेऽनुगृह्णन्तो वीरवन्तमकर्त मा ।
 एष वः कौशिका वीरो देवरातस्तमन्वित ॥ ३६ ॥
 अन्ये चाष्टहारीता जयक्रतुमदादयः ।
 एवं कौशिकगोत्रं तद् वैश्वामित्रैः पृथग्विधम् ।
 प्रवरान्तरमापन्नं तद्वीत्येवं प्रकल्पितम् ॥ ३७ ॥
 यः पुरुरवसः पुत्र आपुस्तस्याभवन् सुताः ।
 नहुषः क्षत्रवृद्धश्च रजी रामश्च वीरवान् ।
 अनेना इति राजेन्द्र क्षत्रवृद्धान्वयं शृणु ॥ ३८ ॥
 क्षत्रवृद्धसुतस्यासन् सुहोत्रस्यात्मजास्त्रयः ।
 काश्यः कुशो गृत्समद इति गृत्समदादभूत् ॥ ३९ ॥
 शुनकः शीनको यस्य बहुचप्रवरो मुनिः ।
 काश्यस्य काशिस्तत्पुत्रः सुराष्ट्रो दीर्घतमःपिता ॥ ४० ॥
 धन्वन्तरिर्दीर्घतमस आपुर्वेष्टप्रवर्तकः ।
 यज्ञभृगु वामुदेवांसः स्मृतिमात्रार्तिनाशनः ॥ ४१ ॥
 तत्पुत्रः केतुमान् यस्य जज्ञे भीमरथस्ततः ।
 दिवोदासो धुमांस्तस्मात् प्रतर्दन इति स्मृतः ॥ ४२ ॥
 स एव शत्रुजिह्वत्सो क्रतुध्वज इतीरितः ।
 तथा कुवलपाथेति प्रोक्तोऽलकादयस्ततः ॥ ४३ ॥
 पष्टिवर्षसहस्राणि पष्टिवर्षशतानि च ।
 नालकादपरो राजा बुभुजे मेदिनीं पुत्रा ॥ ४४ ॥
 अलकात् सन्नतिस्तस्मात् सुनीषोऽथ सुकेतनः ।
 धर्मकेतुः सुतस्तस्मात् सत्यकेतुरजायत ॥ ४५ ॥
 धृष्टकेतुस्ततस्तस्मात् सुकुमारः क्षितीश्वरः ।
 वीतिहोत्रोऽस्य भर्गोऽतो भार्गभूमिरभूत्पुत्रः ॥ ४६ ॥
 इतीमे काश्यजा भूषाः क्षत्रवृद्धान्वचायिनः ।
 रम्भस्य रभसः पुत्रो गम्भीरश्चक्रकस्ततः ॥ ४७ ॥
 तस्य क्षेत्रे ब्रह्म जज्ञे शृणु वंशमनेनसः ।
 शुद्धस्ततः शुचिस्तस्मात् त्रिककुद् धर्मसारथिः ॥ ४८ ॥
 ततः शान्तरथा जज्ञे कृतकृत्यः स आत्मवान् ।
 रजेः पञ्चाशतान्यासन् पुत्राणाममितीजसाम् ॥ ४९ ॥

देवैरभ्यर्धितो दैत्यान् हत्वेन्द्रायाददाद् दिवम् ।

इन्द्रस्तस्मै पुनर्दत्त्वा गृहीत्वा चरणौ रजेः

॥ ५० ॥

आत्मानमर्धयामास प्रह्लादात् परिराक्षितः ।

पितर्युपसते पुत्रा याचमानाय नो ददुः

॥ ५१ ॥

त्रिविष्टपं महेन्द्राय यज्ञभागान् समाददुः

गुरुणा हूयमानेऽग्नौ बलभित् तनयान् रजेः

॥ ५२ ॥

अबधीद् भ्रांशितान् मार्गान्न कश्चिदवशेषितः ।

प्रतिक्षत्रः क्षत्रवृद्धान् सञ्जयस्तत्सुतो जयः

॥ ५३ ॥

ततः कृतः कृतस्यापि जज्ञं वीर्यधनस्ततः ।

सहदेवस्ततोऽहीनो जयन्तेनस्तु तत्सुतः

॥ ५४ ॥

सहकृतिस्तस्य च जयः क्षत्रधर्मा महारथः ।

क्षत्रवृद्धान्वया भूषा इमे शृण्वथ नाहुषान्

॥ ५५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

यतिर्ययातिः संपातिरायातिर्वियतिः कृतिः ।

पडिमे नहुषस्यासन् इन्द्रियाणीव देहिनः

॥ १ ॥

राज्यं नैच्छद् यतिः पित्रा दत्तं तत्परिणामवित् ।

यत्र प्रविष्टः पुरुष आत्मानं नावबुध्यते

॥ २ ॥

पितरि भ्रांशिते स्थानाद् इन्द्राण्या धर्षणाद् द्विजैः ।

प्रापितेऽजगरत्वं च ययातिरभवन्नृपः

॥ ३ ॥

चतसृष्यादिशद् दिक्षु भ्रातॄन् गोमुन् यवीयसः ।

कृतदारो जुगोपोवी काव्यस्य वृषपर्वणः

॥ ४ ॥

राजोवाच-

ब्रह्मर्षिर्भगवान् काव्यः क्षत्रबन्धुश्च नाहुषः ।

राजन्यविप्रयोः कस्माद् विवाहः प्रातिलोमकः

॥ ५ ॥

श्रीशुक उवाच-

एकदा दानयेन्द्रस्य शर्मिष्ठा नाम कन्यका ।

सखीसहस्रसंपुक्ता गुरुपुत्र्या च भामिनी

॥ ६ ॥

देवयान्या पुरोयाने पुष्पितद्रुमसङ्कुले ।

व्यचरन् कलगीतालिनलिनीपुलितेऽबला

॥ ७ ॥

जलाशयं समासाय कन्याः कमललोचनाः ।

तीरं न्यस्य दुकूलानि विजहुः सिद्धतीर्थिभ्यः

॥ ८ ॥

ब्रजजन्तं वीक्ष्य गिरिशं सह देव्या वृषे स्थितम् ।

सहस्रोत्तरीयं वासांसि पर्यधूर्वाङ्गिताः स्त्रियः

॥ ९ ॥

शर्मिष्ठाऽजानती वासो गुरुपुत्र्याः समव्ययन् ।

स्वीयं मत्वा प्रकुपिता देवयानीदमब्रवीन्

॥ १० ॥

अतो निरीक्ष्यतां मह्यं दास्याः कर्म ह्यसाम्प्रतम् ।

अस्मद्भार्यं धृतवती शुनीव हविरप्यरे

॥ ११ ॥

धैरिदं तपसा सृष्टं मुखं पुंसः परस्य वै ।

धार्यते धैः परञ्ज्योतिः शिवः पन्थाश्च दर्शितः

॥ १२ ॥

येऽपीदमुपतिष्ठन्ते लोकनाथाः सुरेश्वराः ।

भगवानपि विश्वात्मा पावनः श्रीनिकेतनः

॥ १३ ॥

वयं तत्रापि भृगवः शिष्योऽस्या नः पितासुरः ।

अस्मद्भार्यं धृतवती शूद्रो वेदमिवासती

॥ १४ ॥

एवं क्षिपन्ती शर्मिष्ठा गुरुपुत्रीमभाषत ।

रुपा शसन्ती नागीव धर्षिता दष्टदच्छदा

॥ १५ ॥

आत्मवृत्तिमविज्ञाय कन्धसे बहु भिक्षुकि ।

किं न प्रतीक्षसेऽस्माकं गृहान् बलिभुजो यथा

॥ १६ ॥

एवंविधैः सुपरुषैः क्षिप्त्वाऽऽचार्यसुतां सतीम् ।

शर्मिष्ठा प्राक्षिपत् कूपे वासस्त्वादाय मनुया

॥ १७ ॥

तस्यां गतायां स्वगृहं ययातिर्मृगयां चरन् ।

प्राप्तो यदृच्छया कूपे जलार्थी तां ददर्श ह

॥ १८ ॥

दत्त्वा स्वमुत्तरं वासस्तस्यै राजा विवासे ।

गृहीत्वा पाणिना पाणिमुज्जहार दयापरः

॥ १९ ॥

तं वीरमाहोशनसी प्रेमनिर्भरया गिरा ।

राजस्त्वया गृहीतो मे पाणिः परपुरञ्जय ।

हस्तग्रहोऽपरो मा भूद् गृहीतायास्त्वया हि मे

॥ २० ॥

एष ईशकृतो वीर सम्यन्धो नी न पौरुषः ।

यद्विदं कूपमग्राया भवतो दर्शनं मम

॥ २१ ॥

न ब्राह्मणो मे भविता हस्तग्राहो महाभुज ।
 कचस्य वार्हस्पत्यस्य शापाद् यमशपं पुरा ॥ २२ ॥
 ययातिरनभिप्रेतं देवोपहृतमात्मनः ।
 मनस्तु तद्रतं बुध्ना प्रतिजग्राह तद्वचः ॥ २३ ॥
 गते राजनि सा वीरे तत्र स्म रुदती पितुः ।
 न्यवेदयत् ततः सर्वमुक्तं शर्मिष्ठा कृतम् ॥ २४ ॥
 दुर्मना भगवान् काव्यः पीरोहित्वं विगर्हयन् ।
 स्तुवन् वृत्तिं च कापोती दुहित्रा स ययौ पुरात् ॥ २५ ॥
 वृषपर्वा तमाज्ञाय प्रत्यनीकविश्वक्षितम् ।
 गुरुं प्रसादयन् मूर्ध्ना पादयोः पतितः पथि ॥ २६ ॥
 क्षणार्धमन्युर्भगवाञ्छिष्यं व्याचष्ट भार्गवः ।
 कामोऽस्याः क्रियतां राजन् मैनां त्यक्तुमिहोत्सहे ॥ २७ ॥
 तथेत्यवस्थिते ग्राह देवयानी मनोगतम् ।
 पित्रा दत्ता यतो यास्ये सानुगा यातु मामनु ॥ २८ ॥
 स्वानां तत् सङ्गटं वीक्ष्य तदर्धस्य च गौरवम् ।
 देवयानीं र्षचरत् स्त्रीसहस्रेण दासिबत् ॥ २९ ॥
 नाहुपाय सुतां दत्त्वा सह शर्मिष्ठयोशानाः ।
 तमाह राजञ्छर्मिष्ठां मा धास्तत्ये तु कर्हिचित् ॥ ३० ॥
 विलोक्योशानसीं राज्ञी शर्मिष्ठा सुप्रजां कञ्चित् ।
 तमेव वद्रे रहसि सख्याः पतिमृती सति ॥ ३१ ॥
 राजपुत्र्याऽर्धितोऽपत्ये धर्मं चावेक्ष्य धर्मवित् ।
 स्मरञ्छुक्रवचः काले दिष्टमेवाभ्यपयत् ॥ ३२ ॥
 यदुं च तुर्वसुं चैव देवयानी व्यजायत ।
 द्रुह्युं चानुं च पूरुं च शर्मिष्ठा वार्षपर्वणी ॥ ३३ ॥
 गर्भसम्भवमासुर्यां भर्तुर्विज्ञाय भामिनी ।
 देवयानी पितुर्गोहं ययां क्रोधाविमूर्छिता ॥ ३४ ॥
 प्रियामनुगतः कामी यथाभिरभिमन्त्रयन् ।
 न प्रसादयितुं शोके पादसंवाहनादिभिः ॥ ३५ ॥
 शुक्रस्तमाह वु पितः स्त्रीकामानृतपूरुष ।
 त्वां जरा विशते मन्द विरूपकरणी नृणाम् ॥ ३६ ॥
 ययातिरुवाच—
 अनुतोऽस्म्यय कामानां ब्रह्मन् दुहितरि स्म ते ।
 व्यत्ययस्थतां यथाकामं वयसा यो हि दास्यति ॥ ३७ ॥

श्रीशुक उवाच—

इति लब्धव्यवस्थानः पुत्रं ज्येष्ठमवाचत ।
 यदो तात प्रतीच्छेमो जरां देहि निजं वयः ॥ ३८ ॥
 मातामहकृतां वत्स न तूभो विषयेष्वहम् ।
 वयसा भवदीयेन रंस्ये कतिपयाः समाः ॥ ३९ ॥
 यदुवाच—
 नोत्सहे जरया स्थातुमन्तरा प्राप्तया तव ।
 अविदित्वा सुखं ग्राम्यं वैतृष्यं नैति पूरुषः ॥ ४० ॥
 तुर्वसुश्रोदितः पित्रा द्रुतुधानुश्रु भारत ।
 प्रत्याचक्षुरार्षमज्ञा ह्यनित्ये नित्यबुद्धयः ॥ ४१ ॥
 अपृच्छत् तनयं पूरुं वयसोऽनं गुणाधिकम् ।
 न त्वमग्रजवद् वत्स मां प्रत्यास्यातुमर्हसि ॥ ४२ ॥
 पूरुवाच—
 को नु लोके मनुष्येन्द्र पितुरात्मकृतः पुमान् ।
 प्रतिहर्तुं धर्मो यस्य प्रसादाद् विन्दते परम् ॥ ४३ ॥
 उत्तमधिनितं कुर्यात् शोककारी तु मध्यमः ।
 अधमोऽभद्रया कुर्यादकर्तोचरितं पितुः ॥ ४४ ॥
 इति प्रमुदितः पूरुः प्रत्यगृह्णाञ्जरां पितुः ।
 सोऽपि तद्वपसा कामान् यथावत्पुनरे नृषः ॥ ४५ ॥
 सप्तद्विपपतिः सम्यक् पितृवत् पालयन् प्रजाः ।
 यथोपजोषं विषयान् जुजोषाऽव्याहतेन्द्रियः ॥ ४६ ॥
 देवयान्यन्यनुदिनं मनोवादेहवस्तुभिः ।
 प्रेषयः परमां प्रीतिमुवाह प्रेषसी रहः ॥ ४७ ॥
 अयजद् यज्ञपुरुषं क्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः ।
 सर्ववेदमयं देवं सर्ववेदमयं हरिम् ॥ ४८ ॥
 यस्मिन्निदं विरचितं व्योम्नीय जलदावलिः ।
 नानेव भाति नाभाति स्यप्रमायामनोरथः ॥ ४९ ॥
 तमेव हृदि विन्यस्य वासुदेवं गुहाश्रयम् ।
 नारायणमणीपांसं निराशरीरयजन् प्रभुः ॥ ५० ॥
 एवं वर्षसहस्राणि मनःपष्टैर्मनःसुखम् ।
 विदधानोऽपि नातृष्यन् सार्वभौमः कदिन्द्रियैः ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नरमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथो षोडशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

स इत्यमाचरन् कामांस्त्रैणोऽपह्नवमात्मनः ।
 बद्ध्वा प्रियायै निर्विण्णो गाथामेतामगायत ॥ १ ॥
 शृणु भार्गव्यम् गाथां मद्विधाचरितां भुवि ।
 पीरा यस्यानुशोचन्ति बने ग्रामनिवासिनः ॥ २ ॥
 वस्त एको बने कश्चित् विचिन्वन् प्रियमात्मनः ।
 ददर्श कूपे पतितां स्वकर्मवशगामजाम् ॥ ३ ॥
 तस्या उद्धरणोपायं वस्तः कामी विचिन्तयन् ।
 व्यधत् तीर्थं उद्धृत्य विषाणाग्रेण रोधसि ।
 सोत्तीर्य कूपान् सुश्रोणी तमेव चकमे किल ॥ ४ ॥
 तया वृत्तं समुद्रीक्ष्य बहवोऽजाः कान्तकामिनीः ।
 पीवान् इमथुलं श्रेष्ठं मीढ्वांसं यावकोविदम् ॥ ५ ॥
 स एकोऽजवृषस्तासां बहीनां रतिवर्धनः ।
 रेमे कामग्रहग्रस्त आत्मानं नाबबुध्यत ॥ ६ ॥
 तमेव श्रेष्ठतमया रममाणमजाऽन्यथा ।
 विलोक्य रूपसंलग्ना नामुष्यद् वस्तकर्म तत् ॥ ७ ॥
 तं दुर्हदं सुहृद्रूपं कामिनं क्षणसीहदम् ।
 इन्द्रियाराममुत्सृज्य स्वामिनं दुःखिता ययौ ॥ ८ ॥
 सोऽपि चानुगतः शैषः कृषणस्तां प्रसादितुम् ।
 कुर्वन् विलविलाकारं नाशक्रोत् पथि सन्धितुम् ॥ ९ ॥
 तस्य तत्र द्विजः कश्चिदजास्याम्यच्छिनद् रुपा ।
 लम्बन्तं वृषणं भूयः सन्देधेऽर्थाय योगवित् ॥ १० ॥
 संबुद्धवृषणः सोऽपि ह्यजया कूपलब्धया ।
 कालं बहुतिथं भद्रे कामिनां पापि तुष्यति ॥ ११ ॥
 तथाऽहं कृषणः सुभू भवत्याः प्रेमपन्नितः ।
 आत्मानं नाभिजानामि मोहितस्तव मायया ॥ १२ ॥
 यत् पृथिव्यां त्रीहिर्ययं हिरण्यं पशवः स्त्रियः ।
 न दुष्टमिन्न मनःश्रीतिं पुंसः कामहतस्य मे ॥ १३ ॥
 न जानु कामः कामानामुभोगेन शाम्यति ।
 हविषा कृष्णवर्त्मैव भूय एवाभिवर्धते ॥ १४ ॥

यदा न कुरुते भावं सर्वभूतेष्वमङ्गलम् ।
 समदृष्टेस्तदा पुंसः सर्वाः सुखमया दिशः ॥ १५ ॥
 या दुस्त्यजा दुर्मतिभिर्जीर्यतां या न जीर्यते ।
 तां तृष्णां दुःखनिबन्धां शर्मकामो द्रुतं त्यजेत् ॥ १६ ॥
 मात्रा स्वखा दुहित्रा वा न विविक्षासनो भवेत् ।
 बलवानिन्द्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्पति ॥ १७ ॥
 पूर्णं वर्षसहस्रं मे विषयान् सेवतोऽसकृत् ।
 तथापि चानुसयनं तृष्णा तेपूजयायते ॥ १८ ॥
 तस्मादेतामहं त्यक्त्वा ब्रह्मण्याधाय मानसम् ।
 निर्द्वन्द्वो निरद्वयश्चरिष्यामि मृगैः सह ॥ १९ ॥
 दृष्टं श्रुतमसद् विद्वान् नानुष्यायेन्न संविशेत् ।
 संसृतिं चात्मनाशं च तत्र विद्वान् स आत्मदृक् ॥ २० ॥
 श्रीशुक उवाच-
 इत्युक्त्वा नाहुषो जायां तदीयं पूरवे वयः ।
 दत्त्वा स्यां जरसं तस्मादाददे विगतस्मृहः ॥ २१ ॥
 दिशि दक्षिणपूर्वस्यां द्रुखुं दक्षिणतो यदुम् ।
 प्रतीच्यां तुर्यसु चक्रे उदीच्यामनुमीधरम् ॥ २२ ॥
 भूमण्डलस्य सर्वस्य पूरुमहत्तमं विशाम् ।
 अभिषिष्याग्रजास्तस्य वशे स्थाप्य वनं ययौ ॥ २३ ॥
 आग्नेडितं वर्षपूगान् पद्मवर्गं विषयेषु सः ।
 क्षणेन मुमुचे नीडं जातपक्ष इव द्विजः ॥ २४ ॥
 स तत्र निर्मुक्तसमस्तसङ्गः आत्मानुभूत्या विषुतत्रिलिङ्गः ।
 परेऽमले ब्रह्मणि यासुदेवे लेभे गतिं भागवतीं प्रतीत ॥ २५ ॥
 भुत्वा गाथां देवयानी मेने प्रस्तोभमात्मनः ।
 स्त्रीपुंसाः संहवेऽङ्गव्यान् परिहासमिवोदितम् ॥ २६ ॥
 सा संनिवासां सुहृदां प्रपायामिव गच्छताम् ।
 विज्ञाप्यैश्वरतन्त्राणां मायाविरचितं प्रभो ॥ २७ ॥
 सर्वत्र सद्रमुत्सृज्य स्वाश्रयम्येन भार्गवी ।
 कृष्णे मनः समावेश्य व्यथुनोद्विद्रमात्मनः ॥ २८ ॥
 नमस्तुभ्यं भगवते यासुदेवाय वेधसे ।
 सर्वभूताधिवासाय शान्ताय बृहते नमः ॥ २९ ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

पूर्वोर्वशं प्रवक्ष्यामि यत्र जातोऽसि भारत ।
 यत्र राज्ययो वंशया ब्रह्मवंशया जज्ञिरे ॥ १ ॥
 जनमेजयो ह्यभूत् पुरोः प्रचिन्वास्तस्मृतः स्मृतः ।
 प्रवीरोऽथ नमस्तुर्वै तस्माच्चारुपदोऽभवत् ॥ २ ॥
 तस्य सुयुरभूत् पुत्रस्तस्माद् बहुगवस्ततः ।
 शंयातिस्तस्य हंयाती रीद्राश्चस्तस्मृतः स्मृतः ॥ ३ ॥
 क्रतेयुस्तस्य कक्षेयुः स्थण्डिलेषु कृतेयुकः ।
 जलेयुः सन्तनयुश्च धर्मसत्यव्रतेयवः ॥ ४ ॥
 दर्शितेऽप्सरसः पुत्रा वनेयुश्चावमः स्मृतः ।
 पृताच्यामिन्द्रियाणीव मुख्यस्य जगदान्धनः ॥ ५ ॥
 क्रतेयो रन्तिनारोऽभूत् त्रयस्तस्यात्मजा नृप ।
 सुमतिभुवोऽप्रतिरथः कण्वोऽप्रतिरथात्मजः ॥ ६ ॥
 तस्य मेधातिथिस्तस्मात् प्रस्कण्वाया द्विजातयः ।
 पुत्रोऽभूत् सुमते रैभ्यो दुष्यन्तस्तस्मृतो मतः ॥ ७ ॥
 दुष्यन्तो मृगयां यातः कण्वाधर्मपदं गतः ।
 तत्रासीनां स्वप्रभया मण्डयन्ती रमामिव ॥ ८ ॥
 विलोक्य मुमुहे सयां देवमायामिव स्त्रियम् ।
 बभाषे तां वरारोहां भटेः कतिपर्युतः ॥ ९ ॥
 तद्दर्शनप्रमुदितः सन्निवृत्तपरिश्रमः ।
 पञ्च कामसन्तप्तः प्रहसन् धरुणया गिरा ॥ १० ॥
 का त्वं कमलगर्भाभे कस्यासि हृदयङ्गमे ।
 किं वा विकीर्णितं त्वत्र भवत्या विजने वने ॥ ११ ॥
 व्यक्तं राजन्यनयां वेषवहं त्वां सुमध्यमे ।
 न हि चेतः पीरवाणामधर्मे रमते कचित् ॥ १२ ॥
 शकुन्तलोवाच-
 विश्रामिज्ञान्मन्त्राहं त्यक्त्वा मेनकया वने ।
 वेदतद् भगवान् कण्वो वीर किं करवाम ते ॥ १३ ॥
 आस्पृतामरविन्दाश्च गृह्णतामहर्णं च नः ।
 भज्यतां सन्ति नीवारा उष्यतां यदि रोचते ॥ १४ ॥

दुष्यन्त उवाच-

उपपन्नमिदं सुभु जातायाः कुशिकान्वये ।
 स्वयं हि वृणुते राज्ञां कन्यकाः सदृशं वरम् ॥ १५ ॥
 श्रीशुक उवाच-
 ओमित्युक्ते यथाधर्ममुपयेमं शकुन्तलाम् ।
 गान्धर्वविधिना राजा देशकालविधानवित् ॥ १६ ॥
 अमोघवीर्यो राजर्षिर्महिष्यां वीर्यमादधे ।
 शोभते स्वपुरं यातः कालेनास्त् सा सुतम् ॥ १७ ॥
 कण्वः कुमारस्य वने चक्रे समुदिताः क्रियाः ।
 बद्ध्वा मृगेन्द्रांस्तरसा क्रीडति स्म स बालकः ॥ १८ ॥
 तं दुरत्ययविक्रान्तमादाय प्रमदोत्तमा ।
 हरेंद्रांशसंभूतं भर्तृन्तिकमागमत् ॥ १९ ॥
 यदा न जगृहे राजा भार्यापुत्रावनिन्दिती ।
 शृण्वतां सर्वभूतानां खे बागाहाशरीरिणी ॥ २० ॥
 माता भस्त्रा पितुः पुत्रो यस्माज्जातः स एव सः ।
 भरस्व पुत्रं दीप्यन्ति माऽवमस्थाः शकुन्तलाम् ॥ २१ ॥
 रेतोधाः पुत्रं नयति नरदेव यमक्षयम् ।
 त्वं चास्य धाता गर्भस्य सत्यमाह शकुन्तला ॥ २२ ॥
 पितर्युपरते सोऽभूत्तक्रवर्ती महावशाः ।
 महिमा गीयते तस्य हरेंद्राशुवो भुवि ॥ २३ ॥
 चक्रं दक्षिणहस्तेऽस्य पद्मकोशश्च पादयोः ।
 ईजे महाभिषेकेण सोऽभिषिक्तोऽधिराट् प्रभुः ॥ २४ ॥
 पञ्चपञ्चाशन्नैर्मध्येगङ्गायामनु वाजिभिः ।
 दीर्घतमसं पुरोधाय यमुनायामनु प्रभुः ॥ २५ ॥
 अहसमति मेध्याधान् ववन्ध प्रदेद वसु ।
 भरतस्य हि दीप्यन्तेरग्निः साचीगुणे पितः ।
 सहस्रं बहस्रो यस्मिन् ब्राह्मणा गा विभेजिरे ॥ २६ ॥
 त्रयस्त्रिंशत्तं ह्यथान् बद्ध्वा विस्मापयन् नृपान् ।
 दीप्यन्तिरत्यगान्मायां देशानां पूरमायया ॥ २७ ॥

मृगान् शुरुदतः कृष्णान् हिरण्येन परिष्कृतान् ।
 अदात् कर्मणि मृष्णारे नियुतानि चतुर्दश ॥ २८ ॥
 भरतस्य महत्कर्म न पूर्वं नापरे नृपाः ।
 नोदापुनैव प्राप्स्यन्ति बाहुभ्यां त्रिदिवं यथा ॥ २९ ॥
 किरातहृणान् यवनावध्रान् कङ्कान् कपान् शकान् ।
 अव्रह्मण्यान् नृपांश्चाहन् म्लेच्छान् दिग्विजयेऽखिलान् ॥ ३० ॥
 जित्वा पुराऽसुरान् देवा येन स्वोकांसि भेजिरे ।
 देवस्त्रियो रसां नीताः पणिभिः पुनराहरत् ॥ ३१ ॥
 सर्वान् कामान् दुदुहतुः प्रजानां तस्य रोदसी ।
 समाश्रिनवसाहस्रीर्दिक्षु चक्रमवर्तयत् ॥ ३२ ॥
 स सम्राट् लोकपालानामैश्वर्यमधिराट्श्रियम् ।
 चक्रं चास्त्रखिलितं प्राणान् मृषेत्युषरराम ह ॥ ३३ ॥

तस्यासन् नृप वैदर्भ्यः पट्यस्तिस्रः सुसंमताः ।
 जप्नुस्त्यागभयान् पुत्रान्नानुरूपा इतीरिते ॥ ३४ ॥
 तस्यैवं वितथे वंशे तदर्थं यजतः सुतम् ।
 मरुत्तोमेन मरुतो भरद्वाजमुपाददुः ॥ ३५ ॥
 अन्तर्वत्स्या भ्रातृपत्न्या मैथुनाय बृहस्पतिः ।
 प्रवृत्तो वारितां गर्भं शम्या वीर्यमवासृजत् ॥ ३६ ॥
 तं त्यक्तुकामां ममतां भर्तुस्त्यागविशङ्किताम् ।
 नामनिर्वचनं तस्य श्लोकमेतं जगुः सुराः ॥ ३७ ॥
 मूढे भरद्वाजमिमं भरद्वाजं बृहस्पतेः ।
 ज्ञाता तु दुःखात् पितरौ भरद्वाजस्तनस्त्ययम् ॥ ३८ ॥
 चोद्यमाना सुरैरेवं मत्वा तं देवमात्मजम् ।
 व्यसृजन्मरुतोऽविभ्रन् दत्तोऽयं वितथेऽन्त्ये ॥ ३९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

वितथस्य सुतान्मन्योर्वृहत्क्षेत्रो जयस्ततः ।
 महावीर्यो नरो गर्गः सङ्कृतिस्तु नरात्मजः ॥ १ ॥
 गुरुश्च रन्तिदेवश्च सङ्कृतेः पाण्डुनन्दन ।
 रन्तिदेवस्य हि यश इहामुत्र च गीयते ॥ २ ॥
 वीतवित्तस्य ददतो लब्धं लब्धं बुभुक्षतः ।
 निष्किञ्चनस्य धीरस्य सकुटुम्बस्य सीदतः ॥ ३ ॥
 व्यतीपुण्ड्रचत्वारिंशदहान्यपिबतः किल ।
 घृतपायससंयावं तोयं प्रातरुपस्थितम् ॥ ४ ॥
 कृत्स्नप्राप्तकुटुम्बस्य धुनृद्भ्यां जातवेपथोः ।
 अतिथिर्वाहणः काले भोक्तुकामस्य चागमन् ॥ ५ ॥
 तस्मै संव्यभजन् सोऽन्नमाहृत्य श्रद्धयाऽन्वितः ।
 हर्षं सर्वत्र संव्ययन् स भुक्त्वा प्रपथौ द्विजः ॥ ६ ॥
 अयाऽन्यो भोक्ष्यमाणस्य विभक्तस्य महीपतेः ।
 विभक्तं व्यभजन् तस्मै वृषलाय हर्षं स्मरन् ॥ ७ ॥
 पाते शूद्रे तमभ्यागादतिथिः श्वभिराचूतः ।
 रात्रन् मे दीपतामन्नं सगणाय बुभुक्षते ॥ ८ ॥

स आतिथ्यावशिष्टं यद् बहुमानपुरस्सरम् ।
 तच्च दत्त्वा नमश्चक्रे शम्यः श्रपतये विभुः ॥ ९ ॥
 पानीयमात्रमुच्छेपं तवैकपरितर्पणम् ।
 पास्यतः पुल्कसोऽध्यागादपो देहशुभस्य मे ॥ १० ॥
 तस्यातिकरुणां वाचं निशम्य विपुलश्रमम् ।
 कृपया भृशस्तप्त इदमाहामृतं वचः ॥ ११ ॥
 न कामयेऽहं गतिमीश्वराणां महर्द्धिपुक्तामपुनर्भवं च ।
 आर्तिं प्रषयेऽखिलदेहभाजामन्तःस्थितां येन भवन्त्यदुःखाः ॥
 क्षुत्तृद्धमो गात्रपरिश्रमश्च देव्यं क्लमः शोकविषादमोहाः ।
 सर्वे निवृत्ताः कृपणस्य जन्तोर्निर्जीविषोर्जीवजलार्पणेन ॥
 एवं प्रभाष्य पानीयं श्रियमाणः पिपासया ।
 पुल्कसायाददाद् धीरो निसर्गकरुणो नृपः ॥ १४ ॥
 तस्य त्रिभुवनाधीशाः फलदाः फलमिच्छताम् ।
 आत्मानं दर्शयाश्चक्रुर्मायां विष्णुविनिर्मिताम् ॥ १५ ॥
 स ये तेभ्यो नमस्कृत्य निःसङ्गो विगतस्पृहः ।
 यातुर्देवे भगवति भक्त्या चक्रे मनः परम् ॥ १६ ॥

ईशरालम्बनं चित्तं कुर्वतोऽनन्यराधसः ।
 माया गुणमयी राजन् स्वप्रबन् प्रत्यलीयत ॥ १७ ॥
 तत्प्रसङ्गानुभावेन रन्निदेवानुवर्तिनः ।
 अभवन् योगिनः सर्वे नारायणपरायणाः ॥ १८ ॥
 गर्गाच्छिनिस्ततो गार्गात् क्षत्राद् ब्रह्म ह्यवर्तत ।
 दुरितक्षयो महावीर्यान् तस्य त्रय्यारुणिः कविः ।
 पुष्करारुणिरित्यत्र ये ब्राह्मणगतिं गताः ॥ १९ ॥
 बृहत्क्षेत्रस्य होत्रोऽस्माद्धस्ती यद् हस्तिनापुरम् ।
 अजमीढो द्विमीढश्च पुरुमीढश्च हस्तिनः ॥ २० ॥
 अजमीढस्य वंश्याः स्युः प्रियमेधादयो द्विजाः ॥ २१ ॥
 अजमीढाद् बृहदिपुस्तस्य पुत्रो बृहद्भुः ।
 बृहत्कायस्ततस्तस्य पुत्र आसीद्भयद्रथः ॥ २२ ॥
 तत्सुतो विशदस्तस्य स्पेनजित् समजायत ।
 रुचिराथो दृढहनुः काश्यो वन्तश्च तत्सुताः ॥ २३ ॥
 रुचिराथसुतो याजः पृथुसेनस्तदात्मजः ।
 पारस्तत्तनयो नीपस्तस्य पुत्रशतं त्वभूत् ॥ २४ ॥
 अणुहो नाम यस्तेषां ज्येष्ठो सत्यात्मको नृप ।
 स कल्यां शुक्रकन्यायां ब्रह्मदत्तमजीजनत् ॥ २५ ॥
 योगेशो गत्रि भार्यायां विश्वक्सेनमभात् सुतम् ।
 जैगीपव्योपदेशेन योगतन्त्रं चकार ह ॥ २६ ॥
 उदक्सेनस्ततस्माद् भद्रादो बार्हदीपवाः ।
 यवीनरो द्विमीढस्य कृतिर्मांस्तत्सुतस्ततः ॥ २७ ॥

नाम्ना सत्यधृतिर्यस्माद् दृढनेमिः सुपार्थकृत् ।
 सुपार्थात् सुमतिस्तस्य पुत्रः सन्ततिर्मांस्ततः ॥ २८ ॥
 कृतिर्हिरण्यनाभाद् यो योगं प्राप्य जगौ द्विपद् ।
 संहिताः प्राच्यसाम्नां वै नीपो ह्योग्रायुषस्ततः ॥ २९ ॥
 तस्य क्षेत्र्यः सुवीरोऽथ सुवीरस्य रिपुञ्जयः ।
 ततो बहुतिथो नाम पुरुमीढोऽग्रजोऽभवत् ॥ ३० ॥
 नलिन्यामजमीढस्य नीलः शान्तिस्तु तत्सुतः ।
 शान्तेः सुशान्तिस्तत्पुत्रः पुराजोऽर्कस्ततोऽभवत् ॥ ३१ ॥
 हर्ष्याथस्तत्सुतस्तस्य पश्चासन् मुद्रलादयः ।
 यवीनरो बृहदिपुः काम्पित्यः सञ्जयस्ततः ॥ ३२ ॥
 हर्ष्याथः प्राह पुत्रा मे पश्चानां रक्षणाय हि ।
 विषयाणामलमिमे इति पश्चालसञ्ज्ञिताः ॥ ३३ ॥
 मुद्रलाद् ब्रह्म निर्वृत्तं गोत्रं मौद्गल्यसञ्ज्ञितम् ।
 मिथुनं मुद्रलाद्भार्याद् दिवोदासः पुमानभूत् ॥ ३४ ॥
 अहल्या कन्यका यस्यां शतानन्दस्तु गीतमात् ।
 तस्य शतधृतिः पुत्रो धनुर्वेदविशारदः ॥ ३५ ॥
 शरद्वांस्तत्सुतो यस्मादुर्वशीदर्शनात् किल ।
 शरस्तम्बेऽपतद् रेतो मिथुनं तदभूच्चुभम् ॥ ३६ ॥
 तद् इष्ट्वा कृपयाऽगृह्णाच्छन्तनुर्मृगयां चरन् ।
 कृपः कुमारः कन्या च द्रोणपत्न्यभवत् कृषी ॥ ३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 मित्रायुधं दिवोदासात्पवनस्तत्सुतो नृप ।
 सुदासः सहदेवोऽथ सोमको जन्तुजन्मकृत् ॥ १ ॥
 तस्य पुत्रशतं तेषां यवीयान् पृषतस्ततः ।
 द्रुपदो द्रौपदी तस्य भृष्टयुष्मादयः सुताः ॥ २ ॥
 भृष्टयुष्माद् भृष्टकेतुर्हर्म्याः पाञ्चालका इमे ।
 योऽजमीढसुतो ह्यन्य ऋक्षान् संवरणस्ततः ॥ ३ ॥

तत्पत्न्यां सूर्यकन्यायां कुरुक्षेत्रपतिः कुरुः ।
 परीक्षित् सुधनुर्जहन्निर्पथाधः कुरोः सुताः ॥ ४ ॥
 सुहोत्रोऽभूत् सुधनुषश्चयवनस्तत्सुतः कृती ।
 यस्तुस्तस्योपरिचरो बृहद्रथमुत्तास्ततः ॥ ५ ॥
 कुशाम्बुमत्स्यप्रत्यग्रवेदिपाद्याश्च वेदिपाः ।
 बृहद्रथात् कुशाग्रोऽभूद् कपभस्तस्य तत्सुतः ॥ ६ ॥
 जज्ञे सत्यहितोऽपत्यं पुण्ड्रवांस्तत्सुतो जहुः ।
 अन्यस्यामपि भार्यायां शकले द्वे बृहद्रथात् ॥ ७ ॥

ते मात्रा वहिरुत्सृष्टे जरया चाभिसन्निधे ।
 जीव जीवेति क्रीडन्त्या जरासमोऽभवत् सुतः ॥ ८ ॥
 ततश्च सहदेवोऽभूत् सोमापिष्यच्छ्रुतश्रवाः ।
 परीक्षिदनपत्योऽभूत् सुरधो नाम जाह्नवः ॥ ९ ॥
 ततो विदूरथस्तस्मात् सार्वभौमस्ततोऽभवत् ।
 जयत्सेनस्तत्तनयो राधीकोऽतो युमानभूत् ॥ १० ॥
 ततश्च क्रोधनस्तस्माद् देवातिथिरमुष्य च ।
 ऋक्षस्तस्य दिलीपोऽभूत् प्रतीपस्तस्य चात्मजः ॥ ११ ॥
 देवापिः शन्तनुस्तस्य वाहीक इति चात्मजाः ।
 पितुराज्यं समुत्सृज्य देवापिस्तु वनं गतः ॥ १२ ॥
 अभवच्छन्तनू राजा प्राह्महाभिपजसञ्ज्ञितः ।
 यं यं कराभ्यां स्मृशति जीर्णं यौवनमेति सः ॥ १३ ॥
 शान्तिमाप्नोति चेवाग्रं कर्मणा तेन शन्तनुः ।
 समा द्वादश तद्राष्ट्रे न वर्षं यदा विभुः ॥ १४ ॥
 शन्तनुर्ब्राह्मणैरुक्तः परिवेत्ताऽयमग्रभुक् ।
 राज्यं देह्यजयायाशु पुरराष्ट्रविद्वद्भ्ये ॥ १५ ॥
 एवमुक्तो द्विजैर्ज्येष्ठं छन्दयामास सोऽब्रवीत् ।
 तन्मन्त्रिप्रहितैर्विप्रैर्वेदाद् विभ्रंशितो गिरा ।
 वेदवादातिवादान् वै ततो देवो वर्षं ह ॥ १६ ॥
 देवापिर्योगमास्थाय कलापग्राममास्थितः ।
 सोमवंशे कलौ नष्टे कृतादौ स्थापयिष्यति ॥ १७ ॥
 वाहीकात् सोमदत्तोऽभूद् भूरिर्भूरिश्रवास्ततः ।
 शलश्च शन्तनोरासीद् गङ्गायां भीष्म आत्मवान् ॥ १८ ॥
 सर्वधर्मविदां श्रेष्ठो महाभागवतः कविः ।
 वीरयूथाग्रणीर्वेन रामोऽपि युधि तोषितः ॥ १९ ॥
 शन्तनोर्दाशकन्यायां जज्ञे चित्राद्भदः सुतः ।
 विचित्रवीर्योऽवरजो नाम्ना चित्राद्भदो हतः ॥ २० ॥
 यस्यां पराशरात् साक्षादवतीर्णो हरेः कला ।
 वेदगुह्ये मुनिः कृष्णो यतोऽहमिदमभ्यगाम् ॥ २१ ॥
 हित्वा स्वशिष्यान् पलादीन् भगवान् वादरायणः ।
 मत्तं पुत्राय शान्ताय परं गुह्यमिदं जगौ ॥ २२ ॥

विचित्रवीर्योऽधोवाह काशिराजसुते बलात् ।
 स्वयंवरादुपासीते अम्बिकाम्बालिके उभे ॥ २३ ॥
 तयोरारक्तहृदयो गृहीतो यक्ष्मणा मृतः ॥ २४ ॥
 क्षेत्रेऽप्रजस्य वै भ्रातृमात्रोक्तो वादरायणः ।
 धृतराष्ट्रं च पाण्डुं च विदुरं चाप्यजीजनत् ॥ २५ ॥
 गान्धार्पा धृतराष्ट्रस्य जज्ञे सुतशतं नृप ।
 तेषां दुर्योधनो ज्येष्ठो दुःशला चापि कन्यका ॥ २६ ॥
 शापान्मेधुनरुद्धस्य पाण्डोः कुन्त्यां महारथाः ।
 जाता धर्मानिलेन्द्रेभ्यो युधिष्ठिरमुत्साहयः ॥ २७ ॥
 नकुलः सहदेवश्च माघां नासन्त्यदक्षयोः ।
 द्रौपद्यां पञ्च पञ्चभ्यः पुत्रास्ते पितरोऽभवन् ॥ २८ ॥
 युधिष्ठिरात् प्रतिविन्ध्यः श्रुतसेनो वृकोदरात् ।
 अर्जुनाच्छतकीर्तिस्तु शतानीकस्तु नाकुलिः ॥ २९ ॥
 सहदेवसुतो राजन् श्रुतकीर्तिस्तथाऽपरे ।
 युधिष्ठिरात् पीरव्यां देवकोऽथ घटोत्कचः ॥ ३० ॥
 भीमसेनाद् हिडिम्बायां कान्त्यां शर्बगतस्ततः ।
 सहदेवात् सुहोत्रं तु विजयाऽसूत पार्वती ॥ ३१ ॥
 करेणुमत्यां नकुलो निरमित्रं तथाऽर्जुनः ।
 इरावन्तमुत्सृष्ट्यां वै सुतायां वभ्रुवाहनम् ॥ ३२ ॥
 मणिपूरपतेः सोऽपि तन्पुत्रः पुत्रिकासुतः ।
 तव तातः सुभद्रायामभिमन्युरजायत ॥ ३३ ॥
 सर्वातिरथजिद् वीर उत्तरायां ततो भवान् ।
 परिक्षीणेषु कुरुषु द्रौणेर्ब्रह्मास्त्रेन जसा ॥ ३४ ॥
 त्वं तु कृष्णानुभावेन सजीवो मोचितोऽन्तकात् ।
 तवेमे तनयास्तात जनमेजयपूर्वकाः ॥ ३५ ॥
 श्रुतसेनो भीमसेन उग्रसेनश्च वीर्यवान् ।
 जनमेजयस्यां विदित्वा तक्षकाभिधनं गतम् ॥ ३६ ॥
 सर्पान् वै सर्पयागाग्रीं स होष्यति रुपाऽन्वितः ।
 कावपेयं पुरोधाय तुरं तुरागमेधया ॥ ३७ ॥
 समन्तात् पृथिवीं सर्वां जित्वा यक्ष्यति चाध्वरैः ।
 तस्य पुत्रः शतानीको याज्ञवल्क्यात् त्रयीं पठन् ॥ ३८ ॥

अस्वज्ञानं क्रियाज्ञानं शीनकान् परमेष्ठ्यति ।
सहस्रानीकस्तत्पुत्रस्ततश्चैवाथमेधजः ॥ ३९ ॥

विश्वम्भकृष्णस्तस्यापि नेमिचक्रस्तु तत्सुतः ।
गजाह्वये हतं नया क्रीडाभ्यां साधु यत्स्यति ॥ ४० ॥

उक्तस्तनीध्वजपस्तस्माद्युचिरपः सुतः ।
तस्माच्च धृष्टिमांस्तस्य सुपणोऽथ महीपतिः ॥ ४१ ॥

सुनीपस्तस्य भविता नृचक्षुर्यत् सुखीनलः ।
पारिप्लवः सुतस्तस्मान्मेधावी मुनयात्मजः ॥ ४२ ॥

नृपञ्चपस्ततो दुर्वस्तिमिस्तस्माज्जनिष्यते ।
ततो बृहद्रथस्तस्माच्छतानीकः सुदासजः ॥ ४३ ॥

शतानीकाद् दुर्दमनस्तस्यापत्यं बहीनरः ।
दण्डपाणिर्निमिस्तस्य क्षेमको भविता नृप ॥ ४४ ॥

ब्रह्मध्वजस्य वै योनिर्वैशे देवर्षिसत्कृतः ।

क्षेमकं प्राप्य राजानं संस्थां प्राप्स्यति वै कलौ ॥ ४५ ॥

पापानि कीर्तनादेपां विलयं यान्ति कृत्स्नशः ।

अथ मागधराजानो भाविनो ये वदामि ते ॥ ४६ ॥

भविता सहदेवस्य सोमार्पिषं (सुतः) च्युतधवाः ।

ततोऽपुतायुस्तस्यापि निरमित्रोऽथ तत्सुतः ॥ ४७ ॥

सुनधत्रः सुनधत्राद् बृहत्सेनोऽथ कर्मजित् ।

ततः श्रुतञ्जयो विप्रः शुचिस्तस्य भविष्यति ॥ ४८ ॥

क्षेमोऽथ सुव्रतस्तस्माद् धर्मसत्रः शमस्ततः ।

दृढसेनोऽथ सुमतिः सुबलौ जनिता तत ॥ ४९ ॥

सुनीपः सत्यजिदथ विश्वजिद् यद् रिपुञ्जयः ।

वारहद्रथाथ भूपाला भाव्याः साहस्रवत्सरम् ॥ ५० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

अथ विंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अनोः सभानरथधुः परेधुश्च त्रयः सुताः ।

सभानरान् कालनरः सञ्जयस्तत्सुतस्ततः ॥ १ ॥

जनमेजयस्तस्य पुत्रो महाशीलो महामनाः ।

उशीनरस्तिनिधुश्च महामनस आत्मजी ॥ २ ॥

शिविर्वनः शमिर्दक्षधत्वारोऽशीनरात्मजाः ।

वृषदर्भः सुवीरश्च मद्रः केकय आत्मजाः ॥ ३ ॥

शिवेधत्वार एवासन् तितिक्षोश्च वृषद्रथः ।

ततो हेमोऽथ सुतपा बलिः सुतपसोऽभवन् ॥ ४ ॥

अद्वयद्रकलिद्रायाः सुधपुण्ड्रान्नसञ्जिताः ।

जज्ञिरे दीर्घतमसो बलेः क्षेत्रे महीक्षितः ॥ ५ ॥

चक्रुः स्वनाम्ना विपयान् पडिमान् प्राच्यकानिह ।

खनयानोऽद्रतो जज्ञे तस्माद् दिविरपस्ततः ॥ ६ ॥

सुतो धर्मरथस्तस्य जज्ञे मिश्ररथोऽप्रजः ।

रोमपाद् इति ख्यातस्तस्मै दशरथः सखा ।

शान्तां स्वकन्यां प्रायच्छद् कप्यशूद्र उवाह ताम् ॥ ७ ॥

देवेऽवर्षति यं रामा आनिन्युर्हरिणीसुतम् ।

वायसद्वीतवादिशैर्विभ्रमालिङ्गनार्हणैः ॥ ८ ॥

स तु राज्ञोऽनपत्यस्य निरूप्येष्टि मरुत्वतः ।

प्रजामदाद् दशरथो येन लेभेऽप्रजः प्रजाः ॥ ९ ॥

चतुरद्रो रोमपादान् पृथुलाक्षस्तु तत्सुतः ।

बृहद्रथो बृहत्कर्मा बृहद्भानुश्च तत्सुताः ।

ततो बृहन्मनास्तस्माज्जयद्रथ उदाहृतः ॥ ११ ॥

विजयस्तस्य सम्भृत्यां ततो धृतराजायत ।

ततो धृतराजस्तस्य सत्कर्माऽधिरपस्ततः ॥ १२ ॥

योऽसी गङ्गातटे क्रीडन् मञ्जूपान्मर्गतं शिशुम् ।

कुन्त्याऽपविद्धं कानीनमनपत्याऽकरोत् सुतम् ॥ १३ ॥

वृषसेनः सुतस्तस्य कर्णस्य जगतीयते ।

द्रुह्योश्च तनयो बभूवुः सेतुस्तस्यात्मजस्ततः ॥ १४ ॥

आरव्यस्तस्य गान्धारस्तस्य धर्मस्ततो धृतः ।

धृतस्य कर्दमस्तस्मान् प्रचेताः प्राचेतसं शतम् ॥ १५ ॥

म्लेच्छापितपोऽभूवनुदीचीं दिशमाश्रिताः ॥ १६ ॥

तुर्वसोस्तु सुतो बह्विर्वह्नेर्भागोऽथ भानुमान् ।
 नृभानुस्तत्सुतोऽस्यापि करन्धम उदारधीः ।
 मरुतस्तत्सुतोऽपुत्रः पुत्रं पीरवमन्वभूत् ॥ १७ ॥
 दुष्यन्तं स पुनर्भजे स्वयं साध्नाज्यकामुकः ॥ १८ ॥
 ययातेज्यैष्ठपुत्रस्य यदोर्वशं नरर्षभ ।
 वर्णयामि महापुण्यं सर्वपापहरं नृप ॥ १९ ॥
 यदोर्वशं नरः श्रुत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 यज्ञावतीर्णो भगवान् परमात्मा नराकृतिः ॥ २० ॥
 यदोः सहस्रजित् क्रोष्टा नलो रिपुरिति धृताः ।
 चत्वारः सूनवस्तस्य शतजित् प्रथमात्मजः ।
 महाहयो वेणुहयो हैहयश्चेति तत्सुताः ॥ २१ ॥
 धर्मस्तु हैहयसुतो नेत्रः कुन्तेः पिता ततः ।
 सोहजिरभवत् कुन्तेर्महिम्नान् भद्रसेनकः ॥ २२ ॥
 दुर्मदो भद्रसेनस्य धनकः कृतवीर्यकः ।
 कृत्याग्निः कृतवर्मा च कृतीजा धनकात्मजाः ॥ २३ ॥
 अर्जुनः कृतवीर्यस्य सप्तद्वीपेश्वरोऽभवत् ।
 दत्तात्रेयाद् हरंरंशान् प्राप्तयोगमहागुणः ॥ २४ ॥
 न नूनं कार्तवीर्यस्य गतिं यास्यन्ति पार्थिवाः ।
 यमदानतपोयोगीः श्रुतवीर्यजयादिभिः ॥ २५ ॥
 पञ्चाशीतिसहस्राणि त्वय्याहतवलः समाः ।
 अकरोदर्जुनो राज्यं हरिं चैवान्वहं स्मरन् ॥ २६ ॥
 अनहविष्णुस्मरणो बुभुक्षेऽक्षय्यपट्वसु ।
 तस्य पुत्रसहस्राणां पञ्चयोर्वरिता मृधे ॥ २७ ॥
 जयध्वजः शूरसेनो कपभो मधुरूर्जितः ।
 जयध्वजान् तालजङ्गस्तस्य पुत्रशतं त्वभूत् ॥ २८ ॥

क्षत्रं यत् तालजहाख्यमीर्वतेजोपसंहृतम् ।
 तेषां ज्येष्ठो वीतिहोत्रो वृष्णिः पुत्रो मधोः स्मृतः ॥ २९ ॥
 तस्य पुत्रशतं त्वासीद् वृष्णिज्येष्ठं यतः कुलम् ।
 माधवा वृष्णयो राजन् यादवाश्चेति सञ्ज्ञितम् ॥ ३० ॥
 यदपुत्रस्य च क्रोष्टोः पुत्रो वृजिनवांस्ततः ।
 याहितोऽतोनुशकुर्वै तस्य चित्रधस्ततः ॥ ३१ ॥
 शशबिन्दुर्महायांगी महाभोजो महानभूत् ।
 चतुर्दशमहारत्नध्वजवर्त्यपराजितः ॥ ३२ ॥
 तस्य पत्नीसहस्राणां दशासन् स महापशाः ।
 दशलक्षसहस्राणि पुत्राणां तास्यजीजनत् ॥ ३३ ॥
 तेषां तु पट्प्रधानानां पृथुधवस आत्मजः ।
 धर्मो नामोशानास्तस्य हयमेधशतस्य राट् ॥ ३४ ॥
 तत्सुतो रुचकस्तस्य पञ्चासन्नात्मजाः शृणु ।
 पुरुजिद्वरुक्मरुक्मेपुपृथुज्यामघसञ्ज्ञिताः ॥ ३५ ॥
 ज्यामघस्तच्चक्रजोऽप्यन्यां भार्यां शीव्यापतिर्भयात् ।
 नाविन्दच्छत्रुभवनान् कन्यां भ्रष्टामहारपीत् ॥ ३६ ॥
 रथस्थानां तां निरीक्ष्याह शीव्या पतिममर्षिता ।
 केयं कुहक मत्स्थानं रथमारोपितेति वै ॥ ३७ ॥
 सुषा तवेत्यभिहिता स्मयन्ती पतिमब्रवीत् ।
 अहं वन्याऽसपत्नी च सुषा युज्येत मे कथम् ॥ ३८ ॥
 जनयिष्यसि यं रात्रि तस्येयमुपपत्स्यते ।
 अन्वमोदन्त तद् विश्वेदेवाः पितर एव च ॥ ३९ ॥
 शीव्या गर्भमधात् काले कुमारं सुपुत्रं शुभम् ।
 स विदर्भ इति प्रोक्त उपपन्ने सुषां सतीम् ॥ ४० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 तस्यां विदर्भोऽजनयत् पुत्रां नाम्ना कुशक्रथी ।
 नृतीर्यं रोमपादं च धेदमकुलनन्दनम् ॥ १ ॥
 रोमपादमुतो यधुर्वभ्रोः कृतिरजायत ।
 कुशिकस्तत्सुतस्तस्माच्चेद्विधयादयो यतः ॥ २ ॥

क्रथस्य कुन्तिः पुत्रोऽभूद् बलिस्तस्याथ निर्वृतिः ।
 ततो दशाहनामाऽथ तस्य व्योमः सुतस्ततः ॥ ३ ॥
 जीमूतो विकृतिस्तस्य ततो भीमरथः सुतः ।
 ततो नवरथः पुत्रो जातो दशरथस्ततः ॥ ४ ॥

करम्भिः शकुनैः पुत्रो देवरातस्तदात्मजः । देवध्वजस्ततस्तस्य मधुः कुरुवशादनुः	॥ ५ ॥	कपोतरामा तस्यानुः सखा यस्य च तुम्बुकः । अनोध दुन्दुभिस्तस्य दारिपोतः पुनर्वसुः	॥ २० ॥
पुरुहोत्रस्त्यनोः पुत्रस्तस्यापुः सान्वतस्ततः । भजमानो भजिर्दिव्यो वृष्णिर्देवावृषोऽन्धकः	॥ ६ ॥	तस्याहुकधाहुकी च कन्या द्रावाहुकात्मजी । देवकधोग्रसेनश्च चत्वारो देवकात्मजाः	॥ २१ ॥
सान्वतस्य सुताः सप्त महाभोजश्च मारिष । भजमानस्य निम्लोचिः किङ्क्षो धृष्टिश्च च	॥ ७ ॥	देववानुपदेवश्च सुदेवो देववर्धनः । तेषां स्वसारः समासन् धृतदेवादयो नृप	॥ २२ ॥
एकस्यामात्मजाः पत्न्यामन्यस्यां च त्रयः सुताः । शनाजिश्च सहस्राजिदपुताजिदिति प्रभो	॥ ८ ॥	शान्तिदेवोपदेवा च श्रीदेवा देवराक्षिता । सहदेवा देवकी च वसुदेव उवाह ताः	॥ २३ ॥
वभुर्देवावृषसुतस्तयोः शोकं पठन्त्यमुम् । यथैव शृणुमां द्रुतं सम्पश्यामस्तथाऽनिकान् ।	॥ ९ ॥	कंसः सुनामा न्यग्रोधः कङ्कः शङ्कुः सुभूस्तथा । राष्ट्रपालोऽब्दसृष्टिश्च नृष्टिमानीग्रसेनयः	॥ २४ ॥
वभुः श्रेष्ठो मनुष्याणां देवदेवावृषः समः	॥ १० ॥	कंसा कंसवती कङ्का सुरभू राष्ट्रपालिका । भीमसेना दुहितरो वसुदेवानुजसिषः	॥ २५ ॥
पुरुषाः पञ्चपृष्टि पट्सहस्राणि चाष्ट च । येऽमृतत्वमनुग्रामा वभोर्देवावृषादपि	॥ ११ ॥	शूरो विद्रुधादासीद् भजमानसुतात् ततः । शिनिस्तस्मान् स्वयम्भोजो हृदि कस्तत्सुतो मतः	॥ २६ ॥
महाभोजोऽतिथर्मात्मा भोजा आसन् तदन्ये	॥ १२ ॥	देवबाहः शतधनुः कृतवर्मैति तत्सुताः । दैवमीदस्य शूरस्य मारिषा नाम पत्न्यभूत्	॥ २७ ॥
वृष्णः सुमित्रः पुत्रोऽभूद् युधाजिश्च परन्तप । शिनिस्तस्यानमित्रश्च निम्नोऽभूदनमित्रतः	॥ १३ ॥	तस्यां सत्त्रनयामास दशपुत्रानकल्मषान् । वसुदेवं देवभागं देवध्रुवसमानकम्	॥ २८ ॥
सत्त्राजितः प्रसेनश्च निम्नस्याप्यासन् सुती । अनमित्रसुतो योऽन्यः शिनिस्तस्य च सत्यकः	॥ १४ ॥	सृष्ट्रपं श्यामकं कङ्कमनीकं वत्सकं वृकम् । देवदुन्दुभयो नेदुरानका यस्य जन्मनि	॥ २९ ॥
युयुधानः सात्यकिर्वै जयस्तस्य कुणिस्ततः । युगन्धरोऽनमित्रस्य पृथिः पुत्रोऽपरस्ततः	॥ १५ ॥	वसुदेवं हरेः स्थानं बदन्यानकदुन्दुभिम् । पृथा च ध्रुतदेवा च ध्रुतकीर्तिः ध्रुतश्रवाः	॥ ३० ॥
श्वफल्कधिरथर्धश्च गान्दिन्यां तु श्वफल्कतः । अक्रूरप्रमुखा आसन् पुत्रा द्वादश विभुताः	॥ १६ ॥	राजाधिदेवी चैतेषां भगिन्यः पञ्चकन्यकाः । कुन्तेः सल्लुः पिता शूरो ह्यपुत्रस्य पृथामदान्	॥ ३१ ॥
आसद्गः सारमेयश्च मृदुरो मृदुवद्विरिः । धर्मो विपृष्टकर्मा च क्षेत्रोपेक्षोऽरिमर्दनः	॥ १७ ॥	सा च दुर्वाससो विषां देवहूतिं प्रतोपितात् । तस्या वीर्यपरीक्षार्थमानुहाव रविं शुचिः	॥ ३२ ॥
शत्रुघ्नो गन्धमोदाहः प्रतिबाहुश्च द्वादश । तेषां स्वसा सुचारात्वा द्वायक्रूरमुतावपि	॥ १८ ॥	तदेवोपागतं देवं वीक्ष्य विस्मितमानसा । प्रत्ययार्थं प्रयुक्ता मे याहि देव क्षमस्व मे	॥ ३३ ॥
देववानुपदेवश्च तथा चित्ररथात्मजाः । पृथुर्विपुधनामाया बहवो वृष्णिनन्दनाः	॥ १९ ॥	अमोघं देवसंदर्शमापास्ये त्वपि चान्मजम् । योनिर्वया न दुष्येत कर्ताऽहं ते सुमध्यमे	॥ ३४ ॥
कुकुरो भजमानश्च शुचिः कम्बलवर्हिषः । कुकुरस्य सुतो धृष्णुर्विलोमा तनयस्ततः	॥ २० ॥		

इति तस्यां समाधाय गर्भं सूर्यो दिवं गतः ।		त्रिपृष्ठो भूतदेवायां जात आनकदुन्दुभेः ।	
सयः कुमारः संजज्ञे द्वितीय इव भास्करः ॥ ३५ ॥		शान्तिदेवात्मजा राजन् प्रथमप्रश्रितादयः ॥ ५० ॥	
तं साऽत्यजन्नीतोये कृच्छ्राङ्गोकस्य बिभ्यती ।		राजानः कल्पवर्षाया उपदेव्याः सुता दश ॥ ५१ ॥	
प्रपितामहस्तामुवाह पाण्डुर्बै सत्यविक्रमः ॥ ३६ ॥		वसुहंससुधन्वायाः श्रीदेवायाश्च पदं सुताः ।	
श्रुतदेवां तु कारुशो वृद्धशर्मा समग्रहीत् ।		देवराक्षितया लब्धा नव चात्र गदादयः ।	
यस्यामभूद् दन्तवक्र कपिशो दितेः सुतः ॥ ३७ ॥		यसुदेवः सुतानष्टावाधे सहदेवया ॥ ५२ ॥	
कैकेयो पृष्टकेतुश्च श्रुतकीर्तिमविन्दत ।		पुरुवत्समुदमुख्यान् साक्षाद्धर्मो वसूनिव ।	
सन्तर्दनादयस्तस्याः पश्चासुः कैकयाः सुताः ॥ ३८ ॥		वसुदेवस्तु देवक्यामष्टपुत्रानजीजनत् ॥ ५३ ॥	
राजाधिदेव्यामावन्त्यौ जयत्सेनोऽजनिष्ट ह ।		कीर्तिमन्तं सुपेणं च भद्रसेनमुदारधीः ।	
दमपोषधेदिराजः श्रुतश्रवसमग्रहीत् ॥ ३९ ॥		क्रजुं संमर्दनं भद्रं सङ्घर्षणमहीश्वरम् ॥ ५४ ॥	
शिमुपालः सुतस्तस्याः कथितस्तस्य सम्भवः ।		अष्टमस्तु तयोरासीत् स्वयमेव हरिः किल ।	
देवभागस्य कंसायां चित्रकेतुवृहद्वली ॥ ४० ॥		सुभद्रा च महाभागा तव राजन् पितामही ॥ ५५ ॥	
कंसयत्यां देवश्रवसः सुवीर इषुमांस्तथा ।		यदा यदा हि धर्मस्य क्षयो वृद्धिश्च पाप्मनः ।	
कङ्कायामानकाज्जातः सत्यजित् पुरुजित् तथा ॥ ४१ ॥		तदा तु भगवानीश आत्मानं सृजते हरिः ॥ ५६ ॥	
सुअयो राष्ट्रपाल्यां तु वृषदुर्मर्षणादिकान् ।		न ह्यस्य जन्मनो हेतुः कर्मणां वा महीपते ।	
हरिकेशहिरण्यक्षौ सुरभूम्यां तु श्यामकः ॥ ४२ ॥		आत्ममायां विनेशस्य परस्य द्रष्टुरात्मनः ॥ ५७ ॥	
मित्रकेश्यामप्सरसि वृकादीन् वत्सकस्तथा ।		यन्मायाचेष्टितं पुंसः स्थित्युत्पत्त्यप्यथा हि ।	
तक्षपुष्करसालादीनुर्वश्यां वृक आदधे ॥ ४३ ॥		अनुग्रहस्तन्निवृत्तेरात्मलाभाय चेप्यते ॥ ५८ ॥	
सुमित्रार्जुनवाणादीननीकात् तु सुदामनी ।		अक्षीहिणीनां पतिभिरसुरैर्नृपलाञ्छनेः ।	
कङ्कश्च कर्णिकायां वै क्रतुधामजयावपि ॥ ४४ ॥		भुव आक्रम्यमाणायाः अभावाय कृतोद्यमः ॥ ५९ ॥	
पौरवी रोहिणी भद्रा मदिरा रोचना इला ।		कर्माण्यपरिमेयानि मनसाऽपि सुरेश्वरैः ।	
देवकीप्रमुखा आसन् पत्न्य आनकदुन्दुभेः ॥ ४५ ॥		सह सङ्घर्षणशक्त्रे भगवान् मधुसूदनः ॥ ६० ॥	
वलं गदं सारणं च दुर्मदं विपुलं ध्रुवम् ।		कलीं जनिष्यमाणांनां दुःखशोकतमोनुदम् ।	
वसुदेवस्तु रोहिण्यां कृतपीरूढपादयत् ॥ ४६ ॥		अनुग्रहाय भूतानां सुपुण्यं व्यतनोद् यशः ॥ ६१ ॥	
सुभद्रो भद्रवाहुश्च दुर्मदो भद्र एव च ।		यस्मिन् सत्कर्णपीयूषे यशस्तीर्थवशेऽसकृत् ।	
पौरव्यासननया ह्येते भूताया द्वादशाभयन् ॥ ४७ ॥		श्रोत्राग्निरूपस्पृश्य धुनुते कर्मवासनाः ॥ ६२ ॥	
नन्दोपनन्दकृतकशूराया मदिरात्मजाः ।		भोजवृष्यन्धकमधुशूरेनदशाह्निकैः ।	
भद्राख्या केशिनं त्वेकं कीसल्या कुलनन्दनम् ॥ ४८ ॥		श्रापनीयेहितः शशत् कुरुश्रययापुत्रिभिः ॥ ६३ ॥	
रोचनायां ततो जाता हस्तहमाद्रदादयः ।		त्रिगुणस्मितेक्षितोदारिर्वाक्थैर्विक्रमलीलया ।	
इलायां पुरुवल्कादीन् यदुमुख्यानजीजनत् ॥ ४९ ॥		नृलोकं रमयामास मूर्त्या सर्वाङ्गरम्यया ॥ ६४ ॥	

यस्याननं मकरकुण्डलचारुकर्ण-
 भ्राजत्कपोलमुभगं सविलासहासम् ।
 नित्योन्मत्तं न तनूषुर्दृशिभिः पिवन्त्यो
 नार्यो नराश्च मुदिताः कुपिता निमेष-
 जातो गतः पितृगृहाद् व्रजमंधितोऽत्र
 हत्वा रिपून् सुतशतानि कृतांरुदारः ।

॥ ६५ ॥

उत्पाद्य तेषु पुरुषः क्रतुभिः समीजे
 आत्मानमात्मनिगमं प्रथयन् जनेषु
 पृथ्याः स वै गुरुभरं क्षपयन् कुरूणा
 मन्तःसमुत्थकलिना युधि भूषवन्धम् ।
 दृष्ट्वा विभूय चित्रये जयमुद्विपुष्य
 प्रोच्योद्धवाय च परं समगात् स्वधाम्

॥ ६६ ॥

॥ ६७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैवासक्यामष्टादशसाहस्र्यां
 पारमहंस्यां संहितायां नवमस्कन्धः ॥

दशमस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

राजोवाच -

कथितो वंशविस्तारो भवता सोमसूर्ययोः ।

राज्ञां चोभयवंशयानां चरितं परमाद्भुतम् ॥ १ ॥

यदोश्च धर्मशीलस्य नितरां मुनिसत्तम ।

तत्रांशेनावतीर्णस्य विष्णोर्वीर्याणि शंस नः ॥ २ ॥

अवतीर्य यदोर्वीरो भगवान् भूतभावनः ।

कृतवान् यानि विधात्मा तानि नो यद विस्तरात् ॥ ३ ॥

निवृत्तपैरुपगीयमानाद् भवीषधाच्छ्रोत्रमनोभिरामात् ।

क उत्तमश्लोकगुणानुवादात् पुमान् विरज्येत विनाऽपशुग्रान् ॥

पितामहा मे समरेऽस्मरअयैर्देवव्रतायातिरथेस्तिमिङ्गिलैः ।

दुरत्ययं कौरवसैन्यसागरं कृत्वाऽतरन् यत्सपदं स्म यत्प्लवाः ॥

द्रौण्यसविबुधमिदं मदङ्गं सन्तानवीजं कुरुपाण्डवानाम् ।

जुगोप कुशित्रत आत्तचक्रो मातुश्च मे यः शरणं गतायाः ॥

वीर्याणि तस्याखिलदेहभाजामन्तर्वहिः पूरुपकालरूपैः ।

प्रयच्छतो मृत्युमनामयं च मायामनुप्यस्य वदस्य विद्वन् ॥७॥

रोहिण्यास्तनयः प्रोक्तो रामः सङ्घर्षणस्त्वया ।

देवक्या गर्भसम्बन्धः कुतो देहान्तरं विना ॥ ८ ॥

कस्मान्मुकुन्दो भगवान् पितुर्गोहाद् ब्रजं गतः ।

क वासं ज्ञातिभिः सार्धं कृतवान् सात्वतां पतिः ॥ ९ ॥

ब्रजे यसन् किमकरोन्मधुपुर्यां च केशवः ।

भ्रातरं चावधीत् कंसं मानुरद्धाऽतदर्हणम् ॥ १० ॥

देहं मानुपमाश्रित्य कति वर्षाणि वृष्टिभिः ।

यदुपुर्यां सहावात्सीत् पन्थः कल्पभवनं विभोः ॥ ११ ॥

एतदन्वयं सर्वं मे मुने कृष्णविचेष्टितम् ।

बन्धुमर्हसि सर्वज्ञे श्रद्धानाय विस्तृतम् ॥ १२ ॥

नेपाऽतिदुस्सहा क्षुब्धं त्वत्क्रोदमपि वाधते ।

पिवन्तं त्वन्मुखाम्भोजसृतं हारिकुभामृतम् ॥ १३ ॥

सूत उवाच-

एवं निशम्य भृगुनन्दन साधुवादं

धैयासक्तिः स भगवानथ विष्णुरातम् ।

प्रत्यर्च्य कृष्णचरितं कलिकल्मषघ्नं

व्याहर्तुमारभत भागवतप्रधानः ॥ १४ ॥

श्रीशुक उवाच-

सम्यग् व्यवसिता बुद्धिस्तव राजर्षिसत्तम ।

वासुदेवकथापां ते यज्ज्ञाता नैष्टिकी रतिः ॥ १५ ॥

वासुदेवकथाप्रश्नः पुरुषांस्त्रीन् पुनाति हि ।

यत्कारं पुच्छकं श्रोतृस्तत्पादसलिलं यथा ॥ १६ ॥

भूमिर्हंसनृपव्याजदैत्यानीकशतायुतैः ।

आक्रान्ता भूरिभारेण ब्रह्माणं शरणं ययौ ॥ १७ ॥

गौर्भूत्वाऽश्रुमुग्दी खिन्ना रुदन्ती करुणं यथा ।

उपस्थिताऽन्तिके त(स्य)स्मि व्यसनं समवोचत ॥ १८ ॥

ब्रह्मा तदुपधायां सह देवैस्तथा सह ।

जगाम सत्रिनयनस्तीरं क्षीरपयोनिधेः ॥ १९ ॥

तत्र गत्वा जगन्नाथं देवदेवं वृषाकपिम् ।

पुरुषं पुरुषसूक्तेन उपतस्थे समाहितः ॥ २० ॥

गिरं समाधौ गगने समीरितां

निशम्य वेधास्त्रिदशानुवाच ह ।

गां पीरुपीं मे शृणुतामराः पुन-

र्विधीयतामाशु तर्ध्व मा चिरम् ॥ २१ ॥

पुरेव पुंसाऽवधृतो धराज्वरो

भवद्भिरंशैर्यदुपपूजयन्त्याम् ।

स यावदुर्व्यां भरमीश्वरेश्वरः

स्वकालशक्त्या क्षपयंश्चेद् भुवि ॥ २२ ॥

यसुदेवगृहे साक्षाद् भगवान् पुरुषः परः ।

जनिष्यते तन्निवार्यं सम्भवन्तु सुरस्त्रियः ॥ २३ ॥

वासुदेवकलानन्तः सहस्रयदनः स्वराट् ।
 अग्रतो भविता देवो हरेः प्रियचिकीर्षया ॥ २४ ॥
 योगमाया भगवती यया सम्मोहितं जगत् ।
 आदिष्टा प्रभुणांशेन कार्पाथे सम्भविष्यति ॥ २५ ॥
 श्रीशुक उवाच -
 इत्यादिश्यामरगणान् प्रजापतिपतिर्विभुः ।
 आधास्य च महीं गीर्भिः स्वधाम परमं ययी ॥ २६ ॥
 शूरसेनो यदुपतिर्मधुरामावसत् पुरीम् ।
 माधुरान् शूरसेनांश्च विषयान् बुभुजे स्वराट् ॥ २७ ॥
 राजधानी ततः साऽभूत्सर्वपादवभुजाम् ।
 मधुरा भगवान् यत्र नित्यं सन्निहितो हरिः ॥ २८ ॥
 तस्यां तु कर्हिचिच्छीरिर्वसुदेवः कृतोद्ग्रहः ।
 देवक्या भार्या सार्धं प्रयाणे रथमारुहन् ॥ २९ ॥
 उग्रसेनसुतः कंसः स्वसुः प्रियचिकीर्षया ।
 रथमीनं हयानां जगृहे रीकम् रथशतैर्वृतः ॥ ३० ॥
 चतुश्शतं पारिवर्हं गजानां हेममालिनाम् ।
 अथानामयुतं सार्धं रथानां च त्रिपद्मानम् ॥ ३१ ॥
 दासीनां सुकुमारीणां द्वे शते समलङ्घने ।
 दुहिजे देवकः प्रादात् यामे दुहितृवत्सलः ॥ ३२ ॥
 शङ्खनूर्यमृदङ्गानि नेदुर्दुन्दुभयः समम् ।
 प्रयाणप्रक्रमे तात वरवध्नोः सुमङ्गलम् ॥ ३३ ॥
 पथि प्रग्रहिणं कंसमाभाष्याहाशरीरवाक् ।
 अस्यास्त्वामष्टमो गर्भो हन्ता यां नयसेऽवुष ॥ ३४ ॥
 इत्युक्तः स खलः पापो भोजानां कुलपांसनः ।
 भगिनीं हन्तुमारब्धः खड्गपाणिः कचेऽग्रहीन् ॥ ३५ ॥
 तं जुगुप्सितकर्माणं नृशंसं निरपत्रपम् ।
 वसुदेवो महाभाग उवाच परिसान्त्वयन् ॥ ३६ ॥
 वसुदेव उवाच-
 श्लाघनीयगुणः शूरैर्भवान् भोजयशस्करः ।
 स कथं भगिनीं हन्याः स्त्रियमुद्गाहपर्वणि ॥ ३७ ॥
 मृत्युर्जन्मवतां वीर देहेन सह जायते ।
 अथ बाऽन्दशतान्ते वा मृत्युर्वै प्राणिनां ध्रुवः ॥ ३८ ॥

देहे पञ्चत्यमापन्ने देही कर्मानुगोऽवशः ।
 देहान्तरमनुप्राप्य प्राक्तनं त्यजते ययुः ॥ ३९ ॥
 ब्रजंस्तिष्ठन् पदैकेन यथेवेकेन गच्छति ।
 यथा तृणजलकैवं देही कर्मगतिं गतः ॥ ४० ॥
 स्वप्ने यथा पश्यति देहमीदृशं
 मनोरधेनाभिनिविष्टचेतनः ।
 दृष्टभुताभ्यां मनसाऽनुचिन्तयन्
 प्रपद्यते तत् किमपि ह्यपस्मृतिः ॥ ४१ ॥
 यतो यतो धावति देवचोदितं
 मनो विकारात्मकमात्मपञ्चशु ।
 गुणेषु माध्यावचितेषु देह्यसौ
 प्रपद्यमानः सह तेन जायते ॥ ४२ ॥
 ज्योतिर्पथेबोदकपार्थिवेष्वदः
 समीरवेगानुगतं विभाव्यते ।
 एवं स्वमायारचितेष्वसौ पुमान्
 गुणेषु रागानुगतो विमुह्यति ॥ ४५ ॥
 तस्माच्च कस्यचिद् द्रोहमाचरेत् स तथाविधः ।
 आत्मनः क्षेममन्विच्छन् द्रोघधुर्यं पततो भयम् ॥ ४४ ॥
 एष तवानुजा बाला कृपणा पुत्रिकोपमा ।
 हन्तुं नार्हसि कल्याणीमिमां त्वं दीनवत्सल ॥ ४५ ॥
 श्रीशुक उवाच-
 एवं स सामभिर्भैदैर्वोध्यमानोऽपि दारुणः ।
 न न्यवर्तत कौरव्य पुरुषादाननुव्रतः ॥ ४६ ॥
 निर्वन्धं तस्य तं ज्ञात्वा विचिन्त्यानकदुन्दुभिः ।
 प्रासकालं प्रतिज्योदुमिदं तत्रान्वपद्यत ॥ ४७ ॥
 मृत्युर्वृद्धिमताऽपोहो यावद्वुद्धिबलोदयम् ।
 ययसौ न निवर्तेत नापराधोऽस्ति देहिनः ॥ ४८ ॥
 प्रत्यर्घ्यं मृत्यवे पुत्रान् मोचये कृपणाभिमाम् ।
 सुता मे यदि जायेरन् मृत्युर्वा न श्रियेत चेत् ॥ ४९ ॥
 विपर्ययो वा किं न स्याद् गतिर्धानुर्दुर्त्यया ।
 उपस्थितो निवर्तेत निवृत्तः पुनरापतेत् ॥ ५० ॥

अत्रेयंथा दारुवियोगयोगयोरदृष्टोऽन्यत्र निमित्तमस्ति ।
 एवं हि जन्तोरेषि दुर्विभाव्यः शरीरसंयोगवियोगहेतुः ॥५१॥
 एवं विमृश्य तं पापं यावदात्मनि दर्शनम् ।
 सान्त्वयामास वै शीरिर्वहुमानपुरस्सरम् ॥ ५२ ॥
 प्रसन्नवदनाम्भोजो नृशंसं निरपत्रपम् ।
 मनसा द्रुयमानेन प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ ५३ ॥

यसुदेव उवाच—
 न ह्यस्यास्ते भयं सौम्य यद् वै त्वाऽऽहाशरीरवाक् ।
 पुत्रान्समर्पयिष्येऽस्या यतस्ते भयमुत्थितम् ॥ ५४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 सुहृद्ग्राभिवधूते कंसस्तद्वाक्यसारवित् ।
 वसुदेवोऽपि तं प्रीतः प्रशस्य प्राविशद् गृहम् ॥ १ ॥
 अथ काल उपायूते देवकी सर्वदेवता ।
 पुत्रान् प्रमुपये चाष्टौ कन्यां चैवानुबत्सरम् ॥ २ ॥
 कीर्तिमन्तं प्रथमजं कंसायानकदुन्दुभिः ।
 अर्पयामास कृच्छ्रेण सोऽनृतादतिविह्वलः ॥ ३ ॥
 किं दुस्सहं नु साधूनां विदुषां किमपेक्षितम् ।
 किमकार्यं कदवाणां दुस्त्यजं किम् कृतात्मनाम् ॥ ४ ॥
 इष्टा समत्वं तच्छरीरैः सत्ये चैव व्यवस्थितिम् ।
 कंसस्तुष्टमना राजन् प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ ५ ॥
 प्रतिपातु कुमारोऽयं न ह्यस्मादस्ति मे भयम् ।
 अष्टमाद् युवयोः पुत्रान्मृत्युर्मे विहितः किल ॥ ६ ॥
 तथेति सुतमादाप ययावानकदुन्दुभिः ।
 नाभ्यनन्दत तद्वाक्यमसतोऽविजितात्मनः ॥ ७ ॥
 नन्दाया ये ब्रजे गोपा याश्चाभीषां च योषितः ।
 वृष्णयो वसुदेवाया देवक्याया यदुत्थियः ।

सर्वे वै देवताप्राया उभयोरपि भारत ॥ ८ ॥
 ज्ञातयो यन्मुमुहूदो ये च कंसमनुव्रताः ।
 असुराः सर्व एषेते लोकोपद्रवकारिणः ॥ ९ ॥
 गतेऽथ वसुदेवे तु देवकार्यार्थमुद्यतः ।
 एतत् कंसाय भगवान्नांसवामास नारदः ॥ १० ॥
 भूमेभारावतीर्णानां दैत्यानां च वधोद्यमम् ॥ ११ ॥
 ऋषेर्विनिर्गमे कंसो यदून् मत्वा सुरानिति ।
 देवक्या गर्भसम्भूतं विष्णुं च स्ववधं प्रति ॥ १२ ॥
 देवकी वसुदेवं च निगूह्य निगडिर्गृहे ।
 जातं जातमहन् पुत्रं तपोरजनशङ्कया ॥ १३ ॥
 मातरं पितरं भ्रातॄन् सर्वाश्च सुहृदः सखीन् ।
 निघ्नन्त्यसुनृपो लुब्धा राजानः प्रायशो भुवि ॥ १४ ॥
 आत्मानमिह सज्जातं जानन् प्राग् विष्णुना हतम् ।
 महासुरं कालनेमिं यदुभिः स व्यरूप्यत ॥ १५ ॥
 उग्रसेनं च पितरं यदुभोजान्धकाधिपम् ।
 स्वयं निगूह्य वुभुजे शूरसेनान् महाबलः ॥ १६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 प्रलम्बवक्त्राण्णूनावर्तमहाशयैः ।
 मुष्टिकारिष्टद्विदपूतनाकेशिपेनुकैः ॥ १ ॥
 अन्धैश्चासुरभूषालंवाणभौमादिभिर्वृत्तः ।
 यदनां कटनं चक्रं वली मागधसंश्रयः ॥ २ ॥

ते पीडिता निविचिशुः कुरुपाञ्चालकेकयान् ।
 सान्त्वान् विदभान् निषधान् विदेहान् मागधानपि ॥ ३ ॥
 एकं तमनुकन्धाना ज्ञातयः पर्वुपासते ।
 मधुरायां स्थिताश्च येऽकूराया विशाम्पते ।
 हतेषु पट्सु बालेषु देवक्या औग्रसेनिना ॥ ४ ॥

सप्तमो वैष्णवं धाम यमनन्तं प्रचक्षते ।
 गर्भो बभूव देवक्या हर्षशोकविवर्धनः ॥ ५ ॥

भगवानपि विशात्मा विदित्वा कंसजं भयम् ।
 यदूनां निजनाथानां योगमायां समादिशत् ॥ ६ ॥

गच्छ देवि ब्रजं भद्रं गोपगंगभिरलङ्घितम् ।
 रोहिणी यमुदेवस्य भार्याऽऽस्ते नन्दगोकुले ॥ ७ ॥

अन्याथ कंससंविष्टा विचरेषु वसन्ति हि ।
 देवक्या जटरे गर्भं शोषात्वं धाम मामकम् ॥ ८ ॥

तत् सन्निकृष्य रोहिण्या उदरे सन्निवेशय ।
 अधाहं स्वांशभागेन देवक्याः पुत्रतां शुभे ॥ ९ ॥

प्राप्स्यामि त्वं यशोदायां नन्दपट्यां भविष्यसि ।
 अर्चिष्यन्ति मनुष्यास्त्वां सर्वकामवरेश्वरीम् ॥ १० ॥

नानोपहारचलिभिः सर्वकामवरप्रदाम् ।
 नामधेयानि कुर्वन्ति स्थानानि च नरा भुवि ॥ ११ ॥

दुर्गेति भद्रकालीति विजया वैष्णवीति च ।
 कुमुदा चण्डिका कृष्णा माधवी कन्यकेति च ॥ १२ ॥

माया नारायणीशाना शारदेत्यम्बिकेति च ॥ १३ ॥

गर्भात्सद्वर्षणात् तं वै प्राहुः सङ्घर्षणं भुवि ।
 रामेति लोकमणाद् बलभद्रं बलोच्छ्रयात् ॥ १४ ॥

श्रीशुक उवाच-
 सन्दिष्टैवं भगवता तथेत्योमिति तद्वचः ।
 प्रतिगृह्य परिक्रम्य गां गता तत् तयाऽकरोत् ॥ १५ ॥

गर्भे प्रणीते देवक्या रोहिणीं योगनिद्रया ।
 अहो विस्मसितो गर्भं इति पीरा विचुकुशुः ॥ १६ ॥

भगवानपि विशात्मा भक्तानामभयद्वरः ।
 आविवेशांशभागेन मन आनकदुन्दुभेः ॥ १७ ॥

स विभ्रत् पीरुषं धाम राजमानो यथा रविः ।
 दुरासदोऽतिदुर्षो भूतानां सम्बभूव ह ॥ १८ ॥

ततो जगन्मङ्गलमच्युतांशं
 समाहितं शूरसुतेन देवी ।
 दधार सर्वात्मकमात्मभूतं
 काशा यथाऽऽनन्दकरं नभस्तः ॥ १९ ॥

सा देवकी सर्वजगन्निवास-
 निवासभूता नितरां विरेजे ।
 भोजेन्द्रगेहेऽग्निशिखेव रुद्धा
 सरस्वती यत्खले यथा सती ॥ २० ॥

तां वीक्ष्य कंसः प्रभयाऽजितम्भरां
 विरोचयन्ती भवनं शुचिस्मिताम् ।
 आह्वय मे प्राणहरो हरिर्गुह्यं
 ध्रुवं धितो यत्र पुरेयमीदृशी ॥ २१ ॥

किमय तस्मिन् घटनीयमाशु मे
 यथार्पयन्त्रो न विदन्ति विक्रमम् ।
 स्त्रियः स्वसुर्गुरुमत्या वधोऽयं
 यशः श्रियं हन्यन्कुलमायुः ॥ २२ ॥

स एष जीवन् खलु सम्परेतो
 वर्तेत योऽत्यन्तनृशंसितेन ।
 देहे मृते तमनु हर्षकामी
 यशोऽमलं गौरभिमानिनो ध्रुवम् ॥ २४ ॥

इति घोरतमाद् भावान् सन्निवृत्तः स्वयं प्रभुः ।
 आस्ते प्रतीक्षन्तज्जन्म हरेर्वैराणुवन्धवित् ॥ २४ ॥

आसीनः संविशांस्तिष्ठन् भुञ्जानः पर्यटन् पिबन् ।
 चिन्तयानो हपीकेशमपश्यत् तन्मयं जगत् ॥ २५ ॥

ब्रह्मा भवश्च तत्रैत्य मुनिभिर्नारदादिभिः ।
 देवैः सानुचरैः साकं गीर्भिर्विष्णुमथास्तुबत् ॥ २६ ॥

ब्रह्मभवावृत्तुः-
 सत्यव्रतं सत्यपरं त्रिसत्यं
 सत्यस्य योनिं निहितं च सत्ये ।
 सत्यस्य सत्यमुत सत्यनेत्रं
 सत्यात्मकं त्वां शरणं प्रपन्नाः ॥ २७ ॥

एकायनोऽसी द्विफलसिमूलः
 चानूरसः पञ्चशिखः पडात्मा ।
 सप्तम्यगृहवितपो नवाधो
 दशच्छेदी द्विसप्तो ह्यादिवृधः ॥ २८ ॥

त्वमेक एवास्य सतः प्रसूतिः
 स्थानं निधानं त्वमनुग्रहश्च ।

त्वन्मायया संवृतचेतसस्त्यां पश्यन्ति नाना न विपश्चितो ये	॥ २९ ॥	गुणप्रकाशरीनुमीयते भवान् प्रकाशते यस्य च येन वाऽगुणः	॥ ३६ ॥
विभर्षि रूपाण्यवबोध आत्मन् क्षेमाय लोकस्य चराचरस्य ।		न नामरूपे गुणजन्मकर्मभिः निरूपितव्ये तव तस्य साक्षिणः ।	
सत्त्वोपपन्नानि सुखावहानि सतामभद्राणि मुहुः खलानाम्	॥ ३० ॥	मनोवचोभ्यामनुमेयवर्त्मनो देवक्रियायाः प्रतियन्त्यथापि हि	॥ ३७ ॥
त्वय्यम्बुजाङ्गाखिलसत्त्वधास्मि समाधिनाऽऽवेशितचेतसो ये ।		शृण्वन् गृणन् संस्मरयंश्च चिन्तयन् नामानि रूपाणि च भङ्गलानि ते ।	
त्वत्पादपोतेन महत्कृतेन कुर्वन्ति गोवत्सपदं भवाब्धिम्	॥ ३१ ॥	क्रियासु यस्त्वन्वरणारविन्दपोरा- विष्टचित्तो न भवाय कल्प्यते	॥ ३८ ॥
स्वयं समुत्तीर्य सुदुस्तरं युमन् भवार्णवं भीमदध्रसीहृदाः ।		दिष्ट्वा हरेऽस्या भवतः पदो भुवो भारोऽपनीतस्तव जन्मनेशितुः ।	
भवत्पदाम्भोरुहनावमत्र ते निधाय याताः सदनुग्रहो भवान्	॥ ३२ ॥	दिष्ट्वाऽङ्कितां त्वत्पदकैः सुशोभनै- र्द्रक्ष्याम गां यां च तवानुकम्पिताम्	॥ ३९ ॥
येऽन्येऽरविन्दाक्ष विमुक्तमानिनः त्वप्यस्तभावादविशुद्धबुद्धयः ।		न तेऽभवस्येश भवस्य कारणं विना विनोदं वत तर्कयामहे ।	
आरुह्य कृच्छ्रेण परं पदं ततः पतन्त्यथोऽनाहतपुष्पदह्वयः	॥ ३३ ॥	भवो निरोधः स्थितिरप्यविद्ययाऽऽ- कृता यतस्त्वप्यभवाश्रयात्मनि	॥ ४० ॥
तथा न ते माधव तावकाः कचिद् भ्रश्यन्ति मार्गात् त्वयि वद्धसंहृदाः ।		मत्स्याथकच्छपनृसिंहवराहहंस- राजन्यविप्रयिवुधेषु कृतावतारः ।	
त्ययाऽभिगुप्ता पिचरन्ति निर्भया विनायकानीकपर्म्यसु प्रभो	॥ ३४ ॥	त्वं पासि नस्त्रिभुवनं च तथाऽधुनेश भारं भुवो हर यदूत्तम वन्दनं ते	॥ ४१ ॥
सत्त्वं विशुद्धं श्रयते भवान् स्थितौ शरीरिणां श्रेयउपायनं वपुः ।		दिष्ट्वाऽम्ब ते कुक्षिगतः परः पुमान् अंशेन साक्षाद् भगवान् भवाय नः ।	
वेदक्रियायोगतपःसमाधिभिः तवार्हणं येन जनः समीहते	॥ ३५ ॥	मा भूद् भयं भोजपतेर्मुमूर्षोः गोप्ता यदूनां भविता तवात्मजः	॥ ४२ ॥
सत्त्वं न चेद् धातरिर्दं निजं भवेद् विज्ञानमज्ञानभिदापमार्जनम् ।		इत्यभिष्टुप पुरुषं यद्रूपमनिदं यथा । ब्रह्मेज्ञानी पुरोधाया देवाः प्रतिययुर्दिवम्	॥ ४३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

धीशुक उवाच-

अथ सर्वगुणोपेतः कालः परमशोभनः ।

यत्तौद्याजनजन्मर्क्षः शान्तर्क्षग्रहतारकः ॥ १ ॥

दिशः प्रसेदुर्गगनं निर्मलोलुगणोदयम् ।

मही मद्रलभूयिष्ठा पुराग्रामव्रजाकरा ॥ २ ॥

नयः प्रसन्नसलिला हृदा जलरुहश्रियः ।

द्विजालिकुसत्रादस्तवका वनराजयः ॥ ३ ॥

वयो वायुः सुखस्पर्शः पुण्यगन्धवहः शुचिः ।

अग्रयथ द्विजातीनां शान्तास्त्रत समिन्धत ॥ ४ ॥

मनास्यासन् प्रसन्नानि साधूनामसुरद्रुहाम् ।

जायमानेऽजने तस्मिन् नेदुर्दुन्दभयो दिवि ॥ ५ ॥

जगुः किन्नरगन्धर्वास्तुष्टुबुः सिद्धचारणाः ।

विद्याधराथ ननूतुरप्सोभिः समं मुदा ॥ ६ ॥

मुमुचुर्मुनयो देवाः सुमनांसि मुदान्विताः ।

मन्दं मन्दं जलधरा जगर्जुनुसागरम् ॥ ७ ॥

निशीधे तम उद्भूते जायमाने जनार्दने ।

देवक्यां देवरूपिण्यां विष्णुः सर्वगुहाश्रयः ॥ ८ ॥

प्रादुरासीद् यथा प्राच्यां दिशीन्दुरिव पुष्कलः ॥ ९ ॥

तमद्भुतं बालकमम्बुजेशणं

चतुर्भुजं शङ्खगदायुदायुधम् ।

श्रीवत्सलक्ष्मं गलशोभिर्कौस्तुभं

पीताम्बरं सान्द्रपयोदसौभगम् ॥ १० ॥

महार्हपेदूर्पकिरीटकुण्डलित्वा

परिप्यक्तसहस्रकुन्तलम् ।

उग्रामकाऽयद्रदकङ्कणादिभि-

चिरोचमानं वसुदेव ऐशत ॥ ११ ॥

स विस्मयोत्फुल्लविलोचनो हर्षि

सुतं विलोक्यानकटुन्दुभिस्तदा ।

कृष्णावतारोत्सवसम्भ्रमोऽस्मृशान्

मुदा द्विजैर्भ्योऽपुतमाश्रुतो गवाम् ॥ १२ ॥

अधेनमस्तौदवधार्य पूरुषं

परं नताङ्गः कृतधीः कृताञ्जलिः ।

स्वरोचिषा भारत स्तिकागृहं

विरोचयन्तं गतभीः प्रभाववित् ॥ १३ ॥

वसुदेव उवाच-

विदितोऽसि भवान् साक्षात् पुरुषः प्रकृतेः परः ।

केवलानुभवानन्दस्वरूपः सर्वबुद्धिदक् ॥ १४ ॥

स एव स्वप्रकृत्येदं सृष्ट्वाऽग्रे त्रिगुणात्मकम् ।

तदनु त्वं तत्प्रविष्टः प्रविष्टः इव भाव्यसे ॥ १५ ॥

य एतदधिकृता भावाः सप्त ते विकृतैः सह ।

नानावीर्याः पृथग्भूता विराजं शयनं तव ॥ १६ ॥

सन्निपत्य समुत्पाद्य दृश्यन्तेऽनुगता इव ।

प्रागेव विद्यमानत्वात् तेषामिह सम्भवः ॥ १७ ॥

एवं भवान् बुद्ध्यनुमेषलक्षणो

प्राप्तैर्गुणैः सन्नपि तद्गुणाग्रहः ।

अनावृतत्वाद् बहिरन्तरं न ते

सर्वस्य सर्वात्मन आत्मवस्तुनः ॥ १८ ॥

यदात्मनो दृश्यगुणेषु सन्निधे-

र्व्यवस्यसेऽस्वव्यतिरेकतोऽनुषेः ।

यिनाऽनुयादं न च तन्मनीषितं

सम्पद्य वचो व्यक्तमुपादत्तुमान् ॥ १९ ॥

त्वत्तोऽस्य जन्मस्थितिसंयमान् विभो

बदन्यनीहादगुणादधिक्रियान् ।

त्वयीधरे ब्रह्मणि नो विरुध्यते

तदाश्रयत्वादुपचर्यसे गुणैः ॥ २० ॥

सत्त्वं त्रिलोकस्थितये स्वमाषया

विभर्षि शुक्लं खलु वर्णमात्मनः ।

सर्गाय रक्तं रः सोपवृद्धितं

कृष्णं च वर्णं तमसा जनान्तये ॥ २१ ॥

त्वमस्य लोकस्य विभो तिरक्षिपु-

गृहेऽवतीर्णोऽसि ममासितेश्वर ।

राजन्यसंज्ञासुरकोटिपथैर्निर्व्यूह-
मानां निहनिष्यसे चमूम्

॥ २२ ॥

अयं तमस्यस्तव जन्म मे गृहे
श्रुत्वाऽग्रजांस्ते न्यहनत् सुरेश्वर ।

स तेऽवतारं पुरुषैः समर्पितं
श्रुत्वाऽपुनैवाभिसरत्युदायुधः

॥ २३ ॥

श्रीशुक उवाच-

अथैनमात्मजं वीक्ष्य महापुरुषलक्षणम् ।

देवकी तमुपाधायत् कंसाद् भीता शुचिस्मिता

॥ २४ ॥

रूपं यत् तत् प्रादुरव्यक्तमायं
ब्रह्म ज्योतिर्निर्गुणं निर्विकारम् ।

सत्तामात्रं निर्विशेषं निरीहं

स त्वं साक्षाद् विष्णुरध्यात्मदीपम्

॥ २५ ॥

नष्टे लोके द्विपारधावसाने

महाभूतेष्वदिभूतं गतेषु ।

व्यक्तेऽव्यक्तं कालवेगेन याते

भवानेकः शिष्यतेऽशेषसंज्ञः

॥ २६ ॥

योऽयं कालस्तस्य तेऽव्यक्तवन्धो

चेष्टामाहुक्षेष्टे येन विश्वम् ।

निमेषादिवत्सरान्तो महीयास्तं

त्वेशानं क्षेमधाम प्रपद्ये

॥ २७ ॥

मर्त्यो मृत्युव्यालभीतः पलायन्

लोकान् सर्वान् निर्भयं नाभ्यगच्छत् ।

त्वत्पादाब्जं प्राप्य यदृच्छयाऽऽद्य

स्वस्थः शंते मृत्युरस्मादपैति

॥ २८ ॥

स त्वं घोरादुग्रसेनात्मजान्

नस्त्राहि त्रस्तान् भृत्यविश्रासहाऽसि ।

रूपं चेदं धीरुषं ध्यानधिष्यम्

प्रत्यक्षं मादशां त्वं कृषीष्टाः

॥ २९ ॥

जन्म ते मय्यसी पापो मा विद्यान्मधुसूदन ।

समुद्विजे भवदंतोः कंसादहमधीरधीः

॥ ३० ॥

उपसंहर विश्वान्मज्जदो रूपमलौकिकम् ।

शद्वचक्रगदापद्मश्रिया जुष्टं चतुर्भुजम्

॥ ३१ ॥

विश्वं यदेतत् स्वतनी निशान्ते

यथावकाशं पुरुषः परो भवान् ।

विभर्ति सोऽयं मम गर्भगोऽभूदहो

नृलोकस्य विडम्बनं महत्

॥ ३२ ॥

श्रीभगवानुवाच-

त्वमेव पूर्वसर्गेऽभूः पृथिनः स्वायम्भुवे सति ।

तदाऽयं सुतपा नाम प्रजापतिरकल्मषः

॥ ३३ ॥

युवां धै ब्रह्मणाऽऽदिष्टी प्रजासर्गे यदा ततः ।

सन्नियत्येन्द्रियग्रामं तेषां परमं तपः

॥ ३४ ॥

वर्षवातातपहिमपर्मकालगुणाननु ।

सहमानी श्वासरोधविनिर्धूतमनोमली

॥ ३५ ॥

शीर्णपर्णानिलाहारावुपशान्तेन चेतसा ।

मत्तः कामानभीप्सन्तो मदाराधनमीहनुः

॥ ३६ ॥

एवं वां तप्यतोभेद्रे तपः परमदुष्करम् ।

दिव्यवर्षसहस्राणि द्वादशोयुर्मदात्मनोः

॥ ३७ ॥

तदा वां परितुष्टोऽहममुना वपुषाऽनघे ।

तपसा श्रद्धया नित्यं भक्त्या च हृदि भावितः

॥ ३८ ॥

प्रादुरासं यरदराद् युवयोः कामदित्सया ।

त्रियतां वर इत्युक्ते मादृशो वां वृतः सुतः

॥ ३९ ॥

अजुष्टग्राम्यविपयावनपत्न्यौ च दम्पती ।

न वज्राधेऽपवर्गं मे मोहिनी मम मायया

॥ ४० ॥

गते मयि युवां लब्ध्वा वरं मत्सदृशं सुतम् ।

ग्राम्यान् भोगानभुञ्जामां युवां प्राप्तमनोरथी

॥ ४१ ॥

अदृष्ट्वाऽन्यतमं लोके शीलीदार्यगुणैः समम् ।

अहं सुतो वामभवं पृथिनगर्भं इति स्मृतः

॥ ४२ ॥

तयोवां पुनरेवाहमदित्यामास कश्यपात् ।

उपेन्द्र इति विख्यातो वामनत्वाच्च वामनः

॥ ४३ ॥

नृतीयेऽस्मिन् भवेऽहं धै तेनैव वपुषाऽनघे ।

जातो भूयस्तपोरेवं सत्यं मे व्याहृतं सति

॥ ४४ ॥

एतद् वां दर्शितं रूपं प्राग्जन्मस्मरण्या मे ।

नान्यथा मद्भ्रवज्ञानं मर्त्यलिङ्गेन जन्यते

॥ ४५ ॥

युवां मां पुत्रभावेन ब्रह्मभावेन चासकृत् ।
चिन्तयन्ती कृतश्रेढी यास्येधं मद्रतिं पराम् ॥ ४६ ॥
शुक उवाच-
इत्युक्त्वाऽऽसीद् हरिस्त्रुणीं भगवानात्ममायया ।
पित्रोः सम्पश्यतोः सद्यो बभूव प्राकृतः शिशुः ॥ ४७ ॥
ततश्च शीरिर्भगवत्प्रचोदितः
सुतं समादाय स सूनिकागृहान् ।
यदा बहिर्गन्तुमियेष तर्हज्रा
या योगमायाऽजनि नन्दजायया ॥ ४८ ॥
तथा हतप्रत्ययसर्ववृत्तिषु
द्वाःस्थेषु पिंगेषु च यापितेष्वथ ।
द्वारस्तु सर्वाः पिहिता दुरत्ययाः
वृहत्कपाटायसकीलशृङ्गैः ॥ ४९ ॥
ताः कृष्णवाहे वसुदेव आगते
स्ययं व्यशीर्यन्त यथा तमो रथेः ।

ववर्ष पर्जन्य उपांशुगर्जितः
शेषोऽन्यगाद् यारि निवारयन् फणैः ॥ ५० ॥
मघोनि वर्पत्यसकृद् यमानुजा
गम्भीरतोषीपजबोर्मिफनिला ।
भयानकावर्तशताकुला नदी मार्गं
ददी सिन्धुरिव ध्रियः पतेः ॥ ५१ ॥
नन्दव्रजं शीरिरुपेत्य तत्र तान्
गोपान् सुपुत्रानुपलभ्य निद्रया ।
शिशुं यशोदाशयने निधाय
तत्सुतामुपादाय पुनर्गृहानगान् ॥ ५२ ॥
देवक्याः शयने न्यस्य वसुदेवोऽथ दारिकाम् ।
प्रतिमुच्य पदोलौहभास्ते पूर्ववदावृतः ॥ ५३ ॥
यशोदा नन्दपत्नी च जातं परमबुध्यत ।
न तद्विद्वं परिधान्ता निद्रयाऽपगतस्मृतिः ॥ ५४ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -
बहिरन्तः पुरद्वारः सर्वाः पूर्ववदावृताः ।
ततो बालध्वनिं श्रुत्वा गृहपालाः समुत्थिताः ॥ १ ॥
ते तु तूर्णमुपव्रज्य देवक्या गर्भजन्म तत् ।
आचख्युर्भोजराजाय यद्विद्विः प्रतीक्षते ॥ २ ॥
स तल्पान् तूर्णमुत्थाय कालोऽयमिति विह्वलः ।
सूतीगृहमगाच्छीघ्रं प्रस्खलन् मुक्तमूर्धजः ॥ ३ ॥
तमाह भ्रातरं देवी करुणं कृपणा सती ।
सुपेयं तव कल्याण स्त्रियं मा हन्तुमर्हसि ॥ ४ ॥
बहवो हिंसिता भ्रातः शिशवः पावकोपमाः ।
न्यया देवनिर्गृहेन पुत्रिकका प्रदीयताम् ॥ ५ ॥
नन्वहं ते ह्यवरजा दीना हतसुता प्रभो ।
दानुमर्हसि मन्दाया अद्रेमां चरमां प्रजाम् ॥ ६ ॥
श्रीशुक उवाच -
उपगूह्यात्मजामेवं रुदन्या दीनदीनवत् ।
याचिनन्मां विनिर्भृत्यं हस्तादाचिच्छिदे खलः ॥ ७ ॥

तां गृहीत्वा चरणयोजनमात्रां स्वसुः सुताम् ।
अपोषयच्छिलापृष्ठे स्वाधौन्मूलितसीहदः ॥ ८ ॥
सा तद्वस्त्रान् समुत्सृज्य सद्यो देव्यम्बरेण गता ।
अदृश्यतानुजा विष्णोः सापुषाष्टमहाभुजा ॥ ९ ॥
दिव्यस्रगम्बराणैरपरन्नाभरणभूषिता ।
धनुःशूलेषुचर्मसिंशङ्खचक्रगदाधरा ॥ १० ॥
सिद्धचारणगन्धर्वैरम्परःकिन्नरोरगैः ।
उपाहतोरुबलिभिः स्तूयमानेदमब्रवीत् ॥ ११ ॥
किं मया हतया मन्द जातः खलु तवान्तकः ।
यत्र क्वचित् पूर्वशत्रुर्मां हिंसीः कृपणान् वृषा ॥ १२ ॥
इति प्रभाष्य तं देवी माया भगवती भुवि ।
बहुनामनिकेतेषु बहुनामा बभूव ह ॥ १३ ॥
तयाऽभिहितमाकर्ण्य कंसः परमविस्मितः ।
देवकीं वसुदेवं च विमुच्य प्रथितोऽब्रवीत् ॥ १४ ॥

राजन्यसंज्ञासुरकोटियूपैर्निर्व्यूह-

मानां निहनिष्यसे चमूम्

॥ २२ ॥

अयं तमस्यस्तव जन्म मे गृहे
भुत्वाऽग्रजांस्ते न्यहनन् सुरेश्वर ।

स तेऽवतारं पुरुषैः समर्पितं

भुत्वाऽधुनैवाभिसरत्युदावुधः

॥ २३ ॥

श्रीशुक उवाच-

अथेनमात्मजं वीक्ष्य महापुरुषलक्षणम् ।

देवकी तमुपाधावत् कंसाद् भीता शुचिस्मिता

॥ २४ ॥

रूपं यत् तत् प्रादुरव्यक्तमायं

ब्रह्म ज्योतिर्निर्गुणं निर्विकारम् ।

सत्तामात्रं निर्विशेषं निरीहं

स त्वं साक्षाद् विष्णुरध्यात्मदीपम्

॥ २५ ॥

नष्टे लोके द्विपरार्धावसाने

महाभूतेष्वदिभूतं गतेषु ।

व्यक्तेऽव्यक्तं कालवेगेन याते

भवानेकः शिष्यतेऽशेषसंज्ञः

॥ २६ ॥

योऽयं कालस्तस्य तेऽव्यक्तवन्धो

चेष्टामाहुश्चेष्टे येन विधम् ।

निमेषादिवत्सरान्तो महीयास्तं

त्वेशानं क्षेमधाम प्रपद्ये

॥ २७ ॥

मर्त्या मृत्युव्यालभीतः पलायन्

लोकान् सर्वान् निर्भयं नाप्यगच्छन् ।

त्यत्पादान्नं प्राप्य यदृच्छयाऽऽय

स्वस्थः शंते मृत्युरस्मादपैति

॥ २८ ॥

स त्वं घोरदुष्टसेनात्मजान्

नखाहि व्रस्तान् भृत्यविज्ञासहाऽसि ।

रूपं चेदं पौरुषं ध्यानधिष्यम्

प्रत्यक्षं मादृशां त्वं कृषीष्टाः

॥ २९ ॥

जन्म ते मय्यसी पापो मा विद्यान्मधुसूदन ।

समुद्दिजे भवद्धेतोः कंसादहमधीरधीः

॥ ३० ॥

उपसंहर विधात्मब्रह्मो रूपमलीकिकम् ।

शद्वचक्रमदापप्रथिया जुष्टं चतुर्भुजम्

॥ ३१ ॥

विधं यदेतत् स्वतनी निशान्ते

यथावकाशं पुरुषः परो भवान् ।

विभर्ति सोऽयं मम गर्भगोऽभूदहो

नूलोकस्य विडम्बनं महत्

॥ ३२ ॥

श्रीभगवानुवाच-

त्वमेव पूर्वसर्गेऽभूः पृथिनः स्वायम्भुवे सति ।

तदाऽयं सुतपा नाम प्रजापतिरकल्मषः

॥ ३३ ॥

युवां वै ब्रह्मणाऽऽदिष्टी प्रजासर्गे यदा ततः ।

सन्नियम्येन्द्रियग्रामं तेषां परमं तपः

॥ ३४ ॥

वर्षवातातपदिमपर्मकालगुणाननु ।

सहमानी श्वासरोधविनिर्भूतमनोमलौ

॥ ३५ ॥

शीर्णपर्णानिलाहारावुपशान्तेन चेतसा ।

मत्तः कामानभीप्सन्ती मदारापनमीहतुः

॥ ३६ ॥

एवं वां तप्यतोभेदं तपः परमदुष्करम् ।

दिव्यवर्षसहस्राणि द्वादशेयुर्मदात्मनोः

॥ ३७ ॥

तदा वां परितुष्टोऽहममुना वपुषाऽनघे ।

तपसा श्रद्धया नित्यं भक्त्या च हृदि भावितः

॥ ३८ ॥

प्रादुरासं वरदराड् युवयोः कामदित्तया ।

त्रिपतां वर इत्युक्ते मादृशो वां वृतः सुतः

॥ ३९ ॥

अजुष्टग्राम्यविषयावनपत्नी च दम्पती ।

न वश्रापेऽपवर्गं मे मोहिनी मम मायया

॥ ४० ॥

गते मयि युवां लब्ध्वा वरं मत्सदृशं सुतम् ।

ग्राम्यान् भोगानभुञ्जामां युवां प्राप्तमनोरथी

॥ ४१ ॥

अदृष्ट्वाऽन्यतमं लोके शीलीदार्यगुणैः समम् ।

अहं सुतो वामभवं पृथिनगर्भं इति स्मृतः

॥ ४२ ॥

तयोर्वा पुनरेवाहमदित्यामास कश्यपात् ।

उपेन्द्र इति विख्यातो वामनत्वाच्च वामनः

॥ ४३ ॥

तृतीयेऽस्मिन् भवेऽहं वै तेनेव वपुषाऽनघे ।

जातो भूयस्नयोरैवं सत्यं मे व्याहृतं सति

॥ ४४ ॥

एतद् वां दर्शितं रूपं प्राग्जन्मस्मरणाय मे ।

नान्यथा मद्भवज्ञानं मर्त्यलिङ्गेन जन्यते

॥ ४५ ॥

पुत्रां मां पुत्रभावेन ब्रह्मभावेन चासकृत् ।
 चिन्तयन्ती कृतसंशेही यास्येधे मद्रतिं पराम् ॥ ४६ ॥

शुक उवाच—
 इत्युक्त्वाऽऽसीद् हरिस्तूर्णी भगवानात्ममायया ।
 पित्रोः सम्पश्यतोः सयो बभूव प्राकृतः शिशुः ॥ ४७ ॥

ततश्च शीरिर्भगवन्प्रचोदितः
 सुतं समादाय स सूतिकागृहान् ।
 यदा बहिर्गन्तुमियेष तर्ह्यजा
 या योगमायाऽजनि नन्दत्रायया ॥ ४८ ॥

तथा हतप्रत्ययसर्ववृत्तिपु
 द्धाःस्थेषु पौत्रेषु च यापितेष्वथ ।
 द्वारस्तु सर्वाः पिहिता दुरत्ययाः
 बृहत्कपाटायसकीलशृङ्गलैः ॥ ४९ ॥

ताः कृष्णवाहे वसुदेव आगते
 स्वयं व्यशीर्यन्त यथा तमो रवेः ।

ववर्ष पर्जन्य उपांशुगर्जितः
 शेषोऽन्वगाद् वारि निवारयन् फणैः ॥ ५० ॥

मघोनि वर्षत्यसकृद् यमानुजा
 गम्भीरतोषीधजबोर्भिकनिला ।
 भयानकावर्तशताकुला नदी मार्गं
 ददौ सिन्धुरिव श्रियः पतेः ॥ ५१ ॥

नन्दव्रजं शीरिरुपेत्य तत्र तान्
 गोपान् सुपुत्रानुपलभ्य निद्रया ।
 शिशुं यशोदाशयने निधाय
 तन्मुतामुपादाय पुनर्गृहानगात् ॥ ५२ ॥

देवक्याः शयने न्यस्य वसुदेवोऽथ दारिकाम् ।
 प्रतिमुच्य पदोलोहमास्ते पूर्ववदावृतः ॥ ५३ ॥

यशोदा नन्दपत्नी च जातं परमबुध्यत ।
 न तद्विद्वं परिभ्रान्ता निद्रयाऽपगतस्मृतिः ॥ ५४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -
 बहिरन्तः पुरद्वारः सर्वाः पूर्ववदावृताः ।
 ततो बालध्वनिं श्रुत्वा गृहपालाः समुत्थिताः ॥ १ ॥

ते तु तूर्णमुपग्रन्थ देवक्या गर्भजन्म तत् ।
 आचख्युर्भोजराजाय यद्विद्विः प्रतीक्षते ॥ २ ॥

स तल्यान् तूर्णमुत्थाय कालोऽयमिति विह्वलः ।
 सूतीगृहमगच्छीष्टं प्रस्खलन् मुक्तमूर्धजः ॥ ३ ॥

तमाह भ्रातरं देवी करुणं कृपणा सती ।
 सुपेयं तव कल्याण सिधं मा हन्तुमर्हसि ॥ ४ ॥

बहवो हिंसिता भ्रातः शिशवः पावकोपमाः ।
 त्वया देवनिर्गृहेन पुत्रिकैका प्रदीयताम् ॥ ५ ॥

नन्वहं ते ह्यवरजा दीना हतसुता प्रभो ।
 दानुमर्हसि मन्दाया अन्नेमां चरमां प्रजाम् ॥ ६ ॥

श्रीशुक उवाच -
 उपगूह्यात्मजामेवं रुदन्या दीनदीनयन् ।
 यापितस्तां विनिर्भृत्यं हस्तादाचिच्छिदे खलः ॥ ७ ॥

तां गृहीत्वा चरणयोजातमात्रां स्वसुः सुताम् ।
 अपोधयच्छिलापृष्ठे स्वार्प्यन्मूलतसीहदः ॥ ८ ॥

सा तद्धस्तान् समुत्प्लुत्य सपो देव्यम्बरेण गता ।
 अदृश्यतानुजा विष्णोः सापुषाष्टमहाभुजा ॥ ९ ॥

दिव्यस्रगम्भरालेपरत्राभरणभूषिता ।
 धनुःशूलेषुचमसिशङ्खचक्रगदाधरा ॥ १० ॥

सिद्धचारणगन्धर्वैरप्सरःकिन्नरोरगीः ।
 उपाहतोरुबलिभिः स्तूपमानेदमब्रवीत् ॥ ११ ॥

किं मया हतया मन्द जातः खलु तवान्तकः ।
 यत्र क्वचित् पूर्वाश्रुमां हिंसीः कृपणान् बृथा ॥ १२ ॥

इति प्रभाष्य तं देवी माया भगवती भुवि ।
 बहुनामनिकतेषु बहुनामा बभूव ह ॥ १३ ॥

तयाऽभिहितमाकर्ण्य कंसः परमविस्मितः ।
 देवकी वसुदेवं च विमुच्य प्रथितोऽब्रवीत् ॥ १४ ॥

अहो भगिन्यहो भाम मया वां वत पाप्मना ।
 पुरुषादेरिवाभ्येत्य बहवो हिंसिताः सुताः ॥ १५ ॥
 स त्वहं त्यक्तकारुण्यस्त्यक्तज्ञातिमुहन् खलः ।
 हा कान् लोकान् गमिष्यामि ब्रह्मदेव मृतः थसन् ॥ १६ ॥
 दैवमप्यनृतं वक्ति न मर्त्या एव केवलम् ।
 यद्विषमम्बादहं पापः स्वसुनिहतवान् सुतान् ॥ १७ ॥
 मा शोचेथां महाभागावात्मजान् स्वकृतम्भुजः ।
 जन्तवो न सदैकत्र दैवाधीनाः सहासते ॥ १८ ॥
 भुवि भौमानि भूतानि यथाऽऽथान्यपयानि च ।
 नायमात्मा तथेतेषु विषयेति यथैव भूः ॥ १९ ॥
 यतोऽनेकविधोऽभेदो यत आत्मविपर्ययः ।
 देहयोगवियोगश्च संसृतिर्न निवर्तते ॥ २० ॥
 तस्माद् भद्रे स्वतनयान् मया व्यापादितानपि ।
 माऽनुशोच यतः सर्वः स्वकृतं विन्दतेऽवशः ॥ २१ ॥
 यावद् इतोऽस्मि हन्ताऽस्मीत्यात्मानं मन्यतेऽस्यदक् ।
 तावत् तदभिमान्यज्ञो बाध्यबाधकतामियात् ॥ २२ ॥
 क्षमध्वं मम दीरात्म्यं साधवो बन्धुवत्सलाः ।
 इत्युक्त्वाऽधुमुखः पादौ श्यालस्वस्रोरेधाग्रहीत् ॥ २३ ॥
 मोक्षयामास निगडाद् बिम्बः कन्यकागिरा ।
 देवकीं यमुदेवं च दर्शयन्नात्मसीहृदम् ॥ २४ ॥
 भ्रातुर्वचनमाश्रुत्य क्षान्त्या रोपं च देवकी ।
 व्यसृजद् यमुदेवश्च ग्रहस्य तमुवाच ह ॥ २५ ॥
 एवमेतन्महाराज यथा वदसि देहिनाम् ।
 अज्ञानप्रभवा हन्ति स्वपरेति भिदा यतः ॥ २६ ॥
 शोकहर्षभयद्वेषलोभमोहमदान्विताः ।
 मिथो प्रल्लो न पश्यन्ति भाविर्भावान् पृथग्दशः ॥ २७ ॥
 कंस एवं प्रसन्नाभ्यां विम्बः प्रतिभाषितः ।
 देवकीवसुदेवाभ्यामनुज्ञातोऽविशद् गृहम् ॥ २८ ॥
 तस्यां राज्यां व्यतीतायां कंस आहूय मन्त्रिणः ।
 तेभ्य आचष्ट तन् सर्वं यदुक्तं योगनिद्रया ॥ २९ ॥

आकर्ण्य भर्तुर्गदितं तमनुदैवशत्रवः ।
 देवान् प्रति कृतामर्षां देतेया नातिकोविदाः ॥ ३० ॥
 एवं चेत् तर्हि भोजेन्द्र पुराभामग्रजादिषु ।
 अनिर्देशान् निर्देशांश्च हनिष्यामोऽय बालकान् ॥ ३१ ॥
 किमुयमैः करिष्यन्ति देवाः समरभीरवः ।
 नित्यमुद्दिग्रमनसो ज्यायोर्पैर्धनुपस्तव ॥ ३२ ॥
 अस्यतस्ते शरव्रातेर्हन्यमानाः समन्ततः ।
 त्रिजीविषव उत्सृज्य पलायनपरा ययुः ॥ ३३ ॥
 केचित् प्राञ्जलयो भीता न्यस्तशस्त्रा दिवीकृतः ।
 मुक्तकक्ष्यशिराः केचिद् भीताः स्म इति वादिनः ॥ ३४ ॥
 न त्वं विस्मृतशस्त्रास्त्रान् विरधान् भयसन्नतान् ।
 हंस्यन्यासक्तमनसो भग्नचापानपुथ्यतः ॥ ३५ ॥
 किं क्षेमशूरेर्विनुषेरसंयुगविकल्पनैः ।
 रहोजुषा किं हरिणा शम्भुना वा वनीकसा ॥ ३६ ॥
 किमिन्द्रेणाल्पवीर्येण ब्रह्मणा वा तपस्यता ।
 तथापि देवाः सापन्त्यात्रोपेक्ष्य इति मन्महे ।
 ततस्तन्मूलखनने निपुङ्क्ष्वास्माननुव्रतान् ॥ ३७ ॥
 यथाऽऽमयोऽङ्गे समुपेक्षितो नृभिर्न शक्यते रूढपदधिकित्सितुम् ।
 यथेन्द्रियग्राम उपेक्षितस्तथा रिपुर्महान् लब्धवलो न चाल्यते ॥ ३८ ॥
 मूलं विष्णुर्हि देवानां यत्र धर्मः सनातनः ।
 तस्य च ब्रह्मगोविष्टास्तपो यज्ञाः सदक्षिणाः ॥ ३९ ॥
 तस्मात् सर्व्यात्मना राजन् ब्राह्मणान् ब्रह्मवादिनः ।
 तपस्विनो यज्ञशीलान् गाथ हन्मो हविर्दुधाः ॥ ४० ॥
 विष्टा गावश्च वेदाश्च तपः सत्यं दमः ज्ञमः ।
 श्रद्धा दया तितिक्षा च क्रतवश्च हरेस्तन् ॥ ४१ ॥
 स हि सर्वसुराध्यक्षो त्वसुरद्विद् गुहाचरः ।
 तन्मूला देवताः सर्वाः संधराः सचतुर्मुखाः ॥ ४२ ॥
 एवं दुर्मन्त्रिभिः कंसः सह सम्मन्य दुर्मतिः ।
 ब्रह्महिंसां हितं मेने कालपाशावृतोऽसुरः ॥ ४३ ॥
 सन्दिश्य साधुलोकस्य कटनं कटनप्रियान् ।
 कामरूपधरान् दिक्षु दानवान् गृहमाविशत् ॥ ४४ ॥

ते धै रजःप्रकृतयस्तमसा मूढचेतसः ।
सतां विद्वेषमाचरेरारादागतमृत्यवः

॥ ४५ ॥

आपुः धियं यशो धर्म लोकानाशिष एव च ।
हन्ति श्रेयांसि सर्वाणि पुंसो महदतिक्रमः

॥ ४६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ पष्ठोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

नन्दस्त्वात्मज उत्पन्नं जाताह्लादो महामनाः ।

आहूय विप्रान् वेदज्ञान् स्नातः शुचिरलङ्कृतः ॥ १ ॥

वाचयित्वा स्वस्त्ययनं जातकर्मात्मजस्य वै ।

कारयामास विधिना पितृदेवार्चनं तथा ॥ २ ॥

धेनूनां निपुते प्रादाद् विप्रेभ्यः समलङ्कृतैः ।

तिलाद्रीन् सप्त रत्नीषान् शातकुम्भान्तरावृतान् ॥ ३ ॥

कालेन स्नानशीघ्राभ्यां संस्कारैस्तपसेज्यया ।

शुद्धयन्ति दातैः सन्तुष्ट्या द्रव्याण्यात्माऽऽत्मविषया ॥ ४ ॥

सौमद्रव्यगिरौ विप्राः सूतमागधवन्दिनः ।

गायकाश्च जगुर्नृभेयो दुन्दुभयो मुहुः ॥ ५ ॥

प्रजाः सम्मूढसंसिक्तद्वारानिगृहान्तराः ।

चित्रध्वजपताकासकुचैलपल्लवतोरणाः ॥ ६ ॥

गावो वृषाश्च वत्साश्च हरिद्रातैलरूपिताः ।

विचित्रधानुवहसम्पत्काश्चनमालिनः ॥ ७ ॥

महाहंससाम्भरणकञ्चुकोष्णीपभूषणाः ।

गोपाः समाययू राजन् नानोपायनपाणयः ॥ ८ ॥

गोप्यश्वाकर्ण्य मुदिता यशोदायाः सुतोद्भवम् ।

आत्मानं भूषयाश्चक्रुर्वत्साकल्पाञ्जनादिभिः ॥ ९ ॥

नवकुटुम्बकित्वात्ममुखपद्मभूतयः ।

बलिभिस्त्वारितं जग्मुः पृथुश्रोण्यश्चलत्कुचाः ॥ १० ॥

गोप्यः समूहमणिकुण्डलनिष्ककण्ठयः

चित्राम्बराः पथि शिखरच्युतमाल्यवर्षाः ।

नन्दालयं सयलया त्र ततीर्विरिजुः

व्यालोलकुण्डलयोधरहारशोभाः ॥ ११ ॥

ता आशिषः प्रयुञ्जानाधिरं पाहीति बालके ।

हरिद्राचूर्णतैलाद्रिः सिध्दन्त्योऽजनमुज्जगुः ॥ १२ ॥

अवायन्त विचित्राणि वादित्राणि महोत्सवे ।

कृष्णे विश्वेश्वरेऽनन्ते नन्दव्रजमुपेयुषि ॥ १३ ॥

गोपाः परस्परं हृष्टा दधिक्षीरपृत्याम्बुभिः ।

आसिधन्तो विलिम्पन्तो नयनीतिश्च चिक्षिपुः ॥ १४ ॥

नन्दो महामनास्तेभ्यो वासोलक्ष्मणोदयैः ।

सूतमागधवन्दिभ्यो येऽन्ये विषोपजीविनः ॥ १५ ॥

तैस्तेः कामरदीनात्मा यथोचितमपूजयन् ।

विष्णोराधनार्थाय स्वपुत्रस्योदयाय च ॥ १६ ॥

रोहिणी च महाभागा नन्दगोपाभिनन्दिता ।

व्यचरद् दिव्यवासःस्रक्पण्डाभरणभूषिता ॥ १७ ॥

तत आरभ्य नन्दस्य व्रजः सर्वसमृद्धिमान् ।

होर्निवासानुगुणं रमाक्रीडमभूत् ॥ १८ ॥

गोषान् गोकुलरक्षायां निरूप्य मधुरां गतः ।

नन्दः कंसस्य वार्षिक्यं करं दातुं कुरुद्वह ॥ १९ ॥

वसुदेव उपश्रुत्य भ्रातरं नन्दमागतम् ।

ज्ञात्वा दत्तकरं राज्ञे ययी तदवलोकनः ॥ २० ॥

तं हृष्टा सहस्रोत्थाय देहः प्राणमिवागतम् ।

प्रीतः प्रियतमं दोभ्यां सस्वजे प्रेमविह्वलः ॥ २१ ॥

पूजितः सुखमासीनः पृष्ट्वाऽनामयमादितः ।

प्रसक्तधीः स्यात्सज्जगत्परीदमाह विशाम्यते ॥ २२ ॥

दिष्ट्या भ्रातः प्रवयस इदानीमप्रजस्य ते ।

प्रजाशाचा निवृत्तयः प्रजा यत् समजायत ॥ २३ ॥

दिष्ट्या संसारचक्रेऽस्मिन् वर्तमानः पुनर्भवे ।

उपलब्धो भयानय दुर्लभं प्रियदर्शनम् ॥ २४ ॥

नेकत्र प्रियसंवासः सुहृदां चित्रकर्मणाम् ।

ओषेन व्यूहमानानां प्रवानां स्रोतसो यथा ॥ २५ ॥

कथित् पशव्यं निरुजं भूर्यम्बुतृणवीरुधम् ।
 बृहद्वनं तदधुना यत्रास्ते त्वं सुहृद्वृतः
 भ्रातर्मम सुतः कचिन्मात्रा सह भवद्व्रजे ।
 तातं भवन्तं भन्वानो भवद्भ्यामुपलालितः
 पुंसस्त्रिवर्गो विहितः सुहृदां ह्यनुभावतः ।
 न तेपु स्त्रियमानेषु त्रिवर्गोऽर्थाय कल्पते
 नन्द उवाच—
 अहो ते देवकीपुत्राः कंसेन बहवो हताः ।
 एकाऽवशिष्टाऽवरजा कन्या सापि दिवं गता

॥ २६ ॥

॥ २७ ॥

॥ २८ ॥

॥ २९ ॥

नूनं हि दृष्टनिष्ठोऽयं नादृष्टपरमो जनः ।

अदृष्टमात्मनस्तत्त्वं यो वेद न स मुखति

॥ ३० ॥

यसुदेव उवाच—

करो धै वार्षिको दत्तो राज्ञे दृष्टा वयं च यः ।

नेह स्थेयं बहुदिनं सन्त्युत्पाताश्च गोकुले

॥ ३१ ॥

श्रीशुक उवाच—

इति नन्दादयो गोपाः प्रोक्तास्ते शीरीणा ययुः ।

अनोभिरनदुयुक्तेस्तमनुज्ञाय गोकुलम्

॥ ३२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवतं दशमस्कन्धं षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

नन्दः पथि यचः शीरेर्न मृपेति विचिन्तयन् ।

हरिं जगाम शरणमुत्पातागमशङ्कितः

॥ १ ॥

कंसेन प्रहिता घोरा पूतना बालपातिनी ।

शिशूश्चचार निग्रन्ती पुरगामब्रजादिषु

॥ २ ॥

न यत्र श्रवणादीनि रक्षोग्रानि स्वकर्मसु ।

कुर्वन्ति सात्यतां भर्तुर्पापुषान्यश्च तत्र हि

॥ ३ ॥

सा खेचर्यैकदोषेत्य पूतना नन्दगोकुलम् ।

गोपित्या माययाऽऽत्मानं प्राविशत् कामचारिणी

॥ ४ ॥

तां केशपाशव्यतिपक्तमह्लिकां

बृहन्नितम्बस्तनकृच्छ्रमध्यमाम् ।

सुवाससं कम्पितकर्णभूषणत्विपो-

हसत्कुन्तलमण्डिताननाम्

॥ ५ ॥

यत्पुस्मितापाद्भ्रविसर्गवीक्षिते-

मनो हरन्ती वनितां व्रजौकसः ।

अमंसताम्भोजकरेण रूपिणीं

गोप्यः श्रियं द्रष्टुमिहागतं पतिम्

॥ ६ ॥

बालग्रही तत्र विचिन्वती शिशून्

यदृच्छया नन्दगृहेऽसदन्तकम् ।

बालं प्रतिच्छन्ननिजोक्तेजसं

ददर्श तल्पेऽग्रिमिवाहितं भसि

॥ ७ ॥

विवृष्य तां बालकमारिकाग्रहं

चराचरात्मा स निमीलितेक्षणः ।

मही सुरत्वेऽपि च बालभावं

विभावयन् किञ्चिदुवाच न प्रभुः

॥ ८ ॥

अजानमानाऽथ निशाचरी हरिं

निसर्गविज्ञातजगद्विचेष्टितम् ।

अनन्तमारोपयदङ्गमन्तकं

यथोरगं सुममबुद्धिरजुषीः

॥ ९ ॥

तां तीक्ष्णचित्तामतिवामचेष्टितां

वीक्ष्यान्तराकोशपरिच्छदासिचत् ।

वरस्त्रियं तत्प्रभया च धर्षितं

निरीक्षमाणे जननी अतिष्ठताम्

॥ १० ॥

तस्मिन् स्तनं दुर्जरवीर्यमुन्वणं

घोराऽङ्गमादाय शिशोर्ददावध ।

गाढं कराभ्यां भगवान् प्रपीड्य तत्प्राणीः

समं रोपसमन्वितोऽपिबत्

॥ ११ ॥

सा मुध मुधेति गिरा प्रभापिणी

निष्पीडयमानाऽखिलजीवममंणि ।

विवृत्य नेत्रे चरणां भुजौ मुहु-

र्विद्विन्नगात्रा क्षिपती कराव ह

॥ १२ ॥

तस्याः स्वनेनातिगभीररंहसाः

साद्रिमही यांध चचाल सग्रहा ।

रसा दिशः खं प्रतिनेदिरे जनाः
 पेतुः क्षिती चब्रनिपातशङ्क्या ॥ १३ ॥
 निशाचरीत्यं व्यथिता व्यसुः क्षिती
 विकीर्य केशांश्चरणी भुजवपि ।
 प्रसार्य गांष्टे निजरूपमारियता
 चब्राहतां वृत्र इवापतनूप ॥ १४ ॥
 पतमानोऽपि तदेहस्त्रिगव्यूत्यन्तरे द्रुमान् ।
 चूर्णयामास राजेन्द्र महदासीत् तदद्भुतम् ॥ १५ ॥
 ईपामात्रोददंष्ट्रास्यं गिरिकन्दरनासिकम् ।
 गण्डशीलस्तनं गीत्रं प्रकीर्णारुणमर्धजम् ॥ १६ ॥
 अन्धकूपगभीराशं पुलिनारोहभीषणम् ।
 वज्रसेतुभुजोर्ध्वं शून्यतोयहदोदरम् ॥ १७ ॥
 सन्तत्रसुः स्म तद् वीक्ष्य गोपा गोप्यः कलेवरम् ।
 पूर्वं तु तन्निःस्वनितमित्रहृत्कर्णमस्तकाः ॥ १८ ॥
 बालं च तस्या उरसि क्रीडन्लमकुतोभयम् ।
 गोप्यस्तूर्णं समभ्येत्य जगुर्हजानसम्भ्रमाः ॥ १९ ॥
 यशोदारोहिणीभ्यां ताः समं बालस्य सर्वशः ।
 रक्षां विदधिरे सम्यग् गोपुच्छ्रमणादिभिः ॥ २० ॥
 गोमूत्रेण स्त्रापयित्वा पुनर्गौरजसाऽर्भकम् ।
 रक्षां चक्रुर्गोशकृता द्वादशाक्षेपु नामभिः ॥ २१ ॥
 गोप्यः संस्पृष्टसलिला अत्रेपु करयोः पृथक् ।
 न्यस्यात्मन्यथ बालस्य बीजन्यासमकुर्वत ॥ २२ ॥
 अत्र्यादजोऽङ्गिमणिमांस्तव जान्वयोर्लू
 यज्ञोऽच्युतः कदितदं जठरं हयास्यः ।
 हृत् केडावस्त्वदुर ईश इनस्तु कण्ठं ॥ २३ ॥
 विष्णुभुजं मुखमुत्क्रम ईश्वरः कम्
 चक्रप्रग्रतः सहगदो हरिरस्तु पथात्
 त्वत्पार्थयोधनुरसी मधुहाऽजनधः ।
 काणेषु शङ्क उरुगाय उपपुंष्ट्रन्तस्तार्क्ष्यः
 क्षिती हलधरः पुरुषः समन्तात् ॥ २४ ॥
 इन्द्रियाणि हपीकेशः प्राणान् नारायणोऽवतु ।
 धेतद्वीपपनिधिधनं मनो योगेश्वरोऽवतु ॥ २५ ॥

पृथिविगर्भस्तु ते बुद्धिमात्मानं भगवान् परः ।
 क्रीडन्तं पातु गोविन्दः शयानं पातु माधवः ॥ २६ ॥
 ब्रजन्तमव्याद् वैकुण्ठ आसीनं त्वां श्रियः पतिः ।
 भुञ्जानं यज्ञभुक् पातु सर्वग्रहभयङ्करः ॥ २७ ॥
 डाकिन्यां पातुधान्वथ कूप्याण्डा येऽर्भकग्रहाः ।
 भूतघ्नं पिशाचाश्च यक्षरक्षोविनायकाः ॥ २८ ॥
 कोटरारेवतीत्येष्टापूतनामानृकादयः ।
 उन्मादा ये ह्यस्मस्मारा देहप्राणेन्द्रियद्रुहः ॥ २९ ॥
 स्वप्रदृष्टा महोत्पाता बृहद्बालग्रहाश्च ये ।
 सर्वे नश्यन्तु ते विष्णोर्नामग्रहणाधीरवः ॥ ३० ॥
 इति प्रणयवद्धाभिर्गोपीभिः कृतारक्षणम् ।
 पापयित्वा स्तनं माता सन्ध्यवीं विशादात्मजम् ॥ ३१ ॥
 तावन्नन्दादयो गोपा मधुराया ब्रजं गताः ।
 विलोक्य पूतनादेहं बभूवुरतिविस्मिताः ॥ ३२ ॥
 नूनं वतर्षिः सञ्जातो योगेशो वा समासतः ।
 स एव दृष्टो तुल्यातो यथाऽऽहानकदुन्दुभिः ॥ ३३ ॥
 कलेवरं परशुमिषित्त्वा तत् ते ब्रजीकसः ।
 दूरे क्षित्वाऽवयवशो ददहः काष्ठवेष्टितम् ॥ ३४ ॥
 दहमानस्य देहस्य धूमश्चाङ्गस्मीरुभः ।
 उत्थितः कृष्णनिर्भुक्तसपवाहतपाप्मनः ॥ ३५ ॥
 पूतना लोकबालग्री राक्षसी कथिराशना ।
 त्रिधांसयाऽपि हारये स्तनं दत्त्वाऽऽप सद्रतिम् ॥ ३६ ॥
 किं पुनः श्रद्धया भक्त्या कृष्णाय परमात्मने ।
 यच्छन् श्रियतमं किञ्चिद् रक्तास्तन्मातरो यथा ॥ ३७ ॥
 पदभ्यां भक्तहृदिस्थाभ्यां यन्वाभ्यां लोकवन्दितः ।
 अङ्गं यस्याः समाक्रम्य भगवानपिबन् स्तनम् ॥ ३८ ॥
 पातुधान्वपि सा स्वर्गमवाप जननीगतिम् ।
 कृष्णभुक्तस्तनक्षीराः किमु गावो नु मातरः ॥ ३९ ॥
 पयांसि यासामपिबन् पुत्रस्नेहसुतान्यलम् ।
 भगवान् देवकीपुत्रः कैवल्यायखिलार्थदः ॥ ४० ॥

तासामविरतं कृष्णे कुर्वन्तीनां सुते क्षणम् ।

न पुनः कल्पते राजन् संसारोऽज्ञानसम्भवः ॥ ४१ ॥

कटपूमस्य सीरभ्यमवप्राप्य ब्रजौकसः ।

किमिदं कुत एवेति वदन्तो ब्रजमापयुः ॥ ४२ ॥

ते तत्र वर्णितं गोपैः पूतनागमनादिकम् ।

श्रुत्वा तन्निधनं स्थितिं शिशोरासन् सुविस्मिताः ॥ ४३ ॥

नन्दः स्वपुत्रमादाय प्रोप्यागत उदारधीः ।

मूर्ध्वपाप्राप्य परमां मुदं लेभे कुरूद्वह ॥ ४४ ॥

य एतन् पूतनामांशं कृष्णस्यार्धकचेष्टितम् ।

निशम्य श्रद्धया मर्त्यो गोविन्दे लभते रतिम् ॥ ४५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

एवं स ववृषे विष्णुर्नन्दगोहे जनार्दनः ।

कुर्वन्ननिशमानन्दं गोपालानां सपोषिताम् ॥ १ ॥

राजोवाच-

येन येनावतारेण भगवान् हरिरीश्वरः ।

करोति कर्णरम्याणि मनोज्ञानि च नः प्रभो ॥ २ ॥

यच्छृण्वतोऽपैत्यरतिर्वितृष्णा

सत्त्वं विशुध्यत्यचिरेण पुंसः ।

भक्तिर्हरौ तत्पुरुषे च सख्यं

तदेव सारं वद मन्यसे चेत् ॥ ३ ॥

अथान्यदपि कृष्णस्य तोकाचरितमद्भुतम् ।

मानुषं देहमासाद्य तज्जातिमनुरुन्धतः ॥ ४ ॥

विस्तरेणेह कारुण्यात् सर्वपापप्रणाशनम् ।

यत्कुर्महिंसि धर्मज्ञ दयालुस्त्वमिति प्रभो ॥ ५ ॥

श्रीशुक उवाच -

कदाचिदीत्थानिककीतुकाग्रवे

जन्मक्षपोणे समवेतपोषिताम् ।

वादित्रगीतद्विजमन्त्रवाचकैः

चकार सुनारभिषेचनं सती ॥ ६ ॥

नन्दस्य पत्नी कृतमज्जनादिकं

विधेः कृतस्वस्त्ययनं सुपूजितः ।

अज्ञायवासःमृगभीष्टपेनुभिः

सञ्जातनिद्राश्रमशीशयच्छनः ॥ ७ ॥

श्रीत्थानिकीन्तुक्यमना मनस्यन्ती

समागतान् पूजयन्ती ब्रजौकसः ।

नैवाशृणोद् धै रुदितं सुतस्य

सा रुदन् स्तनार्थी चरणावुदक्षिपन् ॥ ८ ॥

अनः शयानस्य शिशोरथान्पक-

प्रवालमृद्गद्विहृतं व्यवर्तत ।

विध्वस्तनानारसकुप्यभाजनं

व्यत्यस्तचक्राक्षविभिन्नकूवरम् ॥ ९ ॥

दृष्ट्वा यशोदाप्रमुखा ब्रजस्त्रिय

औत्थानिके कर्मणि याः समागताः ।

नन्दादयश्चाद्भुतदर्शनाकुलाः

कथं स्वयं धै शक्यं विपर्यगात् ।

इति श्रुत्वाऽतिविषादमोहिता

जनाः समन्तान् परिवव्रुवार्तवत् ॥ १० ॥

ऊचुस्तदव्यक्तमतीन् गोपान् गोपीश्च बालकाः ।

रुदताऽनेन पादेन क्षिप्तमेतन्न संशयः ॥ ११ ॥

न ते श्रद्धिरे गोपा बालभाषितमित्युत ।

अनन्तस्याग्रमेयस्य बलं तस्य न धै विदुः ॥ १२ ॥

रुदन्तं सुतमादाय यशोदा ग्रहशङ्किता ।

कृतस्वस्त्ययनं विधेः सूक्तैः स्तनमपाययत् ॥ १३ ॥

पूर्ववत् स्थापितं गोपैर्बलिभिः सपरिच्छदम् ।

विप्रा हुत्वाऽर्चयाश्चक्रुर्दध्यक्षतकुशाम्बुभिः ॥ १४ ॥

येऽस्यानृतदम्भेष्वाहिंसामानविवर्जिताः ।

न तेषां सन्त्यशीलानामाशिषो विफलाः कश्चित् ॥ १५ ॥

इति बालकमानीय सामर्ग्यनुरुपाकृतैः ।

जलैः पवित्रीपथिभिरभिषिच्य द्विज्ञानमैः ॥ १६ ॥

याचयित्वा स्वस्त्ययनं नन्दगोपः समाहितः ।
 हुत्वा चाग्निं द्विजानिभ्यः प्रादादन्नं महागुणम् ॥ १७ ॥
 गावः सर्वगुणोपेता वासःस्रग्गुणमालिनीः ।
 पुत्रस्याभ्युदयार्थाय प्राग्जातं धान्ययुञ्जत ॥ १८ ॥
 विप्रा मन्त्रविदो युक्तास्तेषां प्रोक्तास्तथाऽऽशिषः ।
 ता निष्कला भविष्यन्ति न कदाचिदपि स्फुटम् ॥ १९ ॥
 एकदाऽऽरोहमारुढं लालयन्ती सुतं सती ।
 गरिमाणं शिशोर्बोद्धुं न संढे गिरिकूटवन् ॥ २० ॥
 भूमी निधाय तं गोपी विस्मिता भारपीडिता ।
 महापुरुषमादधौ जगामाशु च कर्मसु ॥ २१ ॥
 दैत्यो नाम्ना तृणावर्तः कंसभृत्यः प्रचोदितः ।
 चक्रवातस्वरूपेण जहारासीनमर्भकम् ॥ २२ ॥
 गोकुलं सर्वमावृण्वन् मुष्णंधर्षुपि रेणुभिः ।
 ईरयन् सुमहाघोरशब्देन प्रदिशो दिशः ॥ २३ ॥
 मुहूर्तमभवद् गोष्ठं रजसा तमसाऽऽवृतम् ।
 सुतं यशोदा नापश्यत् तस्मिन् न्यस्तवती यतः ॥ २४ ॥
 नापश्यत् कथनात्मनं परं चापि विमोहितः ।
 तृणावर्तनिमुष्टाभिः शर्कराभिरुपद्रुतः ॥ २५ ॥
 इति खरपवनचक्रपांसुवर्षे
 सुतपदवीमवल्लासविचक्षमाणा ।
 अतिकरुणामनुस्मरन्त्यशोचद्
 भुवि पतिता मृतवत्सका यथा गौः ॥ २६ ॥
 रुदितमनुनिशाम्य तत्र गोप्सो भृशमनुतमथियोऽश्रुपूर्णमुख्यः ।
 रुरुदुरनुपलभ्य नन्दसूनुं पवन उपारतपांसुवर्षवेगे ॥ २७ ॥
 तृणावर्तः शान्तरयो वात्यारूपधरो हरन् ।
 कृष्णं नभोगतो गन्तुं नाशक्रोद् भूरिभारभृत् ॥ २८ ॥
 तमश्मानं मन्यमान आत्मनो गुरुमत्तया ।
 गले गृहीत उत्सृष्टुं नाशक्रोदद्भुतार्भकम् ॥ २९ ॥
 गलग्रहणनिधेः दैत्यो निर्गतलोचनः ।
 अव्यक्तवाक्यो न्यपतन् सहबालो व्यसृज्जे ॥ ३० ॥

तमन्तरिक्षान् पतितं शिलायां
 विशीर्णसर्वावयवं करालम् ।
 पुरं यथा रुद्रशरेण विद्धं
 शियो रुदन्यो ददशुः समेताः ॥ ३१ ॥
 आदाय मात्रे प्रतिहत्य विस्मिताः
 कृष्णं च तस्योपरि लम्बमानम् ।
 तं स्वस्निमन्तं पुरुषादनीतं
 विहायसा मृत्युमुखात् प्रमुक्तम् ॥ ३२ ॥
 गोप्यः स गोपाः किल नन्दमुख्याः
 लब्ध्वा पुनः प्रापुरतीव मोदम् ।
 अहो वतात्पद्भुतमेव रक्षसा
 बालो निवृत्तिं गमितोऽभ्यगात् पुनः ॥ ३३ ॥
 हिंस्रः स्वपापेन विहिसितः खलः
 साधुः समत्वेन भयाद् विमुच्यते ।
 किं नस्तपशीर्णमपोक्षजापचं
 पूर्तेष्टदत्तं किमु भूतसीहदम् ।
 यः सम्प्रेतः पुनरेव बालको
 दिष्टया स्वबन्धुं प्रणयनुपस्थितः ॥ ३४ ॥
 दृष्ट्वाऽद्भुतानि बहुशो नन्दगोपो बृहद्वने ।
 वसुदेवचो भूयो मानयामास विस्मितः ॥ ३५ ॥
 एकदाऽर्भकमादाय स्वाद्भिमारोप्य भामिनी ।
 प्रसुतं पाययामास स्तनं स्नेहपरिप्लुता ॥ ३६ ॥
 पीतप्रायस्य जननी सुतस्य रुचिरस्मितम् ।
 मुखं लालयती राजन् नृभृन्तो ददशो इदम् ॥ ३७ ॥
 तं रोदसी ज्योतिरनीकमाशाः
 सूर्वेन्दुवह्निधसनाम्बुधीध ।
 द्वीपान् नगांस्तदुहितृवंनानि
 भूतानि यानि स्थिरजद्रमानि ॥
 संवीक्ष्य विधं सहसा राजन् सञ्जातवेपथुः ।
 सम्मील्य मृगशावाशी नेत्रे आसीत् सुविस्मिता ॥ ३९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

गर्गः पुरोहितो राजन् यदूनां सुमहायशाः ।

ब्रजं जगाम नन्दस्य वसुदेवप्रचोदितः ॥ १ ॥

तं दृष्ट्वा परमप्रीतः प्रत्युत्थाय कृताञ्जलिः ।

आनचांभोक्षजपिथा प्रणिपातपुरस्सरम् ॥ २ ॥

सूषविष्टं कृतातिथ्यं गिरा सनुतया मुनिम् ।

नन्दयित्वाऽब्रवीद् ब्रह्मन् पूर्णस्य करवाम किम् ॥ ३ ॥

महद्विचलनं नृणां गृहिणां दीनचेतसाम् ।

निःश्रेयसाय भगवान् कल्पते नान्यथा कथिन् ॥ ४ ॥

ज्योतिषामयनं साक्षाद् यत्तज्ज्ञानमतीन्द्रियम् ।

प्रणीतं भवता येन पुमान् वेद परावरम् ॥ ५ ॥

त्वं हि ब्रह्मविदां श्रेष्ठः संस्कारान् कर्तुमर्हसि ।

बालयोरनयोर्नृणां जन्मना ब्राह्मणो गुरुः ॥ ६ ॥

गर्ग उवाच-

यदनामहमाचार्यः ख्यातश्च भुवि सर्वतः ।

सुतं मया संस्कृतं ते मन्यते देवकीसुतम् ॥ ७ ॥

कंसः पापमतिः सख्यं तव चानकदुन्दुभेः ।

देवक्या अष्टमो गर्भो न स्त्री भवितुमर्हति ॥ ८ ॥

इति सञ्चिन्तयन् धृत्वा देवकीदारिकावचः ।

अपि हन्ता गतासङ्गस्तर्हि तन्नोऽनयो महान् ॥ ९ ॥

नन्द उवाच-

अलक्षितेऽस्मिन् रहसि मामकेरपि गोव्रजे ।

कुरु द्विजातिसंस्कारं स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ॥ १० ॥

श्रीशुक उवाच-

एवं सम्प्रार्थितो विष्टः स्वचिकीर्षितमेव तन् ।

चकार नामकरणं गृहो रहसि बालयोः ॥ ११ ॥

अयं हि रोहिणीपुत्रो रमयन् सुहृदो गुणैः ।

आख्यास्यते गम इति बलाधिक्याद् बलं विदुः ।

यदनामपृथग्भावात् सङ्घर्षणमुशन्वृत ॥ १२ ॥

आगन् वर्णास्रयो ह्यस्य गृहतोऽनुपगं तनुः ।

शुद्धो रक्तमथा पीत इदानीं कृष्णतां गतः ॥ १३ ॥

प्रागप्यं वसुदेवस्य कचिज्जातस्तथात्मजः ।

वासुदेवं इति श्रीमानभिज्ञाः सम्प्रचक्षते ॥ १४ ॥

बहूनि सन्ति नामानि रूपाणि च सुतस्य ते ।

गुणकर्मानुरूपाणि तान्यहं वेद नो जनाः ॥ १५ ॥

एष चः श्रेय आधास्यद् गोपगोकुलनन्दनः ।

अनेन सर्वदुर्गाणि यूषमञ्जस्तरिप्यथ ॥ १६ ॥

पुराऽनेन ब्रजपते साधयो दस्युपीडिताः ।

अराजकेऽरक्ष्यमाणा जिघृक्ष्यन्तु समेधिताः ॥ १७ ॥

य एतस्मिन् महाभागाः प्रीतिं कुर्वन्ति मानवाः ।

नारयोऽभिभवन्त्येतान् विष्णुपक्षानिवासुराः ॥ १८ ॥

तस्माच्चन्द्रात्मजोऽयं ते नारायणसमो गुणैः ॥ १९ ॥

श्रिया कीर्त्याऽनुभावेन गोपायस्य समाहितः ।

इत्यात्मानं समादिश्य गर्गे च स्वगृहं गते ।

नन्दः प्रमुदितो मेने आत्मानं पूर्णमाश्रितम् ॥ २० ॥

कालेन ब्रजताऽल्पेन गोकुले रामकेशवी ।

जानुभ्यां सह पाणिभ्यां रत्नमाणी विचरतुः ॥ २१ ॥

तावद्विषुग्ममनुकृष्य सरीसृपन्तो

पोषप्रपोषरुचिरव्रजकर्दमेपु ।

तन्नादहृष्टमनसायनुसृत्य लोकं

मुग्धप्रभितवदुपेयतुरन्ति मात्रोः ॥ २२ ॥

तन्मातरी निजसुतो घृणया स्रवन्त्यी

पद्माद्वारागरुचिरावुपगुह्य दोष्भांम् ।

दत्त्वा स्ननं प्रपिबतोः स्म मुखं निरीक्ष्य

मुग्धरिमताल्पदशनं ययतुः प्रमोदम् ॥ २३ ॥

यत्तांगतातिरमणीयकुमारलीला-

यन्तर्गते तदबलाः प्रगृहीतपुच्छैः ।

यत्सौरितस्तन उभावनुकृष्यमार्णा

प्रेक्ष्यन्त्य उत्सृज्यतगृहा जगद्गृहसन्त्यः ॥ २४ ॥

शुद्धप्रतिष्ठंश्चन्द्रिजलद्विजकण्टकेभ्यः

क्रीडापरावतिबली स्वसुतो निषेद्धम् ।

गृहाणि कर्तुमपि यत्र न तज्जनन्यो

शंकात आपन्नरत्नं मनसोऽनवस्थाम् ॥ २५ ॥

कालेनाल्पेन राजपै रामः कृष्णश्च गोकुले ।
 अपृष्टजानुभिः पट्टिर्विचक्रमतुरञ्जसा ॥ २६ ॥
 ततस्तु भगवान् कृष्णो वपस्यैर्ब्रजबालकैः ।
 सहस्रामो ब्रजसूत्रिणां चिक्रीडे जनयन् मुदम् ॥ २७ ॥
 कृष्णस्य रुचिरं गोप्योऽदीनकामारचापलम् ।
 शृण्वन्त्याः किल तन्मातुरिति होचुः समागताः ॥ २८ ॥
 यत्सान् मुधन् कचिदसमयान् क्रोशसञ्जातहासः
 स्तेषां स्याद्वन्त्यथ दधि पयः कल्पितैः स्तेययोगैः ।
 मर्कं भोक्ष्यन् विभजति स चेन्नास्ति भाण्डं भिनत्ति
 द्रव्यालाभे सुभृशकुपितो यात्युपक्रोश्य तां कान् ॥ २९ ॥
 हस्ताग्राह्ये रचयति विधिं पीठकोल्लुखलायै
 शिष्ठं दान्तिर्निहितवयुने शिष्यभाण्डेषु तद्वत् ।
 ध्वान्तागारे धृतमणिगणं स्याद्वमर्षप्रदीपं
 काले गोप्यो यद्विं गृहकृत्यं पुष्यग्रचिन्ताः ॥ ३० ॥
 एवं पाष्ट्याद् विशति कुरुते मेहनादीनि चास्ती
 स्तेषोपाधैर्विरचितकृतिः सुप्रतीको यथाऽऽस्ते ।
 इत्थं स्त्रीभिः सभयनयनश्रीमुखालोकिनीभिः
 व्याख्याताप्रहसितमुखी न तुपालव्युमेच्छन् ॥ ३१ ॥
 एकदा क्रीडमानास्ते रामाद्या गोपबालकाः ।
 कृष्णो मृदं भक्षितवानितिमात्रे न्यवेदयन् ॥ ३२ ॥
 सा गृहीत्वा करे कृष्णमुपालभ्य हितैषिणी ।
 यशोदा भयसम्भ्रान्तप्रेक्षणाधमभापत ॥ ३३ ॥
 कस्मान्मृदमदीनात्मन् भवान् भक्षितवान् रहः ।
 यदन्ति तावका ह्येते कुमारस्तेऽग्रजोऽप्ययम् ॥ ३४ ॥
 श्रीकृष्ण उवाच—
 नाहं भक्षितवानम्ब सर्वे मिथ्याभिशांसिनः ।
 यदि सत्यगिरस्तर्हि समक्षं पश्य मे मुखम् ॥ ३५ ॥
 ययंयं तर्हि व्यादेहीत्युक्तः स भगवान् हरिः ।
 व्यादत्ताव्याहृतैश्चर्यः क्रीडामनुब्रजबालकः ॥ ३६ ॥
 सा तत्र ददृशे विधं जगन् स्थाम्बु च खं दिशः ।
 सात्रिद्रीपाधि भूगोलं सवाप्यग्रीन्दुतारकम् ॥ ३७ ॥

ज्योतिश्चक्रं जलं तेजो नभः स्वर्वियदेव च ।
 वैकारिकाणीन्द्रियाणि मनो मात्रा गुणाख्यः ॥ ३८ ॥
 एतद् विचित्रं सह जीवकाल-
 स्वभावकर्मांशपलङ्घिभेदम् ।
 सुतांस्तनी वीक्ष्य विदारितास्ये
 ब्रजं सहान्मानमवाप राज्ञाम् ॥ ३९ ॥
 किं स्वप्न एतदुत देवमाया
 किं वा मदीया वत बुद्धिभेदः ।
 अपां अमुप्यापि ममार्थकस्य
 यः कथनीत्यतिक आत्मयोगाः ॥ ४० ॥
 अदो यथा तत्र वितर्कगोचरं
 चेतामनःकर्मवचोभिरञ्जसा ।
 यदाश्रयं येन यतः प्रतीयते
 सुदुर्विभाव्यं प्रणताऽस्मि तत्पदम् ॥ ४१ ॥
 अहं ममासी पतिरेष मे सुतो
 ब्रजेथरस्याखिलवित्पता सती ।
 गोप्यश्च गोपाः सहगोपनाथ ये
 यन्मात्येषेत्थं कुमतिः स मे गतिः ॥ ४२ ॥
 इत्थं विदिततत्त्वायां गोपिकायां स ईश्वरः ।
 वेष्णवी व्यतनोन्मायां प्रजास्रेहमपी विभुः ॥ ४३ ॥
 सपो नष्टमृतिगौपी स्वारोप्यारोहमात्मजम् ।
 प्रवृद्धस्रेहकलिलहृदया सा यथा पुरा ॥ ४४ ॥
 त्रय्या चोपदिपद्भिश्च साहचर्ययोगैश्च सात्त्वतैः ।
 उपगीयमानमाहात्म्यं हरिं साऽमन्यतात्मजम् ॥ ४५ ॥
 राजोवाच—
 नन्दः किमकरोद् ब्रह्मन् श्रेय एवं महोदयम् ।
 यशोदा च महाभागा एषी यस्याः स्तनं हरिः ॥ ४६ ॥
 पितरौ नान्वयिन्दन्तां कृष्णरामार्थकहितम् ।
 गायन्त्ययापि कवयो यद्भोकरामलापहम् ॥ ४७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 श्रोणो यस्मात् प्रवरो परया सह भार्यया ।
 करिष्यमाण आदेशं ब्रह्मणस्तमुवाच ह ॥ ४८ ॥

जातयानौ महादेवे भुवि विश्वेश्वरे हरी ।
भक्तिः स्यात् परमा लोके ययाऽओ दुस्तरं तरेत् ॥ ४९ ॥
अस्त्वित्युक्तः स एतेन ब्रजे द्रोणो महायशः ।
जज्ञे नन्द इति ख्यातो यशोदा सा धराऽभवत् ॥ ५० ॥

ततो भक्तिर्भगवति पुत्रभूते जनादने ।
दम्पत्योर्नितरामासीद् गोपगोपीषु भारत ॥ ५१ ॥
कृष्णो ब्रह्मण आदेशं सत्यं कर्तुं ब्रजे विभुः ।
सहरामो वसंधके तेषां प्रीतिं स्वलीलया ॥ ५२ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवतं दशमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीमुक्त उवाच—
एकदा गृहदासीषु यशोदा नन्दगेहिनी ।
कर्मन्तरनियुक्तासु निर्ममन्थ स्वयं दधि ॥ १ ॥
यानि यानीह गीतानि तद्बालचरितानि च ।
दधिनिर्मथने काले स्मरन्ती तान्यगायत ॥ २ ॥
क्षीमं वासः पृथुकटितटे विभ्रती सूत्रनद्धं
पुत्रस्नेहसुतकुचपुगं जातकम्पं च सुभूः ।
रज्ज्वाकर्षथमभुजचलत्कट्टणी कुण्डले च
स्त्रियं यकत्रं कबरविगलन्मालती निर्ममन्थ ॥ ३ ॥
तां स्तन्यकाम आसाय मध्वन्तीं जननीं हरिः ।
गृहीत्वा दधिमन्थानं न्यपेधत् प्रीतिमावहन् ॥ ४ ॥
तमद्रुमारूढमपाययत् स्तनं
खेहस्रुतं सस्मितमीधती मुत्तम् ।
अनृतमुत्सृज्य जवेन सा यया-
वुत्सिच्यमाने पयसि त्वधिप्रिते ॥ ५ ॥
सञ्जातकोपः स्फुरितारुणाधरं
सन्दश्य दद्विर्दधिमण्डभाजनम् ।
भिन्या मृषाभुर्दपदशमना रहो
जयास ह्येधयन्मन्तरं गतः ॥ ६ ॥
उत्तार्य गोपी सुश्रुतं पयः पुनः
प्रविश्य सन्दश्य च दध्यमव्रकम् ।
भग्नं विलोक्य स्वसुतस्य कर्म
तज्जहास तं चापि न तत्र पश्यती ॥ ७ ॥
उत्प्लवलाङ्गुराणि व्यचिस्त्रितं
मर्काय कामं ददतं यथेपातम् ।

ह्यपद्मं चौर्यविशङ्कितेक्षणं निरीक्ष्य
पश्चात् सुतमागमच्छनेः ॥ ८ ॥
तामात्तयष्टिं प्रसमीक्ष्य सत्वर-
स्ततोऽवरुद्धाभिससार भीतवत् ।
गोप्यन्वधावन्न यमास योगिनां
क्षमं प्रवेष्टुं तपसेरितं मनः ॥ ९ ॥
अन्यधमाना जननी बृहचलच्छो-
णीभराक्रान्तगतिः सुमध्यमा ।
जवेन विभ्रंशितकेशबन्धन-
च्युतप्रसूनानुगतिः परामृशत् ॥ १० ॥
कृतागसं तं प्ररुदन्तमक्षिणी
कपन्तमञ्जन्मपिणी स्वपाणिना ।
उद्वीक्षमाणं भयविह्वलेक्षणं
हस्ते गृहीत्वा भिषयन्त्यबागुरत् ॥ ११ ॥
त्यक्त्वा यष्टिं सुतं भीतं विज्ञायार्भकवत्सला ।
इषेप किल तं बन्धुं दाग्नाऽतदीर्यकोविदा ॥ १२ ॥
न चान्तनं बहिर्यस्य न पूर्वं नापि चापरम् ।
पूर्वापरं बहिःशान्तजंगतो यो जगन्मयः ॥ १३ ॥
तं मत्वाऽर्भकमव्यक्तं मत्पत्यिद्रुमधोक्षजम् ।
गोपिकोलूखले दाग्ना ववन्थ प्राकृतं यथा ॥ १४ ॥
तदाम यध्यमानस्य स्वार्भकस्य कुतागसः ।
ह्रयद्रुलोलनमभूत् तेन सन्धेऽन्यथ गोपिका ॥ १५ ॥
यदाऽऽसीत् तदपि न्यूनं तेनान्यदपि सन्धेः ।
तदपि ह्रयद्रुलं न्यूनं ययदादत्त बन्धनम् ॥ १६ ॥

एवं स्वगेहदामानि यशोदा सन्दधन्त्यपि ।
 गोपीनां सुमयन्तीनां स्मयन्ती विस्मिताऽभवत् ॥ १७ ॥
 स्वमानुः स्विन्नगात्राया विस्त्रस्तकवरस्रजः ।
 दृष्ट्वा परिश्रमं कृष्णः कृष्याऽऽसीत् स्वबन्धने ॥ १८ ॥
 एवं सन्दर्शिता दृष्ट्वा हरिणा भक्तयशयता ।
 स्ववशनाणि कृष्णेन यस्येदं सैश्वरं यशं ॥ १९ ॥
 नेमं विरिधिर्न भयो न श्रीरप्यद्रसंश्रया ।
 प्रसादं लेभिरे गोप्यो यत् तत् प्राप विमुक्तिदात् ॥ २० ॥

नापं सुखाप्यो भगवान् देहिनां गोपिकासुतः ।
 ज्ञानिनां चात्मपोतानां यथा भक्तिमतामिह ॥ २१ ॥
 कृष्णस्तु गृहकृत्येषु व्यग्रायां मानरि प्रभुः ।
 भद्राक्षीदनुनी पूर्वं गुह्यकौ धनदात्मजौ ॥ २२ ॥
 पुरा नारदशापात् तौ वृक्षतां प्रापितौ मदात् ।
 नलकूरमणिप्रीवाविति ख्याती धियाऽन्विती ॥ २३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

राजोवाच—
 कथ्यतां भगवन्नेतत्तयोः शापस्य कारणम् ।
 यत् तद् विगर्हितं कर्म येन देवकपेस्तमः ॥ १ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 रुद्रस्यानुचरौ भूत्वा सुदृमौ धनदात्मजौ ।
 कैलासोपपत्ते रम्ये मन्दाकिन्यां मदोत्कटी ॥ २ ॥
 वारुणीं मदिरां पीत्वा मदापूर्णितलोचनौ ।
 स्त्रीजनेरनुगापद्भिश्चेरतुः पुष्पिते बने ॥ ३ ॥
 अन्तः प्रविश्य गङ्गायाम्भोजवनराजिनि ।
 चिक्रीडतुर्पुवतिभिर्गजाविच करेणुभिः ॥ ४ ॥
 यदृच्छया च देवर्षिर्भगवांस्त्रय कीरव ।
 अपश्यन्नारदो देवां क्षीबाणी समबुध्यत ॥ ५ ॥
 तं दृष्ट्वा व्रीडिता देव्यो विवस्त्राः शापशङ्किताः ।
 वासांसि पर्यपुः शीघ्रं वियसी नैव गुह्यकौ ॥ ६ ॥
 तौ दृष्ट्वा मदिरामती श्रीमदान्धौ सुरात्मजौ ।
 तपोरनुग्रहापायं शापं दास्यन्निदं जगौ ॥ ७ ॥
 नाष्ट उवाच—
 न ह्यन्यो नृपतो नोप्याद् बुद्धिभ्रंशो रजोगुणः ।
 श्रीमदादभिजात्यादेर्यत्र स्त्रीपुत्रमास्रवः ॥ ८ ॥
 हन्यन्ते पश्यां यत्र निर्दयैरजितात्मभिः ।
 मन्यमानैरिमं देहमजराभृत्यु नथरम् ॥ ९ ॥

देवसंज्ञितमप्यन्ते कृमिविद्भस्मसंज्ञितम् ।
 भूतधुकु कुरुते स्वाथं किं वेद निरयो यतः ॥ १० ॥
 देहः किमभद्रातुः स्यान्निपेकुर्मानुवेव वा ।
 मानुः पितुवां विंशतुर्बलिनोऽग्रेः शुनोऽपि वा ॥ ११ ॥
 एवं साधारणं देहमव्यक्तप्रभावप्ययम् ।
 को विद्वान्मात्मासात् कृत्वा हन्ति जन्तून् कतेऽसतः ॥ १२ ॥
 मन्यमानैरिमं देहमजराभृत्यु नथरम् ।
 देवसंज्ञितमप्यन्ते कृमिविद्भस्मसंज्ञितम् ॥ १३ ॥
 असतः श्रीमदान्धस्य दारिद्र्यं परमञ्जनम् ।
 आन्मीपम्येन भूतानि दरिद्रः परमीक्षते ॥ १४ ॥
 यथा कण्टकविज्ञाज्ञो जन्तोर्नैच्छति तां व्ययाम् ।
 जीवसाम्यं गतो लिङ्गैर्न तथाऽविद्वकण्टकः ॥ १५ ॥
 दरिद्रो निरहंस्तम्भो मुक्तः सर्वमदैरिह ।
 कृच्छ्रं यदृच्छयाऽश्रोति तद्धि तस्य परं तपः ॥ १६ ॥
 नित्यं धुत्स्वामदेहस्य दरिद्रस्यानकाक्षिणः ।
 इन्द्रियाण्यनु शुष्यन्ति हिंसाऽपि विनिवर्तते ॥ १७ ॥
 दरिद्रस्यैव पुण्यन्ते साधवः समदर्शिनः ।
 सद्भिः क्षिणोति तत्परं तत आराद्धि सिध्यति ॥ १८ ॥
 साधूनां समचित्तानां मुकुन्दचरणेषिणाम् ।
 उपेक्ष्ये किं धनस्तम्भैरसद्भिरसदाश्रयैः ॥ १९ ॥
 तदहं मत्तपोमाध्याय्य वारुण्या श्रीमदान्धयोः ।
 तमोमदं हरिष्यामि स्वैणयोरजितात्मनोः ॥ २० ॥

यदिमी लोकपालस्य पुत्री भूत्वा तमःपुत्री ।
 न विवाससमात्मानं विजानीतः सुदुर्मदी ॥ २१ ॥
 अतोऽहं यः स्यात्वरतां स्यातां नैवं यथा पुनः ।
 स्मृतिः स्यान्मत्प्रसादेन तत्रापि मदनुग्रहात् ॥ २२ ॥
 वासुदेवस्य सान्निध्यं लब्ध्वा दिव्यशरच्छते ।
 वृत्ते स्वर्लोकतां भूयो लब्ध्वा भक्तौ भविष्यतः ॥ २३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 स एवमुक्त्वा देवर्षिर्गतो नारायणाश्रमम् ।
 नलकूबरमणिग्रीवाबासतुर्धमलार्जुनी ॥ २४ ॥
 ऋषेर्भागवतमुख्यस्य सत्यं कर्तुं वचो हरिः ।
 जगाम शनैस्तत्र यत्रास्तां यमलार्जुनी ॥ २५ ॥
 देवर्षिर्मे प्रियतमो यदिमी धनदात्मजी ।
 तत् तथा सापयिष्यामि यद् गीतं तन्महात्मना ॥ २६ ॥
 इत्यन्तरेणार्जुनयोः कृष्णस्तु यमपौर्यधी ।
 आत्मनिर्वेशमात्रेण तिर्यगातमुलूखलम् ॥ २७ ॥
 बालेन निष्कृष्टमुलूखलं तद्
 दामोदरेण तरसोत्कलिताङ्घ्रिवन्धौ ।
 निषेत्ततुः पवनविक्रमितातिबेल-
 स्कन्धप्रबालविटपी कृतचण्डशब्दी ॥ २८ ॥
 तत्र श्रिया परमया ककुभः स्फुरन्ती
 सिद्धायुषेत्य कुजपोरिव जातवेदी ।
 कृष्णं प्रणम्य शिरसाऽखिललोकनार्थं
 वद्धाञ्जली विरजसाविदमचतुः स्म ॥ २९ ॥
 एधावूचतुः—
 कृष्ण कृष्ण महायोगिन् त्वमायः पुरुषः परः ।
 व्यक्ताव्यक्तमिदं विधं रूपं ते ब्राह्मणा विदुः ॥ ३० ॥
 त्वमेकः सर्वभूतानां देह आत्मेन्द्रियेश्वरः ।
 त्वमेव कालो भगवान् विष्णुगुण्यय ईश्वरः ॥ ३१ ॥
 त्वं महान् प्रकृतिः सूक्ष्मा रजस्तत्त्वतमोमयी ।
 त्वमेव पुरुषोऽप्यथः सर्वश्रेष्ठविकारवित् ॥ ३२ ॥

गृह्यमाणस्त्वमग्राहो विकारैः प्राकृतैर्गुणैः ।
 को न्निहाहंति विज्ञातुं प्राक् सिद्धं गुणसंस्थितेः ॥ ३३ ॥
 तस्मै तुभ्यं भगवते वासुदेवाय वेधसे ।
 आत्मयोगैर्गुणैश्छन्नमहिम्ने ब्रह्मणे नमः ॥ ३४ ॥
 यस्याचतारा ज्ञापन्ते शरीरिष्वशरीरिणः ।
 तैस्तेरनुत्पातिशयैस्तिर्यग्योनिष्वसद्गतेः ॥ ३५ ॥
 स भवान् सर्वलोकस्य भवाय विभवाय च ।
 अवतीर्णोऽसि भागेन साम्प्रतं पतिराशिषाम् ॥ ३६ ॥
 नमः परमकल्याण नमस्ते विधमद्गल ।
 वासुदेवाय शान्ताय यदूनां पतये नमः ॥ ३७ ॥
 अनुजानीहि नो भूमन् सदाऽनुचरकिङ्करी ।
 दर्शनं नो भगवत ऋषेरासीदनुग्रहात् ॥ ३८ ॥
 वाणी गुणानुकथने श्रवणौ कथायां
 हस्ती च कर्मसु मनस्तव पादयोनी ।
 स्मृत्यां शिरस्तव सुप्रवर प्रणामे
 दृष्टिः सतां दर्शनेऽस्तु भवत्तनूनाम् ॥ ३९ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्थं सङ्गीर्तितस्ताभ्यां भगवान् गोकुलेश्वरः ।
 दाप्ता चोत्सृजे वद्धः प्रहसन्नाह गुह्यकौ ॥ ४० ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 ज्ञातं मया पुरैवेतद् ऋषिणा करुणात्मना ।
 यच्छ्रीमदान्धयोर्वर्षाभिः शापः सोऽनुग्रहः कृतः ॥ ४१ ॥
 साधूनां समचित्तानां सुतरां मन्त्रकृतात्मनाम् ।
 दर्शनाच्चो भवेद् बन्धः पुंसोऽक्ष्णोः सवितुर्धया ॥ ४२ ॥
 तद् गच्छतं मत्परमी नरवाहनिकेतनम् ।
 सञ्जातो मयि भावो वामीप्सितः परमोत्सवः ॥ ४३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्त्वा ती परिब्रज्य प्रणम्य च पुनः पुनः ।
 वद्धोत्सलमामनस्य जग्मनुर्दिशमुत्तराम् ॥ ४४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

गोपा नन्दादयः श्रुत्वा द्रुमयोः पततो रयम् ।

तत्राजगमुः कुरुक्षेत्रे निपातरयशङ्किताः ॥ १ ॥

भूम्यां निपतितां तत्र ददृशुर्मलानुनीं ।

बभ्रमुस्तदविश्राय लक्षं पतनकारणम् ॥ २ ॥

उत्सृज्य विकर्पन्तं दाग्ना बद्धं च बालकम् ।

कस्येदं कुत आध्वर्यमुत्पातभयकारताः ॥ ३ ॥

बाला ऊचुरनेनेति तिरश्चीनमुत्सृज्यम् ।

विकर्पता मध्यगेन पुरुषावप्यचक्ष्महि ॥ ४ ॥

न ते तदुक्तं जगद्गुरुं घटेतेति तस्य तत् ।

बालस्योत्पाटनं तयोः केचित् सन्दिग्धचेतसः ॥ ५ ॥

उत्सृज्य विकर्पन्तं दाग्ना बद्धं स्यमात्मजम् ।

बिलोक्य नन्दः प्रहसद्बदतो विमुमोच ह ॥ ६ ॥

गोपीभिः स्तोभितोऽनृत्यद् भगवान् बालवन् क्वचित् ।

उद्गायति कचिन्मुग्धस्तद्ब्रशो दारुणव्यवत् ॥ ७ ॥

विभर्ति कचिदाज्ञप्तः पीठकोन्मानपादुकम् ।

बाहुक्षेपं च कुरुते स्वानां च प्रीतिमायहन् ॥ ८ ॥

दर्शयन्स्तद्विदां लोक आत्मनो भक्तवशयताम् ।

ब्रजस्योद्वाहयन् हर्षं भगवान् बालचेष्टितैः ॥ ९ ॥

गोपवृद्धा महोत्पाताननुभूय बृहद्भवे ।

नन्दादयः समागम्य ब्रजकार्यमचिन्तयन् ॥ १० ॥

तत्रोपानन्दनामाऽऽह गोपां ज्ञानवयोधिकः ।

देशकालार्थतत्त्वज्ञः श्रियकृद् रामकृष्णयोः ॥ ११ ॥

उत्पातव्यमितोऽस्माभिर्गोकुलस्य द्विर्द्विभिः ।

आयान्त्यत्र महोत्पाताः प्रजानां नाशहेतवः ॥ १२ ॥

मुक्तः कथमिद् राक्षस्या बालश्चा बालकोऽप्यसौ ।

होरनुग्रहाच्चन्ययनार्थोपरि नापतत् ॥ १३ ॥

चक्रवातेन नीतोऽयं देव्येन विषदूयता ।

शिलायां पानितस्तत्र परित्रातः सुरेश्वरैः ॥ १४ ॥

यत्र श्रियेत द्रुमयोरन्तरं प्राप्य बालकः ।

असावन्यतमो वाऽपि तच्चाप्यच्युतरक्षणम् ॥ १५ ॥

यावदीत्यातिकोऽरिष्टो ब्रजं नाभिभवेदिति ।

तावद् बालानुपादाय यास्यामोऽयैव सानुगाः ॥ १६ ॥

वनं वृन्दावनं नाम पशव्यं नवकाननम् ।

गोपगोपीगवां सेव्यं पुष्पाद्रितृणवीरुधम् ॥ १७ ॥

तत् तत्रायैव यास्यामः शकटान् पुङ्ख्य माचिरम् ।

गोपनान्यग्रतो यान्तु भवतां यदि रोचते ॥ १८ ॥

तच्छुल्लैकपियो गोपास्सर्वे नन्दपुरोगमाः ।

उपनन्दवचो राजन् प्रतिनन्द्य गृहान् ययुः ॥ १९ ॥

सरित्तीरगतं कृष्णं भग्राजुनमपाहयत् ।

रामं च रोहिणी देवी क्रीडन्ती बालकैर्भृशम् ॥ २० ॥

नोपेयातां यदाहूती क्रीडास्तत्रेन पुत्रकौ ।

यशोदां प्रेषयामास रोहिणी पुत्रवत्सला ॥ २१ ॥

क्रीडन्तं स्वसुतं बालमतिवेलं सदाग्रजम् ।

यशोदाऽजोहवीद् वीक्ष्य पुत्रस्नेहस्रुतस्तनी ॥ २२ ॥

कृष्ण कृष्णारविन्दाश्च तात एहि स्ननं पिव ।

अलं विहारैः धुत्क्षान्तस्तद् भवान् भोक्तुमर्हति ॥ २३ ॥

हे रामागच्छ ताताशु सानुजः कुलनन्दन ।

प्रातरेव कृताहारः क्रीडाधान्तोऽसि पुत्रक ॥ २४ ॥

प्रतीक्षते त्वां दाशार्हो भोक्ष्यमाणो ब्रजापिपः ।

एत्यावयोः श्रियं धेहि स्वगृहान् यान्तु बालकाः ॥ २५ ॥

जन्मक्षेत्रेऽयं भविता विप्रेभ्यो देहि गाः शुचिः ।

धूलिधूसरिताऽन्त्यं तात मज्जनमावह ॥ २६ ॥

पश्य गदय वयस्यांस्ते मातृमृष्टान् स्वलङ्कृतान् ।

त्वं च स्नानः कृताहारो विहरस्य स्वलङ्कृतः ॥ २७ ॥

इत्थं यशोदा तमशेषशरत्तं मत्स्या सुतं श्रेहनिवद्धधीर्नृप ।

हस्ते गृहीत्वा सहस्रममच्युतं नीत्वा स्ववार्तं कृतवत्यधोदयम् ॥

अथ नन्दः समाहूय गोपानिदमभाषत ।

योऽतो वृन्दावनं शमो यता भवय माचिरम् ॥ २९ ॥

तच्छुल्वैकथियो गोपाः साधु साध्विति वादिनः ।
 रथान् स्वान् स्वान् समायुज्य ययू रूढपरिच्छदाः ॥ ३० ॥
 वृद्धान् वालान् स्थियो राजन् सर्वोपस्करणानि च ।
 अनस्वमारोप्य गोपालान् यत्ता आनशरासनाः ॥ ३१ ॥
 गोधनानि पुरस्कृत्य शुद्धाण्यापूर्व सर्वतः ।
 तूर्धोपेण महता ययुः सहपुरोहिताः ॥ ३२ ॥
 गोप्यो रूढरथा नृत्यत्कुचकुटुमुकान्तयः ।
 कृष्णलीलां जगुः प्रीताः स्निग्धकण्ठ्यः सुवाससः ॥ ३३ ॥
 तथा यशोदारोहिण्यावेकं शकटमास्थिते ।
 रेजतुः कृष्णरामाभ्यां तत्कथाश्रवणोत्सुके ॥ ३४ ॥
 वृन्दावनं सम्प्रविश्य सर्वकालमुखावहम् ।
 तत्र चक्रुर्ग्रजावांसं शकटैरर्चन्द्रवत् ॥ ३५ ॥
 वृन्दावनं गोवर्धनं यमुनापुलिनानि च ।
 वीक्ष्यासीदुत्तमा प्रीती राममाधवयोनृप ॥ ३६ ॥
 एवं ब्रजौकसां प्रीतिं यच्छन्ती वालचेष्टितैः ।
 कलवाक्यैश्च कालेन बत्सपालो बभूवतुः ॥ ३७ ॥
 अविदूरे ब्रजभुवः सह गोपालवालकैः ।
 चारयामासतुर्पत्नान् नानाक्रीडापरिच्छदी ॥ ३८ ॥
 कचिद् वादयतो वेणून् क्षेपणैः शिपतः कचित् ।
 कचित् पदेः किंष्टिणीभिः कचित् कृत्रिमगोवृषैः ॥ ३९ ॥
 वृषायमाणी नर्दन्ती युयुधाते परस्परम् ।
 अनुकृत्य स्तेजन्तून् चेतुः प्राकृती यथा ॥ ४० ॥
 कदाचिद् यमुनातीरे वत्सान् चारयतोः स्वकैः ।
 ययस्यैः कृष्णवल्लयोजिपांसुदैत्य आगमन् ॥ ४१ ॥
 तं बत्सरूपिणं वीक्ष्य बत्सपूथगतं हरिः ।
 दशंपन्थं यत्नेदेवाय शनैर्मुग्ध इवासदत् ॥ ४२ ॥
 गृहीत्याऽपगपादाभ्यां सहलाद्गलमच्युतः ।
 भ्रामयित्वा कपित्थाग्रे प्राहिणाद् गतजीवितम् ॥ ४३ ॥
 स कपित्थर्महाकायः पाल्यमर्धः पपान ह ।
 तं वीक्ष्य विस्मिता बालाः जगामुः साधु साध्विति ॥ ४४ ॥

देवाधोपरि सन्तुष्टा बभूवुः पुष्पवर्षिणः ।
 तीं बत्सपालकी भूत्वा सर्वलोकैकपालकी ॥ ४५ ॥
 सप्रातराशीं गोवत्सान् चारयन्ती विचरतुः ।
 स्वस्वं बत्सकुलं सर्वे पापपियन्त एकदा ॥ ४६ ॥
 गत्वा जलाशयाभ्याशं पापयित्वा षपुर्जलम् ।
 ते तत्र ददृशुर्बाला महासत्त्वमवस्थितम् ॥ ४७ ॥
 तत्रसुर्वद्वसंभिन्नगिरेः शुद्धमिव च्युतम् ।
 स धै वको नाम महानसुरो वकरूपधृक् ॥ ४८ ॥
 आगत्य तरसा कृष्णं तीक्ष्णतुण्डोऽग्रसद् बली ॥ ४९ ॥
 कृष्णं महासुरग्रस्तं दृष्ट्वा रामादयोऽर्भकाः ।
 बभूवुरिन्द्रियाणीव विना प्राणर्विचेतसः ॥ ५० ॥
 तं तालुमूलं प्रदहन्तमग्निवद्
 गोपालसुतं पितरं जगद्गुरोः ।
 चच्छर्द सयोऽतिरुषाऽक्षतं वकः
 तुण्डेन हन्तुं पुनरभ्यपद्यत ॥ ५१ ॥
 तमापतन्तं स निगृह्य तुण्डयो-
 दौर्भ्यां वकं कंससखं सतां पतिः ।
 पश्यन्तु बालेषु ददार लीलया
 मुदाबहो वीरणवद् दिवीकसाम् ॥ ५२ ॥
 तदा वकारिं सुरलोकवासिनः
 समाकिरन् नन्दनमदिकादिभिः ।
 समीडिरे चानकशङ्खसंस्तवैः
 तद् वीक्ष्य गोपालसुता विसिस्मिरे ॥ ५३ ॥
 मुक्तं वकास्यादुपलभ्य बालका
 रामादयः प्राणमिधेन्द्रियो गणः ।
 स्थानागतं तं परिरभ्य निर्वृताः
 प्रणीय वत्सान् ब्रजमेत्य तज्जगुः ॥ ५४ ॥
 तच्छ्रुत्वा विस्मिता गोपा गोप्यभ्रातिप्रियाहताः ।
 प्रेत्यागतमिवात्सुक्यादिशन्त नृपितेश्मणाः ॥ ५५ ॥
 अहो यतास्य बालस्य बहवो मृत्यवोऽभवन् ।
 अप्यासीद् विप्रिणं तेषां कृतं पूर्वं यतो भयम् ॥ ५६ ॥

अथाप्यभिभवन्त्येनं न ह्येतं पारदर्शनाः ।
जिपांसर्थनमासाय नश्यन्त्यग्रीं पतद्भवत् ॥ ५३ ॥
अहो ब्रह्मविदां वाचां नासत्याः सन्ति कश्चिच्चित् ।
गगौ यदाह भगवानन्वभाषि तथैव तत् ॥ ५४ ॥

इति नन्दादयो गोपा रामकृष्णकथां मुदा ।
कुर्वन्तो रममाणश्च नाविन्दन् भववेदनाम् ॥ ५५ ॥
एवं विहारीः कौमारैः कौमारं जहतुर्ब्रजे ।
निलायनैः संतुबन्धैर्मर्कटोद्गमनादिभिः ॥ ५६ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
ततश्च पांगण्डवयः श्रितौ ब्रजं
बभूवतुर्लौ पशुपालसम्मतीं ।
गाश्चारयन्तौ सखिभिः समं पटैः
वृन्दावनं पुष्पमतीव चक्रतुः ॥ १ ॥
तन्माधवो वेणुमुदीरयन् वृत्तो
गोपैर्गृणद्भिः स्वयशो बलान्वितः ।
पशून् पुरस्कृत्य पदाव्यमाविशद्
विहर्तुकामः कुसुमाकरं वनम् ॥ २ ॥
तन्मधुपोपालिमृगद्विजाकुलं
महन्मनः प्रख्यपयःसरस्वता ।
वातेन जुष्टं शतपत्रगन्धिना
निरीक्ष्य रन्तुं भगवान् मनो दधे ॥ ३ ॥
स तत्र तत्रारुणपद्मवधिया
फलप्रसूनोरुभरेण पादयोः ।
स्पृशच्छिखान् वीक्ष्य वनस्पतीन् मुदा
स्मयन्निवाहाग्रजमादिपूरुषः ॥ ४ ॥
श्रीभगवानुवाच—
अहो अमी देवचरामराजिन्
पदाम्बुजं ते सुमनःफलाहणम् ।
नमन्त्युपादाय शिखाभिरात्मनः
तमोपहत्य तरुजन्म यत्कृतम् ॥ ५ ॥
एतेऽलिनस्तव यशोऽखिललोकनीर्थं
गायन्त आदिपुरुषानुपयं भजन्ते ।
प्राप्तो अमी मुनिगणा भवदीयमुख्या
गृहं वनेऽपि न जहत्यन्यात्मदेवम् ॥ ६ ॥

नृत्यन्त्यमी गिखिन ईड्य मुदा हरिण्यः
कुर्वन्ति गोप्य इव ते त्रियमीक्षणम् ।
सुकैश्च कोकिलगणा गृहमागताय
धन्यो वनीकस इयान् हि सतां निसर्गः ॥ ७ ॥
श्रीशुक उवाच—
एवं वृन्दावनं कृष्णः श्रीमत् प्रीतमनाः पशून् ।
रमे सधारयन्नेः सरिद्रोधस्सु सानुगः ॥ ८ ॥
कचिद् गायति गायन्तु मदाभ्यालिष्वनुव्रतैः ।
उपगीयमानचरितः सखिसङ्घर्षणान्वितः ॥ ९ ॥
कचिच्च कलहंसानामनु कूजति कूजितम् ।
अभिनृत्यति नृत्यन्तं बर्हिणं हासयन् कचित् ॥ १० ॥
मेषगम्भीरया वाचा नामभिर्दृग्गान् पशून् ।
कचिदाहयति प्रीत्या गोगोपालमनोऽप्या ॥ ११ ॥
चकोऽखीश्चक्राहभारद्वाजलिबर्हिणाम् ।
अनुगीति स्म सत्यानां भीतवद् व्याघ्रसिंहयोः ॥ १२ ॥
कचित् क्रीडापरिथानं गोपोत्सङ्गोपबर्हणम् ।
स्वयं विश्रामपत्न्यायं पादसंवाहनादिभिः ॥ १३ ॥
नृत्यतो गायतो वाऽपि वन्यतो पुथ्यतो मिथः ।
गृहीतहस्तौ गोपालान् हसन्तौ प्राशंसन्तुः ॥ १४ ॥
कचिन् पद्मवतन्येषु निपुद्गधमकर्मिणः ।
वृक्षमूलाश्रयः शोते गोपोत्सङ्गोपबर्हणः ॥ १५ ॥
पादसंवाहनं चक्रुः केचित् तस्य महात्मनः ।
अपरे हतपाष्णानो व्यजनेः समवीजयन् ॥ १६ ॥
अन्ये तदनुरूपाणि मनोऽज्ञानि महात्मनः ।
गायन्ति स्म महाराज स्नेहक्लिन्नधिपः शनैः ॥ १७ ॥

एवं निगूढात्ममतिः स्वमापया गोपात्मजत्वं चरितेर्विदम्बयन् । रेमे रमालालितपादपद्मयो ग्राम्यैः समं ग्राम्यवदीशचेष्टितम् धन्येयमय धरणी तृणवीरुपस्तन् पादस्पृशो द्रुमलताः करजाभिमुष्टाः । नयोऽद्रयः खगमृगाः सद्योबल्लोके- गोप्योऽन्तरेण भुजयोरपि यत्सृष्टा धीः श्रीदामा नाम गोपालो रामकेशवयोः सखा । सुवलास्तोककृष्णायान् गोपान् प्रेम्णेदमब्रवीत् रामराम महासत्त्व कृष्ण दुष्टनिवर्हण । इतोऽचिदूरे सुमहद्वनं तालालिसङ्कुलम् फलानि तत्र भूरीणि पतन्ति पतितानि च । सन्ति किन्चिच्चरद्भानि धेनुकेन दुरात्मना सोऽतितीव्रोऽसुरो राम हे कृष्ण खररूपपृक् । आत्मतुल्यबलेरन्यैर्ज्ञातिभिर्विदुर्भिवृतः तस्मात् कृतनराहाराद् भीतेर्नृभिरमित्रहन् । न सेव्यते पशुगणैः पक्षिसङ्घैर्विवर्जितम् वियन्तेऽभुक्पूर्वाणि फलानि सुरभीणि च । एष वै सुरभिर्गन्धो विपूचीनो विगृह्यते प्रपच्छ तानि नः कृष्ण गन्धलोभितचेतसाम् । याञ्छाऽऽसीन्महती राम गम्यतां यदि रोचते एवं सुहृद्वचः श्रुत्वा सुहृत्प्रियचिकीर्षया । प्रहस्य जग्मतुर्गोपैर्वृतं तालवनं प्रभू बलः प्रविश्य बाहुभ्यां तालान् सम्परिकम्पयन् । फलानि पातयामास मतद्भज इवीजसा फलानां पततां शब्दं निशम्यासुररासभः । अभ्यधाद्यत् क्षितितलं सननं परिकम्पयन् समेत्य तरसाऽऽवृत्त्वा ङाभ्यां पट्ट्यां बलं बली । निहन्त्यागमि काशब्धं मुञ्चन् एषं चण्ड बलम् पुनरासाद्य संग्रह उपक्रुष्टं पराक् स्थितः । चण्णावपगं गत्रन् बलाय प्राहिणांद् रुषा	स तं गृहीत्वाऽथ पदोभ्रामयित्वैकपाणिना । विशेषं तृणराजाग्रे भ्रामणत्यक्तजीवितम् तेनाहतो महातालः पतमानो वृहच्छिराः । पार्श्वस्थं कम्पयन् भग्नः स चान्यं सोऽपि चापरम् बलस्य लीलयात्सृष्टखरदेहहताहताः । तालाश्चकम्पिरे सर्वे महापातेरिता इव नैतच्चित्रं भगवति ह्यनन्ते जगदीश्वरे । ओतप्रोतमिदं यस्मिन् तन्नुष्यद्भ यथा पटः ततः कृष्णं च रामं च ज्ञातयो धेनुकस्य ये । क्रोष्टारोऽभ्यद्रवन् सर्वे संख्या हतबान्धवाः तांस्तानापततः कृष्णो रामश्च नृप लीलया । गृहीतपश्चाच्चरणान् प्राहिणोत् तृणराजसु फलप्रकरसङ्कीर्णां दैत्यदेहगतासुभिः । रराज भूः सतालाग्रैर्धनैरिव नभस्तलम् तयोस्तन् सुमहत्कर्म निशाम्य विबुधादयः । मुमुचुः पुण्यवर्षाणि चक्रुर्वायानि तुष्टुः अथ तालफलान्यादन् मनुष्या गतसाध्यसाः । तृणं च पशवश्चेरुहृतधेनुककानने कृष्णः कमलपत्राक्षः पुण्यश्रवणकीर्तनः । स्तूयमानोऽनुगैर्गोपैः साग्रजो ब्रजमाब्रजन् तं गोरजश्चुरितकुन्तलवद्धवर्ह- यन्त्यप्रसूनरुचिरेक्षणचारुहासम् । वेणुं कणान्तमनुगैरुपगीतकीर्तिं गोप्यो दिदक्षितदृशोऽभ्यगमन् समेताः पीत्वा मुकुन्दमुखसारधमक्षिभृङ्ग- स्तापं जहूर्विरहजं ब्रजयोपितोऽङ्कि । तत्सत्कृतिं समधिगम्य विवेश गोष्ठं सत्रीऽह्नासविगमो यदधाम्नोऽशः तदा यशोदारोहिणी पुत्रयोः पुत्रवत्सले । यथाकालं यथाकामं व्यथतां परमाशिषः विगताप्यश्रमं तत्र मज्जनोन्मर्दनदिग्भिः । नीर्यां यमिन्वा रुचिगं दिव्यसंगमन्यमण्डितां	॥ ३२ ॥ ॥ ३३ ॥ ॥ ३४ ॥ ॥ ३५ ॥ ॥ ३६ ॥ ॥ ३७ ॥ ॥ ३८ ॥ ॥ ३९ ॥ ॥ ४० ॥ ॥ ४१ ॥ ॥ ४२ ॥ ॥ ४३ ॥ ॥ ४४ ॥ ॥ ४५ ॥
---	---	--

जनन्युपहतं प्रापय स्वाद्वन्नमुपलालितौ ।
 संविश्य मृदुशय्यायां सुखं सुपुषतुर्ब्रजे ॥ ४६ ॥
 एवं स भगवान् कृष्णो वृन्दावनचरः क्वचित् ।
 ययौ राममृते राजन् कालिन्दी सखिभिवृतः ॥ ४७ ॥
 अथ गावश्च गोपाश्च निद्रागतपपीडिताः ।
 दुष्टं जलं पपुस्तस्यास्तृपार्ता विपदृपितम् ॥ ४८ ॥
 विषाम्भस्तदुपस्पृश्य देशोपहतचेतसः ।
 निषेतुर्व्यसवः सर्वे मूर्छिता वै कुरूद्वह ॥ ४९ ॥

वीक्ष्य तान् वै तपाभूतान् कृष्णो योगेश्वरेश्वरः ।
 ईक्षयाऽमृतवर्षिण्या स्वनायान् समजीवयत् ॥ ५० ॥
 ते सम्प्रतीतस्मृतय उत्थाप च जलान्निकात् ।
 आसन् सुविस्मिताः सर्वे वीक्ष्यमाणाः परस्परम् ॥ ५१ ॥
 अन्यमंसत तद् राजन् गोविन्दानुग्रहेक्षितम् ।
 पीत्वा विपं परेतस्य पुनरुत्थानमात्मनः ॥ ५२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 विलोक्य दृषितां कृष्णां कृष्णः कृष्णाहिना विभुः ।
 तस्या विशुद्धिमन्विच्छन् सपं तमुदवासयत् ॥ १ ॥
 राजोवाच—
 कथमन्तर्जलेऽगाधे न्यगृह्णाद् भगवानहिम् ।
 स वै बहुपुगावासी यथाऽऽसीद् विप्र कथ्यताम् ॥ २ ॥
 ब्रह्मन् भगवतस्तस्य भूमः स्वच्छन्दवर्तिनः ।
 गोपालोदारचरितं कस्तृष्येतामृतं जुषन् ॥ ३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 कालिन्यां कालियस्यासीद् हृदः कश्चिद् विपाशिनः ।
 श्रप्यमाणपयो यस्मिन् पतन्त्युपरिगाः खगाः ॥ ४ ॥
 विबुध्यता विपादोर्मिमारुतेनाभिर्मर्शिताः ।
 स्त्रियन्ते तीरगा यस्य प्राणिनः स्थिरजङ्गमाः ॥ ५ ॥
 तं चण्डिवेगविपवीर्यमवेक्ष्य तेन
 दुष्टां नदीं च खलसंयमनावतारः ।
 कृष्णः कदम्बमधिरुद्ध ततोऽतितुङ्गा-
 दास्फोटय गाढरसनो न्यपतद् विपादे ॥ ६ ॥
 सार्धो हृदः पुरुषसारनिपातवेग-
 सहोभितोरगविषोच्चृसिताम्बुराशिः ।
 विष्वक् भुतो विषकषायविभीषणोर्मि-
 भीमो धनुःशतमनन्तबलस्य किं तन् ॥ ७ ॥
 तस्मिन् हृदे बिहगतो भुजदण्डपूर्ण-
 चापौषमद्ग्नं वरचारणविक्रमस्य ।

आश्रुत्य तत् स्वसदनाभिभयं ससैन्य-
 श्वधुःश्रवाः समसरत् तममृष्यमाणः ॥ ८ ॥
 तं प्रेक्षणीयसुकुमारपनावदानं
 श्रीवत्सर्पीतवसनं स्मितमुन्द्रास्थम् ।
 क्रीडन्तमप्रतिभयं कमलोदराङ्गिं
 सन्दस्य मर्मसु रुषा भुजया चञ्चल ॥ ९ ॥
 तं नागभोगपरिवीतमदृष्ट्वेष्टं
 मालोक्य तन्त्रियसस्ताः पशुषा भृशार्ताः ।
 कृष्णेऽर्षितात्मसुहृदर्यकलत्रकामा
 अदुःखानुशोकभयमूढपियो निषेतुः ॥ १० ॥
 गावो वृषा यस्ततर्पः क्रन्दमानाः सुदुःखिताः ।
 कृष्णे न्यस्तक्षणा भीता रुदन्य इव तस्थिरे ॥ ११ ॥
 अथ ब्रजे महोत्पातास्त्रिविधा त्वनिदारुणाः ।
 उपेतुर्दिवि भुज्यात्मनासन्नभयशंसिनः ॥ १२ ॥
 तानालक्ष्य भयोद्विष्टा गोषा नन्दपुरोगमाः ।
 विना रामेण गाः कृष्णं ज्ञात्वा चरयितुं गतम् ॥ १३ ॥
 तदुर्निमित्तेर्निधनं मत्वा प्राप्तमतद्विदः ।
 तन्नाशान्स्तन्यनस्काश्च दुःखशोकभयातुराः ॥ १४ ॥
 आवालवृद्धवनिताः सर्वेऽङ्ग पशुवृत्तयः ।
 निर्जग्मुर्गोकुलाद् दीनाः कृष्णदर्शनलालसाः ॥ १५ ॥
 तांस्तथा कातरान् वीक्ष्य भगवान् माधवो बलः ।
 प्रहस्य किञ्चिन्नोवाच प्रभावज्ञोऽनुजस्य सः ॥ १६ ॥

तेऽन्वेपमाणा दयितं कृष्णं सूचितया पदेः ।
 भगवत्पञ्चमैर्जग्मुः पदव्या यमुनातटम् ॥ १७ ॥

ते तत्र तत्राब्जपद्माङ्कुशाशनि-
 ध्वजोपपन्नानि पदानि विश्रुतेः ।
 मार्गे गवामन्यपदान्तरान्तरे
 निरीक्षमाणा ययुरङ्ग सत्त्वराः ॥ १८ ॥

अन्तर्हृदि भुजगभोगपरीतमारात्
 कृष्णं निरीहमुपलक्ष्य जलाशयान्ते ।
 गोपांश्च मूढधिपणान् पणितः पशूँश्च
 सङ्गन्तः परमकश्मलमापुराताः ॥ १९ ॥

गोप्योऽनुरक्तमनसो भगवत्पन्नन्ते
 तत्सौहृदस्मितविलोकगिरः स्मरन्त्यः ।
 ग्रस्तेऽहिना प्रियतमे भृशदुःखतप्ताः
 शून्यं प्रियव्यतिहतं ददृशुश्चिलोकम् ॥ २० ॥

ताः कृष्णमातरमपत्यमनुप्रविष्टां
 तुल्यव्यथाः समनुगृह्य शुचः खलन्त्यः ।
 त्रस्ता ब्रजप्रियकथाः कथयन्त्य आसन्
 कृष्णाननेऽर्पितदशो मृतकप्रतीताः ॥ २१ ॥

कृष्णप्राणान् निर्विशतो नन्दादीन् वीक्ष्य तं हृदम् ।
 प्रत्यपेयन् स भगवान् रामः कृष्णानुभाववित् ॥ २२ ॥

इत्थं स्वगोकुलमनन्यगतिं निरीक्ष्य
 सखीकुमारमतिदुःखितमात्महेतोः ।
 आश्रय मर्त्यपदवीमनुवर्तमानः स्थित्वा
 मुहूर्तमुदतिष्ठदुरङ्गबन्धात् ॥ २३ ॥

तत्प्रध्यमानवपुषा व्यधितात्मभोग-
 स्यक्त्वोन्नमय्य कुपितः स्वफणान् भुजङ्गः ।
 तस्यै थसन् थसनरन्ध्रविषाम्बरीप-
 स्तब्धेक्षणोन्मुकमुखो हरिमीक्षमाणः ॥ २४ ॥

तं जितया द्विशिखया परिलेलिहानं
 द्वे सूक्षिणी ह्यतिकरालविषात्रिदृष्टिम् ।
 क्रीडन्नमुं परिससार यथा खगेन्द्रो
 वभ्राम सोऽप्यपसरन् प्रसमीक्षमाणः ॥ २५ ॥

एवं परिभ्रमहतौजसमुज्जतांसमानस्य
 तत्पृथुशिरस्यधिरूढ आयः ।
 तन्मूर्धरत्ननिकरस्पर्शान्तिताम्ब-
 पादाम्बुजोऽमृतकलाधिगुरुर्ननं
 तं ननुमुच्यतमवेक्ष्य तदा तदीय-
 गन्धर्वसिद्धसुरचारणदेवबन्धुः ।
 प्रीत्या मृदङ्गपणवानकवायगीत-
 पुष्पोपहारानुतिभिः सहसोपसेदुः
 ययच्छिरो न नमते गरकालशीर्ष्णस्त-
 तन्मर्मदं खलदण्डधरोऽद्विषातेः ।
 क्षीणे बले भगवतोऽत्यणमाशु वक्रबाद्
 रक्तं वमन् परमकश्मलमाप नागः
 तस्याक्षिभिर्गलमुद्धमतः शिरस्सु ययन्
 समुन्नमति निःशसतो रूपोद्यैः ।
 नृत्यन् पदाऽनुनमयन् स यदा वभूव
 पुष्पैः स्तुतोऽथ भगवान् पुरुषः पुराणः
 तच्चित्रताण्डवविरुक्कण्णफणातपत्रां
 रक्तं मुखैरुक् वमन् नृप भगवात्रः ।
 स्मृत्वा चराचरगुरुं पुरुषं पुराणं
 नारायणं तमरणं मनसा जगाम
 कृष्णस्य गर्भजगतोऽतिभरावसन्न-
 पाष्णिप्रहारपरिरुग्ण-फणातपत्रम् ।
 दृष्ट्वाऽहिराजमुपसेदुरमुष्य पट्य
 आताः खलध्वंसनभूषणकेशवन्धाः
 तं ता विपन्नमनसोऽथ पुरस्कृताह्राः
 कायं निधाय भुवि भूतपतिं प्रणेमुः ।
 साध्यः कृताञ्जलिपुटाः परमस्य भर्तु-
 र्मोक्षेच्छवः शरणं शरणं प्रपन्नाः
 नागपट्य ऊचुः—
 न्याय्यो हि दण्डः कृतकान्त्यपेऽस्मिन्
 तवायतारः खलनिग्रहाय ।
 रिपोः सुतानामपि तुल्यदंष्ट्रैः
 धत्से दमं फलमेवानुशांस्यम्

अनुग्रहोऽयं भवता कृतो हि नो
दण्डोऽसतां ते खलु कल्मषापहः ।

यद् दन्दशूक्त्यममुष्य देहिनः
क्रोधोऽपि तेऽनुग्रह एव सम्मतः

॥ ३४ ॥

तपः सुतप्तं किमनेन पूर्वं
निरस्तमानेन च मानदेन ।

धर्मोऽधवा सर्वजनानुकम्पया
यतो भवांस्तुष्यति सर्वजीवः

॥ ३५ ॥

कस्यानुभावोऽस्य न देव विग्रहे
तवाङ्घ्रिगुप्त्यसाधिकारः ।

यद्वाञ्छया श्रीर्ललनाऽचरन् तपो
विहाय कामान् सुचिरं धृतव्रता

॥ ३६ ॥

न नाकपृष्ठं न च पारमेष्ठ्यं
न सार्वभौमं न रसाधिपत्यम् ।

न योगसिद्धीरपुनर्भवं वा
वाञ्छन्ति त्वत्पादरजःप्रपन्नाः

॥ ३७ ॥

तदीश नाथाप दुरापमन्यैः
तमोजनिः क्रोधवसोऽप्यनीशः ।

संसारचक्रे भ्रमतः शरीरिणो
यदीप्सितं स्याद्धि भवंत्समक्षम्

॥ ३८ ॥

नमस्तुभ्यं भगवते पुरुषाय महात्मने ।
भूतावासाय भूताय पराय परमात्मने

॥ ३९ ॥

ज्ञानविज्ञाननिर्धये ब्रह्मणेऽनन्तशक्तये ।
अगुणायाविकाराय नमस्तेऽश्राकृताय च

॥ ४० ॥

कालाय कालनाभाय कालावयवसाक्षिणे ।
विधाय तदुपद्रष्टे तत्कर्त्रे विश्वहेतवे

॥ ४१ ॥

भूतमात्रेन्द्रियप्राणमनोबुद्धयाशायात्मने ।
निर्गुणेनाभिमानेन गूढस्यात्मानुभूतये

॥ ४२ ॥

नमोऽन्ताय सूक्ष्माय कूटस्थाय विपश्चिते ।
नानावादानुरोधाय वाच्यवाचकशक्तये

॥ ४३ ॥

नमः प्रमाणमूलाय कवये शास्त्रयोनये ।
प्रवृत्ताय निवृत्ताय निगमाय नमो नमः

॥ ४४ ॥

नमः कृष्णाय रामाय वसुदेवमुताय च ।
प्रयुष्मायानिरुद्धाय सान्त्वतां पतये नमः

॥ ४५ ॥

नमो गुणप्रदीपाय गुणात्मस्योदयाय च ।
गुणप्रत्युपलक्ष्याय गुणद्रष्टे स्वसंविदे

॥ ४६ ॥

अव्याकृतविहाराय सर्वव्याकृतसिद्धये ।
हृषीकेश नमस्तेऽस्तु मुनये मौनशालिने

॥ ४७ ॥

परावरगतिज्ञाय सर्वाध्यक्षाय ते नमः ।
अविधाय च विधाय तद्द्रष्टे विश्वहेतवे

॥ ४८ ॥

त्वं ह्यस्य जन्मस्थितिसंयमान् विभो
गुणैरनीहोऽकृतकालशक्तिभृक् ।

तस्मात् स्वभावान् प्रतिबोधयस्व नः
समीक्षयाऽमोघविहार ईहसे

॥ ४९ ॥

तस्यैव तेऽमूस्तनवस्त्रिलोक्यां
शान्ता अशान्ता उत मूढयोनयः ।

शान्ताः प्रियास्ते ह्यधुनाऽवितुः सतां
स्थानुश्च ते कर्मपरीप्सयेहतः

॥ ५० ॥

अपराधः सकृद् भद्रां सोढव्यः स्वप्रजाकृतः ।
धनुर्महसि शान्तात्मन् मूढस्य त्वामजानतः

॥ ५१ ॥

अनुगृहीष्व भगवन् प्राणांस्त्यजति पन्नगः ।
स्त्रीणां नः साधु शोच्यानां पतिःप्राणः प्रदीयताम्

॥ ५२ ॥

विषेदि ते किङ्करीणामनुष्ठेयं तवाज्ञया ।
यच्छृद्धयाऽनुतिष्ठन् वै मुच्यते स पुमान् भयात्

॥ ५३ ॥

थीशुक उवाच-

इत्थं स नागपत्नीभिर्भगवान् समभिष्टुतः ।
मूर्च्छितं भग्नशिरसं विससर्जाद्विकुट्टनैः

॥ ५४ ॥

प्रतिलब्धेन्द्रियप्राणः कालियः शनैर्केहरीम् ।
कृच्छान् समुच्छसन् दीनः कृष्णं ग्राह कृताञ्जलिः

॥ ५५ ॥

वयं खलाः सहोत्पत्त्या तामसा दीर्घमन्यवः ।
स्वभावो दुस्त्वजो नाथ भूतानां यदसद्ग्रहः

॥ ५६ ॥

त्वया सुष्टुमिदं विश्वं धानुर्गुणविसर्जनम् ।
नानास्वभाववीर्यीजोपोनिवीजशयाकृति

॥ ५७ ॥

वयं च तत्र भगवन् सर्पा जात्युरुमन्यवः ।
 कथं त्यजामस्त्वन्यायां दुस्त्यजां मोहिताः प्रभो ॥ ५८ ॥
 भवान् हि कारणं तत्र सर्वज्ञ जगदीश्वर ।
 अनुग्रहं निग्रहं वा मन्यसे तद् विधेहि नः ॥ ५९ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्याकर्ण्य वचः ग्राह भगवान् कार्यमानुषः ।
 नात्र स्थेयं त्वया सर्प समुद्रं याहि माचिरम् ॥ ६० ॥
 सज्ञात्यपत्यदाराह्यो गोनृभिर्भुज्यते नदी ।
 य एतत् संस्मरेन्मर्त्यस्तुभ्यं मदनुज्ञासनम् ।
 कीर्तयन्नुभयोः सन्ध्योर्न युष्मद्भयमाप्नुयान् ॥ ६१ ॥
 योऽस्मिन् स्यात्वा ममाक्रीडे देवादींस्तर्पयेज्जलैः ।
 उपोष्य मां स्मरन्नर्चैत् सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ६२ ॥

द्वीपं रमणकं हित्वा हृदमेतमुपाश्रितः ।
 यद्भयात् स सुपर्णस्त्वां नाऽथान्मत्पादलाञ्छनम् ॥ ६३ ॥
 एवमुक्तो भगवता कृष्णेनाद्भुतकर्मणा ।
 तं पूजयामास मुदा नागपत्न्यश्च सादरम् ॥ ६४ ॥
 दिव्याम्बरसङ्गणभिः परार्धैरपि भूषणैः ।
 दिव्यगन्धानुलेपैश्च महत्योत्पलमालया ॥ ६५ ॥
 पूजयित्वा जगन्नाथं प्रसाद्य गरुडध्वजम् ॥ ६६ ॥
 नागराजोऽभ्यनुज्ञातः परिक्रम्य प्रणम्य च ।
 सकलत्रसुहृत्पुत्रो द्वीपमध्येर्जंगम ह ॥ ६७ ॥
 तदेव साऽमृतजला यमुना निर्विपाऽभवत् ।
 अनुग्रहाद् भगवतः क्रीडामनुजकृपिणः ॥ ६८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

राजोवाच—
 नागालयं रमणकं कस्मात् तत्याज कालियः ।
 कृतं किं वा सुपर्णस्य तेनैकेनासमञ्जसम् ॥ १ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 उपहार्यैः सर्पजनेर्मासिमासीह यो यतिः ।
 वानस्पत्यो महाबाहो नागानां प्राङ् निरूपितः ॥ २ ॥
 स्वं स्वं भागं प्रयच्छन्ति नागाः पर्वणिपर्वणि ।
 गोपीधायात्मनः सर्वे सुपर्णांय महात्मने ॥ ३ ॥
 विषवीर्यमदाविष्टः काद्रवेयस्तु कालियः ।
 कदर्षीकृत्य गरुडं स्वयं तां बुभुजे बलिम् ॥ ४ ॥
 तच्छ्रुत्वा कुपितो राजन् भगवान् भगवन्प्रियः ।
 विजिपांसुर्महावीर्यं कालियं समुपाद्रवत् ॥ ५ ॥
 तमापतन्तं तरसा विषापुधः
 प्रत्यभ्यपादुद्धृतनेकमस्तकः ।
 दक्षिः सुपर्णं व्यदशद् ददापुधः
 करालजिह्वाञ्छुसितोग्रलोचनः ॥ ६ ॥
 तं तार्क्ष्यपुत्रः स निरस्य मन्यमान्
 प्रचण्डवेगो मधुसूदनासनः ।

पक्षेण सज्येन हिरण्यरोचिषा
 जघान कद्रूसुतमुग्रविक्रमः ॥ ७ ॥
 सुपर्णपक्षाभिहतः कालीयोऽतीवबिहलः ।
 हृदं विवेश कालिन्यास्तदगम्यं दुरासदम् ॥ ८ ॥
 तत्रैकदा जलचरं गरुडो भक्ष्यमीप्सितम् ।
 निवारितः सीभरिणा प्रसह्य क्षुधितोऽहरत् ॥ ९ ॥
 मीनान् सुदुःखितान् दृष्ट्वा दीनान् मीनपती हते ।
 कृपया सीभरिः ग्राह तत्र तत्क्षेममाचरन् ॥ १० ॥
 अत्र प्रविश्य गरुडो यदि मत्स्यान् स खादति ।
 सद्यः प्राणैर्वियुज्येत सत्यमेतद् ब्रवीम्यहम् ॥ ११ ॥
 तत् कालियः परं येद नान्यः कश्चित् स लेलिहा ।
 अवात्सीद् गरुडाद् भीतः कृष्णेन च विवासितः ॥ १२ ॥
 कृष्णं हृदाद् विनिष्क्रान्तं दिव्यस्रगन्धमण्डितम् ।
 महामणिगणाकीर्णं जाम्बूनदपरिष्कृतम् ॥ १३ ॥
 उपलभ्योत्थिताः सर्वे लब्धप्राणा इव प्रजाः ।
 प्रमोदिनभृतात्मानो गोपाः प्रीत्याऽभिरेभिरे ॥ १४ ॥

यशोदा रोहिणी नन्दो गोपा गोप्यश्च कौरव ।
 कृष्णं समेत्य लब्धेहा आसंद्ध्यमनोरथाः ॥ १५ ॥
 रामश्चाच्युतमालिङ्ग्य जहासास्यानुभावयित् ।
 नरा गावो वृषा यत्सा लेभिरे परमामुदम् ॥ १६ ॥
 नन्दं पित्राः समागम्य गुरवः सकलव्रकाः ।
 उच्युस्ते कालियग्रस्तो दिष्ट्वा मुक्तस्तवात्मजः ॥ १७ ॥
 यशोदा च महाभागा नष्टलब्धप्रजा सती ।
 परिष्वज्याद्भारोप्य मुमोचाधुकृणान् बहून् ॥ १८ ॥
 ततश्चास्तंगते भानी कृष्णो वासमकल्पयत् ।
 सरामः सह गोपालमात्रा पित्रा सगोपनैः ॥ १९ ॥
 तां रात्रिं तत्र राजेन्द्र धुनुद्भ्यां श्रमकशिंताः ।
 ऊपुर्ब्रजौकसो गावः कालिन्या उपकूलतः ॥ २० ॥

एतस्मिन्नेव काले तु ब्रजे कौरवसत्तम ।
 घोरः सुचिबलोज्झतो दावाग्रिः सर्वतो वृतः ॥ २१ ॥
 सुप्तान् निशीथ आवृत्य प्रदध्मुमुपचक्रमे ॥ २२ ॥
 तत उन्थाय सम्भ्रान्ता दह्यमाना प्रजौकसः ।
 कृष्णं ययुस्ते शरणं मायामनुजमीश्वरम् ॥ २३ ॥
 कृष्ण कृष्ण महाभाग हे रामामितविक्रम ।
 एष तीव्रतमो बह्निस्तावकान् ग्रसते हि नः ।
 सुदुस्तरात्रः स्वान् पाहि कालाग्रेः सुहृदः प्रभो ॥ २४ ॥
 न शकुमस्त्वचरणं सन्त्यकुमकुतोभयम् ॥ २५ ॥
 इत्थं स्वजनवैकल्यं निरीक्ष्य जगदीश्वरः ।
 तमग्रिमपियत् तीव्रमनन्तोऽनन्तशक्तिभूक् ॥ २६ ॥
 अथ कृष्णः परिवृतो ज्ञातिभिर्मुदितात्मभिः ।
 अनुगीयमानो न्यविशद् ब्रजं गोकुलमण्डितम् ॥ २७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 ब्रजे विक्रीडतोरंघं गोपालच्छद्वरूपिणोः ।
 शीघ्रो नामतुरभवन्नातिप्रेयान् शरीरिणाम् ॥ १ ॥
 स च वृन्दावनगुणैर्वसन्त इव लक्षितः ।
 यत्रास्ते भगवान् साक्षाद् रामेण सह केशवः ॥ २ ॥
 यत्र निखरनिर्हादनिवृत्तस्वनिखलिकम् ।
 शथत् तच्छीकरैर्जुष्टं द्रुमपिप्लमण्डितम् ॥ ३ ॥
 सरित्सरःप्रस्रवणोर्मिवायुना
 कलारकज्रोत्पलरेणुहारिणा ।
 न विद्यते यत्र वनीकसां दयो
 निदाघवहवर्कभवोऽतिशद्भले ॥ ४ ॥
 अगाधतोयहविनीतरुहै-
 र्द्रवत्युलिन्याः पुलिनैः समन्ततः ।
 न यत्र चण्डांशुकरा विपोल्वणा
 भुवो रसं शाद्भलितं निगूहते ॥ ५ ॥

श्रीमद्वनं कुसुमितं नदचित्रमृगजिजम् ।
 गायन्मयूरध्वजं कूजन्कोकिलसारसम् ॥ ६ ॥
 क्रीडिष्यमाणस्तत् कृष्णो भगवान् बलसंयुतः ।
 येषु विरणयन् गोपैर्गोपनैः संवृतोऽविशत् ॥ ७ ॥
 प्रवालबर्हस्तवकस्रग्धातुकृतभूषणाः ।
 रामकृष्णादयो गोपा ननृतुर्पुष्पजुगुः ॥ ८ ॥
 कृष्णस्य नृत्यतः केचिज्जगुः केचिदवादयन् ।
 येषु पाणितलेः शूङ्गेः प्रशांसुसुराधरे ॥ ९ ॥
 गोपजातिप्रतिच्छन्ना देवा गोपालरूपिणः ।
 ईदृगे कृष्णरामौ च नदा इव नटं नृप ॥ १० ॥
 भ्रामर्णलङ्घनैः क्षेपेरास्फोटनविकर्षणैः ।
 चिक्रीडतुर्निपुदेन काकपक्षपरावुभी ॥ ११ ॥
 कचिन्नृत्यन्तु चान्येषु गायकौ वादकौ स्वयम् ।
 शांसतुर्महाराज साधु साध्विति वादिनी ॥ १२ ॥

क्वचिद् विल्यैः कचित् कुम्भैः क चामलकमुष्टिभिः ।
 अस्पृश्यनेत्रबन्धार्थैः कचिन्मृगखरोहया ॥ १३ ॥
 क्वचित् दर्दुरग्रावेर्विषैरुपहासकैः ।
 क्वचित् तथाऽऽन्दोलिकया कर्हिचिन्नृपचेष्टया ॥ १४ ॥
 एवं तां लोकसिद्धाभिः क्रीडाभिश्चेतुर्वने ।
 नयद्रिद्रोणिकुञ्जेषु पुलिनेषु सरस्सु च ॥ १५ ॥
 पशून्धारयतो गोपैस्तद्वने रामकृष्णयोः ।
 गोपरूपी प्रलम्बोऽगादसुरस्तज्जिघांसया ॥ १६ ॥
 तं विद्वानपि दाशार्हो भगवान् सर्वदर्शनः ।
 अन्यमोदत तत्सख्यं यथं तस्य विचिन्तयन् ॥ १७ ॥
 तत्रोपाहूय गोपालान् कृष्णः ग्राह विहारयित् ।
 हे गोपा बिहरिष्यामो द्वन्द्वीभूय यथायथम् ॥ १८ ॥
 तत्र चक्रुः परिवृद्धी गोपा रामजनार्दनी ।
 कृष्णसद्वर्द्धिनः केचिद् गोपा रामस्य चापरे ॥ १९ ॥
 आचैरुर्विचिधाः क्रीडा बाह्यबाहकलक्षणाः ।
 तत्रारोहन्ति जेतारो वहन्ति च पराजिताः ॥ २० ॥
 वहन्तो बाह्यमानाश्च चारयन्तश्च गोधनम् ।
 भाण्डीरकं नाम वटं जग्मुः कृष्णपुरोगमाः ॥ २१ ॥
 रामसद्वर्द्धिनो ये तु श्रीदामवृषभादयः ।
 क्रीडायां जयिनस्तांस्तानूहुः कृष्णादयो नृप ॥ २२ ॥
 उवाह कृष्णो भगवान् श्रीदामान् पराजितः ।
 वृषभं भद्रसेनस्तु प्रलम्बो रोहिणीसुतम् ॥ २३ ॥

अविषाढं मन्यमानः कृष्णं दानवपुद्गवः ।
 वहन् द्रुततरं प्रागादबरोहणतः परम् ॥ २४ ॥
 तमुद्बहन् परणिधरेन्द्रगीरयं
 महासुरो विगततरपो निजं वपुः ।
 स आस्थितः पुरटपरिच्छदो बभौ
 तदियुमानुडुपतिवाडिवाम्बुदः ॥ २५ ॥
 निरीक्ष्य तद्गुरुरम्बरोचरं
 प्रदीमद्गु भृकुटितटोऽग्रदंष्ट्रकम् ।
 ज्वलच्छिखं कटककिरीटकुण्डल-
 त्विषाऽद्भुतं हलधर ईषदग्रसत् ॥ २६ ॥
 अथागतस्मृतिरभयो रिपुं बलो
 विहायसोऽर्थं च हरन्तमात्मनः ।
 रुषाऽहनच्छिरसि दृढेन मुष्टिना
 सुराधिपो गिरिमिव वज्ररंहसा ॥ २७ ॥
 स आहतः सपदि विशीर्णशीर्षको
 मुखाद् वमन् रुधिरमपस्मृतोऽसुरः ।
 महारथं व्यसुरपतन् समीरयन्
 गिरिर्वधा मघवत आयुधाहतः ॥ २८ ॥
 दृष्ट्वा प्रलम्बं निहतं बलेन बलशालिना ।
 गोपाः सुविस्मिता आसन् साधु साध्विति राविणः ॥ २९ ॥
 आशिषोऽभिगृणन्तस्ते प्रशशंसुस्तदर्हणम् ।
 प्रेत्यागतमिवालिङ्ग्य प्रेमविह्वलचेतसः ॥ ३० ॥
 पापे प्रलम्बे निहते देवाः परमनिर्वृताः ।
 अभ्यवर्षन् बलं मान्यैः शशंसुः साधु साध्विति ॥ ३१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 क्रीडासक्तेषु गोपेषु तद्गावो दूरचारिणीः ।
 स्वैरं चरन्त्यो विविशुस्तुणलान्नेन गतरम् ॥ १ ॥
 भजा गावो महिष्यश्च निर्विशन्त्यो यनाद् वनम् ।
 मुञ्जाटयी निविशिशुः क्रन्दन्त्यो दावतर्पिताः ॥ २ ॥

तेऽपश्यन्तः पशून् गोपाः कृष्णरामादयस्तदा ।
 जातानुतापा न विदुर्विचिन्त्यन्तो गयां गतिम् ॥ ३ ॥
 नृणस्तत्सुखदच्छिग्रैर्गोपैर्दरिर्गतैर्गवाम् ।
 मार्गमन्वगमन् सर्वे नष्टाजीव्या चित्तेतसः ॥ ४ ॥
 मुञ्जाटय्यां भ्रष्टमार्गं क्रन्दमानाः स्वगोधनम् ।
 अत्राप्य नृपिताः श्रान्तास्ततस्ते सन्त्यवर्तयन् ॥ ५ ॥

ता आहता भगवता मेघगम्भीरया गिरा ।
 स्वनाम्ना निनदं ध्रुत्वा प्रतिनेदुः प्रहर्षिताः ॥ ६ ॥
 ततः समन्ताद् वनधूमकेतु-
 र्यदच्छयाऽभूत् क्षयकृद् वनौकसाम् ।
 समीरितः सारधिनोन्वयणोन्मुके-
 र्विलेलिहानः स्थिरजडमान् महान् ॥ ७ ॥
 तमापतन्तं परितो दवाग्निः
 गोपाश्च गावः प्रसमीक्ष्य भीताः ।
 उचुः स्म कृष्णं सवलं प्रपन्ना
 यथा हरिं मृत्युभषार्दिता जनाः ॥ ८ ॥
 कृष्णकृष्ण महावीर्यं हे रामामोघविक्रम ।
 दावाग्निना दह्यमानान् प्रपन्नांस्त्रातुमर्हथः ॥ ९ ॥
 नूनं त्वद्वान्धवाः कृष्ण न चाहन्त्यवसीदितुम् ।
 ययं हि सर्वधर्मज्ञ त्वन्नाथास्त्वत्परायणाः ॥ १० ॥
 श्रीशुक उवाच-
 यचो निशम्य कृष्णं बन्धूनां भगवान् हरिः ।
 निमीलयत मा श्रेष्ठ लोचनानीत्यभ्यापत ॥ ११ ॥

तथेति मीलिताक्षेषु भगवानग्निमुन्वणम् ।
 पीत्वा मुखेन तान् कृच्छाद् योगाधीशो व्यमोचयत् ॥ १२ ॥
 ततश्च तेऽक्षीण्युन्मीन्य पुनर्भाण्डीरमाश्रिताः ।
 निशम्य विस्मिता आसन्नान्मानं गाश्च मोचिताः ॥ १३ ॥
 कृष्णस्य योगवीर्यं तद् योगमायानुभावितम् ।
 दावाग्निरात्मनः क्षेमं वीक्ष्य तं मेनिरेऽमरम् ॥ १४ ॥
 गाः सन्निवर्त्य सायाह्ने सहस्रामो जनार्दनः ।
 वेणुं विरणयन् गोष्टमगाद् गोपैरभिष्टुतः ॥ १५ ॥
 गोपीनां परमानन्द आसीद् गोविन्ददर्शनं ।
 क्षणं यथा युगशतं यासां येन विनाऽभवत् ॥ १६ ॥
 तपोस्तदद्भुतं कर्म दावाग्रमौक्षमात्मनः ।
 गोपाः स्त्रीभ्यः समाचख्युः प्रलम्बवधमेव च ॥ १७ ॥
 गोपवृद्धाश्च गोप्यश्च तदुपाकर्ण्य विस्मिताः ।
 मेनिरे देवप्रवरी कृष्णरामी ब्रजं गती ॥ १८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-
 ततः प्रावर्तत प्रावृट् सर्वसत्त्वसमुद्रवा ।
 विद्योतमानपरिधिर्विस्फूर्जितनभःस्थला ॥ १ ॥
 सान्द्रनीलाम्बुदेव्यौम सविपुत्तनपितृभिः ।
 अस्पष्टज्योतिराच्छन्नं ब्रह्मेव सगुणं वभौ ॥ २ ॥
 अष्टौ मासान् निपातं यद् भूम्यामुदमयं वसु ।
 स्वगोभिर्मोक्तुमारंभे पजन्यः काल आगते ॥ ३ ॥
 तदित्यन्तो महामेघाश्चण्डधसनयेपिताः ।
 प्राणिनां जीवनं तम्बु मुमुचुः कर्ण्णा इव ॥ ४ ॥
 तपःकृशा देवमीडा आसीद् वर्षीयसी मही ।
 यथैव काम्यतपस्तनुः सम्प्राप्य तत्फलम् ॥ ५ ॥
 निशामुखेषु स्वयोतास्त्वमसा भान्ति न ग्रहाः ।
 यथा पापेन पाखण्डा न हि वेदाः कलौ युगे ॥ ६ ॥

ध्रुत्वा पजन्यनिनदं मण्डूका व्यसृजन् गिरः ।
 तूर्णीं शायनाः प्राग् यद्वद् ब्राह्मणा नियमात्यये ॥ ७ ॥
 आसन्नान्धवाहिन्यः क्षुद्रनयोऽनुशुष्यतीः ।
 पुंसो यथाऽस्वतन्त्रस्य देहो द्रविणसम्पदा ॥ ८ ॥
 हरिता हरिभिः शर्पैरिन्द्रगोपैश्च लोहिता ।
 उच्छिन्नीध्रकृतच्छाया नृणां श्रीरिव भूरभूत् ॥ ९ ॥
 क्षेत्राणि सस्यसम्पद्भिः कर्षकाणां मुदं ददुः ।
 मानिनामनुनायं वा विपत्तिं तदजानताम् ॥ १० ॥
 जलस्थलीकसः सर्वे नववारिनिषेवया ।
 अविभ्रन् रुचिरं रूपं यथा हरिनिषेवया ॥ ११ ॥
 सरिद्भिः सद्भतः सिन्धुक्षोभ शसनोर्मिमान् ।
 अपरुषोगिनश्चितं कामार्तं गुणयुग्ं यथा ॥ १२ ॥

गिरयो वर्षधाराभिर्हिन्यमाना न विव्यधुः ।
 अभिभूयमाना व्यसनैर्यथाऽधोऽध्वजचेतसः ॥ १३ ॥
 मार्गा वभूवुः सन्दिग्धास्तृणैश्छन्ना असंश्रिताः ।
 नाभ्यस्यमानाः धृतयो द्विजैः कालहता इव ॥ १४ ॥
 लोकवन्पु मेपेषु विपुतश्चलसौहृदाः ।
 स्थैर्यं न चक्रुः कामिन्यः पुरुषेषु गुणिधिव ॥ १५ ॥
 धनुर्वियति माहेन्द्रं निर्गुणं च गुणिन्यभात् ।
 व्यक्ते गुणव्यतिकरेऽगुणवान् पुरुषो यथा ॥ १६ ॥
 न रराजोऽपश्छन्नः स्वज्योत्स्नाराजितैर्धनैः ।
 अहंमत्या भासितया स्वभासा पुरुषो यथा ॥ १७ ॥
 मेपागमोत्सवा हृष्टाः प्रत्यनन्दन् शिखण्डिनः ।
 गृहेषु तप्ता निर्विण्णा यथाऽच्युतजनागमे ॥ १८ ॥
 पीत्वाऽपः पादपाः पद्मिरासन् नम्रात्ममूर्तयः ।
 प्राक् क्षामास्तपसा श्रान्ता यथा कामानुसेवया ॥ १९ ॥
 सरस्वशान्तरोधस्तु ह्यपुरक्षापि सारसाः ।
 गृहेष्वशान्तकृत्येषु ग्राम्या इव दुराशयाः ॥ २० ॥
 जलोधैर्निरभिच्यन्त सेतवो वर्षतीक्षरे ।
 पाखण्डागमशैवाथैवेदमार्गाः कलौ युगे ॥ २१ ॥
 व्यमुञ्चन् वायुभिर्नुत्रा भूतेभ्यो ह्यमृतं धनाः ।
 यथा विशो विट्पतयः काले काले द्विजेरिताः ॥ २२ ॥
 एवं वनं तद् वर्षिष्ठं पक्षरक्षरजम्भुमत् ।
 गोगोपालैर्वृतो रन्तुं सवलः प्राविशद् हरिः ॥ २३ ॥
 धेनवो मन्दगामिन्य ऊधोभावेण भूयसा ।
 यपुर्भगवताऽऽहता द्रुतं प्रीत्या सुतस्तनीः ॥ २४ ॥
 वनोक्तसः प्रमुदिता वनराजीर्मधुवच्युतः ।
 गिरिगम्भीरसन्नादसन्नादा ददृशुर्गुहाः ॥ २५ ॥
 कचिद् यनस्पतिक्रोडं गुहायां चाभिर्वर्षति ।
 निर्विशन् भगवान् रमे कन्दमूलफलाशनेः ॥ २६ ॥
 दध्योदनमुषानीतं शिलायां सलिलान्तिके ।
 सम्भोजनीयैर्बुभुजे गांषे सङ्घर्षणान्वितः ॥ २७ ॥

शाद्वलोपरि संविश्य चर्वतो मीलितेध्वणान् ।
 तृमान् वृषान् वन्सतरान् गात्रं स्वोपोभरश्रमाः ॥ २८ ॥
 प्रावृत्थियं च तां वीक्ष्य सर्वभूतमुदावहाम् ।
 भगवान् पूजयाभ्रेक्ष्य आत्मशक्त्युपवृंहिताम् ॥ २९ ॥
 एवं निवसतोस्तत्र रामकेशवयोत्रंजे ।
 शरन् समभवद् व्यभ्रा स्वच्छाम्बुवृषितामिला ॥ ३० ॥
 शारदा नीरजोत्यन्त्या नीराणि प्रकृतिं ययुः ।
 भ्रष्टानामिव चेतांसि पुनर्योगनिपेवया ॥ ३१ ॥
 व्योम्नोऽव्दमभ्रशालव्यं भुवः पद्ममणं मलम् ।
 शरज्जहारश्रमिणां कृष्णभक्तिर्यथाऽशुभम् ॥ ३२ ॥
 सर्वस्वं जलदा हित्वा विरेजुः शुभ्रवर्षसः ।
 यथा त्यक्तपणाः शान्ता मुनयो मुक्तकल्मषाः ॥ ३३ ॥
 गिरयो मुमुचुस्तोषं कचिन्न मुमुषुः शिवम् ।
 यथा ज्ञानामृतं काले ज्ञानिनो ददते न वा ॥ ३४ ॥
 नैवाधिदन् क्षीयमाणं जलं गाधजलेचराः ।
 यथाऽऽयुन्तवहं क्षयं नरा मूढाः कुटुम्बिनः ॥ ३५ ॥
 गाधवारिचरास्तापमयिन्दन् शरदकंजम् ।
 यथा दरिद्रः कृपणः कुटुम्ब्यविजितेन्द्रियः ॥ ३६ ॥
 शनैश्शनैर्जहुः पट्टं स्थलान्यासंश्च वीरुधः ।
 यथाऽहंममतं धीराः शरीरादिष्वनात्मसु ॥ ३७ ॥
 निश्चलाम्बुरभूत् तूष्णीं समुद्रः शरदागमे ।
 आत्मन्युपरते यद्वन्मुनिर्व्युपरतागमः ॥ ३८ ॥
 केदारोभ्यस्तपोऽगृह्णन् कर्पका ददसेतुभिः ।
 यथा प्राणैः स्वविज्ञानं तत्रिरोधेन योगिनः ॥ ३९ ॥
 शरदकांशुजं तापं भूतानामुदुषोऽहरत् ।
 देहाभिमाननं बोधो मुकुन्दो ब्रजवोषिताम् ॥ ४० ॥
 खमशोभत निर्मेपं शरद्विमलतारकम् ।
 सत्ययुक्तं यथा चित्तं शब्दब्रह्मार्थदर्शनम् ॥ ४१ ॥
 अखण्डमण्डलं व्योम्नि रराजोऽगुणैः शशी ।
 यथा यदुपतिः कृष्णो वृष्णिचक्रैर्वृतो भुवि ॥ ४२ ॥

आश्लिष्य समशीतोष्णं प्रसूनवनमाकृतम् ।
जनास्तापं जहृगौष्मं न कृष्णाहतचेतसः ॥ ४३ ॥
गाद्यो मृगाः खगा नार्यः पुष्पिण्यः शरदाऽभवन् ।
अन्वीयमाना वृषभैः फलेरीपन्क्रिया इव ॥ ४४ ॥
उदहृष्यन् चारिजानि सूर्पेण कुमुदं विना ।
राज्ञा तु निर्भयो लोको यथा दस्युन् विना नृप ॥ ४५ ॥

पुरग्रामेष्वथमिणामिन्द्रयागमहोत्सवैः ।
वभौ भूः पकसस्याद्वा कलाभ्यां नितरां हरेः ॥ ४६ ॥
वणिजो नगरात् स्वीयान्निर्गन्त्यापान् प्रपेदिरे ।
वर्षरुद्धा यथा सिद्धाः स्वपिण्डान् काल आगते ॥ ४७ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-
इत्थं शरत्त्वच्छजलं पद्माकरमुगन्विना ।
न्यविशद् वापुनाऽऽवीतं सगोगोपालकोऽच्युतः ॥ १ ॥
कुसुमितवनराजि शुष्मिभृद्भिजकुलपुष्टसरस्सरिन्महीप्रभम् ।
मधुपनिरवगाह्य चारयन् गाः सहपशुपालबलधुकूज वेणुम् ॥ २ ॥
तद् व्रजस्थिष आश्रुत्य वेणुगीतं महोदयम् ।
काधिन् परोक्षं कृष्णस्य स्वसस्त्रीभ्यो न्यवेदयन् ॥ ३ ॥
तद् वर्णयितुमारब्धाः स्मरन्त्यः कृष्णवेष्टितम् ।
नाशकन् स्मरवेगेन विशिप्तमनसो नृप ॥ ४ ॥
बर्हापीडं नटवरवपुः कर्णयोः कर्णिकारं
विभ्रद्भासः कनककपिशं धैजयन्तीं च मालाम् ।
रन्ध्रान् वेणोरधरसुधया पूरयन् गोपवृन्दैः
वृन्दारण्यं स्वपदरमणं प्राविशद् गीतकीर्तिः ॥ ५ ॥
बर्हापिच्छो वनचरवपुः कर्णयोः कर्णिकारः
सव्यं बाही निहितवदनः सज्जमन्यत्र हस्ते ।
भ्रविन्यासाद्गुलिभि रणयन् गाधयन् गोपवृन्दान्
भूतग्रामं तर्हि रमयन् ब्रह्म गान्धर्वमेव ॥ ६ ॥
इति वेणुत्वं राजन् सर्वभूतमनोहरम् ।
श्रुत्वा व्रजस्थिषः सर्वा वर्णयन्त्योऽभिरेमिरे ॥ ७ ॥
गोष्य उचुः-
अश्वपत्तां फलमिदं न परं विदामः
सख्यः पशून्नुनिवेशयतोर्वयस्यैः ।
यवत्रं व्रजेशसुतयोरनुवेणुनृपे
पैर्निपीतमनुरक्तकटाक्षमोक्षम् ॥ ८ ॥

वृत्प्रवालवर्हस्तवकोत्पलाब्ज-
मालानुरक्तपरिधानविचित्रवेपो ।
मध्ये विरेजतुरलं पशुपालगोष्ठ्यां
रत्ने यथा नटवरी क च गायमानी ॥ ९ ॥
गोष्यः किमाचरदयं कुशलं स्म वेणुः
दामोदराधरसुधासरसाग्रगेयम् ।
भुङ्क्ते स्वयं यदवशिष्टरसीपमार्गे
हृष्ट्यचोऽशु मुमुचुस्तरवः सदर्भाः ॥ १० ॥
वृन्दावनं सखि भुवो वितनोति कीर्तिं
यद् देवकीसुतपदाम्बुजलब्धलक्ष्मि ।
गोविन्दवेणुमनुमत्तमपूरनृत्यं
प्रेक्ष्यादतानुचरितान्यसमस्तसत्त्वम् ॥ ११ ॥
धन्याः सुमृदमतपोऽपि हरिण्य एता-
यन्नन्दनन्दनमुपातविचित्रवेपम् ।
आपीय वेणुरचितं च सकृष्णसाराः
पूजां दपुर्विरचितां प्रणयावलोकैः ॥ १२ ॥
कृष्णं निरीक्ष्य वनितोत्सवरूपसारं
श्रुत्वा च तत्कणितवेणुविचित्रगीतम् ।
देव्यो विमानगतयः स्मरनुत्सारा
भ्रष्यत्यसूनकवरा मुमुहुर्विनीव्यः ॥ १३ ॥
गावश्च कृष्णमुखनिर्गतवेणुगीत-
पीयूषमुत्तभितकर्णपुटेः पिबन्त्यः ।
शाश्वः सुतस्तनयः कवलाः स्म-
तस्युर्गोविन्दमान्यनि दशाऽश्रुकणान् सबन्धः ॥ १४ ॥

प्रापो वताम्ब मुनयो विदगा वनेऽस्मिन्
 कृष्णोक्षणास्तदुदितं कलवेणगीतम् ।
 आरुह्य ये द्रुमभुजान् रुचिरप्रवालान्
 शृण्वन्ति मीलितदृशो विगतान्वबाचः ॥ १५ ॥
 नयस्तदा तदुपहार्यं मुकुन्दगीत-
 मावर्तलक्षितमनोभवभग्नयेगाः ।
 आलिङ्गन्प्रमुदितोर्मिभुजैर्मुरारेः
 गृह्णन्ति पादपुगलं कमलोपहाराः ॥ १६ ॥
 दृष्ट्वाऽऽतपे ब्रजपशून् सह रामगोपैः
 सञ्चारयन्तमनु वेणुमुदीरयन्तम् ।
 प्रेमप्रवृद्धहृषितः कुसुमावलीभिः
 सख्युर्व्यधात् स्ववपुषाऽम्बुद आतपत्रम् ॥ १७ ॥
 पूर्णाः पुलिन्य उरुगायपदाब्जराग-
 श्रीकुङ्कुमेन दयितास्तनमण्डितेन ।

तद्दर्शनस्मररुजस्तृणरूपितेन
 लिम्पन्त्य आननकुचेपु जहुस्तदाधिम् ॥ १८ ॥
 हन्तायमद्रिरबला हरिदासवर्षो
 यद् रामकृष्णचरणस्पर्शप्रमोदः ।
 मानं तनोति सहगोगणपोस्तपोर्यत्
 पानीयसूयवसकन्दरकन्दमूलेः ॥ १९ ॥
 गा गोपकैरनुवनं नयतोर्द्वार-
 वेणुस्त्रनः कलपदेस्तनुभृत्पु सख्यम् ।
 अस्पन्दनं गतिमतां पुलकस्तरूपां
 नियोगपाशाकृतलक्षणयोर्विचित्रम् ॥ २० ॥
 एवंविधा भगवतो या वृन्दायनचारिणः ।
 वर्णयन्त्यो मिथो गोप्यः क्रीडास्तन्मयतां ययुः ॥ २१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकाविंशोऽध्यायः ॥

अथ विंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-
 हेमन्ते प्रथमे मासि नन्दब्रजकुमारिकाः ।
 चैरुहविष्यं भुञ्जानाः कात्यायन्यचनव्रतम् ॥ १ ॥
 आङ्गुत्याम्भसि कालिन्या जलान्ते चोदितेरुणे ।
 कृत्वा प्रतिकृतिं देवीमानचुर्नृप सैकतीम् ॥ २ ॥
 गन्धर्मान्यैः सुरभिर्वलिभिर्धूपदीपकैः ।
 उचावचैश्चोपहारैः प्रवालफलतण्डुलैः ॥ ३ ॥
 कात्यायनि महामाये महायोगिन्यपीधरि ।
 नन्दगोपसुतं देवि पतिं मे कुरु ते नमः ॥ ४ ॥
 इति मन्त्रं जपन्त्यस्ताः पूजां चक्रुः कुमारिकाः ।
 उपस्यभ्येत्य ताः स्थिरमन्योन्यावद्धवाहवः ॥ ५ ॥
 कृष्णमुर्धजरंगुर्गान्त्यः कालिन्यां स्नातुमन्वहम् ।
 एवं भासव्रतं चैरुः कुमार्यः कृष्णचेतसः ॥ ६ ॥
 भद्रकालीं समानचुर्भूषाञ्जनसुतः पतिः ।
 नदीं कदाचिदागत्य तीरं निक्षिप्य पुर्ययन् ।
 वासांसि कृष्णं गायन्त्यो विजद्गुः सलिले मुदा ॥ ७ ॥

भगवांस्तदभिप्रेत्य कृष्णो योगेश्वरेश्वरः ।
 वयस्यैरागतस्तत्र वृतस्तत्कर्मसिद्धये ॥ ८ ॥
 तासां वासांस्तुपादाय नीपमारुह्य सत्वरः ।
 हसद्भिः प्रहसन् बालैः परिहासमुवाच ह ॥ ९ ॥
 अत्रागत्याबलाः कामं स्वस्वं वासः प्रगृह्यताम् ।
 सत्यं ब्रवाणि नो नमं यद् ययं व्रतकर्षिताः ॥ १० ॥
 न मयोदितपूर्वं वा अनृतं तदिमे विदुः ।
 एकैकशाः प्रतीच्छन्तु सहैवातं शुमध्यमाः ॥ ११ ॥
 तस्य तन् श्वेलितं दृष्ट्वा गोप्यः प्रेमपरिवृताः ।
 ब्रीडिताः प्रेक्ष्य चान्योन्यं जातहासा न निर्ययुः ॥ १२ ॥
 एवं ब्रुवति गोविन्दे नर्मणाऽऽक्षिप्तचेतसः ।
 आकण्डमग्राः शीतोदे वेपमानास्तमब्रुवन् ॥ १३ ॥
 मानयं त्वं कृपाः त्वां तु नन्दराजसुतं प्रियम् ।
 जानीमोऽहं ब्रजश्लाघ्यं देहि वासांसि वेपिताः ॥ १४ ॥
 स्याम सुन्दर ते दास्यः करवाम तयोदितम् ।
 देहि वासांसि धर्मज्ञं वेपितानां महाबल ।
 शीतार्दितानां बालानां नो चेद् रात्रे ब्रुवामहे ॥ १५ ॥

श्रीभगवानुवाच—

भवन्त्यो यदि मे दास्यो मयांक्तं वा करिष्यथ ।
 अत्रागत्य स्ववासांसि प्रवीच्छत सुमध्यमाः ॥ १६ ॥
 नो चेन्नाहं प्रदास्ये किं क्रुद्धो राजा करिष्यति ।
 ततो जलाशयात् सर्वां टारिकाः शीतवेपिताः ।
 पाणिभ्यां योनिमाच्छाय प्रोक्तेरुस्तीरमङ्गनाः ॥ १७ ॥
 भगवानथ ता वीक्ष्य मुग्धभावप्रसादितः ।
 स्कन्धे निधाय वासांसि प्रीतः प्रोवाच सस्मितः ॥ १८ ॥
 यूपं विवस्त्रा यदपो धृतव्रता
 व्यगाहतेतद् तद् देवहेलनम् ।
 यद्भ्याऽअलिं मूर्ध्न्यपनुत्तयेंऽहसः
 कृत्वा नमो यो यसनं प्रगृह्यताम् ॥ १९ ॥
 इत्यच्युतेनाभिहिता ब्रजाबला
 मत्वा विवस्त्राग्नवनं व्रतच्युतिम् ।
 तत्पूतिकास्तास्तदशेषकर्मणां
 साक्षान्कृतं नेमुवयमुज्झिनुम् ॥ २० ॥
 तास्तथाऽमूर्नता दृष्ट्वा भगवान् देवकीसुतः ।
 वासांसि ताभ्यः प्रायच्छत् करुणः स्नेहतापितः ॥ २१ ॥
 ददं प्रलब्धास्त्रपया च हापिताः
 प्रस्तोभिताः क्रीडनवच कारिताः ।
 वस्त्राणि चैवापहतान्यथाप्यमुं ता
 नाभ्यसूयन् प्रियसद्गनिर्वृताः ॥ २२ ॥
 परिधाय स्ववासांसि प्रेष्टसद्गमसज्जिताः ।
 गृहीतचित्ता नोचेतुस्तस्मिंद्वज्रेपितेक्षणाः ॥ २३ ॥
 तासां विज्ञाय भगवान् स्वपादस्पर्शकाम्यया ।
 धृतव्रतानां सद्गुणमाह दामोदरोऽबलाः ॥ २४ ॥
 सद्गुणो विदितः साध्व्यो भवतीनां मदर्वनम् ।
 मयाऽनुमोदितः सोऽसां सत्यो भवितुमर्हति ॥ २५ ॥

न मय्यावेशितधियां कामः कामाय कल्पते ।
 भर्जिता कथिता धाना प्रापो वीजाय नेष्यते ॥ २६ ॥
 पातायला व्रजं सिद्धा मयेमा रंस्यथ क्षपाः ।
 यदुद्दिश्य व्रतमिदं चरधार्याव्रतं सतीः ॥ २७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्यादिष्टा भगवता लब्धकामाः कुमारिकाः ।
 ध्यायन्त्यस्तत्पदाम्भोजं कृच्छान्निर्विविशुव्रजम् ॥ २८ ॥
 अथ गोपैः परिवृतो भगवान् देवकीसुतः ।
 वृन्दावनाद् गतो दूरं चारयन् गाः सहाग्रजः ॥ २९ ॥
 निदापाकांतपे तिग्मे छायाभिः स्वाभिरात्मनः ।
 आतपत्रापितान् वीक्ष्य द्रुमानाह व्रजौकसः ॥ ३० ॥
 हे स्तोक कृष्ण हे अंशो थीदामन् सुबलार्जुन ।
 विशालपर्षभ तेजस्विन् देवप्रस्थ वरूथष ॥ ३१ ॥
 पश्यतेतान् महाभागान् परार्थकान्तजीविनः ।
 वातवर्षातपहिमान् सहनो वारयन्ति नः ॥ ३२ ॥
 अहो एषां वरं जन्म सर्वप्राण्युपजीवनम् ।
 सुजनस्येव येषां ये विमुक्ता यान्ति नार्थिनः ॥ ३३ ॥
 पत्रपुष्पफलच्छायाभूलवल्कलदारुभिः ।
 गन्धनिर्घासभस्मास्थितोऽकम्पैः कामान् वितन्वते ॥ ३४ ॥
 एतावज्जन्मसाफल्यं देहिनामिह देहिषु ।
 प्राणैरर्पिष्या वाचा श्रेयआचरणं सदा ॥ ३५ ॥
 इति प्रवालस्तवकफलमूलदलोत्करैः ।
 तरुणां नम्रशाखानां मध्येन यमुनां गतः ॥ ३६ ॥
 तत्र गाः पाययित्वाऽपः सुमुग्धाः शीतलाः शिवाः ।
 ततो नृप स्वयं गोषाः कामं स्यादु पपुर्जलम् ॥ ३७ ॥
 तस्या उपवने कामं चारयन्तः पशून् नृप ।
 कृष्णराभावुपागम्य धुधार्ता इदमब्रुवन् ॥ ३८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

रामराम महाबाहो कृष्ण दुष्टनिर्वहण ।
 एषा वै वाधते क्षुब्धस्तच्छान्तिं कर्तुमर्हथः ॥ १ ॥
 इति विज्ञापितो गोपैर्भगवान् जगदीश्वरः ।
 भक्ताया विप्रभार्यायाः प्रसीदन्निदमब्रवीत् ॥ २ ॥
 प्रयात देवयजनं ब्राह्मणा ब्रह्मवादिनः ।
 सत्रमार्हाहिरसं नाम ह्यासते स्वर्गकाम्यया ॥ ३ ॥
 तत्र गत्वौदनं गोषा याचतास्मद्विसर्जिताः ।
 कीर्तयन्तो भगवत आर्यस्य मम चाभिधाम् ॥ ४ ॥
 इत्यादिष्टा भगवता गत्वाऽयाचन्त ते तथा ।
 कृताञ्जलिपुटा विप्रान् दण्डयन् पतिता भुवि ॥ ५ ॥
 हे भूमिदेवाः शृणुत कृष्णस्यादेशकारिणः ।
 प्राप्तान् जानीत भद्रं वो गोषान् नो रामचोदितान् ॥ ६ ॥
 गाधारयन्तावविदुर ओदनं
 रामाच्युती वो लपतो बुभुक्षीती ।
 तयोर्द्विजा ओदनमर्थिनोर्वदि
 श्रद्धा च वो यच्छत धर्मवित्तमाः ॥ ७ ॥
 दीक्षायाः पशुसंस्थायाः सोत्रारम्पयाश्च सत्तमाः ।
 अन्यत्र दीक्षितस्यापि नाशमश्नन् हि दूष्यति ॥ ८ ॥
 इति ते भगवयाधां शृण्वन्तोऽपि न शुश्रुवुः ।
 क्षुद्राशा भूरिकर्माणो बालिशा वृद्धमानिनः ॥ ९ ॥
 देशः कालः पृथग्द्रव्यं मन्त्रतन्त्रत्विजोऽग्रयः ।
 देवता यजमानश्च क्रतुर्धर्मश्च यन्मयः ॥ १० ॥
 तं ब्रह्म परमं साक्षाद् भगवन्तमधोक्षजम् ।
 मनुष्यदृष्ट्या दुष्प्रमा मर्त्यान्मानो न मेनिरे ॥ ११ ॥
 न ते यदंमिति प्राचुरं नेति च परन्तप ।
 गोषा निराशाः प्रत्येत्य तथोचुः कृष्णरामयोः ॥ १२ ॥
 तदुपाकर्ण्य भगवान् ग्रहस्य जगदीश्वरः ।
 व्याजहार पुनर्गोषान् दशायन् लौकिकीं गतिम् ॥ १३ ॥

मां ज्ञापयत पत्नीभ्यः ससङ्कर्षणमागतम् ।
 दास्यन्ति काममन्नं वः स्निग्धा मय्युपिता धिया ॥ १४ ॥
 गत्वाऽथ पत्नीशालायां दृष्ट्वाऽऽसीनाः स्वलङ्कृताः ।
 नत्वा द्विजसतीर्गोषाः प्रथिता इदमब्रुवन् ॥ १५ ॥
 नमो वो द्विजपत्नीभ्यो निबोधत वचांसि नः ।
 इतोऽविदुरे चरता कृष्णेन प्रेषिता वयम् ॥ १६ ॥
 गाधारयन् स गोपालः सरामो दूरमागतः ।
 बुभुक्षितस्य तस्यान्नं सानुगस्य प्रदीयताम् ॥ १७ ॥
 श्रुत्वाऽच्युतमुपायान्तं नित्यं तदर्शनोत्सुकाः ।
 तत्कथाक्षिप्तमनसो बभ्रुवुर्जातसम्भ्रमाः ॥ १८ ॥
 चतुर्विधं बहुगुणमन्नमादाय भाजनैः ।
 अभिससुः श्रिषं सर्वाः समुद्रमिव निम्नगाः ॥ १९ ॥
 निषिध्यमानाः पतिभिर्भ्रातृभिर्वन्धुभिः सुतैः ।
 भगवत्पुत्रमश्लोके दीर्घश्रुतभृताशयाः ॥ २० ॥
 यमुनोपवनेऽशोकनवपल्लवमण्डिते ।
 प्रचरन्तं वृतं गोपैर्देहशुः साग्रजं स्त्रियः ॥ २१ ॥
 श्यामं हिरण्यपरिधिं वनमान्यवर्ह-
 धातुप्रवालनटवेपमनुव्रतांसे ।
 विन्यस्तहस्तमितरेण धुनानमञ्जं
 कर्णोत्पलालककपोलमुखान्जहासम् ॥ २२ ॥
 दीर्घश्रुतप्रियतमोदयकर्णपूरैः
 यस्मिन् निमग्नमनसस्तमपाक्षिरन्ध्रैः ।
 अन्तः प्रवेश्य सुचिरं परिरभ्य तापं
 प्राज्ञं यथाऽभिमतयो विजहुरेन्द्रः ॥ २३ ॥
 तास्तथा त्यक्तसर्वाशाः प्राप्ता आत्मदिदृक्षया ।
 विज्ञायास्तिलहृग् दृष्ट्वा प्राह प्रहसिताननः ॥ २४ ॥
 श्रीभगवानुवाच-
 स्वागतं वो महाभागा आस्यतां करवाम किम् ।
 यन्नो दिदृक्ष्वाऽभ्येता उपपन्नमिदं हि वः ॥ २५ ॥

न श्रद्धामधिकुर्यन्ति कुशलार्थनिदर्शनाः ।
 अहेतुक्यव्यवहितं भक्तिमात्मप्रिये यथा ॥ २६ ॥
 प्राणबुद्धिमनःस्वामदारापत्यधनादयः ।
 यत्सम्पत्कान् प्रिया आसंस्ततः को न्यपरः प्रियः ॥ २७ ॥
 तद् यात साध्यां यजनं पतयो वो द्विजातयः ।
 स्वसत्रं पारयिष्यन्ति पुष्पाभिर्गृहमपिनः ॥ २८ ॥
 यज्ञपत्य उचुः—
 मैवं विभोऽहंति भवान् गदितुं नृशंसं
 सत्यं कुरुष्व निगमं तय पादमूलम् ।
 प्राप्ता वयं तुलसिदाम पदावमुष्टं
 केशर्निबोदुमतिहृद्य समस्तवन्धून् ॥ २९ ॥
 गृह्णन्ति नो न पतयः पितरी सुता या
 न भ्रातृवन्सुहृदः कुत एव चान्ये ।
 तस्मान् प्रसीद पदयोः पतितात्मनां नो
 नान्या भवेद् गतिररिन्दम तद् विधेहि ॥ ३० ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 पतयो नाभ्यसूषेरन् नित्यं भ्रातृसुतादयः ।
 लोकाश्च वो मयोपेता देवा अप्यनुमन्यते ॥ ३१ ॥
 न प्रीतयेऽनुरागाय ह्यङ्गसङ्गो नृणामिह ।
 तन्मनो मयि युञ्जाना अचिरान्मामवाप्स्यथ ॥ ३२ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्ता द्विजापत्यस्ता यज्ञवाटं पुनर्गताः ।
 ते चानसूयवस्ताभिः स्त्रीभिः सत्रमपारयन् ॥ ३३ ॥
 तत्रैका विधृता भर्त्रा भगवन्तं यथाश्रुतम् ।
 हृदोषगुह्य विजहौ देहं कर्मानुबन्धनम् ॥ ३४ ॥
 भगवानपि गोविन्दस्तेनैवात्रेन गोपकान् ।
 चतुर्विधेनाशयित्वा स्वयं च बुभुजे प्रभुः ॥ ३५ ॥
 एवं लीलानरवपुर्नृलोकमनुशीलयन् ।
 रमे गोमोषगोपीनां रमयन् रूपवाक्कृतैः ॥ ३६ ॥
 अथानुस्मृत्य विप्रास्ते अन्यतप्यन् कृतागसः ।
 यद् विश्वेश्वरयोर्धातमहन्मनुविडम्बयोः ॥ ३७ ॥

इष्टा स्त्रीणां भगवति कृष्णे भक्तिमलीकिकीम् ।
 आत्मानं च तथा हीनमनुतप्ता व्यग्रहयन् ॥ ३८ ॥
 धिग् जन्म नस्तु धिग् बुद्धिं धिग् वृत्तं धिग् बहुज्ञताम् ।
 धिक् कुलं धिक् क्रियावाक्यं विमुसा ये त्वपोधने ॥ ३९ ॥
 नूनं भगवतो माया मायिनामपि मोहिनी ।
 यद् वयं गुरवो नृणां स्वार्थे मुखामहे द्विजाः ॥ ४० ॥
 अहो पश्यत नारीणामपि कृष्णे जगदुरी ।
 दुरन्तभावं यश्छिन्द्यान्मृत्युपाशान् गृहाभिधान् ॥ ४१ ॥
 नासां द्विजातिस्संस्कारो न निवासो गुरावपि ।
 न तपो नात्ममीमांसा न शीचं न क्रियाः शुभाः ॥ ४२ ॥
 अथापि तुल्यमश्लोके कृष्णे योगेश्वरेश्वर ।
 भक्तिर्ददा न चास्माकं संस्कारादिमतामपि ॥ ४३ ॥
 ननु स्वार्थविमूढानां प्रमत्तानां गृहेहया ।
 अहो नः स्मारयामास गोपवाक्यैः सतां गतिः ॥ ४४ ॥
 अन्यथा पूर्णकामस्य केवलत्वायाशिषां पतेः ।
 ईशितव्यैः किमस्माभिराशस्यैतद् विडम्बनम् ॥ ४५ ॥
 हित्वाऽन्यान् भजते यं श्रीः पादस्पर्शाशयाऽसकृन् ।
 आत्मदोषापवर्गेण तयाञ्चा जनमोहिनी ॥ ४६ ॥
 देशः कालः पृथग्द्रव्यं मन्त्रतन्त्रत्विजोऽग्रयः ।
 देवता यजमानश्च क्रतुर्धर्मश्च यन्मयाः ॥ ४७ ॥
 स एष भगवान् साध्याद् विष्णुयोगेश्वरेश्वरः ।
 जातो भुवीति शृण्वाना ये विमूढा न विग्रहे ॥ ४८ ॥
 नमस्तुभ्यं भगवते कृष्णायाकुण्ठमेधसे ।
 यन्मायामोहितदृशो ब्रह्मामः कर्मयत्नसु ॥ ४९ ॥
 स धे न आयः पुरुषः स्वमायामोहितात्मनाम् ।
 अविज्ञातानुभावानां क्षन्तुमर्हत्यतिक्रमम् ॥ ५० ॥
 इति कृष्णमनुस्मृत्य विप्रास्ते कृतहेलनाः ।
 दिग्ध्रवोऽप्यव्युतयोः कंसाद् भीता न चाचलन् ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

धीशुक उवाच-

भगवानपि तत्रैव बलदेवेन संयुतः ।
 अपश्यन्निवसन् गोपानिन्द्रयागकृतोद्यमान् ॥ १ ॥
 तदभिज्ञोऽपि भगवान् सर्वात्मा सर्वदर्शनः ।
 प्रश्रयायनतोऽपृच्छद् वृद्धान् नन्दपुरोगमान् ॥ २ ॥
 कथ्यतां मे पितः कोऽयं सम्प्रभो व उपागतः ।
 किं फलं कस्य चोदेशः केन वा साध्यते मखः ॥ ३ ॥
 एतद् ब्रूहि महान् कामो मह्यं शुश्रूषये पितः ।
 न हि गोप्यं हि साधूनां कीर्त्यं सर्वात्मना त्विह ॥ ४ ॥
 अस्त्यस्वपरदृष्टीनामभिज्ञोदासविद्विषाम् ।
 उदासीनोऽरिवद् वर्ज्यं आत्मयत् सुहृदुच्यते ॥ ५ ॥
 ज्ञात्वाऽज्ञात्वा च कर्माणि जनोऽयमनुतिष्ठते ।
 विदुषः कर्मसिद्धिः स्यात् तथा नायिदुषो भवेत् ॥ ६ ॥
 तत्र तावत् क्रियायोगा भवता किं विचारिताः ।
 अथवा लौकिकास्तन्मे पृच्छतः साधु भण्यताम् ॥ ७ ॥
 नन्द उवाच-
 पर्जन्यो भगवानिन्द्रो मेधास्तस्यात्ममूर्त्यः ।
 अभिवर्षन्ति भूतानां प्राणनं जीवनं पयः ॥ ८ ॥
 तत् ताव वयमन्ये च वामुचां पतिमीश्वरम् ।
 द्रव्यैस्तद्रेतसा सिद्धैर्यजन्ते क्रतुभिर्नराः ॥ ९ ॥
 तच्छेषेणोपजीवन्ति त्रिवर्गफलहेतवे ।
 पुंसां पुण्यकाराणां पर्जन्यः फलभावनः ॥ १० ॥
 य एवं विसृजेद् धर्मं पारम्पर्यागतं नरः ।
 कामाहोभाद् भयाद् द्वेषात् स वै नाप्नोति शोभनम् ॥ ११ ॥
 धीशुक उवाच-
 वचो निशम्य नन्दस्य तथाऽन्येषां ब्रजीकसाम् ।
 इन्द्राय मन्युं जनयन् पितरं ग्राह केशवः ॥ १२ ॥
 श्रीभगवानुवाच-
 कर्मणा जायते जन्तुः कर्मणैव प्रलीयते ।
 सुखं दुःखं भयं मोक्षं कर्मणोवाभिययते ॥ १३ ॥

अस्ति चेदीश्वरः कश्चित् फलरूपः स कर्मणः ।
 कर्तारं भजते सोऽपि न ह्यकर्तुः प्रभुर्हि सः ॥ १४ ॥
 किमिन्द्रेणैव भूतानां स्वस्वकर्मानुवर्तिनाम् ।
 अनीशोनान्यथाकर्तुं स्वभावविहितं नृणाम् ॥ १५ ॥
 स्वभावतन्त्रो हि जनः स्वभावमनुवर्तते ।
 स्वभावस्थमिदं सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥ १६ ॥
 देहानुचायवान् जन्तुः प्राप्नोत्युज्जित कर्मणा ।
 शत्रुर्मित्रमुदासीनः कर्मैव गुरुरीश्वरः ॥ १७ ॥
 तस्मात् सुपूजयेत् कर्म स्वभावस्थः स्वकर्मकृत् ।
 अज्ञसा येन वर्तते तदेवास्य हि देवतम् ॥ १८ ॥
 वर्तते ब्रह्मणा विप्रो राजन्यो रक्षया भुवः ।
 वैश्यस्तु वार्ताया जीवेच्छूद्रस्तु द्विजसेवया ॥ १९ ॥
 कृषिवाणिज्यगोरक्षाः कुसीदं तुर्यमुच्यते ।
 वार्ता चतुर्विधा तत्र वयं गोवृत्तयोऽनिशम् ॥ २० ॥
 सत्त्वं रजस्तम इति स्थित्युत्पत्त्यन्तेहेतवः ।
 रजसोत्पद्यते विश्वमन्योन्यं विविधं जगत् ॥ २१ ॥
 रजसा चोदिता मेधा वर्पन्त्यम्वूनि सर्वतः ।
 प्रजास्तेरेव सिध्यन्ति महेन्द्रः किं करिष्यति ॥ २२ ॥
 न नः पुरो जनपदा न ग्रामगृहिणो वयम् ।
 वनीकसस्तात नित्यं काननाभिनिवासिनः ॥ २३ ॥
 आजीवीकृतरं भावं यस्त्यज्यमुपधावति ।
 न तस्माद् विन्दते क्षेमं जारं नार्यसती यथा ॥ २४ ॥
 तस्माद् गवां ब्राह्मणानाम्द्वेश्वरभ्यतां मखः ।
 य इन्द्रयागसम्भारास्तेरयं साध्यतां मखः ॥ २५ ॥
 पच्यतां विविधाः पाकाः सूपान्धःपायसादयः ।
 संपायापूषशफल्क्यः सर्वदोहश्च गृह्यताम् ॥ २६ ॥
 हृयन्तामश्रयः सम्पद्य ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादिभिः ।
 अन्नं बहुगुणं तेभ्यो दीयतां धेनुदक्षिणाः ॥ २७ ॥
 अन्येभ्यश्चाश्वाण्डालपतितेभ्यो यथार्हतः ।
 ययतां च गवां दन्वा गिग्ये दीयतां वलिः ॥ २८ ॥

स्वलङ्कृता भुक्तवन्तः स्वनुलिप्ताः सुवाससः ।
 प्रदक्षिणं च कुरुत गोविश्रानलपर्वतात् ॥ २९ ॥
 एतन्मम मनं तात क्रियतां यदि रोचते ।
 अयं गोत्राक्षणाद्रीणां मह्यं च दयितं मत्सः ॥ ३० ॥
 श्रीशुक उवाच—
 कालात्मना भगवता शक्रदर्पजिघांसाया ।
 श्रोकं निशम्य नन्दायाः साध्यगृह्णन् तद्वचः ॥ ३१ ॥
 तथा च विदधुः सर्वे यथाऽऽह मधुसूदनः ।
 वाचयित्वा स्वस्त्ययनं द्रव्यैर्गोविप्रभूताम् ॥ ३२ ॥
 उपहृत्य बलीन् सर्वानादृता ययसं गयाम् ।
 गोधनानि पुरस्कृत्य गिरिं चक्रुः प्रदक्षिणम् ॥ ३३ ॥

अनास्यनदुपुकानि ते चारुह्य स्वलङ्कृताः ।
 गोप्यथ कृष्णवीर्याणि गायन्त्यः सद्भिजाशिपः ॥ ३४ ॥
 कृष्णास्त्यन्यतमं रूपं गोपविश्रम्भणं गतः ।
 शैलोऽस्मीति ब्रुवन् भूरि बलिमादद् वृहद्वपुः ॥ ३५ ॥
 तस्मै नमो व्रजजनेः स चक्रे ह्यात्मनाऽऽत्मने ।
 अहो पश्यत शैलोऽसौ रूपी नोऽनुग्रहं व्यधात् ॥ ३६ ॥
 एषोऽवजानतां मर्त्यान् कामरूपी वनेचरः ।
 हन्ति ह्यस्मै नमस्यामः शर्मणे आत्मनो गवाम् ॥ ३७ ॥
 इत्यद्रिगोद्विजमतं वासुदेवप्रचोदिताः ।
 यथा विधाया गोपालाः सहकृष्णा व्रजं ययुः ॥ ३८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 इन्द्रस्तदात्मनः पूजां विश्राय विहतां नृप ।
 गोपेभ्यः कृष्णनाथेभ्यो नन्दादिभ्यश्चकोष ह ॥ १ ॥
 गणं सांवर्तकं नाम मेपानां चान्तकारिणाम् ।
 इन्द्रः प्राचोदयत् कुड्डो वाक्यं चाहेशमन्युना ॥ २ ॥
 अहो श्रीमदमाहात्म्यं गोपानां काननौकसाम् ।
 कृष्णं मर्त्यमुपाश्रित्य ये चक्रुर्देवहेलनम् ॥ ३ ॥
 यथाऽऽदौः कर्ममयैः कुप्रथैर्ज्ञानमानिनः ।
 विद्यामानवीक्षिकी हित्वा तृतीयं पितृभवाणं वम् ॥ ४ ॥
 चाचालं मानिनं मत्तमङ्गं पण्डितमानिनम् ।
 कृष्णं मर्त्यमुपाश्रित्य गोपा मे चक्रुरग्रियम् ॥ ५ ॥
 एषां श्रियाऽवल्लिमानां कृष्णनाथाप्यितान्मनाम् ।
 धुनुत श्रीमदस्तम्भं पशून् नयत सहस्रयम् ॥ ६ ॥
 अहं वैरावतं नागमारुह्यानुव्रजे व्रजम् ।
 मरुद्वर्णमहावेर्गर्जनन्दगोष्ठजिघांसाया ॥ ७ ॥
 इत्थं मघवताऽऽश्ना मेपा निर्मुक्तवन्थनाः ।
 नन्दगोकुलमास्रारः पीडयामासुरोजसा ॥ ८ ॥
 विद्योतमाना विपुद्भिर्नन्दतः स्तनपितुभिः ।
 तीव्रिमरुद्वर्णैर्नुत्ता ययुर्पुनर्लशकराः ॥ ९ ॥

स्थाणुस्थूला वर्षधारा मुध्रत्वभ्रेष्वभीक्ष्णशः ।
 जलीधैः ह्राव्यमाना भूर्नाहस्यत नतोन्नतम् ॥ १० ॥
 अत्यासारातिवानेन पशवो जातवेपनाः ।
 गोपा गोप्यथ शीतानां गोविन्दं शरणं ययुः ॥ ११ ॥
 शिरस्सुतांश्च कायेन प्राच्छायासारपीडिताः ।
 वेपमाना भगवतः पादमूलमुषाययुः ॥ १२ ॥
 कृष्ण कृष्ण महाभाग त्वन्नाथं गोकुलं प्रभो ।
 त्रातुमर्हसि देवानः कुपिताद् भक्तवत्सल ॥ १३ ॥
 शीतवर्षातिवानेन हन्यमानमचेतनम् ।
 निरीक्ष्य भगवान् मेने कुपितेन्द्रकृतं हरिः ॥ १४ ॥
 अपर्तुबुल्लणं वर्षमतिवातं शिलाभयम् ।
 स्वयंगे विहतेऽस्माभिरिन्द्रो नाशाय वर्पति ॥ १५ ॥
 तत्र प्रतिविधिं सप्यगात्मयोगेन साधये ।
 लोकेशमानिनो मौडवाद् हरिष्ये श्रीमदं तमः ॥ १६ ॥
 न हि मद्वाचयुकानां सुराणामीशविस्मयः ।
 मत्तः सतां मानभद्रः प्रशमायोपपद्यते ॥ १७ ॥
 तस्मान्मच्छरणं गोष्ठं मन्नाथं मर्त्यारग्रहम् ।
 गोपाये स्वात्मयोगेन सोऽयं मे व्रत आहितः ॥ १८ ॥

इत्युपवैकेन हस्तेन कृत्वा गोवर्धनाचलम् ।
 दधार लीलया कृष्णपङ्कजाकमिव बालकः ॥ १९ ॥
 अथाह भगवान् गोपान् हेऽम्ब तात ब्रजौकसः ।
 यथोपजोषं विशत गिरिवर्तं सगोधनाः ॥ २० ॥
 न त्रास इह वः कार्ष्णो मद्भस्ताद्रिनिपातनान् ।
 बातवर्षभयं चालं तन्त्राणं विहितं हि वः ॥ २१ ॥
 तथा निर्विशिगुर्गतं कृष्णाश्वासितमानसाः ।
 यथावकाशं सधनाः सप्रजः सोपजीवनाः ॥ २२ ॥
 धुतुर्दूषां सुखापेक्षां हित्वा तैर्ब्रजवासिभिः ।
 वीक्ष्यमाणो दधाराद्रिं सप्ताहं नाचलत् पदान् ॥ २३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 कृष्णयोगानुभावं तं निशाम्येन्द्रोऽतिविस्मितः ।
 निस्तम्भो भ्रष्टसङ्कल्पः स्वान् मेघान् सस्यवारयत् ॥ २४ ॥
 खं व्यभ्रमुदितदित्यं यातवर्षं च दारुणम् ।
 निशम्योपरतं गोपान् गोवर्धनधरोऽब्रवीत् ॥ २५ ॥
 निर्यात त्यजत त्रासं गोपाः सखीधनार्भकाः ।
 उपारतं यातवर्षं व्युदग्रायाश्च निम्नगाः ॥ २६ ॥

ततस्ते निर्ययुर्गोपाः स्वं स्वमादाय गोधनम् ।
 शकटाटोपकरणं स्त्रीबालस्थविराः शनैः ॥ २७ ॥
 भगवानपि तं शीलं स्वस्थानं पूर्ववत् प्रभुः ।
 पश्यतां सर्वभूतानां स्थापयामास लीलया ॥ २८ ॥
 तं प्रेमवेगान्निभृता ब्रजौकसो
 यथा समीपुः परिभ्रम्णादिभिः ।
 गोप्यश्च सखेदमपूजयन् मुदा
 दध्यक्षताद्रिर्पुष्युजुस्तथाऽऽशिपः ॥ २९ ॥
 यशोदा रोहिणी नन्दो रामश्च बलिनं वरः ।
 कृष्णमालिङ्ग्य पुष्यजुराशिपः स्नेहकातराः ॥ ३० ॥
 दिवि देवगणाः सर्वेसिद्धगन्धर्वचारणाः ।
 तुष्टुवर्मुमुचस्तुष्टाः पुष्पवर्पाणि भारत ॥ ३१ ॥
 शुद्धदुन्दुभयो नेदुदिवि देवप्रचोदिताः ।
 जगुर्गन्धर्वपतयस्तुम्बुरुप्रमुखा नृप ॥ ३२ ॥
 ततोऽनुरक्तैः पशुपैः परिश्रितो राजन्
 स गोष्टं सवलोऽविशद् हरिः ।
 तथाविधान्यस्य कृतानि गोपिका
 गायन्त्य ईषुमुदिता हृदिस्पृशः ॥ ३३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 एवंविधानि कर्माणि गोपाः कृष्णस्य वीक्ष्य ते ।
 नतद्वीर्यविदः प्रोचुः समुपेत्य सुविस्मिताः ॥ १ ॥
 बालकस्य यदेतानि कर्माण्यत्यद्भुतानि वै ।
 कथमहंत्यसौ जन्म ग्राम्येऽप्यात्मजगुप्सितम् ॥ २ ॥
 यः सप्तहायनो बालः करेणैकेन लीलया ।
 कथं विभ्रद् गिरिवरं पुष्करं गजराडिव ॥ ३ ॥
 तौकेनामीलिताक्षेण पूतनाया महीत्रसः ।
 पीतः स्तनः सह प्राणैः कालेनैव वयस्वनोः ॥ ४ ॥
 हिन्यतोऽधश्चायानस्य मास्यस्य चरणावुदक् ।
 अनोऽपतद् विपर्यस्तं रुदतः प्रपदाहनम् ॥ ५ ॥

एकहायन आसीनो ह्रियमाणो विहायसा ।
 दैत्येन यस्पृणान्वर्तमहन् कण्ठग्रहातुरम् ॥ ६ ॥
 कचिद् हेयद्वयस्तेन्ये मात्रा बद्ध उत्सृजते ।
 गच्छन्ननुनयोराम्ये बाहुभ्यां तावपातयत् ॥ ७ ॥
 वने सधारयन् यत्नान् सरामो बालकैर्वृतः ।
 हनुकामं बकं दोर्भ्यां मुखतोऽरिमपाटयत् ॥ ८ ॥
 वत्सेषु वत्सरूपेण प्रशिशन्तं त्रिषांसया ।
 हत्वा व्यपातयन् तेन कपित्थानि च लीलया ॥ ९ ॥
 हत्वा रामभूतं तदन्ध्रं बलान्वितः ।
 चक्रे तालवनं क्षेमं परिपकफलोचितम् ॥ १० ॥

प्रलम्बं घातयित्वाग्रं बलेन बलशालिना ।
 अमोचयद् व्रजपशून् गोपांश्चात्तरिष्यतः ॥ ११ ॥
 आशीषिणं महारौरं दमित्वा विमदं हृदात् ।
 प्रसह्योद्घास्य यमुनां चक्रेऽसी निर्विषोदकाम् ॥ १२ ॥
 दुस्त्यजधानुरागोऽस्मिन् सर्वेषां नो ब्रजौकसाम् ।
 नन्द तं तनयंऽस्मासु तस्याप्यौत्पत्तिकः कथम् ॥ १३ ॥
 क समहापनो बालः क महाद्रिविधारणम् ।
 ततो नो जायते शङ्का व्रजनाथ तयात्मजे ॥ १४ ॥
 नन्द उवाच—
 श्रूयतां मे वचो गोपा व्येतु शङ्का च वोऽर्थक ।
 एनं कुमारमुद्दिश्य गर्गो मे यदुवाच ह ॥ १५ ॥
 वर्षास्त्रयः किलास्यासन् गृह्णतोऽनुपुगं तनूः ।
 शुक्लो रक्तस्तथा पीत इदानीं कृष्णतां गतः ॥ १६ ॥
 प्रागयं वसुदेवस्य कचिज्ज्ञातस्तत्त्वान्मजः ।
 वासुदेव इति श्रीमानभिज्ञाः सम्प्रचक्षते ॥ १७ ॥
 बहूनि सन्ति नामानि रूपाणि च सुतस्य ते ।
 गुणकर्मानुरूपाणि तान्यहं वेद नो जनाः ॥ १८ ॥

एष वः श्रेय आधास्यद् गोपगोकुलनन्दनः ।
 अनेन सर्वदुर्गाणि यूयमञ्जस्तरिष्यथ ॥ १९ ॥
 पुराऽनेन व्रजपते! साधवो दम्पुषीहिताः ।
 अराजकंऽस्त्यमाणा जिग्युर्दस्यून् समेहिताः ॥ २० ॥
 य एतस्मिन् महाभागाः प्रीतिं कुर्वन्ति मानवाः ।
 नारयोऽभिभवन्त्येतान् विष्णुपद्मानिवासुराः ॥ २१ ॥
 तस्मान्नन्द कुमारोऽयं नारायणसमो गुणैः ।
 श्रिया कीर्त्याऽनुभावेन तत्कर्मसु न विस्मयः ॥ २२ ॥
 इत्युद्धा मां समादिश्य गर्गे च स्वगृहं गते ।
 मन्ये नारायणस्यांशं कृष्णमङ्घ्रिकारिणम् ॥ २३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इति नन्दवचः श्रुत्वा गर्गगीतं व्रजौकसः ।
 दृष्टुतानुभावान्ते कृष्णस्यामिततेजसः ।
 मुदिता नन्दमानर्चुः कृष्णं च गतविस्मयाः ॥ २४ ॥
 देवे वर्पति यज्ञविप्रवरुणा ब्रह्माभयवर्पानिलैः ।
 सीदद्बालपशुखियाऽऽत्मशरणं दृष्ट्वाऽनुकम्प्युत्सवः ।
 उक्त्युत्प्रेकारेण शीलमबलो लीलोच्छिलींश्रं यथा
 विभ्रद् गोष्ठमपान्महेन्द्रमदभित् प्रीयान् इन्द्रो गवाम् ॥ २५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -
 गोवर्धने धृतं शीले आसाराद् रक्षिते व्रजे ।
 गोलोकादाव्रजन् कृष्णं सुरभिः शक्र एव च ॥ १ ॥
 विबिक्त उपसङ्ग्रम्य व्रीडितः कृतहेलनः ।
 पस्पशा पादपोरेनं किरीटेनार्कवर्षसा ॥ २ ॥
 दृष्टुतानुभावोऽस्य कृष्णस्यामिततेजसः ।
 नष्टत्रिलोकेशमद इदमाह कृताश्रितः ॥ ३ ॥
 इन्द्र उवाच—
 विशुद्धसत्त्वं तव धाम शान्तं
 तपोमयं ध्वस्तरजस्तमस्कम् ।
 मायामयोऽयं गुणसम्प्रवाहो
 न विपते नेऽदृष्टानुबन्धः ॥ ४ ॥

कुतो नु तद्वेतव ईश मन्यु-
 लोभादयो येऽनुपलिङ्गभावाः ।
 अपापि दण्डं भगवान् विभर्ति
 धर्मस्य गुप्यै खलनिग्रहाय ॥ ५ ॥
 पिता गुरुस्त्वं जगतामपीशो
 दुरत्ययः काल उपातदण्डः ।
 हिताय चेच्छातनुभिः समीहसे
 मानं विधुन्वन् जगदीशमानिनाम् ॥ ६ ॥
 येऽस्मद्विधाः स्युर्जगदीश मानिन-
 स्त्वां वीक्ष्य कालेऽभयमाशु तं मदम् ।
 हित्वाऽऽयमार्गं प्रभजन्त्यपस्पथा-
 ईश खलानामपि तेऽनुशासनम् ॥ ७ ॥

स त्वं ममेथर्यमदद्भुतस्य
 कृतागसस्तेऽविदुषः प्रभावम् ।
 क्षन्तुं प्रभोऽपार्हसि मूढचेतसो
 मेवं पुनर्भून्मतिरीश मेऽसती ॥ ८ ॥
 तयावतारोऽयमधोक्षजेह
 भुवो भराणामुरुभारजन्मनाम् ।
 चमूपतीनामभवाय देव
 भवाय युष्मद्वरणानुवर्तिनाम् ॥ ९ ॥
 नमस्तुभ्यं भगवते पुरुषाय महात्मने ।
 यासुदेवाय कृष्णाय सात्वतां पतये नमः ॥ १० ॥
 स्वच्छन्दोपात्तदेहाय विशुद्धज्ञानमूर्तये ।
 सर्वस्मे सर्ववीजाय सर्वभूतात्मने नमः ॥ ११ ॥
 मयेदं भगवान् गोष्ठनाशापासारवापुभिः ।
 चेष्टितं विहते यज्ञे मानिना तीव्रमन्युना ॥ १२ ॥
 त्वयेशानुगृहीतोऽस्मि ध्वस्तस्तभ्यो वृधोद्यमः ।
 ईश्वरं गुरुमात्मानं त्वामहं शरणं गतः ॥ १३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं सद्गीर्तितः कृष्णो मघोना भगवानमुम् ।
 मेघगम्भीरया याचा प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ १४ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 मया तेऽकारि मघवन् मखभद्रोऽनुगृह्यता ।
 मदनुस्मृतये नित्यं मत्तयेन्द्रधिया भृशम् ॥ १५ ॥
 मामैश्वर्यश्रीमदान्धो दण्डपाणिं न पश्यति ।
 तं भ्रंशवापि सम्पद्भ्यो यस्य चेच्छाम्यनुग्रहम् ॥ १६ ॥
 गम्यतां शक्र भद्रं ते क्रियतां मेऽनुशासनम् ।
 स्वीयतां स्याधिकारोपु पुनैर्विघ्नम्भवर्जितैः ॥ १७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 अथाह सुरभिः कृष्णमभिवन्द्य मनस्विनी ।
 स्वस्वन्तानिरुपामन्य गोपरूपिणमीश्वरम् ॥ १८ ॥

सुरभिरुवाच—
 कृष्णकृष्ण महायोगिन् विश्वात्मन् विश्वसम्भव ।
 भवता लोकनार्थेन सनाथा वयमच्युत ॥ १९ ॥
 त्वं नः परमकं देवं त्वं न इन्द्रो जगत्पते ।
 भवाय भव गोविप्रदेवानां ये च साधवः ॥ २० ॥
 इन्द्रं नस्तत्वाभिप्रेक्ष्यामो ब्रह्मणा चोदिता वयम् ।
 अवतीर्णोऽसि विश्वात्मन् भूमेभारापनुत्तये ॥ २१ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं कृष्णमुपामन्य सुरभिः पयसाऽऽत्मनः ।
 जलेश्वाकाशगङ्गाया ऐरावतकरोद्धतैः ॥ २२ ॥
 इन्द्रः सुरर्षिभिः साकं चोदितां देवमातृभिः ।
 अभ्यपिञ्चत दासाहं गोविन्द इति चाम्यधान् ॥ २३ ॥
 तत्रागतास्तुभ्युरुनारदादयो
 गन्धर्वविद्याधरसिद्धचारणाः ।
 जगुर्गशो लोकमलापहं हरेः
 सुराङ्गनाः सन्ननुर्मुदाऽन्विताः ॥ २४ ॥
 तं तुष्टुवुर्देवनिकायकेतवो
 व्यवाकिरंश्चाद्भुतपुष्पवृष्टिभिः ।
 लोकाः परां निर्वृतिमाप्नुवंस्यो
 गावस्तदा गामनयन् पयोदुताम् ॥ २५ ॥
 नानारसोषाः सरितां वृक्षा आसन् मधुस्रवाः ।
 अकृष्टपच्योपधयो गिरयोऽविभ्रदुन्मणीन् ॥ २६ ॥
 कृष्णेऽभिषिक्त एतानि सर्वाणि कुरुनन्दन ।
 निर्वैराण्यभवंस्तात क्रूराण्यपि निसर्गतः ॥ २७ ॥
 इति गोमोकुलपतिं गोविन्दमभिषिच्य सः ।
 अनुज्ञातो ययौ शक्रो वृतां देवादिभिर्दिवम् ॥ २८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

अथ पड़विंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

एकादश्यां निराहारः समभ्यर्च्य जनार्दनम् ।
 स्नातुं नन्दस्तु कालिन्या द्वादश्यां जलमाविशन् ॥ १ ॥
 तं गृहीत्वाऽनयद् भृत्यां वरुणस्यासुरोऽन्तिकम् ।
 अविज्ञायासुरीं वेलां प्रविष्टमुदकं निशि ॥ २ ॥
 गोपालास्त्रमपश्यन्तः कृष्ण रामेति चुक्रुशुः ।
 भगवांस्तदुपश्रुत्य पितरं वरुणाहृतम् ॥ ३ ॥
 तदन्तिकं गतो राजन् स्वानामभयदो विभुः ।
 प्राप्तं वीक्ष्य हृषीकेशं लोकपालः सपर्यया ।
 महत्या पूजयित्वाऽऽह तद्दर्शनमहोत्सवः ॥ ४ ॥
 वरुण उवाच-
 अथ मे विभूतो देह अयार्थोऽधिगतः प्रभो ।
 यत्पादभानो भगवन्नवापुः पारमध्वनः ॥ ५ ॥
 नमस्तुभ्यं भगवते ब्रह्मणे परमात्मने ।
 न यत्र श्रूयते माया लोकदृष्टिविकल्पना ॥ ६ ॥
 अजानता मामकेन मूढेनाकार्यवेदिना ।
 आनीताऽयं तव पिता तन् प्रभो क्षन्तुमर्हसि ॥ ७ ॥
 गोविन्द नीयतामेष पिता ते मामकाहृतः ।
 ममाप्यनुग्रहं कृष्ण कर्तुमर्हस्यशेषदृक् ॥ ८ ॥

श्रीशुक उवाच-

एवं प्रसादितः कृष्णो भगवानखिलेश्वरः ।
 आदायागात् स्वपितरं बन्धूनां चावहन्मुदम् ॥ ९ ॥
 नन्दस्त्यतीन्द्रियं दृष्ट्वा लोकपालमहोदयम् ।
 कृष्णे च सन्नतिं तेषां ज्ञातिभ्यो विस्मितोऽब्रवीन् ॥ १० ॥
 ते त्वीत्सुक्यपियो राजन् मत्वा गोपास्त्वधीश्वरम् ।
 अपि नः स्वगतिं सूक्ष्मामुपाधास्यदधीश्वरः ॥ ११ ॥
 इति स्वानां स भगवान् विज्ञायाखिलदृक् स्वयम् ।
 सङ्कल्पसिद्धये तेषां कृपयेदमचिन्तयन् ॥ १२ ॥
 जनो धे लोक एतस्मिन्नविद्याकामकर्मभिः ।
 उवाचवासु गतिषु न वेद स्वगतिं भ्रमन् ॥ १३ ॥
 इति सधिन्य भगवान् महाकारुणिको विभुः ।
 दशायामास लोकं स्वं गोपानां तमसः परम् ॥ १४ ॥
 सत्यं ज्ञानमनन्तं यद् ब्रह्म ज्योतिः सनातनम् ।
 यद् हि पश्यन्ति मुनयो गुणापाये समाहितम् ॥ १५ ॥
 ते तु ब्रह्महदानीता मन्त्राः कृष्णमचक्षत ।
 ददशुर्ब्रह्मणो लोकं यत्राक्रूरोऽध्यागात् पुरा ॥ १६ ॥
 नन्दादपस्तु तं दृष्ट्वा परमानन्दनिर्वृताः ।
 कृष्णं च तत्र छन्दोभिः स्तूयमानं सुविस्मिताः ॥ १७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पड़विंशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

भगवानपि तां रात्रिं शारदोत्पुल्लमहिकाम् ।
 वीक्ष्य रन्तुं मनश्चक्रे योगमायामुपाश्रितः ॥ १ ॥
 तदोदुराजः ककुभः करैर्मुखं
 प्राच्या विलिम्बन्नरुणैश्च शन्तमैः ।
 स चर्पणीनामुदगाच्छुषो मूजन्
 प्रियः प्रियाया इव दीर्घदर्शनः ॥ २ ॥
 दृष्ट्वा मुकुन्दस्तमखण्डमण्डलं
 रामाननाभं नयकुङ्कुमारुणम् ।

वनं च तत्कोमलगोभिरजितं
 जगो कलं चामदशां मनोरमम् ॥ ३ ॥
 निशम्य गीतं तदनङ्गवर्धनं व्रजस्थितः
 कृष्णनिपक्तमानसाः ।
 आजगमुरन्वोन्यमलक्षिताशयाः
 स यत्र कार्तस्यरलोलकुण्डलाः ॥ ४ ॥
 दुहन्वोऽभिययुः काश्चिद् दोहं हित्वा समुत्सुकाः ।
 पयोऽपिथित्य संयाचमनुद्वास्यापरा ययुः ॥ ५ ॥

परिवेषयन्त्यस्तद् हित्वा पापयन्त्यः शिशून् पयः ।
 शुश्रूषन्त्यः पतीन् काश्चिदशनन्त्योऽपास्य भोजनम् ॥ ६ ॥

लिम्पन्त्यः प्रमृजन्त्योऽन्या अञ्जन्त्यः काश्च लोचने ।
 व्यत्यस्तवस्त्राभरणाः काश्चित् कृष्णान्तिकं ययुः ॥ ७ ॥

ता वार्यमाणाः पतिभिः पितृभिर्भ्रातृबन्धुभिः ।
 गोविन्दापहृतात्मानो न न्यवर्तन्त योषितः ॥ ८ ॥

अन्तर्गृहगताः काश्चिद् गोप्योऽलव्यविनिर्गमाः ।
 कृष्णं तद्भावनायुक्ता दध्नुर्मीलितलोचनाः ॥ ९ ॥

दुस्सह्येष्टविरहतीव्रतापधुताशुभाः ।
 ध्यानप्राप्ताच्युताश्लेषनिर्वृत्ता क्षीणमङ्गलाः ॥ १० ॥

तमेव परमात्मानं जारबुद्ध्याऽपि सङ्गताः ।
 जहर्गुणमयं देहं सयः प्रक्षीणबन्धनाः ॥ ११ ॥

राजोवाच—
 कृष्णं विदुः परं कान्तं न तु ब्रह्मतया मुने ।
 गुणप्रवाहोपरमस्तासां गुणधियां कथम् ॥ १२ ॥

श्रीशुक उवाच—
 उक्तं पुरस्तादेतत्ते वैद्यः सिद्धिं यथा गतः ।
 द्विपत्रपि हृषीकेशं किमुतापोक्षजप्रियाः ॥ १३ ॥

नृणां निःश्रेयसार्थाय व्यक्तिर्भगवतो नृप ।
 अव्यक्तस्याग्रमेयस्य निर्गुणस्य गुणात्मनः ॥ १४ ॥

कामं क्रोधं भयं मोहं मैत्रीं सौहृदमेव च ।
 नित्यं हरी विदधतो यान्ति तन्मयतां हि ते ॥ १५ ॥

न वैद्यं विस्मयः कार्यो भवता भगवत्पजे ।
 योगेश्वरोऽवरे कृष्णे यत एतद् विमुच्यते ॥ १६ ॥

ता इष्टाऽन्तिकमायाता भगवान् ब्रजयोषितः ।
 अवदद् यदतां श्रेष्ठो वाचःपाशिविर्मोहयन् ॥ १७ ॥

श्रीभगवानुवाच—
 स्वागतं यो महाभागाः प्रियं किं करवाणि वः ।
 ब्रजस्यानामयं कश्चिद् ब्रूतागमनकारणम् ॥ १८ ॥

रजन्येषा घोररूपा घोरसत्यनिर्षेयिता ।
 प्रतिपात ब्रजं नेह स्थंयं स्त्रीभिः सुमध्यमाः ॥ १९ ॥

मातरः पितरः पुत्रा भ्रातरः पतयश्च वः ।
 विचिन्वन्तो ह्यपश्यन्तो मा कृष्यं बन्धुसाध्वसम् ॥ २० ॥

दृष्टं वनं कुसुमितं राकेशकररञ्जितम् ।
 यमुनानिलनीरजस्वरूपद्वयशोभितम् ॥ २१ ॥

तद् यात माचिरं गोष्ठं शुश्रूष्यं पतीन् सतीन् ।
 क्रन्दन्ति वत्सा बालाश्च तान् पाययत दुःखत ॥ २२ ॥

अथवा मदभिस्त्रेहृद् भवत्यो यन्त्रिताशयाः ।
 आगता ह्युपपन्नं तन् प्रीयन्ते मम जन्तवः ॥ २३ ॥

भर्तुः शुश्रूषणं स्त्रीणां परो धर्मो ह्यमायया ।
 तद् बन्धूनां च कल्याणं प्रजानां चानुपोषणम् ॥ २४ ॥

दुःशशीलो दुर्भगो वृद्धो जडो रोग्यधनोऽपि वा ।
 पतिः स्त्रीभिर्न हातव्यो लोकेऽशुचिरपातकी ॥ २५ ॥

अस्वर्ग्यमयशस्यं च फल्गु कृच्छ्रं भयावहम् ।
 जुगुप्सितं च सर्वत्र औपपत्यं कुलस्थियः ॥ २६ ॥

श्रवणाद् दर्शनाद् ध्यानात्मसि भावोऽनुकीर्तनात् ।
 न तथा सन्निकर्षेण प्रतिपात ततो गृहान् ॥ २७ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इति विप्रियमाकर्ण्य गोप्यो गोविन्दभाषितम् ।
 विषण्णा भग्नसङ्ख्याशिचन्तामापुर्दुरत्ययाम् ॥ २८ ॥

न्यक्कृत्य वक्त्रवनजान्यतितापशुष्यद्-
 विम्बाधराणि चरणेन महीं लिखन्त्यः ।
 अक्षरूपास्तमपिभिः कुचकुडुमानि ॥ २९ ॥

तस्म्युर्जन्त्य उरुदुःखभराः स्म तूष्णीम् ॥ ३० ॥

श्रेष्ठं प्रियतरमिव प्रतिभाषमाणं
 कृष्णं तदर्पविनिर्वर्तितसर्वकामाः ।
 नेत्रे विमृज्य रुदितोषहते स्म किञ्चित्
 संरम्भगद्गदगिरोऽब्रुवतानुरक्ताः ॥ ३१ ॥

गोप्य उचुः—
 मैवं विभोऽहंति भवान् गदितुं नृशंसं
 सन्नयन्य सर्वविषयांस्तत्र पादमूलम् ।
 भवत्या भजेम दुरवग्रह मा त्यजाम्भान्
 देवो यथाऽऽदिपुरुषो भजतो मुमुक्षुन् ॥ ३२ ॥

यत्पत्यपत्यसुहृदामनुवृत्तिरङ्ग
स्त्रीणां स्वधर्म इति धर्मविदा त्वयोक्तम् ।
अस्त्येव तत् तदपि देव वरं त्वपीशे
प्रेष्टो भवांस्तनुभूतां किल बन्धुरात्मा

॥ ३२ ॥

कुर्वन्ति हि त्वपि रतिं कुशलाः स्व आत्मन्
नित्याप्रियैः पतिमुतादिभिरार्तिदः किम् ।
तन्नः प्रसीद वरदेश्वर मा स्म छिन्या
आशां धृतां त्वपि परामरचिन्दनेत्र

॥ ३३ ॥

चित्तं सखे न भवतापहतं गृहेषु
यन्निर्विशत्युत करावपि गृहकृत्ये ।
पादौ पदं न चलतस्तव पादमूलाद्
यामः कथं ब्रजमथो करवाम किं वा

॥ ३४ ॥

सिञ्चाद् नस्त्वदधरामृतपूरकेण
हासावलोककलगीतजहृच्छयाग्रिम् ।
नो चेद् वयं विरहजाड्युपपुक्तदेहा
ध्यानेन याम पदयोः पदवीं सखे ते

॥ ३५ ॥

यह्यम्बुजाक्ष तव पादतलं रमाया
दत्तक्षणं कचिदरण्यजनप्रियस्य ।
अस्त्राक्षम तत्प्रभृति नान्यसमक्षमङ्ग
स्थानुं त्वया विरहिता वत पारयामः

॥ ३६ ॥

धीर्यत्पदाम्बुजरजश्चकमे तुलस्या
लब्ध्वाऽपि वक्षसि पदं किल भृत्यजुष्टम् ।
यस्याः स्वधीक्षणकृतोऽन्यसुखपासः-
तद्वद् वयं च तव पादरजः प्रपन्नाः

॥ ३७ ॥

तन्नः प्रसीद वृजिनार्दन तेऽङ्घ्रिमूलं
प्राप्ता विसृज्य वसतीस्त्वदुपासनाशाः ।
त्वत्सुन्दरस्मितनिरीक्षणतीव्रकाम
तस्मान्मनां पुरुषभूषण देहि दास्यम्

॥ ३८ ॥

वीक्ष्यालकावृतमुखं तव कुण्डलधी-
गण्डस्थलाधरसुगं हरितावलोकम् ।

दत्ताभयं च भुजदण्डयुगं विलोक्य
वक्षः शिष्येकरमणं च भवाम दास्यः ॥ ३९ ॥

का स्यद्ग ते कलपदापतवेणुगीत
सम्मोहिताऽऽर्यचरितान्न चलेत् त्रिलोक्याम् ।
त्रैलोक्यसौभागमिदं च निरीक्ष्य रूपं
यद् गोद्विजद्रुममृगाः पुलका न्वविभ्रन् ॥ ४० ॥

व्यवनं भवान् ब्रजभयार्तिहरोऽभिजातो
देवो यथाऽऽदिपुरुषः सुरलोकगोप्ता ।
तन्नो निषेहि करपङ्कजमार्तवन्द्यो
तप्तस्तनेषु च शिरस्सु च किङ्करीणाम् ॥ ४१ ॥

श्रीशुक उवाच-
इति विह्वलितं तासां धुन्या योगेश्वरोऽक्षरः ।
प्रहस्य सद्यं गोपीरात्मारामो न्यरीरमत् ॥ ४२ ॥

ताभिः समेताभिरुदारचेष्टितः
प्रियक्षणोत्फुल्लमुखीभिरन्युतः ।
उदारहासद्विजकुन्ददीधितिः
व्यरोचतेषाद् इवोडुभिर्वृतः ॥ ४३ ॥

उपगीयमान उद्रापन् यनिताशतपृथपः ।
मालां विभ्रद् वैजयन्तीं व्यवचरन्मण्डपन् वनम् ॥ ४४ ॥
नयाः पुलिनमाविश्य गोपीभिर्हिमबालुकम् ।
जुष्टं तत्तरलानन्दिकुमुदामोदवापुना ॥ ४५ ॥

बाहुप्रसारपरिरम्भकरालको-
रुनीवीस्तनालभननर्मकराग्रपातैः ।
क्ष्वेलावलोकहसितैर्ब्रजमुन्दरीणा-
मुत्तम्भयन् रतिपतिं रमायधकार ॥ ४६ ॥

एवं भगवतः कृष्णाह्वयमाना महात्मनः ।
स्यान्मानं मेरिज स्त्रीणां मानिन्योऽभ्यधिकं
(अधिकस्याभ्यधिकं) भुवि ॥ ४७ ॥
तासां तत्सौभाग्यमदं वीक्ष्य मानं च केशवः ।
प्रशमाय प्रसादाय तत्रैवान्तर्धीयत ॥ ४८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे सप्तविंशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टाविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अन्तर्हिते भगवति सहसैव ब्रजाङ्गनाः ।

अतप्यंस्तमचक्षाणाः करिण्य इव यूथपम् ॥ १ ॥

गत्याऽनुरागस्मितरञ्जितेक्षिते-

र्मनोरमालापविहारविभ्रमैः ।

आक्षिप्तचिन्ताः प्रमदा रमापते-

स्तास्ता बिबेष्टा जगुहुस्तदात्मिकाः ॥ २ ॥

गतिस्मितप्रेक्षणभाषणादिषु

प्रियाः प्रियस्य प्रतिरूढमूर्तयः ।

असावहं न्वित्यवलास्तदात्मिका

नावेदिषुः कृष्णविहारविभ्रमाः ॥ ३ ॥

गायन्त्य उचैरमुमेव सङ्गता

विचेरुन्मत्तकवद् वनाद् वनम् ।

एषचक्षुराकाशवदन्तरं बहिः

भूतेषु सन्तं पुरुषं वनस्पतीन् ॥ ४ ॥

दृष्टो वः कश्चिदवत्यथ ब्रह्म न्यग्रोध किंशुक ।

नन्दसुनुरिहागात् किं सह हासावलोकनैः ॥ ५ ॥

कश्चित् कुरवकाशोक नाग पुन्नाग चम्पक ।

रामानुजो मानिनीनां दोग्धा नन्दस्य चान्मजः ॥ ६ ॥

कश्चित् तुलसि कल्याणि गोविन्दचरणप्रिये ।

सह त्वालिकुलेर्विभ्रद् दृष्टस्तेऽतिप्रियोऽच्युतः ॥ ७ ॥

मालत्वदशी वः कश्चिन्मल्लिके जातिपृथिके ।

प्रीतिं वा जनयन् यातः करस्पर्शेन माधवः ॥ ८ ॥

चूतप्रियालपनसासनकोविदारज-

म्यर्क्षवित्त्ववकुलाम्बकदम्पनीषाः ।

येऽन्ये परार्थभविनां यमनोपकूलाः

शंसन्तु कृष्णपदवीं रहितात्मनां नः ॥ ९ ॥

किं ते कृतं क्षिति शुभं वत केशवाङ्गि

म्यर्शोत्सवोत्पुलकितोऽद्भुतैर्विभासि ।

अप्यङ्गिसम्भव उरुक्रमयिक्रमाद्वा

आहो वराहवपुषा रार्गम्भणन ॥ १० ॥

अप्येणपन्मुपगतः प्रियवेह गात्रे-

स्तन्यन् दशां सखि सुनिर्वृतिमीश्वरो वः ।

कान्ताङ्गसङ्गकुचकुडुमराञ्जितायाः

कुन्दस्रजः कुलपतेरिह वाति गन्धः ॥ ११ ॥

वाहुं प्रियां स उपधाय गृहीतपद्मो

रामानुजस्तुलसिकालिकुलैर्मदान्धैः ।

अन्वीयमान इह वस्तरवः प्रणामं

किं वाऽभिनन्दति चरन् प्रणयावलोकैः ॥ १२ ॥

पश्यतेह लता वाहूनप्याशिलश वनस्पतेः ।

नूनं तत्करजस्पशाद् विभ्रत्युत्पुलकान्यहो ॥ १३ ॥

एवं कृष्णं पृच्छमाना वृन्दावनलतास्तरून् ।

व्यचक्षत वनोद्देशे पदानि परमात्मनः ॥ १४ ॥

पदानि व्यक्तमेतानि नन्दसूनोर्महात्मनः ।

लक्ष्यन्ते हि ध्वजाम्भोजवज्राद्भुशलतादिभिः ॥ १५ ॥

तेस्तेः पदस्तत्पदवीमन्विच्छन्त्योऽग्रतोऽवलाः ।

वध्याः पदेः सुपूक्तानि विलोक्यार्ताः समब्रुवन् ॥ १६ ॥

कस्याः पदानि चैतानि याताया नन्दसुनुना ।

अंसन्यस्तप्रकोष्टायाः करिण्याः करिणा यथा ॥ १७ ॥

अनयाऽऽराधितो नूनं भगवान् हरिरीश्वरः ।

यज्ञो विहाय गोविन्दः प्रीतो यामनयद् रहः ॥ १८ ॥

धन्या अहो अमी आत्पो गोविन्दाह्वयजरेणवः ।

यान् ब्रह्मेशो रमादेवी दधुर्मूर्धा तदृतये ॥ १९ ॥

तस्या अमूनि नः क्षोभं कुर्वन्त्युचैः पदानि यत् ।

एकाऽपहत्य गोपीनां रहो भुङ्क्तेऽच्युताधरम् ॥ २० ॥

न लक्ष्यन्ते पदान्यत्र तस्या नूनं तृणादुरैः ।

खिपत्युजाताङ्गितलामुञ्चिन्ये प्रेयसी प्रियः ॥ २१ ॥

इमान्यधिकमग्रानि पदानि बहतां वधूम् ।

गोप्यः पश्यत कृष्णस्य भाराङ्गान्तानि कामिनः ॥ २२ ॥

अत्रावरांषिता कान्ता पुष्पहेतोर्महात्मना ।

अत्र प्रसूनापचयः प्रियार्थं प्रेयसा कृतः ॥ २३ ॥

प्रपदाक्रमणे एते पश्यतासकले पदे ।
 केडाग्रसाधनं त्वत्र कामिन्याः कामिना कृतम् ॥ २४ ॥
 तानि चूडयता कान्तामुपविष्टमिह ध्रुवम् ।
 रेमे तथा चात्मरत आत्मारामोऽप्यखण्डितः ॥ २५ ॥
 इत्येवं प्रलपन्त्यस्ताश्चेकुरापोविचेतनाः ।
 कामिनां दर्शयन् दैन्यं स्त्रीणां वैव दुरात्मनाम् ॥ २६ ॥
 यां गोपीमनयत् कृष्णो विहायान्याः स्त्रियो यने ।
 सा च मेने तदाऽऽत्मानं वरिष्ठं सर्वयोपिताम् ॥ २७ ॥
 हिन्या गोपीः कामयाना मामसी भजतेऽति ह ।
 ततो गत्वा यनोदेशं दृष्ट्वा केडाग्रमग्रवीत् ॥ २८ ॥
 न पारयेऽहं चलितुं नय मां यत्र ते मनः ।
 एवमुक्तः प्रियामाह स्कन्ध आरुह्यतामिति ॥ २९ ॥

ततश्चान्तर्दधे कृष्णः सा वधूरन्वतप्यत ।
 हा नाथ रमण ग्रेष्ठ कासि कासि महाभुज ।
 दास्यास्ते कृष्णपाया मे सखे दर्शय सन्निधिम् ॥ ३० ॥
 अन्विच्छन्त्यो भगवतो मार्गं गोप्योऽविदूरतः ।
 ददमुः प्रियविरिलष्टां मोहितां दुःखितां सतीम् ॥ ३१ ॥
 तथा कथितमाकर्ष्य मानप्राप्तं च माधवान् ।
 अयमानं च दीरात्प्याद् विस्मयं परमं ययुः ॥ ३२ ॥
 गत्वा यनाद् यनं चन्द्रन्योन्या यावद् विभाव्यते ।
 तमःप्रविष्टमालस्य ततो निययुतः स्त्रियः ॥ ३३ ॥
 तन्मनस्कास्तदालापास्तद्विचित्रास्तदात्मिकाः ।
 तदुणाण्ये गायन्त्यां नात्मागाराणि सस्मरुः ॥ ३४ ॥
 पुनः पुलिनमाविश्य कालिन्याः कृष्णभावनाः ।
 समवेता जगुः कृष्णं तदागमकाङ्क्षिताः ॥ ३५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अष्टाविंशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनत्रिंशोऽध्यायः

गोप्य उजुः-
 जयति तेऽधिकं जन्मना व्रजः थयत इन्दिरा साधु तत्र हि ।
 दयित इक्षतां त्वां दिदृक्षतां त्वयि धृतासवस्त्वा विचिन्वते ॥
 व्रजजनार्तिहन् वीर योषितां निजजनस्मयध्वंसनस्मित ।
 भज सखे भये किङ्करीः स्म नो जलरुहाननं चारु दर्शयन् ॥
 शरदुदाशये साधुजातसत्तरसिजोदश्रीमुषा दशा ।
 सुरतनाथ तेऽशुल्कदासिका वरद निप्रतो नेह किं वधः ॥
 विपजलाशयाद् ध्यालराक्षसाद् वर्षमारुताद् धैयुतानलात् ।
 वृषमयाद् भयाद् विश्वतोमुखाद् वृषभ ते वयं रक्षिता मुहुः ॥
 स खलु गोपिकानन्दनो भवानखिलदेहिनामन्तरात्मदक् ।
 विखनसाधितो विश्वगुप्त्रये सख उदेषिचान् सात्वतां कुले ॥
 विरचिताभयं वृष्णिवचं ते शरणमीयुषां संसृतेर्भयात् ।
 करसरोरुहं कान्त कामदं शिरसि पेहि नः श्रीकरग्रहम् ॥ ६ ॥
 प्रणतदेहिनां पापकशं नृपचारान्गं श्रीनिकेतनम् ।
 फणिफणाधितं ते पशाम्बुजं कृणु कुचेपु नः कृन्धि हृच्छयम् ॥

मधुरा गिरा बल्लुवास्वया कुपमनोझया पुष्करेक्षण ।
 विधिकीर्तिमा वीर मुह्यतीरधरसीधुनाऽऽप्यापयस्व नः ॥ ८ ॥
 तव कथामृतं तप्तजीवनं कविभीरीडितं कल्मषापहम् ।
 श्रवणमद्गलं श्रीमदागतं भुवि गृणन्ति ते भूरिदा जनाः ॥ ९ ॥
 प्रहसितं प्रिय प्रेमवीक्षितं विहरणं च ते ध्यानमद्गलम् ।
 रहसि संविद्यो या हृदिस्पृशः कुहक नो मनः क्षोभयन्ति हि ॥
 चलसि यद् व्रजाचारयन् पशून् नलिनसुन्दरं नाथ ते पदम् ।
 नृणालादुरैः सीदतीति नः कलिलतां मनः कान्त गच्छति ॥
 दिनपरिक्षेपे नीलकुन्तलेर्वनरुहाननं विभ्रदावृतम् ।
 वनरजस्वलं दर्शयन् मुहुर्मनसि नः स्मरं वीर यच्छसि ॥
 प्रणतकामदं पद्मजार्चितं धारणमण्डनं ध्येयमापदि ।
 चरणपङ्कजं शन्तमं च ते रमण नः स्तनेष्वर्पयाधिहन् ॥
 सुरतवर्धनं शोकनाशनं स्वरितवेणुना सुधु बुम्बितम् ।
 इतररागविस्मरणं नृणां शिवर वीर नस्तेऽधरामृतम् ॥ १२ ॥
 अटति यद् भवानङ्घ्रि काननं वुटि युगायते त्वामपश्यताम् ।
 कुटिलकुन्तलं श्रीमुखं च ते जडवीक्षतां पश्मनुदृशाम् ॥

पतिसुतान्वयधातृवान्धवानतिलिङ्ग्य ते ह्यच्युतागताः ।
 गतिविदस्तबोद्गीतमोहिताः कितव योषितः कस्त्यजेत्रिशि ॥
 रहसि संविदं हृच्छयोदयं प्रहसिताननं प्रेमवीक्षणम् ।
 बृहदुरःश्रियो धाम वीक्ष्य ते मुहुरतिस्मृहा मुखते मनः ॥

ब्रजवनीकसां व्यक्तिरङ्ग ते वृजिनहन्यन्तं विश्वमङ्गलम् ।
 भज मनाक् च नस्तत्त्वस्पृहात्मनां स्वजनहृदुजां यन्निपूदनम् ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 इति गोप्यः प्रगायन्त्यः प्रलपन्त्यश्च चित्रधा ।
 रुरुदुः सुस्वरं राजन् कृष्णदर्शनलालसाः ॥ १ ॥
 तासामाधिरभूच्छीरिः स्मयमानमुखाम्बुजः ।
 पीतान्म्वर्धरः खग्वी साक्षान्मन्मथमन्मथः ॥ २ ॥
 तं चिलोक्स्यागतं प्रेष्ठं प्रीत्युत्कुल्लहशोऽवलाः ।
 उत्तस्पर्धुगपत् सर्वास्तन्यः प्राणमिवागतम् ॥ ३ ॥
 काचित् कराम्बुजं शीरैर्जगृहेऽल्लिना मुदा ।
 काचिद् दधार तद्वाहमंसे चन्दनरूपितम् ॥ ४ ॥
 काचिदल्लिनाऽगृह्णात् तन्वी ताम्बूलचर्चितम् ।
 एका तदङ्घ्रियुगलं सन्तसस्तनयोरधात् ॥ ५ ॥
 एका भुक्तुमिवाव्य प्रेमसंरम्भविह्वला ।
 प्रत्यवैक्षत् कटाक्षेण निर्ददृशदानच्छदा ॥ ६ ॥
 अपराऽनिमिषं हृग्यां जुपाणा तन्मुखाम्बुजम् ।
 आपीतमपि नातृप्यत् सन्तस्तचरणं यथा ॥ ७ ॥
 तं काचित्रेवरन्ध्रेण हृदिकृत्य निमील्य च ।
 पुलकाद्भुवपुगुह्यास्ते योगीयानन्दनिर्भरा ॥ ८ ॥
 सर्वास्ताः केशयालोकपरमोत्सवनिर्वृताः ।
 जहृर्विरहजं तापं प्राङ्गं प्राप्य यथा जनः ॥ ९ ॥
 ताभिर्विभूतशोकाभिर्भगवानच्युतो नृप ।
 व्यरोचनाधिकं तात पुरुषः शक्तिभिर्यथा ॥ १० ॥
 ताः समादाय कालिन्या निर्विश्य पुलिनं विभुः ।
 धिक्कसत्कुन्दमन्दारसुरतानिलपट्पदम् ॥ ११ ॥
 शरचन्द्रांशुसन्दाह्रस्वस्तदापातमः शिवम् ।
 कृष्णया हस्ततरलाचितकामलयात्कुम्भम् ॥ १२ ॥

तद्दर्शनाह्लादविभूतहृद्गजो मनोरथान्तं श्रुतयो यथा ययुः ।
 स्वेरुत्तरीयैः कुचकुटुमाङ्गितैरचीकृषभ्रासनमात्मवन्द्ये ॥ १३ ॥
 तत्रोपविष्टो भगवान् स ईश्वरो योगेश्वरान्तर्हृदि कल्पितासनः ।
 चकास गोपीपरिपट्नतोऽर्चितसैलोक्यलक्ष्म्यैकपदं यपुर्दधत् ॥
 सभाजयित्वा तमनङ्गदीपनं सहासलीलेक्षणविभ्रमदम्भुवः ।
 संस्पर्शानोत्काङ्कृताद्गृहच्छयं संस्तभ्य ईपत्कुपिता वभापिरे ॥
 गोप्य उचुः—
 भजतोऽनु भजन्येक एक एतद्विषयम् ।
 नोभयांश्च भजन्यन्त्य एतन्नो ब्रूहि साधु भोः ॥ १६ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 मिथो भजन्ति ये सख्यः स्वार्थैकान्तोद्यमा हि ते ।
 न तत्र सीहदं धर्मः स्वार्थं तद् वित्त नान्यथा ॥ १७ ॥
 भजन्यभजतो ये वै करुणाः पितरो यथा ।
 धर्मो निरपवादोऽत्र सीहदं च सुमध्यमाः ॥ १८ ॥
 भजतोऽपि न वै केचिद् भजन्यभजतः कुतः ।
 आत्मरामा ह्यासकामा ह्यकृतज्ञा गुरुद्रुहः ॥ १९ ॥
 नाहं तु सख्यो भजतोऽपि जन्तून् भजाम्यमीषामनुवृत्तयो यथा ।
 तथैव मत्तः फलसम्पदः स्युर्गुणवचाः कल्पतरोरिवार्थिनाम् ॥
 यथाऽधनो लब्धधने विनष्टे तथिन्नयाऽन्यं निभूतं न वेद ।
 एवं मदपार्थितलोकवेदस्त्वानां हि वा मय्यनुवृत्तयोऽवलाः ॥
 मया परोक्षं भजता निरोहितं सासृयितुं नार्हथ मां श्रियं श्रियाः ॥
 न पारयेऽहं निरवयसंपुत्रां
 सुसाधुकृत्यं विवुषायुषाऽपि यः ।
 यो मां भजेद् दुर्जरदेहशृङ्गलाः
 संवृश्च्य वृद्धिं प्रतिपाति सोऽधुना ॥ २३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ एकत्रिंशोऽध्यायः

श्रीगुक् उवाच-

इत्थं भगवतो गोप्यः श्रुत्वा वाचः सुपेशलाः ।

जहुर्विरहं तां तत्सद्रोषचिताशिषः ॥ १ ॥

तत्रारभत गोविन्दो रासक्रीडामनुव्रतैः ।

सीरद्वैरन्यतः प्रीतिरन्योन्यावद्बाहुभिः ॥ २ ॥

रासांस्त्वयः सम्प्रवृत्तो गोपीमण्डलमण्डितः ।

योगशरैरेण कृष्णेन तासां मध्ये द्वयोर्द्वयोः ।

प्रविष्टेन गृहीतानां कण्ठे स्वनिकटं स्त्रियः ॥ ३ ॥

यन्मन्येरन् नभस्तावद् विमानशतसङ्कुलम् ।

दिवीकसां सदारणामीत्युपनिभृतात्मनाम् ॥ ४ ॥

ततो दुन्दुभयो नेदुः खात् पेतुः पुष्पवृष्टयः ।

जगुर्गन्धर्वपतयः सखीकास्तघशोऽमलम् ॥ ५ ॥

बलपानां नूपुराणां किङ्किणीनां च पोषिताम् ।

सप्रियाणामभूच्छब्दस्तुमुलो रासमण्डले ॥ ६ ॥

तत्रापि शुशुभे ताभिर्भगवान् देवकीसुतः ।

मध्ये मणीनां हेमानां महामरकतो यथा ॥ ७ ॥

पादन्यासेर्भुजविपुतिभिः सुस्मितैर्भूविलासैः ।

भज्यन्मध्येश्चलकुचतटैः कुण्डलैर्गण्डलोलैः ।

स्विचन्मुख्यः कवररजनाग्रन्थयः कृष्णवध्वा ॥ ८ ॥

गायन्त्यस्तं तडित इव ता मेघचक्रे विरेजुः ।

उधैर्जगुः कुतमदा रक्तकण्ठयो रतिप्रियाः ।

कृष्णाभिर्मशमुदिता यद्रीतेनेदमावृतम् ॥ ९ ॥

काचित् समं मुकुन्देन स्वरजातीरमिश्रिताः ।

उन्नित्ये पूजिता तेन प्रीयता साधु साध्यति ।

तदेव ध्रुवमुन्नित्ये तस्यै मानं च बद्धात् ॥ १० ॥

काचिद् रासपरिभ्रान्ता पाश्वर्यस्थ गदाभूतः ।

जग्राह बाहुना स्कन्धं खयन्करमहिका ॥ ११ ॥

तत्रैका सगतं बहून् कृष्णस्योत्पलसीरभम् ।

चन्दनालिसमाप्राय हृष्टरोमा चुचुम्ब ह ॥ १२ ॥

कस्याश्चिन्नाट्यविश्विस्तकुण्डलन्विपभूषितम् ।

गण्डं गण्डे सन्दधन्वा आदात् ताम्बूलचर्वितम् ॥ १३ ॥

नृत्यन्ती गायत्री काचित् कूजपुष्पमेखला ।

पाश्वर्यस्थाच्युतहस्ताब्जं भ्रान्ताऽधात् स्तनयोः शिखम् ॥ १४ ॥

गोप्यो लब्ध्वाऽच्युतं कान्तं श्रिय एकान्तवद्भभम् ।

गृहीतकण्ठयस्तदोभ्यां गायन्त्यस्तं विजहरे ॥ १५ ॥

कर्णोत्पलालकविरट्कपोलधर्म-

वक्त्रश्रियो यलयनपुष्पोपवायैः ।

गोप्यः समं भगवता ननुतः स्म केश-

सस्तस्रजो भ्रमरगायकरासगोष्ठयम् ॥ १६ ॥

एवं परिप्यङ्गराभिमशस्त्रियेक्षणोहामविलासहासैः ।

रेमे रमेशो व्रजकामिनीभिर्यथा स्वतन्त्रः प्रतिपं विडम्बयन् ॥

तदन्नसद्व्रमदाकुलेन्द्रियाः

केशान् दुकुलं कुचपट्टिकां वा ।

त्यक्वन् पतिं बोदुमलं व्रजस्त्रियो

विस्मस्तमान्यभरणाः कुरूद्रह ॥ १८ ॥

कृष्णविक्रीडितं वीक्ष्य व्यमुहन्त सुरस्त्रियः ।

कामादिताः शशाङ्करच सगणो विस्मितोऽभवत् ॥ १९ ॥

कृत्वा तावन्तमात्मानं यावतीर्गोपपोषितः ।

राम भगवांस्ताभिरात्मारामोऽपि लीलया ॥ २० ॥

तासां रतिविहारेण भ्रान्तानां वदनानि सः ।

श्रामृजत् करुणः प्रेम्णा शन्तेनान्न पाणिना ॥ २१ ॥

गोप्यः स्फुरन्मकरकुण्डलकुन्तलन्विड-

गण्डधिया सुरतहासनिरीक्षणेन ।

मानं दपत्य वपभस्य जगुः कृतानि

पुण्यानि तन्करुहत्पशंमोदाः ॥ २२ ॥

ताभिर्यथो भ्रममपोहितुमद्रसद्र-

ध्यस्तम्रजः मुकुचकुटुमराश्रिता याः ।

गन्धर्वपालिभिरनुद्रुत आविशद् वाः

भ्रान्तो गजीभित्तिराडिव भिन्नसेतुः ॥ २३ ॥

सोऽन्तर्जले युवतिभिः परिपिच्यमानः
 प्रेमेक्षितग्रहसिताभिरभिप्लुताङ्गः ।
 वैमानिकैः कुसुमवर्षिभिरीड्यमानो
 रेमे स्वयं स्वरतिरत्र गजेन्द्रलीलः ॥ २४ ॥

ततश्च कृष्णोपवने जलस्थलप्रसूनगन्धानिलजुष्टदिवते ।
 चचार भृङ्गप्रमदागणावृता यथा मदच्युद् द्विरदः करेणुभिः ॥
 एवं शशाङ्गशुविराजिता निशाः
 स सत्यकामोऽनुरताबलागणः ।
 सिपेव आत्मन्यवरुद्धसौभगः सर्वाः
 शरत्काव्यकधारसाश्रयाः ॥ २६ ॥

राजोवाच—
 संस्थापनाय धर्मस्य प्रशमायेतरस्य च ।
 अवतीर्णो हि भगवानंशेन जगदीश्वरः ॥ २७ ॥

स कथं धर्मसेतूनां वक्ता कर्ताऽभिरक्षिता ।
 प्रतीपमाचरद् ब्रह्मन् परदाराभिर्मर्शन्म् ॥ २८ ॥

आत्मारामो यदुपतिः कृतवान् वै जुगुप्सितम् ।
 किमभिप्राय एतं नः संशयं छिन्धि सुव्रत ॥ २९ ॥

श्रीशुक उवाच—
 धर्मव्यतिक्रमो दृष्ट ईश्वराणां च साहसम् ।
 तेजीयसां न दोषाय बह्वैः सर्वभुजो यथा ॥ ३० ॥

नैतन् समाचरेज्जातु मनसाऽपि हानीश्वरः ।
 नश्यत्पाश्याचरन् मीत्वाद् यथा रुद्रोऽपिबद् विपम् ॥ ३१ ॥

ईश्वराणां वचः सत्यं तथैवाचरितं क्वचित् ।
 तेषां यत् स्वबल्योयुक्तं बुद्धिमान् नैतदाचरेत् ॥ ३२ ॥

कुशलाचारितं नैषामिह चार्थो न विद्यते ।
 विपर्ययेण चानर्थो निरहङ्कारिणां प्रभो ॥ ३३ ॥

किमुताखिलसत्त्वानां तिर्यङ्मत्स्यं दिश्रीकसाम् ।
 ईशितुश्चेक्षितव्यानां कुशलाकुशलान्वयः ॥ ३४ ॥

यत्पादपङ्कजपरागनिपेव नृमा
 योगप्रभावविधुताखिलकर्मबन्धाः ।
 स्थिरं चरन्ति मुनयोऽपि न न ह्यमानाः
 तस्येच्छयाऽऽत्तवपुषः कुत एव बन्धः ॥ ३५ ॥

गोपीनां तत्पतीनां च सर्वेषामपि देहिनाम् ।
 योऽन्तश्चरति सोऽध्यक्ष एष क्रीडनदेहभाक् ॥ ३६ ॥

अनुग्रहाय भक्तानां मानुषं देहमाश्रितः ।
 भजते तादृशीं क्रीडां यां श्रुत्वा तत्परो भवेत् ॥ ३७ ॥

नासूयन् नृप कृष्णाय मोहितास्तस्य मायया ।
 मन्थमानाः स्वपाश्वस्थान् स्यान् स्यान् दारान् व्रजौकसः ॥
 ब्रह्मरात्र उपावृते वासुदेवानुमोदिताः ।
 अनिच्छन्त्यो यदुगोष्यः स्वगृहान् भगवत्प्रियाः ॥ ३९ ॥

विक्रीडितं व्रजवपूभिरिदं च विष्णोः
 श्रद्धान्वितोऽनुशृणुयादथ वर्णयेद् यः ।
 भक्तिं परां भगवति प्रतिलभ्य कामं
 हृद्रोगमाश्वपहिनोत्यचिरेण धीरः ॥ ४० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 एकदा देवयात्रायां गोपाला जातकीनुकाः ।
 अनोभिरनदुपवृत्तैः प्रययुस्तेऽम्बिकावनम् ॥ १ ॥

तत्र स्नान्वा सरस्वत्यां देवं पशुपतिं प्रभुम् ।
 आनर्चुरहर्षमकन्या देवीं च नृपतेऽम्बिकाम् ॥ २ ॥

गात्रो हिरण्यं वासांगि मधु मध्यन्नमादताः ।
 ब्राह्मणेभ्यो ददुः सर्वे देवो नः प्रीयतामिति ॥ ३ ॥

ऊपुः सरस्वतीतीरे जलं प्राश्य यतव्रताः ।
 रजनीं तां महाभाग नन्दसन्नन्दकादयः ॥ ४ ॥

कश्चिन्महानहिस्तस्मिन् विपिनोऽतिबुभुक्षितः ।
 यदृच्छयाऽऽगतो नन्दं शयानमुरगोऽग्रसीत् ॥ ५ ॥

स चुक्रोशादिना ग्रस्तः कृष्ण कृष्ण महानयम् ।
 सर्पो मां ग्रसते तात प्रपन्नं परिमोचय ॥ ६ ॥

तस्य चाग्रन्दितं ध्रुत्वा गोपालाः सहस्रोन्मिताः ।
 ग्रस्तं च दृष्ट्वा सम्भ्रान्ताः सर्पं विव्यधुक्कुमुकेः ॥ ७ ॥
 अलार्तहंन्यमानोऽपि नामुधन् तमुरद्वयः ।
 तमस्मृशन् पदाऽभ्येत्य भगवान् सात्वतां पतिः ॥ ८ ॥
 स वै भगवतः श्रीमत्पादस्पर्शहताशुभः ।
 भजे सर्पवपुर्हित्वा रूपं वियाधरार्चितम् ॥ ९ ॥
 तमपृच्छद् हृषीकेशः प्रणतं समुपस्थितम् ।
 दीप्यमानेन वपुषा पुरुषं हेममालिनम् ॥ १० ॥
 को भवान् परया लक्ष्म्या रोचतेऽद्भुतदर्शनः ।
 कथं जुगुप्सितामेतां गतिं वा प्रापितोऽवशाः ॥ ११ ॥
 सर्पं उवाच—
 अहं वियाधरः कविश्च सुदर्शन इति ध्रुवः ।
 श्रिया स्वरूपसम्पत्त्या विमानेनाचरन् दिशः ॥ १२ ॥
 ऋषीन् विरूपानाद्विरसः प्राहसं रूपदपितः ।
 तैरिमां प्रापितो योनिं प्रलब्धः स्येन पाप्मना ॥ १३ ॥
 शापो मेऽनुग्रहायैव कृतस्तेः करुणात्मभिः ।
 यदहं लोकगुरुणा पादस्पृष्टो हताशुभः ॥ १४ ॥
 तं त्वाऽहं भवभीतानां प्रपन्नानां भयापहम् ।
 आपृच्छे शापनिर्मुक्तं पादस्पर्शादमीवहन् ॥ १५ ॥
 प्रपन्नोऽस्मि महायोगिन् महापुरुष सत्यते ।
 अनुजानीहि मां कृष्ण सर्वलोकेऽवरेऽवर ॥ १६ ॥
 ब्रह्मदण्डाद् विमुक्तोऽहं सयस्तेऽच्युत दर्शनान् ।
 यन्नाम गृह्णन्नखिलान् श्रोतृनाम्नानमेव च ।
 सयः पुनानि किं भूयस्तस्य स्मृष्टः पदा हि ते ॥ १७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्यनुज्ञाय दशार्हं परिक्रम्याभिवाय च ।
 सुदर्शनां दिवं यातः कृच्छ्राजन्तश्च मोचितः ॥ १८ ॥
 निशाम्य कृष्णस्य तदाम्बुवर्धनं
 ब्रजोक्तसो विस्मिनचेतसस्ततः ।

समाप्य तस्मिन् नियमं पुनर्ब्रजं
 नृपायपुस्तन् कथयन्त आहताः ॥ १९ ॥
 कदाचिदथ गोविन्दो रामश्चाद्भुतविक्रमः ।
 विजहन्पुनरे रात्र्यां मध्यगौ ब्रजयोषिताम् ॥ २० ॥
 उपगीयमानो ललितं स्त्रीजनैर्वद्धसौहृदेः ।
 स्वलङ्कृतानुलिप्ताङ्गो खग्विणी विरजाम्बरी ॥ २१ ॥
 निशामुखं मानयन्तावुदितोऽपतारकम् ।
 महिकगन्धमन्जालिजुष्टं कुमुदावपुना ॥ २२ ॥
 जगत्तुः सर्वभूतानां मनःश्रवणमङ्गलम् ।
 ती कल्पयन्ती युगपत् स्वरमण्डलमूर्च्छनाम् ॥ २३ ॥
 गोप्यस्तद्रीतमाकर्ण्य मूर्च्छिता नाविदन् नृप ।
 श्लथदुकूलमात्मानं स्रस्तकेशस्रजं ततः ॥ २४ ॥
 एषं विक्रीडतोः स्वीरं गायतोः सम्प्रमत्तवत् ।
 शङ्खचूड इति ख्यातो धनदानुचरोऽभ्यगात् ॥ २५ ॥
 तयोर्निरीक्षतोरेव तन्नाथं प्रमदाजनम् ।
 क्रोशन्तं कालयामास दिशुदीच्यामशस्त्रितः ॥ २६ ॥
 क्रोशन्तं कृष्ण रामेति विलोक्य स्वपरिग्रहम् ।
 यथा गा दस्युना ग्रस्ता भ्रातरावन्धधावताम् ॥ २७ ॥
 मा भ्रैत्यभयारावी तालहस्ती मनस्विनी ।
 आसेदतुल्यं तरसा त्वारितं गुल्फाधमम् ॥ २८ ॥
 स वीर्य तावदनुप्राप्नो कालमृत्युं शोद्विजन् ।
 विसृज्य स्त्रीजनं मूढः प्राद्वयजीवनेच्छया ॥ २९ ॥
 तमन्वधावद् गोविन्दो यत्र यत्र स धावति ।
 जिहीर्षुस्तच्छिरोरत्नं तन्मयी रक्षन् सिषो बलः ॥ ३० ॥
 इयाविदर अभ्येत्य शिरस्तस्य दुरात्मनः ।
 जहार मुष्टिनेवाहं सहचूडामणिं विभुः ॥ ३१ ॥
 शङ्खचूडं निहत्यैव मणिमादाय भासुरम् ।
 अग्रजापाददात् प्रीत्या पश्यन्तीनां च योषिताम् ॥ ३२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

गोप्यः कृष्णे वनं याते तमनुद्रुतचेतसः ।

कृष्णलीलां प्रगायन्त्यो निन्युदुःखेन वासरान् ॥ १ ॥

गोप्य उचुः-

वामबाहुकृतचामकपोलो वलितगुह्यधरार्पितवेणुम् ।

कोमलाङ्गुलिभिराश्रितमार्गं गोप्य ईरयति यत्र मुकुन्दः ॥ २ ॥

व्योमयानवनिताः सह सिद्धैर्विस्मितास्तदुपधार्य सलज्जाः ।

काममार्गणसमर्पितचित्ताः कश्मलं ययुरपस्मृतनीव्यः ॥ ३ ॥

हन्त चित्रमवलगाः शृणुतेदं हारभास उरसि स्थितवियुत ।

नन्दसुनुरपमार्तजनानां शर्मदो यर्हि कूजितवेणुः ॥ ४ ॥

वृन्दशो ब्रजवृषो मृगगावो वेणुवाद्यहतचेतस एव ।

दन्तदण्डकवला धृतकर्णा निद्रिता लिखितचित्रमिवासन् ॥ ५ ॥

वर्हिणस्तवकधातुपलाशैर्वद्धमल्लपरिवर्हयिदम्बः ।

कर्हिचिन्तु सवल आलि सगोपैर्गाः समाह्वयति यत्र मुकुन्दः ॥

तर्हि भग्नगतयः सरितो वै तत्पदाम्बुजरजोऽनिलनीतम् ।

स्मृहयतीर्ययमि बाबहुपुण्याः प्रेमवेपिभुजा स्मिमितापाः ॥

अनुचरैः समनुवर्णितवीर्य आदिपूरुष इवाचलभूतिः ।

वनचरो गिरितटेपु चरन्तीर्वेणुनाऽऽह्वयति गाः स यदा हि ॥

वनलतास्तरव आत्मनि विष्णुं व्यञ्जयन्त इव पुष्पफलाढ्याः ।

प्रणतभारविटपा मधुधाराः प्रेमहृष्टनवः ससृजुः स्म ॥ ९ ॥

दशानीय (तिलको वनमाला) विकचोत्पलमालादिव्यगन्ध-

तुलसीमधुमत्तैः ।

अलिकुलैरलपुगीतमभीष्टमाद्रिपद् यर्हि सन्धितवेणुः ॥ १० ॥

सरसि सारसहंसयिहद्राश्चास्मीतहतचेतस एव ।

हरिमुपासत ते यतचित्ता हन्त मीलितदशो धृतमोनाः ॥

सहवलः खगवतंसधिलासः सानुपु क्षितिभृतां ब्रजदेव्यः ।

आह्वयद् यर्हि वेणुरवेण जातहर्ष उपरम्भति विप्रयम् ॥ १२ ॥

महदतिक्रमणशङ्कितचेता मन्दमन्दमनुगर्जति मेघः ।

मुहदमभ्यर्षयन् सुमनोभिःशायया च विदधे वितपत्रम् ॥

विविधगोपचरणेषु विदग्धो वेणुवाद्यमधुरां निजशिक्षाम् ।

तव सुतः सति यदाऽधरविम्बे दत्तवेणुरनयत् स्वरजातीः ॥

सुमनसस्तदुपधार्य सुरेशाः शक्रशर्वरमेष्विपुरांगाः ।

कथय आनतकन्धरगात्राः विस्मयं ययुरनिश्चिततन्त्राः ॥

निजपदाब्जदलैर्ध्वजवद्गनीरजाङ्गुलिचित्रललामैः ।

ब्रजभुवः प्रशमयन् सुरतोदं यष्म धुर्यगतिरीरितवेणुः ॥ १६ ॥

ब्रजमितेन ययं सधिलासवीक्षणार्पितमनोभववेगाः ।

ब्रजगतिं गमिता न विदामः कश्मलेन कवरं वसनं वा ॥

मणिधरः कचिदागमयन् गा मालया दयितगन्धतुलस्या ।

प्रणयिनोऽनुचरस्य कदाऽसे प्रक्षिपन् भुजमगायत यत्र ॥ १८ ॥

कणितवेणुमुप वधितचित्ताः कृष्णमीयुरनु कृष्णगृहिण्यः ।

गुणगणार्णमनुगम्य हरिण्यो गोपिका इव विमुक्तगृहेणाः ॥

कुन्ददामकृतकौतुकवेपो गोपगोधनवृतो यमुनायाम् ।

नन्दसुनुरनपे तव वत्सो नर्मदः प्रणयिनां विजहार ॥ २० ॥

मन्दवायुपुष्पावन्पुनकूलं मानयन् मलयजस्पर्शनं ।

वन्दितस्तमुपदेवगणा ये वाद्यगीतवलिभिः परिवत्रुः ॥ २१ ॥

वत्सलो ब्रजगवां यदगाधो बन्द्यमानचरणः पथि वृद्धैः ।

कृत्स्नगोधनमपोह्य दिनान्ते गीतवेणुरनुगोद्धृतकीर्तिः ॥ २२ ॥

उत्सवं श्रममपोह्य दशीनामुद्ग्रहन् सुररजश्चुरितस्रक् ।

दित्सयेति सुहृदाश्रिय एष देवकीजठरभूरुद्रराजः ॥ २३ ॥

मदविपूर्णितलोचन ईषन् मानदः स्वसुहृदां वनमाली ।

वदपाण्डुवदनो मृदुगण्डं मण्डयन् कनककुण्डललक्ष्म्या ॥

यदुपतिर्द्विदराजविहारो यामिनीपतिरिव दिनान्ते ।

मुदितवक्त्र उपयाति दुरन्तं मोचयन् ब्रजगवां दिनतापम् ॥

श्रीशुक उवाच-

एवं ब्रजस्थियो राजन् कृष्णलीला नु गायतीः ।

रेमिरेऽहम्सु तचित्तास्तन्मनस्का महोदयाः ॥ २६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अथ तत्त्वार्थगतो गोष्ठपरिणो वृषभासुरः ।

महीं महाककुत्पायः कम्पयन् सुरविक्षताम् ॥ १ ॥

रवमाणः खरतरं पदा च विलिखन् महीम् ।

उद्यम्य पुच्छमभ्राणि विपाणाग्रेण चाक्षरन् ॥ २ ॥

किञ्चित्किञ्चिच्छकृन्मुञ्चन् मूत्रपन् स्तब्धलोचनः ।

यस्य निर्होदिनेनाङ्ग निष्ठुरेण गवां नृणाम् ॥ ३ ॥

पतन्त्यकालतो गर्भाः खयन्ति स्म भयेन वै ।

निर्विशन्ति घना यस्य ककुपचलशङ्कया ॥ ४ ॥

तं तीक्ष्णशृङ्गमुद्दीक्ष्य गोप्यो गोपाय च तत्रसुः ।

पशवां दुद्रुवुर्भीता राजन् सन्त्यज्य गोकुलम् ॥ ५ ॥

कृष्ण कृष्णेति ते सर्वे गोविन्दं शरणं ययुः ।

भगवानथ तद् वीक्ष्य गोकुलं भयविद्रुतम् ॥ ६ ॥

मा भ्रंष्टेति गिराऽऽवायस्य वृषासुरमुपाहयत् ।

गोपालैः पशुभिर्मन्द त्रासितैः किमसत्तम ॥ ७ ॥

बलदपहासहं दुष्टानां त्वद्विधानां दुरात्मनाम् ।

इत्यास्फोटवाच्युतोऽरिष्टं तलशब्देन कोपयन् ।

सहसुरसं भुजाभ्यां प्रसार्यावस्थितो हरिः ॥ ८ ॥

सोऽप्येवं कोपितोऽरिष्टः सुरेणान्विमुह्यितम् ।

उपत्युच्छभ्रमन्मेघः क्रुद्धः कृष्णमुपाद्रवत् ॥ ९ ॥

अग्रन्यस्तविपाणाग्रः स्तब्धासृगलोचनोऽच्युतम् ।

कटाक्षिण्याद्रवत् नृणामिन्द्रमुक्तोऽशनिर्यथा ॥ १० ॥

गृहीत्या शृङ्गपोस्तं वा अष्टादशपदानि सः ।

प्रत्यपोबाहू भगवान् गजः प्रतिगत्रं यथा ॥ ११ ॥

सोऽपविष्टो भगवता पुनरुत्थाय सत्वरः ।

आपतन् स्थिजसर्वाङ्गो निःश्वसन् क्रोधमूर्च्छितः ॥ १२ ॥

तमापतन्तं स निगूढ शृङ्गयोः

पदा समाक्रम्य निपात्य भूतले ।

निष्पीडयामास यथाऽऽद्रमम्बरं कृत्वा

विपाणे न यथान सोऽपतन् ॥ १३ ॥

असृग् वमन् मूत्रशकृन् समुत्सृजन्

क्षिपंश्च पादाननिमीलितेक्षणः ।

जगाम क्रुद्धं निकर्तेरथ ध्वं पुण्यैः

किरन्तो हरिमीडिरे सुराः ॥ १४ ॥

एवं ककुप्तिनं हत्वा स्तूपमानः स्वजातिभिः ।

विवेश भगवान् गोष्ठं गोपीनां नयनोत्सवः ॥ १५ ॥

अरिष्टं निहतं गोष्ठे कृष्णेनाद्भुतकर्मणा ।

कंसाय प्राह भगवान् नारदो देवदर्शनः ॥ १६ ॥

यशोदायाः सुतां कन्यां देवक्याः कृष्णमेव च ।

रामं च रोहिणीपुत्रं वसुदेवेन विभ्यता ।

न्यस्तां स्वमित्रे नन्दे वै याभ्यां ते पुरुषा हताः ॥ १७ ॥

निशम्य तद् भोगपतिः कोषात् प्रचलितेन्द्रियः ।

निशातमसिमादत वसुदेवजिघांसाया ॥ १८ ॥

निवारितो नारदेन तत्सुती मृत्युमात्मनः ।

ज्ञात्वा लोहमथैः पासीर्वबन्ध सह भार्यया ॥ १९ ॥

प्रतिपाते नु देवर्षी कंस आशास्य केशिणम् ।

प्रेषयामास हन्येतां भवता रामकेशवौ ॥ २० ॥

ततो मुष्टिकचाणूरालतोसलकादिकान् ।

अमत्यान् हस्तिपांश्चैव समाहूयाह भोजराट् ॥ २१ ॥

भोगो निशम्यतामेतद् वीर चाणूरमुष्टिकी ।

नन्दव्रजे किलासाते सुतावानकदुन्दुभेः ॥ २२ ॥

रामकृष्णौ सुतो मत्वं मृत्यू कालनिदर्शितौ ।

भवज्यामिह सम्प्राप्तौ हन्येतां महतीलया ॥ २३ ॥

मध्याः क्रियन्तां विविधा महद्भद्रपरिश्रिताः ।

वीरा जानपदाः सर्वे पश्यन्तु स्वैरसंपुगम् ॥ २४ ॥

महामात्र निवोपेदं वचो मम महामते ।

गजः कुजलयापीडः प्रभिन्नकरटामुसः ॥ २५ ॥

संस्थाप्यो द्वारि रत्नस्य करारोपितमुद्रः ।

तेन ते तत्र हन्तव्यौ सुतावानकदुन्दुभेः ॥ २६ ॥

सोऽप्याकुलमतिः ग्राह निहन्तव्यी कथं मया ।
 स्वस्वीयी भोजराजस्य कंसस्य जगतीपतेः ॥ २७ ॥
 इत्युक्तस्तेन कंसस्तु महामात्रेण दुर्मतिः ।
 उवाच भूपो बचनं समेतान् थावयन् नृप ॥ २८ ॥
 कंस उवाच—
 शृणुष्वमेतद् वचनं मयोदितं निशम्य सर्वे हृदि धारयन्तु तत् ।
 येनाहमेतेष्वसुहृन्त्वमादितवचरामि बन्धुष्वपि तस्य कारणम् ॥
 माता मम महाभागा कदाचित् कमलेक्षणा ।
 विचचार गृहोद्याने मन्दमारुतवीचिते ॥ ३० ॥
 प्रोत्कुलाशोककुलपुगपुत्रागशोभिते ।
 भ्रमद्भ्रमरसङ्घाते कूजत्कोकिलसङ्घले ॥ ३१ ॥
 नृत्यच्छिखण्डिनिबहे मर्कटटोपमुन्दरे ।
 वसन्तसमये रम्ये सालमण्डलमण्डिते ॥ ३२ ॥
 चरन्ती तत्र मे माता चिन्तयामास सुव्रता ।
 भर्तारं कामसन्तप्ता क्रतुस्त्राता स्थलहृता ॥ ३३ ॥
 तत्रैव कश्चिद् गन्धर्वो द्रुमिलो नाम नामतः ।
 चरन्नन्तर्हितः काले दृष्ट्वा तामेकचारिणीम् ॥ ३४ ॥
 विज्ञाय चिन्तितं तस्याः सर्वसत्त्वाशार्थवित् ।
 उग्रसेनवपुर्विभ्रत् सस्मितालापवीक्षितम् ॥ ३५ ॥
 तामाससाद कामार्तः कामयानां पतिव्रताम् ।
 अजानमाना साऽभ्येत्य रेमे तेन समं वने ॥ ३६ ॥
 सा तं विदित्वा रमणेश्वरं सती नितान्तखेदाविलोचनाशया ।
 उवाच कस्त्वं कितवार्पगर्हितं दुरात्मना येन कृतं त्वयेदृशम् ॥
 इति ब्रुवन्ती परिसान्त्वयन् शनैः स दीर्घबाहुर्द्रुमिलोऽभ्यभाषत ।
 ययं हि गन्धर्वकुलोद्भवाः प्रिये गीर्वाणतुल्यामरवल्लभानुगाः ॥
 भयादशीनां मनुजाङ्गनानां जानीहि भद्रे सुलभा ययं न च ।
 जरायिनाशायखिलाधिभागिनां नृणां सुराणां महदन्तरं प्रिये ॥
 इति ब्रुवन् सा भूयः ग्राह क्रोधाकुलेन्द्रिया ।
 किं मां सान्त्वयसे भूयः कृत्वेत्यं दृष्टपेक्षितम् ॥ ४० ॥
 इमानतिक्रम्य जलाग्रिमेटिनीसमीरणाकाशनिशेराशस्युषान् ।
 दिक्पालधर्मानवधीयं येन दुःशान्मनेन्यं मलिनीकृताऽहम् ॥

गजेनेव मदान्धेन पद्मिनी वनमध्यागा ।
 विशङ्खलेन विमला येनाहं मलिनीकृता ।
 रा त्वं किमिति मां भूयः सान्त्वयस्यमराधम् ॥ ४२ ॥
 इति ब्रुवन्ती प्रोवाच स भूयः शापशङ्कितः ।
 अनुलामः सरोजाक्षि मनुष्यासु दिवीकसाम् ॥ ४३ ॥
 नराणां देवकान्तासु प्रतिलोमो हि सङ्गमः ।
 जानीहि नाहमागस्कृत् तेन पङ्कजगन्धिनि ॥ ४४ ॥
 तस्मात् ते जायते पुत्रो मद्दीर्घं न वृथा भवेत् ।
 श्रीमान् धीमान् महोत्साहो न मे यागं जायते मृषा ॥ ४५ ॥
 इत्येवं वादिनं क्रुद्धा माता मम यशस्विनी ।
 ग्राह सन्त्यज्य सन्तप्ता पातिव्रत्यं सुदुर्लभम् ॥ ४६ ॥
 निस्सेतोर्भिन्नवृत्तस्य पापस्योन्मार्गवर्तिनः ।
 क्रूरस्ते तनयो भूयान् साहसी निर्दयोऽघृणः ॥ ४७ ॥
 नानुग्राहो देयतानां द्विजानां च तपस्विनाम् ।
 इत्थं वदन्त्यां तस्यां स क्रुद्धायां शापशङ्कितः ।
 तावकानां भवेच्छत्रु(स्तत्रैवा)रित्युक्त्वाऽन्तरधीयत ॥ ४८ ॥
 गते तस्मिन् महोद्यानान्माता मम तपस्विनी ।
 केनाप्यज्ञातपृच्छान्ता गृहानेवाभ्यपयत ॥ ४९ ॥
 ततः सा गर्भमालम्ब्य कालेनैव सुपाव माम् ॥ ५० ॥
 इति मे नारदः ग्राह कदाचिद् भगवान् कपिः ।
 ततः प्रभृत्यहं द्वेपि तानेतान् बन्धुदुर्जान् ॥ ५१ ॥
 यूयं तत्र प्रमाणं हि द्विपन्त्येतेऽपि मां सदा ।
 उग्रसेनं च दुर्बुद्धिमाहुकं च दुराज्ञयम् ॥ ५२ ॥
 वसुदेवं च कितवमन्यांश्च तदुपाधयान् ।
 हत्वा न जायते दोषो मम गन्धर्वजन्म नः ॥ ५३ ॥
 तेनोद्देश्यामि पुरुषं हन्येतामिति तावहम् ।
 ताभ्यां हताभ्यां वालाभ्यां कुञ्जरेण वलीयसा ॥ ५४ ॥
 कृत्वा पारत्रिकीं पूजां यान्तु तत्पदवीमिमं ।
 वसुदेवोऽग्रसेनो च तथाऽन्यां नन्ददेवकी ॥ ५५ ॥
 गोपाला यादवाश्चैव ये चान्ये ताननुव्रताः ।
 पश्यन्तु विवृतेर्नैर्ग्रहन्त्यमानां स्वदारकी ॥ ५६ ॥

आह्वयन्तां जनपदाः पश्यन्तु मम पौरुषम् ॥		तपोनिहतयोस्तप्तान् वसुदेवपुरोगमान् ।	
महामात्रं त्वया भद्रं रङ्गद्वारपनीयताम् ॥ ५७ ॥	॥ ५७ ॥	तद्वन्तु निहनिष्यामि वृष्णिभोजदशार्हकान् ॥ ५८ ॥	॥ ५८ ॥
द्विषः कुचलपापीडां जहि तेन ममाहिता ।		उग्रसेनं मत्पितरं स्थविरं राज्यकामुकम् ।	
आरभ्यतां धनुर्यागश्चतुर्दश्यां यथाविधि ॥ ५८ ॥	॥ ५८ ॥	तद्भानरं देवकं च ये चान्ये विद्विषो मम ॥ ५९ ॥	॥ ५९ ॥
विशसन्तु पशून् मेघ्यान् भूतराजाय मीदुषे ।		ततश्चैषा मही मित्रं भविषी नष्टकण्टका ।	
इत्याज्ञाप्यार्धतत्त्वब्रह्महृष्यं यदुपुत्रवम् ।		जरासन्धो मम गुरुर्विचिदो दपितः सखा ॥ ६० ॥	॥ ६० ॥
गृहीत्या पाणिना पाणिं तत्राक्रूरमुवाच ह ॥ ५९ ॥	॥ ५९ ॥	शम्बरो नरको याणो मय्येव कृतसीहृदाः ।	
भो भो दानपते मह्यं क्रियतां मैत्रमादृतः ।		तेरहं सुरपक्षीयान् हत्वा भोक्ष्ये महीं नृपान् ॥ ६१ ॥	॥ ६१ ॥
नान्यस्त्वत्तो हिततमो विद्यते भोजवृष्णिषु ॥ ६० ॥	॥ ६० ॥	एतज्ज्ञात्वाऽऽनयं शिष्टं रामकृष्णाविहारभक्तौ ।	
अतस्त्वामाश्रितः सौम्यं कार्यगीर्यसाधनम् ।		धनुर्यागनिरिक्षार्थं द्रष्टुं यदुपुरथिषम् ॥ ६२ ॥	॥ ६२ ॥
यथेन्द्रो विष्णुमाश्रित्य स्वार्धमध्यगमद् विभुः ॥ ६१ ॥	॥ ६१ ॥	अक्रूर उवाच—	
गच्छ नन्दव्रजं तत्र सुतावानकदुन्दुभेः ।		राजन् मनीषितं सम्पक् तव चावयमार्जनम् ।	
आसाते ताविहानेन रथेनानय माचिरम् ॥ ६२ ॥	॥ ६२ ॥	सिद्ध्यसिद्ध्योः समं कुर्याद् देवं हि फलभावनम् ॥ ७० ॥	॥ ७० ॥
निमृष्टः किल मे मृत्युर्देवैर्वैकुण्ठसंश्रयेः ।		मनोरथान् करोत्युधैर्जनां देवहतानपि ।	
तावानय समं गोपेन्द्रादयैः साभ्युपायनैः ॥ ६३ ॥	॥ ६३ ॥	युज्यते हर्षशोकभ्यां तथाप्याज्ञां करोमि ते ॥ ७१ ॥	॥ ७१ ॥
घातयिष्य इहानीतां कालकल्पेन हस्तिना ।		श्रीशुक उवाच—	
यदि मुक्तौ ततो मल्लैर्घातये वैशुतोपमैः ॥ ६४ ॥	॥ ६४ ॥	एवमादिष्य चाक्रूरं मन्त्रिणश्च विसृज्य सः ।	
		प्रविवेश गृहं कंसस्तथाऽक्रूरः स्वमालयम् ॥ ७२ ॥	॥ ७२ ॥
		॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥	

अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—		स लब्धसज्जः पुनरुत्थितो मुखं	
केशी तु कंसप्रहितः खुरैर्मही महाहयो निर्दरयन् मनोजवः ।		व्यादाय केशीं तरसाऽऽनन्दं हरिम् ।	
सटावधूताभविमानसद्गुणं कुर्वन् नभो देपितभीषिताखिलः ॥		सोऽप्यस्य वक्रजे भुजमुनरं स्मयन्	
विशालनेत्रो विक्रान्त्यकोटरो बृहद्गलो नीलमहामुदोपमः ।		प्रवेशयामास यथोद्योगं विले ॥ ६ ॥	॥ ६ ॥
दुराशयः कंसहितं चिकीर्षुर्व्रजं स नन्दस्य जगाम कम्पयन् ॥		दन्ता निषेत्तुर्भगवद्भुजसृशस्ते	
तं त्रासयन्तं भगवान् स्वर्गोकुलं स्वहेपितैर्वालविपूर्णताम्बुदम् ।		केशिनन्तसमयस्सृशो यथा ।	
आन्मानमाजी मृगयन्तमशणीरुपाह्वयन् व्यनदन् मृगेन्द्रवन् ॥		बाहुश्च तदहगतो महात्मनो	
स तं निशम्याभिमुक्तो मुखेन खं चित्रविधाम्बुद्रवदत्यमर्षणः ।		यथाऽऽमयः संववृष्टे स्पेशितः ॥ ७ ॥	॥ ७ ॥
जपान पद्भ्यामरघिन्दलोचनं दुरासदश्चण्डजयो दुरत्ययः ॥		समेधमानेन स कृष्णबाहुना	
तद् यथावित्वा तमधोऽधो रथा प्रगृह्य दोभ्यां परिक्रिष्य पादयोः ।		निरुध्यवायुश्चरणांश्च विक्षिपन् ।	
सायजमुत्सृज्य धनुःशतान्तरे यथोद्योगं तार्क्ष्यमुनो अवस्थितः ॥		प्रस्थिजग्रात्रः परिवृत्तलोचनः	
		एषातं तम्बं विसृजन् क्षिती व्यसुः ॥ ८ ॥	॥ ८ ॥

तदेहतः कर्कटिकाफलोपमाद्
 व्यसोरपाकृष्य भुजं महाभुजः ।
 अविस्मितोऽयं निहतारिर्क्षयः
 प्रसूनवर्षैर्वचुपद्भिरिडितः ॥ ९ ॥

देवर्षिरुपसङ्गम्य भागवतप्रवरं नृप ।
 कृष्णमङ्गिककर्माणं रहसीदमभापत ॥ १० ॥

कृष्णकृष्णाग्रमेयात्मन् योगेश जगदीश्वर ।
 वासुदेवाखिलायास सात्वतां प्रवर प्रभो ॥ ११ ॥

त्वमात्मा सर्वभूतानामेको ज्योतिरिवैधसाम् ।
 गूढो गुहाशयः साक्षी महापुरुष ईश्वरः ॥ १२ ॥

आत्मन्नात्माशयः पूर्वं मायया सृजसे गुणान् ।
 तैरिदं सत्यसङ्गत्यः सृजस्यत्यवसीश्वरः ॥ १३ ॥

स त्वं भूभारभूतानां दैत्यप्रमथरक्षसाम् ।
 अवतीर्णां विनाशाय साधूनां रक्षणाय च ॥ १४ ॥

दिष्ट्या ते निहतो दैत्यो लीलयाऽयं हयाकृतिः ।
 अस्य हेपितसंत्रस्तास्यजन्त्यनिमिषा दिवम् ॥ १५ ॥

चाणूरं मुष्टिकं चैव महानन्याश्च हस्तिपान् ।
 कंसं च निहतं द्रक्ष्ये परश्वोऽहनि ते विभो ॥ १६ ॥

तस्यानु शङ्खयवनमुराणां नरकस्य च ।
 पारिजातस्य हरणमिन्द्रस्य च पराजयम् ॥ १७ ॥

उद्गाहं वीरकन्यानां वीर्यशुक्लादिलक्षणम् ।
 नृगस्य मोक्षणं पाषाद् द्वारकायां जगत्पते ॥ १८ ॥

स्यमन्तकस्य च मणैरादानं सह भार्यया ।
 मृतपुत्रप्रदानं च ब्राह्मणस्य स्वधामतः ॥ १९ ॥

पौण्ड्रकस्य यथं पदचान् काशिपुर्वाश्च दीपनम् ।
 दन्तवक्रस्य निधनं धैर्यस्य च महाक्रती ॥ २० ॥

यानि चान्यानि वीर्याणि द्वारकामावसन् भवान् ।
 कतां द्रक्ष्याम्यहं तानि गेषानि कविभिर्भुवि ॥ २१ ॥

अथ ते कालरूपस्य क्षपयिणोरमुष्य धै ।
 अशोहिणीनां निधनं द्रक्ष्याम्यनुजंसारथ्यः ॥ २२ ॥

विशुद्धविज्ञानधनं स्वसंस्थया
 समाससार्वार्धममोघवर्तिनम् ।
 स्वतेजसा नित्यनिवृत्तमाया-
 गुणप्रवाहं भगवन्तमीमहि ॥ २३ ॥

त्वामीश्वरं स्वाश्रयमात्ममायया
 विनिर्मिताशेषविशेषकल्पनम् ।
 क्रीडार्धमायन्तमनुप्यविग्रहं
 नतोऽस्मि धुर्यं यदुवृष्णितात्त्वताम् ॥ २४ ॥

श्रीशुक उवाच-
 एवं यदुपतिं कृष्णं भागवतप्रवरं मुनिः ।
 प्रणिपत्याभ्यनुज्ञातो यथो तदर्शनोत्सवः ॥ २५ ॥

भगवानपि गाविन्दो हत्वा केशिनमाहवे ।
 पशून्पालयन् पालिः प्रीतिर्जसुखावहः ॥ २६ ॥

एकदा ते पशून् पालाशचारयन्तोऽद्रिसानुषु ।
 चकुर्निलायनक्रीडां चोरपालापदेशतः ॥ २७ ॥

तत्रासन् कतिचिबोराः पालाशच कतिचिन्नृप ।
 मेपायिताश्च तत्रैके विजहुरकुतोभयाः ॥ २८ ॥

मयपुत्रो महामायो व्यामो गोपालरूपधृक् ।
 मेपायितानपोवाह प्रायश्चोरापितो बहून् ॥ २९ ॥

गिरिदर्या विनिक्षिप्य नीतं नीतं महामुरः ।
 शिलया पिदधे द्वारं चतुःपश्चाद्वशोपिताः ॥ ३० ॥

तस्य तत् कर्म विज्ञाय कृष्णः शरणदः सताम् ।
 गोपान् नयन्तं जग्राह वृकं हरिरीजसा ॥ ३१ ॥

स निजं रूपमास्थाय गिरीन्द्रसदृशं वली ।
 इच्छन् विमोक्तुमात्मनं नाशक्रोद् ग्रहणानुरः ॥ ३२ ॥

तं निगृह्याच्युतो दोर्भ्यां पातयित्वा महीतले ।
 पश्यतां दिवि देवानां पशुमारममारयन् ॥ ३३ ॥

गुहापिधानं निर्भयं गोपान् निस्सार्य कृच्छ्रतः ।
 स्नूयमानः सुरगोपैः प्रविशेत् स्वगोकुलम् ॥ ३४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

अथ पट्त्रिंशोऽध्यायः

धाम्नुक उवाच-

अक्रूरोऽपि च तां रात्रिं मधुपुष्पां महामतिः ।

उपित्वा रथमास्थाय प्रययी नन्दगोकुलम् ॥ १ ॥

गच्छन् पथि महाभागो भगवत्यम्बुजेक्षणे ।

भवितं परामुपगत एवमंतदचिन्तयत् ॥ २ ॥

अक्रूर उवाच-

किं मयाऽऽचरितं भद्रं किं तमं परमं तपः ।

किं वाऽध्याप्यहेतं दत्तं यद् द्रक्ष्याम्यय केशवम् ॥ ३ ॥

ममैतद् दुर्लभं मन्ये उत्तमश्लोकदर्शनम् ।

विषयात्मनो यथा ब्रह्मकीर्तनं शूद्रजन्मनः ॥ ४ ॥

मेवं मामवमंस्यामि स्यादेवाच्युतदर्शनम् ।

ह्रियमाणः कालनया क्वचित् तरति कञ्चन ॥ ५ ॥

ममायामद्गलं नष्टं फलवाञ्छिव मे भवः ।

यन्नमस्ये भगवतो योगिष्येयाद्विपद्भ्यम् ॥ ६ ॥

कंसो वतापाकृत मेऽन्यनुग्रहं

द्रक्ष्येऽद्विषयं प्रहितोऽमुना हरेः ।

कृतावतारस्य दुरत्ययं तमः

पूर्वैऽतरन् यन्नखमण्डलत्विषा ॥ ७ ॥

यदचिंतं ब्रह्मभवादिभिः सुरैः

श्रिया च देव्या मुनिभिः ससात्विकैः ।

गोचारणायानुचरैश्चरद् वने

यद् गोपिकानां कुचकुटुमाहितम् ॥ ८ ॥

द्रक्ष्यामि नूनं सुकपोलनासिकं

स्मितावलोकारुणकप्रलोचनम् ।

मुखं मुकुन्दस्य गुडालकावृतं

प्रदक्षिणं मे प्रचरन्ति वै मृगाः ॥ ९ ॥

अप्यय विष्णोर्मनुजत्वमीयुषो

भारावताराय भुवो निजेच्छया ।

लावण्यधाम्नो भवितोऽपलम्भनं

मदां ननु स्यात् फलमय सन्देशः ॥ १० ॥

य ईक्षिताऽहंरहितोऽप्यसत्सतोः

स्वतेजसाऽपास्ततमोभिदाग्रमः ।

स्यमापयाऽऽनन् रचितेषु तत् सन्

प्राणादिभिर्जन्तुषु भाति चित्रधा ॥ ११ ॥

यस्याखिलामीवहभिः सुमद्गले-

वांचो विमिश्रा गुणकर्मजन्मभिः ।

प्राणान्ति शुम्भान्ति पुनन्ति धै जगद्

यास्तद्विरक्ताः स्युरशोभना मताः ॥ १२ ॥

स चायतीर्णः किल सान्वतान्वये

स्यसंनुपालामरवर्यशर्मकृत् ।

यशो वितन्वन् ब्रज आस्त ईश्वरो

गायन्ति देवास्तदशेषमद्गलम् ॥ १३ ॥

तं त्वय नूनं महतां गतिं गुरुं

श्लोकोक्त्यान्तं दक्षिणमन्महोत्सवम् ।

रूपं दधानं श्रिय ईक्षितास्यदं

द्रक्ष्ये ममासनुपसः सुदर्शनाः ॥ १४ ॥

अप्यद्विमूले पतितस्य मे विभुः

शिरस्यधास्यन्निरहस्तपद्भ्यम् ।

दत्ताभयं कालभुजद्वरंहतां

प्रोद्वेजितानां शरणीपिणां नृणाम् ॥ १५ ॥

समर्हणं यत्र निधाय कौशिकः

तथा बलिश्चाप जगन्त्रयेन्द्रताम् ।

यद् वा विहारे ब्रजयोपितां श्रमं

स्यर्शेन सौगन्धिकगन्धयपानुदत् ॥ १६ ॥

न मप्युपेत्यप्रिपवुद्धिमच्युतः

कंसस्य भूत्वः प्रहितोऽपि विश्वदृक् ।

योऽन्तर्वहिसचेतस एतदीहितं

क्षेत्रज्ञ ईक्षत्यमलेन चक्षुषा ॥ १७ ॥

अप्यद्विमूले पतितं कृताञ्जलिं

मामीक्षते सस्मितमार्द्रया दशा ।

सपयध्वस्तसमस्तकिल्बिषो

वोढा मुदं वीतविशङ्क ऊर्जिताम् ॥ १८ ॥

सुहृत्तमं ज्ञातिमनन्यदेवतं
 दोर्भ्यां बृहद्भ्यां परिरभ्यतेऽथ माम् ।
 आत्मा हि तीर्थाक्रियते तदेव मे
 बन्धश्च कामात्मक उच्छ्वसित्यतः ॥ १९ ॥

लब्धाङ्गसङ्गं प्रणतं कृताञ्जलिं
 मां वक्ष्यतेऽङ्कुर ततेत्युरुधवाः ।
 तदा वषं जन्मभृतो महीयसा
 नैवाहतो यो धिगमुष्य जन्म तत् ॥ २० ॥

न तस्य कविचद् दयितः सुहृत्तमो
 न वाऽप्रियो द्वेष्य उपेक्ष्य एव च ।
 तथापि भक्तान् भजते यथा यथा
 सुरद्रुमो यद्गदुपाधितार्पदः ॥ २१ ॥

किञ्चाग्रजो माऽवनतं यदूतमः
 स्मयन् परिष्वज्य गृहीतसञ्चिती ।
 गृहं प्रवेश्याप्तमस्तसत्कृतं
 सम्प्रक्ष्यते कंसकृतं स्वबन्धुपु ॥ २२ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इति सञ्चिन्तयन् कृष्णं श्वफल्कतनयोऽध्वनि ।
 रथेन गोकुलं प्राप्तः सूर्यश्चास्तगिरिं नृप ॥ २३ ॥

पदानि तस्याखिललोकपालकिरीटचूडामणिपादरेणोः ।
 ददर्श गोष्ठे क्षितिकौतुकानि विलिखितान्यब्जपवाद्गुहायैः ॥

तद्दर्शनाद्वादविवृद्धसम्भ्रमः प्रेम्णोत्थरोमाऽधुकलाकुलेक्षणः ।
 रथादवस्कन्ध स तेष्वेष्टेन प्रभोरिमान्यङ्किरजांस्पहो इति ॥

ददर्श कृष्णं रामं च ब्रजे गोदोहनं गती ।
 पीतनीलाम्बरधरो शारदाम्बुरुहेक्षणी ॥ २६ ॥

किशोरी श्यामलश्रवती श्रीनिकेतो बृहद्भुजी ।
 सुसुखी सुन्दरवरी बालद्विरदविक्रमी ॥ २७ ॥

ध्वजवज्राद्गुशाम्भोजेविचित्रैरङ्किभिर्नृजम् ।
 शोभमानो महात्मानो सानुकौशस्मितेक्षणी ॥ २८ ॥

उदाररुचिरक्रीडो सखिणी वनमालिनी ।
 पुष्पगन्धानुलिमाङ्गी स्नाती विरजवाससी ॥ २९ ॥

प्रधानपुरुषावाप्यो जगद्धेनु जगत्पती ।
 भवतीर्णी जगत्पर्ये स्वांशेन बलकेशवी ॥ ३० ॥

दिशो वितिमिरा राजन् कुर्वाणो प्रभया स्वया ।
 यथा मरकतः शीलो रीप्यश्च कनकान्विती ॥ ३१ ॥

रथात् तूर्णमवभ्रुत्य सोऽङ्कुरः स्नेहविह्वलः ।
 पपात चरणोपान्ते दण्डवद् रामकृष्णयोः ॥ ३२ ॥

भगवद्दर्शनाद्वादवाप्पषयांकुलेक्षणः ।
 पुलकाङ्गित औत्कण्ठ्यात् स्वारुपाने नाशकनृप ॥ ३३ ॥

भगवांस्तदभिधेत् रथाद्वाङ्गितपाणिना ।
 परिभेऽभ्युपाकृष्य प्रीतः प्रणतवत्सलः ॥ ३४ ॥

सङ्घर्षणश्च प्रणतमुपगुह्य महामनाः ।
 गृहीत्वा पाणिना पाणिमनयत् सानुजो गृहम् ॥ ३५ ॥

गृष्टाऽथ स्वागतं तस्मै निवेद्य परमासनम् ।
 प्रक्षाल्य विधिवत् पादौ मधुपर्काहंमाहरत् ॥ ३६ ॥

निवेद्य गां चातिथये संवाह्य श्रान्तमादृतः ।
 अन्नं बहुगुणं मेघ्यं श्रद्धयोपाहारद् विभुः ॥ ३७ ॥

तस्मै भुक्तवते प्रीत्या रामः परमपमं वित् ।
 मुखवासार्गन्धमाप्यैः परां प्रीतिं व्यधात् पुनः ॥ ३८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 सुखोपविष्टः पर्यङ्गे रामकृष्णानुमोदितः ।
 लेभे मनोगन्धान् सख्यान् पथि यान् स चकार ह ॥ १ ॥

किमलभ्यं भगवति प्ररात्रे श्रीनिकेतने ।
 तथापि तत्परा गजन् नैव याञ्छन्ति किञ्चन ॥ २ ॥

सायन्तनाशनं कृत्वा भगवान् देवकीसुतः ।
 सुहृत्सु वृत्तिं कंसस्य पञ्चछान्यधिकीर्षितम् ॥ ३ ॥

पृष्टो भगवता सर्वं वर्णयामास माधवः ।
 धैरानुबन्धं यदपु यमुदेवयोधयोमम् ॥ ४ ॥

यत्तन्देशो यदर्थे वा दूतः सम्प्रपितः स्वयम् ।

यदुक्तं नारदेनास्य स्वजन्मानकदुन्दुभेः

॥ ५ ॥

श्रुत्वाऽक्रूरवचः कृष्णो बलश्च परवीरहा ।

प्रहस्य नन्दं पितरं राज्ञाऽऽदिष्टं विजङ्गतुः

॥ ६ ॥

गोपान् रामादिशत् सोऽपि गृह्यतां सर्वगौरसः ।

उपायनानि गृहीध्वं पुन्यन्तां शकटानि च

॥ ७ ॥

यास्यामः इवो मधुपुरीं दास्यामो नृपते रसान् ।

द्रक्ष्यामः सुमहत् पर्वं यान्ति जानपदाः किल

॥ ८ ॥

एषमाधोपयत् क्षत्रा नन्दगोपः स्वगोकुले ।

गोप्यस्तास्तदुपश्रुत्य बभूवुर्व्यथिताशयाः

॥ ९ ॥

रामकृष्णी पुरीं नेतुमक्रूरं ब्रजमागतम् ।

काञ्चिन् तत्कृतहृत्तापश्वासम्लानमुखश्रियः

॥ १० ॥

संसद्दुकूलवलपकेऽग्रन्यश्च काञ्चन ।

अन्याश्च तदनुध्याननिवृत्ताशोपवृत्तयः

॥ ११ ॥

नाभ्यजानन्निमं लोकमान्मलोकं गता इव ।

स्मरन्त्यश्चापाराः शीररनुरागस्मितेरिताः

॥ १२ ॥

हृदिस्मृशञ्चित्रपदा गिरः संमुमुहः स्त्रियः ।

गतिं सुललितां चेष्टां सिग्धहासावलोकनम्

॥ १३ ॥

शोकापहानि नर्माणि प्रोदामचरितानि च ।

चिन्तयन्त्यो मुकुन्दस्य भीता विरहकातराः

॥ १४ ॥

समेताः सद्गताः प्रोचुरभुमुख्योऽञ्चुताशयाः

॥ १५ ॥

गोप्य उचुः-

अहो विधातस्तत्र न क्वचिद् दया

संयोज्य भ्रष्ट्रा प्रणयेन देहिनः ।

तांश्चाकृतार्थान् विपुनयपार्थकं

विचेष्टितं तेऽर्भकचेष्टितं यथा

॥ १६ ॥

यन्म्यं प्रदद्यांसितकुन्तलावृतं

मुकुन्दवक्त्रं सुकपोलमुन्नमम् ।

शोकापनोदस्मितः शसुन्दरं

करोति पारोक्ष्यमसाधु ते कृतम्

॥ १७ ॥

क्रूरस्त्वमक्रूरसमाख्यया स्मृतः

बधुर्हि दत्तं हरते वताञ्जयत् ।

येनेकदेशोऽखिलसर्गसाष्टयं

तदीयमद्राक्ष्य वयं मधुद्विपः

॥ १८ ॥

न नन्दसुतः क्षणभद्रसौहृदः

समीधते नः स्वकृतानुरा अपि ।

विहाय गेहान् स्वजनान् सुतान् पत्नीन्

स्वदास्यमङ्गोपगता मयप्रियाः

॥ १९ ॥

सुखं प्रभाता रजनीपमाशिषः

सत्त्वा बभूवुः पुरयोपितां ध्रुवम् ।

याः सम्प्रविष्टस्य मुखं ब्रजस्यतेः

पश्यन्त्यपाद्गोत्कलितस्मितासवम्

॥ २० ॥

तासां मुकुन्दो मधुमधुभाषितै-

र्गुदीतचित्तः परवान् मनस्यधि ।

कथं पुनर्नः प्रतियास्यतेऽबला

शाम्पा अलङ्गाः स्मितविभ्रमद्भुवः

॥ २१ ॥

अथ ध्रुवं तत्र दशां महोत्सवो

दाशाहभोजान्धकवृष्णिसान्त्वताम् ।

महोत्सवं धीरमणं गुणास्पदं

द्रक्ष्यन्ति ये चाध्वनि देवकीसुतम्

॥ २२ ॥

मैतद्विधस्याकरुणस्य नाम

भूदक्रूर इत्येतदतीवदारुणः ।

योऽसावनाशवास्य सुदुःखितं जनं

प्रियात् प्रियं नेप्यति पारमध्वनः

॥ २३ ॥

अनार्द्रधीरेष समास्थितो रथं

तमन्वमी च त्वरयन्ति दुर्मदाः ।

गोपा अनोभिः स्थविरैरुपेक्षितं

देवं च नोऽयं प्रतिकूलमीहते

॥ २४ ॥

निवारयामः समुपेत्य माधवं

किं नोऽकरिष्यन् कुलवृद्धबान्धवाः ।

मुकुन्दसन्निमिषार्थदुस्त्वजाद्

देवेन विभ्रंशितदीनचेतसाम्

॥ २५ ॥

यस्यानुरागललितस्मितवल्गुमन्त्र-

लीलावलोकपरिभ्रमणसंगोष्ठयम् ।

नीताः स्म नः क्षणमिव क्षणदा विना तं

गोप्यः कथं न्यवितरेम तमोऽदुरन्तम्

॥ २६ ॥

योऽहः क्षये ब्रजमनन्तसखः परितो
 गोपेर्विशन् खुररजश्चुरितालकखक् ।
 वेणुं कण्ठं स्मितकटाक्षनिरीक्षणेन चित्तं
 क्षिणोति तमृतेऽस्य कथं भवेम ॥ २७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं ब्रुवाणा विरहातुरा भृशं
 ब्रजस्थियः कृष्णनिपतमानसाः ।
 विमुन्य लज्जां रुरुदुः स्म सुखं
 गोविन्द दामोदर माधवेति ॥ २८ ॥
 स्त्रीणामेवं रुदन्तीनामुदिते सवितर्यथ ।
 अक्रूरश्चोदयामास कृतमेव्यादिको रथम् ॥ २९ ॥
 गोषास्तमन्वसज्ज्वल नन्दायाः शकटेस्ततः ।
 आदायोपायनं भूरि कुम्भान् गोरससम्भृतान् ॥ ३० ॥
 गोप्यश्च दयितं कृष्णमनुब्रज्यानुरजिताः ।
 प्रत्यादेशं भगवतः काङ्क्षन्त्यश्चावतस्थिरे ॥ ३१ ॥
 तास्तथा तप्यतीर्ष्य स्वप्नस्थाने यदुत्तमः ।
 सान्त्वयामास संप्रेष्यायास्य इति दीप्त्यैः ॥ ३२ ॥
 यायदालक्ष्यते केतुर्पावद रेणु रथस्य च ।
 अनुप्रस्थापितात्मानो लेख्यानीवोपतस्थिरे ॥ ३३ ॥
 ता निराशा निव्यूतुर्गोविन्दविनिवर्तने ।
 विशोका अहनी निन्युर्गापन्त्यः प्रियचेष्टितम् ॥ ३४ ॥
 भगवानपि सम्प्राप्तो रामाकूरी तथा नृप ।
 रथेन वायुवेगेन कालिन्दीमघनाशिनीम् ॥ ३५ ॥
 तत्रोपसृज्य पानीयं पीत्वा मृष्टं मणिप्रभम् ।
 बृधखण्डमुपग्रज्य सरामो रथमाविशान् ॥ ३६ ॥
 अक्रूरस्तावुपामन्त्य निवेश्य च रथोपरि ।
 कालिन्या हृदमागम्य स्नानं विधिवदाचरन् ॥ ३७ ॥
 निमज्य तस्मिन् सलिले जपन् ब्रह्म सनातनम् ।
 तावेव ददशोऽक्रूरो रामकृष्णौ समन्विता ॥ ३८ ॥
 तौ रथस्थौ कथमिह सुतावानकदुन्दुभेः ।
 तर्हि स्विन्त्यन्नेन न रत इत्युन्मज्य व्यचष्ट ॥ ३९ ॥

तत्रापि च यथापूर्वमासीनी पुनरेव सः ।
 न्यमज्जद् दर्शनं मेने मृषा किं सलिले तयोः ॥ ४० ॥
 भूयस्तत्रापि सोऽद्राक्षीन् नृत्यमानमहीश्वरम् ।
 सिद्धेर्भुजङ्गपतिभिरसुरैर्नतकन्धरैः ॥ ४१ ॥
 सहस्रशिरसं देवं सहस्रफणमीलितम् ।
 नीलाम्बरं विसञ्चेतं शृङ्गेः श्वेतमिव स्थितम् ॥ ४२ ॥
 तस्योत्सङ्गे घनश्यामं पीतकीशंयवाससम् ।
 पुरुषं चतुर्भुजं शान्तं पद्मपत्राकणेषणम् ॥ ४३ ॥
 चारुसन्नवदनं चारुहासनिरीक्षणम् ।
 सुभ्रूजसं चारुकर्णं सुकपोलारुणाधरम् ॥ ४४ ॥
 प्रलम्बपीवरभुजं तुङ्गासोरःस्थलश्रियम् ।
 कम्बुकण्ठं निम्ननाभिं बलिमत्पद्मयोदरम् ॥ ४५ ॥
 बृहत्कटितटश्रोणिकरभोरुद्वयान्वितम् ।
 चारुजानुयुगं चारुजहायुगलसंपुतम् ॥ ४६ ॥
 तुङ्गनुल्फाकणनखब्रातदीपितिभिवृत्तम् ।
 नवाङ्गुल्यङ्गुलदलैर्विलसत्पादपद्मजम् ॥ ४७ ॥
 महार्हमणिविभ्राजत्किरीटकटाक्षदः ।
 कटिसूत्रब्रह्मसूत्रहारनूपुरकुण्डलैः ॥ ४८ ॥
 भ्राजमानं पद्मकरं शङ्खचक्रगदाधरम् ।
 श्रीवत्सवक्षसं भ्राजत्कीर्तुभं वनमालिनम् ॥ ४९ ॥
 सुनन्दनन्दप्रमुखैः पापदैः सनकादिभिः ।
 सुरेशैर्ब्रह्मरुद्राद्यैर्नयभिश्च द्विजोत्तमैः ॥ ५० ॥
 प्रह्लादनारदसुमुखैर्भागवतोत्तमैः ।
 स्तूपमानं पृथङ्मार्गैर्वचोभिरमलात्मभिः ॥ ५१ ॥
 श्रिया पुष्ट्या गिरा कान्त्या कीर्त्या तुष्ट्येलाऽजया ।
 विययाऽवियया शक्त्या मायया च निषेवितम् ॥ ५२ ॥
 विलोक्य सुभृशं प्रीतो भक्त्या परमया युतः ।
 हृष्यतनूह्रो भावपरिह्वितान्मलोचनः ॥ ५३ ॥
 गिरा गददयाऽस्तोपीत्सन्त्रमालम्ब्य सान्त्वयतः ।
 प्रणम्य मूर्ध्नाऽवहितः कृताञ्जलिपुटः शनैः ॥ ५४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते उग्रमस्कन्धे सप्तविंशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टत्रिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

एवं दृष्ट्वा तमक्रूरः प्रसन्नहृदयेन्द्रियः ।

नृष्टाय पुण्डरीकाक्षं भक्त्याऽवनतकन्धरः

॥ १ ॥

अक्रूर उवाच-

नतोऽस्म्यहं त्वाऽखिलहेतुभूतं

नारायणं पूरुषमादिमव्ययम् ।

यन्नाभिजातादरविन्दकोशाद्

ब्रह्माऽऽविरासीद् यत एष लोकाः

॥ २ ॥

भूस्तोयमग्निः पवनः स्रमादि-

र्महानजादिर्मन इन्द्रियाणि ।

सर्वेन्द्रियार्था विबुधाश्च सर्वे

ये हेतवस्ते जगतोऽङ्गभूताः

॥ ३ ॥

नैते स्वरूपं विदुरात्मनस्ते

अजादयोऽन्यात्मतया गृहीताः ।

अजोऽनुबद्धः स गुणरज्जाया

गुणान् परं वेद न ते स्वरूपम्

॥ ४ ॥

त्वां योगिनो यजन्त्यद्वा महापुरुषमीश्वरम् ।

साध्यात्मं साधिभूतं च साधिदैवं च साधवः

॥ ५ ॥

त्रय्या च वियया केचित् त्वां वै वैतानिका द्विजाः ।

यजन्ते बिततर्पणैर्नानारूपाभिराख्यया

॥ ६ ॥

एके त्वखिलकर्माणि सन्त्यस्योपशमं गताः ।

ज्ञानिनो ज्ञानपत्रेन यजन्ति ज्ञानविग्रहम्

॥ ७ ॥

अन्ये तु संस्कृतात्मनो विधिना विहितेन वै ।

यजन्ति त्वन्मयास्त्यां वै बहुमूर्त्यैकमूर्तिकम्

॥ ८ ॥

त्वामेवान्ये शिवोक्तेन मार्गेण शिवरूपिणम् ।

ब्रह्माचार्यविभेदेन भगवन् समुपासते

॥ ९ ॥

सर्वे एव यजन्ति त्वां सर्वदेवमहेश्वरम् ।

येष्वन्यदेवताभक्ता येष्वन्यधियः प्रभो

॥ १० ॥

यथाऽग्निप्रभवा नयः पर्जन्यापूरिता विभो ।

विशन्ति सर्वतः सिन्धुं तद्वन् त्वां गतयोऽन्नतः

॥ ११ ॥

सत्त्वं रजस्तम इति भवतः प्रकृतेर्गुणाः ।

तेषु हि प्राकृताः प्रोता आब्रह्म स्यावरादयः

॥ १२ ॥

तुभ्यं नमस्तेऽस्त्यविषक्तदृष्टे

सर्वात्मने सर्वधिषां च साक्षिणे ।

गुणप्रवाहोऽयमविययाऽसकृत्

प्रवर्तते देवनृतिर्यगात्मसु

॥ १३ ॥

अग्निमुखं तेऽवनिराङ्घ्रिरीक्षणं

सूर्यो नभो नाभिरयो दिशः ध्रुतिः ।

योः कं सुरन्द्रास्तस्य बाहवोऽर्णवं

कुक्षिर्मरुत् प्राणवत् प्रकल्पितम्

॥ १४ ॥

रोमाणि वृक्षोपधयः शिरोरुहा

मेघाः परस्यास्थिनस्तानि तेऽद्रयः ।

निमेषणं राज्यहनी प्रजापति-

मैर्दं तु वृष्टिस्तव वीर्यमिष्यते

॥ १५ ॥

त्वय्यव्ययात्मन् पुरुषे प्रकल्पिता

लोकाः सपाला बहुजीवसङ्कुलाः ।

यथा जले सङ्ग्रहेते जलीकसोऽ-

प्युदुम्बरे वा मशका मनोमये

॥ १६ ॥

यानियानीह रूपाणि क्रीडनार्थं विभर्षि हि ।

तेरामृष्टशुचो लोका मुदा गावन्ति ते यशः

॥ १७ ॥

नमः कारणमन्त्याप प्रलयविचाराय च ।

दशशीर्षो नमस्तुभ्यं मधुकैटभृत्यवे

॥ १८ ॥

अकूपाराय बृहते नमो मन्दरधारिणे ।

क्षिप्तुद्धारविहाराय नमः सूकरमूर्तये

॥ १९ ॥

नमस्तेऽद्भुतसिंहाय साधुलोकभयापह ।

वामनाय नमस्तुभ्यं क्रान्तविभुवनाय च

॥ २० ॥

नमो भृगुणाम्मतये इमक्षत्रवनच्छिदे ।

नमस्ते रघुवर्याय रावणान्तकराय च

॥ २१ ॥

नमस्ते वामदेवाय नमः सङ्घर्षणाय च ।

प्रयुष्मायानिरुद्धाय सात्वतां पतये नमः

॥ २२ ॥

नमो बुद्धाय शुद्धाय दैत्यदानवमोहिने ।
 म्लेच्छप्रायश्चित्रहन्त्रे नमस्ते कल्किरूपिणे ॥ २३ ॥

भगवन् जीवलोकोऽयं मोहितस्तव मायया ।
 अहं ममेत्यसद्ग्राहो भ्राम्यते कर्मवर्त्मसु ॥ २४ ॥

अहं चात्मात्मजागारदारार्थस्वजनादिषु ।
 भ्रमामि स्वप्नकल्पेषु मूढः सुखप्रिया विभो ॥ २५ ॥

अनित्यानात्मदुःखेषु विपर्ययमतिर्हर्हम् ।
 द्वन्द्वारामस्तमोनिष्ठो न जाने त्वां जगत्पते ॥ २६ ॥

यथाऽनुषो जलं हित्वा प्रतिच्छन्नं तदुद्भवैः ।
 अभ्येति मृगतृष्णां वै हित्वाऽहं त्वा पराङ्मुखः ॥ २७ ॥

नोत्सहेऽहं कृपणधीः कामकर्महतं मनः ।
 रोद्धुं प्रमाथिभिः स्वाक्षिर्हित्यमाणमितस्ततः ॥ २८ ॥

सोऽहं तवाद्द्व्युपगतोऽस्म्यसतां दुराणं
 यवाप्यहं भवदनुग्रहमीश मन्ये ।
 पुंसो भवेद् यद्भिं संसरणापवर्ग-
 स्त्वप्यप्यज्जनाभ सदुपासनयाऽऽमतिः स्यात् ॥ २९ ॥

नमो विज्ञानमात्राय सर्वत्रत्ययहेतवे ।
 पुरुषेशप्रधानाय ब्रह्मणेऽनन्तशक्तये ॥ ३० ॥

नमस्ते वासुदेवाय सर्वभूतक्षयाय च ।
 हृषीकेश नमस्तुभ्यं प्रपन्नं पाहि मां प्रभो ॥ ३१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-
 स्नुवतस्तस्य भगवान् दर्शयित्वा जले वपुः ।
 भूयः समाहरन् कृष्णो नटो नाट्यमिवात्मनः ॥ १ ॥

सोऽपि चान्तरहितं वीक्ष्य जलादुन्मज्ज्य सत्वरः ।
 कृत्वा चावश्यकं सर्वं विस्मितो रमयाविशन् ॥ २ ॥

तमपृच्छद् हृषीकेशः किं ते दृष्टमिहाद्भुतम् ।
 भूमी विपति तोये वा तथा त्वां लक्षयामहे ॥ ३ ॥

अक्रूर उवाच-
 अद्भुतानीह यावन्ति भूमी विपति वा जले ।
 त्वयि विश्वात्मके तानि किं मेऽदृष्टं विपश्यतः ॥ ४ ॥

यत्राद्भुतानि सर्वाणि भूमी विपति वा जले ।
 तं त्वाऽनुपश्यतो ब्रह्मन् किं मे दृष्टमिहाद्भुतम् ॥ ५ ॥

श्रीशुक उवाच-
 इत्युक्त्वा चोदयामास स्यन्दनं गान्दिनीमुतः ।
 मधुरामनयद् रामं कृष्णं शैव दिनात्यये ॥ ६ ॥

मार्गे ग्रामजना राज्ञस्तत्र तत्रोपसङ्गताः ।
 वसुदेवमुनी वीक्ष्य प्रीता दृष्टिं न चाददुः ॥ ७ ॥

तावद् प्रज्जीकसस्तात नन्दगोपादयोऽग्रतः ।
 पुराणपवनमासाय प्रतीक्षन्तोऽवतस्थिरे ॥ ८ ॥

तान् समेत्याह भगवान्क्रूरं जगदीश्वरः ।
 गृहीत्वा पाणिना पाणिं प्रथितं प्रहसन्निव ॥ ९ ॥

भवान् प्रविशतामग्रे सहयानः पुरीं गृहम् ।
 वयं त्विहायमुच्याध तावद् द्रक्ष्यामहे पुरीम् ॥ १० ॥

अक्रूर उवाच-
 नाहं भवद्भ्यां रहितः प्रवेश्ये मधुरां प्रभो ।
 त्यक्तुं नाहंसि मां नाथ भक्तं ते भक्तयत्सल ॥ ११ ॥

आगच्छ याम गेहात्रः सनाधान् कुर्वधोक्षज ।
 साग्रजः सह गोपालेः सुहृद्भिश्च सुहृत्तमः ॥ १२ ॥

पुनीहि पादरजसा गृहान् नो गृहमेधिनाम् ।
 यच्छोचेनातितृप्यन्ति पितरः साग्रयः सुराः ॥ १३ ॥

अचिन्त्याङ्घ्रिपुगलमासीच्छ्लाघ्यो बलिर्मखे ।
 ऐश्वर्यमनुलं लेभे गतिं पैकान्तिनां तु या ॥ १४ ॥

आपस्तेऽहचवनेजन्मसील्लोकान् शुचयोऽपुनन् ।
 शिरसाऽधत्त याः शर्यः स्वयार्ताः सगरात्मजाः ॥ १५ ॥

देवदेव जगन्नाथ पुण्यश्रयणकीर्तन ।
 यदृतमोत्तमप्रलोक नारायण नमोऽस्तु ते ॥ १६ ॥

श्रीभगवानुवाच-

आयास्यं भवतो गेहमहर्मायंसमन्वितः ।

यदुवर्गद्रुहं हत्वा वितरिष्ये सुहृत्त्रियम्

॥ १७ ॥

श्रीशुक उवाच-

एवमुक्त्वो भगवता सोऽङ्गो विमना इव ।

पुरीं प्रविश्य कंसाय कर्मायेय गृहं ययी

॥ १८ ॥

ततोऽपराहं भगवान् कृष्णः सङ्घर्षणान्वितः ।

मधुरां प्राविशद् गोपदिदक्षुः परिवारितः

॥ १९ ॥

ददर्श तां स्फाटिकतुङ्गगोपुरं

बृहत्सुरज्जेमकपाटोत्तराणाम् ।

ताम्रास्कोष्ठपरिखां दुरासदाम्

उयानरम्योपवनानिशोभिताम्

॥ २० ॥

सीवर्णशृङ्गाटकहर्म्यनिष्कट-

श्रेणीसभाभिर्भवनेरुपस्कृताम् ।

वैदूर्ययन्त्रामलनीलविद्रुम-

मुक्ताहरिद्रिर्वलभीषु वेदिषु

॥ २१ ॥

जुष्टेषु जालामुखरन्ध्रकुट्टिमेषु

आविष्टपारावतवर्हिनादिताम् ।

संसिक्तरध्यापणमार्गचन्वरां

प्रकीर्णमान्याद्भ्रूलोजतण्डुलाम्

॥ २२ ॥

आपूर्णकुम्भैर्दधिचन्दनोक्षितैः

प्रसूनदीपावलिभिः सपहवैः ।

सवृन्तरम्भाक्रमुकैः सकेतुभिः

स्वलदूतद्वारगृहां सपट्टिकैः

॥ २३ ॥

तां सम्प्रविष्टी यमुदेयनन्दनौ

वृतां यपस्यैर्नरेदेवयन्मना ।

द्रष्टुं समीपुस्स्पर्शिताः पुरस्त्रियो

हर्म्याणि ध्वजारुद्रुनृपोत्सुकाः

॥ २४ ॥

काचिच्चद् विपर्यकृतस्त्रभूषणा

विस्मृत्य धेकं युगलेष्यधापराः ।

कृतैकवस्त्रध्वणैकनूपुरा

नाङ्क्त्वा द्वितीयं त्वपराश्च लोचनम्

॥ २५ ॥

अदनन्त्य एकास्तदपास्य सोत्सवा

अभ्यज्यमाना अकृतोपमज्जनाः ।

स्वपन्न्य उत्थाप निशाम्य निःस्वनं

निपापयन्नन्योऽभ्रमपोह्य मातरः

॥ २६ ॥

मनांसि तासामरविन्दलोचनः

प्रगल्भलीलाहसितावलोकनैः ।

जहार मन्त्रद्विरेन्द्रचिह्नमो

दशां दधच्छीरमणो महोत्सवम्

॥ २७ ॥

दृष्ट्वा मुहुः धृतमनुद्रुतचेतसस्तं

तत्प्रेक्षितान्स्मितसुषोष्णलब्धमानाः ।

आनन्दमूर्तिमुपगृह्य दशान्मलब्धं हृष्यन्त्वचो

जहुरनन्तमरिन्दमधिम्

॥ २८ ॥

प्रासादशिखरारूढाः प्रीत्युत्फुल्लमुखाम्बुजाः ।

अभ्यवपन् सीमनस्यैः प्रमदा बलकेशापी

॥ २९ ॥

दध्यक्षतैः सोदपात्रैः स्रग्गन्धैरभ्युपायनैः ।

तावानुवुः प्रमुदितास्तत्र तत्र द्विजातयः

॥ ३० ॥

रजकं कञ्चिदायान्तं रत्नकरं गदाग्रजः ।

दृष्ट्वाऽयाचत बासांसि धीतान्यत्पुत्तमानि च

॥ ३१ ॥

देहावयोः समुचितान्यद् बासांसि चार्हतोः ।

भविष्यति परं श्रेयो दातुस्ते नात्र संशयः

॥ ३२ ॥

स याचितो भगवता परिपूर्णेन सर्वतः ।

साक्षेण रूपितः प्राह भृत्यो राज्ञः सुदुर्मदः

॥ ३३ ॥

इदंशान्येव बासांसि नित्यं गिरिवनेचराः ।

परिपन्न किमुद्वृत्ता राजद्रव्याण्यभीक्ष्ण

॥ ३४ ॥

पाताशु वालिशो मेवं प्रार्थ्य यदि जिजीविषा ।

वधन्ति प्रन्ति लुप्यन्ति हसं राजकुलानि हि

॥ ३५ ॥

इत्थं विकन्धमानस्य कुपितो देवकीसुतः ।

रजकस्य कराग्रं शिरः कापादपाहरन्

॥ ३६ ॥

तस्यानुजीविनः सर्वे बासःकोशाश्च विसृज्य वै ।

दुद्रुवुः सर्वतो मार्गे बासांसि जगृहेऽन्युतः

॥ ३७ ॥

वसिन्वाऽऽस्मद्विषे वसे कृष्णः सङ्घर्षणस्तथा ।

शेषाण्यपादत गोपेभ्यो विसृज्य भुवि कानिचिन्

॥ ३८ ॥

ततस्तु वापकः प्रीतस्तयोर्वैपमकल्पयत् ।

विचित्रवर्णः शैलेयैराकल्पैरनुरूपतः

॥ ३९ ॥

नानालक्षणवेषाभ्यां कृष्णरामी विरेजतुः ।

स्वलङ्कृती वालगजी पर्वणीय सितेतरी

॥ ४० ॥

तस्य प्रसन्नो भगवान् प्रादात् सारूप्यमात्मनः ।

श्रियं च परमां लोके बलैश्चर्यस्मृतीन्द्रियम्

॥ ४१ ॥

ततः सुदाम्नो भवनं मालाकारस्य जग्मतुः ।

ती दृष्ट्वा स समुत्थाप ननाम शिरसा भुवि

॥ ४२ ॥

तयोरासनमानीय पायं चाधारहादिभिः ।

पूजां सानुगयोश्चक्रे स्रक्ताम्यूलानुलेपनैः

॥ ४३ ॥

प्राह नः सार्धकं जन्म पावितं च कुलं प्रभो ।

पितृदेवर्षयो मह्यं तुष्टा ह्यागमनेन वाम्

॥ ४४ ॥

भवन्ती किल विश्वस्य जगतः कारणं परम् ।

अवतीर्णाविहाशेन क्षेमाय च भवाय च

॥ ४५ ॥

न हि बां विपमा दृष्टिः सुहृदोर्गदात्मनोः ।

समयोः सर्वभूतेषु भजन्तं भजतोरपि

॥ ४६ ॥

शाध्याज्ञापय मां भृत्यं किमहं करवाणि वाम् ।

पुंसोऽन्यनुग्रहो ह्येष भवद्विषयत्रिपुन्यते

॥ ४७ ॥

इत्यभिप्रेत्य राजेन्द्र सुदामा प्रीतमानसः ।

शस्त्रीः सुगन्धः कुसुममाला विरचिता ददौ

॥ ४८ ॥

ताभिः स्वलङ्कृती प्रीती कृष्णरामी सहानुगी ।

प्रणताय प्रपन्नाय ददतुर्वरदौ वरान्

॥ ४९ ॥

सोऽपि वस्त्रेऽचलां भक्तिं तस्मिन्नेवाखिलात्मनि ।

तद्भक्त्येतेषु च सीढार्य भूतेषु च दयां पराम्

॥ ५० ॥

इति तस्मै वरं दत्त्वा श्रियं चान्वयवर्धिनीम् ।

बलमायुर्धनः कान्तिं निर्जगाम सहाग्रजः

॥ ५१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ चत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

अथ ब्रजन् राजपथेन मापयः

स्थियं गृहीताद्भिलेपभाजनाम् ।

विलोक्य कुञ्जां युवतीं वराननां

पप्रच्छ धात्रीं यचसा रसप्रदः

॥ १ ॥

का त्वं यरोव्येतदिहानुलेपनं

कस्याद्भने वा कथस्य साधु नः ।

देहावयोरद्भिलेपमुत्तमं

श्रेयस्ततस्ते नचिराद् भविष्यति

॥ २ ॥

सैरन्ध्रुवाच-

दास्यस्म्यहं ते सुरवर्यं सम्मता

त्रिवक्रनाम्नी हानुलेपकर्मणि ।

मद्भावितां भोजपतेरतिप्रियं

विना युवां कोऽन्यतमस्तदर्हति

॥ ३ ॥

रूपपेशलमाधुर्यदसितालापवीक्षितं ।

धर्पितात्मा ददौ सान्द्रमुभयोरनुलेपनम्

॥ ४ ॥

ततस्तावद्भराणेन सुवर्णैतरशोभिना ।

सम्प्राप्तापरभागेन शुशुभातेऽनुरञ्जितौ

॥ ५ ॥

प्रसन्नो भगवान् कुञ्जां त्रिवक्रां रुचिराननाम् ।

कञ्चीं कर्तुं मनश्चक्रे दर्शयन् दर्शने फलम्

॥ ६ ॥

पद्भ्यामाक्रम्य प्रपदे द्रव्यद्रुलोत्तानपाणिना ।

प्रगृह्य चुबुके ह्यास्यमुदनीनपद्युतः

॥ ७ ॥

सा तदार्जुसमानाङ्गी बृहच्छ्रोणिपयोधरा ।

मुकुन्दस्पर्शान् सयो बभूव प्रमदोत्तमा

॥ ८ ॥

ततो रूपगुणीदार्यसम्पन्ना प्राह केशवम् ।

उत्तरीयान्तमाकृष्य सस्मयं जातहृच्छया

॥ ९ ॥

एहि वीर गृहं वामो न त्वां त्यक्नुमिहोत्सहे ।

त्वयोन्मथितचितायाः प्रसीद पुरुषर्षभ

॥ १० ॥

एवं श्रिया पाच्यमानः कृष्णो रामस्य पश्यतः ।

मुखं वीक्ष्यानुगानां च प्रहसंस्तामुवाच ह

॥ ११ ॥

एष्यामि ते गृहं शुभं पुंसामाधिकर्शनम् ।

साधितार्थोऽगृहणां नः पान्थानां त्वं परायणम्

॥ १२ ॥

विसृज्य माध्या वाण्या तां व्रजन् मार्गे वणिक्पथः ।
 नानापापनताम्बूलस्रगन्धः साग्रजोऽर्चितः ॥ १३ ॥
 ततः पीरान् पृच्छमानो धनुषः स्थानमच्युतः ।
 तस्मिन् प्रविष्टो ददशं धनुर्गन्धमिवाद्भुतम् ॥ १४ ॥
 पुरुषैर्वहुभिर्गुप्तमर्चितं परमर्द्धमन् ।
 वार्यमाणो नृभिः कृष्णः प्रसह्य धनुराददे ॥ १५ ॥
 करेण वामेन सलीलमुद्धृतं सज्यं च कृत्वा निमिषेण पश्यताम् ।
 नृणां विकृष्य प्रबभ्रु मध्यतो यथेधुदण्डं मदकपुरुक्रमः ॥
 धनुषो भज्यमानस्य शब्दः खं रोदसी दिशः ।
 पूरयामास यं श्रुत्वा कंसस्त्रासमुपागमत् ॥ १७ ॥
 तद्रक्षिणः सानुचराः कुपिता आततायिनः ।
 ग्रहीतुकामा आवव्रुर्गुह्यतां वध्यतामिति ॥ १८ ॥
 अथ तान् दुरभिप्रायान् विलोक्य बलकंशवी ।
 क्रुद्धी धनुष आदाय शकले तांश्च जग्रतुः ॥ १९ ॥
 बलं च कंसप्रहितं हत्वा शालामुखात् ततः ।
 निष्क्रम्य चेतुर्हृष्टी निरीक्ष्य पुरसम्पदः ॥ २० ॥
 तयोस्तदद्भुतं वीर्यं निशम्य पुरवासिनः ।
 तेजः प्रागल्भ्यरूपं च मेनिरे विनुषोत्तमी ॥ २१ ॥
 तयोर्विचरतोः स्वीरमादित्योऽस्तमुपेयिवान् ।
 कृष्णरामी सुरवं रात्री ज्ञात्वा कंसचिकीर्षितम् ॥ २२ ॥
 अवनिज्याद्विपुलं भुक्त्वा क्षीरोपसेचनम् ।
 ऊपतुस्तां वृती गोपैः पुराच्छकटमीयतुः ॥ २३ ॥
 कंसास्तु धनुषो भद्रं रक्षिणां स्वबलस्य च ।
 यथं निशम्य गोविन्दरामचिह्नोदितं परम् ॥ २४ ॥

दीर्घप्रजागरो भीतो दुर्निमित्तानि दुर्मतिः ।
 बहुन्यचष्टाभयथा मृत्योर्दूतकराणि च ॥ २५ ॥
 अदर्शनं स्वशिरसः प्रतिकूपेपु सत्त्वपि ।
 असत्त्वपि द्वितीयं च द्वैरूप्यं ज्योतिषां तथा ॥ २६ ॥
 छिद्रप्रतीतिशङ्कायां प्राणपोषानुपश्रुतिः ।
 स्वर्णप्रतीतिर्वृक्षेषु स्वपदानामदर्शनम् ॥ २७ ॥
 स्वप्ने प्रेतपरिष्वङ्गः खरयानं विसादनम् ।
 पाषात्रलदमाल्यंकलीलाभ्यङ्गो दिगम्बरः ॥ २८ ॥
 अन्यानि चेत्थम्भूतानि स्वप्नप्रागर्गतानि च ।
 पश्यन् मरणसन्त्यस्तो निद्रां लेभे न चिन्तया ॥ २९ ॥
 व्युष्टायां निशि कौरव्य ! सूर्ये चाभिसमुत्पिते ।
 कारयामास धे कंसो महक्रीडामहोत्सवम् ॥ ३० ॥
 आनर्चुः पुरुषा रङ्गं तूर्यभेर्षश्च जग्निरे ।
 मन्त्राश्चालङ्कृताः स्रग्भिः पताकाचैलतोरणैः ॥ ३१ ॥
 तेषु पीरा जानपदा ब्रह्मक्षत्रपुरोगमाः ।
 यथोपजोषं विविशू राजानश्च कृतासनाः ॥ ३२ ॥
 कंसः परिवृतोऽमान्यै राजमन्त्र उपविशत् ।
 मण्डलेऽवरमध्यस्थो हृदयेन विदूषता ॥ ३३ ॥
 वायमानेषु तूर्येषु महतालोत्तरेषु च ।
 महताः स्तलदृता दप्ताः स्तोपाध्यायाः समाविशन् ॥ ३४ ॥
 चाणूरो मुष्टिकः कूटः छलः कोसल एव च ।
 त आसेदुरुपस्थानं वल्गुवायप्रहर्षिताः ॥ ३५ ॥
 नन्दगोपादयो गोपा भोजराजसमाहूताः ।
 निवेदितोपायनास्त एकस्मिन् मन्त्र आविशन् ॥ ३६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ एकचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

अथ कृष्णश्च रामश्च कृतशीची परन्तपी ।
 महद्दुन्दुभिनिर्घोषं श्रुत्वा द्रष्टुमपेयतुः ॥ १ ॥
 रङ्गद्वारं समासाय तस्मिन् नागमवस्थितम् ।
 अपश्यत् कुचलयापीडं कृष्णोऽम्बहृष्टचोदितम् ॥ २ ॥

वद्भ्या परिकरं शीरिः समूह कुटिलाकान् ।
 उवाच हस्तिपं वाचा मेघनादगभीरया ॥ ३ ॥
 अम्बहृष्टम्वह मार्गे नो देहप्रक्राम माचिरम् ।
 नो चेत् सकुञ्जरं त्याज्य नयामि यमसादनम् ॥ ४ ॥

एवं निर्भर्त्सितोऽम्बष्ठः कुपितः कोपितं गजम् ।
 चोदयामास कृष्णाय कालान्तकयमोपमम् ॥ ५ ॥
 करीन्द्रस्तमभिद्रुत्य करेण तरसाऽग्रहीत् ।
 कराद् विगलितः सोऽमुं निहत्याद्विष्वलीयत ॥ ६ ॥
 संकुद्धस्तमचक्षाणो प्राणदष्टिः स केसावम् ।
 परामृशान् पुष्करेण स प्रसह्य विनिर्गतः ॥ ७ ॥
 पुच्छे प्रगृह्यातिवलं धनुषः पञ्चविंशतिम् ।
 विचर्कषं यथा नागं सुषणं इव लीलया ॥ ८ ॥
 स पर्यावर्तमानेन सव्यदक्षिणतोऽच्युतः ।
 यन्नाम भ्राम्यमाणेन गोवत्सेनेन बालकः ॥ ९ ॥
 ततोऽभिमुखमभ्येत्य पाणिनाऽऽहत्य वारणम् ।
 श्रावन् च यापयामास स्मृष्यमानः पदे पदे ॥ १० ॥
 स धावन् क्रीडया भूमी पतित्वा सहसोत्थितः ।
 तं मत्वा पतितं क्रुद्धो दन्ताभ्यां सोऽहनत् क्षितिम् ॥ ११ ॥
 स्वविक्रमे प्रतिहते कुजरेन्द्रोऽत्यमर्षितः ।
 चोद्यमानो महामात्रिः कृष्णमभ्यद्रवद् रुपा ॥ १२ ॥
 तमापतन्तमासाद्य भगवान् मधुसूदनः ।
 प्रगृह्य पाणिना हस्तं पातयामास भूतले ॥ १३ ॥
 पतितस्य पदाऽऽक्रम्य मृगेन्द्र इव लीलया ।
 दन्तमुत्पाट्य तेनेन हस्तिपांश्चाहन् हरिः ॥ १४ ॥
 मृतकं द्विपमुत्सृज्य दन्तपाणी विरेजतुः ।
 अंसन्यस्तविपाणासृद्भविन्दुभिरङ्गिती ।
 विरूढस्वेदकणिकवदनाम्बुरुहायुधी ॥ १५ ॥
 वृती गोपिः कतिपयैर्वलदेवजनार्दनी ।
 रङ्गं विविशान् राजन् गजदन्तवरायुधी ॥ १६ ॥
 महानामशनिर्नृणां नरवरः स्त्रीणां स्मरों मूर्तिमान्
 गंगपानां स्वजनोऽसतां क्षितिभृतां शास्ता स्वपित्रोः शिशुः ।
 मृत्युमौजपतंकिधानृविहितस्त्वचं परं योगिनां
 वृष्णीनां च पतिः सदैव शुशुभे रङ्गेऽच्युतः साग्रजः ॥ १७ ॥
 हतं कुलवापीडं इष्टा तावपि दुर्जयी ।
 कंसो मनस्यपि तदा भृशमुद्रिजिजे नृप ॥ १८ ॥

ती रेजतु रङ्गती महाभुजी विचित्रवेपाभरणस्रगम्बरी ।
 यथा नटावुत्तमवेपधारिणी मनः क्षिपन्ती प्रभया निरीक्षताम् ॥
 निरीक्ष्य तावुत्तमपुरुषी जना मध्यस्थिता नागरराष्ट्रका नृप ।
 प्रहर्षवेगोत्कलितेक्षणाननाः पपुर्न तृप्ता नयनैस्तदाननम् ॥
 पिवन्त इव चक्षुर्भ्यां लिहन्त इव जिह्वा ।
 निग्रन्त इव नासाभ्यां विलप्यन्त इव बाहुभिः ॥ २१ ॥
 ऊचुः परस्परं ते वै यथादृष्टं यथाश्रुतम् ।
 तद्रूपगुणमाधुर्यप्रागल्भ्यस्मारिता इव ॥ २२ ॥
 एतौ भगवतः साक्षाद् होरनारायणस्य हि ।
 अवतीर्णाविहांशेन वसुदेवस्य वेश्मनि ॥ २३ ॥
 स एष किल देवक्यां जातो नीतश्च गोकुलम् ।
 कालमेतं वसन् गूढो बबूधे नन्दवेश्मनि ॥ २४ ॥
 पूतनाऽनेन नीताऽन्तं चक्रवातश्च दानवः ।
 अर्जुनी धेनुकः केशी गुह्यकोऽन्ये च तद्विधाः ॥ २५ ॥
 गावः सपाला एतेन दावाग्नेः परिमोचिताः ।
 कालियो दमितः सर्पः शक्रश्च विमदः कृतः ॥ २६ ॥
 सप्ताहमेकहस्तेन धृतोऽद्रिप्रवरोंऽमुना ।
 वर्षवाताशान्निभ्यश्च परित्रातं च गोकुलम् ॥ २७ ॥
 गोप्योऽस्य नित्यमुदितहसितप्रेक्षणं मुखम् ।
 पश्यन्त्यो विविधांस्तापांस्तारन्ति स्म श्रमं मुदा ॥ २८ ॥
 वदन्त्यनेन वंशोऽयं यदोः सुबहुविभुतः ।
 श्रियं यशो महत्त्वं च लप्स्यते परिरक्षितः ॥ २९ ॥
 अयं चास्याग्रजः श्रीमान् रामः कमललोचनः ।
 प्रलभ्यो निहतो येन वहवो धेनुकादयः ॥ ३० ॥
 जनेष्वेवं ब्रूयानेषु त्वयैषु निनदत्सु च ।
 कृष्णरामौ समाभाष्य चाणूरो वाक्यमब्रवीत् ॥ ३१ ॥
 हे नन्दसूनो हे राम भयन्ती वीर्यसम्पत्नी ।
 निपुङ्ककुशली श्रुत्वा राज्ञोऽह्नतो दिदक्षुणा ॥ ३२ ॥
 श्रियं राज्ञः प्रकुर्वन्त्यः श्रेयो बिन्दन्ति वै प्रजाः ।
 मनसा कर्मणा वाचा विपरीतमतोऽन्यथा ॥ ३३ ॥
 नित्यं प्रमुदिता गोपा यत्सपालास्तथा स्फुटम् ।

वनेषु महद्युद्धेन क्रीडन्तश्चारयन्ति गाः	॥ ३४ ॥	वाला वयं तुल्यबलैः क्रीडिष्यामो यथोचितम् ।	
तस्माद् राज्ञः प्रियं ययं वयं च करवामहे ।		भवेन्निपुद्धं माऽधर्मः स्पृशन्मह्य सभासदः	॥ ३८ ॥
भूतानि नः प्रसीदन्ति सर्वभूतमयो नृपः	॥ ३५ ॥	चाणूर उवाच—	
तन्निशाम्याव्रवीत् कृष्णो देशकालोचितं वचः ।		न वालो न किशोरस्त्वं बलश्च बलिनां वरः ।	
निपुद्धमात्मनोऽभीष्टं मन्यमानोऽभिनन्द्य च	॥ ३६ ॥	लीलेषो हनो येन सहस्रद्विपसत्त्वभृत्	॥ ३९ ॥
श्रीभगवानुवाच—		तस्माद् भवद्भ्यां बलिभिर्षोडश्यां नानयोऽत्र वै ।	
प्रजा भोजयतेषूपयं वयं चापि वनेचराः ।		मपि विक्रमं याप्तेषु बलेन सह मुष्टिकः	॥ ४० ॥
करवाम प्रियं नित्यं तत्रः परमनुग्रहः	॥ ३७ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥	

अथ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—		न सभां प्रविशेत् प्राज्ञः सभ्यदोषाननुस्मरन् ।	
एवं चिन्तितसङ्गो भगवान् मधुसूदनः ।		अनुबन्धं विबुधसङ्गो नरः किल्बिषमभ्यनुते	॥ १० ॥
आससाद ह चाणूरं मुष्टिकं रोहिणीसुतः	॥ १ ॥	बलान्तः शत्रुमभितः कृष्णस्य वदनाम्बुजम् ।	
आस्कोट्य हस्तीं हस्ताभ्यामूर्ध्वं चैव परस्परम् ।		वीक्ष्यतां श्रमवार्सुसं पद्मकोशमिवाम्बुभिः	॥ ११ ॥
विमृश्य भूयः सङ्गम्य परिक्रम्य परस्परम् ॥		किं न पश्यत रामस्य मुखमाताम्रलोचनम् ।	
हस्ताभ्यां हस्तयोर्वद्ध्या पद्भ्यामेव च पादयोः ।		मुष्टिकं प्रति सामर्पद्मासंस्पर्शमशोभनम्	॥ १२ ॥
विचर्कतुरन्योन्यं प्रसह्य विजिगीषया	॥ २ ॥	पुण्या वत व्रजभुवो यदयं नृलिङ्गगूढः	
अरत्नी द्वे अरत्निभ्यां जानुभ्यां चैव जानुनी ।		पुराणपुरुषो बन्धित्रमान्यः ।	
शिरः शीर्ष्णोरसोरस्तावन्यान्वमभिजग्रतुः	॥ ३ ॥	गात्रचारयन् सहबलः कणयश्च वेणुं	
परिधामणविशेषपरिरम्भावपातनैः ।		विक्रीडयाऽधिति गिरावमराचिताङ्गिः	॥ १३ ॥
उत्सर्पणापसर्पैश्चाप्यन्योन्यं प्रत्यप्युध्यतम्	॥ ४ ॥	गोप्यस्तपः किमचरन् यदमुष्य रूपं	
उत्थापनैरुन्नमनेश्चालनैः स्थापनैरपि ।		लावण्यसारमथनोत्थमनन्यसिद्धम् ।	
परस्परं जिगीषन्तावन्यान्वमभिचक्रतुः	॥ ५ ॥	हृभिः पिबन्त्यनुसवाभिनवं दुरापमे	
तद् बालबलवयुद्धं समेताः सर्वयोषितः ।		एकान्तधाम यशसः शिष्य ईश्वरस्य	॥ १४ ॥
ऊचुः परस्परं प्रेक्ष्य सानुकम्पा वरूपशः	॥ ६ ॥	या दोहनेऽवहनने मथनोपजल्प-	
महानयं वताधर्मं एषां राजसभासदाम् ।		प्रेक्षेद्वनार्भकदितोक्षणमज्जनादी ।	
ये बालबलवयुद्धं राज्ञोऽन्विच्छन्ति पश्यतः	॥ ७ ॥	गायन्ति चैनमनुरक्तपिण्डोऽधुक्कण्ठः	
क वज्रसारसर्वाङ्गी महो शैलेन्द्रसन्निभो ।		पुण्या व्रजस्थि उरुकमचित्तयामाः	॥ १५ ॥
क चानिसुकुमारान्नी किशोरी नामवीवनी	॥ ८ ॥	प्रातर्व्रजाद् व्रजत आविशतश्च सायं	
धर्मव्यतिक्रमो ह्यस्य समाजस्य ध्रुवं भवेत् ।		गोभिः समं कणयतोऽस्य निशम्य वेणुम् ।	
पञ्चाधर्मः समुत्तिष्ठेन्न स्पेयं तत्र कर्हिचिन्	॥ ९ ॥	निर्गन्धं तृणमबलाः पथि भूरिपुण्याः	
		पश्यन्ति सस्मितमुखं सदपावलोकम्	॥ १६ ॥

एवं प्रभापमाणसु स्त्रीषु योगेश्वरो हरिः ।
 शत्रुं हन्तुं मनश्चक्रे भगवान् भरतर्षभ ॥ १७ ॥
 तैस्तेर्निपुद्गविधिभिर्विधिपरिच्युतेतरी ।
 युयुधाने तथाऽऽन्योन्यं तथैव बलमुष्टिकौ ॥ १८ ॥
 भगवद्गात्रनिष्पातेर्वज्रनिष्पेतिपुरैः ।
 चाणूरो भज्यमानाद्रो मुहुर्लानिमवाप ह ॥ १९ ॥
 स श्येनवेग उत्पत्य मुष्टीकृत्य करावुभी ।
 भगवन्तं वासुदेवं क्रुद्धो वक्षस्यताडयत् ॥ २० ॥
 नाचलत् तत्प्रहारेण स्रजा हत इव द्विपः ।
 बाहोर्निगूढ चाणूर् बहुशो भ्रामयन् हरिः ॥ २१ ॥
 भृशुष्टे पोथयामास तरसा क्षीणजीवितम् ।
 विस्त्रस्ताकल्पकेशसगिन्द्रध्वज इवापतत् ॥ २२ ॥
 तथैव मुष्टिकः पूर्वं स्वमुष्ट्याऽभिहतेन वै ।
 बलभद्रेण बलिना तलेनाभिहतो भृशम् ॥ २३ ॥
 प्रवेपितः स रुधिरमुद्धमन् मुखतोऽर्दितः ।
 व्यसुः पपातोऽव्युपस्थे बाताहत इवाद्विपः ॥ २४ ॥
 ततः कूटमनुप्राप्तं रामः प्रहरतांवरः ।
 अवधीहीलया राजन् सावज्ञं वाममुष्टिना ॥ २५ ॥
 तथैव हि शलः कृष्णपदापहतशीर्षकः ।
 द्विधा विदीर्णस्तोसलक उभावपि निपेततुः ॥ २६ ॥
 चाणूरे मुष्टिके कूटे शले तोसलके हते ।
 शेषाः प्रदुद्रुवर्महाः सर्वे प्राणपरीप्सवः ॥ २७ ॥
 गोपान् वयस्यानाकृष्य तैः संसृज्य विजहतुः ।
 वायमानेषु तूष्णेपु बलान्नी कृतनपुरी ॥ २८ ॥
 जनाः प्रजहपुः सर्वे कर्मणा रामकृष्णयोः ।
 कृते कंसं विप्रमुल्याः साधवः साधुसाध्विति ॥ २९ ॥
 हतेषु मद्भवैषु चिद्वृत्तेषु च भोजराट् ।
 न्यवारयत् स्वतूष्पाणि वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ ३० ॥
 निस्सारयत दुर्वृत्ता वसुदेवान्मज्जी पुरात ।
 धनं हत गोपानां नन्दं वर्यात दुर्मतिम् ॥ ३१ ॥

वसुदेवस्तु दुर्मथा हन्यतामावसत्तमः ।
 उग्रसेनः पिता चापि सानुगः परपक्षगः ॥ ३२ ॥
 एवं विकृत्यमाने वै कंसे प्रकुपितोऽव्ययः ।
 लघिप्रोत्पत्य तरसा मध्वमुत्तुङ्गमारुहत् ॥ ३३ ॥
 तमाविशन्तमालोक्य मृत्युमात्मन आसनात् ।
 मनस्वी सहस्रोत्थाय जगुहे सोऽसिचर्मणी ॥ ३४ ॥
 तं खड्गपाणिं विचरन्तमाशु
 श्येनं यथा दक्षिणसव्यमम्बरो ।
 समग्रहीद् दुर्विपहोत्रतेजा
 यथोरां तात्पर्यसुतः प्रसह्य ॥ ३५ ॥
 प्रगूह्य केशेषु चलत्किरीटं
 निपात्य रत्नोपरि तुङ्गमध्यात् ।
 तस्योपरिशात् स्वयमव्यजनाभः
 पपात विशवाश्रय आत्मतन्त्रः ॥ ३६ ॥
 कंसोऽपि कृष्णेन जगत्त्रयैक-
 निवासभूतेन निपात्य सोऽधः ।
 तेनात्मतन्त्रेण च पीडितोऽसुं
 तत्याज राजन् निमिषान्तरेण ॥ ३७ ॥
 कंसं परतं विचर्क्य भूमी
 हरिर्वथैवं जगतो विपश्यतः ।
 हाहेतिशब्दः सुमहांसदाऽभूत्
 उदीरितः सर्वजनेनैन्द्र ॥ ३८ ॥
 स नित्यदोद्विग्नप्रिया तमीश्वरं
 पिबन्निदन् वा विचरन् स्वपन् श्वसन् ।
 ददर्श चक्रापुष्पमच्युतं यतः
 तदेव रूपं दुरवाममाप ॥ ३९ ॥
 तस्यानुजा भ्रातरोऽष्टौ कङ्कन्यग्रोधकादयः ।
 अभ्यधावन्नतिक्रुद्धा भ्रातुर्निर्वेशकारिणः ॥ ४० ॥
 तथाऽन्तिभसांस्तांस्तु संयतान् रोहिणीसुतः ।
 अहन् पार्षपमुद्यम्य पशूनिव मृगाधिपः ॥ ४१ ॥
 नेदुर्दुन्दुभयो व्योम्नि ब्रह्मेशाया विभूतयः ।
 पुष्पैः किरन्तस्त्वं प्रीताः शशांसुर्ननुतुः सियः ॥ ४२ ॥

तेषां सियो महाराज सुहृन्मरणदुःखिताः ।
 तत्राभीषुर्विनिग्रन्त्यः स्वशीर्षण्यथुलोचनाः ॥ ४३ ॥
 शयानान् वीर शय्यायां पत्नीनालिङ्ग्य शोचतीः ।
 विलेपुः सुस्वरं नार्यो विसृजन्त्यो मुहुः शुचः ॥ ४४ ॥
 हा नाथ प्रिय धर्मज्ञ करुणानाथवत्सल ।
 त्वया हतेन निहता वयं ते सगृहप्रजाः ॥ ४५ ॥
 त्वया विरहिता पत्या पुरीषं भरतर्षभ ।
 न शोभते वयमिव निवृत्तान्तवमङ्गला ॥ ४६ ॥
 अनागसां त्वं भूतानां कृतवान् द्रोहमुल्यम् ।
 तेनेमां भो दशां नीतो भूतभुक् को लभेत शम् ॥ ४७ ॥

सर्वेषामिह भूतानामेष हि प्रभवाप्ययः ।
 गोप्ता च तदवध्यायी न कश्चित् सुखमेधते ॥ ४८ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 राजयोषित आश्रयास्य भगवान् लोकभावनः ।
 यामाहुर्लोकिकीं संस्थां हतानां समकारयत् ॥ ४९ ॥
 मानरं पितरं चैव मोचयित्वाऽथ बन्धान् ।
 रामकृष्णी ववन्दाते शिरसाऽऽस्मृय पादयोः ॥ ५० ॥
 देवकी वसुदेवश्च विज्ञाय जगदीश्वरी ।
 कृतसंवेन्दनी पुत्री सस्वजाते न शङ्कितौ ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे द्वित्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 पितराबुधलभ्यार्थी विदित्वा पुरुषोत्तमः ।
 मा भूदिति निजां मायां ततान जनमोहिनीम् ॥ १ ॥
 उवाच पितरावेत्य साग्रजः सान्त्वतर्षभः ।
 प्रश्रयाघनतः प्रीणन्नम्ब तातेति सादरम् ॥ २ ॥
 नास्मत्तो युवयोस्तात नित्योत्कण्ठितयोरपि ।
 बाल्यप्रीणण्डकैशोराः पुत्राभ्यामगमन् कश्चित् ॥ ३ ॥
 न लब्धो देवहतयोर्वासो नौ भवदन्तिके ।
 ये बालाः पितृगोहस्था विन्दन्ते लालिता मुदम् ॥ ४ ॥
 सर्वायसम्भवो देहो जनितः पोषितो यतः ।
 न तयोषाति निर्वेशं पित्रोर्मर्त्यः शतापुषा ॥ ५ ॥
 यस्तपोरामजः कल्प आत्मना च धनेन च ।
 वृत्तिं न दद्यात् तं प्रेत्य स्वमांसं खादयन्ति हि ॥ ६ ॥
 मानरं पितरं वृद्धं भार्यां साध्वीं सुतं शिशुम् ।
 गुरुं विश्वं प्रपन्नं च कल्पोऽविभक्त्यसन्मृतः ॥ ७ ॥
 तत्रायकल्पयोः कंसाश्रेत्यमुद्विग्रचेतसोः ।
 मोघमेते व्यतिक्रान्ता दिवसा वामनपत्नीः ॥ ८ ॥
 तन् धन्तुमहंभस्तात माननीं परतन्त्रयोः ।
 अकुर्वन्तोऽर्थां शुभ्रूपां ऋषयोर्दुर्हदोर्भृशम् ॥ ९ ॥

इति मायामनुष्यस्य हरेर्विश्वान्मनो गिरा ।
 मोहितावङ्गमारोप्य परिष्वज्यापनुर्मुदम् ॥ १० ॥
 सिञ्चन्तावधुपराभिः स्नेहपाशेन संवृती ।
 न किञ्चिद्वचन् राजन् वाप्यकण्ठी विमोहितौ ॥ ११ ॥
 एवमाश्रयास्य पितरौ भगवान् देवकीसुतः ।
 मातामहं तूष्णसेनं यदूनामकरोन्नृपम् ॥ १२ ॥
 आह चास्मान् महाराज प्रजाः स्वाङ्गमुमहंसि ।
 यथातिशापाद् यदुभिर्नासितव्यं नृपासने ॥ १३ ॥
 मयि भृत्य उपासीने भवतो विबुधादयः ।
 बलिं हर्न्यचनताः किमुताम्ये नरापिषाः ॥ १४ ॥
 सर्वान् स्वज्ञातिसम्बन्धान् दिग्भ्यः कंसभयाद् गतान् ।
 यदुवृण्वन्धकमपुदाशाहंकुकराहंकान् ॥ १५ ॥
 सभ्राजितान् समाश्रयास्य विदेशावासकर्तितान् ।
 न्यवासयन् स्वगणेषु बित्तैः सन्तर्प्य विद्वत्सूक् ॥ १६ ॥
 कृष्णसदृशं भुजैर्गुप्ता लब्धमनोरथाः ।
 गणेषु रेमिरे सिद्धाः कृष्णरामगतज्वराः ॥ १७ ॥
 वीक्षन्तोऽहरहः प्रीता मुकुन्दबदनाम्बुजम् ।
 नित्यप्रमुदिनं श्रीमत्सदयस्मितवीक्षणम् ॥ १८ ॥
 तत्र प्रवयसोऽप्यासन् युवानोऽतिबलीजसः ।
 पितृन्तोऽश्वमुकुन्दस्य मुखाम्बुजसुधां मुहुः ॥ १९ ॥

अथ नन्दं समासाय भगवान् देवकीसुतः ।
 सङ्कर्षणश्च राजेन्द्र परिष्वज्येदम्बुचतुः ॥ २० ॥
 पितर्बुवाभ्यां सिन्ध्याभ्यां पोषितौ लालितौ भृशम् ।
 पित्रोर्भ्यधिका प्रीतिरात्मजेष्वात्मनोऽपि हि ॥ २१ ॥
 स पिता सा च जननी यौ पुष्णीतां स्वपुत्रवत् ।
 शिशून् बन्धुभिरुत्सृष्टानकल्पैः पोषरक्षणे ॥ २२ ॥
 यात यूपं ब्रजं तात वयं च सेहदुःखितान् ।
 ज्ञातीन् नो द्रष्टुमेष्यामो विधाप्य सुहृदां सुखम् ॥ २३ ॥
 एवं सान्त्वय्य भगवान् नन्दं सव्रजमच्युतः ।
 बासोऽलङ्कारकुप्याग्रिर्हयामास सादरम् ॥ २४ ॥
 इत्युक्तस्ती परिष्वज्य नन्दः प्रणयविह्वलः ।
 पूरयन्नभुभिर्नेत्रे सह गोपैर्ब्रजं ययौ ॥ २५ ॥
 अथ शूरसुतो राजन् पुत्रयोः समकारयत् ।
 पुरोपसा ब्राह्मणेन च यथावद् द्विजसंस्कृतिम् ॥ २६ ॥
 तेभ्योऽदादशिक्षां गावो रुग्ममालाः स्वलङ्कृताः ।
 स्वलङ्कृतेभ्यः सम्पूज्य सवत्साः क्षीममालिनीः ॥ २७ ॥
 याः कृष्णरामजन्मर्क्षे मनोदत्ता महामतिः ।
 ताश्चाददादनुस्मृत्य कंसेनाधर्मतो हताः ॥ २८ ॥
 ततश्च लब्धसंस्कारी द्विजत्वं प्राप्य सुव्रती ।
 गर्गाद् यदुकुलाचार्याद् गाव्यं ब्रतमास्थितौ ॥ २९ ॥
 प्रभवी सर्वविद्यानां सर्वज्ञी जगदीश्वरी ।
 नान्यसिद्धामलं ज्ञानं गूढमानी नरोदितैः ॥ ३० ॥
 अथो गुरुकुले वासमिच्छन्तावुपजग्मतुः ।
 हास्यं सान्दीपनिं नाम अवन्तिपुरवासिनम् ॥ ३१ ॥
 यथोपसाय ती दान्ती गुरौ वृत्तिमनिन्दिताम् ।
 ग्राहयन्तावुपांतौ स्म भक्त्या देयमियादती ॥ ३२ ॥
 तयोर्द्विजवरस्तुष्टः शुद्धभावानुवृत्तिभिः ।
 प्रोवाच वेदानविलान् साक्षात्पनिपदो गुरुः ॥ ३३ ॥
 गरहस्यं धनुर्वेदं धर्मन्यायपथान्तथा ।
 तथा चान्दीक्षिकीं विद्यां गजनीतिं च पद्विधाम् ॥ ३४ ॥

सर्वं तदमरश्रेष्ठौ सर्वविद्याप्रवर्तकी ।
 सकृन्निगदमात्रेण ती सञ्जगृह्णतुर्नृप ॥ ३५ ॥
 अहोरात्रैश्चतुःषष्ट्या संयाती तावतीः कलाः ।
 गुरुदक्षिणयाऽऽचार्यं छन्दयामासतुर्नृप ॥ ३६ ॥
 द्विजस्तयोस्तं महिमानमद्भुतं
 संलक्ष्य राजन्नितिमानुपीं मतिम् ।
 सम्मन्य पत्न्या स महार्णवं मृतं
 बालं प्रभासे वरयाम्यभूय ह ॥ ३७ ॥
 तथेत्यथारुह्य महारथी रथं
 प्रभासमासाय दुरन्तविक्रमी ।
 येलामुपव्रज्य निपीदतुः क्षणं
 सिन्धुर्विदित्वाऽऽर्हणमाहरत् तयोः ॥ ३८ ॥
 तमाह भगवानाशु गुरुपुत्रः प्रदीपताम् ।
 योऽसाविह त्वया ग्रस्तो बालको महतोर्मिणा ॥ ३९ ॥
 तमाह वरुणो देवो विनयावनतः स्थितः ।
 नैवाहार्पमहं देव दैत्यः पञ्चजनोऽहरत् ॥ ४० ॥
 अन्तर्जलचरः कृष्ण शङ्करूपपरोऽसुरः ।
 जलमाविश्य तं हत्वा गृह्यतामित्युवाच सः ॥
 ततस्ती जलमाविश्य हत्वाऽन्तर्जलवासिनम् ।
 विदार्य जठरं तस्य नापश्यदुदरेऽर्भकम् ॥ ४१ ॥
 तदङ्गप्रभवं शङ्कमादाय रथमागमत् ॥ ४२ ॥
 ततः संयमनीं नाम यमस्य दपितां पुरीम् ।
 गत्वा जनार्दनः शङ्कं प्रदप्त्वी सहलायुधः ॥ ४३ ॥
 शङ्कनिर्हादमाकर्ण्य प्रजासंयमनो यमः ।
 तयोः सपर्यां महतीं चक्रे भक्त्युपबृंहितः ॥ ४४ ॥
 उवाचावनतः कृष्णं सर्वभूताशयाश्रयम् ।
 लीलामनुष्य हे विष्णो युवयोः करवाम किम् ।
 इत्युक्तस्तेन देवेशो देवकीनन्दनोऽब्रवीत् ॥ ४५ ॥
 श्री भगवानुवाच—
 गुरुपुत्रमिहानीतं निजकर्मनिबन्धनम् ।
 आनयस्व महाराज मच्छासनपुरस्कृतः ॥ ४६ ॥

तथेति तेनोपनीतं गुरुपुत्रं यदुत्तमम् ।
 दत्त्वा स्वगुरुर्व भूषो वृणीष्येति तमूचतुः ॥ ४७ ॥
 ततः प्रीतमना राजन्निदं वचनमब्रवीत् ।
 सान्दीपिनि महाभागो रामकृष्णावरन्दमम् ॥ ४८ ॥
 सम्पक् सम्पादितो बत्स भवद्भ्यां गुरुनिष्क्रिया ।
 को नु युष्मद्विभगुरोः कामानामवशिष्यते ।
 गच्छतं स्वगृहं वीरो कीर्तिर्वामस्तु पायनी ॥ ४९ ॥

गुरुर्णवमनुज्जाती स्थेनानिलरंहसा ।
 आप्याती स्वपुरं तात पर्जन्यनिनदेन वै ॥ ५० ॥
 समनन्दन् प्रजाः सर्वा हृष्टा रामजनार्दनी ।
 अपश्यन्त्यो बहूहानि नष्टलब्धपना इव ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 वृष्णीनां प्रवरो मन्त्री कृष्णस्य दयितः सखा ।
 शिष्यो बृहस्पतेः साक्षादुद्धवो बुद्धिसत्तमः ॥ १ ॥
 तमाह भगवान् प्रष्टुं भक्तमेकान्तिनं कविन् ।
 गृहीत्वा पाणिना पाणिं प्रपन्नार्तिहरो हरिः ॥ २ ॥
 गच्छोद्धव ब्रजं सौम्य पित्रेणः प्रीतिमावह ।
 गोपीनां मद्भिर्योगार्थि मत्सन्देर्शर्विभोचय ॥ ३ ॥
 ता मन्मनस्का मत्प्राणा मदर्थे त्यक्तदेहिकाः ।
 मामेव दयितं प्रष्टुमात्मानं मनसाऽगताः ॥ ४ ॥
 ये त्यक्तलोकधर्माश्च मदर्थे तान् विभर्ष्यहम् ।
 मयि ताः प्रेयसां प्रष्टे दूरस्थे गोकुलस्थियः ॥ ५ ॥
 स्मरन्त्यद्ग विमुत्तन्ति विरहीत्कण्ठविक्रमाः ।
 धारयन्त्यनिकृच्छ्रेण प्रायः प्राणान् कथञ्चन ॥ ६ ॥
 प्रत्यागमनसन्देर्शर्वकन्या मे मदात्मिकाः ।
 इत्युक्त उद्धवो राजन् सन्देशान् भर्तुराहतः ॥ ७ ॥
 आदाय रथमारुह्य प्रययौ नन्दगोकुलम् ।
 श्रामो नन्दब्रजं धीमान् निम्नोचति विभावसी ॥ ८ ॥
 छलपानः प्रविशतां पशूनां सुररेणुभिः ।
 यासितार्थे निपुद्ध्यद्भिर्नार्तिनं शुम्भिभिर्युधिः ॥ ९ ॥
 धावन्तीभिश्च बाह्याभिरुपोभारेण बत्सकान् ।
 इतस्ततो विलङ्घ्यद्भिर्गोवत्सैर्मण्डितं सितैः ॥ १० ॥
 गोदोहशब्दाभिरवेर्वेणूनां निस्सवनेन च ।
 गायन्तीभिश्च कर्माणि शुभानि बलकृष्णयोः ॥ ११ ॥

स्वलङ्घ्याभिर्गोपीभिर्गोपैश्च सुधिराजितम् ।
 अयर्कातिभिर्गोविप्रचिवृदेवाचनान्वितैः ॥ १२ ॥
 पूषदीपैश्च मान्यैश्च गोपावासैर्मनोरमम् ।
 सर्वतः पुष्पितवनं द्विजालिकुलनादितम् ॥ १३ ॥
 हंसकारण्डवाकीर्णैः पद्मपण्डैश्च मण्डितम् ।
 तमागतं समालोक्य कृष्णस्यानुचरं श्रियम् ॥ १४ ॥
 नन्दः प्रीतः परिष्वज्य वासुदेवपिपाऽऽर्चयत् ।
 भोजितं परमाज्ञेन संविष्टं कशिपी सुखम् ॥ १५ ॥
 गतधमं पर्यपृच्छत् पादसंवाहनादिभिः ॥ १६ ॥
 नन्द उवाच—
 कषिदग्ग महाभाग सखा नः शूनन्दनः ।
 आस्ते कुशान्यपत्यापैर्पुङ्क्तो मुक्तः सुहृद्वृतः ॥ १७ ॥
 दिष्ट्या कंसो हतः पापः सानुगः स्वेन पाप्मना ।
 साधूनां धर्मशीलानां यदूनां द्वेष्टि यः सदा ॥ १८ ॥
 अपि स्मरति नः कृष्णो मातरः सुहृदः सखीन् ॥
 गोपान् ब्रजं चात्मनार्थं गावो वृन्दावनं गिरिम् ॥ १९ ॥
 अप्यायास्यति गोविन्दः स्वजनान् सकृदीक्षितम् ।
 तर्हि द्रक्ष्याम तद्भक्त्रं सुनसं सुस्मितेक्षणम् ॥ २० ॥
 दावाग्नेर्वातवपांश्च यूपान् सपांश्च रक्षिताः ।
 दुरन्त्येभ्यो मृत्युभ्यः कृष्णेन सुमहात्मना ॥ २१ ॥
 स्मरतां कृष्णवीर्षाणि लीलापात्रनिरीक्षणम् ।
 हसितं भाषितं चाद्ग सर्वा नः सिधिलाः क्रियाः ॥ २२ ॥

सरिच्छैलवनोद्देशान् मुकुन्दपदभूषितान् ।
 आक्रीडानीक्षमाणानां मनो याति तदात्मताम् ॥ २३ ॥
 मन्ये कृष्णं च रामं च प्राप्ताविह सुरोत्तमौ ।
 सुराणां महदर्थाय गर्गस्य वचनं यथा ॥ २४ ॥
 कंसं नागायुतबलं मही गजपतिं तथा ।
 अवधिष्टं लीलधैव पशूनिव मृगाधिपः ॥ २५ ॥
 तालत्रयं महासारं धनुर्यष्टिमिवेभराट् ।
 वभञ्जेन हस्तेन सप्ताहमदधाद् गिरिम् ॥ २६ ॥
 प्रलम्बो धेनुकोऽरिष्टस्तृणावर्तो वकादयः ।
 दैत्याः सुरासुरजितो हता येनेह लीलया ॥ २७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इति संस्मृत्य संस्मृत्य नन्दः कृष्णानुरक्तधीः ।
 अधुकण्ठोऽभवत् तूष्णीं प्रेमप्रसरविह्वलः ॥ २८ ॥
 यशोदा वर्णमानानि पुत्रस्य चरितानि च ।
 शृण्वन्त्यश्रूण्यवासाक्षीत् स्नेहसुतपयोधरा ॥ २९ ॥
 तपोरित्यं भगवति कृष्णे नन्दयशोदयोः ।
 वीक्ष्यानुरागं परमं नन्दमाहोद्बो मुदा ॥ ३० ॥
 उद्भव उवाच—
 युवां स्लाप्यतमी नूनं देहिनामिह मानद ।
 नारायणोऽखिलगुरी यत् कृता मतिरीदृशी ॥ ३१ ॥
 एतौ हि विश्वस्य च वीजयोनी
 रामो मुकुन्दः पुरुषः प्रधानम् ।
 अन्वीय भूतेषु विलक्षणेपु
 विज्ञाप चेशात इमौ पुराणौ ॥ ३२ ॥
 यस्मिन् जनः प्राणविद्योक्तकाले
 क्षणं समावेद्य मनो विशुद्धम् ।
 निगूढ कर्मांशयमाशु याति
 परां गतिं ब्रह्मयोऽऽकर्णः ॥ ३५ ॥
 तस्मिन् भवन्तावखिलात्मयोनी
 नागवर्ण कारणमन्यमूर्तौ ।
 भावं व्यपन्नां नितरां महात्मन्
 किं वाऽवशिष्टं युवयोः मुकुन्त्यम् ॥ ३४ ॥

आगमिष्यत्यदीर्घेण कालेन ब्रजमच्युतः ।
 प्रियं विधास्यते पित्रोर्भगवान् सात्वतां पतिः ॥ ३५ ॥
 हत्वा कंसं रत्नमध्ये प्रतीपं सर्वसात्वताम् ।
 यदाह वः समागम्य कृष्णः सत्यं करोति तत् ॥ ३६ ॥
 मा खियेतां महाभागी द्रक्ष्यथः कृष्णमन्त्रिके ।
 अन्तर्हृदि स भूतानामास्ते ज्योतिरिवधसि ॥ ३७ ॥
 न ह्यस्यातिप्रियः कश्चिन्नाप्रियो वाऽस्त्यमानिनः ।
 नोत्तमो नाधमो वाऽपि समानस्य समोऽपि वा ॥ ३८ ॥
 न माता न पिता तस्य न भार्या न सुतादयः ।
 नात्मीयो न परत्रास्य न देहो जन्म कर्म वा ॥ ३९ ॥
 लोकेऽस्य जन्मकर्माणि सदसन्मित्रयोनियु ।
 क्रीडार्थं सोऽपि साधूनां परित्राणाय कल्पते ॥ ४० ॥
 सत्यं रजस्तम इति भजते निर्गुणो महान् ।
 क्रीडन्नहीहोऽनुगुणैः सृजत्ययति हन्त्यजः ॥ ४१ ॥
 युवयोरेव नैवायमात्मजो भगवान् हरिः ।
 सर्वेषामात्मजो ह्यात्मा पिता माता स ईश्वरः ॥ ४२ ॥
 दृष्टं श्रुतं भूतभवद्भविष्यत् स्थासु चरिणुमहदल्पकं च ।
 विनाऽच्युताद् वस्तुतया न चान्यत् स एव सर्व परमार्थरूपः ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं निशा सा ब्रुवतोर्व्यतीता
 नन्दस्य कृष्णानुचरस्य राजन् ।
 गोप्यः समुत्थाय निरूप्य दीपान्
 वास्तून् समभ्यर्च्य दधीन्यमन्थन् ॥ ४४ ॥
 ता दीपदीपमणिभिर्विज्जू
 रज्ज्वाविकर्षोन्मलकट्टणाः स्रजः ।
 चलन्निभम्बस्तनहारकुण्डल-
 त्विपत्कपोलारुणकुङ्कुमाननाः ॥ ४५ ॥
 उद्गायतीनामरविन्दलोचनं
 ब्रजाङ्गनानां दिवमस्मृशद् ध्वनिः ।
 दश्रवच निर्मन्धनशब्दमिश्रितो
 निरस्यते येन दिशाममद्गलम् ॥ ४६ ॥

भगवत्युदितं सूर्यं ब्रजद्वारं ब्रजीकृतः ।
 दृष्ट्वा रथं शान्तकीर्म्भं कस्यापमिति चाब्रुवन् ॥ ४७ ॥
 अक्रूर आगतः किं वा यः कंसस्यार्थासाधकः ।
 येन नीतो मधुपुरीं कृष्णः कमललोचनः ॥ ४८ ॥

किं साधयिष्यत्यस्माभिर्भर्तुः प्रेतस्य निष्कृतिम् ।
 इति स्त्रीणां वदन्तीनामुद्वेगोऽगात् कृतादिकः ॥ ४९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 तं वीक्ष्य कुष्णानुचरं ब्रजस्थितः प्रलम्बबाहुं नयकप्रलोचनम् ।
 पीताम्बरं पुष्करमालिनं लसन्मुखारविन्दं परिमृष्टकुण्डलम् ॥
 सुविस्मिताः कोऽयमतीवदर्शनः कुतश्च कस्याच्युतवेषभूषणः ।
 इति स्म सर्वाः परिवत्रुरुत्सुकस्तमुत्तमश्लोकपदाम्बुजाधयम् ॥
 तं प्रध्वयेणाचनताः सुसत्कृतं सत्रीडहासंक्षणासूनुताद्रिभिः ।
 रहस्यपृच्छन्परिविष्टमासने विज्ञाय सन्देशहरं रमापतेः ॥ ३॥
 गोप्य उचु—
 जानीमस्त्वां यदुपतेः पार्षदार्यमनुव्रतम् ।
 भर्त्रेह प्रेषितः पित्रोर्भवान् श्रियचिकीर्षया ॥ ४ ॥
 अन्यथा गोव्रजे तस्य स्मरणीयं न चक्ष्महे ।
 संहानुबन्धो बन्धूनां मुनेरपि सुदस्त्यजः ॥ ५ ॥
 अन्येष्वर्चकृता मैत्री यावदर्थविडम्बना ।
 पुम्भिः स्त्रीषु कृता यद्वत् सुमनस्स्थिव पट्पदः ॥ ६ ॥
 निस्स्यं त्यजन्ति गणिका अकल्पं नृपतिं प्रजाः ।
 अधीतविया आचार्यमुन्विजो दत्तदक्षिणम् ॥ ७ ॥
 खगा शीतफलं वृक्षं भुक्त्वा चातिपयो गृहम् ।
 दग्धं मृगान्तधाऽरण्यं जारो भुक्त्वा परस्त्रियम् ॥ ८ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 ददर्श गोपीगोविन्दमनोरागदेहचेष्टितैः ।
 कृष्णदूतो ब्रजं प्राप्त उद्वेगस्यक्तलौकिकाः ॥ ९ ॥
 गायन्त्यः प्रियकराणि रुदन्यञ्च गतह्रियः ।
 तस्य संस्मृत्यसंस्मृत्य यानि केशोरवान्त्ययोः ॥ १० ॥
 काचिन्मधुकरं दृष्ट्वा ध्यायन्ती कृष्णसद्व्रमम् ।
 प्रियग्रस्थापितं दूतं कल्पयित्वेदमब्रवीत् ॥ ११ ॥

गोप्सुवाच—
 मधुप कितवबन्धो मा स्पृशास्मान् सपत्न्याः
 कुचविलुलितमालाकुट्टममभुभिस्त्वम् ।
 यदनु मधुपतिस्तन्मानिनीनां प्रसादं
 यदुसदसि विडम्ब्यं यस्य दूतस्त्वमीदृक् ॥ १२ ॥
 सकृदधरमुषां त्वां मोहिनीं पापपित्वा
 सुमनस इव सयः कस्त्यजेन्मां भवाहृक् ।
 परिचरति कथं तत्पद्मकिञ्चनकपादम
 अपि वत हतचित्ता उत्तमश्लोकजल्पैः ॥ १३ ॥
 किमिह बहु पडङ्गे गायसि त्वं यदूनाम
 अधिपतिमगृहाणामग्रतो नः पुराणम् ।
 विजयसखसखीनां गायतां तत्प्रसङ्गः
 क्षपितकुचरुजस्ते कल्पयन्तीष्टमिष्टाः ॥ १४ ॥
 दिवि भुवि च रसायां काः स्त्रियस्तदुरापाः
 कषट्कचिरहासभूविजृम्भस्य याः स्युः ।
 चरणज उपास्ते यस्य भूतिर्वयं का
 अपि च कृष्णपण्ये उत्तमदलोकशब्दः ॥ १५ ॥
 विसृज शिरसि पादं वेदम्यहं चादुरारि-
 रलमनुनयसौर्याहि दृत्वे मुकुन्दम् ।
 स्वकृत इह विसृष्टापत्यपत्यासलोका
 व्यसृजदकृतचंताः किं नु सन्धेयमस्य ॥ १६ ॥
 मृगयुरारि कर्षान्त्रं विज्यधे यः किरातः
 शियमकुल विरूपां स्त्रीजितः कामयानाम् ।
 बलिमपि विलयासं वेदविद्वर्गवन्द्यः
 तदलमसितसख्येदुस्त्यजस्तत्कथार्थः ॥ १७ ॥
 यदनुचरितलीलाकर्णपीपूषविभुद-
 सकृददनविभूतद्वन्द्वधर्मा विनष्टाः ।

सपदि गृहकुटुम्बं दीनमुत्सृज्य दीना
 बहव इह विहङ्गा भैक्षचर्यां चरन्ति ॥ १८ ॥

ययमृतमिव जिह्वां व्याहृतं श्रद्धाधानाः
 कुलिकरुतमिवाङ्गाः कृष्णवध्वो हरिण्यः ।
 ददशिम सक्नुदेतन्नखस्पर्शतीव्रः
 तनरुजपरमार्तिं भण्यतामस्य वार्ता ॥ १९ ॥

प्रियसख पुनरागाः प्रेषसा प्रेषितस्त्वं
 वरय किमनुरुन्धे माननीयोऽसि मेऽहम् ।
 नयसि कथमिहास्मान् दुस्वयजं बन्धुपाद्वं
 सततमुरसि सौम्य श्रीवधूः साकमास्ते ॥ २० ॥

अपि वत मधुपुष्पांमार्यपुत्रोऽपुनाऽस्सते
 स्मरति स पितृगेहं सौम्य बन्धूश्च गोपान् ।
 कचिदपि स कथं नः किङ्करीणां गृहीतो
 भुजमगुरुसुगन्धं मूर्ध्न्यधास्यत् कदा नु ॥ २१ ॥

श्रीशुक उवाच—
 अपोद्धवो निशम्यैवं कृष्णदर्शनलालसाः ।
 सान्त्वयन् प्रियसन्देशगोपीरिदमभाषत ॥ २२ ॥

अहो यूयं स्म पूर्णार्थां भवत्यो लोकपूजिताः ।
 वासुदेवे भगवति यासामित्यर्पिता मतिः ॥ २३ ॥

दानव्रततपोहोमजपस्याध्यायसंयमैः ।
 श्रेयोविधिभिरन्यैश्च कृष्णे भक्तिर्हि साध्यते ॥ २४ ॥

भगवत्युत्तमश्लोके भवतीभिरनुत्तमा ।
 भक्तिः प्रवर्तिता दिष्ट्या मुनीनामपि दुर्लभा ॥ २५ ॥

दिष्ट्या पुत्रान् पत्नीन् देहान् स्वजनान् भवनानि च ।
 हित्वा वृणीत यूयं यत् कृष्णारुखं पुरुषं परम् ॥ २६ ॥

सर्वात्मभावोऽधिगतो भवतीनामपोक्षजे ।
 विरहं महाभागा महान् योऽनुग्रहः कृतः ॥ २७ ॥

श्रूयतां प्रियसन्देशो भवतीनां सुखाद्यहः ।
 यमादापागतो भद्रा अहं भर्तुर्हि किङ्करः ॥ २८ ॥

श्रीभगवानुवाच—
 भवतीनां विप्राणां मे न हि सर्वात्मना कचिन् ।
 यथा भूतानि भूतेषु खं याप्यश्रिजलं मती ॥ २९ ॥

तथाऽहं च मनःप्राणभूतेन्द्रियगुणाश्रयः ।
 आत्मन्येवात्मनाऽऽत्मानं सृजं हन्म्यनुपालये ॥ ३० ॥

आत्ममायानुभावेन भूतेन्द्रियगुणान्मना ।
 आत्मा ज्ञानमयः शुद्धो व्यतिरिक्तो गुणान्वयः ॥ ३१ ॥

सुषुप्तिस्वप्नप्राग्रद्रिर्मायावृत्तिभिरियते
 एतदन्तः समाग्रायो योगः साहच्यं मनीषिणाम् ।
 त्यागस्तपो दमः सत्यं समुद्रान्ता इवापगाः ॥ ३३ ॥

यत्तद्वहं भवतीनां वैदूरे वर्त्यपि यो दशाम् ।
 मनसः सन्निकर्षार्थं मदनुध्यानकाम्यया ॥ ३४ ॥

यथा दूरतरे श्रेष्ठे मन आविश्य वर्तते ।
 स्त्रीणां च न तथा चेत् सन्निकृष्टेऽक्षिणोचरे ॥ ३५ ॥

मप्यावेश्य मनः कृत्स्नं विमुक्ताशेषवृत्ति यत् ।
 अनुस्मरन्त्यो मां नित्यमचिरान्मामुपेक्ष्यथ ॥ ३६ ॥

यन्मया क्रीडिता रात्रीर्वनेऽस्मिन् ब्रज आस्थिताः ।
 अलब्धरासा कल्याण्यः आपुर्मां मद्विचिन्तया ॥ ३७ ॥

श्रीशुक उवाच—
 एवं प्रियमादेशमाकर्ण्य ब्रजयोषितः ।
 ता ऊचुरुद्धवं प्रीतास्तत्सन्देशागतस्मृतयः ॥ ३८ ॥

गोष्प ऊचुः—
 दिष्ट्याऽऽहितो हतः कंसो यदूनां सानुगोऽपकृत् ।
 दिष्ट्याऽऽर्सेलब्धसर्वार्थैः कुशल्यास्तेऽच्युतोऽपुना ॥ ३९ ॥

कचिद् गदाग्रजः सौम्य करोति पुरयोषिताम् ।
 प्रीतिं सुनिग्धसत्रीडहासोदोरक्षणाश्रितः ॥ ४० ॥

कथं रतिविशेषज्ञः प्रियश्च पुरयोषिताम् ।
 नानुबध्येत तद्वाक्यैर्विध्वंसैश्चानुभाजितः ॥ ४१ ॥

अपि स्मरति नः साधो गोविन्दः प्रस्तुते कचिन् ।
 गोष्टीमध्ये पुरग्रीणां ग्राम्यस्वैरकथान्तरे ॥ ४२ ॥

ताः किं निशाः स्मरति यासु तदा प्रियाभि-
 वृन्दाद्यने कुमुदकुन्दशशाङ्करभ्ये ।
 रमे कणवरणनूपुररासगोष्ठ्याम्
 अस्माभिरिडितमनोज्ञकथः कदाचित् ॥ ४३ ॥

अप्येष्यतीह दाशार्हस्तप्तं स्वकृतया शुचा ।
 सञ्जीवयन् ब्रजं गात्रैर्येन्द्रो बन्मम्युदेः ॥ ४४ ॥
 कस्मान् कृष्ण इहायानि ग्रामराज्यो हताहितः ।
 विहृत्य नगरस्त्रीभिः प्रीतः सर्वसुहृदृतः ॥ ४५ ॥
 किमस्माभिर्यनीकोभिरन्याभिर्वा महात्मनः ।
 श्रीपतेरामकामस्य क्रियेतार्थः कृतात्मनः ॥ ४६ ॥
 परं सुखं हि नैराशं स्वैरिण्यप्याह पिङ्गला ।
 तज्जाननीनां नः कृष्णे तथाप्याशा दुरत्यया ॥ ४७ ॥
 क उत्सहेत सन्त्यक्तमुत्तमश्लोकसंविदम् ।
 अनिच्छतोऽपि यस्य श्रीरत्नान्न ज्यवते क्वचित् ॥ ४८ ॥

सरिच्छेलवनोद्देशा गात्रो वेणुरवा इमे ।
 सङ्घर्षसहायेन कृष्णेनाक्रीडिताः प्रभो ॥ ४९ ॥
 पुनःपुनः स्मारयन्ति नन्दगोपसुतं वत ।
 श्रीनिकेतो तत्पदके विस्मर्तुं नैव शक्नुमः ॥ ५० ॥
 गत्वा ललितपोदारहासलीलावलोकनैः ।
 माध्या गिरा हृतथियः कथं तद् विस्मरामहे ॥ ५१ ॥
 हे नाथ हे रमानाथ ब्रजनाथार्तिनाशन ।
 मप्रमुदर गोविन्द गोकुलं वृजिनार्णवात् ॥ ५२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ पट्चत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 ततस्ताः कृष्णसन्देशैर्व्यपेतविरहामयाः ।
 उद्धवं पूजयाश्चकुर्वात्वा सिग्धमधोक्षत्रे ॥ १ ॥
 उयास कतिचिन्मासान् गोपीनां विनुदन् शुचः ।
 कृष्णलीलाकथा गायन् रमयामास गोकुलम् ॥ २ ॥
 याचन्त्यहानि नन्दस्य ब्रजेऽवात्सीन् स उद्धवः ।
 ब्रजौकसां क्षणप्रायाण्यासन् कृष्णस्य वार्तया ॥ ३ ॥
 सरिद्धनगिरिद्रोणीवीक्षन् कुसुमितान् द्रुमान् ।
 कृष्णं संस्मारयन् रमे हरिदासो ब्रजौकसाम् ॥ ४ ॥
 हृद्देयमादि गोपीनां कृष्णवेशात्मविह्वलम् ।
 उद्धवः परमप्रीतस्ता नमस्यन्निदं जगा ॥ ५ ॥
 उद्धव उवाच—
 एताः परं तनुभृतां भुवि गोपयध्वो
 गोविन्द एवमखिलात्मनि रूढभावाः ।
 वाञ्छन्ति यद् भवथियो मुनयो वयं च
 किं ब्रह्मजन्मभिरनन्तकथा न यत्र ॥ ६ ॥
 केमाः स्थियो वनचरीर्व्यभिचारशीलाः
 कृष्णे क चेप परमात्मनि रूढभावाः ।
 नन्वीश्वरोऽनुभजतोऽविदुषोऽपि साक्षात्
 श्रेयस्तनोत्त्यगदरात्र इवोपपुनतः ॥ ७ ॥

नाथं श्रियो ननु नितान्तरतेः प्रसादः
 स्वयौपितां च ललितारूपां कुतोऽन्याः ।
 रासोत्सवंऽस्य भुजदण्डगृहीतकण्ड-
 लब्धाशिषां य उदगाद् ब्रजवह्वीनाम् ॥ ८ ॥
 आसामहो चरणरेणुजुषामहं स्यां
 वृन्दायने किमपि गुन्मलतीपधीनाम् ।
 या दुस्त्यत्रं स्वजनमार्त्यपथं च हित्वा
 भेजुर्मुकुन्दपदवीं धुतिभिर्विमुग्धाम् ॥ ९ ॥
 या धं श्रियाऽर्चितमजादिभिराप्तकामैः
 योगैर्धरपरि यदात्मनि रासगोष्ठ्याम् ।
 कृष्णस्य तद्भगवतश्चरणारविन्दं
 न्यस्य स्तनेषु विजहुः परिरभ्य तापम् ॥ १० ॥
 वन्दे नन्दब्रजस्त्रीणां पादरेणुभ्रीक्षणाः ।
 यासां हरिकुपोद्गीतं पुनाति भुवनत्रयम् ॥ ११ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 अथ गोपीरनुज्ञाप्य यशोदां नन्दमेव च ।
 गोषानामन्य दाशार्हो यास्यन्नारूढे रथम् ॥ १२ ॥
 तं निर्गतं समासाय नानोपायनपाणयः ।
 नन्दादयोऽनुरागेण प्राबोचन्नथुलोचनाः ॥ १३ ॥
 मनसो वृत्तयो नः स्युः कृष्णपादाम्बुजाशयाः ।
 वाचोऽभिधायिनीर्नामां कायस्तत्रयणादिपु ॥ १४ ॥

कर्मभिर्भ्रात्र्यमाणानां यत्र कापीश्वरेच्छया ।

मद्गलाचरितैर्दाने रतिर्नः कृष्ण ईश्वरे

॥ १५ ॥

एवं सभाजितो गोपैः कुण्ठभक्त्या नराधिप ।

उद्धवः पुनरागच्छन्मधुरां कृष्णपालिताम्

॥ १६ ॥

कृष्णाय प्रणिपत्याह भक्त्युद्रेकं ब्रजीकसाम् ।

वासुदेवाय रामाय राज्ञे चोपायनान्यदात्

॥ १७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीमुक्त उवाच-

अथ विज्ञाय भगवान् सर्वात्मा सर्वदर्शनः ।

सेरन्ध्राः कामतप्तायाः प्रियमिच्छन् गृहं ययौ

॥ १ ॥

महाहोषस्करोपेतं कामोपायोपवृद्धितम् ।

मुक्तादामपताकाभिर्वितानशयनासनीः

॥ २ ॥

पूषैः सुरभिर्भिदीपैः खगन्धैरपि मण्डितम्

॥ ३ ॥

गृहं तमायान्तमवेक्ष्य साऽऽसनात्

सयः समुत्थाय हि जातसम्भ्रमात् ।

यधोपसङ्गम्य सखीभिरच्युतं

सभाजयामास सदासनादिभिः

॥ ४ ॥

तथोद्धवः साधु तपाऽभिपूजितो

न्यपीददुर्व्यामभिमृश्य चासनम् ।

कृष्णोऽपि दान्तं शयनं महाधनं

विवेश लोकाचरितान्वनुव्रतः

॥ ५ ॥

सा मञ्जनालेषदुकूलभूषण-

खगन्धताम्रमूलसुधासवादिविभिः ।

प्रसाधितात्मोपससार माधवं

सत्रीडलीलोन्मितविभ्रमेक्षितैः

॥ ६ ॥

आरूप कान्तां नवसद्गमहिषा

विशङ्कितां कङ्कणभूषिते करे ।

प्रगृह्य शय्यामधिविश्रय रामया

रेमेऽनुलेपार्पणपुण्यलेशया

॥ ७ ॥

साऽनन्तमकुचयोरुसस्तथाऽक्ष्णोः

जिघ्रन्त्यनन्तचरणेन रुजो मृजन्ती ।

दोभ्यां स्तनान्तरगतं परिरभ्य कान्

आनन्दमूर्तिमज्जहादनिदीयतामपम्

॥ ८ ॥

सैवं कैवल्यनाथं तं प्राप्य दुष्टापमीश्वरम् ।

अङ्गरागार्पणेनाहे दुर्भेगेदमयाचत

॥ ९ ॥

आहोष्यतामिह प्रेष्ठ दिनानि कतिचिन्मया ।

रमस्य नोत्सहो त्यक्तुं सङ्गं तेऽम्बुरुहेक्षण

॥ १० ॥

तस्यै कामवरं दत्त्वा मानयित्वा च मानदः ।

सहोद्धवेन सर्वेशः स्वधामागमद्विभम्

॥ ११ ॥

दुराराध्यं समाराध्य विष्णुं सर्वेश्वरेश्वरम् ।

यो वृणीते मनोग्राह्यमसत्त्वान् कुमतिर्लसौ

॥ १२ ॥

अङ्कुरभवनं कृष्णः सहारामोद्धवः प्रभुः ।

किञ्चिद्विकीर्णं स प्रागादङ्कुरप्रियकाम्यया

॥ १३ ॥

स तान् नरवरधेष्टानाराद् वीक्ष्य स्ववान्धवान् ।

प्रत्युत्थाय प्रमुदितः परिष्वज्याभ्यनन्दत

॥ १४ ॥

ननाम कृष्णं रामं च स तैरप्यभिवादितः ।

पूजयामास विधिवत्कृतासनपरिग्रहान्

॥ १५ ॥

पादावनेजनीरापो धारयन् शिरसा नृप ।

अर्हणेनाम्यैर्दिव्यैर्गन्धस्वभूषणोत्तमैः

॥ १६ ॥

अर्चित्वा शिरसाऽऽनम्य पादावङ्गतां मृजन् ।

प्रथपावनतोऽङ्कुरः कृष्णरामावभाषत

॥ १७ ॥

दिष्ट्वा पापो हतः कंसः सानुगः पापितं कुलम् ।

भवद्भ्यामुद्धृतं कृच्छाद् दुरन्ताच्च समेधितम्

॥ १८ ॥

युयां प्रधानपुरुषो जगद्धेत् जगन्मयी ।

भवद्भ्यां न विना किञ्चित् परमस्ति न चापरम्

॥ १९ ॥

आत्मसृष्टिमिदं विश्वमन्वावेश्य स्वशक्तिभिः ।

ईयते बहुधा ब्रह्मन् श्रुतिप्रत्यक्षगोचरः

॥ २० ॥

यथा हि भूतेषु चराचरेषु

महादयो यानिषु भान्ति नाना ।

एवं भवान् केवल आत्मयानिषु
आत्माऽऽत्मतन्त्रो बहुधा विभाति
सुखस्यथो नुमसि पासि विश्वं
रजस्तमस्तत्त्वगुणैः स्वशक्तिभिः ।
न वक्ष्यसे त्वं गुणकर्मभिर्वा
ज्ञानात्मनस्ते क च नैव हेतुः
देहायुपाधैरनिरूपितत्वाद्
भवो हि साक्षात्त चिदात्मनः स्यात् ।
अतो न बन्धस्तत्र नैव मोक्षः
स्यातां निकामं त्वयि नो विवेकः
त्वयादितोऽयं जगतो हिताय
यदा यदा वेदपथः पुराणः ।
वाप्येत पातण्डपैरसद्भि-
स्नदा भवान् सत्त्वगुणं विभर्ति
स त्वं प्रभोऽय वसुदेवगृह्यतीर्णः
स्वांशेन भारमपनेतुमिहासि भूमेः ।
अक्षोहिणीशतवधेन सुंतराणां
राज्ञाममुष्य च कुलस्य यशो वितन्वन्
अयंश नो यमतयः खलु भूरिभागा
यन् सर्वदेवपितृभूतनुदेवमूर्तिः ।
यत्पादशोचसलिलं त्रिजगत् पुनानि
स त्वं जगद्रूपधोक्षज याः प्रविष्टः
कः पण्डितस्त्वदपरं शरणं समीपात्
भक्तप्रियादतगिरः सुहृदः कृतज्ञान् ।
सर्वान् ददाति सुहृदो भक्तोऽपि कामान्
आत्मानमप्युपचयापचर्यो न यस्य

॥ २१ ॥

॥ २२ ॥

॥ २३ ॥

॥ २४ ॥

॥ २५ ॥

॥ २६ ॥

॥ २७ ॥

दिष्टया जनार्दन भवानिह नः प्रतीतो
योगैश्वर्यरपि दुराणगतिः सुरेशः ।
छिन्ध्याशु नः सुतकलत्रधनामगोह-
देहाभिर्मांहरशनां भवदीयमायाम् ॥ २८ ॥
इत्यर्थितः संस्तुतश्च भक्तेन भगवान् हरिः ।
अक्रूरं सस्मितं प्राह गीर्भिः सम्मोहयन्निव ॥ २९ ॥
श्रीभगवानुवाच-
त्वं नो गुरुः पितृव्यश्च श्लाघ्यो बन्धुश्च नित्यदा ।
वयं तु रक्षयाः पाप्याश्च अनुकम्प्याः प्रजा हि वः ॥ ३० ॥
भवद्विधा महाभागा निपेय्या अर्हसत्तमाः ।
श्रेयस्कामैर्नृभिर्नित्यं देवाः स्वायां न साधवः ॥ ३१ ॥
न ह्यम्मयाणि तीर्थानि न देवा मृच्छिलामयाः ।
ते पुनन्पुरुकालेन दर्शनादेव साधवः ॥ ३२ ॥
स भवान् सुहृदां वै नः श्रेयः श्रेयधिकीर्षया ।
जिज्ञासार्थं पाण्डवानां गच्छ स्वगजसाहयम् ॥ ३३ ॥
पितृपुंरते बालाः सद्य मात्रा सुदुःखिताः ।
आनीताः स्वपुरं राज्ञा वसन्त इति शुश्रुम ॥ ३४ ॥
तेषु राजाम्बिकापुत्रो भ्रातृपुत्रेषु दीनधीः ।
समो न वर्तते नूनं दुष्पुत्रवशगोऽन्धहृक् ॥ ३५ ॥
गच्छ जानीहि तद्वृत्तमधुना साध्वसाधु वा ।
विज्ञाय तद् विधास्यामो यथा शं सुहृदां भवेत् ॥ ३६ ॥
इत्यक्रूरं समादिश्य भगवान् हरिरीश्वरः ।
सद्वर्णोद्भवाभ्यां वै ततः स्वभवनं ययी ॥ ३७ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीगुरु उवाच-
स गत्वा हस्तिनपुरं पौरवेन्द्रपशोऽद्वितम् ।
ददर्श तत्राम्बिकेयं सभीषं विदुरं पृथाम्
सहपुत्रं च वाहीकं भारद्वाजं सगीतमम् ।
कर्णं सुपोधनं द्रीणिं पाण्डवान् सुहृदोऽपराज्

॥ १ ॥

॥ २ ॥

यथावदुपसन्नम् बन्धुभिर्गान्दिनीसुतः ।
सम्पृष्टैः सुहृद्भ्रातृ स्वयं चापुच्छदव्ययम् ॥ ३ ॥
उवाच कतिचिन्मासान् राज्ञो वृचविवित्त्सया ।
दुष्प्रज्ञस्यान्त्यसारस्य खलच्छन्दानुवर्तिनः ॥ ४ ॥
तेज ओजो बलं वीर्यं प्रथयादीश्च सद्गुणान् ।
प्रजानुरागं पार्थेषु न सहद्वित्रिचकीर्षितम् ॥ ५ ॥

कृतं च धार्तराष्ट्रैर्धृतराष्ट्रानायायकौशलम् ।
 आचख्यौ सर्वमेतस्मै पृथा विदुर एव च ॥ ६ ॥
 पृथा तु भ्रातरं प्राप्तमक्रूरमुपसृत्य तम् ।
 उवाच जन्मनिलयं स्मरन्त्यश्रुकुलेक्षणा ॥ ७ ॥
 अपि स्मरन्ति नः सौम्य पितरौ भ्रातरश्च मे ।
 भगिन्यो भ्रातृपुत्राश्च जामयः सख्य एव च ॥ ८ ॥
 भ्रात्रीयो भगवान् कृष्णः शरण्यो भक्तवत्सलः ।
 पितृष्वस्त्रीयान् स्मरति रामश्चाम्युरुहेक्षणा ॥ ९ ॥
 सप्तममध्ये शोचन्तीं वृकाणां हरिणीमिव ।
 सान्त्वयिष्यति मां वाक्यैः पितृहीनाश्च बालकान् ॥ १० ॥
 कृष्ण कृष्ण महायोगिन् सर्वात्मन् विश्वपालक ।
 प्रपन्नां पाहि गोविन्द शिशुभिश्चावसीदतीम् ॥ ११ ॥
 नान्यत् तव पदाम्भोजात् पश्यामि शरणं नृणाम् ।
 विभ्यतां मृत्युसंसारदीश्वरस्यापवर्गिकान् ॥ १२ ॥
 नमः कृष्णाय शुद्धाय ब्रह्मणे परमात्मने ।
 योगेश्वराय योगाय त्वामहं शरणं गता ॥ १३ ॥
 इत्यनुस्मृत्य स्वजनं कृष्णं च जगदीश्वरम् ।
 प्रारुदद् दुःखिता राजन् भवतां प्रणितामही ॥ १४ ॥
 समदुःखमुखोऽक्रूरो विदुरश्च महायशः ।
 सान्त्वयामासतुः कुन्ती तनूत्रोत्पत्तिहेतुभिः ॥ १५ ॥
 यास्यन् राजानमभ्येत्य विषमं पुत्रलालसम् ।
 प्रावदत् सुहृदां मध्ये बन्धुभिः सौहृदोदितम् ॥ १६ ॥
 भो भो धैर्यवतीं त्वं कुरूणां कीर्तिवर्धन ।
 भ्रातृपुंरते पाण्डौ बन्धूनां सममास्थितः ॥ १७ ॥
 धर्मेण पालयन्तु वीराः शीलेन रञ्जयन् ।
 यतमानः समः स्वेपु श्रेयः कीर्तिमवाप्स्यसि ॥ १८ ॥
 अन्यथा त्वाचरं ह्येकं गर्हितो यास्यसे तमः ।
 तस्मान् समस्त्यं यतस्य पाण्डवेभ्यस्तत्रेषु च ॥ १९ ॥

नेह चात्यन्तसंवासः कस्यचित् केनचित् सह ।
 राजन् स्वेनापि देहेन किमु जायान्मजादिभिः ॥ २० ॥
 एकः प्रसूयते जन्तुरेक एव प्रलीयते ।
 एकोऽनुभुङ्क्ते सुकृतमेक एव च दुष्कृतम् ॥ २१ ॥
 अधर्मोपचितं वित्तं हरत्यन्येऽल्पचेतसः ।
 सम्भोजनीयापदेशीर्जलानीव जलीकसः ॥ २२ ॥
 पुष्पाति यानधर्मेण स्वबुद्ध्या तमपण्डितम् ।
 अन्तेऽकृतार्था हिन्वन्ति प्राणा रायः सुतादयः ॥ २३ ॥
 स्वयं किल्बिषमादाय तैस्त्यक्तो नार्थकोविदः ।
 असिद्धार्थो विशयान्धं स्वधर्मविमुखस्तमः ॥ २४ ॥
 तस्माद्भोक्तृमिमं राजन् स्वप्रमायामनोरथम् ।
 सम्भजन्नात्मनाऽऽत्मानं समः शान्तो भव प्रभो ॥ २५ ॥
 धृतराष्ट्र उवाच—
 यथा यदति कल्याणीं याचं दानपते भवान् ।
 तथाऽनया न नृप्यामि मर्त्यः प्राप्य यथाऽमृतम् ॥ २६ ॥
 तथापि सूनृता सौम्य हृदि न स्थीयते जले ।
 पुत्रानुरागविषमे वियुत् सौदामिनी यथा ॥ २७ ॥
 ईश्वरस्य विधिं को नु विधुनोत्यन्यथा पुमान् ।
 भूमेर्भारावताराय योऽवतीर्णो यदोः कुले ॥ २८ ॥
 यो दुर्धर्मशर्पयथा निजमाययेदं
 सृष्ट्वा गुणान् विभजते तदनुप्रविष्टः ।
 तस्मै नमो दुरवशोधविहारतन्त्र-
 संसारचक्रगतये परमेश्वराय ॥ २९ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्यभिप्रेत्य नृपतेरभिप्रायं स यादवः ।
 सुहृद्भिः समनुज्ञातः पुनर्दुपुरीमगात् ॥ ३० ॥
 अशंस रामकृष्णाभ्यां धृतराष्ट्रविचेष्टितम् ।
 पाण्डवान् प्रति काङ्क्ष्य यदर्धं प्रेषितः स्वयम् ॥ ३१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अष्टाध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे धैर्यासक्यामष्टादशराहस्यां

पाण्डवस्य संवितायां दशमस्कन्धः ॥

दशमस्कन्ध उत्तरार्धः

अथ एकोनपञ्चाशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -

अस्तिप्रास्तीति कंसस्य महिष्यी भरतर्षभ ।
हते भर्तारं दुःखात्तं ईपतुः स्वपितुर्गृहान् ॥ १ ॥
पित्रे मगधराजाय जरासन्धाय दुःखिते ।
वेदयाधकृतुः सर्वमात्मवैरूप्यकारणम् ॥ २ ॥
त तदप्रियमाकर्ण्य शोकामर्षपुतो नृपः ।
अपादवीं महीं कर्तुं चक्रे परममुद्यमम् ॥ ३ ॥
अक्षोहिणीभिर्विशद्विस्तिमृभिश्चापि संवृतः ।
यदुराजधानीं मथुरां न्यरुणत् सर्वतो दिशम् ॥ ४ ॥
निरीक्ष्य तद्दलं कृष्ण उद्वेलमिथ सागरम् ।
स्वपुं तेन संरुद्धं स्वकुलं च भयाकुलम् ॥ ५ ॥
चिन्तयामास भगवान् हरिः कारणमानुषः ।
तदेशकालानुगुणं स्वायतारप्रयोजनम् ॥ ६ ॥
हनिष्यामि बलं होतुं भुवि भारं समाहितम् ।
मागधेन समानीतं वंशयानां सर्वभूताम् ॥ ७ ॥
अक्षोहिणीभिः सङ्ख्यातं भटाश्वरथकुअरैः ।
मागधोऽपि न हन्तव्यो भूयः कर्ता बलोद्यमम् ॥ ८ ॥
एतदर्थोऽवतारोऽयं भूभारहरणाय मे ।
संरक्षणाय साधूनां कृतोऽन्येषां वधाय च ॥ ९ ॥
अन्योऽपि धर्मरक्षायै देहः सम्प्रियते मया ।
विरामायाप्यधर्मस्य काले प्रभवतः क्वचित् ॥ १० ॥
एवं ध्यायति गोविन्दे मगधाधिपतिर्वली ।
मथुरां सवनोयानां शरोध बहुसैनिकः ॥ ११ ॥
कलिद्वन्द्वकिनानध दन्तवज्रविद्वर्यी ।
उन्मुखो वेणुदारी च सान्त्वधैर्यध दुर्मतिः ॥ १२ ॥
पूर्वज्ञां समासाय रुरुभृमांगधाराय ।
विन्दानुविन्दानावाचन्त्यो विराटो दरदस्तथा ॥ १३ ॥

एकलव्यो बाह्लिकश्च तथा पञ्चजनेश्वरः ।
रुरुभृदक्षिणद्वारं वीण्डुकश्च महाबलः ॥ १४ ॥
पुषामन्युर्वृहत्शत्रुः शल्यो भूरिथवास्तथा ।
उत्तमोज्ञाश्च रुमी च दुर्मध्वश्च सुदक्षिणः ॥ १५ ॥
एतं नियुक्ता राजानो जरासन्धेन जयद्रथः ।
पथिमद्वारमासाय रुरुभृमथुरां पुरीम् ॥ १६ ॥
द्रुपदः शिशुपालश्च विगतोऽथ भारत ।
शुकनिः सोमदत्तश्च कुलिन्दश्च महाबलः ॥ १७ ॥
जरासन्धेन सहिताः सर्वे मदबलान्विताः ।
उत्तरद्वारमासाय रुरुभृतरर्षभ ॥ १८ ॥
ते निरुध्य चतुर्द्वाराण्युद्वेलाभोपिसनिभाः ।
सिंहनादं प्रकुर्वन्तो दध्मुः शङ्खाननेकशः ॥ १९ ॥
श्वेलन्तो युद्धसन्नद्धा जघ्रुर्भेरीः सहस्रशः ॥ २० ॥
तद् वीरभूपालकदम्बजृम्भितं
युगावसानार्णवपूर्णतोपमम् ।
निशम्य कृष्णो न चचाल चेतसा
सृगालपोषं मृगराडिवोद्धतः ॥ २१ ॥
एतस्मिन्नेव काले तु गगनान् सूर्यचर्चसी ।
रथावुपस्थितो सचः ससूतो सपरिच्छदी ॥ २२ ॥
आयुषानि च दिव्यानि पुराणानि यद्वच्छया ।
चक्रं सुदर्शनं घोरं सहस्रारं मनोरमम् ॥ २३ ॥
यदा कौमोदकी गुर्वी नाम्ना कौमोदकी शुभा ।
जितनं कार्मुकश्रेष्ठं शार्ङ्गसज्जं गुणान्वितम् ॥ २४ ॥
नीक्ष्यधारः शितमुखः खड्गो नन्दकस्तञ्जितः ।
लघू शरचित्नी रम्यी तूष्णी चाश्रयसायकी ॥ २५ ॥
तुरगाः सैन्यसुग्रीवमेषपुष्पवलाहकाः ।
हलं च बलभद्रस्य मुसलं च हृदं गुरु ॥ २६ ॥

इष्येतान्यायुधान्याजी गगनादागतानि सः ।
 दृष्ट्वा राजन् हृषीकेशः सङ्कर्षणमथाब्रवीत् ॥ २७ ॥
 पश्यायं व्यसनं प्राप्तं यदूनां त्वावतां प्रभो ।
 एष ते रथ आयातो दयितान्यायुधानि च ॥ २८ ॥
 यानमास्थाप जहोतद् व्यसनात् स्यान् समुद्धर ।
 एतदर्थं हि नो जन्म साधूनामीश सत्कृतम् ॥ २९ ॥
 त्रयोविंशत्यनीकानां भूमेर्भारमपाकुरु ।
 एवं सम्मन्य दाशाहौ दंशितौ रथिनां वरी ॥ ३० ॥
 दंशितैश्च यदुश्रेष्ठैर्वहुभिश्च समन्वितौ ।
 निर्जग्मतुः पुरवराद् बलेनाल्पीयसा नृप ॥ ३१ ॥
 निर्गत्य सदनात् कृष्णो वृष्णीनाहूय सर्वशः ।
 आज्ञापयामास तूर्णं चतुर्द्वारस्य पालने ॥ ३२ ॥
 वसुदेवं च निशतं कृतवर्माणमुद्रवम् ।
 कृष्णो निर्यातयामास पूर्वद्वारेण भारत ॥ ३३ ॥
 उग्रसेनं सुदामानं पुषुं विपुधुमेव च ।
 हरिर्निर्यातयामास द्वारेणानुत्तरेण वै ॥ ३४ ॥
 सात्यकिं च गदं चैव प्रसेनं गान्दिनीसुतम् ।
 हरिः प्रतीचीद्वारेण प्रेषयामास दुर्मदान् ॥ ३५ ॥
 गोविन्दस्तु महातेजः स्वयं दारुकसारथिः ।
 आताभीष्टहरणः सङ्कर्षणसहायवान् ॥ ३६ ॥
 उत्तरेण विनिर्गम्य द्वारेण जगदीश्वरः ।
 शङ्खं दध्मी महाघ्राणं दैत्यदानवभीषणम् ।
 आह दारुकमासीनं रथाग्रे माधवः स्मयन् ॥ ३७ ॥
 श्रीभगवानुवाच -
 रथं वाहय धर्मज्ञ यत्र तौ चैवमागधौ ।
 तर्पयामि नृपान् सर्वान् सापकेयुद्धदुर्मदान् ॥ ३८ ॥
 श्रीशुक उवाच -
 इत्युक्तो दारुकस्तेन हयांस्तूर्णमचोदयत् ।
 व्यनदत् सिंहनादं च गोविन्दः परवीरहा ॥ ३९ ॥
 शङ्खमाध्माय रामोऽपि सिंहनादं व्यनीनदत् ।
 ततोऽभूत् परसेन्यानां हृदि चिन्ता मयेषुः ॥ ४० ॥

पूर्वद्वारि नृपैः सार्द्धं यदूनां कदनं महत् ।
 आसीचतुर्भिर्रथिनां तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ४१ ॥
 दक्षिणद्वार्यपि तथा गोविन्दाभ्यातचेतसाम् ।
 आसीद् यदूनां कदनं राजन्यकटकंन वै ॥ ४२ ॥
 अपरद्वार्यपि तथा यदूनां दृढधन्विनाम् ।
 आसीद् राजसमाजेन सङ्ग्रहो रोमहर्षणः ॥ ४३ ॥
 ते हन्यमाना यदवो राजभिः शक्रविक्रमैः ।
 न चेत्तुः सङ्गराद् राजन् लोकद्वयजिगीषवः ॥ ४४ ॥
 तत्र यादवशार्दूलो विष्णुर्धूलोक्यवज्रभः ।
 आससाद महापोरी यत्र तौ चैवमागधौ ॥ ४५ ॥
 जरासुतस्तावभिवीक्ष्य माधवो महाबलीधेन बलीयसाऽऽवृणोत् ।
 ससेन्ययानध्वजवाजिसारथी सूर्यानली वापुर्निवाभ्ररेणुभिः ॥
 सुपर्णतालध्वजचिह्नितौ रथौ विलक्ष्यन्त्यौ हरिरामयोर्मुपे ।
 स्त्रियः पुराशूलकहर्मगोपुरं समाश्रिताः सम्मुमुहुः शुचापिताः ॥
 हरिः परानीकपयोमुचां मुहुः शिलीमुखात्युल्बणवर्षपीडितम् ।
 स्वसेन्यमालोक्य सुरासुरार्चितं व्यघूर्णयच्छार्ङ्गशरासनोत्तमम् ॥
 गृह्णन् निपद्नादय सन्धच्छरान् विकृष्य मुष्णञ्छितवाणसश्वयम् ।
 निघ्नन् रथान् कुञ्जवज्रिपूथपान् निरन्तरं यद्बलतावक्रम् ॥
 ततः शशाङ्काकृतिपाञ्चजन्यं महारथं दैत्यकुलापचारम् ।
 मुखे निधायास्तु पुष्पं यादवानाथासयन् क्षत्रियकूटघटितान् ॥
 नृपास्तदाकर्ण्य तु कर्णनिष्ठुरं क्रमेण निर्भिण्णहृदो बभूविर ।
 यदुग्रवीराश्च समुयतायुधा रणे नृपान् जघ्रुरनीकसंयुताः ॥
 ततश्चतुर्द्वारगतान् महीपतीन्
 यदुग्रवीराः परिभूय सर्वशः ।
 चक्रुः शरीरैः सहसैकवाहिन
 आप्यापिताः शार्ङ्गरेणे शीरिणा ॥ ५२ ॥
 ततो हरिं चैवपतिर्मण्डलीकृतकामुकः ।
 भर्त्सयन् कृष्ण कृष्णंति तिष्ठ निष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ५३ ॥
 तमभ्यधावद् गोविन्दो विमुञ्चन् सायकान् बहून् ।
 मण्डलीकृतकोदण्डस्तेलपीताञ्छितान् शरान् ॥ ५४ ॥

ततः पथ शरान् घोरानादाय दमपोषजः ।
 चतुर्भिस्तुरगानां विव्याधैकं सारयिम् ॥ ५५ ॥
 भूयो दशांशु सन्धाप विव्याध मधुसूदनम् ।
 व्यनदन् सिंहनादं च तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ५६ ॥
 ततस्तमाह गोविन्दः साधु साध्विति पूजयन् ।
 भो भो धैर्य महेश्वास वीरोऽसि बलयानसि ॥ ५७ ॥
 अतो मे वश्य दुर्वुद्धे धानुष्मत्त्वं स्वयं रणे ।
 इति ब्रुवति गोविन्दे राजानः सर्वं ण्य ते ॥ ५८ ॥
 विव्यधुर्निशितेवार्णवीर्णगणयेन माधवम् ।
 तांस्तान् प्रत्येकशः कृष्णो विदुष्या पञ्चभिराशुभिः ॥ ५९ ॥
 सारथिं चतुरो याहाननयन् यमसादनम् ।
 त्रिभिस्त्रिभिः शरीर्भूयोऽप्येकैकं नृपतीन् रणे ॥ ६० ॥
 वक्षस्यास्ये ललाटे च विव्याध यदुनन्दनः ।
 ततश्च त्रिंशतां राज्ञां त्रिंशत्कार्मुकमाहवे ॥ ६१ ॥
 त्रिंशद्भिः सायकैराशु चिच्छेद यदुपुद्गवः ।
 दमपोषमुतस्यापि धनुःछित्त्वा त्रिभिः शरीः ॥ ६२ ॥
 ध्वजं च मुकुटच्छत्रं चकतं प्रहसन्निव ।
 ततो दश हरिर्भङ्गान् शार्ङ्गे सन्धाप माधवः ॥ ६३ ॥
 आकर्णान्तं समाकृष्य धैर्यं विव्याध सत्रे ।
 तेन राजन्यकटकं विभ्रान्तं शरताडितम् ॥ ६४ ॥
 कालान्तमारुताद्भुतशीलद्रुमलतोपमम् ।
 शतारं नाध्यगच्छद् वै हताथरथसारथिः ॥ ६५ ॥
 शरान् विमुञ्चन् जलजं च पूरयन् विष्णूर्जयन् कार्मुकमुग्रशीरुपः ।
 विलोलयन् मागधसैन्यमाहवे निरन्तरं यद्ददलातचक्रम् ॥
 निर्भिन्नक्रुम्भाः करिणो निपेतुरनीकशोऽथाः शररुणकन्धराः ।
 रथा हताध्वजसूतनायकाः पदातयच्छिन्नभुजोरुकन्धराः ॥
 सञ्छिद्यमानद्विपदेभयानिनामद्गप्रसूताः शतशोऽसृगापगाः ।
 भुजाहवः पूरपशीर्षकच्छपा हतद्विपद्दीपहयग्राहाकुलाः ॥ ६८ ॥
 करोरुमीना नरकेकाशेवला धनुस्तरङ्गायुधगुल्मसङ्कुलाः ।
 आस्फूर्जितावृत्तभयानका महामणिप्रवेकाभरणाशमशङ्कराः ॥

प्रवर्तिता भीरुभावबहा मूढे मनस्विनां हर्षबहाः परस्परम् ।
 विनिघ्नताऽरीन् मुसलेन दुर्मदान् सङ्घर्षेणापरिमेयतेजसा ॥
 बलं तदङ्गणवदुर्गभैरवं दुरन्तपारं मागेन्द्रपालितम् ।
 क्षयं प्रणीतं वसुदेवपुत्रयोर्विकीडितं तज्जगदीशयोः परम् ॥
 स्थित्युद्भवान् भुवनत्रयस्य यः समीहतेऽनन्तगुणः स्वलीलया ।
 न तस्य चित्रं परपञ्चनिग्रहस्तथापि मत्स्यानुविधस्य वर्ण्यते ॥
 हतेषु सर्वसैन्येषु जरासन्धो महाबलः ।
 विद्रुतेष्ववशिष्टेषु रथेनैकेन शीरिणाम् ॥ ७३ ॥
 तानुभौ गिरिसङ्घाशौ मत्ताविव महागजौ ।
 परस्परमपुष्पेतां सामर्पी बलशालिनी ॥ ७४ ॥
 मागधस्तु गदां गुर्वीमादायामर्षविह्वलः ।
 भ्रामयित्वा शतगुणं विधेय बलवक्षसि ॥ ७५ ॥
 तामापतन्तीं तरसा गदां शृङ्गोपमां गिरेः ।
 व्यंसयित्वा हलधरो मुधा चक्रे स्मयन्निव ॥ ७६ ॥
 व्यर्थीकृत्य गदां तस्य मुसलेन हलायुधः ।
 पांथयित्वा रथे ध्रुवो निहत्य रथसारथी ॥ ७७ ॥
 जग्राह विरथं रामो जरासन्धं महाबलम् ।
 हतानीकावशिष्टान् सिंहः सिंहमिवीजसा ॥ ७८ ॥
 बध्यमानं हतानीकं पाशैर्चारुणमानुषैः ।
 बारयामास गोविन्दस्तेन कार्ष्णिकीर्षया ॥ ७९ ॥
 स मुक्तो लोकनाथाभ्यां ग्रीडितो वीरसम्मतः ।
 वनं विविधुस्तपसे वारितः पथि राजभिः ॥ ८० ॥
 हतेषु सर्वानीकेषु नृपो वार्हद्रथस्तदा ।
 उपेक्षितो भगवता मागधो दुर्मना ययौ ॥ ८१ ॥
 (तपसे कृतसंकल्पो वारितः पथिराजभिः ॥
 वाक्यैः पवित्रार्थपदेनयनैः प्राकृतैरपि ।
 स्वकर्मबन्धप्राप्तोऽयं यदुभित्ते पराभवः ॥)
 मुकुन्दोऽप्यध्वजबलो निस्तीर्णारिबालार्णवः ।
 गृहीत्वा मागधेन्द्रस्य धनं स्वीकोशवाहनम् ॥ ८२ ॥
 विकीर्षमाणः कुसुमेक्षिदशीरनुमोदितः ।
 माधुरैरभिसन्नम् विज्वरेमुदितात्मभिः ।
 उपगीयमानविजयः सूतमागधवन्दिभिः ॥ ८३ ॥

शङ्खदुन्दुभयो नेदुर्भेरीनृपाण्यनेकशः ।
 बीणावेणुमृदङ्गानि पुरं प्रविशति प्रभो ॥ ८४ ॥
 सिक्तमार्गं हृष्टजनां पताकाभिरलङ्घिताम् ।
 निपुणं ब्रह्मपोषेण कौतुकावद्धतोत्तराम् ॥ ८५ ॥
 निवीयमानो नारीभिर्माल्यदध्यक्षताङ्कुरैः ।
 निरीक्ष्यमाणः सस्नेहं प्रीत्युत्कलितलोचनैः ॥ ८६ ॥

आयोधनागतं वित्तमनन्तं वीरभूषणम् ।
 यदुराजाय तत्सर्वमाहृतं प्रादिशत् प्रभुः ॥ ८७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवतं दशमस्कन्ध उतरार्धे
 एकोत्पञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाशोऽध्यायः

श्रीबादरायणिरुवाच -
 तृतीये मासि भूयश्च राजा बार्हद्रथो बली ।
 दिवानिशं तप्यमानः स्मरन् पूर्वपराभवम् ॥ १ ॥
 आहूय सर्वान् भूपालान् चकार कदनोधमम् ।
 समत्पान् (स्ववशान्) मालबांधेदीन् कुरुपाञ्चालकेरलान् ॥ २ ॥
 कुलिन्दकुन्तलायन्तिकाशिगान्धारसृज्यान् ।
 कलिद्रकेकयानान्भ्रान् दशार्णान् वज्रसैन्धवान् ॥ ३ ॥
 माद्रान् त्रिगतान् सौवीरान् पार्वतियांश्च सर्वशः ।
 आहूयाक्षीहिणिगणैस्त्रयोविंशतिभिर्पुतः ॥ ४ ॥
 स मागधानतिक्रम्य पश्चिमाभिमुखो ययौ ।
 आकर्षन्निव भूपालान् गजाश्वरथवह्मभान् ॥ ५ ॥
 आगत्य मधुरां रोद्धुं प्राविशद् यमुनातटे ।
 स्कन्धावारेण महता राजभिर्वहुभिर्पुतः ॥ ६ ॥
 उपगीयमानो न्यरमत् सूतमागधवन्दिभिः ।
 तदाकर्ण्य रणोद्योगं मागधस्य बलीयसः ॥ ७ ॥
 मन्त्रयामास शर्वर्यां कृष्णः सङ्घर्षणादिभिः ।
 वसुदेवोऽब्राह्मणशेनेषाहुकसारणीः ॥ ८ ॥
 पतिरालोच्य शर्वर्यां सम्यङ् निर्धारितक्रियः ।
 उपस्यनुदिते सूर्ये समाहूय भटोत्तमान् ॥ ९ ॥
 त्रिधा विभज्य गोविन्दः स्वसेनां चतुरङ्गिणीम् ।
 न्ययोजयदमेयान्मा मगधेन्द्रवलं प्रति ॥ १० ॥
 सङ्घर्षणं च शक्तिर्यं गदं सारणमेव च ।
 वामेन प्रेषयामास मार्गेण मधुसूदनः ॥ ११ ॥

सात्यकिं विपुशुं चैव पृथुमुद्धवमेव च ।
 दक्षिणेनैव मार्गेण प्राहिणोत् सेनया सह ॥ १२ ॥
 स्वयं कतिपर्येषुक्तो रथैः कमललोचनः ।
 अग्रे मगधराजस्य प्रविवेश महद्वलम् ॥ १३ ॥
 सा सेना बहुनागाश्वरथपादातिसङ्कुला ।
 प्रसुप्ता यमुनातीरे बिभ्रन्वा रमते सुखम् ॥ १४ ॥
 उदयाद्रिं समारोहत्यर्के तमसि नश्यति ।
 नीडस्पृष्टेयं कूजत्सु विहङ्गेषु ततस्ततः ॥ १५ ॥
 विकसत्सु सरोजेषु गायत्स्यलिकुलेषु च ।
 प्रविवेश वलं भीमं मगधेन्द्रस्य दुर्जयम् ॥ १६ ॥
 हयाश्वावद्धर्वराणाः श्रेणीवद्धाः समन्ततः ।
 कुञ्जराश्च तदा राजन्ननारोपितपञ्चराः ॥ १७ ॥
 अनादत्तप्रहरणा भटाश्वावद्धर्मपूजाः ।
 अप्रविष्टात्मवर्माणस्तदा नारुडवाहनाः ॥ १८ ॥
 रथाश्वावद्धनुरगाः सर्वतोऽनुद्धतध्वजाः ।
 सेनाया मगधेन्द्रस्य प्रवेशे पीतवाससः ॥ १९ ॥
 त्रिदिक्षापतितं सैन्यं दृष्ट्वा तद्ग्राजमण्डलम् ।
 इतिकर्तव्यतामूढं विभ्रान्तं समपद्यत ॥ २० ॥
 केचिद्धटाः समापेतुर्भयात् केचिच्च दुद्रुवुः ।
 केचिदादत्तप्रहरणास्त्यभिससुरीन् रणे ॥ २१ ॥
 केचित् विभिन्नवर्माणश्छिन्नपादोरुवाहवः ।
 रिपूनेवाभ्यवर्तन्त क्रोपोद्धृत्तारुणेक्षणाः ॥ २२ ॥

केचिद् दधानपत्न्याणानारुह्य हृदयिक्रमाः ।
मर्षयन्तो रिपून् युद्धे विमलं लेभिरे यशः ॥ २३ ॥
राजानः सहस्रोद्बुध्य दृष्ट्वा सैनिकसङ्घयम् ।
विना रणोपस्करणं चक्रुः केचन सद्गरम् ॥ २४ ॥
केचिद् विसृज्य शिविरे विविशुर्गहनं वनम् ।
केचिन्मागधमासाय विजयस्येति चाब्रुवन् ॥ २५ ॥
रथेनैकेन गोविन्दः प्रविश्य रिपुवाहिनीम् ।
जघान सुबहून् वीरान् सायुधान् सरणोद्यमान् ॥ २६ ॥
सङ्घर्षोऽपि बलवान् महत्या सेनया वृतः ।
बलं प्रविश्य वामेन मर्दयामास मागधम् ॥ २७ ॥
शैनेयोऽपि महाबाहुर्दक्षिणेनैव यन्मना ।
प्रविश्य चतुरङ्गेण सैन्येन महताऽर्दयत् ॥ २८ ॥
एवं सा व्यधिता सेना मगधेन्द्राभिरक्षिता ।
दुद्राव त्रास्यमाना वै क्षणमात्रं दिशो दश ॥ २९ ॥

ततोऽनुद्रुत्य वार्ष्णेयः सान्यकिः पञ्चयोजनम् ।
निहत्य मागधं सैन्यं जप्री व्यावर्तताहवान् ॥ ३० ॥
मतद्रजान् पर्वतसन्निभान् बहून्
निगूह्य सोपस्कृतोमराद्भुजान् ।
रथांश्च शस्त्रध्वजवाजिसंयुतान्
निनाय कृष्णो मधुरां मनोरमाम् ॥ ३१ ॥
छत्राणि हेमाम्बररत्नमिथितानि
अनेकबालव्यजनानि माधवः ।
किरीटपद्मद्वन्द्वकुण्डलान्शुकान्यबाध
कृष्णोऽगणितानि संपुगे ॥ ३२ ॥
हलायुधो मागधकोशबाहान्
प्रजावरोधायुधभूषणादिकम् ।
नियोजितः कंसभिदा रणार्जितं
यदुग्रवीराय धनं न्यवेदयत् ॥ ३३ ॥
॥ इति श्रीमद्भगवते दशमस्कन्ध उतरार्धे पञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ एकपञ्चाशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
मागधस्तु रणस्रापी माधवेन पराजितः ।
जगाम शोणितपुरं वाणं द्रष्टुं बलेः सुतम् ॥ १ ॥
तं तथाऽऽयान्तमाकर्ण्य वृतराजन्यमण्डलम् ।
मित्रं पराजितं युद्धे विष्णुना दानवेधरः ॥ २ ॥
अलङ्कृतगर्जरथैर्विचित्रस्यन्दनेभ्यैः ।
वारकान्ताकदम्बैश्च सूतमागधवन्दिभिः ॥ ३ ॥
ध्वजैः पताकैश्छत्रैश्च माद्वन्धैः पटहस्वनैः ।
सुवर्णतोरणैश्चित्रैर्दीपैः कलशदर्पणैः ॥ ४ ॥
उपतस्थे जरासन्धं वाणो बाहुसहस्रवान् ।
तौ दृष्ट्वा परमस्मिन्धी परस्परमनोगौ ॥ ५ ॥
पूजां चक्रतुरन्यान्यमनान्यप्रियकारिणी ।
ततोऽब्रवीज्जरासन्धो वाणमाभाष्य संसदि ॥ ६ ॥
दानवेन्द्र निबोधेदं गोपेनाधर्मचारिणा ।
रात्रौ चौरप्रतापेन यथितोऽस्मि दुरात्मना ॥ ७ ॥

गृहीता वहवस्तुक्का मातङ्गा मदशालिनः ।
तुरङ्गमाश्च वहवो रथाश्च सपरिच्छदाः ॥ ८ ॥
द्वन्द्वेन सज्जमानं मामिमे भूपा न सेहिरे ।
निरुद्धस्नैहं भूपैरतैः समसुखसुखैः ॥ ९ ॥
त्वत्सन्निधिमिहायातः साहाय्यं कुरु मे प्रभो ।
इत्युक्तं निजपुरं प्रवेश्य बलिनन्दनः ॥ १० ॥
स राजमण्डलायाशु कारयामास सन्क्रियाम् ।
भोजनस्नानशयनगन्धताम्बूलपूर्वकैः ॥ ११ ॥
अहंशैर्हयामास सराजन्यं त्रयसुतम् ।
तं भुक्त्वा तन् विधानं दृष्टदर्शनकीनुकम् ॥ १२ ॥
अलङ्कृतं सह नृपैरासीनं काञ्चनासने ।
उवाच दानवपतिर्नृपानाभाष्य सादरम् ॥ १३ ॥
वाण उवाच —
जरासन्ध निबोधेदं न मृषा कथ्यते मया ।
एते गजा इमे चाश्वा इदं सान्यमिमाः प्रजाः ।
त्वदधीनमिदं विश्वं यथान्यद् वस्तु विपते ॥ १४ ॥

थ्रीशुक उवाच -

इत्युत्त्वा प्रददी तस्मै मागधाय बलेः सुतः ।
 गजानां पट्टिसाहस्रं रथानां नियुतं तथा ॥ १५ ॥
 प्रयुतं चतुरङ्गाणां मनोमारुतरहसाम् ।
 दानवानां प्रसिद्धानां मायासङ्ग्रामवेदिनाम् ॥ १६ ॥
 त्रिशतं स्वानामसाम्यानां ददी वाणो बलेः सुतः ।
 विचित्रशिविकाच्छत्रव्यजनाकल्पवाससाम् ॥ १७ ॥
 असङ्ख्यातं ददी राजन् भाण्डशय्यासनादिकम् ।
 कुम्भाण्डं कूपकर्णी च मन्त्रिणी दैत्यसत्तमी ॥ १८ ॥
 आज्ञापयामास वाणः साहाय्यार्थं कुरूद्वह ।
 कं सुरासुरसङ्घातसंहारणपटुर्हीरः ॥ १९ ॥
 कुम्भाण्डकूपकर्णी कं बराकी वाणमन्त्रिणी ।
 अजानन्तो विष्णुशक्तिं भूपाला विनशिष्यथः ॥ २० ॥
 चकुर्भूयो रणोयोगं मागधेन प्रचोदिताः ।
 वाणेन समनुज्ञातो मागधः शोणितात् पुरात् ॥ २१ ॥
 निर्गत्यानेकभूपालचतुरङ्गबलान्वितः ।
 दिनेः कतिपयैर्भूयो मधुरामन्वपयत ॥ २२ ॥
 सन्निरुध्य पुरद्वारं गोपुराट्टालतोरणैः ।
 दीर्घिकापवनोयानिरूपेतं सालभूषितम् ॥ २३ ॥
 कुन्तीः कुठारैः कुहालेदण्डभरिश्च भूरिभिः ।
 कर्पणस्थैश्च पाषाणैर्वैभजं परितः पुरम् ॥ २४ ॥
 भज्यमाने वने तस्मिन् श्रुत्वा मागधमागतम् ।
 सन्नाहभेरीः सन्नाय रामकृष्णावमर्षिणी ॥ २५ ॥
 रथाथकुञ्जरानीकैः सायुधैः सपरिच्छदैः ।
 सात्यकिं कृतवर्माणमुग्रसेनं तथा गदम् ॥ २६ ॥
 आहुकं वसुदेवं च पुरस्कृत्य महाबली ।
 निर्जग्मतुरसम्भ्रान्ती दीप्ती केसरिणी यथा ॥ २७ ॥
 मधुराया विनिर्गत्य कृष्णः कमललोचनः ।
 पाधजन्त्यं महाशङ्खं प्रदध्मी रिपुभूषणम् ॥ २८ ॥
 ततः प्रवृत्ते युद्धं यदनां क्षत्रियैः सह ।
 कुम्भाण्डकूपकर्णी च दानवी वाणमन्त्रिणी ॥ २९ ॥

दैत्यसैन्येन महता वृत्ती मायाविशारदी ।
 युयुधाने महावीर्यी मायया वृष्णिभिः सह ॥ ३० ॥
 स्वसैन्यं मायया क्लृप्तं दृष्ट्वा यादवसत्तमः ।
 विज्ञानाखेण तन्मायामपास्य निमिषान्तरे ।
 सात्यकिं कृतवर्माणं चोवाचाहवलालसी ॥ ३१ ॥
 आभ्यां भवन्ती रणदुर्मदाभ्यां रणं सुधोरं कुरुतं रणप्रियी ।
 तावेवमुक्ती कदनं भयानकं महाबली सम्प्रति चक्रतुर्नृप ॥
 चापेनैकेन गांधिविन्दः क्षत्रियैः शतसम्मिर्तैः ।
 युयुधे न हि तच्चित्रं राजन् विथात्मनो हरेः ॥ ३३ ॥
 केचिद् दृताः समापेतुः कुञ्जराश्लिन्नपुष्कराः ।
 निपेतुर्वहवो राजस्तुरङ्गाः कृत्तकन्धराः ॥ ३४ ॥
 विशीर्णरास्तृता पृथ्वी स्यन्दनैश्छिन्नबन्धनैः ।
 भटाश्च रुधिराक्ताङ्गाश्छिन्नपादोरुबाहवः ॥ ३५ ॥
 पेतुः कृत्तमहामूलाः किंशुका इव पुष्पिताः ।
 शार्ङ्गमुक्ताः शारणाः कङ्कबर्हिणवांससः ॥ ३६ ॥
 तैलाक्ता नतपर्वाणाः स्वर्णपुङ्खा अयोमुखाः ।
 एकैकस्मिन् दशदश भटे चाथे शतंशतम् ॥ ३७ ॥
 रथे रथे च साहस्रमयुतं च गजे गजे ।
 अदृश्यन्त परानीकैः तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ३८ ॥
 तथा तैर्यमानेषु चतुरङ्गेषु मागधः ।
 रथेन क्रोडचिह्नेन बलभद्रमुपाद्रवत् ॥ ३९ ॥
 स पूर्वैरेवं नृपतिः स्मरन् रुपा
 रथं महाकाञ्चनतालकूबरम् ।
 आलक्ष्य दुरादधिगम्य रहसा
 जरासुतः प्राह हलायुधं गदी ॥ ४० ॥
 आदत्स्व ते मुसलं राम तूर्णं
 पेनाहितानिच्छसि जेतुमाहवे ।
 बलं च वातोस्तत्र दर्शयासु मे
 याचद् गतां न प्रहराम्यहं त्वयि ॥ ४१ ॥
 इत्येवमुक्तां मगधेश्वरेण
 सङ्घर्षणां स्रग्पणविहलेक्षणः ।

आदाय घोरं मुसलं तदित्थम्
दण्डं यथा सूर्यसुतो युगक्षये ॥ ४२ ॥
आवर्तयित्वा मुसलं हलापुधः
सहस्रकृत्यो रिपुदर्पहारिणम् ।
धूमाद्गुह्योद्गारिणमाशु तस्यै
चिक्षेप राजन् व्यनदद्वारिण्या ॥ ४३ ॥
रामबाहुविमुक्तं मुसलं जरासुतः ।
साथसूतं रथे क्षुण्णे क्षणेन व्यसितः स्वयम् ॥ ४४ ॥
ततः कालापसीं गुर्वी गिरिकूटोपमां गदाम् ।
विभ्रदं गुर्वी पदा पृथ्वीं चालयन्नभ्यगाद् बलम् ॥ ४५ ॥
तमापतन्तमालोक्य चिरवं रोहिणीसुतः ।
तमेवाभ्यद्रवत् पद्भ्यां विसृज्य स्यन्दनं रणे ॥ ४६ ॥
पश्यतां सर्वभूतानां मागधः क्रोधविह्वलः ।
आवर्तयन् गदां गुर्वीमयःसारमयीं ददाम् ।
अभ्येत्य गदया रामं प्रजहार ननाद च ॥ ४७ ॥
तां गदां पतितां वक्षस्वश्मकुटुनिभां ददाम् ।
यामेन जगृहे रामः स्वहस्तेन कुरूद्वह ॥ ४८ ॥
विसृज्य स गदां तूर्णमुरसाऽऽहत्य मागधम् ।
जग्राहाक्षिप्य बलिनं बलवान् रोहिणीसुतः ॥ ४९ ॥
बबन्ध पद्भ्यां जठरं मागधस्य हलापुधः ।
चकार कुक्षी तत्कण्ठं ततस्ती पेतनुर्भुवि ॥ ५० ॥
तयोर्निपततो राजन् उपर्यासीद्वलापुधः ।
तं मागधः क्षणेनाथधकारामितविक्रमः ॥ ५१ ॥
तत उन्थाय तौ वीरी क्रोधसंरक्तलोचनौ ।
भूयो जग्रहतुर्पोरी मन्ती द्वाविब कुक्षी ॥ ५२ ॥
तावुभौ परमकुड्यौ परस्परवर्षेणिवौ ।
उरसोरः समाहत्य भीमीं चकृपन् रणे ॥ ५३ ॥
एवं धनुःशतशतं तावाकृत्य परस्परम् ।
निवटस्थान् द्रुमान् शैलाभूणायामासतुर्नृप ॥ ५४ ॥
तं विसृज्य जरासन्धो गदामादाय दुर्मदः ।
उदतिष्ठदमेवात्मा रामोऽपि बलिनां वरः ।
क्षणादादत्त मुसलं प्रहतुमुपचक्रमे ॥ ५५ ॥

तं कामपालो मुसलेन मूर्ध्नि
जवृण्यसे भुजयोर्नाभिदेशे ।
शङ्के च जानी जठरे च
वक्षस्यनेकशो वै प्रजहार युद्धे ॥ ५६ ॥
तं मागधो वक्षसि कथ्यरे च
मुखं ललाटे नुबुक्ते तथाऽऽसे ।
नाभीं नितम्बं च तथैव पार्श्वे
समं स मानी प्रजहार रामम् ॥ ५७ ॥
एवं प्रहरतोस्तत्र राममागधयोर्मध्ये ।
राजानो रणसंविद्रा बभूवुर्भृशपीडिताः ॥ ५८ ॥
क्रमेण ते विमनसां निवृत्तकदनायमाः ।
आसन्नासन्ननिधनं मन्वाना मागधेश्वरम् ॥ ५९ ॥
सात्यकिस्तु महातेजाः सत्रे वाणमन्त्रिणा ।
युध्यमानस्त्रिभिर्वाणैः कुभाण्डेन समर्पितः ॥ ६० ॥
सोऽतिविद्धो महाबाहुः कुद्धः सर्प इव श्वसन् ।
आददे पथं नाराचान् कुम्भाण्डं हन्तुमाह्वये ॥ ६१ ॥
ततो हाहारयो जज्ञे सेनायां दैत्यमन्त्रिणः ।
सात्यकिस्तु महाबाहुराकृत्याकर्णमाशुगैः ॥ ६२ ॥
विख्याप कुरुशार्दूल कुम्भाण्डं वाणमन्त्रिणम् ।
नाभीं कण्ठे ललाटे च हृदि मूर्ध्नि दानवम् ॥ ६३ ॥
अतिविद्धो रथोपस्थे निपसाद विचेतनः ।
तं विचेतनमालोक्य दुर्मनास्तस्य सारथिः ॥ ६४ ॥
अपोवाह रणान् तूर्णं रथेन भरतर्षभ ।
कूपकर्णस्तु दैतेयः प्रसक्तः कृतवर्मणा ॥ ६५ ॥
गतं कुम्भाण्डमालोक्य प्राप्तं च प्राणसंशयम् ।
विसृज्य कृतवर्मणमपायान् समराङ्गणान् ॥ ६६ ॥
तौ विसृज्य रणं दैत्यावनापृच्छ्य च भूपतिम् ।
अविसृष्टौ मागधेन हतशोपबलान्वितौ ।
दैत्यौ तेनैव मार्गेण जग्मतुः शोणितं पुरम् ॥ ६७ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उन्मार्थे एकषष्ठाशोऽध्यायः ॥

अथ द्विपञ्चाशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -

बाणसेनां गतां दृष्ट्वा शस्त्रीषेण भृशार्दिताः ।

राजपुत्रा विमनसो बभूवुर्नृपसत्तम

॥ १ ॥

गतां च दानवीं सेनां श्रान्तांश्च धरणीपतीन् ।

दृष्ट्वा कृष्णं च युद्धवन्तं रामस्य बभूवुः बलम्

॥ २ ॥

स मागधं गृहीत्वाऽऽजौ मौली वामेन पाणिना ।

ग्रहन्तुमैच्छिरसि मुसलेन हलायुधः

॥ ३ ॥

ततोऽन्तरिक्षे घनघोषधरं

शुश्राव वाणीं विशादाशरीरिणीम् ।

न राम वयो भवता जरासुतः

सुखी निवर्तस्व रणादिति स्फुटम्

॥ ४ ॥

वचस्तदाकर्ण्य हलायुधो बली

विसृज्य चास्थाय रथं रणाद्गणात् ।

न्यवर्तत ब्रह्मर्षिसिद्धसद्वै

अभिद्युतो मागधसूतवन्दिभिः

॥ ५ ॥

जरासुतः सम्प्रति नम्रकन्धरो

नृपैश्च युद्धाभिजितैः समन्वितः ।

हतावशिष्टान्यबलेन संवृतो

निवृत्तयुद्धः प्रपथी स्वकं पुरम्

॥ ६ ॥

गोविन्दस्तु महातेजाः सपताञ्छरसन्धेः ।

आच्छाद्य भूपान् विद्राव्य हत्वा च सुचहून् रणे

॥ ७ ॥

सन्तुष्टमानः सन्तुष्टः सूतमागधवन्दिभिः ।

ब्राह्मणैश्च महाविधेः स्तोत्रं कुर्वन्निरुचकैः

॥ ८ ॥

अन्वीयमानो भगवान् प्रायिशान्मधुरां पुरीम् ।

हृष्टपुष्टजनाकीर्णां तुद्रप्राकारतोरेणाम्

॥ ९ ॥

चलत्कदलिकोपेतां दीपाद्भिरविराजिताम् ।

प्रविशन् राजमार्गेण स्त्रीभिः प्रासादसंस्थितैः

॥ १० ॥

पुण्यैश्च लाजाग्रलिभिः कीर्यमाणो व्यराजत ।

उपायनानि दिव्यानि पुष्पग्रगनुलेपनान्

॥ ११ ॥

प्रियङ्गा माधवाभ्यामुपाजहः पुरीकतः ।

एवं स राजमार्गेण गत्वा यादवसत्तमः

॥ १२ ॥

समां प्रविश्य विपुलामुपविश्य वरासने ।

रामेण सहितो वीरः शीनेयेन च धीमता

॥ १३ ॥

पूजितो यदुभिर्विप्रेरिदिव शक्र इवामरैः ।

तत्रासीनैर्वृद्धिमद्भिर्यदुवृद्धैर्महान्मभिः

॥ १४ ॥

उग्रसेनोद्धवमुखैश्चकूष्ममुखैर्हरिः ।

समाभाष्याभ्यनुज्ञातः सङ्घर्षणसहायवान्

॥ १५ ॥

द्रष्टुकामो महादुर्गं गोमन्तं पर्वतोत्तमम् ।

निर्गम्य मधुरां प्रातर्दक्षिणाभिमुखो ययौ

॥ १६ ॥

स रामानुगतः श्रीमानुत्तीर्थं यमुनां हरिः ।

देशान् बहून्तिक्रम्य पर्वतान् सरितो गिरी

॥ १७ ॥

गच्छन् कचिद् वनोद्देशो बृधमूलनिवासिनम् ।

ददर्श कञ्चन मुनिं जटामण्डलमण्डितम्

॥ १८ ॥

वीरकृष्णाजिनधरं कमण्डलुविराजितम् ।

समाधी समुपाविष्टं तेजसा भास्करोपमम्

॥ १९ ॥

फलमूलकृताहारं वृतं शिष्यशतेर्मुनिम् ।

दृष्ट्वा परमसन्तुष्टो रामकृष्णौ जगत्पती

॥ २० ॥

प्रणामं चक्रतुर्वीरी यथान्यायमतन्द्रितौ ।

इदं चोवाच भगवान् कृष्णस्तं मुनिपुङ्गवम्

॥ २१ ॥

नमस्ते भार्गव श्रीमन् जामदग्न्य तपोधन ।

रामकृष्णौ स्मृतावावां कचित् ते श्रवणं गतौ

॥ २२ ॥

इत्युक्तस्तेन धर्मात्मा वासुदेवेन भार्गवः ।

निरीक्ष्य माधवीं प्राह प्रीत्युत्कृष्टमुखेक्षणः

॥ २३ ॥

स्वागतं ते यदश्रेष्ठ साग्रजाय महात्मने ।

जाने त्वां यदुत्पन्नं भगवन्तमधोक्षजम्

॥ २४ ॥

कार्याणां कारणं पूर्वं जगतामादिपुरुषम् ।

नमस्ते पुण्डरीकाक्ष विश्लोकैककारण

॥ २५ ॥

किमर्थमिह सम्प्राप्ती भवन्ती विश्ववन्दिता ।

इत्युक्त्वा जामदग्नयेन प्राप्तुं रामकेशयो

॥ २६ ॥

गोमन्तं द्रष्टुमिच्छावो दुर्गहेतोर्गिरि प्रभो ।

तदाकर्ण्यार्त्रवीद् रामो जामदग्न्यो जनार्दनम्

॥ २७ ॥

एवमस्तु महाबाहो गोमन्तं गच्छ साग्रजः । करवीरपुरं नाम तन्मूले परिपालितम् ॥ २८ ॥	योधयामासतुर्वीरो द्राचेवाजी पदातिनी । सैन्यं च बाणपूगेन व्यथितं भृशविह्वलम् ॥ ३६ ॥
सृगालवासुदेवेन स युवां न सहिष्यति । तं हत्वा समरं शीलं गोमन्तं साध्ववाप्स्यथ ॥ २९ ॥	दृष्ट्वा सृगालभृशालस्तावधावदमर्षणः । तमापान्तमभिप्रेक्ष्य रथिनं धृतकामुकः । न्यवारपद् वासुदेवो येलेव वरुणालयम् ॥ ३७ ॥
इत्युक्त्वा तेन रामेण जामदग्नयेन माधवी । तमनुज्ञाय सर्वज्ञं जग्मतुर्दक्षिणामुत्तं ॥ ३० ॥	तावुभी परमक्रुद्धी वासुदेवी महाबली । युयुधानं तथाऽन्योन्यमन्योन्यवधकाङ्क्षिणी ॥ ३८ ॥
ती तथा यदुशार्दली गच्छन्ती दक्षिणापथम् । ददर्शनुध गोमन्तमब्रह्मपमहाद्रुमम् ॥ ३१ ॥	स तथा विद्यमानस्य वासुदेवस्य सङ्गरे । शिरो जहार गोविन्दः क्षणेन मुकुटोज्ज्वलम् ॥ ३९ ॥
करवीरपुरं चैव तन्मूले तुद्रतोरणम् । दृष्ट्वा विचित्रप्राकारं हर्म्यप्रासादगोपुरम् ॥ ३२ ॥	ततस्तस्तीनिकाः सर्वे हतशोषाः कुरुद्वह । कृष्णेन स्यामिनि हते दुद्रुयुः सर्वतो दिशम् ॥ ४० ॥
शङ्खमाध्यापयामास शङ्खचक्रगदाधरः । तस्य शङ्खध्वनिं श्रुत्वा भूपालः क्रोपविह्वलः ॥ ३३ ॥	ततस्ती रामगोविन्दी करवीरपुरं महत् । प्रविश्य पूजितो विप्रैर्वणिभिश्च यथा प्रियः ॥ ४१ ॥
सृगालो वासुदेवाख्यः प्रत्यगाद् यदुनन्दनी । सोऽप्येव बहुपादानितुरङ्गरयकुम्भारः ॥ ३४ ॥	तद्रजाश्वरधानीककोशादिधनसञ्चयम् । मधुरां प्रेषयामास तदीषेर्भृत्यरूपैः ॥ ४२ ॥
अभ्यवर्षच्छरीरेण छादयन्निव माधवी । तदनीकमनाधृष्यं दृष्ट्वा यादवसन्तमौ ॥ ३५ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे द्विपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ त्रिपञ्चाशोऽध्यायः

श्री शुक उवाच— गोमन्तं पर्वतश्रेष्ठं तुद्रद्रुमलतान्वितम् । सालतालतमालाढ्यं त्रिपालाशोकशोभितम् ॥ १ ॥	एतस्मिन्नेव काले तु क्षीरोदे सागरोत्तमे । निवासे देवदेवस्य शङ्खचक्रगदाभृतः ॥ ७ ॥
कदम्बनीपहिन्तालपूगपुभागशोभितम् । आरुह्य कदलीपण्डमण्डितं मत्तकोकिलम् ॥ २ ॥	उपासीनो महाबाहुः श्रीमान् वैरोचनो बलिः । जहार देवदेवस्य किरीटं रत्नचित्रितम् ॥ ८ ॥
भ्रमद्भ्रमरसङ्घातं श्रवणाकम्पितद्रुमम् । फलभारनतः स्कन्धैर्नारिकेलैर्विराजितम् ॥ ३ ॥	इन्द्रनीलसहस्राढ्यं गोमेदकशतचितम् । पद्मरागमहानीलमुक्ताफलविराजितम् ॥ ९ ॥
वहूप्रसवणोपेतं सुच्छायं निर्मलोदकम् । रम्यं ददशतुर्वीर्यं प्रदेशं रामकेशवी ॥ ४ ॥	पुष्परागप्रबालाढ्यं दिव्यकाञ्चननिर्मितम् । हृतं दानववीरेण विदित्वा पुरपालकः । तमन्यधातुं त्वारिं धैरतेषो विहङ्गराद् ॥ १० ॥
तत्र प्रवर्पणं नाम भृङ्गं पर्वतमूर्धनि । अवापतुर्वयं मेघाः नित्यं वर्पन्त्यविक्रयाः ॥ ५ ॥	तमन्तरं समासाद्य दानवेन्द्रं दुरासदम् । कृत्वा युद्धं महाघोरं जित्वा दानवपुङ्गवम् ॥ ११ ॥
तत्रारुह्य सदृशेष्टी पश्यन्ती हि दिशो दश । रममाणी यथाकाममपूतः पर्वतोत्तमे ॥ ६ ॥	गृहीत्वा रत्नचयं किरीटं भास्कोपमम् । आगच्छन् ददशो देवं देवकीनन्दनं हरिम् ॥ १२ ॥

वसन्तं साग्रजं रम्ये गोमन्ते पर्वतोत्तमे ।
 तस्य मूर्ध्नि निधायासु किरीटं दिव्यभूषणम् ।
 प्रणम्य पादयोर्मूर्ध्नां स्तोतुं तमुपचक्रमे ॥ १३ ॥
 नमो नमः कारणपूरुषाय
 नारायणायाखिलवह्नभाय ।
 सुरारिसंहारणकारणाय
 नारायणायाखिलकर्मसाक्षिणे ॥ १४ ॥
 हिरण्यगर्भत्वमुपेत्य मूले
 सृजस्यशेषं भुवनं स एव ।
 नारायणात्मन् परिपासि भूयो
 जहार चान्ते भगवन् शिवात्मन् ॥ १५ ॥
 तं त्वा यदोर्वशकरं सुरेशं
 जानेऽवतीर्णं भुवने वृषाकपिम् ।
 अहं हि भृत्यस्तव बैनतेयो
 ब्रूहि क्रियां किं करवाणि देव ॥ १६ ॥
 श्रीशुक उवाच -
 इत्युत्त्वा देवदेवेशं प्रणिपत्य विहङ्गराट् ।
 जानुनी(ना) परणीं कृ(ग)त्वा तस्यो प्राञ्जलिरग्रतः ॥ १७ ॥
 तं दृष्ट्वा यादवश्रेष्ठो गरुडं पक्षिपुङ्गवम् ।
 प्रीत्युत्फुल्लमुखो दोर्भ्यां पस्पर्शाङ्गं तदुत्तमम् ॥ १८ ॥
 गच्छ भद्र यथाकाममेहि काले मया स्मृतः ।
 इत्युत्त्वा तं विसृज्योभावीश्वरो रामकेशवो ॥ १९ ॥
 फलमूलकृताहारी पीतकीशोपवाससौ ।
 अवरुह्य गिरिः शृङ्गान् करवीरपुरं गती ॥ २० ॥
 तत्र ती चतुरो मासानुपित्वा भरतर्षभ ।
 महत्या सेनया सार्धं जम्भतुर्मधुरां पुरीम् ॥ २१ ॥
 शृगालं निहतं भुत्वा मागधः क्रोधविह्वलः ।
 आजगाम कुरुश्रेष्ठ महत्या सेनया वृतः ॥ २२ ॥
 तेन सार्धमभूद् युद्धं समाहं रामकृष्णयोः ।
 तदा पराजितो युद्धे मागधो बहुमेनिकः ॥ २३ ॥
 जगाम मागधानेय बहुभिः क्षत्रियैः सह ।
 रामकृष्णौ च धर्मज्ञौ मृतमागधवन्दिभिः ॥ २४ ॥

स्तूपमानी विविशानुः सानुगौ मधुरां पुरीम् ।
 एवं समदशकृत्यस्नाचदक्षीहिणीबलः ॥ २५ ॥
 युयुधं मागधां राजा यदुभिः कृष्णपालितैः ।
 अक्षिप्यत बलं सर्वं वृष्णिभिः कृष्णतेजसा ॥ २६ ॥
 हतेषु तेष्वनीकेषु त्यक्तोऽयादरिभिर्नृप ।
 अष्टादशमसङ्ग्रामे आगामिनि तदन्तरा ॥ २७ ॥
 नारदप्रेषितो वीरो यवनः प्रत्यदृश्यत ।
 क्रोध मधुरामेत्य तिसृभिर्मल्लैश्चक्रोदितिः ॥ २८ ॥
 नृलोके चाप्रतिद्वन्द्वो वृष्णीन् भुत्वाऽऽत्मसम्मितान् ।
 तं दृष्ट्वाऽचिन्तयत् कृष्णः सङ्घर्षणसहायवान् ॥ २९ ॥
 अहो यदूनां वृजिनं प्राप्तं लुभयतो महत् ।
 यवनोऽयं रुणद्धयस्मानय यो वा महाबलः ॥ ३० ॥
 मागधोऽभ्येति दुष्टात्मा परशो नैव संशयः ।
 आवयोर्बुद्धयतोरस्य यथागच्छेज्जरासुतः ॥ ३१ ॥
 बन्धून् वधिष्यत्यथवा नेष्यते स्वपुरीं बली ।
 तस्मादथ विधास्यामो दुर्गं द्विपददुर्गमम् ॥ ३२ ॥
 तत्र ज्ञातीन्समाधाय यवनं घातयामहे ।
 इति सम्मन्य भगवान् दुर्गं द्वादशपोजनम् ॥ ३३ ॥
 अन्तः समुद्रे नगरं कृष्णोऽद्भुतमधीकृतम् ।
 दृश्यते यत्र हि त्वाष्ट्रं विज्ञानं शिल्पनैपुणम् ॥ ३४ ॥
 रथ्याचत्वरवीधीर्भिर्यथाव(वा)स्तु विनिर्मितम् ।
 सुरद्रुमलोत्थानविचित्रोपवनान्वितम् ॥ ३५ ॥
 हेमशृङ्गेर्दिवस्यूभिः स्फाटिकाद्रालगोपुरैः ।
 राजतारपटैः कोष्ठैर्जुष्टं हेमस्वलङ्कृतैः ॥ ३६ ॥
 रत्नकूर्टगृहेर्हेममहामरतकस्थलैः ।
 वास्तोष्पतीनां च गृहेर्वलभीभिश्च निर्मितम् ॥ ३७ ॥
 चातुर्वर्ण्यजनाकीर्णं यदूनां च गृहेर्लसत् ।
 सुधर्मा पारिजातं च महेन्द्रः प्राहिणोद्धरेः ॥ ३८ ॥
 यत्र चावस्थितो मर्त्यो मर्त्यधर्मैर्वियुज्यते ।
 यन् शिवं देवदेवस्य विष्णोः श्रीरोदवासिनः ॥ ३९ ॥
 श्यामककर्णान् वरुणो हयान् शुक्लान् मनोजवान् ।
 ददौ सहस्रसङ्ख्यातान् देवदेवाय तोषराट् ॥ ४० ॥

अष्टौ निधिपतिः कोशान् रत्नपूर्णानविधयान् ।
तथाऽन्ये लोकपालाश्च ददुः स्वाधिकृतं धनम् ॥ ४१ ॥
यद् यद् भगवता दत्तमाधिपत्यं स्वसिद्धये ।
सर्वं प्रत्यर्पयामासुर्हरा भूमिगते नृप ॥ ४२ ॥

॥ ४१ ॥

॥ ४२ ॥

तत्र योग्यभावेण नीत्वा स्वान् भगवान् हरिः ।
मधुरायाश्च रामेण कृष्णः समनुमन्त्रितः ।
निर्जगाम पुरद्वारात् पद्ममाली निरापुधः ॥ ४३ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उतरार्धे विषयाशोऽध्यायः ॥

अथ चतुःपञ्चाशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -

तं विलास्य चिनिष्क्रान्तमुज्ज्वलमिन्द्रियम् ।
दर्शनीयतमं श्यामं पीतकीशेषवाससम् ॥ १ ॥

॥ १ ॥

श्रीवत्सवक्षसं भ्राजत्कौस्तुभामुककन्धरम् ।
पृथुदीर्घचतुर्बाहुं नवकञ्जररक्षणम् ॥ २ ॥

॥ २ ॥

नित्यप्रमुदितं श्रीमत्सुकपोलं शुचिस्मितम् ।
मुखारविन्दं विभ्राणं स्फुरन्मकरकुण्डलम् ॥ ३ ॥

॥ ३ ॥

वासुदेवो त्वयमिति पुमान् श्रीवत्सलान्छनः ।
चतुर्भुजोऽरविन्दाशो वनमान्त्वतिसुन्दरः ॥ ४ ॥

॥ ४ ॥

लक्ष्मणीनारदप्रोक्तैर्नान्यो भवितुमर्हति ।
निरापुधलन् पद्भ्यां योत्स्येऽनेन निरापुधः ॥ ५ ॥

॥ ५ ॥

इति निधित्य यवनः प्राद्रवन्तं पराङ्मुखम् ।
अन्वधावज्जिपृथुस्तं दुरापमपि योगिनाम् ॥ ६ ॥

॥ ६ ॥

हस्तप्राप्तमिवात्मानं हरिणा स पदे पदे ।
नीतो दर्शयता दूरं यवनेशोऽद्रिकन्दरम् ॥ ७ ॥

॥ ७ ॥

पलायनं यदुकुले जातस्य तव नोचितम् ।
इति क्षिपन्ननुगतो नैनं प्रापाद्वताशुभः ॥ ८ ॥

॥ ८ ॥

एवं क्षितोऽपि भगवान् प्राविशद् गिरिकन्दरम् ।
सोऽपि प्रविष्टस्त्रान्त्र्यं श्यामं ददशो नरम् ॥ ९ ॥

॥ ९ ॥

नन्वसौ दूरमानीय शेते मामिह सापुवन् ।
इति मन्वाऽच्युतं मृदम्तं पदा समताडयन् ॥ १० ॥

॥ १० ॥

स उत्थाय चिरं सुप्तः शनैरुन्मील्य लोचने ।
दिशो विलोकयन् पार्श्वे तमद्राक्षीदवस्थितम् ॥ ११ ॥

॥ ११ ॥

स तावत् तस्य रुष्टस्य दृष्टिपतेन भारत ।
देहेनेनाग्निना दग्धो भस्मसादभवत् क्षणान् ॥ १२ ॥

॥ १२ ॥

राजोवाच -

को नाम स पुमान् ब्रह्मन् कस्य किं वीर्यं एव वा ।
कस्माद् गुहाव्रतः शिश्ये कित्तेजा यवनार्दनः ॥ १३ ॥

श्रीशुक उवाच -

स इक्ष्वाकुकुले जातो मान्धानृतनयो महान् ।
मुचुकुन्द इति ख्यातो ब्रह्मण्यः सत्पसङ्गः ॥ १४ ॥

स याचितः सुरगणैरिन्द्राद्यैरात्मरक्षणे ।
असुरेभ्यः परिभ्रष्टस्तद्रक्षां सोऽङ्करोषिरम् ॥ १५ ॥

लब्ध्वा गृहांस्ते स्वःपालं मुचुकुन्दमधाब्रुवन् ।
राजन् विरमतां कृच्छाद् भवान् नः परिपालनान् ॥ १६ ॥

नरलोकं परित्यज्य राज्यं निहतकण्टकम् ।
अस्मान् पालयतो वीर कामास्ते सर्व उज्झिताः ॥ १७ ॥

सुता महिष्यो भवतो ज्ञातयोऽमात्यमन्त्रिणः ।
प्रजाश्च तुल्यकालीना नापुना सन्ति कालिताः ॥ १८ ॥

कालो वलीयान् यतिनां भगवानीश्वरोऽन्ययः ।
प्रजाः कालपते क्रीडन् पशुपालो यथा पशून् ॥ १९ ॥

वरं वृणीष्व भद्रं ते कृते केवल्यमात्मनः ।
एक एवेश्वरस्तस्य भगवान् विष्णुरन्ययः ॥ २० ॥

एवमुक्तः स वै देवानभिवाय महापशुः ।
अयाचनं गुहाविशो निद्रां तु बहुकालिकीम् ॥ २१ ॥

तथेत्युक्तस्तु नैर्देवैर्मुचुकुन्दो महामनाः ।
अशायिणं गुहाविशो निद्रया देवदत्तया ॥ २२ ॥

यवने भस्मसाज्जीते भगवान् सात्यतर्पभः ।
आत्मानं दर्शयामास मुचुकुन्दाय धीमते ॥ २३ ॥

तमालोक्य घनश्यामं पीतकौशेयवाससम् ।
 श्रीवत्सवक्षसं भ्राजत्कौस्तुभेन विराजितम् ॥ २४ ॥
 चतुर्भुजं रोचमानं वैजयन्त्या च मालया ।
 चारुप्रसन्नवदनं स्फुरन्मकरकुण्डलम् ॥ २५ ॥
 प्रेक्षणीयं त्रिलोकस्य सानुरागस्मितेक्षणम् ।
 आपीच्यवयसं मत्तमृगेन्द्रोदारविक्रमम् ॥ २६ ॥
 पर्यपृच्छन्महाबुद्धिस्तेजसा तस्य विस्मितः ।
 शङ्कितः शनैकं राजा दुर्धर्पमतितेजसा ॥ २७ ॥
 मुचुकुन्द उवाच -
 को भवानिह सम्प्राप्तो विपिने गिरिगह्वरे ।
 पद्भ्यां पद्मपलाशाभ्यां विचारस्युरुकण्ठके ॥ २८ ॥
 किंस्मितेजस्विनां तेजो भगवांस्त्वं विभावसुः ।
 सूर्यः सोमो महेन्द्रो वा लोकपालोऽपरोऽपि वा ॥ २९ ॥
 मन्ये त्वां देवदेवानां त्रयाणां पुरुषर्षभम् ।
 यद् भाससे गुहाध्यान्तं प्रदीपः प्रभया यथा ॥ ३० ॥
 शुश्रूषतामन्यलीकमस्माकं नरपुङ्गव ।
 स्वजन्मकर्मगोत्रं वा कथ्यतां यदि रोचते ॥ ३१ ॥
 वयं तु पुरुषव्याघ्र ऐक्ष्वाकाः क्षत्रवन्धवः ।
 मुचुकुन्द इति ख्यातो यौवनाथात्तमजः प्रभो ॥ ३२ ॥
 चिरप्रजागरथान्तो निद्रयोपहृतेन्द्रियः ।
 शयेऽस्मिन् विपिने कामं केनाप्युत्थापितोऽधुना ॥ ३३ ॥
 सोऽपि भस्मीकृतो नूनमात्मीयेनैव पाप्मना ।
 अनन्तरं भवान् श्रीमान् लक्षितोऽमित्रशासनः ॥ ३४ ॥
 तेजसा तंऽविपश्येण भूरि द्रष्टुं न शक्नुमः ।
 हतौजसो महाभागा माननीयोऽसि देहिनाम् ॥ ३५ ॥
 एवं सुभा (सम्भा)पितो राजा भगवान् भूतभावनः ।
 प्रत्याह प्रहसन् वाण्या मेघहादगभीरया ॥ ३६ ॥
 श्रीकृष्ण उवाच -
 जन्मकर्माभिधानानि सन्ति मेऽहं सहस्रशः ।
 न शक्यन्तेऽनुसङ्ग्यातुमनन्तन्यान्ममापि हि ॥ ३७ ॥
 कश्चिद्रजोऽसि विममे पार्थिवान्पुरुजन्मभिः ।
 गुणकर्माभिधानानि न मेऽजन्मानि कश्चिन् ॥ ३८ ॥

कालत्रयोपपन्नानि जन्मकर्माणि मे नृप ।
 अनुक्रमन्तो नैवानां गच्छन्ति परमर्षयः ॥ ३९ ॥
 तथाप्ययतनान्यद् शृणुष्व गदतो मम ।
 प्रार्थितस्तु विरिधेन पुराऽहं धर्मगुप्तये ॥ ४० ॥
 भूमेर्भारायमाणानामसुराणां क्षयाय च ।
 अवतीर्णो यदकुले गृह आनकदुन्दुभेः ॥ ४१ ॥
 वदन्ति वासुदेवेति वसुदेवमुनेति माम् ।
 कालनेमिर्हतः कंसः प्रलम्बायाश्च सङ्घिपः ॥ ४२ ॥
 अयं च यवनो दम्भो राजंस्ते तिग्मचक्षुषा ।
 सोऽहं तवानुग्रहार्थं गुहामेतामुपागतः ॥ ४३ ॥
 प्रार्थितः प्रचुरं पूर्वं त्वयाऽहं भक्तवत्सलः ।
 वरान् वृणीष्व राजपुं सर्वान् कामान् ददामि ते ॥ ४४ ॥
 मां प्रपन्नो जनः कश्चिन्न भूयोऽर्हति शोचितुम् ॥ ४५ ॥
 श्रीमुक्त उवाच -
 इत्युक्तस्तं प्रणम्याह मुचुकुन्दो मुदान्वितः ।
 ज्ञात्वा नारायणं देवं गर्गवाक्यमनुस्मरन् ॥ ४६ ॥
 मुचुकुन्द उवाच -
 विमोहितोऽयं जन ईश मायया
 त्वदीयया त्वां न भजत्यनर्थदक् ।
 सुखाय दुःखप्रभवेपु सज्जते
 गृहेषु योषिन् पुरुषश्च वञ्चितः ॥ ४७ ॥
 लब्ध्वा जनो दुर्लभमत्र मानुषं
 कथञ्चिदप्यहमयत्नतोऽनघ ।
 पादाम्बुजं ते न भजत्यसन्मति-
 गृहान्धकूपे पतितो यथा पशुः ॥ ४८ ॥
 ममैष कालोऽजित निष्फलो गतो
 राज्यशियोन्नद्धमदस्य भूतेः ।
 मर्त्यात्मबुद्धेः सुतदारकोऽशेष्या
 सज्जमानस्य दुरन्तचिन्तया ॥ ४९ ॥
 कलेयरेऽस्मिन् घटकुडबसन्निभे
 निरूढमानो नरदेव इत्यहम् ।
 वृत्तो रथेभाथपदात्यनीकर्षणं
 पर्यटन्त्यामगणय्य दुर्मतः ॥ ५० ॥

प्रमत्तमुपैरितिकृत्यचिन्तया प्रवृद्धलोभं विषयेषु लालसम् । त्वमप्रमत्तः सहसाऽभिषयसं धुल्लेलिहानांऽहिरिवाकुमन्तकृत्		आराध्य कस्तान् ह्यपवर्गदं हरे वृणीत आपौ वरमात्मबन्धनम्	॥ ५७ ॥
पुरा रथैर्मपरिष्कृतश्चरन् मतद्ग्रीवां नरदेवशंसितः । स एव कालेन दुरत्ययेन कलेयरो विट्कृमिभस्मसञ्चितः	॥ ५१ ॥	तस्माद् विमृज्याशिष ईश सर्वशो रजस्तमःसत्यगुणानुबन्धनाः । निरञ्जनं निर्गुणमद्वयं परं त्वां ज्ञप्तिमात्रं पुरुषं ब्रजाम्यहम्	॥ ५८ ॥
निर्जित्य दिक्चक्रमभूतविग्रहो परासनस्थः समराजवन्दितः । गृहेषु मैथुन्यपरेषु योषितां क्रीडामुगः पूरुष ईश गीयते ॥ ५३ ॥	॥ ५२ ॥	चिरमिह वृजिनातस्तप्यमानोऽनुतापैः अविनृप उरुकृच्छ्रेऽलब्धशान्तिः कथञ्चित् । शरणद समुपेतस्त्वत्पदाब्जं पराम्बु अभयमृतमशोकं पाहि मापन्नमीश	॥ ५९ ॥
करोति कर्माणि तपः सुनिष्ठितो निवृत्तभोगस्तदपेक्षया ददत् । पुनश्च भूयाय महीश राप्से प्रवृद्धतपो न सुखाय कल्पते	॥ ५४ ॥	श्री भगवानुवाच— सार्वभौम महाराज मनिस्ते विमलोजिता । वरं प्रलोभितस्यापि न कामैर्विहता यतः	॥ ६० ॥
भवापवर्गो भ्रमतो यदा भवेत् जनस्य तर्ह्यच्युत सत्समागमः । सत्सङ्गमो यद्दि तदेव त(स)ङ्गती पराचरेशो त्वयि जायते मतिः	॥ ५५ ॥	प्रलोभितो वरयन् त्वमप्रमादाय विद्धि तत् । न धीर्मप्येकभक्तानामाशीर्भिर्भिष्यते क्वचित् ज्ञानिनामेकभक्तानां प्राणायामादिभिर्मनः । न क्षीणवासनं राजन् दृश्यते क्वचिदुत्थितम्	॥ ६१ ॥
मन्ये ममानुग्रह ईश ते कृतो राज्यानुबन्धापगमो यदृच्छया । यः प्रार्थ्यते साधुभिरैकचर्यया यनं विविधुश्चिरस्वप्नभूमिपैः	॥ ५६ ॥	चित्रस्व यथाकामं मय्यावेशितमानसः । अस्त्वेव नित्यदा तुभ्यं भक्तिर्मप्यनपायिनी क्षत्रजन्मस्थितो जन्तून्वधीर्मुग्धादिभिः । समाहितस्तन् तपसा जलपं मामुपाश्रितः	॥ ६२ ॥
न कामयेऽन्यं तव पादसेवनात्- किञ्चनप्रार्थ्यतमाद् वरं विभो ।		जन्मन्वनन्तरे राजन् सर्ववृत्तसुहृदमः । भूत्वा द्विजवरस्त्वं वै मामुपेप्यसि केवलम् ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उक्तापे चतुःपञ्चाशोऽध्यायः ॥	॥ ६३ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ ६५ ॥

अथ पञ्चपञ्चाशोऽध्यायः

इत्थं सोऽनुगृहीतोऽङ्ग कृष्णेनेक्ष्वाकुनन्दनः । तं परिज्म्य सन्नम्य निश्चक्राम गुहामुखान्	॥ १ ॥	वदपार्थममासाय नरनारायणालयम् । सर्वद्वन्द्वसहः शान्तस्तपसाऽऽराधयद्भरिम्	॥ ४ ॥
स वीक्ष्य धुल्लकान् मत्प्रां पशून् वीरुद्धनस्पतीन् । मत्वा कलियुगं प्राप्तं जगाम दिशमुत्तराम्	॥ २ ॥	भगवान् पुनरात्रन्य मधुरां यवनहातवम् । हत्वा म्लेच्छबलं निन्ये तदीयं द्वारकां धनम्	॥ ५ ॥
तपःश्रद्धापुनो वीरो निःसङ्गो मुक्तसंशयः । समाधाय मनः कृष्णं प्राविशद् गन्धमादनम्	॥ ३ ॥	नीयमाने पते गोभिर्नृभिश्चाच्युतचोदितैः । आजगाम जरासन्धस्यपोविंशत्यनीकसः	॥ ६ ॥

ततो राजा जरासन्धः कल्पान्तानलसन्निभः ।
 निधाय मकरव्यूहं रथनागाश्वपत्तिमत् ।
 अन्तश्चकार गोविन्दं व्यूहस्य निमिषान्तरे ॥ ७ ॥
 ततो विलोक्य गोविन्दो वृक्षमुत्पाट्य रंहसा ।
 गजान् रथान् हयान् युद्धे पोषयामास दुर्मदः ॥ ८ ॥
 कुष्णेन हन्यमानास्ते वृक्षेण रिपुकुञ्जराः ।
 पेतुर्गतासवो भूमी वज्रनुभा इवाद्रयः ॥ ९ ॥
 रथाश्च रथिभिर्युक्ताः सतुरङ्गाः सचोदकाः ।
 निष्पिष्टा इव न कापि दृश्यन्ते कुरुसत्तम ॥ १० ॥
 रामस्तु मुष्टिनैवाजी कुञ्जरान् मदशालिनः ।
 जघान कुपितः शैलान् वज्रेणेव सुरेश्वरः ॥ ११ ॥
 राममुष्टिप्रहारेण विशीर्णाः स्पन्दना नृप ।
 न व्यदृश्यन्त भूपृष्ठे चूर्णिताः शीर्णपर्णवन् ॥ १२ ॥
 ययनस्य धनं विश्वं गच्छन्तं द्वारकामनु ।
 निहत्य यादवान् विश्वांस्तद् गृहीत्वा जरासुतः ॥ १३ ॥
 अभ्यवर्तत सद्गामे रामकृष्णी कुरूद्वह ।
 विलोक्य वेगरभसं रिपुसैन्यस्य माधवी ॥ १४ ॥
 तं चापतन्तमालोक्य सहितं सक्लेनृपैः ।
 कीर्यमाणी शरीरेण वृष्ट्येव करिपोतकी ॥ १५ ॥
 विरथो विप्रहरणो विवर्माणी विसैनिको ।
 मनुष्यवैश्यामापन्नो राजन् दुद्रुवतुर्दुतम् ॥ १६ ॥
 विहाय वित्तं प्रचुरमभीतो भीरुभीतवन् ।
 पद्भ्यां पद्मपलाशाभ्यां चेरतुर्बहुयोजनम् ॥ १७ ॥
 पलायमानो तो दृष्ट्वा मागधः प्रहसन् वली ।
 अन्वधावद् रथानीकरीशयोग्रमाणवित् ॥ १८ ॥
 प्रदुत्य दूरं विश्रान्ती करवीरपुरे निशि ।
 तायकुरुदनुर्वीरो गोमन्तमुदिते रवौ ॥ १९ ॥
 सिद्धचारणगन्धर्वविधाधरनिषेवितम् ।
 आरुह्य शैवं गोमन्तं कृष्णरामौ त्वरान्विती ॥ २० ॥
 प्रवर्षणाख्यं तच्छृङ्गं यत्राष्टा नित्यवर्षिणः ।
 तत्र तावास्तन् राजन् फलमूलाशनी मुखम् ॥ २१ ॥

जरासन्धस्तु तुष्टात्मा तायनुद्रुत्य माधवी ।
 क्रोध शैलं गोमन्तं महत्या सैनया नृतः ॥ २२ ॥
 स भूपालान् समाहूय स्वानुगान् युद्धदुर्मदान् ।
 कलिङ्गं कुञ्जरपतिं सुराष्ट्राधिपतिं तथा ॥ २३ ॥
 जयद्रथं सिन्धुपतिं सोमदत्तं च कौरवम् ।
 गान्धारराजं शकुनिं वैदर्भी रुग्मिमैव च ॥ २४ ॥
 सुदक्षिणं च काम्बोजं विराटं मत्स्यभूषतिम् ।
 एतानाज्ञापयामास पूर्वस्यां दिशि भूपतीन् ॥ २५ ॥
 पाञ्चालराजं द्रुपदं दमघोषं च चेदिपम् ।
 ब्रह्मदत्तं च सान्वेशमेकलव्यं निषादपम् ॥ २६ ॥
 वाहीकं च कुरुश्रेष्ठं युधामन्युं च दुर्जयान् ।
 विन्दानुविन्दावावन्त्यौ काशिराजं च पौण्ड्रकम् ॥ २७ ॥
 आज्ञापयामास नृपानेतान् वीरान् जरासुतः ।
 गिरिं गोमन्तमारोढुं दक्षिणस्यां दिशि प्रभो ॥ २८ ॥
 द्रुमं किम्पुरुपाधीशं दन्तवक्रं सहानुजम् ।
 वीरं विदेहराजानं भूरिश्रवसमेव च ॥ २९ ॥
 कुरुषोपं वृहचापं दशार्णं च शतध्वजम् ।
 शैव्यं सुवीराराजानं दरदं च महारथम् ॥ ३० ॥
 एतान् महीपतीन् राजा जरासन्धोऽमितयुतिः ।
 श्राह गोमन्तमारोढुं पश्चिमस्यां दिशि द्रुतम् ॥ ३१ ॥
 श्रिगतं च सुशार्माणं बलिनं वेणुदारिणम् ।
 कुलिन्दं च महासत्त्वं केकयानपि भूपतीन् ॥ ३२ ॥
 शिशुपालं च भूपालं भीष्मकं चापि दुर्जयम् ।
 पुरस्कृत्याक्रोहाशु कीर्ष्यां मागधो दिशि ॥ ३३ ॥
 एवं गोमन्तमारुह्य सर्वतुङ्गलापदपम् ।
 विचिंत्य तत्र सर्वत्राप्यधः शृङ्गान् प्रवर्षणात् ॥ ३४ ॥
 चिच्छिदुः सकलान् वृक्षान् नापश्यन् राममाधवी ।
 गिरी विलीनावाज्ञाय नाधिगम्य पदं नृप ॥ ३५ ॥
 ददाह गिरिमेषोभिः समन्तादग्निमुत्सृजन् ।
 तत उत्पत्य तरसा दहमानान् तावुभी ॥ ३६ ॥

दशैकयोजनोत्तुङ्गात्रिपेतनुरधो भुवि ।
अलक्ष्यमाणी रिपुणा सानुगेन यदूत्तमी
स्वपुरं पुनरायाती समुद्रपरिखां नृप ।
सोऽपि दग्धाविति मृषा मन्यानां चलकेशवी
बलमाकृष्य सुमहन्मगधां मागधो ययी ।
अष्टादशं तु सङ्ग्रामे जित्वा यादवसत्तमी

॥ ३७ ॥

॥ ३८ ॥

॥ ३९ ॥

दमः स्वराष्ट्रे न्यवसज्जितदिङ्गण्डनो नृप ।
माधवी तु महात्मानो प्रविश्य द्वारकां पुरीम् ॥ ४० ॥
सूयमानो दिवारात्रं सूतमागधवन्दिभिः ।
वृत्तायानन्दबहुलैर्वन्तुभिः सुखमृषतुः ॥ ४१ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे पञ्चपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ षट्पञ्चाशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच -

कदाचिद् देवकीपुत्रो रामशर्नपसंपुतः ।
सेव्यमानः सभायां धे नानादेशेधैरुनैः
पाञ्चालराजं द्रुपदं बालैः कुन्तीसुतेर्मृषे ।
बद्धं शुभाव कीरव्य ब्राह्मणैः सत्रपात्रिभिः
तच्छ्रुत्वा हृष्टहृदयः कृतवर्माणमच्युतः ।
नगरं हस्तिनपुरं प्रेषयामास वेदिनम्
स गत्वा हस्तिनपुरं वृद्धं कुरुपितामहम् ।
ददशं द्रोणविदुरभृतराष्ट्रकृपैर्पुतम्
युधिष्ठिरं च राजानं चतुर्भिर्भ्रातृभिर्वृतम् ।
सभाजयमास भृशं कुन्तीं च हृदिकात्मजः
युधिष्ठिरोऽपि षष्ठ्यं सानुगं कंसमर्दनम् ।
हतं च कालयवनं जरासन्धं च निर्जितम्
यामुदेवं च निहतं करवीरपुरेश्वरम् ।
द्वारवत्याश्च करणं नगरां वरुणात्म्ये
हतां च हंसडिभिर्को ब्रह्मदत्तं च दुर्जयम् ।
श्रुत्वा हार्दिक्यवचनाद् याथार्थेन युधिष्ठिरः

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

॥ ७ ॥

॥ ८ ॥

मने त्रैलोक्यसाम्राज्यं स्वहस्तगतमक्षयम् ।
सभाजितश्च हार्दिक्यः सुखसम्भाषणादिभिः ॥ ९ ॥
पाण्डुपुत्रस्तथा कुन्त्या सौहार्दसुतबान्धवा ।
हार्दिक्यस्ताननुज्ञाप्य बान्धवान् पृथया सह ॥ १० ॥
मानृष्वसेयान् धर्मज्ञानभिवन्त्य यथावयः ।
गात्रेयेनाभ्यनुज्ञातो धृतराष्ट्रं चानय ॥ ११ ॥
विदुरेणाद्रगजेन द्रोणेन च कृपेण च ।
शङ्खेनाचार्यपुत्रेण तथा दुर्योधनेन च ॥ १२ ॥
कृतवर्माऽभ्यनुज्ञातो निर्गत्य गजसाहयात् ।
द्वारकां वृष्टिनिलयामाजगाम दिनान्त्ये ॥ १३ ॥
स प्रविश्य सभां दिव्यामनेकनृपसेविताम् ।
रष्ट्वा गोविन्दमासीनं काञ्चने परमासने ॥ १४ ॥
वीजबामरसङ्घातसहितं वनमालिनम् ।
आचचष्टेऽसितं तस्य यथादृष्टं यथाभुतम् ।
वृत्तान्तं कौरवेयाणां नगरे गजसाहये ॥ १५ ॥
तदाकर्ण्य हरिः सर्वं वृत्तान्तं जगदीश्वरः ।
पौरुषं पाण्डुपुत्राणां बभूवानन्दनिर्भरः ॥ १६ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे षट्पञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तपञ्चाशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

आनताधिपतिः श्रीमान् रेवतो रेवतीं सुताम् ।
ब्रह्मणा चोदितः प्रादाद् बलापेति पुरोदितम्

॥ १ ॥

राजोवाच-

रेवतो नाम राजाऽसी ब्रह्मणा चोदितः कथम् ।
तदहं श्रोतुमिच्छामि विस्तरेण महामुने

॥ २ ॥

श्रीशुक उवाच-

रेवतो नाम राजाऽऽसीत् पुरा धर्मार्थतत्त्ववित् ।

रेवती नाम तस्यैका जज्ञे कन्या यशस्विनी ॥ ३ ॥

स ब्रह्माणं ययौ प्रष्टुं कस्मै दास्यामि तामिति ।

अदत्त्वा याच्यमानोऽपि नानाजनपदेश्वरैः ॥ ४ ॥

सभायां ब्रह्मणस्तत्र गन्धर्वौ द्वौ हहाहूहू ।

तस्मिन्नगायतां काले ग्राममूर्च्छाविचक्षणौ ॥ ५ ॥

राजाऽतिष्ठद् वहिः किञ्चित् तद्विरामप्रतीक्षया ।

गीतावासाने पश्यन् प्रणिपत्य पितामहम् ॥ ६ ॥

एषा मे भगवन् कन्या कस्मै दास्य इमामिति ।

तं प्राह पद्मभूः कस्ते राजपुत्रो विरोचते ॥ ७ ॥

तं चान्यांश्च महीपालानाचक्षेति कुरूद्वह ।

ततस्तान् रेवतः प्राह भूपालान् विषयेश्वरान् ॥ ८ ॥

स तानाकर्ण्य नृपतीन् प्रहस्योवाच रेवतम् ।

युगानि सुवहून्वत्र गतानि तव भूपते ॥ ९ ॥

क्षणमात्रमिवाश्राव्यं शृण्वतो गीतमेतयोः ।

केदानीं तव ते भूपाः सुतायाः सदशा वराः ॥ १० ॥

इदानीं राजशार्दूल यदुवंशविबर्द्धनी ।

वसुदेवगृहे जातौ रामकृष्णाहयौ प्रभू ॥ ११ ॥

तत्र सङ्घर्षणायैमां कन्यां यच्छस्व भूपते ।

इत्युक्तस्तेन भूपालस्तं प्रणम्य पुरं गतः ।

रामाय प्रददौ कन्यां रूपिणीं वाहुशालिने ॥ १२ ॥

तामादियुगसम्भूतां दीर्घदेहां महाभुजः ।

आकृष्य लाङ्गलेनांसे समां चक्रे हलायुधः ॥ १३ ॥

भगवानपि गोविन्द उपयेमे कुरूद्वह ।

धेदभी भीष्मकसुतामिन्द्रिरांशं स्वयंवरे ॥ १४ ॥

प्रमथ्य तरसा राज्ञः सान्त्वादींश्चयपक्षगान् ।

पश्यतां सर्वभूतानां तारुण्यपुत्रः सुधामिव ॥ १५ ॥

राजांश्चावच-

भगवान् भीष्मकसुतां रुग्मिणीं रुचिरगननाम् ।

राक्षसेन विवाहेन उपयेम इति श्रुतम् ॥ १६ ॥

भगवन् श्रोतुमिच्छामि कृष्णस्यामिततेजसः ।

यथा मागधसान्त्वादीन् जित्वा तत्पारमागमन् ॥ १७ ॥

ब्रह्मन् विष्णुकथाः पुण्या माध्वीलोकमलापहाः ।

को नु तृप्यत शृण्वानः श्रुतज्ञो नित्यनूतनाः ॥ १८ ॥

श्रीशुक उवाच-

राजाऽऽसीद् भीष्मको नाम विदर्भाधिपतिर्महान् ।

तस्य पद्माभवन् पुत्राः कन्यका च वरानना ॥ १९ ॥

रुग्म्यग्रजो रुग्मरथो रुग्मवाहुरनन्तरः ।

रुग्मकेशो रुग्ममाली रुग्मिण्येषां स्वसा सती ॥ २० ॥

सोषथुष्य मुकुन्दस्य रूपवीर्यगुणाश्रियः ।

गृहागतेर्गीयमानास्तं मेने सदृशं पतिम् ॥ २१ ॥

तां बुद्धिलक्षणीदार्यरूपशीलगुणाश्रयाम् ।

कृष्णश्च सदृशीं भार्यां समुद्रोदुं मनो दधे ॥ २२ ॥

वन्भूनामिच्छतां दातुं कृष्णाय भगिनीं नृप ।

रुग्मी निवार्य कृष्णद्विद् चैषाय समकल्पयत् ॥ २३ ॥

तदवेत्यादितापाद्भी धेदभी दुर्मना भृशम् ।

विचिन्त्यासं द्विजं कञ्चित् कृष्णाय प्राहिणोद् द्रुतम् ॥ २४ ॥

द्वारकां स समभ्येत्य प्रतीहारैः प्रवेशितः ।

अपश्यदायं पुरुषमासीनं काञ्चनासने ॥ २५ ॥

दृष्ट्वा ब्रह्मण्यदेवस्तमवकृत् निजासने ।

उपवेशयार्हपाथक्रे यथाऽऽत्मानं दिव्यीकसः ॥ २६ ॥

तं भुक्तवन्तं विश्रान्तमुपगम्य सतां गतिः ।

पाणिनाऽभिमृशन् पाणायव्यग्रस्तमपृच्छत ॥ २७ ॥

कञ्चिद् द्विजकुलश्रेष्ठ धर्मस्ते वृद्धसम्मतः ।

वर्तते नातिकृच्छ्रेण सन्तुष्टमनसः सदा ॥ २८ ॥

सन्तुष्टो यदि वर्तेत ब्राह्मणो येन केनचित् ।

अतीयमानः स्वाद् धर्मात् स तस्याखिलकामधुक् ॥ २९ ॥

असन्तुष्टः सुखं विप्र नाश्रोत्यपि सुरेश्वरः ।

अकिञ्चनोऽपि सन्तुष्टः शंते सर्वोद्भविज्यरः ॥ ३० ॥

विप्रान् स्वलाभसन्तुष्टान् साधून् भूतसुहृत्तमान् ।

निरद्वारणः शान्तान् नमस्ये शिरसाऽसकृत् ॥ ३१ ॥

कचिद् यः कुशलं ब्रूयन् राजतो यस्य हि प्रजाः ।
 सुखं वसन्ति विषयं पाल्यमानाः स मे प्रियः ॥ ३२ ॥
 यतस्त्वमागतो दुर्गं निस्तीर्यैह यदृच्छया ।
 सर्वं नो ब्रूयगुह्यं चेत् किं कार्यं करयाम ते ॥ ३३ ॥
 एवं सम्पूष्टस्मश्रो ब्राह्मणः परमेष्ठिना ।
 विधाय लिखितं पत्रं पादयोः प्रणनाम नम् ॥ ३४ ॥
 तदादाय जगन्नाथः स्मितसुन्दरलोचनः ।
 याचयामास धर्मात्मा सादरं स्पृहयन्निव ॥ ३५ ॥
 रुग्णिण्युवाच—
 ध्रुत्वा गुणान् भुवनसुन्दर सद्गतान्ते
 निर्बिडय कर्णविवरं हरतोऽङ्ग तापम् ।
 रूपं परं भुवनमद्गल मद्गलं ते
 त्वय्यच्युताविशति चित्तमपत्रयं मे ॥ ३६ ॥
 का त्वा मुकुन्द महती गुणशीलरूप
 वियावयोद्भविणधामभिरात्मतुल्यम् ।
 ग्रीडावती कुलवती न वृणीत कन्या
 काले नृसिंह नरलोकमनोभिरामम् ॥ ३७ ॥
 स त्वं मयाऽप्यभिवृत्तः पतिरिन्दिराया
 भक्तप्रियः कृपणलोकशरण्य ईशः ।
 मन्वैतदङ्ग तव पादसरोजदास्याः
 कामं कुरु प्रियतम प्रणताऽस्मि तेऽङ्गिम् ॥ ३८ ॥
 तन्मे भवान् खलु वृत्तः पतिरङ्ग जाया
 आत्माऽर्पितश्च भवतोऽत्र विभो विधेहि ।
 मा वीरभागमभिमर्शन्तु वैद्य आराद्
 गोमापुवन्मृगपतेर्वलिमम्बुजाक्ष ॥ ३९ ॥

पूर्तैष्टदत्तनियमव्रतदेवविप्र-
 गुर्वर्चनादिभिरलं भगवान् परेशः ।
 आराधितो यदि गदाग्रज एव पाणिं
 गृह्णानु मे न दमपोपसुतादयोऽन्ये ॥ ४० ॥
 शोभाविनि त्वमजितोद्गहने विदर्भान्
 गुमान् समेत्य पृतनापतिभिः समेतैः ।
 निर्मथ्य वैद्यमगधेन्द्रबलं प्रसह्य
 मां राक्षसेन विधिनोद्गह वीर्यशुल्काम् ॥ ४१ ॥
 अन्तःपुरान्तरचरान्विहत्य बन्धून्
 त्वामुद्गह कथमिति प्रवदाम्युपायम् ।
 पूर्वपुरास्ति महती कुलदेवियात्रा यस्यां
 बहिरववर्णैर्गिरिजामुपेयात् ॥ ४२ ॥
 तत्रैत्य मां रथपदातिगजाभ्युक्तः
 सम्मथ्य सान्त्वयमगधान् सहचेदिभूपान् ।
 आदाय मां सहचरीभिर्यो रमेशो
 गृह्णानु पाणिमुपनीय पुरीं स्वकीयाम् ॥ ४३ ॥
 यस्याद्विपद्भिरजःस्तवनं महान्तो
 वाञ्छन्त्युमापतिरिवात्मतमोपहन्ये ।
 ययम्बुजाक्ष न लभेय भवत्प्रसादं
 जलामसून् व्रतकृशा शतजन्मभिः स्याम् ॥ ४४ ॥
 श्रीशुक उवाच —
 इति पत्रगतं विश्वं विमृश्य मधुसूदनः ।
 सन्देशं राजकन्यायास्तं ब्राह्मणमवेषत ॥ ४५ ॥
 ब्राह्मण उवाच—
 इत्येते गुह्यसन्देशा यदुदेव मयाऽऽहताः ।
 विमृश्य युक्तं यथात्र क्रियतां तदनन्तरम् ॥ ४६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उतरार्धे सप्तपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टपञ्चाशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 वेदार्थाः स तु सन्देशं निशम्य यदुनन्दनः ।
 प्रगूय पाणिना पाणिं प्रहसन् द्विजमग्रवीत् ॥ १ ॥
 तथाऽहमपि तच्चित्तो निद्रां नाध्यगमं निशि ।
 वेदाहं रुग्णिणा देवान्ममोद्गाहो निवारितः ॥ २ ॥

तामानपिप्य उन्मथ्य राजन्यापसदान् मृधे ।
 मत्परामनययाद्रीमपसोऽग्रेः सितामिव ॥ ३ ॥
 उद्गाहर्षं च विज्ञाय रुग्णिण्या मधुसूदनः ।
 रथः संयुज्यतामाशु दारुकेत्याह सारथिम् ॥ ४ ॥

स चाधैः शैव्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकैः । युक्तं रथमुपानीय तस्यै प्रात्रलिरगतः ॥ ५ ॥	यलेन महता सार्धं भ्रातृसहपरिभुतः । त्वरितः कुण्डिनं प्रायाद् गजाभरणपतिभिः ॥ २१ ॥
आरुह्य स्यन्दनं शीरिर्द्विजमारोप्य तूर्णगैः । आनतदिकरात्रेण विदर्भानगमद्वयैः ॥ ६ ॥	भीष्मकन्या वरारोहा काङ्क्षन्त्यागमनं हरेः । प्रत्यापत्तिमपश्यन्ती द्विजस्याचिन्तयत् तदा ॥ २२ ॥
राजा स कुण्डिनपतिः पुत्रसहवशंगतः । शिशुपालाय स्वां कन्यां दास्यन् कार्याण्यकारयत् ॥ ७ ॥	अहो त्रिपामान्नरित उद्वाहो मेऽल्पराधसः । नागच्छत्वरविन्दाक्षो नाहं वेषवत्र कारणम् ॥ २३ ॥
पुरं सम्मूढसंस्मृतिमार्गारध्याचतुष्पथम् । विश्रध्वजपताकाभिस्तोरणैः समलङ्कृतम् ॥ ८ ॥	सोऽपि नावर्ततेऽद्यापि मत्सन्देहाहरो द्विजः । अपि मध्यनवयात्मा दृष्ट्वा किञ्चिज्जुगुप्सितम् ॥ २४ ॥
स्रगान्धमात्याभरणैर्विजाम्बरभूषणैः । जुष्टं स्त्रीपुरुषैः श्रीमद् गृहेरगुरुभूषितैः ॥ ९ ॥	मत्पाणिग्रहणे नूनं नापाति हि कृतोऽयम् । दुर्भगाया न मे भ्राता नानुकूलो महेश्वरः ॥ २५ ॥
पितृन् देवान् समभ्यर्च्य विप्रान्ध विधिवन्वृषः । भोजयित्वा यथान्यायं वाचयामास मङ्गलम् ॥ १० ॥	देवी या विमुक्ता गौरी रुद्राणी गिरिजा सती । एवं चिन्तयती वाला गोविन्दहृतमानसा । न्यमीलयत कालज्ञा नेत्रे अश्रुकलाकुले ॥ २६ ॥
सुस्रता सुदती कन्या कृतकौतुकमङ्गला । अहताङ्गुकयुग्मेन भूषिता भूषणोत्तमैः ॥ ११ ॥	एवं वध्वाः प्रतीक्षन्त्या गोविन्दागमनं नृप । वाम ऊर्ध्वजो नेत्रमस्फुरन् प्रियभाषिणः ॥ २७ ॥
चक्रुः सामर्ग्यजुर्मन्त्रैर्वध्वा रक्षां द्विजोत्तमाः । पुरोहितोऽथर्वमन्त्रैर्जुहाव ग्रहशान्तये ॥ १२ ॥	अथ कृष्णयिनिर्दिष्टः स एव द्विजसत्तमः । अन्तःपुरचरां देवीं राजपुत्रीं ददर्श ह ॥ २८ ॥
हिरण्यरूप्यवासांसि तिलांश्च गुडमिशितान् । प्रादाद् धेनूश्च विप्रेभ्यो राजा विधिविदां वरः ॥ १३ ॥	सा तं प्रहृष्टवदनमव्यग्रात्मगतिं सती । आलक्ष्य लक्षणाभिज्ञा तमपृच्छच्छुचिस्मिता ॥ २९ ॥
एवं चेदिपती राजा दमघोषः सुताय धै । कारयामास मन्त्रज्ञैः सर्वमभ्युदयोचितम् ॥ १४ ॥	आवेदयामास तस्यै सम्प्राप्तं यदुनन्दनम् । उक्तं च सत्यवचनमात्मोपनयनं प्रति ॥ ३० ॥
मदच्युद्भिर्गजानीकैः स्यन्दनैर्हैममालिभिः । पत्त्यधसद्गुलैः सैन्यैः परीतः कुण्डिनं ययौ ॥ १५ ॥	तमागतं समाज्ञाय वैदर्भीं हृष्टमानसा । न पश्यन्ती ब्राह्मणाय प्रियमन्यजननाम सा ॥ ३१ ॥
तं धै विदर्भापिपतिः समेत्याभिप्रपूज्य च । निवेशयामास मुदा कल्पितान्यनिवेशने ॥ १६ ॥	प्राप्तो श्रुत्वा स्वदृष्टिरुद्धाहोऽप्रेक्षणोत्सुकौ । अभ्ययात् तूर्पपोषेण रामकृष्णौ समहर्षेः ॥ ३२ ॥
तत्र सान्द्रो जरासन्धो दन्तवक्रो विदूरथः । आजग्मुर्धैवपक्षीयाः शीण्डकायाः सहस्रशः ॥ १७ ॥	मभुपकंमुपानीय बासांसि रुचिराणि सः । उपायनान्यभीष्टानि विधिवन् समपूजयन् ॥ ३३ ॥
कृष्णरामद्विपो यत्ताः कन्यां यथाय साधितुम् । ययागत्य हरेत् कृष्णो रामाधैर्दुर्भिवृतः ॥ १८ ॥	तयोर्निवेशनं श्रीमदुपकल्प्य महामतिः । शालोपानं कुण्डिनस्य यथायोगं सुविस्मृतम् ॥ ३४ ॥
योन्त्यामः सहिताः सर्वे इति निश्चितमानसाः । आजग्मुर्भुजः सर्वे समग्रवलाहनाः ॥ १९ ॥	आयेय पूर्णं नगरं जरासन्धादिभिर्नृपैः । ससैन्ययोः सानुगयोगातिथ्यं विदधे यथा ॥ ३५ ॥
श्रुत्वा तद् भगवान् रामो विपक्षीयनृपायमम् । कृष्णं चैकं गतं हर्तुं कन्यां कलहशङ्कितः ॥ २० ॥	

एवं राज्ञां समेतानां पथावीर्यं यथावयः ।
यथाबलं यथाचित्तं सर्वैः कामैः समर्हयन् ॥ ३६ ॥
कृष्णमागतमाकर्ण्य विदर्भपुरवासिनः ।
आगत्य नेत्राञ्जलिभिः पस्पन्तमुत्सपद्मम् ॥ ३७ ॥
अस्थैव भाषां भवितां रुग्मिण्यर्हन्ति नापरा ।
असावप्यनवयात्मा श्रेष्ठ्याः समुचितः पतिः ॥ ३८ ॥
किञ्चित् सुचारितं यन्नस्तेन तुष्टस्त्रिलोककृन् ।
अनुगृह्णानु गृह्णानु वैदर्भ्याः पाणिमच्युतः ॥ ३९ ॥
एवं प्रेमकलावद्धा वदन्ति स्म पुरोकसः ।
कन्या चान्तःपुरात् प्रागाद् भटेर्गुप्ताऽम्बिकालयम् ॥ ४० ॥
पद्भ्यां विनिर्ययी द्रुष्टुं भवान्याः पादपद्मम् ।
परिवारैः कतिपर्ययुक्तो यादवनन्दनः ।
सा चानुध्यायतीत्यर्थं मुकुन्दचरणाम्बुजम् ॥ ४१ ॥
यतवाङ् मानृभिः सार्धं सखिभिः परिवारिता ।
गुप्ता राजभटेः शूरैः सज्जङ्गमतापुर्धः ॥ ४२ ॥
वेत्रझङ्गैरहस्तैश्च वृद्धैः कञ्चुकिभिस्तथा ।
मृदङ्गशङ्खपणवांस्तुर्भरैश्च जगिरे ॥ ४३ ॥
नानोपहारवलिभिर्वांरमुल्याः सहस्रशः ।
स्रगन्धर्वसत्ताभरणैर्द्विजपत्न्यः स्वलङ्कृताः ॥ ४४ ॥
गायन्तश्च स्तुवन्तश्च गायका वाद्यवादकाः ।
परिवार्यं यथैव जग्मुः सूतमागधवन्दिभिः ॥ ४५ ॥
आसाद्य देवसदनं धीतपादकराम्बुजा ।
उपस्पृश्य शुचिः शान्ता प्रविवेशाम्बिकान्तिकम् ॥ ४६ ॥
तां वै प्रवयसो बालां विधिज्ञा विप्रपोषितः ।
भवान्ती वन्द्याश्चक्रुर्भवपती भवान्तिताम् ॥ ४७ ॥
नमस्ये त्वाऽम्बिकेऽभीष्टं स्वसन्तानपुत्रां शिवाम् ।
भ्यात्यतिर्मे भगवान् कृष्णस्तदनुमोदताम् ॥ ४८ ॥
अद्भिर्गन्धार्थैर्पुष्पैर्वस्त्रभाल्यविभूषणैः ।
नानोपहारवलिभिः प्रदीपावलिभिः पुष्पैः ॥ ४९ ॥
विप्रस्थियः पतिमतीस्तथा तेः समपूजयन् ।
लवणापूपताम्बूलकण्डसूत्रफलेषुभिः ॥ ५० ॥

तस्यै स्त्रियस्ताः प्रददुः शोषा युपुनुराशिपः ।
ताभ्यां देव्यै नमश्चक्रुः शोषाश्च जगृहे यधुः ॥ ५१ ॥
मुनिव्रतमयं त्यक्त्वा निश्चक्राम्बिकागृहात् ।
उपकण्ठे सुरेशस्य पालोम्याश्च निकेतनम् ॥ ५२ ॥
ती विदर्भप्रसूतानां नृपाणां कुलदेवते ।
तदन्तिकमुपागम्य शचीं सुरपतिप्रियाम् ॥ ५३ ॥
चिराराधितापादाब्जां सा प्रणम्य विनिर्ययी ।
प्रगृह्य पाणिना धात्रीं रत्नमुद्रोपशोभिना ।
धृतानंकातपत्रादद्या बीजचामरसङ्कुला ॥ ५४ ॥
तां देवमायायिच वीरमोहिनीं
सुमध्यामां कुण्डलमण्डिताननाम् ।
श्यामां नितम्बार्पितरत्नमेखलां
व्यञ्जनननां कुन्तलशङ्खितेक्षणां ॥ ५५ ॥
शुचिस्मितां विम्बफलाधरयुति
शोणापमानद्विजकुन्दकुम्भलाम् ।
पदा चलन्ती कलहंसगामिनीं
सिञ्जन्कणचूपुरपादशोभिनाम् ॥ ५६ ॥
बिलाक्य वीरा मुमुक्षुः समागता
यशस्विनस्तत्कृतहृच्छपादिताः ।
यां वीक्ष्य ते नृपतयस्तदुदारहास
व्रीह्यावलोकहतचेतस उज्झितास्वाः ॥ ५७ ॥
पेतुः क्षिती गजरथाश्चगता विमृदा
यात्राच्छलेन हरयेऽर्पयतीं स्वशोभाम् ।
सिंहं शनैश्चलयती पदपद्मकोरीः
प्राप्तिं तदा भगवतः प्रसमीक्षमाणा ॥ ५८ ॥
उत्सार्य वामकरजैरलकानपाङ्गैः
प्रातर्हिपेक्षन् नृषान् ददर्शऽच्युतं सा ।
तां राजकन्यां रथमारुरुहतीं
जहार कृष्णो द्विपतां समीक्षताम् ॥ ५९ ॥
रथं समारोप्य सुपर्णलक्षणं
राजन्वचक्रं परिभूय माधवः ।
ततो ययौ रामपुरोगमेः शनैः
सृगालमध्यादिव नागहृद्गरिः ॥ ६० ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उतरार्धे अष्टपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनपष्ठिरध्यायः

तं मानिनः स्वाभिभवं यशःक्षयं परे जरासन्धवशा न सेहरे ।
 अहो धिगस्मयश आक्षपन्विनां गोपैर्हतं केसरिणां मृगैरिव ॥
 इति सर्वे सुसंख्या वाहानारुह दंशिताः ।
 स्वैः स्वैर्लेः परिक्रान्ता अन्वीपुर्तकामुर्काः ॥ २ ॥
 तानापतत आलोक्य यादवान्नीकयूथपाः ।
 तस्युर्वै सम्मुखा राजन् विस्फूर्य स्वधनूंषि ते ॥ ३ ॥
 अथपृष्ठे गजस्कन्धे रथोपस्थे च कोविदाः ।
 मुमुचुः शरवर्षाणि मेघा अद्रिष्वपो यथा ॥ ४ ॥
 पत्युर्वलं शरासारैश्छन्नं वीक्ष्य सुमध्यमा ।
 सत्रीलमैक्षत् तद्वक्त्रं भयविह्वललोचना ॥ ५ ॥
 प्रहस्य भगवानाह मा भैस्त्वं वामलोचने ।
 विनह्यत्यधुनैवेतत् तावकेः शत्रवं बलम् ॥ ६ ॥
 तेषां तद्विक्रमं वीरा गदसङ्घर्षणादयः ।
 अमृष्यमाणा नाराचैर्गृह्यदयगजान् रथान् ॥ ७ ॥
 पेतुः शिरांसि रथिनामधिनां गजिनां भुवि ।
 सकुण्डलकिरीटानि सोष्णीषाणि च कोटिशः ॥ ८ ॥
 हस्ताः सासिगदेष्वासाः करभा ऊरवोऽङ्घ्रयः ।
 अथाधतरनागोष्ट्रखरमर्त्यशिरांसि च ॥ ९ ॥
 हन्यमानबलानीका वृष्णिभिर्जयकाङ्क्षिभिः ।
 राजानो विमुखा जग्मुरंरासन्धपुरःसराः ॥ १० ॥
 शिशुपालं समेत्याथ हतदारमिवातुरम् ।
 नष्टन्विषं हतोत्साहं शुष्यद्वदनमब्रुवन् ॥ ११ ॥
 राजान ऊचुः—
 भोभो पुरुषशार्दूल दीर्घनस्यमिदं त्यज ।
 न प्रियाप्रिययो राजन् निष्ठा देहिषु दृश्यते ॥ १२ ॥
 यथा दारुमयी पापिचृत्त्यन्तं कुहकैश्छया ।
 एवमीश्वरतन्त्रोऽयमीदृते सुखदुःखायोः ॥ १३ ॥
 शीरेः समदशाहं ये संयुगानि पराजितः ।
 प्रयोविंशतिभिः सन्त्यजिष्य एकमहं परम् ॥ १४ ॥

तथाऽप्यहं न शोचामि न हृष्यामि च कर्हिचित् ।
 कालेन देवयोगेन जानन् विद्राविनं जगत् ॥ १५ ॥
 अधुनाऽपि वयं सर्वे वीरयूथपयूथपाः ।
 पराजिताः फल्गुतन्त्रैर्यदुभिः कृष्णपालितैः ॥ १६ ॥
 रिपवो जिग्युरधुना काल आन्मानुसारिणि ।
 तदा वयं तु जेष्यामो यदा कालः प्रदक्षिणः ॥ १७ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं प्रबोधितो मित्रैश्चेयोऽगात् सानुगः पुरम् ।
 हतशेषा पुनस्तेऽपि ययुः स्वं स्वं पुरं नृपाः ॥ १८ ॥
 रुग्मी तु राक्षसोद्वाहं कृष्णद्विडसहन् स्वसुः ।
 पृष्ठतोऽन्वगमत् कृष्णमक्षीहिण्या वृतो बली ॥ १९ ॥
 रुग्म्यमर्षी सुसंरब्धः शृण्वतां सर्वभुजाम् ।
 प्रतिजज्ञे महाबाहुर्दंशितः सगरासनः ॥ २० ॥
 अहत्या समरे कृष्णमप्रत्युह्य च रुग्मिणीम् ।
 कुण्डिनं न प्रवेक्ष्यामि सत्यमेतद् ब्रवीमि वः ॥ २१ ॥
 इत्युत्त्वा रथमारुह सारथिं ग्राह सत्वरः ।
 चोदयाथान् यतः कृष्णस्तस्य मे संयुगं भवेत् ॥ २२ ॥
 अयाहं निशितैर्वाणैर्गोपालस्य सुदुर्मतेः ।
 नेप्ये वीर्यमदं येन स्वसा मे प्रसभं हता ॥ २३ ॥
 विकल्पमानः कुमतिरीश्वरस्याग्रमाणवित् ।
 रथेनैकेन गोविन्दमन्वधावत रंहसा ॥ २४ ॥
 स गत्वा नर्मदां देवीं तरन्तं मधुसूदनम् ।
 आसाय युद्धसन्नद्धस्तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ २५ ॥
 धनुर्विकृष्य सुहृदं जग्रे कृष्णं त्रिभिः शरैः ।
 आह चारे क्षणं तिष्ठ यदनां कुलपांसन ॥ २६ ॥
 कुत्र यासि स्वसारं मे मुपित्वा ध्वाङ्गवद्धविः ।
 हरिष्येऽस्य मदं मन्द मायिनः कूटयोधिनः ॥ २७ ॥
 यावन्न मे हतो वाणीः शयीथा मुध दारिकाम् ।
 धनुर्विकृष्य सुहृदं जग्रे कृष्णं त्रिभिः शरैः ॥ २८ ॥

स्मयन् कृष्णो धनुर्भित्त्वा पद्भिर्विव्याध रुग्मिणम् ।
 अष्टाभिधनुरो वाहान् द्वाभ्यां सूतं ध्वजं त्रिभिः ॥ २९ ॥
 म चान्यद् धनुरादाय कृष्णं विव्याध पद्मभिः ।
 तैस्ताडितः शरीरैस्तु चिच्छेद धनुरच्युतः ॥ ३० ॥
 पुनरन्यदुपादत्त तदप्यच्छिन्दच्युतः ।
 परिधं पट्टिशं शूलं चर्मासी शक्तितोमरैः ॥ ३१ ॥
 यद्यदायुधमादत्त तत्सर्वं सोऽच्छिन्द विभुः ।
 ततो रथादयमुत्थ गृहीत्वा खड्गचर्मणी ॥ ३२ ॥
 कृष्णमभ्यद्रवन् क्रुद्धः पतद् इव पावकम् ।
 तस्य चापततः खड्गं तिलशश्मं चंपुभिः ॥ ३३ ॥
 छित्त्वाऽसिमाददे तिग्मं रुग्मिणं हन्तुमुद्यतः ।
 दृष्ट्वा भानुवधोऽयं रुग्मिणी भयविहता ।
 पतित्वा पादयोः पत्न्युरुवाच करुणं सती ॥ ३४ ॥
 रुग्मिण्युवाच—
 योगेश्वराग्रमेयात्मन् देवदेव जगन्त्ये ।
 हन्तुं नार्हसि कल्याण भ्रातरं मे महाभुज ॥ ३५ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्त्वा जगृह पादौ कृष्णा दीनभाषिणी ।
 भ्रातरं ज्ञातुकामा सा कृष्णस्य जगतीपतेः ॥ ३६ ॥
 तथा परित्रासविकम्पिताद्वापा
 शुचाऽवशुष्यन्मुखरुद्धकण्ठया ।
 कातर्यविधंसितहेममालया
 गृहीतपादः करुणो न्यवर्तत ॥ ३७ ॥
 चैलेन वपद्वा तमसाधुकारिणं
 राशमथुकेशान् प्रवपन् व्यरूपयत् ।
 नायन् समीपुर्जितशत्रुसैन्या
 यदुग्रवीरा नलिनी यथा गजः ॥ ३८ ॥
 कृष्णान्निवमुपत्रज्य ददशस्तत्र रुग्मिणम् ।
 तथाभूतं हतप्रायं दृष्ट्वा सद्ग्रणो विभुः ॥ ३९ ॥
 विमुच्य वद्धं करुणो भगवान् कृष्णमग्रीवन् ॥ ४० ॥

बलभद्र उवाच—

असाच्चिदं त्वया कृष्ण कृतमस्मिन् जुगुप्सितम् ।
 वपनं श्मश्रुकेशानां धैरूप्यं सुहृदो वपम् ॥ ४१ ॥
 मेवास्मान् साध्यस्मृपेथा भानुवैरूप्यचिन्तया ।
 सुखदुःखदो न चान्योऽस्ति यतः स्वकृतभुक् पुमान् ॥ ४२ ॥
 वन्धुर्वधार्हदोपोऽपि न वन्धुर्वधमर्हति ।
 त्वान्यस्तेनैव दोषेण हतः किं हन्यते पुनः ॥ ४३ ॥
 शत्रिपाणामयं धर्मः प्रजापतिविनिर्मितः ।
 भ्राताऽपि भ्रातरं हन्याद् येन पौरतरस्ततः ॥ ४४ ॥
 राज्यस्य भूमेर्विजितस्य श्रियो मानस्य तेजसः ।
 मानिनोऽन्यस्य वा हेतोः श्रीमदान्धाः शिषन्ति हि ॥ ४५ ॥
 आत्ममाहो नृणामेव कल्प्यते देवमायया ।
 सुहृच्छत्रुदासीन इति देहात्ममानिनाम् ॥ ४६ ॥
 एक एव परो ह्यात्मा सर्वेषामपि देहिनाम् ।
 नानेव गृह्यते मूर्धन्यथा ज्योतिर्यथा नभः ॥ ४७ ॥
 देह आद्यन्तवानेष द्रव्यप्राणगुणात्मकः ।
 आत्मन्यविषया श्रितः संसारपति देहिनम् ॥ ४८ ॥
 यथा शयान आत्मानं विषयान् फलमेव च ।
 अनुभुङ्क्ष्वसत्यर्थे तथाऽऽत्माऽपि ध्रुवोऽध्रुवान् ॥ ४९ ॥
 तस्मादज्ञानजं शोकमात्मबोधविमोहनम् ।
 तत्त्वज्ञानेन निर्हन्त्य स्वस्था भव शुचिस्मिते ॥ ५० ॥
 एवं भगवता तन्वी रामेण प्रतिबोधिता ।
 धैर्यमस्य परित्यज्य मनो बुद्ध्या समाददे ॥ ५१ ॥
 प्राणावशेष उत्सृष्टो द्विर्बिर्हन्तवत्प्रभः ।
 स्मरन् विरूपकरणं वितथात्ममनोरथः ।
 चक्रं भोजकटं नाम निवासाय महत्पुष्पम् ॥ ५२ ॥
 ब्रह्मत्वा दुर्मतिं कृष्णमप्रत्युह्य यवीपसीम् ।
 कुण्डिनं न प्रवेश्यामीत्युक्त्वा तत्रावसद् रुपा ॥ ५३ ॥
 भगवान् भीष्मकसुतामेवं निजिज्ज्य भूमिपान् ।
 पुरमानीय विधिवदुपयेमे कुरुद्वह ॥ ५४ ॥

तदा महोत्सवो नृणां यदुपुर्वा गृहे गृहे ।

अभूदनन्यभावाणां कृष्णे यदुपती नृप

॥ ५५ ॥

नरा नार्यश्च मुदिताः प्रमृष्टमणिकुण्डलाः ।

पारिवर्हमुपाजहुर्वरपोश्चित्रवाससोः

॥ ५६ ॥

सा वृष्णिपुर्पुत्तभित्तेन्द्रकेतुभिः

विचित्रमात्म्याम्बररत्नतोरणैः ।

वधौ प्रतिद्वार्युपकृतमङ्गलैः

आपूर्णकुम्भैरगरुधूपदीपकैः

॥ ५७ ॥

सिक्तमार्गा मदच्युद्गिराद्गतप्रेष्टभुजाम् ।

गजैर्वान्तुपरामृष्टा रम्भापूर्वापराभिता

॥ ५८ ॥

कुरुश्रृङ्गकैकेयविदर्भयदुकुन्तयः ।

मिथो मुमुदिरं तस्मिन् सम्भ्रमात् परिधावतः

॥ ५९ ॥

रुग्मिण्याहरणं श्रुत्वा गीयमानं ततस्ततः ।

राजानां राजकन्याश्च बभूवुर्भूशविस्मिताः

॥ ६० ॥

द्वारकापामभूद् राजन् महान् मोदः पुरीकसाम् ।

रुग्मिणीं रमणोपेतां दृष्ट्वा कृष्णं श्रियः पतिम्

॥ ६१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे एकोनपष्ठिरध्यायः ॥

अथ पष्टिमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

सत्राजितनयां तन्वीं कृष्णाय कृतकिल्बिषः ।

स्यमन्तकेन मणिना स्वयमुद्यम्य दत्तवान्

॥ १ ॥

राजोवाच-

सत्राजितः किमकरोद् ब्रह्मन् कृष्णस्य किल्बिषम् ।

स्यमन्तकः कुतस्तस्य कस्माद् दत्ता सुता हरेः

॥ २ ॥

श्रीशुक उवाच-

आसीत् सत्राजितः सूर्यभक्तस्य परमः सखा ।

प्रीतस्तस्मै मणिं प्रादात् सूर्यस्तुष्टेः स्यमन्तकम्

॥ ३ ॥

स तं विभ्रन् मणिं कण्ठे भ्राजमानो यथा रविः ।

प्रविष्टो द्वारकां राजस्तेजसा नोपलक्षितः

॥ ४ ॥

तं विलोक्य जना दूरान् तेजसा मुष्टदृष्टयः ।

दीव्यतेऽक्षिर्भगवते शशांसुः सूर्यमागतम्

॥ ५ ॥

नारायण नमस्तेऽस्तु शङ्खचक्रगदाधर ।

दामोदराविन्दाक्ष गोविन्द यदुनन्दन

॥ ६ ॥

एष आयाति सविता त्वां दिग्धुर्जगत्यते ।

मुष्णन् गभस्त्रिक्रेण नृणां चक्षुषि तिग्मरक्

॥ ७ ॥

नन्वन्विच्छन्ति ते मार्गं त्रिलोक्यां विबुधर्षभाः ।

ज्ञात्वाऽयं गूढं यदुपु द्रष्टुं त्वां यात्यजः प्रभुः

॥ ८ ॥

निशम्य बालवचनं प्रहस्याम्युजलोचनः ।

प्राह नासी रविर्देवः सत्राजिन्मणिना ज्वलन्

॥ ९ ॥

सत्राजित् स्वगूढं श्रीमत् कृतकौतुकमङ्गलम् ।

प्रविश्य देवसदने मणिं विष्टेर्न्यवेशयन्

॥ १० ॥

दिने दिने स्वर्णभारानष्टौ स सृजति प्रभो ।

दुर्भिक्षमार्ग्यरिष्टानि सर्वेऽपि व्याधयोऽशुभाः

॥ ११ ॥

न सन्ति मायिनस्तत्र यद्राष्ट्रेऽभ्यर्चितो मणिः ।

स याचितो मणिं कापि यदुराजाय शौरिणा

॥ १२ ॥

नैवार्थकामुकः प्रादाद् याथाभद्रमतर्कयन् ।

तमेकदा मणिं कण्ठे प्रतिमुच्य महाप्रभम्

॥ १३ ॥

प्रसेनो हयमारुह मृगयां व्यचरद् बने ।

प्रसेनं सहयं हत्वा मणिमाच्छ्रिय केसरी

॥ १४ ॥

विलं विशान् जाम्बवता निहतो मणिमिच्छता ।

सोऽपि चक्रे कुमारस्य मणिं क्रीडनकं विले

॥ १५ ॥

अपश्यन् भ्रातरं भ्राता सत्राजित् पर्यतप्यत ।

प्रायः कृष्णेन निहतो मणिप्रीयो वनं गतः

॥ १६ ॥

भ्राता ममेति तच्छ्रुत्वा कर्णे कर्णेऽजपन् जनाः ।

भगवान् तदुपश्रुत्य दुर्घणो लिप्तमानसनि

॥ १७ ॥

मातुं प्रसेनपदवीमन्यषद्यत नागरैः ।

हतं प्रसेनमथ च वीक्ष्य केसरिणा बने

॥ १८ ॥

तं चाद्रिपृष्टे निहतमुक्षेण ददृशुर्जनाः ।

कक्षराजविलं भीममन्धेन तमसा वृतम् ।

एको विवेच्य भगवानन्यस्याप्य वलिः प्रजाः

॥ १९ ॥

तत्र दृष्ट्वा मणिश्रेष्ठं बालक्रीडनकं कृतम् ।
 हर्तुं कृतमतिस्तस्मिन्नवतस्येऽर्धकान्तिके ॥ २० ॥
 तमपूर्वं नरं दृष्ट्वा धात्रीं चक्रांशं भीतवत् ।
 तच्छ्रुत्वाऽभ्यद्रवन् क्रुद्धो जाम्बवान् बलिनां वरः ॥ २१ ॥
 स धै भगवता तेन युयुधे स्वामिनाऽऽत्मनः ।
 पुरुषं प्राकृतं मत्वा कुपितो नानुभावयित् ॥ २२ ॥
 ब्रह्मपुत्रं सुतुमुलमुभयोर्विजिगीषतोः ।
 आयुषाश्मद्रुमेर्दोर्मिः क्रव्याधं श्येनपोरिव ॥ २३ ॥
 आसीत् तददृष्टिंशाहमितरतरमुष्टिभिः ।
 यद्वननिषेधपरुषैरविश्रममहर्निशम् ॥ २४ ॥
 कृष्णमुष्टिविनिष्पातनिष्पिष्टाद्गोखन्धनः ।
 क्षीणसत्वः स्विन्नगात्रस्तमाहातीवविस्मितः ॥ २५ ॥
 जाने त्वां सर्वभूतानां प्राणभोजः सहोबलम् ।
 विष्णुं पुराणपुरुषं प्रभविष्णुमधीश्वरम् ॥ २६ ॥
 त्वं हि विश्वसृजां स्रष्टा सृष्टानामधिपो वसन् ।
 कालः कलयतामीश पर आत्मा तथाऽऽत्मनाम् ॥ २७ ॥
 यस्येपदुत्कलितरोपकटाक्षमोक्षे-
 र्यत्मादिशान् क्षुभितनक्रतिमिद्विलोऽब्धिः ।
 सेतुः कृतः स्वयश उज्ज्वलितः च लङ्का
 रक्षःशिरांसि भुवि पेतुरिपुक्षतानि ॥ २८ ॥
 इति विज्ञातविज्ञानमृक्षराजानमच्युतः ।
 व्याजहार महाराज भगवान् देवकीसुतः ॥ २९ ॥
 अभिमृष्यारविन्दाक्षः पाणिना शङ्करेण तम् ।
 कृपया परया भक्तं मेघगम्भीरया गिरा ॥ ३० ॥
 मणिहेतोरिह प्राप्ता वयमृक्षपते विलम् ।
 मिथ्याभिशापं प्रमृजन्नात्मनो मणिनाऽमुना ॥ ३१ ॥
 इत्युक्तः स्वां दुहितरं कन्यां जाम्बवतीं मुदा ।
 अहर्णायं सहमणिं कृष्णापोपजहार सः ॥ ३२ ॥

अदृष्ट्वा निर्गमं शरिः प्रविष्टस्य विलं जनाः ।
 प्रतीक्ष्य द्वादशाहानि दुःखितास्ते पुरं ययुः ॥ ३३ ॥
 निशाम्य देवकी देवी रुमिष्णयानकदुन्दुभिः ।
 सुहृदो ज्ञातयोऽशोचन् विलात् कृष्णमनिर्गतम् ॥ ३४ ॥
 सत्राजितं शपन्तस्ते दुःखिता द्वारकीकसः ।
 उपतस्मूर्मद्गमायां दुर्गा कृष्णोपलब्धये ॥ ३५ ॥
 तेषां तु देव्युपस्थानात् प्रत्यादिष्टाशिपोऽभवन् ।
 प्रादुर्वभूव सिद्धार्थः सदारो हर्षयन् हरिः ॥ ३६ ॥
 उपलभ्य हर्षकेशं मृतं पुनरिवागतम् ।
 सह पत्न्या मणिग्रीवं सर्वे जातमहोत्सवाः ॥ ३७ ॥
 सत्राजितं समाहूय सभायां राजसन्निधी ।
 प्राप्तिं चात्स्वप्य भगवान् मणिं तस्मै न्यवेदयत् ॥ ३८ ॥
 सचातिग्रीडितो रत्नं गृहीत्वाऽवाह्मुत्सलतः ।
 अनुत्पन्नं स्वभवनमगमत् स्वेन शापना ॥ ३९ ॥
 सोऽनुष्यायंस्तदेवापं बलवद्विग्रहाकुलः ।
 कथं मृजाम्बात्मरजः प्रसीदेद् वाऽच्युतः कथम् ॥ ४० ॥
 किं कृत्वा साधु मत्तं स्यान्न सापेद् वा जनो यथा ।
 अदीर्घदर्शनं पिङ्गमां मूढं द्रविणलोलुपम् ॥ ४१ ॥
 दास्ये दुहितरं तस्मै स्वीरत्नं रत्नमेव च ।
 उपायोऽयं समीचीनस्तस्य शान्तेन चान्यथा ॥ ४२ ॥
 एवं व्यवसितो बुद्ध्या सत्राजित् स्वसुतां शुभाम् ।
 मणिं च स्वयमुपयम्य कृष्णापोपजहार ताम् ॥ ४३ ॥
 स सत्यभामां भगवानुपयेमे यथाविधि ।
 बहुभिर्पाचितां शीलरूपीदार्यगुणान्विताम् ॥ ४४ ॥
 भगवानाह न मणिं प्रतीच्छामो वयं नृप ।
 तवास्तु देवभक्तस्य वयं हि फलभागिनः ॥ ४५ ॥
 ॥ इति धीमज्जागवते दशमस्कन्ध उतरार्धे पठितमोऽध्यायः ॥

अथ एकपष्टिरध्यायः

श्रीशुक उवाच -

विज्ञातायौऽपि गोविन्दो दग्धानाकर्ण्य षण्डवान् ।
 कुन्तीं च कुल्यकरणे सहारामो ययौ कुरून् ॥ १ ॥
 भीष्मं नृपं सविदुरं गान्धारीं द्रोणमेव च ।
 तुल्यदुःखीं समागम्य हा कष्टमिति होचतुः ॥ २ ॥
 लब्धैतदन्तरं राजन् शतधन्वानमूचतुः ।
 अक्रूरकृतवर्माणौ मणिः कस्मान्न गृह्यते ॥ ३ ॥
 योऽस्मभ्यं सम्प्रतिश्रुत्य कन्यारत्नं विगर्ह्य नः ।
 कृष्णायादात् स सत्राजित् तस्माद् भ्रातरमन्विषात् ॥ ४ ॥
 एवं भिन्नमतिस्ताभ्यां सत्राजितमसत्तमः ।
 शयानमवधीलोभात् स पापः क्षीणजीवितः ॥ ५ ॥
 स्त्रीणां विक्रोशमानानां क्रन्दतीनामनाथवत् ।
 इत्या पशुं सीनिकवन्मणिमादाय जम्बिवान् ॥ ६ ॥
 सत्यभामा च पितरं हतं वीक्ष्य शुचार्पिता ।
 व्यलपत् तात तातेति हा हताऽस्मीति मुह्यती ॥ ७ ॥
 तैलद्रोण्यां मृतं प्रास्य जगाम गजसाह्वयम् ।
 कृष्णाय विदितायां तप्ताऽऽचख्यौ पितुर्वधम् ॥ ८ ॥
 तदाकर्ण्यैश्वरी राजन्ननुसृत्य नूलोकताम् ।
 अहो नः परमं कष्टमित्याद्याक्षी विलेपतुः ॥ ९ ॥
 आगम्य भगवांस्तस्माद् सभार्यः साग्रजः पुरम् ।
 शतधन्वानमारंभे हन्तुं हतुं च तं मणिम् ॥ १० ॥
 ततः पाञ्चालनगराद् याज्ञसेन्याः स्वयंवरम् ।
 पुष्यता यज्ञसेनेन प्रेषितो दूत आगतः ॥ ११ ॥
 आहृतस्तेन गोविन्दो गत्वा पाञ्चालके पुरं ।
 ददर्श साग्रजस्तत्र किशोरान् षण्डुनन्दनान् ॥ १२ ॥
 अदृष्टपूर्वान् सुव्यक्तं व्रतारूपधरान् नृपान् ।
 तैर्विडलक्ष्यैः पारुष्यप्रतिलब्धमनोरथैः ॥ १३ ॥
 कुम्भकारस्य आलायां समागम्याभिवन्द्य च ।
 पितृष्वसामनुज्ञाप्य राजानं च युधिष्ठिरम् ॥ १४ ॥

निहन्तुं शतधन्वानं तूष्णीं द्वाारावतीमियात् ।
 सोऽपि कृष्णोद्यमं ज्ञात्वा भीतः प्राणपरीप्सया ॥ १५ ॥
 साहाय्ये कृतवर्माणमयाचत स चाब्रवीत् ।
 नाहमीश्वरयोः कुर्यां हेलनं रामकृष्णयोः ॥ १६ ॥
 को नु क्षेमाय कल्येत तयोर्वृजिनमाचरन् ।
 कंसः सहानुगो वीरो यद्वेष्टेपात्पाजितः श्रिया ॥ १७ ॥
 जरासन्धः समदशासंयुगाद् विरथो गतः ।
 प्रत्याख्यातः स चाक्रूरं पार्णिप्राहमयाचत ॥ १८ ॥
 सोऽप्याह को विरुष्येत विद्वानीश्वरपार्वलम् ।
 यं कैलासाश्रयः शम्भुर्ननाम शिरसा हरिम् ॥ १९ ॥
 यो हंसडिभिको युद्धे जितवान् यरदुर्मदी ।
 आशीचिपो महानागो येन निवासितो हृदात् ॥ २० ॥
 य इदं लीलया विश्वं सृजन्यवति हन्ति च ।
 चेष्टां विश्वसृजो यस्य न विदुर्मोहिता ययाः ॥ २१ ॥
 यः समहायनः शैलमुत्पाट्यैकेन पाणिना ।
 दधार लीलया बाल उच्छिलीन्द्रमिवार्भकः ॥ २२ ॥
 नमस्तस्मै भगवते कृष्णायाद्भुतकर्मणे ।
 अनन्तायादिभूताय कूटस्थायान्मने नमः ॥ २३ ॥
 प्रत्याख्यातः स तेनापि शतधन्वा महामणिम् ।
 तस्मिन् न्यस्याश्वमारुह्य शतयोजनगं ययौ ॥ २४ ॥
 गरुडध्वजमारुह्य रथं रामजनार्दनी ।
 अन्ययातां महावेगैरथै राजन् गुरुद्रुहम् ॥ २५ ॥
 मिथिलाया उपवने विस्मृत्य पतितं हयम् ।
 पद्मवामधावत् सन्नस्तः कृष्णोऽन्यभ्यद्रवद् रुषा ॥ २६ ॥
 पदातेर्धावतस्तस्य पदातिस्तिग्मनेमिना ।
 चक्रेण शिर उत्कृत्य वाससांर्यचिनोन्मणिम् ॥ २७ ॥
 अलव्यमणिरागत्य कृष्ण आहाग्रजान्तिकम् ।
 वृथा हतः शतधनुर्मणिस्तत्र न वियते ॥ २८ ॥
 तत आह बलो नूनं स मणिः शतधन्वना ।
 कस्मिंश्चित् पुरुषे न्यस्तस्तन्मन्येषं पुरं व्रज ॥ २९ ॥

अहं वैदेहमिच्छामि द्रष्टुं प्रियतरं मम ।
 इत्युक्त्वा स ययी राजन् मिथिलां यदुनन्दनः ॥ ३० ॥
 तं दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय मैथिलः प्रीतमानसः ।
 अहंपामास विधियदहंणीयं (दर्हण्यं वै) समर्हणः ॥ ३१ ॥
 उवाच तस्यां कतिचिन्मिथिलायां समा विभुः ।
 ततोऽशिशब्दं गदां काले धार्तराष्ट्रः सुयोधनः ।
 मानितः प्रीतिपुक्तेन जनकेन महात्मना ॥ ३२ ॥
 केशवो द्वारकामंत्य निधनं शतधन्वजः
 अग्रामिं च मणैः प्राह प्रियायाः प्रियकृद् विभुः ॥ ३३ ॥
 ततः स कारयामास क्रिया बन्धोर्हतस्य वै ।
 साकं सुहृद्भिर्भवान् यायाः स्युः साम्प्रयायिकाः ॥ ३४ ॥
 अक्रूरकृतयर्माणी श्रुत्वा शतधनोर्वधम् ।
 व्यूषतुर्वधविजस्वतो द्वारकायाः प्रयोजको ॥ ३५ ॥
 अक्रूरं प्रेषितेऽरिष्टान्यासन् वै द्वारकीकसाम् ।
 शारीरा मानसास्तापा मुहुर्दैविकभीतिकाः ॥ ३६ ॥
 ततोऽपृच्छद्वारिवृद्धानुयसेनपुरोगमान् ।
 कस्मादिहारिष्टान्यासन् महतां सुचिरेण यः ॥ ३७ ॥
 इत्यङ्गोपदिशन्त्येकं विस्मिता वै गदाभूतः ।
 निवासनिकटे किं वा घटेतारिष्टदर्शनम् ॥ ३८ ॥
 देवेऽवर्षति काशीशः शफल्कापागताय गाम् ।
 स्यसुतां गान्दिनीं प्रादान् ततोऽवर्षन् स काशियु ॥ ३९ ॥
 तत्सुतस्तत्प्रभावोऽसायक्रूरो यत्र तत्र सः ।
 देवोऽभिवर्षते तत्र नोपतापा न मारिकाः ॥ ४० ॥
 इति वृद्धवचः श्रुत्वा नेतावदिह कारणम् ।
 इति दत्तः समानीय रामाक्रूरी जनार्दनः ॥ ४१ ॥

अक्रूरं मानयन् कृष्णः कथयित्वा प्रियाः कथाः ।
 विदिताखिलतत्त्वज्ञो स्मयमान उवाच ह ॥ ४२ ॥
 ननु दानपते न्यस्तस्त्वप्यसी शतधन्वना ।
 स्मयन्तकमणिः श्रीमान् विदितः पूर्वमेव नः ॥ ४३ ॥
 सत्राजितोऽनपत्यत्वाद् गृहीतुर्दुहितुः सुताः ।
 दापं तिनीषापः पिण्डान् विमुच्यर्णमशेषतः ।
 तथापि दुर्धरो हन्यैस्त्वय्यास्तां प्रापितो मणिः ॥ ४४ ॥
 किन्तु मामग्रजः सम्यङ् न प्रत्येति मणिं प्रति ।
 दशस्यस्य महाभाग बन्धूनां शान्तिमाचह ॥ ४५ ॥
 अयुच्छिन्ना मत्वास्तेऽथ वर्तन्ते ह्यमवेदयः ।
 एवं सामभिरारब्धः शफल्कतनयो मणिम् ॥ ४६ ॥
 आदाय वाससा च्छन्नं ददौ सूर्यसमग्रभम् ।
 स्वमन्तकं दशपित्वा ज्ञातिभ्यो रज आत्मनः ॥ ४७ ॥
 मार्जयामास लोकेश अभिभाष्य हलापुधम् ।
 दृष्ट्वा मणिं हलधरस्तदर्थं श्रेष्ठ्य आगतः ॥ ४८ ॥
 योग्योऽहमिति मन्यानश्चक्रे कुरुपुत्रह ।
 सन्वभामा पितृधनं मन्यानां स्वात्मनोचितम् ॥ ४९ ॥
 गृहीतुमेच्छद् विस्मयं हरेश्चित्तमजानती ।
 जाम्बवत्यपि शुल्कार्पं पित्रा दत्तो ममेति ह ॥ ५० ॥
 स्मृतां चक्रे मणीं तस्मिन् सर्वं विज्ञाय माधवः ।
 अक्रूरस्य करं भूयो मणिं प्रत्यर्पयद् विभुः ॥ ५१ ॥
 यस्त्वेतद् भगवत ईश्वरस्य विष्णो-
 रीषारुखं ब्रजिनहरं सुमङ्गलं च ।
 आख्यानां पठति शृणोत्यनुस्मरेद् वा
 दुष्कृतिं चरितमपोह याति शान्तिम् ॥ ५२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवतं दशमस्कन्ध उत्तरार्धे एकपष्टिः ॥

अथ द्विपष्ठितमोऽध्यायः

थीमुक् उवाच-
 एकदा पाण्डवान् द्रष्टुं प्रतीतान् पुरुषोत्तमः ।
 इन्द्रप्रस्थं गतः श्रीमान् युयुधानादिभिवृत्तः ॥ १ ॥
 दृष्ट्वा तमागतं पार्थां मुकुन्दमस्तिलेश्वरम् ।
 उत्सर्गयुगपद् प्राणाः प्राणं मुख्यमिवागतम् ॥ २ ॥

परिष्वज्याच्युतं वीरा अहसद्ब्रह्मनसः ।
 सानुरागस्मितं यस्त्रं वीक्ष्य तस्य मुदं ययुः ॥ ३ ॥
 युधिष्ठिरस्य भीमस्य कृत्वा पादाभिवन्दनम् ।
 कालानुं परिरभ्याय यमाभ्यामभिवन्दितः ॥ ४ ॥

परमासन आसीनं कृष्णं कृष्णमनिन्दितम् ।
 नवोदया त्रीडिता किञ्चिच्छनैरत्याभ्यवन्दत ॥ ५ ॥

तथैव सात्यकिः पार्थः पूजितश्चाभिवन्दितः ।
 निपसादासनेऽन्ये च पूजिताः पर्युपासते ॥ ६ ॥

पृथां समागम्य—
 कृताभिवन्दनस्तयाऽतिहार्दाद्रैश्याऽभिरम्भितः ।
 आपृष्टवांस्तत्कुशलं सहस्रपुं पितृष्वसारं परिपृष्टवान्ध्वः ॥

तमाह प्रेमवैक्लव्यरुद्धकण्ठाश्रुलोचना ।
 स्मरन्ती तान् बहून्-क्लेशान् क्लेशापायात्मदर्शनम् ॥ ८ ॥

तदैव कुशलं नोऽभूत् यत् सनाथाः कृता वयम् ।
 ज्ञातुं नः स्मरतां कृष्ण भ्राता मे प्रेषितस्त्यया ॥ ९ ॥

पाञ्चालेषु स्थितानस्मान् स्वयंवरकृते यदा ।
 अनुस्मृत्यागतो यस्तच्च तेन स्मासं मुखोपिता ॥ १० ॥

इत्युक्तायां तदा कुन्त्यां ग्राह योगेश्वरः स्वयम् ।
 पाञ्चालेषु स्थितानेत्य सुतांस्ते छन्नरूपिणः ॥ ११ ॥

कुम्भकारस्य शालायामुपितान् सह भार्यया ।
 दृष्ट्वाऽगतोऽहं दिवसे तस्मिन्नेवाविलम्बितः ॥ १२ ॥

निहन्तुं शतधन्वानं सत्यभामापितुर्दुर्हम् ।
 शतधन्वनि दुर्बुद्धी हते सीरपरोऽग्रजः ॥ १३ ॥

कुपितो मामनाहत्य विदेहान् विमना ययौ ।
 एतावन्तमहं कालं तदागमनकाङ्क्षया ॥ १४ ॥

पुर एवावसं कापि नागच्छं कार्यपन्नितः ।
 इत्येवं यादिनं कुन्ती ग्राह स्नेहपरिब्रुता ॥ १५ ॥

न तेऽस्ति स्वः पर इति विश्वस्य सुहृदात्मनः ।
 तथापि स्मरतां सर्वान् क्लेशान् हंसि हृदि स्थितः ॥ १६ ॥

इति धे वार्षिकान् मासान् राज्ञा सोऽभ्यर्चितः सुखम् ।
 जनयन् नयनानन्दमिन्द्रस्थीकसां विभुः ॥ १७ ॥

एकदा रथमाकृत् विजयो वानरध्वजम् ।
 गाण्डीवं धनुरादाय तूष्णीं चाक्षयसायकी ॥ १८ ॥

साकं कृष्णेन सन्नद्धो विहर्तुं विपिनं वनम् ।
 बहुव्यालमृगाकीर्णं प्राविशान् परवीरहा ॥ १९ ॥

तत्राविध्यच्छरैर्व्याघ्रान् सूकरान् महिषान् करून् ।
 शरभान् गवयान् खड्गान् हरिणान् शशशाल्यकान् ॥ २० ॥

तान् निन्द्यः किङ्करा राज्ञे मेध्यान् पर्यण्युपागतं ।
 तृट्परीतः परिभ्रान्तो वीभत्सुर्धनुनामगात् ॥ २१ ॥

तत्रोपस्पृश्य विशदं पीत्वा वारि महारथी ।
 कृष्णीं ददर्शतुः कन्यां चरन्तीं चारुदर्शनाम् ॥ २२ ॥

तामासाय वरारोहां सुदतीं रुचिराननाम् ।
 पश्यच्छ प्रेषितः सख्या फल्गुनः प्रमदोत्तमाम् ॥ २३ ॥

का त्वं कस्यासि सुश्रोणि कुतो वा किं चिकीर्षसि ।
 मन्ये त्वां पतिमिच्छन्तीं कन्यां कथय शोभने ॥ २४ ॥

कालिन्द्युवाच—
 अहं देवस्य सवितुर्दुहिता पतिमिच्छती ।
 विष्णुं बरेण्यं वरदं तपः परममास्थिता ॥ २५ ॥

नान्यं पतिं वृषे वीर तमूते श्रीनिकेतनम् ।
 तुष्यतां मे स भगवान् मुकुन्दोऽनाथवत्सलः ॥ २६ ॥

कालिन्दीति समारूपाता यसामि यमुनाजले ।
 निर्मिते भवने पित्रा यावदच्युतदर्शनम् ॥ २७ ॥

तथाऽवदद् गुडाकेशो यासुदेवाय सोऽपि ताम् ।
 रथमारोप्य तद्विद्वान् धर्मराजमुपागमत् ॥ २८ ॥

यसंस्तत्र हृषीकेशः शक्रप्रस्थे यथासुखम् ।
 विश्वकर्माणमाहूय शिल्पविद्याविशारदम् ॥ २९ ॥

अद्भुतं कारयामास नगरं धर्मसूतवे ।
 सप्रासादपुरद्वारगोपुराट्टालतोरणम् ॥ ३० ॥

पुरन्दरपुरप्रख्यं स्वानां प्रियचिकीर्षया ।
 अथ पार्थेनुज्ञातः सुहृद्भिः स्वजनान्वितः ॥ ३१ ॥

आपयौ द्वारकां भूयः सात्यकिप्रमुखैर्वृतः ।
 अथोपयेमे कालिन्दीं पुण्ये नक्षत्र उज्जिते ॥ ३२ ॥

रूपयौवनसम्पत्तां मनोनयननन्दिनीम् ।
 वितन्वन् परमानन्दं स्वानां परममङ्गलम् ॥ ३३ ॥

विन्दानुविन्दान्वायवन्त्यौ दूषोऽधनवशानुगी ।
 स्वयंयरे स्वभगिनीं कृष्णकामां न्यपेधताम् ॥ ३४ ॥

राजाधिदेव्यास्तनयां मित्रविन्दां पितृष्वसुः ।
 प्रसन्न हतवान् कृष्णो राजन् राज्ञां प्रपश्यताम् ॥ ३५ ॥
 नग्रजिन्नाम कीसल्य आसीद् राजाऽतिधार्मिकः ।
 तस्य सत्याऽभयत् कन्या राजन् नीलेति चाहया ॥ ३६ ॥
 तां न शेकुर्नृपा योदुभजित्वा समगोवृषान् ।
 तीक्ष्णगुहान् सुदुर्दृषान् वीरगन्धान् महाधनान् ॥ ३७ ॥
 तां श्रुत्वा वृषजिह्वभ्यां भगवान् सात्वतां पतिः ।
 जगाम कीसल्यपुरं सन्त्येन महता वृतः ॥ ३८ ॥
 स कीसलपतिः प्रीतः प्रत्युत्थानासनादिभिः ।
 अर्हणेनापि गुरुणा पूजयन् प्रत्यनन्दत ॥ ३९ ॥
 वरं विलोक्याभिमतं समागतं नरेन्द्रकन्या चकमे रमापतिम् ।
 भूयादयं मे पतिराशिषां पतिः करोतु सत्यो यदि मे धृतव्रतः ॥
 अर्चितं पुनरित्याह नारायण जगत्पते ।
 आत्मना देव पूर्णस्य कराणि किमल्पकः ॥ ४१ ॥
 यत्पादपङ्कजजः शिरसा विभर्ति
 शीरञ्जजश्च गिरिशः सहलोकपालैः ।
 लीलातनुः स्वकृतसेतुपरीप्सया यः
 काले दधत् स भगवान् स्वकृतेन तुष्येत् ॥ ४२ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 तमाह भगवान् कृष्णः कृतासनपरिग्रहः ।
 मेघगम्भीरया वाचा सम्मितं कुरुनन्दन ॥ ४३ ॥
 श्री भगवानुवाच—
 अन्यत्र काले विदुषः स्वयंवरात्
 ध्याचितारं वरमाहुरुत्तमम् ।
 स हि प्रभूषां पुरुषार्थभागिनां
 वलां विनाऽह्रायपति क्षितीश्वर ॥ ४४ ॥
 नरेन्द्र यात्रा कविभिर्विगर्हिता
 राजन्यवन्धोर्निजधर्मवर्तिनः ।
 तथापि याचे तव सौहृदेच्छया
 कन्यां त्वदीयां न हि शुल्कदा वयम् ॥ ४५ ॥
 राजोवाच—
 कोऽन्यस्तेऽभ्यधिको नाथ कन्यावर इहेप्सितः ।
 गुणैकपात्रो यस्यान्ने श्रीर्वसत्यनपयिनी ॥ ४६ ॥

किन्त्यस्माभिः कुतः पूर्वं समयः सात्वतर्षभ ।
 पुंसां वीर्यपरीक्षार्थं कन्यावरपरीप्सया ॥ ४७ ॥
 समेते गोवृषा वीर दुर्दान्ता दुरवग्रहाः ।
 एतेभ्यः सुबहुशो भिन्नगात्रा नृपात्मजाः ॥ ४८ ॥
 पदीमे निगृहीताः स्युस्त्वयैव यदुनन्दन ।
 यरो भवानभिमतो दुहितुर्मे श्रियः पते ॥ ४९ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं समयमाकर्ष्य बद्ध्या परिकरं प्रभुः ।
 आत्मानं समथा कृत्वा न्यगृह्णाद्दीलयैव तान् ॥ ५० ॥
 बद्ध्या तान् दामभिः शीर्षिर्भगवतीषां हतीजसः ।
 व्यकर्षद्दीलया बद्धान् बालो दारुणयान् यथा ॥ ५१ ॥
 ततः प्रीतः सुतां राजन् ददी कृष्णाय विस्मितः ।
 तां प्रत्यगृह्णात् भगवान् विधिवत् सदृशीं प्रभुः ॥ ५२ ॥
 राजपत्न्यः स्वदुहितुः कृष्णं लब्ध्वा प्रियं पतिम् ।
 लेभिरे परमानन्दं जातश्च परमोत्सवः ॥ ५३ ॥
 शङ्खभेयानका नेदुर्गीतवाद्यद्विजाशिषः ।
 नरा नार्यः प्रमुदिताः सुवासः स्रगलङ्कृताः ॥ ५४ ॥
 दशधेनुसहस्राणि पारिवर्हमदाद् विभुः ।
 युवतीनां त्रिसाहस्रं निष्कग्रीवसुवाससाम् ॥ ५५ ॥
 नवनागसहस्राणि नागाच्छतगुणान् रथान् ।
 रथाच्छतगुणान्श्वान्थाच्छतगुणान् नरान् ॥ ५६ ॥
 दम्पती रथमारोप्य महत्या सेनया वृती ।
 स्रहप्रक्लिन्नहृदयो यापयामास कीसलः ॥ ५७ ॥
 पारिवर्हं च सद्गुह्य द्वारकामेत्य सत्यया ।
 रमे यद्वनामृषभो भगवान् देवकीसुतः ॥ ५८ ॥
 श्रुतकीर्तेः सुतां भद्रामुपयेमे पितृष्वसुः ।
 कैकेयी भ्रातृभिर्दत्तां कृष्णः सन्तर्दनादिभिः ॥ ५९ ॥
 सुतां च मद्राधिपतेर्लक्षणां लक्षणीयताम् ।
 स्वयंवरो जहारेकः समुपर्णः सुधामिव ॥ ६० ॥
 अन्याश्चैवविधा भार्याः कृष्णस्यासन् सहस्रशः ।
 भीमं हत्वा तन्निरोधादाहताश्चारुदर्शनाः ॥ ६१ ॥
 ॥ इति श्रीमत्भगवत्पद्मे दशमस्कन्ध उत्तरार्धे द्विपष्ठितमोऽध्यायः ॥

परमासन आसीनं कृष्णा कृष्णमनिन्दित ।
 नवोदा व्रीडिता किञ्चिच्छनैरेत्याभ्यवन्दत ॥ ५ ॥

तथैव सात्वकिः पार्थः पूजितश्चाभिवन्दितः ।
 निपसादासनेऽन्ये च पूजिताः पर्वपासते ॥ ६ ॥

पृथां समागम्य-
 कृताभिवन्दनस्तयाऽतिहादार्द्रदृशाऽभिरम्भितः ।
 आपृष्ट्यास्तत्कुशलं सहस्रुषां पितृष्वसारं परिपृष्टवान्धवः ॥

तमाह प्रेमवैक्लव्यरुद्धकण्ठाभ्रुलोचना ।
 स्मरन्ती तान् बहून् क्लेशान् क्लेशापायात्मदर्शनम् ॥ ८ ॥

तदैव कुशलं नोऽभूत् यत् सनाथाः कृता ययम् ।
 ज्ञातुं नः स्मरतां कृष्ण भ्राता मे प्रेषितस्त्वया ॥ ९ ॥

पाञ्चालेषु स्थितानस्मान् स्वयंवरकृते यदा ।
 अनुस्मृत्यागतो यस्त्वं तेन स्मासं सुखोपिता ॥ १० ॥

इत्युक्तायां तदा कुन्त्यां प्राह योगेश्वरः स्वयम् ।
 पाञ्चालेषु स्थितानेत्य सुतांस्ते छप्ररूपिणः ॥ ११ ॥

कुम्भकारस्य शालायामुपितान् सह भार्यया ।
 दृष्ट्वाऽगतोऽहं दिवसे तस्मिन्नेवाविलम्बितः ॥ १२ ॥

निहन्तुं शतधन्वानं सत्यभामापितुर्द्रुहम् ।
 शतधन्वनि दुर्वुद्धी हते सीरधरोऽग्रजः ॥ १३ ॥

कुपितो मामनाहत्य विदेहान् विमना ययौ ।
 एतावन्तमहं कालं तदागमनकाह्वया ॥ १४ ॥

पुर एवावसं कापि नागच्छं कार्ययन्त्रितः ।
 इत्येवं वादिनं कुन्ती प्राह स्नेहपरिप्लुता ॥ १५ ॥

न तेऽस्ति स्वः पर इति विश्वस्य सुहृदात्मनः ।
 तथापि स्मरतां सर्वान् क्लेशान् हंसि हृदि स्थितः ॥ १६ ॥

इति धैर्यार्थिकान् मासान् राज्ञा सोऽभ्यर्चितः सुखम् ।
 जनयन् नयनानन्दमिन्द्रप्रस्थीकसां विभुः ॥ १७ ॥

एकदा रथमारुह्य विजयो यानरध्वजम् ।
 गाण्डीवं धनुरादाय तूष्णीं वाक्ष्यसायकौ ॥ १८ ॥

साकं कृष्णेन सत्रज्जो विहर्तुं विपिनं जनम् ।
 बहुव्यालमृगाकीर्णं प्राविशत् परवीरहा ॥ १९ ॥

तत्राविध्यच्छरीरव्याघ्रान् सूकरान् महिषान् करून् ।
 शरभान् गवयान् खड्गान् हरिणान् शशाशल्पकान् ॥ २० ॥

तान् निन्युः किङ्करा राज्ञे मेध्यान् पर्वण्युपागते ।
 तृष्परीतः परिभ्रान्तो वीभत्सुर्यमुनामगात् ॥ २१ ॥

तत्रोपस्पृश्य विशदं पीत्वा चारि महारथी ।
 कृष्णीं ददशतुः कन्यां चरन्तीं चारुदर्शनाम् ॥ २२ ॥

तामासाय वरारोहां सुदतीं रुचिराननाम् ।
 पञ्चच्छ प्रेषितः सख्या फल्गुनः प्रमदोत्तमाम् ॥ २३ ॥

का त्वं कस्यासि सुश्रोणि कुतो वा किं चिकीर्षसि ।
 मन्ये त्वां पतिमिच्छन्तीं कन्यां कथय शोभने ॥ २४ ॥

कालिन्युवाच-
 अहं देवस्य सयितुर्दुहिता पतिमिच्छती ।
 विष्णुं वरेण्यं वरदं तपः परममास्थिता ॥ २५ ॥

नान्यं पतिं वृषे वीर तमूते श्रीनिकेतनम् ।
 तुष्यतां मे स भगवान् मुकुन्दोऽनाधवत्सलः ॥ २६ ॥

कालिन्दीति समाख्याता वसामि यमुनाजले ।
 निर्मिते भयने पित्रा यावदच्युतदर्शनम् ॥ २७ ॥

तथाऽवदद् गुडाकेशो बासुदेवाय सोऽपि ताम् ।
 रथमारोप्य तद्विद्वान् धर्मराजमुपागमत् ॥ २८ ॥

वसंस्तत्र हृषीकेशः शत्रुप्रस्थे यथामुखम् ।
 विश्वकर्माणमाहूय शिल्पविद्याविशारदम् ॥ २९ ॥

अद्भुतं कारयामास नगरं धर्मसूत्रे ।
 सप्रासादपुरद्वारगोपुराट्टालतोरणम् ॥ ३० ॥

पुरन्दरपुरप्रख्यं स्वानां प्रियचिकीर्षया ।
 अथ पार्थैरनुज्ञातः सुहृद्भिः स्वजनान्वितः ॥ ३१ ॥

आययौ द्वारकां भूयः सात्वकिप्रमुखैर्वृतः ।
 अधोपयेमे कालिन्दीं पुण्ये नक्षत्र उज्जिते ॥ ३२ ॥

रूपयौवनसम्पन्नं मनोनयननन्दिनीम् ।
 वितन्वन् परमानन्दं स्वानां परममङ्गलम् ॥ ३३ ॥

विन्दानुविन्दान्वावन्त्यौ दुर्योधनयशानुगौ ।
 स्वयंयरे स्वभगिनीं कृष्णकामां न्यपेधताम् ॥ ३४ ॥

राजाधिदेव्यास्तनयां मित्रविन्दां पितृष्वसुः ।
 प्रसह्य हतवान् कृष्णां राजन् राज्ञां प्रपश्यताम् ॥ ३५ ॥
 नग्रजिन्नाम कीसल्य आसीद् राजाऽतिधार्मिकः ।
 तस्य सत्याऽभवत् कन्या राजन् नीलेति चाहया ॥ ३६ ॥
 तां न शंकुर्नृषा योदुमजित्या समगोवृषान् ।
 तीक्ष्णभृङ्गान् सुदुर्दृषान् वीरगन्धान् महापनान् ॥ ३७ ॥
 तां श्रुत्वा वृषजिह्वाभ्यां भगवान् सात्वतां पतिः ।
 जगाम कीसल्यपुत्रं सन्त्येन महता वृतः ॥ ३८ ॥
 स कीसलपतिः प्रीतः प्रत्युत्थानासनादिभिः ।
 अर्हणेनापि गुरुणा पूजयन् प्रत्यनन्दत ॥ ३९ ॥
 यरं विलोक्याभिमतं समागतं नरेन्द्रकन्या चक्रमे रमापतिम् ।
 भूयादयं मे पतिराशिषां पतिः करोतु सत्यो यदि मे धृतव्रतः ॥
 अर्चितं पुनरित्याह नारायण जगत्पते ।
 आत्मना देव पूर्णस्य करवाणि किमल्पकः ॥ ४१ ॥
 यत्पादपङ्कजरजः शिरसा विभर्ति
 श्रीरञ्जजश्च गिरिशः सहलोकपालः ।
 लीलातनुः स्वकृतसेतुपरीप्सया यः
 काले दधन् स भगवान् स्वकृतेन तुष्येत् ॥ ४२ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 तमाह भगवान् कृष्णः कृतासनपरिग्रहः ।
 मेषगम्भीरया वाचा सम्मितं कुरुनन्दन ॥ ४३ ॥
 श्री भगवानुवाच—
 अन्यत्र काले विदुषः स्वयंवरात्
 प्याचितारं वरमादुरुक्तमम् ।
 स हि प्रभूणां पुरुषार्थभागिनां
 वेलं विनाऽह्राययति क्षितीश्वर ॥ ४४ ॥
 नरेन्द्र याथा कविभिर्विगर्हिता
 राजन्यवन्धोर्निजधर्मवर्तिनः ।
 तथापि याचे तव सौहृदेच्छया
 कन्यां त्वदीयां न हि शुल्कदा वयम् ॥ ४५ ॥
 राजोवाच—
 कोऽन्यस्तेऽभ्यधिको नाथ कन्यावर इहेप्सितः ।
 गुणंकथाप्नो यस्याद्रे श्रीर्वसन्त्यनपयिनी ॥ ४६ ॥

किन्त्वस्माभिः कृतः पूर्वं समयः सात्वतर्षभ ।
 पुंसां वीर्यपरीक्षार्थं कन्यावरपरीप्सया ॥ ४७ ॥
 सन्निते गांवृषा वीर दुर्दान्ता दुरवग्रहाः ।
 एतेर्भग्नः सुबहुशो भिन्नगात्रा नृषात्मजाः ॥ ४८ ॥
 यदीमे निगृहीताः स्वस्युत्थैव यदुनन्दन ।
 वरो भवानभिमतो दुहितुमे धियः पते ॥ ४९ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं समयमाकर्ण्य बद्ध्या परिकरं प्रभुः ।
 आत्मानं सप्तधा कृत्वा न्यगृह्णाद्दीलयेव तान् ॥ ५० ॥
 बद्ध्या तान् दामभिः शीरिर्भ्रवीषान् हतीजसः ।
 व्यकर्षद्दीलया वड्डान् बालो दारुमयान् यथा ॥ ५१ ॥
 ततः प्रीतः सुतां राजन् ददी कृष्णाय विस्मितः ।
 तां प्रत्यगृह्णात् भगवान् विधिबन् सदर्शी प्रभुः ॥ ५२ ॥
 राजपट्वः स्वदुहितुः कृष्णं लब्ध्वा श्रियं पतिम् ।
 लेभिरे परमानन्दं जातश्च परमोत्सवः ॥ ५३ ॥
 शङ्कभयानका नेदुर्गीतवापद्विजाशिषः ।
 नरा नार्यः प्रमुदिताः सुवासः स्रगलङ्कृताः ॥ ५४ ॥
 दशधेनुसहस्राणि पारिवर्हमदाद् विभुः ।
 युवतीनां त्रिसाहस्रं निष्कग्रीवसुवाससाम् ॥ ५५ ॥
 नयनागसहस्राणि नागाच्छतगुणान् रथान् ।
 रथाच्छतगुणान् रथान् रथाच्छतगुणान् नरान् ॥ ५६ ॥
 दम्पती रथमारोप्य महत्या सेनया वृती ।
 स्रगलङ्कितहृदयो यापयामास कीसलः ॥ ५७ ॥
 पारिवर्हं च सद्गुह्य द्वारकामेव सत्यया ।
 रमे यद्वनामृषभो भगवान् देवकीसुतः ॥ ५८ ॥
 धृतकीर्तः सुतां भद्रामुपपेमे पितृष्वसुः ।
 कैकेयी भ्रातृभिर्दत्तां कृष्णः सन्नर्दनादिभिः ॥ ५९ ॥
 सुतां च मद्रापिपेतर्लक्षणां लक्षणेयुताम् ।
 स्वयंवरो जहारिकः ससुपर्णः सुषामिव ॥ ६० ॥
 अन्याश्चैवंविधा भार्याः कृष्णस्यासन् सहस्रशः ।
 भीमं हत्वा तन्निरोधादहताभारुदर्शनाः ॥ ६१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे द्विपञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिपष्ठिरध्यायः

राजोवाच-

यथा हतो भगवता भीमो नीता यथा स्थियः ।

निरुद्धा यास्तदाचक्ष्व विक्रमं शार्ङ्गधन्वन्ः

॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच-

द्वारयत्वां महाभागे निवसत्यच्युते नृप ।

दीनेनोद्विग्नचित्तेन समागम्य त्रिविष्टपात्

॥ २ ॥

हृतच्छ्रेण शक्रेण हृतकुण्डलबन्धुना ।

हतामरादिस्थानेन ज्ञापितो भीमचेष्टितम्

॥ ३ ॥

इन्द्रमाधास्य गोविन्दः सुसम्पूज्य विसृज्य च ।

सभार्यो गरुडारूढः प्राग्न्योतिषपुरं ययौ

॥ ४ ॥

हिमाद्री तुङ्गशिखरे जलाशयनिलदुर्गमम् ।

गिरिदुर्गं शस्त्रदुर्गैर्मुपाशायुतैर्वृतम्

॥ ५ ॥

स सम्प्राप्य भटैर्गुप्तं दानवेन्द्रपुरं महत् ।

गदया निर्विभेदादिं प्राकाराकारसंस्थितम्

॥ ६ ॥

तन्निर्मिथ प्रविश्यान्तः शस्त्रदुर्गाणि सायकैः ।

चकर्त मौरवं पाशं चक्रेणामन्दमच्छिन्त्

॥ ७ ॥

धुरमालां तथा घोरां निचकर्तासिना हरिः ।

वायव्याक्षेण सलिलं वारुणाक्षेण पावकम्

॥ ८ ॥

हरिर्निर्मिथमात्रेण नाशयामास भारत ।

शङ्खनादेन तीव्रेण मनांसि च मनस्विनाम्

॥ ९ ॥

पाञ्चजन्यध्वनिं श्रुत्वा युगान्ताशनिभीषणम् ।

मुरः शयान उत्तस्थी दैत्यः पञ्चशिरा जलात्

॥ १० ॥

त्रिशूलमुग्रम्य सुदुर्निरीक्ष्यो

युगान्तसूर्पानिलरोचिरुज्ज्वलः ।

ग्रसंखिलोक्तानि पञ्चभिर्मुखैः

अभ्यद्रवत् ताक्ष्यंसुतं यथोरगः

॥ ११ ॥

आधिष्ठ्य शूलं तरसा गरुत्मते

निरस्य यवत्रय्यनदन् स पञ्चभिः ।

खं राटसी सर्वदिशोऽन्तरं महान्

अपूरयन्नण्डकटाहमावृणोत्

॥ १२ ॥

तमापतन्तं त्रिशूलं गरुत्मते

चकर्त वाणद्वितयेन केशवः ।

मुखेषु तस्यापि शरान् समर्पयत्

पुनर्गदां सोऽप्यमुचन्मधुद्विपं

॥ १३ ॥

तमापतन्तीं गदया गदाग्रजो

गदां मूषं निर्विभेदे सहस्रधा ।

उग्रम्य बाहूनभिधायतो रिपोः

शिरांसि चक्रेण जहार लीलया

॥ १४ ॥

व्यसुः पपाताम्भसि कृतकन्धरो

निकृत्तशृङ्गोऽद्विरिवेन्द्रतेजसा ।

पपात विष्णोः शिरसि प्रमोदिनी

प्रसूनवृष्टिर्निहते मुरेऽसुरे

॥ १५ ॥

तस्यात्मजाः सप्त पितुर्वधातुः

आधिधीर्पवस्तस्य रणे प्रतिक्रियाम् ।

ध्रुवश्चरिण्युः श्रवणो विभावसु-

नभो वसुस्त्वानरुणश्च सप्तः

॥ १६ ॥

रथान् समारुह्य वृषप्रयुक्तान्

भीमप्रयुक्ता भवनाविराक्रमन् ।

प्रयुञ्जतासज्य शरासनान् भटाः

शक्त्यष्टिशूलानमिते रुपोत्पणान्

॥ १७ ॥

तच्छस्त्रकूटं भगवान् स्वमार्गणे-

रमोघयीर्यस्मितलशश्चकर्त ।

तान् योद्धुमिच्छन्ननयद् यमक्षयं

निकृत्तशीर्षोरुभुजाङ्गिकामुक्तान्

॥ १८ ॥

ततो द्रुततरं गत्वा भटा राजपुरं महत् ।

हतान् मुरसुतान् सर्वान् नरकाय न्यवेदयन्

॥ १९ ॥

स्वानीकपानच्युतचक्रसायकैर्हतान्

निशम्पाशु चुकोप भूमिजः ।

निरीक्ष्य दुर्मर्षण आश्वयन्मर्दगैः

पयोधिप्रभयैर्निराक्रमन्

॥ २० ॥

रधैरनेकसाहस्रैर्गत्रैश्च यदुभिवृतः ।

महत्या सेनया युक्तधापादापोधनं वती

॥ २१ ॥

दृष्ट्वा सभार्यं गरुडं परिस्थितं

सूर्योपरिष्ठात् सतदिदं यथा ।

गृहीतकोदण्डमुदारशङ्ख-

कीमोदकीचक्रपरं चतुर्भुजम्

॥ २२ ॥

नीलजीमूतशङ्खं दृष्ट्वा तं गजवाहनम् ।

शङ्खमाध्याय गोविन्दः सिंहनादं व्यनीनदत्

॥ २३ ॥

वरुधिनी दैत्यपतेः सुपोरान्

शरान् ववर्षाच्युतमूर्ध्नि दुर्जया ।

कृष्णे स भीमो व्यसृजच्छतग्रीं

तोहायसीं तेन भृशं स धिष्ये

॥ २४ ॥

अनेकबाणान् निर्मुक्तान् नरकेण स्मयन्निव ।

चकतं बाणैर्युगपत् तदद्भुतमिवाभवत्

॥ २५ ॥

नतोऽनु सैन्यं भगवान् गदाग्रजो विचित्रपद्मेर्निशितः शरीपैः ।

निकृत्तवाहूरुशिरोद्विविग्रहं चकार तूष्णं नृप साधकुञ्जम् ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उतरार्धे त्रिपष्ठिरध्यायः ॥

अथ चतुःपष्ठिरध्यायः

श्रीशुक उवाच-

यानि योधैः प्रयुक्तानि शस्त्रास्त्राणि कुरुद्वह ।

अच्छिनत् केशवस्तीक्ष्णैः शरैरेकैकसस्त्रिभिः

॥ १ ॥

उद्यमानः सुपर्णेन पक्षाभ्यां निघ्नतान् गजान् ।

गरुमता हन्यमानान्पुण्ड्रपद्मनखैर्गजाः

॥ २ ॥

तुरङ्गमाश्व दुर्दर्षाः पेतुरुज्यां गतासवः ।

दृष्ट्वा विद्रावितं सैन्यं गरुडेनादितं स्वकम्

॥ ३ ॥

तं भीमः प्राहरच्छत्त्वा वज्रेणेव हरिर्गिरिम् ।

तपाऽतिविद्धो गरुडो मालाविद्ध इव द्विपः

॥ ४ ॥

न किञ्चिदपि राजेन्द्र चचाल नरकाहवे ।

ततः कार्मुकमादाय नरकः शरसञ्चयान्

॥ ५ ॥

मुमोच कृष्णे तान् सर्वानच्छिनत् केशवः शरैः ।

नतोऽर्धचन्द्रं नरकं सुसंधाय शरासने

॥ ६ ॥

आक्रुष्टुकामं विज्ञाय तबापं केशवोऽच्छिनत् ।

ततः कालापसमयीं गदां गुवीं धरामुतः

॥ ७ ॥

आददे तां धुरण्येण चकतं मधुसूदनः ।

ततो निशातं परशुं भीमः परबलादैनः

॥ ८ ॥

प्राहिणाद् विष्णवं तं च चिच्छेद श्रीधरोऽसिना ।

ततः कृष्णाय चिक्षेप तोमरान् पञ्चसप्तति

॥ ९ ॥

चकार सिंहनाथं च नरकः परवीरहा ।

तांस्तोमरान् कुरुश्रेष्ठ शरैरेकेन केशवः

चिच्छेद यौगपदेन तदद्भुतमिवाभवत्

॥ १० ॥

शूलं भीमोऽच्युतं हन्तुमाददे वितथोपमः ।

तद्विसर्गात् पूर्वमेव नरकस्य शिरो हरिः ।

अपाहद् गजस्थस्य चक्रेण धुरनेमिना

॥ ११ ॥

सकुण्डलं चारुकिरीटभूषितं वभी पृथिव्यां पतितं समुज्ज्वलत् ।

हाहेति साधित्युपपद्यः सुरेश्वरा मान्यैर्मुकुन्दं विकिरन्त ईडिरे ॥

हत्वा हरिनरकं दैत्यवर्षं मरुद्वीपैः सहितो लोकपालैः ।

समाहूतः पौरमुख्यैः सभार्यः प्राग्न्योतिपं प्राविशद् द्रष्टुकामः ॥

तत्रापश्यद् यदुश्रेष्ठो विचित्रं मणिपर्वतम् ।

छत्रं च वारुणं ह्ययं सलिलसावि भारत

॥ १४ ॥

शक्राय प्राहिणोद् भूयः केशवो मणिपर्वतम् ।

वरुणाय तथा च्छत्रं प्राहिणोद् दैत्यकिङ्क्षीः

॥ १५ ॥

तान् विसृज्य हरिर्देवान् स्वयमेव जगत्पतिः ।

प्राविशद् भीमसदनं पुरन्दरपुरोपमम्

॥ १६ ॥

ततो धरा कृष्णमुपेत्य कुण्डले प्रतप्तजाम्बूनदारत्रभास्वरे ।

पौरं च वीरं भगदत्तसञ्ज्ञितं निवेद्य मालामपि वैजयन्तीम् ॥

अस्तीपीदध विधेशं देवी देववरार्चितम् ।

प्राञ्जलिः प्रणता राजन् भक्तिप्रवणया धिया

॥ १८ ॥

पृथिव्युवाच-

नमस्ते देवदेवेश शङ्खचक्रगदाधर ।

भक्तेच्छोपात्तरूपाय परमात्मन् नमोऽस्तु ते

॥ १९ ॥

नमः पङ्कजनाभाय नमः पङ्कजमालिने ।
 नमः पङ्कजनेत्राय नमस्ते पङ्कजाङ्गये ॥ २० ॥
 नमो भगवते तुभ्यं वासुदेवाय विष्णवे ।
 पुरुषायादिवीजाय पूर्णबोधाय ते नमः ॥ २१ ॥
 अजाय जनयित्रेऽस्य ब्रह्मणेऽनन्तशक्तये ।
 चराचरात्मन् लोकेश परमात्मन् नमोऽस्तु ते ॥ २२ ॥
 त्वं वै सिसृक्षु रज उत्कटं प्रभो
 तमो निरोधाय विभर्षि संवृतम् ।
 स्थानाय सत्त्वं जगतो जगत्प्रभो
 कालः प्रधानः पुरुषोऽस्यपातः ॥ २३ ॥
 अहं पयो ज्योतिरधोऽनिलो नभो
 मात्राणि देवा मन इन्द्रियाणि ।
 कर्ताऽभिमानीत्यखिलं तु कारणं
 त्वय्यद्वितीये भगवन्नयं भ्रमः ॥ २४ ॥
 तस्यात्मजोऽयं तव पादपङ्कजं भीतः प्रपन्नार्तिहरं प्रसादितुम् ।
 तत्पालयेनं कुरु हस्तपङ्कजं शिरस्यमुष्पाखिलकल्मषापहम् ॥

श्रीशुक उवाच—

इति भूम्याऽर्चितो वाग्भिर्भगवान् भक्तिनम्रया ।
 प्रसन्नः प्रददां तस्मै भगदत्ताय चाभयम् ॥ २६ ॥
 राज्ये नियोज्य तं वंश्ये तदमात्यांश्च तत्पदे ।
 भीमावरोधकान्तानां श्रेणीः स प्राविशद्दरिः ॥ २७ ॥
 तत्र राजन्यकन्यानां पट्सहस्राधिकायुतम् ।
 भीमाहूतानां विक्रम्य राजभ्यो ददशे हरिः ॥ २८ ॥
 तं प्रविष्टं स्त्रियो वीक्ष्य ताः सर्वा नवयीवनाः ।
 स्वलङ्कृता विचित्राङ्गयो नरवर्ष विमोहिताः ॥ २९ ॥
 मनसा वञ्जिरेऽभीष्टं पतिं दैवोपपादितम् ।
 भूयान् पतिरयं मह्यं धाता तदनुमोदताम् ॥ ३० ॥
 इति सर्वेश्वरे कृष्णे ता नायौ हृदयं दधुः ।
 ताः प्राहिणोद् द्वास्वतीं सुमृष्टचिराम्बराः ॥ ३१ ॥
 खरैरष्टैर्महाकोशान् रथांश्च द्रविणं महत् ।
 ऐरावतकुलेभांश्च चतुर्दन्तान् मदोत्कटान् ॥ ३२ ॥
 भगदत्ताय दत्त्वेकं सुप्रतीकं ततोऽपरान् ।
 पाण्डुरांश्च चतुःपटिं प्रेषयामास केशवः ॥ ३३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उन्नारपे चतुःपष्टिरध्यायः ॥

अथ पञ्चपष्टिरध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 हत्वा नरकमत्पुङ्गं दानवं दानवान्तकः ।
 आरुह्य गरुडं प्राप्तात् प्राग्ज्योतिषपुराञ्च ॥ १ ॥
 स गच्छन् गगने विष्णुर्वन्दितुं देवमातरम् ।
 जगाम त्रिदशावासं सहितः सत्यभामया ॥ २ ॥
 स्वर्गद्वारं गतो विष्णुर्दध्नी शङ्खं महास्वनम् ।
 उपात्रमुस्तदाकर्ण्य सार्वपाया दिव्योक्तः ॥ ३ ॥
 पूजितस्मै सूरिः कृष्णो भक्तिनर्भगंतन्वरः ।
 सुरेन्द्रभवनं दिव्यं प्रविशेश मनोरमम् ॥ ४ ॥
 तत्र शक्रः समं शच्या पूजयामास केशवम् ।
 रत्नेराभरणीर्दिव्यगन्धमान्वेभ्यः गोधनैः ॥ ५ ॥

ततः प्रायात् पुरीं मानुरदित्याः सह भार्यया ।
 दृक्षोपतस्थे तं देवी पुत्रमायान्तमच्युतम् ॥ ६ ॥
 वयन्दे तां हरिस्तं सा पूजयामास भामिनी ।
 आशीर्भिः परमप्रीता चिरदहं यदूतम् ॥ ७ ॥
 सत्यभामाऽपि कीरव्य श्वश्राः कृष्णेन चोदिता ।
 पादयोः कुण्डले तस्या निधाय प्रणनाम वै ॥ ८ ॥
 सुपामाक्षिष्य सन्तुष्टा सा पुनर्लब्धकुण्डला ।
 आनन्दवाष्पप्रचुरा प्राहेदं कश्यपप्रिया ॥ ९ ॥
 न ते जरा न धरूप्यं कान्तेन सह विप्रियम् ।
 भूयान् कन्याणि सुव्यक्तं मत्प्रसादान् कदाचन ॥ १० ॥
 ततोऽनुज्ञाय तां देवीं त्रिदशानपि केशवः ।
 आरुह्य प्रययां तादृशं सहितः सत्यभामया ॥ ११ ॥

महात्मना गगने देवदेव्यी	नीयमाने च वृक्षेऽस्मिन् पारिजाते शुचिस्मिते ।
गरुत्मता नीयमाने विचित्रम् ।	सङ्क्रामो जायते घोरसिद्धीर्जयकाङ्क्षिभिः ॥ २६ ॥
अपश्यतां नन्दनं चारुगुप्तं	इत्युक्तो देवदेवेन सत्यभामा पुनर्हरिम् ।
शचीभर्तुर्दयितं हृद्यगन्धम् ॥ १२ ॥	प्राह भीषणं किं मां व्यतीकः कंसमर्दन ॥ २७ ॥
वनं दृष्ट्वा दिव्यगन्धं सुपुष्पं	नाभ्यनन्दद् दुराचारा शची मां गृहमागतम् ।
कृष्णं सत्या प्राह पाणी गृहीन्वा ।	हेतुर्हि वृक्षस्तस्यायं भर्तृपौरुषगर्विता ॥ २८ ॥
प्रविश्यास्मिन् साधुचित्तं विहर्तुं	नेतव्यः सर्वथा वृक्षः पारिजातोऽयमच्युत ।
मुहूर्तं मे कामयते केशवेति ॥ १३ ॥	प्रियाऽहं तव चेन्नाथ नोचेद् विरम साम्प्रतम् ॥ २९ ॥
अथावरुह्य गरुडान् तस्या वचनगौरवात् ।	इत्युक्तः सत्याया कृष्णस्ताननाहत्य रक्षकान् ।
प्रविशेश वनं कृष्णः पालितं शक्रकिङ्करीः ॥ १४ ॥	उत्पाट्यारोपयामास पारिजातं गरुत्मति ॥ ३० ॥
तत्रापश्यत् तरून् दिव्यान् मत्तसारङ्गनादितान् ।	ततो निवारयामासुर्गोविन्दं वनपालकाः ।
फलभारनतान् भूषिप्रसूनरजसाऽऽवृतान् ॥ १५ ॥	केचिद् द्रुततरं जग्मुर्देवेन्द्राय निवेदितुम् ॥ ३१ ॥
चलत्किसलयोपेतान् विहङ्गध्वनिशोभितान् ।	कृष्णकृष्ण न हर्तव्यस्तरुणोऽमराचितः ।
विचरन्ती तथा तत्र पारिजातं महाद्रुमम् ॥ १६ ॥	हरसे यदि तस्य त्वं फलं सयोऽनुभोक्ष्यसि ॥ ३२ ॥
दृष्ट्वा एषच्छ गोविन्दं विस्मयाकुललोचना ।	प्राप्नोषि न पुरीं कृष्ण सहानेन महीरुहा ।
किन्नामाऽयं तरुर्देव विचित्रां भुवनत्रये ॥ १७ ॥	सयः पश्यसि देवेन्द्रं पृष्ठतोऽभ्युपगतापुष्पम् ॥ ३३ ॥
सत्यमेतस्य वृक्षस्य कृतार्थाः फलभागिनः ।	सुरेन्द्रान्तिकमासाय द्रुतं ते वनरक्षकाः ।
प्रयालमूलो विपुलो जातरूपमहातनुः ॥ १८ ॥	उपविष्टं समं शय्या शक्रं दृष्ट्वाऽब्रुवन् नृप ॥ ३४ ॥
इन्द्रनीलच्छदच्छत्रो लसद्देवैर्दूषेदिकः ।	वनरक्षका उचुः—
माणिक्यपुष्पो विविधमुक्ताफलफलान्वितः ॥ १९ ॥	अवज्ञायाखिलान् देवानिन्द्राणीं च त्वया सह ।
गोमेदपक्षप्रकरो वज्रकिञ्जल्करजितः ।	जहार कृष्णदयिता पारिजातं महाद्रुमम् ॥ ३५ ॥
स्फुरन्मरकतस्थूलशारशातविराजितः ॥ २० ॥	उक्ताऽस्माभिर्भृशं देव वारयद्भिर्हरिप्रिया ।
तरुरेष जगन्नाथ मनो मे हस्ते भूशम् ।	उपालभ्याहरद् वृक्षं भर्तृपौरुषगर्विता ॥ ३६ ॥
नेतव्योऽयं पुरीं वृक्षो ययहं ते प्रिया प्रभो ॥ २१ ॥	श्रीशुक उवाच—
छायायामुपविष्टां मामन्यपत्न्यस्तवानप ।	इत्याकर्ण्यप्रियं शक्रो दण्डाहत इवोरगः ।
दृष्ट्वा मंस्यन्ति दयितां सर्वाभ्यो मां तवाच्युत ॥ २२ ॥	शची विलोक्य पार्श्वस्थां नामृष्यत् तत्पराभवम् ॥ ३७ ॥
इत्युक्तो देवकीपुत्रः सत्याया प्रियकान्तया ।	सन्नाहोयोगमापोष्य सन्निपात्य च सैनिकान् ।
प्राह नायं तरुर्भद्रं नेतव्यो नन्दनाद् वनात् ॥ २३ ॥	लोकपालान् समाहूय निश्चक्राम सुरेश्वरः ॥ ३८ ॥
पुरा क्षीराम्बुपेरजातो मध्यमानात् सुरासुरैः ।	ऐरावतं घतुर्दन्तमारुह्य वरवारणम् ।
शक्राय दत्तः सकलैस्तदा तत्फलभोक्तृभिः ॥ २४ ॥	गृहीतवज्रं गच्छन्तमनुजगमुर्दिवीकसः ॥ ३९ ॥
तन्नाहार्यमनाहत्य मया मित्रं शतक्रतुम् ।	वैश्वानरस्तु नुरगमारुह्य हृदयशितः ।
तरुर्न सरोजाधि धर्ममेवानुनिष्ठता ॥ २५ ॥	घोरां शतग्रीमादाय सुवपुच्छां ययौ रणम् ॥ ४० ॥

यमस्त्वारुह्य महिषं दण्डमादाय वीर्यवान् ।
 मृत्युकालादिभिर्वृत्तो युद्धार्थी शक्रमन्वगात् ॥ ४१ ॥
 निर्रक्तित्थ महातेजा पौरमारुह्य पौरुषम् ।
 असिहस्तो महाबाहुर्बुद्धाय प्रपद्यी नृप ॥ ४२ ॥
 मकरं भीषणाकारमारुह्य वरुणस्त्वरन् ।
 पाशोद्यतकरः प्रायाद् युद्धायानुशचीपतिम् ॥ ४३ ॥
 बापुः कृष्णमृगारूढो दंसितस्तोमरायुधः ।
 सुरेश्वरमनुप्रायाद् योद्धुं चक्रभृता सह ॥ ४४ ॥
 ऊढां चतुर्भिः पुरुषैः शिविकां नरवाहनः ।
 योद्धुकामस्त्वरन् प्रायाद् विष्णुना मुद्रायुधः ॥ ४५ ॥
 ईशानो वृषभं तुङ्गमारुह्य शितशूलभृत् ।
 वासवेन समं प्रायात् भूतकोटिसमन्वितः ॥ ४६ ॥

भेरीशङ्खमूर्दङ्गश्च पणवानकगोमुखैः ।
 सुवर्णसुषिरैर्दिव्यैः कांस्यतालेश्च भूरिभिः ॥ ४७ ॥
 रथनेमिनिनादैश्च हयानां खुरनिःस्वनेः ।
 श्वेलितास्कोटिपैरिः सङ्ग्रामाह्वानगर्जनेः ॥ ४८ ॥
 तिष्ठतिष्ठेति मा याहि क यासीति पुनः पुनः ।
 प्रवदद्भिः सुरगणैः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ४९ ॥
 कम्पयद्भिश्च शस्त्रोपैः प्रेषयद्भिश्च वाहनम् ।
 पुरोऽहमिति गच्छद्भिः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ५० ॥
 पोरैर्ज्याघातनिर्घोषैः सिंहनादैश्च भूरिभिः ।
 अभिदुद्रुवुरुद्धताः सिंहं गोमाषयो यथा ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे पञ्चपट्टिरध्यायः ॥

अथ पट्टपट्टिरध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 सुरानभिद्रुतान् दृष्ट्वा सत्यामाह जगत्पतिः ।
 इमे प्राहुणिकाः प्राप्तास्तव वृन्दारका इति ॥ १ ॥
 तथा ब्रुवाणे देवेशे प्रेषिता देवसैनिकाः ।
 नदन्तो मुमुचुः कृष्णे शरवृष्टिं कुरूह ॥ २ ॥
 ततः शार्ङ्गं समादाय सत्या व्यसनविरुद्धा ।
 मुक्ताधिच्छेद बाणीपेस्ताञ्छरान् देवसैनिकैः ॥ ३ ॥
 ततो धैश्रवणः श्रीमान् बहुभिर्गुणैर्वृतः ।
 विष्कारयस्तालमात्रं कार्मुकं कनकाटयि ॥ ४ ॥
 स्वर्णपुद्गलान् शरान् मुखे सिंहवच नदन् मुहुः ।
 अभिदुद्राव समरे तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ५ ॥
 तं पञ्चभिः शरैः सत्या निशितैर्मर्मभेदिभिः ।
 अर्पयामास वेगेन विशाले जठरे नृप ॥ ६ ॥
 सोऽतिविद्धो रणे बाणैस्त्रिभिः भृङ्गेर्हरिप्रियाम् ।
 अयोधयद् धनपतिः सिंहनादं व्यनीनदत् ॥ ७ ॥
 तानप्राप्तानर्धचन्द्रैस्त्रिभिश्चिच्छेद सा शरैः ।
 भूयोऽष्टभिः शरैर्देवी यत्सदन्तैर्मनोजयैः ॥ ८ ॥

विव्याध गुह्यकपतेर्ललाटे कुरुपुङ्गव ।
 पीडितस्तैर्भृशं बाणैः पीतस्त्यः क्रोधमूर्च्छितः ॥ ९ ॥
 सन्धे निशितान् बाणानेकविंशति संपुगे ।
 तानन्तरे सत्यभामा सायकैः समभिनृप ॥ १० ॥
 चिच्छेद निमिषार्धेन त्रिपैकेकं हरिप्रिया ।
 सत्यभामा ततः क्रुद्धा पीलस्त्यस्य महद्धनुः ॥ ११ ॥
 अर्धचन्द्रेण चिच्छेद मुष्टिदेशे द्विधा नृप ।
 ततोऽन्यचापमादाय सज्जं कृत्वा धनेश्वरः ॥ १२ ॥
 ववर्ष शरजालानि क्रोधात् सर्पं इव श्वसन् ।
 सर्वास्तान् सायकान् सङ्घे शरैः सन्नतपर्वभिः ॥ १३ ॥
 चिच्छेद लीलया देवी तदद्भुतमिवाभवत् ।
 ततः क्रुद्धो धैश्रवणः सत्यभामां विलोक्य च ॥ १४ ॥
 ग्राह पश्य हनिष्यामि त्वामय मम पौरुषम् ।
 इत्युक्त्वा तालमात्रे तु चापे गुह्यकसत्तमः ॥ १५ ॥
 पश्यतां सर्वदेवानां मार्तुकामः पराश्रयम् ।
 सन्धे स्मृतिं देवीमर्धचन्द्रं शरोत्तमम् ॥ १६ ॥

तदवेत्य मनस्तस्य धुर्येण हरिप्रिया ।		विदित्वा पुण्डरीकाक्षं सङ्ग्रामे प्रत्युपस्थितम् ।	
चिच्छेद कामुकं तस्य मुष्टिदेशं कुरूद्वह	॥ १७ ॥	न्यवर्तत कुरुश्रेष्ठ प्राणत्राणपरायणः	॥ ३२ ॥
ततो मुद्रमादाय धोरं दानवभीषणम् ।		ततो महिषमारुह्य दण्डमुच्यम्य भास्वरम् ।	
भ्रामयित्वा शतगुणं देव्यं विक्षेप वित्तपः	॥ १८ ॥	कृष्णमभ्यद्रवद् युद्धे यमः क्रोधाकुरुक्षेत्रः	॥ ३३ ॥
तं मुद्रं महाधोरमायानं कुरुपुत्रव ।		तमुपतमहादण्डं दृष्ट्वा कमललोचनः ।	
यामेन पाणिना कृष्णो जग्राहार्धैर्जहास च	॥ १९ ॥	गदां विस्मृत्य तद्वस्त्रात् पातयामास भूतले	॥ ३४ ॥
ततो निवृत्तसङ्ग्रामो विदुद्राव धनेश्वरः ।		गदया ताडिते दण्डे त्रस्तहस्तः परेतराट् ।	
शशांस देवीं कृष्णश्च समाश्लिष्याभिपूजयन्	॥ २० ॥	विदुद्राव परावृत्य महिषेण कुरूद्वह	॥ ३५ ॥
पलायिते धनपती सङ्ग्रामे कंसधेरिणा ।		यैवस्यतं गतं दृष्ट्वा निरक्रान्तिर्भवविह्वलः ।	
वरुणोऽभ्यद्रवन् कृष्णं पाशमुच्यम्य संयुगे	॥ २१ ॥	नाभ्यवर्तत गोविन्दं योद्धुं विदिततद्बलः	॥ ३६ ॥
तमायान्तमभिप्रेक्ष्य तात्पर्यं मकरवाहनम् ।		शङ्करस्तु महातेजाश्चिह्नं वृषवाहनः ।	
अभ्यद्रवन्महासत्त्वः शार्दूल इव गोवृषम्	॥ २२ ॥	अनेकभूतसंहतिः कृष्णमभ्यद्रवद् रणे	॥ ३७ ॥
तयोः समभवद् युद्धं धोरं तार्क्ष्यजलेशयोः ।		तावभौ लोकविख्यातो बलिनी वीर्यशालिनी ।	
यथा देवासुरं युद्धे वलिवासवयोरिव	॥ २३ ॥	चक्राते कदनं धोरं परस्परजयैषिणी	॥ ३८ ॥
तत्र काश्यपपुत्रस्य कण्ठे पाशं जलेश्वरः ।		ईशानो दशभिर्बाणैः कृष्णं तार्क्ष्यं च पञ्चभिः ।	
क्रुद्धश्चक्रे वित्तस्य सिंहः सिंहमिवीजसा	॥ २४ ॥	विव्याध समरे राजन् तिष्ठतिष्ठति चाब्रवीत्	॥ ३९ ॥
तं पञ्चकोट्या गरुडः समुद्धृत्य जलेश्वरम् ।		ततः शार्ङ्गं समादाय कृष्णः परपुरञ्जयः ।	
पञ्चधां गृहीत्वा मकरं विक्षेप वरुणालये	॥ २५ ॥	त्रिंशद्भिर्वुगपद् बाणैर्विव्याध वृषवाहनम्	॥ ४० ॥
कृच्छ्राद् गृहीतपाशस्तु वरुणो गतवाहनः ।		गरुडः पञ्चगारिषु पद्भ्यां द्वाभ्यां च संयुगे ।	
पदातिरेव सङ्ग्रामाद् विदुद्राव यथागतम्	॥ २६ ॥	पञ्चाभ्यां चक्षुकोट्या च मर्दयामास तं वृषम्	॥ ४१ ॥
तथा गते वार्षिपती सङ्ग्रामे यावुपावकी ।		भूयोऽपि कृष्णो नारायणः पञ्चाशत्प्रमितैर्नृप ।	
सममेवाभ्यवर्ततां गोविन्दं कुरुसत्तम	॥ २७ ॥	योधयामास समरे शङ्करं लोकशङ्करम्	॥ ४२ ॥
पावकः पञ्चभिर्वाणैर्मारुतश्च तथा त्रिभिः ।		ततः त्रिशूलमाधिष्य निशितं घोरदर्शनम् ।	
अयोधपद् हपीकेशं तदद्भुतमिवाभवत्	॥ २८ ॥	प्राहिणोद् वासुदेवाय कुपितो पूर्वटिनुष	॥ ४३ ॥
ततः प्रहस्य गोविन्दो बाणैर्नकेन पावकम् ।		दृष्ट्वा त्रिशूलमायानं केशावन्तं निवारितुम् ।	
विव्याध समभिधैव समीरणमरिन्दमः	॥ २९ ॥	गदां कामोदकीं गुर्वी प्राहिणोद् दैत्यमर्दनीम्	॥ ४४ ॥
एकेनाग्निः धुर्येण गाढं वक्षसि ताडितः ।		ते वै कामोदकीशूले कृत्वा नभसि सन्नरम् ।	
तमसाधारणं मत्वा विदुद्राव रणाद् द्रुतम्	॥ ३० ॥	ज्वलमाने महाधोरं पेततुः सममम्बुषी	॥ ४५ ॥
दृष्ट्वा समीरणो युद्धादपयानं हुताशनम् ।		निपात्याध्वी त्रिशूलं तद्रदाकौमोदकीं पुनः ।	
सायकाचितसर्वाद्रमात्मानं चानिविह्वलः	॥ ३१ ॥	आससाद करं विष्णोश्चिशूलमपि शूलिनः	॥ ४६ ॥

तत उच्यम् निशितं खड्गं पन्नगभूषणः ।
 कृष्णमभ्यद्रवत् सङ्गे पाणिभ्यां चोदयन् वृषम् ॥ ४७ ॥
 तूर्णं गृहीत्वा पाणिभ्यां विषाणे तस्य नन्दिनः ।
 सशूलपाणिं चिक्षेप वैनतेयो धनुश्शतम् ॥ ४८ ॥

ततो विसृज्य सङ्ग्रामं त्रिशूली वृषवाहनः ।
 प्रमथेः सहितः प्रायात् कुरुश्रेष्ठ यथागतम् ॥ ४९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उन्नार्षे पट्पष्ठिरध्यायः ॥

अथ सप्तपष्ठिरध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 ततः स्वपं देवपतिस्तुङ्गमारुह्य वारणम् ।
 किरीटी बद्धतूणीरः प्रगृहीतशरासनः ॥ १ ॥
 अभ्यद्रवद् रणे कृष्णं गजः केसरिणं यथा ।
 पारिजातकृते राजन् पीलोम्या वचनं स्मरन् ॥ २ ॥
 तमायान्तमभिप्रेक्ष्य हरिः पुरपुरञ्जयः ।
 शङ्खं दम्प्री महानादं दिशः समभिपूरयन् ॥ ३ ॥
 तमभिद्रुत्य देवेन्द्रो महद् विष्कारयन् धनुः ।
 क्षुरेण सुतीक्ष्णेन कृष्णं विव्याध सङ्गरे ॥ ४ ॥
 हरिर्विद्धः क्षुरेण देवराजेन वक्षसि ।
 प्रहस्य साधु शक्रोऽसि युक्तं त इति चाब्रवीत् ॥ ५ ॥
 भूयोऽपि बाणान् दश देवराजः सन्धाय चापे भुजगेन्द्रकल्पे ।
 आकर्णपूर्णं विनिकृष्य कृष्णे मुमोच चक्रेऽसहसिंहनादम् ॥
 तानन्तरं कंसरिपुर्महात्मा छित्त्वा त्रिपैकेन शरेण बाणान् ।
 विव्याध वाणैर्दशभिः सुधीतैः पुरन्दरं भारत लीलयेव ॥ ७ ॥
 ते शरा देवराजस्य गात्रं निर्भिद्य सावृति ।
 शोणिताक्ताः प्रदश्यन्ते भूयो बेगेन निर्गताः ॥ ८ ॥
 पुनश्च शक्रः कोदण्डे शरान् सन्धाय षोडश ।
 मुमोचाकृष्य गोविन्दस्तांश्चक्रे शरैस्त्रिभिः ॥ ९ ॥
 भूयोऽपि वाणैस्त्रिंशद्भिः सुरराजानमाहवे ।
 अपोथयडरिस्ते च ममज्जुः शक्रवक्षसि ॥ १० ॥
 ततश्चक्रोप देवेन्द्रो दण्डाहत इवोरगः ।
 प्रेषयामास तांश्रेण ताक्ष्यं प्रति महागजम् ॥ ११ ॥
 स राजः प्राप्य गरुडं पाकशासनचोदितः ।
 चतुर्भिर्पट्टयामास दन्तैर्वाहुयुगान्तरे ॥ १२ ॥

ततस्तुण्डेन गरुडः पक्षाभ्यां च तथा नखैः ।
 मर्दयामास कौरव्य गजमैरावताह्वयम् ॥ १३ ॥
 शक्रस्तु बज्रमुच्यम्य घोरं दानवभीषणम् ।
 पश्यतां सर्वभूतानां प्रजहार वृषाकपिम् ॥ १४ ॥
 तस्मागतं मधुरिपुर्वज्रं दुश्चयनापुषम् ।
 वामेन पाणिना विष्णुर्जग्राह प्रजहास च ॥ १५ ॥
 निरापुधः सुरपतिर्गरुडादितवाहनः ।
 व्यावर्तत रणाद् राजन् ग्रीडावनतकन्धरः ॥ १६ ॥
 तं दृष्ट्वा भ्रष्टसङ्कल्पं पलायनपरायणम् ।
 सत्यभामा सुरपतिं प्रहसन्तीदमब्रवीत् ॥ १७ ॥
 सत्यभामोवाच—
 एहि शक्र निवर्तस्व मा याहि कुलिशापुध ।
 पलायनमपुक्तं हि पीलोभ्या वह्नभस्य ते ॥ १८ ॥
 ऐश्वर्यमत्ता पीलोमी भर्तृपीरुपगर्विता ।
 अवमंस्थति सत्यस्त्वां भार्या रणपराजितम् ॥ १९ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्थं देव्या गिरं शक्रः सोपालम्भमुदीरिताम् ।
 निशम्याभिमुखो भूत्वा प्राह देवी शुचिस्मिताम् ॥ २० ॥
 इन्द्र उवाच—
 येनामरासुरमहोरगवक्षसिद्ध-
 गन्धर्वकिन्नरपिशाचनिशाचरायाः ।
 सृष्टाशिलोकगुरुणा रणमूर्ध्नि तेन
 को वा न याति परिभूतिमलं विरुद्धच ॥ २१ ॥
 वत्से यथा तनुवलः सकृदेत्य मात-
 र्युधस्यपानसमये कुरुते विरोधम् ।
 तद्वद् वयं च निजशैशवमप्रमेये
 नाथे विरुद्धच पिशिताग्निदशायामः ॥ २२ ॥

इति सत्राजितः पुत्रीमुक्त्वा भारतसन्तम ।
 कृताञ्जलिः प्रणम्याह वामुदेवं पुरन्दरः ॥ २३ ॥
 इन्द्र उवाच—
 नमस्ते देवदेवेश पुण्डरीकाक्ष माधव ।
 क्षमस्व मत्कृतं विशङ्करार्थं जगत्पते ॥ २४ ॥
 न मां त्वदेकशरणं शरणागतवन्तसलः ।
 भूरिवालिसामक्षान्तं परित्यक्तुं त्वमहंसि ॥ २५ ॥
 ऐरावतश्च कुलिशं पारिजातश्च पादपः ।
 देवराज्यं च भगवन्नियं चाप्यमरावती ॥ २६ ॥
 त्वदधीनमिदं विश्वमहमाज्ञाकरस्तव ।
 अत्र यद् रोचते नेतुं नीयतां तद् यथेच्छया ॥ २७ ॥
 किन्तु यक्ष्यामि गोविन्द मूलं त्वयि विरुद्धतः ।
 रमसे मानुषे लोके भगवंस्त्वमनन्यधीः ॥ २८ ॥
 तत्र नीते पारिजाते भवता कल्पपादपे ।
 तेन सा जायते स्वर्गाञ्जिर्विशेषा यमुन्धरा ॥ २९ ॥
 तेनाहं यदुशादूलं विरोधं कृतवांस्त्वयि ।
 तत् क्षन्तव्यं त्वया देव कार्याकार्यं विजानता ॥ ३० ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्तो देवराजं देवदेवो जनार्दनः ।
 पुरन्दरं कुरुश्रेष्ठ ग्राहं प्रहसिताननः ॥ ३१ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 अपराधस्त्यथा शत्रु न कश्चिदपि चेष्टितः ।
 यत् कृतं तन्ममैवागस्त्यभेदादावयोः परम् ॥ ३२ ॥
 यत् त्वयाऽयं सहस्राक्षं चेष्टितं साध्यसाधु वा ।
 मयैव तत् कृतं सर्वं नात्र कार्या विचारणा ॥ ३३ ॥
 पारिजातस्तनुरुश्रेष्ठो मय्याकृष्टे तरुदिवम् ।
 मन्त्रिर्देशात् सहस्राक्षं स्वयमेष्यति नन्दनम् ॥ ३४ ॥
 इत्युक्त्वा वामुदेवेन देवराजः कुरुब्रह्म ।
 गोविन्दं सत्पशामां च प्रसाद्य गरुडं तथा ॥ ३५ ॥
 पुत्रो मे रक्षितव्यस्ते स्यालो वीभत्सुरित्यपि ।
 भूयोभूयः प्रार्थयित्वा कृतानुरः पुरन्दरः ॥ ३६ ॥

सार्धं सकलदिवपालैर्लब्धवज्रः पुरं ययी ।
 पुरन्दरं सदिवपालं विसृज्य यदुनन्दनः ॥ ३७ ॥
 गरुडं ग्राहं कीरव्यं वास्यामो द्वारकामिति ।
 गोविन्दं सत्पशामां च पारिजातं च पादपम् ॥ ३८ ॥
 गरुडः पञ्चगिरिपुलीलपीथं वहन् ययी ।
 सम्प्रविश्य पुरीं रम्यां द्वारतोरणभूषिताम् ॥ ३९ ॥
 पताकामालिनीं दिव्यां सितसंमृष्टभूतलाम् ।
 उदोपायनताम्रलक्ष्मण्यन्धकलशाशतैः ॥ ४० ॥
 उपस्थितैर्यदुश्रेष्ठैः पूजितश्चाभिवन्दितः ।
 तूर्णमद्रलनिर्घोषैर्वेदस्वाध्यायनिःस्वनेः ॥ ४१ ॥
 प्रविवेश सभां दिव्यां सुधर्मां वृद्धसेविताम् ।
 आहुकं वसुदेवं च बलभद्रं तथाऽग्रजम् ॥ ४२ ॥
 अभिवाद्य यथान्यायं पूजितस्त्वैर्यथोचितम् ।
 उपविष्टः सभामध्ये काश्चने परमासने ॥ ४३ ॥
 रराज राजशार्दूलं बृहस्पतिपुरोगमैः ।
 लोकपालरुपासीनैर्दिवि चक्रधरो यथा ॥ ४४ ॥
 ग्राहणे सत्पशामायाः पारिजातं महाद्रुमम् ।
 स्थापयामास गोविन्दः सर्वतो मणिकुट्टिमे ॥ ४५ ॥
 आधानं देवकीपुत्रं योषित्सार्थेन भूरिणा ।
 ध्रुत्वा द्रष्टुमुपाजग्मुः सकला यादवस्रियः ॥ ४६ ॥
 बसुदेवस्तु कीरव्यं रोहिण्यायाः स्त्रियोऽस्त्रिलाः ।
 आजग्मुः केशवं द्रुं जितशत्रुमनामयम् ॥ ४७ ॥
 स दृष्ट्वा मातरो विष्णुर्देवक्या सह सद्गताः ।
 चक्रे प्रणाममाशीर्षिस्ताश्च तं प्रत्यपूजयन् ॥ ४८ ॥
 रुमिण्यायास्तथा सप्त महिष्यः कृष्णवह्नभाः ।
 प्रणमोर्देवमभ्येत्य दिव्यरूपाः स्वलङ्घिताः ॥ ४९ ॥
 रेवती रामदयिता त्रिवक्रा च यशस्विनी ।
 एकाग्रना च तन्वद्गी चित्रा च वरपारिणी ॥ ५० ॥
 अन्याश्च कुरुशार्दूलं भोजवृष्ण्यन्धकस्त्रियः ।
 आनीतम्रमदासार्धं जिज्ञासुमनामयम् ॥ ५१ ॥

गोविन्दं सत्यभामां चाप्यानीतममरद्रुमम् ।
प्रीत्युत्पुल्लमुखाः सर्वे कौतुकाद् द्रष्टुमाययुः

॥ ५२ ॥

ताः समेता यथानोपं लाजप्रसवतण्डुलैः ।

स्पृष्ट्वा मूर्ध्नि मुकुन्दस्य जग्मुः स्वं स्वं निवेशनम् ॥ ५३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे उन्नयने सप्तपष्ठिरध्यायः ॥

अथ अष्टपष्ठिरध्यायः

श्री शुक उवाच—

आराध्य देवदेवेशं शङ्करं लोकशङ्करम् ।

तपसा तोषयित्वा तं कैलासगिरिवासिनम्

॥ १ ॥

रुग्मिण्यां तनयं लेभे दग्धं कामं पुनर्हरिः ।

वीरं प्रयुष्मनामानं रूपीदार्यगुणान्वितम्

॥ २ ॥

पुत्रार्थमीश्वरं हृष्ट्वा स्वयं लब्धवरो हरिः ।

अवापकीदृशं पुत्रं किं नामानं वदस्वमे

॥ ३ ॥

कामस्तु वासुदेवांशो दग्धः प्राग् रुद्रमन्युना ।

देहोपपत्तये भूयस्तमेव प्रत्यपगत

॥ ४ ॥

स एव जातो वैदर्भ्यां कृष्णवीर्यसमुद्भवः ।

प्रयुष्म इति विख्यातः सर्वतोऽनवमः पितुः

॥ ५ ॥

तं शम्बरः कामरूपी हत्वा लोकमनिर्दशम् ।

स विदित्वाऽऽत्मनः शत्रुं पात्स्योदन्वत्यगाद् गृहम्

॥ ६ ॥

तं निर्जगार बलवान् मीनः सोऽप्यपरेः सह ।

वृत्तो जालेन महता गृहीतो मत्स्यजीविभिः

॥ ७ ॥

तं शम्बराय कैवर्ता उपाजहुरुपायनम् ।

सूदा महानसं नीत्वाऽवयन् स्वपतिनाऽद्भुतम्

॥ ८ ॥

हृष्ट्वा तददरे वालं मायावत्यै न्यवेदयत् ।

नारदोऽकथयत् सर्वं तस्याः शङ्कितचेतसः

॥ ९ ॥

वालस्य तत्त्वमुत्पत्तिं मत्स्योदरनिवेशनम् ।

सा च कामस्य वै पत्नी रतिनाम यशस्विनी

॥ १० ॥

पत्न्युनिर्दग्धदेहस्य देहोत्पत्तिं प्रतीक्षती

॥ ११ ॥

निरूपिता शम्बरेण सा सूर्योदनसाधने ।

कामदेवं शिशुं बुद्ध्या चक्रे स्नेहं सदाऽभेकं

॥ १२ ॥

नानिद्रीपेण कालेन स काष्णीं रूढयौवनः ।

जनयामास नारीणां वीक्षन्तीनां च विभ्रमम्

॥ १३ ॥

सा तं पतिं पद्मदलापतोक्ष्णं प्रलम्बबाहुं नरलोकसुन्दरम् ।

सञ्जीवहासोत्तमविभ्रमेक्षितैः प्रीत्योपतस्थे रतिरात्मनो धनेः ॥

तामाह भगवान् कार्णिकमातस्ते मतिरन्यथा ।

मातृभावमतिक्रम्य वर्तसे कामिनीव मे ॥ १४ ॥

रतिरुवाच—

भवान् नारायणसुतः शम्बरेणाहतां गृहात् ।

अहं तेऽधिकृता पत्नी रतिः कामो भवान् प्रभो ॥ १५ ॥

एष त्वां निर्दशं सिन्ध्यावक्षिपच्छम्बरोऽसुरः ।

मत्स्योऽग्रसीत् तदुदरादिह प्राप्तो भवान् प्रभो ॥ १६ ॥

तमिमं जहि दुर्धर्षं दुर्जयं शत्रुमात्मनः ।

मायाशतविदं त्वं च मायाभिर्मोहनादिभिः ॥ १७ ॥

परिशोचति ते माता कुररीव गतप्रजा ।

पुत्रस्नेहाकुला दीना विवत्सा गौरिबातुरा ॥ १८ ॥

प्रभाप्यैवं ददौ वियां प्रयुष्माय महात्मने ।

मायावती महामाया सर्वमायाविनाशिनीम् ॥ १९ ॥

स च शम्बरमभ्येत्य संयुगाय समाह्वयत् ।

अवष्टब्धोऽष्टमाक्षेपैः क्षिप्त्वा सञ्जनयन् कलिम् ॥ २० ॥

सोऽपिक्षितो दुर्वचोभिः पदाहत इवोरगः ।

निश्चक्राम गदापाणिमर्षात् ताम्रलोचनः ॥ २१ ॥

गदामाविष्य तरसा प्रयुष्माय महात्मने ।

प्रक्षिप्य व्यनदन्नादं वज्रनिष्पेपनिष्ठुरम् ॥ २२ ॥

तामापतन्तीं भगवान् प्रयुष्मो गदया गदाम् ।

अपास्य शत्रवे क्रुद्धः प्राहिणोत् स्वगदां नदन् ॥ २३ ॥

स च मायां समाश्रित्य देतेषां मयदर्शिताम् ।

निर्ममोऽश्ममयं वर्षं काष्णीं धेहापसोऽसुरः ॥ २४ ॥

वाध्यमानोऽश्मवर्षेण रीमिण्येषो महारथः ।

सत्यात्मिकां महावियां सर्वमायोपमर्दिनीम् ॥ २५ ॥

ततो गीतकगान्धर्वपेशाचोरगराक्षसीः ।
 प्रापुः शतशो दैत्यः कार्णिव्यधमयत् स ताः ॥ २६ ॥
 निशातमसिमुद्यम्य सकीरीटं सकुण्डलम् ।
 शम्बरस्य शिरः कायान् ताम्ब्रमश्रोजसाऽहरत् ॥ २७ ॥
 आकीर्यमाणो दिविर्निः स्तुबद्धिः कुसुमोत्करः ।
 भार्ययाऽम्बरचारिण्या पुरं नीतो विहायसा ॥ २८ ॥
 अन्तःपुरवर्तं राजन् ललनाशतसङ्कुलम् ।
 विवेश पत्न्या गगनाद् विद्युतेव बलाहकः ॥ २९ ॥
 तं दृष्ट्वा जलदश्यामं पीतकीशेषवाससम् ।
 प्रलम्बबाहुं ताम्बाशं सुस्मितं रुचिराननम् ॥ ३० ॥
 अलङ्कृतमुखाम्भाजं नीलवक्त्रालकालिभिः ।
 कृष्णं मत्वा शिषो भीता निलिन्युस्तत्र तत्र ह ॥ ३१ ॥
 उपधार्य शनैरीशद्वैलक्षणेन पोषितः ।
 उपजग्मुः प्रमुदिताः सखीरत्नं शुचिस्मिताः ॥ ३२ ॥
 अथ तत्रासितापाङ्गी धंदर्भी बल्युभाषिणी ।
 अस्मरन् स्वसुतं नष्टं खेदमुतपयोधरा ॥ ३३ ॥
 कोन्वयं नरवैदूर्यः कस्य वा कमलेश्वरः ।
 धृतः कषा वा जटोरे केयं लब्धाऽथ केन वा ॥ ३४ ॥
 मम चाप्यात्मजो नष्टो नीतो वा सूनिकागृहान् ।
 एतन्नुल्लवयोरूपो यदि जीयति कुत्रचित् ॥ ३५ ॥

कथं त्वेनेन सम्प्राप्तं सारूप्यं शार्ङ्गधन्वनः ।
 आकृत्याऽवयवैर्गत्या स्वरहासावलोकनैः ॥ ३६ ॥
 स एव वा भवेन्नृणं यो मे गर्भे धृतोऽर्भकः ।
 अमुष्मिन् प्रीतिरपिका वामः स्फुरति मे भुजः ॥ ३७ ॥
 एवं भीमांसमानायां धैर्यभ्यां देवकीसुतः ।
 देवकीवसुदेवाभ्यां नारदेन महात्मना ॥ ३८ ॥
 अन्यैश्च यादवधेष्टैरुत्तमश्लोक आविशान् ।
 विदितार्थोऽपि भगवांस्तूष्णीमास जनार्दनः ॥ ३९ ॥
 नारदोऽकथयत् सर्वं शम्बराहरणादिकम् ।
 तच्छ्रुत्वा महदश्वर्यं कृष्णान्तःपुरोपोषितः ॥ ४० ॥
 देवकीवासुदेवी च कृष्णरामौ तथा शिष्यः ।
 दम्पती तौ परिष्वज्य रुग्मिणी च ययुर्मुदम् ॥ ४१ ॥
 नष्टं प्रयुष्ममापातमाकर्ष्य द्वारकौकसः ।
 अहो मृत इवापातो वालो दिष्ट्येति चाब्रुवन् ॥ ४२ ॥
 यं धै मुहुः पितृसत्पुत्रनिजेशभावा
 तन्मातरो मनसिजार्द्रहृदोक्तावाः ।
 चित्रं न तत् खलु रमास्पदविम्बभूते
 कामे स्मरेत्तद्विषये किमुतान्यनार्यः ॥ ४३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे अष्टाष्टिरध्यायः ॥

अथ एकोनसप्ततितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 शीण्डूको नाम राजा धै तस्मिन् काले कुरूद्वह ।
 द्वारकां वृष्णिनिलयां निरुध्य बहुसैनिकः ॥ १ ॥
 मर्दयामास कृष्णेन विदित्वा रहितां निशि ।
 तं कामपालः शैनेयो वसुदेवोऽवदायः ॥ २ ॥
 उग्रसेनश्च कौरव्य ये चान्ये यदुपुत्रवाः ।
 तर्पयामासुरायान्तं कालयोग्यमिवातिथिम् ॥ ३ ॥
 राजावाच—
 कक्षासी शीण्डूको नाम कस्मिन् देशे महीमतिः ।
 कस्य वा तनयो ब्रह्मन् सर्वमेतद् वदस्व मे ॥ ४ ॥

श्रीशुक उवाच—
 अपुत्रः काशिराजो धै कन्यां सुतनुसञ्ज्ञिताम् ।
 प्रायच्छद् वसुदेवाय राज्यशुल्कां कुरूद्वह ॥ ५ ॥
 तत्र जज्ञे महाबाहुर्दिवाकरसम्पुतिः ।
 कुमारः शीण्डूको नाम बलवीर्यमदान्वितः ॥ ६ ॥
 वसुदेवसुतन्याच वसुदेवेति शब्दितः ।
 जाते तस्मिन् महाराजो वसुदेवो महापुतिः ॥ ७ ॥
 राज्यं तस्मिन् समारोप्य सकोशबलबाहनम्
 उवाह कंसावरजो देवकी देवतोपमम् ॥ ८ ॥

निरुद्धो भोजराजेन कंसेनानकदुन्दुभिः ।		पीण्डकोऽपि तदुद्योगमुपलभ्य महारथः ।	
कदाचिदपि न प्रायात् करवीरपुरीमपि	॥ ९ ॥	अक्षीहिणीभिः सहितो निथक्राम पुराद् द्रुतम्	॥ २४ ॥
असह्यं मातृसापत्यमभ्रातृत्वं तथाऽऽत्मनः ।		तमायान्तं रधोपस्थे सुवर्णगरुडे स्थितम् ।	
स्मरमाणः स काशीशो यदनुद्विजतेऽनिशम्	॥ १० ॥	सुवर्णवाहुपुगलमपश्यत् पीण्डकं हरिः	॥ २५ ॥
स कृष्णरहितां ध्रुत्वा समेत्य द्वारकां निशि ।		शङ्कार्यसिगदाशार्ङ्गं श्रीवत्सायुपलक्षितम् ।	
विमृश्य बलभद्रेण शीनेयेनापि निर्जितः	॥ ११ ॥	विभ्राणं कींस्तुभमणिं वनमालाविभूषितम्	॥ २६ ॥
निहतानेकसाहस्रहृष्यकुञ्जरसैनिकः ।		कीशायवाससी पीते यसानं गरुडध्वजम् ।	
जगाम परशर्व्यां पुरीं वाराणसीं नृप	॥ १२ ॥	आमुक्तमाल्याभरणं स्फुरन्मकरकुण्डलम्	॥ २७ ॥
प्रभातायां तु शर्वर्या हरिर्वंदरिकाभ्रमात् ।		हृष्टा तमात्मनाऽसाम्यं कृत्रिमाकारमास्थितम् ।	
आययी ताक्ष्यमारुह्य द्वारकां रामपालिताम्	॥ १३ ॥	यथा नटं रङ्गतं विजहास भृशं हरिः	॥ २८ ॥
सपताकिः सार्धपाथैर्यदुवृण्यन्धकादिभिः ।		क्षणेन तं काशिपतेः सैनिका हृदधन्विनः ।	
अभिवर्णितवृत्तान्तः प्राविशत् केशवः सभाम्	॥ १४ ॥	शिराच्छादयामासुर्मेषाः शैलमिवाभ्रसा	॥ २९ ॥
कदाचित् पीण्डको नाम काशिराजः प्रतापवान् ।		केचिद् राजन् रथानथानास्थाय रणमूर्धनि ।	
वासुदेवोऽहमित्यज्ञो दूतं कृष्णाय प्राहिणोत्	॥ १५ ॥	शूलगंदाभिः परिपैः शक्त्युष्टिप्रासतोमरीः ।	
त्वं वासुदेवो भगवानवतीर्णो जगत्पतिः ।		असिभिः पट्टसैर्वाणेः प्रहरन्नरयो हरिम्	॥ ३० ॥
इति प्रस्तोभितो बालैर्मनैः स्वात्मानमच्युतम्	॥ १६ ॥	तस्य काशिपतेर्मित्रं षाण्णिंग्राहोऽपरो नृपः ।	
दूतस्तु द्वारकामेत्य सभायामास्थितं हरिम् ।		अक्षीहिणीभिस्तिस्तिभिरुपायानृप सद्गरम्	॥ ३१ ॥
कृष्णं कमलपत्राक्षं राजसन्देशमब्रवीत्	॥ १७ ॥	कृष्णस्तु तत्पीण्डककाशिराजयोर्वलं	
वासुदेवोऽवतीर्णोऽहमेक एव न चापरः ।		गजस्यन्दनवाजिपत्तिमत् ।	
भूतानामनुकम्पार्थं त्वं तु मिथ्याभिधां त्यज	॥ १८ ॥	गदासिचक्रेषुभिरार्दयद् भृशं यथा	
यानि त्वमस्मच्छिह्नानि मीढ्याद् विभर्ष्यभीतवत् ।		युगान्ते द्रुतभुक् प्रभाज्वलन्	॥ ३२ ॥
त्यत्स्वेहि मा त्वं शरणं नो चेद् देहि ममाहवम्	॥ १९ ॥	आपोधनं तद् रथवाजिकुञ्जर-	
कत्थनं तदुपाकर्ष्य पीण्डकस्याल्पमेधसः ।		द्विपत्त्रोष्ट्रैरिपुणाऽवखण्डितैः ।	
उच्चैरुग्रसेनायाः सभ्याः प्रजहसुस्तदा	॥ २० ॥	यभी च तन्मानवहं मनस्विनां	
उवाच दूतं भगवान् परिहासकथामनु ।		आक्रीडनं भूतपतेरिवांल्वणम्	॥ ३३ ॥
उत्पश्ये मूढ चिह्नानि यैस्त्वमेवं विकत्थसे	॥ २१ ॥	अथाह पीण्डकं शोरिभौभो पीण्डक यद् भवान् ।	
मुखं तव विधायाञ्च कङ्कगुध्रवलेयुतम् ।		दूतवाक्येन मामाह तान्यस्त्राण्युत्तुजामि ते	॥ ३४ ॥
शयिष्यसे हतस्त्रज भविता शरणं शुनाम्	॥ २२ ॥	त्याजयिष्येऽभिधानं मे यत् त्वयाऽय मृषा कृतम् ।	
इति दूतस्तदाक्षेपं स्यामिने सर्वमाहरन् ।		ब्रजामि शरणं तेऽय यदि नेच्छामि संयुगम्	॥ ३५ ॥
कृष्णोऽपि रथमारुह्य प्रायात् काशीं ससैनिकः	॥ २३ ॥	इति शिन्ध्या शितैर्वाणैर्विरधीकृत्य पीण्डकम् ।	
		शिरोऽहरद् रथाङ्गेन ब्रह्मेणेन्द्रो यथा गिरेः	॥ ३६ ॥

तथा काशिपतेः कायाच्छिर उत्कृत्य पत्रिभिः ।
न्यपातयत् काशिपुषां पद्मकोशमिवानिलः ॥ ३७ ॥
एवं मत्सारिणं हत्वा पीण्डकं ससखं हरिः ।
द्वारकामाचिशत् सिद्धीर्गायमानकयामुतः ॥ ३८ ॥
विरः पतितमालोक्य राजद्वारं सकुण्डलम् ।
किमिदं कस्य वा वक्त्रमिति संशयिरं जनाः ॥ ३९ ॥
राज्ञः काशिपतं ब्रान्वा महिष्यः पुत्रबान्धवाः ।
पीराः शोकहता राजन् नाधनाथेत्पुषाद्रवन् ॥ ४० ॥
सुदक्षिणस्तस्य सुतः कृत्वा संस्थाविधिं पितुः ।
निहत्य पितृहन्तारं यास्याम्यपचितिं पितुः ॥ ४१ ॥
इत्यात्मनाऽभिसन्धाय सांपाध्यायो महेधरम् ।
सुदक्षिणोऽचंयामास परमेण समाधिना ॥ ४२ ॥
प्रीतोऽविमुक्ते भगवांस्तस्मै वरमदाद् भवः ।
पितृहन्तुर्वेषोपायं स वज्रे वरमीप्सितम् ॥ ४३ ॥
दक्षिणाग्रिं परिचर ब्राह्मणैः सह कत्विजः ।
अभिचारविधानेन स चाग्निः प्रमथेयुतः ॥ ४४ ॥
साधयिष्यति सद्गन्धमब्रह्मण्यैः प्रयोजितः ।
इत्यादिष्टस्तथा चक्रे कृष्णायाभिचरन् नृप ॥ ४५ ॥
ततोऽग्निरुत्थितः कुण्डान्मूर्तिमानतिभीषणः ।
तप्तताम्रशिखाश्मश्रुरक्षरोद्गारिलोचनः ॥ ४६ ॥
दंष्ट्रोऽग्रभ्रुकुटीदन्तकठोरास्यः स्यजिह्वा ।
आलिहन् सृक्किणी रक्ते विधुन्वन् त्रिशिखं ज्वलन् ॥ ४७ ॥
पद्भ्यां तालग्रमाणाभ्यां कम्पयन् धरणीतलम् ।
सोऽभ्यधावद् व्यृतो भूतैर्द्वारकां प्रदहन् दिशः ॥ ४८ ॥
तमाभिचारदहनमायानं द्वारकीकसः ।
विलोक्य तत्रसुः सर्वे यनदाहे यथा मृगाः ॥ ४९ ॥

अक्षैः सभायां क्रीडन्तं भगवन्तं भयानुराः ।
व्राहि व्राहीति लोकेषां वज्रेः प्रदहतः पुरम् ॥ ५० ॥
धुत्वा तज्जनवैक्रव्यं दृष्ट्वा स्वानां च सङ्कटम् ।
शरण्येशः प्रहस्याह मा भ्रेष्ट्यवितास्म्यहम् ॥ ५१ ॥
सार्वस्यान्तर्वहिः सोऽथ कृत्वा माहेधरीं विभुः ।
विज्ञाय तद्विघातार्थं पार्थस्थं चक्रमादिशत् ॥ ५२ ॥
तत् सूर्यकोटिप्रतिमं सुदर्शनं
जान्यन्त्यमानं प्रभयानलप्रभम् ।
स्यतेजसा खं कुकुभोऽथ रोदसी चक्रं
मुकुन्दस्य इदित्यपूरयत् ॥ ५३ ॥
कृत्यानलः प्रतिहतः स रथाङ्गघाणेः
स्वीजसा नृप विभग्रमुखो निवृत्तः ।
वाराणसीं प्रतिसमेत्य सुदक्षिणं तं
सन्निजितं समदहत्य स्वकृतोभिचारः ॥ ५४ ॥
चक्रं च विष्णोस्तदनु प्रविष्टं
वाराणसीं साद्रसभालयापणाम् ।
सगोपुराट्टालककोष्ठतोराणां
सकेशहस्त्यथवरूथमन्दिराम् ॥ ५५ ॥
दग्ध्वा वाराणसीं सर्वां विष्णुचक्रं सुदर्शनम् ।
भूयः पार्थमुपातिष्ठत् कृष्णस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ ५६ ॥
य एतत् श्रावयेन्मन्यं उत्तमशोकविक्रमम् ।
समाहितो वा शृणुयान् सर्वपापैः प्रमुष्यते ॥ ५७ ॥
ताजुभौ सर्वपापेभ्यो ब्रह्महत्यादिभिर्नृप ।
विमुच्य देहावसाने विष्णुलोकं प्रयास्यतः ॥ ५८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे
एकान्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ सप्ततितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
अथैकदा द्वारवत्यां यततो रामकृष्णयोः ।
सूर्योपरागः सुमहानासीत् कल्पशये यथा ॥ १ ॥

तं ज्ञात्वा मनुजा राजन् पुरस्तादेव सर्वशः ।
स्यमन्तपञ्चकं क्षेत्रं जग्मुः श्रेयोविधित्सया ॥ २ ॥
निःक्षत्रियां मही कुर्वन् रामः शस्त्रभृतां वरः ।
नृपाणां रुषिराघेण यत्र चक्रे महाहृदाम् ॥ ३ ॥

ईजे च भगवान् रामो यत्रास्मृष्टोऽपि कर्मणा ।
 लोकस्य सद्गुहायेशो यथाऽन्योऽप्यापनुत्त्ये ॥ ४ ॥
 महत्यां तीर्थयात्रायां तत्रागुर्भारतीः प्रजाः ।
 कृष्णः पोडशसाहस्रमहिषीशिविकान्वितः ॥ ५ ॥
 पुत्रपौत्रजनानीकैर्यारकान्ताकरेणुभिः ।
 नगरस्त्रीकदम्बैश्च प्रियसार्थैश्च संयुतः ॥ ६ ॥
 वृष्णयश्च तथाऽक्षरवसुदेवगदादयः ।
 ययुर्भारत तत्क्षेत्रं स्वमघं क्षपयिष्णवः ॥ ७ ॥
 शठप्रयुष्मसाम्बाश्च सुवज्रोद्धवसारणाः ।
 आहुकं कृतवर्माणं संस्थाप्य पुररक्षणे ॥ ८ ॥
 ते रथैर्देवविख्यातेर्हयैश्च तरलप्रभैः ।
 गजैर्वृहद्भिरभ्रभैर्नृभिर्विद्याधरपुभिः ॥ ९ ॥
 व्यरोचन्त महाभागाः पथि काञ्चनमालिनः ।
 वेदवादित्रनिर्घोषैः शङ्खदुन्दुभिनिस्स्रवैः ॥ १० ॥
 गायन्तः कृष्ण कृष्णेति गोविन्देति च सन्ततम् ।
 ककुभः पूरयन् नदिर्जग्मुः सर्वे कुरूद्वह ॥ ११ ॥
 समन्तपथकं प्राप्य क्षेत्रं त्रैलोक्यविधुतम् ।
 नृणैः पर्णैस्तथा काष्ठैश्चक्रिरे भवनानि च ॥ १२ ॥
 कम्बलाजिनवस्त्राणां शिविराणि महीभूताम् ।
 आसन् विचित्ररूपाणि शतशोऽथ सहस्रशः ॥ १३ ॥
 तत्राजगमुर्नृपानेकं ब्राह्मणाश्च सहस्रशः ।
 वैश्याः शूद्राश्च निःसङ्ख्या ये चान्ये वर्णनिन्दिताः ॥ १४ ॥
 कपयश्च महात्मानो विख्याताः संशितव्रताः ।
 सोपाय्यायाः साग्रिहोत्राः स्वातका गृहमेधिनः ॥ १५ ॥
 अन्थाश्च वधिराश्चैव कुञ्जवामनपण्डकाः ।
 ज्यद्वा जडाश्च मूकाश्च कर्मक्षयमभीप्सवः ॥ १६ ॥
 गोविन्दचरणाभ्यां त्रैलोक्येणुरजितमस्तकाः ।
 कटकद्वन्द्वैश्चूरहारकुण्डलभूषणाः ॥ १७ ॥
 सगन्धदिव्ययसनाः कलशैः खेचरा इव ।
 तत्र स्नान्वा महाभागा उपोष्य सुसमाहिताः ॥ १८ ॥
 ब्राह्मणैर्भ्यो ददुर्धनैर्वांगैः चम्युग्ममालिनीः ।
 रामहर्देषु विधिवत् पुनरागुप्त्य वृष्णयः ॥ १९ ॥

ददुः स्वनं द्विजाग्रैः कृष्णे नो भक्तिरस्त्विति ।
 स्वयं च तदनुज्ञाता वृष्णयः कृष्णदेवताः ॥ २० ॥
 भुक्त्योपविशुः कामं स्निग्धच्छायाङ्किपाङ्क्तिपु ।
 तत्रागतान्ते ददुः सुहृत्सम्बन्धिनो नृपान् ॥ २१ ॥
 मत्स्योशीनरकीसन्पविदभकुरुसुभ्रयान् ।
 काम्बोजकेकयान् मद्रान् कुन्तिगान्धारकेरलान् ॥ २२ ॥
 अन्यैश्चैवात्मपक्षीयान् परांश्च शतशो नृपान् ।
 नन्दादीन् सुहृदो गोपान् गोपीशोत्कण्ठिताधिरम् ॥ २३ ॥
 अन्योन्यसन्दर्शनहर्षरहसा
 प्रोत्कुलहृद्वक्त्रसरोरुहश्रियः ।
 आश्रिप्य गाढं नयनैः स्रवज्जला
 हृष्यत्त्वचो रुद्रगिरो ययुर्मुदम् ॥ २४ ॥
 स्त्रियश्च संवीक्ष्य मिथोऽतिसीहदाः
 सचापलापाद्दृशोऽभिरेभिरे ।
 स्तनैः स्तनान् कुड्मपङ्कुरूपितान्
 निहत्य दोर्भ्यां प्रणयाश्रुलोचनाः ॥ २५ ॥
 ततोऽभिवाद्य ते वृद्धान् यवीधैरभिवादिताः ।
 स्यागतं कुशलं पृष्ट्वा चक्रुः कृष्णकथां मिथः ॥ २६ ॥
 पृथा भ्रातृन् स्वसृवीक्ष्य तत्पुत्रान् पितरावपि ।
 भ्रातृपत्नीमुकुन्दं च जहौ सङ्क्षया शुचः ॥ २७ ॥
 कुन्तुवाच—
 आर्यभ्रातरहं मन्ये आत्मानमकृताशेषम् ।
 यत आपत्सु मद्भर्ता नानुस्मरथ सत्तमाः ॥ २८ ॥
 सुहृदो ज्ञातयः पुत्रा भ्रातरः पितरावपि ।
 नानुस्मरन्ति स्वजनं यस्य देवमदक्षिणम् ॥ २९ ॥
 यमुदेव उवाच—
 अम्ब मास्मानस्येषा देवक्रीडनकान् नरान् ।
 ईशस्य हि वशो लोकः कुरुते कार्यतेऽथवा ॥ ३० ॥
 कंसप्रतापिताः सर्वे यथं याता दिशो दश ।
 एतर्ह्येव पुनः स्थानं देवेनासादिताः स्वसः ॥ ३१ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 वसुदेवोऽग्रसेनारथैर्दुभिः सेविता नृपाः ।
 आमन्त्रयुतसन्दर्शपरमानन्दनिर्वृताः ॥ ३२ ॥

भीष्मो द्रोणोऽम्बिकापुत्रो गान्धारी समुता तथा ।
सदाराः पाण्डवाः कुन्ती सञ्जयो विदुरः कृपः ॥ ३३ ॥
कुन्तिभोजो विराटश्च भीष्मको नञ्जिन्महान् ।
पुरुजिद्वं दुषदः शैब्यो धृष्टकेतुश्च काशिराट् ॥ ३४ ॥
दमपोषो विशालाक्षो भृंगिलो मद्रकैकयाः ।
युधामन्युः सुशामा च समुता वाहिकादयः ॥ ३५ ॥
राजानोऽन्ये च राजेन्द्र युधिष्ठिरमनुव्रताः ।
श्रीनिकेतं वपुः शौरिः सखीका वीक्ष्य विस्मिताः ॥ ३६ ॥
अथ ते रामकृष्णाभ्यां सम्यक्प्राप्तसमर्हणाः ।
प्रशशंसुर्मुदा युक्तास्तुष्टाः कृष्णपरिग्रहान् ॥ ३७ ॥
अहो भोजपते यूषं जन्मभाजो नृणामिह ।
यत् पश्यथासकृत् कृष्णं दुर्दर्शमपि योगिनाम् ॥ ३८ ॥
यन्निःसृतं जगदिदं सकलं पुनानि
पादावनेजनपयस्तु वचश्च शास्त्रम् ।
भूः कालभर्जितभगाऽपि यद्विषय
स्पर्शोद्भवाकिरभियपति नोऽखिलार्थान् ॥ ३९ ॥
तद्दर्शनस्पर्शनानुपपन्नजन्म
शय्यासनानशनसयौवनपिण्डबन्धाः ।
येषां गृहे निरयवर्त्मनि वर्ततां च
स्वर्गापवर्गविरमः स्वयमास विष्णुः ॥ ४० ॥
नन्दस्तत्र यद्वन् प्राप्तान् भुत्वा कृष्णपुरोगमान् ।
तत्रागमत् वृत्तो गोपेस्तरसा तदिदक्षया ॥ ४१ ॥
तं दृष्ट्वा वृष्णयो हृष्टान्तर्यः प्राणमिवोत्पिताः ।
परिपस्वजिने गाढं चिरदर्शनकातराः ॥ ४२ ॥
यमुदेवः परिष्वज्य गम्भीतः प्रेमविह्वलः ।
स्मरन् कंसकृतान् क्लेशान् पुत्रन्यासं च गोकुले ॥ ४३ ॥
कृष्णरामौ परिष्वज्य पितरावभिवाय च ।
न किञ्चनोचतुः प्रेम्णा साधुकण्ठो कुरूद्वह ॥ ४४ ॥
तावुत्सङ्गं समारोप्य बाहुभ्यां परिभ्य च ।
यशोदा च महाभागा मुती विजहनुः शुचः ॥ ४५ ॥
रोहिणी देवकी चैव परिष्वज्य ब्रजेधरीम् ।
स्मरन्त्या तत्कृतां मैत्रीं वाष्पकण्ठे समूचतुः ॥ ४६ ॥

को विस्मरेत वां मैत्रीमनुवृत्तां ब्रजेधरि ।
अप्यवार्प्यन्ममैष्यं यस्या नेह प्रतिक्रिया ॥ ४७ ॥
एतावद्वृष्टपितरौ युवयोः स्म पित्रोः
सम्प्रीणनाभ्युदयपोषणपालनानि ।
प्राप्त्योपनुभवति पक्ष्म ह यद्वदक्ष्णो
न्यस्तावकुत्रच भयी न सतां परस्तात् ॥ ४८ ॥
गोप्यश्च कृष्णमुपलभ्य विराटभीष्टं
यत्त्रेक्षणे दृशिषु पक्ष्मकृतं शपन्ति ।
दृग्भिर्हृदीकृतमलं परिरभ्य सयः
तद्वायमापुरपि नित्यपुजां दुरापम् ॥ ४९ ॥
भगवांस्तास्तथाभूता विविक्त उपसङ्गताः ।
आक्षिप्यानामयं पृष्ट्वा प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ ५० ॥
श्रीभगवानुवाच—
अपि स्मर्य नः सख्यः स्वानामर्थचिकीर्षवः ।
गतांश्चिरापितानन्यासङ्गान् कृष्णचेतसः ॥ ५१ ॥
अबनुद्व्य यथाऽस्मासु इदमेव विशङ्क्ये ।
नूनं भूतानि भगवान् पुनक्ति विपुनक्ति च ॥ ५२ ॥
यापुर्वथा पनानीकं तृणतुलरान्ति च ।
संयोज्य क्षिपते भूयस्तथा भूतानि भूतकुन् ॥ ५३ ॥
मयि भक्तिर्हि भूतानाममृतत्वाय कल्पते ।
दिष्ट्वाऽऽसीन्मयि सुखेहो भवतीनां मुदाबहः ॥ ५४ ॥
अहं हि सर्वभूतानामादिरन्तोऽन्तरं बहिः ।
भीतिकानां यथा स्वं वा भूर्वापुर्न्योतिरङ्गनाः ॥ ५५ ॥
एवमेतानि भूतानि भूतेष्वाम्नाऽऽत्मना ततः ।
उभयं मध्यधरे पश्यताथ तमक्षरे ॥ ५६ ॥
श्रीशुक उवाच—
अप्यात्मसिधया गोप्य एवं कृष्णेन सिधिताः ।
तदनुस्मरणध्वस्तजीवकोशास्तुमप्यगुः ॥ ५७ ॥
नताः स्म ते नाथ पदारविन्दं
योगेश्वरंहृदि विचिन्त्यमगाधवोधैः ।
संसारकूपपतितोत्तरणावलम्बं
गेहं नृणामपि मनस्युदियान् सदा नः ॥ ५८ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे सप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ एकसप्ततिरध्यायः

धीशुक उवाच-

तथाऽनुगृह्य भगवान् गोपीनां स गुरुर्गतिः ।

युधिष्ठिरमपावृच्छन् सर्वांश्च सुहृदोऽव्ययम्

॥ १ ॥

त एवं लोकनाथेन परिपृच्छ्य सुसन्कृताः ।

प्रत्युचुर्हृष्टमनस्तत्पादेषाहतांहसः

॥ २ ॥

कुतोऽशिवस्त्वबरणाम्बुजासवं

महन्मनस्तो मुखनिःसृतं कचिद् ।

पिबन्ति ये कर्णपुटेरलं प्रभो

देहं भृतस्तत्कृतमुद्धसन्ति हि

॥ ३ ॥

तं त्वाऽऽत्मधामविविधात्मगतं

व्यवस्थमानन्दसम्प्रवमखण्डविकुण्ठबोधम् ।

कालोपसृष्टनिगमावपनात्तयोग-

मायाकृतिं परमहंसगतिं नताः स्मः

॥ ४ ॥

इत्युत्तमश्लोकशिखामणिं जनेषु

अभिष्टुपत्यच्युतकीरवस्त्रियः ।

समेत्य गोविन्दकथां मिथोऽगुणन्

नृलोकगीतां शृणु वर्णयामि ते

॥ ५ ॥

श्रीषयुवाच-

हे वैदर्भ्यच्युतो भद्रे हे जाम्बवति कीसले ।

हे सत्यभामे कालिन्दि शैब्ये रोहिणि लक्षणे

॥ ६ ॥

हे कृष्णपत्य एतन्नो ब्रूत वो भगवान् स्वयम् ।

उपयेमे यथा लोकमनुकुर्वन् स्वमायया

॥ ७ ॥

रुमिण्युवाच-

चैयाय माऽर्पयितुमुद्यतकामुंकेषु

राजस्यशेषभटशेखरिताहिरणुः ।

नित्ये मृगेन्द्र इव भागमजाविषूधात्

तच्छीनिकेतचरणोजसमर्चनाय

॥ ८ ॥

सत्यभामोवाच-

यो मे सनाभिवधतमहदा ततेन

लिप्ताभिशापमपमार्ष्टुमुपात्रद्वार ।

जित्यश्वराजमथ रत्नमदान् स तेन

नीतच्छिदादिशत मां प्रभवेऽपि दत्ताम्

॥ ९ ॥

जाम्बवत्युवाच-

आज्ञाय देहविकृतिं निजनापदं

सीतापतिं त्रिनवहान्यमुनाऽभिषुध्य ।

ज्ञात्वाऽवधीरणमुपाहरदहं मां

पादौ प्रगृह्य मणिनाऽहममुष्य दासी

॥ १० ॥

कालित्युवाच-

तपश्चरन्तीमाज्ञाय स्वपादस्पर्शकाम्यया ।

सख्योपेत्पाग्रहीत् पाणिं योऽहं तद्वहमार्जनी

॥ ११ ॥

मित्रविन्दोवाच-

यो मां स्वयंवर उपेत्य विजित्य भूपान्

नित्ये थयूधमिव चात्मवलिं द्विपारिः ।

भ्रातृंश्च मेऽपकुरुतः स्वपुरं श्रियोऽगात्

तस्यास्तु मेऽनुभवमङ्गचयनेजनाम्भः

॥ १२ ॥

नीलोवाच-

सप्तोक्षणोऽतिबलवीर्यसुतीक्ष्णभृङ्गान्

पित्रा कृतान् क्षितिपवीर्यपरीक्षणाय ।

तान् वीरदुर्मदहनस्तरसा निगृह्य

क्रीडन् बबन्ध ह यथा शिशवोऽजतोकान्

॥ १३ ॥

यथेत्वं वीर्यशुल्कां मां दासीभिश्चतुरङ्गिणीम् ।

पथि निर्जित्य राजन्यान् नित्ये तदास्पमस्तु मे

॥ १४ ॥

भद्रोवाच-

पिता मे मातुलेयाय स्वयमाहूय दत्तवान् ।

कृष्णे कृष्णाय तच्चित्तमक्षीहिष्ण्य सखीजनैः

॥ १५ ॥

तस्य मे पादसंस्पर्शो भवेज्जन्मनि जन्मनि ।

कर्मभिर्भ्रात्र्यमाणाया येन तच्छ्रेय आत्मनः

॥ १६ ॥

लक्षणोवाच-

ममापि राश्यच्युतजन्मकर्म च

श्रुत्वा मुहुर्नारदगीतमास ह ।

चित्तं मुकुन्दे किल पद्महस्तया

वृत्तः स्वयं यस्तु विहाय लोकपान्

॥ १७ ॥

ज्ञात्वा मम मतं साधि पिता दुहितृवत्सलः ।

वृहत्सेन इति ख्यातस्तत्रोपायमचीकरत्

॥ १८ ॥

यथा स्वयंवरं रात्रिं मत्स्यः पार्येच्छया कृतः ।
 अयं तु बहिराच्छन्नो दृश्यते स जले परम् ॥ २९ ॥
 श्रुत्वाैतत् सर्वतो भूषा आययुर्मन्विताः पुरम् ।
 सर्वास्यशस्त्रतन्वज्ञाः सोपाध्यायाः सहस्रशः ॥ २० ॥
 पित्रा सम्पूजिताः सर्वे यथावीर्यं यथावयः ।
 आददुः सशरं चापं वेष्टुं पार्ष्णि मद्भियः ॥ २१ ॥
 आदाय व्यसृजन् केचित् सज्जीकर्तुमनीश्वराः ।
 आकांठ्यां ज्यां समाकृष्य पेतुरेकेऽमुना हताः ॥ २२ ॥
 सत्यं कृत्वा परे वीराः प्राग्ज्योतिमगधेश्वरी ।
 भीमो दुर्योधनः कर्णो नयिन्दस्तदवस्थितिम् ॥ २३ ॥
 मत्स्याभासं जले दृष्ट्वा ज्ञात्वा च तदवस्थितिम् ।
 पार्थो यत्तोऽसृजद् बाणान् नाञ्छित् पस्मृशो परम् ॥ २४ ॥
 राजन् येपु निवृत्तेषु भग्नमानेषु मानिषु ।
 भगवान् धनुरादाय सज्जं कृत्वाऽथ लीलया ॥ २५ ॥
 तस्मिन् सन्धाय विशिखं मत्स्यं वीक्ष्य सकृज्जले ।
 छिन्नेपुणाऽपातयन् तं सूर्यं चाभिमिति स्थिते ॥ २६ ॥
 दिशि दुन्दुभयो नेदुर्जयशब्दोऽपतद् भुवि ।
 देवाश्च कुसुमाक्षरान् मुमुचुर्हर्षविह्वलाः ॥ २७ ॥
 तद्रङ्गमाविशमहं कलनपुराभ्यां
 पद्भ्यां दिशो भ्रमयती चलेषालाभ्याम् ।
 वृत्ते पिपाय परिपाय च कीशिकाग्र्ये
 सञ्जीवहासवदना कबरीभूतस्रक् ॥ २८ ॥
 उन्नीय यक्षत्रमुरुकुण्डलकुन्तलन्वि-
 गण्डस्थलं शिशिरहासकटाक्षमोक्षम् ।
 राज्ञो निरीक्ष्य परितः शनैर्कर्तुरारे
 रसेऽनुरक्तहृदया विदधे स्वमालाम् ॥ २९ ॥
 ततो मूढद्वपदहशत्रुभेयानकादयः ।
 निनेदुर्नतनर्तक्यो ननुनृगायका जगुः ॥ ३० ॥
 एवं वृत्ते भगवति मयेऽस्य नृपपूषयाः ।
 न सेहिरे याज्ञसेनि स्पर्धिना हृच्छयानुराः ॥ ३१ ॥

मां रथं स समारोप्य लसद्भयचतुष्टयम् ।
 शार्ङ्गमुग्रम्य सन्नद्धस्तस्यावीशश्चतुर्भुजः ॥ ३२ ॥
 दारुकश्चोदयामास काञ्चनोपस्करं रथम् ।
 मिषतां द्विषतां रात्रिं वृकाणां मृगराडिव ॥ ३३ ॥
 ते त्वसज्जन्त राजन्या निपेक्षुं पथि केचन ।
 संयत्ता उद्धृतप्यासा ग्रामसिंहा यथा हरिम् ॥ ३४ ॥
 ते शार्ङ्गच्युतबाणौपैतृन्नुवाहृक्किन्धराः ।
 निपेतुः प्रधने केचिदेक सन्त्यज्य दुद्रुवुः ॥ ३५ ॥
 ततः पुरीं पतिजयभूत्यलङ्कृतं
 रविच्छदध्वजपटचित्रतोरणाम् ।
 कुशास्थनीं दिशि भुवि बाधिसंस्तुतां
 समाविशन् तरणिरिव स्वकेतनम् ॥ ३६ ॥
 पिता मे पूजयामास सुहृत्सम्बन्धिवान्धवान् ।
 महार्हवासोऽलङ्करीः श्राय्यासनपरिच्छदेः ॥ ३७ ॥
 दासीभिः सर्वसम्पद्भिर्भटभरपवाजिभिः ।
 आपुषानि महार्हाणि ददौ पूर्णस्य भक्तिः ॥ ३८ ॥
 आत्मरामस्य तस्यैवा वयं वै गृहदासिकाः ।
 सर्वसन्ननिवृत्त्याऽद्धा तपसा च वभूयिम ॥ ३९ ॥
 महिष्य ऊचुः -
 भीमं निहत्य सगणं युधि तेन रुद्धा
 ज्ञात्वा च नः क्षितिजये हृतराजकन्याः ।
 निर्मथ्य संसृतिविमोक्षमपि स्मरन्तीः
 पादाम्बुजं परिणिनाय य आप्तकामः ॥ ४० ॥
 न वयं साध्वि साम्राज्यं स्वाराज्यं भीज्यमप्युत ।
 शिरान्यं शरमेष्ट्यं वा आनन्त्यं वा हरेः पदम् ॥ ४१ ॥
 कामयामह एतस्य श्रीमत्यादरजः श्रियः ।
 कुचकुङ्कुमगन्धादयं मूर्ध्ना वोढुं गदाभूतः ॥ ४२ ॥
 व्रजस्त्रियो यद् वाञ्छन्ति पुलिन्यस्मृणवीरुधः ।
 गावश्चारपतो गोपैः पादस्पर्शं महान्मनः ॥ ४३ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे एकसप्ततिःश्लोकः ॥

अथ द्विसप्ततितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

श्रुत्वा पृथा सुवलपुत्र्यथ याज्ञसेनी

माधव्य इत्थमनु याः परमप्रतीताः ।

कृष्णोऽखिलाम्बिन हरी प्रणयानुबन्धं

सर्वा विसिस्मयुरलमधुकलाकुलाक्ष्यः

॥ १ ॥

इति सम्भाष्यमाणसु स्त्रीभिः स्त्रीषु नृभिर्नृषु ।

आययुर्मुनयस्तत्र कृष्णारामदिदृक्षया

॥ २ ॥

द्वैपायनो नारदश्च ज्यवनो देवलोऽसितः ।

विश्वामित्रः शतानन्दो भरद्वाजोऽथ गौतमः

॥ ३ ॥

रामः सशिष्यो भगवान् वसिष्ठो गालवो भृगुः ।

पुलस्त्यः काश्यपोऽत्रिश्च मार्कण्डेयो बृहस्पतिः

॥ ४ ॥

द्वितस्त्रितथैकतश्च ब्रह्मपुत्रस्तथाऽङ्गिराः ।

अगस्त्यो याज्ञवल्क्यश्च यामदेवादयोऽपरे

॥ ५ ॥

तान् दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय प्रागासीना नृपादयः ।

पाण्डवाः कृष्णरामौ च प्रणेमुल्लोकवन्दितान्

॥ ६ ॥

तानानुचर्यथा सर्वे सहस्रामोऽच्युतोऽर्चयत् ।

स्वागतासनपायार्थमात्यधूपानुलेपनैः

॥ ७ ॥

उवाच सुखमासीनान् भगवान् धर्मगुप्तनुः ।

सदसस्तस्य महतो यतवाचोऽनुशृण्वतः

॥ ८ ॥

श्रीभगवानुवाच-

अहो वयं जन्मभूतो लब्धं कात्स्न्येन तत्फलम् ।

देवानामपि दुष्प्राप्यं यद् योगेश्वरदर्शनम्

॥ ९ ॥

किं स्वल्पतपसां नृणामर्चायां देवचक्षुषाम् ।

दर्शनस्पर्शान्प्रभ्रष्टपादार्चनादिकम्

॥ १० ॥

न ह्यमयानि तीर्थानि न देवा मृच्छिलामयाः ।

ते पुनन्पुरुषकालेन दर्शनादेव साधयः

॥ ११ ॥

नाग्निं सूर्यो न च चन्द्रतारकं

न भूर्जलं खं थसनोऽथ वाङ्मनः ।

उपासिता भेदकृतो ह्यन्यथ

विपश्चितां प्रन्ति मुहूर्तसंख्या

॥ १२ ॥

यस्यात्मबुद्धिः कुणपं त्रिधातुके

स्वधीः कलत्रादिषु भीम इज्यधीः ।

यत्तीर्थबुद्धिश्च जले न कश्चित्

जनेष्वभिज्ञेषु स एव गोखरः

॥ १३ ॥

श्रीशुक उवाच-

निशम्येत्यं भगवतः कृष्णस्याकुण्डमेधसः ।

वचो दुरन्त्यं विश्रान्तूष्णीमासन् भ्रमद्वियः

॥ १४ ॥

चिरं विमृश्य मुनय ईश्वरस्येशितव्यताम् ।

जनसङ्ग्रह इत्युचुः स्मयन्तस्तं जगद्गुरुम्

॥ १५ ॥

ऋषय उवाच-

यन्मायया तत्त्वविदुत्तमा वयं

विमोहिता विश्वसृजामधीश्वर ।

यदीशितव्यापति गूढ ईहया

अहो विचित्रं भगवद्विचेष्टितम्

॥ १६ ॥

अनीह एतद् बहुधैक आत्मना

सृजत्यवत्यन्ति न बद्धन्ते यथा ।

भीमेहि भूमिर्वहुनामरूपिणी अहो

विभूष्यथरितं विडम्बनम्

॥ १७ ॥

अथापि काले स्वजनाभिगुप्त्यै

विभर्षि स त्वं खलनिग्रहाय ।

स्वलीलया वेदपथं सनातनं

वर्णाश्रमात्मा पुरुषः परो भवान्

॥ १८ ॥

ब्रह्म ते हृदयं शुक्लं तपः स्वाध्यायसंयमैः ।

यत्रोपलब्धं सुव्यक्तमव्यक्तं च ततः परम्

॥ १९ ॥

तस्माद् ब्रह्मकुलं ब्रह्मन् शास्त्रयोनेस्तवात्मनः ।

सभाजयसि सद्ग्राम तद्ब्रह्मण्यगुणो भवान्

॥ २० ॥

अयं नो जन्मसाफल्यं विद्यायास्तपसो दशः ।

त्यया सद्ग्रम्य सद्ग्रत्या यन् त्वं नः श्रेयसां परः

॥ २१ ॥

नमस्तस्यै भगवते कृष्णायकुण्डमेधसे ।

स्वयोगमायया च्छत्रमहिम्ने परमात्मने

॥ २२ ॥

न यं विदन्त्यमी भूषा एकारामाश्च वृष्णयः ।

मायाजयनिकाच्छत्रमात्मानं कालमीश्वरम्

॥ २३ ॥

तस्याय ते ददशिमार्द्धिमयोधमर्प-
तीर्थास्पदं हृदि धृतं सुविपर्ययोगी ।
उत्तिकभक्त्युपहृताशयजीवकांशा
आपुर्भवद्रतिमधानुगृहाण भक्तान् ॥ २४ ॥
श्रीशुक उवाच-
इत्यनुज्ञाय दाशाहं धृतराष्ट्रं युधिष्ठिरम् ।
राजर्षिवर्षास्तान् गन्तुं मुनयो दधिरे मनः ॥ २५ ॥
तद् वीक्ष्य ताननुव्रज्य वसुदेवो महापशाः ।
प्रणम्य चोपसङ्गृह्य बभौषेदं सुयन्त्रितः ॥ २६ ॥
वसुदेव उवाच-
नमो वः सर्वदेवेभ्यो ऋषयः श्रोतुमहं यः ।
कर्मणा कर्मनिर्हारो यथा स्यान्नस्तदुच्यताम् ॥ २७ ॥
नारद उवाच-
नातिचित्रमिदं विप्रा वसुदेवो बुभुक्षसा ।
कृष्णं मत्वाऽर्भकं यत्रः पृच्छति श्रेय आत्मनः ॥ २८ ॥
सन्निकर्षो हि मर्त्यानामनादरणकारणम् ।
गात्रं हित्वा यथाऽन्योऽम्भस्तत्रत्यो याति शुद्धये ॥ २९ ॥
यस्यानुभूतिः कालेन लपोत्यत्पादिनाऽस्य वै ।
स्वतोऽन्यस्माच्च गुणतो न कुतश्चन रिष्यति ॥ ३० ॥
तं क्लेशकर्मपरिपाकगुणप्रवाहः
अव्याहतानुभवमीश्वरमद्वितीयम् ।

प्राणादिभिः स्वविपर्ययरूपगूढमज्ञो
मेने स सूर्यमिव मेघदिमोपरागीः ॥ ३१ ॥
अधोचुर्मुनयो राजन्नाभाप्यानकदुन्दुभिम् ।
सर्वेषां सृष्टयतां राज्ञां तथैवाच्युतरामयोः ॥ ३२ ॥
कर्मणा कर्मनिर्हार एष साधुनिरूपितः ।
यच्छ्रद्धया यजेद् विष्णुं सर्वयज्ञेश्वरं मसीः ॥ ३३ ॥
चित्तस्योपशमो यो वै कविभिः शास्त्रचक्षुषा ।
दर्शितः सुगमो योगो धर्मश्चात्ममुदावहः ॥ ३४ ॥
अयं स्वस्त्ययनः पन्था द्विजातेर्गृहमेधिनः ।
यच्छ्रद्धयाऽसमवित्तं शुक्लेनेज्येत पूरुषः ॥ ३५ ॥
वित्तपणां यज्ञदानैर्गृहेदारसुतेपणाम् ।
आत्मलोकेपणामेयं कालेन विसृजेद् बुधः ।
ग्रामे त्यक्तपणाः सर्वे ययुर्धारास्तपोवनम् ॥ ३६ ॥
कर्णैस्त्रिभिर्द्विजो जाता देवर्षिपितृणां प्रभो ।
पद्माध्ययनपुत्रैस्ताननिस्तीर्य त्यजन् पतेत् ॥ ३७ ॥
ब्रह्मचर्यसुताभ्यां वै ऋषिपित्रोर्महामते ।
यद्वेदेवर्णमुन्मुच्य निर्कणोऽशरणो भवेत् ॥ ३८ ॥
वसुदेव भवान् नूनं भक्त्या परमया हरिम् ।
जगतामीश्वरं भजे स यद् वां पुत्रतां गतः ॥ ३९ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उतरार्धे द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिसप्ततितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-
तन्मुखैर्यचनं श्रुत्वा वसुदेवो महामनाः ।
तानृषीन् कत्विजो वत्रे मूर्ध्नाऽऽनम्योपसृत्य च ॥ १ ॥
त एवमुपयो राजन् वृता धर्मेण धार्मिकम् ।
तस्मिन्नयाजयन् क्षेत्रे मलैरुत्तमकल्पकैः ॥ २ ॥
तदीधारायां प्रवृत्तायां वृण्यः पुष्करस्रजः ।
स्नाताः सुवाससो राजन् राजानः सुप्लवङ्गताः ॥ ३ ॥
तन्महिष्यश्च मुदिता निष्ककण्ठयः सुवाससः ।
दीधाशालामुपाजग्मुरालिसा वस्तुषाणयः ॥ ४ ॥

नेदुर्मदद्रुपटदृशद्वभेयानकादयः ।
ननुतुर्नटनतन्वस्त्यनुपुवुः सूतमागधाः
जगुः सुकण्ठयो गन्धर्व्यः सुगीतं सहभर्तृकाः ॥ ५ ॥
तमध्यपित्रन् विधिवद् भक्तमव्यग्रमुत्विजः ।
पत्नीभिरष्टादशभिः सोमराजविभोदुभिः ॥ ६ ॥
ताभिर्दुकूलबलपहारनूपुरकुण्डलैः ।
स्वलङ्कृताभिर्विभवैर्दीक्षितोऽजिनसंवृतः ॥ ७ ॥
तस्यत्विजो महाराज नूतकीशेयवाससः ।
सप्तादश विरेजुस्ते यथा वृत्रहणोऽध्वरे ॥ ८ ॥

तदा रामश्च कृष्णश्च स्वैःस्वैर्वन्धुभिरन्वितौ ।		अस्मास्वप्रतिकल्पोऽयं यत् कृतं ज्ञानसत्तमैः ।	
रेजतुः स्वसुतेदरिर्जीवेशी स्वविभूतिभिः	॥ ९ ॥	मैत्र्यपिताऽफला वापि न निवर्तेत कर्हिचित्	॥ २१ ॥
ईजेऽनुयज्ञविधिना अग्निहोत्रादिलक्षणे ।		प्रागकल्पास्तु कुशलं भ्रातर्वो नाचरेमहि ।	
प्राकृतैर्वैकृतेर्वैद्विर्द्वयज्ञानक्रियेथरम्	॥ १० ॥	अधुना श्रीमदान्धाक्षा न पश्यामः पुरः सतः	॥ २२ ॥
अधत्विभ्योऽददात् काले यषाम्नातं सुदक्षिणाः ।		मा राज्यश्रीभूतं पुंसः श्रेयस्कामस्य मानद ।	
स्वलङ्घतेभ्योऽलङ्घ्य गोभूकन्या महाधनाः	॥ ११ ॥	स्वजनान् भृत्यवन्धून् वा न पश्यति यषाऽन्धक्	॥ २३ ॥
पत्नीसंयाजावभृथैश्चरित्वाऽथ महर्षयः ।		एवं सौहृदशैथिल्यचित्त आनकदुन्दुभिः ।	
सस्रू रामहृदे यिप्रा यजमानपुरस्सराः	॥ १२ ॥	रुरोद तत्कृतां मैत्री स्मरन्नधुविलोचनः	॥ २४ ॥
स्नातोऽलङ्कारवासांसि बन्धिभ्योऽदात् तथा श्रियः ।		नन्दस्तु सख्युः प्रियकृत् प्रेम्णा गोविन्दरामयोः ।	
ततः स्वलङ्घितान् वर्णानाथभ्योऽन्नेन पूजयत्	॥ १३ ॥	अथ थ इति मासांस्त्रीन् यदुभिर्मानितोऽवसत्	॥ २५ ॥
बन्धून् सदारान् ससुतान् परिवर्हेण भूयसा ।		ततः कामैः पूर्यमाणः सत्रजः सहबान्धवः ।	
विदर्भकोसलकुरुन् काशिकैकेयमुञ्जवान्	॥ १४ ॥	परार्थ्यभरणक्षीमनानानर्थ्यपरिच्छदेः	॥ २६ ॥
सदस्यत्विक्सुरगणा नृभूतपितृचारणाः ।		वसुदेवोऽग्रसेनाभ्यां कृष्णार्जुनबलादिभिः ।	
श्रीनिकेतमनुप्राप्य शंसन्तः प्रययुः क्रतुम्	॥ १५ ॥	आदाय परिवर्हे तं यापितो यदुभिर्ययी	॥ २७ ॥
भूतराष्ट्रोऽनुजो द्रोणो भीष्मो द्रोणिः कृपस्तथा ।		तदा गोप्यश्च गोपाश्च गोविन्दचरणाम्बुजे ।	
नारदो भगवान् व्यासः सुहृत्सम्बन्धिवान्धवाः	॥ १६ ॥	मनः क्षिप्तं पुनर्हर्तुमनीशा मधुरां ययुः	॥ २८ ॥
बन्धून् परिपूज्य यदून् सौहृदक्लिन्नचेतसः ।		द्रोणो भीष्मोऽङ्गराजश्च बाह्मीकविदुरादयः ।	
ययुर्विरहकृच्छ्रेण स्वदेशांश्चापरे जनाः	॥ १७ ॥	रापुत्रो भूतराष्ट्रश्च जग्मुः स्वं स्वं निकेतनम्	॥ २९ ॥
नन्दस्तु सह गोपालैर्महत्या पूजयाऽर्चितः ।		अन्ये च सर्वराजानो देवयात्रार्थमागताः ।	
कृष्णरामोऽग्रसेनाद्यैर्व्यवसद् बन्धुबत्सलः	॥ १८ ॥	गते मासत्रये भूयः स्वानेव विषयान् ययुः	॥ ३० ॥
वसुदेवोऽग्रसोत्तीयं मनोरथमहार्णवम् ।		पाण्डवाश्च महात्मानः पृथा च नृपसत्तम ।	
सुहृद्भूतः प्रीतमना नन्दमाह करे स्पृशन्	॥ १९ ॥	अनुज्ञाताः केशवेन बाष्पगद्गदभाषिणः	॥ ३१ ॥
वसुदेव उवाच—		शक्रप्रस्थं ययुः सर्वे स्वजनेः परिवारिताः ।	
भ्रातरीशकुतः पाशो नृणां यः स्नेहसञ्चितः ।		बन्धुपु प्रतिपातेषु वृष्णयः कृष्णदेवताः ।	
तं दुस्त्यजमहं मन्ये सुराणामपि योगिनाम्	॥ २० ॥	परिवार्य हृषीकेशं ययुर्हारातीं पुरीम्	॥ ३२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उत्तरार्धे त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ चतुःसप्ततितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—		मुनीनां वदतां श्रुत्वा पुत्रयोर्धामसूचकम् ।	
अर्धकदात्मजी प्राप्ता कृतपादाभिवन्दनी ।		तद्दीर्घजातविरम्भः परिपूज्याभ्यभाषत	॥ २ ॥
वसुदेवोऽभिनन्द्याह प्रीत्या सद्दर्पणाच्युता	॥ १ ॥	कृष्णकृष्ण महायोगिन् सद्दर्पण सनातन ।	
		ज्ञानं यामस्य यन्ताशात् प्रधानपुरुषो परी	॥ ३ ॥

यत्र येन यतो यस्य यस्मि यययथा यदा ।
 स्यादिदं भगवान् साक्षात् प्रधानपुरुषेश्वरः ॥ ४ ॥
 एतन्नानाविधं विधमात्मसृष्टमधोक्षज ।
 आत्मनाऽनुप्रविष्टात्मन् प्राणान् जीवो विभर्ष्यजः ॥ ५ ॥
 प्राणादीनां विश्वसृजां शक्तयो याः परस्य ताः ।
 पारतन्त्र्याद्वैसादृश्याद् द्वयोः श्रेष्ठे च चेष्टितम् ॥ ६ ॥
 कान्तिस्तेजः प्रभा सत्ता चन्द्रार्थकंसवियुताम् ।
 यत् स्थैर्यं भूभूतां भूमेर्वृत्तिर्गन्धोऽर्थतो भवान् ॥ ७ ॥
 तर्पणं प्राणनं चापां द्रव्यत्वं ताश्च तद्रसः ।
 ओजः सहो बलं चेष्टा गतिर्वायोरिषत्तव ॥ ८ ॥
 दिशां त्वमवकाशोऽसि शब्दस्त्वं स्फोट आश्रयः ।
 नादो वर्णस्त्वमोद्गार आकृतीनां पृथकृतीः ॥ ९ ॥
 इन्द्रियं त्विन्द्रियाणां त्वं देवाश्च तदनुग्रहाः ।
 अवबोधो भवान् बुद्धेर्जीवस्यानुस्मृतिः सती ॥ १० ॥
 भूतानामसि भूतादिरिन्द्रियाणां च तैजसम् ।
 धैकारिकं विकल्पानां प्रधानमनुशायिनाम् ॥ ११ ॥
 नश्वरेष्विह भावेषु तदसि त्वमनश्वरः ।
 यथा द्रव्यविकारेषु द्रव्यमात्रं निरूपितम् ॥ १२ ॥
 सत्त्वं रजस्तम इति गुणास्तद्भूतपथं याः ।
 त्वप्यद्वा ब्रह्मणि परे कल्पिता योगमायया ॥ १३ ॥
 तस्मान्न सन्त्यमी भावा यर्हि त्वप्यविकल्पिताः ।
 त्वं चामीषु विकारेषु सन् सदा व्यावहारिकः ॥ १४ ॥
 गुणप्रवाह एतस्मिन्बुद्ध्या त्वसिलोत्तमनः ।
 गतिं सूक्ष्ममवोधेन संसरन्तीह कर्मभिः ॥ १५ ॥
 यदृच्छया नृतां प्राप्य सुकल्पाभिह दुर्लभम् ।
 स्वार्थे प्रमत्तस्य वयो गतं त्वन्मायपेश्वर ॥ १६ ॥
 असावहं मर्मवेते देहे चास्यान्वयादिषु ।
 स्नेहपाशैर्निबध्नाति भवान् सर्वमिदं जगत् ॥ १७ ॥
 युवां न नः सुतो साक्षात् प्रधानपुरुषेश्वरी ।
 भूभारदेव्यक्षणे अवतीर्णा तथान्विह ॥ १८ ॥

तत् ते गतोऽस्म्यरणमय पदारविन्द-
 मापन्नसंसृतिभयापहमार्तवन्धो ।
 एतावताऽलमलमिन्द्रियलालसेन
 मर्त्यात्मदक् त्वपि परे यदपत्यबुद्धिः ॥ १९ ॥
 सूतीगृहे ननु जगाद् भवानजो नी
 यद् यज्ञ इत्यनुयुगं निजधर्मगुण्यै ।
 नानातनूर्गंगनवद् विदधज्जहासि
 को वेद भूम् उरगाय विभूतिमायाम् ॥ २० ॥
 श्रीशुक उवाच-
 आकण्ठ्यैतं पितुर्वाक्यं भगवान् सात्वतर्षभः ।
 प्रत्याह प्रथयान्नः प्रहसन् ऋषयः गिरा ॥ २१ ॥
 यचो वः समवेतार्थं तातैतदुपमन्महे ।
 यन्नः पुत्रान् समुद्दिश्य तत्त्वग्राम उदाहृतः ॥ २२ ॥
 अहं पूयमसाचार्य इमे च द्वारकौकसः ।
 सर्वेऽप्येव यदुश्रेष्ठ विश्वं च सचराचरम् ॥ २३ ॥
 आत्मा होकः स्वयञ्ज्योतिर्नित्योऽन्यो निर्गुणो गुणैः ।
 आत्मसृष्टेस्तकृतेषु भूतेषु बहुषेयते ॥ २४ ॥
 खं वायुर्ज्योतिरापो भूस्तकृतेषु यथाशयम् ।
 आविस्तारोऽन्यभूयैकनानात्वं यात्यसावपि ॥ २५ ॥
 एवं भगवता राजन् वसुदेव उदाहृतम् ।
 भुत्वा विनष्टनामापिस्तृष्णीं प्रीतमना अभूत् ॥ २६ ॥
 अथ तत्र कुरुश्रेष्ठ देवकी सर्वदेवता ।
 भुत्वाऽऽनीतं गुरोः पुत्रमात्मजाभ्यां सुविस्मिता ॥ २७ ॥
 कृष्णरामो समाधाय पुत्रान् कंसविहिसितान् ।
 स्मरन्ती कृष्णा ग्राह वैष्णव्यादधुलोचना ॥ २८ ॥
 देवक्युवाच-
 राम रामाप्रमेयात्मन् कृष्ण योगेश्वरेश्वर ।
 वेदाहं वां विश्वसृजामीश्वरावादिपूरुषौ ॥ २९ ॥
 कालविध्वस्तसेतूनां राज्ञामुच्छासवर्तिनाम् ।
 भूमेर्भारापमाणा नामवतीर्णौ क्षयाय मे ॥ ३० ॥
 यस्यांशांशभागेन विश्वस्थित्युदयी लयः ।
 भवन्ति किल विश्वामस्तं त्वाऽद्याहं गतिं गता ॥ ३१ ॥

विरान्मृतसुतादाने गुरुणा किल चोदितौ ।
 आनिन्यधुः पितृस्थानाद् गुरवे गुरुदक्षिणाम् ॥ ३२ ॥
 तथा मे कुरुतां कामं युवां योगेश्वरेश्वरी ।
 भोजराजहृतान् पुत्रान् कामये द्रष्टुमाहतान् ॥ ३३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं सशोदितौ मात्रा रामकृष्णौ कुरुद्वह ।
 सुतलं संविशितुषौंगमायामुपाश्रितौ ॥ ३४ ॥
 तस्मिन् प्रविष्टाबुपलभ्य देव्यराड्
 विश्वात्मदेवं सुतरां तथाऽऽत्मनः ।
 तदर्शनाद्वादपरिभ्रुताशयः
 सयः समुत्थाय ननाम सान्वयः ॥ ३५ ॥
 तयोः समानीय वरासने मुदा
 निविष्टयोस्तत्र महात्मनोस्तयोः ।
 दधार पादावबनिज्य तज्जलं सवृन्द
 आब्रह्म पुनर् यदभ्युभिः ॥ ३६ ॥
 समर्हयामास महाविभूतिभि-
 र्महाहंस्त्राभरणानुलेपनैः ।
 स्रग्धूपदीपामृतभक्षणादिभिः
 स्वगोत्रविज्ञात्मसमर्पणेन च ॥ ३७ ॥
 स इन्द्रसेनो भगवत्पदाम्बुजं
 भ्रमन् मुहुः प्रेमविभिन्नया धिया ।
 बभाप हानन्दजलाकुलेक्षणः
 ग्रहष्टरोमा नृप गद्गदाक्षरम् ॥ ३८ ॥
 बलिरुवाच—
 नमोऽनन्ताय महते नमः कृष्णाय वेपथे ।
 साङ्गव्ययोगवितानाय ब्रह्मणे परमात्मने ॥ ३९ ॥
 दर्शानं वां हि भूतानां दुष्प्रापमतिदुर्लभम् ।
 रजस्तमःस्वभावानां यन्नः प्राप्तं यदृच्छया ॥ ४० ॥
 देव्यदानवगन्धर्वसिद्धविद्याभरादयः ।
 यक्षरक्षःपिशाचाश्च भूतप्रमथनायकाः ॥ ४१ ॥
 विशुद्धसन्त्वाप्यग्राह्यऽप्यपि शास्त्रशरीरिणि ।
 नित्यं निवर्द्धयस्ते ययं चान्ये च तादृशाः ॥ ४२ ॥

केचनोद्वर्धयेण भक्ताः केचन कामतः ।
 न तथा सन्त्यसंख्याः सन्निकृष्टाः सुरादयः ॥ ४३ ॥
 इदमित्थमिति प्रायस्तव योगेश्वरेश्वर ।
 न विदन्त्यपि योगेशा योगमायां कुतो वयम् ॥ ४४ ॥
 तन्नः प्रसीद निरपेक्षविमृश्ययुष्म-
 त्पादावबिन्दधिषणः स्वगृहान्धकूपात् ।
 निष्क्रम्य विश्वशरणाङ्गप्रनुपलब्धवृत्तिः
 शान्तो यथेक उत सन्त्यसखैश्चरामि ॥ ४५ ॥
 शाध्यस्मान्नीशितव्येश निष्कामान् कुरु नः प्रभो ।
 पुमान् यच्छ्रद्धयातिष्ठंश्चोदनाया विमुच्यते ॥ ४६ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 आसन् मरीचेः षट् पुत्रा ऊर्णायां प्रथमेऽन्तरे ।
 देवलं जहसुर्वीक्ष्य सुताच्छपितुमुद्यतम् ॥ ४७ ॥
 तेनासुरीमगुर्यौनिममुनाऽवचकर्मणा ।
 हिरण्यकशिपोः शापान् पुत्रास्ते योगमायया ॥ ४८ ॥
 देवक्या जठरे जाता राजन् कंसविहिंसिताः ।
 सा तान् शोचन्त्यात्मजान् स्वांस्त इमेऽध्यासतेऽन्तिके ॥ ४९ ॥
 इत एतान् प्रणेप्यामो मातृशोकापनुत्तये ।
 ततः शापविनिर्मुक्ता लोकं यास्यन्ति विज्वराः ॥ ५० ॥
 स्मरोद्गीधः परिप्वङ्गः पतङ्गः क्षुद्रभृत् पृणी ।
 पट्टिमे मत्प्रसादेन पुनर्यास्यन्ति मद्रतिम् ॥ ५१ ॥
 इत्युक्त्वा तान् समादाय इन्द्रसेनेन पूजितौ ।
 पुनर्द्वारावतीमेत्य मातुः पुत्रानयच्छताम् ॥ ५२ ॥
 तान् दृष्ट्वा बालकान् देवी पुत्रस्नेहसुस्तनी ।
 परिप्वज्याऽमरारोष्य मूर्ध्न्यजिग्रदभीक्ष्णशः ॥ ५३ ॥
 अपाययत् स्तनं ग्रीता सुतस्पृशंरिसुतम् ।
 मोहित्वा मायया विष्णोःर्यया सृष्टिः प्रवर्तते ॥ ५४ ॥
 पीत्याऽमृतं पयस्तस्या पीतशेषं गदाभृतः ।
 नारायणाङ्गसंस्पृशंप्रतिलब्ध्यात्मदर्शनाः ॥ ५५ ॥
 ते नमस्कृत्य गोविन्दं देवकीं पितरं वलम् ।
 मिपतां सर्वभूतानां ययुर्धाम विहायसा ॥ ५६ ॥

तं (तान्) दृष्ट्वा देवकी देवी मृतागमननिर्गमम् ।
मेने सुविस्मिता मायां कृष्णसंसृचितां नृप ॥ ५७ ॥
एवंविधान्यद्भुतानि कृष्णस्य परमात्मनः ।
वीर्याण्यनन्तवीर्यस्य सन्त्यनन्तानि भारत ॥ ५८ ॥

य इदमनुगृणोति श्रावयेद्वा मुरारेः
चरितममृतकीर्तैर्वर्णितं व्यासपुत्रैः ।
जगदधिदलं तद्रक्तसत्कर्णपूरं
भगवति कृतचित्तो पाति तत्क्षेमधाम ॥ ५९ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्ध उतरार्धे
चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः

राजोवाच—
सर्वासां महिषीणां तु गोविन्दासक्तचेतसाम् ।
मप्येव प्रेमवान् विष्णुरिति निश्चितचेतसाम् ॥ १ ॥
समः सर्वासु वा कृष्ण एकस्यां प्रेमवानुत ।
तन्मेऽनुशांस तच्छ्रुतुं रतिरस्ति मम प्रभो ॥ २ ॥
श्रीशुक उवाच—
महिषीणां तु सर्वासां प्रथमा भीष्मनन्दना ।
प्रेमवानधिकं तस्यामिति प्रत्यातिरुर्जिता ॥ ३ ॥
कदाचित् प्रेमकलहः केशवेन तथा सह ।
कृतस्तन्मृग्यु कौरव्य कान्त्रवेन कथयामि ते ॥ ४ ॥
कर्हिचित् सुखमासीनं स्वतन्त्रस्य जगदुरुम् ।
पतिं पर्यचरद् धैर्यमी व्यजनेन सखीजनैः ॥ ५ ॥
य एतद्दीलया विधं सृजत्यन्वयतीश्वरः ।
स हि जातः स्वसेनूनां गोपीपाप यदुप्यजः ॥ ६ ॥
तस्मिन्नन्तर्गृहे भ्राजन्मुक्तादामविलम्बिना ।
विराजिते वितानेन दीर्घमणिमणेरपि ॥ ७ ॥
मल्लिकादामभिर्दिव्यैर्द्विफकुलनादितैः ।
जालरन्ध्रप्रविष्टैश्च गोभिश्चन्द्रमसोऽरुणैः ॥ ८ ॥
पारिजातवनामोदवायुनोषानशालिना ।
पूषगागस्यै राजन् जालरन्ध्रविनिर्गतैः ॥ ९ ॥
पयःफेननिभे शुभ्रे पर्यङ्गे कशिपूतमे ।
उपतस्थे सुखासीनं जगतामीश्वरं पतिम् ॥ १० ॥
बालव्यजनमादाय रत्नदण्डं सखीकरान् ।
तेन बीजयती देवी उपासाध्वक् ईश्वरम् ॥ ११ ॥

सोपाच्युतं कणयती मणिनुराभ्यां
रेजेऽङ्गुलीयथलपय्यजनाग्रहस्ता ।
यत्नान्तर्गुदकुचकुङ्कुमशोणहारभासा
नितम्बपूतया च परार्ध्यकाश्या ॥ १२ ॥
तां रुग्मिणीं श्रियमनन्यगतिं निरीक्ष्य
या लीलया धृतनोरनुरूपरूपा ।
प्रीतः स्मयन्नलकुण्डलनिष्कण्ड-
वक्रोद्गस्तस्मितसुषां हरिरावभाषे ॥ १३ ॥
श्रीभगवानुवाच—
राजपुत्रीमिता भूपैलोरुपालविभूतिभिः ।
महानुभावैः श्रीमद्री रूपोदार्यबलोजितैः ॥ १४ ॥
तान् प्राप्तानर्पिनो हित्वा चैषादीन् स्मरदुर्मदान् ।
दत्ता भ्रात्रा स्वपित्रा च कस्माद् देववृषोपमान् ॥ १५ ॥
राजभ्यो विभूतः सुभु समुद्रं शरणं गतान् ।
बलवज्रिः कृतद्वेषान् प्रायस्त्यक्तनृपासनान् ॥ १६ ॥
अस्पृष्टवर्त्मनां पुंसामलोकपथमीषुषाम् ।
आस्थिताः पदवीं सुभु प्रापः सीदन्ति योषितः ॥ १७ ॥
निष्क्रिञ्चना वयं शशन्निष्क्रिञ्चनजनप्रियाः ।
तस्मान् प्रापेण नो द्वाङ्गवा न भजन्ति सुमध्यमे ॥ १८ ॥
यपोरात्मसमं चित्तं जन्मेश्वर्याकृतिर्भवः ।
तयोर्विबाहो भवी च नोत्तमाधमयोः क्वचित् ॥ १९ ॥
वेदार्थैर्दविज्ञाप त्वयाऽदीर्घसमीक्षया ।
वृता वयं गुणैर्दीना भिक्षुभिः क्षापिता मुषा ॥ २० ॥
अपात्मनोऽनुरूपं वै भजस्य क्षत्रियपथम् ।
येन त्वमाशिषः सत्या इहामुत्र च लप्स्यसे ॥ २१ ॥

चैयसाल्वजरासन्धदन्तवक्रादयो नृपाः ।
 द्विपन्ति मां वरारोहे रुम्भी चापि तवाग्रजः ॥ २२ ॥
 तेषां वीर्यमदान्यानां हृत्मानां स्मयनुत्तये ।
 आनीताऽसि मया स्वद्धा तेजोऽपहरताऽसताम् ॥ २३ ॥
 उदासीना बयं नूनं न स्व्यपत्त्यार्थकामुकाः ।
 आत्मलब्ध्याऽऽस्महे पूर्णां नेहात्मसदृशाः क्रियाः ॥ २४ ॥
 एतावदुक्त्वा भगवानात्मानं बल्लभामिव ।
 मन्यमानामविशेषात् तर्षणं उपारमन् ॥ २५ ॥
 इति त्रिलोकेशपतेस्तदात्मनः
 प्रियस्य देव्यश्रुतपूर्वमप्रियम् ।
 आश्रुत्य भीता हृदि जातवेपथु-
 धिन्तां दुरन्तां रुदती जगाम ह ॥ २६ ॥
 पदा मुजातेन नखारुणश्रिया
 भुवं लिखन्त्यश्रुभिरञ्जनासितैः ।
 आसिध्वती कुड्मरूपिणी स्तनी
 तस्थावधोमुख्यतिदुःखरुद्धवाक् ॥ २७ ॥
 तस्याः सुदुःखभयशोकविनष्टबुद्धे-
 र्हस्ताल्ललृपद्गलपतो व्यजनं पपात ।
 देहश्च विह्वलधियः सहसैव विभ्यद्
 रम्भेय वातविहता प्रचिकीर्य केशान् ॥ २८ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 तद् दृष्ट्वा भगवान् कृष्णः प्रियायाः प्रेमबन्धनम् ।
 हास्यप्रीडिमजानन्त्याः करुणः सोऽन्वकम्पत ॥ २९ ॥
 पर्यङ्गादवरुदाशु तामुत्थाप्य चतुर्भुजः ।
 केशान् समूह्य तदक्रं प्रामृजन् पद्मपाणिना ॥ ३० ॥
 प्रमृन्याश्रुकले नेत्रे स्तनी चोपहृती शुचा ।
 आश्लिष्य बाहुना राजन्ननन्त्यविषयां सतीम् ॥ ३१ ॥
 सान्त्वयामास सान्त्वयज्ञः कृपया कृपणां प्रभुः ।
 हास्यप्रीडिर्भगचित्ताम्रतदहौ सतां गतिः ॥ ३२ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 मा मा वैदर्भ्यस्येथा जाने त्वां मन्तरावणाम् ।
 त्वद्वचः श्रोतुकामेन क्षेलाचग्नितमद्वने ॥ ३३ ॥

मुलं च प्रेमसंरम्भस्फुरिताधरमीक्षितम् ।
 कटाक्षेणारुणापाङ्गसुन्दरभुकुटीतदम् ॥ ३४ ॥
 अयं हि परमो लाभो गृहेषु गृहमेधिनाम् ।
 यन्नर्मीनीयते यामः प्रियया भीरु भामिनि ॥ ३५ ॥
 सैवं भगवता राजन् यैदर्भी परिसान्त्विता ।
 ज्ञात्वा तां परिहासोक्तिं प्रियत्यागभयं जही ॥ ३६ ॥
 बभापे कृपणं पुंसामीक्षती भगवन् मुखम् ।
 सप्रीडहासरुचिरस्निग्धापाङ्गेन भारत ॥ ३७ ॥
 रुग्मिण्युवाच—
 नन्वेतदेवमरविन्दविलोचनाह
 यद् वै भवान् न भवतः सदृशो विभूषः ।
 क स्वे महिम्नभिरतो भगवांस्त्र्यधीशः
 काहं गुणप्रकृतिरन्यगृहीतपादा ॥ ३८ ॥
 सत्यं भयादिव गुणैश्च उरुक्रमान्तः
 शोते समुद्र उपलम्भनमात्र आत्मा ।
 योऽनित्यकन्द्रियगणैः कृतविग्रहस्त्वं
 त्वत्सैवया नृपपदं विधुतं तमोऽन्धम् ॥ ३९ ॥
 त्वत्पादपद्ममकरन्दजुषां मुनीनां
 वर्त्म स्फुटं नृपशुभिर्ननु दुर्विभाव्यम् ।
 यस्मादलौकिकमिवेहितमीश्वरस्य
 भूमस्तवेहितमयो अनु मे भवन्ति ॥ ४० ॥
 निष्क्रिञ्चनो ननु भवान् न यतोऽस्ति किञ्चिद्
 यस्यै वलिं वलिभुजोऽपि हरन्त्यजायाः ।
 न त्वा विदन्त्यसुतृपोऽन्तिकमाद्व्यतान्थाः
 प्रेष्टः सतां बलिभुजामपि योऽन्तरास्ते ॥ ४१ ॥
 त्वं वै समस्तपुरुषार्थमयः फलात्मा
 यद्वाञ्छया सुमतयो विसृजन्ति कृन्धम् ।
 तेषां विभो समुदितो भवतः प्रसाद-
 स्रव्यां च यश्च रतयोः सुखदुःखिनोरनं ॥ ४२ ॥
 त्वं न्यस्तदण्डमुनिभिर्गदितानुभाष
 आत्माऽऽत्मदश्च जगतामिति मे वृत्तोऽसि ।
 मुक्त्या भवद्भयदुदीरितकालगन्ध-
 ध्यस्ताशिपोऽञ्जभवनारुपनीन् कुतोऽन्यान् ॥ ४३ ॥

सत्यं यद्यस्त्यय गदाग्रज यश्च भूपान्
विद्राज्य शार्ङ्गनिनदेन जहर्ष मां त्वम् ।
सिंहो यथा स्वबलिमीश पशुं स्वभागं
तेभ्यो भयाद् यदुदधिं शरणं प्रपन्नः

॥ ४४ ॥

यद्वाञ्छया नृपशिखामणयोऽङ्गैवै-
जायन्तनाहुपगयादय ऐकपत्यम् ।
राज्यं विमृश्य विविशुर्वनमभ्युजाक्ष
सीदन्ति नानुपदयीं त इहास्थिताः किम्

॥ ४५ ॥

का स्त्री वृणीत तव पादसरोजगन्ध-
माग्राय सन्मुखरितं जनतापवर्गम् ।
लक्ष्म्यालयं त्वविगणय्य गुणालपादयं
मर्त्याशिपोरुभयमर्धविविकिदृष्टिः

॥ ४६ ॥

तं त्याऽनुरूपमभजं जगतामपीश-
मात्मानमत्र च परत्र च कामरूपम् ।
स्यान्मे तवाङ्घ्रिशरणं श्रुतिभिर्भ्रमत्या
ये वै भजन्ति त उ यान्त्यनृतापवर्गम्

॥ ४७ ॥

कस्याः स्युरच्युत नृपा भवतोपदिष्टः
स्त्रीणां गृहेषु खरगोश्वविडालभृत्याः ।
यत्कर्णमूलमरिकानं नोपवायाद्
युष्मत्कथा मृडविरिञ्चसभासु गीता

॥ ४८ ॥

त्वक्उमथुरोमनखकेशपिनद्धमन्त-
र्मासास्थिरक्तकृमिविडभरितान्त्रवीतम् ।
जीवच्छवं भजति काममतिर्विमूढा या ते
पदाब्जमकरन्दमजिग्रती स्त्री

॥ ४९ ॥

अस्त्यभ्युजाक्ष मम ते चरणानुराग
आत्मन् रतस्य मयि चानतिरिक्तरष्टेः ।
यर्हस्य वृद्धय उपात्तरजोऽन्तिमात्रो
मामीक्षते तदु ह नः परमानुकम्पा

॥ ५० ॥

नैवालीकं भवत्येव वचस्ते मधुसूदन ।
अम्याया इव हि प्रायः कन्यावादारतिः कचित्
मुग्धायाश्चापि पुंश्चल्या मनोऽभ्येति नवं नयम् ।
कुपोऽसती न विभृषात् तां विभ्रदुभयच्युतैः

॥ ५१ ॥

श्रीभगवानुवाच—

साध्येतच्छोनुकामैस्त्वं राजपुत्रि प्रलम्बिता ।
ममोदितं यदन्वर्थं सर्वं तन् सत्यमेव हि

॥ ५२ ॥

यं यं कामयसे कामं मयि कामय कामिनि ।

सन्ति होकान्भक्तायास्तव कन्याणि नित्यदा ॥ ५४ ॥

उपलब्धं पतिप्रेम पातिव्रत्यं च तेऽनये ।

यद् वाक्यैश्चोद्यमानाया न धीर्मध्यपकर्षिता ॥ ५५ ॥

ये मां भजन्ति दाम्पत्ये तपसा व्रतचर्यया ।

कामात्मानोऽपवर्गेशं मोहिता मम मायया ॥ ५६ ॥

मां प्राप्य मानित्यपवर्गसम्पदं

वाञ्छन्ति ये सम्पद एव सत्यतिम् ।

ते मन्दभाषा निरयेऽपि ये स्यु-

र्मात्रात्मकन्याश्रिते सुसङ्गमः ॥ ५७ ॥

दिष्टया गृहैश्वर्ययुते मयि त्वया

कृताऽनुयुक्तिर्भवंमोचिनी खलेः ।

सुदुष्कराऽसौ सुरारां दुराशिषो

ह्यसुम्भराया विकृतिश्रुपः स्त्रियः ॥ ५८ ॥

न त्वादशीं प्रणयिनीं गृहिणीं गृहेषु

पश्यामि मानिनि यया स्वविवाहकाले ।

प्राप्तान् नृपानविगणय्य रहोरहो मे

प्रस्तापितो द्विज उपस्थितसत्कृपस्य ॥ ५९ ॥

भ्रातुर्विरूपकरणं युधि निर्जितस्य

श्रोत्राहवर्षणि च तद्वधमधगोष्ठ्याम् ।

दुःखं समुत्थमसहोऽस्मदपोगभीत्या

नैवात्रवीः किमपि तेन वयं जितास्ते ॥ ६० ॥

दूतस्त्वयाऽऽन्मलभने सुविविकमन्त्रः

प्रस्थापितो मयि चिरायति शून्यमेतत् ।

मत्वा जिहास इदमद्भमनन्ययोग्यं

तिष्ठेत्तत्स्यपि वयं प्रतिनन्द्यामः ॥ ६१ ॥

श्रीशुक उवाच—

एवं सौरतसङ्गापैर्भगवान् देवकीसुतः ।

स्वततो रमया रेमे नरलोकं विडम्बयन् ॥ ६२ ॥

तथान्यासामपि स्त्रीणां गृहेषु गृहवानिव ।

आस्थितो गृहमेधीयान् धर्माद्वीकगुरुर्जुषन् ॥ ६३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ पट्सप्ततितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

एकैकशस्ताः कृष्णस्य पुत्रान् दश दशावलाः ।
 अजीजनन्ननयमान् पितुः सर्वात्मसम्पदा ॥ १ ॥

गृहादनपगं वीक्ष्य राजपुत्रोऽञ्जुतं स्थितम् ।
 आत्मनोऽमंसत प्रेष्टं न तत्तत्त्वचिदः स्त्रियः ॥ २ ॥

चार्यञ्जकोशयदनायतचारुनेत्र-
 सप्रेमहासरसवीक्षितवल्गुजल्पैः ।
 सम्मोहिता भगवतो न मनो विजेतुं
 स्वैर्विभ्रमैः समशक्नु वनिता विभ्रमः ॥ ३ ॥

स्मायावलोकलवदवर्षितभावहारि-
 भ्रमण्डलप्रहितसौरतमन्त्रशोण्डैः ।
 पन्थस्तु पोडशसहस्रमनङ्गवाणै-
 र्यस्येन्द्रियं विमथितुं करणैर्न शुकुः ॥ ४ ॥

याः स्वीप्सितं स्वभवनेष्वधिकुदमुच्चै-
 र्लक्ष्म्यैकधाम सरसप्लुतवीक्षणेन ।
 ऐक्षन् सतामपि पतिं च सतीः कटाक्षैः
 स्थूणान्तेण नवसङ्गमलज्जयेव ॥ ५ ॥

रामा गृहे विहरतः पुरतः कराभ्यां
 बद्धेक्षणाः स्वदयितस्य मुदाऽहसन्त्यः ।
 गात्रान्तराण्यपिदधुर्निजपूरुषस्य
 क्लेशाबहान्यपि तदङ्गजभङ्गभीताः ॥ ६ ॥

तासां या दशपुत्राणां कृष्णस्त्रीणां पुरोदिताः ।
 अथै महिष्यस्तन्पुत्रान् प्रयुष्मादीन् गृणन्ति तान् ॥ ७ ॥

चारुदेष्णः सुदेष्णश्च चारुदेहश्च वीर्यवान् ।
 सुचारुश्चारुगुमश्च भद्रचारुस्तथाऽपरे ॥ ८ ॥

चारुचन्द्रोऽतिचारुश्च चारुमान् दशमो हरेः ।
 प्रयुष्मप्रमुखा जाता रुमिण्या नवमाः पितुः ॥ ९ ॥

भानुः सुभानुः स्वभानुः प्रभानुर्भानुमांस्तथा ।
 चन्द्रभानुर्वृद्धभानुर्भानुस्तथाऽष्टमः ॥ १० ॥

श्रीभानुः प्रतिभानुश्च सत्यभामात्मजा दश ।
 साम्बः सुमित्रः पुरुजिच्छतत्रिच सहस्रजिन् ॥ ११ ॥

विजयधित्रकेतुश्च वसुमान् द्रविणः क्रतुः ।
 जाम्बवत्याः सुता खेते साम्बायाः पितृसम्मताः ॥ १२ ॥

भानुश्चन्द्रोऽथसेनश्च चित्रगुर्वेगवान् वृषः ।
 आमः शङ्खवंसुः श्रीमान् कृतिर्नाग्रजितेः सुताः ॥ १३ ॥

धृतः कविवृषो वीरः सुबाहुर्भद्र एकलः ।
 शान्तिर्दर्शः पूर्णमास्यः कालिन्याः सोमकोऽपरः ॥ १४ ॥

प्रपोपो गात्रवान् सिद्धो बलः प्रबल ऊर्ध्वगः ।
 माध्याः पुत्रा महाशक्तिः सह ओजोऽपराजितः ॥ १५ ॥

वृकोऽर्हकोऽनिलो नीलो बहभोऽन्नाद एव च ।
 महाशः पवनो बह्निर्मित्रविन्दात्मजाः कृतिः ॥ १६ ॥

सङ्ग्रामजिद् बृहत्सेनः शूरः प्रहरणोऽरिजित् ।
 जयः सुभद्रो भद्राश्वो वाम आपुश्च सत्यकः ।
 दीप्तिमांस्ताम्रपत्राया रोहिण्यास्तनया हरेः ॥ १७ ॥

प्रयुष्मावानिरुद्धोऽभूद् रुम्वतयां महाबलः ।
 पुत्र्यां च रुमिणो राजन् नाम्ना भोजकटे पुरे ॥ १८ ॥

एतेषां पुत्रपौत्राश्च वभ्रुवुः कोटिशो नृप ।
 मातरः कृष्णभार्याणां सहस्राणि च पोडश ॥ १९ ॥

राजोवाच—
 कथं रुम्यरिपुत्राय प्रादाद् दुहितरं युधि ।
 कृष्णेन परिभूतस्तं हन्तुं रन्ध्रं प्रतीक्षते ॥ २० ॥

एतदारुवाहि मे ब्रह्मन् द्विपोर्वैबादिकी क्रियाम् ।
 अनागतमतीतं च वर्तमानमतीन्द्रियम् ।
 विप्रकृष्टं व्यवहितं सम्यक् पश्यन्ति योगिनः ॥ २१ ॥

श्रीशुक उवाच—
 यद्यप्यनुस्मरन् धैरं रुम्यी कृष्णावमानितः ।
 व्यतरद् भागिनेयाय सुतां कुर्वन् स्वसुः प्रियम् ॥ २२ ॥

तदेवानुस्मरन् धैरं रुम्यी कृष्णावमानितः ।
 तोषयामास तपसा श्रीशैलनिलयं हरम् ॥ २३ ॥

तपसाऽऽराधितो रुद्रो रुमिणा वरदर्भः ।
 वरेण च्छन्दयामास स च वज्रे हतं धनुः ॥ २४ ॥

अजेयं शत्रुसहानामभेयं त्रिदशैरपि ।

तथेति कार्मुकं दत्त्वा वाक्यं चोवाच शङ्करः ॥ २५ ॥

यदा विरुद्धवसे विष्णी तदेतत् कार्मुकं नृप ।

हित्वा तदा त्वा मामेव प्रतिपत्स्यति नान्यथा ॥ २६ ॥

इत्युक्त्वा कार्मुकं दत्त्वा शङ्करो न व्यहरयत् ।

सोऽपि लब्धवरो राजा प्राप्य भोजकटं पुरम् ॥ २७ ॥

तेन चापेन सकलान् नृपान् प्रख्यातपौरुषान् ।

वर्षाचकार सङ्ग्रामे रुग्मी कृष्णामृते नृप ॥ २८ ॥

विरोद्धं वासुदेवेन रुग्मी नैवाकरान्मनः ।

धनुर्लोभान्महाराज न मैत्रीमप्यकल्मषाम् ॥ २९ ॥

यद्यप्यनुस्मरन् धैरं गिरिशस्य स्मरन् वचः ।

वृत्तः स्वयंवरे साक्षादनङ्गोऽद्रपुतस्तथा ॥ ३० ॥

राज्ञः समेतान् निजित्व जहरीकरयो युधि ।

अनिरुद्धो रुग्मवत्यां तस्यां जज्ञे महारथः ॥ ३१ ॥

जहार यं चित्रलेखा बाणपुत्र्या प्रचोदिता ।

सहस्रबाहुर्बाणश्च यत्कृते द्विभुजोऽभवत् ॥ ३२ ॥

रुग्मिण्यास्तनयां राजन् कृतवर्मसुतो वली ।

उपपेमे विशालाक्षः कन्यां चारुमतीं किल ॥ ३३ ॥

दोहित्रायानिरुद्धाय पीत्री रुग्म्यददाद् हरेः ।

रोचनां यद्वैरोऽपि स्वसुः प्रियचिकीर्षया ॥ ३४ ॥

जानन्नधर्मं तयोर्गं स्नेहपाशानुबन्धनः ।

तस्मिन्नभ्युदये राजन् रुग्मिणी रामकेशवीं ॥ ३५ ॥

पुरं भोजकटं जग्मुः साम्प्रप्रयुष्मकादयः ।

तस्मिन् प्रवृत्त उद्गाहे कलिद्रुप्रमुखा नृपाः ॥ ३६ ॥

इप्तास्ते रुग्मिणं प्रोचुर्वलमक्षैर्विनिर्जयं ।

अनक्षज्ञो वलो राजन्नपि तव्यसनी महान् ॥ ३७ ॥

इत्युक्तो वलमाहूय तेनाक्षे रुग्म्यदीव्यत ।

शतं सहस्रमपुतं रामस्तत्रादये णम् ॥ ३८ ॥

तं तु रुग्म्यजयत् तत्र कलिद्रुः ग्राहसद्वलम् ।

दन्तान् सन्दर्शयन्नुच्चैर्नामृष्यत् तद् हलायुधः ॥ ३९ ॥

ततो लक्षं रुग्म्यगृह्णाद् ग्लहं तदजयद् वलः ।

जितवानहमित्याह रुग्मी कैतवमाश्रितः ॥ ४० ॥

मन्युना धुभितः श्रीमान् समुद्र इव पर्वणि ।

जान्याऽरुणाक्षोऽतिरुषा न्यमुदं ग्लहमाददे ॥ ४१ ॥

तं चापि जितवान् रामो धर्मेण च्छलतोऽब्रवीत् ।

रुग्मी जितं मयाऽपेमे यदन्तु प्राशिका इति ॥ ४२ ॥

तथेत्याह कलिद्रोऽपि दन्तान् सन्दर्शयं सीरिणः ।

ततः कोपपरीतात्मा तूष्णीमासीद् हलायुधः ॥ ४३ ॥

तदाऽब्रवीन्नभोवाणी वलेनेव जितो ग्लहः ।

धर्मतो वचनेनेव रुग्मी वदति धै मृषा ॥ ४४ ॥

तामनाहत्य धैर्भो दुष्टराजन्यचोदितः ।

सङ्कर्षणं परिहसन् वभाषे कालचोदितः ॥ ४५ ॥

नैवाक्षकोविदा यूयं गोपाला वनगोचराः ।

अक्षैर्दीव्यनि राजानो बाणैश्च न भवाहशाः ॥ ४६ ॥

रुग्मिणैवमधिष्ठितो राजभिर्धोषहासितः ।

कुद्धस्त्यष्टापदेनेन जयानोद्गाहपर्वणि ॥ ४७ ॥

कलिद्रुराजं तरसा गृहीत्वा दशमे पदे ।

दन्तानपातयत् कुद्धो योऽहसद् विवृतेर्द्विजैः ॥ ४८ ॥

अन्ये निर्भिन्नबाहोरुशिरसो रुधिराक्षिताः ।

राजानो दुद्रुवूर्ध्नीता वलेन परमार्दिताः ॥ ४९ ॥

निहते रुग्मिणि स्याले नाब्रवीन् साध्वसाधु वा ।

रुग्मिणीवल्लयो राजन् स्नेहभद्रभपाद् हरिः ॥ ५० ॥

अथानिगूढं सह भार्यया वरं

रथं समारोप्य ययुः कुशास्थलीम् ।

रामादयो भोजकटाद् दशार्हकाः

सिद्धासिलार्था मधुसूदनाभ्याः ॥ ५१ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तसप्ततितमोऽध्यायः

राजोवाच—

बाणस्य तनयाम्पामुपयेमे यदुत्तमः ।
 तत्र युद्धमभूद् पोरं हरिशाङ्करयोर्महन् ।
 एतन् सर्वं महायोगिन् समाख्यातुं त्वमर्हसि ॥ १ ॥

बाणः पुत्रशतज्येष्ठो बलेरासीन्महात्मनः ।
 येन वामनरूपाय हरयेऽदायि मेदिनी ॥ २ ॥

तस्योरसः सुतो बाणः शिवभक्तिरतः सदा ।
 मान्यो बदान्यो धीमांश्च सत्यसन्धो हृदग्रतः ॥ ३ ॥

शोणिताख्ये पुरे रम्ये स राज्यमकरोत् पुरा ।
 तस्य शम्भोः प्रसादेन किङ्करा इव तेऽभराः ।
 सहस्रबाहुर्वायेन ताण्डवेऽतोपयन्मृडम् ॥ ४ ॥

भगवान् सर्वभूतेशः शरण्यो भक्तवत्सलः ।
 बरेण च्छन्दयामास स तं बरे पुराधिपम् ॥ ५ ॥

स एकदाऽऽह गिरिशं पार्श्वस्थं वीर्यदुर्मदः ।
 किरीटिनार्कवर्णेन संस्पृशस्तपदाम्बुजम् ॥ ६ ॥

नमस्ये त्वां महादेव लोकानां गुरुमीश्वरम् ।
 पुंसामपूर्णकामानां कामपूरामराङ्गिणम् ॥ ७ ॥

दोःसहस्रं त्वया दत्तं परं भाराय मेऽभवत् ।
 त्रिलोक्यां प्रतियोद्धारं न लभे त्वहते समम् ॥ ८ ॥

कण्डूत्या निभूतेर्दोर्भिर्पुपुत्सुर्दिग्गजानहम् ।
 आयापां चूर्णयन्नद्रीन् भीतास्तेऽपि प्रदुद्रुवुः ॥ ९ ॥

तच्छ्रुत्वा भगवान् क्रुद्धः केतुस्ते भज्यते यदा ।
 त्वहर्पत्रं भवेन्मूढ संपुगं मत्समेन ते ॥ १० ॥

इत्युक्तः कुमतिर्हृष्टः स्वगृहं प्राविशानृप ।
 प्रतीक्षन् गिरिशं देवं स्ववीर्यनशं कुपीः ॥ ११ ॥

तस्योपा नाम दुहिता स्वप्ने प्राप्नुमिना रतिम् ।
 कन्याऽलभत कान्तेन प्रागदृष्टश्रुतेन सा ॥ १२ ॥

सा तत्र तमपश्यन्ती कासि कान्तेनि वादिनी ।
 सखीनां मध्य उक्तस्थी विह्वला व्रीडिता भृशम् ॥ १३ ॥

बाणस्य मन्त्री कुम्भाण्डश्चित्रलेखा च तत्सुता ।
 सख्यपृच्छन् सखीमूपां कौतूहलसमन्विता ॥ १४ ॥

कं त्वं मृगयसे सुभु क्रीदशस्ते मनोरथः ।
 हस्तग्राहं न तेऽपि राजपुत्र्युपलक्ष्ये ॥ १५ ॥

उपोवाच—
 दृष्टः कश्चिन्नरः स्वप्ने श्यामः कमललोचनः ।
 पीतवासा बृहद्बाहुर्पोषितां हृदयद्रुमः ॥ १६ ॥

तमहं मृगये कान्तं पापयित्वाधरं मधु ।
 कापि यातः स्मृद्वयतीं क्षिप्त्वा मां वृजिनार्णवे ॥ १७ ॥

चित्रलेखोवाच—
 व्यसनं तेऽपकर्षामि त्रिलोक्यां यदि भाव्यसे ।
 तमानेष्ये नरं यस्ते मनोहतां तमादिश ॥ १८ ॥

इत्युक्त्वा देवगन्धर्वसिद्धचारणपन्नगान् ।
 दैत्यविधाधारान् यक्षान् मनुजांश्च यथाऽलिलत् ॥ १९ ॥

मनुजेषु च सा वृष्णीन् शूरमानकदुन्दुभिम् ।
 ज्वलित्वा रामकृष्णी च प्रयुधं वीक्ष्य लज्जिता ॥ २० ॥

अनिरुद्धं विलिखितं वीक्ष्योपाऽवाङ्मुखी ह्रिया ।
 सोऽसावसायिति प्राह स्मयमाना महीपते ॥ २१ ॥

चित्रलेखा तमाज्ञाय पीत्रं कृष्णस्य योगिनी ।
 यथै विहायसा राजन् द्वारकां कृष्णपालिताम् ॥ २२ ॥

तत्र सुप्तं सुषयं द्रे प्रापुर्भिं योगमास्थिता ।
 गृहीत्वा शोणितपुरं सख्ये प्रियमदर्शयत् ॥ २३ ॥

सा च तं सुन्दरवरं विलोक्य मुदिता नना ।
 दुष्प्रेक्ष्ये स्वगृहे पुष्पी रेमे प्रापुर्भिना समम् ॥ २४ ॥

परार्प्यवासाः स्रग्वन्धूपदीपासनदिभिः ।
 पानभोजनभक्ष्यैश्च वाक्यैः शुश्रूषयाऽर्चितः ॥ २५ ॥

गूढः कन्यापुरं शशत्रुवृद्धसेहया तया ।
 नाहङ्गणान् स बुधे उपयाऽपहृतेन्द्रियः ॥ २६ ॥

तां तथा यदुवीरेण भुज्यमानां हतव्रताम् ।
 हेतुर्भिलक्षयाऽक्रुताप्रीतां दुरवच्छेदः ॥ २७ ॥

भटा आवेदयाधकू राजंस्ते दुहितुर्वयम् । विचेष्टितं लक्ष्यामः कन्यायाः कुलदूषणम् ॥ २८ ॥	स तं प्रविष्टं वृतमाततापिभि- भट्टिरनेकैरवलोक्य माधवः । उपय्य सौर्व परिपं व्यवस्थितो यथाऽन्तको दण्डधरो जिघांसया ॥ ३३ ॥
अनपायिभिरस्माभिर्गुप्तायाश्च गृहे प्रभो । कन्याया दूषणं पुम्भिर्दुष्प्रेत्या(श्चा)या न विप्रहे ॥ २९ ॥	जिघृक्षया तान् परितः प्रसर्पतः शुनो यथा सूकरसूषणोऽहनत् । ते हन्यमाना भवनाद् विनिर्गता निर्भिन्नमूर्धोरुभुजाः प्रदुद्रुवुः ॥ ३४ ॥
ततः प्रव्यथितो वाणो दुहितुः श्रुतदूषणः । त्यारितः कन्यकागारं प्राप्तोऽद्राक्षीद् यदूहहम् ॥ ३० ॥	तं नागपाईर्वलिनन्दनो वली ग्रन्तं स्वसेन्यं कुपितो वबन्ध ह । ऊपा भृशं शोकविषादविह्वला वदं निरीक्ष्याश्रुकलाक्षरोदिपत् ॥ ३५ ॥
कामन्मजं तं भुवनैकसुन्दरं श्यामं पिशाङ्गाम्बरमन्वजेक्षणम् । बृहद्भजं कुन्तलकुण्डलत्विषा स्मिताबलोकेन च मण्डिताननम् ॥ ३१ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥
दीव्यन्तमक्षैः प्रिययाऽभिनृम्पया तदङ्गसङ्गस्तनकुड्मस्रजम् । याहोर्दधानं मधुमद्विकाशितं तस्याग्र आसीनमवेक्ष्य विस्मितः ॥ ३२ ॥	

अथ अष्टसप्ततितमोऽध्यायः

अपश्यतां चानिरुद्धं तद्वन्धूनां च भारत । चत्वारो वार्षिका मासा व्यतीपूरनुशोचताम् ॥ १ ॥	ब्रह्मादयः सुराधीशा मुनयः सिद्धचारणाः । गन्धर्वाप्सरसो यक्षा विमानैर्द्रुमागमन् ॥ २ ॥
नारदाक्षदुषाकण्वं वार्ता वदस्य कर्म च । प्रययुः शोणितपुरं वृष्णयः कृष्णदेवताः ॥ २ ॥	शङ्करानुचराञ्छीरिभूतप्रमथगुह्यकान् । शक्तिनीर्यातुधानांश्च वेतालान् सविनायकान् ॥ १० ॥
प्रयुगो युयुधानश्च गदः साम्बोऽथ सारणः । नन्दोपनन्दभद्राद्या रामकृष्णानुवर्तिनः ॥ ३ ॥	प्रेतमानृपिशाचांश्च कृष्णाण्डान् ब्रह्मराक्षसान् । द्राचयामास तीक्ष्णाग्रैः शरैः शार्ङ्गधनुश्च्युतैः ॥ ११ ॥
अर्धाहिणीभिर्द्वादशभिः समेताः सर्वतो दिशम् । रुधुर्वाणनगरं समन्तात् सात्वतर्षभाः ॥ ४ ॥	पृथग्विधानि प्रापुः पिनाक्यस्त्राणि शार्ङ्गिणे । प्रत्यक्षैः शमयामास शार्ङ्गाणिरविस्मितः ॥ १२ ॥
भज्यमानपुरोयानप्राकाराट्टालगोरुम् । प्रेक्षमाणो रुपाऽविष्टस्तुल्यसेन्योऽभिनिर्ययौ ॥ ५ ॥	ब्रह्मास्त्रस्य च ब्रह्मास्त्रं वायव्यस्य च पार्वतम् । आश्रयस्य च पार्श्वेन्यं नैजं पशुपतस्य च ॥ १३ ॥
वाणार्थे भगवान् रुद्रः ससुतैः प्रमथैर्वृतः । आरुह्य नन्दीवृषभं युयुधे रामकृष्णयोः ॥ ६ ॥	मोहयित्वा तु गिरिशं जृम्भणास्त्रेण जृम्भितम् । वाणस्य वृत्तानं शीरिर्जपानसिगदेपुभिः ॥ १४ ॥
आसीत् सुनुमुलं युद्धमद्भुतं रोमहर्षणम् । कृष्णशङ्करयो राजन् प्रयुग्मुगुह्योरपि ॥ ७ ॥	स्कन्दः प्रयुग्मवाणौधैर्यमानः समन्ततः । अमृग् विमुञ्चन् गात्रेभ्यः शिखिनाषाक्रमद् रणान् ॥ १५ ॥
कुम्भाण्डकूपकर्णाभ्यां बलेन सह संयुगः । साम्बस्य वाणपुत्रेण वाणेन सह सात्यकेः ॥ ८ ॥	कुम्भाण्डः कूपकर्णश्च पेतनुर्मुसलाद्विती । दुद्रुवुस्तदनीकानि हतनाथानि सर्वतः ॥ १६ ॥

अथ सप्तसप्ततितमोऽध्यायः

राजोवाच—

वाणस्य तनयाम्पामुपयेमे यदुत्तमः ।
 तत्र युद्धमभूद् पोरं हरिशङ्करयोर्महत् ।
 एतत् सर्वं महायोगिन् समाख्यातुं त्वमर्हसि ॥ १ ॥

वाणः पुत्रशतज्येष्ठो वलेरासीन्महात्मनः ।
 येन वामनरूपाय हरयेऽदायि मेदिनी ॥ २ ॥

तस्योरसः सुतो वाणः शिवभक्तिरतः सदा ।
 मान्यो वदान्यो धीमांश्च सत्यसन्धो दृढव्रतः ॥ ३ ॥

शोणिताख्ये पुरे रम्ये स राज्यमकरोत् पुरा ।
 तस्य शम्भोः प्रसादेन किङ्करा इव तेऽमराः ।
 सहस्रबाहुर्वायेन ताण्डयेऽतोपयन्मृडम् ॥ ४ ॥

भगवान् सर्वभूतेशः शरण्यो भक्तवत्सलः ।
 वरेण च्छन्दयामास स तं वज्रे पुराधिपम् ॥ ५ ॥

स एकदाऽऽह गिरिशं पार्श्वस्थं वीर्यदुर्मदः ।
 किरीटिनार्कवर्णेन संस्पृशंस्तपदाम्बुजम् ॥ ६ ॥

नमस्ये त्वां महादेव लोकानां गुरुमीश्वरम् ।
 पुंसामपूर्णकामानां कामपूरामराङ्गिणम् ॥ ७ ॥

दोःसहस्रं त्वया दत्तं परं भाराय मेऽभवत् ।
 त्रिलोक्यां प्रतिपदोद्धारं न लभे त्वद्वते समम् ॥ ८ ॥

कण्डूत्या निभूतेर्दोर्भिर्युयुत्सुर्दिगजानहम् ।
 आवापां चूर्णयन्नद्रीन् भीतास्तेऽपि प्रदुद्रुवुः ॥ ९ ॥

तच्छुन्वा भगवान् क्रुद्धः केतुस्ते भज्यते यदा ।
 यदर्पघ्नं भवेन्मृदं संयुगं मत्समेन ते ॥ १० ॥

इत्युक्तः कुमनिर्हृष्टः स्वगृहं प्राविशान्नुप ।
 प्रतीक्षन् गिरिशोऽंशं स्ववीर्यनशानं कुपीः ॥ ११ ॥

तस्यांघ्रा नाम दुहिता स्वप्ने प्रायुष्मिना रतिम् ।
 कन्याऽलभत कान्तेन प्रागदृष्टश्रुतेन सा ॥ १२ ॥

सा तत्र तमपश्यन्ती कामि कान्तेति यादिनी ।
 सखीनां मध्य उक्तस्था विह्वला व्रीडिता भृशम् ॥ १३ ॥

वाणस्य मन्त्री कुम्भाण्डश्चित्रलेखा च तत्सुता ।

सख्यपृच्छन् सखीमूषां कीदृहलसमन्विता ॥ १४ ॥

कं त्वं मृगयसे सुभु कीदृशस्ते मनोरथः ।

हस्तग्राहं न तेऽयापि राजपुत्र्युपलक्ष्ये ॥ १५ ॥

उपोवाच—

दृष्टः कश्चिन्नरः स्वप्ने त्रयामः कमललोचनः ।

पीतवासा वृहद्बाहुर्गोपितां हृदयद्रुमः ॥ १६ ॥

तमहं मृगये कान्तं पाययित्वाधरं मधु ।

कापि यातः स्पृहयतीं क्षिप्त्वा मां वृजिनार्णवे ॥ १७ ॥

चित्रलेखोवाच—

व्यसनं तेऽपकर्षामि त्रिलोक्यां यदि भाज्यसे ।

तमानेष्ये नरं यस्ते मनोहतां तमादिश ॥ १८ ॥

इत्युक्त्वा देवगन्धर्वसिद्धचारणपन्नगान् ।

दैत्यविद्याधरान् यक्षान् मनुजान् यथाऽल्लिखन् ॥ १९ ॥

मनुजेषु च सा वृष्णीन् शूरमानकदुन्दुभिम् ।

व्यलिखद् रामकृष्णौ च प्रयुञ्जं वीक्ष्य लज्जिता ॥ २० ॥

अनिरुद्धं विलिखितं वीक्ष्योपाऽवाङ्मुखी हिया ।

सोऽसावसायिति प्राह स्मयमाना महीपते ॥ २१ ॥

चित्रलेखा तमाज्ञाय वीत्रं कृष्णस्य योगिनी ।

ययी विहायसा राजन् द्वारकां कृष्णपालिताम् ॥ २२ ॥

तत्र सुप्तं सुपयङ्गे प्रायुष्मिं योगमास्थिता ।

गृहीत्वा शोणितपुरं सख्ये प्रियमदर्शयत् ॥ २३ ॥

सा च तं सुन्दरवरं विलोक्य मुदितानना ।

दुष्टेष्वेव स्वगृहे पुष्पी रेमे प्रायुष्मिना समम् ॥ २४ ॥

परार्प्यवासःसगन्धर्वपूषदीपासनादिभिः ।

पानभोजनभक्ष्यैश्च वाक्यैः शुश्रूषयाऽर्चितः ॥ २५ ॥

गूढः कन्यापुरं शशत्रुवृद्धसेहया तया ।

नाहगणान् स वुधेषु उपयाऽपहृतेन्द्रियः ॥ २६ ॥

तां तथा यदुवीर्यं भुज्यमानां हतव्रताम् ।

हेतुभिर्लक्षयाभिकुराप्रतीतां दुरवच्छेदः ॥ २७ ॥

भटा आवेदयाधक् राजंसे दुहितुर्ययम् ।
 विचेष्टितं लक्षयामः कन्यायाः कुलदूषणम् ॥ २८ ॥
 अनपायिभिरस्माभिर्गुप्तायाश्च गृहे प्रभो ।
 कन्याया दूषणं पुष्पिर्दुष्प्रेष्या(क्षा)या न विद्यते ॥ २९ ॥
 ततः प्रव्यथितो वाणो दुहितुः श्रुतदूषणः ।
 त्वरितः कन्यकागारं प्राप्तोऽद्राक्षीद् यद्ब्रह्मम् ॥ ३० ॥
 कामन्मजं तं भुवनेकसुन्दरं
 श्यामं पिशङ्गाम्बरमम्बुजेष्वणम् ।
 वृहद्भुजं कुन्तलकुण्डलन्विषा
 स्मितावलोकनं च मण्डिताननम् ॥ ३१ ॥
 दीव्यन्तमधैः प्रिययाऽभिन्मृणया
 तदङ्गसङ्गस्तनकुङ्कुमस्रजम् ।
 बाहोर्दधानं मधुमह्लिकाश्रितं
 तस्याग्र आसीनमवेक्ष्य विस्मितः ॥ ३२ ॥

स तं प्रविष्टं वृत्तमाततापिभि-
 भैटिरनेकैरवलोक्य माधवः ।
 उद्यम्य सौर्वं परिषं व्यवस्थितो
 ययाऽन्तको दण्डधरो जिघांसया ॥ ३३ ॥
 जिघृक्षया तान् परितः प्रसर्पतः
 शुनो यथा सूकरयूपपोऽहनत् ।
 ते हन्यमाना भवनाद् विनिर्गता
 निर्भिन्नमूर्धोरुभुजाः प्रदुद्रुवुः ॥ ३४ ॥
 तं नागपाशैर्वलिनन्दनो बली
 ग्रन्तं स्वसेन्यं कुपितो बबन्ध ह ।
 ऊषा भृशं शोकविषादविह्वला
 बद्धं निरीक्ष्याधुकलाक्षरोदयत् ॥ ३५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टसप्ततितमोऽध्यायः

अपश्यतां चानिरुद्धं तद्वन्धूनां च भारत ।
 चत्वारो वार्षिका मासा व्यतीयुरनुशोचताम् ॥ १ ॥
 नारदात्तदुपाकर्ण्य वार्तां बद्धस्य कर्म च ।
 प्रययुः शोणितपुरं वृष्णयः कृष्णदेवताः ॥ २ ॥
 प्रयुष्मो युयुधानश्च गदः साम्बोऽथ सारणः ।
 नन्दोपनन्दश्चद्राया रामकृष्णानुवर्तिनः ॥ ३ ॥
 अधोहिणीभिर्द्वादशभिः समेताः सर्वतो दिशम् ।
 रुद्रधुवाणनगरं समन्तान् सात्वतर्षभाः ॥ ४ ॥
 भज्यमानपुरोयानप्राकाराद्दालगोपुरम् ।
 प्रेक्षमाणो रुपाऽविष्टस्तुन्यसेन्योऽभिनिर्ययी ॥ ५ ॥
 वाणार्थं भगवान् रुद्रः तासुतेः प्रमथेवृतः ।
 आरुह्य नन्दीवृषभं युयुधे रामकृष्णयोः ॥ ६ ॥
 आसीत् सुतुमुलं युद्धमद्भुतं रोमरुपर्णम् ।
 कृष्णशङ्करयो राजन् प्रयुग्मगृहयोरपि ॥ ७ ॥
 कुम्भाण्डकूपकर्णाभ्यां बलेन सह संयुगः ।
 साम्बस्य बाणपुत्रेण बाणेन सह सात्यकेः ॥ ८ ॥

ब्रह्मादयः सुराधीशा मुनयः सिद्धचारणाः ।
 गन्धर्वाप्सरसो यक्षा विमानैर्द्रुमागमन् ॥ ९ ॥
 शङ्करानुचराञ्छौर्भिर्भूतप्रमथगुह्यकान् ।
 डाकिनीर्पातुधानांश्च बेतालान् सविनायकान् ॥ १० ॥
 प्रेतमातृपिशाचांश्च कूप्माण्डान् ब्रह्मराक्षसान् ।
 द्रावयामास तीक्ष्णाग्निः शरीः शार्ङ्गधनुश्च्युतैः ॥ ११ ॥
 पृथग्विधानि प्रायुद्ध पिनाक्यस्त्राणि शार्ङ्गिणे ।
 प्रत्यस्त्रैः शमयामास शार्ङ्गपाणिरविस्मितः ॥ १२ ॥
 ब्रह्मास्त्रस्य च ब्रह्मास्त्रं वायव्यस्य च पार्वतम् ।
 आग्नेयस्य च पार्जन्यं नैजं पाशुपतस्य च ॥ १३ ॥
 मोहयित्वा तु गिरिशं जृम्भणास्तेन जृम्भितम् ।
 बाणस्य पृतनां शीरिर्जघानासिगदेधुभिः ॥ १४ ॥
 स्कन्दः प्रयुग्मबाणोपेर्यमानः समन्ततः ।
 असृग् विमुञ्चन् गात्रेभ्यः शिशिनापाक्रमद् रणान् ॥ १५ ॥
 कुम्भाण्डः कूपकर्णश्च पेतनुर्मुसलादिती ।
 दुद्रुवुस्तदनीकानि हतनाथानि सर्वतः ॥ १६ ॥

विशीर्यमाणं स्वबलं हृष्टा बाणोऽत्यमर्षणः ।
 कृष्णमभ्यदबत् सङ्ख्ये रथी द्वित्वैव सात्यकिम् ॥ १७ ॥
 धनूंष्याकृष्य युगपद् बाणः पञ्चशतानि वै ।
 एकैकस्मिञ्छरी द्वौ द्वौ सन्दधे रणदुर्मदः ॥ १८ ॥
 तानि चिच्छेद भगवान् धनूंषि युगपद्धरिः ।
 सारथिं रथमथांश्च हत्वा शङ्खमपूरयत् ॥ १९ ॥
 तन्माता कोटरी नाम नग्रा मुक्तशिरोरुहा ।
 पुरोऽवतस्थे कृष्णस्य पुत्रप्राणरिरक्षया ॥ २० ॥
 ततस्तिर्यङ्मुखो नग्रामनिरीक्षन् गदाग्रजः ।
 बाणश्च तावद् विरथश्छिन्नधन्वाविशत् पुरम् ॥ २१ ॥
 विद्राघिते भूतगणे ज्वरस्तु त्रिशिरास्त्रिपात् ।
 अभ्यधावत दाशार्हं दहन्निव दिशो दश ॥ २२ ॥
 अथ नारायणो देवस्तं हृष्टा व्यसृजज्वरम् ।
 माहेश्वरो वैष्णवश्च युयुधाते ज्वरायुधौ ॥ २३ ॥
 माहेश्वरः समाक्रन्दन् वैष्णवेन बलादितः ।
 अलब्ध्वाऽभयमन्यत्र भीतो माहेश्वरो ज्वरः ।
 शरणार्थी हृषीकेशं तुष्टाव प्रयताञ्जलिः ॥ २४ ॥
 नमामि त्वाऽनन्तशक्तिं परेशं
 सर्वात्मानं केवलं त्रिभिर्मात्रम् ।
 विश्वोत्पत्तिस्थानसंरोपहेतुं
 यत्तद् ब्रह्म ब्रह्मलिङ्गं प्रशान्तम् ॥ २५ ॥
 कालो देवं कर्म जीवः स्वभावो
 द्रव्यं क्षेत्रं प्राण आत्मा विकारः ।
 तत्सङ्घातो वीजरोहप्रवाह-
 स्त्वन्मायिषा तन्निपेधं प्रपद्ये ॥ २६ ॥
 नानाभावेर्लीलयेवोपपन्ने-
 र्देवान् सार्पहोक्तेस्तून् विभर्षि ।
 हंस्युन्मार्गान् हिंसया यतमानान्
 जन्मन्तत्ते भारद्वाज भूमेः ॥ २७ ॥
 तमोऽहं ते तेजसा दुःसहेन
 शान्तोग्रेणान्युब्वणेन ज्वरेण ।
 नायसापो देहिनां तेऽद्भिर्मूलं
 नो सेवेरन् यावदाशानुबद्धाः ॥ २८ ॥

श्रीभगवानुवाच—

त्रिशिरस्ते प्रसन्नोऽस्मि ज्येन्तु ते मञ्जराद् भयम् ।
 यो नो स्मरति संवादं तस्य त्वञ्च भवेद्भयम् ॥ २९ ॥
 इत्युक्तोऽच्युतमानस्य गतो माहेश्वरो ज्वरः ।
 बाणस्तु रथमारूढः प्रागायोत्स्यन्नतार्दनम् ॥ ३० ॥
 ततो वाहुसहस्रेण नानापुधपरोऽसुरः ।
 मुमोच परमक्रुद्धो बाणांश्चक्रापुधे नृप ॥ ३१ ॥
 तस्यास्यतोऽस्त्राप्यसकृच्चक्रेण क्षुरनेमिना ।
 चिच्छेद भगवान् वाहून् शाखा इव वनस्पतेः ॥ ३२ ॥
 बाहुषु छ्लियमानेषु बाणस्य भगवान् भवः ।
 भक्तानुकम्प्युपद्रव्यं चक्रापुधमभापत ॥ ३३ ॥
 श्रीरुद्र उवाच—
 त्वं हि ब्रह्म परं ज्योतिर्गूढं ब्रह्मणि बाह्वये ।
 यं पश्यन्त्यमलात्मान आकाशमिव केवलम् ॥ ३४ ॥
 नाभिर्नभोऽग्निर्मुखमन्वु रेतो
 यीः शीर्षमाशा श्रुतिरङ्घ्रिर्वी ।
 चन्द्रो मनो यस्य हृगर्क आत्मा
 अहं समुद्रो जठरं भुजेन्द्रः ॥ ३५ ॥
 रोमाणि यस्यीपधयोऽम्बुवाहाः
 केशा विरिञ्चो धिपणा विसर्गः ।
 प्रजापतिर्हृदयं यस्य धर्मः
 स वै भवान् पुरुषो लोककल्पः ॥ ३६ ॥
 तवावतारोऽयमकुण्डधामन्
 धर्मस्य गुप्त्यै जगतो भवाय ।
 वयं च सर्वे भवतानुभाविता
 विभावयामो भुवनानि सप्त ॥ ३७ ॥
 त्वमेक आयः पुरुषोऽद्वितीय-
 स्तुर्यः स्वहृन् हेतुरहेतुरीशः ।
 प्रतीयसेऽधापि यथाधिकारं
 स्वमायया सर्वगुणप्रसिद्धये ॥ ३८ ॥
 यथैव सूर्योऽपिहितच्छायया स्वया
 छायां च रूपाणि च सप्रकास्ति ।

एवं गुणेनापिहितो गुणास्त्व-		अवध्योऽयं मयाऽप्येष वैरोचनिसुतोऽसुरः ।	
मात्मप्रदीपो गुणिनश्च भूमन्	॥ ३९ ॥	प्रह्लादाय यरो दत्तो न बध्यो मे तवान्वयः	॥ ४७ ॥
यन्मायामोहितपियः पुत्रदारगृहादिषु ।		दर्पोऽशमनायास्य प्रवृक्णा वाह्यो मया ।	
उन्मज्जन्ति निमज्जन्ति प्रसक्ता वृजिनाण्वे	॥ ४० ॥	सूदिनं च बलं भूरि यच्च भारापितं भुवः	॥ ४८ ॥
देवदत्तमिमं लब्ध्वा नृलोकमजितेन्द्रियः ।		चत्वारोऽस्य भुजाः शिष्टा भविष्यन्त्यजरागराः ।	
यो नाद्रियेत त्वयादी स शोच्यो ह्यात्मबन्धकः	॥ ४१ ॥	पार्षदमुख्यो भवतो न कुतश्चिद्भयोऽसुरः	॥ ४९ ॥
यस्त्वां विमुजते मर्त्यं आत्मानं प्रियमीश्वरम् ।		इति लब्ध्वाऽभयं कृष्णं प्रणम्य शिरसाऽसुरः ।	
विषयपेन्द्रियार्थं विषममृतं त्यजन्	॥ ४२ ॥	प्रायुषिं रथमारोप्य सबध्वा समुपानयन्	॥ ५० ॥
अहं ब्रह्माथ विबुधा मुनयश्चामलाशयाः ।		अधोहिण्या परिवृतं सुवासःसमलङ्कृतम् ।	
सर्वात्मना प्रपन्नास्त्वामात्मानं प्रेष्टमीश्वरम्	॥ ४३ ॥	सपत्नीकं पुरस्कृत्य यषी रुद्रानुमोदितः	॥ ५१ ॥
तं त्वा जगत्स्थित्युदयान्तहेतुं समं प्रशान्तं सुहृदाम्देवम् ।		स्वराजधानीं समलङ्कृतं ध्वजैः	
अनन्यमेकं जगदात्मकेतं भवापवर्गाय भजाम देवम्	॥ ४४ ॥	सतोरणैरुक्षितमार्गचत्वाराम् ।	
अयं ममेष्टो दयितोऽनुवर्ती मयाऽभयं दत्तममुष्य देव ।		विशेष शङ्खानकदुन्दुभिस्त्वनै-	
सम्पाद्यतां तद् भवतः प्रसादो यथा हि ते दैत्यपती प्रसादः		रभ्युपतः पौरसुहृद्भिर्जातिभिः	॥ ५२ ॥
	॥ ४५ ॥	य एवं कृष्णविजयं शङ्करेण च संपुगाम् ।	
श्रीभगवानुवाच—		संस्मरेत् प्रातस्तथाय न तस्य स्यात् पराजयः	॥ ५३ ॥
यदात्य भगवंस्त्वन्नः करवाम प्रियं तव ।		॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥	
भवता यद् व्यवसितं तन्मे साध्वनुमोदितम्	॥ ४६ ॥		

अथ एकोनाशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—		इत्युत्सुको द्वारयतीं देवर्षिर्द्रुमागमत् ।	
तथा ताभिर्वरस्त्रीभी रममाणो जनार्दनः ।		पुष्पितोपचनारामां द्विजातिकुलनादिताम्	॥ ६ ॥
दिनानि हतसापत्रः सुबहून्त्यवासयत्	॥ १ ॥	उत्कुल्लेन्दीवराम्भोजकन्दहारकुमुदोत्पलैः ।	
राजोवाच—		लुरितेषु सरस्मूयैः कूजितां हंससारसैः	॥ ७ ॥
तासां षोडशसहस्रमहिषीणां जनार्दनः ।		प्रासादलक्ष्मैर्नवभिर्गुणैः स्फाटिकराजतैः ।	
तृप्तिं कथं चकारो मानुषं देहमाश्रितः	॥ २ ॥	महामरकतप्रख्यैः स्वर्णरत्नपरिच्छदैः	॥ ८ ॥
श्रीशुक उवाच—		विभक्तस्थापयचत्वारपणैः	
हन्त ते कथयिष्यामि श्रोतॄणां विस्मयावहम् ।		शालासभाभी रुचिरां सुरालयैः ।	
यथा चकार बह्वीनामेकस्मृतिं जनार्दनः	॥ ३ ॥	संसिक्तमार्गाङ्गणवीथिगेहिनीं	
नरकं निहतं श्रुत्वा तयोद्वाहं च योषिताम् ।		पतत्पताकाध्वजवारितातपाम्	॥ ९ ॥
कृष्णेनैकेन बह्वीनां तदिदं श्रुः स्म नारदः	॥ ४ ॥	तस्यामन्तः पुरं श्रीमदर्वितं सर्वधिष्ण्ययैः ।	
चित्रं वतंतदेकेन वपुषा युगपत् पृथक् ।		हरेः स्वकीशालं यत्र त्वष्टा कान्त्यर्चनं दर्शितम्	॥ १० ॥
गृहेषु व्यष्टसाहस्रस्थिय एक उदावहन्	॥ ५ ॥		

तत्र पोडशभिः सप्तसहस्रैः समलङ्कृतम् । विवेशैकतमं शौरैः पत्नीनां भयनं महत् ॥ ११ ॥	एष्टं तवाङ्घ्रियुगलं जनतापवर्गं ब्रह्मादिभिर्हृदि विचिन्त्यमगाधबोधैः । संसारकूपपतितोत्तरणावलम्बं ध्यायंश्चराम्यनुगृहाण यथा स्मृतिः स्यात् ॥ १२ ॥
विष्टब्धं विदुमस्तस्मैर्वैद्यफलकोतमैः । इन्द्रनीलमयैः कुड्यैर्जालैर्मरकतोत्तमैः ॥ १३ ॥	ततोऽन्यदाविशद् गेहं कृष्णपत्न्याः स्म नारदः । योगेश्वरेश्वरस्याङ्गं योगमायाविवित्सया ॥ १४ ॥
वितानैर्निर्मितैस्त्वष्ट्रा मुक्तादामविलम्बिभिः । दान्तेरासनपर्यङ्कैर्मण्युत्तमपरिष्कृतैः ॥ १५ ॥	दीव्यन्तमक्षभित्स्तत्र ग्रियया चोद्धवेन च । पूजितः परया भक्त्या प्रत्युत्थानासनादिभिः ॥ १६ ॥
दासीभिर्निष्कण्डीभिः सुवासोभिरलङ्कृतम् । पुम्भिः सकञ्चुकोष्णीपसुवस्त्रमणिकुण्डलैः ॥ १७ ॥	पृष्ट्वाविदुषेवासो कदाऽऽपातो भवानिति । क्रियते किन्तु पूर्णानामपूर्णरस्मदादिभिः ॥ १८ ॥
रत्नप्रदीपनिकरयुतिभिर्निरस्त- ध्वान्तं विचित्रवलभीषु शिखण्डिनोऽङ्ग । नृत्यन्ति यत्र विहितागरूपपक्षै- र्निर्यान्तमीक्ष्य घनबुद्धय उज्ज्वलः ॥ १९ ॥	अपापि ब्रूहि नो ब्रह्मन् जन्मेतच्छोभनं कुरु । स तु विस्मित उत्थाय तूर्णं (ष्णी)मन्यदगाद् गृहम् ॥ २० ॥
तस्मिन् समानगुणरूपवयःसुवेष- दासीसहस्रयुतयाऽनुसक्तं गृहिण्या । विप्रो ददर्श चमरव्यजनेन रुग्म- दण्डेन सात्वतपतिं परिवीजयन्त्या ॥ २१ ॥	तत्राप्यचष्ट गोविन्दं लालयन्तं शिशून् सुतान् । ततोऽन्यस्मिन् गृहेऽपश्यन्मज्जनाय कृतोद्यमम् ॥ २२ ॥
तं सन्निरीक्ष्य भगवान् सहसोत्थितः श्री- पर्यङ्कतः सकलधर्मभृतां वरिष्ठः । आनम्य पादयुगलं शिरसा कीरिट- जुष्टेन साञ्जलिरिवीविशदासने स्वे ॥ २३ ॥	जुहन्तं च वितानाग्निं यजन्तं पञ्चभिर्मखैः । भोजयन्तं द्विजान् कापि भुञ्जानमवशेषितम् ॥ २४ ॥
तस्यावनिन्य चरणौ तदपः स्वम्पूरां विभ्रज्जगद्गुरुतरोऽपि सतां पतिर्हि । ब्रह्मण्यदेव इति यद् गुणनाम युक्तं तस्यैव यच्चरणशोचमशेषतीर्थम् ॥ २५ ॥	कापि सन्ध्यामुपासीनं जपन्तं ब्रह्म वाग्यतम् । एकत्र चासिचर्मभ्यां चरन्तं शिष्यवर्त्मसु ॥ २६ ॥
सम्पूज्य देवकपिमादिकपिः पुराणो नारायणो नरसखो विधिनोदितेन । वाण्याऽभिभाष्य मितयाऽमृतकल्पया च प्राह प्रभो भगवतः करग्राम किं ते ॥ २७ ॥	अश्वैर्गजे रथैः कापि विचरन्तं गदाग्रजम् । कचिच्छयानं पर्यङ्के स्नूयमानं च बन्दिभिः ॥ २८ ॥
नारद उवाच— मयाञ्जुतं त्वयि विभोऽखिललोकनाथे मेत्री जनेषु दयतश्च दमं खलानाम् । निःश्रेयसाय जगतः स्थितिर्गुणाभ्यां स्वैरवतार उरुगाय विदाम सुष्ठु ॥ २९ ॥	मन्त्रयन्तं च कस्मिंश्चिन्मन्त्रिभ्योद्धवादिभिः । जलक्रीडारतं कापि वारमुत्थावलावृतम् ॥ ३० ॥
	कुत्रचिद् द्विजमुख्येभ्यो ददतं गाः स्वलङ्कृताः । इतिहासपुराणानि शृण्वन्तं मङ्गलानि च ॥ ३१ ॥
	हसन्तं हास्यकथया कदाचित् ग्रियया गृहे । कापि धर्मं सेवमानमर्थकामां च कुत्रचित् ॥ ३२ ॥
	ध्यायन्तमेकमात्मानं पुरुषं प्रकृतेः परम् । शुभ्रयन्तं गुरुन् कापि कामैर्भोगैः सपर्यया ॥ ३३ ॥
	कुर्वन्तं विग्रहं कैश्चित् सन्धिं चान्यत्र केशवम् । कुत्रापि सह रामेण चिन्तयन्तं सतां शिवम् ॥ ३४ ॥

पुत्राणां दुहितृणां च काले विध्युपनायनम् ।
 दारिवैरस्तत्सदृशीः कल्पयन्तं विभूतिभिः ॥ ३५ ॥
 प्रस्थापनोपनयनैरपत्यानां महोत्सवान् ।
 वीक्ष्य योगेश्वरेशस्य येषां लोका विसिस्मिरे ॥ ३६ ॥
 यजन्तं सकलान् देवान् काचन क्रतुभिरुज्जितैः ।
 पूर्तयन्तं कचिद् धर्मं कूपारामालयादिभिः ॥ ३७ ॥
 चरन्तं मृगयां कापि हयमारुह्य सन्धयम् ।
 प्रन्तं तीर्थं पशून् मेध्यान् परीतं यदुपुद्गयैः ॥ ३८ ॥
 अव्यक्तलिङ्गप्रकृतिमन्तःपुरचरादिषु ।
 कचिचरन्तं योगेशं तत्तद्भावबुभुत्सया ॥ ३९ ॥
 अथोवाच हृषीकेशं नारदः प्रहसन्निव ।
 योगमायाबलं वीक्ष्य मानुषीमीपुषो रतिम् ॥ ४० ॥
 नारद उवाच—
 विदाम् योगमायां ते दुर्दशांमपि योगिनाम् ।
 योगेश्वरात्तन् निर्भातभवत्यादनिपेयया ॥ ४१ ॥
 अनुजानीहि मां देव लोकांस्ते यशसा भुतान् ।
 पर्यटांमि तयोद्गायन् लीलां भुवनपायनीम् ॥ ४२ ॥

श्रीभगवानुवाच—

ब्रह्मन् धर्मस्य वक्ताऽहं कर्तारमनुमोदकः ।
 शिक्षयन्तं लोकमिममास्थितः पुत्र मा सिदः ॥ ४३ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्याचरन्तं सद्धर्मान् प्राक् सृष्टान् गृहमेधिनाम् ।
 तमेव सर्वगङ्गेषु सन्तमेकं ददर्श ह ॥ ४४ ॥
 कृष्णस्याचिन्त्यवीर्यस्य योगमायामहोदयम् ।
 मुहुर्दृष्ट्वा कपरिभूद् विस्मितो जातकौतुकः ॥ ४५ ॥
 इत्यर्थधर्मकामेषु कृष्णोवावहितात्मना ।
 सम्यक् सभाजितः प्रीतस्तमेवानुस्मरन् ययौ ॥ ४६ ॥
 एवं मनुष्यपदवीमनुवर्तमानो
 नारायणोऽखिलभवाय गृहीतशक्तिः ।
 रेमे च षोडशसहस्रवराङ्गनानां
 सत्रीडसीहृदनिरीक्षणहासनुष्टः ॥ ४७ ॥
 यानीह विश्वविलयाद्भववृत्तिहेतुः
 कर्माण्यनन्यविषयाणि हरिश्चकार ।
 यस्त्वङ्ग गापति शृणोत्यनुमोदते वा
 भक्तिर्भवेद् भगवति ह्यपवर्गमार्गे ॥ ४८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ अशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 अधोपस्युषवृत्तायां कुकुटान् कूजतोऽशपन् ।
 गृहीतकण्ठयः पतिभिर्माध्व्यो विरहानुराः ॥ १ ॥
 वयांस्यरूढवन् कृष्णं बोधयन्तीव बन्दिनः ।
 गापत्यलिङ्गदग्नेषु मन्दारवनवायुभिः ॥ २ ॥
 मुहूर्तं तं तु धेदुर्ध्वं नामृष्यदपि शोभनम् ।
 परिरम्भणविशेषात् शिष्यवाहनन्तरं गता ॥ ३ ॥
 ब्राह्मे मुहूर्तं उत्थाय दारुपस्युष्य माधवः ।
 दध्या प्रसन्नकरणः स्वान्मानं तमसः परम् ॥ ४ ॥
 एक परं ज्योतिरनन्यमद्वयं
 स्वसंस्थया नित्यनिरस्तकल्मषम् ।

ब्रह्माख्यमस्योद्भवनादिहेतुभिः
 स्वतःक्षणैर्लक्षितभायनिर्वृतिम् ॥ ५ ॥
 अथाप्नुतोऽम्भस्यमले यथाविधि
 क्रियाकलापं परिधाय वाससी ।
 चकार सन्ध्योपगमादि सत्तमो
 हुतानलो ब्रह्म जजाप वायतः ॥ ६ ॥
 उपस्थायार्कमुपयन्तं तर्पयित्वाऽऽत्मनः कलाः ।
 देवान् कपीन् पितॄन् वृजान् विप्रानभ्यर्च्य चात्मवान् ॥ ७ ॥
 धेनुनां रुमशूङ्गीणां साध्वीनां मौक्तिकस्रजान् ।
 पयस्विनीनां गृहीनां सवत्सानां सुवाससाम् ॥ ८ ॥
 ददौ रीष्यखुराग्राणां क्षीमाजिनतिलैः सह ।
 अलङ्कृतभ्यो विशेषेभ्यो बद्धं बद्धं दिनेदिने ॥ ९ ॥

गोविप्रदेवताकृद्भान् गुरुभूतानि सर्वशः ।
 नमस्कृत्वाऽऽत्मसम्भूतिं भङ्गलानि समस्पृशत् ॥ १० ॥
 आत्मानं भूषयामास नरलोकविभूषणम् ।
 वासोभिर्भूषणैः स्वीयैर्दिव्यस्त्रगुणैः ॥ ११ ॥
 अवेक्ष्याज्यं तथाऽऽदर्शं गोवृषद्विजदेवताः ।
 कामिनां सर्ववर्णानां पीरान्तःपुरचारिणाम् ।
 प्रादात् कामान् पृथक् कामैः प्रतोष्य प्रत्यनन्दत ॥ १२ ॥
 संविभज्याग्रतो विप्रान् सक्तामूलानुलेपनैः ।
 सुहृदः प्रकृतीर्दारान् प्रायुञ्ज ततः स्वयम् ॥ १३ ॥
 तावत् सूत उपानीय स्यन्दनं परमाद्भुतम् ।
 सुग्रीवाद्यैर्हवैर्वुक्तं प्रणम्यावस्थितोऽग्रतः ॥ १४ ॥
 गृहीत्वा पाणिना पाणिं सारथे रथमारुहन् ।
 सात्यव्युद्धवसंयुक्तः पूर्वोद्दिमिव भास्करः ॥ १५ ॥
 ईक्षितोऽन्तःपुरस्त्रीणां सञ्जीवप्रेमवीक्षितैः ।
 कृच्छाद् विमृष्टो निरगाज्जातहासो हरन् मनः ॥ १६ ॥
 सुधर्माख्यां सभां सर्वैर्वृष्णिभिः परिवारितः ।
 प्राविशद् यन्निविष्टानां न सन्त्यङ्ग पद्मरयः ॥ १७ ॥
 तत्रोपविष्टः परमासने विभु-
 र्वभी स्वभासा ककुभोऽवभासयन् ।
 वृतो नृसिंहैर्यदुभिर्वदन्तमो
 यथोदुराजो दिवि तारकागणैः ॥ १८ ॥
 तत्राप्य मन्त्रिणो राजन् नानाहास्यरसैर्विभुम् ।
 उपतस्थुर्नटाचार्या नर्तक्यस्ताण्डवैः समम् ॥ १९ ॥
 मृदङ्गवीणासुरजवेणुतालतल(दर)स्वयनैः ।
 ननृतुर्जगुस्तुष्टुध्वं सूतमागधवन्दिनः ॥ २० ॥
 तत्रस्था ब्राह्मणाः केचिदासीना ब्रह्मवादिनः ।
 पूर्वेषां पुण्ययज्ञासां राज्ञां चाकथयन् कथाः ॥ २१ ॥
 तत्रैकः पुरुषो राजन्नागतोऽपूर्वदर्शनः ।
 विज्रापितो भगवन्ते प्रतीक्षन्तः प्रवेशितः ॥ २२ ॥
 स नमस्कृत्य कृष्णाय पंगशाय कृताञ्जलिः ।
 राज्ञामाद्येदपद् दुःखं जगसन्धोपगोपजम् ॥ २३ ॥

ये तु दिग्विजये तस्य सन्नतिं नाययुर्नृपाः ।
 प्रसह्य रुद्धास्तेनासन्नयुते द्वे गिरिग्रजे ॥ २४ ॥
 राजान ऊचुः—
 कृष्ण कृष्णाग्रमेयान्मन् प्रपन्नभयभञ्जन ।
 वयं त्वां शरणं यामो भवभीताः पृथग्धिपः ॥ २५ ॥
 लोको विकर्मनिरतः कुशलं प्रमत्तः
 कर्मण्ययं त्वदुदिते भवदर्चने स्वे ।
 यस्तावदस्य बलवानिह जीविताशां
 सयग्निन्यन्यनिमिषाय नमोऽस्तु तस्मै ॥ २६ ॥
 कालो भवान् जगदिदं कलयाऽवतीर्णः
 सद्रक्षणाय खलनिग्रहणाय चान्यत् ।
 कथित् त्वदीयमतिपाति निदेशमीश
 किं वा जनः सुकृतमृच्छति तत्र विप्रः ॥ २७ ॥
 स्वप्रापितं नृपसुखं परतन्त्रमीश
 शशब्दभयेन मृतकेन धुरं बहामः ।
 हित्वा यदात्मनि सुखं तदनीहलभ्यं
 क्षिप्यामहेऽतिकृपणास्तव मापयेति ॥ २८ ॥
 तन्नो भवान् प्रणतशोकहराद्वियुग्मो
 रुद्धान् वियुङ्क्ष्व मगधाधिपकर्मपाशात् ।
 यो भूभुजोऽयुतमतद्गजवीर्यमेको
 विभ्रद् रुरोध भवने मृगराडिवावीः ॥ २९ ॥
 यो वै त्वया द्विनवकृत्य उदात्तचक्रो
 भग्नो मृधे खलु भवन्तमनन्तवीर्यम् ।
 जित्वा नृलोकनिरतं स तु रूढदर्पो
 युष्मत्प्रजाः शिपति चाशु च तद्विपेहि ॥ ३० ॥
 इति मागधसंरुद्धा भवदर्शनकाक्षिणः ।
 प्रपन्नाः पादमूलं ते दीनानां शं विधीयताम् ॥ ३१ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 राजदूते ब्रुवत्येवं देवर्षिः परमयुतिः ।
 विभ्रन् पिङ्गजटाभारं प्रादुरासीद् यथा रविः ॥ ३२ ॥
 गायन् गिरा मधुरया श्रियकर्माणि जन्म च ।
 श्रावयन्नयसद्वाहं लोकान्निरमयन् भृशम् ॥ ३३ ॥

तं दृष्ट्वा भगवान् कृष्णः सर्वलोकेश्वरेश्वरः ।		लीलावतारैः स्वयशःप्रदीपकं	
ययन्द उन्वितः शीष्णां ससभ्यः सानुगो मुदा	॥ ३४ ॥	प्रज्वालयेत्स्वं तमहं प्रपये	॥ ४० ॥
सभाजयित्वा विधिवत् कृतासनपरिग्रहम् ।		अथाप्याश्रावये ब्रह्मन् नरदेवविदम्बितम् ।	
वभाषं सुवृत्तैर्वाक्यैः श्रद्धया तर्पयन् मुनिम्	॥ ३५ ॥	राज्ञः पितृव्यसेवस्य भक्तस्य च चिकीर्षितम्	॥ ४१ ॥
अपिषिद्वद्य लोकानां त्रयाणामकुतोभयम् ।		यक्ष्यति त्वां मत्सेन्द्रेण राजसूयेन पाण्डवः ।	
ननु भूयान् भगवतो लोकान् पर्यटतो गुणः	॥ ३६ ॥	नृपतिः पारमेष्ठ्येन तद् भवाननुमोदताम्	॥ ४२ ॥
न हि तेऽविदितं किञ्चित् लोकेष्वीश्वरकर्तृषु ।		तस्मिन् देव क्रतुवरे भवन्तं वै सुरादयः ।	
अथ पृच्छामहे पुष्पान् पाण्डवानां चिकीर्षितम्	॥ ३७ ॥	दिदृक्षुः समेष्यन्ति राजानश्च यशस्विनः	॥ ४३ ॥
नारद उवाच—		श्रवणात् कीर्तनाद् ध्यानात् एषन्तेऽन्त्यावसायिनः ।	
दृष्ट्वा मया ते बहुशो दुरत्यया		तव ब्रह्ममयस्त्वेश किमुतेक्षाभिर्मर्शिनः	॥ ४४ ॥
माया विभो विश्वसृजश्च मायिनः ।		यस्यामलं दिवि यशः प्रथितं रसायां	
भूतेषु भूषन् चरतः स्वशक्तिभि-		भूमौ च ते भुवनमङ्गल दिग्बितानम् ।	
र्वहेरिव च्छन्नरुचो रुचोऽद्भुताः	॥ ३८ ॥	मन्दाकिनी च दिवि भोगवतीति चाधो-	
तवेहितं कोऽर्हति सापु वेदितुं		गङ्गेति चेह चरणाम्बु पुनाति विश्वम्	॥ ४५ ॥
स्वमाययेदं सृजतो नियच्छतः ।		यस्यामलं दिवि यशः प्रथितं रसायां	
योऽविययाऽनात्मतयाऽवसीयते		भूमौ च तेऽमलयशोऽथ दिशां बितानम् ।	
तस्मै नमस्ते स्वबिलक्षणान्मने	॥ ३९ ॥	मन्दाकिनी च तव पादरजोवहोर्मिः	
जीवस्य यत् संसरतो विमोक्षणं		श्रीमत्पदास्पदगताऽथ पुनाति विश्वम्	॥ ४६ ॥
न जायतेऽनर्थवहाच्छरीरतः ।		॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अशीतितमोऽध्यायः ॥	

अथ एकाशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—		सर्वैर्दुर्विषदो राजा नागापुतसमो बले ।	
इत्युदीरितमाकर्ण्य देवैर्यैरुद्धबोऽब्रवीत् ।		बलिनामपि चान्येषां भीमं समबलं विना	॥ ५ ॥
सभ्यानां मतमाज्ञाय कृष्णस्य च महामतिः	॥ १ ॥	क्षेत्रे स तु जेतव्यो न शताक्षीहिणीपुतः ।	
उद्धव उवाच—		ब्रह्मण्योऽभ्यर्थितो विप्रैर्न प्रत्याख्याति कर्हिचित्	॥ ६ ॥
यदुक्तं कपिणा देव साचिव्यं पश्यतस्त्वया ।		ब्रह्मवेषपरो भूत्वा तं भिक्षेत वृकोदरः ।	
कार्यं पितृव्यसेवस्य रथा च शरणैषिणाम्	॥ २ ॥	हनिष्यति न सन्देहो क्षेत्रे तव सन्निधौ	॥ ७ ॥
यद्यप्यं राजसूयेन दिक्चक्रजपिना विभो ।		निमित्तमात्रमीशस्य विश्वसर्गनिरोधयोः ।	
अतो जरासुतवध उभयार्थो मतो हि मे	॥ ३ ॥	हिरण्यवर्गः शर्वश्च कालाख्यारूपिणस्तव	॥ ८ ॥
अस्माकं च महानर्थो ह्येतेनैव भविष्यति ।		गायन्ति ते विशदकर्म गृहेषु देव्यो	
यशश्च तव गोविन्द राज्ञो बन्धाद् विमुच्यतः	॥ ४ ॥	राज्ञां स्वसानुवधमात्मविमोक्षणं च ।	
		गोप्यश्च कुञ्जरपतेर्जनकान्मजायाः	
		पित्रोश्च तन्वशरणा मुनयो वयं च	॥ ९ ॥

जरासन्धवधः कृष्ण भूर्यर्थायोपकल्प्यते ।
 प्रायः कालविपाकेन तव चाभिमतः क्रतुः ॥ १० ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्युद्धवबचो राजन् सर्वतोभद्रमच्युतः ।
 देवर्षिर्पदुवृद्धाश्च रामश्च प्रत्यपूजयन् ॥ ११ ॥

अधादिशत् प्रयाणाप भगवान् देवकीसुतः ।
 भृत्यान् दारुकजैत्रादीननुज्ञाप्य गुरून् विभुः ॥ १२ ॥

स निर्गत्यावरोधान् स्वान् ससुतान् सपरिच्छदान् ।
 सङ्घर्षणमनुज्ञाप्य यदुराजं च शत्रुहा ।
 सुतोपनीतं स्वरथमारुहद् गरुडध्वजम् ॥ १३ ॥

ततो रथद्विपभटसादिनायकैः
 करालया परिवृत आत्मसेनया ।
 मृदङ्गभेर्यान्कशाङ्गगोमुखैः
 सङ्घुष्टया ये ककुभो निराक्रमत् ॥ १४ ॥

प्रियाश्च काश्चन शिविकाभिरच्युतं
 सहात्मजाः पतिमनु सुव्रता ययुः ।
 वराम्बराभरणविलेपनस्रजः
 सुसंवृता नृभिरसिचर्मपाणिभिः ॥ १५ ॥

नरोष्ट्रगोमहिषखराश्वतर्पनः-
 कोणुभिः परिजनवारयोपितः ।
 स्वलङ्घिताः पटकुटिकम्वलाम्बरा-
 युषस्करा यपुराधियुज्य सर्वशः ॥ १६ ॥

बलं बृहदध्वजपटच्छत्रचामरै-
 र्वरायुधाभरणकिरीटवर्मभिः ।
 दिवाऽऽशुभिस्तुमुलरवं वभी रवे-
 र्ययाऽर्णवः क्षुभिततिमिद्रिलोर्मिभिः ॥ १७ ॥

अथो मुनिर्पदुपतिना सभाजितः
 प्रणम्य तं हृदि निदधद् विहायसा ।
 निशम्यागाद् व्यवसितमाहताहंणो
 मुकुन्दसन्दर्शननिवृत्तन्द्रियः ॥ १८ ॥

राज्ञां दृतमुवाचेदं भगवान् ग्रीणयन् गिरा ।
 मा भ्रेष्ट द्रुत भद्रं यो घातयिष्यामि मागधम् ॥ १९ ॥

इत्युक्तः प्रस्थितो दूतो यथावदवदभूयान् ।
 तेऽपि सन्दर्शनं शीरेः प्रत्यैक्षन्त मुमुक्षवः ॥ २० ॥

आनर्तसीवीरमरुन्स्तीर्त्वा विनशानं हरिः ।
 नदीर्गिरीनतीयाय पुरग्रामव्रजाकरान् ॥ २१ ॥

ततो द्यध्वतीं तीर्त्वा मुकुन्दोऽथ सरस्वतीम् ।
 पाश्चात्थानथ मत्स्यांश्च शङ्खप्रस्थमथागमत् ॥ २२ ॥

तमुपागतमाकर्ष्य प्रीतो दुर्दशनं नृणाम् ।
 अजातशत्रुर्निरागान् सोपाध्यायः सुहृद्वृतः ॥ २३ ॥

गीतवादित्रपोषेण ब्रह्मपोषेण भूयसा ।
 अभ्यायत् स हृषीकेशं प्राणाः प्राणमिवागतम् ॥ २४ ॥

दृष्ट्वा विस्मिन्नहृदयः कृष्णस्नेहेन पाण्डवः ।
 चिराद् दृष्टं प्रियतमं सस्वजे स्म पुनः पुनः ॥ २५ ॥

दोभ्यां परिष्वज्य रमालपालयं
 मुकुन्दगात्रं नृपतिर्हताशुभः ।
 लेभे परां निर्वृतिमश्रुलोचनो
 हृष्यन्नुर्विस्मृतलोकविभ्रमः ॥ २६ ॥

तं मातुलेयं परिभ्रज्य निर्वृतो
 भीमः स्मयन् प्रेमजलाकुलेन्द्रियः ।
 यमी किरीटी च सुहृत्तमं मुदा
 प्रवृद्धवाण्याः परिरेभिर्युज्यतम् ॥ २७ ॥

अर्जुनेन परिष्वक्तो यमाभ्यामभिवन्दितः ।
 ब्राह्मणेभ्यो नमस्कृत्य वृद्धेभ्यश्च यथार्हतः ॥ २८ ॥

मानि(तो)नो मानयामास कुरुसुअपकेकयान् ।
 सूतमागधगन्धर्वा वन्दिनश्चोपमन्त्रिणः ॥ २९ ॥

मृदङ्गशाङ्खपटहवीणापणववेणुभिः ।
 ब्राह्मणाश्चारविन्दाशं तुष्टुवर्ननर्तुङ्गुः ॥ ३० ॥

एवं सुहृद्भिः पर्यस्तः पुण्यशोकशिश्रामणिः ।
 संस्तूयमानो भगवान् विवेशालङ्कृतं पुरम् ॥ ३१ ॥

संसिक्तवर्त्म करिणां मदगन्धतोषै-
 श्चित्रध्वजैः कनकतोरणपूर्णकुम्भैः ।
 मृष्टान्मभिर्बरेदुकूलविभूषणस-
 गान्धर्नृभिर्व्यतिभिश्च विराजमानम् ॥ ३२ ॥

उद्गीसदीपावलिभिः प्रतिसप्तजाल-
निर्पातधूपकचिरं विलसत्पताकम् ।
मूर्धन्यहमकलशै रजतोरुशङ्ख-
जुष्टं ददशं भवनीः कुरुराजपाम ॥ ३३ ॥
प्राप्तं निशम्य नरलोचनपानपात्र-
मौत्सुक्यविश्रुतकेशादुकूलवन्ध्याः ।
सद्यो विसृज्य गृहकर्म पतीन् स्वतल्पे
द्रष्टुं यपुर्पुवतयः स्म नरेन्द्रमार्गे ॥ ३४ ॥
तस्मिन् सुसङ्कुल इभाथरपद्मिपद्मिः
कृष्णं सभार्यमुपलभ्य गृह्याधिरुदाः ।
नार्यो विकीर्य कुसुमैर्मनसोपगुह्य
सुस्यागतं विदधुरुच्छ्रितवीक्षितेन ॥ ३५ ॥
ऊचुः स्त्रियः पथि निरीक्ष्य मुकुन्दपत्नी-
स्तारा यथादुपसह्राः किमकार्यमूभिः ।
यच्चक्षुषां पुरुषमौलिरुदारहास-
लीलावलोककलपोत्सवमातनोति ॥ ३६ ॥
तत्र तत्रोपसङ्गम्य पीरा मङ्गलपाणयः ।
चक्रुः सपर्यं कृष्णाय श्रेणीमुख्या हतेनसः ॥ ३७ ॥
अन्तःपुरजनेः प्रीत्या मुकुन्दः फुल्लोचनैः ।
ससम्भ्रमैरभ्युपेतः प्राविशद् राजमन्दिरम् ॥ ३८ ॥

पृथा विलोक्य भ्रात्रेयं कृष्णं त्रिभुवनेश्वरम् ।
प्रीतात्मोत्पाद्य पर्यहात् समुषा परिपस्वजे ॥ ३९ ॥
गोविन्दं गृहमानीय देवदेवेशमाहृतः ।
पूजायां नाविदत् कृत्यं प्रमोदोपहतो नृपः ॥ ४० ॥
पितृधनुर्गुरुस्त्रीणां कृष्णश्चक्रेऽभिवादनम् ।
स्वयं च कृष्णया राजन् भगिन्या चाभिवादितः ॥ ४१ ॥
श्वश्रा सञ्चोदिता कृष्णा कृष्णपत्नीः सुवर्चसः ।
आनर्चं रुग्मिणीं सत्यां भद्रां जाम्बवतीं तथा ॥ ४२ ॥
कालिन्दीं मित्रविन्दां च शील्यां नाग्रजितीं सतीम् ।
अन्याश्चाभ्यागता यास्ता वासःसङ्गमण्डनादिभिः ॥ ४३ ॥
सुखं निवासयामास धर्मराजो जनार्दनम् ।
ससैन्यं सानुगामान्यं सभार्यं च नवं नवम् ॥ ४४ ॥
तर्पयित्वा खाण्डवेन वक्षिं पाण्डवसंयुतः ।
मोचयित्वा मयं येन राज्ञो दिव्या सभाऽऽहता ॥ ४५ ॥
उवास कतिचिन्मासान् राज्ञः प्रियचिकीर्षया ।
विहरन् रथमारुह्य फल्गुनेन भटेर्वृतः ॥ ४६ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकाशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ द्वात्रिंशतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
एकदा तु सभामध्य आस्थितो मुनिभिर्वृतः ।
ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैर्भ्रातृभिश्च युधिष्ठिरः ॥ १ ॥
आचार्यैः कुलवृद्धैश्च ज्ञातिसम्बन्धिवान्धवैः ।
सर्वेषामेव चेत्येषामाभाष्येदमुवाच ह ॥ २ ॥
युधिष्ठिर उवाच—
ऋतुराजेन गोविन्द राजसूयेन पावनीः ।
यक्ष्ये विभूतीर्भवतस्तः सम्पादय नः प्रभो ॥ ३ ॥
त्वत्पादुके अविरतं परि ये चरन्ति
ध्यायन्त्यभद्रनशने सुधियां गृणन्ति ।
विन्दन्ति ते कमलनाभ भवापवर्ग-
माशासने यदि न आशिष इशा नान्ये ॥ ४ ॥

तद् देवदेव भवतश्चरणारविन्द-
सेवानुभावमिह पश्यतु लोक एषः ।
ये त्वां भजन्ति न भजन्त्युत बोधयेपां
निष्ठां प्रदर्शय विभो कुरुसूत्रयानाम् ॥ ५ ॥
न ब्रह्मणः स्वपरोदमतिस्तव स्यात्
सर्वात्मनः समदृशः स्वसुखानुभूतैः ।
संसंबध्या सुरतरोरिव ते प्रसादः
सेवानुरूप उदयो न विपर्ययोऽत्र ॥ ६ ॥
श्रीभगवानुवाच—
सम्पग्न्य व्यवसितं राजन् भवता शत्रुकर्शन ।
कन्याणी येन ते कीर्तिलोकाननुभविष्यति ॥ ७ ॥

कृपीणां पितृदेवानां सुहृदामपि नः प्रभो ।
 सर्वेषामपि भूतानामीप्सितः क्रतुराडयम् ॥ ८ ॥
 विजित्य नृपतीन् सर्वान् कृत्वा च जगतीं वशे ।
 सम्भृत्य सर्वसम्भारानाहरस्व महाक्रतुम् ॥ ९ ॥
 एते तु भ्रातरो राजन् लोकपालांशसम्भवाः ।
 वशेऽस्मि तव ताताहं दुर्जयो योऽकृतात्मभिः ॥ १० ॥
 न कश्चिन्मत्परं लोके तेजसा यशसा धिया ।
 विभूतिभिर्नाभिभवेद् देवोऽपि किमु पार्थिवाः ॥ ११ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 निशम्य भगवद्गीतं प्रीत्युत्फुल्लमुखाम्बुजः ।
 भ्रातृन् दिग्विजयेऽपुङ्गु विष्णुतेजोपध्वंहितान् ॥ १२ ॥
 सहदेवं दक्षिणस्यामादिशत् सह सृञ्जयैः ।
 दिशि प्रतीच्यां नकुलमुदीच्यां सव्यसाचिनम् ।
 प्राच्यां वृकोदरं राजन् कैकयैः सह मद्रकैः ॥ १३ ॥
 ते विजित्य नृपान् वीरानाजहुर्दिव्यमञ्जसा ।
 अजातशत्रवे भूरि द्रविणं नृप यक्षयते ॥ १४ ॥
 श्रुत्वाऽजितं जरासन्धं नृपतेर्ध्यायतो हरिः ।
 आहोपायं तमेवाय उद्धवो यमुवाच ह ॥ १५ ॥
 भीमसेनोऽर्जुनः कृष्णो ब्रह्मलिङ्गधरास्ततः ।
 जग्मुर्गिरिव्रजं तात बृहद्रथसुतो यतः ॥ १६ ॥
 तं गत्वाऽऽतिथ्येलेलापां गृहेषु गृहमेधिनाम् ।
 ब्रह्मण्यं समयाचन्त राजन्या ब्रह्मलिङ्गिनः ॥ १७ ॥
 राजन् विध्यतिथीनस्मानर्थिनो गृहमागतान् ।
 तत्रः प्रयच्छ भद्रं ते यद् वयं कामयामहे ॥ १८ ॥
 किं दुर्मर्षं तितिक्षूणां किमकार्यमसाधुभिः ।
 किं न देयं यदान्यानां कः परः समदर्शिनाम् ॥ १९ ॥
 योऽनिन्येन शरीरेण सतां गेयं यशो ध्रुवम् ।
 नाचिनोति स्वयं कल्पः स वाच्यः शौच्य एव सः ॥ २० ॥
 हरिश्चन्द्रो रग्निदेव उज्ज्वलः शिविवर्लिः ।
 व्याधः कपोतो बहवो लघुवेणु ध्रुवं गताः ॥ २१ ॥

श्रीशुक उवाच—
 स्वरेराकृतिभिस्तांस्तु प्रकोष्ठैर्न्याहतेरपि ।
 राजन्यवन्धून् विज्ञाय दृष्टपूर्वानचिन्तयन् ॥ २२ ॥
 राजन्यवन्धवो ह्येते ब्रह्मलिङ्गानि विभ्रति ।
 ददामि भिक्षितं तेभ्य आत्मानमपि दुस्त्यजम् ॥ २३ ॥
 बलेनः श्रूयते कीर्तिर्वितता दिक्ष्वकल्मषा ।
 ऐश्वर्याद् भ्रंशितस्यापि विप्रव्याजेन विष्णुना ॥ २४ ॥
 ध्रियं जिहीर्षतेन्द्रस्य विष्णवे द्विजकृपिणे ।
 जानन्नपि महीं प्रादाद् वार्यमाणोऽपि दैत्यराट् ॥ २५ ॥
 जीवता ब्राह्मणार्थाय कोऽन्यर्थः क्षत्रबन्धुना ।
 देहेन पतमानेन नेहता विपुलं यशः ॥ २६ ॥
 इत्युदारमतिः प्राह कृष्णार्जुनवृकोदरान् ।
 हे विप्रा त्रियतां कामो ददान्यात्मशिरोऽपि वः ॥ २७ ॥
 श्रीकृष्ण उवाच—
 पुढं नो देहि राजेन्द्र द्वन्द्वशो यदि मन्यसे ।
 पुद्गाधिनां वयं प्राप्ता राजन्या नात्रकाङ्क्षिणः ॥ २८ ॥
 असौ वृकोदरः पार्यस्तस्य भ्राताऽर्जुनो ह्ययम् ।
 अनयोर्मातुलेयं मां कृष्णं जानीहि ते रिपुम् ॥ २९ ॥
 एवमावेदितो राजा जहासोद्यैः स मागधः ।
 आह चामर्षितो मन्दो पुढं तर्हि ददामि वः ॥ ३० ॥
 न त्वया भीरुणा योतस्ये युधि विद्वज्बचेतसा ।
 मधुरां स्वां पुरीं त्यक्त्वा समुद्रं शरणं गतः ॥ ३१ ॥
 अयं तु वपसाऽतुल्यो नातिसत्यो न मे समः ।
 अर्जुनो नो भवेद् योद्धा भीमस्तुल्यबलो मम ॥ ३२ ॥
 इत्युक्त्वा भीमसेनाय दत्त्वा स महतीं गदाम् ।
 द्वितीयां स्वयमादाय निर्जंगाम पुराद् बहिः ॥ ३३ ॥
 ततः समबली(समरचले) वीरी संसक्तावितरेतरम् (री) ।
 जघ्रतुर्वज्रकल्पाभ्यां गदाभ्यां रणदुर्मदी ॥ ३४ ॥
 मण्डलानि विचित्राणि सव्यं दक्षिणमेव च ।
 चरतोः गुग्गुभे पुढं नटयोरिव रक्षिणोः ॥ ३५ ॥

ततश्चटचटाशब्दो यन्ननिषेपसन्निभः ।		सञ्चित्यारिवधोपायं भीमस्यामोपदर्शनः ।	
गदयोः क्षिप्तयो राजन् दन्तयोरिव दन्तिनोः	॥ ३६ ॥	दर्शयामास विटपं पाटपत्रिव सञ्ज्ञया	॥ ४१ ॥
ते धे गदे भुजजवेन निषान्त्यमाने		तद् विज्ञाय महासन्त्वो भीमः प्रहरतां वरः ।	
अन्यान्पतोंऽसकटिपादकरोरुजत्रुन् ।		गृहीत्वा पादयोः शत्रुं पातयामास भूतले	॥ ४२ ॥
चूर्णीवभूवतुरुषेत्य यथाक्षशास्त्रे		एकं पादं पदाऽऽक्रम्य दोर्धामन्यं प्रगृह्य सः ।	
संपुण्ड्यतोर्द्विरदयोरिव दीप्तमन्योः	॥ ३७ ॥	गुदतः पाटयामास शास्त्रामिव मतद्भजः	॥ ४३ ॥
इत्थं तयोः प्रहतयागंदयोनृवीरी		एकपादोरुवृषणकटिपृष्ठस्तनांसके ।	
क्रुद्धी स्वमुष्टिभिरयः स्पर्शान्व्यपिष्टाम् ।		एकवाहश्चिभूकर्णे शकले ददशुः प्रजाः	॥ ४४ ॥
शब्दस्तयोः प्रहरतोर्धनयोरिवारवासी-		हाहाकारो महानासीन्निहने मागधेश्वरे ।	
त्रियांतवद्वपुरुषस्तलताडनोत्थः	॥ ३८ ॥	पूजयामासतुभीमं परिरभ्य जयाच्युतो	॥ ४५ ॥
तपोरथं प्रहरतोः समशिष्टावलीजसोः ।		सहदेवं तत्तनयं भगवान् भूतभावनः ।	
निर्विशेषमभूद् युद्धमशीणजवयोनृप	॥ ३९ ॥	अभ्यपिञ्चदमेयात्मा मागधानां पतिं प्रभुः ।	
शत्रोरर्जममृती विद्वान् जीवितं च जराकृतम् ।		मोचयामास राजन्यान् संक्रुद्धा मागधेन ये	॥ ४६ ॥
पार्थमाप्याययन् स्येन तेजसाऽचिन्तयद् हरिः	॥ ४० ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे द्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥	

अथ त्र्यशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—		राजान् ऋतुः—	
अपुते द्वे शतान्यष्टौ लीलया युधि निर्जिताः ।		नमस्ते देवदेवेश प्रपन्नार्तिहराव्यय ।	
विनिर्गता गिरिद्रोण्या मलिनो मलवाससः	॥ १ ॥	प्रपन्नान् पाहि नः कृष्ण निर्विण्णान् घोरसंसृतेः	॥ ८ ॥
क्षुत्क्षामाः शुष्कवदनाः संरोधपरिकर्षिताः ।		नैव नाथाभ्यसूयामो मागधं मपुसूदन ।	
ददशुस्ते घनश्यामं पीतकौशेयवाससम्	॥ २ ॥	अनुग्रहो यद् भवतो राज्ञां राज्यच्युतिर्विभो	॥ ९ ॥
श्रीवत्साङ्गं चतुर्बाहुं वषपत्रनिभेषणम् ।		राज्यैश्वर्यमदोन्नयन् न श्रेयो बिन्दते नृपाः ।	
चारुप्रसन्नवदनं स्फुरन्मकरकुण्डलम्	॥ ३ ॥	त्वन्मायामोहिता नित्या मन्यन्ते सम्पदक्षलाः	॥ १० ॥
पद्महस्तं गदाशङ्करधाङ्गैरुपलक्षितम् ।		मृगनुष्णां यथा वाला मन्यन्ते उदकाशयम् ।	
किरीटहारकटककटिसूत्राद्गदान्वितम्	॥ ४ ॥	एवं वैकारिकीं मायामयुक्ता वस्तु चक्षते	॥ ११ ॥
भ्राजद्भरमणिश्रीवं निरीतं वनमालया ।		वयं पुरा श्रीमदनष्टवृद्धयो	
पिवन्त इव चक्षुर्ध्यां लिङ्गन्त इव जिहया	॥ ५ ॥	जिहीर्षयाऽस्या इतरेतरस्मृधः ।	
जिघ्रन्त इव नासाभ्यामीहन्त इव चेतसा ।		प्रन्तः प्रजाः स्वा अपि निरृणाः प्रभो	
प्रणेमुर्हतपाप्मानो मूर्धभिः पादयोर्हरिः	॥ ६ ॥	मृत्युं परं त्वामगगण्य दुर्मदाः	॥ १२ ॥
कृष्णसन्दर्शनाद्वादध्वस्तसंरोधनक्रमाः ।		त एव कुष्ण्या गभीररंहसा	
प्रशशांसुर्हृषीकेशां गीर्भिः प्राञ्जलयो नृपाः	॥ ७ ॥	अनन्तवीर्येण विचालिताः शिथः ।	
		कालेन तद् वै भवतोऽनुकम्पया	
		विनष्टदर्पाश्रणी स्मरामहे	॥ १३ ॥

अथो न राज्यं मृगतृष्णरूपितं
 देहेन शशवन्तता रजोभुवा ।
 उपासितव्यं स्पृहयामहे विभो
 क्रियाफलं प्रेत्य च कर्णरोचनम् ॥ १४ ॥

तत्रः सम्रादिशोपायं येन ते चरणान्वयोः ।
 स्मृतिर्यथा न विरमेदिषु संसरतामिह ॥ १५ ॥

कृष्णाय वासुदेवाय हरये परमात्मने ।
 प्रणतःश्रेश्णनाशाय गोविन्दाय नमो नमः ॥ १६ ॥

श्रीशुक उवाच—
 संस्तूपमानो भगवान् राजभिर्मुक्तवन्धनैः ।
 तानाह करुणस्तात शरण्यः क्षणया गिरा ॥ १७ ॥

श्रीभगवानुवाच—
 अय प्रभृति यो भूषा मय्यात्मन्यखिलेश्वरे ।
 सुहृदा जायते भक्तिर्वादमाशासितं तथा ॥ १८ ॥

दिष्ट्या व्यवसितं भूषा भवन्त क्रतुभाषिणः ।
 त्रिधैथर्वमदोन्नाहं पश्य उन्मादनं नृणाम् ॥ १९ ॥

हेहयो नहुषो येनो रावणो नरकोऽपरे ।
 श्रीमदाद् ध्वंसिताः स्थानाद् देवदैत्यनरेश्वराः ॥ २० ॥

सन्धिन्यत विज्ञाय देहायुत्पायमन्तवत् ।
 मां यजन्तोऽध्वरैर्यताः प्रजा धर्मेण रक्षत ॥ २१ ॥

सन्तन्वन्तः प्रजातन्तून् सुखदुःखे भवाभवौ ।
 प्राप्ताप्राप्तं च सेवन्तो मथित्वा विचरिष्यथ ॥ २२ ॥

उदासीनाश्च देहादावात्मारामा धृतव्रताः ।
 मय्यावेश्य मनः सम्पश्य मामन्ते ब्रह्म यास्यथ ॥ २३ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्यादिश्य नृपान् कृष्णो भगवान् भुवनेश्वरः ।
 तेषां न्ययुङ्क्त पुरुषान् शिष्यो मज्जनकर्मणि ॥ २४ ॥

सपर्यां कारयामास सहदेवेन भारत ।
 नरदेवोचितैर्वस्त्रभूषणैः स्रग्विलेपनैः ॥ २५ ॥

भोजयित्वा वरात्रेण सुस्नातान् समलङ्कृतान् ।
 भोगैश्च विविधैर्पुङ्क्तान्ताम्बूलाद्यैर्नृपोचितैः ॥ २६ ॥

ते पूजिता मुकुन्देन राजानो मृष्टकुण्डलाः ।
 विरेजुर्मोचिताः क्लेशात् प्रावृडन्ते यथा ग्रहाः ॥ २७ ॥

रथान् सदधानारोप्य मणिकाञ्चनभूषितान् ।
 प्रीणय्य सूनृतैर्वाक्यैः स्वदेशान् प्रत्ययापयत् ॥ २८ ॥

त एवं मोचिताः कृच्छ्रात् कृष्णेन सुमहात्मना ।
 ययुस्तमेव ध्यायन्तः कृतानि च जगत्पतेः ॥ २९ ॥

जगदुः प्रकृतिभ्यस्ते महापुरुषचेष्टितम् ।
 यथाऽन्वशासद् भगवान् तथा चक्रुरतन्द्रिताः ॥ ३० ॥

जरासन्धं पातयित्वा भीमसेनेन केशवः ।
 पार्थाभ्यां संयुतः प्रायात् सहदेवेन पूजितः ॥ ३१ ॥

ते गत्वा खाण्डवप्रस्थं शङ्खान् दध्नुर्जितारयः ।
 हर्षयन्तः स्वसुहृदो दुर्हृदां चामुखावहाः ॥ ३२ ॥

तच्छ्रुत्वा प्रीतमनस इन्द्रप्रस्थनिवासिनः ।
 मेनिरे मागधं शान्तं राजा चाप्तमनोरथः ॥ ३३ ॥

अभिवाद्याथ राजानं भीमार्जुनजनार्दनाः ।
 सर्वमाश्रावयाश्चक्रुरात्मना यदनुष्ठितम् ॥ ३४ ॥

निशम्य धर्मराजस्तु केशवेनानुक्लम्पितम् ।
 आनन्दाश्रुकणान् मुधन् प्रेम्णा नोवाच किञ्चन ॥ ३५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ चतुरशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 एवं युधिष्ठिरो राजा जरासन्धवधं प्रभो ।
 कृष्णस्य चानुभावं तं श्रुत्वा प्रीतस्तमप्रव्रीत ॥ १ ॥

युधिष्ठिर उवाच—
 यस्य त्रिलोकगुरवः सर्वलोकमहेश्वराः ।
 यदन्ति दुर्लभं लब्ध्वा शिरसैवानुशासनम् ॥ २ ॥

स भवानरविन्दाक्ष दीनानामीशमानिनाम् ।
धत्तेऽनुशासनं भूमस्तदन्त्यन्तविडम्बनम् ॥ ३ ॥
न होक्स्याद्वितीयस्य ब्रह्मणः परमात्मनः ।
कर्मभिर्वर्धते तेजो हसते ते यथा रथेः ॥ ४ ॥
न च तेऽजित भक्तानां ममाहमिति माधव ।
त्वं तथेति च नानापीः पशूनामिव वैकृता ॥ ५ ॥
इत्युक्त्या यज्ञिये काले यत्रे युक्तान् स कन्विजः ।
कृष्णानुमोदितः पार्थो ब्राह्मणान् ब्रह्मयादिनः ॥ ६ ॥
द्विपायनो भरद्वाजः सुमन्तुर्गीतमोऽसितः ।
वसिष्ठश्च्यवनः कण्वो मैत्रेयः कबचश्रितः ॥ ७ ॥
विश्वामित्रो वामदेवः सुमतिर्जैमिनिः क्रतुः ।
पैलः पराशरो गर्गो वैशम्पायन एव च ॥ ८ ॥
अथर्वा काश्यपो धौम्यो रामो भार्गव आसुरिः ।
वीतिहोत्रो मपुच्छन्दा वीरसेनोऽकृतव्रणः ॥ ९ ॥
उपहूतास्तथा चान्ये द्रोणभीष्मकृपादयः ।
धृतराष्ट्रः सहसुतो विदुरश्च महामतिः ॥ १० ॥
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा यज्ञदिग्धवः ।
तत्रेयुः सर्वराजानो राज्ञां प्रकृतयो नृप ॥ ११ ॥
ततस्तद् देवयजनं ब्राह्मणाः स्वर्णलाजलैः ।
कृपदा तत्र यथान्यायं दीक्षयाश्चक्रिरे नृपम् ॥ १२ ॥
हैमः किलोषकरणो वरुणस्य यथा पुरा ।
इन्द्रादयो लोकपाला विरिधभवसंपुताः ॥ १३ ॥
सगणाः सिद्धगन्धर्वा विद्याधरमहोरगाः ।
मुनयो यक्षरक्षांसि खगाः किञ्चरचारणाः ॥ १४ ॥
राजानश्च समाहूता राजपट्यश्च सर्वशः ।
राजसूयं समीपुः स्म राज्ञः पाण्डुमुतस्य वै ॥ १५ ॥
मैत्रिरे कृष्णभक्तस्य सूपन्नमविस्मिताः ।
अयाजयन् महाराज याजका देववर्चसः ॥ १६ ॥
राजसूयेन विधिवत् प्रचेतसमिवामराः ।
सूयंऽहन्यवनीपालो याजकान् सदसस्पतीन् ॥ १७ ॥
अपूजयन् महाभागान् यथावत् सुसमाहितः ।
सदस्याग्राहणार्हं वै विमृशन्तः सभासदः ॥ १८ ॥

नाप्यगच्छन्ननैकान्धात् सहदेवस्तदाऽब्रवीत् ।
अर्हति ह्यच्युतः श्रेष्ठ्यं भगवान् सात्वतां पतिः ॥ १९ ॥
एष वै देवताः सर्वा देशकालधनादयः ।
यदात्मकमिदं विश्वं क्रतवश्च यदात्मकाः ॥ २० ॥
अग्निराहुतयो मन्त्राः साहस्र्यं योगश्च यत्परः ।
एक एवाद्वितीयोऽसायितदात्म्यमिदं जगत् ॥ २१ ॥
आत्मनाऽऽत्माश्रयः सभ्याः सृजन्त्यवति हन्त्यजः ।
विविधानीह कर्माणि जनयन् हनपेक्षया ॥ २२ ॥
ईदृते यदयं सर्वं श्रेयो धर्मादिलक्षणम् ।
तस्मात् कृष्णाय महते दीयतां परमार्हणम् ॥ २३ ॥
एवं चेत् सर्वभूतानामात्मनश्चाहर्णं भवेत् ।
सर्वभूतात्मभूताय कृष्णायानन्ददर्शिने ॥ २४ ॥
देयं शान्ताय पूर्णाय दत्तस्यानन्त्यमिच्छता ॥ २५ ॥
श्रीशुक उवाच—
इत्युक्त्वा सहदेवोऽभूत् तूष्णीं कृष्णानुभाववित् ।
तत् श्रुत्वा तपुषुः सर्वे साधु साध्विति सत्तमाः ॥ २६ ॥
श्रुत्वाऽनुजैरितं राजा ज्ञात्वा हार्दं सभासदाम् ।
समर्हयद् हृषीकेशं प्रीतः प्रणयविल्लतः ॥ २७ ॥
तत्पादावचननिन्यापः शिरसा लोकपावनीः ।
सभार्यः सानुजामात्यः सकुटुम्बोऽबहन्मुदा ॥ २८ ॥
वासोभिः पीतकौशेयैर्भूषणैश्च महाधनैः ।
अर्हयित्वाऽधुष्पांशो नाशकत् समवेक्षितुम् ॥ २९ ॥
इत्थं सभाजितं वीक्ष्य सर्वे प्राञ्जलयो जनाः ।
नमो जपेति नेमुस्तं खात् पेतुः पुष्पवृष्टयः ॥ ३० ॥
इत्थं निशम्य दमपोपसुतः स्वपीठा-
दुत्थाय कृष्णगुणवर्णनजातमन्युः ।
उन्धिष्यः बाह्मिदमाह सदस्यमर्पात्
संश्रावयन् भगवते परुषाण्यभीतः ॥ ३१ ॥
इंशो दुरत्ययः काल इति सत्यवती श्रुतिः ।
वृद्धानामपि यद् बुद्धिर्बालवाक्यैर्विभिद्यते ॥ ३२ ॥
यूयं पात्रविदां श्रेष्ठा मा मद्ध्यं बालभाषितम् ।
सदसस्पतयः सर्वे कृष्णो यत् सम्मतोऽहंणे ॥ ३३ ॥

तपोविद्याव्रतधरान् ज्ञानविध्वस्तकल्मषान् ।
 परमर्षीन् ब्रह्मनिष्ठान् लोकपालांश्च पूजितान् ॥ ३४ ॥
 सदसस्पतीनतिब्रज्य गोपोऽयं कुलपांसनः ।
 यथा काकः पुरोडासां सपर्या कथमर्हति ॥ ३५ ॥
 वर्णाश्रमकुलपेतः सर्वधर्मबहिष्कृतः ।
 स्वैरवर्ती गुणैर्हीनः सपर्या कथमर्हति ॥ ३६ ॥
 ययातिनैपां हि कुलं शप्तं सद्भिर्बिगर्हितम् ।
 वृथा पानरतं मत्तं सपर्या कथमर्हति ॥ ३७ ॥
 ब्रह्मर्षिसेवितान् देशान् हित्वैतेऽब्रह्मवर्चसः ।
 समुद्रं दुर्गमाश्रित्य बाधन्ते दस्यवः प्रजाः ॥ ३८ ॥
 एवमादीन्यभद्राणि वभाषे नष्टमङ्गलः ।
 नोवाच किञ्चिद् भगवान् यथा सिंहः शिवारुतम् ॥ ३९ ॥
 भगवन्निन्दनं श्रुत्वा दुःसहं तत्सभासदः ।
 कर्णौ पिपाय निर्जग्मुः शपन्तश्चेदिषं रुपा ॥ ४० ॥
 निन्दां भगवतः शृण्वन् तत्परस्य जनस्य च ।
 ततो नापैति यः सोऽपि यात्यधः सुकृताच्च्युतः ॥ ४१ ॥
 ततः पाण्डुसुताः क्रुद्धा मत्स्यकैकेयसूत्रयाः ।
 उदायुधाः समुत्तस्थुः शिशुपालजिघांसवः ॥ ४२ ॥
 ततश्चैयस्त्वसम्भ्रान्तो जगृहे खड्गचर्मणी ।
 भर्त्सयन् कृष्णपक्षीयान् राज्ञः सदसि भारत ॥ ४३ ॥

तावदुत्थाय भगवांस्तान् निवार्य स्वयं रुपा ।
 शिरः क्षुरान्तचक्रेण जहारापततो रिपोः ॥ ४४ ॥
 शब्दः कालोऽहलोऽधासीच्छिशुपाले हते महान् ।
 तत्राततायिनो भूपा दुद्रुपुर्वीवितैपिणः ॥ ४५ ॥
 चैयदेहोत्थितं ज्योतिर्वासुदेवमुपाविशत् ।
 पश्यतां सर्वभूतानामुत्केन भुवि स्वायुता ॥ ४६ ॥
 जन्मत्रयानुगुणितयैरसंख्यया धिया ।
 ध्यायंस्तन्मयतां यातो भावो हि भवकारणम् ॥ ४७ ॥
 वर्णितं तदुपाख्यानं मया ते बहुविस्तरम् ।
 वैकुण्ठवासिनोर्जन्म विप्रशापात् पुनः पुनः ॥ ४८ ॥
 कत्विभ्यः ससदस्येभ्यो दक्षिणां विपुलामदात् ।
 सर्वान् सम्पूज्य विधिवचक्रेऽवभृथमेकराट् ॥ ४९ ॥
 साधयित्वा क्रतुं राज्ञः कृष्णो योगेश्वरेश्वरः ।
 हत्वा च चेदिषं तत्र विजहार यथासुखम् ॥ ५० ॥
 राजसूयावभृथेन स्नातो राजा युधिष्ठिरः ।
 ब्रह्मक्षत्रसभामभ्ये शुशुभे सुरराडिव ॥ ५१ ॥
 राज्ञा सभाजिताः सर्वे सुरमानवखेचराः ।
 कृष्णं क्रतुं च शंसन्तः स्वधामानि मुदा ययुः ॥ ५२ ॥
 य इदं कीर्तयेद् विष्णोः कर्म चैयवपादिकम् ।
 राज्ञां मोक्षविधानं च सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ५३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाशीतितमोऽध्यायः

गजोवाच—
 अजातशत्रोस्तं दृष्ट्वा राजसूयमहोदयम् ।
 सर्वे मुमुक्षिरे ब्रह्मन् देवा ये च समागताः ॥ १ ॥
 दुर्योधनं वज्रयित्वा राजानं ऋषयः सुराः ।
 इति श्रुतं नो भगवंस्तत्र कारणमुच्यताम् ॥ २ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 पितामहस्य ते यज्ञे राजसूये महान्मनः ।
 बान्धवाः परिचर्यायां तस्यासन् प्रेमवन्धनाः ॥ ३ ॥

श्रीमो महानसाध्यक्षो धनाध्यक्षः सुयोधनः ।
 सहदेवस्तु पूजायां नकुलो द्रव्यसाधने ॥ ४ ॥
 सतां शुभ्रपणे जिष्णुः कृष्णः पादावनेजने ।
 परिषेपणे द्रुपदजा कर्णो दाने महामनाः ॥ ५ ॥
 युयुधानो विकर्णश्च तार्दिकयो विद्रुदादयः ।
 वात्सीकपुत्रा भूषाया ये च सन्तर्दनादयः ॥ ६ ॥
 निरूपिता महायज्ञे नानाकर्मसु ते तदा ।
 श्रवन्ते स्म राजेन्द्र राज्ञः प्रियचिकीर्षया ॥ ७ ॥

कन्विकसदस्यवहुवित्सु सुहृन्मेषु
 स्वेष्टेषु स्मृतमहार्हणदक्षिणाभिः ।
 येयं च सात्यतपतेश्वरं प्रविष्टं
 चक्रुस्ततस्त्वयभृषक्षपनं युनयाम् ॥ ८ ॥
 मृदङ्गशङ्खपणवधुन्युनयानकगामुखाः ।
 वादित्राणि विचित्राणि नेदुरारान्महोत्सवे ॥ ९ ॥
 नर्तक्यो ननृतुर्हृष्टा गायका यूथशो जगुः ।
 वीणावेणुतलोन्नादस्तेषां स दिवमस्मृशत् ॥ १० ॥
 चित्रध्वजपताकाद्वैरिभेन्द्रस्यन्दनादिभिः ।
 स्त्रालद्वैतेभैरुभ्यां निर्ययुः रुग्ममालिनः ॥ ११ ॥
 यदुसृज्यकाम्बोजाः कुरुकोसलकैकयाः ।
 कम्पयन्तो भुवं सन्दीर्यजमानपुःसराः ॥ १२ ॥
 सदस्यत्विग्द्विजश्रेष्ठा ब्रह्मपोषेण भूयसा ।
 देवर्षिपितृगन्धर्वास्तुष्टुवुः पुष्पवर्षिणः ॥ १३ ॥
 स्त्रालद्वैता नरा नायौ गन्धस्रग्भूषणाम्बरीः ।
 विलिम्पन्तोऽभिषिञ्चन्तो विजहुर्विविधै रसैः ॥ १४ ॥
 तैलगोरसगन्धोदहरिद्रासान्द्रकुङ्कुमैः ।
 पुष्पिलिम्पिताः प्रलिम्पन्त्यो विजहुर्वारयोपितः ॥ १५ ॥
 गुप्ता नृभिर्निरगमन्पुलव्युमेतद्
 देव्यो यथा दिवि विमानवरीन्दिव्यः ।
 ता मानुलेपसस्त्रिभिः परिषिञ्च्यमानाः ॥ १६ ॥
 सत्रीडहासविकसद्बदना विरेजुः
 ता देवरानुत सखीन् सिपिचुर्हतीभिः
 क्लिन्नाम्बरा विवृतगात्रकुचोरुमध्याः ।
 औत्सुक्यमुक्तकवरच्यवमानमाल्याः ॥ १७ ॥
 क्षोभं दधुर्मलधिषां रुचिरैः समेताः
 स सद्माद् रथमारूढः सदथं रुग्ममालिनम् ।
 व्यरोचत स्वपत्नीभिः क्रियाभिः क्रतुराडिव ॥ १८ ॥
 पत्नीसंयाजावभृष्यैश्चरित्वा ते तमृत्विजः ।
 आचान्तं स्त्रापथाधकुण्डगायां सह कृष्णया ॥ १९ ॥
 दिवि दुन्दुभयो नेदुर्नरदुन्दुभिभिः समम् ।
 मुमुचुः पुष्पवर्षाणि देवर्षिपितृमानवाः ॥ २० ॥

सस्तुतत्र ततः सर्वे वर्णाश्रमयुता जनाः ।
 अथ राजाऽहते क्षीमे परिषाप स्त्रालद्वैतः ॥ २१ ॥
 कन्विकसदस्यविप्रादीनानर्च्यभरणाम्बरीः ।
 वन्धून् ज्ञातीन् नृपान् मित्रमुहदोऽन्यांश्च सर्वशः ॥ २२ ॥
 अभीक्ष्णं पूजयामास नारायणपरो नृपः ॥ २३ ॥
 सर्वे जनाः सुररुचो मणिकुण्डलस्र-
 गुष्णीपकधुकदुकूलमहार्घ्यहाराः ।
 नार्पथं कुण्डलयुगालकवृन्दजुष्ट-
 यक्त्रधियः कनकमेखलया विरेजुः ॥ २४ ॥
 अपत्विजो महाशिष्याः सदस्या ब्रह्मवादिनः ।
 विप्रध्वजविष्टभृता राजानो ये समागताः ॥ २५ ॥
 देवर्षिपितृभूतानि लोकपालाः सहानुगाः ।
 पूजितास्तमनुज्ञाप्य स्वधामानि ययुर्मुदा ॥ २६ ॥
 हरिदासस्य राजर्षे राजसूयमहोदयम् ।
 नैवानुप्यन् प्रशंसन्तः पिबन् मर्त्यो यथाऽमृतम् ॥ २७ ॥
 ततो युधिष्ठिरो राजा सुहृत्साम्यन्धिवान्धवान् ।
 प्रेम्णा निवारयामास कृष्णं च त्यागकातरः ॥ २८ ॥
 भगवानपि तत्राद्गन्धर्वान् तन्त्रियद्वारः ।
 प्रस्थाप्य यदुवीरान् स्वान् साम्बादीन् कुशस्थलीम् ॥ २९ ॥
 इत्थं राजा धर्मसुतो मनोरथमहार्णवम् ।
 सुसमृद्धं समुत्तीर्य कृष्णेनासीद् गतज्वरः ॥ ३० ॥
 एकदाऽन्तःपुरे तस्य वीक्ष्य दुर्योधनः श्रियम् ।
 अतप्यद् राजसूयस्य महित्वं चाच्युतात्मनः ॥ ३१ ॥
 यस्मिन् नरेन्द्रदितिजेन्द्रसुरेन्द्रलक्ष्म्यो
 नाना विभानि किल विश्वसृजोपहृताः ।
 ताभिः पतिं दुपदराजसुतोपतस्थे ॥ ३२ ॥
 यस्यां विपकहृदयः कुरुराज एषः
 यस्मिंस्तदा मधुरिपोर्महिषीसहस्रं
 श्रोणीभरणं शनकैः कणदक्षिशोभम् ।
 वक्षःसुचारुकुचकुटुम्भशोणहारं
 श्रीमन्मुखं च चक्रकुण्डलकुन्तलादयम् ॥ ३३ ॥

सभायां मयकृसायां कापि धर्मसुतो विराट् ।
वृतोऽनुजेर्वन्धुभिश्च कृष्णेनापि स्वचक्षुषा
आसीनः काञ्चने साक्षादासने मयवानिव ।
पारमेष्ठ्यश्रिया जुष्टः स्तूपमानश्च वन्दिभिः

॥ ३४ ॥

॥ ३५ ॥

उपास्यमानो विप्रेन्द्रेर्नानादेशसमागतैः ।

दोषूयमानो धवलेर्वालज्यजनसद्गुलैः ।

रराज राजशार्दूलो दिवि देवपतिर्यथा

॥ ३६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ पडशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

तत्र दुर्योधनो मानी परितो भ्रातृभिः प्रियैः ।

किरीटमाली न्यविशदसिहस्तः क्षिपन् रुषा

॥ १ ॥

स्थलेऽप्यगृह्णाद् वस्त्रान्तं हरिनीलोपलाचिते ।

स्थलं पुष्करिणीं मत्वा सर्वे तं जहसुर्जनाः

॥ २ ॥

आगच्छन्नेवमुर्वीशः पुरः पुष्करिणीं क्वचित् ।

विलोक्य स्फाटिकां भूमिं मन्वानो न्यपतज्जले

॥ ३ ॥

जहास भीमस्तं दृष्ट्वा स्त्रियो भूषाश्च केचन ।

निवार्यमाणा अप्यङ्ग राज्ञा कृष्णानुमोदिताः

॥ ४ ॥

अजातशत्रुराकर्ण्य वस्त्रसम्भूषणादिकम् ।

सम्प्रेष्याह्वयमास दूतैर्योगेश्वरेण च

॥ ५ ॥

तदनाहत्य सत्कारं ब्रीडावनतकन्धरः ।

जान्वत्यमानहृदयो न जगाम तदन्तिकम्

॥ ६ ॥

स ब्रीडितोऽवाग्वदनो रुषा ज्वलन्

निष्क्रम्य तूष्णीं प्रययौ गजाह्वयम् ।

हाहेति शब्दः सुमहानभूत् सता-

मजातशत्रुर्विभना इवाभवत्

॥ ७ ॥

बभूव तूष्णीं भगवान् भूयो भरं

त्रिहीर्षुरात्मेहितमात्मनि स्मरन् ।

तदाऽऽविरासीज्जगदीशसन्निधौ

मुनिः सुराराधितपादपद्मजः

॥ ८ ॥

उपेत्य नारदः सर्वैः सदस्यैः परिपूजितः ।

कृष्णेनाभ्यर्चितः सम्पगुपविष्टो नृपान्तिके

॥ ९ ॥

उवाच धर्मराजस्तं प्रणिपत्य यथाविधि ।

भवान् सर्वत्रगो ब्रह्मन् सर्वकालेष्वसद्गतः

॥ १० ॥

नृपाणां शौर्ययुक्तानां सर्वमण्डलवासिनाम् ।

इदानीं कतमः शूरो निन्दोद्योगेन वर्तते

॥ ११ ॥

इति तेनोदितां वाणीमाकर्ण्य मुनिरब्रवत्

॥ १२ ॥

नारद उवाच—

भगवदप्रां नृपाः सर्वे कृष्णेनाप्रतिभीजसा ।

वसन्ति विपये स्ये स्ये नष्टचेष्टा गतश्रियः

॥ १३ ॥

एक एव महोत्साहः क्षत्रियाणां दुराग्रही ।

जातः साल्पेयु नृपतिर्बहुपादातिबाहनः

॥ १४ ॥

भ्रातर्युपरते युद्धे विष्णुना लोकजिष्णुना ।

ब्रह्मदत्तसुते हंसे यमुनायां महात्मना

॥ १५ ॥

कृष्णद्विडेन्य राज्ञोऽसौ रुम्यादीन् कुण्डिने पुरे ।

समाजं कारयामास भ्रातुरानृण्यकाङ्क्षया

॥ १६ ॥

शिशुपाहद्रुमुखैर्दन्तचक्रपुरःसरैः ।

पराजितेषु सङ्ग्रामे जरासन्धादिषु प्रभो

॥ १७ ॥

साल्वः प्रतिज्ञामकरोच्छृण्वतां सर्वभूभुजाम् ।

अयादवीं क्ष्मां करिष्ये पश्यन्तु मम पौरुषम्

॥ १८ ॥

इति मूढः प्रतिज्ञाय तपसे प्राविशद् वनम् ।

गते तस्मिन् बहून् वर्षान् प्रतीक्ष्य तदुपागमम्

॥ १९ ॥

तदनन्तरजोऽमात्यैरभिपिक्तो नृपार्थिभिः ।

तपस्ताम्बा स नृपतिर्देवं पशुपतिं प्रभुम्

॥ २० ॥

आराधयामास यने पांसुमुष्टिं सकृद् ग्रसन् ।

संबन्तरान्ते भगवान् सन्नुष्टः स उमापतिः

॥ २१ ॥

वरेण च्छन्दयामास साल्वं शरणमागतम् ।

देवासुरमनुष्याणां गन्धर्वैरगक्षसाम्

॥ २२ ॥

अभेयं कामगं वज्रे स यानं वृष्णिभीषणम् ।

तथेति गिरिशदिष्टो मयः परपुरञ्जयः

॥ २३ ॥

पुरं निर्माय साल्वाय प्रादात् सीभमयस्मयम् ।

स लब्ध्वा कामगं यानं तमोषाम दुरासदम्

॥ २४ ॥

आययी स्वं जनपदं समग्रवलवाहनम् ।		पूजयित्वा कृषिं सम्यक् स्मृतैर्गीर्भिरच्युतः ।	
इदानीं राजपुत्राणां स एवोयोगवान् नृप	॥ २५ ॥	चिराभिलषितः सोऽपि प्राप्तः साधित्यचिन्तयत्	॥ २८ ॥
इति धर्मसुतः श्रीमान् ध्रुत्वा तच्चारदोदितम् ।		उग्रसेनं यदुपतिं युयुधानं च माधवः ।	
पार्थे भगवतः शीरेः शनैर्मुखमवैक्षत	॥ २६ ॥	अङ्कुरं कृतवर्माणमन्वांश्च यदुपुङ्गवान्	॥ २९ ॥
निशम्य तद् वासुदेवो धैर्यसारां निराकुलः ।		प्रेषयामास रक्षायै द्वारवत्याः स्वसैनिकान्	॥ ३० ॥
किञ्चित् प्रहस्यान्तु नामेत्याह सा हि महात्मना	॥ २७ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चाशतितमोऽध्यायः ॥	

अथ सप्ताशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

तथा यसति गोविन्दे शक्रप्रस्थं महात्मनि ।		विज्याथ पञ्चविंशत्या स्वर्णपुङ्खैरयोमुखैः ।	
महानुजे चैव नृपे कृतकृत्ये युधिष्ठिरे	॥ १ ॥	साल्वस्य ध्वजिनीपालं शरीः सजतपर्वभिः	॥ १२ ॥
आकर्ण्य साल्वः संक्रुद्धो दमघोषसुतं हतम् ।		शतेनाताडयत् साल्वमेककेनास्य सैनिकान् ।	
जरासन्धं च सुहृदं राजसूयं क्रतुं कृतम्	॥ २ ॥	विज्याथ दशभिर्नतृन् बाहनानि त्रिभिरिभिः	॥ १३ ॥
ययो द्वारावतीं साल्वो वैरं वृष्णिकृतं स्मरन् ।		तदद्भुतं महत्कर्म प्रयुग्मस्य महात्मनः ।	
समावसन्नन्तरिक्षं युयुधे भरतर्षभ	॥ ३ ॥	हृष्टा तं पूजयामासुः सर्वेऽस्य पुरवासिनः	॥ १४ ॥
पुरी वभञ्जोपवनान्युद्यानानि च सर्वशः ।		बहुरूपैकरूपं तद् दृश्यते न च दृश्यते ।	
सगोपुराणि द्वाराणि प्राकाराद्गलतोलिकाः	॥ ४ ॥	मयमायाकृतं पानं दुर्विभाव्यं जनैरभूत्	॥ १५ ॥
विहायसो विमानाग्राभिपेतुः शस्त्रवृष्टयः ।		कचिद् भूमौ कचिद् व्योम्नि कचित् सिन्धौ कचिद् गिरी ।	
शीला द्रुमाश्चाशनयः सर्पा आसारशर्कराः ।		अलातचक्रवद् भ्राम्यन् सीभं तद् दुरवस्थितम्	॥ १६ ॥
प्रचण्डश्चक्रबातोऽभूद् रजसा च्छादिता दिशः	॥ ५ ॥	यत्र यत्रोपलक्ष्येत तस्य सीभस्य सैनिकः ।	
इत्यर्चमाना सीभेन कृष्णस्य नगरी भृशम् ।		साल्वस्ततस्ततोऽमुधन् शरान् साल्वतपूषपाः	॥ १७ ॥
नाभ्यपद्यत शं राजन् त्रिपुरेण यथा मही	॥ ६ ॥	शरैरयकंसद्वाशीराशीविषदुरासदेः ।	
प्रयुग्मो भगवान् वीक्ष्य मध्यमाना निजाः प्रजाः ।		पीड्यमानः पुरानीकः साल्वोऽमुह्यत् परैरिति	॥ १८ ॥
मा प्रेष्टेयम्यधाद् धीरो वाचः पित्रोरनुस्मरन्	॥ ७ ॥	साल्वानीकपशासीपेर्विष्णुवीरा भृशार्दिताः ।	
सात्यकिश्चारेण्यधः साम्बोऽङ्कुरः सहानुजैः ।		न तत्पन्नू रणं स्वस्वं लोकद्वयजिगीषवः	॥ १९ ॥
हार्दिक्यो भानुविन्ध्य गदथ शुकसारणी	॥ ८ ॥	साल्वामात्यो युमानाम् प्रलुप्तान् प्राक् प्रपीडितः ।	
अपरे च महोप्यासा रथपूषपपूषपाः ।		आसाय गदया गुल्यां व्याहृत्य व्यनदद् बली	॥ २० ॥
निर्ययुर्दक्षिता गुप्ता रथनागाश्चत्तिभिः	॥ ९ ॥	प्रयुग्मं गदया शीर्णवक्षःस्थलमरिन्दमम् ।	
ततः प्रयवृते युद्धं साल्वानां यदुभिः सह ।		अपोवाह रणान् सूतो धर्मविद् दारुकात्मजः	॥ २१ ॥
यथाऽसुराणां त्रिवुधेस्तुमुलं लोमहर्षणम्	॥ १० ॥	लब्धसज्जो मुहूर्तेन काष्णिः सारथिमब्रवीत् ।	
तां च सीभपतेर्मायां दिव्यास्त्रै रुग्मिणीसुतः ।		असाधिदमहो सूत यद्रणान्मेऽपसरणम्	॥ २२ ॥
क्षणेन नाशयामास नैशं तम इवोष्णगुः	॥ ११ ॥	न यदनां कुले जातः दृश्यते रणविच्युतः ।	
		विना मनः शीघ्रचित्तेन सूतेन प्राप्तकिन्विषान्	॥ २३ ॥

किं नु वक्ष्येऽभिसङ्गम्य पितरौ रामकेशवी ।
 पुद्गाद् धर्म्यादपक्रान्तः पृष्टस्तत्रात्मनाऽक्षमम्
 व्यक्तं मे कथयिष्यन्ति हसन्त्यो भ्रातृजामयः ।
 क्लृप्तं कथं गतो वीर सहान्यैः कथ्यतां मृधे

॥ २४ ॥

॥ २५ ॥

सूत उवाच—

धर्मं विजानताऽऽयुष्मन् कृतमेतन्मया विभो ।

सूतः कृच्छ्रगतं रक्षेद् रथिनं सारथिं रथी

॥ २६ ॥

एतद् विदित्वाऽनुभवान्मयाऽयापोदितो रणान् ।

उपसृष्टः परेणेति मूर्च्छितो गदया हतः

॥ २७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे सप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टाशीतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

इति सूतोदितां वाणीमाकर्ण्य यदुनन्दनः ।

पुनरात्प्रहरणैः सूतमाह रणाङ्गणे

॥ १ ॥

पश्य सूत युमानेप दं(शि)सितो धृतकार्मुकः ।

नय मां युमतः पार्श्वं वीरस्येत्याह सारथिम्

॥ २ ॥

आद्रवन्तं स्वसेन्यानि युमन्तं रुग्मिणीसुतः ।

प्रतिहत्य रूपाऽविध्यन्नाराचैरष्टभिः स्मर(य)न्

॥ ३ ॥

चतुर्भिश्चतुरो वाहान् सूतमेकेन चाहनन् ।

द्वाभ्यां च केतुपुनुरी युमतोऽन्येन वै शिरः

॥ ४ ॥

गदः सात्यकिरङ्कुरः साम्बश्च शुकसारणौ ।

वसुदेवोऽग्रसेनो च जघ्नुः सौभपतेर्वलम्

॥ ५ ॥

पेतुः समुद्रे बहवः सान्त्वयेया भिन्नकन्धराः ।

एवं यदूनां सान्त्वयानां निग्रतामितरेतरम्

॥ ६ ॥

रणं त्रिनवरात्रं तु तुमुलं रोमहर्षणम् ।

इन्द्रप्रस्थं गतः कृष्ण आहूतो धर्मसुनुना

॥ ७ ॥

राजसूये निवृत्ते च शिशुपाले रणे हते ।

अलक्षयद् दुःशकुनान् पोरान् सद्भामशंसिनः

॥ ८ ॥

कुरुवृद्धाननुज्ञाय मुनींश्च ब्राह्मणैः सह ।

अन्वीयमानः सामान्यैः पाण्डवेर्निर्णयो पुरात्

॥ ९ ॥

स गत्वा किञ्चिदध्यानं स्थापयित्वा पुरीकसः ।

पृथामुताननुज्ञाय प्रणतानध्रुलोचनान्

॥ १० ॥

सुवर्णशिविकारूढैरवरोधवधूजैः ।

गजाधरपदातिसदृशैरपि संवृतः

॥ ११ ॥

अन्वीतराजकटकः प्रतस्थे पश्चिमामुखः ।

सान्त्वोऽपि कुरुशार्दूल विमानेन खचारिणा ।

अपावृत्य रणाद् राष्ट्रं स्वमेवाभ्यर्दितो यथी

॥ १२ ॥

गच्छमानस्य सान्त्वस्य साम्बोऽभिद्रुत्य पृष्टतः ।

सान्त्वामात्यं क्षेमधूर्तिं वाणीर्निन्ये यमक्षयम्

॥ १३ ॥

सेनापतिं विविन्दास्त्वं सान्त्वस्याखिलबलभम् ।

निरुद्धव पथि गच्छन्तं प्रयुग्मः प्राहरच्छरीः

॥ १४ ॥

प्रयुग्मेनातिविद्धोऽसी गृहीत्वा खड्गचर्मणी ।

ससज्ज रीग्मिणेयेन तदभूद् रणमद्भुतम्

॥ १५ ॥

मण्डलानि विचित्राणि चरतस्तस्य सज्जरे ।

कृपाणेन यदुत्प्रेष्टः शिरः कायादपाहरन्

॥ १६ ॥

विभ्रष्टमार्गां सा सेना हतप्रवरयूथपा ।

विदुद्राय यथाकामं प्राणनाशपरायणा

॥ १७ ॥

देशोऽपि द्वारकामेत्य वेगेन गरुडध्वजः ।

ददर्श नगरीं भग्नप्रासादाट्टालगोपुराम्

॥ १८ ॥

विशीर्णतोरणां रुग्णतुङ्गसालप्रतोलिकाम् ।

विध्वस्तोपवनोद्यानां प्रस्तरापूर्णदीर्घिकाम्

॥ १९ ॥

निःस्वाध्यायवपट्कारामालोक्य द्वारकापुरीम् ।

अपृच्छत् कृतवर्माणं किमेतदिति दुर्मनाः

॥ २० ॥

तेनोक्तं सर्वमाकर्ण्य सान्त्वराजविचेष्टितम् ।

प्रतिजज्ञे यदुपतिः शृण्वतां सर्वसान्त्वताम्

॥ २१ ॥

अनुद्रुत्य तमथैव सोभं हत्वा दुरात्मकम् ।

सोभं निपात्य जलधीं प्रवेक्ष्ये द्वारकामिति

॥ २२ ॥

स रथं सैन्यमुग्रीयमेघपुष्पवलाहकैः ।
 युक्तं बहुप्रहरणमग्रायस्थितदारुकम् ॥ २३ ॥
 आरुह्य भगवान् विष्णुर्गुरुडध्यजमुत्तमम् ।
 प्रपयी सीभपदवीं मनोमाकतरंहसा ॥ २४ ॥
 तथा गत्वा सुदूरं तमम्भांघेः कुक्षिमाधितम् ।
 ददर्श सीभं तन्मध्ये साल्वं च समलहृतम् ॥ २५ ॥
 साल्वश्च कृष्णमालोक्य हतप्रायबलेश्वरः ।
 प्राहरन् कृष्णमूताय शक्तिं भीमां हठां मृधे ॥ २६ ॥
 तामापतन्तीं नभसि महोल्कामिव रंहसा ।
 भासयन्तीं दिशः शौरिः सायकैः शतधाऽच्छिनत् ॥ २७ ॥
 तं च पोडशभिर्वाणैर्विदध्या सीभं च खंचरम् ।
 आचिह्नयच्छरसन्दोहेः खं सूर्य इव रश्मिभिः ॥ २८ ॥
 साल्वः शौरिस्तु दोः सत्यं सशार्द्रं शार्द्रधन्वनः ।
 विभेद न्यपतद् हस्ताच्छार्द्रमासीत् तदद्भुतम् ॥ २९ ॥
 हाहाकारो महानासीद् यदनां तत्र पश्यताम् ।
 धिनय सीभराडुचेरिदमाह जनार्दनम् ॥ ३० ॥
 यत् त्वया युधि दुर्वुद्धे भ्रातरि मे महाबली ।
 निहतौ हंसडिभकी यमुनायां दुरात्मना ।
 यद् भूयो मूढ नः सस्त्युर्भार्याऽप्यपहता त्वया ॥ ३१ ॥
 यच्च मन्द सभामध्ये दमधोपसुतः सखा ।
 व्यापादितः शत्र्वियाणां पश्यतां हतचेतसाम् ॥ ३२ ॥
 तं त्वाऽथ निशितैर्वाणैरपराजितमानिनम् ।
 नयाम्यपुनरावृत्तिं यदि तिष्ठममाग्रतः ॥ ३३ ॥
 इति तेनादितां वाणीमाकर्ण्य मधुसूदनः ।
 प्राहादितो वाणगणैः पुनराशशरासनः ॥ ३४ ॥
 वृथा त्वं कल्पसे मन्द न यस्यास्त्यतिकीर्तुकम् ।
 पीरुपं दर्शय त्वं नः शूराणां कल्पु भाषणम् ॥ ३५ ॥
 इत्युक्त्वा भगवान् साल्वं गदया भीमवेगया ।
 तताड जघ्रं संरथ्यः स चकम्पे वमन्नसृक् ॥ ३६ ॥
 ततः साल्वः समुत्पत्य खट्वेगेनानकदुन्दुभेः ।
 उक्तृत्य शिर आदाय खस्थं सीभं समाविशत् ॥ ३७ ॥

ततो मुहूर्तात् प्रकृतानुपस्थित-
 स्तत्रानुतिष्ठत् स्वजनानुसन्नतः ।
 महानुभावस्तदनुद्धवतासुरी
 मायां स साल्वप्रकृतां मयोदिताम् ॥ ३८ ॥
 न तत्र दैत्यं न पितुः कलेवरं
 प्रबुद्ध आत्मा तदपश्यदच्युतः ।
 स्वप्ने यथा चाम्बरचारिणं रिपुं
 सीभस्थमालोक्य निहन्तुमुद्यतः ॥ ३९ ॥
 एवं वदन्ति राजपै रूपायः खंचरान्विताः ।
 यत् स्ववाचो विरुद्धयन्ते तन्नूनं ते स्मरन्ति नु ॥ ४० ॥
 क शोकमोहो सेहो वा भयं वा येऽज्ञसंभवाः ।
 क चासङ्गितविज्ञानज्ञानैश्वर्येश्वरोऽजितः ॥ ४१ ॥
 यत्पादसेवाजितयाऽऽत्मविषया
 हिन्यन्त्यनायात्मविषयपग्रहम् ।
 लभन् आत्मीयमनन्तमेश्वरं
 कुतो नु मोहः परमस्य सन्नतेः ॥ ४२ ॥
 इति तैरुदितां वाणीमाकर्ण्य कमलेक्षणः ।
 ससीभं हन्तुमारभे साल्वं कुरुकुलोद्बह ॥ ४३ ॥
 ततो निशातमादाय चक्रं कृष्णः सुदर्शनम् ।
 आग्नेयास्त्रेणाभिमन्य प्राहिणोत् सीभनाशनम् ॥ ४४ ॥
 तत्रारापणहस्ताग्रान्मुक्तमाग्नेयमन्त्रितम् ।
 जन्वालाव्रलसदनं ज्यालामालातिभीषणम् ॥ ४५ ॥
 ततो वैमानिकाः सर्वे ते विहाय विहायसम् ।
 सुदर्शनोष्ण्या तसा दुद्रुवुः सर्वतो दिशम् ॥ ४६ ॥
 तदर्कशतसङ्काशं सीभं भित्त्वा द्रिधा पुरम् ।
 भूयो नारायणकरं प्राप भूप सुदर्शनम् ॥ ४७ ॥
 ततः समुद्रे न्यपतत् पुरं विच्छिन्नबन्धनम् ।
 गदापाणिर्दुरार्षः साल्वोऽपि प्रत्यहश्यत ।
 तां प्रेषयामास गदां कृष्णमुद्दिश्य दुर्मतिः ॥ ४८ ॥
 ततो रथं दैत्यबलोपनीतं
 संस्थाप साल्वो बहुशस्त्रसन्धयम् ।

अवाकिरत् कृष्णाशिरस्यननै-

महायुधैश्च व्यननद् हरिर्यथा

॥ ४९ ॥

तां गदां प्रेषितां तेन च्छित्त्वा वाणैस्त्रिधा हरिः ।

पाञ्चजन्यमुपाध्माय सिंहनादं व्यनीनदत्

॥ ५० ॥

तं शस्त्रपूगैः प्रहरन्तमोजसा

साल्वं शरैः शौरिरमोघविक्रमः ।

विद्वद्वाञ्छिनद् वर्म धनुः शिरोमणिं

रथं च शत्रोर्गदया रुजो ह

॥ ५१ ॥

तत्कृष्णहस्तेरितया विचूर्णितं-

पपात तोये गदया सहस्रधा ।

विसृज्य तं भूतलमास्थितो गदा-

मुचम्य साल्वोऽच्युतमभ्यगाद् द्रुतम्

॥ ५२ ॥

आधावतो भीमगदस्य बाहुं

भङ्गेन छित्त्वाऽथ रथाङ्गमद्भुतम् ।

यथाय साल्वस्य लपार्कसन्निभं

विभद् वभी सार्क इवोदयाचलः

॥ ५३ ॥

जहार तेनैव शिरः सकुण्डलं

किरीटयुक्तं पुरुमायिनो हरिः ।

वज्रेण वृत्रस्य यथा पुरन्दरो

बभूव हाहेति वचस्तदा नृणाम्

॥ ५४ ॥

तस्मिन् निपतिते पापे सोभे चाव्यथी निपातिते ।

देवदुन्दुभयो नेदुर्ववृषुः पुष्पवृष्टयः

॥ ५५ ॥

स्तूपमानो मुनिगणैः सूतमागधवन्दिभिः ।

आजगाम वृतः सेन्यैः पुरीं द्वारवतीं हरिः

॥ ५६ ॥

सम्प्रविश्य पुरीं रम्यां पताकाखण्डमण्डिताम् ।

अलङ्कृतामलङ्करीः सित्सममृष्टचत्वराम्

॥ ५७ ॥

पूजितो यदुभिर्वृद्धैः पीरजानपदेस्तथा ।

रमयन् व्यवसाहस्रमहिषीः प्रेमविह्वलाः ।

उवास देवकीपुत्रः सानन्दं कुरुनन्दन

॥ ५८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ एकोननवतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

उपविष्टं सुधर्मायां कदाचित् क्षत्रियैर्वृतम् ।

विज्ञापयद् वेत्रपाणिद्वाःस्योऽभ्येत्य जनार्दनम्

॥ १ ॥

शस्त्रप्रस्थाद् द्विजः कश्चिदागत्य द्वारि तिष्ठति ।

प्रवेशितव्यो वा देव न वेति यदुसत्तम

॥ २ ॥

प्रवेशयेति कृष्णेन द्वाःस्थेनोक्तेन सत्वरम् ।

प्रवेशितः प्रणम्याद् ब्राह्मणः पुरुषोत्तमम्

॥ ३ ॥

धर्मज्ञो धार्तराष्ट्रेण मूढेनाधर्मचारिणा ।

अक्षैः पराजितो यातः सभार्यः सानुजो वनम्

॥ ४ ॥

ब्राह्मणेनोदितो वाणीमित्राकर्ण्य सुदुःश्रवाम् ।

क्रोधाद्विग्रमनास्मूर्णमुत्तस्थं हरिरासनात्

॥ ५ ॥

स रथं दारुकानीतमागृह्य सह सत्यया ।

महत्या सेनया सार्धं यथै यत्र पृथासुताः

॥ ६ ॥

वने वसन्तं राजानं ब्राह्मणैः परिवारितम् ।

दृष्ट्वाऽनुशोचत् सुभृशं सानुजं यदुनन्दनः

॥ ७ ॥

व्यसनान्यनुभुक्तानि वर्णयित्वा परस्परम् ।

उपित्वा तत्र तां रात्रिं पाण्डयैः सह केशवः

॥ ८ ॥

हेतुवाक्यैः समाश्वास्य धर्मराजं युधिष्ठिरम् ।

भीमसेनानुजौ चैव यमौ च यदुनन्दनः

॥ ९ ॥

पाञ्चालीं द्रौपदीं साध्वीं सत्यभामासमन्वितः ।

आश्वास्य तामनुज्ञाप्य ब्राह्मणांश्च सहस्रशः

॥ १० ॥

सुभद्रामभिमन्युं च रथमारोप्य केशवः ।

आजगाम वनाद् राजन् पुरीं द्वारवतीं प्रभुः

॥ ११ ॥

स प्रविश्य पुरीं दिव्यां पार्थविश्वेष्टपदुर्मनाः ।

उवास पालयन् पृथ्वीं धर्मेणान्यांश्च कालयन्

॥ १२ ॥

एकदोषवनं राजन् जगम्यदुक्कुमारकाः ।

विहर्तुं साम्बप्रयुम्नचाक्रभानुगदादयः

॥ १३ ॥

क्रीडित्वा सुचिरं तत्र विचिन्वन्तः पिपासिताः ।
 जलं निरुदके कूपे ददृशुः सत्त्वमद्भुतम् ॥ १४ ॥
 कृकलासं गिरिनिभं वीक्ष्य विस्मितचेतसः ।
 तस्य चोद्धरणे यत्नं चकृस्तं कृपयाऽन्विताः ॥ १५ ॥
 चर्मभिस्तं तथा पाशैर्वद्ध्या पतितमर्भकाः ।
 नाशक्रुचन् समुद्धतं कृष्णायाचख्युकुत्सुकाः ॥ १६ ॥
 तत्र गत्वाऽरविन्दाक्षो भगवान् विश्वभावनः ।
 वीक्ष्योद्भहार वामेन तं करेण स लीलया ॥ १७ ॥
 स उत्तमशोककराभिमृशे
 विहाय सयः कृकलासरूपम् ।
 सन्तप्तचामीकरचारुवर्णः
 स्वर्गोचितालङ्हरणाम्बरस्रक् ॥ १८ ॥
 भूत्वा मुकुन्दस्य पदारविन्दं
 ननाम मूर्ध्ना पतितो धरण्याम् ।
 पप्रच्छ विद्वानपि तस्य कर्म
 जनेषु विख्यापयितुं मुकुन्दः ॥ १९ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 कस्त्यं महाभाग वरेण्यरूपो
 देवोत्तमं त्व्यां गणयामि नूनम् ।
 दशमिमां त्वं कतमेन कर्मणा
 सम्प्रापितो ह्यतदर्थः सुभद्रः ॥ २० ॥
 आत्मानमाख्याहि विवित्सतां नो
 यन्मन्यसेऽहं क्षममत्र वक्तुम् ॥ २१ ॥
 इति राजन् सुसम्पृष्टः कृष्णेनानन्तमूर्तिना ।
 प्रतीतः प्रणिपत्याह किरीटेनार्कवर्चसा ॥ २२ ॥
 नृग उवाच—
 नृगो नाम नरेन्द्रोऽहमिश्वाकुतनयः प्रभो ।
 दानिषु ख्यायमानेषु यदि ते कर्णमस्पृशाम् ॥ २३ ॥
 किन्तु तेऽविदितं नाप्य सर्वभूतात्मसाक्षिणः ।
 कालेनाय्याहतदृशो वक्ष्येऽथापि तवाज्ञया ॥ २४ ॥
 पावन्यः सिकता भूमेर्यावन्यो दिवि तारकाः ।
 पावन्यो वर्षाधाराश्च तावतीरददां स्म गाः ॥ २५ ॥

पयस्विनीस्तरुणीः शीलरूप-
 गुणोपपन्ना कपिला हेमशृङ्गाः ।
 न्यापार्जिता रूप्यसुराः सवत्सा
 दुकूलमालाभरणा ददावहम् ॥ २६ ॥
 स्वलङ्कृतेभ्यो गुणशीलवद्भवः
 सीदन्तुटुम्बेभ्य कतव्रतेभ्यः ।
 तपःश्रुतब्रह्मचर्यान्वयवद्भवः
 प्रादां युवभ्यो द्विजपुङ्गवेभ्यः ॥ २७ ॥
 गोभूहिरण्यायतनाथहस्तिनः
 कन्याः सदासीस्तिलरूप्यशय्याः ।
 वासांसि रत्नानि परिच्छदान् रथा-
 निष्टं च यज्ञैश्चरितं च पूर्तैः ॥ २८ ॥
 कस्यचिद् द्विजमुख्यस्य भ्राष्टा गीर्मम गोपने ।
 संसृष्टाऽविदुषा सा च मया दत्ता द्विजातये ॥ २९ ॥
 तां नीयमानां नत्वयामी हृद्योवाच ममेति तम् ।
 ममेति प्रतिगृह्णाह नृगो मे दत्तवानिति ॥ ३० ॥
 विप्रो विचदमानो मामुचतुः स्वार्थसाधकौ ।
 भवान् दाताऽपहर्तेति तच्छ्रुत्वा मेऽभवद् भ्रमः ॥ ३१ ॥
 अनुनीतानुभौ विप्रौ धर्मकृच्छ्रं गतेन मे ।
 गवां लब्धं प्रगृहीतां दास्याम्येषा प्रदीयताम् ॥ ३२ ॥
 भवन्तावनुगृहीतां किंरस्याविजानतः ।
 समुद्धरत मां कृच्छ्रान् पतनं निरयेऽशुची ॥ ३३ ॥
 नान्यां प्रतीच्छे ये राजन्नित्युक्त्वा स्वाभ्युपक्रमन् ।
 नान्यं गवामप्युतमिच्छामीत्यपरो ययौ ॥ ३४ ॥
 ततोऽहं कालयोगेन मृतः परममायया ।
 एतस्मिन्नन्तरे याम्येदृतेनीतो यमक्षयम् ॥ ३५ ॥
 यमेन पृष्टस्तत्राहं देवदेव जगत्पते ।
 त्वं पूर्वमशुभं भुङ्क्त उताहो नृपते शुभम् ॥ ३६ ॥
 नान्तं दानस्य धर्मस्य पश्य लोकांश्च भास्वतः ।
 पूर्वमेवाशुभं भुङ्क्ते इति प्राह पतेति सः ॥ ३७ ॥
 तावदद्राक्षमान्यान् कृकलासं पतन् प्रभो ।
 ब्रह्मण्यस्य वदान्यस्य तव दासस्य केशव ॥ ३८ ॥

स्मृतिर्नाद्यापि बिध्वस्ता तव सन्दर्शनार्थिनः ।

देवदेव जगन्नाथ गोविन्द पुरुषोत्तम ॥ ३९ ॥

नारायण हृषीकेश पुण्यश्लोकाच्युतान्यय ।

अनुजानीहि मां कृष्ण यातुं देवगतिं प्रभो ॥ ४० ॥

यत्र कापि सतश्चेतो भूयान्मे त्वत्पदास्पदम् ॥ ४१ ॥

नमस्ते सर्वभावाय ब्रह्मणेऽनन्तशक्तये ।

कृष्णाय वासुदेवाय गोपानांपतये नमः ॥ ४२ ॥

इत्युक्त्वा तं परिक्रम्य पादौ स्पृष्ट्वा स्वमीलिना ।

अनुज्ञातो विमानप्रयमारुहन् पश्यतां नृणाम् ॥ ४३ ॥

कृष्णः परिजनं ग्राह्य भगवान् देवकीसुतः ।

ब्रह्मण्यदेवो धर्मात्मा राजन्याननुशिक्षयन् ॥ ४४ ॥

दुर्जरं वत ब्रह्मस्वं भुक्तमग्रेर्मनागपि ।

तेजीयसोऽपि किमुत राज्ञामीश्वरमानिनाम् ॥ ४५ ॥

नाहं हालाहलं मन्ये विषं यस्य प्रतिक्रिया ।

ब्रह्मस्वं हि विषं प्रोक्तं नास्य प्रतिनिधिर्भुवि ॥ ४६ ॥

हिनस्ति विषमन्तारमग्निरद्भिः प्रशाम्यति ।

कुलं समूलं दहति ब्रह्मस्वाणिषावकः ॥ ४७ ॥

ब्रह्मस्वं दुरनुज्ञातं भुक्तं हन्ति त्रिरूपम् ।

प्रसह्य तु बलाद् भुक्तं दशपूर्वान् दशावरान् ॥ ४८ ॥

राजानो राजलक्ष्म्याश्च नात्मपातं प्रचक्षते ।

निरये येऽभिमन्यन्ते ब्रह्मस्वं साधु बालिशाः ॥ ४९ ॥

गृह्णन्ति यावतः पांसून् रुदतामधुविन्दयः ।

विप्राणां हतचित्तानां वदान्यानां कुटुम्बिनाम् ॥ ५० ॥

राजानो राजकुल्याश्च तावन्तोऽव्यान् निरहुशाः ।

नरके तु विषच्यन्ते ब्रह्मदायापहारिणः ॥ ५१ ॥

स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवृत्तिं हरेत यः ।

पष्टिवर्षसहस्राणि विष्टायां जायते कृमिः ॥ ५२ ॥

न मे ब्रह्मधनं भूयाद् यज्जग्ध्वाऽल्पायुषो नृपाः ।

पराजिताश्च्युताः स्थानाद् भवन्त्युद्वेजिता नृपाः ॥ ५३ ॥

विप्रं कृतागसमपि नैव दुःखत मामकाः ।

प्रन्तं बहु शपन्तं वा नमस्कुरुत नित्यशः ॥ ५४ ॥

यथाऽहं प्रणमे विप्रान् सर्वकालं समाहितः ।

तथा नमत स्युं च योऽन्यथा मे स दण्डभाक् ॥ ५५ ॥

ब्राह्मणार्थो ह्यपहतो हतारं पातयत्यथः ।

अजानन्तमपि स्तेनं नृगं ब्राह्मणगीरिव ॥ ५६ ॥

एवं विश्राज्य भगवान् मुकुन्दो द्वारकौकसः ।

पावनः सर्वलोकानां विवेश निजमन्दिरम् ॥ ५७ ॥

श्रीमुक् उवाच—

सद्भिः समागमो राजन् कदाचिन्नाफलो भवेत् ।

विमुक्तो नरकाद् राजा नृगः साधुसमागमात् ॥ ५८ ॥

साधूनां दर्शनं स्पर्शः कीर्तनं स्मरणं तथा ।

तीर्थानामिव पुण्यानां सर्वमेव हि पावनम् ॥ ५९ ॥

एतत् धृत्वा त्वया सन्तः सदोपास्याः परन्तप ।

ब्रह्मस्वं नैव हर्तव्यं यदीच्छसि परां गतिम् ॥ ६० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकोनवतितमोऽध्यायः ॥

अथ नवतितमोऽध्यायः

श्रीमुक् उवाच—

बलभद्रः कुरुध्रेष्ठ भगवान् रथमास्थितः ।

सुहृदिदधुक्तकण्ठः प्रययौ नन्दगोकुलम् ॥ १ ॥

परिप्वक्तश्चिरोक्तकण्ठेर्गोपिर्गोपीभिरेव च ।

रामोऽभिवाय पितरावासीर्भरिभ्रजन्दिनः ॥ २ ॥

चिरं नः पादौ दाशाहं सानुगो जगदीश्वर ।

इत्यारोप्याद्रमालिङ्ग्य नैत्रः सिपिचतुर्जलेः ॥ ३ ॥

गोपवृद्धाश्च विधिवद् यविष्टैरभिवादितः ।

यथावयो यथासख्यं यथासम्बन्धमात्मनः ॥ ४ ॥

समुपेत्याथ गोपाला हास्यहस्तग्राहादिभिः ।

विश्रान्तं सुखमासीनं पश्यन्नुः पयुपासिताः ॥ ५ ॥

पृष्टश्चाकथयन् स्वेषु प्रेमगद्गदया गिरा ।

कृष्णे कमलपत्राक्षे सत्यस्ताखिलराधसः ॥ ६ ॥

कश्चिन्नो बान्धवा राम सर्वे कुशलमासते ।
 कश्चित् स्मरथ नो राम यूयं दारमुतान्विताः ॥ ७ ॥
 दिष्ट्या कंसो हतः पापो दिष्ट्या मुक्ताः सुहृज्जनाः ।
 निहत्य निज्रित्य रिपून् दिष्ट्या दुर्गं समास्थिताः ॥ ८ ॥
 गोप्यो हसन्यः पश्यच्छू रामसन्दर्शनादृताः ।
 कश्चिदास्ते सुखं कृष्णः पुरस्तीजनवह्मभः ॥ ९ ॥
 कश्चित् स्मरति वा बन्धून् पितरं मातरं च सः ।
 अपि वा स्मरतेऽस्माकमनुसेवां महाभुजः ॥ १० ॥
 मातरं पितरं भ्रातृन् पत्नीन् पुत्रान् स्वसुरपि ।
 यदर्थेऽहिम्न दाशाहं दुस्त्यजान् स्वजनान् प्रभो ॥ ११ ॥
 ता नः सद्यः परित्यज्य गतः सञ्छिन्नसीहृदः ।
 कथं नु तादृशं स्त्रीभिर्न श्रद्धीयीत भाषितम् ॥ १२ ॥
 कथं नु गृह्णन्त्यनवस्थितात्मनो
 वचः कृतग्रस्य मुधाऽपरस्त्रियः ।
 कृष्णस्य वैचित्रकथस्य सुन्दर-
 स्मितावलोकोच्छ्रसितस्मरातुराः ॥ १३ ॥
 किं नस्तत्कथया गोप्यः कथाः कथयतापराः ।
 यात्यस्माभिर्विजित् कालो यदि तस्य तथैव नः ॥ १४ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इति प्रहसितं शीरेर्जल्पितं चानुवीक्षितम् ।
 गतिं श्रेमपरिष्वङ्गं स्मरन्त्यो रुरुटुः स्त्रियः ॥ १५ ॥
 सङ्घर्षणास्ताः कृष्णस्य सन्देशैर्हृदयद्रुमैः ।
 सान्त्वयामास भगवान् नानानुनयकोविदः ॥ १६ ॥
 द्वौ मासी तत्र चावात्सीन्मधुं माधवमेव च ।
 रामः क्षपासु भगवान् गोपीनां रतिमावहन् ॥ १७ ॥
 पूर्णचन्द्रकरामृष्टे कामुदीगन्धवापुना ।
 यमुनोपवनं रेमे सेविते स्त्रीगणैर्वृतः ॥ १८ ॥
 वरुणप्रेषिता देवी वाय्नी वृक्षकोटरान् ।
 पतन्ती तद्वनं सरं सीरभेणाप्यवासयन् ॥ १९ ॥
 तं गन्धं मधुपाराया वायुनोपहृतं बलः ।
 आप्रायोपगतस्त्वत्र ललनाभिः पपी समम् ॥ २० ॥

नेदुर्दुन्दुभयो व्योम्नि ववृषुः कुसुमैर्मुदा ।
 गन्धर्वा मुनयो रामं तद्वीर्यीरिडिरे मुदा ॥ २१ ॥
 उपगीयमानचरितो वनिताभिर्हलापुधः ।
 वनेषु व्यचरत् धीवो माहेन्द्र इव वारणः ॥ २२ ॥
 शुभैककुण्डलो मतो वैजयन्त्या च मालया ।
 विभ्रन् स्मितमुखाभ्मोजं स्वेदालेयभूषितम् ॥ २३ ॥
 स चानुहाव यमुनां जलक्रीडार्थमीश्वरः ।
 निजवाक्यमनाहत्य मत्त इत्यापणां बलः ॥ २४ ॥
 अनागतां हलाग्रेण कुपितो विचकषं ह ।
 पापे त्वं मामवज्ञाय यन्नायासि मयाऽऽहुता ॥ २५ ॥
 नेप्ये त्वां लाङ्गलग्रेण शतधा कामचारिणीम् ।
 एवं निर्भर्त्सिता भीता यमुना यदुनन्दनम् ॥ २६ ॥
 उवाच चकिता याचं पतित्वा पादयोनृषु
 यमुनोवाच—
 रामराम महाबाहो न जाने तव विक्रमम् ।
 यस्वीकांशेन विधृता जगती जगतां पते ॥ २८ ॥
 परं भावं भगवतो भगवन् मामजानतीम् ।
 मोकुमहसि विश्वात्मन् प्रपन्नां भक्तवत्सल ॥ २९ ॥
 ततो व्यमुञ्चत् करुणो याचितो यमुनां बलः ।
 विजगाह जलं स्त्रीभिः करेणुभिरिवभराद् ॥ ३० ॥
 कामं बहिव्य सलिलादुत्तीर्णायासिताम्बरे ।
 भूषणानि विचित्राणि ददौ कान्तिमतीं स्रजम् ॥ ३१ ॥
 वसित्वा वाससी नीले मालामावद्ध च काञ्चनीम् ।
 रेजे स्वलङ्घितस्ताभिर्महिन्द्र इव वारणः ॥ ३२ ॥
 अवापि इश्यते राजन् यमुनाऽऽकृष्टवर्त्मना ।
 बलस्थानन्तवीर्यस्य बीर्यं सूचयती च हि ॥ ३३ ॥
 एवं सर्वा निशा याता एकेव रमतो ब्रजे ।
 रामस्याक्षिप्तचिन्तस्य माधुर्यैर्ब्रजयोपिताम् ॥ ३४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भगवते दशमस्कन्धे नवतितमोऽध्यायः ॥

अथ एकनवतितमोऽध्यायः

राजोवाच—

भूयोऽहं श्रोतुमिच्छामि रामस्याद्भुतकर्मणः ।

अनन्तस्याग्रमेवस्य यदन्यत् कृतवान् प्रभुः

॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच—

नरकस्य सखा कश्चिद् विचिदो नाम वानरः ।

सुग्रीवसचिवः सोऽथ भ्राता मैन्दस्य वीर्यवान्

॥ २ ॥

सख्युः सोऽपचितिं कुर्वन् वानरो राष्ट्रविघ्नवम् ।

पुरग्रामाकरान् पोषानदहद् वह्निमुत्सृजन्

॥ ३ ॥

कचित् स शीलानुत्पाट्य तेर्देशान् समचूर्णयत् ।

आनर्तान् सुतरामेत्य यत्रास्ते शत्रुहा हरिः

॥ ४ ॥

कचित् समुद्रमध्यस्थो दोर्भ्यामुद्धृत्य तज्जलम् ।

देशान् नागायुतप्राणो बेलाकूलानमज्जयत्

॥ ५ ॥

आश्रमानृषिमुख्यानां कृत्वा भग्नवनस्पतीन् ।

अदूषयच्छकृन्मूवैरग्रीन् वैतानिकान् खलः

॥ ६ ॥

पुरुषान् योषितो हसः क्ष्माभृद्वोष्णीगुहासु सः ।

निक्षिप्य चाप्यधाच्छृङ्गेः पेशस्कारीव कीटकम्

॥ ७ ॥

तं देशं विप्रकुर्वन् वै धर्षयंश्च कुलसिपः ।

श्रुत्वा सुललितं गीतं गिरिं रैवतकं ययौ

॥ ८ ॥

तत्रापश्यद् यदुपतिं रामं पुष्करमालिनम् ।

सुदर्शनीयसर्वाङ्गं ललनापूधमध्यगम्

॥ ९ ॥

गायन्तं वारुणीं पीत्वा मदविहललोचनम् ।

विभ्राजमानं वपुषा प्रभिजमिव वारणम्

॥ १० ॥

दुष्टः शाखामृगः शाखामारूढः कम्पयन् द्रुमान् ।

चक्रे किलिकिलाशब्दमात्मानं सम्प्रदर्शयन्

॥ ११ ॥

तस्य धाष्ट्यं कपेर्वीक्ष्य तरुण्यो जातिचापलम् ।

हास्यप्रिया विजहसुर्बलदेवपरिग्रहाः

॥ १२ ॥

ता हेलयामास कपिर्भूक्षेपः सम्मुखदिभिः ।

सन्दर्शयन् गुदं तासां रामस्य च निरीक्षतः

॥ १३ ॥

तं ग्राह्या प्राहरत् क्रुद्धो बलः प्रहरतां वरः ।

स वधयित्वा ग्रावार्णं मदिगकलशं कपिः

॥ १४ ॥

गृहीत्वा हेलयामास धूर्तस्तं कोपयन् भृशम् ।

भृशं निर्धिय कलशं वासांस्यास्फालयद् बलात्

॥ १५ ॥

कदर्पीकृत्य बलवान् विप्रचक्रं बलोद्धतः ।

तस्याप्यविनयं दृष्ट्वा देशांश्च तदुपद्रुतान्

॥ १६ ॥

क्रुद्धो मुसलमादत्त हलं चारिजिघांसया ।

विचिदोऽपि महावीर्यः शीलमुत्पाट्य पाणिना

॥ १७ ॥

अभ्येत्य तरसा तेन बलं मूर्धन्यताडयन् ।

तं तु सदर्पणो मूर्ध्नि पतन्तमचलं रुषा

॥ १८ ॥

प्रतिजग्राह भगवान् मुसलेनाहनच तम् ।

मुसलाहतमस्तिष्को विरेजे रक्तधारया

॥ १९ ॥

गिरिर्यथाऽऽगैरिकया प्रहारं नान्वचिन्तयत् ।

पुनरन्यं समुत्पाट्य कृत्वा निष्पन्नमोजसा

॥ २० ॥

तेनाहनत् सुसंक्रुद्धस्तं बलः शतधाऽरुजत् ।

ततोऽन्यमुत्पाट्य जघ्रे तं चापि शतधाऽच्छिनत्

॥ २१ ॥

एवं युद्धयन् भगवता भग्रे भग्रे पुनः पुनः ।

आकृष्य सर्वतो वृक्षान् निर्वृक्षमकरोद् वनम्

॥ २२ ॥

ततोऽमुञ्चच्छिलावर्षं बलस्योपर्यमर्पितः ।

तत्सर्वं चूर्णयामास लीलया मुसलापुधः

॥ २३ ॥

स बाहू तालसद्भाशी मुष्टीकृत्य कपीश्वरः ।

आसाध रोहिणीपुत्रं दोर्भ्यां वक्षस्यरूजयत्

॥ २४ ॥

यादवेन्द्रोऽपि तं दोर्भ्यां त्यक्त्या मुसललाङ्गली ।

जत्रावताडयत् क्रुद्धः सोऽपतद् रुधिरं वमन्

॥ २५ ॥

चक्रम्पे तेन पतता सकण्टकवनस्पतिः ।

पर्वतो नृपशार्दूल बापुना नौरिवाम्भसि

॥ २६ ॥

जयशब्दो नमःशब्दः साधु साध्विति चाम्बरे ।

सुरसिद्धमुनीन्द्राणामासीत् कुसुमवर्षिणाम्

॥ २७ ॥

एवं निहत्य विविदं जगद्वचनिकरावहम् ।

संस्तूयमानो भगवान् जनेः स्वपुरमाविशत्

॥ २८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकनवतितमोऽध्यायः ॥

अथ द्विनवतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

दुषोधनसुतां राजन् लक्षणां समितिश्रयः ।
स्वयंवरस्यामहरत् साम्बो जाम्बवतीमुतः ॥ १ ॥
कुरवः कुपिता उचुर्दुर्विनीतोऽयमर्भकः ।
कदर्यीकृत्य नः कन्यामकामामहरद् बलात् ॥ २ ॥
वध्रीतेनं दुर्विनीतं किं करिष्यन्ति वृष्णयः ।
येऽस्मत्प्रसादोपचितां दत्तां नो भुञ्जते महीम् ॥ ३ ॥
निगृहीतं सुतं धृत्या ययेष्यन्तीह वृष्णयः ।
भग्नदर्पाः शमं यान्ति शीर्णदन्ता इवाहयः ॥ ४ ॥
इति कर्णं समालोक्य भूरिश्रवसुयोधनी ।
सदुःशासनगान्धारी दुर्मन्त्रैकान्तशीलिनी ॥ ५ ॥
एतेऽतिक्रम्य विदुरं गान्धारीं च यशस्विनीम् ।
साम्बमारेभिरे वद्धं कुरुवृद्धैरसङ्गताः ॥ ६ ॥
दृष्ट्वाऽनुधावतः साम्बो धार्तराष्ट्रान् महारथः ।
प्रगृह्य रुचिरं चापं तस्यी सिंह इवैकलः ॥ ७ ॥
ते तं जिघृक्षवः क्रुद्धं तिष्ठेति वादिनः ।
आसाय धन्विनी वाणैः कर्णमुखाः समाकिरन् ॥ ८ ॥
सोऽतिवज्रः कुरुश्रेष्ठ कुरुभिर्यदुनन्दनः ।
नामृष्यत् तत्परिभवं दण्डाहत इवोरगः ॥ ९ ॥
विष्कार्य सुमहवापं सर्वान् विव्याध सायकैः ।
कर्णादीन् सहयाग्रण्यांस्तावद्विर्गुणपत् पृथक् ॥ १० ॥
चतुर्भिश्चतुरो वाहानैकैकेन च सारथीन् ।
रथिनश्च महेष्वासास्तस्य तत् तेऽभ्यपूजयन् ॥ ११ ॥
तं तु ते विरथं चतुर्धन्वाराधतुरो हयान् ।
एकस्तु सारथिं जग्रे चिच्छेदान्यः शरासनम् ॥ १२ ॥
ते तथा विरथं कृत्वा कृच्छ्रेण कुरवो मुधि ।
कुमारं गृह्य कन्यां च स्वयं जयिनोऽविशन् ॥ १३ ॥
तच्छ्रुत्वा नारदोक्तेन राजन् सञ्जातमन्यवः ।
कुरून् प्रत्युद्यमं चक्रुस्तेनप्रचोदिताः ॥ १४ ॥

सान्त्वयित्वा तु तान् रामः सङ्गृह्णान् वृष्णिपुङ्गवान् ।
नैच्छत् कुरूणां वृष्णीनां कलिं कलहशङ्कितः ॥ १५ ॥
जगाम हास्तिनपुरं रथेनादित्यवर्चसा ।
ब्राह्मणीः कुलवृद्धैश्च वृत्तश्चन्द्र इव ग्रहैः ॥ १६ ॥
गत्वा गजाह्वयं रामो बाह्योपवनमाश्रितः ।
उद्धवं प्रेषयामास धृतराष्ट्राय शान्तये ॥ १७ ॥
सोऽभिवन्द्याम्बिकापुत्रं भीष्मं द्रोणं च बाह्लिकम् ।
दुषोधनं च विधिवदब्रवीद् राममागतम् ॥ १८ ॥
तेऽतिप्रीताः समाकर्ण्य प्राप्तं रामं सुहृत्तमम् ।
तमर्चयित्वाऽभिययुः सर्वे मङ्गलपाणयः ॥ १९ ॥
तं सङ्गम्य यथान्यायं गामर्ष्यं च न्यवेदयन् ।
तेषां ये तत्रभावज्ञाः प्रणेमुः शिरसा बलम् ॥ २० ॥
बन्धून् कुशलिनः श्रुत्वा पृष्ट्वा शिवमनामयम् ।
परस्परमथो रामो वभाषेऽविवक्ष्यं वचः ॥ २१ ॥
उग्रसेनः क्षितीशेशो यद् य आज्ञापयन् प्रभुः ।
तदव्यग्रप्रियः श्रुत्वा कुरुध्वं मा विलम्बितम् ॥ २२ ॥
यद् यूयं बहवस्त्वेकं जित्वाऽधर्मेण धार्मिकम् ।
अवप्रीताथ तन्मृष्ये बन्धूनामिष्टकाम्यया ॥ २३ ॥
वीर्यशीर्यवलोक्यद्विमात्मशक्तिसमं वचः ।
कुरवो बलदेवस्य निशम्योचुः प्रकोपिताः ॥ २४ ॥
अहो महश्चित्रमिदं कालगत्या दुरत्ययम् ।
आरुह्यतुषुपान्द वै शिरो मकुटसेवितम् ॥ २५ ॥
एते द्यौनेयसम्बन्धाः सहशय्यासनाशानाः ।
वृष्णयस्तुल्यतां नीता अस्मदन्तनुषासनाः ॥ २६ ॥
चामरव्यजने शङ्खमातपत्रं च पाण्डुरम् ।
किरीटमासनं मद्रां भुञ्जन्त्यस्मदुपेक्षया ॥ २७ ॥
अलं यदूनां नरदेवलाञ्छने-
दन्तृप्रतीपैः फणिनामिचामृतेः ।
येऽस्मत्प्रसादोपचिता हि यादवा
आज्ञापयन्त्यथ गतत्रया वत ॥ २८ ॥

कथमिन्द्रोऽपि कुरुभिर्भीष्मद्रोणार्जुनादिभिः ।		जलयानमिवापूर्णं गङ्गायां नगरं पतन् ।	
अदत्तमवरुणीत सिंहग्रस्त इवोरणः	॥ २९ ॥	आकृष्यमाणालोक्य कौरवा जातसम्भवाः	॥ ४३ ॥
श्रीशुक उवाच—		तमेव शरणं जग्मुः सकुटुम्बा जिजीषवः ।	
जन्मबन्धुश्रियोन्नद्धमदास्ते भरतर्षभ ।		सलक्षणं पुरस्कृत्य साम्यं प्राञ्जलयोऽब्रुवन्	॥ ४४ ॥
आश्राव्य रामं दुर्वाक्यैरटव्यां पुरमायिषान्	॥ ३० ॥	रामरामाखिलाधार प्रभावं न विदाम ते ।	
दृष्ट्वा कुरूणां दीःशील्यं श्रुत्वाऽबाच्यातिवाच्यताम् ।		मृदानां नः कुटुम्बीनां क्षन्तुमर्हस्यपीथर	॥ ४५ ॥
अबोचत् कोपसंरब्धो दुष्प्रेक्ष्यः प्रहसन् मुहुः	॥ ३१ ॥	स्थित्युत्पत्तिलयानां त्वमेको हेतुर्निराश्रयः ।	
नूनं नाम मदोन्नद्धाः शान्तिं नेच्छन्त्यसाधवः ।		लोकान् क्रीडनकानीश बहवस्ते वदन्ति हि	॥ ४६ ॥
तेषां हि प्रशमो दण्डः पशूनां लकुटो यथा	॥ ३२ ॥	त्वमेव मूर्ध्निदमनन्त लीलया	
अहो यदून् सुसंरब्धान् कृष्णं च कुपितं शनैः ।		भूमण्डलं विभर्षि सहस्रमूर्धन् ।	
सान्त्वयित्वाऽहमेतेषां शममिच्छन्निहागतः	॥ ३३ ॥	अन्ते च यः स्वात्मनि रुद्धविधः	
त इमे मन्दमतयः कलहातिरताः खलाः ।		शेषेऽद्वितीयः परिशिष्यमाणः	॥ ४७ ॥
तस्मात् तं मामवज्ञाय दुर्भाषां मानिनोऽब्रुवन्	॥ ३४ ॥	कोपस्तेऽखिलशिक्षार्थं न द्वेषाच्च च मत्सरात् ।	
नोग्रस्तेनः किल विभुर्भोजवृष्ण्यन्धकेथरः ।		विभ्रतो भगवान् सत्त्वं स्थितिपालनतत्परः	॥ ४८ ॥
शक्रादयो लोकपाला यस्यादेशानुवर्तिनः	॥ ३५ ॥	नमस्ते सर्वभूतात्मन् सर्वशक्तिधराव्यय ।	
सुधर्माऽऽक्रम्यते येन पारिजातोऽमराद्विषः ।		विश्वकर्मन् नमस्तेऽस्तु त्वां वयं शरणं गताः	॥ ४९ ॥
आनीय भुज्यते सोऽसी न किलाध्यासनाहकः	॥ ३६ ॥	एवं प्रपन्नैः संविश्रेयैषमानायमेवैलः ।	
यस्य पादपुगं साक्षाच्छीरुपास्तेऽखिलेश्वरी ।		प्रसादितः सम्प्रसन्नो मा भेष्टेत्यभयं ददी	॥ ५० ॥
स नार्हति किल श्रीशो नरेदयपरिच्छदान्	॥ ३७ ॥	दुर्योधनः पारिवर्हं कुञ्जरान् पट्टिहायनान् ।	
यस्याद्विषहृजरजोऽखिललोकपाल-		ददी द्विदशसाहस्रान् नियुतानि तुरङ्गमान्	॥ ५१ ॥
मील्युत्तमैर्धृतमुपासिततीर्थतीर्थम् ।		रथानां पटसहस्राणि रीमाणां सूर्यवर्चसाम् ।	
ब्रह्मा भवोऽहमपि यस्य कलाकलांशः		दासीनां निष्ककण्ठीनां सहस्रं दुहितृवत्सलः	॥ ५२ ॥
श्रद्धामहे सुचिरमस्य नृपासनं क	॥ ३८ ॥	प्रतिगृह्य तु तत्सर्वं भगवान् सात्वतर्षभः ।	
भुज्यते कुरुभिर्दत्तं भूखण्डं वृष्णिभिः किल ।		ससुतः समुपः प्रायात् सुहृद्भिरभिवन्दितः	॥ ५३ ॥
उपानहः किल वयं स्वयं तु कुरवः शिरः	॥ ३९ ॥	ततः प्रविष्टः स्वपुत्रीं हलापुधः	
अहो ऐश्वर्यमत्तानां मत्तानामिव मानिनाम् ।		समेत्य वन्धूनुरक्तचेतसः ।	
असम्बद्धा गिरो रुक्षाः कः सहेतानुशासिता	॥ ४० ॥	शाशंस सर्वं यदुपुङ्गवानां	
अथ निष्कौरवां पृथ्वीं करिष्यामीत्यमर्षितः ।		मध्ये सभायां कुरुषु स्ववेष्टितम्	॥ ५४ ॥
गृहीत्वा हलमुत्तम्य दहन्निव जगत्त्रयम्	॥ ४१ ॥	अयापि यः पुरं ह्येतन् सूचयद् रामविक्रमम् ।	
लाङ्गलाग्रं नगरमुदितार्य गजाह्वयम् ।		समुच्चतं दक्षिणतो गङ्गायां ननु दृश्यते	॥ ५५ ॥
विचर्क्य स गङ्गायां प्रहरिष्यन्नमर्षितः	॥ ४२ ॥	॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे द्विचतितमोऽध्यायः ॥	

अथ त्रिनवतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

वृष्णिष्वासीद् यदुश्रेष्ठः श्रुतदेव इति श्रुतः ।
 कृष्णिकभक्त्या पूर्णार्थः शान्तः कविरलम्पटः ॥ १ ॥
 स उवास विदेहेषु मिथिलायां गृहाध्रमी ।
 अनीहयाऽऽगतताहार्यो निवर्तितजपक्रियः ॥ २ ॥
 यावन्मात्रं त्वहरहर्दैवानुपनमत्ययम् ।
 नाधिकं तपसा तुष्टः क्रियाशक्ते यथोचिताः ॥ ३ ॥
 तथा तद्राष्ट्रपालोऽभूद् बहुलाश्व इति श्रुतः ।
 मैथिलो निरहम्मान उभावप्यच्युतप्रियौ ॥ ४ ॥
 तयोः प्रसन्नो भगवान् दारुकेणाहूतं रथम् ।
 आरुह्य सहितो विप्रनिपतैर्ब्रह्मवादिभिः ॥ ५ ॥
 सहितः सान्त्वतश्रेष्ठो मुनिभिस्तत्पदशिभिः ।
 कदाचित् कीरवश्रेष्ठ विदेहाय ययौ प्रभुः ॥ ६ ॥
 नारदो वामदेवोऽत्रिः कृष्णो रामोऽसितोऽरुणिः ।
 अहं बृहस्पतिः कण्वो मैत्रेयश्च पराशरः ।
 वसिष्ठः काश्यपश्चैव भरद्वाजोऽथ गौतमः ॥ ७ ॥
 तत्र तत्र समापान्तं पीरा जानपदान्विताः ।
 उपतस्थुः सार्यहस्ता लोकाः सूर्यमिवोदितम् ॥ ८ ॥
 आनर्तपन्वकुरुताङ्गलटङ्गमत्स्य-
 पाञ्चालकुन्तिमधुकैकयकोसलार्णाः ।
 अन्ये च तन्मुखसरोजमुदारहास-
 श्लिष्येक्षणं नृप पपुर्दृशिभिर्नृनार्यः ॥ ९ ॥
 तेभ्यः स्ववीक्षणनिरस्ततमिसहस्रभ्यः
 क्षेमं त्रिलोकगुरुर्यदृशं च यच्छन् ।
 शृण्वन् दिगन्तधवलं स्वयशोऽशुभ्रं
 गीतं सुरेनृभिरयाच्छनैर्कविर्दिहान् ॥ १० ॥
 तेऽच्युतं प्राप्तमाकर्ण्य पीरा जानपदा नृप ।
 अभ्यपुमुदितास्तस्मै गृहीताहर्णपाणयः ॥ ११ ॥
 हृष्टा तमुत्तमशोकं प्रीत्युत्कृष्टामलाशयाः ।
 कपृताऽल्लिभिर्नैमुः श्रुतपूर्वं तथा मुनीन् ॥ १२ ॥

स्वानुग्रहाय सम्प्राप्तं सत्यभूतं जगद्गुरुम् ।
 मैथिलः श्रुतदेवश्च पादयोः पेततुः प्रभोः ॥ १३ ॥
 निमन्त्रयेतां दाशार्हमातिथ्येन सह द्विजैः ।
 मैथिलः श्रुतदेवश्च युगपत् सन्नताञ्जली ॥ १४ ॥
 भगवांस्तदभिप्रेत्य तयोः प्रियचिकीर्षया ।
 उभयोरविशद् गेहं रूपाभ्यां तदलक्षितः ॥ १५ ॥
 श्रोतुमप्यसतां दूरान् जनकः स्वगृहागतान् ।
 आनीतेष्वासनाग्रेषु सुखासीनान् महामनाः ॥ १६ ॥
 प्रवृद्धभक्त्युरक्तर्पहृदयाभाविलेक्षणः ।
 नत्वा तदङ्गीन् प्रक्षाल्य तदपो लोकपावनीः ॥ १७ ॥
 सकुटुम्बो वहन् मूर्ध्नि पूजयाश्चक्र ईश्वरम् ।
 गन्धमाल्याम्बराकल्पधूपदीपार्धगोबृषैः ॥ १८ ॥
 वाचा मधुरया प्रीणन्निदमाहाभ्रतर्पिताम् ।
 पादावह्न्यानी विष्णोरामृजम्भनकैर्मुदा ॥ १९ ॥
 राजोवाच—
 भवान् वै सर्वजीवानामात्मा साक्षी सुहृद् विभुः ।
 अपं नस्त्वत्पदाम्भोजं स्मरतां दर्शनं गतः ॥ २० ॥
 स्ववचस्तद् कतं कर्तुमस्मद्दृग्गोचरो भवान् ।
 यदा त्वेकान्तभक्तानामात्माऽनन्तोऽरजाः प्रियः ॥ २१ ॥
 को नु त्वचरणाभ्भोजमेवंविद् विसृजेत् प्रभो ।
 निष्किञ्चनानां शान्तानां मुनीनां यस्त्वमात्मदः ॥ २२ ॥
 योऽवतीर्षे यदोर्वशे नृणां संसरतामिह ।
 यशो वितेने तच्छान्त्यै त्रैलोक्यविकृतापहम् ॥ २३ ॥
 नमस्तुभ्यं भगवते कृष्णायाकुण्डमेधसे ।
 नारायणाय कृपये स्वशान्ततप ईषुषे ॥ २४ ॥
 दिनानि कतिचिद् भूमन् गृहे नो निवसन् निजैः ।
 समेतः पादरजसा पुनीदीर्घं निमेः कुलम् ॥ २५ ॥
 इत्युपामन्त्रितो राज्ञा भगवान् लोकभावनः ।
 उवास कुर्वन् कल्याणं मिथिलानरपोषिताम् ॥ २६ ॥

ध्रुतदेवोऽप्युतं प्राप्तं स्वगृहं जनको यथा ।
 मत्वा मुनींश्च सन्तुष्टो पुन्वन् वासो ननर्त ह ॥ २७ ॥
 तृणपीठे सशिष्वांस्तानास्तुतेषूपवेश्य सः ।
 स्वागतानां भिवन्त्याङ्गिं सभापौऽवनिजे मुदा ॥ २८ ॥
 तदम्भसा महाभाग आत्मानं स्वगृहान्वयम् ।
 स्नापयाञ्चक्र उद्धर्षो लब्धसर्वमनोरथः ॥ २९ ॥
 सिद्धार्हणोशीरशिवामृताम्भसा
 मृदा सुरभ्या तुलसीकुशाम्बुजेः ।
 आराधयामास यथोपपन्नया
 सपर्यया सत्यविबर्धमानया ॥ ३० ॥
 स तर्कयामास कुतो ममापतत्
 गृहान्धकूपे पतितस्य सङ्गमः ।
 यः सर्वतीर्थास्पदपादरेणुभिः
 कृष्णेन चाध्यात्मनिकेतभूसुरैः ॥ ३१ ॥
 सूपविष्टान् कृतातिध्यान् ध्रुतदेव उपस्थितः ।
 सभार्यस्वजनापत्य उवाचाङ्ग्यभिमर्शनः ॥ ३२ ॥
 ध्रुतदेव उवाच—
 अद्य नो दर्शनं प्राप्तः परः परमपूरुषः ।
 य इदं शक्तिभिः सृष्टा विभजत्यात्मसत्तया ॥ ३३ ॥
 यथा शवानः पुरुषो मनसा चात्ममायया ।
 सृष्टा लोकं परं स्वाग्रमवरुद्धवायभासते ॥ ३४ ॥
 शृण्वतां गदतां शश्वद् दर्शिनामभिनन्दताम् ।
 नृणां संवसतां नित्यं हृदिस्थो योऽमलात्मनाम् ॥ ३५ ॥
 हृदिस्थोऽप्यथ दूरस्थः कर्मविश्रितचेतसाम् ।
 आत्मशक्तिभिरग्राहो ह्यर्थाकारोऽगुणात्मकः ॥ ३६ ॥
 नमोऽस्तु तेऽध्यात्मविदां परात्मने
 सर्वान्मने स्वात्मविभक्तमूर्तये ।

सकारणाकारणलिङ्गमीयुषे
 स्वमाययाऽसंवृतदृष्टये नमः ॥ ३७ ॥
 स त्वं शाधि स्वभृत्यान् किं चेश करवामहे ।
 एतदन्तो नृणां क्लेशो यद् भवानक्षिगोचरः ॥ ३८ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 तदुक्तमित्युपाकर्ण्य भगवान् प्रणतार्तिहा ।
 गृहीत्वा पाणिना पाणिं प्रहसन् तमुवाच ह ॥ ३९ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 ब्रह्मन्तेऽनुग्रहाधीय सम्प्राप्तान् विद्वद्यमून् मुनीन् ।
 सञ्चरन्ति मया लोकान् पुनन्तः पादरेणुभिः ॥ ४० ॥
 देवाः क्षेत्राणि तीर्थानि दर्शनस्पर्शानर्चयैः ।
 लोकान् पुनन्ति कालेन तदप्यर्हन्तमेक्षया ॥ ४१ ॥
 ब्राह्मणा जन्मनः श्रेष्ठाः सर्वेषां प्राणिनामिव ।
 तपसा विषया तुष्टया किमु मत्कथया पुनः ॥ ४२ ॥
 न ब्राह्मणान्मे दयितं रूपमेतच्चतुर्भुजम् ।
 सर्ववेदमयो विप्रः सर्ववेदमयो ह्यहम् ॥ ४३ ॥
 दुष्टज्ञा अविदित्वैनमवजानन्त्यसूयवः ।
 गुरुं मां विप्रमात्मानमर्चादाबितिदृष्टयः ॥ ४४ ॥
 चराचरमिदं विश्वं भावये चास्य देवतम् ।
 मद्रूपाण्येभिरेतस्यां धत्ते विप्रो मदीक्षया ॥ ४५ ॥
 तस्माद् ब्रह्म कपीनेतान् ब्रह्मज्ञान् श्रद्धयाऽर्चय ।
 एवंविदाऽर्चितोऽस्म्यद्धा नान्यथा सुविभूतिभिः ॥ ४६ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 स इत्थं प्रभुणाऽऽदिष्टः सहकृष्णान् द्विजोत्तमान् ।
 आराध्यैकान्तभावेन मेथिलश्यापतुर्गतिम् ॥ ४७ ॥
 एवं स्वभक्तयो राजन् भगवान् भक्तभक्तिमान् ।
 उपित्याऽऽदिश्य सन्मार्गं पुनर्द्वारावतीमगात् ॥ ४८ ॥
 ॥ इति धीमद्भागवते दशमस्कन्धे त्रिनवतितमोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्नवतितमोऽध्यायः

राजोवाच—

देवासुरमनुष्येषु ये भजन्यशिवं शिवम् ।
प्रायस्ते पनिनो ब्रह्मन् न तु लक्ष्मीपतिं हरिम् ॥ १ ॥

एतद् वेदितुमिच्छामि सन्देहोऽत्र महान् हि नः ।
विरुद्धशीलयोः प्रभोर्विरुद्धां भजतोंर्गतिम् ॥ २ ॥

श्रीशुक उवाच—

शिवः शक्तिपुतः शश्वत् त्रिलिङ्गो गुणसंवृतः ।
वैकारिकस्तेजसश्च तामसश्चेत्यहं त्रिधा ॥ ३ ॥

ततो विकारा अभवन् षोडशामीषु पञ्चसु ।
उपाधावन् विभृतीनां सर्वासामश्रुते फलम् ॥ ४ ॥

हरिस्तु निर्गुणः साक्षात् पुरुषः प्रकृतेः परः ।
स सर्वदगुपद्रष्टा तं भजन् निर्गुणो भवेत् ॥ ५ ॥

निवृत्तेष्वश्वमेधेषु राजा युष्मत्पितामहः ।
शृण्वन् भगवतो धर्मान्पृच्छदिदमच्युतम् ॥ ६ ॥

स चाह भगवांस्तस्मै प्रीतः शुश्रूषये प्रभुः ।
नृणां निःश्रेयसाधार्थं षोडशतीर्णो यदोः कुले ॥ ७ ॥

श्रीभगवानुवाच—

यस्याहमनुगृह्णामि हरिष्ये तद्धनं शनैः ।
ततोऽधनं त्यजन्यस्य स्यजना दुःखदुःखिनम् ॥ ८ ॥

स यदा वितपांशोर्गो निर्विण्णः स्याद् धनेहया ।
मत्परीः कृतमैत्रस्य करिष्ये तदनुग्रहम् ॥ ९ ॥

तद् ब्रह्म परमं सूक्ष्मं चिन्मात्रं सदनन्तकम् ।
अतो मां सुदुरारार्थं हित्वाऽन्यान् भजते पुनः ॥ १० ॥

ततस्त आशुतोषेभ्यो लब्धराज्यत्रियोद्धताः ।
प्रमत्ता यदान् देवान् विस्मरन्त्यवजानते ॥ ११ ॥

श्रीशुक उवाच—

शापप्रसादयोरीशा व्र प्रविष्णुशिवादयः ।
सयः शापप्रसादोऽङ्ग शिवो ब्रह्मा च नाच्युतः ॥ १२ ॥

अत्रेयोदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।
वृकासुराय गिरिशो वरं दत्वाऽऽप सङ्कटम् ॥ १३ ॥

यूक्तो नामासुरः पुत्रः शकुनेः पथि नारदम् ।
दृष्ट्वाऽऽशुतोषं पञ्चल देवेषु त्रिषु दुर्मतिः ॥ १४ ॥

स आदिदेश गिरिशमुपाधावस्य सिद्धये ।
सोऽन्याभ्यां गुणदोषाभ्यामाशु तुष्यति कुष्यति ॥ १५ ॥

दशास्यवाणयोस्तुष्टः स्तुवतोर्वन्दिनोरिव ।
ऐश्वर्यमतुलं दत्त्वा तत आप सुसङ्कटम् ॥ १६ ॥

इत्यादिष्टस्तमसुर उपाधावत् सुपन्नितः ।
केदार आत्मक्रव्येण जुहन्नग्निमुत्तं हरम् ॥ १७ ॥

देवोपलब्धिप्रप्राप्य निर्वेदात् सप्तमेऽहनि ।
शिरो जिहीर्षुरसिना स तीर्थस्निग्धमूर्धजः ॥ १८ ॥

तदा महाकारुणिकः स धूर्जटि-
र्यथाऽव्यव्यग्रिबोन्धितोऽनलात् ।

निगूह्य दोर्म्यां भुजयोर्न्यवारयन्
तत्पशनाद् भूय उपाकृताकृतिः ॥ १९ ॥

तमाह चात्रालमलं वृणीष्व मे
यथानिकामं वितरामि ते वरम् ।

शिवेन जीवेन नृणां प्रपद्यता-
महो त्वयाऽऽन्ता भृशमर्धते वृषा ॥ २० ॥

देवान् स वज्रे पापीयान् वरं भूतभयावहम् ।
यस्य पुंसः करं शीर्ष्णिं पात्ये स क्षियतामिति ॥ २१ ॥

तच्छ्रुत्वा भगवान् रुद्रो दुर्मना इव भारत ।
ओमिति प्रहसंस्तस्मै ददौ वरमूर्तं तथा ॥ २२ ॥

स तद्दरपरीक्षार्थं शम्भोः शीर्ष्णिं वृकासुरः ।
स्वहस्तं दानुमारोषे सोऽविभेत् स्पृकृताच्छिवः ॥ २३ ॥

तेनोपसृष्टः सन्त्यस्तः पराधावत् सवेपथुः ।
यावदन्त दिवो भूमैः कोष्ठानामधरं भुवः ॥ २४ ॥

अजानन्तः प्रतिविधिं तूष्णीमासन् सुरेश्वराः ।
ततो वैकुण्ठमगमद् भास्वरं तमसः परम् ॥ २५ ॥

यत्र नारायणः साक्षाज्यासिनां परमा गतिः ।
शान्तानां न्यस्तदण्डानां यतो नावर्तते गतः ॥ २६ ॥

तं तथाव्यसनं हृष्टा भगवान् वृजिनार्दनः ।
 दूरात् प्रत्युदितो भूष दारको योगमायया ॥ २७ ॥
 मेखलाजिनदण्डाधैस्तेजसाऽग्निरिव ज्वलन् ।
 अभिवाद्यमासास च तं कुशपाणिर्विनीतवत् ॥ २८ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 शाकुनेय भवान् व्यक्तं श्रान्तः किं दूरमागतः ।
 क्षणं विश्रम्यतां पुंस आत्माऽयं सर्वकामधुक् ॥ २९ ॥
 यदि नः श्रवणापालं युष्मद्व्यवसितं विभो ।
 भण्यतां पुरुषः साधो पुम्भिः स्वार्थः समीहते ॥ ३० ॥
 श्रीशुक उवाच—
 एवं भगवता पृष्टो वचसाऽमृतवर्षिणा ।
 गतः क्लमोऽब्रवीत् तस्मै यथापूर्वमनुष्ठितम् ॥ ३१ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 एवं चेत् तर्हि तद्वाक्यं वयं न श्रद्धयीमहि ।
 यो दक्षशापात् पैशाच्यं प्राप्तः प्रेतपिशाचराट् ॥ ३२ ॥
 रुपाक्रान्तशरीरोऽसी न सत्यं वदते हरः ।
 क्रोधयुक्तं कुतः सत्यं मूढोऽसि त्वं महासुर ॥ ३३ ॥

यदि वस्तत्र विश्रम्यो दानयेन्द्र जगदुरी ।
 तर्ह्यज्ञापि स्वशिरसि हस्तन्यासः प्रदीयताम् ॥ ३४ ॥
 ययसत्यं वचः शम्भोः कथञ्चिद् दानवर्षभ ।
 तदेनं जह्यसद्वाचं न च वक्ताऽनृतं पुनः ॥ ३५ ॥
 इत्थं भगवत्क्षित्रैर्वचोभिश्च सुपेशलैः ।
 भिन्नधीर्विस्मृतः शीर्ष्णिं स्वहस्तं कुमनिर्व्यधात् ॥ ३६ ॥
 अधापतद् भिन्नशिरा वज्राहत इव क्षणात् ।
 जयशब्दो नमःशब्दः साधुशब्दोऽभवद् दिवि ॥ ३७ ॥
 मुमुचुः पुष्पवर्षाणि हृते पापे वृकासुरे ।
 देवर्षिपितृगन्धर्वा मोचितः सङ्घटाच्छिवः ॥ ३८ ॥
 मुक्तं गिरिशमप्याह भगवान् पुरुषोत्तमः ।
 अहो देव महादेव पापोऽयं स्येन पाप्मना ॥ ३९ ॥
 हतः को नु कुतश्चापि जन्तुर्वै कृतकिल्बिषः ।
 क्षेमी स्यात् किमु विश्वेशो कृतपापो जगदुरी ॥ ४० ॥
 य एवमव्याकृतशक्त्युदन्वतः
 परस्य साक्षात् परमात्मनो हरेः ।
 गिरिशमोक्षं कथयेत् शृणोति वा
 विमुच्यते संसृतिभिस्तथाऽरिभिः ॥ ४० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चनवतितमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 सरस्वत्यास्तटे राजन् क्रपयः सत्रमासत ।
 वितर्कः समभूत् तेषां त्रिष्वधीशेषु को महान् ॥ १ ॥
 तस्य जिज्ञासया ते धै भृगुं ब्रह्मसुतं नृप ।
 तन्द्रास्य प्रेषयामासुः सोऽभ्यगाद् ब्रह्मणः सभाम् ॥ २ ॥
 न तस्मै ब्रह्मणे स्तोत्रं चक्रे सत्त्वपरीक्षया ।
 तस्मै चुरांथ भगवान् प्रज्वलन् स्येन तेजसा ॥ ३ ॥
 स आत्मन्युत्थितं मन्युमात्मजायात्मनः प्रभुः ।
 अशीशमद् यथा बहिं शमयद् वारिणा प्रभुः ॥ ४ ॥
 ततः कैलासमगमत् स तं देवं महेश्वरः ।
 परिरञ्जं समागमे उत्थाय भ्रान्तं मुदा ॥ ५ ॥

नेच्छत् तमशुभाचार इति देवशुकोप ह ।
 शूलमुग्रम्य तं हन्तुमारभे तिमलोचनः ॥ ६ ॥
 पतित्वा पादयोर्देवी शमयामास तं गिरा ।
 इति कृच्छात् ततो मुक्तः कैलासाद् रजताचलात् ॥ ७ ॥
 मुनिर्जगाम धैकुण्डं यत्र देवो जनार्दनः ।
 शयानं त्रिय उत्सङ्गे पदा वक्षस्यताडयत् ॥ ८ ॥
 तत उत्थाय भगवान् सह लक्ष्म्या सतां गतिः ।
 स्वतन्त्रादयकृत्वाशु ननाम शिरसा मुनिम् ॥ ९ ॥
 आह ते स्वागतं ब्रह्मन् निपीदात्रासने क्षणम् ।
 अज्ञानतामागसं नः धन्तुमर्हसि मानद ॥ १० ॥

पुनीहि सहलोकं मां लोकपालांश्च मद्रतान् । पादादकेन भवतस्तीर्थानां तीर्थकारिणा ॥ ११ ॥	मुनीनां न्यस्तदण्डानां शान्तानां समचेतसाम् । अकिञ्चनानां साधूनां यमाहुः परमां गतिम् ॥ १८ ॥
अयाहं भगवन् लक्ष्म्या आसमेकान्तभाजनम् । वत्स्यत्युरसि नो भूतिर्भवत्पाददहतांहसि ॥ १२ ॥	सत्त्वं यस्य त्रिधा मूर्तिर्ब्राह्मणास्त्विष्टदेवताः । भजन्यन्याशिषः शान्ता यं वा निपुणनुद्धयः ॥ १९ ॥
श्रीशुक उवाच— एवं ब्रुवाणे धैकुण्डे भृगुस्तसाद्रया गिरा । निर्वृतस्तर्पितस्तूष्णीं भक्तयुत्कण्ठोऽधुनोचनः ॥ १४ ॥	त्रिविधा मूर्तयस्तस्य राक्षसा असुराः सुराः । गुणास्तन्मायया सृष्टाः सत्त्वं तत्रार्पदर्शनम् ॥ २० ॥
पुनः स्वसत्रमासाय मुनीनां ब्रह्मवादिनाम् । स्वानुभूतमशेषेण राजन् भृगुरवर्णयत् ॥ १५ ॥	श्रीशुक उवाच— इत्थं सारस्वता विप्रा नृणां संज्ञयनुत्तये । पुरुषस्य पदाम्भोजसेवया तद्रतिं गताः ॥ २१ ॥
तं निशम्याथ मुनयो विमिता मुक्तसंज्ञयाः । भूयांसं श्रद्धपुर्विष्णुं यतः शान्तिर्यतोऽभयम् ॥ १६ ॥	इत्येतन्मुनितनयस्य पद्मगर्भ- पीयूषं भवभयमिन् परस्य पुंसः । सुशोकेः श्रवणपुटेः पिबन्नभीक्ष्णं ॥ २२ ॥
धर्मः साक्षाद् यतो ज्ञानं वैराग्यं च चतुर्विधम् । ऐश्वर्यं चाष्टधा यस्माद् यशश्चात्ममलापहम् ॥ १७ ॥	पान्थोऽथ भ्रमणपरिथमं जहाति ॥ २२ ॥ ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चनवतितमोऽध्यायः ॥

अथ पण्णवतितमोऽध्यायः

राजोवाच— ब्रह्मन् ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः । कथं चरन्ति धृतयः साक्षात् सदसतः परे ॥ १ ॥	श्रीभगवानुवाच— स्वायम्भुवं ब्रह्मसत्रं जनलोकेऽभवत् पुरा । तत्रत्यानां मानसानां मुनीनामध्वरेतसाम् ॥ २ ॥
बुद्धीन्द्रियमनःप्राणान् जनानामसृजत् प्रभुः । मात्रार्थं च भवार्थं च आत्मने कल्पनाय च ॥ २ ॥	श्वेतद्वीपं गतवति त्वयि द्रष्टुं तमीश्वरम् । ब्रह्मवादः सुसंवृतः श्रुतयो यत्र शोते ॥ १० ॥
सेषा ह्युपनिषद् ब्राह्मी पूर्वेषां पूर्वजैर्भूता । श्रद्धया धारयेद् यस्तान् क्षेमं गच्छेदकिञ्चनः ॥ ३ ॥	तत्राप्ययमभूत् प्रशस्त्वं मां यदनुपृच्छसि । तुल्यश्रुततपःशीलास्तुल्यस्वीयारिमध्यमाः ॥ ११ ॥
अत्र ते वर्णयिष्यामि गाथां नारायणोदिताम् । नारदस्य च संवादमूपेनारायणस्य च ॥ ४ ॥	अपि चक्रुः प्रवचनमेकं शुभ्रबोऽपरे ॥ १२ ॥
एकदा नारदो लोकान् पर्यटन् भगवन्नियः । सनातनमूर्ध्नि द्रष्टुं ययी नारायणाश्रमम् ॥ ५ ॥	सनन्दन उवाच— स्वसृष्टिमदमापीय शयानं सहशक्तिभिः । तदन्ते बोधपाञ्चकुस्तल्लिङ्गेः श्रुतयः परम् ॥ १३ ॥
योऽसौ भारतवर्षेऽस्मिन् क्षमाय स्वस्तये नृणाम् । धर्मज्ञानशमोपेतः साकल्यदास्थितस्तपः ॥ ६ ॥	यथा शयानं सन्नानं वन्दिनस्तत्पराक्रमैः । प्रत्यूपेऽभ्येत्य सुशोकेर्बोधयन्त्यनुजीविनः ॥ १४ ॥
तत्रोपविष्टमृषिभिः कलापग्रामवासिभिः । परीतं प्रणतोऽपृच्छदिदमेव कुरुब्रह्म ॥ ७ ॥	श्रुतय ऊचुः— जयजय जहज्यामजित दोषगृहीतगुणां त्वमसि यदात्मना समवरुद्धसमस्तभगः । अत्र जगदोकसामखिलशक्त्यवबोधक ते कचिदत्रयाऽऽत्मनाऽनुचरतोऽनुचरेन्नियमः ॥ १५ ॥
तस्मा अवाचद् भगवान् कपीणां शृण्वतामिमाम् । यो ब्रह्मवादः पूर्वेषां जनलोकनिवासिनाम् ॥ ८ ॥	

बृहदुपलब्धमेतदवशेषतया
 यत उदगास्तमस्यविकृतेऽविकृतः ।
 अतः कपयो दुपुस्त्यधि मनोवचनाचरितं
 कथमपथा भवन्ति भुवि दत्तपदानि नृणाम् ॥ १६ ॥
 इति सूर्यस्यधिपतेऽखिललोकमल
 क्षणं तव कथामृताधिमवगाह्य तपांसि जहुः ।
 किमुत पुनः स्वधामविधुताशयकालगुणाः
 परम भजन्ति ये पदमजस्रसुखानुभवम् ॥ १७ ॥
 हतप इवोच्छ्वसन्त्यमुहुदो यदि ते
 महदहमादयोऽण्डमसृजन् यदनुग्रहतः ।
 पुरुषविधान्वयोऽत्र चरमोत्तममध्यमादिषु य-
 स्त्व सदसतः परं प्रथयेदविशेषमनृतम् ॥ १८ ॥
 उदारमुपासते यर्हि बर्त्मनि सूक्ष्मदृशः
 परिसरपद्मं हृदयमारुणयो दहरम् ।
 तत उदगाच्च नन्दनपथाऽथ शिरः परमं
 पुनरिह यत् समेत्य न पतन्ति कृतान्तमुखे ॥ १९ ॥
 स्वकृतविचित्रयोनिषु विशात्रिय हेतुतया
 भरतमतश्चकास्यनलवत् स्वकृतानुकृतिः ।
 अपि वितथास्वमृष्यवितथोरुषिषं मनसि
 निकटधियो नयन्त्यभिधित्य तव ॥ २० ॥
 प्रक्रमवत् स्वसत्कृतं पुरुषेषु धीषु तु बहिरन्तरसरणे ।
 तव पुरुष वदन्त्यखिलशक्तिपूतः स्वकृतम् ॥ २१ ॥
 इति विमृशन्ति कवयो निगमावपनं
 य(भ)जन्त उपासते भयमध्यविनिश्चितताः ।
 दुरवगमात्मतत्त्वनिगमायतवाङ्मनस-
 थरितमहामृताधिपरिवर्तपरिश्रमणाः ॥ २२ ॥
 न परिलपन्ति केचिदपवर्गमपीथर ते
 चरणसरोजहंसकुलसद्भिषिष्टगृहाः ।
 त्वदनुषं कुलायमिदमात्ममुहूर्त्तं प्रिय-
 वरन्ति तथोन्मुखास्त्यधि हिते प्रिय आत्मनि च ॥ २३ ॥
 न च रमन्त्यहो असदुपासनयाऽऽत्महनो
 यदनुशया भ्रमन्त्यभवाः कुजारीरभूतः ।
 निभूतमोक्षहृदययोगयुजो हृदयं
 मुनय उपासन्त तदगयोऽपि ययुः ॥ २४ ॥

स्मरणात्स्यनुराग तद् भवान्
 उरगेन्द्रभोगदण्डविपक्षिणो
 वयमपि ते समासमदृशोऽहिसरोजसुधाम् ।
 क इह नु वेद वक्तुमपेतजन्मलोपो
 यत उदगाद् ऋषिरनु देवगणा उभये ॥ २५ ॥
 तर्हि न सन्न चासदुभयं न च कालजवः
 किमपि न तत्र शास्त्रमपकृष्य शयीत यदा ।
 जनिमसतः सतो मृतिमजात्मनि ये च भिदां
 विषण्मृते स्मरन्त्युपविश ध्वनिमारुवतः ॥ २६ ॥
 त्रिगुणमयः पुमानिति यदबोधकृता
 त्वयि न भवेत् तदबोधपरसं ।
 सदिव मनसिबृत् त्वयि भवत्यसतां मनुजा-
 दयो विमृशन्त्यशेषमिदमार्ततयाऽऽत्मविदः ॥ २७ ॥
 न हि विकृतं त्यजन्ति कनकस्य तदात्मतया
 स्वकृतमनुप्रविष्ट इदमात्मतया रसितम् ।
 तव ये परिचरन्त्यखिलतत्त्वनिकेततया
 ननु ते पदाऽऽक्रमन्त्यविगणय्य शिरो निर्रक्तैः ॥ २८ ॥
 परिवपसे पशूनिव गिरा विबुधानपि तां-
 स्त्वयि दृढसीहदा ननु पुनन्ति न ते विमुखाः ।
 त्वमेकः स्वराडखिलकारकशक्तिपर-
 स्तव बलिमुद्रहन्ति समदन्ति च येऽनिमियाः ॥ २९ ॥
 वर्षभुजोऽखिलक्षितिपतेरिव विश्वसृजो
 विदधति यत्र ये त्वधिकृता भवतश्चकिताः ।
 स्थिरचरजातयः स्युरज ये त्वनिमित्तयुजो
 विरह उदीक्षयेत् यदि परस्य विमुक्तसतः ॥ ३० ॥
 न हि परमस्य कश्चिदपरोऽनपरस्य भवेत्
 व्ययत इवात्र यस्य च शून्यतुल्य सन्दधतः ।
 अपरिमिता ध्रुवान्तनुभूतो यदि सर्वं ततो
 न हि न शास्यतेति नियमो ब्रूयते च तथा ॥ ३१ ॥
 अजन परिमुच्यतेऽत्र भवान् सततात्
 सममनुजानता तनमनन्तमदृष्टतया ।
 न घटत उद्भवः प्रकृतिपूरुषयोरजयो-
 रभयपुनोर्भवन्त्यनुभूतो जलबुद्बुदवत् ॥ ३२ ॥

त्वयि त इमे ततो विबुधनामगुणाः परमे
 अमृत इवार्णये मधु निलित्युराशपरसाः ।
 नृपु तव मायया स्वगतया कुशलं
 त्वयि सुधिषोऽङ्ग भेदमनुविधातुमनु प्रभयः ।
 कथमनुवर्तिनां भयभयं तव भुक्कुटी सृजति मुहुर्नृणाम् ॥३३॥

इह भयचरणेषु सुजातभुवां
 जितहृषीकवापुभिरुदात्तमहानुरगीः ।
 य इह यतन्त्यमनिलोलमुपायविदां
 व्यसनशताधितारमपहाय गुरोर्धरणम् ॥ ३४ ॥

यणिज इयोच्छ्रसन्त्यकृतकर्णपरा जलधी
 स्वजनसुतात्मदारधनधामधराः ।
 सुखशान्तिमिति त्वयि हि सन्ति न तानि नृणां
 विभय उच्यति श्रयत आत्मनि सर्वरसे ॥ ३५ ॥

इति सदजानतां मिथुनतो रतये चरतां
 सुखयति को न्विहाय विजने स्थनिरस्तभगे ।
 भुवि पुण्यतीर्थसदना तृपयो
 निविशान्त्यतस्तु भवतः पदाम्बुजं हृदाऽघभिदम् ।
 दधति सकृन्मनस्त्वयि चिदात्मनि नित्यसुखे
 न पुनरुपासते पुरुषसार इरावसधम् ॥ ३६ ॥

इदमप्यथो वदन्ति चे-
 ननु तर्का व्यभिचरन्ति कचित् कचिन्मृषा च ।
 ततो भयदृष्यवहितये विकल्प उपितोऽन्वहमन्धपरम्परया
 भ्रमति भारती च तवोरुवृत्तिभिरुदजवा ॥ ३७ ॥

न यदिदमग्र आस न भविष्यदतो निधना-
 दनिमित्तकमन्तरा त्वयि विभाति मृषैकरसे ।
 अत उपगीयते द्रविणजातिविकल्पपथे-
 र्वितभ्रमनोविलासमिदमित्यवयन्ति बुधाः ॥ ३८ ॥

उदगात् पुमाननुगीतगुणांश्च जुषन्
 भजति सरूपतां तदनु जहासि जिहासि ताम् ।
 अहिरिय त्वयं परमात्मणां
 महसि महीयसेऽश्नुगोऽपरिमेयभगः ॥ ३९ ॥

यदि न समु(त्सा)चरन्ति यतयोऽपि हृदि कामजडाः
 दुरधिगमोऽसतां हृदि गतोऽस्मृतकण्ठमणिः ।

अनुतूषपोगिनामभयो भगवन्
 अनवगतान्तकादनपिरूढपदाद् भवतः ॥ ४० ॥

तदवगमार्थसितासितयो-
 गुणविगुणयोर्न हि देहभूतां सगिरः ।
 अनुपपुरत्र हंसकुलगीतपरम्परया ।
 न तुपावरणा इव रजोसि
 वान्ति ययसा सह यच्छ्रुतय-
 स्त्वयि सफलं पतन्ति न पतन्ति बन्धनाः ॥ ४१ ॥

श्रीभगवानुवाच—
 इत्येतद् ब्रह्मणः पुत्रा आधुत्यात्मानुशासनम् ।
 सनन्दनप्रधानर्तुः सिद्धा ज्ञानाऽऽत्मनो गतिम् ॥ ४२ ॥

इत्यशेषसाम्राज्यपुराणोपनिषदसः ।
 समुद्भूतः पूर्वजैस्तेष्व्योमायनमहात्मभिः ॥ ४३ ॥

त्वं चैतद् ब्रह्मदायाद् भद्रयाऽऽत्मानुशासनम् ।
 धारयन् भज मे कामं कामानां निधनं नृणाम् ॥ ४४ ॥

एवं स गुरुणाऽऽदिष्टो गृहीत्वा भद्रयाऽऽत्मवान् ।
 पूर्णः सयस्ततो राजन् ग्राह वीरव्रतो गुरुम् ॥ ४५ ॥

नारद उवाच—
 नमस्तस्मै भगवते कृष्णायामलमूर्तये ।
 यो धाता सर्वभूतानामभयो यस्य ते कलाः ॥ ४६ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्याद्यमृषीमामन्त्र्य तच्छिष्यांश्चामलालकान् ।
 ततोऽगादाश्रमं साक्षात् पितुर्द्वैपायनस्य मे ॥ ४७ ॥

सभाजितो भगवता कृतासनपरिग्रहः ।
 तस्मै तद् वर्णयामास नारायणमुखाच्छ्रुतम् ॥ ४८ ॥

तदेतद् वर्णितं राजन् यद् श्रवः कृतस्त्वया ।
 येन ब्रह्मण्यनिर्देशे निर्गुणेऽपि मनश्चरेत् ॥ ४९ ॥

यो हवात्मा जगदादिमध्यनिधनो योऽव्यक्तजीवेश्वरो
 यः सृष्टेदमनुप्रविष्ट कृपिणा चक्रे पुनः संहिताम् ।
 यं सम्भय जहात्यजामनुशायी सुप्तः कुलार्थं यथा
 तं कैवल्यनिरस्तयोनिमभयं प्याधेदजस्रं हरिम् ॥ ५० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे षण्णवतितमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तनवतितमोऽध्यायः

राजोवाच—

सभाजयित्वा बहुधा धृतदेवं श्रियः पतिः ।

आगतो द्वारकां भूयः किं चकार महामुने

॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच—

उपश्राव्यं गतान् पार्थान् गोघ्ने जितकीरवान् ।

शुश्राव तीर्णसमयान् बलेन महता वृतान्

॥ २ ॥

सम्ग्रहणमनाः कृष्णो महत्या सेनया वृतः ।

सात्यकिं कृतवर्माणमुद्रयं शठसारणी

॥ ३ ॥

अभिमान्युं च सौभद्रं पुरस्कृत्य महामतिः ।

अक्षीहिण्या वृत्तनया सहितः सत्यसद्वरः ।

शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषैर्दण्डं प्रायाद् युधिष्ठिरम्

॥ ४ ॥

सन्धिमिच्छन् कौरवाणां कुर्वाणं दीप्तमच्युतम् ।

मूढो ग्रहीतुमारभे विनशिष्णुः सुयोधनः

॥ ५ ॥

स तत्रानन्तरूपत्वं दर्शयित्वा महाभुजः ।

कृत्वा विभीषिकां घोरं पाण्डवान् पुनरापयी

॥ ६ ॥

विवृद्धमत्सराः सर्वे राजानो जातमन्यवः ।

युद्धायैवानुपुज्यन्ते न सन्धिमनुकाङ्क्षिणः

॥ ७ ॥

युधिष्ठिरस्तु धर्मात्मा पुरस्कृत्य जनार्दनम् ।

कुरुक्षेत्रं ययौ राजन् युद्धाय भ्रातृभिः सह

॥ ८ ॥

अक्षीहिण्या विराटोऽपि मत्स्यराजो महामनाः ।

युधिष्ठिरमनु प्रायात् सपुत्रः कुरुसत्तम

॥ ९ ॥

द्रुपदश्च शिखण्डी च धृष्टयुग्नश्च दुर्जयः ।

अक्षीहिणीभिस्तिष्ठभिरनुजगमुं युधिष्ठिरम्

॥ १० ॥

अक्षीहिण्या परिवृतः सात्यकिर्वृद्धलालसः ।

नियोगाद् वामुदेवस्य प्रायादनु युधिष्ठिरम्

॥ ११ ॥

अक्षीहिण्या परिवृताः कैकेयाः पञ्च भूभृतः ।

अनुजगमुर्धमपुत्रं राजानं मातृसांदराः

॥ १२ ॥

धृष्टकेतुस्तदा राजा शैब्यश्च नरपुङ्गवः

॥ १३ ॥

अन्वयातां नृपश्रेष्ठाक्षीहिण्या युधिष्ठिरम् ।

ने गत्वा पाण्डवाः सर्वे नारायणपुरोगमाः

॥ १४ ॥

स्वैरमूपुः कुरुक्षेत्रे प्रतीक्षन्तः सुयोधनम्

सुयोधनोऽपि कौरव्य मानी भ्रातृशतैर्वृतः ।

द्रोणभीष्मकृपद्रोणिर्कर्णवाहीकसीबलेः

॥ १५ ॥

हार्दिक्यसात्वमद्रेशभगदत्तजयद्रथैः ।

अन्यैश्च राजशार्दूलैर्नानादेशसमुद्रयैः

॥ १६ ॥

शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषैर्भरीषण्वनिःस्वनेः ।

पूरयन् ककुभो वीरः प्रययौ कम्पयन् महीम्

॥ १७ ॥

ते समेत्य कुरुक्षेत्रे राजानो कुरुपाण्डवाः ।

समन्तपथैकं चक्रुर्व्यूहमुपति भास्करो

॥ १८ ॥

अक्षीहिण्यः कौरवाणामेकादश दुरात्मनाम् ।

सप्त पाण्डुसुतानां च कर्षितानां वने भृशम्

॥ १९ ॥

तथा व्यूदेष्मनीकेषु तावकेष्वितरेषु च ।

गाण्डीवधन्या कवयी यद्धतूणतलत्रवान् ।

आरूढस्यन्दनः पार्थो ददर्श रिपुवाहिनीम्

॥ २० ॥

उपाध्यायान् पितृन् भ्रातृन् मातुलान् स्वस्रियान् सुतान् ।

शिष्यान् सपीत्रान् दीहित्रान् स्यालान् सम्बन्धिवान्धवान् ।

दृष्ट्वा निर्वेदमापन्नो हन्तुं नैवाकरोन्मनः

॥ २१ ॥

तं विषण्णमनश्चित्तं कृपालुमविघातिनम् ।

प्रबोध्य प्रेरयामास केशवो योगमायया

॥ २२ ॥

त्यक्तशस्त्राय शान्ताय वन्धुन् प्रति कृपालवे ।

दर्शयामास पार्थाय विश्वरूपं जनार्दनः

॥ २३ ॥

सम्बोधितः कंसभिदा तथा वासवनन्दनः ।

भूयो जग्राह कोदण्डं युद्धायच्युतसारथिः

॥ २४ ॥

प्रारब्धं भारतं युद्धं श्रुत्वा सद्रङ्गणो बली ।

अशङ्कुवन् वारयितुं किं करोमीत्यचिन्तयन्

॥ २५ ॥

प्रवृत्तं भारतं युद्धमवैश्वोयोगविह्वलः ।

तीर्थव्याजेन तत्याज रामः परिचितां भुवम्

॥ २६ ॥

सेनापतिः पाण्डवानां धृष्टद्युम्नो महारथः ।

गात्रेयो धार्तराष्ट्राणां वृद्धः कुरुषितामहः ।

स कुर्वन्नाह्वं धीरं निहतो दशमेऽहनि

॥ २७ ॥

भारद्वाजं ततो द्रोणं सेनापत्ये सुयोधनः । न्ययोजयन् स युयुजे दिवसान् पथ भूषतं	॥ २८ ॥	हतेषु रणदक्षेषु राजपुत्रेष्वनेकशः । जयद्रयोऽपि पार्थेन निहतो दिवसान्यये	॥ ३४ ॥
तस्मिन् युष्यति दुर्धर्षे सैन्यवेन दुरात्मना । अभिमन्युस्त्वपि पिता निहतो रणमूर्धनि	॥ २९ ॥	दिनानि पथ द्रोणोऽपि कृत्वा युद्धमतन्द्रितः । पथमेऽहनि सन्ध्यायां पृष्टपुष्पेन पातितः	॥ ३५ ॥
पुत्रशोकाभिसन्तप्तः प्रतिजज्ञे धनञ्जयः । जयद्रघं हनिष्यामि योभूत इति भारत	॥ ३० ॥	ततः सेनापतिः कर्णो भूत्वा चक्रे महारणम् । दिनद्वयान्ते पार्थेन स च सङ्घये निपातितः	॥ ३६ ॥
तस्यां निशायां गोविन्दस्त्वारूढ गण्डं हरिः । सुममर्जुनमादाय केलासमभिजग्मिवान्	॥ ३१ ॥	शन्योऽप्यर्धदिनं कृत्वा सेनापत्यमरिन्दम् । मध्यन्दिनगते सूर्ये धर्मराजेन पातितः	॥ ३७ ॥
तत्र गत्वा विरूपाक्षं दृष्ट्वा सम्भाष्य वाञ्छितम् । साधयित्वाऽर्जुनस्याशु स्वायोधनमुपाययी	॥ ३२ ॥	युयुधाते ततो वीरो गदया दीर्घवेरिणी । भीमदुर्धोधनी कोपात् परस्परवधेपिणी	॥ ३८ ॥
ततोऽपरदिने युद्धमासीद् घोरं जनक्षयम् । मसुर्महीभुजस्तत्र बहवो बाहुशालिनः	॥ ३३ ॥	अष्टादशाक्षीहिणीनां तत्पतीनां च भूभृताम् । अष्टादशैर्दिनैरासीदधौनेः सङ्घयो महान्	॥ ३९ ॥
		॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे सप्तनवतितमोऽध्यायः ॥	

अथ अष्टनवतितमोऽध्यायः

राजोवाच— अष्टादशाक्षीहिणीनां तावद्विर्भाषया दिनेः । व्यापादनं येन कृतं तस्मै विश्वत्माने नमः	॥ १ ॥	विशालं ब्रह्मतीर्थं च चक्रं प्राचीसरस्वतीम् । यमुनामनु यात्येष गङ्गामनु च भारत	॥ ९ ॥
शृण्वतो मे कथास्तस्य चरितानि च सङ्गताः । वैक्लव्यं विस्मयो भीतिर्बर्धते मे पुनःपुनः	॥ २ ॥	जगाम नैमिषं यत्र ऋषयः सत्रमासते । तमागतमभिप्रेत्य मुनयो दीर्घसत्रिणः ।	॥ १० ॥
मन्ये प्रायेण पाप्मानं जीर्णं मम दुरत्ययम् । इन्द्रियाणि प्रबुद्धानि प्रसन्नं च मनो भृशम्	॥ ३ ॥	अभिवन्द्य यथान्यायं प्रणम्योत्थाय चार्चयन् सोऽर्चितः सपरीवारः कृतासनपरिग्रहः ।	॥ ११ ॥
धुनृष्णं च प्रशान्ते मे आत्मा चानन्दनिर्भरः । प्रसादान् तव धर्मज्ञ कृतार्थोऽहमिहाभवम्	॥ ४ ॥	रोमहर्षणमासीनं शिष्यमैश्वर्यमहामुनेः प्रत्यवस्थापिनं सूतमकृतग्रहणाञ्जलिम् ।	॥ १२ ॥
अपि च श्रोतुमिच्छामि किञ्चिदर्थं तपोधन । युध्यतः सुहृदो दृष्ट्वा निवारितुमशक्नुवन्	॥ ५ ॥	अध्यासीनं च तान् विशांशुकोपोद्दीक्ष्य माधवः कस्मादसाधिविमान् विश्रान्ध्यास्ते प्रतिलोमजः ।	॥ १३ ॥
तीर्थं स्नातुं गतो रामः किं चकार तपोधन श्रीशुक उवाच—	॥ ६ ॥	धर्मपालास्तपेवास्मान् यधमर्हति दुर्मदः ऋषेर्भगवतो भूत्वा शिष्योऽधीत्य बहूनि च ।	॥ १४ ॥
तीर्थाभिषेकव्याजेन मध्यस्थः प्रययी किल । सात्वा प्रभासं सन्त्यर्षं देवर्षिपितृमानवान्	॥ ७ ॥	सेतिहासपुराणानि धर्मशास्त्राणि सर्वशः अदान्त्यसाविनीतस्य वृथा पण्डितमानिनः ।	॥ १५ ॥
सरस्वतीं प्रतिश्रोतं ययो ब्राह्मणसंवृतः । पृष्टकं विन्दुसरास्वितकूपं सुदर्शनम्	॥ ८ ॥	न गुणाय भवन्त्यस्य नटस्येवाजितात्मनः एतदर्थो हि लोकेऽस्मिन्नवतारो मया कृतः ।	॥ १६ ॥
		यथा मे धर्मध्वजिनस्ते हि पातकिनोऽपिकाः	॥ १६ ॥

एतावदुक्त्वा भगवान्निवृत्तोऽसद्वधादपि ।
 भावित्वात् तं कुशाग्रेण करस्थेनाहनत् प्रभुः ॥ १७ ॥
 हाहेति वादिनः सर्वे क्रपयः स्निग्धमानसाः ।
 उचुः सद्भरणं देवमधर्मस्ते कृतः प्रभो ॥ १८ ॥
 अस्य ब्रह्मासनं दत्तमस्माभिर्वदुनन्दन ।
 आयुश्चास्याह्वयं तावद् यावत् सत्रं समाप्यते ॥ १९ ॥
 अजानतेवाचरितं त्वया ब्रह्मवधो यथा ।
 योगेश्वरस्य भवतो नाम्नायो विनियामकः ॥ २० ॥
 ययेतद् ब्रह्महत्याया पावनं लोकपावन ।
 चरिष्यति भवान् लोकसङ्ग्रहं नान्यचोदितः ॥ २१ ॥
 बलभद्र उवाच—
 चरिष्ये वधनिर्वेशं लोकानुग्रहकाम्यया ।
 नियमः प्रथमे कल्पे यावान् स तु विधीयताम् ॥ २२ ॥
 दीर्घमायुर्व्रतं तस्य सत्वमिन्द्रियमेव च ।
 आशासितं यद्यदुत साधये योगमायया ॥ २३ ॥

क्रपय उचुः—
 अस्वस्य तव वीर्यस्य मृत्योरस्माकमेव च ।
 यथा भवेद् वचः सत्यं तथा राम विधीयताम् ॥ २४ ॥
 बलभद्र उवाच—
 आत्मा धे पुत्र उत्पन्न इति वेदानुशासनम् ।
 तस्मादस्य भवेद् वक्ता आयुरिन्द्रियवीर्यवान् ॥ २५ ॥
 किं यः कामो मुनिश्चेष्टा वृताहं करवाणि तत् ।
 अजानतश्चापचितिं यथा मे बुध्यतां बुधाः ॥ २६ ॥
 क्रपय उचुः—
 इत्थलस्य सुतो घोरो बल्वलो नाम दानवः ।
 स दूषयति नः सर्वान् सत्रमेत्य च पर्वणि ॥ २७ ॥
 तं पापं जहि दाशार्हं तत्र शुश्रूषणं परम् ।
 पूषशोणितविष्णूमृत्सुरामांसाभिवर्षिणम् ॥ २८ ॥
 ततश्च भारतं वर्षं परीत्य सुसमाहितः ।
 चरित्वा द्वादशान् मासान् तीर्थस्नया विशुध्यसे ॥ २९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे अष्टमवतितमोऽध्यायः ॥

अथ एकोनशततमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 ततः पर्वण्युपावृत्ते प्रचण्डः पांसुवर्षणः ।
 भीमो वायुरभूद् राजन् पूषगन्धर्व सर्वशः ॥ १ ॥
 ततोऽमेध्यमयं वर्षं बल्वलेन विनिर्मितम् ।
 अभवद् यज्ञशालायां सोऽप्यदृश्यत शूलभृक् ॥ २ ॥
 तं विलोक्य वृहत्कायं भिन्नाग्रनचयोपमम् ।
 तप्तनाभशिखाश्रुदंष्ट्रोष्ठभुक्तुदीमुखम् ॥ ३ ॥
 सस्मार मुसलं रामः परसैन्यविमर्दनम् ।
 हलं च द्रैत्यदमनं तीं तूर्णमुपतस्थतुः ॥ ४ ॥
 तमाकृष्य हलाग्रेण बल्वलं गगनेचरम् ।
 मुसलेनाहनन् क्रुद्धो मूर्ध्नि ब्रह्मद्रुहं वलः ॥ ५ ॥
 सोऽपतद् बलनिर्भिण्णललाटोऽमृक् समुत्सृजन् ।
 मुधन्नातस्त्वरं शैलो यथा वज्रहतोऽसुरः ॥ ६ ॥

संस्तुत्य मुनयो रामं प्रयुज्यापि तथाऽऽशिषः ।
 अभिषिञ्चन् महाहर्षिर्वृत्रघ्नं विबुधा यथा ॥ ७ ॥
 वैजयन्तीं ददुर्मांलां श्रीधामाम्लानपङ्कजाम् ।
 रामाय वाससी दिव्ये दिव्यान्याभरणानि च ॥ ८ ॥
 अथ नैरभ्यनुज्ञातः कीशिकीमेत्य ब्राह्मणीः ।
 स्नात्वा सरोवरमगाद् यतः सरपरास्रवत् ॥ ९ ॥
 स्नोतेन सरयूं प्रापाद् प्रयागमुपगम्य सः ।
 स्नात्वा सन्नर्प्य देवादीन् जगाम पुलहाश्रमम् ॥ १० ॥
 गोमतीं गण्डकीं स्नात्वा विपाशां शोणमाव्रतः ।
 गयां गत्वा पितृनिष्ठा गङ्गासागरसङ्गमम् ॥ ११ ॥
 उपसृज्य महैन्द्रादीं रामं दृष्ट्वाऽभिवाद्य तम् ।
 सप्तगोदावरीं वेणीं यम्पां भीमरथीं तथा ॥ १२ ॥
 स्कन्दं दृष्ट्वा ययी रामः श्रीशैलं गिरिशालयम् ।
 द्रुमिलेषु महापुण्यं दृष्ट्वाऽद्रिं वेष्टं प्रभुः ॥ १३ ॥

कामकोटीं पुरीं काशीं कावेरीं च सरिद्वारम् । श्रीरङ्गाख्यं महापुण्यं यत्र सन्निहितो हरिः	॥ १४ ॥	श्रुत्वा द्विजैस्तु कथितं कुरुपाण्डवसंयुगम् । सर्वराज्यनिधनं भारमेतद् हतं भुवः	॥ २३ ॥
ऋषभाद्रिं हरेः क्षेत्रं दक्षिणां मधुरां तथा । समुद्रसेतुमगमन्महापातकनाशनम्	॥ १५ ॥	स भीमदुर्योधनयोर्गदाभ्यां युध्यतो रणम् । वारयिष्यन् विशसनं जगाम यदुनन्दनः	॥ २४ ॥
तत्रापुतमदाद् धेनूत्रांशणेभ्यो हलायुधः । कृतमालां ताम्रपर्णीं मलयं च कुलाचलम्	॥ १६ ॥	युधिष्ठिरस्तु तं दृष्ट्वा यमौ कृष्णानुनावपि । अभिवन्द्याभवंस्त्वीं किं विचक्षुरिहागतः	॥ २५ ॥
तथाऽगस्त्यं समासीनं नमस्कृत्याभिवाय च । योजितस्तेन चाशीर्भिरनुव्रातो गतोऽर्णवम्	॥ १७ ॥	गदापाणी उभौ दृष्ट्वा संरब्धौ विजयेषिणी । मण्डलानि विचित्राणि चरन्ताविदमब्रवीत्	॥ २६ ॥
दक्षिणं तत्र कन्याख्यां दुर्गां देवीं ददर्श सः । ततः फल्गुनमासाय पश्चात्सरमनुत्तमम्	॥ १८ ॥	युवां तुल्यबलौ वीरौ हे राजन् हे वृकोदर । एकं प्राणाधिकं मन्य उतैकं शिष्याऽधिकम्	॥ २७ ॥
विष्णुः सन्निहितो यत्र स्नात्वाऽस्पर्शद् गयायुतम् । स्थानन्दूरं हरेः स्थानं यत्र सन्निहितो हरिः	॥ १९ ॥	तस्मादेकतरस्येह युवयोः समवीर्ययोः । न लक्ष्यते जयोऽन्यो वा विरमत्वफलो रणः	॥ २८ ॥
ततोऽतिव्रज्य भगवान् केरलादींश्चिगर्तकान् । गोकर्णाख्यं शिवक्षेत्रं सात्रिध्वं यत्र धूजितः	॥ २० ॥	न तद्वाक्यं जगद्गुरुर्वद्वैरी नृपार्थवत् । अनुस्मरन्नावन्योन्यं दुरक्तं दुष्कृतानि च	॥ २९ ॥
तत्र द्वैपायनं दृष्ट्वा शूर्पाकारमगाद् बलः । तापीं पयोष्णीं निर्विन्ध्यामुपस्पृश्याथ दण्डकम्	॥ २१ ॥	दिष्टं तदनुमन्वानो रामो द्वारवतीं ययौ । उग्रसेनादिभिः प्रीतैर्ज्ञातिभिः समुपागतः	॥ ३० ॥
प्रविश्य रेवामगमद् यत्र माहिष्मती पुरी । अनुनीधंमुपस्पृश्य प्रभासं पुनरागमत्	॥ २२ ॥	इतिविधान्यसद्व्यानि बलस्य बलशालिनः । अनन्तस्वाप्नेमयस्य कर्माण्यद्भुतकर्मणः । शृण्वन् गृण्थं तद्भक्त्या विष्णोः स दयितो भवेत् ॥३१॥	
		॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकोनशततमोऽध्यायः ॥	

अथ शततमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच— भगवानपि गोविन्दः साधयित्वा स्ववाञ्छितम् । सुयोधने महाबाहो निहते गदया रणे	॥ १ ॥	जगाम हास्तिनपुरं धृतराष्ट्रं प्रसादितुम् । गान्धारीं धृतराष्ट्रं च विदुरं च महामतिम्	॥ ५ ॥
विसृज्यापोधनं शून्यं प्रयातुमुपचक्रमे । कृपथ कृतवर्मां च द्रौणिथ्य रथिनां वरः	॥ २ ॥	प्रसाद्य पाण्डवान् स्वे स्वे राज्ये संस्थाप्य यत्नतः । सन्त्यमानो मुनिगणैः सूतमागधवन्दिभिः	॥ ६ ॥
अवशिष्टा महान्मानः सुयोधनबले त्रयः । पथ पाण्डुसुता वीराः सान्त्वकिश्च महाबलः	॥ ३ ॥	अनुयातः पाण्डुपुत्रैः प्रेमवाष्पाविलेक्षणेः । ताननुशास्य सौत्कण्ठान् रथेनादित्यवर्चसा	॥ ७ ॥
वैश्यापुत्रो युयुत्सुश्च शिष्टाः कृष्णपुरोगमाः । तान् पुरस्कृत्य गोविन्दो मुनिवृद्धसमन्वितः	॥ ४ ॥	शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषैर्वेदमङ्गलनिस्स्रजैः । पुण्याहमन्त्रप्रोषेध द्वारकां प्रपयो हरिः	॥ ८ ॥
		विचित्रतोराणां रम्यां बलत्कदलिकाकुलाम् । अलङ्कृतां पौरजनेः सिकुसंसृष्टभूतलाम्	॥ ९ ॥

उपस्थितः पौरजनैः पालिकादुरधारिभिः । योषिद्विवारमुख्याभिर्भूषिताभिश्च भूषणैः	॥ १० ॥	यच्छयोपपन्नेन वर्तमानो गृहाश्रमी । तस्य भार्या कुचेलस्य क्षुत्क्षामा च तथाविधा	॥ २३ ॥
बहद्भिर्दीपमुकुरकलशस्रक्ष्फलाक्षतान् । उपस्थितो ब्राह्मणैश्च पुत्रैः पौत्रैः सहानुजैः	॥ ११ ॥	पतिव्रता पतिं प्राह म्लायतावदनेन सा । दरिद्रं साध्यशनया वेपमानाऽभिगम्य च	॥ २४ ॥
प्रविवेश पुरीं दिव्यां दिवसे पूजितो हरिः । स प्रविश्य सभां दिव्यां सुधामै लोकविभुताम्	॥ १२ ॥	ननु ब्रह्मन् भगवतः सखा साक्षाच्छिष्यः पतिः । ब्रह्मण्यश्च शरण्यश्च भगवान् सात्वतर्षभः	॥ २५ ॥
आहुकं वसुदेवं च रामं चैवाभ्यवादयत् । प्रणम्य मातरो विश्वाः काञ्चनै परमासने	॥ १३ ॥	तमुपैहि महाभाग साधूनां च परायणम् । दास्यति द्रविणं भूरि सीदते ते कुटुम्बिने	॥ २६ ॥
उपविश्य यथाजोषं पूजितो यदुपुङ्गवैः । रराज रजनीनाथो यथा ग्रहगणैर्दिवि	॥ १४ ॥	आस्तेऽपुना द्वारवत्यां भोजवृष्ण्यन्धकेशरः । स्मरतः पादपुगलमात्मानमपि यच्छति	॥ २७ ॥
हतावशिष्टैर्भूपालैस्तत्पुत्रैश्च महाबलैः । अभिषिक्तैर्यथास्थानं सेव्यमानो दिवानिशम्	॥ १५ ॥	किमर्थकामान् भजतो नान्यमिष्टं जगद्गुरुः । स एवं भार्यया विप्रो बहुशः प्रार्थितो विभुः	॥ २८ ॥
अवतीर्णमहाभारां विश्वां विश्वान्तरो हरिः । धर्मराजं पुरस्कृत्य धर्मेणैवान्वशासत	॥ १६ ॥	अयं हि परमो लाभ उत्तमशोकदर्शनम् । इति सधिन्य मनसा गमनाय मनो दधे	॥ २९ ॥
राजोवाच— भगवन् यानि चान्यानि मुकुन्दस्य महात्मनः । वीर्याण्यनन्तवीर्यस्य श्रोतुमिच्छामहे प्रभो	॥ १७ ॥	अप्यस्त्युपायनं किञ्चिद् गृहे कल्याणि दीयताम् । याचित्वा चतुरो मुष्टीन् विप्रान् पृथुकतण्डुलान्	॥ ३० ॥
को नु श्रुत्वा सकृद् ब्रह्मश्रुतमशोकसत्कथाम् । विरमेत विशेषज्ञो विपण्णः काममार्गणैः	॥ १८ ॥	चैलखण्डेन तान् बद्ध्वा भर्त्रे प्रादादुपायनम् । स तानादाय विप्रप्रथः प्रययौ द्वारकां किल	॥ ३१ ॥
सा वागनन्तस्य गुणान् गृणीते करी च तत्कर्मकरी मनश्च । स्मरंद् वसन्तं स्मिरजद्रमेपु गृणाति तत्पुण्यकथाः स कर्णः	॥ १९ ॥	कृष्णसन्दर्शनं मदां कथं स्यादिति चिन्तयन् त्रीणि गुल्मान्यतीयाय तिस्रः कक्ष्याश्च स द्विजः	॥ ३२ ॥
शिरस्तु तस्योभयलिङ्गमानमेत् तदेव यन् पश्यति तद्वि चक्षुः । अङ्गानि विष्णोरथ तज्जनानां पादोदकं यानि भजन्ति नित्यम्	॥ २० ॥	विवेशीकृतमं श्रीमद् ब्रह्मानन्दं गतो यथा तं विलोक्याच्युतो दूरात् प्रियापर्यङ्क आश्रितः	॥ ३४ ॥
सुत उवाच— विष्णुरातेन सम्पृष्टो भगवान् वादरायणिः । वासुदेवं भगवति निमग्रहृदयोऽब्रवीत्	॥ २१ ॥	सहस्रोत्थाय चाभ्येत्य दोभ्यां पर्वग्रहीन्मुदा सख्युः प्रियस्य विप्रर्षैरसङ्गातिनिर्वृतः	॥ ३५ ॥
श्रीशुक उवाच— कृष्णस्यासीत् सखा कश्चिद् ब्राह्मणो ब्रह्मवित्तमः । विग्नः इन्द्रियार्थेषु प्रशान्तात्मा त्रितेन्द्रियः	॥ २२ ॥	प्रीतो तमभ्यधद्विन्दून् नेत्राभ्यां पुष्करेक्षणाः अधोपवेश्य पर्यङ्के स्वयं सख्युः समर्हणम्	॥ ३६ ॥
		उपहृत्याबनिज्यास्य पादौ पादावनेजनीः । अग्रहीच्छिरसा राजन् भगवौल्लोकपावनः	॥ ३७ ॥
		ज्वलिम्पद् दिव्यगन्धेन चन्दनागरुकुङ्कुमैः । धूपैः सुभिभिर्मित्रं प्रदीपावलिभिर्मुदा	॥ ३८ ॥

अर्चित्वाऽऽवेयं ताम्बूलं गां च स्वागतमब्रवीत्
कुचेलं मलिनं धामं द्विजं धमनिस्तनतम् ॥ ३९ ॥
देवी पर्यचरच्छब्द्या चामरव्यजनेन ये
॥ ४० ॥
अन्तःपुरजनां दृष्ट्वा कृष्णेनामलकीर्तिना ।
विस्मिताऽभूत् स विप्रप्रथमवधूतं सभाजितम् ॥ ४१ ॥
किमनेन कृतं पुण्यमवधूतेन भिक्षुणा ।
श्रिया हीनेन लोकेऽस्मिन् गहिनेनावमेन च ॥ ४२ ॥
योऽसौ त्रिलोकगुरुणा श्रीनिवासेन सम्भृतः
॥ ४३ ॥
पर्यङ्कस्थां श्रियं हित्वा परिष्वक्तोऽग्रजो यथा
कथयाध्रक्तुगांधां पूर्वां गुरुकुले सताम् ॥ ४४ ॥
आत्मनोऽहसिती राजन् करी गृह परस्परम्
अपि ब्रह्मन् गुरुकुलाद् भवता लब्धदक्षिणात् ॥ ४५ ॥
समावृत्तेन धर्मज्ञा भायौदा सदशी न या
प्रापो गृहेषु ते चित्तमकामविहतं तथा ॥ ४६ ॥
नैवातिप्रीयते तद्वद् धनेषु विदितं हि मे
केचित् कुर्वन्ति कर्माणि कामरहतचेतसः ।
त्यजन्तः प्रकृतिं देवीं यथाऽहं लोकसङ्ग्रहः ॥ ४७ ॥
कचिद् गुरुकुलावांसं ब्रह्मन् स्मरसि नो यतः ।
द्विजो विज्ञाय विज्ञेयं तमसः पारमधुते ॥ ४८ ॥
स ये सत्कर्मणां साक्षाद् द्विजातेरिह सम्भवः ।
आयो गुरुर्वाध्रमिणां यथाऽहं ज्ञानदो गुरुः ॥ ४९ ॥
ते त्वर्थकोविदा ब्रह्मन् वर्णाध्रमवतामिह ।
ये मया गुरुणा वाचा तरन्त्यञ्जो भवार्णवम् ॥ ५० ॥
नाहमिज्याप्रजातिभ्यां तपसोपशमेन वा ।
तुष्येयं सर्वभूतात्मा गुरुशुश्रूषया यथा ॥ ५१ ॥

अपि नः स्मर्यतां ब्रह्मन् वृत्तं निवसतां गुरौ ।
गुरुदारिद्र्यदितानामिन्धनापने कचिन् ॥ ५२ ॥
प्रविष्टानां महारण्यमपतीं सुमहद् द्विज ।
वातवर्षमभूत् तीव्रं निष्ठुराः स्तनपित्तवः ॥ ५३ ॥
सूर्यश्चासन् गतस्नावत् तमसा संवृता दिशः ।
निम्नं कूलं जलोपेन न प्राज्ञापत किञ्चन ॥ ५४ ॥
वयं भृशं तत्र महानिलाभ्युधि-
निहन्यमाना मुहुरभ्युसम्प्लवे ।
दिशोऽविदन्तोऽथ परस्परं वने
गृहीतहस्ता परिवश्रिमातुराः ॥ ५५ ॥
एतद् विदित्वा उदिते रवी सान्दीपनिर्गुरुः ।
अन्वेषमाणो नः शिष्यानार्योऽपश्यन्नक्रुदत् ॥ ५६ ॥
अहो मे पुत्रका यूयमस्मदर्थेऽतिदुःखिताः ।
आत्मा हि प्राणिनां प्रेष्टस्तमनादृत्य मत्पराः ॥ ५७ ॥
इयदेव हि सच्छिष्यैः कर्तव्यं गुरुनिष्कृतम् ।
यद् वै विशुद्धभावेन सर्वार्थात्मार्षणं गुरौ ॥ ५८ ॥
सन्तुष्टोऽहं द्विजश्रेष्ठाः सत्याः सन्तु मनोरथाः ।
छन्दोऽभ्ययातयामानि भवन्तीह परत्र च ॥ ५९ ॥
इत्थंविधान्येनेकानि वसतां गुरुवेश्मसु ।
गुरोरनुग्रहेणैव पुमान् पूर्णः प्रशान्तये ॥ ६० ॥
ब्राह्मण उवाच—
किमस्माभिरनिर्वृत्तं देवदेव जगद्गुरो ।
भवता सत्यकामेन येषां वासो गुरावभूत् ॥ ६१ ॥
यस्य छन्दोमयं ब्रह्म देह आवापनं विभो ।
योऽयं स तस्य गुरुषु वासोऽत्यन्तविडम्बनम् ॥ ६२ ॥
॥ इति श्रीभद्रागवते दशमस्कन्धे शततमोऽध्यायः ॥

अथ एकाधिकशततमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
स इत्थं द्विजमुख्येन सह सद्गुणयन् हरिः ।
सर्वभूतमनोभिः स्मयमान उवाच तम् ॥ १ ॥
ब्रह्मण्यो ब्राह्मणं कृष्णो भगवान् प्रहसन्निव ।
प्रेम्णा निरीक्षणेनैव प्रेक्षन् सत्तु सतां पतिः ॥ २ ॥

श्रीभगवानुवाच—
किमुपायमानीतं ब्रह्मन् मे भवता गृहात् ।
अत्यमप्याहतं भक्तैः प्रेम्णा भूयैव मे भवेत् ॥ ३ ॥

भूर्यप्यभक्तोपहृतं न मे तोषाय कल्पते ।
 पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ।
 तदहं भक्त्युपहृतमश्रमि प्रयतात्मनः ॥ ४ ॥
 इत्युक्तोऽपि द्विजस्तस्मै ब्रीडितः पतये श्रियः ।
 पृथुकप्रसूतिं राजन् प्रायच्छदवाद्भुवः ॥ ५ ॥
 सर्वभूतात्महृक् साक्षात् तस्यागमनकारणम् ।
 विज्ञाय चिन्तयन् नायं श्रीकामो माऽभजत् पुरा ॥ ६ ॥
 पत्न्याः पतिव्रतायास्तु सखा प्रियचिकीर्षया ।
 प्राप्तो मामस्य दास्यामि सम्पदो मत्वंदुर्लभाः ॥ ७ ॥
 इत्थं विचिन्त्य वसनादीरवद्वान् द्विजन्मनः ।
 स्वयं जहार किमिदमिति पृथुकतण्डुलान् ॥ ८ ॥
 एकमुष्टिं सकृज्जग्ध्वा द्वितीयं जग्धुमाददे ।
 तावच्छीर्जगृहे हस्तं सत्त्वरा परमेष्ठिनः ॥ ९ ॥
 एतावताऽलं सर्वात्मन् सर्वसम्पत्समुद्भवे ।
 अस्मिन् लोके तथाऽमुष्मिन् पुंसस्त्वचोपकारणम् ॥ १० ॥
 ब्राह्मणस्तां तु रजनीमुषित्वाऽच्युतमन्दिरे ।
 भुक्त्वा पीत्वा सुखं सुप्त्वा मेन आत्मानमिन्द्रवत् ॥ ११ ॥
 शोभूते विथभावेन स्वसखेनाभिवन्दितः ।
 जगाम स्वालयं तात पथ्यनुव्रज्य नन्दितः ॥ १२ ॥
 स चालब्ध्वा धनं सख्युर्न च याचितवान् स्वयम् ।
 स्व्यगृहान् ब्रीडितोऽगच्छन्महद्वर्शननिर्वृतः ॥ १३ ॥
 अहो ब्रह्मण्यदेवस्य दृष्टा ब्रह्मण्यता मया ।
 यद् दरिद्रतमो लक्ष्मीमाश्लिष्टो विभ्रतो रसि ॥ १४ ॥
 काहं दरिद्रः पापीयान् क कृष्णः श्रीनिकेतनः ।
 ब्रह्मवन्धुरिति स्माहं बाहुभ्यां परिरम्भितः ॥ १५ ॥
 निवासितः प्रियानुष्टे पर्यङ्गे भ्रातरो यथा ।
 महिष्या यीजितः भ्रान्तो बालव्यजनहस्तया ॥ १६ ॥
 शुश्रूषया परमया पादसंवेहनादिभिः ।
 पूजितो देवदेवेन विप्रदेवेन देवयत् ॥ १७ ॥
 स्वर्गापवर्गयोः पुंसां रमायां दिवि सम्पदाम् ।
 सर्वसामपि मिडीनां मूलं तवणार्चनम् ॥ १८ ॥

अधनोऽयं धनं प्राप्य मायन्नुत्तेन मां स्मरेत् ।
 इति कारुणिको नूनं धनं मे भूरि नाददात् ॥ १९ ॥
 इति तच्चित्तगत्याऽन्तः प्राप्तो निजगृहान्तिकम् ।
 सूर्यान्लेन्दुसङ्घाशैर्विमानैः सर्वतो वृतम् ॥ २० ॥
 विचित्रोपवनोयानिः कूजद्विजकुलाकुलैः ।
 प्रोत्कुलकुमुदाम्भोजकल्हारोत्पलवारिभिः ॥ २१ ॥
 जुष्टं स्वलङ्घितैः पुष्पैः स्त्रीभिश्च हरिणाक्षिभिः ।
 किमिदं कस्य वा स्थानं कथं तदिदमित्यभूत् ॥ २२ ॥
 एवं मीमांसमानं तं नरनार्योऽमरग्रभाः ।
 प्रत्यगृह्णन् महाभागं गीतवायेन भूयसा ॥ २३ ॥
 पतिमागतमाकर्ण्य पत्युद्धर्षाच्च सम्भ्रमात् ।
 निश्चक्राम गृहान् तूष्णीं रूपिणी श्रीरिवालयान् ॥ २४ ॥
 पतिव्रता पतिं दृष्ट्वा प्रेमोत्कण्ठाऽधुलोचना ।
 मीलिताक्ष्यनमदबुद्ध्या मनसा परिपस्वजे ॥ २५ ॥
 पत्नीं वीक्ष्य प्रस्फुरन्तीं देवीं धैमानिकीमिव ।
 दासीनां निष्ककण्ठीनां मध्ये भान्तीं सुविस्मितः ॥ २६ ॥
 प्रीतः स्वयं तथा युक्तः प्रविष्टो निजमन्दिरम् ।
 मणिलम्भशतोपेतं महेन्द्रभवनं यथा ॥ २७ ॥
 पयःकेननिभाः शय्या दान्ता रुग्मपरिच्छदाः ।
 पर्यङ्गा हेमदण्डानि चामरव्यजनानि च ॥ २८ ॥
 आसनानि च हेमानि स्रक्साभरणानि च ।
 मुक्तादामयिलम्बीनि वितानानि युग्मनि च ॥ २९ ॥
 स्वच्छस्फटिककुड्येषु महामरकतेषु च ।
 रत्नदीपान् भ्राजमानान् ललनारत्नसंपुतान् ॥ ३० ॥
 विलोक्य ब्राह्मणस्तत्र समृद्धिं सर्वसम्पदाम् ।
 तर्कयामास निर्व्यग्रः स्वसमृद्धिमहेतुकीम् ॥ ३१ ॥
 नूनं यतेतन्मम दुर्भगस्य शश्वद् दरिद्रस्य समृद्धिहेतुः ।
 महाविभूतेरवलोकितोऽन्यत्रैवोपपद्येत यदुत्तमस्य ॥ ३२ ॥
 नन्वब्रूवाणो दिशते शमशयं
 याचिष्णवे भूर्धपि भूरितेजाः ।
 पर्जन्यवन्नः स्वयमीशमाणां
 दाशाहंकाणामृषभः सखा मे ॥ ३३ ॥

किञ्चित्करोत्युर्वपि यत् स्वदत्तं
सुहृत्कृतं फलवपि भूरिकारि ।
मयोपनीतं पुधुकैकमुष्टिं
प्रत्यग्रहीत् प्रीतियुतो महात्मा ॥ ३४ ॥
तस्यैव मे सीहृदसख्यमेव्री-
दास्यं पुनर्जन्मनि जन्मनि स्यात् ।
महानुभावेन गुणालयेन
विपद्भतस्तत्पुरुषप्रसन्नः ॥ ३५ ॥
भक्ताय चित्रा भगवान् हि सम्पदो
राज्यं विभूतीर्न समर्पयत्यजः ।
अदीर्घोपाय विचक्षणः स्वयं
पश्यन् निपातं धनिनां मदोद्भवम् ॥ ३६ ॥

इत्थं व्यवसितो बुद्ध्या भक्ताऽतीव जनार्दने ।
विषयान् जायया त्यक्त्वा बुभुजे नातिलम्पटः ॥ ३७ ॥
तस्य वै देवदेवस्य हरेर्यज्ञपतेः प्रभोः ।
ब्राह्मणाः प्रभवो देवं न तेभ्यो विद्यते परम् ॥ ३८ ॥
एवं स विप्रो भगवत्सुहृत् तदा
दृष्ट्वा स्वभक्तैरजितं पराजितम् ।
तद्दृष्ट्वा न वेगोद्गृहितात्मवन्धन-
स्तद्ग्राम लेभेऽचिरतः सतां पतेः ॥ ३९ ॥
एवं ब्रह्मण्यदेवस्य श्रुत्वा ब्रह्मण्यतां नरः ।
लब्धभावावो भगवति कर्मवन्धात् प्रमुच्यते ॥ ४० ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे एकाधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्व्यधिकशततमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
कदाचिद् वाजिमधेन यष्टुमुयस्य केशवः ।
महीं प्रदक्षिणीकर्तुं प्राहिणोत् प्रोक्षितं हयम् ॥ १ ॥
हार्दिक्यं कृतवर्माणं युयुधानं च सान्त्वयिम् ।
चाक्रेष्णं सुदेष्णं च प्रयुग्मं साम्बमेव च ॥ २ ॥
अंशुमन्तं सुभानुं च बहुसैन्यांश्च यादवान् ।
रक्षणार्थं तुरङ्गस्य प्राहिणोद् यदनन्दनः ॥ ३ ॥
ते वै प्रदक्षिणं कृत्वा वसुधां प्रोक्षितं हयम् ।
उपानिन्युरदीर्घेण कालेन भरतर्षभ ॥ ४ ॥
यष्टुकामं हरिं श्रुत्वा हयमेधेन भारत ।
आजगमुर्दीर्घतपसो मुनयः संशितव्रताः ॥ ५ ॥
होतारं च तथाऽध्वर्युमुद्रातारं च केशवः ।
कल्पयित्वा यथान्यायं तथाऽन्यानापि कन्विजः ॥ ६ ॥
ऋषिभिर्ब्राह्मणश्रेष्ठैर्यज्ञविद्याविचक्षणैः ।
दीक्षां प्रपदे भगवान् कृतपुण्याहमद्भलः ॥ ७ ॥
तमुपास्तुं महीपाला नानाजनपदेशराः ।
आजगमुर्देवसद्भासाः किरीटमुकुटोज्ज्वलाः ॥ ८ ॥
पाण्डवाश्च महीपाला यज्ञदर्शनमिच्छवः ।
आहूता वासुदेवेन द्वारकामाययुर्जुष ॥ ९ ॥

तस्मिंस्तथा वर्तमाने हयमेधे महोत्सवे ।
आसंसृता द्विजा भोजन्यस्वगोभूमिकाधनैः ॥ १० ॥
दीक्षां प्रविश्य गोविन्दः कामैस्तर्पयति द्विजान् ।
भुञ्जानेषु द्विजप्रेषु प्रत्यगृह्णात् सुवाञ्छितम् ॥ ११ ॥
आसीनेषु यथायोगं भूपालेषु समन्ततः ।
वदत्सु मा शब्द इति वेङ्ग्यङ्गैरपाणिषु ॥ १२ ॥
नृणामुत्तरः कश्चिद् ब्राह्मणोऽभ्येत्य सत्वरः ।
चुक्रोश आतं उद्गाहुर्यज्ञवाटमुखे स्थितः ॥ १३ ॥
श्रुत्वाभ्युपगच्छः शुष्कास्यो गतदवाप्याकुलेक्षणः ।
इदं चोवाच विलपन्नातुरो दीनमानसः ॥ १४ ॥
ब्रह्मद्विपः शठपिषो लुब्धस्य विषयात्मनः ।
क्षत्रबन्धोः कर्मदोषात् पथत्वं मे गताः सुताः ॥ १५ ॥
हिंसाविहारं नृपतिं दुःशीलमजितेन्द्रियम् ।
प्रजा भजन्यः सीदन्ति दरिद्रा नित्यदुःखिताः ॥ १६ ॥
एवं द्वितीयं विप्रर्षिस्तृतीयं त्वेवमेव च ।
इत्युक्त्वा स पुनश्चैव चुक्रोश भृशदुःखितः ॥ १७ ॥
तदाकर्णार्जुनो मानी समुत्थाय वरासनान् ।
अपृच्छन् स्वयमासाय ब्राह्मणं केशवान्तिकान् ॥ १८ ॥

किमासन्नर्भका ब्रह्मस्तव केनासि दुःखितः ।
 ब्रूहि तत्त्वमशेषेण त्वामय सुखयाम्यहम् ॥ १९ ॥

इत्युक्तो ब्राह्मणः प्राह जातो जातोऽर्भको मम ।
 नीयते तात केनापि तत्क्षणे सूतिकागृहान् ॥ २० ॥

तदाकर्णार्जुनः प्राह स्मयमान इव द्विजम् ।
 किं ब्राह्मण त्वत्रिवासे इह नास्ति धनुर्धरः ॥ २१ ॥

राजन्यवन्धोरेते वै ब्राह्मणाः सत्रमासते ॥ २२ ॥

धनदारात्मजैर्भृत्या यत्र शोचन्ति ब्राह्मणाः ।
 ते वै राजन्यवेषेण नटा जीवन्त्यसुभराः ॥ २३ ॥

अहं प्रजा वै रक्षिष्ये भगवन् दीनयोरिह ।
 अनिस्तीर्णप्रतिज्ञोऽग्रिं प्रवेक्ष्येऽहतकल्मषः ॥ २४ ॥

ब्राह्मण उवाच—
 सङ्घर्षणो वासुदेवः प्रयुग्नो पन्विनां वरः ।
 अनिरुद्धोऽप्रतिरथो न त्रातुं शक्नुवन्ति यत् ॥ २५ ॥

तत् कथं नु भवान् कर्म दुष्करं जगदीश्वरः ।
 चिकीर्षतीह वालिश्वात् तन्न श्रद्धाहं वयम् ॥ २६ ॥

अर्जुन उवाच—
 नाहं सङ्घर्षणो ब्रह्मन् न कृष्णः काष्णिरिव च ।
 अहं धनञ्जयो नाम गाण्डीवं पश्य कार्मुकम् ॥ २७ ॥

मा वयंस्था मम ब्रह्मन् वीर्यं त्र्यम्बकतोषणम् ।
 मृत्युं विजित्व प्रधनेऽप्यानयिष्ये तव प्रजाः ॥ २८ ॥

इति विस्मम्भयित्वा तं कृष्णमाहार्जुनो नृप ।
 अनुज्ञां देहि भगवन् ब्राह्मणार्थं प्रयास्यतः ॥ २९ ॥

यजतां वाज्रमेधेन भवानेभिर्महात्मभिः
 इति ब्रुवन्तं वीभत्सुमनुज्ञां प्रेप्सुमच्युतः ।
 वड्ढत्वां सगाण्डीवं स्मयमानोऽब्रवीद् वचः ॥ ३० ॥

श्रीभगवानुवाच—
 अहमद्यागमिष्यामि न त्वया शक्यतेऽर्जुन ।
 तमसाजगतां भूतं मन्ये येन हतोऽर्भकः ॥ ३१ ॥

अर्जुन उवाच—
 सलोकपालो देवेन्द्रः खाण्ड्ये विजितां मया ।
 किं गतरूपी युद्धेन तापितश्च त्रियम्बकः ॥ ३२ ॥

निवातकवचाश्चैव वासवेनापि दुर्जयाः ।
 मयैव निहताः सङ्घ्ये हिरण्यपुरवासिनः ॥ ३३ ॥

तेभ्योऽधिकतरं भूतं किं नु दानवसूदन ।
 विभीषणसि मां कस्मादनुज्ञां देहि साम्प्रतम् ॥ ३४ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्तः प्रददी कृष्णस्त्वनुज्ञां सत्यसाचिने ।
 निर्ययौ यज्ञशालायाः स गृहीतशरासनः ॥ ३५ ॥

रथमास्थाप्य विपुलं समुच्छ्रितकपिष्वजम् ।
 अग्रे ब्राह्मणमारोप्य तद्गाममभितो ययौ ॥ ३६ ॥

तत्र गत्वा प्रविष्टायाम् तत्पत्न्यां सूतिकागृहम् ।
 ब्राह्मणं प्राह वीभत्सुरवरोप्य रथानृप ॥ ३७ ॥

अर्जुन उवाच—
 याहि स्वभवनं ब्रह्मन्नर्भयं तव सर्वतः ।
 दत्तं मयाऽयं तद् भीतां पत्नीमाथासायाशु ते ॥ ३८ ॥

इति विस्मम्भितो विप्रः फल्गुनेन परन्तप ।
 जगाम स्यगृहे प्रीत्या पार्थवीर्यं निशम्य तत् ॥ ३९ ॥

प्रसूतिकां आसन्ने भार्याया द्विजसत्तमः ।
 प्रोवाच द्रुतमभ्येत्य पार्थ शश्वभृतां वरम् ॥ ४० ॥

ब्राह्मण उवाच—
 एहि पार्थ महाबाहो यतो भव युषां वर ।
 अत्र पूर्वकृतानां हि वीरुपाणां निदर्शनम् ॥ ४१ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्तो रथमारुह्य सज्यं कृत्वा तु गाण्डिवम् ।
 त्वरन् जगाम वीभत्सुः सूतिकाभवनान्तिकम् ॥ ४२ ॥

ब्राह्मणोऽपि प्रविश्याह मुहूर्तं सूतिकागृहे ।
 गते तु पाहि पाहीति मृत्योरर्जुनमातुरः ॥ ४३ ॥

स उपस्पृश्य शुच्यम्भो नमस्कृत्य महेश्वरम् ।
 दिव्यास्त्राणि च संस्पृश्य सज्यं गाण्डीवमाददे ॥ ४४ ॥

न्यरुणन् सूतिकागारं शरैर्नानास्त्रयोजितैः ।
 तिर्यगूर्ध्वमथः पार्थश्चकार शरपञ्चरम् ॥ ४५ ॥

ततः कुमारः सञ्जातो विप्रपत्न्या रुद्रः मुहुः ।
 सयादंशंनमापंदे सञ्जातो विहायसा ॥ ४६ ॥

तदाऽऽह विप्रो विजयं विनिन्दन् कृष्णसन्निधौ ।
 मीढवाद् यस्य तवाहं वै श्रद्धेः क्लीबकत्वनम् ॥ ४७ ॥
 न प्रयुष्मोऽनिरुद्धो वा न रामो न च केशवः ।
 यस्य शंकुः परित्रातुं कोऽन्यस्तदधिकेश्वरः ॥ ४८ ॥
 धिगर्जुनं वृथावाचं धिगात्मश्लाघिनो धनुः ।
 द्वेषोपसृष्टयोर्मौढ्यादानिनीपति दुर्मतिः ॥ ४९ ॥
 एवं शपति विप्रपीं वियामास्थाय फल्गुनः ।
 यथो संयमनीमाशु यत्रास्ते भगवान् यमः ॥ ५० ॥
 विप्रापत्यमचक्षणस्तत एंश्रीमगात् पुरम् ।
 आग्रयीं नैर्ऋतीं सीम्यां वायव्यां वारुणीमथ ॥ ५१ ॥
 रसातलं नागपुरं धिष्ण्यान्यन्यानुदायुधः ।
 ततोऽल्पद्विजमुतो हनिस्तीर्णप्रतिश्रुतः ॥ ५२ ॥
 अग्निं विविधुः कृष्णं प्रत्युकः प्रतिपेधता ।
 दशपे द्विजसूनुंस्ते मा वध्यात्मानमात्मना ।
 एतेन कीर्तिं विमलां मानुष्ये त्थापयिष्यसि ॥ ५३ ॥
 इति सम्भाष्य भगवानर्जुनं स महेश्वरः ।
 सहैव रथमास्थाय श्राव्हीं दिशमवीविशत् ॥ ५४ ॥
 समद्रीपान् समसिन्धून् समसप्तगिरिनथ ।
 लोकालोकं तथाऽतीत्य विवेश सुमहत् तमः ॥ ५५ ॥
 तत्राथाः शैव्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकाः ।
 तमसा ब्रह्मगतयो बभूवुर्भरतर्षभ ॥ ५६ ॥
 तद् दृष्ट्वा भगवान् कृष्णो महायोगेश्वरेश्वरः ।
 सहस्रादित्यसदृशां स्वचक्रं ग्राहिणोन् पुरः ॥ ५७ ॥
 तमः सुधोरं गमनच्छदं महद्
 विदारयद् भूरतरेण रोचिषा ।
 मनोजयं निर्विचिशो सुदर्शनं
 गुणज्युतो रामशरो यथा चम्बू ॥ ५८ ॥
 द्वारेण चक्रानुपधे यदृत्तमं
 परात्परं ज्योतिरनन्तपारम् ।
 समभ्रुवानं प्रसमीक्ष्य फल्गुनः
 प्रदीपिताक्षः पिदपेऽक्षिणी उभे ॥ ५९ ॥

ततः प्रविष्टः सलिलं नभस्वता
 वलीयसीजद्वन्द्वमिभीषणम् ।
 तत्राद्भुतं वै भवनं युमतमं
 भ्राजन्मणिस्तम्भसहस्रशोभितम् ॥ ६० ॥
 तस्मिन् महाभीममनन्तमद्भुतं
 सहस्रमूर्धन्यफणामणियुतिम् ।
 विभ्राजमानं द्विगुणैश्चोत्सवणं
 सिताचलभं शितिकण्ठजिह्वगम् ॥ ६१ ॥
 ददर्श तद्भोगसुखासनं विभुं
 महानुभावं पुरुषोत्तमोत्तमम् ।
 सान्द्राम्बुदाभं सुपिशङ्गवाससं
 प्रसन्नवक्त्रं रुचिरस्मितेक्षणम् ॥ ६२ ॥
 महामणिश्रातकिरीटकुण्डल-
 त्विषा परिप्यक्तसहस्रकुन्तलम् ।
 प्रलम्बचारवद्भुजं सकीर्तुभं
 श्रीवत्सलक्ष्मं वनमालयाऽऽवृतम् ॥ ६३ ॥
 सुनन्दनन्दप्रमुखैश्च पापैर्द-
 शक्रादिभिर्मूर्तिपरिर्निजायुधैः ।
 पुष्ट्या श्रिया कीर्त्यजयाऽस्तिलर्द्धिभि-
 र्निपेय्यमाणं परमेष्ठिनं पतिम् ॥ ६४ ॥
 बबन्द आत्मानमनन्तमज्युतो
 जिष्णुश्च तद्दर्शनजातसाध्यसः ।
 स चाह भूमा परमेष्ठिनं प्रभु-
 र्वंदाश्रितं सम्मितपूर्वया गिरा ॥ ६५ ॥
 द्विजात्मजास्ते युवपोर्दिदक्षया
 मयोपनीता भुवि धर्मगुप्तये ।
 कलावतीर्णोऽस्यवनेर्भरासुरान्
 हन्त्वं भूयस्त्वरपेहि मेऽन्तिकम् ॥ ६६ ॥
 पूर्णकामावपि युवां नरनारायणावृषी ।
 धर्ममाचरतां यित्ये वृषभौ लोकसङ्ग्रहम् ॥ ६७ ॥
 इत्यादिष्टो भगवता तौ कृष्णी परमेष्ठिना ।
 ओमित्यानन्दभूमानमादाय द्विजदारकान् ॥ ६८ ॥

न्यवर्ततां स्वकं धाम सम्प्रहृष्टी यथागतम् ।
 विप्राय ददतुः पुत्रान् यथारूपं प्रसूयताम् ॥ ६९ ॥
 निशाम्य कैणवं धाम पार्थः परमविस्मितः ।
 यत् किञ्चित् पीरुषं पुंसां मेने कृष्णानुकम्पितम् ॥ ७० ॥
 तदा प्रविश्य गोविन्दो यज्ञवाटं पुनः स्वयम् ।
 पूर्णं पुरोहितैर्विष्टैर्कत्विग्भिः क्षत्रियपैर्भैः ॥ ७१ ॥

प्रायश्चित्तं तु चलने दीक्षायां य उदाहृतः ।
 तं चकार यथान्यायं ब्राह्मणैरनुमोदितः ॥ ७२ ॥
 समाप्य यज्ञं विधिवत् तर्पयित्वाऽर्पिनो द्विजान् ।
 क त्वेभ्यः पूजयित्वाऽन्यान् कपींश्च कुरुसत्तम ॥ ७३ ॥
 यमुनायां महानयां कृत्वाऽवभृथमज्जनम् ।
 विजहार यथाकामं महर्षिभिर्यदूतमः ॥ ७४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे ब्रह्मचक्रशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्र्यधिकशततमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—
 उद्भापनस्नानहेतोर्यमुनातीरमागतम् ।
 धृत्वा तूर्णं कलिद्वेशो दन्तबक्रः सहानुजः ॥ १ ॥
 महत्वा सेनया युक्तो गजानीकसमन्वितः ।
 गच्छन्तं द्वाकां कृष्णं पथि रोद्धुं समाययी ॥ २ ॥
 सोऽभ्येत्य पथि गच्छन्तं वृत्तं यदकुमारकैः ।
 कान्तापोडशसाहस्रशिथिकापरिवारितम् ॥ ३ ॥
 राजन्यसार्थानुगतं महर्षिगणसेवितम् ।
 ऋत्विक्पुरोहिताचार्यब्राह्मणैश्च समन्वितम् ॥ ४ ॥
 दन्तबक्रोऽरुणन्मूढो मृगेन्द्रं जम्बुको यथा ।
 रुमिणः शिशुपालस्य पीण्डकस्य च दुर्मतेः ।
 परलोकगतानां च कुर्वन् पारोक्ष्यसीहदम् ॥ ५ ॥
 पदातिः पथि संरोद्धुं गदापाणिः प्रकम्पयन् ।
 पश्यां महीं महाराज महासत्त्वो व्यदश्यत ॥ ६ ॥
 तं तथाऽऽयान्तमालोक्य गदामादाय सत्वरः ।
 अवभृत्त्य रथान् कृष्णः सिन्धुं वेलेय प्रत्यगात् ॥ ७ ॥
 गदामुपम्य कालिद्वो मुकुन्दं ग्राह दुर्मदः ।
 दिष्ट्वा कृष्णं भवानय मम दृष्टिपथं गतः ॥ ८ ॥
 त्वामय ब्रह्मपुत्रेण हनिष्याम्यविलम्बितम् ।
 त्वं मानुलेयो नः कृष्ण मित्रभूक् पारदारिकः ।
 विधासपाती वन्धुप्रः सततं कलहप्रियः ॥ ९ ॥
 पीण्डकं मानुलेयं मे सद्ये सुदितवानसि ।
 रुग्मी च शिशुपालश्च भ्रातरौ मे त्वया हती ॥ १० ॥

अतस्त्वां गदया मन्द हनिष्ये बक्रकल्पया ।
 तेनानृण्यमुपैष्येयं मित्राणां मित्रवत्सलः ॥ ११ ॥
 वन्धुरूपमरिं हन्याद् व्याधिं देहचरं यथा ।
 इति लोकप्रवादोऽस्ति तेन दोषोऽपि नास्ति मे ॥ १२ ॥
 एवं रूक्षैश्च वचनैः कृष्णं तोत्रैरिव द्विपम् ।
 गदयाऽताडयत् कृष्णं सिंहवद् व्यनदच सः ॥ १३ ॥
 गदयाऽभिहतोऽप्याजी न चचाल यदूतमः ।
 गदया व्यहनद् गुच्यां कीमोदक्या स्तनान्तरे ॥ १४ ॥
 गाढनिर्भिन्नहृदय उद्भ्रमं रुधिरं मुखान् ।
 प्रसार्य केशवाहनिं गतासुर्व्यपतद् भुवि ॥ १५ ॥
 ततः सूक्ष्मतरं ज्योतिः कृष्णमाविशदुद्भ्रतम् ।
 पश्यतां सर्वभूतानां यथा चैवस्य सद्गरे ॥ १६ ॥
 भ्रातरं निहतं हृष्टा दन्तबक्रं विदूरथः ।
 मूर्च्छितो भ्रातृशोकेनाप्यसिचर्म समाददे ॥ १७ ॥
 सोऽवभृत्त्य रथात् तूर्णं विधुन्वन् खड्गमुत्तमम् ।
 अभिदुद्राव गोविन्दं पद्भ्यामुर्वीं प्रकम्पयन् ॥ १८ ॥
 तस्य वाणेन चिच्छेद खड्गं यादवनन्दनः ।
 ततो जग्राह निशितां शक्तिं पोरं विदूरथः ॥ १९ ॥
 तथा प्रहर्तुं गोविन्दमभिनिधित्य सद्गरे ।
 क्षणेनाभिससाराज्ञश्चापमुक्तो यथा शरः ॥ २० ॥
 तस्य चापततः कृष्णश्चक्रेण धुरनेमिना ।
 शिरो जहार राजेन्द्र सकिरीटं सकुण्डलम् ॥ २१ ॥

एवं निहत्य समरे दन्तवक्रविदूषयौ ।		एवं योगेश्वरः कृष्णो भगवान् देवकीसुतः ।	
कालयामास तन्त्यै जगृहे वारणादिकम् ॥ २२ ॥	॥ २२ ॥	ईषते पशुदृष्टीनां जीषते जयतीति सः ॥ २६ ॥	॥ २६ ॥
भूयः पुष्परथं दिव्यमारुत समलङ्कृतम् ।		तस्य कर्माण्युदाराणि पुष्पशोकस्य भारत ।	
सहितः सान्त्वतगणैरीडितः सुरमानुषैः ॥ २३ ॥	॥ २३ ॥	शक्यते कथितुं नैव वर्षाणामपुत्रैरपि ॥ २७ ॥	॥ २७ ॥
मुनिभिः सिद्धगन्धर्वैर्विद्याधरमहोरगैः ।		एवमारुत्य राक्षस्याः पूतनायाः परन्तप ।	
अप्सरोगैः पितृगणैर्वक्षकिञ्चरचारणैः ॥ २४ ॥	॥ २४ ॥	भूभारभूतानसुरान् जपान मधुसूदनः ॥ २८ ॥	॥ २८ ॥
उपगीयमानधिजयः कुसुमैरभिवर्षितः ।		॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे त्र्यधिकशततमोऽध्यायः ॥	
यृतश्च वृष्णिप्रवरैर्विवेशालङ्कृतं पुरम् ॥ २५ ॥	॥ २५ ॥		

अथ चतुराधिकशततमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—		सेव्यमानोऽच्युतस्ताभिर्हसन्तीभिश्च रेचकैः ।	
सुखं स्वपुण्यां न्यवसद् द्वारकायां श्रियः पतिः ।		प्रतिपिबन् विचिक्रीडे मुखरः शक्तिभिः स्वयम् ॥ १ ॥	॥ १ ॥
सर्वसम्पत्समृद्ध्यां युष्ठायां वृष्णिपुङ्गवैः ॥ २ ॥	॥ २ ॥	ताः क्लिन्नवस्त्रविवृतोरुकुचप्रदेशाः	
स्त्रीभिश्चोत्तमवेपाभिर्नयपायनकान्तिभिः ।		सिञ्चन्त्य उद्धृतवृहत्कवचप्रसूताः ।	
कन्दुकैर्हर्म्यसंधेषु क्रीडन्तीभिस्तडिद्युभिः ॥ २ ॥	॥ २ ॥	कान्तस्य रेचकजिह्वीर्षतपोपगृह्य	
नित्यं सङ्कुलमार्गायां मदच्युद्धिर्मतङ्गजैः ।		जातस्मरोत्स्मयलसद्बदना विरेजुः ॥ १० ॥	॥ १० ॥
स्वलङ्कृतैर्भटैश्च रथैश्च कनकोज्वलैः ॥ ३ ॥	॥ ३ ॥	कृष्णान् तन्तनविपञ्चितकुङ्कुमस्रक्	
उद्यानोपवनादवायां पुष्पितद्रुमराजिषु ।		क्रीडाभिसङ्गतसकुन्तलकुन्दगन्धः ।	
निर्विशदभृङ्गविहगैर्नादितायां समन्ततः ॥ ४ ॥	॥ ४ ॥	सिञ्चन् मुहुर्पुंवतिभिः परिपिच्यमानो	
रेमे पोडशसाहस्रपत्नीनामेकवह्नभः ।		रेमे करेणुभिरिवेभपतिः परीतः ॥ ११ ॥	॥ ११ ॥
तावन्ति विभ्रद् रूपाणि तद्गृहेषु महर्द्धिषु ॥ ५ ॥	॥ ५ ॥	गृहेषु तासामनिवार्य ईश्वरो	
श्रोतुफुल्लोत्पलकल्हारकुमुदाम्भोजरेणुभिः ।		निरस्तसाम्यानिशयो व्यवस्थितः ।	
वासितामलतोषेषु कूजद्विजकुलेषु च ॥ ६ ॥	॥ ६ ॥	रेमे रमाभिर्निजसौख्यसम्प्लुतो	
विजहार विगाहाम्भो हविनीषु महोदयः ।		यथेतरो गार्हकमेपिकांश्चरन् ॥ १२ ॥	॥ १२ ॥
कुचकुङ्कुमलिमाद्गः परिरब्धः स्वयोपिताम् ॥ ७ ॥	॥ ७ ॥	इत्थं रमापतिमवाप्य पतिं स्त्रियस्ता	
उपगीयमानो गन्धर्वमृदङ्गपणवानकान् ।		ब्रह्मादयोऽपि पदवीं न विदुर्यदीपाय ।	
वादयजिर्मुदा वीणाः सूतमागधवन्दिभिः ॥ ८ ॥	॥ ८ ॥	भेजुर्मुदाऽविरतमेधितयाऽनुराग-	
		हासावलोकनवसद्गमलज्यैव ॥ १३ ॥	॥ १३ ॥
		॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे चतुराधिकशततमोऽध्यायः ॥	

अथ पञ्चाधिकशततमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

एवं वेदोदितं धर्ममनुतिष्ठन् सतां गतिः ।

गृहं धर्मार्थकामानां मुहुः सन्दर्शयन् पदम्

॥ १ ॥

एवं शासति भूचक्रं चक्रपाणी जनादने ।

द्वारका वृष्णिनिलया योजनद्वादशायुता

॥ २ ॥

मुनिभिर्ब्राह्मणैश्चैव क्षत्रियैश्चापि वन्दिभिः ।

आसीत् पूर्णा कुरुश्रेष्ठ सततं समलङ्कृता

॥ ३ ॥

पिण्डारकात् कुरुक्षेत्रात् सालग्रामाच्च पुष्करात् ।

वाराणस्याः प्रयागाच्च बेङ्गाच्छ्रीगिरेरपि

॥ ४ ॥

स्यानन्दाच्च गोकर्णाच्चन्द्रतीर्थाच्च शोभनात् ।

सत्त्वादेश्च भृगुक्षेत्रात् कुमारनिलयादपि

॥ ५ ॥

गोदावरीताटात् पुण्यान्नर्मदानिकटादपि ।

शूर्पाकारात् प्रभासाच्च पुण्याद् वदरिकाश्रमात्

॥ ६ ॥

पावनात्रैमिपारण्याद् ब्रह्मदुर्गाच्च दुर्गमात् ।

आययुर्मनयः शान्ता नित्यव्रतपरायणाः

॥ ७ ॥

अब्जक्ष्मा वायुभक्षाश्च निराहारा दृढव्रताः ।

बल्कलाजिनसंवीता जटिनश्चापि मुण्डिनः

॥ ८ ॥

त्रिकालस्त्रापिनश्चैव मौनव्रतपरायणाः ।

वेदस्वाध्यायनिरताः स्तुतिस्तोत्रपरायणाः

॥ ९ ॥

ध्यानैकतानमनसः समाधौ कृतनिश्चयाः ।

त्वगस्थिमात्रावयवाः शिराधमनिसन्तताः

॥ १० ॥

आगत्य मुनयो राजन् सर्वतः शान्तचेतसः ।

उपासत महाराज नित्यं तत्त्वैकचिन्तकाः

॥ ११ ॥

क्षत्रियैश्च महावीर्यैर्ब्राह्मणैश्च तपोधनेः ।

सूतैश्च मागधैश्चैव शोकस्तुतिपरायणैः

॥ १२ ॥

पूर्णमङ्गलपापैश्च यादित्राणां च निःस्वनेः ।

निर्घुष्टा ब्रह्मपापैश्च द्वारका कुरुनन्दन

॥ १३ ॥

क्षेत्राणामपि सर्वेषां तीर्थानां चापहाणिणाम् ।

देवदेवस्य सान्निध्यादग्रण्या च बभूव सा

॥ १४ ॥

आस्थितस्य परं धर्मं कृष्णस्य गृहमेधिनः ।

आसन् पोडशासाहस्रमहिष्यस्तु शताधिकाः

॥ १५ ॥

तासां क्षीरव्रतभूतानामष्टौ वाः प्रागुदाहृताः ।

रुग्मिणीप्रमुखा राजन् तत्पुत्राभानुपूर्वशः

॥ १६ ॥

एकैकस्यां दशदश कृष्णोऽजीजनदात्मजान् ।

यावत्स्य आत्मनो भार्यास्त्वमोघगतिरीश्वरः

॥ १७ ॥

तेषामुद्दामवीर्याणामष्टादश महारथाः ।

आसन्नुदारयशसस्तेषां नामानि मे शृणु

॥ १८ ॥

प्रयुष्मन्नारुदेण्यश्च दीप्तिमान् भानुरेव च ।

साम्बो मित्रवृहद्भा(नू)नुर्भानुविन्दो वृकोऽरुणः

॥ १९ ॥

पुष्करो देवभानुश्च श्रुतदेवः सुनन्दनः ।

चित्रभानुर्वरूथश्च कविर्न्यग्रोध एव च

॥ २० ॥

त्रिवक्त्राया विशोकश्च पुत्रः कृष्णमनुव्रतः ।

आसीच्छिष्यो नारदस्य ददौ चित्तमखण्डितम्

॥ २१ ॥

येनोक्तं सान्त्वतं तन्त्रं यज्ज्ञात्वा मूर्तिमान् भवेत् ।

यत्र स्त्रीशूद्रदाशानां संस्कारो धेष्णवः स्मृतः

॥ २२ ॥

एतेषामपि राजेन्द्र तनुजानां मधुद्विपः ।

प्रयुष्मन् आसीत् प्रथमः पितृवद् रुग्मिणीसुतः

॥ २३ ॥

स रुग्मिणो दुहितरमुषयेमे महारथः ।

तस्यां ततोऽनिरुद्धोऽभून्नागायुतवलान्वितः

॥ २४ ॥

स चापि रुग्मिणः पीत्रीं दीहित्रो जगृहे ततः ।

यद्व्रतस्यामभूद् यस्तु मौसलादवशेषितः

॥ २५ ॥

प्रतिबाहुर्भूत् तस्मात् सुबाहुस्तस्य चात्मजः ।

सुबाहोरुग्रसेनोऽभूच्छतसेनस्तु तत्सुतः

॥ २६ ॥

न ह्येतस्मिन् कुले जाता अधना अवहप्रजाः ।

अन्त्यायुषोऽल्पवीर्या वा अग्रहण्याश्च जङ्घिरे

॥ २७ ॥

यदुर्वंशे प्रसूतानां पुंसां विल्यातकर्मणाम् ।

सद्वया न शक्यते कर्तुमपि वपांपुतैर्नृप

॥ २८ ॥

तिष्ठः कोट्यः सहस्राणामष्टाशीतिशतानि च ।

आसन् यदकुमाराणामाचार्या इति नः श्रुतम्

॥ २९ ॥

सद्वानां यादवानां कः करिष्यति महात्मनाम् ।
यत्रापुनानामपुतं रक्षन्नास्ते स आहुकः ॥ ३० ॥
देवासुराहवहता ये देतेयाः सुदारुणाः ।
ते चात्पन्ना मनुष्येषु प्रजा हन्ता बबाधिरे ॥ ३१ ॥
तन्निग्रहाय हरिणा शोक्ता देवा यदाः कुले ।
अवतीर्णाः कुलघातं येपामंकाधिकं नृप ॥ ३२ ॥
तेषां प्रमाणं भगवान् प्रभुत्वे चाभवद् हरिः ।
ये चानुवर्तिनस्तस्य ववृषुः सर्वयादवाः ॥ ३३ ॥
शय्यासनाटनालापक्रीडास्नानाशनादिषु ।
न विदुः सन्तमात्मानं वृष्णयः कृष्णचेतसः ॥ ३४ ॥
इंजे क्रतुभिरात्मानं सर्ववैदार्थसङ्ग्रहम् ।
स्वयांगमायारचितैः कुरुक्षेत्रे द्विपट्समाः ॥ ३५ ॥
कृष्णगाध्यसितावन्तिरामाचार्योद्धवेश्वरः ।
दीक्षिताऽग्रण्यपत्नीभिः पुण्यशोकः सहाग्रणीः ॥ ३६ ॥
तीर्थं चक्रे नृणां यो यदजनं यदुषु स्वःसरित् पादशोचं
पद्भिर्धामं स्वरूपं पर उरसि रमा सर्वदा यस्य चास्ते ।
यच्छास्त्रं तत्प्रमाणं यदनु च सदसव्यकथो यत्र धर्माः
कृष्णस्यैतन्न चित्रं क्षितिभरहरणं कालचक्रापुष्पस्य ॥ ३७ ॥
जयति जननिवासो देवकीजन्मवादो
नियमकृतपदार्ज्यदंस्पृशीडां स्वदोर्भिः ।

मुदमुभयदशीनां श्रीनिकेतात्ममूर्त्या
स्मरवपुरबलानां स्निग्धहासेक्षया च ॥ ३८ ॥
यो ह्यात्मा जगदादिमध्यनिधनो योऽव्यक्तजीवेश्वरो
यः सृष्टेदमनुप्रविष्ट कृपिणा चक्रे पुनः संहिताम् ।
यं सम्पद्य जहात्यजामनुशयी सुप्तः कुलायं यथा
तं केवल्यनिरस्तपोनिमग्नं ध्यापेदजस्रं हरिम् ॥ ३९ ॥
इत्थं परस्य निजधर्मरिरेक्षयाऽस्त-
लीलातनोस्तदनुकूपविडम्बनानि ।
कर्माणि कर्मकृपाणि यदुत्तमस्य
गापेदमुष्य पदयोरनुवृत्तिमिच्छन् ॥ ४० ॥
मर्त्यस्तयाऽनुसबमेधितयाऽनुवृत्त्या
श्रीमत्कथाश्रवणकीर्तनचिन्तयेति ।
तद्धाम दुष्करकृतं जनतापवर्गं
ग्रामाद् यनं क्षितिभुजोऽपि ययुर्वदये ॥ ४१ ॥
सूत उवाच—
य इदमनुशुणोति श्रावयेद्वा मुरारे-
श्वरितममृतकीर्तवर्णितं व्यासपुत्रैः ।
जगदपथिवलं तद्भक्तकर्णावतंसं
भगवति कृतचित्तो याति तत्क्षेमधाम ॥ ४२ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पञ्चाधिकाशतमोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैषासक्यामष्टादशसाहस्रं
पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्ध उत्तरार्धः ॥

एकादशस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच—

कृत्वा दैत्यवधं कृष्णः सरामो यदुभिवृतः ।
भुवोऽवतारयन् भारं जविष्ठं जनयन् कलिम्

॥ १ ॥

ये कोपिताः सुबहु पाण्डुसुताः

सपत्नैर्दुर्युतहेलनकचग्रहणादिभिस्तान् ।

कृत्वा निमित्तमितरेतरतः समेतान् हत्वा

परान् निरहरत् क्षितिभारमीशः

॥ २ ॥

भूभारराजपृतना यदुभिर्निरस्य

गुप्तेः स्वबाहुभिरचिन्तयदग्रमेघः ।

मन्येऽवनेर्ननु गतोऽप्यगतोऽपि भारो

यद् यादवं कुलमहोऽविषह्यमास्ते

॥ ३ ॥

नैवान्यतः परिभवोऽस्य भवेत् कथञ्चित्

मत्संश्रयस्य विभवोन्नहनस्य नित्यम् ।

अन्तःकलिं यदुकुलस्य विधाय वेणु-

सहस्य बह्निमिव शान्तिमुपैषि धाम

॥ ४ ॥

एवं व्यवसितो राजन् सत्यसङ्कल्प ईश्वरः ।

शापव्याजेन विप्राणां सञ्जहे स्वकुलं विभुः

॥ ५ ॥

स्वभृत्यां लोकलावण्यनिर्मुक्त्या लोचनं नृणाम् ।

गीर्भिस्तां स्मरतां चित्तं पदेस्तामीक्षतां क्रियाः

॥ ६ ॥

आच्छिद्य कीर्तिं सुशोकां वितन्वन्नञ्जसा नु की ।

तमोऽनया तरिष्यन्तीत्यगात् स्वं पदमीश्वरः

॥ ७ ॥

राजोवाच—

ब्रह्मण्यानां वदान्यानां नित्यं वृद्धोपसंघिनाम् ।

विप्रशापः कथमभूद् वृष्णीनां कृष्णचेतसाम्

॥ ८ ॥

यन्निमित्तो यदोः शापो यादवो द्विजसत्तम ।

कथमेकान्तमना भेद एतत् सर्वं वदस्व मे

॥ ९ ॥

वादरायणिरुवाच—

विभद् ययुः सचलमुन्दरसन्निवेशं

कर्माचरन् भुवि मुमद्गलमाप्तकामः ।

आस्थाय धाम रममाण उदारकीर्तिः

संहतुर्मैच्छत कुलं स्थितकृत्यशेषः

॥ १० ॥

कर्माणि पुण्यनिवहानि सुमद्गलानि

गायज्जगत्कलिमलापहराणि कृत्वा ।

कालात्मना विवसता यदुदेवगेहे

पिण्डारकं समगमन् मुनयो निसृष्टाः

॥ ११ ॥

विश्वामित्रोऽसितः कण्ठो दुर्वासा भृगुराजिराः ।

कश्यपो वामदेवोऽत्रिर्वसिष्ठो नारदादयः

॥ १२ ॥

क्रीडन्तस्तानुपब्रज्य कुमारा यदुनन्दनाः ।

उपसङ्गृह्य षष्ठ्युरविनीता विनीतयत्

॥ १३ ॥

ते वेपयित्वा स्त्रीवेपैः साम्बं जाम्बवतीसुतम् ।

एषा पृच्छति यो विप्रा अन्तर्वदन्यसितेक्षणा

॥ १४ ॥

प्रष्टुं बिलज्जती युष्मान् प्रवृत्तामोषदर्शनाः ।

प्रसोप्यन्ती पुत्रकामा किञ्चित् सज्जनयिष्यति

॥ १५ ॥

एवं प्रलब्धा मुनयस्तानूचुः कुपिता नृप ।

जनयिष्यति यो मन्दा मुसलं कुलनाशनम्

॥ १६ ॥

तच्छत्वा तेऽतिसन्नस्ता विमुच्य सहसोदरम् ।

साम्बस्य ददशुस्तस्मिन् मुसलं खल्वयस्मयम्

॥ १७ ॥

किं कृतं मन्दभाग्यैर्नः किं वदिष्यन्ति नो जनाः ।

इति विह्वलिता गेहानादाय मुसलं ययुः

॥ १८ ॥

तं चोपनीय सदसि परिम्लानमुखश्रियः ।

राज्ञ् आवेदयाञ्चक्रुः सर्वयादवसन्निधौ

॥ १९ ॥

धृत्याऽमोघं विप्रशापं दृष्ट्वा च मुसलं नृप ।

विस्मिता भयसन्नस्ता यभूवृद्धरकीकसः

॥ २० ॥

तच्चूर्णयित्वा मुसलं यदुराजः स आहुकः ।

समुद्रसलिले प्राप्यहोहं चास्यायशोपितम्

॥ २१ ॥

कश्चिन्मन्योऽग्रसीहोहं चूर्णानि तरलेस्ततः ।

उत्तमानानि बेलायां लग्नान्यासन् किलेरकाः

॥ २२ ॥

मत्स्यो गृहीतो मत्स्यप्रेरजालेनान्यः सहाणवे ।
तस्योदरगतं लोहं शान्येषु लुब्धकोऽकरोत्

॥ २३ ॥

भगवांस्तात सर्वापि ईशरोऽपि तदन्यथा ।
कर्तुं नैच्छद् विप्रशापं कालरूप्यन्वमोदत

॥ २४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

गोविन्दभुजगुप्तायां द्वारकायां कुरूद्वह ।

अवात्सीनारदोऽभीक्ष्णं कृष्णोपासनलालसः

॥ १ ॥

को नु राजन्निन्द्रियवान् मुकुन्दचरणाम्बुजम् ।

न भजेत् सर्वतो मृत्युरुपास्यममरोत्तमैः

॥ २ ॥

तमेकदा तु देवर्षिं वसुदेवो गृहागतम् ।

अर्चितं सुखमासीनमभिवन्द्येदमब्रवीत्

॥ ३ ॥

वसुदेव उवाच-

भगवन् भवतो यात्रा स्वस्तये सर्वदेहिनाम् ।

कृपणानां यथा पित्रोरुत्तमशोकवर्त्मनः

॥ ४ ॥

भूतानां देवचरितं दुःखाय च सुखाय च ।

सुखार्थं हि साधूनां त्वादशामञ्चुतात्मनाम्

॥ ५ ॥

भजन्ति ये यथा देवान् देवा अपि तथैव तान् ।

छापेव कर्मसत्त्विकाः साधवो दीनवत्सलाः

॥ ६ ॥

ब्रह्मस्तपायि पृच्छामो धर्मान् भागवतांस्तव ।

यान् श्रुत्वा श्रद्धया मर्त्यो मुच्यते सर्वतोभयान्

॥ ७ ॥

अहं किल पुराऽनन्तं प्रजार्थं भुवि मुक्तिदम् ।

अपूजयं न मोक्षाय मोहितो देवमायया

॥ ८ ॥

यथा विचित्रव्यसनाद् भवेऽस्मिन् विश्वतोभयान् ।

मुच्येम ह्यत्रसंवादा तथा नः शाधि सुव्रत

॥ ९ ॥

श्रीशुक उवाच-

राजन्नेवं कृतप्रश्नो वसुदेवेन धीमता ।

प्रीतस्तमाह देवर्षिर्हरः संस्मारितो गुणैः

॥ १० ॥

नारद उवाच-

सम्पद्येत्तद् व्यवसितं भवता सात्वतर्षभ ।

यत् पृच्छसे भागवतान् धर्मास्त्वं विश्वभावनान्

॥ ११ ॥

श्रुतोऽनुष्ठितो ध्यात आहृतो वाऽनुमोदितः ।

सयः पुनानि सद्भ्यो देवविश्वद्रुहोऽपि हि

॥ १२ ॥

त्वया परमकल्याण पुण्यप्रवणकीर्तनः ।

स्मारितो भगवानय देवो नारायणो मम

॥ १३ ॥

अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।

आर्षभाणां च संवादं विदेहस्य महात्मनः

॥ १४ ॥

श्रियव्रतो नाम सुतो मनोः स्वायम्भुवस्य यः ।

तस्याग्नीध्रस्ततो नाभिर्येषभस्तनुतः स्मृतः

॥ १५ ॥

तमाहुर्वासुदेवांशं मोक्षधर्मविक्षया ।

अवतीर्णं सुतशतं तस्यासीद् ब्रह्मपारगम्

॥ १६ ॥

तेषां वै भरतः श्रेष्ठो नारायणपरायणः ।

विरुत्यातं वर्पमेतद् यन्नाम्ना भारतमद्भुतम्

॥ १७ ॥

स भुक्तभोगां त्यक्त्वेभ्यो निर्गतस्तपसा हरिम् ।

उपासीनस्तत्पदवीं लेभे वै जन्मभिक्षिभिः

॥ १८ ॥

तेषां नव नवद्वीपपतयोऽस्य सभन्ततः ।

कर्मतन्त्रप्रणेतार एकाशीतिर्द्विजातयः

॥ १९ ॥

नवाभवन् महाभागा मुनयो ह्यूर्ध्वमन्थिनः ।

श्रमिणा वातरशना आत्मविषाविशारदाः

॥ २० ॥

कविर्हरिन्नरिष्ठः प्रबुद्धः पिण्डलायनः ।

आविर्होत्रोऽथ द्रुमिलश्रमसः करभाजनः

॥ २१ ॥

त एते भगवद्रूपं विश्वं सदसदात्मकम् ।

आत्मनो व्यतिरेकेण पश्यन्तो व्यवचरन् महीम्

॥ २२ ॥

अव्याहतेष्टगतयः सुरसिद्धसाध्य-

गन्धर्वयक्षनरकिन्नरनागलोकान् ।

मुक्ताधरन्ति मुनिचारणभूतनाथ-

विद्यापारद्विजगवां भुवनानि कामम्

॥ २३ ॥

त एकदा निमैः सत्रमुपजग्मुर्पृच्छया ।

वितायमानमृषिभिराजनाभा महात्मनः

॥ २४ ॥

तान् दृष्ट्वा सूर्यसङ्काशान् महाभगवतान् नृप ।
 यजमानोऽग्रयो विप्राः सर्व एवोपतस्थिरे ॥ २५ ॥
 विदेहस्तानभिप्रेत्य नारायणपरायणान् ।
 प्रीतः सम्पूजयाध्वक्र आसनस्थान् यथार्हतः ॥ २६ ॥
 तान् रोचमानान् स्वरूपा ब्रह्मपुत्रोपमान् नव ।
 पप्रच्छ परमप्रीतः प्रभयावनतो नृपः ॥ २७ ॥
 विदेह उवाच—
 मन्ये भगवतः साक्षात् पार्षदान् वो मधुद्विपः ।
 विष्णोर्भूतानि लोकानां पावनाय चरन्ति हि ॥ २८ ॥
 दुर्लभो मानुषो देहो देहिनां क्षणभङ्गुरः ।
 तत्रापि दुर्लभं मन्ये वैकुण्ठप्रियदर्शनम् ॥ २९ ॥
 अत आत्यन्तिकं क्षेमं पृच्छामो भवतोऽनघाः ।
 संसारेऽस्मिन् क्षणार्धोऽपि सत्सङ्गः शेषधिर्नृणाम् ॥ ३० ॥
 धर्मान् भागवतान् ब्रूत यदि नः श्रुतये क्षमम् ।
 यैः प्रसन्नः प्रपन्नाय दास्यत्यात्मानमप्यजः ॥ ३१ ॥
 नारद उवाच—
 एवं ते निमिना पृष्टा यसुदेव महत्तमाः ।
 प्रतिपूच्याब्रुवन् प्रीत्या सप्तदस्यत्विजं नृपम् ॥ ३२ ॥
 कविरुवाच—
 मन्येऽकुतश्चिद्भयमच्युतस्य
 पादाम्बुजोपासनमत्र नित्यम् ।
 उद्विग्नबुद्धेरसदात्मभावाद्
 विश्वात्मना यत्र निवर्तते भीः ॥ ३३ ॥
 ये धै भगवता प्रोक्ता उपाया ह्यात्मलब्धये ।
 अञ्जः पुंसामविदुषां विद्धि भागवतान् हि तान् ॥ ३४ ॥
 यानास्थाय नरो राजन् न प्रमायेत कर्हिचित् ।
 धावन्नृणमीत्य वा नेत्रे न स्वलेत्र पतेदिह ॥ ३५ ॥
 कायेन याचा मनसेन्द्रियैर्वा
 बुध्यात्मना वाऽनुमृतः स्वभावम् ।
 करोति ययन् सकलं परस्मै
 नारायणायेति समर्पयेत् तत् ॥ ३६ ॥

भयं द्वितीयाभिनिवेशतः स्यात्
 इशादपेतस्य विषययोऽस्मृतिः ।
 यन्मापयाऽतो बुध आभजेत् तं
 भवत्यैकदेशं गुरुदेवतात्मा ॥ ३७ ॥
 अवियमानोऽप्यवभाति हि द्वयो
 ध्यातुर्धिया स्वप्नमनोरथो यथा ।
 तत्कर्म सङ्कल्पविकल्पकं मनो
 बुधो निदध्यादभयं ततः स्यात् ॥ ३८ ॥
 शृण्वन् सुभद्राणि रथाङ्गपाणेः
 जन्मानि कर्माणि च यानि लोके ।
 गीतानि नामानि तदर्शकानि
 गायन् विलज्जो विचरेदसङ्गः ॥ ३९ ॥
 एवं व्रतश्च प्रियनामकीर्त्या
 जातानुरागो द्रुतचित्त उच्चैः ।
 हसत्यथो रोदिति रीति गायत्यु-
 न्मादवब्रूत्यति लोकबाह्यः ॥ ४० ॥
 खं वायुमग्निं सलिलं महीं च
 ज्योतींषि सत्वानि दिशो द्रुमादीन् ।
 सरित् समुद्रांश्च हरेः शरीरं यत्
 किञ्च भूतं प्रणमेदनन्यम् ॥ ४१ ॥
 भक्तिः परे स्वेऽनुभवो विरक्तिः
 अन्यत्र चैष त्रिक एककालः ।
 प्रपद्यमानस्य यथाऽश्रतः स्युः
 तुष्टिः पुष्टिः क्षुद्रपापोऽनुपासम् ॥ ४२ ॥
 इत्यच्युताङ्गं भजतोऽनु प्रीत्या
 भक्तिर्विरक्तिर्भगवत्प्रबोधः ।
 भवन्ति ये भागवतस्य राजन्
 ततः परां शान्तिमुपैति साक्षात् ॥ ४३ ॥
 राजोवाच—
 अथ भागवतं ब्रूत यद्धर्मो यादृशो नृणाम् ।
 यथा चरति यद् ब्रूते वेल्लङ्घ्यैर्भगवत्प्रियः ॥ ४४ ॥
 हरिरुवाच—
 सर्वभूतेषु यः पश्येद् भगवद्भावमात्मनः ।
 भूतानि भगवत्यात्मन्नेष भागवतोत्तमः ॥ ४५ ॥

ईश्वरे तदधीनेषु बालिशेषु द्विपत्सु च ।
 प्रेममैत्रीकृपापेक्षा यः करोति स मध्यमः ॥ ४६ ॥
 अर्चायामेव हरये पूजां यः श्रद्धयेदने ।
 न तद्रक्तं पु चान्येषु स भवतः प्राकृतः स्मृतः ॥ ४७ ॥
 गृहीत्यापीन्द्रिपर्यान् यो न द्रष्टि न हृष्यति ।
 विष्णोर्मायायामां पश्यन् स वै भागवतोत्तमः ॥ ४८ ॥
 देहेन्द्रियप्राणमनोऽधियां यो जन्माप्ययधुद्भयतर्पकृच्छ्रेः ।
 संसारधर्मरविमुद्यमानः स्मृत्या हरेर्भागवतप्रधानः ॥ ४९ ॥
 यः कामकर्मबीजानि पश्यत्येषां च सम्भवम् ।
 वासुदेवकनिलयः स वै भागवतोत्तमः ॥ ५० ॥
 न यस्य जन्मकर्मभ्यां न वर्णाश्रमजातिभिः ।
 सञ्ज्ञितेऽस्मिन्नहम्भावो देहे वै स हरिः प्रियः ॥ ५१ ॥
 न यस्य स्वः पर इति चित्ते स्वात्मनि वाऽभिदा ।
 सर्वभूतसमः शान्तः स वै भागवतोत्तमः ॥ ५२ ॥

त्रिभुवनविभवहेतुभिर्विकुण्ड-
 स्मृतिभिरेशसुरादिभिर्विमृग्यात् ।
 न चलति भगवत्पदारविन्द-
 ह्रवनिमिषार्धमपि स्म स वैष्णवाग्रः ॥ ५३ ॥
 भगवत उरुचक्रमाङ्घ्रिसाखा-
 नखमणिचन्द्रिकया निरस्ततापे ।
 हृदि कथमुपसीदतां पुनः स
 प्रभवति चन्द्र इवोदितेऽर्कतापः ॥ ५४ ॥
 विसृजति हृदयं न यस्य साक्षाद्
 हरिचशाभिहितोऽप्यपोघनाशः ।
 प्रणयरानया धृताङ्घ्रिपद्मः
 स भवति भागवतप्रधान उक्तः ॥ ५५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

राजोवाच-
 परस्य विष्णोरीशस्य मायिनामपि मोहिनीम् ।
 मायां वेदितुमिच्छामो भगवन्तो ब्रुवन्तु नः ॥ १ ॥
 नानुवृष्ये जुपन् युष्मद्वचो हरिकथामृतम् ।
 संसारतापनिष्ठो मर्त्यस्तन्तापभेषजम् ॥ २ ॥
 अन्तरिक्ष उवाच-
 एभिर्भूतानि भूतात्मा महाभूतैर्महाभुज ।
 ससर्जोवाचयान्यादौ स्वयमात्मप्रसिद्धये ॥ ३ ॥
 एवं सृष्ट्वा स भूतानि स्वविष्टैः पञ्चपातुभिः ।
 एकधा दशधाऽऽत्मानं विभजन् जुपते गुणान् ॥ ४ ॥
 गुणैर्गुणान् स भुञ्जान आत्मप्रयोजितैः प्रभुः ।
 मन्यमान इदं सृष्टमात्मानमिह सज्जते ॥ ५ ॥
 कर्माणि कर्मभिः कुर्वन् सनिमित्तानि देहभृत् ।
 तत्तत्कर्मफलं गृह्णन् भ्रमतीह सुखेतरम् ॥ ६ ॥
 इत्थं कर्मगतीर्गच्छन् बह्वभद्रावहः पुमान् ।
 आभूतसंज्ञवान् स्वर्गप्रलयावभ्रुतेऽवशः ॥ ७ ॥

धातुपञ्च आसने व्यक्तं द्रव्यगुणात्मकम् ।
 अनादिनिधनः कालो ह्यव्यक्ताय विकर्षति ॥ ८ ॥
 शतवर्षमनावृष्टिर्भविष्यत्पुल्वणा भुवि ।
 तत्कालोपचितोष्णाको लोकांस्त्रीन् प्रतपिष्यति ॥ ९ ॥
 पातालतलमग्राभ्यः सङ्घर्षणमुखानलः ।
 दहन्मूर्ध्निश्लो विष्वग्वर्षते वायुनेरितः ॥ १० ॥
 संवर्तको मेषगणो वर्षति स्म शतं समाः ।
 धाराभिर्हस्तिहस्ताभिर्लीयते सलिले विराट् ॥ ११ ॥
 ततो विराजमुत्सृज्य वैराजः पुरुषो नृप ।
 अव्यक्तं विशते सूक्ष्मं निरिन्धन इवानिलः ॥ १२ ॥
 वारिणा हतगन्धा भूः सलिलत्वाय कल्पते ।
 सलिलं तद् हतरसं ज्योतिष्ठाद्योपकल्पते ॥ १३ ॥
 हतरूपं तु तमसा वायो ज्योतिः प्रलीयते ।
 हतस्पर्शोऽवकाशेन वायुर्नभसि लीयते ॥ १४ ॥
 कालात्मना हतगुणं नभ आत्मनि लीयते ।
 इन्द्रियाणि मनो बुद्धिः सह वैकारिकैर्नृप ॥ १५ ॥

प्रविशन्ति ह्यहंकारं स्वगुणैरहमात्मनि ॥ १६ ॥
 एष माया भगवतः सर्गस्थित्यन्तकारिणी ।
 त्रिवर्णा वर्णिताऽस्माभिः किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ १७ ॥
 राजोवाच—
 यथैतामैश्वरी मायां दुस्तरामकृतात्मभिः ।
 तरन्त्यङ्गः स्थूलधियो महर्षे इदमुच्यताम् ॥ १८ ॥
 प्रबुद्ध उवाच—
 कर्माण्यारभमाणानां दुःखहृत्प्रे सुखाय च ।
 पश्येत् पाकविपर्यासं मिथुनीचारिणां नृणाम् ॥ १९ ॥
 नित्यार्तिदेन वितेन दुर्लभेनात्ममृत्युना ।
 गृहापत्याप्तपशुभिः का प्रीतिः साधितैश्चलैः ॥ २० ॥
 एवं लोकं परं विद्यान्त्रधरं कर्मनिर्मितम् ।
 अनुत्पत्यातिशयध्वंसाद् यथा मण्डलवर्तिनाम् ॥ २१ ॥
 तस्माद् गुणं प्रपयेत् जिज्ञासुः श्रेय उत्तमम् ।
 शा(श)ब्दे परे च निष्णातं ब्रह्मण्युपशमाश्रयम् ॥ २२ ॥
 तत्र भागवतान् धर्मान् शिष्येद् गुर्वीर्यदेवतः ।
 अमायायाऽनुवृत्त्या च तुष्येदात्माऽऽत्मदो हरिः ॥ २३ ॥
 सर्वतो मनसोऽसङ्गमादौ सङ्गं च साधुषु ।
 दयां मैत्रीं प्रश्रयं च भूतेष्वद्वा यथोचितम् ॥ २४ ॥
 शीघ्रं तपस्तिष्ठिषां च मीनं स्वाध्यायमार्जवम् ।
 ब्रह्मचर्यमहिंसां च समत्वं द्रव्यसंज्ञयोः ॥ २५ ॥
 सर्वत्रात्मेश्वरान्वीक्षां केवल्यमनिकेत(नम्)ताम् ।
 विविक्तचिरवसनं सन्तोषं येन केनचित् ॥ २६ ॥
 श्रद्धां भागवते शास्त्रेऽनिन्द्यामन्यत्र चापि हि ।
 मनोवाक्य(वाक्कर्म)दण्डं च सत्यं शमदमावपि ॥ २७ ॥
 श्रवणं कीर्तनं ध्यानं हरेरद्भुतकर्मणः ।
 जन्मकर्मगुणानां च तदर्पेऽखिलचेष्टितम् ॥ २८ ॥
 इष्टं दत्तं तपो जप्तं पूर्णं यथात्मनः श्रियम् ।
 दारान् सुतान् गृहान् प्राणान् परस्मै सन्निवेदयेत् ॥ २९ ॥
 एवं कृष्णात्मनाथेषु मनुष्येषु च सीहदम् ।
 परिचर्यां चाभयत्र महत्सु नृषु साधुषु ॥ ३० ॥

परस्परानुकथनं पावनं भगवदशः ।
 मिथो रतिर्मिथस्तुष्टिर्निवृत्तिर्मिथ आत्मनः ॥ ३१ ॥
 स्मरन्तः स्मारयन्तश्च मिथोऽपीपहरं हरिम् ।
 भक्ताः सज्जातया भक्त्या विभ्रत्युत्पुलकां तनुम् ॥ ३२ ॥
 कचिद् रुदन्यच्युतचिन्तया कचि-
 द्दसन्ति नन्दन्ति वदन्यलीलिकाः ।
 नृत्यन्ति गायन्त्यनुशीलयन्त्यजं
 भवन्ति तूष्णीं परमेत्य निर्वृताः ॥ ३३ ॥
 इति भागवतान् धर्मान् शिक्षन् भक्त्या तदुत्थया ।
 नारायणपरो मायामञ्जस्तरति दुस्तराम् ॥ ३४ ॥
 राजोवाच—
 नारायणाभिधानस्य ब्रह्मणः परमात्मनः ।
 निष्णामर्ह्य नो वक्तुं यूयं हि ब्रह्मचित्तमाः ॥ ३५ ॥
 पिप्पलायन उवाच—
 स्थित्युद्भयप्रलयेहेतुरहेतुरस्य
 यः स्वप्नजागरसुषुमिषु सन् बहिध ।
 देहेन्द्रियासुहृदपानि चरन्ति येन
 सञ्जीवितानि तदवैहि परं नरेन्द्र ॥ ३६ ॥
 नैनं मनो विशति वागुत चक्षुरात्मा
 प्राणेन्द्रियाणि च यथाऽनलमर्चिषः स्वाः ।
 शब्दोऽप्यबोधकनिषेधतयाऽऽत्ममूल-
 मर्थोक्तमाह यद्वेत् न निषेध्यसिद्धिः ॥ ३७ ॥
 सत्त्वं रजस्तम इति त्रिवृदेकमादौ
 सूत्रं महानहमिति प्रवदन्ति जीवम् ।
 ज्ञानक्रियार्थफलरूपतयोरुशक्ति
 ब्रह्मैव भाति सदसच्च तयोः परं यत् ॥ ३८ ॥
 नासी जजान न मरिष्यति नैषतेऽसी
 न क्षीयते स च न विध्यति चारिणा हि ।
 सर्वत्र शब्दरूपरसगन्धस्पर्शमात्रं
 प्राणो यथेन्द्रियवलेन विकल्पितं सत् ॥ ३९ ॥
 अण्डेषु पेशिषु तरुष्वबनिस्थितेषु
 प्राणेन जीव उपधावति तत्र तत्र ।
 उन्ने मतीन्द्रियगुणेषुऽहमि च प्रसुप्ते
 कूटस्थ आस यमृतं तदनुस्मृतिर्न ॥ ४० ॥

यत्तज्जनाभचरणेषणयोरुभक्त्या
चेतो मलानि विधमेद् गुणकर्मजानि ।
तस्मिन् विशुद्ध उपलभ्यत आत्मतत्त्वं
साक्षाद् यथाऽमलदशी सवितृप्रकाशः ॥ ४१ ॥

राजोवाच—
कर्मपांगं यदत नः पुरुषो येन संस्कृतः ।
विभूयेहाशु कर्माणि नैष्कर्म्यं विन्दते परम् ॥ ४२ ॥

एवं प्रश्रमृषीन् पूर्वमपृच्छं पितुरन्तिके ।
नात्रुवन् ब्रह्मणः पुत्रास्तत्र कारणमुच्यताम् ॥ ४३ ॥

आविर्होत्र उवाच—
कर्माकर्मविकर्मेति वेदवादां न लौकिकः ।
वेदस्य चेश्वरात्मत्वात् तत्र मुह्यन्ति सूरयः ॥ ४४ ॥

परोक्षवादा वेदोऽयं बालानामनुशासनम् ।
कर्ममोक्षाय कर्माणि विधत्ते ह्यगदं यथा ॥ ४५ ॥

नाऽऽचरेद् यस्तु वेदोक्तं स्वयमज्ञोऽजितेन्द्रियः ।
विकर्मणा ह्यधर्मेण मृत्यामृत्युमुपैति सः ॥ ४६ ॥

वेदोक्तमेव कुर्वाणो निःसङ्गोऽपि तमीश्वरे ।
नैष्कर्म्या लभते सिद्धिं रोचनार्थं फलभुतिः ॥ ४७ ॥

य आशु हृदयग्रन्थिं निर्विहीर्षुः परात्मनः ।
विधिनोपचरेद् देवं तन्त्रोक्तेन च केशवम् ॥ ४८ ॥

लब्ध्वा चाव्यग्रमाचार्यं तेन सन्दर्शितागमः ।
महापुरुषमभ्यर्चन्मूर्त्याऽभितपाऽऽत्मनः ॥ ४९ ॥

शुचिः संमुख आसीनः प्राणसंयमनादिभिः ।
पिण्डं संशोध्य संन्यासकृतरथोऽर्चयेद् हरिम् ॥ ५० ॥

अर्चादी हृदये वापि यपालब्धोपचारकैः ।
द्रव्यशित्वात्मलिङ्गानि निष्पाद्य ग्रोक्ष्य चासनम् ॥ ५१ ॥

पायादीनुपकल्प्याय सन्निधाय समाहितः ।
हृदयादिकृतन्यासो मूलमन्त्रेण चार्चयेत् ॥ ५२ ॥

साङ्गोपाङ्गं सपार्षदां तां तां मूर्तिं स्वमन्त्रतः ।
पायाध्याचमनीयायैः स्नानवासोविभूषणैः ॥ ५३ ॥

गन्धमाल्याभक्तस्रग्भिर्धूपदीपोपहारकैः ।
साङ्गं सम्पूज्य विधिवन् स्वतैःस्तुत्वा नमेद् हरिम् ॥ ५४ ॥

आत्मानं तन्मयं ध्यायन् मूर्तिं सम्पूजयेद् हरेः ।
शेषमाधाय शिरसि स्वधाम्नपुट्टास्य सत्कृतम् ॥ ५५ ॥

एवमग्न्यर्कतोपादावर्चयेद् हृदये च यः ।
यज्ञेश्वरं स्वमात्मानमचिरान्मुच्यते हि सः ॥ ५६ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

राजोवाच—
यानि यानीह कर्माणि धैर्यैः स्वच्छन्दजन्मभिः ।
चक्रे करोति कर्ता या हरिस्तानि ब्रुवन्तु नः ॥ १ ॥

द्रुमिल उवाच—
यो या अनन्तस्य गुणाननन्ताननुक्रमिष्येत् स तु बालबुद्धिः ।
रजसि भूमेर्गणयेत् कथंचित् कालेन नैवाखिलसत्त्वपात्रः ॥ २ ॥

भूतैर्यदा पथभिरात्मसृष्टेः पुरं विराजं विरचय्य तस्मिन् ।
स्वांशेन विष्टः पुरुषाभिधानमवाप नारायण आदिदेवः ॥ ३ ॥

यत्काय एष भुवनत्रयसन्निवेशो
यस्येन्द्रियेस्तनुभूतामुभयेन्द्रियाणि ।
ज्ञानांशकेन विशतो बलमोज ईहा
सत्त्वादिभिः स्थितिलपोद्भव आदिकर्ता ॥ ४ ॥

आदावभूच्छतधृती रजसाऽस्य सर्गे
विष्णुः स्थिती क्रतुपतिर्द्विजमर्षेणः ।
रुद्रोऽप्यथाय तमसा पुरुषः स आद्य
इत्युद्भवस्थितिलयाः सततं प्रजासु ॥ ५ ॥

धर्मस्य दक्षदहितर्षजनि स्वमूर्त्यां
नारायणो नर इति स्वतपःप्रभावः ।
नैष्कर्म्यलक्षणमुवाच चचार योगं
योऽद्यापि चास्त कपिवर्यनिपेविताङ्गिः ॥ ६ ॥

इन्द्रोऽपि नाक्यसुखमेव जिघृक्षतीति
कामं न्यपुङ्क्त सगणं (च) स वदसुषाल्यम् ।
गत्याऽप्सरोगणवसन्तमुमन्दवातैः
सौप्रेक्षणेपुभिरविध्यदतन्महिङ्गः ॥ ७ ॥

विज्ञाय शक्रकृतमक्रममादिदेवः

प्राह प्रहस्य गतविस्मय एजमानान् ।

मा भैर्विभो मदनमारुतदेवबन्धो

गृहीत नो बलिमशून्यमिमं कुरुष्वम्

॥ ८ ॥

इत्थं ब्रुवत्यभयदे नरदेवदेवे

सन्नीडनम्रशिरसः सपृष्णं तमूचुः ।

नेयं विभो त्वयि परेऽविकृतिर्विचित्रा

स्वारामधीरनिकरानतपादपद्मे

॥ ९ ॥

त्वां सुन्वतां सुरकृता बहुयोऽन्तरायाः

कस्तान् विलम्ब्य व्रजतात् परमं पदं ते ।

नान्यस्य बहिषि बलिं ददतः स्वभागं

पन्ते पदं त्वमविता यदि विप्रमूर्ध्नि

॥ १० ॥

धुनूदत्रिकालगुणमारुत जैहवीश्या-

दस्मादपारजलधेरतितीर्थं केचित् ।

क्रोधस्य यान्ति विफलस्य वशे पदे गो-

मञ्जन्ति दुश्चरतपश्च वृषोत्सृजन्ति

॥ ११ ॥

इति प्रगृणतां तेषां स्त्रियोऽन्यद्भुतदर्शनाः ।

दर्शयामास शुश्रूषां(पाः) स्वाचर्ने कुर्वतीर्विभुः

॥ १२ ॥

ते देवानुचरा दृष्ट्वा स्त्रियः श्रीरिव रूपिणीः ।

गन्धेन मुमुहुस्तासां रूपौदार्यहृतश्रियः

॥ १३ ॥

तानाह देवदेवेशः प्रणतान् प्रहसन्निव ।

आसामेकतमां वृद्ध्वं सुयणां स्वर्गभूषणाम्

॥ १४ ॥

ओमित्यादेशमादाय नन्वा तं सुरवन्दिनः ।

उर्वशीमप्सरःश्रेष्ठां पुरस्कृत्य दिवं ययुः

॥ १५ ॥

इन्द्रायानम्य सदसि शृण्वतां त्रिदिवीकसाम् ।

ऊचुर्नारायणबलं शक्रस्तत्रास विस्मितः

॥ १६ ॥

हंसस्वरूप्यवददच्युत आत्मयोगं

दत्तः कुमार ऋषभो भगवान् पिता नः ।

विष्णुः शिवाय जगतां कलयाऽवतीर्ण-

स्तेनाहता मधुभिदा धृतयो इषास्ये

॥ १७ ॥

गुप्ताऽप्यये मनुरिला ऋषभश्च मात्स्ये

क्रोडे हनो दिविज उद्धरतोऽम्भसे क्षमाम् ।

कीर्मे धृतोऽद्रिरमृतोन्मथने स्वपृष्ठे

ग्राहान् प्रपन्नमिभराजममुध्वदार्तम्

॥ १८ ॥

संस्तुन्वतांऽधिपतितां च्छ्रमणान् कपीश

शक्रं च वृत्रवधतस्तमसि प्रविष्टम् ।

देवस्त्रियोऽसुरगृहे पिहिता अनाथा

जघ्रेऽसुसुन्दरमभयाय सतां नृसिंह

॥ १९ ॥

देवासुरे युधि स दैत्यपतीन् सुरार्थे

हत्वाऽन्तरेषु भवनान्यदधान् कलाभिः ।

भूत्वाऽथ वामन इमामहरद् बलेः क्षमां

याश्चाछलेन समदाददितेः सुतोभ्यः

॥ २० ॥

निःक्षत्रियामकृत गां च त्रिसप्तकुत्स्यः

रामस्तु हंहयकुलाप्ययभार्गवाग्निः ।

सोऽग्निं बबन्ध दशवक्त्रमहन् स लङ्कां

सीतापतिर्जयति लोकमलम्भ्यकीर्तिः

॥ २१ ॥

भूमेर्भरावतरणाय यदुष्यजन्मा

जातः करिष्यति सुरैरपि दुष्कराणि ।

वदिर्विमोहयति यज्ञकृतोऽतदर्हान्

शूद्रान् कलेः क्षितिभुजो न्यहनिष्यदन्ते

॥ २२ ॥

एवं विधानि कर्माणि जन्मानि च जगत्पतेः ।

भूरीणि भूरियशसो वर्णितानि महामुज

॥ २३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे चतुर्थाऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

राजोपाय-

भगवन्तं हरिं प्राप्यो न भजन्त्यात्मवित्तमाः ।

तेषामशान्तकामानां का निष्ठाऽविजितात्मनाम्

॥ १ ॥

चमस उवाच-

मुखबाहूरुपादेभ्यः पुरुषस्याश्रमेः सह ।

चत्वारो जज्ञिरे वर्णा गुणैर्विप्रादयः पृथक्

॥ २ ॥

य एषां पुरुषं साक्षादात्मप्रभवमीश्वरम् ।

न भजन्यवजानन्ति स्थानब्रह्माः पतन्त्यधः

॥ ३ ॥

दूरे हरिकथाः केचिद् दूरे चाच्युतकीर्तनाः ।
 शिष्यः शूद्रादपश्चैव तेऽनुकम्पया भवादृशाम् ॥ ४ ॥
 विप्रो राजन्यपेशयी च हरेः प्राप्ताः पदान्तिकम् ।
 श्रीतेन जन्मना वाऽपि मुह्यन्त्याग्नायवादिनः ॥ ५ ॥
 कर्मण्यकोविदाः स्तब्धा मूर्खाः पण्डितमानिनः ।
 वदन्ति चाटुकान् मूढा यया माध्व्या गिरोत्सुकाः ॥ ६ ॥
 रजसा घोरसंकल्पाः कामुका अभिमन्यवः ।
 टाम्बिका मानिनः पाषा विहसन्त्यच्युतप्रियान् ॥ ७ ॥
 वदन्ति तेऽन्योन्यमुपासितश्रिणो
 गृहेषु मैथुन्यपरंषु चाश्रयः ।
 यजन्यसुश्रावविधानदक्षिणा
 वृत्त्यै परं प्रन्ति पशून्तद्विदः ॥ ८ ॥
 श्रिया विभृत्याऽभिजनेन विषया
 त्यागेन रूपेण बलेन कर्मणा ।
 जातस्मयेनान्धधियः सहेयान्
 सतोऽवमन्यन्ति हरिप्रियान् खलाः ॥ ९ ॥
 सर्वेषु शश्वत् तनुभूत्स्ववस्थितं
 यथा स्वमात्मानमभीष्टमीश्वरम् ।
 वेदोपगीतं च न शृण्वतेऽबुधा
 मनोरथानां प्रवदन्ति वार्तया ॥ १० ॥
 लोके व्यथायामिपमयसेवा नित्यास्तु
 जन्तानं हि तत्र चोदना ।
 व्यवस्थितिस्तेषु विहाय यज्ञान्
 सुराग्रहेरासुरवृत्तिरिष्टा ॥ ११ ॥
 धनं हि धर्मकफलं यतोऽस्य
 ज्ञानं सविज्ञानमनुप्रशान्तिः ।
 गृहेषु युञ्जन्ति कलेवरस्य
 मृत्युं न पश्यन्ति दुरन्तवीर्यम् ॥ १२ ॥
 यद् प्राणभक्षो विहितः सुरायाः
 तथा पशोरालभनं न हिंसा ।
 एवं व्यवस्यः प्रजया न रत्ये
 इमं विगुह्यं न विदुः स्वधर्मम् ॥ १३ ॥

ये त्वनेवविदोऽसन्नतथा सद(सि)भिमानिनः ।
 पशून् दुहन्ति विस्मयान् प्रेत्य स्वादन्ति ते च तान् ॥ १४ ॥
 द्विपन्तः परकायेषु स्वात्मानं हरिमीश्वरम् ।
 मृतके सानुबन्धेऽस्मिन् बद्धखेहाः पतन्त्यधः ॥ १५ ॥
 यं (यं) कैवल्यमसम्प्राप्ता ये चातीताश्च मूढताम् ।
 त्रैवर्गिकाभिजन्मानमात्मानं पा(पा)तयन्ति ते ॥ १६ ॥
 ये तत्रात्महनोऽशान्ता अज्ञाने ज्ञानमानिनः ।
 सीदन्यकृतकृत्वा ये कालध्वस्तमनोरथाः ॥ १७ ॥
 हिन्याऽन्यायासरचितगृहापत्यसुहृच्छिपः ।
 तमो विशन्त्यनुब्धासं यासुदेवपराङ्मुखाः ॥ १८ ॥
 राजावाच-
 कस्मिन् काले स भगवान् किंवर्णः कीदृशो नृभिः ।
 नाम्ना वा केन विधिना पूज्यते तदिहोच्यताम् ॥ १९ ॥
 करभाजन उवाच-
 कृतं व्रता द्वारं च कलिरित्येषु केशवः ।
 नानावर्णाभिधाकारो नानैव विधिनेज्यते ॥ २० ॥
 कृते शुक्लधनुर्बाहुर्जटिलो बल्कलाम्बरः ।
 कृष्णाजिनोऽपवीताक्षान् विभ्रद् दण्डकमण्डलू ॥ २१ ॥
 मनुष्यास्तु तदा शान्ता निर्वैराः सुहृदः समाः ।
 यजन्ति तपसा देवं शमेन च दमेन च ॥ २२ ॥
 हंसः सुपर्णो वैकुण्ठो धर्मो योगेश्वरोऽमलः ।
 ईश्वरः पुरुषोऽव्ययतः परमात्मेति गीयते ॥ २३ ॥
 व्रतायां रक्तवर्णोऽसी चतुर्बाहुस्त्रिमखलः ।
 हिरण्यकेशश्चप्यात्मा सुकुसुमायुषलक्षणः ॥ २४ ॥
 तं तदा मनुजा देवं सर्वदेवमयं हरिम् ।
 यजन्ति विषया त्रय्या धर्मिष्ठा ब्रह्मवादिनः ॥ २५ ॥
 विष्णुर्यज्ञः पृथिव्यर्धः सर्वदेव उरुक्रमः ।
 वृषाकपिर्जयन्तश्च उरुगाय इतीयते ॥ २६ ॥
 द्वारे भगवान् श्यामः पीतवासा निजायुधः ।
 श्रीवत्सादिभिर्द्वैध लक्षणीरुपलक्षितः ॥ २७ ॥

तं तथा पुरुषं मर्त्या महाराजोपलक्षणम् ।		देवर्षिभूतामनूणां पितॄणां	
यजन्ति वेदतन्त्राभ्यां परं जिज्ञासवो नृप	॥ २८ ॥	न किङ्क्षो नायमृणी च राजन् ।	
नमस्ते वासुदेवाय नमः सङ्घर्षणाय च ।		सर्वात्मना यः शरणं शरण्यं	
प्रयुष्मायानिरुद्धाय तुभ्यं भगवते नमः	॥ २९ ॥	गतो मुकुन्दं परिचर्यया च	॥ ४२ ॥
नारायणाय कपये पुरुषाय महात्मने ।		स्वपादमूलं भजतः श्रियस्य	
विश्वेश्वराय रामाय सर्वभूतात्मने नमः	॥ ३० ॥	त्यक्तान्यभावस्य हरिः परेशः ।	
इति द्वापर उर्वीशं स्तुवन्ति जगदीश्वरम् ।		विकर्म यद्योत्पतितं कथञ्चिद्	
नानातन्त्रविधानेन कलावपि यथा शृणु	॥ ३१ ॥	धुनोति सर्वं हृदि सन्निविष्टः	॥ ४३ ॥
कृष्णवर्णं कलौ कृष्णं साङ्गोपाङ्गं सपार्षदम् ।		नारद उवाच-	
यज्ञैः संकीर्तनप्रायेर्व्यजन्ति हि सुमेधसः	॥ ३२ ॥	धर्मान् भागवतानित्यं श्रुत्वा स मिथिलेश्वरः ।	
ध्येयं सदा परिभवग्रमभीष्टदोहं		जायन्तेषान् मुनीन् प्रीतः सोपाध्यायो ह्यपूजयत् ॥ ४४ ॥	
तीर्थास्पदं शिवचिरिन्धितुं शरण्यम् ।		ते चान्तर्दधिरे सिद्धाः सर्वलोकस्य पश्यतः ।	
भूत्वातिहं प्रणतपालभवाव्यपोतं		राजा धर्मानुपातिष्ठन्नबाध परमां गतिम् ॥ ४५ ॥	
वन्दामहे पुरुष ते चरणारविन्दम्	॥ ३३ ॥	त्वमप्येतान् महाभाग धर्मान् भागवतान् श्रुतान् ।	
त्यक्त्वा सुदुस्त्यजसुरेप्सितराज्यलक्ष्मीं		आस्थितः श्रद्धया युक्तो निःसङ्गो वास्यसे परम् ॥ ४६ ॥	
धर्मिष्ठ(मा) आर्यवचसा यदगादरण्यम् ।		युवयोः खलु दम्पत्योर्व्यशासा पूरितं जगत् ।	
मायामृगं दयितयेप्सितमन्वधावद्		पुत्रतामगमद् यद् वां भगवानीश्वरो हरिः ॥ ४७ ॥	
वन्दामहे पुरुष ते चरणारविन्दम्	॥ ३४ ॥	दर्शनालिङ्गनालापैः सशय्यासनभोजनैः ।	
एवं युगानुरूपोऽसौ भगवान् युगवर्तिभिः ।		आत्मा वां पावितः कृष्णे पुत्रब्रह्मं प्रकुर्वतोः ॥ ४८ ॥	
मनुजेरिज्यते राजन् श्रेयसामीश्वरो हरिः	॥ ३५ ॥	वैरेण यं नृपतयः शिशुपालपीण्ड- साल्वादयो गतिविलासविलोकनादयैः ।	
कलिं सम्भाजयन्त्यार्या गुणज्ञाः सारभागिनः ।		ध्यायन्त आकृतधियः शयनासनादौ	
(त)यत्र सङ्कीर्तनादेव सर्वः स्वार्थोऽभिलभ्यते	॥ ३६ ॥	तत्साम्यमापुरनुरक्तधियः पुनः किम् ॥ ४९ ॥	
न ह्यतःपरमो लाभो देहिनां भ्राम्यतामिह ।		माऽपत्यबुद्धिमकृथाः कृष्णे सर्वात्मनीश्वरे ।	
यतो विन्दन्त परमां शान्तिं नश्यते संसृतिः	॥ ३७ ॥	मायामनुष्यभावेन गूढैर्धर्मैः परेऽव्यये ॥ ५० ॥	
कृतादिषु प्रजा राजन् कलाविच्छन्ति सम्भवम् ।		भूभारासुरराजन्यहन्तव्ये गुप्तये सताम् ।	
यत्र संकीर्तनाङ्गुणां हरिर्दास्यत्यसम्भवम्	॥ ३८ ॥	अवतीर्णोऽस्य निर्वृत्य यशो लोके वितन्वति ॥ ५१ ॥	
कलौ तथा भविष्यन्ति नारायणपरायणाः ।		श्रीशुक उवाच-	
कचिन् कचिन्महागज द्रुमिलेषु च भूयशः	॥ ३९ ॥	एतच्छ्रुत्वा महाभागो वसुदेवोऽतिविस्मितः ।	
ताम्रपर्णी नदी यत्र कृतमाला पयस्विनी ।		देवकी च महाभागा जहतुर्मोहमात्मनः ॥ ५२ ॥	
कावेरी च महापुण्या प्रतीची च महानदी	॥ ४० ॥	इतिहासमिमं पुण्यं धारयेद् यः समाहितः ।	
ये पिबन्ति जलं तामां मनुजा मनुजेश्वर ।		स विपूयैव शमलं ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ ५३ ॥	
प्रायो भवता भगवति वामुदेयेऽमलाशयाः	॥ ४१ ॥		

अथ षष्ठोऽध्यायः

वातराणिगुणाश्च-

अथ ब्रह्मान्मज्जेद्वैः प्रजेदीरावृतोऽभ्यगात् ।

भवश्च भूतभव्येशो ययौ भूतगणैर्वृतः

॥ १ ॥

इन्द्रो मरुद्भिर्भगवानादित्यो वसवोऽथिनी ।

ऋभवोऽद्विरसो रुद्रा विश्वे साध्याश्च देवताः

॥ २ ॥

गन्धर्वाप्सरसो नागाः सिद्धचारणगुह्यकाः ।

ऋषयः पितरश्चैव सविधापरकिन्नराः

॥ ३ ॥

द्वारकामुपसंजग्मुः सर्वे कृष्णदिद्भ्यः ।

वपुषा येन भगवान् नरलोकमनोरमः ।

यशो वितन्वन् लोकेषु सर्वलोकमलापहम्

॥ ४ ॥

तस्यां विभ्राजमानायां समृद्धायां महर्षिभिः ।

व्यचक्षताविनुसाक्षाः कृष्णमद्भुतदर्शनम्

॥ ५ ॥

स्वर्गोद्यानोद्भवैर्माल्यैश्छादयन्तो यदूतमम् ।

गीर्भिश्चित्रपदार्थाभिस्तुष्टुर्वज्रगदीश्वरम्

॥ ६ ॥

देवा उचुः-

नताः स्म ते नाथ पदारविन्दं

बुद्धीन्द्रियप्राणमनोबोधिः ।

यच्चिन्त्यतेऽन्तर्हृदि भावयुक्तेः

मुमुक्षुभिः कर्ममयोरुपाशात्

॥ ७ ॥

त्वं मायया त्रिगुणयाऽऽत्मनि दुर्विभाव्यं

व्यक्तं सृजस्यवसि लुप्तसि तद्गुणस्थः ।

नैतर्भवानजित कर्मभिरज्यते धै

यः स्ये सुखेऽव्यवहितेऽभिरतोऽनवयः

॥ ८ ॥

शुद्धिर्नृणां न तु तथेड्य दुराशयानां

विद्याभ्रुताध्ययनदानतपःक्रियाभिः ।

सत्त्वात्मनामृषभ ते यशसि प्रवृद्ध-

सच्छ्रद्धया श्रवणसंभृता यथा स्यान्

॥ ९ ॥

स्यान्नस्तथाद्विरगुभाशयभूमकेतुः

क्षेमाय यो मुनिभिरार्द्रहृदोद्यमानः ।

यः सान्वितः समभिभूतिभिरार्द्रहृद्भि-

र्च्युत्पाचिनः सचनशः समविक्रमैः(यैः)श्च

॥ १० ॥

यच्चिन्त्यते प्रवतपाणिभिरध्वराग्नी

त्रय्या निरुक्तविधिना स्वहविर्गृहीत्वा ।

अध्यात्मयोग उत योगिभिरात्ममाया-

जिज्ञासुभिः परमभागवतैः परीष्टैः

॥ ११ ॥

पुंषुष्टया पतितया वनमालयेयं

संस्पर्धिनी भगवती प्रतिपक्षचक्षीः ।

यः सुप्रणीतममुयाऽर्हणमाददानो

भूयात् सदाऽद्विरगुभाशयभूमकेतुः

॥ १२ ॥

केतुसिक्क्रिमसतस्त्रिपतत्पताको

यस्ते भयाभयकरोऽसुरदेवचम्बोः ।

स्वर्गाय साधुषु खलेप्सितराय भूम्नः

पादः पुनानु भगवन् जगतामपं नः

॥ १३ ॥

नस्योतगाव इव यस्य यशो भवन्ति

देवाश्च यस्तनुभूदायुषि रज्यमानाः ।

कालस्य ते प्रकृतिपूरुषयोः परस्य

शं नस्तनोतु चरणः पुरुषोत्तमस्य

॥ १४ ॥

अस्यासि हेतुरुदपस्थितिसंयमानां

अव्यक्तजीयमहतामपि कालमात्रः ।

सोऽयं त्रिणाभिरखिलापचये प्रवृत्तः

कालो गभीररय उत्तमपूरुषस्त्वम्

॥ १५ ॥

त्यक्तः प्रधानमधिकृत्य पुमान् स्ववीर्यं

धत्ते महान्तमिव गर्भममोषवीर्यः ।

सोऽयं त्वयाऽनुगत आत्मन आण्डकोशं

हेमं ससर्ज बहिरावरणैरुपेतम्

॥ १६ ॥

तत् तत्पुषश्च जगतश्च भवानधीशो

यन्माययात्थगुणविक्रिययोपनीतान् ।

अर्थांन् नुपन्नपि हृषीकण्ठे न लिप्तो

येऽन्ये स्वतः परिहृतानपि विभ्रमति स्म

॥ १७ ॥

स्मावावलोकलवदर्शितभावहारि-

भूमण्डलप्रहितसौरतमन्त्रशीण्डेः ।

पट्यस्तु पोडशसहस्रमनद्वाणी-

यस्येन्द्रियं विमथितुं कुहकैर्न शक्नुः

॥ १८ ॥

विभ्रन् तवामृतकपोदवहासिलो(काः)क्याः
पादावनेजसरितः शमलानि हन्तुम् ।
आनुधवं धुतिभिराङ्गिमद्रसै-
स्तीर्थद्वयं शुचिपदस्तदुपसृशन्ति ॥ १९ ॥

वादरायणिरुवाच-
इत्यभिष्टुप विबुधैः सेवाः सत्यपृतिर्हरिम् ।
अभ्यभाषत गोविन्दं प्रणम्याम्बरमाश्रितः ॥ २० ॥

ब्रह्मोवाच-
भूमेर्भारावतराय पुरा विज्ञापितः प्रभो ।
त्वमस्माभिरशेषात्मस्तन् तथैवोपपादितम् ॥ २१ ॥

धर्मश्च स्थापितः सत्सु सत्यसन्धेषु (सत्वं साधुषु) वै त्वया ।
कीर्तिश्च दिक्षु विशिष्टा सर्वलोकमलापहा ॥ २२ ॥

अवतीर्य यदोर्वशे विभ्रद्रूपमनुत्तमम् ।
कर्माण्यु(क्षम)दारवृत्तानि हितानि जगतोऽकृधाः ॥ २३ ॥

यानि ते चरितानीश मनुष्याः साधवः कलौ ।
शृण्वन्तः कीर्तयन्तश्च तरिष्यन्त्यञ्जसा तमः ॥ २४ ॥

यदुर्वंशोऽवतीर्णस्य भवतः पुरुषोत्तम ।
शरच्छतं व्यतीपाय पञ्चविंशधिकं प्रभो ॥ २५ ॥

नाधुना तेऽस्त्रिलाभार देवकार्येऽवशोपितम् ।
कुलं च विप्रशपेन नष्टायमभूदिदम् ॥ २६ ॥

ततः स्वधाम परमं विशास्व यदि मन्यसे ।
सलोकं लोकपालान् नः पाहि वैकुण्ठकिङ्करान् ॥ २७ ॥

श्रीशुक उवाच-
संस्तुतो भगवानित्यं विबुधैः पञ्चजादिभिः ।
प्रतिनन्द्याह तान् राजन् मायामनुज ईश्वरः ॥ २८ ॥

श्री भगवानुवाच-
अवधारितमेतन्मे यदात्थ (यदर्थे) विबुधैश्चराः ।
कृतं यः कार्यमखिलं भूमेर्भारोऽवतारितः ॥ २९ ॥

तदिदं यादवकुलं वीर्यशौर्यभियोद्धतम् ।
लोकं त्रिषुधत्पृथ्व्यं मे बेलामिव महार्णवः ॥ ३० ॥

ययसंहत्य इमानां यदनां विपुलं कुलम् ।
गन्तास्म्यनेन लोकोऽयमुन्वणं विनश्यति ॥ ३१ ॥

इदानीं नाश आरब्धः कुलस्य द्विजशापतः ।
यास्यामि भवनं ब्रह्मजनेतदन्ते तवा(त्रया)नप ॥ ३२ ॥

श्रीशुक उवाच-
इत्युक्तो लोकनाथेन स्वयंभूः प्रणिपत्य तम् ।
सह देवगणैर्देवैः स्वं धाम समपद्यत ॥ ३३ ॥

अथ तस्यां महोत्पातान् द्वारवत्यां समुत्थितान् ।
विलोक्य भगवानाह यदुवृद्धान् समागतान् ॥ ३४ ॥

श्रीभगवानुवाच-
एते वै सुमहोत्पाता द्युतिष्ठन्तीह सर्वतः ।
शापस्य नः कुलस्यासीद् ब्राह्मणेभ्यो दुरत्ययः ॥ ३५ ॥

न यस्तन्यमिहास्माभिर्जिजीविषुभिरार्यकाः ।
प्रभासं सुमहापुण्यं यास्यामोऽयैव मा चिरम् ॥ ३६ ॥

यत्र स्नात्वा दक्षशापान् गृहीतो यक्षमणोदुराद् ।
विमुक्तः किल्बिषान्सद्यो भेजे भूयः कलोदयम् ॥ ३७ ॥

ययं च तस्मिन्नापुन्य तर्पयित्वा पितॄन् सुरान् ।
भोजयित्वा(त्वाऽर्धेनो)पितो विश्रान् नानागुणवतान्धसा ॥ ३८ ॥

तेषु दानानि पात्रेषु श्रद्धयाऽर्घ्यं महान्ति वै ।
वृजिनानि तरिष्यामो दानैर्नीरिखार्वणम् ॥ ३९ ॥

श्रीशुक उवाच-
एवं भगवताऽदिष्टा यादवाः कुरुनन्दन ।
गन्तुं कृतधियस्तीर्थं स्पन्दनान् समप्युजन् ॥ ४० ॥

तान् निरीक्ष्योद्धवो राजन् धुत्वा भगवतोदितम् ।
दृष्ट्वाऽनिष्टानि घोरानि नित्यं कृष्णमनुव्रतः ॥ ४१ ॥

विविक्त उपसंगम्य जगतामीश्वरेश्वरम् ।
प्रणम्य शिरसा पादौ प्राञ्जलिस्तमभाषत ॥ ४२ ॥

उद्धव उवाच-
देवदेवेश योगेश पुण्यश्रवणकीर्तन ।
संहत्येतत्कुलं नूनं लोकं संत्यक्ष्यते (सम्पद्यते) भवान् ॥ ४३ ॥

विप्रशापं समर्थोऽपि प्रत्यह्न यदीश्वरः ॥ ४४ ॥

नाहं तवाङ्घ्रियुगलं क्षणार्धमपि केशव ।
त्यक्तुं समुत्सहे नाथ स्वधाम नय मामपि ॥ ४५ ॥

तव विक्रीडितं कृष्ण नृणां परममद्भलम् ।
 कर्णपीष्पमासाय त्वजत्यन्यस्मृद्वां जनः ॥ ४५ ॥
 शय्याटनासनस्थानश्चान्द्रीडाशानादिषु ।
 कथं त्वां श्रियमात्मानं वयं भक्तास्त्यजेमहि ॥ ४६ ॥
 त्वयोपभुक्तस्यगन्धवासोऽलङ्कारचर्चिताः ।
 उच्छिष्टभोजिनो दासास्तव मायां जयेमहि ॥ ४७ ॥
 वाताशाना महर्षयः श्रमणा ऊर्ध्वमन्विनः ।
 ब्रह्माख्यं धाम ते यान्ति शान्ताः संन्यासिनोऽमलाः ॥ ४८ ॥

वयं त्विह महायोगिन् भ्रमन्तः कर्मवर्त्मसु ।
 त्वद्वातया तरिष्यामस्तावके(दुस्त्यजं) दुस्तरं तमः ॥ ४९ ॥
 स्मरन्तः कीर्तयन्तस्ते कृतानि गतितानि च ।
 गत्युत्तिमन्तश्चोत्केलि यन्त्रलोकाविडम्बनम् ॥ ५० ॥
 श्री शुक उवाच—
 एवं विद्वापितो राजन् भगवान् देवकीसुतः ।
 एकान्तिनं श्रियं भृत्यमुद्धवं समभाषत ॥ ५१ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशास्कन्धे पष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 यदात्थ मां महाभाग तविक्रीर्षितमेव मे ।
 ब्रह्मा भयं लोकपालाः सर्वे मामभिकाङ्क्षिणः ॥ १ ॥
 मया निष्पादितं ह्यत्र देवकार्यमशेषतः ।
 यदर्धमवतीर्णोऽहमंशेन ब्रह्मणाऽर्धितः ॥ २ ॥
 कुलं धै शापनिर्दग्धं नयत्यन्योन्यविग्रहान् ।
 समुद्रः सप्तमे लेनां पुरी च ज्ञापयिष्यति ॥ ३ ॥
 यत्तैवायं मया त्यक्तो लोकोऽयं नष्टमद्भलः ।
 भविष्यत्यचिरान् साधो कलिनाऽपि निराकृतः ॥ ४ ॥
 न वस्तव्यं त्वयैवेह मया त्यक्ते महीतले ।
 जनोऽधर्मरुचिर्भद्र भविष्यति कलौ युगे ॥ ५ ॥
 त्वं तु सर्वं परित्यज्य श्रेष्ठं स्वजनबन्धनम् ।
 मय्यावेशय मनः सम्पृक् समष्टिं विचरस्व गाम् ॥ ६ ॥
 यद्विदं मनसा वाचा चक्षुर्भ्यां श्रवणादिभिः ।
 नश्वरं गृह्यमाणं च विद्धि मायां मनोमयीम् ॥ ७ ॥
 पुंसोऽपुक्तस्य नानार्थे भ्रमः स गुणदोषकृत् ।
 कर्माकर्मविकर्मेति गुणदोषधियो(धिया) भिदा ॥ ८ ॥
 तस्माद् पुक्तेन्द्रियग्रामो पुक्तचित्त इदं जगत् ।
 आत्मनीक्षस्य चित्तमात्मानं मय्यधीश्वरे ॥ ९ ॥
 ज्ञानविज्ञानसंपुक्त आत्मभूतः शरीरिणाम् ।
 आत्मानुभवनुष्टात्मा नान्तरायेर्विहन्त्यते ॥ १० ॥

दोषबुद्धयोभयातीतो निषेधात् निवर्तते ।
 गुणबुद्ध्या च विहितं न करोति यथाऽर्भकः ॥ ११ ॥
 सर्वभूतसुहृच्छान्तो ज्ञानविज्ञाननिश्चलः ।
 पश्यन् मदात्मकं विश्वं न विपश्येत् वै पुनः ॥ १२ ॥
 श्रीशुक उवाच—
 इत्यादिष्टो भगवता महाभागवतो नृप ।
 उद्धवः प्रणिपत्याह तत्त्वजिज्ञासुरन्युतम् ॥ १३ ॥
 उद्धव उवाच—
 योगेश योगविन्यास योगात्मन् योगसम्भव ।
 निःश्रेयसाय मे प्रोक्तस्त्यागः संन्यासलक्षणः ॥ १४ ॥
 त्यागोऽयं दुष्करो भूमन् कामानां विषयात्मभिः ।
 सुतरां त्वयि सर्वात्मनः भवन्तीति मे मतिः ॥ १५ ॥
 सोऽहं ममाहमिति मूढमतिर्विगाढ-
 स्त्वन्यायया विरचितात्मनि सानुबन्धे ।
 तत्त्वज्ञासा निगदितं भवता यथाऽहं
 संसाधयामि भगवन्ननुशाधि भृत्यम् ॥ १६ ॥
 सत्यस्य ते स्वदश आत्मन आत्मनोऽन्यं
 वक्तारमीश विबुधेष्वपि नानुचक्षे ।
 सर्वे विमोहितधियस्तव माययेमे
 ब्रह्मादयस्तनुभूतो बहिरर्षभावाः ॥ १७ ॥
 तस्माद् भवन्तमनवयमनन्तपारं
 सर्वज्ञमीश्वरमखण्डविकुण्ठधिष्यम् ।

निर्वेदधीरहरद्वर्जिनाभितो
 नारायणं नरसखं शरणं प्रपद्ये ॥ १८ ॥

श्री भगवानुवाच—
 प्रायेण मनुजा लोके लोकतत्त्वविक्षणाः ।
 समुद्ररतिं ह्यात्मानमात्मनेवाशुभाशयान् ॥ १९ ॥

आत्मनो गुरुरात्मैव पुरुषस्य विशेषतः ।
 यत् प्रत्यक्षानुमानाभ्यां श्रेयोऽसावनुविन्दते ॥ २० ॥

पुरुषत्वे च मां धीराः सांख्ययोगविशारदाः ।
 आविस्तारं प्रपश्यन्ति सर्वशक्त्युपबृंहितम् ॥ २१ ॥

एकद्वित्रिचतुष्पादो बहुपादस्तथाऽपदः ।
 बह्वचः सन्ति पुरः सृष्टास्तासां मे धीरूपी प्रिया ॥ २२ ॥

अत्र मां मार्गयन्त्यद्वा युक्ता हेतुभिरिथरम् ।
 गृह्यमाणैरात्मलिङ्गेः (स्वबाह्य) अग्राह्य मनुमानतः ॥ २३ ॥

अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।
 अवधूतस्य संवादं यदोरमिततेजसः ॥ २४ ॥

अवधूतं द्विजं कश्चिन्नरन्तमकुतोभयम् ।
 कविं निरीक्ष्य निपुणं यदुः पश्यञ्च धर्मयित् ॥ २५ ॥

कुतो बुद्धिरियं ब्रह्मन्नकर्तुंस्ते विशारदा ।
 यामासाय भवान् लोकान् विद्वांश्चरति बालवत् ॥ २६ ॥

प्रायो धर्मार्थकामेषु विवित्सायां च मानवाः ।
 हेतुनैव समीहन्ते आपुषो यशसः श्रियः ॥ २७ ॥

त्वं तु कल्पः (कल्पः) कविर्दक्षः सुभगोऽमृतभाषणः ।
 न कर्तुमीहसं किञ्चिज्जडोन्मत्तपिशाचवत् ॥ २८ ॥

जनेषु दत्तमानेषु कामलोभदवाग्रिना ।
 न तप्यसेऽग्रिना मुक्तो गङ्गाभ्यश्च इव द्विपः ॥ २९ ॥

त्वं हि नः पृच्छतां ब्रह्मन्नात्मन्यानन्दकारणम् ।
 ब्रूहि स्पृशंविहीनस्य भवतः केवलात्मनः ॥ ३० ॥

श्री भगवानुवाच—
 यदुनैवं महाभागो ब्रह्मण्येन सुमेधसा ।
 पृष्टः सभाजितः ग्राह प्रथयावननं द्विजः ॥ ३१ ॥

ब्राह्मण उवाच—
 सन्ति मे गुरवो राजन् बहवो बुद्धयुपाश्रिताः ।
 यतो बद्धिमुपादाय मुक्तोऽटामीह तान् शृणु ॥ ३२ ॥

पृथिवी वायुराकाश आपोऽग्निश्चन्द्रमा रविः ।
 कपोतोऽजगरः सिन्धुः पतङ्गो मधुकृद् गजः ॥ ३३ ॥

मधुहा हरिणो मीनः पिङ्गला कुररोऽर्धकः ।
 कुमारी शरकृत् सर्प उर्जनाभिः सुपेशकृत् ॥ ३४ ॥

एते मे गुरवो राजन् चतुर्विंशतिराश्रिताः ।
 शिक्षावृत्तिभिरतेषामन्वशिक्षमहं ततः ॥ ३५ ॥

यतो यदनुशिक्षामि यथा वा नाहुपात्मज ।
 तत् तथा पुरुषज्याग्र निबोध कथयामि ते ॥ ३६ ॥

भूतेराक्रम्यमाणोऽपि धीरो देववशानुगैः ।
 तद्विद्वान् न चलेन्मार्गादनुशिक्षन् क्षितेर्ब्रतम् ॥ ३७ ॥

शश्वत् परार्थसर्वेदां परार्थकान्तसम्भवम् ।
 साधुः शिक्षेत भूमेश्च अनुशिक्षं ब्रतान्तरम् ॥ ३८ ॥

प्राणवृत्त्येव सन्तुष्यन् मुनिर्नैवेन्द्रियप्रियैः ।
 ज्ञानं यथा न नश्येत नायकीर्येत वाङ्मनः ॥ ३९ ॥

विषयेष्व्यागिषान् योगी नानापधैषु सर्वतः ।
 गुणदोषान्वयेनात्मा न विपज्जेत वायुवत् ॥ ४० ॥

पार्थिवेष्विह देहेषु प्रविष्टस्तद्गुणाश्रयः ।
 गुणैर्न युज्यते योगी गन्धैर्वायुरिवात्महृक् ॥ ४१ ॥

अन्तर्बहिश्च स्थिरजङ्गमेषु
 ब्रह्मात्मभावेन समन्वयेन ।
 व्याप्त्याऽव्यवच्छेदमसद्गमात्मनो
 मुनिर्नभोवद् विततस्य भावयेत् ॥ ४२ ॥

तेजोऽवन्नमयैर्भाविर्मैघाद्यैर्वायुनेरितैः ।
 न स्पृश्यते न भस्महत् कालमुष्टेर्गुणैः पुमान् ॥ ४३ ॥

स्वच्छः प्रकृतितः सिग्धो माधुर्यस्तीर्धवन्नृणाम् ।
 मुनिः पुनात्यधामिन्नमीक्षणस्पर्शकीर्तनैः ॥ ४४ ॥

तेजस्वी तपसा दीप्तो दुर्धर्षो दूरभाजनः ।
 सर्वभक्षोऽपि युक्तात्मा नादत्ते पापमग्नियत् ॥ ४५ ॥

कचिच्छन्नः कचित् स्पष्ट उपास्यः श्रेय इच्छताम् ।
 भुङ्क्ते सर्वत्र दातॄणां दहनं प्रागुत्तराशुभम् ॥ ४६ ॥
 स्वमायया सृष्टमिदं सदसद्गुणं विभुः ।
 प्रविष्ट इत्येते तत्तत्स्व(स)रूपोऽग्रिर्विषयसि ॥ ४७ ॥
 विसर्गायाः श्मशानान्ता भावा देहस्य नात्मनः ।
 कलानामिव चन्द्रस्य कालेनाव्यक्तवर्त्मना ॥ ४८ ॥
 कालनयोपवेगेन भूतानां प्रभवाप्ययी ।
 नित्यावपि न दृश्येते आत्मनोऽग्रेयथाऽर्विषाम् ॥ ४९ ॥
 गुणैर्गुणानुपादत्ते यथाकालं विमुञ्चति ।
 न तेषु सज्जते योगी गोभिर्गा इव गोपतिः ॥ ५० ॥
 बुद्धिसंस्थेन भेदेन व्यक्तस्य इव तद्रतः ।
 लक्ष्यते स्थूलमतिभिरात्मा चाम्बुस्थितार्कवत् ॥ ५१ ॥
 नातिस्नेहः प्रसङ्गो वा कर्तव्यः कापि केनचित् ।
 कुर्वन् विन्देत सन्तापं कपोत इव दीनधीः ॥ ५२ ॥
 कपोतः कश्चनारण्ये कृतनीडो वनस्पती ।
 कपोत्या भार्या सार्धमुवास कतिचित् समाः ॥ ५३ ॥
 कपोती स्नेहगुणितहृदयी गृहधर्मिणी ।
 दष्टिं दृष्ट्वाऽङ्गमङ्गेन बुद्धिं बुद्ध्या बबन्धतुः ॥ ५४ ॥
 शय्यासनाटनस्थानचातङ्गीडाशनादिषु ।
 मिथुनीभूष विस्मयी चेतुर्वनराजिषु ॥ ५५ ॥
 यद्यद् वाञ्छति सा राजन् तदर्धमनुकम्पितः ।
 तं तं (ततः) समानयत् कामं कृच्छ्रेणाप्यजितेन्द्रियः ॥ ५६ ॥
 कपोती प्रथमं गर्भं गृह्णती काल आगते ।
 अण्डानि सुपुत्रे नीडे स्वपत्युः सन्निधौ सती ॥ ५७ ॥
 तेषु काले व्यजायन्त रचितावयवा हरेः ।
 शक्तिभिर्दुर्विभाव्याभिः कोमलाद्गतनूरुहा ॥ ५८ ॥
 प्रजाः पुष्पतुः प्रीती दम्पती पुत्रवत्सली ।
 शृण्वन्ती कूजितं तासां रुन्धन्ती कलभापितैः ॥ ५९ ॥
 तासां पतत्रैः सुमुखैः कूजितैर्मुखचैरितैः ।
 प्रन्तुद्रमेरदीनानां पितरी मुदमापनुः ॥ ६० ॥

स्नेहवद्भानुहृदयावन्धोऽन्यं विष्णुमायया ।
 विमोहिनी दीनपिपी शिशून् पुष्पतुः प्रजाः ॥ ६१ ॥
 एकदा जन्मतुस्तासामशानार्थं कुटुम्बिनी ।
 परितः कानने तस्मिन्नर्थिनी चेतुश्चिरम् ॥ ६२ ॥
 दृष्ट्वा तान् लुब्धकः कश्चिद् यदृच्छातो वनेचरः ।
 जगृहे जालमातत्य चरतः स्वालयान्तिके ॥ ६३ ॥
 कपोतश्च कपोती च प्रजापोपे सदोत्तुकी ।
 गती पोषणमादाय स्वनीडमुपजगमतुः ॥ ६४ ॥
 कपोती स्वात्मजान् वीक्ष्य बालकान् जालसंवृतान् ।
 तानभ्यधावत् क्रोशन्ती क्रोशतो भृशदुःखिता ॥ ६५ ॥
 ताऽसकृत्स्नेहगुणिता दीनचित्ताऽजमायया ।
 स्वयं चाबध्यत शिवा (सिवा) बद्धान् पश्यन्त्यपस्मृतिः ॥ ६६ ॥
 कपोतध्यात्मज्ञान् बद्धानात्मनोऽप्यधिकप्रियान् ।
 भार्या चात्मसमां दीनां विललापातिदुःखितः ॥ ६७ ॥
 अहो मे पश्यतापायमल्पपुण्यस्य दुर्मतेः ।
 अनुमत्सयाकृतार्थस्य गृ(गे)हाश्वेवर्गिका हताः ॥ ६८ ॥
 अनुरूपाऽनुकूला च यस्य मे पतिदेवता ।
 शून्ये गृहे मां संत्यज्य पुत्रैः स्वर्गानि साधुभिः ॥ ६९ ॥
 सोऽहं शून्यगृहे दीनो मृतदारो मृतप्रजः ।
 जिजीविषे किमर्थं वा विदुरो दुःखजीवनः ॥ ७० ॥
 तांस्तथाऽऽवृत्तान् शि(सि)ग्भिर्मृत्युग्रस्तान् विचेष्टतः ।
 स्वयं च कृपणः शिशु पश्यन्नप्यनुषोऽपतत् ॥ ७१ ॥
 तं लब्ध्वा लुब्धकः क्रूरः कपोतं गृहमेधिनम् ।
 कपोतकान् कपोती च सिद्धार्थः प्रययौ गृहम् ॥ ७२ ॥
 एवं कुटुम्बशान्तात्मा द्वन्द्वारामः पतत्रिवत् ।
 पुण्णन् कुटुम्बं कृपणः सानुबन्धोऽवसीदति ॥ ७३ ॥
 यः(यं) प्राप्य मानुषं लोकं मुक्तिद्वारमनावृतम् ।
 गृहेषु खगवत् सक्नस्तमारुदध्युतं विदुः ॥ ७४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भगवते एकादशस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

ब्राह्मण उवाच—

सुखमेन्द्रियकं राजन् स्वर्गे नरक एव च ।
 देहिनां यद् यथा दुःखं तस्मान्नेच्छेत तद् बुधः ॥ १ ॥

ग्रासं विसृष्टं दिष्टेन महान्तं स्लोकमेव च ।
 यदृच्छयैवापतितं ग्रसेदजगरोऽक्रियः ॥ २ ॥

शयीताहानि भूरीणि निराहारोऽनुपक्रमः ।
 यदि नोपनमेद् ग्रासो महाहिरिव दिष्टभुक् ॥ ३ ॥

ओजः सहोबलयुतं पिबद् देहमकर्मकम् ।
 शयानो यीतनिद्रश्च नेहेतेन्द्रियवानपि ॥ ४ ॥

मुनिः प्रसन्नगम्भीरो दुर्विगाहो दुरत्ययः ।
 अनन्तपारो ह्यशोभ्यः स्तिमितोद् इवार्षवः ॥ ५ ॥

समृद्धकामो हीनो वा नारायणपरो मुनिः ।
 नोत्सर्पेत न शुष्येत सरिद्धिरिव सागरः ॥ ६ ॥

हृद्वा स्थितं देवमायां तद्भावेरजितेन्द्रियः ।
 प्रलोभितः पतन्त्यन्धे तमस्यग्रीते पतद्भवत् ॥ ७ ॥

योपित्सु तत्प्राभरणाम्बरादिद्रव्येषु मायाचितेषु मूढः ।
 प्रलोभितात्मा तुषभोगबुध्या पतद्भवन्नश्यति नष्टरष्टिः ॥ ८ ॥

स्तोकं स्तोकं ग्रसेद् ग्रासं देहो वर्तेत यावता ।
 गृहाद् ग्रजेत् समातिष्ठन् वृत्तिं माधुकीं मुनिः ॥ ९ ॥

अणुभ्यश्च महद्भवश्च शास्त्रेभ्यः कुशलो नरः ।
 सर्वतः सारमादयात् पुण्येभ्य इव पट्पदः ॥ १० ॥

सायन्तनं थस्तनं वा न सङ्गृहीत भिक्षितम् ।
 पाणिपात्रोदरामग्नौ भक्षिकेव न सङ्गृही ॥ ११ ॥

मक्षिका इव संगृह्णन् सह तेन विनश्यति
 पदापि युवती भिक्षुर्न स्पृशेद् दारवीमपि ।
 स्पृशन् करीव यथेत करिण्या अन्नसङ्गतः ॥ १२ ॥

नाभिगच्छेत् स्थितं प्राज्ञः कर्हिचिन्मृत्युमात्मनः ।
 बलाधिकैः स हन्येत गजेरन्यैर्गजो यथा ॥ १३ ॥

न देयं नापभोग्यं च लुब्धैर्षद् दुःखसञ्चितम् ।
 भुङ्क्ते स्वमपि तवान्यो मधुह्वार्षव(चि)न्मधु ॥ १४ ॥

सुदुःखोपाजितेर्विसेराशासानां गृहाशिपः ।
 मधुह्वाराग्रतो भुङ्क्ते यतिर्वै गृहमधिनाम् ॥ १५ ॥

ग्राम्यगीतं न शृणुयाद् यतिर्वनचरः क्वचित् ।
 शिक्षेऽहं हरिणाद् बद्धान्मृगयोगीतमोहितात् ॥ १६ ॥

नृत्ययादित्रगीतानि जुषन् ग्राम्याणि योपिताम् ।
 आसां क्रीडनकान्धः स्याद् ऋष्यशृङ्गो मुनिर्यथा ॥ १७ ॥

जिह्वयाऽध(ति) प्रमाथित्वा जनो रसविमोहितः ।
 मृत्युमुच्छत्यतद्विद्धिमीनस्तु वडिशैर्यथा ॥ १८ ॥

इन्द्रियाणि जयन्त्याशु निराहारा मनीषिणः ।
 वर्जयित्वा तु रसानामसी रस्ये हि वर्धते ॥ १९ ॥

तावज्जितेन्द्रियो न स्याद् विजितान्येन्द्रियः पुमान् ।
 न जयेद् रसनं यावज्जितं सर्वं जिते रसे ॥ २० ॥

पिङ्गला नाम वेश्याऽऽसीद् विदेहनगरे पुरा ।
 तस्या मे शिक्षितं किञ्चिन्निबोधं नृपसत्तम ॥ २१ ॥

सा स्वैरिष्येकदा कान्तं सङ्गत उपनेष्यती ।
 अभूत् काले गृहद्वारि विभ्रती रूपमुत्तमम् ॥ २२ ॥

मार्गं आगच्छतो वीक्ष्य पुरुषान् पुरुषर्षभ ।
 तान् शुल्कदानं वित्तवतः कान्तान् मेनेऽर्धकामुक्ता ॥ २३ ॥

आपतेष्वपपातेषु सा सङ्गतोपजीविनी ।
 अधान्यो वित्तवान् कोऽपि मामुपेक्ष्यति भूरिदः ॥ २४ ॥

एवं दुराशयध्वस्तनिद्रा द्वार्यबलम्विनी ।
 निर्गच्छन्ती प्रविशती निशीथं प्रत्यपयत ॥ २५ ॥

तस्या वित्ताशया शुष्यद्भवत्राया दीनचेतसः ।
 निर्वेदः परमो जज्ञे चिन्ताहेतिः सुखावहः ॥ २६ ॥

तथा निर्विण्णचित्ताया गीतं शृणु यथा मम ॥ २७ ॥

निर्वेद आशापाशानां पुरुषस्य यथा ह्यसिः ।
 नष्टश्च जातनिर्वेदो देहबन्धं जिहासति ॥ २८ ॥

पिङ्गलोवाच—
 अहो मे मोहवितितं पश्यतायिजितान्मनः ।
 या कान्तादसतः (व्रजतः) कामं कामये येन वालिशा ॥

सन्तं समीपे रमणं रतिप्रदं
 वित्तप्रदं नित्यमिमं विहाय ।
 अकामदं दुःखभयादिशोक-
 मोहप्रदं तुच्छमहं भवेऽज्ञा ॥ ३० ॥

अहो मयाऽऽत्मा परितार्पितो वृथा
 सांकेत्यवृत्त्याऽतिविगर्हवार्तया ।
 खिणान् नराधार्पतृपाऽनुशोच्यान्
 क्रीत्वा हि वित्तं रतिमात्मनेच्छती ॥ ३१ ॥

यदस्थिभिर्निर्मितवशांशव्य-
 स्थूणं त्यचारोमनसैः पिनद्धम् ।
 क्षरन्नयद्धारमगारमेतद्
 विष्णुमूर्त्तपूर्णं मदुपेति काऽन्या ॥ ३२ ॥

विदेहानां पुंरं ह्यस्मिन् अहमेकैव मूढधीः ।
 याऽन्यमिच्छन्त्यतः स्वस्मात्
 अन्यस्मात् कान्त(काम)मच्युतात् ॥ ३३ ॥

सुहृन् प्रेष्टतमां नाथ आत्मा चायं शरीरिणाम् ।
 तं विक्रीयात्मनैवाहं रमेऽनेन यथा रमा ॥ ३४ ॥

किन्तु प्रियं ते व्यभजन् कामान् मे कामदा नराः ।
 आद्यन्त्यवन्तो भार्याया देवा वा कालविद्रुताः ॥ ३५ ॥

नूनं मे भगवान् प्रीतो विष्णुः केनापि कर्मणा ।
 निर्वेदोऽयं दुराशाया यन्मे जातः सुखावहः ॥ ३६ ॥

मैवं स्युर्मन्दभाग्यायाः क्लेशा निर्वेदेहेतवः ।
 येनानुबन्धं निर्हृत्य पुरुषः शममृच्छति ॥ ३७ ॥

तेनोपकृतमादाय शिरसा ग्राम्यसङ्गताः ।
 त्यक्त्वा दुराशाः शरणं ब्रजामि तमपीश्वरम् ॥ ३८ ॥

सन्तुष्टा श्रद्धयन्तेतं यथालाभेन जीवती ।
 विहराम्यमुनैवाहमात्मना रमणेन वै ॥ ३९ ॥

संसारकूपे पतितं विषयेर्मुपितेक्षणम् ।
 ग्रस्तं कालाहिनाऽऽत्मानं कोऽन्योऽस्मात् त्रानुमीश्वरः ॥ ४० ॥

आत्मेव ह्यात्मनो गोप्ता निर्विचेत यदाऽस्मिलम् ।
 अग्रमत इदं पश्येद् ग्रस्तं कालाहिना जगत् ॥ ४१ ॥

ब्राह्मण उवाच—
 एयं व्यवसितमतिर्दुराशाः कान्ततर्पजाः ।
 छिन्नोपशममास्थाषु शय्यामुपविशेऽसौ ॥ ४२ ॥

आशा हि परमं दुःखं नैराश्यं परमं सुखम् ।
 यथा सज्जिष्य कान्ताशां सुखं सुप्तापि पिङ्गला ॥ ४३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

ब्राह्मण उवाच—
 परिग्रहोऽयं दुःखाय ययत् प्रियतमं नृणाम् ।
 अन्ततः सुखमाप्नोति तद् विद्वान् यस्त्वकिञ्चिनः ॥ १ ॥

सामिपं कुररं जघ्रुर्वलिनो ये निरामिषाः ।
 तदामिपं परित्यज्य स सुखं समविन्दत ॥ २ ॥

न मे मानायमानां स्तो न विन्ता गेहपुत्रिणाम् ।
 आत्मक्रीड आत्मगतो विचरामीह बालवन् ॥ ३ ॥

द्वावेव चिन्तया मुक्ती परमानन्द आयुती ।
 यो विमूढो जडो बालो यो गुणेभ्यः परं गतः ॥ ४ ॥

काचित् कुमारी त्वात्मानं वृणवान्
 (वृणानान्) गृहमागतान् ।
 स्वयं तानहंयामास कापि यातेषु बन्धुषु ॥ ५ ॥

तेषामभ्यवहाराय शालीन् दृषदि पार्थिव ।
 अवग्रन्त्याः प्रकोदस्थाधकुः शङ्काः स्वनं महत् ॥ ६ ॥

सा तं जुगुप्सितं मत्वा महती प्रीडिता ततः ।
 वधशैकल्यः शङ्कान् द्वी द्वी पाण्योरशोपयत् ॥ ७ ॥

उभयोरप्यभूद् घोषो अवग्रन्त्याः स्म शङ्कयोः ।
 तत्राप्येकं निरभिनदेकस्मान्न भवेत् ध्वनिः ॥ ८ ॥

अन्वशिष्यमिमं तस्या उपदेशमरिन्दम् ।
 लोकाननुचरन्नेतौल्लोकतत्त्वयिचित्तया ॥ ९ ॥

वासो बहूनां कलहो भवेद् वार्ता द्वयोरपि ।
 एक एव चरेत् तस्मात् कुमार्या इव कङ्कणः ॥ १० ॥

मन एकत्र संयुन्याञ्चित्थासो जितासनः ।
 वैरायाभ्यासयोगेन प्रियमाणमतन्द्रितः ॥ ११ ॥

यस्मिन् मनो लब्धपदं यदेतच्छनैः शनैर्मुञ्चति कर्मणून् ।
 सत्वेन वृद्धेन रजस्तमश्च विधूय निर्वाणमुपैत्यनिन्धनम् ॥

तदेवमात्मन्यवरुद्धचित्तो न वेद किञ्चिद् बहिरन्तरं वा ।
 यथेपुकारो नृपतिं ब्रजन्तमिषी गतात्मा न ददर्श पार्श्वे ॥

एकचार्चनिकेतः स्यादग्रमतो गुहाशयः ।
 अलक्षमाण आचारैर्मुनिरेकोऽन्यतोपणः ॥ १४ ॥

गृहारम्भो हि दुःखाय विफलश्चाधुवात्मनः ।
 सर्पः परकृतं वेश्म प्रविश्य सुखमेधते ॥ १५ ॥

एको नारायणो देवः पूर्वसृष्टं स्वमायया ।
 संहृत्य कालकलया कल्पान्त इदमीश्वरः ॥ १६ ॥

एक एवाद्वितीयोऽभूदान्माधारोऽखिलाश्रयः ।
 कालेनात्मानुभावेन साम्यं नीतासु शक्तिपु ॥ १७ ॥

सत्त्वादिध्वादिपुरुषः प्रधानपुरुषेश्वरः ।
 परावराणां परम आस्ते कैवल्यसंज्ञितः ॥ १८ ॥

केवलानुभवानन्दसन्दोहो निरुपाधिकः ।
 कालेनात्मानुभावेन स्वमायां त्रिगुणात्मिकाम् ॥ १९ ॥

संक्षोभयन् सृजत्यादौ तथा सूत्रमरिन्दम ।
 तामाहुस्त्रिगुणां व्यक्तितं सृजतीं विश्वतोमुखम् ।
 यस्मिन् प्रोतमिदं विश्वं येन संसरते पुमान् ॥ २० ॥

यथोर्णनाभिर्हृदयादूर्णां सन्तत्य वक्रतः ।
 तथा (यथा) विहृत्य भूयस्तां ग्रस्तयेवं महेश्वरः ॥ २१ ॥

यत्र यत्र मनो देही धारयेत् सकलं धिया ।
 श्रेहाद् द्वेषाद् भयाद् बापि याति तत्तत्स्वरूपताम् ॥ २२ ॥

कीटः पेशास्करं (पेशास्कृतं) ध्यायन् कुड्यां तेन प्रवेशितः ।
 याति तत्साम्यतां राजन् पूर्वरूपमसंत्यजन् ॥ २३ ॥

एवं गुरुभ्य एतेभ्य एषा मे शिक्षिता मतिः ।
 स्वात्मोपशिक्षितां बुद्धिं शृणु मे वदतः प्रभो ॥ २४ ॥

देहो गुरुर्मम विरक्तिविवेकहेतु-
 विभ्रन् स्म सत्त्वनिधनं सततात्युदकम् ।
 तत्त्वान्यनेन विमृशामि यथा तथापि
 पारव्यमित्यवसितो विचराम्यसङ्गः ॥ २५ ॥

जायात्मजार्धपशुभृत्यगृहासवर्गान्
 पुष्पाति (यः) यन्त्रियचिकीर्षया वितन्वन् ।
 सोऽन्ते सुकृच्छ्रमवरुद्धमनाः स्वदेहं
 गृध्रा स्ववीजमवसीदति वृक्षधर्मा ॥ २६ ॥

जिह्वैकतोऽमुमपकर्पति कर्हि तपां
 शिश्नोऽन्यतस्त्वगुदरं श्रवणं कुतश्चिन् ।
 प्राणोऽन्यतश्चपलहृक् क च कर्मशक्ति-
 बल्लवः सपट्य इय गेहपतिं लुनन्ति ॥ २७ ॥

सृष्ट्वा पुराणि विविधान्यजयोऽऽत्मशक्त्या
 वृक्षान् सरीसृपपशून् खगदंशमत्स्यान् ।
 तैस्तेरनुष्टेजसः पुरुषं विधाय
 ब्रह्मावबोधपिपणं मुदमाप देवः ॥ २८ ॥

लब्ध्वा सुदुर्लभमिदं बहुसम्भवान्ते
 मानुष्यमर्षदमनित्यमपीह धीरः ।
 तूर्णं यतेत न पतेदनुमृत्यु याव-
 न्निःश्रेयसाय विषयः खलु सर्वतः स्यात् ॥ २९ ॥

एवं सञ्जातवैराग्यो विज्ञानालोक आत्मनि ।
 विचरामि महीमेतां मुक्तसङ्गोऽनहङ्गतिः ॥ ३० ॥

न लोकस्माद् गुरोर्ज्ञानं सुस्थिरं स्यात् सुपुष्कलम् ।
 ब्रह्मेतदद्वितीयं वै गीयते बहुधर्षिभिः ॥ ३१ ॥

श्री भगवानुवाच-
 इत्युक्त्वा स यदुं विश्रुतमामन्त्याङ्ग धीरधीः ।
 वन्दितोऽभ्यर्चितो राज्ञा ययौ प्रीतो यथागतम् ॥ ३२ ॥

अवधूतवचः श्रुत्वा सर्वेषां नः स पूर्वजः ।
 सर्वसङ्गविनिर्मुक्तः समचित्तो बभूव ह ॥ ३३ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच-

मयोदितेष्ववहितः स्वधर्मेषु मदाश्रयः ।
 यणाश्रमकुलाचारमकापात्मा समाचरेत् ॥ १ ॥
 अन्वीक्षेत विशुद्धात्मा देहिनां विषयात्मनाम् ।
 गुणो(हो)पु तत्त्वज्ञा(ध्या)नेन सर्वात्मविपर्ययम् ॥ २ ॥
 सुमस्य विषयालोको ध्यायतो वा मनोरथः ।
 नानात्मकत्वाद् विफलस्तथाऽभेदो(स्वधी)ऽन्यधीगुणैः ॥ ३ ॥
 निवृत्तं कर्म सेवेत प्रवृत्तं मत्परस्यजेत् ।
 जिज्ञासायां सम्प्रवृत्तो नादित्येत् कर्मचोदनाम् ॥ ४ ॥
 यमानभीक्ष्णं सेवेत नियमान् मत्परः क्वचित् ।
 मदभिज्ञं गुरुं शान्तमुपासीत मदात्मकम् ॥ ५ ॥
 अमान्यमत्सरो दक्षो निगमे दृढसीहृदः ।
 असत्त्वरोऽर्धजिज्ञासुरनसूपमोपयाक् ॥ ६ ॥
 जायापत्यगृहक्षेत्रस्वजनद्रविणादिषु ।
 उदासीनः समं पश्येत् सर्वैष्वर्धमिवात्मनः ॥ ७ ॥
 बिलक्षणः स्मृतसूक्ष्माद् देहादात्मैक्षिता पृथक् ।
 यथाग्निर्दारुणो दाह्याद् दाहकोऽन्यः प्रकाशकः ॥ ८ ॥
 निरोधोऽत्यस्यगुणवृहन्नानात्वं तत्कृतान् गुणान् ।
 अनुप्रविष्ट आधत्ते एवं देहगुणान् परः ॥ ९ ॥
 योऽसी गुणैर्विरचितो देहोऽयं पुरुषस्य हि ।
 संसारस्तन्निबन्धोऽयं पुंसोऽविद्यास्थितात्मनः ॥ १० ॥
 तस्माज्जिज्ञासयाऽऽत्मानमात्मस्य केवलं परम् ।
 सद्ब्रह्म निरसेदतद्वस्तुबुद्धिं यथाक्रमम् ॥ ११ ॥
 आचार्योऽरणिपराया स्यादन्तेषास्युत्तरारणिः ।
 तत्साधनं प्रयचनं विद्यावह्निः सुखावहः ॥ १२ ॥
 वैशारदी साऽति(तु)विशुद्धबुद्धि-
 पुंनोति मायां गुणसम्प्रसूतिम् ।
 गुणांश्च संदत्त यदात्म्यमेतत् ॥ १३ ॥
 स्वयं च शाम्यत्यसमिद् यथाऽग्निः ॥ १३ ॥
 अर्धेषां कर्मकर्तृणां भोक्तृणां सुखदुःखयोः ।
 नानात्म्यमथ नित्यत्वं लोककालागमात्मनाम् ॥ १४ ॥

मन्यसे सर्वभावानां संस्था हीनत्विकी तथा ।
 तत्तदाकृतिभेदेन जायते भिद्यते च धीः ॥ १५ ॥
 एवमप्यत्र सर्वेषां देहिनां देहयोगतः ।
 कालावयवतः सन्ति भावा जन्मादयोऽसकृन् ॥ १६ ॥
 तत्रापि कर्मणां कर्तुरस्यातन्म्यं च लक्ष्यते ।
 भोक्तुश्च सुखदुःखानां कोन्वयो विवशं भजेत् ॥ १७ ॥
 न देहिनां सुखं किञ्चिद् विद्यते विदुषामपि ।
 तथा च दुःखमूढानां वृथाऽह्वारिणां परम् ॥ १८ ॥
 यदि प्राप्तिं विषातं च जानन्ति सुखदुःखयोः ।
 तेऽप्यद्धा न विदुषां मृत्युर्न प्रभवेद् यथा ॥ १९ ॥
 कोन्वयः सुखपन्नयेनं कामो वा मृत्युमन्तिके ।
 आपातं नीयमानस्य वक्ष्येव पदेपदे ॥ २० ॥
 श्रुतं च दृष्टवन्नयेत् स्वर्णसूयात्ययाप्ययैः ।
 बहन्तरापैर्विहतं कृषिवचापि निष्फलम् ॥ २१ ॥
 अन्तरापैरविहतो यदि धर्मः स्वनुष्ठितः ।
 तेनापि निर्जितं स्थानं यथा गच्छति तच्छृणु ॥ २२ ॥
 इष्टैव देवता यज्ञैः स्वर्लोके याति याज्ञिकः ।
 भुञ्जीत देववत् तत्र भोगान् दिव्यान् निजार्जितान् ॥ २३ ॥
 स्वपुण्योपचिते शुभे विमान उपगीयते ।
 गन्धर्वैर्बिहन् मध्ये देवीनां हृदयेषूपृक् ॥ २४ ॥
 सीभिः कामगयानेन किङ्क्षीजालमालिना ।
 क्रीडन् न वेदात्मपातं सुराक्रीडेषु निर्वृतः ॥ २५ ॥
 तावत् प्रमोदते स्वर्गे यावत् पुण्यं समाप्यते ।
 क्षीणपुण्यः पतत्यवर्गानिच्छन् कालचालितः ॥ २६ ॥
 यद्यधर्मतः सद्वादसतामजितेन्द्रियः ।
 कामात्मा कृपणो तुल्यः सैवो भूतविहितकः ॥ २७ ॥
 पशून्विधिनाऽऽलभ्य प्रेतभूतगणान् यजन् ।
 नरकानवशो जन्तुर्गत्या यात्युल्बणं तमः ॥ २८ ॥
 कर्माणि दुःखोदकाणि कुर्वन् देहेन तैः पुमान् ।
 देहमाभजते तत्र किं सुखं मर्त्यधर्मिणः ॥ २९ ॥

लोकानां लोकपालानां मद्भयं कल्पजीविनाम् ।
 ब्रह्मणोऽपि भयं मत्तो द्विपार्षपरायुषः ॥ ३० ॥
 गुणाः सृजन्ति कर्माणि कालो नु सृजते गुणान् ।
 जीवस्तु गुणसंयुक्तो भुङ्क्ते कर्मफलान्यसौ ॥ ३१ ॥
 यावत् स्याद् गुणवैषम्यं तावज्ज्ञानात्वमात्मनः ।
 नानात्वमात्मनो यावत् पारतन्त्र्यं तदैव हि ॥ ३२ ॥
 यावदस्यास्वतन्त्रत्वं तावदीश्वरतो भयम् ।
 य एतत् समुपासीरन्ते मुह्यन्ति शुचिर्पिताः ॥ ३३ ॥
 काल आत्माऽऽगमो लोकः स्वभावो धर्म एव च ।
 इति मां बहुधा प्राहुर्गुणव्यतिकरेऽसति ॥ ३४ ॥

उद्धव उवाच-

गुणेषु वर्तमानोऽपि देहदेज्यनपावृतः ।
 गुणैर्न बध्यतेऽदेही बध्यते वा कथं विभो ॥ ३५ ॥
 कथं वर्तेत विहरेत् कैवां ज्ञायेत लक्षणैः ।
 किं भुङ्गीतोत विस्मृच्छपीतासीत याति वा ॥ ३६ ॥
 एतदच्युत मे ब्रूहि प्रश्नं प्रश्नविदां वर ।
 नित्यमुक्तो नित्यवद्ध एक एवेति मे मतिः ॥ ३७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच-
 वद्धो मुक्त इति ह्याख्या गुणतो मे न वस्तुतः ।
 गुणस्य मायामूलत्वाच्च मे बन्धो न मोक्षणम् ॥ १ ॥
 शोकमोही सुखं दुःखं देहापत्तिश्च मायया ।
 स्वप्ने यथाऽऽत्मनः ख्यातिः संसृतिर्न वास्तवी ॥ २ ॥
 विद्याविद्ये मम तन् विद्भुवुद्ध शरीरिणाम् ।
 मोक्षवन्धकरी आये मायया मे विनिर्मिति ॥ ३ ॥
 एकस्यैव ममांशस्य जीवस्यैव महामते ।
 बन्धोऽस्याविद्याऽनादिर्विद्या च तथेतरः ॥ ४ ॥
 अथ वद्धस्य मुक्तस्य धैर्यक्षयं वदामि ते ।
 विरुद्धधर्मिणोस्तात स्थितयोरैकधर्मिणि ॥ ५ ॥
 सुपर्णावेती सदशी सखायी
 यदृच्छया कृतनीडो च वृक्षे ।
 एकस्तयोः खादति पिप्पलान्न-
 मन्यो निरञ्जोऽपि बलेन भूयान् ॥ ६ ॥
 आत्मानमन्यं च स वेद विद्वान्-
 पिप्पलादो न तु पिप्पलादः ।
 योऽविद्याऽन्धः स तु नित्यवद्धो
 विद्यामयो यः स तु नित्यमुक्तः ॥ ७ ॥
 देहस्थोऽपि न देहस्थो विद्वान् स्वप्राद् यथोन्धितः ।
 अदेहस्थोऽपि देहस्थः कुमतिः स्वप्रदग् यथा ॥ ८ ॥

इन्द्रियैरिन्द्रियायैषु गुणैरपि गुणेषु च ।
 गृहमाणेष्वङ्कुर्वाणं विद्वान् यस्त्यविक्रियः ॥ ९ ॥
 देवाधीने शरीरेऽस्मिन् गुणभाव्येन कर्मणा ।
 वर्तमानोऽबुधस्तत्र कर्तोऽस्मीति निबध्यते ॥ १० ॥
 एवं विरक्तः शयन आसनाटनमज्जने ।
 दर्शनस्पर्शनप्राणभोजनश्रवणादिषु ॥ ११ ॥
 न तथा बध्यते विद्वान् तत्र तत्राददन् गुणान् ।
 प्रकृतिस्थोऽप्यसंसक्तो यथा खं सविताऽनिलः ॥ १२ ॥
 वैशारद्येक्षयाऽसत्रश्रितया च्छिन्नसंशयः ।
 प्रतिबुद्ध इव स्वप्राप्नानात्वाद् विनिवर्तते ॥ १३ ॥
 यस्य स्फूर्तिरसङ्कल्पाः प्राणेन्द्रियमनोधिषाम् ।
 वृत्तयः स विनिर्मुक्तो देहस्थोऽपि हि तद्गुणैः ॥ १४ ॥
 यस्यात्मा हिंस्यते हिंसेयैर्न किञ्चिद् यदृच्छया ।
 अर्च्यते वा कचित् तत्र न तु विक्रियते बुधः ॥ १५ ॥
 न स्तुषीत न निन्देत कुर्वतः साध्वसाधु वा ।
 वदतो गुणदोषाभ्यां वर्जितः समदङ्मुनिः ॥ १६ ॥
 न कुर्वाण वदेत् किञ्चिन् ध्यायेत् साध्वसाधु वा ।
 आत्मारामोऽनया वृत्त्या विचरञ्जडवन्मुनिः ॥ १७ ॥
 शब्दब्रह्मणि निष्णातो न निष्णायात् परे यदि ।
 धमस्तत्र भ्रमफलोऽलं लभेनुमिव रक्षतः ॥ १८ ॥

गां दुग्धदोहामसतीं च भाषां देहं पराधीनमसत्प्रजां च ।
 वित्तं त्वतीर्थीकृतमद्र वाचं हीनां मया रक्षति दुःखदुःखी ॥
 यस्यां न मे पावनमद्र कर्म
 स्थित्युद्भवप्राणनिरोगमस्य ।
 लीलावतारोद्भूतकर्म वा स्याद्
 यस्यां गिरं तां विभूयाच्च धीरः ॥ २० ॥
 एवं जिज्ञासयाऽपोह्य नानात्वभ्रममात्मनि ।
 उपारमेत विरजं मनो मय्यर्प्य सर्वगं ॥ २१ ॥
 ययनीशो धारयितुं मनो ब्रह्मणि निश्चलम् ।
 मयि सर्वाणि कर्माणि निरपेक्षः समाचर(रन्) ॥ २२ ॥
 श्रद्धालुर्मे कथाः शृण्वन् सुभद्रा लोकपावनीः ।
 गायन्ननुस्मरन् कर्म जन्म वाऽभिन(नवं)यन् मुहुः ॥ २३ ॥
 मदर्थे धर्मकामार्थानाचरन् मदुपाश्रयः ।
 लभते निश्चलां भक्तिं मय्युद्धव सनातने ॥ २४ ॥
 सत्सद्गलब्धया भक्त्या मयि मां य उपासते ।
 स धै मे दर्शितं सद्भिरज्जसा विन्दते पदम् ॥ २५ ॥
 उद्धव उवाच—
 साधुत्व उत्तमशोक मनः कीदृग्विधं प्रभो ।
 भक्तिस्त्वय्युपयुञ्जीत कीदृशी सद्भिराहता ॥ २६ ॥
 एतन्मे पुरुषाध्यक्ष प्रपन्नाय च कथ्यताम् ॥ २७ ॥
 त्वं ब्रह्म परमं ज्योम पुरुषः प्रकृतेः परः ।
 अवतीर्णोऽसि भगवन् स्वेच्छोपातपृथग्बुधुः ॥ २८ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 कृपालुरकृतद्रोहस्तिनिधुः सर्वदेहिनाम् ।
 सन्त्यसारोऽनवयात्मा समः सर्वोपकारकः ॥ २९ ॥
 कामैरहतधीर्दानो मुदुः शुचिरकिञ्चनः ।
 अनीहो मितभुक् शान्तः स्थिरो मच्छरणो मुनिः ॥ ३० ॥
 अग्रमतो गभीरात्मा पृतिमान् जितपद्गुणः ।
 अमानी मानदः कन्धो (कन्धो) श्रेष्ठः कारुणिकः कविः ॥
 आज्ञाधैव गुणान् दोषान् मया दिशानपि स्वकान् ।
 धर्मान् सन्त्यज्य यः सर्वान् मां भजेत् स च सत्तमः ॥ ३१ ॥

ज्ञात्वा ज्ञात्वाऽप्य ये वै मां यावान् यश्चास्मि यादृशः ।
 भजन्यनन्यभावेन ते मे भक्ततमा मताः ॥ ३२ ॥
 मल्लिङ्गमद्भक्तजनदर्शनस्पर्शानार्चनम् ।
 परिचयां स्तुतिप्रदगुणकर्मार्नुकीर्तनम् ॥ ३४ ॥
 मत्कथाश्रवणे श्रद्धा मदनुष्ठानमुद्धव ।
 सर्वलाभोपहरणं दास्येनात्मनिवेदनम् ॥ ३५ ॥
 मज्जन्मकर्मकथनं मम पर्वानुमोदनम् ।
 गीतताण्डववादित्रगोहीभिर्मद्वृहोत्सवः ॥ ३६ ॥
 यात्रा बलिविधानं च सर्ववार्पिकपर्वम् ।
 वैदिकी तान्त्रिकी दीक्षा मदीपन्नतपाणम् ॥ ३७ ॥
 ममाचांस्थापने श्रद्धा मम सद्गनि चोद्यमः ।
 उपानोपवनाक्रीडपुरमन्दिरकर्मणि ॥ ३८ ॥
 सम्मानार्जोपलेपाभ्यां सेकमण्डन(ल)वर्तनैः ।
 गृहे शुश्रूषणं मया दासवद् यदभायया ॥ ३९ ॥
 अमानित्वमदम्भित्वं कृतस्यापारिकीर्तनम् ।
 अपि दीपावलोकं मे नोपयुज्यान्निवेदितम् ॥ ४० ॥
 यद्यदिद्वयं लोके यचातिप्रियमान्यनः ।
 तत्तन्निवेदयेन्मया तदानन्त्याय कल्पते ॥ ४१ ॥
 सूर्योऽग्निर्ब्राह्मणो गावो वैष्णवः स्रं मरुज्जलम् ।
 भूरात्मा सर्वभूतानि भद्र पूजापदानि मे ॥ ४२ ॥
 सूर्यं तु विषया त्रय्या हविषाऽग्नी यजेत माम् ।
 आतिथ्येन तु विप्रस्ये गोष्ठे गा यवसादिना ॥ ४३ ॥
 वैष्णवे बन्धुसत्कृत्या हृदि स ध्याननिष्ठया ।
 वाची मुखधिया तोषे द्रव्यैस्तोषपुरस्कृतैः ॥ ४४ ॥
 स्थण्डिले मन्त्रहृदयेर्भोगैरात्मनमात्मनि ।
 क्षेत्रज्ञं सर्वभूतेषु समत्वेन यजेत माम् ॥ ४५ ॥
 पिण्डेष्वेतेषु मद्रूपं शङ्खचक्रगदाम्बुजैः ।
 पुक्तं चतुर्भुजं शान्तं ध्यायन्नर्चेत् समाहितः ॥ ४६ ॥
 शृण्वर्तनं मामेवं यो यजेत समाहितः ।
 लभते मयि सद्भक्तिं मत्स्मृतिं साधुसेवया ॥ ४७ ॥

लोकानां लोकपालानां मद्रयं कल्पजीविनाम् ।
 ब्रह्मणोऽपि भयं मत्तो द्विपार्थपरायणः ॥ ३० ॥
 गुणाः सृजन्ति कर्माणि कालो नु सृजते गुणान् ।
 जीवन्तु गुणसंपुक्तो भुङ्क्ते कर्मफलान्यसौ ॥ ३१ ॥
 यावत् स्याद् गुणवैषम्यं तावन्नानात्ममात्मनः ।
 नानात्ममात्मनो यावत् पारतन्त्र्यं तदैव हि ॥ ३२ ॥
 यावदस्यास्वतन्त्रत्वं तावदीश्वरतो भयम् ।
 य एतत् समुपासीरंस्ते मुह्यन्ति शुचर्षिताः ॥ ३३ ॥
 काल आत्माऽऽगमो लोकः स्वभावो धर्म एव च ।
 इति मां बहुधा प्रादुर्गुणव्यतिकरोऽसति ॥ ३४ ॥

उद्धव उवाच—

गुणेषु वर्तमानोऽपि देहजेष्वनपावृतः ।
 गुणैर्न बध्यतेऽदेही बध्यते वा कथं विभो ॥ ३५ ॥
 कथं वर्तेत विहरेत् कैवां ज्ञापेत लक्षणैः ।
 किं भुञ्जीतोतं विसृजेच्छपीतासीत याति वा ॥ ३६ ॥
 एतदप्युत मे ब्रूहि प्रश्नं प्रश्नविदां वर ।
 नित्यमुक्तो नित्यबद्ध एक एवेति मे मतिः ॥ ३७ ॥
 ॥ इति धीमद्भागवते एकादशास्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 बद्धो मुक्त इति ह्यात्मा गुणतो मे न वस्तुतः ।
 गुणस्य मायामूलत्वाच्च मे बन्धो न मोक्षणम् ॥ १ ॥
 शोकमोहो सुखं दुःखं देहापत्तिश्च मायया ।
 स्वप्ने यथाऽऽत्मनः ख्यातिः संसृतिर्ननु वास्तवी ॥ २ ॥
 विद्याविद्ये मम तन् बुद्धिबुद्धव शरीरिणाम् ।
 मोक्षबन्धकरी आये मायया मे विनिर्मिते ॥ ३ ॥
 एकस्यैव ममांशस्य जीवस्यैव महामते ।
 बन्धोऽस्याविद्ययाऽनादिविद्यया च तथेतरः ॥ ४ ॥
 अथ बद्धस्य मुक्तस्य बेलक्षण्यं वदामि ते ।
 विरुद्धधर्मिणोस्तात स्थितयोरैकधर्मिणि ॥ ५ ॥
 सुपण्वितौ सहशौ सखायौ
 यदृच्छया कृतनीडौ च वृक्षे ।
 एकस्तयोः खादति पिप्पलाञ्च-
 मन्यो निरत्रोऽपि वलेन भूयान् ॥ ६ ॥
 आत्मानमन्यं च स वेद विद्वान-
 पिप्पलादो न तु पिप्पलादः ।
 योऽविद्ययाऽन्धः स तु नित्यवज्रो
 विद्यामयो यः स तु नित्यमुक्तः ॥ ७ ॥
 देहस्योऽपि न देहस्यो विद्वान् स्वप्राद् यथोत्थितः ।
 अदेहस्योऽपि देहस्थः कुमतिः स्वप्राद् यथा ॥ ८ ॥

इन्द्रियैरिन्द्रियार्थेषु गुणैरपि गुणेषु च ।
 गृह्यमाणेष्वहंकुर्याच्च विद्वान् यस्त्वनविक्रियः ॥ ९ ॥
 देवाधीने शरीरेऽस्मिन् गुणभावेन कर्मणा ।
 वर्तमानोऽबुधस्तत्र कर्तोऽस्मीति निबध्यते ॥ १० ॥
 एवं विरक्तः शयन आसनाटनमज्जने ।
 दर्शनस्पर्शनप्राणभोजनश्रवणादिषु ॥ ११ ॥
 न तथा बध्यते विद्वान् तत्र तत्राददन् गुणान् ।
 प्रकृतिस्वोऽप्यसंसक्तो यथा खं सविताऽनिलः ॥ १२ ॥
 वैशारद्येक्षयाऽसद्वशितया च्छिन्नसंशयः ।
 प्रतिबुद्ध इय स्वप्राज्ञानात्माद् विनिवर्तते ॥ १३ ॥
 यस्य स्युर्वीतसङ्कल्पाः प्राणेन्द्रियमनोधिषाम् ।
 वृत्तयः स विनिर्मुक्तो देहस्योऽपि हि तदुणीः ॥ १४ ॥
 यस्यात्मा हिंस्यते हिंसेयैर्न किञ्चिद् यदृच्छया ।
 अर्च्यते वा क्वचित् तत्र न तु विक्रियते बुधः ॥ १५ ॥
 न स्तुवीत न निन्देत कुर्वतः साध्यसाधु वा ।
 वदतो गुणदोषाभ्यां वर्जितः समदह्मुनिः ॥ १६ ॥
 न कुर्याच्च वदन् किञ्चिन्न ध्यायेत् साध्यसाधु वा ।
 आत्मारामोऽनया वृत्त्या विचित्राञ्जवन्मुनिः ॥ १७ ॥
 शब्दब्रह्मणि निष्णातो न निष्णायात् परे यदि ।
 श्रमस्तत्र भ्रमफलोऽलं तथेनुमिय रक्षतः ॥ १८ ॥

गां दुग्धदोहामसतीं च भाषी देहं पराधीनमसत्प्रजां च ।
 वितं त्यतीर्थीकृतमद्र वाचं दीनां मया रक्षति दुःखदुःखी ॥
 यस्यां न मे पावनमद्र कर्म
 स्थित्युद्भवत्राणनिरोधमस्य ।
 लीलावतारहितकर्म वा स्याद्
 बन्ध्यां गिरं तां विभृयान्न धीरः ॥ २० ॥
 एवं जिज्ञासायाऽपोह्य नानात्वभ्रममात्मनि ।
 उपारमेत विरजं मनो मय्यर्प्य सर्वगे ॥ २१ ॥
 ययनीशो धारयितुं मनो ब्रह्मणि निश्चलम् ।
 मयि सर्वाणि कर्माणि निरोधेः समाचर(रेत्) ॥ २२ ॥
 श्रद्धालुर्मे कथाः शृण्वन् सुभद्रा लोकपावनीः ।
 गायन्ननुस्मरन् कर्म जन्म वाऽभिन(नवं)यन् मुहुः ॥ २३ ॥
 मदर्थे धर्मकामार्थानाचरन् मदुपाधयः ।
 लभते निश्चलां भक्तिं मय्युद्भव सनातने ॥ २४ ॥
 सत्सद्ब्रलब्धया भक्त्या मयि मां य उपासते ।
 स धै मे दर्शितं सद्भिरज्जसा विन्दते पदम् ॥ २५ ॥
 उद्भव उवाच—
 साधुत्वं उत्तमश्लोक मनः कीदृश्विषं प्रभो ।
 भवितस्त्वप्युपयुज्यते कीदृशी सद्भिराहता ॥ २६ ॥
 एतन्मे पुरुषाध्यक्षं प्रपन्नाय च कथ्यताम् ॥ २७ ॥
 त्वं ब्रह्म परमं व्योम पुरुषः प्रकृतेः परः ।
 अवतीर्णोऽसि भगवन् स्वच्छोपात्तपृथक्पुः ॥ २८ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 कृपालुरकृतद्रोहस्तितिभुः सवदेहिनाम् ।
 सत्पसारोऽनवपात्मा समः सर्वोपकारकः ॥ २९ ॥
 कामेरहतधीर्दान्तो मुदुः शुचिराकिञ्चनः ।
 अनीहो मितभुक् शान्तः स्थिरो मच्छरणो मुनिः ॥ ३० ॥
 अप्रमत्तो गभीरात्मा धृतिमान् जितपद्गुणः ।
 अमानी मानदः कल्पो (कल्यो) मैत्रः कारुणिकः कविः ॥
 आज्ञापिब गुणान् दोषान् मया दिष्टानपि स्वकान् ।
 धर्मान् सन्न्यज्य यः सर्वान् मां भजेत् स च सत्तमः ॥ ३२ ॥

ज्ञात्वा ज्ञान्याऽय ये धै मां यावान् यश्चास्मि यादशः ।
 भजन्यनन्यभावेन ते मे भक्ततमा मताः ॥ ३३ ॥
 मल्लिङ्गमद्रक्तजनदर्शनस्पर्शानार्चनम् ।
 परिचर्यां स्तुतिप्रह्मगुणकर्मानुकीर्तनम् ॥ ३४ ॥
 मत्कथाश्रवणे श्रद्धा मदनुष्ठानमुद्भव ।
 सर्वलाभोपहरणं दास्येनात्मनिवेदनम् ॥ ३५ ॥
 मज्जन्मकर्मकथनं मम एवांनुमोदनम् ।
 गीतताण्डववादित्रगोष्ठीभिर्मदृहोत्सवः ॥ ३६ ॥
 यात्रा बलिबिधानं च सर्ववार्षिकपर्वसु ।
 वैदिकी तान्त्रिकी दीक्षा मदीयव्रतपारारणम् ॥ ३७ ॥
 ममार्चास्थापने श्रद्धा मम सग्ननि चोद्यमः ।
 उपानोपवनाक्रीडपुरमन्दिरकर्मणि ॥ ३८ ॥
 सम्मार्जनोपलेपाभ्यां सेकमण्डन(न)वर्तनैः ।
 गृहे शुश्रूषणं महां दासवद् यदमायया ॥ ३९ ॥
 अमानित्वमदभित्वं कृतस्वापरिकीर्तनम् ।
 अपि दीपावलोकं मे नोपयुज्यान्निवेदितम् ॥ ४० ॥
 यद्यदिष्टतमं लोके यदातिप्रियमात्मनः ।
 तत्तन्निवेदयेन्मह्यं तदानन्त्याय कल्पते ॥ ४१ ॥
 सूर्योऽग्निर्ब्राह्मणो गावो वैष्णवः स्वं मरुज्जलम् ।
 भूरात्मा सर्वभूतानि भद्र पूजापदानि मे ॥ ४२ ॥
 सूर्यं तु वियया त्रय्या हविषाऽग्नी यजेत माम् ।
 आतिथ्येन नु विश्राग्रे गोष्ठे गा यवसादिना ॥ ४३ ॥
 वैष्णवे बन्धुसत्कृत्या हृदि खे ध्याननिष्ठया ।
 बायीं मुख्यधिषा तोषे द्रव्यैस्तोषपुरस्कृतेः ॥ ४४ ॥
 स्थण्डिले मन्त्रहृदयैर्भोगैरात्मनमात्मनि ।
 क्षेत्रज्ञं सर्वभूतेषु समन्त्वेन यजेत माम् ॥ ४५ ॥
 पिण्येष्वेतेषु मद्रूपं शङ्खचक्रगदाम्बुजैः ।
 पुक्तं चतुर्भुजं शान्तं ध्यापन्नचैत् समाहितः ॥ ४६ ॥
 शृणुतेन मांमेवं यो यजेत समाहितः ।
 लभते मयि सद्भक्तिं मत्समृतिं साधुसेवया ॥ ४७ ॥

प्रायेण भक्तियोगेन साङ्ख्येन च विनोद्धव ।
नोपायो विपते सध्वक् प्रायणं हि सतामहम् ॥ ४८ ॥

अथैतत् परमं गुह्यं शृण्वते यदुनन्दन ।
सुगोप्यमपि वक्ष्यामि त्वं मे भृत्यः सुहृत् सखा ॥ ४९ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच-

न रोषयति मां योगो न साङ्ख्यं धर्म एव च ।
न स्वाध्यायस्तपस्त्यागो नेशापूर्ते न दक्षिणाः ॥ १ ॥
व्रतानि यज्ञाश्छन्दांसि तीर्थानि नियमा यमाः ।
यथाऽवबुध्यन्मत्सङ्गः सर्वदुःखापहो हि माम् ॥ २ ॥
मत्सङ्गेन तु दैतेया यातुधाना मृगाः खगाः ।
गन्धर्वाप्सरसो नागाः सिद्धाश्चारणगुहकाः ॥ ३ ॥
विद्याधरा मनुष्येषु वैश्याः शूद्राः स्त्रियोऽन्त्यजाः ।
रजस्तमः प्रकृतयस्तस्मिंस्तस्मिन् युगेऽनय ॥ ४ ॥
बहवो मत्पदं प्राप्ता त्वार्थकावन्तितादयः ।
वृषपर्वा बलिबाणो मयश्चाथ विभीषणः ॥ ५ ॥
सुग्रीवो हनुमान् कक्षो गजो गृध्रो वणिक्पथः ।
व्याधः कुञ्जा व्रजे गोप्यो यज्ञपत्न्यस्तथाऽपरे ॥ ६ ॥
ते नाधीतश्रुतिगणा नोपासितमहत्तमाः ।
अव्रतातप्तपसो मत्सङ्गान्मामुपागताः ॥ ७ ॥
केवलेन हि भावेन गोप्यो गावः खगा मृगाः ।
येऽन्ये मृदधियो नागाः सिद्धा मामीपुरजसा ॥ ८ ॥
यं न योगेन सांख्येन दानव्रततपोऽध्वरैः ।
व्याख्यास्वाध्यायसंन्यासैः प्राप्नुयाद् यत्नवानपि ॥ ९ ॥
रामेण सार्धं मधुरां प्रणीते
श्राफल्किना मय्यनुरक्तचिताः ।
विगादभावेन न मे वियोग-
तीव्रापयोऽन्यद् ददशुः सुखाय ताः ॥ १० ॥
यासां क्षपाः प्रेष्टमेन नीता
मयैव वृन्दावनगोचरेण ।
क्षणार्धवत् ताः पुनरद्र तासां
हीना मया कल्पसमा वभूवुः ॥ ११ ॥

ता नाविदन् मय्यनुपद्भव-
धियः स्वमात्मानमदस्तथेदम् ।
यथा समाधी मुनयोऽभ्यितोये
नयः प्रविष्टा इव नामरूपे ॥ १२ ॥
मत्कामा रमणं जारं मत्स्वरूपा(जारमस्वरूप)विदोऽवलाः ।
ब्रह्म मां परमं प्रापुः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ १३ ॥
तस्मात् त्वमुद्धवोत्सृज्य चोदितां प्रतिचोदनाम् ।
प्रवृत्तं च निवृत्तं च श्रोतव्यं श्रुतमेव च ॥ १४ ॥
मामेकमेव शरणमात्मानं सर्वदेहिनाम् ।
याहि सर्वान्मभावेन यस्मिन्नस्त्यक्तोभयम् ॥ १५ ॥
उद्धव उवाच-
संशयः शृण्वतो वाचं तव योगेश्वरेश्वर ।
न निर्वर्तत आत्मस्यो येन ब्राम्ह्यति मे मनः ॥ १६ ॥
श्रीभगवानुवाच-
य एष जीवो विवरप्रसूतिः
प्राणेन घोषेण गुहां प्रविष्टः ।
मनोमयं सूक्ष्ममुपैति रूपं
मात्रा स्वरो वर्ण इति स्थविष्ठम् ॥ १७ ॥
यथाऽनलः स्वे(स्त्रे)ऽनिलवन्धुरूप्या
वलेन दारुण्यधिगम्यमानः ।
अणुः प्रजातो हविषा समिद्धयते
तथैव मे व्यक्तिरियं हि वाणी ॥ १८ ॥
एवं गतिः कर्म रतिर्विसर्गो
प्राणो रसो दृक् स्पर्शः श्रुतिश्च ।
सङ्कल्पविज्ञानमथाभिमानः
सूत्रं रजः सत्त्वतमो विकारः ॥ १९ ॥
अयं हि जीवस्त्रिवृद्वज्जयोनिरव्यक्त
एको जगतां यथाऽऽयः ।

विशिष्टशक्तिर्बहुधै(धै)व भाति
बीजानि योनिं प्रतिपद्य यद्वा
यस्मिन्निदं प्रांतमशेषमांतं
पटे यथा तन्तुवितानसंस्था ।
य एष संसारतरुः पुराणः
कर्मात्मकः पुण्यफले प्रसूते
द्वे अस्य बीजे शतमूलखिनालः
पञ्चस्कन्धः पञ्चरसप्रसूतिः ।
दशैकशाखो द्विसुषर्णनीड-
स्त्रिवल्कलो द्विफलः खं प्रविष्टः

॥ २० ॥

॥ २१ ॥

॥ २२ ॥

अदन्ति चैकं फलमस्य गृध्रा
ग्रामेचरा एकमरणवासाः ।
हंसा य एवं (एतं) बहुरूपमिष्टं
मायामयं वेद स वेद वेदम् ॥ २३ ॥
एवं गुरुपासनयैकभक्त्या
विद्याकुडारेण शितेन धीरः ।
विवृक्ष्य जीवाशयमप्रमत्तः
साम्यं चान्मानमथ त्यजास्वम् ॥ २४ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच-

सत्त्वं रजस्तम इति गुणा बुद्धेर्न चान्मनः ।
सत्त्वेनान्यतमो हन्यात् सत्त्वं सत्त्वेन यैव हि ॥ १ ॥
सत्त्वाद् धर्मो भवेच्छुद्धान् पुंसो मद्भक्तिलक्षणः ।
सात्त्विकोपात्तया ज्ञानं ततो धर्मः प्रवर्तते ॥ २ ॥
धर्मो रजस्तमो हन्यात् सत्त्वबुद्धिचित्तनुत्तम ।
आशु नश्यति तन्मूलो ह्यधर्म उभये हते ॥ ३ ॥
आगमोऽर्थः प्रजा (यजनं) देशः
कालः कर्म च जन्म च ।
ध्यानं मन्त्रोऽथ संस्कारो
(मन्त्र उपस्कारो) दश (नवै)ते गुणहेतवः ॥ ४ ॥
तत्तत् सात्त्विकमेवेषां यद्यद् बृद्धाः प्रचक्षते ।
निन्दन्ति तामसं तत्तद् राजसं तदुपेक्षितम् ॥ ५ ॥
सात्त्विकान्येव संवेत पुमान् सत्त्वविवृद्धये ।
ततो धर्मस्ततो ज्ञानं वाचः स्मृतिरपोहनम् ॥ ६ ॥
धेनुसहस्रंजो बहिरदग्ध्या शाम्पति तद्वनम् ।
एवं गुणज्वल्ययजो वेदः शाम्पति तद् यथा ॥ ७ ॥
उद्धव उवाच-
विन्दन्ति मर्त्याः प्रायेण विषयान् पदमापदाम् ।
अथापि भुञ्जते कृष्ण तत् कथं शस्त्रराजवत् ॥ ८ ॥

श्रीभगवानुवाच-

अहमित्यन्यथाबुद्धिः प्रमत्तस्य यदा हृदि ।
उत्तर्पति रजो घोरं ततो वैकारिकं मनः ॥ ९ ॥
रजोयुक्तस्य मनसः सद्गुणः सविकल्पकः ।
ततः कामो गुणध्यानाद् दुःसहः स्याद् हि दुर्मतेः ॥ १० ॥
करोति कामवशगः कर्माण्यविजितेन्द्रियः ।
दुःखोदकाणि संपश्यन् रजोवैगविमोहितः ॥ ११ ॥
रजस्तमोभ्यां यदपि विद्वान् विश्विषयी पुनः ।
अतन्द्रितो मनो युञ्जन् दोषदृष्टिर्न सज्जते ॥ १२ ॥
अप्रमत्तो हि पुञ्जीत मनो मय्यर्पयन् शनैः ।
अनिर्विण्णो यथाकालं (कामं) जितथासो जितासनः ॥ १३ ॥
एतावान् योग आदिष्टो मन्त्रिष्यैः सनकादिभिः ।
सर्वतो मन आकृष्य मय्यद्वाऽऽवेशयते यथा ॥ १४ ॥
उद्धव उवाच-
यदा त्वं सनकादिभ्यो येन रूपेण केशव ।
योगमादिष्टवानेतद् रूपमिच्छामि वेदितुम् ॥ १५ ॥
श्रीभगवानुवाच-
पुत्रा हिरण्यगर्भस्य मानसाः सनकादयः ।
पञ्चभ्युः पितरं सूक्ष्मां योगस्यैकान्तिकीं गतिम् ॥ १६ ॥

सनकादय उचुः-

गुणेष्वविशते चेतो गुणाश्चेतसि च प्रभो ।

कथमन्योन्यसन्त्यागो मुमुक्षोः सन्तितीर्षतः (सन्तितीर्षोः) ॥

श्रीभगवानुवाच-

एवं पृष्टो महादेवः स्वयम्भूर्भूतभावनः ।

ध्यायमानः प्रश्रवीजं नाभ्यपयत कर्मधीः ॥ १८ ॥

स मामचिन्तयद् देवः प्रश्रपारविनिश्चयम् ।

तस्याहं हंसरूपेण समीपमगमं तदा ॥ १९ ॥

दृष्ट्वा मां त उपाग्रज्य कृतपादाभिवन्दनम् ।

ब्रह्माणमग्रतः कृत्या पत्रचतुः को भवानिति ॥ २० ॥

इत्पहं मुनिभिः पृष्टस्तात्त्वजिज्ञासुभिस्तदा ।

यदवोचमहं तेभ्यस्तदुद्धव निबोध मे ॥ २१ ॥

वस्तुनो ययनानात्वमात्मनः प्रश्नः ईदृशः ।

कथं घटेत वो विप्रा वक्तुं वाऽनेक आश्रयः ॥ २२ ॥

पञ्चात्मकेषु भूतेषु समानेषु च वस्तुतः ।

को भवानिति वः प्रश्नो वाचाचारम्भो निरर्थकः ॥ २३ ॥

मनसा बचसा दृष्ट्वा गृह्यतेऽन्यैरपीन्द्रियैः ।

अहमेव न मत्तोऽन्यदिति बुद्धयध्वमभ्रसा ॥ २४ ॥

गुणेष्वविशते चेतो गुणाश्चेतसि च प्रजाः ।

जीवस्य देह उभयं गुणाश्चेतो मदात्मनः ॥ २५ ॥

गुणेषु वा विशेषितमभीष्टं गुणसेवया ।

गुणाश्च चित्तप्रभवा मदूष उभयं त्वजेत् ॥ २६ ॥

जाग्रत्स्वः प्रसुप्तसिश्च गुणतो बुद्धिवृत्तयः ।

तासां विलक्षणो जीवः साक्षित्वेन विनिश्चितः ॥ २७ ॥

यहिं संसृतिवन्धोऽयमात्मनो गुणवृत्तितः ।

मयि तुयै स्थितो जह्यात् त्वागस्तु गुणचेतसाम् ॥ २८ ॥

अहङ्कारकृतं बन्धमात्मनोऽर्थविपर्ययम् ।

विद्वान् निर्बिय संसारचिन्तां तुयै स्थितस्त्यजेत् ॥ २९ ॥

यावज्जानार्थधीः पुंसो न निवर्तेत युक्तिभिः ।

जाग्रन्त्यपि स्वपन्नज्ञः स्वप्ने जागरणं यथा ॥ ३० ॥

असत्त्वादात्मनोऽन्येषां भावानां किंकृताऽभिदा ।

गतयो हेतवधास्य मृषा स्वप्नदृशो यथा ॥ ३१ ॥

यो जागरे बहुविधान् क्षणधर्मिणोऽर्थान्

भुङ्क्ते समस्तकरणो हृदि तत्सदृशान् ।

स्वप्नेऽपि गुप्ते उपसंहरते स एकः

स्मृत्यन्वयात् त्रिगुणवृत्तिदृष्टिन्द्रियेशः ॥ ३२ ॥

एवं विमृश्य गुणतो मनसस्त्वयस्था

मन्मापया मयि कृता इति निश्चितार्थाः ।

सञ्छिद्य हार्दमनुमानसदुक्किततीक्ष्ण-

ज्ञानासिना भजत माऽखिलसंशयाधिम् ॥ ३३ ॥

वीक्षेत विभ्रममिमं मनसो विलासं

दृष्टं विनष्टमतिशूलमलातचक्रम् ।

विज्ञानमेकमुरुधेयं विभाति माया स्वप्ने

यथा त्रिगुणसर्गकृतो विकल्पः ॥ ३४ ॥

दृष्टिं ततः प्रतिनिवर्त्य निवृत्ततर्प-

स्त्पूर्णं भवेन्नजसुखानुभयो निरीहः ।

सन्दश्यते कच यदीदमवस्तुबुद्ध्या

त्यक्तं भ्रमाय न भवेत् स्मृतिरानिपातात् ॥ ३५ ॥

देहं च नश्रमवस्थितमु(त्वि)जित्तं च

सिद्धो न पश्यति यतोऽध्वगमत् स्वरूपम् ।

देवादुपेतमथ देववशादपेतं

वासो यथा परि(कृ)वृतं मदिरामदान्धः ॥ ३६ ॥

देहोऽपि देववशागः खलु कर्म यावत्

स्वार्म्भकं प्रति समीक्षत एव सासुः ।

तं सप्रपञ्चमभिरूढसमाधिषोणः

स्वाप्नं पुनर्न भजते प्रतिबुद्धवत् सः ॥ ३७ ॥

मयैतदुक्तं वो विप्रा गुहां यत् सादृश्ययोगयोः ।

जानीत माऽऽगतं यज्ञं युष्मद्भर्मविवक्षया ॥ ३८ ॥

अहं योगस्य सादृश्यस्य सत्यस्यतस्य तेजसः ।

परायणं द्विजश्रेष्ठाः श्रियः कीर्तेर्दमस्य च ॥ ३९ ॥

मां भजन्ति गुणाः सर्वे निर्गुणं निरपेक्षकम् ।

गुहदं परमात्मानं साम्प्रदायज्ञादयो गुणाः ॥ ४० ॥

इति ते च्छिवसन्देहा मुनयः सनकादयः ।

सभाजयित्वा परया भक्त्याऽगृणत संस्तवैः ॥ ४१ ॥

तेरहं पूजितः सम्यक् संस्तुतः परमर्षिभिः ।

प्रतीयाय स्वकं धाम पश्यतः परमेष्ठिनः ॥ ४२ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

उद्धव उवाच-

यदन्ति कृष्ण श्रेयांसि बहूनि ब्रह्मयादिनः ।
 तेषां विकल्पः प्राधान्यमुताहो एकमुख्यता ॥ १ ॥
 भवतोदाहृतः स्वामिन् भक्तियोगोऽनपेक्षितः ।
 निरस्य सर्वतः सद्गं येन त्वय्याविशोन्मनः ॥ २ ॥
 श्रीभगवानुवाच-
 कालेन नष्टा प्रलये वाणीयं वेदसञ्ज्ञिता ।
 मयाऽऽदी ब्रह्मणे प्राक्ता धर्मो यस्यां मदात्मकः ॥ ३ ॥
 तेन प्राक्ता च पुत्राय मनवे पूर्वजाय सा ।
 ततो भृग्वादयोऽगृह्णन् शब्दब्रह्म महर्षयः ॥ ४ ॥
 तेभ्यः पितृभ्यस्तत्पुत्रा देवदानवगुह्यकाः ।
 मनुष्याः सिद्धगन्धर्वाः सविद्याधरचारणाः ॥ ५ ॥
 किन्देवाः किन्नराः नागा रक्षःकिम्पुरुषादयः ।
 बह्वचस्तेषां प्रकृतयो रजःसत्यतमोभवाः (भुवः) ॥ ६ ॥
 याभिर्भूतानि भियन्ते भूतानां मतयस्तथा ।
 यथाप्रकृति सर्वेषां चित्रा वाचः स्रवन्ति हि ॥ ७ ॥
 एवं प्रकृतिवैचित्र्याद् भियन्ते मतयो नृणाम् ।
 पारम्पर्येण केषाञ्चित् पाखण्डमतयोऽपरे ॥ ८ ॥
 मन्मायामोहितपियः पुरुषाः पुरुषर्षभ ।
 श्रेयो वदन्त्यनेकान्तं यथाकर्म यथारुचि ॥ ९ ॥
 धर्ममेकं यशश्चान्ये कामं सत्यं दमं शमम् ।
 अन्ये वदन्ति चार्थं वा ऐश्वर्यं त्यागभोजने ।
 केचिद् यज्ञं तपो दानं ब्रतानि नियमान् यमान् ॥ १० ॥
 आयत्तवन्त एषेषां लोकाः कर्मविनिर्मिताः ।
 दुःखोदकास्तमोनिष्ठाः भुद्रानन्दाः शुचार्पिताः ॥ ११ ॥
 मय्यर्पितात्मनः सत्ये निरपेक्षस्य सर्वतः ।
 मदात्मकं सुखं यत् तत् कुतः स्याद् विषयात्मनाम् ॥ १२ ॥
 अकिञ्चनस्य दान्तस्य शान्तस्य समचेतसः ।
 मया सन्नुष्टमनसः सर्वाः सुखमया दिशः ॥ १३ ॥

न पारमेष्ठ्यं न महेन्द्रधिष्यं
 न सार्वभौमं न रसाधिपत्यम् ।
 न योगसिद्धीरपुनर्भवं वा
 मय्यर्पितात्मंच्छति मद् विनाऽन्यत् ॥ १४ ॥
 न तथा मे श्रियतम आत्मयोनिरं शङ्करः ।
 न च सद्दर्पणो न श्रीर्नवाऽऽत्मा च यथा भवान् ॥ १५ ॥
 निरपेक्षं मुनिं शान्तं निर्वैरं समदर्शनम् ।
 अनुब्रजाम्यहं नित्यं एष्ये स्वाङ्घ्रिरेणुभिः ॥ १६ ॥
 निष्किञ्चना मय्यनुक्तचेतसः
 शान्ता महान्तोऽस्तिलजीववत्सलाः ।
 कामैरनालब्धधियोऽनुपथ ते
 नैरपेक्षं हि विदुः सुखं मम ॥ १७ ॥
 बाध्यमानोऽपि मद्भक्तो विषयैरजितेन्द्रियः ।
 प्रशस्तयाऽपि मद्भक्त्या विषयैर्नाभिभूयते ॥ १८ ॥
 यथाऽग्निः सुसमिद्धार्चिः करोत्येनांसि भस्मसात् ।
 तथा मद्भिषया भक्तिरुद्धवेनांसि कृच्छ्रशः ॥ १९ ॥
 न साधयति मां योगो न साद्व्यं धर्म उद्धव ।
 न स्वाध्यायस्तपस्त्यागो यथा भक्तिर्ममोर्जिता ॥ २० ॥
 भक्त्याऽहमेकया ग्राह्यः श्रद्धयाऽऽत्मा श्रियः सताम् ।
 भक्तिः पुनाति मज्जिष्ठा सकामानपि सम्भवात् ॥ २१ ॥
 धर्मः सत्यदयोपेतो विद्या या तपसाऽन्विता ।
 मद्भक्त्यपेतमात्मानं न सम्पृक् प्रपुनाति हि ॥ २२ ॥
 कथं विना रोमहर्षं द्रवता चेतसा विना ।
 विनाऽऽनन्दाधुकलया मुद्ध्येद् भक्त्या विनेश्वरः ॥ २३ ॥
 वागद्गदा द्रवते यस्य चित्तं
 रुदत्यभीष्टं हसति कचिद् ।
 विलज्ज उद्गायति नृत्यते च
 मद्भक्तिपुक्तो भुवनं पुनाति ॥ २४ ॥
 यथाऽग्निना हेम मलं जहति
 ज्वातं पुनः स्वं भजते च रूपम् ।

आत्मा च कर्मानुशयं विभूय
 मद्भक्तियोगेन भजत्यथो माम् ॥ २५ ॥
 यथायथाऽऽत्मा परिमृज्यतेऽसी
 मत्युष्णधापाश्रयणाभिधानेः ।
 तथातथा पश्यति सूक्ष्मतत्त्वं
 चक्षुर्यथैवाज्ञानसम्प्रयुक्तम् ॥ २६ ॥
 विषयान् ध्यायतश्चित्तं विषयेषु विपद्यते ।
 मामनुस्मरतश्चित्तं मय्येव प्रविलीयते ॥ २७ ॥
 तस्मादसदभिध्यानं यथा स्वप्नमनोरथम् ।
 हित्वा मयि समाधत्स्व मनो मद्भावाभितम् ॥ २८ ॥
 स्त्रीसङ्गसङ्गिनां सङ्गं त्यक्त्वा दूरत आत्मवान् ।
 क्षेमं विविकत आसीनश्चित्तयेन्मामतन्द्रितः ॥ २९ ॥
 न तथाऽस्य भवेत् क्लेशो बन्धश्चान्यप्रसङ्गतः ।
 योषित्सङ्गाद् यथा पुंसो यथा तत्सङ्गिसङ्गतः ॥ ३० ॥
 उद्धव उवाच—
 यथा त्वामरविन्दाश्रयादृशं वा यदात्मकम् ।
 ध्यायेन्मुमुक्षुरेतन्मे ध्यानं त्वं वक्तुमर्हसि ॥ ३१ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 सम आसन आसीनः समकायो यथासुखम् ।
 हस्तापुत्सङ्ग आधाय स्वनासाग्रकृतेक्षणः ॥ ३२ ॥
 प्राणस्य शोषयेन्मार्गं पूरकुम्भकरेचकैः ।
 विपर्ययेणापि शनैरभ्यसेन्निर्रितेन्द्रियः ॥ ३३ ॥
 हृद्यविच्छिन्नमोहान् घण्टानादं विसर्जयन् ।
 प्राणेनोदीर्य तत्राप पुनः संवेशयेत् स्वरम् ॥ ३४ ॥
 एवं प्रणवसंयुक्तं प्राणसंयममभ्यसेत् ।
 दशकृत्यस्त्रिपञ्चणं मासादवर्गं जितानलः ॥ ३५ ॥

हृत्पुण्डरीकमन्तःस्थमूर्ध्वनालमधोमुखम् ।
 ध्यात्वोर्ध्वमुखमुन्निद्रमष्टपत्रं सकर्णिकम् ॥ ३६ ॥
 कर्णिकायां न्यसेत् सूर्यसोमाग्नीनुत्तरोत्तरम् ।
 वह्निमध्ये स्मरेद् रूपं ममेतद् ध्यानमङ्गलम् ॥ ३७ ॥
 समं प्रशान्तं सुमुखं दीर्घचारुचतुर्भुजम् ।
 सुचारुसुन्दरग्रीवं सुकपोलं शुचिस्मितम् ॥ ३८ ॥
 समानकर्णविन्यस्तस्फुरन्मकरकुण्डलम् ।
 हेमाम्बरं घनश्यामं श्रीवत्सं श्रीनिकेतनम् ॥ ३९ ॥
 शङ्खचक्रगदापद्मवनमालाविभूषितम् ।
 नूपुरैर्विलसत्यादं कौस्तुभप्रभया युतम् ॥ ४० ॥
 गुप्तकीरीटकटकटिगूत्राद्भेदयुतम् ।
 सर्वोद्गुणसुन्दरं हृद्यं प्रसादसुमुखेक्षणम् ।
 सुकुमारमभिध्यायेत् सर्वार्थेषु मनो दधत् ॥ ४१ ॥
 इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यो मनसाऽऽकृष्य तन्मनाः ।
 युद्धया सारथिना धीरः प्रणमेन्मयि सर्वतः ॥ ४२ ॥
 तत् सर्वं व्यापकं चित्तमाकृष्यैकत्र धारयेत् ।
 नान्यानि चिन्तयेद् भूयः सुस्मितं भावयेन्मुखम् ॥ ४३ ॥
 तत्र लब्धपदं चित्तमाकृष्य व्योम्नि धारयेत् ।
 तच्च त्यक्त्वा मदारोहो न किञ्चिदपि चिन्तयेत् ॥ ४४ ॥
 एवं समाहितमतिरामैवात्मानमात्मनि ।
 विचष्टे मयि सर्वात्मन ज्योतिर्ज्योतिरपि संयुतम् ॥ ४५ ॥
 ध्यानेनेत्यं सुतीव्रेण युञ्जतो योगिनो मनः ।
 संयास्यत्याशु निर्वाणं ब्रह्मज्ञानक्रियाभ्रमः (भ्रमम्) ॥ ४६ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 जितेन्द्रियस्य युक्तस्य जितश्लासस्य योगिनः ।
 मयि धारयतश्चेत् उपतिष्ठन्ति सिद्धयः ॥ १ ॥

उद्धव उवाच—
 कया धारणया का स्वित् कथं वा सिद्धिरच्युत ।
 कति वा सिद्धयो ब्रूहि योगिनां सिद्धिदो भवान् ॥ २ ॥

श्रीभगवानुवाच-

सिद्धयोऽष्टादश प्रोक्ता धारणायोगपारिः ।
तासामष्टौ मत्प्रधाना ता एव (अष्टौ) गुणहेतवः ॥ ३ ॥
अणिमा महिमा मूर्तेर्लघिमा प्राप्तिरिन्द्रियैः ।
प्राकाश्यं धृतदृष्टेषु शक्तिप्रेरणमीशिता ॥ ४ ॥
गुणेष्वसङ्गो वशिता यन्कामस्तदवाप्स्यति ।
एता मे सिद्धयः सौम्याष्टावीत्यक्तिका मताः ॥ ५ ॥
अनूर्मिमत्त्वं देहोऽस्मिन् दूरश्रवणदर्शनम् ।
मनोजयः कामरूपं परकायप्रवेशनम् ॥ ६ ॥
स्वच्छन्दमृत्युर्देवानां सहक्रीडानुदर्शनम् ।
यथासङ्कल्पसंसिद्धिराज्ञाऽप्रतिहतगतिः ॥ ७ ॥
त्रिकालज्ञत्वमद्वन्द्वं परचित्ताद्यभिज्ञता ।
अष्टपक्षांमुचिपादीनां प्रतिस्तम्भोऽपराजयः ॥ ८ ॥
एताभ्योद्देशतः प्रोक्ता योगधारणसिद्धयः ।
यथा धारणया या स्याद् यथा वा स्यान्निबोध मे ॥ ९ ॥
भूतसूक्ष्मात्मनि मयि तन्मात्रं धारयन् मनः ।
अणिमानमवाप्नोति तन्मात्रोपासको मम ॥ १० ॥
महत्यात्मन् मयि परे यथासत्त्वं मनो दधत् ।
महिमानमवाप्नोति भूतानां च पृथक्पृथक् ॥ ११ ॥
परमाणुमये चित्तं भूतानां मयि रञ्जयन् ।
कालसूक्ष्मात्मके योगी लघिमानमवाप्नुयान् ॥ १२ ॥
धारयन् मय्यहन्तव्ये मनो वैकारिकोऽखिलम् ।
सर्वेन्द्रियाणामात्मत्वं प्राप्तिं प्राप्नोति मन्मनाः ॥ १३ ॥
महत्यात्मनि यः सूत्रे धारयन् मयि मानसम् ।
प्राकाश्यं शारमेष्ट्यं मे चिन्दन्तेऽप्यवतज्जननः ॥ १४ ॥
विष्णो वापीश्वरे चित्तं धारयन् कालविग्रहे ।
स ईशित्वमवाप्नोति क्षेत्रक्षेत्रज्ञचोदनम् ॥ १५ ॥
नारायणे तुरीयाख्ये भगवच्छब्दशब्दिते ।
मनो मय्यादधयोगी मद्भक्तो वशितामिषान् ॥ १६ ॥
निर्गुणे ब्रह्मणि मयि धारयन् विशदं मनः ।
परमानन्दमाप्नोति यत्र कामोऽवसीयते ॥ १७ ॥

श्वेतद्वीपपती चित्तं शुद्धे धर्ममये मयि ।
धारयन् श्वेतानां याति पद्मिर्निर्दिहोऽमरः ॥ १८ ॥
मय्याकाशात्मनि प्राणे मनसा पोषमुद्बद्धन् ।
तत्रोपलब्ध्याभूतानां हंसो वाचः शृणोत्यसी ॥ १९ ॥
चक्षुस्त्वष्टरि संयोज्य त्वष्टरमपि चक्षुषि ।
मां तत्र मसा ध्यायन् विश्वं पश्यति सूक्ष्मदृक् ॥ २० ॥
मनो मनसि संयोज्य देहं तदनु वायुना ।
मद्धारणानुभावेन तत्रात्मा यत्र वै मनः ॥ २१ ॥
यदा मन उपादाय ययद् रूपं नुभूषति ।
तत्तद् भजेन्मनोरूपं मयोगबलमाश्रितः ॥ २२ ॥
परकायं विशन् सिद्ध आत्मानं तत्र भावयेत् ।
पिण्डं हित्वा विशेषं प्राणो वायुभूतः पडङ्गिचन् ॥ २३ ॥
पाष्ण्याऽऽपीड्य गुदं प्राणं हृदुरःकण्ठमूर्धसु ।
आरोप्य ब्रह्मरन्ध्रेण ब्रह्म नीत्वोत्सृजेन् तनुम् ॥ २४ ॥
विहरिष्यन् सुराक्रीडे मत्स्यं सत्त्वं विभावयेत् ।
विमानेनोपतिष्ठन्ति सत्त्ववृत्तिं सुरसिष्यः ॥ २५ ॥
यथा सङ्कल्पेद् बुद्ध्या यथा वा मत्परः पुमान् ।
मयि सत्ये मनो पुञ्जं तथा तन् समुपाश्रुते (समवाप्नुते) ॥
यो वै मद्भावमापन्न ईशितुर्वशितुः पुमान् ।
न कुतश्चन हन्येत तस्य चाज्ञा यथा मम ॥ २७ ॥
मद्भक्त्या शुद्धसत्त्वस्य योगिनो धारणाविदः ।
तस्य त्रैकालिकी बुद्धिर्जन्ममृत्युपूर्वहिता ॥ २८ ॥
अष्टपादिभिर्न हन्येत मुनेर्योगमयं वपुः ।
मयोगभ्रान्तचित्तस्य यादसामुदकैर्यथा ॥ २९ ॥
मद्भिभूतीभिध्यायन् शीवत्तास्रविभूषिताः ।
ध्वजातपत्रव्यज्रैः स भवेदपराजितः ॥ ३० ॥
उपासकस्य मामेवं योगधारणया पुनः ।
सिद्धयः पूर्वकथिता उपतिष्ठन्त्यशेषतः ॥ ३१ ॥
जितेन्द्रियस्य दान्तस्य जितथासात्मनो मुनेः ।
मद्धारणां धारयतः का नु सिद्धिः सुदुर्लभा ॥ ३२ ॥

अन्तरापान् बदन्त्येतान् युञ्जतो योगमुत्तमम् ।
 मया सम्पद्यमानस्य कालक्षपणहेतवः ।
 जन्मोपधितपोमन्त्रैर्षावतीरिह सिद्धयः ।
 योगेनाप्नोति ताः सर्वा र्षैर्योगगतिं ब्रजेत् ।

॥ ३३ ॥

॥ ३४ ॥

सर्वासामपि सिद्धीनां हेतुः पतिरहं प्रभुः ।

अहं योगस्य साङ्ख्यस्य धर्मस्य ब्रह्मवादिनाम् ।

अहमात्माऽन्तरो बाह्योऽनावृतः सर्वदेहिनाम् ।

यथा भूतानि भूतेषु बहिरन्तस्त्वहं तथा ।

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

उद्धव उवाच—

त्वं ब्रह्म परमं साक्षादनायन्तमपावृतम् ।

सर्वेषामपि भावानां प्राणः स्थित्यप्यपोद्भवः ।

उवाचवेषु भूतेषु दुर्ज्ञेयमकृतात्मभिः ।

उपासते त्वां भगवन् याथातथ्येन ब्राह्मणाः ।

येषु येषु च भावेषु यथा त्वां परमर्षयः ।

उपासीनाः प्रपद्यन्ते संसिद्धिं तद् वदस्व मे ।

गूढधरसि भूतेषु भूतात्मा भूतभावनः ।

न त्वां पश्यन्ति भूतानि पश्यन्तं मोहितानि ते ।

याः काश्च भूमौ दिवि वे रसायां

विभूतयो दिक्षु महाविभूतैः ।

ता मदमाख्यायानुभाषितास्ते

नमामि ते तीर्थपदाङ्घ्रिपद्मम् ।

श्रीभगवानुवाच—

एवमेतदहं वृष्टः प्रश्नं प्रश्नविदां वर ।

युयुत्सुना विशासने सपत्नैरजुनेन वै ।

ज्ञात्वा ज्ञानिवधं गर्हामधर्म्यं राज्यहेतुकम् ।

ततो निवृत्तो हन्ताऽहं हतोऽयमिति लीकिकः ।

स तदा पुरुषज्याघ्रो पुक्त्वा मे प्रतिवोधितः ।

अभ्यभाषत मामेवं यथा त्वं रणमूर्धनि ।

अहमात्माऽद्वयामीषां भूतानां सुहृद्दीधरः ।

अहं सर्वाणि भूतानि तेषां स्थित्युद्भवप्ययः ।

अहं गतिर्गतिमतां कालः कल्पतामहम् ।

गुणानामप्यहं सौम्यं गृणिन्यन्त्यतिको गुणः ।

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

॥ ७ ॥

॥ ८ ॥

॥ ९ ॥

॥ १० ॥

गुणिनामप्यहं सूत्रं महतां च महानहम् ।

सूक्ष्माणामप्यहं जीवो दुर्ज्ञेयानामहं मनः ।

हिरण्यगर्भो देवानां मन्त्राणां प्रणयस्त्रिवृत् ।

अक्षराणामकारोऽस्मि पदानि च्छन्दसामहम् ।

इन्द्रोऽहं सर्वदेवानां वसूनामस्मि हव्यवाद् ।

आदित्यानामहं विष्णू रुद्राणां नीललोहितः ।

ब्रह्मर्षीणां भृगुरहं राजर्षीणामहं मनुः ।

देवर्षीणां नारदोऽहं हविर्षान्यस्मि धेनुषु ।

सिद्धेश्वराणां कपिलः सुपर्णोऽहं पतत्रिणाम् ।

प्रजापतीनां दक्षोऽहं पितृणामहमर्षमा ।

मां (त्वं) विद्ध्युद्धव देव्यानां प्रह्लादमसुरेश्वरम् ।

सोमं नक्षत्रीयोषीनां धनेशं यक्षरक्षसाम् ।

ऐरावतं गजेन्द्राणां यादसां वरुणं प्रभुम् ।

तपतां युमतां सूर्यं मनुष्याणां च भूपतिम् ।

उदैः श्रवास्तुरङ्गाणां धातूनामस्मि काञ्चनम् ।

यमः संयमतां चाहं सर्पाणामस्मि बासुकिः ।

नागेन्द्राणामनन्तोऽहं मृगेन्द्रः शृङ्गिर्दंष्ट्रिणाम् ।

आश्रमाणां तुरीयोऽहं

(आश्रमाणामहं तुर्यो) वर्णानां प्रथमोऽनघ ।

तीर्थानां स्रोतसां गङ्गा समुद्रः सरसामहम् ।

आपुधानां धनुरहं त्रिपुरघ्नो धनुष्मताम् ।

गिरीणामस्म्यहं मेरुर्गहनानां हिमालयः ।

वनस्पतीनामश्वत्थ ओषधीनामहं यवः ।

पुरोधसां वसिष्ठोऽहं ब्रह्मिष्ठानां बृहस्पतिः ।

स्कन्दोऽहं सर्वसेनान्यामग्र्याणां भगवानजः ।

॥ ११ ॥

॥ १२ ॥

॥ १३ ॥

॥ १४ ॥

॥ १५ ॥

॥ १६ ॥

॥ १७ ॥

॥ १८ ॥

॥ १९ ॥

॥ २० ॥

॥ २१ ॥

॥ २२ ॥

यज्ञानां ब्रह्मयज्ञोऽहं व्रतानामविर्हिंसनम् ।
 वाय्व्यग्रकांम्बुवागात्मा शुचीनामप्यहं शुचिः ॥ २३ ॥
 योगानामात्मसंरोधो मन्त्रोऽस्मि विजिगीषताम् ।
 आन्वीक्षिकी कौशलानां विकल्पः ख्यातिवादिनाम् ॥ २४ ॥
 स्त्रीणां तु शतरूपाऽहं पुंसां स्वायम्भुवो मनुः ।
 नारायणो मुनीनां च कुमारो ब्रह्मचारिणाम् ॥ २५ ॥
 धर्माणामस्मि सन्नयागः (सन्ध्यासः) क्षेमाणामबहिर्मतिः ।
 गुह्यानां सततं मौनं मिथुनानां पुमानहम् ॥ २६ ॥
 संवत्सरोऽस्म्यनिमिषामृदूनां मधुमाधवी ।
 मासानां मार्गशीर्षोऽहं नक्षत्राणां तथाऽभिजित् ॥ २७ ॥
 अहं युगानां च कृतं धीराणां देवलोऽसितः ।
 द्वैपायनोऽस्मि व्यासानां कवीनां काव्य आत्मवान् ॥ २८ ॥
 वासुदेवो भगवतां त्वं तु भागवतेष्वहम् ।
 किम्पुरुषाणां च हनूमान् विषाघ्राणां सुदर्शनः ॥ २९ ॥
 रत्नानां पद्मरागोऽस्मि पद्मकोशस्तु पेशसाम् ।
 कुशोऽस्मि दर्भजार्त्तानां गव्यमाज्यं (गवामाज्यं) हविष्वहम् ॥
 व्यवसायिनामहं लक्ष्मीः कितवानां छलग्रहः ।
 तितिक्षाऽस्मि तितिक्षूणां सत्त्वं सत्त्ववतामहम् ॥ ३१ ॥
 ओजः सहायबलतां कर्माहं विद्धि सात्वताम् ।
 सात्वतां नयमूर्तीनामादिमूर्तिरहं पुरा ॥ ३२ ॥
 विश्वावसुः पूर्वचित्तिगन्धर्वाप्सरसामहम् ।
 भूपराणामहं स्थीर्यं गन्धमात्रमहं भुवः ॥ ३३ ॥

अपां रसश्च परमस्तेजिष्ठानां विभावसुः ।
 प्रभा सूर्येन्दुताराणां शब्दोऽहं नभसः परः ॥ ३४ ॥
 ब्रह्मण्यानां बलिरहं वीराणामहमर्जुनः ।
 भूतानां स्थितिरुत्पत्तिरहं वै प्रतिसङ्ग्रहः ॥ ३५ ॥
 गत्युक्त्युत्सर्गापादानमानन्दस्पर्शलक्षणम् ।
 आस्वादभुत्यवघ्राणमहं सर्वेन्द्रियेन्द्रियम् ॥ ३६ ॥
 पृथिवी वायुराकाश आपो ज्योतिरहं महान् ।
 विकारः पुरुषोऽव्यक्तं रजः सत्त्वं तमः परः ।
 भद्रमेतत्प्रसङ्गधानं ज्ञानं तत्त्वविनिश्चयः ॥ ३७ ॥
 मयेत्येतेन जीवेन गुणेन गुणिना विना ।
 सर्वात्मनापि सर्वेण न भावो विपत्ते क्वचित् ॥ ३८ ॥
 सङ्गधानं परमाणूनां कालेन क्रियते मया ।
 न तथा मे विभूतीनां सृजतोऽण्डानि कोटिशः ॥ ३९ ॥
 तेजः धीः कान्तिः (कीर्तिः) ऐश्वर्यं हीनस्वागः सौभगं भगः ।
 दीर्घं तितिक्षा विज्ञानं यत्र यत्र स संश्रयः ॥ ४० ॥
 एतास्ते कीर्तिताः सर्वाः संक्षेपेण विभूतयः ।
 मनोविकारा एते तथा वाचाऽभिधीयते ॥ ४१ ॥
 वाचं यच्छ मनो यच्छ प्राणं यच्छेन्द्रियाणि च ।
 आत्मानमात्मना यच्छ न भूयः कल्प्यसेऽध्वने ॥ ४२ ॥
 यो वै बाह्वनसी सम्यग् न संयच्छेद् पिपा यतिः ।
 तस्य व्रतं तपो ज्ञानं स्रवत्यामपटाम्बुवत् ॥ ४३ ॥
 तस्माद् वचोमनःप्राणान् निषच्छेन्मत्परायणः ।
 मद्भक्तिपुक्तया बुद्ध्या ततः परिसमाप्यते ॥ ४४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

उद्धव उवाच—
 यस्त्ययाऽभिहितः पूर्वं धर्मस्त्वद्भक्तिलक्षणः ।
 वर्णाश्रमाचारवतां सर्वेषां द्विषदामपि ॥ १ ॥
 यथाऽनुष्ठीयमानेन त्वयि भक्तिर्नृणां भवेत् ।
 स्वधर्मेणारविन्दाक्ष तन्ममाल्यानुमर्हसि ॥ २ ॥

पुरा किल महाबाहो धर्मं परमकं भवान् ।
 यमाह न्ययिभक्तेभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च माधव ॥ ३ ॥
 स इदानीं सुभहता कालेनामित्रकर्शन ।
 प्रायोऽन्तर्भविता मर्त्यलोके प्रागनुशासितः ॥ ४ ॥
 वक्ता कर्ताऽविता नान्यो धर्मः (धर्मः) स्याच्चतु ते भुवि ।
 सभायामपि वैरिभ्यां यत्र मूर्तिपराः कलाः ॥ ५ ॥

कर्त्ताऽवित्रा प्रवक्त्रा च (कर्ताऽवित्रा प्रवक्ता) भवता मधुसूदन ।
 त्यक्ते महीतले देव विनष्टं कः प्रवक्ष्यति ॥ ६ ॥
 त्वमतः सर्वधर्मज्ञ धर्मस्त्वद्भक्तिलक्षणः ।
 यथा यस्य विधीयते तथा वर्णय मेऽच्युत ॥ ७ ॥
 बादरायणिरुवाच—
 इत्थं तु भृत्यमुख्येन पृष्टः स भगवान् हरिः ।
 प्रीतः क्षेमाय मर्त्यानां धर्मानाह सनातनान् ॥ ८ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 धर्म्य एष तव प्रश्नो नैःश्रेयसकरो नृणाम् ।
 वर्णाश्रमाचारवतां तमु(तदु)द्भव निबोध मे ॥ ९ ॥
 आदौ कृतयुगे वर्णो नृणां हंस इति स्मृतः ।
 कृतकृत्याः प्रजा जाता तस्मात् कृतयुगं बिदुः ॥ १० ॥
 वेदः प्रणव एवाग्रे धर्मोऽहं वृषरूपपृक् ।
 उपासते तपोनिष्ठा हंसा मां मुक्तकित्त्विषाः ॥ ११ ॥
 त्रेतामुखे महाभाग प्राणान्मे हृदयात् त्रयी ।
 विद्या प्रादुर्भूत् तस्या अहमासं त्रिबुन्मुखः ॥ १२ ॥
 विप्रक्षत्रियविद्विद्वा मुखबाहूरुपादजाः ।
 वैराजान् पुरुषाज्जाता य आत्माचारलक्षणाः ॥ १३ ॥
 गृहाश्रमो जपनतो ब्रह्मचर्यं हृदो मम ।
 यक्षःस्थलाद् बने बासो न्यासः शीर्षण्यवस्थितः ॥ १४ ॥
 वर्णानामाश्रमाणां च जन्मभूम्यनुसारतः ।
 आसन् प्रकृतयो नृणां नीचैर्नीचोत्तमोत्तमाः ॥ १५ ॥
 शमो दमस्तपः शौचं सन्तोषः क्षान्तिराजैवम् ।
 मद्भक्तित्वं दया सत्यं ब्रह्मप्रकृतयस्त्विमाः ॥ १६ ॥
 तेजो बलं धृतिः शौर्यं तितिक्षीदार्यमुद्यमः ।
 स्थैर्यं ब्रह्मण्यमैश्वर्यं क्षत्रप्रकृतयस्त्विमाः ॥ १७ ॥
 आस्तिक्यं दाननिष्ठा च अदम्भो विप्रसेवनम् ।
 अतृष्टिर्षौपचये वैश्यप्रकृतयस्त्विमाः ॥ १८ ॥
 शुश्रूषणं द्विजगवां देवानां चाप्यमायया ।
 तत्र लब्धेन सन्तोषः शूद्रप्रकृतयस्त्विमाः ॥ १९ ॥
 अग्नीचमनूतं स्तेयं नास्तिक्यं शुष्कविग्रहः ।
 कामः क्रोधश्च तर्पथ स्वभावोऽन्तेऽवसायिनाम् ॥ २० ॥

अहिंसा सत्यमस्तेयमकामक्रोधलोभता ।
 भूतप्रियहिनेहा च धर्मोऽयं सार्ववर्णिकः ॥ २१ ॥
 द्वितीयं प्राप्यानुपूर्व्याज्जन्मोपनयनं द्विजः ।
 चान् गुरुकुले दान्तो ब्रह्माधीयीत वाग्यतः ॥ २२ ॥
 मेखलाजिनदण्डाक्षब्रह्मसूत्रकमण्डलून् ।
 जटिलोऽधीतदन्तश्च वासः पीठकुशान् दधत् ॥ २३ ॥
 स्नानभोजनहोमेषु जपोचारं च वाग्यतः ।
 न छिन्द्यान्नखरोमाणि कक्षोपस्थगतान्यपि ॥ २४ ॥
 रेतो नायकिरेज्जानु व्रतव्रतपरः स्वयम् ।
 अवकीर्णोऽवगाह्यासु यतासुखिपदी जपेत् ॥ २५ ॥
 अष्टयक्षाचार्यगोविप्रगुरुवृद्धसुरान् नमेत् ।
 समाहित उपासीत सन्ध्ये च यतवाग् जपेत् ॥ २६ ॥
 आचार्यं मां विजानीयान्नाचमन्येत कर्हिचित् ।
 न मर्त्यवृद्धाऽसूयते सर्वदिग्भयो गुरुः ॥ २७ ॥
 सायं प्रातरुपानीय शैश्वं तस्मै निवेदयेत् ।
 यचान्यदप्यनुज्ञात उपभुञ्जीत संपतः ॥ २८ ॥
 शुश्रूषमाण आचार्यं सदोपासीत नीचवत् ।
 यानशय्यासनस्थाने नातिदूरः कृताञ्जलिः ॥ २९ ॥
 एवं वृत्तो गुरुकुले वसेद् भोगविवर्जितः ।
 विद्या समाप्यते यावद् विभ्रद् व्रतमखण्डितम् ॥ ३० ॥
 ययसी च्छन्दसां लोकमारोह्यन् ब्रह्मविष्टपम् ।
 गुरवे विन्यसेद् देहं स्वाध्यायार्थं बृहद्व्रतः ॥ ३१ ॥
 अग्नी गुरावात्मनि च सर्वभूतेषु मां परम् ।
 अपृथग्धीरुपासीत ब्रह्मवर्चस्यकल्मषः ॥ ३२ ॥
 स्त्रीणां निरीक्षणस्पृशंसहायश्चेलनादिकम् ।
 प्राणिनो मिपुनीभूतानगृहस्थोऽग्रतस्त्यजेत् ॥ ३३ ॥
 शौचमाचमनं स्नानं सन्ध्योपासनमार्जवम् ।
 तीर्थसेवा जपोऽस्पृश्याभक्ष्यासम्भाष्यवर्जनम् ॥ ३४ ॥
 सर्वाश्रमप्रयुक्तोऽयं नियमः कुलनन्दन ।
 मद्भावः सर्वभूतेषु मनोवाक्कायसंयमः ॥ ३५ ॥

एवं ब्रह्मव्रतधरो ब्राह्मणोऽग्निरिव ज्वलन् ।
 मद्रवतस्तीव्रतपसा दम्पकर्माशयोऽमलः ॥ ३६ ॥
 अधानन्तरमावेश्यन् यथाजिज्ञासितागमः ।
 गुरवे दक्षिणां दत्त्वा स्नायाद् गुर्वनुमोदितः ॥ ३७ ॥
 गृहं यनं चोपविशन् प्रव्रजेद् वा द्विजोत्तमः ।
 आश्रमादाश्रमं गच्छेन्नान्ध्या मत्परधरेत् ॥ ३८ ॥
 गृहाधी सदर्शी भार्यामुद्वेहदजुगुप्सिताम् ।
 यवीयसी तु वयसा यां सवर्णामनुक्रमात् ॥ ३९ ॥
 इत्याध्ययनदानानि सर्वेषां च द्विजन्मनाम् ।
 प्रतिग्रहोऽध्यापनं च ब्राह्मणस्यैव याजनम् ॥ ४० ॥
 प्रतिग्रहं मन्यमानस्तपस्तेजोपशोनुदम् ।
 अन्याभ्यां चैव जीवेत शिलैर्वा दोषदृक् तपोः ॥ ४१ ॥
 ब्राह्मणस्य च देहोऽयं धुद्रक्कामाप नेष्यते ।
 कृच्छ्राय तपसे चेह प्रेत्यानन्तसुखाय च ॥ ४२ ॥
 शिलोच्छ्रवृत्त्या परितुष्टचित्तो धर्मं
 महान्तं विरजं जुषाणः ।
 मप्यपितात्मा गृह एव तिष्ठन्
 नातिप्रसक्तः समुपैति शान्तिम् ॥ ४३ ॥
 समुद्ररति ये विप्रं सीदन्तं मत्परायणम् ।
 तानुद्धरिष्ये नचिरादापदो नीरिवार्णवान् ॥ ४४ ॥
 सर्वाः समुदरेद् राजा पितेव व्यसनात् प्रजाः ।
 आत्मानामान्मना पीरो यथा गजपतिर्गजान् ॥ ४५ ॥
 एवंविधो नरपतिर्विमानेनार्कवर्चसा ।
 विभूयेहाशुभं कृत्स्नमिन्द्रेण सह मोदते ॥ ४६ ॥

सीदन् विप्रो यणिग्वृत्त्या पण्यैरेवापदं तरेत् ।
 खड्गं वा पराक्रान्तोऽऽपदाक्रान्तो न श्वृत्त्या कथञ्चन ॥
 वैश्यवृत्त्या तु राजन्यो जीवेन्मृगययाऽऽपदि ।
 चोद् वा विप्ररूपेण न श्वृत्त्या कथञ्चन ॥ ४८ ॥
 शूद्रवृत्तिं भजेद् वैश्यः शूद्रो वै कारुकक्रियाम् ।
 कृच्छ्रान्मुक्तो न गर्ह्येण वृत्तिं लिप्सेत कर्मणा ॥ ४९ ॥
 वेदाध्यायी स्वधास्याहावन्त्यनाधिपयोदयम् ।
 देवर्षिपितृभूतानि (नृदेवपितृभूतानि) मद्रूपाण्यन्वहं यजेत् ॥
 पदच्छयोपपन्नेन शुक्रेणोपार्जितेन वा ।
 धनेनापीडयन् भृत्यान् मां यजेतान्वहं विभुम् ॥ ५१ ॥
 कुटुम्बेषु न सञ्जेत न प्रमायेत् कुटुम्बस्यि ।
 विपश्चिन्नशरं पश्येददृष्टमपि दृष्टवत् ॥ ५२ ॥
 पुत्रदाराप्रवन्तूनां सङ्गमः पान्थसङ्गमः ।
 अनुदेहं भवन्त्येते स्वप्नो निद्रानुगो यथा ॥ ५३ ॥
 इत्थं परिमृशन् पुक्तो गृहेष्वतिथिबद् वसेत् ।
 न गृहेरनुवप्येत निर्ममो निरहंकृतिः ॥ ५४ ॥
 कर्मभिर्गृहमेधीयैरिष्टा मामेव भक्तिमान् ।
 तिष्ठेद् यनं चोपविशोत् प्रज्ञावान् वा परिव्रजेत् ॥ ५५ ॥
 यस्त्वासक्तमतिर्गृहे पुत्रविशेषणातुरः ।
 स्रेणः कृषणपीर्मूढो ममाहमिति बध्यते ॥ ५६ ॥
 अहो मे पितरी वृद्धी भार्या बालात्मजा सती ।
 अनाथा मामृते दीनाः कथं जीवन्ति दुःखिताः ॥ ५७ ॥
 एवं गृहाशयाऽऽक्षिप्तहृदयो मूढधीरयम् ।
 अनुत्तस्ताननुध्यायन् मृतोऽन्धं विशते तमः ॥ ५८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 यनं विविधुः पुत्रेषु भार्या न्यस्य सहेव वा ।
 यनमेव वसेच्छान्तस्मृतीयं भागमापुषः ॥ १ ॥
 कन्दमूलफलैर्वन्यैर्मध्येवृत्तिं प्रकल्पयेत् ।
 वसीत चत्कलं वासस्तृणपर्णाजिनानि च ॥ २ ॥

केशलोमनखस्रग्भुमलानि विभृषाद् व्रती ।
 न पावेदपु मञ्जेत त्रिकालं स्पण्डिलेशायः ॥ ३ ॥
 ग्रीष्मे तप्येत पश्चाद्विषर्पास्वासारपाद् जले ।
 आकण्ठमग्नः शिषिर एवंवृत्तस्तपश्चरेत् ॥ ४ ॥

अग्निपक्वं समशीयात् कालपक्वमपि वा ।
 जलूखल्यमकुटो वा दन्तोऽनूखल एव वा ॥ ५ ॥
 स्वयं सञ्चिनुयात् सर्वमात्मनो वृत्तिकारणम् ।
 देशकालबलाभिज्ञो नाददीतान्यदाहतम् ॥ ६ ॥
 बन्धैश्वर्यपुरोडाशान् निर्वपेत् कालचोदिताम् ।
 न तु श्रोतेन पशुना मां यजेत वनाश्रमी ॥ ७ ॥
 अग्निहोत्रं च दर्शं च पूर्णमासं च पूर्ववत् ।
 चातुर्मास्यानि च मुनेराज्ञातानि च नैगमेः ॥ ८ ॥
 एवं चीर्णेन तपसा मुनिर्धमनिःसन्ततः ।
 मां तपोमयमाराध्य कपिलोकादुपैति माम् ॥ ९ ॥
 यस्त्वेवं कृच्छृतश्चीर्णं तपो नैःश्रेयसं महत् ।
 कामायाऽन्पीयसे युञ्ज्याद् बालिशः कोऽपरस्ततः ॥ १० ॥
 यदाऽसौ नियमेऽकल्पो जरया जातवेषधुः ।
 आत्मन्यग्निं समारोप्य मधितोऽग्निं समाविशेत् ॥ ११ ॥
 यदा धर्मविपाकेषु लोकेषु निरयात्मसु ।
 विरागो जायते सम्यङ् न्यस्ताग्निः प्रव्रजेत् ततः ॥ १२ ॥
 इष्टा यथोपदेशं मां दत्त्वा सर्वस्वमृत्विजे ।
 अग्नीन् स्वप्राण आवेक्ष्य निरपेक्षः परिव्रजेत् ॥ १३ ॥
 विप्रस्य वै संन्यसतो देवा दारादिरूपिणः ।
 विप्रं कुर्वन्त्ययं ह्यस्मानाक्रम्य समियात् परम् ॥ १४ ॥
 विभूयाचेन्मुनिर्वासः कीर्षीनाच्छादनं परम् ।
 त्यक्तं न दण्डपात्राभ्यामन्यत् किञ्चिदनापदि ॥ १५ ॥
 दृष्टिपूतं न्यसेत् पादं वस्त्रपूतं पिबेज्जलम् ।
 सत्यपूतं वदेद् वाक्यं मनःपूतं समाचरेत् ॥ १६ ॥
 मीनानीहानिलायामदण्डो बाण्देहचेतसाम् ।
 न ह्येते यस्य सन्त्यद्र वेषुभिर्न भवेद् यतिः ॥ १७ ॥
 भिक्षां चतुर्षु वर्णेषु विगह्यान् यज्यंश्चरेत् ।
 सप्तागारानसंकृप्तांस्तुष्येद्बन्धेन तावता ॥ १८ ॥
 वहिर्जलाशयं गत्या तत्रोपस्पृश्य वाग्यतः ।
 विभन्त्य याचितं (याचतः) शेषं भुञ्जीताशेषमाहतम् ॥ १९ ॥

एकश्चेन्महीमेतां निःसङ्गः संपतेन्द्रियः ।
 आत्मक्रीड आत्मरत आत्मवान् समदर्शनः ॥ २० ॥
 विविचनक्षेमशरणो मद्भाव(मत्कामो)विमलाशयः ।
 आत्मानं चिन्त्येदेकमभेदेन मया मुनिः ॥ २१ ॥
 अन्वीक्षेतात्मनो बन्धं मोक्षं च ज्ञाननिष्ठया ।
 बन्ध इन्द्रियविक्षेपो मोक्ष एषां च संयमः ॥ २२ ॥
 तस्मान्नियम्य पञ्चगं मद्भावेन चरेन्मुनिः ।
 विरक्तः क्षुद्रकामेभ्यो लब्ध्वाऽत्मनि सुखं महत् ॥ २३ ॥
 पुराणमब्रजान् साधान् (सर्वान्) भिक्षार्थं प्रविशंश्चरेत् ।
 पुण्यदेशासरिच्छेलवनाश्रमवतीं महीम् ॥ २४ ॥
 वानप्रस्थाश्रमपदेऽप्यभीक्ष्णं प्रेक्ष्यमाचरेत् ।
 संसिद्धयन्त्याश्रयसंमोहः शुद्धसत्यः शिलान्धसा ॥ २५ ॥
 नैतद् वस्तुतया पश्येद् दृश्यमानं विनश्रम् ।
 असक्तचित्तो विरमेदिहामुत्र चिकीर्षितात् ॥ २६ ॥
 यदेतदात्मनि जगन्मनोवाक्प्राणसम्भृतम् ।
 सर्वं मायेति तर्केण स्वस्थस्त्वक्त्वा न तत् स्मरेत् ॥ २७ ॥
 ज्ञाननिष्ठो विरक्तो वा मद्भक्तो वाऽनपेक्षकः ।
 सलिङ्गानाश्रमन् मुक्त्वा चरेदविधोगोचरः ॥ २८ ॥
 बुधो बालकवत् क्रीडेत् कुशलो जडवचरेत् ।
 वदेदुन्मत्तवद् विद्वान् गोचर्या नैगमश्चरेत् ॥ २९ ॥
 वेदपादरतो न स्यान्न पाषण्डी न हैतुकी ।
 शुष्कवादविवादेन कश्चित्पक्षं न संशयेत् ॥ ३० ॥
 नोद्विजेत जनाद् धीरो जनं चोद्विजयेत् नु ।
 अतिवादांस्तिथिक्तेन नावमन्येत कश्चन ॥ ३१ ॥
 देहमुद्दिश्य पशुवद् वैरं कुर्यान्न केनचित् ॥ ३२ ॥
 एक एव परो ह्यात्मा भूतेष्वान्यवस्थितः ।
 खं यद्बुदुषात्रेषु भूतान्येकात्मकानि च ॥ ३३ ॥
 अलब्ध्या न विपीदेत कालेकालेऽज्ञानं क्वचित् ।
 लब्ध्या न हृष्येद् धृतिमानुभयं देवतन्त्रितम् ॥ ३४ ॥
 आहारार्थं समीहेत युवंतं तन्प्राणधारणम् ।
 तत्त्वं विमृश्यते तेन तद् विज्ञाय विमुच्यते ॥ ३५ ॥

यदृच्छपोषपन्नानमयाच्छ्रेष्ठमुतापरम् ।
 तथा वासस्तथा शय्यां प्राप्तं प्राप्तं भजेन्मुनिः ॥ ३६ ॥
 शीचमाचमनं स्नानं न तु चोदनया चरेत् ।
 अन्यांश्च नियमान् ज्ञानी यथाऽहं लीलयेत्परः ॥ ३७ ॥
 नहि तस्य विकल्पाख्या क्रिया मदीक्षया हता ।
 आदेहा(न्तं)न्नात् क्वचित् त्यातिस्ततः सम्पद्यते मया ॥
 दुःखोदकैषु कामेषु जातनिर्वेद आत्मवान् ।
 अजिज्ञासितमद्वमौ गुहं मुनिमुपाव्रजेत् ॥ ३९ ॥
 तावत् परिचरद् भक्तः श्रद्धावाननसूषकः ।
 यावद् ब्रह्म विजानीयान्मामेव गुरुमादृतः ॥ ४० ॥
 यस्त्यसंयतपद्मवर्गः प्रचण्डेन्द्रियसारथिः ।
 ज्ञानवैराग्यरहितस्त्रिदण्डमुपजीवति ॥ ४१ ॥
 सुरानात्मानमात्मस्थं निहते मां च धर्महा ।
 अविषककपायोऽस्मादमुष्माच्च विहीयते ॥ ४२ ॥

बिर्धोर्धर्मः शमोऽहिंसा तप ईक्षा वनीकसः ।
 गृहिणो भूतरक्षेज्या द्विजस्याचार्यसेवनम् ॥ ४३ ॥
 ब्रह्मचर्यं तपः शौचं सन्तोषो भूतसीहदम् ।
 गृहस्थस्याग्रतो गन्तुः सर्वेषां मनुषासनम् ॥ ४४ ॥
 इति मां यः स्वधर्मेण भजेन्नित्यमन्यभाक् ।
 सर्वभूतेषु मद्रावो मद्रक्तिं विन्दते चिरात् ॥ ४५ ॥
 भक्त्योद्भवानपायिन्या सर्वलोकमहेश्वरम् ।
 सर्वोत्पत्त्यप्ययं ब्रह्म कारणं मोषयति सः ॥ ४६ ॥
 इति स्वधर्मनिर्णिकसत्यो निर्ज्ञातमद्रतिः ।
 ज्ञानविज्ञानसम्पन्नो विरक्तो समुपैति माम् ॥ ४७ ॥
 वर्णाश्रमवतां धर्म एष आचारलक्षणः ।
 स एव मद्रक्तिपुतो निःश्रेयसकरः परः ॥ ४८ ॥
 एतत् तेऽभिहितं साधो भवान् पृच्छति यद्य माम् ।
 यथा स्वधर्मसंयुक्तो भक्तो मां समिपात् परम् ॥ ४९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 यो वियाभुतसम्पन्न आत्मवानानुमानिकः ।
 मायामात्रमिदं ज्ञान्वा ज्ञानं च मपि सन्न्यसेत् ॥ १ ॥
 ज्ञानिनस्त्वहमेवेष्टः स्वार्थो हेतुश्च सम्मतः ।
 स्वयंश्चैवापवर्गश्च नान्योऽर्थो मदते प्रियः ॥ २ ॥
 ज्ञानविज्ञानसम्बद्धाः (सम्बन्धात्) पदं श्रेष्ठं चिदुर्मम ।
 ज्ञानी प्रियतमोऽतो मे ज्ञानेनासी विभर्ति माम् ॥ ३ ॥
 तपस्तीर्थं जपो दानं पवित्राणीतराणि च ।
 नालं कुर्वन्ति तां शुद्धिं या ज्ञानकलया कृता ॥ ४ ॥
 ज्ञानविज्ञानसहितं ज्ञान्या स्यात्मानमुद्भव ।
 ज्ञानविज्ञानसम्पन्नो भज मां भक्तिभाषितः ॥ ५ ॥
 ज्ञानविज्ञानयज्ञेन मामिष्टाऽऽत्मानमात्मनि ।
 सर्वयज्ञप्रति मां ये संसिद्धिं मुनयोऽन्यगुः ॥ ६ ॥
 त्वप्युद्भवाश्रयति यस्मिन्निषो विकारो
 मायाऽन्तराऽपतति नायपवर्गयोर्न (यः) ।

जन्मादयोऽस्य वद मां तव तस्य किं सु-
 रायन्तपोर्यदसतोऽस्ति तदेव मध्ये ॥ ७ ॥
 उद्भव उवाच—
 ज्ञानं विशुद्धं विपुलं यथे(दे)तद्
 वैराग्यविज्ञानयुतं पुराणम् ।
 आत्माहि विधेश्वर विषयमूर्ते
 त्वद्भक्तियोगं च महद्भिगुणम् ॥ ८ ॥
 तापत्रयेणाभिहतस्य धारो
 सन्नप्यमानस्य भवाध्वनीश ।
 पश्यामि नान्यच्छरणं तवाहि-
 द्ब्रह्मातपत्रादमृताभिवर्षात् ॥ ९ ॥
 दष्टं जनं सम्पत्तिं विलेऽस्मिन्
 कालाहिना धुद्रसुलोत्तरपर्म ।
 समुद्गीर्णं कृपाऽपवर्गः
 यचोभिरासिध महानुभाव ॥ १० ॥

श्रीभगवानुवाच-

इत्यमेतत् पुरा राजा भीष्मं धर्मभूतां वरम् ।
अजातशत्रुः पप्रच्छ सर्वेषामनुशृण्वताम् ॥ ११ ॥
निवृत्ते भारते युद्धे सुहृन्निधनवितलः ।
श्रुत्वा धर्मान् वहून् भीष्मं मोक्षधर्मानपृच्छत ॥ १२ ॥
तानहं तेऽभिधास्यामि देयव्रतमुखान्छुतान् ।
ज्ञानविज्ञानवेराग्यश्रद्धाभक्त्युपवृंहितान् ॥ १३ ॥
नयेकादश पञ्च त्रीन् भावान् भूतेषु येन वै ।
ईक्षेतान्वेकमप्येषु तज्ज्ञानं मम निश्चितम् ॥ १४ ॥
एतदेव हि विज्ञानं न तथैकेन येन यत् ।
स्थित्युत्पत्त्यप्यया नः स्युर्भावानां त्रिगुणात्मनाम् ॥ १५ ॥
आदायन्ते च मध्ये च यज्ज्ञं सृज्यं यदन्यथात् ।
पुनस्तत्प्रतिनिहामे यच्छिष्येत तदेव सत् ॥ १६ ॥
श्रुतिः प्रत्यक्षमेतिसामनुमानं चतुष्टयम् ।
प्रमाणेष्वनवस्थानाद् विकल्पात् स विरज्यते ॥ १७ ॥
कर्मणां फलरूपत्वादविरिधादमङ्गलम् ।
विपश्चिन्धनं पश्येददृष्टमपि दृष्टवत् ॥ १८ ॥
भक्तियोगः पुरेवोक्तः प्रीयमाणाय तेऽनघ ।
पुनश्च कथयिष्यामि मद्भक्तेः कारणं परम् ॥ १९ ॥
श्रद्धाऽमृतकथायां मे शश्वन्मदनुकीर्तनम् ।
परिनिष्ठा च पूजायां स्तुतिभिः स्वतनं मम ॥ २० ॥
आदरः परिचर्यायां सर्वाङ्गैरभिवन्दनम् ।
मद्भक्तपूजाऽभ्यधिका सर्वभूतेषु मन्मतिः ॥ २१ ॥
मदर्येष्वङ्गचेष्टा च वचसा मद्गुणैरण्म ।
मर्त्यपणं च मनसः सर्वकामविचर्जनम् ॥ २२ ॥
मदर्थं च परित्यागो भोगस्य च सुखस्य च ।
इष्टं दत्तं हुतं भुक्तं मदर्थं यद् व्रतं तपः ॥ २३ ॥
एवं धर्मैर्ननुष्याणामुद्भवान्मनियेदिना(दन)म् ।
मपि संजायते भवितः कोऽन्योऽर्थोऽस्यावशिष्यते ॥ २४ ॥
यदा मर्त्यपि चित्तं ज्ञानं सन्तोषवृंहितम् ।
धर्मं ज्ञानं सर्वैराग्यमेथर्षं चाभिषयते ॥ २५ ॥

यद्यपि तद्विकल्प इन्द्रियैः परिधावति ।

रजस्वलमसजिष्ठं चित्तं विद्धि विपर्ययम् ॥ २६ ॥

धर्मो मद्भक्तिर्कृत् प्रोक्तो ज्ञानं वैकात्म्यदर्शनम् ।

गुणेष्वसङ्गो वैराग्यमैथर्षं चाणिमादयः ॥ २७ ॥

उद्धव उवाच-

यमः कतिविधः प्रोक्तो नियमो वाऽरिकर्तन ।

कः शमः को दमः कृष्ण का तितिक्षा धृतिः प्रभो ॥ २८ ॥

किं दानं किं तपः शीर्षं किं सत्यं कमलेक्षण ।

किमन्नं तृप्तिजननं किञ्च शीघ्रं जनार्दन ॥ २९ ॥

कस्त्यागः किं धनं श्रेष्ठं को यज्ञः का च दक्षिणा ।

पुंसः किंस्विद् बलं श्रीमद् भगो लाभश्च केशव ॥ ३० ॥

का विद्या हीः परा का श्रीः किं सुखं दुःखमेव च ।

कः पण्डितः कश्च मूर्खः कः पन्था उत्पथश्च कः ॥ ३१ ॥

कः स्वर्गो नरकः कः स्विन् को बन्धुर्न किं गृहम् ।

क आदयः को दारिद्र्यो वा कृपणः कः क ईश्वरः ॥ ३२ ॥

एतान् प्रश्नान् मम ब्रूहि विपरीतं च सत्यते ॥ ३३ ॥

श्रीभगवानुवाच-

अहिंसा सत्यमस्तेयमसङ्गो हीरत्तश्चयः ।

आस्तिक्यं ब्रह्मचर्यं च मीनं स्थैर्यं क्षमाऽभयम् ॥ ३४ ॥

शीघ्रं जपस्तपो होमः श्रद्धातिथ्यं मदर्थनम् ।

तीर्थाटनं परार्थेहा तुष्टिराचार्यसेवनम् ॥ ३५ ॥

एते यमाः सनियमा उभयोर्द्वादशा स्मृताः ।

पुंसामुपासितास्तात यथाकामं दुहन्ति हि ॥ ३६ ॥

शमो मत्रिष्टता युद्धेर्दम इन्द्रियसंयमः ।

तितिक्षा दुःखसम्मर्दो(र्षो) जिहोपस्थजयो धृतिः ॥ ३७ ॥

दण्डन्यासः परं दानं कामत्यागस्तपः स्मृतम् ।

स्वभावविजयः शीर्षं सत्यं च समदर्शनम् ॥ ३८ ॥

कृतं च स्मृता वाणी कविभिः परिकीर्तिता ।

कर्मस्यसङ्गमः शीघ्रं त्यागः सत्त्यास उच्यते ॥ ३९ ॥

धर्म इष्टं धनं नृणां यज्ञोऽहं भगवत्तमः ।

दक्षिणा ज्ञानसन्देशः प्राणायामः परं बलम् ॥ ४० ॥

भगो म ऐश्वरो भावो लाभो मद्भक्तिरुत्तमः ।
 विद्याऽऽत्मनि भिदावोपो जुगुप्सा हीर्यिकर्मसु ॥ ४१ ॥
 श्रीगुणा नैरपेक्षयाः सुखं दुःखात्ययात् सुखम् ।
 दुःखं कामसुखापेक्षा पण्डितो बन्धमोक्षवित् ॥ ४२ ॥
 मूर्खो देहायहंबुद्धिः पन्था मन्त्रिगमः स्मृतः ।
 उत्पद्येधित्तविक्षेपः स्वर्गः सत्यगुणोदयः ॥ ४३ ॥

नरकस्तमउन्नाहो बन्धुर्गुरुहं सखा ।
 गृहं शरीरं मानुष्यं गुणाद्वयो ह्यादय उच्यते ॥ ४४ ॥
 दारिद्र्यो यस्त्वसंतुष्टः कृपणो योऽजितेन्द्रियः ।
 गुणेष्व(सक्तः स्ववशाः) सक्तधीरीशो गुणसङ्गी विपर्ययः ॥
 एत उद्वय ते प्रश्नाः सर्वे साधु निरूपिताः ।
 किं यतिर्नित्यं बहुना लक्षणं गुणदोषयोः ॥ ४६ ॥
 गुणदोषदृशिदोषो गुणस्तूभयवर्जनम् ॥ ४७ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे एकौनविंशोऽध्यायः ॥

अथ विंशोऽध्यायः

उद्वय उवाच—
 विधिश्च प्रतिपेधश्च निगमो हीश्वरस्य ते ।
 अपेक्षतेऽरविन्दाक्ष गुणदोषं च कर्मणाम् ॥ १ ॥
 वर्णाश्रमविकल्पं च प्रतिलोमानुलोमजम् ।
 द्रव्यदेशवयःकालान् स्वर्गं नरकमेव च ॥ २ ॥
 गुणदोषभिदादृष्टिमन्तरेण वचस्तव ।
 नैःश्रेयसं कथं नु स्यान्निपेधविधिलक्षणम् ॥ ३ ॥
 पितृदेवमनुष्याणां वेदश्चक्षुस्तवेधर ।
 श्रेयस्त्वनुपलब्धेऽर्थे साध्यसाधनयोरपि ॥ ४ ॥
 गुणदोषभिदादृष्टिर्नियमान् तेन हि स्वतः ।
 नियमेनापवादश्च भिदाया इति हि भ्रमः ॥ ५ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 योगास्त्रयो मया प्रोक्ता नृणां श्रेयोविधित्सया ।
 ज्ञानं कर्म च भक्तिश्च नोपायोऽन्योऽस्ति कुत्रचित् ॥ ६ ॥
 निर्विण्णानां ज्ञानयोगो न्यासिनामिह कर्मसु ।
 तेष्वनिर्विण्णचित्तानां कर्मयोगस्तु कर्मिणाम् ॥ ७ ॥
 यदृच्छया मत्कथादी जातश्रद्धस्तु यः पुमान् ।
 न निर्विण्णो नातिसक्तो भक्तियोगोऽस्य मुक्तिदः ॥ ८ ॥
 तावत् कर्माणि कुर्वीत न निर्विण्णं यावता ।
 मत्कथाश्रवणादी वा श्रद्धा यावन्न जायते ॥ ९ ॥
 स्वधर्मस्यो यजन् यक्षैरनाशीःकाम उद्वय ।
 न याति स्वर्गनरको ययन्त्यन्न समाचरेत् ॥ १० ॥

अस्मिंल्लोके वर्तमानः स्वधर्मस्योऽनयः शुचिः ।
 ज्ञानं विशुद्धमाप्नोति मद्भक्तिं वा यदृच्छया ॥ ११ ॥
 स्वर्गिणोऽप्येतमिच्छन्ति लोकं निरपिणस्तथा ।
 साधकं ज्ञानभक्तिभ्यामुभयं तदसाधकम् ॥ १२ ॥
 न नरः स्वर्गं काङ्क्षेन्नारकी च विचक्षणः ।
 नेमं लोकं च काङ्क्षेत् देहावेशात् प्रमायति ॥ १३ ॥
 एवं विद्वान् पुरा मृत्योरभावाय घटेत सः ।
 अप्रमत्त इदं ज्ञान्वा मर्त्यमप्यर्पसिद्धिदम् ॥ १४ ॥
 छियमानं कालावयवैः कृतनीडं वनस्पतिम् ।
 खगः स्वदेहमुत्सृज्य क्षेमं याति ह्यलम्पटः ॥ १५ ॥
 अहोरात्रिच्छियमानं बुद्ध्याऽसुर्ययवेषुः ।
 मुक्तसदृशः परं बुद्ध्या निरीह उपशाम्यति ॥ १६ ॥
 नृदेहमासाय सुदुर्लभं यः प्रयं
 मुक्त्यं (मुक्त्यं) गुरुकर्णधारम् ।
 मयाऽनुकूलेन नभस्वतेरितं
 पुमान् भवाब्धिं न वरेत् स मार्गणः ॥ १७ ॥
 यदाऽऽरम्भेषु निर्विण्णो विरक्तः संयतेन्द्रियः ।
 अभ्यासेनात्मनो योगी धारयेदचलं मनः ॥ १८ ॥
 धार्यमाणं मनो यद्विधं ध्याम्यदाधनवस्थितम् ।
 अतन्द्रितोऽनुरोधेन मार्गेणात्मवशं नयेत् ॥ १९ ॥
 मनोगतिं न विसृजेज्जितप्राणो जितेन्द्रियः ।
 सत्यसम्पन्नया बुद्ध्या मन आत्मवशं नयेत् ॥ २० ॥

एष वै परमो योगो मनसः सङ्ग्रहः स्मृतः ।
 हृदयज्ञत्वमन्विच्छन् दमश्चैवेच्छतो मुहुः ॥ २१ ॥
 साङ्ख्येन सर्वभावानां प्रतिलोमानुलोमतः ।
 भवाप्यबाधनुष्यायेन्मनो यावत् प्रसीदति ॥ २२ ॥
 निर्विण्णस्य विरक्तस्य पुरुषस्यात्मवेदिनः ।
 मनस्त्यजति दीरात्म्यं (दीर्भाग्यं) चिन्तितस्यानुचिन्तया ॥
 यमादिभिर्योगपथैरान्वीक्षिक्या च विषया ।
 ममाचौपासनाभिर्वा नान्यैर्योगं स्मरेन्मनः ॥ २४ ॥
 यदि कुर्यात् प्रमादेन योगी कर्म विगर्हितम् ।
 योगेनैव देहदंशो नान्यं यत्नं (यन्त्रं) कदाचन ॥ २५ ॥
 स्ये स्वेऽधिकारे या निष्ठा स गुणः परिकीर्तितः ।
 विपर्ययस्तु दोषः स्यादुभयोरपि निर्णयः ॥ २६ ॥
 कर्मणां जात्यशुद्धानामनेन नियमः कुतः ।
 गुणदोषविधानेन त्वंहसां त्याजनेच्छया ॥ २७ ॥
 जातश्रद्धो मत्कथासु निर्विण्णः सर्वकर्मसु ।
 वेद दुःशात्मकान् कामान् परित्यागेऽप्यनीश्वरः ॥ २८ ॥
 ततो भजेत मां प्रीतः श्रद्धालुर्दृढनिश्चयः ।
 जुषमाणश्च तान् कामान् दुःखोदकांश्च गर्हयन् ॥ २९ ॥

प्रोक्तेन भक्तियोगेन भजतो माऽसकृन्मुनेः ।
 कामा हृदिस्था नश्यन्ति सर्वे मयि हृदि स्थिते ॥ ३० ॥
 भियते हृदयग्रन्थिष्ठियन्ते सर्वसंशयाः ।
 धीयन्ते चास्य कर्माणि मयि दृष्टेऽखिलात्मनि ॥ ३१ ॥
 तस्मान्मद्भक्तिपुक्तस्य योगिनो वै मदात्मनः ।
 न ज्ञानाच्च च वैराग्यात् प्रायः श्रेयो भवेदिह ॥ ३२ ॥
 यत् कर्मभिर्यत् तपसा ज्ञानवैराग्यतश्च यत् ।
 योगेन दानधर्मेण श्रेयोभिरितरीरापि ॥ ३३ ॥
 सर्वं मद्भक्तियोगेन मद्भक्तो लभतेऽञ्जसा ।
 स्वर्गापवर्गं मद्भाम कथञ्चिद् यदि वाञ्छति ॥ ३४ ॥
 न किञ्चित् साधवो धीरा भक्ता होकान्तिनो मम ।
 वाञ्छन्त्यपि मया दत्तं कैवल्यमपुनर्भवम् ॥ ३५ ॥
 नैरपेक्ष्यं परं प्रादुर्निःश्रेयसमकल्मषम् ।
 तस्मात्त्रिराशिषो भक्तिर्निरपेक्षस्य मे भवेत् ॥ ३६ ॥
 न मय्येकान्तभक्तानां गुणदोषोद्भवा गुणाः ।
 साधूनां समचित्तानां बुद्धेः (पर)पारमुपेयुषाम् ॥ ३७ ॥
 एवमेतान् मयाऽऽदिष्टाननुतिष्ठन्ति मे पथः ।
 क्षेमं विन्दन्ति मत्स्थानं यद् ब्रह्म परमं विदुः ॥ ३८ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशास्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 य एतान् मत्पथो हित्वा भक्तिज्ञानक्रियात्मकान् ।
 (य एतां मत्कर्थां हित्वा भक्तिज्ञानक्रियात्मिकाम् ।)
 धुद्रान् कामान् खलैः (चलैः) प्राणैर्जुषन्तः संसरन्ति ते ॥
 त्वे स्वेऽधिकारे या निष्ठा स गुणः परिकीर्तितः ।
 विपर्ययस्तु दोषः स्यादुभयोरपि निश्चयः ॥ २ ॥
 शुद्धपशुङ्गी विधीयेते समानेष्वपि वस्तुषु ।
 द्रव्यस्य विचिकित्सार्थं गुणदोषी शुभाशुभी ॥ ३ ॥
 धर्माथं व्यवहारार्थं यात्रार्थमिति याऽनघ ।
 दर्शितोऽयं मयाऽऽचारो धर्म्यमुद्रहता पुरम् ॥ ४ ॥

भूष्यम्व्ययनिलाकाशा भूतानां पञ्च धातयः ।
 आन्नब्रह्मस्थावरादीनां शरीरा आत्मसंयुताः ॥ ५ ॥
 भेदेन नामरूपाणि विपर्याणि समेष्वपि ।
 धातुशुद्धये विकल्पन्त्य एतेषां स्वार्थसिद्धये ॥ ६ ॥
 देशकालादिभावानां वचनान्मम सत्तम ।
 गुणदोषी विधीयेते नियमार्थं हि कर्मणाम् ॥ ७ ॥
 कृष्णसारोऽथ देशानां ब्राह्मणानां शुचिर्भवेत् ।
 कृष्णसारोऽप्यसीवीरकीकटासंस्कृतेरिणः ॥ ८ ॥
 कर्मण्यो गुणवान् कालो द्रव्यतः स्वत एव वा ।
 यतो निवर्तते कर्म सदोपोऽकर्मकः स्मृतः ॥ ९ ॥

द्रव्यस्य शब्दयशुडी च द्रव्येण वचनेन वा ।
 संस्कारेणापि कालेन महत्त्वात्पतयाऽथ वा ॥ १० ॥

शक्त्याऽशक्त्या च बाधुद्ध्या समृद्ध्या च तथाऽऽत्मनः ।
 अन्ये शुद्धयन्ति हि तथा देशाद्यस्थानुसारतः ॥ ११ ॥

धान्यदार्ढ्यस्थितनूनां रसतेजसचर्मणाम् ।
 कालबाधग्रिमृत्तोषैः पार्थिवानां युतायुतैः ॥ १२ ॥

अमंध्यलिप्तं यद् येन गन्धलेपं व्यपोहति ।
 भजते प्रकृतिं तस्य तच्छीचमुपदिश्यते ॥ १३ ॥

स्नानदानतपोयस्यादीर्यसंस्कारकर्मभिः ।
 मदध्यासान्मनःशोचं कृत्वा कर्माचरेद् बुधः ॥ १४ ॥

मन्त्रस्य च परिज्ञानं कर्मशुद्धिर्मदर्शणम् ।
 धर्मः सम्पाद्यते सद्भिरधर्मस्तु विपर्ययः ॥ १५ ॥

कचिद् गुणाणि दोषः स्याद् दोषोऽपि विधिना गुणः ।
 गुणदोषार्थनियमस्तद्विदामेव बाधते ॥ १६ ॥

समानकर्माचरणेऽपतितानां न पातकम् ।
 आत्यक्तिको गुणः सद्गान न शयानः पतत्यधः ॥ १७ ॥

यतो यतो निवर्तते विमुच्येत ततस्ततः ।
 एष धर्मो नृणां क्षेमः शोकमोहभयापहः ॥ १८ ॥

विषयेषु गुणाध्यानात् पुंसः सद्गस्ततो भवेत् ।
 सद्गदेव भवेत् कामः कामादेव कलिर्नृणाम् ॥ १९ ॥

कलेर्दुविषहः क्रोधस्तमस्तदनुवर्तते ।
 तमसा ग्रस्यते पुंसश्चेतना व्यापिनी ततः ॥ २० ॥

तथा च रहितः साधो जन्तुः शून्याय कल्पते ।
 ततोऽस्य स्वार्थविभ्रंशोऽमुच्छिन्नस्य मृतस्य च ॥ २१ ॥

विषयाभिनिवेशेन नात्मानं वेद नापरम् ।
 वृक्षजीविकया जीवन् व्यर्थं ग्रस्तवयाः श्वसन् ॥ २२ ॥

फलभुक्तिरियं नृणां नः श्रेयसोचनं परम् ।
 श्रोतुर्विषयया श्रोतं यथा श्रेयज्यरोचनम् ॥ २३ ॥

उत्पत्त्यै हि कामेषु प्राणेषु स्वजनेषु च ।
 आसक्तमनसो मर्त्या आत्मनोऽनर्थहेतुषु ॥ २४ ॥

न तानविदुषः स्वार्थं भ्राम्यतो वृजिनाध्वनि ।
 कथं युज्यान् पुनस्तेषु तांस्तमो विशतो बुधः ॥ २५ ॥

एवं व्यवसितं केचिदविज्ञाय कुतुहलयः ।
 फलभुक्तिं कुसुमितामवेदज्ञा वदन्ति हि ॥ २६ ॥

कामिनः कृपणा लुब्धाः पुष्पेषु पल्लवद्वयः ।
 अग्रिमुग्धा धूमतान्ताः स्वलोकं न विदन्ति ते ॥ २७ ॥

न ते मामद्र जानन्ति हृदिस्थं य इदं यतः ।
 उक्थशासो ह्यसुतृपो यथा नीहारचक्षुषः ॥ २८ ॥

ते मे मतमविज्ञाय परोक्षविषयात्मकाः ।
 हिंसायां यदि कामः स्याद् यज्ञ एव न चोदना ॥ २९ ॥

हिंसाविहारा दालम्ब्यः पशुभिः स्वसुखेच्छया ।
 यजन्ते देवता यज्ञैः पितृन् भूतपतीन् सलाः ॥ ३० ॥

स्यग्रापमममुं लोकमसन्तं श्रवणप्रियम् ।
 आशिषो हृदि संकल्प्य त्यजन्त्यर्थान् यथा यणिक् ॥ ३१ ॥

रजःसत्त्वतमोनिष्ठा रजःसत्त्वतमोजुषः ।
 उपासते इन्द्रमुल्बान् देवादीः (नयधै)न् न यधैव माम् ॥

इष्टेह देवता यज्ञैर्गन्ता रंस्यामहे दिवि ।
 तस्यान्त इह भूयास्म महाशाला महाकुलाः ॥ ३३ ॥

एवं पुष्पितया वाचा व्याश्रितमनसां नृणाम् ।
 मानिनां चानिस्तब्धानां मद्गताऽपि न रोचते ॥ ३४ ॥

वेदा ब्रह्मात्मविषयास्तिकाण्डविषया अपि ।
 परोक्षवादे वेदोऽयं परोक्षं मम च प्रियम् ॥ ३५ ॥

शब्दब्रह्म सुदुर्बोधिं प्राणेन्द्रियमनोमयम् ।
 अनन्तपारं गम्भीरं दुर्विगाहं समुद्रवत् ॥ ३६ ॥

मयोपवृत्तिं भूमा ब्रह्मणाऽनन्तशक्तिना ।
 भूतेषु पोषरूपेण विसृष्टैर्वै लक्ष्यते ॥ ३७ ॥

योर्णनाभिर्हृदपादूर्णामुद्रहते मुखान् ।
 आकाशाद् पोषयान् प्राणो मनसाऽऽस्वर्षारूपिणा ॥ ३८ ॥

छन्दोमयोऽमृतमयः सहस्रपदवीं प्रभुः ।
 ओष्ठोऽप्यङ्गितां स्पर्शास्वरोप्यान्तस्थभूषिताम् ॥ ३९ ॥

विचित्रभाषाविततां छन्दोभिश्चतुस्तरीः ।
 अनन्तपारां वृहतीं सृजत्याक्षिपते स्वयम् ॥ ४० ॥
 गायत्र्युष्णिगनुष्टुप् च वृहती पङ्क्तिरेव च ।
 त्रिष्टुप् जगत्याचिच्छन्दो ह्यष्टवत्यष्टी जगद् विराद् ॥ ४१ ॥

किं विधत्ते किमाचष्टे किमनूय विकल्पयेत् ।
 इत्यस्या हृदयं लोके (साक्षात्) नान्यो मद् वेद कश्चन ॥
 मां विधत्तेऽभिधत्ते मां विकल्पापोह इत्यहम् ॥ ४३ ॥
 एतावान् सर्ववेदार्थः शब्द आस्थाय माऽभिदाम् ।
 मायामात्रमनूयान्ते प्रतिपिष्य प्रशाम्यति ॥ ४४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

उद्धव उवाच—
 कानि तत्त्वानि विश्लेश सङ्ख्यातान्युपिभिः प्रभो ।
 नवैकादशपञ्चत्रीण्यात्वं त्वमिह शुश्रुम ॥ १ ॥
 केचित् पङ्क्तिंशतिं प्राहुरपरे पञ्चविंशतिम् ।
 सप्तैके नव पट् केचिच्चत्वार्येकादशापरे ।
 केचित् सप्तदश प्राहुः षोडशैके त्रयोदश ॥ २ ॥
 एतावत्त्वं हि सङ्ख्यानामूपयो यद्विषयः ।
 गायन्ति पृथगायुष्मन्निदं नो वक्तुर्हसि ॥ ३ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 युक्तयः सन्ति सर्वत्र भाषन्ते ब्राह्मणा यथा ।
 मायां मदीयामुद्दिष्टा वदतां किं नु दुर्घटम् ॥ ४ ॥
 नैतदेवं यथाऽन्ध त्वं यदहं यस्मिन् तत् तथा ।
 एवं विवदतां हेतुः शक्त्यो मे दुरत्ययाः ॥ ५ ॥
 यासां व्यतिकरादासीद् विकल्पो वदतां पदम् ।
 प्राप्ते शमदमे व्येति यादस्तमनुशाम्यति ॥ ६ ॥
 परस्परानुप्रवेशात् तत्त्वानां पुरुषर्षभ ।
 पञ्चाप्यप्यप्रसङ्गान् यथा वक्तुर्विचक्षितम् ॥ ७ ॥
 एकस्मिन्नपि दृश्यन्ते प्रविष्टानीतराणि च ।
 पूर्वस्मिन् वाऽपरस्मिन् वा तत्त्वे तत्त्वानि सर्वशः ॥ ८ ॥
 पञ्चाप्यप्यमयोऽमीषां प्रसङ्गानामभीप्सताम् ।
 यथा विविकतं यद्युक्तं गृहीतो युक्तिरसम्भवात् ॥ ९ ॥
 अनाद्यवियायुक्तस्य पुरुषस्यात्मवेदनम् ।
 स्वतां न सम्भवेद् यस्मात् ततोऽन्यः पुरुषो भवेत् ॥ १० ॥

पुरुषेश्वरयोत्र न वैलक्षण्यमप्यपि ।
 तदन्यकल्पनाऽपार्था ज्ञानं च प्रकृतेर्गुणः ॥ ११ ॥
 प्रकृतेर्गुणसाम्ये तु प्रकृतेर्नात्मनो गुणाः ।
 सत्त्वं रजस्तम इति स्थित्युत्पत्त्यन्तर्हेतवः ॥ १२ ॥
 सत्त्वं ज्ञानं रजः कर्म तमोऽज्ञानमिहोच्यते ।
 गुणव्यतिकरः कालः स्वभावः सूत्रमेव च ॥ १३ ॥
 पुरुषः प्रकृतिर्व्यक्तमहद्गारो नभोऽनिलः ।
 ज्योतिरापः क्षितिरिति तत्त्वान्युक्तानि मे नव ॥ १४ ॥
 श्रोत्रं त्वग् दर्शनं प्राणो जिह्वेति ज्ञानशक्तयः ।
 वाक्पाण्युपस्थपाप्यङ्गिकर्माप्यक्षोभयं मनः ॥ १५ ॥
 शब्दः स्पर्शो रसो गन्धो रूपं चेत्यर्थजातयः ।
 गत्युक्त्युत्सर्गशिल्पानि कर्मायतनसिद्धयः ॥ १६ ॥
 सर्गादी प्रकृतिर्द्वयस्य कार्यकारणरूपिणी ।
 सत्त्वादिभिर्गुणैर्धत्ते पुरुषोऽव्यक्तममीक्षते ॥ १७ ॥
 व्यक्तादयो विकुर्वाणा धातवः पुरुषेक्षया ।
 लब्धवीर्याः सृजन्यवण्डं संहताः प्रकृतेर्वलात् ॥ १८ ॥
 सप्तैव धातव इति यत्रार्थाः पञ्च खादयः ।
 ज्ञानमात्मोभयाधारस्ततो देहेन्द्रियासवः ॥ १९ ॥
 पङ्क्तिव्यापि भूतानि पञ्च पट् परः पुमान् ।
 त्रिंशुक्तात्मसम्भूतैः सृष्टेर्दं समुपाशितान् ॥ २० ॥
 चत्वार्येवेति तत्रापि तेज आपोऽन्नमात्मनः ।
 जातानि तैरिदं जातं जन्माद्यवयविनः खलु ॥ २१ ॥
 सङ्ख्याने सप्तदशके भूतमात्रेन्द्रियाणि च ।
 पञ्चपञ्चकमनसा आत्मा सप्तदशः स्मृतः ॥ २२ ॥

तद्वत् पोडशसङ्ख्यानि आत्मना मन उच्यते ।
 भूतेन्द्रियाणि पक्षेय मन आत्मा त्रयोदश ॥ २३ ॥
 इति नानाप्रसङ्गवान् तत्त्वानामृषिभिः कृतम् ।
 सर्वं न्याय्यं युक्तितमत्वाद् विदुषां किमशोभनम् ॥ २४ ॥
 उद्भव उवाच—
 प्रकृतिः पुरुषश्चोभौ यद्यप्यात्मविलक्षणौ ।
 अन्यान्पापाश्रयान् कृष्ण दृश्यते न भिदा तयोः ॥ २५ ॥
 प्रकृती लक्ष्यते ह्यात्मा प्रकृतिश्च तथाऽऽत्मनि ।
 एतन्मते पुण्डरीकाक्ष महान्तं संशयं हृदि ।
 छेत्तुमर्हसि पद्मेश वचोभिस्तत्त्वनेपुणैः ॥ २६ ॥
 त्वत्तो ज्ञानं हि जीवानां प्रमोपस्तनुशक्तितः ।
 त्वमेव ह्यात्ममायाया गतिं वेत्स्य नचापरः ॥ २७ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 प्रकृतिः पुरुषश्चेति विकल्पः पुरुषर्षभ ।
 एष वैकारिकः सर्गो गुणव्यतिकरामकः ॥ २८ ॥
 ममाङ्ग माया गुणमध्यनेकधा
 विकल्पबुद्धिं च गुणैर्विधत्ते ।
 वैकारिकस्त्रिविधोऽध्यात्ममेकं
 अयाधिदेवमपिभूतमन्यत् ॥ २९ ॥
 दृग् रूपमर्कश्च परत्र रन्ध्रे
 परस्परं सिध्यति न स्वतोऽसौ ।
 आत्मा यदेषामुपराम आयः
 स्वयाऽनुभूत्याऽखिलसिध्यसिद्धिः ॥ ३० ॥
 एवं त्वगादि ध्वणादि चक्षुः
 जिह्वादिना सादि च चित्तपुक्तम् ॥
 योऽसौ गुणक्षोभकृतो विकारः
 प्रधानमूलो जगतः प्रसूतिः ।
 अहं त्रिवृत्सोऽहं विकल्पहेतुः
 वैकारिकः तामस ऐन्दियश्च ॥ ३१ ॥
 आत्मा परिज्ञानमयो विवादो
 ह्यस्तीति नास्तीति भिदाऽर्पनिष्ठः ।
 व्यर्षोऽपि नैवोपरमेत पुंसां
 मत्तः परावृत्तधियां स्वलोकात् ॥ ३२ ॥

उद्भव उवाच—

त्वत्तः परावृत्तधियः स्वकृतेः कर्मभिः प्रभो ।
 उवाचवान् यथा देहान् गृह्णन्ति विसृजन्ति च ॥ ३४ ॥
 तन्ममाख्यादि गोविन्द दुर्बिभ्राज्यमनात्मभिः ।
 न होतुं प्रापशो लोके विद्वांसोऽवन्ति वञ्चिताः ॥
 श्री भगवानुवाच—
 मनः कर्ममयं नृणामिन्द्रियैः पञ्चभिर्युतम् ।
 लोकाहोके प्रयात्यन्यमात्मा तदनुवर्तते ॥ ३६ ॥
 ध्यायन्मनो हि विषयान् दृष्टान् बाऽनुभुतानप ।
 उयत् सीदत् कर्मतन्त्रं स्मृतिस्तदनु शाम्यति ॥ ३७ ॥
 विषयाभिविवेको न आत्मानं यत् स्मरेन्मनः ।
 जन्तोर्वै कस्यचिद्धेतोर्मुत्पूरत्यन्तविस्मृतिः ॥ ३८ ॥
 जन्म त्वात्मतया पुंसः सर्वभावेन भूरिद ।
 विषयस्वीकृतिं श्रादुर्यया स्वप्न(श्रो)मनोरथः ॥ ३९ ॥
 स्वप्नं मनोरायं चाप्यं प्राक्तनं न स्मरत्यसौ ।
 तत्र पूर्वमिवात्मानमपूर्वं चानुपश्यति ॥ ४० ॥
 ईदृशायास विज्ञाप त्रैविध्यं भाति वस्तुनि ।
 वहिरन्तर्भिदाहेतुर्जोऽसज्जनकृद् यथा ॥ ४१ ॥
 नित्यदा खड्ग भूतानि भवन्ति न भवन्ति च ।
 कालेनालक्ष्यवेगेन सूक्ष्मत्वात् तत्र दृश्यते ॥ ४२ ॥
 यथाऽर्विषां स्रोतसां च फलानां या वनस्पतेः ।
 तथैव सर्वभूतानां वयोऽवस्था य तत्कृता ॥ ४३ ॥
 सोऽयं दीपोऽर्विषां यद्वत् स्रोतसां तदिदं जलम् ।
 सोऽयं पुमानिति नृणां मृषागीर्भिमृषायुषाम् ॥ ४४ ॥
 आयः स्वकर्मबीजेन जायते सोऽव्ययः पुमान् ।
 त्रिपते चामरो भ्रान्त्या यथाऽग्निदाहसंपुतः ॥ ४५ ॥
 निषेकगर्भजन्मानि बाल्यकौमार्यौवनम् ।
 वयो मयं जरा मृत्युरित्यवस्थास्तनोर्नव ॥ ४६ ॥
 एता मनोरथमयीर्हान्यस्वोवाचवास्तनूः ।
 गुणसङ्गादुदाते क्वचित् काश्चिज्जहाति च ॥ ४७ ॥
 आत्मनः पितृपुत्राभ्यामनुमेयौ भवाप्ययौ ।
 भवाप्ययौ हि भूतानामभिज्ञाद्वयलक्षणी ॥ ४८ ॥

तरोर्वीजविकाराभ्यां यो विद्वान् जन्मसंयमो ।
 तरोर्विलक्षणो दृष्ट एव दृष्टा तनोः पृथक् ॥ ४९ ॥
 प्रकृतेरेवमात्मानमविविच्यावुधः पुमान् ।
 तत्त्वेन स्पर्शसम्मूढः संसारं प्रतिपद्यते ॥ ५० ॥
 सत्त्वसद्भाद्व कपीन् देवान् रजसाऽसुरमानुषान् ।
 तमसा भूततिर्यक्त्वं भ्रामितो याति कर्मभिः ॥ ५१ ॥
 नृत्यतो गावतः पश्यन् यथैवानुकरोति तान् ।
 एवं बुद्धिगुणान् पश्यन्ननीहोऽप्यनुकार्यते ॥ ५२ ॥
 यथाऽम्भसा प्रचलता तरयोऽपि चला इव ।
 चक्षुषा भ्राम्यमाणेन दृश्यते भ्रमतीव भूः ॥ ५३ ॥
 यथा मनोरथधियो विषयानुभवो मृषा ।
 स्वप्नदृष्टश्च दाशार्हं तथा संसार आत्मनः ॥ ५४ ॥
 अर्थे ह्यविद्यमानेऽपि संसृतिर्न निवर्तते ।
 ध्यायतो विषयान् पुंसः स्वप्नेऽप्यर्थागमो यथा ॥ ५५ ॥

तस्मादुद्धव मा भुङ्क्ष्व विषयानसदिन्द्रियैः ।
 आत्माग्रहणनिष्पन्नं पश्यन् वैकल्पिकं भ्रमम् ॥ ५६ ॥
 क्षिप्तोऽवमानितोऽसद्भिः प्रलब्धः शापितोपि वा ।
 ताडितः सन्निरुद्धो वा वृत्त्या वा परिहापितः ॥ ५७ ॥
 विक्षितो मूर्खितो वाऽशैर्बहुधेयं प्रकम्पितः ।
 श्रेयस्कायः कृच्छ्रगत आत्मनाऽऽत्मानमुद्धरेत् ॥ ५८ ॥
 उद्धव उवाच—
 यथैवमनुबुध्येयं वद नो वदतां वर ।
 सुदुःसहमहं मन्ये आत्मन्यसदतिक्रमम् ॥ ५९ ॥
 विदुषामपि विश्वात्मन् प्रकृतिर्हि बलीयसी ।
 कृते त्वद्धर्मनिरतान् शान्तांस्ते चरणालयान् ॥ ६० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्री शुक्र उवाच—
 स एवमाशंसित उद्धवेन भागवतमुख्येन दशार्हवर्यः ।
 सभाजयन् भृत्यवचो मुकुन्दस्तमावभाषे श्रवणीयवीर्यः ॥ १ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 बाह्यान्तर्भज(भर्ज,भञ्ज)नो ह्यत्र साधुर्वै दुर्जनेरितेः ।
 दुरुक्तेर्भिन्नमात्मानं यः समाधातुमीश्वरः ॥ २ ॥
 न तथा तप्यते विद्वः पुमान् बाणैर्हि मर्मगैः ।
 यथा तुदन्ति मर्मस्था असतां परुषेषवः ॥ ३ ॥
 कथयन्ति महापुण्यमितिहासमिहोद्धव ।
 तमहं वर्णयिष्यामि निबोध सुसमाहितः ॥ ४ ॥
 केनचिद् भिक्षुणा गीतं परिभूतेन दुर्जनेः ।
 स्मरता धृतियुक्तेन विपाकं निजकर्मणः ॥ ५ ॥
 अयन्तीषु द्विजः कश्चिदासीदादित्यतः श्रिया ।
 वार्तायुक्तिः कदर्यस्तु कामी लुब्धोऽतिकोपनः ॥ ६ ॥
 ज्ञानयोऽतिथयस्तस्य याज्ञत्रेणाप्यनर्चिताः ।
 शून्याश्चस्य आत्माऽपि काले कामिरनर्चितः ॥ ७ ॥

दुःशीलस्य कदर्यस्य दुःहृतः पुत्रवान्धवान् ।
 दारा दुहितो भृत्या विषण्णा नाचरन् प्रियम् ॥ ८ ॥
 तस्यैव यक्षवित्तस्य च्युतस्योभयलोकतः ।
 धर्मकामविहीनस्य चुक्रुधुः पञ्चभागिनः ॥ ९ ॥
 तदव(ज्ञान)ध्यानविस्मृत-
 पुण्यस्कन्धस्य भूरिद ।
 अर्थोऽप्यगच्छन्निधनं
 बह्नापास(परिभ्रमात) (परिश्रमः)परिष्कृतः ॥ १० ॥
 ज्ञातयो जगद्गुरुः किञ्चित् किञ्चिद् दस्यव उद्धव ।
 देवतः कालतः किञ्चिद् ब्रह्मवन्द्योर्नृपार्थिवात् ॥ ११ ॥
 स एवं द्रविणे नष्टे धर्मकामविवर्जितः ।
 उपेक्षितश्च स्वजनैश्चिन्तामाप्य दुरत्ययाम् ॥ १२ ॥
 तस्यैव ध्यायतो दीर्घमगादायुस्तपस्विनः ।
 स्त्रियतो वाप्यकण्ठस्य निर्वेदः सुमहानभूत् ॥ १३ ॥
 स चाहेदमहो कष्टं कृषाऽऽत्मा मे सुतापितः ।
 न धर्माय न कामाय यस्यार्थापास ईदृशः ॥ १४ ॥

प्रायेणार्थः कदवाणां न सुखाय कदाचन ।
 इह चात्मोपतापाय मृतस्य नरकाय च ॥ १५ ॥
 यशो यशस्विनां शुद्धं श्लाघ्या ये गुणिनां गुणाः ।
 लोभः स्वल्पोऽपि तान् इन्ति शिबो रूपमिवेप्सितम् ॥ १६ ॥
 अर्थस्य साधने सिद्ध उत्कर्षे रक्षणे व्यये ।
 नाशोपभोग आयासस्त्रासश्चिन्ता भ्रमो नृणाम् ॥ १७ ॥
 स्तेयं हिंसाऽनृतं दम्भः कामः क्रोधः स्मयो मदः ।
 भेदो वैरमविश्वासः संस्पर्धो व्यसनानि च ॥ १८ ॥
 एतं पञ्चदशानर्थां ह्यर्थमूला मता नृणाम् ।
 तस्मादनर्थमर्थार्थं श्रेयोर्धी दूरतस्त्यजेत् ॥ १९ ॥
 भियन्ते भ्रातरौ दाराः पितरः सुहृदस्तथा ।
 एकपाऽर्थेच्छया सयः सर्वे चाप्यरयः कृताः ॥ २० ॥
 अर्थेनाल्पीयसा ह्येते संख्या दीप्तमन्यवः ।
 त्यजन्त्यक्षुन् वृथा ग्रन्ति सहस्रोत्सृज्य सीहृदम् ॥ २१ ॥
 लब्ध्वा जन्मार्थैः प्रार्थ्य मानुष्यं तद् द्विजाम्प्रताम् ।
 तदनादृत्य ये सर्वे ग्रन्ति यान्त्यशुभां गतिम् ॥ २२ ॥
 स्वर्गापवर्गयोर्द्वारं प्राप्य लोकमिमं पुमान् ।
 द्रविणे कोऽनुपज्जेत मर्त्योऽनर्थस्य धामनि ॥ २३ ॥
 देवर्षिपितृभूतानि ज्ञातीनन्यांश्च भागिनः ।
 असंविभज्य चात्मानं यक्षवित्तः पतत्यधः ॥ २४ ॥
 व्यर्थपाऽर्थेहया वित्तं प्रमत्तस्य वयो बलम् ।
 कुशलाय न सिध्यन्ति जटः किनु साधयेत् ॥ २५ ॥
 तस्मान् संक्लिश्यतेऽविद्वान् व्यर्थपाऽर्थेहयाऽसकृत् ।
 कस्यचिन्मायया नूनं लोकोऽयं सुविमोहितः ॥ २६ ॥
 किं धनैर्धनैर्देवां किं कामैर्वा कामदेहत ।
 मृत्युना श्रस्यमानस्य कर्मभिर्वैति जन्मदैः (जन्मभिः) ॥
 नूनं मे भगवांस्तुष्टः सर्वदेवमयो हरिः ।
 येन नीतो दशामेतां निर्वेदश्चात्मनः ब्रह्म ॥ २८ ॥
 सोऽहं कालावशेपेण शोषयिष्येऽहमात्मनः ।
 अग्रमत्तोऽस्त्रिलापेभ्यु यदि स्यां सिद्ध आत्मनि ॥ २९ ॥

तत्र मामनुमोदेरन् देवास्त्रिभुवनेश्वराः ।
 मुहूर्तेन ब्रह्मलोकं खदाङ्गः समसाधयत् ॥ ३० ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 इत्यभिप्रेत्य मनसा ह्यावन्त्यो द्विजसत्तमः ।
 उन्मुच्य हृदयग्रन्थिं शान्तो भिक्षुरभून्मुनिः ॥ ३१ ॥
 स चचार महीमेतां संयतात्मेन्द्रियानलः ।
 भिक्षार्थं नगरग्रामानसङ्गोऽलक्षितोऽविशान् ॥ ३२ ॥
 तं वै प्रवयसं भिक्षुमवधूतमसज्जनाः ।
 दत्ताः पर्यभवन् भद्र बह्वीभिः परिभूतिभिः ॥ ३३ ॥
 केचित् त्रिवेणुं जगृहरेके पात्रं कमण्डलुम् ।
 पीठं पैकेऽक्षसूत्रं च कन्यां चीराणि केचन ॥ ३४ ॥
 प्रदाय च पुनस्तानि दर्शितान्याददुर्मुनेः ।
 अन्नं च भैक्षसम्पन्नं भुञ्जानस्य सरित्ते ॥ ३५ ॥
 मूर्त्रयन्ति च पापिष्ठा निह्नीयन्त्यस्य मूर्धनि ।
 यतवाचं वाचयन्ति ताडयन्ति न वक्ति चेत् ॥ ३६ ॥
 तर्जयन्त्यपरे वाग्भिः स्तेनोऽयमिति वादिनः ।
 वग्रन्ति रज्ज्वा तं केचिद् बध्यतां बध्यतामिति ॥ ३७ ॥
 क्षिपन्त्येकेऽबजानन एष धर्मध्वजः शठः ।
 क्षीणवृत्त इमां वृत्तिमगृहीतुं स्वजनोऽन्वितः ॥ ३८ ॥
 अहो एष महासारो धृतिमान् गिरिराडिव ।
 मौनेन साधयत्यर्थं वकवद् हृदिनिश्चयः ॥ ३९ ॥
 इत्येके विहसन्त्येनमेकं शीवांदयन्ति च ।
 तं बबन्तुर्निरुपयथा क्रीडनकं द्विजम् ॥ ४० ॥
 एवं स भीतिकं दुःखं देविकं देहिकं च यत् ।
 भोक्तव्यमात्मनोऽनिष्टं दिष्टं प्राप्तं प्राप्तमवुप्यत ॥ ४१ ॥
 परिभूत इमां गा(धा)धामगायत नराधमैः ।
 पातयद्भिः स्वधर्मस्थो धृतिमास्थाय सात्त्विकीम् ॥ ४२ ॥
 भिक्षुरुवाच—
 नार्यं जनो मे सुखदुःखहेतु-
 नं देवतात्मा श्रहकर्मकालाः ।
 मनः परं कारणमामनन्ति
 संसारचक्रं परिवर्तयेद् यत् ॥ ४३ ॥

मनो गुणान् वै सृजते बलीय-
स्ततश्च कर्माणि विलक्षणाणि ।

शुक्लानि कृष्णान्यथ लोहितानि
तेभ्यः सवर्णा गतयो भवन्ति

॥ ४४ ॥

अनीह आत्मा मनसा(मनसः) समीहितं
हिरण्यमयो मत्सख उद्विचपे ।

मनः स्वलिङ्गं परिगृह्य (प्रतिगृह्य) कामान्
जुपन् निबद्धो गुणसङ्गतोऽसौ

॥ ४५ ॥

दानं स्वधर्मो नियमो यमश्च
श्रुतानि कर्माणि च सद्गतानि ।

सर्वे मनोनिग्रहलक्षणान्ताः

परो हि योगो मनसः समाधिः

॥ ४६ ॥

समाहितं यस्य मनः प्रशान्तं
दानादिभिः किं वद तस्य कृत्यम् ।

असंपतं यस्य मनो विनश्येद्

दानादिभिश्चेदपरं किमेभिः

॥ ४७ ॥

मनोवशोऽन्ये हि भवन्ति देवा

मनश्च नान्यस्य वशं समेति ।

भीमो हि देवः सहस्रः सहीयान्नात्या-

विशत् तत् स हि देवदेवः

॥ ४८ ॥

तं दुर्जयं शुभ्रमसहवेग-

मरुनुदं तत्र विजित्य केचित् ।

कुर्वन्त्यसद्विग्रहमत्र मयैः

मित्रैरुदासीनैरिषुं विमूढाः

॥ ४९ ॥

देहं मनोमात्रमिदं गृहीत्वा

ममाहमित्यन्वधिषो मनुष्याः ।

एषोऽहमन्योऽयमिति भ्रमेण

दुरन्तपारे तमसि भ्रमन्ति

॥ ५० ॥

जनोऽस्य हेतुः सुखदुःखयोश्चेत्

किमात्मनश्चात्र हि भीमयोस्तत् ।

जिह्वां क्वचित् सन्दृशति स्वदंष्ट्रिः

तद्वेदनायां कतमाय कुप्येत्

॥ ५१ ॥

दुःखस्य हेतुर्यदि देवताऽस्तु

किमात्मनस्तत्र विकारयोस्तत् ।

यदङ्गमङ्गेन विहन्यते क्वचित्

कुप्येत कस्मै पुरुषः स्वदेहे

॥ ५२ ॥

आत्मा यदि स्यात् सुखदुःखहेतुः

किमन्यतस्तत्र निजः स्वभावः ।

न ह्यात्मनोऽन्यद् यदि तन्मृषा स्याद्

कुप्येत कस्मै न सुखं न दुःखम्

॥ ५३ ॥

ग्रहा निमित्तं सुखदुःखयोश्चेत्

किमात्मनोऽजस्य जनस्य ते वै ।

ग्रहेग्रहस्यैव भवन्ति पीडाः

कुप्येत कस्मै पुरुषस्ततोऽन्यः

॥ ५४ ॥

कर्मास्तु हेतुः सुखदुःखयोर्वै

किमात्मनस्तद् हि जडेऽजडत्वे ।

देहे स्ववित् पुरुषोऽयं सुपर्णः

कुप्येत कस्मै न हि कर्म मूलम्

॥ ५५ ॥

कालोऽस्तु हेतुः सुखदुःखयोश्चेत्

किमात्मनस्तत्र तदात्मनोऽसौ ।

नाग्रेहि तापो न हिमस्य तत्

स्यात् कुप्येत कस्मै न परस्य बोद्धुः

॥ ५६ ॥

न केनचित् कापि कथञ्चनास्य

द्वन्द्वोपरागः परतः परस्य ।

यथाऽत्मनः संसृतिरूपिणः स्यात्

एवं प्रबुद्धो न विभेति भूतेः

॥ ५७ ॥

एतां समास्थाय परात्मनिष्ठा-

मप्यासितां पूर्वतनैर्महर्षिभिः ।

अहं तरिष्यामि दुरन्तपारं

तमो मुकुन्दाङ्घ्रिनिपेवयैव

॥ ५८ ॥

श्रीभगवानुवाच-

निर्वियं नष्टविणो गतङ्गमः

प्रव्रज्य गां पर्यटमान इत्थम् ।

निराकृतोऽसद्विरपि स्वधर्मात्

कम्पितोऽसौ मुनिराह गाधाम्

॥ ५९ ॥

मुखदुःखप्रदो नान्यः पुरुषस्यात्मविभ्रमः ।
मित्रोदासीनरिपवः संसारः स्वमनस्तनः ॥ ६० ॥
तस्मान् सर्वात्मना तात निगृहाण मनो धिया ।

मय्यावेशिता युक्त एतावान् योगसङ्ग्रहः ॥ ६१ ॥
य एतां भिक्षुणा गीतां ब्रह्मनिष्ठां समाहितः ।
धारयन् आवयन् शृण्वन् ब्रह्मैतैर्वाभिभूयते ॥ ६२ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशास्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
अथ ते सम्प्रवक्ष्यामि साङ्ख्यं पूर्वविनिश्चितम् ।
यद् विद्वाय पुमान् स यो जह्याद् वैकल्पिकं मलम् ॥ १ ॥
आसीज्ज्ञानमयो ह्यर्धश्चैकमेवाविकल्पितम् ।
यदा धियेकनिपुणा आदौ कृतपुगे जनाः ॥ २ ॥
तन्मया फलरूपेण केवलेन विकल्पितम् ।
वाङ्मनोगोचरं सत्त्वं द्विधा समभवद् बृहत् ॥ ३ ॥
तयोरेकतरो ह्यर्धः प्रकृतिः सोमयात्मिका ।
ज्ञानं त्वन्यतमो भागः पुरुषः सोऽभिधीयते ॥ ४ ॥
तमो रजः सत्त्वमिति प्रकृतेरभवन् गुणाः ।
मया प्रक्षोभ्यमाणायाः पुरुषानुमतेन या ॥ ५ ॥
तेभ्यः समभवत् सूत्रं मत्सूत्रेण च संपुतम् ।
ततो विकुर्वतो जातो योऽहंकारो बिमोहकः ॥ ६ ॥
वैकारिकस्तैजसश्च तामसश्चेत्यहं त्रिवृत् ।
तन्मात्रेन्द्रियमनसां कारणं चिदचिन्मयः ॥ ७ ॥
अर्धस्तन्मात्रको जज्ञे तामसादिन्द्रियाणि च ।
तैजसाद् देवता आसन्नेकादश च वैकृतात् ॥ ८ ॥
मया सञ्चोदिता भावाः सर्वे संहत्य कारिणः ।
अण्डमुत्पादयामासुर्ममायतनमुत्तमम् ॥ ९ ॥
तस्मिन्नहं समभवमण्डे सलिलसंस्थिते ।
मम नाभ्यामभूत् पद्मं विशालख्यं तत्र चात्मभूः ॥ १० ॥
सोऽसृजत् तपसा युक्तो रजसा मदनुग्रहान् ।
लोकान् सगालान् विश्वात्मा भूर्भुवःस्वरिति त्रिधा ॥ ११ ॥
देवानामोक आसीत् स्वर्भूतानां च भुवः पदम् ।
मर्त्यादीनां च भूर्लोकः सिद्धानां त्रितयात् परम् ॥ १२ ॥

अधोऽसुराणां नागानां भूमेरोकोऽसृजत् प्रभुः ।
त्रिलोक्यां गतयः सर्वाः कर्मणां त्रिगुणात्मनाम् ॥ १३ ॥
योगस्य तपसश्चैव ज्ञानस्य गतयोऽमलाः ।
महर्जनस्तपः सत्पं भक्तियोगस्य मद्गतिः ॥ १४ ॥
मया कालात्मना धात्रा कर्मयुक्तमिदं जगत् ।
गुणप्रवाह एतस्मिन्नुन्मज्जति निमज्जति ॥ १५ ॥
अनुर्बुद्धन् कुशः स्थूलो यो यो भावः प्रसिध्यति ।
सर्वं ह्युभयसंयुक्तं प्रकृत्वा पुरुषेण च ॥ १६ ॥
यस्तु यस्यादिरन्तश्च स वै मय्यं च तस्य तत् ।
विकारो व्यवहाराणो यथा तैजसपार्ष्णिवाः ॥ १७ ॥
यदुपादाय पूर्वसु भावो विकुरुते परम् ।
आदिरन्तो यतो यस्मिंस्तत् सत्यमभिधीयते ॥ १८ ॥
प्रकृतिर्ह्यस्योपादानमाधारः पुरुषः स्मृतः ।
सतोऽभिव्यञ्जकः कालो ब्रह्म तत् त्रितयं त्वहम् ॥ १९ ॥
सर्गः प्रवर्तते तावत् पौर्वापर्येण नित्यशः ।
महान् गुणविसर्गोऽर्थः स्थित्यन्तो यावदीक्षणम् ॥ २० ॥
विराण्मयाऽऽसायमानो लोककल्पविकल्पकः ।
पञ्चत्वाषाविशोपाय कल्पते भुवनैः सह ॥ २१ ॥
अन्ने प्रलीयते मर्त्यं अन्नं धानासु लीयते ।
धाना भूमौ प्रलीयन्ते भूमिर्गन्धे प्रलीयते ॥ २२ ॥
अप्सु प्रलीयते गन्ध आपश्च स्वगुणे रसे ।
लीयते ज्योतिषि रसो ज्योती रूपे प्रलीयते ॥ २३ ॥
रूपं वायौ स च स्पर्शो लीयते सोऽपि चाम्बरे ।
अम्बरं शब्दतन्मात्र इन्द्रियाणि स्वयोनियु ॥ २४ ॥

योनिर्वैकारिके सीम्य लीयते महतीश्वरे ।
 शब्दो भूतादिमप्येति भूतादिर्महति प्रभुः ॥ २५ ॥
 स लीयते महान् स्वेपु गुणेषु गुणवत्तमः ।
 तेऽव्यक्ते सम्प्रलीयन्ते तत् काले लीयतेऽव्यये ॥ २६ ॥
 कालो मायामये जीवे जीव आत्मनि मध्यजे ।
 आत्मा केवल आत्मस्थो बिकल्पापायलक्षणः ॥ २७ ॥

एवमन्वीक्षमाणास्य कथं वैकल्पिको भ्रमः ।
 मनसो हृदि तिष्ठेत व्योम्नीवाकौदये तमः ॥ २८ ॥
 एष सादृश्यविधिः प्रोक्तः संशयग्रन्थिहेतिकः ।
 प्रतिलोमानुलोमाभ्यां परावरदशा मया ॥ २९ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 गुणानामप्यमिश्राणां पुमान् येन यथा भवेत् ।
 तन्मे पुरुषवर्षेदमुषधारय शंसतः ॥ १ ॥
 शमो दमस्तिक्षेक्षा तपः सत्यं दया स्मृतिः ।
 नृष्टिस्त्यागोऽस्पृहा भद्रा हीः क्षमा निस्तुतिर्धृतिः ॥ २ ॥
 काम ईहा मदस्तृष्णा (मनस्तृष्णा) स्तम्भ आशीर्भिक्षाऽसुखम् ।
 मनोत्साहो यशः प्रीतिर्धाष्ट्यंवीर्यबलोद्यमाः ॥ ३ ॥
 क्रोधो लोभोऽनुतं हिंसा माया दम्भोऽक्षमा कलिः ।
 शोकमोहो विषादादी निद्राऽऽशा भीरनुयमः ॥ ४ ॥
 सत्यस्य रजसश्चैव तमसश्चानुपूर्वशः ।
 वृत्तयो वर्णितप्रायाः सन्निपातमथो शृणु ॥ ५ ॥
 सन्निपातस्त्वहमिति ममेत्युद्धव या मतिः ।
 व्यवहारः सन्निपाते मनोमात्रेन्द्रियासुभिः ॥ ६ ॥
 धर्मे चार्थे च कामे च यदाऽसौ परिनिष्ठितः ।
 गुणानां सन्निकर्षोऽयं श्रद्धारतिपनावहः ॥ ७ ॥
 प्रवृत्तिलक्षणां निष्ठां पुरुषो यर्हि गृहाश्रमे ।
 स्वधर्मे चानुतिष्ठेत् गुणानां समितिर्हि सा ॥ ८ ॥
 पुरुषं सत्यसंपुक्तमनुमापाच्छमादिभिः ।
 कामादिभी रजोयुक्तं क्रोधाद्यैस्तमसाऽवृतम् ॥ ९ ॥
 यदा भजति मां भक्त्या निरपेक्षः स्वकर्मभिः ।
 तं सत्यप्रकृतिं विद्यात् पुरुषं स्त्रियमेव च ॥ १० ॥
 यदा आशिष आशास्य मां यजेत स्वकर्मभिः ।
 तं रजःप्रकृतिं विद्यात् हिंसामाशास्य तामसम् ॥ ११ ॥

सत्त्वं रजस्तम इति गुणा जीवस्य नैव मे ।
 चित्तजा धैस्तु भूतानां सज्जमानो निबध्यते ॥ १२ ॥
 यदेतरो जयेन् सत्त्वं भास्वरं विशदं शिवम् ।
 तदा सुखेन युज्येत धर्मज्ञानादिभिः पुमान् ॥ १३ ॥
 यदा जयेन् तमस्सत्त्वे रजः सद्गभिदाचलम् ।
 तदा (ऽसुखेन) दुःखेन युज्येत कर्मणा यशसा त्रिया ॥ १४ ॥
 यदा जयेद् रजस्सत्त्वे तमो मूढं (मूढो) ह्ययं जनः ।
 युज्यते शोकमोहाभ्यां निद्रया हिंसयाऽऽशया ॥ १५ ॥
 यदा चित्तं प्रसीदत इन्द्रियाणां च निर्वृतिः ।
 देहेऽभयं मनोऽसङ्गं तत् सत्त्वं चिद्धि मत्पदम् ॥ १६ ॥
 विकुर्वन् क्रियया चाधीरनिवृत्तिश्च चेतसः ।
 गात्रास्वास्थ्यं मनो भ्रान्तं रज एतैर्निशामय ॥ १७ ॥
 सीदचित्तं विलीयेत चेतसो ग्रहणेऽक्षमम् ।
 मनो नष्टं तमो ग्लानिस्तमस्तदुषधारय ॥ १८ ॥
 एषमाने गुणे सत्त्वे देवानां बलमेधते ।
 असुराणां च रजसि तमस्युद्धव रक्षसाम् ॥ १९ ॥
 सत्त्वाज्जागरणं विद्याद् रजसा स्वप्नादिशोन् ।
 प्रस्थाप्य तमसा जन्तोस्तुतीयं त्रिष्यसङ्गतम् ॥ २० ॥
 उपर्युपरि गच्छन्ति सत्त्वेनाग्रहणो जनाः ।
 तमसा अधोऽध आमुष्याद् रजसाऽन्तरचारिणः ॥ २१ ॥
 सत्त्वे प्रलीनाः स्वर्पान्ति नरलोकां रजोल्याः ।
 तमोल्यास्तु निरयं यान्ति मामेव निर्गुणाः ॥ २२ ॥
 मदपणं निष्फलं या सात्त्विकं निजकर्म तत् ।
 राजसं फलमद्वल्यं हिंसाप्रायादि तामसम् ॥ २३ ॥

केवल्यं सात्त्विकं ज्ञानं कर्मनिष्ठं तु राजसम् ।
 प्राकृतं तामसं ज्ञानं मन्निष्ठं निर्गुणं स्मृतम् ॥ २४ ॥
 वनं तु सात्त्विको वासो ग्रामो राजस उच्यते ।
 तामसं यूतसदनं मन्त्रिकेतं तु निर्गुणम् ॥ २५ ॥
 सात्त्विकः कारकोऽसद्वी रागान्धो राजसः स्मृतः ।
 तामसः स्मृतिविभ्रष्टो निर्गुणो मदपाश्रयः ॥ २६ ॥
 सात्त्विक्याध्यात्मिकी श्रद्धा कर्मश्रद्धा तु राजसी ।
 तामस्यधर्मे या श्रद्धा मत्सेवायां तु निर्गुणा ॥ २७ ॥
 पथ्यं पुक्तमनायस्तमाहार्यं सात्त्विकं स्मृतम् ।
 राजसं चेन्द्रियप्रेष्टं तामसं चार्तिदाशुचि ॥ २८ ॥
 सात्त्विकं सुखमान्द्योत्थं विषयोत्थं तु राजसम् ।
 तामसं मोहदेव्योत्थं निर्गुणं मदपाश्रयम् ॥ २९ ॥

द्रव्यं देशः फलं कालो ज्ञानं कर्म च कारकः ।
 श्रद्धाऽवस्था कृतिर्निष्ठा त्रैगुण्याः सर्वे एव हि ॥ ३० ॥
 सर्वे गुणमया भावा पुरुषाव्यक्तनिष्ठिताः ।
 दृष्टं धृतमनुध्यायेद् बुध्या वा पुरुषर्षभ ॥ ३१ ॥
 एताः संसृतयः पुंसां गुणकर्मनिबन्धनाः ।
 येनेमे निर्जिताः सौम्य गुणा जीवेन चित्तजाः ।
 भक्तियोगेन मन्त्रिष्टो मद्भावाय प्रपद्यते ॥ ३२ ॥
 सत्त्वं चाभिजयेत् युक्तो नैरपेक्षयेण ज्ञान्तपीः ।
 सम्पद्यते गुणमुक्तो जीवं जीवो विहाय माम् ॥ ३३ ॥
 तस्माद् देहमिमं लब्ध्वा ज्ञानविज्ञानसम्भवम् ।
 मयैव ब्रह्मणा पूर्णो न बहिर्नाऽन्तरश्चेत् ॥ ३४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 मद्गुणमिमं कार्यं लब्ध्वा मद्गममास्थितः ।
 आनन्दं परमात्मानमात्मस्थं समुपैति माम् ॥ १ ॥
 गुणमध्या जीवयोन्या विमुक्तो ज्ञाननिष्ठया ।
 गुणेषु मायामात्रेषु दृश्यमानेष्ववस्तुतः ।
 वर्तमानोऽपि न पुमान् युज्यतेऽवस्तुभिर्गुणैः ॥ २ ॥
 सङ्गं न कुर्यादसतां शिरोनोदरतृषां कश्चित् ।
 तस्यानुगतमन्यस्ये पतत्यन्वानुगोऽन्धवत् ॥ ३ ॥
 ऐलः सद्भाडिमां गाधामगायत बृहच्छ्रुथाः ।
 उर्वशीविरहान्मुहान् निर्विण्णः शोकसंयुतः ॥ ४ ॥
 त्यक्त्वाऽऽत्मानं ब्रजन्ती तां नग्न उन्मत्तवच्रपः ।
 विलपन्नन्वगात्रापे घोरे तिष्ठति विक्रवः ॥ ५ ॥
 कामानतृप्तोऽनुजुषन् भुङ्क्तान् वर्षयामिनीः ।
 न वेद गणनां यान्तीमुर्वश्याऽकृष्टचेतनः ॥ ६ ॥
 ऐल उवाच—
 अहो मे मोहविस्तारः कामकश्मलचेतसः ।
 देव्या गृहीतकण्ठस्य नापुः खण्डा अनुस्मृताः ॥ ७ ॥

नाहं वेदाभिनिर्मुक्तः सूर्येणाभ्युदितो मृषा ।
 मुपितो वर्षपूजानां बतहाणि गतान्युत ॥ ८ ॥
 अहो मे आत्मसम्मोह येनात्मा योषिता हतः ।
 क्रीडाभृगश्चक्रवर्ती नरदेवशिक्षामणिः ॥ ९ ॥
 सपरिच्छदमात्मानं हित्वा तृणमिवेश्वरम् ।
 यान्ती स्थियं चान्वगमं नग्न उन्मत्तवद् रुदन् ॥ १० ॥
 कुतस्तस्यानुभावः स्यात् तेज ईशित्वमेव वा ।
 योऽन्वगच्छं स्थियं यान्ती स्मरमवाणविताडितः ॥ ११ ॥
 किं वियया किं तपसा किं त्यागेन धुतेन वा ।
 किं विविक्तेन मोनेन स्त्रीभिर्भयमनो हतम् ॥ १२ ॥
 स्वायंस्याकोविदं पिङ्ग मां मूर्खं पण्डितमानिनम् ।
 योऽहमीश्वरतां प्राप्य स्त्रीर्गोश्वरवज्रितः ॥ १३ ॥
 सेवतो वर्षपूजान्मे उर्वश्या अधरासवम् ।
 न तृप्त आत्मभूः कामो वह्निराहुतिभिर्षया ॥ १४ ॥
 पुंश्चत्त्याऽपहृतं चित्तं को न्वन्यो मोचितुं प्रभुः ।
 आत्मारामेश्वरमृते भगवन्तमधोऽजम् ॥ १५ ॥
 वोषितस्यापि देव्या मे सूक्तवाक्येन दुर्मतेः ।
 मनोगतो महामाहो नापथात्यजितात्मनः ॥ १६ ॥

किं न्वेतया म एकान्ते रज्ज्वां वै सर्पचेतसः ।
 द्रष्टुः स्वरूपाविदुषो योऽहं यदजितेन्द्रियः ॥ १७ ॥
 कायं मलीमसः कापो दीर्गन्धायात्मकोऽशुचिः ।
 क गुणाः सीमनस्याया ह्यध्यासोऽवियया कृतः ॥ १८ ॥
 पित्रोः किं स्विन्नं भार्यायाः स्वामिनोऽग्रेः श्वगृध्रयोः ।
 किमात्मनः किं सुहृदामिति यो नावसीयते ॥ १९ ॥
 तस्मिन् कलेबरेऽमेध्ये तुच्छनिष्ठे विपज्जते ।
 अहो सुभद्रं सुनसं सुस्मितं च मुखं स्त्रियः ॥ २० ॥
 त्वह्मांसरुधिरस्त्रापुमेदोमज्जास्थिसंहती ।
 विष्णुमूत्रपूये रमतं कृमीणां कियदन्तरम् ॥ २१ ॥
 अपापि नो विपज्जेत स्त्रीपु स्त्रैणपु चार्धविन् ।
 विषयेन्द्रियसंयोगान्मनः क्षुभ्यति नान्यदा ॥ २२ ॥
 अदृष्टादधुताद् भावान्न भाव उपजायते ।
 असंग्रभुञ्जतः प्राणान् शाम्यति स्तिमितं मनः ॥ २३ ॥
 तस्माद् सद्गो न कर्तव्यः स्त्रीपु स्त्रैणपु चेन्द्रियैः ।
 विदुषां चाप्यविश्रयः पद्वर्गः किमु मादशाम् ॥ २४ ॥
 श्री भगवानुवाच—
 एवं प्रगायन् नृपदेवदेवः स उर्वशीलोकमधो विहाय ।
 आत्मानमात्मन्यवगम्य मां वै उपारमज्ज्ञानविधूतमोहः ॥

ततो दुःसङ्गमुत्सृज्य सत्सु सज्जेत बुद्धिमान् ।
 सन्त एवास्य छिन्दन्ति मनोव्यासङ्गमुक्तिभिः ॥ २६ ॥
 सन्तोऽनपेक्षा मथिताः प्रशान्ताः समदर्शाः (शिनः)नाः ।
 निर्ममा निरहङ्कारा निर्दन्द्वा निःपरिग्रहाः ॥ २७ ॥
 तेषु नित्यं महाभाग महाभागेषु मत्कथाः ।
 सम्भवन्ति हिता नृणां जुषतां प्रपुनन्त्यपम् ॥ २८ ॥
 ता ये शृण्वन्ति गायन्ति ह्यनुमोदन्ति चाहताः ।
 मत्पराः श्रद्धाधानाश्च भक्तिं विन्दन्ति ते मयि ॥ २९ ॥
 भक्तिं लब्धवतः साधो किमन्यदवशिष्यते ।
 मय्यनन्तगुणं ब्रह्मण्यनन्दानुभवात्मनि ॥ ३० ॥
 यथोपाश्रयमाणस्य भगवन्तं विभावसुम् ।
 शीतं भयं तमो व्येति साधुं संसेवतस्तथा ॥ ३१ ॥
 निमज्ज्योन्मज्जतां पोरे भवाभी ते परायणम् ।
 सन्तो ब्रह्मविदः शान्ता नीर्द्वेषास्तु मज्जताम् ॥ ३२ ॥
 अन्नं हि प्राणिनां प्राणं (प्राणः) आर्तानां शरणं त्वहम् ।
 धर्मो यित्तं नृणां प्रेत्य सन्तोऽतो विभ्यतोऽरणम् ॥ ३३ ॥
 सन्तो दिशन्ति चक्षुषि बहिरर्कः समुत्थितः ।
 देवता बान्धवाः सन्तः पिता माताऽहमेव च ॥ ३४ ॥
 चेतसेलासुतोऽप्येवमुर्वश्या लोकनिःस्पृहः ।
 मुक्तसद्गो महीमेतामात्मारामश्चचार ह ॥ ३५ ॥
 ॥ इति श्रीमज्रागवते एकादशस्कन्धे पद्मविंशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

उद्धव उवाच—
 क्रियायोगं समाचक्ष्य भवदाराधनं प्रथो ।
 येन त्वां ये यथाऽर्चन्ति सात्वताः सात्वतर्षभ ॥ १ ॥
 एतद् वदन्ति मुनयो मुहुर्निःश्रेयसं नृणाम् ।
 नारदो भगवान् व्यास आचार्योऽद्विरसः सुतः ॥ २ ॥
 निःसृतं ते मुखाम्भोजाद् यदाह भगवानजः ।
 पुत्रेभ्यो भृगुमुख्येभ्यो देव्यै च भगवान् भवः ॥ ३ ॥
 एतद् वै सर्ववर्णानामाश्रमाणां च सम्मतम् ।
 श्रेयसामुक्त्यं मन्ये शीशूद्राणां च मानद ॥ ४ ॥

एतद्वि कमलपत्राक्ष कर्मबन्धविमोचनम् ।
 भक्ताय चानुरक्ताय ब्रूहि विश्वेश्वरेश्वर ॥ ५ ॥
 श्रीभगवानुवाच—
 न ह्यन्तोऽनन्तपारस्य कर्मकाण्डस्य चोद्धव ।
 संक्षिप्तं वर्णयिष्यामि यथावदनुपूर्वशः ॥ ६ ॥
 वैदिकस्त्रान्त्रिको मिश्र इति मे त्रिविधो मखः ।
 त्रयाणामीप्सितेनैव विधिना मां समाचरेत् ॥ ७ ॥
 यथा स्वनिगमेनोक्तं द्विजत्वं प्राप्य पूरुषः ।
 यथा यजेत मां भक्त्या श्रद्धया तं निबोध मे ॥ ८ ॥

अर्चायां स्थण्डिलेऽग्नी वा सूर्येऽप्सु हृदि वा द्वित्रे ।
 द्रव्येण भक्तियुक्तोऽर्चैत् स्वर्गुं माममायया ॥ ९ ॥
 पूर्वं स्नानं प्रकुर्वीत पीतदन्तोऽङ्गशुद्धये ।
 उभयरपि च स्नानं मन्त्रैर्मूर्द्धहणादिभिः ॥ १० ॥
 सन्ध्यापास्त्यादिकर्मणि वेदतन्त्रोदितानि मे ।
 पूजां तैः कल्पयेत् सग्यक् सङ्कल्पः कर्मपावनः ॥ ११ ॥
 शीली दारुमयी लोही लेप्या लेख्या च सैकती ।
 मनामयी मणिमयी प्रतिमाऽष्टविधा स्मृता ॥ १२ ॥
 चलाचलेति द्विविधा प्रतिष्ठा(प्रतिमा) जीवमन्दिरम् ।
 उद्गासावाहने न स्तः स्थिराणामुद्धारचने ॥ १३ ॥
 अस्थिरायां विकल्पः स्यात् स्थण्डिले तु भवेद् द्रव्यम् ।
 स्रपनं तु विलेप्यायामन्यत्र परिमार्जनम् ॥ १४ ॥
 द्रव्यैः प्रसिद्धैर्मयागः प्रतिमादिष्वमायिनः(मायया) ।
 भक्त्या चैव यथालब्धैर्हृदि भावेन चैव हि ॥ १५ ॥
 स्नानालङ्करणं प्रेष्टमर्चायामेव नूढ्य (मेतदुद्धय) ।
 स्थण्डिले तत्त्वविन्यासो बह्वावाज्यभूतं हविः ॥ १६ ॥
 सूर्ये चाभ्यर्हणं (चाभ्यर्हणं) प्रेष्ठं (प्रेष्ठं) सलिले सलिलादिभिः ।
 श्रद्धयापहतं श्रेष्ठं भक्तेन मम वार्षपि ।
 गन्धो पूषः सुमनसो दीपोऽन्नायं च किं पुनः ॥ १७ ॥
 शुचिः सम्भृतसम्भारः प्राग्दर्भैः कल्पितासनः ।
 आसीनः प्रागुदवाऽर्चैर्दार्चायां त्वथ सम्मुखः ॥ १८ ॥
 कृतन्यासो मदार्या च पाणिनाऽभिमृजेद् वुषः ।
 कलशं श्रोष्ठणीयं च यथावदुपसादयेद् ॥ १९ ॥
 तदद्भिर्देवयजनं द्रव्याण्यन्मानमेव च ।
 श्रोष्ठ्य पात्राणि त्रीण्यद्भिस्तेस्तेर्द्रव्यैश्च सादयेत् ॥ २० ॥
 पाषाण्यार्चमनीयार्थं त्रीणि पात्राणि देशिकः ।
 हृदा शीर्ष्णाऽथ शिखया गायत्र्या वाऽभिमन्त्रयेत् ॥ २१ ॥
 पिण्डे वाज्यग्निसंशुद्धे हृत्पद्मस्थां परां मम ।
 अण्वी जीवकलां ध्यायेन्नादान्ते सिद्धभाविताम् ॥ २२ ॥
 तवाऽऽत्मभूतया पिण्डे व्याप्ते सम्यग्न्य तन्मयः ।
 आवाहाद्याचिदपि स्थाप्य न्यस्ताङ्गं मां प्रजयेत् ॥ २३ ॥

पाषोपस्पर्शनाध्यादीनुपचारान् प्रकल्पयेत् ।
 धर्मादिभिश्च नवभिः कल्पयित्वाऽऽसनं मम ॥ २४ ॥
 पद्ममण्डलं तत्र कर्णिकाकेसरोज्यलम् ।
 उभाभ्यां वेदतन्त्राभ्यां मह्यं तूभयसिद्धये ॥ २५ ॥
 सुदर्शनं पाञ्चजन्यं गदासीपुपनर्हलान् ।
 मुसलं कीर्तुभं मालां श्रीवत्सं चानुपूजयेत् ॥ २६ ॥
 नन्दं सुनन्दं गरुडं प्रचण्डं चण्डमेव च ।
 महाबलं बलं चैव कुमुदं कुमुदक्षणम् ॥ २७ ॥
 दुर्गां विनायकं व्यासं विष्णुसेनं गुरुन् सुरान् ।
 स्वे स्वे स्थाने त्वभिमुखान् पूजयेत् श्रोष्ठणादिभिः ॥ २८ ॥
 चन्दनोशीरकर्पूरकुङ्कुमागुरुवासितैः ।
 सलिलैः स्नापयेन्मन्त्रैर्नित्यदा विभवे सति ॥ २९ ॥
 स्वस्य परमानुवाकेन महापुरुषविषया ।
 पौरुषेणापि सूक्तेन धामनीरजनादिभिः ॥ ३० ॥
 बस्तोपवीताभरणपत्रघ्नगन्धलेपनैः ।
 अलङ्कुर्वीत सप्रेम मन्त्रन्तो मां यथोचितैः ॥ ३१ ॥
 पायमाचमनीयं च गन्धं सुमनसोज्ज्वलम् ।
 पूषदीपोपहार्याणि दयान्ते श्रद्धयाऽर्चकः ॥ ३२ ॥
 गुडपायससर्पीपि शङ्कुल्यापूपमोदकान् ।
 संयावं दधिसूपांश्च नैवेद्यं सति कल्पयेत् ॥ ३३ ॥
 अभ्यङ्गोन्मन्दनादाशदन्तधावाभिषेचनम् ।
 अन्नादि(यं) नृत्यगीतादि पर्वणि स्फुस्तपाऽन्वहम् ॥ ३४ ॥
 विधिना विहिते कुण्डे मेखलावर्तवेदिभिः ।
 अग्निमाधाय परितः समूहेत् पाणिनोदितम् ॥ ३५ ॥
 परिस्तीर्याथ पर्युद्धेदन्वाधाय यथाविधि ।
 श्रोष्ठणीयानि द्रव्याणि श्रोष्ठ्याग्रावाबहेन माम् ॥ ३६ ॥
 तप्तजाम्बूनदक्षयं शङ्खचक्रगदामुजैः ।
 लसवतुर्भुजं शान्तं पद्मकिञ्चलकावसम् ॥ ३७ ॥
 स्फुरत्किरीटकटकटिसूत्रवराङ्गदम् ।
 श्रीवत्सवक्षसं भ्राजन्कीर्तुभं वनमालिनम् ॥ ३८ ॥

ध्यापन्नभ्यर्च्य दारूणि हविषाऽभिपुतानि च ।
 प्रास्याज्यभागावापायं दत्त्वा चाज्यघ्नतं हविः ॥ ३९ ॥
 जुहुयान्मूलमन्त्रेण षोडशार्चाविधानतः ।
 धर्मादिभ्यो यथान्यायं मन्त्रैः स्विष्टकृतं बुधः ॥ ४० ॥
 अभ्यर्च्याग्निं (अभ्यर्चायां) नमस्कृत्य पार्षदेभ्यो बलिं हरेत् ।
 मूलमन्त्रं जपेद् ब्रह्म स्मरन् नारायणात्मकम् ॥ ४१ ॥
 दत्त्वाऽऽचमनमुच्छेपं विष्वक्सेनाय कल्पयेत् ।
 मुखवासं सुरभिम् ताम्बूलायमधार्येत् ॥ ४२ ॥
 उषगायन् गृणन् नृत्यन् कर्माण्यभिनयन् मम ।
 मत्कथाः श्रावयन् शृण्वन् मुहूर्तक्षणिको भवेत् ॥ ४३ ॥
 स्तवैः(सर्वैः)रुचावचैः श्रौतैः (स्तोत्रैः) पीराणैः प्राकृतेरपि ।
 स्तुत्वा प्रसीद भगवन्निति वन्देत् दण्डवत् ॥ ४४ ॥
 शिरो मत्पादयोः कृत्वा बाहुभ्यां च परस्परम् ।
 प्रपन्नं पाहि मामीश भीतं मृत्युग्रहाणवात् ॥ ४५ ॥
 ततः शेषां मया दत्तां शिरस्याधाय सादरम् ।
 उद्गासयेद्देवद्व्यासं ज्योतिर्ज्योतिषि तत् पुनः ॥ ४६ ॥

अर्चादिषु यथा यत्र श्रद्धा मां तत्र चार्चयेत् ।
 सर्वभूतेष्वाम्नि च सर्वात्माऽहमवस्थितः ॥ ४७ ॥
 एवं क्रियायांगण्यैः पुमान् वेदिकतान्त्रिकैः ।
 अर्चानुभायतः सिद्धिं मत्तो विन्दन्त्यभिषिक्ताम् ॥ ४८ ॥
 मदर्चां सम्प्रतिष्ठाप्य मन्दिरं कारयेद् दृढम् ।
 पुष्पोद्यानानि रम्याणि पूजां तत्रोत्सवाधिताम् ॥ ४९ ॥
 पूजादीनां प्रवाहार्थं महापर्वसु चान्वहम् ।
 क्षेत्राण्यपुरोग्रामान् दत्त्वा मत्सार्धितामियात् ॥ ५० ॥
 प्रतिष्ठया सार्वभौमं सद्यना भुवनत्रयम् ।
 पूजादिना ब्रह्मलोकं त्रिभिर्मत्साम्यतामियात् ॥ ५१ ॥
 मामेव नैरपेक्ष्येण भक्तियोगेन विन्दति ।
 स भक्तियोगं लभते एवं यः पूजयेत् माम् ॥ ५२ ॥
 यः स्वदत्तां परैर्दत्तां हरेत् सुरविप्रयोः ।
 वृत्तिं स जायते विद्भुग् यर्षाणामपुतापुनम् ॥ ५३ ॥
 कर्तुंश्च सारथेर्हेतोर्ननुमोदितुरेव च ।
 कर्मणां भागिनः प्रेत्य भूयो भूयसि तन् फलम् ॥ ५४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे सप्तविंशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टविंशोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच—
 परस्वभावकर्माणि न प्रशंसन् गहयेत् ।
 विश्वमेकात्मकं पश्यन् प्रकृत्या पुरुषेण च ॥ १ ॥
 परस्वभावकर्माणि यः प्रशंसति निन्दति ।
 स आसु भ्रंशते स्थानादसत्याभिनिवेशतः ॥ २ ॥
 तैजसे निद्रयाऽऽपन्ने पिण्डस्थो नष्टचेतनः ।
 मायां प्राप्नोति मृत्युं वा तद्धि नानार्थदं मनः ॥ ३ ॥
 किं भद्रं किमभद्रं वा द्वैतस्यावस्तुनः कियन् ।
 वाचोदितं तदनृतं मनसा ध्यातमेव च ॥ ४ ॥
 छायाप्रत्युदकाभासा ह्यसन्नोऽप्यर्थकारिणः ।
 एवं देहादयो भावा षष्ठ्यन्त्यामृत्युतो भयम् ॥ ५ ॥
 आत्मैव तदिदं विश्वं सृज्यते सृजति प्रभुः ।
 त्रायते त्रानि विश्वान्मा हियंते हरतीश्वरः ॥ ६ ॥

तस्माच्च ह्यात्मनोऽमुष्पादन्यो भावो निरूपितः ।
 अनिरूपितेयं त्रिविधा निर्मूला मतिरात्मनि ॥ ७ ॥
 इदं गुणमयं विद्धि त्रिविधं मायया कृतम् ॥ ८ ॥
 एतद् विद्वान् मनुदितं ज्ञानविज्ञाननैपुणः ।
 न निन्दति न च स्तोति लोके चरति सूर्यवत् ॥ ९ ॥
 प्रत्यक्षेणानुमानेन निगमेनात्मसंविदा ।
 आयन्तवदसज्ज्ञात्वा निःसङ्गो विचरेदिह ॥ १० ॥
 उद्धव उवाच—
 नैवात्मनो न देहस्य संसृतिर्द्रष्टृदृश्ययोः ।
 अनात्मस्वदेशोरीश कस्येयमुपलभ्यते ॥ ११ ॥
 आत्माऽज्ययोऽगुणः शुद्धः स्वयंज्योतिरनावृतः ।
 अग्निवद् दाम्ब्यदपि देहः कस्येति संसृतिः ॥ १२ ॥

श्रीभगवानुवाच-

यावद् देहेन्द्रियप्राणैरात्मनः सन्निकर्षणम् ।

संसारः फलवांस्तावदपार्थोऽप्यविवेकिनः ॥ १३ ॥

अर्थेऽप्यवियमानेन संसृतिर्न निवर्तते ।

ध्यायतो विषयानस्य स्वप्नेऽनर्पांगमो यथा ॥ १४ ॥

यथा ह्यप्रतिबुद्धस्य श्रव्यापो बह्नर्थकृत् ।

स एव प्रतिबुद्धस्य न वै मोहाय कल्प(ल्य)ते ॥ १५ ॥

शोकहर्षभयक्रोधलोभमोहस्पृहादयः ।

अहङ्कारस्य दृश्यन्ते जन्ममृत्युश्च नात्मनः ॥ १६ ॥

देहेन्द्रियप्राणमनोभिमानो

जीवोऽन्तरात्मा गुणकर्ममूर्तिः ।

सूत्रं महानित्यरूपेह गीतः

संसार आधायति कालतन्त्रः ॥ १७ ॥

अमूलमेतद् बहुरूपरूपं

मनोयचःप्राणशरीरकर्म ।

ज्ञानासिनोपासनया शितेन

च्छित्त्वा मुनिर्गा विचरत्यनुष्णः ॥ १८ ॥

ज्ञानं विवेको निगमस्तपश्च

प्रत्यक्षमैतिल्लमधानुमानम् ।

आयन्त्ययोरस्य यदेव केवलं

कालश्च हेतुश्च तदेव मध्ये ॥ १९ ॥

यथा हिरण्यं स्वकृतं पुरस्तात्

पश्चाच्च सर्वस्य हिरण्यमयस्य ।

तदेव मध्ये व्यवहार्यमाणं

नानापदेशैरहमस्य तद्वन् ॥ २० ॥

विज्ञानमेतत् त्रिपदस्थमङ्ग

गुणत्रयं कारणकार्यकर्तुं ।

समन्वयेन व्यतिरेकतश्च

येनैव तुर्येण तदेव सत्यम् ॥ २१ ॥

न यत् पुरस्तादुत यत् पश्चात्

मध्ये च तत्र व्यपदेशमात्रम् ।

भूतं प्रसिद्धं च परेण ययत्

तदेव सत् स्यादिति मे मनीषा ॥ २२ ॥

अवियमानोऽप्यवभासते यो

वैकारिको राजससर्ग एषः ।

ब्रह्म स्वयंज्यांतरितो विभाति

ब्रह्मेन्द्रियार्थात्मविकारचित्रम् ॥ २३ ॥

एवं स्फुटं ब्रह्म विविच्य हेतुभिः

परापवादेन विवेकबुध्या ।

छित्त्वाऽऽत्मसन्देहमुपारमेत

स्वानन्दतुष्टोऽसितकामुकेभ्यः ॥ २४ ॥

नात्मा यपुः पार्थिवमिन्द्रियाणि

देवा ह्यसुर्वापुजलं हुताशः ।

मनोऽन्नमात्रं पिपणा च सत्य-

महद्भूतिः स्वं कृतिर्यस्यायम् ॥ २५ ॥

समाहितैः कः करणैर्गुणात्मभि-

र्गुणो भवेत् तत्सुविविक्तधात्रः ।

विशिष्यमाणैरुत किं नु दूषणं

यदैरुपेतैर्विगते रवेः किम् ॥ २६ ॥

यथा नभो वाय्वनलाम्बुगुणै-

र्गतागतेर्वा त्रिगुणैर्न सज्जते ।

तथाऽश्चरं सत्त्वरजस्तमोमलै-

रसङ्गतं संसृतिहेतुभिः परम् ॥ २७ ॥

तथापि सङ्गः परिवर्जनीयो

गुणेषु मायारचितेषु तावत् ।

मद्भक्तियोगेन हरेन यावत्

रजो निरस्येत तमःकषायम् ॥ २८ ॥

यथाऽमयोऽसाधुचिकित्सितो नृणां

पुनः पुनः सन्नुदतिं प्ररोहन् ।

एवं मनोऽपक्वकषायकर्म

कुयोगिनं विद्धयति सर्वसङ्गम् ॥ २९ ॥

कुयोगिनो ये विहता ह्यन्तरापीः

मनुष्यभूतैस्सिद्धशोपसृष्टैः ।

ते प्राक्तनाभ्यासबलेन भूयो

युजन्ति योगं न तु कर्मतन्त्रम् ॥ ३० ॥

करोति कर्म क्रियते च जन्तुः
 केनाप्यसौ चोदित आनिपातात् ।
 न तत्र विद्वान् प्रकृ(ती)तिस्थितोऽपि
 निवृत्ततृष्णः स्वसुखानुभूत्या ॥ ३१ ॥
 तिष्ठन्तमासीनमुत ब्रजन्तं
 शयानमुपन्तमदन्तमन्नम् ।
 स्वभावमन्यत् किमपीहमान-
 मात्मानमात्मस्थमतिर्न वेद ॥ ३२ ॥
 यदि स्म पश्यत्यसदिन्द्रियार्थं
 नानानुमानेन विरुद्धमन्यत् ।
 न मन्यते वस्तुतया मनीषी
 स्वर्षं यथोत्थाय तिरोदधानम् ॥ ३३ ॥
 पूर्वं गृहीतं गुणकर्मचित्र-
 मज्ञानमात्मन्यविविक्तमङ्ग ।
 निवर्तते तत् पुनरीक्षयैव
 न गृह्यते नापि विसृज्य आत्मा ॥ ३४ ॥
 यथा हि भानोरुदयो नृचक्षुषां
 तमो निहन्त्यात्र च (तु)संविष्यते ।
 एवं समीक्षा निपुणा सती मे
 हन्यात् तमिच्छं पुरुषस्य बुद्धेः ॥ ३५ ॥
 एष स्वयंज्योतिरजोऽग्रमेयो
 महानुभूतिः सकलानुभूतिः ।

एकोऽद्वितीयो वचसां विरामो
 येनेरिता याग्रचनाश्रन्ति ॥ ३६ ॥
 एताद्यानात्मसंमोहो यद् विकल्पस्तु केचले ।
 आत्माऽमृतं स्वमात्मानमचलं यत्र पश्यति ॥ ३७ ॥
 यन्नामाकृतिभिर्ग्राह्यं पञ्चवर्णमवाधितम् ।
 ज्यर्थो नाप्यर्थवादोऽयं द्वयं विन्दन्ति सूरयः ॥ ३८ ॥
 योगिनो एकयोगस्य पुञ्जतः काल उत्थितैः ।
 उपसर्गैर्विहन्त्ये तत्रायं विहितो विधिः ॥ ३९ ॥
 योगधारणया कांश्चिदासन्नैर्धारणान्वितैः ।
 तपोमन्त्रीपथैः कांश्चिदुपसर्गान् विनिर्दहेत् ॥ ४० ॥
 कांश्चिन्ममानुष्यानेन नामसद्गीर्तनादिभिः ।
 योगेश्वरानुवृत्त्या वा हन्यादशुभदानं शुभैः ॥ ४१ ॥
 केचिद् देहमिमं धार्य सुकल्पं (सुकल्पं) वयसि स्थितम् ।
 विधाय विविधोपायैश्च पुञ्जन्ति सिद्धये ॥ ४२ ॥
 इह वर्षशताशीत्या तदायासो ह्यपार्थकः ।
 अन्वत्त्वाच्छरीरस्य फलस्यैव वनस्पतेः ॥ ४३ ॥
 योगं निषेवतो नित्यं कायश्चेत् कल्प(त्य)तामियात् ।
 तच्छ्रद्धयात्र मतिमान् योगमुत्सृज्य मत्सरः ॥ ४४ ॥
 योगचर्यामिमां योगी विचरन् मदपाश्रयः ।
 नान्तराषैर्विहन्त्येति निःस्पृहः स्वसुखानुभूः ॥ ४५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे अष्टविंशोऽध्यायः ॥

अथ एकोनत्रिंशोऽध्यायः

उद्धव उवाच-
 सुदुश्चरामिमां मन्ये योगचर्यामनात्म(ना)नः ।
 यथाऽञ्जसा पुमान् सिध्येत् तन्मे ब्रूह्यञ्जसाऽच्युत ॥ १ ॥
 प्रापशः पुण्डरीकाक्ष पुञ्जतो योगिनो मनः ।
 विपीदत्यसमाधानान्मीनसंयमकर्षितम् ॥ २ ॥
 अपो त आनन्ददुषं पदाम्बुजं
 हंसाः श्रेयैरन्नरविन्दलोचन ।
 सुखं(तु) च विश्वेश्वर योगकर्मभिः
 त्वन्माययाऽमी विहता न मानिनः ॥ ३ ॥

किं चित्रमच्युत तवैतदशेषबन्धो-
 दासिष्यन्नन्यशरणेषु यदात्मदस्त्वम् ।
 योऽरोचयश्च पशुषुः स्वयमीश्वराणां
 श्रीमत्किरीटमणिपट्टितपादपीठः ॥ ४ ॥
 तं त्याऽखिलात्मदयितेश्वरमाधितानां
 सर्वार्थदं सुकृतविद् विसृजेत को नु ।
 को वा भजेत् किमपि विस्मृतचित्तवृत्तिः
 किं वा न वेद तव पादरजोऽमृतात्मः ॥ ५ ॥

भैषोपयान्त्यपचितिं कथयस्तवेष्टा
 ब्रह्मायुषोऽपि (ब्रह्मादयोऽपि) नतमूर्द्धं सदा स्मरन्तः ।
 योऽन्तर्बहिस्तनुभूतामशुभं विधुन्व-
 न्नाचार्यधैत्यवपुषा स्यगतिं व्यनक्षि ॥ ६ ॥
 श्री शुक उवाच-
 इत्युद्धयेनात्यनुरक्तचेतसा
 पृष्टां जगत्क्रीडनकः स्वशक्तिभिः ।
 गृहीतमूर्तित्रय ईश्वरेश्वरो
 जगाद सप्रेम मनोहरस्मितः ॥ ७ ॥
 श्रीभगवानुवाच-
 हन्त ते वर्णपिप्यामि मम धर्मान् सुमद्गलान् ।
 यान् शुद्धानाचरन् मत्स्यो मृत्युं जयति दुर्जयम् ॥ ८ ॥
 कुर्यात् सर्वाणि कर्माणि मदर्थं शनैः स्मरन् ।
 मय्यर्पितमनश्चित्तो मद्भक्तात्ममनोरतिः ॥ ९ ॥
 देशान् पुण्यान् संश्रयेत मद्भक्तैः साधुभिः श्रितान् ।
 देवासुरमनुष्येषु मद्भक्ताचरितानि च ॥ १० ॥
 पृथक् सत्रेण वा मयां मम यात्रामहोत्सवम् ।
 कारयेन्नृत्यगीताद्यैर्महाराजविभूतिभिः ॥ ११ ॥
 मामेव सर्वभूतेषु बहिरन्तरवस्थितम् ।
 ईक्षे(यजे)तात्मनि चात्मानं यथा स्त्रममलाशयः ॥ १२ ॥
 इति सर्वाणि भूतानि मद्भावेन महापुते ।
 सभाजयेन्मन्यमानो ज्ञानं केवलमाश्रयन् ॥ १३ ॥
 ब्राह्मणे पुण्ड्रके स्तेने ब्रह्मण्यैके स्फुलिङ्गके ।
 अङ्गुरे कूर्कं चैव समदृक् पण्डितो मतः ॥ १४ ॥
 नरेष्वभीक्ष्णं मद्भावः पुंसो भावयतोऽचिरात् ।
 स्याद्वा माया तिरस्कारं साहंकारोऽपि याति हि ॥ १५ ॥
 विसृज्य स्वयमात्मस्थां दृश्यव्रीडां च देहिकीम् ।
 प्रणमेद् दण्डवद् भूमावाधचण्डालगोस्तरम् ॥ १६ ॥
 यावत् सर्वेषु भूतेषु मद्भावो नोपपुज्यते ।
 तावदेवमुपासीत बाह्वनःकायवृत्तिभिः ॥ १७ ॥
 सर्वं ब्रह्मात्मकं तस्य विषयोऽस्तममनीषया ।
 परिपश्यन्ति च परं परमात्मानमच्युतम् ॥ १८ ॥

अयं हि सर्वकल्पानां सग्रीचीनो मतो मम ।
 मद्भावः सर्वभूतेषु मनोवाकायकर्मभिः ॥ १९ ॥
 नलद्रोपक्रमे ध्वंसो न भूयसोद्भावावपि ।
 मया व्यवसितं सम्यङ् निर्गुणत्वादानाशिषः ॥ २० ॥
 यो योऽपरो मनोधर्मः कल्पते निष्कलाय ते ।
 तदायासो निरर्थः स्यात्त्रयादेरिव सत्तम ॥ २१ ॥
 एषा बुद्धिमतां बुद्धिर्मनीषा च मनीषिणाम् ।
 यत् सत्यमनृतेनेह मत्वेनाग्नौति माऽमृतम् ॥ २२ ॥
 एष तेऽभिहितः कृत्स्नो ब्रह्मवादस्य सङ्ग्रहः ।
 समासव्यासविधिना देवानामपि दुर्गमः ॥ २३ ॥
 अभीक्ष्णशस्ते गदितं ज्ञानं विस्पष्टयुक्तिम् ।
 एतद् विज्ञाय मुच्येत पुरुषो नष्टसंशयः ॥ २४ ॥
 सुविचिकितं तव प्रश्नं मयोक्तमपि धारयन् ।
 सनातनं ब्रह्म गुह्यं परब्रह्माधिगच्छति ॥ २५ ॥
 य एतन्मम भक्त्येषु सम्प्रदद्यात् सुपुष्कलम् ।
 तस्याहं ब्रह्मदायस्य ददाम्यात्मानमात्मना ॥ २६ ॥
 य एतत् समधीयीत पवित्रं परमं शुचि ।
 स पूयताहरहर्मा ज्ञानदीपेन दर्शयन् ॥ २७ ॥
 य एतच्छृद्धया नित्यमव्यग्रं शृणुयात्तरः ।
 मयि भक्तिं परां कुर्वन् कर्मभिर्न स बध्यते ॥ २८ ॥
 अप्युद्धव त्वया ब्रह्म सखे समुपधारितम् (समवधारितम्) ।
 अपि ते विगतो मोहः शोकश्चासौ मनोभवः ॥ २९ ॥
 नैतत् त्वया दाम्भिकाय नास्तिकाय शठाय च ।
 अशुभूपोरभक्ताय दुर्विनीताय दीपताम् ॥ ३० ॥
 एतैर्दोषैर्विहीनाय ब्रह्मण्याय श्रियाय च ।
 साधवे शुचये ब्रूयाद् भक्तिः स्याच्छूद्रोपायिताम् ॥ ३१ ॥
 नैतद् विज्ञाय जिज्ञासोर्ज्ञानव्यमवशिष्यते ।
 पीत्वा पीयूषममृतं पातय्यं नावशिष्यते ॥ ३२ ॥
 ज्ञाने कर्मणि योगे च वार्तायां दण्डधारणे ।
 यावानर्थो नृणां तात तावान् मोहभनुर्विधः ॥ ३३ ॥

मर्त्यो यदा त्यक्तसमस्तकर्मा
निवेशितात्मा विचिकीर्षितो मे ।
तदाऽमृतत्वं प्रतिपद्यमानो
मयाऽऽत्मभूयाय च कल्पतेऽसी ॥ ३४ ॥

श्री शुक उवाच—
स एवमादर्शितयोगमार्गं
स्तदोत्तमश्लोकवचो निशम्य ।
बद्धाञ्जलिः प्रीत्युपरुद्धकण्ठो
न किञ्चिद्वेदेऽथुपरिभुताक्षः ॥ ३५ ॥

विष्टभ्य चित्तं प्रणयेन पूर्णं
धैर्येण राजन् बहुमन्यमानः ।
कृताञ्जलिः प्राह यदुप्रवीरं
शीर्ष्णां स्पृशंस्तचरणारविन्दम् ॥ ३६ ॥

उद्धव उवाच—
विद्रावितो मोहमयोऽन्धकारो
य आश्रितो मे तव सन्निधानात् ।
विभावसोः किन्तु समीपगम्य
शीतं तमोऽग्निप्रभवत्यजाय ॥ ३७ ॥

प्रवर्षिता मे भवताऽनुकम्पिता
दत्तो हि विज्ञानमयः प्रदीपः ।
हित्वा कृतज्ञस्तव पादमूलं
कोऽङ्गः समीपाच्छरणं त्वदन्यम् ॥ ३८ ॥

वृक्चक्ष मे सुददः स्नेहपाशो
(वृक्चक्ष रूढः स्नेहपाशो मदीयः)
दासाहंवृष्ण्यन्धकसात्त्वतेषु ।
प्रसारितः सृष्टिविबुद्धये त्वया
स्वमायया ह्यात्मसुबोधहेतिना ॥ ३९ ॥

नमोऽस्तु ते महायोगिन् प्रपन्नमनुशाधि माम् ।
यथा त्वचरणाम्भोजे रतिः स्यादनपायिनी ॥ ४० ॥

श्रीभगवानुवाच—
गच्छोद्धव मयाऽऽदिष्टो वदयांस्त्वं मदाश्रमम् ।
तत्र मत्पादतीर्थदैः स्नानोपस्पर्शदैः शुचिः ॥ ४१ ॥

ईक्ष्वाऽलकनन्दाया विभूताशेषकल्मषः ।
वसानो बल्कलान्यङ्ग बन्धभुक् सुखनिःस्पृहः ॥ ४२ ॥

तितिक्षुर्द्वन्द्वमात्राणां सुशीलः संयतेन्द्रियः ।
शान्तः समाहितधिया ज्ञानविज्ञानसंयुतः ॥ ४३ ॥

मत्तोऽनुशिक्षितं यत्ने विविकतमनुभावयन् ।
मप्यव्यवेशितवाकचित्तो मद्धर्मनिरतो भव ॥ ४४ ॥

अतिक्रम्य गतींस्त्रिंशो मामेप्यसि ततः परम् ॥ ४५ ॥

श्रीशुक उवाच—
स एवमुक्तो हरिमेधसोद्धवः
प्रदक्षिणं तं परिवृत्य पादयोः ।
शिरो निधायभुक्लाभिरार्द्रधीः
सिञ्चन् पदद्वन्द्वमथोऽनुचक्रमे (थो न चक्रमे) ॥ ४६ ॥

सुदुस्त्यजस्नेहविपोगकातरो
न शक्नुवंस्तं परिहर्तुमातुरः ।
कृच्छ्रं ययौ मूर्धनि भर्तृपादुके
विभ्रन्नमस्कृत्य ययौ पुनःपुनः ॥ ४७ ॥

ततस्तमन्तर्हृदि सन्निवेश्य
गतो महाभागवतो विशालाम् ।
यथोपदिष्टं जगदेकबन्धुना
तपः समास्थाप्य हरेरगाद् गतिम् ॥ ४८ ॥

यदे(य एत)तदानन्दसमुद्रसम्भूतं
ज्ञानामृतं भागवताय भाषितम् ।
कृष्णेन योगेश्वरसेविताङ्किणा
सञ्छद्मयाऽऽसेज्य जगद् विमुच्यते ॥ ४९ ॥

भयभयमपहन्तुं ज्ञानविज्ञानसारं
निगमकुमुददम्भं भृङ्गचद् वेद्यसारम् ।
अमृतमुदधिकल्पं पापयन् भृत्यवर्गान्
पुरुषकपभमायं विष्णुसंज्ञं नतोऽस्मि ॥ ५० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

रात्रौवाच-		पुष्पुः क्रोपसंस्था वेलायामाततायिनः ।	
ततो महाभागवत उद्धवे वदतीं गते ।		धनुर्भिरसिभिर्महिंगंदाभित्तोमरर्षिभिः	॥ १४ ॥
द्वारवत्यां किमकरोद् भगवान् भूतभावनः	॥ १ ॥	पतत्पतार्कैः रथकुञ्जरावर्भिः	
ब्रह्मशापोपसंसृष्टं स्वकुले यादवर्षभः ।		सरोष्ट्रभिर्महिषैर्नरैरपि ।	
प्रेयसी सर्वनेत्राणां तनुं स कथमत्यजन्	॥ २ ॥	मिथः समेत्याधतरीः सु(ध)दुर्मदा	
प्रत्याक्रुष्टुं नयनमवला यत्र लग्नं (मग्नं) न शेकुः		न्यहञ्छरैर्दंष्ट्रिरेव द्विषा वने	॥ १५ ॥
कर्णाविष्टं न सरति यशो यन् रातामात्मलग्रम् ।		प्रयुज्जसाम्बी युषिरुद्रमत्सरी	
यच्छ्रीवाचं(क्यं) जनयति रतिं कोऽनुमानः कवीनां		अक्रूरभोजायनिरुद्रसात्यकी ।	
हृष्टा जिष्णोर्मुधि रथगतं यच्च तत्साम्यमीयुः	॥ ३ ॥	सुभद्रसङ्ग्रामजितौ सुचारुगदी	
श्रीशुक उवाच-		सुमित्रासुरयो समीपतुः	॥ १६ ॥
दिवि भुव्यन्तरिक्षे च महोत्पातान् समुत्पितान् ।		अन्ये च ये वै निशङ्गोन्मुकादयः	
हृष्टाऽऽसीनान् सुधर्मायां कृष्णः प्राह यदूनदम्	॥ ४ ॥	सहस्रजिच्छतजिज्ञानुमुखाः ।	
श्रीभगवानुवाच-		अन्योन्यमासाय मदान्धकारिता	
एते घोरा महोत्पाता द्वावर्त्यां यमकेतवः (नाशहेतवः) ।		जघ्नुस्कुन्देन विमोहिता भूशम्	॥ १७ ॥
मुहूर्तमपि न स्थेयमत्र वो यदुपद्रवाः	॥ ५ ॥	दाशार्हवृष्यन्धकभोजसात्वता	
श्रियो वालाश्च वृद्धाश्च शङ्खोद्धारं ब्रजन्तिवतः ।		अध्वर्युदा माधुरशूरसेनाः ।	
वयं प्रभासं यास्यामो यत्र प्रत्यक् सरस्वती	॥ ६ ॥	विसर्जनाः कुकुरा कुन्तयश्च	
तत्राभिपिच्य शुचय उपोष्य सुसमाहिताः ।		मिथस्तु जघ्नुः सुविसृज्य सौहृदम्	॥ १८ ॥
देवताः पूजयिष्याम स्त्रपनालेपनार्हणैः	॥ ७ ॥	पुत्रास्तच्चपुध्नन् पितृभिर्भ्रातृभिश्च	
ब्राह्मणांस्तु महाभागान् कृतस्वस्त्ययना वयम् ।		स्वस्त्रीपदीहित्रपितृव्यमातुलैः ।	
गोभूहिण्यवाप्तोभिर्गजाश्वरथवेत्सभिः	॥ ८ ॥	मित्राणि मित्रैः सुहृदः सुहृद्भि-	
विधिरेष हरिष्टगो मङ्गलायनमुत्तमम् ।		ज्ञातीस्त्वहन् ज्ञातय एव मृदाः	॥ १९ ॥
देवद्विजगवां पूजा भूतेषु परमा दया	॥ ९ ॥	शरेषु हीयमानेषु भज्यमानेषु धन्वसु ।	
इति सर्वे समाकर्ण्य यदुवृद्धा मधुद्विपः ।		शस्तेषु क्षीयमाणेषु मुष्टिभिर्जहुरेकाः	॥ २० ॥
तथेति नौभिरुत्तीर्य प्रभासं प्रययू रथैः	॥ १० ॥	ता वज्रकल्पा अभवन् परिषा मुष्टिना हताः ।	
तस्मिन् भगवताऽदिष्टं यदुदेवेन यादवाः ।		जघ्नुर्द्विपस्ते कृष्णेन वार्यमाणान्स्तु तं च ते	॥ २१ ॥
चक्रुः परमया भक्त्या सर्वश्रेयोपवृंहितम्	॥ ११ ॥	प्रत्यनीकं मन्यमाना बलभद्रं च मोहिताः ।	
ततस्तस्मिन् महापानं षण्मरियकं मधु ।		हन्तुं कृतथिषो राजन्नापन्ना आततायिनः	॥ २२ ॥
दिष्टविभ्रंशितथियो यादवा नष्टमङ्गलाः	॥ १२ ॥	अथ तावपि संक्रुद्धापुण्यम् कुरुनन्दन ।	
महापानाभिमत्तानां वीराणां हस्तचेतसाम् ।		एरकामुष्टिपरिषेधरन्ती जघ्नुर्मुष्टि	॥ २३ ॥
कृष्णमायाविमूढानां सङ्घर्षः सुमहानभूत्	॥ १३ ॥	ब्रह्मशापोपसृष्टानां कृष्णमायावृतात्मनम् ।	
		स्पर्द्धाक्षोभः श्वयं निन्ये वैणवोऽग्निर्वया वनम्	॥ २४ ॥

एवं सर्वेषु नष्टेषु कुलेषु स्वेषु केशवः ।
 उत्तारितो भुवोभार इति मेनेऽवशोपितः ॥ २५ ॥

रामः समुद्रवेलायां योगमास्थाय पीरुपम् ।
 तत्पजे योगमाविश्य संयोज्यात्मानमात्मनि ॥ २६ ॥

रामनिर्घाणमालोक्य भगवान् देवकीसुतः ।
 निपसाद धरोपस्थे तूष्णीमासाय पिप्पलम् ॥ २७ ॥

विभ्रवतुर्भुजं रूपं भ्राजिष्णुप्रभया स्वया ।
 दिशो चित्तिमिराः कुर्वन् विभूम इव पावकः ॥ २८ ॥

श्रीवत्साङ्गं घनश्यामं तप्तहाटकवर्चसम् ।
 कौशेयाम्बरयुग्मेन परिवीतं सुमङ्गलम् ॥ २९ ॥

सुन्दरस्मितबक्त्राब्जं नीलकुन्तलमण्डितम् ।
 पुण्डरीकाभिरामाक्षं स्फुरन्मकरकुण्डलम् ॥ ३० ॥

कटिसूत्रव्रह्मसूत्रकिरीटकनकाङ्गदैः ।
 हारनूपुरमुद्राभिः कौस्तुभेन विराजितम् ॥ ३१ ॥

वनमालापरीताङ्गं मूर्तिमद्भिर्निजायुधैः ।
 कृत्योरी दक्षिणं पादमासीनं षड्भारुणम् ॥ ३२ ॥

मुसलावशेषापायःखण्डकृतेपुलुब्धको जरः ।
 मृगाकारं तचरणं विव्याध मृगशङ्कया ॥ ३३ ॥

चतुर्भुजं तं पुरुषं दृष्ट्वा यः कृतकिल्बिषः ।
 भीतः पपात शिरसा पादयोरसुरद्विषः ॥ ३४ ॥

ज्याघ उवाच—
 अजानता कुतमिदं पापेन मधुसूदन ।
 क्षन्तुमर्हसि पापस्य उत्तमशोक मेऽनघ ॥ ३५ ॥

यस्यानुस्मरणं नृणामज्ञानध्वान्तनाशनम् ।
 यदन्ति तस्य ते विष्णो मयाऽसाधु कृतं विभो ॥ ३६ ॥

तमाशु जहि धैकुण्ड पाप्मानं मृगलुब्धकम् ।
 यथा पुनरहं त्वेवं न कुर्यां सदतिक्रमम् ॥ ३७ ॥

यस्यात्मयोगरचितं न विदुर्विरिञ्च-
 रुद्रादयोऽस्य तनयाः पतयो गिरां ये ।
 त्वन्मायया विहृतदृष्टय एतदज्ञः
 किं तस्य ते ययमसद्व्रतयो गृणीमः ॥ ३८ ॥

श्रीभगवानुवाच—

मा भैरं त्वमुत्तिष्ठ काम एष कृतो हि मे ।
 याहि त्वं मदनुज्ञातः स्वर्गं सुकृतिनां पदम् ॥ ३९ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्यादिष्टो भगवता कृष्णेनेच्छाशरीरिणा ।
 त्रिः परिक्रम्य तं नत्वा विमानेन दिवं ययी ॥ ४० ॥

दारुकः कृष्णपदवीमन्विच्छन् नाधिगम्य तम् ।
 वायुं तुलसिकामोदमाश्रायाभिमुखं ययी ॥ ४१ ॥

तं तत्र तिग्मयुतिमायुधैर्वृतं
 द्वाधत्थमूले कुतकेतनं पतिम् ।
 श्लेहप्लुतात्मा निपपात पादयो
 रथादवज्रुत्य सवाप्लोचनः ॥ ४२ ॥

अदृश्यतस्ते (य आश्रितस्ते) चरणाम्बुजं
 प्रभो दृष्टिः प्रनष्टा तमसि प्रविष्टा ।
 दिशो न जाने न लभे च शान्तिं
 यथा निशायामुदुपे प्रनष्टे ॥ ४३ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इति ब्रुवति सूते वै रथो गरुडलाञ्छनः ।
 ख उत्पपात राजेन्द्र साधध्वज उदीक्षितः ॥ ४४ ॥

तमन्वगच्छन् दिव्यानि विष्णुप्रहराणानि च ।
 तेनातिविस्मितात्मानं सूतमाह जनार्दनः ॥ ४५ ॥

श्रीभगवानुवाच—
 गच्छ द्वारवतीं सूत ज्ञातिनां निधनं मिथः ।
 सङ्घर्षणस्य निर्वाणं बन्धुभ्यो ब्रूहि महशाम् ॥ ४६ ॥

द्वारकायां न च स्थेयं भवद्विष्व स्वबन्धुभिः ।
 मया त्यक्तां यदुपुर्वीं समुद्रः ह्लावयिष्यति ॥ ४७ ॥

स्वं स्वं परिग्रहं सर्वे आदाय पितरी च नः ।
 अर्जुनेनान्विताः सर्वे इन्द्रग्रस्थं गमिष्यथ ॥ ४८ ॥

त्वं तु मद्धर्ममास्थाय ज्ञाननिष्ठ उपेक्षकः ।
 मन्मापारचनमेतां विश्रायोपशमं ब्रज ॥ ४९ ॥

श्रीशुक उवाच—
 इत्युक्तस्तं परिक्रम्य नमस्कृत्य पुनः पुनः ।
 तत्पादौ शीघ्रपुंषाधाय दुर्मनाः प्रपयी पुरीम् ॥ ५० ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशास्कन्धे त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ एकत्रिंशोऽध्यायः

श्रीमुक् उवाच-

अथ तत्रागमद् ब्रह्मा भवान्या च समं भवः ।
 महेन्द्रप्रमुखा देवा मुनयः सप्रज्ञेश्वराः ॥ १ ॥
 पितरः सिद्धगन्धर्वा विद्याधरमहोरगाः ।
 चारणा यक्षरक्षांसि किन्नराप्सरसो द्विजाः ॥ २ ॥
 द्रष्टुकामा भगवतो निर्याणं परमात्सुकाः ।
 गायन्तश्च गृणन्तश्च शीरैः कर्माणि जन्म च ॥ ३ ॥
 ववृषुः पुण्यवर्षाणि विमानावलिभिर्नभः ।
 कुर्वन्तः सद्गुलं राजन् भक्त्या परमया युताः ॥ ४ ॥
 भगवानपि तान् वीक्ष्य विभूतीरात्मनो विभुः ।
 संपुज्यात्मनि चात्मानं पद्मनेत्रे न्यमीलयन् ॥ ५ ॥
 लोकाभिरामां स्वतनुं धरणाध्यानमद्ब्रह्मा ।
 योगधारणयाऽऽग्रेष्याऽदग्ध्वा धामाविशान् स्वकम् ॥ ६ ॥
 दिवि दुन्दुभयो नेतुः पेतुः सुमनसश्च खात् ।
 सत्यं धर्मो धृतिर्भूतिः कीर्तिः श्रीधानु तं ययुः ॥ ७ ॥
 देवादयो ब्रह्ममुखा आविशान्तं स्वधामनि ।
 अविज्ञातगतिं कृष्णं ददशुधातिविस्मिताः ॥ ८ ॥
 सौदामिन्या यथाऽऽकाशो यान्त्या भित्त्वाऽध्रमण्डलम् ।
 गतिर्न लक्ष्यते मर्त्यैस्तथा कृष्णस्य देवतैः ॥ ९ ॥
 ब्रह्मरुद्रादयस्ते तु हृष्टा योगगतिं हरेः ।
 विस्मितास्तां प्रशंसन्तः स्वस्वं लोकं ययुस्तदा ॥ १० ॥
 राजन् परस्य तनुभृज्ननान्प्यपेहां
 मायाविडम्बनमपैहि यथा नटस्य ।
 सृष्ट्वाऽऽत्मनेदमनुविश्य विहृत्य चान्ते
 संहृत्य चात्ममहिमोपरतः स आस्ते ॥ ११ ॥
 मर्त्येन यो गुरुसुतं यमनीतलोकं
 त्वां चानवच्छरणदः परमास्त्रदधम् ।
 जिग्येऽन्तकान्तक मपीशतनाबनीशः
 (जिग्ये पुरेऽन्तकमपीशतनावनीशः)
 किं स्वायने स्वरनयन् मृगयोः स्वदेहे (मृगयुं सदेहम्) ॥

तथाप्यशेषस्थितिस्तम्भवाप्यपेपु-
 अनन्यहेतुर्पदशोपशक्तिभृक् ।
 नैच्छन् प्रणेतुं वपुत्र शेषितं
 मर्त्येन किं स्वस्य (स्वस्य) गतिं प्रदर्शयन् ॥ १३ ॥
 य एतां प्रातरुत्थाय कृष्णस्य पदवीं पराम् ।
 प्रयतः कीर्तयेद् भक्त्या तामेवाप्रोत्यनुत्तमाम् ॥ १४ ॥
 दारुको द्वारकामेत्य यमुदेवोऽग्रसेनयोः ।
 पतित्वा चरणावसैन्यपिबन् कृष्णविच्युतः ॥ १५ ॥
 कथयामास निधनं वृष्णीनां कृत्स्नशो नृष ।
 तच्छ्रुत्वोद्दिग्रहदया जनाः शोकविमूर्च्छिताः ॥ १६ ॥
 तत्र वै त्वरिता जग्मुः कृष्णविशेषविह्वलाः ।
 व्यसवः शरते यत्र ज्ञातयो घ्नन्त आमुषैः ॥ १७ ॥
 देवकी रोहिणी चैव यमुदेवस्तथा सुती ।
 कृष्णरामावपश्यन्तः शोकात्तां विजहुः स्मृतिम् ॥ १८ ॥
 प्राणांश्च विजहुस्तत्र भगवद्विरहातुराः ।
 उग्रगुह्य पतीस्तात चित्तमारुकुहुः स्त्रियः ॥ १९ ॥
 रामपत्न्यश्च तं देहमुपगृह्णाद्रिमाविशान् ।
 वसुदेवपत्न्यस्तद्वात्रं प्रवृष्टादीन् हरेः सुधाः ।
 कृष्णपत्न्यांऽविशत्रिं रुमिष्ण्याघास्तदात्मिकाः ॥ २० ॥
 अर्जुनः प्रेयसः सस्युः कृष्णस्य विरहातुराः ।
 आत्मानं सान्त्वयामास कृष्णगीतेः सदुक्तिभिः ॥ २१ ॥
 बन्धूनां नष्टगोत्राणामर्जुनः साम्प्रयापिकम् ।
 हतानां कारयामास यथावदनुपूर्वशः ॥ २२ ॥
 द्वारकां हरिणा त्यक्तां समुद्रोऽप्लावयन् क्षणात् ।
 वर्जयित्वा महाराज श्रीमद्भगवदालयम् ॥ २३ ॥
 नित्यं सन्निहितस्तत्र भगवान् मधुसूदनः ।
 स्मृत्याऽशेषाशुभदरः सर्वमद्भुतमद्भुतः ॥ २४ ॥
 सीतालवृक्षानादाय हतशेषान् धनञ्जयः ।
 इन्द्रप्रस्थं समावेश्य ब्रह्मं तत्राभ्यपेक्षयन् ॥ २५ ॥

श्रुत्वा सुहृद्वधं राजन्नर्जुनात् ते पितामहाः ।
 त्वां तु वंशधरं कृत्वा जग्मुः सर्वे महापथम् ॥ २६ ॥
 य एतद् देवदेवस्य विष्णोः कर्माणि जन्म च ।
 कीर्तयेच्छ्रद्धया मर्त्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २७ ॥
 इत्थं हरेर्भगवतो रुचिरावतारं
 वीर्याणि चास्य चरितानि च सत्तमानि (मङ्गलानि) ।

अन्यत्र चेह च श्रुतानि गृणन् मनुष्यो
 भक्तिं परां परमंहसगती लभेत ॥ २८ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते एकादशस्कन्धे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामष्टादशसाहस्र्यां
 पारमहंस्यां संहितायां एकादशस्कन्धः ॥

द्वादशस्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

श्री शुक उवाच-

योऽन्त्यो रिपुश्रयो नाम भविष्यो वारुहद्रथः ।
तस्यामात्यस्तु मुनिको हत्वा स्वामिनमात्मजम् ॥ १ ॥
प्रयातसज्जं राजानं कर्ता यत् पालकः सुतः ।
विशारदपूषस्तत्पुत्रो भविता चाजकस्ततः ॥ २ ॥
नन्दिवर्धस्तु तत्पुत्रः पथप्रयातना इमे ।
अष्टविंशोत्तरशतं भोक्ष्यन्ति पृथिवीमिमाम् ॥ ३ ॥
शिशुनागस्ततो भाव्यः काकवर्णस्तु तत्सुतः ।
क्षेमधर्मा तस्य सुतः क्षेत्रज्ञः क्षेमधर्मजः ॥ ४ ॥
विधिसारः सुतस्तस्याजातशत्रुर्भविष्यति ।
दर्भकस्तत्सुतो भाव्यो दर्भकस्यात्रयस्ततः ॥ ५ ॥
नन्दिवर्धन आज्ञेयो महानन्दिश्च तत्सुतः ।
शीशुनागा दशैते वै पष्ट्युत्तरशतत्रयम् ॥ ६ ॥
समा भोक्ष्यन्ति पृथिवीं कुरुभ्रेष्ट कली नृपाः ।
महानन्दिमुतो राजन् शूद्रागर्भोद्भवा बली ॥ ७ ॥
महापद्मापतिः कश्चिन् कुलध्वजविनाशकृन् ।
ततो नृपा भविष्यन्ति शूद्राणां अधार्मिकाः ॥ ८ ॥
स एकच्छत्रां पृथिवीमनुद्वादितशासनः ।
शासिष्यति महापद्मो द्वितीय इव भार्गवः ॥ ९ ॥
तस्य चाष्टौ भविष्यन्ति सुमालिप्रमुखाः सुताः ।
य इमां पृथिवीं राजन् भोक्ष्यन्ति स्म शतं समाः ॥ १० ॥
नवनन्दान् द्विजः कश्चिन् प्रपन्नानुद्धरिष्यति ।
तेषामभावे जगतीं मीर्यां भोक्ष्यन्ति ये कली ॥ ११ ॥
स एव इन्द्रगुप्तं वै द्विजो राज्येऽभिषेक्ष्यति ।
तत्सुतो चारिराजस्तु ततश्चाशोकवर्धनः ॥ १२ ॥
सुयशा भविता यस्य सद्गतः सुयशःसुतः ।
शालिशूकस्ततस्तस्य सोमशर्मा भविष्यति ॥ १३ ॥
शतपन्था ततस्तस्य भविता तु बृहद्रथः ।
मीर्यां ह्येते नव नृपाः समविंशच्छतोत्तरम् ॥ १४ ॥

समा भोक्ष्यन्ति पृथिवीं कली कुरुकुलोद्भव ।
हत्वा बृहद्रथं मीर्यां तस्य सेनापतिः कली ॥ १५ ॥
पुष्पमित्रस्तु शुक्राहः स्वयं राज्यं करिष्यति ।
अग्रिमित्रस्ततस्तस्मात् सुप्रेष्ठो भविता ततः ॥ १६ ॥
वसुमित्रो भद्रकथ पुलिन्दो भविता ततः ।
ततो घोषः सुतस्तस्माद् वज्रमित्रो भविष्यति ॥ १७ ॥
ततो भागवतस्तस्माद् देवभूतिः कुरुद्भव ।
शुक्राद् (शुक्रा) दशैते भोक्ष्यन्ति भूमिं वर्षशताधिकम् ॥
ततः कण्वाणिषं भूमिपांस्यत्यन्त्यगुणान् नृपान् ।
शुक्रं हत्वा देवभू(द्)तिं कण्वोऽमात्यस्तु कामिनम् ॥ १९ ॥
स्वयं करिष्यते राज्यं वसुदेवो महामतिः ।
तस्य पुत्रस्तु भूमित्रस्ततो नारायणः सुतः ॥ २० ॥
सुशर्माख्योऽस्य नृपतिः कण्वानां भविता ततः ।
कण्वायना इमे भूमिं चत्वारिंशच्च पथं च ॥ २१ ॥
शतानि त्रीणि भोक्ष्यन्ति वर्षाणां च कली युगे ।
हत्वा कण्वं सुशर्माणं तद्भृत्यो वृषतो बली ॥ २२ ॥
गां भोक्ष्यन्त्यान्त्रजातीयः कश्चित्कालमसत्तमः ।
कृष्णनामा च तद्भ्राता भविता पृथिवीपतिः ॥ २३ ॥
श्रीशान्नकर्णस्तत्पुत्रः पीर्णमासस्तु तत्सुतः ।
लम्बोदरस्तु तत्पुत्रस्तस्माच्छिविलको नृप ॥ २४ ॥
मेघस्वातिः शिविलकादृदमानस्तु तस्य च ।
अनिष्टकर्मां हालेयस्तलङ्कस्तस्य चात्मजः ॥ २५ ॥
पुरीषसेरुस्तत्पुत्रस्ततो राजा सुनन्दनः ।
चकोरो हृदकापोऽस्य (विषस्वाति) शिवस्वातिरारिन्दमः ॥
तस्यापि गोमतीपुत्रः पुरीमान् भविता ततः ।
शिवशिराः शिवस्कन्दो जयश्रीस्तत्सुतस्ततः ॥ २७ ॥
विजयस्तत्सुतो भाव्यधन्ववीजः सुलोमधीः ।
एते त्रिंशन्नृपतयश्चत्वार्षष्टशतानि च ॥ २८ ॥

पट्पञ्चाशच्च पृथिवीं भोक्ष्यन्ति कुरुनन्दन ।
 सप्तमीरा आन्ध्रभृत्या दश गर्दभिर्नो नृपाः ।
 कङ्गाः षोडशभूपाला भविष्यन्त्यतिलोलुपाः ॥ २९ ॥
 ततोऽष्टौ यवना भाव्याश्चतुर्दश तुरुष्कराः ।
 त्रयोदश(भूपो दश) सुरुण्डाश्च मौना एकादशीव तु ॥ ३० ॥
 एते भोक्ष्यन्ति पृथिवीं दशवर्षशतानि च ।
 नवाधिकां च नवतिं मौना एकादश क्षितिम् ॥ ३१ ॥
 भोक्ष्यन्त्यव्यदशतान्यङ्ग त्रीणि वै संस्थिते कुले ।
 कि(कु)लकिलयां नृपतयो भूतवंशोपबह्वीरः ॥ ३२ ॥
 शिशुनन्दिश्च तद्भ्राता यशोनन्दिः प्रवीरकः ।
 युक्ता एते वर्षशतं भविष्यन्त्यधिकानि पट् ॥ ३३ ॥
 तेषां त्रयोदश सुता भवितारोऽथ बाह्लिकाः ।
 पुष्पमित्रोऽथ राजन्यो दुर्मित्रोऽस्य तथैव च ॥ ३४ ॥
 एककाला इमे भूपाः सप्तान्ध्राः सप्त कोसलाः ।
 वैदूरपतयो भाव्या नैपधास्तत एव हि ॥ ३५ ॥
 नैपधानां तु भविता विश्वस्फूर्जिः पुरञ्जयः ।
 करिष्यन्त्यवरान् वर्णान् पुलिन्दयदुमद्रकान् ॥ ३६ ॥

प्रजाश्चा(श्च)ब्रह्मभूयिष्ठाः स्थापयिष्यति दुर्मतिः ।
 वीर्यवान् क्षत्रमुत्साय पद्मवत्यां स वै पुरि ॥ ३७ ॥
 अनुगङ्गमाश्रयां गुप्तां भोक्ष्यति मेदिनीम् ।
 सीराष्ट्रावन्त्याभीराश्च शूद्राश्चावुदमालवाः ॥ ३८ ॥
 ब्राह्म्या द्विजा भविष्यन्ति शूद्राया जनाधिपाः ।
 सिन्धोस्तटं चन्द्रभागां काशीं काश्मीरमण्डलम् ॥ ३९ ॥
 भोक्ष्यन्ति शूद्रा ब्राह्म्याश्च म्लेच्छा अब्रह्मवर्चसः ।
 तुल्यकाला इमे राजन् म्लेच्छप्रायाश्च भूभृतः ॥ ४० ॥
 एतेऽधर्मानृतपराः फल्गुदास्तीव्रमन्यवः ।
 स्त्रीबालगोद्विजप्राश्च परदारधनादृताः ॥ ४१ ॥
 उदितास्तमितप्रायाः अल्पसत्त्वाल्पकायुषः ।
 असंस्कृताः क्रियाहीना रजसा तमसा वृताः ॥ ४२ ॥
 प्रजास्ते भक्षयिष्यन्ति म्लेच्छा राजन्यरूपिणः ।
 तन्नाशास्ते जनपदास्तच्छीलाचारवादिनः ॥ ४३ ॥
 अन्योन्यतो राजभिश्च क्षयं यास्यन्ति पीडिताः ॥ ४४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

ततश्चानुदिनं धर्मः सत्यं शौचं क्षमा दया ।
 कालेन वलिता राजन् नङ्क्ष्यन्त्यापुर्वलं स्मृतिः ॥ १ ॥
 वित्तमेव कली नृणां जन्माचारगुणोदयाः ।
 धर्मन्यायव्ययस्थायां कारणं धनमेव (वलमेव) हि ॥ २ ॥
 दाम्पत्येऽभिरुचिर्हेतुर्मायैव व्यावहारिके ।
 स्त्रीत्ये पुंस्ये चातिरतिरिप्रत्ये सूत्रमेव हि ॥ ३ ॥
 लिङ्गमेवाश्रमख्यातावन्योन्यापत्तिकारणम् ।
 अवृत्त्यन्यायदीर्घत्ये पाण्डित्ये चापलं वचः ॥ ४ ॥
 अनादृत्यैवासाधुत्ये साधुत्ये दम्भ एव तु ।
 स्वीकार एव चोद्वाहे स्नानमेव प्रसाधनम् ॥ ५ ॥
 दूरे धार्य(ट)यनं तीर्थं लावण्यं केशधारणम् ।
 उदरम्भरता स्वार्थः सत्यत्ये धाष्टवंमेव हि ॥ ६ ॥

दाक्ष्यं कुटुम्बभरणे यशार्थं धर्मसेवनम् ।
 एवं प्रजाभिर्दुष्टाभिराकीर्णं क्षितिमण्डले ॥ ७ ॥
 ब्रह्मविद्वक्त्रशूद्राणां यो बली भविता नृपः ।
 प्रजा हि लुब्धे राजन्वीर्निर्पूर्णद्वैत्स्युधर्मभिः ॥ ८ ॥
 आच्छिन्नदारद्रविणा यास्यन्ति गिरिकाननम् ।
 शाकमूलामिपक्षौद्रफलपुष्पादिभोजनाः ॥ ९ ॥
 अनावृष्ट्या विनश्यन्ति दुर्भिक्षाकरपीडिताः ।
 शीतयातातपप्रावृद्धिर्मैरन्योन्यतः प्रजाः ॥ १० ॥
 क्षुन्नुपाय्याधिभिश्चैव सन्तप्यन्ते च चिन्तया ।
 त्रिंशद्विंशतिर्यपाणि परमायुः कली नृणाम् ॥ ११ ॥
 क्षीयमाणेषु देहेषु देहिनां कलिदोषतः ।
 वर्णा(धर्मा)श्रमवतां धर्मे नष्टे वेदपथे नृणाम् ॥ १२ ॥

पाखण्डप्रचुरे धर्मे दम्प्रायेषु राजसु ।
 चीर्यानृतवृषाहिसानानावृत्तिषु वै नृपु ॥ १३ ॥
 शूद्रप्रायेषु वर्णेषु छागप्रायासु धेनुषु ।
 गृहप्रायेष्वधमेषु योनिरप्रायेषु बन्धुषु ॥ १४ ॥
 अणुप्रायेष्वीषधीषु शमिप्रायेषु स्थानुषु ।
 वियुत्प्रायेषु मेघेषु शून्यप्रायेषु सप्तसु ॥ १५ ॥
 इत्थं कली गतप्राये जनेषु परधर्मसु ।
 धर्मत्राणाय सत्त्वेन भगवानवतरिष्यति ॥ १६ ॥
 चराचरगुरार्विष्णोरीश्वरस्याखिलात्मनः ।
 धर्मत्राणाय साधूनां जन्म कर्मापनुत्तये ॥ १७ ॥
 शम्बलग्राममुख्यस्य ब्राह्मणस्य महात्मनः ।
 भवने विष्णुपरायः कल्किः प्रादुर्भविष्यति ॥ १८ ॥
 अथमाशुगमाकृत्य देवदत्तं जगत्पतिः ।
 असिनाऽसाधुदमनमष्टैश्वर्यगुणान्वितः ॥ १९ ॥
 बिचरन्नसिमान् क्षोण्यां हयेनाप्रतिमयुतिः ।
 नृपतिर्द्वच्छदो दस्मून् कोटिशो निहनिष्यति ॥ २० ॥
 अथ तेषां भविष्यन्ति मनांसि विशादनि वै ।
 वासुदेवाद्वाहगातिपुण्यगन्धानिलस्मृशाम् ॥ २१ ॥
 पीरजानपदानां वै हतेष्वखिलदम्पुषु ।
 तेषां प्रजाविसर्गश्च स्थविष्ठः सम्भविष्यति ॥ २२ ॥
 वासुदेवे भगवति सत्त्वमूर्ती हृदि स्थिते ।
 यदाऽवतीर्णा भगवान् कल्की धर्मपतिर्हरिः ।
 कृतं भविष्यति तदा प्रजामूर्तिश्च सान्विकी ॥ २३ ॥
 यदा चन्द्रश्च सूर्यश्च तथा तिष्ये बृहस्पतिः ।
 एकराशी समेष्यन्ति तदा भवति तत् कृतम् ॥ २४ ॥
 येऽतीता वर्तमाना ये ये भविष्यन्ति पार्थिवाः ।
 ते त उद्देशतः प्रोक्ता वंशजाः सूर्यसौमयोः ॥ २५ ॥
 आरभ्य भवतो जन्म यावन्नन्दाग्निप्रेचनम् ।
 एतद् वर्षसहस्रं तु शतं पञ्चदशोत्तरम् ॥ २६ ॥
 सप्तर्षीणां तु यौ पूर्वी दृश्यते उदितौ दिवि ।
 तयोस्तु मध्ये नक्षत्रं दृश्यते यत् समं निशि ॥ २७ ॥

तेनैते ऋषयो युक्तास्तिष्ठन्त्यब्दशतं नृणाम् ।
 ते त्वदीये द्विजाः काले अपुना चाश्रिता मधाम् ॥ २८ ॥
 विष्णोर्भगवतो भागः कृष्णाख्योऽसी दिवं गतः ।
 तदाऽविशान् कलिर्लोकं पापे यद् रमते जनः ॥ २९ ॥
 यावत् स पादपद्माभ्यां स्मृशान्नास्ते रमापतिः ।
 तावत् कलिर्वै पृथिवीं पराक्रान्तुं न चाशक्नु ॥ ३० ॥
 यदा देवर्षयः सप्त मधामु विचरन्ति हि ।
 तदा प्रवृत्तस्तु कलिर्द्वादशाब्दशतात्मकः ॥ ३१ ॥
 यदा मघाभ्यो वास्यन्ति पूर्वापादां महर्षयः ।
 तदा नन्दान् प्रभृत्येषु कलिवृद्धिं गमिष्यति ॥ ३२ ॥
 यस्मिन् कृष्णो दिवं यातस्तस्मिन्नेव तदाऽहनि ।
 प्रतिपन्नं कलियुगमिति प्राहुः पुराविदः ॥ ३३ ॥
 दिव्याब्दानां सहस्रे नु प्रतिपाते पुनः कृतम् ।
 भविष्यति यदा नृणां मन आत्मप्रकाशकम् ॥ ३४ ॥
 इत्येवं मानवो वंशो यथा संख्यायते भुवि ।
 तथा विद्वाद्भविष्याणां वंशा ज्ञेया युगेयुगे ॥ ३५ ॥
 एतेषां नामलिङ्गानां पुरुषाणां महात्मनाम् ।
 कथामात्रावशिष्टानां कीर्तिरेव स्थिता भुवि ॥ ३६ ॥
 देवापिः शान्तनोर्भ्राता मरु(नु)श्रेष्ठाकुवंशजः ।
 कलाप्रग्राम आसाते महायोगबलान्वितौ ॥ ३७ ॥
 ताविहित्य कलेरन्ते वासुदेवानुशिषितौ ।
 वर्णाश्रमयुतं धर्मं पूर्ववत् प्रथपिष्यतः ॥ ३८ ॥
 कृतं जेता द्वापरं च कलिधेति चतुर्गुणम् ।
 अनेन क्रमयोगेन भुवि प्राणिषु वर्तते ॥ ३९ ॥
 राजन्नेते मया प्रोक्ता नरदेवास्तथा परे ।
 भूमौ ममत्वं कृत्वाऽन्ते हित्वेमां निधनं गताः ॥ ४० ॥
 कृमिभिर्द्भस्मसञ्ज्ञाने राजनाम्नोऽपि यस्य च ।
 भूतपुङ्ख मनुते स्वार्थं किं वेद निरयो यतः ॥ ४१ ॥
 कथं सेयमसञ्ज्ञा भूः पूर्वमनुष्यैर्धृता ।
 मनुत्रयस्य च पीत्रस्य मनुर्वा वंशजस्य च ॥ ४२ ॥

तेजोऽवन्नात्मकं कायं गृहीत्वाऽऽत्मतया मुषा ।

महीं ममतया चोभौ हित्वाऽन्तेऽदर्शनं गताः ॥ ४३ ॥

ये ये भूषतपो राजन् भुञ्जते भुवमोजसा ।

कालेन ते कृताः सर्वे कथामात्राः कथामु वै ॥ ४४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच-

हृष्टाऽऽत्मनिर्जयव्यग्रान् नृपान् हसति भूरियम् ।

अहो मां विजिगीषन्ति मृत्योः क्रीडनका नृपाः ॥ १ ॥

काम एष नरेन्द्राणां मोषः स्याद् विदुषामपि ।

येन केनोपमे षिण्डे येन विस्मृता नृपाः ॥ २ ॥

पूर्वं निर्जित्य पङ्क्तिं जेष्यामो राजमन्त्रिणः ।

ततः सचिवपौरासकरीन्द्रानथ कण्टकान् ॥ ३ ॥

एवं क्रमेण जेष्यामः पृथ्वीं सागरमेखलाम् ।

इत्याशाबद्धहृदया न पश्यन्त्यन्तिकेऽन्तकम् ॥ ४ ॥

समुद्रावरणां जित्वा मां विशन्त्यब्धिमोजसा ।

कियदात्मजयस्यैतन्मुक्तिरात्मजये फलम् ॥ ५ ॥

यां विसृज्यैव मनवस्तत्सुताश्च कुरूद्वह ।

गता यथागतं युद्धे तां मां जेष्यन्त्ययुद्धयः ॥ ६ ॥

मत्कृते पितृपुत्राणां भ्रातॄणां चापि विग्रहः ।

जायते ह्यसतां राज्ये ममताबद्धचेतसाम् ॥ ७ ॥

ममेवेयं महीं कृत्स्ना न ते मृदेति यादिनः ।

स्पर्शमाना मिथो ग्रन्थिं श्रियन्ते मत्कृते नृपाः ॥ ८ ॥

पुषुः पुरुरवा गाधिर्भरतो नहुषोऽर्जुनः ।

मान्धाता समरो रामः खड्गाक्षो धुन्धुहा रघुः ॥ ९ ॥

तृणविन्दुर्ययातिश्च संयातिः (शर्पातिः) शन्तनुर्गयः ।

भगीरथः कुवलयाश्च ककुत्स्थो नैषधो नृगः (नृपः) ॥

हिरण्यकशिपुर्वृत्रो रावणो लोकरावणः ।

नमुचिः शम्बरः भीमो हिरण्याक्षोऽथ तारकः ॥ ११ ॥

अन्ये च बहवो देव्या राजानो ये प्रजेश्वराः ।

सर्वे सर्वविदः शूराः सर्वे सर्वजितोऽजिताः ॥ १२ ॥

ममतां मय्यमर्त्याणां कृत्योद्योगमर्थमर्षिणः ।

कथावशेषाः कालेन ह्यकृतार्थाः कृता अहो ॥ १३ ॥

कथा इमास्ते कथिता महीयसां

विताय लोकेषु यशः परेषुषाम् ।

विज्ञानवैराग्यविवक्षया विभो

बचोविभूतीन् तु पारमार्थ्यम् ॥ १४ ॥

यत्रोत्तमशोकगुणानुवादः

सङ्गीयतेऽभीक्ष्णममङ्गलग्नः ।

तमेव नित्यं शृणुतादभीक्ष्णं

कृष्णेऽमलां भक्तिमभीप्समानः ॥ १५ ॥

राजोवाच-

केनोपायेन भगवन् कलेदोषान् कली जनाः ।

विधमिष्यन्त्युपचितान्स्तन्मे ब्रूहि यथा मुने ॥ १६ ॥

युगानि युगमानं च मानं प्रलयकल्पयोः ।

कालस्येत्थरूपस्य गतिं विष्णोर्महात्मनः ॥ १७ ॥

श्रीशुक उवाच-

कृते प्रवर्तते धर्मश्चतुषान् तज्जनैर्धृतः ।

सत्यं दया तपो दानमिति पादा विभोर्नृप ॥ १८ ॥

सन्तुष्टाः करुणा मैत्राः शान्ता दान्तास्तितिक्षवः ।

आत्मारामाः समदृशः प्राय आश्रमिणो जनाः ॥ १९ ॥

प्रीतायां धर्मपादानां तुर्योऽज्ञो हीयते शनैः ।

अधर्मपादिरनृतहिंसाऽसन्तोषविग्रहः ॥ २० ॥

तदा क्रियातपोनिष्ठा नातिहिंसा न लम्पटाः ।

त्रैवर्गिकासययीवृद्धा वर्णा ब्रह्मोत्तरा नृपाः ॥ २१ ॥

तपः सत्यदयादानेष्वाहं हसति ह्यापरे ।

हिंसाऽनुष्टवन्तद्वैधर्मस्याधर्मलक्षणेः ॥ २२ ॥

यशस्विनो महाशालाः स्वाध्यायाध्ययने रताः ।

आदयाः कुटुम्बिनो हृष्टा वर्णाः क्षत्रद्विजोत्तमाः ॥ २३ ॥

कली तु धर्महेतूनां पर्यासोऽधर्महेतुभिः ।

एधमानैः क्षीयमाणो ह्यन्ते सोऽपि विनश्यति ॥ २४ ॥

तस्मिन् लुब्धा दुराचारा निर्दयाः शुष्कवैरिणः ।
 दुर्भगा भूरिदर्याश्च शूद्रादसोत्तराः प्रजाः ॥ २५ ॥
 सत्त्वं रजस्तम इति दृश्यन्ते पुरुषे गुणाः ।
 कालसञ्चोदितास्ते वै परिवर्तन्त आत्मनि ॥ २६ ॥
 प्रसीदति यदा सत्त्वं मनोबुद्धीन्द्रियाणि च ।
 तदा कृतपुणं विद्याज्ज्ञाने तपसि यद् रुचिः ॥ २७ ॥
 यदा धर्मेषु कामेषु भक्तिर्यशसि देहिनाम् ।
 तदा व्रता रजोवृत्तिरिति जानीत बुद्धिमान् ॥ २८ ॥
 यदा लोभस्त्यक्तान्तोपो मनोदम्भोऽथ मत्सरः ।
 कर्मणां चापि काम्यानां द्वारेण तद् रजस्तमः ॥ २९ ॥
 यदा मायाऽनृतं तन्द्री निद्रा हिंसा विषादनम् ।
 शोको मोहो भयं देव्यं स कलिस्तामसः स्मृतः ॥ ३० ॥
 यस्मात् धुद्रशो मर्त्याः धुद्रभाष्या महादानाः ।
 कामिनो वृत्तिहीनाश्च स्वैरिण्यश्च विषोऽसतीः ॥ ३१ ॥
 दम्प्यूकृष्टा जनपदा वेदाः पाषण्डदूषिताः ।
 राजानश्च प्रजाभक्ष्याः शिशनोदरपरा द्विजाः ॥ ३२ ॥
 अन्नता बटवोऽशीचा भिक्षवश्च कुटुम्बिनः ।
 तपस्विनो ग्रामवासा न्यासिनोऽन्यथलोलुपाः ॥ ३३ ॥
 ह्रस्वकाया महाहारा भूर्यपत्या गतहियः ।
 शश्वत्कुटुम्भापिण्यश्चौर्यमायोऽरुसाहसाः ॥ ३४ ॥
 पण्यिष्यन्ति वै धुद्राः किराटान् (कटु) कूटकारिणः ।
 अनापयपि मंस्यन्ते वार्ता साधुजुगुप्सिताम् ॥ ३५ ॥
 पतिं त्यक्ष्यन्ति निर्द्रव्यं भृत्या अप्यखिलोत्तमम् ।
 भृत्यं विषजं पतयः कीलं गाथापयस्विनीः ॥ ३६ ॥
 पितृन् भ्रातृन् स्वसृङ्गानीन् हत्या सौरतसीहदाः ।
 श्वशुरश्यालसंवादा दीनाः खणा कली नराः ॥ ३७ ॥
 शूद्राः प्रतिग्रहीष्यन्ति तपो वेपोपजीविनः ।
 धर्मं वक्ष्यन्त्यधर्मज्ञा अधिकलोत्तमासनम् ॥ ३८ ॥
 नित्यमुद्विग्नमनसो दुर्भिक्षकरकर्मिणाः ।
 निरन्त्रे भूतले राजन्ननावृष्टिभयानुराः ॥ ३९ ॥

वासोऽन्नपानशयनव्यवायस्नानभूषणैः ।
 हीनाः पिशाचसन्दर्शा भविष्यन्ति कली प्रजाः ॥ ४० ॥
 कली काकणिकेऽप्यर्थे विगृह्य त्यक्तसीहदाः ।
 त्यक्ष्यन्ति हि श्रियान् प्राणान् हनिष्यन्ति स्वकानपि ॥ ४१ ॥
 न रक्षिष्यन्ति मनुजाः स्वविरी पितरावपि ।
 पुत्रीं भार्यां च कुलजां धुद्राः शिशनोदरम्भराः ॥ ४२ ॥
 कली न राजन् जगतां परं गुरुं
 त्रिलोकनाथानतपादपङ्कजम् ।
 प्रापेण मर्त्या भगवन्तमच्युतं
 यक्ष्यन्ति पाषण्डविभिन्नचेतसः ॥ ४३ ॥
 यन्नामधेयं श्रियमाण आतुरः पतन्
 स्खलन् वा विवशो गृणन् पुमान् ।
 विमुक्तकर्मागल उत्तमां गतिं प्राप्नोति
 यक्ष्यन्ति न तं कली जनाः ॥ ४४ ॥
 पुंसां कलिकृतान् दोषान् द्रव्यदेशात्मसम्भयान् ।
 सर्वं हरति चित्तस्थो भगवान् पुरुषोत्तमः ॥ ४५ ॥
 धृतः संकीर्तितो ध्यातः पूजितश्चादृतोऽपि वा ।
 नृणां पुनोति भगवान् हृत्स्थो जन्मापुताशुभम् ॥ ४६ ॥
 यथा हेमि स्थितो बहिर्दुर्वर्ण इति धातुजम् ।
 एवमात्मगतो विष्णुर्योगिनामशुभाशयम् ॥ ४७ ॥
 विघातप्राणनिरोधमेवैतीर्थाभिषेकव्रतदानज(ज)प्यैः ।
 नात्यन्तशुद्धिं लभतेऽन्तरात्मा यथा हृदिस्थे भगवत्यनन्ते ॥
 तस्मात् सर्वात्मना राजन् हृदिस्थं कुरु केशवम् ।
 श्रियमाणो ह्यवहितस्तनो यासि परां गतिम् ॥ ४९ ॥
 श्रियमाणैरभिषेयो भगवान् परमेश्वरः ।
 आत्मभावं नपत्यङ्ग सर्वात्मा सर्वसम्भवः ॥ ५० ॥
 कलेर्दोषनिधे राजन्नस्ति होको महान् गुणः ।
 कीर्तनादेव कृष्णस्य मुक्तसङ्गः परं व्रजेत् ॥ ५१ ॥
 कृते यद् ध्यायतो विष्णुं व्रताणां यजतो मखैः ।
 द्वारे परे परिचर्यायाः कली तद् हरिकीर्तनात् ॥ ५२ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते ब्राह्मसूत्रे तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

श्रीगुरु उवाच-

कालस्ते परमाण्वादिर्द्विपरार्थावधिर्नृप ।
 कथितो युगमानं च शृणु कल्पलयावय ॥ १ ॥
 चतुर्युगसहस्रं तु ब्रह्मणो दिनमुच्यते ।
 स कल्पो यत्र मनवश्चतुर्दश विंशं पते ॥ २ ॥
 यदन्ते प्रलयस्तावान् ब्राह्मी रात्रिरुदाहता ।
 त्रयो लोका इमे यत्र कल्पन्ते प्रलयाय हि ॥ ३ ॥
 एष नैमित्तिकः प्रोक्तः प्रलयो यत्र विश्वसृक् ।
 शोतेऽनन्तासनो विश्वमात्मसात्कृत्य आत्मभूः ॥ ४ ॥
 द्विपरार्थं त्वतिक्रान्ते ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ।
 तदा प्रकृतयः सप्त कल्पन्ते प्रलयाय वै ॥ ५ ॥
 एष प्राकृतिको राजन् प्रलयो यत्र लीयते ।
 आण्डकोशस्तु सद्भातो विषात उपसादिते ॥ ६ ॥
 पर्जन्यः शतवर्षाणि भूमौ राजन् न वर्षति ।
 तदा निरग्ने हव्योन्यं भक्ष्यमाणाः क्षुषार्दिताः ।
 क्षयं यास्यन्ति शनैः काले नोपद्रुताः प्रजाः ॥ ७ ॥
 (अयमर्षपादः भाग्यनगरमुद्रापितकोशो नास्ति ।
 वैष्णवपाठे गृहीतः ।
 व्याख्यानं विजयध्वजभट्टारकैः काले नेति पदेन ।)
 सामुद्रं दैहिकं भीमं रसं सांवर्तको रविः ।
 रश्मिभिः पिबते घोरैः सर्वं नैव विमुञ्चति ॥ ८ ॥
 ततः सांवर्तको वह्निः सद्दर्शनमुत्तोत्थितः ।
 दहत्यनिलवेगोत्थः शून्यान् भूयिवरानथ ॥ ९ ॥
 उपर्षधः समन्ताच्च शिखाभिर्वह्निर्सूर्योः ।
 दहत्यनिलविषण्डं दग्धगोमयपिण्डवत् ॥ १० ॥
 ततः प्रचण्डपवनो वर्षाणामधिकं शतम् ।
 परः सांवर्तको याति धूमं खं रजसा वृतम् ॥ ११ ॥
 ततो मेघकुलान्यद्गः चित्रवर्णान्यनेकशः ।
 शतं वर्षाणि वर्षन्ति नदन्ति भस्मस्वनैः ॥ १२ ॥
 तत एकोदकं विश्वं ब्रह्माण्डविवरान्तरम् ॥ १३ ॥

तदा भूमेर्गन्धगुणं ग्रस(त्या)न्त्याप उपप्लवे ।
 ग्रस्तगन्धा तु पृथिवी प्रलयन्त्याय कल्पते ॥ १४ ॥
 अपां रसमधो तेजस्ता लीयन्तेऽध नीरसाः ।
 ग्रसते तेजसो रूपं वायुस्तद्रहितं तदा ॥ १५ ॥
 लीयते चानिले तेजो वायोः खं ग्रसते गुणम् ।
 स वै विंशति खं राजंस्ततश्च नभसो गुणम् ।
 शब्दं ग्रसति भूतादिर्नभस्तम(द)नु लीयते ॥ १६ ॥
 तेजसानीन्द्रियाण्यद्ग देवा वैकारिका गुणैः ॥ १७ ॥
 महान् ग्रसत्यहङ्कारं गुणाः सत्यादयश्च तम् ।
 ग्रसतेऽव्याकृतं बीजं गुणान् कालेन चोदितम् ॥ १८ ॥
 न तस्य कालावयवैः परिणामादयो गुणाः ।
 अनाद्यनन्तमव्यक्तं नित्यं कारणमव्ययम् ॥ १९ ॥
 न यत्र वाचो न मनो न सत्त्वं तमो रजो वा महदादयोऽमी ।
 न प्राणबुद्धीन्द्रियदेवता वा न सन्निवेशः खलु लोककल्पः ॥
 न स्वप्नप्राज्ञश्च च तत् सुषुप्तं न खं जलं भूरनिलोऽग्निरकैः ।
 सुषुप्तवच्छून्यवदप्रतर्क्य तन्मूलभूतं पदमामनन्ति ॥ २१ ॥
 लयः प्राकृतिको ह्येष पुरुषाव्यक्तोऽर्थादयः ।
 शक्तयः सम्प्रलीयन्ते विवशाः कालविद्रुताः ॥ २२ ॥
 बुद्धीन्द्रियार्थरूपेण ज्ञानं भाति तदाश्रयम् ।
 अन्ययव्यतिरेकाभ्यामायन्तवदवस्तु यत् ॥ २३ ॥
 दीपश्चक्षुश्च रूपं च तेजसो न पृथग् भवेत् ।
 एवं धीः खानि मात्राश्च न स्फुरन्त्युत मातृनात् ॥ २४ ॥
 बुद्धेर्जागरणं स्वप्नः सुषुप्तिरिति होच्यते ।
 मायामात्रमिदं राजन् नानात्वं प्रत्यागात्मनि ॥ २५ ॥
 यथा जलधरा व्योम्नि भवन्ति न भवन्ति च ।
 ब्रह्मणीदं तदा विश्वमुपपात्युदयाप्ययम् ॥ २६ ॥
 एते ह्यवयवाः प्रोक्ताः सर्वावयविनामिह ।
 विनार्थे न प्रतीयेरन् पटस्येवाङ्ग तन्त्रवः ॥ २७ ॥
 यत् सामान्यविशेषाभ्यामुपलभ्येत स भ्रमः ।
 अन्योन्याप्राश्रयात् सर्वमायान्तवदवस्तु च ॥ २८ ॥

विकारः ख्यायमानोऽपि प्रत्यगात्मानमन्तरा ।		संसारसिन्धुमतिदुस्तरमुज्जितौ-	
न निरूप्यो ह्यणुरपि स्याच्चेत् स भ्रम आत्मनः ॥ २९ ॥		नान्यः प्रयो भगवतः पुरुषोत्तमस्य ।	
न हि सत्यस्य नानात्वमविद्वान् यदि मन्यते ।		लीलाकधारसन्निपेयवर्णमन्तरेण	
नानात्वं छिद्रयोर्पद्वय्योतिषोर्वा तयोरापि ॥ ३० ॥		पुंसो भवेद् विविधदुःखद्वयार्दितस्य	॥ ४० ॥
यथा हिरण्यं बहुधा समीयते		पुराणसंहितामेतां ऋषिर्नारायणोऽव्ययः ।	
नृभिः क्रियाभिर्यवहारचर्मसु ।		नारदाय पुरा ग्राह कृष्णद्वैपायनाय सः	॥ ४१ ॥
एवं यचोभिर्भगवानाधोजो		स वै मह्यं महाराज भगवान् वादरायणः ।	
व्याख्यायते वैदिकलीकिकैर्जनैः ॥ ३१ ॥		इमां भागवतीं प्रीतः संहितां वेदसम्मिताम्	॥ ४२ ॥
यथा घनोऽर्कप्रभवोऽर्कदर्शितो		एतां वक्ष्यन्त्यसौ सूत ऋषिभ्यो निमिशालये ।	
ह्यर्काशभूतस्य च चक्षुषस्तमः ।		दीर्घसत्रे कुरुष्रेष्ठ सम्पृष्टः शौनकादिभिः	॥ ४३ ॥
एवं त्वहं ब्रह्मगुणस्तदीक्षितो		अत्रानुवर्ण्यतेऽभीष्टं विश्वात्मा भगवान् हरिः ।	
ब्रह्मांशकस्यात्मन आत्मबन्धनः ॥ ३२ ॥		यस्य प्रसादजो ब्रह्मा रुद्रः क्रोपसमुद्भवः	॥ ४४ ॥
घनो यदाऽर्कप्रभया विदीर्यते		त्वं च राजन् मरिष्येति पशुवुद्धिमिमां जहि ।	
चक्षुःस्वरूपं परमीक्षते तदा ।		न जातः प्रागभूतोऽयं देहवत् त्वं न नश्यसि	॥ ४५ ॥
यदा ह्यहङ्कार उपाधिरात्मनो		न भविष्यसि भूत्वा त्वं पुत्रपौत्रादिरूपवान् ।	
जिज्ञासया नश्यति तर्ह्यनुस्मरेन् ॥ ३३ ॥		बीजाङ्गुरवद् देहादेर्यन्तिरिक्तो यथाऽनलः	॥ ४६ ॥
यदैवमेतेन विवेकहेतिना		स्वप्ने यथा शिरःछन्दः पञ्चत्वात्मानमस्तथा ।	
मायामयाहङ्कारात्मबन्धनम् ।		यस्मान् पश्यसि देहस्य तत् आत्मा ह्यजोऽमरः	॥ ४७ ॥
छित्वाऽच्युतात्मानुभवोऽवतिष्ठते		पटे भिन्ने यथाऽकाश आकाशः स्याद् यथा पुरा ।	
तमाहुरात्यन्तिकमद्रं सम्प्रवम् ॥ ३४ ॥		एवं देहे मृते जीवो ब्रह्म सम्पद्यते पुनः	॥ ४८ ॥
नित्यदा सर्वभूतानां ब्रह्मादीनां परन्तप ।		मनः सृजति वै देहान् गुणान् कर्माणि चात्मनः ।	
उत्पत्तिप्रलयावेकं सूक्ष्मज्ञाः सम्प्रचक्षते ॥ ३५ ॥		तन्मनः सृजते माया ततो जीवस्य संसृतिः	॥ ४९ ॥
कालस्रोतो जवेनाशु ह्रियमाणस्य नित्यदा ।		स्रष्टापिष्ठानवर्त्यप्रिसंयोगो यावदीयते ।	
परिमाणाद्यवस्थास्ता जन्मप्रलयहेतवः ॥ ३६ ॥		तावद् दीपस्य दीपत्वमेवं देहकृतो भवः	॥ ५० ॥
अनाद्यन्तवताऽनेन कालेनेश्वरमूर्तिना ।		रजःसत्त्वतमोवृत्त्या जायेतेषेत् नश्यति ।	
अवस्था नैव दृश्यन्ते विपति ज्योतिषामिव ॥ ३७ ॥		न तत्रात्मा स्वयज्योतिर्यो व्यक्ताव्यक्तयोः परः	॥ ५१ ॥
नित्यो नैमित्तिकश्चैव तथा प्राकृतिको लयः ।		आकाशवद् ध्रुवाधारो ध्रुवो नानामितस्ततः ।	
आत्यन्तिकश्च कथितः कालस्य गतिरीदृशी ॥ ३८ ॥		एवमात्मानमात्मस्थमात्मनैवामृता प्रभो	॥ ५२ ॥
एताः कुरुष्रेष्ठ जगद्विधाः		बुद्ध्याऽनुमानगर्भिण्या वासुदेवानुचिन्तया ।	
नारायणस्याखिलसत्त्वधाः ।		चोदितो विप्रवाक्येन न त्वां धक्ष्यति तद्वक्त्रः	॥ ५३ ॥
लीलाकपास्ते कथिताः समासतः			
कात्स्न्येन नाजोऽप्यभिधातुमीशः ॥ ३९ ॥			

मृत्यवो नोपसर्पन्ति मृत्यूनां मृत्युमीश्वरम् ।
अहं ब्रह्म परं धाम ब्रह्माहं परमं पदम्
एवं समीक्ष्य चात्मानमात्मन्याधाय निष्कले

॥ ५४ ॥

॥ ५५ ॥

दशन्तं तक्षकं पादे लेलिहानं विपाननैः ।

न द्रक्ष्यसि शरीरं च विश्वं च पृथगात्मनः

॥ ५६ ॥

एतन् ते कथितं तात यथा त्वं पृष्टवान् नृप ।

हरेर्विश्वात्मनश्चक्षं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि

॥ ५७ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

सूत उवाच—

एतन्निशम्य मुनिनाऽभिहितं परीक्षिद्
व्यासात्मजेन निखिलात्मदशा समेन ।
तत्पादपद्ममुपमृत्यु नतेन मूर्ध्ना
बद्धाञ्जलिस्तमिदमाह स विष्णुरातः

॥ १ ॥

परीक्षिदुवाच—

सिद्धोऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि भवता करुणात्मना ।
श्रावितो यच्च मे साक्षादनादिनिधनो हरिः

॥ २ ॥

नात्यद्भुतमिदं मन्ये महतामच्युतात्मनाम् ।
दीनेषु तापतेषु भूतेषु यदनुग्रहः

॥ ३ ॥

पुराणसंहितामेतामश्रीपं भवतो ह्यहम् ।
यस्यां खलूतमश्लोको भगवाननुवर्ण्यते

॥ ४ ॥

भगवंस्तक्षकादिभ्यो मृत्युभ्यो न विभेम्यहम् ।
प्रविष्टो ब्रह्म निर्वाणमभयं दर्शितं त्वया

॥ ५ ॥

अनुजीनीहि मां ब्रह्मन् वाचं यच्छाम्यपोक्षजे ।
मुक्तकामाशयं चैतः प्रवेक्ष्ये विसृजाम्यसूत्रं

॥ ६ ॥

अज्ञानं च निरस्तं मे ज्ञानविज्ञाननिष्ठया ।
भवता दर्शितं क्षेमं परं भगवतः पदम्

॥ ७ ॥

सूत उवाच—

इत्युक्तस्तमनुज्ञाय भगवान् वादरायणिः ।
जगाम भिक्षुभिः साकं नरदेवेन पूजितः

॥ ८ ॥

परीक्षिदपि राजर्षिरात्मन्यात्मानमात्मना ।
समाधाय परं दध्यावस्यन्दासुर्धया तरुः

॥ ९ ॥

प्राङ्गूले बहिष्पासीनो गङ्गाकूल उदङ्मुखः ।
ब्रह्मभूतो महायोगी निःसद्विच्छिन्नसंशयः

॥ १० ॥

तक्षकः प्रहितो विप्राः क्रुद्धेन द्विजसूनुना ।

हन्तुकामो नृपं गच्छन् ददर्श पथि काश्यपम्

॥ ११ ॥

तं तर्पयित्वा द्रविणैर्निर्वृत्य विपहारिणम् ।

द्विजरूपप्रतिच्छन्नः कामरूपोऽदशानृपम्

॥ १२ ॥

ब्रह्मभूतस्य राजर्षेर्देहोऽहिगरलाग्निना ।

बभूव भस्मसान् सयः पश्यतां सर्वदेहिनाम्

॥ १३ ॥

हाहाकारो महानासीद् भुवि खं दिक्षु सर्वतः ।

विस्मिता अभवन् सर्वे देवासुरनारादयः

॥ १४ ॥

देवदुन्दुभयो नेदुर्गन्धर्वाप्सरसो जगुः ।

वयूषुः पुष्पवर्षाणि विबुधाः साधुवादिनः

॥ १५ ॥

जनमेजयः स्वपतिरं श्रुत्वा तक्षकभक्षितम् ।

अथानुहाव सङ्क्रुद्धः सर्पान् सत्रे सह द्विजेः

॥ १६ ॥

सर्पसत्रे समिद्धेऽग्नी दहमानान् महोरगान् ।

हृष्टेन्द्रं भयसंविग्रस्तक्षकः शरणं ययौ

॥ १७ ॥

नापश्यत् तक्षकं तत्र राजा पारिक्षितो द्विजान् ।

उवाच तक्षकः कस्मान्न दहोतेरगाधमः

॥ १८ ॥

तं गोपायति राजेन्द्र इन्द्रः शरणमागतम् ।

तेन संस्तम्भितः सर्पस्तस्माच्चाग्नी पतत्यसौ

॥ १९ ॥

पारिक्षित इति श्रुत्वा प्राहत्विज उदारधीः ।

सहेन्द्रस्तक्षको विप्रा नाग्री किमिति पात्यते

॥ २० ॥

तच्छ्रुत्वा जुहुयुर्विप्राः सहेन्द्रं तक्षकं मखे ।

तक्षकानु पतस्येह सहेन्द्रेण मरुत्वता

॥ २१ ॥

इति ब्रह्मोदितार्षेयैः स्थानादिन्द्रः प्रचलितः ।

वभूव सम्भ्रान्तमतिः सविमानः सतक्षकः

॥ २२ ॥

तं पतन्तं विमानेन सहतश्चकमम्बरात् ।
 विलोक्यार्थाद्विरसः प्राह राजानं तं वृहस्पतिः ॥ २३ ॥
 नैष त्वया मनुष्येन्द्र बधमर्हति सर्पराट् ।
 अनेन पीतममृतमथायमजरामरः ॥ २४ ॥
 जीवितं मरणं जन्तोर्गतिः स्वेनैव कर्मणा ।
 राजंस्तेन विना नान्यो प्रदाता सुखदुःखयोः ॥ २५ ॥
 सर्पचोरादिवह्वम्बुधुनुद्वाध्यादिभिर्नृप ।
 पञ्चत्यमृच्छते जन्तुर्भुङ्क्त आरब्धकर्म च ॥ २६ ॥
 तस्मात् सत्रमिदं राजन् संस्थीयेताभिचारिकम् ।
 सर्पा अनागसो दाया जनैर्दिष्टं हि भुज्यते ॥ २७ ॥
 इत्युक्तः स तथेत्याह महर्षेर्मानयन् वचः ।
 सर्पसत्रादुपरतः पूजयामास वाक्पतिम् ॥ २८ ॥
 सैषा विष्णोर्महामाया बाध्यबाधकलक्षणा ।
 यया मुह्यन्त्यसावात्मा भूतेषु गुणवृत्तिभिः ॥ २९ ॥
 न यत्र दुर्भाव्यतया विराजते
 मायात्मवादेऽसकृदात्मवादिभिः ।

न यद्विवादो विविधस्तदाश्रयो
 मनश्च संकल्पविकल्पवृत्ति यत् ॥ ३० ॥
 न यत्र सृज्यं सृजतोभयोः परं
 श्रेयश्च जीवस्त्रिभिरान्वितः स्वयम् ।
 तदेतदुत्सादितबाध्यबाधकं निषिध्य
 चोर्मान् विरमेत तन्मुनिः ॥ ३१ ॥
 परं पदं धेष्णवमामनन्ति यजेतिनेतीत्यतदुत्तिमुद्धवः ।
 विमृज्य दीरात्म्यमनन्यसौहृदा हृदोपगुह्यावसितं समाहितैः ॥
 तदेतदधिगच्छन्ति विष्णोर्पत् एरमं पदम् ।
 अहं ममेति दीर्जन्यं न येषां देहगंजम् ॥ ३३ ॥
 अतिवादांस्तिनिधेत नाव(मंस्येत)मन्येत कञ्चन ।
 न चेमं देहमाधित्य धैरं कुर्यात् केनचित् ॥ ३४ ॥
 नमो भगवते तस्मै कृष्णापाकुण्ठमेधसे ।
 यत्पादाम्बुरुहध्यानात्संहितामध्यागमिमाम् ॥ ३५ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशास्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ पष्ठोऽध्यायः

शीनक उवाच—
 पैलादिभिर्व्यासशिष्यैर्वेदाचार्यैर्महात्मभिः ।
 वेदा वै कतिधा व्यस्ता एतन् सौम्याभिधेहि नः ॥ १ ॥
 सूत उवाच—
 समाहितात्मनो ब्रह्मन् ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ।
 ह(वा)दाकाशादभूलादो वृत्तिरोधाद् विभाव्यते ॥ २ ॥
 यदुपासनया ब्रह्मन् योगिनो मलमात्मनः ।
 द्रव्यक्रियाकारकास्त्वं धृत्वा यान्त्यपुनर्भवम् ॥ ३ ॥
 ततोऽभूत् त्रिवृदोऽक्षरो यो व्यक्तप्रभवः स्वराट् ।
 यत्तद्विद्मं भगवतो ब्रह्मणः परमात्मनः ॥ ४ ॥
 शृणोति य इमं स्फोटं सुमः श्रोतेव शून्यरक् ।
 येन बाग् व्यज्यते यस्य व्यतिराकाश आत्मनः ॥ ५ ॥
 स्वधाप्तो ब्रह्मणः साक्षाद् वाचकः परमात्मनः ।
 स सर्वमन्त्रोपनिषद्वेदीजं सनातनम् ॥ ६ ॥

तस्य हासंखयो वर्णा अकाराया भृगुद्वह ।
 धार्यन्ते धैर्ययो भावा गुणनामर्षवृत्तयः ॥ ७ ॥
 ततोऽक्षरसमाग्रायमसृजद् भगवानजः ।
 अन्तःस्पोष्मस्वरस्यार्हस्वदीर्घादिलक्षणम् ॥ ८ ॥
 तेनासी चतुरो वेदाश्चतुर्भिर्वेदवैर्बुधुः ।
 सव्याहृतिकान् सोऽक्षरांश्चतुर्होत्रविवक्षया ॥ ९ ॥
 पुत्रानध्यापयत् तांस्तु महर्षीन् ब्रह्मकोविदान् ।
 ते तु धर्मोपदेशारः स्वपुत्रेभ्यः समादिशन् ॥ १० ॥
 ते परम्परया प्राप्तास्तत्तच्छिष्यैर्धृतव्रतैः ।
 चतुर्गुणैश्च व्यस्ता द्वापरयो महर्षिभिः ॥ ११ ॥
 क्षीणापुपः क्षीणसत्त्वान् दुर्मेधान् वीक्ष्य कालतः ।
 वेदान् ब्रह्मर्षयो व्यस्यन् हृदिस्थाच्युतनोदिताः ॥ १२ ॥
 अस्मिन्नव्यन्तरे ब्रह्मन् भगवान् लोकभावनः ।
 ब्रह्मेशाद्यैर्लोकपालैर्षाधितो धर्मगुप्तये ॥ १३ ॥

पराशारात् सत्यवत्यामंशाशकलया विभुः ।
 अवतीर्णो महाभाग वेदं चक्रे चतुर्विधम् ॥ १४ ॥
 कणधर्बयजुःसाक्षां राशीनुद्धृत्य बर्गशः ।
 चतस्रः संहिताश्चक्रे सूत्रैर्मणिगणानिव ॥ १५ ॥
 तासां स चतुरः शिष्यानुपहूय महामतिः ।
 एकैकां संहितां ब्रह्मज्ञैकैकस्मै ददौ विभुः ॥ १६ ॥
 पैलाय संहितामायां बहुचाख्यामुवाच ह ।
 वैशम्पायनसंज्ञाय निगदाख्यं यजुर्गुणम् ॥ १७ ॥
 साक्षां जैमिनये ग्राह तथा च्छन्दोगसंहिताम् ।
 अधर्वाहिरसां नाम स्वशिष्याय सुमन्तवे ॥ १८ ॥
 पैलः स्वसंहितामूचे इन्द्रप्रम(मि)तये मुनिः ।
 बाष्कलाय च सोऽप्याह शिष्येभ्यः संहितां स्वकाम् ॥ १९ ॥
 चतुर्था व्यस्य बोध्याय याज्ञवल्क्याय भार्गव ।
 पराशारायाग्रिमित्रे इन्द्रप्र(म)मिति रात्मवान् ॥ २० ॥
 अध्यापयत् संहितां स्वां माण्डूकेयमुपि कविः (कविम्) ।
 तस्य शिष्यो वेदमित्रः सीभर्यादिभ्य ऊचिवान् ॥ २१ ॥
 शाकल्यस्तत्सुतस्तां तु पञ्चधा व्यस्य संहिताम् ।
 बात्स्यमीद्रव्यशालीपगोसत्यशिशिरेष्वधात् ॥ २२ ॥
 जातूकर्ण्यथ तच्छिष्यः सनिरुक्तां स्वसंहिताम् ।
 व्यलीकयोगपैलाविरजेभ्यो ददौ मुनिः ॥ २३ ॥
 बाष्कलिः प्रतिशास्त्राभ्यो बालसिन्याख्यसंहिताम् ।
 चक्रे बलायनिर्भन्य(बालायनिर्गार्य)कासाराश्चैव तां दधुः ॥
 बहुवाः संहिता होता एभिर्ब्रह्मर्षिभिर्भृताः ।
 शृत्वेतच्छन्दसां व्यासं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २५ ॥
 वैशम्पायनशिष्या ये चरकाध्वर्यवोऽभवन् ।
 यचेरुर्ब्रह्महत्याहःक्षपणाय गुरोर्ब्रतम् ॥ २६ ॥
 याज्ञवल्क्यस्तु तच्छिष्य आहांशो भगवन् कियत् ।
 चरितेनान्यसाराणां चरित्येऽहं सुदुष्करम् ॥ २७ ॥
 इत्युक्तो गुरुरप्याह कुपितो यादालं त्वया ।
 विप्रावमन्त्रा शिष्येण मदधीनं त्यजाविरति ॥ २८ ॥

देवरातसुतः सोऽपि छर्दिन्वा यजुषां गणम् ।
 ततो गतोऽथ मुनयो ददशुस्तान् यजुर्गणान् ॥ २९ ॥
 भूत्वा तितिरयो ब्रह्मन् तद्गोलुपतयाऽददुः ।
 तैत्तिरीया इति यजुःशाखा आसन् सुपेशलाः ॥ ३० ॥
 याज्ञवल्क्यस्ततो ब्रह्मन् छन्दांस्यधिगवेषयन् ।
 गुरोराविद्यमानानि सूततस्येऽर्कमीश्वरम् ॥ ३१ ॥
 याज्ञवल्क्य उवाच—
 ओं नमो भगवते आदित्यायाखिलजगदात्मस्वरूपेण कालरूपेण
 च चतुर्विधभूतनिकाषाणां ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तानामन्तर्हृदयेषु
 बहिरप्याकाश इवोपाधिना व्यवधीयमानो भगवानेक एव
 क्षणलवनिमेषाद्यवयवोपचितसंवत्सरगणेन तोषादानविसर्गाभ्या-
 मिमां लोकयात्रामनुवहति ॥ ३२ ॥
 यदिहवाय विबुधर्षभ सवितरदस्तप(त्य)नुसवनमहरहराभ्याय-
 विधिर्नोपतिष्ठमानानामखिलदुरितवृजिनवीजायभर्जनं भगवतः
 समभिधीमहि तपन मण्डलम् ॥ ३३ ॥
 य इह वाच स्थिरचरनिकराणां स्वनिकेतनानां मनइन्द्रिया-
 सुगणाननात्मनस्तत्त्वं स्वयमात्माऽन्तर्यामी प्रबोदयति ॥ ३४ ॥
 य एवेमं लोकमतिकरालवदान्धकारसञ्चाजगरगृहीतं मृतकमिव
 विचेतनमवलोक्यानुकम्पया परमकारुणिक ईक्षयैवोत्थाप्या-
 हरहरनुसवनं श्रेयसि स्वधर्माख्य आत्मावस्थाने प्रवर्तयत्य-
 निमिषाधिपतिरसाधूनां भयमुदीरयन्नटति परित आशापालैस्तत्र
 तत्र कमलकोशाञ्जलिभिरुपहृताहंणः ॥ ३५ ॥
 अथ ह भगवंस्तव चरणनलिनयुगलं त्रिभुवनगुरुभिरभि-
 बन्दितमहमपातयामयजुःकाम उपस्रामीति ॥ ३६ ॥
 सूत उवाच—
 एवं स्तुतः स भगवान् वाजिरूपधरो रविः ।
 यजुंष्ययातयामानि मुनयेऽदात् प्रसादितः ॥ ३७ ॥
 यजुर्भिकरोच्छाखा दशपथ सुतैर्विभुः ।
 जगद्व्याजसन्त्यस्ताः काण्वमाभ्यन्दिनादयः ॥ ३८ ॥
 जैमिनेः सामगस्यासीन् सुमन्तुस्तनयो मुनेः ।
 सुमन्वांस्तसुतस्ताभ्यामेकैकां ग्राह संहिताम् ॥ ३९ ॥

सुकर्मा चापि तच्छिष्यः सामवेदतरोर्महान् ।
 सहस्रं संहिताभेदं चक्रं सामां ततो द्विजः ॥ ४० ॥
 हिरण्यनाभः कोशल्यः पाप्यश्रिध सुकर्मणः ।
 शिष्या जगद्गुह्यान् आयन्त्यो ब्रह्मचित्तमः ॥ ४१ ॥
 उदीच्याः सामगाः शिष्या आसन् पञ्चशतानि वै ।
 पाप्यध्यायन्त्ययोधापि तांशोदीच्यान् प्रचक्षते ॥ ४२ ॥
 लीगाशिलांश्चलिः कुल्यः कुसीदः कुक्षिरेव च ।
 पाप्यश्रिषिष्या जगद्गुहः संहितास्ते शतं शतम् ॥ ४३ ॥
 कृतो हिरण्यनाभस्य चतुर्विंशतिसंहिताः ।
 शिष्य उच्ये स्वशिष्येभ्यः शेषा आयन्त्य आत्मवान् ॥ ४४ ॥
 अथर्वविन् सुमन्तुश्च शिष्यमध्यापयत् स्वकाम् ।
 संहितां सोऽपि पथ्याय वेददशांश्च चोक्तवान् ॥ ४५ ॥
 शौक्लायनिर्ब्रह्मबालिर्मोदोपः पिप्पलायनिः ।
 वेददशांस्य शिष्यास्ते पथ्यशिष्यान्चो गृणु ॥ ४६ ॥
 कुमुदः शुनको ब्रह्मन् जानलिधाप्यथर्वयित् ॥ ४७ ॥
 यभुः शिष्योऽप्यश्रिसः सैन्धवायन एव च ।
 अधीयेतां संहिते द्वे सावर्ण्यायास्तथाऽपरे ॥ ४८ ॥
 नक्षत्रकल्पः शान्तिश्च कश्यपाश्रितसादयः ।
 एते आधर्वणाचार्याः शृणु पौराणिकान् मुने ॥ ४९ ॥
 त्रय्यारुणिः कश्यपश्च सावर्णिरकृतव्रणः ।
 वेशंषायनहारीतो पट् वै पौराणिका इमे ॥ ५० ॥
 अधीयन्त व्यासशिष्यात् संहितां मन्थितुर्मुखात् ।
 एकैकामहमेतेषां शिष्यः सर्वा समध्यागाम् ॥ ५१ ॥
 काश्यपोऽहं च सावर्णी रामशिष्योऽकृतव्रणः ।
 अधीमहि व्यासपुत्राचनस्यो मूलसंहिताः ॥ ५२ ॥
 पुराणलक्षणं ब्रह्मन् ब्रह्मर्षिभिर्निरूपितम् ।
 ध्रुणुश्च बुद्धिमाश्रित्य वेदशास्त्रानुसारतः ॥ ५३ ॥
 सर्गश्चैव विसर्गश्च वृत्तिरक्षान्तराणि च ।
 वंशो वंशानुचरितं संस्था हेतुरपाश्रयः ॥ ५४ ॥
 दशाभिलक्षणपुंस्कं पुराणं तद्विदो विदुः ।
 क्वचित् पञ्चविधं ब्रह्मन् महदन्वयवस्थया ॥ ५५ ॥

अव्याकृतगुणशोभान्महतस्त्रिवृतोऽहमः ।
 भूतसूक्ष्मेन्द्रियार्थानां सम्भवः सर्ग उच्यते ॥ ५६ ॥
 पुरुषानुगृहीतानामेतेषां वासनामयः ।
 विसर्गो यः समाहारो जीवोऽजीवधराचरः ॥ ५७ ॥
 वृत्तिर्भूतानि भूतानां चरणामचराणि च ।
 कृतंशेन नृणां तत्र कामाचोदनयाऽपि वा ॥ ५८ ॥
 रक्षाऽच्युताचतारेहा विश्वस्यानु युगेयुगे ।
 तिर्यङ्मन्यर्षिदेवेषु हन्यन्ते वैश्वपीडिषः ॥ ५९ ॥
 मन्वन्तरं मनुर्देवा मनुपुत्राः सुरेश्वराः ।
 कल्पयोऽशावताराश्च हरः पञ्चविधमुच्यते ॥ ६० ॥
 राज्ञां मनुप्रसूतानां वंशसैकालिकोऽन्वयः ।
 वंशानुचरितं तेषां वृत्तं वंशधराश्च ये ॥ ६१ ॥
 नैमित्तिकः प्राकृतिको नित्य आत्यन्तिको लयः ।
 संस्थेति कविभिः प्रोक्ता चतुर्धाऽस्य स्वभावतः ॥ ६२ ॥
 हेतुजीवोऽस्य समादिरविषाकर्मकारकः ।
 यं वाऽनुशायिनं प्रादुरव्याकृतमुतापरे ॥ ६३ ॥
 व्यतिरेकान्वयी यस्य जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिषु ।
 मायामयामु तद्ब्रह्म जीववृत्तिष्वपाश्रयः ॥ ६४ ॥
 पदार्थेषु यथा द्रव्यं तन्मात्रं रूपनामसु ।
 बीजादिपञ्चतान्तासु ह्यवस्थासु युतायुतम् ॥ ६५ ॥
 विरमेत यदा चित्तं हित्वा वृत्तित्रयाश्रयम् ।
 योगेन वा तदाऽऽत्मानं वेद नात्मा निवर्तते ॥ ६६ ॥
 एवं लक्षणलक्षाणि पुराणानि पुराविदः ।
 मुनयोऽष्टादश प्राहुः धुल्लकानि महानि च ॥ ६७ ॥
 ब्राह्मं पादं वैष्णवं च शैवं लिङ्गं च गारुडम् ।
 नारदीयं भागवतमात्रेयं स्कन्दसञ्चितम् ॥ ६८ ॥
 भविष्यं ब्रह्मवैवर्तं मार्कण्डेयं सवामनम् ।
 वाराहं मान्दव्यं कौर्म्यं च ब्रह्माण्डाख्यमिति त्रिपदम् ॥ ६९ ॥
 ब्रह्मर्षेणैतन् समारुप्य शास्त्राख्यपुनं मुने ।
 शिष्याशिष्यप्रशिष्याणां ब्रह्मतेजोविदीपनम् ॥ ७० ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे पष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

शौनक उवाच—

सूत जीव चिरं साधो वद नो वदतां वर ।
 तमस्यपारे भ्रमतां नृणां त्वं पारदर्शनः ॥ १ ॥

आहुधिरायुषमूर्ध्नि मूकण्डुतनयं जनाः ।
 यः कल्पान्तेऽप्युर्वरितो येन ग्रस्तमिदं जगत् ॥ २ ॥

स वा अस्मत्कुलोत्पन्नः कल्पेऽस्मिन् भार्गवर्षभः ।
 नैवाधुनापि भूतानां सम्प्लवः कोऽपि जायते ॥ ३ ॥

एक एवार्णवे भ्राम्यन् ददर्श पुरुषं किल ।
 वटपत्रपुटे तोकं शयानं त्वेकमद्भुतम् ॥ ४ ॥

एष नः संशयो भूयान् जातः कीदृहलं यतः ।
 तत्राच्छिन्धि महायोगिन् पुराणेष्वपि सम्मतः ॥ ५ ॥

सूत उवाच—
 प्रभस्त्वया महर्षेऽयं कृतो लोकभ्रमापहः ।
 नारायणकथा यत्र गीता कलिमलापहा ॥ ६ ॥

प्राप्तद्विजातिस्तंस्कारो मार्कण्डेयः पितुः क्रमात् ।
 छन्दांस्यधीत्य धर्मेण तपःस्वाध्यायसंपुतः ॥ ७ ॥

बृहद्व्रतपरः शान्तो जटिलो वल्कलाम्बरः ।
 विभ्रत् कमण्डलुं दण्डमुपवीतं समेखलम् ॥ ८ ॥

कृष्णाजिनं साधसूत्रं कुशांश्च नियमैर्पुतः ।
 अङ्गर्कगुरुविप्रांश्च स्वर्चयन् सन्ध्ययोर्हृदि ॥ ९ ॥

सायंप्रातः स गुरवे श्रेष्ठ्यमाहृत्य वाग्यतः ।
 बुभुजे गुर्वनुवातः सकृदो चेदुपोषितः ॥ १० ॥

एवं तपःस्वाध्यायपरो वर्षाणामुत्पातुतम् ।
 आराधयद्भूपीकेशं जिह्वे मृत्युं सुदुर्जयम् ॥ ११ ॥

ब्रह्मा भृगुर्भवो दक्षो ब्रह्मपुत्राश्च येषरे ।
 नृदेवपितृभूतानि तेनासन्नतिविस्मिताः ॥ १२ ॥

इत्थं बृहद्व्रतपरस्तपःस्वाध्यायसंप्रभैः ।
 दध्यावधोऽर्जं योगाद् ध्वस्तक्रेऽशोऽन्तरात्मना ॥ १३ ॥

तस्यैवं पुञ्जतश्चित्तं महायोगेन योगिनः ।
 व्यतीषाय महान् कालो मन्यन्तरपदान्मकः ॥ १४ ॥

एतत् पुरन्दरो ज्ञान्वा सप्तमेऽस्मिन् किलान्तरे ।
 तपोविशष्टितो ब्रह्मचारेभे तद्विधातनम् ॥ १५ ॥

गन्धर्वाप्सरसः कामं वसन्तं मलयानिलम् ।
 मुनये प्रेषयामास रजःस्तोभमदी तथा ॥ १६ ॥

ते वै तदाश्रमं जग्मुर्हिमाद्रेः पार्थ उत्तरे ।
 पुष्पभद्रा नदी यत्र चित्रारूपा च शिला विभो ॥ १७ ॥

तत्राश्रमपदं पुण्यं पुण्यद्रुमलतान्वितम् ।
 पुण्यद्विजकुलाकीर्णं पुण्यामलजलाशयम् ॥ १८ ॥

मत्तभ्रमरसङ्गीतं मत्तकोकिलकूजितम् ।
 मत्तबर्हिनाटाद्यं मत्तद्विजकुलाकुलम् ॥ १९ ॥

वायुः प्रविष्ट आदाय दिमनिर्झरसीकरान् ।
 शुमनोभिः परिप्लवकतो ववावुत्तम्भयन् स्मरम् ॥ २० ॥

उपचन्द्रनिशावक्त्रः प्रवालस्तवकालिभिः ।
 गायन्द्रुमलताजालैस्तत्रासीत् कुसुमाकरः ॥ २१ ॥

अन्वीयमानो गन्धर्वगीतवादित्रयूथैः ।
 अदृश्यतात्तचापेषुः स्वःस्त्रीयूथपतिः स्मरः ॥ २२ ॥

हुत्वाऽग्निं समुपासीनं ददृशुः शक्रकिङ्कराः ।
 मीलिताश्च दुराधर्षं मूर्तिमन्तमिवानलम् ॥ २३ ॥

ननृतुस्तस्य पुरतः स्त्रियोऽथो गायका जगुः ।
 मृदङ्गवीणापणवैर्वाद्यं चक्रुर्मनोरमम् ॥ २४ ॥

सन्धेऽयं स्वधनुषि कामः पथमुखं तदा ।
 मधुमंदो रजःस्तोभ इन्द्रभृत्या व्यकम्पयन् ॥ २५ ॥

क्रीडन्त्याः पुञ्जकस्थल्याः कन्दुकैः स्तनगीरवात् ।
 भृशमुद्विग्नमध्यायाः केशविभ्रंशितस्रजः ॥ २६ ॥

इतस्ततो भ्रमदृष्टेऽलन्त्या अनुकन्दकम् ।
 चापुर्जहार तद्भासः सूक्ष्मं वृत्तिमंसखलम् ॥ २७ ॥

विससर्ज ततो वाणं मन्वा तं स्वजितं स्मरः ।
 सर्वं तत्राभवन्मोघमनीशस्य यथोद्यमः ॥ २८ ॥

त इत्थमपकुर्वन्तो मुनेस्तनेजसा मुने ।
 दशमाना निववृनुः प्रवाध्यादिमिवाधर्भजः ॥ २९ ॥

इतीन्द्रानुचरैर्ब्रह्मन् धर्षितोऽपि महामुनिः ।

यन्नागादहमोभावं न तथित्रं महत्त्वयि

॥ ३० ॥

दृष्ट्वा निस्तेजसं कामं सगणं भगवान् स्वराट् ।

श्रुत्वाऽनुभावं ब्रह्मर्षैर्विस्मयं समगात् परम्

॥ ३१ ॥

तत्स्यं युञ्जतश्चित्तं तपःस्वाध्यायसंयमेः ।

अनुग्रहापाविरासीन्नरनारायणो हरिः

॥ ३२ ॥

ती शुक्लकृष्णौ नयकञ्जलोचनी

चतुर्भुजौ रीरवचक्रलाम्बरी ।

पवित्रपाणी उपवीतकं त्रिवृत्

कमण्डलुं दण्डमृजुं च वैष्णवम्

॥ ३३ ॥

पद्माक्षमालामुत जन्तुमार्जनं

वेदं च साक्षात्तपएकरूपिणी ।

तपसडिद्वर्णपिडात्रोचिपा

श्रांशू दधानी विबुधर्षभार्जितौ

॥ ३४ ॥

ते वै भगवतो रूपे नरनारायणौ कपी ।

वीक्ष्योत्थापादरेणोर्ध्वननामात्रेन दण्डयत्

॥ ३५ ॥

एतत्सन्दर्शनानन्दनिपतात्मन्दिशशायः ।

हृष्टरोमाऽधुष्णाक्षो न संदे तावुदीक्षितुम्

॥ ३६ ॥

उत्थाय प्राञ्जलिः प्रहृष्ट आत्सुक्यादाक्षिपन्निव ।

नमो नम इतीशानी वभापे गदगदधरम्

॥ ३७ ॥

तपोरासनमादाय पादपोरबनिज्य च ।

अर्हणानानुलेपेन धूपमात्प्यैरपूजयत्

॥ ३८ ॥

सुखमासनमासीनो प्रसादाभिमुखी मुनिः ।

पुनरागम्य पादाभ्यां गरिष्ठाविदमब्रवीत्

॥ ३९ ॥

मार्कण्डेय उवाच-

किं वर्णये तव विभो यदुदीरितासुः

संस्पन्दन्ते तमनु बाह्मनइन्द्रियाणि ।

स्पन्दन्ति धं तनुभूतामजशर्वयोध

स्वस्याप्यथापि भजःतमनुभाववद्धः

॥ ४० ॥

मूर्ती इमे भगवतो भगवत्सिलोक्त्याः

क्षेमाय तापविरमाय च मृत्युजित्वे ।

नाना विभर्प्यनुपमान्यतनूर्णपेदं

सृष्ट्वा पुनग्रंससि सर्वमिवोर्णनाभिः

॥ ४१ ॥

तस्यायिनुः स्थिरचरोशितुरङ्गिमूलं

यत्स्थं न कर्मगुणकालरजः स्मृशन्ति ।

यद् वै स्मृचन्ति निनमन्ति यजन्त्यभीक्ष्णं

ध्यायन्ति वेदहृदया मुनयस्तदायै

॥ ४२ ॥

नान्यत् तवाह्युपनयादणवर्गमूर्ते

क्षेमं जनस्य परितोऽभ्य ईश विद्मः ।

ब्रह्मा विभेत्त्यलमतो द्विपरार्धधिष्यः

कालस्य ते किमुत तत्कृतभौतिकानाम्

॥ ४३ ॥

तद् वै भजाम्भृतधियस्तव पादमूलं

हित्वैतदात्मभिदमात्मगुरोः परस्य ।

देहायपार्धमसदित्यनभिज्ञमात्रं

विन्देय चेत् तर्हि सर्वमनीपितार्यम्

॥ ४४ ॥

सत्त्वं रजस्तम इतीश तवात्मवन्धो

मायामया स्थितिलपोदयहेतवोऽस्य ।

लीलापृता यदपि सत्त्वमयः प्रशान्त्यै

नान्ये नृणां व्यसनमोहविषयश्च याभ्याम्

॥ ४५ ॥

तस्मात् तवेह भगवन्नथ तावकानां

शुक्लां तनुं स्वदयितां कुशला भजन्ति ।

यत् सान्वताः पुरुषरूपमुशन्ति सत्त्वं

लोको यतोऽभ्यमुतात्ममुखं च नान्यत्

॥ ४६ ॥

तस्मै नमो भगवते पुरुषाय भूषे

विषाय विषगुरवे परदेवतायै ।

नारायणाय रूपये च नरोत्तमाय

हंसाय संपतगिरे निगमेश्वराय

॥ ४७ ॥

यं वै न वेद वितताक्षपथैर्मन्त्रीः

सन्नं स्वलेष्वसुषु हृषपि दृक्पथेषु ।

त्वन्माययाऽऽवृत्तमतिः स उ एव साक्षा-

दा(द)यन्तवाखिलगुरोरुपपद्य वेदम्

॥ ४८ ॥

यदशनं निगम आत्मरहःप्रकाशं

मुह्यन्ति यत्र कवचोऽजपरा यतन्तः ।

तं सर्ववादविषयप्रतिरूपशीलं

बन्दावहे पुरुषमात्मनि गूढबोधम्

॥ ४९ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते ब्रह्मसूक्त्ये सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

सूत उवाच-

संस्तुतो भगवानित्थं मार्कण्डेयेन धीमता ।

नारायणो नरसखः प्रीत आह भृगूद्बह ॥ १ ॥

श्रीभगवानुवाच-

भो भो ब्रह्मर्षिवर्षासि सिद्ध आत्मसमाधिना ।

मयि भक्त्याऽनपायिन्या तपःस्वाध्यायसंपमैः ॥ २ ॥

वयं ते परितुष्टाः स्म त्वद्बह्व्रतचर्याया ।

वरं प्रतीच्छ भद्रं ते वरदेशादधीषितम् ॥ ३ ॥

ऋषिरुवाच-

जितं ते देवदेवेश प्रपन्नार्तिहराच्युत ।

वरेणैतावताऽलं नो यद् भवान् समदृश्यत ॥ ४ ॥

वाञ्छन्त्यजादयो यस्य श्रीमत्पादाब्जदर्शनम् ।

मनसा योगपकेन स भवान् मेऽक्षगोचरः ॥ ५ ॥

अध्याप्यन्नुपत्राक्ष पुण्यश्लोकशिखामणे ।

इक्षे मायां यया लोकः सयालो वेद सन्निदाम् ॥ ६ ॥

सूत उवाच-

इतीरितोऽर्चितः काममृषिणा भगवान् मुने ।

तथेति सम्मप्यं प्रागाद् वदर्याऽभममीश्वरः ॥ ७ ॥

तमेव चिन्तयन्नर्च्यमृषिः स्वाश्रम एव सः ।

वसन्नग्न्यर्कसोमाऽनुभूवापुविषदात्मसु ॥ ८ ॥

ध्यायन् सर्वत्र च हरिं भावद्वयैरपूजयत् ।

कचित् पूजां विरात्स्मार भक्तिप्रसरसम्प्लुतः ॥ ९ ॥

तत्प्रेकदा भृगुश्रेष्ठ पुण्यभद्रातै मुने ।

उपासीनस्य सन्ध्यायां ब्रह्मन् वायुभूम्नः ॥ १० ॥

तं चण्डशब्दं तमुदीरयन्तं

बलाहका अन्धभवन् करालाः ।

अश्वस्थविष्टा मुमुचुस्तडिद्रि

स्तन्यन्त उक्षीरभिवर्षधाराः ॥ ११ ॥

तत एव यन्त चतुःसमुद्राः

समन्ततः क्ष्मातलमाश्रयन्तः ।

समीरयेगोमिभिरुग्रनक्र-

भयानकाचरन्गभीरुघोषाः ॥ १२ ॥

अन्तर्वह्निश्चाद्रिभिर्पुभिर्पनेः

शतहृदाभिरुपतापितं जगत् ।

चतुर्विधं वीक्ष्य महामना मुनि-

र्जलप्लुतां क्ष्मां विमनाः समत्रसत् ॥ १३ ॥

तस्यैवमुद्गीक्षत ऊर्मिभीषणः

प्रभञ्जनापूर्णितवार्महार्णवः ।

आपूर्वमाणः प्रवृषद्भिरम्बुदैः

क्ष्मासम्प्यधाद् द्वीपचर्पादिभिः समम् ॥ १४ ॥

सक्ष्मान्तारिक्षं सदिवं सभागणं

त्रैलोक्यमासीत् सहसाऽद्भिरामृतम् ।

स एक एवोर्वरितो महामुनि-

र्वभ्राम विशिप्तजटो जडान्धवत् ॥ १५ ॥

धुतूदपरीतो मकरैस्तिमिद्विले-

रुपद्रुतो वीचिनभस्यता हतः ।

तमस्यपारे पतितो भ्रमन्दिशो न

वेद खं गां च परिभ्रमोपितः ॥ १६ ॥

कचिन्मग्नो महावर्ते तरलेस्ताडितः कचित् ।

यादोभिर्भक्ष्यते कापि स्वयमन्योन्यपातिभिः ॥ १७ ॥

कचिच्छोकं कचिन्मोहं कचिद् दुःखं सुखं भयम् ।

कचिन्मृत्युमवाप्नोति व्याध्यादिभिरुपद्रुतः ॥ १८ ॥

अपुतायुतवर्षाणां सहस्राणि शतानि च ।

व्यतीतुर्धर्मतस्तस्मिन् विष्णुमायावृतात्मनः ॥ १९ ॥

स कदाचिद् भ्रमंस्तस्मिन् पृथिव्याः ककुदि द्विजः ।

न्यग्रोपपोतं ददृशे फलपल्लवशोभितम् ॥ २० ॥

प्रागुत्तरस्यां शाखायां तस्यापि ददृशे शिशुम् ।

शयानं पर्णपुटेकं ग्रसन्तं प्रभया तमः ॥ २१ ॥

महामरकतश्यामं श्रीमद्भदनपद्मम् ।

कम्बुग्रीवं महोरस्कं सुनासं सुन्दरभुवम् ॥ २२ ॥

श्वासेजदलकट्रातमिश्रश्रीकर्णदाडिमम् ।

विद्रुमाधरभासेपच्छोणायितसुधास्मितम् ॥ २३ ॥

पद्मगर्भाकरणापाङ्गं हृद्यहासायलोकनम् ।
 श्यासीजद्वलिसंविप्रनिघ्ननाभिचलोदरम् ॥ २४ ॥
 चार्बहुलिभ्यां पाणिभ्यामुनीय चरणाम्बुजम् ।
 मुखे निधाय विप्रेन्द्र धपन्तं वीक्ष्य विस्मितः ॥ २५ ॥
 तदर्शनाद् वीतपरिश्रमो मुदा प्रोत्फुल्लहृत्पद्मवल्लोचनाम्बुजः ।
 प्रहृष्टरोमाऽद्भुतभावशोभितः प्रष्टुं पुरस्तं प्रससार बालकम् ॥
 तावच्छिञ्चोर्वौ शसितेन भार्गवः
 सोऽन्तःशरीरं मशकां यथाऽविशत् ।
 तत्राप्यदो न्यस्तमचष्ट कृत्स्नशो
 यथा पुराऽमुत्पदतीय विस्मितः ॥ २७ ॥
 खं रोदसी भगणानद्रिसागरान्
 द्वीपान् सबर्षान् ककुभः सुरासुरान् ।
 वनानि देशान् सरितः पुराकरान्
 खेटान् ब्रजानाश्रमवर्णवृत्तयः ॥ २८ ॥
 महान्ति भूतान्यथ भीतिकान्यसीं
 कालं च नानापुगकल्पकल्पनम् ।

यत् किञ्चिदन्यद्व्यवहारकारणं
 ददर्श विश्वं सदिवावभासितम् ॥ २९ ॥
 हिमालयं पुष्पवहां च तां नदीं
 निजाश्रमं यत्र कपीनपश्यत् ।
 विश्वं विपश्यन् शसिताच्छिञ्चोर्वौ
 बहिर्निरस्तो न्यपतद्गयाव्यौ ॥ ३० ॥
 तस्मिन् पृथिव्याः ककुदि प्ररूढं
 बटं च तत्पर्णपुटे शपानम् ।
 तोकं च तत्त्रिमसुधास्मितेन
 निरीक्षितोऽपात्रनिरीक्षणेन ॥ ३१ ॥
 अथ तं बालकं वीक्ष्य नेत्राभ्यां पिरितं हृदि ।
 अभ्यगादतिसंहृष्टः परिष्वक्तुमधोक्षजम् ॥ ३२ ॥
 तावत् स भगवान् साक्षाद् योगाधीशो गुहाशयः ।
 अन्तर्दधे ऋपेः सद्यो यपेहानीशनिर्मिता ॥ ३३ ॥
 तमन्यथ बटो ब्रह्मन् सलिलं लोकसम्प्लवम् ।
 तिरोधापि क्षणादस्य स्वाश्रमे पूर्ववत् स्थितः ॥ ३४ ॥
 ॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशास्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

सूत उवाच—
 स एवमनुभूयेदं नारायणविनिर्मितम् ।
 वैभवं योगमायायास्तमेव शरणं ययौ ॥ १ ॥
 कपिरुवाच—
 प्रपन्नोऽस्म्यद्विमूलं ते प्रपन्नाभयदं हरे ।
 यन्माययाऽपि बिबुधा मुह्यन्त्यज्ञानकातराः ॥ २ ॥
 सूत उवाच—
 तमित्थं निभृतात्मानं वृषेण दिवि पर्यटन् ।
 रुद्राण्या भगवान् रुद्रो ददर्श स्व्यगैर्वृतः ॥ ३ ॥
 अधोमा तमृषिं वीक्ष्य गिरिशं समभाषत ।
 पश्येमं भगवन् विप्रं निभृतामेन्द्रियाशयम् ॥ ४ ॥
 निभृतो नन्वृषिघ्नान्तस्तपायाये यथाऽर्णवः ।
 कुर्वस्य तपसः साक्षात् ससिद्धिं सिद्धिदो भवान् ॥ ५ ॥

श्रीभगवान् उवाच—
 नैवेच्छत्याशिपः कापि ब्रह्मर्षिर्मोक्षमप्युत ।
 भक्तिं परां भगवति लब्धवान् पुरुषेऽन्यथे ॥ ६ ॥
 अपापि संवदिष्यामो भवान्येतेन साधुना ।
 अयं हि परमो लाभो नृणां साधुसमागमः ॥ ७ ॥
 इत्युक्त्वा समुपेयाय भगवान् स सतां गतिः ।
 ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वदेहिनाम् ॥ ८ ॥
 तयोरामग्रनं साक्षादीशयोजगदात्मनोः ।
 न वेद रुद्रधीवृत्तिरान्मानं विश्वमेव च ॥ ९ ॥
 भगवान्स्तदभिज्ञाय गिरिशो योगमायया ।
 आविशत् तदुद्राकाशं वायुच्छिद्रमिवेशरः ॥ १० ॥
 आत्मन्यपि शिवं प्राप्तं तद्विनिर्गजटापरम् ।
 त्र्यक्षमभ्युजं शम्भुमुत्तमिव भास्करम् ॥ ११ ॥

व्याघ्रचर्माम्बरं शूलधनुरिष्यसिचर्मभिः ।
 अक्षमालां डमरुकं कपालं परशुं सह ॥ १२ ॥
 विभ्राणं सहसा भान्तं व्यचष्ट हृदि विस्मितः ।
 किमिदं कुत एवेति समाधेर्विरतो मुनिः ॥ १३ ॥
 नेत्रे उन्मील्य ददशे सगणं सोमयाऽऽगतम् ।
 रुद्रं त्रिलोकैकगुरुं ननाम शिरसा मुनिः ॥ १४ ॥
 तस्मै सपर्या व्यदधात् सगणाय सहोमया ।
 स्यागतासनपायार्ध्यगन्धस्त्र्यधूपदीपकैः ॥ १५ ॥
 आह चात्मानुभावेन पूर्णकामस्य ते विभो ।
 करवाम किमीशान येनेदं निर्वृतं जगत् ॥ १६ ॥
 नमः शिवाय शान्ताय सत्याय प्रमृडाय च ।
 रजोजुषेष्पथोराय नमस्तुभ्यं तमोनूपे ॥ १७ ॥
 सूत उवाच—
 एवं स्तुतः स भगवान् महादेवः सतां गतिः (पतिः) ।
 परितुष्टः प्रसन्नात्मा प्रहसंस्तमभाषत ॥ १८ ॥
 श्रीमहादेव उवाच—
 वरं वृणीष्व नः कामं वरदेशा वयं त्रयः ।
 अमोघं दर्शनं येषां मर्त्यो यद् विन्दतेऽमृतम् ॥ १९ ॥
 ब्राह्मणाः साधवः शान्ता निस्सङ्गा भूतवत्सलाः ।
 एकान्तभक्ता अस्मासु निर्वेराः समदर्शनाः ॥ २० ॥
 सलोका लोकपालास्तान् बन्दन्तेऽर्चन्त्युपासते ।
 अहं च न पृथग् ब्रह्मा स्वयं तु (च) हरिरीश्वरः ॥ २१ ॥
 न ते मय्यच्युतेऽजे च भिदामण्यपि चक्षते ।
 नात्मनश्च जनस्यापि तद् युष्मान् वयमीमहि ॥ २२ ॥
 न त्वम्भयानि तीर्थानि न देवा मुच्छिला मयाः ।
 ते पुनन्युरुकालेन यूयं दर्शनमात्रतः ॥ २३ ॥
 ब्राह्मणेभ्यो नमस्यामो येऽस्मद्रूपं त्रयीमयम् ।
 विभ्रन्त्यात्मसमाधानं तपःस्वाध्यायसंघर्षम् ॥ २४ ॥
 श्रवणाद् दर्शनाद् वाऽपि महापातकिनोऽपि यः ।
 शुद्धचेरन्नयज्ञाध्यापि किमु सम्भाषणादिभिः ॥ २५ ॥

सूत उवाच—
 इति चन्द्रलामस्य धर्मगुह्योपबृंहितम् ।
 यच्चोऽमृतायनमृष्टिर्नानृप्यत् कर्णयोः पिवन् ॥ २६ ॥
 स चिरं मायया विष्णोर्भ्रामितः कश्चितो भृशम् ।
 शिष्यागामृतध्वस्तक्लेशुऽस्तमब्रवीत् ॥ २७ ॥
 कपिरुवाच—
 अहो ईश्वरचर्येयं दुर्विभाव्या शरीरिणाम् ।
 यन्नमन्तीशितव्यानि स्तुवन्ति जगदीश्वराः ॥ २८ ॥
 धर्मं ग्राहयितुं प्रायः प्रवक्तारश्च देहिनः (देहिनाम्) ।
 आचरन्त्यनुमोदन्ते क्रियमाणं स्तुवन्ति च ॥ २९ ॥
 नैतावता भगवतः स्वमायामयवृत्तिभिः ।
 प्रदुष्येतानुभावस्ते मायिनः कुहकैर्यथा ॥ ३० ॥
 सृष्ट्वेदं मनसा विश्वं स्वात्मनाऽनुप्रविश्य यः ।
 गुणैः कुर्वद्भिराभाति कर्तव्यं स्वप्रष्टुं यथा ॥ ३१ ॥
 तस्मै नमो भगवते त्रिगुणाय गुणात्मने ।
 केवलायाद्वितीयाय गुरवे ब्रह्ममूर्तये ॥ ३२ ॥
 कं वृणेऽतः परं भूमन् वरं त्वद् वरदर्शनात् ।
 यदर्शनात् पूर्णकामः सत्यकामः पुमान् भवेत् ॥ ३३ ॥
 वरमेतं वृणेऽथापि पूर्णकामाभिवर्पणात् ।
 भगवत्यच्युतां भक्तिं तत्परेषु तथा त्वयि ॥ ३४ ॥
 सूच उवाच—
 इत्यर्पितोऽभिष्टुतश्च मुनिना सूक्तया गिरा ।
 तमाह भगवान् शर्वः शर्वया चाभिबन्धितः ॥ ३५ ॥
 कामस्ते महर्षे सत्यो भक्तिसाम्बन्धमधोक्षजे ।
 आकल्पान्तं यदाः पुण्यमजरा मरता तथा ॥ ३६ ॥
 ज्ञानं त्रैकालिकं ब्रह्मन् विज्ञानं च विरक्तिमत् ।
 ब्रह्मवर्षस्थिता भूयान् पुराणाचार्यताऽस्तु ते ॥ ३७ ॥
 सूत उवाच—
 एवं वरान् रा मुनये दत्त्वाऽगान् त्र्यक्ष ईश्वरः ।
 देव्यं तत् कर्म कथयन्ननुभूतं पुराऽमुना ॥ ३८ ॥
 सोऽप्यवाप्तमहायोगमहिमा भार्गवोत्तमः ।
 विचरत्यधुनाऽप्यज्ज्ञा हरायेकान्तानां गतः ॥ ३९ ॥

अनुवर्णितमेतत् ते मार्कण्डेयस्य धीमतः ।
अनुभूतं भगवतो मायाविभवमद्भुतम्
एतत् केचिद्विद्वांसो मायाप्रसृतमात्मनः ।
अनायाद्वर्तितं नृणां कादाचित्कं प्रचक्षते

॥ ४० ॥

॥ ४१ ॥

य एवमेतद् भृगुवर्णवर्णितं रथाङ्गपाणेरनुभावभावितम् ।
संश्रावयेत् संशृणुयादुतोभयोस्तपोर्न कर्माशयसंसृतिर्भवेत् ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

शौनक उवाच-

अधेममर्थं पृच्छामो भवन्तं बहुवित्तमम् ।
समस्ततन्त्राद्भान्तं भवान् भागवततत्त्ववित्
तान्त्रिकाः परिचर्यायां केशवस्य शिष्यः पतेः ।
अङ्गोपाङ्गोपाधकल्पं कल्पयन्ति यथैव यैः
तान् नो वर्णय भद्रं ते क्रियायोगं बुभुत्सताम् ।
येन क्रियानैपुणेन मर्त्यो यायादमर्त्यताम्

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

सूत उवाच-

नमस्कृत्वा गुरून् वक्ष्ये विभूतीर्वैष्णवीरपि ।
या चेदागमतन्त्राभ्यामाचार्यैः पञ्चजादिभिः
मायायेनैवभित्तस्त्वेः सविकारैर्यं विराट् ।
निर्मितां दृश्यते यस्मिन् सचित्के भुवनत्रयम्
एतद् वै वीरुषं रूपं भूः पादौ यीः शिरो नभः ।
नाभिः सूर्योऽक्षिणी नासे वायुः कर्णौ दिशः प्रभोः

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

प्रजापतिः प्रजननमपानो मृत्युरीशितुः ।
तद्वाह्यो लोकपाला मनश्चन्द्रा भुवोर्यमः
लज्जोत्तरोऽधरो लोभो युतिर्न्यात्सा स्मर्यो ध्रुवः ।
रोमाणि भूरुहा भूमेः मेघाः पुरुषमूर्धजाः
यावानयं स पुरुषो यावत्सा संस्था मितः ।
तावानसावपि महान् पुरुषो लोकसंस्था

॥ ७ ॥

॥ ८ ॥

॥ ९ ॥

कौस्तुभव्यपदेशेन स्वात्मज्योतिर्विभर्त्यजः ।
तत्प्रभा व्यापिनी साक्षाच्छीवत्समुत्सवा विभुः
स्वमायां वनमालारण्यां नानागुणमयी दधत् ।
वासोऽन्धोऽमयं पीनं ब्रह्मसूत्रं त्रिवृत् स्वरम्
विभर्ति साङ्गं योगं च देवो मकरकुण्डले ।
मौलिं पदं पारमेष्ठ्यं सर्वलोकजन्मकृतम्

॥ १० ॥

॥ ११ ॥

॥ १२ ॥

अध्याकृतमनन्ताख्यमासनं यदधिष्ठितम् ।
धर्मज्ञानादिभिर्पुक्तं सत्त्वं पद्ममिहोच्यते
भोजस्सहोबलपुतं मुख्यतत्त्वं गदां दधत् ।
अपां तत्त्वं दरवरं तेजस्तत्त्वं सुदर्शनम्
नभोनिभं नभस्तत्त्वमसिं चर्म तमोमयम् ।
कालरूपं धनुः शार्ङ्गं तथा कर्ममयेपुधी
इन्द्रियाणि शरानाहुराकृतिरस्य स्यन्दनम् ।
तन्मात्राण्यस्याभिव्यक्तिरिन्द्रियार्थाः क्रिया मताः
मण्डलं देवयजनं दीक्षा संस्कार आत्मनः ।
परिचर्या भगवत आत्मनो दुरितक्षयः
भगवान् भगवच्छात्मा लीलाकमलमुद्रहन् ।
धर्मं यशश्च भगवान् चामरव्यजनेऽभजन्
आतपत्रं तद्वैकुण्ठं निजधामाकुतोभयम् ।
त्रिवृद्रेदः सुपर्णाख्यो यज्ञं वहति पूरुषम्
अनपायिनी भगवती श्रीः साक्षादात्मनो हरेः ।
विष्वक्सेनस्तन्त्रमूर्तिर्विदिताः पार्षदाधिपः
नन्दादयोऽष्टौ द्वाःस्थाश्च तेऽणिमाया हरेर्गुणाः ।
वासुदेवः सङ्घर्षणः प्रयुष्मः पुरुषः स्वयम् ।
अनिरुद्ध इति ब्रह्मन् मूर्तिव्यूहोऽभिधीयते
स चिधर्तृजस्रप्राज्ञतुलीय इति वृत्तिभिः ।
अर्धेन्द्रियाशयज्ञानैर्भगवान् भाष्यते ततः
अङ्गोपाङ्गोपाधकल्पैर्भगवांस्तनुरूपम् ।
विभर्ति स्म चतुर्मुर्तिर्भगवान् हरिरीश्वरः
द्विजवृषभ स एव ब्रह्मयोनिः स्वयं दृक्
स्वमहिमपरिपूर्णो माययाऽऽयः स्वयैतत् ।

॥ १३ ॥

॥ १४ ॥

॥ १५ ॥

॥ १६ ॥

॥ १७ ॥

॥ १८ ॥

॥ १९ ॥

॥ २० ॥

॥ २१ ॥

॥ २२ ॥

॥ २३ ॥

सृजति हरति पातीत्याख्ययाऽनावृताक्षो
विमृजत इव निरुक्त्वैस्तत्परैरात्मलभ्यः
श्रीकृष्ण कृष्णसख वृष्णिपृषावनिधुग-
राजन्यवंशदहनानपवर्गवीर्य ।

॥ २४ ॥

गोविन्द गोद्विजसुरार्तिहरावतार

तीर्थश्रवःश्रवणमद्गल पाहि भृत्यान्

॥ २५ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

श्रीनक उवाच-

शुको यदाह भगवान् विष्णुराताय पृच्छते ।

सीरो गणो मासिमासि नाना वसति ससकः

॥ १ ॥

तेषां नामानि कर्माणि निपुस्तानामधीश्वरः ।

ब्रूहि नः श्रद्धापानानां व्यूहं सूर्यात्मनो हरेः

॥ २ ॥

सूत उवाच-

आनाद्यवियया विष्णोरात्मनः सर्वदिहिनाम् ।

निर्मितो लोकतन्त्रोऽयं लोकेषु परिवर्तते

॥ ३ ॥

एक एव हि लोकानां सूर्य आत्माऽऽदिकृद् हरिः ।

सर्ववेदक्रियामूलमृषिभिर्वहुषोदितः

॥ ४ ॥

कालो देशः क्रिया कर्ता करणं कार्यमागमः ।

द्रव्यं फलमिति ब्रह्मन् नवधोक्तोऽज्ञया हरिः

॥ ५ ॥

मध्वादेषु द्वादशसु भगवान् कालरूपधृक् ।

लोकतन्त्राय चरति पृथग् द्वादशभिर्गुणैः

॥ ६ ॥

धाता कृतस्थली हेतिर्वासुकी रथकृन्मुने ।

पुलस्त्यस्तुभ्युररिति मधुमासं नयन्त्यमी

॥ ७ ॥

अर्यमा पुलहाऽधौजाः प्रहेतिः पुञ्जकस्थली ।

नारदः कच्छनीरथ नयन्त्येते स्म माधवम्

॥ ८ ॥

मित्रोऽग्निः पौरुषेयोऽथ तक्षको मेनका हहाः ।

रथस्थन इति ह्येते शुक्रमासं नयन्त्यमी

॥ ९ ॥

वसिष्ठो यरुणो रम्भा सहजन्वस्तथा ह्रुः ।

शुक्रश्चित्रस्वनश्चैव शुचिमासं नयन्त्यमी

॥ १० ॥

इन्द्रो विशाखसुः श्रोता (श्रोता) एलाप्रस्तथाद्वाराः ।

प्रम्लोचा गद्यसः स्व(ध्वो)यौ नभोमासं नयन्त्यमी ॥ ११ ॥

विवस्वानुग्रसंनथ व्याघ्र आसारणो भृगुः ।

अनुम्लोचा शङ्खपालो नभस्याख्यं नयन्त्यमी

॥ १२ ॥

पूषा धनञ्जयो वातः सुपेणः सुरुचिस्तथा ।

पृताची गीतमश्नेति तपोमासं नयन्त्यमी

॥ १३ ॥

ऋतुर्वर्चा भरद्वाजः पर्जन्यः श्ये(से)नजित् तथा ।

विश्व ऐरावतश्चैव तपस्याख्यं नयन्त्यमी

॥ १४ ॥

अथांशुः कश्यपस्ताक्षर्यो धृतश्वे(से)नस्तथोर्वशी ।

विपुच्छङ्क्रमहाशङ्कः सहोमासं नयन्त्यमी

॥ १५ ॥

भगः स्फूर्जोऽरिष्टनेमिर्कृष्ण आयुध पञ्चमः ।

ककोटकः पूर्वचितिः सहस्याख्यं नयन्त्यमी

॥ १६ ॥

त्वष्टा कचीकतनयः कम्बलश्च तिलोत्तमा ।

ब्रह्मरातोऽथ शतधृत् (जिद्) धृतराष्ट्र इषम्भराः

॥ १७ ॥

विष्णुरश्वतरो रम्भा सूर्यवर्चोऽश्वस्त्यकी ।

विश्वामित्रमुखा एत ऊर्जमासं नयन्त्यमी

॥ १८ ॥

एता भगवतो विष्णोरादित्यस्य विभूतयः ।

स्मरतां सन्ध्ययोनृणां हरत्यहो दिनेदिने

॥ १९ ॥

द्वादशस्यपि मासेषु देवोऽसी पद्भिरस्य वै ।

चरन् समन्तात् तनुते परब्रेह च सन्मतिम्

॥ २० ॥

सामर्ग्यजुर्भिस्तद्विद्वैर्कैपयः संस्तुवन्त्यमुम् ।

गन्धर्वाः समग्रायान्ति नृत्वन्यप्सरसोऽग्रतः

॥ २१ ॥

उन्नहन्ति रथं नागा ग्रामण्यो रथयोजकाः ।

चोदयन्ति रथं पृष्टे नैर्कता बलशालिनः

॥ २२ ॥

वालिल(ल)सिन्ध्याः सहस्राणि पटिर्ब्रह्मर्षयोऽमलाः ।

पुरतोऽभिमुखं यान्ति स्तुयन्तः स्तुतिभिर्विभुम्

॥ २३ ॥

एवं त्वनादिनिधनो भगवान् हरिरीश्वरः ।

कल्पे कल्पे स्वमात्मानं व्यूह्य लोकान् तपत्यजः

॥ २४ ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

सूच उवाच-

नमो धर्माय महते नमः कृष्णाय वेधसे ।
 ब्राह्मणेभ्यो नमस्कृत्य धर्मान् वक्ष्ये सनातनान् ॥ १ ॥
 एतद् वः कथितं विप्रा विष्णोश्चरितमद्भुतम् ।
 भवद्विषदहं पृष्टो नराणां पुरुषोचितम् ॥ २ ॥
 अत्र संकीर्त्यते साक्षात् सर्वपापहरो हरिः ।
 नारायणो हृषीकेशो भगवान् सान्वतां पतिः ॥ ३ ॥
 यत् तद् ब्रह्म परं गुह्यं जगतः प्रभवाप्ययम् ।
 ज्ञानं च सदुपाख्यानं प्रोक्तं विज्ञानसंपुतम् ॥ ४ ॥
 भक्तियोगश्च व्याख्यातो धैरायं च तदाश्रयम् ।
 पारीक्षितमुपाख्यानं नारदाख्यानमेव च ॥ ५ ॥
 प्रायोपवेशो राजपैर्विप्रशापात् परीक्षितः ।
 शुकस्य ब्रह्मर्षभस्य संवादश्च परीक्षितः ॥ ६ ॥
 योगधारणयोऽन्तान्तिः संवादो नारदाजयोः ।
 अवतारानुगीतं च सर्गः प्राधानिकोऽग्रतः ॥ ७ ॥
 विदुरोद्भवसंवादः क्षत्रमैत्रेयोस्ततः ।
 पुराणसंहिताग्रश्च महापुरुषसंस्थितिः ॥ ८ ॥
 ततः प्राकृतिकः सर्गः सप्त वैकृतिकास्तथा ।
 ततो ब्रह्माण्डसम्भूतिर्वैराजः पुरुषो यतः ॥ ९ ॥
 कालस्य स्थूलसूक्ष्मस्य गतिः पद्मसमुद्भवः ।
 भुव उद्धरणोऽभोधैर्हरिण्याश्रयणो यतः ॥ १० ॥
 ऊर्ध्वतिर्यग्धः सर्गो रुद्रसर्गस्तथैव च ।
 अर्धनारीनरस्याथ यथा स्यावभुवो मनुः ॥ ११ ॥
 शतरूपा च या स्त्रीणामाया प्रकृतिरुत्तमा ।
 सन्तानो धर्मपत्नीनां कर्दमस्य प्रजापतेः ॥ १२ ॥
 अवतारो भगवतः कपिलस्य महात्मनः ।
 देवहूत्याश्च संवादः कपिलेन च धीमता ॥ १३ ॥
 नवग्रहसमुत्पत्तिर्दक्षयज्ञविनाशनम् ।
 ध्रुवस्य चरितं पश्चात् पृषोः प्राचीनवर्हिषः ॥ १४ ॥

नारदस्य च संवादस्ततः प्रैषव्रतं द्विजाः ।
 नाभेस्ततोऽनुचरितमुपभस्य भरतस्य च ॥
 द्वीपवर्षसमुद्राणां गिरिनयुपवर्णनम् ॥ १५ ॥
 ज्योतिषक्रस्य संस्थानं पातालनरकस्थितिः ।
 दक्षजन्म प्रचेतोभ्यस्तत्पुत्रीणां च सन्ततिः ॥ १६ ॥
 यतो देवासुरनरास्तिर्यङ्मगस्रगादयः ।
 त्वाष्टस्य जन्म निधनं पुत्रयोश्च दितेर्द्विजाः ॥ १७ ॥
 दैत्येश्वरस्य चरितं प्रह्लादस्य महात्मनः ।
 मन्वन्तरानुचरितं गजेन्द्रस्य विमोक्षणम् ॥ १८ ॥
 मन्वन्तरावताराश्च विष्णोर्हृषिसारादयः ।
 कीर्म मात्स्यं नारसिंहं वामनं च जगत्पतेः ॥ १९ ॥
 क्षीरोदमधनं तद्वदमृतार्थं दिवीकसाम् ।
 देवासुरमहायुद्धं राजवंशानुकीर्तनम् ॥ २० ॥
 इक्ष्वाकुजन्म तद्वंशः सुवुष्मस्य महात्मनः ।
 इलोपाख्यानमत्रोक्तं तारोपाख्यानमेव च ॥ २१ ॥
 सूर्यवंशानुकथनं शशादाया नृषादयः ।
 सौकन्यमथ शार्पातं ककुत्स्थस्य च धीमतः ॥ २२ ॥
 खड्गाद्रस्य च मान्धातुः सौभरेः सगरस्य च ।
 कोसलेन्द्रस्य चरितमद्भुतं किन्विपापहम् ॥ २३ ॥
 निमैरद्वपरित्वागो जनकानां च सम्भवः ।
 रामस्य भार्गवेन्द्रस्य निःक्षत्रीकरणं भुवः ॥ २४ ॥
 ऐलस्य सोमवंशस्य ययातेर्नहुपस्य च ।
 दीप्यन्तेर्भरतस्यापि शन्तनोस्तत्पुत्रस्य च ॥ २५ ॥
 ययातेर्ज्यैष्ठ्यपुत्रस्य यदोर्वंशोऽनुकीर्तितः ।
 यत्रावतीर्णो भगवान् कृष्णाख्यो जगदीश्वरः ॥ २६ ॥
 वसुदेवगृहे जन्म तस्य वृद्धिश्च गोकुले ।
 तस्य कर्माण्यपाराणि कीर्तितान्यसुरदिपः ॥ २७ ॥
 वृत्तानुसुपयः पानं शकटोवाटनं शिशोः ।
 नृणावतंस्य निष्पेपस्तथैव वक्रवत्सयोः ॥ २८ ॥

धेनुकस्य सह भ्रातुः प्रलम्बस्य च संक्षयः ।
 गोपातां च परित्राणं दाबाघ्रेः परिसर्पतः ॥ २९ ॥
 दमनं कालियस्याहेर्महाहेर्नन्दमोक्षणम् ।
 व्रतचर्या च कन्यानां यत्र तुष्टो व्रतेः प्रभुः ॥ ३० ॥
 प्रसादो यज्ञपत्नीभ्यो विप्राणां चानुतापनम् ।
 गोवर्द्धनोद्धारणं च शक्रस्य सुरभेष्य ॥ ३१ ॥
 यज्ञाभिषेकः कृष्णस्य स्त्रीभिः क्रीडा च रात्रिषु ।
 शङ्खचूडस्य दुर्बुद्धेर्वधोऽरिष्टस्य केशिनः ॥ ३२ ॥
 अक्रूरागमनं पश्चात् प्रस्थानं रामकृष्णयोः ।
 व्रजस्त्रीणां विलापश्च मधुरालोकनं ततः ॥ ३३ ॥
 गजमुष्टिकचाणूरकंसादीनां तथा वधः ।
 मृतस्थानयनं सूतोः पुनः सान्दीपनेर्गुरोः ॥ ३४ ॥
 मधुरायां निवसता यदुचक्रस्य यत् प्रियम् ।
 कृतमुद्धवराभाभ्यां युतेन हरिणा द्विजाः ॥ ३५ ॥
 जरासन्धसप्तमानीतसैन्यस्य बहुशो वधः ।
 (घा)पातनं यवनेन्द्रस्य कुशास्थल्या निवेशनम् ॥ ३६ ॥
 आदानं पारिजातस्य सुधर्मायाः सुरालयात् ।
 रुग्मिण्या हरणं युद्धे प्रमथ्य द्विपतो हरेः ॥ ३७ ॥
 हरस्य जुम्भृणं युद्धे वाणस्य भुजकृन्तनम् ।
 प्राग्ज्योतिषपतिं हत्वा कन्यानां हरणं च यत् ॥ ३८ ॥
 चैयषीण्डुकशाल्वानां दन्तवक्रस्य दुर्मतेः ।
 शम्भरो द्विविधः पीठो मुरः पञ्चजनादयः ॥ ३९ ॥
 माहात्म्यं च वधस्तेषां वाराणस्याश्च दाहनम् ।
 भारावतरणं भूमेर्निमित्तीकृत्य पाण्डवान् ॥ ४० ॥
 विप्रशापापदेशेन संहारः स्वकुलस्य च ।
 वसुदेवस्य संवातो नारदेन सुरर्षिणा ॥ ४१ ॥
 उद्धवस्य च संवातो वासुदेवस्य चाद्भुतः ।
 यत्रात्मविद्या ह्यखिलाः प्रोक्ता धर्मविनिर्णयाः ।
 ततो मर्त्यपरित्याग आत्मयोगानुभावतः ॥ ४२ ॥
 युगलक्षणवृत्तिश्च कलौ नृणामुपप्लवः ।
 चतुर्विधश्च प्रलय उत्पत्तिविधिषा तथा ॥ ४३ ॥

देहत्यागश्च राजर्षेर्विष्णु(दत्त)दूतस्य धीमतः ।
 शाखाप्रणयनमृपेर्माकण्डेयस्य सत्कथाः ॥ ४४ ॥
 महापुरुषविन्यासः सूर्यस्य जगदान्मनः ।
 इति चोक्तं द्विजश्रेष्ठा यत्पृष्टोऽहमिहास्मि वः ॥ ४५ ॥
 लीलावतारकर्माणि कीर्तितानीह सर्वशः ।
 पतितः स्वलितो वाऽन्तः क्षुत्वा वा विवशो ब्रुवन् ।
 हरये नम इत्युदैर्मुच्यते सर्वपातकात् ॥ ४६ ॥
 संकीर्त्यमानो भगवाननन्तः
 श्रुतानुभायो व्यसनं हि पुंसाम् ।
 प्रविश्य चित्तं विभुनोत्पशोपं
 यथा तमोऽर्कोऽभ्रमिवातिवातः ॥ ४७ ॥
 मृषा गिरस्ता ह्यसतीरसत्कथा
 न कथ्यते यद् भगवानधोक्षजः ।
 तदेव सत्यं तदु द्वैव मङ्गलं
 तदेव पुण्यं भगवद्गुणोदयम् ॥ ४८ ॥
 तदेव पुण्यं रुचिरं नवं नवं
 तदेव शशबन्धनसो महोत्सवम् ।
 तदेव शोकार्णवशोषणं नृणां
 यत्रोत्तमश्लोकयशोऽनुगीयते ॥ ४९ ॥
 न यद्ब्रह्मचर्यपदं हरये शो
 जगत्पवित्रं यदि कर्हिचिद् वदेत् ।
 तद् ध्वाङ्गतीर्थं न तु हंससेवितं
 यत्राच्युतस्तत्र हि साधवोऽमलाः ॥ ५० ॥
 स बाग्विस्मर्गो जनतापविह्वयो
 यस्मिन् प्रतिश्लोकमवद्ववत्यपि ।
 नामान्यनन्तस्य यशोऽङ्गितानि
 यच्छृण्वन्ति गायन्ति गृणन्ति साधवः ॥ ५१ ॥
 नेष्कर्म्यमप्यच्युतभात्रवर्जितं
 न शोभते ज्ञानमलं निरञ्जनम् ।
 कुतः पुनः शशवदभद्रमीश्वरे
 न चार्पितं कर्म यदप्यकारणम् ॥ ५२ ॥
 यशःश्रियामेव परिश्रमः परो
 वर्णाश्रमाचारतपःश्रुतादिषु ।

अविस्मृतिः श्रीधरपादपद्मयो-
गुणानुवादश्रवणादिभिर्हरैः ॥ ५३ ॥
अविस्मृतिः कुष्णपदारविन्दयोः
क्षिणोत्पन्नभद्राणि शमं तनोति च ।
सत्यस्य शुद्धिं परमां च भक्तिं
ज्ञानं च विज्ञानविरागयुक्तम् ॥ ५४ ॥
यूयं द्विजाम्ना वत भूरभगा
यच्छ्रद्धात्मन्यखिलात्मभूतम् ।
नारायणं देवमेवमीश-
मवाहभावा भजताधिवेद्य ॥ ५५ ॥
अहं च संस्मारित आत्मतत्वं
श्रुतं पुराणं परमर्पिवक्त्रात् ।
प्रायोपवेशे नृपतेः परीक्षितः
सदस्मृषीणां महतां च शृण्वताम् ॥ ५६ ॥
एतद् वः कथितं विप्रा (विष्णोः) कथनीयोरुक्कर्मणः ।
माहात्म्यं वामुदेवस्य सर्वशुभविनाशनम् ॥ ५७ ॥
यश्च संभावयेन्नित्यं वामं क्षणमनन्यधीः ।
श्रद्धायान् यश्च शृणुयान् पुनात्यात्मानमेव सः ॥ ५८ ॥
द्वादशयामेकदशयां वा शृण्वन्नापुष्यवान् भवेत् ।
पठन्ननश्नन् प्रयतः पूतो भवति पातकी ॥ ५९ ॥
पुष्करे मधुरायां च द्वारवत्पां यतात्मवान् ।
उपोष्य संहितामेतां पठित्वा मुच्यते भवान् ॥ ६० ॥
देवता मुनयः सिद्धाः पितरो मनवो नृपाः ।
यच्छन्ति कामान् बहुलान् शृण्वतो येऽत्र कीर्तिताः ॥ ६१ ॥

कचो यजुषि सामानि द्विजोऽधीत्यानुविन्दते ।
मधुकुल्याः पयःकुल्या घृतकुल्याश्च तत्फलम् ॥ ६२ ॥
पुराणसंहितामेतामधीत्य प्रयतो द्विजः ।
श्रोक्तं भगवता विष्णोस्तत्त्वं परमं ब्रजेत् ॥ ६३ ॥
विप्राऽधीत्यापुषान् प्रज्ञां राजन्योऽम्बुधिमेखलाम् ।
वैश्यो निधिपतित्वं च शूद्रः शुद्धयेत् पातकात् ॥ ६४ ॥
कलिमलसंसृतिकालनोऽसिलेशो
हरितरत्र न गीयते ह्यभीक्ष्णम् ।
इह तु पुनर्भगवानशेषमूर्तिः
परिपठितोऽनुपदं कथाप्रसङ्गः ॥ ६५ ॥
स्यमुखनिभूतचेतास्तद्युदस्तान्यभावोऽ
प्यजितरुचिरलीलाकृष्टसारस्तदीयम् ।
व्यतनुत कृपया यस्तत्त्वदीपं पुराणं
तमखिलवृजिनग्रं व्याससमुन् नतोऽस्मि ॥ ६६ ॥
तमहमजमनन्तमात्मतन्त्रं
जगदुदपस्थितिसंयमात्मप्रशक्तिम् ।
युपतिभिरजशक्रशङ्करायै-
र्दुर्बलितस्तवमच्युतं नतोऽस्मि ॥ ६७ ॥
उपचितनवशक्तिभिः स्य आत्म-
न्युपरचितस्थिरजङ्गमपालनाय ।
भगवत उपलब्धिमात्रधात्रे
सुरकपभाय नमः सनातनाय ॥ ६८ ॥
॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशास्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशाध्यायः

सूत उवाच-
यं ब्रह्मा वरुणेन्द्ररुद्रमरुतः स्तुन्वन्ति दिव्यैः स्तपै-
र्वेदैः सात्त्विकद्रुमोणनिर्पदार्गापनि यं सामगाः ।
ध्यानावस्थितःतूतने मनसा पश्यन्ति यं योगिनो ।
यस्यान्तं न विदुः सुरासुराणां देवाय तस्मै नमः ॥ १ ॥
पृष्टभ्रात्र्यदमन्दमन्दरगिरिग्रावाग्रकण्डूयना-
न्निद्रालोः कमडाकृतेर्भगवतः आसानिलाः पान्नु वः ।

यत्संस्कारकलानुवर्तनवशाद्बेलानिलेनाम्भसां
यातापातमतन्द्रितं जलविधेर्नद्यापि विधाम्यति ॥ २ ॥
पुराणसङ्ग्राहसम्भूतिमस्य वाच्यप्रयोजने ।
दानं दानस्य माहात्म्यं पाठादेश निबोधत ॥ ३ ॥
ब्राह्मं दशसहस्राणि पात्रं पञ्चोनपष्टिकम् ।
श्रीवेष्णवं त्रयोविंशत्तुर्विंशति शैवकम् ॥ ४ ॥

दशाष्टौ श्रीभागवतं नारदं पञ्चविंशतिः ।		निम्नगानां यथा गङ्गा देवानामच्युतो यथा ।	
मार्काण्डेयं नवाग्रेयं दशपञ्चचतुश्शतम् ॥ ५ ॥	॥ ५ ॥	वैष्णवानां यथा शम्भुः पुराणानामिदं तथा ॥ १५ ॥	॥ १५ ॥
चतुर्दश भविष्यं स्यात् तथा पञ्चदशानि च ।		क्षेत्राणां चैव सर्वेषां यथा काशी ह्यनुत्तमा ।	
दशाष्टौ ब्रह्मवैवर्तं लिङ्गमेकादशैव तु ॥ ६ ॥	॥ ६ ॥	तथा पुराणत्रातानां श्रीमद्भागवतं द्विजाः ॥ १६ ॥	॥ १६ ॥
चतुर्विंशति बाराहमेकाशीतिसहस्रकम् ।		श्रीमद्भागवतं पुराणममलं यद् वैष्णवानां प्रियं	
स्कान्दं शतं तथा चैकं वामनं दश कीर्तितम् ॥ ७ ॥	॥ ७ ॥	यस्मिन् पारमहंस्यमेकममलं ज्ञानं परं गीयते ।	
कीर्मं सप्तदश ख्यातं मात्स्यं तच्च चतुर्दश ।		यत्र ज्ञानविरागभक्तिसहितं नैष्कर्म्यमाविष्कृतं	
एकोनविंशत् सौपर्णं ब्रह्माण्डं द्वादशैव तु ॥ ८ ॥	॥ ८ ॥	तच्छृण्वन् विपठन् विचारणपरो भक्त्या विमुच्यन्नरः ॥ १७ ॥	॥ १७ ॥
एवं पुराणसन्दोहश्रुतं उदाहृतः ।		कस्मिं येन विभासितोऽयमतुलो ज्ञानप्रदीपः पुरा	
तत्राष्टादशाहस्रं श्रीभागवतमिष्यते ॥ ९ ॥	॥ ९ ॥	तद्रूपेण च नारदाय मुनये कृष्णाय तद्रूपिणे ।	
इदं भगवता पूर्वं ब्रह्मणे नाभिपङ्कजे ।		योगीन्द्राय तदात्मनाऽथ भगवद्राताय कारुण्यत-	
स्थिताय भवभीताय कारुण्यात् सम्प्रकाशितम् ।		स्तच्छुद्धं विमलं विशोकममृतं सत्यं परं धीमहि ॥ १८ ॥	॥ १८ ॥
आदिमध्यावसानेषु वैराग्याख्यानसंयुतम् ॥ १० ॥	॥ १० ॥	नमस्तस्मै भगवते वासुदेवाय साक्षिणे ।	
हरिलीलाकथाव्रतामृतानन्दितसत्सुरम् ।		य इदं कृपया कस्मै व्याचक्षे मुमुखवे ॥ १९ ॥	॥ १९ ॥
सर्ववेदान्तसारं यद् ब्रह्मात्मैकत्वलक्षणम् ।		योगीन्द्राय नमस्तस्मै शुक्लाय ब्रह्मरूपिणे ।	
वस्तुतद्वितीयं तन्निष्ठं कैवल्यैक्ययोजनम् ॥ ११ ॥	॥ ११ ॥	संसारसर्पदण्डं यो विष्णुरातमुमुचत् ॥ २० ॥	॥ २० ॥
प्रीष्टपथां पीर्णमास्यां हेमसिंहसमन्वितम् ।		भवे भवे यथा भक्तिः पादयोस्तत्र जायते ।	
ददाति यो भागवतं स याति परमां गतिम् ॥ १२ ॥	॥ १२ ॥	तथा कुरुष्व योगेश नाथस्त्वं मे यतः प्रभोः ॥ २१ ॥	॥ २१ ॥
राजन्ते तावदन्यानि पुराणानि सतां गणे ।		नामसङ्कीर्तनं यस्य सर्वपापप्राणाशनम् ।	
यावन्न दृश्यते साक्षाच्छ्रीमद्भागवतं परम् ॥ १३ ॥	॥ १३ ॥	प्रणामो दुःखशमनस्तं नमामि हरिं परम् ॥ २२ ॥	॥ २२ ॥
सर्ववेदान्तसारं हि श्रीभागवतमिष्यते ।		॥ इति श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे त्रयोदशाध्यायः ॥	
तद्रसामृतनुसृत्य नान्यत्र स्याद् रतिः क्वचित् ॥ १४ ॥	॥ १४ ॥		

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासक्यामष्टादशसाहस्रां

पारमहंस्यां संहितायां द्वादशस्कन्धः ॥

श्री:

श्रीमद्भागवतश्लोकानुक्रमिका

अ

अपाव्यादि हेर्पीमन्	१-१-१८	अश्वत्थमण्डलं ज्योति	१०-१८-४२	अज्ञानशोः प्रतिपद्य	३-१-११
अंसेऽन्तं न्यवहित	६-१८-७५	अगत्यः प्राप्नुवितं	४-२८-३२	अज्ञानशोसेनं हृदा	१०-८५-१
अभया केवलनाथ	१-६-२८	अगणनोपहरनीतदेकैव	१०-१६-५	अज्ञाना कुतमिदं	११-३०-३५
अंशुमन्तं सुभानुं च	१०-१०-२३	अगाधं तद्	७-१५-७२	अज्ञाना मे परमाभावं	९-६-५०
अंशुमांश्च नयन्तेपे	१-८-३२	अग्रयोऽन्तिपयो भृत्याः	८-१५-१२	अज्ञाना मामकेन	१०-२६-७
अंशुमांश्चोदितो राज्ञा	१-८-२०	अग्रि विचिभुः कृष्ण	१०-१०-५३	अज्ञानती प्रियतमं	४-२८-४५
अंतर्धि दावी शिविका	५-१२-६	अग्रिपकं समग्रीषान्	११-१८-५	अज्ञानेनचाचरितं त्वया	१०-९८-२०
अकर्तुः कर्मरन्धोऽन्तं	३-२८-२०	अग्रिप्राज्ञवं चयं	४-१५-१५	अज्ञानन्तः प्रतिविधिं	१०-९४-२५
अकल्पः स्वात्रिष्टाषां	३-३२-१०	अग्रिप्रादुतयो मन्त्राः	१०-८४-२१	अज्ञानमानाऽऽद्य निशाचरी	१०-७५-१
अकल्पः वासना भाषां	६-६-१३	अग्रिनिमृशं दत्ताच	१-१२-२४	अज्ञाप जवपित्रेऽन्य	१०-६४-२२
अकामः सर्वकामो वा	२-३-१०	अग्रिमुत्तं नेऽस्तिदेवतात्मा	८-७-२६	अज्ञाप जम्बास्तितांयमाय	८-६-८
अकिञ्चनस्य दान्तस्य	११-१४-१३	अग्रिमुत्तं नेऽस्तिनिर्वाहरीक्षणं	१०-३८-१४	अजित जितः सममतिभिः	६-१६-३४
अकिञ्चनानां हि पन्म	६-७-३७	अग्रिप्राणा नहिपरः	४-१६-३	अनुष्टुप्प्राप्तिषयावनन्त्या	१०-४४-४०
अकृताया वृद्धे	१०-६८-१९	अग्रिहोत्रं च दत्तं च	११-१८-८	अनेयं शत्रुमहानामभेयं	१०-७६-२५
अकृष्टपन्था	७-४-१६	अग्रिहोत्रमुपावृत्त	९-१३-३७	अज्ञानं च निस्तं मे	१२-५-७
अकोविदः कोविदवादादान्	५-११-१	अग्रिप्राणा दान्तिषोयोगं-	१०-५-१	अज्ञानादपचा ज्ञानाद्	६-२-२०
अकूर आगतः किं वा	१०-४४-४८	अग्री गुराचान्तिन च	११-१७-३२	अज्ञानाभ्यञ्जना	७-१२-२२
अकूरं मानयन् कृष्णः	१०-६१-४२	अग्री भुराचान्तिन	७-१२-१५	अदति यद् भयानादि	१०-२९-१५
अकृतकर्मणी भुत्वा	१०-६१-३५	अग्रकांषांयोगविभ्रमु	११-१७-२६	अणिमा महिमा मूर्ते-	११-१५-४
अकृत्यमेव कृष्णः	१०-७७-१३	अग्रपथेव शरणम्	७-१२-१०	अणुप्रावेष्वापीपु शमि	१२-२-१५
अकृन्नातुरामन्य	१०-३७-३७	अग्रप्रादिभिर्न हन्ते	११-१५-२९	अणुभयश्च महद्भयश्च	११-८-१०
अकृत्वागमनं पञ्चानु ग्रम्पानं	१२-१२-३३	अग्रन्यस्तविषयाग्राः	१०-३४-१०	अणुद्री परमाणू	३-१२-५
अकूरं प्रेषितेऽरिह्यान्मन्	१०-६१-३६	अग्रहीरामनं भर्षा	१-८-१३२	अणुर्बुद्धं कृताः स्युतो यो	११-२४-१६
अकूरऽन्ति च तां रात्रि	१०-३६-१	अद्भु ह्याचमनम्	१-११-६	अणुदो नाम धनेषां	९-१८-२५
अहं दशगणम्	७-१५-४५	अहं च मतपडेन	३-२४-२५	अण्डमध्यगतः सूर्यं	५-२०-४३
अश्वकनां फलमिदं न परं	१०-१९-८	अह्वराच क्रमेणुप	९-९-१२	अण्डेषु वेष्टिषु तद्वचनव	११-२-३०
अक्षिणी चक्षुषादित्यो	३-२७-६७	अह्वरकनिद्रायाः	९-२०-५	अत एव इमं पिबान्	४-२०-५
अक्षिणी नासिके अस्थं	४-२९-९	अहो द्वित्रयः ध्रुत्वा	४-१३-२९	अत एव शनैश्चितं	३-२८-०६
अक्षिणी नासिके कर्णी	४-२९-९	अहोऽऽयमेवं राजर्षिः	४-१२-२५	अतः कविनांमसु यावर्यः	२-१-३
अभिः सभायां त्रयन्तं	१०-६९-५०	अहोप्राप्तापुष्पाकर्षं	१२-१०-२३	अतः परं ब्रह्मादिदीक्षानाम्	५-२०-१
अभिर्दिक्षीनां रतिभिः	९-२१-५९	अचक्षुरप्यस्य यथा	८-२२-५०	अतः परं यद्व्यक्तम्	१-३-३२
अभिर्दिक्षीभिः सदावां	१०-४९-८	अचोदयदस्तिनरात्रिच	९-१३-३१	अतः परं सूक्ष्मममप्यं	२-१०-३४
अभिर्दिक्षीभिर्दार्ढ्याभिः	१०-७८-४	अजः सृजति भूतानि	१-८-९	अतः पापीपसीम्	६-१०-१५
अभिर्दिक्षीभिर्बर्षाजि-	१०-४९-४	अजन परिमुच्योऽत्र	१०-९६-३२	अतः पुमिर्बर्षाजिः	१-२-१४
अभिर्दिक्षः कीरवाणामे-पराश	१०-९७-१९	अजस्य जन्मोत्पन्नानाया	३-१४-४४	अतः वृक्षाभि	१-२०-१३
अभिर्दिक्षया परिपूः सुवातः	१०-७८-५१	अजा गतो महिष्यश्च निधि-	१०-१७-२	अतः परं प्रवक्ष्यामि	३-११-८१
अभिर्दिक्षया परिपूतः	१०-९७-११	अजानशत्रुः कुतमिदं	१-१२-३१	अतस्तदपचापार्थं अज	४-२९-८१
अभिर्दिक्षया परिपूतः	१०-९७-१२	अजानशत्रुः पुननाम्	१-१०-३३	अतस्तदोपचापार्थं	४-२९-८८
अभिर्दिक्षया पुनना	१०-९७-४	अजानतया इव मातरम्	६-११-२६	अतस्त्वमुपिमुच्येभ्यो	३-२५-१५
अभिर्दिक्षया विराटोऽपि	१०-९७-७	अजानतयापुनकथं	१०-८६-५	अतस्त्वमेको भूतानाम्	६-३-७

अतस्त्वां गदया मन्द	१०-१०३-११	अथर्वीतिहचवनः	१-१९-९	अथ तस्याभितप्तस्य	३-७-११
अतस्त्वामाभितः सीम्य	१०-३४-६१	अथः गृहे सुरधेयाः	४-१-१६	अथ तस्योपाती	३-१७-१३
अतिवादीस्मिन्निधेन नाथ	१२-५-३४	अथः पत्यवतृषा	४-१-१५	अथ तान् दुर्गभयान्	१०-४०-१९
अतिबद्धो रथोपस्ये	१०-५१-६४	अथेयस्यार्थभिरुज्ज आह	२-७-४	अथ तान् इनक्षणा	७-५-५५
अतिमुक्तुमाकरणोः	५-५-३१	अथैव नराः स्वर्गः	३-३१-२९	अथ तामाधमाभ्याशे	९-०२-०७
अतीते प्रलपसाथे	८-२२-५७	अथैवादाहरन्तीमितिहासं	१०-९४-१३	अथ तार्थ्ययुतो ज्ञान्वा	८-२०-२५
अतीव अनुवृत्तार्थनिष्ठया	४-२३-२०	अथैवादाहरन्तीमम्	६-१-२०	अथ तान्पनाम्यादन् मनुष्या	१०-१३-४०
अतीव सुतनिगति	५-१८-१६	अथैवादाहृतः पूर्वम्	७-१-१४	अथ तार्थाय संक्रुद्धायुष्य	१-१३-०३
अतोऽस्त्यप कामानां	९-१५-३७	अथैवसुष्टमिति	३-१६-४२	अथ ते कान्त्तस्य	१०-३५-२२
अतो निवर्ततामेप	४-९-३५	अथ कार्त्तन् स्वयत्न	५-३-१३	अथ ते क गताः	६-२-३४
अतो भजिष्ये	३-२३-१९	अथ कदाचिद्वृषानीथ	५-१४-९	अथ ते तदनुज्ञाता	३-४-१
अतो महाभाग	१-५-१३	अथ कदाचिद्वृषानीथः	५-९-१२	अथ ते भगवद्गीता	३-५-२२
अतो मे पाप दुर्द्वे	१०-४९-५५	अथ कायपदायदान्	६-१८-१०	अथ ते भ्रातृपुत्राणां	३-३-१२
अतो विरोधो भवानां	३-२७-५२	अथ कस्याचिद्विजयस्य	५-९-१	अथ ते मुनयो	३-१७-२७
अतो ये कवयो नित्यम्	१-२-२३	अथ काल उपायते	६-१४-३२	अथ ते रामकुल्याभ्यां	१०-७०-३७
अतो ह्यन्योन्यात्मानं	३-२३-४	अथ काल उपायते देवक	१०-२-२	अथ ते सम्प्रवक्ष्यामि	११-२४-१
अतोऽस्त्यपाकिञ्चन	१-५-१४	अथ कृष्णः वरिष्ठो	१०-१५-२७	अथ ते सम्प्रवक्ष्यामि	३-२७-०१
अतोऽहंभः स्वावरातां स्यातां	१०-११-२२	अथ कृष्णपरिनिर्देशः स एव	१०-५८-२८	अथ तेषां भविष्यन्ति	१२-२-२१
अत्यासारातिपातेन पशयो	१०-२३-११	अथ कृष्णश्च रामश्च	१०-४१-१	अथ तैरभ्यनुज्ञातः कीशिका	१०-९९-९
अत्र नु प्रथमो राज्ञां	४-१५-९	अथ क्षीणस्वरासीषा	६-१०-२७	अथ दुरागनाञ्जलिः	१-१०-३४
अत्र ते वर्णयिष्यामि	१०-९६-४	अथ गावश्च गोपाश्च	१०-१३-४८	अथ देवकपीराजन्	६-१६-१
अत्र तेकथयिष्येऽहं	४-२५-९	अथ गोपीरनुज्ञाय	१०-४६-१२	अथ देशान्	७-१४-२८
अत्र नः संशयो भूषान्	६-१४-७	अथ गोपीः वरिष्ठो भगवान्	१०-२०-२९	अथ शैत्यमुनाः	७-८-१
अत्र प्रमाणं हि	२-८-२५	अथ च तस्यानुप्रधानतः	५-१४-२२	अथ नन्दः समासाय	१०-४३-२०
अत्र प्रविश्य गच्छो यदि	१०-१५-११	अथ च युक्तिरं	५-१-२४	अथ नन्दः समाहूय	१०-१२-२९
अथ इत्युत्तरपथः	१०-२८-२४	अथ च यत्र कीटिन्विकस्य	५-१४-४	अथ नारायणो देवसं	१०-७८-२३
अथ मां मार्गचन्दबद्धा	११-७-२३	अथ च याचता अपेन	५-२२-६	अथ नित्यमनित्यम्	७-२-४९
अथ संव्याप्यते साक्षान्	१२-१२-३	अथ चाप्यमाणाभिः	५-२२-९	अथ निषाय सन्तिान्	४-३०-४४
अथ सार्थो विसर्गश्च	२-१०-१	अथ त ईश्वरपथः	५-१०-३	अथ वणपसं स्वविधिना	५-९-१५
अथानत्यावनाः कामं स्वसं	१०-२०-१०	अथ त एनमवपत्तसण	५-९-१४	अथ पुनः स्वविधिवाकां	५-१०-८
अथानुवर्णितेऽभीष्टं	१२-४-४४	अथ तं जानकं वीक्ष्य	१२-८-३२	अथ प्रविष्टः स्वगृहम्	९-९-३१
अथापि उपपत्तीनाम्	७-१३-२५	अथ तं सर्वभूतानां	३-३३-१५	अथ प्रसादये न न्याम्	६-१७-२४
अथापि बहुवर्णीतं	८-१८-३८	अथ तं सुखमासीनं	१-५-१	अथ बद्धस्य मुक्तस्य वीतसण्यं	११-११-५
अथापि भगवज्जन्म	८-११-०६	अथ तत्र कुरुधेव देवका	१०-७४-२७	अथ ब्रह्ममर्जदेवैः ब्रजेरी	११-६-१
अथापि स्वर्गविधिभ्यः	३-३०-२९	अथ तत्र भगवान्	६-९-३३	अथ भगवन्वचमधुना	६-१६-४५
अथानुदाहरन्ती	७-१३-११	अथ तत्रागमद् ब्रह्मा भवान्या	११-३-११	अथ भागवतं ब्रूत यदमो	४-१२-४४
अथानुदाहरन्तीम	११-२-१४	अथ तत्रासितापात्री	१०-६८-३४	अथ भागवता एषं	४-२४-३०
अथानुदाहरन्तीमितिहासं	११-७-२४	अथ तन्मयस्यार्थमि	५-४-१	अथ मय्यनर्थावन्वा	४-३०-१८
अथानुदाहरन्तीम्	७-२-२७	अथ तद्वर्गितो गौडम्	१०-३४-१	अथ मां सर्वभूतेषु	३-३०-२७
अथारोपिता कान्वा	१०-२८-२३	अथ तस्मान् जनः	५-२२-१८	अथ मे कुरु कल्याणं	३-१५-१४
अभिः संरांघामास	४-१९-२०	अथ तस्मै प्रपञ्चय	६-१६-१७	अथ मे देव	३-२६-१०
अभिजा पौष्टितन्मसि	४-१९-२१	अथ तस्मै भगवते	८-६-२७	अथ मेऽस्तिहितो	६-४-५०
अभिजा चोदितो ह्यनुम्	४-१९-१३	अथ तस्यां महोत्पानान्	११-६-३४	अथ पवीरसी द्वितसती	५-९-७

अथ यस्मिन् वा	५-२४-३२	अथादसौ स्वमात्मानं	३-२४-३०	अथामन्त्राभ्यामुनो बभूवुः	१-१२-१७
अथ यो गृहमेधीषान्	३-३३-०१	अथादिशन् प्रयागाय	१०-८१-१२	अथाम्नीपस्तनयेषु	९-६-८५
अथ राजनि निषाति	९-१३-२८	अथादिशत् दिविजये	९-९-२५	अथापन्नं वृक्षं	४-१२-१०
अथ विशाष भगवान्	१०-४७-१	अथादीक्षत राजर्षिः	४-१९-९	अथाकृष्टं त्वं दिव्यम्	८-१४-०८
अथ विश्वेश	१-८-४४	अथानवाहोस्तवकर्तिनीपं	४-३४-५९	अथानुनः पञ्चाशतु	९-१३-३४
अथ वृषनराजर्षिणः	५-९-१६	अथानन्वत्प्रायेष्यन्	११-१७-३७	अथाध्यायः परम्	५-३-११
अथ ब्रह्मन् रातवपेन माधवः	१०-४०-१	अथानवापि न भवतः	५-३-८	अथावगतमाहात्म्यः	८-११-३५
अथ ब्रह्मे महेन्द्रावाविधिषा	१०-१४-१२	अथानिच्छत ह्ये भाष्यं	१०-७९-५१	अथावकृष्टं गच्छान् तस्या	१०-६५-१४
अथ शूरसुनो राजन्	१०-४३-२६	अथानुगृह्य भगवान्	७-१०-५८	अथाविशतन्वधवनम्	१-१०-६७
अथ स एष आत्मा	५-२२-५	अथानुस्मृत्य विप्रान्ते अन्वतप्यन्	१०-२१-३७	अथामीदृ वाकणी देवी	८-८-२९
अथ स भगवान् कपभः	५-४-७	अथान्वदपि कृष्णस्य	१०-८-४	अथामूर्धो तनयः	५-१५-३
अथ समीरवेगविपुल	५-६-९	अथान्यो भोक्षमाणस्य	९-१८-७	अथामी वृषतन्वायाम्	१-३-२५
अथ सर्वगुणोक्तः कानः	१०-४-१	अथान्वाहापंचरा	६-९-१२	अथामी शक्तिभिः	७-१०-६६
अथ सिन्धुसीपीरपतेः	५-१०-१	अथापन्नद भिर्भाषिता	१०-९४-३७	अथाम्यदेशभूतान्ते	४-१-३१
अथ ह भगवानादिदेवः	५-१-७	अथापि कथयाम्यह	३-७-३६	अथामिन् भगवान् पन्थः	४-१८-३०
अथ हतमाविष्कृत	५-३-२	अथापि काममेवं	३-१५-२१	अथाह नृपतिं राजन्	६-१४-२९
अथतस्य पुनर्विधिः	४-१४-४८	अथापि कान्ते स्वजनाभिगुम्भि	१०-७२-१८	अथाह पीण्युक्तं शोभिर्भो	१०-६९-३४
अथन्वामसि नो ब्रह्मन्	४-२४-६९	अथापि तदधिष्ठेनं	३-४-५	अथाह भगवान् गोपायन्	१०-२३-२७
अथदेवगणाः सर्वे	४-७-१	अथापि नायमानय	२-९-२५	अथाह सूरभिः कृष्णमभिधत्त्य	१०-२५-१८
अथने सम्प्रेतानां	१-८-४	अथापि नो विप्लवेन स्त्रीषु	११-२६-२२	अथाहमप्यात्मरिपोः	८-२०-४४
अथमात्रोषदिष्टेन	४-९-३३	अथापि वृष्टे त्वां	३-२२-५६	अथाहममराचार्यम्	६-७-१५
अथनिर्गम्योऽदरात् कान्ते	१०-७३-११	अथापि जलमे	१-४-२९	अथाहीनानां राजन्	८-२१-१३
अथनिर्जो महाशिशोः	१०-८५-२५	अथापि ब्रूयते	७-१३-२२	अथेन्द्रमाने वरुणे	६-१३-१९
अथनिर्जो यजमानः	४-६-७	अथापि ब्रूहि नो ब्रह्मन्	१०-७९-२५	अथेदं निवरा वृक्षो	४-२४-७५
अथपन्थेऽदराच्छान्तिं	३-२५-२४	अथापि मे दुर्गमस्य	६-२-३५	अथेन्द्राह अहो वताऽयं	५-८-६
अथर्विन्तु सुमुनिरुच शिष्य	१२-६-४५	अथापि मेऽचिन्तितस्य	४-९-३९	अथेदानीं प्रतिपिद्वलक्षणस्य	५-२४-३
अथर्वा काश्यपो पीम्यो रामो	१०-८४-९	अथापि पन्थाद	१-१८-२१	अथेन्द्राह तावदं	६-१८-९९
अथर्वारिस्तामासीन्मुतम्	१-४-२१	अथापि एवं कृतकित्तिषाः	४-७-५	अथेन्द्रो ब्रह्ममुपम्य	६-१०-१३
अथवा देवमायया	१-१७-२२	अथापि संवदिष्यामो	१२-९-७	अथेमर्षं वृष्णामो भवन्तं	१२-१०-१
अथवा मदीभवेद्वाद	१०-२७-२३	अथापि सुखमानोक्तं कृष्ण	१०-२१-४३	अथेन्द्रमाचार्यतेषु	९-८-७९
अथाशुः कथयन्तास्मो	१२-११-१५	अथार्थमिधन्यन्ते	१०-१२-५७	अथेह पन्था भगवन्त	१-३-३९
अथागतस्मृतिभयो रिपुं वनो	१०-१९-२७	अथार्थमुन्यत्राह	१२-८-६	अथेकश जातक्यां	१०-७०-१
अथाह्वये श्रोत्रमिताय	८-२०-३	अथार्थयान्ते सन्तिने	३-३४-०१	अथेकशान्त्रि शोभी	१०-७४-१
अथाचार्यमुतुः	७-८-२	अथार्थाध्याये ब्रह्मन्	१०-८०-४१	अथेतन् वरम् सुखं	११-११-४९
अथानामिन् आकुर्यं	६-२-२७	अथाप्युदाराधकसः	४-१५-३	अथेनं मत्तनयत	६-२-१३
अथानिग्रन्मुद्गुम्भि	४-१०-४४	अथाप्युपायो मम	८-१६-१७	अथेनमस्तीदवधार्यं वृष्टं वरं	१०-४-१३
अथानः कर्षे वरां	४-९-७	अथाप्युतोऽभ्यात्मने	१०-८०-६	अथेनमात्मनं वीक्ष्य	१०-४-२४
अथानः धृष्टानं राजन्	९-१२-०१	अथाभर्तं न्याऽतिनपूरुषोत्तमं	४-२०-२८	अथेनमुर्वशी ग्राह	१-१२-४३
अथानः धृष्टायाम्	६-९-३७	अथाभिधेष्ट ह्यमोऽनुकूल	२-३-२५	अथेनानि न सेपेन	१-१७-४०
अथानने मयपुत्रः	५-२३-१६	अथाभिध्यायतः	३-१३-२१	अथेनमहितनोकाशत	५-६-६
अथात्मनोऽनुरूपं वै	१०-७५-२१	अथाभिधीतमानस्य	३-१०-२४	अथेनमीदृशो राजन्	६-९-३६
अथात्मनोऽप्येष्टुलस्य	४-२९-३७	अथाभिधृन्वाधुकणान्	४-२०-२३	अथेपां कर्मकण्ठां भोक्तव्यां	११-१०-१४
अथावापीनिहासोऽयं	३-१५-६	अथाभिधुज एवं वै	४-९-१८	अथो भवन्त्यास्य मुक्ता ननेन	२-२-२९

अथो गुरुकुले वासम्	१०-४३-३१	अद्भुतानीह पावर्त्तना भूमी	१०-३९-४	अध्याहृतार्थ	३-१०-१०
अथो त आनन्ददुषं	११-२९-३	अथ ध्रुवं तत्र दशां महोन्मातो	१०-३७-२२	अध्यर्पुणा हृयमाने	४-५-१२
अथो न रात्र्यं मृगालुण्य	१०-८३-१४	अथ नः पितरस्तनुमाः	८-१७-३०	अध्यर्पुणाऽऽज्ञाविषा	४-८-१८
अथो भजस्व मां भद्र	४-२७-२६	अथ नः सर्वभूतान्मनः	९-८-२७	अनः सधानस्य शिशोरध्यात्मक	१०-८-९
अथो मुनिर्बुधनिना	१०-८१-१८	अथ निष्क्रीवां वृध्वी	१०-९२-४१	अनया आयुर्दृ	५-३०-३७
अथो विभूर्ति मम	३-२६-३७	अथ नो जन्मसाफल्यं	१०-७२-२१	अनन्तारं तस्मात् मग्नो	४-२८-३७
अथो विहायेमममुध	१-१९-५	अथ नो दर्शनं प्राप्तः	१०-९३-३३	अनन्तवासः काश्चित्	९-८-७
अथो सुराः प्रत्युपलभ्य	८-१०-०१	अथ प्रभृति यो भूषा	१०-८३-१८	अनन्तस्यष्टेमपस्य	१०-९९-३१
अथो हरे मे कुनिशेन	६-११-२८	अथ मे विभूतो देहः	१०-२६-५	अनन्तात्मकरूपेण	७-३-३५
अथोचुर्मुनयो राजन्	१०-७२-३२	अथवल्लभसः धारः	४-२१-५०	अनन्तभाषिकगतिः	४-८-५९
अथोवधेर्मप्यमानान्	८-८-३०	अथाग्रयो मे सुहृता	८-१७-३१	अनन्तितं ते भगवन्	४-८-३४
अथोदीची विशाम्	१-१२-२७	अथापि दृष्टते राजन्	१०-९०-३३	अनर्थापिनी भगवती	१२-१०-२०
अथोदयो निराध्विं	१०-४५-२२	अथापि यः पुंरं होतन्	१०-९२-५५	अनर्थापिभस्माभि	१०-७७-२९
अथोनिशामयामास	१-८-२	अथापि वाचस्पतयः	४-२९-४५	अनर्मास्त्र भूतेषु	१-१७-१४
अथोपत्यस्वशिराम्	१-७-४१	अथाहं निश्चितिर्वागी	१०-५९-२३	अनयाऽऽराधितो नृत्	१०-२८-१८
अथोपत्यस्य सतितं	३-१५-३१	अथाहं भगवन् लक्ष्म्या	१०-९५-१२	अनर्धोपशमं	१-७-६
अथोपत्यस्य	१-७-२०	अपेक्ष नो सततः	१०-४७-२६	अनर्हविष्णुस्मरणः	९-२२-२७
अथोपोष्य कृतस्त्राना	८-८-५९	अपेक्षितारूपम्	७-८-५७	अनास्यनदुपुकावि ते	१०-२२-३४
अथोमा तमूर्धं वीक्ष्य	१२-९-४	अपेक्ष रात्र्यं यत्	१-१९-३	अनागतमतीतं च	१०-७६-२१
अथोरुधा	३-२०-१७	अपेक्षमहमेतन्	७-३-१९	अनागतं ह्नाद्येण	१०-९०-२५
अथोवाच हृषीकेशं	१०-७९-४०	अपेक्षमयेकमासीत्	३-४-६	अनागातां त्वं भूतानां	१०-४२-४७
अथोपत्युपवृत्तायां कुकुटान्	१०-८०-१	अपनोऽयं धनं प्राप्य	१०-१०-१२	अनादवतीयतापुन्ये	१२-२-५
अर्दान् वैकं कलमस्य गृध्रा	११-१२-२३	अपर्मनक्षणा नाना	६-१-३	अनादतप्रहणा भटाश्वा	१०-५०-१८
अर्दानं स्वशिरसः	१०-४०-२६	अपर्मश्च समेधते	३-२२-५५	अनादितात्मा पुरुषो	३-२७-०३
अदानस्याचिनीतस्य	१०-९८-१५	अपर्मोऽपि चितं चितं	१०-४८-२२	अनापन्नयताऽनेन	१२-४-३७
अर्दिनिर्दिन्देनुः	६-६-२५	अपस्तान् सपितुः	५-२३-१	अनापचिप्रापुक्तस्य	११-२२-१०
अर्दिन्यां निहितं गर्भं	८-१९-२४	अपस्तान्नरत्नोकस्य	३-३१-३४	अनापचिप्रापद्विनात्म	८-२२-४६
अर्दिन्यैवं स्तुतो	८-१९-११	अर्दिन्यमप्राप्तममपिभूतामिति	२-१०-१४	अनापचिप्रापुक्तस्य	३-८-३६
अर्दिनीताहंमतेक्षणे	२-२-१२	अपीयन् व्यासशिष्यान्	१२-६-५०	अनाहंर्षीय समास्थितो यं	१०-३७-२४
अदृश्यतीत्यनकर्णं	५-१३-५	अपुना अति मे धन्याः	४-२२-१०	अनाहृष्टया विनश्यन्ति	१२-२-१०
अदृश्यते चरणाभ्युत्तं प्रभो	११-३३-४३	अपुना परिणीतां	६-१५-२५	अनास्थितं ते त्रिभुविः	४-१२-२६
अदृष्टं दृष्टयमदृष्टेन्	४-२९-८३	अपुनाऽपि ययं सर्वं	१०-५९-१६	अनिन्त्यानामदुःखेषु विषयं	१०-३८-२६
अदृष्टं दृष्टयमदृष्टेन्	४-२९-८३	अपुनापि नो एवेतन्	५-२३-२१	अनिमित्तप्रयुक्तेन	३-२८-२२
अदृष्टं सुष्यकं	१०-६१-१३	अपुनेह महाभाग	६-१-६	अनिमित्ता भगवति	३-२६-२३
अदृष्टमधुनं वेद	४-२९-६९	अपुनेवाभिनिजनाम	३-१९-२७	अनिरुद्धं चित्तितानं वीक्ष्य	१०-७७-२१
अदृष्टमधुनं वेद	४-२९-६९	अपोऽसुराणां नागानां	११-२४-१३	अनिनेनान्वितं ज्योतिः	३-६-१३
अदृष्टदभुतां भावात्	११-२६-२३	अपोऽसुराणां	७-७-२८	अनिनेनोऽपि विकृतांगो	३-६-१२
अदृष्टाय नमस्तुभ्य	४-२०-३९	अप्यर्हणीयासनमास्थितं	२-९-१६	अनीह आत्मा भवता	११-२३-४५
अदृष्टा निर्गमं प्रापः	१०-६०-३३	अप्यात्मपारांशविदं	४-२९-८९	अनीह एतद् बहुधैकं	१०-७२-१७
अदृष्टाऽन्यत्र लोकं शीतो-	१०-४-४२	अप्यात्मपारांशविदं	४-२९-८९	अनीह परितुष्टात्मा	७-१३-३६
अदो यथा तत्र चित्तकरोचरं	१०-९-४१	अप्यात्माश्रया गोप्य	१०-७०-५७	अनुग्रहमाप्रयागं गुप्तं	१२-१-३८
अद्विग्नं ध्यायतेऽपि चितं	१०-५८-४९	अप्यापयन् संदितां स्नां	१२-६-२१	अनुगृहीय भगवन् प्राणां-	१०-१४-५२
अद्भुतं कारणात्मा नगरं	१०-६२-३०	अप्यात्मा सर्वधर्मपञ्चमः	७-३-११	अनुग्रहाज्ञायतः	६-१५-२३

अनुग्रहाय भक्तानां	१०-३१-३७	अन्तर्धानगतिं मुक्तात्	४-२४-३	अन्यं च देवाधि	११-११
अनुग्रहोऽन्यं भक्ता कृतां हि नो	१०-१४-३४	अन्तर्धानो नभस्त्वयां	४-२४-५	अन्यं च बहवो देव्या	१२-३-१२
अनुचरैः समनुवर्णितवर्णैः	१०-३३-८	अन्तर्वर्हिषा च भूतानां	४-१६-१२	अन्यं च भाषितो भाषां	४-८८-२०
अनुजानीहि नो भूम्न	१०-११-३८	अन्तर्वर्हिषा च तोंका	१-६-३५	अन्यं च मुनयः	१-९-१४
अनुजानीहि मां देव तोंकांते	१०-७९-४२	अन्तर्वर्हिषा स्मिराद्रमेषु	११-७-४२	अन्यं च ये विजयसूत्रो	६-३-१५
अनुजानीहि मां ब्रह्मन् वाचं	१२-५-६	अन्तर्वर्हिषाशिलतोंका	५-१८-२६	अन्यं च ये वै	११-३०-१७
अनुवर्तिमिषादेणं धुष्यन्	४-२३-३९	अन्तर्वर्हिषाचामलनचर्येणं	३-४५-४९	अन्यं च ये	२-६-४४
अनुदुष्य तमपैव सीधं हन्वा	१०-८८-२२	अन्तर्वर्हिषाचार्द्राधिपुधिपैः	१२-८-१३	अन्यं च विविधा	२-६-१४
अनुनित्येऽन्यं शनैः	४-२६-२०	अन्तर्पत्वा भ्रातृपत्वा	९-१७-३६	अन्यं च सर्वराजानो	१०-७३-३०
अनुनीतानुमी विप्रि	१०-८९-३२	अन्तर्वल्लयागे काले	९-९-११	अन्यं चाहकहारीताः	९-१४-३७
अनुप्राणानि वं प्राणाः	२-१०-१६	अन्तर्निर्दि भगवति	१०-२८-१	अन्ये जलस्यलक्षणीः	८-९-१२
अनुपचुरत्तं हंसकुलं	१०-९६-४१	अन्तर्निर्दि भगवति	३-११-१	अन्ये तदनुकृपाणि	१०-१३-१७
अनुपातः पाण्डुरधिः प्रेम	१०-१००-७	अन्तर्निर्दिन्द्रियधाय	२-९-३८	अन्ये तु ये स्वाऽनु	६-११-१७
अनुकृपाऽनुकृता च	११-७-६९	अन्तर्दि भुजगभोगरीजमारात्	१०-१४-१९	अन्ये तु संसृज्जात्वायो	१०-३८-८
अनुवर्णितमेवत् ते	१५-९-४०	अन्तस्यः सर्वभूतानाम्	१-८-१७	अन्ये निर्भिन्नबाहोऽरीरसो	१०-७६-४९
अनुद्गदस्य	६-१८-१०	अन्त्यकृष्णभीराधं पुनितारोह-	१०-७-१७	अन्ये पुनर्भगवतो	३-२४-८
अनुमिमांसे देहेऽस्मिन्	११-१५-६	अन्त्याधमीषां पीराणां	४-२५-५५	अन्ये वदन्ति चापं वा	११-१४-१०
अनकृपाणां निर्मुक्ताम्	१०-६३-२५	अन्त्याध चरिषाऽधेव	१०-७०-१६	अन्येऽन्येवं प्रतिद्वन्द्वान्	८-१०-४३
अनेन पुरुषो देहान्	४-२९-७७	अन्नं चराणाम्	६-४-९	अन्येनत नयस्य	५-१५-१०
अनेन वाचमानेन	८-२०-१०	अन्नं चोक्तं तेभ्यो	३-३-२८	अन्येभ्योऽन्यान्तरिषाः	१०-२२-२८
अनेन योगेन एषोऽपदेशम्	५-५-१४	अन्नं तेन इति	७-२५-५१	अन्येभ्योऽन्यान्तरिषाः	९-१४-२२
अनोः संधानवचसुः	९-२०-१	अन्नं हि प्राणिनां प्राणं	११-२६-३३	अन्येषां पुण्यतोकाणां	३-२०-३६
अन्यः सस्मृकभनेन वदे	२-७-१५	अन्नापकामन्यन्तर्दिनि	२-३-४	अन्येषां कृता मैत्री	१०-५८-५
अन्यः पविष्य भूतानि	५-२०-२९	अन्नापयोः संविभागः	७-११-१०	अन्येषु वादयेषुऽपेक्षितमात्रांतः	१०-६८-४०
अन्यः पुरुषरूपेण	३-२७-१७	अन्नापेनाऽपचकांश्च	८-१५-५६	अन्येऽसामुपपत्तिरांणामीमादि-	१०-३-२
अन्यः प्रविष्य यद्वाप्यामभ्योज	१०-११-४	अन्ने इतीत्येव मत्वं अन्नं	११-२४-२२	अन्योऽपि धर्मराधाय	१०-४९-१०
अन्यः शरीरा आंकाशे	२-१०-१५	अन्यश्च काले विदुषः	१०-६२-४४	अन्योऽन्यविन्यतिरां	५-१३-१५
अन्यः स तस्मिन्	३-१२-३१	अन्यथा गोत्रजे तस्य	१०-४५-५	अन्योऽन्यसन्दर्शितवर्षहता	१०-७०-२४
अन्यः समुद्रे नगरं	१०-५३-३३	अन्यथा न्यायैतौकं	१०-४८-१९	अन्योऽन्यानेषु	३-२१-२६
अन्यःसुरजयैः प्रीत्या	१०-८१-३८	अन्यथा ने	१-२०-१२	अन्यजानंस्ततः सर्वं	९-४-२६
अन्यःसुरजयो हृष्टा	१०-१००-४१	अन्यथा पुण्यकामस्य	१०-२१-४५	अन्यभ्रमाना जननी	१०-१०-१०
अन्यःसुरवारं राजन्	१०-६८-३०	अन्यथा श्रियमाणस्य	६-२-३६	अन्यमंस्त तद् राजन्	१०-१३-५२
अन्यःपुराधिपोऽऽपृच्छन्	४-२६-१४	अन्यथाऽपकं कुर्वाणः	४-२६-८	अन्यस्यमन्त्रिकाश्च	३-२९-४४
अन्यःपुराणरचाराचिह्नस्य	१०-५७-४२	अन्येषाम्	७-३-२२	अन्यपञ्चनिराकेण	७-७-२४
अन्यकाले नु पुष्य	२-१-१५	अन्यदानभूषामुद्रि	५-८-१२	अन्यपञ्चा नृपधेहा	१०-७७-१४
अन्यराणाम् वदन्येयान्	११-१५-३३	अन्यस्याधाय भाषां	५-९-२९	अन्यवर्तना ये देवाः	८-१५-३७
अन्यराधैरिचिदतो यद्वि	११-१०-२२	अन्याश्च ब्राह्मणान्	८-१५-५५	अन्याशिष्यामं तस्या	११-९-९
अन्यतान एव विजगन्त्यान्	५-२४-६	अन्याश्चैवान्मपशीयान्	१०-७०-२३	अन्यिष्यन्तो भावयतः	१०-२८-३१
अन्यगुह्यानाः कारिचद्	१०-२७-९	अन्यानि वेत्यभ्युत्थानि	१०-४०-२९	अन्यिती ब्रह्मसर्वाभ्यां	४-१९-४
अन्यागामेषु	३-१८-०१	अन्यानि चेद	३-२-३	अन्यीश्वरा	७-१५-२३
अन्यजलनरः कृष्ण	१०-४३-४१	अन्याश्च जेतसंविप्रा विरोपु	१०-३-८	अन्यीश्वर विशुद्धात्मा	११-१०-२
अन्यैरेषु भूतानाम्	६-४-१३	अन्याश्च कुरुगार्हप	१०-६७-५१	अन्यीधेतात्मानो बन्ध	११-१८-२२
अन्यैरेषु भूतानाम्	६-४-१३	अन्याश्चैरविषा भाषाः	१०-६२-६१	अन्यीतराजकटकः	१०-८८-१२

अन्वीयमानः स तु	४-६-९	अपि स्मरथ नः सत्यः	१०-७०-५१	अप्यु प्रतीपते गन्ध
अन्वीयमानो गन्धर्वै	१२-७-२२	अपि स्मरथ नो	१-१९-८	अबाधन् सुवीनन्ये
अन्वीयमानो भगवान्	१०-५३-९	अपि स्मरन्ति नः सीम्य	१०-४८-८	अबाधितोऽऽपि
अपगतसक्तनेषणमलान्मनि	४-२१-२१	अपि स्मरसि चात्मानं	४-२८-५३	अविश्वरूपमा दण्डम्
अपराधार्थं तथा वदतां	१०-४९-४२	अपि स्वरोभ्यां	३-१-३६	अवधृष्टा कतिचिन्
अपराजितया साधया	१०-३०-७	अपि स्वस्वपातने	१-१३-३३	अवधृष्टा वायुधृष्टश्च
अपराजितेन नमुचिः	८-९-३०	अपि त्विदकूनसुकृतम्	५-८-१७	अथवा अमृतीया
अपराधः सकृद् भर्ता सोदयः	१०-१४-५१	अपिस्वस्वर्षभृन्	१-१३-४३	अभयच्छन्तन् राजा
अपराधस्त्यया शङ्क	१०-६७-३२	अपिस्वियद तांकानां	१०-८०-३६	अभिजन्मन् पुत्र
अपरे च महेश्वरा	१०-८७-९	अपिस्वियदन्ये	३-१-३५	अभिनन्य हराराजम्
अपरे वायुदेवस्य	१-८-३६	अपिस्वियदसी भगवान्	५-८-२१	अभिमन्युं च तीव्रं वृत्तकृत्य
अपराधपुण्यं वर्षप्रतिपातं	१०-२३-१५	अपिस्वियदस्ते	३-१-३४	अभिमन्युमुनं गूढ
अपश्यतां चानिरुद्धं	१०-७८-१	अपीष्य दानं श्यन्	३-२९-१७	अभिमुष्यादिवन्धः
अपश्यन् भ्रातरं	१०-६०-१६	अपीपलद्धमराजः	१-११-४	अभिवदति मानीश
अपश्यन्मिति होवाच	८-१८-१२	अपुत्रः काशिराजो वै	१०-६९-५	अभिवन्य पिबुः पारावशीर्षिः
अपश्यन्नुर्वशीमिन्द्रो	९-१२-२८	अपुत्रयन् महाभागान्	१०-८४-१८	अभियाद्य पथन्यापं
अपश्यमानः स तदा	४-११-२१	अपृच्छन् तनयं वृद्धम्	९-१५-४२	अभियापाय राजानं
अप्रां रसमपो तेजस्ता	१२-४-१५	अपृथक्धर्मशीलान्ते	६-५-२	अभिषेचनिका भूमिः
अप्रां रसश्च परमस्तेजिष्ठानां	११-१६-३४	अपृथक्धर्मशीलानां	४-३०-१६	अभिसंघाद्य यो हिंसां
अप्रां वीरस्य सगस्य	२-६-७	अप्रांवाह रणात् नृणं रथेन	१०-५१-९५	अभीक्ष्णशस्ते गदितं
अप्राप्य स्वभूषणेषु	१-१८-४७	अप्यग्रसन्तु वेनायाम्	८-१५-०८	अभीक्ष्णावगाह
अप्राप्युष्ये मयि	४-१७-३६	अप्याङ्गमूले पतितं कृताञ्जलिं	१०-३६-१८	अभूतपूर्वः सहसा
अप्रापयन् स्वानं प्रीता	१०-७४-५४	अप्याङ्गमूले पतितस्य मे विभुः	१०-३६-१५	अभेषं कामयं वजे स
अप्रातिता नारतास्ता	४-१८-७	अप्यय नस्यम्	१-८-४०	अभ्यहोन्मर्दानदासां
अपि क्षेमेणास्मिन्	५-८-१४	अप्यय पिष्णोर्मनुजन्त्यमीपुषः	१०-३६-१०	अभ्यद्रवद् रणे कृष्णं गजः
अपि च शंखमुपच्छादि	१०-९८-५	अप्यनाथं वने ब्रह्मन्	४-९-६९	अभ्यर्चयति नमस्कृत्य
अपि तेऽन्नामयम्	६-१४-१७	अप्यभद्रं न युष्याभिः	९-४-६	अभ्यर्पितः सुरगणैः
अपि शराः सुताः	६-१४-१९	अप्यभद्रं न विप्राणाम्	८-१५-०४	अभ्यर्पितस्तस्या नूनं
अपि देवर्षिणाऽऽदिष्टः	१-१३-८	अप्यर्वावृणयो यस्य	४-८-२४	अभ्यर्पितस्तदा
अपि न वृक्षः सान्तावृको	५-८-१५	अप्यस्त्युपायनं किञ्चिद्	१०-१०-३०	अभ्यवर्तते सङ्ग्रामे
अपि नः सुहृदः	१-१२-११	अप्यापास्यति गोविन्दः	१०-४४-२०	अभ्यवर्षच्छरीरेण
अपि नः स्मर्यतां ब्रह्मन्	१०-१००-५२	अप्युद्धव न्याय ब्रह्म	११-२९-२९	अभ्यवर्षन् प्रकुपिताः
अपि वत मधुसूयाम्	१०-४५-२१	अप्येणपत्न्युपगतः प्रिययेद्	१०-२८-११	अभ्यर्पिभ्यश्चेनात्मा
अपि वत स वै	५-८-१३	अप्येयं यंयाताजर्षीन्	१-११-८	अभ्येत्य तस्मा तेन वतं
अपि मण्यवृत्तप्रष्टे	१-१२-३३	अप्येष्टनीह दशार्हाः	१०-४५-४४	अभयर्पित्या तमसद्वतेजसं
अपि मे भगवान्	१-२०-११	अप्येष्टस्य मनोः पूर्वम्	९-१-१३	अभावादिदः सोमेन
अपि या कुजानम्	८-१५-०५	अप्येनं नस्यया किञ्चु	९-९-९	अभानित्यमर्दभिव्यं
अपि याऽऽतिथयोऽऽभ्यन्त्य	८-१५-०६	अप्येनयादात्मनस्ते	३-१५-३७	अभान्यमत्सरो दधौ
अपि वृन्नाका युधम्	६-१६-३	अप्येनयादिनिर्वाण्य	१-१०-१९	अभीषां भुवरीजानां
अपि सर्वे कुजानिनः	८-१५-१०	अप्यमनो गभीरात्मा	११-११-३१	अमृनी भगवद्ग्रे मया
अपि स्मरति नः कृष्णः	१०-४४-१९	अप्यमनो हि युजीत	११-१३-१३	अमृनि पञ्चभ्यान्नानि
अपि स्मरति नः सागो	१०-४५-४२	अप्यमरोमुनिगन्धर्वं	४-१-२२	अमृतमेतद् बहुरूपरूपं
		अप्यु क्षितिमयो	७-१६-३०	अमृतापूर्णतडां

अभूतोत्पादने षष्ठः	८-६-२१	अभुतापुनर्वर्षाणां	१२-८-१९	अर्षणां मान्कापत्ती	६-६-४१
अभ्यर्चनसिं यद् येन	११-२१-१३	अभुने द्वे शतान्यही नीतया	१०-८३-१	अर्षाकक्षातनु नवमः	३-११-२५
अभ्यां देवसंदर्शम्	९-२१-३४	अभ्याभ्यावासिनः सर्वे	९-८-१९	अर्षागर्ह्यामास सत्रान्यं	१०-५१-१२
अभ्यापवीषी राजर्षिः	९-१७-१७	अभ्यगमाणां नरदेव	१-१८-४३	अर्षासि मुहुरर्हम	५-३-५
अभ्य मास्मानस्येषा	१०-७०-३०	अभ्यगमाणास्तस्य	१-१९-२२	अर्हस्य परिणीतां	३-२६-२
अभ्यर्षाणां महाभागः	९-६-३	अस्ती द्वे अस्तिभ्यां	१०-४२-३	अर्हं यद्वा नरदेवतान्द्वे	१०-९२-२८
अभ्यशाम्यह मां नी	१०-४१-४	अभ्याऽर्षिर्हि सन्धेयाः	८-६-२०	अर्हत्तं सह नृपराशीनं	१०-५१-१३
अभ्याम्य हे वाधुः	७-२-२०	अभ्याकथं नणाम्	९-११-१२	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	१०-६८-३३
अभ्योधपः स्वातद्वान्	७-८-३३	अभ्याकथं नणाम्	४-१४-९	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	१०-५१-१३
अयं विमपुना लोके	६-१७-११	अभ्याकं नरा लोके	४-१३-२०	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	१०-५१-२८
अयं च ययनो दग्धो	१०-५४-४३	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	९-११-२३	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	११-१८-३४
अयं च धृतसंचन	६-१-५६	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	१०-३४-१६	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	१०-७८-३४
अयं चात्पाग्रजः श्रीमान्	१०-४१-३०	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	८-९-३२	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	३-१३-१७
अयं नृनो नाम चलन्	५-१२-५	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	४-४-९	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	४-११-३७
अयं नमस्त्यजत्र जन्म	१०-४१-२३	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	३-३०-२५	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	३-५-४८
अयं तु देवयजत्र	४-२-१९	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	११-२७-४७	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	८-७-२५
अयं तु लोकपातानां	४-२-१०	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	११-३-५१	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	७-८-३५
अयं तु वयसाऽनुत्तो नाविसत्त्वो	१०-८२-३२	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	११-२७-९	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	१०-९-१०
अयं तु साक्षाद्भगवान्	४-१६-२०	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	११-२-४७	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	४-१३-४९
अयं ते कथामुपैष्येष्वनयां	४-८-३५	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	८-१५-३९	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	१-१०-५२
अयं ते ब्रह्मणः	२-१०-४३	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	१०-६२-४१	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	१-१८-२८
अयं निष्कान्धः	७-७-१०	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	१०-४७-१७	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	६-९-४०
अयं भूयो मण्डलमोदघात्रः	१-१६-२१	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	४-२३-१७	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	८-९-२३
अयं मुहोर्हो दधितोऽनुपती	१०-७८-४५	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	९-२३-२४	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	९-१४-४५
अयं मही गां दुरुदे	४-१६-२३	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	११-३१-२१	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	१०-३२-८
अयं सिद्धगणापीशः	३-२५-१९	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	१-७-५५	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	४-१४-२५
अयं स्वस्वपचनः पन्था	१०-७२-३५	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	१०-८१-२८	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	१०-६९-३५
अयं हि कुर्वाणैशो	६-२-७	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	३-३०-३२	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	८-२२-६०
अयं हि जीवाविषयद	११-१२-२०	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	४-२४-४०	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	२-१०-१४
अयं हि देहिनो देहः	६-१५-२९	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	११-२४-४०	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	४-११-११
अयं हि रात्रो ताभ	१०-१००-२९	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	११-२३-१७	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	१-३-२६
अयं हि यत्रो ताभ	१०-७५-३५	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	३-८-१८	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	२-८-१७
अयं हि रोहिणीपुत्रो	१०-९-१२	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	३-२७-३५	अर्हत्तुत्तु	१-३-२०
अयं हि सर्वकल्पानां	११-६९-१९	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	३-२८-४४	अर्हत्तुत्तु	१०-१००-१६
अयं तु कर्तुः	३-१२-३६	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	४-२९-३६	अर्हत्तुत्तु	११-६-२३
अयं यद् यद्गुरुं	९-१५-४८	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	११-२३-५५	अर्हत्तुत्तु	११-१-३
अयं अहनी प्राहुः	३-१२-१२	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	११-२८-१४	अर्हत्तुत्तु	११-६-२९
अयं विपुषे	७-४४-२१	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	११-२३-५१	अर्हत्तुत्तु	३-२०-१
अयं यत्रो राजसत्पुत्र	५-६-१३	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	४-२२-२३	अर्हत्तुत्तु	९-१४-५३
अयं यत्रो गोतपत्र	३-२-३२	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	४-२२-३३	अर्हत्तुत्तु	९-१३-३९
अयं यत्रो धर्मगुणं	३-३-१८	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	४-२९-२५	अर्हत्तुत्तु	११-७-२५
अयं यत्रो यत्रो	३-२३-३५	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	३-३१-२०	अर्हत्तुत्तु	११-७-२५
अयं यत्रो यत्रो यत्रो	८-११-४२	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	१०-६६-१२	अर्हत्तुत्तु	१०-७८-४७
अयं यत्रो यत्रो यत्रो	८-११-४२	अर्हत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु	११-११-८	अर्हत्तुत्तु	११-११-८

अर्चन्याधिपुगलं	१०-४०-२३	अन्वमाशुगमाकस	१२-२-१९	आन्वम्नुजोष मम ते	१०-७५-५०
अर्चन्याधिपुगलम्	१०-३९-१४	अद्वैतं रथेः कापि	१०-७९-२९	अन्वम्नुपरदहीनार्माप्रोदास	१०-२२-५
अचनेरप्यस्तान्	५-२३-५	अद्योऽयं नीपतां वस	९-८-२९	अन्वेष मे	१-५-५
अचनीपु दिजः कश्चिदा	११-२३-६	अद्यम्नु तपोरासीन्	९-२१-५५	असङ्गान् क्रियाङ्गानम्	९-११-३९
अचनुत्थ यथाऽस्मात्	१०-७०-५२	अद्यम् अन्तरे यतो	८-१२-११	अग्रस्य तव वीर्यस्य	१०-९८-२४
अचोय गिरिं स्क्न्धान्	८-६-३९	अद्यम् मेरुदेव्यां	१-३-१३	अस्मिन्नुक्तः स एतेन ब्रजे	१०-९-५०
अर्चिशा महामानः	१०-१००-३	अद्यसन्निभेष्यावान्	९-१७-२६	अन्वेष राजन् भयतां	४-२२-२०
अवाप्येन्दवा न्योभि	३-२५-७	अष्टादशापीडिणीनां	१०-९७-३९	अस्मिन्नायां विकल्पः	११-१७-१४
अवापन् विचित्राणि	१०-६-१३	अष्टादशापीडिणीनां	१०-९८-१	असंशयान् त	११-१७-४३
अवापुंस्त्रापन्ते	१-१५-१७	अष्टी निषिधतिः कोषान्	१०-५३-४०	अस्पृष्टवर्त्मनां पुंसामलोकं	१०-७५-१७
अविद्रे ब्रतधुवः सह	१०-१२-३८	अष्टी प्रकृतयः	७-७-२२	अस्माकं च महानपी	१०-८१-४
अविषमानीष्यवभाति	११-२-३८	अष्टी मातान् निषीतं यद्	१०-१८-३	अस्माद्लोकपुराणे	३-४-३०
अविषमानीष्यवभासते	११-२८-२३	असंगतिनाशज्ञानानल	५-३-१२	अस्मात्स्थितिकल्पोऽयं	१०-७३-२१
अविषां मन्वमानः कृष्णं	१०-१६-२४	असंशयः चः प्रतिभाति	५-१७-१९	अस्मिन्लोकं वर्तमानः	११-२०-११
अविमृष्टी भागधेन	१०-५१-६७	असंसक्तः शरीरऽस्मिन्	४-२०-६	अस्मिन्त्यन्तरे ब्रह्मन्	१२-६-१३
अविस्मृतिः कृष्णपदारविन्दोः	१२-१२-५४	असह्यम्ना	७-१५-२२	अस्मिन्नेव यत्रे पुरुषः	५-१९-१९
अवेष्टान्यं तथाऽऽर्क्षी	१०-८०-१२	असह्ययां दवी राजन्	१०-५१-१८	अस्मिन्लोकऽथवाऽमुष्मिन्	४-१८-३
अवोचाप महाभागं	४-१७-१९	असतः श्रीमदान्धस्य	१०-११-१४	अस्य ब्रह्मसन् दत्तमस्माभि	१०-९८-१९
अव्यक्तसिन्धुनां भूतानां	२-६-१०	असति कुशलम्	१-१३-२९	अस्यतस्ते शत्रवर्तिन्यमानाः	१०-५-३३
अव्यक्तसिन्धुप्रकृतम्	१०-७९-३९	असत्त्वादान्मनोऽन्येषां	११-१३-३१	अस्यानुभावम्	१-९-२६
अव्यक्तसिन्धो	७-१३-१०	असद्विषयमिदम्	८-११-४६	अस्याप्रतिहतं चक्रे	४-१६-१४
अव्यक्तसिन्धो विशुद्धकापी	४-१५-१०	असन्नुष्टः सुखं विष्ट	१०-५७-३०	अस्यासि हेतुव्यवस्थितसंपन्नां	११-६-१५
अव्यक्तस्यप्रप्रेष्य	४-११-५३	असन्नुष्टस्य	७-१५-१९	अस्यैव भार्या भवितुं	१०-५८-३८
अव्ययच्छिन्नचोपांगिः	४-१३-९	असमग्रस आत्मानम्	९-८-१९	अद्याहीन् भगवान्	३-८-४
अव्यक्तगुणशोभान्	१२-६-५५	असहं मानुसापत्यम्	१०-६९-१०	अस्वार्थमयशस्यं च	१०-२७-२६
अव्यक्तमननालस्य	१२-१०-१३	असाध्यमन्वन्	७-८-२७	अहं कित्ति पुराजन्तं	११-२-८
अव्यक्तविहाराप	१०-१४-४७	असार्थ्यदं न्यया कृष्ण	१०-५९-४१	अहं गतिर्गतिमतां	११-१६-१०
अव्यादजोऽऽदिमणिमांस्य	१०-७-२३	असायदं मयैषेते देहे	१०-७४-१७	अहं गिरित्रयः सुरादयो	८-६-१५
अव्यादहेतुगतः सुरासिद्धसाध्य	११-२-२३	असाविहानेकगुणाध्वीः	४-२१-३३	अहं च तद्भक्तुल	१-६-८
अनुष्णना मत्सालेऽय	१०-६१-४६	असावेव वरीऽस्माकं	४-३०-३०	अहं च योगप्रवरमात्मा	५-१०-२०
अत्रता यदयोऽशीचा	१२-३-३३	असुराणां सुधादानम्	८-८-६४	अहं च संस्मरति	१२-१२-५६
अत्रकुलसिद्धिदं	३-२३-२५	असृग् यमन् मूयसकृन् समुत्सृजन्	१०-३४-१४	अहं चात्मात्मजागत	१०-३८-२५
अत्रान् कुपिताः	७-१-३९	असृयनाकारुण	७-८-३१	अहं चाध्यगमम्	१-३-४४
अत्रासमंज्ञशशम्	३-७-१४	अस्येषाऽयं प्रकृतेः	३-२६-२७	अहं चास्य	३-७-२५
अत्रासमंज्ञेनं स्तेषं नास्तिक्वं	११-१७-२०	अस्ती गुणमयैर्भावैः	१-२-३४	अहं वैरावंतं नागमाकृष्टानुग्रहे	१०-२३-७
अत्रान्य एकात्मतास्य सोत्सवा	१०-३९-२६	अस्ती युक्तेशः पार्थस्य	१०-८२-२६	अहं ते पुत्रकामस्य	६-१५-२१
अत्रासमंज्ञं श्रुतम्	८-१०-३०	अस्ति वेदीवरः कश्चित्	१०-२२-१४	अहं त्वकामः	७-१०-७
अत्रान्य तदधिपणवन्तः	१९-२३	अस्ति यष्टिनिर्नाम	४-२१-२६	अहं त्वमिन्वपार्था	४-११-४
अत्रान्यप्राणिः	१-१०-२०	अस्तिप्राप्तीति कंसस्य	१०-४९-१	अहं त्वाऽऽभूण्यं	३-२३-१४
अत्राश्व कर्षिभः	८-२२-५६	अस्तीति नास्तीति	६-४-३२	अहं त्वामृषिभः साकं	८-२२-३७
अत्रान्यनन्दः खन् तन्वकांश्विरे	४-२१-४०	अस्तीपीत्तं हस्मि	७-९-७	अहं त्वद्विप्रां पात्रा	४-२१-२१
अत्रान्यप्राज्ञा विमृष्टेन	१-११-१	अस्तीवीर्य विश्वेशं देवी	१०-६४-१८	अहं देवस्य तपिनुर्दुहिता	१०-६२-२५
अत्रान्यैव गजस्यैव यथोपस्ये च	१०-५९-४	अस्तीपीत्तं तगुह्येन	६-४-२२	अहं पयो ज्योतिरपोऽग्निनो	१०-६४-२४

अहं पुरा भरतो नामराजा	८-१२-१४	अहस्तासि सहस्रानाम्	१-१२-४७	अहो घृषाय	३-२-४०
अहं पुराऽऽभवम्	७-१५-६९	अहिसया पारमहंस्यचर्या	४-२२-२४	अहो प्रसादोऽस्य कृतः	८-२१-०२
अहं पुरानीतयेऽभयं	१-५-२३	अहिंसा सत्यमस्त्रं	३-२५-०४	अहो वकीयं	३-२-२३
अहं प्रजा ये रक्षये	१०-०२-२४	अहिंसा सत्यमस्त्रेणम्	११-१९-३४	अहो वन मयाऽस्मात्पु	६-७-११
अहं ब्रह्मर्षिः कण्ठो	१०-९-३०	अहिंसा सत्यमस्त्रेणम्	११-१७-२१	अहो वन सुप्रह्ला	६-७-२१
अहं ब्रह्मा च शर्वेश	४-८-५०	अहिंसः सर्वभूतानाम्	८-१५-५०	अहो वनप्रपञ्चोऽजो	३-३४-०७
अहं ब्रह्माप विभुषा	१०-७८-४३	अहीन्द्र साहसकान्त	८-७-१४	अहो वनमर्षसा	१-१०-२८
अहं भक्त्यगपीनः	९-६-५१	अहीरिच वषः पौषः	४-१४-०१	अहो वनमी वितरन्त्यनुग्रहं	४-२१-३५
अहं भवान् भवचरैव	२-६-१२	अहो अद्भुतमेतन्मै	३-१३-५०	अहो वनस्य वानस्य	१०-१२-५६
अहं भवान् चान्दम्वचं	४-२८-६२	अहो अपचयं	१-२०-८	अहो ब्रह्मण्यदेवस्य	१०-१०-१४
अहं भवो दशभृगुप्रधानाः	९-६-४२	अहो अपेन्द्रिवागमो	६-१८-३९	अहो ब्रह्मविदो वचः	१०-१२-५८
अहं भवो वज्र	२-६-४२	अहो अपयमैः	१-१८-३३	अहो ब्राह्मणदापाद	८-१८-१८
अहं ममासौ पतिरपि मे सुतो	१०-९-४२	अहो अनन्तलक्षानाम्	९-६-७३	अहो भोग्यो भोग्य	१०-५-१५
अहं ममेति स्वीकृत्य	४-२८-१७	अहो अमी देवरागाचारिणं	१०-१३-५	अहो भुषः सप्तसमुद्रव्या	५-६-१४
अहं महेन्द्रो निर्कतिः	६-३-१४	अहो अमीषाम्	७-२-३७	अहो भोजयते स्यं	१०-७०-३८
अहं गुणानां च कृतं	११-१९-२८	अहो अने इनाभ्यतमम्	१-१०-२७	अहो मयाऽस्मात् परितारितो	११-८-३१
अहं एवमसाधारण इमे च	१०-७४-२३	अहो अनाभ्यनुहितं	५-१-३७	अहो महाधिचरिर्मा	१०-९-२५
अहं योगस्य साधकस्य	११-१३-३९	अहो अस्य नृणांस्य	१०-१३-३९	अहो मे आत्मसम्बोद	११-२-२५
अहं विषाधः कश्चिन्	१०-३२-१२	अहो आचरितं कृष्णं	४-२२-७	अहो मे पश्य नाश्रयम्	१-९-३
अहं वै सर्वभूतानि	६-१६-५१	अहो इमं पश्यत मे विनाशम्	९-७-५०	अहो मे पश्यतापचमन्य	११-७-६८
अहं वेदेदमिच्छामि द्रष्टुं	१०-६१-३०	अहो इमं चरुष्वन्या	४-२३-२५	अहो मे पितरौ वृद्धौ	११-१७-५७
अहं सनकुमारवच	९-६-४५	अहो ईश्वरचर्ययं	१२-९-२८	अहो मे पुत्रका एषम्	१०-१०-५७
अहं समापापमयो	६-११-२१	अहो उभयतः ब्रह्मम्	४-१४-८	अहो मे वल दीप्तयं	४-९-७०
अहं सर्वेषु भूतेषु	३-३०-२१	अहो एतज्जगन्	३-२१-५१	अहो मे मोहविनाश	११-८-२९
अहं हरे तव पदिक	६-११-२४	अहो एष महासागरो	११-२३-३९	अहो मे मोहविनाशः	११-२६-७
अहं हि पृथ्वीऽस्य	१-१८-२३	अहो एषां वरं जन्म	१०-२०-३३	अहो यदनां वृजिनं ब्रह्मं	१०-५३-२९
अहं हि सर्वभूतानामादि	१०-७०-५५	अहो ऐश्वर्यमनां	१०-९२-४०	अहो यदनु सुसंख्यान् कृष्णं	१०-९२-३३
अहोचोको भगवतः	३-४-४	अहो कष्टं ब्रह्मोऽष्टम्	५-९-२६	अहो स्यं स्म एषांघाः	१०-४५-२३
अहमस्माभिमानोत्थैः	३-२६-१६	अहो कष्टं भ्रातृव्यम्	५-१०-६	अहो राजन् निष्कृष्टान्	९-४-३२
अहद्वारकृतं बन्धम्	११-१३-२९	अहो कष्टमहो	१-९-१९	अहो कष्टमहो भावम्	९-१२-२५
अहद्व्यसितो राजन्	१-१२-३७	अहो तापे विष्ट विष्ट	९-१२-३६	अहो वीर्यां किमकारि	५-१९-२९
अहन्ता दुर्भितं कृष्णम्	१०-५९-५३	अहो मे देवकुत्राः	१०-६-२९	अहो वपं जन्मभूतो तन्मै	१०-७३-९
अहन्ता समरे कृष्णप्रत्यक्ष च	१०-५९-२१	अहो जैनः प्रविषाणां	४-९-२७	अहो वपं जन्मभूतो	१-१८-१८
अहन् सन्मन्त्रावत	७-८-३२	अहो विषामान्वारित	१०-८-२३	अहो वपं तप वनिकर्त	४-२१-४८
अहमात्म्यान्त्वरो सादोऽनाकृतः	११-१५-३६	अहो म्यन्तवै	४-५-६	अहो विचित्रं भगवद्विचरितम्	५-१८-३
अहमात्म्यान्तानां	३-१०-४२	अहो दानव तिष्ठोऽस्ति	६-१२-१९	अहो विषातन्त्रव न कश्चिद्	१०-३७-१६
अहमात्मोद्धारमीषां	११-१६-९	अहो देवर्षिभ्योपं	१-९-४७	अहो विषातन्त्रमयीव	६-१४-५३
अहमित्यन्यथावुक्तिः	११-१३-९	अहो देवमहो कष्टम्	६-१०-११	अहो विषाधः	७-२-३३
अहमुच्यारचैर्देव्यैः	३-३०-२४	अहो निरीधनं मयं	९-१५-११	अहो धीमदमादात्म्यं गोपाणां	१०-२३-३
अहमेवमस्ये च	२-९-३२	अहो नु चोरो यसात्	५-६-१५	अहो सनाथा भक्ता	१-१०-४५
अहमेवमस्मिन्ना	१०-१०-३१	अहो नृजन्मास्तिजन्म	५-१३-२१	अहो स्वकृष्णो	३-२१-३२
अहोऽऽनिनिःप्राप्ता	४-११-२६	अहो पश्यत नारीणामपि	१०-२१-४१	अहो सत्यजितम्	७-१-१७
अहन्ता कन्यका यस्याम्	९-१८-३५	अहो पाच्यमानानां	३-२५-२७	अहो वन भवान्तेन	८-७-३७

अहोवत ममानात्म्यं	४-१०-३१	आचार्यो ब्रह्मणोर्मतिः	६-७-३०	आत्मभोहो नृणामेष	१०-५९-४६
अहो महीयसीजन्तो	१-१२-२३	आचार्योऽर्णारापा स्या	११-१०-१२	आत्मनोऽकैषाणामेवं	१०-७२-३६
अहोरात्रेष्वनुपष्टया	१०-४३-३६	आचरेत्सर्वविधाः क्रदा	१०-१६-२०	आत्मवृत्तिर्वाविज्ञाय	९-१५-१६
अहोरात्रैषिष्ठयमानं	११-२०-१६	आच्छिद्य चरति सुप्तोकां	११-१-७	आत्मसुष्टिमर्तं विज्ञयम्	१०-४७-२०
अहोरूपमहो धाम	८-८-४७	आच्छिद्यशराद्विणा वात्म्यन्ति	१२-३-९	आत्मारव्यपन्नसुहृदो	४-१२-१६
अहोचयं धन्यतमा	१९-१३	आजहात्तास्त्रमेधाम्	१-१६-३	आत्मा ज्ञातुम्	७-१५-६५
आ		आजीव्याम्	७-२-१५	आत्मा नित्योऽव्ययः	७-७-१९
आकृणीयं समाकृत्य	१०-४९-६२	आजीव्यकर्तृ भावं	१०-२२-२४	आत्मा परिज्ञानमयो	११-२२-३३
आकण्यं भर्तुर्नदिनं	१०-५-३०	आज्ञप्त एवं कुपितेन	४-६-५	आत्मा यदि स्यात् सुत	११-२३-५३
आकण्यं सत्यः संकुद्धो	१०-८७-२	आज्ञां भगवतो राजन्	८-२१-११	आत्मा वै पुत्र ऊपन्न	१०-५८-२५
आकण्यन्तिजमाधानं	४-१०-३७	आज्ञापयामास नृणामेताम्	१०-५५-२८	आत्मा दैवकः स्वयश्रयोति	१०-७४-२४
आकण्येवं पितृव्यस्यं	१०-७४-२१	आज्ञापयामास बाणः	१०-५१-१९	आत्मांशभूतां तां मायाम्	८-११-४१
आकण्यमेव भगवान्	५-२०-४१	आज्ञाय देहविकृतिं	१०-७१-१०	आत्माऽव्ययोऽगुणः शुद्धः	११-२८-१५
आकाशवत् धूचापारो ध्रुवो	१२-४-५२	आज्ञायाम् सपत्नीभिः	९-८-४	आत्माज्ञापामुनागरा	२-४-२
आकाशमणो दिविजैः स्तुवतिः	१०-६८-२९	आज्ञापेय गुणान् दोषान्	११-११-३२	आत्मात्वनदीया साधन्	४-२३-३८
आकृतिं रूपं प्रदातुं	४-१-२	आज्ञकोशे शरीरऽस्मिन्	२-१-२५	आत्मानं कल्पयाद्यन्तं	४-२८-८
आकृतिर्देवकृतिश्च	३-१३-४४	आतपत्रं तद्विकृतं निज	१२-१०-१९	आत्मानं च कुशेध	३-४-३५
आक्रम्योऽसि दक्षम्	४-६-२२	आतिष्ठ तन् वात	४-९-२०	आत्मानं च प्रवयमं	४-१०-६७
आक्रम्युक्तं विज्ञाय नचायं	१०-६४-७	आतिष्ठतसताम्	६-४-११	आत्मानं चात्मनिर्भिर्णयम्	३-७-२४
आग्रहं क्रदतो बानान्	४-१३-४१	आत्मजान् सुसम्मान्	८-१६-१५	आत्मानं वेत्	७-१५-४०
आक्षिप्तत्वेन्द्रियः	३-३१-०८	आत्मजामासितापात्री	३-२२-२७	आत्मानं तम्यं ध्यायन् मूर्तिं	११-३-५५
आख्यातं सर्वमेतन्	७-१०-४२	आत्मज्ञापामुनागरा	३-३१-०६	आत्मानं प्रकृतिपन्था	६-१४-१८
आख्यातिं वृष अर्धं	१-१७-१३	आत्मज्ञेयात्मजां	४-२३-३	आत्मानं ब्रह्मनिर्वाणं	४-१३-८
आगच्छ वाम मेहास्रः	१०-३९-१२	आत्मतत्त्वविशुध्यर्थं	२-९-४	आत्मानं भूषयामास	१०-८०-११
आगच्छेन्नैवमुचीशः पुरः	१०-८६-३	आत्मतत्त्व्यायवोपेन	३-३३-३६	आत्मानं मोचयित्वाऽऽह	८-११-२९
आगतंन्यपपातेषु सा	११-८-२४	आत्मतुल्यैः पौंड्रशभिः	६-९-२८	आत्मानं शोचती दीनं	४-२८-४७
आगत्य तस्मा कृष्णं	१०-१२-४९	आत्मन एवानुसवनम्	५-३-९	आत्मानं सर्वप्रेषु	३-२५-४६
आगत्य मधुरां रोषुं प्राविशद्	१०-५०-६	आत्मनः केवलं ज्ञानं	३-३२-५०	आत्मानञ्च परिमान	१-१६-१५
आगत्य मुनयो राजन् सर्वतः	१०-१०५-११	आत्मनः पितृपुत्राभ्या	११-२२-४८	आत्मानन्दानुभूत्यैव	६-१६-२०
आगमिष्यत्यदीर्घेण	१०-४४-३५	आत्मनः शरीरेऽऽप्यात्मा	६-१४-२१	आत्मानमन्यं च स वेद	११-११-७
आगमोऽर्थः प्रजा पत्रनं	११-१३-४-	आत्मनः धानुशोचाभि	१-१६-३२	आत्मानमर्षयामास	९-१४-५१
आगम्य भगवन्तस्माद्	१०-६१-१०	आत्मनश्च परम्याधि	३-३०-२६	आत्मानमर्षवाधकं	४-२६-१२
आगम्यद् भवकुद्	३-१९-२३	आत्मना विमुक्ता	७-३-२८	आत्मानमिन्द्रियायं च	४-२२-२८
आग्निप्रमुखात्	५-२-२१	आत्मना मुद्धभवेन	८-१५-६०	आत्मानमिह सञ्जातं जानन् प्राव	१०-२-१५
आग्निर्धामाग्निः	५-१-१५	आत्मनाऽऽत्माधयः सम्भाः	१०-८४-२२	आत्मानुभूती ताम्	७-१३-४५
आग्निर्धामाग्निः	५-२-२२	आत्मनो गुस्ताम्यैव	११-७-२०	आत्मान्यैव	७-१२-२४
आग्निर्धामाग्निः	१०-५६-१५	आत्मनोऽऽर्शसितो	३-७-३८	आत्मारामस्य तयया	१०-७१-३९
आग्निर्धामाग्निः	९-८-१७	आत्मनामाधयः पूर्वं	१०-३५-१३	आत्मारामाश्च मुनयो	१-७-१०
आग्निर्धामाग्निः	११-१७-५७	आत्मनामाधयः तानि	२-५-५	आत्मारामो यतुर्वातिः	१०-१३-२९
आग्निर्धामाग्निः	६-१९-२५	आत्मन्याधि त्रिषं प्राप्तां	१२-९-११	आत्मारामोऽपि सत्यस्य	४-२४-१८
आग्निर्धामाग्निः	९-२-१३	आत्मन्यान्मानमाधाय	९-३-१३	आत्म्यं तदिदं विज्ञेयं	११-२८-६
आग्निर्धामाग्निः	९-५-३	आत्ममाधानुभावेन	१०-४५-३१	आत्म्यं ह्यात्मनो	११-८-४१
आग्निर्धामाग्निः	१०-८६-२६	आत्ममाधानुभावेन	२-९-१	आदम्यं ते मुक्तं राम	१०-५१-४१

आटदीरन् नितपनम्	६-७-२४	आपूर्णकुम्भेर्धिवन्दनार्थः	१०-३९-२३	आरोप्याह मयप्राप	७-५-२१
आत्वे तां धुषणं चकनं	१०-६४-८	आप्य विभुवनं चन्द्रः	८-२१-२५	आरोप्यामन्त्रे पातम्	९-८-११३
आदरः परिपर्यायां	११-१९-२१	आप्यापयसी लोकं	४-१६-९	आर्यकस्य सुतसत्र	८-१२-२७
आदयनं वारिजातस्य	१२-१२-३७	आप्यायमासी वानिन्या	१०-२०-२	आर्यभट्टाहं मन्ये	१०-७०-२८
आदाय मात्रं प्रविद्वन् विस्मिताः	१०-८-३२	आप्यायचभूषं वय	४-२-३६	आर्यभट्टे राज्ञेः	५-१३-२६
आदाय तथमाकाश	१०-४४-८	आचानवृद्धयतिताः सर्वैः	१०-१४-१५	आर्यभट्टायां कृताम्	६-१७-५
आदाय वासता न्यञ्जं दृढी	१०-६१-४७	आभासश्च निरोधश्च	२-१०-७	आचनं नोद्धतं कर्मित	८-११-१८
आदाय व्यमुनन् केचिन्	१०-७१-२२	आभ्यां भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	१०-५१-३२	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आदायत्वे च मध्ये च	११-१९-१६	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	३-२३-२६	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आदायत्वे जना नाशम्	७-१५-५७	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	१-८-१०	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आदायभूषणधृती	११-४-५	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	१-१०-९	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आदिन्या वसयो कृताः	८-१२-०४	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	१-५-३३	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आदिस्वोत्तरपानाना	२-१०-२९	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	५-२०-२१	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आदिश त्वं द्विजधेह	८-१५-२३	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	९-१६-२४	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आदिर् भक्तप्रायां	९-६-३६	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	४-१२-४४	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आदीपनं स्वमाश्रयां	३-३१-२५	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	१०-६२-३२	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आदिशेऽहं भगवतो	३-१४-१४	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	१०-८६-२५	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आदी कृतपुत्रो वनो नृणां	११-१७-१०	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	१०-६७-२६	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आदी प्रजापतिपति	६-४-८	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	३-९-२५	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आयः स्मिताचाराणां	३-३३-११	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	१०-३९-१७	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आयः स्वकर्मातीनेन	११-२२-४५	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	१०-५५-४६	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आयन्तवन्त एवेषां	११-१४-११	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	६-१२-१३	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आद्योयताः पुरुषः परस्य	२-६-४१	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	१०-४९-२३	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आद्यत्वं स्वस्तीन्यानि	१०-८८-३	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	३-१३-३८	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आपयो व्यापयस्यस्य	४-२९-२४	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	२-३-१७	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आपारं महदारीनां	४-९-८२	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	४-११-११	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आपाचतो भीमगदस्य बाहुं	१०-८८-५३	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	२-३-५	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आप्यात्मकानुधरण	३-३०-१८	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	८-१२-२०	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आप्यात्मिकादिभिः	७-१३-३०	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	१०-६९-३३	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आप्यात्मिको यः पुरुषः	२-१०-८	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	१०-५९-२६	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आनर्तुः पुरुषा रक्ष	१०-४०-३१	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	९-२०-१५	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आनर्तपन्मकुराद्रनदह	१०-९३-९	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	१२-२-२६	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आनर्तसीवीरमकन्तीनां	१०-८८-२२	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	३-३२-११	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आनर्तपिपतिः श्रीमान्	१०-५७-१	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	६-१८-७४	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आनर्तान् उपग्रज्य	१-१०-३७	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	१०-८६-२१	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आनादविषया किल्लोत्तमनः	१२-११-३	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	१०-६८-१	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आनिन्वे स्वगुहं पुन्याः	४-१-५	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	६-१८-७५	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आनीयतामसं	७-५-१६	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	९-६-१७	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आनीयधक इषी	३-१३-४४	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	८-१०-५	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आपः पुरुषवीर्याश्च	५-२०-२३	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	८-२३-३५	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आपनः संभूतिम्	१-१-४१	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	१०-८८-२४	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आपनोऽऽश्चयवेतन्यः	१०-३९-१५	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	१०-५८-६	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७
आपुः परं वपुर्भीष्टं	८-१६-१०	आभ्यं भवन्ती त्पुनर्वाभ्यां	८-७-०२	आचनं च गदां सुवीमवः	१०-५१-४७

इति प्रभाष्य तं देवी भाषा	१०-५-१३	इति चित्रितं तामां	१०-५७-५२	इति साधनन्ती	३-५१-३७
इति प्रमुदिनः पृष्ठः	१-१५-४५	इति चित्रितचित्रानुसृष्ट	१०-५०-२९	इति सुतोदितां वाणी	१०-८८-१
इति प्रवानननयक	१०-२०-३६	इति चित्रावितो गोपीर्भगवान्	१०-२१-२	इति सूर्यसम्प्राप्तयेऽग्रिम	१०-५६-१७
इति प्रसाप गिरिशो	६-१७-१०	इति चित्रावितो	७-३-१५	इति स्वदेः संसृजतः	६-४-३५
इति प्रदक्षितं शीरेऽन्यतं	१०-५०-१५	इति विप्रियमाकृत्यं	१०-२७-२८	इति स्व राजा	१-१९-१७
इति शिषादितं वाक्यं	४-१८-१२	इति चिम्बुसिन् कवयो	१०-५९-२२	इति स्वधर्मनिर्णयकस्तयो	११-१८-४७
इति शिषां	१-७-१७	इति चिम्बुभविष्या तं	१०-१०-२-२९	इति स्वधर्मनिर्णय	३-२६-१२
इति बहुविप्रत्ययो	५-१०-७	इति चिम्बुभितो विप्रः	१०-१०-२-३९	इति स्वानां स भगवान्	१०-२६-१२
इति वानवामानीय	१०-८-१६	इति वृद्धयः धुन्वा	१०-६१-४१	इति स्वान् प्रत्यपेधन्	८-८-३९
इति युवाणां नृपतिं	४-२९-४४	इति येणुयं राजन्	१०-१९-७	इति ह स्म सकल	५-६-१७
इति ब्रह्मोदितारंभेः स्थानादिन्द्रः	१२-५-२२	इति येदविदां याचः	४-२९-६१	इति हया वस	५-१-२३
इति युवतिं स्मृते वै	११-३०-४४	इति वै वार्धकान् मासान्	१०-६२-१७	इति युवाणां चितुं	३-१४-५
इति युवन्तं सा भूयः	१०-३४-४०	इति वैत्यस्य राजपैः	४-२१-३५	इति ह्यस्यपुत्राणां	३-१३-३९
इति युवन्ती वसिष्ठान्वयन शनैः	१०-३४-३८	इति वैरोचनेयांयं	८-१८-०१	इति ह्यस्यमिमां गुह्यम्	६-३-३५
इति युवन्ती श्रोत्राय	१०-३४-४३	इति व्यपसितं तस्य	४-१२-३२	इति ह्यस्यमिमां पुण्यं धारयेद् यः	११-५-५३
इति युवाणां नृपतिं	४-१६-१	इति व्यपसिता राजन्	६-५-२१	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति युवाणां नृपतिं	८-२२-३१	इति व्यपसिता चिप्राः	४-१३-३५	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति युवाणां	१-४-१	इति व्यपसितो युषा	४-१३-१४	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति युवाणावन्वोन्यम्	६-१२-२३	इति व्यपसितो युषा	९-८-८०	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति युवाणां भगवान्	८-११-१६	इति व्यपसिता युषा	१-१९-७	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति भागवतः पृष्ठः	३-२-१	इति शकं विप्रीत्यम्	८-१०-३८	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति भागवतान् धर्मान्	११-३-३४	इति शुभ्रयः	७-३-१३	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति भागवतो देव्या	६-१७-३७	इति धुन्वा भगवतः	६-१७-३६	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति भावेन सा भर्तुः	६-१८-२७	इति संचिन्त्य भगवान्	६-१८-४४	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति भीतः	१-९-८	इति संचिन्त्य भगवान्	४-२५-२३	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति भूम्वाऽर्चितो वार्धभगवान्	१०-६४-२६	इति संप्रज्ञानसमृद्धः	१-२१-१	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति मतिरूपवर्धनता	१-९-३९	इति संप्रज्ञानसमृद्धः	६-४-३	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति मन्त्रं जपन्यस्ताः पुतां	१०-२०-५	इति संसृजतो राजः	९-६-७१	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति मां यः स्वधर्मेण	११-१८-४५	इति संसृज्य संसृज्य	१०-४४-२८	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति मागधसंकेता भवदशनिर्दिष्टः	१०-८०-३१	इति सधिन्यपन् कृष्णं	१०-३६-२३	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति मातृवर्धः	३-३०-५६	इति सधिन्यपन् धुन्वा	१०-९-९	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति माधामनुव्यस्य	१०-४३-१०	इति सधिन्य भगवान्	१०-२६-१४	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति मीमांसनसम्य	३-१४-२६	इति सधिन्य भगवान्	१०-२६-१४	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति मूढः प्रतिज्ञाप तपो	१०-८६-१९	इति सधिन्य भगवान्	१०-२६-१४	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति मूर्धविधानेन	१-५-३८	इति सधिन्य भगवान्	१०-२६-१४	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति मे नारदः प्राह	१०-३४-५१	इति सधिन्य भगवान्	१०-२६-१४	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति रा... उपादिश्य	१-११-२९	इति सधिन्य भगवान्	१०-२६-१४	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति राजन् मुमुक्षुः	१०-८९-२२	इति सधिन्य भगवान्	१०-२६-१४	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति लब्धताम्यं कृष्णं प्रणम्य	१०-७८-५०	इति सधिन्य भगवान्	१०-२६-१४	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति लब्धन्यवस्थानः	९-१५-३८	इति सधिन्य भगवान्	१०-२६-१४	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति लननानुवर्धन	५-२-१८	इति सधिन्य भगवान्	१०-२६-१४	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति लोकाद्विमुक्तः	९-९-१०	इति सधिन्य भगवान्	१०-२६-१४	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०
इति वाकसापर्वणिजः	९-१२-३२	इति सधिन्य भगवान्	१०-२६-१४	इति ह्यस्यमिमां पुण्यम्	६-१७-४०

इत्थं भूतानुभावः	१-१७-४४	इत्यनुज्ञाय दशार्हं	१०-३२-१८	इत्युक्तः स एतः पापं भोजनानां	१०-१-३५
इत्थं मयवताऽऽज्ञाया मेधा	१०-२३-८	इत्यन्तेनापानुनयोः कृष्णानु	१०-११-२७	इत्युक्तः स तथेन्याह	१२-५-२८
इत्थं भुविस्पर्शमेप्रवर्धयितो	२-२-२०	इत्ययः प्रायश्च राजर्षिः	९-६-२९	इत्युक्तः स इत्याह	८-१८-२८
इत्थं योशोरा तमशेषशोखरं मन्वा	१०-१२-२८	इत्यभिधेयम् नृपतेः	१०-४८-३०	इत्युक्तः सत्यया कृष्ण	१०-६५-३०
इत्थं रामायनिमयाय	१०-१०४-१३	इत्यभिधेयम् मनसा	११-२३-३१	इत्युक्तः सोऽज्ञयन्	८-२२-२३
इत्थं रात्रा धर्ममुने	१०-८५-३०	इत्यभिधेयम् राज्ञेन	१०-३९-४८	इत्युक्तः स्यां दुहितरं कन्यां	१०-६०-३२
इत्थं शिकथमावस्य	१०-३९-३६	इत्यभिध्याहृतं तस्याः	८-८-५८	इत्युक्तवन्तं नृपतिं	८-२२-५४
इत्थं विचिन्त्य वसनापीर	१०-१०१-८	इत्यभिध्याहृतं राजा	२-३-१३	इत्युक्तवन्तं वृषभं	८-२१-०१
इत्थं विदिततत्त्वायां	१०-९-४३	इत्यभिष्टुपं वृषभं वदुषमनिदं	१०-३-४३	इत्युक्तवन्तं परिश्रम्य	११-३०-५०
इत्थं विषयपरमतिः	४-१४-३०	इत्यभिष्टुपं चिन्तुः	११-६-२०	इत्युक्तवन्तं परिश्रम्य	४-९-६५
इत्थं विमन्युनृपिष्यान्	५-५-१५	इत्यभिष्टुपवरदम्	६-१९-१४	इत्युक्तवन्तं प्रणम्याह	१०-५४-४६
इत्थं विरिधनुत	८-१७-१	इत्यर्षिः स भगवान्	४-९-२६	इत्युक्तवन्तं प्रणम्याह	४-११-६५
इत्थं व्यवसिता इहन्	४-१४-३५	इत्यर्थधर्मकामेषु	१०-७९-४६	इत्युक्तवन्तवन्तं ज्ञान्या	९-१३-८
इत्थं व्यवसितो बुद्ध्या	१०-१०१-३७	इत्यर्षिः संस्तुतश्च	१०-४७-२९	इत्युक्तवन्तमनुज्ञाय	१२-५-८
इत्थं व्रजन्	३-१-२०	इत्यर्षिः अभिष्टुपश्च	१२-९-३५	इत्युक्तवन्तं विद्याय	७-७-११
इत्थं शास्त्रानुषिकापून्	१-५-२८	इत्यर्षिः स भगवान्	६-१४-२७	इत्युक्तवन्तं वंशसु	१०-३४-२८
इत्थं स नागपत्नीभिर्मयवान्	१०-१४-५४	इत्यर्थमानाः सीमेन	१०-८७-६	इत्युक्तस्तेन धर्मान्या	१०-५२-२३
इत्थं स शिष्येषु भृगुषु	८-१७-२३	इत्यन्यनीकं	३-२२-२२	इत्युक्तस्तेन भूषातस्व	१०-५७-१२
इत्थं सर्वार्थितसत्ताभ्यां	१०-११-४०	इत्यर्थसमाहाय	१०-९६-४३	इत्युक्तस्ती परिश्रम्य	१०-४३-२५
इत्थं सोनृगृहीतोऽह	१०-५५-१	इत्थं भुविभिः पृष्टस्तत्	११-१३-३१	इत्युक्तमन्या भूमिदलायाम्	५-१६-१
इत्थं सतोक्तगुण्य	४-२०-३५	इत्यार्कण्यं यचः ग्राह भगवान्	१०-१४-६०	इत्युक्ता द्विजाव्यवसता	१०-२१-३३
इत्थं सारवत्या पित्रा	१०-९५-२०	इत्यार्कण्यशिष्यं शक्तो	१०-६५-३७	इत्युक्ता सोऽर्षिः	८-१६-१
इत्थं स्वर्गोक्तमन्यवर्गतिं	१०-१४-२३	इत्यारत्नं सज्जमान्	१०-७९-४४	इत्युक्तायां तदा कुन्यां	१०-६२-११
इत्थं स्वजनपैत्र्यं निरीक्ष्य	१०-१५-२६	इत्यात्मनाऽभिस्तन्याय	१०-६९-४२	इत्युक्तं यमदूतस्ते	६-१-३७
इत्थं स्वधर्मगृहीतम्	६-३-३२	इत्यादौक्तः परमस्य	३-४-१४	इत्युक्तो गुरुप्याह	१२-६-२८
इत्थं होर्मवर्गतो वचिरावतारं	११-३१-२८	इत्यादिष्य नृपान् कृष्णो	१०-८३-२४	इत्युक्तो जराया ग्रस्तदेहो	९-४-१४
इत्थं धर्मवर्गते कथितो	२-१०-४४	इत्यादिष्यामरणान् प्रजापति-	१०-१-२६	इत्युक्तो दारुस्तनेन	१०-५२-३८
इत्थं विधान्यन्येकानि	१०-१००-६०	इत्यादिः स गुरुणा	३-१३-१५	इत्युक्तो देवकपुत्रः	१०-६५-२३
इत्थमादिष्य राजानं	८-२२-३९	इत्यादिस्तमसुरं	१०-९४-१७	इत्युक्तो देवदेवेन	१०-६५-२७
इत्थमेतन् पुरा राजा भीष्मं	११-१९-११	इत्यादिश भगवता गत्याऽऽपाचन्	१०-२१-५	इत्युक्तो देवराजेन देवदेवो	१०-६७-३१
इत्थं कूर्मः सार्वादिष्य	१०-४७-३७	इत्यादिश भगवता तन्वकायाः	१०-२०-२८	इत्युक्तो धर्मराजेन	१-१६-१२
इत्थं धरातया	७-१२-३१	इत्यादिशो भगवता	११-७-१३	इत्युक्तो बलमाहूय तेनाह	१०-७६-३८
इत्थं गोपदिशन्त्येकं	१०-६१-३८	इत्यादिशो भगवता	११-३०-४०	इत्युक्तो ब्राह्मणः ग्राह	१०-१०२-२०
इत्थं चतुर्धाऽहं भजतोऽनु	११-२-४३	इत्यादिशोऽभिभवन्त्यजम्	९-४-३६	इत्युक्तो रथमारुह्य	१०-१०२-४२
इत्थं चतुर्धेनाभिधिता व्रजावता	१०-२०-२०	इत्यादिशो भगवता	१०-१०२-६८	इत्युक्तो लोकनाथेन	११-१०-३९
इत्थं जेनानुनीतेन भवेन	४-८-९	इत्याद्यमृषिमागम्य	१०-९६-४७	इत्युक्तो विष्णुराजेन	८-२२-०४
इत्थं द्विर्गर्पितुषु	६-१७-१०	इत्यानस्य तमागम्य	४-३१-३५	इत्युक्तोऽप्युक्तमदम्य	१०-७८-३०
इत्थं दानं स्वमनःशाम्	९-९-०४	इत्यागम्य क्रतुर्पतिं	४-१९-२९	इत्युक्तोऽपि द्विजस्तस्य	१०-१०१-५
इत्थं दश भां सार्वादिष्य गौं	१०-२४-२३	इत्यागम्य वरोदाहम्	६-४-१६	इत्युक्तो तेन रामेण	१०-५२-३०
इत्थं द्विर्गर्पितुषु	१०-२२-३८	इत्यार्षिदत्तादाय	३-४-१९	इत्युक्तो नो परिश्रम्य	१०-११-४३
इत्थं भोजनमनु	४-५-९	इत्युक्तः कुर्मर्षिः	१०-७७-११	इत्युक्त्या लोकगुरुणा	७-४-३०
इत्थं नृपग्राहदरो	४-२४-३२	इत्युक्तः इदरी कृष्णस्त्वनुज्ञां	१०-१०२-३५	इत्युक्त्या कामुकं दत्त्वा	१०-७६-२७
इत्थं नृपग्राह्य दशार्हं	१०-७२-२५	इत्युक्तः श्रमिन्तो हतो	१०-८१-२०	इत्युक्त्या चोदयामाता	१०-३९-६

इत्युक्त्वा जगूह पादौ	१०-५९-३६	इत्येतद् ब्रह्मणः पुत्रा	१०-५९-४२	इन्द्रस्याभ्यनुज्ञातः	६-१८-७७
इत्युक्त्वा तं वरिष्ठम्	१०-८९-४३	इत्येतन्मृत्तनपस्य पद्मघ्नं	१०-५५-२१	इन्द्रविभुर्देवैर्यव	६-७-२
इत्युक्त्वा तान् समादाय	१०-७४-५२	इत्येतान्वायुषाभ्यानी	१०-४९-२६	इन्द्रस्याविर्बुधैर्बुधैः	६-१३-३
इत्युक्त्वा देवगन्धर्वसिद्ध	१०-७७-१९	इत्येते गुह्यतन्त्रेणा कर्तुं	१०-५७-४६	इन्द्रादयो वाहव आदुरास्य	२-१-२५
इत्युक्त्वा देवदेवं प्रणिपत्य	१०-५३-१६	इत्येकं धितं गुरुं	३-३३-३१	इन्द्रपातस्य सत्यसि	११-४-१६
इत्युक्त्वा नाहुषो जगाम्	९-१६-२१	इत्येवं श्रतपन्त्याः	१०-२८-२६	इन्द्रियं त्विन्द्रियाणां त्वं	१०-७४-१०
इत्युक्त्वा श्रद्धां तस्यै	१०-५१-१५	इत्येवं मातयो वंशो यथा	१२-२-३५	इन्द्रियाणि जयन्त्यासु	११-८-१९
इत्युक्त्वा भगवान्	१०-८८-३६	इत्येवं वाहिनं कुड्वा	१०-३४-४६	इन्द्रियाणि ददा	३-२७-१४
इत्युक्त्वा भगवान्	७-१०-३२	इत्येवमुक्तो मगधेऽस्रेण	१०-५१-४२	इन्द्रियाणि मनः	७-१०-९
इत्युक्त्वा भीमसेनाय	१०-८२-३३	इत्येवमुत्तरामातः	५-२३-२४	इन्द्रियाणि मनस्येवम्	७-१०-५३
इत्युक्त्वा मिषतस्तस्य	६-४-५४	इदं जपत भद्रं नो	४-२४-७०	इन्द्रियाणि शरानासु	१२-१०-१६
इत्युक्त्वा वरिष्ठे	१०-८४-६	इदं भगवता पूर्वं ब्रह्मणे	१२-१३-१०	इन्द्रियाणि समस्तानि	४-२३-१७
इत्युक्त्वा रथमागच्छ	१०-५९-२२	इदं भागवतं समाजितं	५-१३-३०	इन्द्रियाणि हृषीकेशः प्राणान्	१०-७७-२५
इत्युक्त्वा रोपनाश्राधः	१-१८-३६	इदं भागवतं नाम	१-३-४०	इन्द्रियाणीन्द्रियाण्येभ्यो	११-१४-४२
इत्युक्त्वा वासुदेवेन	१०-६७-३०	इदं भागवतं नाम	२-१-८	इन्द्रियाण्येव सत्त्वान्या	३-२४-५४
इत्युक्त्वा स नृपो देवीम्	९-८-३८	इदं भागवतं नाम	२-७-५१	इन्द्रियाण्येन्द्रियाण्येव	११-११-९
इत्युक्त्वा स यदुं पित्र	११-९-३२	इदं ममाक्षय	१-१६-२५	इन्द्रियाण्येविकाकुट्टे	४-२२-३०
इत्युक्त्वा समुपेयाय भगवान्	१२-९-५८	इदं मया नैऋतिहिनं	४-१२-५१	इन्द्रो न वदं जगूह	६-१२-६
इत्युक्त्वा सहदेवोऽभूत् नृणी	१०-८४-२६	इदं महास्थान	६-१३-२६	इन्द्रो भगवता दत्ताम्	८-१३-७७
इत्युक्त्वा हरिमानस्य	८-२१-०३	इदं रहस्यं परमीशवेष्टितम्	४-८-६०	इन्द्रो मरुद्भ्रमं गवानादित्यो	११-६-२
इत्युक्त्वाऽऽदिश्वरो	७-३-२३	इदं निविकं ज्ञानम्	४-२४-३१	इन्द्रो विश्वावसुः श्रोता	११-२३-४५
इत्युक्त्वाऽऽसीद् इतिमन्त्रिणी	१०-४-४७	इदं शरीरं पुत्रस्य	७-२-४६	इन्द्रो वृषवः धुन्वा	६-२१-११८
इत्युक्त्वाऽप्येकं हस्तेन कृत्वा	१०-२३-१९	इदं शरीरं मम दुर्विभाव्यं	५-५-१९	इन्द्रोऽपि नास्यसुखमेव	११-४-७
इत्युक्त्वाऽप्येतं पुत्रम्	७-१५-३३	इदं स्वल्पपदं पुंसां	४-२३-३४	इन्द्रोऽहं सर्वदाणां	११-१६-१३
इत्युक्त्वाऽऽप्राहस्तस्यम्	१-१५-६०	इदं हि पुंसात्मकः	१-५-२२	इमं अद्विजः सद्यम्	९-५-५९
इत्युक्त्वाऽश्लोकमिदं	१०-७१-५	इदं हि योगेश्वरयोगनेपुणं	५-१०-१३	इमं तु पादौः	७-५-४९
इत्युक्त्वाऽप्येतं पुत्रम्	४-१२-३७	इदं हि विद्यं	१-५-२०	इमं लोकं तथैव	३-२६-३९
इत्युक्त्वाऽप्येतं पुत्रम्	९-११-६	इदमन्युत विद्यभावयं	४-८-३२	इमं लोकमभूत्	३-३-२१
इत्युक्त्वाऽप्येतं पुत्रम्	१०-७९-६	इदमन्युत वदन्ति वेदनु तकां	१०-९६-३७	इमं स्वधर्मनिवसम्	१-५-३९
इत्युक्त्वाऽप्येतं पुत्रम्	१०-८२-२७	इदमाह पुत्रमाहं	४-२५-७३	इमां त्वमधिष्ठितस्य	४-२५-३८
इत्युक्त्वाऽप्येतं पुत्रम्	४-९-४६	इदमन्युतमिति प्रापस्तव	१०-७४-४४	इमां मन्त्रां पविशदम्	६-१५-३५
इत्युक्त्वाऽप्येतं पुत्रम्	१०-८८-११	इदानीं धर्मपादये	१-१७-२४	इमां विद्यां पुराकश्चि न्	६-८-३८
इत्युक्त्वाऽप्येतं पुत्रम्	६-१६-१२	इदानीं नाश आगच्छः	१-६-२३	इमाः दुहितः	३-२५-१४
इत्युक्त्वाऽप्येतं पुत्रम्	१०-८१-१३	इदानीं राजगार्हपत्यं	१०-५७-११	इमानि त्रिदश्या जनाऽग्निहोत्रिणी	१०-३४-४१
इत्युक्त्वाऽप्येतं पुत्रम्	३-४-२३	इदं मेष्टिच तनयः	१६-१४	इमान्यधिकमग्राणि	१०-२८-२३
इत्युक्त्वाऽप्येतं पुत्रम्	११-२९-७	इदं मन्त्रां शिक्षामां ब्रह्मणा	१०-२५-२१	इमे चान्ये च	१-१६-३०
इत्युक्त्वाऽप्येतं पुत्रम्	२-४-११	इदं मुनिभिः साकं	१०-२५-२३	इमे जनपदाः श्रामाः	१-१३-२०
इत्युक्त्वाऽप्येतं पुत्रम्	८-८-५३	इदानीं त्वत्पुत्रं	१०-२५-१९	इमे जनपदाः	१-८-४३
इत्युक्त्वाऽप्येतं पुत्रम्	१०-९३-२६	इदानीं त्वत्पुत्रं	१०-५३-२१	इमे धरणी	६-१८-२१
इत्युक्त्वाऽप्येतं पुत्रम्	३-१-१४	इदानीं त्वत्पुत्रं	८-१०-२६	इमे त्वत्पुत्रं	८-१२-१६
इत्युक्त्वाऽप्येतं पुत्रम्	११-२३-४०	इदानीं त्वत्पुत्रं	१०-२३-४	इमे धरणी	४-१५-२
इत्युक्त्वाऽप्येतं पुत्रम्	९-६-८६	इदानीं त्वत्पुत्रं	१०-२३-१	इमे धरणी	१-१३-२५
इत्युक्त्वाऽप्येतं पुत्रम्	७-१३-२७	इदानीं त्वत्पुत्रं		इमे धरणी	१०-१०-५८

इयानसवीश्वरविग्रहस्य	२-१-३८	उ, ऊ	उत्तार्यं चामकारैरनकानपाद्रीः	१०-५८-५५
इत्यन्तस्य सुतो धोरो	१०-५८-२७	उक्ताऽस्माभिर्भूतां देव	उत्तिस्सुधोर्धोनुत निरधिगत	२-१०-२७
इत्यनो बन्तलपचैव	६-१०-२७	उग्रमेनं च पितरं	उत्सृणु सवैतः	१-१८-३
इत्यापामधि आपार्यां	४-११-२	उग्रमेनं मन्त्रितरं	उदस्मान्नस्तनस्मान्	१-१८-२७
इतान्ते तु भगवान् भवः	५-१७-१४	उग्रमेनं यदुर्ध्वं युपुधानं च	उदगान् पुमाननुगीत	१०-५६-३५
इवाविरु अभ्येत्य	१०-३२-३१	उग्रमेनं सुदामानं	उदनिष्ठमपात्मा	१०-५१-५६
इत्तावसृष्टं	५-१-१५	उग्रमेनः शिवीशंसो वद् व	उदनिष्ठं सदस्यामे	४-२-६
इदं दत्तं तपो जज्ञं	११-३-२५	उग्रमेनाय कीरत्य ये पान्ये	उदद्भुतं विश्वमिदं	३-५-१०
इहापूर्तेन मामेवं यो वजेन	११-११-४७	उग्रमेनसुतः कंसः स्वसुः	उदपाति समारोहन्त्यकै	११-५०-१५
इष्टा मां पश्यदश्यं	४-९-२४	उग्रमेनोऽब्रवमुषीच्छूत	उदामुपासते वरिं	१०-५६-१५
इष्टा यथोपदेशं मां दत्त्वा	११-१८-१३	उद्यावचेषु भूतेषु	उदवस्य सदाशान्तिभः	४-८-५७
इष्टा स चानपेयेन	४-३-३	उद्यावचेषु भूतेषु	उदहस्यन् वारिजानि सृपेण	१०-१८-५५
इष्टाऽऽतिनिष्ठं	३-१५-८	उद्यैः भवास्तुराज्ञाणां	उदारसर्वचछाद्री	४-३६-२५
इष्टेह देवता चैर्वीन्या	११-२१-२३	उद्यैर्जुः कृतमदाः	उदासीनमिवाधुधं	४-३०-१२
इष्टैव देवता यष्टैः स्वन्तीकं	११-१०-२३	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उदासीना वयं नूनं न	१०-७५-२४
इह भवषण्डेषु सुजातभुजो	१०-५६-३४	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उदासीनाय व देहादायान्मात्मा	१०-८३-२३
इह पर्यानासीन्या	११-२८-४३	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उदितस्त्वामिनाप्रायः	१२-१-४२
इहाप सजमान्यान्	४-२५-३५	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उदीचीं प्रविशेशाशाम्	१-१५-१३
इहोपहृतो भगवान्	१-१६-८	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उदीच्याः सामगाः शिष्या	१२-६-२२
इष्टोऽस्तकान्त्या	११-२९-४२	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उदापतीनामरविन्दतोचनं	१०-४४-४६
इष्टितोऽस्तःपुरलीणां	१०-८०-१६	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उदामभावापशुना	१-१०-७३
इने क्रतुभिरात्मानं	१०-८०-२५	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उदीसदीपावर्तिभिः प्रति	१०-८१-३३
इने च क्रतुभिर्विष्टैः	४-७७-११	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उद्वयः सान्त्विकयेव	१-१०-१९
इने च भगवन्	५-७-५	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उद्वयस्य च संवादी	१२-२-२५
इने च भगवान् रामो	१०-७०-४	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उद्वयश्चन्द्रनिशापजः	१२-७-२१
इने च यज्ञं क्रतुभिः	९-७-२५	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उद्वयस्य हि कामस्य	३-२३-१२
इनेऽऽवधेयैः	९-६-१०	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उद्वयानि च रम्याणि	४-१०-६३
इनेऽनुपश्यन्निधना अग्नि	१०-७३-१०	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उद्वयानि चानितरां मनः	५-२३-१०
इष्टितो भगवानेवं	३-३४-९	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उद्वयानि चानितरां मनः	१०-७४-४५
इष्टेन गृहं तन्	३-२४-२२	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उद्वयपनस्त्रानहो	१०-१०३-१
इष्टिपान्त्यस्तत्रापानि	१०-९९-३१	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उद्वयस्य देवं स्वेधाग्नि	६-१९-१९
इष्टानामपान्त्येषां	३-२९-२८	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उद्वयस्य देवं स्वेधाग्नि	१०-३५-१८
इष्टान्त्येषां चासांसि निव्यं	१०-३९-३४	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उद्वयस्य च विज्ञाय क्षमिण्या	१०-५८-४
इष्टापाम विज्ञाय	११-२२-४१	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उद्वयस्य रथं नागं ग्रामप्यो	१२-११-२५
इष्टस्य केशान् विदुः	२-१-३४	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उद्वयस्य रथं नागं ग्रामप्यो	२-२-११
इष्टानो दशभिर्वाणेः	१०-६६-३९	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उद्वयस्य रथं नागं ग्रामप्यो	१०-७१-२९
इष्टानो वृषभं तुष्टमास्य	१०-६५-४६	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उद्वयस्य रथं नागं ग्रामप्यो	५-१०-१४
इष्टो दुरत्ययः काल इति	१०-८४-३१	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उद्वयस्य रथं नागं ग्रामप्यो	४-१३-१७
इष्टवस्य विधिं को नु	१०-४८-२८	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उद्वयस्य रथं नागं ग्रामप्यो	११-२७-४३
इष्टवाणां वनः सत्यं	१०-३१-३२	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उद्वयस्य रथं नागं ग्रामप्यो	१०-२७-४४
इष्टयं सदधीषु	११-५-४५	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उद्वयस्य रथं नागं ग्रामप्यो	१०-१८-१५
इष्टवो न जीव कन्या	३-३०-२४	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उद्वयस्य रथं नागं ग्रामप्यो	१०-९०-२२
इष्टमात्रोऽग्रहंशस्यं गिरिकन्दर-	१०-७०-१६	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उद्वयस्य रथं नागं ग्रामप्यो	१०-१०३-२५
इष्टे यद्यं सर्वं धेयो	१०-८४-३३	उद्यच्छस्तेपाननुमोदितौ	उद्वयस्य रथं नागं ग्रामप्यो	

उपगीयमानो गन्धर्व	१०-१०४-८	उपाध्यायान् पितृन्	१०-९७-३१	उक्तस्यैव ज्योतिरनीकमस्य	२-१-२८
उपगीयमानो न्यसम्	१०-५०-७	उपायं कर्षयिष्यामि	९-६-५७	उत्तमो जहिर पुषाः	४-१-४०
उपगीयमानो नानित	६-७-५	उपासकस्य मायैवं	११-१५-३१	उत्पत्तिरप्येवः सप्तौ	१२-१२-११
उपगीयमानो नानित	४-२५-४५	उपास्यमानो विप्रैर्नृतांना	१०-८५-३६	उत्प्रेक्षितो मयम्	१-१३-११
उपगीयमानो नानित	१०-३२-२१	उपेत्य नादः सर्वैः	१०-८६-९	उत्तुः सार्वनीवीर	१०-३२-४
उपगृह्यान्नामैवं रुद्रन्या	१०-५०-७	उपेन्द्रं कल्पयाधके	८-२१-२३	उत्तुः सर्वसाम् नयः	४-१९-८
उपचिनन्वर्षाकभिः स्व आत्मन्	१२-१९-६८	उपमानं मुहुः	७-११-३४	क, कू	
उपजहुः प्रपुत्रानाः	४-१०-५१	उपमं स्मृतः वृषः	९-१६-५६	कक्षराजिनं भीममन्वेन	१०-६०-१९
उपजस्यं जरासत्यं	१०-५१-१५	उपप्राप्यधुः पापो	११-९-८	कक्षपर्वजः साध्यां	१२-६-१५
उपनिहस्य पुरुषम्	८-१५-२०	उपप्राप्यधुः पापो	३-२३-२७	कक्षजुः सामाधर्मात्म्यम्	१-४-१९
उपदानवी हिरण्यपादः	६-६-३३	उक्तप्रत्य देवस्य	६-१८-८	कक्षजुःसामाधर्मात्म्यम्	३-१३-३७
उपधावं यजमानस्य	१-८-१४	उत्पन्नं मन्यमानः	३-२१-४२	कक्षो यन्तुं सामानि	१२-१२-५२
उपधावं शरीरीशद्वेदधरणेन	१०-६८-३३	उर्वरी मन्वतो ध्यायन्	९-१२-४७	कर्णप्रतिभेदो जातो	१०-७२-३७
उपधाव पतिं भेदे	८-१६-१९	उत्पन्नं संकुतः	३-३२-०९	कतं च सुनुता बाणी	११-१९-३९
उपधर्मादं मुहुः	९-१७-५	उत्पन्नं पिकर्पनं	१०-१२-३	कतं चिन्तानि मुनयः	२-६-४०
उपध्यायं गगान्	१०-९७-३२	उत्पन्नताङ्गपरि ज्योतिष्यते	१०-१०-८	कक्षपात्रा च तत्रेन्द्रा	८-१२-२९
उपधेयं च भगवान्	६-६-३४	उवाच चाप हर्षसा	६-५-६	कक्षपत्नी ननससः	९-८-४६
उपधेयं वीर्यपणां	४-२८-२९	उवाच दूतं भगवान्	१०-६९-२१	कक्षपत्नी भरद्वाजः पर्यन्तः	११-११-२४
उपधेयं गिरिराजिन्यः	८-७-१२	उवाच धर्मराजसं	१०-८९-१०	कक्षे यदस्मिन् भय	३-६-१८
उपधेयः समन्ताद्य	१२-४-१०	उवाच पितरावेत्य	१०-४३-२	कक्षे राजन्यमापन्तु	७-११-१८
उपधेयश्चामानि गोत्रनेत्रयोः	८-७-१३	उवाच सुतमासीनान्	१०-७२-८	कक्षेऽथ यत्प्रतीयेत न	२-९-३३
उपधुर्गिरि गच्छन्ति	११-२५-२१	उवाचामनः कृष्णं	१०-४३-४५	कक्षेऽथ यत्प्रतीयेत न	९-१७-४
उपधुर्गिरि चिन्त्यन्	३-२४-१६	उवाचामनः कृष्णं	१०-४३-४५	कक्षेऽथ यत्प्रतीयेत न	९-१७-४
उपधुर्गिरि चिन्त्यन्	१०-७५-५५	उवाचामनः कृष्णं	१०-८१-४६	कक्षेऽथ यत्प्रतीयेत न	१०-८५-२२
उपधुर्गिरि चिन्त्यन्	१०-९०-३७	उवाचामनः कृष्णं	१०-४३-४५	कक्षेऽथ यत्प्रतीयेत न	१०-८५-४८
उपधुर्गिरि चिन्त्यन्	४-७-३	उवाचामनः कृष्णं	१०-९१-३२	कक्षेऽथ यत्प्रतीयेत न	४-२७-२४
उपधुर्गिरि चिन्त्यन्	१०-९५-१४	उवाचामनः कृष्णं	१०-१६-२३	कक्षेऽथ यत्प्रतीयेत न	१०-९९-१५
उपधुर्गिरि चिन्त्यन्	१-१८-९	उवाचामनः कृष्णं	५-२२-१३	कक्षेऽथ यत्प्रतीयेत न	८-८-११
उपधुर्गिरि चिन्त्यन्	१०-१००-१४	उवाचामनः कृष्णं	७-२-३३	कक्षेऽथ यत्प्रतीयेत न	१०-७०-१४
उपधुर्गिरि चिन्त्यन्	४-७-३७	उवाचामनः कृष्णं	७-२-३३	कक्षेऽथ यत्प्रतीयेत न	४-१८-१४
उपधुर्गिरि चिन्त्यन्	१०-८९-१	उवाचामनः कृष्णं	७-२-३३	कक्षेऽथ यत्प्रतीयेत न	१०-७०-१४
उपधुर्गिरि चिन्त्यन्	३-२२-४८	उवाचामनः कृष्णं	७-२-३३	कक्षेऽथ यत्प्रतीयेत न	१०-७०-१४
उपधुर्गिरि चिन्त्यन्	१०-४-३१	उवाचामनः कृष्णं	७-२-३३	कक्षेऽथ यत्प्रतीयेत न	१०-७०-१४
उपधुर्गिरि चिन्त्यन्	४-१९-१९	उवाचामनः कृष्णं	७-२-३३	कक्षेऽथ यत्प्रतीयेत न	१०-७०-१४
उपधुर्गिरि चिन्त्यन्	१०-८०-७	उवाचामनः कृष्णं	७-२-३३	कक्षेऽथ यत्प्रतीयेत न	१०-७०-१४
उपधुर्गिरि चिन्त्यन्	१०-१००-१०	उवाचामनः कृष्णं	७-२-३३	कक्षेऽथ यत्प्रतीयेत न	१०-७०-१४
उपधुर्गिरि चिन्त्यन्	१०-६७-४१	उवाचामनः कृष्णं	७-२-३३	कक्षेऽथ यत्प्रतीयेत न	१०-७०-१४
उपधुर्गिरि चिन्त्यन्	४-२९-१५	उवाचामनः कृष्णं	७-२-३३	कक्षेऽथ यत्प्रतीयेत न	१०-७०-१४
उपधुर्गिरि चिन्त्यन्	१०-९९-१२	उवाचामनः कृष्णं	७-२-३३	कक्षेऽथ यत्प्रतीयेत न	१०-७०-१४
उपधुर्गिरि चिन्त्यन्	१०-१५-१०	उवाचामनः कृष्णं	७-२-३३	कक्षेऽथ यत्प्रतीयेत न	१०-७०-१४
उपधुर्गिरि चिन्त्यन्	१०-२२-३३	उवाचामनः कृष्णं	७-२-३३	कक्षेऽथ यत्प्रतीयेत न	१०-७०-१४
उपधुर्गिरि चिन्त्यन्	१०-१००-३७	उवाचामनः कृष्णं	७-२-३३	कक्षेऽथ यत्प्रतीयेत न	१०-७०-१४

अपेर्माणवतमुत्पत्स्य तत्वं	१०-११-२५	एकदा प्राविशत् गोष्ठम्	९-३-४	एकैकस्यां दशदश कृष्णा	१०-१०५-१७
अपेर्विनिर्गमे कंसो वदतु	१०-२-१२	एकदा मुनयस्ते तु	४-१४-३७	एकैकस्यामन्तु तेषां	४-२८-३१
ए, ऐ		एकदा रथमारुह्य	१०-९२-१८	एको नानान्यमन्विच्छन्योगवत्या-	
एक एव चोत्	७-१३-३	एकदा धर्मतो रामे	९-१४-१०	सामुत्थितः	२-१०-१३
एक एव एरो ह्यात्मा	१०-५९-४७	एकदा स विमानेन	६-१७-४	एको नारायणो देवः	११-७-१६
एक एव एरो ह्यात्मा	११-१८-३३	एकदा सातु संध्याया	९-१८-९०	एको मयेष्ट भगवान्	४-१-१८
एक एव पुरा वेदः	९-१२-५०	एकदा सुरुषेः पुत्रम्	४-९-१०	एकोनविंशो विंशति	१-३-२३
एक एव मधोन्माहः क्षत्रियाणां	१०-८९-१४	एकदाऽऽरोहमारुहं नानयन्ती	१०-८-२०	एत उच्च ने प्रज्ञाः	११-१९-४६
एक एव हि लोकानां	१२-११-४	एकदाऽऽर्चकमादाय	१०-८-३६	एतं गतिं भगवतो	२-२-३५
एक एवातिपातः	१-६-१४	एकदाऽऽमुत्तराऽऽ	७-५-४	एतच्छास्त्रा विधिषन्	६-१९-२६
एक एवाद्द्वितीयोऽभू	११-९-१७	एकदाऽऽसी वनं पातः	६-१-५८	एतथान्यद् गृह्यस्य	७-१२-११
एक एवाणं चिं धाम्यन्	१२-७-४	एकदाऽऽन्तःपुरे तस्य	१०-८५-३१	एतच्छास्त्रा महाभागो	११-५-५२
एक एवेश्वरसत्त्वस्मिन्	८-६-१७	एकदातु प्रसंगाधिकृतमतिः	५-१४-१४	एतच्छुभ्रतां चिद्वन्तु	२-३-१४
एक एवेश्वरसत्त्वो	६-५-१२	एकदासीन्महासत्रः	४-२१-१३	एतन्ज्ञान्याऽऽनय क्षिप्तं	१०-३४-६९
एक एं ज्योतिरनन्ममद्वयं	१०-८०-५	एकदोषयनं राजन्	१०-८९-१३	एतन् कल्पविकल्पस्य	८-१३-११
एकं कामवरं दत्त्वा	४-१-३२	एकद्वित्रिचतुष्पादो	११-७-२२	एतत् केचिदचिदांशो	१२-९-४१
एकं पद्मविषं तिष्ठं	४-१२-७६	एकदारोक्षपुण्यकटि	१०-८२-४४	एतत् कौतूहलम्	७-४-५७
एकं पार्श्वं पदाऽऽरभ्य	१०-८२-४३	एकमुष्टिं सकृज्जग्मवा	१०-१०१-९	एतत् क्षतभगवतो	३-७-३५
एकः प्रपद्येऽऽध्यानं	३-३१-३१	एकस्म्येकदमन	४-२६-२	एतन् त आदिरानस्य	३-२३-३९
एकः शुद्धः स्वर्गज्योतिः	४-२०-७	एकतम्यो बाहिरकश्च	१०-४९-१४	एतन् ते कथितं मात	१२-४-५७
एकः संकल्पितः पुत्रः	६-१८-७०	एकचरेन्महीमेतां	११-१८-२०	एतन् तेऽऽभिहितं क्षतः	४-३१-३०
एकः सृजति भूतानि	६-१७-२१	एकतप्तस्यद्विपथाभ्यामिति	९-७-५२	एतन् तेऽऽभिहितं सर्वं	४-१२-४३
एकः स्वर्गसन्	३-२२-१९	एकस्वर्गमेव भगवन्	४-१०-७	एतन् तेऽभिहितं साधो	११-१८-४९
एककाला इमे भूपाः सप्तान्द्राः	१२-१-३५	एकस्वर्गमेव सदात्	८-११-०७	एतन् परं तज्जगदात्मनः	४-३१-१६
एकधार्मिकेनैः स्याद	११-९-१४	एकस्मिन्नपि दृश्यते	११-२२-८	एतत् पुनन्दो ज्ञाया	१२-७-१५
एकतः श्यामकर्णानाम्	९-१३-७	एकस्यामात्मनोः पत्न्याम्	९-२१-८	एतन् पुरैव	३-२-३०
एकदा क्षेत्रपालस्या	८-१५-०२	एकस्यैव ममांशस्य	११-११-४	एतन् धृत्वा त्वया	१०-८९-६०
एकदा कृतमात्मनोऽपाम्	८-२२-१२	एकदायन आसीनो हिरमाणो	१०-२४-६	एतने भगवद्गता	६-२-१
एकदा ब्रह्ममानासे रामाया	१०-९-३२	एका भुक्तुमावध्य	१०-३०-६	एतने सर्वमाख्यातम्	६-१७-३९
एकदा गिरिंशं द्रुम्	९-३-२	एकां ब्रह्माहं वनवान्	९-३-५	एतत्परं प्रचक्षामः	८-७-३५
एकदा गृहदासीपुं यशोदा	१०-१०-१	एकामज्जामे	१-६-६	एतत्संशुचितम्	१-५-३२
एकदा जन्मनुत्तासामप्रधानी	११-७-६२	एकदशं स्वीकरणं	५-११-११	एतत्सदृश्यैश्याम्	९-१-२०
एकदा तु काष्ठं टकाटिक	५-६-८	एकदशोन्मिषयम्	४-२९-२१	एतत्सन्दर्शनानन्द	११-७-७६
एकदा तु महानयां	५-८-१	एकदशयां निराहारः	१०-२६-१	एतदनुत्तु मे ब्रूहि	११-१०-३७
एकदा तु सभाभय	१०-८२-१	एकान्तलार्थं यक्षो	३-७-३७	एतदर्थं विशेषार्थं	३-२७-५५
एकदा ते यशन् वान्तान्	१०-३५-२७	एकान्तोऽऽसी द्विकलश्चिद्वन्तश्च		एतदध्यात्मपारोक्ष्यं	४-२२-८७
एकदा दानवेन्द्रस्य	९-१५-६	सुतः	१०-३-२८	एतदन्तः समाप्रापः	१०-४५-३३
एकदा देवपाशायां	१०-३२-१	एकं कर्ममथान्	७-१५-९	एतदन्त्यश्च सर्वं मे मुने	१०-१-१२
एकदा देवसत्रे	७-१५-७१	एकं तमपुत्रपुत्रानां ज्ञानयः	१०-३-४	एतदर्थं हि	१-१६-९
एकदा धनुषणस्य	१-१८-२४	एकं त्वरितकर्मणि	१०-३८-७	एतदर्थी हि लोकैऽस्मिन्	१०-९८-१६
एकदा नारादो लोकान्	१०-२६-५	एकैकानांऽऽ धुजेण	१०-९९-३०	एतदर्थोऽवतारोऽयं	१०-४९-९
एकदा निर्मतां	१-६-९	एकैकशान्ताः कृष्णस्य	१०-७६-१	एतदाख्याति मे ब्रह्मन्	१०-७६-२१
एकदा पाण्डवान् द्रुपं	१०-६२-१	एकैकशोऽऽद्विनि शिष्या	२-२-१४	एतदाख्याति मे ब्रह्मन्	४-२-३

एतदानुरचनानां	१-६-३८	एतन्मुक्त्युपपादा	४-२९-८८	एतावदुक्त्या विराम	४-४-१
एतदिष्टं प्रवृत्तयाम्	७-१५-४९	एतन्मुक्त्युः कर्तव्यः	८-११-४५	एतावद्विपत्तिर्युक्तः	१०-७०-४८
एतद् द्वैय भगवतो	५-२२-३१	एतन्मे जन्मलोके	३-२५-३६	एतावदेवं निज्ञास्य	२-९-३५
एतदुपलभ्य भगवान्	५-२-३	एतन्मे वृष्णतः सर्वं	२-५-८	एतावद् ब्राह्मणाय	७-५-१५
एतदेकजन्मभावे यदा	२-१०-९	एतन्मे भगवान् वृष्टः	८-१५-२४	एतावद्वर्णितगुणः	७-५-५१
एतदेव हि विज्ञानं न	११-१९-१५	एतस्मिन् मे मनो	३-८-७	एतावन्नाह्वययोगाभ्याम्	२-१-६
एतदेवात्मन् राजन्	२-४-२५	एतस्मिन्काले जन्मतान्	६-५-३४	एतावानन्ययो धर्मो	६-१०-९
एतद् ब्रूहि महान् कामो	१०-२२-४	एतस्मिन्काले विज्ञा	१-१२-३८	एतावानात्मसंबोद्धो यद्	११-२८-३७
एतद् भ्राम्यति	७-१-२२	एतस्मिन्काले विष्णुः	८-८-४०	एतावानेव भूतवत्स्य	५-२१-१३
एतद् य आप्युपकस्य	७-१०-४८	एतस्मिन्नेव काले तु	१०-४९-२२	एतावानेव मनुजै	६-११-६३
एतद् यः धुणुषान् राजन्	४-३१-३६	एतस्मिन्नेव काले तु	१०-५३-३७	एतावानेव यज्ञतामिह	२-३-११
एतद् रुपमुन्मेष्यन्	४-२४-५३	एतस्मिन्नेव काले तु ब्रह्मे	१०-१५-२१	एतावानेव योगेन	३-३३-२७
एतद् यः कथितं विज्ञा	१२-१२-५७	एतस्मिन्संसारार्थाध्वनि	५-११-३६	एतावानेव लोकै	७-७-५६
एतद् यः कथितं विज्ञा	१२-१२-२	एतस्यां सावित्रि	३-१५-२३	एतावानेव लोकैऽस्मिन्	३-२९-४४
एतद् वर्तन्व मुनयो मुहूर्तः	११-२७-२	एता भगवतो विष्णो	१२-११-१९	एतावानेव लोकैऽस्मिन्	६-३-२२
एतद् ययुः	७-१०-३०	एता मनोऽप्यमयीदंन्य	११-२२-१७	एतावानेव संख्यातो	३-२७-१६
एतद् वां दत्तितं रूपं प्राजन्म-	१०-४४-५	एता साम्यो भगव्यः	५-१९-१७	एतावान् जीवन्मोक्षस्य	११-११-१९
एतद् चिदित्या जितं रवी	१०-१००-५६	एता सेवेह नृभिः	५-२३-४६	एतावान् योग आदिष्टो	११-१३-१४
एतद् चिदित्याऽनुभवात्म्या	१०-८७-२७	एतां यक्षयन्तीं सूत	१२-४-४३	एतावान् लोकविपत्तयो	५-२०-३८
एतद् विज्ञानं मदुदितं	११-२८-९	एतां विद्यामधिगतो	६-८-४३	एतावान् सर्ववेदार्थः	११-२१-४४
एतद् विमानप्रवरं	४-१२-२७	एतां समाप्त्या परान्वदिष्टा	११-२३-५८	एतावदुपपादो राजन्	५-१२-२३
एतद् वेदितुमिच्छामः	८-१४-०२	एताः कुक्षेष्टे जगदिष्टातु	१२-४-२९	एतावद्विज्ञानः प्रोक्ता	११-१५-९
एतद् वेदितुमिच्छामि	१०-९४-२	एताः परं ननुभूतां भुवि गोपयन्तः	१०-४६-६	एतन्मे कार्तिता ये	११-१६-४१
एतद् ये दीर्घं रूपं	१२-१०-६	एताः पुराणीन्	१-१०-३१	एते छत्रप्रभृता ये	९-७-३
एतद् ये भद्रया भव्या	३-३३-३०	एताः संनृपः पुंसां	११-२५-३२	एते गता इमे चास्वा	१०-५१-१४
एतद् ये सर्ववर्णानां	११-२७-४	एताम् महीपतीन् राजा	१०-५५-३१	एते घोरा महात्मा	१२-३०-५
एतद्व्यामगन्तुं	६-८-३५	एताम् मे वृष्णतः	३-८-४०	एते चान्ये च विबुधाः	४-१४-२८
एतद्वारो हि	७-७-२७	एताम् यं विज्ञेयामो	८-२०-२३	एते तु भ्रान्तो राजन्	१०-८२-१०
एतद्विद्वत्कामनवकाश	११-२७-५	एतावद्व्यामगन्तुं देहिनामिह	१०-२०-३५	एते न्यां सम्प्रतीधने	४-२५-८
एतद्विज्ञानो रूपं स्मृतं	२-१०-३३	एतावताऽऽत्तं कालेन	३-२४-५३	एते देवाः कता विष्णोः	३-६-१६
एतद्वयं भगवतो	१-३-३०	एतावताऽऽत्तं ननु	१-१८-२०	एते विबुक्ता राजानो	१०-४९-१६
एतद्विद्वत्कामनवकाश	१-१७-१६	एतावताऽऽत्तं सर्वात्मन्	१-१०-११	एते वधरक्षानर्था	११-२३-१९
एतदेवविष्णुमिच्छामि	२-८-२	एतावतात्मन्य	६-३-२४	एते वृष्णतया देहाः	७-१४-३४
एतज्ज्ञानायत्तागमाम्	१-३-५	एतावत्वं हि सप्रधाना	११-२२-३	एते भोक्तृभिः सुधिषी	१२-१-११
एतज्ज्ञानाविधिं विज्ञेयाम्	१०-७४-५	एतावत्स्यान्मर्तृत्वं	३-१४-१७	एते मे गुरो राजन्	११-७-३५
एतज्जिगीतं तान्	३-३४-३६	एतावत्त्वं गुणेषु	३-२५-१३	एते यमाः सनिपया	११-१९-३६
एतज्जिगीतं यमनानां	३-१-११	एतावत्त्वं हि विबुधिः	४-३०-२८	एते वीर्यसामन्थाः	१०-९२-२६
एतज्जिगीतं मुनिनाऽर्थागतं	१२-५-१	एतावदनुवादवर्तितापया	५-१०-१५	एते यं न्यासद्वारा	३-१९-११
एतज्जो भगवान् सर्वम्	८-२२-०३	एतावदुक्त्याऽपि यम्	१-६-२९	एते यं यम् ययो	५-१७-२२
एतन्मत्तं ममादिष्ट	२-८-३६	एतावदुक्त्या प्रयची	६-५-३१	एते यणाः स्वधर्मेण	३-७-३४
एतन्मत्तं पुणरीकाश महान्तं	११-२२-२६	एतावदुक्त्या भगवान्	१०-९८-१७	एते ये विपिना राजन्	९-११-२७
एतन्मत्तं नाना क्रियातां-	१०-२२-३०	एतावदुक्त्या भगवान्	१०-७५-२५	एते ये सुमहोपाया	११-६-३५
एतन्महापुरुषत्वं	३-२०-३८	एतावदुक्त्या भगवान्	८-१६-२१	एते सत्ताः सत्यो मे	४-२५-३६

एते स्वांशकलाः	१-३-२८	एवं कुमुदनिगूढो यः	५-१६-२४	एवं जिहामुनूष देहमाजी	९-१२-१
एते ह्यभ्युपनिता देवा	३-२७-१५	एवं कुनिग्रम्	७-२-५६	एवं न्योतिर्गणायतः	५-२२-२३
एते ह्यवचसाः प्रोक्ताः	१२-४-२७	एवं कृतमात्रं गर्भे	३-३२-२३	एवं ततो याकणीम्	५-२१-१७
एतेऽस्मिन्सत्त्व पशोऽऽरित-	१०-१३-९	एवं कृतन्यवसितो	६-१०-११	एवं नदीय भगवान्	३-१६-३७
एतेऽस्मिन्सत्त्व विदुरं	१०-९-२६	एवं कृतसिरस्मानः	९-८-१३१	एवं तपः स्वाध्यायपरां	१२-७-११
एतेऽस्मिन्सत्त्वपराः	१२-१-४१	एवं कृष्णया नुग्ध्या	४-२८-२२	एवं तमनुभाष्यथ	३-२२-३३
एतेन देवेन हरे	४-४-२२	एवं कृष्णं स्थानगुणः	५-१२-१०	एवं तय भारतोत्तम	५-११-३१
एतेन पूजायिधिना	६-१९-२०	एवं कृष्णं वृष्णमाना	१०-२८-१४	एवं तस्यां व्रतस्थापाम्	६-१८-५८
एतेनैव ह्यपौनोऽऽस्य	६-२-८	एवं कृष्णमतेर्ब्रह्म	१-६-३१	एवं ते निमिना वृष्टा	११-२-३२
एतेषां कथिर्महावीराः	५-१-२६	एवं कृष्णमुपागम्य सूरभिः-	१०-२५-२२	एवं ते सर्वमाज्यातम्	६-१८-७८
एतेषां नामसिद्धान्तः	१२-२-३६	एवं कृष्णसत्त्वः	१-१४-१	एवं ते सुविनिर्गोष	६-२-२३
एतेषां पुत्रवीर्याच	१०-७६-१९	एवं कृष्णाम्बनाधेषु	११-३-३०	एवं ती पार्षदी	७-१०-३६
एतेषामपि तानेन्द्र	१०-१०५-२३	एवं क्रोणे जेष्ठाग्रः	१२-३-४	एवं ती नोक्तसिद्धाभिः	१०-१६-१५
एतेषामपि वंशांश	३-८-२६	एवं क्रियावांगपथिः	११-२७-४८	एवं ती नोक्तसिद्धाभिः	१०-१६-१५
एतेषु हि निजस्वर्गेषु	५-२३-८	एवं क्षिपन् पनुषि	९-८-१०४	एवं शिलोकगुरुणा	३-४-३२
एतेष्वप्येव विज्ञातः	६-१-४२	एवं क्षिप्न्वी शर्मिष्ठा	९-९-२५	एवं विवृददृष्टां	३-२८-१४
एतेष्वप्येव पथिभिर्मनो	३-२९-७७	एवं क्षिप्तोऽपि भगवान्	१०-५४-९	एवं त्वं निरनुक्रोशो	६-५-३८
एतेष्वप्येव वेदोक्तैः	७-१५-६७	एवं गतिः कर्म रतिविसर्गो	११-१२-१९	एवं त्वां रक्षिरापाद्रीम्	८-११-२३
एतेष्वप्युक्तो जित्वं	४-२९-४२	एवं गतेऽप्य सुषुप्ते	९-३-१	एवं दक्षिणेनैतापृतान्	५-१६-९
एतेर्दोषविहीनाय	११-२९-३१	एवं गदाभ्यां गुर्वीभ्यां	३-१९-१८	एवं दग्धा	७-१०-७०
एतेर्ब्रह्मशक्तिः	७-७-२०	एवं गिरित्रः श्रिपथाभिभाषितः	४-३-१५	एवं दाक्षायणी हित्या	४-८-५८
एतेर्मन्त्रैर्हृषीकेशम्	८-१५-३८	एवं गुणैः	७-२०-२४	एवं दुराशयव्यस्तनिद्रा	११-८-२५
एतो भगवतः साक्षाद्	१०-४१-२३	एवं गुरुष्व एतेष्व एषा	११-९-२४	एवं दुरुक्तैः	७-८-१५
एतो सुतत्त्वगतिं	३-१७-२६	एवं गुरुपास्तनयैकभक्त्या	११-१२-२४	एवं दुर्मिर्त्रिभिः कृतः	१०-५-४३
एतो हि विश्वस्य च बीजयोनी	१०-४४-३२	एवं गृहापायाऽधिमहदयो	११-१७-५८	एवं हृष्टा तमकूरः	१०-३८-१
एतो ह्यिषार्पदाकस्य	३-२०-२९	एवं गृहेषु	११-१२-१८	एवं दैत्यमुनिः	७-७-२
एतोपे पार्षदी	३-१७-२	एवं गृहेष्वभिमतः	९-७-४८	एवं दैत्यैर्महामाथैः	८-९-५२
एतमाने गुणे सत्त्वे	११-२५-१९	एवं गोमन्त्रमाकृष्ट	१०-५५-३४	एवं द्विजाग्रानुमतनुवृत्तो	४-२०-१६
एतः पूर्वकृतं यत्	७-१०-४०	एवं च तस्मिन्	१-१९-१९	एवं द्वितीयं विश्विंस्तृतीयं	१०-१०२-१७
एभिर्गान्धोपसंभृष्टैः	४-१९-३६	एवं चन्द्रमा अक	५-२२-८	एवं द्वितीयं तृतीयं	९-७-७४
एभिर्गान्धोपसंभृष्टैः	११-३-३	एवं चिन्तयन्सत्त्व	६-७-१६	एवं धनुःशतज्ञानं तावा	१०-५१-१५
एभिर्गान्धोपसंभृष्टैः	७-७-२६	एवं चिन्तयन्ती बाला	१०-५८-२६	एवं धर्मं प्रवर्तति	१-१७-२०
एवं एनर्माष भगवन्	६-९-३४	एवं चिन्तयतो जिष्णो	१-१४-२८	एवं धर्ममनुप्याणामुद्य	१२-१९-२४
एवं कुरुक्षेत्रं हन्या	१०-३४-१५	एवं चिन्तितसत्त्वः	१०-४२-१	एवं धारपादं विजतिं कुले	१०-९-३१
एवं कर्मविशुद्धिमुद्र	५-७-७	एवं चीनं तपसा	११-१८-०	एवं ध्यायति गोविन्दे	१०-४९-११
एवं कर्मसु संसक्तः	४-२५-५७	एवं येन तर्हि तद्वाक्यं	१०-५४-३२	एवं नयकोटयः	५-२१-१
एवं कामलमापन्नम्	६-१४-६०	एवं येन तर्हि भोतेन्द्र-	१०-५-३१	एवं निगूढनिर्वैद्यो	५-८-२७
एवं कामाशयम्	७-११-२५	एवं येन सर्वभूताना	१०-८४-२४	एवं निगूढान्मर्षितः स्वमायया	१०-१३-१८
एवं कायेन मनसा	४-९-६२	एवं यैरिष्टी राजा	१०-५८-१४	एवं निराकृतो देवो	८-१०-११
एवं कान्तोऽऽप्यनुमनः	३-१२-३	एवं जन्मानि कर्माणि	१-३-३५	एवं निरुक्तं क्षितिशान्दपृथम्	५-१२-९
एवं कुटुम्बं विज्ञात	३-३१-३०	एवं जम्बुकलानां	५-१६-१९	एवं निर्भीक्ष्णोऽऽम्बहः	१०-४१-५
एवं कुटुम्बभरणे	३-३१-१८	एवं जागरणादीनि	६-१६-५४	एवं निवसतस्तस्य	६-१-२३
एवं कुटुम्बशान्त्या	११-७-७३	एवं जिज्ञासाऽप्योद्य	११-११-२१	एवं नियसतोत्तमत्र रामकेशव-	१०-१८-३०

एवं निशाम्य कथितस्य	३-३४-०१	एवं बहुविधैः	४-२९-२५	एवं एषमपश्यन्त्य	७-२-५७
एवं निशाम्य भगवान्	१-६-१	एवं बहुधां कालं	४-१२-१४	एवं योगानुभावेन	३-२४-४६
एवं निशाम्य भृगुमन्दन-	१०-१-१४	एवं बुधायमयता	३-२४-९	एवं योगेश्वरः कृष्णो	१०-१०३-२६
एवं निशा सा बुधतोऽर्ज्यतीता	१०-४४-४४	एवं ब्रह्मण्यदेवस्य	१०-१०१-४०	एवं योगिगता जीव	६-१६-८
एवं निहत्य विचित्रं जगद्	१०-९१-२८	एवं ब्रह्मत्रयतो ब्राह्मण	११-१७-३६	एवं राजा विदुरेणानुजेन	१-१२-२९
एवं निहत्य समरे	१०-१०३-२२	एवं बुधनि गोविन्दे	१०-२०-१३	एवं राज्ञां समेतानां	१०-५८-३६
एवं नृणां क्रियायोगाः	१-५-३४	एवं बुधन्तु क्रापु	४-१४-३९	एवं रूक्षश्च चरतिः	१०-१०३-१३
एवं नृपाणां	१-१०-७१	एवं बुधाय उक्तस्य	९-६-३४	एवं लक्षणतस्याणि	१२-६-६६
एवं पराभिधानं	३-२७-०७	एवं बुधार्ण पितरम्	९-४-२२	एवं लोकं परं विद्यालक्ष्यं	११-३-२१
एवं परिभ्रमद्वातेन समुत्तमं समा-	१०-१४-२६	एवं बुधार्ण पुत्रवर्षभाजनं	४-३०-२१	एवं तन्मयतो	७-४-४
एवं परिभ्रमद्वाताभिर्भा	१०-३१-१७	एवं बुधार्ण मंत्रं	३-८-१	एवं तीतान्तर्यपुनर्नोक्तम्-	१०-३-६
एवं परीक्षता	१-७-४०	एवं बुधार्ण विहातुस भृशम्	१०-३७-२८	एवं बदनित राजवं कपयः	१०-८८-४०
एवं परीक्षिता राज्ञा	९-१-६	एवं बुधार्ण वैकुण्ठे	१०-९५-१३	एवं बभूवः प्रतीक्षन्त्या	१०-५८-२७
एवं परीक्षितादृशे	३-२१-७	एवं भग्न गृहस्थः	५-२२-२०	एवं वनं तद् वर्षिषं	१०-१८-२३
एवं परित्य भगवन्तं	३-३३-१०	एवं भगवतः कृष्णान्	१०-२७-४७	एवं यतान् स मुनये	१२-९-१८
एवं पितरौ सन्निवृत्ते	५-२-१	एवं भगवता तन्वी	१०-५९-५१	एवं वर्षसहस्राणि	९-१५-५१
एवं पुत्रेषु नष्टेषु	८-१५-०१	एवं भगवता पृष्टे	१०-९४-३१	एवं वर्षावृत्तसदृश	९-७-८
एवं पुत्रेभ्यः	५-२०-२४	एवं भगवता राजन्	१०-७४-२६	एवं वसन्तं गृहे कातम्	९-७-५३
एवं पुरा धारण	२-२-१	एवं भगवता राजन्	८-११-४०	एवं वां तप्यतोऽपि	१०-४-३७
एवं पुराणतन्त्रोद्भवतुलं	१२-१३-९	एवं भगवताऽऽदिष्टः	९-६-९०	एवं विकल्पमाने ये	१०-४२-३३
एवं पुष्पितवा वाचा	११-२१-३४	एवं भगवताऽदिष्टः	११-९-४०	एवं विकल्पितो राजान्	६-१४-२२
एवं पुष्पादयः पृथ्वी	४-१८-२७	एवं भगवतादिष्टः	४-८-५५	एवं पित्रादयोः स्मरं	१०-३२-२५
एवं पृष्टो महादेवः	११-१३-१८	एवं भगवतो कं	४-९-५५	एवं विज्ञापितो राजन्	११-६-५१
एवं प्रकृतिर्विषयाद्	११-१४-८	एवं भवान् नृत्तुभ्यनुवेतलक्षणः	१०-४-१८	एवं वितन्वतिपंगविबुद्ध	५-१४-२८
एवं प्रगाथन् नृपदेवदेवः	११-२६-२५	एवं भिन्नमातिस्तान्	१०-६१-१८	एवं विदिततन्वस्य	३-२८-२७
एवं जणवसंपुक्तं प्राणसंयम	११-१४-३५	एवं भृगुषु विशन्त्या	९-१४-२७	एवं विद्वान् पुरा मृत्योः	११-२०-१४
एवं अत्यवमृष्य	३-२८-१७	एवं मन्त्राणि इत्या वीणदकं	१०-६९-३८	एवं विद्याः नरकाः	५-२४-३७
एवं प्रपद्येः सिध्दौ	१०-९२-५०	एवं मन्त्राणि उक्तिकां	४-१४-५	एवं विधानि कर्माणि	११-४-२३
एवं प्रबोधितो मित्रदेवः	१०-५९-१८	एवं मन्त्रः कर्मवशात्	५-५-६	एवं विधान्यनेकानि	४-११-२८
एवं प्रभायो भगवान्	५-२३-४५	एवं मन्त्रपदवीमनुवर्तमानो	१०-७९-४७	एवं विधान्यस्य	७-१०-७१
एवं प्रभायमाणान्	१०-४२-१७	एवं मन्त्रमयीं मुनिं	४-१७-२९	एवं विद्यामदनीनाम्	१-१०-३२
एवं प्रतप्त मनुष्यान्तुः	११-१-१६	एवं मयि प्रबुद्धाने	१-६-३२	एवं विधेयदोषाः	३-१२-३२
एवं प्रतीक्षमानो	७-९-५५	एवं मान्वाचिन्त्यसराज्	५-१७-७	एवं विषयं बुध्या	६-१६-५१
एवं प्रवर्तते सर्गः	४-११-४६	एवं मीमांसमानं तं	१०-१०१-२३	एवं विषयं बुध्या	८-२०-३४
एवं प्रवृत्तस्य	१-४-२५	एवं मीमांसमानायां	१०-९८-३९	एवं विमृश्य गुणतो	११-१३-३३
एवं ब्रह्ममूर्तिं एवंमपुच्छं	११-३-४३	एवं मरुतैः	५-२१-१३	एवं विमृश्य तं पापं शबरान्मयि	१०-१-५२
एवं प्रसन्नमनसः	१-२-२१	एवं मे प्राप्तिं स्थानं	८-२०-४४	एवं विमृश्य	९-६-२६
एवं प्रसादितः कृष्णः	१०-२६-९	एवं यतनं यजेने	१-६-२४	एवं विमृश्यान्भीषारी	८-८-२२
एवं प्रहस्तोऽन्तरा राम	१०-५१-५८	एवं यदुर्गतं कृष्णं	१०-३५-२५	एवं विमोहितात्मन	८-२२-२५
एवं त्रिपलमादेशम्	१०-४५-३८	एवं युक्तिमन्त्रस्य	३-१३-५१	एवं विरक्तः श्रवण	११-११-११
एवं त्रेमकलावद्धा बर्दनि	१०-५८-४०	एवं युगानुक्पोऽसी	११-५-३५	एवं विरिध्यादिभिः	८-६-१६
एवं बन्धुर्भ्यो राजन्	८-२१-७९	एवं युद्धेभ्यः भगवता	१०-९१-२२	एवं वितपती जाता	४-२८-४९
एवं बह्वर्थाभिप्रायमाणम्	५-१०-९	एवं युधिष्ठिरो राजा	१०-८४-१	एवं विधाप्य भगवान् मुकुन्तो	१०-८९-५७

एवं विद्वांसः कीमार्गः कीमार्गं	१०-१२-६०	एवं सङ्घर्षितः कृष्णो मथोना	१०-२५-१४	एवं स्वतन्त्रं आत्मनि	५-१-६
एवं वृत्ते भगवति मयेष्टो	१०-७१-३१	एवं सधिन्य	३-२-१६	एवं स्वदेहे महतां	४-५-३
एवं वृत्तो गुरुकुले वसेद्	११-१७-३०	एवं सभोदितस्तेन	३-११-३	एवं स्वभक्त्यो राजन्	१०-९३-४८
एवं वृत्तः परित्यक्तः	९-८-१८	एवं सभोदितो भाषा	१०-७४-३४	एवं स्वभरणाकल्पं	३-३१-१३
एवं वृत्तः	७-४-१	एवं सभ्रातवैराग्यो	११-९-३०	एवं स्वायम्भुजः वीरं	४-११-६६
एवं वृत्तचक्रं कृष्णः श्रीमत्	१०-१३-८	एवं सदा कर्मकलायम्	९-६-९	एवं ह्रीं भागवतं	३-२९-३३
एवं वेदोदिनं धर्ममनुतिष्ठन्	१०-१०५-१	एवं सन्वादिना ह्यहं हरिणा	१०-१०-१९	एवं हि लोकः	३-७-४१
एवं वैद्यसुतः शोकः	४-१९-१६	एवं सभाजितो गोपे	१०-४६-१६	एवं हिरण्याक्षमस्र	३-२०-३१
एवं व्यवसितं केचिद	११-२१-२६	एवं समयमाकर्ष्य	१०-६२-५०	एवं हाधर्मवृक्षस्य वंशाः	४-८-५
एवं व्यवसितमभि	११-८-४२	एवं समाहितमतिर्मा	११-१४-४५	एवं ह्यनादिनिधनो	१२-११-२४
एवं व्यवसितो बुद्ध्या	१०-६०-४३	एवं समुदितस्तेन	३-२५-४२	एवंविधा भगवतो या	१०-१९-२१
एवं व्यवसितो राजन्	११-१-५	एवं सम्युत्सस्रष्ट्रो	१०-५७-३४	एवंविधानि कर्माणि गोपाः-	१०-२४-१
एवं व्यवसितो राजन्	९-१-२१	एवं सम्प्राप्तिनो विप्रः	१०-९-११	एवंविधानेकगुणः	९-६-८४
एवं व्रजसिन्धो राजन्	१०-३३-२६	एवं सम्भाष्य	१-६-४२	एवंविधान्यद्भुतानि	१०-७४-५८
एवं व्रजिकासं प्रीतिं वच्छन्ती	१०-१२-३७	एवं सर्वान् निशा याना	१०-९०-३४	एवंविधेः सुप्रसिधेः	९-१५-१७
एवं व्रतवच श्रियनामस्फर्षा	११-२-४०	एवं सर्वेषु नरेषु कुन्तेषु	११-३०-२५	एवंविधो नारपतिर्विमान	११-१७-४६
एवं व्रतो यत्नं गत्वा	९-३-१४	एवं सहस्रचरदाहि	७-९-३६	एवमश्वकनोपायाचर्ययेद्	११-३१-५६
एवं शपति विप्रर्षी	१०-१०२-५०	एवं सा कपितोकेन	३-३४-३०	एवमश्ववसापचं	४-१४-१४
एवं शासः स्वगुरुणा	८-१९-१६	एवं सा व्यथिता सेना	१०-५०-२९	एवमध्यात्मयोगेन	४-२२-५६
एवं शासश्च प्रेतेषु	६-१७-१३	एवं साधारणं देहमभ्यक्त	१०-११-१२	एवमध्वन्वबर्धनानो	५-१४-३५
एवं शास्त्रेण गुरुणा	९-३-१०	एवं सान्त्वय्य भगवान्	१०-४३-२४	एवमन्वीक्षमाणस्य कथं	११-२४-२८
एवं शाशाङ्गिभिराजिना निशाः	१०-३१-२६	एवं सुभाषम्भाषितो राज्ञा	१२-५४-३६	एवमप्यत्र सर्वेषां	११-१०-१६
एवं शासति भूचक्रं	१०-१०५-२	एवं सुमन्त्रिजतापत्ति	८-१४-३३	एवमभ्यर्षितो विष्णुः	८-११-१३
एवं शुभ्रपितास्ताव्	६-१८-३१	एवं सुरगणान् क्रुद्धो	६-११-६	एवमभ्यर्षितोऽऽदिन्या	८-१५-१८
एवं स गुरुणाऽऽदिष्टो	१०-९६-४५	एवं सुरगणैस्तात	४-१-५८	एवमभ्यसताश्चि सन्	७-१५-३४
एवं स निर्बिण्णमना	४-१३-४७	एवं सुरादयः	७-९-१	एवमभ्यर्द्धनं शिष्यम्	८-१९-१४
एवं स निश्चि त्व रिषोः	८-१८-१०	एवं सुरासुरगणाः	८-८-७३	एवमस्तु महाबाहो	१०-५२-२८
एवं स भगवान् कृष्णो	१०-१३-४७	एवं सुरोदाद्रिः	५-२०-१३	एवमापोषयन् शत्रु	१०-३७-९
एवं स भगवान् वैष्णवः	४-१७-९	एवं सुहृदिः पर्यस्तः	१०-८१-३१	एवमात्मभुवादिष्टः	३-१३-२०
एवं स भीतिकं दुः	११-२३-४१	एवं सुहृद्वचः धुन्या	१०-१३-२७	एवमादिश्य चाहूः	१०-३४-७२
एवं स मानसो हंसी	४-२८-६४	एवं सुष्टा स भूतानि	११-३-४	एवमादीन्यभद्राणि	१०-८४-३८
एवं स बद्धे विष्णुर्नम्योद्वे	१०-८-१	एवं सीतलसहाधर्मगवान्	१०-७५-६२	एवमाभाषितः पृष्टः	१-२०-१६
एवं स विष्टार्जितपोधनार्थः	८-१४-०७	एवं सीतलसहाधर्मगवान्	१०-७३-२४	एवमामन्त्र्य भगवान्	८-७-४१
एवं स विष्टो भगवत्सुहृद्	१०-१०१-३९	एवं स्तुतः स भगवान्	१२-६-३७	एवमामन्त्र्य राक्षसाः	१०-१०३-२८
एवं स विष्टापित	६-२-४८	एवं स्तुतः स भगवान्	१२-९-१८	एवमाभिप्रेतसोप	३-२३-०
एवं स वीरधराः	४-२३-१३	एवं स्तुतः सुरगणैः	८-६-१	एवमावेदितो राजा	१०-८२-३०
एवं स सामभिर्भेदेः	१०-१-४६	एवं रिषा जडीभूतो	६-१८-२९	एवमावाप्तितो राजा	६-१५-१३
एवं संकल्पं राजानम्	९-६-८१	एवं रिषा वाध्यमानः	१०-४०-११	एवमावाप्तस्य पितरौ	१०-४३-१२
एवं संजन्मनं मातुः	४-९-२५	एवं सीमन्तनुप्राप्तः	९-१-९	एवमिन्द्राद्य भगवान्	८-२१-४४
एवं संदरमानानाम्	६-१४-४२	एवं स्फुटं व्रतं चिकित्य	११-२८-२४	एवमिन्द्रं हत्वान्वं	४-१९-२४
एवं संग्राम्यते	३-२२-३५	एवं स्वकर्मपतितम्	७-९-४१	एवमुक्तः स वै देवान्	१०-५४-२१
एवं संघोरिताम्	६-१३-१०	एवं स्वगोददामानि वसोदा	१०-१०-१७	एवमुक्तो द्विर्जन्मम्	९-१९-१६
एवं संवेदिता	३-१५-२९	एवं स्वचिन्ते स्वत	२-२-६	एवमुक्तो भगवता	१०-१४-६४

एवमुक्तो भगवता	१०-३९-१८	एष राज्ञः परो	१-१७-११	एतस्य चोर्बशीगर्भान्	९-१३-
एवमुपशमामधेनु	५-१-२९	एष लोकगुरुः साधान्	६-१७-६	एतोऽऽपि शपने जायाम्	९-१२-३४
एवमेतन्	३-१-१	एष बः श्रेष्ठ आध्यात्म्य	१०-२४-१९	ऐश्वरं शस्त्रमुत्तुज्य	६-५-१८
एवमेतद्वै वृष्टः	११-१६-६	एष बः श्रेष्ठ आध्यात्म्य	१०-२४-१६	ऐश्वर्यं धारमैश्वर्यं	३-३३-१४
एवमेतन्निगदितं	३-३-१	एष ना उत्तमलोको	८-१९-१३	ऐश्वर्यमता पीनोमी	१०-५७-१९
एवमेतन्महाराज	१०-५-२६	एष विप्रबलोरकः	८-१४-३२	ओ, औ	
एवमेतानि भूतानि	१०-७०-५६	एष विष्णोर्भगवतः कता	४-१४-५०	ओं नमस्तेऽस्तु	६-९-३२
एवमेतान् मयाऽऽदिष्टा	११-२०-३८	एष वै देवताः सत्यो	१०-८४-२०	ओं नमो नारायणाय	६-५-२८
एवमेव खनु	५-९-१९	एष वै परमो योगो	११-२०-२१	ओं नमो नारायणापेति	६-८-७
एवमेव गृहाधमः कर्मध्वं	५-१४-६	एष वै भगवान्	७-१५-२७	ओं नमो नृसिंहाय तेजस्वेनते	५-१८-८
एवमेव दधिमण्डरात्	५-२०-३०	एष वै लोकपालानां	४-१६-५	ओं नमो भगवत उत्तमलोकाय	५-१९-३
एवमेव महारीचो	५-२४-१४	एष वैरोचने साधान्	८-१८-३०	ओं नमो भगवत् उपसमशीलय	५-१९-११
एवमेवांधतापिष्टे यस्तु	५-२४-११	एष साधोदरेऽसौ	४-१५-३	ओं नमो भगवते अक्षुषाराय	५-१८-३०
एवमैश्वर्यमनस्य	७-४-२०	एष साधुवर्षिषः शोकः	११-२४-२९	ओं नमो भगवते धर्माय	५-१८-२
एष आत्मपयो	३-२५-३७	एष स्वयंभोजितोऽग्रमेवो	११-२८-३६	ओं नमो भगवते मन्त्रतन्त्रनिज्ञाय	५-१८-३५
एष आत्मविपरीतः	७-२-२५	एष स्वसद्योचने	४-१६-२६	ओं नमो भगवते महापुरुषाय	५-१७-१६
एष आपाति सविता त्वां	१०-६०-७	एष हि ज्ञातव्यो चिदात्	९-८-६१	ओं नमो भगवते महापुरुषाय	६-१९-२५
एष ईशकुतो वीर	९-१९-२१	एष ह्यकार्षीते भद्रं	४-२०-२	ओं नमो भगवते महापुरुषाय	५-१९-२७
एष एष हि लोकानां	४-२-३३	एषदेवितेर्गर्भः	३-१६-१०	ओं नमो भगवते मुख्यतमाय	६-१८-२६
एष किं निभूता	१-१८-३१	एषैव भगवान्	१-९-२५	ओं नमो भगवते वासुदेवाय	४-९-५७
एष ते देवदेवानां	३-१९-२३	एषहोषसत्त्वानां	३-७-८	ओं नमो भगवते	१-५-३७
एष ते रुद्र भगोऽस्तु	४-७-५३	एषा पौरतमा संस्था	३-१९-२६	ओं नमो भगवते	७-१०-११
एष ते स्थानमैश्वर्यम्	८-१८-३२	एषा पौरतमा	३-१५-२२	ओं नमो भगवते	७-४-२४
एष ते हरिणकुलोर्निधिः	५-८-२२	एषा तवानुजा बाना कृपणा	१०-१-४५	ओं विष्णवे नमः	६-८-११
एष तेऽहं विद्यास्वाभि	३-१५-१६	एषा पंचनन्यस्य	६-४-९१	ओं हरिर्विश्रम्यात्	६-८-१२
एष तेऽभिहितः कृत्यो	११-२९-२३	एषा बुद्धिमतां बुद्धिमंतीषा च	११-४०-२२	ओं ह्यं ही हूं ओ नमो	५-१८-१८
एष त्वां निर्दशं सिन्धु	१०-६८-१७	एषा ब्रह्मण्यदेवस्य	७-१०-४३	ओं नमो सद्यो बलम्	६-१२-९
एष दानवदेवतानां	८-२०-६०	एषा मे भगवन् कन्या	१०-५-७७	ओं नमो सहोबलपुत्रं	११-८-४
एष देवदेवः	३-१२-२५	एषां धियाऽऽवतिज्ञानां	१०-२३-६	ओं नमो सहोबलवतां	११-१६-३२
एष दोग्धा मही वीरो	४-१६-१९	एषामनुष्येनपराज्य	६-१७-१३	ओं नमो सहोबलपुत्रं मुख्यतन्वं	१२-१०-१४
एष धर्मभूतां भद्रो	४-१६-४	एषोऽऽवतिज्ञानो मत्त्वान्	१०-२२-३७	ओं नमो देवमादाय नन्वा तं	११-४-१५
एष धाता	१-११-२०	एषोऽऽवतिज्ञानो मत्त्वान्	४-१६-२५	ओं नमो देवमादाय नन्वा तं	११-४-१५
एष नः संशयो भूयान्	१२-७-५	एष्याति ते गृहं सुधु	४-१०-१२	ओं नमो देवमादाय नन्वा तं	११-४-१५
एष निव्योऽऽवत्यः	६-१६-९	एषि त्वं महावीरो वतो	१०-१०-४१	ओं नमो देवमादाय नन्वा तं	११-४-१५
एष नेमिनिः शोकः	१२-४-४	एषि वीरं गृहं वामः	१०-४०-१०	ओं नमो देवमादाय नन्वा तं	११-४-१५
एष प्रकृतिसंगेन	६-१६-५	एषि शत्रुं विपत्तयः मा	१०-५७-१८	ओं नमो देवमादाय नन्वा तं	११-४-१५
एष प्रसन्नवरदो	३-१०-२३	एषावतं गतेन्द्राणां	११-१६-१७	ओं नमो देवमादाय नन्वा तं	११-४-१५
एष प्राकृतिको राजन्	१२-४-६	एषावतं चतुर्दन्तमाकृष्ट	१०-५६-३९	ओं नमो देवमादाय नन्वा तं	११-४-१५
एष भूतानि भूतान्मा	४-११-५६	एषावतं चिकारिणाम्	८-९-२५	ओं नमो देवमादाय नन्वा तं	११-४-१५
एष मां त्यक्तुते	३-१५-९	एषावतं चिकारिणाम्	१०-५७-२६	ओं नमो देवमादाय नन्वा तं	११-४-१५
एष मानयि ते	३-२५-१८	एषावतं चिकारिणाम्	६-११-११	ओं नमो देवमादाय नन्वा तं	११-४-१५
एष माया भगवतः	११-३-१७	एषावतं चिकारिणाम्	११-२६-४	ओं नमो देवमादाय नन्वा तं	११-४-१५
एष मे सिध्यतां प्रायः	४-२-११	एषावतं चिकारिणाम्	१२-१२-२५	ओं नमो देवमादाय नन्वा तं	११-४-१५

कं त्वं मृगपते सुधु	१०-७७-१५	कथिद्धोः	३-१-३०	कथमेवंगुणो देशः	९-२-१
कं धाम्पति कुमारोऽऽपम्	९-७-३१	कथिद्धोऽऽनामप	१-१६-२०	कथयन्ति महापुण्य	११-२३-५
कं वृणोऽतः परं भूमन्	१२-९-३३	कथिद्वाजाङ्गकोनीव	१-१३-२८	कथयामास निधनं	११-३१-१६
कंस एवं प्रसन्नाभ्यां विस्वभ्यः	१०-५-२८	कथिन्त्वं न ब्रह्मणम्	१-१३-४१	कथा इमास्ते कथिता	१२-३-१४
कंसं नागपुनर्वतं	१०-४४-२५	कथिचाः कुशानं नाथा	७-२२-१२	कथा मदीया	७-१०-१३
कंसं परितः विचकारं भूमी	१०-४२-३८	कथिचामिहलोः	१-१३-४०	कथितो वंशचिन्तालो-	१०-१-१
कंसोः पितृद्वयोऽऽमात्यैः	१०-४०-३३	कथिचो नाथ्या राम	१०-९०-७	कथ्यतां भगवन्नेतवयोः	१०-११-१
कंसः पापमतिः सख्यं	१०-९-८	कथिन् कालम्	१-१२-१४	कथ्यतां मे पितः कोऽऽपं	१०-२२-३
कंसः सुनामा न्यग्रोधः	९-२१-२४	कतः वंशकुजा	७-१-२९	करपत्यं वरं मन्ये	४-१३-४६
कंसप्रतापिताः सर्वे वयं याता	१०-७०-३१	कटभूमस्य सौरभ्यमवश्राप	१०-७-४२	कदम्बकिञ्चल	३-९-२८
कंसवत्यां देवव्रतः	९-२१-४१	कटिस्त्रज्जस्रमृशकिरीट	११-३०-३१	कदम्बचम्पकाशोक	३-२२-५२
कंसानु धनुषो भद्रं	१०-४०-२४	कटुरीक्षणोष्णलवण	३-३२-८	कदम्बनीपदिनालपूण	१०-५३-२
कंसा कष्टवती कष्टा	९-२१-२५	कण्ट्या विभूतीर्दोर्धि	१०-७७-९	करपीकृत्य बलवान्	१०-९१-१६
कंसेन प्रदिता घोरा एतना	१०-७-२	कण्ठोः प्रमोचया तन्मथा	४-३०-१३	करा नु भ्रानुदन्तार	६-१८-२४
कंसो बलापाकुल मेऽऽत्यनुग्रहं	१०-३६-७	कण्वः कुमारस्य वने	९-१७-१८	कराचिन् पीण्डको नाम	१०-६९-१५
कंसोऽऽपि कृष्णेन जगद्वैक	१०-४२-३७	कतमोऽऽपि न वेनस्य	७-१-३३	कराचिन् प्रमकलः	१०-७५-१४
कः पण्डितस्त्वदपरं शरणं समीपाद्	१०-४७-२७	कतवानिकल नीर्षाणि	१-१-२०	कराचिदन्माना सा	४-२७-२१
कः शत्रुः कः	७-६-४	कति सतीह शास्त्रारः	६-३-४	कराचिदय गोचिन्दो	१०-३२-२०
कः श्रद्धापीताम्यतम	३-१४-४५	कत्पनं तनुकार्क्यं	१०-६९-२०	कराचिदीक्षरस्य	५-१४-३२
कः स्वर्गो नरकः कः	११-१९-३२	कन्धप्रसादमुमुखः कतया	२-७-२३	कराचिदीत्यानिककीनुकाशये-	१०-८-६
ककुप्रतोऽऽभिन्नतो	३-३-४	कथं कत्रपदापाराः	८-८-५४	कराचिद् देवकपुत्रो	१०-५६-१
ककुभः संकटस्थानीन्	६-६-६	कथं त आसुरं भाव	६-१८-२०	कराचिद् ध्यातः	३-१३-४४
कष्ट गृहप्रकरणेना	३-११-२४	कथं तस्मिन्	७-२-२१	कराचिद् यमुनातीरे वत्सान्	१०-१२-४१
कथिच्छिवं	३-१-३३	कथं त्वेनेन सम्प्राप्त	१०-६८-३७	कराचिद् रेणुका याता	९-१४-२
कथिन् कुरवकाशोक	१०-२८-६	कथं नु गृह्णन्त्यनवास्थिता	१०-९०-१३	कराचिद् बाजिनमेधेन	१०-१०-२१
कथिन् कुरुणां	३-१-२७	कथं नु दारिका दीना	४-२८-२१	कराचिन्मनोरथावगत	५-१४-१८
कथिन् तुलसि कन्याणि	३-१-२८	कथं शिष्यायाः	७-४-१७	कराचिचोर्कविज्ञासुः	९-९-८
कथिन् एशव्यं निरुजं	१०-६-२६	कथं प्रतिस्तेऽऽम्ब	९-४-२१	कराः कम्प	७-१-३५
कथिन् पुराणी पुरुषी	३-१-२६	कथं रतिविशेषः	१०-४५-४१	कन्दमूलकतैवंयैर्धैर्यं	११-१८-२
कथिन् सुखम्	३-१-२९	कथं कम्प्यारचुत्राय	१०-७६-२०	कन्दमूलफलाहारः	४-२३-५
कथिन् स्मरति वा बन्धुन्	१०-९०-१०	कथं वपं यथा कञ्जाः	९-८-६४	कन्तर्प इव सीन्दर्वे	४-२२-६४
कथिन्तेऽऽनामपम्	१-१३-२९	कथं वनेत विद्वेत्	११-१०-३६	कन्दोर्धिमूर्त्यकतैः	४-२८-३६
कथिन्नेष्टतमेनाथ	१-१३-४४	कथं वा पाण्डपेयस्य	१-४-६	कन्यापि विन्दन्	६-१९-२७
कथिन्त्वं नमः	१-१३-४२	कथं पिना रोमहर्ष इत्यथा	११-१४-२३	कन्यापुत्रो नष्टधीः	४-२८-६
कथिन्द्र महाभाग	१०-४४-१७	कथं स भगवान् रामः	९-९-२४	कथितस्त्वत्संस्पृता	३-२६-१
कथिरान्तर्धनुषो नः	१-१३-२५	कथं सुतायाः	४-१-१३	कथितो नारादो दत्तो	४-११-९
कथिद् मराष्ट्रतः सीम्य	१०-४५-४०	कथं सेपमखण्डा भूः	१२-२-४२	कथितोऽऽपि महायोगी	३-३४-३३
कथिद् मुकुलवासां	१०-१००-४८	कथं स्वपितृरादेश	६-५-९	कपोतः कपनारण्ये	११-७-५३
कथिद् द्विजकुनेष्ट	१०-५७-२८	कथीत्यधिष्ठते दण्डः	६-१-३९	कपोतरोमा तस्यानुः	९-२१-२०
कथिद् युधः	३-१-३२	कथमन्तर्जनेऽऽगाधे न्यगृह्णाद्	१०-१४-२	कपोतश्च कपोती च प्रजापोषे	११-७-६४
कथिद् यशोदा	३-१-३८	कथमर्हति धर्मज्ञ	९-८-६३	कपोतश्चात्मजान् बह्वाना	११-७-६७
कथिद् नः कुशानं शत्रुन्	१०-५७-३२	कथमालिधितः पीरः	१-४-५	कपोती प्रथमं गर्भं गृह्णी	११-७-५७
कथिद् यक्षार्थपरितः	३-१-२८	कथमिन्द्रोऽपि कुरुभि	१०-९२-२९	कपोती स्वात्मजान्	११-७-६५

कपांती सेहणुणितद्वयी	११-७-५४	कर्माणां फलरूपतादा	११-१९-१८	कलत्रपुत्रविनाशान्	७-७-५
कम्पान्तर चोपेतुः	८-९-४०	कर्माणां कर्माणि	६-१-१५	कलिया यतमाज्ञाय	१-१-२१
कम्पदत्तं वेदार्थः	८-१७-१६	कर्माणां कौशिकः स्तब्ध	११-५-६	कलितं त्वेकारात्रेण	३-३२-२
कम्पद्विषय आशेषः	१०-५५-५०	कर्माणां मित्रतादायक्ये	१-१८-१९	कलेवरं परशुर्धर्मिष्ठान्	१०-७-३४
कम्पनाजिनवखाणां	१०-७०-१३	कर्माणां गुणवान् कालो	११-३१-१	कलेवरं स्वर्गाधिरय	६-१६-३
कया धारणाया का हिवन्	११-१५-२	कर्माणि शङ्खद्वय	३-३०-१०	कली जनिष्यमाणानाम्	९-११-६१
कया युन्या वर्तितम्	१-१२-९	कर्माणि द्विजाः	७-१५-१	कविः कव्यां	७-१३-१८
कर्तृभूतवीर्यस्य	३-२७-४७	कर्माणि भृगुहर्म्येधिरिष्टा	११-१७-५५	कविर्हरितरिक्तः प्रवृद्धः	११-२-२१
कर्तृभिः शकुनेः पुत्रः	९-२१-५	कर्माणि श्रौतमाणां	१०-४६-१५	कविर्हरितरिक्तः	५-४-१०
कर्तृवीर्यं चैव तन्मूलं	१०-५२-३२	कर्माणां यत नः पुरुषो	११-३-४२	कविस्तदायं विषयेषु निःस्पृहः	९-३-१५
कर्तारदंष्ट्रम्	७-८-२१	कर्माणां कर्मभिः	११-३-५४	कयापी वीणकुतो नाम	१०-६९-४
कर्तारदंष्ट्रश्च धुनौ	३-२०-८	कर्माणि कुः सोदकाणि	११-३-५	कश्चिद्वर्जानि विभ्रमं	१०-५४-३८
कर्तारदंष्ट्रश्च	७-२-१५	कर्माणि पुण्यनिबद्धानि सुमद्धानि	११-१०-२९	कश्चिन्मन्योः प्रसीतोद्भवं	११-१-२२
कर्तारदंष्ट्रश्च धुनौ	१०-४१-६	कर्माणि कृपाकां	४-२२-५३	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	१०-३२-५
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	१०-५५-३०	कर्माणां हृदय भयो	३-४-१६	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	८-१२-२१
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	९-३-१६	कर्माणां कर्मयोगिनः	९-२१-६०	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	८-१२-२५
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	८-१२-०३	कर्माणां कर्मयोगिनः	४-२९-६०	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	४-२२-०५
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	१०-४०-१६	कर्माणां कर्मयोगिनः	७-७-४८	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	३-२७-४४
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	९-१९-३२	कर्माणां कर्मयोगिनः	११-३-१९	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	४-२३-४५
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	१०-६-३१	कर्माणां कर्मयोगिनः	९-६-८०	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	५-५-१७
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	११-२८-३१	कर्माणां कर्मयोगिनः	११-२३-५५	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	३-२-८
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	१०-५४-५५	कर्माणां कर्मयोगिनः	१०-७०-५५	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	११-१९-३३
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	३-५-५	कर्माणां कर्मयोगिनः	५-१४-२२	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	५-१०-१७
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	११-१३-११	कर्माणां कर्मयोगिनः	५-१३-१०	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	१-१७-५
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	५-१८-३८	कर्माणां कर्मयोगिनः	११-५-३६	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	१०-८९-३०
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	१०-४९-६७	कर्माणां कर्मयोगिनः	१०-७६-४८	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	४-२४-६७
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	३-७-१७	कर्माणां कर्मयोगिनः	१०-४९-१२	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	१०-४५-४५
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	११-१४-३७	कर्माणां कर्मयोगिनः	१२-१२-६५	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	१०-४८-१३
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	४-४-१६	कर्माणां कर्मयोगिनः	११-२-१०	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	१-१७-३
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	४-७-२१	कर्माणां कर्मयोगिनः	१२-३-५१	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	१०-९-९
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	३-२९-१८	कर्माणां कर्मयोगिनः	१०-५४-५०	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	१०-९-३४
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	५-१९-१२	कर्माणां कर्मयोगिनः	१२-३-४१	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	७-१०-५३
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	१०-२-३	कर्माणां कर्मयोगिनः	११-५-३९	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	११-५-१९
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	९-२१-५४	कर्माणां कर्मयोगिनः	१२-३-२४	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	१-४-२
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	११-२०-५४	कर्माणां कर्मयोगिनः	१२-३-४१	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	६-१६-४
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	३-२७-२८	कर्माणां कर्मयोगिनः	८-८-१६	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	१२-१३-१८
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	११-७-६	कर्माणां कर्मयोगिनः	७-१२-१०	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	६-१-३३
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	४-४-२०	कर्माणां कर्मयोगिनः	७-१३-१	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	१-१६-५
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	१०-७२-३३	कर्माणां कर्मयोगिनः	१-६-३३	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	९-४-११
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	१०-२२-१३	कर्माणां कर्मयोगिनः	४-१०-१४	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	१०-८९-२९
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	३-३२-१	कर्माणां कर्मयोगिनः	७-३-२७	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	४-२५-४३
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	७-१३-१४	कर्माणां कर्मयोगिनः	५-१७-१३	कश्चिन्महानिहन्तिस्मिन्	१०-२८-१७
कर्तारदंष्ट्रश्च दशार्णं च	११-२०-२७	कर्माणां कर्मयोगिनः			

कस्याः स्मृत्यन्तु नृपा	१०-७५-४८	कामवेदेन दुर्धरः	८-९-३३	कानो मायासंय जीवे जीव	११-२४-२७
कस्यानुभावोऽस्य न देव विषये	१०-१४-३६	कामधिपस्त्वयीश	६-१६-२९	कानोऽस्तु हेतुः सुतदुःखो	११-२३-५६
कस्याधिष्ठातृविधिस्त	१०-३१-१३	कामयामह एतस्य	१०-७१-४२	कान कर्मगुणापीनः	१-१२-४६
कस्यास्त्यपि न सजेत	९-१२-२२	कामस्तु वासुदेवाशो	१०-६८-४	कानं कर्म स्वभावध	२-५-२१
का त्वं कृष्णलाशाधि	४-२५-२७	कामस्ते महर्षे सत्यो	१२-९-३६	कानं धर्मान्	७-१-११
का त्वं कृष्णलाशाधि	९-८-४८	कामस्य इन्द्रिय	१-२-१०	कालकन्या जरा साधान्	७-२९-२३
का त्वं कर्मलपान्धि	९-१७-४	कामस्थान्द्रिय	७-१५-२०	कालकन्यापि बुभुजे	४-२८-३
का त्वं कस्यासि कोवाऽस्य	४-२८-५२	कामान् संशान्	७-१-३१	कालकन्यावितां याचं	४-२७-२७
का त्वं कस्यासि मुधोणि	१०-६२-२४	कामाध्वरिपुर	८-७-३२	कालचक्रं भ्रमं तीक्ष्णम्	६-५-१९
का त्वं करोवेतद्दानुतेपनं	१०-४०-२	कामान्तुतोऽनुबुधन्	११-२६-६	कालद्रव्यगुणस्य	३-११-१४
का त्वा मुकुन्त महती	१०-५७-३७	कामान्भितपन् दीनो	४-२८-९	कालमागध्यान्ता	३-३-१०
का वा सहेन	१-१६-३६	कामान् कामयते	७-७-४४	कालमायाशापोन	३-६-११
का वास्तुवृत्तिरदना	५-२-१४	कामान् कामयमानस्य	५-२३-४५	कानवृत्त्यान्तुमायायां	३-६-४
का विषा हीः परा	११-११-३१	कामिनः कृष्णा तुभ्याः	११-२१-२७	कानसंज्ञां तदा देवी	३-७-२
का री वृणीत नय	१०-७५-४६	कामिनां सर्ववर्णानां	१०-८०-१२	कालस्य च गतिम्	१-१३-३९
का स्म्यह न कलपदायनपेणुपीत	१०-२७-४०	काधिरहतीदीनो मुहुः	११-११-३८	कालस्य दुहिता काचित्	४-२६-१९
काधिचन्मन्मनुष्यानेन	११-२८-४१	कामैकधावयैः	७-११-२८	कालस्यानुगतिर्वा तु	२-८-१३
काककृष्णोऽऽदिहस्वांगो	४-१४-४५	कामो मनुष्यदो लोभः	५-६-५	कालस्येश्वरकृतस्य	३-३०-०४
काचित् कामान्तरं शीरेः	१०-३०-४	कापे बलिस्तस्य	८-१९-२२	कालात्मना भगवता	१०-२२-३१
काचित् समं मुकुन्देन	१०-३१-१०	कापेन याचा मनसेन्द्रिये	११-२-३६	कालात्मनं तं बित्तोक्त्य	९-१४-४
काधिदग्रनिनाऽऽगुह्यन्	१०-३०-५	काण्डेयैकैर्हसिः	३-२२-४३	कालादुण्यव्यक्तिकारणरामस्यभावात्	२-५-२२
काधिद् रामपरिधान्ता	१०-३१-११	कापेन्यस्तद्वेदन	८-१५-५१	कालस्य कालनाभाय	१०-१४-४१
काधिचन्मुहुरं हृदा	१०-५५-११	कापेन् तत्कथाभिचय	८-१५-५८	कालिंताः कालिभि	३-४-३६
काधीकलापपर्यन्तं	४-९-५२	कार्यकारणकर्तृत्वे द्रव्यज्ञानक्रियाभ्याः	२-५-१९	कालिन्तां कालिपस्यासीद् हवः	१०-१४-४
काधीकलापचलय	८-६-६	कार्यकारणकर्तृत्वे	३-२७-२	कालिन्तां विधिबन्धान्ता	६-१६-१६
काधीगुणोत्सङ्गोणिं	३-२९-१६	कार्यकारणत्वानु	७-१५-६३	कालेन भूषसा	३-२४-४
कात्यापनि मद्रामये	१०-२०-४	कार्याणां कारणं पूर्वं	१०-५२-२५	कालेन मिलितदशामचमूष	३-२७-३६
कात्वं विकर्षति च	५-२-८	कात् आत्माऽऽगमो	११-१०-३४	कालेन प्रजताऽऽत्येन गोकुल	१०-९-२१
कानाम वीर विरन्त्याता	४-२५-४२	कालप्रयोपपन्नानि	१०-५४-३९	कालेन सांजः	३-९-२२
कानि तन्वानि विप्रेश	११-२२-१	कालनयोपवेगेन	११-७-४९	कालेन खान्दगीध्यां	१०-६-४
कानुत्पत्त्यं रमयेत्	४-२५-३९	कालविच्यस्तत्तेदनां	१०-७४-३०	कालेनागतनिद्रस्य	८-२२-०८
कानिस्तेनः प्रभा सता	१०-७४-७	कालस्ते परमाण्वादिर्दि	१२-४-१	कालेनात्येन रात्रेयं रामः	१०-९-२६
कान्त्वन्जे	६-१-२१	कालस्य स्थूलसूक्ष्मस्य	१२-१२-१०	कानोऽस्य द्विपर्याप्त्यो	३-१२-३७
काम ईहा मदस्तुल्या	११-२५-३	कालद्योतोऽनेनानु	१२-३-६	कानोऽस्य परमाण्वादि	३-१२-३८
काम एष नोन्मृगां मोषः	१२-३-२६	कालात्मना हतगुणं	११-३-१५	कानोपपन्नां किरिणाम्	६-१०-३८
कामं क्रोधं भयं संहं	१०-२७-१५	कालान्मन्मात्रोद्भूत	१०-४९-६३	काविचद् विपर्यकृतवसभूषणाः	१०-३९-२५
कामं दहति कृतानो	२-७-७	कालिन्दी मित्रविन्तां च	१०-८१-४३	कावयोऽई च सावणी	१२-६-५१
कामं वयसं	१-१०-५	कालिन्दीति समाख्याता	१०-६२-२७	कासि कस्यासि	३-२१-३४
कामं चिदन्त सन्नितादुती	१०-९-०३१	कालेन नरा प्रत्ये	११-१४-३	कासिगुनाकनक कर्णविभूषणेन	४-३०-६
कामं प्रजेम प्रजिते	३-१६-४९	कानो देशः क्रिया कर्ता	१२-११-५	कास्मिन् त्वर्षतिता	३-२६-२८
कामः स भूषामरंय	३-२३-१६	कानो देवं कर्म जीवः	१०-७८-२६	किं कृतं मन्त्रधारणं	११-१-१८
कामकोशी पुरी काशी	१०-९९-१४	कानो बलीयान् बनिनां	१०-५४-१९	किं कृत्वा साधु मत्तं	१०-६०-४१
कामन्मत्तं तं भुयनेकान्तरं	१०-७७-३१	कानो अथान् जगदिदं	१०-८०-२७	किं ध्रुवगन्तु	१-१६-२३

किं शेषमर्शितुं पितृसंयुक्तविकल्पैः	१०-५-३६	किंस्मिन्नेजस्विनां तेजो	१०-५-२९	किञ्चारी श्यामलस्मेती	१०-३६-२७
किं चार्धं दुर्गतिं वाप्ये	९-८-३६	किञ्चालानां माऽऽचनत् वक्षतः	१०-३६-२२	कीटः पेशात्करं पेशात्कृतं	११-९-२३
किं चित्रमभ्युत तदैवदशेष	११-२९-४	किञ्चापं राजर्षिरपत्यक्षामः	५-३-१४	कुङ्कुमं भजमानस्य	९-३१-१९
किं चेद नाहन्त्यपराध	४-३०-२	किञ्चित् सुचरितं यत्	१०-५८-३९	कुण्डः सधुद्रा	८-७-२८
किं जन्माभिर्वाधैव	४-३१-१०	किञ्चित्कान्तानुसंगं यत्	१०-१०१-३४	कुटुम्बपोषाद्य	७-६-२०
किं तद्वदो भगवतः	९-१३-७	किञ्चित्किञ्चिद्व्यक्त्यनुभूतं	१०-३४-३	कुटुम्बभारणकल्पो	३-३१-१२
किं तस्य दुर्गमभारं	४-२२-८	किन्तु सामग्रतः सत्यं न	१०-६१-४५	कुटुम्बेषु न सज्जेत न	११-१७-५२
किं ते कृतं धिति शुभं वत्	१०-२८-१०	किन्तु वक्ष्यामि गोविन्द भूयं	१०-६७-२८	कुतः पुनर्गुणतो	११-१८-१५
किं दानं किं तपः	११-१९-२९	किन्तु शास्त्रवद्वृत्ते स्यात्	६-३-९	कुतस्तत्कर्मवैषम्यं	८-२१-१५
किं दुर्गमं निनिधुषां	१०-८२-१९	किन्तुवानेषु शृणु	१-१८-८	कुतस्तस्मानुभावः स्यात् तेज	११-२६-११
किं दुष्कर्तृनञ्जुर्गुणः	५-१७-२२	किन्ते कामानुस्मार्थाः	१-११-६	कुतो नु तद्वैद्येन ईश मन्यु	१०-२५-५
किं दुस्सहं नु साधुनां विदुषां	१०-३२-४	किन्त्यस्माभिः कृतः पूर्वं समयः	१०-६२-४७	कुतो बुद्धिर्गते ब्रह्मचर्यकृतं	११-७-२६
किं धनैर्नर्नर्थां किं कार्या	११-२३-२७	किन्त्याः किमाराः नागा रथः	११-१४-६	कुतोऽश्वसन्धारणानुज्ञासत्वं	१०-७१-३
किं न ते ध्यानज्ज्ञानं	४-९-२९	किञ्चारास्ततो नामान् सार्पां	२-१०-३७	कुत्र क्षीयार्थेनान्य	२-१०-४९
किं न पश्यत रामस्य	१०-४२-१३	किञ्चिद्विमतो गुरोः शापः	९-८-५१	कुत्र क्षतुर्भवता	३-१-३
किं न योचस्यसद्भवे	९-१२-१३	किन्तु तपुस्तपम्	६-१०-५	कुत्र यासि स्वसारं मे	१०-५९-२७
किं नलन्त्यपरा गोप्यः	१०-१०-१४	किन्तु तेऽचिदितं नाथ	१०-८९-२४	कुत्रार्थद्विजसुख्येभ्यो ददतं	१०-७९-३१
किं नु यक्षेऽभिषङ्गस्य	१०-८७-२४	किमप्य नमिन्म पदनीषमाशु मे	१०-३-२२	कुत्राशिरः धुनिसरता	७-२-२५
किं न्वेतया म एकान्ते	११-२६-१७	किमनेन कृतं पुण्यमवधूतं	१०-१००-४२	कुतः सुरदेवपुत्र	४-६-२
किं पुनः धृष्टया भक्षया	१०-७-३७	किमन्यपुच्छन्मित्रेण	३-२१-४	कुतितोऽनो विराटश्च भीष्मको	१०-७०-३४
किं पुण्ये नु वर्ये	५-१९-१	किमर्पिह सध्याशी भवन्ती	१०-५२-२६	कुतोः कुतोः कुतोऽनैर्दण्डभीरव	१०-५१-२४
किं प्रसक्तस्य बहुभिः	१-१-१२	किमर्थमं भगवति प्रसक्तं	१०-३७-२	कुतोऽदामकृतकौतुकवेषः	१०-३३-२०
किं भद्रं किमभद्रं वा	११-२८-४	किमस्माधिरर्तुनृत्वं देवदेव	१०-१००-६१	कुपितो मामनादृत्य विदेहान्	१०-६२-१४
किं मया हतया मन्द ज्ञातः	१०-५-१२	किमस्माधिरर्तुनृत्वं देवदेव	१०-५५-४६	कुमारो नारद ऋषि	६-१५-१६
किं मयाऽऽचरितं भद्रं	१०-३६-३	किमान्नानाऽऽनेन जहाति	८-२०-४२	कुमुदोत्पलकङ्का	४-७-१९
किं न उषरिता मानु	६-११-४	किमातजर्भकां ब्रह्मन्तव	१०-१०२-१९	कुम्भकारस्य शान्तायां	१०-९१-१४
किं नः कामो मुनिप्रेक्षा	१०-९८-२६	किमिदं स्वप्रमादोत्पिन्	६-२-३३	कुम्भकारस्य शान्तायापुमिताम्	१०-६२-१२
किं वर्णये तय विभो	१२-७-४०	किमिदं स्मिन्कुलो	१-७-२६	कुम्भाण्डः कूपकर्णोऽथ	१०-७८-१६
किं वा अरे आचरितम्	५-८-२०	किमिन्नेगोह भूतानां	१०-२२-१५	कुम्भाण्डकूपकर्णीयां	१०-७८-८
किं वा कृतापेक्ष्यमन्यमर्षी	३-१-३७	किमिह बहु परहो वापसि	१०-५५-१४	कुम्भाण्डकूपकर्णी क	१०-५१-२०
किं वा योगेन सांख्येन	४-३१-१२	किमुत्तान्तसन्तानां	१०-३१-३४	कुपोगिनो ये विदेहा	११-२८-३०
किं वा शिवाख्यमतिव	४-४-१६	किमुत्तानुचशान्	७-४-४२	कुरंग कुरङ्कुमुभव	५-१६-२६
किं विषया किं तपसा	११-२६-१२	किमुपयैः करिष्यन्ति देवा	१०-५-३२	कुरवः कुपिता ऋचुर्गुमिनीत	१०-९२-२२
किं विषये किमावष्टे	११-२१-४२	किमुपायमानां ब्रह्म मे	१०-१०१-३	कुरु त्वं त्रेतकापाणि	७-१०-२३
किं संभूतं कथिष्यो	५-२-१२	किमेतन् सीकरान्याजं	३-१४-२३	कुरु त्रिभुवम् सत्वम्	१-७-५४
किं साधयिष्यन्त्यस्माभिः	१०-४४-४९	किमेतन् रामवः	७-७-४६	कुरुनाश्रितपाभितान्	१-१०-१५
किं स्वाद्विगांधवाचरीः किं	२-७-५४	किम्यक्तकामान् भजतो	१०-१००-२८	कुरुवृद्धाननुज्ञाय सुनीच	१०-८८-९
किं स्वप्न एतदुत देवमाया किं वा	१०-९-४०	किम्यं त्रिषं ते व्यभजन्	११-८-३५	कुर्वात् सर्वाणि कर्माणि	११-३९-९
किं स्वान्तपसां नया	१०-७२-१०	किपान् भुवोऽऽपं	३-३-१४	कुर्वात्परपरीषम्	७-१४-२०
किञ्चान्योऽऽपि क्षारकरंभो	५-२८-९	किरातहृणान् यवनान्	९-१३-३४	कुर्वन्तं विग्रहं कैरियन्	१०-७९-३४
किञ्चुरात् मयि प्राप्ते	६-९-३८	किरातहृणान्भुविर्नरुत्कसा	२-४-१८	कुर्वन्ति हि न्वपि रतिं	१०-२७-३३
किञ्चुरापादत्तं नेपां	३-२४-४२	किरीटिनं कुण्डनिनं	३-२२-१०	कुर्वन्त्यः कुमुमासारं	४-२३-२४
किञ्चा भागवता	१-४-३०	किरीटिनं कुण्डनिनं	४-१-५१	कुर्वन्ता यव कर्माणि	१-५-३६

कुलं वै शापनिर्दयं	११-७-३	कृपान्तः प्रतिहतः स	१०-६९-५४	कृष्णकृष्ण न इर्तन्यस्तनोपोऽ-	
कुनिन्दकुन्तावन्तिका	१०-५०-३	कृत्वा तावन्मात्मानं	१०-३१-२०	मर्तव्यतः	१०-६५-३२
कुलाचलेन्द्र द्रोणीषु	६-१७-३	कृत्वा रथां च जीवेषु	३-२२-३१	कृष्णकृष्ण महायोगिन्	१०-७४-३
कुलिङ्गमिधुनम्	७-२-५१	कृत्वा दैत्यवधं कृष्णः	११-१-१	कृष्णकृष्ण महायोगिन्	१०-२५-१९
कुसाकाशमर्षीर्हः	३-२३-३१	कृत्वा परां छिन्नमूलात्	६-१२-२७	कृष्णकृष्ण महावीर्यं	१०-१७-९
कुसाकाशात् एव	३-२३-३०	कृत्वा पारश्विकं पूतां	१०-३४-५५	कृष्णकृष्णाग्रमेधात्मन्	१०-३५-११
कुसाभजस्तस्य पुत्रः	९-११-१९	कृत्वा प्रदक्षिणं भूमी	८-१५-४३	कृष्णगाधस्तितावन्ति-	१०-१०५-३६
कुसानाभश्च चत्वारः	९-१३-५	कृत्वा वनां सुरगणा	४-१८-१५	कृष्णाश्च तद्विभावश्च	१-९-१७
कुसालाचरित्वेद्याम्	१०-३१-३३	कृत्वा समानावन्तिनी	४-५-२	कृष्णपुमर्णान्मन्त्रोपे	३-१-७
कुसास्य चातिथिस्तस्मात्	९-१०-१	कृत्वाऽऽरहात्मन्	७-८-२९	कृष्णद्विदैन्य राक्षोऽन्ती	१०-८६-१६
कुसामुन्यस्य इन्द्राय	९-१९-६	कृत्वाहीरी दक्षिणे सन्तं	४-७-३८	कृष्णपार्थी	७-१५-७९
कुसुमकुसासिपत्ताश	५-८-७	कृत्वा चोपवर्णम्	६-९-३६	कृष्णज्ञानान् विविशतो नन्दादीन्	१०-१४९-२२
कुसुमिद्वयवराजिमुष्मिं	१०-१९-२	कृत्वाऽऽरहात्समुत्तं	३-१६-३९	कृष्णमभ्यद्रवन् कुद्रः	१०-५९-३३
कुसुमप्राप्यैकेयविदम्	१०-५९-५९	कृत्वाऽऽरहात्सुतस्य	९-१८-५	कृष्णमागतमकर्ण्य	१०-५८-३७
कुर्वन्निर्गुह्यैः	७-४-११	कृत्वा मेऽनन सत्तामः	८-२०-५५	कृष्णमुर्ध्वैर्गुणान्वयः	१०-२०-६
कृष्णाग्रोन्मादयेतातान	२-१०-३९	कुन्तनं चावययशो	३-३१-२७	कृष्णमुर्ध्वैर्निष्पात	१०-६०-२५
कृकतासं गिरिनिभं वीर्य	१०-८९-१५	कुन्तवाहीः शिरस्तस्य	९-१३-३६	कृष्णयोगानुभावं तं	१०-२३-२४
कृन्धयेऽऽस्य	६-१४-३६	कृष्णं मानुशोऽनया	७-२-५४	कृष्णरामद्विपो वताः	१०-५८-१८
कृष्णाद् गृहीतपाशान्	१०-६६-२६	कृषया भूतजम्	७-१५-२४	कृष्णरामौ परिष्वज्य	१०-७०-४४
कृष्णेण संस्तभ्य	१-१४-३	कृषया खेदवैकल्यान्	१-१२-३५	कृष्णरामौ समाभाज्य	१०-७४-२८
कृष्णे मदानिह भवार्णवमप्रवेशाः	४-२२-४३	कृषातुलकुद्रोहान्निविधुः	११-११-२९	कृष्णवर्णं कलीं कृष्णं	११-५-३२
कृतं वेता द्वापरं च	११-५-२०	कृषावलनोक्तं लसद्दलेन	४-१-१५	कृष्णविश्वरूपं वीर्य	१०-३१-१९
कृतं वेता द्वापरं च	१०-२-३०	कृषिभिः धनकृष्विभः	३-३२-७	कृष्णसहैर्षणुः	१०-४९-१७
कृतं वेताद्वापरं च	३-१२-१८	कृषिभिऽऽभ्यस्तज्ञाने	६-१८-२५	कृष्णसन्दर्शनाद्दृष्टव्यस्त	१०-८३-७
कृतपुतिरजाननी	६-१४-४४	कृषिभिऽऽभ्यस्तज्ञानम्	७-१४-१४	कृष्णसरोऽथ देशानां	११-२१-८
कृतध्वजान् कैशाध्वजः	९-११-२०	कृषिभिः---भस्मस्तज्ञाने	१२-२-४१	कृष्णान् गृहकृत्येषु व्यग्राणां	१०-१०-२२
कृतन्यासो मदावी च	११-२७-१९	कृषाश्वान् सोमदतोऽभ्युत्त	९-३-३५	कृष्णान् तन्वीष्टककाशि	१०-६९-३२
कृतपादा सुपण्णो	६-४-३६	कृषाश्वोऽऽपिर्षा भार्यायाम्	६-६-२०	कृष्णान् तन्वनविर्पाजित	१०-१०४-११
कृतवर्माऽभ्युत्तज्ञाने	१०-५६-१३	कृषिवाणिज्यगोरक्षाः	१०-२२-२०	कृष्णस्त्वन्मत्तं रूपं	१०-२२-३५
कृतशोकानुत्पानेन	३-१५-४३	कृष्ण एवं भगवति	१-९-५१	कृष्णस्य गर्भजगतोऽन्तिभरावसज	१०-१४-३१
कृतागतं तं प्रदत्तमधिणी	१०-१०-११	कृष्ण कृष्ण महाभाग त्वज्जगं	१०-२३-३१	कृष्णस्य मृत्युः केचिज्जगुः	१०-१६-९
कृतादिषु प्रजा राजन्	११-५-३८	कृष्ण कृष्ण महाभाग	१०-१५-२४	कृष्णस्य योगवीर्यं तद्	१०-१०-१४
कृतान् आसीत् समरं	९-७-१३	कृष्ण कृष्ण महायोगिन्	१०-१४-३०	कृष्णस्य रक्षिणं गोप्योऽदीन	१०-२५-२८
कृतावभूष्यस्त्राणाय	४-१९-४०	कृष्ण कृष्ण	१-७-२२	कृष्णस्याश्विनचरवीर्यस्य	१०-७९-४५
कृतिरातस्ततस्त्वाम्	९-११-१७	कृष्ण कृष्णाग्रमेधात्मन्	१०-८०-२५	कृष्णस्यासीत् सला रक्षिद्	१०-१००-२२
कृतिर्हिष्यन्माभाज्	९-१८-२९	कृष्ण कृष्णाग्रिन्माध नात	१०-१२-२३	कृष्णाग्रिप्रपद्यन्पुतिऽऽ	६-३-३०
कृते प्रयतते धर्मचतुष्पात्	१२-३-१८	कृष्ण कृष्णोति ते सर्वे	१०-१४-६	कृष्णान्नं साधुषुं कुप्रायप	१२-७-९
कृते यद् व्यापनो विष्णुं	१२-३-५२	कृष्णं वीर्यस्य वलिनोत्तरास्त्राणां	१०-१९-१३	कृष्णान्निकमुपजगत्	१०-५९-३९
कृते शुक्रपनुनां दुर्दृष्टितो	११-५-२१	कृष्णं महासुरासं रण्डा	१०-१२-५०	कृष्णाग्रं प्रणिपत्याह	१०-४६-१७
कृतेषा विपश्वा नष्टाः	९-८-१०९	कृष्णं विदुः परं कान्त	१०-२७-१२	कृष्णाग्रं वासुदेवाय	१०-८३-१६
कृते मे सप्तधा गर्भः	६-१८-७२	कृष्णं हृदाद् विविधज्ञानं	१०-१५-१३	कृष्णाग्रं वासुदेवाय	१-८-१४
कृते मेऽनुग्रहः पूर्वं	४-२२-४५	कृष्णः कमलपत्राक्षः	१०-१३-४१	कृष्णे गते भगवति	१-१८-३६
कृते हिरण्यनाभस्य	१२-६-४४	कृष्णः परित्तनं प्राद भगवान्	१०-८९-४४	कृष्णे स्वधामोपगते	१-३-४५
कृतिवार्तिनि महार्जनि	६-६-२३				

कृष्णोऽर्थाधिक एतानि	१०-२५-२७	को नु क्षेमाप कन्तेन	१०-५१-१७	ऊतोरापि क्रिया भावां	४-१-३५
कृष्णेन हन्ममानास्ते	१०-५५-५	को नु त्वक्षराभ्योजमेवं	१०-५३-२२	ऊपस्य कुनिः प्रोऽऽभूत्	५-२१-३
कृष्णो ब्रह्म आदेशं	१०-५-५५	को नु मेऽस्तिनेत्	८-११-३८	ऊतोरा गां र्देकेन	८-१८-५४
के न प्रयेतसो नाम	४-१३-२	को नु रात्रिर्निद्रपवान्	११-२-२	ऊपेन ते विमनसो	१०-५१-५५
केचिन् कुर्वन्ति कर्माणि	१०-१००-४७	को नु तोकं मनुष्येन्द्र	११-२-४३	ऊप्याराः प्राणिनः क्रयं	४-१८-२४
केचिन् विषयेषु जगद्गुरुके	११-२३-३४	को नु धुत्वा सकृद्	१०-१००-१८	ऊिदन्वते निशि	२-७-३३
केचिन् प्राश्रयसो भीता	१०-५-३४	को नुमे भगवान्	८-१५-१३	ऊिपमाणे कर्मणोऽं	८-२१-३१
केचिन् रभशुः	४-६-१४	को भवानिह सम्प्राप्तो	१०-५४-२८	ऊिपया क्रतुभिर्दत्तैः	३-३३-३४
केचिन् व-विंशतिं प्रादुराग्रे	११-२२-२	को भवान् पराया नस्य्या	१०-३२-११	ऊियाकलापरिदमेव योगिनः	४-२४-६२
केचिन्मर्मं वदन्त्येवं	४-११-५२	को पशुपुत्रो नाम	४-१४-२६	ऊियाषां निर्वन्धमानापाम्	५-८-११
केचित्केवलता	६-१-१५	को वा अभुष्याहि	३-२-१८	ऊियाषां समापस्य	११-२७-१
केचित्स्वयंदहानाहृदपावकासो	२-२-५	को वा हृदय	३-१६-३२	ऊिदन् विषते द्विज	३-५-७
केचिद्विषुन्व शिविरं	१०-५०-२५	को वा भावतस्तस्य	१-१-१६	ऊिदन् स्वनुनं बालमतिवेनं	१०-१२-२२
केचिदाहुतं जानं	१-८-३५	को विषातपिता वेगम्	५-८-३५	ऊिदन्मोषपक्षेऽप्य	२-५-२७
केचिद् देहमिमं धारं	११-२८-४८	को विमर्शनं वां मैत्रीमनुवृत्तां	१०-७०-४७	ऊिदारा मुद्	३-८-३
केचिद् राजन् रथानधवान्	१०-६५-३०	को वीनं परित्यज्यते	४-१४-३४	ऊिदार्थमानान् इदं	८-२०-५२
केचिद् विभिन्नयर्माणं	१०-५०-२५	कोऽस्तिस्त्रयोऽनुवर्तन्त्या	६-१८-४०	ऊिदन्मकेषु गोपेषु वज्रावा	१०-१७-१
केचिद् हताः समापेतुः	१०-५१-३४	कोऽस्तिप्रपातो	७-७-३५	ऊिदिव्यमानान् कृष्णो	१०-१६-७
केचिद् हयानपन्थागानास्ते	१०-५०-२३	कोऽस्तिरजः तैऽस्तिनगुणैः	७-५-४२	ऊिदन्मस्तानुपजम्	११-१-१३
केचिद्व्रताः समापेतुर्गुणान्	१०-५०-२१	कोऽस्तिर्यनुष्णाम्	७-४-१६	ऊिदन्त्याः पुत्रकथन्त्याः	१२-७-२६
केचिद्विदुर्गुणैः	६-१५-३२	कोऽस्तिर्यत्र तत्र पादां	१-१७-१२	ऊिदित्वा सुचिरं तत्र	१०-८९-१४
केचिद्वैकल्यपक्षत	१-१७-१८	कोऽस्तिं स्थानराजेन्द्र	६-१५-२	ऊिदो मुनमानादत्त हनं	१०-११-१७
केतुमाने भगवान्	५-१८-१५	कोऽस्तिर्येऽप्यधिको नाप	१०-५२-४६	ऊिदन्मस्त्रुसमाख्यया स्मृतः	१०-३७-१८
केतुखविक्रमसत	११-६-१३	कोटारा रेवती ज्येष्ठा तुला	१०-७-२५	ऊिदो सोमोऽनुनं हिंसा	११-२५-४
केदारभ्यस्तपोऽऽज्जुह्वन्	१०-१८-३९	कोनु तत्कर्मजनेः	५-४-५	ऊिदन्मं कृष्ण राधेति	१०-३२-२७
केतचिद् भिक्षुणा गीतं	११-२३-५	कोन्वयं नवैरूयैः	१०-५८-३५	ऊिदन् पिण्डनं तुमिः	३-२७-४५
केनाहं विविना	८-१५-२२	कोन्वयः सुखचन्त्येवं	११-१०-२०	ऊिदो भीतिकः	८-१५-१९
केनोपायेन भगवान्	१२-३-१६	कोन्वयः कति न धुणोति	४-२१-१८	ऊिद वज्रसारसंज्ञी	१०-४१-८
केवलानुभवान्दसन्दोहो	११-५-१९	कोन्वयः काश्मर	५-५-१६	ऊिदोमोदी छोदो वा	१०-८८-४८
केवलान् हि भावेन गोप्यो	११-१२-८	कोन्वीद्यते चारसरो	३-४-१५	ऊिद सामाद्यनो बालः क	१०-२४-१४
केवलानुभवानन्द	७-६-२५	कोपकालो युगान्तः	७-८-४२	ऊिदाहं किनवापको	६-२-३७
केवलान् ह्यधर्मैः	३-३१-३३	कोपस्तेऽस्तिनिशिधायं न	१०-९२-४८	ऊिदिव कनईसानावनु	१०-१३-१०
केराजसाध	७-१२-८	को युवां ज्ञानसंपत्तौ	६-१५-१४	ऊिदिव धीगुणिनः	५-१४-२७
केराजाननस	७-१२-११	कोऽनुनाय दैत्यानाम्	८-११-१४	ऊिदिव स्तुत्रावेतिविपैरुपहासकैः	१०-१६-१४
केराजाननससधुमलानि	११-१८-३	कोऽपार आचरेत्	७-४-६	ऊिदिव यान्तीचमया	५-१४-१०
केराी नु कंठप्रहितः सूरिर्मही	१०-३५-१	कोऽपारा दारांश्चैः ए	३-२-२७	ऊिदिव जीवातपरात	५-१४-२५
केराजोद्वर्धनेन भक्ताः	१०-७४-४३	कोऽमोदकं भगवतो	३-२५-२७	ऊिदिव शोचन्ती जायां	४-२५-६२
केराजो धृष्टेनुच	५-११-३८	कोऽम सप्रदा रथायं	१२-१३-८	ऊिदिवशोपदोष	५-१४-८
केराजो मालिकं ज्ञानं	११-२५-२४	कोऽपराजसो वीति	१०-६५-२७	ऊिदिवशोपदोष	५-१४-८
को गुरुषु पुमान्	६-७-१२	कोऽनुधुमपरोशनं स्वात्म	१२-१०-१०	ऊिदिवशोपदोष	५-१४-८
को नाम नृपेन्	७-६-१५	कोऽनुधुमपरोशनं स्वात्म	१२-१०-१०	ऊिदिवशोपदोष	५-१४-८
को नाम नृपेन्	१-१८-१४	कोऽनुधुमपरोशनं स्वात्म	१२-१०-१०	ऊिदिवशोपदोष	५-१४-८
को नाम लोकं वृक्षार्थं	३-१४-५२	कोऽनुधुमपरोशनं स्वात्म	१२-१०-१०	ऊिदिवशोपदोष	५-१४-८
को नाम स पुमान्	१०-५४-१३	कोऽनुधुमपरोशनं स्वात्म	१२-१०-१०	ऊिदिवशोपदोष	५-१४-८

कश्चित् पवतन्त्येषु	१०-१३-१५	क्षणं तं काशिते:	१०-६९-२९	क्षेत्रञ्च आत्मा पुरुषः	५-११-१४
कश्चित् पिवन्त्यां पिवति	४-२५-५८	क्षणान्प्रादितं व्याम	४-११-२३	क्षेत्रज्ञ एता मनसो	५-११-१३
कश्चित् पुमान् कश्चिप ली	४-२९-३०	क्षता महाभागवतः	३-२१-२	क्षेत्राणां चैव सर्वेषां	१२-१३-१६
कश्चित् स शैलानुत्पाट्य	१०-९१-४	क्षत्रं क्षयाय विधिप्राप्तद्वतं	२-७-२२	क्षेत्राणामपि सर्वेषां	१०-१०५-१४
कश्चित् समुद्रमध्यस्थो	१०-९१-५	क्षत्रं यन् नातजहात्ययम्	९-२०-२९	क्षेत्राणि सत्यसम्पन्निः	१०-१८-१०
कश्चित् खातो	७-१३-४१	क्षत्रजन्मास्थितो जन्तून्	१०-५४-६४	क्षेत्रेऽप्रजन्म्य भ्रातुः	९-१९-२५
कश्चित्कातविपथितराज	५-१४-१७	क्षत्रवृद्धमुत्सृज्यान्	९-१४-३९	क्षेमं स कश्चिद्	३-१-३१
कश्चित्कश्चिन्क्षीणधनस्तु	५-१३-१२	क्षत्रिणाणामप्यं धर्मः	१०-५९-४४	क्षेमोऽथ सुजतन्तस्मान्	९-१९-४९
कश्चित्पुष्पोति भूषण्यं	४-२५-६१	क्षत्रिवैवच महावीर्यं	१०-१०५-१२	क्षीमं तुकूनम्	७-१३-३९
कश्चित्सकुदवगत	५-१४-१३	क्षमभ्यं मम दीरात्यं साधयो	१०-५-२३	क्षीमं वासः पुष्कटितटे	१०-१०-३
कश्चिदन्तं कश्चिद्	७-१३-३७	क्षमायैवं समीक्षम्	४-८-१६	क्षमांभोनतांति	३-३३-९
कश्चिदसाय गृहं	५-१४-१६	क्षितिं सर्वेकम बनेः	८-१९-३३	क्षेनिकया मां मुधा	५-८-१८
कश्चिदुत्पन्नः	७-४-४२	क्षितिभरमचरोपितम्	१-१-५०	क्षःवाहो नाम राजर्षिः	२-१-१३
कश्चिदुत्कृष्टी	५-१४-११	क्षिति शयानं	३-२०-२७	सगमादाय तस्या	९-३-६
कश्चिद् गायति गायन्तु	१०-१३-९	क्षित्यादिभिरेष किन्तावृतः	६-१६-३७	सं रोदसी ज्योतिरनीकमासाः	१०-८-३८
कश्चिद् गायति गायन्त्यां	४-२५-५९	क्षित्पादीनाम्	७-१५-५९	सं रोदसी भगवानत्रि	१२-८-२८
कश्चिद् गुणोपि दोषः	११-२१-१६	क्षिपन्त्येकैऽवतानन्त	११-२३-३८	सं वायुमग्निं सन्निनं मदी	११-२-४१
कश्चिद् भूमी कश्चिद्	१०-८७-१६	क्षिप्तोऽज्यमानितोऽसन्निः	११-२२-५७	सं वायुर्ज्योतिरापो	१०-७४-२५
कश्चिद् रुदनमप्युत्तिचिन्नाय	११-३-३३	क्षिप्ता क्षीरोत्पी	८-६-२२	सं व्यभृदितादित्यं वातवर्ष	१०-२३-२५
कश्चिद् रोदिति	७-४-४०	क्षिप्ता पुरुषया	७-८-४	सगणस्तन्मुक्तस्माद्	९-१०-३
कश्चिद् वनस्पतिक्रोडे गुहायां	१०-१८-२६	क्षिप्यमाणस्तमोदे	८-२२-२४	सगा वीतफनं वृक्षं	१०-४५-८
कश्चिद् वारवतो वेणुन् क्षेत्रणीः	१०-१२-३९	क्षीणावुषः क्षीणस्त्यान्	१२-६-१२	सद्वादस्य च मान्यातुः	१२-१२-२३
कश्चिद् दीपप्रचस्तेषो मावा	१०-१४-७	क्षीयमाणे स्वसाप्रथ्ये	४-२७-१७	सद्वादस्य दीपंवातुस्य	९-८-८३
कश्चिद्गृहभयमोदित	५-१४-१९	क्षीयमाणेषु देहेषु	१२-२-१२	सखोताविर्मुखी च प्राय	४-२५-४८
कश्चिदुत्पन्नदेहि कार्ये	५-१४-३४	क्षीरोदपाचमरदानवयूपाना	२-७-१२	समप्रोक्त निर्मेषं	१०-१८-४१
कश्चिद्वाचित धावन्यां	४-२५-६०	क्षीरोदमथनं तद्गद्	१२-१२-२०	सर्गैर्महाकोशान् रथांश्च	१०-६४-३२
कश्चिद्विजोषाः सतिनोऽभिधानि	५-१३-६	क्षुद्रुभ्यामुदरं	३-२७-७१	सरोऽऽवोऽऽयतरो	३-११-२२
कश्चिन्निगीणोऽऽजगरादिना	५-१४-९	क्षुद्रामकण्डः शुष्कास्यो	१०-१०२-१४	सरोष्टः ककरीः	३-१८-११
कश्चिन्निजने	६-१-१०	क्षुद्रामाः शुष्कवदनाः	१०-८३-२	सर्जुस्त्रातकाप्रायः	४-७-१८
कश्चिन्मृत्युन् चान्येषु गायकी	१०-१६-१२	क्षुद्रामाया मुखे राजा	४-३०-१४	सत्कोतं नवितुले वै	४-२९-५१
कश्चिन्मग्नो महावर्त	१२-८-१७	क्षुद्रुदृक्पातगुणमाकन जैह	११-४-११	साण्डिक्यः कर्मतत्त्वज्ञः	९-११-२१
कश्चिन्मयोऽभ्यन्त्यचिपिकः	५-१४-२६	क्षुद्रुदृक्पातौ मकरीलिमङ्गिते	१२-८-१६	साम्नाकोऽद्रवं तोषे	४-२३-१६
कश्चित्तेषुमुपवर्धितचित्ताः	१०-३३-१९	क्षुद्रुद् विधातु	३-१०-८	सुरिः क्षुष्टेरेतन्	३-१४-३२
कपात्येको भवान् यत्ता	४-९-२८	क्षुद्रुदृक्पातं सुखार्थं हिन्वा	१०-२३-२३	सो खानि वापी	७-१३-२५
कापि देवमापया रिषा	५-१४-३१	क्षुद्रुदृक्पातमुपसृष्ट	३-२१-२०		
कापि सन्ध्यामुपासीतं	१०-७९-२८	क्षुद्रुत्पातविभिर्देवैव	१२-२-११		
काप्यं मनीमसः काप्यं	११-२६-१८	क्षुद्रुत्पातं च प्रशान्ते मे	१०-९८-४		
काहं दितिः वापीयान्	१०-१०१-१५	क्षुद्रुत्पातौ यथा दीनः	४-२९-३१		
काहं रजः प्रभवः	७-९-२६	क्षुद्रुत्पातं	३-२७-६३		
कैमः रिषो जन्मवीर्यवत्सर्गातीनाः	७-१५-७	क्षुद्रुऽक्षीतो	३-३३-२२		
क्षणमात्रमिवाधायं	१०-५७-१०	क्षुद्रंभं सुमनसं	४-२९-५६		
क्षणान् निर्भीतः	८-२०-६२	क्षुद्रातौ जगुहे विप्रम्	९-८-५८		
क्षणार्थमनुभववान्	९-१५-२७	क्षुद्रामां तथा पोरां	१०-६३-८		
क्षणार्थानपि तुल्ये	४-२४-५८	क्षुद्रान् मनोऽन्ते	९-७-४		

ग, घ

गंघर्ववदनक्रान्तां

गंधर्वोपसोऽपुक्षन्

गंधर्वसत्तावतीरस्य

गंधीरयेनातिनिर्भायं ज्योतिषां

गद्गायमनुनयोः

गच्छ कामं मया

गच्छ जानीहि तद्वनम्

गच्छ देवि व्रतं भद्रे

४-२८-१०

४-१८-१७

४-२७-१४

४-१२-३८

४-२१-११

३-२५-३८

१०-४७-३६

१०-३-७

गच्छ द्राघवीं सूत	११-३०-४६	गदामाचिष्य तरसा	१०-६८-२३	गायन् गिरा मधुरया	१०-८०-३३
गच्छ नन्दग्रन्तं तत्र	१०-३४-६२	गदामुपस्य कानिद्रो मुकुन्दं	१०-१०३-८	गायन्तं चारुणीं वीत्या	१०-९१-१०
गच्छ भद्र वषाकाममेहि	१०-५३-१८	गदामुपस्यविद्वत्पां	३-२०-५	गायन्तः कृष्ण कुण्डोति	१०-७०-११
गच्छन् कचिद् जनोरेगे	१०-५२-१८	गदामुपस्यविद्वत्पां	६-८-२४	गायन्तश्च स्तुनन्तश्च	१०-५८-४५
गच्छन् पथि महाभागः	१०-३६-२	गदामुपस्यविद्वत्पां	१-८-११	गायन्ति ते विवाहकर्म	१०-८१-९
गच्छमावस्य सान्त्वस्य	१०-८८-१३	गदामुपस्यविद्वत्पां	८-१२-४०	गायन्तोऽभिप्रायसन्तो	८-१३-१०
गच्छोद्वय मयाऽन्विष्टो	११-२५-४१	गदामुपस्यविद्वत्पां	११-३-५४	गायन्त्य उच्चैरुभयं सहजाः	१०-२८-४
गच्छोद्वय व्रतं सीम्य	१०-४४-३	गदामुपस्यविद्वत्पां	८-१०-४२	गायन्त्यः प्रियवर्माणि	१०-४५-१०
गजमुष्टिकाचान्कसादीनां	१२-१२-३४	गदामुपस्यविद्वत्पां	२-६-४३	गायन्तो दीप्तिमान्	८-१२-१५
गजानुरागा	८-९-३७	गदामुपस्यविद्वत्पां	१२-७-१६	गायः सपाना एतेन	१०-४१-२६
गजनेत्र महाधनेन	१०-३४-४२	गदामुपस्यविद्वत्पां	११-६-३	गायः सर्वगुणोपेता चासः	१०-८-१८
गणं सावर्तके नाम मेघानां	१०-२३-५	गदामुपस्यविद्वत्पां	२-६-१३	गायश्च कृष्णमुखांनर्गन्तव्येणुगीत-	१०-१९-१४
गतं कुम्भाज्यमाप्तस्य	१०-५१-६९	गदामुपस्यविद्वत्पां	९-११-७	गायो मृगाः सपा नार्यः	१०-१८-४४
गतयो मतयः भद्रा प्रापयिच नं	२-६-२६	गदामुपस्यविद्वत्पां	१०-२०-३	गायो नृपा वन्ततर्पः	१०-१४-११
गतधर्मं वर्षपृच्छन्	१०-४४-१६	गदामुपस्यविद्वत्पां	१०-२५-१७	गायो नृपाय च वन्ताय च -	१०-६-७
गतस्वार्थमिमम्	१-१२-२६	गदामुपस्यविद्वत्पां	५-१५-१२	गायो द्विगुणं वासांसि	१०-३३-३
गतां च दानवीं सेवां	१०-५३-२५	गदामुपस्यविद्वत्पां	१०-६७-२८	गायोऽन्वितमसृ	३-१८-१३
गताः सप्ताधुना	१-१३-७	गदामुपस्यविद्वत्पां	१०-६६-४१	गायचारयन् स गोपालः	१०-२१-१७
गतिं चिकीर्षतः शरी	२-१०-२५	गदामुपस्यविद्वत्पां	१०-६७-३९	गायचारयन्तावचिद् अर्धनं	गामान्जुनी १०-२१-७
गतिस्मिन्नेक्षणभाषणारिपु	१०-२८-३	गदामुपस्यविद्वत्पां	१०-६१-२५	गिरं समायी गयने समीरितां	१०-११-२१
गते तस्मिन् महाधानान्	१०-३४-४९	गदामुपस्यविद्वत्पां	६-८-२९	गिरयः प्रत्यक्षयंतं	३-२०-२०
गते मयि पुत्रां तज्या	१०-४-४१	गदामुपस्यविद्वत्पां	१०-९-११	गिरयो मुमुक्षुलोपं कचिच	१०-१८-३४
गते राजनि सा वीर	९-१५-२४	गदामुपस्यविद्वत्पां	९-१२-०९	गिरयो वर्षधाराभिर्हन्यमाना	१०-१८-१३
गते शतधुरीः क्षयः	३-२५-२१	गदामुपस्यविद्वत्पां	१०-३-१४	गिरा गृहदशऽस्तीपीन्	१०-३७-५४
गतेऽप्य दुर्वाससि	९-६-८३	गदामुपस्यविद्वत्पां	१०-३-१६	गिरिं चारोय	८-६-२८
गतेऽप्य बसुदेवे तु	१०-२-१०	गदामुपस्यविद्वत्पां	४-२९-७४	गिरिदरं चिन्तिष्य	१०-३५-३०
गत्या नन्तिपौरा	१०-४५-५१	गदामुपस्यविद्वत्पां	१०-८-३०	गिरिपतिमिति	८-६-३७
गत्याऽनुतागस्मिन्तराश्रितोऽक्षिः	१०-२८-२	गदामुपस्यविद्वत्पां	९-६-२१	गिरिराऽऽ वादचारीय	६-१२-२९
गत्युत्पुलकागौचरान	११-१६-३६	गदामुपस्यविद्वत्पां	१०-१९-२०	गिरिपथाऽऽगिरिका प्रहारं	१०-९१-२०
गत्या गजाह्वं रामो	१०-९२-१७	गदामुपस्यविद्वत्पां	११-११-१९	गिरिगणमस्म्यं मेरुगहनानां	११-१६-२१
गत्या माहिष्मती रामः	९-१४-१७	गदामुपस्यविद्वत्पां	३-१-१९	गिरिः सुतापाः पुष्टिष्यः	४-२-२६
गत्या वनाद् वनं वनम्	१०-२८-३३	गदामुपस्यविद्वत्पां	१२-१-२३	गीतं भगवद्वाङ्मनम्	१-१५-२
गत्याऽप्य वलीशान्तायां	१०-२१-१५	गदामुपस्यविद्वत्पां	१०-१७-१५	गीतं मयेदं नन्दचन्द्रनाः	४-२४-८०
गन्तोवीची दिशं राजा	४-११-५	गदामुपस्यविद्वत्पां	१०-९७-२७	गीतवादिप्रपेयं	१०-८१-२४
गदः सान्त्विकरूः	१०-८८-५	गदामुपस्यविद्वत्पां	१-१७-३	गीपते परमं पुष्पम्	७-१-५
गदया साक्षिने स्थे व्रत	१०-६६-३५	गदामुपस्यविद्वत्पां	१०-१३-१५	गुहपापसमीपि	११-२७-३३
गदयाऽभिहितोऽप्याजी न	१०-१०३-१४	गदामुपस्यविद्वत्पां	१०-९७-२०	गुणशोचिभदार्हिमन्तं	११-२०-३
गदा कीमोदका मुवी	१०-४९-२४	गदामुपस्यविद्वत्पां	१०-१८-३६	गुणशोचिभदार्हिमन्तं	११-२०-५
गदाऽऽतिपरिपैक्षीः	६-१०-२४	गदामुपस्यविद्वत्पां	९-१४-२८	गुणप्रवाह एतस्मिन्	१०-७४-१५
गदापाणिर्दुर्गपथः सान्त्वोऽपि	१०-८८-४८	गदामुपस्यविद्वत्पां	१-१२-४	गुणप्रवाह एतस्मिन्	६-१७-२०
गदापाणी उभी हृष्ट	१०-९९-२६	गदामुपस्यविद्वत्पां	९-१९-२६	गुणमय्या जीवयोन्ता	११-२६-२
गदाप्रदान्याधतो	८-१०-१५	गदामुपस्यविद्वत्पां	११-२१-४१	गुणमय्या स्वराया	८-७-२३

गुणव्यतिकरिषं देवी	६-१९-१२	गृहन्ती व्रीह्याभ्यान्नाम्	३-२१-३१	गोपजानिघ्नतिष्ठन्ना देवाः	१०-१९-१०
गुणव्यतिकराकारो	३-११-१७	गृभिः कंकेदैर्दे	८-९-१०	गोपवृद्धा महोत्पाता	१०-१२-१०
गुणव्यत्यय एतस्मिन्	३-११-३०	गृहं तमापान्नामवेस्य साऽऽसताम्	१०-४७-४	गोपवृद्धाश्च गोप्यश्च	१०-१७-१८
गुणाः गुज्जनि कर्माणि	११-१०-३१	गृहं यनं चोपविशोत्	११-१७-३८	गोपवृद्धाश्च विधिषव्	१०-९-०-४
गुणात्मकानीन्द्रियाणि	२-१०-३२	गृहणैतानि	३-१३-१४	गोपा नन्दावयः धृन्वा	१०-१२-१
गुणाधिकान्मुदं तिष्योत्	४-९-३७	गृहस्थ एनाम्	७-१४-१	गोपाः परस्परं हृष्टा	१०-६-१४
गुणानामप्यभिधायां पुमान्	११-२५-१	गृहस्थस्य	७-१५-२८	गोपान् गोकुलनृधायां	१०-६-१९
गुणानुरक्तं व्यसनाय	५-११-८	गृह्णाण द्रविणं दत्तम्	९-५-११	गोपान् वपस्यानाकृष्य	१०-४२-२८
गुणाभिमानिनो	३-३०-४४	गृह्णात्यज्जिनो पीरः	२-१-१६	गोपान् समविदित्वा सोऽऽपि	१०-३७-७
गुणाभिमानि स तदा	४-२९-२८	गृह्णादनपगं वीक्ष्य	१०-७६-२५	गोपाना यादवाश्चैव	१०-३४-५६
गुणालयं शीलपानं कुतश्च	४-२१-४३	गृह्णाम्यो हि कुसाय	११-९-१२	गोपातास्तनमपश्यन्तः	१०-२६-३
गुणावतारिर्धिसस्य	३-८-१८	गृह्णापी सद्यःशी भार्यामुद्र	११-१७-३९	गोपास्तनमपश्यन्तः	१०-३७-३०
गुणिनामप्यहं सूचं महतां च	११-१६-११	गृह्णाभयो जपनतो	११-१७-१४	गोपीषाप जगत्कुपेः	४-२२-५८
गुणेषु गुणसाधये च	७-६-२७	गृहीता रहमसुद्रा	१०-५१-८	गोपीनां तन्वतीनां च	१०-३१-३६
गुणेषु मायामात्रेषु	११-२६-२	गृहीताईणमासीनं	३-२२-४९	गोपीनां परमानन्द आसीद्-	१०-१७-१६
गुणेषु बर्तमानोऽपि	११-१०-३५	गृहीतुमैच्छद् विद्वज्ज	१०-६१-५०	गोपीभिः स्तोत्रभिर्नोऽऽनुत्पद्	१०-१२-७
गुणेषु वा विरोधितमभीक्ष्णं	११-१३-२६	गृहीतो लीलाया सीताम्	९-१३-२३	गोपुरद्वाराभ्यागेषु	१-१०-५०
गुणेष्वस्यो बहिता	११-१५-५	गृहीत्या पाणिना पाणिं	१०-८०-१५	गोपमंसं प्रतिवेदे	२-७-३२
गुणेष्वपिषाते चेतो	११-१३-१७	गृहीत्या मृगाशास्त्राः	४-२-१२	गोप्यः कामान्	७-१-३२
गुणेष्वपिषाते चेतो	११-१३-२५	गृहीत्या रत्नविचयं किरिटं	१०-५३-११	गोप्यः किमाचरयत् कुशानं	१०-१९-१०
गुणैरतमसद्व्यपेक्षैः	७-४-३७	गृहीत्या गृहपोतं वा	१०-३४-११	गोप्यः कृष्णे वन	१०-३३-१
गुणैर्गुणानुदाते यथाकालं	११-७-५०	गृहीत्या देतपासात्	१०-९१-१५	गोप्यः स गोपाः किल	१०-८-३३
गुणैर्गुणान् स भुञ्जते	११-३-५	गृहीत्याऽऽपराधाभ्यां	१०-१२-२३	गोप्यः संस्पृष्टमितिता अग्नेषु	१०-७-२२
गुणैर्विधिप्राः गुणती	३-२७-६	गृहीत्यापीन्द्रियैरर्पान्	११-२-४८	गोप्यः सुमृष्टमिणकुण्डत-	१०-६-११
गुदं गुप्तो विनिर्भिण्णम्	३-७-२०	गृहेषु कूटधर्मेषु	३-३१-९	गोप्यः स्फुरन्मककुण्डतकुन्ततन्वि	१०-३१-२३
गुदं मृत्युराजने	३-२७-६९	गृहेषु कूटधर्मेषु	४-२-२३	गोप्यश्च कृष्णमुपतभ्य	१०-७०-४९
गुप्ता नृभिर्विरगमचपलभ्यु	१०-८५-१६	गृहेषु कूटधर्मेषु	४-२५-६	गोप्यश्च दधितं कृष्णम्	१०-३७-३१
गुप्ताऽप्येषु मनुजित	११-४-१८	गृहेषु तासात्मनिबाधं	१०-१०४-१२	गोप्यश्चाकर्णं मुदिता	१०-६-९
गुरुणा भविर्ज्ञः शतः	८-२०-६३	गृहेषु दोषेषु सुतेषु	९-६-१५	गोप्यस्तद्वीरताकर्णं	१०-३२-२४
गुरुणां च तपसां च	६-२-१६	गृहेषु वेत्यतिपयः	८-१५-७	गोप्यस्तपः किमचरन्	१०-४२-१४
गुरुणैवमनुजानी	१०-४३-५०	गृहेषु वर्तमानोऽपि	४-३२-५५	गोप्यादेदेत्यपि	१-८-३४
गुरुष्विधम्	७-५-१९	गृहेष्वप्यस्थितो	७-१४-३	गोप्यो रुद्राद्या नृपत्यकुच	१०-१२-३३
गुरुषु ब्रह्मदानीनं	१०-४३-४६	गृहेष्वपिषातां चापि	४-३२-१९	गोप्यो तन्वाऽऽस्युतं कान्तं	१०-३१-१५
गुह्यं सः स्यात्स्वजनो	५-५-१८	गृहोपायां कुसुमिविः	३-३४-१८	गोप्यो हस्तन्वः पञ्च	१०-९०-९
गुह्यगुह्येषा भक्ष्या	७-७-३१	गृह्णन् निपद्वादध	१०-४९-४८	गोप्योऽऽनुरकमनतो	१०-१४-२०
गुह्यश्च रत्नदेवश्च	९-१८-२	गृह्णन् नो न वतयः	१०-३३-३०	गोप्योऽऽस्य नित्यमुदित	१०-४१-२८
गृह्णन् वपस्याचरान्	९-८-१२८	गृह्णन् पावतः पाण्डु	१०-८९-५०	गोभृष्टिण्यापननायचहन्तिनः	१०-८९-२८
गुणोर्नापिताः संज्ञाम्	६-७-१७	गृहीत वयसुषवद्भूमय्य	२-७-३०	गोमती गण्डयं सान्वा	१०-९९-११
गुणैर्गर्भाधिपवृद्धानाम्	६-१५-७	गुह्यमाणस्त्वमग्रातो विकारीः	१०-११-३३	गोमन्तं द्रुमुपिषातो	१०-५२-२७
गुणेषु त्यक्त्वाः	९-८-८५	गोकुलं सर्वमावृण्वन्	१०-८-२३	गोमन्तं पर्यतपयं नृज	१०-५३-१
गुह्याधिपानं निर्भिष	१०-३५-३४	गोपं त्यदीयं भावयन्	४-४-२३	गोमूत्रेण साधयिष्या	१०-७-३१
गुदः कन्यागुदे शायत्यवृद्ध	१०-७०-२६	गोदावरीताटान् पुण्यान्	१०-१०५-६	गोमंदवच्छक्रतो	१०-६५-२०
गुह्यश्चरति भूतेषु	११-१६-४	गोरोहशज्याभिषेयः	१०-४४-११	गोवर्धने पुने शीने आसाराद्	१०-२५-१
		गोपनानि वृष्कृत्य	१०-१२-३२	गोविन्द नीपतामयः	१०-२६-८

गोविन्दं गृह्णामीष	१०-८१-४०	चक्रातेन नीतोऽयं	१०-१२-१४	चरिष्ये यधनिर्वैशं नोका	१०-१८-२२
गोविन्दं सत्यभाषां	१०-६७-५२	चक्रुः सामर्थ्यजुर्नवीर्यजा	१०-५८-१२	चरुं निरुष्य पक्षिभिः	८-१५-५२
गोविन्दं धृगुगुणाभां	१०-७०-१७	चक्रुः स्मरणा विषयान्	९-२०-६	चरुं वने	७-१२-२२
गोविन्दं भुजगुगुणां	११-५-११	चक्रुर्भूयो रणोपायं	१०-५१-२१	चर्मभिस्तं तथा पाशैर्बद्धवा	१०-८१-१६
गोविन्दं भुजगुगुणां	१०-५१-३५	चक्रुः हिरण्यकाशितो	१०-१८-१९	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१०-५२-१०
गोविन्दं भुजगुगुणां	१०-५२-३७	चक्रुः धुमधारां	८-८-७०	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१०-५५-१६
गोविन्दं भुजगुगुणां	१०-८०-१०	चक्रुः धुमधारां	११-१५-२०	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१२-२७-१३
गोविन्दं भुजगुगुणां	८-२५-०५	चक्रुः धुमधारां	४-२६-४	चर्मनक्षत्रकोषेणां	५-१३-८
गोविन्दं भुजगुगुणां	३-११-२१	चक्रुः धुमधारां	४-२८-१३	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१०-२९-११
गोविन्दं भुजगुगुणां	४-२६-४	चक्रुः धुमधारां	९-१५-४	चर्मनक्षत्रकोषेणां	४-३०-४९
गोविन्दं भुजगुगुणां	१०-१-१८	चक्रुः धुमधारां	९-२०-१०	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१०-३५-१६
गोविन्दं भुजगुगुणां	९-४-१२	चक्रुः धुमधारां	३-११-१६	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१०-४२-२७
गोविन्दं भुजगुगुणां	३-८-३३	चक्रुः धुमधारां	४-९-७८	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१०-४०-३५
गोविन्दं भुजगुगुणां	३-१२-१३	चक्रुः धुमधारां	१२-१३-६	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१०-५३-३७
गोविन्दं भुजगुगुणां	५-२२-३२	चक्रुः धुमधारां	१३-१८	चर्मनक्षत्रकोषेणां	३-१३-३५
गोविन्दं भुजगुगुणां	११-२३-५४	चक्रुः धुमधारां	१२-६-२०	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१-४-१८
गोविन्दं भुजगुगुणां	३-१८-१४	चक्रुः धुमधारां	३-३२-४	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१०-५१-३३
गोविन्दं भुजगुगुणां	४-१८-३१	चक्रुः धुमधारां	१०-९२-११	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१०-९२-२७
गोविन्दं भुजगुगुणां	११-८-१६	चक्रुः धुमधारां	१०-८८-४	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१०-७६-९
गोविन्दं भुजगुगुणां	३-२९-३	चक्रुः धुमधारां	११-३०-३४	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१०-७६-८
गोविन्दं भुजगुगुणां	११-८-२	चक्रुः धुमधारां	१०-५४-२५	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१०-७७-४४
गोविन्दं भुजगुगुणां	२-५-३९	चक्रुः धुमधारां	१२-४-२	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१२-८-२५
गोविन्दं भुजगुगुणां	११-१८-५	चक्रुः धुमधारां	३-९-१२	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१०-७६-३
गोविन्दं भुजगुगुणां	४-२३-९	चक्रुः धुमधारां	८-१३-७	चर्मनक्षत्रकोषेणां	४-२४-४६
गोविन्दं भुजगुगुणां	१२-४-४८	चक्रुः धुमधारां	१२-१३-७	चर्मनक्षत्रकोषेणां	३-२४-३९
गोविन्दं भुजगुगुणां	१२-४-३३	चक्रुः धुमधारां	१०-२१-१९	चर्मनक्षत्रकोषेणां	९-४-२०
गोविन्दं भुजगुगुणां	१-८-८	चक्रुः धुमधारां	५-१६-१२	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१०-५५-३५
गोविन्दं भुजगुगुणां	१०-३४-६४	चक्रुः धुमधारां	१०-१-३१	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१०-६६-११
गोविन्दं भुजगुगुणां	९-१२-२४	चक्रुः धुमधारां	३-१२-१९	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१०-६६-१४
गोविन्दं भुजगुगुणां	१०-६५-५१	चक्रुः धुमधारां	१०-७८-४९	चर्मनक्षत्रकोषेणां	४-२-१५
गोविन्दं भुजगुगुणां	२-२-३२	चक्रुः धुमधारां	११-२२-२१	चर्मनक्षत्रकोषेणां	४-२८-५०
गोविन्दं भुजगुगुणां	३-११-३०	चक्रुः धुमधारां	४-२२-११	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१०-७७-३४
गोविन्दं भुजगुगुणां	४-२९-१२	चक्रुः धुमधारां	११-२२-२९	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१०-७७-३४
च, छ		चक्रुः धुमधारां	५-१३-१८	चर्मनक्षत्रकोषेणां	३-२७-७३
चक्रुः धुमधारां	१०-९१-२६	चक्रुः धुमधारां	१०-७९-३८	चर्मनक्षत्रकोषेणां	८-२१-०८
चक्रुः धुमधारां	९-१८-६२	चक्रुः धुमधारां	९-१५-१५	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१०-७६-५
चक्रुः धुमधारां	१०-६४-१०	चक्रुः धुमधारां	१०-३४-३३	चर्मनक्षत्रकोषेणां	४-१-४१
चक्रुः धुमधारां	१०-१३-१२	चक्रुः धुमधारां	३-१२-११	चर्मनक्षत्रकोषेणां	६-१९-२७
चक्रुः धुमधारां	१०-७-२४	चक्रुः धुमधारां	४-१९-११	चर्मनक्षत्रकोषेणां	९-१४-३८
चक्रुः धुमधारां	१०-६९-५५	चक्रुः धुमधारां	१२-२-१०	चर्मनक्षत्रकोषेणां	८-९-१३
चक्रुः धुमधारां	९-१०-२४	चक्रुः धुमधारां	१०-९३-४५	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१०-८५-११
चक्रुः धुमधारां	९-८-२३	चक्रुः धुमधारां	३-९-३०	चर्मनक्षत्रकोषेणां	१०-७७-२२
चक्रुः धुमधारां	२-७-२०	चक्रुः धुमधारां	३-१४-३	चर्मनक्षत्रकोषेणां	९-३-१९

चित्रधर्मः पट्टिकाभिः	१-१-३३	छाया न्यथार्थो मूढ	८-७-३०	जनमेजयः स्वधितरं	१२-५-१६
चित्रस्वदेः पत्ररथैः	१-६-१३	छापान्द्रुतकाभासा	११-२८-५	जनमेजयस्तस्य पुत्रः	१-२०-३
चिन्तयन्त्येकया	८-६-२	छायायाः कर्दमो	३-१३-२७	जनमेजयो ह्यभूत् पुरोः	१-१७-३
चिन्ताप्राप्तं भगवान् हरिः	१०-४९-६	छायायामुपविष्टां मामन्य	१०-६५-२२	जनयिष्यासि वं रात्रि	१-१०-३१
चिन्तां दीर्घमात्रं प्रातः	७-६-४४	छिन्नाऽसिमादरे निभं	१०-५९-३४	जनस्य कृष्णाद् विमुक्तस्य	३-५-३
चिरं नः पाहिं रासाहं	१०-१०-३	छिपमानं कालाचर्यपः	११-२०-१५	जनाः प्रवदन्तु सर्वे	१०-४२-२५
चिरं विमुक्तं मुनय ईश्वरस्ये	१०-७२-१५	छिद्रप्रतीतिरुत्थापां	१०-४०-२७	जनेषु दत्तमानेषु काम	११-७-२५
चिच्छाजगत्प्रधानो	१०-५४-३३	छिन्नाम्यधीरधिगततमगातिः	४-३३-१२	जनेषु प्रगुणस्येवं	४-२२-१
चिरमिह वृजिनर्तस्तप्यमानोऽनु-		छिन्नैकबाहुपरिपेण वृजः	६-१२-४	जनेष्वेवं त्रुवाणेषु	१०-४१-३१
तपिः	१०-५४-५९	ज, झ		जना जनस्यादिशते	८-२६-५१
चिरान्मृतसुनादने गुण्या	१०-७४-३२	जंबूद्वीपस्य च राजन्	५-१९-२९	जनां वै लोक एतास्मिन्	१०-२६-१३
चिरादधिनापादानां सा	१०-५८-५४	जंबूद्वीपोऽयं	५-२०-२	जनोऽनुबोऽयं निजकर्म	८-२२-४७
चीरकृष्णजिनपरं	१०-५२-१९	जंबूग्रथं शान्तमिति	५-१३-२	जनोऽस्य हेतुः सुखदुःखयोश्चेत्	११-२३-५१
चीरवासा व्रतधामा	४-२८-४४	जगतस्तत्पुत्रराजापि	४-२३-२	जन्तुर्वै भव एतास्मिन्	३-३१-०४
चीरवासानिराहाणे	१-१५-१२	जगत्तुः सर्वभूतानां	१०-३२-२३	जन्तोर्जन्तवः जगदीशपेशसं	४-२०-२४
चीराणि कर्तुं पथि	२-२-५	जगत्तुः प्रकृतिभ्यस्ते	१०-८३-३०	जन्म ते मयस्यैवापः	१०-४-३०
चक्रोप नारादासी	६-५-३५	जगदुद्भवस्थितिर्नपे	४-८-३९	जन्म न्यात्यतया पुंसः	११-२२-३९
चक्रोऽसि विमना	३-१८-७	जगद् सामर्थापन्नया	४-४-१०	जन्मकर्म च	१-८-३३
चुषुर्मुन्युदन्वन्तः	७-३-५	जगाम नैमिषं यत्र	१०-९८-१०	जन्मकर्मवयोरूप	८-२०-५९
चूतपत्रपातः	४-१०-५५	जगाम मायपानेच	१०-५३-२३	जन्मकर्माभिधानानि सन्ति	१०-५४-३७
चूतप्रवातपर्वस्तबकोत्पत्तान्त-	१०-१९-९	जगाम ह्यलिनपुरं	१०-१००-५	जन्मकर्मावदानानाम्	७-११-२५
चूतप्रिपानपनसासनकोविदार	१०-२८-९	जगाम ह्यलिनपुरं	१०-९२-१६	जन्मगुह्यं भगवतो	१-३-२९
चूतिः कदम्बनीपत्रच	४-७-१५	जगुः किञ्चगन्धर्वास्तुष्टुवः	१०-४-६	जन्मव्रतानुगृहीतवैतरंभ्या	१०-८४-४६
चूर्णयन् स्वधुःकोट्या	४-१८-२९	जगुर्मेन्द्रासनम्	७-४-१४	जन्मन्वनन्तरं राजन्	१०-५४-६५
चैत आकृतिरुपाय	४-२४-४४	जगदुत्सादितुं	३-२१-४१	जन्मबन्धुभिर्षोत्रद्वयदाने	१०-९२-३०
चैतःस्तस्य च न्याय	३-२६-१५	जगुर्दे वीक्षं रूपम्	१-३-१	जन्मर्षे तेऽय भविता	१०-१२-२६
चैतनेनामुनोऽप्येवमुचंषा	११-२६-३५	जग्राह विजिज्ञं	३-२०-१३	जन्मापस्य वतः	१-१-१
चैतन्तज्जगत् पुत्रं	४-१-२६	जग्राह विरथं रामो	१०-४९-७६	जन्माया पश्चिमे भावाः	७-७-१८
चैतदेहं चित्तं ज्योति	१०-८४-४५	जगान रुन्धान	३-१४-३४	जम्बीरवर्धुतश्रीभिः	१-८-२९
चैतप्रीतृकृतास्त्वानां	१२-१२-३९	जग्रेऽऽध्वनोदरं तस्मान्	९-८-७२	जम्बीरपथतपोन्यपोगतिर्दः	४-७-९
चैतस्तान्जगत्समन्वदन्	१०-७५-२२	जग्राते नी दितिः	७-१४-१	जम्बीरपथतपोन्यपोगतिर्दः	११-१५-३४
चैवाय माऽर्पणमुपज	१०-७१-८	जज्ञे च कर्दमगृहे	२-७-३	जन्मोन्ममासीत्तज्जगत्	१-१०-२१
चैतस्तेन तान् बद्ध्वा	१०-१००-३१	जज्ञे त्वष्टर्दधिनाग्री	६-१७-३८	जम्भं भुत्वा हनं	८-१०-१९
चैतेन यज्ञा तमसाधुकारिणं	१०-५९-३८	जज्ञे सत्यदितोऽस्यन्यम्	९-१९-७	जपः सुप्रदो भद्रायते	१०-७६-१७
चोदितो विदुरेणैव	४-१७-८	जटां निमुञ्च विधिपत्	९-८-१३०	जपकाने तु	७-१-८
चोपमाना सुरैरेवं	९-१७-३९	जटादीर्घाभिः	७-३-३	जपजप जपजगामजित	१०-९६-१५
चोपग्रायं जनवदं	४-१४-४१	जटाधरस्त्रीजगतायाः	६-१७-७	जपति जननिवातो	१०-१०५-३८
छायाणि देवाभ्यन्तरज्जमिधनानि	१०-५०-३२	जटारंयकुटी	५-१६-२७	जपति तेऽधिकं जन्मना व्रतः	१०-२९-१
छान्दस्यकामस्य च वस्य	५-१५-५	जटान्वधार्धोन्मत्त	४-१३-१०	जपद्रवं सिन्धुर्वाते सोमदन्तं च	१०-५५-२४
छान्दस्यधीयंत	७-१२-३	जटान्वधार्धोन्मत्त	५-८-२९	जपध्वजः शूरसेनः	९-२०-२८
छान्दस्यननस्य गिरं गुणानि	२-१-३१	जननाज्जनकः सोऽभूत्	९-११-१३	जपनाः धुतरेवश्च	८-२०-१६
छान्दस्ययोऽनुमयः	११-२१-३९	जनन्याभिहितः पन्थाः	४-९-४३	जपान्तो नमःशान्तः	१०-९१-२७
छान्दयानः प्रविशतां	१०-४४-५	जनन्युपहतं व्रजच	१०-१३-४६	जपोरुगाय भगवन्	८-१६-२५

जरायुर्न स्पन्दनम्	५-२८-३२	विपुष्या तान् परितः	१०-७७-३४	जुष्टेपु जातामुत्तम्यकुट्टिमेषु	१०-३९-२२
जरासन्धे निर्वापेन न मृषा	१०-५१-१५	निष्कल इव नासाभ्या	१०-८३-६	जुष्टवर्तिन्यस्तस्य	४-६-२६
जरासन्धे पातार्थिण्या	१०-८३-३१	निजीविष्णुं जीवानाम्	६-१०-४	जुष्टुषाम्कृतमन्त्रेण	११-२७-४०
जरासन्धेः समदशसंमुखाद्	१०-६१-१८	निष्ठासितं अधीतध	१-५-४	जुह्वतः सुवहस्तस्य	४-६-१९
जरासन्धेः कृष्ण	१०-८१-१०	निष्ठासितं सुमंषत्रम्	१-५-३	जुह्वनं च विनाताग्नीन्	१०-७९-२७
जरासन्धेः समावीर्यस्य	१०-१६-३६	निष्ठासितात्यपायाम्यो	१-११-२८	जैमिनेः सामगस्याग्नीन्	१२-६-३९
जरासन्धेः तुष्टाया	१०-५५-२२	जितं जितं तेऽजित	३-१४-३०	ज्ञ	
जरासन्धेः सतिः सत्यै	१०-४९-१८	जितं वे देवदेवेश	१२-८-४	ज्ञानं मया पुरीषेन कृपिण्या	१०-११-४१
जरासन्धेः सन्धिनि	१०-५२-६	जितं व आत्मचिद्विषुषाः	४-२४-३३	ज्ञानमेतस्य	७-४-२७
जरासन्धेः समावीर्यस्य माधवी	१०-४९-४५	जितमजित तदा	६-१६-४०	ज्ञापयः पितरी	७-१४-७
जरासन्धेः समावीर्यस्य गङ्गायां	१०-५२-४३	जितासतो जितस्वासः	१-१२-५४	ज्ञापयो जगृहः विधिन्	११-२३-११
जरासन्धेः सतिः सत्यै	७-१३-२८	जितासतो जितस्वासो	२-१-२३	ज्ञापयो बन्धुमुह्यतो ये च	१०-२-९
जरासन्धेः सतिः सत्यै	१०-१८-११	निजीकृतैरजनयस्युषशाः	२-७-२	ज्ञापयोरतिपयस्तस्य	११-२३-७
जरासन्धेः समायाय	९-१५-८	जितेन्द्रियस्य दान्तस्य	११-१५-३२	ज्ञानोऽस्ति मेऽद्य	३-१०-१
जरासन्धेः समायाय	१०-१८-२५	जितेन्द्रियस्य पुत्रस्य	११-१५-१	ज्ञान्या ज्ञानिवधं गहर्धमप्यम्	११-१६-७
जरासन्धेः सतिः सत्यै	६-८-१३	जित्या सुं धनं सर्वम्	९-७-१९	ज्ञान्या ज्ञान्याऽथ ये वै	११-११-३३
जरासन्धेः सतिः सत्यै	१०-१४-२५	जित्या पुराऽसुरान्	९-१०-३१	ज्ञान्या त्वद् दानवैन्द्रस्य	८-२२-०९
जरासन्धेः सतिः सत्यै	१०-१८-२१	जित्यामरुपगुणागीत	९-८-८८	ज्ञान्या पुत्रस्य तत्त्वम्	९-७-२९
जरासन्धेः सतिः सत्यै	१०-८८-५४	जित्वाऽथ न्यद्वितम्	११-३३-४	ज्ञान्या मय धनं साध्वि	१०-२१-८८
जरासन्धेः सतिः सत्यै	१०-७६-३२	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने		ज्ञान्याऽऽज्ञान्या च कर्माणि	१०-२२-६
जरासन्धेः सतिः सत्यै	१०-८६-४	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	११-८-८८	ज्ञानं गुरुतमम्	१-५-३०
जरासन्धेः सतिः सत्यै	९-१३-४	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	६-३-२९	ज्ञानं च नैवम्	३-८-३८
जरासन्धेः सतिः सत्यै	७-१४-१३	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	७-९-४०	ज्ञानं चानुपुगं ब्रूते	८-१३-०८
जरासन्धेः सतिः सत्यै	७-८-१०	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	११-९-२७	ज्ञानं कैवलिकं ब्रह्मन् विज्ञानं	१२-२-३७
जरासन्धेः सतिः सत्यै	११-१३-२७	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	९-११-४	ज्ञानं निःशेषतापर्यं	३-२७-२
जरासन्धेः सतिः सत्यै	१०-९-४९	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	२-३-२३	ज्ञानं परं स्वात्मरहः प्रकाश	३-४-२५
जरासन्धेः सतिः सत्यै	११-२०-२८	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	३-३१-२६	ज्ञानं परं स्वात्मरहः	३-४-१८
जरासन्धेः सतिः सत्यै	९-७-४०	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	१०-८२-२६	ज्ञानं यदा प्रतिनिकृज	
जरासन्धेः सतिः सत्यै	६-१०-३३	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	४-७-५१	ज्ञानं येनददधान्	३-३२-१७
जरासन्धेः सतिः सत्यै	३-२३-१९	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	५-१०-१९	ज्ञानं योगश्च मयिद्यो	३-३३-३२
जरासन्धेः सतिः सत्यै	१२-९-२३	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	७-१४-३७	ज्ञानं विरक्तोऽन्यथम्	१-१६-२८
जरासन्धेः सतिः सत्यै	९-२१-६६	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	३-८-३१	ज्ञानं विरक्तो निगमलपरश्च	११-२८-१९
जरासन्धेः सतिः सत्यै	१०-७६-३५	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	१०-८०-४०	ज्ञानं विमुक्तं विमुक्तं पथे	११-११-८
जरासन्धेः सतिः सत्यै	८-१४-२५	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	३-३३-२८	ज्ञानं विमुक्तम्	५-१२-११
जरासन्धेः सतिः सत्यै	१०-६०-२६	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	३-३०-२८	ज्ञाननिष्ठा	७-१५-२
जरासन्धेः सतिः सत्यै	४-७-४२	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	९-१६-२	ज्ञाननिष्ठो विरक्तो वा ब्रह्मको	११-१८-२८
जरासन्धेः सतिः सत्यै	१०-६०-१०	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	१२-५-२५	ज्ञानमज्ञानतयाप	४-११-५०
जरासन्धेः सतिः सत्यै	४-९-५६	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	३-३२-४६	ज्ञानमयं परं ब्रह्म	३-३३-२६
जरासन्धेः सतिः सत्यै	९-१४-२५	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	१-५-१५	ज्ञानमेकं पराधीनैः	३-३३-२८
जरासन्धेः सतिः सत्यै	११-९-२६	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	९-८-१३३	ज्ञानमज्ञानतयाप	१०-१५-४०
जरासन्धेः सतिः सत्यै	११-१०-७	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	३-२२-१३	ज्ञानमज्ञानतयाप	११-१९-९
जरासन्धेः सतिः सत्यै	४-९-५६	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	१०-१०-२२	ज्ञानमज्ञानतयाप	३-२५-१७
जरासन्धेः सतिः सत्यै	४-९-५६	जित्वाऽथ प्रमाथित्या जने	८-१४-१९	ज्ञानमज्ञानतयाप	११-७-१०

ज्ञानविज्ञानसम्पन्नाः	११-१९-३	तं तान् एष्टा	१०-७४-५७	तं त्यक्तुकामां भगवान्	९-१७-३७
ज्ञानविज्ञानसहितं ज्ञान्वा	११-१९-५	तं कश्चि न् स्वीकरिष्यन्तम्	९-५-६	तं प्राप्तयन्तं भगवान्	१०-३५-३
ज्ञानवैराग्ययुक्तेन	३-२६-१८	तं काश्चित्सेवन्नेषेण	१०-३०-८	तं त्यज नूनं महतां	१०-३५-१४
ज्ञानवैराग्ययुक्तेनभक्ति	३-२६-४३	तं कामधानो मुसलेन	१०-५१-५६	तं न्वा गताहं	३-२६-११
ज्ञानिनस्त्वहमेवेष्टः स्वाधौ	११-१९-२	तं किं करोमीति	४-६-४	तं न्वा जगन्निभ्यस्तुदयान्तेनुं समं	१०-७८-४४
ज्ञानिनामेकभक्तानां प्राणापायाम्	१०-५४-६२	तं कृष्णपादाभिनिविष्टवैतसं	४-१२-२२	तं न्वा फलोन्नीकातं सुतां	१०-५३-१५
ज्ञाने कर्मणि योगे च	११-२९-३३	तं केशकर्मपरिपाकागुणप्रवाहैः	१०-७८-३१	तं न्वा यथं त्रष्टिषथः	९-८-५५
ज्यामपस्त्वप्रज्ञोऽऽप्यन्याम्	९-२०-३६	तं खट्वाणामि विचान्तमागु	१०-४२-३५	तं न्वा यथं नाथ	८-६-१३
ज्यामपान्गुरिखरजोऽऽप्यदितेः	२-७-१७	तं गन्वाऽऽतिथ्येवतायां	१०-८२-१७	तं न्वाऽऽहं भयभीतानां	१०-३२-१५
ज्येष्ठं मन्त्ररसम्	९-१४-३५	तं गन्धं मधुपराया	१०-९०-२०	तं न्वां विदाम	३-१६-४४
ज्येष्ठार्धेष्टाच	६-१४-२८	तं गृहीत्वाऽऽनयद्	१०-२६-२	तं न्वाऽऽन्मधामविबुधात्मगतिं	१०-७१-४
ज्योतिरातिरिक्ताभाति	७-१-९	तं गोपायति राजेन्द्र इन्द्रः	१०-५६-१९	तं न्वाऽऽन्नाम्यदपितेखर	११-२९-५५
ज्योतिर्यथोदकपापिधेयवः	१०-१-४३	तं गोरजगुतिरकुनलवद्वहर्द	१०-१३-४२	तं न्वाऽप्य निशितिर्वागी	१०-८८-३३
ज्योतिश्च क्रं जलं तेजः	१०-९-३८	तं प्राग्या श्राद्धं कुड्ये	१०-९१-१४	तं न्वाऽनुरूपमभजं जगता	१०-७५-४७
ज्योतिश्चक्रस्य संस्थानं पाताल	१२-१२-१६	तं च प्रदर्यथोऽभ्येत्य	९-१३-१८	तं न्वागतं प्रतिहृतीत्यिकं	३-१९-३८
ज्योतिषामयनं साक्षाद्	१०-९-५	तं च षोडशभिर्वागीर्विद्ध्वा	१०-८८-२८	तं न्वाद्वाहं ब्रह्मपरं	३-३४-८
ज्योतिषाम्भोनुसंसृष्टं	३-६-१४	तं चण्डवैराग्यवीर्यमवैश्य	१०-१४-६	तं न्वाभिपृच्छेऽऽप्य	३-२५-३४
ज्यामपास्तस्य यथा	५-१२-२	तं चण्डाद्यै समुदीरयन्तं	१२-८-११	तं न्वाहमं ज्ञानयनस्यभावम्	९-८-२४
दाकिन्यो यातुधान्यवच	१०-७-२८	तं चाद्रिपुष्टे निहतमुक्षेण	१०-६०-१९	तं न्वाहमं देववरं	८-२२-५३
त		तं चान्यांच महीपालानाचक्ष्येति	१०-५७-८	तं ददर्श	७-३-१६
त आत्मयोगपतय	४-२२-५१	तं चापलनमातोस्य सहितं	१०-५५-१५	तं दुरत्ययपिञ्जानम्	९-१७-१९
त आत्मसर्गं तं	३-३१-४३	तं चापि जितरात्रं रामो	१०-७६-४२	तं दुर्जनं शुभुससत्तवैगमकनुदं	११-२३-४९
त इत्यमचकुर्वन्तो मुने	१२-७-७२	तं चोपनीय सदसि परिमन्त्रा	११-१-१९	तं दुर्हदं सुहृद्गम्	९-१६-७
त इमे देह संयोगान्	६-१५-१०	तं जिह्वा द्विजिह्वा	१०-१४-२५	तं एष्टा जनदशमामं पितृकीरोप	१०-६८-३१
त इमे मन्दमनयः	१०-९२-३४	तं ननुपलितकर्माणं नृगांसं	१०-१-३६	तं एष्टा परमशीलं प्रत्युत्थाय	१०-९-२
त उन्त्य महाराज्ञी	९-१२-२९	तं ज्ञान्वा मनुना राजन्	१०-७०-२	तं एष्टा भगवान् कृष्णः	१०-८०-३४
त एकदा तु रथस्य	४-२८-२	तं तत्र तिग्मपुतिमापुणैर्वृत्तं	११-३०-४२	तं एष्टा ब्रह्मसङ्गं	१०-६७-१७
त एकदा निमैः सत्रमुपजग्मु	११-२-२४	तं तथा दुरुषं मन्वा	११-५-२८	तं एष्टा पारवशेष्टो	१०-५३-१७
त एकदा भाग्यतो	३-१६-१३	तं तथाऽऽयनम्	६-४-४२	तं एष्टा कृष्णयो हृष्टान्तन्यः	१०-७०-४२
त एकदानुमनयः	१-१-५	तं तथाऽऽपान्तमाकर्ण्य	१०-५१-२	तं एष्टा ग्रीहिना देव्यो	१०-११-६
त एते भगवद्भ्यं विप्रं	११-२-२२	तं तथाऽऽपान्तान्तीक्य	१०-१०३-७	तं एष्टा सहस्रोन्त्याय देहः	१०-६६-२१
त एते श्वेयसः	७-१४-२५	तं तथाऽऽयसं एष्टा	१०-९४-२७	तं एष्टा सहस्रोन्त्याय मैथिलः	१०-६१-३१
त एते साधवः	३-२६-२४	तं तदा मनुना देवं	११-५-२५	तं एष्टोपवनाभ्यासो	४-१०-४२
त एव कषयो	१-४-२५	तं तस्यिन्त्या द्विषणिर्नियत्यं	१२-५-१२	तं देशं विप्रकुर्वन् ध	१०-९१-८
त एव कृष्णाय गभीरंहस्ता	१०-८३-१३	तं सा विप्रजमनसोऽऽप्य	१०-१४-३२	तं नन्वाऽऽभ्यर्च्य	७-१३-१५
त एव दुर्बिनीतन्य	९-६-५९	तं तारताकृतिं वीक्ष्य	४-१९-१४	तं ननुपुनतमवैश्य तदा	१०-१४-२७
त एव वेदा	१-४-२३	तं तार्थयुजः स नित्यस्य मनुमान्	१०-१५-७	तं नमंदायान्तरजो	८-१७-२१
त एवं शीघ्रताः कृष्णान्	१०-८३-२९	तं तानुमूनं प्रदहन्मग्राग्रद्	१०-१२-५१	तं नागपाशैर्बलिनन्दनो	१०-७७-३५
त एवं लोकनार्धेन परिपृच्छन्	१०-७१-२	तं तीक्ष्णगुहमुदीक्ष्य	१०-३४-५	तं नागभोगपरिचीतमरष्टम्	१०-१४-१०
त एवमाजायन्तुः	८-९-३५	तं तु कुनलपात्रान्	६-५-४३	तं नारः प्रियममः	२-९-४०
त एवमुत्तजयथा उग्रक्रमे	४-१०-१	तं तु ते विप्रं	१०-९-२-१२	तं निःशरान्	४-९-१९
त एवमुदिता राजन्	५-७-२७	तं तु तेऽऽयनं एष्टा	४-१४-४६	तं निःशरान्	३-१९-७
त एवमुपयो राजन् वृता	१०-७३-२	तं तु कस्यत्रयन् तत्र	१०-७६-३९	तं निगुहायुक्तो दोषो	१०-३५-३३
		तं तुष्टुद्वैजिन्कायकतयः	१०-२५-२५		

नं निजधुराभिदुत्य	६-१-१८	नं वनस्वरुपिणं वीर्य	१०-१२-४२	नच्युत्वा विस्मिता गोपा	१०-१२-५५
नं निर्गतं समासाय	१०-४६-१३	नं वरिष्ठे सुरगणाः	६-६-४४	नच्युत्वेकपियो गोपाः साधु	१०-१२-३०
नं निर्जगार बलवान् मीनः	१०-५८-७	नं विक्रमन्तम्	७-८-२६	नच्युत्वेकपियो गोपास्त्वै	१०-१२-१९
नं निर्वन्ध्यागमिष्यामि	९-११-२	नं विद्वानपि दासाहो भगवान्	१०-१६-१७	नच्युत्तकूटं भगवान् स्वमार्गेण	१०-६३-१८
नं निशाम्यप मुनयो धिस्मिता	१०-५५-१५	नं विद्वानपि दासाहो भगवान्	१०-१६-१७	नच्येपेणोपनीचन्ति	१०-२२-१०
नं नेत्रगोचरं वीर्य	८-१६-५	नं विलोक्य जना दूरान्	१०-६०-५	नच्युरथानमुनयः	१-१-१३
नं पक्षकोटया गरुडः समुद्रव्य	१०-६६-२५	नं विलोक्य वृद्धकायं	१०-५९-३	नच्युद्धया ज्ञानमतिः	३-३३-०३
नं पथभिः शतैः सत्या	१०-६६-६	नं विलोक्य विनिष्क्रान्तमु	१०-५४-१	नच्युद्धया भगवद्धर्मचर्यया	४-२२-२२
नं पतन्तं विमानेन	१२-५-२३	नं विलोक्य खतं पुत्रं	४-१३-४२	नच्युत्वा नुहुचुर्विशः	१२-५-२१
नं परं सर्वोपणोभ्यो	४-३१-२६	नं विलोक्यवागेनं वृद्धं	१०-३०-३	नच्युत्वा नारदोकेन	१०-९२-१४
नं पवित्र्य विरसा	९-८-३०	नं विचक्षुर्माभिष्टेय	६-२-२६	नच्युत्वा ग्रीतमनस	१०-८३-३३
नं पादपानिर्नपितः	१-१३-२३	नं विप्रजर्णयं	८-१४-३५	नच्युत्वा भगवान् क्रुद्धः	१०-७७-१०
नं पापं जहि दासाहं	१०-५८-२८	नं विप्रजर्णयं	१०-५७-२२	नच्युत्वा भगवान् रुद्रो	१०-५४-२२
नं पूजित्वा विधिबन्	६-१४-१५	नं विसृज्य जरासन्धो	१०-५१-५५	नच्युत्वा हृष्टदयः	१०-५६-३
नं प्रजासर्गस्वायं	४-३०-५१	नं वीर्यं कुष्माण्णचरं	१०-४५-१	नदन्त्य तानि कर्माणि	४-३१-९
नं प्रविष्टं शिषो वीर्य	१०-६४-२९	नं वीर्यं दुःसहजम्	३-१८-२१	नदिषांस्तुं	१-१७-२८
नं प्रथमेपावनताः सुसन्तृतं	१०-४५-३	नं वीर्यमाराधय	३-१८-३१	नदित्यन्तो महाभेषाश्चण्डावतन-	
नं प्रसादय वन्ताम्	४-११-६४	नं वीर्यमाहीमानसी	९-१५-२०	नपिताः १०-१-८४	
नं प्रियमाणं समुपस्थितं	२-५-१८	नं यै प्रययंति प्रियुषवपुत	११-२३-३३	नत आग्नीध्रीये क्षेत्रे	५-३-१९
नं प्रेक्षणीयसुकुमारपनाचदातं	१०-१४-९	नं यै विद्वर्धोपपतिः	१०-५८-१६	नत आत्मानि योगेन	३-१०-३१
नं प्रेमयेयानिभृताः	१०-२३-२९	नं व्यष्टचक्षम्	३-२०-६	नत आदाय सा राज्ञा	८-२२-२१
नं रंभुमागतम्	१-१२-३	नं शम्भः कामरूपी हन्ता	१०-६८-६	नत आरभ्य नन्द्य	१०-५१-१८
नं रद्धं वारुणीः पारीः	८-२०-२७	नं शम्भगय केवतां	१०-६८-८	नत आसाय नरसा	१-७-३२
नं रडस परमं साक्षाद्	१०-२१-११	नं शयानम्	७-१३-१२	नत आह बलो नूनं	१०-६१-२९
नं ब्रह्मनिर्वाणसमाधिर्मास्म्यतम्	४-७-३७	नं शशपः कुलाचार्यः	३-३-९	नत उदैःश्वरा	८-८-३
नं ब्राह्मणा भूगवः प्रियमाणा	८-१४-४	नं शशपुः प्रहन्मनोऽनसा	१०-८८-५१	नत उन्मत्तायां मरिचिः	५-१५-१३
नं भगवाच्चारदोः रणाधम	५-१९-१०	नं सद्रम्य वधान्यायं	१०-९२-२०	नत उन्मत्तारपयः	५-२२-१७
नं भुक्तवन्तं विधानमुपगम्य	१०-५७-२७	नं सज्जितव्य भगवान् स	१०-७९-१७	नत उन्मत्तय नौ वीरी	१०-५१-५२
नं भुक्तवन्मत्तासीनम्	१-१२-७	नं सर्वगुणविभ्यासं	४-२३-१८	नत उन्मत्तय भगवान् सद्	१०-५५-९
नं भैरवेऽस्तम्युत्सा देवी	९-३-३१	नं सर्वलोकप्रभुत्वं	७-१-४४	नत उन्मत्तय सम्भान्ता	१०-१५-२३
नं भीमः ब्राह्मण्युत्सा वरुणेय	१०-६४-४	नं सर्वलोकप्रभुत्वं	४-१४-२२	नत उन्मत्तय सम्भान्ता	१०-१५-२३
नं भन्वाऽऽर्कमन्त्रकः	१०-१०-१४	नं साऽऽस्तम्यजनीतोपे	९-२१-३६	नत उन्मत्तय सम्भान्ता	१०-१५-२३
नं भाषापो वरुणा कन्धरे	१०-५१-५७	नं सुसाराधमपुन	३-२०-३६	नत उन्मत्तय सम्भान्ता	१०-१५-२३
नं भातुनेयं परिरभ्य निर्वृत्तो	१०-८१-२७	नं शरवर्षं सुकुमार	१-२०-२	नत उत्पन्नविज्ञाना	४-३१-१
नं भातिनः	१०-५९-१	नं सन्धानुभूत्योर	३-२२-२१	नत उत्पन्नय निशितं	१०-६६-४७
नं भुद्रं महापोरमाधानं	१०-६६-१९	नं सत्कः प्रदितो विज्ञाः	१२-५-११	नत उपरिहाधपोननः	५-२२-११
नं भुद्रिर्भविनिप्रन्नं	३-२०-२५	नं सत्कः प्रदितो विज्ञाः	१२-५-११	नत उपरिहाधपोननः	५-२२-११
नं भोनिरेवला	१-१०-७६	नं सत्कः प्रदितो विज्ञाः	१२-५-११	नत उपरिहाधपोननः	५-२२-११
नं भोपविष्टं प्रतिपातु	४-११-१५	नं सत्कः प्रदितो विज्ञाः	१२-५-११	नत उपरिहाधपोननः	५-२२-११
नं यक्षप्रशोऽस्तेन	४-२८-२६	नं सत्कः प्रदितो विज्ञाः	१२-५-११	नत उपरिहाधपोननः	५-२२-११
नं पूयं सर्वभूतानाम्	४-११-२७	नं सत्कः प्रदितो विज्ञाः	१२-५-११	नत उपरिहाधपोननः	५-२२-११
नं तुल्या तुल्यकः क्रूरः	११-७-७२	नं सत्कः प्रदितो विज्ञाः	१२-५-११	नत उपरिहाधपोननः	५-२२-११
नं वदुं वामनं रक्षा	८-१७-१३	नं सत्कः प्रदितो विज्ञाः	१२-५-११	नत उपरिहाधपोननः	५-२२-११

नव एनं दण्डपाणे	६-१-६८	नवः प्रायतः पुरी भातुरदित्याः	१०-६५-६	नवश्च नः	१-१९-२५
नव एरावती	८-८-४	नवः प्राचरतः प्राचूऽऽ	१०-१८-१	नवश्च शीर्षिर्गणपदप्रदायितः	१०-४-४८
नवः कण्वादिपं भूमिर्था	१२-१-१९	नवः प्रीतः सुतां राजन्	१०-६२-५२	नवश्च समराजानो	६-१६-२८
नवः कतिपयदोभिः	६-१६-२९	नवः प्रीतमना राजन्	१०-४३-४८	नवश्च सहदेवोऽभूत्	९-१९-९
नवः कतिपयैर्मती	३-३-२५	नवः शाश्वतः कुनिषाधन्यं	१०-४९-४९	नवश्च कृष्णोपवने जलस्थल	१०-३१-२५
नवः कर्षाचतुः प्रतिमुक्त	५-१-१६	नवः शान्तरथा जज्ञे	९-४-४९	नवश्च भारतं वर्षं परीत्य	१०-९८-२९
नवः कालतीकृत्य	८-७-४२	नवः शार्ङ्गं समादाय कृष्णः	१०-६५-४०	नवश्च नन्धसंस्कारी	१०-४३-२९
नवः कनी सप्रवृत्ते	१-३-२४	नवः शार्ङ्गं समादाय सत्या	१०-६६-३	नवश्चाप्सरसां जाता	८-८-६
नवः कामैः पूर्णमणः	१०-७३-२६	नवः शूनं ततं प्राप्तं	८-९-४४	नवश्चाभूतस्त्रान	९-१४-२३
नवः कानावसी गुर्वी	१०-५१-४५	नवः शेषां मया दत्तां	११-२७-४६	नवश्चाविरभूत्	८-८-७
नवः कान उपावृत्ते	९-७-३०	नवः स आगत्य	३-३-१	नवश्चास्वर्गते भानी कृष्णो	१०-१५-१९
नवः कालाग्रिफडात्म्या	२-१०-४३	नवः स कारचामास क्रिया	१०-६१-३४	नवश्चास्वर्गते भानी कृष्णो	१०-१५-१९
नवः काव्यादिभिः	७-१०-३४	नवः सपत्नं	३-२०-२	नवश्चटचटात्म्यो	१०-८२-३६
नवः कुमारः सञ्जातो	१०-१०२-४६	नवः सप्तम आकृत्याम्	१-३-१३	नवश्चतुर्द्वारगतान् महीपतीन्	१०-४९-५१
नवः कूटमनुप्राप्तं	१०-४२-२५	नवः सप्रदो जातः	१-३-२१	नवश्चानुदिनं धर्मः सत्यं	१२-२-१
नवः कुतः कृतस्मरण	९-१४-५९	नवः सभन्नाद् वनधूमकेतुः	१०-१७-७	नवश्चानन्दे कृष्णः	१०-२८-३०
नवः कृतस्मरणपन	८-८-१६	नवः समवती	१०-८२-३४	नवश्चुकोप देवेन्द्रो दण्डाहत	१०-६७-११
नवः कृष्णं च रामं च	१०-१३-२६	नवः समाधायमनो	६-१६-३३	नवश्चैषस्त्वसमभ्यान्नो	१०-८४-४२
नवः कैलासमगमन् स तं	१०-९५-५	नवः समाधिपुञ्जेन	३-२२-०७	नवश्चैषा मही मित्र	१०-३४-६७
नवः धुनुऽऽपरिभान्तो	४-२६-११	नवः समुद्र उद्वेगतः	८-२२-४१	नवस्त आशिषः	७-३-२२
नवः खेऽऽदृश्यत गिरेः	४-११-२५	नवः समुद्र उद्वेगतः	८-९-५१	नवस्त आशुतोषेभ्यो	१०-९४-११
नवः विश्रुताविष्य नि	१०-६६-४३	नवः समुद्र न्यपतत्	१०-८८-४८	नवस्त कपयः	३-२५-२५
नवः पथ शरान् पोरानादाय	१०-४९-५३	नवः सम्पूज्य	७-१०-३३	नवस्तपरमाद्यार्थ	६-१८-७३
नवः परस्ताद्भोकाः	५-२०-३४	नवः सार्वगुणोदकैः	१-११-१२	नवस्तनीनिकाः सर्वे	१०-५२-४०
नवः परिपानिखिरीः	४-११-११	नवः सा गर्भमात्मन्य	१०-३४-५०	नवस्तदनुभावेन	८-१४-३६
नवः परिणतः काले	९-२-१५	नवः सार्वतको बहिः	१-३-४-९	नवस्तद् देववज्रं	१०-८४-१२
नवः परीक्षिद्	१-१६-१	नवः सान्न्ः समुत्पत्य	१०-८८-३७	नवस्तमन्त्रार्हदि	११-२९-४८
नवः परवन्पुपावृत्ते	१०-६९-१	नवः सीरप्यजो जज्ञे	९-११-१८	नवस्तमाह गोविन्दः	१०-४९-५५
नवः पाषातनगराद्	१०-६१-११	नवः सुदाधो भयनं	१०-३९-४२	नवस्तस्मिन् महापानं	११-३०-१२
नवः पाण्डुमुताः कुडा	१०-८४-४१	नवः सुदासस्तनुवः	९-८-४९	नवस्ताः कृष्णातन्देरीः	१०-४६-१
नवः पुरी पतिनपभृत्यसङ्गं	१०-७१-३६	नवः सुगणैः	८-९-५४	नवस्ताः सुपुत्रे सरो	३-२४-४८
नवः पुष्पमेधेन	९-७-७६	नवः सुगणाः सर्वे	८-९-४	नवस्ताचन्द्रारोगेण	१०-४०-५
नवः पीरान् पुच्छमानः	१०-४०-१४	नवः सुगणामसुः	६-१०-१६	नवस्तस्मिन्नुल्लो नग्राह	१०-७८-२१
नवः प्रचण्डपवनो	१०-४-११	नवः सुसमर्तं ज्योतिः	१०-१०३-१६	नवस्तु भगवान् कृष्णो	१०-९-२७
नवः प्रवृत्ते पुत्रं यदनां	१-५-१२-२९	नवः सेनापतिः कर्णो	१०-९७-३६	नवस्तु भगवान् कटो	६-१७-२६
नवः प्रवृत्ते पुत्रं सान्त्वानां	१०-८७-१०	नवः स्वयं दयारतिः	३-१९-१७	नवस्तु चणकः प्रीतः	१०-३५-३९
नवः प्रविष्टः सन्निनं नभस्यता	१०-१०२-६०	नवः स्वयया परमं विश्राम्य	११-६-२७	नवस्तुष्टेन गणः	१०-६७-१३
नवः प्रविष्टः स्वपुरी इनापुषः	१०-९२-५४	नवः स्वधनुंश्च रणामुज्जमयं	४-५-४	नवस्तुरापादिषु	८-१०-२६
नवः प्रवृत्तिनो बाणा दुहितुः	१०-७७-३०	नवः स्वयं देवपतिस्तुष्ट	१०-६७-१	नवस्तुवाना म्त्रोत्रेण	६-१९-१५
नवः प्रवेष्टवन् सम्मान्	९-१०-१४	नवश्च क्रोधमन्त्रमातु	९-१९-११	नवस्ते धीमनुकृताः	३-३३-११
नवः प्रहस्य गोविन्दो बाणैर्निकेन	१०-६६-२९	नवश्च तेऽधीष्णुनीत्य	१०-१७-१३	नवस्ते निर्युगोपाः स्व	१०-२३-२७
नवः प्राकृतिकः सर्गः सप्त	१२-१२-९	नवश्च पीगण्डवयः श्रुती व्रजे	१०-१३-१	नवस्ते ज्ञान इमे	२-६-२८
नवः प्राचेतसोऽऽसिञ्चयम्	६-६-१	नवश्च मनवः कान	२-६-२९	नवस्ते मन्दरगिरिम्	८-६-३३

तस्मै विमिताः तर्पे	६-१-१९	ततो महापना न्योत्रि	८-१-४९	ततोऽपरतान्त्रिकधारण	५-२३-४
तस्मै संशयरा	७-१-०-५७	ततो महाभाषव उद्वे	११-३-०-१	ततोऽपस्तम्बमधोवाजान्तर	५-२३-६
तस्मै नानुविद्धे	३-२-७-५४	ततो महिषमाछा दण्डमुपम्य	१०-६६-३३	ततोऽपस्तम्बनाजाने	५-२३-२८
तस्मै राक्षसी	७-१-४५	ततो महीपतिः प्रीतः	४-१-८-२८	ततोऽपस्तम्बान्तातने	५-२३-३१
तस्मै रामगोविन्दो	१०-५२-४१	ततो मीनमामन्य	४-८-७	ततोऽपस्तम्बान्तने	५-२३-२०
तस्मै रत्नचन्द्र	३-१-२४	ततो मुद्रमादाप घातं	१०-६६-१८	ततोऽपस्तम्बधरः	५-२३-५
तस्मै रत्नचन्द्र	८-२१-२४	ततो मुद्रिकराण	१०-३४-२१	ततोऽपस्तम्बान्तने	५-२३-३०
तस्मै रत्नचन्द्र	१२-८-१२	ततो मुद्रितान् प्रकृतानुपस्थित	१०-८८-३८	ततोऽपस्तम्बः पशुः	१०-२३-३३
ततो गतो ब्रह्मगिरौ	६-१३-१३	ततो मुद्रितपदसाङ्ग	१०-७१-३०	ततोऽपस्तम्बहस्तकोटि	५-१७-४
ततो गन्तासि मन्थानं	४-१०-२५	ततो मेघकुतान्त्रः	१२-४-१२	ततोऽपस्तम्ब भगवान्	१०-३९-१९
ततो गुणम्य आत्मानम्	६-२-४४	ततो घने	७-९-१०	ततोऽपस्तम्ब पारिजातः	८-८-५
ततो मूर्ध्निवाऽऽमृतभोजनं	८-८-५७	ततो घुणान्ताग्रि	६-१२-२	ततोऽपस्तम्बहस्त	३-६-५
ततो मौलिकगान्धर्व	१०-६८-२७	ततो घुणितो राजा	१०-८५-२८	ततोऽपस्तम्बमध्य	१०-४१-१०
ततो जगन्मलमन्त्रुतांशं	१०-३-१९	ततो रथं दैत्यवतोपनीतं	१०-८८-४९	ततोऽपस्तम्बपिपुदेवी	८-८-१५
ततो जगाम	७-४-३	ततो रथः काथन	८-१४-५	ततोऽपस्तम्बधर्म बातो	१-१८-३८
ततो दत्तं भगवान्	९-८-१११	ततो रथविभटसावितापकः	१०-८१-१४	ततोऽपस्तम्बानुदेवम्	९-३-३
ततो दत्तार्थपत्ने	८-११-१७	ततो रथो मातलिना	८-१०-१६	ततोऽपस्तम्ब	७-१७-४१
ततो दुः सद्रमुन्य सन्तु	११-२६-२६	ततो राजा जरातन्त्रः	१०-५५-७	ततोऽपस्तम्ब न न्यचम्	८-१७-३३
ततो दुन्दुभ्यो मेतुः	१०-३१-५	ततो राज्ञोऽपस्तम्बान्तात	१-११-३६	ततोऽपस्तम्बमाममज्	१२-६-८
ततो दण्डनी तीन्वां	१०-८१-२२	ततो रूपगुणीदार्य	१०-४०-९	ततोऽपस्तम्बः कुण्डान्	१०-६९-४६
ततो देवामुराः	८-६-३२	ततो लघं कर्मगृह्णाद् गृहं	१०-७६-४०	ततोऽपस्तम्ब भगवान्	१०-९०-२०
ततो दुनतं गत्वा भद्रा	१०-६३-१९	ततो बपं सत्यमुताः	३-६-२९	ततोऽपस्तम्ब सैव भगवान्	१०-६३-२६
ततो परा कृष्णमुत्पन्नं कुण्डलं	१०-६४-१७	ततो बर्णाद्य चत्वारः	३-३०-३१	ततोऽपस्तम्ब तां देवी विदमानि	१०-६५-११
ततो धर्मं चतुषार्धं	८-१३-५	ततो बिकारा अभवन्	१०-९४-४	ततोऽपस्तम्ब वार्णवः	१०-५०-३०
ततो निरपेक्षतया	८-९-४६	ततो बित्तने हरी	५-२३-१९	ततोऽपस्तम्ब पवनचपपरं	१०-५२-४
ततो निराशो दुर्वासः	९-६-४८	ततो बिरुपस्तम्बान्	९-१९-१०	ततोऽपस्तम्ब विहङ्ग	१०-७९-२२
ततो निर्गन्धं सहस्र	६-७-९	ततो बिरुतान्	७-६-२४	ततोऽपस्तम्ब पुष्कामिन्	१०-९७-३३
ततो निवारयामासुर्गोविन्दं	१०-६५-३१	ततो बिरुतः प्रसव्य	४-४-३	ततोऽपस्तम्ब विहङ्गानु	१०-६१-३७
ततो निवृत्तः ब्रह्मिन्	३-१८-२४	ततो बिरुतमुन्य	११-३-१२	ततोऽपस्तम्ब ने बुद्धान्	१०-७०-२६
ततो निवृत्तः ब्रह्मो	१०-६६-२०	ततो बित्तोऽपस्तम्ब गोविन्दो	१०-५५-८	ततोऽपस्तम्ब विहङ्गानु	१२-६-४
ततो निवृत्तः प्रति	३-९-२२	ततो बिरुतः प्रतिपद्य	२-२-३१	ततोऽपस्तम्ब चित्तानु	१०-९१-२३
ततो निशानमादाप	१०-८८-४४	ततो बिरुतः महाभयं विहङ्गी	१०-६६-४४	ततोऽपस्तम्ब वर्य	१०-९०-२
ततो निष्क्रम्य बलिना	४-११-७	ततो बिरुतः महाभयं	४-१७-३	ततोऽपस्तम्ब गदा कथने	१०-६१-३२
ततो निष्क्रम्यः लङ्का	९-८-१०५	ततो बिरुतः सर्वं ने	१०-८८-४६	ततोऽपस्तम्ब पचना भाव्या	१२-१-३०
ततो नो मातरमूर्तिः	७-७-१२	ततो बिरुतः धीमान्	१०-६६-४	ततोऽपस्तम्ब कान्तयोगिनः मृतः	१०-८९-३५
ततो बाहुसहस्रेण नाना	१०-७८-३१	ततो बिरुतः कर्णो	१०-६६-३०	ततोऽपस्तम्ब विहङ्गानु	३-२-२६
ततो बुद्धतो यन्तु	९-१०-८	ततो हरिं वैपरीतमण्डली	१०-४९-५२	तत् कथं नु भवान्	१०-१०-२६
ततो ब्रह्मकुलं जलम्	९-३-२२	ततो हरी भगवति	७-७-४४	तत् कर्म हरीतोषं यत्	४-२५-०९
ततो भक्तिर्गवति	१०-९-५१	ततो हस्तम् स	३-२-२५	तत् कान्तियः वरं वेद नान्यः	१०-१५-१२
ततो भजेन मां प्रीतः	११-२-२९	ततो हस्तोऽपस्तम्ब उद्धं सेनायां	१०-५१-६२	तत् कान्तियः वरं वेद नान्यः	१०-१५-१५
ततो भवान्	११-८-१५	ततोऽपस्तम्ब राजान्	४-३०-४५	तत् कान्तियः वरं वेद नान्यः	१०-१५-१५
ततो भाग्यस्तस्मात्	१२-१-१८	ततोऽपस्तम्बः	७-१०-५९	तत् कान्तियः वरं वेद नान्यः	१०-१५-१५
ततो मनुः श्लाघ्यः	९-१-११	ततोऽपस्तम्बः	४-९-३	तत् कान्तियः वरं वेद नान्यः	१०-१५-१५

तत् तत्पुत्रश्च जगत्पुत्र	११-६-१७	तत्र गत्या विरुपाक्षं दृष्ट्वा	१०-९७-३२	तत्र मोहं प्रसादं वा	४-२९-१७
तत् तस्य बाहुतं	४-१९-१८	तत्र गत्याऽविद्याक्षो	१०-८९-१७	तत्र यस्तु शक्तिशक्त्य	५-२४-१०
तत् तस्य ते सप्तततोः	८-७-३४	तत्र गत्वादनं गोषा	१०-२१-४	तत्र पादचशार्दूलो	१०-४९-४४
तत् तात गच्छ भद्रं ते	४-९-४५	तत्र गत्वर्षमाकर्ण्य	४-२४-२३	तत्र युद्धमभूत् पोरं	१०-७७-१
तत् तात वयमन्ये च	१०-२३-९	तत्र गाः शार्पशित्वाऽऽपः सुमु गः	१०-२०-३७	तत्र योगप्रभावेण नीत्या स्यान्	१०-५३-४२
तत् तु कालस्य	७-७-१६	तत्र गोमिथुनं राजा	१-१७-१	तत्र राजकपिः कश्चिन्	८-२२-१०
तत् ते गतोऽस्मरणमप	१०-७४-१९	तत्र चक्रुः परिवृष्टी गोषा	१०-१६-१९	तत्र राजन्यकन्यानां	१०-६४-२८
तत् तेऽहं दक्षिणपामि	८-११-१५	तत्र चक्रुः परिवृष्टी गोषा	१०-१६-१९	तत्र नम्यपदं चित्तमाकृष्य	११-१४-४४
तत् शशापासुजान्	३-२३-३	तत्र चतुर्धाधिमाना	५-१७-५	तत्र वै त्वरिता जग्मुः	११-३१-१७
तत् रायतां से भुवि	४-५-५	तत्र चन्द्रवटा नाम	४-२८-३५	तत्र शक्रः समं शच्या	१०-६५-५
तत् प्रजा भर्तृपिण्डाभं	४-२१-२४	तत्र जङ्घे महाबाहुर्दिवकर	१०-६९-६	तत्र भद्रा मनोः पती	९-११-१४
तत् प्रतीच द्विजाग्रेशं	३-२३-११	तत्र झतीन्तमाधाय	१०-५३-३२	तत्र धिया परमया ककुभः	१०-११-२९
तत् प्रपातो	७-९-९	तत्र तत्र गगनतले	१-१-८	तत्र शोडशभिः सप्तसहस्रैः	१०-७९-११
तत् धुन्वीयासुरा	६-७-१८	तत्र तत्र गिरिस्तास्ताः	४-१६-२७	तत्र सङ्घर्षणापेयां	१०-५७-१२
तत् क्षमिकृष्य रोहिण्या	१०-३-९	तत्र तत्र पनञ्जानो	३-३१-२३	तत्र सत्रयमासीनम्	१-१२-३२
तत् सर्वं न्यापकं चित्तमाकृष्यैकत्र	११-१४-४३	तत्र तत्र पुरुषामदुर्गा	५-५-३०	तत्र सान्त्वो जरासन्धो	१०-५८-१७
तत् साधु मन्ये	७-५-५	तत्र तत्र प्रशंसद्रिः	४-१२-३३	तत्र सुप्तं सुषर्षङ्गं प्रापुर्गि	१०-७७-२३
तत् साधुवर्षादि	३-५-४	तत्र तत्र विनिक्षिप्त	३-२४-१७	तत्र सान्त्वा पितृन्	३-३-२६
तत् सूर्योदयानि सुदूरानं	१०-६९-५३	तत्र तत्र समायानं पीरा	१०-९३-८	तत्र शान्त्वा सार्वभ्यां	१०-३२-२
तत्कटचामतनं कतुम्भकृष्यां	२-५-४०	तत्र तत्राऽऽस्ताऽपुष्यम्	१-१-९	तत्र स्वसमं ननु	४-३-१०
तत्कथ्यतां महाभाग	१-१६-६	तत्र तत्रोपगृह्यान्तः	१-१६-१४	तत्र ह	७-२-३६
तत्कर्म दिव्यमिव पञ्चभिः	२-७-२९	तत्र तत्रोपसंक्रुषीः	४-१०-५४	तत्र हवा एनं देवर्षि	५-१-९
तत्कर्मगुणवीर्याणि	१-१८-९	तत्र तत्रोपसद्भ्यस्वी पीरा	१०-८१-३७	तत्र दैकं नरकानेकविंशतिं	१-२४-८
तत्कृष्णदन्तेतिताया विष्णुर्निर्गतं	१०-८८-५२	तत्र तत्रात्मा तपस्वीश्याम्	१-७-५४	तत्रतत्र च	१०-१०-१७
तत्कृष्णतां स भगवान्	६-३-३१	तत्र तावत् क्रिपायोगा भवता	१०-२२-७	तत्रत्यानां दिवसमभ्यव्यत	५-२१-८
तत्कृत् सान्त्विकमेवेष्टां ययद् बुद्धाः	११-१३-५	तत्र ती चतुरो मासानुपित्वा	१०-५३-२०	तत्रब्रह्मर्षयः	१-९-१२
तत्कस्य वैज्रं वै	३-२-२२	तत्र दुन्वुभयो नेतुः	१-९-५३	तत्रवैदधरः पितः	१-४-२०
तत्ते ययं लोक	३-६-२६	तत्र दुर्योधनो मानी परितो	१०-८६-१	तत्रसुर्वैज्रसंभिर्जगिः शृङ्गमिव	१०-१२-४८
तत्तेऽनभिर्धमिव	३-१७-२४	तत्र दृष्ट्वा मणिधेहं	१०-६०-२०	तत्रस्था ब्राह्मणाः	१०-८०-२१
तत्तेजसा हतकचः	४-८-२३	तत्र देवाः सुतपसः	८-१५-९	तत्रागतान्मुमुक्षुनारदादयः	१०-२९-२४
तत्त्याजं व्रीडिता नारा	९-१२-१०	तत्र देवाभूतोनाम	८-९-५	तत्रापमर्षणं नाम	६-४-२१
तत्त्वत्वां सूर्यकन्यापाम्	९-१९-४	तत्र द्वापदानं दृष्ट्वा शूर्पाकारमागद्	१०-९९-२१	तत्राजगमुर्नृपानेकं	१०-७०-१४
तत्वादभूतं शरणं यतः	४-२९-५४	तत्र नारायणसदः	६-५-३	तत्राप मन्त्रिणो राजन्	१०-८०-१९
तत्वादशीचं कनिकन्मशा	८-१७-२८	तत्र निर्भिष्यमात्राजान्	४-२६-९	तत्राप शुभाय	३-१-२१
तत्वादशीचसन्निवितः	४-२२-५	तत्र नीते पारिजाते भवता	१०-६७-२९	तत्रानुवेदश्रवी चतुर्भुजो	४-१२-२०
तत्वादशचरनिन्यापः	१०-८४-२८	तत्र पूर्वतः कश्चिन्	४-२८-५१	तत्रान्योन्यं सत्पत्ताः	८-९-६
तत्पुत्रः केतुमान् पत्न्य	९-१४-४५	तत्र प्रतिविधिं सम्प्राप्तमयोगेन	१०-२३-१६	तत्रान्धं कृष्णकथा	१-५-२६
तत्पुत्रायसरायास्तां	४-१-३५	तत्र प्रपत्तोऽऽप्यासन्	१०-४३-१९	तत्रापयन् तत्कृन् दिव्यान्	१०-६५-१५
तत्पुत्रायमानवपुषा व्यथितात्मयोग	१०-१४-२४	तत्र प्रपत्तं नाम भूतं	१०-५३-५	तत्रापयद् दयुरातिं रामं पुष्क	१०-९१-९
तत्पुत्रादुर्ध्वसंयोग	१४-२-३	तत्र प्रविष्टं मुनयो	४-२-५	तत्रापयद् यदुषेष्टो विचित्रं	१०-६४-१४
तत्र काष्ठपुत्रस्य	१०-६६-२४	तत्र भागवतः साक्षात्	५-१७-१	तत्रापान्मन्यविभो	४-२३-४
तत्र गत्या जगत्प्रापं देवदेवं	१०-१-२०	तत्र भागवतान् धर्मान्	११-३-२३	तत्रापि कर्मणां	११-१०-१७
तत्र गत्या प्रविष्टायां	१०-१०-३७	तत्र मामनुमोदयन्	११-२३-३०	तत्रापि च यथापूर्वम्	१०-३७-४०
				तत्रापि जन्म भवित	८-१२-२२

तत्रापि शिवप्रतरपचरण	५-१६-२	तत्रोपविष्टो भगवान्	१०-३०-१४	तथा रसातलं नीतः	९-७-५८
तत्रापि मोक्ष एवार्थः	४-२२-३५	तत्रोपमृश्य शानीयं	१०-३७-३६	तथा सन्नि गोविन्दे	१०-८७-१
तत्रापि राघवो	७-१-४६	तत्रोपमृश्य विराटं	१०-६२-२२	तथा बालसित्याः	५-२१-१७
तत्रापि मुमुक्षुर्वाभिः	१०-३१-७	तत्रोपानन्दनामाऽऽह	१०-१२-११	तथा न्युदेष्यनीकेषु	१०-९७-२०
तत्रापि स्वजितसंगाश्च	५-९-३	तत्रोपायसहस्राणाम्	७-७-३०	तथा स चाहं	३-२२-१५
तत्रापि हंसं पुरुषं	४-२४-७	तत्रोपाहूय गोघातान् कृष्णः	१०-१९-१८	तथा साधय भद्रम्	४-१३-३२
तत्रापि हवा आत्मनो	५-८-२५	तत्रोपाहूय गोघातान् कृष्णः	१०-१९-१८	तथाऽऽनिरश्मान्तांस्तु	१०-४२-४१
तत्राप्यचह गोविन्दं	१०-७९-२६	तत्त्वं न ते ययमनञ्जन	४-८-२७	तथाऽऽप्यभवतास्ते	१-७-२५
तत्राप्यजातनिर्वैदो	३-३१-१४	तत्त्वं नरेन्द्र जगताम्य	४-२२-४०	तथाऽऽगिर्निर्न प्रथमं	४-३-१९
तत्राप्यवमभन्तु प्रहस्यन्	१०-९६-११	तत्प्रापिं दुर्बिषयम्	१-१२-१३	तथाऽऽमुगानाविश	८-७-११
तत्राप्यवद्वगवान्	१-२०-१	तत्प्रापानं वरिसङ्घातं	२-८-१९	तथाऽऽह कृष्णः सुहृ	९-१६-१२
तत्राभिषिक्तः प्रवतः	४-९-७४	तत्प्रे मनो दर्शनं	७-९-५०	तथाऽऽह च मनःप्राणभूतैर्निश्च-	गुणाधयः १०-४५-३०
तत्राभिषिच्य शुचय	११-३०-७	तत्संगंश्रितित्वयम्	६-५-१५	तथाऽऽहो दन्त्यशूकाः	४-१८-२२
तत्रापुनर्मदाद् धेनुर्हार्दयेभ्यो	१०-९९-१६	तत्तद्वाञ्छन्वकेः	७-१४-५	तथाऽऽनुगृह्य भगवान्	१०-७१-१
तत्रारभत गोविन्दः	१०-३१-२	तत्तद्वाञ्छन्कुसुमस्रो	१-१०-१२	तथाऽऽप्यहं न शोचामि न	१०-५९-१५
तत्रास्म्य बुधुषेरी पश्यन्ती हि	१०-५३-६	तत्तत्प्रप्यः	७-९-३४	तथाऽऽवदद् गुहाकेषां	१०-६२-२८
तत्रास्मिन्तो यजमानः	८-१७-२२	तत्सर्वं नः समाचक्ष्व	१-४-१२	तथाऽऽहमपि गुप्तिनो	१०-५८-२
तत्रार्वाशिरो ये बुधाः	४-३०-४७	तन्मुतः केवतस्तस्मान्	९-३-३०	तथाच भद्रप्रधानास्य	५-१८-१
तत्राविध्यम्यरैर्योगाग्रान्	१०-६२-२०	तन्मुतस्तत्प्रभाषोऽस्माच्छूरो	१०-६१-४०	तथाप्यास्तामपि स्त्रीणां	१०-७५-६३
तत्राविनष्टावपवान्	८-१०-४८	तन्मुतो रुचकलास्य	९-२०-३५	तथापे सिद्धाण्य महापिंभिः	४-७-४१
तत्राधमपदं पुण्यं	१२-७-१८	तन्मुतो विराटस्तस्य	९-१८-२३	तथापि तच्छक्तिवर्तिनां	६-१७-१३
तत्राध्याः शीमसुग्रीवमप	१०-१०-२-५६	तन्मूर्तिमूर्तयेषु	३-३२-३९	तथापि देवाः तापल्यानांपेक्ष्या	१०-५-३७
तत्रास्मन् कतिचिचोराः	१०-३५-२८	तद्यऽगस्त्यं समासीनं	१०-९९-१७	तथापि न प्रतिब्रूयाम्	६-७-३८
तत्रासीनं कुरुपतिं	१-८-६	तद्य अन्ये च क्रपयः	५-२१-१८	तथापि वृष्णतो रूपाम्	६-२४-२४
तत्रासीनं मुनिं वीक्ष्य	९-८-२१	तद्य कामाक्ष्यो जीव	४-२०-३२	तथापि बृद्धिः क्रोधधीः	५-२०-१८
तत्रासीनं सुरकापिम्	७-१-१६	तद्य काशिपतेः कायाच्छि	१०-६९-३७	तथापि बदतो भूयन्	८-२१-१७
तत्राहामर्षितोभीमः	१-७-५१	तद्य गते वार्धित्यी	१०-६६-२७	तथापि सङ्गः परिवर्तनीयो	११-२८-२८
तत्राहतास्ता नरेदेव	३-३-७	तद्य गत्वा मुरां	१०-८८-२५	तथापि सान्न्ध्यामोऽऽमुं	४-४-१२
तत्रैतिकृन्मुचविषय	३-२४-११	तद्य च विदुः सर्वे यथाऽऽह	१०-२२-३२	तथापि मृनुता सौम्य	१०-४८-२७
तत्रेवं कः उपासीतन्	३-८-३७	तद्य चिकर्षमाणं तं	४-९-११	तथाप्ययतनान्यङ्ग	१०-५४-४०
तत्रैकः पुरुषो राजन्	१०-८०-२२	तद्य तथोपद्रष्टाऽऽस्ता	४-२९-१८	तथाप्यशोषीत्यसिम्भवाप्येषु	११-३१-१३
तत्रैका जलचरं गच्छे	१०-१५-९	तद्य तदनुमाः सर्वे	९-१-२७	तथाप्येकात्मनोतेषु	११-२९
तत्रैका विपुता भवां	१०-२१-३४	तद्य तद्वाह्मणीभूद्	१०-९३-४	तथाभिषाचिनो	६-१०-२
तत्रैकासगतं बाहुं	१०-३१-१२	तद्य ताविर्वासीभी	१०-७९-१	तथाहृतं	१०-४२
तत्रैकाग्रमना बीरो	४-२९-८६	तद्य तैर्यमानेषु चतुरङ्गेषु	१०-५१-३९	तथेति तेनोपनीनं	१०-४३-७७
तत्रैकावचवं ध्यायेत्	२-१-१९	तद्य न ते साधय तावकाः	१०-३-३४	तथेति मीतिनाक्षेपु	१०-१७-१२
तत्रैव मां रथपदातिगजस्त्रययुक्तः	१०-५७-४३	तद्य निर्दिशिशुर्गतं कृष्णाऽऽवातित	१०-२३-२९	तथेति राज्ञाऽऽभिहितः	९-८-४०
तत्रैव कश्चिदहं गन्धर्वो	१०-३४-३४	तद्य परमह्मणानां	१-८-२३	तथेति बह्मणोक्तं	९-७-६५
तत्रैव मे विहृतो	१-१४-१२	तद्य शरे चान्तस्मर्मापि	३-६-२५	तथेति शनैः	७-९-४
तत्रोपजग्मुमुचमन्	१-१९-८	तद्य भुषाणे देवेशे	१०-६६-२	तथेति सवनं गत्वा	९-७-७
तत्रोपतन्ध्यासुतनीक	३-१८-२७	तद्य मुनीं भगवान्	४-९-२२	तथेति सुतमादाय	१०-२-७
तत्रोपविष्टः परमासने	१०-८०-१८	तद्य मे कुत्रां कामं	१०-७४-३३	तथेयवाह्य महापथी रथं	१०-४३-२८
तत्रोपविष्टपथिभिः	१०-९६-७	तद्य यशोदारादिपिण्डकं	१०-१२-३४		

तथैवचरित्येन श्राद्ध	१-१५-२८	तदस्य क्रीपातचर्याम	३-५-१५	तदिवं पश्यत महत्	४-११-३१
तथैवचरित्येन	७-७-१३	तदस्य संभूतिर्वन्धः	३-३७-०८	तदिवं भगवान् राजन्	१-१२-४८
तथैवचरित्येन कनिष्ठोऽपि	१०-७६-४३	तदहं कृतविभ्रमः	४-२२-१५	तदिवं मम दीर्घव्यम्	६-१८-७३
तथैवचरित्येन तदैवेवमुक्तुन्ने	१०-५४-२२	तदहं नेऽभिधास्यामि	२-१-१०	तदिवं यादवकुलं वीर्यं	११-११-३०
तथैवचरित्येन राज्यम्	६-५-७	तदहं मलयोर्मध्या वाक्यम्	१०-११-२०	तदिवं धोनुमिन्नामि	१-११-३
तथैव चान्येनलोक	३-२-२०	तदा क्रिपातपोनिष्ठा	१२-३-२१	तदीश नाथाप दुराणमन्यै-	
तथैव धर्मानुबर्तिनः	५-२४-४०	तदा गोप्यश्च गोपाश्च	१०-७३-२८	ततोऽजनिः	१०-१४-३८
तथैव मुष्टिः पूर्वा	१०-४२-२३	तदा च रवे दुन्दुभयो	६-१२-३४	तदुक्तिमनुष्यकर्णं भगवान्	१०-१३-३१
तथैव मृगशीर्षादीनि	५-२२-२८	तदा तदहिमीशास्य	१-६-१०	तदुग्रप्रेमं दिशि	८-७-१९
तथैव राजभुक्काईमेध	५-११-२	तदा तातः	१-९-९	तदुपश्रवमाज्ञाप लोकस्य	४-१४-४०
तथैव सात्यकिः पार्थः	१०-६२-६	तदा दितेः समभवत्	३-२०-२३	तदुपरिष्ठाचतसु	५-२०-३९
तथैव हि शतः कृष्णः	१०-४२-२६	तदा दुन्दुभयो नेतुः	४-१२-३०	तदुपग्रन्थ	७-८-३८
तथैवानुपरातः शीरेः	१-१३-३२	तदा निरले ह्यन्योन्यं	१२-४-७	तदुपधित्य नर्मासि	४-३-५
तथैवातकनंदादिधेनेन	५-१७-९	तदा पुमान्	७-७-३७	तदुपधुन्य द्रुत्स्या	९-१४-१४
तथैवातवृत्तमपरेण	५-१६-१०	तदा पुरुष आत्मानं	३-२६-१७	तदुपस्पर्शनादेव चिन्ति	६-५-२६
तथोद्धवः साधु तयाऽऽभिपूजितः	१०-४७-५	तदा प्रविश्य गोविन्दो	१०-१०६-७१	तदुपस्पर्शनादेव	६-५-४
ततः प्रादुक्त	१-७-२१	तदा बर्कां सुरलोकप्राप्तिनः	१०-१२५-३	तदुपकर्णं भगवान् प्रहस्य	१०-३१-१३
तदकातसहस्रं	१०-८८-४७	तदा भूमेर्गन्धर्गुणं प्रस	१२-४-१४	तदेतत्प्राज्ञाकृतम्	६-१-५१
तदहप्रपन्नं शङ्खमादाय	१०-४३-४२	तदा महाकार्मणः स पूजित	१०-९४-१९	तदेतदधिगच्छन् विष्णोर्धनं	१२-५-३३
तदहप्रपन्नमदाकुन्दिप्याः	१०-३१-१८	तदा महोत्सवो नृणां	१०-५९-५५	तदेतद् वर्णितं राजन्	१०-९६-४९
तद्विद्वैवजयनं	११-२७-२०	तदा यशोदारोद्दिष्टो पुत्रयोः	१०-१३-४४	तदेतन्मे विजानीहि	३-२६-३०
तदद्भुतं महत्कर्म	१०-८७-१४	तदा रजस्तमोभावाः	१-२-२०	तदेव पुण्यं क्षीरं नवं	३-१२-४९
तदयनः पापमुपेत्य	१-१८-४४	तदा रामश्च कृष्णश्च	१०-७३-९	तदेवमाकर्णं जनेश	३-१९-२१
तदनन्तरजोऽस्मत्पैरभिपिक्तो	१०-८६-२०	तदा यो वीर्युतोऽहममुना	१०-४-३८	तदेवमात्मन्यवगृह्यचिन्तो	१-९-१३
तदनाद्य सन्तारं	१०-८६-६	तदा चिकुण्ठाधिपणान्	३-१७-३४	तदेवानुस्मरन् धैरं कमी	१०-७६-२३
तदन्तिकं गतो राजन्	१०-२६-४	तदा विश्वेश्वरः	३-१५-४०	तदेव कुशानं नोऽभूत्	१०-६२-९
तदन्तिकमुपेयाय	९-१२-१८	तदा संहत्य चान्योन्य	२-५-३३	तदेव तस्मिन्	७-८-१६
तदन्तो विभुमानस्य	९-४-३१	तदा सर्वाणि भूतानि	४-८-६	तदेव ते परं ज्ञानं	६-१८-२४
तदभिज्ञाप भगवान्	४-१९-२६	तदाऽऽसुरेन्द्रे दिवि	८-१९-१९	तदेव साऽऽमृतजना यमुना	१०-१४-६८
तदभिज्ञोऽसि भगवान्	१०-२२-२	तदाऽह विप्रो विजयं	१०-१०३-४७	तदेव संतपः तयै	३-२२-५४
तदभिदुर्बुद्धीस्य	९-६-३७	तदाऽऽजवीर्यभोवाणी	१०-७६-४४	तदेवं भगवानाह	९-२-५
तदभिप्रेतमानस्य	१-११-३३	तदाकर्णं विभुः श्राद्ध	४-७-४	तदेवोपागतं देवम्	९-२२-३३
तदभिधायमाज्ञाय	९-४-९	तदाकर्णं हतिः सर्वं वृत्तान्तं	१०-५६-१६	तदोदुगानः ककुभः कीमुसं	१०-२७-२
तदभिप्रेत्य भगवान्	४-११-२	तदाकर्णार्जुनः श्राद्ध	१०-१०२-२१	तदोपसंहृत्यगिराम्	१-९-३७
तदभ्युत्ता महाभाग	१०-९३-२९	तदाकर्णार्जुनो मानी	१०-१०२-१८	तदीजसा दैत्यमहाह	३-२०-१४
तदोचत दैत्यस्य	८-६-३१	तदाकर्णेश्वरी राजन्तु	१०-६१-९	तद् गच्छ देवदेवाः	९-४-३४
तदर्षं कुरुते कर्म	३-३६-३२	तदादाय जगन्नाथः	१०-५७-३५	तद् गच्छ ध्रुव भद्रं ते	४-१२-५
तदपराधार्पितनासिनयोगुण	१०-९६-४१	तदानीमापि पादपंचतिनं	५-८-२८	तद् गच्छतं मन्यरामी	१०-११-४३
तदप्यजानिषस्त्रस		तदापत् गगनतले	८-१०-३२	तद् हृष्टा भगवान्	१०-१०२-५०
तदप्यस्य मनसस्य	१०-६६-१७	तदाप्यधर्मश्च	१-१८-४५	तद् हृष्टा भगवान्	१०-७५-२९
तदप्यन्यादितागादी	१०-७७-७४	तदाचिप्य महावीर्यो	८-१०-३१	तद् हृष्टा मिथुनं	४-१४-४९
तदसमाप्तं हृदयं जेतं	२-३-२४	तदाप्यध्वजद्वेयकलितान्या	४-८-१०	तद् देवदेव भवतवचाणा	१०-८२-५
तदसी च्यवतां	१-७-३९	तदास्पृशभया तेषां	४-८-१९	तद् बालवनवपुर्दं	१०-४२-६
तदस्मीनि सभिदोऽग्नी	९-८-६९				

तद् ब्रह्म परमं सूक्ष्मं	१०-१४-१०	तद्व्यापारविकल्पा	१-१५-१६	तयो भवान् प्रजात	१०-८०-२९
तद् ब्रह्म परमं	४-२-३३	तद्वत्संगो जडवजिगृह	५-१०-१९	तन्मनुष्योपातिमृगाद्विजाकुलं	१०-१३-३
तद् भवान् दशमानापां	३-१५-१०	तद्वत्पत्तो माषाघं रूपम्	५-१८-१७	तन्मन्त्रात्मनस्तथाः	१०-२८-३४
तद् बन्ध	७-९-१४	तद्व्यापारविज्ञानम्	५-३-१०	तन्मन्त्रात्मनां गोविन्द	११-२२-३५
तद् यात माषिर्	१०-२७-२२	तद्व्यापारस्पर्शस्य च नः	५-१९-३०	तन्मन्त्रात्मना कर्तृरूपेण	११-२४-३
तद् यात साध्वो वरुनं	१०-२९-२८	तद्वत्केन नदी पोषाम्	९-१४-१८	तन्मन्त्रात्मनश्च मुनिना	१०-७३-४
तद् यः प्रसादशायिष	३-१७-४	तद्विषयः सानुचराः	१०-४०-१८	तन्मा शुचिमे	१-७-१६
तद् यथार्थत्वा तमपोष्यो रुपा	१०-३५-५	तद्विषयविशेषम्	१०-७१-२८	तन्मासर्गं सानुजानुम्	७-२-१३
तद् यथार्थितुमारब्धाः स्मरन्त्यः	१०-१९-४	तद्वत् पोषासहस्रार्थानि	११-२२-२३	तन्मासर्गं निजसुती	१०-१३-१३
तद् वा भ्रमुष्य	३-१६-३४	तद्वत्पुरुषा धनवृत्त	५-२०-२८	तन्मासा कोटी नाम	१०-७८-२०
तद् विधिर्ब्रह्म जीवकात्मन्यभास	१०-९-२९	तद्वत्पुरुषाः धनवृत्तवर्ष	५-२०-११	तन्मास्यो वेणुमुखीरयन्	१०-१३-२
तद् विज्ञाप्य महात्मनो भीमः	१०-८२-४२	तद्वत्पुरुषाभ्यासं वन्	५-२०-३३	तन्मुखीरयन् धन्या	१०-७३-१
तद् विज्ञाप्य मुनिः प्राह	९-१३-११	तद्व्यापारं रूपवर्धन	८-१९-२१	तन्मे परमार्थं	१-१७-३३
तद् विषोहि नमस्तुभ्यम्	३-१४-८	तद्विषयविधिः क्षिप्रतात्मजो	५-२०-९	तन्मे प्रसीदममर्थं	४-३-१४
तद् विनोक्त्य	३-११-७	तद्विषयवर्धनं	३-१६-२६	तन्मे भवान् सन्तु वृत्तः	१०-५७-२९
तद् विनोक्त्यान्	३-११-७	तद्विषयवर्धनं स्वविषय विष्णोः		तन्मे भवान् सन्तु वृत्तः	५-२०-२५
तद् वीक्ष्य ताननुब्रूय	१०-७२-२६	रणीकता २-२-२८		तन्मे स्वधर्तुवत्सव्य	३-१७-१२
तद् वीरभूषणकटम्बजुम्भितं	१०-४९-२१	तद्विषयकं भजताम्	६-७-२६	तन्मोऽस्य ब्राह्मणाः	७-१०-४३
तद् वीरासीन् पुण्यतमं	३-३४-३१	तद्विष्णुतामस	६-१८-२२	तप आनिष्ठ भद्रं	३-१३-१८
तद् यं चिन्तुसो नाम	३-२२-३९	तद्विष्णुतां पृथगेव	१०-५४-११	तपः शीघ्रं दया	३-१३-४१
तद् यं भजाम्युतथिष	१२-७-४४	तद्विष्णु व्यसनं	८-७-३६	तपः सत्यदयानेन्यार्थं	१२-३-२२
तद् व्याहृत्यमृगकन्ता	३-२२-४७	तद्विष्णुव्यापारिणः	५-२०-३१	तपः सारमिदं भद्रे	८-१५-६१
तद् ब्रजविष्य आधुन्य वेणुवीनं	१०-१९-३	तद्विष्णुस्य इषयः	१-१४-२१	तपः सुतमं किमनेन वृत्तं	१०-१४-३५
तद्व्यापाररूपानीककोशोदर	१०-५२-४२	तद्विष्णुस्य इषयः	२-७-४८	तपः सुता देवमीश आसीत्	१०-१८-५
तद्व्यापाररूपानीककोशोदर	९-६-२०	तपः साहि महाभाग	६-१४-२६	तपः भद्रावुतो वीरो	१०-५५-३
तद्व्यापारं वस्तुसारानां	२-६-४	तपः प्रयोत्साप्याज्ञानं	४-३१-७	तपः सारमर्थं न्वार्हं	८-१०-३६
तद्व्यापारव्यसमस्य	६-१६-३१	तपः प्रयोत्सं कुरुनेवरापिताम्	५-१९-१५	तपनं तपसा	७-३-१७
तद्व्यापारप्रसूतः	९-१७-१०	तपः प्रसीद निरपेक्षविमूष	१०-७४-४५	तपश्चरन्तीमाज्ञाय	१०-७१-११
तद्व्यापारस्यानानुषङ्गप्रजन्म	१०-७०-४०	तपः प्रसीद वृजिनार्तन	१०-२७-३८	तपसा ब्रह्मचर्येण	६-१-१३
तद्व्यापारं वीतवरीधयो	१२-८-२६	तपः शुभुषणानाम्	१-१-१३	तपसा विषया एक	४-२८-८
तद्व्यापारहादवर्षिष्ठुतामसो	२-९-१७	तपः समादिशोषार्थं येन ते	१०-८३-१५	तपसा विषया पुनो	३-२१-५२
तद्व्यापारहादवर्षिष्ठुतामसः	१०-३०-१३	तपः सर्वं पुण्य	१-१८-१५	तपसा ह्येषामनेन	३-११-६
तद्व्यापारहादवर्षिष्ठुतामसः	१०-३६-२५	तपः सारमर्थं न्वार्हं	१०-८८-४५	तपसाऽऽप्येष पुण्यं	४-९-१४
तद्व्यापारहादवर्षिष्ठुतामसः	४-२२-३	तपः सारमर्थं न्वार्हं	१०-८८-४५	तपसाऽऽप्येषो वृत्तो	१०-७६-२४
तद्व्यापारहादवर्षिष्ठुतामसः	१०-१०-१५	तपः सारमर्थं न्वार्हं	१०-८८-४५	तपसीधं जपो दानं	३-१३-१९
तद्व्यापारहादवर्षिष्ठुतामसः	१०-७३-३	तपः सारमर्थं न्वार्हं	१०-८८-४५	तपसीधो दानपरापरास्त्वयो	१०-१७-२६
तद्व्यापारहादवर्षिष्ठुतामसः	१०-१८-३७	तपः सारमर्थं न्वार्हं	१०-८८-४५	तपसीधं दया	१०-१७-२६
तद्व्यापारहादवर्षिष्ठुतामसः	६-९-४	तपः सारमर्थं न्वार्हं	१०-८८-४५	तपो मे हृदयं ब्रह्म	६-४-४६
तद्व्यापारहादवर्षिष्ठुतामसः	१०-३५-९	तपः सारमर्थं न्वार्हं	१०-८८-४५	तपोमेव गते तस्मिन्	४-९-६६
तद्व्यापारहादवर्षिष्ठुतामसः	३-३४-२८	तपः सारमर्थं न्वार्हं	१०-८८-४५	तपोविषयाजपतपान्	१०-८०-३३
तद्व्यापारहादवर्षिष्ठुतामसः	५-२०-१८	तपः सारमर्थं न्वार्हं	१०-८८-४५	तपं तपो विधिपत्तोक्तानुषङ्ग	२-७-५
तद्व्यापारहादवर्षिष्ठुतामसः	१-७-४६	तपः सारमर्थं न्वार्हं	१०-८८-४५	तपः सारमर्थं न्वार्हं	११-२७-३७
तद्व्यापारहादवर्षिष्ठुतामसः	४-१०-२	तपः सारमर्थं न्वार्हं	१०-८८-४५	तपः सारमर्थं न्वार्हं	११-२७-३७

तथेत्यवस्थिते प्राह	९-१५-२८	तदस्य कौपायवशम्	३-५-१५	तदिवं पश्यत महद्	४-१९-३१
तथेत्यात्सीत्	७-७-१३	तदस्य संशुतिर्वन्धः	३-२७-०८	तदिवं भगवान् राजन्	१-१२-४८
तथेत्याह कनिष्ठोऽपि	१०-७६-४३	तदहं कृतविषयः	४-२२-१५	तदिवं मम दीर्जन्यम्	६-१८-७३
तथेत्युक्तम् तदैवेमुनुकुतो	१०-५४-२२	तदहं तेऽभिधास्यामि	२-१-१०	तदिवं पादयुक्तं वीर्यं	११-६-३०
तथैकपुरुषं राज्यम्	६-५-७	तदहं मतपोमोऽप्या चाकण्या	१०-११-२०	तदिवं श्रोतुमिच्छामि	१-११-३
तथैव चान्येनरत्नैक	३-२-२०	तदा क्रिपातपोनिष्ठा	१२-३-२१	तदीश नाथाय दुरासमन्य-	
तथैव धर्मानुवर्तिनः	५-२४-४०	तदा गोपयत्र गोपायत्र	१०-७३-२८	स्तमोऽत्रिः	१०-१४-३८
तथैव मुष्टिः पूर्वं	१०-४१-२३	तदा च रवे दुनुभयो	६-१२-३४	तदुक्तमित्युपाकर्णं भगवान्	१०-९३-३९
तथैव मृगशीर्षादीनि	५-२२-२८	तदा तदविभीक्ष्णस्य	१-९-१०	तदुग्रपंगं दिशि	८-७-१९
तथैव राजसुखाहंमेष	५-११-२	तदा नातरः	१-९-९	तदुपद्रवमाज्ञाय लोकस्य	४-१४-४०
तथैव सात्यकिः पार्थः	१०-६२-६	तदा दिनेः समभवन्	३-२०-२३	तदुपरीक्षाचतसृम्	५-२०-३९
तथैव हि शतः कृष्णः	१०-४२-२६	तदा दुनुभयो नेतुः	४-१२-३३	तदुपब्रज्य	७-८-३८
तथैवानुवचः शीरेः	१-१३-३२	तदा निरसे हान्योन्यं	२-२-४७	तदुपशित्य नर्भसि	४-३-५६
तथैवानुवचः	५-१७-९	तदा पुमान्	७-७-३७	तदुपधुत्य द्रुम्या	९-११-१४
तथैवानुवचः	५-१९-१०	तदा पुरुष आत्मानं	३-२६-१७	तदुपस्पर्शानादेव विनिर्गुत	६-५-२६
तथैवानुवचः	१०-४७-५	तदा प्रविषय गोविन्दो	१०-१०-७१	तदुपस्पर्शानादेव	६-५-४
तथैवानुवचः	१-७-२१	तदा बर्कारिं सुलोकवातिनः	१०-१२-५३	तदुपाकर्णं भगवान् प्रहस्य	१०-२१-१३
तदवज्ञातसहस्रं	१०-८८-४७	तदा भूमेर्न्येधगुणं ग्रस	१२-४-१४	तदेतन्मोऽशक्तम्	६-१५-१
तदवज्ञातसहस्रं	१०-४३-४९	तदा महाकाशजितः स धूर्ति	१०-९४-१९	तदेतदधिगच्छन्ति विष्णोर्गुणं	१२-५-३३
तदवज्ञातसहस्रं	१०-३१-१८	तदा महोत्सवो नृणां	१०-५९-५५	तदेतद् वर्णितं राजन्	१०-९६-४९
तदवज्ञातसहस्रं	११-२७-२०	तदा यशोदापेदिष्यो पुत्रयोः	१०-१३-४४	तदेतन्मे विजानीहि	३-२६-३०
तदनुत्तं महत्कर्म	१०-८७-१४	तदा रजस्तमोभवाः	१-२-२०	तदेव पुण्यं स्मरितं नवं	१२-१२-४९
तदपनः पापमुपेत्य	१-१८-४४	तदा रामश्च कृष्णश्च	१०-७३-९	तदेवमाकर्ण्यं जनेश	३-१९-०१
तदनन्तर्जोऽन्त्यायैरभिषिक्तो	१०-८६-२०	तदा यो पतिषुऽऽममुना	१०-४-३८	तदेवमात्मन्यवकथितो	१२-९-१३
तदनाद्य सत्कारं	१०-८६-६	तदा विकुण्ठपणिगन्तु	३-१७-३४	तदेवानुस्मरन् परं रुमी	१०-७६-२३
तदन्तिकं गतो राजन्	१०-२६-४	तदा विश्वेश्वरः	३-१५-४०	तदेव कुशलं मोऽभूत्	१०-६२-९
तदन्तिकमुपेयाय	९-१२-१८	तदा संहत्य चान्योन्य	२-५-३३	तदेव तस्मिन्	७-८-१६
तदन्ते विभुमानस्य	९-४-३१	तदा सर्वान् भूतानि	४-८-६	तदेव ते परं ज्ञानं	६-१५-२४
तदभिज्ञाय भगवान्	४-१९-२६	तदाऽऽसुरेन्द्रं दिवि	८-१९-१९	तदेव साऽऽमृतजना यमुना	१०-१४-६८
तदभिज्ञोऽऽपि भगवान्	१०-२२-२	तदाऽहं विज्ञो विजयं	१०-१०-५७	तदेव सेतवः सर्वे	३-२२-५४
तदभिज्ञुवदुद्दीक्ष्य	९-६-३७	तदाऽऽप्रीयामोवाणी	१०-७६-४४	तदेवं भगवानाह	९-२-५
तदभिषिक्तमालस्य	१-११-३३	तदाकर्णं विभुः प्राह	४-७-४	तदेवोपागतं देवम्	९-२१-३३
तदभिज्ञायमाज्ञाय	९-४-९	तदाकर्णं द्विः सर्वं वृत्तान्तं	१०-५६-१६	तदुदुराजः ककुभः कीमुसं	१०-२७-२
तदभिज्ञेय भगवान्	४-१९-२	तदाकर्णानुनः प्राह	१०-१०-२१	तदोपसंहृत्यपिगम्	१०-१३-७
तदभ्यसा महाभाग	१०-९३-२९	तदाकर्णानुनो मानी	१०-१०-१८	तदीजसा दैत्यमहाभट	३-२०-१४
तदोचन दैत्यस्य	८-६-३१	तदाकर्णैश्चरी राजन्	१०-६१-९	तद् गच्छ देवदेवाः	९-४-३४
तदपि कुरुते कर्म	३-३२-३२	तदाहाय जगत्तापः	१०-५७-३५	तद् गच्छ ध्रुव भद्रं ते	४-१३-५
तदप्यार्थसिद्धासितयोर्युग	१०-९६-४१	तदानीमपि पार्यवर्तिनं	५-८-२८	तद् गच्छन्तं मत्पत्नी	१०-११-४३
तदप्यध्यायिष्यन्	१०-६९-१७	तदापत्तु गगनतले	८-१०-३२	तद् हृष्टा भगवान्	१०-१०-५७
तदप्येव मननास्य	१०-६९-२४	तदार्थधर्मस्य	१-१८-४५	तद् हृष्टा भगवान्	१०-७५-२९
तदप्यपदितापादी	१०-५७-२४	तदविषय महादीप्तो	८-१०-३१	तद् हृष्टा मिथुनं	४-१४-४९
तदप्यसारां हृदयं वनेतं	२-३-२४	तदप्युपध्वजद्वयकविनामया	४-८-१०	तद् देवदेव भवतश्चरणौ	१०-२२-५
तदसी कथयतं	१-७-३९	तदप्युपध्वजद्वयकविनामया	४-८-१९	तद् मानवतयपुत्रं	१०-४२-६
तदर्थानि सभिज्ञेऽऽप्री	५-८-६९				

तद् ब्रह्म परमं सूक्ष्मं	१०-१४-१०	तद्भ्यामौदिकया	१-१५-१६	तत्रो भवान् कृणत	१०-८०-२९
तद् ब्रह्म परमं	४-२-३३	तद्ब्रह्मसंगो जडबहिर्गुह	५-१०-१९	तन्मधुपोषातिमृगद्विजाकुलं	१०-१३-३
तद् भवान् दत्तामानां	३-१५-१०	तद्भगवतो माधवस्य रूपम्	५-१८-१७	तन्मनस्कान्तदानायाः	१०-२८-३४
तद् बन्ध	७-९-१४	तपया नानिज्ञानाम्	५-३-१०	तन्ममात्म्याहि गोविन्द	११-२२-३५
तद् धात माधिरं	१०-२७-२२	तपया स्वर्णप्रस्थश्च न्द्रः	५-१९-३०	तन्मया फलरूपेण	११-२४-३
तद् धात साध्वो यजनं	१०-२१-२८	तद्रक्तं नदीं पोताम्	९-१४-१८	तन्महाप्यत्र च मुदिता	१०-७३-४
तद् यः प्रसादमाय्य	३-१७-४	तद्रक्षिणः सानुराः	१०-४०-१८	तन्मा शुचलं	१-७-१६
तद् यद्यथित्वा तमपोष्यजो रुषा	१०-३५-५	तद्रमाविशाम्यहि	१०-७१-२८	तन्मातरं कशत्रानुम्	७-२-१९
तद् यणपितुमाख्याः स्मरन्त्यः	१०-१९-४	तद्रन् पोसासङ्घाति	११-२२-२३	तन्मातरी निजसुती	१०-१-२३
तद् या अभुष्य	३-१६-३४	तद्रूपंरुपा पुनरुतं	५-२०-२८	तन्माता कोटरी नाम	१०-७८-२०
तद् विचित्रं सह जीवकालस्यबाध	१०-११-३९	तद्रूपंरुषाः धुनरुवीर्यं	५-२०-११	तन्माधरो वेणुमुदीरयन्	१०-१३-२
तद् विज्ञाय महात्मनो भीमः	१०-८२-४२	तद्रूपंरुषाभयवतम्	५-२०-३३	तन्मुक्षीरवंतं धुन्या	१०-७३-१
तद् विज्ञाय मुनिः ब्राह्म	९-१३-११	तद्रामेन रूपमर्पयन्	८-१९-११	तन्मे धर्मभूतां	१-७-२३
तद् विपेहि नमस्तुभ्यम्	३-१४-८	तद्विद्याधिपतिः प्रियव्रतात्मजो	५-२०-९	तन्मे प्रसीदममर्त्यं	४-३-१४
तद् चित्तोक्त्य	३-११-७	तद्विष्णुर्गुरुपिकृतं	३-१६-२६	तन्मे भवान् सन्त नूनः	१०-५७-३९
तद् चित्तोक्त्यान्त	३-११-५	तद्विष्णुवर्तार्थं त्वभिरप विष्णो-		तन्मे भवान्देवाधिमान	५-१०-२५
तद् वीक्ष्य ताननुग्रह्य	१०-७२-२६	रणीपसा २-२-२८		तन्मे स्वधर्तुंरुक्ताय	३-१०-१२
तद् वीरभूषणकटम्बजृम्भितं	१०-४९-२१	तद्विष्णुरूपं भजतागु	६-७-२६	तन्वोऽस्य ब्राह्मणाः	७-१४-४३
तद् वीरासीन् पुण्यनमं	३-३४-३१	तद्विष्णुरातस्य	६-१८-२२	तप आतिष्ठ भद्रं	३-१३-१८
तद् ये विन्दुसरो नाम	३-२२-३९	तद्विज्ञानं पूर्णमेव	१०-६४-११	तपः शीघ्रं दया	३-१३-४१
तद् ये भजाम्भूतधिप	१२-७-४४	तदीय म्यसत्तं	८-७-३६	तपः सत्यदयादानेभ्यर्षं	१२-३-२२
तद् व्याहृतामृतकता	३-२२-४७	तदीयस्माधिपतिः	५-१०-३१	तपः सारमिदं भद्रे	८-१५-६१
तद् व्रजस्थि आधुत्य वेणुगीतं	१०-१९-३	तदे धनुस्त्व श्वपः	१-१४-२१	तपः सुतमं किमेनेन पूर्वं	१०-१४-३५
तद्वातावरधानीककोशादि	१०-५२-४२	तदे परं भगवतः	२-७-४८	तपःकृता देवमीशा आसीत्	१०-१८-५
तद्वातावरधारेन	९-६-२०	तजः पाहि महाभाग	६-१४-२६	तपःभद्रावृत्तो वीरो	१०-५५-३
तद्वातं यन्मुत्पादयानां	२-६-४	तजः प्रप्रीतयाध्याज्ञानं	४-३१-७	तपःसामर्थ्यं न्याहं	८-१०-३६
तद्वातध्वस्तसमस्त	६-१६-३१	तजः प्रभोष्यं कुकनेवरातिताम्	५-११-१५	तपन्यं तपसा	७-३-१७
तद्वातग्रमुदितः	९-१७-१०	तजः प्रसीद निरपेक्षविमुष्य	१०-७४-४५	तपश्चरन्तीमाज्ञाय	१०-७१-११
तद्वातस्पर्शानुपपन्नजल्प	१०-७०-४०	तजः प्रसीद मुनिनारन	१०-२७-३८	तपसा ब्रह्मचर्येण	६-१-१३
तद्वातान् वीतपरिधमो	१२-८-२६	तजः शुभ्रमागानाम्	१-१-१३	तपसा विपया एक	४-२८-३८
तद्वातान्हावर्तयिषुतान्तरो	२-९-१७	तजः सत्परादशोषार्थं येन ते	१०-८३-१५	तपसा विपया पुक्तो	३-२१-५२
तद्वातान्हावर्तयिषुहृदुजः	१०-३०-१३	तजःसं गुण्य	१-१८-१६	तपसा होषमानेन	३-११-६
तद्वातान्हावर्तयिषुसम्भ्रम	१०-३६-२५	तजारापयहस्ताग्रान्मुक्त	१०-८८-४५	तपसाऽऽराध्य पुत्रं	४-९-१४
तद्वातान्द्राग्राणान्	४-२२-३	तजस्रवक्तव्योः कंताज्	१०-९३-८	तपसाऽऽर्पितो हठो	१०-७६-२४
तजस्र वयमात्म्य	१०-१०-१५	तजस्राहर्षमनात्स्य मया	१०-६५-२५	तपसीयं सं ज्योतिः	३-१३-१९
तजीधारां प्रवृत्तायां वृणयः	१०-७३-३	तजिग्रहाप हीणा क्रोका	१०-१०५-३२	तपसीयं जरो दानं	११-१९-४
तद्वा कृष्णऽऽगुह्यज्	९-१८-३७	तजिमिनस्माज्याज	६-१-६३	तपसीचनो दानचरापरास्त्रिनो	२-४-१६
तद्वाहजं तस्य	६-९-४	तजिमिध त्रविश्यान्तः	१०-६३-७	तपस्मर्थं दया	१-१७-७३
तद्वाहः कवटिकाकोपमाद्	१०-३५-९	तजिग्रह्य यजान्त्य	९-११	तपो मे ह्रव्यं ब्रह्म	६-४-४६
तद्वाहऽऽपगतः पोषो	३-३४-२८	तजिग्रह्याप हर्षयाः	६-५-१२	तपोवनं गते तस्मिन्	४-९-६६
तद्वाहिपतिः प्रेतजत्रो राजन्	५-२०-१४	तजिग्रह्यामृतीन् कृणुः	१०-४१-३६	तपोविद्याजत्रयान्	१०-८०-३३
तद्वाहं महाभाग	१-७-४६	तजिष्णुं दैत्यजयः	८-७-३	तप्तं तपो विधिपत्तोक्तमृधया	२-७-५
तद्वाहिनागतसत्ताभ्यसः	४-१०-२	तजो भवान्हीन	४-१७-११	तज्यामृतद्वयं	११-२७-३७

तमहेमनिकर्षाभं	४-२४-२५	तमापतन्तं परितो देवादि गोपाश्व	१०-१७-८	तमुपासन् महीपान्ता	१०-१०-८
तमहेमावदनेन	८-६-४	तमापतन्तं भृगुचर्यम्	९-१३-३०	तमुपेयुस्तत्र वीराः	९-२-२९
तमोऽहं ते तेजसा तुःसहेन	१०-७८-२८	तमापतन्तं स निगूह्य गृह्योः	१०-३४-१३	तमुपेहि महाभाग साधूनां च	१०-१००-२६
तप्यमानं त्रिभुवनं	४-१-२१	तमापतन्तं स निगूह्य	१०-१२-५२	तमुज्ज्राक्षणात्तुष्टा	१-११-१५
तम एतद् विभो	३-१६-०३	तमापतन्तं	१-७-१८	तमुचुर्मुनयः प्रीतं	८-२२-४३
तमः सुपोरं यमनच्छरं महद्	१०-१०३-५८	तमापतन्तमानोक्त्य	१०-५१-४६	तमुचुर्विस्मितास्तात	४-१३-२६
तमह माकुम्भपाथयत् स्वनं	१०-१०-५	तमापतन्तमासाप	१०-४१-१३	तमुचिजः शक्रःस्पर्धासंशितं	४-१९-२७
तमह मत्तम्	७-४-१३	तमाभिचारदहनमापानं	१०-६९-४९	तमेकदा तु देवापि वासुदेवो	११-२-३
तमभिर्भगवानिहान्	४-१९-१२	तमापानं रथोपस्थं	१०-६९-२५	तमेतमिहसुकषयाम्	५-२२-४
तमद्भुतं वातकमम्बुनेक्षणं चतुर्भुजं	१०-४-१०	तमापानं समालोक्य	८-८८-०८	तमेव चिन्तयन्नर्धमृषिः	१२-८-८
तमधर्मं कृतमती	३-१३-२९	तमापानामभिधेय	१०-५३-३७	तमेव देवा यथामात	६-२-२६
तमनु कुशाशवं इत्यावतः	५-४-९	तमापानामभिधेय	१०-६६-२२	तमेव परमात्मानं	१०-१७-११
तमन्तरिधान् पतितं	१०-८-३१	तमापानामभिधेय	१०-६७-३	तमेव प्रेष्टमया	९-१६-७
तमन्तरे समासाप	१०-५३-१०	तमापानामभिधेय	३-२३-२८	तमेव मनसा गृह्णन्	४-२८-२८
तमन्वगच्छन् दिव्यानि	११-३०-४५	तमानोक्त्य घनश्यामं	१०-५४-२४	तमेव मृत्युममृतं तात	४-११-५७
तमन्वप यतो ब्रह्मन् सत्तितं	१२-८-३४	तमाननीतम्	३-१४-३५	तमेव यत् भजताम्बुविभिः	४-२१-३२
तमन्वधावन् भगवन्	९-६-३८	तमाभिधान्मानोक्त्य	१०-४२-३४	तमेव यन्साधयामृत्यवस्ततं	४-९-२३
तमन्वधावद् गोविन्दः	१०-३२-३०	तमाशु जहि वैकुण्ठ पाप्मानं	११-३०-३७	तमेव शरणं जगुः	१०-९२-४४
तमपूर्णं नरं दृष्ट्वा पात्री	१०-६०-२१	तमासीनमकमाणं	३-२६-६	तमेव शीतसम्पन्नं	४-१२-१२
तमपृच्छद् हृषीकेशः	१०-३२-१०	तमाह चाज्ञातमनं वृणीष्व	१०-९४-२०	तमेव हृदि चिन्तस्य	९-१५-५६
तमपृच्छद् हृषीकेशः	१०-३९-३	तमाह प्रेमप्रेम्णम्	१०-६२-८	तमेवं शंसतो धर्मम्	६-११-१
तमर्षितमानोक्त्य	६-४-२०	तमाह भगवानाशु	१०-५३-३९	तमेवमहान्निमित्तं मुक्तविग्रहः	४-११-९
तमभिज्ञाय सहसा	१-४-३२	तमाह भगवान् कृष्णः	१०-६२-४३	तमेवात्मानमात्मस्थं	४-४४-७१
तमभिद्रुत्य देवेन्द्रो महद्	१०-६७-४	तमाह भगवान् प्रेष्टं	१०-४४-२	तमेवानुविनीयान्ते	३-१२-२८
तमर्षायधन् विधिषद्	१०-७३-६	तमाह भ्रातरं देवी कठणं	१०-५-४	तमो रजः सत्यमिति	११-२४-५
तमविरूपमग्रीहं	८-११-३६	तमाह वरुणो देवः	१०-४३-४०	तमोमात्रमुपादाय	३-१२-७७
तमप्रमानं मन्वमान	१०-८-२९	तमाह साऽन्तिकरुणम्	८-२२-१४	तथा कथितमाकर्णं	१०-२८-३२
तमस्वमेधेन महामखेन	६-१३-९	तमाहुर्वासुदेवांसं	११-२-१६	तथा च रहितः साधो	११-२१-२१
तमस्मिन् प्रत्यगालमानं	३-२७-७५	तमिदंसेनः स्वचितामहं	८-२०-४६	तथा परिश्रमायिकम्पिताह्वा	१०-५९-३७
तमस्पर्शारे	३-९-२१	तमित्थं निभूतात्मानं वृषेण	१२-९-२	तथा ब्रह्मन् गोविन्दमभि	१०-१०३-२०
तमहं मृगये कान्तं	१०-७७-१७	तमित्थं कातराशनं	८-१०-८	तथा चित्तसितेष्वपु	१-२३-३२
तमहमजमन्वमानमन्तं	१०-१२-६७	तमित्थं जह्नुं दुर्गं दुर्गं	८-६८-१८	तथा स पुरुषश्रेष्ठः	९-१२-२६
तमाकृष्य हताग्रेण	१०-९९-५	तमित्थं ते प्रवस्थापि	३-२६-१४	तथा हतव्यपस्यंयुक्तिषु	१०-४-४९
तमागतं न उन्वाप	४-३१-४	तमित्थमहमन्तरीरिभानाम्	१-९-४९	तथाऽऽपहतविज्ञानः	८-११-२४
तमागतं मधुरिपुत्रं	१०-६७-१५	तमुन्वितं वीक्ष्य	८-७-९	तथाऽऽभिहितमाकर्णं कंसः	१०-५-१४
तमागतं समाज्ञाय	१०-५८-३१	तमुपतमहाशरं दृष्ट्वा	१०-६९-३४	तथाऽऽत्मभूतया पिष्टे	११-२७-२३
तमागतमभिधेय	१०-९८-१०	तमुदहनं धारणधेन्वरीरवं		तथावृतं समुदीक्ष्य	९-१६-५
तमात्मैर्दृष्टिपरित्यागमा	१-१०-६९	तमुदहनं धारणधेन्वरीरवं	महामुगो १०-१६-२५	तथैवमवित्तं तुल्य	५-७-११
तमात्मनोऽऽनुग्रहार्थम्	८-२२-१५	तमुदहनं धारणधेन्वरीरवं	महामुगो १०-१६-२५	तयोः प्रसन्नो भगवान्	१०-९३-५
तमात्मानो पित्रानीषात्	३-३२-४४	तमुपश्रुत्य निन्दम्	१-१०-४०	तयोः परितःशशिनि	३-६-३५
तमात्मज्योतिषं भूयः	१-६-२४	तमुपश्रुत्य सा मृगयः	५-८-२	तयोः संवदतोः	३-२१-५
तमापतन्तं तस्मा विषादुधः	१०-१५-६	तमुपागतमाकर्णं	१०-८१-२३	तयोः समभ्यर्च्य सुजं पोरं	१०-६६-२३
तमापतन्तं त्रिशासं	१०-६३-१३	तमुपागतमात्मस्थं सर्वं	४-८-२२	तयोः समभयोभो	४-९-३

तपोः समानीय ब्राह्मणे मुदा	१०-७४-३६	तत्र वरद ब्राह्मणाश्रिता	४-८-२९	तस्मादांशं भजन्या	८-१५-१५
तपोः समुपये	३-१२-११	तत्र पित्रादिभिः कृष्णं नृणां	११-६-४५	तस्मादकर्तृपेशतो	६-१२-१४
तपोः स्मृत्योः	३-१९-१९	तत्र विभक्तः सन्तु	६-१६-३५	तस्मादज्ञानं शोक	१०-५९-५०
तपोऽच्छिद्यन् धर्मेपान्ति	३-२१-४१	तत्र सन्तानादेव	३-२३-५	तस्मादण्डादिराद जडे	२-५-२१
तपोऽप्युदः परित्यक्त्यधो	४-२६-३६	तद्योगं मृत्युराशानात्	९-८-६४	तस्मादन्यमनोभावात्	६-१५-१३
तपोऽप्युद्यमानां वै	४-२८-४	तद्योग्यैर्हर्षं कौज्य	२-१-१४	तस्मादभूतानु	७-९-२४
तपोऽसुराणां	३-१७-३६	तद्यावताऽऽप्यमोघजेड भुयो	१०-२५-९	तस्मादप्येव	७-७-४९
तपोऽरागमनं साध्यादीनां	१२-९-९	तद्यावताऽऽप्यमकुण्ड	१०-७८-३७	तस्मादसदभिधानं	११-११-२८
तपोऽरागमनकद्वयः	९-१९-२४	तद्यासनं हि	७-३-१४	तस्मादस्य यथो धर्मः	८-२०-१२
तपोऽरागमनादाय वादयो	१२-७-३८	तदेति स्तोत्रंति साधु वेदितुं	१०-८०-३९	तस्मादहं विगत	७-९-१२
तपोऽरागमनानीय	१०-३९-४३	तदेवमासीच मनः	८-१५-१४	तस्मादहं विगतविक्रय	३-३२-३२
तपोऽरिचं भगवति	१०-४४-३०	तस्मा अश्रदशिरय ऊं	९-९-१९	तस्मादिन्द्रोऽऽविजितुं	८-१०-३४
तपोऽरिचरतो हार्थः प्रकृतिः	११-२४-४	तस्मा अयोचद् भगवान्	१०-९६-८	तस्मादिमां स्वां	३-२९-४३
तपोऽरिचं कथयतोः	१-१६-३७	तस्मा इत्युपनीताय	८-१७-१७	तस्मादुदायमुत्तम्य	९-११-१४
तपोऽरिचं प्रहृतोः	१०-८२-३९	तस्मा इदं भागवतं	२-९-४२	तस्मादुद्वेग मा भुञ्च	११-२२-५६
तपोऽरिचं प्रहृतोः	१०-४३-३३	तस्मा एवं जगत्परा	३-१०-४४	तस्मादेकस्मिन्नेह पुत्रयोः	१०-९९-२८
तपोऽरिचं प्रहृतोः	१०-५१-५१	तस्मा गृह्यपेक्षायां	६-१५-२	तस्मादेकेन मनसा	१-२-१५
तपोऽरिचं प्रहृतोः	१०-३२-२६	तस्माज्जगद्वै	१-९-२४	तस्मादेतामहं त्यक्त्वा	९-१६-१९
तपोऽरिचं प्रहृतोः	३-३१-२१	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	१-१२-४५	तस्मादेवं ज्ञेयं भेदे	८-१५-६२
तपोऽरिचं प्रहृतोः	१०-५८-३४	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	११-१०-११	तस्माद् गन्तं ब्राह्मणानां	१०-३२-२५
तपोऽरिचं प्रहृतोः	१०-३४-६५	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	४-२९-५०	तस्माद् गुणं प्रपद्ये	११-३-२२
तपोऽरिचं प्रहृतोः	१०-४४-४३	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	१०-१३-२४	तस्माद् देहिमं तन्मया	११-२५-३४
तपोऽरिचं प्रहृतोः	१०-४०-२२	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	१२-७-४६	तस्माद् दैवोपपन्नं	७-१५-११
तपोऽरिचं प्रहृतोः	६-१४-५९	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	१०-३४-४५	तस्माद् ब्रह्मपत्न्या	९-११-१५
तपोऽरिचं प्रहृतोः	१०-१३-३९	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	८-१८-२७	तस्माद् ब्रह्म कवीनेनां	१०-१३-४६
तपोऽरिचं प्रहृतोः	१०-१७-१७	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	३-३३-२२	तस्माद् ब्रह्मकृतं ब्रह्म	१०-७२-२०
तपोऽरिचं प्रहृतोः	१०-४०-२१	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	८-१८-१०	तस्माद् ब्राह्मणेदेव	७-१४-१९
तपोऽरिचं प्रहृतोः	३-१७-१९	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	११-१२-१४	तस्माद् भेदे स्वतन्वा	१०-५-२१
तपोऽरिचं प्रहृतोः	९-८-२	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	४-१५-२०	तस्माद् भवतिः	७-७-२९
तपोऽरिचं प्रहृतोः	४-९-४९	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	७-१०-१८	तस्माद् भवत्यां वतिथिः	१०-४१-४०
तपोऽरिचं प्रहृतोः	१०-६५-२१	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	४-१३-३६	तस्माद् भवन्मनवयमवन्मनसां	११-७-१८
तपोऽरिचं प्रहृतोः	११-२२-४९	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	११-२३-२६	तस्माद् बुक्तेन्द्रियप्राप्तो	११-७-१९
तपोऽरिचं प्रहृतोः	११-२३-३७	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	१२-५-२७	तस्माद् बुधानां	३-९-१७
तपोऽरिचं प्रहृतोः	१०-७४-८	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	११-२३-११	तस्माद् गात्रः प्रियं	१०-४१-३५
तपोऽरिचं प्रहृतोः	१०-८१-४५	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	१२-३-४९	तस्माद् बचोमनः प्राणान्	११-१६-४४
तपोऽरिचं प्रहृतोः	६-१३-११	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	१०-५-४०	तस्माद् विमुक्त्यापि	१०-५४-५८
तपोऽरिचं प्रहृतोः	१०-९६-२६	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	७-६-३०	तस्माद् वैराग्येन	७-१-२७
तपोऽरिचं प्रहृतोः	१०-३३-७	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	१०-२२-१८	तस्माद् सङ्गो न कर्तव्यः	११-२६-२४
तपोऽरिचं प्रहृतोः	३-९-३२	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	९-१०-७	तस्माद्देवपत्न्या	९-११-२४
तपोऽरिचं प्रहृतोः	६-७-१०	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	६-१८-३५	तस्माद्देवपत्न्या	५-१२-३
तपोऽरिचं प्रहृतोः	४-२४-२४	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	६-७-३२	तस्माद्देवपत्न्या	५-५-२०
तपोऽरिचं प्रहृतोः	१-८-१५	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	२-२-३९	तस्माद्देवपत्न्या	२-१-५
तपोऽरिचं प्रहृतोः	१०-२९-९	तस्माज्जगद्वै वैश्वम्	६-१५-३०	तस्माद्देवपत्न्या	२-२-२२

तस्माद्युवां ग्रामपशो	६-१५-२०	तस्मिन् महाभागवते	७-४-३४	तस्य कर्मायुवाराण	१-१-१७
तस्माद्वज्रोपा विषादमन्यु	५-१८-१४	तस्मिन् महाभागवतो	३-४-९	तस्य कर्मोत्तमं वीक्ष्य	८-९-४३
तस्मान् कस्यचिद् द्रोहमाचरेत्	१०-१-४४	तस्मिन् महाभीममन्त्र	१०-१०२-६१	तस्य काशितोर्मिर्ग्रं	१०-६९-३१
तस्मान् कार्यः	३-३२-५०	तस्मिन् महेन्द्रभवने	७-४-१२	तस्य क्षेत्रं ब्रह्म जङ्घे	९-१४-४८
तस्मान् विस्मयः कार्यः	६-१७-३५	तस्मिन् पुष्पति तुषिं	१०-९७-२९	तस्य श्रेष्ठः सुवीरोऽऽप	९-१८-३०
तस्मान् सन्त्यभी भावा	१०-७४-१४	तस्मिन् सुभा दुराचारा	१२-३-२५	तस्य चर्यान्तं धुत्वा	१०-३३-७
तस्मान् ह्यात्मनोऽभ्युप्याद	११-३८-७	तस्मिन् तन्मपदं	३-२९-२०	तस्य चास्ततः कृष्णवर्कण	१०-१०३-३१
तस्मान्नन्दकुमारोऽप्यं	१०-२४-२२	तस्मिन् विमान उक्कहां	३-२४-४५	तस्य चापं महाभाग	६-१७-३४
तस्मान्नन्दात्मनोऽप्यं ते	१०-९-१९	तस्मिन् स भगवान् रामः	९-९-३५	तस्य चाष्टौ भविष्यन्ति	१२-१-१०
तस्मान्नरोऽसंगमुसंगजात	५-१२-१६	तस्मिन् सन्ध्याय विधिरां	१०-७१-२६	तस्य चोद्वहनः	३-१५-३
तस्मात्तथा विष्णुरात	१-११-१७	तस्मिन् समानगुणरूपवयः	१०-७९-१६	तस्य जन्म	१-११-२
तस्माच्चिन्मय प-...र्ग	११-१८-२३	तस्मिन् सुसुदुल	१०-८१-३५	तस्य जिह्मया ते वै	१०-९५-२
तस्माच्चित्तयमुत्सृज्य	८-१४-३१	तस्मिन् स्वान् दुर्जेतवीर्यमुत्पन्नं	१०-७-११	तस्य तत् कर्म पित्राप	१०-३५-३१
तस्मान्मन्त्राणं गोष्ठं भगवां	१०-२३-१८	तस्मिन् हवे विहरते	१०-१४-८	तस्य तत् स्वीलितं दृष्ट्वा	१०-२०-१२
तस्मान्मन्त्रिकनुकस्य	११-२०-३२	तस्मिन्ने कृतमूलः	५-२१-१४	तस्य तत् पूजयन्	८-१०-१७
तस्मान्मन्त्रार्पिताशेष	३-३०-३३	तस्मिन्नेत्येव मुनयः	३-१६-२७	तस्य तत्र द्वित्रः कश्चि त्	९-१६-१०
तस्मान्मां कर्मभिर्विभ्राः	४-१४-२९	तस्मिन्नेत्येव मुनिः	१०-७५-७	तस्य तद्वयसतं वीक्ष्य	९-६-६१
तस्माद्गोकर्मिणं राजन्	१०-४८-२५	तस्मिन्नेत्येव कानं	५-८-२८	तस्य ते चापनिर्मुक्ता	४-११-१७
तस्मिन्नेत्येव मुनिः	३-२४-३८	तस्मिन्नेत्येव प्रियव्रतो	५-२०-२०	तस्य ते चिकितो दृष्टो	६-३-८
तस्मिन्नेत्येव मुनिः	१०-१०२-१०	तस्मिन्नेत्येव भविष्यति	४-९-८४	तस्य त्यक्तव्यमावस्य	७-२-७
तस्मिन्नेत्येव मुनिः	१-५-२७	तस्मिन्नेत्येव सर्वेषु	४-२१-१४	तस्य त्वं तमसो	३-२६-८
तस्मिन्नेत्येव मुनिः	४-१४-२७	तस्मिन्नेत्येव समभवन्ने	११-२४-१०	तस्य दृष्ट्वोऽऽभवत् पुत्रः	९-१२-३
तस्मिन्नेत्येव मुनिः	४-२८-५९	तस्मिन्नेत्येव मुनिः	१-६-१६	तस्य दैत्यपतिः	७-४-३१
तस्मिन् कप्याभ्यं	१-७-३	तस्मिन् हवा उपशमशीलाः	५-१-२७	तस्य पादौ कर्णौश्च	१०-९१-१२
तस्मिन् कतेचोऽभ्ये	११-२६-२०	तस्मिन्वाय किल सः	५-७-१०	तस्य नाभिः समभवत्	९-१-९
तस्मिन् कृष्टेऽदिते	७-२-९	तस्मिन्वायिनिहिते वृषम्	६-९-४५	तस्य नाभेरभूत्	३-२१-१६
तस्मिन् ज्ञानकलां ध्यात्वा	९-७-८१	तस्मिन् कामवरं तुष्टः	९-१-२२	तस्य निर्मयनाज्जातः	९-१२-४८
तस्मिन् दधे दमयहं	४-२६-२४	तस्मिन् जह्रा धनदो	४-१५-११	तस्य निर्दोषादीनि	१-९-५४
तस्मिन् देव क्रतुवरो भवान्	१०-८०-४३	तस्मिन् शुभं भगवते	१०-११-३४	तस्य पत्नीसदृशाणाम्	९-२०-३३
तस्मिन् निषतिने पापे	१०-८८-५५	तस्मिन् शुभो ददायिन्द्रः	९-७-७८	तस्य पुत्राणां जज्ञे	९-४-२९
तस्मिन् पृथिव्याः ककुदि	१२-८-३१	तस्मिन् नमो भगवते	१२-९-३२	तस्य पुत्राणां तेषाम्	९-१९-२
तस्मिन् प्रविष्टं एवासी	९-१-२६	तस्मिन् नमो भगवते	१२-७-४७	तस्य पुत्राणां न्यासीत्	९-२०-३०
तस्मिन् प्रविष्टानुवन्ध	१०-७४-३५	तस्मिन् नमो भगवते	३-१३-३२	तस्य पुत्रो महापांगी	१-४-४
तस्मिन् प्रविष्टे	३-१८-२५	तस्मिन् नमो ब्रजजनेः स	१०-२२-३६	तस्य पुत्रोऽऽजितेजस्वी	१-१८-३२
तस्मिन् प्रविष्टे	८-९-५५	तस्मिन् नृपालाः किल तत्र तत्र	४-१६-२२	तस्य प्रचक्रास्त्रि	३-१-४५
तस्मिन् प्रसन्नं	३-१४-५१	तस्मिन् रत्निकणपाशा	८-२०-४७	तस्य प्रवयसाः पुत्राः	६-१-२४
तस्मिन् प्रसीद सुहृदः	४-२६-२६	तस्मिन् भवान्	७-९-३७	तस्य प्रसन्नो भगवान्	१०-३९-४१
तस्मिन् प्रसन्नसक	४-१-१८	तस्मिन् भुक्वते श्रित्या	१०-३६-३८	तस्य प्रीतमनाराजा	१-११-१३
तस्मिन् प्रसन्नसिद्धिर्ग	४-८-५२	तस्मिन् स नरादेव	९-१३-२५	तस्य प्रीतन मनसा	४-१२-९
तस्मिन् प्रसन्नः सर्वे	४-३-४	तस्मिन् संजयभजन्	९-१८-९	तस्य शाणेन चिच्छेत्	१०-१०३-१९
तस्मिन् प्रसन्नः सर्वे	११-३०-११	तस्मिन् सपर्यं ज्वरधान्	१२-९-१५	तस्य भाषां सदृशाणाम्	६-१४-११
तस्मिन् प्रसन्नः मय	४-३-९	तस्मिन् स्थलोक्तं भगवान्	२-९-९	तस्य मातागुणः शब्दो	१-५-२६
तस्मिन् भवन्तार्गवनामयोनी	१०-४४-३४	तस्य उत्पन्नया	५-८-३	तस्य मूर्धनः	७-३-४
तस्मिन् महन्त्युत्तरीता	४-२९-४१	तस्य कर्माणपदाराण	१०-१०३-२७		

तस्य मूर्ध्नि निधायासु	१०-५३-१५	तस्यां वै आग्नयकम्भे:	५-१३-१४	तस्याभ्यस्तपिथः	१-१०-१३
तस्य मूलेदेशे	५-२३-३२	तस्यां स चाम्भोऽह	३-९-१६	तस्याभ्यजनयन् पुत्रान्	४-२७-६
तस्य मे वातसंस्पर्शो	१०-७१-१६	तस्यां स पांचजन्यां वै	६-५-१	तस्यामन्तः पुरं श्रीमदर्वितं	१०-७९-१०
तस्य मेघार्तापिस्तस्यान्	९-१७-७	तस्यां सञ्चयकम्भे	४-२८-३०	तस्यामाधनं तेषां	३-२४-४७
तस्य यक्षपतिदेवः	४-१-३७	तस्यां सञ्चयकामास	५-११-२८	तस्यामुह वा आत्मजान्	५-२२-२०
तस्य राज्ञो महाराज	४-१४-२०	तस्यां सन्दष्टमानापां	४-२८-१२	तस्यामुह वा आत्मजान्	५-२२
तस्य रुद्रगुणीतार्ष	९-१२-१७	तस्यां सर्वे महापांगी	३-२२-०४	तस्यापमनयस्यासीन्	६-७-२२
तस्य यक्षमासु मेघादा	४-१४-४७	तस्यां सप्तर्षि दुहितः	४-१-४८	तस्यापयिन्दनयनस्य	३-१६-४३
तस्य विस्मयस्वरेभ्यम्	९-६-४७	तस्यां सप्तर्षि दुहितः	८-८-२३	तस्यापार्श्वं धनुषिप्रपुञ्जतः	४-११-३३
तस्य वै दुहितो ब्रह्मन्	३-२२-०३	तस्याः अधीश्वरः साधान्	५-१९-११	तस्याचानिज्य चरणी	१०-७९-१८
तस्य वै देवदेवस्य	१०-१०१-३८	तस्याः अर्जुनस्य	६-१४-३१	तस्याचानोक्तार्थकं	३-२९-३०
तस्य शम्भोः प्रसादेन	५-०-७७-११	तस्याः कात्यायन्	८-११-२२	तस्याचिन्तः स्थिरचरंगानुलिङ्गमूलं	१२-७-४२
तस्य शीतलिनः साधोः	४-०-१३-२१	तस्याः शत्रुभक्तु	८-१६-४	तस्याचीर्णन् मुनो यस्य	५-३-२६
तस्य संस्तुचतनुषा	९-१२-४४	तस्याः सुसुखभयाकोचिनयदुष्टे	१०-७५-२८	तस्याचातनयानिन्त्ये	८-८-९
तस्य सत्यवीर कन्याम्	९-१३-६	तस्याः सुतानितयद	५-२-५	तस्यासन् नृपदेवभ्यः	९-७-३४
तस्य सुपुत्रभूतः पुत्रः	९-१७-३	तस्याः स्वनेनातिगभीरंरंदा	१०-७-१३	तस्यासन् सर्वतो	८-९-१९
तस्य इ देव विमुक्तस्य	५-९-१३	तस्याधिर्भागीरवमुद्रमतः	१०-१४-२९	तस्यास्तन्निश्चरूपस्य	६-९-१
तस्य इ वा इत्थं वर्ज्यगा	५-४-२	तस्यासिततज्जङ्गानुः	४-१२-२४	तस्यासी परवी कः	८-११-३०
तस्य इ वा एवं	५-६-७	तस्याग्रास्थं	३-७-१२	तस्यास्तदाकर्ण्य	६-१३-४७
तस्य इ वा कुणक	५-८-५	तस्यात्मजाः सप्त पितृवेषानुः	१०-६३-१६	तस्यास्तद् योगविभुतं	३-३४-३२
तस्य इ वाच भञ्जया	५-३-२	तस्यात्मजोऽयं नव	१०-६४-२५	तस्यास्ततोऽस्त्राण्यस्तकुञ्जकण	१०-७८-३२
तस्य हास्येष्टो चणो	१२-६-७	तस्यात्मजस्य ह्ये	६-३०-१७	तस्याहमञ्चकुनिशा	१-१६-३४
तस्यन्ते नोक्तकारणैव	८-७-४४	तस्यात्मसूक्त्यानिविष्ट	३-९-१३	तस्याहानीह गन्धर्वोः	४-२१-२२
तस्यन्ते ननुष्टानाद्	४-२१-२२	तस्याप न दक्षिणार्धमधीपमर्षं	१०-७२-२४	तस्याह्मकाबाहुक च	९-२१-२१
तस्यान्विजो महाराज	१०-७३-८	तस्यानया भगवतः	४-२३-११	तस्येत्वं भाषमाणस्य	८-२०-४५
तस्या अमूर्ति नः धोमं	१०-२८-२०	तस्यानु शङ्खचनमुराणां	१०-३५-१७	तस्येत्वं रममाणस्य	३-३-२२
तस्या उद्धरणोपायम्	९-१६-४	तस्यानुचरितं राजन्	९-८-८४	तस्येवं क्षितिमण्डलम्	५-२३-३३
तस्या उपचने कामं चारयन्तः	१०-२०-३८	तस्यानुचरितमुत्तरस्यान्	५-२३-२७	तस्येमांशां पाण्डवेय	५-१५-७
तस्या दीनतरं वाक्यम्	८-२२-१६	तस्यानुजा भ्रातरोऽष्टौ	१०-४२-४०	तस्येपुत्राताभिमुखम्	९-७-११
तस्या चित्ताशया	११-८-२६	तस्यानुजीविनः सर्वे	१०-३९-३७	तस्ये कामचरं दत्त्वा	१०-४७-११
तस्या विशुद्धकारणः	४-१२-२७	तस्यानुयाचिनोः	८-११-३१	तस्ये नमोऽस्तु	७-४-२२
तस्यां कृतातिप्रणयाः	८-८-६८	तस्यानुयाचिण्यं भगवान्	५-२३-४०	तस्ये स्थिताः प्रदुः शेषा	१०-५८-५१
तस्यां गतायां स्वगृहम्	९-१५-१८	तस्यानुक्तस्य	३-४-१०	तस्येका तु भवनम्	६-१४-१४
तस्यां चक्रः स्यात्	८-८-८	तस्यानुप्यतो राजन्	८-२०-५३	तस्येकरा भृगुपेठ	१२-८-१०
तस्यां नु कर्त्तिचण्डीविभुदेवः	१०-१-२९	तस्यान्तरिक्षस्तनुकः	९-१०-१२	तस्येवस्य जगो नूनं	३-३१-०१
तस्यां धितस्योदानसो	३-१-२२	तस्यापि गोमतीपुत्रः	१२-१-२७	तस्येव चान्ते	३-१२-३५
तस्यां नोद्रे कः	८-८-६२	तस्यापि तव देहोऽयं	१-१२-२५	तस्येव ते ययुः	७-३०-३३
तस्यां निशाया गोचिन्दस्तारुह	१०-९७-३१	तस्यापि दाशपासा	८-७-४७	तस्येव तैःऽस्तुनयनचित्तोत्थां	१०-१४-५०
तस्यां प्रपीडयमानायां	४-२८-५	तस्यापि द्रुष्टीशस्य	२-८-१७	तस्येव मे तीव्रतात्मवीरीशस्यं	१०-१०-१५
तस्यां बहुप्रेष कान्ते	३-२५-०६	तस्यापि प्रपञ्चत	५-२०-२५	तस्येव मेऽस्तुनय	१-१९-१४
तस्यां राज्यां व्यतीतायां कंस	१०-५-२९	तस्यापि भगवानेय	९-८-८३	तस्येव व्यस्तार्थिच्छानि	६-४-१
तस्यां बिद्वोऽऽजनयन्	९-२१-१	तस्यापि ह्योऽऽजनस्य	५-९-४	तस्येव हेतोः	१-५-१८
तस्यां विशाजमानायां	११-६-५	तस्याभिप्रेतः	३-१४-२१	तस्येवं सितलाभाजम्	१-४-३१
		तस्याभिप्रेक भारव्यो	४-१५-८		

तस्यैव ध्यायतो दीर्घमगादायु-	११-२३-१३	तां तथा यदुवीरेण भुज्यमानां	१०-७७-२७	ताः स्वपत्युर्महाराज	९-७-५५
तस्यैव मेऽनुरक्तस्य	१-५-२९	तां तीक्ष्णतार्पितामित्राधर्महितां	१०-७-१०	ताञ्छोभ्योऽन्योऽन्यान्	३-५-१४
तस्यैव चध्विजस्य	११-२३-९	तां ददतांनुपावन्ती	६-१३-१४	तावप्यमानेन दृष्टा	४-३-२१
तस्यैव पुञ्जतश्चित्तं	१२-७-१४	तां दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय	३-२४-२७	तामेव तुर्लभाः	७-४-३
तस्यैव पुञ्जतश्चित्तं	१२-७-३२	तां देवधानी सः	८-१४-२३	तानक्षतान्ध्यास्त्रिमतो	६-१०-२८
तस्यैव रममाणस्य	४-२७-५	तां देवमायाभिच वीरमोहिनी	१०-५८-५५	ताननाहस्य योऽभिह्वान्	४-१८-५
तस्यैव यदतः पार्श्वं	४-२-२८	तां देवी गिराभारुण्य	८-१०-४०	तानन्तरं केसरिपुर्महात्मा	१०-६७-७
तस्यैव यदतः शीर्षं	४-२-३४	तां न शंकुर्नृपा योदुर्मजित्वा	१०-६२-३७	तान्प्राप्तानवर्चन्दीर्घाभिश्चिच्छेद	१०-६६-८
तस्यैव वर्तमानस्य	१-१६-१८	तां नीयमानां तत्त्वामी	१०-८९-३०	तानभिद्वजो दृष्ट्वा	८-२०-१४
तस्यैव वितथे चोशे	९-१७-३५	तां प्रार्थयन्ती	३-२३-१८	तानहं नेऽभिधास्यामि	११-१९-१३
तस्यैवमुदीधत ऊर्मिभीरणः	१२-८-१४	तां वादमित्युपायमन्य	१-८-४७	तानाभिर्हृति यः सम्यक्	४-१८-४
तस्योपशृङ्खलंविद्याः	७-४-२१	तां मुक्तिमधुणीदार्ढ्यरूपाशील	१०-५७-२२	तानानयप्यमसतो	६-३-२८
तस्योन्मत्ते गयो राजन्	९-२-१४	तां सातुपावनपूतनाम्	९-८-१००	तानाननुर्पथा सर्वे सहस्रागो	१०-७२-७
तस्योन्मत्ते पनरथाय	१०-३७-४३	तां रात्रि तत्र राजेन्द्र धुनुर्भ्यां	१०-१५-२०	तानाफत आलांक्ष्य	१०-५९-३
तस्योपनीयमानस्य	८-१७-१४	तां रात्रि तत्र राजेन्द्र धुनुर्भ्यां	१०-१५-२०	तानानस्य भर्षाद्विद्या गोपा	१०-१४-१३
तस्योपरि चिमानेन	६-८-३९	तां क्षमिणी भिवमन्यवर्गतिं	१०-७५-१३	तानाह देवदेवेशः	११-४-१४
तस्योपसन्नमचित्तः	३-३२-१३	तां वीक्ष्य कंसः प्रथमाऽऽजितभरतं	१०-३-२१	तानि चिच्छेद भगवान्	१०-७८-१९
तस्योपा नाम दुहित्वा स्वष्टे	१०-७७-१२	तां वीक्ष्य देव इति	८-११-२१	तानि वैकृताः	३-२१-१४
तस्योष्णिगासीत्	३-१३-४५	तां वै प्रथमो बालां	१०-५८-४७	तान् दृष्ट्वा बालकान् देवी	१०-७४-५३
तस्वीरतः सुतो बाणः शिष्यभक्तिरतः	१०-७७-३	तां शांशुर्जना राज्ञी	४-१०-५१	तान् दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय	१०-७२-६
तस्वावात्सीत्यनुवाच	२-१०-११	तां श्रीमुखी कनक	८-८-६३	तान् दृष्ट्वा सर्वसहस्रान्	११-२-२५
ता आशिषः प्रयुजानाति च रं	१०-६-१२	तां धुन्वा वृषजिह्वाभ्यां	१०-६२-३८	तान् विन्युः किङ्करा शङ्गे	१०-६२-२१
ता आहूता भगवता मेघाम्भीरया	१०-१०-६	तां स आपगती	३-२०-११	तान् निरीक्षादयो राजन् धुन्वा	११-६-४१
ता दीपदीप्रेर्मणिभिर्विरजुः	१०-४४-४५	तां समप्रविष्टी यमुदेयनन्दनी	१०-३९-२४	तान् निर्जितप्राणान्	४-३१-२
ता दृष्ट्वाऽऽनिलकमपाता	१०-२७-१७	तां सारिकागण्डुक	४-४-५	तान् नो यण्य भद्रं	१२-१०-३
ता देयानुत सखीन् तिष्ठिषु-		तां स्तन्यकाम आसाय	१०-१०-४	तान् प्राप्तानर्धिनो	
दीर्घाभिः	१०-८५-१७	तांस्तथा भग्नमसतो	८-६-३६	दित्वा वैपादीन्	१०-७५-१५
ता नः कर्तव्य	३-२१-६	तांस्तथाऽऽभ्यर्चितान्तीक्ष्य	६-७-२०	तान् बभौ स्वधुः	३-१३-५
ता नः सयः परित्यज्य	१०-९०-१२	तांस्तथाऽऽवृत्तान् शिभिर्मृत्युग्रस्तान्	११-७-७१	तान् रोचमानान् स्वरूपा	११-२-२७
ता नाविदन् मय्यनुपह्वदधिपः	११-१२-१२	तांस्तानापततः कृणो	१०-१३-३७	तान् चिनिर्जित्य	८-१६-१३
ता निराशा निवधुः	१०-३७-३४	तांस्तान् कामान् हरिः	४-१३-३४	तान् वितोत्पाम्भिका देवी	९-२-३
ता ममन्मत्ता मन्त्राणाः	१०-४४-४	तांस्तान् विपशान्	१०-१३-१८	तान् विमृज्य हरिर्देवान्	१०-६४-१६
ता ये शुचवन्ति तापानि	११-२६-२९	तांस्तु सिद्धेश्वरान् राजा	४-२२-२	तान् वीक्ष्य	३-१६-३०
ता वज्रकल्पा अभयन् परिषा	११-३०-२१	तांस्तं विदितुमिच्छामो	६-३-१०	तान् स्मेत्याह भगवान्	१०-३९-९
ता वार्यमाणाः पतिभिः	१०-२७-८	तांस्तं शंसय मुक्ते	९-५-४	तान् हन्यमानान्दिवीक्ष्य	४-११-३६
ता देवपामास कर्णभूषिणः	१०-९१-१३	ताः किं निशाः स्मरति	१०-४५-४३	तान्त्रिकाः परिचर्यायां	१२-१०-२
तां कामयानां भगवान्	४-१-६	ताः कृष्णमातमययमनुप्रविष्टां	१०-१४-२१	तान्त्रिीक्ष्य वरागोदा	९-४-१६
तां केलाशयनियपकामात्मिकां	१०-७-५	ताः कृष्णयाह यमुदेय आगते स्वयं	१०-४-५०	तान्त्रिशम्भोभयत्राधिप	५-२३-३
तां कणधराणांभोजां	३-२१-२९	ताः क्रिश्नवरायिपुत्रोत्कृष्टदेशाः	१०-१०-४०	तान्येव नेऽभिर्कृपाय	३-२५-३१
तां गदां पतिनां चध्वसमकुटं	१०-५१-४८	ताः परदेवत्यजनामानान्	६-१४-३९	तान्यमेतान्यह्मद्भाग	१-९-१६
तां गदां प्रेषितां तेन	१०-८८-५०	ताः वुवश्च भारोय	१-१०-६६	तापत्रयेणाभिहतस्य पोर	११-११-६
तां गृहीत्वा चरणयोऽनन्तरां	१०-५५-८	ताः समुदाय कालिन्याः	१०-३०-११	ताभिः समेताभिःकदाचोदितः	१०-२७-४३
तां च लीधनमेतां दिव्याम्	१०-८७-११	ताः समेता यथानोपं ताजप्रसव-		ताभिः स्वन्तु नी प्रीती	१०-३९-४९

तामिर्दुत्तयवतपहातपुत्रकुण्डिनः	१०-७३-७	तावत् श्रमादेव स्त्र्यो यावत्	११-१०-२६	तासामाविरभूच्छीरः	१०-३०-२
तामिर्पथी धम्मप्राप्तितुम्ह	१०-३१-२३	तावत् प्रसन्नभगवान्	३-२२-०८	तास्तथा तप्यतीवीर्य	१०-३७-३२
तामिर्पुत्रांशकाभिः	१०-३०-१०	तावत् स भगवान् साक्षाद्	१२-८-३३	तास्तथा न्यक्तसंवादाः प्राप्ता	१०-२१-२४
तामिस्तेऽसुर	७-१०-५६	तावत् स मर्यादुरीः	४-६-१३	तास्तथाऽऽभूतना दृष्टा	१०-२०-२१
ताभ्यां निर्दह्यमानांस्तान्	६-४-६	तावत् सत्यवतीमात्रा	९-१३-०१	तास्तथाऽन्यथाजन	३-३-९
ताभ्यां विपत्त्यनिमित्तपे	३-१६-३१	तावत् सुततमथास्तां	८-२०-६५	निमित्तप्राप्तं वैश्यः	४-१६-७
ताभ्यां कर्षवशाभाभ्यां	३-१३-५२	तावत् मूल उपायस्य स्वन्दनं	१०-८०-१४	निमित्तप्राप्तं करुणा मैत्र्या	४-११-५३
तामार्गप्रहोशीमुख्यः	८-८-२	तावत्स्वनिर्गन्धवन्	१-१८-५	निमित्तप्राप्तं कार्यकाः	३-२६-२१
तामनादस्य वैदभो	१०-७६-४९	तावत्त्रिगुणकम्	६-१३-१६	निमित्तप्राप्तं दानाणां सुशीलः	११-२९-४३
तामनुपगतो लोकपालानाम्	५-१६-२९	तावत्द्राघमानां कृत्वास्तं	१०-८९-३८	निमित्तप्राप्तं दानं	४-२३-७
तामन्यगच्छद्	८-११-२६	तावदुत्थाय भगवांस्तान्	१०-८४-४३	निमित्तप्राप्तं आसन्	६-६-२६
तामन्यगच्छन् दुर्गतिमां	४-४-४	तावदुत्थायैव रोषसां	५-१६-२०	निमित्तप्राप्तं सतीः	३-११-२०
तामसो भूयस्मादि	३-६-२३	तावद् भयम्	३-१०-६	निमित्तप्राप्तं विद्वत्प्राः	१-१८-४८
तामागतो तत्र	४-४-७	तावद् यात भुयम्	७-२-१०	निमित्तप्राप्तं नगद्विजयस्रीमुख	४-१०-१३
तामनादपि प्रसमीक्ष्य सत्त्वस्तनः	१०-१०-९	तावद् ब्रह्मकस्तन	१०-३९-४८	निमित्तप्राप्तं मनुष्यविपुलादि	३-१०-१९
तामार्गदुत्थायस्तनः	१०-५७-१३	तावत् धर्मिणी	७-१-१७	निमित्तप्राप्तं मानुषदेवतां	३-८-२७
तामनादपि उन्मथ्य	१०-५८-३	तावत्स्वन्दनो गोपा	१०-७३-२२	निमित्तप्राप्तं मा यादि क	१०-६५-४९
तामापतन्ती गदया	१०-६३-१४	तावत्तद्विन्दो	३-१८-१६	निमित्तप्राप्तं मनुजं	११-२८-३२
तामापतन्ती ज्वलतीम्	९-६-३५	तावानयं स्वयदाः सदा	५-११-७	निमित्तप्राप्तं कोटयः सहस्राणाम्	१०-१०५-२९
तामापतन्ती तस्मा	१०-४९-७४	तावाश्वाय जगत्परा	३-२५-२०	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्राः शान्तुः	१०-४९-२५
तामापतन्ती तस्मा	१०-८८-२७	तावती वै भगवतो	४-१२-९	निमित्तप्राप्तं तीर्थं चक्रे नृणां यो	१०-१०५-३७
तामापतन्ती भगवान्	१०-८८-२४	तावत्तदा पुनः	७-१०-३९	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्रां शान्तुः	११-१६-२०
तामासासदा कामानः	१०-३४-३६	तावत्तद्विन्दो कस्तनो	१२-२-३८	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्रां शान्तुः	१०-९८-७
तामासास विकृतांसाद्	३-२७-३४	तावत्तदा समारोप	१०-७०-५५	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्रां शान्तुः	४-२६-६
तामासास वराहोऽं	१०-६२-२३	तावत्तदा शिखिऽं	१०-४९-७२	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्रां शान्तुः	१०-३७-४७
तामाह भगवान् कार्त्तिकान्तनः	१०-६८-१५	तावत्तदा परमकुडी परम	१०-५२-३८	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्रां शान्तुः	३-३२-२८
तामाह नितानां वीरः	४-२५-२६	तावत्तदा परमकुडी वामदेवी	१०-५२-३८	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्रां शान्तुः	१०-३८-१३
तामाहुविगुणां व्यक्त	११-९-२०	तावत्तदा लोकपालानां	१०-६६-३८	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्रां शान्तुः	३-१०-३७
तामेव तोषयामास	६-१-१४	तावत्तदा सर्वप्रांशो	१०-६९-५८	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्रां शान्तुः	२-७-१९
तामेवान्तरजन्तु वैश्यः	४-१७-१६	तावत्तदा छपुना	३-१७-२५	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्रां शान्तुः	१०-६४-३
तामेवादिपुत्रं चित्तोक्त	५-२-६	तासां कर्तव्यभूतान्	९-७-४४	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्रां शान्तुः	६-९-८
तामृषणी नदी यत्र कृतमाता	११-५-४०	तासां तस्मीभगवतः	१०-२७-४८	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्रां शान्तुः	१-३-९
तामृषमहारज	४-७-२७	तासां वज्रैः सुस्थैः	११-७-१०	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्रां शान्तुः	९-१५-४१
तामृषस्य चित्ता कटः	६-६-२१	तासां मुकुटो मधुमधुमापितः	१०-३७-२१	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्रां शान्तुः	९-२०-१७
तामृषस्य स्वभावेन	३-७-२९	तासां या दत्तात्रयाणां	१०-७६-७	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्रां शान्तुः	८-१४-१०
तामृषस्य महासां	१०-४४-२६	तासां निमित्तप्रां	१०-३१-२१	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्रां शान्तुः	१-१८-१३
तामृषपुत्रमनुकृष्य सतीमुखी	१०-९-२२	तासां वामांमुचाराय नीपमाकृष्य	१०-२०-९	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्रां शान्तुः	४-३०-३४
तामृषपुत्रोऽपि शक्तिमेव भागवः	१२-८-२७	तासां वामांमुचाराय नीपमाकृष्य	१०-२०-९	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्रां शान्तुः	४-१-१८
तामृषपुत्रोऽपि न स्याद्	११-८-२०	तासां विज्ञाप्य भगवान्	१०-२०-२४	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्रां शान्तुः	९-२०-२९
तावन् कर्माणि कुर्वन् न	११-२०-९	तासां पौराणिकमहिषीणां	१०-७९-२	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्रां शान्तुः	१-९-५५
तावन् विभुवनं	३-१२-३०	तासां स चतुरः शिष्यानुकृष्य	१२-६-१६	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्रां शान्तुः	७-६-३१
तावन् परिचर्य भक्तः भद्रावानन-		तासां सौख्यव्यापनो यः	१०-१०५-१६	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्रां शान्तुः	३-२४-६
तावन्	११-१८-४०	तासां विज्ञाप्य भगवान्	१०-७९-२	निमित्तप्राप्तं शीघ्रप्रां शान्तुः	९-२०-२९

तूष्णीं गृहीत्वा पाणिभ्यां	१०-१९-४८	ते मे मतमविज्ञाय परोक्ष	११-२१-२९	तेजसा तेऽविप्रस्येण धीरं द्रष्टुं	१०-५४-३५
तूष्णीवीडे सप्तिमांस्तान्मृतुने	१०-१३-२८	ते योगमायया	३-१७-१५	तेजसा व्यापितो विष्णोः	९-७-१६
तूष्णपूतयः कथिषद्	१०-१०-१३	ते स्पर्धेयविस्मयार्हेयश्च तत्तद्वधेः	१०-७०-९	तेजस्वी तपसा दीप्तो	११-७-५५
तूष्णविन्युर्वातिरथ संघातिः	१२-३-१०	ते ययं चोदिताः सर्वे	४-२४-७४	तेजीयसामपि	३-१३-३१
तूष्णावर्तः शान्तरयो वात्सरूपधरो	१०-८-२८	ते ययं नामरूपाभ्यां	१-८-४१	तेजो बन्धं धृतिः शीघ्रं	११-१७-१७
तूष्णान्तस्तुरङ्गच्छिन्नैर्गोमदेरङ्गि नैः	१०-१७-४	ते वा भमुष्य	३-१६-४४	तेजोऽवजमपेर्धमिमेपापै	१२-७-४३
तूष्णीयं चापयन्मांसं	४-९-७७	ते विजित्य नृपान् वीरानाजङ्घु	१०-८२-१४	तेजोऽवजान्मकं कापं	१२-२-४३
तूष्णीयमुपिसर्गम् ये	१-३-८	ते विष्णुपार्षदाः	७-८-४०	तेजोगुणविशेषोऽऽर्षो	३-२७-५०
तूष्णीयायां शुक्रपथे	७-१४-२२	ते विमृश्यामपी तत्र	९-१२-३३	तेन क्रमानुसिद्धेन	४-२३-८
तूष्णीये मासि भूयश्च राजा	१०-५०-१	ते वेद सिद्धपरिणीत	६-३-२७	तेन चापेन सकलान्	१०-७६-२८
तूष्णीयेऽऽसिमन् भवेऽऽहं ये तेनैव	१०-४-४४	ते वेपथित्वा शीघ्रैः साम्बं	११-१-१४	तेन तप्ता दिवम्	७-३-६
तूष्ण्या भववाहित्या	७-१३-२३	ते ये कीर्मादकशत्रोः कृत्वा	१०-६६-४५	तेन देवगणाः कवे	६-११-७
ते गत्वा साण्ड्यप्रथमं शङ्कान्	१०-८३-३२	ते ये गदे भुजजयेन	१०-८२-३७	तेन प्रोक्ता च पुत्राय	११-१४-४
ते च ब्रह्मण आदेशान्	४-३०-४८	ते ये तदाभमं जमूर्धमाद्रेः	१२-७-१७	तेन संस्तारपदवी	३-२८-०३
ते चान्तर्द्विरे सिद्धाः सर्वलोकस्य	११-५-४५	ते ये प्रदक्षिणं कृत्वा	१०-१०-३४	तेन सम्भूतसम्भारो	१-११-३४
ते नं निपुण्यः कुर्वं	१०-९२-८	ते ये भगवतो रूपे	१२-७-३५	तेन सार्धमभूद् युद्धं	१०-५३-२२
ते तत्र तपस्त्रयवाहुः शा	१०-१४-१८	ते ये राजकृतपयस्मत्सता	१०-५-४५	तेनोद्देश्यामि वरुषं	१०-३४-५४
ते तत्र वर्णितं गोपिः	१०-७-४३	ते ये विदन्त्यतिवर्जितं च	२-७-४५	तेनापजत यज्ञशम्	९-१२-४९
ते तथा विषयं कृत्वा	१०-९२-१३	ते यैरापनिमासीनं	८-६-२९	तेनाह्नोकरूपिहार	३-२४-३९
ते तमूयुः पाष्यमाना	६-१८-६३	ते धैर्यतादन्तरीप्तिः	४-११-९	तेनासुरीमगुर्वीमममुना	१०-७४-४८
ते नु तद्वगृहे	३-२१-४६	ते शरा देवराजस्य गात्रं	१०-६७-८	तेनास्त्री चतुरो वेदांश्चतुर्भि	१२-६-९
ते नु तद्वीराः	७-५-५६	ते शार्ङ्गयुतनागपौर्णुनृजवाहाद्वि-		तेनास्य नादशो राजन्	४-२९-६७
ते नु तूर्णमुपग्रन्थ देवस्या	१०-५-२	कत्याः	१०-७१-३५	तेनाहं गुणप्रायेण	१-१६-३१
ते नु ब्रह्महृदासीताः	१०-२६-१६	ते सफुकृत सर्वापाः	१-१५-१५	तेनाहं यदुशार्द्वं विरोधं	१०-६७-३०
ते नु ब्राह्मणदेवस्य	९-९-५	ते सम्येय कुरुक्षेत्रे राजानो	१०-९-७-१८	तेनाह्नो महाबालः पतमानो	१०-१३-३३
ते त्वर्षकोपिवा ब्रह्मन्	१०-१००-५०	ते सप्रज्ञीतस्मृतय उन्थाप	१०-१३-५१	तेनाह्नन् सुसंक्रुद्धस्तं	१०-९१-२१
ते त्वसज्जन राजन्या निषेद्धं	१०-७१-३४	ते सर्वे यामनं हन्तुं	८-२०-१३	तेनैकमात्मानमशोपदेहितां	४-३१-१८
ते त्वान्मुक्त्वापिधो राजन्	१०-२६-११	ते स्वप्रयासं पितृपम्	६-१०-३०	तेनैते कपयो युक्तास्तिष्ठन्त्यन्धशतं	१२-२-२८
ते तुःसुरोपासार्पतिं	९-१४-१५	ते हन्यमाना यदयो राजभिः	१०-४९-४३	तेनैव च मुनिधेष्ट	३-१५-२
ते देवानुचरा एद्धा विषयः	११-४-१३	तेऽऽनीकाया रुपुषेः	९-८-१०१	तेनैव महता सर्वे	८-६-२
ते न स्मरन्त्यतितां	४-१०-१२	तेऽऽन्योऽऽन्यमभिषसृत्वा	८-९-२७	तेनैव सत्यमानेन	६-८-३३
ते नमस्कृत्य गोविन्दं देवकां	१०-७४-५६	तेऽऽन्योन्याः सुधा	८-८-४६	तेनोक्तं सर्वमाकर्ण्य	१०-८८-२१
ते नागराजमामन्य	८-७-१	तेऽऽन्येषामणा दीपतं कृष्णं	१०-१४-१७	तेनोत्थमाह ते	३-२०-१६
ते नाधीनभुतिगणा मोषासित	११-१२-७	तेऽऽपयन्तः पशून् गोषाः	१०-१७-३	तेनोपकृतमादाय शिरसा	११-८-३८
ते नाहं निगृहीतोऽऽस्य	८-२०-४०	तेऽऽपि चाभूममृष्यन्तः	४-११-१०	तेनोपसृष्टः सन्धन्तः	१०-९४-२४
ते निनीयोपेक्ष सर्वे	१-८-५	तेऽऽपि तन्मुतनिर्गतं	४-३१-२९	तेनोपसृष्टः सहसा	३-३२-२४
ते निरुध्य चतुर्गोणपुद्गैताभ्यां	१०-४९-१९	तेऽऽपि पिशा समादिशः	६-५-२५	तेपुनं तप एवाग्रयम्	६-५-५
ते पश्यन्मया प्राप्तास्तनच्छिद्यै	१२-६-११	तेऽऽपि चित्रयमृजः सत्रं	४-२-३५	तेभ्यः एवं प्रतिभुव्य	६-७-३९
ते पान्यन्तः	८-८-६७	तेऽऽपि त्रयि	७-१०-६४	तेभ्यः परमस्तनुष्टः	१-१६-१६
ते पीडिता निचिपिगुः	८-३-३३	तेऽप्युतं प्राशमाकर्ण्य वीरा	१०-९-३१	तेभ्यः पितृभ्यस्तनुष्टा	११-१४-५
ते पुजिता मुकुन्देन राज्ञानो	१०-८३-२७	तेऽनित्प्रिताः समाकर्ण्य प्राशं	१०-९-२१	तेभ्यः समभयन् सूत्रं मन्त्रद्वेण	११-२४-६
ते मण्यपेनारत	१-५-२४	तेऽन्यद्वेगानुचराः	४-२७-१५	तेभ्यः सत्यमृजन्	३-२१-५०
ते माश्रा वरिष्ठान्तरे	९-११-८	तेनः श्रीः कान्तिरययै	११-१६-४०	तेभ्यः स्ववीक्षणनिस्तमिध-	
		तेजसम्पु विजुर्वानासीदभ्यो	२-५-२७	एभ्यः	१०-९३-१०

तेभ्यश्च कैकसास्तस्य	३-२१-५३	तेषु राजात्मिकापुत्रः	१०-४७-३५	नी मुक्तकुण्ठी	१२-७-३३
तेभ्यस्तस्यामर्थाशायन्	६-४-१८	तेषुचर्मपार्थाशायो	५-२०-२६	त्यक्ताश्रय शान्ताय	१०-१७-२३
तेभ्यो दयात कन्ये	४-१-६४	तेभ्यद्रथो नपत्य	५-२०-१०	त्यक्ता यष्टि सुतं भीतं	१०-१०-१२
तेभ्यो हिरण्यं रत्नम्	६-१४-३४	तेभ्यशान्तेषु सुतेषु	३-३२-३६	त्यक्ता सुदुस्त्वजसुरेयितराय	११-५-३४
तेभ्योऽऽश्लेषणां गावः	१०-४३-२४	तेभ्योऽथ भगवान्	७-१४-३९	त्यक्ता क्षीणं च गंगच्छन्	४-३१-२५
तेभ्योऽभिप्रेतं भूतं किं नु	१०-१०२-३४	तेः सृष्टा	७-१०-६०	त्यक्ता स्वपत्नी	१-५-१७
तेभ्योऽप्यः समभवन्	४-१-६१	तेजसात् नु विक्रवाणाद्	३-१७-३१	त्यक्ताऽन्तानं व्रजन्ती	११-२६-५
तेषां कुपयद्रहणम्	६-७-१४	तेजसातीन्द्रियाप्येव	३-२७-३३	त्यागोऽयं दुष्को भूषन् कामान्	१०-७-३५
तेषां तद्विद्रुमं वीरा	१०-५९-७	तेजसान् विक्रवाणादिन्द्रियाणि	३-५-३१	त्याजिष्येऽभिधानं मे	१०-६९-३५
तेषां नु देव्युपस्थानम्	१०-६०-३६	तेजसेन्द्रियाऽऽप्ये	११-२८-३	त्रयस्त्रिंशच्चनं ह्यस्मान्	९-१७-२७
तेषां नु षड् प्रथमनाम्	९-२०-३४	तेरपि ह्यर्वाकत्रया	५-६-१२	त्रयाणामेकतावानां	४-८-५४
तेषां त्रयोदश मुता भयितारोऽप्य	१२-१-३४	तेस्तातापुत्रः	४-५-१३	त्रयीमयं क्षयिदम्	३-१४-४३
तेषां दुरापं किन्त्वन्यन्	४-२३-२७	तेरहं वृजितः सम्पक्	११-१३-४२	त्रयोऽंशान्यनीकानां	१०-४९-२९
तेषां नच नवद्विपचतयोऽस्य	११-२-१९	तेरदानीवाचयवैः	३-२६-३६	त्रया च विषया केचित्	१०-३८-६
तेषां नामानि कर्मणि	१२-११-२	तेरुर्निर्मितेर्निषत् मत्वा	१०-१४-१४	त्रया चोपदिपत्रिच	१०-९-४५
तेषां षट्पातपात्रम्	८-९-३८	तेर्यचिन्तो हंसकुतम्	५-३३-१४	त्रयास्तपिः क्षयपत्र	१२-६-४९
तेषां परिपूतो गतन्	४-२५-२१	तेरिंसुष्टेषुभिन्नीष्ये	६-७-१९	त्रयस्त्वुरिन्नीऽऽह	९-७-३३
तेषां पुरस्तादभवन्	९-७-५	तेलगात्सगणोऽरहरद्रामान्द्रुकुडुमैः	१०-८५-१५	त्रसंगुञ्जिकं	३-१२-६
तेषां प्रमाणं भगवान् प्रभुत्ये	१०-१०५-३३	तेनद्राणेषां मृतं द्राम्य	१०-६१-८	त्रसोऽस्त्यद्वम्	७-९-१६
तेषां क्षीरदोषेण	३-४-२	तेनाका ननपवाणः	१०-५१-३७	त्रिःश्रिः सापकेरागु	१०-४९-६०
तेषां सौ पृथक्	९-१-४	तेनचत्राक्षवन्	५-३१-१५	त्रिः कृत्त इशमाकर्ण्ये	४-३३-३३
तेषां विपरातां पञ्चां	४-३०-३७	तेनस्य ह्यभवद् गतन्	९-७-१७	त्रिः समकृत्यः पृथिवीम्	९-१४-१९
तेषां विशीर्षमाणानाम्	५-१६-१७	तेनान्यपानि	६-२-१७	त्रिः समभिः	७-१०-१९
तेषां वीर्यमदान्नानां दमानां	१०-७५-२३	तेनस्त्यमर्थाः प्रपनेशिलीमुलेः	४-११-३४	त्रिकान्त्रित्वमद्वन्द्वं	११-१५-८
तेषां वै भरतः श्रेष्ठो	३-१२-२७	तेनैः कामदीनान्ता	१०-६-१६	त्रिकान्त्राचिपदवैच	१०-१०५-९
तेषां सतां वेदचित्तान्	११-१४-२८	तेनैः पदेनस्यवरीम्	१०-८२-१६	त्रिगतं च सुगमांषं बलिनं	१०-५५-३२
तेषां सचभूतीनाम्	५-२०-४०	तेनैर्निर्गुञ्जविधिभिः	१०-४२-१८	त्रिगुणमप्यः पुमानिति	१०-९६-२७
तेषां सुव्यक्तपाणानां	३-१६-०७	तोक्पत्रम्	३-९-१५	त्रित्वे हुन्वाऽप्य	१-१५-११
तेषां स्त्रियो मद्राजान्	१०-४२-४३	तोकानां पिता वन्धू	६-४-१२	त्रिदिस्वापतिनं त्रैत्यं	१०-५०-२०
तेषामतिवलोपोगम्	७-६-४	तोक्तेन जीवहरणं	२-७-२७	त्रिधा विभक्त्य गोविधयः स्वसेतां	१०-५०-१०
तेषामन्यथद्वाराधं शान्तीन्	११-९-६	तोक्तेनामीनितार्थेण वृत्ताया	१०-२४-४	त्रिपुत्रो पुत्रदवापाम्	९-२१-५०
तेषामहं पादसरोऽरेणुं	४-२१-४२	तोषिः समहैः क्षभिः	८-२०-६	त्रिभिः क्रमैस्तनुताः	८-१८-२३
तेषामापततां वेगं	४-५-११	तोषः प्रतोषः मलोपः	४-१-७	त्रिभिः क्रमैरिमान्	८-१८-३३
तेषामाविशन्	७-४-२५	तोषेदं कलितजवैच	८-१५-५४	त्रिभुवनकमनं तमानवर्णम्	१-९-४०
तेषामितीति	३-१६-३५	तोषेत् तदा वदुर्गादुली गच्छन्ती	१०-५२-३१	त्रिभुवनविभवेदुर्भिर्गुणैः	११-२-५३
तेषामुत्पत्तीर्षाणामष्टादश		नी नु गीर्वाणकपती	३-१७-३३	त्रिप्राधाने त्रिप्राधाने	४-९-७५
महापथाः	१०-१०५-१८	नी एषा मदिरामती	१०-११-७	त्रितोके देवयानेन	४-१२-३४
तेषु काने व्यजापन्	११-७-५८	नी एषमि कर्माक्ष	१०-३७-३९	त्रितोक्तां दशमानायां	३-१२-२९
तेषु तद्विष्महारेषु	४-२७-१०	नी राज्ञा प्रापितम्	७-५-२	त्रितोक्तां तीपमानायां	८-२२-३३
तेषु दानानि पात्रेषु	११-६-३९	नी रेतद् रत्नतो मद्राभुनी	१०-४१-१९	त्रिवक्राया त्रिशोकाय	१०-१०५-२१
तेषु त्रित्वं महाभाग महाभागेषु	११-२६-२८	नी त्रिदंभप्रभुतानां नृपाणां		त्रिवर्गं नातिक्लृष्येण	७-१४-११
तेषु वीरा जानपदाः	१०-४०-३२	कुन्दबन्धो	१०-५८-५३	त्रिविधा सृष्टपस्तस्य राक्षसा	१०-९५-१९
तेषु वक्राजच वराजः	२-६-२३	ती त्रिमुस्य रत्नं देव्यापनाप्य	१०-५१-६७	त्रिविधं किं गणधन्यं	६-७-२५

त्रिविहणं महेन्द्राय	१-१४-५२	त्वं ब्रह्म परमं साक्षादानाप्तम्	११-१६-१	त्वत्प्रीतिमिदं विश्वमह	१०-६७-२७
त्रिशतं स्वात्मसात्मानां ददी वाणो	१०-५१-१७	त्वं ब्रह्म परमं	८-७-२४	त्वदानं सुभु सुनारतोचनं	४-२५-३२
त्रिशितले प्रसक्तोऽस्मि ज्येते ते	१०-७८-२९	त्वं ब्रह्म पूर्णममृतं	८-११-६	त्वदुल्लासपुनयेदमचर	४-१०-८
त्रिस्तमुष्य सुदुर्निरीक्ष्यो	१०-६३-११	त्वं महान् प्रकृतिः सूक्ष्मा	१०-११-३९	त्वद्भक्तवर्तुनो नष्टे	४-१०-२३
त्रेतामुले महाभाग प्राणान्मे	११-१७-१२	त्वं मातुलेषो नः कृष्ण	१०-१०-३९	त्वद्भक्तवर्णपरिभाषित	३-१०-११
त्रेतायां रक्तवर्णोऽसी	११-५-२४	त्वं मायया प्रिगुणयाऽऽत्मनि	११-६-८	त्वन्नः संदर्शितोधात्रा	११-१-२२
त्रेतायां धर्मपादानां	१२-३-२०	त्वं माययाऽऽत्मधरया	८-६-११	त्वन्माययाऽऽज्ञा जगदीश सृष्टितो	४-२०-३२
त्रेतास्वमोहनं रूपम्	६-४-३९	त्वं यद् स्थानम्	३-१९-१२	त्वन्माययाऽऽर्पमधिपय	४-८-४४
त्रेतास्वतस्त्वया	७-४-९	त्वं यानुधानप्रमथ	६-८-२५	त्वमिप्रभगवान् सूर्यः	९-६-६२
त्रेतावचा पुणसादृशं	३-१२-२२	त्वं लोकपालाधिपतिः	३-१८-२८	त्वमज्ञातमतिर्भुङ्क्ष्व	४-२७-२९
त्रैविर्गिकायस	६-११-२३	त्वं वा इदम्	७-९-३१	त्वमतः सर्वधर्मज्ञ	११-१७-७
त्रैविर्गिकात्मे पुरुषा	३-३३-१८	त्वं वा मृणालधवलः	१-१७-७	त्वमप्यदभ्रधुव	१-५-४०
त्रैविष्टोषोषहारितृसिंहकणं	२-७-१४	त्वं वायुः	७-९-४८	त्वमप्येतान् महाभाग	११-५-४६
त्वं कर्मणां महत्प्रमत्तानां	४-७-४५	त्वं वासुदेवो भगवानवतीर्णो	१०-६९-१६	त्वमस्य लोकस्य विभो	१०-४-२२
त्वं क्रतुस्तुः हविः	४-८-४५	त्वं वेणुकुलकं कुण्डम्	५-८-४	त्वमसिगंधिरक्षामेदोमज्जास्थि-	
त्वं रत्नवीर्यधौवाजिन	४-७-२५	त्वं वै प्रजाणां स्मिर	८-१६-२८	संहती	११-२६-२१
त्वं च राजन् मरिष्येति	१२-४-४५	त्वं वै समस्तपुरुषार्थमयः	१०-७५-४२	त्वमात्मनाऽऽत्मानमवैष्टि	१-५-२१
त्वं च सम्पन्नगुणाय	३-२२-३०	त्वं वै सिम्भू रज	१०-६४-२३	त्वमात्मा सर्वभूतानाम्	१०-३५-१२
त्वं यैतद् ब्रह्मसायद	१०-९६-४४	त्वं शब्दपोनिर्जगदादिः	८-७-२५	त्वमादिरन्तो भुवनस्य	८-१६-२७
त्वं ताः प्रजा वीर्य	९-९-३०	त्वं सप्ततन्तु	७-३-३१	त्वमाद्यः पुरुषः	१-७-२३
त्वं तात नार्हसि	६-१४-५५	त्वं सर्वलोकस्य सुहृन्	८-२२-५२	त्वमीशिषे जगतः	७-३-३०
त्वं सायदीपधीः सर्वाः	८-२२-३४	त्वं सर्वचरः पुंसां	८-१५-३६	त्वमेक आपः पुरुषः	४-२४-६३
त्वं निगमभाराति	६-८-२६	त्वं हि नः वृक्षतां	११-७-३०	त्वमेक आपः पुरुषोऽद्वितीयस्तुर्गैः	१०-७८-३८
त्वं तु कल्पः कविवंशः	११-७-२८	त्वं हि ब्रह्म परं	१०-७८-३४	त्वमेक पवास्य सतः प्रभुतिः	१०-३२-२९
त्वं तु कृष्णानुभावेन	९-१९-३६	त्वं हि ब्रह्मविदां श्रेष्ठः	१०-९-६	त्वमेकः कितलोकानां	३-२१-२७
त्वं तु मन्त्रमन्त्रायां ज्ञाननिष्ठ	११-३०-४९	त्वं हि विश्वसृजां स्रष्टा	१०-६०-२७	त्वमेकः सर्वजगतः	८-७-२२
त्वं तु सर्वं परित्वज्य	११-७-६	त्वं ह्यस्य वृक्षस्यतिसंपमान्	१०-१४-४९	त्वमेकः सर्वभूतानां देह	१०-११-३१
त्वं त्वचनभाषि	५-१-१९	त्वं हीर्षवान्वस्यध वाग् रमा	४-२५-२९	त्वमेकः सर्वभूतानां	३-१४-७
त्वं देव्यादिवराहेण	८-१५-२७	त्वत्त्वचर्मनासकपरिमेदोमज्जास्थि-		त्वमेतन् भुङ्क्ष्वा राजन्	६-१६-६४
त्वं देहनेत्रः प्रशमाय	३-३४-०५	धातुः	२-१०-३१	त्वमेव कान्तो	७-३-३२
त्वं धर्मस्त्वं भूतिः	९-६-६४	त्वत्त्वचमभुरोमलक्षकशिपिनद्धमन्त	१०-७५-४९	त्वमेव धर्मादुपाऽऽभिपत्ये	४-७-४४
त्वं नः परमकं देवं त्वं न	१०-२५-२०	त्वत्वं रोमभिरोरपोथो	३-२०-६८	त्वमेव पूर्वसर्गोऽऽभूः पृथिः	१०-४-३३
त्वं नः सपत्नैरभाषाय	३-१९-४	त्वत्त्वमस्य चिन्तिर्भण्णां	३-७-१८	त्वमेव भगवन्नेतन्	४-७-४३
त्वं नः सुगुणमापि	३-६-२८	त्वत्त्वस्यसनातिगान्	८-२०-६८	त्वमेव मूर्धन्यदमन्त नीलया	१०-९२-२७
त्वं नस्तपः	७-८-५५	त्वत्तः परम्	७-३-३३	त्वया कृत्रेन	७-२-३६
त्वं नित्यमुकपरिभुज	४-१०-१५	त्वत्तः परावृत्तियः	११-२२-३४	त्वया सन्तु पुराणानि	१-१-६
त्वं नूनमसुरार्णो नः	८-२०-३८	त्वत्तः प्राधान्यधिकृत्य	११-६-१६	त्वया निरीक्ष्यो	४-३-२४
त्वं नो गुरुः पिन्वत्यत्र	१०-४७-३०	त्वत्तः सनातनो	३-१७-१८	त्वया परमकल्याण	११-२-१३
त्वं न्यस्तदस्मिन्निर्भगिदिनानुभाव	१०-७५-४३	त्वत्तेजसा धर्ममेव	९-६-६७	त्वया मेऽऽर्पयतिस्ततः	३-२५-१२
त्वं पर्यैतक इव	१-५-६	त्वत्तो ज्ञानं हि जीवानां	११-२२-२७	त्वया विरहिता दया	१०-४२-४६
त्वं पुरा गां रसाया	४-८-४६	त्वत्पादपद्मकान्दनुयां	१०-७५-२०	त्वया सुष्टिमिदं विश्वं	१०-१४-५७
त्वं प्रत्यगात्मनि सदा	४-११-६०	त्वत्पादुके अचलं परि ये	१०-८२-४	त्वया सुष्टिमिदं विश्वं	१०-१४-५७
त्वं ब्रह्म परमं ज्योम	११-११-२८	त्वत्तानिधिमहापातः	१०-५-१०	त्वयाऽऽर्चितश्चाहमपत्य	८-१६-१८

न्याहं तोषितः	२-९-१९	दध्यासापो मुक्तमस्तद्वृणो	४-२२-२७	दर्शनं वां हि भूतानां	१०-७४-४०
न्यवि न इमे ततो	१०-९६-३३	दध्या वाराणसीं सती	१०-६९-५६	दर्शानातिह्वानातः	११-५-४८
न्याय मेऽनन्यायिषया	१-८-४५	दध्न्यासः परं दानं	११-२१-३८	दर्शनीय दिनको वनमाता	१०-३३-१०
न्यायि त्वित्येः गदया	३-१९-५	दत्ता नत मया साध्वी	४-२-१७	दर्शयन्तश्चिदो लोक	१०-८-२५
न्येषानुगृहीतोऽस्मि	१०-२५-१३	दन्वा वरमनुज्ञातो	७-१२-१४	दर्शयन्मात्मान्मातृनाम्	६-१५-३४
न्येषव दत्तं परमैन्द्रम्	८-२०-४९	दन्वा स्वमुत्तरं वासः	९-१५-१९	दर्शयामास त्वं देवी	९-८-३४
न्येषोदितं व्यक्तयश्चित्तमभ्यम्	५-१०-१०	दन्वाऽऽचमनमर्चिता	८-१५-४२	दर्शयित्वा वनिं तस्यै	९-४-१३
न्येषोदितं शोभनमेव	४-३-१६	दन्वाऽऽचमनमुत्तरेषं	११-२७-४२	दर्शये द्विनस्तूले मा	१०-१०-५३
न्येषोदितोऽऽयं ब्रह्मते द्वितीय	१०-४७-२४	दन्वेमां पापमात्राय	८-१२-१३	दशचन्द्रमसि रुद्रः	४-१५-१४
न्येषोभुक्तयगन्धवासोऽनङ्गार-		ददर्शं कृष्णं रामं च	१०-३६-२६	दशधेनुसहस्राणि शारिर्वहमाद्	१०-६२-५५
चर्चिताः ११-६-४७		ददर्शं गोपीर्गोषिण्य-	१०-४५-९	दशान्वं तश्चकं वादे तैतिहानं	१२-४-५६
न्यय्य आसीदितम्	८-९-१०	ददर्शं तत्रास्तिनसात्वतां	२-९-१४	दशभिर्धनैर्धनम्	१२-६-५४
न्यय्यमुनाधार्मिलसन्ध्याधि	१०-३-३१	ददर्शं तत्रास्तिनितम्	३-१९-२	दशमस्य चित्तुष्यर्षं नवानामिह	९-१०-२
न्यय्यय्यात्मन् पुण्यं प्रकल्पिताः	१०-३८-१६	ददर्शं त्रयोदशसुतासमं विभुं	१०-१०-२५	दशमो ब्रह्मसार्वाणि	८-११-२१
न्यय्युदयधर्याणि पश्चिदधो		ददर्शं तां स्मृताकनुज्ञातुपुरं	१०-३९-२०	दशाष्टी धीमागयनं	१२-१३-५
न्यय्येनदायच रम्यं	४-३-११	ददर्शं लोकान्	७-१३-१३	दशास्वबाणोऽमुष्टः	१०-९४-१६
न्यया कवीकतनयः	१२-११-१७	ददर्शाकामिनं कंचित	६-१-५९	दशकरोनोनुज्ञानिपेतनुषो	१०-५५-३७
न्यय्यैव्यानुना भाषां	६-६-४३	ददाह गिरिमेषोभिः	१०-५५-३६	दशैतिऽऽभारतः पुत्राः	९-१७-५
न्यां दुराराय्यमात्राय	४-२४-५५	ददुः स्मृचं द्विजग्रेभ्यः कृष्णे	१०-७०-२०	दशोत्तराधिक्येव	३-१२-४०
न्यां ब्रह्म केचिद्वर्याणि	८-११-८	ददुःस्मृचं ते रम्यां	४-७-२३	ददं जनं सम्पत्तिं बितेऽस्मिन्	११-११-१०
न्यां योगिनो यजन्यद्रा	१०-३८-५	ददी कृष्णाजिनं भूमिः	८-१७-१५	दस्मूकृष्टा जयपदा	१२-३-३२
न्यां वर्तमानं	१-१७-३१	ददी प्राचीं दिशं होंषे	९-१३-२१	दस्मून् पुणम्	७-८-११
न्यां मुच्यतां सुरकृता	११-४-१०	ददी सौम्यसुराणां धीमाजिन-		दस्मिन्व दशो दधिः	८-१४-२७
न्यां सृष्टिस्तत्त्व	३-२५-३२	जितेः सह	१०-८०-९	दसमानस्य देहस्य	१०-७-३५
न्यां स्वस्थो दुर्मते नीत्या	४-१७-२८	ददी स दश धर्मांष	६-६-२	दसमानेऽग्निभिर्देहे	१-१२-५८
न्यातोऽऽधस्तात्तज्जाः	६-४-५३	दधी गार्हं महाबाहुः	४-१०-६	दशधर्याः संभुजुत	६-५-३०
न्यामय द्रव्यपुत्रेनं	१०-१०-३९	दध्न्यतेः सोदराधिः	१०-३९-३०	दश्वं कुटुम्भधरणे	१२-२-७
न्यामीश्वरं स्वाधयमान्मात्राय	१०-३५-२४	दध्नोदनमुपानीतं शिलायां	१०-१८-२७	दानं स्वधर्मो नियमो यमयच	११-२३-४६
न्यामेवायं शिवोक्तन	१०-३८-९	दन्ववतोऽऽनन्यदो मृगेन्द्रं	१०-१०-३५	दानधर्मांशधर्मः	१-९-३४
द, ध		दन्वा निपेनुभंगवद्भुजसूत्रः	१०-३५-७	दानवेन्द्र विरोधेनं	१०-५१-७
दंशकृपादः सर्वाः	६-६-२७	दन्वाः पशोर्ब्रज्येरान्	९-७-६७	दानव्रजतपोदोम	१०-४५-२४
दंशितोऽयं यदुर्ध्वेर्ध्वधिरच	१०-४९-३०	दमपोयसुतः	७-१-१९	दाम्यत्येऽग्निर्धर्षिर्दुर्माधिव	१२-२-३
दंशकृपादोऽयं भगवन्	३-१४-४६	दमपोयः चिन्तातक्षो	१०-७०-३५	दायं निनीयायः पिण्डान्	१०-६१-४४
दंशाभिकाल	६-१२-२८	दमनं कालियस्मादेन्द्रादेर्नन्-		दाफकः कृष्णरदवीमन्निच्यन्	११-३०-४१
दंशाधुनुदीदन्तकडोराम्यः	१०-६९-४७	मोक्षणम्	१२-१२-३०	दाफकपोरपामास	१०-७१-३३
दधन्तु एधा दुहितुः	४-५-८	दम्पती दधमारोप्य महत्या सेनया	१०-६२-५७	दाफकोऽत्राकामेयं यनुदेवोऽ-	
दधाय ब्रजपुरायां	४-१-११	दयपासयंभूतेषु	४-३१-२०	सेवकोः	११-३१-१५
दधिणं तत्र कन्यायाम् दुर्गा	१०-९९-१८	दवाया धीगिनीं मूर्तिः	६-७-३१	दायागोर्वातचर्चाष	१०-४४-२१
दक्षिणद्वार्याय तथा	१०-४९-४१	ददितस्त्वैव युज्यन्ते साधयः	१०-११-१८	दायाईवृष्यन्धकरोनसात्वता	११-३०-१८
दक्षिणायां धरिचर ब्राह्मणेः सह	१०-६९-४४	ददितो निर्दोषस्तो मुक्तः	१०-११-१६	दायन्तुं सत्तया	७-४-३३
दक्षिणायेनानि तु	५-२६-२६	ददितो यस्मत्संतुष्टः कृष्णो	११-१९-४५	दासीनां को नु संतापः	६-१४-४१
दक्षिणेन पथार्धेन	३-३३-२०	ददीगोभीरवक्रणे	६-९-१५	दासीनां मुकुटाणीं दे शो	१०-१३-२२
दक्षो गृहीताहंनसाधनोतमम्	४-८-२५	ददोऽशमननापास्य प्रवृत्त्या		दासीभिः सर्वसम्पत्तिभिराय-	
		बाहो मया	१०-७८-४८	चातिभिः	१०-७१-३८

राशीर्धितर्निष्ककण्ठीभिः	१०-७९-१४	विशो विनिर्मिरा राजन्	१०-३९-३१	दुराधूरेण कामेन	७-६-१३
रात्मन्ने वेऽऽप	९-५-५	विशो विनिर्मिराः	६-१-३६	दुरासायं समाराध्य	१०-४७-१२
रात्मसम्पदं ते सुरवर्यं सम्पत्ता	१०-४०-३	दिष्टं तदनुमन्वानो रामो	१०-५९-३०	दुरासदं तव्यं	७-८-३३
रास्ये दुहितं तस्मै सीरतं	१०-६०-४२	विष्टपा कंसो हनः पापः	१०-४४-१८	दुरासदो तुर्वयह	४-१६-११
रिधु भ्रमन्नुक्त	८-११-१९	विष्टपा कंसो हनः पापो	१०-९०-८	दुर्लभो कनिशापत	४-९-४
रिगजेः	७-५-४२	विष्टपा गतोऽऽसि भद्रं ते	४-२५-३७	दुर्गा विनायकं ज्योतं	११-२७-२८
रितिक्त्वाप ददो	६-१८-६८	विष्टपा गृह्यैवर्षयुते मधि त्वया	१०-७५-५८	दुर्गति भद्रकानीनि विजया	१०-३-१२
रितस्तु भर्तुर्दशान्	३-१८-२	विष्टपा जनार्दन भवानिह प्रतीतः	१०-४७-२८	दुर्जनं नन प्रजस्यं	१०-८९-४५
रितस्तु श्रीदिना	३-१५-३२	विष्टपा ते विहतो देव्यः	१०-२५-१५	दुर्धर्षस्तेजसाग्निः	४-२२-६०
रितेद्राविंश दायारी	६-१८-११	विष्टपा त्वं पितृपथेष्ट	८-११-३७	दुर्भगां वतन्तोऽऽस्यं	३-२-८
रित्पुनस्तदं भूयः	१-६-२३	विष्टपा त्वया	३-२३-३८	दुर्भमांश्च जनान्नीक्ष्य	१-४-१७
रित्रेषात्प्रमत्तवः	६-१४-४३	विष्टपा त्वा	३-१९-२८	दुर्भदो भद्रसेनयः	९-२०-२३
रितर्पादिष्वे नीलकुन्तलेः	१०-२९-१२	विष्टपा पुत्रान् पत्नीन् देहान्	१०-४५-२६	दुर्भना भगवान् काव्यः	९-१५-२५
रितानि कतिपयं भूयन् गृहे	१०-९३-२५	विष्टपा भगन्मे	६-११-१४	दुर्मेष्टव्यास्तेमसादिषु	६-८-१४
रितानि पथ द्रोणोऽपि	१०-९७-३५	विष्टपा भ्रान्तः प्रवसत	१०-६-२३	दुर्घोषतं वर्जयित्वा	१०-८५-२
रिते रिते स्वर्णभारानी स	१०-६०-११	विष्टपा व्ययसितं भूया	१०-८३-१९	दुर्घोषतः पारिवर्हं कुजान्	१०-९२-५१
रितनीपस्तनुतगतद्वन्द्वं	९-८-३३	विष्टपा संसारचक्रेऽऽस्मिन्	१०-६-२४	दुर्घोषतसुतानं राजन्	१०-९२-१
रिति दुनुभयो नेदुः पेतुः	११-३१-७	विष्टपा वरिऽऽस्या भवतः पदो भुवो	१०-३-३९	दुर्नभो मानुषो देहो देहिनां	११-२-२९
रिति दुनुभयो नेदुर्नपशाम्बोऽपतद्	१०-११-२७	विष्टपाऽऽऽहो हनः कंसः	१०-४५-३९	दुर्वासं यमुनाकुलान्	९-६-३०
रिति दुनुभयो नेदुर्नरुनुभिधिः	१०-८५-२०	विष्टपाऽऽस्म्य ते कुक्षिगतः परः	१०-३-४२	दुर्वासीतो दुर्भगो वृद्धः	१०-२७-२५
रिति दुनुभयो	७-१०-६९	विष्टपाऽऽस्य तनयः	७-१०-२९	दुष्करं किं नु साधुनाम्	९-६-७४
रिति देवगणाः सर्वैस्त्रिद्वान्धनं-		विष्टपायै भगवान्	३-२३-६	दुष्टः शासामृगः शासामारुहः	१०-९१-११
चारणाः	१०-२३-३१	दीक्षां प्रविश्य गोविन्द्यः	१०-१०३-११	दुष्टज्ञा अविदित्येनमवजानन्-	
रिति भुयि च रसायां	१०-४५-१५	दीक्षान्मन्त्रोपसदः	३-१२-३९	दुष्यतः १०-९३-४४	
रिति भुयन्तीरिषे च	११-३०-४	दीक्षायाः पशुमंस्थायाः	१०-२१-८	दुष्यन्तं स पुनर्मेजे	९-२०-१८
रिति स्मृताकायम्	७-८-२२	दीक्षिताव्रजसत्रेण	४-३१-२	दुष्यन्तो मृगयां यातः	९-१७-८
रिचिस्मृती	३-१८-१७	दीनेन जीवता दुःखम्	७-२-५५	दुस्त्वजश्चानुरागोऽऽस्मिन् सर्वेषां	१०-२४-१३
रित्यं भीमम्	७-१४-८	दीपश्चयुधश्च रूपं च तेजसो	१२-४-२४	दुस्सह्येष्टारह	१०-२७-१०
रित्यं सहस्रान्धम्	२-९-८	दीर्घं प्रसन्ती गृजिनस्य	४-९-१८	दुहन्त्योऽऽभिषपुः काचिद्	१०-२७-५
रित्यवर्षं सहस्राणां	४-३०-१७	दीर्घपीरदोर्दण्डः	८-८-३१	दुहितमूर्ध्वजन्ती	५-१-३४
रित्यवर्षं सहस्रान्ते	४-३०-४	दीर्घप्रजागरो भीतः	१०-४०-२५	दुहितुस्तद्वचः भुव्या	९-४-८
रित्यवशापन्नं तृणाणि	४-१५-४	दीर्घमापुत्रं तस्य	१०-९८-३५	दुहितः पुत्रपीत्रांश्च	४-२८-१८
रित्यवशाम्बराणेपत्राभरणभूषिता	१०-५५-१०	दीर्घभुतिप्रियवमोदयकर्णपूरीः	१०-२१-२३	दुहितरीशोत्तरातं	४-२८-७
रित्याजानां सहस्रे तु	१२-२-३४	दीव्यन्ममर्षाभिस्तत्र प्रियया	१०-७९-२३	दुहस्तु हासकामेयं सभायामास्थितं	१०-६९-१७
रित्याम्बरखड्गिभिः पराधीरभिः	१०-१४-६५	दीव्यन्ममर्षेः प्रिययाऽभिनुष्णया	१०-७७-३२	दुहस्तव्याऽऽस्मत्तभने	१०-७५-६१
रित्योपकारगोपेनं	३-२४-१४	दुः सस्य हेतुर्पाद देवताऽनु	११-२३-५२	दुर्भासोऽदृष्टभान्ताः	८-६-३४
रित्याः प्रमेयः सतिता	८-१७-४	दुः सोदरैषु कामेयु जातनिर्वेद	११-१८-३९	दुर्द्रीडनकायकम्	६-११-२९
रित्याः प्रमेयुर्गणं निर्भन्त	१०-४-२	दुः शीतस्य कदम्बस्य	११-२३-८	दुर्द्वे बाणपनं तीर्थं	१२-२-६
रित्यां त्वमचकासोऽसि	१०-७४-९	दुःसंतं मुलं ज्यनिमिधं	५-११-६	दुर्द्वे हरिकपाः केचिद् दुर्द्वे	११-५-४
रित्याः दक्षिणपूर्वाम्	१०-१६-२२	दुःसंतं मुलं ज्यनिमिधं	४-२९-३३	दुर्द्वे रूपमकाच परत्र रन्ध्रे	११-२३-३०
रित्याः प्रतीत्यं नकुलमुदीन्यां	१०-८२-१३	दुर्गतिं वेतः स्मरतो	३-२३-१७	दुर्द्वे पण्डितमव्ययः	८-१९-१५
रित्याः नभः स्वाम्	९-६-३९	दुस्त्वपेऽऽप्यन्वया	५-१३-१७	दुर्द्वे प्रतप्याश्रयया च हापिताः	१०-२०-२२
रित्याः चित्रित्याप्रतिरुद्धचक्रः	४-१६-२८	दुःप्रातः हाव्यतपसः	३-८-२०	दुर्द्वे जतः सत्यसंधो	४-१६-१६
				दुर्द्वे जतः कथितव्यवच	९-७-२४

एतप इवाभ्यासन्पमुदरो	१०-१६-१८	एवमुक्तुन्तलमखण्डमण्डलं	१०-२७-३	देवदत्ताभिमां	१-६-३६
एतः स्वरार्थे न्यवर्तान्ननिदिष्टपत्तो	१०-५५-४०	एवमुक्तुः धुनमनुदुतचेतसत्तं	१०-३९-२८	देवदत्तवर्षीयगाम्	८-९-१५
एतास्ते रुग्मिणं प्राञ्चयन्तमधे	१०-७६-३७	एवमुक्तुः गदवाहम्	८-९-५६	देवदत्तभुषो देवदुर्न्यवर्षासतो	१२-५-१५
एतयमाना विनार्पेन	६-१५-२८	एवमुक्तुः यतोदप्रमुता ज्ञातविष	१०-८-१०	देवदेव जगद्व्यापिन्	८-११-०४
एतं धनं भुवो भारतम्	९-१३-१६	एवमुक्तुः बज्रधरं शक्तम्	६-१०-१८	देवदेव जगन्नाथ	१०-३९-१६
एतं तवाक्षिपुगन्तं जनतापवर्ग	१०-७९-२१	एवमुक्तुः किङ्किनहृत्	१०-१८-२५	देवदेव नमस्तेनु	२-५-१
एतं वनं कुशुमिन्	१०-२७-२१	एवमुक्तुः सङ्घटनं योगं	४-६-२४	देवदेव महादेव	८-७-२१
एतं धुनं धृतभवद्विष्यन्	१०-४४-४३	एवमुक्तुः सभावं गदोर्षास्मिन्	१०-६३-२२	देवदेवजगद्गातः	३-१६-४
एतं धुनमसद् विद्वान्	९-१६-२०	एवमुक्तुः समन्तं तन्धरिः सत्ये	१०-२-५	देवदेववासिनाम्यध	७-१०-२७
एतः कश्चिन्नरः स्वयं श्यामः	१०-७७-१६	एवमुक्तुः समीरणो युद्धादपपातं	१०-६६-३१	देवदेवशा योगेश	११-६-४३
एतः किं नो रुग्मिणः	४-८-३७	एवमुक्तुः मृगान्तमृगान्तलावपा-		देवबाहुः शतपुनः	९-२१-२७
एतः थमः कर्मन्	५-१०-२२	बदमर्षणः	१०-५२-३७	देवभूमीयं पुष्पाङ्गा	४-२५-५३
एतन्तन्त्रे ज्ञानेन	३-२८-२३	एवमुक्तुः श्रिषं देवमायां	११-८-७	देवमातर्भन्या मे	८-१६-१२
एतन्त्यसि सुप्राणि	६-१७-२७	एवमुक्तुः सीमां भगवति कुण्डे	१०-२१-३८	देवपानं पिङ्गनाभिरहान्येति	२-२-२७
एतन्मुक्तानुभावोऽन्य कृष्णस्य	१०-२६-३	एवमुक्तुः स्वनितयाभ्यासो	४-३-३	देवपान्यन्वपुदिनम्	९-१५-४७
एतन्मुक्तभिर्माध्याभिः	६-१६-६२	एवमुक्तुः स्वसीम्यम्	९-१३-३३	देवपान्या पुरोपाने	९-१५-७
एतन्मुक्त्याभ्यां यन्त्रपम्	६-१-१	एवमुक्तुः ज्ञेयं ब्रजपशुन् सह	१०-१९-१७	देवराजमुनः सोऽपि उर्दिन्ता यजुषां	१२-६-२९
एता भवार्जितन्	३-२-१९	एवमुक्तुः श्यामागार आसीनम्	९-१४-११	देवर्षं एतदिच्छामो	७-४-४५
एता मया ते बहुशो	१०-८०-३८	एवमुक्तुः ज्ञेयत्वं संकुटं	६-११-३	देवर्षिपितृगन्तव्यं	४-२०-३६
एता मया दिवि	७-९-२३	एवमुक्तुः उर्दिन्तस्मि निज	८-१७-११	देवर्षिपितृदेवैभ्यः	७-१५-६
एति ततः प्रतिनिधयन् विवृततर्प-		एवमुक्तुः उक्तानि बहुशो	१०-८-२५	देवर्षिपितृभूतानि ज्ञानीनस्याञ्च	११-२३-२४
स्मृणी	११-१३-३५	एवमुक्तुः उनीनप्यासंभजान्	८-६-२८	देवर्षिपितृभूतानि लोकचालाः	१०-८५-२६
एतिपुतं न्यसेत् पादं वरपुतं	११-१८-१६	एवमुक्तुः उन्तनिर्जन्वजगन्	१२-३-१	देवर्षिपितृभूतानि	६-३३-२
एतो वः कश्चिदवत्य	१०-२८-५	एवमुक्तुः सुनाचतः साम्ने	१०-९-२७	देवर्षिपितृभूतानां पितृणां न	११-५-४२
एतोऽङ्गनमोपसदः	३-१४-३९	एवमुक्तुः सान्नां प्रवयसं	४-२३-७	देवर्षिरूपसङ्गम्य	१०-३५-१०
एवमुक्तुः कुण्डां शीःशीत्यं	१०-९-३१	एवमुक्तुः निपतितम्	१-९-११	देवर्षिर्मे छिपतो यदिमी	१०-११-२६
एवमुक्तुः तदुरे वानं मायावत्ये	१०-६८-९	एवमुक्तुः सान्नाञ्च	३-१८-१५	देवसिद्धिप्राप्त्यञ्च	८-८-६९
एवमुक्तुः तमागतं पाषां	१०-६२-२	एवमुक्तुः सान्नाञ्च	१-७-३१	देवसानुपदेवयच	९-२१-२२
एवमुक्तुः तमात्मनाःसाम्यं	१०-६९-२८	एवमुक्तुः सान्नाञ्च	१०-२६-५	देवसानुपदेवयच	९-२१-१८
एवमुक्तुः तमुचयमनोके	१०-९३-१२	एवमुक्तुः सान्नाञ्च	६-९-१४	देवसंज्ञितमप्यन्ते	१०-११-१०
एवमुक्तुः नां कार्यातिजन	६-१-६१	एवमुक्तुः सान्नाञ्च	१०-४२-११	देवसंगोचराष्टिपो	३-११-२७
एवमुक्तुः तान् तुभ्यः कश्चिद्	११-७-६३	एवमुक्तुः सान्नाञ्च	१०-२३-१८	देवसन्नाह संपिडो	३-२१-२१
एवमुक्तुः तेषाम्	७-१४-४०	एवमुक्तुः सान्नाञ्च	१०-६८-४२	देवस्य मायसा मृष्टः	३-२-१६
एवमुक्तुः त्रिशूलमापानं केराजम्	१०-६६-४४	एवमुक्तुः सान्नाञ्च	१०-७४-४९	देवस्यमायान् तात	४-१-१०
एवमुक्तुः त्रिस्तोत्रं कामं सगणं	१२-७-३१	एवमुक्तुः सान्नाञ्च	१०-४४-४९	देवस्यमायान् तात	३-२५-५
एवमुक्तुः पञ्च गोविन्दं विष्णुपाकुल-		एवमुक्तुः सान्नाञ्च	१०-४४-५३	देवस्यमायान् तात	८-१२-३३
तोचना	१०-६५-१७	एवमुक्तुः सान्नाञ्च	७-११-२४	देवस्यमायान् तात	८-७-१५
एवमुक्तुः पाषीयसी	३-१२-३	एवमुक्तुः सान्नाञ्च	८-१२-१७	देवाः क्षेत्राणि तीर्थानि	१०-९३-४१
एवमुक्तुः प्रत्यन्तं निहतं वनेन	१०-१६-२९	एवमुक्तुः सान्नाञ्च	१०-१२-६१	देवाः सुकर्ममुखाय	८-१२-३२
एवमुक्तुः प्रत्यन्तं देवस्यमयस्य		एवमुक्तुः सान्नाञ्च	३-२१-२२	देवाः स्वभागाभिरिति	८-८-२८
निजामने	१०-५७-२६	एवमुक्तुः सान्नाञ्च	५-३०-४६	देवान् न खं पाषीयान्	१०-९४-२१
एवमुक्तुः भानुवर्षोयोगं रुग्मिणी	१०-५९-३४	एवमुक्तुः सान्नाञ्च	१०-७८-४१	देवार्पो ब्रह्ममुखा आसितान्	११-३१-८
एवमुक्तुः मां न उपात्रज्य	११-१३-२०	एवमुक्तुः सान्नाञ्च	९-३-२१	देवार्ध्यां निगमवर्त्यति	२-७-३७

देवानां गुणनिर्गमनां	३-२६-३२	देहं च नश्वरमर्वास्थितमुत्थितं	११-१३-३६	देव्यान् गृहीतकलशः	८-८-६६
देवानां भद्राग्राशानां	४-७-५२	देहं तु तं न चरामं	३-२९-३६	देव्येन्द्र तपसा	७-३-७
देवानां शुद्धसत्त्वा	६-१४-२	देहं नावकस्तेऽहम्	९-११-१०	देव्येश्वरस्य धरितं	१२-१२-१८
देवानां सर्वदेवानां	८-२१-२२	देहं मनोमात्रमिदं गृहीत्वा	११-२३-५०	देव्यो नाष्टा तृणावतः	१०-८-२२
देवानामोक आसीन् स्वर्गज्ञानं	११-२४-१२	देहं मानुषमाधित्य कति वर्षाणि	१०-१-११	देव्यसंन्येन महता	१०-५-३०
देवानीकल्लतोऽऽहीनः	९-१०-२	देहं विषयास्तितचेतनादिकं	४-२३-२१	देवमप्यनृतं जकि न	१०-५-१७
देवानुपीन्	७-१४-१६	देहः किमभवतुः	१०-११-११	देवान् धुधितार्थमिष्णां	३-२७-२०
देवाधिः शन्ननुत्तमस्य	९-१९-१२	देहोऽऽजितपद्वर्णो	६-१-५२	देवाधीनं शरीरस्मिन्	११-११-१०
देवाधिः शन्नतोऽर्धता	१२-२-३७	देहत्यागश्च राजर्षेर्विष्णु	११-१२-४२	देवाधीनेषु कामेषु	३-३-२३
देवाधिर्षोमास्याय	९-१९-१७	देहदेहविभागोऽयं	६-१५-८	देवासुरादयः	३-११-३१
देवाश्च कुल्लपोविषं प्रासयन्तः	४-९-८०	देहत्यागं च तस्यैव	३-४-३४	देवी मायामुपधित्य	४-१०-३३
देवाश्चोपरि सन्नुषा बभूवुः	१०-१२-४५	देहमातुःखिन्नम्	६-१-३४	देवेन ते हर्षापयो	३-१०-७
देवासुरानां मर्गो	६-४-१	देहस्य सर्वसहातो	७-७-२३	देवेन दुर्वितर्केण	३-११-२२
देवासुरानुष्येषु ये भजन्यशिशं	१०-९-४१	देहस्थोऽपि न देहस्यो विद्वान्	११-११-८	देवेनासादितं तस्य	३-३१-३२
देवासुराहवदता ये शैतेपाः	१०-१०-३१	देहादिभिः	७-१३-२९	देःसहस्रं त्वया दत्तं परं	१०-७७-८
देवासुरे युधि स दैन्यपतीन्	११-४-२०	देहाद्यापार्थान्छर्माः	४-२०-८	देगंधारं च महाबाहो	४-१८-१०
देवासुरेभ्यो मयवान्	५-५-२२	देहायुषपेरतिरूपितत्वाद् भवो	१०-४७-२३	देभ्यमानां तां नाशं	८-२२-३६
देवी वा विमुक्ता गौरी	१०-५८-२६	देहायुषावचान् जन्तुः	१०-२२-१७	देभ्यमानो पतनेवातज्वजनसङ्कुले	१०-८५-३६
देवीं मायान् श्रीकामस्तेजस्वामो	२-३-३	देहापत्यकत्रादिप्रात्यत्यदेत्येष-		देभ्यां परिष्वज्य	१०-८१-२६
देवे कर्षति यज्ञविप्रवरुषा	१०-२४-२५	सत्त्वधि	२-१-४	देभ्यांमुक्तमधुनाभ्यां	६-१२-२६
देवेऽऽवर्षति यं रामाः	९-२०-८	देहिनां देहसंयोगान्	६-१७-२९	देवयुद्धयोर्महावीरतां	११-७-११
देवेऽऽवर्षत्यन्तं देवो	४-१६-८	देहिनामात्मनश्च प्रेष्टः	४-१६-८	देवान् परेषां हि	४-३-१२
देवेऽवर्षति काशीराः	१०-६१-३९	देहे विद्यन्त्यात्मनो देही	१०-१-३९	दीर्घायनात्मनो तोके	४-७-३०
देवेना प्रतिपातेन	१-११-१६	देहेन जीवभूतेन	३-३२-४५	दीर्घायापानिरुद्धाय पीत्री	१०-७६-३४
देवेष्वातिमिनीनेषु	८-१४-३४	देहेन देहिनो राजन्	६-१५-७	पुमन्करीटकटकटिस्तूराद्रुत्प्लुतम्	११-१४-४१
देवैरभ्यर्षितो दैत्यान्	९-१४-५०	देहेन वै भोगवता	३-२१-४७	एते त्वधर्मेण	३-१-८
देवोऽऽदेवान् जयनतः	३-२१-२३	देहेन्द्रियप्राण	६-१६-२४	वीरशिषी चधुरभूयनङ्गः	२-१-३०
देवोऽऽपराहोमपुहोऽग्रधन्या	६-८-२	देहेन्द्रियप्राणमनोधिषां यो	११-२-४९	वीरैरभगणाभीपिः	३-२०-१९
देवोऽऽसुरो मनुष्यो	७-७-५१	देहेन्द्रियप्राणमनोभिमानो	११-२८-१७	यवरान् भोजयेद्	८-१५-४४
देवोऽऽसुरो	७-१०-६५	देहेन्द्रियगुहीनानाम्	७-१-३६	द्रष्टव्यं नूनं सुकोपननासिकं	१०-३६-९
देवोऽपि द्राक्कामेव्य वेगेन	१०-८८-१८	देहो गुह्यम विरक्तविवेकहेतुर्विभक्तं	११-९-२५	द्रव्यं शक्तिः क्रियाशक्तिः	२-५-५५
देवोपालाधिया	७-४-८	देहोऽपि दैवप्राणः	३-२९-३७	द्रव्यं कर्म च कालश्च	२-१०-१२
देवोपालानि च भवन्ति	५-१६-१४	देहोऽपि मानुषो राजन्	९-८-२३	द्रव्यं कर्म च	२-५-१४
देवोपनाभिमप्राप्य निर्वैदान्	१०-९४-१८	देहोऽपि दैवप्राणः सतु कर्म	११-१३-३७	द्रव्यं देशः कलं कालो	११-२५-३०
देशः कालः पृथग्द्रव्यं	१०-२१-१०	देहोऽपि दैवप्राणः सतु कर्म	११-१३-३७	द्रव्यं मन्यो विधिर्विभक्तं	९-७-३६
देशः कालः पृथग्द्रव्यं	१०-२१-४७	देहान्देहविवेको	३-३२-१८	द्रव्यक्रियाहेत्ववनेश	५-१८-३७
देशकालादिभावानां	११-२१-७	देशानयोः समुचितानि	१०-३९-३२	द्रव्यदेशकालवयः	५-४-१५
देशकालार्थपुकारानाम्	११-१४-२७	देशेयचन्दनवने	७-५-१७	द्रव्यभूषो वरेणाप	६-९-१०
देशकालोचितं	७-१५-४	देशेया दानका वनं	४-१८-१६	द्रव्यभूषाविपाकाश्च	७-१५-५०
देशतः कालतो	३-८-५	देशेया यष्टरक्षांसि	७-७-५५	द्रव्यपङ्क्तिः	७-१५-१०
देशान् गुणान् संशयेन मज्जकैः	११-२९-१०	देशेयादानवाधयाः	६-१०-२२	द्रव्यस्य शब्दध्वशुद्धौ च द्रव्येण	११-२१-१०
देशो कालो च	१०-१५-५	देशेयादानवगन्धर्वसिद्ध	१०-७४-४१	द्रव्यावाभावसापेक्षकर्मकतैः	५-११-१२
देह आयत्नवानेषु द्रव्यप्राणगुणात्मकः		दैत्यस्य यज्ञवयसस्य	३-१९-२०	द्रव्याकृतित्वं गुणता	३-२७-४१

द्वयैः प्रमिद्वैपमागः	११-२७-१५	द्वित्वित्ताधिकतयः ब्रह्मपुत्रः	१०-७२-५	धन्विनामग्राणीरः	१-११-२१
द्वयोपनमिस्थानम्	३-३२-५७	स्वपांडित्याः	४-१०-७६	धामपदसंस्थानम्	६-१-५
द्रुहकामा भगवतो निर्वाणं	११-३१-३	द्वितीयं च तथामासं	४-१०-७६	धर्मं ज्ञापरितः पुंतां	४-१४-१६
द्रुहकामो महादुर्गो गोमन्त्रं	१०-५२-१६	द्वितीयं तु	१-३-७	धर्मं इत्युपधर्मेषु	४-११-२५
द्रुपदः शिशुपालश्च	१०-४९-१७	द्वितीयं प्राप्यानुपूर्वाज्जन्मोपनयनं	११-१७-२२	धर्मं इह धनं वणां	११-११-४०
द्रुपदश्च शिशुपालश्च च धृष्टपुत्रश्च	१०-५७-१०	द्वितीयस्तत्त्वमस्तत्र	३-११-१५	धर्मं ग्राहयितुं ज्ञायः	१२-११-२५
द्रुमं किमुकपापीसं दन्तवत्	१०-५५-२९	द्वितीयः कुवन्पापीः	१०-३४-५८	धर्मं तु साक्षाद्भगवत्प्रणीतम्	१-३-१९
द्रुमेभ्यः क्रुधमाना	६-४-५	द्वितीयः पराधीनः यः	३-३३-८	धर्मं वासवहंस्यम्	७-१३-४७
द्रुमेषु संस्थानुदारावस्ततो	५-१३-१५	द्वितीयः त्वत्तत्त्वान्	१२-४-५	धर्मं इतीमं धर्मज्ञ	१-१७-२१
द्रोणः प्राणधुवोऽऽकौऽऽग्नि	६-६-११	द्वितीयः कालनाभोऽऽप	८-९-२०	धर्मं यः धेनुकामेन	६-१०-७
द्रोणो यस्मां प्रवरो परया	१०-९-४८	द्वितीयः शंभरोऽऽग्निः	६-६-२९	धर्मं विज्ञानाऽऽपुष्पम्	१०-८७-२६
द्रोणी भीष्मोऽऽराजश्च	१०-७३-५९	द्वितीयः धर्मोपायान्ते	२-१०-४०	धर्मः कृत्स्नं तस्य	८-८-२०
द्रोण्यथाविदुर्दमदं मदद्व	१०-१-६	द्वितीयः पराकपे मां	३-३०-२३	धर्मः पदेक	१-१६-१९
द्रौपदी च दत्ता	१-१५-१८	द्वितीयः पराकपे	११-५-१५	धर्मः प्रोक्तवैजयंत्यपरमः	१-१-२
द्रुपदं धृष्टमुपधर्मोर्विजयीतोः	१०-६०-२३	द्रोणं रमणकं दिव्या	१०-१४-६३	धर्मः सत्यदोषोऽपि विद्या	११-१४-२२
द्रुपेन सज्जमानं मामिमे	१०-५१-१९	द्रो अस्व वीरे शतमूर्तिवितानः	११-१२-२२	धर्मः साक्षाद् यतो ज्ञानं	१०-९५-१६
द्रोत्यावार्दय	३-१७-३२	द्रो जानुनी मुतनं	२-१-२७	धर्मः स्तनाद्	३-१३-२५
द्रोत्याम्यपि मामेषु देवोऽग्नी	१२-११-२०	द्रोपयनसखार्थं यं	३-२६-४	धर्मः स्वनुतिः	१-२-८
द्रोत्यापपत्तोन्मानं	३-१२-९	द्रोपयनदनवरो	३-२१-३	धर्मोऽपि पार्श्वेण	१०-८९-४
द्रोदीने विज्ञानीमो	६-३-२१	द्रोपयो नारायणं च्यवनो	१०-७७-३	धर्मोऽपि नाराजः	१-१८-४५
द्रोदशं सविता	८-१७-६	द्रोपयो भगवान्	६-८-१९	धर्मोऽपि विधर्मः	७-१५-१३
द्रोदशमनुगया	७-१४-२४	द्रोपयो भद्राः सुमन्तु	१०-८४-७	धर्ममूर्तं हि	७-११-७
द्रोदशमेकदशं वा	१२-१२-५९	द्रोपे स तु जेतव्यो	१०-८१-६	धर्ममेकं यथापान्ये कामं	११-१४-१०
द्रोदशं भगवान् ज्ञायः	११-५-२७	द्रो देवे पित्राकौ	७-१५-३	धर्मोऽपि शिक्षायां	४-२२-६२
द्रोदशं समनुगया	१-४-१३	द्रो मासी तत्र चावानीन्धुम्	१०-९०-१७	धर्मोऽपि क्रमो दृष्टः	१०-३१-८
द्रोदशं स सम्यग्ये प्रतीदृष्टः	१०-५७-२५	द्रो सम्प्रतिपदमुत्तु	६-१०-३४	धर्मोऽपि क्रमो दृष्टः	१०-३१-८
द्रोदशं हरिणा त्वंकां	११-३१-२३	धर्मं हि धर्मकृतं यतोऽस्य	११-५-१२	धर्मश्च तुपान्	३-१२-२१
द्रोदशमुपांगम् सवै	११-६-४	धर्मदारात्मनीर्मुन्या वध	१०-१०-२३	धर्मश्च स्थापितः सन्तु	११-६-२३
द्रोदशकां न च स्वेयं	११-३०-४७	धर्मनिषिद्वां साधुः	९-८-१२५	धर्मसु वैद्यसुतः	९-२०-२२
द्रोदशकापामधूद राजन्	१०-५९-६१	धर्मनिकृष्य सुदं जपे कृष्णं	१०-५९-२६	धर्मस्य दधुदितर्जनि	११-४-६
द्रोदशकां महाभाग	१०-६३-२	धर्मनिर्याति माहन्	१०-१८-१६	धर्मस्य दधुदितर्जनि	२-७-११
द्रोदशगुणयाः कृपः	३-५-१	धर्मनिर्यातिपुत्रं	४-११-१६	धर्मस्य मम तुभ्यश्च	२-६-११
द्रोदशगुणयः यद्वत्सं पान्तां	१०-१०-५९	धर्मश्च दिव्यं पुरटोपदम्	८-१४-०६	धर्मस्य हावर्धस्य	१-२-९
द्रोदशगुणयः	७-८-३०	धर्मोऽपि भगवानस्य	१०-४०-१७	धर्मस्ये भगवत्	३-१७-२२
द्रोदशगुणयः	३-१६-२९	धर्मोऽपि कृष्णं पुण्ड्रं दानः	१०-७८-१८	धर्मोऽपि भगवत्	११-१६-२६
द्रोदशगुणयः	४-२७-२५	धर्मं यथास्यमापुष्यं	४-१३-४४	धर्मोऽपि भगवत्	११-५-४४
द्रोदशगुणयः	११-९-४	धर्मो अहो अमी आन्यः	१०-२८-१९	धर्मोऽपि भगवत्	११-२-३१
द्रोदशगुणयः	३-२४-१८	धर्मोऽपि सुभूतवर्षोऽपि हरिण्य	१०-१९-१२	धर्मोऽपि भगवत्	११-९-३६
द्रोदशगुणयः	४-२९-१९	धर्मोऽपि सुभूतवर्षोऽपि हरिण्य	१०-१२-१९	धर्मोऽपि भगवत्	८-१८-२७
द्रोदशगुणयः	६-२-२५	धर्मोऽपि सुभूतवर्षोऽपि हरिण्य	८-८-३४	धर्मोऽपि भगवत्	११-२१-४
द्रोदशगुणयः	१२-१०-२५	धर्मोऽपि सुभूतवर्षोऽपि हरिण्य	९-१४-४१	धर्मोऽपि भगवत्	११-२५
द्रोदशगुणयः	१०-४३-३७	धर्मोऽपि सुभूतवर्षोऽपि हरिण्य	९-८-१८	धर्मोऽपि भगवत्	४-९-४४
द्रोदशगुणयः	१०-१०-२९	धर्मोऽपि सुभूतवर्षोऽपि हरिण्य	२-७-२१	धर्मोऽपि भगवत्	४-२२-३५

न ते षडोमिति श्रोत्रुर्न नेति	१०-२१-१२	न ब्राह्मणान्मे दधितं	१०-१३-४३	न यस्य लोके	४-४-११
न ते विदुः	७-५-३१	न ब्राह्मणैस्तुल्ये	५-५-२३	न यस्य सख्यं पुरुष	६-४-२४
न ते ज्ञानान्व	७-१३-१७	न ब्राह्मणां मे भविता	१-१५-२२	न यस्य साहज्	७-१०-५१
न ते शाखावाणीयाः	६-१०-२६	न भजति कुमनीषिणां	४-३१-२२	न यस्य साहाज्	७-१५-७७
न ते अश्विरे गोषा	१०-८-१२	न भवानवपीड् यज्ञान्	४-१२-३	न यस्य स्वः पर	११-२-५२
न तेऽऽ जगद्धर्मि	३-२२-१८	न भविष्यति भूत्वा त्वं	१२-४-४६	न चावेदतन्मन आत्मातिहम्	५-११-१७
न तेऽऽभवस्येऽा भवस्य कारणं	३-२२-४०	न भारतीमिह मृषोपतस्वते	२-६-३३	न चावेदतो तनुमुपरोन्द्र	५-११-१६
न तेऽऽविन्द्याद्य	८-२२-३०	न भेतव्यं कानकूटान्	८-६-२५	न चावेदेव वषेति	३-११-२५
न तेऽस्ति स्वः पर	१०-६२-१६	न भोगतो दिशः सर्वोः	६-१३-१४	न पुन्यमानया भक्त्या	३-२६-१९
न रास इह यः कापौ	१०-२३-२१	न मन्त्रणीतम्	७-५-२८	न रक्षिष्यन्ति मनुजाः स्ववित्री	१२-३-४२
न त्वं द्विजोत्तमकुलम्	३-१७-२३	न ममारा दिते गर्भः	६-१८-५५	न राजाद्रुपपन्नः	१०-१८-१७
न त्वं विष्णुतशाखात्	१०-५-३५	न ममारा पिता तस्य	९-७-३२	न रोधपति मां योगो	११-१२-१
न त्वया भीरुणा योन्त्ये	१०-८२-३१	न मषोदितपूर्वं वा अनृतं	१०-२०-११	न तस्मिन्ने पदान्वय	१०-२८-११
न त्वां त्यजामिदधिताम्	५-२-१७	न मय्योपेक्षितपिपां कायः	१०-२०-२६	न तज्यो देवहन्तोः	१०-४३-४
न त्वाद्यामी प्रणविनी गृहिणी	१०-७५-५९	न मय्युपैत्यप्रयुद्धिमच्युतः	१०-३६-१७	न नोनुपायोपरितोन्	३-३३-४०
न त्पादाविषयम्	७-१५-७	न मय्येकान्तभक्तानां	११-२०-३७	न वल्ल नृपतेरिष्यन्तम्	४-९-१२
न दानम्	७-७-५३	न मां त्वेदक्यालं	१०-६७-२५	न वधो भवतामिन्द्रो	४-११-३०
न देधे नोपभोगं च	११-८-१४	न माता न पिता तस्य	१०-४४-३९	न वषे क्रेश	१-१७-१७
न देहिनां सुखं किञ्चिद्	११-१०-१८	न मे एतदन्तं राजन्	८-२२-२०	न वषं नरेव प्रमताः	५-१०-४
न नः पुरो जनवदा न	१०-२२-२३	न मे गर्भीममम्	३-१५-३३	न वषं प्रभवतां	३-१५-२०
न नन्दयन्तुः स्रगभरसीद्वतः	१०-३७-१९	न मे ब्रह्मणं यथाद्	१०-८९-५३	न वषं मन्वमानानाम्	८-१०-९
न नरः स्वर्गानि कोत्साक्यं	११-२०-१३	न मे क्षान्तायाम्नी स्तो	११-९-३	न वषं साध्वि साध्वान्यं	१०-७१-४१
न नाकपुत्रं न च वारमेष्टं	१०-१४-३७	न मे स्थानिरयाम्नी	१-९-४	न वरते यत्र रजः	२-९-१०
न नाकपुत्रम्	६-११-२५	न मेऽऽस्यः परायन्ति	२-८-२६	न वरितम्यम्	१-१७-३२
न नामरूपे गुणजन्मकर्मभिः	१०-३-३७	न यं विदन्त्यमी भूषा	१०-७२-२३	न वल्लन्त्यं त्वरिषेह मया	११-७-५
न निष्कृतेरुदिते	६-२-११	न यनेराधमः	७-१३-९	न वल्लन्त्यमिहाम्नाभि	११-६-३६
न नृन् कार्त्तवीर्यस्य	९-२०-२५	न यन् पुरस्तादुत यत्र	११-२८-२२	न वा एतद्विष्णुसाहा	५-९-२०
न नृन् भगवत्प्राप्त्यागामानाम्	५-६-१	न यत्रमादायुतभागनेनाम्	८-२२-४९	न वा एतेषु वसतां	५-२३-१३
न नृन् मुक्तसंगानाम्	५-१-२	न यत्र कान्तोऽऽनिमिषप्रभुः	२-२-१८	न विप्रिपावित्रमुक्तः	५-१०-२६
न परितपन्ति कैचिदपवर्गमपीश्वर	१०-९६-२३	न यत्र युष्मन्तया विराजते	१२-५-३०	न विदाम वषं सम्पक्	४-२५-३४
न पश्यति त्वां परमात्मनः	९-८-२२	न यत्र निद्रा मूर्च्छा	४-२२-३९	न विस्मरति	७-५-४६
न पश्यामि परं	३-३०-३४	न यत्र नाचो न	१२-४-२०	न नृणे ह्यर्चं कर्म	९-८-७८
न पारमेष्ठं न महेन्द्रपिण्डं	११-१४-१४	न यत्र दैकुष्टकपापुधापरा	५-१९-२४	न वेद कश्चि न्	१-८-३२
न पारयेऽऽ चित्तनुं	१०-२८-२९	न यत्र अचणदीनि राशोऽग्रानि	१०-७-३	न वेद कृष्णः शेषः	६-९-१९
न पारयेऽऽ चित्तनुं	१०-३०-२३	न यत्र मूर्च्छं नृजलोभयोः	१२-५-३१	न वेद धर्मं कित	६-१७-१२
न विरान्ति स्तनम्	१-१३-१९	न यदा तपसाभ्याय	३-२२-५२	न वेदवादानुवर्तते	४-४-१९
न पुमान् मामनुव्रज्य	८-१८-२०	न यदिरवग्र आस न	१०-९६-३८	न ये जानु मृष्टं	३-२२-२४
न पुरा विवशम्	७-६-२	न यद्वां कुने जातः	१०-८७-२३	न ये भगवान्चतुर्	५-२३-२३
न प्रयुषोऽनिरुद्धो वा न	१०-१२-४८	न यदचिचिष्यदं हरेर्पशो	१२-१२-५०	न ये महाराज भगवतो	५-१५-४
न प्रीतयेऽऽनुरागाय ह्यहमद्यो	१०-२१-३२	न यद्यन् न रातव्यं	४-१४-६	न ये मुकुन्दस्य पदार्चिन्योः	४-१०-३६
न बान्तो न किशोरन्त्यं	१०-४१-३९	न यस्य चित्तं बहिर्यपिधर्मं	४-२४-५९	न ये वेद महाभाग	९-८-१०८
न ब्रह्मणः स्वयमभेदमिस्त्व	१०-८२-६	न यस्य जन्मकर्मिभ्यां न	११-२-५१	न ये स आत्मान्यनाम्	५-१९-६
न ब्रह्मण्डदधत्स्य	३-१५-४२	न यस्य लोके	३-१५-२५	न ये स नरकम्	६-२-५१

न वै स्वपक्षोऽस्य विपक्ष एव	४-११-५०	न ह्यम्मायानि तीर्णानि न	१२-९-२३	नपाः पुनिनमाविशय	१०-२७-४५
न व्यभिचरति	६-१६-४३	न ह्यम्मायानि तीर्णानि	१०-४७-३२	नपो नदाश्च धुभिः	१-१३-१२
न शकुमस्त्वचरणं	१०-१५-२५	न ह्यन्त्याधोदपस्तस्य	३-१-४	नपोऽस्य नाद्वोऽस्य	२-१-३३
न शिष्यान्नुवर्षीत	७-१३-८	न ह्यस्त्यान् परोऽस्यमं	८-१९-०४	ननु ते तन्वसांश्च	३-४-२६
न शुक्लेण च चोद्रेण	८-१०-४१	न ह्यस्य कर्हिपिन्	१-९-२३	ननु दानवते न्यस्तस्त्वच्यती	१०-६१-४३
न शोकः पुरुषं	३-२७-५३	न ह्यस्य जन्मनो हेतुः	९-२१-५७	ननु ब्रह्मन् भगवतः सखा	१०-१००-२५
न शोकः सेवितुं तत्र	४-२८-१४	न ह्यस्मादिप्रयः कविचत्	१०-४४-३८	ननु भगवता नित्यम्	६-५-२३
न भद्रप्यान्मनम्	७-६-३	न ह्यस्मार्धः	७-१-२	ननु स्वार्थविमृशानां प्रमत्तानां	१०-२१-४४
न भद्राभिप्रायिर्बुद्धिर्न	१०-२१-२६	न ह्यस्मात्ते भयं सौम्य	१०-१-५४	ननुतुलस्य पुनः सिधोऽभो	१२-७-२४
न भिषो न मही रान्यम्	९-८-७६	न होक्स्माद् गुरोर्ज्ञानं सुस्मिन्	११-९-३१	नन्दं विद्याः सभागम्य गुरुः	१०-१५-१७
न श्रोता नानुचक्रोऽस्यम्	७-२-४५	न होक्स्माद्वितीपस्य ब्रह्मणः	१०-८४-४	नन्दं सुनन्दं गहर्दं प्रचण्डं	११-७७-२७
न सन्नि धापिनस्तथ	१०-६०-१२	न होतत्वरमाश्च यम्	९-८-४५	नन्दः किमकरोद् ब्रह्मन्	१०-९-४६
न सन्नितीर्षं पुषि	८-१८-०४	न होतस्मिन् कुले जाता	१०-१०५-२७	नन्दः पथि यचः शीरिन्	१०-७-१
न सन्नबाहाय	६-११-१२	न होतस्मिन् कुले	८-१८-०३	नन्दः प्रीतः परिष्वज्य	१०-४४-१५
न सभां प्रविशेत् प्राङ्	१०-४२-१०	नकुपान् कर्हिपिन् सङ्गं	४-२२-३४	नन्दः सुनन्दोऽस्य	८-२०-१५
न साधपति मां योगी	११-१४-२०	नकुपान्कस्यचित्तरान्यम्	५-६-३	नन्दः स्वपुत्रमादाय प्रोष्यागल	१०-७७-४४
न सापु मेने ताः	४-२५-१२	नकुलः सहदेवश्च	१-७-५०	नन्दगोपादयो गोपाः	१०-४०-३६
न सापुवादो मुनिकोपभर्जिताः	९-८-१३	नकुलः सहदेवश्च	९-१९-३८	नन्दश्च मोक्षयति	२-७-३१
न स्तुवीत न निन्देत	११-११-१६	नक्षत्रकन्यः शान्तिश्च	१२-६-४८	नन्दज्ज्ञं शीरिरेण्यं तत्र तान्	१०-४-५२
न स्वप्रजाग्रज च तन्	१२-४-२१	नग्रजिनाम कीलस्य आसीद्	१०-६२-३६	नन्दस्तत्र यदन् प्राप्तान् भुव्वा	१०-७०-४१
न हास्यान्यतम	१-७-२८	नचास्यकविच न्	३-३०-३९	नन्दस्तु सत्यः प्रियकृत् प्रेम्णा	१०-७३-२५
न हि कविच त्थणमपि	६-१-५३	नटनत्कगन्धर्वाः	१-१०-५७	नन्दस्तु सह गोपालैर्महत्वा पू	१०-७३-१८
न हि कविच त्रिष्यः सीणाम्	६-१८-४२	नताः स्म ते देव	३-६-१७	नन्दस्त्वतीन्द्रियं दृष्ट्वा	१०-२६-१०
न हि क्रमस्येदिह	६-१४-५४	नताः स्म ते नाथ	१०-७०-५८	नन्दस्त्वागमज उन्वजे	१०-६-१
न हि तेऽसिदिनं किञ्चित्	१०-८०-३७	नताः स्म ते नाथ	११-६-७	नन्दस्य पत्नी कृतमज्जनादिकं	१०-८-७
न हि रामस्य कविचद्वरोऽन-		नताः स्म ते	१-१०-४३	नन्दा चातकनन्दा च	४-७-२४
रस्य	१०-९६-३१	नते गिरिवांसिन	८-७-३१	नन्दादपस्तु तं दृष्ट्वा	१०-२६-१७
न हि भगवन्नपदिन	६-१६-४४	नते गुडाक्षपराः	१-१७-३०	नन्दादयोऽष्टौ द्वाः स्वाश्च ते	१२-१०-२१
न हि मद्राचयुक्तानां	१०-२३-१७	नतोऽऽस्यनन्नाय	७-८-४१	नन्दाया ये ब्रजे गोपा	१०-२-८
न हि वां विपत्ता दृष्टिः	१०-३९-४६	नतोऽऽस्यमहं तषाणं	२-६-३५	नन्दिवर्धन आनेयो	१२-१-६
न हि विहृत्तं त्यजन्ति	१०-९६-२८	नतोऽऽस्यमहं त्वाऽऽसिन्नहेतुभूतं	१०-३८-२	नन्दिवर्धनस्तु तनुवः	१२-१-३
न हि सत्यस्य नानात्यमविद्वान्	१२-४-३०	नतोपुषिपरिगण्य	१-९-५६	नन्दो महामातालोभ्यो	१०-६-१५
न हिंस्यात्सर्वभूतानि	६-१८-४७	नन्वं विदभं दुहिता	४-२८-६०	नन्दोपनन्दकृतक	९-२१-४८
न हितेषां कन्याणानाम्	५-२३-१४	नन्वा भगवते	७-११-५	नन्दिपार्थ नच स्व्य	१-६-१८
न हस्मिन्सतोऽस्यम्	७-१४-१८	नन्वापनीतवनयोः	१-१०-४१	नन्दिग्रीः प्रमदा	७-१२-९
न ह्यप्युजम्	७-६-२५	नदति कविचत्	७-४-४१	नन्विन्विचछति ते	१०-६०-८
न ह्यतः परमो लाभो	११-५-३७	नदस्तु यातुपातेषु	४-११-१५	नन्वबुवाणो दिशते शमस्यं	१०-१०१-३३
न ह्यतोऽस्यः शिष्यः पन्थाः	२-२-३६	नदन्तो धैर्यम्	७-५-३९	नन्वसी दूरमानीष शोते मामिह	१०-५४-१०
न ह्यनुतं त्वचरणान्	५-१३-२२	नदीमुपगतोबाहाम्	६-५-८	नन्वहं ते ह्यवरा दीना	१०-५-६
न ह्यन्तं भगवतीह	३-१६-३३	नदीश्च नदीपु शिला	८-१९-२९	नन्वेकस्यापराधेन	४-११-३९
न ह्यनोऽनन्तापास्य	११-२७-६	नयः प्रसन्नसतिना दृढा	१०-४-३	नन्वेतेदेवमविन्द्वितोचनाह	१०-७५-३८
न ह्यन्यो नृपतो नोप्याद्	१०-११-८	नयः समुद्रागिरयः	१-१०-६	नन्वेय नञ्जन	६-११-२०
न ह्यम्मायानि तीर्णानि न	१०-७२-११	नयस्तदा तदुपपार्थ	१०-१९-१६	नयसः शान्तन्याग्रज्	३-२७-३७

नभसि यथा मेधाः	५-२२-२१	नमस्ते देवदेवेश पुण्डरीकाक्ष	१०-६७-२४	नमोऽऽन्विभर्तृनाथ	१-८-३०
नभो ददाति स्वसतां	३-३०-४३	नमस्ते पुरुषश्रेष्ठ	८-२२-२८	नमोऽऽन्त्याय सूर्याय कूरत्याय	१०-१४-४३
नभोगुणविशेषोऽर्थो	३-२७-४९	नमस्ते भार्गव धीमान्	१०-५२-२२	नमोऽऽन्त्याय सूर्याय	८-१५-३०
नभोर्नामि नभस्तत्त्वमसि	१२-१०-१५	नमस्ते यक्षवीर्याय	६-९-३०	नमोऽऽन्त्याय महते नमः कृष्णाय	१०-७४-३९
नम उर्ध्वं ह्ये त्रयोः	४-२४-३८	नमस्ते वासुदेवाय	११-५-२९	नमोऽऽन्त्याय ते महावीरिण्य	११-२९-४०
नमः कर्मतत्त्वान्तक	४-३०-२६	नमस्ते वासुदेवाय	१०-३८-२२	नमोऽऽन्त्याय तेऽध्यात्मविश्वे परात्मने	१०-९३-३७
नमः कर्मतनाभाय	४-३०-२५	नमस्ते वासुदेवाय	१०-३८-३१	नमोऽऽन्त्याय त्रिभुव्य	१०-७९-४
नमः कारणमत्स्याय	१०-३८-१८	नमस्ते सर्वभावाय	१०-८९-४१	नमोऽऽन्त्याय देवे	११-२९-४४
नमः कृष्णाय रामाय	१०-१४-४५	नमस्ते सर्वभूतान्य	१०-९३-४९	नमोऽऽन्त्याय देवे	३-३१-५
नमः पञ्च जनाभाय	१०-६४-२०	नमस्तेऽऽनुसंहिदाय	१०-३८-२०	नमोऽऽन्त्याय तत्रा कश्चिद् विविदो	१०-९१-२
नमः पञ्च जनाभाय	१०-८-२५	नमस्तेऽऽमिततत्त्वाय धर्मादीनां	४-८-४०	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नाम भगवन्	५-३३-५
नमः पञ्च जनाभाय	४-२४-३४	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-७७-७	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	१०-३३-३१
नमः परमकल्याणाय	१०-११-३७	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमः परम्ये पुरुषाय	२-५-१२	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमः परम्ये पुरुषायमाधवा	४-१७-३०	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमः परमायचित्तमानु	१-४-२३	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमः प्रमाणमुद्राय कथये	१०-१४-४४	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमः शिवाय कदाय	८-१५-३२	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमः शिवाय शान्ताय	१२-९-१७	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमः सामास्य शुद्धाय	४-३०-४२	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमः मुनोर्भासितधर्म	९-६-६५	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमस्ति नमसा	१-४-१०	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमस्यनिशिते भुङ्गे	४-२८-१९	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमस्कृत्वा गुह्यं वक्ष्ये	१२-१०-४	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमस्त आदिदेवाय	८-१५-३४	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमस्त आशिषामीश	४-२४-४२	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमस्तस्यै भगवते कृष्णायकृष्णधरो	१०-७२-२२	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमस्तस्यै भगवते कृष्णायकृष्णधरो	१०-६१-२३	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमस्तस्यै भगवते कृष्णायकृष्णधरो	१०-६६-४६	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमस्तस्यै भगवते वासुदेवाय साधिणे	१२-२३-१९	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमस्तस्यै भगवते	२-४-२४	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमस्तस्यै भगवते वासुदेवाय	२-५-१२	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमस्तुभ्यं भगवते कृष्णायकृष्णधरो	१०-९३-२४	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमस्तुभ्यं भगवते पुरुषाय	१०-१४-३९	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमस्तुभ्यं भगवते पुरुषाय	१०-२५-१०	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमस्तुभ्यं भगवते	१०-२१-४९	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमस्तुभ्यं भगवते	१०-२६-६	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमस्तुभ्यं भगवते	६-१६-१८	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमस्तुभ्यं भगवते	६-१६-४७	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमस्तुभ्यं भगवते	८-१५-२९	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमस्तुभ्यं भगवते	९-१६-२९	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमस्ते देवदेवेश	१०-६४-१९	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७
नमस्ते देवदेवेश	१०-८३-८	नमस्ते त्वां मारुदेव लोकानां	१०-५८-४८	नमोऽऽन्त्याय तत्रा नमः	४-२६-१७

नहं प्रपुष्पमापानमाकर्ष्य	१०-६८-४३	नाभ्यागच्छन्नैकान्त्यान्	१०-८४-१९	नाभिहृदादिह	३-१०-३४
नष्टापेक्षभेदेनुतिनं	१-२-१९	नावाऽऽमनप्रसन्नवर्णः	४-७-११	नाभेरसानुषभ आस	२-७-१०
नष्टाया मूर्ध्नि	४-२-३०	नानाकर्मविषयेन	३-१०-३४	नाभ्यजानन्नमिं लोकम्	१०-३७-१८
नष्टे लोके द्विपार्थविज्ञाने	१०-४-२६	नानात्वं जन्मनाशय	१-१५-९	नाभ्यनन्दं दुराचारा शची	१०-६५-२८
नष्टोत्पन्नं च यस्य वशे	११-६-१४	नानाभाषैर्नित्यैर्बोधपदैर्बान्	१०-७८-२७	नामधेयानि मन्त्राश्च	२-६-१५
नष्टि तस्य विद्वन्त्याख्या क्रिया	११-१८-३८	नानामणिमयैः भूभिः	४-७-१०	नामधेयान्यमूषं न्यम्	६-६-३
नष्टोद्योक्तमे ध्वंसो न	११-२९-२०	नानारूप्यमृगजानैः	४-२५-१९	नामरूपे भगवती	६-१९-१३
नष्टस्मातिप्रियः करिचत्	६-१६-१०	नानारसीषाः सर्गितो वृक्षा	१०-२५-२६	नामसङ्गिनं यस्य	१२-१३-२२
नष्टस्मातिप्रियः	६-१७-३३	नानारूपात्मनो	६-५-१४	नामान्यनन्तस्य	१-६-३०
नाऽऽचरेद् यस्तु वेदोक्तं	११-३-४६	नानालक्षणविषयायां	१०-३९-४०	नामोच्चारणमाहात्म्यम्	६-३-२३
नागच्छन्नाहुता देवाः	४-१३-३०	नानुप्राप्तो देवतानां	१०-३४-४८	नाम्ना सत्यपूतिर्यस्मान्	९-१८-२८
नागराजोऽऽभ्यनुवृत्तः पश्चिम्य	१०-१४-६७	नानुनृपे नृपन् पुष्पद्वयो	११-३-२	नायं जनो मे सुखदः	११-२३-२३
नागाभ्यवरः सर्पात्	९-७-५९	नानुवैदिकानि	१-१८-७	नायं देहो देहनामाम्	५-५-१
नागालयं रमणं कस्मात्	१०-१५-१	नानुभूतं कृपाजनं	४-२९-६६	नायं मार्गो हि साधूनां	४-११-४०
नागेन्द्राणामननोऽहं मृगेन्द्रः	११-१६-१९	नानुषुभे न जानाति	६-५-४१	नायं शिषो ननु नितान्तरतः प्रसादः	१०-४६-८
नाग्निरं सूर्यो न च	१०-७२-१२	नानृतं बत तच्चापि	२-५-१०	नायं सुखाय्यो भगवान्	१०-१०-२१
नाक्षस्य वंशो राजपैः	४-१४-४३	नानोपहारवतिभिरारमुल्याः	१०-५८-४४	नायमर्हति वैकुण्ठ	६-७-१४
नाचनत् नम्रहारेण	१०-४२-२१	नानोपहारवतिभिः	१०-३-११	नायमर्हत्स्यसद्गुणो	४-१४-३३
नाटयं सुगीतं वारिधम्	४-१५-१६	नान्नं दानस्य धर्मस्य वय	१०-८९-३७	नारदः प्राह मुनेषु	२-९-४४
नाट्योऽस्य निरविषयत्वं	३-२७-६२	नान्नं विदाम्यदमभी मुनयः	२-७-४१	नारदोऽपि नो वीरो यवनः	१०-५३-७
नात! सर्वकर्मा	६-२-४९	नान्वर्द्धिः	७-३-३७	नारदस्तदुपाकर्ष्य	४-९-२६
नातः परं वयम्	३-१०-३	नान्यं ततः पथपताशतोचनाद्	४-९-२४	नारदस्य च संवादस्ततः	१२-१२-४
नातः परतो लोके	४-२२-३२	नान्यं ते कामये	८-१८-१७	नारदानुपाकर्ष्य वार्ता	१०-७८-२
नाति प्रसीदति	३-१०-१२	नान्यं वतिं वृणे वीर	१०-६२-२६	नारदो वामदेवोऽत्रिः कुण्डो	१०-९३-७
नार्तिचित्रमिदं चित्रा वसुदेवो	१०-७२-२८	नान्यत् तवाहृष्युचनपादपवर्गमूर्ते	१२-७-४३	नारदोऽकृपन् सर्व	१०-६८-४१
नार्तिदीपेण कालेन स काष्ठी	१०-६८-१३	नान्यत्र मङ्गलपतः	३-२६-४१	नारायण नमस्तेऽस्तु	१०-६०-६
नार्तिप्रसन्नहृदयः	१-४-२६	नान्यथा ते	७-१०-४	नारायण हृषीकेश	१०-८९-५०
नार्तिस्त्रेहः प्रसादो वा कर्तव्यः	११-७-५२	नान्यां प्रतीच्छे वै राजजित्युत्सा	१०-८९-३४	नारायणं नमस्कृत्य	१-२-४
नात्मा यतुः पार्थिवमिन्द्रियाणि	११-२८-२५	नान्यैरधिष्ठितं भद्र	४-१०-२०	नारायणपरा चित्राः	७-११-४
नात्यद्भुतमिदं मये	१२-५-३	नाययन्त् कञ्च नात्मनं परं	१०-८-२५	नारायणपरा वेदा देवा	२-५-१५
नात्यन्तिकं विगणयन्त्यपि	३-१६-४८	नाययन्त् तदर्थं तत्र राजा	१२-५-१८	नारायणपराः सर्वे	६-१८-२८
नात्यन्तिकमिदं नाथ	४-२१-४९	नाययन्त् नमस्तोक्तोक्तान्	९-८-७७	नारायणपरो योगो	२-५-१६
नाथमानो कपिर्भीतः	३-३२-१२	नायु सायानकुप्येत	६-१८-४८	नारायणमयं वर्म	६-८-५
नाट्ययं दण्डयन्त्येष	४-१६-१३	नाभागतं प्रणम्याह	९-५-९	नारायणाभिधानस्य	११-२-३५
नादत भगवा हि गुणम्	६-१६-११	नाभागादस्मीषोऽभूत्	९-६-१	नारायणाय कथं	११-५-३०
नायं प्रजेभ्यो वान्तानाम्	४-८-२	नाभागा दिष्टपुत्रोऽस्यः	९-३-२३	नारायणाधर्मो	७-१४-३३
नायसो व्यापयः	१-१०-७	नाभागोऽस्यस्ततः	९-५-१	नारायणे नृपिण्येषु	११-१५-१६
नायिगच्छेत् शिष्यं प्राज्ञः	११-८-१३	नाभिमन्दन् ध्रुवम्	७-१३-९	नारायणे भगवति तस्मिन्	२-६-३०
नायुना तेजस्यन्तपतः	११-६-२६	नाभिरचत्यकामोऽप्रतथा	५-३-१	नारीकच इत्युक्तः	९-८-७३
नायुनाऽप्यवमानं ते नम्यमानं	४-९-३०	नाभिर्भीतमे इत्यनं	८-७-२७	नाभीचलेयमृकप्रपादसोच	२-७-१८
नापीनपारा उग्रता	६-१८-८१	नाभिर्भोऽग्रिर्मरुतस्य रतो	१०-७८-३५	नातं द्विनयम्	७-७-५२
नाभ्यागच्छन् प्रतापिदम्	६-१८-५९	नाभिस्तु यथाऽभिर्नायितम्	६-४-४	नातं वयं ते महिमानुवर्णने	४-१६-२
		नाभिर्हन् भुवनकोश	३-२९-२४	नाचपीडं गुरुवाचयेन	९-८-६

नाशं निशम्य पुत्राणाम्	६-५-२३	निगूढीतं सुतं भुज्या	१०-१२-४	निमित्तमात्रं तत्रात्म्या	४-११-४३
नाशच येनैतत् परमसु	४-४-१३	निर्भीषमानो नारीभिर्मन्यदप्यह-		निमित्तमात्रमीशस्य	१०-८१-८
नाभुनतः पण्यमेवात्रम्	६-१-१२	तादृष्टे	१०-४९-८५	निमित्तान्यपरिणामि	१-१३-६
नाभ्यधाम्येषु	७-१३-७	निजग्राहीजसा धीरः	१-१६-४	निमित्तं सति सर्वत्र	४-२२-२९
नाभां द्विजानि संस्कारो न	१०-२१-४२	निजपदानन्दनैर्ध्वजचक्र	१०-३३-१६	निमित्तस्वाकुलनयः	९-११-१
नाभां वरोचन्यस्तसा	४-२५-३०	निजमुखाविगतित	५-२-७	निमित्तश्च लमिदं विद्वान्	९-११-३
नासिके निरभिधेतां दौर्घ्येन	२-१०-२०	निज्य आत्माऽन्यः	७-२-२२	निमग्नद्विपरित्यागो	१२-१२-२४
नास्यन् नृष कृष्णाय	१०-३१-३८	नित्यं क्षुद्रामदेहस्य	१०-११-१७	निमेषसितनयो	३-१२-७
नासी जज्ञान न भरिष्यति	११-१३-३९	नित्यं ददाति कामस्य	५-६-४	निमग्नानां यथा गङ्गा	१२-१३-१५
नास्मत्कुलोचिनं नात	४-११-३८	नित्यं द्रष्टाऽसि मां तव	८-२१-१०	निम्नोचति भगवान्	५-८-१६
नास्मत्तो बुधसाम्नात	१०-४३-३	नित्यं निरीक्षमाणानां	१-१०-६२	नियच्छेदिर्येभ्योऽऽधान्	२-१-१८
नादं कण्ठजनास्मिन्	८-२२-१८	नित्यं प्रमुदितो गोपाः	१०-४१-३४	निरपेक्षं मुनिं शान्तं निर्वीरं	११-१४-१६
नादं तथापि	३-१७-८	नित्यं यथात्मयुवतः	६-१८-५७	निरभिषय शिषी वै	२-१०-३६
नादं तनुज ददो	६-१४-५७	नित्यं सङ्गुतमाणां	१०-१०-४-३	निरभिषयास्य	३-२७-५७
नादं तवाङ्घ्रिचुलं	११-६-४४	नित्यं सान्निहितस्तत्र	११-३१-२४	निरात्मज्ञ त्वचिकल्पमद्वयं	४-३१-१९
नादं तु सत्यो भजतोऽपि जन्तुन्	१०-३०-२	नित्यदा सर्वभूतानां	१२-४-३५	निराहं कृतिनिर्ममत्र	३-२५-४५
नादं न यज्ञो न च धूममन्ये	४-७-७	नित्यदा त्वह भूतानि	११-२२-४२	निराप्रकल्पनरोर्गनितम्	१-१-३
नादं न एषं वत	२-६-३६	नित्यनिवृत्तदुःख	५-९-९	निराधुः सुरार्थानां कदादितवाहनः	१०-६७-१६
नादं निन्दे	७-१३-४२	नित्यमुदितं धीमनुकरोतं	१०-५४-३	निरिधनस्तस्य	३-२२-३४
नादं पराधुर्कपो	८-११-९	नित्यमुदितप्रमनसो	१२-३-३९	निरिष्य तद्वत् कृष्ण	१०-४९-५
नादं विर्यामं न्याम्	९-९-९	नित्यरुद्रसमाधिपत्यान्	३-३४-२७	निरिष्य तदुत्तम्वोरं प्रदीप्तः	१०-१६-२६
नादं विरोधि	७-९-१५	नित्यस्यापेक्ष्य संबन्धो	६-१६-७	निरिष्य तावुत्तमपुष्पो जना	१०-४१-२०
नादं विरोधि	८-१९-०९	नित्यानुभूतिजनाभ	५-६-२०	निरिष्य पुनतां देवः	८-१०-२७
नादं भक्षितवानस्य सर्वे	१०-९-३५	नित्यानिदिन चिन्ते	११-३-२०	निरुद्धो भोजराजेन	१०-६९-९
नादं भवप्रां रहितः	१०-३९-११	नित्यो वैभित्तिकचेव	१२-४-३८	निरुपिता महापद्मे	१०-८५-७
नादं भवेन भावोऽपि	४-२९-७३	नित्याकांतिपे त्रियं छायाभिः	१०-२०-३०	निरुपिता शम्भोरेण सा	१०-६८-१२
नादं चिरिषो	६-१७-३२	नित्या हियेन नक्तं	२-१-३	निरुप्यतामिदं	७-७-४७
नादं विशकिं सुराज	५-१०-१८	नित्यनुपगतेषु वृष्णि	३-४-२८	निरोधम्यानुशयनात्मनः	२-१०-६
नादं वेद गनिम्	१-१२-४०	नित्याय मकरम्बुहं	१०-५५-७	निरोधोत्पत्यनुबुद्धिमानस्य	११-१०-९
नादं वेद एतं	२-५-६	नित्यायसां तारात्मयाणां हृदयं	२-१०-३०	निरुक्तिराय महादेजा	१०-५५-४२
नादं वेदाभिनिवृत्तः सूर्येणाभ्युदितो	११-२६-८	नित्यसम्बतत्कार	७-१-२४	निरुक्तिनाम वसपाद्	४-२५-५४
नादं सङ्ग एणो ब्रह्मन् न	१०-१०-२-२७	नित्या भगवतः शुषन्	१०-८४-४०	निरुक्तिनारद	१-७-१
नादं हातादन्तं मन्ये विषं	१०-८९-४६	नित्यात् सगितिः	८-६-३५	निरुक्तिं सदान् कृष्णो	१०-५९-३१
नादमात्मनमाशासो	९-६-५२	नित्यात्म्यो विद्युत्	१०-५९-४६	निरुक्त्यानेकभूषणचतुराङ्ग	१०-५१-२२
नादमन्यस्तज्जातिभ्यां	१०-१०-५१	नित्यात्म्यं तथुष्ये	८-२२-४५	निरुक्तो ब्रह्माणि सवि धारयन्	११-१५-१७
नादुषाय सुतां तन्वा	९-१५-३०	नित्यात् नानेदमूनं	५-१-११	निरुक्तोऽपि	७-१-६
निः क्षविषामकूज गां च	११-४-२१	नित्यात्म्यस्य	३-७-१६	निरुक्तिं अभुवा	७-१०-५४
निः कृतं ते मुलाभोजनाद्	११-२७-३	नित्यात् नित्युषिज्जातनपायं	१२-९-५	निरुक्तिं दिक्प्रकृत्यभूतिविग्रहो	१०-५४-५३
निःक्षविषा मदी कुर्वन्	१०-७०-३	नित्यात्म्यस्य	३-२४-२३	निरुक्तिं तस्य तं ज्ञात्वा	१०-११-४७
निःक्षेपसाप लोकस्य	१-३-४१	नित्यात् नित्यम् सतिने	१०-३७-३८	निरुक्तिं विराजन्त्यम्	३-२७-५९
निःस्वाध्यायवदकरामातोस्य	१०-८८-२०	नित्यात्म्यस्य	११-२६-३२	निरुक्तिं तावु वरणी	३-७-१३
निगिणीष्यसुरेन्द्रेण	६-१२-३१	नित्यात्म्यं राशाईमातिध्वेन	१०-९३-१४	निरुक्तिं अभिष्ठी	३-७-१५
निगूढजम्	१-२०-३	नित्याः प्रतिददी शापम्	९-११-५	निरुक्तिं कुम्भाः करिणो	१०-४९-६५

निर्मिण्ये अधिवनी	३-७-१४	निशम्य वातवचनं	१०-६०-९	निहतानेकसाहस्रहयकुआसीनिकः	१०-६९-१२
निर्मयमानादुदधेः	८-७-१८	निशम्य भगवद्गीतं	१०-८२-१२	निहते कर्मिण्य स्थाने नाब्रवीत्	१०-७६-५०
निर्घातं त्यजत प्राप्तं गोपाः	१०-२३-२६	निशम्य भगवन्माम्	१-१५-४	निहती हंसदिभक्तौ यमुनायां	१०-८८-३१
निर्धिण्यस्य धिरकस्य	११-३०-२३	निशम्य भीमगन्धम्	१-७-५२	निहन्तुं शतधन्यान्	१०-९५-१३
निर्धिण्यस्तस्यैतानां	३-२६-७	निशम्य भीष्मिकं	१-१०-४	निहन्तुं शतधन्यान् नृपं	१०-९६-१५
निर्धिण्यमानां ज्ञानयोगो	११-२०-७	निशम्य मरुतां जन्म	६-१९-३	नीयमानं नवादेशान्	६-३-९
निर्धिष नष्टद्विणो गतक्रमः	११-२३-५९	निशम्य वदतामंबं	४-११-३१	नीयमानां	७-७-७
निर्वेद आशापाशानां	११-८-२८	निशम्य वार्यं	३-१४-१	नीयमाने च वृक्षेऽस्मिन्	१०-६५-२६
निर्वेदवादिनीमेवं	३-२५-०१	निशम्य वैकुण्ठनिषां न्यमुत्सवोः	४-१२-२८	नीयमाने पते गोभिर्नृभिश्चाच्युत-	चोदितः १०-५५-६
निर्वैरसाभीपशमेन	५-५-११	निशम्य शतमनदहम्	१-१८-४१	नीतनीभूतसः तां दृष्ट्वा	१०-६३-२३
निर्वैराय प्रशान्ताय	७-४-२९	निशम्यध्वेयः स्वभटो	६-३-१	नीतरकोत्पलनाम्भोज	४-२४-२१
निर्वह्य ज्ञातपो ज्ञाने	६-१६-१३	निशम्याकृन्तिनं देवी	९-१२-३०	नीनस्फटिकवैद्यं	४-२५-१५
निर्वर्तितात्मनिपयाः	८-१५-२८	निशम्यात्कृन्तिनं देवी	३-१८-०१	नृनं चक्रमणं	३-२८-५०
निवातकचचायैव वासवेनापि	१०-१०-३३	निशम्येत्वं भगवतः	१०-७७-१४	नृनं जरीरहितमीश्वराणाम्	४-१७-३७
निवारयामः समुपेत्य माधवं	१०-३७-२५	निशम्यैतत्	७-५-२५	नृनं तपो पथ्य	८-८-१९
निवारितो नादेन	१०-३४-१९	निशाचरीत्यं व्यथिता व्यसुः	१०-७८-१४	नृनं नयेत्यस्य समीहितं	४-१७-३३
निवासतो यद्विष्णोत्स्य	५-१३-४	निशातमसिमुपयम्	१०-६८-२८	नृनं ता वीर्यः क्षीणा	४-१८-८
निवासितः त्रिषाजुष्टे	१०-१०-१-१६	निशामुखं मानयान्ती	१०-३२-२३	नृनं त्वं भगवन्	८-२२-२७
निवीनमाहाय	३-९-३१	निशामुखेपु खलोलान्तमसा	१०-१८-६	नृनं त्वं विधिना	८-८-५०
निवृत्तं कर्म सेवेत प्रवृत्तं	११-१०-४	निशाम्य कृष्णस्य तदात्मवैभवं	१०-३२-१९	नृनं त्वत्कृतगुणान्ते	४-२६-२१
निवृत्तपरिपश्यीयमानाद्	१०-१-४	निशाम्य गुरुधेयम्	९-१२-१९	नृनं त्वद्वान्धवाः कृष्ण	१०-१७-१०
निवृत्तपुरुषध्वस्थानो	३-२८-११	निशाम्य वैष्णवं धाम	१०-१०-७०	नृनं देवेन विहता	३-३३-१९
निवृत्तिधर्मनिरता	३-३३-६	निशापसान आरभ्यो	३-१२-२३	नृनं नाम मरोद्भवाः शान्तिं	१०-९२-३२
निवृत्तिमार्गः कथितः	६-१-१	निशीधे तम उद्भूते जायमाने	१०-४-८	नृनं नृपाणां	३-१-४३
निवृत्तिनष्टमार्गः	५-२४-४१	निश्वे लाम्बुभूतं नृणीं समुद्रः	१०-१८-३८	नृनं प्रभवः कुर्वते	५-५-४
निवृत्ते भारते युद्धे सुहृन्निधन	११-१०-१२	निषम्य श्रियमाणस्य	६-२-३०	नृनं वतायं भगवान्	५-२३-२५
निवृत्तेष्वप्येतेषु राजा	१०-९४-६	निषिध्यमानाः सः	१०-२१-२०	नृनं वतार्य भगवान्	१०-१०१-३२
निर्वेदितोऽजोऽद्विरसा	९-१२-८	निषेकार्जजन्मानि	११-२२-४६	नृनं भगवतो ब्रह्मन्	२-४-८
निवेद्य गां वातिधये	१०-३६-३७	निषेकारिभगवान्मनीः	७-१५-५२	नृनं भगवतो माया मायिनामपि	१०-२१-४०
निशम्य कर्म तन्	८-७-४५	निषेचितेनानिमित्तेन	३-३०-१५	नृनं भगवतो	१-२०-१५
निशम्य कर्माणि	७-७-३५	निष्किधना मय्यनुरक्तचेतसः	११-१४-१७	नृनं भगवान् भगवतो	४-९-४१
निशम्य कृष्णमापातं	१-१०-५३	निष्किधना वयं	१०-७५-१८	नृनं मे भगवान्मुष्टः	११-२३-२८
निशम्य कोपारविणोषवर्णितम्	४-१३-१	निष्कान्ते नरकं म्रन्ये	८-१८-३५	नृनं मे भगवान् प्रीतो	११-८-३६
निशम्य क्रीडायां	३-१५-४	निष्पन्नं योगमापासु	१-२३-३४	नृनं विमुह्यमानयन्तव	४-१०-९
निशम्य गीतं तदनन्वयधनं	१०-२७-४	निष्पादिनं कात्स्न्येन	४-२२-४६	नृनं व्रतस्नानहृदि	१-१०-२९
निशम्य तद् योगपतिः	१०-३४-१८	निष्पादिनं देवकुन्धम्	१-१२-५०	नृनं सुवीतेः पतिदेवतायाः	४-१२-४०
निशम्य तद् वासुदेवो	१०-८६-२७	निमृष्टः क्लिप्तं मे मृत्युः	१०-३४-६३	नृनं दि दृष्टनिष्ठोऽयं	१०-६-३०
निशम्य तदर्थितं	३-१४-२७	निस्सत्या नोनुषा	८-८-२८	नृनं ह्यायः साधवः	५-८-७
निशम्य तद्वर्णितं	२-९-७	निस्सारयत दुर्वृत्ती	१०-४२-३१	नृनमेतद्विरोधेन	७-५-४७
निशम्य तद्वयो विष्णो	६-१८-३८	निस्संतीर्षितनृजस्य	१०-३४-४७	नृगो नाम नेन्द्रीऽहमिदंश्चाकुलनयः	१०-८९-१३
निशम्य तद्वयं प्राप्ता	८-१८-७	निस्संयत्प्रज्जनि गणिकाः	१०-४५-७		

नृगोस्तरास्य	७-१४-१०	नैतन् त्वया दाम्भिकाय	११-२९-३०	नैवोद्दिजे भय	७-९-४३
नृजन्मनि न नृष्येत	२-७-३३	नैतन् परास्मा आख्येयं	८-१६-२०	नैवोपपान्यपचर्चितं	११-२९-६
नृणां निःशेषसाधार्थं	१०-२७-१४	नैतन् पूर्वर्षयः	७-३-२०	नैव त्वया धनुष्येन्द्र वधमर्हति	१२-५-२४
नृणां साधारणो धर्मः	२-८-१८	नैतन् पूर्वैः कृतं	३-१३-३०	नैवपानां नु भविता विश्वस्मूर्तिः	१२-१-३६
नृणांमयं परो	७-११-१२	नैतन् वताधीश	३-२२-२०	नैषा इदं	१-१९-२१
नृत्वाच्छस्त्रिण्दिनवदे	१०-३४-३२	नैतन् सप्तमोऽब्रातु	१०-३१-३१	नैषा परावर्त्तयति	७-९-२७
नृत्यतो गायतोः पश्यन्	११-२२-५२	नैतन् स्वल्पं भयतोऽऽसी	४-८-३१	नैषाऽऽतिदुस्साहा धुन्मां त्यक्तोदमपि	१०-१-१३
नृत्यतो गायतो बाऽऽशि वल्लतो	१०-२३-१४	नैतदेवं यथाऽन्य त्वं यदहं	११-२२-५	नैषां मतिः	७-५-३२
नृत्यानि स्म सिचो	४-१-५५	नैतद् वस्तुतया पश्येत्	११-१८-२६	नैष्कर्म्यमप्यन्युत	१-५-१२
नृत्यन्ती गायती कार्त्तिकम्	१०-३१-१४	नैतद् विज्ञाप जिज्ञासो	११-२९-३२	नैष्कर्म्यमप्यन्युतभावचर्चितं	१२-१२-५२
नृत्यन्त्यपी शिषिन ईव	१०-१३-७	नैतन्मनस्तव	७-९-३९	नैष्कर्म्यस्य च	३-८-३०
नृत्यपारिष्रगिणानि नृपन्	११-८-१७	नैतन्येस्वस्तये राजन्	८-२२-२२	नो चेत् प्रथमम्	७-१५-४६
नृदंढमासाय सतुर्लभं यः प्रचं	११-२०-१७	नैतादृशः परो	७-१५-८	नो चेन्नाहं प्रदास्ये किं	१०-२०-१७
नृष्यप्रसक्तो दुर्बः	९-१९-४३	नैतादृशानां स्वजनन्यपेक्षया	४-३-१८	नोप्राप्तवः किल विप्रुर्धौन	१०-९-२५
नृष्यर्षं निवोपेत्तद्	४-१४-१५	नैतात्पत्ता भगवतः	१२-९-२०	नोपिच्छहं चण्डिकानं च	६-१८-४९
नृष्याणां शीर्षपुकानां	१०-८६-११	नैते गुणा	७-९-४९	नोपिच्छान्महसन्तिना	६-१८-५०
नृष्यान्मदाकल्पं तु कर्णनिष्ठुरं	१०-४९-५०	नैते स्वल्पं चिदुरात्मनस्ते	१०-३८-४	नोत्सहं जरा स्यातुम्	९-१५-४०
नृलोकं पात्रशिङ्खो नृणीन्	१०-५३-२८	नैनं कश्चि नु कृतो	८-१४-२६	नोत्सहेऽहं कृष्णपीः	१०-३८-२८
नृषु तव मायया स्वजनया	१०-९६-३३	नैनं मनो पिशति वगुन	११-३-३७	नोत्सहोऽऽप्यपि मन्त्र्यो	३-४-३१
नैतन्यः सर्वया वृक्षः	१०-६५-२९	नैतो राज्ञः	१-९-५	नोत्सहप्रचितो	७-४-३४
नैतन् सुतो विरागः	६-५-४०	नैर्महिकः प्राकृतिको	१२-९-६१	नोत्सहेत जन्माद् धीरो जनं	११-१८-३१
नैत्रे उन्मील्य दहरो सगणं	१२-९-१४	नैमिषं कल्पुनम्	७-१४-३२	नोतममन्तोकाशार्तायाम्	१-१८-४
नैदं यशो रघुपतेरिदं	९-९-२०	नैमिषेऽऽनिमिषपेधे	१-१-४	नोपसर्गां निवसतां	८-२०-६६
नैदुर्दुर्नुभयो न्योष्ठि	१०-९०-२९	नैरेपेयं परं शत्रुर्निः	११-२०-३६	नोपेयतां यदाहूती ब्रह्मसन्ने	१०-१५-२१
नैदुर्दुर्नुभयो न्योष्ठि	१०-४२-४१	नैर्कालो	७-५-३८	न्यकृत्य ब्रह्मचरान्यन्यतितास्तुष्यन्	१०-२७-२९
नैदुर्दुर्नुभयः	८-१९-२०	नैव नापाभ्यन्तृषामो	१०-८३-९	न्यकृणु सृष्टिकागारं	१०-१०-२५
नैदुर्दुर्द्वन्द्वदृष्टदृष्टभेषान्कादयः	१०-७३-५	नैव लक्षणे लोको	४-२२-९	न्यवर्तातं स्वकं धाम	१०-१०-२५
नैमं विरिधिर्धनं भयो न	१०-१०-२०	नैवं विदामो भगवन्	४-९-८५	न्यव्येदमात्मनि	७-९-३२
नैमं विरिधो लभते	८-२१-०६	नैर्विधः पुरुषकार	५-१-३५	न्यव्याो हि दण्डः कृतकित्तिपे	१०-१४-३३
नैयं शीर्षिष्यते	१-८-४२	नैववीर्यो जलपरः	८-२३-२६	न्यारुणधुद्रुद्राण्य	१-१०-१५
नैष्ये त्वां महात्मश्रेण	१०-९०-२६	नैवाशकोविदा युवं	१०-७६-४६	प, क	
नैह यत् कर्म धर्माय	३-२४-५६	नैवात्मनः प्रभुरपम्	७-९-११	पच्यातं विविधाः शाकाः	१०-२२-२६
नैकत्र ते जयति	३-२१-३५	नैवात्मने महेन्द्राय	४-१९-३३	पद्भटां नामनकम्	१-३-१९
नैकात्र शिष्यसंवातः सुहृदां	१०-६-५५	नैवात्मनो न देहस्य	११-२८-११	पद्भटान् लु वीरत्वा	४-२५-५१
नैकीर्तिकं तद्विकृतेऽऽपि	६-२-१२	नैवात्मनो परस्त्राधि	६-१७-१९	पद्भटान्नातेर्मेधः	९-१८-२५
नैकात्म्यतां मे	३-२६-३४	नैवातुलं त्वयि विशोषितनोक्तनाये	१०-७९-२०	पद्भटः पद्भटः	३-२७-१२
नैकान्तः प्रतीकारः	४-२९-३५	नैवात्यतः परिभयोऽस्य	११-१-४	पद्भटः कपिलेनाम्	१-३-१०
नैकान्तमुष्टिः स्यान्	६-२-१९	नैवार्यकामुकः शत्राद्	१०-९०-१३	पद्भटे मात्यनुप्राते	४-९-७९
नैकान्तिनो मे	७-१०-१२	नैवातीकं भवत्येव सचल्ये	१०-७५-५१	पद्भटोपाधिना गुतां	४-२५-२२
नैच्छन् तमगुभाचार	१०-९५-६	नैवाचिदन् क्षीयमाणां जलं	१०-१८-३५	पद्भटऽऽपयना	७-१-३८
नैतिधवं त्वयि क्षत	३-५-१९	नैवेन्द्रपराशिपः कापि	४-११-५४	पद्भटान्केतु भूतेषु	११-१३-२३
नैतिधवं भगवति क्षनन्ते	१०-१३-३५	नैवेतं पुत्रका भ्रातुः	४-११-५४	पद्भटानं नवभारम्	४-२८-५६
नैतन् सनानपोपरिदोन्	३-३३-३९	नैवेतं चापि गुणवन्	८-१५-५३	पद्भटानितदृष्टाणि	९-२०-२६

वधेन्द्रियार्थप्रक्षेपः	४-२९-२०	पदं तथा गुणकर्मानुबन्धम्	५-११-९	परं पदं वैष्णवमामनन्ति तथान्ति	२-२-१९
वधेन्द्रियार्था आरामाः	४-२८-५७	पदं त्रिभुवनोत्कृष्टं	४-९-४०	परं पदं वैष्णवमामनन्ति	१२-५-३२
वधेपुराख्यानमिदम्	६-१३-२३	पदा सत्येन तां	३-२०-९	परं प्रधानं पुरुषं	३-२५-३३
वर्णध्वजानि वै धुराः किरारान्	१०-३-३५	पदा मुजानेन नखाकणधिया	१०-७५-२७	परं भावं भगवतो भगवन्	१०-९०-२९
वर्णदत्ता वरहो	७-१५-२१	पदाऽऽशाण	७-७८-१९	परं शुभेषणं	३-१४-१२
वतन्यताः पक्वभार्याभिः	११-३०-१५	पदातिः पथि संरोद्धुं गदापाणिः	१०-१०-३५	परं सुखं हि नैराशं	१०-४५-४७
वतन्यकाजतो गभीः	१०-३४-४	पदातोषावतस्तस्य	१०-६१-२७	परः स्वार्चं त्यजद्	७-५-११
वतमानोऽपि तरेक्षिगव्युत्पन्नोह	१०-७-१५	पदानि तस्यास्मिन्तोक्तपात	१०-३६-२४	परकायं विशान् सिद्ध	११-१५-२३
वतयो नाभ्यसूतेन् नित्यं	१०-२१-३१	पदानि त्रीणि राजेन्द्र	८-२०-२८	परच्छन्दं न विदुः	३-३२-२६
वतकाप्रामिनी दिव्यां	१०-६७-४०	पदानि व्यक्तमेतानि	१०-२८-१५	परदेवताप्रसादाधिगत	५-१-३८
वर्ति त्वध्वनि निर्द्वयं	१२-३-३६	वदापि वृत्तौ मिथुनं	११-८-१२	परमाणुपरम	६-१६-३६
वर्ति निरीक्ष्योक्तशुभा	६-१४-५१	वदामुप	१-७-१३	परमाणुमपे चित्तं भूतानां	११-१५-१२
वर्ति परमपरमं	४-२८-४३	वदार्थेषु यथा इत्यं तन्मात्रं	१२-६-६४	परमानुग्रहो दण्डो	४-२७-९
वर्ति प्रयात्नम्	१-१३-३०	वदेकेन मयाकान्तो	८-२०-३१	परमासन आसीनं कृष्ण	१०-६२-५
वर्ति च वृच्छत भटा	६-२-२२	वध्यां तान्प्रमाणान्ध्यां	१०-६९-४८	परमेष्टी त्वपाम्	३-१४-१६
वर्ति सा प्रव्रजित्यनं	३-२४-४९	वध्यां भक्तद्विस्वाभ्यां	१०-७-२८	परशुं योजयामास	९-१३-२९
वर्तिः प्रमथभूतानां	४-२-१६	वध्यां विनिर्णयी द्रष्टुं	१०-५८-४१	परस्परानुकपनं पावनं	११-३-३१
वर्तिनं पादयोर्वीरः	१-१७-२९	वध्यामाक्रम्य प्रपदे	१०-४०-७	परस्परेणुप्रवेशान्	११-२२-७
वर्तिनः स्थलितो वाऽन्तः	१२-१३-४६	वधकोशं तदाविश्य	३-११-८	परस्य ब्रह्मणः	५-२०-१७
वर्तिनः स्थलितो भग्नः	६-२-१५	वधगर्भाकृष्णापरं हृष	१२-८-२४	परस्य विष्णोरीशस्य	११-३-१
वर्तिनस्य पदाऽऽक्रम्य	१०-४१-१४	वधमन्दनं तत्र कर्णिका	११-२७-२५	परस्यभावकर्मणि	११-२८-१
वर्तिनो भुजसूत्रं मुखे	३-३२-२५	वधहस्तं गदाद्वारपात्रं	१०-८३-४	परस्वभावकर्मणि यः	११-२८-२
वर्तिन्या पादयोर्देवी	१०-९५-७	वध्राक्षमालामुन जन्तुमार्जनं	१२-७-३४	पराश्रिकमपूर्णं वा	८-१८-४१
वर्तिमागतमकार्षं	१०-१०१-२४	वदस्यां भगवतो	३-७-३३	पराजितधीरसुभिः	८-१४-३
वर्तिरालोच्य शर्वपां	१०-५०-९	वदस्यां नरमणिधेण्या	४-९-६३	परानुपकम्	३-१९-९
वर्तिरेव हि नारीणाम्	६-१८-३३	वदसोऽनुमुद्राशक्त्यग्नयः	४-७-१७	पराभवस्तावदबोध	५-५-५
वर्तिव्रता वर्ति हृदा	१०-१०१-२५	वपात बालस्य स	६-१४-५०	पराभूतेरधर्मस्य	२-६-९
वर्तिव्रता वर्ति प्राह	१०-१००-२४	वपात भूमी परिवृद्धया	६-१४-४८	पराध्वंवासःक्षणन्धपूप	१०-७७-२५
वर्तिसुतान्यवशानुबन्धवान्	१०-२९-१६	वपच्छ चेन्ममेवार्थ	२-४-३	पराध्वंकेतु	३-९-२९
वर्ती वीक्ष्य प्रस्फुरन्ती	१०-१०१-२६	वपच्छ रथमारुढ	१-१७-४	परावतरगतिज्ञाय सर्वोपक्षाय	१०-१४-४८
वर्तीमरीचेन कता	४-११-३३	वपच्छुर्कपयो देवाः	९-१२-१२	परावहः स कपिः	१-४-१५
वर्तीसंपाजान्वधैरचित्वाऽध	१०-७३-१२	वपः पतिम्	१-१०-९५	परावरेव ये भावा	४-२३-३६
वर्तीसंपाजान्वधैरचित्वाऽध	१०-८५-१९	वपः पतिम्	१-१०-९८	परावरोपां भगवान्	३-५-१०
वर्त्तां कुपार्दनर्हाषाम्	६-१९-१७	वपः केतनिभाः शय्याः	३-३४-१६	परावरोपां भूतानाम्	९-१-८
वर्त्ताः पतिव्रतापान्	१०-१०१-७	वपः केतनिभाः शय्याः	४-९-११	परावरोपे भूतेषु	७-६-२६
वर्त्तानुर्गतं भुवना	८-२०-२४	वपः स्तनाभ्यां सुखा	४-१०-५०	पराशरात् सत्यवचामांशांश	१२-६-१४
वर्त्तानुर्गतं शरामरिधुञ्जं	१०-५९-५	वपः केतनिभाः शय्याः	१०-१०१-२८	परिक्रमन्तीमुद्राह	४-२४-१२
वर्त्तं पुण्यं वर्त्तं तोषं	१०-१०१-४	वपः केतनिभे शुभे	१०-७५-१०	परिक्रम्याद्विपुलं	८-२१-१३
वर्त्तपुण्यफलच्छाया	१०-२०-३४	वपसा शार्वाधत्वाऽऽवेद्	८-१५-४६	परिधितोऽपि संप्रभुं	६-१४-८
वर्धि न्युनम्	७-२०-५०	वर्षास्विनीनक्षत्राणिः शीतलरूपगुणो-		परिधितोप	१-७-१२
वर्धि वर्धि च मृधभावेन	५-९-१०	वपसा १०-८९-२६		परिग्रहोऽयं दुःसाध	११-९-१
वर्धि प्रग्रहणं कंसमाभाय	१०-११-३४	वर्षासि यासार्थावन्	१०-७-४०	परिचयां भगवतो	४-९-६७
वर्धं युक्तमनाचनमाहाय	११-२५-२८	वर्षास्वनीनक्षत्राणि	१-१४-१०	परिव्रतानुगाविवर्षित	५-३०-७

पानुप्येत् तन्नात	४-१-३२	पशुवद् पवननेप	४-२८-२३	पादावस्य विनिर्दिष्टा	३-७-२२
परितो वस्तीः वस्त्रान्	३-२-२७	पशुश्चायतो गोपस्तद्वने	१०-१६-१६	पादावस्यो वदित्वास्तत्राज्ञाता	२-६-१९
परित्यक्तगुणः सम्पन्न	४-२०-११	पशुर्नविधायाऽन्त्य	११-१०-२८	पादुके न्यस्य पुरतः	१-८-१२१
परिधाय स्वयसांसि	१०-२०-२३	पश्वि मे श्वेषांद्वाती	४-२९-१०	पादुके भारतोऽङ्गुष्ठान्	१-८-१२४
परिनिधितोऽर्चयेत्पुण्य	२-१-९	पश्व पश्व वयसांस्ते	१०-१२-२७	पादुके शिरसि न्यस्य	१-८-११७
परिभूत इमां गा	११-२३-४२	पश्व प्रयान्तीश्व	४-३-१२	पादुर्नूनं शोचति	१-१६-२१
परिभ्रमन्मुक्ताभाम्	१-११-१०	पश्व मृत पुमानेष वंशितो		पादोऽन्त्य संबध्नाति	२-६-१७
परिभ्रमणविशेष	१०-४८-४	पुनर्कामुकः	१०-८८-२	पादौ हौः क्षेत्रपदानुसर्पणे	१-६-७
परिमाणध कानस्य	२-१०-४७	पश्यात् सर्वदेवानां	१०-६६-१६	पाद्यमाचमनीयं च गन्धं	११-२७-३२
परिभेऽङ्गनं दोष्यौ	४-१०-४३	पश्यात् सर्वभूतानां	१०-५१-४७	पादादीनुपकल्प्याप	११-२७-५२
परिचयसं पशुर्न विरा	१०-९६-२९	पश्वतेह तना वाहन्	१०-२८-१३	पाद्यार्थाचमनीयार्थ	११-२७-२१
परिर्वाहः कतिपयैर्बुक्तो	१०-५८-४१	पश्वतेतान् महाभागान्	१०-२०-३२	पाद्योपस्यार्जनाप्यदीनुपचक्रान्	११-२७-२४
परिचिपपन्त्यस्तद् द्वित्वा	१०-२७-६	पायत्यपं पिपणया	३-३२-२०	पापेन ते देव	३-६-२४
परिचिपपन्त्यस्तद् द्वित्वा	१-८-६४	पायधम्	७-६-१४	पाषाणि कर्तनादेवाम्	१-११-४६
परिशोचति ते माता कुरीत	१०-६८-१९	पाषाणि मे ते	३-२६-३५	पाषाणिकृत्तं वै भूयो	४-१९-१५
परिधान्येन्द्रियान्वाह	१-६-१५	पाषण्यदोक्षप	१-३-१६	पापं प्रत्यसे निहते देवाः	१०-१६-३१
परिचक्रिचक्रान्कण्डे	१०-९०-२	पाषमां निर्निवः शक्रः	६-१२-१६	पापुर्वमस्य मित्रस्य	२-६-८
परिच्यज्याच्युत्तं वीरा	१०-६२-३	पाषराज्ञादितान्ते	१-८-३	पापुर्वमस्य मित्रस्य	८-११-२९
परिस्तीर्षाथ पुषुषेऽन्वापाथ	११-२७-३६	पाषाणि धननाम्	७-१३-३१	पापमेष्टानुपादाप	१-८-१२०
परिर्क्षितनमादिष्टः	१-१७-३४	पाषाणि नान्यं दुरुषान्	३-१८-३०	पापमरीचिगर्भायाः	८-१२-१९
परिर्क्षदधि राजपिं	१२-५-९	पाषाणं न्यसन् प्राप्तां यत्नां	१०-४९-२७	पापानान्यभूत	३-१६-१८
परित्यागध्वस्य पिप्पणाग्रं	४-१२-२९	पाषेष्टान्यवदो	७-१३-४	पाषाणं महाभाग	१-५-२
परे ब्रह्मणर्षिर्देवे	७-५-५०	पाषाणातातकस्याग्र	१-१३-१०	पाषाणि धुि धुन्या	१२-५-२०
परेण विज्ञाता	३-७-५	पाकपशुचिधानेन	६-१९-२२	पाषाणस्त्वमेष्टानुपेष्टान्तातिना	१०-७५-९
परिर्क्षितासिता साऽहं	८-१५-१६	पातपशुपुरो धमं दम्प्रापेपु	१२-२-१३	पाषाणस्तकशेषो	१०-६७-३४
परिहृतस्यः रुच	५-१३-७	पाषाणन्यध्वनिं धुन्या	१०-६३-१०	पाषाणतोऽङ्गसा तभ्ये	४-३०-३८
परां रजः सवितातंवेदो	५-७-१३	पाषाणतानं दुपदं दमपां च	१०-५५-२६	पाषाणै च सद्दृश द्वारकामेन्य	१०-६२-५८
परोऽप्यपन्यम्	७-५-३६	पाषाणतानं दुपदं बानिः	१०-५६-२	पाषां प्रजाविना	१-११-१९
परोक्षवादी वेदोऽयं	११-३-४५	पाषाणीं द्रीपदी साध्वी	१०-८९-१०	पाषाणाराकणो द्युः	१-२-२५
परोक्षदम्यो जगत्सम्पुः	६-३-१२	पाषाणेषु स्थितानस्यम्	१०-६२-१०	पाषाणैर्चिह्नं देहेषु ब्रह्मिहस्तदुपाधरः	११-७-११
पजन्त्यः शतवर्षाणि भूमी	१२-४-७	पाषाणाभोरारामयो मध्विदेव	११-८-११	पाषाणैऽपीदृश गुदं प्रापं हृदयः	११-१५-२४
पजन्त्येषो जतनः	८-१९-३१	पाण्डवाश्च महान्मानः वृषा च	१०-७३-३१	पापयन्ति प्रजापालाः	८-१३-६
पजन्त्यो भगवान्निन्दो	१०-२२-८	पाण्डवाश्च महीपाला	१०-७३-२९	पावकः पश्विर्भार्यामिताश्च	१०-६६-२८
पज्जि त्वत्कहासु तामुन्याप्य	१०-५५-३०	पाण्डुपुत्रानुपाति	१०-१८	पावकः पश्माप्यश्च	१०-२४-४
पज्जिपुन्यहासुद्विन्नेतसा	१०-५५-२७	पाण्डुपुत्रेणा कुन्या	१०-५६-१०	पावनार्थिमापाप्याद्	१०-१०५-७
पज्जि नन्द्या सत्याः	४-७-२२	पातानतनमारम्य	११-३-१०	पाहि पाहि महापाणिन्	१-८-१२
पज्जिपुन्य रात्रेन्द्र	७-५-५६	पातानमेतस्य हि पादमूलं	२-१-२६	पाहिमां पातान्	३-२१-२६
पज्जिपुन्य पतितया वनमानपेयं	११-६-१२	पातितोऽर्च्यः शिरा देवैः	९-७-६२	पिहता नाम वेष्टयाऽसीद्	११-८-२१
पज्जितो नादः	१-९-१३	पादन्तासिर्भुजिपुतिभिः	१०-३-८	पिष्टाकात् कुक्षेयान्	१०-१०५-४
पजापनं वदुक्ते जातस्य तव	१०-५४-८	पादयोः पतितम्	७-५-२७	पिष्टे नाप्यग्निसंयुक्ते	११-२७-२२
पजापमनी नो एष्टा मागधः	१०-५५-१८	पादोपारविन्दं च	४-१५-७	पित्तं वक्ष्यस्तम्	१०-७-२
पजापतिं पनयती सङ्ग्रामे	१०-६६-२१	पादोपार्गानुकोष्यौ	६-८-६	पित्तः मिद्वगन्धर्वा	११-३१-२
पजायो ययसं शीरं	४-१८-२३	पादसंवाहनं चक्रुः केचित्	१०-१३-१६	पित्तानुपतन्धार्थी	१०-४३-१

पितरि श्रम्यते	७-७-२	वीतप्रापस्य जननी	१०-८-३७	पुत्रास्तन्मातरस्तापन्	९-८-१२९
पितरि श्रम्यतेऽऽरुणं	३-२६-५	वीतप्रापेऽमृतं	८-८-७२	पुत्रास्तन्पुष्पन् पितृभ्रमिभूमिष्व	११-३०-१९
पितरि भ्रंशिते स्थानात्	९-१५-३	वीतबासा पनयामः	६-४-३७	पुत्रेण जायते लोकः	४-२१-४५
पितरौ नान्यविन्देतां	१०-९-४७	वीतबासा महोरस्काः	८-८-३२	पुत्रो मे रक्षितव्यस्ते स्थानो	१०-६७-३६
पितर्युपसृते बाणदौ	११-२-३४	वीतांगुर्कं पृथुनितम्	३-१६-४०	पुत्र्या वरं परिपुष्टुम्	९-४-३०
पितर्युपसृते पाण्डी	१०-४७-३४	वीते गे वृषाकेण	८-८-१	पुनः पुनितमगमन्त्य	१०-२८-३५
पितर्युपसृते सोऽभूत्	९-१७-२३	वीत्या मुकुन्दमुत्तरात्पमिधृष्टै	१०-१३-४३	पुनः स्वसत्रमासाय मुनीनां	१०-९५-१४
पितर्युपसृतेऽऽभ्येत्य	९-७-११	वीत्याऽऽन्तरजं वक्षिः	४-८-६३	पुनः स्वहस्तीरपतान्	९-१३-३५
पितर्युषाभ्यां क्षिप्रभाभ्यां	१०-४३-२१	वीत्याऽऽयः पादपाः पद्मिरासन्	१०-१८-१९	पुनःपुनः स्मारयन्ति	१०-४५-५०
पिता गुरुस्त्वं जगतामधीशो	१०-२५-६	वीत्याऽमृतं पयस्तस्या	१०-७४-५५	पुनस्तदुपादेन तदप्याच्छिन	१०-५९-३१
पिता मे पूजयामास	१०-७१-३७	वीतापताष्टभुजमण्डल	४-३०-७	पुनरात्ताप संन्य उपक्रुष्टं	१०-१३-३१
पिता मे मातुनेपाय स्वयमाहूय	१०-७१-१५	पुंश्चत्पाऽऽहृतं चितं को न्वन्यो	११-२६-१५	पुनर्गाढं स्वामादाय	३-१९-१६
पिताप्रह्लादपुत्रस्ते	८-१८-१४	पुंसः कृष्णतो	८-७-४०	पुनरप्य वाचमानाय	१-१७-३८
पितामहसमःसाम्ये	१-११-२३	पुंसः त्रिषामिपुनीभाय	५-५-८	पुनरप्य भूषाद्रगन्तुं	१-१९-१६
पितामहस्य ते यज्ञे राजसूये	१०-८५-३	पुंसस्त्रिगो विहितः सुहृदां	१०-६-२८	पुनरप्य शक्रः कोदण्डे शरान्	१०-६७-७९
पितामहा मे समरेऽऽमरत्रयैः	१०-१-१५	पुसां कलिकृतान् दोषान्	१२-३-४५	पुनस्तत्र गतोऽन्द्यान्ते	९-२२-४८
पितामहेनाभिहितम्	८-२५-५९	पुसां किलेकान्ताप्याम्	६-११-२२	पुनस्तमासज्जन	७-८-२८
पितामहो मे भवदीय	८-२०-४१	पुसां गतिं मृगयतामिह	३-१६-४५	पुनस्ती र्षसांयेन	७-१०-३७
पितुः कायेन सन्धाय	९-१४-२०	पुसां उलाप्यतमं मन्ये	८-२०-३७	पुनीदि पादरजसा	१०-३९-१३
पितुर्पुत्रनिरूपे स्वे	४-१-६६	पुसां न्वकाप्याय	३-९-२६	पुनीदि सहलोकं मां	१०-९५-११
पितृदेवमनुष्याणां	११-२०-४	पुसामतो विविध	३-१०-१३	पुमान् योपिपुत श्लोच	४-१७-२७
पितृदेवमनुष्याणां	३-१२-१६	पुसाममापिनां सम्यग्	४-९-६३	पुमाभारित यद्वत्ता	६-५-१३
पितृदेवमन्त्यानां	४-२५-४१	पुंसो यथैन्द्रियाणि	३-३२-४९	पुमाभेताप्यतिवेतमात्यनः	४-२१-३९
पितृभूर्लक्षणः कर्णः	४-२९-१३	पुंसो वर्षातान्	७-६-११	पुर् एवात्यसं कापि नागच्छं	१०-६२-१५
पितृभ्य एकां पुक्तोभ्ये	४-१-४९	पुंसोऽयं संकुलैर्हेतुः	८-१८-२५	पुर् निर्माय सान्नाय प्रावत्	१०-८६-२४
पितृभ्यां प्रथिते साध्वी	३-२४-२	पुंसोऽयुक्तस्य नातायै भ्रमः स	११-७-८	पुर् भोजकतं जगुः साम्न	१०-७६-३६
पितृभ्यान् सुहृत्पुत्रा	१-१२-२२	पुच्छमूले पाता	५-२२-२५	पुर् सम्पुष्टसंक्षिप्तमार्गप्या	१०-५८-८
पितृचानं देवयानं	४-२९-१४	पुच्छे प्रगृह्यजिननं	१०-४१-८	पुष्टामप्रजान् सार्थान्	११-१८-२४
पितृन्यहन्तुः	७-५-३५	पुष्पद्रुमनता	३-२३-४०	पुष्टामप्रजोपाय	७-२-१४
पितृवससुर्गुक्षीणां	१०-८१-४१	पुण्या बत व्रजपुत्रः	१०-४२-१३	पुष्टामेव्याभमिणाम्	१०-१८-४६
पितृन् देवान् सभम्यन्त्यं पित्रांश्च	१०-५८-१०	पुत्रं कृत्वा मुनःशेष	९-१४-३०	पुष्टतः स्वमहिषी	४-२६-१८
पितृन् धानन् स्वसङ्गतिन् हन्त्या	१२-३-३७	पुष्टदारावन्पुतां सहस्रः	११-१७-५३	पुष्टस्तस्य सुतः	९-७-१२
पित्रा सम्पूजिताः सर्वे यथावीर्यं	१०-७१-२१	पुष्टीव्रजनानीकिचार्कान्ताकरोपुभिः	१०-७०-६	पुष्टतःपुष्टं स्थानां	१०-६२-२१
पित्राचानुमते राजा	१-९-५७	पुष्टोक्तकतुराः सर्वे	१-८-१	पुस्तान् सचितुः	५-२१-१६
पित्रे माधाराजाय	१०-४९-२	पुष्टोक्तार्कमस्तन्यमः	१०-९७-३०	पुता किल महानाहो धर्मं	११-१७-३
पित्रोः किं स्थितु भाषायाः	११-२६-१९	पुष्टमे भविता भदे	६-१८-५५	पुता क्षीरान्पुर्जातो	१०-६५-४४
पित्रोर्पाशक्षितो रामः	९-१४-१	पुष्टस्यैव च पुण्यां	३-१५-४४	पुता नारदशापात् नी	१०-१०-२३
पित्र्यं च स्थानम्	७-१०-२४	पुष्टा हिरण्यगर्भस्य	११-१३-१६	पुता पिता नो	३-१५-१३
पित्र्यान्तिरिहिरिय	७-७-३	पुष्टाणां दुहित्यां च कान्ते	१०-७९-३५	पुता मया प्रोक्तमताय	३-४-१३
पित्रन् इयं पक्षुभ्यो	१०-४१-२१	पुष्टाणां हि परोधर्मी	६-७-२९	पुता रथैर्मर्षापूज्यैश्चरन्	१०-५४-५२
पित्रान्ते ये भगवत	२-२-४०	पुष्टान्प्रापयन् तांस्तु मह	१२-६-१०	पुता विरजन्तां सत्रे	४-२-४
पित्राद्वीची मुपेणौ	४-२५-२४	पुष्टान् पित्रान् कृतान्श्च	७-४-४६	पुता मुष्टावचीपथो	४-१८-६
पितं मया जन्म	३-१४-१७	पुष्टार्थमिदं रददा	१०-६८-३	पुता स्वयम्भूय संयमा	६-९-२३

पुराजनेन ब्रजपते साधयो	१०-५-१७	पुनहाप गतिं	३-२५-२३	पुन नु बजमानस्य	४-८-४
पुराजनेन ब्रजपते! साधयो	१०-२४-२०	पुनहो नाभिर्तो जज्ञे	३-१३-२४	पुन धनत्रयो वातः सुपेणः	१२-११-१३
पुराकन्यापथे स्मृकनम्	४-८-४२	पुनोमा वृषर्वा च	६-१०-२०	पुराजनेनपथः विहसो	६-६-४२
पुरागतसधनं ब्रह्मन्	१२-६-५२	पुनोमा वृषर्वा च	६-६-३०	पुराजथापतचद् दन्तान्	४-६-२२
पुरागतसंहितां दिव्याम्	८-२३-५५	पुनोर् मधुरायां च द्वारपत्न्यां	१२-१२-६०	पुनक् सारेण वा मद्यं	११-२९-११
पुरागतसंहितामेतां कृषि	१२-४-४१	पुनोर्गो देवभानुष	१०-१०-५३	पुनार्थिषः कर्महोता	४-७-४७
पुरागतसंहितामेतामधीन्य	१२-१२-६३	पुनार्जितं चापमैत्रेण	१०-४८-२०	पुनार्थिषाणाम् प्रमुह	१०-८८-२७
पुरागतसंहितामेतामधीयं	१२-५-४	पुनकस्यैवृतास्त्रेभिः	९-८-१२६	पुनपेत्थं कल्पदे	१-८-४७
पुरागसहस्रासम्भूतिमस्य	१२-१३-३	पुनमिप्रस्तु शुद्धाहः	१२-१-१६	पुन भ्रातन् स्वरावीष्य तन्नुजान्	१०-७०-२७
पुराग्वनेन सुहानि	७-१४-३८	पुन्यापणस्य प्रभा भाषां	४-१३-१३	पुन यिलास्व भ्रात्रेयं कृष्णं	१०-८१-३९
पुरी बभ्रापवनानुपुनानानि	१०-८७-४	पुन्यश्च लाजाग्रलिभिः	१०-५२-११	पुनं समागम्यकृताभिबन्दन	१०-६२-७
पुरी विहायोपगतः	४-२८-४२	पुन्याराज्यवातायनं	१०-५३-९	पुनियी वायुप्राकाश	११-७०-३३
पुरीपतमस्तनुपुनस्ततो	१२-१-२६	पुन्यो हिरण्यनाभस्य	९-१०-५	पुनियी वायुप्राकाश	११-१६-३७
पुनकुलं सितं पुत्रं	४-१३-१६	पुीः सवृनी रम्भाभिः	९-९-२८	पुनियीपथिवीजानि	४-१८-१३
पुनकनसमुप्युष्यान्	९-२१-१६	पुनपत्न्या कृषि सम्यक्	१०-८६-६	पुन्यः पुनुरवा गाधिर्भरतो	१२-३-९
पुनपु पुत्रजं सिध्वाद्	९-२१-२	पुनपत्न्या जगन्नाथं प्रताप	१०-१४-६६	पुन्यः प्रजानां करुणं	१०-७०-१२
पुनपुं प्रकृतिर्ब्रह्मन्	३-२८-१८	पुनपेताश्वाराजाश्व	६-१९-४	पुन्यकानिः पुनो भूषाः	४-११-३२
पुनपुं सत्यंपुनकमनुमाषा	११-२५-९	पुनं चक्रनुन्यान्मन्मन्यान्	१०-५-१६	पुनोस्तन्यकृमाकर्ण	४-२३-१७
पुनपुः प्रकलिन्यक्त	६-१२-११	पुनादीनां प्रवाहायै महापवंसु चा	११-२७-५०	पुन्याः स वै पुनकम्	९-३१-६७
पुनपुः प्रकृतिन्यक्तमहेश्वरो	११-२२-१४	पुनितः सुममासीनः	१०-६-२२	पुन्यार्थम् नै सुदिमान्नायनं	१०-७०-२६
पुनपुन्ये च मां धीराः	११-७-२१	पुनितस्तेः सूरिः कृष्णो	१०-६५-४	पुन्यार्थाय देवाय	८-१६-२६
पुनपुस्य मुचं ब्रह्म	२-५-३७	पुनितो यदुभिर्भिर्द्विर्वि	१०-५२-१४	पुन्यश्च पत्नी सविनुः	६-१८-१
पुनपुस्यभार्गवार्वादिन	११-२-३३	पुनितो यदुभिर्भुङ्क्षे	१०-८८-८४	पुन्यधाम्यदमन्दमन्दनारिप्राञ्च	१२-१३-२
पुनया यदि मुह्यति	४-२०-४३	पुनना नोक्तनासरी राक्षसी	१०-२७-३६	पुन्यश्चापपन्थं स्वपु	१०-९०-६
पुनयाः चमर्षश्च	९-२१-१०	पुननाजनेन नीताजनेन	१०-४१-२५	पुन्यश्चापिपुन्येवासी कराज्ज्वाला	१०-७९-२४
पुनयानुपुन्रीतानामेतेषां वासनामपः	१२-६-५६	पुननासुपयः पानं	१२-१२-२८	पुने त्वजवीथी	५-२२-५७
पुनयानु योषिणो दमः	१०-९१-७	पुनोर्वैशं प्रबध्नामि	९-१७-१	पुनो भगवता तवै	१०-३७-४
पुनयाय पुराणाय	४-२४-४३	पुनं वर्यसहस्रं मे	९-१६-१८	पुन्याज्ज स्वागतं तमै	१०-३६-३६
पुनयावर्षवर्तिका		पुनकाभार्गव पुनं	१०-१०-६७	पुनैः कृष्णमहाभूताः किमुका इव	१०-५१-३६
पुनयायच उतस्युः	९-४-१५	पुनचन्द्रकामुदे कीमुदी	१०-९०-१८	पुनैः क्षिती गनरपाश्र्वगत	१०-५८-५८
पुन्येयरापोत्र न वैतधण्यमण्वभि	११-२२-११	पुनमन्त्रनपोषश्च नादिप्राणां	१०-१५-१३	पुनैः शीतांसि रथिनामविचनं	१०-५९-५८
पुन्येय्यपि राजेन्द्र	७-१४-१७	पुन्याः पुनित्य उगाय	१०-११-१८	पुनैः समुदे बहयः सान्त्वया	१०-८८-६
पुन्येय्येदुभिर्गुप्तम्	१०-४०-१५	पुन्यमाज्ज्मूल विरजं	४-११-१४	पुनैः सुमनसो	३-२५-८
पुनयो रामचरितम्	९-९-२३	पुनै नपत्ता	३-१०-४१	पुनैः स्वर्गसंहितामूचे इन्द्रप्रम	
पुनहोप्रसन्नयोः पुनः	९-२१-६	पुनैहर्षानपमन्त्रदेवविप्र	१०-५७-४०	पुनैः यतिषः पुनः ।	
पुनरवस एवासीन्	९-१२-५१	पुनं मृद्वीनं गुणकर्मचिचमज्ञान	११-२८-३४	पुनैः विभिन्यासिनिप्येवै	१२-६-१७
पुनर पुंसाज्ज्मृद्वीनो परान्वरो	१०-१-२२	पुनं निजिन्य	१२-३-१	पुनैः संहितामायं	१२-६-१७
पुरोपसा वसिष्ठोऽहं ब्रह्मिष्ठानां	११-१६-२२	पुनं खानं प्रकुर्वीत धीत	११-३०-२०	पुनैःकं मातुनेपं मे सहै	१०-१३-१०
पुरो करापन् ब्रह्म	३-३-२४	पुनैद्वारं समासाय कुरुप्रांगपाङ्गवा	१०-१९-१३	पुनैःकस्य यं पञ्चाज्	१०-३५-२०
पुरांस्तु बाहोपयने	४-२५-१४	पुनैद्वारं नृपैः साहै यत्नां	१०-४९-४०	पुनैःकौ नाम राजा वै	१०-६९-१
पुनकोदिससस्रोदो	३-२-५	पुनैवसुपारिग्रम्	८-१५-४७	पुनैःकौऽपि तदुपोगमुत्तम्य	१०-६९-२४
पुनस्पोऽज्जपयन्	४-१-३६	पुनैवन् स्थापितं गोपैर्वीतिभिः	१०-८-१४	पुनैःनपयदानां वै	१२-२-२२
पुनहस्य गतिर्भाषां	४-१-३८	पुनैवासी राराभस्य	३-१२-३४	पुनैःकौ रोहिणी भद्रा	९-२१-४४

वीर्यमास्यां सिनीचान्यां	४-१२-४८	प्रजापतेर्दग्धशीर्षीणां	४-८-३	प्रत्यनीकं मन्यमाना	११-३०-२२
वीर्यपथंमोऽग्नीषां	११-२२-९	प्रजापतेर्दुहितारं	४-११-१	प्रत्यर्ष्यं मृत्यवे पुत्रान् मोचये	१०-१-४५
प्रकल्प्य वत्सं कपितं	४-१८-१९	प्रजापतेस्तं वचसा	३-२२-१६	प्रत्यवस्थापितं सुमकुजं	१०-५८-२३
प्रकारोणाग्रिवर्षेण	८-१४-१५	प्रजापतेस्तं श्वशुरास्य	४-३-८	प्रत्याकुरु नपनमन्ता यत्र	११-३०-३
प्रकृतिः पुरुषश्चेति विकल्पः	११-२२-२८	प्रजापतिस्तं आदिशः	४-३०-१५	प्रत्याक्षिप्य विभुं	८-१०-१०
प्रकृतिः पुरुषाचोभी	११-२२-२५	प्रजापचाग्रमभूषिषाः	१२-१-३७	प्रत्याख्यातः स तेनापि	१०-६१-२४
प्रकृतिः पुरुषस्यैव	३-२८-२४	प्रजाते भक्षिष्यन्ति स्नेच्छा	१२-१-४३	प्रत्याख्यातो विधिभेन	९-६-४३
प्रकृतिर्हस्त्योपादानमाधाराः	११-२४-१९	प्रजेशा वयम्	७-८-५०	प्रत्यागमनसन्देशीः	१०-४४-७
प्रकृतिस्त्र्योऽपि पुरुषो	३-२८-१	प्रजोषप्रव्रमातस्य	१-७-३२	प्रत्यादिष्टं मया तत्र	२-९-२२
प्रकृतिः पुरुषस्यापि	३-२७-१०	प्रज्वरीऽप्यं मम प्राप्ता	४-२७-३०	प्रत्यानीताः परम	७-८-४३
प्रकृतेर्यस्यामानमविबिच्यनुपः	११-२२-५०	प्रगतकामदं वधजार्चितं	१०-२९-१३	प्रत्युज्जम् प्रदपेण	१-१२-५
प्रकृतेर्गुणसाम्यस्य	३-२७-१८	प्रगतदेहिनां वापकाज्ञं	१०-६९-७	प्रत्युद्रमप्रथपणाभिवादनं	४-३-२२
प्रकृतेर्गुणसाम्ये तु	११-२२-१२	प्रणमेरद्वज्रद्वयी	६-१९-९	प्रत्युपस्थीयमानः	३-१४-४८
प्रकृती तत्सत्ते ह्यात्मा	११-२३-२६	प्रणम्य दण्डवद् भूमी	४-१-२४	प्रथमस्य महाभाग	२-८-३
प्रक्रमन् स्वस्तकृतं	१०-९६-२१	प्रणचारिपकारान्ताम्	६-८-८	प्रदर्शयित्तनपता	३-२-११
प्रगापतश्च वीर्याणि	१-३-३७	प्रणामं चक्रतुर्वीर्यं	१०-५२-२१	प्रदाय च पुनस्तानि	१-२३-३५
प्रगृह्य केसोप चतान्किरीटं	१०-४२-३६	प्रतिक्रिया न यस्येह	१-१२-२०	प्रदोषो निधिषो न्युष्ट	४-१३-१४
प्रगृह्य पाणिना धात्री	१०-५८-५४	प्रतिगृह्णामि तेशापम्	६-१७-१७	प्रपुञ्जं गदया शीर्णवधः	१०-८७-२१
प्रगृह्य रुचिरं चापम्	९-१-२४	प्रतिगृह्य तु तत्सर्वं भगवान्	१०-९२-५३	प्रपुष्टः सर्वपुष्पीनाम्	१-१३-३०
प्रपोषो गात्रवान् सिद्धो वनः	१०-७६-१५	प्रतिग्रहं मन्यमानस्तपस्तेजो	११-१७-४१	प्रपुष्टश्चाक्षरेण्यस्य	१-१०-५४
प्रचेतसः पितृवर्षस्यं	४-२४-१९	प्रतिग्रहाद् तदाहम्	६-५-४४	प्रपुष्टश्चाक्षरेण्यस्य	१०-१०५-१९
प्रचेतसां गिरिप्रेण	४-२४-१६	प्रतिग्रहाद् भगवान्	१०-९१-१९	प्रपुष्टास्मिन् युधिष्ठिरमन्तरी	११-३०-१६
प्रचेतसोऽन्तरधरपी	४-३०-३	प्रतिनन्य ततो	७-१०-३५	प्रपुष्टाचानिस्त्र्योऽभूद्	१०-७६-१८
प्रचोदिता येन पुरा	२-४-२२	प्रतिनन्य स तपाधाम्	९-६-२५	प्रपुष्टेनापिस्त्र्योऽसी	१०-८८-१५
प्रजा देवाभुरपितुं	३-१४-१८	प्रतिवाकुरभूत् तस्मान्	१०-१०५-२६	प्रपुष्टो भगवान् वीर्य	१०-८७-७
प्रजा भोजनपतेर्व्यं	१०-४१-३७	प्रतिवातु कुमारोऽप्यं	१-२-२६	प्रपुष्टो युयुधानस्य गदः	१०-७८-३
प्रजाः पुपुषुः प्रीती दम्पती	११-७-५९	प्रतिवाते तु देवर्षी	१०-३४-२०	प्रपोतसञ्ज्ञं राजानं कतां वत्	१२-१-२
प्रजाः सम्मूर्ष्टांसिक	१०-६-६	प्रतिवन्द्येन्द्रप्राणम्	१-१८-२६	प्रदुत्य ह्रं विधान्ती	१०-५५-१९
प्रजाः सुजेति	३-२२-६	प्रतिनभ्येन्द्रप्राणः कालिपः	१०-१४-५५	प्रदाभिचन्दनालेप	१-१०-५९
प्रजानां चित्तो ये च	६-२-३	प्रतिनभ्योमस्ततो भानुः	९-१०-१०	प्रधानकालाशयकर्मसङ्ग्रहः	४-२१-३४
प्रजापतिः प्रजननमपानो	१२-१०-७	प्रतिभुतं त्वपैतयै	८-१८-३१	प्रधानपुरुषावासी	१०-३६-३०
प्रजापतिः स भगवान्	४-१-३	प्रतिभुतं ददायीति	६-१८-४३	प्रदाक्रमणे एते	१०-२८-२४
प्रजापतिपतिः सद्यष्ट	३-२२-२५	प्रतिभुतधपयता	१-७-३८	प्रपन्नोऽस्मि महायोगिन्	१०-३२-१६
प्रजापतिपतिः साधार्	४-२९-४३	प्रतिपिथ्येन्द्रतेजा	६-१०-२३	प्रपन्नोऽस्म्यभिष्कृतं ते	१२-९-२
प्रजापतिपतिः	३-२१-९	प्रतिहया सार्वभौमं	११-२७-५१	प्रबुद्धकर्मा	३-७-४
प्रजापतिपतिर्ब्रह्मा	८-२२-२०	प्रतिहयाशमपद् विश्वं	४-२४-५१	प्रबुध्य स्वप्रमुक्तिभ्यां	३-२८-५
प्रजापतिर्दुहितारं दृष्ट्वा	३-३२-३८	प्रतीकाशो भानुमनः	९-१०-११	प्रबोधयति माऽविज्ञं	४-२८-२०
प्रजापतिर्धर्मपतिरैकज्ञः	२-९-३९	प्रतीक्षते त्वां दासाहो	१०-१२-२५	प्रबवी सर्वविधानां	१०-४३-३०
प्रजापतिर्नाम	३-१८-१८	प्रतीक्षन्तुपालानाम्	५-१५-४	प्रभातायां तु शर्वरी	१०-६९-१३
प्रजापतीनां स पतिः	३-८-२५	प्रताः स्मस्ता	७-६-१८	प्रभावं वीर्यं प्राहुः	३-२७-१७
प्रजापतीन् मनुन् देवान्वीन्	२-१०-३७	प्रत्यवपिष्णोऽप्यम्	५-२०-५	प्रभाष्येवं वदी यियां प्रपुष्टाय	१०-६८-२०
प्रजापतेः कर्मस्य	३-३४-१५	प्रत्यक्षेणानुमानेन निगमेन	११-२८-१०	प्रभृतीकनृगान्म्य	५-१३-३
प्रजापतेर्नागिरासः	६-६-१९	प्रत्याग्रमव्यवस्थाप	७-६-२८	प्रमत्तमूर्तिविकृष्यचिन्ता	१०-५४-५१

प्रमतमुषैरितिकृत्वाचिन्तया	४-२४-६६	प्रशान्तमाषागुणकर्म	९-८-२५	प्राच्यविषयमेवां	१-६-४
प्रमथ्य तस्मा राज्ञः	१०-५७-१५	प्रशान्तिमासीनम्	१-२०-७	प्राक्ते बर्हिष्यसीनो	१-२५-१०
प्रमथ्यद्वयं प्रतिपत्तानं मूढं	५-१८-३९	प्रश एव हि तच्छ्रुजो	४-२९-५५	प्रागकल्पान्नु कुत्रां	१०-७३-२२
प्रमाणमण्डोरास्य	२-८-१६	प्रशस्त्या मध्वैः सं कृतो	१३-७-५	प्रागं यमुदेवस्य	१०-२४-१७
प्रमृत्वाभुक्ते नेत्रे	१०-७५-३१	प्रथधाननम्	७-८-५	प्रागं कमुदेवस्य	१०-९-१४
प्रपञ्च तानि नः कृष्ण	१०-१३-२६	प्रष्टुं विनञ्जनीं पुष्पान्	११-१-१५	प्रागल्भ्यं प्रभुनः	१-१६-२९
प्रपतः कर्तव्यं प्रातः	४-१२-४७	प्रसङ्गमजरं धारां	३-२६-२०	प्रागुत्तरस्यां शास्त्राणां	१२-८-२१
प्रपात देवयजनं प्राद्यग्रा	१०-२१-३	प्रसज्जितकांश्च नता	५-१३-१३	प्रागुदीच्यां दिशि इयम्	९-८-१०
प्रपातेऽप्यनेन	७-५-४१	प्रसन्नं पिबतः	८-७-४६	प्राङ्गणे सत्यभासायाः	१०-६७-४५
प्रपुक्तान् भोजनानेन	३-२-३०	प्रसन्नवज्रः ननिनापेक्षणं	२-२-१०	प्राङ्मुखैर्पुष्पैरेषु	८-८-१
प्रपुनं चतुरङ्गाणां	१०-५१-१६	प्रसन्नयदनामोर्जनं	३-२९-१३	प्राचीनबर्हिषः सतः	४-२५-३
प्रप्राप्तिर्नो वीर्येण त्वमप्रमादाय	१०-५४-६१	प्रसन्नयदनामोर्जो नृणां	१०-१-५३	प्राचीनबर्हिषः पुत्राः	४-२४-१४
प्रलम्बं पातपिचोऽग्रं स्तेनं	१०-२४-११	प्रसन्नो भगवान् कुञ्जो	१०-४०-६	प्राचीनबर्हिषः राजर्षिः	४-२९-८५
प्रलम्बवीर्यभुजं	१०-३७-४५	प्रसादाभिमुखं शश्वजं	४-९-४८	प्राचैतस्य महाभाग	६-४-४३
प्रलम्बवक्त्राण्यनुगावर्तमहाशयः	१०-३-१	प्रसादितः सत्यवत्या	९-१३-१२	प्राजापत्यं तु त्ज्	३-१६-०१
प्रलम्बो धेनुकोऽऽरिस्तृणावर्तो	१०-४४-२७	प्रसादो यष्टपत्नीभ्यो	१२-१२-३१	प्राजालहोऽऽप्यम्	६-१२-१७
प्रलम्बपथसि धातुः	८-२२-६१	प्रसाद पाण्डवान् स्वे स्वे	१०-१००-६	प्रागनुद्धिमनःस्वात्म	१०-२१-२७
प्रवर्तिता भीरुपयावहा	१०-४९-६८	प्रसीदति यदा सत्यं	१२-३-२७	प्रागनुवीर्य सन्तुष्यन् सु	११-७-३९
प्रवर्धिता ये भवताऽनुकाम्यता	११-२९-३८	प्रमुमुक्षानदम्	६-१५-११	प्राणस्य शोषण्यन्तारं	३-२९-९
प्रवरणाण्यं तत्पूर्वं	१०-५५-२१	प्रसूतकाल आसन्ने	१०-१०२-४०	प्राणस्य शोषण्यन्तारं	११-१४-३३
प्रवरुणां चरश्चण्डाः	३-२०-१८	प्रसूतिमिधाः स्त्रियः	४-६-९	प्राणस्योर्जस्वती	६-६-१२
प्रवालकल्पुषोऽर्थं	८-११-१३	प्रसन्नो हयमाकस्य मृगाणां	१०-६०-१४	प्राणैश्चविजहुस्तव	११-३१-१९
प्रवालवर्द्धनकल	१०-१४-८	प्रस्थानाभिमुखोऽऽप्येनं	४-२०-२१	प्राणाः दाराः सुता ब्रह्मन्	४-२२-४७
प्रवालवेदं मृगानवचंसां	२-९-११	प्रस्थापनोपवनपैरकत्यानां	१०-७९-३६	प्राणादीनां विश्वसृजां शक्तयो	१०-७४-६
प्रवासस्थस्य यो धर्मो	३-८-३४	प्रस्थिते तु चनं पित्रा	४-९-२२	प्राणाद् वायुर्भिषेजो	३-२७-५८
प्रविषेता पुत्री दिव्या दिवसे	१०-१००-१२	प्रहर्ति नवै सीपु	४-१७-२१	प्राणापानी	७-१५-३२
प्रविषेता सभा दिव्यां	१०-६७-४२	प्रहर्षवेगोत्कलिता	७-८-३६	प्राणाधामेन संप्रम्य	४-१-१९
प्रविश्य तत्तीर्थं	३-२२-४५	प्रहसितं श्रिय प्रेमवीक्षणं	१०-२९-१०	प्राणाधामैर्देह	३-२९-११
प्रविश्य रेवामगदं वज्र	१०-९९-२२	प्रहस्य भगवानाह धा श्रेष्ठं	१०-५९-६	प्राणावशेष उन्मूल्यो	१०-५९-५२
प्रविष्टं वीक्ष्य भुवः	८-१७-२५	प्रहस्य भावमभीष्टम्	३-२१-३७	प्राणिनां इन्द्रमहानां	३-१५-३९
प्रविष्टः कर्णान्धो	२-८-२५	प्रह्लातं च वषट्	७-२-२५	प्राणेन क्षिप्ता धुनुर्दन्ता	२-२०-१७
प्रविष्टः कर्णान्धेषु	४-२२-६७	प्रह्लात भद्र भद्रम्	७-९-५२	प्राणैर्द्रिश्यमनोधामान्	४-२९-२६
प्रविष्टान् गृहं	१-१०-६५	प्रह्लातं प्रेषयामास	७-९-३	प्राणीः स्वे प्राणिनः	८-७-३९
प्रविष्टानां महागण्यवपरी	१०-१००-५३	प्रह्लादनाददसम्	१०-३७-५१	प्राणव्रजान् व्रजत आचिञ्जलश्च	१०-४२-१६
प्रवृत्तं च	७-१५-४७	प्रह्लादसमुत्सृजं	७-१०-२६	प्रादुरासं वरदाद् पुत्रयोः	१०-४-३९
प्रवृत्तं भारतं पुष्टवेषम्	१०-९७-२६	प्रह्लादस्यानुचरितम्	७-१०-४४	प्रादुरासीद् यथा प्राच्यां	१०-४-९
प्रवृत्ताय विवृताय	४-२४-४१	प्रह्लादानुच्यताम्	७-५-२६	प्रादुश्चर्क्यं	३-१६-५०
प्रवृत्ततथां निष्टां	११-२५-८	प्रह्लादोऽऽपि तथा	७-१०-२५	प्रादुकृताणां	३-२०-२२
प्रवृत्ततक्षणप्रवेष्ट	६-१-२	प्राह् निषण्णं मूर्धं	४-२-८	प्राधान्यतोऽध्याप्य आग्रजानि	२-६-४५
प्रवृद्धमन्तुकर्णहृष्टा	१०-९३-१७	प्रागुः वीनापनभुजो	४-२१-१५	प्राप्तं निशम्य नरलोचनपानधुज	१०-८१-३४
प्रवेष्टमाना धरणी	४-१७-१५	प्राकारिणौपुरातनैः	४-१०-५६	प्राप्तद्विजानिस्तंकारो माकण्डेयः	१२-७-७
प्रवेष्टितः स रुद्रिणम्	१०-४२-२४	प्राकारोपवनहृष्टा	४-२९-१४	प्राप्तश्चण्डालनां शापान्	९-७-६१
प्रवेष्टयति कृष्णेन	१०-८९-३	प्राक् पूर्वादिर्द वैषेया	४-१८-३३	प्राप्तानुजानिं निवह्ये	५-१९-२५
प्रशान्तिं स्व तं विप्रा	४-१५-४				

श्रीमती भुक्त्या स्वर्गिणुरुद्धाह	१०-५८-३२	प्रियव्रजो भागवतः	५-१-१	फलमूलकृताहारी	१०-५३-१९
श्रापेनीहाजसा	३-२८-३०	प्रियव्रजोत्तानपदो	६-१-४	फलभुक्तिरिषं नणां	११-११-२३
श्रापेपि न पुनं कृष्ण	१०-६५-३३	प्रियव्रजोत्तानपदोः	३-२३-९	फलं ब्रह्मणि विन्यस्य	४-२२-५४
श्राप्यामि त्वं यसादापां	१०-३-१०	प्रियव्रजोत्तानपादौ	३-२२-२	फलप्रकाशहीणा	१०-१३-३८
श्रायः स्वभावविहितो	७-११-३२	प्रियव्रजोत्तानपादौ	४-१-९	फलानां पतनं शब्दं	१०-१३-२९
श्रायशः पुष्टीकाश	११-२९-२	प्रियव्रजोत्तानपादौ	४-९-८	फलानि तत्र भूरीणि पतन्ति	१०-१३-२२
श्रायशः प्राकृताश्चापि	६-१७-८	श्रियसस पुनरागाः	१०-४५-२०	फाल्गुनस्यामने पक्षे	८-१५-२५
श्रायसिचत्तानि चीर्णानि	६-१-१८	श्रियामनुगतः कामी	९-१५-३५		
श्रायसिचत्तं तु चत्तेन वीक्षयां	१०-१०२-७२	श्रियायाः श्रियमन्विच्छन्	३-२४-१२	व, भ	
श्रायेण देवमुनयः	७-९-४४	श्रियाश्चकाश्चन शिविकाभिरन्तुं	१०-८१-१५	वदन्तममासाय	१०-५५-४
श्रायेण भक्तियोगेन साहयेन च	११-११-४८	श्रियेतेनैव	६-१९-९	वदन् वीक्ष्य पतं साध्वी	८-२०-५१
श्रायेण मनुजा लोकं	११-७-१९	श्रीरान्ति ह्यप	७-९-५४	वदामपांशयः	७-१०-१७
श्रायेण मुनयो राजन्	२-१-७	श्रीतः स्वयं तथा पुनः	१०-७१-२७	वदो मुक्त इति साध्या	११-११-१
श्रायेण वेद तद्विद	६-३-२५	श्रीतन्मध्यमहं	३-१४-९	वद्व्या तान् दामभिः	१०-६२-५१
श्रायेणाभ्यर्चितो देवो	४-१३-४३	श्रीताश्चापरसः	८-१७-८	वद्व्या परितरं शीतिः	१०-४१-३
श्रायेणापः कदपाणां न सुखाय	११-२३-१५	श्रीतोऽस्मन्पुद्गीतोऽस्मि	९-६-७९	वद्व्योदपी रपुर्पतः	९-८-७७
श्रायेणान्तापुपो	१-१-१०	श्रीतोऽहं ते प्रजानाद	६-४-४४	वद्वितेनं दुर्विनीतं	१०-९-३३
श्रायेणैतद्भगवतः	१-१४-२४	श्रीतोऽहं ते महाराजः	४-२०-३४	वद्व्यमानं हतानीकं	१०-४९-७७
श्रायो धर्मार्थकामेषु	११-७-२७	श्रीतोऽहं यः सुखेष्ट	६-९-३७	वद्व्यप्रेः केतवीर्यवीरः	६-१-२२
श्रायो ब्रह्मस्य मुनयः	१०-१९-१५	श्रीतोऽहमस्तु	३-१०-३९	वद्व्यनं द्रविणादानं	१०-७५-७७
श्रायो मुमुक्षुस्तेषाम्	६-१४-४	श्रीतोऽहिमुक्तं भगवांस्तस्मै	१०-६९-४३	वद्व्यज्ञावतिमध्यस्थो	६-१६-५
श्रायोऽप्युता तेऽस्तुष्टु	८-१६-१६	श्रीत्या शनैर्द्वयया	८-१६-७	वद्व्यरूपमरिं हन्याद्	१०-१०३-१२
श्रायोचरिष्ट महायाम्	१-३-४३	श्रीत्युत्तुमुताः	१-१०-४२	वद्व्यर्कपाहोदोऽपि न	१०-५९-४३
श्रायोपवेशो रात्र्यर्पिप्रसापान्	१२-१२-६	श्रेष्ठीयां विनोकस्य	१०-५४-२६	वद्व्यपु प्रतिपातेषु कृष्णयः	१०-७३-३२
श्राव्यं भातं पुष्टं भुक्त्या	१०-९७-२५	श्रेष्ठीयोत्पन्न	८-८-४१	वद्व्यनान् नहोत्राणामनुर्तनः	११-३१-२२
श्रावितः प्रचुरं एव त्वयाऽहं	१०-५४-४४	श्रेष्ठयित्वा भुवो गोनं	३-२४-४३	वद्व्यनामिच्छतां दातुं	१०-५७-६३
श्राव्योऽर्थिषं च तां वीक्ष्य	१०-१८-२९	श्रेष्ठां क्षिपन्त्य	३-९-२४	वद्व्यन् कुशलिनः भुक्त्या	१०-९२-२१
श्राव्योऽर्थं भक्तियोगस्य	३-३३-३७	श्रेष्ठमनूषिषाचोऽय कृष्णाण्डान्	१०-७८-११	वद्व्यन् परिप्यन्त्य वदन्	१०-७३-१७
श्रासादगोपुरसभा	९-९-२७	श्रेष्ठमनूषिषाचोऽय कृष्णाण्डान्	४-२-१४	वद्व्यन् सदारान् सनुतान्	१०-७३-१४
श्रासादत्तैर्नवधनुषां	१०-७९-८	श्रेष्ठातिभार	१-६-२१	वद्व्यन् वद्व्यन् जडं	१०-५१-१०
श्रासादशिशिरारुद्धाः	१०-३९-२९	श्रेष्ठाय तेन्योऽस्मि	४-८-३८	वद्व्यपे कपधं पुंसामीधती	१०-७५-३७
श्रासादशिशिरारुक्चः	१-१०-१७	श्रेष्ठितोऽऽध्वर्युणा होता	९-१-१५	वद्व्यप वृष्णी भगवान् भुवो	१०-८६-८
श्राह नः शार्पकं जन्म	१०-३९-४४	श्रेष्ठं श्रेष्ठैरमय प्रतिभाषमाणम्	१०-२७-३०	वद्व्यपः शिष्योऽप्यद्विरसः	१२-६-४७
श्राह पश्य हिन्यामि त्वामप	१०-६६-१५	श्रेष्ठजनं योग्यामि	५-१८-१४	वद्व्यपणावो निकृष्टभ्य	९-७-२५
श्राह मीमांसा	७-७-८	श्रेष्ठोक्तैर्नद	३-९-७	वद्व्यपिच्छो वनपरवपुः	१०-१७-६
श्राहन्तुं पुनिसां	८-१०-१२	श्रेष्ठेन भक्तियोगेन भजतो	११-२०-३०	वद्व्यपिच्छं नदवचपुः	१०-१९-५
श्राह्मणान् साधुविश्रेष्ठः	९-६-२६	श्रेष्ठानुक्तान्त्वन्कन्धार	१०-१०४-६	वद्व्यपिच्छं ते नद्वे	२-३-२२
श्राह्मणोऽपि विन्यते तं च	१०-६४-९	श्रेष्ठानुक्तान्त्वन्ककुन	१०-३४-३१	वद्व्यपिच्छं तस्मिन् एवम्	१०-३३-६
श्रियं प्रभुप्राप्त्य इव	३-३-५	श्रेष्ठाय मह्यं स	३-९-९	वद्व्यपिच्छं तस्मिन् एवम्	५-३-२१
श्रियं राज्ञः प्रचुरन्त्यः	१०-४१-३३	श्रेष्ठाय मायां	१२-१३-१२	वद्व्यपिच्छं तस्मिन् एवम्	३-२३-२९
श्रियं राज्ञः माधवाभ्यामुपानतः	१०-५२-१२	श्रेष्ठान् समानेन	५-२०-७	वद्व्यपिच्छं तस्मिन् एवम्	३-२३-३२
श्रियं राज्ञः कर्म	५-१-३९	श्रेष्ठाय पशुम्	५-२०-६	वद्व्यपिच्छं तु महाभागो	४-२४-९
श्रियव्रजो नाम सुतो मनोः	११-२-१५	फलमूलकृताहारां वृत्तं	१०-५२-२०	वद्व्यपिच्छं तस्मिन् एवम्	४-२८-६५

ब्रह्मण्यानां वदन्त्यानां	११-१-८	ब्रह्माणां कर्षयामास	३-१४-२६	भक्तिमान् भगवन्वासु	६-२-२८
ब्रह्मण्यो ब्राह्मणं कृष्णो भगवान्	१०-१०१-२	ब्रह्मादयः सुरगणाः	७-९-८	भक्तियोगः पुरीषाक्षः प्रीयमाणाय	
ब्रह्मण्योऽन्यः कुतो नाभिः	५-४-६	ब्रह्मादयः सुरापीशा मुनयः	१०-७८-९	तेऽनय	११-१९-१९
ब्रह्मतेजो विनिर्मूलैः	१-८-२०	ब्रह्मादयो बहुविधम्	१-१६-३३	भक्तियोगस्य योगस्य	३-३०-३५
ब्रह्मवन्द्यं विमुक्तोऽहं	१०-३२-१७	ब्रह्मादयो यत्कृतं	३-१५-२८	भक्तियोगस्य ज्ञान्यानां वीराणां च	१२-१२-५
ब्रह्मद्विषः शशीधरो	१०-१०२-१५	ब्रह्मादयो लोकनाथाः	८-२०-५५	भक्तियोगो बहुविधो	३-३०-७
ब्रह्मनयोः सत्त्वन्थाः	१-७-२	ब्रह्मानयः क्षत्रभुजो	२-१-३७	भक्त्या परमया राजन्	६-१८-२८
ब्रह्मन् कथं भगवत	३-८-३	ब्रह्मास्तस्य च ब्रह्मासं वायव्यस्य	१०-७८-१३	भक्त्या पुमान्	३-२६-२६
ब्रह्मन् बुद्धिभित्तुभ्यं	३-२४-५२	ब्रह्मेवमुद्दिश्रजोऽन्यमाने	४-६-१२	भक्त्याऽहमेकया द्रावः	११-१४-२१
ब्रह्मन् धर्मस्य वक्ताऽहं	१०-७९-४३	ब्रह्मां वसतहस्राणि पादं	१२-१३-४	भक्त्याऽहवानपापिन्या	११-१८-४६
ब्रह्मन् ब्रह्मण्यभिदैरेवे	१०-९६-१	ब्रह्मां पादं वैष्णवं च	१२-६-६७	भगः स्फूर्जोऽत्रिपदेनैकरूपं	१२-११-१६
ब्रह्मन् भगवतस्तस्य	१०-१४-३	ब्रह्मणः समकृः शान्तो	४-१४-४२	भगवताश्च दन्विकं सुप्रतीकं	१०-६४-३३
ब्रह्मन् यमनृगृह्णामि	८-२०-५७	ब्रह्मणप्रमुत्तान् वर्णान्	४-१७-२	भगवंस्तथादिष्यो	१२-५-५
ब्रह्मन् विष्णुकपाः पुण्या	१०-५७-१८	ब्रह्मणस्तां तु रजनीमुपित्वाऽ	१०-१०१-११	भगवंस्तन्ममाख्याहि	६-८-२
ब्रह्मन् सन्तनु विप्रास्य	८-२१-१४	ब्रह्मणस्य च देशोऽयं धुद्रकामाय	११-१७-४२	भगवंसे वयोऽस्तमाभिः	४-२९-९
ब्रह्मवभुनोदन्त्यः	१०-७५-३	ब्रह्मणा जन्मनः भेदाः सर्वेपां	१०-९३-४२	भगवच्छिधितमहं	२-९-२८
ब्रह्मवभ्यो किमेतन्	७-५-२६	ब्रह्मणस्तु महाभागान्	११-३०-८	भगवत उर्वरिक्तमाहिशास्ता	१०-१२-४
ब्रह्मभूत्यः सार्वदेवोऽद्विगताग्रिना	१२-५-१३	ब्रह्मणः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा	१०-८४-११	भगवताऽप्रपञ्च परिरक्षमाणः	५-४-१६
ब्रह्मराज उपावृत्ते	१०-३११-३९	ब्रह्मणाः साधवः शान्ता	१२-९-२०	भगवतो गुणमपे तव	५-१६-३
ब्रह्मरक्षागिरो	८-८-२६	ब्रह्मणानिष्क्रमे दोषः	९-६-२७	भगवत्पुरुषं राजन्	६-३-३
ब्रह्मरुद्रादयस्ते तु रष्टा	११-३११-१०	ब्रह्मणान् भोजयेन्नृत्त्या	६-१९-२३	भगवत्पुनर्मज्जन्तं	१०-४५-२५
ब्रह्मर्षिर्भगवान् काव्यः	९-१५-५	ब्रह्मणान्मै छापदतो ह्वारं	१०-८९-५६	भगवत्पुदितं सूर्यं	१०-४४-४७
ब्रह्मर्षिर्भयितान् देशान्	१०-८४-३७	ब्रह्मणं पुन्यस्ते स्मने ब्रह्मण्यर्कं	११-२२-१४	भगवद्भ्राजनिष्यतिः	१०-४२-१९
ब्रह्मर्षीणां भृगुरहं राजर्षीणामहं	११-१६-१४	ब्रह्मणोर्नादितं वाणीमित्वाकर्षं	१०-८९-५	भगवदशनाद्वार	१०-३६-३३
ब्रह्मवर्तकामस्तु यजेन्	२-३-२	ब्रह्मण्येभ्यो ददुर्धनुर्पातः छ	१०-७०-१९	भगवद्वर्त्मनः साधो	४-२३-१०
ब्रह्मविद्ब्रह्मब्रह्मणां यो	१२-२-८	ब्रह्मण्येभ्यो नमस्त्वामो वेऽस्मत्पुं	१२-९-२४	भगवन् किञ्चिद्वदितम्	६-१४-२३
ब्रह्मवैष्णवो भूत्वा तं भिक्षेत	१०-८१-७	ब्रह्मणैः क्षत्रवर्णैर्हि	११-८८-३४	भगवन् किमिदं ज्ञातम्	९-११-१७
ब्रह्मशापापदेशान्	३-४-२९	ब्रह्मणो ब्रह्मवर्त्यो	४-२३-३२	भगवन् जीवन्तीकोऽयं	१०-३८-२४
ब्रह्मशापोऽपिनापस्तु	१-१८-२	ब्रह्मण्योऽपि प्रविश्याह	१०-१०२-४३	भगवन् भवतो यात्रा स्वस्तये	११-२-४
ब्रह्मशापोऽपिमुपै स्वकुले	११-३०-२	ब्रह्मे मुहूर्ते ज्ञाप्य यापुंस्मृत्य	१०-८०-४	भगवन् बानि बान्यानि मुञ्चत्य	१०-१००-१७
ब्रह्मशापोऽपिपूराणां	११-३०-२४	ब्रह्मे कारणमेतस्य	८-१४-२८	भगवन् श्रोतुमिच्छामि	१०-५७-१७
ब्रह्मस्मं दुःखानां भुक्तं हन्ति	१०-८९-४८	ब्रह्मे नन्वदितं सौम्य	२-१०-५०	भगवन् श्रोतुमिच्छामि	८-२२-०१
ब्रह्महन्त्यामर्जनिना	६-९-९	ब्रह्मे योगेश्वरे कृष्णे	१-११-२३	भगवन् श्रोतुमिच्छामि	९-६-२
ब्रह्मा पिबुषा गोश्रो	६-१३-८	भक्ताय पित्रा भगवान् हि	१०-१०१-३६	भगवन् श्रोतुम्	७-११-१२
ब्रह्मा जगद्रुर्ध्वैः	४-१५-६	भक्ताय मेऽनुरक्ताय	४-१७-७	भगवन्तं वरं ब्रह्म	३-२५-१२
ब्रह्मा तं तु विनिर्मलस्य	९-१२-१५	भक्त्याऽपि प्रणया	६-१६-२६	भगवन्तं परिरक्ष्य	३-१८-२८
ब्रह्मा तदुपपाशं ध	१०-११-१५	भक्तियोगेन जनसि	१-७-४	भगवन्तं हरिं प्राप्यो न	११-५-१
ब्रह्मा ब्रह्मणं यमं	४-१५-१३	भक्तिं मुहः प्रवहतां	४-१०-११	भगवन्निन्दनं धृत्या	१०-८४-३९
ब्रह्मा भयश्च तत्रैव	१०-३-२६	भक्तिं सन्धयतः साधो	११-२६-३०	भगवन्नुपमोऽभूत्	८-१४-२५
ब्रह्मा भवो भवतस्य	६-४-४५	भक्तिं हरी भगवति	४-१२-१८	भगवन्सर्वभूतानाम्	२-९-२४
ब्रह्मा भृगुर्भयो रथो ब्रह्मपुत्राश्च	१२-७-१२	भक्तिं कृष्णे रथा	४-२९-८२	भगवांस्तथापि यदुक्ताः	४-२०-१
ब्रह्मा शयैः कुमारश्च	८-२१-५६	भक्तिः परे स्वेऽनुभयो विरक्तिः	११-२-४२	भगवांस्तदभिप्राय गिरिगो	१२-९-१०
ब्रह्माऽऽमृतम्	३-२३-२	भक्तिप्रवाहयोगेन	३-३४-२४		

भगवांस्तदभिप्रेत्य कृष्णो	१०-२०-८	भगीरथोऽपि राजर्षिः	९-८-४१	भयन्तो यदि मे दास्यः	१०-२०-१६
भगवांस्तदभिप्रेत्य तपोः	१०-१३-१५	भगो मे ऐश्वर्यो भावो	११-११-४१	भयभयमपहन्तुं ज्ञानविज्ञानसारं	११-२९-५०
भगवांस्तदभिप्रेत्य	१०-३६-३४	भगप्रदं नृपाः सर्वे	१०-८६-११	भयव्रतधरा ये च	४-२-२९
भगवांस्तान् सर्वाथ	११-१-२४	भजतोऽपि न वै कश्चिद्	१०-३०-११	भयलब्धाय कृष्णधीः	४-८-११
भगवांस्तान्वाधुता	१०-७०-५०	भजतोऽभयन्मेक एकं	१०-३०-१६	भयस्य पत्नी तु सती	४-१-६५
भगवांस्तुगदावेगं	३-१९-१५	भजन्ति ये यथा देवान्	११-२-६	भयारशीनां मनुजान्नानां	१०-३४-३९
भगवात्पथ मा वीक्ष्य	१०-३०-१८	भजनस्य स्वात्मन एव साधयो	४-२०-३०	भयानतापीन्मार्गां वै	६-१२-२०
भगवाननुगावाह	३-१७-२९	भजनस्यभजतो ये वै	१०-३०-१८	भयानाचरिता धर्मान्	८-१८-१५
भगवानपि गोविन्द	१०-५७-१४	भजस्य भजनीयाङ्गं	४-१२-६	भयानीनाथैः स्त्रीगणाः	५-१७-१५
भगवानपि गोविन्दः साधयित्वा	१०-१००-१	भजे भजन्पारुषादापङ्कजं	५-१८-१७	भयान् नागवधसुतः	१०-६८-१६
भगवानपि गोविन्दः	१०-३५-४	भज्यमानपुरोयानाकादाज्ञानांशुस्मृ	१०-७८-५	भयान् परिश्रान्तुमिहावतीर्णो	४-१९-३७
भगवानपि गोविन्दः	१-१३-३४	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१०-५९-२५	भयान् प्रजापतेः	७-१-३
भगवानपि गोविन्दो	१०-३५-२६	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१०-७७-२८	भयान् प्रविशामास्रे	१०-३९-१०
भगवानपि ते शीनं	१०-२३-२८	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	८-१५-११	भयान् भक्तिमतां तन्म्यो	४-२४-५४
भगवानपि तन् धुन्वा	६-१७-९	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१०-२०-७	भयान् भगवतो दिनं	३-५-२१
भगवानपि तत्राह न्यवान्तीन्	१०-८५-२९	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	५-१७-८	भयान् वै सर्वश्रीवानात्मा साधी	१०-९३-२०
भगवानपि तत्रैव बन्धदेवेन	१०-२२-१	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१-१६-१३	भयान् हि कारणं तत्र	१०-१४-५९
भगवानपि तां रात्रि	१०-२०-१	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	११-२-३७	भयान् हि पुंसः परमस्य	४-७-४९
भगवानपि तान् वीक्ष्य	११-३१-५	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	५-१-१७	भयानुपात्मानार्णव जर्ममानिनि	५-१८-२८
भगवानपि भारत	५-१-१०	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	४-२८-११	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	१-१६-२६
भगवानपि मनुना	५-१-२१	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	५-७-१	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	१०-५४-५५
भगवानपि राजर्षेः	४-२०-३८	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	९-१७-२९	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	१-१०-४४
भगवानपि विजयं	१-९-१०	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	५-१७-१९	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	५-१-१३
भगवानपि विजयान्मा विदित्वा	१०-३-६	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	३-१५-११	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	८-१२-२८
भगवानपि विजयान्मा	१०-३-१७	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१-७-१४	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	४-३०-१२
भगवानपि विजयान्मा	३-३-१९	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१०-२७-२४	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	९-१९-४७
भगवानपि विजयान्मा	४-२०-२०	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	३-२४-३५	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	१२-६-६८
भगवानपि सम्प्रज्ञातो	१०-३७-३५	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	४-१०-३५	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	३-१५-३८
भगवानान्वयान्ऽन्वयानम्	९-९-१	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	४-३१-२४	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	१२-१३-२८
भगवानान्वयान्मा	३-४-३	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१-५-७	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	१-८-३६
भगवानाह न मयिं प्रतीच्छामो	१०-६०-५५	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	७-७-१७	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	४-२-१
भगवानानुपपद्यते आत्मन्यः	५-४-१२	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१०-४५-२९	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	४-६-१
भगवानाह आसेद	३-६-१	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	११-१४-२	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	४-३०-४६
भगवानेव एवैकः	३-८-६	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	४-२३-१४	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	९-८-४४
भगवान् पुनराव्रत्य	१०-५५-५	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	८-१०-५५	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	४-२९-८४
भगवान् भगवान्मा	११-१०-१८	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	८-२०-२२	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	१०-७६-१०
भगवान् भीष्मकुन्तां	१०-५७-१६	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	११-१२-१	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	६-६-४
भगवान् भीष्मकुन्तामेवं	१०-५९-५४	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१०-४७-११	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	१०-७६-११
भगवान् वेदकालस्य	३-१२-१८	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	८-१४-३०	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	६-६-५
भगवान् सर्वध्वंशः	१०-७७-५	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१०-७९-३३	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	२-३-२१
भगवान् स्येन भागेन	४-८-४९	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	७-१०-२२	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	१-४-३७
भगवान्नाह कान्त्यवै	२-२-३७	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा	१०-३९-४५	भयान्निवेदं तत्सर्वम्	५-१९-९
भगवान्नाह कान्त्यवै	२-२-३८	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा		भयान्निवेदं तत्सर्वम्	५-१९-१६
भगव्य मेरे भगवान्	४-९-१९	भज्यमाने यने तस्मिन् धुन्वा		भयान्निवेदं तत्सर्वम्	

भारद्वाजं ततो द्रोणं सैनापत्ये	१०-९७-२८	भूतानि वै:	७-२-४१	भूतिणि भूतिकर्माणि	१-१-११
भारावतारणाणान्ये	१-८-३७	भूतानि विष्णोः	६-३-१८	भूषण्यभक्तोपहृतं न मे तोषाय	१०-१०१-४
भार्याशतेन निर्विण्णः	९-७-२६	भूतेन्द्रियमनो	७-२-४६	भूतीकः कल्पितः पद्मयां भुज-	
भारवं ब्रह्मणः स्थानं	३-२७-४८	भूतेन्द्रियात्मनःकरणान्	३-२९-४६	लोकस्तु नाभिः स्वतीकः कल्पितो	२-५-४२
भाज्यपथेय सत्त्वेन	१-२-३५	भूतेषु वीरुष्य उदुत्तमा	५-५-२१	भूतीकः कल्पितः पद्मयाः	२-५-३८
भावाद्वातं क्रियादेवम्	७-१५-१२	भूत्यै भार्या भूताया	६-५-१७	भूषणानि वार्याण्यनि	३-२४-२९
भिद्ये सर्वमांडुवनु	८-१८-४२	भूतैः पद्मभिरात्म्ये	३-३२-३१	भूषणानि विचित्राणि	८-८-१
भिक्षां चतुर्षु गणेषु विगर्हान्	११-१८-१८	भूतैः पद्मभिरात्म्ये	४-११-४५	भूषस्थानं कुतं वेन	५-१-४०
भिक्षुभिर्विचित्रास्तैः	१-६-२	भूतैः मुजति भूतानि	६-१२-१२	भूतोपमात्रः पवनः समारिः	१०-३८-३
भिक्षोर्धमः शमोर्हस्ता	११-१८-४३	भूतीराक्रम्यमाणोऽपि धीरो	११-७-३७	भूतीजनतुर्मुनिनो	६-१३-५
भित्वा वज्रेण तत्कुक्षिम्	६-१२-३२	भूतीभूतानि भूतेशः	६-१५-६	भृगुममर्षेराधायेष्ट	५-९-१८
भित्ते हृदयप्रतिविच्छयने	१-२-२२	भूतीर्महर्षिर्षय इमाः	२-४-२३	भृगुं वचन्य मणिमान्	४-६-१७
भित्ते हृदयप्रतिविच्छयने	११-२०-३१	भूतेर्षदा पद्मभिरात्म्ये	११-४-२	भृगुः ख्यात्यां महाभागः	४-१-४३
भित्ते भ्रातरो दाराः पितरः	११-२३-२०	भूत्वा निचिरयो ब्रह्मन्	१२-६-३०	भूषादयस्ते मुनयो	४-१४-१
भिन्नस्य तिस्रस्य गुणप्रभाई	४-२०-१३	भूत्वा मुकुन्दस्य पदार्चिन्	१०-८९-१९	भूष्यसादाभिमुखं	२-९-१५
भीमसेनान् दिदिम्यायाम्	९-१९-३१	भूतीपवर्षसिर्दिदिमभः	५-२४-४४	भूषानुत्पत्तिर्षयेष्ट	३-२९-२८
भीमसेनोऽर्जुनः कृष्णो	१०-८२-१६	भूपुष्टे पोषयामास	१०-४२-२२	भेजिरे मुनयोऽऽष्टाष्टे	१-२-२६
भीमस्तु विजयस्याप	९-१३-३	भूभारराजपुत्रता यदुभिर्निरस्य	११-१-३	भेदादृष्टाऽऽभिमानेन	३-३३-१२
भीमो महानसाध्यक्षो	१०-८५-४	भूभारसुराजन्वदन्तये गुप्तये सताम्	११-५-५१	भेदेन नामरूपाणि विषमाणि	११-२१-६
भीष्मं नृपं सविदुरं गान्धारी	१०-६१-२	भूमिर्हस्तपूज्याज	१०-१-१७	भेरीशङ्खमुद्वेष्ट्य वणवानकगोमुखीः	१०-६५-४७
भीष्मकन्या बरारोहा	१०-५८-२२	भूमिस्तुरीयं जगद्ग	६-९-७	भिः सधियमानानां	४-११-१८
भीष्मो द्रोणोऽम्भिकापुत्रो		भूमेः पर्वतं पुण्यम्	९-७-७३	भो भो सविचाराद	४-१२-२
गान्धारी	१०-७०-३३	भूमेः सुरेन्द्रवरुणविमर्दिताया	२-७-२६	भो भो दानपते महं	१०-३४-६०
भुक्तभोगा परित्यक्ता	३-२८-२५	भूमेर्गुणविशेषोऽर्थो	३-२७-५१	भो भो दानव	७-२-४
भुक्त्योर्पविशुः कामं श्रिग	१०-७०-३१	भूमेर्भारावतरणाय यदुज्जन्मा	११-४-२२	भो भो प्रजापते राजन्	४-२५-७
भुज्यते कुक्षिर्भदं भूषणं	१०-९३-३९	भूमेर्भारावतारणाय यदुज्जन्मा	१०-५४-४१	भो भो ब्रह्मर्षिर्षासि सिद्ध	१२-८-२
भुजानः प्रविचरन्	६-१-२६	भूमेर्भारावतरणाय पुरा	११-६-२१	भो भो भद्र सुभर्षे ते	४-१२-२३
भुवि भीमानि भूतानि	१०-५-१९	भूमेर्भारावतीर्णानां	१०-२-११	भोर्षानि शृष्टा ज्ञान्याय च स्नेहा	१२-१-४०
भुवो भारवताराय	९-४-३५	भूमी निधाय तं गांधी	१०-८-२१	भोर्षान्यव्यवशान्त्यद्ग्रीणि वै	
भुवि पुण्यतीर्थसदना हृषयो	१०-९६-३६	भूयम्बर्ष्यप्रतिनाकाशा	११-३१-५	सम्पिने	१२-१-३२
भू पातातककुम्भोयम्	२-८-१५	भूत्यां निपतिती	१०-१२-२	भोगेन पुण्यम्	७-१०-१४
भुः श्रेष्ठं नीजसंश्रय	६-५-११	भूय एव विजित्तामि	२-४-६	भोजयित्वा वराजेन	१०-८३-२६
भूतैर्नविशाचाय	३-११-२८	भूयः पुण्यं दिव्यमाकाश	१०-१०३-२३	भोजयुष्मन्धकमपु	९-२१-६३
भूतभावन भूतेश	८-२०-५४	भूयश्च तप आतिष्ठ	३-१०-३१	भोजो नाम नृपः त्यजे	६-१५-३१
भूतमात्रेन्द्रियविषां जन्मसर्ग	२-१०-१३	भूयस्त्राष्टिः सोऽऽष्टाष्टीन्	१०-३७-४०	भोभो निशाम्यतामेतद्	१०-३४-२२
भूतमात्रेन्द्रियप्राण	१०-१४-४२	भूतार्थादि	३-११-३६	भोभो पुरुषशार्दूल दीर्घन्त्यामिदं	१०-५९-१२
भूतसूक्ष्मात्मनि मयि तन्मात्रं	११-१५-१०	भूताननुष्टह अदो भवता	४-८-१२	भूतिकानां च भावानाम्	१-४-२६
भूतसूक्ष्मेन्द्रियमनो	३-२८-१५	भूयो दशाशु सन्धाय विज्याय	१०-४९-५४	भीमं दम्यं मानुषं च	५-१-४१
भूतानां छिद्रतनुत्वं	३-२७-३०	भूयो नमः सद्गतिन	२-४-१३	भीमं निहत्य सगणं सुधि	१०-७१-४०
भूतानां देवर्षानां दुः स्ताप	११-२-५	भूयोऽपि कृष्णो नारायैः	१०-६६-४२	भ्रमद्भ्रमसहानं प्रवगा	१०-५३-३
भूतानां नभ आसीनां	३-५-१५	भूयोऽपि बाणान् दश देवराजः	१०-५७-५	भ्रमयन्मुमुक्षुविविचनं	४-२२-३१
भूतानामसि भूतार्थिर्दिन्द्रियाणां	१०-७४-११	भूयोऽपि वार्धयिर्षादिः	१०-६७-१०	भ्राजद्वर्माणिश्रीं निषीनं	१०-८३-५
भूतानामिह	७-२-२१	भूयोऽहं भोर्धुमिच्छामि	१०-९-११	भ्राजमानं पद्मकरं	१०-३७-४९

प्राजित्युना विमानेन	३-२४-४१	मत्कषाभस्ये भद्रा मद्गुणामुख	११-११-३५	मधुराया विनिर्गन्त्य	१०-५१-२८
प्रावरं निहतं पृष्ठा दन्तवज्रं	१०-१०३-१७	मत्कामा रमणं जारं	११-१२-१३	मधुरायां ततः	१-१५-८
प्रावरीयाकृतः पातो नृणां यः	१०-७३-२०	मत्कृते विपुत्राणां	१२-३०-७	मधुरायां निवसता यदुचक्रस्य वत्	१२-१२-३५
प्रावरोऽभाह क	९-५-२	मत्कृते जगन्मोदुहं	३-२२-४१	मधुरायाश्च रामेण	१०-५३-४२
प्रावर्मम सुतः कश्चिन्	१०-६-२७	मत्कृतेऽप्येकचन	३-१६-२८	मधुज्ज्वातविपुष्टया	८-१७-३
प्रावर्षुषतेन युजे विष्णुना मोक-		मत्कृतेऽप्येकचन	३-२९-१५	मधुषा हरिणा मीनः	११-७-३४
तिष्णुना	१०-८६-१५	मत्कृतेऽप्येकचन	१२-७-१९	मध्ये धनार्भजन	७-९-९
प्रावर्षेयम्	७-२-१	मत्कृतेऽप्येकचन	४-२४-२२	मध्यादिकु द्वाद्वागम्	१२-११-११
प्रावा ममेति तच्छुन्या कर्णे	१०-६०-१७	मनया चित्तपत्नीन्या	६-१८-०	मध्या एव संयुज्याजित्तस्मातो	११-९-११
प्रावर्षेयमप्युन्य	१०-५-२५	मनोऽनुशिक्षितं यते	११-२९-४४	मन एव मनुष्यस्य	४-२९-६८
प्रावर्षेयमप्युन्य	१०-७५-६०	मनोऽप्यनन्तान्नतः	५-५-२५	मनः कर्मणं नणामिनिर्गः	११-२२-३६
प्रावर्षेयमप्युन्य	१०-८-१२७	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	१०-५८-२५	मनः पृथिव्यां ताम्रहिः	९-७-८०
प्रावर्षेयमप्युन्य	७-४-३३	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	७-९-२९	मनः मृजति वै देवान्	१२-४-४९
प्रावर्षेयमप्युन्य	५-११-१८	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	४-१३-११	मनसः प्रजानाम्	७-८-३९
प्रावर्षेयमप्युन्य	६-५-१८	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	११-१२-३	मनसो मनुष्याश्च	८-३-२
प्रावर्षेयमप्युन्य	१०-१६-११	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	१०-७-२४	मनसो वषट्	७-७-४९
प्रावर्षेयमप्युन्य	९-१६-२	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	१०-३-४१	मनस्य कृष्णऽमलया निषम्य	३-२-१७
म, य		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	११-१-२३	मनस्यैकाग्रया बुध्या	८-१६-३
मद्रतायच लोकानाम्	१-१३-३५	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	२-७-२२	मनसा वचसा हृष्टा	११-१३-२४
मद्रेयु मां वा उपहूय	३-४-१७	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	१०-७०-२२	मनसा वज्रिरेभीष्टं पतिं	१०-६४-३०
मद्रं धीपताकामाश्रया वल्लभान्	१०-६५-४३	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	८-७-१६	मनसि च सुरं देवः	६-१-४८
मद्राप्रसन्नमुपपद्य	६-८-१०	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	१०-५८-१५	मनसि चानुजन्तु	६-४-१९
मद्राच नृपतः पश्य	६-७-२३	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	९-८-५९	मनसो वृत्तयो नः स्युः	१०-४६-१४
मद्राचनित्तमास्थानम्	६-८-३५	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	११-२७-४९	मनसि चानुजन्तु	८-११-०१
मद्राचनित्तमास्थानम्	६-९-४१	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	११-२७-४९	मनसि चानुजन्तु	५-१३-१९
मद्राचनित्तमास्थानम्	८-१४-४१	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	११-११-२४	मनांसि ताम्राचनित्तमास्थानम्	१०-३९-२७
मद्राचनित्तमास्थानम्	१०-४-५१	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	११-११-२४	मनांसि ताम्राचनित्तमास्थानम्	१०-४-५
मद्राचनित्तमास्थानम्	७-२-८	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	११-११-२४	मनांसि ताम्राचनित्तमास्थानम्	२-९-२१
मद्राचनित्तमास्थानम्	११-११-३६	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	११-११-२४	मनांसि ताम्राचनित्तमास्थानम्	६-४-२७
मद्राचनित्तमास्थानम्	१०-३४-२४	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-३०-११	मनुः स्वस्यैकाग्रया	४-३०-४१
मद्राचनित्तमास्थानम्	५-५-४	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-३०-१९	मनुः स्वस्यैकाग्रया	३-२२-३६
मद्राचनित्तमास्थानम्	१०-३३-१८	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-३०-१९	मनुः स्वस्यैकाग्रया	१०-७७-२०
मद्राचनित्तमास्थानम्	९-११-३३	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२८-२९	मनुः स्वस्यैकाग्रया	५-१-२२
मद्राचनित्तमास्थानम्	१०-६०-३१	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	११-१५-२८	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-३४
मद्राचनित्तमास्थानम्	१२-१०-१७	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-१
मद्राचनित्तमास्थानम्	१०-८८-१६	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्	१०-८८-१६	मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५
मद्राचनित्तमास्थानम्		मन्यानिग्रहणे नूनं नापाति हि	३-२६-४२	मनुः स्वस्यैकाग्रया	८-१२-२५

मनोऽञ्जिरान् स्याद् विरजं	३-२९-१०	मन्वन्तो भगवान्	३-१२-२६	मय्याकाशान्मनि प्राणे	११-१५-१९
मनोगतिं न विमृतेजित	११-२०-२०	मन्वन्तरोषु भगवान्	८-१३-१	मय्याचेश मनः कृच्छं	१०-५५-३६
मनोमयत्वात्	७-७-२८	मम चाप्यात्मनो नरो नीतो	१०-६८-३६	मरीचये कनां	३-२५-२२
मनोमात्रमिव विश्यं	४-२२-३७	ममतां मय्यमर्त्याषां कृत्वाधैर्मन्व-	धर्मिणः १२-३-१३	मरीचिप्रमुखाश्चान्ये	१-६-४६
मनोराधान् करोत्युषैः	१०-३४-७१	ममन्तुः परमापता	८-७-६	मरीचिमूर्त्यैर्विप्रिय	३-१४-२२
मनोरुतानपादस्य	४-२१-२७	ममदं वषां सुर	६-११-८	मरीचिरप्याङ्गिरसी	३-१४-२२
मनोरोच्योऽन्ये हि भवन्ति देवा	११-२३-४८	ममाह माया गुणमय्यनेकधा	११-२२-२९	मरीचिरप्याङ्गिरसी	४-२९-४४
मनोवीर्यमहो	३-१८-२२	ममायामहलं मष्टं	१०-३६-६	मरीचिमानसस्तस्य	९-१-१०
मनोऽनु शतरूपायां	४-१-१	ममापि राष्ट्रप्युजन्मकर्म य	१०-७१-१७	मरुतश्च दिनेः पुषाः	६-१८-१९
मन्त्रतस्तन्त्रतश्चिदं	८-२१-१६	ममाचास्मापने भद्रा	११-११-३८	मरुतो निपातकश्यपैः	८-९-३४
मन्त्रधनं च कस्मिंश्चि	१०-७९-३०	ममाद्भिगति देहादी	६-२-४१	मरुतस्य दमः पुषः	९-३-२९
मन्त्रयामास शर्वपां	१०-५०-८	ममेति मनसा यद्	४-२९-६४	मरुतस्य पथा यज्ञः	९-३-२७
मन्त्रस्य च वरिष्ठानं	११-२१-१५	ममेदमृषिर्भदंतम्	९-५-७	मरुताश्च जयन्तश्च	६-६-८
मन्त्रो मेकमंदराः	५-१६-११	ममेतद् तुल्यं मन्ये	१०-३६-४	मरुधन्वमक्रितस्य	१-१०-३६
मन्त्रोत्संग एकादश	५-१६-१६	ममेवेपं मदी कृत्वा न	१२-३-८	मरोः प्रतीत्यकलास्मान्	९-११-१६
मन्त्राधुरकपाल्यनुकूलं	१०-३३-२१	ममैव कान्तोऽजित निष्कन्तो	१०-५४-४९	मर्यासपाऽनुवागंविषाऽनुकृत्वा	१०-१०५-४१
मन्त्रस्य मन्त्रप्रश्नस्य	१-१६-१०	ममोत्तममनोकजनेषु	६-११-२७	मर्यावतारस्तित्च मर्याशिष्यम्	५-११-५५
मन्त्राकुन्दकुर्वो	३-१६-१९	ममपुत्रो महाभायः	१०-३५-२९	मर्येण यो गुरुमुनं यमनीतनां	११-३१-१२
मन्त्राः पारिजातेश्च	४-७-१४	मया कालात्मना धारा	११-२४-१५	मर्यो मृत्युव्यालभीतः पलायन्	१०-४-२८
मन्त्राधामोदितपिषः	११-१४-९	मया तेऽऽकाशं मयपन्	१०-२५-१५	मर्यो यदा त्यक्तमस्तकर्म	११-२९-३४
मन्य एतं महोत्तमैः	१-१३-२१	मया निरूपितस्तुभ्यं	४-२७-२८	मर्याप्राप्तस्य कृष्णेन	१०-६९-२
मन्यते तन्मयम्	१-१०-७४	मया निष्पादितं ह्य	११-७-२	मर्यापि निर्वरेऽयं	१-५-२८
मन्यमान इदं विषयं	४-१२-१५	मया परोक्षं भजता विरोहितं	१०-३०-२२	मर्यापि निर्वरेऽयं	११-२६-१
मन्यमानस्तदात्मानं	३-२८-१६	मया प्रोक्तं हि लोकस्य	३-२५-३५	मर्यापि निर्वरेऽयं	१०-७५-८
मन्यमानैर्मन्यं देहम्	१०-११-१३	मया यथानूक्तं	३-२०-३२	मर्यापि निर्वरेऽयं	११-११-३४
मन्यमानो इतं व्याघ्रम्	९-३-८	मया सधोदितो भावाः सर्वे	११-२४-९	मर्यापि निर्वरेऽयं	२-२-२४
मन्यसे सर्वभाषाणां	११-१०-१५	मयाऽऽस्मि यद् यरो	८-१०-३९	मर्यापि निर्वरेऽयं	५-१-३
मन्युना सुभिः धीमान्	१०-७६-४१	मयि निर्वहद्वयाः	९-६-५४	मर्यापि निर्वरेऽयं	३-३०-१७
मन्युना प्रचलाः	९-६-३१	मयि भक्तिर्हि भूतानाममृतत्वाय	१०-७०-५४	मर्यापि निर्वरेऽयं	३-६-७
मन्युर्भुवनमहानासो	३-१३-१२	मयि भूय उवासीते	१०-४३-१४	मर्यापि निर्वरेऽयं	३-२७-३४
मन्ये कृष्णं च रामं	१०-४४-२४	मयि सरयु विपुलम्	४-२७-२२	मर्यापि निर्वरेऽयं	१०-१०३-२
मन्ये गिरं ते जगतां विमोहिनी	४-२०-३१	मयि संरम्भयोगेन	३-१७-३१	मर्यापि निर्वरेऽयं	१०-७०-५
मन्ये त्वां देवदेवानां त्रयाणां	१०-५४-३०	मयूकैर्काशिकं	४-७-१२	मर्यापि निर्वरेऽयं	११-१५-१४
मन्ये त्वाम्	१-८-३१	मयेदं भगवान् गोष्ठ	१०-२५-१२	मर्यापि निर्वरेऽयं	११-१५-११
मन्ये शत्रयेण पाप्मानं जीणं	१०-९८-३	मयेधनं जीवेन	११-१६-३८	मर्यापि निर्वरेऽयं	११-१५-१६
मन्ये गणतः साक्षात्	११-२-२८	मयेतत् प्रापितं व्यर्थं	४-१०-३४	मर्यापि निर्वरेऽयं	५-५-२
मन्ये ममानुग्रह ईश ते	१०-५४-५६	मयेतदुक्तं यो पित्रा गुह्यं	११-१३-३८	मर्यापि निर्वरेऽयं	१०-३३-१३
मन्ये महाभागवतं नारदं	४-१२-३	मयोदितेन्यवहितः स्वधर्मेषु	११-१०-१	मर्यापि निर्वरेऽयं	४-१५-२१
मन्येऽनुमानं भागवतान्यधीरो	३-२-२४	मयोपपूतितं भूषा	११-२१-३७	मर्यापि निर्वरेऽयं	१०-९-४
मन्येऽङ्कुरीषश्चमप्युतस्य	११-२-३३	मय्यनन्तगुणेऽनन्ते	६-४-४८	मर्यापि निर्वरेऽयं	८-५-५
मन्यन्तर् मनुर्देवा	१२-६-५९	मय्यनन्तेन भावेन	३-२६-२२	मर्यापि निर्वरेऽयं	४-१०-६८
मन्यन्तराणि सर्वाणि	९-१-१	मय्यर्पितास्यतः सत्ये	११-१४-१२	मर्यापि निर्वरेऽयं	१-१९-२०
मन्यन्तराचाराश्च	१२-१२-१९				

महर्षिन्मुषासीनम्	६-१४-१६	मा मृषा पुरुषोऽऽसिन्मम्	९-१२-३८	मात्र अभ्यात्मिकं	३-२५-४१
महर्षे देवदेवित्यं लोकस्य	५-२४-१	मा राज्यधीभूतु पुनः धेयस्त्राश्रय	१०-७३-२३	मात्रा स्वक्षा दुहिता वा	९-१६-१७
महाकरीटकटक	६-४-३८	मा यः परत्यः	४-४-२१	मात्राणि कर्माणि पुरुम्	५-११-१०
महातलन्तु गुप्ताभ्यां	२-५-४१	मा यमस्या मम ब्रह्मन्	१०-१०२-२८	मादान् त्रिगतान्	१०-५०-४
महात्मना गगने देवदेव्यी	१०-६५-१२	मा वेदार्थं	३-१०-२९	मादुष्यो महाभागा	६-४-७
महानपं तपधर्मः	१०-४७-७	मा शोचिषं महाभागवात्मजान्	१०-५-१८	माधुर्यमिन्द्रस्य	१०-४९-८३
महान् प्रत्यक्षद्वारं	१२-४-१८	मा सेवीदस्म्यजनी	१-७-३७	मानयं त्वं कृपाः त्वां तु	१०-२०-१४
महान्नि भूतान्यथ	१२-८-२९	मां त्वं विदुषुद्वय	११-१६-१६	मानसा मे सुता	३-१६-१२
महाप्रापतिः कविपत्	१२-१-८	मां केशवो गदया	६-८-२०	मानसाम्निमित्तानाम्	८-२०-६०
महापानाभिमतानां	११-३०-१३	मां झपयत पत्नीभ्यः	१०-२१-१४	मानामशानिर्नुषां नरनरः	१०-४१-१७
महापुरुषविन्यासः	१२-१२-४५	मां निहत्याजरां नावं	४-१७-२२	मानितो नो मानयामास	१०-८१-२९
महाप्राणां महावीर्यो	६-१२-३०	मां प्राप्य मानिन्यपरासम्पदं	१०-७५-६७	मानाधनुषपुत्रवतः	९-७०-६६
महाभिषेकविपिता	९-६-१९	मां भजन्ति गुणाः सर्वे	११-१३-४०	मामग्रीणत	७-९-५३
महाभूतानि पञ्चैव	३-२७-१३	मां रथं स समारोप्य	१०-७१-३२	मामुग्रधन्वा असितप्रभावा	६-८-१६
महाभोजोऽऽतिपरिमात्मा	९-२१-११	मां यचोभिः समाराध्य	८-१८-११	मामेकमेव शरणमात्मानं	११-१३-१५
महामणिप्रातर्करीटकुण्डल	१०-१०२-६३	मांसैदक्यैतन्	३-२-१६	मामेव नैरेष्येण	११-२७-५२
महामारकतपामं धीमद्वदनपङ्कजम्	१२-८-२२	मांस्यन्तासाय	३-५-२०	मामेव सर्वभूतेषु	११-२९-१२
महामात्र निबोधेन	१०-३४-२५	मान्यत्पुत्रिदमकृपाः	११-५-५०	मामैवसंधीमदान्यो दण्डपाणिं	१०-२५-१६
महाहर्मणिपञ्चजान्	१०-३७-४८	माकधनमुचो	११-३-४१	माघं विबिदितुर्विष्णोः	२-९-४१
महाह्वयभारण	१०-६-८	माकण्डो मूकण्डोऽऽस्तु	४-१-४५	माघा नारायणीशाना	१०-३-१३
महाहर्षदूषिकरीटकुण्डल	१०-४-११	मागधन्तु गदां तुर्वीया	१०-४९-७३	माघा पवनिकाच्छ्रो	१-८-२२
महाहंसायासववषभूषण	९-७-४६	मागधन्तु रणालपी	१०-५१-१	माघा हंसा मया मुष्टा	४-२८-६१
महाहोषस्करांतं	१०-४७-२	मागधोऽभ्यति दुष्टत्वा रास्वो नैव	१०-५३-३०	माघां वरुणोऽऽनुपय	२-७-५५
महिमानं विनोत्सास्य	४-१२-३९	माघं च सितसप्तसाम्	७-१८-२३	माघापरिवर्धितस्त्वनेः	१२-१०-५
महिषीणां तु सर्वानां प्रथमा	१०-७५-३	माघं पितरं वैच	१०-४२-५०	माघावनः	७-९-२१
मही प्रतिष्ठाभ्यान्व्य	३-२१-१	मातरं पितरं भ्रातृन् पत्नीन्	१०-५०-११	माघाविचिते लोके	३-३२-५३
महीपतिस्त्वथ	१-१९-१	मातरं पितरं भ्रातृन्	१०-२-१४	माघं आगच्छतो वीर्य पुष्पान्	११-८-२३
महेन्द्रः श्लक्षणा	८-६-३०	मातरं पितरं बृहत्	१०-४३-७	माघं पतिनं यत् नै	३-६-१९
महोरागाः समुत्पेतुः	८-९-४७	मातरः पितरः पुत्राः	१०-२७-२०	माघां बभूवुः सन्दिधाः	१०-१८-१४
मा खिलो राज्यपुत्री	३-२५-२	मातरिश्वेन सर्वात्मा	४-२२-६३	माघं ग्रामजना राजन्	१०-३९-७
मा खिलता महाभागी	१०-४४-३७	माता भक्षा पितुः पुत्रः	९-१७-३१	माघेणानेन मातस्ते	३-३४-१०
मा गारदारामजदेहबन्धु	५-१८-१०	माता मम महाभागा	१०-३४-३०	माघं सारमात लोकेश	१०-६१-४८
मा जानु तेजः प्रभवन्	४-२१-३६	माता मिश्रानां	१०-१५	माघुं जनेनपरवीमन्वपयत तातः	१०-६०-१८
मा धेनवं त्वमुनिष्ट काम	११-३०-३९	मातामहकृतां वत्स	९-१५-३९	मातव्यवर्धिशं यः कश्चित्	१०-२८-८
मा धेयं भावं तपसो	४-९-८६	मातुः सप्तत्वा मायाणीः	४-१०-२९	माशरीरधेनानुमुचो	१-१७-९
मा धेयं भ्रातरो	६-१८-६४	मातुः सप्तत्वाः	४-९-१५	मातां पुमान् स भविता	९-२-१२
मा धेय	७-४-२६	मातुर्गर्भगतो वीरः	१-११-७	मासेन तु शिरो	३-३२-०३
मा धेयत्वधारावी	१०-३२-२८	मातुर्जन्मसंप्रानापीः	३-३२-०६	मास्मिन् महापान कृपाः	४-१९-३४
मा धेयति गिराऽऽश्रयाय	१०-३४-७	मातुस्त्वातिवाम्	६-१४-३७	माह्व्यं च यत्नेनां सागम्याय	१२-१२-४०
मा मम्या होनम्	१०-८-११	मातुर्भुक्तिः परलीपु	४-१६-१७	माहेश्वरः समाकृन्तुं कैष्णवेन	१०-७८-२४
मा मा प्रलोभय	७-१०-२	मातृव्यमुभिप्राय	६-१८-५६	बतादिः	१०-७८-२४
मा मा वैदव्यैरुपेधा जाने	१०-७५-३३	मातृव्यसेपान् धर्मज्ञान	१०-५६-११	मिरकेयामभ्यासि	९-२१-४३
मा मा शुचः स्वजनयम्	४-९-७१	मातृव्यसेपो	७-१-३४	मिशापुत्र्य दिव्योदामान्	९-१९-१

मित्रे वायुम्	७-१२-२७	मुनी निधिय तनयी	९-९-१५	मुपाऽऽधर्मस्य भाषोऽस्तीद्	४-९-२
मित्रोऽग्निः वीर्येषोऽथ	१२-११-९	मुमुच्यो पोरमुदान्	१-२-२७	मुष्टचन्वरण्यादिमार्गं	४-१०-५७
मित्रः कतिरभूत्	८-८-३७	मुमुचुः पुरुषपार्थिव इते पापे	१०-९४-३८	मेखताग्निदण्डप्रक्षाल्यैवकमण्डन्तु	११-१७-२३
मित्रिलापा उपवने विभृज्य	१०-६१-२६	मुमुचुः प्रमवापीयम्	१-१२-६	मेखताग्निदण्डप्रापित्वेजसा	७-१४-२८
मित्रन्मन्त्रवाचार्थमस्त्यम्	६-४-५२	मुमुचुर्मन्यो देवाः सुमनांसि	१०-४-७	मेखताग्निदण्डप्रापित्वेजसा	७-१२-५६
मित्रो भजन्ति ये सत्यः	१०-३०-१७	मुमोच कृष्णे तान्	१०-६४-६	मेघगन्धारीया वाचा	१०-१३-११
मित्रो वदैषां भविता	३-३-१५	मुरज्या नामपुत्राद्	४-२५-५०	मेघप्रथमः कनकपरिधिः	८-७-१७
मीनान् मुनुःखितान् दृष्ट्वा	१०-१५-१०	मुसलाबरोपायः खण्डकृतेषु	११-३०-३३	मेघस्त्वानिः शिबिनकाद	१२-१-२५
मीमांसमानस्य	७-८-२०	मुहुः परिपथो	३-१८-८	मेघा मृदङ्गपञ्च	८-८-१२
मुकुन्त्यनिहातय	९-६-७	मुहुर्गृणान्तो	३-९-६	मेघागमोत्सवा हृष्टाः	१०-१८-१८
मुक्तं गिरिशमण्डाह	१०-९४-३९	मुहुर्न तं तु वेदभी	१०-८०-३	मेघां गोपकृष्णन् स्थासु	४-१०-२१
मुक्तं बकास्यादुपलभ्य	१०-१२-५४	मुहुर्नै गुणतोऽस्थान्यम्	९-४-३३	मेघं तस्य	३-७-१९
मुक्तः रुधिरिद् राक्षसा	१०-१२-१३	मुहुर्नभभद्वं गोष्ठं	१०-८-२४	मेघातिथिप्रव्रजन्	१-१९-१०
मुक्तनिहः सदाभासं	३-२८-१२	मुहुर्नमापुष्टान्विच	९-८-७५	मेघास्मृतिं तितिष्टा	४-१-५२
मुक्तानामपि सिद्धानाम्	६-१४-५	मुहुर्नार्धविशीरुपायम्	९-६-२६	मेनिरे कृष्णभक्त्य	१०-८४-१६
मुक्तान्यसद्रो भगवत्पत्तां	४-२३-३७	मुहं भर द्वाजिमन्म	९-१७-३८	मेने कृष्णसाक्षात्	१०-५६-९
मुक्ताचिदानेर्मणि	८-१४-२०	मुच्यन्ति च पाविष्ठा	११-२३-३६	मेनेऽऽतिदुर्धं पुंसाम्	९-६-४
मुक्ताभयं यदि	३-२९-३४	मुखौ देहायतुष्टिः	११-१९-४३	मेरोर्धुनि तन्मध्यतो	५-१६-२८
मुक्तोऽग्नि तावद्	५-१-१६	मूर्तं यः पुरुकृपा	५-२३-४२	मेतद्विषयाकरुणस्य भूमात्	१०-३७-२३
मुक्तं च प्रेमांभस्युरितापारमीधितुम्	१०-७५-३४	मूर्ती इमे भगवतो	१२-७-४१	मेनं पाषाणैस्त्रि ज्ञानुं	१-७-३५
मुक्तं तव विधापात्र	१०-६९-२२	मूर्धन्यपितमणुज्यवन्	५-२३-४४	मेनं प्रापाविनं	३-१९-२४
मुखतस्तानु निर्धिचं जिह्वा	२-१०-१८	मूर्तं विष्णुर्हि देवानां	१०-५-३९	मेचं सामयमस्यामि	१०-३६-५
मुखतोऽञ्जवत	३-७-३०	मृगवृणां यथा बाला मन्थन्ते	१०-८३-११	मेचं विभोऽस्तीति भवान्	१०-२१-२९
मुखबाहुपादोभ्यः	११-५-२	मृगपुरिच कपीन्द्र विष्यधे	१०-४५-१७	मेचं विभोऽस्तीति भवान्	१०-२७-३१
मुखानि पथोर्ध्वनिपन्	८-७-७९	मृगान् मुहुदन्तः कृष्णान्	९-१७-२८	मेचं स्युर्मन्त्रभाषायाः	११-८-३७
मुखेन लोकार्निहर	३-९-२७	मृगेन्द्र इविक्रान्तो	४-११-२२	मेचंविधोऽऽसुराणाम्	७-१०-३१
मुखस्य सान्य	७-६-१२	मृगैः शाखाभृगैः क्रोडैः	४-७-२०	मेवास्मान् साध्यस्यैषा	१०-५९-४२
मुग्धापावचापि पुत्रचत्वा	१०-७५-५२	मृगान्तरीरं शितिवाससम्	६-१६-३०	मोक्षयामास निगडाद् विखन्धः	१०-५-२४
मुग्धाटव्यं प्रहमार्गं क्रन्दमानाः	१०-१७-५	मृगालगरीपत	३-९-२३	मोचयेष्टस्तमात्मानम्	६-२-४०
मुन्युदन्तः करोतः	१-१३-१४	मृत्तकं क्षिपमुत्तुज्य	१०-४१-१५	मोहधित्वा तु गिरिस्तं जृम्भाखेण	१०-७८-१४
मुद्रिताद् ब्रह्म निर्वृचम्	९-१८-३४	मृतेण्य एव एतस्मिन्	५-२०-४४	मोहिकैः कुसुमसगिः	४-२१-१
मुनयः पदवीं सत्य	४-९-३४	मृत्यो नोपसर्पन्ति मृत्युनां		मोह्या मेखतपाऽऽवीतम्	८-१७-२४
मुनयः साधुपुष्टोद्	१-२-५	मृत्युमीश्वर-	१२-४-५४	मीनं सदासनं स्थिरं	३-२९-५
मुनिः ज्ञेयशितः धृष्टा	९-७-४३	मृत्युर्जन्मवतां वीर देहेन	१०-१-३८	मीनव्रतभुज	७-९-४६
मुनिः श्रतन्मगन्धीरो	११-८-५	मृत्युर्बुद्धिमाऽऽवीष्टः	१०-१-४८	मीनानीहानितामामदवो	११-१८-१७
मुनिगणनृपवर्चं	१-९-४८	मृत्युर्दुर्धनान्धतां नासीद्	९-८-१३६	मीनार्कका देवगणा	६-६-९
मुनिभिः सिद्धयन्निर्विषाधमहोदरैः	१०-१०३-२४	मृदकशीणामृत्तवेणुता दस्म्येः ।		क्षिपमागरीरभिष्येयो	१२-३-५०
मुनिभ्रार्द्रास्त्रेणैवेव	१०-१०५-३	मृदकशीणामृत्तवेणुता	१०-८१-३०	क्षिपमागो होनीम	६-२-५२
मुनिर्नगाय वैकुण्ठं यत्र देवो	१०-९५-८	मृदकशीणामृत्तवेणुता	१०-८५-९	मृत्तवेणुताऽऽभूचन्	९-२०-१६
मुनिर्विषयुः भगवद्	३-५-१२	मृदकशीणामृत्तवेणुता	१-१०-१६	य	
मुनिव्रतमथ त्वयसा	१०-५८-५२	मृदकशीणामृत्तवेणुता	८-१४-२१	य आपो भगवान्	३-२६-९
मुनीनां न्यस्तदण्डानां	१०-९५-१७	मृदुत्वं कठिणत्वं च	३-२७-३८	य आमु हृदयग्रन्थं निर्निहीतुः	११-३-४८
मुनीनां वदतां भुत्वा	१०-७४-२	मृषा गिरस्ता हस्ततीर	१२-१२-४८	य इच्छेष्टः	७-२-३९

य इदं कल्प उत्थाय	४-२४-७९	य एष उत्तानपादो	४-३१-३१	यः स्वतः पततः	१-१२-२७
य इदं कर्मिण्ये विष्णोः	१०-८४-५२	य एष एवमनुधुतो	५-२३-२९	यः स्वदत्तां पीदतां होत	११-२७-५३
य इदं देवदेवस्य	८-२१-३०	य एष जीनो विचरष्टमूर्तिः	११-१२-१७	यः स्वधर्मैण मां नित्यं	४-२०-१०
य इदं तीनया विचवं	१०-६१-२१	य एष राजन्	७-१-१२	यः स्मनुभाषयामितितभुततामेकम्	१-२-३
य इदं भृगुपादस्य	३-३३-४३	य एष योशकतः पुरुषो	५-२२-१०	यः प्रथमैतद्भाग्यम्	१-१५-१९
य इदं भट्टया पुक्तो	४-२४-७७	य एषां पुरुषं साधारात्म	११-५-३	यः पततमनाह्वय	३-२३-१३
य इदं भृगुपादकाने	६-८५-२२	य इदं भृगुपुत्रानाम्	५-१६-२३	यस्य रक्षाति भूतानि पिशाचाः	४-१८-२१
य इदं सुमहत्पुण्यं	४-२२-३१	यं कैवल्यममग्राह्यमा	११-५-६	यस्याति त्वां मलोन्नेय रा	१०-८०-४२
य इदमनुभूणाति आचयेष्टा मुराः	१०-७४-५९	यं न वांगेन सांख्येन	११-१२-९	यस्यमाणोऽऽय शर्पाति	९-४-१८
य इदमनुभूणाति आचयेष्टा	१०-१०५-४२	यं प्रजननमनुपेतमुपेतकृत्यम्	१-२-२	यस्यमाणोऽऽयमेपेन	१-११-३२
य इदमनुभूणाति	३-३४-३७	यं ब्रह्मा वरुणन्द्रकमकतः	१२-१३-१	यस्य मन्द ममामये	१०-८८-३२
य ईधियाऽऽरविर्दोऽऽप्यसत्त्वतोः	१०-३६-११	यं मयसं	१९-२७	यस्यकर्षं ममस्तोत्रं	३-१०-३८
य उडेलो करं राजा	४-२१-२३	यं मयस्येन नभस्तावद्	१०-३१-४	यस्यान्यदपि कृष्णस्य	४-१७-६
य एका ईशो	६-९-२४	यं मामपुच्छन्त्यम्	८-११-४३	यच्छकपो वदताम्	६-४-३१
य एतच्छब्दया नित्यमव्यग्रं	११-२९-२८	यं यं कामयते कामं	१०-७५-५४	यच्छीपण्या वरितं	५-४-१३
य एतन् कर्षणम्	७-१०-१५	यं यमधर्ममुदाहृतं	३-३१-२	यच्छृण्वतोऽऽप्येवतिविंशुष्णा	१०-८-३
य एतन् पुण्यम्	७-१०-१५	यं योगिनो योगं	३-२०-२८	यच्छीर्षान्मृतं	३-२९-२२
य एतन्, पृत्तामोघं	१०-७-४५	यं यानपादंममपीशा	३-१०-२५	यच्छब्दया भुवपत्या च	३-६-२०
य एतन् आचयेन्मन्त्रं	१०-६९-५७	यं विनिर्जन्त कुण्ड्येण	८-१८-०६	यच्छीर्षान्मृतं	३-२९-२९
य एतन् संस्मरेत्	९-५-१२	यं यै न गोभिर्मनसा	६-३-१६	यच्छोतन्ममधो	१-२०-१४
य एतन् समपीथीत एविवं	११-२९-२७	यं यै न वेद	१२-७-४८	यजतां वानिमेपेन	१०-१०२-३०
य एतद्राक्षसकथाय	६-१७-४१	यं यै मुक्तः पितृसकृच्चनित्तभाभा	१०-६८-४४	यजन्तं सक्तान् देवान् कश्चिन्	१०-७९-३७
य एतद्राक्षसचराचरं	४-१७-३२	यं यै इत्यन्तमनु	६-१६-४८	यजन्ति यज्ञक्रतुभिः	८-१९-११
य एतद् देवदेवस्य विष्णोः	११-३१-२७	यं साधुयाथा सदाति	७-४-३६	यजमानः प्रमुदितः	८-१८-२६
य एतन्मम भकेषु समप्रदायन्	११-२९-२६	यः कामकर्मवीजानि पश्यन्त्येवं च	११-३-५०	यजमानः स्वयं	८-१९-१८
य एतन्मन्त्रमुद्रिप	४-२-२२	यः धनवर्तुर्भुवि	४-१२-२७	यजुर्भिरकरोष्यासा	१२-६-३८
य एतद्दीप्तया विचवं	१०-७५-६	यः पद्मभूतचित्तं	३-३२-१५	यजुस्तपसांमात्रेण	९-८-४३
य एतस्मिन् महाभागाः	१०-५४-२१	यः पद्मचर्यो गुह्यराजावारीः	४-१२-४१	यज्ञं यजेयास्तन्मायः कोशकामः	२-३-७
य एतस्मिन् महाभागाः	१०-९-१८	यः पद्मचर्यो जननी	४-११-५८	यज्ञवानुगतम्	९-५-८
य एतां प्रातःकालाच कृष्णस्य	११-३१-१४	यः पद्मदापनो	३-२-२	यज्ञादो याः कथिताः	८-१३-०३
य एतां मिथुणा गीतां	११-२३-६२	यः परत्नममः साधान्	४-२४-२८	यज्ञानां ब्रह्मपञ्चोऽहं	११-१६-२३
य एतान् मन्त्रयो दिव्या	११-२१-१	यः पुरुषतमः पुत्रः	९-१४-३८	यज्ञाभिः कृष्णस्य	१२-१२-३२
य एते पितृ	७-२५-५६	यः पृथो मुनिभिः	३-२३-३९	यज्ञाय धर्मपते	५-१३-२९
य एतेऽऽविकृता भावाः	१०-४-१६	यः प्रभुः सर्वभूतानां	८-२०-१९	यज्ञेन पुण्याद्विषये द्विजातिभिः	४-१४-२३
य एतेन वुमात्	३-१०-४०	यः प्रजन्त्य	७-१५-३६	यज्ञेन यज्ञपुरुषाभ्युत्	८-१६-८
य एवं कर्म निपतम्	४-२६-७	यः प्राकृतिज्ञानरथः	६-४-३४	यज्ञेनरथिया राजा	४-२०-३७
य एवं कृष्णविचवं शङ्करेण	१०-७८-५३	यः प्राप्य भ्रातृपं लोके	११-७-४४	यज्ञोऽयं तव यजनाय	४-८-३३
य एवं वरमं गुह्यम्	६-२-५०	यः शिष्यां मुकुन्त्य	९-७-२२	यत आरभ्य एष	५-१४-२९
य एवं विदुर्देहं धर्मं	१०-२२-११	यः यद्विषयज्ञानं	५-१-१८	यतः वापीयसी कर्तिः	४-१३-४४
य एवं सन्मत्तान्मानं	४-२०-९	यः सत्यवागपरिधीत	९-८-८९	यतया मातृभिः साधं सतिभिः	१०-५८-४२
य एवमप्राकृतान्मुदन्त्यतः	१०-९४-४१	यः सप्तदापनः शीतमुत्पाटयैकेन	१०-६१-२३	यतयचान्निर्दोऽऽन्यतः	६-१०-१
य एवमेतद् भृगुवर्चचर्चितं	११-२९-४२	यः सप्तदापनो वानः	१०-२४-२३	यतस्त्वं कृत्वा भूत्या	६-१९-५
य एवमेतां हरिमेधतो	३-१४-५०	यः सृज्याकि	३-१२-१५	यतस्त्वमागतो दुर्गा	१०-५७-२३

यतिर्पयातिः संपातिः	१-१५-१	यत्पादपद्मकान्त	८-२१-७	यशान्वचिषा हाथिनाः	१२-१२-४२
यतो जातो हिरण्यपाथः	८-१८-०५	यत्पादमूलमुपमृत्	६-१५-३६	यशान्वृताति सर्पाणि	१०-३१-५
यतो देवान्मुरारिर्गणस्यगदयः	१२-१२-१७	यत्पादपोषाठधीः	८-२०-५६	यशानुरक्षाः तादृशेव	१-१८-२२
यतो न कश्चि न्	७-६-२३	यत्पादशुभ्रपूषण	१-१३-३७	यशोधमपदानुभयतो	५-७-२
यतो यतो धावति दैवचोदिति	१०-१-४२	यत्पादसौवाभिरुचिः	४-२१-३०	यशोदयन्ते कथा मूषाः	४-३०-३५
यतो यतो मिःसरति	७-१५-३३	यत्पादसेयार्तिपायाऽन्त्यधिषया	१०-८८-४२	यशेते सदसि	१-३०-३३
यतो यतो निवर्तते विमुच्येत	११-२१-१८	यत्पूजया कामदुषान्	८-१५-०९	यशेदं व्यज्यते विषयं	४-२४-६०
यतो यतोऽस्मी प्रहरन्	९-१३-३२	यत्पूषिष्यां व्रीहि भवम्	९-१६-१३	यशोतमश्लोकगुणानुवारः	५-१२-१३
यतो यतोऽहं तत्रासी	८-१८-०९	यन्त्रसादारिदं	३-१५-४६	यशोतमश्लोकगुणानुवारः	१२-३-१५
यतो यदनुशासामि यथा वा	११-७-३६	यन्त्रीणताद्विहिं देवतिर्षद्	५-१५-११	यशोदेति तत्समानमूर्धनिपाते	५-२१-९
यतोऽन्त्येकविषोऽभेदो	१०-५-२०	यत्र कृपाऽऽथ	१-१७-३५	यशोद्वतः क्षितितनोद्वरणाय	२-७-१
यतोऽऽशयः निवर्तन्ते	३-७-४०	यत्र चापःपुमान्	३-१६-१५	यत्संकुलं हरिपदा	३-१६-२०
यतोऽभ्रवद् विषयमिदं	३-२३-२०	यत्र चावस्थितो मत्स्यो मत्स्यधर्म-		यत्संगलब्धं निजवीर्यवैभवं	५-१८-११
यत् कर्मभिर्यत् तपसा	११-२०-३३	विंयुज्यते	१०-५३-३८	यत्संधपादुवदगद	१-१४-७
यत् नन् विगुण	३-२७-११	यत्र चित्रचितानानि	७-४-१०	यत्सन्देसाः यदर्थे वा	१०-३७-५
यत् तद् ब्रह्म परं	१२-१२-४	यत्र धर्मदुषा भूमिः	४-१९-७	यत्सन्निधीनृपम्	१-१४-९
यत् तदुपुर्णाति	८-१७-१२	यत्र धर्मसुतो	१-९-२२	यत्सन्निधापदम्	१-१४-८
यत् ते पिताऽऽवरन्	९-५-१०	यत्र नारायणः साक्षात्	४-३०-३६	यत्सानुबन्धेऽस्मति	३-६-२२
यत् त्वया शुधि दुर्बुद्धे	१०-८८-३१	यत्र नारायणः साक्षान्पासिनां	१०-९४-२६	यत्सेवया चरण	३-१७-७
यत् त्वयाऽप्य सहस्राक्षं वेष्टितं	१०-६७-३३	यत्र नारायणो देवो	३-४-२२	यत्सेवया भगवतः	३-८-१९
यत् सामान्यविशेषाभ्यामुप	१२-४-२८	यत्र नित्यवयोरुपाः	८-१४-१७	यत्सेवयाऽऽशीति	८-२३-४८
यत्कर्तव्यं यच्छ्रयणं	२-४-१५	यत्र निर्लेशनिर्हाद	१०-१६-३	यत्सेवयाऽंशगुणाधयः	४-११-३८
यत्काय एष भुजन्व्रजसन्निवेशो	११-४-४	यत्र निर्विघ्नमरणं	४-२४-५६	यत्समूहोऽहरहर्मुकुंजराः	४-२४-६९
यत्तत् सत्वगुणं	३-२७-२२	यत्र नीःशेषसंनाम	३-१६-१६	यत्सव्यं चान्य	३-७-३९
यत्तद् ब्रह्म परं सूक्ष्म	९-८-८१	यत्र पुत्रेश च पौत्रेश्च	३-८-२४	यथा कण्ठकविद्वाहो	१०-११-१५
यत्तद् भगवतो	३-३०-३६	यत्र प्रयान्चनिमिषा	३-१६-२५	यथा कृत्स्ने संकल्पो	४-१-३०
यत्तद्भगवताऽन्तर्धिगता	५-२३-२४	यत्र प्रविष्टमान्त्वनं	३-३४-१९	यथा आशेषस्कराणाम्	१-१२-४३
यत्तद्भगवतो नारायणस्य	५-२४-४२	यत्र भागवता राजन्	४-२९-४०	यथा गन्धस्य भूमेऽत्र	३-२८-१९
यत्तद्भुद्रानुभवमात्रमेकम्	५-१९-४	यत्र यज्ञपतिः साक्षाद्	४-१९-३	यथा गावो नसि	१-१२-४२
यत्तद्भ्रम्युपदमाहूः यत्र	५-१७-२	यत्र यत्र च	७-१०-२०	यथा गुणांस्तु ऋकृतेः	२-४-९
यत्ताधाम् मनोबुद्धिं	६-१०-१२	यत्र यत्र द्विजा	७-२-१२	यथा एनोऽक्षयवोऽकरिर्शितो	१२-४-३२
यत्तादीशानमीशस्य	१-१०-७५	यत्र यत्र मनो देही	११-९-२२	यथा जनपदा न्योधि भवन्ति	१२-४-२६
यत्ते मतीनां तिसृणाम्	६-९-३१	यत्र यत्र हरेः	७-१४-३०	यथा जनस्य आभासः	३-२८-१३
यत्तेजसाऽऽप्य भगवान्	१-१४-११	यत्र यत्रावतन्महात्म	८-११-३२	यथा जने चन्द्रमसः	३-८-११
यत्तेजसाहं सुसामिद्विजेना	४-८-४१	यत्र यशोपतप्येत तस्य सौभाग्य	१०-८७-१७	यथा तरोर्मूलनिषेचनेन	४-३१-१४
यत्तद् भजनीनां वेद्	१०-४५-३४	यत्र येन यो यस्य	१०-७४-४	यथा नाति पुनःसाधो	४-१९-१७
यत्पत्यपत्यमुहदापनुवृजिराज	१०-२७-३२	यत्र स्यान्वा दधशापात् गृहीतो	११-६-३७	यथा गूणजन्तुका च	४-२९-७८
यत्पदसंधपाःसुत	१-१-१५	यत्र स्फटिककुण्डेषु	४-१०-६३	यथा त्रिवर्गम्	७-५-५२
यत्पादपद्म जपरानिषेचनृताः	१०-३१-३५	यत्र ह या न भयमहोरात्रार्द्रभिः	५-२३-११	यथा त्वामारविन्दार्द्र वार्षां वा	११-१४-३१
यत्पादपद्म जपरानिषेचनृताः	४-२२-४२	यत्र ह वा य भगवान्	५-२४-७	यथा दाहमयी नारी	६-१२-१०
यत्पादपद्म जरजः शिरसा विभर्ति	१०-६२-४२	यत्र ह यै शान्मती	५-२०-८	यथा दाहमयी घोषिजृम्भते	१०-५९-१३
यत्पादपद्मं परिपुन्य	४-९-२१	यत्र हा देवयजतः स्थिः स्थिः	५-१७-१२	यथा दूरोते श्रेष्ठे	१०-४९-३५
यत्पादपद्मं महतीं	४-३-१५	यत्र हि महाहीनपरिशोमणः	५-२३-१२	यथा द्विदन्तिनणवादीनाम्	५-२१-२

यथा उभयदोषो	१-५-९	यथा दौष्टि स्थितो बह्विदुर्बलं	१२-३-४७	यथोपजातं	८-८-९०
यथा धानासु वै धाना	६-१५-४	यथा ह्यनुवन्तारम्	५-१४-५	यथोपसाय त्री दान्ती	१०-४३-३२
यथा नभस्यप्रतमः प्रकाशः	४-३१-१७	यथा छत्रनिबुद्धस्य प्रस्थापो		यथोपसायममाणस्य	११-२६-३१
यथा नभो वायव्यनान्मु	११-२८-२७	यथानर्षकृत्	११-२८-१५	यथोपसायमर्षद्वयादानी	११-२९-३१
यथा पद्मे न	१-९-७	यथाऽऽमपोऽङ्गे समुपेक्षितो भूमिः	१०-५-३८	यथोपसायमर्षद्वयादानीमुद्रिते	११-२९-३८
यथा पुत्राश्च पित्राश्च	३-२९-३८	यथाऽङ्गदं वीर्यपुत्रम्	६-२-२१	यथोपसायमर्षद्वयादानीमुद्रिते	११-२९-३९
यथा पुत्रोः स्वं खे	३-५-५	यथाऽङ्गलमासा युक्तः	६-१-४९	यद	२-४-२१
यथा पुमान् न स्वार्द्रेषु	४-८-५३	यथाऽङ्गैः कर्मभयः	१०-२३-४	यदङ्गैश्च तितं ध्यायन्	४-२९-८०
यथा पुरुष आत्मानं	४-२८-९३	यथाऽङ्गिभवा नयः	१०-३८-११	यदङ्गैश्च कर्म	१-५-३५
यथा प्रथानि संप्रानि	६-१५-३	यथाऽङ्गो नभ्यधने विनष्टे	१०-३०-२१	यदस्तराण्यमर्षजं प्रथति	५-२३-३
यथा प्रभुमं पुरुषं	३-२७-७४	यथाऽङ्गलो	७-२-४३	यदधानुतोमो ब्रह्मन्	२-८-७
यथा प्रभुस्यस्यो	७-५-१४	यथाऽङ्गुषो जतं हित्वा	१०-३८-२७	यदुत्पत्त्य देहस्य	३-३१-३
यथा मनोरथार्थो	११-२२-५४	यथाऽङ्गमासा	७-२-२३	यदनुवर्तिततीताकर्णार्थोपचिष्टः	१०-४५-१८
यथा महानि भूतानि	२-९-३४	यथाऽङ्गं विनाऽऽमुष्य	३-८-१०	यदनुवर्तिततीताकर्णार्थोपचिष्टः	१-२-१६
यथा यथा भगवतो	७-१०-४१	यथाऽङ्गः सुतामिदार्थः करोत्येनांसि		यदने प्रत्यक्षतावान्	१२-४-३
यथा लोकगुर्देवः	९-१३-४०	भस्मसात्	११-१४-१९	यदपेक्षकामकाण्डे कप	५-१४-७
यथा बर्हि कल्याणी	१०-४८-२६	यथाऽङ्गना हेम मनं जहाति	११-१४-२५	यदपि स्वर्धितं सकलं	१-५-१४
यथा यस्मिन् पुष्यानि	६-१६-६	यथाऽङ्गनः स्वं खेजिन	११-१२-१८	यदोदीः सुरार्चं ह	३-१३-१०
यथा यार्तादयो	७-१५-२९	यथाऽङ्गुषीयमानेन न्यधि	११-१७-३	यदर्वितं ब्रह्मभवादिभिः सूरिः	१०-३६-८
यथा विचित्रज्योत्सनाद्	११-२-९	यथाऽमपोऽस्यधुचिकित्सितो	११-२८-२९	यदर्थमरुधान्	८-२३-०२
यथा वीरानुबन्धेन	७-१-२८	यथाऽम्यसा प्रचलता	११-२३-५३	यदर्थमिह कर्माणि	७-७-४२
यथा व्ययहृतो	१-५-३३	यथाऽर्विषां खोतासां च फलानां	११-२३-४३	यदर्थमापुपलस्य	३-१३-३३
यथा शयान आत्मानं विषयान्	१०-५९-४९	यथाऽङ्गं प्रणये विज्ञान् सर्वकालं	१०-८९-५५	यदतीतास्तनुदृष्ट्य	६-१-६७
यथा शयानं सज्जनं	१०-९६-१४	यथाऽङ्गोऽद्वयवयव	३-३२-४८	यदार्थार्थनिर्मितव्यसंयस्यस्य	११-८-३३
यथा शयानः पुरुषो मनसा	१०-९३-३४	यथाऽङ्गमेधस्यमृतं	८-६-१२	यदा आसिष आगतस्य मां	११-२५-११
यथा संपादितं ब्रह्मन्	१-१-२२	यथात्मनन्तो भगवान्	२-८-२३	यदा कदाचिद्धीवात्मा	८-२०-५८
यथा संसर्गं भूतानि	६-४-१८	यथानभसि	१-३-३१	यदा ग्रहशाल	७-७-२६
यथा सङ्गल्येष्टं बुद्ध्या यथा	११-१५-२६	यथानिनः स्थावरजस्रमानाम्	५-११-१५	यदा चन्द्रश्च सूर्यश्च तथा	१२-२-२४
यथा सांख्येषु कथितं	३-३०-२	यथानुमीयते चित्तम्	४-२९-६५	यदा चाहीन्द्रशाय्यायां	३-३३-४
यथा सुपुः पुष्यो	६-१६-५३	यथामदानदृष्टेः	३-३३-२९	यदा चित्तं प्रसीदति इन्द्रियाणां	११-२५-१६
यथा स्वानिगमेनां	११-२७-८	यथायथाऽऽम्या वस्मृज्यतेऽसी	११-१४-२६	यदा वैन्द्याः पुर्वाः	५-२१-१०
यथा स्वभाषणेष्वानि	४-१३-३३	यथावानयोः	३-३०-२०	यदा जयेत् तमस्तत्त्वं रजः	११-२५-१४
यथा स्वयंचरे राष्ट्रि मत्स्यः	१०-७१-१९	यथाहि भगवानप	६-८-१३	यदा जयेत् रजस्तत्त्वं तमो भूतो	
यथा हतो भगवता भीमो	१०-६३-१	यथेदानीं तथा	३-११-१३	यदा जयेत् रजस्तत्त्वं तमो भूतो	
यथा ह्री भगवती	२-७-५२	यथेन्द्रियः पुष्यकः	३-३३-३३	यदा जिघृक्षन् पुरुषः	४-२९-४
यथा हि पुरुषा भारं	४-२९-३४	यथेष्ट देवप्रवरा	६-१-४६	यदा तु नाभिः चारुणदेवताभिः	५-१४-३३
यथा हि भानोरदयो नृचक्षुषां		यथेष्टकल्याणुभावेन	६-८-३३	यदा तु वरवाधपथः	५-१४-२५
तुर्गतिरपते ।	११-२८-३५	यथेष्टाभीरवरी मायां	११-३-१८	यदा तु प्राप्तिः	३-१-९
यथा हि भूतेषु चत्वार्येषु	१०-४७-२१	यथेष्ट भूषणो ह्युत्तम	५-२१-९	यदा तु राजा	३-१-६
यथा हि दृष्टम्	७-१५-६८	यथेष्ट सूर्यान् प्रभवति	४-३८-१५	यदा तु सर्वभूतेषु	३-१०-३३
यथा हिरण्यं बहुधा समीयते	१२-४-३१	यथेष्ट सूर्योऽहितराजपथा	१०-७८-२९	यदा त्वं तनकादिभ्यो देव	११-१३-१५
यथा हिरण्यं स्वकृतं पुरान्ता	११-२८-२०	यथेष्टमनुभूयैवं वद नो	११-२३-५९	यदा देवर्षयः सप्त मघान्	१२-२-३१
यथा हृषीकेशसत्तेन	१-८-२६	यथेष्टिकामुष्यककामनपटः	५-१९-१४	यदा देवेषु देवेषु	७-४-२८

यदा धर्मविषाकेषु लोकेषु	११-१८-१२	यदान्ध भगवंस्त्वजः	१०-७८-४६	यदुपादाय पूर्वस्तु भाषो	११-२४-१८
यदा धर्मेषु कामेषु भक्तिर्पराति	१२-३-२८	यदान्ध मां महाभाग	११-७-१	यदुपासनया ब्रह्मन्	१२-६-३
यदा न कुर्वते भावम्	९-१६-१५	यदाध्वबहुरुचस्य	३-११-१०	यदुपुत्रस्य च क्रोशोः	९-२०-३१
यदा न जगृहे राज्ञा	९-१७-२०	यदाध्वमो निरालोक	२-१०-२१	यदुर्वंशो ब्रह्मज्ञानं पुतां	१०-१०५-२८
यदा न योगोपचितासु	३-२८-३१	यदाध्वमो हृदयगुणेषु सन्निधः	१०-४-१९	यदुर्वंशोऽन्तर्गणस्य भवतः	११-६-२५
यदा नु पतत आहारं	५-९-११	यदान्धमो हृदयगुणधरस्य	५-५-९	यदुपुत्रपक्षाभ्यांजाः	१०-५५-२२
यदा नोपलभेताङ्गी	४-२८-४६	यदान्धमानमविज्ञाय	४-२९-२७	यदुत्तमहमाचार्यः	१०-९-७
यदा पतन्त्यस्य दन्ता	९-७-६८	यदा त्वयं	३-१-२	यदन्धया यं देवर्षिः	१०-११-५
यदा परीक्षन्	१-१६-११	यदादिदं भगवता	४-३१-६	यदन्धया नृतां प्राप्य	१०-७४-१६
यदा वशोः पुनर्दन्ता	९-७-६९	यदाधिभक्तिः पृथुगद्व	४-१७-९	यदन्धया मन्त्रपादौ	११-२०-८
यदा पुपुर्मिर्दशः स्थान्	९-७-६६	यदाधिभक्तो दधन्तु	४-२-२	यदन्धया लोकम्	७-१३-२४
यदा प्रचेतसः पुत्राः	६-४-४	यदाह नो भवान् सून	२-१०-४७	यदन्धयागतं तत्र	४-२५-२०
यदा भजति मां भक्त्या	११-२५-१०	यदाह योगेश्वरदत्तमानम्	५-१४-४	यदन्धयोपपन्नान	११-१८-३६
यदा मयाधो यास्यन्ति	१२-२-३२	यदाहि द्विजवरस्य	५-१०-२	यदन्धयोपपन्नेन	१०-१००-२३
यदा मन उपादाय ययद्	११-१५-२२	यदाहधर्मज्ञ तमः	१-१०-२६	यदन्धयोपपन्नेन	११-१७-४६
यदा मनः स्वं विरजं	३-२९-१२	यदि कुर्यात् प्रमादेन योगी	११-२०-२५	यदन्धयोपपन्नेन	३-२८-९
यदा मय्यर्पितं चित्तं ज्ञानं	११-१९-२५	यदि धितायेव पराचरस्य	५-१२-८	यदन्धयोपपन्नेन	८-१८-२४
यदा मायाऽनृतं तन्त्री	१२-३-३०	यदि च मुक्तस्ततो	५-१४-२४	यदन्धयातभुगृह्य	८-१८-२६
यदा मुकुन्ध	१-१५-५	यदि दास्यस्य	७-३-३६	यदेतदानन्दसमुद्रसम्भृतं	११-२९-४९
यदा मेघवतुलचोर्वर्तते	५-२१-४	यदि न सञ्चरन्ति यतपोऽग्नि	१०-९६-४०	यदेतदान्धमि जगन्मनो	११-१८-२७
यदा यदा हि धर्मस्य	९-२१-५६	यदि नः भ्रमणापातं	१०-९४-३०	यदेतौ जपन्तु तत्त्वं भास्वरं	११-२५-२३
यदा यस्यानुगृह्णाति	४-२९-४९	यदि प्रपास्यत्वथ पारमेष्ठ्य	२-२-२३	यदेतस्य भगवतः	५-२२-१
यदा रतिर्ब्रह्मणि नैष्ठिक पुमान्	४-२२-२६	यदि प्राप्तिं विपातं च	११-१०-१९	यदेन्द्रिचोपचारापौ	३-८-१३
यदा रहितमात्मानं	३-१०-३३	यदि मे भगवान् प्रीतः	९-६-७०	यदेव माऽऽपाद्भिराणिर्दत्तेन्द्रियं	४-२५-३१
यदा लोभस्यस्तनोषो	३-१३-२९	यदि यः प्रपन्ने भद्रा	६-११-५	यदेकपादेन सपार्थिवार्भकः	४-९-८३
यदा विद्वद्भ्यस्ते विष्णौ तदेतन्	१०-७६-२६	यदि वस्तत्र विधम्भो	१०-९४-३४	यदेवमप्यात्मरतः	३-२८-२८
यदा विमुष्टः	९-६-६६	यदि ब्रजिष्यसि	४-३-२५	यदेवमेतेन विवेकहेतिना	१२-४-३४
यदा नृपमादिषु पथम्	५-२१-५	यदि स्म वस्यत्यसदिन्द्रियापै	११-२८-३३	यदेवैकतमोऽस्याभ्यां स्वभावा	२-१०-४२
यदा स देवगुरुणा	९-१२-५	यदि स्तुर्वदो लोके	६-३-५	यदोः सहस्रजिह्वोरा	९-२०-२१
यदा सभायां	३-१-७	यदिदं मनसा वाचा बधुभ्यां	११-७-७	यदोक्तः सर्वसत्त्वानां	३-१४-१५
यदा सम्भारं ऋषभं	३-२४-३४	यदिदं योगानुशासनम्	५-१४-३०	यदोपगमो मनसोः	६-४-२६
यदा तिसृषुः	७-१-१०	यदिमी लोकराजस्य	१०-११-२१	यदोर्वीशं नरः ध्रुत्वा	९-२०-२०
यदा स्वभारपया साकं	३-१४-६	यदीमे निगृहीताः	१०-६२-४९	यदोत्रच धर्मशीलस्य नितरां	१०-१-१२
यदा हि पुरुषस्य	७-६-७	यदु ह वाय पुनरदध	५-३-१६	यद् प्राणभयो बिहितः	११-५-१२
यदाऽऽचार्यः	७-५-५	यदु ह वाय विबुधादयः	५-१६-२१	यद् व्यर्थं नाम	४-३-१४
यदाऽऽनीन् तदपि न्यूनं	१०-१०-१६	यदुं च तुर्वशुं वैच	९-१५-३३	यद् ब्रह्म नित्यं विरजं सनातनं	४-२१-४१
यदाऽऽनुपपत्त्यपपागुहोहाम्	५-५-७	यदुक्तं ऋषिणा देव	१०-८१-२	यद् ब्रह्मणि	७-१५-६४
यदाऽऽस्य नाभ्यजनिनादहमासं	२-६-२२	यदुक्तं पथि द्येन	४-२४-१५	यद् भयान् वाति	३-३०-४०
यदाऽऽम्यार्पयामपेषु	३-३३-२४	यदुत्तया न	७-६-३	यद् भ्राजमानं स्वकषैव	४-१२-३५
यदाऽऽम्येषु निर्दिष्टाणां	११-२०-१८	यदुत्तारं त्वया पृथो	२-९-४५	यद् यद् भगवता दत्तमाधिपत्यं	१०-५३-४१
यदाऽऽनीनां भगवान्	१२-२-२३	यदुत्तैर्ब महाभागो	११-७-३१	यद् यद् विद्यते	३-२६-३
यदाऽऽनी नियमेऽकृत्यो	११-१८-११	यदुत्तजोपाज्ञवान्या	५-१६-१८	यद् यद् दास्यति	८-१९-०६
यदातु भवतः	३-२३-१०	यदुत्तर्गिर्द्विरदराजविहाराः	१०-३३-२५	यद् यस्य वा	७-१५-६६

यद् यत् चित्तदासां	४-३०-११	यद्वा इदं	३-१०-४	यमः कतिविधः प्रोक्तो	११-११-२८
यद् यत् बहवस्त्वेकं	१०-१२-२३	यद्वाचित्तन्याम्	५-१-१४	यमश्च सेतुः कुपिताः	४-१३-११
यद् यत्तत्तयो	३-३०-४१	यद्वाञ्छया नृपशिरसाभरणपोद्भ	१०-३५-४५	यमद्वौ तदा ज्ञातौ	३-३१-११
यद् विदुर्वाचिकदास्यं	३-२३-३०	यद्वाप्यं भूतिभारा	१-१६-२४	यमार्थविचम्परया मुदा	५-१५-८
यद्वाहस्यं नृ संवीक्ष्य	१-३५-४३	यद्वाद्दृष्टानुसंगानु	१-१३-३८	यमस्तु कालनाभिन	८-१-२०
यद्वाहं निगम आत्मरहः	११-३७-४९	यद्वाद्दृष्टवर्गमुपायाम्	१-१३-३६	यमस्त्वराह माहियं	१०-६५-४१
यद्वाप्युपां	१-१४-१५	यद्वाञ्छया यदापरां	२-५-४	यमादिभिर्वायं	३-२८-३
यद्वाहं नृवंतं	३-२-१३	यद्वाञ्छयाहं नरा	१-१६-३०	यमादिभिर्वायं यथास्तीक्ष्णया	११-२०-४४
यद्वाहं नृवंतं कालनाभिनः	५-२०-४२	यद्वाहं नृवंतं नरा	२-३-१	यमानधीस्यं सेवेत	११-१०-५
यद्वाहं नृवंतं कालनाभिनः	१-१४-१३	यद्वाहं नृवंतं नरा	२-३-२८	यमाभिर्वायं यथैः	१-६-३१
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	१०-१४-२८	यद्वाहं नृवंतं नरा	१०-१२-१५	यमानुतिव्यन्	३-१२-३१
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	२-८-२९	यद्वाहं नृवंतं नरा	६-१६-२३	यमादुर्वाहं ब्रह्म	३-१२-४१
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	३-५-३	यद्वाहं नृवंतं नरा	४-३०-४०	यमादुर्वाहं ब्रह्म	५-१३-२०
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	५-११-२८	यद्वाहं नृवंतं नरा	४-३०-३९	यमादुर्वाहं ब्रह्म	३-८-२२
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	८-१८-४०	यद्वाहं नृवंतं नरा	३-१६-२३	यमादुर्वाहं ब्रह्म	१-१३-१५
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	६-२-४	यद्वाहं नृवंतं नरा	६-५-४२	यमानुतिव्यन्	१-३३-३९
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	१०-५९-३२	यद्वाहं नृवंतं नरा	३-१०-२१	यमानुतिव्यन्	१०-१०-३४
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	११-११-४१	यद्वाहं नृवंतं नरा	१२-३-४४	यमानुतिव्यन्	१०-२१-२१
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	८-१३-३२	यद्वाहं नृवंतं नरा	३-३४-६	यमानुतिव्यन्	१०-८९-३६
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	११-३७-५६	यद्वाहं नृवंतं नरा	५-२३-४३	यमानुतिव्यन्	६-३७-४१
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	११-१०-२३	यद्वाहं नृवंतं नरा	१-६-३५	यमानुतिव्यन्	६-८-१
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	११-११-२२	यद्वाहं नृवंतं नरा	११-२८-३८	यमानुतिव्यन्	१०-५
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	६-४-२९	यद्वाहं नृवंतं नरा	३-१३-५	यमानुतिव्यन्	८-२०-५०
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	१०-३७-३०	यद्वाहं नृवंतं नरा	६-१६-५०	यमानुतिव्यन्	१०-८४-३६
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	१०-३६-२२	यद्वाहं नृवंतं नरा	१०-३०-३९	यमानुतिव्यन्	१-११-२३
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	८-३७-१२	यद्वाहं नृवंतं नरा	३-१-२६	यमानुतिव्यन्	१२-११-२६
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	१-१०-३०	यद्वाहं नृवंतं नरा	१-३-६३	यमानुतिव्यन्	१-२०-११
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	१-८-१८	यद्वाहं नृवंतं नरा	११-१-९	यमानुतिव्यन्	४-३-२५
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	११-११-२६	यद्वाहं नृवंतं नरा	५-१३-२३	यमानुतिव्यन्	३-१५-५
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	११-६-३१	यद्वाहं नृवंतं नरा	६-८-२३	यमानुतिव्यन्	१०-३५-११
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	१०-१४-३५	यद्वाहं नृवंतं नरा	५-२१-३	यमानुतिव्यन्	४-१-५३
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	३-३२-३४	यद्वाहं नृवंतं नरा	१-१२-४४	यमानुतिव्यन्	४-३-३६
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	११-१३-३१	यद्वाहं नृवंतं नरा	१०-४५-३३	यमानुतिव्यन्	१०-८३-३
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	१-६-१९	यद्वाहं नृवंतं नरा	३-३-१२	यमानुतिव्यन्	१-१०-४६
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	८-२०-३५	यद्वाहं नृवंतं नरा	४-८-३०	यमानुतिव्यन्	२-१-२०
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	८-८-३४	यद्वाहं नृवंतं नरा	१०-३२-१६	यमानुतिव्यन्	५-१-१६
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	१०-१८-२१	यद्वाहं नृवंतं नरा	३-३२-१६	यमानुतिव्यन्	५-५-३२
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	१०-१-३६	यद्वाहं नृवंतं नरा	१-२१-५८	यमानुतिव्यन्	११-१३-२८
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	१-१६-५३	यद्वाहं नृवंतं नरा	१०-३८-२६	यमानुतिव्यन्	११-३-४१
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	१-३-३४	यद्वाहं नृवंतं नरा	१-८-२६	यमानुतिव्यन्	१०-२३-३६
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	२-५-२	यद्वाहं नृवंतं नरा	१-१४-१६	यमानुतिव्यन्	१०-११-२३
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	५-१८-३१	यद्वाहं नृवंतं नरा	३-११-५५	यमानुतिव्यन्	३-१४-१३
यद्वाहं नृवंतं नृवंतं	१-८-१४	यद्वाहं नृवंतं नरा	३-२-५९	यमानुतिव्यन्	२-३-३८

यस्तुपातपीतस्मिन्	६-२-४५	यस्मिन् वा अनृतम्	५-२४-३०	यस्य ऋतुषु गीर्वाणः	९-६-११
यहोवापं मया त्यक्तो	११-७-४	यस्मिन् वा उग्रः	५-२४-१५	यस्य क्षणविधौगण	१-१४-६
यवनस्य धनं विश्वं गच्छन्	१०-५५-१३	यस्मिन् वा एतदहमिति	५-२४-१२	यस्य छन्दोमयं ब्रह्म देह	१०-१००-६२
यवने भस्मसावीने	१०-५५-२३	यस्मिन् वाऽऽगम्याम्	५-२४-२२	यस्य त्रिनोक्तगुणः	१०-८४-२
यवनरोषकृपातपो	५-२८-१३	यस्मिन् वाऽऽधर्मात्मितः	५-२४-३८	यस्य देवेन विहितं	४-९-३६
यवनं जल्पन्नुदिनं	११-७७-१४	यस्मिन् वाऽऽर्थाविभक्त्य	५-२४-२०	यस्य नारायणो	७-१३-२६
यवीपांसः एकाशीतिः	५-४-११	यस्मिन् वै निजवेदपथा	५-२४-१७	यस्य पादपुष्पं साध्यान्दी	१०-९२-३७
यशः शिवं सुध्रुव आर्यसङ्गमे	४-२०-२९	यस्मिन् वै भूतानाम्	५-२४-१७	यस्य पुच्छाग्रेऽर्वाविशारसः	५-२२-२४
यशः धियामेव परिधमः परो	१२-१२-५३	यस्मिन् वै सर्वाभिगमः	५-२४-२३	यस्य प्रसन्नो भगवान्	४-१०-४७
यशस्विनो महाशालाः	१२-३-२३	यस्मिन् वै सयणा भाषांम्	५-२४-२८	यस्य भक्तिर्भगवति	६-१२-२२
यसो यशस्विनं शुद्धं उताप्या	११-२३-१६	यस्मिन् वै स्तेपेन अस्ताद्वा	५-२४-२१	यस्य योगं न वाच्छन्ति	९-११-९
यशोदा च महाभाग	१०-१५-१८	यस्मिन् वै भगवत	१०-६१-५२	यस्य राष्ट्रे पुरे वैव	४-१४-१९
यशोदा नन्दपत्नी च	१०-४-५४	यस्मिन् वै योर्भूतो	३-१७-३	यस्य राष्ट्रजः	१-१७-१०
यशोदा रोहिणी नन्दो गोपा	१०-१५-१५	यस्मिन् वै कृष्णतृतीयो तपो वैः	११-१८-१०	यस्य वाचा प्रजाः	३-१६-८
यशोदा रोहिणी नन्दो	१०-२३-३०	यस्मान् धुद्रशो मत्पां	१२-३-११	यस्य साक्षाद्	७-१५-२६
यशोदा वर्णमानानि	१०-४४-२९	यस्मान् विभेषमहमपि	१२-३-१८	यस्य स्फुरितसङ्गत्याः प्रा	११-११-१४
यशोदापाः सुतां कन्यां	१०-३४-१७	यस्मिन्सदा मधुरिचोर्महिषी	१०-८५-३३	यस्य स्वरूपं कयपो	५-१८-३६
यशोदारोहिणीभ्यां	१०-७-२०	यस्मिन् कृष्णो दिवं	१२-२-३३	यस्य ह वा इवं कानेन	५-२३-३४
यश्च म्रुतमो लोके	३-८-१७	यस्मिन् जनः प्राणविधौगकाले	१०-४४-३३	यस्य हीन्द्रःस्पर्धमानो	५-४-३
यश्च संश्रवणेनित्यं	१३-१२-५८	यस्मिन् दशविधः	३-८-२३	यस्य हेतोः पत्न्यका	६-७-१
यश्च तपिजनेषुः	७-१५-३०	यस्मिन् नोन्ददितितेन्द्र	१०-८५-३२	यस्य हेव प्रतिबोधनं तु	५-२३-१२
यश्चिन्त्यते प्रयतपाणिभि	११-६-११	यस्मिन् भगवतो	३-२२-३८	यस्या मु ह वा एते	५-१४-३
यश्चेत्यं वीर्यशुक्लां मां	१०-७१-१४	यस्मिन् मनो तन्मपदं यदेतच्छ्रुतेः	११-९-१२	यस्यां न मे पावनमह	११-११-२०
यद्यन्यं राजसूयेन	१०-८१-३	यस्मिन् महागुणाः	७-४-३५	यस्यां पराशरात् साक्षात्	९-१९-२१
यद्युक्तामं इरिं ध्रुवा हृष्येधेन	१०-१०-२५	यस्मिन् यतो	७-९-२०	यस्यां वै धूसमाणा यो	१-७-७
यस्तपोः पुरुषः साक्षात्	४-४-१	यस्मिन् विरुद्धगतयोऽपि	४-१०-१६	यस्यां संधार्यमाणायां	१-२-२१
यस्तपोरात्मजः कल्पः	१०-४३-६	यस्मिन् वैरानुबधेन	८-२०-३९	यस्यां हि आधाप	६-२-५
यस्तस्य ते पादसरोरुहार्णम्	५-१८-२१	यस्मिन् सत्कर्णपीप्ये	९-२१-६२	यस्यांशांसाभागेन विद्यस्थानुदरी	१०-७४-३१
यस्तां विधिकर्षितैः	३-१७-२१	यस्मिन्कर्मसमावापो	२-८-१४	यस्यांरिखलामीवहमिः सुमद्गतेः	१०-३६-१२
यस्तु तत्र पुमांसम्	५-९-२	यस्मिन्मज्जवचपाणि	५-१६-६	यस्यांरिक्तमनपुणल	५-२३-३५
यस्तु महाकदम्बः	५-१६-२२	यस्मिन्मज्जलेयविशेषनाम	५-१८-३३	यस्यांरिपट्ट जरतःस्तवनं	१०-५७-४४
यस्तु कल्यादिनश्च स धै	११-२४-१७	यस्मिन्मज्जनि यद्येव	१-१८-६	यस्यांरिपट्ट जरतोऽरिस्तनोक्त	१०-९२-३८
यस्त्यं प्रदर्यासितकुन्ततावृतं	१०-३७-१७	यस्मिन्मज्जिं प्रोतमशेषमोतं पटे	११-१२-२१	यस्यांरिपट्टिः कुणपे विधातुके	१०-७२-१३
यस्त्यत्रयज्ज इव	३-३२-१४	यस्मिन्मज्जिं यनश्च दम्	६-१६-२२	यस्यांरिपट्टिः कुणपे विधातुके	११-३०-३८
यस्त्यन्तकाले म्भुजजटाकनाथः	४-६-१०	यस्मिन्मज्जिं घिरचितम्	९-१५-४९	यस्यांरिपट्टिः कुणपे विधातुके	११-११-१५
यस्त्यया मन्त्र	७-८-१३	यस्मिन्मज्जिं सदसदात्मतया	४-२२-४१	यस्यांरिपट्टिः कुणपे विधातुके	६-११-२०
यस्त्ययाजीभितः पूर्वं	११-१८-१	यस्मिन्मज्जिं सुकृपाः	५-२३-१८	यस्यांरिपट्टिः कुणपे विधातुके	५-१७-२१
यस्त्यसंयतप-...वर्गः	११-१८-४१	यस्मिन्मज्जिं सुकृपाः	५-२३-१५	यस्यांरिपट्टिः कुणपे विधातुके	५-१५-१०
यस्त्यां विमुक्तं मर्त्यं आत्मानं	१०-७८-४२	यस्मिन्मज्जिं सन्निवेश	९-८-४६	यस्यांरिपट्टिः कुणपे विधातुके	९-२१-६५
यस्त्यासकर्मनिर्दि	११-१७-५६	यस्मिन्मज्जिं वेन च	६-४-३०	यस्यांरिपट्टिः कुणपे विधातुके	३-१५-२६
यस्मिन् वै पित्रात्	५-२४-१६	यस्मिन्मज्जिं भगवान्	१-१७-३३	यस्यांरिपट्टिः कुणपे विधातुके	५-२३-२६
यस्मिन् वै राजा	५-२४-१८	यस्य आर्गाप	७-१०-५	यस्यांरिपट्टिः कुणपे विधातुके	१०-७२-३०
यस्मिन् वै अतिधीन	५-२४-३७	यस्य किनानुर्वातं	५-६-१०	यस्यांरिपट्टिः कुणपे विधातुके	३-२-१४

यस्यानुगतामृतस्मितयन्मुसन्- १०-३७-२६	यां हर्म्यपृष्ठे ३-२३-१७	यावत् सूर्य उदेति स्म १-७-३७
यस्यानुस्मरणं नणामञ्जय ११-३०-३६	याः कर्तुममुनाः श्रेष्ठाः ४-१-१२	यावत् स्याद् गुणविषयं ११-१०-३२
यस्यामलं दिवि यशः १०-८०-४६	याः काश्य भूमी दिवि ११-१६-५	यावन्मसा सम्मुखिष्यते कृतः २-१-२१
यस्यामलं दिवि यशः १०-८०-४५	याः कृष्णामजन्मर्धे १०-४३-२८	यावदन्वं न चिन्देत् ४-२१-७१
यस्यामलं नृपसदस्तु १-११-२१	याः स्वीकृतं स्वभवेन्यधिष्ठयुषी १०-७६-५	यावदप्य उपासीतौ ७-१४-६
यस्यामिमे उपसर्गः ५-१४-३७	याजमानाः कृपणया १-१४-१६	यावदवभासयति ५-१-३०
यस्यामिमे षडः नरदेव ५-१७-३२	याजपित्याऽऽश्वमेधैः १-१०-२	यावदस्यान्तनन्वं ११-१०-३३
यस्यामुद्रादयामास १-३-३२	याजपित्याऽऽश्वमेधेयत्नं १-८-१	यावदातस्थे केतुः १०-३७-३३
यस्यामुद्रातनयशः ३-१७-६	याज्ञवल्क्यस्ततो ब्रह्मन् १२-६-३१	यावदीत्याविकोऽऽरिहः १०-१२-१६
यस्यामेव कथयः ५-६-१८	याज्ञवल्क्यन् तच्छिष्य १२-६-२७	यावद् देहेन्द्रप्राणैरामनः ११-२८-१३
यस्याभक्तिं शृणानस्य १-३-२	यात आत्मयुवं ३-२२-२१	यावद् बनिं तत्र ३-६-२७
यस्यावतारकर्माणि गार्हनि २-६-३७	यात दूषं व्रतं ताव १०-४३-२३	यावद् धिपेत् ७-१४-१
यस्यावतारगुण ३-१०-१५	यातनोदेह आकृत्य ३-३१-२०	यावद् इतोऽऽस्मि हन्ताऽऽस्मि १०-५-२२
यस्यावतारा शृणोते १०-११-३५	यातायना व्रतं सिद्धा १०-२०-२७	यावदक्षिणापयमहाति ५-२१-६
यस्यावयव संस्थातैः १-३-३	यातामु चातिशय मैवं १०-३१-३५	यावन्तो विषयाः प्रेक्षाः ८-१८-२१
यस्यानि भक्तिर्भगवति ५-१८-१२	यातुपानिश्च देवैः ८-६-११	यावन्त्यः सिकता भूमे १०-८१-२५
यस्याहं हृदयादासं ३-१४-२०	यातुपान्याप सा स्वर्गम् १०-७-३१	यावन्महाति नन्दस्य १०-४६-३
यस्याहमनुग्रहमि हरिष्ये १०-१४-८	यातुपान्यव शतशः ८-१-४८	यावत् जायते परावोऽऽस्मिन् २-२-१५
यस्येऽऽवयवेनोक्तान् कल्पयति २-५-३६	यात्रा बनिविधानं च ११-११-३७	यावत् मे इतो वाणीः १०-५१-२८
यस्येदं देवयजनं ४-२४-१०	यारवेन्द्रोऽपि तं दोषो न्यक्ता १०-११-२५	यावत्तानार्थीः पुंसो न ११-१३-३०
यस्यैताना सांख्यमयी १-८-१४	यानमास्थाप जलेनद् १०-११-२८	यावत्तुकाच ७-१५-४५
यस्येदमुक्तान्तरापकटाधमोक्ष १०-६-२८	यानास्थाप नरो राजन् न ११-२-३५	यावन्मनोराजसा पुरुषस्य ५-११-४
यस्यैकं चक्रं द्वादशारम् ५-२१-१३	यानि चान्यानि वीपाणि १०-३५-२१	यावन्मात्रं त्वहर्दवा १०-१३-३
यस्यैव हि नागराज ५-२३-३६	यानि ते चानिनीस मनुष्याः ११-६-२४	यावन्मानसोत्तमैर्वीर्येणाम् ५-२०-३५
यस्योक्तपुत्रे ६-११-२२	यानि त्वस्माच्चिद्वाति १०-६१-११	यावाहत् यथा भावो २-१-२१
यस्यमुत्पतिं देह ६-४-१४	यानि यानीह कर्माणि वीर्यैः ११-४-१	यावानत् स पुरुषो यावत्या १२-१०-१
या दुस्मृता दुर्भक्तिभिः १-१६-१६	यानि यानीह गीतानि १०-१०-२	यावान्कान्तो विकृत्य २-८-१२
या दोहेनऽऽवहनने मयनोपजन्य-१०-४२-१५	यानि यानीह कर्माणि १०-३८-१७	यावै तत्तच्छ्रीमनुसौ १-११-६
या निर्वृतिननुभूतां ४-१०-१०	यानि योषेः प्रपुक्तानि शशास्त्राणि १०-६४-१	यातां ध्याः प्रेक्षतमेन नीता ११-१२-११
या पतिं हरिभावेन ७-११-३०	यानि कर्माणि जगृहे ४-११-२३	यातां म्यनिकादासीद् ११-२२-६
या याः कथाः १-१८-१०	यानिदेवावदोपेष्टौ १-१-७	याता देवर्षिणा तत्र ४-१३-५
या वा इह तद्वपराण ५-१-३१	यानीह विचरन्तिपौरवर्गवृत्तिहेतुः १०-७१-४८	यानामिसात्य ३-३१-८
या वा काऽऽति ३-२१-३५	यातुनुशाणाम् ५-१६-२५	यानिचच्छया ७-१५-१४
या वीर्यमुत्केन हताः १-१०-३०	याभिर्भूतानि भिषन्ते भूतानां ११-१४-७	यास्यामः श्वो मधुपुरी १०-३७-८
या वी विनायकप्रविष्टः ५-३-१७	यामात्र त्वारश्च त्वारो ३-१२-११	याहि त्वं शूद्र ७-१५-७३
या वै धियाऽऽर्चितवज्रादिभिरामयमैः १०-४६-१०	यामाक्षिदेन्द्रिय ३-१५-११	याहि स्वभवं ब्रह्मचर्यं १०-१०-३८
या हनायचिकाकामानाम् ५-२४-४	यामादुरात्मनोऽप्यै ४-१५-१८	युक्तस्यान्यैः पात्रेऽप्यैः ६-७-६
यां गोपीमनयन् कृष्णः १०-२८-२७	याभिर्भूतानो ७-२-४७	युक्त्येवं प्रगतस्य ४-२७-१२
यां न व्रतन्यर्थाभिदाः ८-१४-२२	यावतः कृतवान् १-१२-२	युक्त्यः सति सर्वत्र ११-२२-४
यां श्रिययातुर्गन् ६-७-४२	यावत् तद्वत्सी ८-२०-२१	युगलधनयुनिश्च कनी १२-१२-४३
यां मन्यते वनिः ३-३२-४३	यावत् प्रपञ्चमयं १२-२-३०	युगानि युगानि च मानं १२-३-१७
यां शक्तिमुपाश्रित्य २-४-७	यावत् स शरपञ्चाभ्यां १२-२-३०	युद्धं नो देहि राजेन्द्र १०-८२-२८
यां विभुन्येव मनयस्तनुतायच १२-३-६	यावत् सर्वेषु भूतेषु मज्जावै ११-२१-१७	युषामनुवृत्तवज्रः जन्तो १०-४१-१५

पुधि तुरगजाः	१-९-४२	ये तत्रात्महन्ताऽज्ञान्ता	११-५-१७	येऽऽहीयन्तामुनः	३-२१-४८
पुधिहरस्तन्विरवर्षणम्	१-१५-६	ये तु क्षिप्रजये तस्य	१०-८०-२४	येऽनीता वर्तमाना ये ये	१२-२-२५
पुधिहरस्तदाकर्म्य	१-९-३२	ये तु मां हृष्टगीतेन	४-३०-१०	येन्वात्मरामगुरुभिः	८-७-३३
पुधिहरो तन्वराज्यो	१-१२-१६	ये तुल्यदीपचरण	३-१०-५	येन्विह वै धूमनीपयतो	५-२४-२६
पुधिहरस्तु नं दृष्टा यमी	१०-९९-२५	ये त्वक्तोऽधर्माचित	१०-४४-५	येन्विहोक्तक मनसः	३-३३-१६
पुधिहरं च राजानं चतुर्भि	१-५-६-५	ये त्वनेयविदोऽस्तनतथा	११-५-१४	येन वेदाभिपञ्चायम्	१-१२-२१
पुधिहरस्तु धर्मात्मा	१०-९७-८	ये त्वपाऽऽभिहित्वा ब्रह्मन्	४-३०-१	येन पानेन	७-८-४८
पुधिहरस्य भीमस्य	१०-६२-४	ये त्वामनन्वभावेन	३-१६-९	येन प्रज्ञानामुन	३-५-९
पुधिहरा प्रतिविन्ध्यः	९-१९-२९	ये त्विह वा अनागतः	५-२४-३४	येन प्रसुप्तः पुरुषः	६-१६-५५
पुधिहरोऽपि पञ्च	१०-५६-९	ये त्विह वा अवदकुसुन	५-२४-३६	येन मे पूर्वमिन्द्राणां	८-१०-३५
युद्धमत्तां कुञ्चिद्	६-१२-७	ये त्विह वै दम्प्यो	५-२४-२९	येन पाद्यान्पथा	६-१-४५
युयुपते ततो वीरी गदपा	१०-९७-३८	ये त्विह वै दांभिकाः	५-२४-२७	येन येनावतारणे	१०-८-२
युयुधानः सान्त्वयिषी	९-२१-१४	ये त्विह वै पुरुषाः	५-२४-३३	येन सम्मोहिता इत्या	८-११-१२
युयुधानो विरुपाक्ष	१०-८५-६	ये त्विह वै भूतानि	५-२४-३५	येन स्वपाद्वयमी	६-१-४१
युयुधः क्रोधसंभवा	११-३०-१४	ये त्विह वै विप्रो	५-२४-३१	येन स्वरोचिषा विप्रं	२-५-११
युयुधे नानिन्द्रेण	५-५-२८	ये त्विह वै श्वगर्दभपयो	५-२४-२६	येन हवा कनी	५-६-११
युयुधे मागधो राजा ययुभिः	१०-५३-२५	ये दारागारुज्यादीन्	९-६-५३	येनपातीदश	३-३२-३३
युयुधोः सन्तु दम्पत्योर्वशाता	११-५-४७	ये देहभाजसिगुणप्रधानाः	९-८-२३	येनामराममहोरगपक्षिसङ्गम्यर्ब	१०-६७-२१
युयुधोरेव नैवायम्	१०-४४-४२	ये पारमेष्ठवधिषणम्	६-७-१३	येनावृता इमे तांका	६-९-१७
युवां न विवस्व विभू	६-१९-१०	ये पिबन्ति जनं तासां	११-५-४१	येनाहमात्मीयतनुविनिर्मिता	४-१७-३१
युवां तुल्यबली वीरी द्वे	१०-९९-२७	ये ब्राह्मणान् मधि	३-१७-११	येनेदशीं मतिमती	३-३२-१९
युवां न नः सुती	१०-७४-१८	ये भूता ये पविष्यायच	९-१-५	येनेमे निर्जिताः सौम्य गुणा	११-२५-३२
युवां मां युवभावेन	१०-४-४६	ये मधुच्छन्दसो ज्येष्ठाः	९-१४-३३	येनेवारभते कर्म	४-२९-६२
युवां ये ब्रह्मणाऽऽदिरी	१०-४-३४	ये मरीन्यारयो	३-२१-१०	येनेषाहं भगवतो	१-५-३१
युवां श्लाघ्यवती नूनं	१०-४४-३१	ये मां भजन्ति दाम्पत्ये	१०-७५-५६	येनोक्तं सान्त्वं तन्वं यज्ज्ञान्वा	१०-१०५-२२
युवो देवगणैः सर्वैः	६-१०-१४	ये मानं मेऽनुगृह्णन्तः	९-१४-३६	येनोपशान्तिभूतानाम्	४-३०-२९
युष्मभ्यं पाचिनां	६-९-४४	ये मायथा ते	३-२२-१४	येनोपमृष्टान् पुरुषा ज्ञोक्तः	४-१-६२
युष्ं च पिशान्यादिहाः	६-४-१०	ये मेतनुर्विराजन्	३-१७-१०	येषां सन्तु समहापांगी	५-४-८
युष्ं तत्र प्रमाणं हि	१०-३४-५२	ये ये भूतयो राजन्	१२-२-४४	येषां न तुरो	३-१४-१३
युष्ं तदनुमोदयं	८-६-२४	ये वा मयीशंकुनमीहदार्थाः	५-५-३	येषां नः सम्पदः	१-१३-९
युष्ं तदनुमोदयम्	४-२१-२५	ये वा मृधे	२-७-३५	येषां मध्ये इनावृतम्	५-१६-७
युष्ं द्विजग्रा यन् भूभिगा	१२-१२-५५	ये धि भगवता प्रोक्ता	११-२-३४	येषां स एव	२-७-४२
युष्ं नूनोक्ते	७-१०-४९	ये धि विभूतिरूपया	३-१७-२०	येषांविषम्यहमसहं	३-१७-९
युष्ं नूनोक्तं	७-१५-७५	ये स्मा अदादुदीपकमपाद्भवेयो	२-७-२४	येषु पुरुषाणामनुवर्तयानुषाम्	५-१७-११
युष्ं पात्रविशो भेदा मा	१०-८४-३२	ये स्वधर्मं न दुर्दानि	२-३६-५	येषु महाराजभवेन	५-२३-९
युष्ं वर्धियः शुभा	४-२४-२७	येऽन्त्येऽऽविन्द्याह चिमुकमानिनः	१०-३-३३	येषु येषु च भावेषु	११-१६-३
युष्ं मन्त्रविशो युक्ताः	९-१-१८	येऽपीदमुपनिष्ठन्ते	९-१५-१३	येषु स्थानम्	७-१४-२६
युष्ं चिकित्सा यदयो धृतप्रजाः	१०-२०-१९	येऽन्धधितामधि	३-१६-२४	येष्वमर परिवृताः	५-१६-१५
युष्ं ये धर्मागजस्य	६-१-३८	येऽनुनस्य सुता राजन्	९-१४-९	धिः कोपिनं ब्रह्मकुलम्	१-७-४८
ये कोपिताः मुकुद् पाण्डुमुताः	११-१-२	येऽन्धविहा रणे	८-१०-४७	धिः अदृष्टा वर्धियि	५-१७-२६
ये च प्रत्यम्पराददुर्मेकपरिह	२-७-३४	येऽसुषानूनमभ्येष्ठां	१०-८-१५	धिः स्वदेहः	७-१५-३७
ये यमे भगवान्	३-११-२	येऽस्मद्विधाः स्मृजदीश	१०-२५-७	धिरिदं तपसा मृष्टम्	९-१५-१२
ये वेद रथियामुता	५-२४-१३	येऽस्मिन् वदा पुष्करावभमायया	४-७-४८	धिरिं भुज्यते	८-१९-०८

पतन्त्यभेदेरधिपतोऽ	३-५-८	पोंऽन्नादिभो हृदि	३-१६-४६	पोंगेयवराणां गतिमायवर्त्तन्	२-२-२४
पों गजेन्द्रं ब्रह्मपुत्रं	३-२०-३५	पोंऽपचापि शनिमांसा	३-३२-४२	पोंगेयवराप्रमथावन्	१०-५९-३५
पों जागरे बहुविधान्	११-१३-३२	पोंऽप्यं कालतस्य तेऽप्यन्यदन्तो	१०-४-२७	पोंगेयवरेषु संगतिं	२-८-२०
पों दुर्धमगंधर्षा निजमाचषेदं	१०-४८-२९	पोंऽनैर्दृष्टीन्	३-२२-५१	पोंगेयैरेवमुत्तरेण	३-१५-४५
पों दुस्त्वजान् धितियुत	५-१३-२८	पोंऽवतीषांमनोऽंती	७-११-६	पोंगेयवन्मयैवर्	९-१३-३२
पों दुस्त्वजान् दामुतान्	५-१३-२७	पोंऽविविज्ञातरूपतस्य	४-२९-३	पोंगोऽहमिति मन्वानाश्चकमे	१०-६१-४९
पों न हिंस्यन्	७-६-५	पोंऽसमभ्रत इत्युक्तः	९-८-१५	पोंगवानां सद्यसाणि	३-३१-२४
पों नः स तपते	९-९-२५	पोंऽस्तावन्मन् महाकल्पे	८-२२-११	पोंन्यामः सहिताः सर्वे इति	१०-५८-१९
पों नामभिर्धोवि जनं	६-३-१३	पोंऽस्तावन्तन् योगसिद्धः	९-१०-६	पोंन्यामास्तुर्वीरी श्रावेचाजी	१०-५२-३६
पों नारदाशमरिष्यां	४-३१-३२	पोंऽस्ती गहातं क्रान्	९-२०-१३	पोंनिर्विकारिकः सीम्य	११-२४-२५
पों नो गतिम्	७-८-४६	पोंऽस्ती गुह्यहरणोन्मथित	५-२०-१९	पोंनो भवाय प्राय	८-२०-२०
पों मोक्षस्मात्सविदो	६-११-१५	पोंऽस्ती त्वचा करगोत्र	५-२-१५	पोंनः पचति भूतानां	२-२-२६
पों न्यक्चकार सर्वेषां	४-३०-०५	पोंऽस्ती भगवता बद्धः	८-१२-१४	पोंनः प्रविश्य मम वाचम्	४-१०-६
पों भीष्मकर्णं	१-१४-१४	पोंऽस्ती भगवति सर्वभूतान्यानि	६-१९-२०	पोंनः प्रविश्य	३-३०-३८
पों मां स्वयंवर उष्यन्	१०-७१-१२	पोंऽस्ती मयाऽविदिततन्वदशा	४-८-१५	पोंनां संस्मरणानुसृज	१-२०-५
पों मामतिपिपासातम्	९-६-३३	पोंऽस्ती नग्वचरो	७-१०-२८	पोंनां सर्वेषु भूतेषु	३-३०-२२
पों माषया विरचितं	४-१-५६	पोंऽस्ती सन्वजतो नाम	९-१-२	पोंनिषयाऽऽनुपहृत	३-१०-२०
पों माषपेदं वृक्षरूपया	४-२४-६१	पोंऽस्मिन् खान्वा ममछादं	१०-१४-६२	पोंने ममातिमा	१-१६-३५
पों मे सनातिपथतनूदरा	१०-७१-९	पोंऽहं त्वयाविनो भद्रं	६-१८-३६	पोंनिस्तु तन्वाभरणान्भवादिति	११-८-८
पों मे स्वधर्मनिरतस्य	३-२४-७	पोंऽहः छपे प्रक्रमन्तसराः वीतः	१०-३७-२७	पोंनवाचोऽप्य मान्याता	९-७-३४
पों पोंऽपरो मनोधर्मः	११-२९-२१	पोंऽनित्येन शरीरेण सतां मेघं	१०-८२-२०	र	
पों पोंगो भगवन्नास्ती	३-२६-२९	पोंऽन्वो विपुत्रयो नाम भविष्यो	१३-१-१	रक्तकुलशगानीक	४-७-२९
पों रातो देवपत्नये	९-१०-३२	पोंऽन्वतीर्य योर्वीरो नृणां	१०-९३-२३	रक्षः पतिस्तदन्तोस्य	९-८-९९
पों लोकवीरसमिती	९-८-८७	पोंऽती गुणशोभकृतो विकारः	११-२२-३२	रक्षकृतं तद् चिदिता	९-८-५५
पों वा अनन्तस्य गुणाननन्ता	११-४-२	पोंऽती गुणीर्विचिनो देहोऽयं	११-१०-१०	रक्षःपतिः स्वचतनैश्च	९-८-१०२
पों वा अयं दीपः	५-११-५	पोंऽती भातवर्षेऽस्मिन्	१०-९९-६	रक्षन्तसीमाऽऽजनि	६-८-१५
पों वा अहं च	३-१०-१६	पोंऽस्मभ्यं तम्यतिधुव्य	१०-९१-४	रक्षन्तुर्बुद्धं	९-८-९०
पों वानुशविनं सर्गः	२-८-२२	पोंग आध्यात्मिकः	३-२६-१३	रक्षाऽप्युत्पादनांरहा	१२-६-५८
पों विद्याधुतसम्यग्	११-१९-१	पोंगं विषेवतो नित्यं	११-२८-४	रक्षोभेन वृक्षवद्	९-८-९२
पों विज्ञाय प्रतिधुव्य	८-२०-३२	पोंगचर्चाभिमां योगी	११-२८-४५	रहस्यं सभासाय	१०-४१-१२
पों ये त्वया दिनवकृत्व	१०-८०-३१	पोंगोपारणया कोऽहिददासने	११-२८-४०	रतः प्रधाता	३-२१-१२
पों ये द्रोणस्तविभुः	१-१८-८	पोंगोपारणपोन्नाजनि	१२-१२-७	रतः प्रधातः	७-१५-४४
पों ये मन्दावमापन	११-१५-२७	पोंगमापा भगवती	१०-१-२५	रतः सन्ततोऽनुत्पत्त्या	१२-४-५१
पों ये वाङ्मनी सस्य	११-१६-४३	पोंगस्य नपतायैव ज्ञानस्य	११-२४-१४	रतः सन्ततोऽनिहा	११-२१-३२
पों ये हृदिचन्द्रमसे	९-१४-३१	पोंगस्य तक्षणं वश्ये	३-२९-१	रतकं क्षिदिपानां	१०-३९-३१
पों ये हिमप्राचरवधं	३-२०-३७	पोंगदेवमुपासाय	४-२४-७२	रतयेषा पोरकचा	१०-२७-१९
पों ह वा इह बहुविदा	५-१४-१	पोंगानामात्मसरोषो मन्योऽस्मि	११-१६-२४	रतसा पोरसंकन्याः	११-५-७
पों हंसतिभिर्भो बुद्धे	१०-६१-२०	पोंगान्तपो मया श्रोता नृणां	११-२०-५	रतसा पोरिता मेधाः	१०-२२-२२
पों हान्वा जगदादिमध्यनिधनो	१०-१०५-३९	पोंगिनो रक्तपोगस्य	११-२८-३९	रतसाकुलध्रुवः	३-३३-१७
पों हान्वा जगदादिमध्यनिधनो	१०-९६-५०	पोंगिन्द्राय नमस्तस्मै	१२-१३-२०	रतस्य प्रकृतयः	१-२-२८
पोंऽऽधुवेणात्मना	६-१०-८	पोंगेन धृत्पुत्रपतन्वपुक्तो	५-५-१३	रतस्यः स्वभाव	६-१४-१
पोंऽऽनुग्रहार्थं भजताम्	६-४-३३	पोंगेन विधिर्धोशन	३-३३-३५	रतस्यभवाच	७-१५-२५
पोंऽऽनुस्मरति सन्ध्यायां	४-३०-९	पोंगेशा पोंगनिन्यास	११-७-१४	रतस्योभ्यां वरीषि	११-१३-१२
		पोंगेशो राधिवापांयाम्	९-१८-२६		

रत्नसमोऽभ्याभाशं विभूदं	१-१-२०	रहृणैतत्पता न पाति	५-१२-१२	राजानश्च समाहृता	१०-८४-१५
रजोभाजो	३-११-१८	राक्षसं भावमापन्नः	९-८-५७	राजानो राजकुल्याञ्च	१०-८९-५१
रजोभिः समस्तस्याता	६-१४-३	रागो देवश्च	७-१५-४३	राजानो राजनस्यश्च	१०-८९-४९
रजोपुष्प मनसः	११-१३-१०	राजस्त्वयाभिपूष्टानां	१-१४-२२	राजानोऽन्ये च राजेन्य	१०-७०-३६
रज्जिष्यति योक्तं	४-१६-१५	राजतपोरतः	७-१५-३२	राजैत्यधाम्नमपेयं	४-२२-५९
रथं विनवराथं नु तुमुतं	१०-८८-७	राजदूतं कुल्यवं देवार्थः	१०-८०-३२	राक्षः काशिरनेर्ज्ञान्वा	१०-६९-४०
रणक्षयस्तस्य सुतः	९-१०-१३	राजधानी ततः साऽभूत्	१०-१-२८	राक्षः संभेतान् निर्जिन्य जहिरिक्तयो	१०-७७-३१
रत्नद्वैतं हिर्ममहाभार	१०-५३-३९	राजन् किं ध्यासे दीर्घं	४-९-६७	राक्षसश्च	७-१-२३
रत्नप्रदीपनकरपुतिभिर्नस्तप्यान्	१०-७९-१५	राजन् चतुर्दीप्तानि	८-१२-३७	राक्षा परीक्षिता पृष्टो	२-१०-५१
रत्नाकराश्च	७-४-१७	राजन् परस्य तनुभुञ्जन्ता	११-३१-११	राक्षा वीतं विदित्वाऽऽध	९-७-२९
रत्नानां पद्मगोऽस्मि	११-१६-३०	राजन् मनीषितं सम्पद्य	१०-४४-७०	राक्षा सभाजितः सर्वे	१-७-८५
रथं नाड्य धर्मज्ञ यव	१०-४९-३७	राजन् येपु निवृत्तेषु	१०-७१-२५	राक्षां द्रुमयुवाचेदं भगवान् ग्रीणयन्	१०-८१-१९
रथं समारोप्य सुपर्णनक्षत्रं	१०-५८-६०	राजन् विष्यतिपीनस्मानधिपो	१०-८२-१८	राक्षां मनुस्मृतानां	१२-२-६०
रथं सूनं ध्वजम्	७-१०-६७	राजन् हवीष्यदुष्टानि	४-१३-२७	राक्षां वृत्तिकारादानम्	४-२४-६
रथनेमिनिदिरश्च	१०-६५-४८	राजन्ते तावदन्धानि	१२-१३-१३	राक्षादरोपीनार्थ्य	१-१२-३९
रथमास्थाय चितुनं	१०-१०-३६	राजन्ननुगृहीतोऽऽहम्	९-६-७६	राक्षां जीयन्तु देहोऽप्यम्	९-११-०८
रथस्थं तां निरीक्ष्याद्	९-२०-३७	राजन्नसाध्वमान्येभ्यः	४-१४-१८	राक्षां मृषाविसिक्तक्य	९-१३-४१
रथान् तूर्णमचतुष्य	१०-३६-३२	राजन्ते मया श्रोता	१२-२-४०	राक्षां वृत्तिः	७-१२-२८
रथानां वट्टद्वयाणि	१०-९२-५२	राजन्निगुरिक्तं भयताम्	५-६-१९	राक्षां हि परमो धर्मः	१-१७-१५
रथान् सदश्चानारोप्य	१०-८३-२८	राजन्त्यबन्धो ह्येतं	१०-८२-२३	राज्यं वैष्णव्यं यतिः	९-१५-२
रथान् समाकृत् वृषप्रभुकां	१०-६३-१७	राजन्त्यसार्थानुगतं	१०-१०-३४	राज्यकामो मनुदेवान्	२-३-९
रथाश्च रथिभिर्युक्ताः	१०-५५-१०	राजन्त्यः स्वदुर्हितः	१०-१२-५३	राज्यस्य भूमिर्नित्य	१०-५९-४५
रथाश्चान्द्रव्यरगाः	१०-५०-१९	राजपुत्रीक्षिता भूषैर्लोक	१०-७५-१४	राज्यस्वर्गापचगाणां	४-२१-२९
रथाश्चकुञ्जरानीकैः	१०-५१-२६	राजपुत्र्याऽर्जुनोऽस्त्ये	९-१५-३२	राज्ये निषेज्य तं यंये	१०-६४-२७
रथिनो रथिभिस्तत्र	८-९-०८	राजभ्यो बिभ्यतः	१०-७५-१६	राज्यैस्त्वयमदोक्षता	१०-८३-१०
रथीतरस्याग्रजस्य	९-७-२	राजमार्गं गतेकृष्णे	१-१०-६१	राज्ञं तव द्विज	३-२४-१०
रथे रथे च साहस्रमयुतं	१०-५१-३८	राजर्षीर्पात आश्वास्य	१०-४२-४९	राम रामाग्रमेवात्मन्	१०-७७-२९
रथेन वायुवेगेन	९-८-४२	राजर्षीणां जनयिता	१-११-२६	रामः श्रियन्तां भाषार्थम्	९-८-११२
रथैर्नेकेन गोविन्दः	१०-५०-२६	राजसूयावधयेन	१०-८४-५०	रामः सधोदितः पित्रा	९-१४-६
रथैर्नेकेनाहक्षिर्जैश्च	१०-६३-२१	राजसूये निवृत्ते च	१०-८८-८	रामः समुद्रवेलाणां	११-३०-२४
रथ्याचान्तरवीथीभिर्ध्याय		राजसूयेन विधिजन्तु	१०-८४-१८	रामः सशिष्यो भगवान् यत्तिष्ठो	१०-७७-२५
रास्तु विनिर्मितम् ।	१०-५३-३४	राज्ञा तपश्चन्द्रमम्	९-७-२७	रामकृष्णी पुर्तुं नेतुम्	१०-३७-१०
रथमालस्य पा देव्या	९-१२-२७	राज्ञा तपकृताहाराः	९-६-७७	रामकृष्णी सुती मदां	१०-३४-२३
रथयन् व्यासाहस्यमहिषीः	१०-८८-५८	राज्ञा दुहितारं ग्राह	९-४-१९	रामनिर्वाणमानोऽव्य भगवान्	११-३०-२७
रथ्यामुपयनोद्यतेः	८-१४-१२	राज्ञा विचित्रसो यस्य	९-८-७४	रामपत्न्यश्च तं देहमुपनुदाग्रा	११-३१-२०
राज्ञा राजशाहिनं	१०-६७-४४	राज्ञा स कुण्डिनपतिः	१०-५८-७	रामवाहुचिमुक्तं मुरानेन	१०-५१-४४
रथ्यपेक्षामापुर्यं	७-१५-७०	राज्ञाऽऽसीद् भीष्मको नाम	१०-५७-१९	राममुष्टिप्रहारेण विपरीणाः	१०-५५-१२
रथमाणः रत्नरत्नं	१०-३४-२	राज्ञाऽनिष्टद् रथिः	१०-५७-६	रामराम महाबाहो कृष्ण	१०-२१-१
राकुल्या मधुकुल्या	५-२०-१६	राजाधिदेवी वीतेषां भगिन्यः	९-२१-३१	रामराम महाबाहो न जाने	१०-९०-२८
रत्नानां नागसुतं	१०-१०-५२	राजाधिदेव्यामचन्वी	९-२१-३९	रामराम महासत्य	१०-१३-११
रामचक्राष्टाङ्गिन्ये	८-१९-६२	राजाधिदेवान्ननयां	१०-६२-२५	रामरामास्तिनाथार प्रभाषं न	
रहासि सावित्रं हृत्पञ्चदशं	१०-२९-१७	राज्ञानः कल्पचर्चाया	९-२१-५१	विशाम	१०-९२-४५
रहृणयत्यमवि तप्यजानस्य	५-१२-२०	राज्ञानः सहस्रोद्दृष्ट्य	१०-५०-२४	रामश्चाभ्युत्तमानिदस्य	१०-१५-१६
				रामसद्विदो नै यु	१०-१६-२२

रामस्तमाह पुरुषाद	१-८-१-३	रूपं यन् तन् प्रादुरव्यक्तमायं	१-४-२५	निद्रमेवाधमत्वात्	१२-२-४
रामस्तु मुष्टिपेवाजी	१-४-५-११	रूपं परेतदवबोध	३-१-०-१	नीपते चानिते तेनो वायोः	१२-४-१६
रामा गृहं विहरतः पुरतः	१-४-६-६	रूपं वायी स च	११-२४-२४	नीलावतारकर्माणि	१२-१२-४६
रामे राजनि धर्मज्ञे	१-८-१३४	रूपंशानमापुर्णं	१-४-४-४	नोकानां लोकपालानां	११-१-३०
रामेण सार्धं मधुरां प्रणीते	११-१२-१०	रूपभेदविहरण	३-३०-३०	नोकाधिरामां स्वान्तुं	११-३१-६
रामेणैव यतो दत्तः	१-८-१२८	रूपभेदास्पदं	३-३०-३०	नोके ज्यवापाविपमयसेवा	११-५-११
रामो नक्षमणीनाभ्याम्	१-८-१२९	रूपभेदात् विकुवांगान्	३-३०-४३	नोको विकर्मानितः कुशले प्रभवः	१-८-०-२६
रायः कलत्रम्	७-७-४०	रूपधियात्	१-४-२-३३	नीगाधिनां हिनः	१२-६-४३
रातोस्तयः सम्प्रवृत्तः	१०-३१-३	रूपार्णां तेजसां चधुर्विवः	२-५-३	नक्षत्रं भक्तिवोगस्य	३-३०-१२
राहुणा च तथा सोमः	८-९-३१	रूपार्थिकायां गन्धर्वान्	२-३-६	नक्षत्रं महदादीनां	३-३०-१
रिपो नित्यपुत्रा	१०-५९-१७	रूपे इमे सदसती	७-९-४७	नक्षत्रासार्धनवकोटि	५-२१-१९
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-६०-३३-५	रूपीदार्ययो	६-१४-१२	नष्टं वै समाज्ञाता	३-१२-८
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-७९-४७	रूपका दुःखसाक्षात्	१-१४-१३	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	१-८-११४
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-९८-२	रूपे सिन्धुपालस्य	६-१८-६	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	१-९-२३
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-९८-४९	रूपे सिन्धुपालस्य	३-२७-६०	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	८-२१-०५
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-७९-३३	रूपे सिन्धुपालस्य	११-१७-२५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	६-१८-६०
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१-१७-२२	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	१-१०-२३
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	४-९-५९
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	६-१-५४
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	६-१६-५८
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	४-२९-४८
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	१-९-४७
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	५-१-३३
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	३-२९-१४
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	४-२९-४८
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	४-१०-५३
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	३-२४-५०
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	४-७-३६
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	८-८-३५
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	१०-२७-७
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	७-१-१३
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	७-२-५०
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	३-१६-२
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	५-२-१३
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	५-५-१६
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	६-१४-२५
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	१०-१८-१५
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	३-१०-२८
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	३-३०-५
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	७-३-८
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	३-२२-१७
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	६-१२-८
रिग्यजुः सिन्धुपालस्य पीडकस्य च	१०-५९-६०	रूपे सिन्धुपालस्य	१०-१७-५५	नष्टात्मापुत्र च कल्पानां	४-२८-४८

लोकालोक इति समाख्या	५-२०-३६	वदन्वनेन वंशोऽऽयं	१०-४१-२५	वयमृतामिव जिह्वं	१०-४५-१९
लोके नाविन्यत त्राणं	४-१८-१८	वयं भगवता	३-१५-४१	वशांश्चक्रुः कृष्णं	१०-८०-२
लोके विहतमात्मानम्	६-१६-५२	वध्मतामववयम्	७-५-३४	वरं च मत् कथनं मानयेन्	४-२०-१७
लोकोऽऽय जन्मकर्माणि	१०-४४-४०	वनं तु सान्त्विको वासो	११-२५-२५	वरं वरय भद्रन्ते	२-९-२०
लोको विकर्मनिरतः	३-१०-१७	वनं हृदा दिव्यगन्धं सुपुष्पं	१०-५५-१३	वरं वरय वामोऽहं	६-१८-३२
व		वनं प्रव्रजितं	३-३४-२१	वरं वरय	७-१०-१६
वंशं कुरोवैशदवाग्रिहृतं	१-१०-२	वनं विविधैः पुष्पैः भाषां	११-१८-१	वरं विलोक्याभिमनं	१०-६२-४०
वक्ता कर्ताऽविता नाम्नो	११-१७-५	वनं वृन्दावनं नाम	१०-१२-१७	वरं वृणीष्यं भद्रं नो	४-३०-८
वक्तुं नो वितितकं	४-२६-२६	वनकुञ्जराहूह	४-७-३०	वरं वृणीमहेऽऽधापि	४-३०-३१
वक्षस्वाधिभितवधुः	४-८-२१	वनमालापरीताहं	११-३०-३२	वरं वृणीष्य नः कामं	१२-९-१९
वक्षस्याये नताटे च	१०-४९-५९	वनततास्नव आत्मनि विष्णुं	१०-३३-९	वरं वृणीष्य भद्रं ते	१०-५४-२०
वधोविधासमृपथस्य	३-२९-२५	वनस्यत्वांघ्रिपतितता	३-११-१९	वरदाऽऽसि यदि व्रजन्	६-१८-३७
वचनारोपदेवस्य	९-७-१४	वने वसन्तं राजानं ब्राह्मणीः	१०-८९-७	वरदां वृणुऽधापि	१२-९-३४
वचनदाकर्णं इनायुधो	१०-५२-५	वने सधारायन् वत्सान्	१०-२४-८	वरान् विभो नन्द्य वरदेवराद्	४-२०-२४
वचसत्पैतज्जनदेव	८-१८-०२	वनेषु पुष्पेषुपयनाद्रि	३-११-१८	वरिषानेष ते प्रभूतः	२-१-१
वचस्पुराणे	६-१६-३१	वनीकसः प्रमुदिता	१०-१८-२५	वरुणं शरणं यातः	९-७-६४
वचांसि तद्याहरणं	२-१-३६	वन्दन्तितसस्यविदस्तन्यम्	१-२-११	वरुणप्रेषिता देवी वारुणी	१०-९०-१९
वचो निशम्य कृपणं	१०-१७-११	वन्दे नन्दप्रजक्षीणां	१०-४६-११	वरुधिनी दैत्यघनेः सुपोरान्	१०-६३-२४
वचो निशम्य नन्दस्य	१०-२२-१२	वन्द्यैश्च कपुरोऽराज्ञान्	७-१२-१९	वरेण च्छन्दधामास सान्धं	१०-८६-२२
वचो यः समवेताथै	१०-७४-२२	वन्द्यैश्चकपुरोऽराज्ञान्	११-१८-७	वरेण च्छन्दधामास	९-१४-७
वचोधिः परुषैः	८-१०-२०	वपुषा येन भगवान्	११-९-४	वर्जयेत् ताम्	७-११-२१
वज्रपाणिस्तमादेदे	८-१०-३	वयं कश्यपदायादाः	८-८-५१	वर्जयेत् प्रमदा	७-१२-७
वज्रस्तु तन्कम्पर	६-१२-३३	वयं किमुकपाः	७-८-५४	वर्णानामाधमार्गां च	११-१७-१५
वधितोऽऽहं महाराज	१-१४-५	वयं सताः सद्योत्पत्या	१०-१४-५६	वर्णाधमकुलापेतः	१०-८४-३५
वदयन्ता वनस्पतयः	४-१८-२५	वयं च तत्र भगवन्	१०-१४-५८	वर्णाधमवतां धर्म एष	११-१८-४८
वधिराज इवोच्यस्तन्य	१०-९६-३५	वयं च तस्मिन्नाश्रुत्य तर्पयित्वा	११-१६-१८	वर्णाधमविकल्पं च	११-२०-२
वधिराजो नगरान् स्वीयात्र	१०-१८-४७	वयं च त्वं च यः	६-१५-५	वर्णाधमविभागांश्च	३-८-२९
वत्स आसीन्	७-२०-६३	वयं तत्रापि भूयः	९-१५-१४	वर्णाश्च यः किनाम्नासन्	१०-२४-१६
वत्स प्रह्लाद भद्रं ते	८-२१-०९	वयं तु पुरुषव्याघ्र ऐश्वराकाः	१०-५४-३२	वर्णिनं तदुत्तराख्यानं मया ते	१०-८४-४७
वत्स प्रह्लाद	७-५-१	वयं तु साक्षाद् भगवन्निग्रयस्य	४-३०-३८	वर्तमानोऽऽन्वेषीः कालो	६-१-४७
वत्सं कल्पय मे वीर	४-१८-०९	वयं ते परीयुषाः स्म	१२-८-३	वर्तेत ब्रह्मणा विप्रो	१०-२२-१९
वत्सं कृत्वा मनुं पाणी	४-१८-१३	वयं तेऽऽनियतपञ्चामाः	६-७-२८	वर्षेति स्म यथाकामिः	४-२२-६१
वत्सप्रीतेः सुतः प्राणुः	९-३-२४	वयं त्वविदितता तोकं	४-१५-२३	वर्षतीन्द्रे व्रजः कोषाद्	३-२-३२
वत्सलो व्रजगवां वदगाधः	१०-३३-२२	वयं त्विह मदापोनिगं प्रमनः	११-६-४९	वर्षेणसहस्रान्ते तदण्डमुदकेशयम्	२-५-३४
वत्सान् मुधुन् कविदसमयान्	१०-९-२२	वयं न तात प्रथमम्	९-६-४४	वर्षेणुतोऽऽनितानिप्रतिपत्तेरिव	१०-९६-३७
वत्सो यथा तनुवन्तः सकृन्त्य	१०-६७-२७	वयं पुरा श्रीमदश्वदुडयो	१०-८३-१२	वर्षशतानपरिचि	१०-४२-२५
वत्सोऽऽनिरागः	४-१८-१८	वयं भूशं तत्र मदा	१०-१००-५५	वत्सतः शत्रुमहितः	१०-४२-११
वत्सेषु वत्सकरुणे	१०-२४-०	वयं भक्त्यान्तामहार्धनाशनं	४-१९-२८	वत्सुस्मितापात्रविषयगोक्षितेः	१०-७-६
वर्दिनि चिन्तं कश्यपच	५-१८-४	वयं राजन् जाडरेणाभितता	४-७-१०	वत्सपानां नृपराणां	१०-३१-५
वदन्त्येवमेते सत्या	४-५-१०	वयं विप्रो	७-८-५१	वयन् आत्मानमवन्त	१०-१०२-५५
वदन्ति कृष्णं धेयांसि वदन्ति	११-१४-१	वयं नु विप्रुध्याम	१-१-१९	वयन्ते तां ह्रीस्तं सा	१०-६५-७
वदन्ति तेऽन्योन्यमुच्यमानं	११-५-८	वयमनुचरमुखाः	७-८-५३	वयसं कामानन्वेष्टां	६-१४-३५
वदन्ति यातुर्देवेति य	१०-५४-४२	वयमीश	७-८-५६	वयसं शरजानानि क्रोधान् सर्पं	१०-६६-१३

विचकिरिसतमेतन्मे	२-४-१०	विदिन्वा बत	३-२२-२३	विनताऽऽमृत गुरुम्	६-६-२२
विचक्षणा वधारण	२-४-१७	विदिन्वाऽऽप कपितो	३-२६-३१	विनिन्द्यं स गिरिशं	४-२-१८
विचक्षणेऽऽस्थाईति	१-५-१६	वितुरत्तर्धप्रोन्व	१-१२-१९	विनिर्भुताशेषमनोलः	४-२१-३१
विचरत्सिमान् क्षोषां	१२-२-२०	वितुरत्तीर्षात्राचाम्	१-१२-१	विनिश्च नैवमृषां	४-१४-४४
विचारस्य पथाकाशं	१०-५४-६३	वितुरात् नराक्षय यम्	१-१२-५९	विन्दते वृक्षोऽऽमुष्यात्	४-२४-७८
विचित्रतोण्यां रम्पां	१०-१००-९	विदुरेणाह्राजेन द्रोणेन च कृपेण	१०-५६-१२	विन्दन्ति भव्याः प्रायेण	१-१३-८
विचित्रभानु विषादि	१-६-१२	विदुरोऽऽमुष्यव	३-४-३३	विन्दानुविन्द्याचान्वयी	१०-६२-३४
विचित्रतापवित्तान् छन्दोभिस्तुलुहरीः	११-२१-४०	विदुरोद्वचसंवातः क्षनुर्मैत्रेयपोस्तनः	१२-१२-८	विन्ध्यावतिसलदाऽऽगत्य	८-१९-१७
विचित्रवीर्योऽऽपोबाह	९-१९-२३	विदुषामपि विश्वामन	११-२२-६०	विन्यस्तचरणाम्भोज	३-२२-११
विचित्राश्वाधुषा देवाः	८-१२-३५	विदेह उपत्तां कामम्	९-११-११	विषण्णु क्रिषासर्गकः	४-२८-५८
विचित्रोपचनोयानिः कूजद्	१०-१०१-२१	विदेहस्तानभिज्ञेन्य	११-१२-२६	विषयः सन्तु नः	१-८-२७
विजयवकुलम्	१-९-४६	विदेहानां पुरं हस्तिम्	११-८-३३	विषजान् विषयानेन	३-२-३१
विजयविजयेनोत्तुच वसुमान्	१०-७६-१२	विदः सपुदितवर्षिभारिणि	२-७-७	विषयं यो वा किं न स्याद्	१०-१-५०
विजयस्त्वन्तुतो भाव्यश्चन्द्रबीजः	१२-१-२८	विघ्नोऽऽभुक्पूर्वाणि	१०-१३-२५	विषं कृतागसमपि नैव दुःखत	१०-८९-५४
विजयस्तस्य संभूत्याम्	९-२०-१२	विद्या मुद्रितविद्यायां	४-२२-५४	विष्वक्पार्जटाज्जलं	१-१८-२७
विजहार विगाहात्मो हृदिनीपु	१०-१०४-७	विद्यां वृषां	७-८-४७	विष्वधविषयिदृष्टा मुस	११-१७-१३
विजिताश्वं धूमकेश	४-२२-५७	विद्यातपः प्राणनिरुपमैत्री	१२-३-४८	विश्वचितिः सिंहिकायाम्	६-६-३६
विजिताश्वोऽऽप राजासीन्	४-२४-१	विद्यातपोयांगपथं	४-७-३५	विश्वचिते मम	७-२-५
विजित्य नृपतीन् सर्वान् कृत्वा	१०-८२-९	विद्यातपोविचयवुः	४-३-१७	विघ्नन्मो ददामीनि	८-२०-३३
विज्ञाताधोऽपि गोविन्दो दग्धा	१०-६१-१	विद्यातपोव्रतधरान्	४-८-१४	विघ्नन्मो महिषीयं	४-२५-६३
विज्ञानतत्त्व गुणसन्निरोध	२-२-३४	विद्यापरा मनुष्येषु पैश्याः शूद्राः	११-१२-४	विज्ञाशास्त्रदेशेन संहारः	१२-१२-४१
विज्ञानमेतन् विददध्ममद्	११-२८-३१	विद्यापरात्सरोरिष्यच	६-७-४	विश्वसिधः पतिवतीस्तथा	१०-५८-५०
विज्ञानशाक्तिं मतिभामनन्ति	२-१-३५	विद्यापरीसहस्रेण	३-२४-३७	विश्वस्य वै सन्त्यतो देवा	११-१८-१४
विज्ञानात्मनि संयोज्य	१-१२-५५	विद्याविषे मम तन् विद्ध्युदय	११-११-३	विश्रा गायत्र च वेदाश्च तपः	१०-५-४१
विज्ञानास्रेण तन्मायायामस्य	१०-५१-३१	विदुष्टिषन्	३-१६-४१	विश्रा मन्त्रविदो वुक्ताः	१०-८-१९
विज्ञाप चिन्तिनं तस्याः	१०-३४-३५	विद्योतमानं	३-२२-४६	विश्रां स्वभाषामग्रीदाम्	६-१-६५
विज्ञाप तापुत्रमभाक्किद्गरी	४-१२-२१	विद्योतमाना विद्युजिः	१०-२३-९	विश्राः सत्याशिषस्तुष्टाः	४-१९-४१
विज्ञाप निर्दिष्ट गतं	४-१३-४८	विद्राघिते भूतगणे ज्वरस्तु	१०-७८-२२	विश्राद्विपरुणु	७-९-१०
विज्ञाप ब्राह्मणीशापम्	९-८-७०	विद्राघितो मोहमयोऽन्धकारो	११-२९-३७	विश्रान् स्वलाभस्तनुशान्	१०-५७-३१
विज्ञाप शक्रकुलमक्रममादिदेवः	११-४-८	विद्रुमोदुम्बरद्वारीः	९-९-३२	विश्रान्तिषो वरवतीः	६-१९-१८
विज्ञाप शायं	४-२-२१	विद्वानपीत्यम्	७-६-२२	विश्राप्त्यमचक्षणागमत	१०-१०२-५१
विनकपन्तो बहुधा	३-२१-३३	विद्वेषा दधिते	७-१-४९	विश्रो राजन्यवेशयो च द्रोः	११-५-५
विनतस्य सुतात्मन्योः	९-१८-१	विधर्मः परधर्मश्च	७-१५-१२	विश्रोऽपीत्यावृणुत प्रज्ञां रा	१२-१२-६४
विनताभिर्निवेशः	७-२-४८	विधाप कान्त्यर्चन च	४-८-८	विश्री विवदमानी माम्बन्तुः	
विनावेनिर्मितस्यैश्वरा	१०-७९-१३	विधाय कृत्यं हृदिनीजलागुता	४-२३-२२	स्वार्थतापवी	१०-८९-३१
विनयेव कवी नयां	७-२-२२	विधायातीकविस्मय	९-१२-४०	विश्रायितं स्वाशिरम्	९-१३-२२
विन्तु जित्य	७-६-२१	विधना विहिते कुण्डे	१०-२७-३५	विश्रुयन्ता विषोर्दोषां	१०-१४-५
विनयेषां वज्रार्दनगृहे	१०-७२-३६	विधिषे हरिश्छो	११-३०-९	विश्रुय तां बालकमारिकाग्रहं	१०-७-८
विदाम योगमायां ते	१०-७९-४१	विधिष्य प्रतिपेधश्च	११-२०-१	विभक्तारध्यापयन्तराणैः	१०-७९-९
विदिधु रिष्ट्यर्थपथः	६-८-३४	विधित्ताः सुतस्तस्या	१२-१-५	विभज्य तनयेभ्यः स्थां	४-२८-३३
विदितमन्यस्तस्यम्	६-१६-४६	विधुयन्ता वेदमयं	३-१४-४६	विभज्य नवपान्थानं	३-४-४४
विदितोऽऽसि भवान् साधान्	१०-४-१४	विधुष नदमयात्मा	१-११-११	विभावसोरसुतेषा	६-६-१६
विदिन्वा पुण्डरीकाक्षं	१०-५६-३२	विधिं ते किद्गरीणाम्	१०-१४-५३	विभूयितं मेरुतला	२-२-१२

विहङ्गमाणां तां तां दृष्टपरिपूर्वा	१०-८८-१७	विधिर्ज्ञानसुतो रम्भः	९-३-२५	विश्वामित्रोऽभयन् तस्मिन्	९-७-७७
विमुक्तसङ्गः शान्तात्मा	९-७-१२	विधिक उपसंगम्य	११-६-५३	विश्वामित्रोऽसितः कण्ठो	११-१-१२
विमुच्य तस्मिन् बन्धम्	६-२-३९	विधिक उपसङ्गम्य	१०-५५-२	विश्वाय विश्वभवन	८-१६-९
विमुच्य रत्नबद्धं	१-७-५६	विधिकसंभारणो मद्राज		विश्वायसुः पूर्वोचिर्णिग्न्यां	११-१९-३३
विमुञ्चति यदा	७-१०-१	मत्कामोचिन्ताशयः ।	११-१८-२१	विश्वेदेवान् विश्वायाम्	६-६-७
विमुच्यार्थं चार्णव्याम्	१-११-३६	विश्वयोगोपचरणेषु विदग्धः	१०-३३-१४	विश्वेदेवेश साधनम्	६-७-३
विमोहिताऽयं जन ईश मायया	१०-५५-४७	विमुद्रमस्तः सर्वे	१०-९-७-७	विश्वोद्भवमानविरोधकर्म	५-१८-५
विरक्तयेन्द्रियतः	४-९-६४	विम्युर्निर्गतसंयोगीपपद्येन	१०-४९-५७	विश्वोद्भवस्थितिलेषु	४-१-२७
विचिन्ताभयं नृपिण्यवर्षं ते	१०-३९-६	विम्याप कुक्कुडादृतं	१०-५१-६३	विपनताशपाद् व्यानराक्षसाद्	१०-२९-४
विगताम्बरसंवीतं	८-८-४४	विम्याप गुह्यकतेतनंताटे	१०-६६-९	विषयं दिव्यु सत्तान्	८-२०-८
विगृही प्रह्लादी	१०-५५-१६	विम्याप पश्चविशत्या स्वयं	१०-८७-१२	विषयतृपो नरपञ्च	६-१६-३८
विगमेन यदा चित्तं हित्या	१२-५६-६५	विशसन् वसन् मेध्यान्	१०-३४-५९	विषयमतिनं पत्र नृणाम्	६-१६-४१
विगमः सर्वं	७-१३-३५	विशानं ब्रह्मगीषं च चक्रं	१०-९८-९	विषयानाभिसन्ध्य	३-३०-९
विगमो घन पुरुषो	३-३०-३	विशानः शून्यन्युपच	९-३-३३	विषयान् व्यापनं चित्तं	११-१४-२७
विगम्यापऽन्तापमानो	११-२४-२१	विशाननेतो विकृतात्मकोटः	१०-३५-२	विषयार्थभित्तेशेन	११-२२-३६
विगिर्धो भगवान्	८-६-३	विशार्णिताणां कण्ठानुद्	१०-८८-१९	विषयार्थभित्तेशेन	११-२१-२२
विगिर्धोऽस्य तथा	३-११-४	विशार्णितकवचम्	७-२-२९	विषयेषु गुणध्यातान्	११-२१-१९
विरूपः केतुमान्	९-७-१	विशार्णी स्वपुरी वीर्य	४-२८-७	विषयेष्व्याविशन् योगी	११-७-४०
विरोद्धं धामदेवेन कृषी	१०-७६-२९	विशार्णीरान्तान् वृषी स्यन्दने	१०-५१-३५	विषयीयमदाविष्टः	१०-१५-४
विनश्यः स्थूलसूक्ष्माद्	११-१०-८	विशार्ण्यमाणं स्वचनं दृष्टा	१०-७८-१७	विषाभ्यस्तदुपसृज्य	१०-१३-४९
विनतोष्य ब्राह्मणस्तत्र	१०-१०१-३१	विशार्ण्यमाणानुतनाम्	६-१९-२	विष्टम् विदुस्त्वामिदं ईश्वरं	१०-७९-१२
विनतोष्य वीरा मुमुक्षुः	१०-५८-५७	विमुद्धं केवलं ज्ञानं	२-६-३९	विष्टम् चित्तं प्रणयेन पूर्णं	११-२९-३६
विनज्जमानया वयम्	२-५-१३	विमुद्धविज्ञानपत्रं स्वसंस्थया	१०-३५-२३	विष्टितो मृष्टितो वाऽईश्वरुपेयं	११-२३-५८
विनपन्त्यां मूत्रं पुत्राभित	६-१४-५८	विमुद्धस्तत्त्वं तथ भागं ज्ञानं	१०-२५-४	विष्टितो स्वोऽप्रत्ययानम्	८-१८-२९
विनपीयं विमुदेहम्	९-१४-१६	विमुद्धस्तत्त्वध्याम्ना न्यपि	१०-७४-४२	विष्णुः सन्निहितो यश्च	१०-९९-१९
विनोक्तपत्नी ब्रह्मन्	९-१४-३	विमुद्धेन तदान्मानं	३-३४-२५	विष्णुपति महाभाये	६-१९-६
विनोक्तपत्नी निरपयम्	८-८-१८	विशेषरक्षेर्विषरं मनाह	५-१०-१३	विष्णुरावनरो रम्भा	१२-११-१८
विनोक्त्य तं देवचरं	८-७-२०	विशेषस्तस्य देहोऽयं	२-१-२४	विष्णुरातेन सम्पृष्टो	१०-१००-११
विनोक्त्य दूषितां कृष्णा	१०-१४-१	विशेषस्तु विकुर्वाणारम्भतो	२-५-२९	विष्णुरात्यय चरणौ	३-२७-७०
विनोक्त्य भद्रा	७-१०-६५	विशोऽऽयतनं	३-७-३२	विष्णुर्द्विजक्रियायुक्तो	७-२१-११
विनोक्त्य मुमुक्षुः सपः	९-१७-९	विशोऽकोद्भवसंपत्त्या	१-१५-२	विष्णुर्द्विः वृष्टिर्गर्भः	११-५-२६
विनोक्त्य विप्रेरागिनं	८-७-८	विश्रमात्मगतं व्यञ्जनं	३-२७-११	विष्णुर्विचित्री गिरिश	४-४-२७
विनोक्त्य सुभृतां प्रीतः	१०-३७-५३	विश्रमकृष्णस्तस्यापि	१९-१९-४०	विष्णुर्नो वीर्यगणनां	२-७-४०
विनोक्त्यं तं यद्रथरो	६-११-९	विश्रमकृष्णस्तस्यापि	७-१४-२९	विष्णुर्नो भोगः	१२-२-२९
विनोक्त्यानुगतो साध्वी	४-२३-२३	विश्रवं भागवतो	१०-४-३३	विष्णुस्तत्त्वज्ञानम्	८-१८-५७
विनोक्त्यैकान्तभूतानि	६-१८-३०	विश्रवं वदेत् स्वतन्त्री निशान्ते	३-११-१२	विष्णोऽधीश्वरो चित्तं	११-१५-१५
विनोक्त्याऽग्रहदयः	१-१३-२४	विश्रवं यै ब्रह्मन्मात्रं	३-२५-४०	विष्णोऽयं सुमहद्वयं	१०-९२-१०
विनोक्त्याऽज्ञानतो राक्षसम्	९-१५-३७	विश्रम्येति शान्तये	३-६-२१	विष्णुस्तेनो विष्णुः तु	८-१२-२४
विषयार्थमुत्तरो भूषा	६-१०-१९	विश्रम्य यः स्थिति	३-७-३७	विश्राप्याः श्वाशान्ता	११-७-४८
विषयस्त भास्वदेवम्	६-६-३९	विश्रम्य कृष्णस्तस्यापि	९-१४-२९	विस्ततं ततो वाणं	१२-७-२८
विषयस्तत्र च द्वे भावौ	८-१०-०८	विश्रम्य कृष्णस्तस्यापि	९-१७-१३	विस्ततं वतुं	३-२१-३९
विषयस्तान्यभाष्या	६-६-३८	विश्रम्य कृष्णस्तस्यापि	९-८-८६	विस्ततान्यवनः	३-२१-१९
विषयस्तानुग्रहेन च	१२-११-१३	विश्रम्य कृष्णस्तस्यापि	१०-८४-८	विमृजं तिरस्त्रि पादं	१०-४५-२६

विभुजति हृदयं न	११-२-५५	वृत्तो विकर्षणं महतीम्	८-१४-११	वेदाहं ते व्यवसितं	४-१०-१९
विभुजमहिबल्यवातं	३-१९-१४	वृत्ती गोपीः कतिरपिः	१०-४१-१६	वेदाहमङ्ग परमस्य हि	२-७-४३
विभुज्य कामं रम्भं च	३-२४-३	वृत्तिः सह्यः जातीनाम्	७-११-३१	वेदाहमन्तर्जननी	३-४-११
विभुज्य तत्र	१-१५-९	वृत्त्या स्म्भाय	७-११-३३	वेदाहमायं पुरुषं	३-२-१९
विभुज्य पुत्रं पञ्च	१-१८-४०	वृत्रममद्वयत्	६-१०-१५	वेदेदमसुरधेयं	७-१३-२०
विभुज्य माध्या वाण्या तां	१०-४०-१३	वृत्रविक्रमसंविगाः	६-१३-४	वेदोक्तमेव कुर्वाणो निः	११-३-४७
विभुज्य स गदां तूष्णीं	१०-५१-४९	वृत्रस्तु स कथं पापः	६-१४-६	वेदोपवेदा नियमा	८-२०-२
विभुज्य सर्वानन्याञ्च	३-२६-४०	वृत्रस्य कर्मातिमद्वन्द्वतम्	६-१२-५	वेनः प्रकृत्यैव खनः	४-१४-११
विभुज्य स्वयमात्मस्यां	११-२९-१६	वृत्रस्य देहातिप्रक्रान्त	६-१२-३५	वेनस्यावेक्ष्य मुनयो	४-१४-७
विभुज्यापोषणं शून्यं	१०-१००-२	वृत्रे हने प्रयोक्तोका	६-१३-१	वैकारिकलेजसश्च	३-६-८
विस्तरेणेह काश्चनाम्	१०-८-५	वृत्रो मुरांस्ताननुगा	६-१०-३१	वैकारिकलेजसश्च	३-२७-२५
विस्मृजयनाजगवं	४-१५-२४	वृथा त्वं कथ्यसे मन्त्र	१०-८८-३५	वैकारिकलेजसश्च	११-२४-७
विस्मृभेणात्मशीचेन	३-२४-२	वृद्धं तं पथनां प्राप्तम्	९-८-३	वैकारिकाद् विवर्जुणा	३-२७-२९
विद्वद्भ्याः कामगमाः	८-१२-२६	वृद्धान् बालान् शिषो राजन्	१०-१२-३१	वैकारिकात्मनो जज्ञे देवा	२-५-३०
विद्वदिष्णुः सुराक्षदे	११-१९-२५	वृद्धावनीषी पितरी	६-२-३१	वैकारिकाय वे देवा	३-६-९
विद्वद् विनां प्रचुरमभीनी	१०-५५-१७	वृन्दतो ब्रजवृषो भृगगावः	१०-३३-५	वैकारिकोऽऽपिदेवं	३-२७-२६
विद्वद् सर्वं	१-१९-१८	वृन्दायनं गोवर्धनं यमुनापुलिनानि	१०-२२-३६	वैकृताख्य एवैते	३-११-२६
विद्वदसो विमानाग्राभिपेतुः	१०-८७-५	वृन्दायनं सखि भुजो	१०-१९-११	वैखानसा यानसिन्ध्या	३-१३-४३
विद्वद्विद्वानाशयन	३-२४-२१	वृन्दायनं सम्प्रविश्य	१०-१३-३५	वैचित्रवीणाभिहितं	४-२३-३८
वीर्यन्तोऽऽहहः प्रीताः	१०-४३-१८	वृषं मृणालपवनं	१-१७-२	वैजयन्तीं द्रुपदांतां	१०-९९-८
वीर्येन विप्रमयिषं	११-१३-३४	वृषास्तु मनोः पुत्रः	९-३-३	वैतानिके कर्मणि	४-१-६२
वीर्यं तान् ये तथाभूतान्	१०-१३-५०	वृषाभ्यतो निशाम्येदं	८-११-१	वैदर्भ्यैर्दक्षिण त्वपाऽदीर्घं	१०-७५-२०
वीर्यातकावृणुमुक्षं	१०-२७-३९	वृषपर्वा तमाश्रयः	१-१५-२६	वैदिकस्त्रान्तिको मिथ इति मे	११-२७-७
वीर्योदयस्य पुत्रम्	४-१०-६६	वृषमाकल्य गिरिशः	८-११-२	वैदूर्यकुलसोपाणा	४-७-३१
वीर्योप्यितान् महदोत्पातान्	४-१४-३८	वृषसेनः सुवन्तस्य	९-३०-१४	वैष्णुः पुण्यं महतां	४-२२-५२
वीर्यशामसहायसहितं	१०-५६-१५	वृषस्य नशोदीन्	१०-१४-४४	वैष्मनिकाः सलननाः	३-६-१७
वीर्ययस्य ददतः	९-१८-३	वृषाकपिस्तु जम्भेन	८-९-३२	वैपासकिश्च भगवान्नामुदेव	२-३-१०
वीर्यहोत्रस्विन्द्रसेनान्	९-३-२०	वृषापमानी नर्दन्ता	१०-१२-४०	वैपासकेरिति वचः	२-४-१
वीर्यमातमापूय	४-१४-२	वृषापयश्च तथाऽक्रूरमुदेकगदारयः	१०-७०-७	वैपानुबन्ध एतावान्	८-१८-१३
वीर्यस्य पितः पूज्याः	४-२१-४७	वृष्णिण्यासीद् यदुधेयः धृतदेव इति	१०-९३-१	वैपानुबन्धतोत्रण	७-१-४८
वीर्यश्चाश्चमुपादाय	४-१९-२२	वृष्णीनां प्रवरो मनीषी	१०-४४-१	वैरेण यं नृपयः त्रिमुपाय	११-५-१९
वीर्यशीर्षकनोन्नद्धमा	१०-९२-२४	वृष्णोः सुमित्रः पुत्रोऽभ्युत्	९-३१-१२	वैरोचनाय संबन्धः	८-१०-२
वीर्याणि तस्यासिनदेहभाजम्	१०-१-७	वैष्णुसहर्षजो बर्हिर्देव्या	११-१३-७	वैरोचनां वनिः संख्ये	८-९-१६
वृको नामासुः पुत्रः शकुनेः	१०-९४-४१	वेत्त त्वं सीम्य	१-१-८	वैवस्वतं गतं दृष्ट्वा	१०-६६-३६
वृकोऽन्वकोऽनितो नीतो	१०-७६-१६	वेत्तेदं द्रोणमुपस्य	१-७-२७	वैवस्वन्तोऽऽथ तत्पुत्रः	९-११-२५
वृकोदराय पीम्यश्च	१-१०-११	वैत्रङ्गैरहस्तेष्वयं वृद्धैः	१०-५८-४३	वैशाखापनशिया ये	१२-६-२६
वृक्षाय च मे सुतः श्रेष्ठपाशो-		वेदः प्रणय एवात्र धर्मोऽहं	११-१७-११	वैशाखी सासनि तुविमुद	११-१०-१३
वृत्तिर्भूतानि भूतानां	१२-६-५७	वेदप्रणिहितो धर्मो	६-१-४०	वैशाखेष्टपाऽऽस्रशितपा च्छि	११-११-१३
वृक्षेभ्यः शूने	३-२०-१४	वेदध्याः स तु सन्देशं	१०-५८-१	वैश्ववृत्ता तु राजन्यो	११-१७-४८
वृथा दष्टः सुमुखश्च	४-२६-१३	वेदवादनो न स्थाय	११-१८-३०	वैश्वपुत्रो बुधुस्तुश्च गिराः	१०-१००-४
वृथामिदं त्वोपायायम्	६-७-३३	वेदा प्रत्याव्यविषयाणि	११-२१-३५	वैश्वानरं पानि विहायसा	२-२-२५
वृथामिदं कामं नृप	४-१२-७	वेदाध्यायी स्वभास्याहा	११-१७-५०	वैश्वानरमुतायायच	६-६-२२
वृत्तः पुरोहितस्त्वप्यहो	६-८-३	वेदानुगतानि तमसा	५-१८-६	वैश्वानरस्तु नृपमाकल्य ददर्शिताः	१०-९५-४०

पण्यं वरु सन्तति	४-८-२७	प्योन्न कपिकुल्यामाश्रीयः	६-१५-५	शङ्खभाष्यां रामोऽनि	१०-४९-३९
पण्यवपाठे गृहीतः	१२-४-८	प्योन्नोऽऽप्यमध्यावन्त्यं	१०-१८-३२	शङ्खप्रीतिगदाशङ्ख	१०-६९-२६
पण्यव वन्मुत्पत्त्या	११-११-४४	व्रजोत्तिष्ठन् परिकेन	१०-१-४०	शङ्खपुत्रसाम्बाव	१०-७०-८
पैश्वर्यं सुरवने	३-२४-४०	व्रजव्रजार्तिहृद् वीर योपितां	१०-२९-२	शङ्खपत्न्य नतनस्य	१२-१-१४
पयः तन्मुत्पत्त्योः	४-३-२०	व्रजतीः सर्वतो दिग्भ्यः	४-३-६	शङ्खभिषज्येष्टे द्वे	५-३२-३९
पयः त्वम्	७-८-१२	व्रजन्तं वीर्य निरिषाम्	९-१५-९	शङ्खका च या खीणाभावा	१२-१२-१३
पयः भवन् व्रजवर्षाति-	१०-२७-४१	व्रजन्तमप्याह पैकुल	१०-७-२७	शङ्खका महाशङ्खी	३-२३-२३
पयः मे कार्पाष्यन्ति	१०-८७-२५	व्रजमिमेन यमं सचितासवीध	१०-३३-१७	शङ्खवर्यमनापूर्वार्थविष्यत्युत्पत्त्या	११-३-९
पयः सान्त्वतनयाम्	९-१३-१२	व्रजवनीकसां व्याकरह ते	१०-२९-१८	शङ्खानि श्रीणि भोष्यन्ति	१२-१-२२
पयः विभो	७-३-३४	व्रजविषो वरु वाञ्छन्ति	१०-७१-४३	शङ्खानीकद् दुर्दमनः	९-१९-४४
पयः द्याम्यवतामत्या	४-२३-१९	व्रजे वसन् किमकरोत्	१०-१-१०	शङ्खाभ्यां मार्तति	८-१०-५२
पयःकारयो चिकुर्वाणा	११-२५-१८	व्रजे पिञ्जवर्जोऽरं	१०-१६-१	शङ्खानादादप्यं सान्त्वमेकैकनास्य	१०-८७-१३
पयः त्व इव प्राङ्	४-२६-१६	व्रतं पुंसवतं व्रजन्	६-१९-१	शङ्खपुत्र च मयोः पुत्रम्	९-९-१४
पयःव्रजोपगयाश्रीः	४-२१-१८	व्रतं स भास्वतो	३-२५-४३	शङ्खपु गन्धमादाहः	९-२१-१७
पयःतिरक्तान्वयी यस्य	१२-६-६३	व्रजानि वराशुन्धन्ति	११-१२-२	शङ्खोऽन्ममृती चिद्वाग् जीवितं च	१०-८२-४०
पयःवीताः कतिचिन्मासाः	१-१३-२२	व्रजानं कार्तिनो मासि	९-६-१८	शङ्खकैशवसोकात्	३-२-६
पयःतीपुरष्टचत्वारिंशत्	९-१८-४	व्रजाना द्विजा भविष्यन्ति	१२-१-३९	शङ्खसमेज्जुः पदं	१०-१३-३७
पयःविचारं मुनिर्ज्ञान्वा	९-१४-६५	व्रजोत्तरोहोऽपर एव लोभो	२-१-३२	शङ्खनुज्रांसैरुक्तः	९-१९-२५
पयःमुधुन् वापुभिर्मुन्वा	१०-१८-२२	शङ्खस्यैवमुद्रणां	८-८-२५	शङ्खनारासकन्यायाम्	९-१९-२०
पयःपोषण महाभागाः पथि	१०-७०-१०	शङ्खुनि शम्बरम्	७-२-१८	शङ्खतोऽसकृत्	७-१-२०
पयःपथाऽप्येहा विचं	११-२३-२५	शङ्खन्पूर्वनिरोधोऽभूत्	९-४-५	शङ्खः कातोऽहोऽपरातोऽच्युशुषाने	१०-८४-४४
पयःप्रीकृत्य गदां तस्य	१०-४९-७	शङ्खान्शङ्खाना च	११-२१-११	शङ्खः स्वसोऽसो गन्धो	११-२२-१६
पयःतिम्यद् दिव्यगन्धेन	१०-१००-३८	शङ्खप्रत्यं ययुः सर्वे	१०-७३-३२	शङ्खप्रस्य सुदुर्धो	११-२१-३६
पयःतुम्बन् राज	७-७-६	शङ्खप्रस्थाद् द्विजः कौचरागन्ध	१०-८९-२	शङ्खप्रस्रणि दुर्गारं	४-२१-४६
पयःवर्षापिनामहं लक्ष्मीः	११-१६-३१	शङ्खानु वरमुपम्य	१०-६७-१४	शङ्खप्रस्रणि निष्पातो	११-११-१८
पयःवर्षापेन ते	७-७-२१	शङ्खाय प्राद्विणोद् भूयः	१०-६४-१५	शङ्खस्य हि प्रस्रण	२-२-२
पयःसितपूतनामुसम्	१-९-४३	शङ्खे तन्नु महातेजोऽसिगृही	१०-६६-३७	शङ्खतदपत्र च विषया	६-१५-२६
पयःसन्नेऽपकर्पाभि	१०-७७-१८	शङ्खे रानुचराऽपीरिभूति	१०-७८-१०	शङ्खो दमस्तपः शीघ्रं सन्तोषः	११-१७-१६
पयःसन् वीर्य नतेषां	१-८-१६	शङ्खे इध्मी महाप्राणं	१०-४९-३६	शङ्खो दमस्तपः	७-११-२२
पयःसनाम्पनुभुक्तानि	१०-८९-८	शङ्खचक्रगदावध	४-२४-१९	शङ्खो दमस्तिनिष्ठेष्टा	११-२५-२
पयःसुः पपाताम्भासि कृतकन्धो	१०-६३-१५	शङ्खचक्रगदावधपन	११-१४-४०	शङ्खो ममिहता नुदेरं	११-१९-३७
पयःसुभिर्वा	७-३-३८	शङ्खचूर्तं निहत्यैव	१०-३३-३३	शङ्खं विविदं वाणं	३-३-११
पयःस्यानं विजयज्वरभारकैः	१२-४-८	शङ्खचूर्तमुद्रणां	८-९-७	शङ्खो वरको वाणः	१०-३४-६८
पयःशः पशुमिवासादन्	९-८-६६	शङ्खचूर्तमुद्रणाः नेतुः	४-९-५	शङ्खतश्राममुत्पत्य	१२-२-१८
पयःशर्माश्वरं श्वपानुरित्य	१२-९-१२	शङ्खचूर्तमुद्रणाः	१०-१-३३	शङ्खानं सुविदं शतम्	६-१४-४५
पयःशो विपुल्याध्वजः	९-३-७	शङ्खदुनुभयो नेतु	१०-४९-८३	शङ्खानः परितोऽर्चिः	३-३१-१७
पयःशानपदुमा होत	४-२३-११	शङ्खदुनुभयो भेषः	८-१७-७	शङ्खानिमममुत्पत्य	४-२९-६३
पयःशार्दरीश्वरोहोऽष्टी	१-९-१	शङ्खदुनुभिनादेन	४-१०-४०	शङ्खानमुचक्रमदो महामना	४-७७-४
पयःशान्तानु स्यमापायु	३-२०-२४	शङ्खदुनुभिनिषोपे	१०-१००-८	शङ्खानन् वीर शङ्खायां	१०-४२-४४
पयःशानं निरिषा कीर्य	१०-४०-३०	शङ्खदुनुभिनिषोपे	१०-९७-१७	शङ्खानी युधि	७-१०-३८
पयःश्वचा नृहन्निः	४-२१-१६	शङ्खनिर्वासाकर्षं	१०-४३-४४	शङ्खानीहानि भूरीणि	११-८-२
पयःशयानवनिताः	१०-३३-३	शङ्खभेषांका नेतुर्वाजि	१०-६२-५४	शङ्खाटनान्नस्थानज्ञान	११-६-४६
पयःश कपिकुल्यामाश्रीयः	५-१५-५	शङ्खभाष्यायामास ज	१०-५२-३३	शङ्खातनादतिकल्पन	१-१४-१९

शष्यासनाटनस्थानवार्ता	११-७-५५	शार्वास्तनस्तुतो येन	९-७-२१	शुक्रं मार्गशीरो	६-१९-२
शष्यासनाटनापक्राश	१०-१०५-३४	शास्ताः कुर्वन्निमां	१-१३-१३	शुक्रतुन्धो ननुः	१०-२३-३२
शरं धनुषि	७-१०-६८	शास्ताधिगोत्रा नृपतिम्	५-१०-२४	शुषिः संमुख आसीनः	११-३-५०
शरचन्द्रासुस्तोह	१०-३०-१२	शास्त्रस्य चित्प्रादेशम्	६-५-२०	शुषिः सम्भूतसम्भारः	११-२७-१८
शरचन्द्रोपरं वक्रम्	६-१८-४१	शार्वाव्यपानेन मुनिविच तो नृणां	४-२२-२१	शुषिस्तु ननयस्तस्मान्	९-११-२२
शरच्छाशिकीः	३-२-३४	शिथिलावपयो र्वाहं	४-२८-१५	शुषिस्मितां विम्वकतापरपुति	१०-५८-५६
शरणं तं प्रपद्ये	४-१-२०	शिबिराप निनीपन्नं	१-७-३४	शुची देसो प्रतिहृष्य	३-२९-८
शरदकौमुदं तापं	१०-१८-४०	शिबिर्वनः शमिर्दधः	९-२०-३	शुची देसो तमे	७-१५-३१
शरदुराशये साधुजातसन्	१०-२९-३	शिबेश च त्वार एवासन्	९-२०-४	शुद्धं स्वधाप्रयुषतातित	४-८-२६
शरद्रांस्तनुतो यस्मान्	९-१८-३६	शिरः पतितमार्तोक्ष्य	१०-६९-२९	शुद्धाय शान्तायनमः	४-३०-२३
शरान् विमुञ्चन् जननं च	१०-५९-६४	शिरस्तु तस्योभयानिह्रमानमेन्	१०-१००-२०	शुद्धिर्नृणां न तु नष्टस्य	११-६-९
शरं पृथ्वापेन	११-३०-२०	शिरस्त्यभरातो नीतम्	८-८-७१	शुद्धयशुद्धी विधीयन्ते	११-२१-३
शरिष्यकसहस्रांशो	१०-८७-१८	शिरस्तुतांश्च कायेन	१०-२३-१२	शुनकः शौनको वस्य	९-१४-४०
शर्मिष्ठाऽऽजानती यासः	९-१५-१०	शिरो मन्त्रादयोः कृत्वा	११-२७-४५	शुनकस्तनुतो जज्ञे	९-११-२६
शर्वाविर्मानयो राजन्	९-४-१	शिरोऽङ्गुरास्य हरिष च क्रेण	६-१८-१४	शुभेककुण्डलो मतो	१०-९०-२३
शस्त्रोऽप्यधिर्न कृत्वा	१०-९७-३७	शिरोभिर्कृत्वा दूतं	८-९-३९	शुभ्रूषणं द्विजयो देवानां	
शशं पिबे तत्सर्वम्	९-४-२३	शितोऽष्टमृत्वा परितुष्टचितो धर्मं	११-१७-४३	चाप्यमापया	११-१७-१९
शशं रामकुण्याभ्यां	१०-४८-३१	शिवं वशापं सुभद्रम्	५-२०-३	शुभ्रतामव्यतीकमस्याकं	१०-५४-३१
शशकिः हरिणीः	३-२३-४४	शिवः शक्तिपुतः शस्यन्	१०-९४-३	शुभ्रमाण आचार्य	११-१७-२९
शशविन्दुर्महायोगी	९-२०-३२	शिवाभिरासुभिः	८-९-११	शुभ्रया परमया	१०-१०१-१७
शशविन्दोर्दुर्दिनी	९-७-३८	शिवाय नोकस्य	१-४-११	शुभ्रयो धरुणानस्य	१-६-१७
शशान् वराहान् महिषान्	४-२६-१०	शिषिषोऽप्यन्मरणम्	११-३१-१२	शुद्धायेषु वर्णेषु	१२-२-१४
शस्यत् वराधसवैहां	११-७-३८	शिशिर्वाक्छन्त्रासः	४-२१-१९	शुद्धाच भजेद् वियः शूद्रो	११-१७-४९
शस्यत् स्वरूप	३-१०-१४	शिशुनिन्दश्च तद्गता	१२-१-३३	शुद्धस्य अन्ततः	७-११-२५
शस्यत्कामरण	६-९-९	शिशुनागस्ततो भाव्यः	१२-१-४	शुद्धस्य द्विज	७-११-१६
शस्यत्प्रशान्तमभयं	२-७-४७	शिशुपालं च भूपातं भीष्मकं	१०-५५-३३	शुद्धः प्रतिग्रहीष्यान्ति	१२-३-३८
शक्षीरस्त्रान्विर्देनम्	४-६-२३	शिशुपालं समेत्याध	१०-५९-११	शूसेनो यदुपतिर्मथुरामापसन्	१०-११-२७
शाकन्यस्तनुतस्तां तु	१२-६-२२	शिशुपालद्रुममुखैर्देनवक्रपुरःसरिः	१०-८६-१७	शूरो मातामहः	१-१३-२६
शाकुनेषु भवान् व्यक्तं भान्तः	१०-९४-२९	शिशुपालः सुलस्तस्याः	९-२१-४०	शूरो विदुराधासीन्	९-२१-२६
शाद्रांशपरि संविषय	१०-१८-२८	शित्यः सकलमध्यान्तम्	९-१०-४	शूतं भीमोऽप्युनं हनुमाददे	१०-६४-११
शाध्यस्त्यानीशितम्येश	१०-७४-४६	शित्यम्यतिक्रमं वीर्य	९-११-४	शूतेर्गदाभिः वरिषः	१०-६९-२०
शाध्याज्ञापय मां भूयं	१०-३९-४७	शिष्या इमे भगवतः	५-२१-१०	शृगालं विद्वत् शुन्ना मागधः	१०-५५-३१
शान्ताः समस्तः शुद्धाः	४-२२-३६	शिष्यान् सर्पान् दौहित्रान्	१०-९७-२१	शुद्धाश्रितेऽपिहिततद्विजकण्टकभ्यः	१०-९-२५
शान्तिः सुखं मुदं	४-१-५१	शीतवर्षातिवातेन	१०-२३-१४	शुणु भार्गव्यन् गधाम्	९-१६-२
शान्तिर्देवोपदेवाय	९-२१-२३	शीतोष्णवातवर्षाणि	४-२८-३७	शुणुष्येतेन वचनं मयोदितं	१०-३४-२९
शान्तिमार्गाति वैवाग्रयाम्	९-११-१४	शीतोष्णवातवर्षेषु	५-९-१०	शृणाति य इमं स्फोटं	१२-६-५
शान्तिस्त्यधरणः पत्नी	४-१-४२	शीर्णपर्णानिनाहारी	१०-४७-३६	शृण्वतां गदतां शस्यद्	१०-२३-३५
शापस्रादपौराशा प्रत्यर्पण्यु	१०-९४-१२	शीर्णोऽस्य दीर्घा	३-७-२७	शृण्वतां स्वकार्कण्यः	१-२-१८
शापान्मधुनकटस्य	९-११-२७	शुकः यथा कुन्तातप्रेक्षण	८-२२-२	शृण्वतो गुणतो वीर्याणि	६-३-३४
शापो मेऽनुग्रहापेय	१०-३२-१४	शुको यदाह भगवान्	१२-११-१	शृण्वतो मे कथास्तस्य चरितानि	१०-९८-२
शापितोऽऽगृह्यचर्पट	३-३२-२४	शुक्रनामाह कुर्यातः	९-१२-३६	शृण्वन् शृण्वन् सम्भरयञ्च	
शाखा नीरतापेयत्वा	१०-१८-३१	शुक्रो बृहस्पतेर्देवान्	९-१२-६	विन्नापन्	१०-३-३८
शारीरा मानसा दिव्याः	३-२३-३७	शृङ्गन् प्रकाशाभूषिषान्	४-२९-२९	शृण्वन् भगवतो	७-१४-४
				शृण्वन् सुभद्राणि रथाप्रमाणैः	११-२-३९

भृष्यतः भद्रधानस्य	४-१-४३	भद्राद्य राक्षसं देवैः	४-१०-३८	भुतकर्मैः सुतां भद्रामुपगमे	१०-६२-५९
शेषं निबंदयामास	९-३-८	भद्रानुमैः कथाः	११-११-२३	भुतदेवां तु कारकाः	९-२१-३७
शैलनोऽपि महाबाहुर्दक्षिणेनैव		भरणं कर्तनम्	७-११-११	भुतदेवोऽभ्युतं प्राप्तं	१०-९३-२७
वर्त्मना	१०-५०-२८	भरणं कर्तनम्	७-५-२३	भुतधमनीक्षितं ब्रह्मन्	४-२९-५८
शैल्या गर्भधान् काने	९-२०-४०	भरणं कर्तनं ध्यानं	११-३-३८	भुतधनमप्या	७-६-३४
शैला दुग्धचक्षानयः	१०-८-७५	भरणान् कर्तनान् ध्यानान्	१०-८०-४४	भुतसेतोः भीमसेतः	९-१९-३६
शैली दास्यमी लीही तेष्या	११-२७-१२	भरणान् दशानान् ध्यानान्	१०-२७-२७	भुतस्य पुंसः	३-१४-४
शैला श्रेणीभिः	७-४-१८	भरणान् दशानान् वाऽपि	१२-९-२५	भुतापोनसुमान् पुत्रः	९-१३-२
शैलाः समुत्तनुः	७-८-३४	आद्यानि नोऽपि	७-८-४५	भुतिः प्रत्यक्षमेतिसमनुमानं	११-१९-१७
शोकमोहभयक्रोधाः	७-१३-३३	आवधेऽभ्युदधानानां	४-१२-४९	भुतेन तपसा वा किं	४-३१-११
शोकमोही सुखं दुः खं	११-११-२	अथ विहीयन्तद्रस्य	१०-८२-२५	भुतो भगीराथाज्ज्ञे	९-८-४७
शोकहर्षभयक्रोधोऽप्यभ्यासः	११-२८-१६	अथः पतिर्गृह्यतिः	२-४-२०	भुतोऽनुपदिशतोऽप्यात्	११-२२-१२
शोकहर्षभयद्वय	१०-५-२७	अथमनुचरन्ती तदापिनोऽपि	४-३१-२३	भुत्वा गापां देवपानी	९-१६-२६
शोकाग्निं शुभ्यदहनम्	१-१४-२	अथा कन्याऽऽनुभावेन	१०-९-२०	भुत्वा गुणान् भुवनसुन्दर	१०-५७-३६
शोकापहानि नर्माणि	१०-३७-१४	अथा पुरुषा गिरा कान्त्या	१०-३७-५२	भुत्वा तज्जनवैक्रम्यं	१०-६९-१६
शोचन्त्यभुक्ता	१-१७-२६	अथा विभृषाऽभजनेन	११-५-९	भुत्वा तदधिपम्	७-८-३
शोचन्त्यान्तानमुदीक्षाम्	९-८-६७	अथा विनोदितो देवाः	८-८-२७	भुत्वा द्विजेस्तु कथितं	१०-९९-२३
शोच्यनिर्मास्तानिर्धकः	५-१२-७	अथाऽऽनवापिन्याऽऽक्षिप्तम्	४-२४-५०	भुत्वा नृपासनगतं	४-१४-३
शोणितारव्ये पुरे रम्ये स	१०-७७-४	अथो निवासो वस्योः	१-१०-६३	भुत्वा वर्तन्वनिन्दं	१०-१८-७
श्रीकृष्णनिर्ब्रह्मवर्तितोऽपि	१२-६-४६	अथैक्यं कृष्णस्य	१२-१०-२५	भुत्वा पुत्रिगो	७-५-६
श्रीचं जयस्तपो होमः	११-१७-३५	अथैक्यं कृष्णस्य	१-८-४६	भुत्वा पृथा सुवनपुत्र्य	१०-७२-१
श्रीचं नर्तनविशं च मीनं	११-३-२५	अथैक्यं नाम गोपातो	१०-१३-२०	भुत्वा भागवतोऽपि	१-७-२९
श्रीचमाचमनं सानं न तु	११-१८-३७	अथैक्यं प्रतिभानुच	१०-७६-११	भुत्वा भागवतम्	३-१५-५०
श्रीचमाचमनं सानं	११-१७-३४	अथैक्यं पचनुर्गुम्	१-११-९	भुत्वा मृतं पुत्रम्	६-१४-४९
श्रीरिः समदशाहं वै	१०-५९-१४	अथैक्यं पचनुर्गुम्	१०-११-९	भुत्वा मुहूर्धं राजनर्तुनात्	११-३१-२६
श्रीरि वीर्यम्	७-११-२३	अथैक्यं पचनुर्गुम्	१०-११-९	भुत्वा मृतं तथा सुखम्	५-२४-४३
श्रवणदुर्लभम्	८-११-२०	अथैक्यं पचनुर्गुम्	३-१६-२१	भुत्वाऽऽकुरवः कृष्णः	१०-३७-६
श्रवणचक्रावित	३-१५-२४	अथैक्यं पचनुर्गुम्	११-१९-४२	भुत्वाऽऽभ्युतमुपादानं	१०-२१-१८
श्रवणं सदाऽप्रीत्यवधः	१-२०-४	अथैक्यं पचनुर्गुम्	१०-२०-७	भुत्वाऽऽवधेर्धनमात्रं	८-१७-२०
श्रवणं हिरण्यवर्धि	१०-२१-२२	अथैक्यं पचनुर्गुम्	२-९-१३	भुत्वाऽऽजितं जरातन्यं	१०-८२-१५
श्रवणचरातं चिरतं	३-४-७	अथैक्यं पचनुर्गुम्	६-८-२२	भुत्वाऽऽजितं राजा	१०-८४-२७
श्रवणचरातः शतपञ्चोत्तमः	२-९-११	अथैक्यं पचनुर्गुम्	१०-५४-२	भुत्वाऽऽमोषं चित्राणं	१०-११-२०
श्रवणचरातो खप	८-१७-२	अथैक्यं पचनुर्गुम्	१०-८३-३	भुत्वाऽऽराजतस्य यशो विजृम्भितं	४-२१-८
श्रवणकर्मणं वरुणो	१०-५३-३९	अथैक्यं पचनुर्गुम्	११-३०-२९	भुत्वाऽऽजितम्	७-११-१
श्रवणनाथ भक्ता	३-३३-४१	अथैक्यं पचनुर्गुम्	४-९-५०	भुत्वाऽऽभ्युदधानऽऽक्षिप्तम्	४-१२-४५
श्रवणव्येतन्यं मम	३-३४-११	अथैक्यं पचनुर्गुम्	१२-१२-२४	भुत्वाऽऽमृतं भूषा	१०-७१-२०
श्रवणं तत्कथायाम्	७-७-३२	अथैक्यं पचनुर्गुम्	११-२-१०	भुत्वाऽऽमृतं भगवान् रामो	१०-५८-२०
श्रवणपटुतं श्रेष्ठ भक्तेन १ म	११-२७-१७	अथैक्यं पचनुर्गुम्	६-९-२४	भुत्वाऽऽमृतं विजृम्भितम्	७-३-९
श्रवणपटुतम्	७-१३-३८	अथैक्यं पचनुर्गुम्	९-१४-९	भुत्वाऽऽमृतं विजृम्भितम्	१०-५५-२८
श्रद्धा त्वद्विस्तः पत्नी	४-१-३४	अथैक्यं पचनुर्गुम्	११-८-३९	भुत्वाऽऽमृतं विजृम्भितम्	४-२-९
श्रद्धा मैत्री दया	४-१-५०	अथैक्यं पचनुर्गुम्	११-८-३९	भुत्वाऽऽमृतं विजृम्भितम्	९-१-७
श्रद्धा भागवते शास्त्रेऽनन्द्या	११-३-२७	अथैक्यं पचनुर्गुम्	१०-७६-१४	भुत्वाऽऽमृतं विजृम्भितम्	१०-७४-१५
श्रद्धाऽमृतकथायां मे	११-१९-२०	अथैक्यं पचनुर्गुम्	१२-३-४६	भुत्वाऽऽमृतं विजृम्भितम्	२-८-४

धेयः कुर्वन्ति भूतानाम्	८-१९-०७	स आबसत्युपकृत	६-१३-१५	स एकोऽऽजवृषस्तासाम्	९-१६-६
धेयः प्रजापालनमेव राज्ञो	४-२०-१५	स आहतः सपदि	१०-१६-२८	स एनां तव आशय	८-२२-१९
धेयसामिपि सर्वेषां	४-३१-१३	स इत्थानुकुले जातो मात्थातृजनयो	१०-५४-१४	स एव इन्द्रगुप्तं वै	१२-१-१२
धेयसामिह सर्वेषां	४-२४-७६	स इत्थं चोदितः	३-८-८	स एव गोकुर्लं	३-२-२९
धेयस्त्वं कुतम् राजन्	४-२५-४	स इत्थं शैत्यपातिना	७-१३-१९	स एव जातो वैदम्भी	१०-६८-५
धोणापां भवणद्वावसां	८-१७-५	स इत्थं द्विजमुष्येन सह	१०-१०१-१	स एव देवतां तिष्ठे	६-१८-३४
धोण्योरप्यलसा	३-२४-३३	स इत्थं निर्जित	७-४-१९	स एव पुनर्निद्राजागर	५-१४-२१
धोतन्यानीह राजेन्द्र	१-१-२	स इत्थं प्रतिजुष्टात्मा	६-१६-१५	स एव पुषी मधुभुक्	४-२७-१८
धोतुमयासतां दूरान् जनकः	१०-९३-१६	स इत्थं प्रभुणाऽऽदिष्टः सहकृष्णान्	१०-९३-४७	स एव प्रकृतिं सूर्यां	३-२७-५
धोयं त्वग् दर्शनं प्राणो	११-२२-१५	स इत्थं भिक्षयोगेन	९-६-१४	स एव प्रथमम्	१-३-६
धोवत्वग्रप्रग्निरहा	२-५-३२	स इत्थं भगवानुवी	३-१४-४९	स एव भिक्षयोगाज्यः	३-३०-१४
इतापनीयगुणः शूरिः	१०-१-३७	स इत्थं लोकगुरुणा	४-२०-१७	स एव भगवानय	३-२५-२९
इत्यत्कश्चिन्न व्रषणचैत्र	९-२१-१५	स इत्थमत्युत्पन्न	३-१-१६	स एव भगवान्	५-२३-३७
इत्विद्वारादोषसुरैः स	२-३-१९	स इत्थमाचरन् कामान्	१-१६-१	स एव भूयः	१०-१०-२३
इत्यज्ञा सधोदिता कृष्णा	१०-८१-४२	स इत्थमादिपय सुराजस्तु	४-७०-८	स एव वर्णाधर्माभिः	७-४-१५
इवा सुगानो वृको	३-११-२३	स इत्थमापुष्ट	३-८-४२	स एव वर्तमानोऽऽज्ञो	६-१-२७
इवासेजदलकज्ञातमिध	१२-८-२३	स इत्थमुद्रिष्य	३-९-१९	स एव वा भवेच्चूनं	१०-६८-३८
इवेतद्वीपं गतवति	१०-९६-१०	स इत्थं गृणतः	३-१३-३३	स एव विशवं सृजति	४-११-५५
इवेतद्वीपपती चिन्वं शुद्धे	११-१५-१८	स इतानी सुमृता कान्तेनामिवकर्तन	११-१७-४	स एव विजयस्य	३-३४-०३
इवोर्वाविनि त्वमजितोद्भवे	१०-५७-४१	स इन्द्राज्ञः कुपितो	६-११-१०	स एव शत्रुजिह्वस्तः	९-१४-४३
इवोभूते विजयभावेन	१०-१०१-१२	स इन्द्रसेनो भगवन्पदान्मुजं	१०-७४-३८	स एव स्मृत्कृत्येदं	१०-४-१५
इवोभूतेऽय उपमृष्य	६-१९-२१	स ईश्वरः कालः	७-८-९	स एव हि ददी भागम्	६-९-३
प		स उग्रधन्वन्	३-२३-२१	स एवं द्रविणे नष्टे	११-२३-१२
पट्टात्रासंद्रपसाहसं	४-१२-१३	स उष्कासो	१-१०-३९	स एवं ब्रह्मपुत्रेण	४-२२-४४
पट्टभिर्मुलेः स्वनं	४-८-६४	स उषमज्ञोक्त	७-४-४३	स एवं भगवान्	३-५-१७
पट्टार्गसंयमेकान्ताः	७-१५-२८	स उत्तमशतोकपदान्ज	६-१६-३२	स एवं स्वान्तरं	३-२३-३६
एकारं तु भुवोर्मध्ये	६-८-९	स उत्तमशतोकमहन्मज्जुतो	४-२०-२६	स एवमुभूयेंदं नारायण	१२-९-१
पट्टयथाशय पृथिवी	१२-१-२९	स उत्तमशतोककराभिभूतो	१०-८९-१८	स एवमुत्तास्थायामजान्	५-५-२८
पट्टित्यत्रापि भूतानि	११-२२-२०	स उत्तरास्य तनया	१-१६-२	स एवमपरिमितबल	५-१-३६
पट्टमवेरपत्त्यन्तं वृत्तः	१-३-११	स उत्थाप्य विपरं सुप्तः	१०-५४-११	स एवमादित्यनियोगमार्गं	११-२९-३५
पट्टं संवत्सरं तत्र	९-७-७५	स उपग्रन्थ	३-२१-२५	स एवमादीन्यवयवचेहितः	४-२१-७
पट्टान् नमसः	३-११-१७	स उपमृष्य शुच्यम्भो	१०-१०२-४४	स एवमात्तापितपाद	३-४-२०
पट्टिर्वपसहस्राणि	९-१४-४४	स उवास विदेहेषु मिथिलायां	१०-९३-२	स एवमासांसित उद्धयेन	११-२३-१
पोडगुप्ती	३-१३-४०	स उपामन्विता राजा	२-८-२७	स एवमुक्तो हरिमेषतोऽवः	११-२९-४६
स		स कपिः प्रातिभिः पल्या	९-१३-९	स एवमुक्त्वा देवार्पणं	१०-११-२४
स आत्मन्युत्थितं १०-९५-४		स एकपञ्चतो पृथिवी	१२-१-९	स एवमुत्तकभेदेन	३-१८-५९
स आत्ममायाभाविषय	४-८-५१	स एकदा तु मुगयाम्	९-१३-२४	स एवमुपिषयोऽयं	३-१-५
स आत्मनं	३-२१-४९	स एकदा महाराज	९-१-२३	स एवेदं सप्तजग्रे	१-२-३१
स आदिदेवो भजतां	२-९-५	स एकदा महेश्वासो	४-२६-१	स एष आत्मा	३-४-१९
स आदिदेवा गिरिशमुखावावस्य		स एकदा हिमवतो	४-२५-१३	स एष आत्मा	७-५-१२
सिद्धे	१०-९४-१५	स एकदाऽऽहकाथाऽऽ	९-७-६	स एष भावः	३-६-३८
स आदिगोत्रो रक्षिताश्रितहरी	४-२०-२२	स एकदाऽऽह गिरिनां पादबंधं	१०-७७-६	स एष एततोऽप्यास	१-१७-४२
स आरुद्रनृपमान	४-१४-४	स एको भगवानग्रे	१-६-१९	स एष किन्त देवक्यां	१०-४१-२४

स एष जीवन् खलु सम्पन्नः	१०-३-७३	स चापि वाण्डयेय सिंधु	५-१०-१६	स तानाकम्पं नृपतीन्	१०-५-७५
स एष शेषः	३-२-१३	स चापि भगवद्वर्मान्	३-३३-०२	स तानापतनः शक्रः	८-१-५२
स एष भगवद्विग्रिभिः	२-५-२०	स चापि पत्र वृषयो	२-८-१०	स तान् नरचरधेयान्	१०-५-३४
स एष भगवानादिपुरुषः	५-२२-३	स चापि कर्मणः पीडी	१०-१०-२५	स तान् वृषनैरधिपयानो	४-११-३५
स एष भगवान् साक्षाद्	१०-२१-४८	स चापि शतकपाचां	३-१३-५४	स तान् उपप्राप्तिदो	४-२४-२६
स एष भगवान्	७-१०-५२	स चापि च्छातन्त्रां स सल्लुनं	१०-१०-१२	स तान् नृप तस्य रुद्रस्य	१०-५४-१२
स एष यद्वि प्रकृतेः	३-२८-२	स चापिनीणं विष्णु	३-२५-२६	स तु राज्ञोऽनपत्यस्य	९-२०-९
स एष लोकांशान्चण्डेयो	४-२४-६५	स चापिनीणं किन सात्यतान्ये	१०-११-१३	स तु विप्रेण संचरम्	९-७-१०
स एष साधो चरमो	३-४-१२	स चापिः शीत्यमुग्रीय	१०-५-८-५	स नृपमानोऽस्तिदुक्त	३-१९-६
स एष भगवान् श्रोणः	१-७-४५	स चाह भगवांस्तस्यै प्रीतः	१०-९४-७	स ते मा विनयोद्	४-१४-१७
स एषः नरनोके	१-१०-७२	स चाहं विततोभेन	८-१९-०३	स तेनैवाहपारोण	८-१०-२८
स एषनोके	१-११-३०	स चाहं महो कथं वृषाऽऽत्मा	११-२३-१४	स तेपे मन्दर	७-३-२
स कथं धर्मसंनृतां	१०-३१-२८	स चिन्त्यवप्रां राज्ञः	९-८-५३	स त्वं पौरादुष्टमेनात्मनाभसाहि	१०-४-२९
स कथं संचया तस्य	३-२-३	स चिरं मापया विष्णोर्ध्वाप्रितः	१२-९-२७	स त्वं जगद्गाण खलु	९-६-५८
स कथं क्षतितात्मानम्	६-२-६	स चुरोसाधिता ग्रस्तः	१०-३२-६	स त्वं श्रोतोऽप्य सुसंशुद्धोऽस्तीर्णः	१०-४७-२६
स कथाचिद्वदमानः	५-४-१७	स चह विप्र	३-२५-२६	स त्वं भूषाभूतातां	१०-२५-८
स कथाचिदुपासीनः	९-७-४९	स तं गृहीत्याऽऽप	१०-१३-३२	स त्वं मयीनपेभद्वुताय	१०-२५-८
स कथाचिद् धर्मस्त्वाम्	१२-८-२०	स तं निशम्याथिमुतो मुलेन सं	१०-३५-४	स त्वं मयाऽप्यधिभूतः	१०-५७-३८
स कथितैर्महाकायः शान्तमानैः	१०-१२-४४	स तं नृपेन्द्राद्वचकाम्यया	६-११-१३	स त्वं शाधि स्त्रभूतायः	१०-९३-३८
स कथानः परमायुर्वै	३-१२-४	स तं प्रचिरं नृपमानतापि	१०-७७-३३	स त्वं हि नित्य	७-९-२२
स कृष्टिद्विदुषुम्	६-१८-६६	स तं विभन् मणिं	१०-६०-४	स त्वयाऽऽपतिः शुद्धो	३-२५-४
स कुम्भनः कृष्ण	६-१-१९	स तं समीप्याचभयः	८-२०-१	स त्वहं त्यक्तशून्यस्यत्यक्तज्ञातिमुद्ध	१०-५-१६
स कुष्णादितां धुत्वा समेत्य	१०-६९-११	स नकषामस कुतो ममापतन्	१०-९३-३१	स त्वान्यापोनिः	७-९-३५
स कौस्तुभनिः प्रीतः	१०-६२-३९	स नक्तचक	७-३-२४	स एषा मातरो विष्णुर्देवस्या	१०-६७-४८
स सत्त्विर्धं भगवान्	४-११-४८	स नक्तस्मरं	७-९-६	स धामन् ऊरया भूमी	१०-४१-११
स खलु गोपिकानन्दतो भवान्	१०-२२-५	स तत्र तत्राकण्ययधिषा	१०-१३-४	स नः श्रौतदात्	३-१५-२५
स गच्छन् गगने विष्णुर्बन्धितुं	१०-६५-२	स तत्र निर्मुक्तमस्त	९-१६-२५	स नमस्कृत्य कुष्णाप पेशाय	१०-८०-२३
स गत्वा किञ्चिद्व्यानं	१०-८८-१०	स तत्र हासीनमुदीर्य	८-२०-४८	स निजं रूपमास्थाय	१०-३५-३२
स गत्वा नर्मदां देवी	१०-५९-२५	स तत्राननरूपत्वं	१०-९७-६	स नित्यरोहिद्राधिया तमीश्वरं	१०-४२-३९
स गत्वा हस्तिनपुरं वृद्धं	१०-५६-४	स तथा चिपमानस्य वासुदेवस्य	१०-५२-३९	स निरीप्याम्बो	७-३-२५
स गत्वा हस्तिनपुरं	१०-४८-१	स तद्विपद्याकर्णं	१०-४९-३	स निर्गतः	३-१-१७
स गामुदस्तान्	३-१९-८	स तदा वृषभ्याघ्रो युत्वा	११-१६-८	स निर्गन्वाचरोधान्	१०-८१-१३
स गोरोहणमात्रं हि	१-४-७	स तदानन्धवीर्योऽपि	३-२०-४	स निर्ममे	७-१०-५५
स च प्राकृतीन्द्रियवसुभिः	५-९-८	स तदेवात्मनाम्नानं	३-३३-२५	स पत्नी दीनचन्दनाम्	८-१९-०३
स च मायां समाधिप्य	१०-६८-२५	स तद्वर्णयिषां शम्भोः शीर्णिं	१०-९४-२३	स पत्नीपतिनः	७-२-६
स च युवावनगुणैर्बन्धना	१०-१६-२	स तत्किञ्चनं वरिमुष्य	८-१८-११	स पक्षकोपः	३-९-१४
स च शम्भराभ्येत्य संयुगाय	१०-६८-२१	स तत्रिशम्यातत्राह	३-२०-७	स पञ्चवर्तमानेन	१०-४१-९
स च स्वर्गोक्तमोक्षस्य	४-१२-३१	स तत्प्राप्तं दुर्गमुत्थाय	१०-५-३	स पाधानततिः पुत्रान्	४-२७-८
स चक्षुः सुतमाकुल्यां	४-१३-१५	स तस्मिन् देवभद्रे	६-२-४३	स पिता सा च जननी	१०-४३-२३
स चकार महीमेतां संपता	११-२३-३५	स तस्य तां दातां एषा	९-२-४३	स पूर्वैरं नृपतिः स्मृन्	१०-५१-१०
स चानुहाय यमुनां	१०-९०-२४	स तां कृत्स्नमसायां	३-२४-३६	स त्रिषय पुत्रीं दिव्यां	१०-८९-१२
स चान्यद् धनुरादाय कृष्णं	१०-५९-३०	स तां तिलोत्स्य नृपतिः	९-१२-२०	स त्रिषय सर्वां दिव्याम्	१०-५६-१४
स चापि तदुहाय सविधाने	५-१-५	स तां वीर्य कुम्भे	९-१२-३५	स त्रयस्य महानाहो	३-१६-११

स यद्ब्रह्मदर्शनात्मन्	६-१-२५	स या अघतनाद्राजा	१-१२-५७	स वै यदा महादेवो	६-४-४९
स यद्ब्रह्मस्त्वाभिः	९-७-४५	स या अघं ब्रह्म	७-१०-५०	स वै कण्ठ	३-१३-८
स बाहुः तानसहस्री	१०-९१-२४	स या अघं ब्रह्म	७-१५-७६	स वै चिचस्वतः पुनः	९-१-३
स विभ्रन् वीर्यं धाम राजमानो	१०-३३-१८	स या अस्मत्कुलोत्पन्नः	१२-७-३	स वै विप्राति स्तं	१२-४-१६
स ब्रह्मचर्यतेनैव	८-१७-१८	स या आशिरसो	१२-८-३९	स वै विश्वसृजः	३-१३-३६
स ब्रह्माणं ययी प्रष्टुं	१०-५७-४	स या एष तवा द्रष्टा	३-६-२	स वै सन्मर्षणं साधाद्	१०-१००-४९
स भवानचरत् पोरां	२-५-७	स या पुनः	७-१-१३	स वै स्वधर्मेण प्रजापालन	५-१५-६
स भवानविन्वाक्ष दीनानीमीश-		स याथिसमो जनतापविग्रहो	१२-१२-५१	स वै स्वायम्भुवः	३-१४-२
मानिनाम्	१०-८४-३	स याविसर्गो	१-५-११	स वै ह्यपिमतो	६-९-४२
स भवान् दुहितुः	३-२३-८	स याव्याचकतया	२-१०-३६	स ग्रीहितोऽवाम्बदो कथा ज्यन्तु	१०-८६-७
स भवान् सर्वलोकास्य	१०-११-३६	स बानोद्भवतल्ल	९-८-९८	स शरासनमुपगम्य	४-१३-४०
स भवान् सुहृदां वै नः	१०-४७-३३	स वासनात्मा विषयोपरकः	५-११-५	स श्वेनेनैव उपगम्य	१०-४२-२०
स भाजयन् विमुञ्चेन	३-२५-११	स यासुदेवानुचरं	३-१-२५	स श्रेयसामपि	२-७-४९
स भीमदुर्बोधनवोरधाम्नां	१०-९९-२४	स विधिन्वाश्रित्यः शीणाम्	९-७-४१	स संवृतस्तत्र	१-२०-६
स भुक्तमोगां त्यक्त्वमेमां	११-२-१८	स विजित्य	७-४-५१	स सद्गन्ध पुनः काने	३-३३-१३
स भूतसूक्ष्मेन्द्रियसन्निकर्षान्	२-२-३३	स विदित्वाऽऽत्मजानां	३-१५-२३	स सत्यधामां भगवानुपवेमे	१०-६०-४४
स भूपालान् समारूढ	१०-५५-२३	स विधास्यति ते कामान्	८-१५-२१	स सन्नद्धो धनुर्दिव्यम्	९-७-१५
स भूयः पाधजन्त्यायाम्	६-५-२४	स विज्ञानुमतो राजा	४-१३-३७	स समभिः शरीरको	४-२७-१६
स मागधं गृहीत्वाऽऽजी मीनो	१०-५२-३	स विश्वजन्मस्थिति	३-५-१६	स समग्राय भर्तृगुप्तं दानवेन्द्रपुरं	१०-६३-६
स मागधाननिरुद्धम्	१०-५०-५	स विश्वतेजसप्राज्ञुरीय	१२-१०-२२	स सन्ना- रथमाकूटः सदस्यं	१०-८५-१८
स मामचिन्तयद् देवः	११-१३-१९	स विष्णुरातोऽस्तिपथ	१-२०-५	स सन्नाऽऽ लोकपालानाम्	९-१७-३३
स मुक्तो लोकपालाभ्यां ग्रीहितो	१०-४९-७८	स विस्मयोक्तुविनोचनो हरि	१०-४-१२	स सर्वविद्रहपनुभूय च सर्वं	२-२-७
स मुक्तोऽऽराशिनापेन	९-६-७२	स वीक्ष्य धुतकान् मर्यान्	१०-५५-२	स सहिता	१-७-८
स यदा दग्धपूर्वमुकुनः	५-१४-१२	स वीक्ष्य तावन्प्राप्नो	१०-३२-२९	स सान्नाऽऽ कस्य	१-४-९
स यदा परमाचार्यम्	६-५-४०	स वीरस्तस्य तद् दृष्ट्वा	९-१३-२६	स सिंहबाहः आसाय	८-१०-१४
स यदा वितपोयोगो निर्बिण्णः	१०-९४-९	स चेद धातुः	१-३-३८	स हि बहुविन्महीपतिः	५-७-४
स यदाऽऽनुगतः	७-५-१२	स वै किन्तायम्	१-१०-२२	स हि सर्वसुराभ्यो ह्यसुराद्विद्	१०-५-४२
स याचिवः सुराणो	१०-५४-१५	स वै तदेव प्रतिपद्य	४-१०-५	स हि सर्वेषां ज्योतिर्गणानाम्	५-२२-१९
स याचितो भगवता	१०-३९-३३	स वै तितोहितान्	३-१८-२३	स होवाच य एष देहात्मनानिनाम्	५-१४-२
स यैः स्मृष्टोऽऽभिरष्टो वा	९-९-२२	स वै त्वाष्टवधो	६-१३-२०	सं विदित्वाथ	३-१५-३०
स रथं दाहकाभीतमाकूट सह	१०-८९-६	स वै न आद्यः पुरुषः	१०-३१-५०	संकल्पापाश्च संकल्पः	६-६-१०
स रथं सैन्यमुदीचयेप	१०-८८-२३	स वै निवृत्तिनित	१-७-९	संकल्प्यमानो भगवाननन्तः	१२-१२-७७
स राजः प्राप्य गच्छं	१०-६७-१२	स वै निवृत्तिधर्मेण	३-८-१२	संकुतिस्तस्य च जः	९-१४-५५
स राजपुत्रो ययुधे	१-११-३१	स वै पतिः स्म्यदकुतोभयः	५-१८-२०	संकुडलमचषाणः	१०-४१-७
स राजमण्डनाशाम्	१०-५१-११	स वै पुंसां परोपमः	१-२-६	संशेषतो मयोक्तानि	८-१२-०७
स राजा महर्षी राजन्	४-२७-२	स वै वज्र प्रहर्षतिः	३-१४-४७	संशोभयन् सृजन्नादी	११-९-२०
स गत्रा मुकुमारस्य	६-१४-३३	स वै भगवतः शीमन्	१०-३-२९	संगीतवद् रोदन	३-१८-१
स रामानुगतः धीमानुनीषं यमुनां	१०-५२-१७	स वै भगवता तेन	१०-६०-२२	संगीयमानसत्कर्तुः	३-२३-३३
स रमिणो दुहितरमुपवेमे	१०-१०५-२४	स वै भवानात्मविनिर्मितं	४-१७-३५	संविन्योद्भगवतः	३-२९-२१
स नीलोत्तमं स्वेपु	११-२४-२६	स वै भूतारदः शंभुः	६-३-२८	संविजः संशयो	३-८-१५
स जन्ममयः पुनर्नित्यो मुग्धं	१०-३५-६	स वै मन्तः कृष्णपराविन्द	९-६-६	संधीपमान एतास्मिन्	४-११-३२
स लोकत्रयान्ते पतिः	५-२०-३७	स वै महाभगवतो	३-१५-४७	संपदः क्रवयो	१-१०-५
स रथितो वतान्मधुक्	४-३३-२८	स वै मत्तं मदराज	१२-४-४२	संपयमानमाश्राय	१-१९-५२

संश्रितं ढागकायम्	१-१३-६	सत्त्वितान्	३-२१-४५	सन्धित्वात्विषयोपपन्नं	१०-८२-४१
संभवति स्वप्रशङ्गा	६-१०-४४	सकुटुम्बो यदन्तु मृषितं	१०-९३-१८	सन्धित्वान्न च विज्ञाय	१०-८३-२१
संभूय स्वांशकृतया	३-२२-३२	सकुण्डलं चार्गकिरीटभूषितं	१०-९४-१२	सन्धित्वमानद्विचरधनानाम्	१०-९५-५६
संभूय शेषं भद्रं ते	४-११-६१	सकुन् तत्त्वान्वयशेन	३-२८-२१	सन्धित्वसंभवात्	४-७-२
संभूय मन्त्रसंश्रितम्	८-१०-४६	सकृदपरमुपां स्वां मोहिनी	१०-९५-१३	सन्धित्वकोपः स्फुरितागणाय	१०-१०-६
संयोगसमुत्पत्तिः	३-२४-५५	सकृदपराधि	१-६-२६	सन्धित्व एव पराधस्य	३-१२-२
संयत्तं पुनस्तनम्	६-१८-५४	सकामान्तरिधं सतिव सभागणं	१२-८-१५	सन्धित्व महाभागवतं	३-४-२४
संयत्तः परितन्त्र	३-१२-१४	सत्त अपम्	१-१०-२४	सन्धित्व निरजमकां	३-२२-९
संयत्तान्तेऽपि भवान्	९-१२-४१	सत्तः कित जीयन्ति	३-३-१८	सन्धित्व विवक्ष्यमानद्वि	४-१०-४
संयत्तान्तेऽप्यगान्	९-६-८२	सत्तः इन्द्रियगणो	४-२९-६	सन्धित्व प्रसंगान्मय	३-२६-२५
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	११-१६-२७	सत्तः पतिनं रक्ष	८-१०-१३	सन्धित्व शुभ्रपणे जिष्णुः कृष्णः	१०-८५-५
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	११-३-११	सत्तः मीशम्	१-१४-४	सन्धित्व सनातापततो वीरः	४-११-७
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	१०-८०-१३	सत्तः सौऽर्थापतिं कुर्वन्	१०-९१-३	सन्धित्व मनी मेनात्मनो तात	४-८-६१
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	१०-८०-३९	सत्तः सगणाः सिद्धगन्धर्वा	१०-८४-१४	सन्धित्व मनी न्यादाय	३-१७-१४
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	४-११-३	सत्तः सगणः कृतवन्तीसीत्	९-८-५	सन्धित्व मनु वृषस्य परिपम्	६-१२-२६
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	९-१६-११	सत्तः सगणं च हारिक्यं	१०-९०-११	सन्धित्व सन्तुष्टो राजा	८-२२-८५
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	११-१२-१६	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	१०-८१-१३	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	५-२-२
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	४-२९-५९	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	१०-३६-३५	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	१-१८-३०
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	३-२७-३२	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	१०-९०-१६	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	४-७-४०
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	५-१-४	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	४-२४-३५	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	१-२-१२
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	११-८-५०	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	१०-१०-३५	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	१०-४-२१
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	६-१७-१८	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	१०-९०-२७	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	१०-४-२१
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	१२-४-४८	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	१०-९०-२५	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	१०-३-३६
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	१०-८१-३२	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	११-१६-३९	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	११-३-३८
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	७-१४-२७	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	१०-१०-३०	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	१०-२२-२१
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	७-११-१३	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	११-२२-२२	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	१०-३८-१२
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	११-६-२८	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	१०-९०-५१	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	१०-४४-४१
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	१२-८-११	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	३-३२-४१	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	१०-३-३५
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	६-१६-४९	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	११-२६-३	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	१०-२६-१५
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	१०-९९-७	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	४-२४-१७	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	७-११-८
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	११-४-१९	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	४-२२-१९	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	५-१९-२७
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	१०-५-२८	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	४-२२-१९	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	८-१८-३९
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	१०-८३-१७	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	१०-७६-१७	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	८-१९-०२
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	३-४-४	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	४-२३-३९	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	१०-७५-३९
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	१०-३१-२७	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	८-१०-००	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	५-६-२
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	३-१४-४४	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	१०-६०-३९	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	१०-७५-४४
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	१०-३४-२६	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	१-१९-४	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	३-१९-१०
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	१-९-२०	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	५-५-१२	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	७-८-१८
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	६-१८-१३	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	४-३१-७	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	३-३२-३५
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	१-७-२४	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	६-१८-६७	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	१-६-२७
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	१-४-१४	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	१०-१४-११	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	४-९-१९
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	३-३-१३	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	१०-७१-२३	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	१०-६१-७
संयत्तान्तेऽप्यवर्तिमया	५-३-६	सत्तः सगणं च हारिक्यं यदुगजं	२-९-६	सन्धित्व सन्तुष्टादिभू पितृ	१०-६५-८

सत्यमेतस्य वृक्षस्य	१०-६५-१८	सत्यं होरनुभ्याता	४-११-४२	सन्नुष्टाऽऽनोनुषा	७-११-२९
सत्यव्रतं सत्यपत्रं विसत्यं सत्यस्य	१०-३-२७	सत्वरजस्तम इति	१-२-२४	सन्नुष्टाः कण्ठा मीत्राः शान्ता	१२-३-१९
सत्यव्रतस्य राजपैः	८-२२-५९	सत्यमस्यामपत्यानि	३-१४-११	सन्नुष्टो यदि वर्जितं ब्राह्मणो	१०-५७-२९
सत्यव्रताय सततं	८-२०-११	सत्यसह्राद् कपीन्	११-२३-५१	सन्नुष्टोऽहं द्विजधेष्टाः सत्याः सन्नु	१०-१००-५९
सत्यव्रतोऽऽप्रतिगतां	८-२२-१३	सत्यस्य रजसश्चैव	११-२५-५	सन्तो दिशानि चतुर्षु	११-२६-३४
सत्यसारं धृतिं रक्षा	९-७-७९	सत्याव्वागरणं विद्याद्	११-२५-२०	सन्तोऽनपेक्षा मक्षिताः	११-२६-२७
सत्यस्य ते स्वर्गस्य आत्मन	११-७-१७	सत्यादिवादिपुरुषः प्र	११-९-१८	सन्तोषः समदिव	७-११-९
सत्यां धिनी किं	२-२-४	सत्याद् धर्मो भवेत्पुद्गल	११-१३-२	सन्त्यधे निशितान् बाणा	१०-६६-१०
सत्यानुताभ्याम्	७-११-१९	सत्ये प्रतीनाः स्वर्गानि	११-२५-२२	सन्त्यधेऽथ स्वधनुषि कामः	१२-७-२५
सत्याशिषो हि भगवंस्त्व	४-१०-१७	सत्येवं शीशवं भुक्त्वा	३-३२-२९	सन्त्यधमानोऽऽर्जन	९-६-४९
सत्राजितं शपनास्ते	१०-६०-३५	सत्यकिन्धे मनसि	४-२५-११	सन्त्यध साधुनाकस्य	१०-५५-४४
सत्राजितं समाहूय	१०-६०-३८	सत्यह्रलब्धया भक्त्या	११-११-२५	सन्त्यधेवं भगवता	१०-३१-१५
सत्राजितः किमक्रोद्	१०-६०-२	सत्सेवनीयो	३-९-७	सन्त्यधिमिच्छन् कौरवाणां	१०-७७-७५
सत्राजितः प्रसेनरथ	९-२१-१३	सत्सेवया दीर्घा	१-६-२७	सन्त्यधमाने शीर्षणि	४-८-९
सत्राजितोऽनपत्यत्वाद्	१०-६१-४४	सददर्शं विमानाग्रं	४-१२-१९	सन्त्यां किमोर्वासति	८-१९-२४
सत्राजिन् स्वगृहं श्रीमान्	१०-६०-१०	सदश्चं रथभाक्त	४-१०-३९	सन्त्यांशपोरन्तरेण	३-१२-२०
सत्राजिननयां तन्वी	१०-६०-१	सदस्यैरुभयसन्तः	९-८-४९	सन्त्यधोपात्पारिकर्माणि	११-२७-११
सत्राजिनास्य तपसः	८-१२-३६	सदस्यस्तीर्णतन्त्रम्	१०-८४-३४	सन्तोषोपायमार्गोऽयं	१०-६५-३८
सत्रे मयास भगवान्प्रयशीर्ष	२-७-११	सदस्यतिभिर्दक्षो	४-२-७	सन्तिकर्षो हि मर्त्याना	१०-७२-२९
सत्यं कृष्णे	१-१७-६	सदस्यत्विंक्षुराणा	१०-७३-१५	सन्तिपत्य समुत्थाप	१०-४-१७
सत्यं चाभिषयेत् युक्तो	११-२५-३३	सदस्यत्विंक्षिजधेष्टा	१०-८५-१३	सन्तिपातस्त्वहमिति	११-२५-६
सत्यं चाभ्यर्चयितुं किष्णं	३-७-२६	सदा चिद्विषतोरेवं	४-३-१	सन्तिपञ्च विभोमन्तुम्	४-१८-२
सत्यं निष्पासितं कस्माद्	४-१७-२०	सदा सन्नुष्टमनसः	७-१५-१७	सन्तिपञ्च पुरन्दरं	१०-५१-२३
सत्यं ज्ञानं रजः कर्म	११-२२-१३	सदा सन्निहितं वीर	८-२-६९	सन्तिकः सार्वपाथेयं	१०-६९-१४
सत्यं दिशत्यर्पितमर्धितो	५-१९-२७	सद्भिः समागमो राजन्	१०-८९-५८	सत्तानां परामृष्टिम्	८-९-०३
सत्यं भूतो मे	३-३४-०४	सयो नष्टस्मृतिगोपी	१०-९-४४	सपरिच्छदमानानं	११-२६-१०
सत्यं ममापि कुरु शीर्षणि	५-१८-२३	सद्वितीयाः किमसुजन्	३-२१-११	सर्पां कात्यायास सहदेवेन	१०-८३-२५
सत्यं वस्य श्रिया मूर्ति	१०-९५-१८	सद्भीचीनं प्रतीचीनम्	६-५-३३	सपाशहस्तान् सौम्यश्या	६-१०-२८
सत्यं रजस्तम इति	१०-७४-१३	सद्भीचीनोऽहं लोकं	६-११-७	समद्वीपपतिः सम्यक्	९-१५-४६
सत्यं रजस्तम इति	११-१३-१	सन्कं च सनन्दं च	३-१३-४	समद्वीपाधिपतयः	८-१८-२३
सत्यं रजस्तम इति	११-२५-१२	सनकाया नारदश्च	४-९-१	समद्वीपान् समसिन्धुन्	१०-१०२-५५
सत्यं रजस्तम इति	१२-३-२६	सनत्कुमारोऽभवतो	४-१७-५	सममे जन्मकर्माणि	३-३२-०५
सत्यं रजस्तम इति	१२-५-१८	सनत्कुमारो भगवान्	४-३३-९	सममेऽऽपतनादूर्ध्वं	८-२२-३२
सत्यं रजस्तम इति	६-१२-१५	सनत्कुमारोऽभवतो	६-८-१७	सममो पैण्यं धाम	१०-३-५
सत्यं रजस्तम इतीश	१२-७-४५	सनन्दनादिभिः सिद्धैः	४-७-३४	समर्षाणां तु वी पूर्वै	१२-२-२७
सत्यं रजस्तम	२-१०-४१	सन्तं समीपे रमणं रतिप्रदं	११-८-३०	समस्वसारः तन्यन्यो	११-१३-२७
सत्यं रजस्तम	७-१-७	सन्तप्रसुः स्म तद् वीक्ष्य	१०-७-१८	समाभीरा भान्द्रभृत्या	१२-१-२९
सत्यं विषयश्च मृगचोदितं	४-२५-५७	सन्तन्यनः प्रजातन्तुन्	१०-८३-२२	समाहमेकहस्तेन	१०-४१-२७
सत्यं विपत्त्य	३-१६-०९	सन्ति मे गुरवो राजन्	११-७-२५	सतीकं नय पदं केचि	११-२२-२
सत्यं विमृष्टार्थिभवं	४-१९-३८	सन्ति तस्यार्थो	७-५-२७	सतिनं गोपूपा वीर दुरान्ता	१०-६२-४८
सत्यं विशुद्धं	४-३-२३	सन्नुष्टः केन वा	७-१५-१८	सतीकं धान्य इति यशस्यः	११-२२-११
सत्यं विहाय मां बन्धो	४-२८-५५	सन्नुष्टस्य निरिहस्य	७-१५-१६	समोऽधनोऽनित्यनवीर्यसुतीक्ष्ण	१०-७१-१३
सत्यं समीहसि ततः	८-११-१०	सन्नुष्टा अष्टपत्न्येन पथानाभेन		समोऽपि कृता दामः	४-२५-४६

सम्राजराज्ञी गौरवस्तान् चारयन्ती	१०-१२-४६	समुद्रार्णव ये चिह्नं सीदन्तं	११-१७-४४	सर्गासि पुनरादीनि	७-१४-३१
सनात एव पुरुषो	४-१३-३९	समुद्र उर्मिर्भिषीमः	४-११-२७	सर्चिष्मलवनोपेशा	१०-४५-४९
सर्मा प्रविश्य विपुनामुपविश्य		समुद्रः पीतकीशोपवासती	८-८-१४	सर्चिष्मलवनोपेशान्	१०-४४-२३
सरासने	१०-५२-१३	समुद्रमुप विस्तीर्णम्	४-२४-२०	सर्तिलोचनं कृष्णं भगानुन-	
सभाचत्वररथार्थाभिः	४-२५-१६	समुद्रा दीपदी	१-१०-१०	मयाह्वयन्	१०-१२-२०
सभाजयित्वा तमनद्रदीपनं	१०-३०-१५	समुद्रावरणां जित्वा मां	१२-३-५	सर्तिसमुद्रा गिरयो	४-१५-९
सभाजयित्वा बहुधा ध्रुवंदं	१०-५७-१	समुपेत्याप गोपाता	१०-१०-५	सर्तिसरःप्रसन्नोर्मिबापुना	१०-१६-४
सभाजयित्वा विधिचकृ	१०-८०-३५	समुद्रमंथयन्	३-२-४	सर्तिसरःसुग्रीवः	८-११-३३
सभाजितान् समाजवात्य	१०-४३-१६	समुद्रकाशो ह्रीनो वा नारायणपरो	११-८-६	सर्तिसिः सन्नतः सित्युग्र-धुंभ	१०-१८-१२
सभाजितो भगवता	१०-५६-४८	समुद्रा सत्य नो कामाः	९-६-१३	सर्तिसर्गगिरिद्रोणीः	१०-४६-४
सभाजितो भगवता	८-११-०३	समेताः सहस्रः प्रोचुरः	१०-३७-१५	सर्तः प्रवर्तते नावत्	८-१३-०९
सभायां ब्रह्मणस्तत्र	१०-५७-७	समेत्य तस्माऽनृत्य द्वाभ्यां	१०-१३-३०	सर्गः प्रवर्तते नावत्	११-२४-२०
सभायां मयक्रपायां	१०-८५-३४	समेपमानेन स कृष्णबाहुना	१०-३५-८	सर्गविषय विसर्गच	१२-६-५३
सभासु संवेपु	७-८-५५	सम्परेते पिता नवप्रान्तः	५-२-२३	सर्गसित्यन्येषांशस्य	७-१०-४५
सभ्याः धुनुत भद्रं यः	४-२१-२०	सम्प्रीत्य पाप्नु रार्णिभ्यां	४-२३-१४	सर्गादि योऽन्यानुकण्डि	४-१७-३४
सम आसन आसीनः	१०-१४-३२	सम्पूज्य देवकीपमादिकर्षिः	१०-७९-१९	सर्गादीं प्रकृतिहास्य	११-२२-१७
समं प्रशान्तं सुमुखं	११-१४-३८	सम्प्रचान्तु नानारोगेषु	५-७-३९	सर्गो नु योऽश्मृषयो	२-७-३९
समः शिपः सुहृद्	७-१-१	सम्प्रदयेष्यमनतो जनानां	२-९-३७	सर्गोपादिबह्वन्मुमुनू-	१२-५-२६
समः समानोत्तममध्यापयः	४-२०-१४	सम्प्रविश्य पुरी रम्यां	१०-८८-५७	सर्गसर्वे सभिष्टेऽग्नी	१२-५-१७
समः सर्वासु वा कृष्ण	१०-७५-२	सम्प्रसन्ने भगवति	४-११-४४	सर्पान् यै सर्वपागाग्नी	९-१९-३७
समचार्यैश्चन्द्रहोत	४-२४-५२	सम्प्रसीद त्वमस्माकम्	४-८-४७	सर्व एव यन्निन न्यां	१०-३८-१०
समनन्दन् प्रजाः सर्वाः	१०-४३-५१	सम्प्रसीदति वा पेपायम्	३-८-३५	सर्व एवनिर्जितो हृद्वा	४-६-१८
समन्तपथकं प्राप्य क्षेत्रं	१०-७०-१२	सम्प्रस्थिते द्वारकापायम्	१-१३-१	सर्वं पुरुष एवेदं	२-६-१५
समन्तान् पृथिवीं सर्वान्	९-१९-३८	सम्प्रहृष्टमनाः कृष्णो महन्वा	१०-९७-३	सर्वं कालकुलम्	१-९-२७
समर्हणं यत्र निषाद्य कीशिकः	१०-३६-१६	सम्प्रोपिताः कंताभिदा	१०-९७-२४	सर्वं तद्वसंधेदी	१०-४३-३५
समर्हणायाम महाचिभूर्तिभि	१०-७४-३७	सम्प्रयः सर्वभूतानां	२-८-२१	सर्वं तद् भगवान्	३-२४-५१
समा भोर्स्थानि पृथिवी कली	१२-१-१५	सम्प्रययज	७-२-२६	सर्वं नेत्यभिर्नि रूपाय	८-१८-४३
समा भोर्स्थानि पृथिवी कुरुधेद	१२-१-७	सम्मानेनोपनेपाभ्यां संक्रमण्डन		सर्वं ब्रह्मात्मकं तस्य	११-२९-१८
समां च कुरु मां राजन्	४-१८-११	जलवर्तैः ।	११-११-३९	सर्वं भद्राक्षयोगेन भद्रको	११-२०-३४
समागताः सर्वेते	१-१९-२४	सम्मानेनोपनेपाभ्याम्	७-११-२७	सर्वं यदिदमात्मपात	१-६-४०
समाधिनाऽन्देकभवेन	४-१०-३०	सम्पक्व सम्पादितो वस्त	१०-४३-४९	सर्वं श्लेष्टवान् वेद	२-५-३
समानकर्णाचिन्त्यस्तसुर	११-१४-३९	सम्पकाशकस्येदं वस्तते	२-५-९	सर्वकामुदयं दिव्यं	३-२४-१३
समानकर्माचरणेऽपतितानां	११-२१-१७	सम्पगतं व्यभिक्तं	११-२१-११	सर्वतः शतकुटेन	८-१०-३४
समाद्यै वज्रं विधिचकृ	१०-१०-२-७३	सम्पक्व विधापिताम्	७-५-७	सर्वतो मन आकृष्य	४-९-८१
समाह्वानो विषयमृजा	३-२०-२६	सम्पक्व व्यभिक्तं राजन् भवता	१०-८२-७	सर्वतो मनसोऽसन्नमादी	११-३-२४
समाहितं ते हृदयं	३-२२-२८	सम्पक्व व्यभिक्ता बुद्धिस्तव	१०-१-१५	सर्वत्र सद्रमुत्पन्न	९-१६-२८
समाहितं यस्त्य मनः प्रशान्तं	११-२३-४७	समोन्नतशान्तोन्मेषः	४-७-३२	सर्वत्रात्मोवात्मान्निर्धा नमत्ताम् ।	११-३-२६
समाहितान्मनो प्रदन्	१२-६-२	सतसि सारमहर्षिचिह्नहाः	१०-३३-११	सर्वत्रास्सतितादशः	४-२१-१२
समाहितैः कः कर्तुर्गुणात्सर्वगुणो		साम्बन्धी प्रतिघोतं यपी	१०-९८-८	सर्वदेवगणोपेनः	९-१२-७
भवेत् ११-२८-२६		साम्बन्ध्यान्तरे राजन्	१०-९५-१	सर्वोपार्थविदां श्रेष्ठः	९-१९-१९
समाहृता भीष्मकन्यया	३-३-३	साम्बन्ध्यान्तरे राजन्	१०-१८-२०	सर्वोपा दिना वृत्त्यै	४-२-१७
समिद्धमादितं वहि	८-१०-१९	साम्बन्ध्यान्तरे राजन्	१०-४३-३४	सर्वभूतसामन्त्येन	३-२८-८
समीचीनं यत्रो ब्रह्मन्	२-४-५	साम्बन्ध्यान्तरे राजन्	१-७-४४	सर्वभूतमुद्गच्छानो	११-७-१२

सर्वभूतात्मरक् साधान्	१०-१०१-६	सर्वे ते मुनयः	४-१-४६	सप्तर्षिः सगुहं दत्त्वा	८-१५-४१
सर्वभूतात्मभावेन भूतावासं	४-११-४१	सर्वे तेऽर्जुनमिषेः	१-१०-१४	समुत्सन्न ततः सर्वे	१०-८५-२१
सर्वभूतात्मभावेन	९-८-६२	सर्वे पद्मपलाशाक्षाः	६-१-३४	सम्भारं मुसलं रामः	१०-९९-४
सर्वभूतेषु चान्धमानं	३-२९-४१	सर्वे वेदावतारान्ते	८-२२-२९	सह देहेन भावेन	१-३२-३०
सर्वभूतेषु च षण्णैश्च	११-२-४५	सर्वे लीलाय	३-८-४५	सहदेवं तनयं	१०-८२-४६
सर्वमेतच्च भगवान्	२-८-२४	सर्वे स्वमुपव्यवन्तेन	४-१८-२६	सहदेवं दक्षिणस्यामादिशन्	१०-८२-४६
सर्वमेतन्मायाऽऽख्यातम्	८-२१-२८	सर्वे ह्यमी	७-९-१३	सहदेवसुतो राजन्	९-१९-३०
सर्वर्तुसर्वविभवेः	१-१०-४९	सर्वेनमनुनिर्णयम्	१-१५-१४	सहपुत्रं च बाह्लीकं	१०-४८-२
सर्ववेदमपेनेमा	३-१०-४३	सर्वेप्रपासो	६-१०-२९	सहबलः खगवतंसयित्वातः	१०-३३-१२
सर्ववेदान्तसारं यद्	१२-१३-११	सर्वैर्हर्षि देवेभ्यो	६-९-१	सहन्त्यान्योन्यमुभयोस्तेजसी	१-७-३०
सर्ववेदान्तसारं हि	१२-१३-१४	सर्वेवचं नावन्	१-१९-२२	सहस्रपुण्यपर्वत	१-६-३४
सर्ववेदेतिहासार्तां	१-३-४२	सर्वेषां मध्यपयताम्	६-२-१०	सहस्रशिरसं	३-२७-२७
सर्वसत्त्वपतीन्	७-४-७	सर्वेषां लोकपालानाम्	७-३-३९	सहस्रशिरसं देवं	१०-३७-४२
सर्वसत्त्वान्मवेदाय	४-४४-३९	सर्वेषामपि जन्तूनां	४-२९-४७	सहस्रशिरसः पुंसः	९-१२-२
सर्वसत्त्वगुणमाहात्म्य	१-११-२४	सर्वेषामपि भूतानाम्	७-७-५०	सहाचला भुवश्च नुः	३-१८-४
सर्वसाक्षाद्भक्तिकोपेतम्	८-९-१७	सर्वेषामिह भूतानाम्	१०-४२-४८	सहायिन मया	८-६-२३
सर्वस्यान्तर्वर्तिः	१०-६९-५२	सर्वेषु शयन् तनुभृत्यव्यवस्थितं	११-५-१०	सहितः सान्त्वयेशो	१०-९३-६
सर्वस्वं जन्तदा हित्वा विरेजुः	१०-१८-३३	सर्वैरूपायैः	७-६-३७	सहायश्च मधुच्छन्दाः	९-१४-३४
सर्वाः समुद्रोद् राजा पितेच	११-१७-४५	सर्वैर्दुर्विषहो राजा	१०-८१-५	सा खेचरैकदोषेभ्य प्लुता	१०-७-४
सर्वास्त्रसुन्दरं हयं प्र	११-१४-४१	सर्लोकापालो देवेन्द्रः	१०-१०२-३२	सा गृहीत्वा कौरं कृष्णमुपातम्य	१०-९-३३
सर्वाणि मद्रिज्यपतया	५-५-२६	सर्लोका लोकपालान्मान्	१२-९-२१	सा च तं सुन्दरवरं	१०-७७-२४
सर्वाण्येयानि भगवन्नाम	६-८-२८	सत्पथं लक्ष्यर्षाणाम्	६-७७-२	सा च तन्मत्स्य बीर	५-२-१९
सर्वातिरपानिद् बीरः	९-१९-३४	सन्तिनेः शुचिभिर्मान्यैः	४-९-५८	सा च तदा धर्मोपयमनि	५-२-४
सर्वात्मनः समरताः	१-९-२८	सवज्रकूटाश्रानि	३-१४-३१	सा च द्वांससो विषाम्	९-३१-३२
सर्वात्मना न	७-१०-२१	सवर्णपूषानुदधी	३-१८-२६	सा चाभूत्सुमहापुण्या	९-१३-१३
सर्वात्मनोर्द भुवनम्	८-१२-१०	स वा अर्षसत्य	१-१०-२५	सा तं जुगुप्सितं मत्वा	११-१-७
सर्वात्मन्यच्युते सर्वे	४-१२-११	स वा इव	१-३-३६	सा तं पतिं पद्मदत्तायतोषणं	१०-६८-१४
सर्वात्मभावोऽऽपिगतः	१०-४५-७७	सर्वाजमेधेन	६-१३-२१	सा तं प्रहृष्टवदनमग्र्यात्मगतिं	
सर्वाद्रोषा हरेर्नाम	६-८-३०	सर्वातस्त्रिन्ययचना	६-८-४१	सती	१०-५८-२९
सर्वाङ्गं कामान् दुरुदुः	९-१७-३२	सर्वे देवर्षिर्वर्याः	३-२४-४	सा तं विदित्वा रमणं तं सती	१०-३४-३७
सर्वाङ्गं स्पृहाजितसम्बन्धान्	१०-४३-१५	सर्वे धिया योगविपाकतीव्रया	४-१०-२	सा तन् पुंसवनं राक्षी	४-१३-३८
सर्वापसम्भयो देहः	१०-४३-५	सर्वे मृन्दाः	१-९-३१	सा तत्र तमपयपत्नी कांसि	१०-७७-१३
सर्वाधर्मप्रपुक्तोऽयं	११-१७-२५	सर्वे भगवतो	२-३-१५	सा तत्र दहरो विषवं जगत्	१०-९-३७
सर्वाधमनुपादाय	३-१५-१७	सर्वे भवान्	१-५-६	सा तदनुत्तमानाद्री	१०-४७-८
सर्वासां महिषीणां नु	१०-७५-१	सर्वे महाभागवतः	१-१८-७	सा नन्दत्वात् समुत्थुन्य सया	१०-५-९
सर्वासांमपि सद्गीतां	११-१५-३५	सर्वे विजयसूत्रां	१०-७-७	सा तद्वर्तुः समाराध	३-२२-२४
सर्वास्मन्नाथ चाप्यय	२-६-२	सर्वे समाधिपोगेन	८-१६-२२	सा तमापान्ममान्तोक्त्य	८-११-२५
सर्वास्ताः केशपालोक	१०-३०-९	सर्वापकृतपालमानम्	४-२८-४०	सा तु तत्रैकप्रायेण	८-२२-१७
सर्वे कामदुषाः भासन्	९-८-१३५	सर्वास्मिन्निर्वक्षित	८-८-४५	सा त्वं नः स्पर्धमानानाम्	८-८-५१
सर्वे क्रमानुरोधेन	४-२९-७०	ससत्यमेवम्	७-८-१९	सा दिशो विदिशो देवी	४-१७-१७
सर्वे गुणपया भाया	११-२५-३१	ससर्जं जपया	३-२१-१८	सा देवकः सर्वजगतिमानिवासभूता	१०-३-२०
सर्वे च नृत्तवयसः	६-१-३५	ससर्जोऽऽय	३-१३-२	सा मज्जनालेपदुकुलभूषणखगन्ध-	
सर्वे जनाः सुररूपो मणिकुण्डल	१०-८५-२४	ससर्जापसुर्ती मायां	८-९-४५	ताम्बूल-	१०-४७-६

सुकुमारजनं मेरोः	९-१-२५	सुनीतिः सुनीयश्चास्य	४-१०-४१	सुपुमिस्वप्रज्ञाप्रज्ञिः	१०-४५-३२
सुखं निवासयामास	१०-८१-४४	सुनीतिरस्य जननी	४-१०-४९	सुपेणश्चाकन्देण्यञ्च	१-१३-३१
सुखं प्रधाता रजनीयमाश्रयः	१०-३७-२०	सुनीधः सत्यनिध	९-१५-५०	सुखता सुखी कन्या	१०-५८-११
सुखं स्वपुत्रीं न्यवसद्	१०-१०४-१	सुनीधस्तस्य भविता	९-१९-४२	सुहनु प्रेक्षनमो नाथ	१०-८०-३४
सुखतुः खड्गो नाम्नः	११-१३-६०	सुनीधप्रस्य पाप्मती	४-१३-१८	सुहन्तमं ज्ञानिमनन्यदेकतं	११-३६-१९
सुखमस्यात्मनो	७-१३-२६	सुन्दरस्मितप्रकाशं	११-३०-३०	सुहृदो ज्ञानयः पुत्रा धावरः	१०-७०-२९
सुखमासनमासीनी	१२-७-३९	सुपर्णतानाज्यजित्तिद्विती रथी	१०-४९-४६	सुहृदिरधाराति	४-४-२
सुखमैन्द्रियकं राजन् स्वर्गे	११-८-१	सुपर्णपक्षाभिहतः	१०-१५-८	सुहृद्वर्षात्रिचयुते कान्तदास्य	१०-२१-१
सुखमैन्द्रियकम्	७-६-८	सुपर्णस्कन्धमारुतो	४-३०-५	सुहोत्रोऽभूत् सुधनुषः	९-१९-५
सुखाय कर्मणि करोति	३-५-२	सुपर्णवेति सरशी सखायी	११-११-६	सूक्ष्मप्रक्रासितसिन्ध	४-२१-१७
सुखाय दुःखमोक्षाय	६-१६-६०	सुमश्रुतोषयोः	७-१३-५	सूत जानासि भद्रम्	१-१-१२
सुखाय दुःखमोक्षाय	७-७-४३	सुमस्य विषयानोको	११-१०-३	सूत जीव त्विरं ताधो	१२-७-१
सुखोपरिषः पर्वदे	१०-३७-१	सुमान् निशीथ आनुत्य	१०-१५-२२	सूत जीव समाः	१-१८-११
सुखोपरिषेष्पत्येपु	१-१९-१२	सुमिमुक्षोपतापु	४-२९-७३	सूत सूत महाभाग	१-४-२
सुग्रीयो हनुमान् कश्चो	११-१२-२६	सुयाहुः सुनसेनश्च	९-९-१३	सूतीगृहे ननु जगद भवान्नो	१०-७४-२०
सुतं मृषे स्वं यपुषा	३-३-६	सुभद्रामभिधन्तुं च	१०-८९-११	सूतियं कृतानिधं गिरा	१०-९-३
सुतनं स्तर्माभिः प्राप्यं	८-२०-६७	सुभद्रो भद्राकुरुच	९-२१-४७	सूतियान् कृतानिस्थान्	१०-९३-३२
सुता मरिच्यो भवतो	१०-५४-१८	सुभुवा सुदता	३-२४-३३	सूतं इत्यग्रं वयम्	१-१३-१७
सुतां च मद्राधिपतेर्नक्षणां	१०-६२-६०	सुमतिं राष्ट्रभूतम्	५-७-३	सूर्यद्रोण ते धानि	३-३३-७
सुतां दन्ताऽनवयाद्रीम्	९-४-३७	सुमत्यास्तनवा दृष्टाः	९-८-९	सूर्येणानुकथनं	१२-१२-२२
सुतो धर्मपत्नस्य	९-२०-७	सुमनस्तनुपुष्पां सुगताः	१०-३३-१५	सूर्येणानु गतस्तायन्	१०-१००-५४
सुतो मे यानको ब्रह्मन्	४-९-६८	सुमदन् कर्म तद्	८-२१-१७	सूर्ये पाथ्यहर्णं पाथ्यहर्णं प्रेष्टं	११-२७-१७
सुतक्षिणं च काम्योर्न विराटं	१०-५५-२५	सुमिशानुनवापादीन्	९-२१-४४	सूर्ये नु विषया त्रय्या	११-११-४३
सुतक्षिणस्तस्य सुनः	१०-६९-४१	सुयज्ञो नन्ययम्	७-२-४४	सूर्येण हि विभन्यन्ते	५-२०-४५
सुदृगं नमस्तनुभ्यम्	९-६-६३	सुयशा भविता यस्य	१२-११-१४	सूर्योऽग्निः सं मरुद्रावः	६-११-४२
सुदृगं च भद्रजन्यं	११-२७-२६	सुयत्तवर्षनं शोकनाशनं	१०-२९-१४	सूर्योऽग्निर्वास्तिनो पावो	११-११-४२
सुदृगं नादिभिः स्वायैः	८-६-७	सुरदिपां धियम्	६-७-४०	सृगानवासुदेवेन स पुत्रां न	१०-५२-२९
सुदुः खोपार्जितिविरेरा	११-८-१५	सुरवीकिंशविभ्रष्ट	८-१४-१८	सृगालो वासुदेवाण्यः प्र	१०-५२-३४
सुदुर्गं विष्णुपदं जितं त्वया	४-१२-२५	सुरानभिदुर्गान् दृष्टा	१०-६६-१	सृगिर्बिचिवमानाभिः	३-२४-१५
सुदुर्गं यन् वरम्	४-१०-२८	सुरानात्मानमात्मस्थं	११-१८-४२	सृजतो मे	१४-१९
सुदुश्चरामिमां मन्ये	११-२९-१	सुरासुराणामुर्ध	१-३-१६	सृजन्त्यो नुष्पसि पासि विश्वं	१०-४७-२२
सुदुष्करं कर्मकृत्वा	४-९-७२	सुरासुरेन्दुर्भजवीर्यं	८-७-१०	सृजामि तन्निष्करोऽहं हरो	२-६-३१
सुदुस्मर्यक्षेहविषोणकातरां	११-२९-४७	सुर्यचस्तं समुत्थाप्य	४-१०-४६	सृजामि तपस्वेदं	२-९-२३
सुदेवोऽयं पतन्वच	९-१२-३७	सुन्दरान्निकमासाय	१०-६५-३४	सृज्यं श्यामकं कष्टम्	९-२१-२९
सुदिष्टं सुकोपानास्यं	४-२४-४७	सुंसा कस्मात्प्रदिनोपि	६-११-१८	सृज्यो राष्ट्रान्यां तु	९-२२-४२
सुधर्माऽऽत्मने येन	१०-३२-३६	सुतुऽसुरोपाऽऽध नरोऽधवा	६-११-१९	सृती विचक्रमे विष्यवसासानानाशने	२-६-२०
सुधर्माणां सभां सर्ववृण्णिभिः	१०-८०-१७	सुनभा सुधि विप्रपे	८-१९-०९	सृत् स्वशान्पेदमनुप्रविश्य	४-२४-६४
सुधियः साधवो लोकं	४-२०-३	सुपर्णशानपत्रैश्च	४-७-१६	सृष्टो ईश्वर सुमहान्	८-९-५०
सुनधजः सुनधजान्	९-१९-४८	सुपर्णशिविकारुदे	१०-८८-११	सृष्टव्ययकरीमायाम्	६-५-१६
सुनन्दनन्दप्रसूतेः	१०-३७-५०	सुविचिन्तं तव द्रष्टं	११-२९-२५	सृष्टा पुराणि विविधान्	११-९-८८
सुनन्दनन्दप्रसूतश्च कौटिल्यप्रवृत्ति	१०-३०-६४	सुविस्मिताः कोऽपमतीयरशानः	१०-४५-२	सृष्टा भूतपिशाचांश्च	३-२१-४०
सुनन्दनन्दा उपतप्तधुरीशं	८-१९-३२	सुवर्मातोऽन्य नृपतिः	१२-१-२१	सृष्टां महदासीन	३-८-२१
सुनन्तां सुवतीं चानां	४-२५-२३	सुगीनो मितभु	७-१२-६	सृष्टेर्दं प्रमत्ता विश्वं	१२-९-३१

सैनार्थनि विचिन्वाक्यं	१०-८८-१४	सोऽऽपमय महाराज	१-१२-४९	सोऽप्यंगुणकानात्मा	३-९-६
सैनार्थः पाण्डवानां	१०-९७-२७	सोऽऽपञ्चानः सुरिचं	३-१३-६	सोऽप्येता चरमाय	३-२९-३५
सैनार्थं च राज्यं च	४-६२-४८	सोऽऽपथार्थस्य	३-२२-२८	सोऽप्येदं विविदेवलिपिपलादा	२७-७-४५
संपं गुणमयी माया	८-११-३९	सोऽऽपिष्टार्थसंनिनि	३-२२-१५	सोऽप्येषं तु पतस्य	६-९-५
संपं भगवतो	३-८-९	सोऽऽपिष्टान्ताऽऽहमानीतम्	९-६-७८	सोऽप्येतु रतः	३-१४-३९
संपत्तां वर्षप्राप्तये उर्वर्या	११-२६-१४	सोऽऽहं तथा पतिप्यामि	६-२-३८	सोऽप्येत्याह शनिकः	९-१२-१५
संप्रमानोऽनुतस्ताभि	१०-१०४-९	सोऽऽहं तवाह्वयुगतोऽस्म्यसतां	१०-३८-२९	सोऽप्येन धावयन् वीरम्	९-४-२४
संज्ञं च सुदुर्लभम्	८-१०-१८	सोऽऽहं त्वर्थांताह्वार	३-४-२१	सोऽप्योऽभूत् ब्रह्मणोऽऽन	४-१-३३
सैनिका भयनाभां ये	४-२८-१	सोऽऽहं दुर्भाषितस्तेऽप्य	८-१०-०९	सोऽप्यं दुर्भेददपो	४-५-७
सैव भूत्वाप नडा	६-६-४०	सोऽऽहं नृपेन्द्रादितः	१-१४-२०	सोऽप्यं समस्तजगतां	३-१०-२२
सैवं केवल्यनाथं तं	१०-४७-९	सोऽऽहं क्षिपस्य	७-९-१८	सोऽप्यं कपं च तद्विन्वा	४-१९-२६
सैवं भगवता राजन् वीर्यदी	१०-७५-३६	सोऽऽहं बलसार्थ विभो	३-३६-११	सोऽप्यवदभक्तयो	३-१०-२७
सैवा नूनं ब्रतमर्थं	४-६३-२६	सोऽऽहं विकल्पमावस्य	३-८-१४	सोऽप्यं नृणां	३-९-२
सैवा विष्णोर्भद्रमाया बाध्य	१२-५-२९	सोऽऽहं व्यक्तं पतिप्यामि	६-२-३२	सोऽहं हरेर्भक्त्यादभ्यवेव	३-१-४२
सैवा सुपनिषद् ब्राह्मी	१०-९६-३	सोऽऽहं समाधायमस्तपोमय	२-५-३४	सोऽप्यव्य मुकुन्दस्य	१०-५७-२१
सोऽऽतितीक्ष्णोऽमुनो राम हे कुण्ड	१०-१३-२३	सोऽऽह्वार इति श्रोको	२-५-३५	सोऽप्येवमुः कुमतिना	१-१४-१७
सोऽऽदित्यां वीर्यमाधव	८-१९-२३	सोऽऽतिबद्धः कुलभेद	१०-९-२९	सोऽप्यिमिन्वा दयाऽऽकाशे	११-३१-९
सोऽऽर्पिष्ठितो भगवता	३-१९-१३	सोऽऽतिविष्टो महाबाहुः	१०-५१-६१	सोऽप्यसौ मृगयां किञ्चिद्	९-८-५२
सोऽऽनन्तोऽऽन्तकः कान्तो	४-११-४९	सोऽऽतिविष्टो राणे शार्ङ्गाभिः	१०-६६-७	सोऽप्यसंस्पृष्ट	४-४-८
सोऽऽनन्तोऽऽन्तकः	३-३०-४५	सोऽऽर्पिष्ठितो दुर्बोधिः	१०-६८-२२	सोऽप्यन्यागो विज्ञः	५-२
सोऽऽनुज्ञान्वा व्यवसितं	३-२३-२२	सोऽऽनुषासंलक्षणां	१०-६०-४०	सोऽप्यनित्यं सुमतिः	९-३-३६
सोऽऽनुषासितः	८-२२-४४	सोऽऽपन्तु बन्तर्निष्ण	१०-९९-९६	सोऽप्यनुशोचं	३-१-११
सोऽऽनुविष्टो भगवता	३-२१-१३	सोऽप्यं नायनंतेऽप्यापि	१०-५८-२४	सोऽप्यंगुह्यारकदन्त्यंविष्ट	१०-१०-३९
सोऽऽनुवृत्त्यानिवेगेन	८-११-२७	सोऽप्यं भर्माकुतो नृत्	१०-५४-३४	सोऽप्यंरतिरपि मुननसमकाल	५-१३-३५
सोऽऽन्तर्जने दुर्बोधिः		सोऽप्यंरात्रमहायोग	१२-९-३१	स्फन्दं रुद्धा ययौ	१०-९९-१३
परिपिच्यमानः	१०-३१-२४	सोऽप्यार को विरुधेन	१०-६१-१९	स्फन्दः प्रयुञ्जवाणीपार्यमानः	१०-७८-१५
सोऽऽनः समुद्रे नगरम्	९-४-२८	सोऽप्यारिवा निष्कपुषं	१०-९१-१८	स्फन्दश्च कूतिनापुषो	६-६-१४
सोऽऽपविष्टो भगवता	१०-३४-१२	सोऽप्येव्यं पथि गच्छन्तं कृतं	१०-१०-३३	स्फन्दं रतिं सोऽऽपयत्	८-११-३४
सोऽऽपि चानुगतः शेषः	९-१९-९	सोऽप्यं दीपोऽर्चिषां यद्गन्	११-२२-४४	स्फन्दं कुङ्कुम	६-१४-५२
सोऽऽपि चान्दार्हं वीक्ष्य	१०-३९-२	सोऽप्यंरितः सपरिचाराः	१०-९८-११	स्फन्दं चानिक्काशरी	८-८-१७
सोऽऽपि चोऽऽन्तां भक्ति	१०-३९-५०	सोऽप्यवृत्त्यं यथा नृणां विधुन्वन्	१०-१०-३८	स्फन्तो व्यधिदेवोऽपि	४-२५-२५
सोऽऽपि सङ्गम्य विष्णोः	४-१०-२७	सोऽप्यवृत्त्यं तस्या कुतो रजसा	११-२४-११	स्फन्तश्चान्ताऽऽन्ताम्	६-१-६२
सोऽऽप्यकुलमतिः श्रद्धा	१०-३४-२७	सोऽप्यं कानावशेषेण	११-२३-२९	स्फन्तं रतिपदीय	८-२०-७
सोऽऽप्येवं कोपितोऽऽरिः	१०-३४-९	सोऽहं भ्रमादिति मृदमति	११-७-१६	स्फन्तं सर्वकषावयेः श्रीः	११-२७-४४
सोऽऽर्पिकः पूर्यधिः	४-२१-९	सोऽहं शून्यं दीनो मृदरागो	११-७-७०	स्फन्तं कान्तानिधिष्य	४-१५-१८
सोऽऽर्पिकः महाराजः	४-१५-१०	सोऽप्यारवि राजपे	४-२१-३९	स्फन्तं कान्तानिधिष्य	४-१५-१८
सोऽऽप्यन्यापयस्यो	२-६-१७	सोऽप्यं धैवं चित्तनाथ	८-१६-६	स्फन्तं कान्तानिधिष्य	४-१५-१८
सोऽप्यं तेऽऽर्धितस्तान्	२-७-५०	सोऽप्यं धैवं चित्तनाथ	४-१६-६	स्फन्तं कान्तानिधिष्य	४-१५-१८
सोऽप्यं तेन महारागेन	४-३१-३४	सोऽप्यं धैवं चित्तनाथ	४-१६-६	स्फन्तं कान्तानिधिष्य	४-१५-१८
सोऽप्यं प्रतिहतो यज्ञः	८-१०-३७	सोऽप्यं धैवं चित्तनाथ	४-१६-६	स्फन्तं कान्तानिधिष्य	४-१५-१८
सोऽप्यं शम्भो भगवता	४-९-३८	सोऽप्यं धैवं चित्तनाथ	४-१६-६	स्फन्तं कान्तानिधिष्य	४-१५-१८
सोऽप्यं स्मिन्पञ्चिकरो	४-१२-५७	सोऽप्यं धैवं चित्तनाथ	४-१६-६	स्फन्तं कान्तानिधिष्य	४-१५-१८
सोऽप्यं राजस्येन	९-१२-४	सोऽप्यं धैवं चित्तनाथ	४-१६-६	स्फन्तं कान्तानिधिष्य	४-१५-१८

स्तोकं स्तोकं श्रेष्ठं	११-८-९	श्रियस्मिता	३-३-२०	शान्तोभिः समधिपत्र	१-१२-५२
शिवश्च संवीथ्य मिषोऽतितीक्ष्णः	१०-७०-२५	श्रियस्मिन्तिशितोदरिः	९-२१-१५	स्य प्रणान्य परप्रणं	१-७-३६
शिषो बालाश्च मुञ्चाश्च	११-३०-६	सुधा तवेत्यभिहितः	९-२०-३८	स्वं स्वं कानं	३-१२-२५
शिषो बरनीश्वरान्	९-१८-५३	सुषामाशितस्य सन्तुष्टः	१०-१५-५	स्वं स्वं परिग्रहं तवै	११-३०-५८
शिषो प्रीतस्वां हृषीकेशम्	५-१८-१९	खेदवान्मुदुष्यापत्न्यम्	११-७०-६१	स्वं स्वं भागं प्रयच्छन्ति	१०-१५-३
शिषो ह्यकरुणाः कूरा	९-१२-३९	खेदावकल्पः	७-२-५३	स्वकर्म तत्कलं रामः	९-१३-३८
शीघ्रं तु शतरूपाश्रं	११-१६-२५	खेदाधिष्ठानवर्त्तिप्रसंगो	१२-४-५०	स्वकर्मवीर्यं	३-९-३३
शीघ्रं तु	७-११-२६	स्वाशान्तस्याभयम्	३-१३-४६	स्वकृतिचित्रयोनितु विशाभिव	१०-१६-२०
शीघ्रं निरीक्षणस्पर्शसङ्गाय	११-१७-३३	स्मर्यं च कामं नृप	८-१९-२८	स्वगर्भस्याशिमम्	३-१५-३६
शीघ्रं मद्गतवन्धूनाम्	१-९-६	स्मृशानं पदार्थः शीघ्र्यां	४-२०-१९	स्वगोभिः पितृदेवभ्यः	५-२०-१२
शीघ्रं विक्रोशमानानां	१०-६१-६	स्मृहां चक्रे मणी तस्मिन्	१०-६१-५१	स्वच्छः प्रकृतितः शिष्यो	११-७-४४
शीघ्रमेवं हन्तनीनाम्	१०-३७-२९	स्मृष्टमाहिरसत्रकं	९-१२-११	स्वच्छन्त्यमधिकारित्वं	३-२७-२३
शीघ्रप्रसङ्ग एतार	९-९-१७	स्फतान् जनपदास्तत्र	१-६-११	स्वच्छन्दभूतुर्देवानां	११-१५-७
शीघ्रात्तुद्धानादाय	११-३१-२५	स्फुट किरणधरा	५-३-४	स्वच्छन्दोपासनेद्वाय	१०-२५-११
शीभिः कामगणानेन	११-१०-२५	स्फुरतिकटिकटकरिमृजव	११-२७-३८	स्वच्छस्फटिककुण्डेषु	१०-१०१-३०
शीभिश्चोत्तमवेष्टापिबन्	१०-१०४-२	स्मयन् कृष्णो धनुर्भुजवा	१०-५९-२९	स्वच्छस्फटिककुण्डेषु	३-३४-१७
शीतलेपावृतः श्रद्धन्	९-१३-२१	स्मयमानमधिष्ठायेत्	४-२१-५४	स्वतो ज्ञानं कुतः	३-८-३९
शीर्षातीक्ष्णतस्यास्या	३-१३-५३	स्मयमानो विमुन्याग्रं	८-७-५	स्वदेष्टुषाङ्क्य	३-१४-३३
शीर्षाद्द्विजवन्धूनाम्	१-४-२४	स्मरणात्स्वनुराग तद् भवान्	१०-९६-२५	स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवृत्तिं	१०-८९-५२
शीर्षाद्द्विजानां सङ्गं	११-१४-२९	स्मरतां कृष्णवीणां	१०-४४-२२	स्वदेहं जमदग्नान्	९-१४-२४
स्थिहते मन्त्रहृदयेषी	११-११-४५	स्मरतां हृदि चित्तस्य	९-९-१९	स्वधर्मं गृहमेधीयम्	९-८-१३७
स्थितोऽप्यगृह्यद् यक्षानं	१०-८६-२	स्मरन् विरूपकराणं	१०-५९-५२	स्वधर्मनिष्ठः शतजन्मभिः	४-२४-२९
स्थाणुस्मृता वर्षपाता	१०-२३-१०	स्मरन् विभुमुखा	३-७-१०	स्वधर्मशीलेः पुष्टिर्भगवान्	४-१३-४
स्थानं मदीयं सह	९-६-४१	स्मरन्तः सर्वतन्त्रस्ते	११-६-५०	स्वधर्मस्यो यजन् पश्चिनाशीः स्रग्	११-२०-१०
स्थान्यग्निरापात्यभो	५-१०-२३	स्मरन्तः स्मरपन्तत्र	११-३-३२	स्वधर्मचरणं शक्त्या	३-२९-२
स्थानी तस्य वने गत्वा	९-१३-४५	स्मरन्त्यद् विमुक्तिनि	१०-४४-५१	स्वधामाग्नौ होरंशः	८-१२-३०
स्थानीत्यनं गतेऽस्तन्यम्	९-१२-४६	स्मरौघीयः परिष्वङ्गः	१०-७७-५१	स्वधामो ब्रह्मणः साक्षाद्	१२-६-६
स्थितं ब्रजलमासीनं	३-२९-१९	स्मापावतोकनवदतिभाचहारि	१०-७६-४	स्वधिष्ण्यं प्रतपन्नाणो	२-६-१६
स्थिताय भवभीताय	१२-१३-१०	स्मापावतोकनवदतिभाचहारि	११-६-१८	स्वधिष्ण्यानामकरंशः	३-२९-६
स्थितिर्युक्ताविवज्रः पोषणं त	२-१०-४	स्मृतिनांषापि विध्वस्ता	१०-८९-३९	स्वनिषममप्रहाय	११-९-४५
स्थित्युचिततथानां	१०-९२-४६	स्मृत्यां हितस्मरणार्थिनमप्रभेय	२-७-१३	स्वपादमूलं भजतः प्रियस्य	११-५-४३
स्थित्युद्ग्रहणपदेतुर्गुरुस्य	११-३-३६	स्मृत्येहापां परिक्षिप्त	६-१६-५९	स्वपुष्पोपचिते शुभे	११-१०-२४
स्थित्युद्ग्रहान् भुजवज्रपस्य	१०-४९-७०	स्वमन्त्रकस्य च मणेरः	१०-३५-१९	स्वपुर्ं पुनरापाती समुद्रपरिस्तां	१०-५५-३८
स्थिरं सुखधनमस्मिन्तो	२-२-१६	स्वान् सादृश्य	७-१५-६१	स्वपीरुपे प्रतिहते	३-२०-१२
स्थीन्यं कार्यं व्याप्य	५-१०-११	स्वानन्दराघ गोकर्णाथ	१०-१०५-५	स्वप्नं मनोऽप्यं चार्थं प्राक्तनं	११-२२-४०
स्थानं कूर्तारः स्थानं	३-४४-३१	स्वान्तस्तर्वाहिरगुभाषाय	११-६-१०	स्वप्नराश महीत्याता	१०-७-३०
स्थानोऽन्तर्गत्वासांति	१०-७३-१३	स्थाय सुन्दर ते दास्यः	१०-२०-२५	स्वप्रापितं नृपसुलं परतन्त्रमीश१०-८०-२८	
स्थाना त्रिषणम्	१-१२-५३	शंसतुर्बुधवनय	१०-३७-११	स्वप्ने प्रेतापरिष्वङ्गः	१०-४०-२८
स्थान्यानुसयनं तस्मिन्	४-९-४६	शगन्धदिव्यवसनाः	१०-७०-१८	स्वप्ने यथा पश्यति देहमीदृशं	१०-१-४१
स्थानदानतपोऽस्थावीर्यं	११-२१-१४	शगन्धमात्रान्धापी	१०-५८-९	स्वप्ने यथा शिराश्लेः	१२-४-७७
स्थानभोजनदोषेषु	११-१७-४४	श्वानि तस्मिन् भीता	३-३०-४२	स्वप्नोपममम् लोकम्	११-२१-३१
स्थानान्दृ रणं श्रेष्ठमर्वाणामप्य		युक् तुष्ट आसीत्	३-१४-३८	स्वप्नोपायाग्रहः	१-६-१७
मेतदुच्य ।	११-२७-१६	शानेन सार्वं प्रापात्	१०-९९-१०	स्वभावजन्यो हि जनः	१०-२२-१६

स्वमानुः स्वचराणां	१०-१०-१८	स्वशरीराग्रिना तावत्	१-८-१२	इतः को न कुतश्चापि	१०-१५-४०
स्वभावाः सूर्यमदं	११-३-४३	स्वशान्तरूपेष्विहारीः	३-२-१५	इतपुत्रस्ततः स्वहा	६-१-११
स्वभावां यमभावात्प्रां	१२-१०-११	स्वसुखनिभूतचेतानाम्युदत्तान्	१२-१२-६६	इतपुत्राः इतिः शक्र	६-१८-२३
स्वभूतां लोकतावत्	११-१-६	स्वसुखमिदमार्थम्	१०-१६-१३	इतपुत्राः इतिः शक्र	४-११-२०
स्वमेव विष्णुं	३-५-४	स्वसैन्यं भाषया क्रिष्टं एष्टा	१०-५-१-३१	इतपुत्राः इतिः शक्र	१०-१०-१५
स्वमेव कतिपयैषुको	१०-५-०-१३	स्वसैन्यचरणबुधं	३-२-५३	इतपु तेष्वनीकेषु	१०-५-३-२६
स्वमेव कतिपये राज्यं वसुदेवो	१२-१-२०	स्वसैन्यं विजयस्व रतु	५-१८-१५	इतपु मयैषु	१०-५-३-३०
स्वमेव किञ्चिन्महादाय	१०-४८-२४	स्वसैन्यं विजयस्व रतु	११-३-३०	इतपु रणरक्षेणु	१०-५-३-३४
स्वमेव त्वन्तःपुरगतो	४-२५-५६	स्वस्याः शिष्याव्रतगतः	८-८-२४	इतपु सर्वसैन्येषु	१०-५९-७१
स्वमेव त्वन्तःपुरगतो	३-२-२१	स्वागतं ते मनस्तुभ्यं	८-१८-२९	इतपु सर्वानीकेषु	१०-५९-७९
स्वमेव निःशेषम्	६-९-४०	स्वागतं ते इतिशिरः	४-८-३६	इतो हिरण्यकशिपुः	७-१-४२
स्वमेव भूतारः शत्रुः	६-३-२०	स्वागतं ते यदुपैत	१०-५२-२४	इतो च हंसदिग्विजयः	१०-५६-८
स्वमेव सधियुवाच	११-१८-९	स्वागतं ते वराहं	१-१२-२१	इतो नारकमनुष्यं दानवं	१०-६५-१
स्वमेव समुत्तरीं सुदुर्लभं पुमान्		स्वागतं ते सुपुंस्य	४-३१-५	इतो राक्षसदेवैः तद्व्याघ्रैः	१०-२४-१०
स्वमेव भवार्थं	१०-३-३२	स्वागतं ते द्विजश्रेष्ठाः	४-२२-१२	इतो स्वरिकामुष	१-१०-१
स्वमेव भवार्थं	१-१०-६०	स्वागतं ते महाभागा	१०-२१-२५	इतो ह्रीर्नरकं देववर्ष	१०-६४-१३
स्वमेव भवार्थं	४-२२-४९	स्वागतं ते महाभागाः	१०-२३-१८	इतो कर्तुं ह्यमर्थे	१०-५९-३६
स्वमेव भवार्थं	१-६-३	स्वागतं ते भवार्थं	८-१३-२३	इतिप्यामि वत्सं त्वं भुवि	१०-५९-३७
स्वमेव भवार्थं	३-२९-४२	स्वागतं ते भवार्थं	३-३४-२९	इतो चित्रमवतः सुपुत्रे	१०-३३-४
स्वमेव भवार्थं	६-५-२२	स्वागतं ते भवार्थं	७-१३-४६	इतो ते कथयिष्यामि धीमतां	१०-७९-३
स्वमेव भवार्थं	१-१५-३	स्वागतं ते भवार्थं	८-३०-४	इतो ते वर्यापिप्यामि मम	११-२९-८
स्वमेव भवार्थं	३-१३-४३	स्वागतं ते भवार्थं	१-१५-२९	इतो ब्रह्महो	८-६-१८
स्वमेव भवार्थं	१०-७८-५२	स्वागतं ते भवार्थं	१-८-११०	इतो ब्रह्महो	१०-१९-१९
स्वमेव भवार्थं	१०-८२-२२	स्वागतं ते भवार्थं	१०-६३-२०	इतो ब्रह्महो	७-६-१
स्वमेव भवार्थं	१०-६५-३	स्वागतं ते भवार्थं	१०-९३-१३	इतो ब्रह्महो	१-६-२५
स्वमेव भवार्थं	४-२४-३७	स्वागतं ते भवार्थं	१-८-१०६	इतो ब्रह्महो	१-५-२५
स्वमेव भवार्थं	१०-१०१-१८	स्वागतं ते भवार्थं	१०-९९-९	इतो ब्रह्महो	१-८-११
स्वमेव भवार्थं	११-२३-२३	स्वागतं ते भवार्थं	३-२३-१	इतो ब्रह्महो	४-१४-३३
स्वमेव भवार्थं	११-२०-१२	स्वागतं ते भवार्थं	११-२६-१३	इतो ब्रह्महो	१०-११-९
स्वमेव भवार्थं	१-६-१२	स्वागतं ते भवार्थं	४-१-१०	इतो ब्रह्महो	१०-५९-१०
स्वमेव भवार्थं	११-६-९	स्वागतं ते भवार्थं	३-२५-३०	इतो ब्रह्महो	८-२०-१७
स्वमेव भवार्थं	१०-६६-५	स्वागतं ते भवार्थं	११-२०-२६	इतो ब्रह्महो	८-९-२१
स्वमेव भवार्थं	३-२-५	स्वागतं ते भवार्थं	११-२१-२	इतो ब्रह्महो	६-१३-७
स्वमेव भवार्थं	६-५-३१	स्वागतं ते भवार्थं	४-९-६०	इतो ब्रह्महो	१०-५०-१७
स्वमेव भवार्थं	४-१३-१२	स्वागतं ते भवार्थं	१०-९३-१५	इतो ब्रह्महो	११-१२-३८
स्वमेव भवार्थं	१०-८५-१४	स्वागतं ते भवार्थं	११-५-२३	इतो ब्रह्महो	१०-५९-४७
स्वमेव भवार्थं	१०-८९-२३	स्वागतं ते भवार्थं	१०-५४-१४	इतो ब्रह्महो	१०-५९-४७
स्वमेव भवार्थं	१०-९१-२२	स्वागतं ते भवार्थं	३-२४-२०	इतो ब्रह्महो	१०-१८-९
स्वमेव भवार्थं	१०-९४-१२	स्वागतं ते भवार्थं	११-४-२५	इतो ब्रह्महो	१०-८५-२७
स्वमेव भवार्थं	१०-९३-२१	स्वागतं ते भवार्थं	५-९-३५	इतो ब्रह्महो	१०-६३-९
स्वमेव भवार्थं	१०-४१-१२	स्वागतं ते भवार्थं	४-२८-५४	इतो ब्रह्महो	१०-६३-५
स्वमेव भवार्थं	४-८-९२	स्वागतं ते भवार्थं	१०-४१-१८	इतो ब्रह्महो	

हरिर्हि साक्षाद्रगवान् ५-१८-१२
 हरितीलाकषात्रातामृता १२-१३-११
 हरिचर्चं चापि भगवान् ५-१८-७
 हरिचन्द्रो रत्निदेव १०-८२-२१
 हरिस्तु निर्गुणः साधान् पुरुषः १०-९४-५
 हरिन् दशानामाजी ८-१०-२१
 हरे तर्वाह्वयं जम् ७-१४-३६
 हरेरातपनं हेममईणम् ८-१५-४८
 हरेर्गुणाक्षिममतिः १-७-११
 हरेर्भुजोद्रे ३-२१-८
 हरेर्भुजस्तारकर्णपूरया ४-२२-२५
 हरी गुरी मधि भक्त्यानुवृत्त्या ५-५-१०
 हर्षादयः प्राद बुवा मे ९-१८-३३
 हर्षास्वस्त्यनुगतस्य ९-१८-३२
 हर्षापादिसान् प्राची ४-२४-२
 हर्षयस्त्युत्तस्तस्मान् ९-७-६०
 हतापुषो मागपकोशवादान् १०-५०-३३
 हविःशेषन् नुदुषादनन्ते ६-१९-८
 हविर्धानाद्विधानी ४-२४-८
 हविर्धानीमुपेदंताम् ९-१३-२७
 हविष्यान् सुकुलः सत्यः ८-१२-२३
 हसन्तं हास्यकथा १०-७९-३२
 हसन्ति यस्याचरितं ३-१५-२७
 हसतादी पुमांस्ताभ्यां ४-२९-१६
 हस्तप्राप्तमिषाम्नाम् १०-५४-७
 हस्ताः सासितप्रेक्षास्तः १०-५९-९
 हस्ताप्राप्ते रचयति विधिं १०-९-३०
 हस्तावस्थाविनिर्भ ३-७-२१
 हस्ती रुद्रहस्तस्य २-१०-३४
 हस्ती चविर्धियेतां ३-२७-६१
 हा नाथ श्रिय धर्मज्ञ १०-४२-४५
 हा हातः स्म ययं नाथ १०-४२-७७
 हाटकान् आसीनान् ४-२२-६
 हादंक्षुमुकुटे ४-११-१९
 हादंक्षं कुतयमाणं १०-१०२-२
 हादंक्षस्यान्वभेदे १०-९७-१६
 हासं हरेखजताखिल ३-२९-३१
 हाहाकारान्देवासीन् ४-११-१४
 हाहाकारो महानासी १०-८२-४५
 हाहाकारो महानासीन् ८-५०-२६
 हाहाकारो महानासीद् १०-८८-३०
 हाहाकारो महानासीद् १२-५-१४
 हादंति चादितः सर्वे कपयः १०-९८-१८
 हाता नदाम्भोजेन ७-१-२५

हिसाचिद्वारं नृपतिं १०-१०२-१६
 हिसाचिद्वारा ह्यानज्यैः ११-२१-३०
 हिंसं द्रव्यमम् ७-१५-४८
 हिंसः स्वपापेन विधिर्हितः १०-८-३४
 हिन्वा कलेवरं तीर्थे ६-२-४६
 हिन्वा गृहान् मुतान् ४-२८-३४
 हिन्वा गोपीः कामयाना १०-२८-२८
 हिन्वा तदीयानतम ३-४४-२०
 हिन्वा पक्षेत्रपुरी ४-७-२८
 हिन्वा स्वशिष्यान् पैतादीन् ९-१९-२२
 हिन्वाऽऽन्यान् भजते यं श्रीः १०-२१-४६
 हिन्वाऽन्यापासारचन ११-५-१८
 दिनस्ति विषमनारम १०-८९-४७
 दिन्यतोऽप्यसाधनस्य मास्यस्य १०-२४-५
 दिननिसरविषमन् ४-२५-१८
 दिमवाप्याग्नौ ७-५-४३
 दिमाद्री नृहमिखरं १०-६३-५
 दिमात्पं पुण्यदां च तां १२-८-३०
 दिरण्यः सपुरुषः ३-७-६
 दिरण्यपादाङ्ककोशान् ३-२७-५६
 दिरण्यपेऽग्नौ भगवान्निवसति ५-१८-२९
 दिरण्यं गां मदीम् ११-१-१४
 दिरण्यं रजतं ३-३-२७
 दिरण्यकशिपुः ७-१-४३
 दिरण्यकशिपुः ७-३-१
 दिरण्यकशिपुर्भानुः ७-२-१७
 दिरण्यकशिपुर्वृषो १२-३-११
 दिरण्यकशिपुस्त्वपि ४-२१-४६
 दिरण्यकशिपोर्वाणं ६-१८-१२
 दिरण्यगर्भन्त्युपेत्य १०-५३-१४
 दिरण्यगर्भो देवानां मन्त्राणां ११-१६-१२
 दिरण्यसिन्धुः ११-१६-१२
 दिरण्यनाभः कोशान्यः १२-६-४१
 दिरण्यनाभः कोशान्यः ६-१५-१९
 दिरण्यपक्ष्यामार्गांसि १०-५८-१३
 दिरण्यपक्षीऽनुगतस्य ३-१८-२०
 दुन्वाऽग्नौ समुपासीतं १२-७-२३
 दुयन्तामग्रायः सम्यक् १०-२६-२७
 हुतं दानववीर्या चिदिन्वा १०-५३-९
 हुतच्छ्रेण शक्रेण १०-६३-३
 हुतरूपं नु तमसा वापी ११-३-१४
 हुत्पृथ्वीकमन्त्यः ११-१४-३६
 हुदयं वास्य ३-७-२३
 हुताय च न्यायः पयोमज्जिषु ५-१६-१३

हर्षिद्रिष्यान्त्युः ३-१३-१०
 हरिकामो भूयोः ३-१३-२६
 हरिस्तोऽप्यह द्रव्यः १०-९३-३६
 हरिस्तुश्रियपयसा गिरः १०-३७-१३
 हयश्च धर्म स्तनयोः ८-१९-२५
 हयचिच्छिन्नमोक्षं ११-१४-३४
 हे कृष्णस्य पतनो जूत १०-७१-७
 हे दुर्बलीन ७-८-६
 हे नन्दसूतो हे राम १०-४१-३२
 हे नाथ हे रमानाथ १०-४५-६
 हे भूमिदेवाः शृणुत १०-२१-१२
 हे रामाचल ताताम् सानुजः १०-१२-२४
 हे विश्वचिन्ते हे राक्षो ८-२०-१८
 हे वेदव्याज्युतो भद्रे हे १०-७१-६
 हे मूत हे मागप सीम्य ४-१५-१९
 हे स्तोत्र कृष्ण हे अंशो धीरामन् १०-२०-३१
 हेतुनीचोऽस्य सर्गिरविद्याकर्मकाकः १२-६-६२
 हेतुवाक्यैः समावाप्त्य १०-८९-९
 हेमं यथा प्रावस्य ७-७-२१
 हेमपन्तः मुनस्तस्य ९-३-३४
 हेमजालाधनिर्गच्छत् ८-१४-१९
 हेमन्ते प्रपमे माति १०-३०-१
 हेमगुह्यैर्विद्वाम्भिः १०-५६-३५
 हेमाङ्गतसद्राक्षः ८-१४-०९
 हेमोपस्करमाकृत ४-२६-३
 हेननं गिरिसाधुः ४-११-६३
 हेमः किलोपकरणो यत् १०-८४-३३
 हेहयानामपिपतिः ९-१३-१८
 हेहयो नहुषो वेनो १०-८३-२०
 होतारं च तथाऽप्ययं १०-१०२-६
 होनुस्त्वयिचाराण ९-१-१६
 होषेऽददात् दिशम् ९-९-२
 हन्वकाया महाद्वारा १२-३-३४
 हिवा प्रथपशीलाभ्यां ४-२२-६६
 हीधैरयाकीर्तिर्भि ६-११-१६
 ह्यदस्य धमनि भार्या ६-१८-१५

ಕರೇ ನಿಧಾಯಾದ್ಭುತಬಾಲಮೇನಮಭೂದ್ಭಹಿರ್ನಿಃಸರತೋಸ್ಯ ಶೌರೇಃ |
ನ ತದ್ಭುಹದ್ವಾರಗಣೋಂತರಾಯಃ ಕರಸ್ಥದೇವಸ್ಯ ಕುತೋಂತರಾಯಃ ||
ಯದೇಷ ದೇವೇಶಿತುರಗ್ರಜತ್ವಂ ಬಭಾರ ರೋಹಿಣ್ಯದಯೋದಯಾದ್ರೇಃ |
ಅಘಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಪ್ರಶಮೇಚ್ಛಯೇವ ಪಥಿ ವ್ರಜಂತಂ ಫಣಿಪಃ ಸಿಷೇವೇ ||

ಅದ್ಭುತಬಾಲಕನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು, ಹೊರಹೊರಟ
ವಸುದೇವನಿಗೆ ಆ ಕಾರಾಗೃಹದ ಬಾಗಿಲುಗಳ ಸಾಲುಗಳು ಅಡ್ಡಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಕೈಯಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಿರುವವನಿಗೆ ವಿಘ್ನ ಎಲ್ಲಿಯದು ?

ತಾನು ರೋಹಿಣಿಯ ಉದಯಪರ್ವತದ ಚಂದ್ರನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ,
ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯನಾದ ಅವನಿಗೆ ಅಣ್ಣನೆನಿಸಿದ ಅಪರಾಧವನ್ನು
ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಬಯಸಿಯೋ ಎಂಬಂತೆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಗುತ್ತಿದ್ದ
ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ನಾಗರಾಜನಾದ ಆದಿಶೇಷ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ .